חלק אחד עשר
תהלים משלי

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה המה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו. ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה , רד"ק, רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון , פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש"א, אדרת אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי , תולדות אהרן, תילדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь
ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера
наулице Налевки № 2242
1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

סדרן של כתובים כפי מה שאמרו חז"ל בפ"ק דב"ב. רות. תהלים. איוב. משלי. קהלת. שיר השירים. קינות. דניאל. מגלת אסתר. עזרא. דברי הימים. וזה הסדר הוא לפי הזמן כמו שפירש רש"י שם אכן בעלי המסורת והספרדים סדרום בסדר אחר ד"ה. תהלים. איוב. משלי. רות. שיר השירים. קהלת. קינות. אסתר. דניאל. עזרא. והאשכנזים מסדרים באופן אחר תהלים. משלי. איוב. חמש מגילות. דניאל. עזרא. ד"ה. ובמקראות ספרים נהג לסדר חמש מגילות אחר חמשה חומשי תורה בסס המש אלא חמש. ועוד לפי שנהגו כל ישראל לקרותם בצבור כמו קריאת התורה שנאמרת בצבור וסדרו שיר השירים בתחלה בחג המצות שהוא ראש לרגלים. וכן כל אחד ואחד כפי סדר זמנם מחג המצות ואילך. עוד נכון להקדים שיר השירים בכל הכתובים קודש ושיר השירים קדש הקדשים ומעלתו גדולה מאד כדאיתא בזוהר פ' תרומה דף קמ"ג קמ"ד קמ"ה והחכם יחייא בהקדמת פירושו לכתובים נתן טעם למנהג קריאתם בזמנים הללו. וסמכו משלי אלא תהלים כדי לסמוך הכן אלא הלב. ואחריו איוב. שבלבתן מניגון א' והשאר בס' הגמרא לפי זמנם ובמדרש חזית פליגי בג' ספרים שכתב שלמה איזה מהם כתב תחלה ור' חייא רבה אמר כסד' המסורת דלעיל ומייתי ראייתא מקרא וידבר שלשת אלפים משל זה משלי. ויהי שירו חמשה ואלף. זה שיר השירים. וקהלת בסוף אמרה. והיכא נמי התם גווני אחריני דלא דמיין לסך דהכבינן ואחרים אומרים שס' קהלת כתב תחלה ואח"כ ספר משלי והאחרון אחרון חביב ספר שיר השירים וזהו דעת חכמי האמת וכן נאמר בפירוש במדרש הנעלם והוא ג"כ דעת רהב"ע במדרש כמ"ש בעל ידי משה בהקדמתו לחמש מגלות ועיין זוהר פרשת בא ריש דף ל"ט ופרשת אחרי מות דף ס"ד. וכיון שבא לידינו לדבר בסדר הספרים ראיתי לכתוב ג"כ מי כתבן כדאיתא התם בב"ב משה כתב ספרו וספר איוב והיה כמ"ד איוב ב בימי משה היה ושמונה פסוקים שבסוף התורה איכא מ"ד יהושע כתבן והיכא מ"ד משה כתבן בדמע. יהושע כתב ספרו והא דכתי' וימת יהושע וגו' אלעזר השלים. והא דכתיב ואלעזר בן אהרן מת השלימו פנחס. שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות והא דכתיב ושמואל מת. השלימו גד החוזה ונתן הנביא. דוד כתב ס' תהלים ע"י עשרה זקנים שנזכרו בגמרא שם ופירש רש"י ז"ל שדוד כתב בו דברים שאמרו זקנים הללו שהיו לפניו ויש שהיו בימיו כגון אסף והימן וידותון הלוים המשוררים עכ"ל. ועיין במדרש חזית פסוק כמגדל דוד צוארך. ומדרש קהלת פסוק החכמה תעוז להכם שיש שם חילוק דעות. ירמיה כתב ספרו ספר מלכים וקינות. חזקיהו וסיעתו כתבו ישעיה משלי שיר השירים וקהלת. אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל תרי עשר דניאל ומגלת אסתר. עזרא כתב ספרו ויחס של ד"ה עד לו. הכי איתמר התם בגמרא. ורבינו גרשום ז"ל פירש שהוא חשב היחס בד"ה מאדם הראשון עד עצמו. וכן נראה מפירוש רש"י והריטב"א ז"ל ויחס עצמו הוא בדברי הימים א' ה'. אך לא נזכר שמו שם כמו שנזכר בספר עזרא רק שם אביו ושם אחיו וכתב הריטב"א שם שיש גורסין עד ולו והוא ראש פסוק ולו אחים בני יהושפט ד"ה ב' כ"א והכל ענין אחד כי באותו פסוק הוא ייחוסו עכ"ל והתוספות כתבו בשם ר"ת ז"ל שייחוס עצמו כתוב לפני זה הפסוק ע"כ. ואני שמעתי ולא הבנתי כי אין באותם הפסוקים ייחוס עצמו כלל וצריך לי עיון ובעל חכמת שלמה דרך אחרת סיתה אותו שפירש עד לו מלשון עדות כלומר עדות למה שייחס את עצמו כבר בספר עזרא וכו' וכתר הכי אמרינן בגמרא ומאן אסקיה נחמיה בן חכליה ומשמע דקאי אדברי הימים ובעל חכמת שלמה פי' דקאי אעזרא וכן כתב רש"י בספר עזרא בתחלת פסוק דברי נחמיה מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה ע"כ. ואמרינן נמי בסנהדרין פרק חלק מכדי כל מילי דעזרא נחמיה אמרינהו. (ופירש רש"י רוב דברים שבספר עזרא) מ"ט לא איקרי ספרא על שמיה אמר ר' ירמיה בר אבא מפני שהחזיק טובה לעצמו שנאמר זכרה לי אלהי לטובה ורב יוסף אמר מפני שספר בגנותן של ראשונים וכו'. ס' יזכרנו לטובה ויפקדנו בישועתו אמן :

אמרו במסכת סופרים שאע"פ שלא נתנו חכמים שיעור לשירת דוד שבשמואל ותהלים מ"מ לבלר מובהק מגרסן באותיות בראש וסוף וכן תהלים כולו ואיוב ומשלי וכך היו נוהגים הקדמונים וכ"כ ר"י בתשובותיו דמשום הכי כתבו איוב בהדי תלים ומשלי לפי שהוא מעניין אחד כתבום מעין שירה ומקראות קצרים ונגון אחר ולפי שאין בזה סידור מצוה כלל שאין כל הפסוקים שוים ופעמים רבות נכנס א' מהם בגבול חברו ומבלבל הקריאה לקורא בהם ותכבד המלאכה על המדפיסים. על כן נתתי למשוך ידי מזה ושלא לעשות הפרש בין אלו ובין שאר כתבי הקדש כי הכל הולך אחר כוונת הלב ורחמנא לבא בעי בריך רחמנא דסייען מריש ועד כען והוא יסייע יתן על מה דאשתאר :

ועתה אתחיל לדבר בטעמים ובנגונים בגזרת אדני האדונים .

כתבו המדקדקים בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א כי בג' ספרים. תילים. משלי. איוב. הטרחא אשר היא בראש תיבה מפסיק אשר היא באמצע אינו מפסיק כמו סְבָבוּנִי פָּרִים רַבִּים הפ"א דגושה אַבִּירֵי בָשָׁן כִּתְּרוּנִי הכ"ף רפויה וכן קֹדֵר הִלַּכְתִּי בְּלֹא חמה הבי"ת דגושה קַמְתִּי בַקָּהָל אשוע איוב ל' הבי"ת רפה לפי שהטרחא בראש התיבה רק אחר תנועת הקו"ף : הפ"א אינה

עוד אמרו שהמקל הפליסי לזרקא שהוא במקום הסגולתא בשאר ספרים גם הוא מפסיק כמו בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי . יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ בַּל אַסִּיךְ וכן כשיבא גם בלא זרקא כמו מֵאִתְּךָ תְּהִלָּתִי בְּקָהָל רָב וזולתם הרבה. עוד יש לטעם הפליסי לזרקא משפט אתנח וסוף פסוק לבנות הנקוד כמ"ש רד"ק במכלול שקל פעל ולפי שיש באלה הספרים פסוקים קצרים לפיכך מצוים הם בטעמיהם וכן ימצא בהם געיות רבות כמו במלת אשרי וכיו"ד מהם ובמלות אחרות שלא נמצאו כהנה בשאר כתבי הקדש כמו שכתבתי בסוף מאמר המאריך ולא לחנם נכתבו והם כמוסים באוצרות מי שעמד בסוד ה' :

ובסוף ספר בשם קדמון הדפים במהר"ר אליעזר פרובי צאלו יצ"ו שמות טעמי תהלים וכלליהן בקצור ואלו הן :

מיושב צינור עולה ויורד ימנית חונה גרמיה | צינורית כתף ימין גלגל פונה מרעיש מרעיד כתף ימין ומיושב סוף פסוק :

א שני מיושב הם א' בראש הפסוק והשני קודם הסוף פסוק ואשר קודם הסוף פסוק לעולם יש לו הכתף ימין : ב צינור בסוף תיבה ויש לו ניגון וצינורית בראש תיבה ואין לה ניגון ובאו בפסוק אחד בתילים ס"ט אל יבשו בי קויך והניגון לצינור : ג הימנית היא שאנו קוראין אותה טפחא בטעמי נביאים ובתילים משלי ואיוב באה בשני אופנים האחד בראש התיבה קודם הנקודות ואין התיבה מלעיל בעבורה רק שהניגון נעשה לתיבה שהיא בראשית' אע"פ שיהיה הגלגל אחריה או קודם לה בתיבה אחרת ויש לה דין טעם מפסיק והב' באה אחר התנועה' ועושה מלעיל מלרע ואין לה דין מפסיק : ד כשיבאו שני גלגלים זא"ז בין בראש הפסוק בין בסופו הניגון לשני אע"פ שאינו טעם מפסיק : ה הגרמיה תבא לפעמים קודם המיושב ולפעמים קודם הצנור וכשתבא עם הצנור תנועתה משוברת ויותר נמוכה : ו הכתף ימין יבא לפעמים לבדו לטעם קודם הסוף פסוק ועם המיושב כרוב : ז הפונה אין לו ניגון רק מלעיל או מלרע : ח כשתבא הגרמיה ואח"כ המיושב עם היורד אין לה ניגון כגון פסוק תרפה שברה בתילים ס"ט וכשתבא לבדה בלא מיושב אחריה או בלא צינור אין לה גם כן ניגון : ט מרעיש ומרעיד יש קוראים אותם מנענע ומנדנד וכשמותם כן נגונם וניגון א' לארבעתם : י אם המיושב או הכתף ימין לבדו יבאו קודם הסוף פסוק עם איזה טעם אחר כגון הגלגל והטפחא וכיוצא הטעם נעשה למיושב או לכתף ימין ולא לשאר הטעמים הנזכר ואם יבוא הגלגל עם איזה טעם אחר חוץ מהב' הנזכר הטעם נעשה לגלגל סוף דבר המיושב הכתף ימין קודמים והגלגל שני להם לעשות הטעם קודם הסוף פסוק : סליק

אמר המגיה אחרי הדפסת הטעמים של תהלים כפי דעת הרב המחבר כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים אמרתי ראוי ג"כ להדפיסם כפי נוסח הקדמון שנמצא בכל המקראות כדי שמתוך שניהם יבין ויבחין הקורא ולא יכשל בקריאות ואלה הם באזהרותיהם שנדפסו ממע' המגיהים הקדמונים .

ידוע תדע קורא נעים כי באו בתהלים משלי איוב פסוקים קטנים מכל שאר כ"א הספרים לכך נשתנו הטעמים משאר טעמי המקרא ובמקום הסגולתא משרת לזרקא בא באמ"ת העולה ויורד. והזרקא אשר בא בלי עולה ויורד אין לו מלכות ונקרא צנורי. עוד הראית לדעת כי הטרחא בראש תיבה קודם הנקודה הוא מלך ומפסיק ונקרא דחי אבל אינו מטעים כ"א לפי משקלו כמו בור כָּרָה מזמור ז' שטעם בכ"ף ואינו נטעם אלא ברי"ש לפי משקלו כמו עשה בנה שנה שנה מלרע אֲרִי שם כ"ב גם השני מלרע כראשון אבל כשהטרחא אחר הנקודה ראשונה מטעים ואינו מפסיק כלל . וסוף כמו מאריך או שופר הולך ושאר טעמים בלתי מפסיקים :

ואלה הם למוצאיהם למניהם , בעזר בורא השמים ונוטיהם .

זרקא עולה ויורד ירח בן יומו פזר גדול פסק | רביע שופר מהפך אזלא פסק | שופר עלוי רביע . רביע יורד רביע גדול ויורד . זרקא רביע יורד פסק | שופר הולך רביע יורד שלשלת גדול שלשלת קטון טרחא שופר הולך אתנח רביע מגרש מאריך סוף פסוק : דחי אתנח גריש סוף פסוק : רביע גדול (בלא אתנח) מאריך סוף פסוק : פסיק | צנורי :

בספר תהלות יש ענינים נפלאים כמו שספרו הקודמים מהסגולות הנפלאות אשר לכל מזמור ומזמור ומהתמדת ההשגחה האלהית על כל מי שירבה בקריאתם בכונה רצויה ויתפלל בהם ערב ובקר ולפרסם והיתה הידיעה הזאת מפורסמת אצלם ומפני ששמעתי רבים מעם הארץ באמרם המזמורים בבתי כנסיות שאינם בקיאים בפיסוקי הטעמים גם לא ידעו ולא יבינו פשטי הכתובים ודרכם באשלם לא ידעו במה יכשלו ופעמים רבות יביעון בפיהם מרבות בשפתותיהם ובאים לידי חירוף וגידוף חלילה אשר כל שומעם תצלנה שתי אזניו והשילול נהפך לחילול ח"ו . גמרתי להעיר על רוב פסיקתא דתילים מאותם שנעשו לכוונה זו להרחיק החירופים והגידופים ולזות שפתים יתרחק ממנו כמו שנלמדנו מרבותינו בהרבה מקומות ומתהלים ילמדו לשאר ספרים ולשומעים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב וכתיב וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום בה' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל :

מסקינן בגמרא פרק קמא דברכות דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשתא היא דאמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי פתח באשרי דכתיב אשרי האיש וסיים באשרי דכתיב אשרי כל חוסי בו וכתבו התוספות דכל פרשה לאו דוקא דהא לא אשכחן שום פרשה אחרת שמתחלת באשרי ומסיימת באשרי אלא זו אלא ר"ל חתימה מעין פתיחה כמו תהלה שפתח בתהלה וסיים בתהלה תהלת ה' ידבר פי וכן הרבה פרשיות שמתחילות בהללויה ומסיימות בהללויה . וכן הודו וכן ה' אדונינו . ולכך תקנו חכמים ברוב ברכות לעשותן חתימתן מעין פתיחתן : ובפ"ב דמגלה מה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית אמר ר' אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים דכתיב שבר זרוע רשע וגו' ודוד כי אמרה בתשיעית אמרה ופירש"י בפרש' תשיעית וא"ת שמינית היא אשרי ולמה רגשו גוים תרתי פרשתא היא והתוספות הקשו עליו מדאמרינן בפ"ק דברכות דאשרי ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא. ופירשו דה"ל דלמנצח על מות לבן ולמה ה' תעמוד ברחוק תרתי נינהו עכ"ל . האמנם בנוסחת רש"י כ"י ישנה מצאתי לשון אחר והוא זה . וא"ת עשירית היא אשרי ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא כדאמרי' בברכות גבי י"ח ברכות בפ"ק ע"כ . וזו היא גירסא ישרה בעיני אע"פ שאין גירסת הספרים מודין לה ובזה הכל מתוקן ואין מקום לקושיות התוס' כלל ולדברי הכל אשרי ולמה רגשו חדא פרשתא היא כמסקנא דגמרא דלעיל ועל מות לבן ולמה ה' תעמוד ברחוק תרתי אינון אבל רד"ק כתב כי למה רגשו גוים הוא מזמור שני וכן מצאתי אותו בכל הספרים המדוייקים שהוא ראש מזמור ובאשכנז כותבים אותו שני ע"כ ואמרינן בירושלמי פרק כל כתבי דריב"ל אשכח בספרא דאגדתא דכתיב בה מאה וארבעים ושבעה מזמורות שכתוב בתילים כנגד שנותיו של אבינו יעקב מלמד שכל הקלוסים שישראל מקלסים להקב"ה כנגד שנותיו של יעקב שנאמר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל והכי איתא בשוחר טוב מזמור כ"ב וקי"ד וכתב בעל יפה מראה אע"ג דלספרים דידן קמ"ן הוו הכי אמרו בפ"ק דברכות דאשרי ולמה רגשו גוים חד הוא והכי מוי ירבה דב' מקומות אחרים מונים תו"לא מה שנמנו בספרינו לשתים עכ"ל ואני מצאתי בכמה ספרים בהלל שאין לא לנו תחלת המזמור וכ"כ רד"ק שם. עוד מצאתי בב' קדשו כי הללו את ה' כל גוים איננו תחלת מזמור רק הוא דבוק עם מזמור שלפניו אבו לנו קמ"ז כמניינא דירושלמי ושוחר טוב

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדית אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו .)

א (א) אַשְׁרֵי האיש במלת אשרי יש בה שני מאריכין א' באל"ף וא' בשי"ן וכ"כ החכם ונמצאנו בסוף ספר עבודת הקודש שלו כן מצאתי מסורת כ"י כלשון הזה אשרי ד' ריש פ' בטעם מאריכין וסי' אשרי האיש אשר לא הלך. אשרי אדם לא יחשב. אשרי הגבר אשר שם ה'. אשרי אדם שמע לי (משלי ח) וכולם כתיבין כן בס"ם בשני מאריכין ועיין בסוף מזמור ל"ח: ובדרך חטאים. החי"ת בפתח לא חטף פתח: ובמושב לצים. מלא וא"ו ובמסורה ב' בקריאה ואידך ובמושב זקנים יהללוהו בסי' ק"ז וגם הוא מלא: (ב) ובתורתו. הוא"ו במאריך: (ג) והיה כעץ. טעם המלה מיושב ובס"ם הוא"ו בגעיא: פלגי מים. ברוב הספרים הם"ם קמוצה ועיין במסורה פ' עקב על פסוק ארץ נחלי מים וגירסא דהתם ניחא אבל בתילים ס"ו ומשלי למ"ד חשיב בהדי ג' פתחין באתנחתא וסוף פסוק ישם נהרות למדבר ושבושא הוא וצ"ל ישם מדבר לאגם מים: (ד) כמץ. חסר וא"ו וכן נמסר בהדיא כמץ ב' דגושים וחסרים וסימן וגבעות כמץ תשים (ישעיה מ"א): כי אם כמוץ אשר. האל"ף בגעיא בספרים מדויקים: תדפנו. הדלי"ת דגושה:

ב (א) יהגו ריק. היו"ד בלא מאריך והה"א בשוא לבדו והגימ"ל דגושה ודומה לו ובתורתו יהגה:
(ג) ננתקה. הנו"ן בגעיא: (ז) אספרה אל חק. מסכת סופרים אספרה אל חק זה קדש וחכמים אומרים הרי זה חול ובקצת ס"ם האל"ף אספרה בגעיא: ה' אמר אלי. היו"ד בגעיא בס"ם: (יא) עבדו את ה' ביראה. ב' ביראה דגושה לא מדין מפסיק שהשני גלגלים גם כי הם מנגינות הימנית אינם מפסיקים רק מדין משיק בעבור קריאת ה' באל"ף דלי"ת כמנהג וזה כלל גדול בכל המקרא ואעידה לי עדים ויהרג ה' כל בכור כי אין במלת ה' רק שופר הפוך שאינו מפסיק ומלת כל דגושה וכן ויתעבר ה' בי למענכם פ' ואתחנן. ואני אל ה' בטחתי (תילים לא). וכן בישעיה כ"ו ביום ההוא יפקד ה' בחרבו שיש הרבה בשם שאינו מפסיק והבי"ת דגושה וכן רבים בתילים כמו אודה ה' כצדקו. אברכה לה' בחיי. אזמרה לאלהי בעודי. למען שמך ה' תחייני. אהללה ה' בחיי. שנו לה' בתודה. כי רוצה ה' בעמו. מצות ה' ברה. ואני אל ה' בטחתי. וכלם דגושים מפני היו"ד של קריאת השם וזולתם יהיו רפין. כמו ישוב עמלו בראשו. נתתה שמחה בלבי. קרבה נפשי גאלה. סמר מפחדך בשרי. משליך קרחו כפתים. יהללו שמו במחול. לעשות נקמה בגוים. כל אלה ודומיהם שהם בשני גלגלים לעולם רפין:

ג (א) בברחו. הבי"ת בקמץ לבדו והוא חטוף: (ב) ה' מה רבו צרי. צריך ליזהר בטרחא שבשם שלא יבוא לידי תירוף כמ"ש בפ' קרח אבל כל הקרב הקרב: (ג) אומרים. בלא מאריך באל"ף: ישועתה לו באלהים. היו"ד בגעיא: (ו) ואישנה. בלא מאריך בוא"ו: הקיצותי. מלא וא"ו ועיין מ"ש בירמיה ל"א: (ח) קומה. הטעם מלרע וכן כל קומה אשר בזה הספר זולתי וקומה לעזרתי שהוא מלעיל רד"ק ומסורת: (ט) הישועה. כל הישועה שבמקרא היו"ד רפה מכלול דף נא:

ד (ב) בקראי. הקו"ף בקמ"ץ לבד וכן חנני והם חטופים: (ג) בני איש. הנו"ן במאריך: תבקשו כזב. הכ"ף רפה: (ה) ואל תחטאו. הוא"ו בגעיא: (ז) נסה עלינו. הנו"ן בגעיא ובמסורת ב' דין כתוב בסמ"ך וה"א וחד כתיב בשי"ן ואל"ף קומה ה' אל נשא ידיך והוא חד מן י"ב זוגין בקריאה חד מן ב' ב' חד כתיב אל"ף בסוף תיבותא וחד כתיב ה"א וסימן נמסר במזמור י' במ"ג: עלינו. בספרים כ"י מדוייקים בטעם חונה:

ה (ב) אמרי האזינה. יהוה בינה הגיגי. בפסיקתא דספר תילים יש פסיק בין האזינה לשם וכן הוא בס"ם ובטעם מיושב בשם: (ג) הקשיבה לקול שועי. בספרים מדוייקים כן הוא בטעם גרמיה: (ד) יהוה בקר. יו"ד של שם בגעיא: אערך לך. בקמץ לבד והוא חטוף: (ה) כי לא אל חפץ רשע אתה. כך הם הטעמים בס"ם ויש פסיק בין רשע לאתה כי חלילה לאל מרשע: לא יגרך. המסורת עליו לית וחסר וקצת ספרים יש מאריך בגימ"ל להורות על חסרון וא"ו ולכן נ"ל שהשוא נע כמ"ש בסוף פ' ויצא: (ז) יתעב | ה'. יש פסיק בין יתעב לשם כפי פשט הכתוב הוא שהשם הוא המתעב איש דמים ומרמה ולא בא לומר שהאיש הדמים הוא המתעב ועוד כדי להרחיק לשון תועבה מהשם: (ח) אבא ביתך. טעם מי שכתבו ביו"ד אחר הי"ו: היכל קדשך. במאריך הה"א ובמקף בין שתי המלות וכמוהו רבים כמ"ש במאמר המאריך: (ט) הושר. הישר קרי: (יא) האשימם אלהים. האל"ף בגעיא בס"ם: (יב) ויעלצו. הוא"ו בגעיא. י"ם שהעין בפתח אבל רד"ק כתב שהעי"ן והלמ"ד בשוא: (יג) תעטרנו. בספר אחד כ"י תְּעַטְרֶנּוּ וגם בדפוס מויניציאה נדפס כן בנגדו אמנם בשאר ספרים אינו כן וגם רד"ק כתב שהוא כמו יעשרנו המלך:

ו (א) על־השמינית. כן כתיב: (ב) ה' אל באפך תוכיחני. יו"ד השם בגעיא: ואל בחמתך תיסרני. הוא"ו בגעיא: (ג) חנני. החי"ת בקמץ לבד והוא חטוף: אמלל. בס"א כ"י הלמ"ד בקמ"ץ ובשאר ספרים בפתח וכ"כ ב' עזרא וכ"כ רד"ק בפי' וגם בשרשים כתב שנמצא פתוח ברוב הספרים וכן ראוי כפי המסורת: (ד) ונפשי. אין בו צנור: ואת. ואתה קרי: (ה) שובה ה'. בטעם מלרע וסימן במסורת כאן וזה א' מ"ם: (ז) יגעתי באנחתי. הבי"ת בגעיא: (ח) עששה. העי"ן בגעיא: (י) תפלתי יקח. בגעיא:

ז (ה) שולמי רע. במקצת מדוייקים מלרע הטעם במ"ם ונמסר עליו לית ומלא: ואחלצה צוררי ריקם. במדוייקים אין במלת ואחלצה כתף ימין ומיושב ולכן נגינת סוף פסוק במלת צוררי וכן נכון לפי' רש"י ורד"ק שמלת ריקם אינה סמוכה למלת צוררי אבל לפי אבן עזרא ואחרים שפירשו הצוררים אותו שנאת חנם נכון להיות כתף ימין ומיושב במלת ואחלצה: (ו) ירדוף. הרי"ש בפתח ודקדוק המלה עיין בפי' רד"ק ומכלול דף נ': (ז) קומה. מלרע: (יב) שופט צדיק. מלא וא"ו (וכד"ה ב' כ"ו) יש חלופי מסרות ושם אכתוב בס"ד מה שנראה בעיני: (יד) לדולקים. הלמ"ד בגעיא: (יז) ישוב עמלו בראשו. הבי"ת רפה: ועל קדקדו. קו"ף שניה בחטף קמץ כמ"ש בשמואל ב' יד:

ח (ג) מפי עוללים וינקים. בס"ם הוא"ו בגעיא ובקצת ספרים ויונקים מלא וא"ו: ותחסרהו מעט. המ"ם דגושה בס"ם:

ט (א) על מות. יש מחלוקת בין הסופרים והמפרשים אם הוא חדא מלה או תרין מלין ומדרש אגדה יש רבים ואין מהם הכרע רש"י כתב שראה במסורת הגדול שהיא תיבה אחת שהרי חיבר לה והוא ינהגנו על מות במזמור מ"ח והחכם ר' עזרא כתב כאן כי שתי מלות הן וכ"כ בסי' מ"ח שבעל המסורת אומר שהם שתי מלות וכדברים האלה כתב רד"ק בשרש עלם על ינהגנו על מות ושו אשכחנא בליטנא אחרינא על מות ב' בסיפרא וסימן על מות לבן. כי זה אלהים אלהינו ולית דכוותייהו דסמכינן ע"כ. ופי' דסמוכין ר"ל שהם סמוכין זה לזה אבל הם תרין מלין כי הא דאמרינן מי הוא זה ג' דסמיכי וסימן בירמיה ל' ודכוותא שבטי בני ישראל ג' דסמיכין וסימן ביהושע ד' ודכוותייהו טובא במסורת: (ז) חרבות. אמר בן לברט כי מצא חרבות בפתח בספר קדמון על כן פי' בו כמו חרבות צורים והנכון בעיני שהחי"ת חטוף בקמץ. הראב"ע ור' אליא המדקדק בהגהות שרשים שיש מחלוקת אם החי"ת חטף פתח או בחטף קמץ והוא לשון חרבן ע"כ. ואני מצאתיהו בכל מדוייקים שלפני בחטף קמץ: (ט) והוא ישפוט תבל. בס' א' מדוייק ישן הפ"א בקמץ והוא חטף מפני המקף אמנם בשאר ספרים בחולם ולא מייתבא דעתי עלייהו שפיר משום מאי דחזינא בחילופי דידן דלב"א בקמץ ולב"נ בחולם ועיין מ"ש במזמור נ"ו: (יב) הגידו בעמים. בספרים מדוייקים מלא יו"ד ול"א הגדו חסר: (יג) צעקת ענוים. עניים קרי והוא חד מן ה' דכתיבין עניים וקריין ענוים וחילופיהן ב' כתיב ענוים וקריין עניים כמו שנמסר כאן במסורת: (יד) חנני ה'. יש ספרים שהחי"ת בפתח ואם כן הוא צווי מבנין פעל הדגוש בשקל למדני ונרפה הנו"ן כמו בהתחננו אלינו (בראשית מ"ב כ"א) וזהו דעת רד"ק בפי' וכן כתב הוא עצמו בס' מכלול ד' קפ"ב בשם ר' יהודה ואח"כ אמר שנמצא במקצת ספרים בקמץ וכן הוא ברוב ספרים שלנו ואם כן הוא צווי מהקל בשקל חקרני אל וקריאתו בק"ח בעבור השוא הבא אחריו גם כי הוא נע בפגישת שני הנונין וכ"כ ר' אליא בספר ההרכבה אות החי"ת ובעל לוית חן בפרק רביעי משער השביעי שלפי הספרים שהחי"ת בקמץ הוא חטוף וכיוצא בזה כתבתי בירמיה ה' על ישדדם ובש"ה ז' על שררך אגן הסהר: חנני ה'. בטעם מיושב ברוב הספרים: (טו) למען אספרה כל תהלתיך. מלא יו"ד בתר תי"ו על פי

המסורת ועיין מ"ש רד"ק: (יט) ענוים. עניים קרי ביו"ד והכתיב בוא"ו: (כ) קומה. מלרע: (כא) שיתה. מלרע:

י (א) למה. ג' ראש פסוק רפין וסימן למה אמרת אחתי הוא (בראשית יב). למה ה' תעמד ברחוק. למה ה' תזנח נפשי: (ב) יתפשו. בגרמי' לאחריו: (ג) ברך נאץ | ה'. יש פסיק בין נאץ לשם וכן למטה בפסוק על מה נאץ רשע | אלהים יש פסיק בין רשע לאלהים שלא לסמוך לשון רשע וניאוץ אצל קדוש ישראל: (ד) רשע כגבה. בדפוס ישן מויניציאה הבי"ת וכן נראה מהתרגום ובשאר ספרים בכ"ף וכן במסורת כגבה ב' בקריאה וסימן אשר כגבה ארזים גבהו. כגבה אפו: (ה) דרכו. דרכיו ק': (ז) אלה פיהו מלא. אין במלת פיהו מיושב והפ"א דגושה: ומרמת. בס"א כ"י מרמת בלא וא"ו וכ"נ מהתרגום ובשאר ספרים בוא"ו: (ח) במארב. במקצת ס"ם האל"ף בשוא לבדו כמו שכתבתי ביהושע ח': לחלכה. הלמ"ד בגעיא: (ט) לחטוף עני יחטוף. מתחלפים הספרים בנקודות ובאותיות במקצתם שתי המלות בשוא לבד וי"ם שהיכן בחטף פתח ובספרים הבאים מספרד הראשון בח"פ ומלא וא"ו והשני בשוא וחסר: (י) ודכה. ידכה קרי ויש בו דרש באגדת תילים: חלכאים. חל כאים קרי והנה בחלכאים מחלוקת יש בין כתיב לק' אם היא מלה אחת או שתים ומדקדק גדול אמר כי חלכאים מלה א' כן כתב הראב"ע ולשון רש"י ראיתי במסורת הגדולה חלכאים א' מחמש עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות שתי תיבות כמו בגד וכו' וכי' בד"ס א' כ"ו וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים שרש חיל ושרש חלך ובס' הרכבה אות חת': (יא) שכח אל. כ"כ במאריך בכ"ף בס"ם: (יב) אל תשכח עניים. ענוים קרי: (יג) על מה | נאץ רשע | אלהים. יש פסיק בין רשע לאלהים כמו שאמרתי בראש המזמור. ובמקצת דפוסים ישנים יש שני גלגלים בנאץ רשע והוא נכון בעיני: (יד) ראתה. חסר יו"ד: כי אתה | עמל וכעס | תביט. יש פסיק בין מלת אתה למלת עמל להרחיק התירוף כלפי מעלה ח"ו: (טו) שבור זרוע רשע. במקרא גדולה דפוס בומבירגי שע"ה כתוב תדרוש בוא"ו ובחטף קמץ כמנהג קצת ספרים באותיות הראויות בקמץ חטוף כי הוא במקף וכן מצאתיהו בקמץ חטוף במקרא כ"י וגם במסרה רבתא נמנה עם מלין דיתירין וא"ו ומטפין קמצין אבל בחלופים מצאתי שזהו לקריאת ב"נ אבל לקריאת ב"א שאנו סומכים עליו בחולם וכ"כ רד"ק בשרש דרש ועיין מ"ש בעמוס ז':

יא (א) נודו. נודי קרי ויש בו דרש באגדת תילים והמלה מלעיל בשקל קומי שובי והכתיב ראוי' על הקרי ובס"ם אין בהם רביע לא בדלת ולא בנו"ן ובספרים כ"י שיש בהם רביע הוא בנו"ן: (ד) בהיכל קדשו. הבי"ת בגעיא: (ו) אש וגפרית. בס"ם בטעם ימנית וי"ס חונה:

יב (ג) שוא ידברו. היו"ד בגעיא בס"ם: (ז) אמרות ה'. במקצת ספרי הדפוס המ"ם בשוא לבד אך בכמה ספרים כ"י ודפוסים ישנים בחטף פתח: בעליל. העי"ן בחטף פתח: (ט) סביב רשעים יתהלכון. ויקרא רבה ריש פ' ל"ב ר' יהודה אומר סביב לרשעים הצדיקים מהלכים וכו' ולפי זה היה צריך להיות פסוק הטעם במלת רשעים ולכן אמר לו רבי נחמיה עד מתי אתה עוקף (פי' מעקם ומעוות ובמדרש תילים גרים עוקם) עלינו את המקרא אלא סביב לצדיקים הרשעים מהלכים וכו': כרם זלות. מלת כרם חסר וא"ו והתם במדרש רבתי ושוחר טוב דרשי ליה לשון רוממות כמו הקרי ולשון כרם כמו שכתיב זיל קרי התם:

יג (ב) עד אנה ! תסתיר. בגרמיה וכן עד ירום: (ז) יגל לבי. במקצת ספרים יגל בטעם אחד לבד בגימ"ל:

יד (א) השחיתו התעיבו. השי"ן בגעיא: (ב) יהוה משמים. בגעיא בס"ם: על בני אדם. כ"כ: (ג) אין עשה טוב. כן הוא בס"ם בצירי ובמקף וכן חברו שבסמוך ועיין בסי' נ"ג: (ד) הלא ידעו. חסר וא"ו כי לא נמנה עם ט' מלאים בכתובים: כל פעלי. כ"כ: (ה) שם פחדו פחד. מלת פחד הפ"א רפה:

טו (א) מי ישכן. כל האומר ומי ישכן בוא"ו אינו אלא טועה: (ד) בעיניו. בגעיא בס"ם:

טז (א) שמרני. השי"ן מעמדת בגעיא וקריאתה בקמץ רחב תמורת קמץ חטוף כן הוא בספרים כ"י מדוייקים וכ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף י"ח ובדף רי"ו בשרשים. וכמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני. במזמור פ"ו עיין מ"ש שם: (ב) אמרת ליהוה. לית לשון זכר: (ה) יהוה מנת. בגעיא ובמיושב: מנת חלקי. י"ס הנו"ן בפתח ובמקף בין שתי המלות ובספרים אחרים בקמץ ובלא מקף: (ו) בנעמים. במקצת ספרים מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן מצאתי מסורת כ"י דדיקא כוותייהו וזו תוארם הנאספים והנעימים כתיב. חבלים נפלו לי בנעמים כתיב תודיעני נעמות כתיב ושאר כל ליטנא מלא: שפרה עלי. במאריך השי"ן: (י) חסידיך. בס"ם ביו"ד בתר דלי"ת ומסור עליו יתיר יו"ד:

יז (ג) זמתי. מלרע אבל בירמי' ד' כי דברתי זמתי מלעיל וכן נמסר עליו לית מלעיל: (ד) ארחות פריץ. בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים מלא יו"ד וכן הגי' בספרו בעל א"ת וכן במסורת פריץ ב' והכרו והוליד בן פריץ: (ה) תמך אשרי. י"ס תמוך אשורי: נמוטו פעמי. פליגא נמוטו רפי ועיין רד"ק בפי' ובשרש מטט: (ט) מפני רשעים זו. הימנית במלת רשעים וכן לפי' רד"ק ולא כן למפרשים אחרים: אשרנו. יש במלה זו חילופים רבים במילוי או חיסור וא"ו אחר שי"ן ובמלוי וחיסור יו"ד אחר רי"ש: סבבוני. סבבונו קרי: (יד) ממתים ידך ה' ממתים מחלד. כתוב בס' דקדוק ישן שבכל ב' אותיות רצופות באמצע תיבה תנקד האחת בחטף פתח כמו הַלֲלוּ צִלֲלוּ שְׁמָמוֹת עולם חֲצוֹצְרוֹת אֲרוֹמִמְךָ וכיוצא בהן וכן מְמֻתִים ידך ה' מְמֻתִים מחלד ועיין מ"ש בריש סדר לך לך: וצפינך. וצפונך קרי: לעולליהם. בכל הספרים מלא וא"ו ובחילופים משמע שכן הוא למדינחאי אבל לא למערבאי:

יח שירה זו נאמרה גם בספר שמואל אך יש הפרש ביניהם במלות שונות כמו שפירשתי על פרשה מכן שם ולפי שכתבתי אותה בסדר שירת הים ושירת דבורה מהטעמים האמורים שם גם זו ראיתי אני לכתבה כדמותה בצלמה דלא גרעא מינה שתיהן נתנו מרועה אחד. (א"ה לכיון כי לקוצר השטה הוכרחנו לשנות מדעת הבעלים הרב המחבר שכתב מלמעלה עד ומיד שאול בשני שטות היינו הואת סוף שטה אחת ושאר הפסוק בשטה אחרת ראינו להעיר על זה אוזן הקורא כדי שלא נהיה פושט יד בלא ברשות) יהי רצון שנזכה לשיר את שיר ה' על אדמת הקודש בירושלים אמן: (ב) ארחמך. קבלנו קריאתו בקמץ חטוף אשר לא כדת בהיות העי"ן גרונית וכן אכתנך על מי מריבה בסי' כ"א ולזה הסכים הקמחי וי"ס אֶרְחָמְךָ בקמץ רחב וכן מצאתי בספר דקדוק ישן כי אין דרך לבא קמץ חטוף רק במקום חולם הדומה לו קצת דרך קריאה על כן יאמר בספר מדויק ארחמך ה' חזקי בקמץ רחב כי הוא בא מן ארחם ולא מן ארחום ויש חולקין כתיבה זו עכ"ל: (ג) ה' סלעי. סמ"ך במאריך כן הוא בס"ם: ומצודתי ומפלטי. קל בלא דגוש בלמ"ד בכמה ספרים מדוייקים וכמוהו בס' שמואל ובמזמור קמ"ד: (ה) ונחלי בליעל. בגעיא בס"ם: (ח) ויתגעשו. היו"ד בגעיא: (יב) חשכת מים. אין ביו"ד מיושב: (יד) בשמים יהוה. בגעיא בס"ם: (כ) כי חפץ בו. במדוייקים חפץ בב' טעמים כמו שכתבתי בשמואל: (כז) עם נבר. בספרי ספרד הבי"ת קמוצה וספר א' בפתח: (לא) החוסים בו. יש ספרים החסים חסר וא"ו: (לד) ועל במתי. בספרים מדוייקי' חסר וא"ו וכן חברו בשמואל וסמו' ג' חד מלא והוא דסוף חבקוק: (לה) ונחתה. בגעיא: (לו) וענותך. בגעיא: (מא) ואויבי. בגעיא: (מג) ואשחקם. בגעיא: (מד) מְרִיבֵי עָם. כן הוא בס"ם: (מז) אלוהי ישעי. מלא וא"ו ע"פ המסורה כמו שכתבתי בשמואל ובמדרש חסרות ויתרות כל אלהי שבמקרא חסר וא"ו כמ"ת מלא וירום אלוהי ישעי ולמה כשהישועה באה כל החסרות נתמלאות: (נ) בגוים | ה'. יש פסיק בין בגוים לשם מפני הכבוד כמו שכתבתי בסי' נ"ז:

יט (ב) מספרים. בגעיא בס"ם: (י) יראת ה' טהורה. מלא וא"ו ועיין מ"ש בריש פרשת נח: משפטי. בגעיא: (יא) ומפז רב. ס"א הפ"א בפת"ח: (יד) אל ימשלו בי אז איתם. במקצת מדוייקים מלת בי בטעם ימנית ונכון הוא לפי משמעות הכתוב: (ט) יָהִין לרצון. כ"כ:
יהיו

כ (ה) יתן לך כלבבך וכל. הוא"ו בגעיא: (ו) ובשם אלהינו. כן הוא בס"ם: (ז) ישע ימינו. היו"ד בצירי כי לא נמצאו בסגול רק חמשה והיאך המכלול דף ר"ה ובעל המסורת בישעיה סימן מ"ה ואין זה מכללם וכן הוא בס"ם: (ט) קמנו. אין בנו"ן רביע: (י) יהוה בגעיא בס"ם:

כא (ג) בעזך. הע"ין בקמץ חטוף מפני דגשות הזי"ן וכן נהלת בעזך. אתה פוררת בעזך סי' ע"ד והם ג' חסרים וא"ו עפ"ה: מה יגיל. יו"ד האיתן דגושה כדין דחיק והגימ"ל בסגול כי המלה מלעיל ויתיר יו"ד בתר גימ"ל רד"ק בפירוש ומכלול דף קמ"ב ועיין זוהר פ' פקודי ריש דף רל"ח: (ז) כי תשיתהו ברכות. בס"ם מלת תשיתהו בגלגל ולפיכך הבי"ת רפויה. וספרים אחרים בימנית והבי"ת דגושה: (י) והאכלם אש. הוא"ו בגעיא: (יג) כי תשיתמו שכם. בספרים מדוייקים מלת כי בימנית ולכן התי"ו דגושה וי"ס כי תשיתמו במקף והתי"ו רפויה:

כב (ג) אלהי אקרא. בס"ם יש געיא באל"ף בין שוא לסגול ולא ידענא למאי אהניא: ולא דמיה. הוא"ו בגעיא בס"ם: דמיה לי. כתב בעל המסורת דומיה ד' א' חסר וסימן ולילה ולא דמי' לי. נאלמתי דומי' סימן ל"ט אך אל אלהים. דומיה נפשי בסימן ס"ב. לך דומיה תהלה סימן ס"ה קדמאה חסר וכן הוא חסר במקצת מדוייקים ועיין מ"ש בסימן ס"ה: (ח) ילעגו לי. בספרים מדוייקים חסר יו"ד והגימ"ל רפה: (ט) כי חפץ בו. בהרבה מדוייקים בשני טעמים: (יב) אל תרחק ממני. ממני בימנית: (טו) והתפרדו כל עצמותי. בס"ם הכ"ף במאריך אע"פ שהמלה מוקפת ועיין בסוף פ' ראה על כל הבכור ויש עוד שנים למטה בזה המזמור: (טז) ולעפר. הוא"ו בגעיא: (יז) כלבים. יש גם המקל השלישי: כארי. הכ"ף בקמץ ועיין מ"ש בישעיה ל"ו: (כב) ומקרני רמים. כתב רד"ק בשרש ראם ובהניח הא' ומקרני ראמים עניתני ע"כ. אמנם בכל ספרים שלנו כתוב רמים בחסרון האל"ף: (כה) ובשועו. בגעיא: (כו) מאתך תהלתי. בגעיא: (כז) לעד. תליו קמץ ותניו פתח וי"ס כולו קמץ: (כח) כל משפחות. בס"ם במאריך וכן כל דשני ארץ: (כט) ומשל בגוים. בספרים מדוייקים חסר וא"ו בתר מ"ם וכן במסורת קהלת סימן ט' נמסר מושל י"ד מלאים ואין זה מהם:

כג (ב) מנוחות. כן מצאתי במקצת מדוייקים כ"י: ינחמני. החי"ת בחטף פתח: (ו) ושבתי בבית. הבי"ת דגושה בס"ם:

כד (ד) אשר לא נשא לשוא נפשי. נפשי ק' ובמקצ' ס"ם כתוב נפשו כו' וזעירא וכן מסור עליו וא"ו זעירא. ודעות רבות יש במלה זו חלוקות זו מזו הא' שאין כאן קרי וכתיב והכתיבה והקריאה שוים בוא"ו ובחולם וכ"נ מהתרגום שתרגם לחייבא נפשיה וכן בב"ר פ' כ"ט סימן ו' ושמות רבה ריש פ' ד' ובדברים רבה ריש פרשת וזאת הברכה ובתנא דבי אליהו ריש פ' י"ז ובמדרש שוחר טוב בפי' נסחת הילקוט באמרו אשר לא נשא לשוא נפשו זה משה שלא נשא לשוא נפשו של מצרי וכו'. ד"א מדבר באברהם וכו' אשר לא נשא לשוא נפשו של נמרוד. ד"א מדבר ביעקב וכו' אשר לא נשא לשוא נפשו של לבן. אך במדרש הנזכר הנמצא אצלינו בדפוס כתוב בתחלה אשר לא נשא לשוא נפשו זה משה וכו' כמו שכתוב לעיל ואח"כ אומר זה אברהם וכו' אשר לא נשא לשוא נפשו של נמרוד וכו' ד"א זה יעקב וכו' אשר לא נשא לשוא נפשו של לבן וכו' ע"ש. גם החכם בעל העקידה בתחלת שער א' ובסוף שער כ"ה ובעל נוה שלום במאמר י' פ' ה' ובעל העקרים במאמר ג' חלק ל' כלם דרשו נפשו בוא"ו וכ"כ ר' אלייא המדקדק בס' המסורת מאמר ע' ז"ל והנה במסרות המדוייקות לא קראו הוא"ו הקטנה וא"ו זעירא אך וא"ו קטיעא פי' וא"ו קצוצה מעט מלמטה כמו את בריתי שלום וא"ו קטיעה וכן לא נשא לשוא נפשו וא"ו קטיעה. ותמהתי אני על כל המפרשים אשר ראיתי שלפי' כלם הוא כתיב נפשו וקרי נפשי וכן ראיתי ברוב נסחאות המסורת ואין ספק כי הוא טעות סופרים וטעו בין זה ובין פדה נפשו מעבור בשלח (איוב ל"ג) שהוא קרי נפשי וכן נמנה עם מ"א מלין דכתיב וא"ו וקריין יו"ד ולשוא נפשו לא נמנה עמהם הרי שאינה אלא וא"ו קטיעא וכן בהגהותיו לשרשים כתב אף לשוא נפשו רבים טועים סבורים שהוא כתיב נפשו וקרי נפשי ואינו אלא וא"ו זעירא וקריאת המלה כנקודתה נפשו עכ"ל. הדעת השני שכתוב נפשי וקרי נפשו וזהו דעת הראב"ע. השלישי שכתוב נפשו וקרי נפשי כמו שראיתי בספרים כ"י מדוייקים וכן נתפשט המנהג בספרי הדפוס וזה ג"כ דעת רד"ק כמו שכתב בפי' הפסוק וכ"כ החכם ר' יונה המדקדק בס' הרקמה בשער מת"ה שנאמ"ר בלשו"ן והשפ"ן ב"ו וזולת"ו נשבע ה' בנפשו במקום בשמו וכמוהו אשר לא נשא לשוא נפשי במקום שמי ע"כ. וכ"כ בעל יפה תואר בב"ר פ' כ"ט סימן ז' וכן הוא מפורש בספר הזוהר פ' ויקרא דף ק"א ופרשת תזריע דף מ"ה וכ"כ בעל מראות אלהים בחלק התכלית ריש פ' ס"ב והכי משמע בספר הכוזרי במאמר ג' סי' כ"ז כמו שפירש כמהו"רר יהודה מוסקאטו ז"ל ז"ל קרי התם וכ"כ בתשובה כמהו"רר יוסף תוק ז"ל לכמה"רר עזרא מפאנו ז"ל ולא תקשי לן מספרי דאגדתא דכל היכא דאיכא למידרש דרשי כפי הכתוב או כפי הקרי והכתיב הלזה ובתר הכי הביא המדרש שאינו דורש אלא הכתיב והמתרגם כבר נודע שדרכו על הרוב לתקן הדבור אחר פשט הכתוב גם לא יקשה ממה שלא נמנה זה במסורת מאינון דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריין יו"ד כי פעמים רבות מצאתי מסרות דנחתי למנינא ושיירי כמ"ש בס' בשלח על השלו וזמנין דשלרי כגון הכא דמסיר מ"ה מלין וכפרטן אתה מונא יותר ומה שכתב רבי אלייא שטעו הסופרים בין זה ובין פדה נפשו מעבור בשלח (איוב לג) שהוא קרי נפשי וכן נמנה עם מלין דכתיבים וא"ו וקריין יו"ד אחרי המחילה ממנו נראה שהוא הטועה ואדרבה איפכא כתיב פדה נפשי וקרי נפשו ונמסר עליו שהוא חד מן כ"ד מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא וקרינן וא"ו וסימן נמסר במ"ג מערכת אות יו"ד ואותן מ"א דכתיבין וא"ו וקרינן יו"ד סי' בריש שמואל ולית דין ביניהו גם לא אחדל לומר כי במסורת הדפוס במנין אותיות זעירות כתוב וא"ו לשוא לא נשא אולי נפל בלבול בספרים בין וא"ו לשוא לוא"ו נפשו דסמיך ליה. אל ה' נפשי אשא שילול נפשי משפת שקר וכפר על אשר חטא על הנפש ונפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו ועיין מ"ש באיוב ל"ג: (ו) דורשו. דורשיו קרי: (ז) והנשאו. בגעיא: והנשאו. הראשון והנשאו מי זה והשני ושאו מי הוא זה והוא חד מן זוגין קדמאה נסיב אות וחסר מלה ותניינא חסר אות ויתיר מלה וסימן נמסר ביחזקאל י"א במ"ג:

כה (א) אליך ה' נפשי אשא. במדרש חזית פסוק השבעתי אתכם אליך ה' נפשי אשא אשיא כתיב שהיו מוסרין עצמן על קדושת שמו של הקב"ה פירש מדליקין כמו וישאם דוד ואנשיו דשמואל פירש וישרפם ולא נמצא כתוב זה בספרנו: (ב) אלהי. האל"ף בגעיא בס"ם בין שוא לסגול: (ד) ארחתיך. י"ס שהאל"ף בקמ"ץ חטוף אבל במדוייקים בחולם וכ"כ רד"ק בשרשים והספרים מתחלפים במילוי או חיסור וא"ו קדמאה ותניינא: (ה) הדריכני באמתך. בי"ת רפה: ולמדני. הוא"ו בגעיא: (ז) זכר רחמיך. הכ"ף בחולם ובדפוס ישן מוינציאה בקמץ חטוף והוא טעות שכן במסור' איכא ג' נמסר זכר ג' קמצין וסימן כחסדך זכר לי אתה. זכר דבר לעבדך. זכר עניי ומרודי. וכל דסמיכין לעז"ן (פירש זכר עניי זכר זאת זכר נא) דכוותהון קמצין: (יא) וסלחת. הוא"ו בגעיא: (יד) ליראיו. בס"ם ביו"ד אחר רי"ש וס"א ליראיו חסר: (יז) ושא לכל חטאותי. כל חטאתי חסר וא"ו בר מן דין ושא לכל חטאותי:

כו (ב) צרופה. צרפה קרי: (ו) ואסובבה חסר וא"ו: (ח) יהוה אהבתי. בגעיא בס"ם: (י) מלאה שחד. בס"ם השי"ן דגושה: (יא) אני. בטעם רביע:

כז (ג) המה כשלו. רפי: (ה) כי יצפנני בסכה. בריש מס"ג באלפ"א בית"א מאותיות קטנות ס' כי יצפנני בסכה ולא מצאתיה קטנה בשום ספר גם לא בנוסח א' כ"י מאותיות קטנות ומ"ש במק"ג בריש ספר ויקרא ה' יצפנני בסכה טעות הוא עוד כתוב שם ה' בסופה ובסערה דרכו (נחום א') שכתוב ובשערה בשי"ן והם שנים במסור' כתובים שי"ן ואחרו אשר בשערה ישופני (איוב ט) ואות קטנה דהתם הוא סמך בסופה ועמ"ש בריש נחום: יסתירני במקצת מדוייקים מלא יו"ד וי"ס חסר: (ו) סביבותי. הסמ"ך בגעיא: סביבתי. הנ"ל בכמה ספרים חסר וא"ו: ותנני. בוא"ו בכל הספרים: (יא) למען שוררי. ברוב ספרים ישנים מלא וא"ו: (יג) לולא. בטעם רביע ונקוד למעלה ולמטה כן הוא בספרים מדוייקים וכן מצאתי במסרה כ"י דין נקוד למעלה ולמטה ושארא כי אם לעיל ובמסרה אחרת כ"י מצאתי כלשון הזה לולא נקוד מלעיל ומלרע בר מן וא"ו דלא נקודה אלא מלעיל ע"כ. וכן ראיתי במקרא כ"י מטוליטולא ובפ"ק דברכות תנא משמיה דרבי יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו דשמא יגרום החטא ופחסיד יעבץ כתב כל לולא שבמקרא מפורש וזה סתום כי לא פירש מה היה אם לא היה מאמין ע"ש: בטוב. הבי"ת בגעיא:

כח (ד) ידיהם תן להם. בספרים מדוייקים בצירי וכן הי' ראוי להיות אע"פ שהוא במקף לפי שאינו סמוך למלה זעירא או מלה שהיא מלעיל כמו תן להם ה' מה תתן תן להם רחם משכיל (הושע ט') אבל במכלול דף ק"ב כתוב שנמצא א' בסגול שלא כמנהג תן להם כפעלם והמסורה עליו לית כותי' סגול וחד ותן עלי' אש (פרשה קרח) וכ"כ בהגהת לוית חן ש"ה פ"ה: (ה) כי לא יבינו. אין אחר כי פסק: (ז) עזי. בג' נקודות העי"ן: ונעזרתי. הוא"ו בגעיא: (ט) ורעם. בס"ם המדוייקים הוא"ו במאריך וזה מ"ש בחילופים ב"א ורעם יוליא הרי"ש ב"נ לא יוליא ועיין מ"ש בשופטים ה':

כט (ו) ושריון. בשי"ן שמאלית כמ"ש בסוף דברים עוד מצאתי הערה לזה במ"ג ריש מערכת אות הסמך שנמסר שם סי' מן ה' זוגין חד ס' וחד ש' כגון סתרי ומגיני. והאלצן ושתי וא' מהם הוא שריון דצידנים יקראו. ושריון דוירקידם כמו עגל: (ח) יחולל אילות. בספר הזוהר פ' אחרי מות דף ס"ח אילת כתוב חסר ובספרי דילן מלא: ויחשף. החי"ת בחטוף סגול: (יא) יהוה עוז. בגעיא:

ל (א) מזמור שיר חנכת הבית. ב' בטעם פזר הדין ואידך שירו לה' שיר חדש סי' צ"ח ועיין זוהר פרשה בלק דף ר"א: (ד) יהוה העלית. בגעיא: העלית. הלמ"ד בחירק וכן במסורת ג' בקריאה וסימן לך עלה מזה. ושמעו מצרים. העלית מן שאול נפשי: מיורדי בור. מירדי קרי והיו"ד דגושה והוא מקור והיה ראוי בקמ"ץ חטוף ונמשך הקמץ בטעם כמו רד פי טוב והכתיב מיורדי בור ונמשלתי עם יורדי בור ונמסר עליו לית יתיר וא"ו: (ח) ה' ברצונך. בגעיא: העמדת להררי. הלמ"ד בגעיא: (ט) ואל אדני אתחנן. בספרים מדוייקים בשם של אדנות וכן נמסר במסורת הגדולה במנין קל"ד: (יא) הי' עזר. בגעיא בין השוא לסגול בס"ם:

לא (ג) לצור. בגעיא: מעוז. בזי"ן ובמזמור ע"א מעון בנו"ן כמ"ש שם בס"ד. וכן מצאתי במסרה כ"י סימן קדמאה לצור מעוז תניינא לצור מעון וחד פסוק סימן מפיקים מזן אל זן: (ד) ותנהלני. במאריך בוא"ו בס"ם: (ה) מעוזי. נכתב בוא"ו עם סדגש: (ו) בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי. כן הוא ברוב ס"ם: (ט) העמדת במרחב רגלי. הבי"ת רפוי' בספרים מדוייקים כ"י וכן דינה כפי הכלל שכתבתי בראש הספר: (י) עששה בכעס. הבי"ת רפה ופליגי בה ספרי: (יא) ביגון. אין בבי"ת געיא: כשל בעוני כחי. הכ"ף רפה: (יב) ולשכני. במאריך הלמ"ד בס"ם: למיודעי. במאריך הלמ"ד בס"ם: (יד) מגור מסביב. כן כתוב: (טו) ואני | עליך בטחתי יש פסיק בין ואני ובין עליך כדי שיהיה דבריו של אדם ברורים כלפי מעלה ואל ימסר להוציא מפיו בבהלה ואני עליך כי האלהים בשמים ואדם עלי ארץ: (טז) בידך עתתי. חסר וא"ו: (יז) הושיעני. מלא יו"ד: (יח) יהוה אל אבושה. בגעיא: (כג) נגרזתי. סימן תלים נגרזתי קינות נגזרתי יונה נגרשתי: מנגד עיניך. כן כתוב: (כד) אהבו. האל"ף בסגו"ל ובס"א בחטף סגול וטעות נפל בחילופים שלנו מב"א וב"נ:

לב (א) נשוי. בגעיא: (ב) אשרי אדם. עיין מ"ש בריש סיפרא: (ד) בחרבני. לית וחסר: (ה) ואתה נשאת. בלא פסק באמצע: (ו) לעת מצא. במדוייקים כ"י מלא וא"ו ואל"ף: לשטף. במדוייקים כ"י בחמש נקודות וכ"כ רד"ק בשרשו: (ח) ואורך. בגעיא: (ט) בל קרב. חסר וא"ו:

לג (י) יהוה הפיר. בגעיא:

לד (א) ויגרשהו. י"ס בפתח הגימ"ל ובס"א מדוייק כתוב ויגרשהו הרי"ש בחטף פתח גם בחילופים נראה שזהו דעת ב"א: (ב) תהלתו. בגעיא: (י) יראו את ה'. האל"ף נחה כמ"ש בסוף יהושע: (יא) כל טוב. בחולם גם לא נמנה במסורה עם אותם שהם בשורק: (יב) לכו בנים. בגעיא: (יט) ואת דכאי. בגעיא: (כב) יאשמו. האל"ף בשוא לבדו ודומה לו תאשם שמרון הושע י"ד: (כג) ולא יאשמו. האל"ף בשוא לבדו והשי"ן בשוא. הראשון נח והשני נע: כל החסים בו. בס"ם במאריך ובמקף ועיין מ"ש סוף פ' ראה:

לה (א) ריבה. מלרע: (ב) וקומה. לית מלעיל בספרא: (ג) ישעתך. בגעיא: (ו) יהי דרכם. בגעיא בס"ם: וחלקלקת. חסר וא"ו: (י) כל עצמותי. ב' קמצין בטעם בקרי' וסי' כל אחי רש שנאוהו (משלי יט) כל עצמותי תאמרנה וכן במכלול דף ר"נ כל מלת כל שהיא במקף ישוב החולם לקמן חטוף חוץ משנים שיקראו בלא מקף בקמץ רחב כל עצמותי תאמרנה. כל אחי רש כמ"ש (במשלי יט): מי כמוך. במסרה שלנו בדניאל ה' נמסר סי' מן י"א מלין דגושין בתר יהוה בלא מבשל ושנים מהם ה' מי כמכה נאדר בקדש. כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך ובסוף הסי' כתוב כל עצמותי פלוגתא דב"א וב"נ וכ"כ בפ' עקב על פ' ויענך וירעבך אמנם בכל ספרי המדקדקים לא נמנה זה דתילים עם היוצאים מן הכלל וגם בפלוגתות שלנו שבין ב"א וב"נ לא נמצא זה עמהם וכן בכל הספרים שלנו רפי כדינן ובר מן דין אשכחנא בס' דקדוק ישן כלשון הזה וכן מי כמכה שבשירת הים הסמוך לאזכרת השם והוא מי כמכה השני שבפ' הוא נדגש שלא יהא נראה כמו ה' מיכה ולא יזכר שם מיכה גבי אזכרת השם אבל מי כמכה הראשון שאינו סמוך לאזכרת השם יעמוד בעומדו להרפותן וגם כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך רפי כמשפט חוק יהוה אף כי סמוך לאזכרת השם לפי שלא נאמר על הים ולא הודגש רק אותן שעל הים כי מיכה גנב פסלו והעבירו בים שנאמר ועבר בים צרה על כן נכון לדקדק באותו שעל הים כמבואר. עוד כתוב בס' הנזכר עם זו גאלת פלוגתא בין ב"א ובין ב"נ ובס' ר' אברהם אבן עזרא דגש מפני הוגן הקריאה ע"כ. וכתבתי זה להראות שטעות נפל במקרא גדולה בכל המקומות בדניאל ובפרשת עקב כי מה שכתוב שם דמחלוקת ב"א וב"נ. ובס' עזרא נאמר על פסוק עם זו גאלת כי באמת יש בו מחלוקת ב"א וב"נ אבל זה דתילים ליכא מאן דפליג דהוא רפי ועיין מ"ש בפרשת בשלח בשם א"ת: (טו) ונאספו. בגעיא: (יז) כמה תראה. כן כתוב: (כא) ראתה עינינו. בלא יו"ד תניינא: (כה) אל יאמרו בלבם האח נפשנו. אל יאמרו. בס"א כ"י ואל אמרו בוא"ו וכן היה כתוב בס"א ישן גושן רק שנמחקה אח"כ אות הוא"ו ויפה נעשה למחוק אותה שכן במסורת שמואל ב' א' נמסר סי' מן כ"ג פסוקים בקריאה רישא ומציעתא אל אל ודין חד מנהון ויש לדעת כי במסורה שם כתוב אל יאמרו בלבבם וכן מצאתי בס"א ישן שבתחלה הי' כתוב בלבבם ואח"כ הגיהו בלבם וכן נכון שזהו א' מן ט' בלבם בקריאה וסי' נמסר ביחזקאל י"ד: בלענוהו. העין בשוא ופתח:

לו (ז) צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה. זה א' מן המקראות שקראו רבותינו עיטור סופרים כמ"ש סוף פרשת בהעלתך ומה שכתב הר"ן בשם רבו דמלת כהררי נפסק בטעם ממלת אל לא נמצא כן בספרינו אדרבא איפכא שיש מקף בין שתי המלות: כהררי אל. מפני הגעיא שעם השוא תקרא פתח בהרחבה, בקריאת אות הגרון שבצידה מכלול ד' קפ"ט: אדם ובהמה תושיע. בס"ם אדם ובהמה תושיע וכן נ"ל נכון להפסיק הטעם במלת תושיע שלא יהא נראה כחוסר וא"ו: (ח) מה יקר. זכר ר' יהודה מה יקר חסדך שעל עבר ואולי מצאו בספרו הקו"ף פתוחה ומאשר מצאנו אנחנו בספרנו קמוץ כולו נכון להיות אחר השם שרשים: (יג) דחו ולא יכלו. לדעת החכם ר' יהודה מלת דחו מלעיל בשלש מה טבו והחכם ר' יונה כתב כי מצא אותו בספר מדוייק מלרע וכן מצאנוהו בספרים מדוייקים מלרע רד"ק בפי' ומכלול דף קמ"ו ושרשים:

לז (ב) יבולון. לית ומלא: (ד) משאלת. לית וחסר וא"ו: (ט) וקוי. בהנעת הוא"ו שהוא פא הפעל מן קוה והיו"ד סי' הרבים אבל וקוי ה' יחליפו כח ישעיה מ' בהנעת היו"ד שהוא במקום עי"ן הפעל והוא"ו למשך הוא"ו שומרי ויו"ד הרבים נפלה מהמכתב כ"כ רד"ק בפי' וכן צריך להגי' במכלול יופי ובפי' רד"ק מדפוס נפולי והחכם אבן עזרא כתב על זה בתילים שהיו"ד תחת הוא"ו ועל אותו שבישעי' לא כתב מאומה נראה שהוא סובר בהפך ולפי מה שנמסר במק"ג שלנו הכל והתם נראה דאתיא כוותי': יירשו ארץ. בשני יודי"ן ובמאריך: (יג) כי יבא יומו. חסר וא"ו אחר בי"ת: (טו) וקשתותם. בספרים מדוייקים השי"ן דגושה והתי"ו רפוי' וכן נכון כמ"ש בישעיה ה' וירמי' נ"א ונחמי' ד' וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה שדגשת השי"ן הוא מפני פגישת שתי שוואי"ן

כמו

שהו שרגשו נו"ן ירמיה הענתתי : (טו) טוב . בלא רביע : (יז) כי זרועות . בלא פסק באמצע : (כ) כי רשעים . בלא פסק באמצע : כלו בעשן כלו . הראשון מלרע והשני מלעיל לסוף פסוק מכלול דף קנ"א : (כה) ולא ראיתי . בגעיא : (כז) סור מרע ועשה טוב . מלת טוב בטעם רביעי לא באתנח : (כח) כי ה' | אהב משפט . הגרמי' קודם מלת אהב ולא אחריו : את חסידיו . ב"ר פרשה פ"ו חסידו כתיב זה יוסף וכן בערוך ע' חסד סובא זה המדרש בספר הזוהר פרשת וישב האי קרא אוקמיה באברהם חסידו כתיב ע"כ . ברם בספרי דידן לא אשכחנא רק ב' חסרים עפ"ה ופי' רגלי חסידו ישמר דשמואל . ודרך חסידו ישמר משלי ב' : (לט) מעוזם . בוא"ו עם הדג"ש : (מ) יפלטם . בהללי יפלטם בלא דגש :

לח (ב) יהוה אל . בגעיא : אל בקצפך . הקו"ף בסגול רד"ק : תוכיחני . התי"ו רפוי' וכן תיסרני : (ד) בעצמי . העי"ן בחטף פתח : (ז) נעותי שחתי . במקראות מדוייקות חסר וא"ו אבל כאבל אם קדר שחותי בהי' ל"ה מלא וא"ו והמסרה תבא עליהם ב' חד מלא וחד חסר : (ט) נפוגתי . מתחלפים נפוגותי : (י) אדני נגדך . י"ס בגעיא : (יא) ואור עיני . בגעיא : (יב) וקרובי . מלא וא"ו : (יג) וינקשו . במקצת מדוייקים הקו"ף דגושה אבל ר' יונה בספר הרקמה הביאו עם מלין המוקלין ורד"ק לא הביאו נראה שהוא קורא אותו דגש : (כ) ואיבי . געיא בס"ם : (כא) רדופי טוב . רדפי קרי והכתיב בוא"ו אחר דלי"ת ונמשך הקמץ בטעם כמו מירדי בור :

לט (א) לידיתון . לידותון קרי : (ה) הודיעני ה' | קצי . הגרמי' היא אחר השם ולא קודם : (ז) ולא ידע . בגעיא בס"ם ובלא מאריך בלמ"ד : (ט) מכל פשעי . בס"א מטוליטולא המ"ם במאריך מכל־פשעי : (יב) בתוכחות . בגעיא : (יג) שמעה תפלתי . י"ס שהמ"ם בחטף קמץ וזהו דעת רבי יונה בספר הרקמה והאפודי בפ' י"ו ויש ספרים בחטף פתח וכמו זר נתשבו וגם רד"ק לא זכר זרות זה בתבוריו ובעל אור תורה כתב המ"ם בשוא לבד בספרי ספרד :

מ (ג) מטיט היון . בקצת ספרים הוא"ו בסגול ובס"ם בציר"י וכ"כ בשרשים שהוא בשקל עקב: ויקם. הקו"ף בסגול על פי המסורת : (ה) אשרי . עיין מ"ש בריש ספרא : ולא פנה . הוא"ו בגעיא בס"ם : (ח) במגלת ספר אין בס"א רביע : (יז) כל מבקשיך . בס"ם במאריך : יאמרו תמיד . במקצת ספרים כתוב ויאמרו בוא"ו ולפי דעתי נתחלף להם בין זה ובין אותו שבמזמור ע' שכתוב בוא"ו בכל הספרים וכן נראה בעיני להכריע מהמסורת שזהו בלא וא"ו שכן בישעיה (סי' יד) נמסר ע' ויאמרו ותרי מנייהו ירנו וישמחו סי' ל"ה ישישו וישמחו בך סי' ע' ואי הוה דין בוא"ו הוה להו עשר והתם במזמור (ע' ול"ה) נמסר ט' רפין והכא לא נמסר מידי ש"מ כדכתיבנא . תו אשכחנא בתר הכי מסרה דיקא וברירא דאמרה הכי קדמאה ויאמרו תמיד תנינא יאמרו תמיד תליתא ויאמרו תמיד וזו אינם צריכה לפנים : (יח) ומפלטי . קל הלמ"ד ברוב ספרים ויש מהם בדגוש : אתה . בס"ם האל"ף בפתח כמ"ש במזמור ע' ושופטים י"א וכן כתב המכלול דף רס"ב :

מא (ב) יאשרו . בגעיא והלמ"ד דגושה : (ג) יאשר . ואשר קרי : (ד) ה' יסעדנו . בספרי ספרד בגעיא : (ה) אני אמרתי . בגעיא ומקף לא בשופר כן הוא בס"ם ועיין מ"ש במשלי כ"ו : (ז) יקבץ און . במקצת מדוייקים היו"ד במאריך : (ט) דבר בליעל . בגעיא :

מב (ב) אפיקי מים . כ"כ : (ד) היתה־לי . כ"כ : באמר . קדמאה באמר בתראה באמרם וי"ס שהאל"ף באמר בשוא לבדו ואינה נקראת וכ"כ האבודרה"ם בס' של פסח ובמסו' מונה ג' באמר חסר בקריא' וזה אחד מהם ושנים אחרים הם בחטף סגול בכל הספרים: וגם זה כמותם ברוב הספרי': (ו) ותהמי . קדמאה ותהמי תנינא ותליתא ומה תהמי ובמקצת דפוסי' הה"א בשוא לבדו וכן מצאתי בס' אחד כ"י ישן ואולם בשאר ספרים בחטף סגול : (ז) אלהי . בס"ם יש געיא באל"ף בין שוא לסגול : (ח) תהום־אל־תהום . כ"כ : (ט) ובלילה שירה עמי . ב' במסורת חד כתיב וא"ו ויהי שירו חמשה ואלף וחד כתיב ה"א ובלילה שירה עמי ובמסו' רבתא מערכת אות האלף חשיב להו באלפא בית"א מן ב' ב' ותרויהון בתרי לישנא ורש"י פי' שירה עמי תהא חנייתו בתוכנו שירה לשון חנייה כדמתרגמינן ויחן ושרא וזה למדתי מתוך מסורת הגדולה שחבר את זה עם ויהי שירו חמשה ואלף באלפא בית"א של שתי תיבות החלוקין בפתרונן לימד שאין זה לשון שיר ומדרש האגדה פותרו לשון שיר וכו' ע"ש . עוד נ"ל שיש בזה רמז שלמדו רבותינו בפ"ק דע"ז מזה הפסוק שבלילה הקב"ה יושב ושומע שירה מפי חיות הקודש וגם למה שאמרו בס' הזוהר פרשת ואלה שמות דף י"א שהקב"ה ברא המלאכים הממונים בחסדו ביום וברא המלאכים הממונים לומר שירה בלילה ואיתא התם א"ר נחמיה אשרי הזוכה לדעת באותו שיר דתני' הזוכה באותו שיר ידע בעניני התורה והחכמה ויאזין ויחקור ויוסיף כח וגבורה במה שהיה ובמה שעתיד להיות ובזה זכה שלמה וכו' ועיין ברעיא מהימנא ריש פרשת נשא וריקאנטי פרשת בראשית דף כ"ז מערכת האלהות פ"ג בפי' חייט סוף דף ל"ג : (י) למה שכחתני . למה הראשון רפה ומלרע והשני דגוש ומלעיל מסורת ורד"ק בפי' ומכלול דף רס"ו ומה שכתוב כאן במסולת ואם הוא סמוך לאותיות אח"ע צריך להגיה אה"ה כמ"ש בירמיה ט"ו : שכחתני . קדמאה למה שכחתני בתראה למה זנחתנו והוא חד מן ג' זוגים מתחלפים קדמאה שי"ן ותניינא זי"ן כמו שנמסר במלכים ב' י"א : קדר אלך . קדמאה אלך בתראה אתהלך והאבודר"הם נתן סי' ש"א"ל ז"א"ת . פי' הראשון "שכחתנו "אלך השני "זנחתני "אתהלך : (יא) ברצח בעצמותי . בגפיא : (יב) ומה תהמי . ברוב הספרים הה"א בחטף סגול כמ"ש לעיל :

מג (א) מאיש מרמה . במקצת ספרים בטעם א' לבד באל"ף ובמקצתם במ"ם וי"ס בב' טעמים והתכם לונזאנו כתב שהוא מלעיל : (ב) אלהי מעוזי . במדוייקים נכתב בוא"ו עם הדגש כ"כ רד"ק : למה זנחתנו. למה הא' רפה ומלרע והב' דגוש ומלעיל : ואודך בכנור . הבי"ת רפה : (ה) ומה תהמי . ברוב הספרים הה"א בחטף סגול כמו שכתבתי במזמור דלעיל והם ג' בענין . והאבודרהם כתב בסדר של פסח שמצא בספרים המדוייקים הראשון והשני בשוא והשלישי בשוא וסגול :

מד (ג) אתה ידך גוים . בספרי ספרד ידך בטעם מרעים וי"ס ידך גוים : (יג) תמכר עמך בלא . בי"ת רפה : (יט) לא נסוג אחור לבנו . במסורת פרשת דברים לא תסיג ד' כתיבין סמ"ך בלשון השגה והתם חשיב להו וכל נסיגה דכוותא בסמ"ך בר מן חד כתיב שי"ן לא נשוג אחור לבנו ע"כ והך גירסא אינה אלא מן המתמיהות שהרי בכל הספרים כתיב לא נסוג בסמ"ך בלא מחלוקת ואומר אני שטעות סופרים הוא שנתחלף להם דוד ביהונתן וכן צריך לגרוס לא נשוג אחור ופסוק הוא בשמואל ב' א' בקינת שאול ויונתן דכתיב קשת יהונתן לא נשוג אחור ואין לגמגם בזה דוודאי הכי הוא והתם נמי נמסר עליו לית כתיב שי"ן : ותט אשרינו . בספרים מדוייקים כ"י יתיר יו"ד יש מהם גם מלא וא"ו וכ"כ החכם לונזאנו בכל ס"ם מלא יו"ד וקשה כי ותט לשון יחיד : (כב) הלא אלהים יחקר זאת . במדוייקים ח"ו וכן נכון כי אינו במנין ט' מלאים בכתובים : (כד) למה תישן | אדוני . יש פסיק בין תישן לשם כי השינה מדה גופנית ואין ליחס אותה אל הבורא רק בשאלה ודכוותי' ויקץ כישן שבמזמור ע"ח וכל כיוצא בזה בנא' בתורה ובדברי נביאים וכתובים הוא דרך משל ומליצה לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע ועל הכל אמרו חכמים דברה תורה כלשון בני אדם : (כה) ולחצנו . בגעיא : (כו) קומה . מלרע וכל תהלות דכוותיה בר מן אחד וקומה בעזרתי כמ"ש בסי' ל"ה :

מה (ד) חגור־חרבך על־ירך . כ"כ : (ה) על דבר אמת . כ"כ : (ט) בגדותיך . מתחלפת בגדתיך ח"ו : (י) ביקרותיך . כתב החכם אבן עזרא שיש מחלוקת בין בעל המסורת והקריאה הכי האחד ביקרותיך על דרך בימינו והשני כדרך מישני עפר . ורש"י כתב ביקרותיך קו"ף דגש לפי שהוא לשון בקור ואע"פ שכתוב יו"ד לפניה ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשיסה יעקב (ישעיה מב) שכתוב בו יו"ד והסמ"ך מודגשת ורד"ק כתב במכלול ד' ק"ה של קריאת ב"נ הבי"ת בחירק והיו"ד נחה והקו"ף דגושה ובשרשים הוסיף של קריאת ב"א הבי"ת בשוא והיו"ד בחירק כמשפטו ביקרותיך וכ"ה בעל לוית חן בפ' ראשון מהשער השני ובעל מכלל יופי תמה על הרד"ק שבפירוש תילים לא הזכיר כי אם קריאת ב"נ וגם בהגהות שרשים א"א קשה לי מאחר שאנו סומכים על קריאת ב"א למה הוא נקוד בכל הספרים כפי קריאת ב"נ ע"כ ובמכלול שקל פעל הובאה מלה זו עם מלות אחרות שהדגש בהן לתפארת ועיין עוד בשרשים שרש ילל : (יד) כבודה . נכתב בוא"ו עם הדגש ועיין (שופטים י"א) : (טו) בתולות . עיין מ"ש במגלת אסתר סימן ב' : (טז) תובלנה בשמחת . חסר וא"ו וכן נמסר עליו :

מו (ב) מחסה ועז . התי"ו בשוא ופתח : (ד) ירעשו הרים . היו"ד במאריך בס"ם : (ה) ישמחו . בגעיא : (ז) המו גוים . במקרא גדולה נמסר עליו לית מלעיל וגימל מלרע וגם בזכריה ט' נמסר המו ג' מלרע וא' מלעיל המו גוים מטו עוד כתב המגי' שם כי בכל ספרי המסרה מונים ג' המו ונמצאו ד' . המו כמו יין . המו מעי לו . המו גוים מטו ממלכות . ומעי המו עלי . אבל נ"ל כי הם ג' מלרע וא' מלעיל והוא המו גוים מטו ממלכות ע"כ . ותמה אני מאד על דבריו כי בכל הספרים המו גוים מלרע כתכיריו ומה שכתב דבכל ספרי המסרה מונים ג' המו ונמצאו ד' הוא לפי שבעלי המסורת לא מנו המו כמו יין . עם ג' אחרים הכתובים בלא וא"ו רק מנו אותם עם הכתובים והמו בוא"ו וזה למדתי מתוך מסורת הגדולה שאמרה והמו ג' וסימנהון ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו (ירמיה ה') והמו גליהם כמים רבים (שם סי' נ"א) והמו כמו יין . כללא דמילתא דאיכא ג' המו בלא וא"ו וג' והמו בוא"ו וכולהון מלרע כמשפט ספרי המסורת דמסרי ג' המו שפיר קאמרי אך צריך לתקן בזכריה והמו כמו יין בוא"ו ועיין מ"ש בזכריה בס"ד : (ט) לכו חזו . בגעיא במקצת ספרים וכן הוא בחילופים כ"י לב"א : לכו חזו מפעלות אלהים . זהו אחד מן המקראות הקשין אצלי במקרא אם כתוב כאן אלהים או שם יהוה כי שני כתובים הן בספר תילים אחד בזה המזמו' ואחד במזמור ס"ו אותו שבמזמור ס"ו כתוב לכו וראו מפעלות אלהי' ואין בו מחלוקת וכן הוא בבראשית רבה פרשת פ"ד אבל זה בסי' מ"ו רואה אני בו מחלוקת גדול בין הספרים מימי עולם ומשנים קדמוניות כי בספרי הדפוס שאצלנו וגם בספרים כ"י מדוייקים כתוב מפעלות ה' בשם של יהוה וכן תרגם המתרגם וכן הוא במאיר נתיב שורש פעל וכן פירשו החכם יחייא והחכם אלשיך בפירושיהם על תילים והכי איתא בפ"ק דברכות ובבראשית רבה פרשה פ"ח ובזוהר ריש פ' נח . אבל בזוהר סוף פרשת בראשית ר' יהודה פתח לכו חזו מפעלות אלהים אשר שם שמות בארץ וכו' והתם דריש טעמא דקרא מ"ט כתיב בשם אלהים ולא בשם של יו"ד ה"א והכי נקיט בפרשת ואלה שמות דף ה' . והרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות כתב בלשון הזה בפרשה בראשית מהזוהר דף נ"ח ב' ר' יהודה פתח לכו חזו מפעלות אלהי' והיא גופא קשיא ניתי ספר תילים ונחזי . דהא מפעלות ה' כתיב דע כי תרי קראי נינהו חד במזמור מ"ו לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ . וחד במזמור ס"ו לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם והאי קרא תניינא דייק שפיר כי מה שהוא נורא עלילה מפעלות הדין הוא . ואחרי שזכר שם אלהים בדקדוק לפי צורך הדרוש חזר והתמו בסופי תיבות נורא עלילה על בני אדם . ומספר הראשי תיבות בגימטריא אנ"י יהו"ה אלהיכ"ם . וגם כל המזמור מראשו לסופו מיוסד על שם אלהים ז' זולתי הזכרה אחת באל"ף דלי"ת שגם הוא דין ולנו בו עיונים נחמדים בדבר הלמד מענינו בפסוק עולות מחים ובדבר הלמד מסופו בפסוק אחרון יעויינו במקומן אשר יש לנו יתם אמיץ עם הכלל הזה שכל המזמור ההוא שיום רב ורם לגבורה של מעלה אבל הוא קרא במזמור קמא לא ברירא לן מילתא אי יהוה דקאמר רחמי דווקא בהא אפליגו ביה תנאי התם בפרשת בראשית ור' יהודה שפיר ידע דכתיב יהוה ור' יצחק הכי נמי דאתא לסיועי' והאי דפתח ביה בשם אלהים אינו לדרשא והכי קאמר כיון דפשיטא לן ה' הוא אלהים מוכחא מילתא דהכא בדינא משתעי קרא מכמה טעמי חדא דנקט מפעלות ואשכחן בדוכתא אחרינא דכתיב מפעלות אלהים ותו ליכא בקראי כי האי גוונא אלא ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז והתם נמי בדינא איתמר שהרי בתחלה עלה במחשבה לברא את העולם במדת הדין והנה פועל ה' ודכוותיה נאמר ומה שיצא אל גמר המעשה על ידי קדימת החסד ושתופו עם הדין אבל מפעל מורה כח הראשון שעלה במחשבה כדמוכח קרא בסדר משלי וכן בנוסח זכרונות דראש השנה אתה זוכר את כל המפעל . ועוד האי תנא לסיועי' למלתיה דריש חזו מלשון חזות קשה וכן שמות מלשון שממה כדאיתא התם וכל אלו הן ראיות נכונות לפי סברתי לפרש אותה האזכרה דבדינא איתמר וכמוהו בסדום גפרית ואש מאת ה' אבל בריש פרשת נח בדף ס' ר' אלעזר פתח בהאי קרא בדרשא אחריתא דלא עסיקי ואתיא בדינא אלא ברחמי דוקא ודרש שמות כמו ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו והוא לא החליף את האזכרות דלא אצטריך ליה ונשתבשו ספרי הזוהר ממוסיף גורע שכתב שם מאת קשה הוגד לי גנוב הוא אתו מפרשת בראשית כי שם ביתו ואין בזה ספק אע"פ שראיתי מן המפרשים הגאים והמשובחים מי שכתב בהפך עד כאן לשונו . ואנכי לא ידעתי בנסתרות ממני רק בנגלות לנגד עיני מפי ספרים ומפי סופרים בז' נוסחאות ועוד בספר אחד כתיבת יד מכמה מאות שנים מספרד ואשכנז כתוב מפעלות אלהים גם במזמור מ"ו וכן ראיתי בדפוס קדמון וכן הוא בילקוט תילים ובמדרש אסתר רבתי אצל פסוק קצף בגתן ותרש. וכן מצאתי בהגהות הגמרא דפוס קוסטאנטינה שנת רע"ח בפרקא קמא דברכות וכן משמע מפירוש רד"ק דתילים וכן פירשו בעל נורא תהלות ומאיר תהלות והר"ר יוסף יעבץ גם המאיר נתיב בשרש הזה כתב לכו חזו מפעלות אלהים וכן בשרש אלה כתוב אלהים בשני הפסוקים וכן משמע פשט לשון הזוהר בפרשת בראשית מלבד מה שנכתב דוגמתו בפרשת ואלה שמות . סוף דבר הכל נשמע כי אלהים כתוב גם בזה המזמור ומה גם כי פשט שני המזמורים מוכיח שכלם מיוסדים על שם אלהים · עוד מצאתי ראיה מהמסרה שכתוב מפעלות אלהים בב' מקומות כי במקרא גדולה מערכת אות האלף נמסר אלין מלין דמשמשין אלהים ולית דכוותייהו וסי' ברכו אלהים לית וכו' . הכר אלהים לית . והתם חשיב ואזיל לכלהו ואם איתא דחד מהני תרי קראי כתיב מפעלות ה' הוה לי' למימני' אידך דכתיב אלהים בהדי הנך דמשמשין אלהים ולית דכוותיי' ומדלא מני ליה בהדייהו שמע מינה דתרוייהו כתבין אלהים וזו היא אצלי ראיה גדולה שאין עליה תשובה . וגם הלום ראיתי אחרי כתבי שרשים כתיבת יד שבמקום שכתוב בשרשים שאצלנו בדפוס שרש פעל לכו וראו מפעלות אלהים כתוב שם לכו חזו מפעלות אלהים. וכן בספר בעל הלשון שדרכו להעתיק דברי השרשים כתוב כן ראו עיני ושמחתי שזה מבואר בעצמו שהשרשים שבדפוס היה מתוקן מתחלתו ונתעוות מהמדפיסים לפי שמצאו כתוב מפעלות אלהים וחשבו שטעה הסופר בין חזו ובין ראו ותקנו לפי דעתם לכו וראו ונסחת שרשים כתיבת יד ובעל הלשון מאושרת בעיני כי היא שוה עם גרסת רד"ק בפירוש תילים . ואף על פי שאיני כדאי להכנים עצמי בין מחלוקות הבאים בכתבי הקודש וכל שכן בשמות הקדושים לא יכולתי לסרב לגדולים אשר אלו פני לכתוב להם מה שמצאתי על זה והם יבחרו הטוב בעיניהם ואם שגיתי יבינו לי וה' הטוב יכפר בעד ויצילנו משגיאות עד יבא מורה צדק ויורנו את אשר נדבר ועמ"ש במזמור ס"ו ובמזמור פ"ג :

מז (א) למנצח . אין מאריך בלמ"ד : (ה) את גאון . זהו אחד מן ג' את נקוד סגול ובמאריך בלא מקף רד"ק ומסורת כאן ומשלי ג' ועמ"ש באיוב סוף סי' מ"א : (ח) כי מלך כל הארץ . בס"א כ"י ובדפוס ישן כתוב על כל הארץ ואף בספר אחד ישן מספרד כ"י נכתב בראשונה עם מלת על ואח"כ נגררה גם בדפוס ישן מויניציאה נכתב בלדו ס"א על וכן הוא במאיר נתיב וכן נראה מפי' ן' עזרא ורד"ק ואין להכריע זה ממה שמצאנו במ"ג ז' על כל הארץ וכל תהלות דכוותא בר מן ב' על הארץ וסי' ויקרא רעב על הארץ . כי כגבה שמים על הארץ . ולומר שזה כתוב על כל הארץ דהתם לא מסיר רק הנהו דכתיב בהו מלת על סמוך למלת הארץ אי אית ביניהון מלת כל או לא אבל כל הארץ דלא קדים להו מלת על לא מיירי בהו מידי דטובא איכון :
(ט) ישב על כסא . אין מאריך ביו"ד: (י) נאספו · ברוב הספרים האלף בשוא סגול :

מח (ב) גדול ה' ומהלל מאד . י"ס ה' ומהלל בשני גלגלים : (יג) ספרו . המסורה עליו ספרו בי"ת רפין והברו לכו ספרו את ישראל (ד"ה א' כ"א) : (יד) לחילה . בגעיא : לחילה . לא מפיק ה"א והוא חד מן י"א זוגין חד מפיק וחד לא מפיק וכ"כ בהגהת שרשים שרש היל א"א הה"א של לחילה רפה והיא נוספת אבל והכה בים חילה (זכריה ט') הה"א במפיק שהיא לכינוי הנקבה הנסתרת ע"כ . ובירושלמי פ' ב' דמגילה ובילהי מועד קטן עתיד הקב"ה להעשות ראש הולה לצדיקים לעתיד לבא . מה טעמא שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב והכי איתא בויקרא רבא סוף פרשה י"א ובמדרש חזית פסוק על כן עלמות אהבוך ופסוק שובי שובי השולמית ומדרש קהלת פסוק אין זכרון לראשונים וכן בתיקוני הזוהר בריש תיקונא חד ועשרין והוא זימנא שם רמש ואין מספר וגו' שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו ויכי חדי עמהון הה"ד שיתו לבכם לחיל' וגו' לחולה כתוב ע"כ . ובכל ספרים שלנו כתוב וקרי לחילה ביו"ד והכי איתא באגדת תילים . וכן מסכימות כל המסרות : (טו) על מות . שתי מלות כמ"ש בריש מזמור ע' וכן כתב רד"ק ביהושע ב' :

מט (ו) למה אירא . חד מן ה' דגשין אף על גב דסמיכין לא"ה וסימן נמסר במ"ג סימן מ"ל ועיין

עיין בספר מכלול בסופו על מלת מה : (ו) יסובני . בספרים מדוייקים נכתב בוא"ו עם הדגש וכ"כ רד"ק : (י) ויחי עוד . בגעיא : (יב) לעולם . מפני הגעיא שעם השוא קודם אות הגרון תקרא הוולם בקריאת האות שבגדה מכלול דף קפ"ט : לדור ודר . ד' דסמיכי כתיבי כן קדמאה מלא ותנין חסר וסימן במ"ג : (יג) כבהמות נדמו . דומה בעיני שקצת מהקדמונים היה כתוב בספריהם נדמה וראיה כולם הרב רבינו משה מקוצי שכתב בחיבורו בהקדמת חלק העשין נדמה כתיב נדמו קרי וסמך לדבריו מצאתי ממדרש קהלת רבתי על פסוק גם במדעך מלך אל תקלל ואיתא נמי בויקרא רבה פ' ל"ב ומשם נראה דכתיב נדמה וכן כתב בעל מתנות כהונה הכי גרסינן נמשל כבהמות נדמה ואין נדמה אלא שתיקה ע"כ . אך גירסת קליפתא קא חזינא הכא דלא אשכחנא כי האי גוונא בספרי דאתו קדמנא גם בפל אות אמת בהנהו תרי דוכתא דמדרש קהלת ויקרא רבה הגי' צריך לומר כבהמות נדמו אין נדמו אלא שתקו שתקתיס וכו' : (יד) כסל למו . רד"ק אמר שהוא בשש נקודות אבל בס"ס בחמש נקודות וכן במסורת ולדעת רשע כסל (קהלת ז) לית סגול : (טו) לשאול שתו . כן הוא בס"ס במאריך בלמ"ד וכב"א ויש מן הנקדנים שנקדו השי"ן בחטף פתח ואין דעתי נוחה בזה וקריאת העולם בשוא נח . (שתו מלרע) אבל בעל לוית חן בשער ד' פ' ו' כתב כצאן לשאול שתו מלעיל שתו בשמים פיהם סי' ע"ג מלרע וכן כתב רב פעלים . ובעל א"ת בפרשה בהעלתך על פסוק שמו הטעם כתב שגם הוא מצא במסרה כ"י כצאן לשאול שתו מלעיל ואח"כ כתב ומיהו אם הוא מלעיל אולא צ"ע עדיין ובמקומו יתבאר בע"ה עכ"ל . אבל לא ראיתי שכתב על זה מאומה בשום מקום ובספר א' כ"י מסור על זה לית מלרע וא' מלעיל שתו בשמים ע"כ . ואומר אני שאם מסור בידיהם כך נקבל ואם לדין יש להשיב להיות פתוח ודגוש וגם מדברי רש"י ואבן עזרא ורד"ק בספר מכלול דף קמ"ט נראה דשתי מלות אלו שוים הם לכל דבר כשם שנשתנו שניהם מן הכלל להיות פתוחים ודגושים שאם היה ביניהם הפרש לא איסתמיט חד מינייהו למכתביה : וצירם . וצורם קרי : (טז) מיד שאול . בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא : (יז) כי יעשר . העי"ן בחטף פתח :

נ (א) מזמור לאסף . סמ"ך במרכא : אל אלהים יהוה . בס"ס יו"ד של שם בגעיא וגם בשם של אלהים יש געיא אתא בין השו"א לסגול ויש פסיק בין אל לאלהים להורות שכל א' מהם שם קדש בפני עצמו כמ"ש במזמור פ"ט אלא חסין יה ויהושע כ"ב ודוכתי אחריני וכן משמע בירושלמי פרק הרואה דאמרינן התם שלשתם שם א' כאינש דאמר וכו' . וכן נראה מפי' הראב"ע והתרגום שלא כדברי רש"י ורד"ק : (ב) מכלל יופי . הכ"ף רפה : (ג) יבא אלהינו . בס"ס בב' טעמים וס"א בטעם א' בבי"ת : ואל יחרש . הוא"ו בגעיא : (ה) כרתי בריתי . הבי"ת רפה : (ז) שמעה עמי, בגר: יש : אלהים אלהיך . אלהיך בטעם גלגל : (ח) ועולתיך לנגדי תמיד . יש ספרים ועולתיך לנגדי תמיד בטעם מיושב על עולתיך ומירכא תחת לנגדי : (י) כי לי כל . כ"ף של כל רפה : (טו) ותכבדני . בס"ס במאריך : (טז) ותשא בריתי . בי"ת רפה : (כ) באחיך תדבר . התי"ו רפויה בכל הספרים ועיין מ"ש בס' וארא על אתה תדבר : (כא) והחרשתי . בגעיא בס"ס : (כג) יכבדנני . בגעיא וכן מצאתי בחילופים כ"י לב"א : ושם דרך . כמה טעו בהאי תיבותא דקרי ושם בשי"ן ימנית ואטעו לכולהו נסחי ומסתייעי מהאי דאשכחו בויקרא רבה פרשה ט' אמר רבי ינאי ושם כתיב דשיים אורחיה סגי שוי פי' השם אורחותיו בדרך ארץ הרבה שוה ודרים ושם מלשון שומת ב"ד שהוא בשי"ן ימנית וקושטא דמילתא דקרינן בשי"ן שמאלית ומדרש אגדה הוא על דרך אל תקרי כי הא דאמרינן בפירקא קמא דמ"ק ובפ"ק דסוטה אמר ריב"ל כל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים אל תקרי ושם אלא ושם כלומר אל תקרי בשי"ן שמאלית אלא בשי"ן ימנית והתם נמי במ"ק ויקרא רבה מקמי הכי דרשי ליה באנפי אחרינא בשי"ן שמאלית כדקרינן והכי אשכחנא בכולהו נסחי עתיקי . ואע"ג דלדידי מילתא דפשיטא היא ולית בה ספיקא חזינא לברורה כ"כ בעל יפה תואר בב"ר פרשה ד' סי' ט' ומאן דלא סגי ליה בהאי ליעיין בספרא רבתא דמסיר א' ושם בשי"ן שמאלית ז"ל קרי במסורת סדר ויצא ודין חד מנהון וכן פירשו הראב"ע ורש"י ורד"ק שוב מצאתי בספר מתורגמן שרש לדה ושם דרך אראנו וגירסת תרגום ומאן דילדי אורחא בישא וכו' נראה שהיה קורא ושם בשי"ן ימין ובפתח על משקל ותשם לריק כחכם לשון שממה ע"כ . אמנם בספרים שלנו מתורגם ודי יעדי אורחא בישא וכו' : בישע אלהים . ביו"ד בצירי על פי המסורת דישעיה סי' מ"ס . וכן כתב המכלול דף ר"ד :

נא (ב) בבוא . בגעיא בס"ס : (ד) הרבה . הרב קרי : (ז) הן בעוון חוללתי . ד' מלאים תרי ווי"ן בלישנא בקריאה וזה אחד מהם ועיין מ"ש רש"י (בדברי הימים א כא) : (יא) וכל עונתי . בגעיא בס"ס : (טז) מדמים אלהים . בגעיא בס"ס בין השוא לסגול : (יט) זבחי אלהים . במקצת ספרים הבי"ת בחטף פתח ומה שהביאם לזה היה בראותם המאריך עם החירק כמ"ש רד"ק בכמה מקומות ואין כאן מקום להאריך :

נב (ב) האדמי . ברוב המדוייקים חסר וא"ו : (ד) עשה רמי' . בס"ס השי"ן בצירי וכן ראוי על פי המסורת דפרשת בשלח ומלכים ב' ז' : (ה) אהבת רע . בא הרי"ש בדגש במלה זעירא בבא עלי' מלה מלעיל מכלול דף ע"ב והוא קמוץ עפ"ה : (ט) מעוזו . בוא"ו עם הדגש :

(במזמור נ"ג שנו מ-ונה קצת ממזמור י"ד ורועה ה' אמנם ברוח הקודש וניתנו לידרש קצתם בהו במדרשי רבותינו ז"ל וקצתם פירשם אבן יחייא :

(ג) אלהים משמים . האל"ף בגעיא בס"ס : על בני אדם . הבי"ת בגעיא בס"א מטוליטולא : (ד) כלו סג . ולכן הוא אומר בסי' י"ד הכל סר ויש בו דרש באגדת תילים : נאלחו . ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול וכן חברו לעיל בסי' י"ד : אין עשה טוב . בציר"י וכן דינו כפי המסורת דמלכים ב' י"ח וכמהו אין עשה טוב שבסמוך : (ה) פעלי און . כ"כ : (ו) פחדו פחד . פחד הפ"א רפויה :

נד (א) למנצח בנגינת . במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן במסורת בנגינות ג' מלא בלישנא וסי' בקראי ענני . אל באפך הוכיחני . ונגינות שותי שכר סי' ס"ט : (ב) הלא דוד . הלא כתיב בלא וא"ו בספרים מדוייקים וכן נכון כי איננו במנין ט' מלאים בכתובים : (ג) ובגבורתך תדינני . בספרים כ"י מדוייקים התי"ו רפויה ועיין בפרשת וארא על אתה תדבר : (ה) כי זרים קמו עלי . תרגומו ארום זדונים קמו עלי וכן תרגום במזמור פ"ו ע"פ אלהים זדים קמו עלי נראה שהי' קורא שניהם זדים אמנם בספרינו כתיב כאן זרים ובשמעיני' מן הדא מסרה דאמרה זדים ד' וכל אלפא ביתא רבתי דכוותא ולא נחשב זה במספרם : קמו עלי . במרכא : ועריצים . בגעיא בס"ס : בקשו נפשי . קל סקו"ף : (ו) בסמכי נפשי . בגעיא : (ז) ישוב הרע . ישיב קרי :

נה (א) למנצח בנגינת . במקצת מדוייקים חסר וא"ו כמ"ש במזמור דלעיל : (ה) ואימות מות . כתיב ס"ס ט' ע"פ ואמתו אל תבעתני אומרת המסורה ואמתו ד' חסר יו"ד בלישנא ובמסור' אחריתי מנו ה' ומוסיף ואימות מות ובכל ספרים שלנו כתוב ואימות מלא יו"ד וגם בס"א כ"י מסור עליו ל' ומלא : (ו) יראה ורעד יבא בי . חד מן י"ד דסבירין יבואו לשון רבים מסורת סוף פ' שמיני ותרגומו אתיין למאי דסבירין : (יב) ולא ימיש . בגעיא : (יג) כי לא אויב . כ"כ : (טז) ישימות . ישי מות ק' והוא חד מן ט"ו מלין דכתיב מלה אחת וקריין תרתי וסימנהון בד"ה א' כ"ז במ"ג . ולשון רד"ק בפי' כתוב בלא אל"ף וקרי באל"ף כמו לא ישיא אויב בו סי' פ"ט וכן כתוב בשרשים שהוא בחסרון אל"ף כמו אל ישי ראשי וע' מ"ש במלכים ב' י"ח על אל ישיא לכם : (יט) מקרב לי . בקמץ חטו"ף : (כ) ויענם . בגעיא : (כא) בשלומיו . בס"ס מלא וא"ו וס"א חסר : (כב) מחמאת . בס"ס האי"ת בשוא לבד וכן נקוד במכלול דף מ"ז ובבעל הלשון וספרים אחרים כמ"ש : וקרב לבו . במקצת ספרים אין בו מקף והטעם במלת וקרב ואם כן קריאתו בקמץ רחב ורד"ק כתב שהוא חטוף כמו מקרב לי דלעיל ולפי דבריו צריך לומר שבמלת וקרב אין בו טעם וזולת במאריך דאינו נחשב טעם דהטעם ומקף הם תרתי דסתרן אהדדי כמ"ש במאמר המאריך וכן מצאתי בספר מדוייק מטוליטולא ומה שכתב ר' אלייא המדקדק בפרקי שירה שיר י"ב נראה שהי' קורא וקרב לבו כמו וזהב הארץ ההיא ובעשרים וארבע של החכם לונזאנו מצאתי כתוב כלשון הזה אבל פסוק דלעיל פדה בשלום נפשי מקרב לי התרגום והראב"ע מפרשים מקרב לי לשון קורבה ורד"ק ורש"י פירשו ענין מלחמ' ודעת התרגו' נ"ל עקר שאילו הי' ענין מלחמה מה ת"ל לי אבל וקרב לבו לכ"ע ענין מלחמה ולענין קריאתם מקרב לי ודאי בקמץ חטוף כיון שהוא במקף אבל וקרב לבו בספרי הדפוס אין בו מקף ולפי זה אפשר שקריאתו בקמץ רחב אך בס"ס הוא במקף ועכ"ז נ"ל שקריאתו בקמץ רחב ואין כן דעת רד"ק עכ"ל : (כד) יהבך . במקצת ספרים במאריך :

נו (א) למנצח על יונת . הטעם ביו"ד : (ה) באלהים אהלל דבר וגו' מה יעשה בשר לי . הדין קדמאה בשר לי ותניינא דמזמורא אדם לי וא' פסוק סי' על בשר אדם לא ייסך : (ז) יגורו . הראב"ע פירשו מגזרת גדוד נראה שהוא גורס יגודו בדל"ת ולית דחש ליה : יצפינו . יצפונו ק' : (יג) תודת לך . כרובן של ספרים מדוייקים חסר וא"ו תניינא : (יד) סלה . יש במסורת ט' סלוא מלא בכתובים ואין זה מהם וכן הוא חסר במדוייקים :

נז (א) אחסה . ברוב הספרים כ"י מדוייקים החי"ת בשוא לבדו ועיין מ"ש בסוף יואל : (ד) ויושיעני . בגעיא בס"ס : (ה) בני אדם . בגעיא : (ז) כרו לפני שיחה . בחירק וכל האומר שוחה בשרק קורא אני עליו משגה ישרים בדרך רע בשחותו הוא יפול משלי כ"ח : (ט) עורה הנבל . כתוב במכלול דף קל"ו וכבר באו מהם מלרע עורה הנבל וכנור שובה ה' וכו' עכ"ל וכן בס"ס הוא בשני טעמים טעם הראשון הוא ימנית בראש תיבה כמנהג שאינו עושה מלעיל בהבלים והטעם השני מורה שהוא מלרע . ומלת הנבל בספרי ספרד בצירי אבל בכלי נבל תילים ע"א בסגול והמסורת עליו לית סגיל ואחד עם וא"ו וסי' כנור ונבל ישעיה ה' : (י) אודך בעמים | אדני . יש פסיק בין בעמים לשם שלא ליתם אלוהות לעמים ודכוות' בסוף סי' י"ח וסימן ק"ח ודוכת' אחריני : בלאמים . הלמ"ד רפה : (יא) כי גדול עד שמים . פסחים פרק מקום שנהגו רבא רמי כתיב כי גדול מעל שמים חסדך סי' ק"ח וכתיב כי גדל עד שמים חסדך הא כיצד כאן בעושים שלא לשמה וכו' ועיין בספר הזוהר פרשת ויחי דף ר"ס : ועד שחקים . בגעיא בס"ס : (יב) רומה על שמים . הראשון השמים בה"א וזה שמים בלא ה"א :

נח (ד) תעו מבטן . מלרע כמשפטו בשאינו סמוך למלה זעירא או מלעיל כמו ביין שגו ובשכר תעו (ישעיה כח) וכן כל תעו שבמקרא מלרע חוץ מן תעו מדבר ישעיה י"ו שהוא מלעיל וכן נמסר עליו לית מלעיל וגם במכלול דף קכ"א כתוב ובאו מהם מלעיל תעו מדבר . כלו בעשן כלו . ויודעיו לא חזו ימיו (איוב כד) : (ה) יאטם . בספרים מדוייקים כ"י האלף בשוא לבדו וכן הוא בבעל הלשון : (ז) אלהים הרס . בגעיא בס"ס : נתוץ ה' . יש פסיק בין נתוץ לשם מפני כבודו של שם : (ח) תלו . תליו קרי וכן נמנה במסורת עם מלין דחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין : (ט) תמס יהלך . התי"ו בסגול : חזו שמש . מלעיל :

נט (ב) הצילני מאיבי | אלהי . יש פסיק בין מאיבי לשם מפני הכבוד : (ה) בלי עון . בגעיא : ירצון ויכוננו . י"ס שכתוב בהם ויכוננו ואינם נכונים וגם רד"ק כתב ויכוננו . תי"ו התפעל נבלעת בדגש ומשפטו ויתכוננו : (ו) ואתה ה' אלהים | צבאות . בפסיקתא דספר תילים יש פסיק בין אלהים לצבאות וכן מצאתי בס"א כ"י ישן יותר משלש מאות שנה ונסחא זו ערבה עלי מטעם שאכתוב במזמור פ"ט אלא חסין | יה : כל הגוים . בס"ס כל במאריך ובמקף וכבר כתבתי מזה סוף פ' ראה : (יא) אלהי חסדו . חסדי קרי : (יג) דבר שפתימו . בגעיא : (יד) ואינמו . בגעיא בס"ס : וידעו . מפני הגעיא שעם השוא אבל היו"ד תקרא חירק בהרחבה מכלול ד' קפ"ט : (טז) ינועון . יניעון קרי : (יח) עזי אליך אזמרה . הראשון עזו אליך אשמרה וזה עזי אליך אזמרה הוא חד מן ג' זוגין מתחלפים קדמאה שי"ן ותנינא זי"ן וסימן נמסר במ"ג מלכים ב' סימן י"א :

ס (א) שושן . בשורק ובפתח ובמסורת ב' פתחין וזה אחד מהם ותברו מעשה שושן באולם (מלכים א' ז') וכל שושן הבירה דכוותי' : (ב) את ארם . את זה נקוד סגול והוא במאריך בלא מקף שלא כמנהג וכן באו שנים אחרים כמו זה . את גאון יעקב . את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג') רד"ק כאן ומסורת במזמור מ"ז ומשלי ג' ואכתוב עוד מזה באיוב סוף סי' מ"א : (ז) ועננו . ועננו קרי : (ח) אעלזה . המסרה עליו ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' ואני בה' אעלוזה דחבקוק . אלהים דבר בקדשו . והכרו בסי' ק"ס . דחבקוק מלא וכולן העי"ן בחטף סגול בכמה ספרים ובספרדים כולן בשוא לבדו : (יב) ולא תצא . בגעיא בס"ס :

סא (ה) אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר . הבית"ן רפי"ן : (ז) כמו דר ודר . ברוב ספרים מדוייקים שניהם חסרים וא"ו וכן נכון כפי המסורת דמזמור קמ"ה : (ט) לשלמי . הלמ"ד בגעיא :

סב (א) על ידותון . בגליון מ"ג כתוב על פי' הראב"ע נראה שהיה גורס לידותון ולי נראה שאין כרע ובכל ספרים שלנו כתוב על ידותון וכן נדרש באגדת תילים על הדתות ועל הדינים שאתה עושה לנו : (ד) תרצחו . סנהדרין פרק חלק פיסקא אנשי סדום דרש רבא מאי דכתיב עד אנה תהותתו על איש תרצחו כלכם וגו' מלמד שהיו נותנים עיניהם בבעלי ממון ומושיבין אותו אצל קיר נטוי ודוחין אותו עליו ובאו ונוטלין את ממונו . נראה שבמדרש קורא תרצחו בפתחות הרי"ש מן ועתה מרצחים . ירצחו שכמה וכך היא קריאת בן נפתלי ומהדורא רבה ובעל אמת אבל קריאת חכמי טבריא ור' פינחס ראש הישיבה והראב"ע רי"ש תרצחו קמוצה והטועה מפני דגשות הצד"י ואלייהו סמכינן משום דכ"א קאי כוותייהו : (ה) יקללו סלה . הקו"ף במאריך והלמ"ד בשוא ובלא דגש : (ט) בטחו בו . בי"ת בו רפה : (יג) כמעשהו . בגעיא בס"ס וכן הוא לב"א :

סג (ב) אלהים אלי אתה אשחרך . אל"ף אשחרך בגעיא בס"ס : כמה . במפסיק בס"א ואין לו חבר במקרא : (י) בתחתיות . געיא בס"ס : (יא) מנת שעלים . ר' יונה בספר הרקמה כתב מלת מנת עם הזרים שבאו קמוצים בסמיכות וכן ומנת המלך מן רכושו (דברי הימים ב' ל"א) : (יב) והמלך ישמח . כפי הנראה בחילופים הוא"ו בגעיא לב"א . וכן מצאתי בספר מדויק מטוליטולא : כי יסכר . תימא שבמסורת הגדולה ובפ' נח נמסר כל לישנא כתיב סמ"ך בר מן א' כי ישכר פי דוברי שקר וזהו שקר כי בכל הספרים כתוב יסכר בסמך ויראה לי דצריך לומר כל עושה שכר אגמי נפש (ישעי' יט) וכן בשרשי' שרש סכר כתב כי יסכר פי דוברי שקר . ויסכרו מעינות תהום ענין סגירה ומזה הענין אעפ"י שנכתב בשי"ן כל עושה שכר אגמי נפש וגם המתיר נתיב הביאו בשרש סכר ומאי דכתיב התם במסורת וכל אתרא כתיב שי"ן במ"א וסכרו עליהם יועצים נ"ל וסכרים יועצים עזרא ד' :

סד (ה) לירות במסתרים . במקצת מדוייקים חסר וא"ו אבל לירות כמו אשל סי' י"א מלא והמסרה תבא עליהם ב' א' מלא וא' חסר : (ו) יספרו . בגעיא בקצת ס"ס : (ז) יחפשו עולת . בס"ס מדוייקים יש במלת יחפשו שתי געיות אחד ביו"ד וא' בפ"א : תמנו . בדפוס קדמון וגם במקרא כ"י ספרדית כתוב טמנו בטי"ת קמוצה וכן הוא לפי רש"י ז"ל ולראב"ע ורד"ק בתי"ו פתוחה ובמסורת הגדול תמנו ג' וסי' האם תמנו לגוע . חסדי ה' כי לא תמנו . תמנו חפש מחופש ע"כ . וקשה בעיני למה לא נמנה עמהם וברעב תמנו ירמיה מ"ד : עמק . ס"א עמוק מלא : (ח) פתאום . ברוב המדוייקים מלא : (ט) ויכשילוהו . ס"א ויכשילוהו מלא וא"ו : יתנודדו . ס"א יתנדדו . חסר וא"ו : ראה בם . ס"א ראה בסגול :

סה (ב) לך דומי' . במסורת תילים סי' מ"ב דומי' ד' א' חסר וסי' ולילה ולא דמי' לי . נאלמתי דומי' . אך אל אלהים דומי' נפשי . לך דומי' תהלה קדמאה חסר ע"כ . ואולם לפי מה שנמצאו בכתובים ברוב הספרים המדוייקים כולם מלאים חוץ מהאחרון וא"כ היה ראוי להגיה במסורת בתראה חסר ואיכא דמהדרי ד' ב' מלאים וב' חסרים ולא מסייעי ואי קושטא הכי צריכין למימר דקדמאה ובתראה חסר : לך דמיה תהלה . רפה התי"ו : (ה) תבחר . התי"ו במאריך כמו למען תמחץ רגלך ובקצת ספרים הבי"ת (והמ"ם) בחטף פתח בבניהם שחשבו לתת להם דין בגעיא ואין זה הדעת מחוור אלא כמ"ש במאמר המאריך בס"ד : (ז) נאזר . האלף בשוא לבדו כמ"ש בריש ירמיה וכן במכלול דף ע"ב : (ט) מוצאי בקר . רפה הבי"ת : (י) ותשקקה . במקצת מדוייקים ותשקקיה ביו"ד ועמ"ש בנבואה א' על אחשם : למתה . אין במ"ם דגש :

סו (ג) יכחשו לך . היו"ד בגעיא בס"ס וכן בחילופים לב"א : (ה) לכו וראו מפעלות אלהים . ב"ר פ' ס"ה סי' ב' כתיב לכו חזו מפעלות ה' וגו' וכן בעל יפה תואר נראה דט"ס יש כאן וצ"ל לכו וראו מפעלות אלהים והוא הכתוב במזמור ס"ו דסיפי' דקרא נורא עלילה על בני אדם ע"כ . גם במדרש ילמדנו פ' וישב מייתי מפעלות אלהים נורא עלילה אך צריך להגיה שם לכו וראו במקום לכו חזו ועיין מ"ש במזמור מ"ו : (ו) ים ליבשה . הלמ"ד בגעיא : נשמחה בו . בס"ס במקף בין שתי המלות ובלא טעם בחי"ת והבי"ת דגוש' מדין דחיק : (ז) הסוררים אל ירימו . ירומו קרי : (ח) ברכו עמים | אלהינו . בס"ס יש פסיק בין עמים לאלהינו וכן נכון מטעם שכתבתי בסי' כ"ו וסי' ס"ז וכן נמנה בפסיקתא דספר תילים : (יא) באנו באש . במקצת מדוייקים אין מקף בין שתי המלות : (יח) לא ישמע | אדני . בספרים כ"י מדוייקים יש פסיק בין ישמע לשם וכן הוא בפסיקתא דתילים וכמוהו אמרי האזינה | אדני . בסי' ס' . אהבתי כי ישמע | ה' (סי' קט"ז) . הלעיטהו ישמע | אל איוב כ"ז . אך הוא לא

ישמע

יצמע | אל איוב ל״ט . הטה ה׳ | אזנך (סי׳ פ״ו) וחד טעמא לכולהו :

סז (ד) יודוך עמים | אלהים . יש פסיק בין עמים לאלהים שלא יבא נראה כאומר שהעמים הם אלהים וכן תכרו שבמזמור ובמקצת ספרים שניהם בשני גלגלים **יוֹדוּךָ עַמִּים**: (ה) ישמחו . ביו״ד במאריך בס״ס : (ו) יודוך עמים . בשני ישנם הטעמים כמו הראשון :

סח (ד) וצדיקים . בגעיא בס״ס : ישמחו יעלצו . בס״א דפוס ישן כתוב ויעלצו בוא״ו וראיתי אחרים נסתפקו בזה אמנם ברוב הספרים הוא בלא וא״ו : (ז) בכושרות . מלא דמלא אע״פ שדרשוהו רז״ל על פנים רבים כדאיתא בפ״ק דסוטה וספרי פ׳ ראה ודוכתי אחריני ואין זה תימא כמ״ש בסוף מלאכי : (ח) אלהים בצאתך . האל״ף בגעיא בס״ס : בצעדך בישימון . ס׳ בי״ת בישימון רפה : (יב) המבשרות . המ״ם רפויה והס״א סמוכה בגעיא מכלול דף נ״א : (יז) תרצדון . געיא בס״ס : (יח) אדני בם . חד מן ג׳ רפין במפיק כמ״ש בישעיה ל״ד : (כ) ברוך אדני יום | יום . יש פסיק בין יום יום : ישועתינו . געיא בס״ס : (כא) האל | לנו . מלת האל בשני טעמים ויש פסיק אחריה כמנהג בכמה מקומות כפסוק היבה ותהלת מה בלהריה שוין כמו אל הם לגי לדבר | רע כי׳ קמ״א . וכן ואם זרוע כאל | לך (איוב מ) . להנחיל אוהבי | יש (משלי ח) . ולאביגיל וגו׳ שלא דוד מלאכים | ממדבר (שמואל א כה) . הנה עבדי | יאכלו (ישעיה ס״ה) . לכל | לראש (סוף ד״ה א׳) ודומיהן : למוצאות . געיא בס״ס : תוצאות . לפי המסורה דפרשת מסעי חסר וא״ו קדמאה וכן הוא במקצת מדוייקים : (כד) למען תמחץ . החי״ו במאריך והמ״כ בשוא נח כמו שכתבתי במזמור ס״ה על אשרי תבחר : (כו) קדמו שרים אחר נגנים . זה א׳ מנ״ה מקראות שקראו עיטור סופרי׳ וכבר ביארתי זה הענין על השלומו סוף ב׳ בהעלתך : (כז) במקהלות . מפני הגעיא שעם השוא תקרא פתח בהרחבה מכלול דף קפ״ט ובפ״ק דכתובות מניין לברכת חתנים בעשרה שנא׳ ויקח עשרה אנשים דרות רבי אבהו אמר מהכא במקהלות ברכו אלהים וכתבו התוספות אע״ג דמקהלות תרי קהלות משמע אין סברא לחלק בין עשרה לעשרים בשום ענין ומקהלות דעלמא בעי למימר ומיהו בירושלמי פ׳ שלשה שאכלו דריש במקהלות חסר וא״ו עכ״ל . וככל ספרים שלנו מלא וכן במסורת פ׳ מסעי ויחנו במקהלת לית חסר וא׳ מלא במקהלות ברכו : (כט) עוזה . נכתב בוא״ו עם הדגש : (לו) נתן | עז . יש פסיק בין נתן לעז :

סט (ו) אלהים אתה ידעת . אל״ף של אלהים בגעיא בס״ס : (ח) כסתה כלמה . כ״ף של כלמה רפי : (י) וחרפות . מתחלפת וחרפות רפי : (טז) תאטר . האל״ף בשוא לבדו במדוייקים : (כא) ולמנחמים . מקצ׳ מדוייקי׳ הלמ״ד במאריך : (כג) ולשלומים . געיא בס״ס : (כה) **שְׁפָךְ**־עליהם זעמך . בספר אחר כ״י כתוב **שְׁפָךְ** ונכתב בצדו מתחלפת **שְׁפָךְ**־ ואני מצאתיה קמץ חטוף בכל שאר ספרים שלפני : (כח) תנה עון . בגעיא : (לב) מקרן . לית וחסר כמה מדליקין אמר רב יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחד היתה לו במצחו שנאמר מקרין מפרים ופריך מקרין תרתי משמע אמר רב נחמן מקרן כתיב ופירש״י תרתי משמע דמשמע מקרין כל קרניו וכן פי׳ בפ׳ אלו טרפות וכן כתב רבינו תם בפרקא קמא דע״ז דמקרן נראה קרן אחד יותר ממקרין . ובמהגות כוונה דייק מדכתיב חסר יו״ד משמע בעל קרן א׳ כמו בתלת בערי יהודה חסר וא״ו ודרשו חז״ל חד בתולה הוה מקרין משמע בעל שתי קרנים כמו מפרים וחבריו ע״כ . ועיין עוד בירושלמי פ׳ במה מדליקין ומדרש קהלת פסוק מה שהיה הוא שיהיה ומערכת האלהות פ״ט : (לג) ראו ענוים ישמחו . כן כתיב ישמחו בלא וא״ו בראש תיבה ועמ״ש בד״ה א כ״ג : (לה) **יְהַלְלוּהוּ** שמים וארץ ימים **וְכָל** . בס״ס שתי התיבות בגעיא :

ע (ג) מבקשי נפשי . אין דגש בקו״ף : (ה) כל מבקשיך . קו״ף רפה : (ו) עזרי . זה כתוב עזרי ובמזמור מ׳ עזרתי ובמדרש קהלת רבתי פ׳ ראה זה מצאתי אמרה קהלת אמר ר׳ ירמיה זה רוח הקוד׳ פעמי׳ מעיחה בלשון זכר ופעמים מעיחה בלשון נקבה כתוב א׳ אומר אמר קהלת וכתוב א׳ אומר אמרה קהלת כתוב א׳ אומר עזרי ומפלטי וכתוב א׳ אומר עזרתי ומפלטי כתוב א׳ אומר רגלי מבשר וכתוב א׳ אומר מבשרת ציון וכן בילקוט קהלת רמז תתקע״ז : ומפלטי . קו׳ הלמ״ד ברוב ספרים ויש מהם בדגש : יהוה אל תאחר . זה כתוב ה׳ אל תאחר ובמזמור מ׳ אלהי :

עא (ג) לצור מעון . במקצת ספרים ישנים כתוב מעוז בזי״ן וכן הוא גירסת המתרגם שפירש זה כמו שפירש לצור מעוז שבמזמור ל״א . אמנם לגי׳ כל ספרים מדוייקים כ״י זה כתוב מעון בנו״ן וכן במסורת מעון ד׳ ומלא בקריא וסימן (תבעטו . והבטת (שמואל א׳ ב׳) . לבוא . כנ״ל) תפלה למשה . וכל ב״ג וקריו דכוותהון בר מן חד ועל (נ״ע ואת) קריתים (מדבר ל״ב) כן מצאתי במסרה כ״י ועמ״ש במזמור ל״א : (ד) אלהי פלטני מיד רשע . האל״ף בגעיא בס״ס : (ו) בך נסמכתי . תי״ו ראשונה רפה : (ז) לרבים . במקצת דפוסים ישנים הלמ״ד קמוצה ובמדוייקים כ״י בשוא : (ט) בכלות כחי . הכ״ף וחד בבי״ת בכלות בסך (משלי ה) כמ״ש במסורת : (יא) רדפו ותפשוהו . כן הוא לב״א : (יב) חישה . חושה קרי : (יד) והוספתי . במקצת דפוסים ישנים והוספתי מלעיל וכן כתבו רד״ק ומכלל יופי אבל בכל ספרים כ״י מדוייקים מלרע וכן במסורת . והוספתי ד׳ בקריאה ב׳ מלעיל וב׳ מלרע על ימיך . על כל תהלתך מלרע . הגדלתי . וגדלתי מלעיל . ומה שכתוב כאן בפירוש רד״ק והוספתי קריאתו מלעיל (ל״ד) משגה הוא וצ״ל קריאתו מלרע וכן בפי׳ רד״ק הנדפס בעיר נאפולי כתוב קריאתו מלרע וגירסא ישרה היא ועמ״ש (במלכים ב׳ כ׳) : (טז) בגברות . כן כתיב : (יח) וגם עד זקנה | ושיבה . בטעם גרמי׳ אחר מלת זקנה : לכל יבא . חד מן י״ד דסבירין יבואו לשון רבים וקרינן יבוא לשון יחיד מסורת סוף פרשה שמיני ועיין בפי׳ רד״ק : (כ) הראיתנו . הראיתני קרי : תחיינו . תחייני קרי ובמקצת ספרים כתוב תחיני ביו״ד אחד ועיין בסי׳ פ׳ ובסימן פ״ה : תעלנו . תעלני קרי : (כא) גדלתי . בס״ס בגעיא : תנחמני . בס״ס בגעיא : (כב) בכלי נבל . המסורת עליו לית סגול והיה כנור ונבל (ישעיה ה) מכלול דף ר״ד ובשרשים : אזמרה לך בכנור . בי״ת רפה : (כד) מבקשי רעתי . מאן דקרי מבקשי נפשי שעי במילתא דמיינקיא אמרין כל יומא בגו מדרשא ובכנישתא ושטיותא ליה ובהתתא :

עב (א) לשלמה אלהים . האל״ף בגעיא : (ב) ידין עמך בצדק ועניך במשפט . שתי הכתי״ן רפויות : ועניך במשפט . בדפוסים ישנים ובמדוייקים כ״י בשני יודי״ן והאי דחשיב בעל המסורת ג׳ בליסנא וחד מינייהו כי לא יחדל אביון וגו׳ לאחיך לעניך והוא בי״ד אחד כתיב לא קשיא מידי דלא נחית בעל המסו׳ רק לתת סי׳ לתלת מלין דשוין אהדדי בליסנא בקריאה ולאו לענין חסר ומלא איתמר דגם היא עניך שבסי׳ ע״ד כתוב בשני יודי״ן והוא חד מהני תלת : (ד) ישפט **עֲנִיֵּי** עם . העי״ן בגעיא בס״ס : (ז) יפרח בימיו . בגעיא ובמקף : (יא) כל גוים . במאריך : (יב) ואין עזר לו . הוא״ו בגעיא בס״ס וכן הוא בחילופים לב״א : (יז) שמו לעולם . געיא בס״ס : ינין . ינון קרי : כל גוים יאשרוהו . מלת כל במאריך : (יח) עשה נפלאות . בס״ס בצירי וכן ראוי כפי המסורת בפרשת בשלח : (יט) וימלא . בנסחא ספרדית **וְיִמָּלֵא** והיכא למיבטלה ממאי דאמרינן במסורת וימלא ב׳ בקריא וסימנהון . ואולם חי אני . וברוך שם כבודו : את כל הארץ . יש מחלוקת בין הספרים כי במקצתן כתוב כל הארץ כחולם ולא חשיבנא לאכרועי הוס אמינא דנוסחי דכתיבין בקמץ יאות הן עבדין ועדיפי עפי דמדחזינן במסרה רבתא סי׳ מן י״ד פסוקי דאית בהון את כל הארץ וכולהון קמצין מסתברא דהדין נמי דכוותייהו : (כ) כלו תפלות . בקמ״ץ חטוף מפני דגשות הלמ״ד :

עג (ב) נטוי . נטיו קרי : שפכה . שפכו קרי : (ה) אינמו . בספרים מדוייקים אין בו יו״ד אחר הנו״ן וכן יצא מחלב עינמו שבסמוך : (ט) תהלך . הה״א בחטף פתח ועיין מ״ש ביהושע ו׳ : (י) לכן ישיב . ישוב קרי : (יא) ואמרו . בגעיא בס״ס : השגו חיל . בשי״ן שמאלית : (טז) עמל היא . הוא קרי : (יט) ספו תמו . תי״ו רפי : (כד) ואחר כבוד . הטעם על ואחר ואינו דבוק עם כבוד כי הנגינה מפריד ביניהם רש״י ורד״ק ואבן עזרא לפירוש השני אבל לפירושו הראשון ואחר כבוד סמוך : (כח) קרבת . בספרים כ״י הקו״ף במאריך ובקצתם הרי״ש בחטף פתח ועיין מ״ש בישעיה סי׳ נ״ח : מחסי . בספרים מדוייקים כ״י ודפוסים ישנים החי״ת בשוא לבדו ונכון לעשות כן שאין זה מן ט׳ רפין בליסן במסורת וסי׳ במזמור ס״ב במ״ג ומה שנמסר כאן במקרא גדולה ט׳ רפין בליסן וגם נקדו החי״ת בחטף פתח טעות הוא :

עד (ה) בסבך עץ . בקמץ חטוף ובמדוייקים הבי״ת במאריך והסמ״ך בשוא לבד וכן הוא לב״א ובקצת ספרים הסמ״ך בשוא ופתח כמנהג קריאתם במלת בסבכי היער (ישעי׳ י׳) ובכיוצא והעולם נוהגים לקרות בסבך בשוא נח כמו יקטל עני יתמך דברי תשכן עליו ודומיהם כמו שכתבתי בנאמר המאריך : ועת . ועתה קרי : (ו) וכילפות . הס״א דגושה ובמקצת ספרים וכלפות בלא יו״ד בשרשים כתוב שסין״ד למשך : יהלמון . הס״א בחטף פתח בכל המדוייקים : (ז) שלחו באש . שלם

בלמ״ד וכ״כ ר׳ יונה בספר הרקמה ודמוהו רבי׳ קל״ם מהדגש כמ״ש ביחזקאל מ׳ וכמ״ש רד״ק במכלול דף ע״ד . ובמסורת שופטים א׳ שלחו ד׳ דגשין והתם חשיב להו והזיל וכל דסמיכי להם דכוותייהו דגשין בר מן א׳ רפי שלחו באש מקדשך ומטעין ביה : משכן שמך . המ״ם במאריך במדוייקים ומכאן ראיה שאין מאריך בזה ממיע השוא הבא אחריו : (ח) שרפו כל . כ״ף רפה : (יא) למה תשיב . השי״ן דגושה : הוקך כלה . חיקך קרי : (יח) חרף | ה׳ . יש פסיק אחר חרף כדי להרחיק לשון חירוף מהשם : **יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ** . כן הוא בס״ס : (כג) עולה תמיד . במדוייקים חסר וא״ו :

עה (ב) הודינו לך אלהים . האל״ף בגעיא בספרי ספרד : (ד) נמגים . בגעיא : (ז) ממדבר הרים . בקצת הספרים הבי״ת קמוצה וכן פי׳ רד״ק בפי׳ תילים ובשרשים הוסיף שבמקצת הספרים מ מ ד ב ר פתח וא״כ יהיה הרים מגזרת הר לפי שהוא סמוך והנכון בקמץ ואיננו סמוך וא״כ יהיה ה ר י ם מענין רוממות וכן במדרש הנהומא ובבמדבר רבה פר׳ כ״ב אמר ר׳ אבא כל הרים שבמקרא הרים חוץ מזה שהוא רוממות לומר שאין אדם מתרומם מדרכים כללו מה הקב״ה שופט נוטל מזה ונותן לזה וכו׳ : (ח) כי אלהים שפט . חסר וא״ו ועיין מה שאכתוב בד״ה ב׳ כ״ו : (ט) כיד ה׳ . הבי״ת בגעיא : (י) ואני אגיד לעלם . במקרא גדולה נמסר במסורת לעלם י״ח חסרים וסי׳ במסרה רבתא בערך ע״ו . ובמסרה רבתא לעלם ה״י חסרים וסימנם נמסר בתילים ע״ה ונמצאינו קרתים מכאן ומכאן ועברתי עליהם עד שמצאתי כל הענין ואלו הן והי לעלם . באדם לעלם . זה שמי לעלם . ימלך לעלם ועד . ועבדו לעלם . אות הוא לעלם . אתן לזרעכם ונחלו לעלם . לעלם בהם תעבודו למען ייטב להם ולבניהם לעלם . ואמרתי חי אנכי לעלם . יחי אדני המלך דוד לעלם . (מלכים סוף סי׳ אל״ף) ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מלכים א׳ ב׳) ממלכתך על ישראל לעלם (מלכים א׳ ט׳) באהבת ה׳ את ישראל לעלם (מלכים א׳ י׳) עמים יהודוך לעלם ועד (תילים מ״ה) . ואני אגיד לעלם (תילים ע״ה) ואתה מרום לעלם ה׳ (תילים צ״ב) . מאסתי לא לעלם אחיה (איוב ז׳) . וכן במסרה כ״י בלשון קצר ועיין מ״ש בסי׳ כי תשא סי׳ ל״א :

עו (ג) בשלם סוכו . בהרבה מדוייקים נכתב בוא״ו עם הדגש וכן במסורת (ירמיה כ״ה) סכו ג׳ בקריאה וסי׳ עזב ככפיר סכו כן כתיב . ויהי בשלם סוכו כן כתיב . ויחמס כגן שכו כן כתיב בשי״ן : (ד) רשפי קשת . הפ״א רפה על פי המסורת וכן כתב רש״י ז״ל ועיין שיר השירים ח׳ : (יב) נדרו . הנו״ן מעמדת בגעיא מכלול דף י״ט ויש ספרים שהדל״ת בשוא ופתח : לה׳ אלהיכם האל״ף בגעיא בס״ס : יובילו שי . בספרים מדוייקים חסר וא״ו אחר יו״ד וכן במסורת ב׳ חד מלא וחד חסר יובילו מלכים שי . נדרו ושלמו קדמאה מלא :

עז (א) ידיתון . ידותון קרי : (ב) והאזין . בדפוס ישן כתיב **וְהַאֲזִין** ואין להאזין אליו ולשון הראב״ע י״א שכי׳ ראוי להיות והאזין כאן לא האמין ור׳ משה אמר שהוא לשון צווי ולפי דעתי שם הפועל : (ג) נגרה . בגימ״ל דגושה : (ח) הלעולמים . הלמ״ד רפה והה״א בלא געיא מכלול דף ס״א : הלעולמים יזנח | אדני . יש פסיק בין יזנח לשם : (יא) חלותי היא . בא מלעיל מפני המלה זעירא אשר בצדו מכלול דף קנ״ט ועיין עוד שם : (יב) אזכיר . אזכור קרי : (טו) עשה פלא הודעת בעמים . מלת עשה בצירי ומלת פלא רפי ומלה בעמים רפי : (טז) גאלת בזרוע . במקצת ספרים מלת גאלת בטעם ימנית ובי״ת בזרוע ג״כ דגושה ולא ידעתי למה שמתגלי אתי מרחיק כשהס״א אינה נכתבת צריך שהמלה הסמוכה לה הכיה מלה זעירא או מלעיל בתנועה הראשונה בלא או באות השני׳ אם אות הראשונה בשוא ואין כאן שום א׳ מאלה התנאים ובס״א כ״י ישן מצאתיו רפי כמשפט כ״כ המכלל יופי ובמכלול בשער האותיות אהו״י כתוב כי הוא נדגש מדין אתי מרחיק אבל אינו על המנהג כי הטעם באות שני ובמקצת נוסחאות מספרי המסרה נמנה זה עם אותם שיצאו מן הכלל ועיין גם כן מ״ש באיוב ה׳ על תקרנוה כן היא : (יז) ראוך מים אלהים . האל״ף בגעיא בס״ס : (יט) **רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ** כן הוא במדוייקים : (כ) ושביליך . ושבילך קרי : ועקבותיך . דגש בקו״ף לתפארת : (כא) כיד משה . מפני הגעיא שעם השוא תקרא חירק בהרחבה מכלול דף קפ״ט :

עח (ב) אפתחה . בספרים כ״י מדוייקים התי״ו בשוא לבדו ורד״ק כתב שיש ספרים שהתי״ו בקמץ חטף וגם הראב״ע כתב קמצות התי״ו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר סי׳ פ״ה : (ד) מספרים . המ״ם בגעיא בס״ס : ונפלאותיו . חסר וא״ו בתר אלף על פי המסורה דפרשת שמות : (ה) ביעקב . הבי״ת בגעיא : (ח) נאמנה את אל . כן כתוב בספרים מדוייקים את אל ובקצת דפוסים ישנים כתוב אל אל ואין לסמוך עליהם : (ט) בני אפרים . בגעיא : (יא) ונפלאותיו . בס״ס מלא וא״ו אחר אלף וכן נכון עפ״ה דפרשת שמות כי לא נמנה שם עם החסרים : (טו) כתהמות רבה . מפי׳ רש״י משמע שהיה קורא בתהמות בבי״ת וכן נמצא באיזה דפוס אמנם במדוייקים כ״י בכ״ף וכן פי׳ רד״ק בפי׳ תילים ובשרשים שרש תהם : (כ) **הֲגַם־לֶחֶם יוּכַל תֵּת אִם־יָכִין שְׁאֵר לְעַמּוֹ** . כך הם הטעמים במדוייקים : (כא) נשקה ביעקב . בשי״ן שמאלית לשון היסק והבערה : (כד) מן לאכל . ברוב הספרים האל״ף בחטף סגול : (כה) לידם . יש מחלוקת בספרים אם הוא חסר יו״ד או מלא ואולם לפי המסורת מלא כי בשופטים ז׳ נמנו ג׳ חסרים ואין זה מהם : (כז) **וּכְחוֹל** . כן הוא בספרי ספרד : (כח) סביב למשכנתיו . ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ ויפל בקרב מחנהו נכוחה למשכנותיו בסי׳ קל״ב ובמדוייקים הראשון חסר והשני מלא : (לב) בכל זאת **חָטְאוּ** עוד . כן הוא בספרי ספרד במאריך בחי״ת ובמקף : בנפלאותיו . במקצת מדוייקים מלא וכן נכון על פי המסורת דפרשת שמות : (לד) ודרשוהו . י״ם ודרשהו : ושחרו אל . כ״כ ושי״ן במאריך : (לה) גאלם . בס״ס כ״י **גֹּאֲלָם** וטעות הוא : (לו) ויפתוהו . אני הספר וקשיא לי הא דאמרינן בפ״ק דקדושין והוא רחום יכפר עון הלין דפסוקי׳ ועיין מ״ש בסוף פרש׳ נו : (לח) ולא ישחית . הוא״ו בגעיא : (מ) כמה ימרוהו . מלרע כי כן טבע המלה לסיות מלרע כמו כמה לי עונות וחטאות (איוב יג) כמה נר רשעים ידעך (איוב כא) : (מב) אשר פדם . בס״ס יש געיא בהל״ף : (מד) ונזליהם . בכמה ספרים מדוייקים חסר וא״ו אחר הנון : (נו) ועדותיו . מלא וא״ו כתיב ועיין מ״ש בסדר ואתחנן סי׳ ו׳ : (סא) ותפארתו ביד . הוא״ו בגעיא וכן ביד רפויה שאין טעם מפסיק קודם לה : (סג) לא הוללו . נכתב בוא״ו עם דגש בלמ״ד : (סה) ויקץ כישן | אדני . יש פסיק בין כישן לשם כי אין למעלה לא יקיצה ולא שינה ועיין מ״ש לעיל בסי׳ מ״ד : (סז) ובשבט . הוא״ו בגעיא וכן הוא בס״ס : (סג) וירעם . בספרים מדוייקים כ״י ודפוסים ישנים היו״ד בחירק וכן מוכחת מסורת הושע ד׳ עיין עליה : כתם ככף ובחולם ואחד כתם פרח (ישעיה יח) בקמץ חטוף :

עט (א) אלהים באו גוים . בס״ס בגעיא האל״ף כאמצע שחטף סגול הו כראשו : בנחלתך . הבי״ת בגעיא : (ג) סביבות ירושלם . שניהם בגעיא בס״ס : (ו) אל הגוים . ובירמיה על הגוים : (ז) ואת נוהו . בגעיא : (י) איה אלהיהם . בגעיא האלף בס״ס ברחב כחטף סגול או באמצע : בגוים . בגוים קרי : (יב) אשר הרפוך אדני . בשם של אל״ף דל״ת : (יג) לדור ודר . חד מן ד׳ קדמאה מלא ותניינא חסר וסי׳ במסרה גדולה סי׳ מ״ט :

פ (ב) רעה ישראל . זה אחד מן ד׳ מילין רעה קמצין כתוב ס״א על פי המסורת וכן מצאתי בשני דפוסים ישנים ועיין מ״ש בישעיה סי׳ ס״ג : הכרובים . במדוייקים כ״י וגם בדפוס ישן מלא וא״ו וכן נכון כי לא נמנה במסורת פרשת תרומה במנין החסרים : (ג) לפני אפרים . עיין מה שאכתוב במשלי סי׳ ד׳ על לפני אמי : ולכה . בס״א והוא חד מן ד׳ ולכה כמו ולך על פי׳ המסורת והביאם ג״כ רש״י ז״ל וטעם הנגינה נמשך על מלת לישעתה שיש בה גלגל ואינה דבוקה למלת לנו כי הטעם מפריד ביניהם ואתי שפיר למאי דדריש ר׳ חלקי׳ בשם ר׳ אבהו ולכה מלא כתיב שכל הישועה כביכול שלך הוא שוחר טוב וב״ר פ״ע ודכוותי׳ דריש נמי ר׳ אבהו בפסוק יגל לבי בישועתך זה א׳ מן המקראות הקשין שישועתו של הקב״ה כביכול היא ישועתן של ישראל יגל לבי בישועתנו אין כתוב כאן אלא בישועתך אמר דוד ישועתך היא ישועתנו ודכוותי׳ בפסוק ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי ודכוותי׳ דריש נמי בפסוק רמה קרני בה׳ כי שמחתי בישועתך דוק ותשכח . ועיין עוד מה שכתבתי בישעיה מ״ג ובשמואל ב׳ ז׳ (ירמיה ל״א) על פסוק למסלה דרך הלכתי וזוהר פ׳ קדושים דף פ׳ עמוד ב׳ . ריקאנטי פרשת בראשית דף כ״ו כ״ח בחיי פרשת בשלח פסוק זה אלי ואנוהו : לישעתה . מתחלפים הספרים ולפי המסורת חסר וא״ו כי הוא א׳ מן ו׳ חסרים בליסנא וסי׳ במ״צ תילים ל״ט ודוכתא אחריני : (ט) גפן ממצרים . במדוייקים כ״י ודפוס ישן מלת גפן בימנית : (יא) כסו הרים . בקמץ חטף מפני דגשות הסמ״ך : ארזי אל . האל״ף במאריך לב״א וכן הוא במדוייקים : (יב) קצירה . ברוב המדוייקים חסר יו״ד אחר רי״ש : (יד) **מִיָּעַר** . העי״ן תלויה ויש בו דגש

באגדת תילים . ויקרא רבה פ׳ י״ג ומדרש הזית פסוק כמעט שעברתי מהם ואכות דרכי נתן פ׳ ל״ג ועיין מ״ש בפ׳ לך קודש ויהם עליו את הכהן ובשופטים י״ח : (טו) וכנה · כף רבתי : (יח) תהי ידך . בפי״ו רגמים . ועיין מ״ש במשלי כ״ו : (יט) תחיינו . י״ס תחינו ביו״ד אל׳ לבד ועיין לעיל סימן ע״א ולקמן סימן פ״ס :

פא (ג) מזונו . במקצת מדוייקים נכתב בוא״ו עם דגש בשין ובלא יו״ד : שְׂאוּ־זִמְרָה . מפני שהגעיא שעם השוא קודם אות הגרון הקרא שורק בהרהבה מכלול דף קפ״ע : (ד) בכסה . המסורה עליו לית וכתיב ה״א ורבותינו דרשו במסכת ר״ה פ׳ ב׳ איזה חג שהחודש מתכסה בו הוי אומר זה ר״ה ויש בזה פי׳ רבים עיין עליהם ובזוהר פ׳ אמור דף ק׳ ע׳ ב׳ ופרשת פינחס דף רל״א ע׳ ב׳ ופרשת שופטים דף רע״ה : (ו) עדות ביהוסף שמו . פסוק זה מתחיל בעי״ן ומסיים בעי״ן רמז למה שאמרו בסוטה פ׳ אלו נאמרים בא גבריאל ולמדו שבעים לשון . א״נ לפי שלא נהנה מן העבירה זכה שלא ישלוט בו ובזרעו ע״ה מדה כנגד מדה כאמרם ז״ל אל תקרא עלי עין אלא עולי עין עיין מסורת הברית הגדול : שפת לא ידעתי אשמע . כתוב בספר רב פעלים שבמסרה מקצת ספרים מלא שפת לא ידעתי אשמע לית פתח בס״ם ולא מצאתי כן בשום ספר : (ח) וְאֲחַלֶּצְךָ . כ״כ : רעם . בספרים ישנים הרי״ש קמוצה : אבחנך . קבלנו קריאתו בקמץ חטף אשר לא כדם בהוות העין גרונית וכן ארתמך פ׳ חזקי בסלם אזכרך מארץ ירדן וכ״כ רד״ק בפי׳ ובשרשים : (יא) הרחב פיך . בסגול : ואמלאהו . נפל ממנו הדגש לסקל : במועצותיהם . בגעיא : (יד) לו עמי . לו בטעם מיושב :

פב (א) מזמור לאסף אלהים נצב . בגעיא אל״ף בס״ם : בקרב אלהים ישפט . אלהים זה משמש קדש ותנא מסכת סופרים פרק ד׳ ועיין מה שכתבתי בפרשת משפטים סוף סימן כ״ב על אלהים לא תקלל וסוף פרשת ויצא על אלהי אביהם : (ג) שפטו דל . בספרים כ״י בשפה כמו השני ואולם לפי המסרה הראשון בקמץ והשני בשפה : אני אמרתי . האל״ף בגעיא בס״ם ועיין מ״ש במשלי כ״ו :

פג (ח) גבל . ברוב הספרים הבי״ת קמוצה ועיין מ״ש ביחזקאל כ״ז : (י) כסיסרא . הכ״ף בגעיא : (יא) בעין דאר . הבי״ת בגעיא : (יג) נירשה לנו . י״ס נירשה לנו הנו״ן בגלגל (יד) אלהי שיתמו . בגעיא האל״ף בס״ם : כגלגל . הכ״ף רפה : (יח) ויאבדו . הוא״ו בגעיא : (יט) וידעו . הוא״ו בגעיא : וידעו . במקרא גדולה היו״ד בקמ״ץ וטעות הוא כי הוא אחד מן י״א מלין וידעו בקריאה וסימן במזמור נ״ע כמ״ג :

פד (ד) מצאה בית . במכלול דף ק״ו הובאה מלת מצאה עם מלות אחרות שהן מלעיל והנה הבא בסופן נכתב ולא תדגש המלות שלאחריהן כמו מצאה גת (יואל ג׳) נוסהה בו ודומיהן ובס״ם מלת מצאה בב׳ טעמים ועיין מ״ש בפ׳ קרח על ויוצא פרח : קן לה . קוף רבתי ועיין מ״ש רביע בחיי פרשת תולדות יאתק אבל קלסי בחיי : (ה) עוד יהללוך . היו״ד בגעיא בס״ת מטוליטולא : (ז) מעין . חד מן ה׳ קמצים בקריאה וסי׳ בפ׳ שמיני : (ח) יראה אל אלהים בציון . הראשון תול והשני קדש מסכת סופרים פ׳ ד׳ : (יב) כי שמש ומגן ה׳ אלהים . במקומות רבים מהזוהר המלא כי שמש ומגן ה׳ גנאות וכבר העיר בזה הרמ״ע ז״ל במאמר שברי לוחות ואמר אל תתמה כי זהו דרך הגמרא ג״כ לדרוש הפסוקים בחלוף וחסר ויתיר ממה שהם כתובים במקומם כי היכי דתתפרש הכי דרשא דעלה קיימי כמו הן אל כביר לא ימאס דנקיט בגמרא וקרא כתיב הן אל כביר ולא ימאס איוב ל״ו והאם בסוף המאמר האריך על זה בדברים נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת להוכיח כמשכור כי בצדק כל אמרי פי הזוהר אין בהם נפתל ועקש ישמע חכם ויוסף לקח לקיים דברי חכמים ונבון תחבולות יקנה ואינו מן השם להאריך כאן . ועיין עוד מ״ש במזמור מ״ו ובסוף פרשת בא ואיוב ל״ו ובד״ה ה׳ ה׳ אגל פסוק ואלה ראשי בית אבותם :

פה (ב) שבות . שבית קרי : (ג) כסית כל . הכ״ף רפה : (ד) אספת כל . הכ״ף רפה : (ו) לדר ודר . בספרים מדוייקים שניהם חסר וא״ו : (ז) הלא אתה . בס״ס הה״א בגעיא וכן הוא בחילופים לב״א : תחיינו . מתחלפת תחינו ביו״ד אחד בלבד כדלעיל סימן פ׳ : (ט) אשמעה . בגליון א׳ מס״ם נכתב בגדו ג״א אשמעה חטף קמץ ועיין מ״ש בריש מזמור ע״ת בשם הרא״ג״ע : ואל ישובו . הוא״ו בגעיא בס״ם :

פו (א) תפלה לדוד . בספרים מדוייקים אין פסיק אחר לדוד . (ב) שמרה נפשי . בספר קדמון כ״י הקרא לשון למודים שמכונ׳ נר׳ שלמה ירחי מצאתי כתוב לשון זה בכלל הקמץ חטוף אם תרצה לדעת איזהו השוא שאחר קמץ שהוא נח ראה אם תשהית כוונת המלה אם לא כמו במלת שמרה זאת לעולם [ד״ה א׳ כ״ט] שהוא צווי אז השוא ההוא נח שאם תקראנו בקמץ רחב יהיה פועל עבר והוא הפך כוונת הפסוק ועל זה נפל הספק במלת כרתו יערה (ירמיה מו) . כי ישנו בה שני פירושים אם צווי אם פעל עבר עכ״ל . נראה מדבריו דהדין נמי דכוותיה בקמץ חטף ומצאתי מסרה קדמוני׳ מסייעא ליה וזו היא כל קריא שָׁמְרָה קמץ בר מן א׳ חטף שמרה זאת לעולם וכל תילים דכוותיה חטף בר מן א׳ שמרה נפשי עדותיך סימן קי״ט קמץ עוד מצאתי מסרה אחרת בסוף מסורה גדולה שלנו בשטה מן כ״א דכל חד ותד לית בספר כותיה וכל קריא דכותיה בר מן חד וכו׳ ואחד מהם שמרה נפשי עדותיך וכל קריאה דכותיה בר מן א׳ שמרה זאת לעולם והלין תרתי מסראתא חד אורתא אית להו אלא דמפלפי בגירסתהון ומתרווייהו שמעינן דקריאת שמרה נפשי בקמץ חטף כמו שמרה נפשי והגילני סימן כ״ה . שיהיה ה׳ שמרה לפי סי׳ קמ״א . אבל דעת רד״ק אינו כן שהרי כתב בפי׳ על שמרה נפשי שהשי״ן נקרא בק״ח ונעיא עם הקמץ להורות כי כן נקרא ולא כקמץ חטף והוא צווי כמו שמרה זאת לעולם זכרה לי אלהי לטובה סוף נחמיה שהם חטופים כמשפט אבל זה נמשך בשי״ן בטעם להאריך טעם הנגון . וכן שמרני אל כי חסיתי בך סימן ל״א י״ו . וכן כתוב במכלול דף י״ח ודף רי״ו ובשרשים שרש שמר . עוד כתב בישעיה סימן ל״ת ובשרשים שרש עשק על עשקה לי ערבני שלפי דעתו הוא צווי ואע״פ שאינו חטוף הנה כמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני ובספרינו הם כדעת רד״ק כמאריך ולדעת יש אומרים שהביא הראב״ע קריאתו גם כן בקמץ רחב כי הוא פועל עבר . ועיין מה שכתב החכם לונזאנו בפרק הליכות שוא שהדפיס בסוף ספר עבודת מקדש . ומה שכתבתי גם אני בסוף מאמר המאריך : (ח) אין כמוך באלהים | אדני . יש פסיק בין באלהים לאדני כי גדול כבוד ה׳ וכן הוא בשביקאת דאהלות ובמקצת ספרים כ״י מצאתי יהוה במעשיך בשם המיוחד אבל במס״ג נחשב באותם שהם בשם של אדנות : ואין כמעשיך . בגעיא הכ״ף : (יא) לִירְאָה שמך . בספרים מדוייקים אין כתוב בהם מלת את וכן ספרו בגוים כבודו סימן נ״ו וספרים שכתוב בגליוניהם את קרי ולא כתיב טעות הוא כי בעל המסורת הביא ברות ע״פ כי אמר אלי את תבואי י׳ מלין דקריין ולא כתבן ולא נמנה בהם אלו השנים אבל בד״ה א׳ י״ו כתב ספרו בגוים את כבודו : (יד) אלהים | זדים קמו עלי . מסכת סופרים פ׳ ד׳ אלהים זדים קמו עלי קדש אלא שהקורא צריך שיהא מפסיק בקריאתו : ועדת . העי״ן בחטף פתח : בקשו נפשי . הקו״ף בלא דגש ברוב המדוייקים :

פז (א) יסודתו . בשורק : (ד) לידעי . הלמ״ד בגעיא : וצר . בס״ת כ״י חסר וא״ו אחר צד״י ומסורת מסייעא ליה כי לא נמנה זה ביחזקאל כ״ו עם י׳ מלאים בלישנא בקריאה : (ו) יהוה יספר . יו״ד של שם בגעיא : (ז) כל מעיני . בס״ם מלת כל במאריך ובמקף ומכל מקום קריאתו בקמץ חטוף כמ״ש בפרשה ראה על כל ההבנה והנה כמוהו נמצאו רבים בתילים ובמקומות אחרים :

פח (ב) יום צעקתי בלילה . כתב הראב״ע כי יום צעקתי קשור עם הבא אחריו וכן דעת רד״ק וכן הוא לפי נגינת הטעמים בספרים מדוייקים לכן בי״ת בלילה רפויה ואין נראה כן מפירש״י ז״ל : (ו) במצלות . כתוב הגד״י כמ״ש בפרשה בשלח ובכל הספרים מדוייקים כן כתיב חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו תניינא וכן צריך להגיה במסרה פרשת בשלח ועיין גם כן מ״ש (בנחמיה ט״ו) : (י) בכל יום . בכל הספרים כתיב בכל יום וכן הוא בתרגום ובפירש הראב״ע ורד״ק ובמסורת בכל יום ג׳ וסימנם ואל זעם בכל יום . עיני דאבה מני עני . בכל יום אברכך . ומה שכתב המגיה שראה בספר מדוייק כתוב בכל עת דומה בעיני שהיה ספר משובש : (יא) תעשה פלא . התי״ו במאריך בס״ם ועיין מ״ש בכללי בג״ד כפ״ת דסמיך ליהו״א בדין דחיק ואתי מרחיק ובמאמר המאריך : (יד) תפלתי תקדמך . תי״ו תפלתי בגעיא בס״ם : (טו) נפשי אחיך . במקצת ספרים כתוב איתיך מלא יו״ד ואינם נכונים כי זה אחד מן ד׳ חסרים יו״ד בלישנא וסימן נמסר באיוב סוף סימן ט׳ : (יט) מידעי . המ״ם בגעיא : רישך . פימה גדולה על רש״י שפירש מחשך נחשבתי ונחדלתי מהם משמע שהיה גורס מחשך בשי״ן שמאלים לשון ולא חשך ממני הגהת שרשים ובמסורת יש נוכחת שהוא בשי״ן ימנית שכן אומרים מחשך כ׳ וסימן מיודעי מחשך . אשים מחשך לפניהם לאור :

פט (ד) לדר ודר אודיע . במקצת ספרים שניהם מלאים ואינם נכונים כי לא נמנה זה הפסוק עם החמשה מלאים במסורת תילים סימן קמ״ה אבל ברוב הספרים שניהם חסרים והמסורת שלפנינו האומרת לדר ודור לית דכוותיה כתיב כן וסימן חסדי ה׳ עולם אשירה וד׳ חלוף דור קדמאה מלא ותניינא חסר וכו׳ צריך לומר ובניתי לדרו דור כסאך סלה שבסמוך כי שם נמסר בספרים לית כתיב כן וכן נמסר בהדיא במסורת תילים סימן מ״ט : (ד) כרתי ברית . הבי״ת רפויה : (ט) חסין | יה . יש פסיק בין חסין ליה לפי שמלת חסין הוא תואר ואינו סמוך ליה כאומ׳ א״ו חסין של יה אבל הוא תואר׳ בשקל גביר והם שני שמות של הקב״ה וכ״כ הראב״ע ורד״ק ורבי אלייא הלוי וכמוהו סאדון יה דפ׳ משפטים והבריח דהי תבא והרי׳ כיוצא בהן כמ״ש במזמור נ״ט וביהושע כ״ב : (טו) יקדמו . היו״ד בגעיא : (טז) באור פניך . הבי״ת בגעיא : (יח) תרים קרנינו . תרום קרי : קרנינו . בהרבה ספרים מדוייקים כתוב קרנינו ביו״ד הרבים וכ״כ רד״ק : (כ) לחסידיך . בכמה ספרים מדוייקים כתוב לחסידיך ביו״ד לשון רבים וכן הוא גרש״י והראב״ע והתרגום אבל לרד״ק הוא בלא יו״ד : הרימותי בחור . הבי״ת רפה : (כח) אף אני . בשני ספרים ישנים אחד מהם כ״י ואחד מהם מהדפוס כתוב אני בחטף פתח ורד״ק כתב שהוא בקמץ שלא בהפסק אבל הוא בהעמדת טעם כי הוא בטרחא ויש לו לפעמים משפט ההפסק וכן ברכני גם אני אני . וכן ברביע אם אני לא אעבר אליך . וכן במכלול דף רס״ב : (כט) אשמור לו . חד מן יתרין וא״ו ותשעה קמצים על פי המסורת : (מד) הקמתו . הקו״ף בצירי ובלא יו״ד אחריה וי״ס ביו״ד ומהם בחירק וספרי הדפוס הם כגירסא הראשונה : (מה) מטהרו . במקרא גדולה הטי״ת בקמץ לבד ובכמה ספרים מהדפוס וכ״י כתיב מטהרו בשוא לבדו . וס״א הטי״ת בחטף קמץ וכן כתבו רבי יונה והראב״ע והרד״ק שהוא בחטף קמץ לתפארת בעבור אות הגרון וכן דגש הטי״ת לתפארת כדגש מקדש ה׳ : (מו) העטית . השי״ן בחטף סגול : (מח) זכר אני . בקמץ חטוף לא כחולם כמו שנמצא באיזה ספרים : על מה שוא . השי״ן דגושה : (מט) ולא יראה מות . כדגש המ״ם בס״ם : (נ) הראשונים | אדני . יש פסיק בין הראשונים לאדני כי יוצר הכל הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים : (נב) אויביך | ה׳ | יש פסיק בין אויביך לשם שלא יהא כאומר שהאויבים הם אלוהות ח״ו ולהרחיק ג״כ משמוע ית״ש כל לשון שנאה ותירוף ח״ו כי חייבים אנו לכבדו ולאהבו תמיד : עקבות . דגש הקו״ף לתפארת :

צ (א) אדני מעון . בשם של אל״ף דל״ת ובטעם מיושב ובספרי ספרד האל״ף בגעיא : (ב) ותחולל . כתרי טעמא התי״ת בגלגל והלמ״ד במירכא : עד עולם . הכי איתא בנוסחי דספרד עד בלא וא״ו לא כספרים דגרסי עוד בוא״ו ויש זה הוכחה מהמסרה דמני בישעיה סימן נ״ט ובדברי הימים א׳ כ״ט . י״ב ועד עולם בוא״ו ולית דין בהדייהו : (ד) בעיניך . בגעיא : (ח) שת . שתה קרי והמלה מלרע וכן במסורת ב׳ חד מלעיל וחד מלרע וסימן כל שתה תחת רגליו . שתה עונותינו לנגדך . וכן כתב רד״ק בפירוש ובמכלול דף קל״ה : (י) ורהבם . קריאת הרי״ש בקמץ חטף : (יג) שובה . מלרע : (יז) ויהי נעם אדני . יש מחלוקת בספרים אם הוא בשם של אדנות או בשם המיוחד ועל המסורת יש לסמוך שהוא באל״ף דל״ת :

צא (ד) באברתו יסך לך . יש ספרים מלת לך בטעם מיושב : כנפיו תחסה . בכל הספרים התי״ת בשוא לבדו ומ״ש עליו במקרא גדולה חד מן טי״ת רפין בלישנא טעות הוא כי אין זה ממניינם ועיין מה שכתבתי בסוף יואל : (יב) פן תגוף . בהרבה מדוייקים חסר וא״ו : (טו) ואענהו . הוא״ו בגעיא והעי״ן בחטף סגול : עִמּוֹ־אָנֹכִי בְצָרָה . הבי״ת רפויה :

צב (ה) במעשי . הבי״ת בגעיא : (ו) מה גדלו . הגימל דגושה : אויביך יהוה . יו״ד של שם בגעיא : (יב) בקמים עלי מרעים . בקמים עלי קשור עם מלת מרעים וכן מוכיחים הטעמים : (יג) בלבנון ישגה . בספר אחד כתיבת יד מצאתי ישגא באל״ף ובכל שאר הספרים בה״א ועיין מ״ש באיוב ח׳ : (טז) ולא . הוא״ו בגעיא : ע״לתה . עולתה קרי :

צג (ג) נהרות יהוה . בגעיא : (ה) נאוה קדש . כל נאוה שבמקרא לא מפיק אל״ף בר מן דין וספרי דכתבי האי נמי נאוה לא יאות עבדי דבמסורת חשיב ליה עם מלין דמפקין אל״ף :

צד (ג) עד מתי רשעים | ה׳ . יש פסיק בין רשעים לשם כי רחוק ה׳ מרשעים ושלא יבא כמחרף ח״ו : יביעו ידברו . בשני גלגלים שהניגון נמשך לשני : (ה) ונחלתך . בגעיא : (ז) לא יראה יה . יה׳ ד׳ דגש. בתר יהו״א על פי המסורת וסימן ויאמרו לא יראה יה . אשרי הגבר אשר תיסרנו יה . מן המצר קראתי יה . יסר יסרני יה . ובמסורת דניאל ה׳ נמנו עם י״א מלין דגשין בתר יהו״א בלא מבטל : (ט) אם יצר עין . מלת יצר בב׳ טעמים במדוייקים : (יא) יהוה ידע . יו״ד של שם בגעיא : (יב) תיסרנו יה . אחד מן ד׳ דגשים כדלעיל : (יט) ישעשעו . בס״ם המדוייקים היו״ד בגעיא והשי״ן והעי״ן הראשונים פתוחות וכן כתב רד״ק בפירוש ומכלול דף קפ״ה ושרשים : (כא) יגודו . במקצת ספרים חסר וא״ו :

צה (ה) ידיו יצרו . בריש פ״ק דכתובות השיב בבלי אחד ורבי חייא שמו ויבשת ידיו יצרו ידו כתיב ובכל ספרינו כתוב ידיו גם לא נמנה במס״ג עם נ״ו מלין חסרים יו״ד באמצע תיבותא וקריין : (ו) לפני ה׳ . הלמ״ד במאריך בס״ם :

(זה המזמור נ״ו כתיב ג״כ בד״ה א׳ ט״ז סמוך למזמור הודו לה׳ קראו כשמו אחר פסוק ובנביאי אל תרעו ואמרו רבותינו שהחלק הראשון היו אומרים אותו בבוקר והחלק השני היו אומרים בערב ויש בין מזמור זה לאותו שבד״ה איזה חילופים במלות שונות כמו שנמצא גם במזמור הודו ובחרתי להעיר על קצת מהם כדי להבחין בין זה לזה ומי שיתן בהם טעם לשבח ישא ברכה מאת ה׳) :

צו (ב) מיום ליום . ובד״ה מיום אל יום : (ג) ספרו בגוים כבודו . בספרים ישנים אין בהם מלת את לא בקרי ולא בכתיב וכן הוא במסורת סוף ויצא אבל בד״ה כתוב את כבודו ועיין מ״ש בסימן פ״ו : (ד) נורא הוא . ובד״ה ונורא : (ה) כי | כל אלהי . צריך להדגיש כ״ף של כל מפני הטעם מפסיק ולכן צריך להפסיק בין מלת כי למלת כל כמו שידוע ג״כ אצל בעלי הסוד וכן צריך להפסיק בין אלילים ובין וכו׳ שמים עשה שלא יהא כחוזר למעלה : עז ותפארת במקדשו . ובד״ה עז וחדוה במקומו : (ח) ובאו לחצרותיו . בד״ה ובאו לפניו (ט) חילו מפניו . בד״ה חילו מלפניו : (יא) ירעם . בס״ם היו״ד במאריך וכן הוא בחילופים לב״א וקבלנו קריאתו בשוא נח : (יב) יעלז שדי . בד״ה יעלץ השדה : ירננו כל עצי יער . בד״ה ירננו עצי היער : (יג) לפני ה׳ כי בא כי בא לשפט הארץ . ובד״ה מלפני ה׳ כי בא לשפוט את הארץ : ישפט תבל . לפי הנראה בחילופים הפ״א בקמ״ץ חטף לב״א ולב״נ בחולם ובכל הספרים הפ״א בחולם כב״נ שלא כמנהג ולפיכך אני אומר שהחילוף שביניהם הוא אם יש מאריך בפ״א דומיא דחילופי אחריני דהתם ואי בעית אימא איסוף לב״א בחולם ולב״נ בקמץ כדאפליגו בי ספי גוונא גבי כי יגנב איש בפרשת משפטים ואחריני דכוותייהו ועיין מ״ש בסימן ט׳ על ישפט תבל :

צז (ד) האירו ברקים . קדמאה במזמור ע״ז האירו ברקים בתראה האירו ברקיו . קדמאה רגזה ותרעש בתראה ראתה ותחל . קדמאה במזמור נ׳ ויגידו שמים בתראה הגידו השמים : (ט) כי אתה ה׳ . בלא גרמי׳ אחר אתה :

צח (ט) לפני ה׳ . כן הוא בס״ם בב׳ מאריכין ועיין בריש תילים על מלת אשרי :

צט (ד) אתה כוננת . בלא ה״א בסוף תיבה : (ו) בכהניו . הבי״ת . בגעיא : קראים . האלף נחה וכן חטאים לה׳ שמואל א׳ יד : (ז) ידבר אליהם . ביו״ד כי לא נמנה עם החסרים בספר כתובים : (ט) רוממו . המ״ם בשוא לבדו וכן אצרו במזמור : והשתחוו . הוא״ו בגעיא :

ק (ג) הוא אלהים . בב״ר פ׳ ק׳ גרסינן הוא האלהים וה״נ בזוהר פרשת ויקרא דף א׳ ועל המסורת והספרים יש לסמוך כי זה הוא אחד מן ד׳ הוא אלהים דסמיכין בקריא וסימן נמסר כאן במס״ג גדולה : ולא אנחנו . ולו קרי בוא״ו וכתיב ולא באלף ואיכא נסחא דאית בהו איפכא ואחריני דכתיב בהו ולא באלף ולית בהו הקרי בוא״ו וכולהו היינבשו דהדין הוא חד מן ט״ו דכתיבין לא באלף וקריין לו בוא״ו וסימן במ״ג פ׳ שמיני וכולהו אתי לדרשא כדמתרגמינן בכמה דוכתי ובהאי נמי דרשי ביה ר׳ יהודה בר סימן ור׳ אחא בב״ר ד׳ ק׳ חד אמר הוא עשנו ולא אנחנו ברא את נפשינו לא כפרעה שאמר לי יאורי ואני עשיתני (יחזקאל כ״ט) וחד אמר הוא עשנו ולו אנחנו משלימים את נפשנו ע״כ . ומר אמר הדא ומר אמר הדא ולא פליגי . מר דריש כפי שכתיב ומר דריש כפי שקרי ועיין עוד בספר הזוהר ריש פ׳ וירא ומערכת האלהות ריש פרק ד׳ ובספר מנוח

כ״ו

שלוי לחכם אלקבץ בהקדמת ס' התפלה דף י"ד :

קא (א) לדוד מזמור . ז' דקדים דוד למזמור והדין חסר וא"ו למערבאי ולמדנחאי כולהון מלאין : (ג) דבר בליעל. בגעיא : עשה סטים . כתוב בה"א ועיין מ"ש בירמיה כ"ב : סטים . ב' א' כתיב סמך וא' כתיב שי"ן כמ"ש בהושע סי' ה' : מלושני . כתוב בוא"ו וקרי בקמץ חטף והוא חד מן יתירין וא"ו וחטפין קמצין עפ"ה : (ה) אותו אצמית . מלא א ת ו לא אוכל חסר כן מצאתי בספרים מדוייקים ואף במסרה גדולה נמנה הראשון בכלל כ"ד מלאים ולא השני והכי איתא בערכין פ"ג אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם שנאמר אתו לא אוכל אל תקרי אתו אלא א ת י : גבה עינים. הגימל בגעיא :

קב (ד) כי כלו בעשן . בבי"ת ותרגומו ארום אישתציאו היך תננא יומי ואברי היך תפיא תרכן דומה שהי' קורא כעשן בכ"ף וכן נראה מפי' יחייא אבל בכל ספרים מדוייקים בבי"ת וכן משמע מפי' הראב"ע ורד"ק ומפרשים אחרים רבים ובמקרא גדולה מסור עליו לית וזה פירושו שאין לנו בכל המקרא אלא ג' בעשן בבי"ת וזה לבדו בשוא הבי"ת ושנים אחרים שהם כלו בעשן כלו מזמור ל"ז והבערתי בעשן רכבה (נחום ב) בסגול : (ה) הוכה . בוא"ו עם הדגש רד"ק בפי' ומכלול דף ק"ס ודף קס"ו ושרשים : (ז) חרבות . יש חילופים בספרים מי בקמץ החי"ת ומי בחטף פתח ובמדוייקים בחטף קמץ : (ח) כצפור בודד . בבי"ת והוא חד מן ג' בודד בקריאה ומלא ושקורא נ ו ד ד בנו"ן כמו והיה כעוף נודד (ישעיה מ) וכן כצפור נודדת מן קנה (משלי כ"ז) הרי הוא כאיש נודד ממקומו : (י) כי אפר כלחם אכלתי . בכ"ף ותנא דבי אליהו דאמר בס' ב' כי בעשרים ושתים שנה שנסתלקה רוח הקודש מדוד מלך ישראל בכל יום ויום היה מוריד דמעות ואוכל פתו באפר שנאמר כי אפר כלחם אכלתי לאו דגרים באפר בבי"ת אלא שהיה אוכל האפר והלחם יחדו כמו שבני אדם אוכלים הלחם לבד וכתב בעל לחם דמעה בפסוק קומי רני בלילה נראה שמורות שפכי כמים לבך . שלא אמר כי אפר בלחם בבי"ת כי אז היה משתמע שטבל האפר בלחם אבל אפשר שהיה האפר מועט ועתה השמיענו שהיה באפר כשיעור הלחם : ושקוי . בתנועת הוא"ו וחד ושקויי בהושע ב' כמ"ש שם : (יא) ותשליכני . בספרים שלפני ותשליכני מלא יו"ד והמסורת ותשליכני ב' א' ריש פסוק וחד סוף פסוק וסימנם כי נשאתני ותשליכני . ותשליכני מלולם דיונה ובספר אחד מדוייק מטוליטולא נגרר היו"ד ורווח ליה עלמא ללמ"ד וכן בקצת מסרות נמסר ב' חד מלא וחד חסר ואי מן הדא מסורתא לית את משמע מינה כלום דלא מסיימא נמיעינה מן הדא דבמסורת רבתא חשיב כל מלין דחסרין יו"ד בלישנא דהשלכה וחד מנייהו כי נשאתני ותשלכני : (יג) וזכרך . יש טעות במקצת הספרים שכתוב כשמך במקום וזכרך וכן טעה בו החכם ר' אברהם בן עזרא שפירש כשמך והטעות הוא בין פסוק זה ובין פ' של קינות הדומה לו כי אותו של קינות הוא אתה כשמך וסי' איכ"ה ושל תילים ואתה וזכרך וסימן וא"ו וזי"ן רד"ק : (יד) לחננה . שני הנוני"ן קלים בלי דגש : (טו) ואת עפרה . בגעיא : (טז) וכל מלכי . הוא"ו בגעיא בס"ם : (יט) תכתב זאת לדור . בספרים מדוייקים מלא וא"ו : (כד) כחו, כתי קרי : (כז) המה | יאבדו . ברוב הספרים בגרמי' : יאבדו . הבי"ת בציר"י : ויחלפו . בס"ם הוא"ו בגעיא :

קג (א) לדוד ברכי נפשי . במקצת ספרים הבי"ת במאריך וכן כלם שבמזמור זה והדומים להם ולכל האופנים קריאתם בקמץ רחב כמ"ש בישעיה מ"א : (ג) לכל עונכי . י"ס ביו"ד אחר נו"ן וברובם אינה : (ד) המעטרכי . הה"א במאריך בס"ם : (ה) תתחדש כנשר . דל"ת במרכא ונו"ן בגלגל כך הם הטעמים במדוייקים : (ו) עשה צדקות . במקצת מדוייקים השי"ן בציר"י וכן הוא לפי מסורת מלכים ב' ז' יען לא נמנה זה עם אותם שהם בסגול : (יא) כי כגבה . בספרים אשר אתנו כ"ף כגבה רפויה ובמכלול דף ק"ח כתוב דפליגין עלי' וכן כתב ר' אברהם דבלמ"ס : (יב) הרחיק ממנו . הה"א במאריך במדוייקים וכן הוא לב"א והרי"ש בשוא נח כפי קבלתינו : יהוה בשמים . היו"ד בגעיא בס"ם :

קד (ב) עטה־אור . כ"כ : (ג) המקרה במים עליותיו . הטעם שבשי"ן היא געיא כמו שנמצאים פעמי' רבות כיוצא בזה בס"ם קודם השוא או אחריו ואינם מקפידים בזה : המהלך . הה"א במאריך : (ט) גבול שמת . הגימל בגעיא וכן בחילופים לב"א : (יא) ישברו פראים . בשי"ן ימנית : (יב) עפאים . י"ס שהעי"ן בחטף פתח ויש מהם בקמץ לבד והמדוייקים בחטף קמץ וכן נכון כמו ע פ י ה שפיר . א ת ר ו ע פ י ה דניאל ד' שהעי"ן בקמץ חטוף והאל"ף ע פ א י ם נחה והחירק תחת היו"ד וכמוהו פתאים לבאים ועיין מ"ש בדניאל ד' : (טו) ויין ישמח . פרק בתרא דיומא וסנהדרין פרק בן סורר ומורה רבא רמי כתיב ישמח וקרינן ישמח זכה משמחתו לא זכה משממו . ופי' רש"י כתיב ישמח בשי"ן לשון שממה שמשממו ונוטל שמחת לבו וקרינן ישמח לשון שמחה שאם זכה וידע להזהר בעצמו מלבתות יותר מדאי משמחו שמספקת את הלב . ובשתי מקראות כ"י ישנות מאד מצאתי כתוב י ש מ ה בה"א וק' ישמח בחי"ת אולי בנוסח גמרתם היו גורסין רבא רמי כתיב י ש מ ה וקרינן י ש מ ח ולא נמצא כזה בספרינו וגם בעל המסורת מונה זה במנין ז' ישמח ולא שם הפרש ביניהם מכלל שכולם שוים : (א"ה הואיל דאתא לידי נימא ביה מילתא דשמענא בשם הגאון הגדול מהר"ר יהודה בריאל זצוק"ל והוא כי י ש מ ח הוא מבנין הכבד אשר הוא יורה על דבר והסבו כמו ו ד ש נ ו ס ק ל ו מאבן. ודומיהם. וא"כ אתי שפיר בנידון דידן דלאו למימרא דכתיב י ש מ ה בה"א וק' י ש מ ח בחי"ת אלא דאפשר לפרשו בשני עניינים מבית השמחה או מבטלה דהם שתי עניינים הפוכים והקרי והכתיב חדא נינהו ובהכי אין צורך לפי' רש"י ודוק ע"כ) : ישמח ל ב ב . בגעיא הלמ"ד : ולחם לבב . בגעיא : (טז) ארזי. בס"ם מאריך באל"ף : (יח) מחסה לשפנים . במקצת ספרים השי"ן דגושה וברובן שלפני רפויה והלמ"ד במאריך במקצתן : (יט) למועדים . בשוא הלמ"ד : (כב) מעונתם . בדפוסים אחרונים כתוב מ ע ו נ ת ם בקמץ הנו"ן וטעות נפל בהם כי בדפוסים ראשונים ובכל ספרים כ"י בחולם : (כג) ולעבדתו . בגעיא : (כד) מעשיך יהוה . בגעיא : קנינך . בס"א כ"י ובדפוס ישן מלא יו"ד אחר נו"ן שניה ואין כן בשאר ספרים : (כט) תסף רוחם . חד מן ג' חסרים ומלרע וסימן במ"ג בפ' בראשית : ואל עפרם . הוא"ו בגעיא בס"ם : (לא) ויעשנו . הוא"ו בגעיא בס"ם : (לג) אשירה לה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי . שתי הביתי"ן דגושים : (לה) ברכי | נפשי | את ה' . בחדא שיטה הללויה צריך לכתבו באמצע השיטה ובפרק קמא דברכות אמר ר' יהודה בריה דר' שמעון בן פזי מאה ושלש פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה ופרכינן הני ק' ושלש מאה וארבע הוויין ומהדרינן דאשרי ולמה רגשו חדא פ' היא וכבר הארכתי בענין זה בפתיחת זה הספר ובויקרא רבה פ' ד' ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן אמר מאה ועשרים מזמורים אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים וגו' ונראה שצריך להגיה מאה ושלש מזמורים כגרסת גמרתינו והכי איתא במדרש תילים אמר ר' שמואל בר אבא מראש הספר ועד כאן מאה ושלשה מזמורין ואין כתיב בהן הללויה וכשהרשעים נגמרין מה כתיב ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה ולמה באבוד רשעים רנה . ולענין אם מלת הללויה היא מלה אחת או שתים ראיתי בספרים גירסאות משונות קצת מהם שתי מלות חלוקות לגמרי וקצתם במקף ביניהם ומקצתם מלה אחת וזה דעת רד"ק אבל ריא"ז פסק בסוף פסחים שהן שתי מלות וכותבין הללו בשיטה אחת ויה (בשיטה) אחרת והא מילתא תליא באשלי רברבי תנאי ואמוראי דבירושלמי פרק לולב הגזול ופ"ק דמגילה פליגי בה אמוראי חד אמר נחלק ואינו נמחק וחד אמר נמחק ואינו נחלק ולא אסיקנא הילכתא כחד מינייהו ובמסכת סופרים פ' ה' הלכה י' פליגי נמי תנאי כי האי גוונא איבעית אימא דאמוראי אמרי לשמעתייהו כתנאי . ובזוהר סוף פרשת וישלח בכל אינון שירין ותושבחן דקאמר דוד הא תנינן דלעילא מכלהון היא הללוי' בגין דכלול שמה ושבחא כחדא וכו' וכן בפרשת ויחי דף רל"ב ובשוחר טוב מזמור א' ואתיא כריב"ל דאמר בירושלמי פרק לולב הגזול ובבלי פ' ע"פ בעשרה מאמרות נאמר ספר תילים וכו' וגדול שבכולן הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת (כלומר דשתי תיבות הן) ואמר התם בבבלי דפליגי דידיה אדידיה דאמר ריב"ל מאי הללוי' הללוהו בהילולים הרבה אלמא תיבה אחת היא והתם נמי אמרינן דרב ס"ל דשתי תיבות הן דאמרי' מ"ש דאמר רב חזינא להו לתהלי דבי חביבי (פי' ר' חייא דודי) דכתיב בהו הללו בחד גיסא ויה בחד גיסא ורבה הכי ס"ל מדאמר בהם בבבלי מבחני' בלבד אחת היא מכלל דהללוי' תרתי נינהו אבל רב חסדא פליג עלייהו דאמר רב חסדא אמר ר' יוחנן הללוי' כסי' וידידי' אחת הן כלומר שאינן נחלקים לשתי תיבות וכירושלמי נמי מייתי עובדא דרב דאמר שמעית מן חביבי אם יתן לי אדם ספר תילים של ר"מ מוחק אני כל הללויה שבו שלא נתכוון לקדשן הוי בו אמר הללוי' כלומר ילפינן מינה דרב אמר הללוי' תיבה אחת והאי עובדא פליגא אעובדא דלעיל דגמרא דילן ותו גרסינן התם בפסחים ילקוט תתע"ג איתמר רב חסדא אמר הללוי' סוף פירקא רבה בר רב הונא אמר הללויה ריש פירקא . ופי' המורה דבמקום שיש שני פעמים הללויה כ"ע ל"פ דחד סוף פירקא וחד ריש פירקא כי פליגי במזמורים שאין בהם כי אם הללויה א' לבדו בין מזמור למזמור ע"כ. ואמרינן בתר הכי אמר רב חסדא חזינא להו לתהילי דבי רב חנין בר אבא דכתיב בהו הללויה באמצע פירקא אלמא ספוקי מספקא ליה אמר ר' חנין בר אבא הכל מודים בתהלת ה' ידבר פי הללויה דבתריה ריש פירקא רשע יראה וכעס הללויה דבתריה ריש פירקא שעומדים בבית ה' הללויה דבתריה ריש פירקא . קראי פי' בעלי מקרא מוסיפים אף אלו מנחל בדרך ישתה הללויה דבתריה ריש פירקא ראשית חכמה יראת ה' הללויה דבתריה ריש פירקא ע"כ וקשיא לי על הא דאמרן שעומדים בבית ה' הללויה דבתריה ריש פירקא דמשמע דהלל הגדול הבא אחריה רישיה הללויה וכן פסק ריא"ז ולאו הכי הוא בספרי דילן זאת ועוד אחרת במקרא גדולה סוף פרשת בשלח חשיב במסורת מן מלין דלא מפקא ה"א הללויה קדמאה ולא אשכחנא כדין בשום סיפרא דכולהו במפיק :

(המזמור הזה ק"ה כתיב ג"כ בד"ה א' סי' י"ו עד ובנביאי אל תרעו ויש ביניהם איזה הפרשות במלות שונות ואעיר על כל אחד מהם כדי שלא יטעו התלמידים בהם)

קה (א) עלילותיו . בספרים ישנים כ"י ומהדפוס מלא וא"ו ובד"ה נמסר ב' חסר ויש לנו זה דד"ה ועוד אחר בישעיה סימן י"ב : וכל נפלאותיו . בדפוסים ישנים וספרים כתב יד מלא וא"ו וכן דהוי כפי המסורת בסדר ואלה שמות : (ה) זכרו נפלאותיו . ברוב ספרים ישנים מלא וא"ו : ומשפטי פיו . ובד"ה ומשפטי פיהו : (ו) זרע אברהם . ובד"ה זרע ישראל : (ח) זכר לעולם. ובד"ה זכרו לעולם : (ט) לישחק . בשי"ן ובד"ה ליצחק וחד פסוק סימן לחקה שרה פי' בצד"י קודם לשי"ן כי ד"ה קודם תילים לסדר בעלי המסורת כמ"ש בפתיחת ספר זה וזהו אחד מן ד' ישחק בשי"ן כנוי ליצחק ועיין בספר נפוצות יהודה סוף דרוש כ"ג : (יא) אתן את ארץ. ובד"ה אתן ארץ : (יב) בהיותם. ובד"ה בהיותכם : (יג) ממלכה . ובד"ה וממלכה : (יד) לא הניח אדם. ובד"ה לא הניח לאיש : (טו) ולנביאי . ובד"ה ובנביאי : (יח) בכבל רגליו . רגלו קרי : (כב) לאסר שריו . האל"ף בשוא לבדו בדפוסים ישנים וספרים כ"י : שריו . במדרש שוחר טוב שרו כתיב זה פוטיפר וגם רש"י הביא זה המדרש ולא נמצא כן בספרינו גם במ"ג לא נמנה עם אותם שחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין : (כח) שלח חשך . כן הוא בס"ם בשני טעמים ובמכלול דף ל"ה כמ"ש בפ' ואתחנן סי' ד' אבל שלח מלך דלעיל בטעם א' ועיין מ"ש בהושע ד' על צרר רוח וכן במסורה : ויחשך . בס"ם החי"ת בשוא לבד וספרים אחרים בחטף פתח : את דבריו. דברו קרי : (כט) וימת . בסגול כמ"ש ע"פ המסורה : (לו) ויך כל בכור בארצם . בדפוס ישן מנאפולי כתוב במצרים וכן הוא בתרגום ופי' הראב"ע ספוקי מספקא ליה גם החכם לוזאטו כתב שמצא בנוסחא אחת במצרים ובכל ס"ם בארצם : למסך . עיין מ"ש בפרשת תרומה סימן כ"ו : (מ) שאל . חסר יו"ד על פי המסורה : (מה) ינצרו הללויה . תיבה אחת :

קו (א) הללויה הודו. תיבה אחת : כי לעולם חסדו. ירושלמי פרק היה קורא רבי יונה בשם רב חסדא אמר צריך להתיז כי לעולם חסדו ע"כ ופי' בו שצריך להרחיק תיבת כי מתיבת לעולם דלא לישתמע כלעולם כתיבה אחת ונשמע מינה כשם שהעולם לא יתקיים לעד כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה כן יהיה חסד האל יתברך ח"ו וזה אינו כי חסדי מאתך לא ימוש וגו'. ועוד אומר דצריך להתיז ס' של חסדו דלא לישתמע חזדו בזי"ן ואין משמעותו כלום א"נ חז דו פירוש ראה שתי רבויות ח"ו כנ"ל : (ב) מי ימלל גבורות. זוהר פרשת יתרו דף פ"ג אמר רבי חייא ג ב ו ר ת ה' חסר דהא כולהו כלילן בדא ומסורת פליגא עליו דמסרה גבורות ב' מלא וסימן ודבר גבורות ואין ערכו (איוב מ"א) מי ימלל גבורות ה' : (ג) צדקה בכל עת . הכי"ת רפויה : (ד) פקדני . בס"א ספרדי כתוב ו פ ק ד נ י בוא"ו ואין כן בשאר ספרי' וגם בס"א היה כתוב בראשונ' בוא"ו ואח"כ נגררה ובמסורה פ ק ד נ י לית ואילו היה בוא"ו היתה אומרת ב' ואידך זכרני ופקדני (ירמיה טו) : גויך . בדפוס ישן כתוב גוייך בב' יודי"ן ובשאר ספרים ביו"ד אחד בלבד וכ"כ רד"ק בשרשים שנפלה יו"ד הרבים מהמכתב ונשארה במבטא : חטאנו עם אבותינו וגו' . בס"א כ"י ישן חסר וא"ו וכן אבתינו במצרים שבסמוך והמסורת מכרעת כמותו שכן בירמיה ט"ו נמסר אבותינו ח' מלא ואין אלו מכללם : (ט) בתהמות כמדבר . מלת כמדבר בכ"ף וכן בב"ר סוף פ' כ"א מה במדבר לא חסרו כלום אף בתהומות לא חסרו כלום וכן במסורת כ"י כמדבר ו' בקריא וסימן ושמתיה כמדבר (הושע ב') . שם תבל כמדבר (ישעיה י"ד) . משלח ונעזב כמדבר (שם סימן כ"ז) . נצתה כמדבר (ירמיה ט') . ציה כמדבר (צפניה ב') . בתהמות כמדבר וזה שלא כגירסת רש"י שהוא קורא במדבר בבי"ת : וימירו את כבודם . זהו א' מן י"ח פסוקים ת"ס והיל"ל את כבודי אלא שכינה הכתוב הראב"ע כאן ופירש"י באיוב סימן ל"ב וכולם מפורשים כאן במסורה ובמדרש ילמדנו פרשת בשלח ומקצתם בספרי פרשת בהעלתך ומכילתא פ' בשלח וכתבתי' בזכריה סימן ב' מצם תראם : (כג) להשמידם . בגעיא : (מה) חסדו . חסדיו קרי : (מז) וקבצנו . הוא"ו בגעיא בקצת ספרים : להודות . במקצת ספרים להדות חסר וא"ו קדמאה : (מח) ואמר כל העם אמן . בחדא שיטה מלת הללויה צריך לעשותה באמצע שיטה וחדא מלה :

קז (ג) מצפון . בלא וא"ו בראשית המלה . מלרע ועיין מ"ש במזמור נ"א : (ה) תתעטף : (ו) ויצעקו . קדמאה ויצעקו בצד"י תניינא ותליתאה ויזעקו בזי"ן . רביעאה ויצעקו בצד"י וסימן הולכי מדבר ויורדי הים בצד"י וסימן מי"ץ. יסורים וחולים בזי"ן וסימן אח"ז : (ז) יצילם . קדמאה יצילם תניינא ותליתאה יושיעם רביעאה יוציאם : (יג) ממצקותיהם יושיעם. במקצת מדוייקים חסר וא"ו ומלא וא"ו אחר צד"י וכן ממצקותיהם יושיעם שבסמוך ונמסר על כל אחד מהם ב' כתיב כן : (יט) ממצקותיהם יושיעם. כן כתוב :

(כג) ׆ יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים : (כד) ׆ המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה : (כה) ׆ ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו : (כו) ׆ יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג : (כז) ׆ יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע : (כח) ׆ ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקתיהם יוציאם : (מ) ׆ שפך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך : ט"ו פסוקים אית בנון הדין סימן נון הפוכה כזה ׆ וסימן ויהי בנסע הארון . ויהי העם כמתאננים . יורדי הים באניות . המה ראו מעשי ה'. ויאמר ויעמד רוח. יעלו שמים ירדו . יחוגו וינועו כשכור . ויצעקו אל ה' בצרה . שפך בוז על נדיבים . ומקרין אכין ורקין בתורה ע"כ במסורת פרשת בהעלתך . ובפסיקתא דרבי טוביה ויהי בנסע הארן מסומן מלמעלה ולמטה נונין הפוכין שהן דומין לכ"ף ורש"י פי' אך רק כל מקום שנאמר אך ורק מיעט מה בא למעט לומר שאין זה מקום הפרשה הזו ורש"י כתב כאן יש סמניות בפ' זו ובאין לידרש במקום אכין ורקין לנעט לומר לעקו קודם גזר דין נענין לאחר גזר דין אינן נענין ע"כ . וכן בערוך ערך אך אכין ורקין מיעוטין וכו' הכי נמי עבה בתילים נוני"ן הפוכין כדין רק ואך ע"כ . ונונין אלו מקראין מבעלי המסרה נונין מנוזרות מלשון נזורו אחור שכן בתחלה מתחיל הסופר לכתבן כסדרן לפנים ואח"כ הופכן לאחור וסימניות הללו צריך לעשותן קודם הפסוקים כמו שכתבתי בפרשת בהעלתך ולא באמצע הפסוקים שהרי יש קצת מהם שאין בהם נו"ן וכן מצאתי בספר אחד קדמון מדוייק מספרד . ועיקרא דמילתא איתא בס"ק דר"ה ת"ש יורדי באניות וגו' . המה ראו מעשי ה' וגו' . ויאמר ויעמד וגו' . יעלו שמים וגו' . יחוגו וינועו וגו' . ויצעקו אל ה' וגו' . יודו לה' חסדו וגו' . ואיכא בין גמרא ומסורת פסוק יודו לה' חסדו . ופסק שפך בוז על נדיבים . דגמרא חשיב מנוייהו : יודו לה' חסדו ומסור' חשיב שופך בוז : ורש"י כתב במסכת ר"ה בין פסוק לפסוק יש סימנות הפוכין כזה . אכין ורקין באין לדרשה וכו' . עוד מצאתי במסורת ישנה אותיות מנוזרות יש בקרי' הן תשעה ב' בתורה ויהי בנסע הארן וז' במזמור יאמר גאולי תאלתן יורדי הים באניות וסופן שופך בוז על נדיבים : (כג) באניות . אין דגש בנו"ן : מעשי ה' . ביו"ד והוא חד מן י"א דכתיבין כן במסורת : (כז) יחגו . במקצת ספרים חסר וא"ו : (כח) וממצוקותיהם יוציאם . רביעאה דמינה וממצוקותיהם בוא"ו בתחלת המלה והאחרינו בלא וא"ו ודין הוא חד מן מלין דמשמשין ומ"מ ברישיהון ובמקצת ספרים כתובי יד זה האחרון מלא וא"ו אחר הצד"י וחסר וא"ו אחר הקו"ף ומסורת

עלין

פליו ליה נכתב כן: (לז) ויטעו כרמים. בדגש הטי"ת שרשים:

(ז' פסוקים הראשונים מזה המזמור ק"ח נאמרו במזמור נ"ז וח' פסוקים האחרונים נאמרו במזמור ס' ואין ביניהם חילוק רק במקצת תיבות):

קח (ג) עורה הנבל. בס"ס עורה בשני טעמים ועמ"ש בסי' נ"ז: (ד) אודך בעמים ה'. יש פסיק בין עמים לשם כמ"ש במזמור נ"ז: ואזמרך. בוא"ו ובסי' נ"ז אזמרך בלא וא"ו: בלאמים. בלמ"ד רפה: (ה) מעל שמים. ובסימן נ"ז עד שמים ועמ"ש שם: ועד שחקים. בוא"ו בגעיא: (ו) ועל כל הארץ. ובסימן נ"ז על כל הארץ: (ז) וענני. בספרים מדוייקים כן כתיב וקרי ביו"ד אבל במזמור ס' כתיב בוא"ו וקרי ביו"ד: (ח) אעלזה. עיין מ"ש בסי' ס': (ט) לי גלעד לי. קדמא' דסיפר' לי גלעד ולי. תנינא לי גלעד לי ואחד פסוק כי' ולי הדברי וגו' הוספת לי וגו' (דניאל ד): (י) עלי פלשת אתרועע. בסימן ס' עֲלַי פְּלֶשֶׁת הִתְרֹעָעִי: (יא) עיר מבצר. ובסימן ס' עיר מצור: (יב) הלא אלהים. ובסי' ס' הלא אתה אלהים: ולא תצא. בגעיא:

קט וישימו עלי רעה. בטעם ימנית לא מיושב: (י) ודרשו מחרבותיהם. כתב ר' יעקב בן אלעזר כי בס' הללי אשר בטוליטולא כתוב עליו במסרה לית כותיה חטף וגם הנגיד כתב שמצא כן במסרה וברוב הספרים כ"כ רד"ק בשרשים ובפי' הוסיף שלקריאה הזאת תהיה המלה לווי כמו תרבו תאד. משכו אותה ומרה לפרש הענין על קריאה זו ובהגהות שרשים א"א ויהיה דרשו בקמץ הטוף כמו ודרשו בקובץ מבנין פועל או בחולם בעבור הרי"ש שאינה מקבלת הדגש על משקל כי גרשו ממגרים: וכן פירש"י באחד הפנים וז"ש ודרשו משמע מאת אחרים שהרי נקוד חטף קמץ ע"כ וכן מצאתי גם אני בס' ישן מספרד שמסור לית כתיב חטף. האמנם התלת דברי רד"ק בפי' כך הם ומלת ודרשו נקראת בקמץ רחב כמו ושמרו דרך ה' וכן קבלנו קריאתם: (יב) ואל יהי. בגעיא: (יד) אל תמח. המ"ם בקמץ: (טז) עני ואביון. בס"ם בטעם ימנית וס' אחד חונה ביו"ד: ונכאה. י"ם בצירי וי"ם בסגול: (יז) ולא חפץ. בגעיא: (יט) תהי לו. בגעיא: ולמזח. המ"ם בצירי שרשים: (כא) עשה אתי. בס"ם הטי"ן בגעיא ועיין מה שאכתוב במשלי כ"ו: (כב) חלל. אליו קמץ ותליו פתח והוא פעל עבר רד"ק ואבן עזרא: (כג) כנטותו. בכ"ף רד"ק: נגלכתי. ברוב ספרים מדוייקים הה"א בחטף סגול: (כז) וידעו כי ידך זאת. בס"ם הוא"ו בגעיא אע"פ שאין נראה כן מדברי לשון למודים שהבאתי לשונו במאמר המאריך: (כח) ועבדך. בס"ם בגעיא: (כט) כמעיל. המ"ם רפה והכ"ף בלא מאריך רד"ק בפי' מכלול דף נ"א וכן בישעיה נ"ט: כבהם. הבי"ת בקמץ לבד: (לא) משפטי נפשו. ג' נפשו מטעין כהון וסי' ואל עונם ישאו נפשו (הושע ד') להושיע משופטי נפשו. ולא נחתי (איוב ל"א) מסורה הושע:

קי (ג) בהדרי. בדל"ת מענין הדר וכן הוא במס"ג מערכת אות דל"ת באלפ"א בית"א מן חד ותד חד דלי"ת וחד רי"ש ובב"ר פ' נ"ט סימן ט' בהדרי קדש מהדרו של עולם הקדשתיך והכי גרסי' התם מהדרו בדל"ת ופי' רש"י ממזרח שהוא סדרו של עולם דכתיב הורא ממזרח עיט ונאמר על אברהם מי העיר ממזרח וגו' וכן פי' בעל יפה תואר מענין הדר וכן נריך לגרום בפי' אב"א לעולם בדל"ת וז"ל בהדרי קדש מהדרו של עולם הקדשתיך פי' בזכות שמסרת עצמך על קדושת שמי הבאתיך לסדרו של עולם דהיינו הר המוריה שהוא גבוה מכל הארצות וגם הוא הדרו של עולם כמ"ש יפה נוף משוש כל הארץ ומשם יצאה אורה לעולם כמ"ש והארץ האירה מכבודו (יחזקאל מג): בהדרי הנ"ל. הבי"ת בגעיא: ילדתיך. במקצת מדוייקים מלא יו"ד בתר תי"ו וחסר וא"ו בתר דל"ת ויש חילופים בספרים: (ד) מלכי צדק. תרתין מילין ועיין מ"ש בפ' לך לך: (ה) מחץ ביום אפו. מלרע: (ו) מחץ ראש. מלעיל מפני מלה זעירה:

קיא (א) הללויה. תיבה אחת: לנפלאותיו. בס"ם מלא וא"ו וכן נכון עפ"ה דס' ואלה שמות כי לא נמנה שם עם ו' חסר וא"ו בליטנא: (ה) לִירֵאָיו. ברוב המדוייקים חסר יו"ד בתר רי"ש: (ז) נאמנים. במקצת ספרים הא"ף בחטף סגול ובס"ם בשוא לבדו:

קיב (י) וכעס. בס"ם כולו קמוץ ולרש"י אליו קמץ ותליו פתח ועיין מ"ש בקהלת סימן ה':

קיג (א) הללויה. תיבה אחת וכן במזמור דלעיל ובסוף זה המזמור: (ד) על כל גוים ה'. יש פסיק בין מלת גוים לשם מפני כבוד שמו ית' כמ"ש במזמור נ"ז: (ח) עם נדיבי. בס"ם אין מיושב במלת עם:

קיד (ג) ממשלותיו. המ"ם בפתח: (ד) רקדו כאילים. במדויקים מלא יו"ד גם אחר האל"ף וכן ראוי ע"פ המסורה בסימן כ"ט וסימן פ"ט: (ח) למעינו. הטי"ן בשוא:

קטו (א) לא לנו. י"ם שאין זה תחלת המזמור וכ"כ רד"ק וכבר דברתי בזה בפתיחת הספר: על אמתך. חד מאלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסי' במסרה רבתא: (ד) עצביהם. הטי"ן בגעיא בס"ם: (ז) לא יהגו בגרונם. הגימ"ל דגושה וכן בי"ת בגרונם: (יז) יהללו־יה. אין געיא ביו"ד של יהללו רק הוא מאריך בה"א במקצת ספרים: (יח) הללויה. צריך לכתבו באמצע שיטה ותיבה אחת:

קטז (א) אהבתי כי ישמע ה' יש פסיק בין ישמע לשם כמו שכתבתי בסוף מזמור ס"ו: (ד) אנה ה' מלטה נפשי. במקצת ספרים בטעם אחד לבד בנו"ן וברוב הכ"י שלפני בשני טעמים ובמסורת ו' דכתיבין ה"א בליטן בקשה וסי' אנה ה' זכר נא דמלכים ותבירו דישעיה. ב' דיונה ב' דהלל. וכלל העולה מדברי רד"ק בפירוש ומכלול דף רס"ה ובשרשים שרש אן שכל אנא באל"ף הוא לעולם מלעיל וכו' וכן כל שהם דלעיל בה"א שהם לשון בקשה ותחינה ונתן טעם לדבריו כי האל"ף קמוצה והנו"ן דגושה וכ"כ בעל לוית חן בפ' א' שער ע' ואולם בספרים שלנו אמת הדבר כי האל"ף קמוצה והנו"ן דגושה בכולם אך בטעמים יש חילופים בספרים כמ"ש על כל א' מהם במקומו ובספר דקדוק ישן כ"י מצאתי שכל לשון בקשה בין באל"ף ובין בה"א מלרע ולשון איה מלעיל וטופס לשונו הוא זה אנא אשר פתרונו לשון נא קמץ ואין הדגש מכ:לו ולא נודע לי טעם כדבר אך הטעם לפי שאין הדגש בא מפני יתרון האל"ף שלפניו שאין ביסוד התיבה רק נא והאל"ף שבראש התיבה יתירה והרבה אלפי"ן נמצאו בקריאה יתרות בתחלת יסוד התיבה כמו אל"ף של ואתותי בא זנכם. וכן אל"ף שבאבחת חרב. וכן אל"ף של ויתאבכו גאות עשן. וכן אל"ף של אנא מיותרת ואין בשרש יסודו כי אם נא ותדע כי נגינת אנא למטה לפי שהנו"ן עיקר התיבה ואין האל"ף עיקר כמו אנא שפתרונו איה שהנגינה קבועה כמו עד אן לכך טעמו באל"ף ודינם בקמ"ץ כי נרפים הם אבל אנא שהוא כמו נא טעמו למטה כאות עיקר ויש לפתור על בקשות הנו"ן כדי להפרים בין אנא אשר פתרונו לשון נא לאנא שפתרונו איה ולכך אין דגש הנו"ן מבטל הקמץ כן נראה לי. ואותם שפתרונם איה כולם נגינתם למעלה בר מן ב' שנגינתם למטה על פי המסורת וסי' אנה אנחנו עולים. אנה מרותך עכ"ל. ובעל מקנה אברהם הביא שתי הסברות במשפטי הנגינות וכתב כלשון הזה יש מעמידין הקריאה בחמש תיבות בראשם שסימנם ל"ב או"ש בהיותם בקמ"ץ וקודמות לדגש כמו למה. בתים. אנא. ימה. שמה. ואנחנו לא ראינו מן המדקדקים בלשונם שיעמידו כי אם לי"ש בלבד ובעל ערוגות הבושם בחר ללכת אחרי הספרים שהם בב' טעמים ורצה לפשר שתהיה קריא' אנא בהעמדה קלה לא מלעיל ולא מלרע בהחלט כי כך יחייבו חרי טעמי כמ"ש ביחזקאל כ"ב כללא דנקטינן דשלש דעות בדבר והאיש החכם ומבין מדעתו יבחר לו אחד מהם כאשר יחפוץ כי הוא יבחר ולא אני וס' יורנו בדרך אמת ועיין מ"ש בסוף ס' ויחי: (ו) פתאים. כל פתאים האל"ף נחה והיו"ד נעה והיא למ"ד הפעל ויו"ד הרבים נפלה רד"ק בפירוש ושרשים ומכלול דף רל"ט ועיין מה שכתבתי בסי' ק"ד: דלותי. ב' בסיפרא דין מלרע ותד מלעיל כי דלותי מאד בסימן קמ"ב: (ז) שובי נפשי. חד מן ג' שובי בטעם מלרע וכן במכלול דף קל"ז: (יא) כל האדם כזב: (יב) כל תגמולוהי. שניהם במאריך ובמקף בס"ם: (טז) אנה ה' כי אני. וזהו אחד מן הששה הכתובים בה"א בלשון בקשה ובספר אחד כ"י בטעם אחד בלבד בנו"ן ובכמה ספרים בשני טעמים ועיין למעלה בפסוק אנה ה' מלטה נפשי: אני עבדך בן אמתך. האל"ף של מלת אני בגעיא בס"ם וכן בחילופים לבן אשר: (יט) בתוככי ירושלם. שתי המלות בגעיא: הללויה. צריך לכתבו באמצע שיטה ותיבה אחת:

קיז (ב) הללויה. שבסוף סימן קי"ז צריך לכתבו באמצע שיטה ותיבה אחת:

קיח (ב) יאמר נא ישראל. היו"ד במאריך: (ה) קראתי יה. חד מן ד' דגושים כמ"ש בסי' נ"ד: במרחב יה. פליגי אמוראי בסוף ערבי פסחים אי הויא חדא מלה או תרתין מלין ואמסורת סוף בשלח חשיב ליה בהדי מלין דלא מדהא"ה ואתיא כמ"ד חדא מלה ובספרי דידן תרתין מלין ובס"א במפיק: (יב) כדבורים. במסורת הדפוס ג' בליש' חסרים וסימן פאשר תעשינה הדבורים פ' דברים. ושנה עדת דברים שופטים י"ד. סבוני כדבורים. אנ"ך וכן נמסר בשופטים ואולם בספרים ישנים כ"י ומהדפוס דאורייתא חסר ודנביאים וכתובים מלא ומסרא דילהון ג' בליש' ב' מנהון מלא. (יד) עזי. ג' קמצים בקריאה וסימנהון וזמרת יה דויושע ס' ודישעיה ודהלילא כמ"ש בפ' בשלח וכתב הר' שלמה אלמולי בספר הליכות שוא שכל אות שהאות שאחריו דגושה הנה אותה האות הראשונה א"א שתהיה נקודה בשוא מורכב כלל והטעם שכיון שהשוא המורכב יש לו דין שוא נע והשוא נע אין אחריו דגש לעולם אם כן יתחייב שכשאחריו דגש אין באות הקודמת שוא מורכב כלל וא"כ הנה מצאנו'רני עקרה הרי"ש בשוא קמוץ והנו"ן דגושה וכן עזי וזמרת יה. תגי יהודה תגין. התשובה כי זה טעות נפל בספרי אשכנז וצרפת ונתפשט בכל הספרים הנדפסים ונעתקים מהם אבל בכל ספרי ספרד המדוייקים אין לא ברני ולא בעזי ותגי כי אם קמץ לבד. וזה כי אין צריך לשום שוא להורות על התטיפות כי הדגש מספיק לשיורה על זה לפי שכל הדגש מריץ את האות הקודמת וממהרת אללו עכ"ל. ואולם מצאתי לר' יהודה בן בלעם הספרדי שכתב כלשון הזה יש סופרים שאינם מחברים חטף קמץ באות אם בא שוא תחת אות הסמוכה לה אלא מקדים אותה בקמץ לבדו ועושים אַרְבֶּה. רָחֳבָהּ. אָכְלָה בשילה. ולא יתכן בעיני להיות כן לפי שמצאנו אכלה בשילה במסור' ליתי דכוותיה ואם כן הוא הלא מלינן כמו כן נקוד אָכְלָה ומתחת פיה בקמץ לבדו ועתה נסתר המסורת ועוד קָרְבָה אל נפשי גאלה מלינו במסורה לית דכוותיה ומלינו עוד קָרְבָה שנת השבע נוקד כמו כן בקמץ. לפיכך נראה בעיני שיתכן חטף קמץ באות אע"פ שהאות השניה לה נוקדת בשוא כדי להפריד בין לגבה ובין לשבר עכ"ל. ואין זה כלום דכוונת המסרה היא על הקריאה שמר דְּאָכְלָה בשילה הוא לבדו קריאתו בקמץ חטוף וכן קָרְבָה אל נפשי גאלה משא"כ באחרים בקריאתם בקמץ רחב וכן כתב ר"ש אלמולי בענין זה שאם מלינו לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ לְעָבְרְךָ בכרים. בחטף קמץ הפי"ן והשי"ן זה הוא טעות שנפל בכל הספרים הנדפסים ונמשך מספרי אשכנז וצרפת אולם בספרים המדוייקים אין עין לעבדה לעברך בכרית ולא שי"ן לשמרה כי אם בקמץ לבדו והסבה בזה כי כמו שהדגש בנו"ן רני היה איננו הטיפות הקמץ הקודם אליו ואין הקמץ הבוא נריך שיתחבר עמו לסבה שזכרנו כבה כאלו שהשוא שאחר הקמץ היה סבת חטיפת הקמץ הקודם אינו נריך עוד אל הכרת שוא ועוד שאם היתה פי"ן לעבדה נקודה בשוא קמץ היה מתחייב שיתטוף שוא הפי"ן שוא הבי"ת וכבר נתבאר שאין שוא מחטיף שוא: (יח) יסרני יה. חד מן ד' דגושים ב' במזמור זה וב' במזמור נ"ד: (כה) אנא יהוה הושיעה נא אנא יהוה הצליחה נא. הספרים מתחלפים יש מהם בטעם אחד לבד בנון ויש מהם בב' טעמים ועיין מ"ש למעלה בפ' אנה ה' מלטה נפשי: הצליחה נא. המסורת עליו לית ומלרע ואחד והצליחה ומלעיל. והצליחה נא לעבדך (נחמיה א') וכ"כ בשרשים ובלוית חן פ'כ"ג מהשער ג' אך קשה לי שמלת הושיעה ומלת הצליחה שבפסוק זה שוים הם בטעמם ברוב הספרים ובקצתם יש זרקא באמצע תיבה וטעם אחר בסופה ומה ראו לחלק ביניהם לקרות הצליחה מלרע והושיעה מלעיל וראיתי כתבו קטן מדקדוק הנקרא דברי אגור לר' יעקב לוי מתושבי קזאלי מונפירא שסתרים מאוד נגד הקוראים שתי המלות מלעיל ולמד להם כי שניהם מלרע ועדיין אין דעתי נוחה בזה ואיני שומע לדבריו לקרות הושיעה מלרע דאי הכי לא איפתמיט רד"ק ושאר מדקדקים ובעלי המסורת למימרי' כי היכי דאמור גבי הצליחה דסמיך ליה ומדלא אמרי מידי שמע מיניה דקריאתו מלעיל כדיניו ולא נפיק מכללי' והכי אשכחנא בסיפרי עתיקי דכתיב הושיעה בטעם גלגל בשי"ן ואי הדא מלתא רפיא בידך פוק חזי מאי עמא דבר: (כז) בעבותים. בכמה ספרים חסר וא"ו אבל בס"ם מלא ובמ"ג כתוב במבהים כן דינו חסר כי לא נמנו במסורת כי אם ב' מלאים והנם ביחזקאל סי' ג' עכ"ל. ואומר אני שאין זו ראיה דהתם ג' עבותים קא חשיב ולא גמרינן בעבותים מעבותים: (וכר שלא לכתוב כי אם פסוק א' בשטה א' באמצע הנייר ולהניח שטה אחת חלקה בין אל"ף לבי"ת וכן בין כל אות ואות מכ"ב אותיות):

קיט (ג) לא פעלו. הפ"א רפויה: (ד) אתה צוית פקודיך. ז' חסרים וא"ו וסימנהון אתה צויתה פקודיך. הנה תאבתי לפקדיך. ואתהלכה ברחבה. ואת היתה לי כמעט כלוני בארץ. נציר אנכי ונבזה. וסימנהון אהוזכ"ן: (יד) בדרך עדותיך. בוא"ו נקראת. כן הוא בשמנה אותיות באלפ"א בית"א זאת וסימנם פר"ן כ"ן דמ"ם בר מן א' נויתם לדק עדתיך ונמלאו עוד שנים אחרים במסורא ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מלותיך עדותיך (ד"ה א' כט.) ולא הקשיבו אל מלותיך ולעדותיך (נחמיה ט). ומה שכתוב במסורת הדפוס כדרך עדותיך ששתי ע' מפקי' וא"ו נריך להגיה י' מפקי' וא"ו ולהוסיף ולעדותיך דנחמיה: (יט) גר אנכי בארץ. אין שום טעם באל"ף: (כ) גרסה נפשי לתאבה. בבי"ת ובקצת נוסחי עסיקי דדפוסא כתוב לתאוה בוא"ו וטעותא היא: (כט) ותורתך. הוא"ו בגעיא: (ל) משפטיך שויתי. במירכא כן הוא בספרים כ"י לא בגלגל: (לא) דבקתי בעדותיך. חד מן ח' מפקין וא"ו בענין: (לג) ואצרנה. במכלול דף כ"א הצד"י בחטף קמץ ולא ראיתי כן בשום ספר ועיין בישעיה כ"ו: (לו) הט לבי אל עדותיך. חד מן ח' באלפא בי"ת בוא"ו נעה: (מ) תאבתי לפקדיך. בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן דינו מהמסרה שכבתי למעלה: (מא) ויבאני חסדך. חסר יו"ד הרבים מהמכתב ולית כוותיה: (מג) ואל תצל. הוא"ו בגעיא: (מד) ואשמרה תורתך תמיד. הוא"ו בשו"א ויש מי שכתב אותו בקמץ לפי שמלא במסורת ח' ואוי"ן קמלין בתמניא אסי' (פי' אלפין) בה"ב וא' מהם ואשמרה תורתך תמיד וטעות נפל במסורת הדפוס ונריך לגרוס ואשמרה תורתך שבאות ויי"ן וסימנו מוכיח ז"ז חנס"ק ר"ש שניה הראשונים באות זיי"ן ובמסורת הדפוס חנס"ע ר"ל חנס"ק וכן מלאתי במסרה כ"י בכל אלפא ביתא וי"א בשוא הוא"ו בר מן ח' קמלין וסי' ואתנחם. ואשמרה. ואשיבה. ואקימה. ואשתעה. ואתקומטט. ואהבם: (מב) ואתהלכה. הוא"ו בשוא ובדפוס ישן בקמץ ושבוש הוא כמ"ש במסורת דלעיל: (מט) זכר דבר. במקצת ספרים זכר בחולם וברוב בקמץ חטוף: (נא) הליצני. הה"א בחטף סגול ובדפוסים ישנים בחטף פתח ואין לחוש לו: (נב) זכרתי משפטיך. בספרים כ"י אין פסיק בין זכרתי למשפטיך אבל יש פסיק בין מעולם לה' שלא יהא נראה כאומר ח"ו מעולם של ה' ומיתוי כשתי רשויות חלילה וכן הוא בפסיקתא דתהלים: (סו) האמנתי. האל"ף בחטף סגול: (עת) אשיח בפקודיך. בדפוסים ישנים וברוב ספרים כ"י מלא וא"ו וכן ראוי כי לא נמנה במסרה עם הו' חסרים שכתבתי למעלה: (עט) וידעו. וידעו קרי: (פב) תנחמני. התי"ו בגעיא: (נא) למשפטיך. הלמ"ד בגעיא בס"ם: (נג) לא אשכח פקודיך. ברוב ספרים ישנים מלא וא"ו וכן נכון כמ"ש לעיל: (נד) לך אני. בס"ם בגעיא: (נו) לכל תכלה. בגעיא: (נט) כי עדותך. הוא"ו נקראת: (ק) כי פקודיך נצרתי. מלא וא"ו כי אינו מהששה חסרים וכן הוא בספרים ישנים: (קג) אמרתך. באתנח וי"ס ברביע: (קט) נפשי בכפי. הבי"ת רפה: (קיא) נחלתי עדותך. הוא"ו נעה: (קיג) ותורתך אהבתי. הוא"ו בגעיא בס"ם: (קיד) לדברך יחלתי. כן הוא בספרים כ"י: (קיז) ואשעה. אין דגש בשי"ן: (קיח) בחקיך. הבי"ת דגושה וי"ם רפה: (קיט) סגים. במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה ומסורת משלי ריש סימן כ"ה מסייעא להו: (קכא) עשיתי משפט וצדק. כל קריא צדק ומשפט בר מן חד חילוף משפט וצדק: (קכב) ערב עבדך. כל תלפא ביתא אית בכל פסוק חד מן עשר לישני אלין. אמירה. דבור. עדות. דרך. משפט. פקוד. צווי. תורה. חק. אמונה. ואינון רמיזין לעשרה פתגמי אורייתא דאתיהיבת על טורא דסיני בר מן חד ערב עבדך לטוב דלית ביה חד מכל אלו ואית דגרסי צדק במקום אמונה: (קכט) פלאות עדותך. הוא"ו נעה: (קל) פתח דבריך. הפ"א בקמץ קטן להבדיל בינו ובין פתח השער שהוא בפתח קטן שרשים וכן במסורת לית קמץ ובמסרה אחרת כל קריא פתח ופתח בג' נקודות בר מן א' קמץ פתח דבריך יאיר שהיא פתחון דברים לכתחלה: מבין פתיים. בשני יודי"ן וכן ערום ראה רעה דמשלי כ"ב וממסורת תנא עליהן ב' מלא בתרין יודי"ן: (קלג) ואל תשלט. הוא"ו בגעיא: (קמ) ועבדך. בגעיא הוא"ו: (קמב) ותורתך. בגעיא הוא"ו: (קמד) צדק עדותך לעולם. הוא"ו נעה: (קמה) קראתי בכל לב. הבי"ת רפה: (קמז) לדבריך יחלתי. לדברך קרי: (קמט) כמשפטיך חיני. הכ"ף בגעיא בס"ם: (קנ) קרבו רדפי זמה. בספרים מדוייקים מלת קרבו בימנית וכן נכון לא בגלגל: (קנג) וכל מצותיך. הוא"ו בגעיא: (קנו) רַחֲמֶיךָ רַבִּים׀ יְהוָה. כך הם הטעמים בס"ם וצריך ליזהר שלא יסמוך מלת רבים לשם וכן דקדק בעל הטעמים להניח פסיק בין שתי המלות להרחיק הרבוי מממנו ית': כמשפטיך. הכ"ף בגעיא: (קנז) מעדותיך לא נטיתי. הוא"ו נעה: (קנט) רחסדך. הכ"ף בגעיא: (קסא) ומדבריך ומדברך קרי: (קעה) תחי נפשי ותהללך. משני בגעיא בטעם פשטא תקרא חירק בהרחבה מעט

פודם

שיש אות סגרן וזה אחד מן פדומים במכלול דף קפ"ע ופן הוא בספרים כ"י בגעיה : יעורני . ...ספרים כ"י מדוייקים יעזרני בשני שוואים : (קטו) תעיתי כשה . בספרים מדוייקים בסגול וכן דינו לפי שאינו סמוך כמ"ש השרשים בשרש שה :

קכ (ב) יהוה הצילה נפשי . בגעיה בס"ם : (ז) אני שלום . האלף בגעיה בס"ם וכן בחילופים לב"א :

קכא (א) שיר למעלות . והו לבדו עם למ"ד : (ד) שומר ישראל . בספרים מדוייקים מלא וכן משפטו כי נמנה במסורת עם המלאים : (ז) יהוה ישמרך . בס"ם בגעיה : (ח) יהוה ישמר . בס"ם בגעיה : ישמור צאתך . בקמץ חטוף ובמקצת ספרים ישנים כתוב ישמר בחולם ומצאתי כתוב שזהו דעת ב"ע :

קכב (ב) עמדות . בטעם א' לבד : (ט) אבקשה טוב . כן הוא הטעם ברוב ספרים ישנים :

קכג (ב) אל יד אדוניהם . האל"ף בגעיה בס"ם : (ד) לגאיונים . לגאי יונים קרי והוא חד מן ט"ו מלין כתוב מלה חדא וקרי' תרתי :

קכד (ד) נחלה. קריאתו מלעיל כי הטעם בנו"ן והחי"ת בשוא לבדו וכן נחלה מצרים (במדבר לד) והמסורה תבא עליהם ב' בטעם מלעיל ואחרא טעמא בלמ"ד וכתב הראב"ע כי מלת נחלה נמצא על ג' דרכים וכולם שונים האחד הוא נחלה לישראל עבדו החי"ת בחטף פתח והה"א לנקבה . והשני נחלה מכתי (ירמיה י') שהוא לשון חולי פעל עבר מבנין נפעל והחי"ת בשוא לבדו והמלה מלרע . והשלישי נחלה עבר על נפשינו . החי"ת בשו"א והמלה מלעיל כי הטעם בנו"ן והה"א נוספת :

קכה (א) כהר ציון . בגעיה : (ב) ירושלם . בגעיה : (ד) ולישרים . היו"ד נחה : (ה) עקלקלותם. העי"ן בגעיה בס"ם :

קכו (ד) שובה ה'. מלרע : שביתנו . שבותנו . שביתנו קרי וכ"כ רד"ק שכתוב בוא"ו וקרי ביו"ד וקשיא לי שלא נמנה במסרה גדולה עם מלין דכתובין וא"ו באמצע תיבה וקרי' יו"ד וראיתי לא' מספרי ספרד שבתחלה נכתב הקרי והכתיב כספרים שלנו ואח"כ נמחק מבחון הקרי ונגרר הוא"ו שבפנים ונשארה יו"ד :

קכז (ב) משכימי קום. בשני טעמים במקצת ס"ם : שנא . כל שנה כתוב בה"א בר מן חד כתיב אל"ף כן יתן לידידו שנא מלמד שה"ה שמשכימין ומעריבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומנדדין שינה מעיניהם בעוה"ז לעסוק בתורה הקב"ה נותן להם נחת רוח לחיי העוה"ב וישינים שינה אחת וממנה מקיצים לחיי העוה"ב כמו שנאמר על זאת הקיצותי ואראה ושנתי ערבה לי :

קכח (ג) אשתך . בסגול האל"ף ומה שכתוב במקנה אברהם והחטף סגול בא תמורת חירק כגון אשתך כגפן טעות הוא ור"ל והסגול ועיין בחיי פ' וישלח : (ה) יברכך יהוה . בספרים כ"י אין געיה ביו"ד של שם :

קכט (ג) למענותם . למעניתם קרי : (ח) ברכת ה' אליכם. מאן דכתיב עליכם טעי :

קל (ה) ולדברו . הוא"ו בגעיה :

קלא (א) ה' | לא גבה. יש פסיק בין ה' ובין לא גבה שלא יהא כאומר ח"ו כי ה' אינו גבוה ומקרא כתיב כי רם ה' וגו' וגבוה :

קלב (ד) אם אתן שנת. בספרי הדפוס השי"ן קמוצה ובמדוייקים כ"י פתוחה וכן כתוב במכלול דף רל"ב וכאן כתי"ו והפתח שלא בסמיכות אם אתן שנת לעיני. חמת למו תילים נ"ח אבל הם סמוכים אותיות השמוש ובהגהת ר' אליה המדקדק אמר המגיה שנת קמוץ ואמרו בתי"ו שב לשנת וחמת ופתח שב לחמת בלבד והעד על זה שאמר בשרשים ובלי סמיכות עם התי"ו אם אתן שנת ולא הזכיר הפתח עד כאן . ותמה אני מאד ממנו לפרש דברי המכלול הפך האמת כי דבריו מוכיחים שאיהם כתי"ו והפתח והעד שהביא מהשרשים אדרבה סותר את דבריו שהרי בתחלה הביא מתוקה שנת העובד שנת עולם (ירמיה נא) שהם בפתח ואח"כ אמר ובלי סמיכות עם התי"ו אם אתן שנת לעיני ומדלא חילק ביניהם ש"מ דהוא נמי בפתח כוותהון גם בעל הלשון שדרכו להעתיק השרשים כתב ובסמיכות מתוקה שנת העובד ובמוכרת על דרך סמיכות אם אתן שנת לעיני עד כאן . ואף בעל המסורת מנה ה' שנת בלשון שינה לא הפריש ביניהם : לעיני . אין בלמ"ד געיא : לעפעפי . הלמ"ד בגעיה : (ח) קומה ה' וגו' . אלה השלשה פסוקים אמרם ג"כ שלמה בבית המקדש בחנכתו כמו שכתוב בד"ה ב' ו' אלא שיש בין אותם הפסוקים ובין אלה שינוי מעט ושנוי אחד : (יב) ועדתי זו. ברוב המדוייקים בטעם אחד לבד בתי"ו ובספר מדוייק מטוליטולא בב' טעמים : (יג) אוה . מפיק ה"א : (טו) צדה. הה"א במפיק והמלה מלרע כי אין הימנית שברא"ש התיבה עושה מלעיל כעבורה : (טו) וכהניה. הוא"ו בגעיה בספרי ספרד :

קלד (ב) שאו ידכם . לית חסר יו"ד הרבים :

קלה (א) הללויה. צריך לכתבו באמצע שיטה ולעשותו תיבה אחת : (ב) שעמדים . יש ספרים שיש גלגל בעי"ן או בשי"ן וזרות הוא : (ג) הללויה כי טוב . תיבה אחת : (ה) ואדנינו . כל לשון אדון ואלוה שרכב עליו בוכ"ל הוא רפי האל"ף ולא מפיק כגון באדני . אלהים. ואדני . ואלהים . ואלהיו . באדני . באלהים . לאדני . לאלהים . בר מן ז' מפקין אל"ף וסימנהון בתילים סי' קל"ו בפ"ג וזה אחד מהם : (ז) מעלה נשיאים מקצה . קצה הקו"ף : (ט) שלח אותת . בכמה ספרים כתובי יד ודפוסים ישנים כן כתיב מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנינא : (כא) ירושלים . בגעיה : הללויה . עיין מ"ש בסוף מזמור ק"ד : (המזמור הזה קל"ו צריך לכתוב כלו אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה כמו שנמצאו בספרים כ"י):

קלו (ג) הודו לה' . ז' מפקין בליסנא : (ו) לרקע . במדוייקים חסר וא"ו :

קלז (ב) בנרותינו . במדוייקים חסר וא"ו אחר נו"ן : (ג) שאלונו שובינו . געיא בס"ם והלמ"ד בשורק : שובינו. השי"ן בחולם : (ה) ירושלם תשכח . היו"ד בגעיה : (ז) יום ירושלם . היו"ד בגעיה : (ח) את עללך . במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן במסורת ב' חד מלא על נפש עולליך (איכה ב') :

קלח (ב) כי הגדלת על כל שמך . מצאתי בס' דקדוק ישן על כל שמך שיוצא מן הכלל שהוא במקף וניקוד חולם אבל בכל ספרים שלנו הוא בקמץ כמנהג : (ג) תרהבני בנפשי. במקצת מדוייקים מלא תרהבני בפתח וכי"ת בנפשי רפויים כדינא ובקצתם תרהבני ברביע וכי"ת בנפשי דגושה : (ו) ממרחק . בקצת הספרים החי"ת פתוחה וקצתם קמוצה :

קלט (ג) וכל דרכי. הוא"ו בגעיה: (ה) ותשת עלי כפכה. סודו ותשם עלי הסכך ועל כן מלא בה"א עיין במסורת שבסוף ספר לקוטי שכחה ופאה דף כ"ח ע"ב : (ו) פלאיה. פליאה קרי : לא אוכל לה . מלת אוכל בשני טעמים : (ז) אנה אלך . זה אחד מן השנים מלרע והשני אנה אנחנו עולים : (י) ותאחזני . הוא"ו בגעיה : (יב) לא יחשיך . במדוייקים החי"ת בשוא לבדו כמ"ש בירמיה י"ג : (טו) עצמי . העי"ן נקראת בקמץ חטוף : בתחתיות . הבי"ת בגעיה : (טז) ועל ספרך . הוא"ו בגעיה : ולא אחד בהם . ולו קרי . ומדרשי אגדה יש רבים ועיין מ"ש ברים הקדמת הראב"ד לספר יצירה : (יז) ולי מה יקרו . כתב רב פעלים שדגש דחיק ואתי מרחיק דגש חזק ולכן ימצא גם ביתר האותיות ולי מה יקרו רעיך . מה טבו אהליך יעקב ודומיהם: (יט) אלוה | ורשע. יש פסיק בין אלוה לרשע וכן צריך להפסיק בקריאה שלא יהא נראה כמחרף ח"ו וכן בפסוק הלא משנאיך ה' | אשנא שבסמוך יש פסיק בין השם לאשנא משום כבודו של מעלה כמ"ש פעמים רבות : (כ) למזמה נשוא . חד מן מלין דכתיב אל"ף בסוף תיבותא ולא קרינן הראב"ע ורד"ק ומסורת דניאל ג' וריש ס' שלח לך : לשוא עריך . אמר בעל המסרה על ויפי ערך (שמואל א' כ"ח) ב' בליש' חד חסר יוד מלא והשמדתי ערי ך (מיכה ה') ולדעתי אינו מזה הענין נשוא לשוא עריך כי לא חשבו עמהם ג"כ בשרשים אבל במסרה שלפנינו בשמואל ובמיכה נמסר ה' בליש' דבכו בקריאה ונחשב עמהם גם נשוא לשוא עריך :

קם כמו נחש : בגעיה : מאויי . כתב רד"ק בפירוש שהיו"ד דגושה ובמכלול דף רכ"ו ור' יונה כתב כי מאויי רשע רפי ולא מצאנוהו אנחנו כן אלא בס"א ירושלמי ראיתיו רפי קמוץ הוא"ו והוא הספר אשר סמך עליו ר' יונה כי הוא מביא ראיה תמיד ממקרא ירושלמי וזהו שהיה בשיקוצעש וזה שנים רבות ע"כ . וגם אני מצאתיו כן בספר אחד כ"י ישן : (י) יכסומו . יכסימו קרי : (יא) ימיטו . ימוטו קרי : (יג) ידעת . ידעתי ק' ובמס' ב' כתיב ידעת וק' ידעתי . והשני ידעת כי כל תוכל (איוב מ"ב) ואינון ראש פסוקא ולית דכוותהון :

קמא (ב) משאת . כן כתיב בשני מאריכין : (ג) נצרה . דגש הנד"י לתפארת : (ד) לדבר רע | יש פסיק באמצע : פעלי און . הפ"א במאריך : (ה) יוכיחני . הוא"ו בגעיה : אל יני . חסר אל"ף ע"פ המסורת וכמו שאמרתי במיכה א' :

קמב (ד) נתיבתי . הט"ן בגעיה : (ז) כי דלותי . מלעיל וחד מלרע דלותי ולי יהושיע :

קמג (ה) במעשה . במקצת ס"ם בגעיה וכן הוא לב"א בחילופים : (ו) נפשי כארץ עיפה : החכם ערמה במאיר תהלות שלו פירש כאלו הוא בבי"ת בארץ שכן כתב כי הנפש אף כי היא בארץ עיפה הוא גוף אדם היא לך סלה כי הנפש המשכלת היא חלק אלוה ממעל וכו'. וגם החכם יחייא פי' בבי"ת וזהו לשונו אף כי המעשה הטוב הוא נמנע ממנו המחשבה טובה עודנה אתי כי נפשי שהיא עמה בארץ עיפה ויבשה מכל טוב לבלתי היותה בארץ אשר עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה היא לך אלהי עולם סלה והנלאתיו ע"כ . ומגו כללא דמסורת פ' לך לך תסתיים דכתיב בכ"ף דנמסר התם ה' כארץ בכ"ף ודין חד מנהון ומסתי דיקי נמי כוותם סליק ודא היא גרסת התרגום וז' עזרא ורד"ק ואחריני ולא משגיחינן בערמה ויחייא לגבי ן' עזרא ורד"ק דהוו בקיאי בגירסא טפי מינייהו : (ט) מאויבי | ה'. יש פסיק בין מאויבי לה' כאשר בכמה מקומות לדבר נאות : והאבדת. בגעיה :

קמד (א) המלמד ידי לקרב. המ"ם רפויה והה"א סמוכה בגעיה מכלול דף ג' ומלא לקרב הקו"ף רפויה והלמ"ד בלא געיה מכלול דף נ"א : (ב) ומפלטי . קל הלמ"ד וכמוהו רבים רד"ק בפי' ומכלול דף ע"ד ושרשים והגהה שם ועיין במזמור י"ח : הרודד . במדוייקים כ"י מלא וא"ו : עמי. חד מן ג' דסבירין עמים וסימן נמסר במ"ג (שמואל ב' כ"ב) וכתבם המכלול בשקל פועלים וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה : תחתי . כתב רש"י כי בספר מדויק מוגה יש מסור עליו תחתיו ק' ע"כ . ולא נמצא כן בספרים שלנו ולא במסרתינו : (ג) יהוה מה אדם . היו"ד בגעיה בס"ם : ויעשנו . הוא"ו בגעיה בס"ם : (ט) אלהים שיר חדש . האל"ף בגעיה בס"ם : (יא) והצילני מיד בני נכר . הבי"ת בגעיה בס"ם וכן בחילופים לב"א : (יג) אלופינו. כ"כ במדוייקים : בחוצותינו. במדוייקים מלא וא"ו גם אחר לד"י : (יד) מסבלים. הסמ"ם בגעיה :

קמה (ד) וגבורתך . ביו"ד ועיין מ"ש בישעיה סימן ס"ג : (ו) וגדלותך . וגדולתך קרי ורד"ק כתב שנכתב ביו"ד הרבוי אחר הוי"ו וכן הוא בדפוסים אחרונים אבל בדפוסים ראשונים ובס"ם כ"י מדוייקים לא נמצא בהם יו"ד וכן מסתבר דלא נמנה במסורת רק עם ס"ב מלין דכתיבין מוקדם מאוחר וסימנם נמסר במ"ג אות הוא"ו : (ח) וגדל חסד. בס"ם המדוייקים כתוב וגדל חסד בקמץ חטוף ובלא וא"ו אחר דלי"ת וכן הוא בדפוסים ישנים ובמקצת דפוסים כתוב וגדול חסד בוא"ו ויש להם על מה שיסמוכו מהמסרה שלנו שנמנה זה עם המלות שיש בהם וא"ו יתירה אעפ"י שהן בקמ"ץ חטוף וכבר נמנו במסרה זו תיבות אחרות עם וא"ו שלא נמצאו כן בספרים ולפיכך אין לסמוך עליו אדרבה יש לדחותה מפני מסרה אחרת האומרת וגדל ב' חד מלא וחד חסר והמלא הוא וגדול כח דרים נחום והחסר הוא זה וכן כתב רד"ק בהדיא הכא והתם : (י) יברכוכה . חד מן מלין דכתיבין כ"ה בסוף תיבותא ובזוהר פ' נשא דף קמ"ו אל תקרי יברכוכה אלא יברכו כ"ה כה תברכו בשם המפורש כה תברכו בלשון הקדש . ועיין עוד בזוהר פ' ואתחנן דף רס"ז וריקאנטי פרשת נשא ושערי אורה דף י' וברבינו בחיי פ' בשלח על פסוק זה אלי ואנוהו יברכוכה יברכו כה כלומר בענין הזה והוא נגלה ונסתר כעין נוסח הברכות שתקנו ברוך אתה לנוכח ואשר קדשנו נסתר וזה שאמר מיד כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו לנוכח ואח"כ אמר להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו שלא לנוכח להורות שאע"פ שהוא ית' נסתר ונעלם מהשגת כל משיג נגלה הוא ונמצא בלבבות : (יב) וכבוד הדר . ברוב הספרים הכתב ימין והמיושב במלא וכבוד : (יג) וממשלתך בכל דור ודור . כן הוא לפי המסרה שלנו קדמאה מלא תנינא חסר והרבה ספרים שמיהם מלאים : (טו) פותח את ידך . חסר יו"ד על פי המסורת : (כא) יהוה ידבר פי. יו"ד של ידבר בגעיה ולא יו"ד של שם :

קמו (א) הללויה . ריש פירקא ותרא מלה : (י) ימלך ה' לעולם . הלמ"ד בגעיה : לדר ודר הללויה. חדא מלה :

קמז (א) הללויה כי טוב . חדא מלה : (ג) הרופא . במקצת ספרים חסר וא"ו : לעצבותם . בדגש הנד"י לתפארת : (יא) רוצה יהוה . עיין מ"ש בסימן קמ"ט : המיחלים . הה"א במאריך : (יז) קרחו . במקצת ספרים מדוייקים הקוף בפתח ובמאריך וכן נקוד פתח בספר בעל הלשון . וי"ש בקמץ ובמאריך וברוב הדפוסים בקמץ חטוף : כפתים . רד"ק מנאו בספר מכלול דף ק"ז עם הרפויין כמו הן אני כפיך (איוב לג) . ויהי כבאך שם העיר (שופטים י) וכ"כ בעל מקנה אברהם וכ"כ ר"ה הלוי בפרק שירה ובפי' מהלך שבילי הדעת שבכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת זו אלא זה שהראשונה דגושה הוא אם שהיהם ממולא אחד אבל אם הן משתי מוצאות תהיינה רפות ובספר רב פעלים כתוב שמכלל שתי אותיות יצאו ג' רפין שלא כמנהג עפ"ה ויהי כבאך שם העיר. משליך קרחו כפתים. הן אני כפיך לאל. ועוד אחר שלא הזכירו בעלי המסורת ורפה גם הוא. והיא כפורחת עליהם גלה ע"כ : (יט) דברו . דבריו קרי :

הללויה . שבסוף וריש המזמור שלאחריו חדא מלה :

קמח (ב) צבאו . צבאיו קרי : (ה) יהללו . היו"ד בגעיה בספרי ספרד : (יב) בתולות . בדפוסים ישנים ובכל ספרים כ"י שלפני מלא דמלא ועיין מ"ש באסתר ב' : (יד) לכל חסידיו . הלמ"ד בגעיה :

הללויה . שבסוף וריש המזמור שלאחריו חדא מלה :

קמט (ד) כי רוצה . ב' מלא ואידך רוצה ה' את יראיו ובס"ם שניהם הנד"י בצירי : (ה) יעלזו . בשני שואין : (ו) פיפיות . ב' ואידך בישעיה סימן מ"א ועיין מ"ש שם : (ז) בלאמים . קל הלמ"ד ולא מצאנוהו דגש כי אם בספר אחד כ"י : (ח) לאסור . האל"ף בשוא לבדו :

הללויה . שבסוף וריש המזמור שלאחריו חדא מלה :

קנ (ב) גדלו . הגימ"ל בשלש נקודות רד"ק בשרשים : (ג) בנבל . במקצת ספרים הנו"ן בסגול ורד"ק כתב שהוא בצירי : (ד) ועגב . חסר וא"ו אחר עי"ן והגימ"ל רפויה ועיין מ"ש מכלל יופי באיוב למ"ד : (ה) בצלצלי תרועה . הצ"ה בגעיה :

הללויה . חדא מלה כתיב :

תם ספר תהלים. בעזר מגביה שפלים :

סדר הכתובים האשטורה האחרונה קבלה של אמת. וזכרון ראשונות. ושמותם מלמדין עליהם תורה נביאים וכתובי'. כתובים מפי נביאים. ועל היחידים ועל גבולם. ועל פרוזים ועל שנונים. ואם רבו בשמות ובניינים. הם שאים לסדור זה בבית קה"ק. וכל המשכילים יבינו: ואותיות תלוי' וקטני'. וגדולים ועקומים. והנקודות. והחיצונים. וסתומים ופתוחים. ונכתב ולא נקרא. ונקרא ולא נכתב. ואותיות מנוזרות. כי הם חלקם בראשונים. ועל הכלל ועל גבולותם. להודיע שאל ואחב. חביבים בעיניו ובמשמש. ואמוקים לבית הקדש. חסמד

אַשְׁרֵי

(א) אשרי האיש . בעשרה לשונות של זמר נאמר ספר זה . בנצוח , בנגון . במזמור .. בשיר . בהלל . בתפלה . בברכה . בהודאה . באשרי . בהללויה. כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו . אדם . מלכי צדק . אברהם . משה, דוד . שלמה . אסף . ושלשה בני קרח . וחלוקין על ידותון י"א אדם היה כמש"כ בד"ה. וי"מ אין ידותון שבספר זה אלא ע"ש הדתות והדינים של גזירות שעברו עליו ועל ישראל (אשרי האיש ליספליטמנ"ץ בלעז) : אשוריו של איש והלולותיו של אדם · אלו הם אשר לא הלך כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב : (ב) כי אם בתורת ה' חפצו . הא למדת שמושב הלצים מביאו לידי בטול תורה : ובתורתו יהגה . בתחלה היא נקראת תורת ה' ומשעמל בה היא נקראת תורתו : יהגה . כל ל' הגה בלב הוא כד"א (לקמן יט) והגיון לבי (ישעיה נג) לבך יהגה אימה . (משלי כד) כי שוד יהגה לבם : (ג) שתול . פלדי"ץ

א הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים
וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב ד' ב'. כ'
לֵצִים לֹא יָשָׁב׃ ב כִּי אִם בְּתוֹרַת
יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם ג' חד חס'
וָלָיְלָה׃ ג וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־

א טוביה דגבר דלא הליך
במלכת רשיעין
ובאורחת חייבין לא קם
ובסיעת ממקני לא אסתחר:
ב אלהין בנימוסא דיי רעותיה
ובאורייתיה מרגן יימם וליליי:
ג ויהי כאילן חיי דנציב על

אשרי ד' ר"פ בטעם וסי' אשרי האיש אשר לא הלך ריש סיפרא. לא יחשוב ה' לו עון. אשרי אדם שומע לי. אשר שם ה' מבטחו. וסי' בלשון ארמי גברא חשיב שמיע ה': ובדרך ד' וסי' נמסר בסדר בהעלתך :

תולדות אהרן אשרי. ברכות י ע"ג ית עקידה נעילת שערים כל המזמור : ובמושב . קדושין מא אבות ח (ש"ג מ קדושין סא) : כי אם . ע"ג יט זהר בלק : ובתורתו . קדושין לב ע"ג ית : והיה . שם עקידה ש' סג :

(א) אשרי האיש . קדמונינו ז"ל אמרו כי עמד קשה מן הלך וישב קשה מכולם אם כן יהיו הלצים רעים מחטאים ור' משה הכהן פירש להיפך ואמר כי טעם לא עמד אפילו לא עמד ולפי דעתי כי מלת רשעים הם שאינם עומדים על מתכוני אחת כדרך והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע והוא ישקיט ומי ירשיע ובעבור זה הזכיר עם רשעים הלך והוא המפורש ללכת בעצת רשע אחר ובדרך לא ידעה ומלת חטאים קשה ובעבור זה הזכיר דרך כי הוא הרגיל ללכת בה ומלת ישב קשה ממנה וככה דעת הקדמונים ולצים מגזרת כי המליץ בינותם שהוא יגלה סוד ראובן לשמעון והלצים הם הפך הענוים אם ללצים הוא יליץ ולעניים יתן חן והענוים הם הביישנים לדבר דבה ולתת דופי ולגלות סתרים ובקרית שמע ד' מתכונות הגוף והם בשבתך והפך בלכתך כי הנע הפך הנח ובשכבך הפך ובקומך ובתהלות כתוב ישב כנגד בשבתך גם הלך כנגד לכתך גם עמד כנגד קם ולא הזכיר השכיבה כי ברוב האדם ישן ומשפט לשון הקודש להכרים סי' אות לכל הפעלים כאשר הם עתידים אמרו מן פעל יפעל וכאשר ירצו לדבר על זמן עומד ידברו בלשון עבר גם בעתיד כמו וימתו אמות הכיפים והבית ימלא עשן וככה לא הלך ובתורתו יהגה כי אין לו עסק וחשק בהבלי העולם רק כל חפצו בתורת השם לעשות המצות וטעם תורה כי תורנו כדרך הישרה ומלת יהגה בלב וכמוהו והגות לבי תבונות גם בפה כמו ולשוני תהגה לדקך ולאמרו ובתורתו יהגה ולא נכתב ובה יהגה דרך צחות כי הנה מלת ישראל חמש טעמי' בפסוק אחד והזכיר יומם ולילה כנגד ארבע' מתכונות הגוף : (ג) פלגי . מגזרת פלג לשונם ועל פלגי מים על אחת הפלגים כמו אל ירכתי הספינה ויקבר בפרי

מצודת דוד

(א) אשרי האיש . ספורי תהלות האיש המה לומר עליו בשבחו זהו אשר לא הלך בעצת רשעים ר"ל לא היה לבו נפתה ללכת בעצתם לעשות כמוהם וכל כך היה נזהר בנפשו עד שלא עמד בדרך אשר החוטאים עוברים בו בחשבו פן יפתוהו ויסיתוהו אחרי עצתם ובהיות כן לא בא א"כ לכלל ישיבה לשבת עמהם להסרים עצתם בלבו וללכת בה ועשה א"כ משמרת למשמרת : (ב) כי אם . לא סוף הדבר שחדל ונזהר מעצת רשע כ"א עשה גם את הטוב . כי כל חפצו היה בתורת ה' : ובתורתו . בכל עת יחשוב להתבונן במה שהמציא בלבו טעמים וציצים ופרחים לתורה : (ג) והיה . ובעבור זה היה גמול שכרו להיות דומה לאילן הנטוע במקום המים שמגדל פירותיו בזמנו ואף העלים אינם כומשים בעבור מרבית הלחלוחית וספס

מצודת ציון

א (א) אשרי . ענין שבח ותהלה כמו כי אשרוני בנות (בראשית ל') : לצים . מלשון מליצה כי המליצים בבני אדם או באורח יושר דרכו להטעים אחריו במיטב הדבור להבהיב : (ב) יהגה . פעם תשמש ענין מחשבה כמ"ש והגיון לבי (לקמן יט) ופעם תשמש ענין דבור כמ"ש ולשוני תהגה (לקמן לה) : (ג) שתול . נטוע כמו שתולים בבית ה' (לקמן צב) : על

תהלים

פַּלְגֵי־מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ ׀ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא־יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ׃ ד לֹא־כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־כַּמֹּץ אֲשֶׁר־תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ׃ ה עַל־כֵּן לֹא־יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט וְחַטָּאִים בַּעֲדַת צַדִּיקִים׃ ו כִּי־יוֹדֵעַ יְהוָה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

ב א לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ־רִיק׃ ב יִתְיַצְּבוּ ׀ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יָחַד עַל־יְהוָה וְעַל־מְשִׁיחוֹ׃ ג נְנַתְּקָה אֶת־מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ׃ ד יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג־לָמוֹ׃ ה אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ וּבַחֲרוֹנוֹ

(הערות המסורה בגליון: כ׳ · י״ט · ב׳ דגשים. ג׳ · ז׳ חסר ח׳ דגשים · ד׳. י׳ מ״ל · ג׳ מ״ל. ל״א · ג׳ · ג׳ · י״א בסיפרא · כ׳ מ״ל בסיפ׳ · ג׳. ג׳)

תרגום

טוּפֵי מוֹי דִּי אִנְבֵּיהּ מְבַשֵּׁל בְּעִדָּנֵיהּ וְאַטְרְפוֹי לָא נָתְרִין וְכָל לִבְלָבוֹי דְּמַלְבְּלֵב מַגְרַג וּמַצְלַח׃ ד לָא מִטוּל הֵיכְנָא רַשִׁיעֵי אֱלָהֵין כְּמוֹצָא דִּי תַשְׁקְפִנֵּיהּ עַלְעוֹלָא׃ ה מְטוּל הֵיכְנָא לָא יִזְכּוּן רַשִׁיעֵי בְּיוֹמָא רַבָּא וְחַיָּבִין בְּסִיעַת צַדִּיקַיָּא׃ ו מְטוּל דְּגַלֵי קֳדָם יְיָ אוֹרַח צַדִּיקַיָּא וְאוֹרְחַתְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי תְּהוֹבֵד׃ א לְמָא מִתְרַגְשִׁין עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא מְרַנְּנִין סְרִיקוּתָא׃ ב קָיְמִין מַלְכֵי אַרְעָא וְשִׁלְטוֹנַיָּא יִתְחַבְּרוּן כַּחֲדָא לְמִרְדָּא קֳדָם יְיָ וּלְמִנְצֵי עַל מְשִׁיחֵיהּ׃ ג נִתְרַע יַת אֲסָרָתֵיהוֹן וְנִטְלוֹק מִנָּנָא שַׁלְשְׁלָוָתְהוֹן׃ ד דְּיָתֵיב בִּשְׁמַיָּא יְגַחֵךְ מֵימְרָא דַיְיָ יְרַחֵךְ לְהוֹן׃ ה הֵידֵין יְמַלֵּל לְהוֹן בְּתוּקְפֵיהּ

אבן עזרא

בפרי, נלמד בן אחות ויש אומרים כי טעם פריו כמו בני הנעורים : ועלהו לא יבול. עשרו כל ימיו על דרך טובה חכמה עם נחלה : וכל אשר יעשה יצליח. ישוב על האדם הנמשל לעץ ויש אומרים כי ישוב כל אשר יעשה יצליח על העץ כי אם יוקח ממנו סעיף ויוטע יצליח ואחרים אמרו כי שב על עלהו כמו ועלהו לתרופה ולפי דעתי כי טעם פריו הנשמה החכמ׳ שתחיה מלאה תור׳ אלהי׳ להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח ותדבק בעולמה העליון בהפרדה מעל גויתה כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואין צורך לו כי בעבור הפרי היה העץ ועלהו לא יבול זכרו הטוב כדרך זכר צדיק לברכה וכל אשר יעשה יצליח הון ובנים וכבוד : (ד) כמוץ. הדק מהתבן כמוץ יסוער מגורן והנה נפש הצדיק דומה אל הדגן שהוא עומד והרשעים כתבן לפני הרוח : (ה) על כן. הזכיר כי תאבדנה נפשות הרשעים וזכר זרעם בעולם הזה על כן מלת לא יקומו שטעמו יעמדו וטעם במשפט כמו את כל מעשה האלהים יביא במשפט ונפתח בית במשפט לסורות על חסרון הדעת כדרך בשמים ה׳ בשמים חסדך בעבור שהוא יום הדין לכל יום אחד או לכל אחד במותו וטעם בעדת צדיקים כי התחברותם טוב לכלם הפך חבורת רשעים : (ו) כי יודע. אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטי׳ הכללים הם נפש כל חי לכל הברואים והפרטי׳ הם כל מין ומין בפני עצמו או אפי׳ כל בריה ובריה בפני עצמה כי מעשה ידיו כולם רק דעת הפרט לכל אחד בדרך כלל הן לצדק הן לרשע ידענו ולעולם ידע אומ:ות הנודעות ובעבור שתעמדנה נפשות הצדיקים ותהיינה קיימות לעולם על כן ידע אותם גם ידע כי נפשות הרשעים תאבדנה הנה הטעם כי דרך הרשעים לאבדון ואם נפשות הרשעים תאבדנה אף כי נפשות הלצים או תהיה מלת רשעים כוללת חטאי׳ ולצים : (א) למה רגשו. הנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררי׳ על דוד ביום המשחו על כן כתוב אני היום ילדתיך או על המשיח ורגשו כמו חברו וכמוהו מרגשת פועלי און. ולמ״ד לאמים שורש כמו ולאם מלאם יאמץ : יהגו ריק. בדיבור כמו ולשוני אם יהגה רמיה והדבור ננתקה את מוסרותימו : (ב) יתיצבו. עם הגוים המלכים והסגנים יחדו ונוסדו מגזרת סוד והנה על דרך ריבה ה׳ את יריבי שהוא מגזרת רב והוא מעלומי הע״ן ריב וכן סוד מגזרת סיד ויו״ד יריבי הפוך והוא תאר חסר או הוא מטעם יסוד על דעת האומר שזה המזמור שאמר המשורר נאמר על דוד או הוא התנבא על עצמו הנה מלאכו גוים רבים היו תחת יד דוד ואם על המשיח הדבר יותר ברור וטעם על ה׳ שיצאו מתחת יד שקול הדעת שנטע השם בלב כל אדם : ועל משיחו. שלא יכחישו לו ויסורו אל משמעתו לתת לו מס : (ג) ננתקה את מוסרותימו. מגזרת מוסר גם עבותימו חבלים עבותים והטעם אחד במלות שונות כי כן דרך נחות כמו מה אקוב ומה אזעום : יושב. בעבור שהזכיר יתיצבו מלכי ארץ אמר כנגדם יושב בשמים שהם למעלה על האדם אמר הגאון כי טעם ישחק שישימם לשחוק וללעג והנכון שהשם ברא הנפש שהוא העצם והצורות שהם מקרים כל אשר יעשה האדם או יצייר צורות חיות ושמו נשגב לבדו מהיות׳ ביסוד ואף כי במקרה רק בעבור שהמדבר אדם וככה השומע דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומע וככה עשו שהארץ כדמות אדם ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ ולמו כמו להם ומלת לעג לעולם עם אות למד כמו ילעיגו לי על כן ואויבינו ילעגו למו דרך כינוי כאשר אפרש : (ה) אז. יש אומרים ידבר כמו יאבד כמו ותדבר את כל זרע המלוכה שהוא לשון מות כמו אהי דבריך מות כמו ותדבר את כל זרע המלוכה כי

רשי

פלנדיי״ן בלעז : פלגי. רואיור״ש בלעז: ועלהו לא יבול. אפילו השיחה שבו למרך הוא שיחתן של תלמידי חכמים לצורך הוא וצריכה לימוד : לא יבול. לשון כמוש פליסטי״ר בלעז : (ד) כמוץ. ל׳ קש. קומבל״א בלעז : (ה) על כן וגו׳. דבוק הוא למקרא של אחריו : (ו) כי יודע ה׳ וגו׳. לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו הוא להכירה תמיד ודרך רשעים שנואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא הקמת תל לרשעים ליום הדין ולחטאים ליכתב בעדת צדיקים : (א) למה רגשו גוים. רבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו יהיה נכון לפותרו על דוד עצמו כענין שנאמר (ש״ב ה) וישמעו פלשתים כי משחו ישראל את דוד למלך עליהם ויקבצו פלשתים את מחניהם ונפלו בידו ועליהם אמר למה רגשו גוים ונתקבצו כולם : ולאומים יהגו. בלבם ריק. ולאומים מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כלם קרובי ענין : (ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוס:ו יחד וגו׳. ורוזנים סינטר״ש בלעז : נוסדו. לשון סוד סירקינסילרו״ש בלעז ומה היא העצה : (ג) ננתקה את מוסרותימו. דיס־ינפרוי״ש לווקורא:נ״ש בלעז. אלו רצועות שקושרין העול בהם : עבותימו. לויקורדו״ש בלעז : (ד) ישחק ילעג ידבר. לשון הוה הם משמשין : (ה) אז ידבר אלימו. כמו עליהם ומה הוא הדבור : ואני

תולדות אהרן אשר פריו. כתובות סב ב״ק סב ע״ג יט : ועלהו. סכה כח ע״ג עא : על כן... כי יודע... עבודה זרה... ננתקה. שם (ע״ג מ) : יושב בשמים. זוהר מצורע עקרים ס׳ יו׳

מסורה

לא כן י״ט בקריאה וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כג : יקמו ז׳ חס׳ בקריאה וסי׳ ושמע אישה ביום שמעו קדמא. ויאמר יואב יקמו הנערים בתרא דפסוק. מתים בל יחיו רפאים בל יקמו. בל יקמו וירשו ארץ. לא יקמו אשרים וחמנים. על כן לא יקמו רשעים במשפט. יקמו ויספרו לבניהם דתלים : על ה׳ ל״א בקריאה וסי׳ ובקר וראיתם את כבוד. ויאמר משה בתת ה׳ לכם. לכן אתה וכל עדתך. אבינו מת במדבר. ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם. והנביא ההוא או חלם. והיא מרת נפש ותתפלל. ויחפאו בני ישראל דברים. לא יוסיף עוד שאר ישראל. ובני הנכר הנלוים. אז תתענג על ה׳. לכן כה אמר ה׳ הנני פקד. השכירוהו כי על ה׳ הגדיל. ונשמר מואב מעם. ממך יצא חשב על. הלא הכושים והלובים. ובעת ההיא באחנני. ויכנעו בני ישראל בעת ההיא. וישב בצר לו דר״ה. כי בשובכם. ועוד דברו עבדיו רד״ה. יתיצבו מלכי ארץ. ישועו ואין מושיע. והתענג על ה׳ ויתן לך. גול על ה׳ דרכך. השלך על ה׳ יהבך. אשרי שאל יעקב. ויהי היום ויבאו בני האלהים. וחברו ב׳ בפסוק. רחב נפש יגרה מדון. וב׳ ועל ה׳ וסי׳ ראשית

מצודת ציון

על. סמוך כמו והחונים עליו (במדבר ב׳) : פלגי מים. אמת המים כמו נהר פלגיו (לקמן מ״ו) ע״ש שהוא מתפלג ומתפרש ללכת הולך והולך : יבול. יכמוש כמו כאלה נובלת עלה (ישעיה א) : (ד) כמוץ. היא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע יג) : תדפנו. ענין דחיפה והכאה כמו קול עלה נדף (ויקרא כ״ו) : (ו) יודע. ענין השגחה כמו וידע אלהים (שמות ב׳) : ב (א) רגשו. ענין קבוץ והמון רב וכן מרגשת פועלי און (לקמן ס״ד) : ולאומים. האומות כמו ולאם מלאם יאמץ (בראשית כ״ה) : יהגו. ידברו. ריק. דבר שאין בו ממש : (ב) ורוזנים. שרים : נוסדו. ענין עצה כמו נמתיק סוד (לקמן נ״ה) ע״ש שהעצה נעשה בסוד לבל יגולה או לפי שהעצה והמעשה הוא כהיסוד לבנין : (ג) ננתקה. ענין העתק ממקומו כמו נתקו מוסרות (ירמיה ה׳) : מוסרותימו. הם קשורי לנועי העול : עבותימו. חבלים עבות בת ג׳ יתרים : (ד) למו. להם. ר״ל אליהם : (ה) אלימו. אליהם : יבהלמו. מלשון בהלה : ואני

מצודת דוד

ושפע הרטיבות כי כן האיש הזה משופע ברוב טובה מבלי מחסור וכאומר הנה מגמול השכר ניכר יושר דרכו : וכל אשר יעשה. ר״ל ובכל הנפישות אשר ינטעו ממנו יצליח להיות כמותו וכן נאצלי האיש הזה יהיו כמוהו : (ד) לא כן. לא יהיו רשעים מוצלחים כן ותהי עוד להפך כי מכאובים רבים נכונים לרשע פעם בפעם כמוץ הזה הנדף בכל עת מנשיבת הרוח ולא מצא מנוח : (ה) על כן. בעבור כי נכון בידם מכאובים רבים לזה לא תהיה להם תקומה בעת בא המשפט כשתתמלא סאתם כי המכאובים ההם יבואו עליהם אחד באחד יגשו : וחטאים. מלת לא הנאמר בתחלת המקרא משמשת בשתים כאומר החוטאים לא יהיו נכללים בעדת צדיקים להיות מושגחים מה׳ כמוהם : (ו) כי יודע ה׳. כי המקום ב״ה נותן לב לדעת ולהשגיח על דרך הצדיקים לבל יכשלו בו אבל דרך הרשעים תהיה אבודה מהשגחת ה׳ להיות נעזב אל המקרים ולא יהיו א״כ נכללים בעדת הצדיקים: ב (א) למה רגשו. ר״ל למה להם זאת להתקבץ ולדבר דברי ריק לא לעזור ולא להועיל : (ב) יתיצבו. מוסב על למה האמור במקרא שלפניו לומר למה יתיצבו המלכים והשרים בעצה אחת על ה׳ ועל משיחו : (ג) ננתקה. ורה יאמרו בעצתם נעתק מאתנו את מוסרי עולו לבל נעבוד אותו ואחז במשל לדבר בלשון הנופל בשור המושך בעול : ונשליכה. הוא כפל ענין במ״ש לתפארת המליצה ולחוזק הדבר : (ד) יושב בשמים. כאומר הלא ה׳ יושב הוא בשמים ממעל ואפילו חלם למעלה לגבור חשב ומכ״ש גבור למעלה וא״כ הלא ישחק על עצתם וילעג עליהם וכפל הדבר במ״ש : (ה) אז. כאשר ימחיבו

יִבַהֲלֵמוֹ׃ ו וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי עַל־צִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי׃ ז אֲסַפְּרָה אֶל־חֹק יְהוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃ ח שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי־אָרֶץ׃ ט תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם׃ י וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ יא עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה׃ יב נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף ׀ וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ׃

ג א מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי ׀ אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ׃ ב יְהוָה מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי׃ ג רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים

ל׳ . ל׳ וחד שכתי אל ציון · מ״כ פתחי׳ באתנח וכספר׳ · ל׳ . ל׳ · ל׳ . ל׳ וחסר · ו׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ר״פ בספר׳ · כ׳ לס׳

וּבְרוּגְזֵיהּ יְבַהֲלִנּוּן׃ ו וַאֲנָא רַבֵּיתִי מַלְכִּי וּמַנִּיתֵיהּ עַל טוּר מַקְדְּשִׁי׃ ז אֶשְׁתָּעֵי קְיָמָא דַיְיָ אֲמַר חֲבִיב כְּבַר לְאַבָּא לִי אַנְתְּ זַכָּאָה כְּאִלּוּ יוֹמָא דֵין בְּרֵיתָךְ׃ ח בְּעֵי מִנִּי וְאֶתֵּן נִכְסֵי עַמְמַיָּא אַחְסַנְתָּךְ וְאַחוּדְתָךְ שָׁלְטוֹנֵי סְיָפֵי אַרְעָא׃ ט תְּתַבְּרִנּוּן הֵיךְ בְּחוּטְרָא דְפַרְזְלָא הֵיךְ מָאן דְּפֶחָר תְּתַרְעִנּוּן׃ י וּכְדֵין מַלְכַיָּא אַשְׂכִּלוּ קַבִּילוּ מַרְדוּתָא נְגִידֵי אַרְעָא׃ יא פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ בִּדְחַלְּא וְצַלּוּ בִּרְתִיתָא׃ יב קַבִּילוּ אוּלְפָנָא דִּלְמָא יִרְגִיז וְתֵהוֹבְדוּן אוֹרְחָא מְטוּל דְּיֵיחוֹר כִּזְעֵר רוּגְזֵיהּ טוּבֵיהּ לְכָל דְּסָבְרִין בְּמֵימְרֵיהּ׃

א תֻּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד בְּמַעֲרְקֵיהּ מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם בְּרֵיהּ׃ ב יְיָ כְּמָה סַגִּיאִין מְעִיקֵי סַגִּיאִין דְּקָיְמִין עֲלָי׃ ג סַגִּיאִין אָמְרִין לְנַפְשִׁי לֵית פּוּרְקָנָא לֵיהּ

בשחר ישפטו. אולת אדם תסלף דרכו: בשבט ו׳ רפין בקריאה וסי׳ בישעיה ריש סי׳ י״א: מזמור לדוד ח׳ ר״פ בסיפ׳ בברחו מפני אבשלום. ה׳ מי יגור באהלך. ה׳ רעי לא אחסר. הבו לה׳ בני אלים. ה׳ אל

תולדות אהרן אספרה. סכה נב זוכר משפטים: עבדו. ברכות כט יומא ד עקרים מג פ׳ לג זוהר ויחי ואחרי מות (ברכות ח): נשקו בר. סנהדר׳ לב: אשרי. ברכות י: מזמור לדוד. שם ז י שבועות עו זוהר ויצא עקידה שער מד: מה רבו צרי. ברכות ז (שבת מ ערובין כו):

רשי

(ו) ואני נסכתי מלכי. למה רגשתם ואני מניתי לי את זה לנסוך ולמלוך על ציון הר קדשי: (ז) אספרה אל חוק. אמר דוד חוק קבוע הוא ומקבל עלי לספר את ולהודיע: ה׳ אמר אלי. על ידי נתן וגד ושמואל: בני אתה. ראש לישראל הקרויין בתורה בני בכורי והם יתקיימו על ידך כמו שנאמר באבנר (שם ב ג) כה אמר ה׳ ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל ובשבילם אתה לפני כבן שכולם תלויין בך: אני היום. שהמלכתיך עליהם: ילדתיך. להיות קרוי בני וחביב עלי כבן בשבילם כמו שנאמר (דה״א יד) וידע דוד כי הכינו ה׳ למלך על ישראל וכי נשאת מלכותו בעבור עמו ישראל ומצינו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרויין בנים כמו שנאמר (ש״ב כז) בשלמה הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב ועוד מצינו בדוד במזמור פ״ט הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: (ח) שאל ממני. התפלל אלי בכל עת שאתה בא להלחם באויביך: (ט) תרועם. תרוצצם: בשבט ברזל. היא החרב: תנפצם. תשברם והוא ל׳ נפוץ בכל המקרא חרס המשובר לשברים דקים: (י) ועתה מלכים השכילו. נביאי ישראל אנשי רחמים ומוכיחים אומות העולם לסור מרעתם שהקב״ה פושט יד לרשעים ולצדיקים: (יא) וגילו ברעדה. כשתבוא אותה רעדה שכתוב בה (ישעיה לג) אחז רעדה חנפים תגילו ותשמחו אם עבדתם את ה׳: (יב) נשקו בר. זרזו עצמכם בבר לב (נ״א) נשקו בר ארנישמ״ש בלעז. ומנחם פתר אותו ל׳ תאוה כמו (בראשית ג) ואל אישך תשוקתך: פן יאנף. פן יקצוף: ותאבדו דרך. כענין שנאמר ודרך רשעים תאבד (לעיל א): כי יבער כמעט אפו. כי ברגע מועט יבער אפו עליכם פתאום ואותה שעה אשרי כל חוסי בו יהיו ניכרים אשורי החוסים בו: (א) מזמור לדוד בברחו. הרבה דרשות דרשו בו באגדה בדבר ורבותינו אמרו משאמר לו הנביא (ש״ב יב) הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה לבו סוער שמא עבד או ממזר יקום עלי שאינו מרחם עלי כיון שידע שבנו הוא שמח ומדרש אגדה על שראה שטכסיסו קיימת שהיו עבדיו והכרתי והפלתי שהם סנהדרין מחזיקים אדנותו עליהם כשאמר להם (שם טו) קומו ונברחה מפני אבשלום מה כתיב שם ככל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך וכשבא מחנים (שם ז) ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי יצאו לקראתו וכלכלוהו שם: (ב) רבים קמים עלי. בני אדם גדולים בתורה גדולים בחכמה גדולים בעושר גדולים בקומה כגון שאול וילדי הרפה דואג ואחיתופל: (ג) אומרים לנפשי. על

אבן עזר

כי כתוב בספר אחר ותדבר מגורת דבר כבד מאד: אליתו. החוקים כמו ואת אילי הארץ לקח ואימנו נכון כי אילי הארץ על דרך אבירי בשן גם הוא ביו״ד כי הוא מגזרת אין איל. והנכון כי ידבר כמשמעו ואלימו כמו אליהם ועלימו כמו עליהם וככה ידבר אליהם למה רגשו גוים: (ו) ואני נסכתי. המלכתי והטעם שהוא נסיכי כמו חמשת מלכי מדין שהיו נסיכי סיחון ודע כי הסמיכה פעם היא מהנכבד לנבזה והפך הדבר כמו אתה הוא מלכי אלהים ואני נסכתי מלכי ה׳ הוא נחלתו והם עמך ונחלתך וכמוהו להשתחות למלך ה׳ צבאות שהוא המשיח כדרך וישתחוו לו כל מלכים כי אילו היה על השם היה הלמ״ד פתוח: (ז) אספרה. דברי דוד עם הנבוא׳ שלו או דברי המשורר מדבר בעדו וטעם אל חק זה שאספר אשים אותו לחק שיסופר והוא אמר אלי בני אתה לעבוד את השם כבן יכבד אב: אני היום ילדתיך. כמו צור ילדך תשי: (ח) שאל. מנהג האב להנחיל את הבן על כן אמר ואתנה גוים נחלתך: אפסי ארץ. מגזרת כי אפס כסף מקומות נגזרים מישוב: (ט) תרועם. תשברם והיה העיין ראוי להדגש לולי היותו מהגרון כמו תשוכם תסובם: בשבט ברזל. החרב תנפצם הפך רגשו גוים: (י) ועתה מלכים. הם מלכי ארץ והשכילו הפך על ה׳ והוסרו הפך מוסרותימו. ושפטי ארץ הם רוזנים: (יא) עבדו. הפך דבריהם ננתקה ועבודת השם ליראה ממנו ולא יעברו פיו: וגילו. אם בא גיל אל תשכחו שתרעדו מפחד השם ויש אומרים וגילו כמו תגילו על דרך עלה ומות בהר פלו ורבו בזאת ברכה על דני הים והטעם שתגילו אם רעדתם מהשם: (יב) נשקו בר. הנה עבדו את ה׳ כנגד על ה׳ ונשקו בר כנגד על משיחו והנה פירוש בר כמו מה ברי ומה בר בטני וכן כתוב בני אתה ומנהג גוים בעולם לשום ידיהם תחת יד המלך כאחי שלמה או העבד תחת ירך אדוניו או לנשק את המלך וזה המנהג עד היום בארץ הודו ופן יאנף שב אל השם הנזכר בפסוק הראשון יאם הוא רחוק כמו תבלעמו ארץ איננו שב אל מלת מי כמוך באלים רק אל אמר אויב וככה והקימו את המשכן עד בואם ויש אומרים כי נשקו מגזרת נשק והטעם נשקו כלי בר והנה בר כמו ברי לבב והיה ראוי להיותו בור או יהיה תקנו הבר או כלי הבר: ותאבדו דרך, תהיו אובדים מפאת הדרך כמו נובלת עליה כי היא בעצמה איננה נובלת רק עליה נובלים כי היא מהפועלים שעומדים ורבי משה הכהן אמר כי דרך כמו מדרך כף רגל וזה רחוק כי אין לו טעם: כי יבער כמעט אפו. פועל יוצא כאש תבער יער כדרך אש אוכלה והפעולה חסר כי אין צורך כי חרי האף נמשל לאש: (א) מזמור לדוד בברחו. רצה הגאון רב סעדיה לקשור כל המזמורים זה עם זה ואמר אחר רגשו גוים כי יקרה להם כמקרה אבשלום ואין יכולת במפרש לקשור ככה וזה המזמו׳ הוא כתוב בספר הראשון כי חמשה ספרים הם על כן אין לתמוה אם מצאנו בחמישי בהיותו במערה תפלה שהיה קודם דבר אבשלום ומזמור בדרך נבוא׳ שהתנבא שהוא ינצח על ויענני מהר קדשו כתפילת יונה ותבא אליך תפילתי: (ב) ה׳ מה. בלשון הקודש נופל על דבר נכבד ונבז׳ כמו מה רבו מעשיך מה אנוש כי תזכרנו ובמקום הזה לתימה וישראל נחלקו בו לג׳ חלקים יש מהם צרים כבני בנימין ויש מהם קמים והם בנו ועמשא וקרובים ויש אחרים אומרים כי נפל ולא יוסיף קום: (ג) לנפשי. בעבור נפשי כדרך ואמר פרעה לבני ישראל אמרי לי אחי הוא: ישועתה. שנים סימנים לשון נקבה דרך צחות

מצודת דוד

ימחיקו הסוד והעצה היעוצה ידבר וכו׳: (ו) ואני. וכה יאמר אבל אני הוא אשר המשלתי אותו למלך ואיך א״כ תוכלו לו לעמוד למולי וכאומר נראה דבר מי יקום שלכם או שלי: (ז) אספרה. אמר דוד אספר את הדבר החקוק בספר שה׳ אמר אלי בני אתה כמ״ש בני בכורי ישראל (שמות ד) והמלך יחשב ככל העם: אני היום ילדתיך. ר״ל חביב אתה בעיני כבן לאב ביום הולדו: (ח) שאל. לזאת שאל ממני ואתן שאלתך: (ט) תרועם. תשבר אותם כמו המשבר מה בשבט ברזל: (י) ועתה. הואיל והוא מובטח מה׳ אל כ״ז השכילו וקבלו מוסר ואל תדברו כזאת: (יא) עבדו את ה׳ לקבל עול מלכותו. וגילו. אז תשמחו בעת בוא רעדה על המורדים כי לא עליכם תהיה הרעדה: (יב) נשקו בר. חמדו בר לבב לקבל מלכותו בתם לבב לא ברמיה: פן יאנף. כי פן יחרה אף ה׳ בכם: ותאבדו דרך. ר״ל תהיו תועים מבלי דעת דרך אנה תפנו: כי יבער. כאשר יבער אפו אף בשעור מעט אז תאבדו דרך: אשרי. זהו תהלות החוסים בה׳ על כי מלבם השכילו לדעת אומץ כח ה׳ ועולם זרועו ולזה חסו בו: ג (א) מזמור. שתפלה הזאת אמרה בזמרה: לדוד. של דוד כי הוא יסדה: בברחו. ונבא אז ברוח הקודש שיוחזר

מצודת ציון

(ו) ואני. הוי״ו במקום אבל כמו ועבדיך באו לשבר אוכל (בראשית מ״ב): נסכתי. ענין ממשלה כמו נסיכי סיחון (יהושע י״ג): (ז) אל חק. את חוק וכן וירדפו אל מדין (שופטים ז׳): חק. מלשון חקיקה וכתיבה: (ח) אפסי. קצות כי בקצה הארץ כאלו אפס וכלה: (ט) תרועם. תשברם כמו ורעות רוח (קהלת א׳): יוצר. אומן חרש: תנפצם. ענין השאר עם השבר ורמז וכן ונפוץ הכדים (שופטים ז׳): (יא) ברעדה. בפחד ורתת: (יב) נשקו. מלשון תאוה וחמדה: בר. מלשון ברור ונקי: יאנף. מלשון אף וכן כי אנפת בי (ישעיה י״ב): ג (א) מזמור. מלשון זמר

אבן עזרא

אות כמו אימתה בגרתם והזכיר על נפשו לו כמו להריק נפש רעב . ורבים יפרשו סלה כמו לנצח ואיננו נכון ומתרגם ספר תהלות לאחרים אמר כי מלת סלה אין לה טעם רק היא לתקון טעם הנגון והעד כי לא תמצא זאת המלה בכל המקרא כי אם בתפילת חבקוק שלשה שהוא כדרך תהלות על שגיונות כמו שגיון לדוד למנצח בנגינותי והנה יהיה פירוש סלה לנצח וכתוב על מי מריבה סלה ופעם אחת היתה גם כתוב וקדוש מהר פארן סלה וי"א כי סלה שב אל וקדוש ועוד כתיב ערות יסוד עד צואר סלה והנכון כי טעם סלה כמו כן הוא או ככה ואמת הדבר ונכון הוא : (ד) ואתה . מגן . שם ואינו פועל כי היה ראוי להיותו על משקל הנני מיסב וטעם מגן שהוא לא בא במלחמה וטעם כבודי כי כל המנצח יש לו כבוד : (ה) קולי . והטעם אני לא אבוא במלחמה רק אריס קולי בתפלה : מהר קדשו . בעבור הארון שהיה בציון נקרא הר הקודש וזה קודם דבר ארונה היבוסי : (ו) אני . לנפת אשכבה ואישן בלילה שהיתה למחרת המלחמה ויש אומרים כי בנפול מזל האדם הוא דומה לישן ובהתעורר המזל לסביב לו דומה למקיץ : (ז) שתו עלי . כמו שות שתו השערה כמו נלחמו ויש שפירשו השתות והטעם כמו רשתות על כן מלת סביב : (ח) קומה . דע כי שם הפועל הוא בכל פעל עבר או עתיד ואע"פ שאיננו פעמים כתוב כמו וברך ולא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וכרוב יופלים עלה תקום וככה כי הכית את כל אויבי מכת לחי או תחסר אות בי"ת כמו הנמצא בית ה' פי שנת ימים שנה והנה הוא בלחי וטעם ושיני רשעים כנגד רבים אומרים לנפשיאו יתברר לכל כי לשם הישועה כי הוא יושיע מי שיחסון בו וטעם על עמך הם הנלחמים בעבור דוד כי הם עם ה' באמת ולא ככה העוזרים לבן לקשור על אביו והנה התפלל שיברכם השם ולא יפקד מהם במלחמה איש או התנבא : (א) למנצח בנגינות . אמר הגאון כי זה המזמור לדוד ונתנו לאחד מן המשוררים לנגן אותו תמיד כמו לנצח ואחרים אמרו כי המנצח הוא הפקיד שהוא שר על המנגנים כמו ומנצחים עליהם וזהו הנכון ונפתח למ"ד למנצח בעבור היותו ידוע וטעם בנגינות שיש לו שתי נעימות ויש אומרים כלי שיר נקרא נגינות ולפי דעתי שהיו בישראל נגינות ושירות על נעימות רבות וטעם בנגינות שהיה תחלת שיר והנה נכתב עם זה המזמור הנינון וככה למעלות והמעלות ועל עלמות ועל אילת השחר ועל יונת אלם ועל מחלת : (ב) בקראי . וטעם אלהי צדקי אתה הסבה הראשונה להראות צדקי ובצר שם דבר כמו בצר לי : (ג) בני . אמר רבי משה הכהן ז"ל כי זה המזמור ככתוב למעלה וידבר עם בני איש בעבור גבהות לבם בבחרותם . עד מתי שהתם כבודי לכלמה ולא יעמוד זה שאביתם ולא יקום ולא יהיה כי באמת תבקשו כזב ועל דעת רבי משה שהוא מדבר על עוזרי אבשלום : (ד) ודעו כי הפלה ה' . כמו אשר יפלה ה' הבדיל וסודים מי שהוא חסידו כי ישמע בקראו

רשי

על נפשי : אין ישועתה לו באלהים סלה . לפי שבא על אשת איש : (ו) אני שכבתי ואישנה . לבי אטוס בדאגה ופחד : הקיצותי . מדאגתי כי בטחתי כי ה' יסמכני : (ז) שתו . לשון שאיה גאטירנ"ש בלעז ויש אומרים שתו כמו שמו כמו (שמות י) למען שיתי אותותי : (ח) כי הכית את כל אויבי לחי . מכת בזיון הוא כד"א (איכה ג) יתן למכהו לחי (מיכה ד) בשבט יכו על הלחי . ומ"א מכת הפה כד"א (ש"ב יז) ויצו אל ביתו ויחנק : שיני רשעים . גבורתם : (ט) לה' הישועה וגו' . עליו להושיע את עבדיו ואת עמו ועל עמו מוטל לברך ולהודות לו סלה : (א) למנצח בנגינות . מזמור זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחים בנגינות בשיר על הדוכן . לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה כענין שנא' (עזרא ג) יעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה' : (ב) בצר הרחבת לי . בימים שעברו עלי ומעתה חנני ושמע תפלתי : (ג) בני איש . בני אברהם יצחק ויעקב הקרויים איש . באברהם נאמר (בראשית כ) השב את אשת האיש . ביצחק נאמר (שם כד) מי האיש הלזה ביעקב נאמר (שם כה) איש תם : עד מה כבודי לכלימה . עד מתי אתם מבזי' אותי (ש"א כב) הראיתם את בן ישי . (שם כה) מי דוד ומי בן ישי . (שם כב) בכרות בני עם בן ישי . (שם כ) כי בוחר אתה לבן ישי . אין לי שם : תבקשו כזב . תרדפו למצוא כזבים כגון הזיפים שמלשינים עלי ולי היו מראים שלום וכיוצא בהם דילטורין שהיו בימי שאול (שם כג) הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה וכן הרבה : (ד) הפלה . הבדיל : רגזו

פסוקים

סֶלָה׃ ד וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי׃ ה קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה׃ ו אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי׃ ז לֹא־אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי׃ ח קוּמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי־הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ׃ ט לַיהוָה הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה׃

ד א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי חָנֵּנִי וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי׃ ג בְּנֵי־אִישׁ עַד־מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה תֶּאֱהָבוּן רִיק תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה׃ ד וּדְעוּ כִּי־הִפְלָה יְהוָה חָסִיד לוֹ

ל'.ג' ב' חס' · כ' קדם · ד' מלעיל ב'בטע' בספ' · ג'. ר · ב' מ"ע · כ"ד · ל' · ל' וכתיב ס"ד

תרגום

בֵּאלָהָא לְעָלְמִין׃ ד וְאַנְתְּ יְיָ תְּרִים עֲלַי יְקָרִי וּמְרִים רֵישִׁי׃ ה קָלִי קֳדָם יְיָ אֲצַלֵּי יְקַבֵּל צְלוֹתִי מִן טוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ לְעָלְמִין׃ ו אֲנָא שְׁכִיבִית וּדְמָכִית אִתְּעָרִית מְטוּל דַּיְיָ סָמִיךְ יָתִי׃ ז לָא תִּדְחַל מִמְּצוּתָא דְּעַם דַּחֲזוֹר חֲזוֹר אִתְכְּנִשׁוּ עֲלָי׃ ח קוּם יְיָ פְּרוֹק יָתִי אֱלָהִי אֲרוּם מְחֵיתָ כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִי עַל לִיסְתְּהוֹן כַּכֵּי רַשִׁיעֵי תַּבַּרְתָּ׃ ט מִן קֳדָם יְיָ פּוּרְקָנָא עַל עַמָּךְ בִּרְכְתָךְ לְעָלְמִין׃

א לְשַׁבָּחָא עַל חִנְגִּיתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב בְּעִדָּן צְלוֹתִי קַבֵּל מִנִּי אֱלוֹהַּ צִדְקוֹתִי בְּעִידָן עָקְתָא אַפְתֵּיתָא לִי חוּס עֲלַי וְקַבֵּל צְלוֹתִי׃ ג בְּנֵי נָשָׁא מְטוּל מָה אִיקָרִי לְאִתְכְּנָעֲתָא תִּרְחֲמוּן סִרְקוּתָא תִּבְעוּן בְּדִיבוּתָא לְעָלְמִין׃ ד וִידַעוּן אֲרוּם פְּרִישׁ יְיָ זַכָּאָה לֵיהּ יְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתֵיהּ דְּדָוִד

בקצפך . בהיותו במדבר יהודה ה' קראתיך חושה לי . שמעה תפלתי האזינה : הקיצותי ג' בקריאה וסי' אני שכבתי ואישנה . על זאת הקיצתי הקיצתי ועודי עמך : ברכתך ב' וסי' בא אחיך במרמה . על עמך ברכתך סלה : בנגינות ג' מ"ל בליש' וסי' בקראי ענני אלהי צדקי . אל באפך תוכיחני .

תולדות אהרן ואתה ה' . זוהר לך לך : שני רשעים . ברכות נד מגלה טו סוטה יב : לה' הישועה . שבועות טו עקרים פכ"ד זוהר אמור עקידה שער ע : (בקראי . תענית סח)

מצודת ציון

זמר : (ג) סלה . ענינו כב"מ כמו לעולם : (ד) מגן . ענין מחסה כהמגן הזה המציל את הלובשו ממכת חרב והנית : בעדי . כנגדי : (ו) הקיצותי . הערה משינה : (ז) שתו . שמו וכן שתו בשמים פיהם (לקמן ע"ג) : (ח) לחי . הוא המקום הסמוך אל העין מתחת : ד (א) למנצח . בעלי השיר יקראו מנצחים כי דרכם לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעתו : בנגינות . מלשון נגינה וזמר העשוי בהכרעת הקול : (ג) איש . ר"ל גדול וחשוב וכן הלא איש אתה (שמואל א' כ"ו) : עד מה . עד מתי כמו עד מתי ה' תאנף (לקמן ע"ט) : (ד) הפלה . הפרים כמו והפליתי ביום ההוא (שמות)

מצודת דוד

למלכותו ואמר התפלה היא בזמרה : (ב) מה רבו צרי . עד שאף בני קם עלי : רבים . בני אדם גדולים כשמעי ודואג ואחיתופל : (ג) לנפשי . על נפשי יאמרו שעד עולם לא יהיה לי תשועה מה' ופאשר החל לנפול לא יוסיף לקום : (ד) ואתה ה' . אבל לא כן הוא כי אתה מגן בעדי ותומך כבודי ומרים ראשי כי אחזור למלכותי : (ה) קולי . כשאקרא בקולי אל ה' ידעתי כי יענני מהר קדשו והיא ציון מקום שכינתו . סלה . עד עולם יענני ר"ל גאולת עולם תהיה כי לא אשוב עוד להיות גולה ובורח : (ו) אני שכבתי . כשאני שוכב ונרדם מגודל הצער : הקיצותי . ר"ל ספנתי נצרי בזוכרי אשר ה' יסמכני : (ז) לא אירא . לזה לא אירא מרוב העם אשר את אבשלום אשר שמו פניהם להלחם בי : (ח) קומה ה' . הואיל ובטחתי בך מהראוי שתקום להושיעני : כי הכית . הלא מעולם הכית את אויבי על הלחי ר"ל מכת בזיון וכמ"ש יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג) ור"ל הכאת הלחי תחשב לחרפה : שני רשעים . אשר היו חורקים עלי שנימו בחרות אפם כי כלא מעולם שברת ולזה גם עתה אל תרף ידך ממני : (ט) לה' הישועה . הלא התשועה היא ביד ה' וכל יוכל להושיעני מידם ואף על עמך תהיה ברכתך לעולם ר"ל תושיע לי לבל יוכלו להרע לי ואף עליהם תהיה ברכתך שלא יהיו נגפים גם המה וכאומר לא אתפלל על מפלתם כ"א על תשועתי : ד (א) למנצח . ר"ל המזמור הזה של דוד נמסר לבן לוי המנצח לנגנה בנגון בבית המקדש : (ב) בקראי . בעת אקרא לך ענני : אלהי צדקי . אתה אלהי העושה עמדי צדקה הלא מעולם כשהייתי בצר ובדוחק העמדתני במרחב לכן גם עתה חנני : (ג) בני איש . אתם בני אדם גדולים עד מתי תהפכון כבודי לכלימה ר"ל במקום הכבוד הראוי אלי תכלימו אותי וכאומר הלא משפט החשובים לכבד את מי הראוי לכבוד : תאהבון ריק . מוסב על עד מה לומר עד מתי תאהבון לדבר דברי ריק וכזב מבלי הפסק : (ד) ודעו . תנו לב לדעת כי כמו שהבדיל ה' את כל חסיד להיות לו ולחלקו כ"כ הבדילני לחלקו וישמע בקראי אליו ולא תוכלו לו : (ה) רגזו . חרדו מה' ואל תחטאו כי לדבר עלי כזב : אמרו וגו' . בהיותכם על משכבכם שהיא עת

(ה) רגזו. חרדו מלפני הקב"ה ואל תחטאו: אמרו בלבבכם על משכבכם. השיבו על לבבכם שהזכיר הקב"ה על כך: (ו) זבחו זבחי צדק. הצדיקו מעשיכם והרי אתם כמקריבים זבחים: ובטחו אל ה'. שישפיע לכם טובה ואל תחטאו לו בשביל ממון שאתם מצפים לקבל שכר מאת שאול: (ז) רבים אומרים מי יראנו טוב. רבים מישראל יש שרואין רשעים בעושר ובשלוה ואומרים מי יראנו טוב להיות עשירים ומשיגי תאוה כאלו: נסה עלינו. הרם עלינו לנס את אור פניך לשון הרימו נס (ישעי' יג) ארים ניסי לית נסה עלינו דפנבלי"ר בלעז כמו (זכרי' ט) אבני נזר מתנוססות אבל אני איני מקנא בהם כי שמחה נתונה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו בטוח אני אם למכעיסים כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה לעתיד לבא שהוא יום קבול שכרם: (ט) בשלום יחדו אשכבה ואישן. אם היו ישראל בשלום יחדו עמי הייתי שוכב וישן בטח ולא הייתי ירא מכל צר ואויב: לבדד לבטח. כמו (דברים לג) בטח בדד עין יעקב לשון מבטח ושקט הוא שאינו צריך להושיב גייסות עמו: (א) אל הנחילות. מנחם פתר בכולן נחילות ועלמות גיתות ידותון כלם שמות כלי זמר הם ונעימות המזמור היתה לפי שיר הראוי לאותו כלי ומדרש אגדה יש מפרשים נחילות לשון נחלה ואין זה משמעות התיבה וגם ענין המזמור אינו מדבר בנחלה ויתכן לפתור נחילות גייסות כמו נחיל של דבורים וכמו (תהלים יח) ונחלי בליעל ותו"י סיעת חייבין תפלה בשביל גייסות אויבים הבאים על ישראל ואומר המשורר מזמור הזה בשביל כל ישראל: (ב) אמרי האזינה ה'. כשיש בי כח לשאול צרכי לפניך וכשאין בי כח להתפלל לפניך והדאגה עוכרת בלבי בינה הגיגי הבן הגיון לבי כך מסורת במד' כל בינה שבמקרא' הטעם תחת הנון חוץ מזה וחבירו (באיוב לה) ואם בינה שמעה זאת שאינו שם דבר אלא לשון הבן כמו (משלי כג) בין תבין את אשר לפניך לפיכך הטעם תחת הבי"ת: (ד) בקר תשמע קולי. בבוקר אני קורא לך עליהם שהוא עת משפט ברשעי' כמו שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ (לקמן קא) היה זרועם לבקרים (ישעי' לג) כי בבקר בבקר יעבור (שם כח): בקר אערך לך. תפלתי על זאת. אערוך ל' מערכה היא כך חברו מנחם: ואצפה. שתעשה בהם משפטים: (ה) כי לא אל חפץ רשע אתה. ונאה לך לאבד הרשעים מן העולם: לא יגורך רע. לא יגור אצלך: (ו) הוללים. משתטים ובלשון משנה מעורבבין: (ז) איש דמים ומרמה

יְהוָה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו: ה רִגְזוּ
וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־ ב' ירלאו על
מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה: ו זִבְחוּ זִבְחֵי־ ל'
צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְהוָה: ז רַבִּים אֹמְרִים בטיחה אל י' כלישנא
מִי־יַרְאֵנוּ טוֹב נְסָה־עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ ב' חד כתיב סה וחד שא
יְהוָה: ח נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת
דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ: ט בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו ל' ומ"ל. ג'
אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבָדָד ג'
לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי:

ה א לַמְנַצֵּחַ אֶל־הַנְּחִילוֹת ג' כלישנא ל' ומ"ל
מִזְמוֹר לְדָוִד: ב אֲמָרַי הַאֲזִינָה ׀ יְהוָה
בִּינָה הֲגִיגִי: ג הַקְשִׁיבָה ׀ לְקוֹל שַׁוְעִי ב' מלעיל שמעה זאת ל'וחד בהגיגי
מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל:
ד יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר
אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה: ה כִּי ׀ לֹא אֵל־חָפֵץ ב'. י"א כתע'
רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגֻרְךָ רָע: ו לֹא־יִתְיַצְּבוּ י"ו. ל' וחסר
הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ שָׂנֵאתָ כָּל־ ל'
פֹּעֲלֵי אָוֶן: ז תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ־ ד'

בְּמִקְרֵי לְוָתֵיהּ: ה זְעוּ מִנֵּיהּ
וְלָא תֶחֶטוּן אֵמְרֵי בְעוּתְכוֹן
בְּפוּמְכוֹן וְשִׁילַתְכוֹן בְּלִבַּבְכוֹן
וְצַלּוּ עַל שׁוּוָיֵכוֹן וְאִדְכָּרוּ יוֹם
מִיתוּתָא לְעָלְמִין: ו כְּבַשׁוּ
יִצְרְכוֹן וְיִתְחַשֵּׁב לְכוֹן כְּנִכְסַת
צִדְקָא וְסַבָּרוּ עַל יְיָ: ז סַגִּיאִין
דְּאָמְרִין מַן יְחַמִּינָנָא טָבָא
נְשָׂא עֲלָנָא נְהוֹר סְבַר אַפָּךְ
יְיָ: ח יְהַבְתָּא חֶדְוְתָא בְלִבִּי
מִן עִדָּן דְּעִבּוּרְהוֹן וְחַמְרֵהוֹן
סַגִּיאוּ: ט בִּשְׁלָמָא כַּחֲדָא
אֶשְׁכּוֹב וְאֶדְמוֹךְ מִן בִּגְלַל
דְּאַנְתְּ הוּא יְיָ בִּלְחוֹדוֹי
בִּסְבַרָא תּוֹתְבִנַנִי: א לְשַׁבָּחָא
עַל חִנְגִּין תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד:
ב מֵימְרִי אֲצִית יְיָ אִתְבַּיַּן
רְגוֹגִי: ג צִית לְקָל בָּעוּתִי
מַלְכִּי וֵאלָהִי אֲרוּם קֳדָמָךְ
אֲצַלִּי: ד יְיָ בְּצַפְרָא שְׁמַע
קָלִי בְּצַפְרָא אֲסַדֵּר קֳדָמָךְ
וְאֶסְתַּכֵּי: ה מְטוּל דְּלָא אֱלָהָא
רָעֵי רִשְׁעָא אַנְתְּ לָא אִתּוֹתַב עִמָּךְ בִּישָׁא: ו לָא יִתְעַתְּדוּן מִתַּלְעֲבִין קֳבֵל
עֵינָךְ סְנֵיתָא כָּל עוֹבְדֵי שִׁקְרָא: ז תְּאַבֵּד מְמַלְּלֵי כַדְבוּתָא אֱנָשׁ שְׁדֵי

ונגינות שתי שכר: מה כ"ד בסגול וסי' נמסר בסדר כי תשא: כל לשון בטיחה על במ"י אל וסי' במסרה רבתא בערך אל בשט"א חר"א דכ"ל ליש' על כ"מ אינו"ן דמסריג' תמן בס"ד: לבדד ג' וסי' בסוף מיכה ובסדר בלק. אל הנחילות כל לשון נחלה על במ"ג אל וסי' כי לא באתם עד עתה. וישבו אל נחלתם דספר שפטים למנצח אל הנחילות: בינה ב' מלעיל וסי' בינה הגיגי. ואם בינה שמעה זאת דאיוב. וא'

תולדות אהרן רגזו. ברכות ה זוהר בחקותי (ברכות ב): רבים. עקידה נעילת שערים: ה' בקר. ברכות ו עקרים פכ"ו זוהר בלק: כי לא. שבת קמט חגיגה יב סוטה מב סנהדר' קג נדה יג זוהר בראשית: (לא יתיצבו. ר"ס נז):

(ה) רגזו. בעבור שיחלימוהו תחת כבודו וידברו כזב עליו אמר רגזו מהשם פחדו כמו אל תרגזו בדרך כי המלך שואל הלשעת שלי וי"א כי חשבתם כזב בלבבכם אל יצא מפיכם וזה איננו נכון וכתוב דובר אמת בלבבו לב חורש מחשבות און ודבור הלב הוא העיקר והלשון איננו רק מליץ בין הלב ובין השומעים רק הפי' הוא שתחשבו בלבבכם בלילות על משכבכם שאין לכם עסק בני אדם ולא תדברו כזב ביום וזהו ודומו סלה: (ו) זבחו זבחי צדק. הם השלמים שהם קרבים אמוריהם לא בעבור אשם או חטאת או עולה על הלב שהיא המחשבה ואין טעם מן או תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל כי הטעם ועולה כנגד ראובן ושמעון וטעם זבחו הניחו דברי ריק והודו לשם שנתן נפשו לכם: (ז) רבים. שב להזכיר דברי מבקשי רעתו כי בהיותי בצרה אני ואנשי אומרים מבקשים רעה עלי ועל אנשי: מי יראנו טוב. יש אומרים כי מלת נסה מהפעלים עלומי הלמ"ד גם והיה ראוי על משקל ראה ועשה ובא על דרך השוא כמו ואשעה בחוקיך ונכון הוא להיות הה"א כמו האל"ף והסמ"ך כמו השי"ן יש פעלים שנקראים עלומי העי"ן כגון כל הפעלים של שתי אותיות כגון קם שב והם כלם כמו שיאמר קום שוב שאות האמצעי' עלומה שהיא עד העין של פעל ונכון להיות הה"א כמו האל"ף והסמ"ך כמו השי"ן על דרך ישא ה' פניו אליך וכמו הנסה דבר אליך תלאה: (ח) נתתה. הם מתאוים שלא נראה טוב ואני הייתי שמח בראותי אותם בטוב וטעם נתת כי אתה נתתה לי לב טוב להתאות טוב לכל. ויאמר רבי יהודה בן בלעם כי מעת דגנם הסוף והאמת מעת רבו דגנם ותירושם ואין צורך להסך דברים נאמרים ברוח הקדש: (ט) בשלום. בלא פחד וטעם יחדו הרבים והוא עמהם ומלת בדד בלמ"ד או בחסרונה שוה וככה מלת לבטח ויש בטח והנה ה' בדד ינחנו ונכון הוא שהשם לבדו וככה זה או טעמו או היו יחדו עמי או הייתי לבדד והטעם לבדי תושיבני: (א) למנצח אל הנחילות. אל כמו על בטעם כמו ותתפלל על ה' אל הנער הזה להסך ולא יתחלף האל"ף בעי"ן רק אותיות אהו"י המתחלפים והיין נסמך כי הם קרובים במוצא והנחילות תחלת פיוט אולי הוא מגזרה ינחלו לכם כדרך האכילה הסיה: (ב) אמרי האזינה. מגזרת אזנים השה אזנך: בינה. לשון ציווי כמו שימה נא. הגיגי כפול העי"ן כי מן הגה הוא כמו זמוניה ואמר לשם בינה כדרך בן אדם וככה ודע לבבי גם האזינה והטעם שיתברר לכל כי אין ספק כי הכל ידע ואין לו צורך לאזנים כדרך הנוטע אזן הלא ישמע: הקשיבה. זאת הגזרה קשורה עם למ"ד על כן לא נכון לדבר מי יקשיבני וטעם מלכי אין לי מלך שאשוע אליו רק אתה לבדך: (ד) ה'. טעם בקר כל בקר כמו חדשים לבקרים ופעול אערוך לך חסר כאילו אמר אערוך לך תפלתי כאשר פירשתי כי כח שמות בפעלים וכרך ולא אשיבנה וכרוב יועצים תקום בעתידים כאילו כתוב למעלה כי אליך אתפלל תפלתי ומלת לך עם בקר אערוך לך מושכת עצמה ואחרת עמה כמו יכסה אף והנה הוא ואצפה לך: (ה) כי. טעם ה' שיש לך להטיב והרשע

מצודת דוד

עת אשר מחשבות האדם פנויים מן הטרדה אז חשבו בלבבכם אשר הכזב הוא רע בעיני המקום ושתקו לעולם מדבר כזב: (ו) זבחו. הצדיקו מעשיכם ויחשב לה' כזבחים ואז בטחו בו כי יש תקוה ולמה תכזבו בו להחניף לשאול בעבור לקנות ממנו הנאות ממון הלא טוב לחסות בה': (ז) רבים. ראיתי רבים מתאוים ואומרים מי הוא אשר יראנו טוב ר"ל חושקים עושר רב: נסה. הרם עלינו אור פניך אתה ה' למלאות תאותימו: (ח) נתתה. אבל לא כן אני כי אתה ה' נתת בלבי להיות שמח בחלקי יותר מהרבים ההם השמחים מעת שרבו דגנם ותירושם: (ט) בשלום. מבלי פחד אשכבה ואישן יחדיו תכופים זה לזה כי הדואג ומתפחד מגלה שנתו לבל יוכלו לישן מיד כאשר ישכב אבל אני בטחתי בה' ולא אירא ולזה אשכב ואישן יחד סמוך זה לזה: כי אתה ה'. המושל בכל ובידך הוא להושיב אותי נבטח מבלי פחד: ה (ב) בינה הגיגי. אשר תפלתי היא בכוונת הלב: (ג) כי אליך אתפלל. והמלך

מצודת ציון

(שמות ל"ב): (ה) רגזו. ענין תנועת הרעדה כמו שמעו עמים ירגזון (שם ט"ו): ודמו. ושתקו כמו וידום אהרן (ויקרא י): (ז) נסה. מל' נס וכלונס וענינו הרמה והגבהה: (ח) תירושם. מלשון תירוש והוא ענבי היין: (ט) לבדד. יחידי כמו בטח בדד (דברים ל"ג) ור"ל מבלי פחד כי המתפחד מתירא לשבת יחידי: ה (א) הנחילות. מלשון נחיל של דבורים (ב"ק קי"ד) והוא שם כ"ז אשר קולו נשמע כשריקת הדבורים: (ב) האזינה. הטה אוזן לשמוע: (ג) הקשיבה. ענין שמיעה: שועי. צעקתי: (ד) ואצפה. ואקוה: (ה) יגורך. יגור עמך: (ו) הוללים. שוטים ומעורבבי

אבן עזרא

הרשע לא תחפוץ בעבור שהזכיר מלכי : לא יגורך רע . יגור עמך כמו ישכנכה וככה גדלני כאב גדל עמי ורע הוא אדם לא שם דבר והעד לא יתיצבו הוללים מלעינים לנגד עיניך כמשפט אנשי ארץ : (ו) לא . טעם יתיצבו כדרך העבדים נצבים על מלכם : (ז) תאבד איש דמים ומרמה. הוא הרכיל כמו חן שחוק לשונו מרמה : יתעב ה'. השם הוא הפועל והטעם שהוא נתעב בעיניו ונמאס : (ח) ואני . שב לאשר החל בקר תשמע קולי שהוא בא אל בית השם ואין עמו מנחה להשתחות בהיכלו כמביא מראשית פרי האדמה שהם כתוב והשתחוית לפני ה' אלהיך והנה הטעם אין לי מנחה רק להודות ברוב חסדך עלי וטעם ביראתך אין לי במה אשתחוה רק ביראתי ממך כדרך ובעבור תהיה יראתו על פניכם כי האחרים יראו מהשם : (ט) ה' . התחלת תפלתי שתנחני בדרך צדקתך : למען שוררי . כי אפחד שתמעד רגלי ותענישני אז ישמחו שוררי וטעמו מגזרת אשורנו ולא קרוב כמו עוין את דוד המסתכלים ביום רעה ומלת הישר כמו הישא אתך : (י) כי אין בפיהו . בפי כל אחד מהם כמו מבכה על בניה מאנה להנחם כי איננו ונכונה תואר למלה או דברה וככה יענה עזות ומאכלו בריאה : קרבם . הוא הלב הנסתר : הוות . מגזרה הוה להם למלך כי יחשבו מחשבות רעות אולי תהיינה ותקומנה : קבר פתוח . אסון מיד : יחליקון . מגזרת איש חלק והכל מגזרת חלק כי לק בעבור היות החלקים שוים : (יא) האשימם . האל"ף שרש או התחלף כיו"ד תישמנה כמו והאדמה לא תשם וטעם ממועצותיהם כי עצתם תפילם : (יב) וישמחו . טעם ותסך עלימו בעבור שהזכיר חוסי בך והמלה מפעלי הכפל ובא הסמ"ך בלא דגש על דרך והקל מעליך : (יג) כי . זה הפסוק דבק בעליון כי אוהבי שמך ישמחו בך בראותם שתדיח הרשעים ותברך הצדיק . יש אומרים תעטרנו מהבנין הקל כמו עוטרים אל דוד והנכון שהוא מבנין הנוסף על דרך יעשרנו המלך שהוא יעשרנו והוא יוצא לשנים פעולים והפעול באמת הוא רצון כי הקב"ה מעטיר רצון את הצדיק הרי שהצדיק פעול במקצת מאת הקב"ה שהוא עטור מן הרצון אך את הרצון הוא פעול לבדו באמת : (א) למנצח על השמינית. השמינית יש אומרים כלי ניגון יש לו שמנה יתרים או פיוט יש לו ח' נעימות על כן כתוב בנגינות וזה על הנועם השמיני : (ב) ה'. הקרוב אלי כי זה המזמור חברו דוד בחלותו ויחי מחליו או היה דרך נבואה על ישראל שהן בגלות כמו חולים ואם על הדרך הראשון גם התנבא דוד שיתרפא כתפלת יונה אף אוסיף להביט ובעבור העון יוכיח השם בתחלואיו כמו בתוכחות על עון יסרת איש : (ג) חנני . בעבור שמצא ר' משה הכהן אמלל פתח אמר כי איננו שם התואר רק הוא חסר כמו ונשאר אני שהנכון ונשארתי על דרך אני הגבר ראה עני הנני יוסיף על ימיך ונכון הדבר . נבהלו עצמי . שהם מוסדי הגוף ולא ירגיש וכאילו הרגישו מכובד החולי והנה עצמי כנגד הגוף : (ד) ונפשי . שהיא קשורה בגוף נבהלה יותר מהגוף על כן מלת מאד : עד מתי . תהיה נפשי נבהלת שאין כח בה לסבול : (ה) שובה . שישוב מחרון אפו ולמען חסדך הושיעני מחליי לא כאשר אמר יחזקיהו כי הקשה עלי מאד במותי שלא אוכל להזכיר בלשוני ולא

רשי

ומרמה . זה עמלק וזרעו : (ח) ואני אבא ביתך להודות לך ברב חסדך שעשית עלינו להראותינו נקמה מהם : (ט) שוררי . עויני המצפים שאבגוד בך ותעזבני . שוררי כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב : (י) כי אין בפיהו נכונה . נראים כאוהבים והם אויבים : קרבם הוות . מחשבותם מרמה : קבר פתוח גרונם . לבלוע יגיע אחרים כקבר הבולע את הגוף : יחליקון . דברי חלקלקות : (יא) ממועצותיהם . שהם יועצים על ישראל . ואז ישמחו כל חוסי בך : (יב) ותסך עלימו . תגונן ותסוכך עלימו : ויעלצו בך . כשיראו שאתה מברך רעיך ואוהביך : (יג) כצנה . המקפת שלש רוחותיו של אדם : רצון . נחת רוח אפיימנ"ט בלעז : תעטרנו . תסובבנו כמו (ש"א כג) ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו : (א) על השמינית . כינור של שמונה נימין ושמינית שמו וכן מצינו (בד"ה א טו) פלוני ובניו על השמינית לנצח : (ג) אומלל . נשחת ודל כח (קוספדיי"ן בלעז) כמו היהודים האומללים דעזרא (נחמיה ג) : (ד) ואתה ה' עד מתי . תביט ואינך רופא : (ה) שובה ה' . מחרונך : חלצה נפשי . מחוליי : אשחה

תהלים ה–ו

דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב ׀ יְהוָה׃ ח וַאֲנִי
בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה
אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ׃ ט יְהוָה
נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הוֹשַׁר
לְפָנַי דַּרְכֶּךָ׃ י כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה
קִרְבָּם הַוּוֹת קֶבֶר־פָּתוּחַ גְּרוֹנָם לְשׁוֹנָם
יַחֲלִיקוּן׃ יא הַאֲשִׁימֵם ׀ אֱלֹהִים יִפְּלוּ
מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ
כִּי־מָרוּ בָךְ׃ יב וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי
בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ
בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ יג כִּי־אַתָּה תְּבָרֵךְ
צַדִּיק יְהוָה כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃

ו א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל־
הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה
אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ
תְיַסְּרֵנִי׃ ג חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי
רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃ ד וְנַפְשִׁי
נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתְּ יְהוָה עַד־מָתָי׃
ה שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי

תרגום

דם זכי ונכלא ירחק יי : ח ואנא בסגיאי טובך איעול לביתך אסגוד להיכלא דקודשך בדחלתך : ט יי דבר יתי בצדקתך מן בגלל תושבחי תקין קדמי אורחתך : י מטול דלית בפומהון דרשיעי כיונתא גופיהון מלין אתרגושתא היך שיול פתיח גרונהון לישנהון משעיעין : יא חייב להון אלהא יתבטלון ממלכתהון בסגעא מרדיהון אתקר להון ארום מרדו במימרך : יב ויחדון כל מסברון במימרך לעלם ישבחון ותטל עליהון ויבדחון בך רחמי שמך : יג מטול די אנת תברך לצדיקיא יי היך תריסא רעוא טבא תכלליה : א לשבחא בנגינתא על כנרא דתמניא נימיא תושבחתא לדוד : ב יי לא ברוגזך תכסנני ולא ברתחך תרדי יתי : ג חוס עלי יי מטול דחלש אנא אסי יתי יי מטול דאתבהילו גרמי : ד ונפשי אתבהילת לחדא ואנת יי עד אימתי רוח לי : ה תוב יי פצי נפשי פרק לי בגלל

ה' קמצי' בליש' ד' בטעם · הישר ק' · כ"ה בטעם בספרא ד' · ג' וחד אלסם · ג' כ"כ · ואתה ק' · ה' בטעם מלרע

ובינא לו במראה : דברי ד' ג' חס' וחד מ"ל וסי' תאבד דברי כזב . דברי שלום עם רעיהם . תעו מבטן דברי כזב . כי יסכר פי דברי שקר . בתרא מ"ל : כי כ"ז בטע' בספרא וסי' נמסר במסרה רבתא בערך כי : פתוח ד' בקריאה וסי' וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו . קבר פתוח גרונם . אשפתו כקבר פתוח . שרשי פתוח אלי מים . ואתה חד מאלין דחסרין ה' בסוף תיבותא וקריין וסי' נמסר במסרה רבתא בערך ה' : שובה ה' בטעם מלרע וסי' ובנחה יאמר שובה . מחיתי כעב פשעיך . שובה ה' חלצה נפשי . והנחם על עבדיך . כאפיקים בנגב :

תולדות אהרן ואני . ברכות כט : וישמחו . סוטה לא (ע"ג מב) :

מצודת ציון

וערבבי הדעת וכן ודעת הוללות וסכלות (קהלת א') : און . עמל ושקר : (ט) שוררי . ענין הבטה כמו לא תשורני עין (איוב ז') : (י) נכונה . מלשון נכון ויושר : קרבם . תוך לבם : הוות . שבר כמו עד יעבור הוות (לקמן נ"ז) : גרונם . צוארם כמו קרא בגרון (ישעיה נ"ח) : יחליקון . ענין דברים רכים : (יא) האשימם . מלשון אשמה : מרו . מלשון מרי ומרד : (יב) ותסך . מלשון סכך : ויעלצו . וישמחו : (יג) כצנה . דומה הוא למגן : תעטרנו . ענין סבוב וכן עוטרים אל דוד (שמואל א' כ"ג) ע"ש שהעטרה מסבבת את הראש : ו (א) השמינית . כ"ז בעלת שמונה נימין : (ג) אומלל . ענין כריתה כמו ימולל ויבש (לקמן צ') והוא מלשון מילה : (ה) חלצה . שלוף והוא כמו חלץ

מצודת דוד

נוטה אזנו בחסד אל עבדו השופך עליו ומבקש ממנו שאלתו : (ד) בוקר . בכל בוקר תשמע קולי כי בהיות הבוקר אסדר לפניך תפלתי ולא הקדמתי לה דבר הרשות ולזה אקוה אשר תשמע קולי : (ה) כי לא וגו' . ולא תתן כח ביד הרשעים המריעים לי : לא יגורך . לא ידור הרע אצלך והוא דרך משל לומר שהרע שנוא למקום : (ו) לא יתיצבו . אינך חפץ שהרשעים יעמדו מול עינך : (ז) תאבד . ידעתי שתאבד את המדבר עלי כזב בפני שאול כי מעולם יתעב ה' את האורב על דם רעהו ובמרמה ידבר עמו באהבה וכ"כ יתעב ויאבד את המדבר עלי כזב כי הלא עמי מרמה ידבר כאלו הוא לי לאוהב : (ח) ברוב חסדך . בעבור רוב החסד שתעשה עמדי אבוא בביתך להשתחוות : ביראתך . ולא להתיהר בפני אנשים : (ט) נחני בצדקתך . תן בלבי ללכת בדרך צדקה ולמען הרשעים הללו המביטים ומצפים על מפלתי לבל יאמרו ידיהם רמה תן בלבי להיות דרכך ישר בעיני ולא אכשל בה כי אז בוודאי לא יוכלו לי : (י) כי אין בפיהו . אין בפה אחד מהם נכונים נראים כאוהבים והמה לאויבים : קרבם . בקרב לבם חושבים הוות לשבר אותי וגרונם כקבר פתוח כי שואפים לבלעני כקבר הבולע את המת ובלשונם ידברו חלקלקות ואינם יוצאין מן הלב : (יא) האשימם . לכן האשימם במשפט ויפלו בשפל המצב בעבור רוע עצתם וכפי רוב פשעיהם כן הדיחם מדחי אל דחי כי הלא בך מרדו כי הזהרת על זה : (יב) וישמחו . אבל החוסים בך ישמחו לעולם ואתה תסך עליהם מפני הרעה : בך . בתשועתך : (יג) כי אתה וגו' . סרס המקרא כי אתה ה' תברך צדיק : כצנה . כמו שהצנה מסבבת את הגוף כן תסובבנו ברצון : ו (ב) ואל בחמתך . כפל הדבר במ"ש : (ג) חנני . לבל תוסיף עוד לחרות בי כי הלא אומלל אני ודי בזה : רפאני

למען חסדך: ו כי אין במות זכרך
בשאול מי יודה לך: ז יגעתי |
באנחתי אשחה בכל לילה מטתי
בדמעתי ערשי אמסה: ח עששה
מכעס עיני עתקה בכל צוררי:
ט סורו ממני כל פעלי און כי שמע
יהוה קול בכיי: י שמע יהוה תחנתי
יהוה תפלתי יקח: יא יבשו ויבהלו
מאד כל איבי ישבו יבשו רגע:

ז א שגיון לדוד אשר שר
ליהוה על דברי כוש בן ימיני:
ב יהוה אלהי בך חסיתי הושיעני
מכל רדפי והצילני: ג פן יטרף
כאריה נפשי פרק ואין מציל:
ד יהוה אלהי אם עשיתי זאת אם
יש עול בכפי: ה אם גמלתי שולמי
רע ואחלצה צוררי ריקם: ו ירדף
אויב | נפשי וישג וירמס לארץ חיי

טובך: ו מטול דלית במותא דכרנך בשאול מן יודי לך: ז אשתלהית בתנחתי אמלל בצערי בכל ליליא על שוויי בדמעתי דרגשי אטמיש: ח חשכת מן רוגזי עייני אתבליאת בכל מעיקי: ט זורו מני כל עבדי שקר ארום שמיע קדם יי קל בכותי: י שמיע קדם יי בעותי יי צלותי יקבל: יא יבהתון ויתבהלון לחדא כולהון בעלי דבבי יתובון יבהתון כשעא: א תרגומא דאודיתא לדוד די שבח קדם יי מטול די אמר שירתא על תבירא דשאול בר קיש דמן שבט בנימן: ב יי אלהי במימרך סברית פרוק יתי מכל רדפי ופצא יתי: ג דלמא יתבר היך אריותא נפשי יפשח ולית דיפצי: ד יי אלהי אין עבדית שירתא הדא בכוונתא בישא אין אית טלומא בידי: ה אין פרעית לבעיל שלמי ביש ודחקית מעיקי מגן: ו יהי רדף בעל דבבא נפשי וידבק ויכבוש לארעא

ישבו ז' חס' בנביאים וסי' נמסר בסדר לך לך והושע סי' ג': על דברי י' בקריאה וסי' ויתר לאבנר מאד על דברי איש בשת. לכו דרשו את ה' בעדי דיאשיה דמלכים ב' כ"ו: וישמע זרובבל בן שאלתיאל דעגי. הנה אתם בטחים לכם על דברי שקר דירמיה. כי לא דברתי אבותיכם ולא צויתם. לשמע על דברי עבדי הנביאים. אשר היה דבר ה' אל יסמיהו על דברי הבצרות. מהבילים המה אתכם דירמיה. שגיון

תולדות אהרן יגעתי. סנהד' קז: שגיון לדוד. מ"ק ט"ז:

רש"י

(ז) אשחה בכל לילה מטתי. לשון סחי ומאוס (איכה ג) והיתה נבלתם כסוחה (ישעיה ה) ממאס אני מטתי בדמעות ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות (שם כה) ועם מי שחו (יחזקאל מז): בדמעתי ערשי אמסה. אלחלח ואטפיב כמו מים: (ח) עששה. לי עששית עין שמאורה כהה ודומה לו כאלו הוא רואה דרך זכוכית שכנגד עיניו ומנחם פירשו לשון רקבון כמו (לקמן לא) ועצמי עששו וכן כל לשון עש: עתקה. נתישנה ונזדקנה עיני בבהיית אור ומנחם חברו עם ויעתק משם ההרה (בראשית יב): בכל צוררי. בשביל צרות שמצירין לי: (יא) יבושו ויבהלו וגו'. מהו ישובו יבושו פעם שנייה אמר רבי יוחנן לעתיד לבוא הקב"ה דן את הרשעים ומחייבן לגיהנם והם מתרעמין עליו והקב"ה מחזירן וחוזר ומראה גיליונן שלהם ודן אותם ומתחייבין והוא. מחזירן לגיהנם הרי בושה כפולה. ר' שמואל בר נחמני אומר לעתיד לבא כל עובדי גללי' קוראי' לאלהיהן ואין עונה וחוזרין וקוראין להקב"ה ואומר להם אילו אני קראתם תחלה הייתי עונה אתכם עכשיו עשיתם עבודת גלולים עיקר ואותי טפילה לפיכך איני עונה שנאמר ישועו ואין מושיע זו עבודת גלולים ואחר כך אל ה' ולא ענם (לקמן יח) לכך נאמר ישובו יבושו: רגע. במעט זמן: (א) שגיון לדוד. מנחם אמר שגם זה אחד משמות הזמר ע"ש הכלי וכן פי' על שגיונות. ורבותינו פירשו ל' משגה שנתודה ונתפלל על השגיון שאמר שירה על מפלתו של שאול כמו שנאמר וידבר דוד לה' וגו' (ש"ב כב) אבל ענין המזמור אינו מוכיח על כך. ואומר אני שאמרו על עסקי ישבי בנוב (שם כא) שבא עליו על עונשו של שאול כמו שפירשו רבותינו שאמר לו הקב"ה על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו כו' (כדאיתי' בחלק שניאות שבקש דוד להקב"ה להמסר ביד שונא ולא יכלה זרעו. ס"א) והפך דוד את תפלתו והתפלל שלא יפול ביד אויב וכן פתרונו משגה של דוד לה' על שנגע לומר להקב"ה למוסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו. ד"א על שגיון כנף המעיל אשר כרת לשאול: כוש. מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו: (ג) פורק. ל' פרקו נזמי הזהב (שמות לב): (ד) אם עשיתי זאת. מה שמפורש אחריו: (ה) אם גמלתי שולמי רע. אם גמלתיו כגמולו: ואחלצה צוררי ריקם. שיחתי את חליצתו בכרתי את כנף מעילו אם להמיתו ולחלצו ולהעמידו ריקם ובשנאה עשיתי אלא להודיעו שהיה מסור בידי להרגו ולא הרגתיו. ואחלצה

אבן עזרא

ולא אודה לך בגלוי: (ז) יגעתי. יספר רוב חליו ואנחותיו ואשחה כמו כאשר יפרש השוחה לשחות ומטתי פעול והטעם ממני בכיותי ע"ד ונשמה לא נשארה בי ויש אומרים כי אשחה תרגום ארחץ בארמית: (ח) עששה. מגזרת עש יאכלם וטעם עיני בעבור שהיא רואה בחליו אויביו שמחים וזה טעם מכעס ואלה אויביו מבקרים אותו לראות נקמתם ע"כ אחריו סורו ממני ומלת עתקה שבה אל עיני מרוב הבכי וטעם בכל צוררי בעבור כל צוררי והבי' כמוהו: (ט) סורו. צורריו הם פועלי און והפך פעלו: (י) שמע. מודה כי השם רפאו מחליו לא הרופאים בעבור שהתחנן אליו וטעם יקח יקבל או יקחנה תחת עולה: (יא) יבושו. הם בראותם חיותי ויחלו הם על כן ויבהלו כנגד נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד: ישובו. ינחמו או יבקשו שלומי: (א) שגיון. יש מפרשים בו תענוג כמו תשגה תמיד ויש אומרים על שגגתו והנכון בעיני שהוא על נועם פיוט שתחלתו שגיון: על דברי כוש. כמו שכותבין כותבי ספרד הפיוטין יכתבו למעלה בתחלת סור הפיוט טעם פיוט ידוע: על דברי כוש בן ימיני. יש אומרים שהוא שאול שהיה יפה כדרך כי אשה כושית לקח וזה רחוק בעיני שיורידו מלת שבח לגנאי וזה הפך שגיא נהור ומה שאמרו רז"ל שלא הזכירו לברכה שלא תשלוט בו עין הרע רחוק הוא מאד והנכון שזה כוש היה יהודי וככה שמו והוא מבני בנימין כי רחוק הוא שיאמר על שאול בחיר ה' הנה יחבל און: (ב) ה'. חסיתי. פועל עומד ולעולם דבק עם בית: (ג) פן יטרף. כל אחד מאויביו כמו בנות צעדה עלי שור וטעם פורק כי האריה יפסיק המפרקת: ואין מציל. רק אתה על כן למעלה והצילני: (ד) ה'. הטעם אם עשיתי כזאת שטרפתי ופרקתי וגם כף כי בה יכה האדם ויהרג: (ה) אם. שולמי. מהבנין הקל אע"פ שלא נמצא מהבנין הקל שלומים כי אם מהכבד וי"א שהיה בשלום עמי וטעם ואחלצה צוררי ריקם ואיך הייתי עושה רע לשולמי ואני אחלצה הצוררים והשונאים אותי שנאת חנם וזה טעם ריקם על דרך ואני נשכתי מלכי ורבי משה אמר כי הוי"ו כמו רק כמו ועבדיך באו לשבר אכל ויש אומרים כי ואחלצה על דרך ויחלצו את מצרים והוא רחוק: (ו) ירדוף. יש אומרים יתרדוף ואין צורך כי אין שם דגש שתהיה התי"ו מובלע ועוד היה ראוי להיות יתרדף: וירמוס לארץ חיי. בעבור הקלון: וכבודי. טעמו הנפש כמו בסודם אל תבא נפשי וכנגדה אל תחד כבודי וככה שמח לבי ויגל כבודי ואחריו אף בשרי ישכון לבטח שהוא הגוף על כן טעה רבי יהודה בן בלעם שאמר שכבודי הוא גופי והלא ידע

מצודת דוד

רפאני. הוסיף לשאול ואמר רפאני מן המכות אשר עברו עלי מאז כי הלא נבהלו עצמי: (ד) ונפשי. ואף נפשי נבהלה וא"כ עד מתי אהיה עוד נגוע ומוכה הלא פעם הפורעניות בא לגלות אוזן למוסר והנה כבר נבהלתי וקבלתי המוסר: (ה) שובה ה'. לזה שובה להוציא נפשי מהצרה והושיעני למען חסדך אף אם עדיין לא נפרעתי כפי חטאי: (ו) כי אין במות. כי אם אמות מהצרה הבאה שוב לא אזכיר שמך כי מי הוא הנותן הודאה בקבר הלא חי חי הוא יודך: (ז) יגעתי. נעשיתי עיף ויגע במה שאני מתאנח בכל עת: אשחה. אני משיט את מטתי במי הבכי כדבר השט על פני המים: בדמעתי. אני מתיך ומרטיב עלשי בדמעות עיני וכפל הדבר במ"ש: (ח) עששה מכעס. מחרון האויב בלו עיני: עתקה. בעבור צרותי כהה עיני כאלו נתיישנה בזוקן וא"כ די בכל הצרות אשר כבר עברו עלי: (ט) סורו. לכו ממני כי לא תוכלו לי מעתה כי נתקבלה תפלתי: (י) שמע וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יא) יבושו. בראיתם הצלחתי: ויבהלו. כדרך אדם התמה ונבהל בראות דבר אשר חשב לנמנע: ישובו. אז יהיו חוזרים מרעתם לבקש שלומי וברגע ההוא יבושו ולא לאחר זמן כי אמחול להם על מה שעשו בי ולא תזכרנה עוד להיות להם לבושה: ז (א) שגיון לדוד. התפלל בזה על השגיאה מה שכרת כנף מעיל שאול: כוש בן ימיני. זה שאול הבא מבנימין וקראו כוש כי היה משונה במעשיו לשבח ככושי הזה המשונה בעורו: (ג) פן יטרוף. כשלא תושיעני יתגבר עלי האויב ופן יטרפני כאריה: פורק. יסבר אותי ולא אמצא מציל כי ...

מצודת ציון

הלך מהם: (הושע ה'): (ז) אשחה. ענין שטיה במים כמו כאשר יפרש השוחה לשחות (ישעיה כ"ה): ערשי. מטתי כמו ערש יצועי (לקמן קל"ב): אמסה. מלשון המסס והתכה: (ח) עששה. לשון בליה ורקבון וכן ועצמי עששו (לקמן ל"א): עתקה. ענין יושן כמו והדברים עתיקים (ד"ה א' ד'): ז (א) שגיון. מלשון שגיאה: שר. מלשון שירה: על דברי. ענין בעבור כמו על דבר כזבי (במדבר כ"ה): (ג) פורק. ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה י"א): (ה) ואחלצה. הוציא ואשלוף: צוררי. מלשון אויב: ריקם. רצה לומר בחנם: (ו) ירדף. הוא לשון מורכב מן

וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃ ז קוּמָה
יְהֹוָה | בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי
וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃ ח וַעֲדַת
לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם
שׁוּבָה׃ ט יְהֹוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי
יְהֹוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי׃ י יִגְמָר־
נָא רַע | רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן
לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק׃ יא מָגִנִּי
עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב׃
יב אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם
בְּכָל־יוֹם׃ יג אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ
יִלְטוֹשׁ קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃ יד וְלוֹ
הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל׃
טו הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד
שָׁקֶר׃ טז בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל
בְּשַׁחַת יִפְעָל׃ יז יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ

ג׳ בטעם · ל׳ · ל׳. ג׳ · ל׳ · ל׳ וחד ותכונן · ג׳ ישעי · ו׳ ג׳ מ״ע · ג׳. ח׳ ר״פ · ב׳ מ״ע ד׳ ר״פ · ג׳ כסבר׳. · חד מ״לרע בעיר דוד · י״ד

חַיַּי וִיקָרִי לְעַפְרָא יַשְׁרֵי
לְעָלְמִין׃ ז קוּם יְיָ בְּתוּקְפָּךְ
אִתְנַטַּל בְּרוּגְזָא עַל מְעִיקַי
וְסָרְהֵיב לִי דִינָא דִי פַקֶּדְתָּא׃
ח וּכְנִישַׁת אֻמַּיָא תְּחַזְרִינָךְ
וְאַמְטוּלְתָהָא לְבֵי שְׁכִנְתָּךְ תּוּב׃
ט מֵימְרָא דַיְיָ יְדִין עַמְמַיָא דוּן
יָתִי יְיָ כִּזְכוּתִי וּכְשַׁלְמוּתִי
פְּרַע עֲלָי׃ י יִשְׁתֵּצֵי כְעַן בִּישָׁא
דְרַשִׁיעֵי וְיִשְׁתַּכְלְלוּן צַדִּיקֵי
וּבָחֵן לִבְבֵי וְכָלְיָן אֱלָהָא זַכָּאָה׃
יא תְּרִיסִי עַל אֱלָהָא פָּרִיק
תְּרִיצֵי לִבָּא׃ יב אֱלָהָא דַיָּנָא
זַכָּאָה וּבִתְקוֹף רָגִיז עַל רַשִׁיעֵי
כָּל יוֹמָא׃ יג אִם לָא יְתוּב
לְדַחַלְתֵּיהּ סַיְפֵיהּ שָׁחִיז קַשְׁתֵּיהּ
מְתִיחָא וּסְדִירָא׃ יד וּמְטוּלְתֵיהּ
תַּקִּין זַיְנֵי מוֹתָא גִּירוֹי לְדָלְקֵי
צַדִּיקַיָא יַעְבֵּיד׃ טו הָא
יִצְטַעַר לְשִׁקַּר וְיַעְדֵּי עַמְלָא
וְיֵילֵיד שִׁקְרָא׃ טז שׁוּחַ חֲפַר
וְגַמְצֵיהּ וּנְפַל בְּשׁוּחֲתָא דִי עֲבַד׃ יז יְתוּב לְעוּתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְעַל מוֹקְדֵיהּ חֲטוּפֵיהּ

לדוד אשר שר לה׳ על דברי כוש. וכל ד״ה דכוו׳ במ״א אל דברי וסי׳ ולא הסב יאשיהו פניו: ועליה ג׳ וסי׳ ועליה כתונת פסים. ועליה למרום שובה. ועליה יכרעון אחרים: שופט ו׳ וג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בעמוס סי׳ כ׳: ולו ד׳ ר״פ בקריאה וסי׳ ולו שתי נשים. שם האחת חנה ושם. ולו היה בן ושמו ציבא. ולו אחים בני תולדות אהרן ואל זועם. ברכות ז סנהד׳ קס ע״ג ד זוכר לו: כל המזמור עקידס שער ס:

אבן עזרא

ידע אם לא שמע כי האדם מורכב מנפש וגוף והחלק הנכבד הנפש על כן מלת כבוד והביאו בגרם הואת בעבור שמלא וכבודי לעפר ישכן סלה והנפש איננה יורדת לעפר והכתוב הוא על דרך משל וככה דבקה לעפר נפשי וטעם סלה באמת היה כן: (ז) קומה. בעברות צוררי. בעבור עברותם קום כנגדם באפך ויש אומרים שתכעיסם עד שתהיינה להם עברות ויש אומרים התנשא בהתעברות צוררי. אמר ר׳ משה ועורה אלי ועורר אלי משפט שגזרת שתשוב מלכות שאול אלי כי שאול לפי דעתו כוש או פחד להזכירו בשמו הנודע וכן בלעם אמר עורר מה אדנה לשושיעני ועל דעת אלה תהיה גזרת ועורה מהפעלים היוצאים כדרך מלת שב שהיא פעמים יוצאת ופעמים עומדת והנכון בעיני כי ועורה אלי מלה עומדת ויחסר כ״ף ממשפט כמו ועיר פרא אדם יולד וכאשר תשמע עדת לאומים המשפט שעשית יבואו מאפסי ארץ וזה טעם תסובבך וטעם ועליה למרום שובה שישוב אל השמים לשבת על כסא המשפט על כן אחריו ה׳ ידין עמים גם הוא נכון שהיו עם כוש עבדים מהגוים וסבבו את דוד כאילו סובבו את השכינה כי הוא עבד השם וחוסה בו כאשר הזכיר בתחילת המזמור: (ח) ועדת. פירש׳. וטעם ועליה שיתנשא עליהם ויראה להם כחו ור׳ משה אמר שעדת לאומים הם ישראל וטעם ועליה למרום שובה שיגביהנה למרום ואין לפי׳ הזה טעם או ריח: (ט) ה׳. א״ר משה כי טעם שפטני קח משפטי מחומסי והנכון בעיני כי אתה השם שופט הארץ שפטני כפי צדקי כי לא גמלתי כוש רע׳: (י) יגמר נא רע. הוא הפועל ורשעים הם פעולים וי״א שיסור רע רשעים. א״ר לוי כי וי״ו ובוחן לבות וכליות נוסף ואיננו רק טעמו אתה תדע מי הוא צדיק או רשע וטעם כליות כנוי לסתרים כמו הכליות שהם נסתרים וטעם אלהים צדיק כנגד ותכונן צדיק: (יא) מגני. הוא לא יעשה מלחמה כי על השם הוא נשען כי הוא מושיע ישרי לב כנגד ובוחן לבות: (יב) אלהים. יש אומרים כי צדיק פועל גם ישפוט אשר יזעים ה׳ בכל יום והטעם הוא שופט תמיד ולפי דעתי כי צדיק תאר לשופט ואל זועם השם בכל יום קשור עם הפסוק שהוא אחריו אם לא ישוב ותחסר מלת אשר כמו להתחזק עם לבבם שלם כאילו הוא ואם לא ישוב אשר חרבו ילטוש ויש אומרים כי אל כמו אלה על דרך אל נולדו להרפה ותשוב מ׳ת אל למלת רשעים שהיא למעלה: (יג) אם. ויכוננה. הטעם מכוננת לירות: ולו. לנפשו: (יד) כלי מות. שחשב להרוג בו אחרים ורבי משה אמר כי פי׳ אם לא ישוב כמו אשר לא ישוב והפך זה אשר נשיא יחטא: לדולקים. עשה חרבו לטושה כאש בוערת ויש אומרים לדולקים כמו דלקת אחרי רדפת אחרי לדולקים אחרי להורגי: יפעל. החצים: (טו) הנה יחבל. כמו חבלתך אמך בטרם יבוא חבל: והרה עמל. הטעם כי תחלתו שוא וסופו הבל כי כל מחשבותיו תעמדנה ולא תהיינה: (טז) בור. טע׳ ויחפרהו להוסיף בעמקו ומלת בשחת המקום השפל במשקל אשר זורה ברחת מגזרת רוח ויש אומרים כמו בשחתם נתפש: (יז) ישוב. העמל

רש״י

ל׳ הפשטה: (ז) קומה ה׳ באפך. על שונאי כגון ישבי ואחיו ופלשתים שלא אמסר בידם: הנשא. התפאר להראות נקמת עברה בהתעברך עליהם: ועורה אלי. שאוכל לעשות בהם משפט נקמה אשר צוית והיכן צוית תרועם בשבט ברזל (לעיל ב) ואיבתי את אויביך (שמות כג) זה מצאתי במדרש: (ח) ועדת לאמים תסובבך. אם יחזרו אחריך להושיעם אל תשמע לקולם. התרחק מעליהם ושוב ושב במקומך במרום רפוש״א בלעז ד״א למרום שובה להראות להם שידך עליונה: (ט) ה׳ ידין עמים. הפוך הדין מעלינו ותנהו על הרשעים. ידין. לשון יסורין: שפטני ה׳ כצדקי. שפוט לפי מעשים טובים שבידם ולא לפי העבירות: (י) יגמר. ל׳ כליון וכן פתר מנחם גמר אמר (לקמן פז) גמר חסיד (לקמן יב) וכן כלם (סא״א): ותכונן צדיק ובוחן לבות. אתה יודע מי הוא הצדיק שתכוננהו: אלהים צדיק. כן שמך: (יב) שופט צדיק. אתה לשפוט צדק: זועם בכל יום. כשרואה את מעשה הרשעים: (יג) אם לא ישוב. הרשע מרשעו: חרבו ילטוש. הקב״ה עליו ילטוש פורבירי״א בלעז וידרוך קשתו: (יד) ולו. ולרשע הכין הקב״ה כלי מות: לדלקים. לרודפים כמו כי דלקת אחרי (בראשית לא) וכן פירושו חצים להרוג את הרשעים הדולקים את הצדיקים יפעל הקב״ה ויזמינם להמיתם. כל דליקה ל׳ רדיפה היא: (טו) יחבל. ל׳ הריון ולידה כמו (שיר ח) שמה חבלתך אמך: והרה עמל וילד שקר. כל מה שהוא מוליד ויגע הכל משקר בו שאינו מתקיים בידו מתלא אמר כל מה

מצודת ציון

מן יפעול ויפעיל: חיי. רלה לומר כל ימי חייו: (ח) ועליה. בעבורה: (י) יגמר. מלשון גמר וסוף: נא. עתה: (יא) מגני. ענין מחסה כגבור על המגן: (יב) זועם. ענין כעס: (יג) ילטוש. יחדד כמו לוטש כל חורש (בראשית ד): לדולקים. לרודפים כמו דלקת אחרי (שם ל״א): (טז) בשחת. בבור כמו כורה שחת (משלי כ״ו): קדקדו. הוא אמצעית הראש שם יחולק

מצודת דוד

עשיתי. אם כשעשיתי את זאת לכרות כנף מעיל שאול: אם יש עול בכפי. שאם עשיתי לעשות עול לבזותו להעמידו מלובש מעיל קרוע כדרך השטותים: (ה) אם גמלתי. בעוד שהיה שאול איש שלומי וכי גמלתיו אז רעה תחת טובה כאשר חשב הוא שאני לו לאויב: ואחלצה. הלא אף בעת שהיה צר עלי לרדוף אחרי בחנם על לא חמס יקרה עוד נפשו בעיני והוצאתיו מן המיתה כי הצלתיו מיד אנשי אשר בקשו להרגו כמ״ש בשמואל א׳ וכאומר והנה בעבור זה כרתי מעילו להודיעו זאת שהיה מסור בידי ולא שלחתי בו יד: (ו) ירדף. כאומר ואם לא כדברי כן הוא יהיה גמול עונשי שהאויב ירדוף אחר נפשי ויזרז לזולת לרדפני וישיג אותי וירמסני בארץ כל ימי חיי ואת כבודי ישפיל להיות שוכן לעולם עד העפר: (ז) קומה ה׳. ר״ל עם כי לא חטאתי בשאול אין אני מבקש עליו ועל אנשיו אך קומה ה׳ באפך והנשא במה שתביא עברה על צוררי. ועורה אלי. עורר אלי אמיץ כח הזרוע להתגבר עליהם לעשות בהם נקם המשפט אשר צוית וגזרת עליהם ר״ל על ידי יהיו נקם המשפט: (ח) ועדת. ואף אם עדת הפלשתים ועמון ומואב תסבב לחזור אחריך להושיע להם שוב למרום בעבורה להתרחק ממנה ואל תפן אליה: (ט) ידין עמים. כשתדין העמים במשפט הראוי אז שפוט אותי כפי צדקי וכתומי אשר עלי ר״ל שפטני לפי המעשים טובים ומן החטאים תשמט ידך: (י) יגמר וגו׳. הרע שהרשעים עושים יקטרג עליהם לכלותם מן העולם ואז הצדיק תכונן להיות עומד על כנו ובסיסו: ובוחן. הלא אתה אלהים בוחן לבות וכליות של הצדיק וידעת כי לבבו שלם עמך: (יא) מושיע. לפי שהוא מושיע ישרי לב: (יב) שופט צדיק. שופט משפט הצדיק וכועס בכל יום על המריעים לו: (יג) אם לא ישוב. אם הרודף את הצדיק לא ישוב מדרכו כי עוד יחדד חרבו וקשתו אשר דרך מכונה לירות בו על הצדיק: (יד) ולו הכין. גמול ענשו יהיה שהכין כלי מות האלה על עצמו והחצים שעשה בפועל ידיו הנה באמת פועל אותם על הרודף ר״ל עצמו כי הוא יהיה נהרג בהם: (טו) יחבל און. כמו האשה אשר ממה שיש לה חבלי לידה הדבר ההוא בעצמה הרתה ואותה תלד כן הרשעים האלו הנה מעשיהם הרעים לא בהזדמן עשאום כי״א חשבו עליהם מתחלה לעשותם ובדבר הזה עצמו יהיה גמול תשלומיהן: (טז) בור כרה. בזה ימשל המקרא שלפניו ויאמר הנה הבור אשר כרה ובתחילה חשב לחפרו על מי אשר גמולו אשר בעצמו יפול בו: (יז) ישוב עמלו. העמל שרצה לעשותו לזולתו ישוב על

מה דשקרא מוליד פתאת נסבא : (יח) אודה ה' כצדקו . כשידקדק הדין הגמור לשפוט הרשעים כרשעם : (א) הגתית . כלי זמר שבא מגת שם מצויים אומנים לעשותם ורבותינו אמרו על אדום שעתידה לידרך כגת כמו שנאמר פורה דרכתי לבדי (ישעי' סג) אך ענין המזמור איננו מוכיח : (ב) מה אדיר שמך . יותר מכדי כח מדת התחתונים לא היו התחתונים כדאי שתשרה שכינתך ביניהם: אשר תנה הודך על השמים . ראוי שתתנהו על השמים ואתה בענותך הגדולה יסדת עוז מפי עוללים ויונקים השרית שכינתך במקדש ותקנת להודות לך עוז מפי הלוים והכהנים שהם בני אדם גדלים בליכלוך כעוללים ויונקי שדים . עוללים לשון ועוללתי בעפר קרני (איוב טז) וע"ש הלכלוך נקראו כל תנוקות עוללים : (ג) למען צורריך . להודיעם כי עמך אנחנו: להשבית. הרפת אויב ומתנקם האומר לא טובי' אתם מהאומו' ואני כשאני רואה שמיך וגו' אני תמה בלבי מה אנוש כי תזכרנו: (ו) ותחסרהו מעט מאלהים וגו' . מאלהים מ' מלאכים שנתת כח ביהושע להדמים החמה וליבש את הירדן במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת : (ח) צנה ואלפים . צאן ובקר כמו (דברים כח) שגר אלפיך. צנה לשון פעולה הוא כמו (במדבר לב) וגדרות לצנאכם. אובייל"ש בלעז . יש מדרשי אגדה ואינם מתיישבין לפי המקראות : (א) על מות לבן . יש פותרין על מות לבן על מת בנו אבשלום ולא יתכן פתרונו מפני אומ' לבן ולא אמר הבן ואין לו במזמור עדות וזכרון לאמן זה הפתרון ויש פותרין על מות לבן נבל ואף זה לא יתכן כהפוך את השם ואין במזמור זכרונו (סא"א) וראיתי במסורה הגדולה שהיא תיבה אחת שהרי חיבר לה (לקמן מח) והוא ינהגנו עלמות פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו

העמל שחשב שב בראשו ובעבור שהזכיר קדקדו אמר ירד כי הגזרות באות מהשמים בעבור חמסו : (יח) אודה. שדן דין צדקו והזכיר עליון כנגד ירד : (א) למנצח על הגתית . ה' אדונינו . זה המזמור נתנו למשפחות עובד אדום הגתי שהוא מבני לוי כמו לידותון או פיוט תחלתו הגתות מתפארת והדומה לה ורבי משה אמר כי הוא כלי יתיחס אל משפחת עובד אדום הגתי ולהתיחס ככה לא מצאנו ומהבילים אמרו על ניגון הדורכי' גת : (ב) ה' אדונינו. בעבור שאמר תמשילהו במעשי ידיך : מה אדיר . דבר פלא ומלת תנה שם הפועל כמו מרדה מנרימה כאילו אמר תת הודך על השמים: (ג) מפי. א"ר משה כי טעם מפי עוללים אם לא ידברו בפיהם הם בעצמם יודו לחסדיך כי תכלכלם ותפרם ותרבם בגופם באורך וברוחב והנכון בעיני בעבור היות אדם נכבד מכל נבראי מטה אמר כן כי מעת שיחל הנער לדבר וזה טעם מפי עוללים אז תחל מתכונתו לקבל כח הנשמה החכמה עד שתשכל בשקול דעתה כח בוראה כי תחזק הנפש יום אחר יום וזה טעם יסדת עוז וטעם למען צורריך לבטל דברי המכחישים האומרים אין אלוה וזה טעם להשבית אויב ומתנקם על המאמינים בשם בדבור או במעשה: (ד) כי. ידוע כי שבע' מעונות למאורות ולחמש' כוכבי לכת והמעון השמיני לצבא גדול והתשיעי לגלגל המזלות ההולך ממזרח למערב והעשירי כסא הכבוד על כן כתב מעשה אצבעותיך כי הם עשר והזכיר הירח והכוכבים ולא הזכיר השמש בעבור כי אין יכולת לעין לראותם יומם בעבור אור השמש וי"א כי טעם הודך על. השמש כי היא הבריאה הגדולה והנה לא יראה ביום כי אם אחד ובלילה יראה צבא גדול מאד : (ה) מה. ידוע כי הירח ואחד עשר כוכבים

ועל קדקדו חמסו ירד : יח אודה
יהוה כצדקו ואזמרה שם־יהוה
עליון :

ח א למנצח על־הגתית
מזמור לדוד : ב יהוה אדנינו מה־
אדיר שמך בכל־הארץ אשר תנה
הודך על־השמים : ג מפי עוללים ׀
וינקים יסדת עז למען צורריך
להשבית אויב ומתנקם : ד כי־
אראה שמיך מעשה אצבעותיך
ירח וכוכבים אשר כוננתה : ה מה־
אנוש כי־תזכרנו ובן־אדם כי
תפקדנו : ו ותחסרהו מעט מאלהים
וכבוד והדר תעטרהו : ז תמשילהו
במעשי ידיך כל שתה תחת־רגליו :
ח צנה ואלפים כלם וגם בהמות
שדי : ט צפור שמים ודגי הים עבר
ארחות ימים : י יהוה אדנינו מה־
אדיר שמך בכל־הארץ :

ט א למנצח על־מות לבן מזמור

ג' וחד כלדקו · ג' · ל' · ג' ומ"ל · ו' ל' מלא ה' · ה' · ל' · ל' · י"א כתיב י' ב' חד מלרע · ל'. ל' · י"ד ס"פ · וכתרי' ב' מילין · ג' · ב' הוא ינהגנו ב' לבן ימיני

יחות : יח אשבח יי כצדקתיה
ואשבח שום אלהא עלאה :
א לשבחא על כנורא דאיתי
מנת תושבחתא לדוד : ב יי
אלהא רבוננא כמא תליל
שמך ומשבח בכורא ארעא
דיהבתא זיוך עיל מן שמיא :
ג מפום עולמיא ויונקיא
אשתכחתא עושנא מן בגלל
מעיקיך לבטלא בעיל דבבא
ונזומא : ד מטול דאחמי
שמיך עובדי אצבעתך סיהרא
וכוכביא די אתקינתא : ה מה
בר נשא מטול תדכר עובדוי
ובר נשא מטול תסער עלוי :
ו וחסרתא יתיה קליל
ממלאכיא ואיקרא ושבהורא
תכללניה : ז אשלטתיה
בעובדי ידך כולא שויתא
תחות רגלוי : ח עאן ותורי
כולהון ולחוד בעירי חקלא :
ט צפרי שמיא ונוני ימא
ולויתן דחליף אסרטי ימא :
י יי אלהא רבוננא כמה
תליל ומשבח שמך בכולא
ארעא : א לשבחא על מיתותא

יהושפט · ולו הכין בלי מות חציו לדולקים : ה' אדנינו ג' וסי' מה אדיר שמך . וחברו של אחריו . מחזיקים על אחיהם אדיריהם דעזרא : שמיך ג' וסי' והיו שמיך אשר על ראשך . כי אראה שמיך מעשה. ה' הט שמיך ותרד : וככבים ו' וסי' נמסר ביואל סי' ב' וגם בהמות שדי י"ד פסוקים וגם ותרין מלין ס"פ וסי' נמסר בסדר משפטים ביחזקאל סי' ט"ז : על מות ב' וסי' על מות לבן הוא ינהגנו על מות : אויבי י"א

תולדות אהרן ה' אדונינו. שבת פח זוכר תרומה : מפי עוללים. סוטה ל עקרים מח סי' כל המזמור זוכר משפטים : כי אראה. כתובות ס : מה אנוש. שבת פח סנהד' לח זוכר בלק : ותחסרהו . ר"ה כא נדרים לח :

בנקודה בעגולה מהגלגל וכל הארץ כנקודה שלא תתחלק כנגד הרקיע וכן אדם נחלק שלא יקבל חלוק כנגד כל הארץ על כן מה אנוש כי תזכרנו דרך בזוי והטעם אחר שיש לך בריאות גדולות ונכבדות מהאדם איך שמת לב לתת לו כבוד : ותחסרהו מעט מאלהים . המלאכים והכלל כאשר אמר דניאל אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי : וכבוד והדר תעטרהו . בעבור כח נשמת חיים שנפח בו שהיא עליונה ואיננה גוף ע"כ לא תמות : (ו) תמשילהו במעשה ידיך . בארץ לבדה כאשר יזכירם אחר כן ויש אומרים כי כל שתה תחת רגליו המתכת והצמחים : (ז) צנה . הזכיר הצאן והאלפים בעבור צרכו למאכלו ומלבושו יותר מרכיבת הסוסים והחמורים ואחר כן הזכיר חיות השדה ושדי כמו שדה על דרך כל אכילי ידו ומלא בהמות כוללת לא כאשר אמר יפת כי הבהמה היא האוכלת עשב והנה מה יעשה ליש גבור בבהמה : (ח) צפור . ואחר כן הזכיר העוף שיעוף למעלה הימנו והדג שיצוף למטה הימנו וטעם עובר ארחות ימים שבחכמתו עושה ספינות ויכיר ארחות ימים והזכיר זה בעבור שיצוד הדגים בלב הים ויש אומרים כי על הדג ידבר שישוט עובר ארחות ימים : (ט) ה' . פעם אחרת ככה בכל דור ודור כי הארץ לעולם עומדת : (א) למנצח על מות לבן .

על

מצודת דוד

על ראשו : ועל קדקדו . כפל הדבר במ"ש להתמדתו : (יח) כצדקו . כאשר ראוי להודות על הצדקה דינו : ואזמרה . אשבח בזמר את שם ה' לומר שעוד הוא עליון ומאד נעלה על כל התשבחות : ח (ב) מה אדיר שמך . מה מאד חזקת בכל הארץ השגחה ומושל בכל : אשר תנה . בעבור אשר גם שם שכינתך נתון בשמים ממעל ואפילו הלם למעלה לחזק יחשב ומכ"ש גבור למעלה: (ג) מפי עוללים ויונקים. מן פי העוללים אשר הם סתומים במעי אמן ובהולדם נפתח פיהם ויונקים מדיר משדי אמן מן הפלא הזה יסדת יסוד מוכן לדעת עוזך כי הוא דבר שאין הטבע מחייב : למען צורריך. למען הכחיש צורריך אשר כחשו בה' : להשבית. לבטל דברי האויב והמתנקם את המאמינים בה' : (ד) כי אראה . מן הפלא הזה אראה בהכמה שמעשה אצבעותיך הם שמיך אף הירח והכוכבים אשר כוננת המה כולם מעשה ידיך ואין העולם קדמון : (ה) מה אנוש . הוסיף להוכיח שה' משגיח על הכל ואמר הלא מה הוא חשיבות האדם להזכר לפני ה' : (ו) ותחסרהו . על כל זה בהשגחתך חסרתו רק מעט מהמלאכים בדבר החכמה והדעת ועטרתו בכבוד והדר כי הוא מתעלה על כל חי בחוש הדבור : (ז) תמשילהו . המשלתו בכל הבריות : תחת רגליו . ר"ל נכנעים אליו : (ט) צפור שמים . הפורח למעלה לאויר השמים ועם כל זה ימשול בו האדם ויצודו בחכמה : עובר ארחות ימים . ר"ל כי האדם בחכמתו יעשה אניות ובהם עובר ארחות ימים ויכול הוא לצוד אף דגי הים : (י) מה אדיר . מכל זה נראה שמה מאד אדיר שמך בכל הארץ

מצודת ציון

יחולק השער אילך ואילך : ח (א) הגיתית. כ"ז כבאה מגת : (ב) תנה . כמו תת עתיד במקום עבר וכמוהו רבים במקרא : (ג) עוללים . אף במעי אמן יקראו עוללים כמו כעוללים לא ראו אור (איוב ג') : תפקדנו . תזכרנו וכפל הדבר במ"ש : (ז) שתה . שמת : (ח) צונה . מלבון צאן : ואלפים . פרים . כמו שגר אלפיך (דברים כ') : שדי . כמו שדה בכ"א : ט (א) לבן . שם אדם נלחם

אבן עזרא

על מות שתים מלות הם על כן טעה האומר כי הוא כמו על עלמות שיר ועוד למה היה סמוך אחריו למ"ד גם האומר כי לבן היה שם משורר כמו בן ויעיאל איננו נכון כי אין משפט הלשון לאמר ליצחק ליעקב בפתחות הלמ"ד בשם אדם כי השם נודע כאשר פירשתי בספר השם ויש אומרים כי לבן הוא כבל הפוך ועל מות איש הבנים ומות בנו והנכון דברי רבי דונש הלוי שהיה שם אחד נשיכי הגוים שלחץ את ישראל כאשר יפרש במזמור: (ב) אודה. טעם בכל לבי בסתר: אספרה. בגלוי: אשמחה. ומרוב השמחה אזמרה שמך ואם הוא נעלה מזמר: (ד) בשוב אויבי. אנשי הצורר לא תהיה להם תקומה במות מלכם: (ה) כי. משפטי ודיני. לאות כי חמס עשה לדוד והפר בריתו והתפלל דוד בעבור זה ונשמעה תפלתו וטע' ישבת לכסא לעשות משפט: (ו) גערת. בלא בי"ת כדמות כריתה הגני גוער לכם את הזרע: אבדת רשע. הוא לבן: לעולם ועד. מלה קצרה לעולם ועד עולם ובעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן ובעבור אות התנועה באות עי"ן שהוא הראשון נקמץ הוי"ו כמו הוציא לחם ויין: (ז) האויב. אמר בן לברט כי מלא חרבות בפתח בספר קדמון על כן פירש בו כמו חרבות צורים והנכון בעיני שהחי"ת חטוף בקמץ. ואמר ר' משה היה ראוי להיות אבד זכרם אתה וכמוהו יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו ותתן צמרתו ולא דבר נכונה כי כח השם בפעלים כמו מפי עליון לא תצא והטעם יציאות הרעות והטובות והם הגזרות וככה הוא יען אשר גבהת בקומה ויתן גבהך ולפי דעתי כי האויב כמו הקהל חקה אחת לכם וכן הפי' ואתה האויב בעבור שתמו החרבות שהחרבת לנצח וערים נתשת אבד זכרם חשבת כי תמלט ושכחת כי השם לעולם ישב ויקח הדין ממך על כן אחריו וה' לעולם ישב והנה הוא קשור עם אבד זכרם הערים הנה מחה השם את שמו ככתוב למעלה והוא הטע' שגמל לך כמעשיך: (י) ויהי. לדך. שאין לו כח שהוא שפל על כן משגב בצרה כמשמעו בצר מן דברי הבצרות ואין זה יראו שהיה השם משגב לדך אז יהיו לבטח: (יב) זמרו. בעבור שהזכיר כי גער בגוי' ואבד הרשע שהשחית יודעי השם ע"כ זמרו לה' יושב ציון כי אותם הם יודעי השם ודורשיו: (יד) חנני. כמלא שלם והוא מלה זרה: ראה עניי. ככה עשה לי תמיד בעבור היות שערי מות בתחתיות אמר כנגדו מרוממי: (טו) בשערי בת ציון. כנגד

תרגום

דגברא דינפק מביני משריתא תושבחתא לדוד: ב אשבח קדם יי בכל לבי אשתעי כולהון פרישותך: ג אחדי ואבדח במימרך אשבח שמך עלאה: ד בדיתוב בעל דבבי לאחורא יתקלון ויהובדון מן קדמך: ה מטול דעבדתא פורענותי ודיני יתבתא על כורסי דינא זכאה: ו נזפתא עממיא דפלשתאי הובדתא גלית רשיעא שומהון מחיתא לעלמי עלמין: ז וכד נפל בעל דבבא אשתציו חלותיה וכרכיהון אצתדיו לעלמא וקרויהון צדיתא הובדתא דכרנהון מנהון: ח ומימרא דיי לעלמין מותביה בשמי מרומא תקין לדינא כורסיה: ט והוא ידין עמא דארעא בזכותא ידין עממיא בתריצותא: י ויהי מימרא דיי תקוף למסכנא תקוף בעדני עקתא: יא ויסתכלון בסברותך ידעי שמך מטול דלא שבקתא תבעיך יי: יב שבחו קדם יי דאשרי שכנתיה בציון תניאו בעממיא עובדוי: יג מטול דתביע דמא דזכאה ית צדיקיא דכיר ולא שלי קבלת ענותנין: יד חוס עלי יי חמי סגופי מבעלי דבבי מרומם לי ממעגני מותא: טו מן בגלל דאשתעי

תהלים ט

לדוד: ב אודה יהוה בכל־לבי

אספרה כל־נפלאותיך: ג אשמחה

ל' ואעלצה בך אזמרה שמך עליון:

י"א מ"ל ב' רפי ד בשוב־אויבי אחור יכשלו ויאבדו

י"ז מפניך: ה כי־עשית משפטי ודיני

י' ישבת לכסא שופט צדק: ו גערת

ל'. ט' גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם

פ' ועד: ז האויב תמו חרבות לנצח

לשון דכנו וערים נתשת אבד זכרם המה:

ט"ו דגשים ח ויהוה לעולם ישב כונן למשפט

ל"ג ג' ר"פי כסאו: ט והוא ישפט תבל בצדק

ל"ג ידין לאמים במישרים: י ויהי יהוה

ב' ומ"ל משגב לדך משגב לעתות בצרה:

ב'. ד' מ"ל יא ויבטחו בך יודעי שמך כי לא־

עזבת דרשיך יהוה: יב זמרו ליהוה

ל' חסר ישב ציון הגידו בעמים עלילותיו:

ד' מ"ל בכתו' יג כי־דרש דמים אותם זכר לא

ענוים ק' שכח צעקת עניים: יד חננני יהוה

ל' ראה עניי משנאי מרוממי משערי־

ל' מ"ל מות: טו למען אספרה כל־תהלתיך

רשי

ואינו נראה בעיני. וראיתי בפסיקתא שהענין מדבר בעמלק גערת גוים שמם מחית ואומר אני למנצח על מות לבן שיר זה לעתיד לבא כשיתלבן ילדותן ושחרותן של ישראל ותגלה צדקתם ויתקרב ישועתם שימחה עמלק וזרעו. עלמות ילדות. לבן כמו ללבן. ומנחם פתר עלמות לבן. נגינות ללמד וכה פתרונו למנצח על מות לבן למשורר נגינות ללמד. ויהי לבן כמו להבין ולבונן. עלמות ע"ש כלי שיר ששמו עלמות כמו שאמר (להלן מו) על עלמות שיר ודונש פתר לבן שם אדם שהיה שמו לבן שהי' נלחם בדוד בימי' ההם ומה שהוא אומר גערת גוים אבדת רשע הרשע הזה הוא לבן ההורג עם נקיים ואע"פ שאין אתה רואה במקום אחר אדם שהי' שמו לבן רק במקום הזה כן אתה מוצא מלכים אחרים שאינן נכתבין במקרא רק פעם א': (ב) כל נפלאותיך. גאולה האחרונה ששקולה כנגד כל הנסים כמו שנאמר (ירמיה טז) ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה וגו': (ה) משפטי ודיני. תיבות כפולות במקרא ואין חילוק ביניהם כמו עדי וסהדי במרומי' (איוב טז) עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל (שם מ): משפטי ודיני. בשמים: ישבת לכסא. כסא המשפט: (ו) גערת גוים. עמלק ראשית גוי' (במדבר כד): אבדת רשע. אבותיו: שמם מחית. כי מחה אמחה (שמות יז): (ז) האויב תמו. כי חרבות השנאה לנצח הם עליו כחרב חדה. ד"א חרבות לנצח אותו אויב שחרבות שנאתו היתה עלינו לנצח והו עמלק שנאמר בו ועברתו שמרה נצח (עמוס א) ל"א חרבות ל' חרבן וכן פתרונו האויב תמו חרבות לנצח. וכן נאמר (ביחזקאל לה) שממות עולם אתנך ועריך לא תשובנה: וערים נתשת. כי תאמר אדום רששנו וגו' נשוב ונבנה חרבות כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס (מלאכי א): אבד זכרם. אותה השעה: (ח) וה' לעולם ישב וגו'. שם שלם וכסא שלם כמו שנאמר כסאו אבל קודם שימחה כתיב כי יד על כס יה (שמות יז) כס חסר ושם חלוק: (ט) והוא ישפט תבל בצדק ידין לאומים במישרים. עד בא הקץ היה רגיל לשפטם ברחמים לפי מישרים המצויין בהם דן אותם בלילה כשהם ישנים מן העבירות: (י) ויהי ה' משגב לדך. לשון דכא אילאמינבשי"ה בלעז לעתיד כשיהיו למשפט כמו יהי משגב לישראל שהם דכים: לעתות בצרה. עתים של צרה: (יב) זמרו לה' יושב ציון. כשיחזור וישיבתו לציון יזמרו לו כן: (יג) אותם זכר. את הדמים שנשפכו בישראל: (יד) חננני ה'. עתה נגולה

מ"ל וסי' רחב פי על אויבי. ואנקמה מאויבי. בשוב אויבי אחור. ארדוף אויבי ואשיגם. אל יעלצו אויבי לי. הצילני מיד אויבי. אויבי יאמרו רע לי. כי אמרו אויבי לי. אז ישובו אויבי אחור. מהוללי בי נשבעו. פרץ האלהים: למשפט ט"ו דגשים וסי' נמסר בש"ב סי' ט"ו: ויבטחו ב' וסי' בך יודעי שמך ויתן בפי שיר חדש: אותם ד' מ"ל בכתובים וסי' וישא ידו להם להפיל. ויתן אותם לרחמים. לעשות אותם ימי משתה ושמחה. כי דורש דמים אותם זכר. וכל עזרא דכות' מ"ל במ"א וסי' ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם: ענוים ה' דכתיב עניים וסי' כי דורש דמים אותם זכר. קומה ה' אל נשא ידיך. אם ללצים הוא יליץ. בז לרעהו חוטא. טוב שפל רוח את. וב' חלוף כתיב ענוים וקרינן עניים וסי' וכילי כליו רעים. כי לא תולדות אהרן שלויב תמו. סוריות יד: למען אספרה. עקרים מג פ"כ:

מצודת ציון

נצחם עם דוד ובשמו אמר עליו שירה: (ג) אשמחה ואעלצה. כפל הדבר במ"ש: (ה) משפטי ודיני. להתמדת הדבר כפל במ"ש: לכסא. כמו בכסא ובא בלמ"ד במקום הבי"ת וכן כי בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ') ומשפטו בבן ישי: (ו) גערת. ענין זעקת נזיפה: (ז) נתשת. ענין עקירה והריסה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א'): (י) משגב. חוזק: לדך. מושבר וכתוש כמו דכאי רוח (לקמן לד): לעתות. מלשון עת: (יב) עלילותיו. מעשיו: (יג) ענוים. שפל

מצודת דוד

הארץ משגיח ומושל בכל: ט (ג) אזמרה שמך עליון. אשבחו לומר שמו עליון ונעלה על כל התשבחות: (ד) בשוב. כשלא יוכלו אויבי לי וישובו לאחור ויכשלו ויאבדו אז אשמחה ואעלצה שמחה כפולה בעבור טובה הכפולה: (ה) כי עשית. הלא רבות פעמים עשית משפטי ויושבת בכסא לשפוט אויבי: (ו) גערת. בעבורי גערת גוים וכו' ומחית שמם לבל יזכרו: (ז) האויב. אתה האויב דע שהחרבות אמו לנצח ר"ל המקומות החרבות שבך יכלו עד עולם ולא ישובו לקדמותן ואף הערים אשר נהרסו בחטאך המה יהיו נאבד זכרם וכפל הדבר במ"ש: (ח) וה' לעולם ישב כי ה' חי לעולם וכ"כ ממשלתו וא"כ מי יבנה את אשר הרס הוא: (ט) והוא ישפט. עד עולם ישפוט אותם בדין ויוסיף ויצדק כאשר ראוי להם: (י) משגב לדך. אבל לנשברי לב יהיה למשגב ומתי יהיה למשגב כשיהיה בעולם עת צרה: (יא) כי לא עזבת. כי יראו אשר לא עזבת דורשיך: (יב) יושב ציון. השמרה שכינתו בציון: (יג) כי דורש דמים. כי הוא דורש נקמת דם ונזכרים הם לפניו עם שאינו ממהר לפרוע: (יד) מרוממי. הלא אתה מעולם

רשי

בגולה : מרוממי. בגאולתך : (טז) טבעו גוים. זו היא התהלה אשר אספר : (יז) נודע ה׳. כל זה מן התהלה נודע ה׳ לבריות כי שליט הוא ומושל ונוקש לאויביו שהרי משפט עשה בהם יושטי"א בלעו : נוקש רשע. נכשל רשע : הגיון. נהגה זאת סלה : (יח) לשאולה. אמר רבי נחמיה כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה כגון (בראשית יב) מצרימה מדברה התיבון לי׳ והכתיב ישובו רשעים לשאולה א"ר אבא בר זבדי למדריגה התחתונה של שאול ומהו ישובו לאחר שיצאו מגיהנם ויעמדו בדין ויתחייבו ישובו למדרגה תחתית של גיהנם : (יט) כי לא לנצח ישכח. ישראל האביון מלפקוד עליהם מה שיעבדו בו : ותקות עניים לא תאבד לעד : (כ) קומה ה׳. דוד היה מתפלל לפני הקב"ה שיקום וימהר לעשות זאת: אל יעז. עמלק לאורך ימים בגדולתו: על פניך. בשביל הכעס שהכעיסוך במקדשך : (כא) מורה. מרות ועול ד"א מורה לשון השלכה לשון ירה בים (שמות טו) וי"א מורה לשון תער (ספ"א) : ידעו גוים. שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורתם שולטת : (א) תעלים לעתות בצרה. תעלים עיניך לעתות הצרה: (ב) ידלק. ירדוף כמו כי דלקת אחרי: יתפשו במזמות זו חשבו. נתפסים הם העניים במזמות שהרשעים חושבים עליהם : (ג) כי הלל רשע. מוסב על למה ה׳ תעמוד ברחוק כי עתה הרשע מתהלל שהשיג כל תאות נפשו : ובוצע ברך נאץ ה׳. והגזלן שבח את עצמו לאמר נאץ ה׳ ושלום יהיה לו. ברך כמו ברך לשון פעל ותדע שאילו היה שם דבר היה הטעם למעלה באות הראשונה והיה נקוד פתח וזה נקוד קמץ קטן וטעמו למטה ברי"ש. ואל תתמה על ברך שלא אמר ברך שהרבה תיבות של רי"ש משמשות כך כגון אויב חרף ה׳ (לקמן עד) ולא נאמר חרף: נאץ. כמו חרף וכן כל ל׳ ניאוץ כך פתר מנחם : (ד) רשע כגובה אפו. שהוא גבה רוח ומגביה וזוקף פניו ואפו בגבהותו : כל ידרוש. כל מזימותיו אומרות לו בל ידרוש הקב"ה כל מה שאעשה כי אין משפט: אין אלהים. לית דין ולית דיין: (ה) יחילו. יצליחו ודומה לו (איוב כ) ע"כ לא יחיל טובו. וי"מ יחילו כמו (ש"ב ג) יחולו על ראש יואב: מרום משפטיך מנגדו. מסולקים ומרוחקי׳ משפטי יסורין ופורעניות שלך מנגדו שאינם באים עליו : כל צורריו יפיח בהם. בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו : (ו) לדור ודור אשר לא ברע.

לא

תהלים

בְּשַׁעֲרֵי בַת־צִיּוֹן אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ׃
טז טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת־ ב׳ ר"פ בארץ שעריה
זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם׃ יז נוֹדַע ׀ ל׳ וחד ונודע
יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל כַּפָּיו
נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה׃ יח יָשׁוּבוּ ב׳
רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל־גּוֹיִם שְׁכֵחֵי ל׳ ומ"ג
אֱלֹהִים׃ יט כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן
תִּקְוַת עֲנִיִּים תֹּאבַד לָעַד׃ כ קוּמָה עניים ק׳ ב׳ כ"ל
יְהוָה אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם ב׳ חד מלא
עַל־פָּנֶיךָ׃ כא שִׁיתָה יְהוָה ׀ מוֹרָה ל׳ כתיב ה׳
לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה׃ י"ב
י א לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק ב׳ ר"פ רפין ל׳
תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃ ב בְּגַאֲוַת רָשָׁע ל׳
יִדְלַק עָנִי יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ׃
ג כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ ל׳ וכל פוס׳ בר גם דכו׳
וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ ׀ יְהוָה׃ ד רָשָׁע ל׳ וחד עד תאות
כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל־יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים ב׳ ארזים
כָּל־מְזִמּוֹתָיו׃ ה יָחִילוּ דְרָכָו בְּכָל־ דרכיו ק׳
עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל־
צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם׃ ו אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל־
אֶמּוֹט לְדֹר וָדֹר אֲשֶׁר לֹא־בְרָע׃

תרגום

לְכוּלְהוֹן שִׁבְחָתָךְ בְּמַעֲלָנֵי תַּרְעֵי כְּנִישַׁת צִיּוֹן אֶדוּץ בְּפוּרְקָנָךְ׃ טז טְבַעוּ עַמְמַיָּא בְּשׁוּחֲתָא דַּעֲבָדוּ בִּמְצַדְתָּא דְנָא כְּמַנוּ אִתְאַחֲדַת רִגְלֵיהוֹן׃ יז גְּלֵי קֳדָם יְיָ דִּין דַּעֲבַד בְּעוֹבָדֵי אִידוֹי אִתְּקַל רַשִׁיעָא יְרַנְנוּן צַדִּיקַיָּא לְעָלְמִין׃ יח יְתוּבוּן רַשִׁיעֵי לִשְׁיוֹל כּוּלְהוֹן עַמְמַיָּא דְאַשְׁלִיוּ דַּחַלְתָּא דַּיְיָ׃ יט מְטוּל דְּלָא לְעָלְמַיָּא מִשְׁתַּלְיֵי חֲשׁוֹכָא סוֹבְרָא דְעִנְוְתָנֵי לָא תְהוֹבֵד לְעָלְמָא׃ כ קוּם יְיָ לָא יִתְעַשַּׁן בַּר נָשָׁא רַשִׁיעָא יִתְדָנוּן עַמְמַיָּא קֳדָמָךְ׃ כא שַׁוִּי יְיָ דַּחַלְתָּא לְהוֹן יִנְדְעוּן עַמְמַיָּא דְבַר נָשׁ הִינוּן לְעָלְמִין׃ א לְמָה יְיָ תְּקוּם בְּרָחִיק תִּטַּמַּר בְּמָדוֹר קַדִּישִׁין לְעִדָּנֵי עָקְתָא׃ ב בְּגַסּוּת רַשִׁיעָא יִרְדַּק עַנְיָא יִתְאַחֲדוּן בִּנְכִלוּתָא דְנָא דִי חֲשַׁבוּ לְמֶעְבַּד׃ ג מְטוּל דְּאִשְׁתַּבַּח רַשִׁיעָא עַל רִגְרוּג נַפְשֵׁיהּ דִּמְבָרֵךְ גַּבְרָא טְלוּמָא מַרְחֵק מֵימְרָא דַּיְיָ׃ ד רַשִׁיעָא בְּגַסּוּת רוּחֵיהּ לָא יִתְבַּר אָרְחָא וְיֵימַר בְּלִבֵּיהּ דְּלָא גַלְיָין קֳדָם יְיָ כּוּלְהוֹן מַחְשְׁבָתוֹי׃ ה מַצְלְחִין אוֹרְחָתֵיהּ בְּכָל עִדָּן רְחִיקִין דִּינָךְ מִן קִבְלֵיהּ בְּכָל מְעִיקוֹי יָזְעוֹף בְּהוֹן׃ ו יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לָא אָזוּעַ מִדָּר לְדָר

אבן עזרא

כנגד שערי מות : (טז) טבעו. זאת התהלה. בשחת. כמו בשחתם נתפש: ברשת זו. לפי דעתי כי זו כמו אלה וככה עם זו יצרתי לי זו חטאנו לו אלה אומרי׳ חטאנו והטעם ברשת אשר אלה טמנו וי"א כי זו כמו זאת : (יז) נוקש. פועל ושרשו עם ט"ן. והנכון להיות הקמץ הקטן תחת פתח כי כל התנועות מתחלפות ולהיותו מגזרת תרגום אין טעם לו והלא תמצאו ויבקשו מבקשי נפשי והנה שנים שרשים : הגיון. זה אספר באמ׳: (יח) ישובו. בעבור שהאדם נברא מאדמ׳: שכחי. תאר כי על משקלים שונים ימצא כמו חפצי רעתי: (יט) כי לא. ישרת בעבור עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות ואל יהי מתיו מספר ולא למדתי חכמה והטעם תקות עניים לא תאבד לעד : (כ) קומה. טעם קומה להראות גבורתו ועזו : אנוש. שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנכון המלך על כן אמר גוים הם עבדיו : (כא) מורה. כתוב בה"א וטעמו כאל"ף הפך קראן לי מרא : אנוש. מגזרת ואנוש הוא : סלה. כאמת : (א) למה ה׳ תעמוד ברחוק. אין ספק כי כבוד השם בכל מקום הוא רק כאשר לא יראה עוזו ידמה לאיש עומד מרחוק על כן לא יראה או הוא קרוב ויעלים עיניו לעתות שאנחנו בצרה: (ב) בגאות. בגאותו של רשע : ידלק עני. כמו ירדף וטעם יתפשו הרשע שהוא הפקיד וחביריו עמו : (ג) כי. אמר רבי משה כי תחת אשר והטעם אשר יהלל רשע בעבור השיגו תאות נפשו והבוצע אשר הוא מברך השם מנאצו ויהי ברך כמו ברך נבות אלהים ומלך ברך אלהים ומות. או פירוש ברך דורון ומנחה והוא שם כמו והדבר אין בהם וכמוהו וברך ולא אשיבנה ואיננו נכון כי ברך פעל עבר וכאילו כתוב וברך ברכה ולא אשיבנה ולפי דעתי כי הלל רשע הנזכר למעלה רשע אחר אשר אתאו׳ ויברך הבוצע אשר נאץ השם והנה ברך כמו הלל : (ד) רשע. סמך הגובה אל האף בעבור שאין בפנים גובה ממנו ואין ספק כי הגבהות בלב הוא רק דבר על הגלוי : בל ידרוש. בלתו ויחסר בית מתלת כל מזימותיו : (ה) יחילו. אמר רבי משה הכהן כי פי׳ דרכיו חפציו כמו לב אדם יחשב דרכו וטעם יחילו יבואו כמו יחולו על ראש יואב והטעם כי יבואו לו ותכנו לו צרכיו כחפצו או יהיו דרכי אלהים וטעם יחילו שהיה ראוי שיפחידוהו מגזרת חיל והנכון בעיני כי יחילו פועל יוצא מגזרת חיל כיולדה והפעול חסר כמו לא תרצח ודרכיו שב אל הרשע

כי

לנצח ישכח אביון : טבעו ב׳ ר"פ וסי׳ טבעו גוים בשחת עשו . טבעו בארץ שעריה : הגיון ב׳ וסי׳ עלי הגיון בכנור . נודע ה׳ משפט עשה בפעל כפיו נקש : יעז ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ קומה ה׳ אל יעז אנוש . יעז בהותו . והפיל רבואות ולא יעוז בתרא מלא בקצת ספרי מסרה נמסר ג׳ ותסר : כגבה ב׳ וסי׳ כגבה ארזים . כגבה אפו בל ידרש : דרכו ה׳ חס׳ י׳ בקריאה וסי׳ יחילו דרכו בכל עת . הן אלה משוש דרכו . לתת לאיש תולדות אהרן נלכדה . שם מד פ"ט : ישובו . סנהדרין קה (יבמות ג) : שיתה ס׳ . סוטה מט : ובוצע . ב"ק לד סנהדרין ו (הלה נח סנהד׳ יח) : רשע . נדרים כה : יחילו . ברכות ה מגלה ז :

מצודת דוד

מרומם אותי משערי מות : (טז) בשחת. בהבור אשר עשו ישראל: (יז) נודע ה׳. כשעושה משפט אז הוא נודע ומפורסם לכל: נוקש רשע. כאשר הרשע יפול בהמוקש אשר עשה אז עד עולם יחשבו בלב פרסום המקום: (יח) ישובו. לפי שהשאול מוכן להם אמר לשון ישובו כאדם ששב אל ביתו המוכן לשבתו: (יט) כי לא לנצח. ולכך ישרע מן מציריו: תאבד לעד. מלת לא משמשת בשנים כאלו אמר לא תאבד לעד: (כ) אל יעוז אנוש. אל יתחזקו אויביך: על פניך. ר"ל בעת כעסך: (כא) שיתה. תשים להם השפלה למען ידעו שהמה לעולם אנוש ולא אל: י (א) תעמוד ברחוק. כאלו תעמוד ברחוק מקום ותעלים עינך בעת צרה : (ב) בגאות. בעבור רוב גאותו רודף את העני ותופש אותו במחשבתו אשר חשב לתפשו בו : (ג) כי הלל רשע. בעבור שהרשע מהלל ומשבח עצמו על שהשיג תאותו והגזלן בעת עשותו גזלות אז יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי לא נענש בו דבר ע"כ מלא לב האדם לעשות רע : (ד) כגובה. כאשר גבהה אפו על מי הושב שאין מי דורש במעשיו וכל מחשבותיו הוא שאין אלהים בעולם לפרוע לו על מעשיו : (ה) יחילו. על שבכל עת יצליח בדרכיו ומשפטיך מסולק ממנו ובהפחה מועטת מאבד את שונאיו : (ו) אמר בלבו

לזאת

מצודת ציון

שפל הרוח : (טז) ברשת. פח יקוש : (יז) נוקש. מל׳ מוקש: הגיון. ענינו מחשבה כמו והגיון לבי (לקמן י"ט) : (יח) לשאולה. כן יקרא הגיהנם : (כ) אנוש. הוא שם מבמות האדם ויורה על חולשו כמו׳ מל׳ ואנוש הוא (ירמיה י"ז) : פניך. כעסך כמו פני ס׳ (לקמן ל"ד) : (כא) מורה. השלכה כמו ירה בים (שמות ט"ו) : י (א) תעלים. מל׳ העלמה : (ב) ידלק. ירדוף וכן כי דלקת אחרי (בראשית ל"א) : במזמות. ענין מחשבה : (ג) הלל. ענין שבח כמו ויהללו אותה (שם י"ב) : ובוצע. הגזלן כמו סוף בוצע בצע (חבקוק ב׳) : נאץ. בזה כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה׳ (ש"א ב)

ז אָלָה פִּיהוּ מָלֵא וּמִרְמוֹת וָתֹךְ תַּחַת
לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן: ח יֵשֵׁב ׀ בְּמַאְרַב
חֲצֵרִים בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג נָקִי עֵינָיו
לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ: ט יֶאֱרֹב בַּמִּסְתָּר ׀
כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה יֶאֱרֹב לַחֲטוֹף עָנִי
יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ בְרִשְׁתּוֹ:
י ודכה יָשֹׁחַ וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חלכאים:
יא אָמַר בְּלִבּוֹ שָׁכַח אֵל הִסְתִּיר פָּנָיו
בַּל־רָאָה לָנֶצַח: יב קוּמָה יְהוָה אֵל
נְשָׂא יָדֶךָ אַל־תִּשְׁכַּח עניים: יג עַל־
מֶה ׀ נִאֵץ רָשָׁע ׀ אֱלֹהִים אָמַר בְּלִבּוֹ
לֹא תִדְרֹשׁ: יד רָאִתָה ׀ כִּי־אַתָּה ׀
עָמָל וָכַעַס ׀ תַּבִּיט לָתֵת בְּיָדֶךָ עָלֶיךָ
יַעֲזֹב חֵלֶכָה יָתוֹם אַתָּה ׀ הָיִיתָ עוֹזֵר:
טו שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרוֹשׁ־
רִשְׁעוֹ בַל־תִּמְצָא: טז יְהוָה מֶלֶךְ
עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ:
יז תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה תָּכִין

כ"נ ב' מ"ע כל הוס · ד' מ"ע · ג' דגשין וסי' גבר' קטל שלימא · ב' ומ"ע · ידכה ק' · הל כאים ק' כתי' מלה חד וקרי' תרתי · ה' חס' בסיפרא ענוים ק' · ל' חס' יו"ד · ב' עניינו · ל' · וכל טוב ורע דכו' ב' מ"ע · ל'

מִלְּמֶעְבַּד בִּישׁ: ז לוּטִין
פּוּמֵיהּ מְלֵי נִכְלֵי וְרַמְיוּתָא
תְּחוֹת לִישָׁנֵיהּ לְאוּת וּשְׁקַר:
ח יָתִיב בִּכְמָנֵי דְדַרְתָּא
בְּטוּמְרַיָא יִקְטוֹל זַכָּאָה עֵינוֹי
לְמִסְכְּנַיָא יִטְשׁוּן: ט יִכְמוֹן
בְּטוּמְרַיָא הֵיךְ אַרְיָא
בְּמַטַלְּתֵיהּ יִכְמוֹן לְמִתְפַּשׁ
עַנְיָא יִתְפּוֹשׁ עַנְיָא בְּמִגְרְרֵיהּ
בִּמְצִדְתֵּיהּ: י יִדַּכְדַּךְ וְיִשׁוּחַ
וְיִפֵּל בְּתִקּוֹף בִּמְנוֹי עַנְיָא:
יא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ אִתְנְשֵׁי אֱלָהָא
טְמַר אַפּוֹי לָא חָמֵי לְעָלְמִין:
יב קוּם יְיָ קַיֵּם שְׁבוּעַת יְדָךְ
לָא תִנְשֵׁי עִנְוְתָנֵי: יג מְטוּל
מָה רָחִיק רַשִׁיעָא אֱלָהָא
יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לָא תִתְבְּעֵי:
יד גְּלֵי קֳדָמָךְ מְטוּל דְּאַנְתְּ לְאוּת
וּרְגִיז עַל רַשִׁיעָא תִּסְעַר
אִסְתַּכַּל לְמִשְׁלַם אַגְרָא טָב
לְצַדִּיקַיָא בִּידָךְ עֲלָךְ יְסוֹבְרוּן
עַנְיָךְ יַתְּם אַנְתְּ הֲוֵיתָ סָעִיד:
טו תְּבַר אֶדְרָעֵיהוֹן דְּרַשִׁיעֵי
וּבִישֵׁי יִתְבְּעוּן רִשְׁעַתְהוֹן לָא יִשְׁתַּכְּחוּ: טז יְיָ מְלִיךְ לְעָלְמֵי עָלְמַיָא אֲבַדוּ עַמְמֵי
מֵאַרְעֵיהּ: יז רִיגְגַתָא דְעִנְוְתָנֵי שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ יְיָ תַּתְקֵין לִבְּהוֹן תַּצְלֵי אוּדְנָךְ:

רשי

לא תבא עלי רעה לדורותי : (ז) ותוך . ל' מחשבה רעה הלנה בתוכו תמיד : (ח) עיניו לחלכה יצפנו . עיניו של עמלק לישראל שהם חילך יארובו : לחלכה . עליך יעזוב חלכה . שניהם במסור' כ"ה מילין המשמשין במקום ד' כגון (שמות ו') וככה ובעמך (משלי ב) תבונה תנצרכה (שמות כט) כל אשר צויתי אתכה (ש"א א) הנצבת עמך למדנו ממסורת שחלכה כמו חילך חיל שלך . ומנחם פתר אות' לחלכה יצפונו וכן יעזוב חלכה כמו ונפל בעצומיו חלכאים ענין כמוכים ומרודים וכה יסוד המלה : (י) ידכה ישוח . כך דרך האורב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר : ונפל בעצומיו חלכאים . חיל נשברי' ראיתי במסורה הגדולה חלכאים אחת מחמש עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות שתי תיבות וכמו בגד דותאמר לאה (בראשית ל) אשדת למו (דברים לג) מלכם תדכאו עמי (ישעי' ג) אף זה חלכאים חיל של נשברים . כאים ל' ונכאה לבב למותת (לקמן קט) וא"ת הנו"ן מן השורש יוכיח עליו יען הכאו' לב צדיק (יחזקאל יג) למדנו הנו"ן של נכאה כנו"ן של נמבזה (ש"א טו) ונו"ן של נקלה וכן פתרונו ונפל בעצומיו של רשע זה ברמיזותיו ובקריצותיו לשון הגישו עצמותיכם (ישעיה מא) עוצם עיניו (שם לג) חיל של עניי' . ד"א בעצומיו ע"י גבוריו א"ר סימון אין הרשע הזה מטיל בקלירום שלו פירוש חיל אלא גבורים כמותו שנאמר (דניאל ג) ולגוברין גברי חיל די בחילי' אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו ומנחם פתר חלכאים כמו דל וחלך והכף יסוד בתיבה : (יג) על מה נאץ רשע . להקב"ה לפי שאמר בלבו לא תדרוש : (יד) ראתה . מה שהוא עושה ואתה מחריש : כי אתה . כן דרכך שתביט עמל וכעס : לתת בידך . בכחך אתה נותן יד לרשעי' להצליח ברשעם : עליך יעזוב חלכה . ישראל עמך שהם חילך הם עוזבים עליך את המשא שתעשה דין ברשעים . ומנחם פתר יעזוב ל' עזרה כמו (שמות כג) עזוב תעזוב עמו . ומנחם פתר חלכה ל' דל וחלך וכ' יסוד בתיבה : יתום אתה היית עוזר . בימים ראשונים : (טו) שבור זרוע . של עמלק הרשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא . פושעי ישראל כשרואין את הרשעים מצליחין לבם נושאם להרשיע אבל משתשבר את זרוע הרשעי' אם באת לדרוש רשעם של רשעי ישראל לא תמצאנו : (טז) ה' מלך עולם ועד . מאחר

אבן עזרא

כי דרכיו יפחידו המשכיל בעבור שיגליהו ומלת מרום כמו אתה מרום לעולם ה' והוא השם והטעם אתה מרום סרו משפטיך תנגדו וטעם יפיח בהם כמו אנשי לצון יפיחו קריה : (ו) אשר לא ברע . אשר לא אראה כמו ואל אראה ברעתי : (ז) ותוך . לאות על מחשבה רע בתוך לבו בסתר כדרך קרבם הוות והוא מראה שלום וטוב על כן אחריו במסתרים : (ח) ישב . כל אורב יושב במקום שאין שם ישוב וזה אורב בישוב : לחלכה . י"א כי הכ"ף לנכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון היו"ד כי בית וזית ולילה כאשר יסמכו לא יסור היו"ד והנה בחלכאי' מחלוקת יש בין כתי' לקרי אם היא מלה אחת או שתי' ופי' כאי' כמו נכאים על משקל דווים ורבים ומדקדק גדול אמר כי חלכאים מלה אחת והיא מהפעלי' הרבעים ומלת לחלכה כמוה והה"א תחת אל"ף ויאמר הגאון כי נו"ן יצפנו נוסף וטעמו יצפו והעד עיניו כמו עיניו בגוי' תצפנה והנכון בעיני שהוא יצפנו לנפשותם והטעם כי עיניו יבקשו מקום לפון ונסתר : (ט) יארב . א"ר משה כי בסוכ' כמו בסוכתו ככה אבל פי' כמו פנתה : לחטוף וכמו וחטפתם לכם : (י) ידכה . ככה דרך האריה בהכספו לטרוף שלא יהי נודע או ידלג על טרפו : בעצומיו . ידיו ורגליו שיש להם כח עצום . ונכון הוא כאשר מצאנו יגרם ישבר גרם והוא מהבנין הכבד ומצאנו ככה מהקל לא גרמו לבקר הנה יהיה עצם והאחרון עצמו מהכבד גם יהי' מהקל והנה יהיה טעם בעצומיו השוברים העצמי' וחלכאי' פירשתיו : (יא) אמר . מודה הרשע ששם אל רק אין לו דעה כדרך איכה ידע אל : בל ראה . הטעם כפול כמשפט : (יב) קומה . נשיאת היד להראות הכח : אל תשכח . כנגד שכח אל : (יג) על מה . ל' תימה כמו למה תראוני און : (יד) ראתה בחכמתך כי אתה תביט בלי ספק העמל והכעס שיעשה הרשע כי בידך לתת לו גמול בכל עת שתרצ': עליך יעזוב חלכה . כמו לחלכה זה הכעס כי ראה שפעמים רבות עזרת היתום שאינלו עוזר ורבי יהודה בן בלעם אמר בעבור כי תביט העמל והכעס אתה נותנו לכל חפצו ע"כ יעזוב הדל לסמוך והנה סוף הפסוק יכזיבנו : (טו) שבור . תי"ו תדרוש לנכח לו השם היית כבן אדם שהוא דורש לא היית מוצא הרשע כי יאבד ויש אומרים כי התי"ו סימן הזרוע כי תבקש הזרוע להרע ולא תמצא על דרך תמצא ידך ה' אז יתברר כי השם הוא מלך לבדו והעד אבדו גוים מארצו : (יז) לבם שמעת לפני שידברו על דרך כי אין מלה בלשוני וכל תאותם שתכין לבם והטעם לעזרם ותי"ו תקשיב אוזנך סי' ל' נקבה וזה הוא הטעם כפול : (יח) לשפוט . לקח' תשפט יתום

כדרכו וכפרי מעלליו . ויהי דוד בכל דרכו משכיל . ולא הלכו בניו בדרכו : במסתרים ג' דגשים וסי' אם יסתר איש במסתרים . במסתרים יהרג נקי . לירות במסתרים תם . וסי' בלשון תרגום גברא קטיל שלימא : נשא חד מן י"ב זוגין בקריאה מן כ"ב חד בתיב א' בסוף תיבותא וחד כתיב ה' וסי' נשא קומה ה' אל נשא ידיך : נסה רבים אומרים מי יראנו טוב . במשא וכנניהו שר הלוים . במסה לא תנסו את ה' אלהיכם . סלא ויקומו עבדיו ויקשרו . סלה כל אבירי אדני בקרבי . רפא ויצעק משה אל ה' לאמר . רפה שבריה כי מטה . ירושא בן עשרים וחמש שנה דמלכים . ירושה בן עשרים וחמש שנה יותם דד"ה . הוא כי לשלג יאמר הוא ארץ . הוה יעבדוך עמים וישתחוו לך . וזיזא בן שפעי בן אלון . וזיזה ויהי יחת הראש . ושנא את בגדי כלאו דמלכים . ושנה את בגדי כלאו דירמיה . ופא ואמר עד פה תבא ולא תוסיף . ופה ויקומו האנשים וילכו ויצו . והרא ויער את אלהי ישראל את רוח פול . והרה הנה יחבל און והרה עמל . והפלא ה' בין מקנה ישראל והפלה ה' את מכתך ואת מכות זרעך . הכסא צרור הכסף לקח בידו . בכסה תקעו בחדש שופר בכסה . חרבונא ביום השביעי כטוב לב המלך . חרבונה ויאמר חרבונה אחד מן

תולדות אהרן במסתרים . סנהדרין מג : יארב . ב"מ פג : שבור . מגלה יז : ה' מלך . ר"ה לב : תאות ענוים . עקרים פ"ז : תכין לבם . ברכות' לא (ברכות ט) :

מצודת ציון

ב') : (ה) יחילו . יצליחו כמו לא יחיל טובו (איוב כ') : (ז) אלה . שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה') : ותוך . ענין מרמה הנסתר בתוך הלב : (ח) לחלכה . עניינו כענין עני וחלוש ודומה לו במקראות שלאחריו : יצפנו . יסתירו כמו יצפון לצדיק (משלי י"ג) : (ט) לחטוף . ענין מהירות הלקיחה כמו וחטפתם לכם (שופטים כ"א) : (י) ידכה . ענין כתיתה : ישוח . מלשון שיחה וכפיפה

מצודת דוד

לזאת חושב שלא ינטה לעולם להיות מושפל לארץ : לדור ודור . אף לאחר כמה דורות יגליה ולא יראה ברעה : (ז) אלה . ממלא פיו בשבועת שוא ומרמה : תחת לשונו . כפל הדבר במ"ש : (ח) ישב . הרשע יושב במארב החצרים ולוכד את הנקי והורגו בסתר : עיניו . עושה עצמו כמסתיר עין מן העני וכאלו אין דעתו עליו לבל יהיה נכר : (ט) יארוב . במקום נסתר יארוב וכאריה האורב בסוכה כן יארוב לחטוף את העני : במשכו . אמר לשון הנופל בגיד המושך חבל הרשת ללכוד את הבא בה : (י) ידכה ישוח . מראה עצמו כחוש וכפוף לבל ירגישו בו אבל מפיל בכחו הרב את העניים : (יא) אמר . כ"ז הוא על כי חושב או האל שכח מעביו או שאינו משגיח בהם : (יב) קומה . לזה קום והרם ידך עליו להכותו ואל תשכח העניים הנלכדים בידו : (יג) על מה . בעבור מה מלאה לב הרשע לנאץ את אלהים כי חושב בלבו שאינך דורש מעשיו : (יד) ראיתה . אבל באמת ראית מעשיו כי מעולם רואה אתה העמל והכעס מה שהרשע עושה : לתת בידך . ובידך לתת לאיש כדרכיו ולכן יעזוב העני בטחונו מכל אדם וישען עליך כי מעולם אתה עוזר ליתום אשר חלפה עזרתו : (טו) שבור . לזה שבור חוזק הרשע למען יבין כי יש אלהים שופטים :

לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ׃ יח לִשְׁפֹּט ס'
יָתוֹם וָדָךְ בַּל־יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ אֱנוֹשׁ ל'
מִן־הָאָרֶץ׃
יא א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד בַּיהוָה ׀ ג' מיחדין
חָסִיתִי אֵיךְ תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוּדוֹ נודי ק'
הַרְכֶם צִפּוֹר׃ ב כִּי הִנֵּה הָרְשָׁעִים ל'
יִדְרְכוּן קֶשֶׁת כּוֹנְנוּ חִצָּם עַל־יֶתֶר נ'. ב'
לִירוֹת בְּמוֹ־אֹפֶל לְיִשְׁרֵי־לֵב׃ ג כִּי ב' חד חס' ט'
הַשָּׁתוֹת יֵהָרֵסוּן צַדִּיק מַה־פָּעָל׃ ל'. ל'. ב'
ד יְהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ יְהוָה בַּשָּׁמַיִם
כִּסְאוֹ עֵינָיו יֶחֱזוּ עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי
אָדָם׃ ה יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן וְרָשָׁע ס'
וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ׃ ו יַמְטֵר ב'
עַל־רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגָפְרִית וְרוּחַ ל'. ב'
זִלְעָפוֹת מְנָת כּוֹסָם׃ ז כִּי־צַדִּיק ל'
יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ׃ ד'. ט'. ל'
יב א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית
מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב הוֹשִׁיעָה יְהוָה כִּי־
גָמַר חָסִיד כִּי־פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי ל'

יח למדן יתם ועניא לא יוסיף עוד תוב בני נשא לאתררא מן קדם רשיעי ארעא :
א תושבחתא לדוד במימרא דיי סברית הכדין אתון אמרין לנפשי אטלטלי לטורא היך צפרא : ב ארום הא רשיעי נגדין קשתא מתקנין גיריהון על נימא למרמי בקבלא עלוי תקיני לבא : ג מטול דאין אשיתא יתרעון זכאה מטולא עבד טובא : ד יי בהיכלא דקודשיה אלהא בשמי מרומא כורסיה עינוי חמין תמורוי מבחנן בני נשא : ה אלהא צדיקא בחין ורשיעא ורחמי חטופין סנאת נפשיה : ו יחית מטרין דפורענו על רשיעי מפחין דאשתא וכבריתא וזעפא עלעולא יהבת כלידהון : ז מטול דצדיקא יי צדקותא רחים תקניא יחמון סבר אפוי : א לשבחא על כנרא דתמניא נימי תושבחתא לדוד : ב פרוק יי מטול דגמירו טביא ארום ספו מהימניא מן

תולדות אהרן בך ה' חסיתי. סנהדרין קז: כי הנה. שם כו זוכר בלק : כי השתות. שם (תענית סד) : ה' בהיכל קדשו . עקידה שער לו : ה' צדיק יבחן. זוכר תולדות : (ימטר. פסחים לז) : כי צדיק ה'. זוכר בראשית תשא ויקרא וקדושים : על השמינית. מנחות מג ערכין יג עקידה שער לג (ברכות יד) : הושיעה ה'. סוטה מח :

רש"י

מאחר שיאבדו גוים מארצו : (יח) לשפוט יתום. לעשות משפטם של ישראל היתומים והדכים : בל יוסיף עוד. עמלק : לערץ אנוש. לכתת ולשבר את האנושי' וחולים : (א) איך תאמרו לנפשי נודי וגו'. זהו דוגמת כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' (ש"א כו) שגרשוהו מארץ לחוצה לארץ וכאן הוא אומר בה' חסיתי שיחזירני להסתפח בנחלתו איך תאמרו אתם טורדים לנפשי. נודי הרכם צפור הר שלכם אתה צפור הנודד שכל אדם המיטלטל כמשל לצפור הנודדת מן קינה כדכתיב כצפור נודדת מן קינה כן איש נודד ממקומו (משלי כז) שנדד קינך שנודדת מכל ההר כצפור הנודדת. נודו כתיב שהוא נדרש אף בישראל שהאומות אומרים להם כן : (ב) כי הנה הרשעים. דואג ודלטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול : ידרכון. לשון דריכה נופל בקשת שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשרוצה לנטותו : קשת. לשונם ידרכו קשתם שקר : כוננו חצם על יתר. בקשת קורד"א דאר"ק בלעז : לירו'. אהגיט"ר בלעז : במו אפל. במסתר : לישרי לב. דוד וכהני נוב : (ג) כי השתות יהרסון. על ידכם נהרגו כהני ה' הצדיקים שהם שתות של עולם : צדיק מה פעל. דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם תשאו עון ולא אני : (ד) ה' בהיכל קדשו. הרואה ובוחן מעשיהם ואע"פ שבשמים כסאו גבוה עיניו יחזו אתכם בארץ : (ה) ה' צדיק יבחן. ואם מפני שאני לוקה ונרדף על ידכם אתם מתהללים לאמר אלהים עזבו (לקמן עא) לא כן הוא אלא כך מדתו של הקב"ה לייסר ולנסות הצדיקים ולא את הרשעים. הפשתני הזה כל זמן שיודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה וכשאינו יפה הוא ממעט בכתישה לפי שמתבקעת: שנאה נפשו. ומכניע לו את גמול עונותיו לעולם ארוך ואז ימטר עליהם בגיהנם : (ו) פחים. ל' פחמים : זלעפות. לשון שריפה ומנחם פתר אותו לשון סער קטב וכן (איכה ה) מפני זלעפות רעב (לקמן קיט) זלעפה אחזתני כלומר סערו סער (סא"א) : (ז) כי צדיק ה' צדקות אהב. וירחם על הצדיק ואוהב אותם שפנימו יחזו ישר: ישר יחזו פנימו. מוסב על צדיק ה' צדקות אהב ואות' אשר ישר יחזו פנימו. ורבותינו פתרו הרשעים ידרכון קשת על שבנא וסיעתו פתרו לישרי לב על חזקיהו וסיעתו. כי השתות יהרסון אם השתות נהרסו על ידם צדיקו של עולם מה פעל ואין סדר המקראות נופל על המדרש : (א) על השמינית. כנור של שמונה נימין : (ב) גמר. כלה : פסו. פילייריג"ט בלעז כמו אפסו וכן פתר מנחם : כי פסו אמונים מבני אדם. הכל מסקרים בי ומרגלים את המקומות

אבן עזרא

יתום ודך ומלת ערץ אל תערצו כמו אל תיראו ועריץ כמו נורא והנה לערוץ אנוש לירא אנוש כי מלאנו מלת ירא' במ"ס כמו יראו מה' ובלא מ"ס כמו יראוך עם שמש או תהיה מלת מן הארץ מושכת אחורנית כמו אדם פטדה וברקת : (א) למנצח. איך תאמרו. טעם איך תאמרו לנכח שונאיו הרשעים ולהם ידבר : הרכם. הר שלכם וצפור חסר כ"ף כמו ויקרא אריה על מצפה ה' כי הוא כאריה כי השם הוא הקורא והעד היות על מצפה בשלש נקודות כי איננו סמוך כי הטעם תאמרו לנפשי נודי מעצמך אל הר שלט כי את כצפור והנה הקשת דרוכה במו אפל : (ג) כי השתות. מצודות כמו והיו שתותיה מדוכאים ויש אומרים יסודות כמו ושופי שת והעד יהרסון וזה רמז לעצת שהם כמו יסודות וטעם צדיק מה פעל כי זה פעל אלהים אל תתרעמו על הצדיק על כן אחריו ה' בהיכל קדשו הוא השמים : עיניו יחזו. כנגד לירות במו אפל : (ד) ה'. טעם יבחן אם בא רע על הצדיק לענותו הוא ולנסותו ולהוכיחו כדרך כי את אשר יאהב ה' יוכיח רק הרשע לעולם ישנאנו : (ו) ימטר. דמה הרעה הבאה על הרשעים פתאום כמו הפחים וחברו רקועי פחים והם כדמות אבני' שורפים שהם יורדי' עם המטר : זלעפות. כמו זלעפה אחזתני כמו רעדה : כוסם. חלקם וככה ה' מנת חלקי וכוסי והם מפעלי הכפל והעד תכוסו על השה : (ז) כי. אמר ר' משה פנימו תחת פניו וככה כי ישכון עלימו משכיל ויפת אמר כי הוא על דרך כאשר התעו אותי אלהים ולא דבר נכונה כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד רק ע"ש אלהים לסוד עמוק ולא מצאנו הפנים רואים רק העינים שהם בם ואינטענה מן פני ה' חלקם כי הוא כמו פני ה' בעושי רע והנכון כי יחזו שב למלת יבחנו בני אדם ואם הוא רחוק או יחזו החוזים כמו אשר ילדה אותה ללוי ומלת ישר תאר והטעם משפט ישר כמו ויושר משפטיך : (א) למנצח. השמינית. טעם או פיוט או יתר : (ב) כי גמר חסיד. גמר פועל עומד או אם כי' יוצא גמר חסיד לעשות חסד גם פסו נכרתו כמו פס ידא ואמונים תאר ואין ככה שומר

מצודת דוד

ורע. ואז אף הרגיל לעשות רע משחדרום רשעו לא תמצא כי יחזור למוטב כשיראה שאתה עושה דין ברשעים : (טז) ה' מלך וגו'. הלא מלכותך לעולם וכוחך אז כוחך עתה והלא אבדו גוים מארצו בעבור מעשיהם הרעים לזה עשה כן לאבד הרשעים : (יז) תאות. הלא מעולם שמעת למלאות תאות עניים לכן גם עתה כשלבם נכון להתפלל בכוונת הלב שמע אליהם ומלא תאוותם : (יח) לשפוט. לקחת משפטם מיד עושקיהם : בל יוסיף. ולא יוסיף עוד העושק לערוץ ולהכחיב לבני אדם כאשר יראה כי שלם תשלם : יא (א) לנפשי. איך תאמרו על נפשי הר שלכם הוא נד כצפור ר"ל מלך ישראל הוא נד מפני שאול כצפור הזה הנודד וסופו לפול ברשת וכן יהיה סופו ליפול ביד שאול ואמר איך תאמרו כן הלא בה' חסיתי וכל יכול להצילני : (ב) כי הנה. ר"ל ואם תחשבו שעזבני ה' בעבור עון הריגת כהני נוב כי הלא הנה הרשעים דרכו קשת וכו' והוא משל על הלה"ר שאמר דואג לשאול על כהני נוב : לירות. את החצים : במו אופל. ר"ל בהסתר : לישרי לב. על כהני נוב : (ג) כי השתות. הרשעים הללו הרסו יסוד העולם הם כהני נוב צדיקי יסודי עולם : צדיק מה פעל. על עצמו אמר דוד הלא אני צדיק בזה ומה פעלתי אני הלא לא עשיתי מאומה : (ד) וה' בהיכל וגו'. אף שה' מגביה לשבת בהיכל קדשו אשר בשמים עכ"ז משפיל עיניו לראות בארץ לבחון מעשה בני אדם ויודע הוא בשלמי הרעה : (ה) צדיק יבחן. מה שאני נרדף משאול לא הוא בעבור העון רק כן דרך ה' להבחין את הצדיק ביסורים אם יעמוד בצדקתו להטיב אחריתו ולא משנאתו אותו מייסרו : ורשע. אבל את הרשע ישנא עם כי חדל הוא מן היסורים : (ו) ימטר. כי סוף הדבר יקבל גמולו משלם כי הרבה רעות כממטר ירדו עליו מן השמים וילכד בהם : מנת כוסם. המנה למלאות כוסם יהיה מרות זלעפות ר"ל סערות רב יביא עליהם : (ז) צדקות. איש צדקות יאהב ולא יעזבו ביד אויביו : ישר. איש ישר יראה פני ה' והוא ענין משל ממלך שאת אשר יאהב הוא מרואי פניו : יב (ב) הושיעה ה'. להנצל מיד שאול : כי נגמר חסיד. כלה חסיד מן העולם

מצודת ציון

וכפיסים כמו שחם לעפר (לקמן מ"ד) : בעצומיו. בחוזקו כמו ועצם כחו (דניאל ח') : (יח) ודך. כתוש ומעוכם : לערוץ. לשבור כמו אל תערוץ (יהושע א') : יא (ב) יתר. חבל הקשת כמו בבעה יתרים (שופטים ט"ז) : לירות. להשליך כמו ירה בים (שמות ט"ו) : במו. כמו. כמו בתוך : אופל. חשך : (ג) השתות. היסודות כמו והיו שתותיה מדוכאים (ישעיה י"ט) : (ד) עפעפיו. כן יקרא אישון העין : (ו) פחים. רשתות כמו מפח יקוש (לקמן צ"א) : זלעפות. רעדה כמו זלעפה אחזתני (לקמן קי"ט) : מנת. חלק ומתנה כמו והיה לך למנה (שמות כ"ט) : יב (ב) פסו. אפסו

אבן עזרא

שומר אמונים כי הוא שם : (ג) חלקות . תואר והמתואר חסר והם אמרות כמו וידבר אתם קשות : בלב ולב . כמו שיש לו שתי לבבות והלשון תלין בעד האחד : (ד) יכרת . נבואה כדרך רפאני ה' וארפא או תפלה : מדברת גדולות. כמו מאכלו בריאה : (ה) ללשונינו . בעבור לשוננו כמו פן יאמרו לי : (ו) מ"ם משד כמ"ם מחמס אחיך יעקב עתה אקום יאמר ה'. דרך נבואה : אשית בישע . כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי והטעם אשית ישע אשר יפיח לו ידבר כמו יפיח כזבים והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו: (ז) אמרות והטעם כי השם יושיע מיד אלה המגבירים בלשונם ההוגה בתורתו על כן אתה תשמרם ומלת בעליל כפול הלמ"ד כדרך סגריר והוא מגז' ובעל הארץ שהוא אדוניה ויהי' כסף צרוף כסף אדוני הארץ : שבעתים . פעמים רבות : (ח) אתה . יתכן להיות מ"ם תשמרם על אמרות השם ותצרנו המפיח בהם וזו כמו אלה ופי' כי בני דורו רעים ע"כ אחריו סביב והטעם שהם משוטטי' בכל מקום להרע ופי' זולות קלון כמו יקר מזולל כי הייתי זוללה כל מכבדיה הזילוה והוא חסר הראוי כרום אנשי זולות כדרך וגבורתך במלחמה אל תהי מרי ואני תפלה ויש אומרים מן זולל וסובא והראשון נכון : (א) למנצח . עד אנה. הטעם אם לא יהיה נושע מאויביו ידמה לעיני בני אדם כי אלהיו שכחו או לא ידע אשר קראו: (ג) עד אנה. אחשוב ואשית עצות בנפשי כל עת בעבור היגון שהוא בלבבי יומם בעבור שירום אויבי עלי : (ד) הביטה . כנגד תסתיר את פניך: פן אישן. שינת המות כי
השמות

תרגום

בְּנֵי נָשָׁא׃ ג שִׁקְרָא מְמַלְלִין
אֱנָשׁ עִם חַבְרֵיהּ סִפְוָתָא שְׁעִיָּן
בְּלִבְּהוֹן מְנַכְלִין וּבְלִבָּא שִׁקְרָא
מְמַלְלִין׃ ד יְשֵׁיצֵי יְיָ מִן עָלְמָא
כָּל סִפְוָן שְׁעִיעָן לִישָּׁנָא דִמְמַלְלָא
רַבְרְבָנוּתָא׃ ה מַן דְּכָפְרִין
בְּעִקָּרָא דְּאָמְרִין בְּלִישָּׁנָנָא
נִתְגַּבַּר סִפְוָתָנָא עִמָּנָא מַן רִבּוֹן
דְּלָנָא׃ ו מֵאוֹנְסָא דַעֲנִיֵּי מִן
צְוָחַת חֲשִׁיבֵי הַשְׁתָּא אֲקוּם אֲמַר
יְיָ אֲשַׁוֵּי פוּרְקָן לְעַמִּי וּלְרַשִּׁיעֵי
אַסְהֵיר בִּישׁוּתָא לְהוֹן׃ ז מִלִּין
דַּיְיָ מֵרַיָּא דַכְיָן סִימָא סְנִינָא
בְּכוּרָא עַל אַרְעָא זְקִיק שְׁבַעְתֵּי
זִמְנִין׃ ח אַנְתְּ יְיָ תִּנְטְרִנּוּן
לְצַדִּיקַיָּא תִּנְצְרִנּוּן מִן דָּרָא
בִּישָׁא הָדֵין לְעָלְמִין׃ ט חֲזוֹר
חֲזוֹר רַשִׁיעַיָּא מְהַלְכִין כַּעֲלוּקָא
דְּמָצְצָא דְמֵיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא׃
א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃
ב עַד אֵן יְיָ תַּשְׁלְיַנַּנִי לְעָלְמִין
עַד אֵן תִּטְמוֹר זִיו אַפָּךְ מִנִּי׃
ג עַד אֵן אֲשַׁוֵּי מַרְכָּא בְּנַפְשִׁי
דְוָנָא בְּלִבְבִי יְמָם עַד אֵן יִתְרָם
בְּעֵל דְּבָבִי עֲלָי׃ ד אִסְתַּכַּל
וְקַבֵּל צְלוֹתִי יְיָ אֱלָהִי אַנְהִיר
עֵינַי בְּאוֹרַיְתָךְ דִּלְמָא אֶחוֹב וְאֶדְמוֹךְ עִם חַיָּבֵי מוֹתָא׃

תהלים

אָדָם׃ ג שָׁוְא ׀ יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
שְׂפַת חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ׃
ד יַכְרֵת יְהוָה כָּל־שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן
מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת׃ ה אֲשֶׁר אָמְרוּ ׀
לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי
אָדוֹן לָנוּ׃ ו מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת
אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה
אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ׃ ז אִמֲרוֹת
יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף
בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם׃
ח אַתָּה־יְהוָה תִּשְׁמְרֵם תִּצְּרֶנּוּ ׀ מִן־
הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם׃ ט סָבִיב רְשָׁעִים
יִתְהַלָּכוּן כֻּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם׃
יג א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב עַד־אָנָה יְהוָה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח
עַד־אָנָה ׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי׃
ג עַד־אָנָה ׀ אָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי
יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם עַד־אָנָה יָרוּם
אֹיְבִי עָלָי׃ ד הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָה
אֱלֹהָי הָאִירָה עֵינַי פֶּן־אִישַׁן הַמָּוֶת׃

רשי

המקומות אשר אנכי מתחבא שם ומגידים לשאול הלא דוד מסתתר עמנו (לקמן נד) : (ג) בלב ולב . בשני לבבות לי מראים שלום ויש שנאה טמונה בלבבם : (ה) ללשוננו נגביר . בלשוננו נתגבר : (ו) משד עניים . מחמת שוד עניים הנשדדים על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב ומחמת אנקת אביונים יאמר ה' עתה אקום לעזרתם : אשית בישע יפיח לו. אשיתם בישע ידבר עליהם . יפיח. ל' דבור הרבה יש בספר משלי ובחבקוק ויפיח לקץ ולא יכזב ומנחם פתר אותו לשון מוקש כמו (לקמן קכ"ד) הפח נשבר : (ז) אמרות ה' אמרות טהורות . הן שיש יכולת בידו לקיימם אבל אמרות בני אדם אינם אמרות שהם מתים ואין בידם לקיים : טהורות . ברורות ומתקיימות כל מה שמבטיח עושה והרי הבטיחני ישועה ומלכות : כסף צרוף . הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ : בעליל. ל' גילוי הוא בלשון המשנה בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל כו' ויש מפרשים בעליל ל' מעלה וכן פירושו כסף צרוף בעליל לארץ . כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי כור המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח . ל"א בעליל כמו עלי (משלי כז) בתוך הריפות בעלי והוא שם כלי שכותשין בתוכו וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הזהב והכסף וזה אינו נראה לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו שקורין פילאק"ן בלעז . ל"א בעליל ל' בעל יד כלומר אדון הארץ ושבח המלה כנגד השם וגם תרגום יונתן הוא לשון אדנות ואמר כי אמרותיו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם (סא"א) : (ח) תשמרם . לאותם עניים ואביונים הנרדפים מן הדור זו שהם דלטורין : מזוקק שבעתים. מדרש אגדה יש ומיושב על הסדר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה במ"ט פנים לכל צד וזהו שבעתים והיה דוד מתפלל עליהם רבש"ע ראה כמה תורתך ואמרתך ברורה ומזוקקת שבעתים בלבם אתה ה' תשמרם שמור אותם בלבם תצרנו מן הדור הזה שלא ילמדו דרכיהם להיות דלטורין : (ט) סביב רשעים יתהלכון . לטמון מוקשים להכשילני : כרום זלות לבני אדם . מקנאתם שעינם רעה בגדולתי שנלקחתי מאחרי הצאן למלך וזהו פתרונו כרום זלות לבני אדם כשמתרוממם איש הזולל בעיני ב"א וזהו דוגמא האמור במקום אחר אבן מאסו הבונים (לקמן קיח) ומדרש אגדה פותרו על ישראל לעתיד לבא כשיתרוממו ומנחם פתר כרום זלות לבני אדם כראם הזולל לאכול בני אדם ויהיה כרום כמו רום וראם וזולת כמו זולל וסובא (דברים כא) וכן פתרונו סביב רשעים יתהלכון סביבות העני הולכים רשעים לבלעו תכם כרום זלות לבני אדם : (ב) עד אנה. ד' פעמים כנגד ארבעה גליות ובשביל כל ישראל נאמר : (ד) פן אישן המות . שהמיתה נקראת שינה ויישנו שינת עולם (ירמיה נא) :
אמר

הסרסים . חלקות ג' וסי' דברו לנו חלקות. שפת חלקות בלב ולב ידברו . יכרת ה' כל שפתי חלקות : עתה אקום ב' וסי' אשית בישע יפיח לו . עתה ארומם : אתה ה' ג' ר"פ וסי' אתה ה' תשמרם . אתה ה' לא תכלא רחמיך ממני . אתה ה' לעולם תשו : סביב ג' ר"פ וסי' בסוף יחזקאל : בלבבי ג' וסי' והקימתי לי כהן נאמן . ככל אשר בלבבי עשית דיהוא. אנה אשית עצות : איבי ז' וסי' וחשלתי את איבי. המצאתני איבי . עד אנה ירום איבי . פן יאמר איבי יכלתיו . כי לא יריע איבי יהי כרשע איבי. אשר טפחתי ורביתי :

תולדות אהרן יכרת ה'. ערכין טו (אבה טו) : משוד עניים . סנהדרין ז : אמרות ה'. ר"ס כא עקרים מא פ"ח : (כסף צרוף . ר"ס נז) : סביב רשעים. ברכות ו :

מצודת ציון

אפסו וכלו : (ד) גדולות . חשובות ויקרות כמו אשה גדולה (מ"ב ד') : (ו) משד . ענין עושק : מאנקת . ענין צעקה כמו אנקת אסיר (לקמן ע"ט) : (ז) בעליל . במקום מגולה ובמשנה בין שנראה בעליל (ר"ה כ"א) : לארץ . כמו בארץ : (ט) כרום . כמו כראם והוא מין החיה : זלות . מלשון זולל ורעבתן : יג (ב) עד אנה . עד מתי : נצח . לעולם : (ה) יכלתיו . מל' יכולת וכח :

מצודת דוד

ולא ימצא מי למחות ביד שאול וללמוד עלי זכות בפניו : פסו . כלו אנשי אמונה וידברו עלי כזב בפני שאול : (ג) שוא ידברו וגו' . מה שמדברים רעות המה שוא כי לא כן עם מחשבותם : בלב ולב ידברו . כאלו הלשון מדבר בשליחות לב האחד והלב השני כל עמו : (ד) יכרת ה' . מתפלל שיכרית ה' בעל שפתי חלקות והלשון המדברת דברים חשובים ויקרים בכדי לרמות: (ה) ללשוננו . בלשוננו המדברת גדולות נגביר על כולם כי נוכל לרמותם: שפתינו אתנו. הלא בפתינו ברשותינו ונוכל לדבר בהם דברי שקר הפוך מה שבלב כי מי אדון לנו למחות לבל לדבר כ"א הדבר שבלב כי מי יודע מה שבלב : (ו) משוד . מחמת השוד שעושים לעניים ע"י ערמתם: מאנקת. הצועקים על השוד: אקום. להפרע מהם : אשית בישע יפיח לו . כאלו אמר אשית ישע ביפיח לו ר"ל אושיע את הבא לאבד את הרשע בהפחת רוח בעלמא : (ז) אמרות ה' . הלא אמרות ה' המה טהורות ככסף הנצרף במקום מגולה במעבה האדמה פעמים רבות שאז היא טהורה מבלי סיג וכן אמרי ה' לא יפול מה מהם ארצה כי כן יהיה שיתן כח ביד המאבד את הרשע : (ח) תשמרם . את האביונים : תצרנו . תשמור כל אחד לעולם מידי אנשי הדור ההוא : (ט) סביב . כי הרשעים הולכים סביבות האביון ללכדו כמו הראם הזולל אשר סובב הולך לטרוף בני אדם ולזה אין שמירה להאביון כ"א על ידיך : יג (ב) עד אנה . עד מתי אהיה נד ומטולטל וכי תשכחני נצח : (ג) אשית עצות . אשים עצות איך להמלט מן היגון אשר בלבבי כל היום : (ד) הביטה . ראה בעניי ועננו : האירה עיני . להתחכם בעצה מועלה להנצל מיד האויב כי פן אהיה
נלכד

רשי

(א) אמר נבל בלבו וגו'. שני מזמורים אמר דוד בספר זה בענין א' הראשון על נבוכדנצר והשני (לקמן נג) על טיטוס הרשע זה נתנבא על נבוכדנצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו ואין א' מכל חיילותיו מוחה בידו : אין אלהים. ואעלה על במתי עב (ישעיה יד) : השחיתו התעיבו עלילה. מעללים : (ג) הכל סר וגו'. אין איש בחיילותיו מוחה בידו : נאלחו. נהפכו לקלקול: (ד) הלא ידעו. הלא סופס ידעו מה שעלתה בהם : אוכלי עמי. זרעו של נבוכדנצר : אכלו לחם. עשו משתה (דניאל ה) בלשצר מלכא עבד לחם רב : ה' לא קראו. לא חשבוהו לא זכרו כפלאותיו ונוראותיו במשתיהם ונשתמשו בכליו : ורבותינו פירשו כל שלא היה גוזל את ישראל לא היה טועם טעם ערב במאכלו. אוכלי עמי נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טע' מאכל ערב : (ה) שם פחדו פחד. שנשתלם גמולו לבלשצר וכו' : כי אלהים בדור צדיק. בדורו של יכניה שהיו צדיקים : (ו) עצת עני תבישו. אתם אומרי' שעצתם של ישראל בושה על שהם בוטחי' בה' כי ה' מחסהו : (ז) מי יתן. אז יקרב היום שיתן מציון ישועת ישראל ואז יגל יעקב וישמח ישראל : (ג) לא רגל על לשונו. אנקוש"א בלעז כמו וירגל בעבדך (ש"ב יט) מזמור זה להודיע מדת חסידות : ודובר אמת בלבבו. הטוב שהוא אומר בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב (סא"א) : וחרפה לא נשא. רפורט"א בלע"ז : על קרובו. אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש ענשו כמשפט ולא נשא עליו חרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומר כך עבר פלוני קרובך ותפית עליו : (ד) נבזה בעיניו נמאס. מי שהוא נבזה ברשעתו נמאס בעיניו של צדיק כגון חזקיהו שגירר עצמו' אביו בבזיון

תולדות אהרן אמר נבל. ברכות יב יבמות סג : אוכלי עמי. סנהד' קד : עצת עני. עקרים מד פמ"ו זוסר אמור : מי יגור. מכות כד עקרים מג ס"ל : הולך תמים. עקידס שער ק' : נבזה. סנהדרין מז מכות כד :

תהלים

ה פֶּן־יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ כִּי אֶמּוֹט׃ ו וַאֲנִי ׀ בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָמַל עָלָי׃

יד א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה־טוֹב׃ ב יְהוָה מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים׃ ג הַכֹּל סָר יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב אֵין גַּם־אֶחָד׃ ד הֲלֹא יָדְעוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם יְהוָה לֹא קָרָאוּ׃ ה שָׁם ׀ פָּחֲדוּ פָחַד כִּי־אֱלֹהִים בְּדוֹר צַדִּיק׃ ו עֲצַת־עָנִי תָבִישׁוּ כִּי יְהוָה מַחְסֵהוּ׃ ז מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב יְהוָה שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל׃

טו א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה מִי־יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי־יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ׃ ב הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ׃ ג לֹא־רָגַל ׀ עַל־לְשֹׁנוֹ לֹא־עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחֶרְפָּה לֹא־נָשָׂא עַל־קְרֹבוֹ׃ ד נִבְזֶה ׀ בְּעֵינָיו נִמְאָס

ו' פסוקים אין אין במצעות פסוק וסי' נמסר בישעיה סי' מ' ובירמיה סוף סי' ח' : ישועת ה' פתחין בקריאה וסי' התיצבו וראו את ישועת ה'. חשף ה' את זרוע קדשו לעיני. מי יתן מציון ישועת ישראל ק:מאה. אבר חסדו ואמונתו. לא לכם להלחם כזאת : ודובר ה' וחסר בקריאה וסי' פועל צדקות ודבר מישרים. ודבר

תרגום

ה דלמא יימר יצרא בישא אשלטתיה מעיקי ירננון מטול אסטי מארחתך : ו ואנא בטובך אתרחצית ירנן לבבי בפורקנך אשבח קדם יי מטול דפריע עלי טבתא : א לשבחא ברוח נבואה על דוד אמר שטיא בלבביה לית שולטנא דאלהא בארעא חבילו עובדיהון ורחקו טבתא ואשכחו עלא לית דעבד טב : ב יי משמיא אודיק על בני נשא למחמי אין אית משכיל תבע אולפן מן קדם יי : ג כולהון זרו לאחורא כחדא אתרשלו לית דעבד טב אפילו לית חד : ד הלא ידעו כל עבדי שקר סעדי עמי סעדו לחמא שמא דיי לא בריכו : ה תמן דחלו דחלא מטול דמימרא דיי בדרא דצדיקי : ו מלכת עניא תבהתון מטול דשוי ביי סבריה : ז מן ירחיש מציון פורקנא דישראל כד יתיב יי גלות עמיה ירנן יעקב יחדי ישראל : א תושבחתא לדוד יי מן חמי למדר במשכנך מן חמי למשרי בטור בית מקדשך : ב דמהליך בשלימתא ועבד צדקתא וממלל קושטא בלבביה : ג לא אכל קורצין בלישניה לא עבד לחבריה בישותא וכסופא לא סובר על קריביה : ד רשע באנפוי

אבן עזרא

השמות ככח הפעלי' : (ה) פן יאמר. יכלתיו. יכול פועל עומד ע"כ כמו יכלתי לו כמו ויזעקו ואליך או לך : (ו) ואני. ואין לי חסד שאבטח בו כי אם בחסדך ולמען זה הבטחון יגל לבי : (א) למנצח. אמר נבל. הפך חכם בעבור שידמה שאין אלהים בעבור זה השחיתו דרכם והתעיבו מעלליהם כמו ובעלילותיך אשיחה אין עושה טובה : (ב) ה'. השקיף. בעבו' היות כבודו במקום עליון והוא השמים וזה דרך משל כי הוא יודע הכל ודרך כל : (ג) הכל סר. מהדרך הישר : יחדו נאלחו. כמו נשחתו : אין גם אחד. אפילו אחד כמו גם בשחוק יכאב לב גם לרעהו ישנא רש ואלה הרשעי' שהם השוכאי' את ישראל והעד אכלו עמי : (ד) הלא ידעו. יתמה כלומר הלא ידעו אלה פעלי און בעוד שאכלו עמי כאילו אכלו לחם ולא אמרו כי השם נתן להם כח על דרך ידינו רמה וזה הוא ה' לא קראו : (ה) שם. במקום שאכלו שם עמי פחדו בצרה שבאה עליהם עד שידעו כי השם בעזרת דור צדיק כמו לעזרת ה' בגבורים : (ו) עצת עני. הוא ישראל וכל עצתי היא כי ה' מחסהו : (ז) מי. טעם מציון כמו מטה עזך ישלח ה' מציון ומציון יסעדך בעבור היות הכבוד עם הארון בימי דוד ויתכן שנשבו אנשים מישראל או היא לעתיד ויהיה הטעם מציון ישוב הכבוד ומי יתן כדרך מי יתן כל עם ה' נביאי' : (א) מזמור. ה' מי יגור באהלך. ביתך וכמוהו איש לאהליך ישראל : בהר קדשך. הר המוריה או הר ציון קודם שיודע כי הוא הר המורי' בשכון הארון בציון בבית שהכין לו דוד ככתוב בדברי הימים : (ב) הולך. זו תשובת מי יגור באהלך : תמים. תאר והמתואר חסר הולך בדרך תמי' בעניניו ודבריו : ופועל צדק. עם חביריו : ודובר אמת בלבבו. והוא כל האדם : (ג) לא רגל על לשונו. כמו וירגל בעבדך הטעם לגלות המסתרים כדרך המרגלים : לא נשא. על דרך לא תשא שמע שוא ויש אומרים לא עשה דבר שיחרפו בו קרוביו : (ד) נבזה. קשור בעיניו גם נמאס והטעם כי עוכד השם כל

מצודת ציון

יד (א) נבל. אדם פחות ושפל : עלילה. פעולה : (ב) השקיף. ענין הבטה : (ג) נאלחו. נבאשו כמו נתעב ונאלח (איוב ט"ו) : גם. הוא כענין אפילו : (ז) בשוב. ענין ההשקט כמו בשובה ונחת (ישעיה ל'): שבות. מלשון שבי : טו (ג) רגל. ענין רכילות ונה"ר כמו וירגל בעבדך (ש"ב י"ט) : לא נשא. לא

מצודת דוד

נלכד בידו ואיש שינה המות כי יאבד נפשי : (ה) פן יאמר. אם לא למעני יעשה פן יאמר האויב יכלתיו ורמה ידי וצרי ישמחו כאשר אהיה נוטה ליפול בארץ : (ו) ואני. מעולם כאשר בטחתי בחסדך היה לבי שמח בהישועה הבאה ממך : אשירה. גם עתה אשירה לה' כאשר יגמול עלי חסדו : יד (א) אמר נבל. נבוזראדן המחריב את בית המקדש אמר בלבו אין אלהים הכל לפי המקרה : השחיתו. הוא ועמו ואמר הכל בלשון עבר כי במראה הנבואה רואה כאלו כבר עשו : התעיבו עלילה. עשו מעשים תעובים ואין בהם מי שיעשה טוב : (ב) השקיף. לראות במעשה העם ההוא : היש משכיל. למחות בדבר : דורש. להיות דורש וחוקר את אלהים ר"ל לדעת שיש אלהים בוחן מעשיהם : (ג) הכל סר. כולם סרו מדרך הטובה : יחדיו. כולם יחד קלקלו מעשיהם : (ד) הלא. ר"ל איך יאמרו אין אלהים הלא יש לדעת לפעלי האון שמה באוכלים את עמי כמו באוכל את הלחם הוא בעבור אשר עמי לא קראו לה' : (ה) שם. שהרי שם בירושלים עצמה בעת בוא אליה סנחריב הלא פחדו שם פחד כי נפלו פגרים מתים ואח"ז שנבוכדנאצר עצמו היה עמהם והיה מאותם שנשתיירו : כי אלהים. הפחד ההוא היה על כי ה' היה בהדור ההוא שהיה דור צדיק אבל בימי נבוכדנאצר היו רשעים ולזה לא עזרם ה' אבל אין דבר נופל במקרה : (ו) עצת עני. אתם מביישים עצת עם עני שאומר בעצתו אשר ה' מחסהו כי תכהו לומר אין אלהים : (ז) מי יתן. הלואי שתבוא מהרה תשועת ישראל המוכן בציון : בשוב. בעת אשר ישקיט ה' את בני השבים ר"ל שיהיה ניכר לכל אשר ה' השקיטם : יגל. אז ישמחו כי הגליהו בעונם להשית בס' ובעל כרח' יודו להם : טו (א) מי יגור. כאלו שואל אתה ה' מי הוא הראוי לדור באהלך וזהו בית המקדש כי אין כולם ראוים וכמ"ש מי יעלה וגו' רמום אגרי (ישעיה לג): הולך תמים. כאלו משיב ההולך בדרך תמים וכו'

סוס

אבן עזרא

כל מצוה שאמר וכל טוב שעשה נבזה ונקל הוא בעיניו כנגד מה שהוא חייב לעשות לכבוד בוראו וככה משפט הצדיקים שיבקשו לעלות אל מעלת קדוש ממנו ונכבד ואמר יכבד כנגד נבזה : נשבע להרע. נפשו כמו לנוס כי יכחיש הבשר: (ה) כספו . אמר לא לקח כנגד לא נתן וזה הוא לשפוט דין עול : עושה אלה . טולל מצות עשה ומצות לא תעשה כמו לעשות את יום השבת כי הטעם כדרך תיקון כמו וימהר לעשות אותו : (א) מכתם . מזמור נכבד כמו כתם פז או נועם פיוט שתחלתו מכתם: שמרני אל . וטעם שמרני כי חסיתי בך שמרני כי אתה ה' והטעם גבור שתוכל להושיעני : (ב) אמרת . אומר לנפשו כבר הודית כי השם הוא אדוניך ואת חייבת לעובדו ואם לא ייטב לך על דרך אל תהיו כעבדים ויאמר רב שלמה הספרדי בתפילותיו הנה לך לא לי עמדי לפניך ולשם כבודך לא לשכר פעולתי. אמר רבי משה טובתי איננו חיוב עליך כי איני ראוי לכך כמו הקדושים אשר בארץ המה ולפי דעתי שהוא מבקש רחמים מהשם שייטיב לקדושים אשר בארץ המה והוצרך לומר אשר בארץ כי הקדושים הם המלאכים כמו וכל קדושים עמך והרבה עצבון לאשר לא יעבדוך רק יעבדו אחרים על כן ירבו עצבותם לקדושים והנה טובתי כל עליך רק תן הטוב לקדושים ואדירי ארץ אשר כל חפצי בם ופירושו כל רצוני להיות כמותם וכמפרש לקדושים על האבות איננו מטעם המזמור: (ד) ירבו עצבות' אחר מהרו . אשרי אחר מהרו והוא מגזרת מהר ימהרנה אשר יתקשרו אל עם אחר רק אני לא אסיך נסכיהם שהם מעורבי' בדם זבחיהם ואפילו שמותם לא אזכירם בפי : (ה) וכוסי . כמו חלקי מגזרת תכוסו על השה וכמוהו לעיל מכם כוסם ולהיותו משקה כמו כוסי רויה איננו נכון ומלת תומיך שבט כי מולא רוח כמו מוציא ולהיותו כמשקל מושיב רחוק מאד: (ו) חבלים. לשון חלקים כמו יוסף חבלים ובנעימים תאר כמו הנאהבים והנעימים ותחסר מקומות והוא דרך משל אמר רבי משה כי אף נחלת כמו נחלתי ועוד אפרש דעתי בנחלת עזי וזמרת יה והנכון בעיני שהוא סמוך אל השם כדרך במורקי יין : (ז) אברך . ואת העצה היתה ממנו תחלה כי הוא המלמד אדם דעת וטעם בלילות בהתבודדו מעסקי העולם וכליותי רמז לכוחי התולדה שהם בסתר כמו הכליות וטעם יסרוני שחשב בלבו כל הקורות להולכים מן העולם הזה ע"כ נוסר : שויתי. העצה והמוסר הביאוהו לשום השם לנגדו יומם ולילה והנה נשמתו

תרגום

ובסיר וית דחליא דיי מוקיר דיומי לאבאשא לגרמיה ולא משלחף: ה סימיה לא יהב בחבוליא ושוחדא על זכאה לא קבל דעביד אלין לא יזוע לעלמא: א גליפא תריצא לדוד נטר יתי אלהא מטול דסברית במימרך: ב מליכת אנת נפשי קדם יי אלהי אנת ברם טיבתי לא מתיהיבא בר מנך: ג לקדישיא די בארעא הנון הודעו כח גבורתי מן שרויא וגותנין בעובדיהון טביא כל רעותי טבא בהון: ד מסגן צלמניהון מן בתר כן מוחן לקרבא קורבניהון לא אקבל ברעוא נסוכיהון ודסקורבניהון ולא אדכר שומהון על ספותי: ה יי מוהבית כלידי וחולקי אנת תסובר עדבי: ו עדבין נפלו לי בבסימתא אוף אחסנתא שפירא עלי: ז אברך ית יי דמלכנני אוף בליליא דדאן לי כוליתי: ח שויתי

תהלים

ואת־יראי יהוה יכבד נשבע להרע
ולא ימר: ה כספו לא־נתן בנשך
ושחד על־נקי לא לקח עשה־אלה
לא ימוט לעולם:

טז א מכתם לדוד שמרני אל
כי־חסיתי בך: ב אמרת ליהוה
אדני אתה טובתי בל־עליך:
ג לקדושים אשר־בארץ המה ואדירי
כל־חפצי־בם: ד ירבו עצבותם אחר
מהרו בל־אסיך נסכיהם מדם ובל־
אשא את־שמותם על־שפתי:
ה יהוה מנת־חלקי וכוסי אתה תומיך
גורלי: ו חבלים נפלו־לי בנעימים
אף־נחלת שפרה עלי: ז אברך את־
יהוה אשר יעצני אף־לילות יסרוני
כליותי: ח שויתי יהוה לנגדי תמיד

ו' פתחים · ל' חס' · ב' פסוקים לא לא לא · ל' · ד · קל"ד. ל' · ג' מ"ל · ל'. ל' · ל' · ל' מ"ל וחד כוסי. ל"י · ל' וחד בגורל · ל'. ל'

רשי

כבזיון : נשבע להרע . לעצמו ולא ימיר שבועתו ק"ו שאינו ממירה בדבר שאינה לרעתו : ושוחד לא לקח . על עני להרשיעו בדין להטות משפטו ועוד פירשוהו רבותינו לא לקח שוחד על נקי לנקותו בדינו ק"ו שאינו לוקח שוחד להטות המשפט : לא ימוט . הוא ראוי לגור באהליך (סא"א) : לא ימוט לעולם . אם ימוט אין מוטתו מוטה לעולם אלא מתמוטט ועולה : (א) מכתם לדוד . אמרו רבותינו לדוד שהי' מך ותם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ואין שיטת המקרא נופל על המדרש כאן . יש מזמור שנאמר בו לדוד מכתם . שם יש לפרש שיר זה לדוד שהי' מך ותם אבל כאן שנאמר מכתם לדוד אין לפרשו כן ואומר אני שהוא אחד מן שמות מיני נעימות הזמר וחלוק בנעימות השיר . ד"א מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם שמשמעו דבר זה היה רגיל לומר דוד שמרני אל כי חסיתי בך וסי' לו כעטרה שנא' (לעיל ה) ה' כצנה רצון תעטרנו(סא"א): (ב) אמרת לה' אדני אתה וגו'. לכנסת ישראל אמר דוד יש עליך לומר לה' אדון אתה וידך על העליונה לכל הבא עלי . ד"א אמרת לה' אדני אתה . לנפשו הי' אומר וכן מצינו דוגמתו (ש"ב יד) ותכל דוד ופתרונו ותכל נפש דוד אף כאן אמרת נפשי לה' את נפשי יש עליך לומר כן להקב"ה (סא"א): טובתי בל עליך . טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני כי לא בצדקתי אתה מטיב לי : (ג) לקדושים אשר בארץ המה . בשביל הקדושים אשר המה קבורים בארץ אשר התהלכו לפניך באמת : ואדירי כל חפצי בם . הם האדירים אשר כל חפצי בם וכל צרכי נעשים בשבילם : (ד) ירבו עצבותם וגו'. כל זה אמר לה' ירבו עצבותם של כופרים בך המהירי' וחרידי' לעבודת אל אחר. ל"א מהרו לשון מוהר דואירנ"ט בלעז : בל אסיך נסכיהם מדם . אני לא אהיה כמותם לזרוק דם לע"ג ולא אשא שם ע"ג על שפתי : (ה) ה' מנת חלקי וכוסי . כל טובתי הימנו . לשון אחר וכוסי ותשבוני כמו (שמות יב) תכוסו על השה וכן חברו מנחם : אתה תומיך גורלי . אתה הוא אשר הניחות ידי על החלק הטוב שנאמר החיים והמות נתתי וגו' ובחרת בחיים (דברי' ל) כאדם האוהב אחד מבניו ומניח ידו על החלק הטוב ואומר את זה ברר לך : תומיך השפלת ידי על הגורל ל' ימך המקרה (קהלת י) ישפל. כך הוא נדרש בספרי . וגם יש לפותרו לשון תמיכה למדרש האגדה כמו ויתמוך יד אביו וגו' (בראשי' מח) : (ו) חבלים נפלו לי בנעימים. כשנפל לי הגורל להיות בחלקך חבל נעים הוא זה אף עלי שפרה נחלה כזו : (ז) אברך את ה'. עד כאן ניבא דוד על כנסת ישראל שתאמר כן ועכשיו אומר ואני גם אני אברך את ה' אשר יעצני לבחור בחיים וללכת בדרכיו: אף לילות יסרוני כליותי . ליראה אותו ולאהבה ורבותינו פירשוהו על אברהם אבינו שלמד תורה מאליו עד שלא נתנה תורה אף אנו צריכין ליישב המקראות על סדרן : (ח) שויתי ה' לנגדי תמיד . בכל מעשי שמתי מוראו לנגד עיני ולמה

תמים יתעבו . ודבר אמת בלבבו . ודבר ישרים יאהב . ודבר שלום לכל זרעו : נמאס ב' קמץ וסי' כסף נמאס קראו . נבזה בעיניו נמאס : ימיר ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' לא יחליפנו ב' בו . חלק עמי ימיר. נשבע להרע . בתרא חסר : אמרת ז' וסי' וזאת אלית וגם אמרת באזני . אין רואני . ברב דרכך יגעת . דברתי אליך בשלותך · צור את אמרת אני כלילת יופי . ועם האמהות אשר דשמואל . אמרת לה' ארני אתה :

תולדות אהרן כספו. מכות כד ב"מ עא (ב"מ י) : עושה אלה . עקידה שער יז כל המזמור: אמרתי לה'. מנחות נג : טובתי . מנחות נג (ברכות ט) : לקדושים. אבות יג : בל אסיך . סנהדרין ע : (ה' מנת . פסחים לז) : שויתי ה'. שם כא (ברכות ד) :

מצודת ציון

לא בטיל : (ד) ימיר . מלשון תמורה והלוף : (ה) בנשך . ברבית : טז (א) מכתם . מלשון כתם והוא כזהב בטוב ורצה לומר שהיה המזמור הזה חביב לפניו ככתם : (ד) מהרו . ענין מתן כמו במוהר כבתולות (שמות כ"ב) : אסיך נסכיהם. ענין זריקה : (ו) חבלים . כן יקראו ממחוזות וכן מחבל בני יהודה (יהושע י"ט) ע"ש כי בחבל יחולק נחלה : שפרה . ענין היופי כמו

מצודת דוד

הוא הוא אשר יגור בה : בלבבו . מאמת מחשבת לבו לדבר מצוה : לא רגל . לא הטיל על קרובו דבר חרפה : (ד) נבזה . אדם הנבזה הוא נמאס בעיניו ולא יחניף למי : להרע . לענות נפשו : (ה) על נקי . להטות דין הנקי : לא ימוט לעולם . לא ינטה לנפול כי את הטוב עבה וממילא ראוי הוא לשבת בבית המקדש כי חפץ בו ה': טז (ב) אמרת . אתה נפשי אמרת על ה' שהוא אדון הכל והכנעת לו : טובתי. הטובה שאתה עושה לי אינה מוטלת עליך כי הכל בחסד : (ג) לקדושים . הכנעני עוד לאנשים הקדושים אשר המה בארץ ולהאדירים ביראת ה' כי כל חפצי בהם לי בזכותם : (ד) אחר מהרו. ר"ל אבל הרשעים המרבים מוהר להקריב זבחים לגלולים ירבו עצבותם על ידיך כי תרדפם להעציב לבם ולא אכניע להם : בל אסיך . לא אזרוק דם לגלולים כמוהם ואף לא אזכיר שמם בשפתי : (ה) ה' מנת חלקי . הוא המנה הניתן לחלקי ר"ל בו אני מאמין : וכוסי. הוא המנה הניתן בתוך כוסי וכפל הדבר במ"ש : תומיך . תמכת בידי להניחה על הגורל ההוא ר"ל עוררת לבי להאמין בך ואמר במשל כדרך האב הסומך יד בנו החביב לו ומניחה על חלק היפה לומר את זה ברור לך : (ו) חבלים. המחוזות אשר נפלו בחלקי הם המיוחדים בהדברים הנעימים ר"ל האלהים אשר בחרתי בו הוא האל המיוחד : אף נחלת . הנחלה שבחרתי יפה הוא בעיני וכפל הדבר במ"ש : (ז) אשר יעצני. בעבור שיעץ אותי לקבלו לאלוה: אף לילות . כאשר הוא יעץ אותי כן אף כליותי מיסרות ויועצות אותי ע"ז בלילות שהיא עת אשר הלב פנוי ממחשבה הטורדת : (ח) שויתי ה'. תמיד

רש"י

ולמה כי מימיני הוא תמיד לעזרני לבל אמוט. ד"א שויתי ה' לנגדי תמיד ס"ת היה עמו לקרות בו כל ימי חייו וזה שאמר מימיני בל אמוט ע"ש התורה שנתנה בימינו שאני עוסק בה ולפיכך בל אמוט (סא"א): (ט) לכן שמח לבי וגו'. לפי שאני בוטח כי לא תעזוב נפשי לשאול שהרי בעון עבירה גדולה שהיתה בידי בשרתני נס ה' העביר חטאתך (ש"ב יב) ק"ו שמעתה לא תעזבני לסור ממך: (יא) תודיעני ארח חיים, לשון עתיד הוא ואינו לשון תפלה: שבע שמחות. שמחה שאין לה קץ ותכלה היא השמחה של עתיד (סא"א): את פניך. שמחות אשר לפניך בכת הקרובה לך: (ב) מלפניך משפטי יצא. עבירות שבידי שאני ראוי להשפט עליהם ביסורין יצאו מלפניך ולא יבואו לפניך בדין: עיניך תחזינה מישרים. אם יש בידי זכיות בהן תחזינה במישרים עיניך: (ג) בחנת לבי וגו'. ידעתי כי יש עבירה בידי ואם משפט עונשי יצא לפניך לא אצדק בדין אשר כבר בחנת לבי: פקדת לילה. לעת הערב כשון בת שבע שנא' ויהי לעת ערב ויקם דוד וגו' (ש"ב יא). צרפתני. נסיתני: בל תמצא. לא מצאת בי חפצך: זמותי בל יעבר פי. אם תעלה עוד במחשבתי ליבחן לפניך בל יעבר פי לומר עוד בחנני ונסני כמו שאמרתי כבר כמו שנא' (לקמן כו) בחנני ה' ונסני שאמר דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרים אלהי אברהם ואין אומרים אלהי דוד אמר לו אני בחנתיו בי' נסיונות ונמצא שלם אמר בחנני ונסני כדאיתא במסכת שבת: (ד) לפעלות אדם בדבר שפתיך וגו'. תמוך אשורי וגו' מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אני שמרתי בשביל דבר שפתיך ארחות פריץ לנטות מהם שלא אלך בהם אך לתמוך אשורי תמיד במעגלותיך ולא נמוטו מהם פעמי. פירוש אחר לפעולת אדם כדבר שפתיך וגו' לפי שצריך אדם להשתמר בפעולותיו לפי ישרת דבר שפתיך אשר אמרת לא תנאף אני שמרתי ארחות פריץ אעפ"י שפשעתי שלא כראוי בטובתך:
(ה) תמוך אשורי וגו'. מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול את המישרים תחזינה עיניך והמשפט מלפניך יצא: (ו) כי תענני אל. כי בטוח אני שתענני
(ז) הפלא חסדיך. דשיבר"א בלע"ז כמו ונפלינו אני ועמך (שמות לג) מושיע בימינך את החוסים בך ממתקוממים עליהם הפלא חסדיך מושיע חוסים הרי זה מקרא הוא
מסורס הפלא חסדיך להושיע בימינך את החוסים וגו': (ח) כאישון.

תהלים

כי מימיני בל־אמוט: ט לכן ׀ שמח לבי ויגל כבודי אף־בשרי ישכן לבטח: י כי ׀ לא־תעזב נפשי לשאול לא־תתן חסידך לראות שחת: יא תודיעני ארח חיים שבע שמחות את־פניך נעמות בימינך נצח:

יז א תפלה לדוד שמעה יהוה ׀ צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה: ב מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים: ג בחנת לבי ׀ פקדת לילה צרפתני בל־תמצא זמתי בל־יעבר־פי: ד לפעלות אדם בדבר שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ: ה תמך אשרי במעגלותיך בל־נמוטו פעמי: ו אני־קראתיך כי־תענני אל הט־אזנך לי שמע אמרתי: ז הפלה חסדיך מושיע חוסים ממתקוממים בימינך: ח שמרני כאישון בת־עין בצל

תרגום

ג' · ב' בתרי לישנ' · י"א בטעם · יתיר י' · ל' · ג' וחס' י' · כ' · א' · י"ו · ל' וחד פעלות · ב' וכוליה כן · ל' וחס' · ב' חד כתוב א' וחד · ל' ומ"ל · ג' מ"ל

יי לקובלי תדירא מטול דשכנתיה שריא עילא אזוע: ט בגין חדא לבי ורנן איקרי אוף בשרי ישרי לרוחצן: י מטול דלא תשבוק נפשי לשיול לא תמסור זכאך למחמי בשחיותא: יא תהודע לי אורחא דחיי סובעא דחדותא קדם אפך בסימתא בימינך לעלמין: א צלותא לדוד קביל יי פגיעתי בצדקה אצית שבוחי תצלי אודנך לצלותי בדלא ספותי נכלא: ב מן קדמך דיני יפוק עינך תחוין תריצותא: ג בחנתא לבבי אסערתא עלי בליליא סננתא לי לא אשכחתא שחיתא חשבית בישותא לא עבר פומי: ד ברם אכסנתא על עובדיהון דבני נשא במימר ספותך אנא נטרית ארחות חציפא: ה סעד אסתורי בהליכתך דלא יזועון רגלי: ו אנא קריתי יתך מטול תקבל צלותי אלהא צלי אודנך קביל צלותי: ז פריש טבותך פריקהון דסברי מן מן דקימין עליהון באידא דימינך: ח נטר יתי כגלגול די במציעות עינא בטולא

אבן עזרא

נשמתו דבוקה בבוראה טרם הפרדה מעל גויתה ובעבור ששויתי השם לנגדי מימיני לא אמוט שיסור מהדרך הישרה: (ט) לכן. לבי. הוא שכל הדעת וכבודי. הנשמה: אף בשרי. הגוף והטעם כי אחר שהוא דבק בכח עליון תעלוז נפשו וכח הדבקו בו ישמרט מתחלואים בהשתנות העתיד על כן ישכון גופו בעולם הזה לבטח: (י) כי. הזכיר סבת גילת הנשמה כי לא תמות ותאבד: (יא) תודיעני. כי כמות הגוף או תודיעני דרך החיים והטעם הדרך שאעלה בה אל השמים להיותי עם מלאכי עליון וטעם שובע שמחו' את פניך שיהנה מזיו שכינה וטעם תודיעני כי או תאמן הנשמה מעסקי העולם ותראה עין בעין האמת וטעם נעימות בימינך שתתענג על השם וטע' בימינך כנותן מתנות נעימות לאוהבי בימינו וטעם לנצח שלא תפסקנה מתנותיו והנה שכר הצדיק מפורש במזמור זה: (א) תפלה. שמעה ה' צדק. שמעה כי צדק אדבר כי השוא לא ישמע אל: רנתי. בקול גדול כמו ותעבר הרנה ותפלתי בלחש: (ב) מלפניך. יצא דיני מלפניך שתעניסני אם עיניך לא תחזינה מישרי': (ג) בחנת לבי. אתה תדע כל מחשבותי וטעם בלילה בהתבודדו מבני אדם: בל תמצא. פסול או מום: בל יעבר פי. כמו ומים לא יעברו פיו והנה מחשבתו כדברי פיו ואיננה להפך: (ד) לפעלות. מרוב אהבתי שיעבדוך הכל וזה טעם לפעולו' אדם שיפעלו בני אדם מה שצויתם: שמרתי ארחות פריץ. והטעם שמתי שומרים על אורחותיו עד שלא יעברו על דבר שפתים בעבור היותו פריץ: (ה) תמוך אשורי. רק אני לעולם תמכו אשורי במעגלותיך: (ו) אני. טעם אל כי יש לו כח: (ז) הפלא חסדיך. כאשר והפרש כמו אשר יפלא ה' ובימינך דבק עם חוסים כי לא מצאנו זאת הגזרה בלא בי"ת ויש אומרים כי הוא סמוך אל מלת מושיע:
מפני

מסורה

שמח ג' וסי' לכן שמח לבי ויגל כבודי. וגם דויד המלך שמח שמחה. שמח מצרים בצאתם: ויגל ב' בתרי לישני וסי' ויגש יעקב ויגל את האבן. לכן שמח לבי ויגל כבודי: תפלה לדוד ב' וסי' שמעה ה' צדק הטה ה' אזנך ענני: משפטי י"ו בקריאה וסי' למה תאמר יעקב והדבר ישראל. קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד. ואני אמרתי לריק יגעתי. הקשיבו אלי עמי ולאמי. ונתתי את כבודי בגוים. זעף ה' אשא כי חטאתי. לכן חכו לי נאם ה' כי. העירה והקיצה למשפטי. מלפניך משפטי יצא. כי עשית משפטי ודיני. ראיתה ה' עותתי. חי אל הסיר משפטי. צדק לבשתי וילבשני. כי אמר איוב צדקתי. האף תפר משפט. על משפטי אכזב: כאישון ג' ומ"ל וסי' יצרנהו כאישון עינו. שמרני כאישון בת עין. ותורתי

תולדות אהרן שמח לבי. עקידה שער יז: אף בשרי. מציעא פג בהרא ין: כי לא תעזוב. עירובין יט יומא פו (שם ז): שבע שמחות. עירובין יב: עקרים מב פ"ל (חגיגה טז: שמעה. ר"ה נט: מלפניך. סנהדרין כ): בחנת. סנהדרין קז:

מצודת דוד

תמיד אחשב כאלו ה' עומד נגדי ורואה מעשי: כי מימיני. כי בעבור זה יעמוד מימיני לעזור לי ולא אהיה נוטה לנפול: (ט) שמח לבי. כי השיג תאותה: ויגל כבודי. היא הנשמה שהיא כבוד הגוף: ישכון. אחר המות בקבר: (י) כי לא תעזוב נפשי. לא תכלה נפשי בקבר עם הגוף: לא תתן וגו'. על הנפש יאמר וכפל הדבר במ"ש: (יא) תודיעני. תן בי דעה ללכת באורח המביאה החיים הנצחיים להיות שובע בשמחות במה שאראה את פניך וכמ"ש רז"ל שהצדיקים נהנין מזיו השכינה: נעימות. ולהיות שבע עד נצח מן הנעימות הנתונות בימינך והם מעטני עוה"ב הנאהבים והנעימים: יז (א) צדק. תפלתי הנאמרה בצדק ובכוונת הלב: בלא. הנאמרה בלי שפתי מרמה: (ב) משפטי יצא. רצה לומר לא תעשה בי משפט הראוי על אשמותי כי ראה מעשה הישרים שעשיתי ולפיהן שפטני: (ג) בחנת לבי. לדעת מחשבותי והשגחת בי בלילה והוא עת שמחשבת האדם גלולה: צרפתני. כצורף הזה הצורף כספו לדעת הטובה היא כן בחנת אותי ולא מצאת בי מחשבת רשע: זמותי. מחשבותי אינם עוברים דברי פי רצה לומר כמחשבותי כן אמרי פי: (ד) לפעולות וגו'. מה שצוית בדבר שפתיך על פעולות האדם את המעשה אשר יעשה: ארחות פריץ. אורח הפריץ וההרוס המבטל אורח המצוה הנה אני שמרתיו לבלי תת למי ללכת בו לבטל אורח המצות: (ה) תמוך. סמוך רגלי ללכת בנתיבותיך
נגדי

מצודת ציון

כמו אמרי שפר (בראשית מ"ט): (ח) שויתי. שמתי כמו משוה רגלי (לקמן י"ח): (יא) נעימות. ענין מתיקות וערבות: יז (ג) פקדת. ענין זכרון והשגחה כמו וה' פקד (בראשית כ"א): זמותי. ענין מחשבה: (ה) אשרי. הרגלים שפוסעים וכן לא תמעד אשוריו (לקמן ל"ז): במעגלותיך. בנתיבותיך: נמוטו. ענין המעדה ונטיה לנפול כמו לעת תמוט רגלם (דברים ל"ב): פעמי. רגלי כמו מה יפו פעמיך (ש"ש ז'): (ז) הפלה. ענין הפרשה: ממתקוממים. המקומים למולך: (ח) כאישון בת עין. הוא הוא ויקרא אישון על שנראה בו צורת איש קטן והנו"ן יורה על קוטן הדבר ושם
הפעם

כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי : ט מִפְּנֵי רְשָׁעִים
זוּ שַׁדּוּנִי אֹיְבַי בְּנֶפֶשׁ יַקִּיפוּ עָלָי :
י חֶלְבָּמוֹ סָּגְרוּ פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵאוּת :
סבבונו,ק׳ יא אַשֻּׁרֵנוּ עַתָּה סְבָבוּנִי עֵינֵיהֶם
יָשִׁיתוּ לִנְטוֹת בָּאָרֶץ : יב דִּמְיֹנוֹ
כְּאַרְיֵה יִכְסוֹף לִטְרֹף וְכִכְפִיר יֹשֵׁב
בְּמִסְתָּרִים : יג קוּמָה יְהוָה קַדְּמָה
פָנָיו הַכְרִיעֵהוּ פַּלְּטָה נַפְשִׁי מֵרָשָׁע
חַרְבֶּךָ : יד מִמְתִים־יָדְךָ ׀ יְהוָה
וצפונך ק׳ מִמְתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפִינְךָ
תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ
יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם : טו אֲנִי בְּצֶדֶק
אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ
תְּמוּנָתֶךָ :

ב׳ נאם פשע יח א לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד יְהוָה לְדָוִד
אֲשֶׁר דִּבֶּר ׀ לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי
הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל־יְהוָה
אוֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִיַּד שָׁאוּל :
ב וַיֹּאמַר אֶרְחָמְךָ יְהוָה חִזְקִי :
ג יְהוָה ׀ סַלְעִי וּמְצוּדָתִי וּמְפַלְטִי אֵלִי
צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי
מִשְׂגַּבִּי : ד מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמִן־

דִשְׁכִנְתָּךְ תִּטְמוֹר יָתִי : ט מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָא אִלֵין דִמְחַבְּלִין יָתִי בַּעֲלֵי דְבָבִי בִּרְעוּת נַפְשֵׁיהוֹן מְחַזְרָן עֲלָי : י עֻתְרֵהוֹן סַגָא שׁוּמְנֵיהוֹן כַּסִיאוּ פוּמְהוֹן מַלִלוּ בְּרַבְרְבוּתָא : יא אִסְתַּוְרָנָא הַשְׁתָּא חֲזַרוּ לָנָא עֵינֵיהוֹן מְשַׁוָן לְמִפְשַׁט בְּאַרְעָא : יב דְמוּתֵיהּ הֵיךְ אַרְיָא דִמְרַגֵג לְמִתְבַּר וּכְשַׁחֲלָא דְיָתִיב בְּטוּמְרַיָא : יג קוּם יְיָ אַקְדֵם אַפּוֹי חֲמָתֵיהּ פְּצָא נַפְשִׁי מִן רַשִׁיעָא דְאִתְחַיַיב קְטוֹל בְּסַיְפָךְ : יד וְצַדִיקַיָא דְמַסְרִין נַפְשֵׁיהוֹן מְטוּלְתָּךְ יְיָ לְמִיתוּתָא בְּאַרְעָא חוּלַקְהוֹן בְּחַיֵי עָלְמָא וּמַשְׁיוּתָךְ טָבָא יִתְמַלְיָן כְּרֵיסֵהוֹן יִסְבְּעוּן בְּנִין וְיִשְׁבְּקוּן שְׁיוּרְהוֹן לְטַלְיֵיהוֹן : טו אֲנָא בְּקוּשְׁטָא אֶחְמֵי סְבַר אַפָּךְ אֶשְׂבַּע בְּעִדָן דְאִתְעַר מִן אִיקַר פַּרְצוּפָּךְ : א לְשַׁבָּחָא עַל נִסַיָא דְאִתְרְחִישׁוּ לְעַבְדָא דַיְיָ לְדָוִד דְשַׁבַּח בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ יַת פִּתְגָמֵי שִׁירְתָא הָדָא עַל כָּל יוֹמַיָא דְשֵׁיזְבֵיהּ יְיָ מִן יְדָא דְכָל בַּעֲלֵי דְבָבוֹי וּמֵחַרְבָּא דְשָׁאוּל : ב וַאֲמַר אֲחַבְּבִנָךְ יְיָ תּוּקְפִּי : ג יְיָ תּוּקְפִּי וְרָחְצָנִי וּמְשֵׁיזִיב יָתִי אֱלָהָא דְאִתְרְעֵי בִּי קָרְבַנִי לְדַחַלְתֵּיהּ תְּרֵיסִי דְמִן קֳדָמוֹי אִתְיְהֵב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן עַל בַּעֲלֵי דְבָבִי רָחְצָנִי : ד אֲמַר דָוִד בְּתוּשְׁבַּחְתָּא אֲנָא

כאישון עיניך : במסתרים ג׳ רפין וסי׳ נמסר בירמיה סימן י״ג : והניחו ב׳ וסי׳ והניחו אותם בלשכת . הניחו יתרם לעולליהם : למנצח לעבד ה׳ לדוד ב׳ וסי׳ את דברי השירה . נאם פשע : מהלל ג׳ וחסר

תולדות אהרן ממתים. ברכות ס מא : אני בצדק. בתרא י זוכר נה (תענית סה סנהדרין כה) :

אבן עזרא

(ט) מפני . זו . כמו אלה . שדוני . כמו סבבוני : בנפש . בתאות נפש יקיפו עלי : (י) חלבמו . חסר בי״ת בחלבמו סגרו פימו אשר דברו בגאות או חלבמו סגור בקרבם ופימו מדבר גאוה והראשון נכון בעיני כי הוא כדרך כי כסה פניו בחלבו : (יא) אשורנו . תחסר מלת עם או לפאת וככה הטעם סבבוני לפאת אשורנו ועיניהם ישיתו אולי ינטו אשורנו בארץ כמו אם תטה אשורי מני הדרך : (יב) דמיונו . דמיון כל אחד מהסובבים : (יג) קומה . להראות הכח : קדמה פניו . כבואו לטרוף אותי . מרשע שהוא חרבך : (יד) ממתים . דבק עם הפסוק של מעלה והטעם פלטני ממתי׳ ידך שהם מכתך בעבור היותה ביד כמו הנה יד ה׳ הויה : ממתים מחלד . שכל חפצם להיותם מבני זה העולם כי חלד איננו דבר עומד והעד וחלדי כאין נגדך כל יושבי חלד וכל שאלתם שיהיו שנים רבות וכל טוב צפון שיש לך שתמלא בטנם בעה״ז ויתענגו בו הם ישמחו וישבעו בניהם ויניחו המותר לעוללי הבנים : (טו) אני . אין לי חפץ רק לחזות פניך כי צדק ששמרתי היא סבה להתענגי בראותי פניך והטעם להכיר מעשה השם כי הם כולם כללים ובחכמה עשוים ולנצח עומדים ואני שבע מתענוג תמונתך לא כאשר תמלא בטנם וזה איננו בחלום רק בהקיץ וזאת המחזה איננה במראה העין רק במראה שקול הדעת שהם מראות אלהים באמת ואלה הדברים לא יבינם רק מי שלמד חכמת הנפש : (א) למנצח . טעם לעבד ה׳ כי הוא משמר דרכיו כמו שמרתי דרכי ה׳ יגמלני ה׳ כצדקי וזאת השירה חברה בהשבע אנשיו שלא יבוא עמהם עוד למלחמה והזכיר עם אויביו שאול : (ב) ויאמר . מלת רחמים בכל המקרא מהבנין הכבד וארחמך מבנין הקל ואיננו פועל יוצא על דרך בני יצאוני יצאו ממני חזקתני חזק׳ ממני וזה אבקש רחמים ממך ויש אומרים כמו תרגום אהבך : (ג) ה׳ סלעי . דרך משל כאדם שהוא במקום גבוה ולא יפחד מהשפל ממנו : (ד) מהלל אקרא ה׳

רשי

הוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו ועל שם שחרוריתו הוא קרוי אישון לשון חשך והקב״ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד : (ט) זו שדוני . בשביל זאת ששודדים אותי אויבי : אשר בנפש יקיפו עלי . ליטול נפשי : (י) חלבמו סגרו . בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט אל פעלך ליראה מפניך : (יא) אשורנו עתה סבבונו . את עקבנו שהסבבונו האויבים ועיניהם ישיתו לנטות בארץ לפשוט בארץ ונראה לי שנתפלל דוד תפלה זו לאחר שבא לידו מעשה של אוריה ויואב וישראל שו בארץ בני עמון צרים על רבה (ש״ב יא) ויירא דוד שלא יכשלו שם בשביל עבירה שבידו וישמעו פלשתים ומואב ואדום וכל שכני א״י הרעים המצפים ליום אידם ויבאו עליהם : (יב) יכסוף . יחמוד כמו כי נכסוף נכספת (בראשי׳ לא) : (יג) קדמה פניו. של אויב : הכריעהו. קפח את רגליו ויכרע ויפול : פלט׳ נפשי. מכל רשע שהוא חרבך שאתה משליטו ליפרע מן המחוייבים לך : (יד) ממתים ידך . מן המתים בידך על מטת׳ אני בוחר להיות : ממתים מחלד . מאותם שמתים בזקנה משהעלו חלודא רדוויל״א בלעז ומן הצדיקים אשר חלקם בחיים : וצפונך תמלא בטנם . ומאותם אשר תמלא מעיהם מטובך אשר צפנת ליראיך : יתרם . נכסיהם אשר ישאירו במותם : (טו) אני בצדק אחזה פניך . לעתיד . או בצדק אחזה פניך משפטי הוצא מלפניך והצדקות שבידי אחזו ובהם אחזה פניך : אשבעה בהקיץ תמונתך . אשבעה מראיית תמונתך בהקיץ המתים משנתם ל״א אשבעה מראות פניך בהקיץ המתי׳ משנת׳ שהשבע דמות תמונתך שכן נאמר כי בצלם אלהי׳ עשה את האד׳ (שם ט׳) : (א) ביום הציל ה׳ אותו וגו׳ . כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו וניצול מהם : ומיד שאול . והלא שאול בכלל היה אלא לפי שהיה קשה עליו ורודפו יותר מכלם כיוצא בדבר אתה אומר וראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב׳) : (ב) ארחמך . אאהבך כדמתרגם ואהבת לרעך (ויקרא יט) ותרחם : (ג) סלעי. סעודתי: כסלע המחלקות כשהייתי מצומצם בין שאול ואנשיו להתפס כמו שנא׳ ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד וגו׳ (ש״א כג) : ומצודתי. לשון מבצר : צורי . לשון סלע : אחסה . הברי״איר בלע״ז אחסה בו אתכסה בצלו כענין שנאמר מבלי מחסה חבקו צור (איוב כד) שהסלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים : (ד) מהולל אקרא ה׳. בהלולים אקראנו ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני

מצודת ציון

העלם הוא בת עין והוא גלגל העין מגם בא האור וכפל הדבר בשמות נרדפים וכמו אדמת עפר (דניאל י״ב) : (יא) אשורנו. רגלינו : (יב) יכסוף . יחמוד כמו נכסוף נכספת (בראשית ל״א) : (יד) מחלד . ענין זמן כמו מה חלד (לקמן פ״ט) : יתרם . יתרון ומרבית הפוסר : לעולליהם . לבניהם הקטנים : יח (ב) ארחמך . ענין אהבה וחיבה : (ג) ומצודתי . מגדל גבוה וחזק : ומפלטי . ענין

מצודת דוד

בכדי שלא יעמדו לנפול : (ו) כי תענני . כי ידעתי שתענני : (ז) הפלה חסדיך וגו׳ . רצה לומר אתה המושיע את החוסים בך הפרש חסדיך מן הקמים בימינך לעשות מול רצונך לבל עשות להם חסד בלבד להחוסים בך תעשה החסד : (ט) זו שדוני . אשר שדדו אותי : בנפש . בעבור קחת נפשי מקיפים וסובבים עלי : (י) חלבמו . על שחלבם סגרו פיהם מגודל השומן מרוב כל לזה ידברו בגאוה : (יא) אשורנו וגו׳ . מסבבים עתה רגלינו ללכוד אותנו ושמים עיניהם לנטות בארץ הנה והנה לארוב עלינו : (יב) דמיונו . דומה הוא כאריה החומד לטרוף : יושב במסתרים . מטמין עצמו לארוב לכל ירואהו : קדמה פניו . עד שלא ילכדנו הקדימהו, והפילהו לכרוע על ברכיו : פלטה . הצל נפשי מיד הרשע שהוא חרבך : (יד) ממתים . אהיה מן המתים מידך : מחלד . מתמה שכלה זמן חייהם בעבור הזקנה : הלקם . ואותן שהלקם בחיי עולם הבא ואשר תמלא בטנם מרב טוב הצפון אשר עין לא ראתה : ישבעו בנים . ומאותן אשר ישבעו בבנים הגונים ומאותן אשר יניחו יתרון עשרם לבניהם לרשת אותם אחרי מותם : (טו) בצדק . בעבור הצדק שעשיתי אזכה לחזות פניך ואשבעה ממראית תמונתך בעת בא זמן היקיצה הוא היית המתים כמ״ש ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו וכו׳ (דניאל י״ב) : יח (א) ביום הציל . לעת זקנותו שניצל מכל המלחמות או בכל עת שהיה ניצל מאיזה צרה אז שר השירה הזאת : (ג) ה׳ סלעי . ה׳ לי למחסה כבנין הסלעים והמצודה : וקרן ישעי . הוא לי ישע ועזר כמו הקרן לבעל הקרנים : (ד) מהולל . כשאני קורא לה׳ בהלל

רשי

לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי : (ה) אפפוני חבלי מות. פעמים רבות סבבוני רשעים אפפוני כמו סבבוני וכן אפפו עלי רעות (לקמן מ') : חבלי מות. מחנות אויבים כמו חבל נביאים בספר שמואל וי"ת כאיתא דיתבא על מתברא לשון חבלי יולדה : ונחלי בליעל. אף הוא לשון גייסות שוטפי' כנחל : (ו) חבלי שאול. כמו חבלי מות מסריין רשיעין ואני מה הייתי עושה : (ז) בצר לי אקרא. אני הייתי קורא לה' תמיד : (ח) ותגעש ותרעש הארץ. אינו מחובר למקרא עליון אלא מחובר ראשו לסופו כי חרה לו ותגעש ותרעש הארץ כי משמש בלשון כאשר כשחרה לו ובא לנקום נקמת עמו ועבדיו מפרעה ומעמו געשה ורעשה הארץ : (ט) עלה עשן באפו. אנשישנאר"ילאש בלע"ז כן דרך כל חרון אף להעלות עשן מנחיריו : (י) ויט שמים וירד. לעבור בארץ מצרי' וירד כמשמעו לשון אחר איאנטי"ש בלע"ז : (יא) וידא. ויעף כמו כאשר ידאה הנשר : (יב) חשכת מים. שבעבי שחקים הם חשך אשר סביבותיו ושמא תאמר לפנים מן החשך אין אור תלמוד לומר מנוגה אשר נגדו ומתוך מחיצתו את עביו אשר סביבותיו בוקעים ועוברים ברד וגחלי אש : (יג) עברו טריספא"שנט בלעז כברד בוקע ועובר על המצריים על ים סוף : (טז) ויראו אפיקי מים. כשנבקע הים : ויגלו מוסדות תבל. שכל מימות שבעולם נבקעו : מנשמת. מנשיבת : (יז) ישלח ממרום. מלאכיו להציל את ישראל מן הים וממצרים : ימשני. לשון הוצאה כמו כי מן המי' משיתהו (שמות)

תהלים יח

אֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ ה אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־
מָוֶת וְנַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתוּנִי׃ ו חֶבְלֵי
שְׁאוֹל סְבָבוּנִי קִדְּמוּנִי מוֹקְשֵׁי מָוֶת׃
ז בַּצַּר־לִי ׀ אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי
אֲשַׁוֵּעַ יִשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי
לְפָנָיו ׀ תָּבוֹא בְאָזְנָיו׃ ח וַתִּגְעַשׁ
וַתִּרְעַשׁ ׀ הָאָרֶץ וּמוֹסְדֵי הָרִים יִרְגָּזוּ
וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃ ט עָלָה עָשָׁן
בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ־מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים
בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ י וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד
וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃ יא וַיִּרְכַּב עַל־
כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּדֶא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃
יב יָשֶׁת חֹשֶׁךְ ׀ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו
סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃
יג מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ עָבָיו עָבְרוּ בָּרָד וְגַחֲלֵי־
אֵשׁ׃ יד וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם ׀ יְהוָה וְעֶלְיוֹן
יִתֵּן קֹלוֹ בָּרָד וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃ טו וַיִּשְׁלַח
חִצָּיו וַיְפִיצֵם וּבְרָקִים רָב וַיְהֻמֵּם׃
טז וַיֵּרָאוּ ׀ אֲפִיקֵי מַיִם וַיִּגָּלוּ מוֹסְדוֹת
תֵּבֵל מִגַּעֲרָתְךָ יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ
אַפֶּךָ׃ יז יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי

ל' וחד ומאיני ד' · ל' חד חסר · כולי' מ"ל כמ"א סבבני בכחש · ל' · ג' · י"ו · י"א כסיפ' יב' · ד' מ"ל · ל' · ל' · ס' חס' בנבי' וכתובים · ל'. ל'ג · ס'. ל' · ל'

תרגום

מצלי קדם יי ומן בעלי דבבי
פריק יתי : ה אקפתני עקא
כאתא דיתבא על מתברא
וחיל לית לה למילד והיא
מסכנא לממת וסיעת טלומיא
בעתת יתי : ו משרית חייבין
אקפוני אקדומי יתי דמזינין
במני קטול : ז בדעיקא לי
אנא מצלי קדם יי וקדם אלהי
אנא מתחנן ומקבל צלותי
מן היכליה ובעותי קדמוי
מתקבלא באודנוי ומתעבדא:
ח ואתרגיפת ואתרגישת ארעא
ואשית טוריא זעו ואתרטישו
מטול דתקיף ליה : ט סליק
זדוניה דפרעה היך קוטרא
דבכן שלח רוגזיה כאשא
בערא דמן קדמוי משתציא
מזופיתיה כגומרין די נור
דלקא ממימריה : י וארכן
שמיא ואתגלי יקריה ועננ
אמטתא כבש קדמוי :
יא ואתגלי בגבורתיה על
כרובין קלילין ודבר בתקוף
על גדפי זעפא : יב ואשרי
שכינתיה בערפלא ואתחזר
בענני יקריה היך מטללתא
ואחית מטרין דרעוא על עמיה ומין תקיפין מן רכפת עננין דקבלא על רשיעיא מן רומיה דעלמא : יג מן
זהור יקריה ענני שמיא עברו במזופיתא כגומרין דנור ברדא דלקא מן מימריה : יד ואכלי מן שמיא יי ועלאה
ארים מימריה רמא ברדא וגומרין די נור : טו ושדר מימריה היך גירין ובדרין וברקין סגיאין ישגשגון :
טז ואתחמיאו עמקי מיא ואתגליאו שתאסיא דתבל ממזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזך : יז שלח נביוהי

אבן עזרא

ה'. בקראי אליו בתהלות מיד אושע : (ה) אפפוני חבלי מות. כמו צירים וחבלים ועל כן הוא בשלש נקודות להפריש בינו ובין חבלי מגשה : ונחלי. דמה האויב למים כמלך אשור את מי הנהר אוי המים שטפונו אמר רבי יהודה הלוי מ"כ כי בליעל דרך תפלה אל יעלה והוא האויב וחבלי דרך משל לחבלות המות : (ז) בצר לי. מהיכלו. השמים שכל גזירותיו כתובות וחתומות שם : (ח) ותגעש. הזכיר הארץ וההרים בעבור היותם עומדים ואין להם תנועה וזה משל שיתגעשו כל שונאי דוד מפני חרון השם ואילו היו חזקים כהרים : (ט) עלה. כמו תשלח חרונך ובכה והיתה לשרפה מאכלת אש והטעם המות : (י) ויט. הטעם שתרד הגזירה על האויבים מן השמים מאת השם הנכבד: (יא) וירכב. דרך משל והטעם רדת הגזירה במהירות בלי התמהמה ועיכוב : (יב) ישת. בשאון גלי הים יתגעשו מימיו וירבה האיד העולה ע"כ יולד שם חשך וזה הוא חשכת מים עבי האד כאשר יהיה עב והוא הענן והטעם רדת הגזרות ואין אדם רואה אותם : (יג) מנוגה. טעם עביו עברו עברו החוק הידוע ברוב : ברד וגחלי אש. הוא כדמות ברזל השורף גם ממנו ת ברוח והטעם היראה והפחד בלב האויבים כשמוע קול הרעם : (יד) וירעם. השם שרש והזכיר פעם שנית ברד וגחלי אש להתחברם רגע אחד : (טו) וישלח חציו. ומלת רב פעל עבר מפעלי הכפל על משקל כ"א תם הכסף והוא מגזרת ורובו והנה רב כנגד וישלח : (טז) ויראו אפיקי מים. המקומות החזקים והטעם לגלות סתר הקמים על דוד והלל אומר יתכן להיות הטעם דרך אחרת כי השם ירעיש את הארץ כאשר ירצה והטעם שיסירנה ממתכונתה ויוריד המים מן השמים ומי שיש לו כח לעשות ככה יצילני : (יז) ישלח דברו. או מלאכו ויקחני מאלה שהקיפוני : ימשני

וסי' מהלל אקרא ה' דשמואל. וחברו דתהלות. מהלל שם ה' דהלל : אפפוני ד' וסי' נמסר בש"ב סי' כ"ב : סבבוני כלהון מ"ל במ"א סבבני בכחש אפרים : ויתגעשו ג' וסי' ויתגעשו כי חרה לו דשמואל. וחברו דתהלות. ויתגעשו ולא יוכלו והמו : וירד ג' פתחין בקריאה וסי' ויט שמים וירד. וחברו דשמואל. מי עלה שמים וירד : ויראו ד' וסי' ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות דשמואל. ויראו אפיקי מים דתהלות. ויראו

תולדות אהרן וירכב. ר"ה לא : ישת חשך. חגיגה יא: חשכת. תענית י: מנגה. (סוטה כב) : ועליון. זוסר ויצב :

מצודת דוד

אז אני נושע מאויבי : (ה) אפפוני. כאשר סבבו אותי כאבי מות וכאשר החלאים הבאים מאנשי בליעל בעתו והרדו אותי : (ו) חבלי. וכאשר כאבי שאול סבבוני וקדמו אותי מוקשים המביאים המיתה : (ז) בצר לי. בעת שהיה צר לי באחת מהדברים האלה אז קראתי לה' ושמע קולי : ושועתי לפניו. ומה שצעקתי לפניו באה באזניו וכפל הדבר במ"ש כדרך מליצת השיר : (ח) ותגעש. רעדו ורעשו אויבי יושבי הארץ : מוסדי הרים. הוא משל על פרעה ושריו : כי חרה לו. כאשר חרה לו לקחת מהם נקמתי : (ט) תאכל. תשרוף את אויבי וממנו באו גחלים ובערו בהם : (י) ויט. נטה את השמים למטה לארץ וירד עליו להיות קרוב להם להכות בהם והוא מדרך משל לומר שהיה ממהר ליפרע מהם : תחת רגליו. להיות מוכן ליפרע מהם בחושך של ערפל : (יא) וירכב. למהר לבוא : כנפי רוח. דמה נשיבת הרוח לעפיפת העוף : (יב) ישת חושך. להחשיך להאויב : סביבותיו. החושך שם סביב סוכתו להיות מוכן לפניו : חשכת. החושך הזה בא מחשכת רבוי המים הנבלעים בהעבים הפרושים תחת השחקים : (יג) מנגה נגדו. מחמת הארה שלפניו אשר הוא רוצה להאיר ולהופיע לי : עביו עברו. היו העבים מעבירים להשליך על האויב ברד וגחלי אש : (יד) וירעם. נתן בשמים קול רעש לרדת משם ברד וגחלי אש : (טו) ויפיצם. את האויבים : וברקים רב. ירה ברקים והמם אותם : (טז) ויראו. היה נראה קרקעית אפיקי המים כי נבקעו המים : ויגלו. כי נבקעה הארץ : מגערתך. ממה שנערת בהאויב : ומנשמת. מנשיבת הרוח היוצא מאפך והכל הוא דרך משל : (יז) ישלח. עזרתו

מצודת ציון

ענין סלה : צורי. החזק כצור וסלע וכפל דברו : וקרן. דרך המקרא לכנות החוזק בקרן ע"ש שבעלי הקרנים יתחזקו בהם בכלותם עם מי : (ה) אפפוני. סבבוני כמו כי אפפו עלי (לקמן מ') : חבלי. מכאובי כמו חבלי יולדה (הושע י"ג) : ונחלי. מלשון חולי כמו נחלה מכתך (נחום ג') : בליעל. כמו בלי עול שפרקו עול שמים : (ו) קדמוני. באו לפני : (ח) ותגעש. ענין התנודה והתנועה כמו כנהרות יתגעשו מימיו (ירמיה מ"ו): (ט) עלה עשן. הוא ענין כעס ואמר בלשון הנופל באדם שע"י חמום הכעס נראה כעין עשן יוצא מנחירי האף וכן יעשן אפך (לקמן ע"ד) : (י) וערפל. אופל הענן : (יא) כרוב. מלאך ורז"ל אמרו כרביא (חגיגה י"ג) והוא תרגום של נער כי דמות אדם לפנה : וידא. ענין עפיפה ופריחה כמו כאשר ידאה הנשר (דברים כ"ח) : (טו) רב. ענין השלכה חצים כמו רובה קשת (בראשית כ"א) : (טז) אפיקי. הם המים הנגרים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (לקמן קכ"ו) : (יז) ימשני. ענין הוצאה כמו מן המים משיתהו (שמות)

אבן עזרא

ימשני ממים רבים. כנגד ונחלי בליעל: (יח) יצילני. נראה המשל במים שהוא איבי ותחסר מלה שהוא עז: (יט) יקדמוני. כנגד קדמוני מוקשי מות: (כ) ויוציאני למרחב. הפך בצר לי אקרא ה': (כא) יגמלני. דבק עם אשר לפניו וכל זה עשה שיגמלני כצדקי: כבר ידי. על דרך בתום לבבי ובעבור היות רוב המעשים בידים הזכיר עמהם בור כדרך ובנקיון כפי: (כב) כי שמרתי. מצות עשה ומלת דרכי תשמש אחרת עמה: ולא רשעתי. מדרכי אלהי מצות לא תעשה: (כג) כי. לא אשכח משפטיו וזה טעם לנגדי: (כד) ואהי תמים. כמו תמים תהיה: ואשתמר מעוני. כמו מענה לב: (כה) וישב. הזכיר כבור ידי לנגד עיניו כנגד כי כל משפטיו לנגדי: (כו) עם החסיד יראה חסדיו: גבר. תואר ואיננו סמוך: תתמם. מובלע תי"ו שלישי כמו תתחזק והטעם יראה פעלך שהוא תמים או אתה תמים דעים: (כז) עם נבר. מפעלי הכפל כמו נקל ונמס: תתפתל. כמו נפתולי אלהים על דרך תלחם עד שתנצחנו: (כח) כי. עני. הפך עקש ותושיע הפך תתפתל והזכיר עם כי פלא הושע עם גדול מתשועת איש אחד והזכיר ועינים רמות ואינם רואות בלילה: (כט) כי. הזכיר כי אתה תאיר נרי והוא משל למזלו הטוב: (ל) כי. ארוץ כמו ארצץ וכמוהו מרוצתם ויש אומרים ארוץ אחרי הגדוד כדרך ארדוף שימלא עם אחרים ופעם לבדו והטעם כי בך לבדך אנצח רבים וטעם בך עמך או בשמך שאקרא: (לא) האל. הטעם שהוא תקיף ולא יעשה עול רק תמים דרכו וכבר אמר ואמרתו אין דופי בה ושמן כי היא צרופה שהוא יהיה לעולם מגן לחוסים בו: (לב) כי. ואין עומד כנגדו שלא ימלא אמרתו כי אין אלוה בלתו: (לג) האל. וכאשר הוא אל תקיף אזרני חיל מתוקפו וכאשר דרכו תמים כן נתן דרכי תמים וטעם ויתן כי מאתו יסוב הטוב: (לד) משוה. בעבור שהזכיר דרכו הזכיר רגלי ומשוה כמו שוה או כמו שויתי ה' לנגדי תמיד

תולדות אהרן ואשתמר. זוכר נשא: עם חסיד. נדרים לב: אמרתי. יומא עב: מגן הוא. עקרים מא פ' כא: המאזרני. יומא מז נדה לא:

תרגום

מלך תקיף דיתב בתקוף רומא
דברני שזבני מעממין סגיאין:
יח שזבני מן סנאי ארום
עשינין הינון ומן בעלי דבבי
ארום אתגברו עלי: יט אקדימו
לי ביום טלטולי והוה מימרא
דיי סמיך לי: כ ואפק יתי
לרוחא שזבני מטול דאתרעי
בי: כא יגמלנני יי כזכותי
כברירות ידי יתיב לי:
כב מטול דנטרית אורחן
דתקנן קדם יי ולא הלכית
ברשע קדם יי: כג מטול דכל
דינוי גלוי לקבלי למעבדהון
וקימוי לא אעדי מני:
כד והויתי שלים בדחלתיה
והויתי נטיר נפשי מחובין:
כה ופרע יי לי היך זכותי
כברירות אידי קדם מימריה:
כו עם אברהם דאשתכח
חסיד קדמך אסגיתא למעבד
חסדא עם זרעיה דיצחק
דהוה שלים בדחלתך
אשלמתא מימר רעותך
עמיה: כז עם יעקב דהוה
בריר קדמך בחרתא בנוי
מן כל עממיא ואפרשתא
זרעיה מן כל פסילא ועם
פרעה וזרעיה ומצראי
דחשיבו מחשבן בישן על
עמך בלבבתהון במחשבתהון: כח מטול דאנת ית עמא בית ישראל דחשיבין ביני
עממיא בגלותא אנת עתיד למפרק ובמימרך אומיא תקיפיא דמתגברין עליהון
תמאיך: כט מטול דאנת תנהר שרגא דישראל דמטפיא בגלותא דאנת הוא מריה דנהורא דישראל יי
אלהי יפקנני מחשכא לנהור יחמנני בניחמותי דעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא: ל מטול דבמימרך אסגי
משרין ובמימר אלהי אכבוש כרכין תקיפין: לא אלהא דכונן ארחתיה אורייתא דיי בחירא תרים הוא לכל
דמתרחצין עלוי: לב ארום על נסא ופורקנא דתעביד למשיחך ולשיורי עמך דישתארון יודון כל עממיא
אומיא ולשניא ויימרון לית אלהא אלא יי ארום לית בר מנך ועמך יימרון לית דתקיף אלא אלהנא: לג אלהא
דמזרז לי קמור בחילא ומתקן שלים ארחי: לד דמשוי רגלי קלילין היך איילתא ועל

תהלים יח

ממים רבים: יח יצילני מאיבי עז
ומשנאי כי־אמצו ממני: יט יקדמוני
ביום־אידי ויהי־יהוה למשען לי:
כ ויוציאני למרחב יחלצני כי חפץ
בי: כא יגמלני יהוה כצדקי כבר
ידי ישיב לי: כב כי־שמרתי דרכי
יהוה ולא־רשעתי מאלהי: כג כי
כל־משפטיו לנגדי וחקתיו לא־
אסיר מני: כד ואהי תמים עמו
ואשתמר מעוני: כה וישב־יהוה
לי כצדקי כבר ידי לנגד עיניו:
כו עם־חסיד תתחסד עם־גבר תמים
תתמם: כז עם־נבר תתברר ועם־
עקש תתפתל: כח כי־אתה עם־עני
תושיע ועינים רמות תשפיל:
כט כי־אתה תאיר נרי יהוה אלהי
יגיה חשכי: ל כי־בך ארץ גדוד
ובאלהי אדלג־שור: לא האל תמים
דרכו אמרת־יהוה צרופה מגן הוא
לכל | החסים בו: לב כי מי אלוה
מבלעדי יהוה ומי צור זולתי
אלהינו: לג האל המאזרני חיל ויתן
תמים דרכי: לד משוה רגלי כאילות

רשי

(שמות ב'): (יט) יקדמוני. אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי ויהי ה' וגו': (כא) כצדקי. כצדק לכתי אחריו במדבר: כבור. לשון נקיות כמו ובר לבב ד"א ישלח ממרום יקחני כנגד עצמו אמר על שם המלאך שבא בסלע המחלקות לפנות את שאול מעליו שנאמר ומלאך בא אל שאול וגו'. כצדקי שלא הרגתיו בכרתי את כנף מעילו: (כג) כי כל משפטיו לנגדי. תמיד שמתי אותם לנגד עיני: (כו) עם חסיד תתחסד. כלומר לפי שכן דרכיו לגמול מדה כנגד מדה. חסיד תמים נבר כנגד שלש אבות: עם נבר. נאמן: עם עקש. כנגד פרעה: (כט) כי אתה תאיר נרי. כשנלחם בלילה בגדוד עמלק הבא על צקלג שנאמר ויכם דוד מהנשף עד הערב למחרתם (שם ל'): (ל) כי בך. כמבטחך: ובאלהי אדלג שור. כשבא להלחם על יבוס ואמר כל מכה יבוסי יהיה לראש ולשר (דה"א יא) הביא יואב ברוש רענן וכפפו ונתלה בו ועלה על החומה אמר דוד יהללוני צדיק וגו' (לקמן קמא) קצר לו הקב"ה את החומה ודילג במדרש תהלים: (לא) צרופה. ברורה מבטיח ועושה: (לג) ויתן תמים דרכי. הסיר מדרכי כל תקלה ומכשול עד שנעשה שלם וכבוש: (לד) משוה רגלי כאילות. רגלי הנקיבות עומדת ביושר יותר

ראשי הבדים מן הקדש. וחברו דר"ה: ידי ב"א בקריאה וסי ואמן וארד מן ההר בער באש. ואתפש בשני הלחות ואשליכם מעל שתי. יגמלני ה' כצדקתי דשמואל. מלמד ידי למלחמה דשמואל. אשר ברכו ה' צבאות לאמר. כי בראותו ילדיו מעשה. ועל פעל ידי תצוני. אנכי עשיתי ארץ. ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ. פרשתי ידי כל היום. חוי למתפרות. יגמלני ה' כצדקי דתהלות. וישב ה' לי כצדקי כבר ידי. מלמד ידי למלחמה דתהלות. כי סבבוני כלבים ערת מרעים הקיפוני. שמע קול תחנוני בשועי אליך. פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עיפה. לדוד ברוך ה' צורי. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל.

מצודת ציון

(שמות ב'): (יט) אידי. ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א): (כא) כבור. מלשון ברור ונקי: (כג) מני. ממני: (כו) גבר. איש כמו דרך גבר בעלמה (משלי ל'): (כז) עקש. עקש: תתפתל. גם הוא ענין עקום כמו דור עקש ופתלתל (דברים ל"ב): (כט) יגיה. יזריח ויאיר: (ל) אדלג. אקפץ: שור. חומה כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט): (לב) צור. ענין חוזק: זולתי. בלתי: (לג) המאזרני. מלשון אזור וחגורה: חיל. כח: (לד) משוה. משים כמו שויתי עד בקר

מצודת דוד

שלח ממרום ולקחני מיד האויב: ממים רבים. רודפי הרבים השוטפים כמים: (יח) כי אמצו. כאשר חזקו ממני בהמלחמה אז הצילני מידם: (יט) יקדמוני. שונאי היו מקדימין לבוא עלי בעת קרה לי מקרה רע בחשבם כאשר החילותי לנפול לא אקום עוד אבל ה' סמך אותי אף כי נפלתי הנה קמתי: (כ) למרחב. למקום רחב להנצל מידם: יחלצני. הוציאני מן המצר: (כא) כצדקי. כפי צדקי כי לא הרשעתי את אחד מהם: כבור ידי. כפל הדבר במ"ש: (כב) מאלהי. ממצות אלהי: (כד) עמו. עם ה': ואשתמר. שמרתי את עצמי מן הדבר הנחשב לי לעון: (כה) וישב. ולזה השיב ה' לי כצדקי: לנגד עיניו. ולא נגד בני אדם ולהתיהר: (כו) עם חסיד. כי כן דרכך להתנהג בחסד עם החסיד: (כז) עם נבר. עם איש ברור ונקי תתנהג בברירות כי תשלם לאיש כמעשהו: (כח) עם עני. עם מוכנע: ועינים רמות. המתגאים ביותר: (כט) תאיר נרי. רצה לומר תשלח לי עזרה: יגיה חשכי. יושיעני מן הצרה: (ל) כי בך וגו'. בבטחונך ארוץ למחנה האויב ולא אירא ובעזר אלוה אדלג על החומה לכבוש העיר: (לא) תמים דרכו. לגמול לאדם כמפעלו

רשי

יותר משל זכרים : (לה) ונחתה קשת נחושה זרועותי. ונחתה לשון דריכת קשת כמו אליך נחתו כי (לקמן לח) ופעל שלו נחת וכשמתפעל בא דגש ומחסר את הנו"ן ונחתה מגזרת ננחתה כמו נחר גרוני (לקמן ס"ט) מגזרת ננחר. כמו נחר מפוח (ירמיה ו) נדף מגזרה ננדף עיני נגרה (איכה ג') כמו ננגרה. נתנה כמו ננתנה נגף מגזרת ננגף ואין לפותרו מגזרת חתה שהי' לו לומר נחתתה כמו מן עשה נעשתה מן ענה נענתה ד"א ונחתה קשת נחושה זרועותי חיית הוא לשון דריכת קשת כמו אליך נחתו (לקמן לח) הנו"ן אינה יסוד בתיבה אלא כמו נחלו ונדרכה קשת נחושה על ידי זרועותי קשתות של נחשת היו תלויות לו לדוד בביתו ורואין אותם מלכי האומות ואומרי' זה לזה אתה סבור שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה אלא ליראנו והוא היה שומע ודורכן בפניהם : (לו) וענותך תרבני. הרביתה מדת ענותך להתנהג בה עמי : (לז) תרחיב צעדי תחתי. המרחיב צעדיו אינו נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד): מעדו. איקלוגירינ"ט בלעז : קרסולי. הם הרגלים מן האסתורין שק'רין קביל"יוא בלעז ולמטה : (מא) נתתה לי עורף. פונים לי עורף' ובורחי' : (מב) ישועו. לע"ג שלה': ואין מושיע. שאינכה יכולת וחוזרים וקוראים אל ה' ולא יענם: (מג) ואשחקם. לשון כתישה : אריקם. כטיט הגרוק שאינו עב כמו הם מריקים שקיהם (בראשית מב) לא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מח) : (מד) תפלטני מריבי עם. שלא אענש בדין ישראל להטו' משפט ולא לשעבד בישראל יותר מן הרשו' : תשימני לראש גוים. שאין עונש בהם : (מה) לשמע אזן. אפילו שלא בפני אלא שישמעו שליחותי : ישמעו לי. יסורו אל משמעתי ויהיו נשמעי' לדברי : יכחשו לי. מחמת יראה : (מו) יבולו. ילאו כמו נבול תבול (שמות יח) דמתרגם מילאה תילאה ומנחם פי' כמו אחרי בלותי (בראשית י"ח) וכן פירש נבול תבול : ויחרגו. לשון אימה מחדרים אימה (דברים ל"ב) מתרגמינן חרגת מותא : ממסגרותיהם. מחמת יסורי מסגרות כלא שאסי מסגירים שם ומייסרן בהן ויחרגו ממסגרותיהם מנחם פתר אותו לשון רפיון חגורה וכן פירושו ויתרפו ממסגרותיהם ודוג"ש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן חגירא : (מז) חי ה'. העושה לי כל זאת : (מח) הנותן נקמות לי. נותן בי כח להנקם מאויבי : וידבר. ויהרוג לשון דבר ל"א כמו וינהג דמתרגם ודבר וכן חברו מנחם וג"כ (לקמן) חבר ידבר עמים תחתינו

תהלים יח

וְעַל בָּמוֹתַי יַעֲמִידֵנִי : לה מְלַמֵּד יָדַי כ' חד מלא כ"א
לַמִּלְחָמָה וְנִחֲתָה קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה ל'
זְרוֹעֹתָי : לו וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וִימִינְךָ
תִסְעָדֵנִי וְעַנְוַתְךָ תַרְבֵּנִי : לז תַּרְחִיב ל'
צַעֲדִי תַחְתָּי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי :
לח אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא־ ג.ו' ל' מ"ל
אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם : לט אֶמְחָצֵם וְלֹא־ י"א מ"ל. ד'
יֻכְלוּ קוּם יִפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי : מ וַתְּאַזְּרֵנִי י"א. כ' שמתה ל' יחד ותזרני חיל דשמואל
חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי :
מא וְאֹיְבַי נָתַתָּה לִּי עֹרֶף וּמְשַׂנְאַי
אַצְמִיתֵם : מב יְשַׁוְּעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ
עַל־יְהוָה וְלֹא עָנָם : מג וְאֶשְׁחָקֵם ל"א ב' כעפר ארץ
כְּעָפָר עַל־פְּנֵי־רוּחַ כְּטִיט חוּצוֹת
אֲרִיקֵם : מד תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עָם ל' וחד ואדיק
תְּשִׂימֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי
יַעַבְדוּנִי : מה לְשֵׁמַע אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי ב' שמעתיך
בְּנֵי נֵכָר יְכַחֲשׁוּ־לִי : מו בְּנֵי־נֵכָר
יִבֹּלוּ וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם : מז חַי־ ל'. ב'
יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי : ז'. ל' מ"ל ב' מ"ל
מח הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר ד' מ"ל. ל'

תרגום

בֵּית תּוּקְפִי יְקִימִנַּנִי : לה מַלִּיף
אִידַי לְמֶעְבַּד קְרָבָא וּמַתְקִיף
הֵיךְ קֶשֶׁת כַּרְכּוּמָא דַרְעָי :
לו וִיהַבְתְּ לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן
וִימִינָךְ תְּסַיְעִנַּנִי וּבְמֵימְרָךְ
אַסְגַּעְתַּנִי : לז אַפְתֵּיתָ פְּסִיעָתִי
בְּאַתְרִי וְלָא אִזְדַּעְזַע רְכוּבָתִי :
לח אֶרְדוֹף סָנְאַי וְשֵׁיצִיתִנוּן וְלָא
שְׁבוּת עַד דְגַמַּרְתִּנוּן :
לט אֲגַמַּרְנוּן וְלָא יָכִילוּ לְמֵקָם
וּנְפַלוּ קְטִילִין תְּחוֹת פַּרְסַת
רִגְלָי : מ וְזָרַזְתָּא לִי חֵילָא הֵיךְ
קָמוֹר לְמֶעְבַּד קְרָבָא תַּבַּרְתָּא
עַמְמִין דְקַיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי
תְחוֹתָי : מא וּבַעֲלֵי דְבָבִי תַּבַּרְתְּ
קֳדָמַי יְהַבְתִּנוּן מְחַזְרֵי קְדַל
וְסָנְאַי אֲשֵׁיצִנוּן : מב בָּעַן
סָעִיד וְלֵית לְהוֹן פָּרִיק מִצְלָן
קֳדָם יְיָ וְלָא מְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן :
מג וּדוֹשַׁשְׁתִּינוּן הֵיךְ גַּרְגִשְׁתָּא
דְאַרְעָא עַל אַנְפֵּי זַעְפָּא וְהֵיךְ
סְיָן אַשְׁקְקֵי בְעֵטִית אִנוּן :
מד תְּשֵׁיזְבִנַּנִי מִפְּלֻגַת עַמְמַיָּא
תְּנַטְרִינַּנִי בְמֵיזְרֵי מַזִּין בְּרֵישׁ
עַמְמַיָּא עַמָּא דְלָא חַכִּימַת
יִפְלְחוּנַנִי : מה לְשֵׁמַע אִידִין
יִשְׁתַּמְעוּן לִי בְּנֵי עַמְמַיָּא יְכַדְבוּן קֳדָמָי : מו בְּנֵי עַמְמַיָּא יְסוּפוּן וְיִטַּלְטְלוּן מִבִּרְנְיָתְהוֹן :
מז קַיָּם הוּא יְיָ וּבְרִיךְ תַּקִּיפָא דְמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהַב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמְרוֹמֵם אֱלָהָא
תְּקוֹף פּוּרְקָנִי : מח אֱלָהָא דְעָבֵד פּוּרְעָנוּתָא לִי וּמְתַבַּר עַמְמַיָּא

אבן עזרא

תמיד : ויעמידני. שלא אכשל : (לה) מלמד. מרגיל לתודי הרע למוד מדבר : ונחתה. כל אחת מזרועותי כדרך נטות לעדה עלי שור והטו"ן שרש כמו ותנחת עלי ידך ויתכן להיות ונחתה כמו נחת הוא ואות הנו"ן לבנין נפעל ויחסר בית מזרועותי כמו הנמצא בית ה' : (לו) ותתן. הזכיר וימינך כנגד המלמד ידי למלחמה וזאת הענוה ששמת בי היא תגדלני ותעצימני והנה תרבני כמו על כל רב ביתו : (לז) תרחיב. קרסולי. כתרגום אשר לו כרעים וטעם תרחיב בעבור : (לח) ארדוף. ולא אשוב מאחריהם : (לט) אמחצם. קום. שם הפועל כאשר יפלו : (מ) ותאזרני חיל. נתת כח לאברי גופי לסבול טורח המלחמה : (מא) ואויבי נתתה. כאילו אמר נתתה לי עורף אויבי כנוס' כמו ידך בעורף אויביך : (מב) ישועו. על ה'. כמו אל ה' כמו ותתפלל חנה על ה' : (מג) ואשחקם. אריקם. כמו ורקות בשר אע"פ שהיה ראוי להיות הקו"ף דגושה: (מד) תפלטני מריבי עם. הם ישראל רמז לשאול ע"כ אחריו עם לא ידעתי יעבדוני: (מה) לשמע. ישמעו. כדרך וישמע שאול יתחברו : יכחשו לי. והטעם שיכחשו לי שהיו מתהללים בגבורתם כנגד גבורתי כמו ברוב עוזך יכחשו לך אויביך : (מו) יבולו. כמו נבול תבול : ויחרגו. כתרגום חרגת מותא ואין ריע לו במקרא : ממסגרותיהם. מארמוניהם הנשגבים שיסגרו בהם מפחד : (מז) חי. הטעם כי חי צורי לעולם ולעולם יהיה רם אלהי ישעי על כן לא אפחד : (מח) וידבר. כמו כעדר בתוך

תולדות אהרן ועמוד. עקידה שער מ : תרחיב. סנהדרין צה : חי ה'. זוהר ויצא ומקץ :

והנה יד נגעה בי. כלם מיראים אותי. וחד וידי נטפו מר ואצבעתי: ולא אשוב ד' וסי' נמסר בש"ב סימן כב גבי שירה: יוכלו י"א וסי' נמסר ביהושע סימן ז' וירמיה סוף סימן א': ואשחקם ב' וסי' כעפר ארץ. כעפר על פני רוח דתהלות: הנותן ד' מ"ל בקריאה וסי' הנותן רוזנים לאין. בים דרך. האל הנותן נקמות לי דתהלות. הנותן תשועה למלכים. אית דמסרי הנותן נקמות לי דמלכים מלא ואינו כי נמצא בכל הספרים מדויקים חסר ולא נמסר עליו ד' מ"ל גם אשכחנא דאית דמסרי ההוא דאוריתא הנותן אטרי שפר מ"ל ומנין ליה עם הד' מ"ל ומסרי ה' מ"ל אמנם קהנא בי' טובא ולא אשכחנא בשום ספר מוגה שיהיה מלא אמנם בקצת תקון ס"ת אשכחנא דהוא מלא ואנן לא בקיאינן יומא דין במלא וחסר לאכרועי כמאן

מצודת דוד

כמפעלו : צרופה. ככסף צרוף שאין בו סיג כן אמרות ה' והבטחתו אין בה דבר בטל : מגן. מחסה כמגן : (לב) כי מי אלוה. אשר בידו הכח למחות בידו : (לג) תמים דרכי. דרכי היה תמים ושלם ולא נפקד איש מאנשי במלחמה : (לד) מפוה. שם רגלי קלות לרוץ מהר אחר האויב כאילה זו הקלה במרוצתה : ועל במותי. העמדתני על גבהי וגדולתי : (לה) למלחמה. לדעת תכסיסי המלחמה : ונחתה. נתת בי כח לשבר קשת נחושה : (לו) וענותך תרבני. גודל הענוה שבך להשגיח בי עשה אותי כאלו הייתי עם רב לנצח את האויב עם כי אנשי היו מתי מספר : (לז) תרחיב. הרחבת פסיעותי לבל ימעדו רגלי להיות נוח לפול : (מא) נתתה לי עורף. כי ברחו מפני ופנו אלי עורף : (מב) ישועו. אל עזר בני אדם : על ה' כמו אל ה' : (מג) כעפר. שיהיו דק כעפר הפורח ברוח : אריקם. אעשה אותם ריק מכל כטיט המושלך בחוצות שנשחק ונדוק ברגלי אדם והרוח מפזרם ושאר המקום ריק ממנו : (מד) מריבי עם. ממלחמות עמים : תשימני לראש גוים. ויהיו מוכנעים לי ולא יוסיפו עוד להלחם עמדי : לא ידעתי. כי הם מארץ רחוקה : (מה) לשמע אזן. על כי ישמעו שילא לי שם בגבורה יהיו נשמעין לעבודתי : יכחשו לי. ידברו אלי דברי כחש לומר שאוהבים המה לי כי יהיה פחדי עליהם : (מו) יבולו. רצה לומר יהיו מיוסרים במכאוב : ויחרגו. יהיו פסחים ממה שיהיו סגורים ברגליהם במסגרי כבלי ברזל : (מז) חי ה'. הלא ה' חי לעולם וכזאת יעשה כל הימים ויהיה ברוך לעולם בעבור זה : (מח) הנותן. הטקה נקמתי מיד שאול

מצודת ציון

בקר (ישעיה ל"ח) : (לה) ונחתה. מלשון חתת ושבר : (לז) מעדו. ענין השמטה מן המקום : קרסולי. תרגום של כרעים הוא קרסולין : (לט) אמחצם. ענין חבורה ומכה כמו מחץ ראש (לקמן ק"י) : (מ) תכריע. ענינו הנפילה על הברכים : (מא) עורף. היא אחורי הפנים : אצמיתם. אכריתם כמו אותו אצמית (לקמן ק"א) : (מג) ואשחקם. ענין כתישה כמו ושחקת ממנה הדק (שמות ל') : אריקם. מלשון ריקן : (מו) יבולו. יכמשו : ויחרגו. הוא הפוך מלשון חגר וכמו כבש כשב : (מז) צורי. מלשון צור ר"ל חזקי : (מח) וידבר. מלשון הנהגה כמו דבר אחד לדור. מגדל

אבן עזרא

כתוך הדברו : (מט) מפלטי מאיבי . יש אומרים שאול ואנשיו : אף מן קמי . הם גויי הארצות : מאיש חמס . מלך פלשתים כי רחוק הוא שיאמר על שאול מאיש חמס גם יתכן להיות רמז לשאול כאשר אמר מרשעים יצא רשע : (נ) על כן אודך . כפי כי הגבורה שלך היא : (נא) מגדל . ולשמך אזמרה שהוא מגדיל : (ב) השמים מספרים . זה המזמור נכבד מאד והוא קשור עם מלאכת השמים ועתה אפרשנו כדרך קצרה רק לא יבינהו מי שלא למד חכמת המזלות : השמים . תנועת הגלגלים שהן שוות בדרך אחת ושונות בדרך אחרת והולכות על דרך ישרה בעצמ' ואיננה ישרה כנגד יושבי הארץ ומדת התנוע' לא תוסיף ולא תגרע בראיות גמורות והיא תוסיף ותגרע במראית העין והנה היודע דרכי העגולות יודע דעת עליון והנה השמים כמו מלמדים מורי צדק על דרך או שיח לארץ ותורך והנה השמים הם מעונות הכוכבים ומלת מספרים בעבור היותם עומדים על מתכונת אחת וזה הוא כבוד השם ואמר אל להודיע כחו : ומגיד הרקיע . שהוא האויר כמו שפירשתי בפרשת בראשית דברים מתחדשים בכל יום ע"כ כתוב ומעשה ידיו כי עם השמים כתב כבוד אל וזה אמת כי יקבל האויר כח המשרתים והצבא הגדול : (ג) יום. יש ראיות גמורות מחכמת החשבון כי מערכת השבעה משתנ' בכל הלקיה ולעולם לא תמצא מתכונת מערכת דומה לאחרת אילו היה העולם עומד אלפי אלפים רבבות שנים גם זה מפורש בספר יצירה ובעבור זה מה יתחדש ביום הזה יודיענו ליום הבא זה לזה ודור אל דור כי בכל יום יש דבר חדש ואין טענה מדברי שלמה אין כל חדש כי על הכלל ידבר: יביע . שלא יפסוק כמו מבוע או כמו יגיד הנה יביעון בפיהם כמו אחוך שמע לי וטעם יום ולילה הזמן עומד : (ד) אין. הזכיר כי אין לשמים פה כגון בן אדם וטעם אומר הם הדבורים שיש להם טעם שלם כאומר ראובן חיוזה לא יהיה רק מחובר דברים והדבור הוא ראובן והקול ישמיע אות רי"ש ראובן והנה הזכיר כי במראה העי"ן של גוף ומראה עין הנשמה הפנימית החכמה יראה אמתת ספור שמים ומה שיגיד הרקיע : (ה) בכל קום . כמו קו לקו והוא המכתב ומ"ם קום שב אל השמים והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמי כל המשכילים בכל מקומות הארץ : ובקצה תבל . היא הארץ המיושבת מליה' ישמיעו והנה ספיר והקו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר וספר וסיפור כי אלה שלשתם עיקרי כל החכמות וטעם להזכיר השמש כי הוא גדול מכל גוף והתנועות העליונות כולם קשורות בו והוא מוליד הזמן השוה והשונה והיום והלילה והמתכות והצמחים וכל החיים תלויים בשמש וככה אמר שלמה תחת השמש ואהל נוה כמו איש לאהליו כי השמש קבוע בגלגל בראיות גמורות מחכמת מלאכת השמים וי"א כדמות אור וכמוהו לא יאהיל ולפי דעתי שאל"ף יאהיל נוסף כאל"ף והאזניחו נהרות והוא מגזרת לא יהלו אורם וטעם בהם בשמים והוא הוא נסתר מעיני יושבי הארץ כנגד מרחק המדינות מקצה מזרח והמשילו לחתן בעבור שכל רואיו שמחים בו וטעם כגבור בעבור שירוץ גלגלו בו ולא ייעף ולא ייגע : (ז) מקצה . הזכיר תנועותיו כפי תולדתו באמת שהיא הפך התנועה הגדולה ומלת תקופה כמו כי הקיפו ימי המשתה הקיפוני וטעם ואין נסתר כי חמת השמש בעולם כדמות חום הלב בגוף האדם מראיות חכמת התולדת והנה הוא חיי כל הגופות : (ח) תורת. אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר מלת יאמר כי השמש יאמר תורת השם תמימה ולפי דעתי שהזכיר

עד

תהלים

עַמִּים תַּחְתָּי׃ מט מְפַלְּטִי מֵאֹיְבָי
אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס
תַּצִּילֵנִי׃ נ עַל־כֵּן ׀ אוֹדְךָ בַגּוֹיִם ׀ יְהֹוָה
וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה׃ נא מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת
מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד ׀ לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד
וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

יט א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה
יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ ג יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ
אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת׃
ד אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע
קוֹלָם׃ ה בְּכָל־הָאָרֶץ ׀ יָצָא קַוָּם
וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־
אֹהֶל בָּהֶם׃ ו וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ
יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ ז מִקְצֵה
הַשָּׁמַיִם ׀ מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־
קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ ח תּוֹרַת
יְהֹוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת

תרגום

דְקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְחוֹתִי׃ מט מְשֵׁיזְבִי מִבַּעֲלֵי דְבָבִי לְחוּד
עַל דְקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תִּגְבְּרַנַּנִי מִן גּוֹג וּמַשִׁרְיָת
עַמְמִין דַחֲטוֹפִין עִמְהוֹן תְּשֵׁיזְבִנַּנִי׃ נ מְטוּל הֵיכְנָא אוֹדֶה
קֳדָמָךְ בֵּינֵי עַמְמַיָא יְיָ וְלִשְׁמָךְ אֲזַמֵּר תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ נא מַסְגֵּי
לְמֶעְבַּד פֻּרְקָן עִם מַלְכֵּיהּ וַעֲבַד טֵיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וּלְזַרְעֵיהּ
עַד עָלְמָא׃ א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב דְמִסְתַּכְּלִין
בִּשְׁמַיָא מִשְׁתָּעִין יְקָרָא דַיְיָ וְעוֹבָדֵי יְדוֹי מְחַוִין דְמִדִּיקִין
בַּאֲוִירָא׃ ג יוֹמָא לְיוֹמָא מוֹסִיף וּמַבִּיעַ מֵימְרָא וְלֵילְיָא לְלֵילְיָא
פָּתִית וּמְחַוֵי מַנְדְעָא׃ ד לֵית מֵימַר דְתוּרַעֲמְתָּא וְלֵית מִלֵי
דִשְׁגוּשָׁא דְלָא מִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן׃ ה בְּכוּלָּא אַרְעָא נְפַק מְתַח
עֵינֵיהוֹן וּבְסָיְפֵי תֵבֵל מִלֵּיהוֹן לְשִׁמְשָׁא שַׁוִי מַשְׁרְוֵי זִיהֲרָא
בְּהוֹן׃ ו וְהוּא בְּצַפְרָא בְּמִפְּקֵיהּ יָפוֹק הֵיךְ חַתְנָא דְנָפֵק מִגְּנוּנֵיהּ
וּבְטִיהֲרָא יְחֱדֵי הֵיךְ גִּבָּרָא לְמִרְהַט בְּאָרְחָא׃ ז מִסְיָפֵי שְׁמַיָא מַפְּקָנֵיהּ וְתוּקְפֵיהּ עַל
סְטְרֵיהוֹן וְלֵית דְמִטְמַר מִן רְתְחֵיהּ׃ ח אוֹרַיְיתָא דַיְיָ שַׁלְמְתָא מְתִיבָא נְפַשׁ

מסורה

ג' חס' ז' מ"ל
ו' סגול
ו' ר"פ דסמי'
ו'
ג'
ו' מלעיל
ו' ל'
ו' מלעיל. ד'
ו' בכתו' . ל'
ל'
ל"ג ר"פ
ל' וחס' בסיפ'
ג'
ל' . ל'
ל'

ישיש ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן סב :

תולדות אהרן ומשה (ברכות ה) : השמים . פסחים קיט עקידה נעילת שער זוכר בראשית ותרומה עקרים מג ס"ג : מספרים . כתובות ה : והוא כחתן . זוכר בהעלותך : הורה ס'. קדושין ב עקרים מג פכ"ה עקידה שער מט ונעילה (מגילה מה) : עדות . יומא עב :

רשי

(לקמן מ"ז) : תחתי . במקומי וחלופי כענין שנאמר ואתן אדם תחתיך (ישעיה מ"ג) נתתי כפרך מצרים (שם) : (ב) השמים מספרים כבוד אל . המשורר עצמו פירש את הדבר : אין אומר ואין דברים . אינן מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קום ומאירים לבריות מתוך כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכין על המאורות: ומעשה ידיו מגיד הרקיע . הכוכבים והמזלות שהם מעשה ידיו של הקב"ה אשר הם שם כמו שנאמ' ויתן אותם אלהים ברקיע השמים (בראשית א) ומשם מגידים כבודו : (ג) יום ליום יביע אומר . מעשה בראשית מתחדש מיום אל יום לערב חמ' שוקע' וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריו' אמרי שבח ע"י הימים והלילות שמורים את הבריות לקלם ולהודות מנחם פתר יביע לשון מעין נובע : יחוה . לשון הגדה : (ה) בכל הארץ יצא קום . קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ ומחמת כן בקצה תבל מליהם שבכל מדברי' בנפלאות שהם רואים : לשמש שם . הקב"ה: אהל בהם. בשמים מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו תנחומא : (ו) והוא כחתן יוצא מחופתו . בכל בקר וזהו שאמר השמים מספרים כבוד אל : (ז) ותקופתו על קצותם. הקפ' סבובו מקצה אל קצה : ואין נסתר מחמתו . אילמלא ניתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מפני חמימותו שחמה ולבנה ברקיע השני כדאמרינן שבעה רקיעים הם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות ומונה להם כסדרן וילון אינו משמש כלום רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות כו': (ח) תורת ה' תמימה . גם היא מאירה כשמש כמו שנאמר בסוף הענין מאירת עינים ואומר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור ד"א ואין

נסתר

מצודת ציון

(נא) מגדל . מלשון גדול : יט (ג) יביע . ידבר כמו יביעון בפיהם (לקמן נ"ט) : יחוה . יגיד כמו אחוה דעי (איוב ל"ב) : (ה) קום . ר"ל הבנין שלהם כנעשה בנטיית קו המבקל : מליהם . אמריהם כמו אין מלה בלשוני (לקמן קל"ט) : (ז) ותקופתו . מלשון הקפה וסבוב : (ח) משיבת . ענין הנחה והשקטה

מצודת דוד

האויב : וידבר . שמני למנהיג להם : (מט) מן קמי . תרומם אותי יותר מן הקמים עלי : (נ) על כן . בעבור התשועה הגדולה הזאת : (נא) מגדל . ובזה אודך בגוים כי אספר לומר דעו שה' מגדיל ישועות רצה לומר עושה ישועות גדולות למלכו ולא בתשלום גמול כי אם בחסד : ולזרעו . וכן יעשה לזרעו עד עולם : יט (ב) השמים מספרים . רצה לומר על ידי השמים נראה כבוד האל וכאלו הם יספרו כבודו : ומעשה. הרקיע מגיד ומעיד על פלאי מעשה ידי ה' : (ג) יום ליום . מיום ליום יביע אומר ר"ל בכל יום כאלו יאמרו בו פלאי ה' כי בכל עת נראה בהם מפלאות המקום : (ד) אין אומר . הן אמת שאין בהם אמירה ודיבור ולא נשמע קולם : (ה) בכל הארץ. אבל על כי בנייני השמים יצאו להיות נראים בכל הארץ לזה נשמע דבריהם בקצה הארץ עם שאין בהם אמירה כי במה שמראים מפלאות ה' הרי הם כאלו אמרו : לשמש . הנה לשמש שם אהל בהשמים כי כל מהלכו בשמים ולא יזוז משם : (ו) והוא . השמש הזה יוצא בשמחה להאיר על הארץ כאשר ישמח החתן בצאתו מחופתו : ישיש . הוא שש במהלכו כאשר ישיש הגבור לרוץ באורח כי בטוח הוא בגבורתו ולא יחת מפני כל וכן השמש בטוח הוא שילך מהלכו באין מוחה : (ז) מקצה. יציאת השמש הוא מקצה השמים לפי הנראה והנדמה לכל אחד באופק שלו: ותקופתו . וסבובו הוא על קצות השמים ר"ל בכל יום זורח ברוח מזרח

 אחמול

נסתר מחמתו ליום הדין וליהט אותם היום הבא (מלאכי ג') אבל תורת ה' תמימה היא משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה מאותו להט כמו שנא' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו' (שם): עדות ה' נאמנה. נאמנת היא להעיד בלומדיה: משיבת נפש. משיבתו מדרכי מיתה לדרכי חיים: (ט) ברה. מאירת. תורת עדות פקדי מצות יראת משפטי ששה כנגד ששה סדרי משנה ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם עצמו כנגד ה' חומשי תור' וחותם בסופן אמת צדקו יחדיו כלם יחד מתוקנים בחסד ואמת: מחכימת פתי. נותנ' חכמ' לפתאי: (יא)ונפת צופים. ומתק צופים כרויי"קאש בלעז ומנחם פתר ונפת לשון טפה וכן נפת תטפנה (משלי ה') נפתי משכבי (שם) (סא"א): (יב) בשמרם עקב רב. נזהרתי בשמירת' בשביל רב טובך אשר צפנ' וללשון זה עקב כמו (בראשי' כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי ד"א עקב רב סופן של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה עקב לשון סוף ויש לו חבר בלשון משנה עקבות משיחא: (ג) שגיאות מי יבין. אני נזהרתי בהם אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה: (יד) גם מזדים. מן הזדונות. אז איתם. אהיה תמים אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחים והם מערימים בדבר יותר מכל אדם תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כיס משששתה אמר יש כאן בצל קטן משנתנו לו אומר יש בצל בלא מלח משנתנו לו אמר תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל כך אמר דוד בתחל' על השגגות ואח"כ על הזדונו' ואח"כ על המרדי' פשעים אלו המרדים שמתכוין להכעיס וכן הוא אומר (מ"ב ג') מלך מואב פשע בי: (טו) יהיו לרצון. לפיוס לרצותך: (ב) יענך ה' ביום צרה. המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל ישראל

עד כה איך יוכל המשכיל למצוא עדות על האלהות ולהכיר מעשיו ואמר דוד גם יש עד אחר נכבד ממנו ויותר נאמן והוא תורת השם ועדותיו ופיקודיו ומצותיו ויראתו ומשפטיו ופירוש תורה שתורה הדרך הישרה בסימנים נזכרים כמו תורת הצרע' והנזיר והזכיר משיבת נפש כי התורה תסיר הספק מן הנפש וטעם לאמר תמימה כנגד השמש בעבו' היות השמש תמית' באור' ואיננה כמו הלבנה וטעםמשיבת נפש כשמש כי מעת היו' השמש בחצי גלגל העולה תשיב נפש רבים מהחולי' ה:ך מה שיקרה כהיותו בחצי גלגל היורד והרופאי' ידעו זה ועדות הדברי' העתיקים מפי המעידים שראו בעיניהם ובעבור שלא יוכל אדם לדעת' מדרך הראיו' אמ' מחכימת פתי ואמ' שנאמני' הם ואינם כזב אע"פ שאינם יודעים אותם חכמי לב ואמר על התורה תמימה כי אין צריך לעדות עד אחר עמה: (ט) פקודי. מגז' פקדון והם' הנמצאו' בכח הנשמה בכל אדם בהיותו בר מצו' והשם הפקיד' בלב והזכיר ישרי' עמהם כי כל המשכילי' מחכימי' עליהם בדרך היושר שאין שם מכשול ואמר משמחי לב כי בעבור' יגיע החכם למעלת שמחת עולם וכנגד השמש הזכיר ישרי' בעבור כי מהלך השמש על סדני גלגל המזלות והוא הדרך הישר ועוד יתרו לפקודי' כי השמש פעמים נוטה מגלגל המישור ושמחת לב כנגד השמש כי ככה הוא רק ביו' תשמח ולא בליל' והפקודי' משמחים תמיד ומצות ה' מצות עשה וקראם מצות בעבור שאין כתוב ברובם למה צוו ואמר עליהם ברה כי כן הם לברי לבב ע"כ מאירת עינים כאדם שהיה בחשך וכנגד השמש אמר ברה כי אין בה כדמות שחרות בתוכה כמו ללבנה ויתרון המצות כי העבי' יסתירו אור השמש ביום ולא כן המצוה ומאירת עינים כי היא אור העולם ביום גם בלילה כי אור הלבנה מורה כראיות גמורות: (י) יראת. מצות לא תעשה ואמר טהורה כי הטהור הוא שלא יתגאל במצות לא תעשה: עומדת לעד. שלא יתכן שהשם יתר האסור וכנגד השמש אמר טהורה בעבור שיש פעמים שיקדר השמש אע"פ שגופה טהור הוא רק הדבר כנגד אחרים והשמש עומדת לעד כי איננה מורכבת כמו הנבראי' מהארבע' יסודות אע"פ שתשתנה עמידת השמש כפי הרוחות: משפטי. ידוע כי משפטי חכמת המזלות כפי מערכת המשרתים בערכם אל השמש ויש משפטים בערכים מכחישים אלה לאלה ובעבור זה יטעו בעלי הדין ע"כ אמר על משפטי השם צדקו יחדו ואחר שהשלים לדבר על יתרון התורה המועלת למשכיל בעוה"ב הזכירה כנגד תענוגי זה העולם: (יא) הנחמדי'. אנשי העולם מתאוים להיות להם זהב ופז רב הם אבנים יקרות בעבור שהם עומדים וימצאם בשעת הצורך בעבור היותם עומדים בעצמם ולא יחסרו ולהחכמה יתרון עליהם כי האדם ימצאנה בחייו ובמותו וטעם ומתוקים כי המאכל צריך אליו כל חי טוב ורע אמר כי תענוג החכמה יותר מתענוג המאכל המתוק ואין למעלה מהדבש בעבור היות המאכל תענוג רגע והחכמה לעולם גם טעם מתוקים הם מדבש ונופת למשכילים לבדם לא לכל אדם ע"כ גם עבדך ומלת בהם כמו הנחמדים וטעם בשמרם עקב רב ידעתי כי בשמירתם שכר רק יקבל השומר והנה יועילו בעולם הזה ובבא: (יג) שגיאות. יתכן היות האל"ף תחת אות הכפל או תחת יו"ד כמו שכיות החמדה והטעם אני נזהר בכל מאדי רק אפחד אולי תשגה יקרה לי ע"כ אמר מנסתרות ממני נקני: (יד) גם. יתפלל אל השם שיסבב סבות כי לו נתכנו עלילות שיחשכהו מחברת הזדים ומרעתם ואל ימשלו בו וטעם אז איתם או אהיה תם והיא מלה זרה והטעם כי לא יוכל לשמור המצות אם ימשלו בו זדים כי יכריחוהו: (טו) יהיו לרצון אמרי פי. שלא ימשלו בו זדים וטעם צורי שלא יפחד שימשלו בו זדים ואילו היו מושלים בו אין לו גואל מידם זולתו ע"כ ה' צורי וגואלי: (א) למנצח. יענך ה' ביום צרה. יתכן שזה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ויהיה פי' לדוד כמו על דוד כמו לשלמה אלהים

יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃ ט פִּקּוּדֵי
יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב מִצְוַת יְהוָה
בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃ י יִרְאַת יְהוָה ׀ ה' כתיב ה' ל'
טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה ה'. ל' מלא
אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃ יא הַנֶּחֱמָדִים ל'
מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ
וְנֹפֶת צוּפִים׃ יב גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר ל' וכל יחזקאל דכו'
בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃ יג שְׁגִיאוֹת ל' ומלא
מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃ יד גַּם מִזֵּדִים ׀
חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם ז' וכל אסף כוסיה כמ"א
וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב׃ טו יִהְיוּ־לְרָצוֹן ׀
אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה ל'
צוּרִי וְגֹאֲלִי׃ ל'
כ א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יַעַנְךָ ל'
יְהוָה בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם ׀

סַהֲדוּתָא דַיְיָ מְהֵימְנָא מְחַכְּמָא שַׁבְרָא׃ ט פִּקּוּדַיָא דַיְיָ תְּרִיצִין מְחַדִין לִבָּא פִּקּוּדָא דַיְיָ בְּרִירָא מְנַהֲרָא עַיְנִין׃ י דַחַלְתָּא דַיְיָ דַכְיָא קַיְמָא לְעַלְמִין דִינַיָא דַיְיָ הֵימְנוּתָא זַכִּיאוּ כַּחֲדָא׃ יא דִרְגִיגִין מִדַהֲבָא וּמִן אוֹבְרִיזִין סַגִּי וּבְסִימִין יַתִּיר מִן דִבְשָׁא וְכַבְרִיתָא חַלְיָאתָא׃ יב בְּרַם עַבְדָּךְ אִזְדְהַר בְּהוֹן בְּדִנְטִירִין חִלּוּפֵי הִיכְנָא אִתְעֲבִיד טָבְהוֹן דְיִשְׂרָאֵל׃ יג שָׁלְוָיָתָא מַן יִתְחַכַּם וּמִטְמִירָתָא זַכֵּי יָתִי׃ יד בְּרַם מִן זֵידָנַיָא פְּצָא עַבְדָּךְ דְלָא יִשְׁלְטוּן בִּי הֵידֵין אֱהֵי בְּלָא מוּם וָאֱהֵי זַכֵּי מֵחוֹבָא רַבָּא׃ טו יְהוֹן לְרַעֲוָא מֵימְרֵי פוּמִי וְרִנְנַת רַעְיוֹנַי קֳדָמָךְ יְיָ תּוּקְפִּי וּפָרִיקִי׃

א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב יְקַבֵּל צְלוֹתָךְ יְיָ בְּיוֹמָא דְעָקָא יְשַׁגְבִינָךְ שְׁמָא דֶאֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃

מצות ה' ג' וסי' לא שבקתון שמואל בזוהרא ופי' ביהושע סימן כ"ב: טהורה ה' ג' מ"ל וב' חס' וסי' אשר לא טהורה היא שנים. אשר איננה טהורה. כל צפר טהורה. לשמי ומנחה טהורה. יראת ה' טהורה. ג' בתראה מ"ל וחד טהורה היא ונקתה: עבדך ז' חס' בסגול וסי' נמסר בסדר בהעלתך:

תולדות אהרן סקודי. שם תענית ל ערכין יא עקרים א פ"ח עקידה שער מו: יראת. יומא שם: שגיאות. סנהדרין קז: יהיו לרצון. ברכות ד זוהר וישלח עקרים מג פ' כג (ברכות כ תענית סה): יענך. ברכות סד עקידה שער עב זוהר שלח לך:

מצודת דוד

אסמול ושוקע ברוח שמקע אתמול וכן סובב והולך יום יום: ואין נסתר. ואין מי שיהיה נסתר מחום השמש: (ח) תורת ה' תמימה. אבל תורת ה' היא יותר תמימה ר"ל שלימה בפעולותיה ומועלת יותר מן השמש: משיבת נפש. רלה לומר כי השמש עם כל תועלתו לפעמים יזיק בחומו הרב עד כי יחלה האיש אולי המות אבל התורה משיבת עוד נפש האדם כי היא מגינה ומצלה מן המות: עדות. המצות יקראו עדות כי מעידים על המקיימם אשר מאמינים בה': מחכימת פתי. אבל השמש לפעמים יכנים חומו במוח האדם וישתגע: (ט) משמחי לב. ולא כן השמש כי מכנים דאגה בלב האדם שלא יהיה נלקה ברב חומו: מאירת עינים. אבל המרבה להסתכל באור השמש עיניו כהות: (י) עומדת לעד. ולא כן השמש כי לפעמים יכסהו הענן: צדקו יחדיו. אינם מכחישין זה את זה אבל השמש כשהוא נראה בזה האופק אינו נראה בהאופק שממולו וכאלו מכחים זה את זה: (יא) הנחמדים. למי שחומד מהם אין לו דבר יערוך עליו כי המודים המה לו מזהב וגו' ומתוקים המה לו מדבש וגו': (יב) גם עבדך. רלה לומר גם אני מן החומדים בהם ואני נזהר בקיומם: בשמרם עקב רב. כי יש בשמירתן גמול שכר הרבה: (יג) מי יבין. מי יוכל להתבונן מבלי מצוא בו שגיאה כי פעמים רבים יקרה שישגה האדם בדעתו להשוב שאין רע בדבר מה אבל לא כן הוא כי נעלם ונסתר ממנו תוכן הדבר: מנסתרות נקני. לזה אשאל אשר תכפר לי ותנקה אותי מהרע שעשיתי על כי היה נסתר ממני תוכן הדבר: (יד) גם מזדים. גם מעשות רע במזיד מנע אותי והאמן לבבי לבל עשותם: אל ימשלו

מצודת ציון

והשקטה כמו למשיב נפש (רות ד'): (ט) ברה. מל' ברור ונקי: (יא) ונפת. ענין כזלה כמו נופת תטופנה (ש"ס ד'): צופים. כן יקראו חלות הדבש וכן צוף דבש (משלי ט"ז) וכשל דבריו: (יב) עקב. ענין שכר וגמול שהוא סוף שמעשה כהעקב הזה שהוא סוף הגוף וכן עקב השמעון (דברים ז)

אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ג יִשְׁלַח־עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ
ג'. ל' / ל' חס' / ל' ומ"ל וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ׃ ד יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ
וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה׃ ה יִתֶּן־לְךָ
ד' כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא׃ ו נְרַנְּנָה ׀
כ'. ל'. ז' בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם־אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא
כ"ה ר"פ יְהוָה כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ׃ ז עַתָּה יָדַעְתִּי
ל' ומד והושיע כ' כִּי הוֹשִׁיעַ ׀ יְהוָה מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ
מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ׃
ח אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ ׀
ג' / י"ט ר"פ בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר׃ ט הֵמָּה
כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד׃
י יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־
ב' כה' אלהינו קָרְאֵנוּ׃

כא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה
ג' בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח־מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ
יתיר י' מַה־יָּגֶיל מְאֹד׃ ג תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה
ל' לּוֹ וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל־מָנַעְתָּ סֶּלָה׃
ו' חד מלא ד כִּי־תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב תָּשִׁית
ג' ר"פ לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז׃ ה חַיִּים ׀ שָׁאַל

ג יְשַׁדַּר סַעֲדָךְ מִן בֵּית מוּקְדָּשֵׁיהּ וּמִצִּיּוֹן יְסַיְעִנָךְ: ד יִדְכַּר כּוּלְהוֹן דוּרוֹנֵיתָךְ וַעֲלָוָתָךְ יְדַהֵן לְעָלְמִין: ה יִתֵּן לָךְ כִּרְעִיוֹנָךְ וְכָל מִלְכָּנָךְ יְשַׁלֵּם: ו יִמְרוּן עַמָּךְ נְשַׁבַּח בְּפוּרְקָנָךְ וּבְשׁוּם אֱלָהָנָא נִתַּקַּם יְשַׁלֵּים יְיָ כּוּלְהוֹן שְׁאִלָּתָךְ: ז הַשְׁתָּא יְדַעִית אֲרוּם פָּרִיק יְיָ מְשִׁיחֵיהּ קַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ מִמּוֹתְבֵי דִשְׁמַיָּא קַדִּישֵׁיהּ בִּגְבוּרָן פּוּרְקַן יְמִינֵיהּ: ח אִלֵּין בִּרְתִיכִין וְאִלֵּין בְּסוּסְוָן וַאֲנַחְנָא בְּשׁוּם יְיָ אֱלָהָנָא נִדְכַּר: ט אִנּוּן גְּחִינוּ וּנְפַלוּ וַאֲנַחְנָא אִזְדְּקַפְנָא וְאִתְחַיַּלְנָא: י יְיָ פְּרוֹק לָן מַלְכָּא תַּקִּיף קַבֵּל צְלוֹתָן בְּיוֹם מִקְרִינָא: א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד: ב יְיָ בְּעֻשְׁנָךְ יֶחְדֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא וּבְפוּרְקָנָךְ כְּמָא יְרַנֵּן לַחֲדָא: ג רְגַגַת נַפְשֵׁיהּ יְהַבְתְּ לֵיהּ וּפֵרוּשׁ סִפְוָתֵיהּ לָא כְלֵיתָא לְעָלְמִין: ד אֲרוּם תַּקְדְּמִנֵּיהּ בִּרְכָן טָבָן תְּשַׁוֵּי עַל רֵישֵׁיהּ כְּלִיל דְּהַב סְנִינָא: ה חַיֵּי

ימלא ז' וסי' כי שבעת ימים ימלא . ואשר ימלא את ידו . אשר לא ימלא את ימיו . החפץ ימלא את ידו . וכל עצתך ימלא . ה' כל משאלותיך . עד ימלא שחוק פיך . בתרא כתיב ה' : קראנו ב' בקריאה וסי' כה' אלהינו בכל קראינו . המלך יעננו ביום קראינו : בעזך ג' וחסר בקריאה וסי' נהלת בעזך אל נוה קדשך . ה' בעזך ישמח מלך . אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים : ברכות ו' ה' חס' וחד מלא וסי'

תולדות אהרן אלה ברכב . עקידה מבוא שערים : ה' בעזך . זוהר פקודי : תאות לבו . ערובין נד : חיים שאל . סכה נב זוהר וישלח :

אבן עזרא

אלהים משפטיך למלך תן ואל תתמה על למ"ד לדוד והנה דרך אחרת מזמור שיר ליום השבת או דוד חברו ואומר לנסיכו יענך ה' ביום צרה או לעצמו ידבר וי"א שהוא על המשיח יענך ה' ביום צרה במלחמה וטעם אלהי יעקב כי צרות רבות עברו לו בדרכים והשם שגבהו : (ג) מקדש . ממקום הארון : (ד) יזכור . פי' למה יעזרך כי יזכור כל מנחותיך וזהו הכתוב בתורה והרעותם בחצוצרות ונזכרתם ונושעתם ויש אומרים שעולות היו עושים בעת המלחמות כמו ואתאפק ואעלה העולה: ידשנה . ישרפנה אש המזבח ותשוב דשן ומלת ידשנה על דרך ואקראה לך שלא באה האל"ף קמוצה כמשפט עם תוספת ה"א ע"כ אמרו רבים כי הם דומים לפעלי' הרבעיי': (ה) יתן. הטעם שינצח האויב : (ו) נרננה . כל אחד מאנשי דוד יאמרו לו כך כי כ"ף בישועתך לנגדו : ובשם . אלהינו נדגול . ירום דגלינו בעת שימלא השם כל משאלותיך: (ז) עתה. דברי כל אחד כן ידברו או הם דברי המשורר ברוח הקדש והוא הנכון בעיני ומשיחו הוא דוד או המשיח בנו וכמה יענהו בגבורת הישועה שתעשה ימין השם לא ימין דוד בעבור הבא אחריו : (ח) אלה ברכב. יבטחו וכי"ת השם לי לחו' כמו לחמו בלחמי: (ט) המה כרעו . כנגד אנשי הרכב: ונפלו. כנגד אנשי הסוסים כמו ויפל רוכבו אחור : ואנחנו קמנו . מגזרת וקם הבית : ונתעודד. ונתגאה ונתרומם כי מעודד הפך משפיל: (י) ה'. י"א כי המלך דבק עם הושיעה וזה איננו נכון בעבור האתנח . ואחרים אמרו שהוא הפוך ביום קראנו ה' הושיע' כמנהג תופשי המלחמה בבואם : יעננו. המלך שהוא דוד אמן כן יהי' וזה על דרך ברוך הבא כאשר אפרש והנכון שהוא הושיעה אותנו כי השם יודע מחשבתו וככה אנא ה' הושיעה נא והפעול איננו כתוב והמלך הוא השם שהוא המלך באמת כי דוד משיחו הוא : (א) למנצח . ה' בעזך ישמח מלך . ה' בעוז שנתת לו ישמח וככה בישועתך : (ג) תאות . מה שיש בלבו : וארשת . מה שידבר בפיו והאל"ף נוסף כאל"ף ואזרועך וכמוה כרשיון מלך פרס : (ד) כי . תי"ו תקדמנו לנכח השם ויהיה הפועל יוצא לשנים פעולים כלומר המלך שהוא מוקדם מן הברכות : עטרת . זהב עם פז אבנים יקרות סביבה כי כן מנהג המלכים ויתכן היות תי"ו תקדמנו לשון נקבה בעבור ברכות כדרך בנות צעדה עלי שור : (ה) חיים. שם לעולם

רשי

ישראל למלחמה והוא היה עומד בירושלים ומתפלל עליהן כענין שנאמר (ש"ב י"ח) טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור ואמרו רבותינו אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה : שם אלהי יעקב . שהבטיחו בלכתו לחרן ושמר הבטחתו לכך נאמר אלהי יעקב : (ג) מקדש . מהיכל קדשו שהוא שוכן שם : (ד) מנחותיך ועולתך . הם התפלות שאתם מתפללים במלחמה : ידשנה סלה . לשון שומן כמו (דברים ל"א) ואכל ושבע ודשן כלומ' יקבלם ברצון כעולות מחים : (ו) נרננה בישועתך . כשיושיע אותך הקב"ה נרננ' כולנו להקב"ה ובשמו נדגול נתאסף ונעשה חיל : (ז) עתה ידעתי . זו היא הרננה שנרנן עתה בתשועה זו שבאה ליואב ולישראל . ידעתי שחפץ המקום בי ועננו משמי קדשו כי תשועת' היא תשועתי : (ח) אלה ברכב. יש מן האומות שבוטחי' ברכב ברזל שלהם ויש שבוטחים בסוסיהם אבל אנחנו בשם ה' נזכיר כי לו הישועה נזכיר לשון הקטרה ותפלה כמו (ישעיה סו) מזכיר לבונה את אזכרתה (ויקרא ה') ולפיכך המה יכרעו ויפולו : (ט) ואנחנו קמנו ונתעודד . נתגבר עליהם כמו (לקמן קמו) מעודד ענוים ה' עוז : (ב) בעזך ישמח מלך . רבותינו פתרוהו על מלך המשיח ונכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשובת המלעיגים שפקרו בו ואחר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה : (ג) וארשת . לשון דבור ואין לו דמיון ומנחם הביא לו חבר ברשיון כורש מלך פרס (עזרא ג) ושניהם לשון מבטא שפתים : (ד) כי תקדמנו ברכות טוב . קודם ששאלתי ממך הקדמת לי ברכתך על ידי נתן הנביא והקימותי את זרעך וגו' (ש"ב ז') והכינותי את כסא ממלכתך על ישראל לעולם : תשית לראשו עטרת פז . ויקח עטרת מלכם ותהי על ראש דוד (שם ב' י"ב): (ה) חיים שאל

מצודת ציון

ז'): (יד) איתם. מל' תם ושלם : כ (ג) יסעדך . מל' סעד ותמיכה : (ד) ידשנה. מל' דשן : (ו) נדגול . מל' דגל : (ט) ונתעודד . ענין רוממות וחוזק כמו מעודד ענוים ה' (לקמן קמ"ז): כא (ג) וארשת . ענין מבטא ואמירה ואין לו דומה במקרא ובספרים של ר"ת ארשת שפתינו : (ד) תשית. תשים: לראשו. בראשו : תשים

מצודת דוד

ימשלו בי . רצה לומר לא יוכלו להסות לבבי אל הערבות ומתיקות שיש בהנאות הזדים ההם אלא אתגבר על התאוה : אז איתם . אז אהיה תמים כי על השגיאות אכפר ומהזדים אתפוך אותי כי משפע והוא המרד שהוא עון רב וגדול מזה אהיה נקי מעצמי כי בודאי לא אחטא במרד ואם כן לא ישאר בידי מאומה רע ואהיה תמים וכאומר הנה מאד קשה להיות תמים כי אם באופן זה : (טו) והגיון לבי . גם מחשבות לבי מה שלא אוכל להוציא בפה גם המה יהיו לרצון לפניך : כ (א) לדוד . המשורר אמר אותו בעבור דוד בלכתו למלחמה : (ב) ביום צרה . כאשר תלחם מול האויב : ישגבך . יחזק אותך שם אלהי יעקב ור"ל כמו שחזק את יעקב מול לבן ועשו ולא יכלו לו כן לא יוכלו אויביך לך : (ג) מקודש . ממקום קדשו הוא בית המקדש הוא מקום שכינה ומשם בא העזר : ומציון וגו' . כפל הדבר במ"ש (ד) יזכור . יהיו זכורים לפניו המנחות אשר הבאת : ידשנה סלה . עד עולם יקובל עולתך ברצון ותאכלם האש ויעשו דשן : (ה) כלבבך . כתאות לבבך : ימלא . יתקיימו עצתך : (ו) בישועתך . בעבור התשועה הבאה ממך כולנו ברננה : ובשם . בעזר אלוה נלכה בדגלים למלחמה וה' ימלא שאלתך כי נתגבר במלחמה : (ז) עתה ידעתי . מהנפלאות אשר נעשו עתה לדוד מהם אדע שעד הנה הושיע ה' למשיחו במה שלא היה נלכד ביד שאול ולא במקרה וברוב תחבולותיו היה נמלט : יעננו . אז ענהו משמי קדשו להושיעו בגבורות התשועה הבאה מימינו : (ח) אלה ברכב . כי הלא רואים אנחנו אשר אנשי מלחמתינו הבאים למלחמה אלה באים ברוב רכב ואלה באים ברוב סוסים אשר בהם ימלא העזר במלחמה : ואנחנו . רצה לומר הלא אתנו מעט רכב וסוסים ואך אנחנו נזכיר במלחמה שם ה' ומעמו נבקש העזר : (ט) המה וגו' . הבאים ברוב רכב וסוסים כורעים ונופלים לפנינו ואנחנו קמים ומתרוממים ומתחזקים ומזה נדע שגם עד הנה הושיע ה' למשיחו מה שנמלט מיד שאול : (י) ה' הושיעה . כן הושיעה בכל עת : ביום קראנו . בו ביום שנקרא אליך : כא (ב) בעזך . בהעוז הניתן ממך למלך המשיח הנה ישמח בו : ובישועתך . כפל הדבר במלות שונות : (ג) תאות לבו . מה שיתאוה בלבו תתן לו עם כי לא שאל עליו ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות על כי במראה הנבואה נראה כאלו כבר היה הדבר : וארשת . וכל שכן שבל תמנע ממנו מה שישאל בפיו : (ד) כי תקדמנו . שקדים ליתן לו ברכות טוב טרם ישאל עליו : עטרת פז . רצה לומר כבוד הרבה : (ה) חיים שאל . אז"ל כאשר יראה משיח בן דוד

שאל ממך . כשהייתי בורח לחוצה לארץ מפני שאול הייתי מתפלל אתהלך לפני ה' בארצות החיים (לקמן קי"ו) : נתתה לו . שהשיבותני לארץ ישראל : אורך ימים . למלכותי שאמרת והכינותי את כסא ממלכתך עד עולם : (ו) תשוה . מנחם פתר תשוה תשים תשית לשון א' להם : (ז) תחדהו . לשון חדוה : את פניך . בגן עדן . ורבותינו שדרשוהו במלך המשיח הביאו ראיה לדבר ועד עתיק יומין מטא וקדמוהי הקריבוהו (דניאל ז') ואומר (ירמיה ל') והקרבתיו ונגש אלי : (ח) בל ימוט . ובחסד עליון הוא בוטח שלא ימוט : (ט) תמצא ידך לכל אויביך . כל מכת ידך שיש לך להכות הבא על אויביך : לעת פניך . לעת זעמך : באפו יבלעם תפלה היא זו : (יא) פרימו מארץ תאבד . להקב"ה הוא מתפלל שיאבד זרעו של עמלק הרשע : (יב) כי נטו עליך רעה . כנגד טיטוס הרשע שאמר הרג את עצמו : בל יוכלו . לעשותה : (יג) כי תשיתמו שכם . אשר תשית אותם לחלק שיחלקו ישראל את ממונם כמו שנא' (ישעיה כ"ג) והיה סחרה ואתננה וגו' : במיתריך תכונן על פניהם . במיתרי קשתותיך תכונן חציך ותזמינם לירות על פניהם : (יד) רומה ה' בעזך . על הקמים . ונשירה ונזמרה . (סא"א) : (א) אילת השחר . שם כלי שיר . ד"א על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים הנשקפה כמו שחר (שיר ו' י') . ורבותינו דרשוהו באסתר ומנחם פתר אילת לשון מעוז כמו אילותי לעזרתי חושה (סי' זה) : השחר . לשון שחרית : ומנחם פתר לשון בקור . כמו שוחר טוב יבקש רצון (משלי י"א) וכמו לשחר פניך : (ב) למה עזבתני . עתידה היא ללכת בגולה ואמר דוד תפלה זו על העתיד : רחוק מישועתי . ומדברי שאגתי : (ג) אקרא יומם . אני קורא לך מיום אל יום ואינך עונה : (ד) ואתה קדוש . ויושב לשמוע תהלות ישראל מימים קדמוני'

ממך נתתה לו ארך ימים עולם ועד :
ו גדול כבודו בישועתך הוד והדר
תשוה עליו : ז כי־תשיתהו ברכות
לעד תחדהו בשמחה את־פניך :
ח כי־המלך בטח ביהוה ובחסד
עליון בל־ימוט : ט תמצא ידך לכל־
איביך ימינך תמצא שנאיך :
י תשיתמו ׀ כתנור אש לעת פניך
יהוה באפו יבלעם ותאכלם אש :
יא פרימו מארץ תאבד וזרעם מבני
אדם : יב כי־נטו עליך רעה חשבו
מזמה בל־יוכלו : יג כי תשיתמו
שכם במיתריך תכונן על־פניהם :
יד רומה יהוה בעזך נשירה ונזמרה
גבורתך :

כב א למנצח על־אילת השחר
מזמור לדוד : ב אלי אלי למה
עזבתני רחוק מישועתי דברי
שאגתי : ג אלהי אקרא יומם ולא
תענה ולילה ולא־דומיה לי : ד ואתה
קדוש יושב תהלות ישראל : ה בך
בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו :
ו אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא־

עלמא שאל מנך יהבת ליה
נגדא דיומיא לעלמי עלמין :
ו סגי יקריה בפורקנך
תושבחתא ושבהורא תשוי
עלוי : ז מטול די תשויניה ברכן
לעלמין תחדניה בחדותא
די מן קדמך : ח מטול דמלך
משיחא סביר ביי ובחסדא
דעלאה לא יזוע : ט תדבק
מחת אידך לכל בעלי דבבך
פורענות ימינך תשכח לכל
סנאך : י תשוינון היך אתון
נורא לעדני רוגזך יי ברגזיה
יסלעמנון ותיכלנון בעור
גיהנם : יא בניהון מארעא
תהובד וזרעיתהון מבני נשא:
יב מטול דחשילו עלך בישתא
חשיבו מחשבן בישן ולא
יכלונך : יג מטול דשויתנון
לעמך כתחד באטוני משכנך
תתקן אורחיהון קדמיהון :
יד אזדקף יי בעושנך נשבחא
ונדוץ בגבורתך : א לשבחא
על תקוף קורבן תדירא
דקרצתא תושבחתא לדוד :
ב אלי אלי מטול מה שבקתני
רחיק מן פורקני מלי אכליותי:
ג אלהי אנא קרי בימטא ולא
תקבל ובליליא לא שתיקותא
לי : ד ואנת קדיש דמיתב
עלמא על תושבחן ישראל : ה עלך סברו אבהתנא סברו במימרך ושזבתנון : ו קדמך
צלו ואשתזבו ועלך אתרחיצו

ו' ; ג' . ל' ; ס' חס' בכתו' ; ל' ; ל' ; ל' ; ל' . ל' ; ג' ; ל' ; ו' . ד' ; ב' מ"ל בסיפרא ; ל' חס' בסיפ'

לעולם על לשון רבים לא יפרדו כמו נעורים בתולים זקונים מלואים : אורך ימים עולם ועד . עולם הפחות שני דורים : (ו) גדול . כל נושע לעולם יוסיף כבוד : הוד והדר תשוה . כמו תשית : (ז) כי . אמר השם לאברהם והיה ברכה והמשורר אמר ברכות לעד לנצח הוא וזרעו : תחדהו . מגזרת חדוה : (ח) כי . הטעם אין לו בטחון בגבורתו רק בשם ובחסדו והזכיר עליון כנגד בל ימוט : (ט) תמצא זה חסד עליון שהשם אומר לדוד תמצא ידך והיא השמאלית וככה ידה ליתד תשלחנה וטעם תמצא כדרך והכרותי להם למען ימצאו אותם הקולעים והטעם לא יוכלו לנוס ולהפרד ולהמלט : (י) תשיתמו . פניך . כעסך פני ה' חלקם ופניה לא היו לה עוד וי"א כי כ"ף כתנור אש כמו בי"ת כדרך בחצי לילה כחצות הלילה : (יא) פרימו . תי"ו תאבד לנכח דוד או למשיח כי אחריו כתוב כי נטו . מלת נטו יוצאה והפעול הוא רעה : (יב) מזמה . בכח ולא יוכלו להוציאה למעשה : (יג) כי . בעבור היות באתנחתא שבשכם הוא שכם אחד והטעם להיותם נחברים על דרך והכרותי להם למען ימצאו ומלת תכונן דרך קצרה כי הטעם תכונן הקשת בחצים : (יד) רומה . שב להודות השם בסוף המזמור כי כל זה יקרה לאויב בסוף בעוז השם כאשר החל ה' בעוזך ישמח מלך : (א) למנצח על אילת השחר . כאשר יראה כח עלות השחר ויש אומרי' כי הוא שם כלי ניגון וידענו כי יו"ד אילותי כנכר אין איל בלא דגש על כן הוא רחוק להיות אילת נגזרת מזאת הגזרה והנכון בעיני כי הוא תחלת פיוט נעשה על דרך דברי חשק כמו אילת אהבים וזה המזמור על נועם נגונו : (ב) אלי אלי . פעמים כי בצרה היה וטעם אלי בעבור עזבתני ותחסר מלת אלי כאילו הוא או' אלי רחוק מישועתי הם דברי שאגתי כמו שאגתי מנהמת לבי והוסיף דברי בעבור היותו בן אדם : (ג) אלהי . התימה כי אתה אלהי ואיך לא תענה והטעם כי אין לי אלוה אחר מבלעדיך ולא אקרא רגע אחד ואדום רק ולא דומיה לי : (ד) ואתה . תהלות ישראל . הבית שסם הארון כדרך בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וכל זה בעבור היות יושב דבק עם תהלות כי י"א כי טעם יושב שאתה עומד ויושב קדם סלה כמו שוכן עד כמו אתה ה' לעולם תשב ואתה תהלות ישר כדרך הוא תהלתך והוא אלהיך . וי"א כי אתה הנמצא בתוך תהלות ואתה הוא הקדוש המהולל כדרך בקרבך קדוש : (ה) בך . בכר על בטחו בך בהיותם בלא צרה היו לבטח ובעת צרתם שבטחו בך תפלטמו : (ו) אליך . לבדך זעקו ולא נשענו על אחרים

נמסר בסדר ויחי : עולם ועד ו' וסי' ה' מלך עולם ועד . כסאך אלהים עולם ועד . ואני כזית רענן . חיים שאל ממך . כי זה אלהים אלהינו . יסד ארץ על מכונה : תמצא ידך ג' וסי' תנה נא את אשר תמצא ידך . כל אשר תמצא . תמצא ידך לכל אויביך : אילת ג' וסי' גם אילת בשדה . למנצח על אילת השחר . אילת אהבים ויעלת חן : יושב ב' מ"ל בסיפרא וסי' יושב בשמים ישחק . ואתה קדוש יושב :

תולדות אהרן הכונן . עקידס שער י : אולה . יומא כט זוכר ויקרא : אלי אלי . עקרים פט"ו : אלסי אקרא . מגלה טו : (ואתה קדוש . שבת עו) :

מצודת דוד

דוד שנהרג משיח בן יוסף ישאל אז על החיים וה' יבטיחו עליו : (ו) בישועתך . על ידי ישועתך יתגדל כבודו : (ז) כי תשיתהו . תשים אותו לעולם לברכה כי הכל יברכו בו לומר שיהיה כמוהו : תחדהו . תשמחו בשמחה ראיית פניך : (ח) כי וגו' . ובעבור שהיה בטחונו בה' לזה לא ימוט : (ט) תמצא . תספיק מכת ידך לכל אויביך : ימינך תמצא . ר"ל תשיגם ולא יוכלו להנצל : (י) תשיתמו . יתמיד בהם האש כמו בתנור : לעת פניך . בעת כעסך אז יבלעם באפו ותאכלם האש : (יא) פרימו . בניהם : וזרעם . כפל הדבר במלות שונות : (יב) כי נטו . על כי נטו לעשות רעה למולך כמ"ש יתיצבו וגו' על ה' ועל משיחו (לעיל ב') : חשבו מזמה . יחשבו מהשבות שא"א להם לעשותם : (יג) כי תשיתמו . כי בעבור זאת תשית אותם לחלק אחד שיעמדו מובדל בפאה אחת להיות למטרה לחץ : במיתריך . בחבל הקשת תכון החצים לירות בהם : (יד) בעוזך . כשי נודל כחך תריה עצמך להפרע מאויביך ואז נשירה וגו' : כב (ב) אלי אלי . כפל המלה כדרך הקוראים והצועקים כמו ענני ה' ענני (מ"א י"ח) : רחוק וגו' . רצה לומר דברי שאגתי המה להתפלל על מה אתה רחוק מישועתי : (ג) ולילה . ואף בלילה אני קורא ומתפלל : ולא דומיה לי . לא אשתוק כי בפחדם נענה דרכו לשתוק אבל לא כשעדיין לא נענה : (ד) יושב . קיים ונצחי כמו אתה ה' לעולם תשב (איכה ה') ור"ל הלא כיחיד אין בלתך עמה ובעמים רבים היית מבטח ישראל

מצודת ציון

(ו) תשוה . תשים : (ז) תחדהו . מל' חדוה ושמחה כמו ויחד יתרו (שמות י"ח) : (ט) תמצא . תספיק כמו ומצא להם (במדבר י"א) : (י) תשיתמו . תשים אותם : יבלעם . מלשון בליעה והשחתה : (יג) שכם . חלק כמו שכם אחד (בראשית מח) : במיתריך . הוא הבל הקשת כמו על יתר (לעיל יא) : כב (א) אילת שחר

על כן לא בושו : (ז) ואנכי . רחוק הוא שיאמר איש דעת על עצמו שאיננו איש רק ידבר כנגד האויבים שהם יבזוהו ואיננו נחשב בעיניהם למאומה : (ח) כל . גזרות לשון קשורה ליצילם עם למ"ד : יפטירו בשפה . יפתחו כמו פטר רחם והבי"ת דרך נסים כמו לחמו בלחמי ויתכן שתחסר מלה : (ט) גול . תאר

קדמונים : (ז) ואנכי תולעת . כל ישראל מכנה כאיש אחד : (ח) יפטירו . יפתחו כמו פטר רחם ופטר חמור (שמות יג) פוטר מים (משלי יז) : גול אל ה'. כמו לגולל יש לאדם לגולל הכו ומשאו ליוצרו למען יפלטהו : (י) גוחי . מוציאי מושכי כמו (איוב מ') יגיח ירדן אל פיהו : מבטיחי על שדי אמי . זימנת

ט' ר"פ ד' כי אנ
בושו : ז ואנכי תולעת ולא־איש
חרפת אדם ובזוי עם : ח כל־ראי
ילעיגו לי יפטירו בשפה יניעו
ראש : ט גל אל־יהוה יפלטהו
יצילהו כי חפץ בו : י כי־אתה גחי
מבטן מבטיחי על־שדי אמי : יא עליך
השלכתי מרחם מבטן אמי אלי
אתה : יב אל־תרחק ממני כי־צרה
ס' מ"ל קרובה כי־אין עוזר : יג סבבוני
פרים רבים אבירי בשן כתרוני :
ד' חס' יד פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג :
טו כמים נשפכתי והתפרדו כל־
עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך
מעי : טז יבש כחרש ׀ כחי ולשוני
מדבק מלקוחי ולעפר־מות
תשפתני : יז כי סבבוני כלבים עדת
מרעים הקיפוני כארי ׀ ידי ורגלי :
כ' קמצין בתרי ליסני שותי עד בקר
יח אספר כל־עצמותי המה יביטו
יראו־בי : יט יחלקו בגדי להם ועל־
לבושי יפילו גורל : כ ואתה יהוה
אל־תרחק אילותי לעזרתי חושה :
כא הצילה מחרב נפשי מיד־כלב

ולא בהיתו : ז ואנא זחיל
חלש ולא גבר סכל חסודי
בני נשא ומתרמרמותא
דעממי : ח כל דחמין לי ידהכון
עלי מתגרדין בספותהון
יטלטלון ברישיהון : ט שבח
קדם יי ושזביה פצאיתיה מטול
דאתרעי ביה : י מטול דאת
אפקתני מכריסא אסברתני
על חדיי אמי : יא בסעדך
אטליקית ממעינא מכריסת
אמי אלי את : יב לא תתרחיק
מני מטול דעקתא קריבא
ארום לית פריק : יג אחזרו עלי
פלחי כוכביא דמתילין לתורין
סגיאין רברבני מתנן אקפוני :
יד פתחו עלי פומהון היך כאריא
מכלי ותבר : טו היך כמיא
אשתדת ואתפרפרן כולהון
גרמי הוה לבי מתמסי היך
שעוה בגו מעי : טז יבש היך פחר
חילי ולישני אדביק למוריגי
ולבית קבורתא אמטיתני :
יז מטול דאחזרו עלי רשיעי
דמתילין לכלביא סגיעין
כנישת מבאישין אקפוני
נכתין היך כאריא אידי ורגלי :
יח אחוי כל הלבשושי גרמי
אנון מסתכלין מבזן לי :
יט מפלגין לבושי ועלוי פתגי ירמון עדבין : כ ואנת יי לא תתרחיק תוקפי לסיועי אוחי : כא פצי מקטלין בחרבא
נפשי מן אידא דכלבא

השם כדמות פועל על משקל לחם חוס כי הגולל דבריו על השם כדרך גול אל ה' דרכך : יפלטהו כי חפץ בו . השם כי טעה האומר כי הגולל חפץ בשם והכתוב אומר אם חפץ בנו ה' ורבים ככה : (י) גוחי . פועל או שם התאר כמו גוזי מגזרת ותגח בנהרותיך כמו מוציאי והזכיר זה כי הגולל על השם יצילהו כי הנה הוא גוחי מבטן שאין דעת לנו ולא כח : (יא) עליך . הטעם עליך הושלכתי לא על שדי אמי כי אתה מאכילה ומאכיל אותי ואתה הנותן לי כח לקבל עד שאגדל ע"כ אמר אלי אתה : (יב) אל תרחק ממני . דרך נחו' בשירי' תרחק עם קרובה : (יג) סבבוני . טעם רבים מכל פאה : אבירי בשן . כמו עגלי על דרך פרות הבשן : כתרוני . מן כתר מלכות שהוא עגול : (יד) פצו . פתחו כמו ופצתה האדמה ותחסר כ"ף מן אריה על דרך אש אוכלה הוא ואמר על אלה הפרים שהם טורפים כמו אריה ושואגים : (טו) כמים . דרך משל מרוב הפחד היה כמים אשר לא יאספו כן נפזרו איבריו והתפרדו העצמות שהם מוסדי הגוף ונמס לבו בקרבו כאילו סרה דעתו : (טז) יבש . ולא יוכלו לדבר על כן אמר אחד מהגאוני' כי כחי הפך חכי ולפי דעתי בעבור היות ליחת התולדה הקושרת הכל המעמדת הגוף כינה הליחה בשם כח והנה יבש כאשר יקרה לזקן הבא בימים ומלקוחי מגזרת ומלקחיה ואם איננו על משקלו : ולעפר מות . לעפר בני מות כמו גבורתך במלחמה ותשפתני כמו שפות הסיר : (יז) כי . יאמר כי סבבוהו צרים ואויבים אחרים שהם פחותים מהפרים ויותר מכעיסים והם עדת מרעים וטעם כארי דבק עם הקיפוני

לאדם שדים ליסען עליהם למחיה : (יא) עליך השלכתי מרחם . נשלכתי מרחם מאז הוצאתני מרחם . כד"א (ישעי' מו) עמוסי' מני בטן מאז נולדו השבטים נשאם ונהלם : (יג) פרי' רבים . מלכיות חזקים: אבירי בשן . גם הוא לשון פרי' בבשן שהם שמנים : כתרוני . סבבוני ככתר המקפת את הראש : (יד) אריה טרף . נבוכדנצר : (טו) כדונג . שעוה הנמוחה מחו' האש : (טז) מלקוחי . הם החניכים שקורין (פאלייו"ש בלע"ז) כשאדם מיצר אין רוק מצוי בפיו . ומנחם פתר מלקוחי אנטיילא"ש בלע"ז . כמו (שם ז') במלקחים לקח והמלקוח הן השינים אשר דומות למלקוחי חרשים (סא"א) : ולעפר מות . לדכאות מיתה : תשפתני . אתה תושיבני . לשון שפיתת קדרה . שפות הסיר (יחזקאל כה) . ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה : (יז) כארי ידי ורגלי . כאילו הם מדוכאים בפי ארי וכן אמר חזקיה כארי כן ישבר כל עצמותי (ישעיה לח) : (יח) אספר כל עצמותי . כאב עצמי : המה יביטו . שמחים לאידי : (יט) ועל לבושי יפילו גורל . בוזזים את נכסי : (כ) אילותי . כחי כמו (לקמן כח) הייתי כגבר אין איל וכמו יש לאל ידי (בראשית ל"א) : הושיעני

תולדות אהרן ואנכי תולעת . תולין פט : ואתה ה' :
זוסר ויקרא והלוה : הצילה . מגילה טו :

ואנכי ט' ר"פ בקריאה וסי' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים . ואנכי הסתר אסתיר פני . ואנכי לא חטאתי לך . ואנכי היום רך ומשוח מלך : רוגע הים ויהמו גליו . ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה לקבץ . ואנכי תולעת ולא איש . ואנכי נטעתיך שורק . ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים . וכל ר"פ דתריסר דכוו' : עוזר ה' מ"ל וסי' נמסר בישעיה סימן ל"א : ולשוני ג' בקריאה סי' ולשוני מדבק מלקוחי . ולשוני תהגה צדקך . לשוני אם יהגה רמיה : הצילה כל ליש' מ"ל במ"ז חס' וסי' וישמע ראובן ויצלהו . ויצלני מחרב פרעה . אשר מצאתם בדרך ויצלם ה' . אשר הצלני מיד הארי . ויצלני מכל צרה . כי אתך אני להצלך דירמיה . משזיב ומצל :

שהקיפו כארי' ידי ורגלי והזכיר ידי כי בהם הוא נלחם ורגלי כי בהם יוכל לברוח : (יח) אספר . יש אומרים כמו אספרם מחול ירבון וכמוהו מי יספר שחקים בחכמ' והטעם שהוא רזה ואין לו בשר והנכון בעיני בעבור שהזכיר והתפרדו כל עצמותי אמר כאשר אספר כמה עצמות יתפרדו ממני ישחקו אויבי כמו לראוה בך ויתכן שהעצמות דרך משל לאנשיו שנבדלו ממנו בעת צרתו במלחמה : (יט) יחלקו . כפי מחשבת האויבים ודבריהם בעבור היותם נגדי מלוכה ולולא היותו מלך לא היה טעם בדבריו וזה רמז : (כ) ואתה . אילותי . השם ואל יעלה לבך איך יקרא דוד כי השם הוא אילותו ואורו וישעו ועזרתו וכל אלה מקדים כי חפצו להגיד כח עליון שקבלו : (כא) הצילה מחרב . כנגד עדת מרעים : מיד כלב . כנגד כי סבבוני

מצודת ציון

השחר . שם כלי זמר ידוע אז אצלם : (ח) יפטירו . ענין פתיחה כמו פוטר מים (משלי י"ז) : (י) גוחי . ענין הוצאה והמשכה כמו ותגח בנהרותיך (יחזקאל ל"ב) : (יג) אבירי בשן . פרים חזקים הרועים בבשן כי שם מרעה שמן וטוב : (יד) פצו . פתחו כמו פצו שפתי (לקמן ס"ו) : (טו) כדונג . כשעוה וכן כהמס דונג (לקמן ס"ח) : (טז) מלקוחי . הוא מה שממעל הלשון ומתחת ויקרא כן ע"ש שבהם לוקחים המאכל בעת הלעיסה : תשפתני . ענין עריכה כמו שפות הסיר (יחזקאל כ"ד) : (יז) מרעים . מלשון רע : הקיפוני . סבבוני : (כ) אילותי . ענין כח וחוזק כמו כגבר אין איל (לקמן)

מצודת דוד

ישראל כי היו מהללים אותך בהושיעך אותם מצרתם ומדוע א"כ תרחק עתה מישועתי : (ה) בטחו ותפלטהו . כאשר בטחו בך כן הצלתם : (ז) תולעת . כחי תשש כתולעת : חרפת אדם . בני אדם יחרפו עמדי את הזולת כי יאמרו לו בחרפם שהוא שפל כמוני : ובזוי עם . כל עם מבזה זולתו עמדי וכפל הדבר במלות שונות : (ח) יפטירו . יפתחו שפתם ללעג בי ויניעו בראש כדרך המלעיג : (ט) גול . אבל המגלגל ומסבב בטחונו אל ה' הוא מצילו : כי חפץ בו . במי שבוטח בו כראוי : (י) גחי מבטן . מוציאי מבטן אמי : מבטיחי . ממך הובטחתי להשען על שדי אמי להיות נזון מחלבם : (יא) מרחם . מעת נאתי מרחם אמי השלכתי עליך להזמין לי די ספוקי : מבטן וגו' . כפל הדבר במ"ש : (יב) קרובה . וחיש מהר צריך אני להצלה : כי אין עוזר . אין בעולם עוזר בלתך : (יג) כתרוני . סבבוני ככתר המקיף את הראש : (יד) פצו . פתחו פיהם לבלעני : אריה . כאריה שמתחלה טורף ואח"ז שואג בשמחת גבורתו כן האויב בולע ומריק קול שמחה : (טו) נשפכתי . האיברים שבו נשפכו כמים ונתפרדו עצמותי : כדונג . הנמס מחום האש כן נמס לבי בתוך מעי : (טז) מדבק מלקוחי . נעצר הנער כלה סרוק בנעי וכאלו נדבק הלשון בגבר הפה : תשפתני . תערכני לשכב

רש"י

(כב) הושיעני מפי אריה. כאשר מקרני ראמים עניתני. זה האמורי אשר כגובה ארזי' גבהו (עמוס ב') שלשים ואחד מלכים: (כג) אספרה שמך לאחי. בהתאסף כל כנסיותי. וכן אומר להם יראי ה' הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב: (כד) יגור. לשון יראה: (כה) ענות עני. צעקת דל כל ענייה שבמקרא לשון צעקה: ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו (שמות י') לענות מפני. שהוא נכנע ומתפלל לפניך: (כז) יאכלו ענוים. לעת הגאולה לימות המשיח: יחי לבבכם לעד. כל זה אומר לפניהם: (כח) יזכרו וישובו אל ה'. יזכרו האומות הרעה שמצאתם כשיראו את הטובה וישובו אל ה': (כט) כי לה' המלוכה. כי יראו שחוזרת לך המלוכה והממשלה: (ל) אכלו וישתחוו כל דשני ארץ. הרי זה מקרא מסורס אכלו ענוים כל דשני ארץ וישתחוו לה' בהלל והודאה על הטובה. דשני ארץ טוב חלב הארץ כל זה יראו אפסי הארץ וישובו אל ה': לפניו יכרעו. אז כל מתי הרשעים מתוך גיהנם ולא ירחם עליהם לחיות את נפשם מגיהנם: ונפשו. של כל אחד ואחד: לא חיה. לא יחיה. רבותינו דרשו מן המקרא הזה שהמתים לפני מיתתם בשעת נטילת נשמה רואין פני שכינה: (לא) זרע יעבדנו וגו'. זרע ישראל אשר תמיד עובדים אותו: יסופר לה' לדור. סרס המקרא ודרשהו יסופר לדור אחרון לשם ה' ולשבחו את אשר עשה לאותו זרע: (לב) יבאו. הראשונים ויגידו צדקתו לעם הנולד כי עשה להם צדקה: (א) מזמור לדוד. אמרו רבותינו כל מקום שנאמר מזמור לדוד מנגן ואח"כ שורה עליו שכינה מזמור להביא רוח הקודש לדוד. וכל שנאמר בו לדוד מזמור שרתה עליו שכינה ואח"כ אמר שירה: ה' רועי. במדבר הזה שאני הולך בו בטוח אני שלא אחסר כלום: (ב) בנאות דשא. בנוה דשאין לפי שהתחיל לדמות מזונותיו למרעה בהמה שאמר ה' רועי טפל על הלשון של ה' רועי בנאות דשא

תהלים כב

יְחִידָתִי׃ כב הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אַרְיֵה
וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָנִי׃ כג אֲסַפְּרָה
שִׁמְךָ לְאֶחָי בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶךָּ׃
כד יִרְאֵי יְהוָה הַלְלוּהוּ כָּל־זֶרַע יַעֲקֹב
כַּבְּדוּהוּ וְגוּרוּ מִמֶּנּוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃
כה כִּי לֹא־בָזָה וְלֹא שִׁקַּץ עֱנוּת עָנִי
וְלֹא־הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ
אֵלָיו שָׁמֵעַ׃ כו מֵאִתְּךָ תְּהִלָּתִי בְּקָהָל
רָב נְדָרַי אֲשַׁלֵּם נֶגֶד יְרֵאָיו׃ כז יֹאכְלוּ
עֲנָוִים וְיִשְׂבָּעוּ יְהַלְלוּ יְהוָה דֹּרְשָׁיו
יְחִי לְבַבְכֶם לָעַד׃ כח יִזְכְּרוּ וְיָשֻׁבוּ
אֶל־יְהוָה כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ
לְפָנֶיךָ כָּל־מִשְׁפְּחוֹת גּוֹיִם׃ כט כִּי
לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם׃
ל אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ כָּל־דִּשְׁנֵי־אֶרֶץ
לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל־יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ
לֹא חִיָּה׃ לא זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ יְסֻפַּר
לַאדֹנָי לַדּוֹר׃ לב יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ צִדְקָתוֹ
לְעַם נוֹלָד כִּי עָשָׂה׃

כג א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה רֹעִי לֹא
אֶחְסָר׃ ב בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי עַל־

תרגום

רוּחָא דְגוּשְׁמִי׃ כב פְּרוֹקְנִי מִפּוּם אַרְיָא וּמִגַּבְרַיָּא דְתַקִּיפִין וְרָמִין כְּרִימָנָא קַבֵּלְתָּא צְלוֹתִי׃ כג אֶחֱוֵי גְבוּרַת שְׁמָךְ לְאַחַי בְּמִצַּע כְּנִשְׁתָּא אֲשַׁבְּחִנָּךְ׃ כד דַחֲלַיָּא דַייָ שַׁבַּחוּ קֳדָמוֹי כָּל זַרְעָא דְיַעֲקֹב הָבוּ לֵיהּ יְקָר וְאִזְדַּעְזְעוּ מִנֵּיהּ כָּל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כה מְטוּל דְּלָא בְסַר וְלָא שָׁאַט צְלוֹתְהוֹן דְעַנְיֵי וְלָא סַלִּיק שְׁכִינְתֵּיהּ מִבֵּינֵיהוֹן וּבְצַלָּאֵיהוֹן קֳדָמוֹהִי מְקַבֵּל׃ כו מִנָּךְ תּוּשְׁבַּחְתִּי בִּכְנִישַׁת סַגִּיעַת עַמָּא נִדְרַי אֲשַׁלֵּם קֳבֵיל דַחֲלוֹי׃ כז יֵיכְלוּן עִנְוְתָנֵי וְיִשְׂבְּעוּן יְשַׁבְּחוּן קֳדָם יְיָ דְתָבְעִין לֵיהּ יִשְׁרֵי רוּחַ נְבוּאָה בְרַעְיוֹנֵי לִבְּכוֹן לְעָלְמִין׃ כח יִדְכְּרוּן נִסּוֹי וִיתוּבוּן קֳדָם יְיָ כָּל סִיָּפֵי אַרְעָא וְיִסְגְּדוּן קֳדָמָךְ כָּל גְּנִיסַת עַמְמַיָּא׃ כט מְטוּל דְמִן קֳדָם יְיָ מַלְכוּתָא וְשַׁלִּיט בְּעַמְמַיָּא׃ ל לְסַעוּדוּ וּסְגִידוּ כָּל דְהִינֵי אַרְעָא קֳדָמוֹי יִגַּחְנוּן כָּל נָחְתִין בֵּי קְבוּרְתָּא וְנַפְשׁ רַשִׁיעָא לָא יְחַיֵּי׃ לא זַרְעֵיהּ דְאַבְרָהָם יִפְלְחוּן קֳדָמוֹי וִיחַוּוֹן כֹּחַ גְבוּרְתָּא דַייָ לְדָרָא בַתְרָאָה׃ לב יְתוּבוּן בְּנֵיהוֹן וִיתַנּוּן צִדְקָתֵיהּ לְעַמֵּיהּ דַעֲתִיד לְמִילַּד פְּרִישָׁן דַעֲבַד׃ א תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד יְיָ זָן יַת עַמֵּיהּ בְּמַדְבְּרָא לָא חֲסַרוּ כוּלָּא׃ ב בַּאֲתַר צַיְחָתָא בַּהֲנִית דִתְאִין יַשְׁרִינַנִי עַל

שמע ד' בקריאה וסי' זה עני קרא וה' שמע. צדקו וה' שמע ומכל. כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. ויגד להם מיכיהו וסי' בלשון ארמי מכיהו צוה מסכינא ואיתבזי: מזמור לדוד ח' ר"פ וסי' נמסר לעיל בריש סיפרא סי' ג':

תולדות אהרן יראי ה'. עקידת שער מד: לפניו יכרעו. נדה ל: זרע יעבדנו. סוטה כ סנהדרין עב: (שביעים לה):
מזמור לדוד. פסחים קיז: רועי. זוהר תרומה:

אבן עזרא

סבבוני: (כב) הושיעני. כנגד אריה טורף ושואג וטעם יחידתי בעבור היות כל נשמת אדם יחידה מתבודדת עם גופה מנשמת הכל ובהפרדם מגוייתה אז תאסף אל הכל וטעם ומקרני ראמים שהם חזקים מכל הקרנות ושמעתי בני איש אומרים כי הראם יפיל עצמו מהר גבוה על קרניו ולא תשברנה ורמים חסר אל"ף כמו ברהון הליכי נחמה וטעם עניתני כי כבר עשית לי חסד מצרה כואת וטעם ומקרני כאילו הייתי על קרניו ויש אומרים כי קרניו גבוהים מכל הקרנות והעד ותרם כראם קרני וטעם עניתני כנגד אקרא יומם ולא תענה: (כג) אספרה. כנגד אספר כל עצמותי וטעם לאחי לאנשי סודי: ובתוך קהל אהללך. וזאת היא התהלה שאומ' להם: (כד) יראי. וי"ו הללוהו שב אל שמך הנזכר למעלה ואלה יראי ה' מהגוי' ע"כ אין שם מלת כל כמו כל זרע יעקב ואמר לישראל גורו שיהיו כלם יראים ואם תעוו ידם על אויביהם יתנו העוז לשם: (כה) כי. ולא שקץ. הרחיק ושנא: ענות. מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות: (כו) מאתך. אתה הוא הסבה והיעוד לתהלתי כנגד ואהללך: (כז) יאכלו. הטעם שהענוים יאכלו וישמחו וישבעו מרוב השמחה בראותם כי השם הושיע העני אשר אין עוזר לו וטעם יחי לבבכם זה יאמר איש לרעהו כדרך ותחי רוח יעקב אביהם כי לבו היה כמת: (כח) יזכרו. טעם אפסי ארץ כי השומעים אע"פ שהם בקצה הארץ יזכרו זה הפלא שעשה השם וישובו לעבדו ואלה אינם ענוים על כן אמר כל משפחות גוים: (כט) כי. אז יודו כי לשם לבדו המלוכה וגם הכתוב הוא כמו והנבואה עודד הנביא שהטעם והנבואה נבואת עודד ורבים כמוהו כאילו אמר כי לה' המלוכה וה' מושל בגוים: (ל) אכלו. זה הפסוק כנגד יאכלו ענוים וישבעו כי דשני ארץ הם המתענגים בעול' הזה לאכול כל דשן ודשני ארץ הפך ענוים והטעם אם יתעדנו בעול' הזה בסוף ובאחרית ימיהם ישתחוו למלך האוסף רוחם ואין כח בהם למרות וככה לפניו יכרעו כל יורדי עפר וטעם ונפשו לא חיה על דרך בנות צעדה עלי שור כי אחד מהם לא יוכל לחיות נפשו וזה רמז כי תאבד נפשם בעולם הזה הפך הענוים שכתוב בהם יחי לבבכם לעד: (לא) זרע. וי"ו לפניו גם וי"ו יעבדנו שב אל כי לה' המלוכה והטעם כמו וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וככה בני עבדיך ישכנו ותחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם כאילו הוא זרע אשר יעבדנו והם בני הענוים הנזכרים למעלה וטעם לדור לדור הבא ע"כ אחריו יבואו על דרך דור הולך ודור בא: (לב) לעם נולד. הוא דור שלישי וטעם צדקתו על דרך צדקתו עומדת לעד גם בעולם הזה: (א) מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר. זה המזמור נכבד ודמה עצמו כשה שמשענתו על הרועה והנה השם הוא הרועה אותי ע"כ לא אחסר כל והטעם לא יחסר לי מה שאני צריך כדרך מלא: (ב) בנאות. הטעם

מצודת דוד

לשכב לעפר מות והוא הקבר: (יז) כלבים. נושכים ככלבים: כארי. ישברו ידי ורגלי כמו הארי המשבר עצמות הנטרף בפיו: (יח) אספר. מגודל הרזון בולטים עצמותי עד שאוכל לספרם ועוד מסתכלים בי בדרך בזיון ונקמה: (יט) יחלקו. מפשיטים מעלי וחולקים ביניהם: ועל לבושי. כפל הדבר במ"ש: (כ) אילותי. אתה חזקי מהר לעזרתי: (כא) מיד כלב. מדואג הנושך ככלב: (כב) עניתני. הלא מעולם ענית לי להצילני לזה הושיעני גם עתה: (כג) אספרה. אז אספר הנס ברבים: (כד) יראי ה'. כה אומר להם אתם יראי ה' הללו אותו: (כה) כי לא בזה. על שלא בזה הכנעת העני: ובשועו. אבל כשצעק אל ה' שמע אליו: (כו) מאתך וגו'. רצה לומר מה שאהללך בקהל רב באה היא מאתך בעבור התשועה שעשית לי ולזה הנדרים שנדרתי בעת צרה אשלם נגד יראיו לפרסם הנס: (כז) יאכלו. מזבחי שלמי התודה אשר אביא לה': יחי. רצה לומר ישמחו בלבבם לעד כי המיצר כאלו לבו מת כמ"ש בנבל הכרמלי וימת לבו (ש"א כ"ה): (כח) יזכרו. בגודל פלאי ה' וישובו אליו: (כט) כי לה' המלוכה. רצה לומר הכל יכירו אשר לה' המלוכה והוא מושל בכל הגוים: (ל) כל דשני ארץ. כל שמנים ובריאים כאשר יאכלו עם

מצודת ציון

יחידתי (לקמן ל"ה): (כא) יחידתי. נשמתי שהיא יחידה מול חלקי הגוף ושאר כוחותיו וכן מכפירים יחידתי (לקמן ל"ה): (כד) יגורו. יפחדו: (כה) שקץ. ענין תעוב: ענות. הכנעה כמו לענות מפני (שמות י'): (כח) אפסי. קצות: (ל) דשני. מלשון דשן ושמן: **כג** (ב) בנאות. ענין מדור כמו נאות שלום (ירמיה כ"ה): ירביצני. ענין השכיבה לנוח: ינהלני. ענין הנהגה כמו נהלת בעזך (שמות טו)

אבן עזרא

שימלא הדשא ויהיה שם נוה קרוב שלא ייגע בהרים כעת שתרבץ השה : ועל מי. הזכיר המים וטעם מנוחות הפך נחל שוטף : (ג) נפשי. הזכיר כי הרועה לא ידפקנו להוליכו ממרעה אל מרעה בניחוץ רק נפשו ישובב בשובה ונחת וטעם במעגלי צדק שלא יוליכנו על גבהות ועל עמקים וכל זה לא למעני הוא עושה רק למען שמו למען ספר שמו בכל הארץ כי הוא רועה טוב ורחמן אין כמוהו : (ד) גם. הטעם אם תקראנה גזירות השמים שהשם גזר מימי קדם לבוא רעה בעולם וידמ׳ הרעה לגיא צלמות לא אירא רע לא אירא שרע יהיה לי כי שבטך יראה לי הדרך עד שאלא וזה השבט והמשענת בה יתנחם לבו והטעם כאשר תבואנה שנת רעה לעול׳ השם יסבב סבות לחוסים בו לחיותם ברעב ולהציל ממות נפשם והטעם מות שאיננו כדרך התולדה כמו מתי מלחמה ומגפה : (ה) תערך. נגד צררי. כנגד בגיא צלמות על דרך מעוף צוקה והנה השלחן כנגד הדשא וכוסי רויה כנגד על מי מנוחו׳ ורויה תאר השם כמו אשה חכמה ומרוב דשן המטעמי׳ שהם על השלחן ראשו מדושן כאילו הוא בלול בשמן רענן וטעם זה המזמור על עבדי השם העוזבי׳ תאות העולם והם שמחים בחלקם ויחשבו כי לחם ומים כנגד כל תענוג המטעמים כי מחשבתם ולבם על תענוגי העולם הבא ע״כ יניחו תענוגי רגע בעבור תענוג עולם ע״כ אמר אך זאת כל מחשבתי וטעם ירדפוני כל כך ארגיל עצמי לעשות טוב וחסד טוב לנפשי וחסד עם אחרים ללמדם ולהורותם לעבוד את ה׳ עד שיהיה לי חוק כי אילו רציתי להניח הטוב רגע אחד הוא היה רודף אחרים וטעם ושבתי פעם אחר פעם כדרך כלה שב במרוצתם וי״א כמו ושקטתי מגזרת בשובה ונחת תושעון והנה הטעם כי לעולם אעשה טוב וחסד כל ימי אשב בבית השם להכיר מעשיו וזאת הוא התפלה באמת כי אז יתבודד מבני אדם : (א) לדוד. לה׳ הארץ ומלואה. כי הוא על ימים : בעבור שיש מקומות בארץ יקבלו כח עליון כדרך וזה שער השמים על כן החל לאמר לה׳ הארץ בעבור בהר ה׳ וטעם לה׳ הארץ כי בדרך התולדת נבראה להיותה תחת המים וכחפץ השם יבש קצתה והיא המחצה אשר הוא מגולה על כן כי הוא על. ויאמר רבי משה כי פי׳ על כמו עם כמו ויבואו האנשים על הנשים והטעם שלא היה על מתכונת ישרה שיחיו בני אדם עליה כי אם שיהו סביבה ימים ונהרות וכן בלעם אמר כי הטעם שאינה רחוקה מנהר או ים : (ג) מי. הר ה׳. זה הר המוריה וזה המזמור חברו דוד אחר דבר גורן ארונה היבוסי : ומי יקום. הטעם לדור בו : (ד) נקי. בעבור היות כל המעשים בידים הזכיר נקי כפים שלא עשה רע והוא בר לבב שהוא העיקר ונפשו עלם כבור השם כמו נשבע השם בנפשו וכתוב נפשי דרך כינוי בעבור כבוד השם על דרך והייתי אני ובני שלמה חטאים כאשר פירשתיו והנה הזכיר המעשה והלב והלשון : (ה) ישא. אמר ישא ברכה כנגד לא נשא לשוא נפשי : (ו) זה. רמז לדוד שנבנה הבית בימיהם במות דוד ואחר כך שב

רשי

מי. דשא. ומזמור זה אמר דוד ביער חרת. למה נקרא שמו יער חרת שהיה מתנגב כחרס והרטיבו הקב״ה מטוב של העולם הבא (מדרש תהלים) : (ג) נפשי ישובב. רוחי שהופג בצרות ובמנוסה ישובב לקדמותו : במעגלי צדק. בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי : (ד) בגיא צלמות בארץ חושך אל מדבר זיף אמר. כל צלמות לשון חשך פירשו דונש בן לברט : שבטך ומשענתך. יסורים שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהיו לי לסלות עון ובטוח אני שתערוך לפני שלחן היא המלכות : (ה) דשנת בשמן ראשי. כבר נמשחתי על פיך למלך : כוסי רויה. לשון שובע : (א) לה׳ הארץ. ארץ ישראל : תבל. שאר ארצות : (ב) על ימים יסדה. שבעה ימים מקיפין ארץ ישראל וארבע נהרות. ירדן. וירמוך. קרמיון. ופוגה : (ג) מי יעלה בהר ה׳. אעפ״י שכל יושבי תבל שלו אין הכל כדאי ליקרב אליו אלא נקי כפים וגו׳ : (ד) לא נשא לשוא נפשי. לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא תבינו לשון שבועה נופל על נפש שנאמר נשבע ה׳ צבאות בנפשו (עמוס ו׳). (ו) זה. שכך מעשיו. הוא דור דורשיו

תהלים

מי מנוחות ינהלני : ג נפשי ישובב
ינחני במעגלי־צדק למען שמו :
ד גם כי־אלך בגיא צלמות לא־
אירא רע כי־אתה עמדי שבטך
ומשענתך המה ינחמני : ה תערך
לפני ׀ שלחן נגד צררי דשנת בשמן
ראשי כוסי רויה : ו אך ׀ טוב וחסד
ירדפוני כל־ימי חיי ושבתי בבית־
יהוה לארך ימים :

כד א לדוד מזמור ליהוה הארץ
ומלואה תבל וישבי בה : ב כי־
הוא על־ימים יסדה ועל־נהרות
יכוננה : ג מי־יעלה בהר־יהוה ומי
יקום במקום קדשו : ד נקי כפים
ובר־לבב אשר ׀ לא־נשא לשוא
נפשו ולא נשבע למרמה : ה ישא
ברכה מאת יהוה וצדקה מאלהי
ישעו : ו זה דור דרשו מבקשי

ל׳ כ״כ. ל׳ · ב׳ מן אדם · ל׳ בסיפרא · ב׳ חס׳. ל׳ · ס׳ · ב׳. נ״ש · ו׳ דקדים דוד למזמור · ג׳ מ״ע · ד׳ · ד׳. ג׳ בלשני זעמו · כ׳ · כ׳ · נפשי ק׳ ד׳ ר״ס · דרשיו ק׳

תרגום

מי ניחיא דברני : ג נפשי יתיב דברני בהלכת צדקא מטול שמיה : ד ברם כד אזל במישר טולא דמותא לא אדחל מבישתא מטול דמימרך בסעדי תגדך תריצא ואורייתך הינון ינחמונני : ה סדרת קדמי פתור קביל מעיקי דהנתא במשח רבותא ריש כהני כלידי רויחא : ו ברם טבתא וחסדא ירדפונני כל יומי חיי כד אתב בבית מקדשא דיי לנגדא דיומנא : א לדוד תושבחתא ליי הא ארעא ובריתהא תבל ודיתבין בה : ב מטול דהוא על ימיא שוי שתסהא ועל נהרותא אתקננה : ג מן יסק לטור בית מקדשא דיי ומן יקום באתר קודשיא : ד דכי אידיא ובריר רעיונא דלא אומי על שקרא לחיבא נפשיה ולא קאם לנכלא : ה יקבל ברכתא מן קדם יי וצדקתא מאלהא דפורקניה : ו דין דרא דתבעין ליה דבעין סבר אפוי יעקב לעלמין :

ינחני ב׳ וסי׳ מן ארב ינחני בלק. נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק : וחסד ה׳ וקמצין וסי׳ טבא רדף חייא ונטר אסתר. וסי׳ אך טוב וחסד ירדפוני. רדף צדקה וחסד. חיים וחסד עשית עמדי. שומר הברית וחסד דעזרא. ותשא חן וחסד לפניו: כל סיפרא לדוד במ״ו לדוד מזמור וסי׳ לדוד מזמור לה׳ הארץ ומלאה. לדוד מזמור דקוה קויתי. למנצח לדוד מזמור יקום אלהים ויפוצו איביו. לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה. למנצח לדוד מזמור אלהי תשועתי. למנצח לדוד מזמור נאם ה׳ לאדני. למנצח לדוד מזמור ה׳ חקרתני ותדע :

תולדות אהרן תערוך. יומא פו זוכר תרומה : (דשנת. פסחים לז) : לדוד מזמור. פסחים קיז : לה׳ הארץ ברכות לה שבת קיט ר״ה לא גיטין מז חולין קלט ערכין יא יב תמיד לג עקידה שער א׳ זוהר פ׳ נח ותזריע (ברכות ט) : כי הוא. ב״ב עד (כלאים לב) : מי יעלה. זוהר ויקהל : נקי כפים. נדה ל עקרים מג פ״ל זוהר ויצא : ישא ברכה. חגיגה יב : זה דור. ערכין יז :

מצודת ציון

ע״ז) : ישובב. ענין הנחה והשקט : (ד) צלמות. צלו של מות רצה לומר חשכת הקבר : (ה) דשנת. מלשון דשן ושמן : רויה. ענין שביעה כמו תלמיה רוה (לקמן ס״ה) : כד (א) לה׳. של ה׳. תבל. הוא המקום המיושב : (ד) לא נשא. לא נשבע כמו לא תשא (שמות כ׳) : נפשי. שם ה׳ כמו נשבע אדני ה׳ בנפשו (עמוס ו׳) ואמר דבריו במקום ה׳ : (ה) ישא. יקח כמו וישאו להם נשים (רות א׳)

מצודת דוד

ר״ל כאשר יבוא להם טובה ישתחוו לה׳ כי יכירו שהכל בא מידו : כל יורדי עפר כל בני אדם המעותדים לרדת בעפר הקבר : (לא) זרע יעבדנו. כל בני אדם שמאמינים בו ואשר עבדוהו מעולם אותם יחיה והם יספרו מעשה ה׳ להדור שאחריהם : (לב) יבואו. הם יבואו ויגידו צדקתו לעם הנולד אחריהם : כי עשה. אשר עשה עמהם : כג (א) ה׳ רועי. על כי ה׳ רועה אותי א״כ בוודאי לא אהיה חסר מאומה כי הכל בידו : (ב) בנאות. כרועה הרחמני המרבין עדרו במקום דשא ולפי שהמשילו לרועה אמר לשון הנופל ברועה : מי מנוחות. כי מים הנחים המה צלולים משא״כ הרודפים כי יגרשו מימיו רפש וטיט : (ג) ינחני. ינהג אותי בארח ישר למען לא אכשל : למען שמו. להודיע רב השגחתו על ידאיו : (ד) בגי צלמות. בעמק אופל ר״ל במקום סכנה : לא אירא רע. ממקרה רעה : שבטך ומשענתך. מה שאתה מכה אותי בשבט של יסורין ותחזור ותסמוך אותי הם הם המנחמים אותי כי בזה אראה שלא עזבתני להמקרים : (ה) תערוך. ועי״ז אבטח שעוד תערוך לפני שלחן במעדנים להתענג בהם : נגד צוררי. רצה לומר המה יראו בכבודי : דשנת. רצה לומר מאז משחת ראשי בשמן המשחה להיות מלך : כוסי רויה. הבטחתני להיות כוסי שבעה רצה לומר שאמלוך בכל אות נפשי ודבר הלא תקום : (ו) אך טוב. לא תבוא עלי עוד מאומה רע ואך הטוב והחסד ירדוף אחרי לבוא אלי : ושבתי. ישיבתי בבית ה׳ תהיה לאורך ימים ולא אהיה עוד מגורש ומטולטל : כד (א) ומלואה. כל הדברים שבארץ מלאה מהם : כי הוא וגו׳. רצה לומר כי מה שהארץ היא למעלה מן הים נראה מזה שהוא יתברך יסדה על הימים והכינה על הנהרות כי בדרך הטבע היתה הארץ יורדת תחת המים : (ג) מי יעלה. ר״ל עם שכולם המה לה׳ מ״מ אין כולם ראויים לבוא בהר ה׳ והוא בית המקדש וכמ״ש מי בקש וכו׳ רמוס הצרי (ישעיה א׳) וכאלו ישאל ומי אם כן ראוי לעלות בהר ה׳ : (ד) נקי כפים. וכאלו השיב זהו הראוי מי שכפיו נקיים מממון שאינו של יושר ולבו ברור ביראת ה׳ ולא מפחד אדם : אשר לא נשא. עד שלא נשבע בה׳ לשוא ולרמוה בסוף דבר המסור ללב ואין מי יכיר בו וא״כ מנע מזה מפחד המקום : (ה) ישא ברכה. זהו הנושא ברכה מאת ה׳ ויכול הוא לבוא לבית המקדש להתפלל על הברכה : (ו) זה דור. זה הדור שהמה דורשי ה׳ והמה קרואים

רש"י

דורשיו: (ז) שאו שערים ראשיכם. בימי שלמה כשבא להכניס ארון לבית קה"ק ודבקו שערים זו בזו אמר כ"ד רננות ולא נענה עד שאמר (ד"ה ב ו') אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: (ט) פתחי עולם. פתחים שקדושתן עולמית: (א) נפשי אשא. אכוון לבי: (ג) הבוגדים ריקם. הגזלנים החמסנים המושיבים את העניים ריקם מנכסיהם כמו (לעיל ז') ואחלצה צוררי ריקם: (ה) הדריכני. אדריזמו"נ בלעז: אותך קויתי כל היום. הוא העה"ז שהוא יום לאומות ולילה לישראל: (ו) כי מעולם המה. מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך ממנו מות תמות (ראשית ב') ונתת לו יום משלך שהוא אלף שנים: (ז) כחסדך זכר לי. כראוי לחסדך זכור לי אלו מעשים טובים שבידי: (ח) טוב וישר ה'. וחפץ להצדיק בריותיו: על כן יורה חטאים בדרך. תשובה. ד"א יורה חטאים הרוצחים שנא' תכין לך הדרך וגו' (דברים י"ט) מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כו' כדאיתא במכות: (יא)למען שמך

תהלים

פָּנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: ז שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: ח מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: ט שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: י מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

כה א לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא: ב אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־אֵבוֹשָׁה אַל־יַעַלְצוּ אֹיְבַי לִי: ג גַּם כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים רֵיקָם: ד דְּרָכֶיךָ יְהוָה הוֹדִיעֵנִי אֹרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי: ה הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ וְלַמְּדֵנִי כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל־הַיּוֹם: ו זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: ז חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל־תִּזְכֹּר כְּחַסְדְּךָ זְכָר־לִי־אַתָּה לְמַעַן טוּבְךָ יְהוָה: ח טוֹב־וְיָשָׁר יְהוָה עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ: ט יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ: י כָּל־אָרְחוֹת יְהוָה חֶסֶד וֶאֱמֶת לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו: יא לְמַעַן־

(הערות בגליון: ו' ג' / י"א רפי' / ג' / ו' / י"א רפין / ג' / ב' נטעם / י"א מ"ל / ה' מ"ל בליש' / ג' כ"כ / ב' את הקוץ / ג' מ"ל. בכתו' / ט' קמץ מ"ב פתחין באתנחתא / ח' דגשים)

תרגום

ז זְקִיפוּ תַּרְעֵי בֵית מַקְדְּשָׁא רֵישֵׁיכוֹן וְאִזְדַּקְפוּ מַעַלְנֵי עָלְמָא וְיֵעוֹל מֶלֶךְ יְקִירָא: ח מַן הוּא דֵּיכֵי מַלְכָּא יְקִירָא יְיָ עַשִּׁין וְגִבַּר יְיָ מָרֵי גְּבוּרְתָּא וְעָבֵד קְרָבָא: ט זְקוּפוּ תַּרְעֵי גִנְּתָא דְעֵדֶן רֵישֵׁיכוֹן וְאִזְדַּקְפוּ מַעַלְנֵי עָלְמָא וְיֵעוֹל מַלְכָּא יְקִירָא: י מַן הוּא דֵּיכֵי מַלְכָּא יְקִירָא יְיָ צְבָאוֹת הוּא מַלְכָּא יְקִירָא לְעָלְמִין: א לְדָוִד קֳדָמָךְ יְיָ נַפְשִׁי אֲטוֹל בִּצְלוֹ: ב אֱלָהִי בָּךְ אִתְרַחֲצִית לָא אֵבְהַת לָא יֶחְדוּן בְּעֵלֵי דְבָבַי עֲלָי: ג בְּרַם כָּל דְּסָבְרִין לָךְ לָא יִבְהֲתוּן יִבְהֲתוּן בָּזוֹזִין וְסְרִיקָיָא: ד אוֹרְחָתָךְ יְיָ אוֹדַעְיָתִי הִלְכָתָךְ אַלֵּיף יָתִי: ה דַּבְּרַנִי בִּזְכוּתָךְ וְאַלְפִּנַנִי אֲרוּם אַתְּ הוּא אֱלָהָא דְפוּרְקָנִי יָתָךְ סַבְּרִית כָּל יוֹמָא: ו אִדְּכַר רַחֲמָךְ יְיָ וְטַבְוָתָךְ אֲרוּם מִן עָלְמָא הִנּוּן: ז חוֹבֵי טַלְיוּתִי וּמְרָדַי לָא תִדְכַּר כְּטוּבָךְ אִדְּכַר לִי אַנְתְּ מְטוּל טִיבוּתָךְ יְיָ: ח טָב וְתָרִיץ יְיָ בְּגִין כֵּן מַלִּיף חַיָּבַיָּא בְּאוֹרְחָא: ט מַדְרֵיךְ עִנְוְתָנֵי בְּדִינָא וּמַלֵּיף עִנְוְתָנֵי אוֹרְחֵיהּ: י כָּל הִלְכָתֵיהּ דַּיְיָ טִיבוּ וּקְשׁוֹט לְנָטְרֵי קְיָמֵיהּ סַהֲדְוָתֵיהּ: יא מִן בְּגַלַל שְׁמָךְ

אבן עזרא

שב לנכח השם כי זה הדור הם מבקשי פניך. טלה באמת יעקב סלה פי' הם זרע יעקב ואין צורך לפי' אחר שאמר תחסר מלת אלהי יעקב: (ז) שאו. אמרו קדמונינו ז"ל כי זה רמז להכנס ארון אל בית קדשי הקדשים על כן כתוב למעלה במקום קדשו וזה שאומר לשערים דרך משל והטעם היות המקום שהם הארון נכון מכל הר גבוה ונשא בעבור הכבוד ששוכן שם וטעם שערי' ופתחי עול' שהם רבי' ופתחי עולם שהם עומדים לנצח בעבור כבוד הכבוד וטעם מלך הכבוד שבעבורו היה כבוד הבית הגדול: (ח) מי. אם ישאל השואל מי זה מלך הכבוד התשובה ה' עזוז וגבור שיראה גבורתו במעשיו וילחם בעבור קדושיו והנה הטעם כי בשכון הכבוד בין ישראל ישבו לבטח כי לא יפחד מן האויב: (ט)שאו. פעם שני' רמז לשוב הכבוד בבוא הגואל כי לא היה הכבוד בבית שני וראשיכם הראשון בעבור אחר כאילו אמר ושאו פתחי עולם ראשיכם: (י) מי. תוספ' והוא בעבור שיעמוד בית שלישי ולא הזכיר גבור מלחמה בעבור וכתתו חרבותם לאתים והארץ תשקט מכל מלחמה וטעם ה' צבאות שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי השם וטעם ה' צבאות כי נקרא השם ככה בעבור צבא השמים כאשר פירשתי לא בעבור צבא ישראל כאשר אמר הגאון: (א) לדוד אליך ה' נפשי אשא. אמר רבי משה טעם נפשי אשא כדרך מנחה כמו וישא משאת' והנכון בעיני שהוא כמו ואליו הוא נושא את נפשו לא לאחר: (ב) אלהי. יתכן להיות בי"ת בך בטחתי תחת הבי"ת כמו וי"ו ולמדני תחת הוי"ו או ככה נמלא והנה בטחתי בך איננו ראוי שאבוש: (ג) גם האמת והראוי שיבושו הבוגדים ריקם כמו חנם והמה נוסף: (ד) דרכיך. הם דרכי השם והתולדת שברא בדרך חכמה: וארחותיך. על יד הנביא והם הארחות שצוית: (ה) הדריכני. זה הפסוק נכבד והטעם שיבקש שיעזרהו השם בדרך האמת עד היותו רגיל וזה טעם ולמדני כמו למוד מדבר כעגל לא לומד וטעם אלהי ישעי שיושיעהו מכל דבר שימנעהו ללכת בדרך האמת כי אין לו מי אקוה זולתך: (ו) זכור. מבקש רחמיו וחסדיו שלא יגמלנו על מעשיו הקדמונים שמנעוהו עד עתה להבין דרכי השם באמ' על כן אחריו חטאות ופשעי הפשע שיצא הפושע מתחת הרשות והעד על כל דבר פשע ומטעם כחסדך בעבור כי אתה מקור החסד ומבוע הטוב על כן אחריו טוב ופתחות הבי"ת בדרך שהוא דרך השם כאשר החל דרכיך ה' הודיעני והנה יורה החטאים אי זה הדרך הישר והענוים ידריכם בדרכו וירגילם עד שיהיה להם חוק ומשפט: (י) כל ארחות ה'. בתחלה חסד ואחר כן אמת: לנוצרי בריתו. על דרך נוצר חסד לאלפים: (יא) למען. כי רב הוא. אף על פי שהוא רב

מסורה

ראשיכם ו' בקריאה וסי ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם. אתם נצבים היום. את הנביאים ואת ראשיכם החוזים. ופאריכם על ראשיכם. שאו שערים. וחברו: מי הוא זה ג' דסמיכי וסי' מי הוא זה ערב את לבו. מי הוא זה מלך הכבוד תניינא. מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו: לדוד ב' בטעם פזר בסיפרא וסי' לדוד אליך ה' נפשי אשא. לדוד אליך ה' אקרא: הבוגדים ה' מ"ל בליש' בקריא' וסי' ובג' בוגדי' בגדו למה תביט בוגדים. יבושו הבוגדים ריקם. ורשעים מארץ יכרתו. אף היא כחתף תארב: אתה מ"ב פתחין באתנחתא בסיפרא וסי' נמסר במס"ר בערך פתח: ועדותיו ח' בליש' וסי' נמסר בסדר ואתחנן:

הולדות אהרן שאו שערים. שבת ל פסחים נז ר"ה לב סנהדרין קז זוהר פנחס (ר"ה נט): שאו שערים. ר"ה שם מ"ק ט סנהדרין קז כריתות כח שבת ל: אליך ה'. זוהר לך לך ובמדבר. אלהי. עקרים מד פמ"ו: זכר רחמיך. חגיגה יב זוהר שמיני: חטאת נעורי. עקידה שער סו: טוב וישר. מכות י עקידה שער נז(מכות לא):

מצודת דוד

זרע יעקב הראוים לבקש פניך לעולם ולבא לבית המקדש: (ז) שאו. אתם שערי בית המקדש הנה לכם יהיה נשיאה והרמת ראש וגדולה יתירה: והנשאו. כפל הדבר לגודל ההתנשאות: פתחי עולם. כן יקרא פתחי בית המקדש כי המשכן לא היה קבוע במקום אחד אבל בית המקדש קבוע במקומו עד עולם וכן נאמר מכון לשבתך עולמים (מ"ב ח'): ויבוא מלך הכבוד. כי ה' שהוא המלך אשר בו כל הכבוד הוא יבוא בכם לבית המקדש לשמוע אל הרנה ואל התפלה מן הבאים בו: (ח) מי זה. כאומר ואם תשאלו מי זה מלך הכבוד אשיב לכם שהוא ה' החזק הגבור: גבור מלחמה. מתגבר הוא על הלוחמים עם אוהביו: (ט) שאו וגו'. כפל הדבר כדרך המשוררים ויתכן שהאחד אמר על בית ראשון והאחד על בית העתיד כי בבית השני לא שרתה השכינה: (י) ה' צבאות. המושל בצבאות מעלה ומטה: סלה. עד עולם הוא מלך הכבוד: כה (א) נפשי אשא. אמסור נפשי לך למנה: (ב) בך בטחתי. הואיל ובטחתי בך ידעתי שלא אבוש ולא ישמחו אויבי במפלתי: (ג) גם. אז גם כל המקוים לך לא יבושו מן המלעיגים כי יראו כי יש תקוה: הבוגדים. אבל הבוגדים ברעיהם חנם הם יבושו: (ה) הדריכני. רוצה לומר למדני לדעת אמיתת דרכך לפי שאתה מושיעי ואליך אקוה לזה למדני דרכך ואלך בה ואהיה ראוי לתשועה: (ו) המה. חסדיך ורחמיך: (ז) כחסדך וגו'. אתה ה' כפי מדת חסדך זכור ר"ל זכור מעשי הטובים המביאים מדת החסד: למען טובך. עשה למען מדת טובך: (ח) טוב וישר ה'. ורוצה הוא להטיב לכל ע"כ מלמד הוא את החוטאים ומזהירם ללכת בדרך הנכון: (ט) ידרך. מדריך את הענוים לאחוז בדרכיהם במשפט הראשון ולא יסורו ממנה ומלמדם עוד לאחוז בדרכי ה' וכמ"ש רז"ל מה הוא רחום וגו': (י) לנוצרי. לשלם חסד לשומרי בריתו ועדותיו: (יא) למען שמך ה'. המורה על הרחמים: כי רב

מצודת ציון

א'): (ח) עזוז. מלשון עוז וחוזק: כה (א) אשא. ענין מנחה ודורון כמו וישא משאות מאת פניו (בראשית מ"ג): (ג) ריקם. בחנם וכן ואחלצה צוררי ריקם (לעיל ז'): (ה) הדריכני. מלשון דרך: (ח) יורה. ילמד: (ט) ידרך. מלשון דרך: ועני

שמך יהוה וסלחת לעוני כי רב־
הוא : יב מי־זה האיש ירא יהוה
יורנו בדרך יבחר : יג נפשו בטוב
תלין וזרעו יירש ארץ : יד סוד
יהוה ליראיו ובריתו להודיעם :
טו עיני תמיד אל־יהוה כי הוא־
יוציא מרשת רגלי : טז פנה אלי
וחנני כי־יחיד ועני אני : יז צרות
לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני :
יח ראה עניי ועמלי ושא לכל־
חטאותי : יט ראה־איבי כי־רבו
ושנאת חמס שנאוני : כ שמרה
נפשי והצילני אל־אבוש כי־חסיתי
בך : כא תם־וישר יצרוני כי קויתיך :
כב פדה אלהים את־ישראל מכל
צרותיו :

כו א לדוד ׀ שפטני יהוה כי אני
בתמי הלכתי וביהוה בטחתי לא
אמעד : ב בחנני יהוה ונסני צרופה
כליותי ולבי : ג כי חסדך לנגד עיני
והתהלכתי באמתך : ד לא־ישבתי
עם־מתי־שוא ועם נעלמים לא
אבוא : ה שנאתי קהל מרעים ועם־
רשעים לא אשב : ו ארחץ בנקיון
כפי ואסבבה את־מזבחך יהוה :
ז לשמע בקול תודה ולספר כל־
נפלאותיך : ח יהוה אהבתי מעון
ביתך ומקום משכן כבודך : ט אל־
תאסף עם־חטאים נפשי ועם־

יי ותשבוק לחובי ארום סגי
הוא : יב מן הוא דין גברא
דדחיל מן קדם יי ילפניה
באורחא דאתרעי : יג נפשיה
בטיבותא תבית ובנוי יחסנון
ארעא : יד רזא דיי גליא
לדחלוי וקימיה לאודעותהון :
טו עיני מסתכלין תדירא
קדם יי ארום הוא יפיק
ממצדתא רגלי : טז אסתכי
לותי וחוס עלי מטול דיחידי
ועניא אנא : יז עקתין דלבבי
פתין משנוקי אפק יתי :
יח חמי סגופי וטרחי ושבוק
לכולהון חובי : יט חמי בעלי
דבבי ארום סגיעו וסנאתה
דחטופין סנו יתי : כ טור
נפשי ושיזיב יתי לא אבהת
מטול דסברית לך :
כא שלימותא ותריצותא
יטרונני ארום סברית
במימרך : כב פרוק יי ית ישראל
מכל עקתוי : א לדוד דון יתי יי
ארום בשלמותי אנא הלכית
ובייי סברית לא אזדעזע :
ב בחון יתי יי ונסי יתי סגין
כליתי ורעיוני : ג מטול דטובך
קביל עיני והלכית בקושטך :
ד לא אסתחרית עם גברי
שקרא ועם מטמרין לאבאשא
לא אעול : ה סניתי כנישת
מבאישין ועם רשיעיא לא
אסתחר : ו אקדיש בזכותא
אידי ואחזרית ית מדבחך
יי : ז לאשמעא בקל שבחא
ולאשתעא כל פרישותך :
ח יי רחימית מדור בית
מקדשך ואתר משכן יקרך :
ט לא תכנוש עם חייביא נפשי ועם אנשי שדין דמא חיי :

רשי

שמך. הרב סלח לעוני : כי רב הוא. כי נאה לרב לסלוח עון רב : (יב) מי זה האיש ירא ה'. הקב"ה יורנו בדרך שהוא יבחר הוא דרך הטוב : (יג) נפשו בטוב תלין. כשילין בקבר תלין בטובה נפשו : (טז) כי יחיד ועני אני. ועון רבים תלוי בי ולנגדן אני יחיד לפיכך פנה אלי וחנני כי תפלתי צריכה לתשועת כל ישראל: (יח) ראה עניי ועמלי. ועל ידיהם שא לכל חטאתי. (יט) ושנאת חמס. שלא כדין: (כא) יצרוני. ישמרוני : (א) שפטני ה'. ובמקום אחר הוא אומר אל תבא במשפט וגו' (לקמן קמ"ג) אמר דוד כשאתה דן את הרשעי' שפטני כי לפי הרשעים אני צדיק וכשאתה דן את הצדיקים אל תביאני במשפט : (ד) ועם נעלמי'. הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם : לא אבוא. איני רגיל לבוא ולהכנס בקהל': (ו) בנקיון. שאין גזל במצות שאני מקיים לולב הגזול פסול : (ז) לשמע. כמו להשמיע : כל נפלאותיך. זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לעתיד לבא :

זמה

אבן עזרא

רב כדרך כי עם קשה עורף כי חטאתי לך. ויש אומרים למען אודיע שמך והנכון שיודע ששמך סלח: (יב) מי האיש. הוא הנכבד כמו וחזקת והיית לאיש והטעם כי יראת השם תביאנו אל הדרך שיבחר בה : (יג) נפשו. טעם נפשו כדרך כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא והיא המתה בהפרד הנשמה וטעם תלין כמו תשכב והטעם כי עד יום מותו יהיה בעולם הזה בטוב ויש אומרים כי זה רמז לחיי נשמתו ותהיה בטוב : (יד) סוד. סודות האלהים לא יתגלו כי אם ליראיו ואף כי אחרי שתלין נפשו ואמר ליראיו כאשר האל ירא ה': (טו) עיני. הנכון בעיני כי טעם מרשת רגלי תאות היצר הרע והנשמה נתפשת ברשת התאוה וזה דרך משל ואם השם לא יעזרהו אין לאל ידיו לצאת מהרשע על כן הוא יוציא : (טז) פנה. כי הנשמה יחידה וככה הלב וטעם עני בעבור חסרון כמו לעמוד כנגד התאוה : (יז) צרות לבבי. הוא השכל הנטוע בלב על כן נקרא בשמו והרה בו פועל עומד והטעם שהם רבות ויש אומרים כי לבבי פעול והוא רחוק כי אחריו ממצוקותי : (יח) ראה עניי. מן עניי ורב עמלי למנוע עצמי מן התאוה : ושא לכל חטאתי. שעברו : (יט) ראה ו. ועוד שאפחד מאויבי חנם שישנאוני ויהיו סבה שלא אלמד דרכיך : (כ) שמרה. אל אבוש. מאשר אקוה להיות עבד השם: (כא) תום. תום לבבו ויושר מעשיו יצרוהו שלא ילך בדרך עקש גם נכון הוא שיצרוהו מן האויבים על כן אחריו פדה וכמו שהתפלל שהשם יצרהו ואל ימשלו בו שונאיו כן יפדה כל ישראל : (א) לדוד שפטני. אמר רבי משה כי טעם שפטני קח משפטי ועשה לי דין מאויבי הנכון בעיני שטעמו קח הדין ממני אם נטה לבי מאחריך על כן כי אני בתומי כמו תמים תהיה : ובה' בטחתי. שיעזרני להיות לבי שלם על כן לא מדעתי : (ב) בחנני. ידוע כי השם יודע הנסתרות והנה הטעם כי אתה תדע לבבי כבוחן הכסף : (ג) כי. כאילו אני רואה חסדיך לעולם לנגד עיני: והתהלכתי. להרגיל כדרך ויתהלך חנוך : באמתך. מדרך האמת : (ד) לא. מתי שוא. הפך דרך האמת : נעלמים. מגזרת ונעלם דבר שיעשו דברי' לא כן בסתר ויש אומרים מגזרת עלם שהוא אוהב השחוק והלעג : (ה) שנאתי. הזכיר הליכה והתהלכתי ואח"כ שבת לא ישבתי ואח"כ הביאה לא אבוא והנכון בעיני כי הטעם לא אבוא בסודם והזכיר פעם אחרת ועם רשעים לא אשב כי מתי שוא הם בדבור והרשעים במעשה: (ו) ארחץ. טעם בנקיון שלא עשה אחת ממצות לא תעשה ואז אסובב מזבחך בעולות: (ז) לשמיע. כמו להשמיע וכמוהו לשמיד מעוזניה ונפלאותיך פעול למלת לשמיע ולספר : (ח) ה' אהבתי מעון ביתך

יבחר ה' קמצין וסי' נמסר ביהושע סוף סי' ס' : בטוב ד' חטפים בקריאה וסי' לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב. ביום טובה היה בטוב. לכה נא אנסכה בשמחה. נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ : ושא ג' בקריאה וסי' עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה. ושא את מספר שמותם דפקוד כל זכר. ושא לכל חטאתי : לדוד ז' בטעם בסיפרא וסי' לדוד שפטני ה'. ה' אורי וישעי. ריבה ה' את יריבי לחם. אל תתחר במרעים. לדוד ברכי נפשי. לדוד אודך בכל לבי. לדוד ברוך ה' צורי : ומקום ג' וסי' ומקום רגלי אכבד. ומקום משכן כבודך. ומקום הצדק שמה הרשע :

תולדות אהרן מי זה. עקרים מד ס"ת : כוז ס'.
שבת פז חגיגה ג סוטה ד י סנהדרין מח נדה כ ידים ד זוהר פקודי (סוטה יו) : פנה אלי. זוהר לך לך : בחנני כ' סנהד' קיז : ארחץ. ברכות טו זוהר ויחי : אל תאסוף. עקידת שער כב (סנהד' כג) :

מצודת ציון

(טז) ועני. רצה לומר מוכנע : (יז) ממצוקותי. מלשון צוקה וצרה : (יח) ושא. ענין מחילה וסליחה : (יט) רבו. גדלו : כו (א) אמעד. ענין החלקה והשמטה ממקום : (ד) מתי. אנשי כמו מתי מספר (בראשית ל"ד) : (ח) מעון. מדור : תאסף. ענין מיתה

מצודת דוד

הוא. אף פשעי גדול ורב : (יב) מי זה. מי שירא מה' ובוחר בטוב אז ה' מלמדו ללכת בדרך שבחר וכמ"ש רז"ל הבא לטהר מסייעין לו : (יג) תלין. כשימות וישכב בקבר תנוח נפשו בטוב ובזכותו יגליה זרעו ויירשו ארץ : (יד) ליראיו. מגלה ליראיו : ובריתו. התורה הנקובה בברית יגלה להם להודיעם : (טו) כי הוא וגו'. ולזה עיני אליו לבטוח בו כי יש תקוה : (טז) כי יחיד. רצה לומר אין לי אוהב וריע כי כולם קמו עלי: (יז) צרות לבבי. הצרות אשר בלבבי המה מתרחבים והולכים לזה הצל הוציאני ממצוקותי : (יט) ושנאת חמס. ר"ל שונאים אותי כאלו הייתי איש חמס: (כא) תום ויושר. מעשה התום והיושר שעשיתי המה ילמדו עלי זכות להיות נשמר : כי קויתיך. הואיל ואקוה לך א"כ מהראוי שאהיה נשמר בצרוף זכות מעשה התום והיושר : (כב) פדה וגו'. כאומר לא על עצמי בלבד אני מתפלל כי אם על כלל ישראל : כו (א) שפטני. לקחת משפטי משונאי : לא אמעד. לזה מהראוי שלא אמעד : (ב) בחנני. לדעת מחשבותי : (ג) לנגד עיני. להתבונן בהם ולזה אהלך באמתך :

רש"י

(י) זמה . כל זמה שבמקרא לשון מחשבה יש לטובה ויש לרעה : (יב) רגלי עמדה במישור . בדרך ישרה : (ג) בזאת אני בוטח . במה שאמר למעלה ה' מעוז חיי : (ד) ולבקר בהיכלו . לראות שם בכל בקר ובקר כך פירשו דונש : ומנחם חברו עם לא יבקר בין טוב לרע (ויקרא כ"ז) . אבל דונש פתר לשון בוקר : (ה) כי יצפנני בסכה . בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו ושניתו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחזיה שהסתירתו יהושבע אחותו בעליית בית קדשי הקדשים . כענין שנאמר (מלכים ב' י"א) ויהי אתה בבית ה' מתחבא שש שנים : בצור ירוממני . העמיד על סלע רגלי : (ו) זבחי תרועה זבחים שאומר עליהם שיר : (ח) לך אמר לבי בקשו פני . בשבילך בשליחותך אומר (לי) לבי בקשו כלכם ישראל את פני ואני שומע לו . את פניך ה' אבקש : לך . כמו (איוב ל"ג) הן אני כפיך לאל . במקומו . אם לאל תריבון (שם י"ג) . במקומו . אף כאן לך אמר לבי במקומך בא אלי לבי לומר כן : (ט) אל תט . אל תכרע כמו ויט

אַנְשֵׁי דָמִים חַיָּי׃ י אֲשֶׁר־בִּידֵיהֶם
זִמָּה וִימִינָם מָלְאָה שֹּׁחַד׃ יא וַאֲנִי
בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי׃ יב רַגְלִי ח' וכל ענין דכו'
עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ ד'. ו' מ"ע כנוס'
יְהוָה׃

כז א לְדָוִד ׀ יְהוָה ׀ אוֹרִי וְיִשְׁעִי ז' בטעם
מִמִּי אִירָא יְהוָה מָעוֹז־חַיַּי מִמִּי
אֶפְחָד׃ ב בִּקְרֹב עָלַי ׀ מְרֵעִים לֶאֱכֹל ב' ותס' וחד נקרב א"ם
אֶת־בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי הֵמָּה כָּשְׁלוּ
וְנָפָלוּ׃ ג אִם־תַּחֲנֶה עָלַי ׀ מַחֲנֶה לֹא־ י"ב ר"ס אם . ג'
יִירָא לִבִּי אִם־תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה
בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ׃ ד אַחַת שָׁאַלְתִּי ׀
מֵאֵת־יְהוָה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי י"ב מ"ע
בְּבֵית־יְהוָה כָּל־יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת ט"ג ג' אתנח
בְּנֹעַם־יְהוָה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ׃ ה כִּי
יִצְפְּנֵנִי ׀ בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בססכו ק' ב' כתיב כן ג' ותס'
בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי׃ ו וְעַתָּה
יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי כולסן מ"ע
וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה
אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוָה׃ ז שְׁמַע־
יְהוָה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי׃
ח לְךָ ׀ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת־ ד'
פָּנֶיךָ יְהוָה אֲבַקֵּשׁ׃ ט אַל־תַּסְתֵּר ד' פסוקים דמיין
פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי אַל־תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ ב' לגילדב'רע
עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל־תִּטְּשֵׁנִי וְאַל־

תרגום

י דִי בִּידֵיהוֹן עֲצַת חֶטְאִין וִימִינְהוֹן מַלְיָן שׁוֹחֲדָא׃ יא וַאֲנָא בִּשְׁלֵימוּתִי אֵזִיל פְּרוּק יָתִי וְחוּס עֲלַי׃ יב רִגְלַיָא בְּתַרְצָא בִּכְנִישַׁת צַדִּיקִין אֲבָרֵךְ יְיָ׃ א לְדָוִד יְיָ נְהוֹרִי וּפוּרְקָנִי מִמַּן אֶדְחַל יְיָ עוּשְׁנָא דְחַיַּי מִמַּן אֶדְחַל׃ ב כַּד יִתְקָרְבוּן עֲלַי מַבְאֲשִׁין לְגַרְמָא יַת בִּסְרִי מְעִיקַי וּבַעֲלֵי דְבָבַי הִנוּן אִתְקַלּוּ וּנְפָלוּ׃ ג אִין תִּשְׁרֵי עֲלַי מַשְׁרְיַת רַשִׁיעֵי לָא אִדְחַל לִבִּי אִין תְּקוּם עֲלַי קְרָבָא בְּדָא אֲנָא סָבִיר׃ ד חֲדָא בְּעֵיתִי מִן קֳדָם יְיָ יָתָהּ אֶתְבַּע דְאֶתֵּב בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ כָּל יוֹמֵי חַיַּי לְמֶחֱמֵי בְּבַסִימוּתָא דַיְיָ וּלְבַקְרָא בְּהֵיכְלֵיהּ׃ ה אֲרוּם יְטַשְׁנַנִי בְּטַלְלֵיהּ בְּיוֹם בִּישְׁתָּא יְטַמְרִנַנִי בְּטְמוּר מַשְׁכְּנֵיהּ בִּכְרַךְ תַּקִיף יְרוֹמֵם יָתִי׃ ו וְהַשְׁתָּא יִתְרוֹמַם רֵישִׁי עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי חֲזוֹר חֲזוֹר וְאֶכּוֹס בְּמַשְׁכְּנֵיהּ נִכְסֵי רַעֲוָא אֲשַׁבַּח וַאֲבִיַּע קֳדָם יְיָ׃ ז קַבֵּל יְיָ צְלוֹתִי בְּמִקְרָאִי וְחוּס עֲלַי וְרַחֵם יָתִי׃ ח לָךְ אֲמַר לִבִּי בְּעֵי אַפֵּי יַת סְבַר אַפָּךְ יְיָ אֶתְבַּע׃ ט לָא תְסַלֵק שְׁכִנְתָּךְ מִנִּי לָא תַצְלֵי בְּרוּגְזָא לְעַבְדָּךְ סִיוּעִי הֲוֵיתָא לָא תְטַלְטֵל יָתִי וְלָא

אבן עזרא

ביתך . כנגד לא ישבתי עם מתי שוא וטעם ביתך ששם הצדיקים העובדים שמך באמת כי שמה תמיד יושבים . אמר רבי משה כי טעם אל תאסוף שיתפלל שלא יהיה אחריתו כאחריתם והנכון בעיני שלא יתכנו עלילות שיתחבר עם החטאים כל ימיו ואף כי עם אנשי דמים שהם רעים מהחטאים : (י) אשר . שיש להם כח לחשוב מחשבות ולסבב סבות לקחת שוחד ומתן ויש אומרים כל מזמתם לקחת בידם וככה וימינם והטעם כפול : (יא) ואני בתומי בלא זמה והטעם שיזכיר בתחלה בתומי הלכתי עד עתה וככה אלך ואתה תפדני מזימות' : (יב) רגלי . טעם בתומי תום לבבי וטעם רגלי ללכת בדרך ישרה והנכון בעיני כי אתה תפדני ואני אודך במקהלים ורגלי תעמוד לפניה' : (א) לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא . יש אומרים אורי בלילה שאין שם אור כי הנפש תפחד וישעי ביום ויש אומרים אורו תלוי בדברי הנשמה וישעי בדברי הגוף ומעוז חיי קשור הנשמה בגוף על כן לא יפחד מאדם שיפרידם : (ב) בקרוב . יש אומרי' בקרוב מגזרת המלמד ידי לקרב ואחרים אמרו כאשר יקרבו אלי . ויאמר רבי משה כי טעם צרי ואויבי . אנשים ידועים שהיו שונאי' : (ג) אם . גם אם תחנה עלי מחנה שהם מהגוים ואם הם רבים ואם הצרכתי לבא למלחמה עמהם בזאת והטעם שהשם אורי וישעי ויש אומרי' כי בזאת היא השאלה הנזכרת אחר כן : (ד) אחת . כ"ל כי זה המזמור חברו דוד באחרית ימיו כאשר נשבעו אנשיו לא תבא עמנו למלחמה כאשר אפרש במזמור נאם ה' לאדוני : לחזות בנועם ה' . שיתגלו לו סודות ממעשה הבורא שלא ידעם ע"כ : ולבקר בהיכלו . כמו לא יבקר בין טוב לרע והטעם שהכהני' היושבי' תמיד בבית ילמדוהו ויורוהו ויש אומרי' לבקר ללכת בכל בוקר ובקר בהיכל השם כמו השכם והערב : (ה) כי . הוא יצפנני ולא יוכל לגעת אלי כל אויב : בסכה . הוא ירושלים כמו ויהי בשלם סכה : ביום רעה . מערכת רע' מכוכבים כנגד מזלו וטעם בצור כי אהיה בסתר אהלו כאילו אני בצור מרומים : (ו) ועתה . אע"פ שלא יעשה מהיום מלחמה ראשי ירום כי הוא בסתר עליון : זבחי תרועה . כדרך וביום שמחתכם כימי שמחת חזקיהו : (ז) שמע . תחסר מלת אשר או טעמו זה השם הנכבד שאני קורא ומזכיר : וחנני ועגני . וזה לאות כי יתפלל בעד ישראל הנלחמים עם הגרים כי הם אנשיו : (ח) לך . אמר רבי משה כי לך בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא והטעם אני אומר מה שצוו לנו ביד שלוחיך ואמרת לנו בקשו פני על כן את פניך ה' אבקש : (ט) אל תט . פועל יוצא והפעול עבדך כמו קיר נטוי על כן אחריו עזרת והטעם עזרני עתה כאשר עזרתני מנעורי ועד עתה :

כי

מסורה

רגלי ז' וסי' כי אמרתי פן ישמחו לי . אם אמרתי מטה רגלי . רגלי עמדה במישור . כי חלצת נפשי ממות . באשורו אחזה רגלי . אם הלכתי עם שוא . וב' לרגלי וסי' ויברך ה' אותך לרגלי . נר לרגלי דבריך : אם תחנה חד מן י"ב פסוקים רישא ומציעות אם אם וסי' אם בגפו יבא . אם זרחה השמש . אם לא ימצא הגנב . אם בעליו עמו . אם ענה תענה . אם אתם תבאו אלי . אם גנבים באו לך . אם יתקע שופר בעיר . אם תחנה עלי מחנה . אם אבא באהל ביתי . אם תדברנה שפתי . אם כח אבנים כחי : אל תסתר חד מן ד' פסוקים אית בהון ד' מלין דמיין קדמא ותנינא ותליתא קרחי ורביעא נסיב וי"ו וסי' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי . ויבחר משה שרי ש"י שרי ושרי . ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי . אל תסתר פניך ממני אל אל ואל . דרך הנשר בשמים דרך דרך ודרך :

תולדות אהרן ה' אהבתי מגלה כס : ואני . סנכד' סט : כל המזמור עקידה מבוא שערים : ה' אורי . זוהר ויחי ובמדבר : בזאת . שם מקץ : לך אמר . שם אמור :

מצודת דוד

(ד) לא ישבתי . שלא אלמד ממעשיהם : ועם נעלמים . העושים עבירות במקום אפלה ונסתר : (ו) ארחץ . ר"ל בתחלה אנקה כפי מלכלוך עון ואחר זה אסובב מזבחך להקריב בה לה' כי לולא הנקיון אין הקרבן מקובל ברצון : (ז) לשמיע . להשמיע לבני אדם בקול הודאה : (ח) אהבתי מעון ביתך . לבוא בה ולהלך : (ט) עם חטאים . כמיתת החטאים ודומה להם בענין רע : (י) אשר בידיהם זמה . ולזה ראוים הם למות כענין רע : (יא) ואני . אבל אני הלא בתומי אלך לזה פדני ממיתת החטאים : (יב) רגלי . הלא רגלי עמדה בדרך הישר ובקהל רב אברך לה' ואינני כמוהם להיות דומה להם : כז (א) ה' אורי . הלא ה' מאור לי בעת צרה א"כ ממי אירא : (ב) בקרוב . בעת קרבו רשעים לבוא עלי לאכול בשרי והמה לי לאויבים ובודאי לא יחזרו מדעתם אבל בעת ההיא עזרני ה' והמה כשלו ונפלו ונמלטתי מידם : (ג) בזאת . באמירה הזאת באמרתי והוא ה' אורי וישעי : (ד) שבתי . באשב בבית ה' טוב לי : לחזות . לראות בנעימות תורת ה' : ולבקר . לדרוש בהיכלו בדבר מצות ה' : (ה) כי יצפנני . ביום בוא האויב הסתירני בכוחו ולא יכלו לי : בצור . היה מרומם אותי להתגבר עליהם כאלו עמדתי על צור גבוה כי כן הדרך שהעומד ממעל הוא מחזק על העומד מתחת : (ו) ועתה . כאומר הנה עכ"ז הייתי מוטרד במלחמה ולזה אבקש עתה ממך שראשי ירום על אויבי הסובבים שלא ילחמו עוד בי : ואזבחה . ואז אזבח זבחים ואריע בשמחה יותר מאלו ילחמו בי ונלחמתי אותם : (ז) קולי אקרא . קולי אשר אקרא : (ח) לך . בשליחותך אומר לי לבי בקשו פני וכן אעשה כי את פניך ה' אבקש : (ט) אל תט . אל תטה את עבדך לנפול ביד האף הלא מעולם

מצודת ציון

מיחס : כז (א) מעוז . חוזק : (ד) ולבקר . ולדרוש כמו לא יבקר (ויקרא י"ג) : (ו) תרועת . רנה לומר בקול תרועת שמחה : (ט) תטשני . כמו תעזבני וכפל הדבר במלות שונות : כורני

אבן עזרא

(י) כי אבי ואמי. שהיו סבות בואי בעולם הזה עזבוני במותם ואתה אספתני תמיד ואם הוא לשון עתיד כדרך נתתי כסף השדה קח ממני יעשו עגל בחרב: (יא) הורני. אמר אחד מחכמי לב הרוצה להתגבר על שונאיו יוסיף בעבודת השם: (יב) אל. בנפש. בתאותם בשאט בנפש: ויפח. מדבר חמס כמו יפיח: (יג) לולא. זה קשור באשר לפניו כמעט וימשלו בי שונאי לולא האמנתי בשם ואמרתי לנפשי קוה אל ה' או יתברר יושר דברי שהייתי מוכיח ואמרתי קוה אל ה': (יד) חזק ויאמץ לבך. פועל יוצא והטעם כי השם יאמץ לבך וטעם וקוה אל ה' תמיד בראשונ' ובאחרונ':

(א) לדוד אליך ה' אקרא. זה המזמור חברו דוד או אחד מהמשוררים עליו. אמר צורי כנגד יורדי בור ומלת תחרש מגזרת דומיה ואמרו אל תחרש על רעך רעה להפריש בינות הטעמי' כי השרש הוא אחד: (ב) שמע. בנשאי. אל מקום הארון יקראו דביר: (ג) אל. תסבב סבות שאתערב עם רשעי' ואמשך עמהם: (ד) תן כפעלם. כנגד פועלי און: (ה) כי. פעולות השם כנגד פעלם: ואל מעשה ידיו. כנגד כמעשה ידיהם והטעם אילו היו מבינים פעולות השם לא היו פועלי און כי ידעו כי השם יהרסם וי"א שזאת תפלה או דרך נבואה וטעם ולא יבנם שיפלו ולא יקומו עוד: (ו) ברוך. בדרך נבואה כי נשמע תפלתו והוא שמע קול תחנוני על דרך ותבוא אליך תפלתי: (ז) ה'. לפי דעתי בו בטחתי לבדו ועזרוני רבים כי הוא נוה להם: ומשירי. כמו בשירי הפך והנותר בבשר ובלחם ואמר רבי משה הכהן יותר מזה השיר אהודנו: (ח) ה' עוז. טעם למו לעוזרי כי השם הוא עוז לעוזרי' ומעוז לנעזר והוא משיחו דוד ור' משה אמר כי עוז למו כמו לו וכמוהו נגע למו ואיננו נכון כי למו שב אל עבד ה' ולעמו: (ט) הושיעה. בעבור שהזכיר כי השם היה עוזו ויעלוז לבו התפלל שירעה את ישר' על כן הושיע וברך להוסיף השם עליהם וישמרם כמו הרועה על כן ורעם ונשאם כלומר שיושבי' במקו' גבוה שלא תוכלנה החיות להזיקם ורבי משה אמר כי ונשאם שיתן להם נרכם כדרך ינשאוהו אנשי מקומו: (א) מזמור: (ב) הבו לה' בני אלי'. הבו אולי תשתנה תנועת

רשי

ויט שמים (לעיל י"ח): (י) כי אבי ואמי עזבוני. בשעת תשמיש להנאתן נתכוונו כיון שגמרו הנאתן זה הופך פניו אילך וזה הופך פניו אילך: וה' יאספני. הקב"ה שומר את הטפה וצר את העובר: (יב) בנפש צרי. בתאות שונאי להיות תאותם מתקיימת עלי: ויפח חמס. דוברי רעה לשון אחר לשון מוקש (סא"א): (יג) לולא האמנתי וגו'. אם לא שהאמנתי בהקב"ה כבר קמו בי אותם עדי שקר וכלוני. לולא נקוד עליו למדרש שדרשו רבותינו יודע אני שאתה נותן שכר לצדיקים לעולם הבא אבל איני יודע אם יש לי חלק עמה' אם לאו: (יד) וקוה אל ה'. ואם לא תתקבל תפלתך חזור וקוה: (ג) אל תמשכני. אל תרגילני עם רשעים אטרירא"ש מו"י בלעז: (ז) ומשירי אהודנו. ומה היא ההודיה ה' עוז למו לאותן התלוין בו בעת שמעוז ישועות משיחו הוא: (ט) ורעם. לשון מרעה: (א) הבו לה'. הכינו לה' והכינו לו אתם בני אילי הארץ מכאן שאומרים אבות ומנהם חבר הבו לשון נתינה. אילי' שרים (סא"א): הבו לה' כבוד

תהלים

תעזבני אלהי ישעי: י כי אבי ואמי עזבוני ויהוה יאספני: יא הורני יהוה דרכך ונחני בארח מישור למען שררי: יב אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס: יג לולא האמנתי לראות בטוב יהוה בארץ חיים: יד קוה אל יהוה חזק ויאמץ לבך וקוה אל יהוה:

כח א לדוד אליך יהוה אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור: ב שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דביר קדשך: ג אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם: ד תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם: ה כי לא יבינו אל פעלת יהוה ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם: ו ברוך יהוה כי שמע קול תחנוני: ז יהוה עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי ומשירי אהודנו: ח יהוה עז למו ומעוז ישועות משיחו הוא: ט הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם:

כט א מזמור לדוד הבו ליהוה בני אלים הבו ליהוה כבוד ועז:

תרגום

תשבקנני אלהא דפורקני: י מטול דאבא ואמא שבקו יתי יי יכנוש לי: יא אלפני יי אורחתך ודברני בהלכתא תריצא מטול תושבחתי: יב לא תמסרנני ברעות מעיקי ארום קמו עלי סהדי שקרא וממללי חטופא: יג אלולי די הימנית למחמי בטובא דיי בארעא דחיי עלמא: יד סבור על יי תקוף ויעלם לבך וסבור על יי:

א לדוד קדמך יי אנא אקרי תקיפי לא תשתוק מני דלמא תשתוק מני ואתמתלית עם נחתי גובא: ב קביל בקל בעותי במצליי קדמך כד אפרוש ידי בצלו קדם היכל קודשך: ג לא תנגדינני עם רשיעיא ועם עבדי עולא די ממללין שלמא עם חבריהון ובישתא בלבהון: ד הב להון כעובדיהון וכבישות עובדיהון כעובדי ידיהון פרע להון אתיב פורענותהון להון: ה מטול דלא מתבינין לאורייתא דיי ולעובדי אידוי יפגרנון ולא יבנגון: ו בריך יי ארום קביל קל צלותי: ז יי עושני ותריסי ביה סבר לבי וסעדני ודאיץ לבי ומתושבחתי אודה קדמוי: ח יי תקוף להון ועושנא פורקנות משיחיה הוא: ט פרוקית עמך וברך ית אחסנתך זון להון וסובר יתהון עד עלמא:

א תושבחתא לדוד הבון קדם יי תושבחתא כתי מלאכיא בני אלים הבון

לולא חד מן ט"ו נקודות בקריאה וסי' בסדר מדבר סיני: ידי כ"א וסי' נמסר לעיל בסימ' סי' י"ח: ורעה ט' בקריאה ו' בישין וג' טבין וסי' ורעה עינך באחיך האביון. ורעה לך זאת דשמואל. ורעה לא תמצא בך מיהיך דאביגיל. ונשבע לחם ונהיה טובים. אל תמשכני עם רשעים. גם זה הבל ורעה רבה. וג' טבין וסי' ועמד ורעה בעז ה'. ורעה אתהן את עבדי דוד. ורעה הכרמל והבשן: זכרך ג' וסי' השקיפה ממעון. ועתה הואל וברך דשמואל. הושיעה את עמך וברך. אנ"ך: אלים ו' כתובים כן בנביאים וכתובים. וסי' הנחמים באלים. הבו לה' בני אלים. ידמה לה' בבני אלים. משתו יגורו אלים. ועל אל אלים ידבר. ויזבחו לה' זבחיהם ד"ה. וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דד"ה:

תולדות אהרן הבו לה'. ברכות כח סכה נה ר"ה לה מגלה יז פקודה שער לד (כרכות ח תענית סב):

מצודת ציון

(יא) הורני. למדני. שוררי. ענין הבטה וכן שאפו שוררי (לקמן נ"ו) ורצה לומר האויבים המביטים עלי בעין רעה: (יב) בנפש. ברצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג): ויפח. ענין דבור הבא בהפחת רוח הפה: (יג) לולא. אם לא. בארץ חיים. זה העולם נקרא ארץ חיים: (יד) ויאמץ. ענין כח וחוזק: כח (א) אל תחרש. רצה לומר אזני: תחרש תחשה. ענין שתיקה כמו והחריש יעקב (שם ל"ד) וכמו עת להשות (קהלת ג'): (ב) בשועי. בזעקי: דביר. הוא בית קדשי הקדשים: (ז) ויעלוז. וישמח: כט (א) הבו. תנו כמו הבה את אשתי (בראשית כ"ט) רצה לומר תנו בפה ואמרו כמו ולא נתן תפלה (איוב א'): אלים. חזקים כמו אילי מואב (שמות טו)

מצודת דוד

היית עזרתי לזה גם עתה אל תטשני: (י) עזובני. לא נתנו לי די מחסורי: יאספני. אסף אותי אליו בתת לי די מחסורי: (יא) למען שוררי. כי כשאכשל בדרכי ה' ואענש עליו ישמחו שוררי ויאמרו ידיהם רמה: (יב) בנפש צרי. להשיג כי תאותם ורצונם: ויפח חמס. המדברים עלי דברי חמס: (יג) לולא. כאומר הנה כמעט היו מאבדים אותי אם לא עמדה לי זכות האמנה שהאמנתי בדבר ה' אשר הבטיחני לראות בטובו בזה העולם: (יד) קוה. ואמרתי אל נפשי קוה אל ה' וחזק בהבטחתו וזכות האמנה היא היא אשר עמדה לי: וקוה וגו'. כפל הדבר להתמדתו:

כח (א) פן תחשה. פן כשתחשה ממני אהיה נמשל עם יורדי בור: (ב) בנשאי ידי. בעת התפלה: (ג) אל תמשכני. להיות עמהם ודומה להם בקבול הגמול: ורעה בלבבם. החושבים בלבבם לעשות רע: (ד) תן להם. להרשעים הללו: כי לא יבינו. אינם נותנים לב להבין פעולת ה' שמשלם לרשע כרשעתו: יהרסם. ולזה יהרס אותם ולא יבנם עוד אותם להזור לקדמותם: (ו) כי שמע. אשר שאלתי לבל אהיה עם הרשעים הללו בעת קבול הגמול: (ז) ויעלוז לבי. בעבור העזרה: ומשירי. אודה לו בשיר מן השירים שאמרתי: (ח) למו. לכל תמימי דרך בכללם: ומעוז. וחוזק ישועות של משיחו: (ט) נחלתך. ישראל שלקחת לך לנחלה: ורעם. רעה אותם במרעה טוב ותן להם רוממות עד עולם: כט (א) בני אלים. הם המלאכים:

ב הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ
לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ ג קוֹל יְהוָה
עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה
עַל־מַיִם רַבִּים׃ ד קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ ל'. ד' דגש
קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר׃ ה קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר
אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי
הַלְּבָנוֹן׃ ו וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן
וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים׃ ז קוֹל־יְהוָה ל' ומד סרין וחסר
חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ׃ ח קוֹל יְהוָה
יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ׃
ט קוֹל יְהוָה ׀ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף ל' וכן קרי' יהולל
יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד׃ ל'
י יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה ל' דגש . ס"פ
מֶלֶךְ לְעוֹלָם׃ יא יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ
יִתֵּן יְהוָה ׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃ כ' דגשים

קֳדָם יְיָ אִיקָר וְעֻשְׁנָא׃ ב הָבוּן קֳדָם יְיָ אִיקָר שְׁמֵיהּ סְגִידוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁבְהוֹרַת קוּדְשָׁא׃ ג קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ עַל מַיָּא בְּתִקּוּף אִיקָרֵיהּ אַכְלֵי יְיָ עַל מַיִין סַגִּיאִין׃ ד קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּחֵילָא קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּשִׁבְהוֹרָא׃ ה קָלָא דַיְיָ מְתַבַּר אַרְזַיָּא וְתַבַּר מֵימְרָא דַיְיָ יַת אַרְזֵי לִבְנָן׃ ו וְשַׁוְרְנוּן הֵיךְ עֵגַל לִבְנָן וְטוּר מְסָרֵי פָּרְוֵי הֵיךְ בַּר רֵמָא׃ ז קָלָא דַיְיָ מְנַסַּר שַׁלְהוֹבִין דִּי נוּר׃ ח קָלָא דַיְיָ מְרַטֵּשׁ מַדְבְּרָא מְרַטֵּשׁ מֵימְרָא דַיְיָ מַדְבְּרָא דִרְקָם׃ ט קָלָא דַיְיָ מַכְמִין אַיְּלָתָא וּמַזְלִיחַ חֵיוַת חוּרְשָׁא וּבְמַקְדְּשֵׁיהּ דִּלְעֵיל כּוּלְּהוֹן שַׁמָּשׁוֹי אָמְרִין אִיקַר קֳדָמוֹי׃ י יְיָ בְּדָר טוֹפָנָא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי דְּדִינָא לְמִתְפְּרַע מִנְהוֹן וִיתֵיב יְיָ עַל כּוּרְסֵי רַחֲמוּתָא וְשֵׁיזֵיב יַת נֹחַ וּמְלַךְ עַל בְּנוֹי לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ יא יְיָ אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ יְהַב יְיָ יְבָרֵךְ יַת עַמֵּיהּ בִּשְׁלָם׃

בכח ד' דגשים וסי' ימינך ה' נאדרי בכח. הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם. קול ה' בכח קול ה' בהדר. איש חיל בכח: ישב ה' קמצים וסי' ישב נא עבדך ואמת בעירו. לבני עמון כה אמר. ובמושב לצים. ה' למבול ישב. ה' ככל צדקתיך: בשלום ב' דגשים בקריאה וסי' בשלום שודד יבואנו. ה' יברך את עמו בשלום:

תולדות אהרן השתחוו. ברכות כט: קול ה'. פסחים קיג זוכר לו (ברכות ה): מדבר קדש. שבת סט: יחולל אילות. פסחים קיב עקרים מב פי"ד: ובהיכלו. זבחים קיו: ה' עוז. ברכות ו' וסד זבחים שם עקידה שער יג שם פ' אחרון: ה' יברך. מגלה ית עוקצין עח:

רש"י

כבוד ועוז. מכאן שאומרים גבורות: (ב) כבוד שמו. זו קדושת השם. ויש במזמור הזה שמנה עשרה אזכרות וכנגדן תקנו י"ח ברכות: (ג) קול ה' על המים. על ים סוף ירעם משמים ה' וגו' (לעיל י"ח): הרעים. טורמינאטאו"ש בלעז: (ד) קול ה' בכח. בשעת מתן תורה נמכס את קולו לפי כחן של ישראל שנאמר והאלהים יעננו בקול (שמות י"ט) בקולו של משה: (ה) קול ה' שובר ארזים. האומות כענין שנאמר (ש"א ז') וירעם ה' בקול גדול על פלשתים וגו'. כי מקול ה' יחת אשור (ישעיה ל') ובשעת מתן תורה כי מי כל בשר וגומר ויחי (דברים ד') אתה שמעת וחיית ואומות העולם שומעים ומתים: (ו) וירקידם כמו עגל. את הארזים ואת ההרים שבאו לשמוע מתן תורה: לבנון ושריון. שמות ההרים: (ז) חוצב להבות אש. דיול"ט בלעז. ורבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבות אש מפיו ונחקק על הלוחות כתבניתם: (ח) יחיל מדבר. לשון חיל כיולדה (ירמיה ו'): יחיל ה' מדבר קדש. הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת ה' שמות נקראו לו מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש מדבר קדמות מדבר פארן. מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו: (ט) קול ה' יחולל אילות. יפחיד ויחיל לעתיד את הרשעי' שהם עומדות עכשיו בחוזק כאילו' כענין שנא' (לעיל כ"ב) משו' רגלי כאילות א"ר פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות כנקבות שרגלי' הנקיבו' עומדו' ביוש' יותר מן הזכרים. ל"א יחולל קריא"ה בלעז. כמו לפני גבעות חוללתי (משלי ח') (סא"א): ויחשוף יערות. כמו מחשוף הלבן (בראשית ל') יקלף עלי היער כלומר יפשוט מכבודם המשולי' כעלי היער אשר כגובה ארזים גובהו: ובהיכלו. שיכנה כולו אומר כבוד. הכל יקלסוהו שם ויאמרו ה' למבול ישב בגדולתו יחידי וגם עתה וישב ה' לבדו מלך לעולם. והאלילים כליל יחלוף. אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום. ורבותינו דרשוהו במתן תורה שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא להביא לעולם אמר להם כבר נשבע שלא יביא מבול אלא קול ההמון ששמעתם. הקב"ה נותן תורה לעמו:

שיר

אבן עזרא

הה"א בעבור אות הגרון כמו את אשר תאפו אפו ובני אלים הם הככבים והעד ברן יחד ככבי בקר ואחריו ויריעו כל בני אלהים והטעם כפול טעם להזכיר הככבים כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אלהי האלהים והזכיר פעם אחרת הבו לה' כי כן תמיד על דרך נשאו נהרות ה' וטעם הבו לה' ברכות על דרך תנו עוז שתודו שהעוז והכבוד לשם לבדו וטעם והשתחוו כהשתחות העבד לאדוניו ברצותו לעשות את אשר יצונו והטעם כי אין יכולת בכוכבים לשנות את תנועתם ודרכי מערכתם: (ג) קול. הזכיר ה' בעבור הראות כחו ועוזו בעת רדת הגשם כאשר כתוב באיוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר ובעבור כי הזכיר כבוד שמו קראו אל הכבוד הרעים וזה פי' קול ה' על המים וטעם ה' על מי' רבי' שמביא רעם והנה מלת הרעים משכת עצמה ואחרת עמה: (ד) קול. יש אומרים בכח ששם השם בתולדת ובכה בהדר ויש אומרים בגופות שיש להם כח ובהדר הם ההרים כמו והדורים אייסר ועל זה הדרך יהיה השם תאר כאילו אמר כבעלי הכח על דרך ואני תפלה או פי' בכח הכתוב אחר זה קול ה' שובר ארזים והזכיר הארזים בעבור היותם חזקים וטעם ארזי הלבנון הם הידועים בארזים: (ו) וירקידם. זה הדבר ידוע ממעשה הרעם: כמו בן ראמי'. בן תורים בן אתונות: (ז) קול ה' חוצב להבות אש. אמר רבי משה זה רמז לאבן שהוא כדמות ברזל התורפת וטעם חוצב שאבנס תהנור והטעם בדמיון כאילו חצבם ולפי דעתי שהטעם על הברקים כדרך ועליון יתן קולו ואחריו ישלח חציו: (ח) קול ה' יחיל מדבר. דרך משל כמו תכאיבו באבנים או רמז לחיות המדבר כאשר יפרש: (ט) קול ה' יחולל אילות. הזכיר מדבר כנגד בהדר. והזכיר מדבר קדש בעבור היותו גדול ונורא והזכיר אילות כי לידתו קשה והנה הרעם מחוללם והטעם יביא להם החיל מהרה ותלדנה בהפתח הרחם האיילה גם בעבור הפחד וטעם ויחשף יערות יגלה בנפול האילנות. י"א כי טעם ובהיכלו השמים כמו ה' בהיכל קדשו וטעם שהשוכנים בו יתנו כבוד לשם ואומרים כמה גדול כבודך ואחרים אמרו כי הטעם על הכהנים והלוים העומדים להתפלל ור' משה אמר כי הטעם שהשוכנים בהיכלו הוא בית המקדש ולא יפחדו כי השם יכבדם שלא יבא להם שום נזק בעבור הרעם על כן אחריו ה' למבול ישב והטעם כי המים השחיתו הרשעים אז נתגלתה מלכות השם כי עשה בהם משפט והנה השם ימלט חסידיו כנח ובניו וימית שונאיו ואחרים אמרו כי טעם להזכיר המבול בעבור שהזכיר חלק מנפלאותיו והוא רדת הגשם הזכיר הפלא העצום והוא הגשם הרב בימי נח וזהו אות כי השם יושב קדם ולעולם חסדו על עמו על כן אחריו ה' עוז לעמו יתן ויש אומרים כי הזכיר המבול בעבור השבועה שמים לא ישחתו כל הארץ ולא תשחת ממלכת השם שהוא מלך החיים על כן אחריו וישב ה' מלך לעולם ויש אומרים כי מיום שישב לשפוט בימי המבול נראתה מלכותו ויפחדו בני אדם הבאים אחרי המבול כי לפני נח לא היה מבול: (י) ה'. תפלה או ברוח הקודש שהשם יתן עוז לעמו בעתות הרעם ושלום יהיה להם:

מזמור

מצודת דוד

הבו לה'. חוזר ומפרש מהו ואמר הבו לה' כבוד ועוז ר"ל שבחו ואמרו הכבוד והעוז המה לה': (ב) כבוד שמו. הכבוד הראוי לשמו כי כל שם משמותיו מורים על כבודו: בהדרת. במקום שהוא מהודר בקדושה והוא בה"מ: (ג) קול ה'. אז ישאג קול ה' להחריד הנמשלים לנחלי מים: הרעים. ירעם בקול: ה' על מים רבים. ה' ירעם בקול על הנמשלים למים רבים וכפל הדבר פעמים ושלש להתמדת הדבר: (ד) בכח. ישאג בכח רב: בהדר. בעבור להדר ולפאר את ישראל להיות להם למחסה: (ה) ארזים. הוא משל על אנשים גבוריה וחזקים: (ו) וירקידם. בתנועת הרעדה: לבנון ושריון. כפל המליצה מארזים: (ז) חוצב. כורת להבות אש לשלהב על פני הארץ והם הברקים והמה יחרידו את העובדי גילולים: (ח) יחיל מדבר. ירעיד יושבי מדבר: מדבר קדש. שהיא גדולה ורחבה: (ט) ויחשוף יערות. כי ישבר ויפיל כל עלי היערות וישארו א"כ היערות מגולים ופנוים מן האילנות והכל הוא דרך משל על מפלת אויבי ה': ובהיכלו. כל הבאים בבית המקדש יאמרו הנה עתה נראה כבודו: (י) ה' למבול ישב. כמו בעת שהיה המבול ישב ה' לבדו כי הכל נספה ונודע אז שהוא המושל בכל: וישב. ר"ל עמד כ"כ בימי המשיח ישב הוא לבדו למלך לעולם אזי כולם יכירו כי הוא בורא עולם: (יא) ה'.

מצודת ציון

ע"ו): (ג) הרעים. מלשון רעם ורעש: (ה) הלבנון. שם יער בארץ ישראל: (ו) וירקידם. ענין קפיצה ודלוג: לבנון ושריון. שמות הרים: בן ראמים. ר"ל ראם קטן וכן בן יונה (ויקרא י"ג): (ז) חוצב. ענין חטיבה וחתוך כמו חצבה עמודיה שבעה (משלי ט'): (ח) יחיל יחולל. מלשון חיל וחלחלה: (ט) אילות. נקבות מאילים: ויחשף. ענין גלוי כמו מחשוף הלבן (בראשית)

אבן עזרא

(א) מזמור. חנוכת הבית. יש אומרים שלוה דוד שינגנו המשוררים זה המזמור בחנוכת הבית הראשון ויש אומרים בחנוכת הבית השני או השלישי כי דמה ימי הגלות לימי החולי כאשר אפרש והקרוב אלי כי זה המזמור חברו בחנוכת ביתו בית ארזים כי הכתוב לא הזכיר בית השם וכמוהו עור ופסח לא יבוא אל הבית כאשר פירשתי במקומו ואותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ויאמר רבי משה כי דוד התאבל כאשר אמר לו נתן כי הוא לא יבנה הבית לשם וכאשר אמר לו כי שלמה בנו יבנה הבית אז התאזר שמחה תחת אבלו כי בנו כמוהו ולא יחרפהו האויב ואמר כי יגון הנפש נמשל לחולי הגוף ויותר קשה כדרך רוח איש יכלכל מחלהו: (ב) ארוממך. כנגד דליתני כפי מחשבתי שהוא מת וטעם ולא שמחת ככתוב במזמור אשרי משכיל אל דל כי דרך אחד לשניהם: (ג) ה'. טעם שועתי אליך לבדך ולא לרופא ותרפאני: (ד) ה'. הטעם כמעט וירד אל הקבר ומצאנו מירדי בור שלם כמו תחת רדפי טוב: (ה) זמרו. בעבור היות דוד חסיד ככתוב ולא תתן חסידך חסדי דוד יבשר החסידי' שאם קרה להם כאשר קרהו השם יצילם: (ו) כי. טעם חיים ארוכים כמו אנשי מדות גדולות ודרך משל אמר כי הבכי ילין או יחסר הפועל כמו אשר ילדה אותה והטעם בערב ילין המלין בבכי ולבקר ברינה כי חסרון הבית בכל המקרא הרבה כמו הנמצא בבית ה': (ז) ואני. אמר ר' משה זה טעם ויהי כי ישב המלך בביתו כאשר ענהו נתן כל אשר בלבבך עשה וזה יחוק והנכון כאשר יקרה לבריא בגופו ובחזקתו שיחשוב שככה יהיה תמיד ולא יבוא לו חולי שיחלש כחו: (ח) ה'. עתה אדע כי כחי מאתך היה בבריאותי כי עת שהסתרת פניך הייתי נבהל. אמר רבי משה כי העמדת הטעם העמדתני להררי עז כמו למען יזמרך כבוד שהוא כבודי ואחרים אמרו כי יו"ד להררי סימן המדבר והטעם לשום אותו כמו הר ורבי יהודה הלוי אמר כי להררי כמו הררי בשדה כי משקלי השמות משתנים: (ט) אליך. יספר כי לא מצא מה לעשות כי אם לקרוא ולהתחנן ולומר מה תועלת במותי כי הדם הוא הנפש וכתוב ושרט לנפש: (י) היודך עפר. ככתוב וישוב העפר אל הארץ: (יב) הפכת. שמח כי יחיה עד מלאת גשמתו לעבוד בוראו ולהכיר מעשיו כי בעבור זה נברא וטעם פתחת שקי דרך משל המתאבל על נפשו וטעם ותאזרני לחיזוק: (יג) למען. והטעם אני אודך כל ימי למען יודך ויזמרך כל אדם שיש לו כבוד והטעם נשמה חכמה ובעבור כי המשכילים מעטים אמר כבוד ולא כל כבוד: (א) למנצח. בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם. נתנו לאחד מהמשוררים לנגן: (ג) בך. טעם כי אויבי אנשי חמס הם לי חנס: (ג) הטה. דברה תורה כלשון בני אדם כי הנוטע אזן ישמע

תהלים ל

ל א מִזְמ֡וֹר שִׁיר־חֲנֻכַּ֖ת הַבַּ֣יִת לְדָוִֽד׃ ב אֲרוֹמִמְךָ֣ יְ֭הֹוָה כִּ֣י דִלִּיתָ֑נִי וְלֹא־שִׂמַּ֖חְתָּ אֹיְבַ֣י לִֽי׃ ג יְהֹוָ֥ה אֱלֹהָ֑י שִׁוַּ֥עְתִּי אֵ֝לֶ֗יךָ וַתִּרְפָּאֵֽנִי׃ ד יְֽהֹוָ֗ה הֶֽעֱלִ֣יתָ מִן־שְׁא֣וֹל נַפְשִׁ֑י חִ֝יִּיתַ֗נִי מִיָּֽרְדִי־בֽוֹר׃ ה זַמְּר֣וּ לַֽיהֹוָ֣ה חֲסִידָ֑יו וְ֝הוֹד֗וּ לְזֵ֣כֶר קָדְשֽׁוֹ׃ ו כִּ֤י רֶ֨גַע ׀ בְּאַפּוֹ֮ חַיִּ֪ים בִּרְצ֫וֹנ֥וֹ בָּ֭עֶרֶב יָלִ֥ין בֶּ֗כִי וְלַבֹּ֥קֶר רִנָּֽה׃ ז וַ֭אֲנִי אָמַ֣רְתִּי בְשַׁלְוִ֑י בַּל־אֶמּ֥וֹט לְעוֹלָֽם׃ ח יְֽהֹוָ֗ה בִּרְצוֹנְךָ֮ הֶעֱמַ֪דְתָּה לְֽהַרְרִ֫י עֹ֥ז הִסְתַּ֥רְתָּ פָנֶ֗יךָ הָיִ֥יתִי נִבְהָֽל׃ ט אֵלֶ֣יךָ יְהֹוָ֣ה אֶקְרָ֑א וְאֶל־אֲ֝דֹנָ֗י אֶתְחַנָּֽן׃ י מַה־בֶּ֥צַע בְּדָמִי֮ בְּרִדְתִּ֪י אֶ֫ל־שָׁ֥חַת הֲיוֹדְךָ֥ עָפָ֑ר הֲיַגִּ֥יד אֲמִתֶּֽךָ׃ יא שְׁמַע־יְהֹוָ֥ה וְחָנֵּ֑נִי יְ֝הֹוָ֗ה הֱֽיֵה־עֹזֵ֥ר לִֽי׃ יב הָפַ֣כְתָּ מִסְפְּדִי֮ לְמָח֪וֹל לִ֥י פִּתַּ֥חְתָּ שַׂקִּ֑י וַתְּאַזְּרֵ֥נִי שִׂמְחָֽה׃ יג לְמַ֤עַן ׀ יְזַמֶּרְךָ֣ כָ֭בוֹד וְלֹ֣א יִדֹּ֑ם יְהֹוָ֥ה אֱ֝לֹהַ֗י לְעוֹלָ֥ם אוֹדֶֽךָּ׃

לא א לַמְנַצֵּ֗חַ מִזְמ֥וֹר לְדָוִֽד׃ ב בְּךָ־יְהֹוָ֣ה חָ֭סִיתִי אַל־אֵב֣וֹשָׁה לְעוֹלָ֑ם בְּצִדְקָתְךָ֥ פַלְּטֵֽנִי׃ ג הַטֵּ֤ה אֵלַ֨י ׀ אָזְנְךָ֮ מְהֵרָ֪ה הַצִּ֫ילֵ֥נִי הֱיֵ֤ה לִ֨י

(הגהות בגליון: ב' בטעם. ג'. ג'. ג'. ג'. ג'. ג'. מירדי ק. ב' וכס על המפסת. ג' מ"ל. ג'. ב'. ג'. ג'. ג'. ג'. ב'. ג'. ג' חל. ג'. י' ר"ס דסמי')

תרגום

א תּוּשְׁבַּחַת שִׁירְתָא עַל חֲנוּכַּת בֵּית מַקְדְשָׁא לְדָוִד: ב אֲשַׁבְּחִנָּךְ יְיָ אֲרוּם אַזְקַפְתַּנִי וְלָא אַחְדֵיתָא בְּעֲלֵי דְבָבַי עֲלָי: ג יְיָ אֱלָהִי צַלֵּיתִי קֳדָמָךְ וְאַסֵּתַנִי: ד יְיָ אַסֵּקְתָּא מִן שְׁיוֹל נַפְשִׁי קַיֵּמְתַּנִי מִן לְמֵחַת לְגוּבָא: ה שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ חֲסִידוֹי וְאוֹדוּ אַדְכְּרוּת קֻדְשֵׁיהּ: ו מְטוּל דְשַׁעְתָּא רוּגְזֵיהּ חַיֵּי עָלְמָא בִּרְעוּתֵיהּ טָבָא בְּרַמְשָׁא מְבִית בִּבְכוּתָא וּלְצַפְרָא מְקִים בְּתֻשְׁבַּחְתָּא: ז וַאֲנָא אֲמָרִית בְּמִתְבֵי בְּרוֹחֲצָנָא דְלָא אֲזוּעַ לְעָלְמָא: ח יְיָ בִּרְעוּתָךְ אִתְעַתַּדְתָּא לְטוּרַיָא עֲשִׁינַיָא סַלֵּיקְתָּא שְׁכִינְתָךְ הֲוֵיתִי מִתְבְּהֵל: ט קֳדָמָךְ יְיָ אֶקְרֵי וּלְוָתָךְ אֱלָהִי אֲצַלֵּי: י מָה מָמוֹן אִית בִּדְמִי בְּמֵחֲתִי לְבֵי קְבוּרְתָא אֶפְשַׁר לְשַׁבְּחוּנָךְ נָחֲתֵי עַפְרָא הַחֲוֵיתוּן הֵימְנוּתָךְ: יא קַבֵּל יְיָ צְלוֹתִי וְחוּס עֲלַי יְיָ הֲוֵי סָעִיד לִי: יב אֲפַכְתָּא אֲלָיֵי לְחִנְגִּין לִי שְׁרֵיתָא סַקִּי וְזָרַזְתַּנִי חֶדְוָא: יג מִן בְּגַלַל דִּישַׁבְּחוּן יַקִּירֵי עָלְמָא וְלָא יִשְׁתְּקוּן יְיָ אֱלָהִי לְעָלְמָא אֲשַׁבְּחִנָּךְ: א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד: ב בְּמֵימְרָךְ יְיָ סְבַרֵת לָא אֱבָהֵת לְעָלְמָא בִּצְדְקָתָךְ שֵׁיזֵבְיָתִי: ג אַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ בִּסְרְהוֹבְיָא פְּצֵי

תולדות אהרן ארוממך. בכורים פ"ג משנה ט': כי רגע. ברכות ז' סנהדרין קה ע"ב ד': הפכת. ברכות נח (פס ס):

רשי

(א) שיר חנוכת הבית. שיאמרוהו הלוים בחנכת הבית בימי שלמה: (ב) ארוממך ה' כי דליתני. הגבהתני: ולא שמחת אויבי לי. כמו עלי שהיו אומרים אין לדוד חלק לעולם הבא. וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון אז ידעו שמחל לו הקב"ה על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה: (ג) ותרפאני. היא סליחת עון כמו ושב ורפא לו (ישעיה ו'): (ד) מירדי בור. כמו מירידתי לבור שלא ארד לגיהנם: (ה) זמרו לה' חסידיו. על מה שעשה לי כי יכולים אתם לחסות בו שייטיב לכם ואפילו אתם שרוים בצער אל תיראו: (ו) כי רגע. קטן באפו: חיים ברצונו. וחיים ארוכים יש ברצונו ובהפייסו: (ז) ואני אמרתי בשלוי. בשלוותי הייתי חושב לא אמוט לעולם. אבל אין הדבר ברשותי כי אם ברשותו של הקב"ה ברצונו העמיד את הררי את גדולתי להיות עוז וכיון שהסתיר פניו ממני מיד הייתי נבהל: (ט) אליך ה' אקרא וגו' אתחנן. תמיד לאמר לפניך מה בצע בדמי וגו' ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי: (יב) פתחת. אלאק"ש בלעז. וכמו (בראשית כ"ד) ויפתח את הגמלים. ורבותינו דרשו כל המזמור על מרדכי ואסתר והמן. בפסיקתא זוטא: ואני אמרתי בשלוי. אמר המן. אליך ה' אקרא. אמרה אסתר וכו' עד היה עוזר לי הפכת מספדי למחול לי. אמר מרדכי וכל

מסורה

מזמור ב' בטעם פזר וסי' שיר חנכת הבית. שירו לה' שיר חדש: העלית ג' בקריאה וסי' לך עלה מזה אתה והעם. ושמעו כוצרים כי העלית. ה' העלית מן שאול נפשי חייתני: ולבקר ב' וחסר וסי' בערב ילין בכי ולבקר רנה. והם על המפתח: מה בצע ב' וסי' כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו. מה בצע בדמי ברדתי אל שחת: פתחת ב' וסי' למוסרי. פתחת שקי: ותאזרני ב' וסי' חיל. שמחה: ידם ב' וסי' לכן המשכיל. למען יזמרך כבוד. וחד ישב בדד וידם: למנצח מזמור י' ר"פ וסי' עד אנה ה' תשכחני. השמים מספרים. יענך ה' ביום צרה. ה' בעזך ישמח מלך. בך ה' חסיתי. אשרי משכיל אל דל. בבוא אליו נתן הנביא. שמע אלהים קולי. לך דמיה תהלה. חלצני ה' מאדם רע:

מצודת ציון

ל (א) חנוכה. התחלת הדבר העתיד לעמוד בה כמו במבול (בראשית ל'): (י) למבול. קרוי חנוך בלשון המקרא: (ב) דליתני. רוממתני כמו דלו עיני למרום (ישעיה ל"ח): (י) מה בצע. מה תועלת ותמדה כמו ומה בצע (מלאכי ג'): (יב) למחול. מלשון מחולות ורקוד: שקי. ענין התרת הקשר כמו פתחת למוסרי (לקמן קי"ו): (יג) כבוד. היא הנשמה בכיא כבוד

מצודת דוד

ל (א) חנוכת הבית. המזמור הזה הקן לאמרו בעת חנוכת בית המקדש: (ב) דליתני. רוממתני כמה שלמה בני הבא מנה בעת בנה המקדש כי בזה ידעו הכל אשר מחלה לי על עון דבר שבע: אויבי. האומרים עדיין העון הזה שמור בידי: (ג) שועתי. התפללתי על העון הזה: ותרפאני. הוא מחילת העון שהוא רפואת הנפש וכן נאמר ושב ורפא לו (ישעיה ו'): (ד) העלית. הגלתני מן המיתה ע"י מחילת העון. מירדי. מירידתי אל הבור וכפל הדבר במ"ש: (ה) זמרו וגו'. בראותכם גודל חסדי ה': (ו) כי רגע. רק רגע חרה עלי באפו: חיים ברצונו. בעת נתרצה לי הבטיחני החיים: בערב. רצה לומר כן דרכו מעולם כאשר יחטא האדם וילין ערב בבכי התשובה הבה ובבוא מדרכו יתרצה לו מיד לבוקר ישלח עזרתו לשמחו: (ז) בשלוי. כשהייתי בשלוה אמרתי לעולם לא אמוט לפול: (ח) ה' ברצונך. עתה רואה אני הדבר הכל ממך כשהייה מרוצה לי העמדת להררי ולגדולתי להיות בה העוז וכאשר הסתרת פניך ממני בעבור העון הייתי נבהל והרד מהצרות הבאות: (י) מה בצע. מה תועלה כשיבפך דמי: היודך עפר. כשאדם שב להיות עפר וכי יודך אז וכי יגיד אמיתך הלא טוב להחיותו ושב ורפא לו ואז יודה לך: (יג) הפכת. הלא רבוה כנמים הפכת ככנזי להמחול והשק הסר שמחי על מחני בעבור האבל והצער הלא התרת אותו מעלי ואזרתני בשמחה לזה גם עתה הנני: (יג) למען יזמרך. ובעבור זה יזמר לך הנשמה ולא יתחוק מן הזמר ואודך לעולם: לא (ב) אל אבושה. לא אשכחני

לְצוּר מָעוֹז לְבֵית מְצוּדוֹת לְהוֹשִׁיעֵנִי׃
ד כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה וּלְמַעַן
שִׁמְךָ תַּנְחֵנִי וּתְנַהֲלֵנִי׃ ה תּוֹצִיאֵנִי
מֵרֶשֶׁת זוּ טָמְנוּ לִי כִּי אַתָּה מָעוּזִּי׃
ו בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי
יְהֹוָה אֵל אֱמֶת׃ ז שָׂנֵאתִי הַשֹּׁמְרִים
הַבְלֵי־שָׁוְא וַאֲנִי אֶל־יְהֹוָה בָּטָחְתִּי׃
ח אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ אֲשֶׁר
רָאִיתָ אֶת־עָנְיִי יָדַעְתָּ בְּצָרוֹת נַפְשִׁי׃
ט וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד־אוֹיֵב הֶעֱמַדְתָּ
בַמֶּרְחָב רַגְלָי׃ י חָנֵּנִי יְהֹוָה כִּי צַר
לִי עָשְׁשָׁה בְכַעַס עֵינִי נַפְשִׁי וּבִטְנִי׃
יא כִּי כָלוּ בְיָגוֹן חַיַּי וּשְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה
כָּשַׁל בַּעֲוֹנִי כֹחִי וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ׃
יב מִכָּל־צֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה וְלִשְׁכֵנַי ׀
מְאֹד וּפַחַד לִמְיֻדָּעָי רֹאַי בַּחוּץ נָדְדוּ
מִמֶּנִּי׃ יג נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי
כִּכְלִי אֹבֵד׃ יד כִּי שָׁמַעְתִּי ׀ דִּבַּת
רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב בְּהִוָּסְדָם יַחַד
עָלַי לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ׃ טו וַאֲנִי ׀
עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְהֹוָה אָמַרְתִּי אֱלֹהַי
אָתָּה׃ טז בְּיָדְךָ עִתֹּתָי הַצִּילֵנִי מִיַּד־
אוֹיְבַי וּמֵרֹדְפָי׃ יז הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־
עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ׃

נ׳ · ו׳ יתירין · ל׳ מ״ע ה׳. כ״ז מ״ל · ב׳ מטמרים · ב׳ חס׳ בכתו׳ · ב׳ ר״פ בסיפ׳ · ב׳ מכעס ז׳ בסיפ׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ · ב׳. ל׳ · י״א בסיפ׳ ל׳ וחד כמת · ל׳ · ל׳ וחס׳ · י״א מ״ל ב׳. ב׳ · סימן

ג יְהֵי לִי לְכֵרַךְ עָשִׁין לְחוּסְנָא
כְּרִיכָא לְמִפְרַק יָתִי : ד מְטוּל
דְּתוּקְפִּי וְרוּחֲצָנִי אַתְּ וּבְגַלַל
שְׁמָךְ דַּבַּר יָתִי וְזוּן יָתִי :
ה אַפֵּיק יָתִי מִמְּצַדְתָּא דְּנָן
דְּפָרְסִין לִי אֲרוּם אַנְתְּ עוּשְׁנִי :
ו בְּאִידָךְ אֲמַנֵּי רוּחִי פְּרוֹקְתָּא
יָתִי יְיָ אֱלָהָא קְשִׁיטָא : ז שְׂנֵאתִי
דְּנָטְרִין עוֹבְדִין דְּדָמִין לְלָמָא
וּלְשִׁקְרָא וַאֲנָא עַל יְיָ כְּלֵיתִי :
ח אַבוּעַ וְאֶחְדֵּי בְּטִיבוּתָךְ דִּי
חֲמִיתָא יַת סִגוּפִי יְדַעְתָּא
בְּעָקְתִין דְּנַפְשִׁי : ט וְלָא
מְסַרְתַּנִי בְּאִידָא דְּבַעֲיל דְּבָבָא
אַקְמְתָּא לִרְוָחָא רִגְלָי : י חוּס
עֲלַי יְיָ אֲרוּם עִיק לִי בְּרֵאַת
מְרוּגְזָא עֵינִי אִתְעַק נַפְשִׁי
וּכְרֵיסִי : יא אֲרוּם שֵׁיצִיאוּ בִּדְוָנָא
חַיַּי וּשְׁנַי בְּתַנְחָתָא תְּקַל
בְּחוֹבֵי חֵילִי וְאֵבָרַי חֲשַׁכוּ :
יב מִן כָּל מְעִיקַי הֲוֵיתִי כְּסוּפָא
וּלְשֵׁבָבַי לַחֲדָא וּדְלוּחָא לְיָדְעַיִן
לִי דְּחָמַן לִי בְּשׁוּקָא עָרְקִין
מִן קֳדָמָי : יג אִתְנְשֵׁיתִי הֵיךְ
שְׁכִיבָא מִן רַעְיוֹנָא הֲוֵיתִי כְּמָן
דִּפְחַר תְּבִיר : יד מְטוּל דִּי
שְׁמַעִית טִיב בִּישׁ דְּאָמְרִין
עֲלַי עַמְמִין סַגִּיאִין רְתִיתָא
מֵחֲזוֹר חֲזוֹר בְּאִתְכַּנְשׁוּתְהוֹן
כַּחֲדָא עֲלַי לְמִסַּב נַפְשִׁי
חֲשִׁיבוּ : טו וַאֲנָא עֲלָךְ רְחִיצִית
יְיָ אֲמָרִית אֱלָהִי אַנְתְּ : טז בְּאִידָךְ זִמְנֵי פּוּרְקָנִי פְּצֵי יָתִי מִן יַד בַּעֲלֵי דְּבָבַי וּמְרַדְּפָי : יז אַנְהַר סְבַר אַפָּךְ עַל עַבְדָּךְ פְּרוֹקְנִי

רשי

וכל ישראל : (ג) מצודות . פלוישי"ץ בלע"ז : (ד) תנחני . מונאר"ש מוי בלע"ז כמו (שמות ל"ב) לך נחה את העם וגו' : (ו) בידך אפקיד רוחי . קומנ"דריה בלע"ז . אפקיד רוחי תמיד לפי שאתה פדיתה אותי מצרה : (ז) השומרים הבלי שוא . המצפים לתשועת ע"א : (ט) הסגרתני . ליבראש"מוי ומנחם חבר אותו לשון סגירה וכן כל לשון סגר : (י) עששה . כהתה לשון עששית שאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית דבר . אין אותה מראה ברורה : (יא) ועצמי עששו . לשון רקב כאלו אכלם עש : (יב) מכל צוררי . מאת כל צוררי . הייתי חרפה ונדוף : ולשכני . אני חרפה מאד ופחד למיודעי אישקטייסנ"ץ. מתפחדים על קורותי : (יג) ככלי אובד . ההולך לאבוד כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל אבידה לומר הוא אבד אותה אלא האבידה אובדת ממנו כד"א אשר תאבד ממנו (דברים כ"ב) האובדת לא בקשתם (יחזקאל ל"ד) : (יד) דבת רבים. עצת רבים. דבת לשון דובב שפתי ישנים (שיר ז') וכן כל דבה שבמקרא פרלרי"ץ בלעז : מגור מסביב . שמיראין ומפחדין אותי : בהוסדם. בהתיעצם : זממו . לשון מחשבה : (טז) בידך עתותי . עתים העוברים עלי
על

אבן עזרא

ישמע מבלי און : לבית מצודות . מקום גבוה שלא יפחד בו מהאויב : (ד) כי סלעי . כנגד צור מעוז ומצודתי כנגד בית מצודות וטעם תנחני בעבור כי ההליכה בהר בעבור גבהו קשה וטעם תנהלני לאיטי : (ה) תוציאני מרשת . אלה טמנו לי וי"א כי כמו זאת : (ו) בידך . הטעם שלא יוכל האויב לקחתה ובעבור שנתנה לפקדון הזכיר ה' אמת בעבור הפקדון וטעם ה' שלא יוכל בעל כח לאנסו : (ז) שנאתי השומרים . הניחוש והקסם אי זה יום יצא למלחמה כי בטחונו על השם לבדו : (ח) אגילה . והנה אם נבראה ידי לא אשמח רק בחסדך : (ט) ולא הסגרתני . מגזרת סגירה כאדם נסגר נתון למוסרה : במרחב רגלי . שילך למקום שיאהב הפך הסגרתנו : (י) חנני . יתכן שטעם העמדת כי אני אשמח בחסד שעשית עמי בימים שעברו ולא הסגרתני רק עתה צר לי מאד ולא מרחב . רבים פי' שזה המזמור על חולי שקרהו טעם עששה בכעס בעבו' היות כעס האויב עלי עששתי טולי כאילו עש אכלני ודימה היגון שהוא בלב לחום הגוף וטעם עיני שהאכל הרואה החולה יתעבה כל אכל תתעב נפשו וטעם נפשי הנפש המתאוה שכחה נטוע בכבד וככה הכתוב או הנפש האוכלת ובטני רמז לקרב העליון שהם המאכל והנה הטעם כי כח הגוף חלש כנגד אכלו עש : (יא) כי כלו . בחסרון המאכל דרך משל והזכיר העצמות שהם מוסדות הגוף : (יב) מכל . הזכיר כי מפאת צורריו תבא לו הרפה : ולשכני מאד . היה חרפה להם בעבור שהם קרובים אליו . נדדו ממני . כאדם שיברח מראות חלי קשה ודבר מגונה ונמאס למראה : (יג) נשכחתי . שאדם לא יזכרני ככלי אין חפץ בו כאשר יאבד לא יבוקש : (יד) כי . יתכן היות נשכחתי מפאת השם בעבור שלא יושיעני כאילו שכחני בעבור שאמר אחר כן כי שמעתי דבה רעה שיוציאו עלי שיפחד ממנה כל השומע או טעמו להיות לי מגור מכל סביבי : בהוסדם. מגזרת סוד : (טו) ואני . אף על פי שיחשבו האויבים ששכחתני אני כך אבטח ואודה כי אתה אלהי : (טז) בידך . כנגד השומרים הבלי שוא כי עת ושועתי בידך לבדך הוא : (יז) האירה . אלה
על

ראית ח' חס' בכתובים וסי' אשר ראית את עניי . אם ראית גנב ותרץ . ראית איש חכם בעיניו . האיל אשר ראית . ראתה כי אתה עמל. בתרא ראתה כתיב וכל שאר קריאת דכוו' חס' במ"ב מ"ל בלי' וסי' וראיתה אתה ונאספת . לך הגד למלך אשר ראיתה : ופחד ב' בטעמא לעיל וסי' לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק . ופחד למיודעי ראי בחוץ . וחד מלרע ופחד ורחב לבבך : אויבי י"א מ"ל וסי' נמסר בש"א ריש סי' ב' ובתלים סי' ט' :

תולדות אהרן בידך . ברכות ס זוהר במדבר : כשל . גיטין ט : נשכחתי . ברכות נח :

מצודת דוד

שלא אבוש לעולם אף שאין בי זכות והצילני בצדקתך : (ג) הטה אלי . לשמוע תפלתי : לצור . דומה לסלע חזק ולבית מצודות והוא מבצר חזק : (ד) למען שמך . המורה על הרחמים : תנחני . בדרך ישרה : (ה) טמנו לי . הסתירו עלי שאפול בה : (ו) בידך . בפקדון אתן רוחי בידך ועליך לשמרו : פדיתה . עבר במקום עתיד ור"ל הן ידעתי שתפדה אותי ממות כי אתה אל אמת להחזיר הפקדון : (ז) השומרים . המצפים לתשועת גלולים : (ח) אשר ראית . נתת לב לראות עניי ולדעת צרות נפשי : (ט) ולא הסגרתני . לא מסרת אותי ביד האויב והעמדת רגלי במקום מרחב שלא אמעד : (י) עששה. בעבור כעס מתוגתן הצרות כאלו נרקבו עיני וגו' : (יא) ביגון. בעבור היגון כלו ונשלמו ימי חיי וכן ושנותי באנחה וכפל הדבר במ"ש : בעוני . בעבור עוני כשל כוחי ונרקבו עצמי : (יב) מכל צוררי . מכל מה שעושים לי צררי היתי לחרפה להרואים בי כי מלעיגים עלי : ולשכני . היודעים יותר ממה שעושים לי צררי להם אני מאד לחרפה : ופחד למיודעי . אני לפחד להם כי ברואותם צרתי יפחדו לנפשם שלא יקרה להם כמקרי : רואי בחוץ . הרואים אותי בחוצות נדדו מפני והלכו להם כי כן דרך אדם לברוח מראות חולי קשה ודבר מגונה ונמאס : (יג) כמת מלב . כמו המת הנשכח מהלב : ככלי . ר"ל ככלי כל שהוא אשר כשהיא נאבדת אין אדם זוכרה : (יד) דבת רבים . דברי רע מרבים המפחידים אותי מסביב : בהוסדם . במה שהם מתייעצים עלי כולם יחד והושבים לקחת נפשי ור"ל ובעבור שאני שומע כ"ז ואני כאלם לא יפתח פיו לזה אני שוה בעיני כל כי הושבים שכלה תקותי : (טו) ואני . אבל אני אבטח בה' ולא אירא מהם : אלהי אתה. ותעזרני מהם : (טז) בידך עתותי . כל העיתות שעברו עלי בין העתים לטובה ובין העתים לרעה הלא המה בידך על פיך נעשו : הצילני מיד אויבי . כי הלא הכל בידך : (יז) האירה . הראה לי פנים מאירות והוא מדרך
משל

מצודת ציון

כבוד הגוף : לא (ד) ותנהלני . ותנהגני : (ז) השומרים . המצפים כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז) : (ט) הסגרתני . מסרתני כמו להסגיר לאדום (עמוס א') . (י) עששה . ענין בליה ורקבון וכן למטה ועצמי עששו וקרוב הוא מלשון עש יאכלם (ישעיה נ') שהוא התולעת האוכל הבגד ומפסידה : נפשי . הוא הנפש המתאוה : (יב) למיודעי . למכירי ואוהבי כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז') : (יד) דבת . ענין אמירת דבר הרע כמו ויבא את דבתם (בראשית ל"ז): מגור . פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב) : בהוסדם . ענין עצה שהיא כיסוד לבנין : זממו . חשבו :
ידמו

אבן עזרא

על כמו אל כמו ונתפלל על ה' כמו יאר ה' פניו כי הנה במצוק כיושב כחשך על כן האירה : (יט) תאלמנה . בעבור שהזכיר למעלה כי שמעתי דבת רבים והנה עתק כדרך וידבר אתם קשות והנה יחסר דבר וטעם צדיק כמוני : (כ) מה . ואלה הדוברים עתק לא ידעו הטוב שצפנת ליראך וכבר עשית כמה טובות נגלוי לחוסים בך וזה טעם נגד בני אדם : (כא) תסתירם . וככה כל יראיך תסתירם ומתרס הוא שתסתיר פנים מאנשים מעותים : מרכסי . מגזרה והרכסים לבקעה וי"א תסתירם בסתר שיראו פניך מריב לשונות ויש אומרים בסתר אפך וכעסך מהם בריב לשונות כי דבת רבים : (כב) ברוך ה'. י"א כאילו הייתי בעיר מצור או או אומר בעיר מצור ברוך ה' : (כג) ואני נגרזתי . מגזרת גרזן שהוא כלי להרוג בו ויש אומרים שהוא הפוך וכאשר אמר עיניך אמר שמעת : (כד) אהבו . לשון צווי כמו אחזו לנו שועלים : אמונים . תאר כמו פסו אמונים : על יתר . הנותרים מאנשי הגאוה ומלת לעשית לתקן הסבות כמו וימהר לעשות אותו ויתכן היות גאוה חסר בי"ת גם יחסר מלת מעשה כאילו אמר ומשלם על יתר עושי מעשה בגאוה : (כה) חזקו . אמר לחסידים אהבו בעבור גודל מעלתם ולמיחלים חזקו : (א) לדוד משכיל אשרי נשוי פשע . יתכן היות זה המזמור על טעם פיוט תחלתו משכיל או בעבור שכתוב בו אשכילך ומלת נשוי פשע מבעלי האל"ף בא על דרך בעלי הה"א או שניהם נתאים והעד ונשאו את כלימתם וכסוי פעול כי וכסה קלון פועל יוצא והטעם כי המוכה או הנגוע בעבור פשע שעשה בגלוי על כן אמר אודה עלי פשעי ויש שאלה קשה הנה מצאנו דוד אומר כי חסיד אני ולא תתן חסידך א"כ איך מצאנו בכמה מזמורים שיש לו פשעים ועונות כי פשעי אני אדע והתשובה כי לבו היה שלם עם השם ולא פשע ולא חטא רק כנגד בני אדם יש לו פשיעות בשגגה ואחרים אמרו שהוא מדבר בעד אחרים שהם בגלות א"כ מה יעשה במלת כי פשעי אני אדע שהוא בדבר בת שבע ועוד אפרשנו: (ב) אשרי. הנה כסוי חטאה הוא העושה תשובה וסר חרון השם ממנו ולא נראתה חטאתו שלא היה עליה עונש טעם יחשוב ממחשבה או חשבון. ורמיה כמו מרמה ויש אומרים ואין ברוחו להיות כקשת רמיה ועוד אפרשנו : (ג) כי. אם שתקתי שלא אדבר כדבור בני אדם בלו עצמי בשאגתי כמו האריה שירים קול : (ד) כי. ידך . מכתך כי המכה ביד היא . לשדי . מגזרת

לשד

תרגום

בְּטוּבָךְ: יח יְיָ לָא אֵבְהַת אֲרוּם קְרִיתָךְ יִבְהֲתוּן רַשִׁיעֵי יִשְׁתְּקוּן וְיֵחֲתוּן לִשְׁיוֹל : יט תִּתְפַּקְקָן סִפְוָת שִׁקְרָא דְמַלְלָן עַל צַדִּיקַיָּא גִדוּפִין בְּגֵיוְתָנוּתָא וּבַסְרָנוּתָא : כ כְּמָא סַגִּי טוּבָךְ דְאַטְמֵישְׁתָּא לְדָחֲלִין מִנָּךְ עֲבַדְתָּא לְסָבְרִין עֲלָךְ לְמִפְרַע לְהוֹן אֲגַר טַב קֳבֵיל בְּנֵי נָשָׁא : כא תְּטַמְּרִינוּן בְּטוּמְרָא בְּעִדָּן רוּגְזָךְ מִגְדוּדֵי גַּבְרַיָּא תִּטְשְׁנוּן כַּד בְּמְטַלַּלְתָּא מִתִּגְרַת לִישָּׁנַיָּא : כב בְּרִיךְ יְיָ אֲרוּם פְּרֵשׁ טֵיבוּתֵיהּ לִי בְּקַרְתָּא כְּרִיכְתָּא : כג וַאֲנָא אֲמָרִית בְּאִתְבַּעוּתִי לְמֶעְרוֹק אִשְׁתְּצֵיתִי מִקֳּבֵיל יְקָרָךְ בְּקוּשְׁטָא שְׁמַעְתָּ קָל צְלוֹתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי לְוָתָךְ : כד רְחוּמוּ יַת יְיָ כָּל חֲסִידוֹי מְהֵימְנַיָּא נָטֵיר מִן בֵּיש יְיָ וּפָרַע עַל דוֹרְבָּנֵי דְעָבְדִין גֵּיוְתָנוּתָא : כה תְּקוֹפוּ וְיִתְעַלַּם רַעֲיוֹנְכוֹן כָּל דִּסְבָרִין לְמֵימְרָא דַיְיָ : א לְדָוִד שִׂכְלָא טָבָא אֲמַר דָּוִד טוּבוֹי דְמַן דִּשְׁבְקִין לֵיהּ מְרוֹדוֹי חֲפִין עַל חֶטְאוֹי : ב טוּבוֹי דְבַר נָשָׁא דְלָא חֲשִׁיב יְיָ לֵיהּ עֲוָיָן וְדִלָּא בְּרוּחֵיהּ נִכְלָא : ג מְטוּל דִשְׁתְּקִית מִן פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בְּלִיָּן גַּרְמַי בְּנַהֲמוּתִי כּוּלָּא יוֹמָא : ד אֲרוּם יְמָם וְלֵילֵי תְּקִיפַת עֲלַי מַחְתָּךְ אִתְהַפַּךְ רוּטְבִי

תהלים לא

יח יְהֹוָה אַל־אֵבוֹשָׁה כִּי קְרָאתִיךָ יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל׃
יט תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר הַדֹּבְרוֹת עַל־צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה וָבוּז׃ (ל'. ל')
כ מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר־צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם׃ (כ'. ל')
כא תַּסְתִּירֵם ׀ בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ מֵרֻכְסֵי אִישׁ תִּצְפְּנֵם בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת׃ (ל' וחס')
כב בָּרוּךְ יְהֹוָה כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי בְּעִיר מָצוֹר׃
כג וַאֲנִי ׀ אָמַרְתִּי בְחָפְזִי נִגְרַזְתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אָכֵן שָׁמַעְתָּ קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ׃ (ל'. י"ח)
כד אֶהֱבוּ אֶת־יְהֹוָה כָּל־חֲסִידָיו אֱמוּנִים נֹצֵר יְהֹוָה וּמְשַׁלֵּם עַל־יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה׃ (כ' שנאו רע) (ג'. כ')
כה חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל־הַמְיַחֲלִים לַיהֹוָה׃

לב

א לְדָוִד מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה׃ (ל' וחס' / ד' בטעם)
ב אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהֹוָה לוֹ עָוֹן וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה׃ (ד')
ג כִּי־הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל־הַיּוֹם׃ (י"א בטעם)
ד כִּי ׀ יוֹמָם וָלַיְלָה תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ נֶהְפַּךְ (ה' חס' בסיפ')

בגאוה ב' וסי' בגאות ובגודל לבב לאמר . בגאוה ובוז : צפנת ג' בקריא' וסי' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך . ואלה צפנת בלבבך . כי לבם צפנת משכל : אהבו ב' בקריאה וסי' שנאו רע . אהבו את ה' כל חסידיו : ומשלם ג' בקריא' וסי' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו . ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם . ומשלם על יתר עשה גאוה . אנ"ך : אשרי ד' בטע' וסי' נמס' בריש סיפ' : בלו ד' וסי' לא בלו שלמותיכם מעליכם . בלו מרוב הדרך מאד . שלמותיכם לא בלו דעזרא . כי החרשתי בלו עצמי : ידך ה' חסר בסיפ' וסימ' קומה ה' אל נשא ידך . ותנחת עלי ידך . תכבד עלי ידך . אם אלך בקרב צרה . פותח את ידך :

תולדות אהרן תאלמנה . ב"מ עה (חגיגה עז) : מה רב . סוטה לא זוכר ברלשית תרומה אמור פקודי שלח לך (שם ע"ג מב) : חזקו . עקרים מא פמ"ט : לדוד משכיל . פסחים קיז זוכר נח אמור : אשרי נשוי . ברכות לד יומא פו סז : אשרי אדם . זוכר נשא :

רש"י

על פיך הם ובגזרותיך : (יח) אל אבושה וגו'. אחרי שקראתיך אין נאה שאבוש : ידמו לשאול . ישתתקו ויאלמו למות : (יט) הדוברות על צדיק עתק . שאומרות לשאול עלי דוד מבקש רעתך : עתק . סרה דבר שאינו כמו ויעתק משם (בראשית י"ב). ודונש פתר אותו לשון דבר גדול וקשה כמו עתקו וגם גברו חיל (איוב כ"א). הון עתק (משלי ח'). ולמכסה עתיק (ישעיה כ"ג) (סא"א) : (כ) מה רב טובך . ידעתי לעולם הבא יש שכר טוב ליראיך ומכל מקום בעולם הזה שהרשעים מקיפים אותם אני מתפלל עליהם שתסתירם בסתר פניך : (כא) מרוכסי איש . מחבורי רשעים המתקשרים יחד להרע להם : (כב) בעיר מצור . בקעילה כשאמר שאול עלי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח (שמואל א' כ"ג) : (כג) ואני אמרתי בחפזי . כשיצאתי מקעילה ובאתי אל מדבר מעון והייתי נחפז ללכת מפני שאול כי השיגני . ושאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתפשם : אמרתי בלבי נגרזתי . נכרתי לשון גרזן הכורת את העץ על שם גזירתו נקרא גרזן כך פי' דונש (ומנחם חברו כמו נגרשתי ואין לו דמיון בתורה (סא"א) : (כד) אמונים נוצר ה'. כמו שומר ה' את המאמינים בישועתו וסומכים עליו : על יתר . מדה במדה מכוונת כחץ על יתר הקשת (סא"א) . או יש לפתור על יתר . חבל כנגד חבל קו כנגד קו . ל"א יתר הוא לשון גאוה כמו (ישעיה ט"ו) יתרה עשה (פירוש ומשלם על יתר ומשלם בגאוה לעושי גאוה (סא"א) : (כה) חזקו ויאמץ לבבכם . כמו שראיתם שעשה לי להושיעני שהוחלתי לו : (א) לדוד משכיל אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל ע"י מתורגמן אמרו : אשרי נשוי פשע . שהקב"ה נושא פשעו ומכסה חטאיו . נשוי אנפורדונ"ץ בלעז . ולא יחשב לו עון ובלבד שלא תהיה ברוחו רמיה להיות בדעתו לשוב אל קיאו : (ג) כי החרשתי . כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך : בלו עצמי . מרוב אנחותי ודאגותי כל היום שהייתי דואג מפני הפורענות : (ד) כי יומם ולילה . היה כבד עלי מורא ידך וגזרותיך : נהפך לשדי

מצודת ציון

(יח) ידמו . יכרתו כמו אל תדמו בעונה (ירמיה נא) : (יט) תאלמנה . מל' אלם : עתק . חזק וקשה כמו ידברו עתק (לקמן ע"ד) : ובוז . ובזיון : (כא) מרוכסי . ענין גבהות וכן והרכסים לבקעה (ישעיה מ') : (כג) בחפזי . מל' חפזון ובהלה : נגרזתי . מל' גרזן ור"ל נכרתי כדבר הנכרת בגרזן : לב (א) נשוי . ענין מחילה כמו כל תשא עון (הושע י"ד) : (ג) בלו . נרקבו :

לשדי

מצודת דוד

משל הנהוג בין אדם לרעהו : (יח) כי קראתיך . והואיל וכך בטחתי מהראוי שלא אבוש : ידמו . יכרתו לרדת לשאול : (יט) תאלמנה . מהראוי שתאלמנה שפתי שקר : (כ) מה רב . מה מאד רב הטוב אשר צפנת לתת ליראיך בעוה"ב ואף הרבה טובה פעלת להחוסים בך נגד בני אדם ר"ל אשר כל אדם חזו בו : (כא) תסתירם . כי הסתרתם בסתר הנאה מפניך להיות נסתרים מגבהות כל איש רשע : מריב . מהמריבה הבאה מהלשונות : (כב) כי הפליא . אמר גם לי עשה חסד נפלא לחזק אותי כאלו הייתי בעיר מבצר : (כג) בחפזי . כשהייתי נחפז לברוח מפני שאול כמ"ש ויהי דוד נחפז (ש"א כ"ג) אז אמרתי נכרתי מנגד עיניך כי היה קרוב מאוד להמסר ביד שאול : אכן שמעת . כי נצלתי גם אז מידו : (כד) אהבו . לזה אהבו את ה' כי הוא שומר אנשי אמונים : על יתר . על יתרון הגאות של עושי הגאוה : (כה) חזקו . כל המקוים לה' חזקו ואמצו לבבכם והיו בטוחים כי הלא תראו כי יש תקוה : לב (א) משכיל . בזה ישכיל את העם ללמדם דעת : נשוי פשע . אשרי למי שנמחה פשעו ונתכסה חטאו למען לא יזכר כי בודאי עשה תשובה הגונה : (ב) לא יחשוב . העון שעשה לא יחשוב לו ה' בהשבון מעשיו כי נמחל לו על ידי התשובה : ואין ברוחו רמיה . וזהו כשאין במחשבתו רמיה שאין עושה תשובה לרמות הבריות כי אם בלב שלם : (ג) כי החרשתי . ועל שנדול כל כך.

לשדי. לחלוח שלי. וכן לשד השמן (במדבר י"א). לחלוח שמן כך פירשו דונש. ומנחם חבר לשון שדידה כמו משד עניים (לעיל י"ב). רשעים זו שדוני (לעיל י"ז): בחרבוני קיץ. עד שייבש בחורב הקיץ מפני דאגת כובד ידך שהייתי דואג על חטאתי ולפיכך: (ה) חטאתי אודיעך. תמיד ולשון הווה הוא. כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי לה' ועתה כשהודיתי ואמרתי לנתן הנביא חטאתי (שמואל ב' י"ב) נשאת עון חטאתי כענין שנאמר (שם) גם ה' העביר חטאתך וגו': (ו) לעת מצוא. בהמצאך לקבל תפלתו ומה היא זאת רק לשטף מים רבים אשר לא יגיעו אליו שלא יפול ביד האומות שהם כמים שוטפים וכן מצינו כשהתפלל דוד על זאת ואמר נפלה נא ביד ה' כי רבי' רחמיו וביד אדם אל אפולה (שמואל ב כ"ד): (ז) אתה סתר לי. להסתר בצלך מפני פחד אויב: תצרני. כמו תשמרני: רני פלט. רנה של הצלה: תסובבני. ל' הוה הוא. סבבתני תמיד רני פלט וכך אמרת לי אשכילך ואורך דרך ללכת: (ח) איעצה. ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה. איעצה ל' קריצת עין כמו עוצם עיניו לחשוב תהפוכות (משלי ט"ז): (ט) אל תהיו כסוס כפרד. שאינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה מתגם בו במתג הוא בולם פיו ומכסכס ברסנו וכשאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו ולייסרו במתג ורסן (עדיו) כשאתה מעדה עדי ומיפהו: בל קרב אליך. שלא יקרב אליך. להזיקך כשאתה מיפהו במתג ורסן: עדיו לבלום. בשעת עדיו שאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לסגרו במתג ורסן שלא יקרב אליך. בלימה בלשון משנה לשון מסגר פיו בלום רגליו מבולמו' (במסכת בכורות): ומנחם חבר לבלו' וכן על בלימ' (איוב כ"ז) ל' תוכן (סא"ה): (ב) בנבל עשור. של עשר מיני

לשד השמן והטעם הליחה החמה שהיא חיי האדם גם בחרבוני קיץ דרך משל שיבשה הליחה וימיו קרבו למות: (ה) חטאתי. כנגד כסוי חטאה ועוני כנגד לא יחשב ה' לו עון ופשע כנגד נשוי פשעי וטעם אודה להתודות וטעם נשאת ברוח הקודש או שנשא עד היום עונו: (ו) על זאת. שאתה נשא עון: לעת מצוא. כדרך דרשו ה' בהמצאו ובקשת' משם את ה' אלהיך ומצאת או כאשר ימצא לבו מפונה ממחשבות ופטור מעסקיו וצרכיו אז יתפלל על דרך ע"כ מצא עבדך את לבו טעם לשטף מים רבים רמז להמית אויביו במים כמו ימשני ממים רבים או המות והתחלואים והמשילם למים שהתגברו וטעם רק כי המי' יזיקו אחרים וכאילו הוא קשור עם אליו לא יגיעו וכמוהו בלשוננו הרבה: (ז) אתה. יתכן להיות מצר כמו אויב או הצרת החולי כמו צר ומצוק והעד רבים מכאובים: רני פלט. אמר רבי משה תסובבני פועל יוצא לשני' פעולי' קולות מלאכים שאמלט והנה רני כדרך ותעבור הרנה והם יוכיחוני ויאמרו אשכילך בדרך זו תלך כמו זאת ותחסר בית מן עיני ויש אומרים כטעם רמז: (ט) אל תהיו. זאת היא העצה: כסוס כפרד דרך נחות בלא וי"ו כרע כאח לי ופעמים יחסרו הכ"ף א"ר משה אל תהיו כדמו' הסוס שהוא צריך למתג ולרסן ואמר עדיו כמו לחיו וכמוהו המשביע בטוב עדייך: לבלום. מלה ידועה בלשון חז"ל. וטע' כל קרוב אליך להזיקך וי"א כי בל קרוב אליך חלילה לך מהיותך כסוס כפרד ועצת רשעי' רחקה מני וי"א כי תחסר מלת אותו כאלו כתב במתג ורסן תפארתו לבלום אותו ועוד עדיו על דרך למצוה עטו לשנוא: (י) רבים. אמר רבי משה מי שלא שם לבו לשמור אורחותיו אולי מעדו אשוריו ובעבור זה נקרא רשע ויתכן שהוא הנשוי פשע וטעם והבוטח בה' שלא ישען על הרופאים כאסא ודע כי הכתוב לא התיר להתרפאות רק ממכת בן אדם כי השם לבדו הוא רופא ישראל ורפואתו לחזק נפשו ולהוסיף על יראתו:

לְשַׁדִּי בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ סֶלָה׃ ה חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֺנִי לֹא־כִסִּיתִי אָמַרְתִּי
אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַיהוָה וְאַתָּה
נָשָׂאתָ עֲוֺן חַטָּאתִי סֶלָה׃ ו עַל־זֹאת
יִתְפַּלֵּל כָּל־חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא
רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא
יַגִּיעוּ׃ ז אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי
רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה׃
ח אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ־זוּ תֵלֵךְ
אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי׃ ט אַל־תִּהְיוּ
כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין בְּמֶתֶג־וָרֶסֶן
עֶדְיוֹ לִבְלוֹם בַּל קְרֹב אֵלֶיךָ׃ י רַבִּים
מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע וְהַבּוֹטֵחַ בַּיהוָה
חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ׃ יא שִׂמְחוּ בַיהוָה
וְגִילוּ צַדִּיקִים וְהַרְנִינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃

לג א רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה
לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה׃ ב הוֹדוּ
לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ־
לוֹ׃ ג שִׁירוּ־לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ
נַגֵּן בִּתְרוּעָה׃ ד כִּי־יָשָׁר דְּבַר־יְהוָה
וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה׃ ה אֹהֵב

ג' וחס' · ג' וחס' · ג' · ג'. ג' · ג' ומל ואורך · ול'. ז' כסיפ' ה' וסי' הוון כלביה שאלין חכמת' לסוסי' · ג' מ"ע ג' וחס' · ג' מד חס' · ג' · ג'. ד' · ד · ג'. ד

היך שַׁרְבָּא דְקַיְטָא לְעָלְמָא׃ ה חוֹבְתִי אוֹדַעְנָךְ וַעֲוָיָתִי לָא חֲפֵית אֲמָרִית אוֹדֵי עַל מְרוֹדַי קֳדָם יְיָ וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא עֲוָיַת חוֹבִי לְעָלְמִין׃ ו מְטוּל דָא יְצַלֵּי כָּל חֲסִידָא קֳדָמָךְ לְעִידָן רַעֲוָתֵיהּ לְחוֹד דַּיְיתוּן עַמְמִין סַנְיָאִין הֵיךְ מַיָּא לְוָתֵיהּ לָא יִמְטוּן לְמַבְאָשָׁא׃ ז אַתְּ הוּא יְיָ טְמוּר לִי מִמְעִיקָא תְּנַטְּרִנַּנִי בְּיַעַת שֵׁיזָבוּתָא תְּחַזְּרִנַּנִי לְעָלְמָא׃ ח אַשְׂכְּלִינָךְ וְאַלְפִינָךְ בְּאוֹרְחָא דְנָן תְּהַךְ אֶמְלְכִנָּךְ וַאֲשַׁוֵּי עֲלָךְ לְטָבָא עֵינִי׃ ט לָא תֶהֱווֹן כְּסוּסְיָא וְהֵיךְ כּוּדְנָא דְלֵית לְחוֹן בְּיוּנָא בְּזִמָּמָא וּבִפְרוּמְבְּיָא תִּקוּנֵיהּ לְאִתְחֲסָמָא כַּהֲדָא לָא יִתְקְרֵב לְוָתָךְ׃ י סַגִּיאִין כֵּיבִין לְרַשִׁיעָא וּדְרָחֵיץ בַּיְיָ טֵיבוּתָא יְחַזְּרִינֵּיהּ׃ יא חֲדוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּבְעוּ צַדִּיקַיָּא וְשַׁבָּחוּ כָּל תְּרִיצֵי לִבָּא׃ א שַׁבָּחוּ צַדִּיקַיָּא קֳדָם יְיָ לְתְרִיצֵי יָאֵי שְׁבַחְתָּא׃ ב אוֹדִיאוּ קֳדָם יְיָ בְּכִנָּרָא בְּנִבְלָא דַעֲסַרְתֵּי נִימִין שַׁבָּחוּ לֵיהּ׃ ג שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ שִׁירְתָא חַדְתָּא אוֹטִיבוּ לְשַׁבָּחָא בְּיַבָּבָא׃ ד מְטוּל דְתַקִּין פִּתְגָמָא דַיְיָ וְכָל עוֹבָדוֹי בְּהֵימְנוּתָא׃ ה רָחֵם צִדְקְתָא

הבין ה' בקרי' וסי' ויען ה' אליו יען אשר שאלת חכמה ומדע. והכלבים עזי נפש. מדי עברו יקח אתכם. אל תהיו כסוס כפרד. חכמת ערום הבין דרכו. וסימ' בלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: לישרים ג' בקריאה וסימ' רננו צדיקים בה' לישרים נאוה. זרח בחשך אור. יצפון לישרים

תולדות אהרן חטאתי. עקידה ש' סג עקרים מד פכ"ו זוהר ויקרא: על זאת. ברכות ח זוהר סוף אחרי: אתה סתר. זוהר ויפלא: אל תהיו. זוהר קדושים: רבים מכאובים. (שבת עו): שמחו. זוהר אמור: רננו. סוטה ט' עקידה ש נד כל המזמור. סודו לס'. ערכין יג: כי ישר. עקידה ש' לב:

(יא) שמחו. הצדיקים שלא חטאו הם שמחים שלא יבוא עליהם חולי כי רופאם שהוא השם הוא שומרם והוא יסיר כל מחלה הנמצאים במאכלם: (א) רננו צדיקים. השמיעו קול ונאוה מגזרת תאוה והנו"ן לבנין נפעל על משקל וכל נעשה במרחשת ויש אומרים כמו נאה בלשון גמרא: (ב) הודו. בנבל עשור. אמר רבי משה כנבל שיש בו עשרה נקבים ולא דבר נכונה כי נבל כלי בפני עצמו ג"כ עשור כאילו אמר בנבל בעשור על דרך כרע כאח לי וכמוהו ככבש אלוף ככבש אלוף כי הכ"ף ישמש בעבור שנים כדרך בי"ת באהל שדי יעשה חפצו והעד שהם שנים עלי עשור ועלי נבל: (ג) שירו לו. בעבור שנים כאילו כתוב הטיבו נגן לו בתרועה כדרך אל באפך תוכיחני: (ד) כי. דבר ה'. הם גזרותיו שגזר ונקראו דברים שהכל על ידי המלאכים שהם עושי רצונו וככה הודו כל הנביאים גם חכמי הלב וטעם שמחו עם זה הכתוב כי הצדיקים בשמחה וברננה לעולם ואינם מתעצבים על מה שגזר עליהם השם כי הכל' יושר ואמונה: (ה) אהב. הזכיר יושר עם דבר כי הוא הנכון ואמונה עם המעשים שיוציא לאור כל תעלומה וצדקה

מצודת דוד

כה התשובה לזה כאשר החרשתי ועמדתי בשתיקה להתכונן בשעשי אז הייתי דואג על עונותי עד שבלו עצמי ועסקתי בשאגתי כל היום: (ד) כי יומם וגו'. ר"ל כי פחדתי מן יומם ולילה תכבד עלי מכת ידך והלחלוחית שבי יהיה נהפך ליובש כאלו היה לעולם בחורב הקיץ: (ה) חטאתי. לזאת אודיע חטאתי ולא אכחש בה כי אמרתי כשאודה עלי פשעי ואתחרט אז תמחול עליהם לעולם כי לא יזכרו עוד: (ו) על זאת. האמור למטה: לעת מצוא. כשימצא לבו פנים בתשובה: רק לשטף. ר"ל לא יתפלל שלא יבוא עליו הפורעניות כלל כי במה א"כ ימורק העון רק תפלתו תהיה שלא יבוא הרבה יחד כשטף מים רבים: (ז) אתה סתר לי. ויאמר בתפלתו אתה תהיה לי סתר מן הפורעניות ותשמר אותי מן הצרות לבל יכלו אותי מן העולם: רני וגו'. לעולם תסבב אותי ברנה של הצלה ר"ל כשתבוא עלי צרה למרק העון ותלך לה ותבוא שוב ותחזור ותלך לה ואז בכל פעם שתלך ארנן רנה של הצלה וכאלו אהיה מסובב בהם לעולם: (ח) אשכילך. אתן שכל בלבך ואלמדך אשר בדרך הזה תלך: איעצה. אתן לך עצה בדבר אשר ראיתי בעיני בעצמי כי גם אנכי הבאתי ותכתי לה' וכזה התפללתי והנה מועילה תפלתי: (ט) כסוס כפרד. אשר כשמקשטים אותו במתג ורסן אז מהעדך לבלום פיו

מצודת ציון

(ד) לשדי. ענין לחלוחית כמו לשד השמן (במדבר י"א): בחרבוני. מל' חורב ויובש כחום קיץ. הם ימי החמה: (ח) ואורך. ואלמדך: איעצה. מל' עצה: (ט) במתג ורסן. כמות כלי ברזל הכופם כפי הבהמה להוליכם ע"י ולקשטה: עדיו. פיו כמו המשביע בטוב עדיך (לקמן ק"ג) לבלום. ענין חסימת וסגירת הפה ובדרז"ל מי שבולם עצמו בשעת מריבה (חולין פ"ט): לג (א) נאוה. מלשון נאה ויפה: (ב) בנבל עשור. כמו ועשור והוא כלי זמר בעלת עשר נימין כונס

אבן עזרא

ולדקה כמו לדק כדי להשוות הכל ומשפט זה מזה וחסדו כולל הכל על כן חסד ה' מלאה הארץ : (ו) בדבר. שב להזכיר הדבר כי לא החלקים לבדם דבקים בדבר השם רק השרשים והזכיר השמים וברוח פיו כמו בדבר ה' בעבור כי כל הנבראים בארץ וכל ההווה בם תלוים במערכת השמים : (ז) כונס. והנה הזכיר בארץ בתחלה כי היא המוצק ואנחנו הנולדים ממנה ואח"כ השמים ואח"כ הים ולא הזכיר גלגל הרוח והאש כי לא דבר רק על הנראה' לעין אמר רבי משה לא יגל' שטח הארץ שהיא היבשה רק בעמוד המים כמו נד שנקוו המים והנה כונס מגזרת לך כנוס את כל היהודים ונותן באוצרות הטעם כפול : (ח) ייראו. והנה הכל נברא בדברו והנה ראוי הוא שיראו אנשי הארץ מהשם ויחרדו אל דברו והזכיר כל הארץ כדרך וכל הארץ באו מצרימה : (ט) כי הוא אמר. בחפץ וברצון לא בכלי : הוא צוה ויעמוד. הטע' כפול כאילו אמר כי הוא אמר ויהי הדבר והוא צוה צווי. ויעמוד כאשר פירשתי כדרך וברך לא אשיבנה כי כח השם בכח כל פועל עבר או עתיד : (י) ה'. אח"כ שעצתו עומדת אין כח לכל הגוי' להפר אות' רק הוא ויפר עצתם : (יא) עצת ה'. כנגד עצת גוים : מחשבות לבו. דרך משל כנגד מחשבות עמים : (יג) משמים. בעבור שהזכיר גבורת השם אמר כי הוא יודע סתרי לב והנה הוא חכם ואמיץ כח וטעם השקיף כאילו רואה הכל בעיניו והזכיר השמים כי הם סביבו' כל הארץ ואמר אל כל יושבי שלא יפקד מהם איש : (טו) היוצר. היוצר אחד ואם היוצרים שונים ע"כ הוא לבדו יבין אל כל מעשיהם : (טז) אין המלך. אין הגזרות כמחשבת היועץ הגדול בבני אדם והוא המלך והנה מה תועלת יש בעצתו והנה איננו נושע בעבור רוב כח שיש לו והטעם על מחנותיו : (יז) שקר. בעבור שאמ' השם התתן לסוס גבורה והטעם על סוס המלך והחיל : לא ימלט. הפעול חסר והוא נפשו : (יח) הנה עין ה'. על דרך ואשימה עיני עליו ועיניך שים עליו : אל יראיו. ממנו לבדו לא ממלך שהוא בשר ודם ולא ייחלו רק לחסדו לבדו : (יט) להציל ממות. חרב או דבר : (כ) נפשנו. בעבור שראינו יראי השם והמייחלים לו כמלטו על כן נפשנו חכת' לו וטעם עזרנו כנגד ברוב חיל שהזכיר עם המלך ומגיננו כנגד המלך כמו מגיננו ראה אלהים : (כא) כי בו ישמח לבנו. כנגד יראיו : (כב) יהי. הזכיר חסדך ויחלנו לך כנגד למיחלים לחסדו :

רשי

מיני נעימה : (ז) כנד. לשון גודה. וכן תרגום אונקלוס נלבו כמו נד (שמות ט"ו) קמו כשור. וכן פירש מנחם ואין כד ונאד שוין : נותן באוצרות תהומות. תחת הארץ : (יד) השגיח. הביט : (טו) היוצר יחד לבם. לב כלם יחד ויודע כל המחשבות ורבותינו הסיבוהו אל ממכון שבתו השגיח היוצר יחד לבם. ודרשו מכאן שכולם נסקרין בסקירה אחת : בשטתו לדו

תהלים לג

צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְהוָֹה מָלְאָה
הָאָרֶץ׃ ו בִּדְבַר יְהוָֹה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ
וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם׃ ז כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי
הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת׃ ח יִירְאוּ
מֵיְהוָֹה כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־
יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ ט כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי
הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד׃ י יְהוָֹה הֵפִיר
עֲצַת־גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים׃
יא עֲצַת יְהוָֹה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד
מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר׃ יב אַשְׁרֵי
הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְהוָֹה אֱלֹהָיו הָעָם ׀
בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ׃ יג מִשָּׁמַיִם הִבִּיט
יְהוָֹה רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם׃
יד מִמְּכוֹן־שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל־
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ טו הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם
הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם׃ טז אֵין
הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־
יִנָּצֵל בְּרָב־כֹּחַ׃ יז שֶׁקֶר הַסּוּס
לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט׃
יח הִנֵּה עֵין יְהוָֹה אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים
לְחַסְדּוֹ׃ יט לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם
וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב׃ כ נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה
לַיהוָֹה עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא׃ כא כִּי־
בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ
בָטָחְנוּ׃ כב יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָֹה עָלֵינוּ
כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ׃

תרגום

וְדִינָא טוּבָא דַייָ מַלְיָא אַרְעָא׃
ו בְּמֵימְרָא דַייָ שְׁמַיָא אִתְעֲבִידוּ
וּבְרוּחָא דְפוּמֵיהּ כָּל חֵילְהוֹן׃
ז דְמַכְנִים הֵיךְ זִיקָא מוֹי
דִימָא יַהֲבְנוּן בְּאַפּוּתִיקֵי
תְהוֹמַיָא׃ ח וְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָם
יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִנֵיהּ
יִרְתְּתוּן כָּל דַיְרֵי תֵבֵל׃ ט מְטוּל
דְהוּא אֲמַר וַהֲוָה הוּא פַקִיד
וְאִתְקַיָם׃ י יְיָ תְּבַר מְלְכַת
עַמְמַיָא בַּטֵּל מַחְשְׁבַת אוּמַיָא׃
יא מְלְכְתָא דַייָ לְעָלְמָא קַיְמָא
מַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְדָרֵי דָרַיָא׃
יב טוּבוֹי דְגַבְרָא דַייָ אֱלָהֵיהּ
עַמָא דִי בְחַר לְאַחְסָנָא לֵיהּ׃
יג מִן שְׁמַיָא אִסְתַּכַּל יְיָ חֲמָא
יַת כָּל בְּנֵי נָשָׁא׃ יד מִמְדוֹר
בֵּית מוֹתְבֵיהּ אוֹדִיק לְוַת כָּל
יָתְבֵי אַרְעָא׃ טו דִי בְרָא
יַתְהוֹן מְכַוֵּן כַּחֲדָא לִבְהוֹן
וּמִתְבּוֹנֵן לְכָל עוֹבָדֵיהוֹן׃
טז לֵית מַלְכָּא מִתְפְּרַק
בְּסַגְעֵי חֵילְוָתֵיהּ גִבָּרָא לָא
מִתְפְּצֵי בְּסַגְעֵי חֵילֵיהּ׃ יז שִׁקְרָא
סוּסָא לְפוּרְקָנָא וּבְסַגְעֵי
תוּקְפֵיהּ לָא מְשֵׁיזֵיב׃ יח הָא
עֵינָא דַייָ מִסְתַּכֵּל לְדָחֲלִין
מִנֵיהּ לְסָבְרִין לְטֵיבוּתֵיהּ׃
יט לְמִפְצֵי מִמוֹתָא נַפְשֵׁיהוֹן
וּלְקַיָמוּתְהוֹן בְּאוּרְצָנָא׃
כ נַפְשָׁנָא מִסְתַּכְיָא לְפוּרְקָנָא
דַייָ סְעוּדָנָא וּתְרִיסָנָא
הוּא׃ כא אֲרוּם בְּמֵימְרֵיהּ יֶחֱדֵי
לִבָּנָא מְטוּל דְבִשׁוּם קוּדְשֵׁיהּ
אִתְרְחֶצְנָא׃ כב יְהֵא טוּבָךְ יְיָ עֲלָנָא הֵיכְמָא דְסַבְרִינָן

תושיה. וא' ולישרים בלבותם : צדקה ומשפט ג' וסימ' ושמרו דרך ה'. אהב צדקה ומשפט. עשה צדקה ומשפט : תהומות ד' מ"ל דמ"ל וסי' כנס כנד מי הים. יעלו הרים ירדו תהומות. בדעתו תהומות נבקעו. באין תהומות חוללתי. ועיין בסדר בשלח בפסוק תהמת יכסיומו : לנחלה ט"ו וסימ' כמס' בסדר ויקח קרח : בני האדם ו' וסימ' אשר בנו בני האדם. אם ה' הסיתך ב'. את לבב כל בני האדם דמלכים דתפלת שלמה. וחברו דד"ה. משמי' הביט ה'. להודיע לבני האדם. וכל קהלת דכוו' : עזרנו ב' וסי' עזרנו ומגננו הוא. עזרנו בשם ה' :

תולדות אהרן אוכל לוקס. כוכס מט עקרים סח :
בדבר ד'. שבת קיט ר"ה לב מגלה כא חגיגה יד : כונס. יומא ט תענית ט סנהדרין קג עקידה ש' יד : היוצר. ר"ה יח עקידה ש' י (ר"ה נו) : הנה עין. זוכר אדרת נשא עקרים מב פמ"ח :

מצודת ציון

(ז) כונס מאסף : כנד. כדבר הצבור כמו קמו נד אחד (יהושע ג') : תהומות. כן יקרא רבוי המים : (ח) יגורו. יפחדו : (י) הפיר הניא. מענין בטול ומניעה כמו יניא אותה וספר (במדבר ל') : (יד) ממכון. מל' הכנה : השגיח. מל' השגחה בהתבוננות לב : (טז) חיל. גבאות עם : (יז) חילו. ענינו כח ואמצות : (כ) חכתה. קותה :

מצודת דוד

גבל יקרב אליך לנסוך כי אין לו חלק בבינה לדעת שלקשתו משימין בו ולא להכאיבו ואמר שאתה לא תהיה כן ובין תבין שהיסורים הבאים המה למרק העון ולא תבעט בהם : (י) רבים וגו'. כי הרשע המבעט ביסורים הנה באים עליו רבים מכאובים אבל הבוטח בה' ומשכיל לדעת שהמה לטובתו כי בהם ימורק העון ואינו מבעט בהם החסד מה' מסבבו כי יסירם ממנו ויהי' נקי מעון : (יא) שמחו בה'. בהחסד הבא ממנו : **לג** (א) בה'. במהללי ה' : נאוה תהלה. להם נאה להלל לה' כי המה ישכילו מה מכבוד גדלו : (ג) היטיבו. שירו בנגון טוב ויפה בקול תרועה : (ד) כי ישר. ומהראוי א"כ לספר הלולו : (ה) מלאה הארץ. עושה חסד עם כל הבריות : (ו) צבאם. הם המלאכים והגלגלים : (ז) כונס. אוסף מי ים אוקינוס להיות כמו נד וצבור גבוה מן הארץ ולא הרד למטה כדרך המים : נותן. כלא את התהומות באוצרות לבל יצאו לשטוף הארץ : (ט) ויהי. כאשר אמר כן היה : ויעמוד. כן יעמוד עד עולם : (יא) לעולם תעמוד. ואין מי לבטל עצתו : לדור ודור. תתקיים בכל ימי הדורות : (יב) אשרי הגוי. אשרי להגוי : העם. תלת אשרי משמשת לשנים כאלו אמר אשרי העם שה' בחר לנחלה לו : (יג) משמים. אם שהוא בשמים מביט לראות בארץ מעשה בני אדם : (יד) ממכון. מהשמים המכון לשבתו וכפל הדבר במ"ש : (טו) היוצר. ולפי שהוא היוצר לבם יחד זה כזה אם לא נעדר אף הוא מבין אל כל מעשיהם לזאת ישגיח על הכל : (טז) אין המלך. מביא ראיה שהכל בהשגחה ואמר הלא ראינו שאין המלך נושע במלחמה עם רוב החיל אשר עמו ואם היה הכל לפי הטבע היה ראוי להיות נושע בהם : (יז) שקר הסוס. מרוצת הסוס הוא שקר להביא התשועה לבעליו : וברוב חילו. שם רוב כחו לא ימלט נפשו : (יח) עין ה'. השגחת ה' הוא על יראיו אשר יקוו לחסדו : (יט) להציל. ואף אם הטבע יתנגד : ברעב. בהיות רעב בעולם : (כ) נפשנו. ולזה תחכה נפשנו אל ה' כי הוא מעולם עוזר לנו : (כא) כי בו. בישועתו ישמח לבנו כי בו בטחנו ודרכו להושיע להבוטחים בו : (כב) כאשר. כפי התקוה כן יהיה החסד

רש"י

(א) בשנותו את טעמו. כענין שנאמר (ש"א כ"א) ויתו על דלתות השער וגו' וישנה את טעמו בעיניהם ששנה דברו וטעמו ועשה עצמו שוטה והוריד רירו על זקנו (שם"א): לפני אבימלך. כך כל מלכי פלשתים נקראים וכל מלכי מצרים פרעה ואע"פ ששמו אכיש קורין לו אבימלך. ומדרש אגדה שהיה צדיק כאבימלך (שנכתב בתורה אצל שרה) שלא רצה להרגו ואנשיו אומרים לו (שם) הלא זה דוד מלך הארץ כדאיתא במדרש תהלים: (ג) בה' תתהלל נפשי. מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן: תתהלל נפשי שפורווצ"טרא בלע"ז: ישמעו ענוים. נפלאות שעשה לי מתוך אהללי יבינו אותם וישמחו: (ה) מגורותי. לשון פחד כמו ויגר מואב. (במדבר כ"ב): (ו) הביטו אליו. כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם: ונהרו. האירו פניהם: יחפרו. יתביישו כמו (ישעיה כ"ו) וחפרה הלבנה ובושה החמה: (ט) טעמו וראו כי טוב ה'. טעמו דברו. (י) יראו. יהיו יראים לשון צווי: (יא) רשו. ל' דלות: כל טוב. טס"ן בי"ין בלע"ז. כמו כל מלאכה (שמות י"ב): (טו) בקש שלום. במקומך: ורדפהו. במקום אחר: (יז) פני. פנים של זעם ליטאריא"ש בלע"ז. כמו (ויקר' כ') ושמתי פני באיש ההוא. כך חברו מנחם: (יח) צעקו. הצדיקי'

תהלים לד

לד א לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־
טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ
וַיֵּלַךְ׃ ב אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־
עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי׃ ג בַּיהוָה
תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ׃
ד גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ
יַחְדָּו׃ ה דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְהוָה וְעָנָנִי
וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי׃ ו הִבִּיטוּ אֵלָיו
וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ׃ ז זֶה עָנִי
קָרָא וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָיו
הוֹשִׁיעוֹ׃ ח חֹנֶה מַלְאַךְ־יְהוָה סָבִיב
לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם׃ ט טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־
טוֹב יְהוָה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ׃
י יְראוּ אֶת־יְהוָה קְדֹשָׁיו כִּי־אֵין מַחְסוֹר
לִירֵאָיו׃ יא כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ
וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב׃
יב לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְהוָה
אֲלַמֶּדְכֶם׃ יג מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים
אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב׃ יד נְצֹר
לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה׃
טו סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם
וְרָדְפֵהוּ׃ טז עֵינֵי יְהוָה אֶל־צַדִּיקִים
וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם׃ יז פְּנֵי יְהוָה
בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃
יח צָעֲקוּ וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָם
הִצִּילָם׃ יט קָרוֹב יְהוָה לְנִשְׁבְּרֵי־

תרגום

א לְדָוִד כַּד שַׁנֵּי יַת מַדְעֵיהּ קֳדָם אֲבִימֶלֶךְ וּפַטְרֵיהּ וַאֲזַל׃ ב אֲבָרֵיךְ יַת יְיָ בְּכָל עִדָּן תְּדִירָא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בְּפוּמִי׃ ג בְּמֵימְרָא דַיְיָ תּוּשְׁבַּחַת נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּן עִנְוְתָנַיָּא וְיֶחְדוּן׃ ד הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם יְיָ עִמִּי וּנְרוֹמֵם שְׁמֵיהּ כַּחֲדָא׃ ה תְּבַעִית אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ וַעֲנָנִי וּמִכָּל דַּחֲלָתִי פַּצְיָתִי׃ ו אִסְתַּכַּלוּ לְוָתֵיהּ וְאִתְנַהֲרוּ וְאַפֵּיהוֹן לָא עֲצָבוּ׃ ז דֵּין עַנְיָא צַלִּי קֳדָם יְיָ שְׁמִיעַ וּמִכָּל עַקְתוֹי פַּרְקֵיהּ׃ ח שָׁרֵי מַלְאָכָא דַיְיָ חֲזוֹר חֲזוֹר לְדָחֲלִין מִנֵּיהּ וְשֵׁזֵיב הִנּוּן׃ ט אִשְׁתְּמוֹדְעוּן וַחֲמוֹן אֲרוּם טָב יְיָ טוּבוֹי לִגְבַר דְּאִתְרְחֵיץ בְּמֵימְרֵיהּ׃ י דְּחִילוּ מִן קֳדָם יְיָ קַדִּישׁוֹי אֲרוּם לֵית חוּסְרָנָא לְדָחֲלוֹי׃ יא בְּנֵי אַרְיָון אִתְמַסְכַּנוּ וּכְפַנוּ וְתָבְעֵי אוּלְפָנָא דַיְיָ לָא חָסְרִין כָּל טוּבָא׃ יב אֱזִילוּ בְּנַיָּא קַבִּילוּ מִנִּי דַּחַלְתָּא דַיְיָ אַלֵּיף יַתְכוֹן׃ יג מַן גַּבְרָא דְבָעֵי חַיֵּי רָחֵם יוֹמַיָּא לְמֶחֱמֵי טָבָא׃ יד טוֹר לִישָּׁנָךְ מִבִּישׁ וְסִפְוָתָךְ מִלְּמַלָּלָא נִכְלָא׃ טו זוּר מִבִּישׁ וַעֲבֵד טָב בְּעֵי שְׁלָמָא וּרְדַף בַּתְרוֹהִי׃ טז עֵינוֹי דַיְיָ לְוָת צַדִּיקַיָּא וְאוּדְנוֹי לְקַבָּלָא צְלוֹתְהוֹן׃ יז פַּרְצוּפָא דַיְיָ רְגִיז בְּעָבְדֵי בִישָׁא לְשֵׁיצָאָה מִן אַרְעָא דָּכְרָנְהוֹן׃ יח צַלִּין צַדִּיקַיָּא וְקֳדָם יְיָ שְׁמִיעַ וּמִכָּל עָקְתְהוֹן פְּצָנוּן׃ יט קָרִיב יְיָ לִתְבִירֵי לִבָּא וְיַת מַכִּיכֵי

אבן עזרא

(א) לדוד בשנותו את טעמו. טעמו לבו ושכלו ודעתו כמו משיבי טעם ואכיש היו לו שני שמות וכמוהו רבים: (ב) אברכה. בכל עת בהיותו במרחב או בצר או בטעמו או בשנותו אותו: (ג) בה'. בו אתהלל עד שישמעו ענוי' תהלתי וישמחו: (ד) גדלו. כאילו ידבר עמהם ובקש מהם שיעזורהו לגדל את השם: (ה) דרשתי. ספר להם שדרש השם בצר לו וענהו: (ו) הביטו. טעם אליו זה שהזכיר אחרי כן עני קרא וכמוהו ארצנו ולא עתה והוא דרך כוכב מיעקב: ונהרו. ואירו פניהם הפך אל יחפרו מגז' המנהרות ובתרגום ונהורא עמיה שריה וי"א מגז' ונהרו אליו מגזרת נהר: (ז) זה. שמע. עבר כמו כאשר אהב בעבור היותו באתנחתא: (ח) חונה. בעבור שסבבוהו עבדי אכיש והשם שלח מלאך להצילו על דרך ישלח מלאכו לפניך וטעם סביב שטעם מלאך שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנה הטעם מלאכים רבים ככתוב בדברי אלישע ואע"פ שאינם נראים במראה העין הם נודעים בלב באמת: (ט) טעמו. מגז' טעמו זה הוא מראה הלב וראו מראה העין: (י) יראו. א"ר משה הי' ראוי להיו' יראו כמו קראו רק בא משונה בעבור שלא תתערב עם יראו צדיקים וטעם קדושיו הם העוזבים תאות העולם ועסקיו וטעם יראו שלא תיראו שיבוא להם נזק או מחסור אפי' מכחם: (יא) כפירים. יש אומרי' הספרי' בעיקר והנכון בעיני שהם בני האד' הדומי' לכפירים לטרוף ברוב אכלם הנ' רשו ורעבו: ודורשי ה'. שלא יבקשו לחם רק מהשם לבדו ויש אומרי' כי כאשר תפשוהו אנשי אכיש הרעיבוהו ובעמדו לפני אכיש היה רעב והשם בחסדו עזרו כדרך אליהו: (יב) לכו. הזכי' בני' שהם צריכי' ליסוד: (יג) ומי. תאות הכל לחיות שנים רבות ע"כ אוהב ימים ארוכים כמו אנשי מדות אנשי לבב והנה הטעם ימים ידועים כימי פלוני שחי' ככה: (יד) נצור. אמר לקדושים היראה בלב כי מעלתם גבוהה להשמר בלשון ובמעשה: (טו) סור מרע. מצות לא תעשה. ועשה טוב מצות עשה: בקש שלום. כי אין משפט הכנים לבקש שררה ולהתגבר זה על זה: (טז) עיני. הזכיר העינים והאזנים הסתר והגלוי: (יז) פני. חרון אף שיראה בפנים כמו ופניה לא היו לה: (יח) צעקו. בשובם מרשעתם ויש אומרים כי זה הפסוק שב אל שועת הצדיקים. והנכון

מסורה

טעמו ד' בקריא' וסימ' והיה טעמו כטעם לשד השמן. וישנו את טעמו בעיניה'. לדוד בשנותו את טעמו לפני. על כן עמד טעמו וריחו לא נמר. וחד וטעמו כצפיחת בדבש: הביטו ב' וסי' הביטו ארחות תימא. אליו ונהרו: יראו ג' בקריא' וסימ' אך יראו את ה'. ועתה יראו את ה'. יראו את ה' קדושיו: החפץ ג' וסימ'

תולדות אהרן

תולדות אהרן לדוד בשנותו. זוהר תרומה עקידה ש' מו: אברכה. זוהר בלק ודברים: גדלו. ברכות מה מה: חונה מלאך. יבמות קב מנחות מג זוהר בלה (ברכות יד): יראו. עקידה שער לג: כפירים זוהר פנחס (יבמות ג): מי האיש. ע"ז יט עקידה שער ז זוהר במיני: נצור. ע"ג שם זוהר משפטים: סור מרע. (פאה טו): בקש שלום. ברכות ז יבמות קט קדושין מ: עיני ה'. זוהר תצא ויקהל פקודי: קרוב ה'. עקרים מג פכ"ד:

מצודת דוד

החסד: לד (א) בשנותו. בעת ששינה את דברו לדבר מבלי הכמה: לפני אבימלך. לפי שהיה ירא ממנו לבל יכנו נפש כמ"ש (בש"א) ולזה דבר הוללות וסכלות להסוב שאין הוא דוד: ויגרשהו. ועי"ז צוה אבימלך לגרשו והלך לדרכו וניצול מידו: (ג) בה'. בתשועת ה' תתהלל נפשי וכאשר ישמע ענוים ישועתי ישמחו גם המה: (ד) גדלו. ספרו גדולתו עמי: יחדו. ואני ואתם: (ו) הביטו אליו. לבטוח בו: ונהרו. ויבוא אליכם האורה והתשועה: אל יחפרו. כי השואל מה ואין נותנים לו יחפר ויכלם: (ז) זה עני קרא. כשזה הקורא הוא עני מוכנע אז ה' שומעו: (ח) ויחלצם. יוציאם בשליחותו של מקום: (יא) כפירים. ר"ל גדולים ועשירים: (יג) החפץ חיים. חיי עוה"ב: אוהב ימים. ר"ל אוהב ימי העולם להרבות במעש"ט לראות בטוב האמיתי בעוה"ב: (טו) בקש שלום. בקשתך יהיה לעשות שלום בין אדם לחבירו: ורדפהו. ר"ל מאד תהיה מחזר אחר השלום: (יח) צעקו וה'. אבל כאשר יצעקו בתפלה וישובו לה' אז ישמע להם ויצילם מצרותם: (יט) לנשברי לב המכניע

מצודת ציון

לד (א) טעמו. ענין דבור החכמה כמו וטעם זקנים יקח (איוב יב): אבימלך. זה אכיש ונקרא אבימלך כי הוא שם כולל לכל מלכי פלשתים כמו ששם פרעה כולל לכל מלכי מצרים: (ה) מגורותי. פחדי: (ו) ונהרו. ענין האורה כמו ואל תופע עליו נהרה (שם ג'): יחפרו. ענין כלימה: (ט) טעמו. כן יקרא ידיעת השכל ובחינתו כמו טעמה כי טוב סחרה (משלי ל"א): (י) יראו. פחדו: (יא) רשו. מלשון רש ועני: (יב) לכו. הוא ענין ל' זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית ל"ז) והלא הוא בא אליהם: (יז) פני. ענין כעס הוא וכן אתן את פני (ויקרא כ) וזהו לפי שבפנים נראה הכעס: (יט) דכאי. ענין

אבן עזרא

והנכון כאשר דברתי והעד קרוב : (יט) לנשברי לב . הם ששבו מדרכם הרעה : (כ) רבות. הטעם אם תראו צדיק שבאו עליו רעות אל יואש כי השם יצילנו מכולם : (כא) שומר . והטעם שאפילו על אבריו שום נזק גדול לא יהיה והזכיר העצמות בעבור שהם מוסדות הגוף : (כב) תמותת . רעה אחת מיד תמותת הרשע כנגד רבות רעו' צדיק : (כג) פודה . ולא יאשמו . כמו ושונאי צדיק יאשמו וכמוהם תאשם שמרון : (א) לדוד ריבה ה' את יריבי . יריבי י"א שהוא הפוך כמו אם שוב תשובו אם שוב ישיבני ה' והנכון בעיני שהם שנים שרשים : (ב) החזק . הטעם כי המגן והצנה שאקח למלחמה אין משעני עליהם רק עליך שתחזקני ותחזק מגיני : (ג) והרק. כאלו אתה הוא שתריק החנית : וסגור . לסגור עליה' שלא ישיגוהו ברדפם אחריו : אמר . כי התשוע' תהיה מהשם : (ד) יבושו יסוגו אחור . כמו יכוט תבנין נפעל כי אלו היה מבעלי הנו"ן היה כמו יפלו בלב אויבי המלך : (ה) יהיו . יתכן שידחה הרוח המוץ אל מקום וינוח בו רק אם היה המלאך דוחה לא ינוח לעול' רק יתפזר כולו עד שלא ימצא : (ו) יהי . הטעם בברחם עד שלא ידעו אותה דרך יברחו : ומלאך השם רודפ' . עד שלא יגללו : וחלקלקות . כפול כמו סחרחר שחרחורת והטע' חשך עב וחלק שיוכל כח הרגשת המשוש להכירו כדרך וימש חשך שהוא כמו כאשר ימשש העור ולהיותו כמו ויאמש איננו נכון כלל : (ז) כי . שחת . מגזרת ישי' על משקל אשר זורה ברחת מגז' רוח : (ח) תבואהו . לכל אחד רעה שישאה כל שומעה : תלכדו . כדרך וזה שמו אשר יקראו : (ט) ונפשי . רמז לנשמה העליו' ונקראה נפש בעבור שיותה קשורה עמה : (י) כל עצמותי. רמז לגוף כי העצמו' מוסדותיו וכאילו תדברנ' ותעידנה כי אין אלהים רק השם שיוכל להציל זה העני : (יא) יקמון. יבאר למה יביא השם עליהם הרעה ותבואם שואה לא ידעוה כנגד אשר לא ידעתי וטעם ישאלוני ישאלו ממני שאתן להם מה שלא ידעתי רק בעדות חמס :

תהלים

לֵ֥ב וְאֶת־דַּכְּאֵי־ר֝֗וּחַ יוֹשִֽׁיעַ׃
כ רַ֭בּוֹת רָע֣וֹת צַדִּ֑יק וּ֝מִכֻּלָּ֗ם יַצִּילֶ֥נּוּ יְהוָֽה׃ כא שֹׁמֵ֥ר כָּל־עַצְמוֹתָ֑יו אַחַ֥ת מֵ֝הֵ֗נָּה לֹ֣א נִשְׁבָּֽרָה׃ כב תְּמוֹתֵ֣ת רָשָׁ֣ע רָעָ֑ה וְשֹׂנְאֵ֖י צַדִּ֣יק יֶאְשָֽׁמוּ׃ כג פּוֹדֶ֣ה יְ֭הוָה נֶ֣פֶשׁ עֲבָדָ֑יו וְלֹ֥א יֶ֝אְשְׁמ֗וּ כָּֽל־הַחֹסִ֥ים בּֽוֹ׃

לה א לְדָוִ֨ד ׀ רִיבָ֣ה יְ֭הוָה אֶת־יְרִיבַ֑י לְ֝חַ֗ם אֶת־לֹחֲמָֽי׃ ב הַחֲזֵ֣ק מָגֵ֣ן וְצִנָּ֑ה וְ֝ק֗וּמָה בְּעֶזְרָתִֽי׃ ג וְהָ֘רֵ֤ק חֲנִ֣ית וּ֭סְגֹר לִקְרַ֣את רֹדְפָ֑י אֱמֹ֥ר לְ֝נַפְשִׁ֗י יְֽשֻׁעָתֵ֥ךְ אָֽנִי׃ ד יֵבֹ֥שׁוּ וְיִכָּלְמוּ֮ מְבַקְשֵׁ֪י נַ֫פְשִׁ֥י יִסֹּ֣גוּ אָחֹ֣ור וְיַחְפְּר֑וּ חֹ֝שְׁבֵ֗י רָעָתִֽי׃ ה יִ֭הְיוּ כְּמֹ֣ץ לִפְנֵי־ר֑וּחַ וּמַלְאַ֖ךְ יְהוָ֣ה דּוֹחֶֽה׃ ו יְהִֽי־דַרְכָּ֗ם חֹ֥שֶׁךְ וַחֲלַקְלַקֹּ֑ת וּמַלְאַ֥ךְ יְ֝הוָ֗ה רֹדְפָֽם׃ ז כִּֽי־חִנָּ֣ם טָֽמְנוּ־לִ֭י שַׁ֣חַת רִשְׁתָּ֑ם חִ֝נָּ֗ם חָפְר֥וּ לְנַפְשִֽׁי׃ ח תְּבוֹאֵ֣הוּ שׁוֹאָה֮ לֹֽא־יֵ֫דָ֥ע וְרִשְׁתּ֣וֹ אֲשֶׁר־טָמַ֣ן תִּלְכְּד֑וֹ בְּ֝שׁוֹאָ֗ה יִפָּל־בָּֽהּ׃ ט וְ֭נַפְשִׁי תָּגִ֣יל בַּיהוָ֑ה תָּ֝שִׂ֗ישׂ בִּישׁוּעָתֽוֹ׃ י כָּ֥ל עַצְמוֹתַ֨י ׀ תֹּאמַרְנָה֮ יְהוָ֗ה מִ֥י כָ֫מ֥וֹךָ מַצִּ֣יל עָ֭נִי מֵחָזָ֣ק מִמֶּ֑נּוּ וְעָנִ֥י וְ֝אֶבְי֗וֹן מִגֹּזְלֽוֹ׃ יא יְ֭קוּמוּן עֵדֵ֣י חָמָ֑ס אֲשֶׁ֥ר לֹא־יָ֝דַ֗עְתִּי יִשְׁאָלֽוּנִי׃

תרגום

רוּחָא יִפְרוֹק : כ סַגִיאִין בִּישָׁן מְעָרְעָן לְצַדִּיקָא וּמִן כּוּלְהוֹן פְּצָא לֵיהּ יְיָ : כא נָטֵר לְכוּלְהוֹן אֵבְרוֹי חֲדָא מִנְהוֹן לָא מִתַּבְרָא : כב מִיתוּתָא דְרַשִׁיעָא בִּישָׁא וְסַנְאֵי צַדִּיקָא יִתְחַיְבוּן : כג פְּרוֹק יְיָ נַפְשָׁא דְעַבְדוֹי וְלָא מִתְחַיְבִין כָּל דְּסָבְרִין בְּמֵימְרֵיהּ : א לְדָוִד אִתְגַּר יְיָ בְּמָרֵי תִגְרְתִי סַדַּר קְרָב קְבֵיל בַּעֲלֵי קְרָבְתִי : ב אַתְקִיף תְּרִים נַעֲגִיל וְקוּם בְּסַעֲדִי : ג וּשְׁלוֹף מוּרְנִיתָא וּטְרוֹק לְאוּרְעוּת רָדְפַי אֱמַר לְנַפְשִׁי פָּרִיקֵךְ אֲנָא : ד יִבְהֲתוּן וְיִכְסְפוּן תָּבְעֵי נַפְשִׁי יִרְתְּעוּן לַאֲחוֹרָא וְיִתְכַּנְעוּן חָשְׁלֵי בִישׁוּתִי : ה יְהֱוֹן הֵיךְ מוֹזָא קֳדָם זַעֲפָא וּמַלְאֲכָא דַיְיָ דָחֵי : ו יְהֵי אוֹרְחַתְהוֹן חֲשׁוֹכָא וַחֲסִירָא וּמַלְאֲכָא דַיְיָ רָדֵיף לְהוֹן : ז אֲרוּם מַגָּן פְּרַסוּ לְוָתִי שִׁיחַ מְצָדְהוֹן מַגָּן כְּמַנוּ לְנַפְשִׁי : ח תֵּיתְיֵיהּ שַׁלְיָא לָא יִתְחַכַּם וּמְצַדְתֵּיהּ דִי פְרַס תְּצַיְדֵיהּ בְּשַׁלְיָא יִפּוֹל בָּהּ : ט וְנַפְשִׁי תֶּחְדֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ תְּדוּץ בְּפוּרְקָנֵיהּ : י כּוּלְהוֹן אֵבָרַי תֶּהֱוֶין אָמְרִין יְיָ מַן כְּוָתָךְ פָּצֵי עַנְיָא מִן תַּקִּיף מִנֵּיהּ וְעַנְיָא וְחַשִּׁיכָא מִן אַנְסֵיהּ : יא קָיְמִין סָהֲדִי חֲטוּפִין מִן דְּלָא

רשי

הצדיקים וה' שמע : (כ) רבות רעות צדיק . הרבה רעות ופחדים באות עליו ומכלם נצול : (כא) שומר . הקב"ה כל עצמותיו : (כב) תמותת רשע רע . תמותת את הרשע הרעה שהוא עושה : תמותת . תמית : (כג) לא יאשמו . לא יתחרטו לאמר אשמנו שחסינו בך לירונטירנ"ט בלע"ז : (א) ריבה ה' את יריבי . עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי : לחם . לשון מלחמה וכן לוחמי הלחם עם הנלחמים עמו : (ג) והרק חנית הזוין כמו אריק חרבי (שמות ט"ו) . וירק את חניכיו (בראשי' י"ד) : וסגר לקראת רדפי . הגן ביני וביניהם כמחיצ': לנפשי אימוימאימא"ש בלע"ז . כמו כרו שוחה לנפשי (ירמי' י"ח) : (ו) חשך וחלקלקות. שניהם יחד כדי שיחליקו רגליהם בחלקלקות ושחשך אינו מניחם להשמר מן החלקלקות כד"א (שם כ"ג) לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ויפלו בה : (ז) חפרו לנפשי . שוחה ליפול בה : (ה) שואה : חשך ברואו"ה בלע"ז : ורשתו אשר טמן . כן דרך לטמון הרשת ולכסותו בקש או בעפר כדי שלא ירגיש בה העובר עליה עד שנלכד בה : (ט) ונפשי תגיל . כשאראה במפלתם : (י) כל עצמותי. יקלסוך על כך כי עתה : (יא) יקומון . עלי תמיד עדי

החפץ ימלא ידו . החפץ את שלום עבדו . מי האיש החפץ חיים . מדבר ח' בקריא' וסים' נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן א' ובסי' סג : בעשי ג' כתיב יוד בקרי' וסי' ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכ' . אל תקנא בעשי עולה . פני ה' בעשי רע להכרית מארץ : מהנה ז' וסימ' נמסר בסדר ויקרא ובירמיה סימ' ה' ויחזקאל סימן מב : פודה ל' ה' נפש עבדיו . והר פורה ראש : יריבי ב' חד פתח וחד קמץ וסימ' ושמע לקול יריבי דירמיה . ריבה ה' את יריבי . בתרא פתח : ישועתך ו' חס' בליש' וסימ' ינבל צור ישועתו. ותהי התשעה ביו' ההוא . מי יתן מציון ישועת ישראל . ולכה לישעתה לנו. אמר לנפשי ישועתך אני . וכעב עברה ישעתי : ונפשי ה' וסימ' ונפשי אשר פדית . ונפשי ידעת מאד . ונפשי תגיל בה' . ונפשי נבהלה מאד. ונפשי אשים בכפי : כל ב' קמצין בטעמא וסים' כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. כל אחי רש שנאוהו . וכל מקף דכוו' במ"א כי הגדלת על כל שמך . וחד וכל בשליש עפר הארץ . בכפר מסרה ראיתי שמונה כל מעיני בך ונמסר ג' קמצין וטעות כי זה הוא במקף :

תולדות אהרן רבות רעות. זוכר ויגב : תמותת . סנהדרין פא : כל עצמותי . ברכות כט זוכר מרומם ואתחנן (ברכות נ ה) :

ישלמוני

מצודת ציון

ענין כתוש ונשבר : (כא) מהנה . מהן : (כד) יאשמו . מל' שממה וכן עדרי הצאן נאשמו (יואל א) : לה (א) לחם . מל' מלחמה : (ב) מגן וצנה . שמות כלי מלחמה להגן : (ג) והרק . ענין הוצאת הדבר מתערה כמו והרב אריק (יחזקאל ה') : (ד) יסוגו אחור . יחזרו אחור וכן לא נסוג אחור (לקמן מד) : חושבי . מל' מחשבה : (ה) כמוץ. הוא פסולת התבואה : וחלקלקות . מל' חלק : (ז) שחת . בור : רשתם. כמו ורשתם והוא פח יקוש : (ח) שואה . חושך כמו אמש שואה (איוב ל') שכול

מצודת דוד

המכניע עצמו ושב ממעשיו : (כ) רבות רעות. ואף אם יבוא על הצדיק רעות רבות אין תוחלתו נאבדה כי מכולם יצילנו ה' : (כב) תמותת וגו' . הרעה שהרשע עושה היא תמית אותו ר"ל העון עצמו מקטרג עליו : (כג) פודה . בגמול שכר המעש"ע פודהו מן הצרה : לה (א) את יריבי . עם המריבים עמדי תריב אתה בעבורי : (ב) החזק . אחוז בידך מגן וגו' והוא דרך משל מלשון הנוהג באדם : (ג) וסגור . התיצב בדרך וסגור לקראתם לבל ירדפו אחרי : (ד) יבושו . כאשר לא יוכלו לי : (ה) יהיו כמץ . יהיו נעים ונדים ממקום למקום כמוץ הנד מפני הרוח : (ו) יהי דרכם חושך . לבל יראו להשמר ויהי דרכם חלק וימעדו רגלם בעת ינוסו כשירדפם המלאך והוא משל לומר שיהיו נלכדים בצרות ולא יוכלו להנצל : (ז) חנם . על לא חמס בכפי : לנפשי . כמו לגופי וכן ברזל באה נפשו (לקמן ק"ה) : (ח) תבואהו . תבוא עליו חשך שלא ידע להזהר : אשר טמן . כי כן הדרך להטמין ולכסות הרשת לבל יהא נראה להשמר ממנה : תלכדו . את הפורש אותה : בשואה . בעבור החושך הבא עליו לא יראהו ויפול בה : (ט) בה' . בעזרת ה' : (י) מי כמוך . מי מושיע כמוך : מחזק ממנו . מן האויב החזק ממנו : מגוזלו . ממי שרוצה לגוזלו : (יא) יקומון . עדים קמים להעיד בי ושואלים ומבקשים ממני להחזיר דבר אשר לא ידעתי משלם

עדי חמס וגו': (יג) ותפלתי על חיקי תשוב. כלומר ואם יאמרו לא עניתי נפשי אלא לרעתם שיכבד עליהם חלייס תפלתי שהתפללתי עליהם תשוב עלי: (יד) כרע כאח לי התהלכתי. כאילו היו לי אחים ורעים התהלכתי מיצר עליהם על צרת': כאבל אם. כבן המתאבל על אמו או כאם המתאבלת על בנה: קודר. לשון שחרות: שחותי. לשון שפלות: (טו) ובצלעי. שמחו ונאספו. וכשאני צולע שבר בא עלי שמחו ונאספו: נאספו עלי נכי'. אנשי'פסחי'כמו שאנו מתרגמינן נכה הגירא. ומנחם חברו כמו נכאי' (ישעי' ט"ז) אימנוי"יש"ט בלעז: קרעו ולא דמו. אלו היו קורעין את בשרי לא היה דמי שותת לארץ כשמלבינין פני: (טז) בחנפי לעגי מעוג וגו'. בשביל חניפו' של ליצנות אכילה ושתיה שמחניפין לשאול בשביל שיאכילם וישקם חורקים עלי שיניה'. מעוג ל' אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו (מלכים א' י"ז). ומנחם פתר אותו לשון עוגה קטנה (שם) וכן אם יש לי מעוג: (יז) כמה תראה. כמה ארך אפים יש לפניך לראות כל אלה: משואיהם. מחשך שלהם: מכפירים יחידתי. מוסב על השיבה נפשי השיבה מכפירים יחידתי. (יחידתי נשמתי שא"א): (יט) אויבי שקר. ששונאין אותי על דבר שקר שמעידין עלי מה שלא עלה במחשבתי מעולם אל ישמחו במפלתי: שונאי. ששונאים אותי אל יקרצו עלי עין וללעוג בעיניהם על מפלתי. יקרצו. גינג"ט בלע"ז: (כ) על רגעי ארץ. על דכאי ארץ. וכן רוגע הים (ירמיה ל"א) עורי רגע (איוב ו"ז). וכן פירש דונש: (כא) האח האח. לשון שמחה מתהלל באמו' לבו מרוב שמחת' שרואים תאותם מתקיימת: (כג) העירה והקיצה. פמליא של מעל' לשפוט משפטי מאויבי: נאם

(יב) ישלמוני. והרעה הוא שכול לנפשי והוא שם: (יג) ואני. יספר טובתו והוא בחלותם לבושו שק והנה ידענו כי כל עינוי דבק עם נפש לעולם הוא צום ועיניתם את נפשותיכם ונפש נענה תשביע יום ענות אדם נפשו ואם כן מה טעם להוסיף מלת בצום והבי"ת פתוח והטעם כי ביום שכבד עליו חליו קראו אוהביו וחבריו צום והיה יום ידוע גם אני עניתי בו נפשי ותפלתי על חיקי תשוב. אמר רבי לוי הטעם שהייתי מתפלל ואני משתחו'ונדכ' והכנון כדרך והשב לשכינינו שבעתים אל חיקם שיתן לי השם כמו תפלתי ובקשתי מהשם בעבורו: (יד) כרע. התהלכתי. דבקעם כאבל אם והנכון שהוא עם קודר הלכתי וטעם קודר כי מנהג האבל להלביש עצמו קדרות: (טו) ובצלעי. הרמז בחליי מגזרת והוא צולע על ירכו בעבור שילאה לעמוד על רגליו וללכת ככל בריא: נכי'. תאר על משקל מתים והוא נכה רוח כמו גאים וי"א כמו נכה רגלים כנגד ובצלעי וטעם ולא ידעתי שהם עידי חמס שהכרתים ובקרתים בחליים נאספו נכים פחותים מהם לבקר אותי ואע"פ שלא ידעתי מי הם קרעו בשרי דרך משל שידברו רעות בי: ולא דמו. מגזרת דמם מפעלי הכפל כמו תמו דברי איוב: (טז) בחנפי. י"א שהחנפים יאמרו דבר שילעגו להם בעלי מעוג וזה הפי' ארוך אין לו טעם והקרוב אלי שאלה החנפי' שהם חנפי לעג הלעג בעיניה' כמעוג לאכלו על דרך אוכלי עמי אכלו לחם ע"כ למעלה קרעו בשרי והעד שכן הוא הכא אחריו חרוק עלי שנימו: (יז) אדני כמה תראה. ולא אראה נקמתך מהם: משואיהם. שם כאילו הוא משואתם כי יש שמות במתכונת זכרים ונקבות וטעם מכפירי' בשיניהם כשיני אריה: (יח) אודך. נדר כי בהנגלו יודה השם בגלוי: (יט) אל. שקר. קשור עם אויבי כמו שונאי חנם יקרצו עין לסגור

יב יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה שְׁכוֹל
לְנַפְשִׁי׃ יג וַאֲנִי ׀ בַּחֲלוֹתָם ׀ לְבוּשִׁי
שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל־
חֵיקִי תָשׁוּב׃ יד כְּרֵעַ כְּאָח לִי
הִתְהַלָּכְתִּי כַּאֲבֶל־אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי׃
טו וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ נֶאֶסְפוּ
עָלַי נֵכִים וְלֹא יָדַעְתִּי קָרְעוּ וְלֹא־
דָמּוּ׃ טז בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג חָרֹק
עָלַי שִׁנֵּימוֹ׃ יז אֲדֹנָי כַּמָּה תִּרְאֶה
הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם מִכְּפִירִים
יְחִידָתִי׃ יח אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב בְּעַם
עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ׃ יט אַל־יִשְׂמְחוּ־לִי
אֹיְבַי שֶׁקֶר שֹׂנְאַי חִנָּם יִקְרְצוּ־עָיִן׃
כ כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ וְעַל רִגְעֵי־
אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן׃
כא וַיַּרְחִיבוּ עָלַי פִּיהֶם אָמְרוּ הֶאָח ׀
הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵנוּ׃ כב רָאִיתָה
יְהוָה אַל־תֶּחֱרַשׁ אֲדֹנָי אַל־תִּרְחַק
מִמֶּנִּי׃ כג הָעִירָה וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי
אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי׃ כד שָׁפְטֵנִי
כְצִדְקְךָ יְהוָה אֱלֹהָי וְאַל־יִשְׂמְחוּ־
לִי׃ כה אַל־יֹאמְרוּ בְלִבָּם הֶאָח

ב' מי יתנך · ל' ב' נעויתי עד מאד · ד' פתחים באתנחתא · ב' חס' כל כתו' מ"ל במ"ה · ח' וכל אכף דכ"ג פסוקים ריש' ומלעות אל אל · כ"ו

חכימית שלין לי: יב פרעין
לי בישתא חלף טבתא בען
למתכל לנפשי: יג ואנא בעדן
מרעותהון לבישת סקא סגפית
בצומא נפשי וצלותי על עובי
תתוב: יד היך חברא והיך
אחא דילי הלכית היך אבילא
דמתאבל על אמיה חכיר
שחית: טו ובתברי חדו
ואתכנשו מתכנשין עלי
רשיעיא דמכבין לי במלהון
ולא חכימית אלו מבזעין
משכי ולא מפקין דמא:
טז במלי שעיעותא ומדהביא
וממקניא מעסן עלי כביהון:
יז יי כמה את חמי אתיב
נפשי משליתהון מבני אריותא
גושמי: יח אודי קדמך בכנשתא
רבא בעמא תקיפא אשבחנך:
יט לא יחדון עלי בעלי דבבי
שקרא סנאי מגן רמזין בעיניהון:
כ ארום לא שלמא ממללין
ועל צדיקי ארעא דניחין
בעלמא ההוא מלי נכלין
מחשלין: כא ואפתיאו עלי
פמהון אמרו חדוא חדוא חמת
עיננא: כב חמיתא יי לא
תשתוק יי לא תתרחיק מני:
כג אתער ותקיץ לדיני אלהי ומרי נצחני יי לתגרתי: כד דון יתי בצדקתך יי
אלהי ולא יחדון עלי: כה לא יימרון בלבהון הדיאת

ולא ידעתי ה' וסימ' נמסר בירמיה סימן יא: מעוג. ב' וסימ' אם יש לי מעוג. בחנפי לעגי מעוג: השיבה ג' בקריא' וסימ' ועתה השיבה אתהן בשלום. השיבה נפשי משואיהם. השיבה לי ששון ישעך: ארץ ד' פתחין באתנחתא וסימ' כי לא שלום ידברו. נוראות בצדק תעננו. תחת שלוש רגזה ארץ. דור חרבות שניו: אלהי ח' קמצין זקפין וסי' נמסר בסדר בלק וכל אסף דכוו': בלבם ט' וסי' נמסר ביחזקאל סי' י"ד:

תולדות אהרן ואני בחלותם. ברכות יב: ובצלעי. מציעא נט סנהדרין קז: בחנפי. סנהדרין נב:

קצה העין רמז כמשפט ללעוג: (כ) כי. אמר רבי משה כי רגעי ארץ בקיעי ארץ והטעם רמז למסתור וכמוהו עורי רגע וימאס: (כא) וירחיבו. מלת האח רמז לנקמה: (כב) ראיתה. כנגד ראתה עינינו: אל תחרש. כנגד אמרו: (כג) העירה. שניהם פעלים אינם יוצאים או יהיה העירה יוצא והטעם עמך כדרך קודר הלכתי שהוא יוצא ובעבור שחבר העירה והקיצה למשפטי והקיצה לריבי ולפי דעתי בעבור אתה אלהי ואתה אדני והטעם האדון שלי כי עם אל"ף ודל"ת הוא כתוב: שפטני. קח לי משפט צדק מהם: (כה) אל. תשמח נפשם ויתהללו בלשונם: יבושו

מצודת דוד

מעולם ולא בא לידי: (יב) תחת. במקום הטובה שעשיתי להם: שכול לנפשי. חפצים להביא עלי עת המיתה: (יג) בחלותם. כשהיו חולים היה לבושי שק והייתי מענה נפשי בצום בעבורם: ותפלתי. ר"ל פן יאמרו שכ"ז היה למען יכבד עוד החולי עליהם לזה אמר ותפלתי מה שהתפללתי עליהם תשוב אל חיקי ויקויים בי: (יד) כרע. התהלכתי כסוף ומעונה כאלו יהיו רעי ואחי: כאבל אם. כאם המתאבלת על בנה כן הלכתי בקדרות שחות: (טו) ובצלעי. ר"ל בחליי כי אז ילאה האדם לעמוד על רגליו ביושר כ"א כחגר ופסח: נכים. אף המוכים ברגליהם נאספו עלי ור"ל כולם נאספו איש לא נעדר: ולא ידעתי. על מה נאספו הלא לא הרעותי את אחד מהם: קרעו. והמה פותחים פיהם בשחוק ואינם יכולים להתאפק ולשחוק מן השחוק: (טז) בחנפי. המה יתחברו עם החנפים הלועגים ומהלוצצים בבני אדם ובעבור מתן החררה שמקבלים ממי שרוצה בזה וכל אחד מהם חרק עלי שניו דרך כעס וקצף: (יז) כמה תראה. עד מתי תראה בפגיע ולא תושיע: השיבה. הצל נפשי ממשכת הגרוע אשר יביאו עלי: (יח) אודך. ואז אודך בקהל רב: (יט) אויבי שקר. אויבים לי בחנם: יקרצו עין. מלא אל תשמח בפתים כאלו אמר אל יקרצו עין בדרך לעג: (כ) כי לא שלום ידברו. כל דבריהם בריב

מצודת ציון

(יב) שכול. ענין מיתה: קודר. ענין חושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב'): שחותי. ענין שחיה וכפיפה: (טו) ובצלעי. ענין הגר ופסח כמו והוא צולע (בראשית ל"ב): נכים. מוכה ברגל כמו נכה רגלים (ש"ב ד'): קרעו. כן יקרא פתיחת הפה לשחוק וכאשר כן יקרא פתיחת חלונות כמ"ש וקרע לו חלוני (ירמיה כב): ולא דמו. ולא שתקו: (טז) מעוג. חררה ועוגה כמו אם יש לי מעוג (מ"א י"ז): חרוק. ענין שחיקת וטחינת השינים אלו באלו בהתקצף כמו ויחרקו שן (איכה ב): (יז) כמה. ענין זמן רב: משאיהם ענין חושך. מכפירים. חזקים ככפירים: יחידתי. נשמתי: (יח) עצום. ענין רבוי וכן עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו): (יט) לי. עלי: יקרצו. ענין נדנוד העין ללעג וכן קורץ בעיניו (משלי ו'): (כ) רגעי. ענין בקוע כמו עורי רגע (איוב ז'): (כא) האח. ענין ל' שמחה הוא וכן אמרת צור על ירושלים האח (יחזקאל כ"ו): המגדילים

ותלם

אבן עזרא

(כו) יבושו. כ״ש יחדו כנגד נאספו עלי נכים ופעול מגדוליס חסר והוא לשון או מלה: (כז) ירונו. כאשר יבושו שמחי רעתי אז ישמחו החפצים לראות צדקי ויגדל ה׳ כנגד המגדילים עלי: (כח) ולשוני. כנגד אמרו האח ותהגה צדקך כנגד שפטני כצדקך וטעם כל היום שככה יהיה תמיד: (א) למנצח לעבד ה׳ לדוד. טעם לעבד ה׳ בעבור שהוזכר דברי הפושעי׳ והמורדים בשם הנכבד: (ב) נאם. הטעם זה אחשוב בקרב לב כי הפשע כאלו ידבר אדם הרשע אל תפחד ע״כ אין אלהים לנגד עיניו: כי החליק. מגז׳ אמריה החליקה כמו ואנכי איש חלק כי החליק דבר הרע בעיניו למצוא השם עונו וישנאהו על דרך אלהים מצא את עון עבדיך: (ד) דברי. ונקשר חדל עם למ״ד כמו ויחדלו לבנות העיר: (ה) און. על משכבו. בלילה: יתיצב. הפך המשכב כיו׳: על דרך לא טוב. מגו׳ לא תעשה: רע לא ימאס, הטעם כפול: (ו) ה׳. נראתה הה״א החסיר׳ ממלת ה׳ בשמים הכין כסאו ע״כ נפתח הבי״ת וטעם זה הפסוק כי אני עבד השם כי אדע כי חסדו טולל הכל והטעם כי אין למעלה מהשמי׳ כמראה העין וי״א כי השמים מקור החסד ומבוע האמונ׳: (ז) צדקתך. אמר ר׳ משה כי צדקתך לא יוכלו בני אדם פאתה כי הוא כהררי אל והנכון כי היא נשגבה לדעתה כהררי אל התקיפים שלא יוכל אדם להגיע לשם וככה דעת משפטיך כתהום רבה שהיא עמוקה שלא יראנה אדם וטעם אדם ובהמה שהוא ישפוט כל מרגיש על דרך ומיד כל חיה אדרשנו: (ח) מה. בעבור שהזכיר אדם ובהמה הזכיר הנכבדים מהאדם ומה יקר ישרת בעבור שניס כמשפט כאילו כתוב ומה יקרים בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון או מה יקר לכל אחד מהם: (ט) ירויון. כמו ירביון וטעם ביתך הם המתבודדי׳ לעבוד השם בביתם והעבודה תדשן נפש ודעת השם תעדנם וטע׳ נחל שלא יפסק: (י) כי. מקור חיים. חיי הנשמה העליונה שלא תמות: באורך נראה אור. כינוי לשכר העול׳ הבא כי אין דבר בעולם הזה נכבד מהאור והוא עצם ואיננו גוף: (יא) משוך. טעם ליודעיך שהם במעלה העליונה והזכיר משוך בעבור שחסדו בשמים ומשוך משמש בעבור אחר

תהלים

נַפְשֵׁנוּ אַל־יֹאמְרוּ בִּלַּעֲנוּהוּ׃ כו יֵבֹשׁוּ
וְיַחְפְּרוּ ׀ יַחְדָּו שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ־ ט׳
בֹשֶׁת וּכְלִמָּה הַמַּגְדִּילִים עָלָי׃ כז יָרֹנּוּ ל׳ ומ״ל
וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי וְיֹאמְרוּ תָמִיד ט׳ רפין
יִגְדַּל יְהוָה הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ׃ ג׳. ר׳
כח וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ כָּל־הַיּוֹם ד׳
תְּהִלָּתֶךָ׃

לו א לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד־יְהוָה לְדָוִד׃ ל׳
ב נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי
אֵין פַּחַד־אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו׃ ג כִּי־ ב׳
הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו לִמְצֹא עֲוֺנוֹ
לִשְׂנֹא׃ ד דִּבְרֵי־פִיו אָוֶן וּמִרְמָה פ׳
חָדַל לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב׃ ה אָוֶן ׀
יַחְשֹׁב עַל־מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב עַל־ פ׳
דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב רָע לֹא יִמְאָס׃
ו יְהוָה בְּהַשָּׁמַיִם חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ ל׳
עַד־שְׁחָקִים׃ ז צִדְקָתְךָ ׀ כְּהַרְרֵי־ ב׳
אֵל מִשְׁפָּטֶךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם
וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה׃ ח מַה־יָּקָר
חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ ל׳
יֶחֱסָיוּן׃ ט יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל ג׳ וחס׳
עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם׃ י כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים
בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר׃ יא מְשֹׁךְ פ׳. ל׳ כ״כ
חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־

תרגום

נַפְשָׁנָא דִלְמָא יֵימְרוּן גַמַרְנָא
יָתֵיהּ׃ כו יִבְהֲתוּן וְיִתְכַּנְעוּן
כַּחֲדָא דְחָדַיִן עַל בִּישְׁתִּי
יִלְבְּשׁוּן בַּהֲתָא וְכִסוּפָא
דְמִתְרַבְרְבָן עֲלַי׃ כז יְבוּעוּן
וְיֶחְדוּן תָּבְעֵי צִדְקִי וְיֵימְרוּן
תְּדִירָא יִסְגֵי יְקָרָא דַייָ דְצָבֵי
שְׁלָמָא דְעַבְדֵיהּ׃ כח וְלִישָׁנִי
תְּרַנֵּן צִדְקָתָךְ כּוּלֵי יוֹמָא
תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ א לְשַׁבָּחָא לְעַבְדָא
דַייָ לְדָוִד׃ ב אָמַר מָרְדָא
לְחַיָּבָא בִּמְצִיעוּת לִבָּבִי לֵית
דַחַלְתָּא דַייָ לְקָבֵיל עֵינוֹי׃
ג אֲרוּם שְׁעִיעַ לֵיהּ בְּעֵינוֹי
לְמִשְׁכַּח חוֹבִין לְמִסְנֵי אוּלְפָנָא׃
ד מִלֵּי פּוּמֵיהּ רִשְׁעָא וּנְכִילוּ
פְּסַק לְמִשְׂכַּל לְאוֹטָבָא׃
ה רִשְׁעָא חָשִׁיל עַל שְׁוֵיהּ
יִתְעַתַּד עַל אוֹרַח דְלָא טָב
בִּישׁ לָא יִרְחַק׃ ו יְיָ בִּשְׁמֵי
שְׁמַיָא טוּבָךְ הֵימְנוּתָךְ עַד
שְׁחָקֵי׃ ז צִדְקוּתָךְ רָמָא הֵיךְ
טוּרַיָא תַּקִּיפָא דִינָךְ עֲמִיקִין
הֵיךְ תְּהוֹמָא רַבָּא בְּנֵי נָשָׁא
וּבְעִירָא תִּפְרוֹק יְיָ׃ ח כְּמָה
יַקִּיר טוּבָךְ יְיָ וּבְנֵי נָשָׁא בִּטְלַל
שְׁכִנְתָּךְ יִשְׁרוּן לְרוֹחֲצָן׃
ט יִתְרַוְיוּן בִּדְהַן בִּרְכָתָא
דְבֵיתָךְ וּמַבּוּעַ בְּסִימוּתָךְ
תַּשְׁקֵנוּן׃ י אֲרוּם עִמָּךְ מַבּוּעֵי
מַיִין חַיִין בִּזְיו יְקָרָךְ נֶחְמֵי
נְהוֹרָא׃ יא נְגוֹד טוּבָךְ עַל יָדְעָךְ וְצִדְקָתָךְ עַל תְּרִיצֵי

רשי

(ב) נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו׳. הרי זה מקרא מסורס יש בקרב לבי שהפשע הוא יצר הרע אומר לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו ובקרב לבי כאדם שאומר כמדומה אני: (ג) כי החליק. הפשע על הרשע בחלקלקות בעיניו כדי שימצא הקב״ה את עונו לשנוא אותו: (ד) חדל להשכיל להיטיב. מנע עצמו מלהשכיל להיטיב מעשיו: (ה) יתיצב על דרך לא טוב. הקב״ה נתן לפניו דרך הטוב ודרך המות והוא בוחר לו דרך לא טוב: (ו) ה׳ בהשמי׳ חסדך. בשביל רשעים הללו אתה מסלק חסד מן התחתונים ומגביה אמונתך עד שחקי׳ לסלק׳ מבני אדם: (ז) צדקתך. יקרה מן הבריו׳: כהררי אל. בשביל מעשי הרשעים ומשפטיך באי׳ לעולם עד תהום רבה. ד״א צדקתך כהררי אל מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל. לשון תוקף כמו (יחזקאל י״ז) ואת אילי הארץ לקח: משפטיך תהום רבה. מי שאתה רוצה לדון אותו וליקח נקמתך ממנו אתה מורידו עד תהו׳ רב׳. משפטיך. יוסטיצ״א בלעז: אדם ובהמה תושיע ה׳. בני אדם שהם ערומים בדעת כאדם הראשון ומשימין עצמן כבהמה בענוה תושיע ה׳: (ח) מה יקר חסדך. אינו כדאי להמשך על הרשעים הללו אבל בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון הם ירויון מדשן ביתך

החפץ וסי׳ לעיל סימן לד: ולשוני ג׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ כב: למנצח לעבד ה׳ לדוד ב׳ וסי׳ את דברי השירה הזאת. נאם פשע לרשע: ומרמה ה׳ וס׳ ופקדתי על כל הדולג. תאבד דברי כזב. ואתה אלהים תורידם. דברי פיו און ומרמה. הוות בקרבה ולא ימיש: משפטיך תהום רבה חד מן ד׳ מלין בקריאה עשור סופרים וסימ׳ אחר תעברו. אחר תאסף אל עמך. קדמו שרים אחר נוגנים. משפטיך תהום רבה: נראה ה׳

תולדות אהרן נאם פשע. בכורות סא עקידס ש׳ עג: צדקתך. נדרים לז חולין כג ערכין ח עקידס שער מד זוסר אמור ונשא: משפטיך. חולין שם: אדם ובהמה: הס״ס (מגילה ח): מה יקר. סוכה מט עקרים מב פ׳ טו (תענית סה מגילה עד): ירויון. סנהדרין ק: כי עמך. חגיגה יב זוהר נו:

מצודת ציון

(טו) המגדילים. מל׳ גדול: (כח) תהגה. תדבר: לו (ב) נאם. ענין מאמר הוא כמו נאם האדון פ׳ (ישעיה א׳): פשע. ינה״ר נקרא פשע כמו שנקרא חטאת וכמ״ש לפתח חטאת רובץ (בראשית ד׳): (ד) און. עמל ושקר: (ו) בהשמים. ר״ל עד השמים וכן בלא יוכלו יגעו בלבושיהם (איכה ד׳) ור״ל עד לא יוכלו: (ז) כהררי אל. הרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אל וכן וענפיה ארזי אל (לקמן פ׳): רבה. גדולה: (ט) ירויון. מל׳ רויה ושביעה: מדשן. ענין שומן: (י) מקור. ענין

מצודת דוד

ומלה: ועל רגעי ארץ. על הנסתרים מפניהם בבקעי ארץ יחשבו מרמה: (כא) וירחיבו. בשחוק רב: ראתה עינינו. מה שחפצנו לראות: (כב) ראיתה. הלא ראיתה שמחם עלי אל ׳ תשוק להם מלקחת מהם נקמתי: (כג) למשפטי. לעשות משפטי ולריב ריבי: (כד) כצדקך. כפי מדת צדקך ולא כמעשי: (כה) האח נפשנו. שמחה נפשנו: בלענוהו. בלענו את דוד: (כו) יחדיו. כולם יחדו וכ״א יראה בבושת חבירו: שמחי רעתי. השמחים בבוא עלי הרעה: המגדילים עלי. המתגאים ומחזיקים עצמם לגדולים ממני: (כז) חפצי צדקי. החפצים שתמצא צדקה מה׳: ויאמרו תמיד. בכל עת יאמרו יגדל כבוד ה׳ החפץ בשלום עבדו: (כח) צדקך. הצדקה שעשית לי: כל היום. אספר תהלתך: לו (ב) נאם פשע וגו׳. ר״ל חושב אני בקרב לבי שהיצה״ר מסית ואומר לרשע אין מי בעולם שיהיה פחד אלהים לנגד עיניו כי אין המקום משגיח בעולם השפל ולזה עשה מה שלבך חפץ: (ג) כי החליק. כי בפתויו מחליק ומיפה לו הדבר הזה בעיניו וכל כוונתו למצוא בו עון להשניאו בעיני המקום כי אינו דורש שלום אליו: (ד) דברי פיו. והרשע ניכח לו ובפיו ידבר און ומרמה ומונע עצמו להשכיל בדבר ולחקור על האמת ולהיטיב דרכו: (ה) על משכבו. בעת אשר יפנה מן הטרדות: יתיצב. עם כי מתחלה הוא נגב בדרך ובהנהגה אשר איננה טובה ולא פקד עדיין לעשות הרע אבל סוף הדבר אשר לא ימאס אף ברע כי כן דרך הניסת ליצר הרע: (ו) בהשמים. אבל האמת שחסדי ה׳ הוא גם בעולם השפל מן הארץ עד השמים וכל יסביה: אמונתך. האמנת תשלום גמול: (ז) צדקתך. הצדקות שאתה עושה להצדיקים גבהו ורמו כהררי אל: משפטיך. המשפטים שאתה עושה להרשעים רבו כמו תהום רבה ובכל תשגיח לשלם כפי הגמול: אדם ובהמה. אתה ה׳ תושיע האדם ואף הבהמה כי על הכל תשגיח: (ח) מה יקר. מה מאד יקר והשוב התסד שאתה עשה: יחסיון. כי בחסדך תהיה להם למחסה: (ט) ירויון. ישבעו מהטוב הבא להם מן

השמים

רשי

ביתך וגו': (יב) אל תבואני רגל גאוה. אל תבוא כמי רגל הרשעים סללו בפת קבול שכר להיות חלקם עם הצדיקים. (ל' חלק אהלה פרטיא"ה בלע"ז סא"א): ויד רשעים אל תנדני. ממקומי נבואי לירש משנה. חלקי וחלקו (של רשע) בטובה כענין שנאמר (ישעיה ס"א) לכן בארצם משנה יירשו ואז שם נפלו פועלי און שם יכינו במפלתם ושם דוחו ולא יכלו קום: (א) אל תתחר במרעים. מוכיח את ישראל הוא שלא יתחרו בהצלח' המרעים לעשות כמעשיהם כמו (ירמי' י"ב) ואיך תתחרה את הסוסים לרוץ במרוצתם. האטיר בלע"ז: אל תקנא בעושי עולה. לעשות עולה כמותם: (ב) ימלו. סרו"אנט טראנקיי"ן בלע"ז. ל' כריתה: (ג) בטח בה'. ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב או אתן לעני צדקה במה אתפרנס: ועשה טוב. ואז תשכון ארץ לאורך ימים: ורעה אמונה. תאכל ותתפרנס משכר האמונה שהאמנת בהקדוש ב"ה לסמוך עליו ולעשות טוב: (ד) והתענג על ה'. התענג בתפנוקים על משענתו של הקב"ה: (ה) גול על ה' דרכך. גלגל עליו כל צרכיך: (ז) דום לה'. המתן לישועתו כמו (ש"א י"ד) אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן. ומנחם חברו לשון דממה כמו וידם אהרן (ויקרא י') וגם כן פתר טוב ויחיל ודומם (איכה ג) ודוגם מודה לו: והתחולל. לשון תוחלת: אל תתחר. לאמר ארשיע כמותו ואצליח כמותו: (ח) הרף מאף. הרף מהרשיע שלא יבא עליך אף: ועזוב. דבר המביא עליך חמתו של הקב"ה: (ט) כי מרעים. שאתה רואה עתה מצליחים הם יכרתון: (י) ועוד מעט. כשתמתין עוד מעט תראה כי אין הרשע: והתבוננת על מקומו. ותסתכל על מקום שהיה שם ואיננו כי מת ואבד וחרק

תהלים

לב: יב אַל־תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד
רְשָׁעִים אַל־תְּנִדֵנִי: יג שָׁם נָפְלוּ
פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּחוּ וְלֹא־יָכְלוּ קוּם:

לז א לְדָוִד אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים
אַל־תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה: ב כִּי כֶחָצִיר
מְהֵרָה יִמָּלוּ וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא יִבּוֹלוּן:
ג בְּטַח בַּיהוָה וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־
אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה: ד וְהִתְעַנַּג עַל־
יְהוָה וְיִתֶּן־לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ:
ה גּוֹל עַל־יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּבְטַח עָלָיו
וְהוּא יַעֲשֶׂה: ו וְהוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֶךָ
וּמִשְׁפָּטֶךָ כַּצָּהֳרָיִם: ז דּוֹם ׀ לַיהוָה
וְהִתְחוֹלֵל לוֹ אַל־תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ
דַּרְכּוֹ בְּאִישׁ עֹשֶׂה מְזִמּוֹת: ח הֶרֶף
מֵאַף וַעֲזֹב חֵמָה אַל־תִּתְחַר אַךְ־
לְהָרֵעַ: ט כִּי־מְרֵעִים יִכָּרֵתוּן וְקוֵֹי יְהוָה
הֵמָּה יִירְשׁוּ־אָרֶץ: י וְעוֹד מְעַט וְאֵין
רָשָׁע וְהִתְבּוֹנַנְתָּ עַל־מְקוֹמוֹ וְאֵינֶנּוּ:
יא וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְהִתְעַנְּגוּ

(מסורה בגליון: כ"ג ר"פ אל אל · ל' וחס' · ל' · ז' בטעס · ג' · כ"ו. ל' ומ"ג · ל' · י"ג. ל' וחס' · ל' מ"ג. ל"ח · ה' חס' ב' ואסנתך. ג' · ל' · ו' כסי' · ג' ל' וחד וקוי · ח' ר"ף · כ' יבא בשלום י"ב)

תרגום

לבא: יב לא תערענני רגלא דגיותנא וידיהון דרשיעיא לא תטלטלנני: יג תמן נפלו עבדי שקר ידחין ולא יוסיפון למקם: א לדוד לא תגרג במבאשין למהוי דכותהון ולא תטנין בעבדי טלומא למזדוג עמהון: ב מטול דסופיהון היך עסבא בסרהוביא יתמולון והיך ירוק דתאה יגתרון: ג רחיץ במימרא דיי ועבד טב שרי ארעא וחסן בהימנותא: ד ותתפנק על יי ויתן לך משילי לבך: ה גלי על יי ארחתך וסבור על מימריה והוא יעבד: ו ויפוקהיך נהורא צדקך ודינך היך טיהרא: ז שתוק קדם יי ואוריך ליה לא תגרג ברשיעא דמצלח אורחיה בגברא דעביד עיצת חטאין: ח אוריך מרגז ושבוק רתחא לא תגרג ברם לאבאשא: ט מטול דמבאשין ישתיצון ודסברין במימרא דיי הנון ירתון ארעא: י ותוב בזעיר וית רשיעא ותתבין על אתריה וליתוי: יא ועינותנין ירתון ארעא ויתפנקון על סגיעות

אבן עזרא

אחר והוא ומשוך צדקתך לישרי לב שיש להם מעשים טובים ואם לא היו כמו יודעי השם: (יב) אל. הטעם אל תבואני רגל אנשי גאוה והטעם על דרך ישכבנה כאילו את' שלא יתחברו עמו בבית השם: ויד. הזכיר הרגל והיד וטעם אל תנידני מדשן ביתך למקום אחר: (יג) שם. והטעם יפלו במקום שחשבו להנידני שם לפני בואם אלי ויש אומרים ברוץ הרגל לבוא אלי תכשל ובהתחזק היד להנידני יהיו דחוים כמו דחה דחיתני לנפול ופי' שם כמו אז וכמוהו שם יצעקו ולא יענה ויתכן היות שם רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים והטעם שאדע כי יד רשעים לא תנידני כי יפלו הם כאשר נפלו הדומים להם בזמן שעבר: (א) לדוד. אל תתחר. יש אומרים כי תתחר מבנין התפעל מגזרת חרון וטעם במרעים בעבור המרעים ויהי על משקל אל תתגר בם וי"א כמו תתחרה את הסוסים אע"פ שהוא מבנין הקל: (ב) כי. החציר הוא הירק וככה המצמיח הרים חציר את החציר ואת הבצלים: ימלו. מפעלי הכפל אע"פ שהלמ"ד חסר דגש כמו העזה פניה: (ג) בטח. אמר רבי משה הנכון להיותו עשה טוב ובטח בה' רעה אמונה ושכון ארץ ויתכן הוי' האחרון סבת הראשון אם תעשה טוב תהיה לבטח ואם תרעה אמונה תשכן הארץ ולפי דעתי בעבור כי הקנאה בעושי עולה בעבור עושרם שהם בוטחים בו ע"כ אמר בטח בה' ואל תמנע מעשות טוב וטעם שכן ארץ כל ימי חייך תשכן על הארץ. רעה אמונה כמו שומר אמונים. כי הרועה כמו שומר וי"א שטעם ורעה שלא יאכל גזול ועשוק כבני עולה: (ד) והתענג על ה'. שתבקש צרכיך כשכיר יקוה פעלו: (ה) גול. על משקל סוב כדרך השלך על ה' יהבך ודרכך כמו צרכך וכמוהו לב אדם יחשב דרכו: (ו) והוציא. הטעם שיעשה צרכך ויתנקם בגלוי כמו האור אז יראה צדקך: (ז) דום. והתחולל יש אומרים שהוא מגזרת תוחלת ואחרים אמרו שהוא מגזרת חיל כיולדה והוא הנכון והמלה כפולה כדרך. והתבונן וטעם לו בעבורו כמו אמרי לי אחי הוא ושכול החיל בגללו על כן יהיה אל תתחר מן חרון וכי"ת במצליח בעבור מצליח ועל פי' תתחרה את הסוסים שכול ודום להשם ובין כך ובין כך עם שונים אל תתערב: (ח) הרף מאף. אם יכעיסך בעבור היותו עשיר ואיך כמוהו אל יחרה אפך להרע לו ואם על פי' אל תתחרה לא תתערב עמו להראות לו אהבה וטובה ואין בלבך רק להרע לו: (ט) כי. הטעם יכרת זרעם: וקוי. היו"ד תחת הוי"ו וזאת המלה מהבנין הקל: (י) ועוד. דום מעט ותראה בעיניך יום הכרת הרשע הנזכר: (יא) ועניים

מסורה

וסימ' נמסר בישעיה סימן ח' וירמיה סימן סב: לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן כ"ו: ימלו ב' וסימ' כי כחציר מהרה ימלו · וכראש שבולת ימלו: ומשפטיך ה' חס' יוד בליש' בקריא' וסימן כן משפטיך אתה חרצת. והוציא כאור צדקך ומשפטיך בצהרים. ואל תצל מפי דבר אמת. קולי שמעה בחסדך ומשפטיך. תחי נפשי ותהללך: על מקומו ב' וסימ' איש על מקום יבא בשלום · ועוד מעט ואין רשע:

תולדות אהרן

תולדות אהרן אל תתחר. ברכות ז מגלה ו זוהר וימי: בטח בה'. זוהר בכר סיני: והתענג. שבת קית עקידס ש' כס זוהר פנחס: גול על ה'. עקרים מד פי"ז ופכ"ד: דום לה'. גיטין ז זבחים קטו: אל תתחר. עקידה שער כז: הרף מאף. נדרים לב: וענוים. סוכה כט:

מצודת דוד

השמים: ונחל. ומימי נחל היוצא מהעדן תשקה אותם והוא דרך משל לרוב השפע: (י) כי עמך. בידך הוא מקור החיים להם לטוב בעיניך: באורך. בהאורה הבאה ממך בה לבד נראה האורה ר"ל מיוחדת וטובה היא מכל אור: (יא) ליודעיך. ליודעים אוסך להאמין בך: (יב) אל תבואני. אל תבוא אלי רגל אנשי גאוה להצר לי והרשעים לא ידדו אותי ממקומי ביד חזקה: (יג) שם נפלו. במקום אשר יבואו להצר לי שם נפלו ויהיו דחויים מבלי קום: לז (א) אל תתחר. אל התערב במרעים לעשות כמעשיהם: בעושי עולה. בהצלחת עושי עולה: (ב) כי כחציר. לא יתמידו בהצלחה כי מהר יכרתו כעשב הזה הנכרת במהרה: וכירק דשא. ירק של דשא והוא הצומח ממעל על הארץ הירוק והלח שבו הממהר לכמוש מן השורש: (ג) בטח בה'. לזאת אל תתערב עמהם אלא בטח בה' ועשה הטוב ואז תשכון בארץ לאורך ימים: ורעה אמונה. תהיה רועה וניזון מאמונה שהאמנת בה' ולא עשית כמעשה הרשעים לגזול ולעשוק: (ד) והתענג על ה'. תהיה מעונג בתענוגים על משענת ה' והוא יתן לך מה שישאל לבך ר"ל יספיק לך מהצורך אף כדבר התענוגים: (ה) גול על ה'. גלגל צרכך על ה' ובטח עליו והוא יעשה צרכך: (ו) והוציא. צדקך יראה כאור כי תקבל גמול: ומשפטיך. מה שהלכת בדרך משפט יראה כצהרים: (ז) דום לה'. קוה לה' והוחיל לו ולך בתמימות ואל תתערב עם הרשע המצליח ובאיש העושה מחשבת רשע לאסוף הון: (ח) הרף מאף. התרפה מלהתחבר עם בעל אף: ועזוב איש חמה. ואל תתערב במי שכל מחשבתו אך לעשות הרע: כי וגו'. סוף הדבר יכרתו הרשעים אבל המקוים לה' יירשו הארץ לאורך ימים: (י) ועוד מעט. אף כי הרשע מצליח לא יהיה לזמן רב כי כשיהיה עוד זמן מעט ואין הרשע וכאשר תתבונן להסתכל על מקומו והראה שאיננו: (יא) וענוים. אבל ענוים ירשו ארץ לאורך ימים ויהיו מעונגים ברוב שלום

מצודת ציון

מעין הנובע: (יג) נפלו. כמו יפלו עבר במקום עתיד: לז (א) תתחר. ענין הדמות והתערב כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה י"ב): במרעים. ברשעים: (ב) ימלו. ענין כריתה כמו כי אמילם (לקמן קי"ח): יבולון. מלשון בליה ורקבון: (ו) כצהרים. מלשון זוהר ואורה והוא עת עמידת השמש בחצי השמים: (ז) דום. קוה כמו לאלהים דומי נפשי (לקמן ס"ב): והתחולל. מלשון תוחלת ותקוה: (ח) הרף. מלשון רפיון. (יב) זומם. ענין מחשבה: וחורק. ענין שחיקת השנים בהתקצף מהמון

אבן עזרא

הפך רשעים וטעם רוב שלום כי באבוד רשעים יהיה שלום בארץ: (יב) זומם. אומר לצדיק חייב אתה לשנוא את הרשע ולא תתערב עמו כי הוא חושב עליך מזימות רעות ואם בא עליך דבר חסרון אז יחרוק עליו שניו להחזיק ממך: (יג) אדני. והרשע לא ידע כי השם שהוא יודע העתידות ישחק עליו דרך משל: (יד) חרב. בהיותה בנדן היא סגורה ע"כ פתחו ויש אומרים כי פתיחת חרב היא הלטישה וכמוהו והמה פתיחות והנה החרב נגלוי והקשת בסתר: (טו) חרבם. מ"ם בלבם שב אל רשעים כי השם יגמול להם כפעלם: (טז) טוב. הון מעט לצדיק ישמח בו. מהמון הוא ממון כמו ומי אוהב בהמון אך הבל יהמיון: (יז) כי. הזכיר הזרועות שהם דורכות הקשתות והזכיר כי הקשתות תשברנה ולא יבא הזק לצדיק והזכיר כי גם הזרועות כן והפך תשברנה וסומך: (יח) יודע. י"א שיאריכם והנכון בעיני כי זה על דרך את מספר ימיך אמלא והש' יודע כל מלא ובעבור כי שנו' ברשעי' תקצורנה כפי מעשיהם כדרך למה תמות בלא עתך על כן הדבר תלוי במעשיהם: ונחלתם. שינחילו בניהם או הנחלה והחלק שנתן להם השם: (יט) לא. עת רעה. כמו דבר והמת במלחמה או ברעב לא בא יומו כדברי דוד: (כ) כי. והרשעים יאבדו בימי הרעה והרעבון: כיקר כרים. כחלב הכבשים כמו עם חלב כרי' המושמי' בעשן שיכלו רגע אחרי רגע ויש אומרים כיקר כרים כעשב העמקים כמו כר נרחב וכמוהו ככר הירדן והוא כפול כמו בבבת עינו וטעם בעשן כאשר יבעיר בהם המכבי' את הבערה וכלו הראשון על היקר וכלו השני על הרשעים ובאה המלה מלעיל בעבור סוף פסוק: (כא) לוה. בשעת נרכו. וצדיק חונן ונותן כי יחון עליו על דרך אם רעב שונאך: (כב) כי. טעם מבורכיו ברכ' ה' היא תעשיר: (כג) מה'. טעם מצעדי תנועותיו: גבר. בלשוננו הוא מלא דעת כמו לכו נא הגברי' ומי שהוא מלא דעת צדיק יהיה: ודרכו יחפץ. השם חפץ בכל דרכיו ואם הוא יחסר בי"ת ע"כ לא יצליח: (כד) כי. יוטל. וישלך כמו והטילוני אל הים ויש אומרים כי יפול במחשבתו: (כה) נער. ניסותי זה בנעורי וזקנתי: נעזב. לגמרי כמו כי לא אעזבך והוא בקש לחם זשמלה: וזרעו. הקטן שהניח בעבור זכות האב כל היום בימיו יחיה בטוב וזרעו אחריו לברכה כמו כל רואיו ברכוהו: (כז) סור מרע. מצות לא תעשה: ועשה טוב. מצות עשה. ושכון כמו תשכון וכמוהו פרו ורבו עלה ומות בהר: (כח) כי. טעם ולא יעזוב הזכיר כי הצדיק אינו נעזב כי השם לא יעזבהו לעולם: נשמרו. הוא וזרעו והפך זה וזרע רשעים נכרת

תהלים לז

עַל־רֹב שָׁלוֹם: יב זֹמֵם רָשָׁע לַצַּדִּיק
וְחֹרֵק עָלָיו שִׁנָּיו: יג אֲדֹנָי יִשְׂחַק־
לוֹ כִּי־רָאָה כִּי־יָבֹא יוֹמוֹ: יד חֶרֶב
פָּתְחוּ רְשָׁעִים וְדָרְכוּ קַשְׁתָּם לְהַפִּיל
עָנִי וְאֶבְיוֹן לִטְבוֹחַ יִשְׁרֵי־דָרֶךְ:
טו חַרְבָּם תָּבוֹא בְלִבָּם וְקַשְּׁתוֹתָם
תִּשָּׁבַרְנָה: טז טוֹב מְעַט לַצַּדִּיק מֵהֲמוֹן
רְשָׁעִים רַבִּים: יז כִּי זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים
תִּשָּׁבַרְנָה וְסוֹמֵךְ צַדִּיקִים יְהוָה: יח יוֹדֵעַ
יְהוָה יְמֵי תְמִימִם וְנַחֲלָתָם לְעוֹלָם
תִּהְיֶה: יט לֹא־יֵבֹשׁוּ בְּעֵת רָעָה וּבִימֵי
רְעָבוֹן יִשְׂבָּעוּ: כ כִּי רְשָׁעִים ׀ יֹאבֵדוּ
וְאֹיְבֵי יְהוָה כִּיקַר כָּרִים כָּלוּ בֶעָשָׁן
כָּלוּ: כא לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְצַדִּיק
חוֹנֵן וְנוֹתֵן: כב כִּי מְבֹרָכָיו יִירְשׁוּ
אָרֶץ וּמְקֻלָּלָיו יִכָּרֵתוּ: כג מֵיְהוָה
מִצְעֲדֵי־גֶבֶר כּוֹנָנוּ וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ:
כד כִּי־יִפֹּל לֹא־יוּטָל כִּי־יְהוָה סוֹמֵךְ
יָדוֹ: כה נַעַר הָיִיתִי גַּם־זָקַנְתִּי וְלֹא־
רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־
לָחֶם: כו כָּל־הַיּוֹם חוֹנֵן וּמַלְוֶה וְזַרְעוֹ
לִבְרָכָה: כז סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב
וּשְׁכֹן לְעוֹלָם: כח כִּי יְהוָה ׀ אֹהֵב
מִשְׁפָּט וְלֹא־יַעֲזֹב אֶת־חֲסִידָיו
לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ וְזֶרַע רְשָׁעִים נִכְרָת:

תרגום

שְׁלָמָא: יב חָשֵׁב רַשִׁיעָא בִּישׁ עַל צַדִּיקָא וּמַעֲסֵי עָלוֹי כַּכּוֹי: יג יְיָ יִגְחַךְ עֲלוֹי אֲרוּם חָמָא אֲרוּם עָל יוֹמָא דִתְבִירֵיהּ: יד חַרְבָּא שְׁלִיפוּ רַשִׁיעַיָא וּמְתַחוּ קַשְׁוָתְהוֹן לְמִקְטוֹל עַנְיֵי וְחַשִׁיכֵי לְמִכּוֹס תְּרִיצֵי אוּרְחָא: טו סַיְפְהוֹן תֵּיעוֹל בְּלִבְּהוֹן וְקַשְׁוָתְהוֹן יִתַּבְּרוּן: טז טָב קֳדָם יְיָ זְעֵרוּת צַדִּיקַיָא מִרְכְּפַת רַשִׁיעִין סַגִּיעִין: יז אֲרוּם דְּרוֹעֵי דְּרַשִׁיעַיָא יִתַּבְּרוּן וְתָמִיךְ צַדִּיקַיָא מֵימְרָא דַיְיָ: יח יְדִיעִין קֳדָם יְיָ יוֹמֵיהוֹן דִּשְׁלֵמִין וְאַחְסַנְתְּהוֹן לְעָלַם תְּהֵי: יט לָא יִבְהֲתוּן בְּעִדָּן בִּישְׁתָא וּבְיוֹמֵי אוּלְצָנָא סָבְעִין: כ אֲרוּם רַשִׁיעַיָא יֵיבְדוּן וּבַעֲלֵי דְבָבַיָא דַיְיָ הֵיךְ יְקַר פַּלְגִּיסִין דְּמִן אַוְלָא מִתְפַּטְּמִין וְסוֹפֵיהוֹן מִתְנַכְּסִין הֵיכְנָא רַשִׁיעֵי יְסוּפוּן וּבִתְנָן גֵּהִנָּם יִגְמְרוּן: כא מוֹזִיף רַשִׁיעָא וְלָא פָרַע וְצַדִּיק מְחַיֵּס וְיָהֵב: כב מְטוּל דְּמִתְבָּרְכִין בְּמֵימְרָא יָרְתוּן אַרְעָא וּדְמִתְלַטְּטִין בְּמוֹתָא יִשְׁתֵּיצוּן: כג מִן קֳדָם יְיָ פְּסִיעָתוֹי דְּגַבְרָא מִתַקְנָן וְאוֹרְחָתֵיהּ יִתְרְעֵי: כד אֲרוּם יִפּוֹל מִרַע לָא יְמוּת מְטוּל דַּיְיָ סָעִיד בִּידֵיהּ: כה טַלְיֵ הֲוֵית בְּרַם סִיבִית וְלָא חֲמֵית צַדִּיקָא שְׁבִיקָא וּבְנוֹי תָּבְעִין לַחְמָא מְחוּסְרָנָא: כו מִן בִּגְלַל דְּכָל יוֹמָא חָיֵס וּמוֹזִיף וְדַרְעֵיהּ לְבִרְכְתָא: כז סְטֵי מִבִּישׁ וַעֲבֵד טִיבוּ וּשְׁרֵי לְחַיֵּי עָלְמָא: כח אֲרוּם יְיָ רְחֵם דִּינָא וְלָא יִשְׁבּוֹק יַת חֲסִידוֹי לְעָלַם מִנַּטְרִין וּבְנֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָא

רשי

(יב) וחרק. כמו חרקו שן. ארקינ"ט בלע"ז. (איכה ד): (יד) חרב פתחו. הרשעי' פתחו. אנקומנצירט בלעז תגר וחרות מתחילים הרשעים מאליהם: (טז) טוב מעט לצדיק. טובים מעט אנשים שהולכים לעזרת הצדיקים: מהמון רשעים רבים. אמרפל וחביריו שהתחילו מלחמ' בעודם בשביל לשבות את לוט ולהתגרות באברהם ומעט אנשי' שהיו עם אברהם הצליחו והרגו כל אותן האוכלוסין: (יח) יודע ה' ימי תמימים. מכיר את מעשה ימיהם: ונחלתם. וקבול שכרם אתו לעולםתהיה: (כ) כיקר כרים. כאור ענן בקר הנרא' שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים. כרים מישור כמו כר נרחב (ישעיה ל'): כיקר. לשון אור יקרות (זכרי' י"ד) ויש פותרין כיקר כרים. ככבוד כבשים שמפטמין אותן לטבח: (כא) לוה רשע ולא ישל' וצדיק חונן ונותן. הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן משלו ונותן לזה שהלוה מה שהוא גוזל ממנו: (כב) כי מבורכיו. של צדיקו של עולם יירשו ארץ: (כג) מצעדי גבר. מי שהוא גבור ביראת הקדוש ברוך הוא ליש פאש דיפורט בלעז: כוננו. פירינ"ט אפיטיי"ן בלעז: (כד) יפול. לבורג"א בלעז. ל' ותפול מעל הגמל (בראשית כ"ד): כי. כמו אם: לא יוטל. לא יושלך להיות נעזב: (כה) נער הייתי. פסוק זה שר העול' אמרו דאילו דוד לא קשיש כולי האי: (כו) כל היו'. הצדיק חונן עניים ומלוה להם: וזרעו. זה שהוא זורע לצדקה

לטבוח ד' ומ"ל וסימ' ואני ככבש אלוף יובל לטבוח. כי מלאו ימיכם לטבוח. אורידם ככרי' לטבוח. לטבוח ישרי דרך: יודע י' מ"ל וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סימן כו: תמימים כל תמימים בתמימות מ"ל במ"א חסר יו"ד בתרא וסימ' יודע ה' ימי תמימם. וכל דבעירא דכוו' כתיב כן במ"א מ"ל וסימ' שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום דיחזקאל: יוטל ג' ב' מל' וא' חסר וסימ' כי יפל לא יוטל. בחיק יוטל את הגורל. הגם אל מראיו יטל. בתראה חס': וזרעו ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר בלק:

תולדות אהרן חרב פתחו. עקרים מד פט: לא יבושו. מליצה קו: לוה רשע. בתרא מה אבות ז: נער הייתי. יבמות יו זוכר ויצא (יבמות ג):

מצודת ציון

(טו) מהמון. ענין רבוי הון: רבים. גדולים וחשובים: (יז) זרועות. ענין חוזק: (כ) כיקר. מל' יקר: (כא) חונן. חומל: (כג) מצעדי. דרכו ופסיעותיו: כוננו. מלשון הכנה: (כד) יפול. ענין נפילה כמו ותפול מעל הגמל (בראשית כ"ד): (ל) יהגה. ידבר: (לא) המעד. ענין החלקה והשמטה אשוריו

מצודת דוד

שלום: (יב) זומם. הרשע חושב רעה על הצדיק ובקצפו חורק עליו שניו: (יג) ה'. אבל ה' ישחק על הרשע כי ראה שבא יום מיתתו טרם יעשה הרעה ולא יספיק לעשותה: (יד) פתחו. ר"ל הוציאוה מהתערה: להפיל. להפילו מת: (טו) חרבם. אבל חרבם תבוא בלב הרשעים עצמם: תשברנה. לבל יוכלו לירות בשם החצים: (טז) טוב. המעט שיש להצדיק יותר טוב מעושר רב שביד הרשעים: (יז) כי זרועות. לפי שיושבר חוזק הרשע ולא ישאר עשרו בידו אבל את הצדיקים סומך ה' ומה שיש בידם מתקיים: (יח) ימי תמימים. כמה שנים יחיו: ונחלתם. מעט מהטובה שהנחיל להם המקום יהיה שמור אצלם לעולם כל ימי חייהם: (יט) בעת רעה. כי לא עליהם תהיה: ישבעו. כי ה' יזמין להם די ספוקם: (כ) כיקר כרים. כשיקר הנעשה לכבשים אשר יפטמו אותם להשמינם למהר עת שחיטתם כן טובות הרשעים בעוה"ז לטרדם לגהינם: כלו. כי אחר המיתה יכלו ובעשן הגהינם יהיו כלים: (כא) לוה רשע. כשלא מצאה ידו לגזול לוקח בהלואה ואינו משלם והצדיק המלוה אותו חוננו ונותנו לו במתנה לבל יענש בעבורו: (כב) כי מבורכיו. כי בעבור כפרון המעשה הזה יגזור אומר ויקם ואת אשר יברכם יירשו הארץ

רש"י

לצדקה סופו לברכה : (ל) פי צדיק יהגה. תחלה בלבו חכמה לראות דין שפסקה תורה לכל דבר. ואח"כ לשונו תדבר משפט : (לא) לא תמעד אשוריו. לא יחליקו צעדיו : (לה) ומתערה. משריש כמו (ישעיה י"ט) ערות על יאור. ובלשון משנה יש הרבה אילן שנפשח ונעורה בקליפה : כאזרח רענן. כאחד מאזרחי הארץ הנשרשין ומתואלים בנכסים וכן פירש מנחם כאזרח רענן מתלחלה ומתלמח כאשל הנשרש ואזרח מאזרחי בני אדם אנשי שרשי' כמה (סא"א) : (לז) שמר תם. הסתכלו בדרכי התמימי' ללמוד ממעשיהם : כי אחרית לאיש שלום. אם ראשית אין לו אחרית יש לו. אבל פושעים וחטאים ורשעי' אחרית' נכרתה ונשמדה יחדיו : (א) מזמור לדוד להזכיר. לאומרו בשעת צרה להזכיר צרתם של ישראל לפני הקב"ה וכנגד כל ישרא' אמרו : (ג) נחתו. נזרקו ל' נחת נופל בנטיית קשת ולפי שעל ידי דריכת הקשת נזרקים החצים כתיב נחתו בי וכן (שמות ט"ו) אריק חרבי היה לו לכתוב אריק תערי אלא לפי שבשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב וכן (לעיל י"ח) ונחתה קשת נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה שאם היתה שורש היל"ל ננחתו בי אבל נו"ן של נחתו וכן של ותנחת אינ' שורש ונופל' לפרקים כמו נו"ן של נגף. נשך. נדר. נקם כשהתפעל יאמר ניגף ניסך נידר ניק' כמו ננגף כנשך כנדר נכקם שהדגש בא בתיבה במקו' נו"ן. וכן עלה נדף (ויקרא כ"ו). עוני נגרה (איכה ג') כמו ננדף ננגר' כן יאמר נחתו כמו ננחתו וכן ונחתה קשת נחושה (ש"ב כ"ה) כמו וננחתה שדרך החי"ת להתנהג כמנהג דגשות ברוב מקומות כגון כחש לו. וממשקל דגוש כמו דבר מגזרת וידבר כך כחש מגזרת ותכחש שרה (בראשי' י"ח) ולא יאמר כיחש כאשר יאמר מן המברך ברך ולא יאמר בירך כאשר יאמר דיבר לפי שאין דגשות ניכר ברי"ש אבל בחי"ת ניכר דגשות וכן (דברים ל"ב) שיחת כמו כיפר דיבר אף כאן יאמר נחתו כמו נגשו נתכו מגז' נחת נתן נגש והנו"ן יסוד נופל לכנס דגש במקומה כשהיא מתפעל וכן (ש"א ב) קשת גבורים חתים מגזרת נחת וחתת כאשר יאמר מן נכב סבב מן נשם נמס נכל ונשמו דרכיכם (ויקרא כ"ו) ושממו עליה (שם) וכן בלל

תהלים לז–לח

כט צַדִּיקִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְיִשְׁכְּנוּ לָעַד עָלֶיהָ׃ ל פִּי־צַדִּיק יֶהְגֶּה חָכְמָה וּלְשׁוֹנוֹ תְּדַבֵּר מִשְׁפָּט׃ לא תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו׃ לב צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ׃ לג יְהוָה לֹא־יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ׃ לד קַוֵּה אֶל־יְהוָה ׀ וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ וִירוֹמִמְךָ לָרֶשֶׁת אָרֶץ בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃ לה רָאִיתִי רָשָׁע עָרִיץ וּמִתְעָרֶה כְּאֶזְרָח רַעֲנָן׃ לו וַיַּעֲבֹר וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ וָאֲבַקְשֵׁהוּ וְלֹא נִמְצָא׃ לז שְׁמָר־תָּם וּרְאֵה יָשָׁר כִּי־אַחֲרִית לְאִישׁ שָׁלוֹם׃ לח וּפֹשְׁעִים נִשְׁמְדוּ יַחְדָּו אַחֲרִית רְשָׁעִים נִכְרָתָה׃ לט וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיְהוָה מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה׃ מ וַיַּעְזְרֵם יְהוָה וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי־חָסוּ בוֹ׃

לח א מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ ב יְהוָה אַל־בְּקֶצְפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וּבַחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ ג כִּי־חִצֶּיךָ

תרגום

ג' וחד ויסכנו יִשְׁתְּיצוּן׃ כט צַדִּיקַיָּא יַחְסְנוּן אַרְעָא וְיִשְׁרוּן לַעֲלְמִין עֲלָהּ׃ ל פּוּמָא דְצַדִּיקַיָּא רָנֵן חוּכְמְתָא וְלִישָׁנֵיהּ מְמַלְּלָא דִינָא׃ לא נִימוּסָא דֶאֱלָהֵיהּ בְּלִבֵּיהּ לָא מִזְדַעְזְעִין אִסְתַּגְּרוֹי׃ לב מִסְתַּכֵּי רַשִׁיעָא לְצַדִּיקָא וּבָעֵי לְמִקְטְלֵיהּ׃ לג יְיָ לָא יִשְׁבְּקִנֵיהּ בִּידֵיהּ וְלָא יְחַיְבִנֵיהּ בְּמִדַּיְנֵיהּ׃ לד סְבַר בְּמֵימְרֵיהּ דַיְיָ וְטַר אָרְחֵיהּ וִירוֹמְמִנָךְ לְמֶחְסַן אַרְעָא בְּאִשְׁתְּצָיוּת רַשִׁיעַיָּא תֶחֱמֵי׃ לה חֲמִיתִי רַשִׁיעָא תַקִּיפָא וְחָסִין הֵיךְ אִילָן יַצִּיב וְעָבוּף׃ לו וּפְסַק מִן עָלְמָא וְהָא לֵיתוֹי וּבְעֵית יָתֵיהּ וְלָא אִשְׁתְּכָח׃ לז נְטַר שְׁלֵימוּתָא וַחֲמֵי תְרִיצוּתָא אֲרוּם דְסוֹף בַּר נָשָׁא שְׁלָמָא׃ לח וּמָרוֹדִין יִשְׁתֵּיצוּן כַּחֲדָא סוֹפֵיהוֹן דְרַשִׁיעַיָּא שֵׁיצָיָא׃ לט וּפוּרְקָנָא דְצַדִּיקַיָּא מִן קֳדָם יְיָ עוּשְׁנְהוֹן בְּעִדָּן עָקְתָא׃ מ וְסַיְעִנוּן יְיָ וְשֵׁיזֵיב יַתְהוֹן שֵׁיזֵיב יַתְהוֹן מִן חַיָּבַיָּא וְיִפְרְקִנוּן מְטוּל דְאִתְרְחִיצוּ בְּמֵימְרֵיהּ׃

א תֻּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד דְּכַרְנָא טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ ב יְיָ לָא בְרוּגְזָךְ תְּכַסֵּן יָתִי וְלָא בְרִתְחָךְ תְּרְדֵי יָתִי׃ ג מְטוּל דְגִירָךְ אִיתַּחֲתַן עֲלַי וּשְׁרַת

ב' מ"ל פני דמשק · ב' חד ר"ף

אבן עזרא

נכרת : (כט) צדיקים. בעבור שהזכיר ושכון לעולם אמר זה משפט השם וחוק אמת ששם בארץ : (ל) פי. כבר הזכיר כי הצדיק עשה חסד לחונן מהונו וכן עושה חסד ללמד חכמתו ולהורות האובדים : (לא) תורת. ספר כי תוכו כברו : (לב) צופה. בראותו הרשע כי באחריתו נפל ממעלת העושר כדרך ובאחריתו יהיה נבל או יקנא בצדיק ומרוב קנאתו יבקש המיתו : (לג) ה'. טעם ולא ירשיענו שהשם יראה צדקת הצדיק והזכיר זה כי רשע אם לא יוכל בקנאתו להמיתו יבקש תואנה על הצדיק שנתן לו ממון או שהצדיק עשה לו חמס : (לד) קוה. הטעם בדבר זה התעסק כל ימיך. וירוממך. השם או דרכו כי ימצא בלשוננו בדרך זכר ותראה בהכרת הרשעי' כאשר ראו כן צדיקים קדמוך : (לה) ראיתי. אמר דוד אני ראיתי עריץ שאחרים יפחדו ממנו וטעם מתערה מתגלה העושה בגלוי כל רע. כאזרח פתח והוא סמוך ותחסר מלת עץ ורענן ומלת אזרח כאזרח הארץ וטעם אזרח כאילו בעל ענפים רבים וכמוהו מי שיש לו משפחה רבה והפך זה הגר כי הוא כמו גרגיר נכרת מהעץ וזה פי' הפסוק ראיתי רשע עריץ ומתערה שהוא כאזרח רענן : (לו) ויעבור. הטעם מהרה יאבד הוא והונו : (לז) שמר. ועתה שים לבך ושמור איש תם וראה איש ישר לעולם תראה אחריתם שלום והנה תם ישרת אחר כאילו כתוב כי אחרית לאיש תם שלום: (לח) ופושעים. כנגד תם ורשעים כנגד ישר : (לט) ותשועת צדיקים. כדרך מגדל עז שם ה' בכל מקום : (מ) ויעזרם. ראינו שפלט צדיקים רבים וככה יפלטם לעולם : (א) מזמור. טעם פיוט תחלתו להזכיר : (ב) אל בקצפך. אל ישרת בעבור אחר ואל בחמתך וכמוהו ודעת קדושים אדע ושני שרי גדודים היו שרי בן שאול : (ג) כי. נחתו. בנין נפעל כמו ננחתו מגז' ותנח' עלי ידך והטעם תחלואים ומכאובים כחצים : אין

ולשונו ז' מ"ל וסימ' נמסר בשפטי' סימן ז' ובזכריה סימן י"ד : צופה ג' ב' מ"ל וא" חס' וסימ' צופה רשע לצדיק. צופה פני דמשק. צפה נתתיך לבית. בתרא חס' : והנה איננו ג' בקריאה וסי' וירא יעקב את פני לבן. ויחילו עד בוש. ויעבר והנה איננו. אנ"ך. צדיקים כל נביאים וכתובים מ"ל במ"ד חס' ג' כתיב צדקים חס' יו"ד קדמא וא' צדיקם חס' י' בתרא וסימ' פגע בשני אנשים צדקים. ויאמר אל כל העם צדקים. וצדקים ילכו בם. ואנשים צדיקם המה ישפטו. בתרא כתיב צדיקם וכל אוריתא צדיקם כתיב במ"א מלא

תולדות אהרן צופה רשע. סכה נב קדושין ל עקרים מד פכ"ח : קוה אל ה'. שם פכ"ט : ה' לא יעזבנו. ברכות ח ככס שם קדושין שם :

מצודת דוד

הארץ ואת אשר יקללם יכרתו : (כג) מה' מצעדי וגו'. מצעדי הגבור בתורה המה כוננו מה' ר"ל ה' מכונן ומיישר צעדיו : ודרכו. ה' חפץ דרכו ומצליחו בו : (כד) כי יפול. אף אם יהיה נוטה לא יופלך לארץ: (כה) נער וגו'. ר"ל בנערותי ובזקנותי הסתכלתי לראות הנעשה בצדיק. ולא ראיתיו. להיות נעזב מכל וכל וזרעו יפתלו לחם: (כו) כל היום. לפי שכל הימים היה חונן עניים ומלוה להם ולזה מהראוי שיהיו זרעו לברכה :

מצודת ציון

אשוריו. רגליו שפוסע בהם : (לה) עריץ. חזק : ומתערה. נשרש ומעורה וכן ערות על יאור (ישעיה י"ט) : אזרח. ענין אילן הנטוע מזמן רב והוא באול מלשון כגר כאזרח (ויקרא כ"ד) אשר יאמר על הוכב הארץ : רענן. רטוב כמו וסוה עלהו רענן (ירמיה י"ז) : (לז) אחרית. סוף : (מ) ויפלטם. ויצלם: לח (ב) תוכיחני. תיסרני. ענין יסורים ועונש : (ג) נחתו. ונחתה. ענין

(כז) סור מרע. לכן סור מרע ועשה טוב ותשכון במנוחה לעולם: (כח) אוהב משפט. לכלם לאיש כגמולו לזה לא יעזוב את חסידיו ויהיו נשמרים לעולם אבל זרע רשעים יוכרתו כל אחד לפי גמולו: (לא) לא תמעד. לזה לא תמעד אשוריו : (לב) צופה. מביט לארוב על הצדיק: (לג) בידו. ביד הרשע: בהשפטו. כשיהיה הרשע נשפט עם הצדיק בדבר העלילה שפם עליו לא ירשיענו המקום כי יוציא לאור משפטו ויצא זכאי: (לד) קוה אל ה'. אשר הוא יוליך מיד הרשעים: ושמור דרכו. מבלי לעבור לבו מבעיהם : (לה) רשע עריץ. החזק ברשע : ומתערה. והוא נשרש כאילן הנטוע מזמן רב והוא רטוב ומצליח ור"ל שהיה ממולא בכל טוב : (לו) ויעבור. כהלוס עבר מן העולם והנה איננו : (לז) שמר תם. שמור דרך תם וראה דרך ישר ללכת בה כי יש אחרית טוב לאיש המבקש שלום עם כל אדם להתנהג עם כל ביושרה ובתמימות: (לח) יחדיו. כולם כאחד: אחרית וגו'. שופט לכריתה: (לט) ותשועת. אבל תשועה לצדיקים היא מה' והוא מעוזם בעת צרה והוא דבר המתקיים: (מ) כי חסו בו. ודרך ה' להושיע את החוסים בו: לח (א) להזכיר. המזמור הזה נעשה להזכיר את המדוכא ביסורין להתפלל בדברים האלה: (ב) ובחמתך. מלה אל משמשת בשתים כאלו אמר אל בחמתך תיסרני : (ג) נחתו בי. כבר ירדו בי חצי

נחתו בי ותנחת עלי ידך : ד אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי : ה כי עונתי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני : ו הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי : ז נעויתי שחתי עד מאד כל היום קדר הלכתי : ח כי כסלי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי : ט נפוגתי ונדכיתי עד מאד שאגתי מנהמת לבי : י אדני נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה : יא לבי סחרחר עזבני כחי ואור עיני גם הם אין אתי : יב אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו : יג וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יהגו : יד ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו : טו ואהי כאיש אשר לא שמע ואין בפיו תוכחות : טז כי לך יהוה הוחלתי אתה תענה אדני אלהי : יז כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו : יח כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד : יט כי

עלי מחת ידך : ד לית אסו בגושמי מן קדם רוגזך לית שלם באברי מן קדם חובי : ה ארום חובי עברו רישי היך מטול יקיר יקרו מני : ו סריאו מאיסו הלבשושי מן קדם טפשותי : ז עקימית שחית עד לחדא כל יומא חכיר הלכית : ח ארום כסלי אתמלין קדיחתא ולית אסו בגושמי : ט פגית ואתמכית עד לחדא רגישית מנהמותא דלבי : י יי לקבלך כל רגיגתי ותנחתי מנך לא מטמרא : יא לבבי צמרמר שבקני חילי ונהור עיני ברם הנון ליתיהון עמי : יב רחימי וחברי מקבל מכתשי קמו וקריבי מרחיק קימין : יג ועבדו פחין תבעי נפשי ובעי בישותי מלילו שקרא ונכלא כל יומא מרננין : יד ואנא היך חרשא לא אשמע והיך אלמנא דלא פתח פומיה : טו והויתי כגבר דלא שמע מעלמא ולא אית בפומיה מכסניתא : טז ארום קדמך יי צליתי אנת תקביל יי אלהי : יז ארום אמרית דלמא יחדון עלי באזדעזעות רגלי עלי איתרברבו : יח ארום אנא לתבירא מעתד וכיבי לקבלי תדירא : יט ארום חובי

רשי

נבל כי שם בלל ה' ונבלה שם שפתם (בראשית י"א) כן יאמר נחת ונחתת בלשון פעל : ותנחת עלי ידך. פירש לחציך נחתו בי וכן פתרונו מה דרך בקשת לירות החצים יד שלך היא נחתה כקשת להפיל עלי חצים והנחת לשון ותרד ובזה הנו"ן שורש בתיבה וכן (לעיל י"ח) ונחתה קשת נחושה אין הנו"ן שורש בתיבה (ס"א) : (ד) מתם. תמימות אינטרי"ן בלעז : (ה) יכבדו. כבדו' : (ז) נעויתי. ל' אחזתו עוית. אישטורדישון בלעז : (ח) כסלי מלאו נקלה. במחשבתי אני קל בעיני עצמי : (ט) נפוגותי. נחלפתי ל' ויפג לבו (בראשית מ"ה). מאין הפוגות (איכה ב') : (י) כל תאותי. אתה יודע צרכי : (יא) סחרחר. מוקף יגון וזהו מתיבות הכפולות כמו (ויקרא י"ג) ירקרק אדמדם סגלגל חמרמרו (איכה א') : (יב) מנגד נגעי יעמדו. אותם שנראין לי כאוהבי' בשעת הנאתן וכשרואין שהנגע בא עלי אין עומדין לי בשעת דחקי אלא מנגדי יעמודו ואינם עוזרים לי : וקרובי. שמראים לי עצמם קרובים : (יג) וינקשו מבקשי. מוקשים לי : יהגו. יחשבו : (יד) ואני כחרש. ישראל שומעי' חרפתם מן המחרפי' ואינ' משיבי' ולמה כי לך הוחלתי שתגאלני ותושיעני מהם : (יז) כי אמרתי פן ישמחו לי. לכך אנו שותקים כי אומרים אנו בלבנו אם נשיבם עזות שמא יראו במפלתנו וישמחו לנו במוט רגלינו ויגדילו עלינו לומר הלא הייתם מתפארים בתשועתכם : (יח) כי אני לצלע נכון. לכך אנו דואגי' פן ישמחו לנו

אבן עזרא

(ד) אין מתום. מגז' תם והטעם בריאות והנה הזכיר הסבה הקרובה למה זה מפני זעמך והרחוקה : מפני חטאתי. כי בעבורה זעמתני : (ה) כי. כד על כד וגבהו עד שעברו ראשי כי רבים הם : (ו) הבאישו. פועל עומד כמו ולא הבאיש או יהיה הוא הפעול והוא יספר חבורות שיצאו בגופו וסבת זה אולתי : (ז) נעויתי. אין בי כח לעמוד בקומה זקופה ישרה ע"כ נעויתי ושחותי והשתנו פני כאילו כל היום השמש הכיתני וזה טעם קודר הלכתי : (ח) כי. כסלי. הטעם קרביו מלאו דבר נתעב ונקלה איננו ראוי להזכיר בפה והזכיר אין מתום פעם אחרת באיברי גופי הנראי' : (ט) נפוגותי. מגז' ויפג לבו : שאגתי. ברוב מכאובי על דרך שויתי עד בקר כארי : (י) אדני נגדך. לבדך כל תאותי אולי אחיה ולא כנגד הרופאי' : (יא) לבי סחרחר. כתרגו' סביב לא ימצא מנוח. כחי כח התולדה ואור עיני ככה מנהג החולי' : (יב) אהבי. האוהבים שהיו לי. מנגד נגעי יעמדו. בעבו' שהבאישו חבורותי : (יג) וינקשו. מלת נפשי תשרת בעבור אחרת וככה הוא וינקשו מבקשי נפשי כי הוא הפעול והטעם שדבריהם מוקש המה לי : (יד) ואני. שהוא חסרון בגוף : (טו) ואהי. ברצוני כאיש אשר לא ישמע ל' המדבר והטעם כי לא אענה להם : (טז) כי. אין לי תוחלת כי אם בך וטעם אתה תענה כי אני לא אשים לבי אל דבריהם כי עליך נסמכתי בלבי ולשוני לך : (יז) כי הגדילו. לדבר או הפועל עומד וטע' פן ישמחו לי כמו פן יאמרו לי כי הנה במוט רגלי וחליתי הגדילו עלי : (יח) כי. כדרך ובצלעי שמחו ונאספו והנכון כי נכון אני להיותי צולע שלא אוכל לקום ימים רבים להיות מכאובי נגדי

ויסלף דברי צדיקים דאלה שמות : ידך ה' חס' בסיפרא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן ל"ב : מתם ד' וחס' וסימ' מעיר מתם עד בהמה. מכף רגל ועד ראש אין בו מתם. אין מתם בבשרי. כי כסלי מלאו נקלה : נקלה ג' בקריאה וסי' כי כסלי מלאו נקלה. טוב נקלה ועבד לו. וא' ונקלה וסימ' ואנכי איש רש ונקלה : נסתרה ג' וסימ' ואנחתי ממך לא נסתרה. לגבר אשר דרכו. ומעוף השמים : כאיש ב' בקריא' וסי' נמסר בסדר בהעלותך : רגלי ז' וסי' נמסר לעיל בסימ' סי' כ"ו :

תולדות אהרן אין מתום. עקידה שער נט : לבי סחרחר. גיטין ע : ואני כחרש. חגיגה ה גיטין עה : כי אני. סנהדרין קז : עקידה שער ו :

מצודת ציון

ענין ירידה כמו מי יחת עלינו (שם כ"א) : (ו) נמקו. ענין המסה : חבורותי. מל' חבורה והוא מכה שנצרר הדם תחתיה : אולתי. מלשון אויל ושוטה : (ז) נעויתי. ענין עקום כמו והתעותו אנשי החיל (קהלת י"ב) : שחותי. מלשון שחיה וכפיפה : קודר. ענין שחרות : (ח) כסלי. הוא חלק הפדרה הסמוך להכליות וכן אמר על הכסלים (ויקרא ג') : נקלה. ענין מוקד ושריפה כמו קלוי באש (שם ב') : (ט) נפוגותי. ענין רפיון והחלשות כמו ויפג לבו (בראשית מ"ה) : (יא) סחרחר. ענין סבוב כמו סחרו את הארץ (ירמיה י"ד) : (טז) הוחלתי. ענין המתנה כמו והוחלתי לדבריכם (איוב ל"ב) : (יז) במוט. ענין המעדה ונטייה לנפול כמו לעת תמוט רגלם (דברים ל"ב) : הגדילו. מלשון גדול : (יח) לצלע. ענין חגר הצולע על ירכו : נכון. מל' הכנה : (כ) עצמו. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו

מצודת דוד

חצי היסורים וכבר ירדה עלי מכת ידך ודי בזה : (ד) אין מתום. אין מקום תם ושלם בבשרי מהיסורים הבאים עלי מפני כעסך : מפני חטאתי. מהיסורים הבאים מפני חטאתי : (ה) עברו ראשי. המשיל מרבית העון כאלו בא במים עמוקים ועוברים את הראש ממעל : כמשא כבד. כמו שא"א לשאת משא כבד כן כבדו עונותי עד שהמה כבדים מערך הכח אשר בי ולא אוכל לשאתם והוא מלשון מליצה : (ו) הבאישו וגו'. ר"ל בעבור כי נמקו החבורות והוציאו הדם והליחה לזה הבאישו את בשרי : אולתי. ר"ל עונותי כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : (ז) נעויתי. נתעקם גופי והלך שחוח : קודר הלכתי. והלך בחשכת הצרות : (ח) מלאו נקלה. המה מלאים שריפת אש החלי ואין מקום שלם בבשרי : (ט) נפוגותי ונדכיתי. אחזתני חלשות ודכאות רוח ואני שואג מנהמת הלב לא מהספד ולהון : (י) נגדך כל תאותי. הרפואה והשקטה שאני מתאוה הלא המה נגדך ובידך לעשותם : ואנחתי. ומה שאני מתאנח להתחרט על עונותי לא נסתרה ממך ומהראוי א"כ למלאות תאותי : (יא) לבי סחרחר. לבי מסובב ביגון ואנחה וכחי עזב אותי והלך ממני : אין אתי. לא נשארה בהם : (יב) מנגד נגעי. כשאני בנגעי ובצערי יעמדו מנגד ולא קרבו אלי לעזרם : (יג) וינקשו. טמנו עלי מוקש : דברו הוות. ידברו לי דברי שברון רוח : (יד) ואני כחרש. עושה את עצמי כחרש כאלו לא אשמע : (טו) לא שומע. לא מבין דבריהם : תוכחות. טענות להתווכח עמהם : (טז) כי לך וגו'. כי המתנתי עליך אשר אתה תענה להם בעבורי ר"ל תעשה עמדי אות לטובה ותהפך התשובה נצחת : (יז) כי אמרתי. ר"ל הנה לא חפצתי אני להשיב מה להם כי אמרתי פן תתגבר עלי העונש וישמחו עוד יותר כי בעת מטה רגלי לבד הגדילו עצמם להתגאות עלי ומה אם אהיה נלקה בכל גופי : (יח) לצלע נכון. אני מוכן ורגיל להיות צולע מחולשת הגוף והדברים המכאיבים אותי המה מזומנים תמיד נגדי לבוא עלי : (יט) כי עוני אגיד. אני בעצמי אגיד עוני כי יודע אני בעצמי שחטאתי

לנו לפי שמלומדים אנו במכות ומוכנים ומזומנים לשבר תמיד: ומכאובי נגדי . מזומן הוא לבא עלי תמיד : (יט) כי עוני אגיד . לבי מגיד לי את עוני ולפיכך אני דואג וירא מחטאתי שלא יגרום לי צלע ומכאוב : (כ) חיים עצמו . מעצימים חיים בשלום ובטובה : ורבו . והגדילו שונאי על דברי שקר : (כא) תחת רדפי . טוב . בשביל שאנחנו דבקים בהקב"ה ובמצותיו: (א) לידותון. שם אדם אחד מן המשוררים וגם כלי שיר היה שם ששמו ידותון ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין והגזרות של צרה הנגזרת על ישראל: (ב) אמרתי אשמרה דרכי וגו' . אנחנו היו בלבנו לשמור את עצמנו על כל הצרו' הבאות עלינו שלא נהרהר ונדבר קשה אחר מדת הדין אע"פ שהרשעי' לנגדנו המצירי' לנו : מחסום . כמו לא תחסום שור (דברי' כ"ה) אמושלמ"ט בלעז ונאלמו דומיה ימים רבי' וגם החשינו מטוב אפילו מדברי תורה מפני יראתם ומתוך כך כאבנו נעכר ונבהל וכששתקנו חם לבנו בקרבנו ובהגיון לבנו בוער בנו כמו אש והוא גורם לנו שאנו מדברי' בלשוננו (באתם סא"א) לפניך וזו היא שאנו מדברי' הודיענו ה' קצינו עד מתי נהיה בצרה ונדע מתי נהיה אנחנו חדלים ממנה : (ו) הנה טפחות . מדודים הם ימי האד' כדבר הנמדד בטפחי' כן ימי האדם קצובי' : וחלדי . וזקנתנו כאין נגדך . חלד . ל' חלודה רדוויל בלעז : כל אדם נצב . כל אדם חי הבל הם חייו ומצבו : (ז) אך בצלם . בחשך. פי' דונש ל' צלמות . ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלהי' עשה את האדם (בראשית ט') . ולא יתכנו דבריו : אך הבל . הוא כל ההמיה ותאוה שלהם : יצבר . תבוא' בשד' כל ימות הקציר : ולא ידע מי אספם . אינו יודע מי אוספם לבית שמא לפני האסיף ימות : (ח) ועתה מה קויתי . מה היא השאלה אשר אני שואל ומייחל ממך אינו אלא שמפשעי הצילני: (ט) חרפת נבל. חרפת הנבל אל תשימני הבא גם עליו נגעי' ומכאובות שלא יוכל לומר לי אתם לוקי' ואנו אין אנו לוקים והתפלה הזאת גרמה להביא ויסורי חלאים עליהם : (י) כי אתה עשית. שהבאת עלינו צרה: מתגרת

עֲוֹנִי אַגִּיד אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי׃ כ וְאֹיְבַי
חַיִּים עָצֵמוּ וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר׃
כא וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה תַּחַת טוֹבָה
יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְפִי־טוֹב׃ כב אַל־
תַּעַזְבֵנִי יְהוָה אֱלֹהַי אַל־תִּרְחַק
מִמֶּנִּי׃ כג חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי
תְּשׁוּעָתִי׃

לט א לַמְנַצֵּחַ לִידִיתוּן מִזְמוֹר
לְדָוִד׃ ב אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה דְרָכַי
מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי
מַחְסוֹם בְּעֹד רָשָׁע לְנֶגְדִּי׃ ג נֶאֱלַמְתִּי
דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר׃
ד חַם־לִבִּי ׀ בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־
אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי׃ ה הוֹדִיעֵנִי
יְהוָה ׀ קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה־הִיא
אֵדְעָה מֶה־חָדֵל אָנִי׃ ו הִנֵּה טְפָחוֹת ׀
נָתַתָּה יָמַי וְחֶלְדִּי כְאַיִן נֶגְדֶּךָ אַךְ
כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם נִצָּב סֶלָה׃ ז אַךְ־
בְּצֶלֶם ׀ יִתְהַלֶּךְ־אִישׁ אַךְ־הֶבֶל
יֶהֱמָיוּן יִצְבֹּר וְלֹא־יֵדַע מִי־אֹסְפָם׃
ח וְעַתָּה מַה־קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי
לְךָ הִיא׃ ט מִכָּל־פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי
חֶרְפַּת נָבָל אַל־תְּשִׂימֵנִי׃ י נֶאֱלַמְתִּי
לֹא אֶפְתַּח־פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ׃

אתני אתיצף מן חטאי : כ ובעלי דבבי חיי אלימו וסניאין סנאי על שקרא : כא ופרעין בישתא חלף טבתא מסטנן לי חלופי דרדפית טב : כב לא תשבקינני יי אלהי לא תרחיק מיני : כג זריז לסיעו יי פורקני :

א לשבחא על מטרת בית מקדשא על פמיה דידותון תשבחתא לדוד : ב אמרית אנטור אורחי מלמחטי בלישני אנטור לפומי זממא בדאית רשיעא קבלי : ג אתאלמית שתקית בטלית מן פתגמי אוריתא מטול היכנא כיבי ממרטיט : ד רתח בי בגושמי ברינני תדלק אשתא מלית בלישני : ה אודע יי לי אורח סופי ומשחתא דיומי מנא אינון אידע אימתי אפסוק מן עלמא : ו קלילין סברתא יומי וגושמי כלמא לקבלך ברם כולא לקמא חשיבין ברם כולהון צדיקיא קימין לחיי עלמא : ז ברם בדיוקנא דיי יתהלך גברא ברם לקמא משתגשין כניש ולא חכים מטול מנא מן כנשנון : ח וכדון מנא סברית יי אוריכותי לותך היא : ט מן כולהון מרדי פצי יתי חסודי סכלא לא תשוי עלי : י אתאלמית ולא אפתח פומי מטול דיאנת

נגדי תמיד : (יט) כי. אני מודה לאנשים וזה טעם אגיד ואדאג לבי : (כ) ואויבי. יש אומרים כי עוני אדאג מחטאתי פן אמות ואויבי חיים : (כא) ומשלמי. דברו יוכיח כי הוא נקרא בחליים והטיב להם כאשר ספר במזמור אחר : (כב) אל תרחק ממני . כנגד מרחוק עמדו : (כג) חושה. לפי דעתי חושה לעזרתי אתה ה' שאתה תשועתי כמו אמור לנפשי ישועתך אני ור' משה אמר כי חושה ישרת אחר וככה הוא חושה לעזרתי ה' חושה לתשועתי : (א) למנצח לידותון . כבר הזכרתי בראש הספר ולפי דעתי שפיוט ידוע היה בדרום וחברו ידותון או אחר חברו שישבהו והיה ראש הפיוט לידותון גם זה המזמור כמו העליון כי על מחלתו ידבר וטעם אמרתי בלבי וטעם אשמרה דרכי תולדתי ומנהגי כמו וכל דרכי הסכנת והטעם שלא אדב' כמו ידב' החול' מרוב צערו וכאילו בפי מחסום אשמרנו להיותו בפי ולא אסירנו: (ב) בעוד רשע לנגדי . שבא לבקר אותי : (ג) נאלמתי . החשיתי . אפילו שאדבר טוב : (ד) חם. כ"כ חם לבי שבהגיגי תבער אש : דברתי בלשוני . הטעם כפול או זה הוא שדברתי: (ה) הודיעני . מה חדל אני . תואר השם והטעם כמה אעמוד עם יושבי חלד : (ו) הנה . מעט מזער כדבר שימודד בטפחות וחלדי כמו חדל כבבש וכשב ושמלה ושלמה . אך כל הבל . הוא כל אדם והטעם כמו הבל הבלים וטעם נצב כן הוא לעולם לא ישתנה שיסור מתעל' ההבל: (ז) אך. כי ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת כדמו' הנהר המתהלך וצלמו עומד וי"א כי בצלם כמו צלמות והנכון בעיני כי האדם דומה לצלם וכאשר ישתנה הצלם כן ישתנ' הוא וטעם הצל' מערכות המשרתים וכוכבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת וחכמי המזלות יודעים זה ויהמיון קבוץ ממון כמו ומי אוהב בהמון : יצבור . מעט מעט ולא ידע מי אוספם כלם רגע אחד במותו : (ח) ועתה. הנה בא קצי מה תקוה יש לי רק תוחלתי לך היא והיא : (ט) מכל . כי בעבור פשעי חליתי : (י) נאלמתי . בעבור שהזכיר חרפת נבל אמר הטע כי

אל תעזבני חד מן כ"ג פסו' רישיהון ומצעותהון אל אל וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' א' . מחטוא ג' ומשני' בכתיבתהון וסימ' ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי . חלילה לי מחטא לה' מחדל : אשמרה דרכי מחטוא : אנ"ך . אורי' טו נביאי' טא כתו' טוא : חם ב' א' פתח וא' קמץ וסי' זה לחמנו חם הצטיידנו . חם לבי בקרבי . בתרא פתח וכל שום בר נש דכוו' וקמץ : בצלם ג' וסי' בצלם אלהים . שופך דם האד' באד' אך בצלם יתהלך איש : יהמיו ג' וסי' בישעיה סי' י"ז : כליתי ב' חד כתי' א' וסי מתגרת

תולדות אהרן אמרתי . גיטין ז זוכר פנחס : נאלמתי . ברכות ה זוכר בראשית : הודיעני . שבת ל' זוכר נח ויחי : הנה טפחות . עקידה שער כז : אך בצלם . זוכר אמור (שבת ג קדושין י) :

מצודת דוד

מחטאתי ולזה אדאג פן יבוא העונש וישמחו עלי : (כ) ואויבי . אבל אויבי ימי חייהם רבו וגדלו : (כא) ומשלמי וגו' . גם הם ימי חייהם רבו וגדלו : תחת . במקום שאני רודף וזריז להטיב עמהם : (כב) אל תעזבני . הואיל ולא אוכל בעצמי להשיב מה להם לכן אל תעזבני אתה והתחשב לתשובה על ענגם : (כג) חושה . מהר לעזור לי כי אתה מעולם לי לישועה ואין על מי להמתין להיות לי לעזרה : לט (ב) אמרתי . חשבתי בלבי אשמרה מנהגי מלחטוא בלשוני לדבר מה מול מדת הדין : אשמרה לפי מחסום . אשמור עצמי כאלו היה על פי מחסום אשר ימנע הדבור ר"ל עם כל הכאב הבא עלי לא אזעק להתרעם : בעוד רשע לנגדי . בזמן אשר הרשע הבא לבקרני עומד לנגדי כי אחשוב כאשר אזעק אז ישמח ברעתי : (ג) נאלמתי דומיה . כ"כ הרגלתי עצמי בשתיקה עד שנעשיתי כאלם בעבור השתיקה : החשיתי מטוב . כי שתקתי מלדבר גם דברים טובים ונחומים כי פן ברבות הדברים אזעק ואתרעם : וכאבי נעכר . עם כי כאבי נעכר עכ"ז התאפק ואתחזק : (ד) חם לבי . הלב אשר בקרבי בוערת כאש כי ההבל יוצא מפי בוערת מאד מאד מצער החלי : בהגיגי . בהגיגי : דברתי בלשוני . מוסב על תבער אש לומר נבער כאש כשאדבר בלשוני וכפל הדבר במ"ש : (ה) הודיעני . הודיע לי סוף ימי מתי אמות

מצודת ציון

אלמנותיו (ירמיה ט"ו) : ורבו . גדלו : (כא) ישטנוני . מל' שטנה ונטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כז): לט (א) לידותון . שם כלי נגון : (ב) דרכי . מנהגי : מחסום . ענין דבר הסותם בפי הבהמה שלא תוכל לאכול כמו לא תחסום שור (דברים כ"ה): (ג) דומיה . ענין שתיקה כמו לך דומיה תהלה (לקמן סה) : החשיתי . ענין שתיקה כמו החשיתי מעולם (ישעיה מב): נעכר . ענין השחתה כמו עכרתם אותי (בראשית ל"ד): (ד) בהגיגי . מל' הגיון ודבור : (ה) מה היא . כמו כמה : חדל . הוא הפוך מן חלד כמו כשב כבש ועניינו זמן העולם: (ו) הבל . יש הבל שהוא ענין פורענות וצרות כמו בהבל בא ובחושך ילך (קהלת ו'): (ז) בצלם . מלשון צלמות וחושך : יהמיון . ענין קבוץ הממון כמו ומי אוהב בהמון (שם ה'): יצבור . מל' צבור

אבן עזרא

כי נאלמתי לטעות לו: (יא) הסר. מתגרת ידך. מפחד ידך שטעמו מכתך כמו ויגר מואב ובמשקלו לכל תכלה שהוא מגזרת וכל בשליש כאשר אפרש: (יב) בתוכחות. על דרך והוכח במכאוב ידענו כי תיסר אדם בעבור עונו במכאובים: חמודו. חמדת גופו והנה חמדתו היתה הבל: (יג) שמעה תפילתי. הנה תפילתו ודמעתו כמשקה הרופאי': כי גר אנכי עמך. ככתוב בתורה: (יד) השע. הרף ממני כמו שעו ממני והשתנת' התנועה בעבור אות הגרון: ואבליגה. ואתחזק והוא פועל יוצא והנה טעמו ואחזיק עצמי כמו מבליגיתי:

(א) למנצח. (ב) קוה קויתי. קוה מלה זרה על דרך השלם כמו יסור יסרני יה: ויט אלי. בעבור שהוא שוכני מרו' יושבי בשמים: (ג) ויעלני. דרך משל כי הייתי בשפלותי ברעות שסבבוני האויבים. וי"א שאון מגזרת שואה והנכון שאון מים רבי' או טיט וה"א היון ישרת אחרונית כדרך את יום השביעי ואין לו חבר רק ביון מצולה מים עכורים וטיט עב והזכיר סלע כנגד בור וכונן אשורי לעלות אל הסלע: (ד) ויתן. טעם לאלהינו בלשון רבים ובעבור יראו רבים וייראו: (ה) אשרי. אז יאמרו אל רהבים בעלי הכח לעזרו כמו המחלבת רהב: ושטי. תרגו' נוטה: (ו) רבות. זה הוא השיר החדש ורבות תאר למלת נפלאותיך על דרך רבים כל רבי'עמי'. ומחשבותיך. גזרותיך. אלינו. בעבורנו או הוא כמשמעו ואמר אלינו כנגד אלהינו: אין ערוך. אין יכולת באדם שיערכם אליך והסוף יוכיח ויש אומרים שהוא כמו יערוך לה' ואם היה כן עצמו מספר ישוב אל נפלאותיך: (ז) זבח. שלמים ומנחה כמרחשת ומחבת והטעם כי מחשבותיך להטיב אלינו לא בעבור תשלומים והנה הזכיר אחר זבח ומנח' העולה והחטאת אמר

תהלים לט מ

יא הסר מעלי נגעך מתגרת ידך
אני כליתי: יב בתוכחות על־עון
יסרת איש ותמס כעש חמודו אך
הבל כל־אדם סלה: יג שמעה
תפלתי | יהוה ושועתי | האזינה
אל־דמעתי אל־תחרש כי גר
אנכי עמך תושב ככל־אבותי:
יד השע ממני ואבליגה בטרם אלך
ואינני:

מ א למנצח לדוד מזמור:
ב קוה קויתי יהוה ויט אלי וישמע
שועתי: ג ויעלני | מבור שאון
מטיט היון ויקם על־סלע רגלי
כונן אשרי: ד ויתן בפי | שיר חדש
תהלה לאלהינו יראו רבים וייראו
ויבטחו ביהוה: ה אשרי הגבר
אשר־שם יהוה מבטחו ולא־פנה
אל־רהבים ושטי כזב: ו רבות
עשית | אתה | יהוה אלהי
נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין |
ערך אליך אגידה ואדברה עצמו
מספר: ז זבח ומנחה | לא־חפצת

ל׳. ב׳ חד כתיב א׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳. ג׳ · ז׳ מ״ע · כ׳. ג׳ · כ׳ בטעם ז׳ כסיפ׳ · ל׳ · ל׳ ומלרע כ׳ · ז׳ · ו׳ · כ׳. ד׳ בטעם · ד׳ · י״ב כלוב׳ ל׳ · ג׳ חס׳ ג׳ חס׳ · ד׳

עבדת: יא אעדי מעלי מכתשך
ממחת גבורת ידך אנא
שציתי: יב במכסנותא על
חובא יתרדי בר נשא ומסית
היך עמר דאתגרדם גושמיה
ברם למא כל בר נשא
לעלמא: יג קבל צלותי יי
ובעותי אצית ודמעתי לא
תשתוק ארום היך גיורא
אנא גבך תותבא היך כולהון
אבהתי: יד אשלי מני ואזיל
עד לא אהך ולא איתי:
א לשבחא לדוד תושבחתא:
ב מסברא סברית יי וצלא
לותי וקביל בעותי: ג ואסקני
מגוב אתרגושתא מסיין
טשטושא ואקים על כיפא
רגלי תקין אסתורי: ד וסדר
בפומי שבח חדתא תהי
תושבחתא קדם אלהנא יחמון
סגיאין וידחלון ויסברון
במימרא דיי: ה טובוי דגברא
דשוי יי רוחצניה ולא אסתכי
לות סורבניא וממללי
כדיבותא: ו סגיאי נסיא
דעבדתא את יי אלהי
פרישותך ורעותך לותנא
לית אפשר לסדרא לותך
תושבחתך אתני ואמלל
תקיפו מן לחואה: ז נכסא ודורונא לא צביתא אודנין

רשי

(יא) מתגרת ידך. ממורא מכותיך. תגרת לשון ויגר מואב (במדבר כ"ב) והתי"ו יסוד נופל בתיבה כמו תנובה תלונה תקומה תחנה כן פירש מנחם: ואני אומר שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורה כאשר יאמר מן וישב תשובה ויקם וירם וילן תקומה תרומה תלונה כן אמר ויגר תגורה או מגורה כמו (ירמיה כ') מגור מסביב. מגורתם אביא להם (ישעיה ס"ו) הא למדת שאין תגרת אלא כמו למה תתגרה ברעה (ד"ה ב' כ"ה) אל תתגרו בם (דברי' ב) שהפועל שלו גרה כמו קוה אוה צוה שפעולתם תקוה תאוה מצוה. כן יאמר מן גרה תגרת וכן פי' ממכת ידך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי: (יב) בתוכחות. הכתובו' בתורה על עונינו שהעוינו לפניך ויסרתנו בהם: ותמס כעש חמודו. הרקבת בשרינו כבגד שאכלו עש: חמודו. בשרו שהוא חמדתו: (יד) השע ממני. הרף ידך מלהלקותי: ואבליגה. ואתחזקה: (ב) קוה קויתי ה'. במצרי'. ומזמור זה גם הוא כנגד כל ישראל: ויט אלי. אזנו: (ג) מבור שאון. מאסירים של מצרים ומשאון המיית ים: מטיט היון. מן הים היון לשון רפש פיינג בלעז: כונן. הכין אשורי וצעדי: (ד) שיר חדש. שירת הים: (ה) רהבים. לשון גסות כמו (ישעיה ג') ירהבו הנער. שהם הרהיבוני (שיר ו'): ושטי כזב. השטים בדרך היושר אחרי הכזב שטי איטורנ"אן בלעז: (ו) נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. בשבילנו בראת עולמך קרעת לנו את הים וחשבת מרחוק להטיב לנו: איחרתנו במדבר ארבעים שנה מפני האמורים שקצצו את האילנו' והחריבו ארצ' כששמעו שישראל יוצאין ללכת לרשת את ארצם: אין ערוך אליך. אין לדמות לך כל שר ומושיע. ל' ערך כמו כערכך (ויקרא כ"ז) אפריסי"ר בלעז: אגיד' ואדברה. אם באתי להגיד ולדבר עצמו מספר: (ז) זבח ומנחה לא חפצת. ביום מתן תורה כענין שנא' ועתה אם תשמע בקול ה' וגו' (שמו' י"ט). וכן (בירמי' ז') הוא אומר כי לא

תולדות אהרן שמעה. ברכות לג מגיעא נע זוכר חיו שרה: ויט אלי. עקרים מד פמ"ה: ויעלני. עירובין יט מקואות סה (סנהדרין כט): רבות עשית. יבמות עז (ר"ה נו):

ידך אני כליתי. מכל ארח רע כלאתי רגלי בתרא כתי' א': השע ב' פתחין וסי' השמן לב העם. השע ממני ואבליגה: ויקם כ' בקריא' וסי' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק. ויקם את החצר סביב למשכן. ויקם ה' שפטי'. ויזעקו בני ישר' דעתניאל. וחברו דאהוד בן גרא. ויקם את העמודים לאולם דשלמה ג' בפסוק. ויקם ה' את דברו דמלכים. וחברו דד"ה. ויקם ה' שטן לשלמה. ויקם לו אלהים שטן. ויקם מזבח לבעל. וישב ויבן את הבמות. וחברו דד"ה ויקם את העמודים על דד"ה. ויקם את דברו אשר דדניאל. ויעלנו מבור שאון מטיט היון. ויקם עדות ביעקב:

מצודת ציון

צבור ותל: אוספם. יכניסם לבית: (ח) תוחלתי. תקותי: (יא) מתגרת. מלשון תגר ומלחמה כמו אל תתגרו בם (דברים ב'): כליתי. מל' כליון: (יב) בתוכחות. ענין פורעניות ויסורים כמו והוכח במכאוב (איוב לג): ותמס. מלשון המסה והמגה: כעש. שם התולעת המכלה הבגד: (יג) עמך. (מולך וכן אל יעצור עמך אנוש (דה"ב י"ד): תושב. הוא הפך הגר: (יד) השע. פנה כמו שעו מני (ישעיה כ"ב): ואבליגה. ואתחזק כמו המבליג שוד (עמוס ה'): מ (ג) שאון. אובך כמו תכסה אנאה במשאון (משלי כ"ז): היון. הרפש אשר בקרקעית המים וכן טבעתי ביון מצולה (לקמן ס"ט): שורי. רגלי: (ה) רהבים. ענין גאוה והתחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג'): ושטי. ענין נטייה כמו אל ישט אל דרכיה לבך (משלי ז'): (ו) עצמו. ענין רבוי: (ז) כרית. חפרת כמו בור כרה (לעיל)

מצודת דוד

אמות ואם מעט המה ימי חיי הלא אבחר למות מחלי זה מלסבול צער גדול ולמות אח"ז בזמן קצר: מה היא. כמה היא וכפל הדבר במ"ש: מה חדל אני. כמה מהזמן אהיה עם יושבי חלד: (ו) טפחות. קצובות כדבר הנמדד בטפח: וחלדי. זמני בעולם הוא כאין נגד שנותיך אשר לא יתמו: אך כל הבל וגו'. כל ההבלים היא בכל אדם חים לא נעדר מפגעי הזמן: נצב סלה. הדבר הזה נצב לעולם ולא ישתנה להיות מי מבני אדם חדל מהבלי הזמן מפגעיו: (ז) אך בצלם וגו'. האיש הלא בחושך יהלך ולהבל וריק קובץ המון עושר רב כי הוא צובר ואינו יודע מי יאספם הבית כי פן ימות ואיש אחר יאספנו: (ח) ועתה. הואיל וקניני העולם הבל המה מה יהיה א"כ תקותי אל ה' ומה הוא הדבר אשר אהיה מיחל לך אליה: (ט) מכל פשעי. ר"ל ע"כ תקותי שתצילני מן העונש הבא על פשעי ואל תשים אותי להיות לחרפה בעיני הנבל: (י) נאלמתי. הלא בבוא עלי העונש הייתי כאלם ולא התרעמתי כי אמרתי הלא אתה עשית ולא תעשה עול במשפט: (יא) הסר. לזה הסר מעלי הנגעים הבאים ממך עלי כי כבר כליתי ממלחמות ידך ודי בזה: (יב) בתוכחות. בשיעור התוכחות הראויות על העון כן תייסר את האיש בעונש הגוף וגם תמס חמודות עשרו כעש הזה המבלה את הבגד: אך הבל. ההבל הזה הוא לעולם ובכל אדם ר"ל כל החוטאים כלם נלקים לעולם בגופם ובחמדת עשרם אם לא ישובו לה': (יג) שמעה תפלתי. להצילני מן העונשים האלה: כי גר אנכי עמך. למול שנותיך אני כגר ע"פ האדמה כי מעט ימי וכן יכלו בתוכחות האלה: תושב ככל אבותי. ר"ל כל מה שאני כתושב בארץ הוא רק ככל אבותי כי אם שהיו תושבים הנה מתו ואינם ולמול שנותיך ישבו כגר: (יד) השע ממני. פנה ממני מכת ידך ואתחזק עצמי בתורת ה' כאשר יוסר היסורים המונים והטורדים: בטרם אלך. עד לא אלך בדרך כל הארץ ואינני עוד בזה העולם כי אחר המיתה נעשה האדם חפשי מן התורה והמצות: מ (ג) מטיט היון. אשר העומד בה

רש"י

לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וגו' על דברי עולה או זבח כי יקריב מכם אמרתי ולא הזקקתים חובה להכביד עליה' תמידין ומוספין אינם אלא נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני ודבר מועט (סא"א) : אזנים כרית לי. לאמר שמעו בקולי : כרית. עשיתם חלולים לשמוע : (ח) אז. בשעת מתן תורה אמרתי לפניך הנה באתי אליך במסורת בריתך (שמות כ"ד) נעשה ונשמע ודבר זה כתוב עדו' עלי במגלת ספר בתורת משה : (ט) ותורתך בתוך מעי. אף מאכלי ע"פ תורתך הוא לא אכלתי בהמה טמאה וטבלים : (י) בשרתי צדק. שירה על הים שירה על הבאר שירת דבורה : לא אכלא. לא אמנע ל' ויכלא הגשם (בראשית ח') לא תכלא רחמיך. לא תמנע : (יב)יצרוני. ישמרוני : (יג)אפפו. סבבו : (טו) לספותה. לכלותה כדמתרגמינן (דברים ב') עד תם כל הדור עד דסף כל דרא: (טז) ישומו. יתמהו : על עקב בשתם. כשיקבלו בשתם על עקב הכל כמד' שמדדו וכדרך שהלכו למולי. על עקב (לקמן ע"ז) ועקבותיך לא נודעו (שיר א') צאי לך בעקבי הצאן כולם לשון מדרדךפרגל הם טרצי"ש בלעז. על עקב אנ"ים טרצ"יש : האומרים לי האח. האומרים עלי בשבילי האח כשהצרה באה מתהללים באידי. כל עני ואביון שבתהלי' אינו אלא כנגד ישראל : (יח) יחשב לי. יתן לב לחשוב עניותי ואביונותי להושיעני : יחשב לי. פנישוס בלעז

תולדות אהרן אז אמרתי. גיטין ס: בשרתי. עירובין קג :

אבן עזרא

אמר ר' משה כי מלת לא חפלת ישרת בעבור אחר והטעם לא השמעת כזאת באזני בדבריך עמי בהר סיני והנכון בעיני לא בקשת זבח רק כרית לי אזנים שאשמע בקולך כמו הנה שמוע מזבח טוב : (ח) אז. אמר ר' מריטס כי דוד ידבר כנגד כנסת ישראל וזה רמז לדבר אבותינו בסיני נעשה ונשמע והנכון בעיני אומר זה בעד נפשו כי בעת צרתו נדר נדר צוה לכותבו שישיר שיר חדש ועתה באתי לשלם הנדר והנכון שהנדר הוא לעשו' וזה כל חפצי : (ט)ותורתך בתוך מעי. בסתר על דרך אכול את המגלה הזאת : (י) בשרתי צדק. ומלת בשרתי לחבר כל בשר להגיד דבר חדש טוב או רע כ.זו ויען המבשר:(יא) צדקתך. כנגד בשרתי צדק והנה בגלוי ונסתר : (יב) אתה. חסדך ואמתך. שספרתי לקהל רב הם יצרוני מכל צר : (יג) כי. העונש והרע הבא על האדם יקרא עון כי הוא הי' הסבה לבואת הרעה כמו גדול עוני ויגדל עון בת עמי אם יקרך עון וככה השיגוני עונותי ולא יכלתי לראו' על דרך וכסה את עין הארץ בעבו' שאין לעונותי מספר או ולא יכולתי לראות מראה הלב כמו וירא יעקב : ולבי עזבני. כאילו נשארתי בלא לב : (יד) רצה. לעזרתי חושה. להיות עזרתי או שם התאר כמו לעזרני : (טו) יבושו. לספותה. כמו האף תספה : (טז) ישומו. ישומו הם בסוף הבושת שיעשו לי וי"א כנגד שכר כמו לעול' עקב והנ' בשתם על שני פירושי' דקדוק' אחד : (יז) ישישו. זה טעם בשרתי צדק : (יח) אני. אחשב עצמי כי אני עני ואביון ולא אוכל לעמוד לפני אויבי : יחשב לי. זה והטעם שפלות לבי או לי במקו' בעבורי כמו הנלחם לכם : אל תאחר. פועל עומד כמו מדוע אחרו

ז אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי עוֹלָה וַחֲטָאָה לֹא שָׁאָלְתָּ׃ ח אָז אָמַרְתִּי הִנֵּה־בָאתִי בִּמְגִלַּת־סֵפֶר כָּתוּב עָלָי׃ ט לַעֲשׂוֹת־רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי׃ י בִּשַּׂרְתִּי צֶדֶק ׀ בְּקָהָל רָב הִנֵּה שְׂפָתַי לֹא אֶכְלָא יְהוָה אַתָּה יָדָעְתָּ׃ יא צִדְקָתְךָ לֹא־כִסִּיתִי ׀ בְּתוֹךְ לִבִּי אֱמוּנָתְךָ וּתְשׁוּעָתְךָ אָמָרְתִּי לֹא־כִחַדְתִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ לְקָהָל רָב׃ יב אַתָּה יְהוָה לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי׃ יג כִּי אָפְפוּ־עָלַי ׀ רָעוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר הִשִּׂיגוּנִי עֲוֺנֹתַי וְלֹא־יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת עָצְמוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי וְלִבִּי עֲזָבָנִי׃ יד רְצֵה יְהוָה לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃ טו יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ ׀ יַחַד מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי לִסְפּוֹתָהּ יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי׃ טז יָשֹׁמּוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים לִי הֶאָח ׀ הֶאָח׃ יז יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ ׀ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה אֹהֲבֵי תְּשׁוּעָתֶךָ׃ יח וַאֲנִי ׀ עָנִי וְאֶבְיוֹן אֲדֹנָי יַחֲשָׁב־לִי עֶזְרָתִי וּמְפַלְטִי אַתָּה אֱלֹהַי אַל־תְּאַחַר׃

מא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃

ז לְאַצָּתָא פּוּרְקָנָךְ כְּרִיתָא לִי עֲלָתָא וְקָרְבַּן חַטָּאתִי לָא שְׁאֶלְתָּא׃ ח הֵידֵין אֲמָרִית הָא עֲלֵית לְחַיֵּי עָלְמָא כַּד אֶעְסוֹק בִּמְגִלַּת סִפְרָא דְּאוֹרַיְיתָא דְּאִכְתִּיב אַמְטוּלְתִי׃ ט לְמֶעְבַּד רְעוּתָךְ אֱלָהִי רְעֵיתִי וְאוֹרַיְתָךְ כְּלִילָא בְּמְצַע מְעַיָּי׃ י בַּשְּׂרֵית צִדְקָא בִּכְנִישְׁתָּא רַבָּא הָא סִפְוָתַי לָא אֶמְנַע יְיָ אֱלָהִי אַתְּ חַכִּימְתָּא׃ יא צִדְקָתָךְ לָא טַמְרֵית בְּגוֹ לִבִּי קוּשְׁטָךְ וּפוּרְקָנָךְ אֲמָרִית לָא כַּסֵּיתִי טִיבוּתָךְ וְהֵימָנוּתָךְ בִּקְהָלָא רַבָּא׃ יב בְּגַלַל כֵּן אַתְּ יְיָ לָא תִמְנַע רַחֲמָךְ מִנִּי טוּבָךְ וְקוּשְׁטָךְ תְּדִירָא יִנְטְרוּנַנִי׃ יג אֲרוּם תַּקִּיפִין עֲלַי בִּישִׁין עַד דְּלֵית מִנְיָן אַדְבִּיקוּ יָתִי חוֹבַי וְלָא יְכֵלִית לְמֶחֱמֵי תַּקִּיפוּ מִן בִּינָתֵי רֵישִׁי וְרַעְיוֹנַי שַׁבְקוּנִי׃ יד אִתְרְעֵי יְיָ לְשֵׁיזָבוּתַנִי יְיָ דְּמִיוּעִי זְרִיז׃ טו יִבְהֲתוּן וְיִתְחַסְדוּן כַּחֲדָא תָּבְעֵי נַפְשִׁי לְמִגְמְרָהּ יְזוּרוּן לַאֲחוֹרָא וְיִכְסְפוּן דְּצָבְיָן בִּישְׁתִּי׃ טז יִתְבַּיְרוּן מְטוּל בַּהֲתֵיהוֹן דְּאָמְרִין לִי חֲדִינָא עַל תַּבְרֵיהּ חֶדְוָא עַל סְגוּפֵיהּ׃ יז יֶחְדוּן וְיִדוּצוּן בְּמֵימְרָךְ כָּל בָּעָךְ וְיֵמְרוּן תְּדִירָא יִסְגֵּי חֵילָא דַּיְיָ דִּי רָחֲמִין פּוּרְקָנָךְ׃ יח וַאֲנָא עַנְיָא וַחֲשׁוּכָא יְיָ יַחְשֵׁב טָב לִי עֲלֵי סִיוּעִי וְשֵׁיזָבוּתִי אַתְּ אֱלָהִי לָא תוֹחַר׃ א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃

ל' ל"ג קמץ. ל'. ל'. ג' ר"פ. ג'חד כתי"ס. ג'. ל' ומ"ל. ג'. ד'. בספר מוגה ו'. קל"ד. ג'. ב' בטעם קוה קויתי

יכלתי ג' בקריאה וחסר וסימ' נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי . ומה יכלתי עשות ככם . השגוני עונתי . אנ"ך : תאחר ג' בקריאה וסי' אתה אלהי אל תאחר . אלהים חושה לי עזרי מפלטי . המשיבה ועשה ואל :

מצודת ציון

(לעיל ז) . שאלת . בקשת: (ח) במגלת. ענין אגרת כמו מגלה עפה (זכריה ה) : (י) בשרתי. ענין השמעות חדשות לרבים: אכלא . אמנע כמו ויכלא הגשם (בראשית ח') : (יא) כחדתי. מנעתי כמו ולא כחדו מאבותם (איוב ט"ו) : (יג) אפפו . סבבו כמו אפפוני חבלי מות (לעיל י"ח) : עצמו . ענין ריבוי : (טו) לספותה . לכלותה כמו ספתה בהמות (ירמיה י"ב) : יסוגו אחור . יחזרו לאחור : (טז) ישומו . לשון שממון : עקב . ענין שכר וגמול כמו עקב תשמעון (דברים ז') האח . הוא ענין לשון שמחה : (יח) ואביון . הוא דל מעני כי האב הוא לכל דבר היות הכל נמנע מאתו : תאחר . מלשון איחור והמתנה

מצודת דוד

הוא שוקע ויורד : על סלע . במקום מגולה וקשה : כונן אשורי . הכין רגלי לעמוד על עמדי ולא לשקוע עוד : (ד) יראו רבים . כאשר יראו בהשגחת ה' יפחדו ממנו ויבטחו בו : (ה) אשרי. ויאמרו אשרי וכו' : ולא פנה . לבטוח בהם : ושטי כזב. הנוטים אחר הרהורי הבל וכזב : (ו) רבות עשית. נפלאות רבות עשית והכל למעננו : אין ערוך. אין מי להעריך ולהדמות אליך : אגידה . אם אמרתי אגיד נפלאותיך לא אוכל כי רבו מלספר : (ז) לא תפלת . אינך חפץ שיחטא האדם ויביא קרבן : אזנים כרית לי. לשמוע אל דברי התורה אשר היא טובה בעיניך מזבח וכן נאמר הנה שמוע מזבח טוב (ש"א ט"ו) : (ח) אז . בעת מתן התורה אמרתי : הנה באתי . לקבלה : במגלת ספר . כאשר כתוב עלי במגלת ספר בתורה שאמרתי אז נעשה ונשמע : (ט) לעשות . וכאשר קבלתי עלי כן חפצי לעשותה ותורתך שמורה בלבבי אשר היא מכלל המעיים : (י) בשרתי . השמעתי לרבים את דברי התורה ולא מנעתי שפתי מלהשמיע והלא אתה ה' ידעת שכדברי כן הוא : (יא) צדקתך . והצדקה שעשית עמדי לא כסיתי בלבי מלהודיע לרבים . לא כחדתי . לא מנעתי מלספר חסדך לקהל רב בכדי להמשיך לבם אחריך : (יב) אתה ה'. לכן גם אתה ה' השב גמול ולא תמנע רחמיך ממני : ואמתך . אמתת הבטחתך : (יג) השיגוני . המקטריגים הנעשים מעונותי רדפו אחרי והשיגוני ולא יכלתי לראות . כי כהו עיני מהצרות : ולבי עזבני . הלך ממני אומץ הלב : (יד) רצה . וכשתרצה אין מי שימחה בידך : (טו) יבושו . כשיראו הצלתי : יסוגו אחור . כאדם הבוש החוזר על עקבו : (טז) ישמו . יהיו שוממים בעבור גמול שכר בשתם שמביישים אותי ואומרים עלי האח ושמחים לצרתי : (יז) בך . בתשועתך : אוהבי . האוהבים שיבוא להם התשועה על ידך יאמרו תמיד יגדל ה' ר"ל יבוא להם התשועה ויהללו את ה' : (יח) עני ואביון . אני מכניע את עצמי לפניך כעני ואביון וה' יחשב לי את ההכנעה הזאת לזכות : אל תאחר . להביא את התשועה :

בכיל

אחרו : (א) למנצח . אשרי משכיל. זה המזמור על חליו : (ב) אשרי. יש אומרים משכיל כמו מביט כמו מסתכל הוית והנכון מגזרת שכל שישים לבו שיסכיל במעשה השם עם החולי ודל בממון גם בבשר והוא החולי כמו ככה דל בן המלך דלות רעות תאר ויש אומרים שמשכיל פועל יוצא והוא המבקר וידבר על לבו וישכילנו וטעם ביום רעה מערכ' עליונה כנגד מולדו : ימלטהו ה'. לבדו ולא על יד אדם וטעם ישמרהו שלא יוסיף החולי ויחייהו כי יפחד מהמות: (ג) ואושר בארץ. שיחיה שנים רבות יותר מאנשי דורו ולא יראו שונאיו תאותם ותי"ו תתנהו לפועל שאיננו כתוב כמו אשר ילדה אותה והטעם אמרת השם או גזירתו או תהי' התי"ו לנכח השם וכאלה במקר' הרבה : (ד) ה'. דוי. שם כמו מדוה : יסעדנו. מטעה מעין בהתהפך החול' או התהפך דבריו ועניניו על משכבו והנכון כי הפכת נכח השם והטעם דרך משל שתהפכהו על משכבו מצד אל צד ותסעדנו והטעם כי אין צורך לבני אדם שיסעדוהו : (ה) אני. הטעם כאשר אומר בתפילתי בחליי ה' חנני ורפאני אע"פ שחטאתי לך על דרך כי עם קשה עורף הוא : (ו) אויבי. אז יאמרו לי בעבורי כמו ואמר פרעה לבני ישראל הפך מעשה המשכיל וזה הדב' יאמרו לאחרים: (ז) ואם בא. אחד לבקר : שוא ידבר . לי כמה חרה לי שאתה חולה : ידבר . לאחרים דבר בליעל עלי בצאתו לחוץ וידבר לאויבי האחרים שלא ראו אותי דבר רע חלי קשה קבוע בו כמו לבו יצוק כמו אבן : (י) גם . שלא היה לי אויב שהיה אוכל לחמי והטע' כי אני סבת חייו : הגדיל עלי עקב . הטעם הגדיל עקיבו שלא בא לבקרני ושם לנפשו מעל' גדולה: (יא) ואתה חנני. כנגד דבריה'. דברי בליעל יצוק בו . והקימני כיגד לא יוסיף לקום: (יב) בזאת . הטעם כי לא יריע כמו שמחת המנצח ביום המלחמה כדרך עלי פלשת התרועעי : (יג) ואני בתומי . בעבור תומי וי"א כי תומי רמז לבריאת הגוף . והוא הנכון : (יד) ברוך. ע"כ אני חייב לברך את השם בכל זמן וזהו מהעולם ועד העולם ואומר פעם אחרי פעם אמן ואמן : נשלמו פירושי הספר הראשון הודאות לשם :

(א) למנצח לבני קרח . לבני קרח לאחד מבני הימן ככה שואל הנביא . אמר ר' משה כי זה המזמור נאמר בבבל ויש

ב אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל־דָּל בְּיוֹם רָעָה
יְמַלְּטֵהוּ יְהוָה׃ ג יְהוָה ׀ יִשְׁמְרֵהוּ
וִיחַיֵּהוּ וְאֻשַּׁר בָּאָרֶץ וְאַל־תִּתְּנֵהוּ ג׳ ואשר ק׳
בְּנֶפֶשׁ אֹיְבָיו׃ ד יְהוָה יִסְעָדֶנּוּ עַל־ ג׳
עֶרֶשׂ דְּוָי כָּל־מִשְׁכָּבוֹ הָפַכְתָּ בְחָלְיוֹ׃
ה אֲנִי אָמַרְתִּי יְהוָה חָנֵּנִי רְפָאָה ג׳ מלרע
נַפְשִׁי כִּי־חָטָאתִי לָךְ׃ ו אוֹיְבַי יֹאמְרוּ י״א מ״ג
רַע לִי מָתַי יָמוּת וְאָבַד שְׁמוֹ׃ פ׳
ז וְאִם־בָּא לִרְאוֹת ׀ שָׁוְא יְדַבֵּר לִבּוֹ ל׳ ר״פ בסיפ׳
יִקְבָּץ־אָוֶן לוֹ יֵצֵא לַחוּץ יְדַבֵּר׃
ח יַחַד עָלַי יִתְלַחֲשׁוּ כָּל־שֹׂנְאָי עָלַי ׀
יַחְשְׁבוּ רָעָה לִי׃ ט דְּבַר־בְּלִיַּעַל יָצוּק כ׳ ולא יעמוד
בּוֹ וַאֲשֶׁר שָׁכַב לֹא־יוֹסִיף לָקוּם׃ ג׳
י גַּם־אִישׁ שְׁלוֹמִי ׀ אֲשֶׁר־בָּטַחְתִּי בוֹ כ׳ מ״ג
אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב׃ ד׳ מ״ג
יא וְאַתָּה יְהוָה חָנֵּנִי וַהֲקִימֵנִי וַאֲשַׁלְּמָה
לָהֶם׃ יב בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי־חָפַצְתָּ
בִּי כִּי לֹא־יָרִיעַ אֹיְבִי עָלָי׃ יג וַאֲנִי ז׳ וחס׳ ד׳ בטעם
בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ
לְעוֹלָם׃ יד בָּרוּךְ יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ג׳
מֵהָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אָמֵן ׀ וְאָמֵן׃ ג׳
ספר שני
מב א לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לִבְנֵי־קֹרַח׃

ב טוּבוֹי דְּמַשְׂכִּיל לַעֲנַיֵי מִסְכְּנָא
לְרַחֲמוּתֵיהּ בְּיוֹם בִּישׁוּתָא
יְשֵׁזְבִינֵיהּ יְיָ׃ ג יְיָ יִנְטְרִנֵיהּ
וִיחַיֵּנֵיהּ וְיוֹטְבִינֵיהּ בְּאַרְעָא וְלָא
תִמְסְרִינֵיהּ בִּרְעוּת בַּעֲלֵי
דְבָבוֹי׃ ד מֵימְרָא דַּיְיָ יְסַיְעִנֵיהּ
בְּחַיּוֹהִי וְיִתְגְּלֵי לֵיהּ עַל שְׁוֵוי
מַרְעֵיהּ לְאַחֲוָיוּתֵיהּ כָּל
מִשְׁכְּבֵיהּ אַפֶּכְתְּ בְּעִדָּן מַרְעֵיהּ
וְאַכְסַנְתֵּיהּ׃ ה אֲנָא אֲמָרִית
יְיָ חוּס עֲלַי אַסֵּי נַפְשִׁי מְטוּל
דְחָבֵית קֳדָמָךְ׃ ו בַּעֲלֵי דְבָבִי
יֵימְרוּן בִּישׁ עֲלַי אֵימָתַי יְמוּת
וְיוֹבַד שְׁמֵיהּ׃ ז וְאִין אָתָא
לְמִקְבַּל אַפֵּי שִׁקְרָא יְמַלֵּיל
בְּרַעְיוֹנֵיהּ יִכְנוֹשׁ עֲוָלָא לֵיהּ
יִפּוֹק לְשׁוּקָא יְמַלֵּיל׃ ח כַּחֲדָא
עֲלַי מְמַלְּלִין בַּחֲשַׁי כָּל סָנְאַי
עֲלַי חָשְׁלִין בִּישְׁתָא לִי׃
ט מַמְלַל טְרוֹטָא יַתִּיךְ בֵּיהּ
וְיֵימַר דֵּין דִּמְרַע לָא יוֹסִיף
לְמֵיקָם׃ י אוּף גְּבַר דִּתְבַע
שְׁלוֹמִי דְּאִתְרַחֲצִית עֲלוֹי מַבְרֵי
סְעוּדָתִי אִתְרַבְרַב עֲלַי לְחַכְמָא׃
יא וְאַנְתְּ יְיָ חוּס עֲלַי וַאֲקִימְנִי
מִמַּרְעַ וְאֶפְרַע לְהוֹן׃ יב בְּהָדָא
יָדַעִית אֲרוּם אִתְרְעִית בִּי אֲרוּם
לָא אִתְגַּבַּר עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבִי
לְאַבְאָשָׁא׃ יג וַאֲנָא בִּשְׁלֵמוּתִי
סְעַדְתָּ בִּי וְאוֹקְמְתַּנִי קֳדָמָךְ לְעָלְמָא׃ יד בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַּיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מִן עָלְמָא
הָדֵין וְעַד עָלְמָא דְאָתֵי יֵימְרוּן צַדִּיקַיָּא אָמֵן וְאָמֵן׃ א לְשַׁבָּחָא בְּשִׂכְלָא טָבָא עַל יְדֵיהוֹן

בלעו : (ב) אל דל. חולה לבקרו כענין שנאמר (ש"א י"ג) מדוע אתה ככה דל דאמנון : ביום רעה . זה גיהנם. ובעולם הזה מה שכרו : (ג) ה' ישמרהו ויחייהו. למי שמבקרו ומטיב לו : (ד) על ערש דוי. ערש לי"ט בלע"ז (דברים ג') הנה ערשו ערש ברזל. כשיחלה גם הוא יסעדנו . מהו על ערש דוי זה יום שביעי של חולי שהוא דוה מאוד כך נדרש באגדת תהלים : כל משכבו הפכת בחליו. אף בשע' שחליו כבד עליו שנהפך כל מרגועו ומנוחתו : (ה) אני אמרתי ה' חנני . אני אין לי מבקרים לטובה וכשאני צועק מתוך חוליי ואומר ה' חנני וגו' אויבי שמחים עלי ואומרי' דבר הרע לי מתי ימות וגו' : (ז) שוא ידבר . מראה עצמו כאילו הוא מיצר וכשהוא יושב לפני יקבוץ לבו מחשבות און לעצמו מה רעה ידבר בצאתו וכשיוצא לחוץ מדבר אות' : (ח) עלי יחשבו . דבר שהוא רעה לי ומה המחשבה דבר בליעל יצוק בו. כל רשעיות שעשה יצוקו וישתפכו בגופו והואיל ואשר שכב לא יוסיף לקום כך מקללים אותי: (י) הגדיל עלי עקב. מארב כמו (יהושע ח') ואת עקבו אים לעיר : (יב) בזאת ידעתי וגו'. כשתחננו ותקיימנו אדע כי חפצת בי כאשר לא יריע אויבי תרועת שמחה עלי ואראה כי בתמי תמכת בי : (יד) ברוך ה' . כשאקום מחוליי אברכך כן : (א) לבני קרח . אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו תחלה בעצת אביהם

דל כל ליש' קמצי' במי"ב פ'הח' וסימ' נמסר בספר שופטים סי' ו' : יסעדנו ל' על ערש דוי . ישערנו ל' כמו חי כמו הרון : אויבי י"א מ"ל וסימ' נמסר בשמואל א' ריש סימן ב' ובסיפ' דא סימ' ה' : יחשבו ב' וסימ' יחד עלי יתלחשו. ולא יעמוד כייחשבו עליו מחשבות : אוכל ד' מל' בקריא' וסי' כי אם הלחם אשר הוא אוכל . והקיץ וריקה נפשו . אם ינועו ונפלו על פי אוכל . גם איש שלומי אשר בטחתי אוכל לחמי : איבי ו' וחס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן י"ג : מהעולם חד מן כ"ב מלין נסבין מה בריש תיבות' ולית להון זוגא וסי' נמס' במס' רבתא בערך מ' :

תולדות אהרן אשרי משכיל . נדריס מ זוהר בראשית בבלק וסקודי (פאה כא) : ה' ישמרהו. שם : ה' יסעדנו . שבת יב נדרים שכ : כל משכבו . נדרים מא : מתי ימות . סנהדרין מג : גם איש שלומי . סנהדרין ז קז : ברוך ה' . יומא סט : כל מזמור מב עקידה שער קב :

מצודת ציון

המחנה : מא (ג) ואשר. ימובח והוא מלשון אשרי : בנפש. ברצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג): (ד) יסעדנו . מלשון סעד ותמיכה : ערש. מטה : דוי . מלשון מדוה וחלי : (ח) יתלחשו . מלשון לחש וקול נמוך : (ט) בליעל. בלי עול שמים : יצוק . מלשון יציקה : (י) עקב . ענין מארב כמו ואת עקבו מים (יהושע ח) : (יד) ברוך . ענין מהולל : אמן . הוא ענין ל' קיום והכפל לחזק הערוג

אמן ואמן. הוא כדרך העונה

מצודת דוד

מא (ב) משכיל אל דל . הנותן צדקה לדל בהשכל לבל יכלימו : ביום רעה. ובגמול זה ימלטהו ה' כשיהיה בעולם עת רעה כי לא תעבור עליו : (ג) ואשר . ימובח בכל הארץ הכל יאמרו אשריו : ואל תתנהו . אתה ה' הן ידעתי שלא תתנהו ברצון אויביו להשיג בו תאותם : (ד) ה' יסעדנו . כשיפול למשכב יסעדו ה' בהיותו על מטתו בחליו : הפכת . בעת חליו תהפכו בכל מקום משכבו מצד אל צד כדרך המשמש את החולה אשר יצטרך למי לסעדו בזה ואמר בדרך משל : (ה) אני אמרתי . בעת חליי אמרתי רפאה נפשי ר"ל מחול עוני כי העון הוא חולי הנפש והמחילה היא הרפואה : כי חטאתי לך . וצריך אני למחילה שהיא רפואת הנפש וממילא תבוא רפואת הגוף והוא הסעד אשר יסעד את החולה : (ו) רע לי . הנה הרע מוכן לבוא עלי ומתי ימות ר"ל היו מצפים שיקרב לבוא יום מיתתי : (ז) ואם בא לראות . וכאשר בא מי מהם לראות בי ולבקרני היה מדבר עמי שוא כי בפיו ינחם אותי ובלבו היה מקבץ דברי און ועמל וכשיצא לחוץ אל חבריו היה מדבר האון אשר קבץ בלבו : (ח) יחד וגו' . ר"ל כל שונאי יחד ידברו עלי דברי גנות בלחש ובחשאי לבל יהא נשמע לי : עלי יחשבו . חושבים עלי סיבה לי הרעה : (ט) דבר בליעל. אומרים עלי דבר הבליעל שעשה הוא יצוק בו את החלי הזה ר"ל עונו גרמה החולי ולזה החלי אשר שכב בה לא יקום ממנה כי מות ימות : (י) גם איש שלומי . גם האיש אשר היה עמי בשלום אשר האכלתיו לחמי : הגדיל עלי עקב . היה מגדיל עלי מארב לארוב על נפשי : (יא) ואתה ה'. אז בחליי התפללתי ואמרתי אתה ה' חנני והקימני מחלי זה ואשלמה להם כגמולם : (יב) בזאת. כשתרפאני אז אדע כי חפצת בי : יריע . תרועה של שמחה : (יג) ואני בתומי . ובעבור שהלכתי אני בתמימות לזה תמכת בי בחליי והצבתני לפניך בבריאות כל ימי חיי וכ"ז מוסב למעלה לומר כשם שתמך לי בחליי בעבור בשרון מעשי כן יסעוד ויתמוך את כל משכיל אל דל : (יד) ברוך ה' . נתן הודאה גאל ככלותו הספר על אשר נתן בו רוח ה' לדבר בו : מהעולם. ר"ל מקצה העולם עד קצהו : אמן

כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל־אֲפִיקֵי־מָיִם / Psalm text:

ב כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל־אֲפִיקֵי־מָיִם ג׳ ב׳ חס׳ ואחד מלא
כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים׃
ג צָמְאָה נַפְשִׁי ׀ לֵאלֹהִים לְאֵל חָי ג׳
מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים׃ ג׳. ג׳
ד הָיְתָה־לִּי דִמְעָתִי לֶחֶם יוֹמָם ס׳ ר״פ
וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה ג׳
אֱלֹהֶיךָ׃ ה אֵלֶּה אֶזְכְּרָה ׀ וְאֶשְׁפְּכָה
עָלַי ׀ נַפְשִׁי כִּי אֶעֱבֹר ׀ בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם ג׳. ג׳
עַד־בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל־רִנָּה וְתוֹדָה פ׳
הָמוֹן חוֹגֵג׃ ו מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי ג״:
וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִלִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד ז׳. ג׳ וכ״כ
אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת פָּנָיו׃ ז אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי ז׳ מ״ל
תִשְׁתּוֹחָח עַל־כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ ג׳
יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר׃ ג׳. ד׳
ח תְּהוֹם־אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל י׳ מ״ל
צִנּוֹרֶיךָ כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי
עָבָרוּ׃ ט יוֹמָם ׀ יְצַוֶּה יְהוָה ׀ חַסְדּוֹ

דבני קרח: ב היך אילא די מרגג על פצידי מיא היכנא נפשי מרגגא לותך יי: ג צחת לך נפשי לאלהא תקיפא חיא וקימא אמתי איעול ואחמי זיו שכינתא דיי: ד הות לי דמעתי קמברי יימם וליליי בדיימר לי סנאה כל יומא אן הוא אלהך: ה אלין ניסיא אנא דכיר ואשוד על רעיוני נפשי כד אעבר טקלא בלחודי אתחיל במשרין דצדיקי עד בית מוקדשא דיי בקל בעותא ותושבחתא אתרגושת עממין דאתין למחג לירושלם: ו מה תתמככין נפשי ותרגשי עלי אוריכי לאלהא ארום תוב אשבחניה בפורקנא דמן קדמוי: ז אלהי עלי נפשי תתמכך בגין כן ידכרונך יתבי להלאה בארע ירדנא ויתבי טורי חרמוני ועמא דקבילו אוריתא בטורא דסיני דמכיך וזעיר: ח תהומא עלאה לתהומא ארעאה קרי לקל זלחי מרזביך היכנא כולהון מתברך וגלליך עלי עברו: ט יימם יפקוד יי טוביה

תערג ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ גם בהמות שדי תערג אליך. כאיל תערג ב׳ בפסוק וחס׳: באמור ג׳ בקריא׳ וסימ׳ באמר ה׳ אלי הקהל לי את העם ואשמיעם. באמר להם עם ה׳ אלה ומארצו. באמר אלי כל היום איה. אנ״ך. ישועות ז׳ מ״ל בקריא׳ וסי׳ לקמן בהלילא סי׳ קי״ו ל

תולדות אהרן כאיל תערוג. זוהר ויקהל אחרי מות ופנחס: מתי אבא. סנהדרין מג: תהום. תענית כה (תענית סד) יומא. חגיגה יב ע״ג ג:

רשי

אביהם ובשעת המחלוקת פרשו. וכשנבלעו כל סביבותיה׳ ופתחה הארץ את פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנאמר ובני קרח לא מתו. ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורי׳ הללו ועלו משם ושרת׳ עליהם רוח הקודש ונתנבאו על הגליות ועל חרבן הבית ועל מלכות בית דוד: (ב) כאיל תערג על אפיקי מי׳. ל׳ ערג נופל על קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושקוק לדוב וגעה לשורים וצפצוף לעופות. אמרו רבותינו האילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיו׳ צמאו׳ למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום ומה היא עושה חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה. והקב״ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים: כאיל תערוג. כאילת תערוג לא נאמר וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתוב בזכר ובנקבה הזכר עורג על עסק המי׳ כמו שפרשנו. והנקיבה כשהיא כורעת לילד והי׳ צועקת והקב״ה מרחם עליה ומנחם חבר תערוג עם לחיו כערוגת הבשם אבן לא יתכנו דבריו. גם דונש פתר אותו לשון קול של איל (סא״א): (ג) מתי אבא ואראה פני אלהים. לעלות לרגל ונתנבא כאן על חורבן הבית ונאמר כאן מה תשתוחחי ג׳ פעמים כנגד שלש מלכיות העתידות לבטל עבודת המקדש וישראל צועקים ונגאלי׳ מחלכות בבל ויון ואדום: צמאה נפשי. כנסת ישראל אומרת כן בגלות בבל: (ד) היתה לי דמעתי לחם. מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול וכן הוא אומר בחנה ותבכה ולא תאכל (שמואל א א׳): (ה) אלה אזכר׳. כי אעבור בסך. פשוויי״ה בלעז. את זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליות הרגלים שהייתי עוברת בגדודי בני אדם ומדדה עמהם עד בית אלהים: סך. לשון חשבון סך בני אדם. ד״א סך לשון סכך וסוכה כלומר בעגלת צב שהיו מחופות כמין סוכה ושמן בלשון אגדה סקפסטאות ואסקופיטים: אדדם. אדדה עמהם כמו מדדי׳ עגלים וסייחים והאשה מדדה את בנה ותיבה זו משמשת כשתי תיבות. אדדה עמהם אטוויי״אמון שנבל״א בלעז. ומנחם חברו לשון ידידות כמו נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה. ודונש פתר אדדם לשון דממה וכן דום לה׳ והתחולל לו ופתרון אדדם אאלם ואחריש עד אבא בית אלהים ברנה כמו אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי וכמו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו וד״ס הוא שורש בתיבה: אדדם. אדדה עמהם כמו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל״ז) דבר עמו בשלום: המון חוגג. שהיו הולכים לחוג. ועל ככה יסד הפייט (בשחרית פ׳ שקלים ביוצר של אלה אזכרה ע״ש) עולם המון חוגג ושוטף כנהר. ומ״א ל׳ יוני שקורין לבריכ׳ מים חוגגין: (ו) תשתוחחי. לשון כי שחה לעפר נפשנו (לקמן מ״ד) ושח כשהוא מדבר בל׳ מתפעל התי״ו חולקת את אותיו׳ שרשי התיבה כדרך כל תיבה שיסודה שי״ן בתחלת׳: הוחילי. המתיני וצפי לגאולה: (ז) אזכרך מארץ ירדן. ממה שעשית לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך בשטי׳. הובשת לנו את הירדן: מהר מצער. מהר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר שהכעסנוך בו במעשה העגל הלכת לפנינו והלכת עמנו. כל אלה אני זוכר׳ שמנעת מלהטיב לי וגזרותיך מתחדשות עלי זו אחר זו: (ח) תהום אל תהום קורא. צרה קוראה לחברתה: לקול צנוריך. טישקנאל״ש בלע״ז. המקלחים עלי פורענות כמים שוטפים עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו. משבריך לשון גלי ים על שהים גליו עולים למעלה ומשתברים ונופלים: (ט) יומם יצוה ה׳ חסדו. יבוא

אבן עזרא

ויש אומרים כי ידבר על לשון אנשי הגלות כזאת. ומשכיל חסר פעול ויש אומרים שהוא שם כמו והודי נהפך עלי למשחית ולפי דעתי כי פיוט תחלתו משכיל: (ב) כאיל. ידוע הוא דבר האיל האוכל הנחשים שיתחמם קרבו או נקש אפיקי מים חזקים ואיל על לשון נקבה כמו עז בת שנתה: (ג) צמאה. כמו׳ ירוו האדם רגע ויחיה ותשוב נפשו אליו ולא כן הלחם ע״כ דמה הכספו לבית השם כהכסף הצמא על המים ובעבור כי חיי בני אדם תלויים במים ע״כ לאל חי: מתי אבוא. יתאוה ביאת הגואל: ואראה פני אלהים. זהו יראה כל זכורך: (ד) היתה. יש אומרים הוא צמא ודמעיו שהם מים כמו לחם לו וטעם הדמעה בעבור אורך הגלות ואיננו עולה לרגל לשמוח ויש אומרי׳ שהוא בוכה מזיל דמעות במו מאכלו: יומם ולילה. תמיד בסתר ובגלוי וטעם איה אלהיך שהיית עולה שלש פעמים בשנה לראות פניו: (ה) אלה. יזכור הימי׳ הקדמוני׳ בעלותו לרגל: וטעם בסך. כמו מוסך השבת שהיה בהר הבית וי״א עם כלל החוגגים כמו סך חשבון. אמר בן לברט כי אדדם כפול והוא כמו אדום ומי יתן וידום כי פ״א הפועל לעולם לא יכפל ומה טעם לאמ׳ ידום ואחריו בקול רנה ותודה והקרוב אלי שהוא ל׳ משנה אתנועע כאילו אמר אדדה עמהם עד בית אלהים וכמוהו אדדה כל שנותי ובאה המלה מבנין נפעל כדרך וילחמוני חנם: (ו) מה. ינחם נפשו וטעם ישועות פניו על דרך הושיעה לו ימינו דרך משל או ישועות פעול עם פניו כדרך פני ה׳ חלקם ותחסר מלת את או עם: (ז) אלהי. תשוב מה תשתוחחי וטעם מארץ ירדן שהיו באים למועדים מעבר הירדן מזרחה וטעם חרמונים הרים גם מצער שם הר: (ח) תהום. כטעם הפרשה יזכור הכנורים שירדו המים מההרים הגבוהים וטעם תהום אל תהום קורא שהיו מתחברי׳ מימי הכנורים למטה כדרך ושעיר אל רעהו יקרא והטעם שהיה מתענג בעברו אל ההרים המים יורדי׳ כמו משברי הים וגליו ויכסו אותו בימי הקיץ והמפרש זה הפסוק על דבר הגלות איננו קשור כאשר לפניו ואחריו: (ט) יומם. יספר הליכתו ביום עם

מצודת דוד

אמר אחר הברכה להיות מקויים: מב (א) משכיל. בזה ילמדו דעת והשכל להתפלל על הגאולה: (ב) כאיל. כמו האילה הצועקת על חסרון המים כשאין לה לרוות הצמאון כן נפשי וכו׳: (ג) צמאה נפשי. מתאוה אני לבית אלהים כצמא מתאוה למים ואשאל מתי אבא לראות פני ה׳ בבה״מ: (ד) היתה לי וגו׳. דמעות בכיותי המה לי במקום הלחם ר״ל ישבעו אותי כאלו אכלתי לחם כי דמעות הבכי ימנעו האכילה וכן נאמר בחנה ותבכה ולא תאכל (ש״א א): באמור. בעבור שאויבי אמרו לי איה אלהיך אם אלהים הוא יקום ויעזרך: (ה) אלה. הדברים האמורים למטה אזכרה ובעבור הצער שעלי נפשי משתפכת ורוצה לצאת: כי אעבור. בזכרי אשר עברתי לירושלים שלש פעמים בשנה בעגלות מכוסות כדרך החשובים והייתי מדדה ללכת לאט ובנחת עד בואי אל בה״מ: המון חוגג. בקול המון שמח ורוקד: (ו) מה תשתוחחי. כאלו מנחם נפשו ואומר לה אתה נפשי למה תלך שחוח ולמה תהמי בקול יללה קוה לה׳ כי עוד יבא עת שאודה לו על הישועה הבאה לי מעמו: (ז) אלהי. כאלו תחזור הנפש להתרעם שוב ואומרת אתה אלהי הנה נפשי שעלי משתוחח על אשר אזכור הטובה שהיה לי ממך אשר הלכנו אל בית ה׳ מארץ ירדן וכו׳ וזכר המקומות ההם על כי היו בקצה גבול ארץ ישראל: (ח) תהום אל תהום. ר״ל ועתה הצרות המרובות כתהום קורא כל אחד

מצודת ציון

מב (ב) תערוג. כן נקרא שאגת האיל וכמו נהם לארי ושוקק לדוב והדומים: אפיקי. הם המקומות הנגרים בהם המים בחוזק: (ה) בסך. מלשון סכך ומכסה: אדדם. ענין ההלוך לאט ובנחת וכדרז״ל האשה מדדה את בנה (שבת קכ״ח): המון. מלשון המיה: חוגג. ענין רקידת השמחה כמו אוכלים ושותים וחוגגים (ש״א ל׳): (ו) תשתוחחי. מלשון שחייה וכפיפה: הוחילי. מלשון תוחלת ותקוה: (ז) על כן. על אשר: וחרמונים. הרי חרמון: מצער. כן שם ההר: (ח) תהום. מקום כניסת מים רבים: צנוריך. מלשון צנור ומרזב שהמים זוחלין דרך בו: משבריך. כן יקראו גלי הים ע״ש שברם

וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל
חַיָּי: י אוֹמְרָה לְאֵל סַלְעִי לָמָה
שְׁכַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֵלֵךְ בְּלַחַץ
אוֹיֵב: יא בְּרֶצַח ׀ בְּעַצְמוֹתַי חֵרְפוּנִי
צוֹרְרָי בְּאָמְרָם אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה
אֱלֹהֶיךָ: יב מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי
וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־
עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי:

מג א שָׁפְטֵנִי אֱלֹהִים ׀ וְרִיבָה
רִיבִי מִגּוֹי לֹא־חָסִיד מֵאִישׁ מִרְמָה
וְעַוְלָה תְפַלְּטֵנִי: ב כִּי־אַתָּה ׀ אֱלֹהֵי
מָעוּזִּי לָמָה זְנַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר
אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב: ג שְׁלַח־אוֹרְךָ
וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־
הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ:
ד וְאָבוֹאָה ׀ אֶל־מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל־
אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר
אֱלֹהִים אֱלֹהָי: ה מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי
וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים
כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי:

מד א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח
מַשְׂכִּיל: ב אֱלֹהִים ׀ בְּאָזְנֵינוּ
שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ פֹּעַל
פָּעַלְתָּ בִימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם: ג אַתָּה ׀
יָדְךָ ׀ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם תָּרַע
לְאֻמִּים וַתְּשַׁלְּחֵם: ד כִּי ׀ לֹא בְחַרְבָּם

ובליליא תושבחתיה עמי
צלותא לאל די נטיר חיי :
י אימר לאלהא רוחצני למא
אשליתני למא בקבלא אזיל
ברחוק בעיל דבבא :
יא בדקטלין גרמי בזמן
דמחרפין יתי מעיקי כד אמרין
לי כל יומא אן הוא אלהך :
יב מה תתמכבין נפשי ומה
תרגשי עלי אוריכי לאלהא
ארום טוב אשבחיניה
בפורקניה דמן קדמוי די הוא
אלהי : א דון יתי יי בדין
קשוט נעקך למנצי מצותי מן
עמא דלא זכאי מן גבר נכיל
וטלומא תשזבנני : ב ארום
אנת הוא אלהא עושני למה
שבקתני למה חקיר אזיל
ברחוק בעיל דבבא : ג שדר
נהורך והימנותך הנון ידברונני
יעלון יתי לטור בית מוקדשא
ומדרשי בית שכנתך :
ד ואעול לקרבא קורבניה
למדבח דיי לאלהא די מניה
חדוות בעותי ואודי קדמך
בכנרא יי אלהי : ה מה
תתמכבין נפשי ומה תרגשי
עלי אוריכי לאלהא ארום
תוב אשבחניה בפורקניה
דמן קדמוי די הוא אלהי :
א לשבחא לדוד על ידיהון
דבני קרח שכלא טבא : ב יי
באודננא שמענא אבהתנא
אשתעיו לנא עובדא דעבדתא בימיהון ביומיא די מלקדמין : ג אנת בידא דגבורתך עממיא כנענאי תרכתא
ונצבתנון לבית ישראל בארעהון תברת עממיא ופסדתנון : ד ארום לא

רשי

יבוא האור ויצוה ה' חסדו לנו : ובלילה . בחשך הצרה : שירה עמי . תהא חניתי בתוכנו שיר' ל' חני' כדמתרגמי' ויחן ושרא. וזו למדתי מתוך מסורת גדולה שחבר את זה עם ויהי שירו חמש' ואלף (מ"א ד). באלפ"א בית"א של שתי תיבות החלוקים ופתרונן למדו שאין זה לשון שיר. ומדרש אגדה פותרו לשון שיר וכך הוא פותרו שכך ישראל אומרים להקב"ה זכרנו מה שעשית לנו במצרי' מכה אחת שצויתנו ביום בערב פסח ושמרנוה ובלילה גאלתנו ושרנו לפניך את ההלל ועכשיו הרבה מצות אני שומרת ועל זאת אומרת לאל סלעי למה שכחתני וגו' : (י) קודר . לשון שחרות כמו וקדר עליהם (מיכה ג') : (יא) ברצח בעצמותי חרפוני צוררי. נדמה לי כאילו הורגים אותי כך עכור בעצמותי מה שצורר ומכעיסין ומחרפין אותי : (יב) פני ואלהי . הקב"ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי : (א) שפטני. נקמני : מגוי לא חסיד . הוא אדום שגר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם : (ג) שלח אורך ואמתך . מלך המשיח שנדמה לאור שנאמר (לקמן קל"ב) ערכתי נר למשיחי . ואליהו הנביא שהוא אמיתי נביא נאמן : ינחוני . מינטרו"נט מו"י בלעז : (ד) אל אל . אל הקב"ה שהוא שמחת גילי : ואודך בכנור . על שהוצאתני: (ב) באזנינו שמענו . מכאן אתה למד שהיו מדברים בני קרח בשביל דורות הללו הבאים אחריהם שאילו בשביל עצמם לא היה להם לומר אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו נסי המדבר והים והירדן ומלחמות יהושע כך מפורש באגדת תהלים : (ג) תרע לאומים . הרעות לשבעה אומו' גדולות ושילחתם מפנינו ואתה בידך וכחך הורשת מתוך ארצם ותטעם לאבותינו בתוכה : רציתם

תולדות אהרן מזמור מג עקידה שער קב : מזמור
מד עקרים פמ"ו : אלהים . תענית כד
עקרים מא פי"ע :

אבן עזרא

עם החוגגים לבטח בחסד השם ובלילה היו שרים כמו אבל הנביאים והזכיר כי השיר תפלה לא שיר בדברי חשק : לאל חי . שיחייהו עד ראותו בית ה' : (י) אומרה . טעם לאל סלעי שהיה סלעי בראשונה : למה שכחתני . הטעם בעבור אורך הגלות : למה קודר אלך . כמו אבל כלובש קדרות : (יא) ברצח . כאשר יאמרו לי איה אלהיך היה לי כמו רצח בעצמותי ככה היתה זאת החרפה נחשבת בעיני : (יב) מה. טעם ישועות פניו כי הוא ישועות פני והו' אלהי מימי קדם כנגד איה אלהיך ישראל : (א) שפטני . קח משפטי מאלה המחרפים אותי והם רבים על כן אמר מגוי וטעם לא חסיד בעבור היותי טוב ממנו וטעם מאיש מכלל ומפרט או רמז למולך על הגוי : (ב) כי. טעם אלהי מעוזי כי אין עוז לי לקחת משפטי ממנו רק בך : (ג) שלח אורך . כנגד קודר אתהלך . ואמתך כנגד מאיש מרמ' ואלת ינחוני כנגד אתהלך: הר קדשך . הר המוריה ומשכנותיך העזרות העתידות להבנות בבית שלישי : (ד) ואבואה . אל אל . שהוא שמח' גילי וטעם אלהים אלהי שירא' גוי לא חסיד שאתה אלהי: (ה) מה . ברוח הקודש שיוחיל ישראל אל השם : (א) למנצח לבני קרח : (ב) אלהים באזנינו שמענו והמספרים היו אבותינו שהיו צדיקים והם נאמנים ועוד טעם אבותינו שכל אב אוהב את בנו ולעולם לא יורנו רק האמת לבדו : (ג) אתה . כבר הזכרתי כי משפט העברים לחס' הבי"ת כמו מצאתי בית ה' וכמה אתה בידך בכוחך או במכתך ומ"ם ותטעם שב אל אבותינו ולמ"ד לאומים תשרת כמו שבחוהו כל האומים ומ"ם ותשלחם שב אליה' כמו ותגרשם: (ד) כי . מ"ם בחרבם שב אל אבותינו

ברצח ב' וסי' לפתח פה ברצח . ברצח בעצמותי חרפוני : למה ג' רפין וסי' למה זנחתני למה קדר קדמ' דפסוק. למה שכחתני . למה שמתני למפגע . וכל למה רפי טעמו מלרע במ"א למה שמתני למפגע לך . וכל למה דגש טעמו לעיל ואם הו' סמוך לאותיו' אח"ע רפי טעמו מלרע וה' מהם יצאו מן הכלל שאע"פ שהם סמוכי' לאח"ע נדגשי' וסי' למה הציתו עבדיך . למה היה כאבי נצח. למה אירא בימי רע . למה הרגזתני . למה אככה ארצה וכל דסמיך לשאר אותיו' דגש במ"ג וסי' לעיל : ארץ י"ד קמצין וסימ' נמס' בישעיה סי' י"ד :

מצודת ציון

שנראה כשוברים את הים ונשברים מאליהם וכן משברים יתחטאו (איוב מ"א) : (ט) שירה . מלשון שיר : (י) סלעי . חזקי : קודר . השוך ושחור כמו קודר שחותי (לעיל ל"ה : כלחץ ענין דחק : (יא) ברצח . ר"ל בהרג כרוצחים בה : מג (א) תפלטני . ענין הצלה כמו רני פלט (לעיל נ"ב) : זנחתני . ענין עזיבה : קודר . השוך ושחור : (ג) ינחוני . ענין הנהגה כמו ולא נחם אלהים (שמות י"ג) : מד (ג) הורשת . גרשת : (ד) רציתם . מלשון

מצודת דוד

אל חבירו לבוא עלי כי עד בלא הלך האחת תבוא השנית וכאלו קוראין זה לזה לבוא : לקול צנוריך . ונכונה אני לסבול המים הנשפכים מן הצנורות המשמיעים קול גדול בשפכם כי רבים הם והוא משל על רוב הצרות : כל משבריך . צרות מרובות כגלי הים עוברים עלי : (ט) יומם יצוה . בימים הראשונים כאשר הלכתי אל בית ה' הנה ביום צוה ה' חסדו עלי והלכתי בטח ובלילה במלון היה עמי שירה ותפלה לה' השומר חיי : (י) אומרה . זאת בזכרי אומרה לאל חזקי למה עתה שכחתני ולמה אלך בהופך : (יא) ברצח וגו'. ר"ל מה שחרפוני צוררי באמרם איה אלהיך דומים בעיני כאלו בחרב דקרו בעצמותי : (יב) מה תשתוחחי. כאלו חזר לנחם שוב את נפשו ואומר לה מה תשתוחחי וכו': כי עוד אודנו . בעבור התשועה אשר יבא אלי כי הלוא הוא מעולם ישועות פני ואלהי : מג (א) שפטני . שפוט משפטי לנקום נקמתי : מאיש . מכל איש מרמה וכו' : (ב) למה זנחתני . למה עזבתני ולמה אלך בהופך : (ג) שלח אורך ואמתך . ר"ל האר לי והאמת הבטחתך להביא אותי אל הר קדשך : (ד) שמחת גילי . המשמח אותי בגילה ורנה : (ה) מה תשתוחחי . כאלו יחזור שוב לנחם נפשו ויאמר לה מה תשתוחחי נפשי וכו' : מד (ב) פועל פעלת. הפעולה אשר פעלת : (ג) אתה ידך . בכח ידך גרשת את העובדי גלולים מא"י ובמקומם נטעת את ישראל : תרע. הרעות העובדי גלולים ושלחתם מארצם : (ד) כי לא בחרבם . מה שירשו ישראל את הארץ לא ירשו בחרבם ובכחם אלא אתה הושעת להם בימינך ובהארה הבא להם מפניך כי היית מרוצה להם

יָרְשׁוּ־אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא־הוֹשִׁיעָה י"ד קמ"ב: ל'
לָּמוֹ כִּי־יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ
כִּי רְצִיתָם׃ ה אַתָּה־הוּא מַלְכִּי ו"ו ר"פ בספרא
אֱלֹהִים צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב׃ ו בְּךָ ג'. ז' מ"ע
צָרֵינוּ נְנַגֵּחַ בְּשִׁמְךָ נָבוּס קָמֵינוּ׃ ל' ומדוקדקפי
ז כִּי לֹא בְקַשְׁתִּי אֶבְטָח וְחַרְבִּי לֹא
תוֹשִׁיעֵנִי׃ ח כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ
וּמְשַׂנְאֵינוּ הֱבִישׁוֹתָ׃ ט בֵּאלֹהִים כ'. ו' ר"פ
הִלַּלְנוּ כָל־הַיּוֹם וְשִׁמְךָ ׀ לְעוֹלָם
נוֹדֶה סֶּלָה׃ י אַף־זָנַחְתָּ וַתַּכְלִימֵנוּ
וְלֹא־תֵצֵא בְּצִבְאוֹתֵינוּ׃ יא תְּשִׁיבֵנוּ ו'. נ'
אָחוֹר מִנִּי־צָר וּמְשַׂנְאֵינוּ שָׁסוּ לָמוֹ׃ ל' ורפי
יב תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מַאֲכָל וּבַגּוֹיִם ז' רפי'. ד'
זֵרִיתָנוּ׃ יג תִּמְכֹּר־עַמְּךָ בְלֹא־הוֹן
וְלֹא־רִבִּיתָ בִּמְחִירֵיהֶם׃ יד תְּשִׂימֵנוּ ל'
חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס
לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ טו תְּשִׂימֵנוּ מָשָׁל בַּגּוֹיִם כ' מ"ל
מְנוֹד־רֹאשׁ בַּלְאֻמִּים׃ טז כָּל־הַיּוֹם ל' ומ"ל
כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת פָּנַי כִּסָּתְנִי׃ ל'
יז מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב ל'. כ'
וּמִתְנַקֵּם׃ יח כָּל־זֹאת בָּאַתְנוּ וְלֹא ל'
שְׁכַחֲנוּךָ וְלֹא־שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ׃ ז' פסו' בסי' ולא ולא
יט לֹא־נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ וַתֵּט אֲשֻׁרֵינוּ ג'
מִנִּי אָרְחֶךָ׃ כ כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם
תַּנִּים וַתְּכַס עָלֵינוּ בְצַלְמָוֶת׃ כא אִם־
שָׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וַנִּפְרֹשׂ כַּפֵּינוּ ל'
לְאֵל זָר׃ כב הֲלֹא אֱלֹהִים יַחֲקָר־זֹאת ל'
כִּי־הוּא יֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת לֵב׃ כג כִּי־ ל'
עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ
כְּצֹאן טִבְחָה׃ כד עוּרָה ׀ לָמָּה תִישַׁן ׀ ז' רפי'. ל'

ד בגבורת סיפהון ירית[ו] ארעא ותקוף אדרעיהון לא פרקת להון ארום ימינך ואדרע גבורתך ונהור זיו יקרך ארום כל זמן דעסיקו באוריתא אתרעיתא בהון : ה אנת הוא מלכי אלהא בעדנא הדא פקד פורקנות דבית יעקב : ו במימרך מעיקנא ננגח בשמך נכבוש כל דקימין עלנא : ז ארום לא בקשתי אנא רחיץ וסיפי לא תפרוק יתי : ח ארום פרקתנא ממעיקנא ומשנאנא איתיתא עלויהון בהתא : ט במימרא דיי אנן משבחין כל יומא ושמך נודי לעלמי עלמין : י לחוד אשליתא ואכספתנא ולא תשרי שכנתך בחילונא : יא אחזרתנא קדל קדם מעיקא ומשנאנא כבשו לנא : יב מסרתנא היך ענא למיכלא וביני עממיא בדרתא יתנא : יג זבנתא עמך מגן דלא ממונא ולא אסגיתא קנינא בפרוגיהון : יד שויתנא קלנא לשיבבנא ממקנותא ותורפיתא לחזרנותנא : טו שויתנא למתלא בעממיא טלטול רישא באומיא : טז כל יומא כסופי לקבלי ובהתת אפי חפתני : יז מן קלא דמחסד ומגדף מן קדם בעל דבבא ונקים נקמתא : יח כל דא ערעת יתנא ולא אשלינך ולא שקרנא בקימך : יט לא זר פליג וזחוחית לבנא ואת אסטיתא אסתורנא מן תריצת ארחתך : כ ארום אמכתנא באתר ירודין וחפיתא עלנא בטולא דמותא : כא אין אשלינא שום אלהנא ופרישנא בצלו ידנא לטעותא דפלחי כוכביא : כב הלא אלהא יבשקר דא ארום הוא חכים טמירי לבא : כג ארום מטולתך אתקטלנא כל יומא אתחשבנא כענא דמסירא לנכסא : כד אתער למה תהי כגבר דמיך יי אתער

רשי

(ד) רציתם. ל' רצון : (ה) צוה ישועות יעקב. גם לבאים אחרינו: (ו) נבוס קמינו. נרמס ונרפוס אויבינו לשון מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט"ז) תבוס נופת (משלי כ"ז) והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י'): (י) אף זנחת ותכלימנו. אף אם אתה תכלימנו אנו שמך לעולם נודה:(יא)תשיבנו אחור. ל' הוה הוא: שסו למו. בזזו נכסינו איש לו: (יב) זריתנו. אפנדישנו"ש בלעז : (כ) כי דכיתנו במקום תנים. כי זה משמש בלשון כאשר ואף כאשר השפלתנו בארץ ערבה ושוחה מדבר מקום תנים. וכסית עלינו בצלמות חשך אף בכל זאת אם שכחנו שם אלהינו הוא יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות וגו' : (כג) כצאן טבחה. כצאן של טבח

צוה ג' בקרי' וסי' את הכהני' נשאי ארון . ועתה צוה ויכרתו לי ארזי' דשלמה . אתה הוא מלכי אלהים : ולא תצא ו' דסמיכי וסי' ולא תצא משם אנה ואנה דשמעי. הנה נתנו עליך עבותי' . חאנים הלאת ולא תצא . ולא תצא בצבאותינו. ותרין חברוהי ולא תצא אלהי' : אויב ומתנקם ב' וסי' מקול מחרף ומגדף מפני אויב . להשבית אויב ומתנקם : תעלמות ב' וסימ' הלא אלהי' יחקר זאת . ויגד לך תעלמות

תולדות אהרן אחה הוא. זוכר ויראה. כי לא . בתרא קכג עקידה שער לב: תמכור עמך . תמורה ל: כל זאת . זוכר ויקרא : אם שכחנו. דם : הלא אלקים . עקידה שער יד : כי עליך. גיטין נז : עורה . סוטה מח זוהר אדרא נשא (מעבר פני נו) :

מצודת ציון

מלשון רצון : (ו) ננגח . מלשון נגיחה : נבוס . ענין רמיסה ודריכה כמו כפגר מובס (ישעיה י"ד) : (ח) הבישות. מלשון בושה : (ט) הללנו . מלשון הלול ושבח : (י) זנחת . עזבת : בצבאותינו . ענין קבוצת אנשי המלחמה : (יא) שסו . בזזו כמו שוסים את הגרנות (ש"א כ"ג) : (יב) זריתנו . פזרתנו כמו וזריתי פרש (מלאכי ב): (יג) הון . ממון רב : רבית. מל' רבוי : במחיריהם . ענין חליפת הדבר וערכו : (יד) וקלס . ענין לעג כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כב) : (יז) ומגדף . ענין בזיון : ומתנקם . ר"ל מרבה לחרע ומראה בעצמו כנוקם ומשלם גמול : (יט) נסוג אחור . ענין חזרה לאחור : אשורנו . רגלינו : מני . מן והיו"ד נוספת : (כ) תנים . נחשים : בצלמות . ענין חושך : (כב) יחקר . מלשון

אבן עזרא

אבותינו : כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רצית'. זה לבדו הושיעם: (ה) אתה . ידבר המשורר על ל' ישראל וטעם להזכיר יעקב בדבריו המלא' הגואל אותי מכל רע : (ו) בך . בעזרתך טכל לנגח צרינו שלא ירעו לנו גם בשמך נבוסם : (ז) כי . דברי דורך קשת מהמוכיח וחרבי הגבור שיש בנו ע"כ בלשון יחיד : (ח) כי . גם ראינו שהושעתנו מצרינו והתברר מה שספרו אבותינו לנו: (ט) באלהי' הללנו כל היום . נחבר תהלות והטעם שהללנו נפשנו שאתה מלכנו . (י) אף . אמר הירושלמי כי וחס' בי"ת והטעם באף זנחת ואינגו נכון כי לא היה דבק כמו אף כ' ואילו היה כדברו היה האל"ף קמוץ רק הוא כמו גם בשחוק והנה כי הושעתנו בימים הראשונים והבישות משנאינו ועתה לא די שלא הושעתנו אלא עד שזנחתנו . ותכלימנו כנגד הבישות : (יא) תשיבנו . לא די שלא תעזרנו אלא שתשיבנו עד שתביא מורך בלבבנו לברוח : ומשנאינו שסו למו . כמו להם ממונו : (יב) תתננו . יש ממנו הרוגים ויש ממנו נמלטים זרויי' בארצות : (יג) תמכר . יש ממנו עבדים נמכרים בלא הון רב או חנם : ולא רבית במחיריה'. הטעם ככפול: (יד) תשימנו . הנשארים ממנו הם לחרפה למכירים אותנו בהיותנו בארצנו : (טו) תשימנו. הרחוקים מארץ ישר' : מנוד . כנגד ויניעו ראשם ולמ"ד בלאומי' שרש כמו ולאום מלאו' יאמץ : (טז) כל . אפילו יהי' יהודי בגוי' יחרפוהו : (יז)מקול . הטעם בזדון בפרהסיא: (יח) כל . באתנו . באה אלינו כי המלה מהפעלים העומדי' : (יט) לא נסוג. בנין נפעל ומלת לא תשרת אחרת ולא תט אשורנו : (כ) כי . במקום תנים . המ"ם תחת נו"ן כמו בחיין לקץ הימין והטעם בתחתית הים מקום התנינים והשכת מים זה צלמות דרך משל והעד דכיתנו כטעם דכים ויש אומרים במקום אין שם יישוב רק תנים ובנו' יענ': (כא) אם שכחנו. כנגד לא שכחנוך:ונפרוש כפינו. כנגד ולא תט אשורינו מני ארחך: (כב) הלא. אם הי' צריך יוכל לחקור זאת ואף כי הוא יודע תעלומות : (כג) כי והעד הנאמן לדברינו כי ברצוננו אנו נהרגים על דבר כבוד שמך וברצוננו נחשבנו כצאן טבחה אע"פ שאנחנו בני איש טובים מהטובחים אותנו וזאת המלה כמו רב הטבחים : (כד) עורה. תישן אינו עושה מאומה ובעבור שלא הושעתנו תדמה ליושן או ידבר

מצודת דוד

להם : (ה) מלכי אלהים . הלא אתה אלהים ובידך להושיע ואתה הוא מלכי וראוי למלך להושיע לעמו כאשר יש לאל ידו ולזה צוה להביא ישועות יעקב : (ו) בך . בעזרתך : בשמך וגו' . כפל הדבר במ"ש : (ח) כי הושעתנו . לא בכח ידינו אלא ממך באה הישועה : (ט) באלהים . במהללי אלהים : ושמך לעולם . שמך הקיים לעולם נודה סלה אף בגרם בוא התשועה : (י) אף זנחת . אף בעת אשר עדיין צריך אותנו והכלמה אותנו ולא תצא בצבאותינו : (יא) תשיבנו אחור . לברוח לאחור מפני הצר : שסו למו . בוזזים לעצמם את אשר לנו : (יב) כצאן מאכל . כצאן המוכנים למאכל : (יג) ולא רבית . לא לקחת רב הון בהלוקיהם : (יד) לשכנינו . בעבור כי הם יודעים ביותר מהצרות הבאות עלינו ולזה יחרפו אותנו : (טו) תשימנו משל . כאשר יבוא על מי צרות מרובות וגדולות ימשלו לומר שדומה הוא לצרות הבאות על ישראל : מנוד ראש . נדים בראש כדרך לעג : (טז) נגדי . רואה אני בכלימתי : ובושת פני . מה שמביישים פני כסה אותי לגודל רבויים

אבן עזרא

ידבר על האויב שהוא אומר עליך אולי ישן הוא וייקץ : (כה) למה . או אתה כאד' מסתיר פניו שלא יראה מה יעשו אויביו או ראוי' ושכחת על כן תשכח עניינו ולחצינו וטעם תשכח כנגד לא שכחנוך : (ט) כי . מה תקוה תהיה לנו ונפשינו שהיא מן השמים העליונים שחה לעפר והדבק לארץ הוא הקבר וטעם בטננו הוא הגוף : (כז) קומה . לעזור אותנו או קומה אתה שהיי' עזרת' לנו : (א) למנצח על שושני'. פיוט ככה תחלתו : ידידו'. כמו אהבות : (ב) רחש . ידבר לבו דברי המשורר ויש אומרים דברים שהוא מוציא מלבו וזה המזמו' נאמר על דוד או על המשיח בנו שכן שמו ודוד עבדי נשיא להם לעול' : מעשי . זה השיר שעשה : (ג) יפיפית . י"א כי הוא כפול כמו שחרחרת וסחרחר לחסרון לבנה אדמדמת כי אינה אדומה א"כ איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי כפל העי"ן והלמ"ד הוא לחסרון רק הפ"א והעי"ן שהם כפולים הם באים ליתרון והעד תשגשגי שהוא יותר מן תשגי. יפיפית בתארו ובצורתו . הוצק חן . מגז' ויצקו על העולה כאילו החן הוצק בפיו והנה בגלוי יספר צורת גופו וצורו שהוא נאה ועל דרך משל יגיד נשמתו שהיא נכונה וחכמתו שהיא רחבה כי הדבור הפנימי ימצא בנשמת האדם : (ד) חגור . גם יספר גבורותיו כי ככה ראוי להיו' הגבור התמים וטעם גבור אתה הגבור או יחסר כ"ף כדרך ויקרא ארי' שהוא כאריה או יהיה חסר כ"ף בראי' גמורה וזה הוא הודך : (ה) והדרך . חסר בי"ת כמו כי ששת ימים עשה כאילו אמר ובהדרך צלח כטע' גבר לא יצלח בימיו והטעם שיצלח בעת שירכב וי"א כי צלח הוא מגז' פן יצלח כאש והנה יספר עם גבורתו אמונתו וענוותו וצדקתו ומלת וענוה צדק בין עומדת ובין נסמכת והטעם ענוה עם צדק: ותורך. ימינך הפועל והפעול חסר כאלו הוא כתוב ימינך תורה אותך לעשות גבורות ונוראות מלחמו' על דרך נכבדות מדובר בך ורבי יוסי אמר כי ותורך מגז' ויורם אלהים והאות "שאחריו כתוב חציך שנונים וכנון היה לולי שמלת ויורם ירה להם לנגאי וזה לשבח : (ו) חציך . בתחלה הזכיר חרבך ואמר גם חציך שהם שנונים בעת שהעמים תחתיך : יפלו . יפלו חציך בלב אויביך על כן באה מלת יפלו במקום אתנח כאילו היא סמוכה כי היא תשרת בעבור שתי מלות : (ז) כסאך . יש אומרים כמו אלהים לא תקלל והגאון אמר כסאך יכין אלהים ולפי דעתי שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת כדרך והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא וככה זה כסאך כסא אלהים כמו וישב שלמה על כסא ה' והאומר כי כסאך לנוכח השם הפסוק הבא אחריו יכחישנו :
(ח) אהבת . אם המזמור על דוד יהיה מחביריך שאול ואם על המשיח חסידים אחרים כדורו :

תהלים מד מה

ק"ד. ג' אֲדֹנָי הָקִיצָה אַל־תִּזְנַח לָנֶצַח׃
כה לָמָּה־פָנֶיךָ תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח עָנְיֵנוּ
ב' וְלַחֲצֵנוּ׃ כו כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ
ב' דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ׃ כז קוּמָה
ב' עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃

ב' חס' מה א לַמְנַצֵּחַ עַל־שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי־
ב' אחד חס' וא' מלא קֹרַח מַשְׂכִּיל שִׁיר יְדִידֹת׃ ב רָחַשׁ
לִבִּי ׀ דָּבָר טוֹב אֹמֵר אָנִי מַעֲשַׂי
ג' לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנִי עֵט ׀ סוֹפֵר מָהִיר׃
ל'. ל' ג יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן
בְּשְׂפְתוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בֵּרַכְךָ אֱלֹהִים
ד"ו לְעוֹלָם׃ ד חֲגוֹר־חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ
ב' ל' גִּבּוֹר הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ׃ ה וַהֲדָרְךָ ׀ צְלַח
ל' רְכַב עַל־דְּבַר־אֱמֶת וְעַנְוָה־צֶדֶק
ל' וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ׃ ו חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים
ג' עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי
ב' מ"ל ו' הַמֶּלֶךְ׃ ז כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד
ט"ספו' דמיין שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ׃ ח אָהַבְתָּ
י"ז בז צֶּדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל־כֵּן ׀ מְשָׁחֲךָ

תרגום

אֱלָהָנָא לָא תִתְנְשֵׁי לַעֲלְמָא׃
כה לְמָה שְׁכִינַת יְקָרָךְ תְּסַלֵּק
תִּשְׁלֵי סִגוּפְנָא וְדוּחֲקָנָא׃
כו אֲרוּם שְׁיָחָא לְעַפְרָא נַפְשָׁנָא
דָּבְקַת לְאַרְעִית גּוּבָא מְעַיְנָנָא׃
כז קוּם סַיַּע לָנָא וּפְרוֹק יָתָנָא
מְטוּל טוּבָךְ׃ א לְשַׁבָּחָא עַל
יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּמֹשֶׁה
דְּאִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה עַל יְדֵיהוֹן
דִּבְנֵי קֹרַח שִׂכְלָא טָבָא
וְתֻשְׁבַּחְתָּא וְאוֹדָאָתָא׃ ב בָּעֵי
לִבִּי מְמַלַּל טָב אֵימַר אֲנִי
עוֹבָדַי לְמַלְכָּא מְמַלַּל לִישָׁנִי
מוֹחֵי הֵיךְ קוּלְמוֹס סַפְרָא רְגִיל׃
ג שׁוּפְרָךְ מַלְכָּא מְשִׁיחָא עֲדִיף
מִבְּנֵי נְשָׁא אִתְיְהִיב רוּחַ
נְבוּאָה בְּסִפְוָתָךְ מְטוּל כֵּן
בָּרְכִנָּךְ יְיָ לַעֲלְמָא׃ ד זְרֵיז
סַיְפָךְ עַל יַרְכָּךְ גִּבָּרָא הוֹדָךְ
וְשִׁיבְהוֹרָךְ׃ ה וְשִׁיבְהוֹרָךְ סַגִּי
בְּגִין כֵּן תִּצְלַח לְמִרְכַּב עַל
סוּסֵי מַלְכוּתָא עַל עֵסַק
הֵימְנוּתָא וְקוּשְׁטָא וְעִנְוְתָנוּתָא
צִדְקְתָא וְיַלְפִנָּךְ יְיָ לְמֶעְבַּד
דְּחִילָן בְּיַד יְמִינָךְ׃ ו גִּירָךְ
שְׁלִיפִין עַמְמִין תְּחוֹתָךְ יִפְּלוּן וּבְנֵי קַשְׁתָּךְ יִשְׁתַּלְחוּן בְּלֵב סָנְאֵי מַלְכָּא׃ ז כּוּרְסֵי יְקָרָךְ
יְיָ קַיָּים לַעֲלְמֵי עָלְמִין חוּטְרָא תְרִיצְתָּא חוּטְרָא דְמַלְכוּתָךְ׃ ח מְטוּל דִּי רְחַמְתָּ
צִדְקְתָא וּסְנֵיתָא רִשְׁעָא מְטוּל הֵיכְנָא רַבְּיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִשְׁחָא דְּחֶדְוָא

חכמה : הקיצה ג' וסימ' הוי אומר לעץ הקיצה . הקיצה אל תזנח לנצח . הקיצה לפקד כל הגוים והקיצה למשפטי : דבקה ב' לארץ בטננו . דבקה לעפר שושני' ב' חס' וסי' על ששני' לבני קרח . על ששני' לדוד : חגור ד' וסימ' ויאמ' לגחזי חגור מתניך וקח משענתי . הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון . ואלושע הנביא קרא לאחד . חגור חרבך על ירך גבור . וחד וחגור נתנה לכנעני : שנונים ג' וסי' אשר חציו שנונים . חציך שנונים עמים תחתיך . חצי גבור שנונים : רשע י"ז פתחין וסי' נמסר במיכה סימן ו'.

תולדות אהרן מזמור מה עקידה שער ח : רחש לבי . מנחות סג : אומר אני . עקידה שער לו: חגור חרבך . שבת סג זוכר ויתי (שבת ח) : והדרך. שבת שם מנחות פח : חציך. קדושין ל : כסאך. עקרים פ"כ :

רשי

טבח : (כז) ופדנו למען חסדך. אין אנו באים בכח מעשינו אלא למען חסדך עשה : (א) על שושנים. לכבוד תלמידי חכמים יסדו השיר הזה שהם רכים כשושנים ונאי' כשושני' ומרטיבי' מעשים טובים כשושנים : משכיל. ע"י תורגמן: שיר ידידות . שיר אהובים שיר של שבח להם להאהיבם על הבריות ולהאהיב תורתם עליהם: (ב) רחש לבי . כך התחיל המשורר בשירו השריץ לבי בקרבי דבר טוב כשבחך את הת"ח רחש לשון נענוע וכן כל לשון שירוץ וריחוש : אומר אני מעשי למלך. השיר הזה שיסדתי ועשיתי אני אומרו למלך שנאמ' (משלי ח') בי מלכים ימלוכו . לשוני. לח בשירים כעט סופר מהיר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן מהיר בלשון ערבי בקי: יפיפית מבני אדם.העוסקי' במלאכת חיי שעה . למה לפי שהוצק חן בשפתותיך להורות כהלכה. הוצק כמו נשפך כמו מוצקות (זכריה ד'). ויצק עליה שמן (ויקרא ב'): על כן ברכך . כמו שנאמר ה' עוז לעמו יתן ומה שכרן ה' יברך את עמו בשלום (לעיל כ"ט) : (ד) חגור חרבך על ירך. להלחם מלחמתה של תורה והוא הודך והוא הדרך: (ה) על דבר אמת . להורות כדת ולהתנהג בענות צדק: ותורך . התורה ודבר האמת שתעסוק בו היא תורה אותך טכסיסי המלחמה לעשות ימינך נוראו' לפי שהזכיר תלמוד תורה בל' מלחמה נופל בו ל' ימין המיומנ' להלחם . (כלומר הסדר להלחם ביד ימין) : (ו) חציך שנונים . בלב אויבי המלך שנוני' אגיישול בלעז. והרי זה מקרא מסורס מצינו שהתלמידים קרוים חצים שנא' כחצים ביד גבור כן בני הנעורים (לקמן קכ"ז) ותלמידי חכמים (המזויינים) בהלכה קרוים אויבי' זה לזה לפי שעה שנא' לא יבושו כי ידברו את אויבי' בשע'(שם): עמי' תחתיך יפלו. בשער התורה יפלו העובדי גלולים תחתיהם של ישראל : (ז) כסאך אלהים . כסאך שר ושופט לעול' ועד כענין שנאמ' נתתיך אלהי' לפרעה (שמות ז') ולמה בשביל ששבט מישור שבט מלכותך שמשפטיך אמת וראוי אתה למלוך: (ח) משחך וגו' שמן

מור

מצודת ציון

חקירה וחפוש : תעלומות. מל' העלמה : (כד) תזנח . תעזוב : (כה) ולחצנו . ענין דחק : (כו) שחה . מלשון שחיה וכפיפה : מה (א) שושנים . שם כלי נגון עשויה בתמונת שושן : משכיל . מחוכם : ידידות . אהובות : (ב) רחש . ענין תנועה ונדנוד ובדרז"ל קא מרחשן שפוותיה (סנהדרין פ"ז) ומזה יאמר מנחת מרחשת (ויקרא ב) ולפי שמעשיה רוחשים ומנענעים : עט. קולמוס כמו בעט ברזל (איוב י"ט) : (ג) יפיפית . מלשון יפה : הוצק . מלשון יציקה : (ה) על דבר . בעבור : ותורך . ותלמדך : (ו) שנונים . חדודים כמו אם שנותי ברק חרבי (דברים ל"ב) : (ז) שבט. המושל יקרא שבט

כי

מצודת דוד

רבויים והוא מלשון מליצה : (יז) מפני אויב . אשר חרפוני ומפני רדיפות אשר רדפוני : (יח) כל זאת. עם שכל זאת באה עלינו אעפ"כ לא שכחנו מלהודות לך ולא שקרנו להכזיב התורה שקבלנו בברית : (יט) ותט . מלת לא משמשת בשתיים כאלו אמר ולא תט ר"ל לא נטה רגלינו מן ארחך : (כ) כי דכיתנו . עם כי דכית אותנו במקום תנים : (כא) אם שכחנו . האם שכחנו. שם ה' בתמיה וכי פרשנו כפינו לאל זר : (כב) הלא וגו'. כי אמרנו הלא אלהים יחקר זאת ועמם יענם : (כג) כי עליך. הלא בעבור יראתך הורגנו והיינו נחשבים כצאן המוכן לטבח : (כד) עורה . לזה עורה נא להושיע ולא תהיה כמו הישן : (כה) תשכח. מוסב על למה לומר למה תשכח וכו': (כו) כי שחה. נפשנו מושפלת עד לעפר : (כז) קומה . לזה קום ועזור לנו ואם אין אנו ראוים פדנו למען חסדך : מה (ב) רחש לבי . ר"ל לבי יחשוב מחשבת דבר טוב : אומר אני . בפתיחת דברי אני אומר שמעשה השיר הזה הוא על מלך המשיח : לשוני עט סופר מהיר . לשוני מהירה לדבר בשיר כעט של סופר מהיר : (ג) יפיפית . אתה מלך המשיח הנך יפה במעשיך מכל בני אדם ודברי פיך המה בחן כאלו נשפך החן אל שפתותיך ובעבור זה ברכך אלהים לעולם : (ד) חגור . וזאת (היא) הברכה אתה הגבור חגור חרבך על ירכך ושיא הודך והדרך כי בהתגלה במלחמה:
(ה) והדרך . ר"ל ההדר אשר יהיה בך במה שתגלה

ותרכב

רשי

שמן ששון. כל לשון גדולה נופל עליה ל' משיחת שמן כדת המלכים: (ט) מר ואהלות קציעות. קידה מתרגמינן קציעתא: כל בגדותיך. כל בגדיך מריחים כריח בשמים. ומדרשו כל בגדותיך וסרחוניך מתכפרים ומריחים ריח ערב: מן היכלי שן מני שמחוך. יותר מהיכלי שן משובחים ההיכלות המתוקני' לך בגן עדן לשמחך בהם. שן אובוייר"א בלעז. מני שמחוך היכלות אשר מני בהם שמחוך הנותנים שכרך: (י) בנות מלכים. יהיו מבקרות אותך כענין שנא' ושרותיהם מיניקותיך (ישעיה מ"ט): ביקרותיך. קו"ף דגוש לפי שהוא לשון בקור ואעפ"י שכתוב יו"ד לפניה. ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשיסה יעקב (שם מ"ב) שכתוב בו יו"ד והסמ"ך מודגשת. ומנחם חברו לשון יוקר כמו יקר מכלי פז (סא"ה): שגל. מלכה כמו והשגל יושבת אצלו (דניאל ה) וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתיה ולחינתיה אשתך תתיצב לימינך: בכתם אופיר. בקבוצת עדי זהב הבא מאופיר: (יא) שמעי בת וראי. שמעי כנסת ישראל וראי דרך הטוב: והטי אזנך. לתורה: ושכחי עמך. מעבר הנהר שאת גדולה ביניהם: ובית אביך. ע"א שעבדו אבותיך בעבר הנהר: (יב) ויתאו המלך יפיך. ואסתעשי כן יתאוה המלך הקב"ה לנויי מעשיך: (יג) ובת צר במנח' פניך יחלו. כמו (שמות ל"ב) ויחל משה ובשכר זה תזכו שיביאו לך אשכרי' ודורון אותם שהם עכשיו עשירי עם: (יד) כל כבודה בת מלך פנימה וגו'. פי' שכל כבוד תלוי בהם והם כנסיו' של מלך אשר נהגו עצמם בצניעות עתה בגדיהם חשובי' ממשבצו' זהב של כהני' גדולים. משבצות. קארטנא"ש בלעז: (טו) לרקמות תובל למלך. בבגדי רקמה יביאום מנחה למלך על כל הארץ. רקמות אברודי"ן בלעז זה שנא' והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה וגו' (ישעיה ס"ו): בתולות אחריה רעותיה. ילכו אחריהם כענין שנאמר (זכריה ח') והחזיקו בכנף איש יהודי וגו' לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהי' עמכם: מובאות לך. כלפי הקב"ה אמרו המשורר: (יז) תחת אבותיך וגו'. לכל אחד מישראל אמר: (יח) אזכירה שמך. כלפי הקב"ה אמרו

תהלים מה

אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶיךָ׃
ט מֹר־וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל־בִּגְדֹתֶיךָ
מִן־הֵיכְלֵי שֵׁן מִנִּי שִׂמְּחוּךָ׃ י בְּנוֹת
מְלָכִים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ נִצְּבָה שֵׁגַל לִימִינְךָ
בְּכֶתֶם אוֹפִיר׃ יא שִׁמְעִי־בַת וּרְאִי
וְהַטִּי אָזְנֵךְ וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ׃
יב וְיִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ כִּי־הוּא
אֲדֹנַיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי־לוֹ׃ יג וּבַת־צֹר ׀
בְּמִנְחָה פָּנַיִךְ יְחַלּוּ עֲשִׁירֵי עָם׃ יד כָּל־
כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת
זָהָב לְבוּשָׁהּ׃ טו לִרְקָמוֹת תּוּבַל ׀
לַמֶּלֶךְ בְּתוּלוֹת אַחֲרֶיהָ רֵעוֹתֶיהָ
מוּבָאוֹת לָךְ׃ טז תּוּבַלְנָה בִּשְׂמָחֹת
וָגִיל תְּבֹאֶינָה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ׃ יז תַּחַת
אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בָנֶיךָ תְּשִׁיתֵמוֹ לְשָׂרִים
בְּכָל־הָאָרֶץ׃ יח אַזְכִּירָה שִׁמְךָ בְּכָל־
דֹּר וָדֹר עַל־כֵּן עַמִּים יְהוֹדֻךָ לְעֹלָם
וָעֶד׃

ל' וחס'. ל'. ל'. ל'. ל'. ל' וחד והטו ס'. ל'. ל' כה אמר ג'. ב'. ב' לא העבדתיך. ב' על מטה ה'. ג' מ"ל. ל'. ב'. ל' וחס' וחד שמחות. ל'. ל'. פ'.

תרגום

יַתִּיר מִן חַבְרָךְ׃ ט מִירָא דַכְיָא וְאַקְסִיל אֲלוֹאִין וּקְצִיעֲתָא מִתְגַּמְרִין כָּל לְבוּשָׁךְ מִן הֵיכְלַיָּא דְמִכַּבְּשִׁין בְּשֵׁן דְּפִיל מֵאֲרַע מִנִּי יַחְדוּנָךְ׃ י פַּלְכֵי מַלְכְוָתָא אָתְיָן לְמִקְבַּל אַפָּךְ וְלִיקָרוּתָךְ בִּזְמַן דְּמַעְתַּד סְפַר אוֹרַיְתָא בִּסְטַר יְמִינָךְ וּמִתְכַּתְבָא בְּאוֹבְרִיזִין דְּמִן אוֹפִיר׃ יא שְׁמַעִי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אוֹרָיַת פּוּמֵיהּ וַחֲמִי פְּרִישַׁת עוֹבָדוֹי וְתַצְלֵי אוּדְנָךְ לְפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְתִתְנְשֵׁי עוֹבָדִין בִּישִׁין דְּרַשִּׁיעֵי עַמָּךְ וּבֵית טַעֲוַת דִּפְלַחְתְּ בֵּית אֲבוּיִךְ׃ יב וּבְכֵן יְרַגֵּג מַלְכָּא שׁוּפְרָךְ אֲרוּם הוּא רִבּוֹנֵיךְ וְתִסְגְּדוּן לֵיהּ׃ יג וְיָתְבֵי כְּרַכָּא דְצוֹר בְּתִקְרוּבְתָּא יֵיתוּן וְאַפָּיךְ יְשַׁחֲרוּן לְבֵית מַקְדְּשָׁךְ עַתִּירֵי עַמְמַיָּא׃ יד כָּל שְׁפַר אֲרַג נִכְסֵי פַּלְכֵי אוֹצְרֵי מַלְכַיָּא דְמִטַּמְרָן מִקְּדָמוֹי יְקָרְבוּן לְכַהֲנַיָּא דִמְרַמְצִין בְּדַהֲבָא סְנִינָא לְבוּשֵׁיהוֹן׃ טו בִּלְבוּשֵׁי צִיּוּרִין יְקָרְבוּן קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם מַלְכָּא דְעָלְמָא וּשְׁאָר חַבְרֵיהוֹן דִּי מִתְבַּדְּרִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא יְתִיתְיָן בְּחֶדְוָא לְוָתָךְ לִירוּשְׁלֶם׃ טז יְתִיתְיָן בְּחֶדְוָן וְתוּשְׁבְּחָתָא וְיֵעֲלוּן בְּהֵיכְלָא דְמֶלֶךְ עָלְמִין׃ יז בַּאֲתַר אֲבָהָתָךְ יְהֶוְיָן צַדִּיקַיָּא בְּנָךְ תְּמַנֵּנוּן לְרַבְרְבַיָּא בְּכָל אַרְעָא׃ יח בְּעִדָּנָא הַהִיא תֵּימְרוּן נִדְכַּר שְׁמָךְ בְּכָל דָּר וְדָר מְטוּל הֵיכְנָא עַמְמַיָּא דְמִתְגַּיְּרִין יְהוֹדוּן שְׁמָךְ לְעָלַם

מסורה

עמך ה' וסימ' והשביע הכהן את האשה. בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותי'. הנה עמך נשים בקרבך. שמעי בת וראי והטי אזנך. עמך עמי. וחד ועמך כולם: ממשבצו' ו' מ"ל וסימ' בסד' תצוה: תשיתמו ג' ובסיפר' וסימ' תשיתמו כתנור אש. כי תשיתמו שכם במיתריך. לשרים בכל הארץ:

תולדות אהרן (מר ואהלות. שמ"ה יו): בנות מלכים. ר"ה ד ע"ג שם: שמעי. חגיגה טו: כל כבודה. יבמות עז שבועות ל זוהר ויחי (יומא לח הוריות מו): תחת. בתרא סה קנט הוריות ו תמורה טו:

אבן עזרא

(ט) מור. מחלוקת במלת מר והאומרים כי איננו נכון כי כתוב כאהלים נטע ה' ויש אומרים כי אהלות הנמצא עם דגי הים לו ריח טוב ודרך לשון הקדש לומר אדם פטדה וברקת להיות הוי"ו עם האחרון או כלא וי"ו כמו אדם שת אנוש אם כן היה ראוי להיות מר אהלות קציעות או מר אהלות וקציעות אולי כאה זאת המלה על דרך זרה והנכון שקציעו' מגז' המקצועות והמלה סמוכה אל בגדותיך וטעם לדבק טעם בגדותיך עם היכלי שן ששם הם שמורות בתיבות והטעם כשה' מוצאות מהיכלי שן ותחסר מלת אשר כאילו הוא מן היכלי שן מן אשר שמחוך או ישוב מן היכלי שן כי משם היו מובאים והאומר כי מני שם גוי או מדינה איננו נכון בעבור היות שן נקוד בקמץ קטן על דרך כל מוכרת בטעם שאיננו סמוך אל אחר: (י) בנות. ביקרותיך. מגז' יקר שספחות היקרות שלך עמהם הן בנות מלכים והאומר שהוא מגזרת בקורת תהיה לא דבר נכונה כי אין מחלוקת שהוא ביו"ד כתוב רק המחלוקת בין בעלי המסור' והקריא' כי הא' יקרא ביקרותיך על דרך בימינו והשני כדרך מישיני עפר והשגל היא המוכנת העתידה למשכב והעד מלת ישגלנה ועל דעת האומר כי זה המזמור נאמר על דוד הוא כמשמעו ועל המשיח בנות מלכי' היקרו' והשגל מדינתו: (יא) שמעי. אם על דוד אמר המשורר לשגל וטעם ושכחי עמך כדרך עמך עמי שתתגייר ותשוב לתורת דוד ואם על המשיח ידבר יהיה פי' בת קהלה כמו בת יהודה על דרך לעבוד השם שכם אחד: (יב) ויתאו. אם על דוד כמשמעו ואם על המשיח המלך הוא השם או המשיח: (יג) ובת. אם על דוד יחסר הבי"ת וככה הו' ובבת צר עם בת צור והפעול כל כבודה ואם על המשיח דרך משל: (יד) כל כבודה. וטע' פנימה שהיתה שוכנת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל: כל. מצאנו דוד שלקח בת תלמי מלך גשור: (טו) לרקמות. הלמ"ד תחת בי"ת: תובל. בת מלך: (טז) תובלנה. אם על המשיח הנה הטעם שהם בעצמ' יבואו לא באונס ובת מלך עם ריעותיה שהם בארמון המלך תבואינה בהיכל מלך הוא דוד או המשיח: (יז) תחת. הדור שעבר יבוא דור אחר כי דורך הוא אמצעי וזה נכון גם על דוד גם על המשיח: (יח) אזכירה. יש אומרים לנוכח דוד כי בעבור בניו שהיו שרים יעמוד זכר שמו ודור אל דור יספר הוד דוד ויש אומרים כי שמך לנוכח השם הנכבד כי המשורר יודה השם על גדולת דוד

מצודת דוד

ותרכב בגבהי הממשלה זה יהיה לך בעבור האמת שעשית ובעבור שהיית עניו בצדק לא להתיהר: ותורך. לזה ימינך תלמד אותך לעשות מעשים נוראים ומבלי למוד ועזר מזולת: (ו) חציך. החצים אשר תשליך יהיו מחודדים ועי"ז יפלו אויביך תחתיך כי החצים ההם יפלו בלב אויבי המלך (ומלת יפלו מוסב למעלה ולמטה): (ז) כסאך אלהים. כסא המלוכה הנתון לך מאלהים יתקיים עולם ועד: שבט בעבור כי ממשלת מלכותך היא ממשלת מישור כי תנהג את המלוכה בצדק ובמישור: (ח) על כן. בעבור כשרון מעשיך משחך אלהים למלך: שמן ששון. כאשר תהיה נמשח בשמן למלוך על העם יהיה עליך ששון מחבירך כי הכל יהפלו בך: כל בגדותיך. כולם יהיו מקוטרים במיני בושם כי כן דרך הגדולים לגמר בבושם להביא להם הריח: מן היכלי שן. מן השמחה והרחבת הדעת שיש למי שיושב בהיכלי שן מן השמחה ההיא יהיה לך מן הדברים אשר ישמחו אותך בהם ר"ל כל מיני שמחה שיהיה לך יהיה ממין השמחה שיש למי שיושב בהיכלי שן שהיא שמחה גדולה ומרובה: (י) ביקרותיך. ביקרת שלך בהן יהיו אף בנות מלכים: נצבה שגל. המלכה תהיה נצבה בימינך מקושטת בכתם אופיר והכל הוא משל לגודל התענוג והממשלה: (יא) שמעי בת. יאמר לכל עדה ועדה שמעי וראי בהבנת הלב והטי אזנך לשמוע לכל אשר יצוה מלך המשיח: ושכחי עמך וגו'. ר"ל לא תהיה בעצת המתנכרים אחר גוג להלחם עם מלך המשיח: (יב) ויתאו. אז יתאוה מלך המשיח את יופי כשרון מעשיך ואז יגוה לך כי הוא יהיה אדוניך ואז תשתחוי לו ולא יהיה לך רעה כי יסך עליך בצלו: (יג) ובת צור. גם עדת צור בהבאת מנחה יבקשו פניך למלאות שאלתם ועם כי המה העשירים שבכל עם והשוים: (יד) כל כבודה. כל אשה מכובדה ובת מלך יושבת פנימה בחדרה לפי

מצודת ציון

כי בידו שבט סמוסר וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט): (ט) מור ואהלות קציעות. שמות מיני בושם: בגדותיך. מלשון בגד: שן. שן הפיל: מני. כמו מן והיו"ד נוספת: (י) ביקרותיך. מל' יקר: שגל. כן תקרא האשה כי מיוחדת למשגל וכן והשגל יושבת אצלו (נחמיה ב): בכתם אופיר. הוא הזהב הטוב הבא ממדינת אופיר: (יא) בת. ר"ל עדה וכן בת בבל (לקמן קל"ז): (יב) ויתאו. מלשון תאוה: (יג) יחלו. יבקשו: (יד) ממשבצות. מקום מושב אבני יקר כמו משובצים זהב (שמות כח): (טו) לרקמות. מלשון רקמה והוא כמו ברקמות וכן ישבת לכסא (לעיל ט) ומשפטו בכסא: תובל תובלנה. ענין הבאה כמו יובל שי (ישעיה יח): (יז) תשיתמו. תשים אותם: כלמות

רוב

אבן עזרא

דוד וזרעו: (א) למנצח לבני קרח על עלמות. שם פיוט יש אומרים כי מזרע בני קרח היה זה המשורר בימי חזקיהו בשוב סנחריב אחור והנכון בעיני כי ידבר על ירושלים על המלחמות: (ב) אלהים. הטעם אם תבוא עלינו צרה מאויב הוא עזרנו: (ג) על. בעבור היות מקום גבהות השמש מתנועע ממעלה אל מעלה וממזל אל מזל ע"כ אמרו בעלי התולדת כי יבא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה ואחרי כן אמרו כי הטעם אילו היה כן אע"פ שלא יהיה כי השם שם גבול למים בל ישובון לכסות הארץ: (ד) יהמו. טעם בהמות הים יתעכרו מימיו כמו חומר גם ההרים ירעשו בעבור רוחות שהם תחת הארץ והשם יוציאם: בגאותו סלה. כאמת כאשר פירשתיו: (ה) נהר. הטעם אם יחמרו מימיהם נהר ירושלים שהיה גיחון: פלגיו ישמחו. כל יושבי עיר אלהים שהוא קדוש משכני עליון: (ו) אלהים. ואם ההרים ימוטו הר ציון לא ימוט וטעם לפנות בקר בעת סמוך היום או כל יום: (ז) המו. יתכן כל שהזכיר שהוא דרך משל על האויבי' כדרך אזי המים שטפונו או טעמו או הים יהמה וההרים ימוטו בגאות השם אף כן הגוים על כן המו גם מטו: תמוג. הטעם הפך תולדתם שהיא יבשה מאד: (ח) ה'. אז יראו העמים כי השם עמנו כי לא נמוט כמוהם: (ט) לכו. יאמרו אלה לאל' ושמו' כמו שממות והטעם ארצות הממלכות בעת תמוטנה: (י) משבית. מירושלם אולי ברוח הקדש על דבר גוג: ישרף באש. הטעם באפו והעגלו' שיביאו בהם כלי הנשק או מזון הנלחמי': (יא) הרפו. דברי השם שאמר לאומות העולם טרם שבור קשת': (יב) ה' צבאות. ואין פחד ממלחמות אחרי כן כי נשכתו: (א) למנצח. לבני קרח. זה המזמור ליאות המשיח ורבי משה אמר כי בבבל נאמר וי"א כי בימי דוד בהעלותם הארון והעד עלה אלהים בתרועה ואיננו נכון בעבור יבחר לנו את נחלתינו והמפרש זה השיב זה רמז להר המוריה כי לא נדע כאשר נאמר זה המזמור: (ב) כל. אם על ימי דוד יהיו כל העמים שהיו תחת יד דוד ואם על ימי המשיח כמשמעו והוא הנכון: כי

רשי

אמרו המשורר: (א) על עלמו'. שם של כלי שיר בדברי הימים: (ג) בהמיר ארץ. לעתיד לבא ביום שנאמר והארץ כבגד תבלה (ישעיה נא) ראו בני קרח גם שנעש' להם שנבלעו כל סביבותיה' והם עמדו באויר ואמרו לישראל ברוח הקדש שדוגמת הנס הזה יהיה עשוי להם לעתיד: (ד) יהמו יחמרו מימיו. יגרשו רפש וחומר וטיט (שם נז) כמשפט'. ומנחם חברו כמו מעי חמרמרו. (איכה ב') רגורזרוכ"ט בלעז: ירעשו הרים בגאותו. של הקב"ה הנזכ' בראש המזמור: (ה) נהר פלגיו. שוטרוייסיל"ש בלעז. נהר גן עדן: (ז) המו גוים. ל' הומה: תמוג. תמס. כן פתר מנחם (שמות טו) נמוגו כל יושבי כנען. וכן למוג לב (יחזקאל כא). אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן (שמואל א י"ד) ההמון נמוג וילך והלום וכן כלם: (ט) אשר שם שמות. אשר שם ארצות הגוים שממה: (י) משבית מלחמות. מעלים עד קצה הארץ שכל ארצו' הגוי' יהיו עמנו בשלום: עגלות ישרף באש. רכבי מלחמות: (יא) הרפו. עצמכם מלבא עוד על ירושלים: ודעו כי אנכי אלהים וגו' ארום בארץ. אתרומם בנקמתי אשר אעשה: (ב) תקעו כף. התערבו יחד זה עם זה להריע לאלהים בקול

תהלים מו

מו א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח עַל־
עֲלָמוֹת שִׁיר׃ ב אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה
וָעֹז עֶזְרָה בְצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד׃
ג עַל־כֵּן לֹא־נִירָא בְּהָמִיר אָרֶץ
וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יַמִּים׃ ד יֶהֱמוּ
יֶחְמְרוּ מֵימָיו יִרְעֲשׁוּ־הָרִים
בְּגַאֲוָתוֹ סֶלָה׃ ה נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ
עִיר־אֱלֹהִים קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן׃
ו אֱלֹהִים בְּקִרְבָּהּ בַּל־תִּמּוֹט יַעְזְרֶהָ
אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר׃ ז הָמוּ גוֹיִם
מָטוּ מַמְלָכוֹת נָתַן בְּקוֹלוֹ תָּמוּג
אָרֶץ׃ ח יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב
לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ ט לְכוּ־חֲזוּ
מִפְעֲלוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־שָׂם שַׁמּוֹת
בָּאָרֶץ׃ י מַשְׁבִּית מִלְחָמוֹת עַד־קְצֵה
הָאָרֶץ קֶשֶׁת יְשַׁבֵּר וְקִצֵּץ חֲנִית
עֲגָלוֹת יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃ יא הַרְפּוּ וּדְעוּ
כִּי־אָנֹכִי אֱלֹהִים אָרוּם בַּגּוֹיִם אָרוּם
בָּאָרֶץ׃ יב יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב
לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃

מז א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃
ב כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־כָף הָרִיעוּ

תרגום

וּלְעָלְמֵי עָלְמִין׃ א לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִבְנֵי קֹרַח בְּרוּחַ נְבוּאָה בִּזְמַן דְאִתְכַּסִּי אֲבוּהוֹן מִנְהוֹן וְהִנוּן אִשְׁתֵּיזְבוּ וַאֲמַרוּ שִׁירָתָא׃ ב אֱלָהָא לָנָא רוּחְצָנָא וְעוּשְׁנָא סִיַעְתָּא בְּעָקְתָא נִשְׁתַּכַּח לַחֲדָא׃ ג מְטוּל הֵיכְנָא לָא נִדְחַל בְּעִדָּן דְאִשְׁתַּלְחִיפוּ אֲבָהָן מִן אַרְעָא כַּד מִתְמוֹטְטִין טוּרַיָא בְּפַלְגוּס דְיַמָא רַבָּא׃ ד מִתְרַגְשִׁין מְטַשְׁטְשִׁין מוֹהִי מִן עֲפַרְהוֹן מִתְרַגְפִין טוּרַיָא בְּגִיוְתָנוּתֵךְ לַעֲלְמִין׃ ה עֲמִין הֵיךְ נַהֲרִין וּמַבּוּעֵיהוֹן אָתְיָן וּמַחְדְיָן קַרְתָּא דַייָ וּמְצַלְיָן בְּבֵית מַקְדְשֵׁיהּ דַייָ מַשְׁכְּנֵיהּ דְעִלָּאָה׃ ו שְׁכִנְתָּא דַייָ בְּגַוָּהּ לָא תָזוּעַ יְסַיְעִנַהּ יְיָ בִּזְכוּתֵיהּ דְאַבְרָהָם דְצַלֵּי עֲלָהּ לְעִדָּנֵי צַפְרָא׃ ז בְּמִתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְרְגִשׁוּ עַמְמַיָא אִזְדַעְזְעוּ מַלְכְוָתָא כַּד אָרִים קָלֵיהּ וְכַד יְהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְמוֹגַגוּ יָתְבֵי אַרְעָא׃ ח מֵימְרָא דַייָ צְבָאוֹת בְּסַעֲדָנָא תְּקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ ט אֱזִילוּן חֲמוֹן עוֹבָדַיָא דַייָ דְשַׁוֵּי צַדְיָן בְּרַשִׁיעֵי אַרְעָא׃ י מְבַטֵּל קְרָבָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא קַשְׁתָּא יְתַבַּר וְיִתְרַע מוֹרְנִיתָא תְּרִיסַיָא עֲגִילִין יוֹקִיד בְּנוּרָא׃ יא פְּסַקוּ מִן קְרָבָא וְיִדְעוּן אֲרוּם אֲנָא יְיָ רָמָא בְּעַמְמַיָא רָמָא עַל יָתְבֵי אַרְעָא׃ יב מֵימְרָא דַייָ צְבָאוֹת בְּסַעֲדָנָא תְּקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ א לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ ב כָּל עַמְמַיָא תַּקְעוּ יְדָא בְּחֶדְוָא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ בְּקָל תּוּשְׁבַּחְתָּא׃

אלהי' כ"ט ר"פ וסי' נמס' במ"ר בערך אלה: נהר פלגיו חד מן י"א פסוקי' רישי' וסופיהון נו"ן וסימ' נגע צרעת כי תהיה באדם. נחנו נעבור. נביא מקרבך מאחיך. נודו מתוך בבל. נהר פלגיו. נחית כצאן עמך. נגד אבותם עשה פלא. נפת תטפנה. נפתי משכבי. נר אלהים. נשקי קשת מימינים בד"ה: שמות ג' וסימ' ביחזקאל סימן ל"ו:

תולדות אהרן על עלמות. זוכר וזאת: על כן. סנהדרין נב: לכו חזו. ברכות ז זוכר ברכאים:

מצודת ציון

מו (א) עלמות. שם כלי נגון: (ג) בהמיר. מל' תמורה וחלוף: בלב ימים. בעומק הים שהוא חזקו של ים כהלב בהגוף: (ד) יחמרו. מלשון חומר וטיט: (ה) פלגיו. ענין אמת המים: (ז) תמוג. מלשון המגה והמסה: (ח) משגב. ענין חוזק: (ט) שמות. מלשון שממון: (י) משבית. מבטל: וקצץ. ענין חתוך וכריתה: (יא) הרפו. מלשון רפיון: מז (ב) תקעו כף. ענין הכות כף אל כף

מצודת דוד

רוב כבודה אשר לבושה עשוי ממשבצות זהב: (טו) לרקמות. בבגדי רקמה תהיה מובלה למלך המשיח: בתולות אחריה. ר"ל עם הבתולות אשר תלכנה אחריה לשמשה ועם רעותיה ההולכות עמה כאחת כולן תהיינה מובאות מהרגם בשמחה ותבואנה בהיכל מלך ר"ל בשמחה יקבלו עול מלכות המשיח: (יז) תחת אבותיך. אל מול המשיח יאמרו תחת אבותיך המלכים יהיו בניך ר"ל כמו שבא לך המלוכה על היותך מזרע דוד כן בניך ירשו המלכות ממך: תשיתמו. אל מול ה' יאמר אתה ה' תשים בני מלך המשיח לשרים ומושלים בכל א"י: (יח) אזכירה. בעבור כל זאת אזכיר שמך בכל דור: על כן. בעבור הגדולה הזאת אשר תגדל את מלך המשיח יודוך עד עולם ויקבלו אותך לאלוה: מו (ב) עזרה בצרות. הוא לנו לעזרה בעת צרה ומצוי לנו מאד בכל קראינו אליו: (ג) בהמיר ארץ. כשתחלף הארץ מהספק לרעד וכאשר ינועו ההרים ליפול בעומק הים והוא משל על מפלת גוג: (ד) יהמו. מי הים יהמו ברוב גליו ויגרשו רפש וטיט וההרים ירעשו לעולם בגאות ה' ומכל זה לא נירא: (ה) נהר פלגיו. פלגי הנהר היוצא מבה"מ כמ"ש והנה מים יוצאים (יחזקאל מ"ז) המים ההם ישמחו יושבי עיר אלהים שהוא מקום קדוש אשר שם משכני עליון: (ו) אלהים בקרבה. ה' ישכון בקרב ירושלים לכן לא תמוט כי יעזור בה בעת שהבוקר יפנה לבוא רצה לומר בזמן הגאולה: (ז) המו. יהמו מכאב לב והממלכות מטו לפול כי ה' שאג בקול ותמס הארץ ואמר בל' עבר כדרך הנבואה במקומות רבות: (ח) ה' צבאות. לפי שה' יהיה עמנו ואלהי יעקב הוא לנו למשגב עד עולם ולא יחריד אותנו: (ט) לכו. אתה גוג וחבירך אשר אתך לכו וראו מפעלות ה' אשר יעשה שממה בארץ: (י) עד קצה הארץ. כי בכל העולם לא יהיה עוד מלחמה כי כולם יעבדו לה': קשת ישבר. כי לא יצטרכו עוד לכלי מלחמה: עגלות. העשויות לצורך המלחמה: (יא) הרפו. הרפו ידכם מלהחזיק במלחמה ודעו שאנכי אלהים והכל שלי ובידי ליתנה למי שהרצה: ארום. אני רם ומושל בכל הגוים ואני רם ומושל בארץ ליתנה למי שישר בעיני: (יב) ה' לצבאות. אז יהיה ה' עמנו ואלהי יעקב יהיה לנו למשגב עד עולם: מז (ב) תקעו כף. לשמוח

בקול רנה : (ד) ידבר עמים תחתינו . יתן דבר בעובדי כוכבים תחת נפשנו להיות חמתו מתקררת בהם ואנו נצולים כענין שנאמר ונתתי כפרך מצרים וגו' (ישעיה מג) . ומנחם חבר ידבר לשון הנהגה : (ה) יבחר לנו וגו' . ויחזירנו לתוכה ואז יתעלה בתרועה וקול שופר שנתקע לפניו בשיר על עולות וזבחים ושלמים ונאמר זמרו אלהי' וגו' : (ט) מלך אלהים על גוים . כך יאמרו הכל: ישב על כסא קדשו. עכשיו הכסא שלם והגדולה ניכרת ויגידו כי נאספו לפירו : (י) נדיבי עמים. שהתנדבו עצמם לטבח ולהרוג על קדושת שמו : עם אלהי אברהם . שהיה נדיב לב הראשון תחלה לגרים עתה נודע כי לאלהים מגיני ארץ היכולת בידו להיות למגן על כל הבוטחים בו : (ב) בעיר אלהינו . לעתיד לבא כשיכנה את פירו יהיה בשבילה גדול ומהולל : (ג) יפה נוף. עיר שהוא נוף יפה לשון נוף של אילן . ד"א כלה של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נינפי . ומנחם חברו כמו (יהושע יז) קונטריא"ה בלעז שלשת הנפת . אבל דונש פתר אותו לשון נוף של אילן ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזתים (סא"א): משוש כל הארץ . ומה היא משושה ירכתי צפון . אנגלא"ש בלעז : ירך המזבח צפונה ששם שוחטין חטאות ואשמות ומי שהיה עצב על עבירות שבידו מביא חטאות ואשמות ומתכפר לו והוא יוצא משם שמח ועל ידי הקרבנות טובה באה : (ד) נודע למשגב . כשישכון בה לעתיד יאמרו כן : (ה) המלכים נועדו . להלחם עליה במלחמות גוג ומגוג . עברו יחדו . למלחמה : (ו) המה ראו. את הקב"ה יוצא ונלחם בגוים ההם כן תמהו : נחפזו . פור"ונט אטורדי"ן בלעז. כמו ובפחזותם : (ח) ברוח קדים . הוא לשון פורענו' שהקב"ה נפרע בו מן הרשעים כמו שנא' ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו' (שמות י"ד) וכן בצור רוח קדים שברך בלב ימים (יחזקאל כ"ז) ברוח קדי' אפיצם לפני אויב (ירמיה י"ח) : אניות תרשיש . הם שכיני צור היא אפריקא ומאדום היא : (ט) כאשר שמענו . הנחמות מפי הנביאים כן ראינו : דמינו

(ג) כי . זה הוא קול הרנה שכרוז כמו ותעבור הרנה : (ד) ידבר . ינהג כעדר בתוך הדברו והטעם הוא מלך על כל הארץ והנה הכל בידו : (ה) יבחר . אם כבבל או על ימי המשיח ישוב ישראל אל נחלתם : (ו) עלה . על ארון שנגנז שיעלה ויראה ואחרים אמרו הטעם כי השם ישים העמים תחתינו ועת שנריע עליהם בחצוצרות וקול שופר השם יעלה ממנו ע"כ קראו עליון : (ז) זמרו . הטעם זמרו השם שהוא נודע במעשיו בשקול דעת הלב ולמלכנו שנודע לנו לכדנו בשכון כבודו עמנו : (ח) כי. בעבור שהזכיר למלכנו אמר כי מלך על כל הארץ : זמרו . זה כל משכיל: (ט) מלך . פעמים רבות בדורות שעברו הראה השם מלכותו כאשר עשה משפט ונקמה בגוים . וזה טעם ישב על כסא קדשו או ככה יאמר בדור המשיח על כן יאספו : (י) נדיבי . הנכבדים מעמים וטעם אלהי אברהם להיות עם לאל אברהם והזכירו בעבור הנפש שעשה בחרן וקרא בכל מקום בשם ה' : מגני ארץ . הם המלכים כמו לה' מגיננו אז יהיה השם לעיני הכל מאד נעלה : (א) שיר מזמור . לא יכולנו להפריש בין שיר מזמור למזמור שיר כמו מצור החלמיש מחלמיש צור : (ב) גדול ה' ומהולל מאד. גדול זה המזמור להזכירו שבח ירושלם: (ג) יפה נוף. מחוז שלשת הנפת על משקל אשר זורה ברחת ולהיותו סעיף או מתנופ' אין לו טעם : הר ציון. בצפון ירושלם: מלך רב. גדול כמו על כל רב ביתו והוא דוד קרית חנה דוד: (ד) אלהים . הטעם אע"פ שיש לו ארמנות רבות השם הוא משגבה וכבר נודע זה בגבורות שהראה : (ה) כי הנה המלכים . שנועדו ובאו עליה : (ו) המה . כאשר ראו גבורת השם נבהלו : (ז) רעד'. על כן ברתו וזה טעם נחפזו : (ח) ברוח . דמה החיל שאחזם כמו רוח קדי' בהיותו בים שישבר האניו' : (ט) כאשר . אז יאמרו ישראל

לֵאלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה׃ ג כִּי־יְהוָה
עֶלְיוֹן נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־
הָאָרֶץ׃ ד יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ ל' וחד וידבר
וּלְאֻמִּים תַּחַת רַגְלֵינוּ׃ ה יִבְחַר־ ג'
לָנוּ אֶת־נַחֲלָתֵנוּ אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב ג' פתחים בטעם
אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה׃ ו עָלָה אֱלֹהִים ט'
בִּתְרוּעָה יְהוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ ז זַמְּרוּ ב' ובפסוק
אֱלֹהִים זַמֵּרוּ זַמְּרוּ לְמַלְכֵּנוּ זַמֵּרוּ׃
ח כִּי מֶלֶךְ כָּל־הָאָרֶץ אֱלֹהִים זַמְּרוּ
מַשְׂכִּיל׃ ט מָלַךְ אֱלֹהִים עַל־גּוֹיִם ב' חולם
אֱלֹהִים יָשַׁב עַל־כִּסֵּא קָדְשׁוֹ׃ פ"ף
י נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי ל'
אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי־אֶרֶץ ל'
מְאֹד נַעֲלָה׃

מח א שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח׃
ב גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר כולהון מ"ל במ"ג חס'
אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ׃ ג יְפֵה נוֹף ל' ומ"ל
מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי
צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב׃ ד אֱלֹהִים כ"ס ר"פ
בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׂגָּב׃ ה כִּי־
הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו׃
ו הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ׃ י"ט ר"פ
ז רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ ל'
ח בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ׃ ב'
ט כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר־

ג אֲרוּם יְיָ עִלָּאָה דְחִילָא מְלַךְ רַב עַל כָּל אַרְעָא׃ ד יְקַטֵּל עַמְמַיָּא בְּמוֹתָנָא חִלּוּפָנָא וְאוּמַיָּא יִכְבּוֹשׁ תְּחוֹת רִגְלָנָא׃ ה יִרְעֵי לָנָא לְמֵירַת יַת אַחְסַנְתָּנָא יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דְיַעֲקֹב דְרָחֵם לְעָלְמִין׃ ו יִתְעַלֵּי יְיָ בְּיַבָּבָא יְיָ בְּקָל שׁוֹפָרָא׃ ז שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ שַׁבַּחוּ לְמַלְכָּנָא שַׁבַּחוּ׃ ח אֲרוּם מְלַךְ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא יְיָ שַׁבַּחוּ קֳדָמוֹי בְּשִׂכְלָא טָבָא׃ ט מְלַךְ יְיָ עַל עַמְמַיָּא יְיָ יָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ דְּקוּדְשֵׁיהּ׃ י רַבְּנֵי עַמְמַיָּא אִתְכַּנַּשׁוּ עַמְמַיָּא דִי מְהֵימְנִין לֶאֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֲרוּם קֳדָם יְיָ תְּרִיסֵי אַרְעָא לַחֲדָא אִתְעַלָּא׃ א שִׁירְתָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח׃ ב רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח לַחֲדָא בִּירוּשְׁלֶם קַרְתָּא דֶאֱלָהָנָא וּבְטוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ׃ ג שַׁפִּיר הֵיךְ חַתְנָא חֶדְוַת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא טוּרָא דְצִיּוֹן שִׁידָא דִצְפוּנָא קִרְיְתָא דְמַלְכָּא רַבָּא׃ ד יְיָ בְּבוּרְנְיָתְהָא אִתְיְדַע לְתָקוֹף׃ ה אֲרוּם הָא מַלְכַיָּא אִתְחַבַּרוּ עֲבַרוּ כַּחֲדָא׃ ו הִינוּן חֲמוֹן הֵיכְנָא תְּמַהוּ עַל נִסַּיָּא וּפְרִישָׁתָא אִתְבְּהִילוּ אוּף עֲרַקוּ׃ ז זִוְעָא אַחַדְתִּינוּן תַּמָּן רְתִיתָא הֵיךְ אִתְּתָא יָלְדָה׃

ח בְּקִידוּם תַּקִּיף כְּאִשָּׁא דְמִן קֳדָם יְיָ תִּתַּבַּר אִלְפַיָּא דְטַרְסִים׃ ט יֵימְרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵיךְ מַה דִי שְׁמַעְנָא הֵיכְנָא חֲמֵינָא בְּקַרְתָּא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּקַרְתָּא דֶאֱלָהָנָא יְיָ

את ג' פתחין בטעם וסי' את גאון יעקב אשר אהב . בהצותו את ארם נהרים . כי את אשר יאהב

ה' יוכיח . וכל את הבא במקף דכוו' פתחין במ"א קמץ וסי' את כל גבוה יראה : על גוים ב' וסי' איך נפלת משמים הלל . מלך אלהים על גוים : כי לאלהים ג' וסימ' ויעזרו עליהם וינתנו . ויאמר הקשיבו כל יהודה נדיבי עמים נאספו : גדול כלהון מל' במ"ג חסר בליש' וסימ' לא תכירו פנים. ובמרא גדל ובאתות ובמפתים . כי גדל מעל שמים : ברוח קדים ב' וסי' ברוח קדים עזה כל הלילה . תשבר אניות :

תולדות אהרן ידבר . שבת סג מכות יא : עלה . פקידה שער כג : זמרו לאלהים . ר"ה לב : מלך אלהים (ברכות יג ר"ה נט): נדיבי עמים. סכה מט חגיגה ג : לבני קרח . זוהר אחרי מות : גדול ה'. ר"ה לא תמיד לג זוהר ויקרא : יפה נוף . ר"ה כו זוהר ויגש ופקודי : כאשר שמענו . ערוכין נד :

מצודת דוד

לשמוח בעת ימלוך ה' על כל הארץ : (ג) כי ה' וגו' . כי אז ידעו שה' עליון נורא וכו' ר"ל שהוא עליון על הכל ונורא עליהם : (ה) יבחר לנו . ר"ל יחזיר לנו את נחלתינו ויבחר אותה לנו לשבת בה כמאז : את גאון יעקב . זה בה"מ אשר אהוב הוא לעולם : (ו) עלה . אז יתעלה ויתרומם אלהים בתרועה כי יתקעו על הקרבנות : (ס) ה' בקול שופר . מוסב על עלה לומר עלה ה' בקול שופר וכפל הדבר במ"ש : (ז) זמרו אלהים . זמרו לאלהים : זמרו . כפל הדבר להתמדתו : (ח) זמרו משכיל . זמרו זמר העשוי בהשכל : (ט) על כסא קדשו . להראות ממשלתו על כל : (י) נדיבי עמים . הנדיבים שבכל העמים יהיו נאספים לא"י ותוזר ומפרש שהם עם אלהי אברהם : מגיני ארץ . הם השרים שהם למגן ולחוזק לתשופי כח ור"ל כל שרי העמים המה לאלהים ובידו להוליא את ישראל מתחת ידיהם ולהביאם אל ארצם : מאוד נעלה . הוא מאוד מעולה ומרומם וכל אשר יחפוץ יעשה : מח (ב) בעיר אלהינו . ר"ל כשתחזור שכינתו בירושלים אל קדשו אז הוא גדול ומהולל בפי כל : (ג) יפה נוף. מחוז יפה ומשוש לכל הארץ הוא הר ציון העומד בצפון ירושלים והיא קרית מלך רב וגדול הוא דוד וכה"א קרית חנה דוד (ישעיה כט) : (ד) אלהים . כשאלהים שוכן בארמנותיה אז נודע לכל שהוא לה למשגב : (ה) המלכים נועדו . המלכים אשר עשו יום מיועד ויעברו אז לבא על ירושלים למלחמה : (ו) המה ראו . והמה כאשר ראו שאלהים בארמנותיה כן תמהו וכו' : (ז) שם בירושלים

מצודת ציון

אל כף לשמחה וכן תקעו כף עליך (נחום ג) : (ד) ידבר. ינהג כמו ורעו כבשים כדברם (ישע' ה) : (ה) גאון . מל' גאוה ורוממות : (י) נדיבי . סותרן בממון יקרא נדיב : נעלה . מלשון עלי' ושבח ורממה : מח (ג) נוף . מחוז : משוש. כולם שמחים בראותם נוי תפארתו : ירכתי. ענין צד כירך כזה שהוא בצד האדם : קרית . מל' קריה ועיר : רב . גדול: (ד) בארמנותיה . מלשון ארמון והיכל : (ה) נועדו. ענין הזמנה כמו בלתי אם נועדו (עמוס ג): (ו) נחפזו . מלשון חפזון ובהלה: (ז) רעדה . סמר

יְהוָה צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה׃ י דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ׃ יא כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ׃ יב יִשְׂמַח הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ׃ יג סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ׃ יד שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן׃ טו כִּי זֶה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת׃

מט א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד׃ ג גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן׃ ד פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת׃ ה אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי׃ ו לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי׃ ז הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם

ישכללינה עד עלמי עלמין׃ י אשוינו יי טובך במציעות היכלך׃ יא היך כשמך יי היכדין תושבחתך על סיפי ארעא צדקתא מליא ימינך׃ יב יחדי טור ציון יבוען בתושבחן כנישתא דבית יהודה מטול דינך׃ יג אקיפו ציון יבועון וחזרו עלה מנו מגדלהא׃ יד שוו ליבכון לאוכלוסהא רמן לעיל ברניתהא מטול דתשתעון לדר אוחרן׃ טו ארום דין יי הוא אלהנא שכנתיה בגוה ומדוריה בשמיא לעלמי עלמין הוא ידברינגא כיומי טליותנא׃ א לשבחא על ידיהון דבני קרח תושבחתא׃ ב שמעו אחויתא דא כל עממיא אציתו כל דירי ארעא׃ ג אוף בני אדם קדמאה אוף בנוי דיעקב כחדא זכאה וחיבא׃ ד פומי ימלל חוכמתא ורנת לבא בינתא׃ ה אצלי למתלא אודני אשרי למפתח בכנרא אוחדתי׃ ו מטול אדחל ביום אסערות בישא אלהן דחובת סורחני בסופי יחזרנני׃ ז לחיביא די מתרחצין על

ארץ ד' בסגול וסי' נמס' לעיל בסיפרא סי' ל"ה : לבכם ג' בקריא' וסי' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו . וראיתם ושש לבכם ועצמתיכם כדשא תפרחנה . שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה . אנ"ך : לחילה ל' פסגו ל' : עולם ועד ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בריש סיפרא סימן כ"א : האזינו ח' וסימ' נמסר בישעיה סימן כ"ח : חכמות ד' וסי' פי ידבר חכמות . חכמות בחוץ תרונה . חכמות בנתה ביתה . ראמות לאויל חכמות : למה ה' דגשי' דסמיכי לא"ה וסי' נמסר לעיל סימן מ"ג ועיי' שם ·

תולדות אהרן שיתו . (מגילה עג) : כי זה . (שם) : עקידה ש' מ' כל מזמור מט : האזינו . הולין קכז (שבת יד) : למה אירא . זוכר מקן : עון . ע"ג יח :

אבן עזרא

ישראל בדרך נבואה לשובם אל ירושלם : (י) דמינו . אז יאמרו ישראל היינו מחשבים בלבינו ומדמים חסדך שהוא מלא היכלך או בהיותך בקרב היכלך : (יא) כשמך . בהיכלך ותהלתך היא צדק מלאה ימינך : (יב) ישמח הר ציון . השוכנים בערים סביב ציון כי ירושלים היא כאם וטעם למען משפטיך בעבור שאתה עושה משפט כאשר עשית במלכי' שבועדו : (יג) סבו . דברי ירושלם לעמים א"ר משה זה היה בימי דוד ורבים אמרו כי זה לימות המשיח : (יד) שיתו . לחילה . כמו חומות וחיל : פסגו . הביטו ארמנותיה שהם פסגה : (טו) כי . עלמות כמו עולמית כי הוא עומד עולם ועד הוא יהיה מנהג לעולם ובעל המסורת אומר כי הם שתי מלות והטעם עד מותנו ורבי משה אמר שהוא מגזרת עלם ינהגנו תמיד כמנהג הנערות והטע' כאשר נהגנו בימי נעורינו וי"א מגזרת ונעלם דבר במנהג טוב נעלם מהנבראים : (א) למנצח . שמעו זאת כל העמי' . זה המזמור הוא נכבד מאד כי יש בו מפורש אור העולם הבא ונשמת החכמה שלא תמות : (ב) שמעו . זה הדבר שהוא יודיע הוא כולל לכל חי שנפח השם באפיו נשמת חיים ע"כ האזינו כל יושבי חלד : (ג) גם . ככה אקרא בני אדם שאין להם מעלה או שיש להם שהם נודעי' וזה טעם ובני איש העשירי' האביונים : (ד) פי . בא ללמד על כל חכמה נעלמ' מהם וחכמי הלב יזכירוה בדרך חידה וטעם והגות והתבונות שהגה לבי : (ה) אטה . אדבר זאת החכמה בדרך משל כמו לא יראו אור כצאן לשאול שתו ובעבור כי החידה סתומה גם סגורה ע"כ אפתח וטעם בכנור כי זה המזמור יזמר בו ויתכן להיו' טע' אטה גם אני אטה אזני למשל והטעם גם אוכיח נפשי : (ו) למה . הטעם למה איגע לקנות הון בעבור יראתי ימי הזקנה כאשר כתוב עד אשר לא יבואו ימי הרעה והם ימי הזקנה כי בתחלה החל בבחרותיך : עון עקבי . דבק עם למה אירא והטעם כי בקנותו ההון אולי תצטרך לבקשו מדרך שיקרנו עון והטעם שאלך בדרך לא ישרה ואותו העון לעולם סביבי יהי' כאילו אמר למה אירא בימי רע ולמען עון רגלי יסובני : (ז) הבוטחים . אמר רבי משה כי הוא פועל למלת אירא ואין לו טעם והנכון כי הבוטחים תחלת דבר והטעם הנה הבוטחים על חילם עפרם כמו עשה לי את החיל הזה :

רשי

(י) דמינו אלהים חסדך . הנביא חוזר ומתפלל להקב"ה ואומר דמינו וקוינו אל חסדיך לראות תשועתך זו בקרב היכלך . ומנחם פתר אותו לשון מחשבה כמו אל תדמי בנפשך (אסתר ד) : (יא) כשמך אלהים כן תהלתך . כאשר שמך גדול כן תהלתך גדול בפי כל : (יב) תגלנה בנות יהודה . כל שארי ערי יהודה הם לציון בנות כמו וילכוד את קנת ואת בנותיה : למען משפטיך . שתעשה דין באומות : (יג) סבו ציון . אתם הבונים אותה : ספרו . לשון מנין דעו כמה מגדלי' ראויים לה : (יד) לחילה . לחומותיה כמו חיל וחומה (איכה ב') : פסגו ארמנותיה . הגביהו בירניותיה . כמו אשדות הפסגה (דברים ג') דמתרגמינן רמתא : למען תספרו . את גובהה ואת יופיה לדור שאחריכ' : (טו) עלמות . כאדם המנהיג את בנו קטן לאט . ומנחם פתר אותו . ל' עולם וכן פתרונו ינהגנו לעולמי' : (ב) שמעו זאת כל העמים . לפי שמזמור זה מיוסד על בני אדם הבוטחי' בעשרם אמר כל העמים שכלם צריכים ייסור : חלד . היא הארץ ע"ש שהיא נושנת וחלודה . רוויל"א בלעז . ורבותינו פירשו ע"ש החולדה שהיא ביבשה ואינה בים דתנו רבנן כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה : (ג) גם בני אדם . בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד) בני ישמעאל ובני קטורה : גם בני איש . בני נח שנקרא איש צדיק (בראשית ו') : (ד) והגות לבי . מחשבות לבי . תבונות הם : (ה) אטה למשל אזני . לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני (ש"א כד) : אפתח . לכם חידתי זאת בכנור וזו היא החידה למה אני צריך לירא בימי רע ביום פקודת עון לפי שעון עקבי יסובני עונות שאני דש בעקבי שאני מזלזל בהם שהם בעיני עברות קלות הם מרשיעות אותי בדין וכ"ש העשירים : (ז) הבוטחים על חילם . ומה בלע בממונם הלא

אח

מצודת ציון

פחד : חיל . חלחלה : (ח) אניות . ספינות : (י) דמינו . ענין תוחלת ותקוה כמו דום לה' (לעיל לז) : (יב) בנות יהודה . ערי יהודה : (יד) לחילה . היא החומה הנמוכה שלפני הגבוהה וכן ויאבל חיל וחומה (איכה ב) : פסגו . ענין רמה וחוזק כמו עלה ראש הפסגה (דברים ג) : (טו) על מות . כמו עולמית : מט (ב) האזינו . הטו אוזן : חלד . אנשי הזמן : (ג) בני אדם . המון העם : בני איש . הגדולים שבהם כמו הלא איש אתה (ש"א כו) : (ד) והגות . ומחשבות : (ו) עקבי . עקב הרגל

מצודת דוד

בירושלים : (ח) ברוח קדים . אשר היא העזה שברוחות בה תשבר את האניות של חיל גוג הבאים דרך ים תרשיש : (ט) כאשר שמענו . את הדברים מפי הנביאים כן ראינו אותם בעיר ה' צבאות אלהינו : יכוננה . את ירושלים יכונן להיות עומדת על כנה ובסיבה עד עולם ועד : (י) דמינו . אתה אלהים הן הוחלנו מאז אל חסדך אשר תראה בקרב היכלך : (יא) כשמך . כמו ששמך מורה שאתה מושל בכל כן מהראוי להלל אותך בזה על קצות הארץ : צדק . עם כי היכולת בידך לא תבוא בשטף אף כ"א בצדק : (יב) למען משפטיך . אשר תעשה בחיל גוג : (יג) סובו ציון . וראו תפארתה : ספרו מגדליה . ותראו כי רבים המה : (יד) שיתו . שימו לבבכם לבנין החיל ליפותה ולחזקה : פסגו . הגביהו וחזקו הארמנות : למען תספרו . מגודל יופי הבנין הנעשה בעזר אלוה : (טו) כי זה אלהים . העושה לנו כל זאת הוא אלהינו עד עולם ובדרך זה ינהגנו עולמית : מט (ב) כל העמים . כי כולם צריכים לדעת המוסר הזה : (ג) יחד . ר"ל זה כזה : (ד) והגות . מחשבות לבי המה דברי תבונה ר"ל מלבד הדברים הנגלים שים במה שאדבר הנה יש בהם עוד דברים נסתרים מה שאחשוב בלבי : (ה) אטה למשל אזני . דברי המשל הם כמו כצאן לשאול שתו ולא יראו אור ואמר גם אני אטה אזני להם כאומר לא לזולת לבד אזכיר ואזהיר כי גם את עצמי עמהם : אפתח בכנור חידתי . כי החידה היא סגורה וכתומה ואמר אפתח כתימת החידה ואפרשה עם הכנור שאזמר בה כי בהכרעת הנגון יובן הדברים : (ו) למה אירא . וזהו דברו למה אירא וגו' ר"ל על מה אירא כשיבוא הרע בעולם והלא על כי העונות אשר אני מזלזל בהם לדושם בעקב רגלי הם הם המסבבים אותי ובעבורם אני מתפחד שן ע"י אלכד ברעה : (ז) הבוטחים . ר"ל א"כ כ"ש האנשים ההולין בטחונם ברוב עשרם ומתהללים בה כ"ש שיש להם להתפחד כי הלא דרכם להרבות גזל בעשק ולדושם

סלה: (ח) אח. לא יוכל לפדות את אחיו בממונו לפי שאם באים לפדות איש את אחיו יתיקר פדיון נפשם מכל הון לפיכך על כרחו חדל הוא לעולם מלפדותו: (ט) ויקר. (שיחיה לנצח ולא יראה השחת) ומנחם חברו לשון מניעה כמו אוקיר אנוש מפז (ישעיה יג) ואלך עמם בחמת קרי (ויקרא ט). כלומר וימנע פדיון נפשם: (יא) כי יראה חכמים ימותו. ואין נצולין מן המות לפיכך ע"כ הוא חדל ליגע ולטרוח על פדיון אחיו: חילם. ממונם. בחכמים נאמר מיתה שאינם מתים בעה"ז אלא הגוף בלבד ובכסיל ובער נאמר אבידה: (יב) קרבם בתימו לעולם. מחשבותם לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם: קראו בשמותם. את בתיהם שהם בוני' למען יהיה להם לזכרון כגון ויקר' שם העיר כשם בנו חנוך (בראשי' ו') אנטיוכס בנה אנטוכיא סליקוס בנה סליקיא: (יג) ביקר. לשון יקר ותפארת. (סא"א): נמשל. לשון משל: נדמו. לשון דממה: (יד) כסל. שטות: ואחריהם בפיהם ירצו סלה. והבאים אחריהם ידברו בהם. ויספרו בפיהם מה אירע לראשונים: ירצו. לשון הרצאת דברים. רטרירונ"ש בלע"ז. ומז"ל פירשו זה דרכם של רשעי' שסופ' אבודי' אבל כסל למו חלב יש להם על כסליהם ומכסות את כליותיהם ואינן יועצות אותם לשוב מרעתם ושמא תאמר שכחה היא להם על שכחו שסופם למות ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין חרדים ממנו: (טו) כצאן לשאול שתו. כצאן המתאסף לדיר כן הם לשאול. שתו דגשות הה"ו במקום תי"ו שנייה לשאול שותתו ל' שתותיה של שאול למדרגה התחתונה וכן שתו בשמים פיהם (לקמן ע"ג) גם הוא לשון שתות. קבעו בשמי' פיהם לשונם הרע: מות ירעם. מלאך המות יאכלם. ואל תתמה על לשון אכילה זו שכן מצינו במקום אחר (איוב יח) יאכל בדיו בכור מות. ל"א לשון רעיה כמו הירוע ברזל (ירמיה טו): וירדו בם ישרים לבקר. ליום הגאולה כשיזרח בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנא' ועסותם רשעים וגו' (סוף מלאכי): וצורם לבלות שאול. צורתם של רשעים תבלה את השאול. גיהנם כלה והם אינם כלים: מזבול לו. מהיות להם מדור והקב"ה מוציא חמה מנרתקה ומלהטת אותם שנאמ' (שם) וליהט אותם היום הבא. ורבותינו פירשו מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול שהחריבו את בה"מ: (טז) אך אלהים יפדה נפשי. אבל אני שהטיתי למשל אזני. אלהים יפדה נפשי שלא אלך אל שאול כי יקחני

וברב עשרם יתהללו: ח אח לא־פדה יפדה איש לא־יתן לאלהים כפרו: ט ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם: י ויחי־עוד לנצח לא יראה השחת: יא כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם: יב קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר קראו בשמותם עלי אדמות: יג ואדם ביקר בל־ילין נמשל כבהמות נדמו: יד זה דרכם כסל למו ואחריהם בפיהם ירצו סלה: טו כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבקר וצירם לבלות שאול מזבל לו: טז אך־אלהים יפדה־נפשי מיד שאול כי יקחני סלה: יז אל־תירא כי־יעשר איש כי־ירבה כבוד ביתו:

ב' אחר · ב' חד מל' · ב' א' חס' ב' · ג' · ג' · ג' חס' ד' כתיב כן · ע' · ד' · וג' · ג' · ב' · וצורם ק' · ג' חס'

נכסהון ובסגיאות עתרידהון משתבחין: ח אחוהי דאשתבא לא מפרק יפרוק גבר מנכסוי ולא יהב לאלהא פורקניה: ט ויהי יקיר פורקניה ויפסוק בישותיה ופורענותא לעלם: י ויחי תוב לחיי עלמא לא יחמי דין גהנם: יא ארום יחמון חכימיא רשיעיא בגהנם יתדנון כחדא כסיליא ושטיא ייבדון וישבקון לצדיקיא ממונהון: יב בבית קבורתהון ישרון לעלם ולא יקומון ממשכניהון לדרי דריא מטול דאתרברבו וקנו שום ביש עלוי ארעא: יג וגברא חייבא ביקרא לא יבית עם צדיקיא אמתיל היך בעירא אשתוא לקמא: יד דין ארחתהון גרם שטותא להון ובסופהון בפומהון יתנון סורחנותהון לעלמא דאתי: טו היך ענא צדיקיא שוו למותא וקטלון ותברו צדיקיא ופלחי אוריתא ותריצייא אלקו מטול הכי גופיהון יהון בלין בגהנם מן בגלל דאושיטו ידיהון וחבילו בית מדור שכנתיה דיליה: טז אמר דוד ברוח נבואה ברם אלהא יפרוק נפשי מן דין גהנם ארום ילפנני אוריתיה לעלמין: יז (על קרח וסיעתיה אתנבי ואמר) לא תדחל (משה) ארום אתעתר (קרח) גברא (דמצותא) ארום יסגי איקר

(ח) אח. אמר רבי יונה כי טעמו אחד ואחרים אמרו כי טעמו כמו ואמר אח והנכון בעיני כי אח פעול והאיש הוא הפועל כאילו אמר הנה העשירים לא יוכלו לפדות את אחיהם גם נפשם מהמות וזה הממון מה יועילם והנה את אין איש פודה אחיו מהמות ולא עוד רק גם נפשו על כן ויקר פדיון והטעם וחדל שלא יהיה זה לעולם: (י) ויחי. ואיך יחשוב הקונה הון: (יא) כי. והלא יראה חכמים ממנו ימותו בכל דור והזכיר מות עם החכמי' ויאבדו עם הכסיל והבער כי ילכו לאבדון והכסיל הולך דרך עקשות והבער שלא יבין כמו הבהמה ושניהם יאבדו: חילם. כנגד הבוטחים על חילם: (יב) קרבם. יש אומרים כי הוא הפוך קברם והוא הבית הנקרא בית עולמו וטע' קראו בשמות' שבטו בניניהם על קברם וי"א כי טעם קרבם כמו וקרב איש במחשבתם שיעמדו בתימו ולפי דעתי שהוא חסר בי"ת כאלו הוא בקרבם והטעם בקרב האחרים שעזבו להם חילם והטעם לא נשאר להם זכר רק שיאמר זה בית פלוני וזה המגדל בנה פלוני וזה טעם קראו וכל זה לא יועיל: (יג) ואדם. וי"א כי ביקר זה היקר שלו שהוא הממון לא ילין עמו במותו רק יעזבנו ויהיה כל ילין כמו נפשו בטוב תלין והנה האדם נמשל כבהמות שימותו גם הם במותם: נדמו. נכרתו והירושלמי אמר נמשל האחד שהוא הפרט כדמו הכלל: (יד) זה. ואחריהם הם בניהם ירצו ללכת בדרך זה וטע' בפיה' כי הם יצווס ככה וי"א הם ירצו את עונם: (טו) כצאן. שתו. כמו שתו בשמים פיהם והטעם שמו עצמם במחשבתם שהם כצאן. מות ירעם. כי סופם לטבח: וירדו בם ישרים. זה אחר מותם והם ארבעה יסודי' שאינם מורכבים שהאש מורכבת בו תשוב אל האש והרוח אל הרוח והמים אל המים והעצמו' שהם ממתכונת העפר אל העפר. טעם לבקר כנגד ילין והטעם אחר אי יום אז יחלו וצורם כמו וצורתם וכמוהו כתבונם עצבים כתבונתם והטעם כי השאול שהוא למט' שסם הגוף הוא יכלה הצורה וטעם מזבול מהזבול שהוא דר בו כל אחד משם יבוא לו הכילוי ורבי משה אמר כי תחסר מלת הרודים וישרים שלא יוכלו בני אדם להמלט ורבי יונה אמר מזבול לו משפט שמים על כל אחד: (טז) אך. כבר הזכרתי בספר כי הנפש והנשמה והרוח שם א' לנשמת אדם העליונה העומדת לעד ולא תמות ונקראה נפש גם רוח בעבור שלא תראה לעין כי אם עם אלה ובעבור היותו המשורר מלא רוח חכמה ומכתב השם חרות על נשמתו על כן אמר אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כאשר בני אדם כי מי גבר יחיה ולא יראה המות וזה טעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים וכמוהו כי לקח אותו אלהים ואחר כבוד תקחני: (יז) אל. ושב עוד להוכיח עצמו כאשר החל אטה למשל אזני או יוכיח המשכיל אם כן אל תירא אם היית בלא הון ותקנ' לעשיר:

כי

וחדל ב' וסי' וחדל לעשות הפסח. ויקר פדיון נפשם: לדור ודר ד' דסטיכי כתיב כן דור קדמ' מ"ל ותניין חסר וסימ' לכן ישבו ציים. קרבם בתימו לעולם. ואנחנו עמך וצאן. מלכותך מלכות כל. וא' חלוף ובניתי לדר ודור כסאך: וירדו ב' וסימ' בם ישרים לבקר. וירדו בהם וישובו. וא' רפי וירדו בדגת הים:

תולדות אהרן ויחי עוד. חגיגה ס: קרבם. מ"ק ט: אדם ביקר. שבת קנא סנהדרין: זה דרכם. שבת לא: וצורם. ר"ה יז: אל תירא. עקידה שער קא:

מצודת דוד

ולדוגם בעקב הרגל: (ח) אח וגו'. כאומר הנה באמת סכלות גדול הוא לבטוח בעושר כי הלא אין איש יוכל לפדות בממון את אחיו מן המיתה ואף כופר נפש עצמו לא יוכל ליתן: (ט) ויקר. להפדות את הנפש הוא דבר יקר ולא סוף דבר שיקר הוא אלא אפי' מחדל הוא לעולם ואינו נמצא כלל: (י) ויחי. אף אם הרבה יחיה וכי יחיה עוד לנצח ולא יראה כלל את השחת ומהו א"כ בטחון העושר: (יא) כי יראה. עם כי יראה שכל בני העולם עומדים למיתה החכם יהיה או סכל ובמותם יעזבו עושרם לאחרים אשר לא עמלו בו: (יב) קרבם. עכ"ז יחשבו בקרב לבם אשר בתיהם תתקיים לעולם: קראו. קוראים שמם על אדמתם לומר שהיא אדמת פלוני כאלו יחיו לנצח ותהיה בידם: (יג) ואדם ביקר. הלא אין האדם בוטח ביקר עשרו שילין עמו עד הבוקר וא"כ מה הוא העושר: נמשל. הבוטח בעשרו הוא נמשל לבהמות ודומים אליהם בחסרון הדעת והענין כפול לדמיון גמור: (יד) זה דרכם. כן מנהגם להחזיק לעצמם את הכסילות הזאת להתהלל עם העושר ולבטוח בה: אחריהם. אף בניהם הבאים אחריהם גם המה ירצו לעולם באמרי פי אבותיהם להתהלל עם העושר: (טו) כצאן. ועומדים המה למיתה לכלות הנפש עם הגוף וכמו הצאן הנאסף אל הדיר הנעשה עם נפשותם כן יאספו כולם להשימם בשאול והמות ישברם מכל וכל

מצודת ציון

הרגל: (ז) חילם. עשרם: יתהללו. יתשבחו: (ח) כפרו. פדיון נפשו: (ט) ויקר. דבר אשר הקשה מציאותו קרוי יקר וכן ודבר ה' היה יקר (ש"א ג): (י) השחת. בור הקבר: (יא) ובער. שוטה: חילם. עשרם: (יג) ביקר. מלשון יקר: נדמו. מלשון דמיון: (יד) כסל. מל' כסילות: למו. להם: ירצו. מלשון רצון: (טו) שתו. שמו: ירעם. ישברם: וירדו. וימשלו: וצורם. מלשון צור ור"ל חזקם: לבלות. מלשון בליה ורקבון: מזבול. ענין מדור כמו בית זבול לך (מ"א ח):

מנחה

יח כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־
יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ׃ יט כִּי־נַפְשׁוֹ
בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃
כ תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֵצַח
לֹא יִרְאוּ־אוֹר׃ כא אָדָם בִּיקָר וְלֹא
יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃
נ א מִזְמוֹר לְאָסָף אֵל ׀ אֱלֹהִים
יְהוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ מִמִּזְרַח־
שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאוֹ׃ ב מִצִּיּוֹן מִכְלַל־
יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ׃ ג יָבֹא אֱלֹהֵינוּ
וְאַל־יֶחֱרַשׁ אֵשׁ־לְפָנָיו תֹּאכֵל
וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד׃ ד יִקְרָא
אֶל־הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל־הָאָרֶץ לָדִין
עַמּוֹ׃ ה אִסְפוּ־לִי חֲסִידָי כֹּרְתֵי
בְרִיתִי עֲלֵי־זָבַח׃ ו וַיַּגִּידוּ שָׁמַיִם
צִדְקוֹ כִּי־אֱלֹהִים ׀ שֹׁפֵט הוּא סֶלָה׃
ז שִׁמְעָה עַמִּי ׀ וַאֲדַבֵּרָה יִשְׂרָאֵל
וְאָעִידָה בָּךְ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ אָנֹכִי׃
ח לֹא עַל־זְבָחֶיךָ אוֹכִיחֶךָ וְעוֹלֹתֶיךָ
לְנֶגְדִּי תָמִיד׃ ט לֹא־אֶקַּח מִבֵּיתְךָ
פָר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עַתּוּדִים׃ י כִּי־לִי

בֵּיתֵיהּ׃ יח אֲרוּם לָא בְמוֹתֵיהּ
יִסַּב כּוּלָּא לָא יֵחוֹת בַּתְרוֹי
אִיקָרֵיהּ׃ יט אֲרוּם נַפְשֵׁיהּ
(דְמֹשֶׁה) בְּחַיּוֹהִי יְבָרֵךְ לָךְ
וְיוֹדוּנָךְ צַדִּיקַיָּא אֲרוּם תֵּיטִיב
לְפָלְחִין קֳדָמָךְ׃ כ תֵּיעוֹל
דּוּכְרָנְהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא עַד דָּר
אֲבָהַתְהוֹן וְרַשִׁיעַיָּא לְעָלְמֵי
עָלְמַיָּא לָא יֶחֱמוּן נְהוֹרָא׃
כא גַּבְרָא חַיָּבָא בִּזְמַן דְּאִיתוֹהִי
בִּיקָרָא לָא יִתְבַּיַּן וּבְאִסְתַּלָּקוּת
יְקָרֵיהּ מִנֵּיהּ אִמְתִּיל לִבְעִירָא
וְאִשְׁתְּוֵי לְקִמָּא׃ א תּוּשְׁבַּחְתָּא
עַל יְדוֹי דְּאָסָף תַּקִּיפָא אֱלָהָא
יְיָ מַלֵּל מִן בְּרֵאשִׁית שֵׁירָתָא
וּגְזַר לְמֶעְבַּד אַרְעָא מִמַּדְנַח
שִׁמְשָׁא עַד מַעֲנָיֵהּ׃ ב וְשָׁרוּי
בְּרִיַּת עָלְמָא מִצִּיּוֹן וּמִן תַּמָּן
גְּמִיר שׁוּפְרֵיהּ אֱלָהָא יִתְגְּלֵי׃
ג יֵימְרוּן צַדִּיקַיָּא בְּיוֹם דִּינָא
רַבָּא יֵיתֵי אֱלָהָנָא וְלָא יִשְׁתּוֹק
לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת עַמֵּיהּ
אֶשָּׁתָא קֳדָמוֹי תְּצַלְהֵב וְחֵיזוּר
חֵיזוּר לֵיהּ תִּזְעוֹף עַלְעוֹלָא
לַחֲדָא׃ ד יִקְרֵי לְאַנְגְּלֵי מְרוֹמָא
מִלְּעֵיל וּלְצַדִּיקֵי אַרְעָא מִלְּרַע
לְמִימְתַּח דִּין עַל עַמֵּיהּ׃
ה כְּנוֹשׁוּ לְוָתִי חֲסִידַי דִּי גְזָרוּ קְיָמִי וְקַיִּימוּ אוֹרַיְתָא וְאִתְעַסְּקוּ בִּצְלוֹתָא
דְּאִמְתִּילָא לְקוּרְבָּנָא׃ ו וְיִתְנוּן אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא זָכוּתֵיהּ אֲרוּם אֱלָהָא דַּיָּנָא הוּא לְעָלְמָא׃
ז שְׁמַע עַמִּי וַאֲמַלֵּל יִשְׂרָאֵל וְאַסְהִיד בָּךְ אֱלָהָא אֱלָהָךְ אֲנָא׃ ח לָא מְטוּל דִּבְחָךְ דְּלָא
קָרֵבְתְּ קֳדָמַי בְּגָלוּתָא אֲנָא מוֹכַח לָךְ אֲרוּם עֲלָוָתָךְ דְּקָרִיבוּ אֲבָהָתָךְ לְקִבְלִי
תְּדִירָא׃ ט לָא קַבְּלִית מִן אִידָךְ תּוֹרָא מִן עֶדְרָךְ בִּרְחֵי׃ י אֲרוּם דִּילִי כָל

אבן עזרא

(יח) כי. יקח הכל. אפילו חלק ממנו כדרך ונפשו יבשה אין כל והנה בתחלה הזכיר כי ההון לא ימלטנו ממות ועתה יזכיר כי לא יועיל אחרי מותו והטעם כי אם יקנה חכמה תועילנו אחר מותו כי אין תועלת בהון רק בחייו שיאכל וישתה וזה טעם כי נפשו בחייו יברך: (יט) ויודך. הטעם העני והעשיר כי תיטיב לך. יאמר למשכיל שתבקש מה שיהיה לך טוב באחרונה ע"כ אחריו: (כ) תבוא. שב אל נפשו של העשיר ככתוב למעלה: עד דור אבותיו. שהיו כמוהו בלא חכמה: עד נצח לא יראו אור. זהו השכר ותענוג הנשמה לאור באור אדוניה שנתנה והוא לקחה וככה בספר בן גוריון יקרא אור העוה"ב אור הגדול וכבר הזכרתי טעמו: אדם. אמר רבי יהודה הלוי מ"כ ואדם ביקר בל ילין פי' יש עם אדם יקר שלא ילין והטע' שלא ישכב וימות והוא כבוד הנשמה וכן אדם שלא למד לא יבין ע"כ כבהמות: (א) מזמור לאסף. אל. הטעם תקיף לעשו' משפט ע"כ אלהים וטעם ה' שהוא שוכן עד בלי שינוי: ויקרא ארץ. קרא יושבי הארץ הדרי' ממזרח שמש ועד מבואו כך הוא היישוב אע"פ שאין מיושב מכל הארץ רק פחות מהרביעית בראיות גמורות: (ב) מציון. שהוא באמצע היישוב באורך וברוחב: הופיע. כבוד השם: (ג) יבא. אלה דברי הצדיקי' שיקוו שישמיד הפושעי' בו וזה טעם אש לפניו: נשערה. אע"פ שהוא כתוב בשי"ן הוא כרוח סערה: (ד) יקרא אל השמים. אל המלאכים: ואל הארץ. אל יושביה: (ה) אספו. הטעם להוכיח את חסידי ישראל שכרתו עם השם ברית וטעם עלי זבח בעבור הזבח כאילו אמר על דבר זבח: (ו) ויגידו. המלאכי' לעולם הם עדים כי אלהים לעולם שופט צדק הוא וזאת היא התוכחת: (ז) שמעה. הטעם לא כרתי אתך ברית רק שאהיה לך לאלהים וזהו הוא אלהים אלהיך אנכי: (ח) לא. ועתה לא אוכיחך על זבחיך אם לא תקריבם לפני כאשר אמר ירמיהו עולותיכם ספו על זבחיכם זבחיך הם זבחי חטאת ואשם ועולותיך להיותם נגדי תמיד: (ט) לא. אין לי צורך לקחת מביתך פר הזכיר הגדול הקרב לגבי המזבח: ממכלאותיך. כמו גזר ממכלה צאן והאל"ף והה"א מתחלפין: (י) כי. וא"ו חיתו נוסף כוי"ו בנו בעור: בהררי אלף. אלף הרים או אלף

רשי

יקחני בחיי ללכת בדרכיו: (יט) כי נפשו בחייו יברך. הרשע מברך את נפשו בחייו ואומר שלום עליך נפשי לא יאונך שום רעה אבל אחרים אין אומרים עליו כן: ויודך כי תיטיב לך. ואתה אם תשמע לדברי הכל יודוך כי תטיב לנפשך ליישר את דרכך: (כ) תבא עד דור אבותיו. כשתשלים ימיך ותמות תבא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נידונים בגיהנם אשר עד נצח לא יראו אור: (כא) אדם ביקר ולא יבין. דרך החיים נתונה לפניו שאם ילך בה הרי נכבד ואינו מבין את הטוב: (א) אל אלהים ה'. אקרא (אלהי האלהים ה' שמו): דבר ויקרא ארץ. והוא הופיע מציון שהוא מכלל יופי: מכלל. שם דבר פרמנ"ט בלעז: (ג) יבא אלהינו ואל יחרש. עוד על דם עבדיו השפוך: (ד) יקרא אל השמי'. לפקוד על שר האומות שבמרום: ואל הארץ. לפקוד על מלכי מצרים: לדין עמו. לנקום נקמת עמו כמו כי ידין עמו ודם עבדיו יקום (דברים ל"ב): (ה) אספו לי חסידי. ועוד יקרא לשמים ולארץ שיאספו לו הגליות כענין שנאמר עורי צפון ובאי תימן (שיר ד'): כרתי בריתי עלי זבח. שקבלו את התורה בברית וזבח כענין שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' וגו' (שמות כ"ד): (ח) לא על זבחיך אוכיחך. אם אינך מביא לי זבחיך ולא עולותיך נגדי תמיד. איני שם עיני ולבי על כך: (ט) לא אקח מביתך פר. לא שלך הם אלא שלי: ממכלאותיך. הוא דיר הצאן כמו גזר ממכלה צאן (חבקוק ג') פאר"ק בלעז: בהמות

אבתיו ג' מ"ל וסי' וגם כל הדור ההוא נאספו. כל לבבו הכין לדרוש. תבא עד דור אבתיו: אל אלהים ה' ג' וסימ' אל אלהים ה' הוא ידע וישראל ב' בפסוק. מזמור לאסף אל אלהים ה': הופיע ג' וסימ' מהר פארן. מציון מכלל יופי. אל נקמות ה'. וא' והופיע אור עננו: לדין ג' וסימ' ועמד לדין עמים. יקרא אל השמים מעל. ולא יוכל לדין עם שתקיף: ממכלאותיך ל' עתודים. ממקדשך ל' נורא אלהים. יפגשך ל' עשו אחי. ומעגלך ל' ירעפון דשן. למנוחתיך ל' ללחמך ל'

תולדות אהרן אלהים ה'. יומא נד זוכר אחרי מות (ברכות יב): ממזרח. עקידה ש' נז כל המזמור: מציון. יומא שם (יומא נו): וסביביו. יבמות קכא ב"ק נ (שקלים יח): יקרא. סנהדרין לא: אספו לי. סנהדרין קח קי (סנהדרין כט): כי לי. מנחות קי:

מצודת ציון

נ (א) מבואו. שקיעתו כמו כי בא השמש (בראשית כח): (ב) מכלל. מלשון כל ור"ל כלול בכל היופי וכן לבושו מכלול (יחזקאל כ"ג): הופיע. האיר וזרח: (ג) יחרש. ישתוק: תאכל. תשרף: נשערה. מלשון סערה: (ז) ואעידה. ענין התראה שדרכה להיות בעדים: (ט) ממכלאותיך. מלשון בית הכלא והוא גדרות הצאן: עתודים. הם הזכרים מן העזים: (י) אלף. מנין מרובה אחז

מצודת דוד

כי בקבר תכלה הנפש עם הגוף: וירדו. אף בחייהם כאשר יבוא עתם ימשלו בם הישרים בבוא עת בקרם וזריחתם: וצורם. והחזקם יובא להרקב בשאול ולא ישאר מהם מאומה לא מהגוף ולא מהנפש: מזבול לו. מן המדור שלא יובא אל השאול: (טז) מיד שאול. לבל תכלה נפשי עם הגוף בקבר: כי יקחני סלה. את נפשי יקח להיות גנוזה עמו למעלה עד עולם: (יז) אל תירא. אל תדאג בעבור קנאת העשיר: (יח) הכל. כלל וכלל לא וכן ולרש אין כל (ש"ב יב): לא ירד. אל הקבר: (יט) כי נפשו. הוא לבד ברך נפש עצמו בימי חייו ואמר שלום יהיה לי אבל לא נתברך מזולת אבל אתה כאשר תטיב מעשיך להיטיב לך בעוה"ב אז הכל יודוך: (כ) תבוא וגו'. כאשר תבוא להשכיל אף עד גמול דור אבותיו אשר ג"כ היתה כל חמדתם לאסוף הון אז תבין שעד נצח לא ראו אור עוה"ב: (כא) אדם ביקר. ר"ל אף תבין כי האדם אשר הוא ביקר העושר ולא יבין לבל ישים בו כל חמדתו ולבטוח בו בהוא נמשל לבהמות ודומים להם בחסרון הדעת דמיון גמור: נ (א) אל אלהים ה'. אל שעל כל אלהים הם מלאכי מעלה אשר שמו ה' הוא דבר וקרא אל יושבי הארץ מן קצה המזרח עד המערב: (ב) הופיע. העיר והוציא את הקול מציון הכלול בכל היופי: (ה) אספו לי. ויאמר להם הביאו ואספו אלי את חסידי אשר כרתי עמם ברית בדם זבח כמ"ש הנה דם הברית (שמות כ"ד): (ו) ויגידו שמים. אז יגידו מלאכי שמים את צדקו ויאמרו עתה ראינו מה שלא שפט עד הנה הוא על כי הוא שופט לעולם: (ז) ואדברה. את דברי: ישראל. אתה ישראל שמע ואתרה בך: אלהים אלהיך אנכי. ועליך לשמוע דברי: (ח) לא על זבחיך. לא אוכיח אותך על התמיד להקריב זבחיך ולא אוכיח אותך שיהא תמיד לנגדי עולותיך כי אין חפצי בהם כי טוב אשר לא תדור: (ט) לא אקח. לא עיתי לקחת מביתך פר להקריב לפני: ממכלאותיך, מוסב על לא אקח: (י) כל חיתו יער. עם שאינם בידך הלא

(י) בהמות בהררי אלף. הוא (שור) שהוא רועה אלף הרים ליום וכל יום ויום הם צומחים. וי״מ אלף הרים או אלף פרסאו׳ או שם אלף פרים. ויש״מ שהוא כמו שגר אלפיך כלומר הרים מלאים בקר בעבור שהזכיר לא אקח מביתך פר: (יא) וזיז שדי עמדי. רמש השדה זיז על שהם זזים ממקום למקום אשבומנ״ט בלעז: עמדי. אני יודע את כלם: (יג) האוכל בשר אבירים. לא אמרתי לך להביא זבח שאני צריך לאכילה אלא נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (יד) זבח לאלהי׳ תודה. התודה על מעשיך ושוב אלי זהו זבח שאני חפץ בו ואח״כ שלם לעליון נדריך כי אז יתקבלו לרצון: (טו) ותכבדני. שזה הוא כבודי שאושיע את הבוטחים בי: (טז) ותשא בריתי. תורתי: (יח) ותרץ עמו. ותרצית ללכת עמו: (יט) תצמיד מרמה. תרגיל אצלך רמיה לדבר רעה. תצמיד אגוסטוא״ש בלעז. כמו (במדבר י״ט) צמיד פתיל (סא״א): (כ) תשב. במושב לצים: בבן אמך. שאין לך דין וריב עמו שאינו יורש עמך: דופי. דבר גנאי לדחותו לשון יהדפנו: (כא) דמית. סבור אתה שאהי׳ כמוך להתרצו׳ במעשיך הרעים. (וי״מ דמית כי אינני יודע הנסתרות): (כג) זובח תודה. המביא לי זבח של תשובה והודאה על עונותיו הוא יכבדנני: ושם דרך. השב אלי אני מלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי אני אראנו בישועתי:

והטאתי

כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי־אָלֶף׃ יא יָדַעְתִּי כָּל־עוֹף הָרִים וְזִיז שָׂדַי עִמָּדִי׃ יב אִם־אֶרְעַב לֹא־אֹמַר לָךְ כִּי־לִי תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ׃ יג הַאוֹכַל בְּשַׂר אַבִּירִים וְדַם עַתּוּדִים אֶשְׁתֶּה׃ יד זְבַח לֵאלֹהִים תּוֹדָה וְשַׁלֵּם לְעֶלְיוֹן נְדָרֶיךָ׃ טו וּקְרָאֵנִי בְּיוֹם צָרָה אֲחַלֶּצְךָ וּתְכַבְּדֵנִי׃ טז וְלָרָשָׁע ׀ אָמַר אֱלֹהִים מַה־לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי וַתִּשָּׂא בְרִיתִי עֲלֵי־פִיךָ׃ יז וְאַתָּה שָׂנֵאתָ מוּסָר וַתַּשְׁלֵךְ דְּבָרַי אַחֲרֶיךָ׃ יח אִם־רָאִיתָ גַנָּב וַתִּרֶץ עִמּוֹ וְעִם מְנָאֲפִים חֶלְקֶךָ׃ יט פִּיךָ שָׁלַחְתָּ בְרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה׃ כ תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר בְּבֶן־אִמְּךָ תִּתֶּן־דֹּפִי׃ כא אֵלֶּה עָשִׂיתָ ׀ וְהֶחֱרַשְׁתִּי דִּמִּיתָ הֱיוֹת־אֶהְיֶה כָמוֹךָ אוֹכִיחֲךָ וְאֶעֶרְכָה לְעֵינֶיךָ׃ כב בִּינוּ־נָא זֹאת שֹׁכְחֵי אֱלוֹהַּ פֶּן־אֶטְרֹף וְאֵין מַצִּיל׃ כג זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים׃

חֵיוַת חוּרְשָׁא (וַעֲתִידַת לְצַדִּיקַיָּא בְּגַן עֵדֶן) בְּעִירַיָּא דְבְהָן (וְתוֹר בַּר דְּרָעֵי בְּכָל יוֹמָא) בְּטוּרִין אַלְפָא׃ יא גְּלָן קֳדָמַי כָּל מִינֵי עוֹפָא דְּפָרְחִין בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא וְתַרְנְגוֹל בָּרָא (דְּקַרְצוּלֵיהּ שָׁרְיָן בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי בִשְׁמַיָּא) מְרַנֵּן קֳדָמַי׃ יב אִין יְמְטֵי זְמַן קוּרְבָּנָא תְּדִירָא דְּקְרִיצְתָּא לָא אֵימַר לָךְ אֲרוּם דִּילִי אַרְעָא וּמַלְיוּתָהּ׃ יג לָא קַבְּלִית בְּשַׂר נִכְסַת פַּטִּימַיָּא וּדְמָא דְבַרְחֵי לָא זְרִיקוּ כַהֲנַיָּא קֳדָמַי׃ יד כְּבוֹשׁ יִצְרָא בִישָׁא וְיִתְחַשֵּׁב קֳדָם יְיָ כְּנִכְסַת תּוֹדְתָא וְשַׁלֵּם לְעִלָּאָה נִדְרָךְ׃ טו וְצַלֵּי קֳדָמַי בְּיוֹמָא דְעָקְתָא אֲשֵׁזְבִנָּךְ אֲרוּם תְּיַקְּרִינַנִי׃ טז וּלְרַשִּׁיעָא דְלָא עָבֵד תְּתוּבָא וּמְצַלֵּי בִּמְרוֹמָא אֲמַר יְיָ מָה לָךְ לְמִשְׁתָּעֵי קְיָמַי וְתִימֵי בִשְׁמִי וְתִדְכַּר קְיָמַי עֲלֵי פוּמָךְ׃ יז וְאַנְתְּ סְנֵיתָא מַכְסְנוּתָא דְחַכִּימַיָּא וּטְלַקְתָּא פִּתְגָמַי בַּתְרָךְ׃ יח אִין חֲמֵיתָא גַּנָּבָא וּרְהַטְתָּא בַּתְרוֹי וְעִם גֵּיוּפֵי שַׁוֵּיתָא חוּלְקָךְ׃ יט פּוּמָךְ שְׁלַחְתָּא לְמִשְׁתָּעֵי לִישָׁנָא בִישָׁא וְלִישָׁנָךְ מְדַבְּקָא לְמַלָּלָא נִכְלָא׃ כ תְּתִיב בְּאָחָךְ תְּמַלֵּיל בַּדְבוּתָא בְּבַר אִמָּךְ תְּשַׁוֵּי דְפִיָּא׃ כא אִלֵּין עוֹבָדִין בִּישִׁין עֲבַדְתָּא וְאוֹרְכֵית דִּתְתוּב חֲשַׁבְתָּא לְמֶהֱוֵי עַד עָלְמִין שְׁלִים אֲמַרְתָּא בְּלִבְבָךְ אֱהֱוֵי תַּקִּיף הֵיכְמָךְ אוֹכְחִינָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין וַאֲסַדֵּר דִּין גֵּהִנָּם בְּעָלְמָא דְאָתֵי קֳדָמָךְ׃ כב אִתְבּוֹנְנוּ כְדוֹן דָּא רַשִּׁיעַיָּא דְשָׁלְיָן אֱלָהָא דִלְמָא אֶתְבַּר תּוּקְפְּכוֹן וְלֵית מְשֵׁיזִיב׃ כג דְּדָבַח יִצְרָא בִישָׁא הֵיךְ קוּרְבַּן תּוֹדְתָא יִתְחַשֵּׁב לֵיהּ וּמוֹקִיר לִי וְדִי יַעְדֵּי אוֹרְחָא בִישָׁא אַחְמֵי לֵיהּ בְּפוּרְקָנָא

אלף פרסאות או שם אלף פרים ורבי משה אמר שהוא כמו שגר אלפיך הרים מלאים בקר בעבור הזכיר פר: (יא) ידעתי. טע׳ ידעתי כי אין כח באדם לדעת כלם כי רבים הם: וזיז שדי. שהם בשדה וכן אדם לא רדה בהם כי הם רחוקים מהיישוב: (יב) אם. אמר רבי משה אלו הייתי כאדם שיש לי צורך לא הייתי מבקש לתת לי מאשר יש לו ואין לו רק מעט ובידי הכל ק״ו שאין לי צורך: (יג) האוכל. אבירים. הם הפרי׳ כאשר הזכיר מביתך פר: (יד) זבח. טעם להזכיר כל זה כי הקרבנות שצויתי שתקרבו לפני לא יועילו לי רק לכם וטעם תודה כי העולה כולה קריב׳ גם החטאת והאשם לכהן והטעם כי להקריב תודה עם שמירת התורה שאין קרבנים ממנה לגבוה רק האמורים טוב מהעולה בלא תודה: (טו) וקראני. הטעם אם הקרב׳ נדר ונדבה לשמור מוצא שפתיך אם תקראני ביום צרה פעם אחרת אחלצך גם אתה תכבדני למלא נדרך: (טז) ולרשע. בעבור שהזכיר בתחלה לדון עמו הנה התוכח עם החסידים ועתה ידבר עם חכם שהוא רשע כי השם ישנאהו וזה טעם מה לך לספר חוקי ואתה אינך שומרם: (יז) ואתה. המוסר שיסרתיך להיטיבך: (יח) אם. ותרץ. כמו רצוא ושוב ויהיו שנים שרשים או מלשון רצון ותרצה להתחבר עמו: (יט) פיך. לדבר מה שהוא רע לאחר: תצמיד. חבר דברי רמיה: (כ) תשב. במושב לצים והנה שלחת ברעה במי שאינם קרובי׳ לך: (כא) אלה. טעם והחרשתי בעבור שאני ארך אפי׳ וכאילו החרשתי: דמית. כי אינני יודע הנסתרות כמוך על כן אחריו אוכיחך ואערכה לעיניך כמו ערכה לפני והטעם כי בן אמך לא ידע מה שדבר׳ בסתר ויאמר רבי משה לא יתכן לומר שמר שמרתי או שמור השמרה בשוא תחת שי״ן שמור כי אם בקמץ גדול וככה עשות אעשה והנה מה יעשה במלת היות אהיה כמוך ואין אחר׳ זולתה: (כב) בינו. שכחי אלוה. הם הנזכרים והמנאפי׳ ומוציאי דבה ודימה הרעה שתבא עליהם לטרף האריה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב או מהזאב או אטרוף טרפה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב ולא כמו שינצל מפי האריה: (כג) זבח. זה הוא כמו יכבדנני: ושם דרך. מי התברר לו הדרך הישר כמו וישימו וישכילו והנה טעם ישימו

ג׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ · ו׳ · ל׳ · ג׳ דגשים · כ׳ חס׳ ק׳ בכתובים ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · מ׳ · ב׳ · ל׳

ללחם ביתך: ולרשע ב׳ וסימ׳ ולרשע אמר אלהים. מקרה אחד לצדיק ולרשע: אמר אלהים ז׳ וסימ׳ בסדר בראשית: ותשלך ג׳ וסימ׳ את הילד. פלח דאבימלך: דברי אחריך. אנ״ך: אראנו ב׳ פתח וסימ׳ בישע אלהים. נפלאות.

תולדות אהרן אם תרעב שם: האוכל. עקרים מב פכ״א: ולרשע. סוכה נה חגיגה טו סנהדרין קו (פאה יו): תשב. סנהדרין לט: בינו נא. (שם): זובח תודה. (ברכות ה שבועות לד): יכבדנני. מגלה יח סנהדרין מג: ושם דרך. מ״ק ה סוטה ה:

מצודת דוד

כמה בידי: בהמות בהררי אלף. הבהמות המצויות ברבוי ההרים ולא ידעתם. ורז״ל אמרו בעל שור הבר יאמר כמ״ש הנה בהמות אשר עשיתי עמך (איוב מ׳) והוא ניזון בכל יום במרעה אלף הרים: (יא) ידעתי. מה שאינם ידועים לך: וזיז שדי. הבריות הזזים ממקום למקום ע״פ השדה המה עמדי וברשותי: (יב) לא אומר לך. להאכיל אותי לשבור הרעבון והוא תל׳ מליצה: ומלואה. הבריות הממלאים את העולם: (יג) האוכל. וכי אני אוכל את בשר בהמות הזקות והשמנות וכי אשתה דם עתודים ומה לי א״כ בהבאת הקרבנות: (יד) זבח וגו׳. הזבח המקובל לאלהים הוא מה שמתודה על פשעיו בעת הבאתו כי אז יעורר לבו להשוב שבעבור פשעיו היה הוא ראוי למות והביא נפש תחת נפש: ושלם. ואם נדרת מה שלם לה׳ אבל טוב אשר לא תדור: (טו) וקראני. וכאשר כן תעשה אז כשתקרא אלי בעת צרה אוציאך ממנה ואתה תספר כבודי ברבים על התשועה הבאה לך ממני: (טז) ולרשע. אבל לרשע שאינו מתודה על פשעיו בעת הבאת הקרבן ולא שב מהם אליו יאמר אלהים מה לך נספר חוקי ר״ל לעשות מצותי מבלי כוונת הלב כאשר יספר האדם ספורי דברים מבלי כוונה מכוונת: ותשא בריתי. את דברי התורה הנתונה בברית תשא לבד על פיך לדבר בהם מן השפה ולחוץ ובלא לב הדבר: (יז) ואתה. הלא בלב אתה שונא המוסר והשלכת דברי אחרי גוך כדרך שמשליך האדם דבר אשר לא יחפוץ לראותו: (יח) ותרץ עמו. להתחבר אליו: חלקך. בחרת חלקך ללכת עם מנאפים: (יט) ברעה. לדבר הרע בעיני ה׳: תצמיד. תחבר עם המרמה כי לא נפרדה המרמה מלשונך: (כ) תשב. כאשר תשב בין אנשים תדבר דופי אף באחיך ואפי׳ בבן אמך שהוא ודאי אחיך: (כא) והחרשתי. מלהפרע לך על כל אלה ולזה הדמה והחשוב אשר אני כמוך לאהוב את הרע: אוכיחך. אבל דע אשר אוכח עמך ואערוך לנגדך את מעשיך ועל כלם תקבל גמול בעוה״ב: (כב) בינו נא זאת. אם אשר

מצודת ציון

אחז הכתוב: (יא) וזיז. ר״ל הזז ממקום למקום וכן וזיז שדי ירענה (לקמן פ): שדי. כמו שדה: (יג) אבירים. חזקים: (טו) אחלצך. הוציאך: (יח) ותרץ. מלשון רצון והסכמה: (יט) תצמיד. ענין חבור כמו צמיד פתיל (במדבר יט): (כ) דופי. דברי גנות: (כא) והחרשתי. ישתקתי: דמית. מל׳ דמיון ומחשבה: אוכיחך. מלשון ויכוח: ואערכה. ענין סדור: (כב) נא. עתה: (כג) ושם. מל׳

אבן עזרא

כמו ישכילו וכי"ת כישע אלהים כמו אראנו בישועתי: (א) למנלח: (ב) בבא אלא נתן הנביא. בהתנבאות נתן על דוד ואמר לו גם ה' העביר חטאתך לא תמות כי אלת גם תורה כי כבר עשה תשובה על כן אמר לו העביר חטתך וכבר פירשתי דבר בת שבע כי לא היתה אשת איש באמת: (ג) חנני. כאלו התאו' עשתה לו חמס שהתגברה על דעתו וטעם פשעי בעבור דבר בת שבע ודבר אוריה: (ד) הרב. לשון צווי כמו הרף ואגידה לך ויהיה כבסני שם הפועל כמו לכבסני או יהיה הרב שם כמו הרבה ויהיה כבסני צווי והנ' דימ' הנשמה שנתגאל' לעשות מה שאיננו נכון כדבר מטונף שהוא צריך לכיבוס וטהר': (ה) כי. וטעם חטאתי בעבור מחשבתו בעבור שלא שמר מצות השם והנה פשעי כנגד האדם: (ו) לך. זאת היא החטאת שהוא נגדי-תמיד היא שחטאתי לך לבדך וטעם למען תצדק קשור עם פשעי אני אדע הטעם אני מודה ואין צריך להוכיחני או יהי קשור עם חנני כי אני מודה ואתה אמרת כי תסלח לשבים מתודים מעונם: (ז) הן. בעבור התאוה הנטוע בלב אדם כאילו בעון הוללתי והטעם כי בשעת הלידה היצר הרע נטוע בלב ואלת יחמתני זרה כאילו יחמה ממני על דרך ליחמנה וי"א כי זה רמז לחוה שלא ילד' רק אחר שחטאה: (ח) הן אמת. הטעם אע"פ שחטאתי אמונת לבי באלהותך לא השתנתה וזה הוא אשר תחפוץ ותרצה מן האדם: בטוחות. המקומות הנעלמים שהם מכוסי הלב וקדמונינו ז"ל אמרו אלו כליות שהם מכוסות בחלב כמו מי שת בטוחו' חכמה: ובסתו'. תוריני ותודיעני הדבר הנעלם ממני ולפי דעתי כי הטעם כפול ותי"ו תודיעני שבה אל אמת כי עקרו אמנת והתי"ו לשון נקבה אמת מארץ תצמח כדרך בת והנה בתו הוא בנתו וככה אמתו ולשון רבות אמנות לא אמתים כאשר לא יאמר מן בת בתים כי אם בנות: (ט) תחטאני. דמה זה המקרא שקרה לנשמה כנגע צרעת בגוף על כן תחטאני באזוב ואלת אלבין מהפעלים העומדים הלבינו שריגיה: (י) תשמיעני. טעם ששון בעבור הות נפשו מתאבלת: תגלנה. כן לתוקף כח הגוף: (יא) הסתר. דרך משל והטעם שלא יראה חרון אף השם: (יב) לב. בעבור שהזכיר כי חולל בעון והטעם התאוה הנטועה הביאתהו לחטא יתפלל אל השם שיעזרהו על יצרו שלא יחטא פעם אחרת חטא כזה וזה לב טהור: ורוח נכון. הטעם כפול: (יג) אל. פחד שיפול ממעלת אנשי רוח הקדש ומלאנו באחרית

תהלים נא

נא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב בְּבוֹא־אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר־
בָּא אֶל־בַּת־שָׁבַע׃ ג חָנֵּנִי אֱלֹהִים
כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי׃
ד הֶרֶבה כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֺנִי וּמֵחַטָּאתִי
טַהֲרֵנִי׃ ה כִּי־פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע
וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד׃ ו לְךָ לְבַדְּךָ
חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי לְמַעַן
תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ׃
ז הֵן־בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי
אִמִּי׃ ח הֵן־אֱמֶת חָפַצְתָּ בַטֻּחוֹת
וּבְסָתֻם חָכְמָה תוֹדִיעֵנִי׃ ט תְּחַטְּאֵנִי
בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי וּמִשֶּׁלֶג
אַלְבִּין׃ י תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ׃ יא הַסְתֵּר
פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי וְכָל־עֲוֺנֹתַי מְחֵה׃
יב לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ
נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי׃ יג אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי
מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח

ה' מ"ל וכ' וככה · ג' · ז' וחס' · הרב ק' ל' · ד' ג'. וחד ל' · ד' מ"ל בליש' ג' ל' · ל' · ל' וחס' · ל' · ל' · ב' חד כתי"א ואתה דכאת · ל' · ל' . י"את · כ"ג ר"פ אל אל · ל'

תרגום

דַיְיָ׃ א לְשַׁבָּחָא תֻּשְׁבַּחְתָּא
לְדָוִד׃ ב כַּד אֲתָא לְוָתֵיהּ נָתָן
נְבִיָּא כַּד שַׁמֵּשׁ עִם בַּת שָׁבַע׃
ג חוּס עֲלַי יְיָ הֵיךְ טֵיבוּתָךְ
הֵיךְ סְגִיאוּת רַחֲמָךְ שְׁבוֹק
מְרוֹדָי׃ ד סוּגְעָא תְּחַוְרַנַנִי מִן
עֲוָיָתִי וּמִן חוֹבִי תְּדַכֵּי יָתִי׃
ה אֲרוּם מְרוֹדַי קֳדָמַי גַּלְיָן
וְחוֹבִי לְקִבְלִי תְּדִירָא׃ ו קֳדָמָךְ
בִּלְחוֹדָךְ חָבֵית וּדְבִישׁ קֳדָמָךְ
עֲבַדִית מִן בְּגַלַל דְתִזַכֵּי יָתִי
בְּמַלָּלוּתָךְ תִּבְרוֹר יָתִי כַּד
תְּדִין׃ ז הָא בְעַוְיָא אִתְיְלִידֵית
וּבְחוֹבָא עַבְּרַת מִנִי אִמִּי׃
ח הָא קוּשְׁטָא רְעִיתָא בְּכוּלְיָן
וּבְטָמוּר לִבָּא חוּכְמְתָא
תְּהוֹדְעִנַנִי׃ ט תַּדִּי עֲלַי הֵיךְ
כַּהֲנָא דְמַדֵּי בְּאֵזוֹבָא עַל
מְסַאֲבָא מוֹי אַדְיוּתָא מִן קֳטַם
תּוֹרְתָא וְאִדַּכֵּי תַּסְחֲנַנִי וּמִן
תַּלְגָּא אֶתְחַוַּר׃ י תְּבַשְּׂרַנַנִי
חֶדְוָא וַאֲדִיצוּתָא תַּבִּיעַן
תּוּשְׁבַּחְתָּא אֵיבְרַיָּא דִשְׁפִיתָא׃
יא סְלִיק אַפָּךְ מִן חוֹבַי וְכָל
עֲוָיָתַי מְחֵי׃ יב לִבָּא בְּרִיר
בְּרֵי לִי אֱלָהָא וְרוּחַ מְכַוַּן בִּדְחַלְתָּךְ חַדֵּית בְּגַוַּי׃ יג לָא תִטְלוֹק יָתִי מִן קֳדָמָךְ וְרוּחַ
נְבוּאַת קוּדְשָׁךְ לָא תְסַלְקִמְנִי׃

רשי

(ה) וחטאתי נגדי תמיד. מתוך שאני מתחרט ודואג עליו דומה לי כאילו הוא לפני תמיד כל שעה: (ו) לך לבדך חטאתי. לפיכך בידך לסלוח ואף מה שהרעותי לאוריה לא חטאתי אלא לך שהוזהרת על הדבר: למען תצדק בדברך. כמו בנהגך (סא"א) כח היה לי להתגבר על יצרי אלא שלא יאמרו העבד נצח את רבו שאמרתי לפניך בחנני ונסני (לעיל כו) ובחנתני ולא נמצאתי שלם כדי שתצדק אתה ולא אני. ד"א למען תצדק בדברך אם תמחול לי תצדק בדינך לנכח כל הרשעים שאינם שבים שלא יוכלו לומר אילו עשינו תשובה לא הועלנו: (ז) הן בעון חוללתי. ואיך לא אחטא ועיקר יצירתי ע"י תשמיש הוא שהמה עושות האיש על ידו. ד"א עיקר יצירתי מזכר ונקבה שכלם מלאים עון. יש מדרשים למקרא זה ואינם מתיישבים לפי ענין המדבר במזמור: יחמתני. ל' חמימות כמו (בראשי' ל') ויחמנה הצאן בבואן לשתות (סא"א): (ח) הן אמת חפצת בטחות. והריני מודה על האמת כי חטאתי: בטוחות. אלו כליות שהן חלקות. ומנחם חברו עם כמטחוי קשת (בראשית כ"א). וכן מי שת בטוחות חכמה (איוב ל"ח) ופתרונו לשון משך כי כאשר יש לקשת משך כן יש משך לדעת (סא"א): ובסתום חכמה תודיעני. ובלב שהוא סתום הודעתני חכמה להתודות: (ט) תחטאני באזוב. כמו שמטהר המצורע וטמא מת: (י) תשמיעני ששון ושמחה. סליחת החטא: עצמות דכית. כשכעסת עלי: (יב) לב טהור ברא לי אלהים. שלא אכשל עוד: (יג) ורוח קדשך אל תקח ממני. שלא יהא רוח

חנני אלהים ג' וסימ' חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך. כי שאפני אנוש. כי בך חסיה נפשי: תצדק ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' נמס' בישעי' סוף סימן מ"ג: בעוון ד' מל' בליש' וסי' העבר נא את עוון עבדיך בד"ה. והכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון. הן בעוון חוללתי ובחטא. עוונותיו ילכדנו את הרשע: אל כ"ג פסוקי' רישי' ומצעו' אל אל וסי' נמסר בשמואל ב' סי' א':

תולדות אהרן חנני. עקרים מד סכ"ו: כי פשעי יומא עו זוהר נח: וחטאתי. (יומא מח): לך לבדך. סנהדרין קז עקידה ש' כג זוהר משפטים: הן בעון חוללתי. נדה לא עקרים ש' כג: הן אמת. עקרים מא פ"ו: תחטאני. סנהדרין קז חולין כז נדה שם: לב טהור. סוכה נב זוהר ויצא:

מצודת ציון

מלשון שימה: נא (ז) חוללתי. נבראתי כמו ואל שרה תחוללכם (ישעיה נ"א): יחמתני. מלשון המימה: (ח) בטוחות. בכליות בטוחיה ומכוסות בחלב וכן מי שת בטוחות חכמה (איוב לח): (ט) תחטאני. תסיר הטאי וכן ובכל הבואתי תסרם (שם לא) ור"ל תסיר הפורש: באזוב. שם עשב מה

מצודת דוד

אשר כל מעשי האדם שמורים השם לעוה"ב: פן אטרוף. לענוש בעוה"ב ואז אין דבר להציל עצמו בו כי אפי' התשובה לא תועיל אז: (כג) זובח תודה. הזובח קרבן ומתודה עליו ושב מעון הוא מכבד אותי בזה: ושם דרך. השמים דרכו ר"ל לא יעשה מעשיו בדרך מקרה והזדמנות אבל ישים עיניו ולבו על דרכו להבין הטובה היא אם רעה: בישע אלהים. עם שאמר הראנו וכאלו המקום ידבר אמר בישע אלהים ולא אמר בישעי כי כן דרך המקרא וכן ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד):
נא (ב) בבוא. להוכיחו בדבר ה' כאשר בא אל בת שבע: (ד) הרב. הרבה ומאוד כבסני: (ה) אני אדע. מכיר אני בפשעי ומודה אני עליו: נגדי תמיד. לזכור בו ולדאוג עליו: (ו) לך לבדך. ובידך ה"כ למחול מבא"כ אם היה ההטא לאדם: בעיניך. כפל הדבר במ"ש. למען וגו'. מההלה נעשיה למען תהיה לדק בדבריך שאמרת שלא אעמוד בנסיון כזה וכמ"ש רז"ל: תזכה וגו'. מוסב על מלת למען כאומר ועתה מחול לי למען תהיה זכאי בשפטך את הרשעים הממאנים לשוב על כי יראו שמחלת לי בתשובה: (ז) הן בעון חוללתי. כמ"ש רז"ל ולזה אמר הלא נבראתי בעון לזה מאוד גבר בי היצה"ר להטיאני בדבר העון אבר הוא מעין העון אשר נבראתי בה: ובחטא יחמתני אמי. כשנתחממה אמי כשנתעברה ממני היה בחטא וכפל הדבר במ"ש: (ח) הן אמת וכו'. הלא הפך אתה להיות נברם האמת אף במחבבות הכליות וא"כ לא יפה עשה אבי במחשבתו עם כי לא חטא בפועל: ובסתום. בהכליות הסתומים הודעתני חכמה ר"ל כמוני כמות כל האדם הלויה ההכמה בהכליות ולזה רע מאוד מחשבה רעה כי היא נעשה בכליות מקום נביעת החכמה ולפי גודל החטא הגדיל בי היצה"ר: (ט) תחטאני. ולזה תסיר חטאי כמו שמסירין הטומאה עם הזאת האזוב ואהיה טהור מטומאת החטא: תכבסני. ר"ל מחול לי לבל יבאר רושם עון ואהיה לבן יותר מן השלג מבלי רושם עון כלל: (י) תשמיעני. כלהחי ויהיה לי שמחה וששון ואז תגלנה העצמות אשר דכית בדבר הנבואה אשר הבאה אלי: (יא) הסתר פניך. לבל יעמדו מול פניך לקטרג בי: (יב) לב טהור. לבל אחטא עוד: ורוח נכון. רוח ישר וכפל הדבר במ"ש: (יג) אל תשליכני. למאס בי ולעזבני אל שמקריים: ורוח קדשך. רוה"ק אשר בי

מִמֶּנִּי: יד הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ ג.כ'
וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי: טו אֲלַמְּדָה
פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ ד'
יָשׁוּבוּ: טז הַצִּילֵנִי מִדָּמִים | אֱלֹהִים
אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי כ' חוסר לעזרתי
צִדְקָתֶךָ: יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי
יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: יח כִּי | לֹא־תַחְפֹּץ י"א בטעם
זֶבַח וְאֶתֵּנָה עוֹלָה לֹא תִרְצֶה: יט זִבְחֵי כ'נקב' סכרך
אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב־נִשְׁבָּר
וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה: כ הֵיטִיבָה כ' מ"ל
בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת ג'.מל' דמל'
יְרוּשָׁלִָם: כא אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי־צֶדֶק
עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל־מִזְבַּחֲךָ כ' על,מזבחך כא
פָרִים:

נב א לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לְדָוִד:
ב בְּבוֹא | דּוֹאֵג הָאֲדֹמִי וַיַּגֵּד לְשָׁאוּל ב' מ"ל ג' מ"ע
וַיֹּאמֶר לוֹ בָּא דָוִד אֶל־בֵּית
אֲחִימֶלֶךְ: ג מַה־תִּתְהַלֵּל בְּרָעָה
הַגִּבּוֹר חֶסֶד אֵל כָּל־הַיּוֹם: ד הַוּוֹת
תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ כְּתַעַר מְלֻטָּשׁ עֹשֵׂה ג'
רְמִיָּה: ה אָהַבְתָּ רָּע מִטּוֹב שֶׁקֶר |
מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה: ו אָהַבְתָּ כָל־ ה'
דִּבְרֵי־בָלַע לְשׁוֹן מִרְמָה: ז גַּם־אֵל ג' וכל אכף:
יִתָּצְךָ לָנֶצַח יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל ג.ג. ג. ד'
וְשֵׁרֶשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים סֶלָה: ח וְיִרְאוּ ג'טעמי' רפי
צַדִּיקִים וְיִירָאוּ וְעָלָיו יִשְׂחָקוּ: ט הִנֵּה ג'. ז'

יד אָתֵיב לִי אוֹרַיְתָךְ לְמֶדוֹץ בְּפוּרְקָנָךְ וְרוּחַ נְבוּאָה תִּסְמְכִנַנִי: טו אַאַלֵּף לְמָרוֹדַיָא אָרְחָתָךְ וְחַיָּבַיָא קֳדָמָךְ יְתוּבוּן: טז פְּצֵי יָתִי מִדִּין קְטוֹל יְיָ אֱלָהֵי פּוּרְקָנִי תְּבִיעַ לִישָׁנִי צִדְקָתָךְ: יז יְיָ סִפְוָתַי פְּתַח בְּאוֹרַיְתָא וּפוּמִי יְתַנֵּי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ: יח אֲרוּם לָא תִּצְבֵּי נִכְסַת קוּדְשָׁא וְאֶתֵּן עֲלָתָא לָא תִתְרְעֵי: יט נִכְסַת קוּדְשָׁא דֶאֱלָהָא נַפְשָׁא מִתַּבְרָא לֵב תְּבִיר וּשְׁפִי אֱלָהָא לָא תִבְסוֹר: כ אוֹטֵיב בִּרְעוּתָךְ יַת צִיּוֹן תִּשַׁכְלֵל שׁוּרֵי יְרוּשְׁלֶם: כא בְּכֵן תִּצְבֵּי דִבְחִין דְצִדְקְתָא עֲלָתָא וּגְמִיר הַבְכֵן יַסְקוּן כַּהֲנַיָא עַל מַדְבְּחָא תּוֹרִין:
א לְשַׁבָּחָא שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְדָוִד: ב כַּד אֲתָא דוֹאֵג אֱדוֹמָאָה וְתַנֵּי לְשָׁאוּל וַאֲמַר לֵיהּ אֲתָא דָוִד לְבֵית אֲחִימֶלֶךְ: ג מַה תִּשְׁתַּבַּח בְּלִישָׁנָא בִישָׁא גִּבַּר לְמִשְׁדֵי אֲדַם זַכָּאָה חִסְדָּא דֶאֱלָהָא כָּל יוֹמָא: ד אִתְרְגוּשְׁתָּא תְּחַשֵּׁב בְּלִיבָּךְ לִישָׁנָךְ הֵיךְ אִזְמֵל חָרִיף עָבֵיד מְלֵי מַלְשִׁינוּתָא: ה רְחֵימְתָּא בִישׁ מִן טָב שִׁקְרָא מִלְמַלָּלָא צִדְקְתָא לְעָלְמִין: ו רְחֵימְתָּא כָּל מְלֵי סַלְעֲמִיתָא לִישָׁנָא דִנְכִילוּ: ז לְחוּד אֱלָהָא יִתְרְעִינָךְ לְעָלְמִין יִתְבְּרִינָךְ וִיטַלְטְלִינָךְ מִלְמִיתַּב בְּמַשְׁכְּנָא וְיִתְלְשִׁינָךְ מִן אֲרַע חַיַּיָא לְעָלְמִין: ח וְיֶחֱמוּן צַדִּיקַיָא בְּפוּרְעָנוּתָא דְרַשִׁיעַיָא וִידַחֲלוּן מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמְטוּלְתֵיהּ יִגְחֲכוּן: ט וְיֵימְרוּן הָא גַּבְרָא דְלָא

רשי

רוח הקודש מרוחק ממני (סא"א): (יד) השיבה לי ששון ישעך. רוח הקדש שנסתלקה מעלי: נדיבה. לשון נדיבות וקלינות: (טו) אלמדה פושעים דרכיך. וממני ילמדו וישובו אם יראו שתסלח לי: (טז) הצילני מדמים. שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה שהרגתי: (יז) אדני שפתי תפתח. מחול לי ויהי לי פתחון פה להגיד תהלתך: (יח) כי לא תחפוץ זבח. שאין זבח חטאת בא על המזיד: ואתנה. שאם תחפוץ אתננו לך: (כ) היטיבה. לבנות בית מקדשך בתוכם בימי שלמה בני: (ג) מה תתהלל ברעה הגבור. למה תתהלל ותתפאר ברעה שאתה עושה אתה הגבור בתורה: חסד אל כל היום. להציל את הנרדף על ידך. ד"א חסד אל כל היום אלו לא נתן לי אחימלך לחם מדומה אתה שאמות ברעב. יש חסד בהקב"ה על ישראל כל היום ואם לא נתן לי יתנו לי אחרים: (ד) מלוטש. מחודד: עושה רמיה. חותך הבשר עם השער: (ז) יתצך. ל' נתיצה: יחתך. לשון שבירה: ויסחך. ויעקרך: ושרשך. ישרש אחריך לעקור כל השרשים דירארילינע"ר בלעז: (ח) ועליו ישחקו. וזה השחוק שיאמרו עליו הנה זה הגבר
אשר

וחטאים ד' וסי' ואנשי סדם רעים. ושבר פשעים וחטאים. וחטאים בעדת צדיקים. וחטאים אליך ישובו: חומות ג' מ"ל דמ"ל וסי' ישועה ישית. ערי מצור חומות דלתים. היטיבה ברצונך. וח' כתיב חמות חס' וי"ו קדמא וכל ירמיה דכוו' במ"ג וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' כ"ו: בבוא ח' כ"ל וסימ' כי אם בבוא אחיכם. בבוא כל ישראל לראות את פני ה'. בבוא אדוני בית רמון. בבוא איש בית ה'. בבוא אליו נתן הנביא. בבוא דואג האדומי. בבוא הזיפים. בבוא רשע בא גם בוז. ותרין ובבא וסי' ובבא הנשיא. עם הארץ: ועליו ז' וסי' מטה מנשה. ועליו חגור חרב מצומדת. ועליו כמבנה עיר. תשתחוו ועליו תקטירו. עדינא בן שיזא הראובני ראש לראובני דד"ה. ויראו צדיקים ועליו ישחקו. ועליו יציץ נזרו:

תולדות אהרן השיבה לי. יומא כב: וכות. עקרים מד סב"ס: אלמדה. סנהדרין קז: ס' בשתי. ברכות ד עקידה ש' לח: כי. זוכר משפטים: זבחי אלהים. סוטה ה סנהדרין מג עקידה ש' נח זוכר ויקרא ופנחס: מה תתהלל. סנהדרין קו: גם אל. שבועות לו עקידה ש' כב:

אבן עזרא

ימיו שאמר רוח ה' דבר בי: (יד) השיבה. בעבור היותו קודש שיחטא שמח כי לא חטא מימיו ע"כ טעם השיבה ותי"ו תסמכני קשורה עם רוח נדיבה והטע' שתסמכני רוח נדיבה להתנדב עד אלמדה: (טו) פושעים. כנגד כי פשעי אני אדע וחטאים כנגד וחטאתי: (טז) הצילני. בעבור הריגת אוריה וטע' תרנן לשוני צדקתך כי איננו רוצח וחייב מיתה כי הוא לא צוה להרוג אותו רק מחשבתו רעה היתה לשומו במקום הסכנה: (יז) ה'. תעזרני להגיד תהלתך: (יח) כי. לא שאלת בתורתך ובקשת להקריב עולה או חטאת בעבור עון כזה: (יט) זבחי. תשובה היא התשובה כזבחי אלהים והתשובה היא לב נשבר ונדכה: (כ) היטיבה. אמר אחד מחכמי ספרד כי אלה השנים פסוקי' הוסיפ' אחד מהחסידים שהיה בבבל שהיה מתנפל לפני השם ומתפלל המזמור הזה והצריכו לדבר זה בעבור שלא נודע כי ציון הוא המקום הנבחר רק בעת זקנות דוד גם נכון הוא שנאמר ברוח הקודש: (כא) אז. זבחי צדק.הם השלמים ועולה היא עולת תמיד ומוספים וכליל מנחת כהן: (א) למנצח משכיל. טעם פיוט תחלתו משכיל והטעם להגיד כי אחרית רשע רעה: (ב) בבוא. קיצר הכתוב לספר המעשה כי ידוע הוא: (ג) מה. אומר לנוכח דואג מה תתהלל ברעה אתה הגבור לעשות רע וטעם חסד אל כל היום רק יש להלל חסד אל שהוא כולל אותנו או טעמו שלא ידעת כי חסד ה' עמי כל היום והעד שאמר באחרונה בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ויש אומרים שהוא חסר כ"ף כחסד ה': (ד) הוות. אמר על הלשון תחשוב בעבור כי הלשון כמו מליץ ועל ידו תראה המחשבה וטעם הוות דברים הווים כפי מחשבותיך. י"א כי רמי' מן רמה בים וי"א מגזרת מרמה כי השורש א': (ה) אהבת. יותר וי"א תחת רק בלשון הזה לא מצאנו: שקר. שדבר שידע אחימלך כי בורח היה דוד ע"כ נהרג אהבת הטעם אתה אהבת רע: (ו) אהבת. דברי בלע. שיבלעוך וישחיתוך אתה לשון מרמה ע"כ אחריו: (ז) גם אל. בעבור היותו נעצר לפני השם. ע"כ אמר יחתך השם ויסחך מאהלו: ושרשך מארץ חיים סלה. כאשר שרשת משפחת אחימלך. סלה באמת דרך תפלה או ברוח הקודש: (ח) ויראו צדיקים. וייספו ליראה השם: (ט) הנה. ויהיה דואג למשל ויאמרו הנה הגבר שבטח על
עשרו

מצודת דוד

מאז: (יד) השיבה. שלח לי ששון ישועה כמאז: תסמכני. סמוך אותי ברצון אהבת המתן כמשפט לאוהבי ה': (טו) אלמדה. אז אוכל ללמד את דרכיך את הפושעים ולהזהירם על התשובה ולומר להם ראו מה עלתה בי ע"י התשובה: אליך ישובו. ע"י דברי אלה ידעתי כי ישובו: (טז) מדמים. שלא יושפך דמי בגמול עון הזה ואז תרנן לשוני הצדקה שעשית עמדי: (יז) תפתח. במה שתמחול לי תפתח פי להגיד תהלתך לרבים ולהעיר לבם על התשובה: (יח) כי לא תחפוץ. אין עיקר חפצך בזבח ומתן: (יט) זבחי. רוח נשברה הוא הזבח המרוצה ולא תבזה אם כן לבי הנשבר והנדכה: (כ) היטיבה. חזר גם להתפלל על בני הגולה בבבל ואמר ראה לבותם הנשברים והיטיבה ברצונך את ציון שתבנה והכונן: (כא) אז תחפוץ וגו'. כי אז תמלא הארץ דעה ולא יחטאו ולא יצטרכו עוד להביא חטאות ואשמות ולבד זבחי צדק יזבחו והם שלמים ועולות הבאים בנדבה ומבלי חטא: אז יעלו וגו'. כפל הדבר במ"ש: נב (א) משכיל. בו ישכיל את העם להזהר מלשון הרע: (ג) הגבור. אתה דואג הגבור בתורה מה תהלל עצמך בהרע שעשית לי בחושבך שמעתה הכל ימנעו מלתת לי צידה והייה נלכד ביד שאול: חסד. וכי לא ידעת שחסד אל הוא בכל עת וימלאו לי מרחמים: (ד) תחשוב לשונך. לפי שהלשון תגלה מחשבת הלב אמר תחשוב לשונך: עשה רמיה. שהותך הבשר עם השער וכן אתה כי משנאתך האבדת לכהני נוב: (ה) מטוב. מלעשות טוב: שקר. מוסב על מלת אהבת לומר אהבת לדבר שקר מלדבר צדק שהוא דבר המתקיים לעולם: (ו) דברי בלע. הם לשון הרע הנאמר בבליעה ובהשאי: (ז) גם אל. כמו שעל ידך נתן שאול כהני נוב

מצודת ציון

מס: (ו) דכית. ענין כתיתה: (יד) נדיבה. מלשון נדיב האוהב לתת מתן: (יח) ואתנה. מלשון אתנן ומתן: (כא) וכליל. היא מנחת כהן שנאמר בה כליל תהיה (ויקרא ו) לפי שכולו נערך: נב (ב) האדומי. מהגורר טיט באדום: (ד) הוות. דברי שבר: כתער. סכין במגלחין בה: מלוטש. מחודד: (ז) יתצך. מלשון נתיצה ושבירה: לנצח. לעולם: יחתך. מלשון חתת ושבר כמו ואל תחת (יהושע א'): ויסחך. ענין הריסה ועקירה כמו בית גאים יסח ה' (משלי טו): (ט) יעוז.
יתחזק

אבן עזרא

עשרו וטעם יעוז בהוותו כאשר אמר הוות תחשוב לשונך : (י) ואני . שתול בבית השם בעבור היות דואג נעקר על כן אמר ויסחך ושרשך מהבנין הכבד והטעם להכרית השורש ומבנין הפעול להפך : (יא) אודך. כי עשית משפטי מדואג: ואקוה. שמך. שתעשה לו כמעשהו שתנקמני ממנו : (א) למנצח על מחלת . יש אומרים כי מחלת מגז' חליל כמו במכסת נפשות מפעלי הכפל וזה איננו נכון כי במכסת סמוך. והנכון על נועם פיוט תחלתו מחלת משכיל כבר פירשתיו . ויאמר ר' משה אמר נבל בלבו בעבור שהשחיתו דרכו . והנכון בעיני שהדבר הפוך כתחלה אמר לשון יחיד ואח"כ ל' רבי' חוטא ומחטיא : (ב) השחיתו . דרכם : והתעיבו . בעול שיעשו והבי"ת חסר כמו הנמצא בית ה' . והפסוקי' פירשתי' במזמור הראשון : (ו) לא היה פחד . כמוהו כמו זה העם לא הי' עם כמוהו ומלת חונך מגזרת חנה והכ"ף לנוכח השם או המשיח ובעבור היות המלה מהפעלים העומדים ע"כ פירושה החונים עליך ומלת חונך בא על דרך כשמעתו ענך ותי"ו הבישות לנוכח דוד הבישות אותם כי אלהי' מאסם: (ז) מי . פירשתיו: (א) למנצח בנגינות. תחלת פיוט: (ג) אלהי' בשמך . שאני קורא והטעם בעבור שמך: ובגבורתך. ולך הגבור' שתקח דיני מהזיפים : (ד) אלהים . תפלתי . בלב . לאמרי פי . בלשון כי עקר תפלה כמו ויפלל לא פיללתי : (ה) כי זרי' . שאינם מעמו ועריצי' הם הזיפים

תרגום

שוי מימרא דיי עושניה סבר בעתריה עשין בממוניה : י ואנא היך איכן זיתא עבוף בבית מקדש אלהא סברת בחסדא דאלהא לעלמי עלמין : יא אודי קדמך לעלם ארום עבדתא פורענות דיני ואמתין שמך ארום טב קבל חסידיך : א לשבחא על פורענות דרשיעיא די מפסין שמא דקירים שכלא טבא על יד דוד : ב אמר נבל בלביה לית אלהא פרע מיניה מטול היכנא חבילו רשיעיא אורחתהון רחיקו מן טבא דאשתכח בהון עלא לית דעביד טב : ג ברם אלהא משמיא אודיק על בני אנשא למחמי האית די ישכיל באוריתא תבע אולפן מן קדם יי : ד כולהון זרו כחדא אטנפו לית דעביד טב לית אפילו חד : ה הלא ידעון כל עבדי שקרא דמן קדמוי מתיהיב מזונא ומה דין אכלי עמי סעדין לחמא שמא דיי לא ברכו : ו תמן דחלו דלוחא מן פסיליהון דלית בהון צרוך למדלח ארום אלהא מבדר תקוף משרית חייביא בהתתא ארום מימרא דיי לא רחקינון : ז מן הוא דיהב מן ציון פורקניא דישראל אלהין יי כד יחזיר מימרא דיי גלות דעמיה ירנן דבית יעקב יחדי דבית ישראל : א לשבחא על תושבחתא שכלא טבא על יד דוד : ב כד אתו אנשי זיף ואמרו לשאול הלא דוד מטמר גבן : ג אלהא בשמך פרוק יתי ובכח גבורתך דון יתי : ד יי קביל צלותי אצית למימר פומי : ה ארום זדונין קמו עלי ועלימין תבעו נפשי לא

תהלים נב נג נד

ט הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו : י ואני ׀ כזית רענן בבית אלהים בטחתי בחסד־אלהים עולם ועד : יא אודך לעולם כי עשית ואקוה שמך כי־טוב נגד חסידיך :

נג א למנצח על־מחלת משכיל לדוד : ב אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו והתעיבו עול אין עשה־טוב : ג אלהים משמים השקיף על־בני־אדם לראות היש משכיל דרש את־אלהים : ד כלו סג יחדו נאלחו אין עשה־טוב אין גם־אחד : ה הלא ידעו פעלי און אכלי עמי אכלו לחם אלהים לא קראו : ו שם פחדו־פחד לא־היה פחד כי־אלהים פזר עצמות חנך הבשתה כי־אלהים מאסם : ז מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל :

נד א למנצח בנגינת משכיל לדוד : ב בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו : ג אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תדינני : ד אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי־פי : ה כי זרים ׀ קמו־עלי ועריצים בקשו נפשי לא שמו

(הערות המסורה בגליון: כ' כפי אותו הדבר ; ג' חד מ"ל ; ל' ; ל' פתח וא' קמץ ; ד' ; וי"ו פסו' אין אין במצעות פסוק כ"ע ר"ף ; ל' וי"ו פסו' אין אין במצעות פסוק ; ל' וחס' ; ל' מ"ל כ' וחד חס' ; ל' כתיב כן ל' ; ח' מ"ל ל' מל' ; ס' ; ל' כ"ע ר"ף)

רש"י

אשר לא שם מבטחו בהקב"ה ראו מה עלתה בו: (ט) יעז בהוותו . מתגבר היה ברשעו : (י) ואני . הנרדף עתה בידך אהי' כזית רענן בבנים ובני בנים בבית הקב"ה : (יא) כי עשית . כשתעשה לי זאת וכלפי הקב"ה אמר מקרא זה : (א) על מחלת . שם כלי שיר . ד"א על מחלתן של ישראל כשיחרב הבית וכבר אמר מזמור אחר דוגמת זה (לעיל יד) אמר נבל בלבו אין אלהי' וגו' . הא' על חרבן בית ראשון וזה על בית שני : (ב) אמר נבל בלבו. זה נא' על טיטו' כשגידר את הפרוכת וחרבו מטפטף דם אמר הרג את עצמו : (ד) כלו סג . לשון סיגי': אין גם אחד . מכל חייליו שימחה בידו : (ה) הלא. יש לידע לאוכלי עמי כמאכל לחם ואלהים לא קראו שסופם שיפחדו שם פחד באחרי' הימי': (ו) לא היה פחד . זה כפחד הראשון שאירע לבלשצר כי בגאולה זו פזר הקב"ה עצמו' חונך החונים עליך ירושלים כענין שנאמר המק בשרו וגו' (זכריה י"ד). וכן פתרו מנחם . ודונש פתר אותו כמו (משלי כ"ב) חנוך לנער ע"פ דרכו וכ' של חונך היא יסוד במלה ככ"ף של חנוך. (סא"א) : הבישותה . אתה ה' את כל אויבי כי מאסתם : (ג) ובגבורתך תדינני. תנקום נקמתי כמו כי ידין ה' עמו

מחלת ד' וסי' וילך עשו אל ישמעאל . ויקח לו רחבעם אשה את מחלת . למנצח על מחלת משכיל דאמר נבל . על מחלת לענות משכיל : י"ו פסוקי' אית בכל חד אין אין במצעות פסיק וסי' נמס' בישעיה סי' מ' ובירמי' סוף סימן ח' : ישעות ל' כתיב בן חסר וי"ו קדמא וחבירו קדמא הוא חסר דחס' ונמנה עם הוי"ו חס' בליש' : בבוא ח' מ"ל וסימ' נמס' לעיל סימן נ"ב : מסתתר ד' וסימ' ויבאו הזיפים ויגידו . ויעלו הזיפים . אתה אל מסתתר . בבוא הזיפי' ויאמרו

תולדות אהרן אודך . אזכר ויקרא: בבוא הזיפים . סוטה מח (פאה יו) :

מצודת ציון

תחזק : (י) רענן . לחה ורטובה : (א) מחלת . שם כלי נגון: (ב) נבל . אדם פחות ונבזה : (ג) השקיף . ענין הבטה בכוונת הלב : (ד) סג . ענין חזרה לאחור כמו והוסג אחור משפט (ישעיה נט) : נאלחו . נבאשו כמו נתעב ונאלח (איוב טו) : (ז) בשוב . ענין הנחה והשיבם נפש : שבות . מל' שיבה : פשטים

מצודת דוד

כן גם אותך יתצך האל : מאהל . מביתך : ושרשך. יעקר שרשך מארץ חיים . ועד עולם מבלי הזרה : (ח) וייראו . יוסיפו יראת ה' : ועליו . על דואג ילעגו : (ט) הנה הגבר . יאמרו בלעגם הנה זה הגבר אשר לא שם את אלהים מעוזו ובטחונו ראו מה עלתה בו : יעוז בהותו . היה מחזק עצמו במה שדבר הוות על כהני נוב כי בזה מצא חן בעיני שאול : (י) ואני . אבל אני אהיה נשרש בבית אלהים כזית רענן כי אני בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ואינני כדואג : (יא) כי עשית . כאשר פללתי : ואקוה שמך . אשר תעשה עמדי עוד חסד כי הלא טוב אתה נגד חסידך ולזה אקוה אשר גם תטיב לי בחסדך : נג (א) משכיל . האמור בהשכל רב : (ב) אמר נבל . המחריב את הבית אמר בלבו אין אלהים הכל לפי המקרה ואמר בל' עבר כדרך הנבואה במקומות רבות : השחיתו . הוא ועמו השחיתו ועשו עול התעב ואין בהם מי שיעשה טוב : (ג) השקיף . לראות מעשה העם ההוא : היש משכיל . למהות בדבר : דורש . לדרוש ולחקור את אלהים לדעת אשר השגחתו בכל : (ד) כולו סג . כל העם חזרו לאחור ופרשו מדרך הטוב ויחדיו נבאשו ר"ל קלקלו מעשיהם : (ה) הלא ידעו . ר"ל איך יאמרו אין אלהים הלא יש לדעת לפועלי האון במה שאוכלים את עמי באין מוחה כאוכל את הלחם שכ"ז הוא בעבור אשר עמי לא קראו לה' : (ו) שם פחדו . כי הלא שם בירושלים עצמה בעת בוא סנחריב וחיל עליה הלא פחדו פחד אשר לא היה כפחד הזה מעולם על כי כולם נפלו פגרים מתים : כי אלהים . כאשר אלהים פזר עצמות החונים עליך ירושלים : הבישותה . ומה שאתה מיטיב בייסת את ישראל בהרג ואבדן זה היה בעבור כי ה' מאסם אז ברוע מעלליהם ולא בא במקרה : (ז) מי יתן . הלואי שתבוא מהרה תשועת ישראל מהמוכן בציון : בשוב . בעת אשר ישקיט ה' את בני הגולה ר"ל שהכל יכירו אשר מאת ה' היתה ההשקטה : יגל יעקב . אז ישמחו כי גאולה שלמה תהיה : נד (ב) מסתתר . מתחבא אצלינו : (ג) תדינני . תדין דיני לקחת נקמתי : (ה) כי זרים . אנשי הזיפים המה זרים משאול ואינם מבני משפחתו ועכ"ז קמו בי למסרני בידו : ועריצים . אנשים החזקים ממני מבקשים נפשי ואין בי כח לעמוד כנגדם : לא שמו . ומשלם אין פחד אלהים לנגדם ולא

רש"י: עמו (דברים ל"ב): (ז) לשוררי. לצוררי לשון אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): באמתך. מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מהולכי רכיל ורודפי הרג לכך הצמיתם: (ג) אריד בשיחי. אתהוכן בצערי כמו זכר עניי ומרודי (איכה ג') וירדתי על ההרים (שופטים י"א) ומנחם פתר אריד ל' ממשלה כמו ורדו בדגת הים. ושיחי לשון שיח. למי שיח (משלי כ"ג) (סא"א): (ד) עקת. ל' מצוק: כי ימיטו עלי און. דואג ואחיתופל מכריעים עלי עונות להורות שאני בן מות ומתירים את דמי: (ה) יחיל. דואג: (ח) הנה ארחיק נדוד וגו'. (ט) אחישה מפלט לי. אם היו לי כנפים הייתי מרחיק לנוד וממהר להציל נפשי מידם שהם כרוח סועה רוח סערה עוקרת אילנות כמו ויסע כעץ. (איוב י"ט). ומנחם חבר סועה כמו ויסעו בני ישר' (שמו' י"ב): (י) בלע. דפא"יי בלעז. כמו (הב' כ') השיב ידו מבלע כן פתר מנחם (סא"א): פלג לשונם. הבדילהו שלא ישמע אדם להם. ומנחם פתר פלג לשון חילוק (סא"א): כי ראיתי חמס וריב בעיר. על ידם: (יא) יסובבוה. החמס והריב: (יב) הוות. שברי': תוך ומרמה. ל' מכה: (יג) כי לא אויב יחרפני. מימי שאשא חרפתי אלא קמתי עליו והרגתיו: לא משנאי עלי הגדיל. ואני ברחתי ונסתרתי ממנו אבל עתה על כרחי אני נושא את חרפתך שאתה מחרפני לפי שאתה אדם גדול

אבן עזרא: הזיפים: (ו) הנה. אמר ר' משה אין טעם אדני בסמכי נפשי שהוא אחד מהסומכים רק טעמו הוא לבדו כנגד כל הסומכים ולפי דעתי שהתפלל שהשם ידינהו ממבקשי רעתו ויעזור לאשר יסמכוהו ולא ילשינוהו: (ז) ישיב הרע. שחשבו לעשות לי השם ישיבנו להם וטעם באמתך כי הם עומדי' על דמים והולכי רכיל ומבקשים להרגני חנ': (ח) בנדבה. כאשר תצמית' כי זה אודה ואומר ומלת הצילני שבה לשמך הכתוב בפסוק הראשון: (א) למנצח: (ב) האזינה אלהים תפילתי. הטעם שוה האזינה כדרך בן אדם באזן ואל תתעלם בעין לראות איך יתחנן לפני השם: (ג) הקשיבה. אריד. אצעק וכמוהו והיה כאשר תריד נהה על המון מצרים והורידהו נצעק אליו וירדתי על ההרים אע"פ שהוא שרש אחר ורבים ככה ויורה על פי' אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה: (ד) מקול. הטעם שירים קולו עלי: עקת. כתרגו' צרה הבאה אלי מהרשע וי"א שהוא מגז' כאשר תעיק: ימיטו. מגז' ומטה ידו עמך והוא מהבנין הכבד והפעול הוא און: (ה) לבי. רמז לפחד הנפש מקול האויב כאשר יפחד כל השומע קול שאגת אריה: (ו) יראה ורעד. היראה בלב והרעד בגוף: (ז) ואומר. י"א אבר תרגום כנף והזכיר יונה שהיה עם בני אדם ועמה ישגרו המלכים ספריה': (ח) הנה. היה מרחיק עצמו מן הייסוב וילין במדבר אז טוב לו באמת: (ט) אחיש'. אז ימלט מהאויב ומלת אחישה מהפעלי' היוצאים וכמוהו יחיש' מעשהו: מרוח סועה. כמו נוסע' על דרך אם יעלה לשמים שיאו ור' משה אמר אחישה מפלט לי מהרוח ומן הסער שימנעוני לעוף: (י) בלע. נפתח הלמ"ד בעבו' אות הגרון: פלג לשונם. דרך צחות וטעם פלג שיקרה מה שקרה לדור הפלגה שכולם התחברו בעיר לעשו' לי חמס: (יא) יומם. דימה המדינה לעגול ואמר כי חמס ועי' סביבותיו הוא הקו הסובב ואון ועמל הנקודה וזה טעם בקרב': (יב) הוות בקרבה. הטעם כפול: מרחובה. הוא הקו הרחב הוא הסובב והוסיף טעם לא ימיש: (יג) כי. עתה יזכיר אנשים היו אוהביו ואייבוהו ואשא חרפתו כי אויבי הוא הגדיל:

אלהים לנגדם סלה: ו הנה אלהים
עזר לי אדני בסמכי נפשי: ז ישוב
הרע לשררי באמתך הצמיתם:
ח בנדבה אזבחה־לך אודה שמך
יהוה כי־טוב: ט כי מכל־צרה
הצילני ובאיבי ראתה עיני:

נה א למנצח בנגינות משכיל
לדוד: ב האזינה אלהים תפלתי
ואל־תתעלם מתחנתי: ג הקשיבה
לי וענני אריד בשיחי ואהימה:
ד מקול אויב מפני עקת רשע כי־
ימיטו עלי און ובאף ישטמוני:
ה לבי יחיל בקרבי ואימות מות
נפלו עלי: ו יראה ורעד יבא בי
ותכסני פלצות: ז ואמר מי־יתן־
לי אבר כיונה אעופה ואשכנה:
ח הנה ארחיק נדד אלין במדבר
סלה: ט אחישה מפלט לי מרוח
סעה מסער: י בלע אדני פלג לשונם
כי־ראיתי חמס וריב בעיר: יא יומם
ולילה יסובבה על־חומתיה ואון
ועמל בקרבה: יב הוות בקרבה ולא־
ימיש מרחבה תך ומרמה: יג כי
לא־אויב יחרפני ואשא לא־משנאי

תרגום: שוו אלהא לקבליהון לעלמין: ו הא יי סעיד לי יי בסמכי נפשי: ז יתוב בישא למעיקי בהמנותך אמאך יתהון: ח בנבסתא אדבח קדמך אודי שמך יי ארום טב: ט ארום מכל עקא פצי יתי ובבעלי דבבי חמת עיני נקמתא: א לשבחא על מלי תושבחתא שכלא טבא על יד דוד: ב אצית אלהא לצלותי ולא תתכסי מן צלותי: ג אצית למימרי וקבל מני אתרעם במלי וארגוש: ד מקל בעל דבבא מן קדם עקת רשיעא ארום יגרון עלי שקרא וברוגזא ינטרון לי לדבבו: ה לבי ירתת בגוי ודחלתא דמותא נפלו עלי: ו רחלתא ורתיתא אתין לי וחפי יתי תבירא: ז ואמרית מה יתן לי כנפא היך יונתא אטום ואשרי: ח הא ארחיק אתר למנדד אבית במדברא לעלמין: ט ארחיש שזבותא לי מן זעפא נטלא מעלעולא: י סלעם יי עצתהון פלג לישנהון ארום חמית חטוף ומצו בקרתא: יא יימם ולילי יחזרונה על שורהא ולאות ושקר במצעה: יב אתרגושיא במצעה ולא עדי מן פלטיותה שקר ונכילו: יג ארום לא בעיל דבבא יקל יתי ואסובר לא מסנאי עלי אתרברב

מסורה: לשאול הלוא: ישוב חד מן ג' דכתי' ישוב וקרינן ישיב וסי' ישוב הרע לשוררי. התאמין בו כי ישיב זרעך. וגמול ידי אדם ישוב לו: הצלני ג' ב' קמצי' וא' פתח וסימ' הצילני מיד הארי ומיד הדוב. כי מכל צרה הצילני. מכל מגורותי הצילני. קדמא פתח וסימ' דוב ואריה פתחו פומיהו: האזינה י"ו וסימן נמסר במסרה רבתא בערך אזן: תתעלם ב' חד פתח וחד קמץ וסימ' ומבשרך אל תתעלם. האזינה אלהים תפלתי. בתרא פתח: ובאף ב' וסימ' ונלחמתי אני אתכם. כי ימיטו עלי און: בקרבי י"א וסימ' נמס' ביהושע סימ' ט': פלצות ד' וסימ' תעה לבבי פלצות בעתתני. וכסתה אתכם פלצות. יראה ורעד יבא בי. אם זכרתי ונבהלתי: וריב ד' ג'מ"ל וא' חס' וסימ' שריך סוררים. וריב לה' עם יהודה. כי ראיתי חמס וריב בעיר. ורב לא ידעתי אחקרהו. בתרא חס': ימיש ז' וסי' בסדר בשלח ובירמיה סי' י"ז: ומרמה ח' וסי' לעיל בסיפרא סימן ל"ו:

תולדות אהרן כי לא אויב. עקרים מד פמ"ס:

מצודת דוד

ולא ימשכו ידם ממני מיראת ה': (ו) הנה אלהים. עם כי אין הכח בידי אבל הנה ה' הוא עוזר לי והוא יהיה בעזרת סומכי נפשי: (ז) ישיב הרע. הרע הזה בעצמו ישיב לאויבי המסתכלים בי לרעה: באמתך. בעבור שאתה אל אמת לשלם לאיש כגמולו לזה הכריתם כאשר חשבו לי: (ח) בנדבה. ברוח נדיבה וטובה ר"ל בשמחת הלב אזבחה לך קרבנות: כי טוב. כי שמך הוא טוב: (ט) כי מכל וגו'. כי טובה כפולה עשה עמדי אותי הציל מכל צרה אשר חשבו אויבי לעשות לי ועוד ראתה עיני באויבי מה שחפצה לראות בהם: נה (ב) ואל תתעלם. אל תתעלם עצמך מלשמוע תחנתי: (ג) אריד. כשאני מיילל בעת ספור התלאות והומה אני עליהם: (ד) מקול. מפני קול שאגת האויב ומהצרה אשר הרשע מביא עלי: כי ימיטו. המה מביים עלי און ר"ל עמל ויגיעה: ובאף. בעבור האף שיש להם עלי נוטרים לי שנאה ולא להשיב גמול כי לא עשיתי להם רעה: (ה) לבי יחיל. לזאת יפחד לבי ואימה של מיתה נפלה עלי: (ו) ותכסני. הרעד כסה כל גופי לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (ז) מי יתן. הלואי היה לי כנפים לעוף בהם כי אז הייתי פורח למרחוק לשכון שם להנצל מאויבי: (ח) ארחיק. הייתי מרחק עצמי לנדוד מהם ואף ללון במדבר לעולם: (ט) אחישה. ממהר הייתי להציל נפשי מרודפי הדומים לנסיעת הרוח וסערה: (י) בלע. השחת אויבי ופלג לשונם לבל ישמע איש שפת רעהו ויבוטל עצתם הרעה: כי ראיתי. רואה אני מה שמרבים לעשות חמס וריב בתוך העיר אשר המה בה: (יא) יסובבוה. בכל עת יסובב החמס והריב על חומות העיר והוא מעניין מליצה לומר כ"כ נתרבה עד שצר להם המקום ויסובבו על החומות: (יב) ולא ימיש. לא הוסר מרחוב העיר תוך ומרמה ועושים אפילו בפרהסיא: (יג) כי לא אויב. המחרף

מצודת ציון

(ב) הזיפים. אנשי מקום זיף: (ז) לשוררי. ענין הבטה וראיה: הצמיתם. ענין כריתה כמו לצמיתות (ויקרא כה): (ג) אריד. ענין גניחה ויללה כמו זכר עניי ומרודי (איכה ג): בשיחי. ענין ספור התלאות כמו ולפני ה' ישפוך שיחו (לקמן קב): (ד) עקת. הוא תרגום של צרה וכן שמה מועקה (לקמן סו): ישטמוני. ענין נטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כז): (ה) יחיל. מלשון חיל ורעד: (ו) פלצות. רעדה כמו פלצות בעתתני (ישעיה כא): (ז) אבר. כנף כמו המבינתך יאבר נץ (איוב לט): (ט) אחישה. אמהר: מפלט. הצלה: סועה. ברוח יאמר לשון הסעה שנה' ורוח נסע (במדבר יא): (י) בלע. השחת: פלג. חלוק: חמס. גזל: (יב) ימיש. יסיר כמו לא משו מקרב המחנה (שם יד): תוך. מרמה הנסתר תוך הלב: (יג) ואשא. ואסבול: (יד) כערכי. מל' ערך ודמוי

אותי

אבן עזרא

הגדיל. פועל או הגדיל לדבר והטעם כי יוכל אדם להסתר מהאויב על כן רק מהאויב היודע סודו: (יד) ואתה. ידבר עם אחד מהם: כערכי. נחשב בעיני כמוני: (טו) אשר יחדיו. היינו מדברים סודנו והיה מתוק לנו: ברגש. בחבורה אחת: (טז) ישי. אמר רבי משה הטעם ישי מות וטעם ישי שיהי' המות נושה להם שיקח את נפשם ואחרים אמרו מגזרת נשני אלהי' שישכחו המות ולא יעלוהו על לבם עד שירדו חיים שאול. א"כ תהיה דרך ישי כדרך אל תמחי צור ילדך תשי שהמלה מלרע וי"א שהוא חסר אל"ף מן השיאני והוא קרוב והטעם ישיאם עד שלא ירגישו וירדו חיים שאול. אמר רבי משה במגורם בחבורתם כמו העוד הזרע במגורה והנכון בעיני בארץ מגוריהם כנגד בעיר: (יז) אני. אקרא אל אל עד רדתם שאול חיים: (יח) ערב. תחלת הלילה ובקר תחלת היו' וצהרים חצי היום וכל אדם יוכל לדעת אלה העתים במראה עיניו רק בחצי היום לא יוכל להתבונן בכל רק כשיעבור קרוב בחצי שעה: (יט) פדה. מקרב לי שלא נגעו בי וכי"ת ברבים היו עמדי כמו לחמו בלחמי והטעם על המלאכים כי רבי' אשר אתנו: (כ) ישמע אל. ישיב לדבר על אויביו שרעות במגורם: ויענם. מגז' ענו ידלדלם והנכון בעיני יענה בם כמו לא נגענוך שהוא נגענו בך: יושב קדם. כמו שוכן הוא יענם באמת: אשר אין חליפות. שיתחלף מזלם מטוב לרע: ולא יראו אלהי'. שיש בידו להחליפם: (כא) שלח. כל אחד ידיו בשלומיו פי' באנשי שלומיו כדרך ואני תפלה: (כב) חלקו. אחר שחלקו: מחמאות. נפתח המ"ם בעבור אות הגרון וטעם פיו כמו דברי פיו: וקרב. כמו המלמד ידי לקרב: והמה פתיחות. חרבות לטושו' או שלופו' כמו חרב פתחו רשעי': (כג) השלך. אומר לנפשו או לצדיק השלך על השם משאך והוא יכלכלך. יסבלך כמו השמים לא יכלכלוך ומי מכלכל את יום בואו ויש אומרים שמלת יהבך כמו נתנך והטעם המשא שנתן השם עליך ור' משה אמר נתנך טעמו תנתן לך לחם עד עתה והוא יכלכלך לעתיד כמו ויכלכל יוסף ואין זה מטעם המזמור: (כד) ואתה. מ"ס תורידם שבה לאשר רבו דבריהם: לא יחצו ימיהם. שלא תמלא' מספר ימיהם: ואני אבטח בך. שתמלא מספר ימי כי אני עבדך כאשר הבטחתני בתורתך או ואני אבטח בך שתורידם בחצי ימיהם לשחת:
למגלה

רשי

גדול בתורה: (יד) אנוש כערכי. איש חשוב כמוני: ומיודעי. כמו אלופי לשון ואדעך בשם (שמות ל"ג). דמתרגמינן ורביתך. ומנחם פי' כי לא אויב יחרפני ואשא יש עליו מן הענין מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה אילו יכולתי להעלות אבר הייתי טס ונודד מפני עקת רשע כי באתי מקרב מערת פריצים ללון במדבר סלה או לא אויב יחרפני ולא הייתי נושא כלימתי ובשתי ולא נסתרתי מפניו כאשר הייתי נסתר מפניהם כשהייתי בתוכם ופתרון זה לא יתכן מפני הפסוקים הכתובים אחריהם והם ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש. לכן פותר אותו דונש בענין אחר וזה פתרונו כי לא אויב יחרפני ואשא חרפתי ולא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו כי אם אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש. והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב מחרפת האויב וגם יוכל להסתר מאויבו ולא יוכל להסתר מאוהבו בהגידו לו את כל לבו. כן מוכיח הענין: (טו) אשר יחדו. היינו רגילים להמתיק סוד בתורה ובבית אלהים היינו מהלכים ברגש ברוב עם: בבית אלהים. בתי מדרשות: (טז) ישי מות עלימו. ישיא הקב"ה עליהם את מלאך המות. ישי ישכך ויסית ל' הנחש השיאני ואוכל (בראשית ג'). ומנחם פתר ישי ל' יש כמו אם ישכם עושים (שם כ"ד) אשר ישנו פה (דברים כ"ט): במגורם. במלונם: (יח) ערב ובקר וצהרים. ערבית ושחרית ומנחה ג' תפלות: (יט) מקרב לי. מן המלחמות הבאים עלי: כי ברבים היו עמדי וגו'. כי בזאת עשה לי בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי שנא' וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד: (כ) ישמע אל. תפלתם של אותם רבים: ויענם. המלך שהוא יושב קדם: אשר אין חליפות למו. לאותם הרשעי' הרודפים אותי אין נותנים לבם אל יום חליפתם ואין חרדים מיום המיתה: (כא) שלח ידיו. זה אחיתופל הרשע: שלח. טאנד"י בלעז: בשלומיו. במי שהיה שקט ושלם עמו: (כב) חלקו. לשון חלקלקות (לעיל ה'): מחמאות. לשון חמאה והמ"ם הראשונה יסוד נופל היא בתיבה כמ"ם של מעשה וכמ"ם של מאמר: וקרב לבו. ולבו למלחמה: והמה פתחות. מנחם פתר לשון חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה') כפיות חרב (סא"א). ואומר אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמר כתב אמימר פתיחא עלה והוא שטר שמתא: (כג) יהבך. משאך. רוה"ק משיבה לו כן: יכלכלך. יסבול משאך כמו (מלכים א ח') השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לשון כלכול מתורגם מסובר

תהלים נה

עָלַי הִגְדִּיל וְאֶסָּתֵר מִמֶּנּוּ׃ יד וְאַתָּה ל'
ל'. ל'. ל' אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי׃ טו אֲשֶׁר
ל' יַחְדָּו נַמְתִּיק סוֹד בְּבֵית אֱלֹהִים
ישיא מות ק' נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ׃ טז יַשִּׁימוֹת ׀ עָלֵימוֹ
ס' יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים כִּי־רָעוֹת בִּמְגוּרָם
בְּקִרְבָּם׃ יז אֲנִי אֶל־אֱלֹהִים אֶקְרָא
ל' ומד ובקר ורהיתם וַיהוָה יוֹשִׁיעֵנִי׃ יח עֶרֶב וָבֹקֶר
וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע
ל' קוֹלִי׃ יט פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקֲּרָב־
לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי׃ כ יִשְׁמַע ׀
ל'ומד ויענם ב' חד מלא אֵל ׀ וְיַעֲנֵם וְיֹשֵׁב קֶדֶם סֶלָה אֲשֶׁר
אֵין חֲלִיפוֹת לָמוֹ וְלֹא יָרְאוּ אֱלֹהִים׃
כא שָׁלַח יָדָיו בִּשְׁלֹמָיו חִלֵּל בְּרִיתוֹ׃
ב' בתרי ניס' ל' ותס' כב חָלְקוּ ׀ מַחְמָאֹת פִּיו וּקֲרָב־לִבּוֹ
ל' רַכּוּ דְבָרָיו מִשֶּׁמֶן וְהֵמָּה פְתִחוֹת׃
ל' כג הַשְׁלֵךְ עַל־יְהוָה ׀ יְהָבְךָ וְהוּא
יְכַלְכְּלֶךָ לֹא־יִתֵּן לְעוֹלָם מוֹט לַצַּדִּיק׃
ל'. ל' ותס' כד וְאַתָּה ׀ אֱלֹהִים ׀ תּוֹרִדֵם ׀ לִבְאֵר
ס' שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא־
יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח־בָּךְ׃

תרגום

ואתמר מן קדמוי : יד ואנת
אחיתופל גברא דדמי לי רב
דאליפת לי ומהודע חוכמתא
לי : טו די כחדא נתרץ רזא
בבית מקדשא דאלהא נהלך
בסרהוביא : טז יחיבנון דין
קטול ויגזור עליהון בישן
לדואג ואחיתופל יחתון לשיול
כד הנון חיין ארום בישן
במדוריהון בגופיהון : יז אנא
קדם אלהא אצלי ומימרא
דיי יפרוק יתי : יח ברמשא
ובצפרא ובטהרא אצלי
וארגיש ושמע קלי : יט פרק
בשלם נפשי דלא למקרב
ביש לי ארום בסגיען עקן
הוה מימריה בסעדי : כ ישמע
אל ויקבל מנהון ויתיב שמיא
מלקדמין לעלמין ורשיעי (דלא
מלקדמין) דלא מהשנין
אורחתהון בישא ולא דחלון
מן קדם אלהא : כא אושיט
ידוי באנשי שלמיה אפס
קימיה : כב שעיען יתיר מן
שמן דגובנין מילי פומיה
והיך זיני קרבא לביה רכיבן
מלוי יתיר מן משח ואינון מורנין דקטול: כג טלוק על יי סברך והוא יזון יתך לא יתן
לעלמא חוסרנא לצדיקיא: כד ואנת אלהא במימרך תוחית יתהון לגהנם עמיקא
גברי מרי קטול ונכילו לא יהמון פלגות יומיהון ואנא אתרחיץ

ירדו ה' וסי' עתה ירדו פלשתים. חרבו כל פריה ירדו לטבח. ישימות עלימו. יעלו הרים ירדו בקעות. יעלו שמים ירדו תהמות: ויושב ב' חד חסר וחד מלא וסי' וירש העם כלו. ישמע אל ויענם. קדמא' מלא: חלקו ב' בתרי לישני וכימ' חלקו את נחלתם דיהושע. חלקו מחמאות פיו וקרב לבו: ואתה אלהים ה' וסימ' היום יודע כי אתה דאליהו. אתה אלהים תורידם לבאר. הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק. שמעת לנדרי.

תולדות אהרן · ואתה אנוש. סנהדרין שם אבות יב: אשר יחדיו. יומא כג כה סנהדרין קו: ישימות (שבת יח): ערב ובקר. ברכות כ לא זוהר תרומה (ברכות ז): פדה. ברכות ח נח (סוטה יז): אשר. בתרא קטו: השלך. ר"ה כו מגלה יח (ברכות יג): אנשי דמים. סנהדרין סט קו אבות ה יב (סנהדרין כט):

מצודת ציון

וסיווי: אלופי. שר שלי כמו אל תבטחו באלוף (מיכה ז): (טו) ברגש. ענין הקבוץ כמו למה רגשו (לעיל ב): (טז) ישי. ענין הוב כמו לא ישיא אויב בו (לקמן פט): חיים. בריאים כמו עד היותם (יהושע ה): במגורם. ענין מדור: (יט) מקרב. מלחמה כמו מכלי קרב (קהלת ט): (כ) ויענם. ויכניעם כמו לענות מפני (שמות י): למו. להם: (כב) וקרב. ומלחמה: פתחות. חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה'): (כג) יהבך. ענין משא כן פי' רז"ל (ר"ה כז): יכלכלך. יסבלך כמו

מצודת דוד

אותי אין מראה עצמו לי לאויב שאוכל לסבול חרפתי אף המגדיל פיו לדבר בי רע אין מראה עצמו לי לשונא שאוכל להסתיר עצמי ממנו כי בקל יוכל האדם לסבול חרפת האויב ולהסתיר עצמו מרעת השונא מאותם הידועים לו: (יד) ואתה. אמר זה נגד אחיתופל הלא אתה כערכי ר"ל יודע אתה כל מסתרי המדינה כמוני: אלופי ומידעי. ואתה שר מהשרים שלי והייתי מודיע לך מצפון לבבי כי אמרתי שאוהב אתה לי וא"כ מאד קשה עלי הרפתך ולהיות נשמר מרעתך: (טו) נמתיק סוד. שנינו יחד היינו מהחכמים מדבר העצה להוציאה לאור במיטב הענין: ברגש. בקיבוץ ובחבורה אחת: (טז) ישי מות. ה' יחייב עליהם את המות ר"ל על אחיתופל וריעיו: חיים. פתאום כבהם בריאים לא מתוך החולי למען יכירו הכל שבא בגמול: כי רעות. ראוים הם למיתה פתאומית כי רעות במגורם ולתוכם ביאור אמר בקרבם: (יח) ערב וגו'. בכל שלש התפלות אספר התלאות ואהמה אליהם: (יט) פדה בשלום. מעולם פדה נפשי להצילה בשלום מהמלחמות הבאות עלי עם כי הנלחמים עמדי היו בעם רב ואני במתי מספר: (כ) ישמע. כן עתה ישמע אל הרפתי ויכניע את מחרפי: ויושב קדם. ה' היושב בשמים אשר ברא מזמן קדם הוא יכניעם עד עולם: אשר. על אשר שאינם נותנים אל לבם שיוחלפו ויעברו מהעולם ולא יראו

נו א לַמְנַצֵּחַ ׀ עַל־יוֹנַת אֵלֶם
רְחֹקִים לְדָוִד מִכְתָּם בֶּאֱחֹז אוֹתוֹ
פְלִשְׁתִּים בְּגַת: ב חָנֵּנִי אֱלֹהִים
כִּי־שְׁאָפַנִי אֱנוֹשׁ כָּל־הַיּוֹם לֹחֵם
יִלְחָצֵנִי: ג שָׁאֲפוּ שׁוֹרְרַי כָּל־הַיּוֹם
כִּי־רַבִּים לֹחֲמִים לִי מָרוֹם: ד יוֹם
אִירָא אֲנִי אֵלֶיךָ אֶבְטָח: ה בֵּאלֹהִים
אֲהַלֵּל דְּבָרוֹ בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי לֹא
אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה בָשָׂר לִי: ו כָּל־
הַיּוֹם דְּבָרַי יְעַצֵּבוּ עָלַי כָּל־מַחְשְׁבֹתָם
לָרָע: ז יָגוּרוּ יִצְפּוֹנוּ הֵמָּה עֲקֵבַי
יִשְׁמֹרוּ כַּאֲשֶׁר קִוּוּ נַפְשִׁי: ח עַל־אָוֶן
פַּלֶּט־לָמוֹ בְּאַף עַמִּים ׀ הוֹרֵד אֱלֹהִים:
ט נֹדִי סָפַרְתָּה אָתָּה שִׂימָה דִמְעָתִי
בְנֹאדֶךָ הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ: י אָז יָשׁוּבוּ
אוֹיְבַי אָחוֹר בְּיוֹם אֶקְרָא זֶה־יָדַעְתִּי
כִּי־אֱלֹהִים לִי: יא בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל
דָּבָר בַּיהוָה אֲהַלֵּל דָּבָר:
יב בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי לֹא אִירָא מַה־
יַּעֲשֶׂה אָדָם לִי: יג עָלַי אֱלֹהִים נְדָרֶיךָ
אֲשַׁלֵּם תּוֹדֹת לָךְ: יד כִּי הִצַּלְתָּ
נַפְשִׁי מִמָּוֶת הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי
לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים:

ל׳. ב׳ · כול׳ חס׳ במ״ז · ג׳ · ז׳ ר״פ · סימן · ג׳. ו׳ מ״ל יצפונו ק׳ · ל׳ ג׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ ג׳ ומ״ל · י״א מ״ל ו׳ ס״פ · סימן · ד

א לשבחא על כנשתא דישראל דמתילא ליונה שתוקא בעדן די מתרחקין מן קרויהון וחזרין ומשבחין למרי עלמא היך דוד מכיר ושלים כד אחדו יתיה פלשתאי בגת: ב חוס עלי יי אלהא ארום שפני תחותוי ישבי גבר זייב כל יומא מגיחא ידחקנני: ג שפין נרמי מעיקי כל יומא ארום סגיאין מעיקין מגיחין לי אלהא עלאה די כורסיה במרומא: ד יומא דאדחל אנא עלך אתרחיץ: ה במדת דינא דאלהא אשבח במימריה באלהא אתרחיץ לא אדחל מה יעביד ביסרא לי: ו כל יומא מטולתי מרחן עלי כל מחשבתהון לביש: ז יכנשון ויטשון בכמנא הנון אסתורי יטרון היכמא דמתינו עבדו לנפשי: ח על שקרא די בידיהון רוקן יתהון ברגיז עמיא תמסכן אלהא: ט יומי טלטולי מניתא אנת שוי דמעתי בזיקך יי הלא בחושבנך: י הבכן יתובון בעלי דבבי מחזרי קדל יומא דאצלי דין ידעית ארום אלהא בסעדי: יא במדת דינא דאלהא אשבח במימריה במדת רחמין דיי אשבח במימריה: יב במימרא דאלהא סברית לא אדחל מה יעביד בר נשא לי: יג עלי קבלית אלהא נדריך אשלם קורבני תודן קדמך: יד ארום פציתא נפשי מקטול הלא רגלי מן נקיפא למהלכא קדם יי בנהור חייא:

מסובר כתרגום יונתן בן עוזיאל: מוט. מעידת רגל: (א) יונת אלם רחוקים. על עצמו אמר שהיה רחוק מארץ ישראל אצל אכיש והיו אחיו של גלית מבקשים רשות מאכיש להרגו שנאמר הלא זה דוד מלך הארץ (ש״א כ״א) והוא היה ביניהם כיונה אלמית: (ב) שאפני. מצפים לבלעני גולשי״ר בלעז כמו שאפה רוח (ירמיה ב׳): לחם. ל׳ מלחמה: (ג) מרום. הקב״ה שהוא יושב מרום: (ה) באלהים אהלל דברו. אף בשעה שהוא בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו: (ו) כל היום דברי יעצבו. מעציבים אותי רודפי עד שכל דברי פי עצב וצעקה: (ז) יגורו יצפונו. המה אורבים ולנים במקום שהם מקוים שאני אלך שם ושומרים את עקבי טר״ש בלעז. לרגלני ולהוליך רודפי שם. כל זה היה קובל על רשעי ישראל האורבים לו ומאימתם ברח אצל אכיש: יגורו. ילינו: יצפונו. יארובו: כאשר קוו נפשי. כשהם יודעי׳ ומקווי׳ לי דרך זו אלך: (ח) על און פלט למו. למצוא הצלה ועושר על דבר עון ורשע. פלט כמו לפלט מצפים שכר מאת שאול על כך: באף עמים הורד. באפך הורד אומה זו שאני בתוכם ומחכמתם וממחשבותם שאומרים להרגני: (ט) נודי ספרתה. אתה ידעת מנין המקומו׳ שנדדתי לברוח: שימה דמעתי בנאדך. שים דמעתי בנאד שלך ותהא שמורה לפניך: הלא בספרתך. במנינך תתננה למנותה עם שאר צרותי. (ומנחם חברו לשון ספר ממש): (יא) באלהים אהלל. בה׳ אהלל. על מדת הדין ועל מדת הרחמים אהלל: (יד) באור החיים. לסוב

גדול אתה וגדול שמך: אלם ב׳ וסימ׳ למנצח על יונת אלם רחוקים. אלם צדק תדברון: רחוקים כלהון חס׳ במ״ז מ״ל וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ט׳: חנני אלהים ג׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ נ״א: באלהים ו׳ ר״פ וסי׳ באלהים אהלל דברו. באלהים אהלל דבר. באלהים בטחתי לא אירא. באלהים הללנו כל היום. באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו. וחבירו. הורד ג׳ וסימ׳ הורד עדיך מעליך. הורד אותם אל המים דגדעון: באף עמים הורד אלהים: לפני אלהים ד׳ וסימ׳ ישב עולם לפני אלהים. כי הצלת נפשי ממות דתהלות. וצדיקים ישמחו יעלצו. ויחר אף ה׳ בעזא

(א) למנצח על יונת אלם. על טעם פיוט תחלתו יונת אלם רחוקים ומכתם דבר נכבד מכתם פז: (ב) חנני. שאפני. כדרך משל הוא אבימלך או עבדיו: (ג) שאפו. הטעם כמו מלעיג למה שאפו שוררי כל היום ויש לי מלאכים רבים במרום נלחמים בעבורי כי מלת מלחמה ואחריה למד היא לעזור. כי הטעם בעבורו הוא כמו הנלחם לכם רק עם מלת עם לגנאי: (ד) יום. אליך. כמו עליך כמו אל הנער הזה התפללתי: (ה) באלהים. טעם דברו שהתנבא עליו שמואל שימלוך על ישראל על כן באלהים בטחתי שימלא דברו: (ו) כל. יעצבו. מגז׳ עצבון והטעם יעציבוני בעבור דבר שאני בוטח בשם: (ז) יגודו*. מגזרת גדוד שיהיו רבים ולא אוכל להמלט ע״כ ישמרו רגלי שלא אברח: (ח) על. בעבור האון שיש בלבם או בעבור האון שהם מלאים ממנו שימני פליט להם והורידם באף אם הם רבים ע״כ הזכיר עמים: (ט) נודי. כמו נדודי וישב בארץ נד: ספרת. הטעם אתה תדע כמה פעמים אני נודד ממקומי והיה דרך נאות נודי עםבנאדך והטעם כי טפותיו שהם דמעותיו ספורו׳ הם להשם וזה הטעם הלא בספרתך וכאילו הם מחוברות בנאד דרך משל שלא אבדה טפה מהם: (י) אז. הטעם כאשר יראו אויבי שאני קורא בשמך יפחדו וטעם זה ידעתי בזה ידעתי: (יא) באלהים. אז אומר בעזרת השם להלל הדבר שדב׳ לי שמואל פעם אחרי פעם: (יב) באלהי׳. אז אהיה בוטח בשם לעולם: (יג) עלי. יש אומרים כי הנדר באלהים בטחתי ויתכן שנדר עולות והוא הנכון כי ככה אני חייב לשלם נדרי על הטובה שגמלתני

*נראה שהיה גורס כן

מצודת ציון

כמו ומי יכילנו (יואל ב׳): (כד) שחת. קבר: (ב) שאפני. ענין בליעה כמו שאפה רוח (ירמי׳ ב׳): לוחם. מלשון מלחמה: ילחצני. מל׳ לחץ ודחק: (ז) יגורו. יאספו כמו יגורו עלי עזים (לקמן נ״ט): יצפונו. יסתירו לארוב כמו נצפנה לנקי (משלי א׳): עקבי. מהלך רגלי: (ח) הורד. מל׳ ירידה: (ט) בנאדך. שם כלי משקה כמו נאד החלב (שופטים ד): סוות

תולדות אהרן על יונת. סוטה י: נדי ספרתה. שבת קה: באלהים. ברכות נט (ברכות יד): נפשי. (פאה יו): רומם. שם:

מצודת דוד

מהאלהים: (כא) שלח ידיו. על אחיתופל יאמר הנה בי שלח ידו אשר אני איש שלומו וחלל הברית אשר כרת עמי: (כב) חלקו. דברי פיו המה רכים וחלקים יותר מחמאה אבל בלבו חושב להלחם בי: רכו וגו׳. כפל הדבר במ״ש: והמה פתיחות. כי בהם מרמה אותי להיות לו הכנה להזיק לי: (כג) השלך. אמר דוד לנפשו השלך משאך על ה׳ וכן יהיה כי הוא יסבול משאך ר״ל בטח עליו שהוא יקל משאך מעליך וכן יהיה כי לא לעולם יעזוב את הצדיק להיות נוטה: (כד) תורידם. את אחיתופל וריעיו כי הם אנשי דמים ולכן לא יגיעו לחיות חצי ימיהם הקצובים להם: אבטח בך. להנצל מידם: נו (א) על יונת אלם. בעבור כי היה אז כיונה פותה אין לב והיא נאלמה ואף היה אז רחוק מארצו והיה מן הנמנע לברוח: מכתם. המזמור הזה היה חביב בעיניו ככתם פז: באחוז אותו. כאשר אחזוהו פלשתים בגת להרגו על אשר הרג בפלשתים בהיותו עם שאול: (ב) שאפני אנוש. בני אדם רוצים לבלוע אותי וכל הימים ילחץ אותי הלוחם בי כי בברחי מפני שאול פגעו בי פלשתים ואין לי מקום לנוס: (ג) שאפו שוררי. המסתכלים בי לרעה חושקים לבלעני: מרום. ר״ל אתה ה׳ היושב בשמי מרום ראה כי רבים לוחמים עמי והם שאול ופלשתים:

(ד) יום אירא. אבל ביום שתגדל מוראי אבטח עליך כי בידך להצילני מיד כולם: (ה) באלהים. ר״ל אבטח באלהים ואהללנו על דברו שהבטיח לי המלוכה ועל כי בטחתי באלהים לא אירא שוב כי מה יעשה אדם לי הלא לא יוכל לבטל הבטחת ה׳: (ו) דברי יעצבו. על ידיהם כל דברי המה דברי עצבון וצער כי כל מחשבותם עלי לרעה ודואג אני בזה: (ז) יגורו יצפונו. יאספו ויסתירו עצמם לארוב עלי ושומרים פסיעות רגלי כאשר יקוו ללכוד נפשי ר״ל כאשר רואים שיש מקום ללכדני אז יארבו עלי: (ח) על און. וכי מהראוי שיהיה להם פליטה והצלה על האון שעושים לי: באף. לזה הורידם באף וידי לא תהיה בהם: (ט) נודי. הלא ידועות וספורות לפניך מרבית הנדודים שאני נודד מפניהם: בנאדך. להיות שמורים אצלך והלא המה ידועות וספורות לפניך ושמרם לשלם להם גמול על כולם: (י) אז ישובו. וכשישובו אויבי אחור בו ביום שאקרא אליך אז אדע בזה כי אלהים לי לעזרה ולא במקרה בא: (יא) באלהים. ר״ל בין מתנהג עמי במדת אלהים שהוא דין אהלל דברו ובין מתנהג עמי במדת ה׳ שהוא רחמים אהלל דברו ואברך על הרעה כמו על הטובה: (יב) באלהים בטחתי. אף במדת הדין בטחתי שלא יעשה בי כלה ומה
א״כ

אבן עזרא

שגמלתני : (א) למנצח אל תשחת . בברחו מפני שאול על טעם פיוט תחלתו אל תשחת וחברו במערה אף על פי שאני במערה אין לי מחסה זולתך : (ב) הוות. יש אומרים כמו מקרה יען היה להם למלך : (ג) אקרא. טעם עליון בעבור היותו בתחתית : (ד) ישלח . בעבור עליון : (ה) נפשי בתוך לבאים אשכבה . בעבור עדת שאול וטעם לוהטים כאילו כתו' בתוך לוהטים וטעם שניהם האומרי' רע אל שאול בעבורו : (ו) רומה. הראה שאתה רם על השמים להושיעני ויראה כל הארץ כבודך שישאו השומעים תשועתך : (ז) רשת. כפף. פועל עומד על לשון זכר כמו כל נפש שבעה או יהיה יוצא והטעם כל אחד כפף נפשי : שיחה. כמו שוחה קריאי כמו קרואי וככה שישיחו שנפלו בתוכם באמת : (ח) נכון . כפול בכל עת הוא : נכון. לשורר ולזמ' לשם שהצילני וככה אומר לנפשי : (ט) עורה כבודי . גם אומר לנבל עורה כאשר אעיר לשחר והפועל עומד כמו העירה והקיצה : (י) אודך בעמים . ברבים מישראל כמו אחריך בנימן בעממיך : בלאומים . שאינן מישראל : (יא) כי. יתכן היות פי' חרף שואפי בעבור שחרפני ישלח השם חסדו וזה הוא כי גדול עד שמים בעבור כי יש לגבהות השמים חקר ואין חקר לחסדך ע"כ אחריו רומה על השמים : (א) למנצח . (ב) האמנם אלם. י"א כי אלם קהל כמו מאלמים אלומים ור' משה אמר בעבור שנאלמתם מדבר הצדק הזה הוא הדבור באמת

רשי

לשוב לארץ ישראל : (א) למנצח אל תשחת. כך כינה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות. ויסד מזמור זה לאמר אל תשחת אותי ה' : (ב) חנני. חנני . חנני שלא אהרוג ושלא אהרג : עד יעבור הוות . עד תעבור הרעה : (ד) חרף שאפי . ויושיעני מחרפת שאפי האומר לבלעני . שאפי גולושנט"מוי בלעז : (ה) נפשי בתוך לבאם. אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה ואינם מוחים בשאול : אשכבה להטים . אשכבה נלוהטים אנפנבלוייאנ"ץ בלעז. בין הזיפים שלוהטים אחר ל' הרע : (ו) רומה על השמים . הסתלק מן התחתונים שאינם כדי שתשרה שכינתך ביניהם ועל הארץ תתכבד בזו : (ז) כפף נפשי . האויב : נפלו בתוכה. סופן ליפול בתוכה : כפף קני"נא בלעז . ל' וזוקף לכל הכפופים (לקמן קמ"ה) : (ח) נכון לבי אלהים נכון לבי . נאמן עמך במדת הדין ונאמן עמך במדת הרחמים : (ט) עו'ר' כבודי. ולא אישן עד שלש שעות בכבודי כשאר מלכים : עורה הנבל וכינור. העירה אותי אתה הנבל וכנור התלוי על מטתי פתוח לצד הצפון וכיון שמגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ודוד עומד ועוסק בתורה : אעירה שחר . אני מעורר את השחר ואין השחר מעוררני : (א) מכתם. שם נעימות שיר : (ב) האמנם . לשון אמונה הוא האמנם אלם צדק תדברון וגו' . מזמור זה אמר על שבא אל המעגל אשר שאול שוכב שם ולקח את החנית ואת הצפחת והלך לו וקרא הלא תענה אבנר (ש"א כ"ו) כלומר הלא יש לך עתה להוכיח לשאול ולהראותו שעל

תהלים נז

נז א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי־שָׁאוּל בַּמְּעָרָה׃ ב חָנֵּנִי אֱלֹהִים ׀ חָנֵּנִי כִּי בְךָ חָסָיָה נַפְשִׁי וּבְצֵל־כְּנָפֶיךָ אֶחְסֶה עַד־יַעֲבֹר הַוּוֹת׃ ג אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי׃ ד יִשְׁלַח מִשָּׁמַיִם ׀ וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף שֹׁאֲפִי סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ׃ ה נַפְשִׁי ׀ בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי־אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה׃ ו רוּמָה עַל־הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃ ז רֶשֶׁת ׀ הֵכִינוּ לִפְעָמַי כָּפַף נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נָפְלוּ בְתוֹכָהּ סֶלָה׃ ח נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה׃ ט עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר׃ י אוֹדְךָ בָעַמִּים ׀ אֲדֹנָי אֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים׃ יא כִּי־גָדֹל עַד־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃ יב רוּמָה עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃

נח א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם׃ ב הַאֻמְנָם אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן

(מסורה: ג' · ג'. ל' · ג'. ל' חטף · י"א קמץ · ל' וחס' · ל'. ב' כבשר עודנו · פ' · ל'. ל' · מ'. קל"ד · ג' חס' · ד')

תרגום

א לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל אתאמר על יד דוד מכיך ושלים במערקיה מן קדם שאול באספלידא : ב חוס עלי אלהא חוס עלי ארום במימרך אתרחצת נפשי ובטלל שכנתך אהי רחיץ עד דיעבד אתרגושא : ג אצלי קדם אלהא עלאה תקיפא די פקיד לעכוביתא דיגמר באספלידא עזלא אמטולתי : ד ישדר מלאכיה משמי מרומא ויפרקנני חסד שיפי לעלמין ישדר אלהא טוביה וקושטיה : ה נפשי חידא כד במצע שלהובין אדמוך בגיני גומרין די מלהטין בני נשא דכביהון היך מורניתא וגררין ולישנהון היך סיפא חריפא : ו אתרורם על מלאכי שמיא אלהא על כל יתבי ארעא איקרך : ז מצדתא אתקינו לאסתורי כיף נפשי כרו קדמי שיחא נפלו במצעא לעלמין : ח מכון לבי לאוריתך יי מכון לבי לדחלתך אשבח ואזמר : ט אתער יקרי אתער לשבחא על פום נבלא וכנרא אתער לצלותא דקריץ : י אודי קדמך בעמיא יי אשבחינך באומיא : יא ארום רב עד צית שמיא טובך ועד שחקים קושטך : יב אתרורם יי על מלאכי שמיא אלהא על כל יתבי ארעא איקרך : א לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל על יד דוד מכיך ושלים : ב הברם בקושטא שתקין צדיקי בעדן ביז חמי לכון דצדקתא מתמללין

מנחת שי

דר"ה : בברחו ג' וסי' מפני אחיו . מפני אבשלום . מפני שאול במערה : לאל י"א קמצין וסימ' קום עלה בית אל . ונקומה ונעלה בית אל . אליאסף בן לאל . לאל גמר עלי . הפניו תשאון . ויאמרו לאל סור ממנו . האומרים לאל סור בתרא · גם הוא עון פלילי . לכן אנשי לבב . וירב אמריו לאל הן אני כפיך לאל : שחר ה' וקמצי' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימן ח' : גדל ג' וחס' בליש' וסימ' לא תכירו פנים . ובמרא גדל ובאתות ובמופתים . כי גדל עד שמים חסדך : האמנם ד' וחס' וסימ' לא אוכל כבדך . ישב אלהים את דמלכים דתפלת שלמה . וחברו דד"ה . האמנם אלם צדק . וא' האף אמנם :

מצודת ציון

(ב) הוות. שבר : (ד) שאפו. ענין בליעה : (ה) לבאים . שם משמות האריה : לוהטים. ענין להב כמו אש לוהט (לקמן ק"ד) : חדה . חדודה : (ז) רשת . פח יקוש : לפעמי . לפסיעותי : נפלו . כמו יפלו עבר במקום עתיד : (ט) כבודי . היא הנשמה שהוא כבוד הגוף : (ב) האמנם . האמת : עולות

תולדות אהרן לדוד מכתם . ברכות י' : אקרא לאלהים . (סנהדרין יט כו כתובות כב קדושין סח) : עורה כבודי . שם ד סנהדרין יו (ברכות ד) : כי גדול . פסחים נ עקידה ש' י"ז : האמנם . חולין פט :

מצודת דוד

א"כ יעשה אדם לי : (יג) עלי . מוטל עלי לשלם הנדרים שנדרתי לך בעת צרה ואשלם בתודה והלל : (יד) כי הצלת. על אשר הצלת נפשי ממות ואף הלא הצלת גם רגלי מלהיות נדחים עוד מדחי אל דחי בכדי להתהלך לפני אלהים בבית מקדשו ולעסוק באור החיים הם התורה והמצות כי לא אהיה עוד מוטרד להיות נדחה ומורדף : נז (א) אל תשחת . על כי היה קרוב להיות נלכד אז ביד שאול התפלל ואמר אל תשחיתני : במערה . להסתר עצמו במערה : (ב) חנני אלהים חנני . הכפל להזק כדרך המסופק שכופל דברו : עד יעבר . כאומר הן ידעתי אף אהר שאגלל עתה מידו ירדוף שוב אחרי ואני אחסה בך עד אשר יעבור ההוות מכל וכל : (ג) עליון . היושב בשמים ממעל וידו על העליונה : גומר . המשלים לגמור מה שהבטיח עלי : (ד) חרף שאפי סלה . מחרפת שואפי יושיעני לעולם : ואמתו . ואמתת הבטחתו : (ה) נפשי בתוך לבאים . נפשי שוכנת בין בני אדם הטורפים כלבאים ואני שוכב בין אנשים השורפים כלהב המ ושניהם כחנית וחצים : חרב . ממית בלה"ר כחרב חדה : (ו) רומה . ר"ל עשה בהם נקם ובזה ירומם תפארתך על השמים ועל הארץ יראה כבודך כי כשהשם עושה דין ברשעים הוא מתרומם ומתנשא : (ז) רשת . הנקם יהיה שהרשת אשר הכינו במקום מדרך רגלי וכ"א מהם כפף נפשי להורידני בה וחפרו לפני בור שאפול בה אמי הנה בהמקום הזה עצמו יפלו בתוכה לעולם : (ח) נכון . לבי נכון לבטוח באלהים וכמו שנכון לבי כן יעזור לי ואשירה על התשועה : (ט) עורה . אז אדבר אל נפשי עורה כבודי לדבר בשיר ועורה הנבל וכנור לנגן בהם בעת אעירה השחר להודות לה' : (י) אודך בעמים . לפרסם שבחיך : (יא) כי גדול וגו' . החסד והאמת שנעשה לי גדלה עד השמים ומהראוי לפרסם אותו : (יב) רומה . אז ירומם תפארתך על השמים ויראה כבודך על כל הארץ בעבור גודל התשועה : נח (ב) האמנם . ישבח דוד אל המעגל במקום שהיה שאול שוכב שם ולקח משם חנית המלך וצפחת המים והלך לו ומרחוק קרא ואמר הלא תענה אבנר וגו' כמ"ש בש"א ולזה אמר האמנם נאלמתם מלדבר צדק

רשי

שעל חנם הוא רודפני שאילו רציתי הרגתיו וכך אמר בשירו האמנם כאלם מפיכם הצדק שהיה לכם לדבר והמישרי׳ שהיה לכם לשפוט הצדק אשר תדברון: (ג) אף בלב עולות תפעלון. ולא עוד אלא שבלבבכם אתה חורשים רעה לפעול עול: עולות. כמו שוולות כאשר יאמר מן שור שוורים. ומעיר עיירים. ושלשים עיירים להם (שופטים י׳) שהם לשון עיר וקריה: בארץ חמס ידיכם תפלסון. בתוך הארץ אתם מכריעים חמס ידיכם עד שהוא (שוקל) משקל רב. תפלסון קינטערפיי״שן בלעז: (ד) זורו רשעים מרחם. ממעי אמם הם נעשים זרים להקב״ה כדרך שעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כ״ה): זורו. נזורו כמו שומו שמים (ירמיה ב׳). וימררוהו ורבו (בראשית מ״ט). רומו מעט (איוב כ״ד). טלן לשון נפעלו: (ה) חמת למו. ארס יש להם להרוג את הבריות כדמות ארס הנחש: כמו פתן חרש יאטם אזנו. הנחש אשר אוטם אזנו כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם און השנית בעפר שלא ישמע את הלחש כשחבר משביעו שלא יזיק: (ו) אשר לא ישמע וגו׳. מחובר למקרא שלפניו ואוטם אזנו בשביל שלא ישמע לקול מלחשים: חובר חברים. שיודע ללחוש את הנחשים: (ז) מלתעות. שנים הפנימיות שקורין מייש״ליש בלעז: (ח) ימאסו. לעצמם שיהיו נמאסי׳ בעיניהם מדאגה (וכמו במים) יתהלכו דוגמתו (יחזקאל כ״א) כל ברכים תלכנה מים מדמעות (סא״א): ידרוך חציו. הקב״ה לנגד׳ כדי שיתמוללו. יתמוללו שיאכ״ע פריקיאר״ך בלעז: (ט) שבלול. יש פותרין לימצ״א בלעז ויש פותרין כמו שבולת מים (לקמן ס״ט) וכפל הלמ״ד כמו מן ימל קצירו (איוב י״ח). ימולל (לקמן צ׳): תמס. נמס והולך תמס שם דבר הוא. והמ״ם יסוד ועיקר הוא והתי״ו בו יסוד נופל כמו תי״ו של תבל עשו (ויקרא כ׳): נפל אשת. טלפ״א בלעז. שאין לה עינים והיא תנשמת דמתרגמינן אשותא כדפירשוהו רבותינו. ויש פותרין נפל של אשה כמו אשת זומה (יחזקאל כ״ג). ויש תי״ו בלא דבקות כמו (משלי ד׳) עטרת תפארת תמגנך כמו נפל של אשה שלא חזו הנפלים שמש. וללשון ראשון הוי נפל ואשת כמו ואני ככבש אלוף (ירמיה י״א) שהוא כמו כבש ואלוף. ופי׳ מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת (נוה להגיה סא״א): (י) בטרם יבינו סירותיכם אטד. אשר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים כלומר עד שלא יגדלו בני הרשעים: כמו חי כמו חרון. כלומר בגבורה ובחוזק ובחרון ישערם הקב״ה. חי לשון גבורה: (יב) ויאמר אדם אך פרי לצדיק. ואז יאמרו הבריות ודאי יש פירות

אבן עזרא

באמת: (ג) אף. עולות. כמו ושלתה קפלה פיה בלבבכם העול שתעשו וזה המזמור נאמר על השופטים: חמס ידיכם. דם השוחד וטעם תפלסון תשקלו אותו עד שלא ירגיש אדם בחמס שתעשו והטע׳ תעשו חמס כאילו הוא מפולם: (ד) זורו. פועל עבר על משקל כי אורו עיני והטעם כי מעת הולד׳ הם זרים בתולדתם מאשר הילודים ותעו כפול בטעם: (ה) חמת. סמוך ולא נכתב למי נסמך כדרך ושכורת ולא מיין וטעם חמת שם ממית וטעם אוטם אזנו הוא שיספר אחרי כן אשר לא ישמע ולא לקול חובר חברים: (ז) אלהים. בעבור שהם טורפים בפיהם ידמה אותם לכפירים כי הלשון בינות השנים: (ח) ימאסו. האל״ף תחת אות הכפל כדרך אשר בזאו נהרי׳ ארצו: יתהלכו למו. עד אשר לא ימצאו וטעם ידרוך חציו תחסר מלת הדורך כמו ויאמר ליוסף כאילו הוא כתוב ידרוך הדורך חציו אליהם והזכיר חציו מקום קשתו כי דריכת הקשת הוא בעבו׳ לירות החצים: יתמוללו. כמו ימולל ויבש: (ט) כמו שבלול. כדברי הקדמוני׳ ז״ל ברא שבלול והוא כדמות דג במי׳ שימס בהליכתו ויש אומרים כי למ״ד שבלול כפול והוא כמו שבולת מים גם הוא נכון ועתה אומר דקדוק אשת דע כי הה״א סימן לשון נקב׳ עטר׳ תפאר׳ וכאשר יחליפו הה״א בתי״ו תשוב המלה מלעיל בין שתהיה המלה סמוכה כמו תפאר׳ ישראל או אינה סמוכה וככה עטרת תפארת וככה אשת בתחלה אשה ואח״כ אשת בין שתהיה סמוכה כמו אשת איש או לא תהיה סמוכה כאשת יפת תואר: (י) בטרם יבינו. אמ׳ רב האיי ז״ל כי גמילת פרח העץ מוקשות ובדברי חכמי ישראל אביונות והנה הטעם בטרם שיגמילו הסירות ישוב אטד ישערם השם ממקומם וטעם חי כאשר הם בכח החי שהם לחים: כמו חרון. כאדם שיסער העץ ממקומו בחרון וי״א בטרם יבינו המבינים שיגדלו סירותיכם שהם קוצים קטנים וישובו כמו אטד שהם גדולים כמו שיעשה החי בחרות אפו כן יסערם השם: (יא) ישמח צדיק. כנגד אלם צדק: (יב) ויאמר. שפטים. המלאכים כי

מֵישָׁרִים תִּשְׁפְּטוּ בְּנֵי אָדָם׃ ג אַף־
בְּלֵב עוֹלֹת תִּפְעָלוּן בָּאָרֶץ חֲמַס
יְדֵיכֶם תְּפַלֵּסוּן׃ ד זֹרוּ רְשָׁעִים
מֵרָחֶם תָּעוּ מִבֶּטֶן דֹּבְרֵי כָזָב׃ ה חֲמַת־
לָמוֹ כִּדְמוּת חֲמַת־נָחָשׁ כְּמוֹ־פֶתֶן
חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ׃ ו אֲשֶׁר לֹא־
יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים חוֹבֵר חֲבָרִים
מְחֻכָּם׃ ז אֱלֹהִים הֲרָס־שִׁנֵּימוֹ
בְּפִימוֹ מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים נְתֹץ יְהוָה׃
ח יִמָּאֲסוּ כְמוֹ־מַיִם יִתְהַלְּכוּ־לָמוֹ
יִדְרֹךְ חִצָּו כְּמוֹ יִתְמֹלָלוּ׃ ט כְּמוֹ
שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל־
חָזוּ שָׁמֶשׁ׃ י בְּטֶרֶם יָבִינוּ סִּירֹתֵיכֶם
אָטָד כְּמוֹ־חַי כְּמוֹ־חָרוֹן יִשְׂעָרֶנּוּ׃
יא יִשְׂמַח צַדִּיק כִּי־חָזָה נָקָם פְּעָמָיו
יִרְחַץ בְּדַם הָרָשָׁע׃ יב וְיֹאמַר אָדָם
אַךְ־פְּרִי לַצַּדִּיק אַךְ יֵשׁ־אֱלֹהִים
שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ׃

ג כתיב כן ל׳ · ל׳. ב׳ · ד׳ · ל׳ · י״ז בליש׳ · ל׳. כ״ט ר״פ ל׳ · ל׳. ל׳ · חציו ק׳ · ל׳. ל׳ · ב׳. ל׳ · ה׳. ו׳ רפין

תְּרִיצוּתָא תְּדִינוּן בְּנֵי נָשָׁא׃
ג בְּרַם רַשִׁיעֵי מַה דִּין בְּלִבָּא
עֵילָא תַּעַבְדוּן בְּאַרְעָא חֲטוֹף
אַיְדֵיכוֹן יִתְקְנוּן׃ ד אִתְעֲבִידוּ
נוּכְרָאִין רַשִׁיעַיָּא מִן מְעֵן תְּעַן
מִן כְּרֵיסָא מְמַלְלֵי בְדִבְוּתָא׃
ה אֶרְסָא לְהוֹן כְּגוֹן אֶרְסָא
דְחִוְיָא הֵיךְ חוּרְמָנָא חֵרְשָׁא
דִמְטַמְטֵם אֶדְנֵיהּ׃ ו דִּי לָא
יְקַבֵּל מִילֵי חָרָשַׁיָּא אָסְרֵי
נַחְשַׁיָּא וּמִן רָטְנֵי רָטָן הוּא
חַכִּים׃ ז אֱלָהָא תְּרַע כַּכֵּיהוֹן
בְּפוּמְהוֹן וְנִיבֵי בְּנֵי אַרְיָוָן
תְּתָרַע יְיָ׃ ח יִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן
הֵיךְ מַיָּא יִזְלוּן לְהוֹן וְנָגִיד גִּרְרוֹי
אַמְטֻלְהוֹן וִיהוֹן מִתְגּוֹרְרִין׃
ט הֵיךְ זָחִיל תִּיבְלָא דִּי מָאֵם
אוֹרְחֵיהּ הֵיךְ נְפוּלָא וְאַשּׁוּתָא
דִּי סַמְיָן וְלָא חֲמוֹן שִׁמְשָׁא׃
י עַד לָא יִתְעַבְדוּן רַשִׁיעַיָּא
רַכִּיכֵי אַקְשׁוּן הֵיךְ אַטְדָא עַד
דְּהִינוּן רְטִיבִין כְּבוּסְרָא
כְּעַלְעוֹלָא יְשֵׁצִינוּן׃ יא יֶחְדֵי
צַדִּיקָא אֲרוּם חֲמָא פּוּרְעֲנוּתָא מִנְהוֹן אַסְתְּוָרִין יִשְׁזוֹג בְּאַדַּם רַשִׁיעָא׃ יב וְיֵימְרוּן בְּנֵי
נָשָׁא בְּרַם אִית אַגַר טָב לְצַדִּיקַיָּא בְּרַם אִית אֱלָהָא דְּדִינוֹי מִתִּיחָן

שמיעה לקול י״ז וסי׳ ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך. וישמע אברם לקול שרי. ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל. ישמעו לקול האות הראשון והאמינו. ולא ישמעו לקולך ולקחת ממימי. ויאמ׳ אם שמע תשמע לקול ה׳ אלהיך והישר. וישמע משה לקול חתנו. ולא שמעו לקולי דויחר אף ה׳ דריש שפטים. שמעתי ותרגז בטני. ולא ישמעו לקול אביהם דבני עלי. היושבת בגנים. ועתה שמע לקול דברי ה׳ דשמואל. וישמע לקולם דויפרצו בו עבדיו דשאול. וישמע לקולם ויעש כן דבן הדד. ולקולי אתם שמעים דיהוא. ושמע לקול יריבי דירמיה. אשר לא ישמע לקול מלחשים. ולא שמע עמי לקולי. ועי׳ במסר׳

תולדות אהרן זרו. יומא פג (ברכות ד׳): כמו שבלול. מ״ק ו: נפל אשת. (מ״ק ס): חבר חברים. (ע״ג לט): ישמח צדיק. סוטה יג:

מצודת דוד

צדק שיש לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט בני אדם כי הלא עתה תוכלו להראות לשאול שאינני אויבו שהרי היה מסור בידי ולא הרגתיו: (ג) אף בלב. לא סוף הדבר שלא למדתם זכות אלא אף בכוונת הלב תפעלו העול בארץ: תפלסון. תיישרו את החמס אשר בידכם לומר על החמס שיושר הוא: (ד) זורו. הרשעים הללו נעשים זרים לה׳ מעת לאתם מן הרחם: תעו. המדברים עלי כזב תעו מדרך הטובה מעת לאתם מבטן: (ה) חמת למו. בכעסם מטילים ארס כנחש והוא ענין מליצה: כמו פתן חרש. המה כמו פתן אשר לעולם רעתו לא יועיל לו הלחש כאלו היה חרש ואוטם אזנו לבל ישמע כי כן הרשעים הללו לא יועיל בם המוסר כאלו היו חרשים וכו׳: (ו) אשר וגו׳. בעבור רוע טבעו לא ישמע לקול מלחשים ואף אם החובר חברים הוא מחוכם מאד בדבר הלחש עכ״ז לא ישמע לקול לחשו: (ז) שנימו. של הרשעים הללו: כפירים. הטורפים ככפירים: (ח) ימאסו. יהיו נמסים כמים וילכו לאבדון: ידרוך. המקום ידרוך עליהם חציו ויהיו כדברים הנכרתים חיש מהר: (ט) כמו שבלול. כשבלול הזה אשר דרכו להיות נמס והולך בזחלו עליו השמש וכמו הנפל של אשה אשר איננו רואה השמש כן הרשעים הללו לא יראו השמש ר״ל אור הישועה: (י) בטרם. עד לא יבינו ענפי הקוצים להיות מתקשים כמצב אילן הקוץ ר״ל עד לא יבינו בני הרשעים להרשיע כאביהם: כמו חי. כמו דבר הנעקר ע״י אדם בריא וכמו הנעקר בחרון אף כי אז לא ישאר מאומה כן יעקרם ה׳ ברוח סערה לבל ישאר שארית: (יא) כי חזה. כאשר יראה נקמת ה׳: פעמיו ירחץ. בדרך הלוכו ירחץ רגליו בדם הרשע הנספך בארץ: (יב) ויאמר אדם. אז יאמר כל אדם אך סוף הדבר הוא אשר יש פרי והשלום גמול לצדיק

מצודת ציון

(ג) עולת. מלשון עולה: תפלסון. ענין יושר ועפ״ז נקרא מטה המשקל בשם פלס כי מיישר המשקל וכן פלס מעגל רגליך (משלי ה׳): (ה) חמת. ארס כמו חמת תנינים יינם (דברים ל״ב): פתן. מין נחש רע: יאטם. יסתום כמו אוטם אזנו (משלי כ״א): (ו) חובר חברים. יודע לחש וכן וחובר חבר (דברים י״ח): (ז) מלתעות. הם השנים הגדולים והוא מהופך כמו ומתלעות מתלעותיו (משלי ל׳): (ח) ימאסו. ימסכו ובאה האל״ף במקום אות הכפל וכן אשר בזאו (ישעיה י״ח) ומשפטו בזזו: יתמוללו. יכרתו כמו ימולל ויבש (לקמן צ׳): (ט) שבלול. שם בריה: תמס. מלשון המסה: (י) סירותיכם. ענפי הקוצים כמו עד סירים סבוכים (נחום א׳): אטד. הוא מצבת אילן הקוץ וכן ויאמר האטד אל העצים (שופטים ט): חי. ענין בריאה כמו עד חיותם (יהושע ה׳): ישערנו. מל׳ סערה וטעם שהוא בשי״ן: (יא) חזה. ראה: פעמיו. רגליו אשר צועד בהם: ירחץ. ירחצון

לצדיק

אבן עזרא

כי מחכון שבת' תבואל' הגזרות על כל הארץ בדבר השם הנכבד: (א) למנצח. בשלוח שאול: (ב) הצילני. תשגבני. אתה משגבי כי הייתי במקום שפל: (ג) הצילני. טעם ומאנשי דמים כנגד להמיתו: (ד) כי. יגורו. כמו יתקבצו וכמוהו העוף הזרע במגורה ויש אומרים ישכנו סביב הבית: (ה) בלי. הטעם כי לא פשעתי ולא חטא לי ולא עון שבעבור זה ירוצו להנקם ממני וטעם עורה כנגד וישמרו את הבית: (ו) אתה. טעם אלהים צבאות כי אתה אלהי צבאות מעלה בשמים ואלהי צבאות מטה שהם ישראל: אל תחון כל בוגדי און. באי זה גוי יהיו: (ז) ישובו. דמה אותם לכלבים שהם נובחים בלילה לשמור המדינה ככה אלה שומרי הבית: (ח) הנה יביעון. כמו הכלבים נובחים: כי מי. יחשבו כי אין אלהים שומע סודם: (ט) ואתה. דרך משל כי תוכל לאבדם בכל עת ע"כ אל תהרגם בהביטם: (י) עוזו. אתה האל שהעוז לו בעצמו: אליך אשמורה. כטעם ליל שמורים הם כנגד וישמרו את הבית ע"כ אמר הקיצה: (יא) אלהי. הוא סבת חסדי שידע שלא פשעתי להם הוא יקדמני לשלם להם כפעלם: יראני בשוררי. תאותי: (יב) אל. יתפלל לשם שלא יהרגם רגע אחד פן ישכחו עמי מעשי השם ברשעים: הניעמו. לבקש לחם כאשר הזכיר בכלבים הם יניעון לאכל וטעם בחילך הם ישראל. והורידמו. ממעלת עשרם: מגננו. הוא מלכנו באמת רמז בעבור שאול המלך שצוה להמיתו: (יג) חטאת. קשור עם והורידמו בעבור חטאת פימו: וילכדו בגאונם. כנגד כי מי שומע: ומאלה. ומקלת האלות הכחש שעשו יספר זה לזה: (יד) כלה. פעמים מעט מעט ובסוף ואינמו וטעם מושל ביעקב כאשר הזכיר אלהי ישראל והטעם

רשי

פירות ותשלום שכר במעשה הצדיקים שנקם הקב"ה נקמתם: יש אלהים. דיין שופט רשעים בארץ: (א) אל תשחת. כך קרא שם המזמור על שם שהיה קרוב למות ולהיות נשחת מבקש רחמים על הדבר: וישמרו את הבית. כשאמרה להם מיכל חולה הוא (ש"א י"ט) והבריחתו בלילה: (ד) יגורו עלי. לגום בביתי לשמרני: (ה) בלי עון. לא חטאתי להם: ויכוננו. מזומנים להרוג: (ו) הקיצה לפקד כל הגוים. ואת אלה הרשעי' שפוט כמשפטי הגוים ועליהם אל תחון: (ז) ישובו לערב וגו'. הנה יביעון בפיהם. פתרון שני מקראות הללו נופל זה על זה. ישובו לערב לא דים מה שעשו ביום אלא אף לערב ישובו על רעתם לשמור שלא אברח ואצא מן העיר ומה עשו ביום הנה כל היום יביעו בפיהם לרגל עלי אל שאול: (ח) חרבות בשפתותיהם. ואומרים בלבם מי שומע: (ט) ואתה ה'. אשר תלעג תשחק גם לרשעי' הללו: (י) עוזו אליך אשמרה. עוזו ותקפו של אויבי החזק עלי. אליך אשמורה ואצפה לעזרני הימנו: (יא) יקדמני. יקדים לי עזרתי קודם שתשלוט בי יד שונאי: יראני בשוררי. מה שאני תאב לראות: (יב) אל תהרגם. שאין זו נקמה הנכרת: פן ישכחו עמי. כי כל המתים משתכחים אלא הניעמו מנכסיהם שיהיו עניים והיא נקמה שתזכר לאורך ימים: (יג) חטאת. שלפיהם הוא דבר שפתימו ונלכדים בגאונם העניים הנרדפים על ידיהם מפני האלה והכחש שהם מספרים: (יד) כלה. אות' בחמתך מלך השופט וידעו כי אתה

תהלים נט

נט א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד
מִכְתָּם בִּשְׁלֹחַ שָׁאוּל וַיִּשְׁמְרוּ אֶת־
הַבַּיִת לַהֲמִיתוֹ׃ ב הַצִּילֵנִי מֵאֹיְבַי ׀
אֱלֹהָי מִמִּתְקוֹמְמַי תְּשַׂגְּבֵנִי׃
ג הַצִּילֵנִי מִפֹּעֲלֵי אָוֶן וּמֵאַנְשֵׁי דָמִים
הוֹשִׁיעֵנִי׃ ד כִּי הִנֵּה אָרְבוּ לְנַפְשִׁי
יָגוּרוּ עָלַי עַזִּים לֹא־פִשְׁעִי וְלֹא־
חַטָּאתִי יְהוָה׃ ה בְּלִי־עָוֺן יְרוּצוּן
וְיִכּוֹנָנוּ עוּרָה לִקְרָאתִי וּרְאֵה׃ ו וְאַתָּה
יְהוָה־אֱלֹהִים ׀ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הָקִיצָה לִפְקֹד כָּל־הַגּוֹיִם אַל־תָּחֹן
כָּל־בֹּגְדֵי אָוֶן סֶלָה׃ ז יָשׁוּבוּ לָעֶרֶב
יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ עִיר׃ ח הִנֵּה ׀
יַבִּיעוּן בְּפִיהֶם חֲרָבוֹת בְּשִׂפְתוֹתֵיהֶם
כִּי־מִי שֹׁמֵעַ׃ ט וְאַתָּה יְהוָה
תִּשְׂחַק־לָמוֹ תִּלְעַג לְכָל־גּוֹיִם׃ י עֻזּוֹ
אֵלֶיךָ אֶשְׁמֹרָה כִּי־אֱלֹהִים מִשְׂגַּבִּי׃
יא אֱלֹהֵי חַסְדּוֹ יְקַדְּמֵנִי אֱלֹהִים יַרְאֵנִי
בְשֹׁרְרָי׃ יב אַל־תַּהַרְגֵם ׀ פֶּן־
יִשְׁכְּחוּ עַמִּי הֲנִיעֵמוֹ בְחֵילְךָ
וְהוֹרִידֵמוֹ מָגִנֵּנוּ אֲדֹנָי׃ יג חַטַּאת־
פִּימוֹ דְּבַר־שְׂפָתֵימוֹ וְיִלָּכְדוּ בִגְאוֹנָם
וּמֵאָלָה וּמִכַּחַשׁ יְסַפֵּרוּ׃ יד כַּלֵּה
בְחֵמָה כַּלֵּה וְאֵינֵמוֹ וְיֵדְעוּ כִּי־
אֱלֹהִים מֹשֵׁל בְּיַעֲקֹב לְאַפְסֵי הָאָרֶץ

(מסורה: ב' דגשים · ל' · ל' · ו' מ"ל · ל' · ל' · ג'. ל' וחס' · ב' ובטעין · ל' · חסדי ק' ב' · ל' · ל'. קל"ד. ז' · ל' · ל' : ל'. י"ב · י"א)

תרגום

בארעא: א לשבחא על עקתא
בזמן די אמר דוד לא תחבל על
יד דוד מכיך ושלים כד שדר
שאול ונטרו ית ביתא
למקטליה: ב פצי יתי מבעלי
דבבי אלהי מן קימין עלי
תשזבנני: ג פצי יתי מעבדי
שקר מן גוברין קטולין פרוק
יתי: ד ארום הא כמנו
לנפשי מתכנשין עלי עשינין
לא על סורחני ולא על חובי
יי: ה על לא עוין רהטין
ומסדרין קרבא אתגבר
לקדמותא וחמי: ו ואנת יי
אלהים צבאות אלהא דישראל
אתער למסער על כל עממיא
לא תחוס כל שליטי שקר
לעלמין: ז יתובון לרמשא
מתרגשין היך כלבא ויחזרון
קרתא: ח הא יביעון בפומהון
מליא דשנינן היך סייפא
בספותהון אמרין נתגבר
ארום מן הוא די שמע
ויתפרע: ט ואנת יי תגחך
להון תתלעב לכל עממיא:
י עושני לך אנטור ארום
אלהא שזבותי: יא אלהא
טובי יקדמנני אלהנא יחמנני
נקמתא במעיקי: יב לא
תקטלנון מן יד דלמא יתנשון
עמי טלטל יתהון מן בתיהון
בתוקפך ותמסכן יתהון מן
ממוניהון תריסנא יי: יג מטול חובת פומהון וממלל ספותהון יתאחדן בגיוותנותהון
ארום מן מומתא ומן שקרא ישתעון: יד שצי יתהון בכלו שצי יתהון עד די
ליתנון וינדעון ארום אלהא שליט ביעקב לסיפי ארעא לעלמא:

תולדות אהרן ישובו לערב. סנהדרין קט:

רבת' בערך קול: וישמרו ב' דגשי' וסימ' בשלח שאול וישמרו הבית. משמרת אלהיהם: הקיצה ג' וסימ' הוי אומר לעץ הקיצה. הקיצה אל תזנח לנצח. הקיצה לפקד כל הגוים. וא' הקיצה למשפטי: אשמורה חד מן ג' זוגין קדמא ש"ן ותניינא ז"ן וסי' נמסר במלכים חלק ב' כי' י"א וחלופי' ג' זוגין קדמא ז"ן ותניינא ש"ן וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו: חטאת ז' פתחין וסי' נמסר בסוף תצוה ובשמואל א' סי' ב': וידעו י"א רפין בקריאה וסימ' היום הזה יסגרך. כל הקהל הזה. ענני ה' ענני. ואתה ה' אלהינו הושיענו דמלכים. וחברו דישעית. אי' איפוא חכמיך. למען יראו וידעו דישעיה. כי יהיו לו לעבדים דד"ה. וידעו כי אתה שמך. כלה

מצודת ציון

(ח) יביעון. ידברון כמו יביע אומר (לעיל י"ט): (י) אשמרה. ענין המתנה כמו ואביו שמר את הדבר (ברא' ל"ז): (יא) בשוררי. ענין ראיה והבטה: (יב) הניעמו. מל' נע ונד: בחילך. בכחך: מגננו. מבטח לנו כגבור במגנו: (יג) בגאונם. מלשון גאוה: ומאלה. מקללה: ומכחש. רזון

מצודת דוד

לצדיק ויש אלהים שופטים לשפוט את הרשע כרשעתו ואם ייטב לו ברצביתו אך סוף הדבר לקבל גמול: **נט** (א) וישמרו. לשמור את בית דוד שלא יברח בלילה להמיתו בבוקר כמ"ש בש"א: (ב) ממתקוממי. מהאנשים הקמים עלי תחזקני: (ד) יגורו. יתאספו עלי בני אדם חזקים לתפשני ואני לא חטאתי להם כאשר ידעת אתה ה': (ה) בלי עון. לא העויתי להם והמה רצים ומכינים עצמם ללכדני לכן עורה לקראתי וראה בעניי: (ו) הקיצה. ר"ל כמו שאתה מעורר עצמך לפקוד את העובדי גלולים כן אל תתן חנינה לעולם לאלו הבוגדים מישראל העושים און: (ז) ישובו לערב. ר"ל ביום ילשינו עלי ולערב שבים לביתי לשמרני וכאשר נמלטתי כבנו בעיר להכם אחרי ויהמו בקול בעת החפוש ככלב הזה הכוכב ומחפש והומה: (ח) חרבות. הלה"ר שמדברים בפיהם כאלו יתנו חרבות ביד שאול להמיתני כי יאמרו מי שומע ולא יראו מאלהים: (ט) תשחק למו. אתה שוחק על דבריהם כמו שאתה לועג לכל גוים באינם מאמינים בך: (י) עוזו. מפני רוב חזקו של שאול אמתין על תשועתך כי אתה משגבי אבל בידי אין כח לעמוד נגדו: (יא) אלהי חסדי. ה' העושה לי הסד מעולם יקדים לי ההסד טרם ילכדני: יראני. מה שלבי חפץ לראות יראני במתחכמים בי לרעה: (יב) פן ישכחו. כי המת נשכח מן הלב ולא יזכרו בהם ליקח מהם מוסר: הניעמו בחילך. אלא בכחך הרב הניעם ממקום למקום והורידם מנכסיהם אתה ה' מגננו כי אז יזכרו ויקחו מהם מוסר: (יג) חטאת פימו. את זה עשה להם בעון חטאת פיהם וכו' ויהיו נלכדים בעבור גאותם: ומאלה. ומרוב הקללה אשר יבוא עליהם ומרב הכחש והרזון אשר יבואום יספרו הבריות זה לזה את כל הקורות להם ויהיה הדבר זכור ויקחו מהם מוסר: (יד) כלה. את הרשעים האלה: ואינימו. ולא יהיו עוד בעולם: מושל ביעקב. להושיע את החוסים בו: לאפסי. מוסב על וידעו וכו' לומר בקצות הארץ ידעו לעולם שאתה מושל ביעקב:

ויסובו

רש"י

אתה מושל ביעקב : (טו) וישובו לערב. מחובר למקרא העליון חטאת פימו הם מדברים ביום ולערב הם שבים לארוב אותם שהלשינו עליהם : (טז) המה יניעון לאכול. כאשר עשו הכלבי' כל הלילה אם אינם שבעים שילינו מתוך שבעם וישנו : (יז) ואני. כשאמלט מהם לבקר אשיר עזך : (יח) עזי אליך. שאתה עוזי ומעוזי אליך אזמרה :

(א) על שושן עדות מכתם לדוד ללמד. (תו' מכתם לשון כתם פז (שיר ה') דבר חמוד. ורבותינו דרשו על דוד שהיה מנהיג עצמו כמך ותם אפילו במלכותו ואגדה אחרת שהיתה מכתו תמה ע"כ סא"א) מכתם לדוד על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושנה שנאמר שררך אגן הסהר וגו' (שם · ז') סוגה בשושנים כשנצרך שילמדוהו מה יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלח את יואב עליהם אמרו לו ליואב ולא מבניו של יעקב אתם היכן היא השבועה שנשבע ללבן עד הגל הזה (בראשית ל"א) ולא היה יודע מה להשיב בא לו אצל דוד אמר לדוד כך אמרו לי בני ארם באו ושאלו את סנהדרין אמרו להם ולא הם עברו תחלה את השבועה שנאמר (במדבר כ"ג) מן ארם ינחני בלק מלך מואב ועוד כושן רשעתים (שופטים ג') ארמי היה : (ב) בהצותו. כמו (במדבר כ"ו) בהצותם על ה' שנלחם בהם על שעזרו לבני עמון : וישב יואב ויך את אדום וגו'. שמכה עשר אלף הכתובי' במלכים (ש"ב ח' ובדברי הימים א' י"ח) הרג אבישי פעם ראשונה שמנת אלפי' ויואב שנים עשר אלף כששב מהכות את ארם : (ג) זנחתנו פרצתנו. כשנפלו אדום בידו צפה ברוח הקדש שעתידי' אדומיי' למשול בישראל ולגזור בישראל גזרות רעות עמד וביקש רחמים על שעבוד הגליות הרבה צרות סבלנו בימי השופטי' מאויבינו סביב: אנפת. קצפת עלינו מעת' תשובב רצונך עלינו:(ד)הרעשתה. ארצנו בכמה גייסות : פצמתה. שברת אותה. וראיתי בדברי דונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש אותו וכיסודו של ר' משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לדבר וקרע לו חלוני (ירמיה כ"ב) מתורגם ופצים אך אני אומר ופצים שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא ככל הפתחים שיש להם פצימין : רפה שבריה כי מטה. לשון רפואה ואע"פ שכתוב בה"א הרבה תיבות משמשות כן : כי מטה.* לשון שפלות : (ה) יין תרעלה. האוטם את הלב ועוטפו רעל לשון עטיפה הוא כמו והברושים הרעלו. (נחום ב'). ובלשון משנה מדיות רעולות : (ו) נתתה ליראיך נס. נסיונות של צרות הרבה : להתנוסס. להיות מנוסים בהם אם יעמדו ביראתך : מפני קשט. לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה הטיב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות : (ז) יחלצון. ינצלו מרע : הושיעה ימינך. אשר השיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם: ועננו. כי אם תענני יחלצו הם שאני נלחם בשבילם:(ח) אלהים דבר בקדשו. שיקבץ הגליות

אבן עזרא

וטעם כי אלהי העמים אלילים ואלהי ישראל שופט צדק : (טו) וישובו. הנשארים או יהיו ככלבים לבקש לחם על כן : (טז) המה. לא. ישרת בעבור שנים אם לא ישבעו לא ילינו : (יז) ואני. עזך. כנגד שוזו אליך אשמורה וחסדך כנגד אלהי חסדי ולבקר הפך הכלבים כי ביום ינועו : כי היית משגב לי. שמע' תפלתי ממתקוממי תשגבני : (יח) עזי. הזכיר בתחלה עזו שהעוז בעצמו וחס' השם סבת חסדי ובעבור זה אמר אחר אשיר עזך כי אתה עוזי כמו עזי וזמרת יה וכנגד חסדך אמר אלהי חסדי :

(א) למנצח על שושן עדות. על טעם פיוט תחלתו שושן עדות ויש אומרים כי שושן שם כלי ניגון ויפרש עדו' כמו עדי וכמוהו את הנזר ואת העדות וטעם ללמד שצוה שילמדוהו המשוררי' להזכיר תמיד חסד השם שנגברה ידו במלחמה אחר שנחלש : (ב) בהצותו. כמו בהצותם על ה' : את ארם נהרים. י"א בהחריבו מגזרת ערים נצים וטעם וישב יואב לאות כי נחלש דוד ואחרי כן החליש יואב את ארם : (ג) אלהים זנחתנו. טעם זנחתנו שלא נצר עד עתה במלחמה וככה פרצתנו וכבר הזכרתי כי כה השם הפועל בעבר ועתיד כי תקרנה קורות במלחמה וככה אנפת אנף תשובב לנו: (ד) הרעשתה ארץ. ישראל בשומעם כי נחלש דוד כמו הרעש : פצמתה. אין רע לו וטעמו כענין מקומו וה"א רפה תחת אל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפים : כי מטה. כמוט הרי' : (ה) הראית. גם זה בכח הפועל הראית עמך מראה קשה והייתו כשותים יין התרעלה ודרך השקיתנו יין תרעלה כמו ספר המקנה וככה זה יין תרעלה סמוך: (ו) נתתה. בימים שעברו הרימותנו בעבור אמונתינו : (ז) למען. תחסר אות בי"ת ורבי משה אמר כי הימין הוא הפועל דרך משל הפך ותושע לי זרועי : (ח) אלהים. כמה טעמי' הזכרתי כי כח שם הפועל בעבר גם בעתיד וככה זה

תהלים נט–ס

סלה : טו וישבו לערב יהמו ככלב
ויסובבו עיר : טז המה ינועון לאכל
אם־לא ישבעו וילינו : יז ואני
אשיר עזך וארנן לבקר חסדך כי־
היית משגב לי ומנוס ביום צר־
לי : יח עזי אליך אזמרה כי־אלהים
משגבי אלהי חסדי :

ס א למנצח על־שושן עדות
מכתם לדוד ללמד : ב בהצותו
את ארם נהרים ואת־ארם צובה
וישב יואב ויך את־אדום
בגיא־מלח שנים עשר אלף :
ג אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת
תשובב לנו : ד הרעשתה ארץ
פצמתה רפה שבריה כי־מטה :
ה הראית עמך קשה השקיתנו יין
תרעלה : ו נתתה ליראיך נס
להתנוסס מפני קשט סלה : ז למען
יחלצון ידידיך הושיעה ימינך
ועננו : ח אלהים דבר בקדשו

(הערות מסורה בגליון: ח' רפי' וחס' ל' · יניעון ק · ג' · ג' זוגין מתחלפין · ב' · ל' · ג' פתחין בטעם · ג'. ל' · ל' וא' תסובב · ל' · כ"א' כתי' א' אל נא רפא · ב' ר"פ שמח' בלבי · ל' · כ' · ועננו ק' כ"ע ר"פ)

תרגום

טו ויתובון לרמשא יתרגשון היך כלבא ויחזרון קרתא : טז הנון יטלטלון למבז בזתא למיכל ולא יניחון עד די יסבעון ויביתון : יז ואנא אשבח עושנך ואבוע לעדן צפרא טובך ארום הויתא משזיב לי ורוחצני ביומא דעיק לי : יח עושני לותך אשבח ארום אלהא שזבותי אלהא טובי : א לשבחא על עתיק סהדותא די בני יעקב ולבן פרשגן על יד דוד לאלפא : ב כד כנש דוד משרין ועבר על איגר סהדותא ואגיח עם ארם די על פרת ועם ארם די עם צובא ומן בתר כן תב יואב ומחא ית אדומאי במישור מלחא ונפלו מן חיליהון דדוד ויואב תריסר אלפין : ג אמר דוד אלהא שבקתנא תקפתא עלנא תקוף רוגזא תוב ביקרך לנא : ד ארגישתא ארעא דישראל זעזעתא וסדקתא יתה אסי תבריהא ארום אתמוטטת : ה אחמיתא עמך קשיא אשקיתא לנא חמר דלוט : ו יהבתא לדחליך נסא לאתנסאה ביה מן בגלל קושטיה דאברהם לעלמין : ז מן בגלל זכותיה דיצחק יתפצין רחימיך פרוק מטול חסידותא דיעקב וקבל צלותי : ח לאלהא מלל בבית מקדשיה

מסורה

בחימה. וידעו כי ידך זאת : שושן ב' פתחין וסימ' מעשה שושן באולם. למנצח על שושן עדות. וכל שושן הבירה דכוו' : את ג' פתחין בטעם וסימ' נמסר בסיפרא ריש סימן מ"ז : אלהים זנחתנו ג' ובסיפרא וסימ' אלהים זנחתנו פרצתנו. הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא. וחברו

תולדות אחרן שושן עדות. אזכר פנחס : (אלהים דבר. ברכות ג) :

מצודת דוד

(טו) וישובו. הרשעים ההם יענשו מדה במדה כמו ששבו לערב לשמרני וסבבו בעיר לתפשו אחרי כן יחזרו על פתחי זולתם לעת ערב ויסובבו בעיר לבקש מזון ויהמו מכאב לב : (טז) המה. כבהמה יהיו נעים לבקש אוכל וכאשר לא ישבעו כי לא ימצאו די אכלם אז יתלוננו ויהמו מכאב לב : (יז) ואני אשיר. כשאהיה נושע אספר עוזך בשיר ובכל בוקר ארנן חסדך : ומנוס. אמר דרך משל כאדם הנס לאוהבו להמלט : (יח) עוזי. אתה חזקי ולכן אזמרה לך : אלהי חסדי. העושה לי חסד מעולם : ס (א) עדות מכתם. המזמור הזה היה אהוב לו כעדי מכתם פז : ללמד. עשוי ללמד דעת את העם איך הכל בא בהשגחה : (ב) בהצותו. כשנלחם עם ארם : וישב יואב. כשהיה דוד נלחם עם ארם יצא אדום לעזור לארם ושב יואב מן המערכה ללכת לקראת אדום לבל יעבור להתחבר עם ארם וערכו עמו מלחמה והכה יואב בהם : (ג) פרצתנו. ר"ל כמו עיר שנפרץ חומתה או באים לתוכה מכל רוח כן באה המלחמה עלינו מכל צד : אנפת. הנה עד עתה כעסת עלינו ומעתה העמד אותנו בהשקט ומנוחה : (ד) הרעשתה. הנה הרעשתה. ארצנו ובקעת אותה עתה רפא נא שבריה כי נטה לעפר ובתכלית השפלות: (ה) הראית. עד הנה הראית לעמך נפילה קשה והשקיתנו יין תרעלה המטמטם את הלב לרוע הכונתו והוא משל על מרבית הצרות : (ו) נתתה. מעתה תתן ליראיך הרמה להתרומם בעולם : מפני קשט סלה. ובעבור לאמת לעולם דבריך שאמרת להושיע

מצודת ציון

רזון : (טז) יניעון. מל' נע ונד : וילינו. מל' תלונה : (יז) מנוס. מל' ניסה ובריחה : (א) שושן. שם כלי נגון עשויה בתמונת שושן : עדות. ענין קשוט ועדי וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב י"א) : (ב) בהצותו. ענין ריב ומלחמה כמו בהצותם על ה' (במדבר כ"ו) : (ג) זנחתנו. עזבתנו : פרצתנו. מל' פרצה : אנפת. מלשון אף וחמה : תשובב. ענין הנחה והשקט : (ד) פצמתה. ענין בקיעה ובדרז"ל בין פצים לחבירו (שבת ס"ב) : (ה) תרעלה. מל' ערל ואטום כמו ערלה אזנם (ירמיה ו') : (ו) נתתה. כמו תתן עבר במקום עתיד ורבים כמוהו : נס להתנוסס. מל' נס וכלונס והוא ענין הרמה והגבהה כנס הגבוה : קושט. ענין אמת וקיום כמו קושט אמרי אמת (משלי כ"ב) : יחלצון

אבן עזרא

זה אלהים דבר בקדשו בדבר קדשו בדרך נבואה לשמואל שממלכתי תעמו' על ישראל לא כממלכ' שאול וטעם שכם היא העיר וככה סוכות וטעם אחלק' שלעולם תהיה בחלקו ואפקיד עליה פקידי: (ט) לי. טעם שכם וסוכות שהם ליוסף על כן גלעד ומנשה ואפרים בעבור היות בית יוסף בצפון ארץ ישראל ויהודה בנגב וכן כתוב יהודה יעמד על גבולו מנגב ומעוז סמוך ולא תשתנה בעבור היותו מפעלי הכפל: (י) מואב. ארחץ ארגם כמו סיר. הנה מצאנו פה עלי פלשת התרועעי הפוך ור' משה הכהן פירש בו הנה על אדום שהוא חזק אשליך נעלי חשבי אתה פלש' שהתרועעי עלי כדרך שמח בחור בילדותיך בואו גית אל: (יא) מי. הייתי מחשב מי יובילני לעיר אדום שהי' במצו' אף אני הייתי משיב לנפשי יעשה זה השם שנחני עד אדום והנה מחשבתי נהפכה בעבור הלא אתה אלהים זנחתנו והטעם מה יעשו צבאותינו אם לא תצא עמהם: (יג) הבה. תן. תי"ו עזרת תחת ה"א כמו ושבת לנשיא או הוא חסר ה"א והטעם עזרת'. ושוא תשועת אד'. כנגד צבאותינו: (יד) באלהי'. מתנבא ברוח הקודש שהוא ינצח באחרונ': (א) למנצח: (ב) שמעה אלהי' רנתי. נגינת פיוט והעד שהוא סמוך שהוא נקוד בפתח: שמעה רנתי. בגלוי ותפילתי בלב כנגד הנה: (ג) מקצה הארץ. שהוא רחוק מאהל ה' או הוא הטעם אע"פ שאני בקצה הארץ שהוא מקום שפל בצור ירום ממני והטעם שיהיה רם ממני שם תנחני: (ד) כי. ותמיד היית למגדל עז ע"כ אתאוה אגורה ולהיותי חוסה בצל כנפיך באמת: (ו) כי. למ"ד לנדרי נוסף כמו השלישי לאבשלום והטעם שנדרתי נדר אם המלא שאלתי לשכון באהליך וטעם נתת ירושת שאדור בארץ ישראל שנתת ירושה ליראי שמך: (ז) ימים. הטעם שתבקש שתחיה שנים רבות שישב בבית השם לעבדו כנגד עולמים וטעם תוסיף כמו יראת ה' תוסיף ימים רק התי"ו לנכח השם:

ישב

תרגום

אבוע ארום יתגברון דבית
ישראל אפליג בזתא עם בני
יוסף דיתבין בשכם ובמישר
סוכות אמשח מישחתא
ואפליג עדאה: ט עמי הוון
דבית גלעד ועמי הוון דבית
מנשה וגיברין דבית אפרים
עושנא דרישי ומדבית יהודה
ספריא דבית אולפני: י בעטית
מואבאי אטמשו רגלי בארם
גבריהון היך דוד שזוגי
על פרקת קדל גברי אדום
טלקית מסני עלוי פלשתאי
יביבו כנשתא דישראל:
יא מן הוא דיוביל יתי לקרתא
חרובא דצור מן הוא דדברני
עד אדום: יב הלא את הוא
יי שבקתנא ולא תפוק אלהא
עם חילותנא: יג הב לן סעדא
ממעיקא ומגן הוא פורקנא
דבר נשא: יד במימרא דיי
נעבד חילא והוא יכבוש
מעיקנא: א לשבחא על
תושבחן לדוד: ב קביל יי
בעותי אצית צלותי: ג מן
סיפי ארעא קדמך אצלי
באשתלהיות לבי בכרך תקיף
דמתבני על טנר רם מני דבר יתי: ד ארום הויתא רחיץ לי קוסטל דעשונא מן קדם
בעיל דבבא: ה אדור במשכנך לעלמיא אתרחיץ בטלל שכינתך לעלמין: ו ארום אנת
יי שמעתא נדרי יהבתא ירותא לדחלי שמך: ז יומין על יומי מלכא משיחא תוסיף

תהלים ס סא

אעלזה אחלקה שכם ועמק סכות
אמדד: ט לי גלעד ולי מנשה
ואפרים מעוז ראשי יהודה מחקקי:
י מואב סיר רחצי על־אדום
אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי:
יא מי יבלני עיר מצור מי נחני עד־
אדום: יב הלא־אתה אלהים
זנחתנו ולא־תצא אלהים
בצבאותינו: יג הבה־לנו עזרת
מצר ושוא תשועת אדם: יד באלהים
נעשה־חיל והוא יבוס צרינו:
סא א למנצח על־נגינת לדוד:
ב שמעה אלהים רנתי הקשיבה
תפלתי: ג מקצה הארץ אליך
אקרא בעטף לבי בצור־ירום
ממני תנחני: ד כי־היית מחסה
לי מגדל־עז מפני אויב: ה אגורה
באהלך עולמים אחסה בסתר
כנפיך סלה: ו כי־אתה אלהים
שמעת לנדרי נתת ירשת יראי
שמך: ז ימים על־ימי־מלך תוסיף

רשי

הגליות וזרעו ימשלו בהם (סא"א). ד"א אלהים דבר בקדשו שאהיה מלך עליהם: אעלוזה. בישועתו. כפי' אחר מצאתי אלהים דבר בקדשו לעזרני כדכתיב (ש"ב ג) כי ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישראל: אחלקה שכם. אחלק להם שכם בנכסי אויביהם: ועמק סוכות אמדד. סוכות זה איני יודע מאיזה אומה היא לא ידעתי סוכות שבאו לו ישראל כשנסעו ישראל מרעמסס היכן הוא. ובפירושים אחרים מצאתי אחלקה שכם. אחזיר להם נחלת יעקב אביהם. ועמק סוכות אמדד. כשאחלקהו לישראל שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היה כמו שמצינו תחלת ביאתו של יעקב לארץ דרך סוכו' שכם: ד"א ועמק סוכות אמדד סוכות ל' צורות ודמיונות כמו שנאמר ואת סכות מלכם: אמדד. אני מודד את צורתם כמו שנאמר (שם ב ח) שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (סא"א): (ט) לי גלעד. למלוך עליהם: מחקקי. שרים שלי מחוקק ל' שררה שמחוקק ושולט ספרי' ומצוה כמו (בראשי' מ"ט) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו (סא"א): (י) מואב סיר רחצי. אשתמש בהם כסיר של נחושת המוכן לרחוץ בו: נעלי. מסגר שלי: עלי פלשת התרועעי. התחברי על ממשלתי להיות משועבדי' לי כי גת מארץ פלשתים וכן עזה שכבשן דוד: (יא) מי יובלני עיר מצור. או לעיר מבצר לכבוש את בצרה אם לא אתה תעזור אותי על מבצרי אדום מי יובילני ומי ינחני עליהם. בפירושים אחרים מצאתי כן על מבצרי אדום אשר נחיתי עתה עליהם: (יב) ולא תצא. ואינך יוצא: (יד) יבוס. ירמוס: (ג) מקצה הארץ. אף ע"פ שאני רחוק מאנשי שאני משלח על אויבי למלחמה: אליך אקרא בעטף לבי. עליהם ועל מה אני קורא לך שתנחני בצור שהוא רם וחזק ממני: (ה) אגורה באהלך עולמים. זכני בעה"ז ולעולם הבא: (ו) נתת ירושת יראי שמך. החזרת ערי ירושתם על ידי: (ז) ימים על ימי מלך תוסיף. אם נגזר עלי למות בחור הוסיף ימים על ימי עד ששנותי יהיו שבעים שנה כמו

שני

הלא אלהים' נתתה ב' ר"פ וסימ' שמחה בלבי. ליראיך נס להתנוסס: אעלוזה ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' ואני בה' אעלוזה דחבקוק. אלהים דבר בקדשו. וחברו. קדמא מ"ל: ולא תצא ו' וסי' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד ובסיפרא סימן מ"ד: באלהים ו' ר"פ וסימ' נמסר בסיפרא סימן נ"ו: נגינת ל' דכוו' פתח: מגדל עז ג' וסימ' ומגדל עז היה בתוך העיר. מגדל עז מפני אויב. מגדל עז שם ה' בו ירוץ: אתה אלהים

תולדות אהרן יהודה מחוקקי. יבמות סב: מואב סיר רחצי. סנהדרין שם זוטר בלק (שם שם): הלא אתה. גיטין נז: אגורה באהלך. יבמות צו בכורות לא (ברכות ד שקלים מב מ"ק ג):

מצודת ציון

(ז) יחלצון. ענין שליפה והוצאה: (ח) שכם סכות. הם שמות מקומות: (ט) מחוקקי. כן יקראו הספרים ע"ש שהם נותנים החוקים וכן ומחוקק מבין רגליו (בראשית מ"ט): (י) סיר. קדרה: נעלי. מל' מנעול העשוי לסגור בו כמו מנעוליו ובריחיו (נחמיה ג'): עלי. בעבורי: התרועעי. מל' תרועה: (יא) יובילני. ענין הבאה כמו לרקמות תובל למלך (לעיל מ"ה): מצור. מבצר חוזק באין לכבשו מבלי מצור: נחני. ענין הנהגה: (יב) זנחתנו. עזבתנו: (יד) חיל. כח ואומץ: יבוס. ענין דריכה ורמיסה: (א) נגינת. שם כלי נגון: (ג) בעטוף. מלשון עטיפה ולבישה:

מן

מצודת דוד

להושיב עמך בשלום על אדמתם: (ז) למען יחלצון. בכדי שישראל ידידיך יהיו נחלצין מהצרות לזאת הושיעה לי בימינך וענני: (ח) דבר בקדשו. ברוח קדשו דבר ע"י נביאיו אשר אעלוז ואשמח במלכותי ואמשול ממשל רב: אחלקה. מקומות אלה אחלק לישראל ואמדד להם לחלקים: (ט) לי גלעד. כי ראה ברוה"ק שבימי רחבעם יוחלק מלכות ישראל ואמר בימי יהיו כולם תחת ממשלתי: מעוז ראשי. חוזק לראשי לשמרני מן האויב: מחוקקי. יהיו שרים שלי ונכנעים אלי: (י) מואב סיר רחצי. ר"ל אעשה עמהם כל תשמישי כרצוני כקדרה המוכן לרחוץ בו: אשליך נעלי. אשים ברגליהם לסגרם בהם: עלי פלשת התרועעי. בעבורי יריעו פלשתים תרועת מלך ותהיה התרועה למעני לקבל עליהם עול מלכותי: (יא) מי יובילני. מי המביא אותי אל עיר מבצר לכבוש אותה ולבוא בתוכה ומי הוא אשר נחני עד אדום להכניע: (יב) הלא אתה אלהים זנחתנו. הלא כ"ז ממך אלהים אשר עד הנה זנחתנו ולא יצאת בצבאותינו ר"ל כמו מה שהיינו מאז בצרה היה בעבור אשר זנחתנו וכו' כן התשועה באה ממך ולא בדרך מקרה: (יג) הבה. אתה תן לנו עזרת מצר אבל תשועת אדם היא שוא ואין בה תועלת: (יד) באלהים. בעזרת אלהים נעשה גבורה להתחזק על שונאיך והוא הוא הרומס צרינו: סא (ג) מקצה הארץ. כשהיה נלחם עם ארם אמר כשאני בקצה הארץ רחוק מא"י כאשר לבי מעוטף בצרות אקרא אליך שתנחה אותי: בצור ירום ממני. ר"ל שתצלח מלכים החזקים ממני: (ד) כי היית. מעולם היית מחסה לי כמגדל חזק: (ה) אגורה. כ"כ אגורה באהליך עד עולם להיות נסתר בה מפני האויב והוא ענין מליצה: אחסה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ו) שמעת. מעולם שמעת לנדרי אשר נדרתי בעת הלחמי מול האויב כי נתקבל ברצון ונתת ארץ האויב להיות ירושת ישראל יראי שמך: (ז) ימים. לזה גם עתה שמע לי ותוסיף ימים על הימים שאני בהם עתה

ולא

רשי

שני דור ודור: (ח) ישב. המלך לעולם לפני אלהים. חסד ואמת. שהוא עוסק בהם יהיו מזומנים לנצרו: מן. הזמנה כמו (יונה ד') וימן ה' קקיון: (ט) כן אזמרה. כמו שתטיב לי כן אזמרה שמך להיותי משלם נדרי יום יום: (א) על ידותון. שם כלי שיר ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין הנגזרים על ישראל מאויביהם: (ב) דומיה נפשי. מצפה נפשי כמו דום לה' והתחולל לו (לעיל ל"ז): (ג) לא אמוט רבה. מוטות גדולות ומדרש אגדה רבה גיהנם: (ד) תהותתו. מנחם פי' מגזרת התיו לאכלה (ירמיה י"ב). ויתא ראשי עם. (דברים ל"ג). עד אנה תהותתו על איש. ול"נ שיש לפותרו לשון הוות ויהא ה"א ותי"ו שורש כאשר יאמר מן מת מות. כך נאמר מן יסוד הת הות ולשון רבים הוות והוא לשון מחשבת שבר ותרמית. וי"מ תהותתו כמו תאריכו כלו' תאריכו לשונכם על בני אדם ברע ודימוהו לל' הערב כשמרבה בדברים (סא"א): כקיר נטוי. המוכן ליפול על בני אדם: (ה) משאתו. לפי שאתם יגורים מן בני אדם שמא ימלוך וישלם גמולכם יעצתם להדיח עליו הרעה: בפיו. של כל אחד ואחד מהם יברכו. ובקרבם. ובמחשבותם יקללו סלה: (י) אך הבל בני אדם. ואל תיראו מהם מאחר שהקב"ה מחסה לנו בעת צרה סלה: במאזני' לעלות. אם באו לעלות במאזנים הם והבליהם שוים כן פשוטו. ומדרשו לענין הזוגות: (יא) חיל כי ינוב. אם תראו רשעים שממונם מצליח וגדל אל תשיתו לב: חיל. ממון: ינוב. יצמח

תהלים סא סב

שְׁנוֹתָיו כְּמוֹ־דֹר וָדֹר׃ ח יֵשֵׁב
עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן
יִנְצְרֻהוּ׃ ט כֵּן אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ לָעַד
לְשַׁלְּמִי נְדָרַי יוֹם ׀ יוֹם׃

סב א לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדוּתוּן מִזְמוֹר
לְדָוִד׃ ב אַךְ אֶל־אֱלֹהִים דּוּמִיָּה
נַפְשִׁי מִמֶּנּוּ יְשׁוּעָתִי׃ ג אַךְ־הוּא צוּרִי
וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא־אֶמּוֹט רַבָּה׃
ד עַד־אָנָה ׀ תְּהוֹתְתוּ עַל־אִישׁ
תְּרָצְּחוּ כֻלְּכֶם כְּקִיר נָטוּי גָּדֵר
הַדְּחוּיָה׃ ה אַךְ מִשְּׂאֵתוֹ ׀ יָעֲצוּ
לְהַדִּיחַ יִרְצוּ כָזָב בְּפִיו יְבָרֵכוּ
וּבְקִרְבָּם יְקַלְלוּ־סֶלָה׃ ו אַךְ לֵאלֹהִים
דּוֹמִּי נַפְשִׁי כִּי־מִמֶּנּוּ תִּקְוָתִי׃ ז אַךְ־
הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא
אֶמּוֹט׃ ח עַל־אֱלֹהִים יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי
צוּר־עֻזִּי מַחְסִי בֵּאלֹהִים׃ ט בִּטְחוּ
בוֹ בְכָל־עֵת ׀ עָם שִׁפְכוּ־לְפָנָיו
לְבַבְכֶם אֱלֹהִים מַחֲסֶה־לָּנוּ סֶלָה׃
י אַךְ ׀ הֶבֶל בְּנֵי־אָדָם כָּזָב בְּנֵי־
אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת הֵמָּה מֵהֶבֶל
יָחַד׃ יא אַל־תִּבְטְחוּ בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל
אַל־תֶּהְבָּלוּ חַיִל ׀ כִּי־יָנוּב אַל־

תרגום

שְׁנוֹי הֵיךְ דָּרֵי עָלְמָא הָדֵין וְדָרֵי עָלְמָא דְּאָתֵי׃ ח יָתֵיב לְעָלְמִין קֳדָם יְיָ טִיבוּ וּקְשׁוֹט מִן מָרֵי עָלְמָא יִנְטְרוּן לֵיהּ׃ ט בְּכֵן אֲשַׁבַּח שְׁמָךְ לְעָלְמַיָּא כַּד אַשְׁלֵים נִדְרַי בְּיוֹם פּוּרְקָנָא דְיִשְׂרָאֵל וּבְיוֹם דְּיִתְרַבֵּי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לְמֶהֱוֵי מְלִיךְ׃
א לְשַׁבָּחָא עַל יְדוֹי דִידוּתוּן תֻּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב בְּרַם לֵאלָהָא שָׁתְקָא נַפְשִׁי מִנֵּיהּ פּוּרְקָנִי׃ ג בְּרַם הוּא תּוּקְפִּי וּפוּרְקָנִי מְשֵׁיזְבִי לָא אֱזוּעַ בְּיוֹם עָקָא רַבָּא׃ ד עַד אָן אַתּוּן מִתְרַגְּשִׁין עַל גְּבַר חָסִיד תִּתְעַבְדוּן קָטוֹלִין כּוּלְכוֹן הֵיךְ שׁוּר דִּסְטֵי הֵיךְ גּוּדָא רְעִיעָתָא׃ ה בְּרַם כַּד יוֹמוֹן לְאוֹטָבָא מִתְמַלְכִין לְמִנְדַח יְחַוּוֹן כַּדְבוּתָא בְּפוּמְהוֹן יְבָרְכוּן וּבְלִבְּהוֹן יְלַטְּטוּן לְעָלְמִין׃ ו בְּרַם לֵאלָהָא שְׁתוּקִי נַפְשִׁי אֲרוּם מִנֵּיהּ סִבְרִי׃ ז בְּרַם הוּא תוּקְפִּי וּפוּרְקָנִי מְשֵׁיזְבִי לָא אִזְדַּעְזַע׃ ח עַל אֱלָהָא פּוּרְקָנִי וִיקָרִי תְּקוֹף עוּשְׁנִי סִבְרִי בֶּאֱלָהָא׃ ט סְבָרוּ בְּמֵימְרֵיהּ בְּכָל עִדָּן עַמָּא דְבֵית יִשְׂרָאֵל שְׁדוֹ קֳדָמוֹי זְהוֹרֵי לִבְּכוֹן אֲמַרוּ אֱלָהָא סְבַר לָנָא לְעָלְמִין׃ י בְּרַם לְמָא בְּנֵי נָשָׁא כַּדִּיבָא בְּנֵי גְּבַר כַּד יִסְבוּן בְּנֵי נָשָׁא בְּמַסְחַתָּא יִתְקְלוּן מַזָּלְהוֹן הִנּוּן גַּרְמֵיהוֹן מִן לְמָא הֲווֹן כַּחֲדָא׃ יא לָא תִבְלוּן בְּטַלּוּמָא וּבְאוֹנְסָא לָא תְהַבְלוּן מָמוֹנָא אֲרוּם יִשַׁבַּח לָא תְשַׁוּוֹן

אבן עזרא

(ח) ישב. מן. על משקל נו את בני ישראל והחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם ורבים כמוהו וככה הוא חסד ואמת מנה שינצרוהו כמו וימן ה': (ט) כן. וכמו זה המזמור אזמרה שמך לעד ואשלם נדרי כל היום: (א) למנצח לידותון. נועם פיוט תחלתו לידותון שחברו ידותון המשור' או אחר חברו עליו ולהיותו כלי רחוק הוא: (ב) אך. טעם אך למה הוא נפשי דומיה כטע' דום לה' דומו עד הגיעכו אליכם על משקל על אלה אני בוכיה לא ישועה לה רק לשם לבדו: (ג) אך. ולא היה לי מושיע זולתו ובעבור שהזכיר למעלה כי ממנו ישועתי הזכיר כאן הוא ישועתי וטעם לא אמוט אל תהום רבה הפך משגבי כי מלאנו תהום על לשון נקבה תהום רוממתהו: (ד) עד. טעם לא אמוט על מחשבת בן אדם שימוט ע"כ יוכיחם לאמר עד אנה תהותתו מגזרת הוות תחשבו עליו ונמצא רי"ש תרצ"ו קמוצה ע"כ הוא פועל שלא נקרא שם פועלו כמו ובמים לא רוחצת כי הקמץ והשורק והחולם ימצאו בבנין הזה וזה דרך תפלה וטעם כקיר נטוי שתהיו ככה ונטוי על משקל עשוי או הוא מהפעלים היוצאי' ועד הדחויה שהטעם כפול: (ה) אך משאתו. הטעם כמו הלא שאתו תבעת אתכם כי נשא אשא להם והזכ' להדיח אותו בכזב אחר גדר הדחויה: (ו) אך. ואני אומר לנפשי אך לשם לבדו דומי נפשי: (ז) אך. פעמים רבו' היה צורי וישועתי: (ח) על. א"כ אין עלי לבקש שאושע ויהיה הכבוד לי רק על השם שהוא יושיעני ויכבדני: (ט) בטחו. אחר שהוכיח המהותתים שב לדבר אל עם השם בטחו בו ע"כ בלשון רבים: אלהים מחסה לנו סלה. כי עם מעם השם והזכיר מחסה כנגד מחסי באלהים: (י) אך. באדם אל תבטחו כי הם הבל וכזב ואלו עלו במאזני' בני אדם ובני האדם היותם פחותים מההבל דרך משל כי הם הבל הבלים כדברי שלמה בנו: (יא) אל. הטעם הזכיר בתחלה אל תבטחו בבני אדם להושיעכם ואל תבטחו בממונכם שיעמוד לכם בצרתכם וזה טעם חיל כי ינוב כמו עשה לי את החיל הזה ומלת ינוב ירבה

ה' וסימ' נמסר בסיפרא סוף סימ' כ"ה: ימים ג' ר"פ וסימ' ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים. ימים על שנה תרגזנה. ימים על ימי מלך תוסיף: יום יום ז' וסי' נמסר בסדר וישב: דומיה ד' א' חס' וסימ' ולילה לא דמיה לי. נאלמתי דומיה. אך אל אלהים דומיה נפשי. לך דומיה תהלה. קדמא חסר: ירצו ד' וסימ' או אז יכנע לבבם הערל. והארץ תעזב מהם. ואחריהם בפיהם ירצו סלה. אך משאתו יעצו להדיח: מחסה ט' רפין בליש' בקריא' וסי' בטחו בו בכל עת. אלהים לנו מחסה ועוז. וה' מציון ישאג. כמופת הייתי לרבים. אל תהיה לי למחתה. טוב לחסות בה' מבטוח. וחברו טוב לחסות בה'. ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלמה. הנני ה' כי בך חסיה נפשי. וכל אחסה דכוו' רפין במ"א ובצל כנפיך אחסה. מסורתא אדריתי: מחסה ג' ב' דגשי' וא' רפי' וסי' וה' מחסה לעמו. אלהים לנו מחסה. אלהים מחסה לנו סלה:

תולדות אהרן אל אלקים. עקרים מד פכ"ד: עד אנה. סנהדרין קט: על אלקים ישעי. עקרים מד פכ"ד: בטחו בו. שם מד פמ"ו:

מצודת דוד

ולא אמות ביד האויב ושנותי יהיו כשני כל הדורות והם שבעים שנה: מלך. על עצמו אמר וכן כי אין המלך יוכל אתכם (ירמיה ל"ח) וצדקיה אמר על עצמו: (ח) לפני אלהים. בבה"מ מבלי לכת לארץ העמים להלחם בם: חסד ואמת. חסדי המקום ואמיתת הבטחתו יהיה מזומן לשמרו מן האויב מבלי מלחמה: (ט) כן. ר"ל כמו שאני מזמר כאשר אנצח המלחמה כן אזמר לעד כאשר לא תבוא עלי מלחמה כלל: לשלמי. בעת אשלם נדרי בכל יום אזמר אז לשמך כי מוטב לי לדור נדרים בכל יום עד שנה באה עלי המלחמה מלדור בעת המלחמה בשגלל מן האויב ולנצח אותו: סב (ב) אך וגו'. לא בשתי תוחלתי באדם אך אל אלהים תקוה נפשי כי מעולם ישועתי ממנו: (ג) אך הוא צורי. ולא זולתו: משגבי. ועל שהוא משגבי. לזה לא אמוט נטיה רבה מבלי תקומה: (ד) עד אנה. עד מתי תחשבו הווה על כל איש ואיש: תרצחו. יהי רצון שתרצחו כולכם ובתחלה תהיו ככותל הנטוי לפול וכגדר הנדחה ממקומה כן תהיו בתחלה בפחד ואימה ובסוף תמותו ע"י רציחה: (ה) אך משאתו. ר"ל הן לא הרעותי את אחד מהם אך כל אחד מהם בעבור רוממתו ונשאתו יעצו ביניהם להדיחני מן העולם ורוצים הם בהכזב הנאמר עלי בפני שאול: בפיו. כ"א מהם מברך אותי בפיו מן השפה ולחוץ אבל בקרב לבם מקללים אותי לעולם אף בעת שמברכים אותי בפה: (ו) אך וגו'. איני חושש להם אך נפשי תקוה לאלהים כי מעולם בא לי תקותי ממנו: (ח) על אלהים. ר"ל הלא על אלהים מוטל ישועתי ולהאדיר אותי בכבודי כי הוא הבטיחני על המלוכה ועליו לקיים: צור עוזי. הוא מאמץ כוחי ולזה אחסה בו: (ט) עם. אתם בני עמי בטחו בו בכל עת: שפכו לפניו לבבכם. בתפלה כי הוא מחסה לנו מעולם: (י) אך הבל בני אדם. הבטחון על בני אדם הוא הבל וכזב ודבר שאינו מתקיים: במאזנים לעלות. הוא ענין מליצה לומר אם נחשוב להעלות במאזני משקל המה יחד ר"ל הבטחון

מצודת ציון

(ח) מן. ענין הזמנה כמו וימן (יונה ב'): (א) ידותון. שם כלי נגון: (ב) דומיה. ענין תקוה כמו דמינו אלהים חסדך (לעיל מ"ח): (ד) תהותתו. מל' הוות ושבר: כקיר גדר. ענין כותל בית והצר: (ה) משאתו. ענין הרמה: כזב. ענין דבר הנפסק כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח): (יא) בעושק. ענין גזל: תהבלו. מלשון הבל: חיל. עושר: ינוב. מלשון תנובה והצמחה אצמיח

תָּשִׁיתוּ לֵב׃ יב אַחַת ׀ דִּבֶּר אֱלֹהִים ל׳
שְׁתַּיִם־זוּ שָׁמָעְתִּי כִּי עֹז לֵאלֹהִים׃ ג׳
יג וּלְךָ־אֲדֹנָי חָסֶד כִּי־אַתָּה ׀ תְשַׁלֵּם ל׳ קל״ד
לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ׃

סג א מִזְמוֹר לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ ח׳ ר״פ
בְּמִדְבַּר יְהוּדָה׃ ב אֱלֹהִים ׀ אֵלִי אַתָּה כ״ט ר״פ
אֲשַׁחֲרֶךָּ צָמְאָה לְךָ ׀ נַפְשִׁי כָּמַהּ ג׳. ל׳
לְךָ בְשָׂרִי בְּאֶרֶץ־צִיָּה וְעָיֵף בְּלִי־ כ׳ וח׳ בליש׳
מָיִם׃ ג כֵּן בַּקֹּדֶשׁ חֲזִיתִךָ לִרְאוֹת נ׳ וכתיב כן
עֻזְּךָ וּכְבוֹדֶךָ׃ ד כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ
מֵחַיִּים שְׂפָתַי יְשַׁבְּחוּנְךָ׃ ה כֵּן אֲבָרֶכְךָ נ׳
בְחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי׃ ו כְּמוֹ
חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי
רְנָנוֹת יְהַלֶּל־פִּי׃ ז אִם־זְכַרְתִּיךָ
עַל־יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה־בָּךְ׃ ל׳
ח כִּי־הָיִיתָ עֶזְרָתָה לִּי וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נ׳
אֲרַנֵּן׃ ט דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי כ׳
תָּמְכָה יְמִינֶךָ׃ י וְהֵמָּה לְשׁוֹאָה
יְבַקְשׁוּ נַפְשִׁי יָבֹאוּ בְּתַחְתִּיּוֹת ל׳ וחד בתחתיו׳ ארץ
הָאָרֶץ׃ יא יַגִּירֻהוּ עַל־יְדֵי־חָרֶב ל׳

לבא׃ יב אורייתא חדא ממלל
אלהא ותרתין זמנין דנן
שמעית מן פום משה ספרא
רבא ארום עושנא קדם אלהא׃
יג ולך אלהא למעבד טובי
לצדיקיא ארום את
משלם לאנש היך עובדוי׃
א תושבחתא לדוד בעדן מהוי
במדברא די בתחום שבט
יהודה׃ ב אלהא תוקפי אנת
אקום בצפרא קדמך צחית
לך נפשי רגיג לך בסרי בארעא
צדיא ומשלהי מדלית מוי׃
ג היכנא באתר קודשא חמיתך
זכי יתי למחמי עושנך ויקרך׃
ד ארום טב הוא חסדך דתתעבד
לצדיקיא לעלמא דאתי מן חיי
דיהבתא לרשיעיא בעלמא
הדין בגין כן ספותי ישבחונך׃
ה היכנא אברכנך בחיי בעלמא
הדין בשום מימרך אפרוס ידי
בצלו לעלמא דאתי׃ ו היך
תרב ודהן תסבע נפשי וספון
דתושבחן ישבח פומי׃ ז אין
אדכרתיך על דרגשי במטרת
ארנן במימרך׃ ח ארום הויתא
סעיד לי ובטלל שכנתך אבוע׃ ט אדבקת נפשי בתר אורייתך בי סעדת ימינך׃ י והנון
לקבורתא יתבעון נפשי יעלון בארעית ארעא׃ יא ידחלוניה מטול מחת סיפא מוהבית

אבן עזרא

ירבה מגזרת תנובה והזכיר בעשק ובגזל כי רוב ממון בני אדם יעשוהו על אחת מאלה הדרכים והעושק על ידי פיתוי ואונאה והגזל בחזקה וטעם תהבלו תוסיפו הבל על הבל: (יב) אחת. כבר הזכירנו השם פעם ושנים כי העוז לשם הוא לבדו והוא לבדו יתן עוז לנכח או להעשיר כנגד צור עזו: (יג) ולך. אחר כן יודה השם שעשה חסד עם בני אדם והזהירם והודיעם כי הוא ישלם לאיש כמעשהו ויש אומרים כי אתה אע״פ כדרך כי עם קשה עורף הוא באחרונה לך החסד: (א) מזמור לדוד בהיותו במדבר. טעם זה המזמור שהיה נכסף ללכת אל קרית יערים מקום הארון בעבור הסתתרו מפני שאול: (ב) אלהים. אשחרך. כמו שוחר טוב או מגזרת שחר כמו ולבקר בהיכלו מגזרת בקר: כמה לך. והנה נפשי כצמא אל מים ובשרי יבש כי אין למלת כמה חבר במקרא: בארץ. כאילו הייתי בארץ ציה שאין שם מים וארץ עיף כי נמצא ארץ לשון זכר נעתם ארץ ורבים כמוהו: (ג) כן. הנה אחשב בלבי ואראך והטעם כאילו הייתי בקדש ואני רואה עוזך שהוא הארון כמו ויתן לשבי עזו: וכבודך. השכינה: (ד) כי טוב. הוא בעיני לראות חסדך שאתה שוכן בקרב ישראל מחיים על כן שפתי ישבחונך: (ה) כן. ככה אברכך בעודי וברכת שמך אשא כפי וכמוהו רבי׳: (ו) כמו חלב. כמו את חלב הארץ ובא חסר בי״ת שבעתי אילים וטעם ושפתי רננות שארנן לך בכל שפה שאדענה או פי שיהללך יהיה שפה שתרנן לך כל שפה וזה קשור עם הבא אחריו: (ז) אם. כאשר אזכרך התענג אז נפשי: באשמורות. הם שלש כי אני חייב להודות לך כי אתה עזרתני ובהיותו בצל כנפיך ארנן כעוף המנגן: (ט) דבקה. אין אהבה לנפשי רק אחריך גם אתה עזרתני להדבק בך וזה טעם בי תמכה ימינך: (י) והמה. והנה לא הזכיר שם המלשינים והמגלי׳ סודו לשאול רק רמז במלת והמה לשואה כמו תבואהו שואה: יבואו. המה בתחתיות ארץ כמו שאו׳ ושפל׳ ממנה: (יא) יגירוהו.

יגירו

רשי

יצמח לשון תנובה: (יב) אחת דבר אלהים. ששמעתי מתוכה שתים ומה הן השתים כי עז לך לשלם לאיש כמעשהו. והשני׳ כי לך ה׳ החסד ומאיזה דבור שמענום מדבור שני של י׳ הדברות שמענו ממנו שהקב״ה פוקד עון ונוצר חסד שנאמר בו (שמות כ׳) פוקד עון אבות וגו׳ לכך בטוח אני שישלם שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשעים. זו למדתי מיסודו של ר׳ משה הדרשן. ורבותינו דרשוהו בזכור ושמור בדבור אחד נאמרו: (יג) ולך אדני חסד. ומהו החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא מעשהו ממש אלא מקצתו כענין שנא׳ (עזרא ט׳) כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו כך נדרש באגדת תהלים. ויש לפותרו עוד ולך ה׳ חסד כי יש בידך לשלם לאיש כמעשהו: (א) במדבר יהודה. בורח מפני שאול: (ב) אשחרך. אבקש ואדרוש לך כמו ושחרתני ואינני (איוב ז׳). אם אתה תשחר אל אל (שם ח׳): צמאה לך נפשי. צמא ותאב אני לבוא אליך בבית תפלתך: כמה לך בשרי. לשון תאוה ואין לו דמיון: בארץ ציה. במדבר: (ג) כן בקדש חזיתך וגו׳. כמו כאשר צמיתי לראות עוזך וכבודך כדרך שחזיתיך במקדש משכן שילה תשבע נפשי במראו׳ עוזך וכבודך: (ה) כן אברכך בחיי. כמו אז כי או מתרגמינן ובכן. כלומר אז כשאבא לפניך אברכך כל ימי חיי: בשמך אשא כפי. להתפלל ולהלל: (ו) ושפתי רננות. לשונות של רננות כמו (בראשית י״א) ויהי כל הארץ שפה אחת דמתרגמינן לישן חד: (ז) על יצועי. כשאני שוכב על משכבי אני זוכר אהבתך: באשמורות. הלילה: אהגה בך. אחשב בך. (ט) כי תמכה ימינך. שלא אפול: (י) והמה. אויבי: לשואה יבקשו נפשי. באים עלי במארב ביום אפלה שלא ארגיש בהם: יבאו בתחתיות הארץ. במקום שפל שאול ושואה יבאו ויפלו: (יא) יגירוהו על ידי חרב. יבואו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם ע״י חרב שימיתו אותו ומקרא קצר הוא

זה

מזמור לדוד ח׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סימן ג׳: ועיף ב׳ וסימ׳ כי אמרו העם. ועיף בארץ ציה. ושש עיף וסימ׳ ויבא עשו מן השדה והוא. הלעיטני נא מן הארום. ויזנב בך כל הנחשלים. אין עיף ואין כושל. והקיץ ורקה נפשו. לא מים עיף תשקה: והמה י׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ נבס׳ בסוף

תולדות אהרן אחת דבר. סנהדרין לד: במאז״ים. (ביצה כג). ולך ד׳ חסד. ר״ה יז פקודה ש׳ י״ז עקרים מד פל״ח זוכר תרומה ויקרא (סוטה יו סנהדרין כז קדושין כח): אשחרך. זוהר שם: כן אברכך. ברכות יו: דבקה נפשי. זוהר ויצא עקרים מד פי״ד:

מצודת ציון

(א) אשחרך. ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי י״א): כמה. ענין חשק ותאוה ואין לו דומה: ציה. שממה: ועיף. ר״ל יבשה וכאלו התאוה למים כאדם העיף: (ג) חזיתיך. ראיתיך. עוזך. על הארון יאמר וכמ״ש וארון עוזך (לקמן קלב) על שהראה בפלשתים עוז כח כמקום כמ״ש בש״א: (ו) חלב. מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מ״ה): ודשן. ושמן: ושפתי. ענין האמירה כמו שפה אחת (שם יא): (ז) אם. ר״ל באמת כמו כי אם הם הכבש (שם מ״ז): יצועי. מל׳ מצעות המטה: באשמורות. הם שלש חלקי הלילה ודרך האדם להקיץ אז משינתו: (י) לשואה. ענין שממה: (יא) יגירוהו. ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש״ב יד): מנת. מלשון מנה

מצודת דוד

הבטחון של כל בני אדם אז נראה שהמה קלים ופחותים מדברי הבל והוא מקרא הפוך וכאילו אמר המה יחד מהבל: (יא) בעושק. להרבות הון בעושק: אל תהבלו. אל תבטחו בהבל להרבות הון בגזל כי לא יתקיים העושר ההוא וכפל הדבר במ״ש: חיל כי ינוב. אם תראו עושר הבא מגזל צומח ומתרבה אל תשימו לב לבטוח בעושר כזאת כי לא לעולם תהיה: (יב) אחת. אמירה אחת דבר אלהים וממנה למדתי שתי דברים: כי עוז. האחת למדתי אשר לאלהים הוא העוז וידו בכל משלה: (יג) ולך ה׳ חסד. והשנית למדתי ממנה שה׳ עושה חסד עם בני אדם: כי אתה תשלם. ר״ל מדבר הזה נשמע שני הדברים כי אתה ד׳ דברת אשר תשלם לאיש כמעבדו וכמ״ש ואם הלכו עמי קרי וגו׳ והלכתי אף אני עמכם בקרי (ויקרא כו) וכן על כל הדברים שהאדם חוטא אתה משלם לו מדה במדה ואם לא היה ידו בכל משלה היה א״כ לפעמים מן הנמנע בדבר מהדברים לשלם מדה במדה ומזה בעצמו נשמע בדרכו לעשות חסד עם האדם כי זה שמענים מדה במדה הוא חסד גדול כי אז יבין האדם וישכיל לדעת שלא בא במקרה כ״א מה׳ על דרך העונש וימהר לשוב מחטאיו וכ״ז חוזר למעלה לומר ומהו בטחון האדם הלא טוב לחסות בה׳ הואיל וידו בכל משלה ועושה חסד: סג (א) במדבר יהודה. להסתר מפני שאול: (ב) אלי אתה. מעולם אתה אלי לכן אדרשך: צמאה. מתאוה אני לך כצמא אל המים: בארץ ציה. כמו ההולך בארץ ציה ועיף מקום שאין שם מים כי אז מאוד יתאוה להם: (ג) כן בקודש. כמו הצמא כן אתאוה לחזות אותך במקום הקודש ולראות עוזך שהוא הארון עם הכבוד אשר יסכון עליו: (ד) כי טוב חסדך מחיים. ר״ל כי כל טובת חסדך מנתינת החיים הוא למען ישבחוך שפתי בעודי כי לולא זאת למה לי חיים ולזה אתאוה להיות במקום המקודש למען אשבחך שם: (ה) כן אברכך בחיי. ר״ל וכאשר אשב במקום המקודש אעשה כן ואברכך כל ימי חיי ואשא כפי בהזכרת שמך להתפלל אליך: (ו) כמו חלב ודשן. כמו שתשבע הנפש ממאכלי חלב ודשן כן תשבע נפשי אם יהלל פי את ה׳ בהרבה לשונות של רננות: (ז) אם זכרתיך. באמת זכרתיך בהיותו על יצועי ובאשמורות הלילה כבאני מקיץ משינה מהגה אני בך: (ח) כי היית. על כי היית לי לעזרה ובעבור חסיון לכנפך ארנן לך: (ט) דבקה. על כי דבקה נפשי ללכת אחריך לזה תמכה בי ימינך לבל אמוט: (י) והמה. ושאול ואנשיו מבקשים להשמיד את נפשי ולהמיתה כאלו הייתי רשע ורוצח: יבאו. לזה יבאו בתחתיות הארץ מושפלים עד עפר: (יא) יגירוהו.

מנת שעלים יהיו : יב והמלך ישמח באלהים יתהלל כל הנשבע בו כי יסכר פי דוברי שקר :

סד א למנצח מזמור לדוד : ב שמע אלהים קולי בשיחי מפחד אויב תצר חיי : ג תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און : ד אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר : ה לירות במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו : ו יחזקו למו דבר רע יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו : ז יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עמק : ח וירם אלהים חץ פתאום היו מכותם : ט ויכשילוהו עלימו לשונם יתנודדו כל ראה בם : י וייראו כל אדם ויגידו פעל אלהים ומעשהו השכילו : יא ישמח צדיק ביהוה וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב :

סה א למנצח מזמור לדוד שיר : ב לך דמיה תהלה אלהים

תרגום

תַּעֲלַיָּא יֶהֱוֹן : יב וּמַלְכָּא יֶחֱדֵי בְּמֵימַר אֱלָהָא יִשְׁתַּבַּח כָּל דִּי מְקַיֵּים בְּמֵימְרֵיהּ אֲרוּם יִסְתַּגַּר פּוּמְהוֹן כָּל דְּמַלְלֵי שִׁקְרָא : א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד : ב שְׁמַע אֱלָהָא קָלִי בְּעִדָּן צְלוֹתִי מִדְּלוֹחָא דְּבַעַל דְּבָבִי תִּנְטוֹר חַיָּי : ג תְּטַמְרַנַּנִי מֵרָזְהוֹן דִּמְבָאֲשִׁין מֵאִתְרְגוּשַׁת עָבְדֵי שִׁקַר : ד דִּי שְׁנִינוּ הֵיךְ סַיְפָא לִישָׁנְהוֹן נְגַדוּ קַשְׁתְּהוֹן מְשַׁחוּ גִּרְרֵיהוֹן סַמָּא דִּקְטוֹל וּמְרִיר : ה לְגָרָאָה בְּטוּמְרַיָּא דְּלָא מוּם בְּתִכַּף יִגְרוֹן לֵיהּ וְלָא יִדְחֲלוּן : ו יִתְקְפוּן לְהוֹן פִּתְגָם בִּישׁ יִשְׁתָּעוּן לְמִכְמַן תַּקְלִין אַמְרִין מַן חָמֵי לְהוֹן : ז יִבְלְשׁוּן לְמִשְׁכַּח עִילִין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאִין בְּבוּשָׁא דְּמִתְבַּלַּשׁ בְּגוּף בַּר נָשָׁא וְהַרְהוּרֵי לִבָּא עֲמִיקָא : ח וְיִגְרֵי עֲלֵיהוֹן אֱלָהָא גִּרְרָא בְּתִכַּף וְיִתְנוּן עַל מַחֲתֵיהוֹן : ט וְיִתְקְלוּן לְהוֹן לִישָׁנְהוֹן יִטַּלְטְלוּן כָּל דְּחָמֵי בְהוֹן : י וְיִדְחֲלוּן כָּל בְּנֵי נָשָׁא וִיחַוּוֹן עוֹבָדָא דַּיְיָ אֱלֹהִים וְעוֹבָדֵיהּ יֶהֱווֹן מִתְבַּיְּנִין : יא יֶחֱדֵי צַדִּיקָא בַּיְיָ וְיִתְרְחֵיץ בְּמֵימְרֵיהּ וְיִשְׁתַּבְּחוּן כָּל תְּרִיצֵי לִבָּא : א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד שִׁירְתָא : ב קֳדָמָךְ מִתְחַשְׁבָא הֵיךְ שְׁתִיקוּתָא

רשי

זה שלא פי' מי יגירוהו. יגירוהו לשון גרירה כמו מוגרים במורד (מיכה א') פרץ נחל מעם גר (איוב כ"ח) : (מלאכי : מנת שועלים. ישוכם חרב שועלים ילכו בו) : (יב) והמלך ישמח. על עצמו היה אומר שהרי כבר היה נמשח : יתהלל כל הנשבע בו. כשיראו שהושיעני יתהללו ויתפארו כל הדבקי' בך ונשבעים בשמך : כי יסכר. יסתם כמו ויסכרו כל מעינות תהום רבה (בראשית ח') : (ב) שמע אלהים קולי בשיחי. מזמור זה דרשוהו בעלי אגדת תהלים על דניאל שהושלך לגוב אריות ויפה טפל כל לשון המזמור על האגדה לפה דוד ברוח הקדש כל המאורע לו והתפלל עליו שדניאל מזרעו היה. כמו שנאמר לחזקיה (ישעיה ל"ט) ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך ובל אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה : מפחד אויב. אלו כאחשדרפנים שנתיעצו עליו שנאמר (דניאל ו') אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה להשכחה לדניאל : (ג) מרגשת פעלי און. שהם מתרגשים לבקש לי עלילות מות כדכתיב ארגישו על מלכא וגו' (שם) : (ד) דרכו חצם. הוא לשונם הרע : (ה) לירות במסתרים תם. יורוהו בחציהם : (ו) יספרו לטמון מוקשים. ידברו אל המלך בערמה דברים טמונים שאפילו המלך לא הבין למה היו עושין כך והם היו מתכוונים לטמון לדניאל מוקשים להלכד בהם שאמרו לדריוש איתיעטו כל סרכי מלכותא וגו' לקיימא קיים מלכא וגו' (שם) שלא יתפלל שום אדם תפלתו לפני שום אלוה חוץ ממך עד שלשים יום : (ז) יחפשו עולות. מבקשים עלילות כמו שנאמר (שם) הוו בעין עילה להשכחה לדניאל : תמנו. כלכם ולא גילו דעתם את חפש העלילה המחופש על ידם וקרב מחשבותם ועומק לבם : וקרב איש. איש מהם כל אחד ואחד טמן מחשבתו : (ח) ויורם אלהים. ירה אותם לגוב האריות כדכתיב (שם) ואמר מלכא והיתיו לגבריא אליך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו וגו' : (ט) ויכשילוהו עלימו לשונם. הכשלון שדימו להכשילו עלימו נהפך לשונם : יתנודדו. בראשם להניע ראש ולשחוק עליהם כל ראה בם : (יא) ישמח צדיק. דניאל : ויתהללו כל ישרי לב. יתפארו על יושר לבם וישתבחו בעצמם כי בטוחים הם שהקב"ה בעזרתם : (ב) לך דמיה תהלה.

אבן עזרא

יגירו המגירים כמו ויאמר ליוסף כל אחד מהם : (יב) והמלך. יש אומרים כי הוא שאול והנכון בעיני כי הוא דוד וטעם כל הנשבע בו באמת כמו תשבע כל לשון והעד פי דוברי שקר. יש אומרים כי טעם הנשבע בו בעבור שבועת שאול : (א) למנצח : (ב) שמע אלהים קולי בשיחי. טעם קולי שתצור חיי : (ג) תסתירני מסוד. הסוד הוא בסתר ע"כ תסתירני : מרגשת. כמו למה רגשו גוים : (ד) אשר שננו. כאן שנון : דרכו חצם. כבר פירשתיו בפסוק ידרוך חציו כי הטעם דרכו קשתם בחצים יש אומרים כי דבר מר שב אל לשונם או פעלם זה : (ה) לירות במסתרים. על כן תסתירני : ולא ייראו. מאת השם שהוא רואם : (ו) יחזקו. זה יחזק את זה לעשות הרע : (ז) יחפשו. מבני הקל ונפתח סימן העתיד בעבור אות הגרון כמו יעלזו חסידים בכבוד : עולות. מגזרת עול כמו ועולתה קפצה פיה. ודעת מדקדקי ספרד כי חסדי ה' כי לא תמנו כמו תממו והנו"ן במקום אות הכפל והעד על זה כי לא כלו רחמיו ועד שני כי לא מצאנו מזאת הגזרה בפעלים עלומי העי"ן שקראים חכמי צרפת שניים ועד שלישי כי תמנו חפש מחופש שאיננו באתנח הוא פתוח ואלו היה כמו כי עתה שבנו היה קמוץ והנה טעמו שיתמו לחפש המחופש וכל זה בסתר וזה טעם וקרב איש ולב עמוק : (ח) ויורם. כנגד לירות : חץ פתאום. כנגד פתאום יורוהו : (ט) ויכשילוהו. כנגד שננו לשונם : (י) וייראו. כל אדם שראה מעשה השם שנמל המרעים כפי מחשבתם לעשות לצדיקים ולתמימים : (יא) ישמח צדיק. שהוא תם כנגד לירות במסתרים תם ויוסיף אומן : (א) למנצח : (ב) לך דומיה תהלה. זה המזמור חברו דוד בהיות הארון או חברו אחד

מסורה

ישעיה סימן ס"ג: הנשבע ב' קמץ וסימ' יתהלל כל הנשבע בו. כטוב כחטא הנשבע כאשר : למנצח מזמור י' ר"ף וסימ' נמסר בסיפרא סימן לא : במסתרים ג' דגשים וסימ' אם יסתר איש במסתרים. במסתרים יהרג נקי. לירת במסתרים. וסימ' בלשון ארמי גברא קטל שלימא : עולת ג' כתיב כן חס' ו' בתרא וסימ' אבנים שלמות תבנה. אף בלב עולת הפעלון. יחפשו עולת טמנו חפש : ועיין בריש סדר מקץ : ומעשהו ג' וסימ' ויאמר מנוח עתה יבא דברך. ואיש במעון ומעשהו. וייראו כל אדם זיגידו : דומית ד' וסימ' נמס'

תולדות אהרן ומשה. שבת לג : כי יסכר. (ברכות ט) : לך דומיה. שירותין יש מגלה יש עקרים מד פמ"ע זוכר נראבית (שם יב) :

מצודת דוד

המגירי' יגירו וישפכו דמם ע"י הרב ויהיו למנה לשועלים ולחיות השדה : (יב) והמלך. על עצמו אמר שהוא ישמח בתשועת ה' וגם כל הנשבע בה' יתהלל בישועתו כי הנשבע בה' הוא מאמין בו ויתהלל א"כ בהתשועה הבאה לו ממנו כי ישתבח עצמו על שהשכיל לדעת שה' הוא האלהים : כי יסכר. כאשר יסגר פי המדבר עלי שקר בפני שאול בראותו שלא יוכל לי ולאנשי ואז אשמח אני ואנשי הנשבעים בה' :

סד (ב) שמע אלהים קולי. ארז"ל שאמרו דוד בעבור דניאל על שהושלך לגוב אריות על ידי התבולות השרים ולפי שהיה מזרעו אמר כמדבר בעדו : בשיחי. בעת אספר תלאותי : מפחד אויב. הם שרי מלך דריוש : (ג) מסוד. מעצת העם : מרגשת. מהקבוץ שקבצו יחד להתיעץ בדבר : (ד) שננו. חדדו לשונם כחרב להבאים אותי בעיני המלך : דרכו. הכינו לשונם כחץ המושם על הקשת בעת הדרכו : דבר מר. להמיתו אותי בגוב אריות : (ה) לירות. להשליך החץ במסתר על התם ופתאום ישליכו ולא ייראו מה' : (ו) יחזקו למו. היו מחזקים ביניהם את הדבר הרע והעצה היעוצה ויספרו זה לזה להטמין מוקש על דניאל ואמרו מי יראה מהשבהם ר"ל באמרו אין המלך מרגיש שכל עצתם היא על דניאל : (ז) יחפשו. היו מחפשים למצוא עלילה להמיתו וכאשר תמו את החיפוש שהיו מחפשים ומצאו העצה היה כ"א מסתירה בקרבו בעומק הלב לבל ירגיש מי : (ח) ויורם. וסוף הדבר היה שה' השליכם לגוב האריות המורת דניאל ומכוהם בא פתאום כחץ הממית : (ט) ויכשילוהו עלימו לשונם. הביאו מכשול על עצמם וכל הרואה ינודד עליהם בראש דרך לעג : (י) וייראו. מאז והלאה כל אדם יפחד לנפשו מעשות כזאת ויספרו זה לזה פועל אלהים ויבינו מעשיהם איך נלכדו בבהת אשר ממנו : (יא) בה'. בתשועת ה' : וחסה בו. ע"י זה יחסה בו בכל עת : ויתהללו. וישבחו א"ע על שהשכילו לדעת שה' הוא האלהים : סה (ב) לך דומיה תהלה וגו'. ר"ל אתה ה' המוכן בציון הדומיה נחשבת לך לתהלה כי אין להגביל את ההלוך ולכן אין להרבות

מצודת ציון

מנה ומתן : (יב) יסכר. הוא כמו יסגר וכן ויסכרו מעינות (בראשית ח) : (ב) בשיחי. ענין ספור התלאות : (ג) מסוד. ענין גלה הנעשה בסוד : מרגשת. ענין הקבוץ כמו למה רגשו גוים (לעיל ב) : (ד) שננו. חדדו כמו הניך שנונים (לעיל מ"ה) : (ה) לירות. להשליך כמו ירה בים (שמות טו) : (ו) למו. להם : (ז) עולות. עלילות : תמנו. כמו תממו וכן חסדי ה' כי לא תמנו (איכה ג) והוא מל' תם והשלמה : (ט) יתנודדו. מל' נדידה : (ב) דומיה. שתיקה : (ג) עדיך. אליך

אבן עזרא

אחד המשוררים בהבנות בית המקדש והו' הנכון בעיני ודומיה מגזרת דמות או הוא כמו אך לאלהים דומיה נפשי כטעם דום לה' והתחולל לו דומו עד הגיענו אליכם והטעם כי התהלה ממתנת לך בציון מן הבאים שמה להלל במקום הארון ושמה לך ישולם נדר : (ג) שומע . כי בית המקדש בית תפלה נקרא לכל העמים כאשר הזכיר שלמה בתפלתו על כן יבואו כל בשר עדיך עד מקומך : (ד) דברי. קשור וכתוב למעלה שכל בשר יבאו עדיך כי אתה שומע תפילה ששמעת תפילתי בהתודותי עונותי וכפרת כל פשעינו וזה המזמור חברו המשורר בשנת בצורת והתפללו אל השם ושמע תפלתם וטעם גברו מני דברי המשורר המתפלל כי אני הודיתי כי הייתי רב עונות ואני ועמי פשענו על כן באה צרת הבצורת : (ה) תבחר. בחסרון מלת אשר כמו לכל יבוא גבורתך וככה הוא אשרי אשר תבחר בו ותקרב שישכן חצריך וטעם נשבעה תענוג הנשמה בעבודת השם בבית המקדש ושרת בטוב גם את' עמו בטוב קדושה כלך והטעם בטוב הכבוד שהוא הקדוש ויש אומרים בטוב ביתך אתה הקדוש בהיכלך : (ו) נוראות. הטעם כאשר יעבוד הגוי את השם ישב בטח בלי פחד אויב ולא רעב והטעם כאשר אנו יראים אז תעננו להושיענו וטעם בצדק כאילו כתוב בצדקך או בצדק שעשינו תשובה וכפרת פשעינו . אמר ר' משה מבטח כל קצוי ארץ כל אנשי כמו וכל הארץ באו מצרימה ואנשים רחוקים והטעם כי תושיע שהם בקצות הארץ וביס ואין יכולת באדם להושיעם ולפי דעתי בעבור היות קצות כל גוף אינם גופות כמו בורא קצות הארץ וטעם ויס רחוקים בעבור היות חצי כדור הארץ ימים ואמר רחוקים בעבור היותם רבים: (ז) מכין . בעבו' שהזכיר הארץ הזכיר ההרים בעבור שהם כמו עמודים וטעם נאזר בגבורה שנראתה גבורת השם בבריאת ההרים הגבוהי' שברא על כן נקראו הררי אל ולפי דעתי שהזכיר שהוא מבטח הדבר שאיננו נראה וגבורתו נראית בגופות הגדולות : (ח) משביח . כמו תשבחם משקיט כדרך אתה מושל בגאות הים בעבור שהזכיר ויס רחוקים וטעם והמון לאומים הנמשלים למים כמו את מי הנהר העצומי' והנה השם יושיע' מהבצורת ומהצר : (ט) וייראו יושבי קצות. כנגד בית המקדש: מאותותיך. והם גבורות המטר כמו עושה גדולות עד אין חקר וטעם מוצאי בקר האותות היוצאות הנראות בבקר ובערב בעבורם ירננו בני אדם והנה יהיה מלת תרנין יוצאה לשנים פעולים ורבי משה אמר כי תחלת היום והלילה שסוף זה תחלת זה הם סבת הרננה : (י) פקדת . זה הפסוק לאות על שנת בצורת היתה בציון וחשב האויב לבא על ציון להביאה במצור והשם פקד ארצו שהיא ארץ ישראל . וי"א תשוקקיה כמו ותשקיה ואין זה נכון ועד ונפש שוקקה רק הוא כמו וירס תולעים ויבאש וכבר באש וככה רבים וכן הוא פקדת הארץ וכבר שוקקתה ובעבור זה הזכיר פקדת : רבת. התי"ו כמו ושבת לנשיא והתואר חסר כטעם דברה רבה : העשרנה. היה ראוי להיות תחת השי"ן חירק אם המלה מהבניין הכבד ואם מהקל יהיה הפועל יוצא כדרך יעשר שהוא שי"ן שימאל ככה על השלשה בניינים : פלג . המחובר מהמטר ומ"ם דגגס שב אל פקדת הארץ : כי כן תכינה . שב אל הארץ : (יא) תלמיה . כמו בתלם עבותו ויש אומרים נחת גדודיה הורד גדודותיה כמו על כל ידים גדודות והם קוי' לחריש דמם הכתוב לגדודות והטעם שירונו ויש אומרים מגזרת גדוד יגודנו והטעם על הגשמים והטעם על הזרמים : (יב) עטרת . עד שתהיה זאת השנה בקרב שנים כמו המלכה בעלת העטרת בתוך

תרגום

תושבחתא אלהא די שכינתיה בציון ולך ישתלמון נדריא : ג מקבל צלותא לותך כל בני בסרא ייתון: ד פתגמי עוין תקפו מני סורחננא אנת תכפרנון : ה טובוי דתבחר ותקרב ישרי דרתך יימרון צדיקי נשבע בטוב ביתך קודשא דהיכלך : ו דחילן בצדקתא תקבל צלותהון אלהא פורקנא סברא דכל סיפי ארעא ונגות ימא דרחיקין מן יבשתא : ז דאתקן מזוניא ליעלי טוריא בכח גבורתיה מזרז קמור בגבורתיה : ח ממאך רגוש ימיא ורגוש גליהון ורכפת אומיא : ט ודחילו יתבי סיפין מאתוותך מפקני צפר ורמש תסדר בפומהון שבחא : י אדכרתא ארעא ואשקיתה סוגי עלרתא תעתרנה מן קובתא דאלהא די בשמיא מליא מטרא תתקן עבורהון ארום היכנא תשכללנה : יא מרביני צמחהא רוי אשדיך גיסהא צמחהא תברך : יב אכללתא שנת טוב ברכתך וכבשי אורחך יבסמון דיהנא :

תהלים סה

בציון ולך ישלם־נדר : ג שמע תפלה עדיך כל־בשר יבאו : ד דברי עונת גברו מני פשעינו אתה תכפרם : ה אשרי ׀ תבחר ותקרב ישכן חצריך נשבעה בטוב ביתך קדש היכלך : ו נוראות ׀ בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל־קצוי־ארץ וים רחקים : ז מכין הרים בכחו נאזר בגבורה : ח משביח ׀ שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים : ט וייראו ׀ ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין : י פקדת הארץ ׀ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים תכין דגנם כי־כן תכינה : יא תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמגגנה צמחה תברך : יב עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן :

ג' · ג' · ב' המו על מדבהה · ד"ג' חס' · ב' ביוס לר"ג · ג' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' והס' · ל' · ל' · ל' · ל' · כתיב כן ג' וחס' · ל' · ל'

רשי

השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך והמרבה בשבחך אינו אלא גורע : אלהים בציון . אלהים השוכן בציון : (מלאתי . שימו כבוד תהלתו . לא יותר מדאי . אך דומיה תהלה וכמדומה הללוהו באימה בלשון הללויה שם בן שתי אותיות מתורגם דחילא עזי וזמרת יה (לקמן קי"ח) ויד על כס יה (שמות י"ז) ולשון וגילו ברעדה דומה לזה) ד"א לדדומיה תהלה אלהים בציון את אשר דוממת והחרשת על מה שעשו אויביך בציון תהלה היא לך שהיכולת בידך להנקם ואתה מאריך אף : (ד) דברי עונות גברו מני. ואין אנו יכולים להספיק לסדר כולם לפניך לפי שהם רב אלא בכלל אחד אנו מתפללים לפניך שפשעינו אתה תכפרם : (ה) אשרי . מי אשר תבחר ותקרב אשר ישכן בחצריך: נשבעה בטוב. שבביתך ומקדושת היכלך שבכיתך שורה שם : (ו) נוראות בצדק תעננו . (בצדקתך תעננו לעשות נוראות בגוים) : מבטח . אתה ומנוס לכל יושבי קצות ארץ מקצה הארץ ועד קצהו : וים רחוקים. אפי' לרחוקים שבים אתה מבטח שבכל מקום ממשלתך : (ז) מכין הרים בכחו . שמצמיח ההרים שהם קשים בכחו ומזמן ומכין בהן מזונות ומכין מטר כדכתיב (לקמן קמז) המכין לארץ מטר המצמיח הרים : נאזר בגבורה . לפי שבא להזכיר גבורת גשמים אמר נאזר בגבורה: (ח) משביח. משפיל. וכן וחכם באחור ישבחנה (משלי כ"ט) בשוא גליו אתה תשבחם (לקמן פ"ט) : (ט) מוצאי בקר וערב תרנין . לך את הבריות יושבי הקצות בבקר אומרים ברוך יוצר המאורות ובערב ברוך המעריב ערבים : (י) פקדת הארץ . כשאתה חפץ להטיב אתה פוקד את הארץ ומשקה אותה : רבת תעשרנה . הרבה אתה מעשרה מפלג שלך שהוא מלא מים ותכין בו דגנם של יושבי קצות כי בכן אתה מכין אותם : (יא) תלמיה כן שורות המחרישה : רוה . כמו לרוה : נחת גדודיה . כמו לנחת גדודיה להניח לגדודיה לעשות נחת לבריות אתה תמוגגנה ברביבים של מטר : תמוגגנה . לשון המסה : (יב) עטרת שנת טובתך . על ידי הגשמים אתה מעטר בכל טוב את השנה שאתה חפץ להטיב : במעגליך

בסיפ' ריש סימ' ס"ב: ישלם ב' קמץ וא' פתח וסימ' לך דומית תהלה · הן צדיק בארץ . וירא מצוה הוא ישולם . קדמא פתח: קדוש ג' חסר וסימ' מלכים יראו וקמו . נהר פלגיו ישמחו עיר אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך . וכל קודש חס' במ"א וזעם על ברית קודש: קצוי ארץ ג' וסימ' נמסו כישעיה סימן כ"ו: תלמיה ב' וסימ' תלמיה רוה נחת גדודה . ויחד תלמיה יבכיון . תמוגגנה ג' חס' בליש' בקריא' וסימ'

תולדות אהרן שומע תפלה . זוכר ויגא: אשרי. זוכר לך והיי שרה : מכין הרים . תענית ב ע חגיגה יב : פקדת הארץ . תענית ח : תלמיה . שם ו ח כתובות י' (ר"ס גז) :

מצודת ציון

אליך כמו תיגע עדיך (איוב ד): (ח) משביח . משקיט ומשפיל כמו בשוא גליו אתה תשבחם (לקמן פ"ט): שאון. המייה : (י) פקדת. ענין זכרון והשגחה : ותשוקקיה . מל' השקה: פלג . אמת המים: (יא) תלמיה. ערוגות כמו על תלמי שדי (הושע י): רוה . ענין בביעה : ברביבים . הוא המטר הדק כמו וכרביבים עלי עשב (דברים ל"ב): תמוגגנה. מלשון המגה והמסה : (יב) ומעגליך . מל' מעגל ודרך והם העננים שהם לנד השמים ונאמר וחוג שמים יתהלך (איוב כב) ולזה יקראו העננים מעגליו : ירעפון

מצודת דוד

להרבות בתארים : ולך ישולם נדר. כי תושיע להנודרים בעת צרה וישלם א"כ הנדר : (ג) שומע תפלה . על כי אתה שומע תפלה לזה יבואו אליך כל בשר להתפלל לפניך : (ד) גברו מני. ר"ל עם כי אין בהזכיות להכריע את העונות עכ"ז תכפרם בחסדך : (ה) אשרי תבחר. אשרי להעם אשר תבחר ותקרב להיות שוכן בחצריך והנה נשבעה בהטוב וההשפעה הבאה מביתך והיכלך הקדוש :

(ו) נוראות בצדק . בצדקתך תעננו בדבר הנוראות והנפלאות אשר העשה עמנו : מבטח. הלא אתה המבטח של כל היושבים בקצות הארץ ועל הימים הרחוקים כי כולם יבטחו בך : (ז) מכין . הוא מכין מטר רב לרוות ההרים ברב כחו כי הוא נאזר וחגור בגבורה : (ח) משביח. משקיט ומשפיל המיית הים וגליו וכ"כ משביח המיית לאומים ההומים : (ט) מאותותיך. ע"י אותות הברקים והרעמים יפחדו ממך יושבי קצות הארץ : מוצאי. המאורות היוצאים להאיר בבוקר ובערב היוצאים הסיא תשרר לב הבריות לרנן לך כאשר יראו שלא ישנו את תפקידם : (י) פקדת . בעת תשגיח בארץ להשקותה אז תעשר אותה בהרבה מטר : פלג אלהים. אמת

רשי

ומעגליך. הם השמים שהם אבק רגליך : ירעפון. יטפון : דשן. שומן : (יג) ירעפו. השמים בנאות המדבר : (יד) לבשו כרים הצאן. יתלבשון הכרון והערבה מן הצאן הבאים לרעות הדשא אשר הצמיח המטר : ועמקים יעטפו בר. ע"י המטר יהיו מעוטפים העמקים בתבואה ואז יתרועעו הבריות תרועת שמחה וישירו מרוב הברכה:

(ב) זמרו כבוד שמו. זמרו בכבוד שמו א"נ ספרו כבוד שמו בזמר ושיר : (ג) מה נורא. כל אחד מעשיך : ברוב עוזך. כשאתה מראה לעולם עוזך על ידי דבר או חרב או רעב או ברקים : אויביך. הרשעים מרוב פחד מודים על כחש ועבירות שבידם (כ"כ בתוס') : (ה) נורא עלילה. יראוי על בני אדם פן ימצא להם פשע כי כל מעשיהם גלוים לך : (ו) הפך ים ליבשה. ים סוף : שם נשמחה בו. מצאתי שם היה דבר שהיה נשמח בו כלומר שראה הים את הקב"ה : (ז) אל ירומו. אל תהי ידם רמה : (ח) ברכו עמים אלהינו. על נפלאותיו שהוא שם נפשנו בחיים בגלות ואינכם יכולים להשמיד אותנו : (י) כי בחנתנו. בצרה בגולה : צרפתנו. להסיר הסיגים ממנו שנשוב בתשובה לפניך כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו : (יא) הבאתנו במצודה. במקום צר כמו במאסר : מועקה. לשון מסגר וכל המעיק והמציק כמוהו : (יב) הרכבת אנוש לראשינו. מלכי כל אומה ואומה

והגבעות התמגגו. ברביבים תמגגנה ותמגגני תושיה : ישתחוו לך ויזמרו לך חד מן י"ד פסוקים לך לך וסי' חלילה לך מעשות. עם אשר תמצא את אלהיך. ויאמר עשו יש לי רב. והיה כי יביאך. ושמעת ישראל ושמרת. לא תטע לך אשרה. וכתבת עליהן את כל דברי. למען הקים אתך. בחר לך אתת מהנה. וחברו דד"ה. מה אעשה לך אפרים. אם גנבים באו לך. כל הארץ ישתחוו לך. מה יתן לך ומה יוסיף : רגלנו ג' חד חס' וסי' ולאמים תחת רגלינו. ולא נתן למוט רגלנו. עומדות היו רגלינו. מציעתא חס' :

תהלים סה סו

יג ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות
תחגרנה : יד לבשו כרים הצאן
ועמקים יעטפו בר יתרועעו ל' ומ"ל
אף ישירו :
סו א למנצח שיר מזמור הריעו ס'
לאלהים כל הארץ : ב זמרו כבוד
שמו שימו כבוד תהלתו : ג אמרו
לאלהים מה נורא מעשיך ברב ל'
עזך יכחשו לך איביך : ד כל
הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך כ' דסתמי' י"ד פסו' לך לך
יזמרו שמך סלה : ה לכו וראו
מפעלות אלהים נורא עלילה על ל'
בני אדם : ו הפך ים ליבשה בנהר
יעברו ברגל שם נשמחה בו : ל'
ז משל בגבורתו עולם עיניו בגוים
תצפינה הסוררים אל ירימו למו ירומו ק'
סלה : ח ברכו עמים אלהינו
והשמיעו קול תהלתו : ט השם ד'
נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו : ד' ג' ודין חסר
י כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף ל' וחד כצרוף ותסר
כסף : יא הבאתנו במצודה שמת
מועקה במתנינו : יב הרכבת אנוש ל'

תרגום

יג יבסמון תושבחת מדברא ודיצא גלמתא תקמרן להון : יד יעלון דבריא עלוי ענא ומישריא יתחפין עבורא יתיבבון ברם ישבחון :

א לשבחא שירא תושבחתא יביבו קדמי כל יתבי ארעא: ב שבחו איקר שמיה שוו איקר תושבחתיה : ג אמרו קדם אלהא מה דחילין הנון עובדך בסגיעי עושנך יכדבון לך בעלי דבבך : ד כל יתבי ארעא יסגדון קדמך וישבחון לך ישבחון שמך לעלמין : ה אזילו וחמון עובדי אלהא דחיל מרי תסקופין על בני נשא : ו הפך ימא דסוף ליבשתא בנהר יורדנא עברו בני ישראל ברגליהון אוביל יתהון לטור קודשיה תמן נחדי במימריה : ז דשליט בכח גבורתיה על עלמא עינוי בעממיא מסתכלין מסרהבין לא יתרמון להון לעלמין : ח בריכו עממיא אלהים ואשמיעו קל תושבחתיה : ט דמני נפשנא בחיי דעלמא דאתי ולא מסר לאזדעזעא רגלנא : י ארום בחנתנא אלהא אתכתנא היך קנאה דמתך סימא : יא אעלתנא במצדתא שויתא שושילתא בחרצנא : יב אמאכתנא ארכבתא מרי מזופיתא על

אבן עזרא

בתוך הבנות ומעט ומעגליך דרך משל והמעגל הם המקומו' העשויות להתחבר שם גשמי הגלות : (יג) ירעפו. הנה מעגליך ביישוב ונאות מדבר כמו נות רועים והגבעו' תתגרני גיל בהראות הדשא והעשב : (יד) לבשו. כמו עם חלב כרים שהיו רבים וקדמונינו ז"ל פירשוהו לשון נקייה והנכון בעיני כי כרים כמו כר נרחב ועד והעמקים : יעטפו. מגזרת המתעטף כמו ילבשו ויתרועעו מגזרת תרועה כדרך ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה : (א) למנצח. הריעו לאלהים. לא הזכיר שם המחבר ובעבור היותו לשון רבים ולא ימצא ככה ברוב המזמורים שהם לדוד על כן יתכן שגם זה המזמור לאחד המשוררים : (ב) זמרו. טעם שימו כי תהלתו כבוד הוא לכם והטעם בתהלתו תכובדו : (ג) אמרו. מה נורא. כל אחד ממעשיך כמו בטת לעדה עלי שור וטעם יכחשו שיעידו כי שקר וכחש הוא בידם: (ד) כל. הזכיר אויביך הקרובים ואמר כל הארץ ואין הפרש בין יזמרו לך או ויזמרו לך והטעם כפול : (ה) לכו. יאמר זה לזה לכו בואו כמו לכו נא ונוכחה והטעם לכו אלינו : נורא. דבק עם עלילה נורא המעשה והאומר כי הה"א נוסף והוא כמו עליון תועה הוא כי הה"א סימן לשון נקבה כי לא ימצא בשמות הה"א נוסף רק אם היתה המלה מלעיל ושורק ושורקה כמו צדק וצדקה : (ו) הפך. יספר מעשה השם הקדמוני' וטעם בנהר הוא הירדן שעברו ישראל בשמחה והארון עומד : (ז) מושל. אין עולם בכל זמן בכל המקרא רק זמן ונצח והטעם שהשם מושל לעולם כמו מושל נצח ברוב גבורתו וממשלתו בגוים שהוא רואם כי אין נכון להיות בי"ת בגבורתו כמו משל בנו כי אין לו טעם. הנה הזכיר כי ממשלתו בים וביבשה על כן לא ירומו הסוררים המורדים בו:(ח)ברכו. בטעם העמים כמו היבוסים שהיו תחת יד ישראל או יאמר לכל כולמו חייבין לברך השם ויש אומרים כי טעם עמים ישראל כמו אחריך בנימן בעממיך והוא הנכון : (י) כי. דרך משל בעבור צרה שבאה אליהם והשם נסה לדעת אשר בלבבם גם זה דרך משל כי הכל לפניו גלוי טרם בראותו לב המחשב : (יא) הבאתנו. כמו במצודה ורעה : מועקה. כמו עקת רשע צרה וככה תרגום ומועקה שם או הוא פעול ותחסר מלת התואר והטעם שהוא דבר מציר מתניהם : (יב) הרכבת. הטעם שהוא רוכב על במותימו

תולדות אהרן לבשו כרים. ר"ה ח יא (שקלים מב): הרכבת. ברכות ו מגלה יא מציעא עט :

מצודת דוד

המים הבאה לה מאלהים היא מלאה מים : תכין. ובזה תכין דגנם כי כן דרכך להכין הדגן ע"י רבוי המטר : (יא) תלמיה רוה. במה שתשביע תלמי השדה יהי' נחת לגדודיה הם הבריות המתהלכים בארץ : ברביבים. ע"י הרביבים תמוגג ותרטב את האדמה ובזה תברך צמחה : (יב) עטרת. העטר את השנה שהשפעת בה טובתך כי תהיה מעוטרת בתבואה ופירות : ומעגליך. העננים יזלו גשמי ברכה:

(יג) נאות מדבר. המקומות היבשות כמדבר יזלו גם המה דשן להצמיח הרבה תבואה : וגיל וגו'. הגבעות תהיינה חגורות בגיל ר"ל רב תבואה יגדל בהן : (יד) לבשו כרים הצאן. הכבשים שבצאן ילבשו בשר ושומן בעבור המרעה הטוב : יעטפו בר. יהיו מכוסים בתבואה מבלי מקום פנוי : יתרועעו. כל הבריות יריעו תרועת שמחה :

סו (א) הריעו. בעת בוא מלך המשיח יריעו כל העמים תרועת מלך לקבל את ה' לאלוה : (ב) כבוד שמו. כפי הכבוד הראוי לשמו : שימו. הללוהו בכבוד הראוי לו וכפל הדבר במ"ש : (ג) אמרו לאלהים. אמרו על אלהים : מה נורא. מה מאוד נוראים ונפלאים מעשיך : ברוב. בעבור רוב חוזק יכחשו לך אויביך לאמר שהמה אוהביך : (ד) יזמרו שמך סלה. לעולם יזמרו לשמך ולא יחזרו לסורם : (ה) לכו. אז יאמרו ישראל זה לזה לכו וראו וגו' : נורא עלילה. מעשיו נוראים בעבור בני אדם : (ו) הפך ים. בעת יצאו ממצרים : בנהר יעברו ברגל. בימי יהושע עברו בירדן ברגלם : בו. בהישועה הבאה ממנו : (ז) מושל. עתה הנה מושל בגבורתו על כל העולם ועיניו צופים באנשים להשיב להם גמול : הסוררים. הסרים מדרך הטוב לא יהיה להם עוד התרוממות עד עולם : (ט) השם וגו'. ולא יכלו לכלות אותנו : למוט רגלינו. להיות נופלים מאין תקומה : (י) כי בחנתנו. הצרות אשר באו עלינו המה היו לבחון אותנו אם נהיה עומדים בתמונת ה' : צרפתנו. כמו הצורף מסיר סיג הכסף ע"י הצירוף כן נתמרקו עונינו ע"י הצרות : (יא) הבאתנו במצודה. אף כי ישבנו במאסר הוספת עוד לשים במתנינו

דבר

מצודת ציון

ירעפון. ענין הזלה והטפה כמו יערוף כמטר לקחי (דברים ל"ב): דשן. שומן. (יג) נאות. ענין מדור : (יד) כרים. כבשים : יעטפו. מלשון עטיפה ולבישה : בר. תבואה כמו לשבור בר ממצרים (בראשית מב). יתרועעו. מלשון תרועה : (ה) עלילה. מל' מעללים ופעולות: (ז) תצפינה. מל' צפיה והבטה : (ט) למוט. מלשון נטיה ומעידת הרגל : (יא) במצודה. ר"ל במאסר של מבצר חזק כמו יבואהו במצודות (יחזקאל יט): מועקה. צרה ולחץ כמו מעיק תחתיכם (עמוס ב): במתנינו. הוא המקום שחוגרים

במותימו היה כמו הבאים באש או במים כמו מכה אביו ואמו וטעם לרויה לאויר כי באש יבש ובמים ישטף : (יג) אבוא . דברי המשורר או ידבר על לשון הפקיד על המלחמה : (יד) אשר פצו . הוא הנדר כמו ואנכי פציתי פי : (טו) עולות מחים . על משקל מתים והשם חסר וככה עולות כבשים שמנים בעלי מוח : אילים . הם הגדולים וסלה באמת : (טז) לכו . אשר עשה אלהים לנפשי : (יז) אליו פי . וחסר בי"ת כמו כי ששת ימים בפי קראתי : ורומם . ויותר מרומם היה תחת לשוני רמז ללב ויש אומרים כי הטעם ככול ורומם כמו ומורק ושוטף : (יח) און . כאשר הייתי קורא בפי אילו היה און בלבי לא היה השם שומע מה שאני קורא והאו' שלא היה און בלבי : (יט) אכן. כמו אכן נודע הדבר: (כ) ברוך. שעזרני להתפלל ולא הסיר וחסדו היה שאתפלל אליו : (א) למנצח. אלהים יחננו . גם זה המזמור לא ידענו מי חברו. (ב) אלהים יחננו . כמו חונו אתם כמו אשר חנן וטעם יברכנו שיוסיף על אשר יחננו וטעם יאר פניו שנמצא חן בעיניו כאשר נשאל מאתו : (ג) לדעת . אז יהי נודע דרך השם לברך המטיבים ולהושיעם : (ד) יודוך . גם יודוך אז עמי': (ה) ישמחו . הטעם הנה בעבור הטובות שתעשה עמנו: (ו) יודוך עמים . גם בעבור משפטיך כי הצדיק תצדיק ותרשיע רשע ותשקיט הארץ בהשפט הרשע גם על זה יודוך : (ז) ארץ . ושב לבאר מה טעם יברכנו שהארץ התן יבולה: (ח) יברכנו אלהי' . בכל מעשינו אז יראו אותו כל אפסי ארץ שלא שמעו את כבודו ואת גדלו : (א) למנצח לדוד : (ב) יקום אלהים יפוצו אויביו . זה המזמור נכבד מאד ורובי מפרשים פירשוהו על מתן תורה ועדותם ה' בם סיני בקדש רק לא יוכלו לדבק הטעמים כי אחר שנכנסו לארץ ישיב לבקיעי' הים בצאת אבותינו ממצרים ואת איננה דרך נכונה והנכון בעיני כי זה המזמור חברו דוד על המלחמ' שהיתה לו עם ערלי' ורוב מחנהו היה יהודה ובנימן וזבולון ונפתלי אז נראתה גבורתם במלחמה על כן הזכירם והעד שהחל יקום וזה דומה לדברי משה קומה ה' והטעם כי בקומו ינוסו מיד המשנאים וטעם הקימה הראות גבורתו : (ג) כהנדוף. כא תנדוף שלם כמו

והומה : (יג) אבוא ביתך . בבנותך בית המקדש נשלם נדרינו שנדרנו בגולה (טו) מחים . שמנים לשון מוח : (טז) כל יראי אלהים. הם הגרי' שיתגיירו: (יז) אליו פי קראתי. כשהיינו בגולה קראנוהו וספרנו רוממותיו בלשוננו : ירומם . כמו ונתרומם . מלאתי . בפי קראתי אליו ורומם שם מלה רוממות שלו מוכן תחת לשוני להוציאו בפה כמו (איוב כ) יכחידנה תחת לשונו : (יח) און אם ראיתי וגו' . לא פעל ממנו כחטאתינו עשה עמנו כלא רואה ולא שומע און שבלבבנו: (יט) אכן. באמת יש לדעת : (כ) אשר לא הסיר תפלתי . מלפניו וחסדו לא הסיר מאתי : (ב) יאר פניו. להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר : (ג) לדעת בארץ דרכך . להודיע שמדתך להטיב לעמך ועל זה יודוך וישמחו וירננו לאמים : (ה) כי תשפוט עמים מישור . לזכות : תנחם . תנהגם בדרך המישור ועל זאת יודוך עמים כולם : (ז) ארץ נתנה יבולה . וגם אל הארץ שנתנה יבולה ועל אשר יברכנו השם (כא"ה): (ח) וייראו אותו כל אפסי ארץ. שיאמרו ראו אלו שהיו יראי השם איך ברכם וגדלם: (ב) יקום אלהים יפוצו אויביו . עמלק וכיוצא בו : (ג) כהנדוף. כהתנדף כאשר

יב הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה׃ יג אָבוֹא בֵיתְךָ בְעוֹלוֹת אֲשַׁלֵּם לְךָ נְדָרָי׃ יד אֲשֶׁר־פָּצוּ שְׂפָתָי וְדִבֶּר־פִּי בַּצַּר־לִי׃ טו עֹלוֹת מֵחִים אַעֲלֶה־לָּךְ עִם־קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם־עַתּוּדִים סֶלָה׃ טז לְכוּ־שִׁמְעוּ וַאֲסַפְּרָה כָּל־יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְנַפְשִׁי׃ יז אֵלָיו פִּי־קָרָאתִי וְרוֹמַם תַּחַת לְשׁוֹנִי׃ יח אָוֶן אִם־רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע אֲדֹנָי׃ יט אָכֵן שָׁמַע אֱלֹהִים הִקְשִׁיב בְּקוֹל תְּפִלָּתִי׃ כ בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי׃

סז א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר׃ ב אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה׃ ג לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ׃ ד יוֹדוּךָ עַמִּים ׀ אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃ ה יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים ׀ בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה׃ ו יוֹדוּךָ עַמִּים ׀ אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃ ז אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ׃ ח יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ׃

סח א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר שִׁיר׃ ב יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו וְיָנוּסוּ מְשַׂנְאָיו מִפָּנָיו׃ ג כְּהִנְדֹּף

רֵישָׁנָא אַדְנְתָא יָתָנָא כְּדִי בְנוּרָא וּבְמוֹי וְאַפֵּקְתָנָא לִרְוַחְתָּא׃ יג אֵעוּל לְבֵיתָךְ בַּעֲלָוָן אֲשַׁלֵּם לָךְ נִדְרָי׃ יד וְדִי פְּתַחוּ סִפְוָתִי וּמַלֵּיל פּוּמִי בְּעָקָא לִי׃ טו עֲלָוָן שְׁמֵנִין אַסֵּיק קֳדָמָךְ עִם קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קָרְבַּן דִּכְרִין אַעְבֵּד תּוֹרִין עִם בַּרְחַיָּא לְעָלְמִין׃ טז אֱזִילוּ שְׁמַעוּ וְאִשְׁתָּעֵי כָּל דַּחֲלַיָּא דֶאֱלָהָא מַה דַּעֲבַד לְנַפְשִׁי׃ יז לְוָתֵיהּ בְּפוּמִי קְרֵיתִי וְתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ תְּחוֹת לִישָׁנִי׃ יח שְׁקַר אִין חֲמִיתִי בְלִבִּי הַאֶפְשַׁר דִּי לָא יִשְׁמַע יְיָ׃ יט בְּקוּשְׁטָא שְׁמַע אֱלָהָא אֲצֵית בְּקָל צְלוֹתִי׃ כ בְּרִיךְ אֱלָהָא דְּלָא אַעֲדֵי צְלוֹתִי וְטוּבֵיהּ מִנִּי׃ א לְשַׁבָּחָא בִּנְגִינָתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁירָתָא׃ ב אֱלָהָא יָחוּס עֲלָנָא וִיבָרְכִנָּנָא יְנַהַר זִיו אַנְפּוֹי עִמָּנָא לְעָלְמִין׃ ג לְהוֹדָעָא בְּאַרְעָא אוֹרְחָתָךְ בְּכָל עַמְמַיָּא פּוּרְקָנָךְ׃ ד יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא אֱלָהָא יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא כּוּלְהוֹן׃ ה יֶחְדוּן וִידוּצוּן אוּמַיָּא אֲרוּם תְּדִין עַמַּיָּא בְּתִירוּצָא וְאוּמַיָּא בְּאַרְעָא תְּדַבְּרִינוּן לְעָלְמִין׃ ו יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמַּיָּא אֱלָהָא יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמַּיָּא כּוּלְהוֹן׃ ז אַרְעָא יְהַבַת אִבָּהּ יְבָרֵךְ יָתָן אֱלָהָא אֱלָהָנָא׃ ח יְבָרֵךְ יָתָן אֱלָהָא וְיִדְחֲלוּן יָתֵיהּ כָּל סִיפֵי אַרְעָא׃ א לְשַׁבָּחָא לְדָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁירָא׃ ב יְקוּם אֱלָהָא יְבַדְּרוּן בַּעֲלֵי דְבָבוֹי וְיַעְרְקוּן סָנְאוֹי מִן קֳדָמוֹי׃ ג הֵיכְמָא דִּשְׁקִיפְתָּנָא יִשְׁקְפוּן

ובמים ג' פתחין באתנחתא ובס"פ פסוק וסי' באנו באש ובמים ותוציאנו . ישם נהרות למדבר . ארץ לא שבעה מים . וסימן בלשון ארמי מדברא ונורא גהנם . וב' זקפי' קמצין וסי' ארץ נחלי מים . יבשו אפיקי מים . וסי' בלשון ארמי נהליא יבשין . וכל אס"ף דכוו' במ"ג פתחין דמסרינן ברישא : שמע אלהים ג' כי שמע אלהים את קול הנער . שמע אלהים ויתעבר . אכן שמע אלהים הקשיב : יאר ב' וסי' פניו אליך . יאר פניו אתנו סלה . ואינון מן ב"ב י' ברישיה וסי' נמסר במסרה רבתא בערך יו"ד : מישור י' מ"ל וסימן נמסר במלכים סימן ב' : ארץ י"ג ר"פ בקריאה וסי' לקמן בסי' כ"ה : נתנה יבול' ד' חס' את בליש' בנתינה וסי' ונתתי גשמיכם בעתם . ונתנה הארץ . ונתן עץ השדה את פריו . גם ה' יתן הטוב. ארץ נתנה יבולה . אויביו ה' מ"ל וסימן תגה בן נולד לך . יקום אלהים יפוצו . הרימות ימין צריו . אויביו ילבשו בשת . ברצות ה' דרכי איש גם אויביו :

תולדות אהרן הבא ביתך . תגיגה ז: און אם ראיתי . הדושין מ (פאה יז) : ברוך אלהים . ברכות כ: אלהים יחננו . מקידה ב' מן כל המזמור זוכר יתרו : כהנדוף . עקידה שער פז :

וכל

מצודת ציון

שחוגרים שם החגרה : (יב) לרויה . לרביעה : (יד) פצו . פתחו : (טו) מחים . שמנים ובעלי מוח : (יט) אכן . באמת : (ה) מישור . מלשון יושר : תנחם . תנהגם : (ז) יבולה . פריה וצמחה : (ח) אפסי . קצות : (ב) יפוצו . ענין פיזור : (ג) כהנדוף . ענין דחיפה כמו עלה נדף (ויקרא כו) : כהמס

מצודת דוד

דבר המעיק ומיצר : (יב) ותוציאנו . אבל עכ"ז סוף הדבר הוצאת אותנו לרויה ולא כלינו : (יג) אבוא . ולזה אבוא לביתך בעולות וכו' : (יד) אשר פצו וכו' . לנדור לה' : (טו) קטורת אילים . הקטרת אימורי אילים : סלה . לעולם מבלי הפסק כי הבה"מ האחרון לא תחרב עוד : (טז) לכו שמעו . אמר דוד אל יפנ

לבבכם מלהאמין כי שמעו וכו' את אשר עשו לנפשי ומזה תאמינו שגם לכם יעשה כזאת : (יז) אליו פי קראתי . בעת הייתי בצרה : ורומם . רוממות ה' היתה תחת לשוני ר"ל ספרתי רוממות האל : (יח) און וגו' . אף כשראיתי בלבי און ר"ל אף אם חשבתי לעשות און מה עכ"ז לא ישמע ה' ר"ל עשה עצמו כאלו לא ישמע ולא יודע מחשבתי כי אינו מצרף מחשבה רעה למעשה ולא דחה את תפלתי בעבור המחשבה ההיא : (כ) לא הסיר תפלתי . לא דחה תפלתי מלפניו בעבור רוע המחשבה ההיא : וחסדו . מוסב על לא הסיר חסדו מאתי וחוזר למעלה לומר מזה תדעו כאשר שמע אלי כן ישמע אליכם ותצאו מן הגולה : סז (ב) יחננו . יעשה עמנו חנינה : יאר פניו . יראה לנו פנים מאירות ושוחקות : (ג) לדעת . בכדי שיהא נודע לכל הארץ דרכך שאתה תשלם גמול למאמינים בך : בכל גוים . התשועה שתעשה לעמך יהיה נודע בכל גוים : (ד) יודוך . או יודוך כל האומות בראותם שאינך מקפח שכר המאמינים בך : (ה) לאומים . ישמחו אז בראותם אשר תשפוט במישור ר"ל בדין הראוי לפי הגמול ולכן ישמחו : ולאומים . את האומות השם תנהגם בהארץ לעולם לטייל בה לארכה ולרחבה בהשקט ושאנן : (ו) יודוך גם בעבור זה כולם יודוך כי יראו שתשיב לכ"א כגמולו : (ז) ארץ . אז תתן הארץ את יבולה : (ח) יברכנו . ר"ל על כי יברכנו אלהים לזה יפחדו ממנו

רשי

כאשר יתנדף העשן כן תנדפם : מפני אלהים. מפני הארון בימי משה ובנוחה יאמר שובה ה' וגו' (במדבר י') : (ד) וישישו בשמחה. וזהו המשוש וכן יאמרו שירו לאלהים וגו' : (ה) סולו. לשון שבח וכן לא תסלה בכתם (איוב כ"ח) המסולאים בפז (איכה ד') : ביה שמו. בשם י"ה שהוא ל' יראה כדמתרגמינן דחילא עזי וזמרת יה (לקמן קי"ח) וכן כי יד על כס יה (שמות י"ז) בתרגום וכן כי ביה ה' (ישעיה כ"ו) ארי בכן תתפרקון במימרא דחילא ה' ותקיף עלמא אומר המשורר שבחו לפניו וגורו מפניו ועלזו חכו דוגמת האמור במקום אחר וגילו ברעדה (לעיל ב') : (ו) אבי יתומים. וזהו השבח שתשבחו לפניו כל הענין עד סוף כל המזמור אבי יתומים שנעשה אב לישראל שהם יתומי' כמו שנאמר (איכה ה') יתומים היינו ואין אב : ודין אלמנות. שעשה משפטה של ירושלים שנאמר בה היתה כאלמנה (שם א') : (ז) מושיב יחידים ביתה. ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש איש מנדחו והושיבם בית שלם וכנסיה שלימה : מוציא אסירים בכושרות. הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה : אך סוררים. מצרים : שכנו צחיחה. ונשארה ארצם ציה ושממה. (מצאתי) : (ח) בצעדך. כשצעדתה בצעד שלך : סלה. שם הראיתני זה דרכך לעולם לכל צרה גאולה : (ט) זה סיני. גם הוא רעש מפני ה' אלהי ישראל : (י) גשם נדבות תניף. עוד זאת עשית לנו אם הוצרכנו לגשמים הניפות והטלת עלינו תמיד גשמי נדבה וברכה: נחלתך ונלאה אתה כוננתה. כשהיתה נחלת ארצך נלאה ונמאה למטר אתה כוננת אותה (מצאתי) נחלתך ונלאה הקרויה נחלתך והיא נלאה כלו' פעמים שהיא כך : (יא) חיתך ישבו בה. עדתך ישבו בה כמו ויאספו פלשתים את מחניהם לחיה (ש"ב כ"ג) ד"א חיתך. כנסת ישראל קרויה בהמתו וחיתו של הקב"ה: תכין בטובתך. כשיצאו ממצרים

תהלים סח

ג עָשָׁן תִּנְדֹּף כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי־ ל'. ל'
אֵשׁ יֹאבְדוּ רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים׃
ד וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי ד'. ל'
אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה׃ ה שִׁירוּ ׀
לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב
בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ ב'
ו אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים ל'
בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃ ז אֱלֹהִים ׀ מוֹשִׁיב כ"ס ר"פ
יְחִידִים ׀ בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים ב' ומל' וחד אסירי' שלננו
בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ־סוֹרְרִים שָׁכְנוּ ל'
צְחִיחָה׃ ח אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי ל'
עַמֶּךָ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה׃ ט אֶרֶץ ב' מסדם
רָעָשָׁה ׀ אַף־שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי
אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים ל'
נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ׃ ל'. ל'
יא חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ־בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ ל'. ל'

תרגום

היכמא די יתמסי שעוא מן קדם אשא יהובדון רשיעיא מן קדם אלהא׃ ד וצדיקיא יחדון וידוצון קדם יי ויחדון בחדוא׃ ה שבחו קדם אלהא שבחו שום יקריה קלסון ליתב על כורסיה יקריה בערבותיה שמיה וביעו קדמוי׃ ו אבוהון דיתמי ודיינהון דארמלן אלהא במדור בית שכינת קודשיה׃ ז אלהא די מזוג זוגים יחידאין לבר זוגא כחדא דאפיק בית ישראל דהוון אסירין במצרים על עובדיהון דאבהתהון כשרין בפומבי ברם פרעה ומשריתיה דסרבו לשחוותהון שרון צחיחין׃ ח אלהא כד נפקתא בעמודא דעננא ובעמודא דאשתא קדם עמך כד טילתא במדברא דישימון לעלמין כד יהבתא אוריתא לעמך׃ ט ארעא אתרגישת לחוד שמיא אטיפו טלא מן קדם יי דין סיני סליק תנניה כתננא דאתונא מן קדם דאתגלי עלוי יי אלהא דישראל׃ כד שמעו בית ישראל ית קל גבורתך פרחו נפשיהון מן יד אחתתא עליהון טלין דתחיותא ומטרין דרעוא ארימתא אלהא על אחסנתך וכנשתא דאשתלהית את אתקינתא׃ יא חיתך אתיבתא

ביה ב' וסי' כי ביה ה' צור עולמים. סלו לרוכב בערבות ביה שמו : בצעדך ב' וסי' בשדה ארום. בישמן סלה : ארץ י"ג ר"פ בקריאה וסי' ארץ מצרים לפניך במיטב הארץ. ארץ רפאים תחשב. ארץ חטה ושערה. ארץ אשר לא במסכנות תאכל. ארץ אשר ה' אלהיך דרש. ארץ ארץ ארץ שמעי. ארץ נתנה יבולה. ארץ רעשה אף שמים נטפו. ארץ פרי למלחה. ארץ נתנה ביד רשע. ארץ עיפתה כמו אפל. אל תכסי דמי. ארץ ממנה יצא לחם : בה ג' מפיק רפין ושימ' קו תהו ואבני בהו. וקול המון שלו ג

תולדות אהרן וצדיקים. מגלה לא זוכר תרומה : (ביה שמו. חגיגה עז) : אלהים מושיב. סנהדרין כב (בולה ס תענית סט) : מוציא אסירים. סוטה ב : אלהים בצאתך. עקידה שער חד : גשם נדבות. שבת פח חגיגה יב זיהר ויקב : חיתך, עירובין נד :

אבן עזרא

וכל עלביהם תנועתו : כהמס. שם הפועל מפעלי הכפל : דונג. שעוה : יאבדו רשעים. הם הנלחמים עם דוד : (ד) וצדיקי'. שהם עם דוד והם ישראל ישמחו : (ה) שירו. יאמרו אלה לאלה שירו לאלהים : סלו. כמו סלסלה כענין פלצו : בערבות. שם לשמים ורבי משה אמר נקרא כן שמים בעבור שהוא רחב גם אמר כי מלת סלו כמו סולו סולו המסילה ופעם לרוכב בערבות הוא החוגג אל בית השם שהוא רוכב ערבה והנכון שהוא לרוכב בשמי שמי קדם ובעבור כי התנועות שלש האחת עולה כמו האש וכנגדו ההר והשנית יורדת כמו הארץ חוה כנגד השפלה והערבה אמצעית כתנועת הגלגל ובי"ת ביה משרת והטעם כשם הוא סולו אותו ורוממוהו לא כאשר חשבו רבים כי הבי"ת עיקר עד שיעשו כן עם כל האותיות וככה כי ביה ה' תוקף הגלות: (ו) אבי. אע"פ שהוא רוכב בערבות כמו כי רם ה' ושפל יראה והוא היתום אשר אין לו עוזר ואפילו דעת אין לו וככה בתורה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט יתום ואלמנה וטע' במעון קדשו אף על פי שכבודו מקום גבוה ויתומים בתחתית התחתית שהיא הארץ : (ז) אלהים. ביתה. על דרך כי בית יעשה לך ה' ויעש להם בתים איש וביתו שב לבית והטע' כי היחידים ישימם רבים ויושיבם ומלת בכושרות קשורה עם אסירים כאילו אמר אסורים בזיקים וטעם כושרות הככל שטעמו כמו ידיה שלחה בכישור וטעם סוררים העושים חמס ליתומי' ומלת צחיחה כמו צחה צמא כמו והשביע בצחצחות נפשך יבושת וזה הפך מושיב יחידי' ביתה לפנים ביישוב וצחיחה מקום צמאון : (ח) אלהי' כל המפרשי' פירשו כי בעת מתן תורה רעשו שמים וארץ וככה אלוה מתימן יבוא וכן ה' מסיני בא וכן ה' בצאתך משעיר וככה אלהים בצאתך לפני עמך וזה הכתוב יכחישם כי לא יתכן לומר על מתן תורה בצעדך בישימון סלה כי ישימון מגזרת והבמות תשמנה ובהיות ישראל בסיני היו ביישוב לא בתוהו יליל ישימון שהוא המדבר הגדול והנורא כארץ לא עבר בה איש וזה היה אחר נסעם מהר סיני ועוד כי אין כתוב בתורה שהארץ רעשה גם שמים ביום מתן תורה רק הר סיני חרד לבדו. וזה פי' הפסוקים כתוב בתורה ה' מסיני בא כי מסיני החל לבוא במחנה ישראל ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר ככתוב ופארן סמוך אליהם כי כן כתוב ואת החורי בהררי' שעיר עד איל פארן וזה הוא בצעדך משדה אדום וככה אלוה מתימן יבוא שהוא כמו תימן אומר והטעם בצאתך לפני עמך לכת הארון תחלה כאשר נסעו מהר סיני וטעם ארץ רעשה כמו וירגזו ההרים שפחדו כל הגוים הלא תראה בשירת דוד אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי והטעם כמעט היה הופך כל העולם ובעבור היות הארץ עומדת אמר רעשה הארץ כאשר רעשה סיני ביום מתן תורה מפני השם ורבי משה אמר כי זה סיני טעמו הנה זה עד בעמוד הכבוד עליו וטעם אלהי ישראל כי בעבור ישראל ירד האלהים על הר סיני : (י) גשם. הנה טעם אלהים בצאתך לפני עמך לספ' תחלת גלות ישראל ומלת תניף תרוה כמו נפתי משכבי : נחלתך. היא ארץ ישראל והטעם כי השם ירוה אותה לעולם כדרך תמיד עיני ה' אלהיך בה ומעם ונלאה אילו היתה נלאה אתה כוננתה אותה : (יא) חיתך. קהלתך כמו חית פלשתים והנה יספר שנכנסו ישראל לארצם וטעם תכין לנכח השם שהיתה לישראל בעת עניים תכין להם

מצודת דוד

כל היושבים בקצות הארץ בראותם שהוא משגיח ומשיב גמול : סח (ג) כהנדוף עשן. כמו העשן הנדחף ממקומו ברוח קל כן תנדוף האויב בסבה קלה : (ה) שירו לאלהים. ר"ל היו בטוחים על התשועה ומעתה שירו עליה : סולו. רוממו לה' הרוכב על השמים הנקראים ערבות : ביה שמו. ר"ל היו בטוחים בתשועה בעבור כי פתה יה שמו ואין השם שלם עד הזמן ההוא ותבוא א"כ התשועה למען שמו ולז"ה עלזו ושמחו לפניו : (ו) אבי יתומים וגו' במעון קדשו. ר"ל אף כי אלהים יושב במעון קדשו בשמים ממעל מ"מ משגיח הוא בתחתונים והוא לאב ולדיין לישראל שנקראו יתומים ואלמנות כמ"ש יתומים היינו וכו' אמותינו כאלמנות (איכה ה) : (ז) מושיב יחידים. ר"ל בהיותכם במצרים יחידים מפוזרים בכל הארץ אחד הנה ואחד הנה הלא בעת בוא הגאולה כנס המקום אתכם בשעה אחת לרעמסס והושיב אתכם בבית אחד כלומר בכנסיה אחת : מוציא. הנאסרים במאסר הגלות היה מוציא בעת הכושר אשר ייטיב להולכי דרכים לא חמה ולא צנה כי כן בימי ניסן : אך סוררים. רק אנשי מצרים הסוררים הם לבדם נשארו שוכנים בארץ צמאון

מצודת ציון

כהמס. מלשון המסה והמגה : דונג. שעוה : (ד) יעלצו. ענין שמחה : (ה) סולו. ענין הרמה והגבהה כמו סולו סולו המסילה (ישעיה סב) : (ו) במעון. ענין מדור : בכושרות. מלשון כשר : צחיחה. ענין צמאון ויובש כמו צחיח סלע (יחזקאל כד) : (ח) בצעדך. מלשון צעד ופסיעות : בישימון. מלשון שממה : (ט) נטפו. מלשון נטיפה וזלה : (י) תניף. ענין הזלה והטפה כמו ונופת צופים (משלי יט) : ונלאה. הוי"ו יתירה והוא ענין עייפות כמו ונלאתי כלכל (ירמיה כ) : כוננתה. מל' הכנה : חיתך

לֶעָנִי אֱלֹהִים׃ יב אֲדֹנָי יִתֶּן־אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב׃ יג מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל׃ יד אִם־תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפַתָּיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ׃ טו בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן׃ טז הַר־אֱלֹהִים הַר־בָּשָׁן הַר גַּבְנֻנִּים הַר־בָּשָׁן׃ יז לָמָּה תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אַף־יְהוָה יִשְׁכֹּן לָנֶצַח׃ יח רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן אֲדֹנָי בָם סִינַי בַּקֹּדֶשׁ׃ יט עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם וְאַף סוֹרְרִים

בהאתקנתא משרית מלאכיא לאוטבא לעניא דאלהא: יב יי יהב פתגמי אוריתא לעמיה ברם משה ואהרן מבשרין מימר אלהא לחילות רבא דישראל: יג מלכותא עם חיליהון אטלטלו מן פלטריהון וחכימיא אטלטלו מן מדעהון וכנישתא דישראל מפלגא עדאה מן שמיא: יד אין אתון רשיעיא שכבין בין קלקלתא כנשתא דישראל דדמיא ליונתא מטללא בענני יקרא מפלגא בזת מצראי סימא דזקיק וטסבריהא מלין אובריזין סגין: טו כד פרסת אידהא על ימא בצלו שדי אמאך מלכון ואמטולתה ענן גיהנם היך תלגא פצא יתה מטולא דמותא: טז טור מוריה אתר די פלחו אבהת עלמא קדם יי אתבחר לבנין בית מקדשא וטור סיני למוהבית אוריתא טור מתנן טור תבור וכרמל אתפסילו אתעבד להון גבבא היך טור מתנן: יז אמר אלהא למא אתון טפזין טוריא לית רעותי למתן אוריתא על טוריא גיותנין מבסרניא הא טור סיני דמכיך רגג מימרא דיי לאשראה עלוי שכינתיה לחוד בשמי שמיא יי ישרי לעלמא: יח ארתיכין דאלהא תרין רבבן דנור דליק תרין אלפין דאנגליא מדברין להון שכינתא דיי שרת עליהון על טורא דסיני בקדושה: יט סלקתא לרקיע (משה נביא) שביתא שביתא (אלפתא פתגמי אוריתא) יהבתא להון מתנן לבני נשא וברם סרבניא די תיבין בתתובא שרת עליהון

בה . אדני בם סיני בקדש : פי תרין קדמאי דהיינו זולת אדני בם הם יוצאין מכלל דין מפיק ויו והדין

תולדות אהרן מלכי צבאות . שבת סם : ונות בית . ברכות ע : אם תשכבון . סוטה יא : כנפי יונה . ברכות יג שבת מט וקל סנהדרין קס : בפרש שדי . ברכות מו : למה תרצדון . מגלה כט : רכב אלהים . ע"ג ג עקידה ש׳ מד : עלית למרום . שבת פט זוכר בלק : לקחת מתנות . (שבת פו) :

אבן עזרא

לכם שתשיבו. אהם : (יב) אדני . אמר. דבק עם המבשרות והטעם השם יקים דברי הנביאים המבשרות בשיריהן : צבא רב . מישראל כי תאותם וכל שאלתם שתגביר ישראל וזה הוא האומר מלכי צבאות ידודון מפניכם והטעם כי מלכי צבאות הגוים יברחו מפניכם וידודון פעמי׳ : (יג) ונות בית . הקהלה שנשארת בירושלם שלא יצאה למלחמה תחלק שלל אף כי היוצאת : (יד) אם . בין שפתים . כמו שפות הסיר והוא כפין שחרות והטעם לא תפחדו מהאויב כי אילו הייתם שוכנים בין שפתים אתה לבנים כמו יונה שהיא נחפת בכסף : ואברותיה . כמו מי יתן לי אבר כיונה : בירקרק. עין הזהב וכמו ונהפכו כל פנים לירקון והטעם מהרה תתנער מן השחרות ויראה הלובן : (טו) בפרש . טעם שדי כמו מגלה כאשר פירש הנגיד ומלכי׳ הם מלכי ארץ וזה שב אל תיתך ישבו בה ותשלג יראה הלובן כמו השלג הנמצא תמיד בצלמון והוא הר ידוע הנמצא בעבור הירדן מזרחה : למה . יספר שבח ארץ ישראל : (טז) הר גבנונים . מגזרת או גבן או דק אולי ככה הוא : (יז) למה תרצדון . תשפלו אתם הרים גבנונים וזה הטעם דבק עד אם תשכבון בין שפתים והטעם לא תשפל הר בשן כי אתה הר שחמדו המלאכים לשבת בו אף השכינה תשכן שם : (יח) רכב . זה דבק עם חמד אלהים לשבתו וטעם רבותים כמו סביבות אלישע רכבות רבות : אלפי . שנים במספר כמו אלף אלף ואל"ף שנאן תחת יו"ד בניין קניין וי"א כי זה רמז למספר הלוים במדבר ואין זה מטעם המזמור וטעם ה׳ בם השכינה בם בסיני בקדש יחסר כ"ף כמו ועיר פרא אדם יולד והנה הטעם כי קדושת ארץ ישראל בהר סיני: (יט) עלי׳. דברי בן אדם לדוד וזה אמרו ברוח הקדש או תפלה וטעם למרום המעלות הגבוהים :

לקחת

רשי

ממצרים הסיבותם במדבר ארבעים שנה לפי שעמדו כנעניים וגדעו את האילנות ובתוך כך שעכנו במדבר עמדו ותקנו הכל : (יב) ה׳ יתן אומר המבשרות וגו׳ . אומר מאמר עוד הוא ישאג בקול להשמיע צבאות הגוים הרבים ומהו אומר : (יג) מלכי צבאות הגוים ידדון ידדון . יתנודדו ויטלטלו מתוך א״י וכנסת ישראל שהיא נות בית תחלק את שללם כמו שנאמר והי׳ סחרה ואתננה קדש וגומר (ישעי׳ כ״ג):(יד) אם תשכבון בין שפתים וגו׳ . כל זה האומר יאמר להם אם אתם שכבתם בין תחומיכ׳ והתענגתם בתענוגים זאת יונתי כנסייתי כנפיה נחפה בכסף ומהו הכסף והחרוץ בפרש שדי וגו׳ כשפירש הקב״ה לפניהם תורתו אשר המלכים נשלגים ומתלבנים בה בארץ צלמות וחשך אז נחפה כנפיה (כנפי יונה) בכספה וחמדתה של תורה ומצות : כנפי יונה . סלומיא בלעז : ואברותיה . כנפיה שעופפת בהן : בירקרק חרוץ . פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב ולכך נתנו המשורר אצל הכסף וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יוצא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק כמו (ויקרא י״ג) לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם : (טו) בפרש . לשון ופרשו את השמלה (דברים כ״ב) בוררין את הדבר כשמלה חדשה : מלכי׳. אלו ת״ח כמו שנאמר (משלי ח׳) בי מלכים ימלוכו : (טז) הר אלהים הר בשן . והיכן פירשה בהר סיני שהוא הר אלהים סמוך לבשן בעבר הירדן : הר גבנונים . הר המיוחד שבהרים : גבנונים . לשון הרים על שם גובהם כמו (יחזקאל ט״ז) ותבני לך גב כל דבר גבוה קרוי גב : (יז) למה תרצדון הרים גבנונים . כל זה מוסב על ה׳ יתן אומר עוד יאמר להם למה תרצדון הרים גבנונים למה תארובון אתם ההרים גבנונים הגבוהים להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינה הוא הר הבית אף הוא לנצח ישכון שם קדושתו קדושת עולם שנבחר לשבתו לא שרתה שכינה במקום אחר.ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן רצד הוא מארב בלי׳ ערבי.אבל מנחם פירש תרצדון כמו תרקדון אף אותו לשון נופל על הפיסה הזאת: (יח)רכב אלהים וגו׳. עוד זה מוסב על ה׳ יתן אומר להזכיר הנס עמו אף כשנגלה רכב אלהים רבותים של אלפים שנאנים שנונים מלאכים חדים וה׳ היה ביניהם בסיני בקודש. אף שם : (יט) עלית . אתה עיד עמו משה בן עמרם למרום . שבית

שבי

מצודת ציון

(יא) חיתך . עדתך וכן והית פלשתי׳ (ש״ב כג) : (יב) המבשרות . מלשון בשורה : צבא רב . חיל רב : (יג) ידדון . מלשון נדידה : ונות . מל׳ נוה ומדור : שלל . ענין ביזה : (יד) שפתים . הוא מקום עריכת ומושב הקדרות כמו שפות הסיר (יחזקאל כ״ד) : נחפה . מכוסה : ואברותיה , כנפים כמו אבר כיונה (לעיל נ״ה) : בירקרק , גוון ירוק : חרוץ . מין זהב כמו ומחרוץ תבואתה (משלי ג׳) : (טו) בפרש . מל׳ הפרשה ופרוד : תשלג . מל׳ שלג : בצלמון . מל׳ צלמות ור״ל חושך : (טז) הר בשן . הוא מקום דשן ושמן כמ״ש שמעו וכו׳ פרות הבשן (עמוס ד׳) : גבנונים . מל׳ גב וגובה והנוטרי״ן באין להקטין כמו האמינון אחיך (ש״ב י״ג) : (יז) תרצדון , כמו תרקדון : (יח) אלפי . שרים וגדולים

מצודת דוד

נמאון ויובש בעבור המכות שהכה בהם אבל אתם הייתם מלאים כל טוב : (ח) בצאתך . בעמוד ענן להורות הדרך : בישימון סלה . במדבר שהוא מעולם מקום שממון ואין שם דרך סלולה : (ט) ארץ . יושבי הארץ : שמים . שרי מעלה : נטפו . זיעה מגודל החרדה : זה סיני . ר״ל זה האלהים הנגלה לישראל על הר סיני : (י) גשם נדבות . כשבאו לארץ הזאת עליה גשמי נדבה ר״ל לא בגמול המעשה כ״א בנדבה : נחלתך ונלאה . כשהיתה נחלתך עייפה ונלאה למטר הלא אתה ה׳ כוננת אותה במטר רב : (יא) חיתך . עדתך ישבו בהארץ ההיא : בטובתך. במדת טובך הכנת המטר לגדל התבואה להשביע נפש העני : (יב) אדני יתן . ר״ל כמו שעשה עמנו לשעבר כן יקיים אומר הנביאים המבשרות לצבא ישראל הגדול והרב : (יג) צבאות . וזהו הבשורה שהעובדי גילולים יהיו נדודים מא״י : ונות בית . הכנסיה הדרה מעולם בבתי הארץ ההיא תחלק לעצמה שלל : (יד) אם תשכבון . ר״ל אף אם מגרות תהיו חשוכים וכעורים כשוכב בין מקום שפיתת הקדרות : כנפי יונה . מ״מ תהיו נאים כמו כנפי יונה הנראה כמחופה בכסף וכזהב משובח הנוטה מעט לגוון הירוק ר״ל סוף הדבר לגאולה שלימה ורב טוב : (טו) בפרש . אז כאשר יפרוש שדי לגרש העובדי כוכבים מא״י : בה . בהארץ ההיא תתלבן כשלג אתה העדה היושבת בצולה : (טז) הר אלהים וגו׳ . הר סיני אשר ירד עליו אלהים הוא לכם הר בשן ר״ל כמו שהר בשן הוא דשן ושמן ומקום מרעה כן הוא לכם הר סיני כי זכות התורה שקבלתם שמה היא הרועה אתכם ומגין עליכם : הר גבנונים וגו׳ . הר בית ה׳ שהוא מקטני ההרים הוא לכם הר בשן כי זכות המקדש עומדה לכם ורועה אתכם כהר בשן שהוא מקום מרעה : (יז) למה תרצדון . אתם הנמשלים מול המקום להרים קטנים למה תרקדון בהיכלו הלא הוא ההר אשר חמד ה׳ לשבת בו ואף ישכון שם לנצח ולא ישאר בידכם : (יח) רכב אלהים . מוסב למעלה לומר גם בעבור זה היו בטוחים כי סוף הדבר יהיה גאולה שלימה כי ראה חיבתם לפני המקום כי הלא מלאכי רכבו כמה הרבה רבבות שרים וה׳ שוכן גם אף בעת בואו בקדושתו להר סיני ליתן התורה כי גם המלאכים ירדו עמו ובכל עם

כמה

רשי

שבי את התורה . ו,קחת מתנות מן העליונים ולתתם לבני אדם : ואף סוררים לשכון יה אלהים . אף עוד גרמת ששכן הקב"ה במשכן בתוך עם שהיו סוררים וממרים ומקניפים אותו : (כ) ברוך ה' וגו' . זה מן השיר האמור למעלה שירו לאלהים : יעמס לנו . יתן לנו ישועה רבה (מלא) עומס ככל אשר נוכל שאת . (מצאתי יום יום יעמס לנו כל הימים כן נוסג בנו לכל צרה ישועה):(כא) האל לנו אל למושעות . אל מושיע הוא לנו ולפניו יש הרבה תוצאות מיני מות תוצאות דרכים אל המות אך לא עלינו הוא נותנם אבל ימחץ בהם ראש אויביו : (כב) קדקד שער . קדקדו של עשו שהוא איש שעיר המתהלך תמיד באשמיו (ואינו חוזר מרעתו : (כג) אמר אדני מבשן אשיב . כי כן הבטיח להשיב אותנו מתוך אבירי בשן ומאיי הים : (כד) למען תמחץ. רגלינו : בדם . כשימחץ את ראש האויב תהא רגלינו בוקעת בדמם תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו (שופטי' ה) מחצה וחלפה רקתו כמו בקעה ול' משנה הוא והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכבותיהם בדם ד"א תמחץ שם כלי שואבין בו יין מן הבור מחץ שמו במסכת ע"ג . ולשון כלביך מדם האויבים : מנהו . תהיה פרנסתו כדאמרינן מאי משמע דמן ליסנא דמזוני הוא דכתיב (דניאל א') אשר מנה את מאכלכם וגומר : (כה) ראו הליכותיך אלהים . כלומר לאלו נאה לך להושי' שכשראו הליכותיך בקדושתך ביום קדמו שרים לשורר לפניך שירת הים ואחריהם באו הנוגנים אלו המלאכים : (כו) בתוך עלמות תופפות . בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף בידה ואמרו בשבחם: (כז) במקהלות ברכו אלהים ממקור ישראל . אף עוברים שבמעי אמן אמרו שירה: (כח) שם בנימין . הצעיר נעשה רודה עליהם : רודם . כמו רודם בקמ"ץ משה זכה להיות מלך לפי שירד תחלה לים וכן אמר לו שמואל לשאול (ש"א ט"ו) הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ותרגמו יונתן שבטא דבנימן עבר בימא בריש כל שאר שבטיא : שרי יהודה רגמתם . מתקנאים בהם וזורקין בהם אבנים וכן שרי זבולון ונפתלי וכן אמר לו נוה אלהיך עוז (סא"א) . ד"א רגמתם רקמתם לבוש בגדי רקמתם ל' ארגמן . כך חברו מנחם : (כט) עוזה אלהים וגו' .

סכסיו

תהלים סח

לִשְׁכֹּן יָהּ אֱלֹהִים׃ כ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם
יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה׃
כא הָאֵל ׀ לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְלֵיהוִה
אֲדֹנָי לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת׃ כב אַךְ־אֱלֹהִים
יִמְחַץ רֹאשׁ אֹיְבָיו קָדְקֹד שֵׂעָר
מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו׃ כג אָמַר אֲדֹנָי
מִבָּשָׁן אָשִׁיב אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת יָם׃
כד לְמַעַן ׀ תִּמְחַץ רַגְלְךָ בְּדָם לְשׁוֹן
כְּלָבֶיךָ מֵאֹיְבִים מִנֵּהוּ׃ כה רָאוּ
הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים הֲלִיכוֹת אֵלִי
מַלְכִּי בַקֹּדֶשׁ׃ כו קִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר
נֹגְנִים בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפֵפוֹת׃
כז בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים אֲדֹנָי
מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל׃ כח שָׁם בִּנְיָמִן ׀
צָעִיר רֹדֵם שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם
שָׂרֵי זְבֻלוּן שָׂרֵי נַפְתָּלִי׃ כט צִוָּה
אֱלֹהֶיךָ עֻזֶּךָ עוּזָּה אֱלֹהִים זוּ פָּעַלְתָּ

תרגום

שְׁכִינַת יְקָרָא דַּייָ אֱלֹהִים׃
כ בְּרִיךְ יְיָ עַל כָּל יוֹמָא וְיוֹמָא
טְעַן לָנָא מוֹסִיף פִּקּוּדַיָּא עֲלֵוֵי
פִּקּוּדַיָּא תַּקִּיפָא דִּיהוּא פָּרְקָנָא
וְסַעֲדָנָא לְעָלְמִין׃ כא אֱלָהָא
לָנָא תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמִן קֳדָם
יְיָ מִתְגָּרִין בְּרַשִּׁיעַיָּא מוֹתָא
וּמַפְּקָנוּת נִשְׁמָתָא בְּסַרְנוּקָא׃
כב בְּרַם אֱלָהָא יִתְבַּר רֵישׁ
בַּעֲלֵי דְבָבוֹי יְנַתַּר שְׂעַר גְּבַר
דִּי מִתְהַלֵּךְ בְּחוֹבוֹי׃ כג צַדִּיקַיָּא
דְּמִיתוּ וְאִתְאֲכָלוּ מִן חֵיוַת בְּרָא
אֲמַר יְיָ מִכּוּתָנֵן אֲתִיב אֲתִיב
צַדִּיקַיָּא דִּי יִשְׁתַּנִּיקוּ
בִּמְצוּלָתֵיהּ דִּימָא׃ כד מִן
בִּגְלַל דְּיֶחֱמוּן פּוּרְעָנוּת רַשִׁיעַיָּא
יִתְמְשְׁשׁוּן רִגְלֵיהוֹן בִּדְם קְטִילִין
לִישַּׁן חֵיוַת בְּרָא מִן תַּרְבֵּיהוֹן
יְהֶהֱנוּן מִן בַּעֲלֵי דְּבָבָא מְנָהוֹן
יִסְבְּעוּן׃ כה חֲמוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל
הֲלִיכוֹת שְׁכִינְתָּךְ עַל יַמָּא
אֱלָהָא אָמְרִין הֲלִיכַת אֱלָהָא
מַלְכָּא בְּכָל עָלְמָא בְּקוּדְשָׁא׃ כו אַקְדִּימוּ וַאֲמַרוּ שִׁירָתָא בָּתַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דִּמְנַגְּנִין
קֳדָמֵיהוֹן בִּמְצַע נְשַׁיָּא צַדִּיקָתָא דִּי עִם מִרְיָם מְתוֹפְפִין׃ כז בֵּינֵי כְנִישַׁיָּא בָּרִיכוּ
אֱלָהָא רִבּוֹנָא יְיָ עוּבְרַיָּא בִּמְעֵי אִמְּהוֹן זַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל׃ כח תַּמָּן בִּנְיָמִן זְעֵיר
בְּשִׁבְטַיָּא דְמִן שֵׁירוּיָא נְחַת לְיַמָּא מְטוּל הֵיכְנָא קַבֵּל מַלְכוּתָא מִן שֵׁירוּיָא וּבָתְרֵיהוֹן
נְחַתוּ רַבְרְבֵי יְהוּדָה רְגַמוּ יָתְהוֹן שִׁבְטַיָּא אַבְנִין וְקַבִּילוּ רַבְּנוּתָא בָּתְרֵיהוֹן רַבְּנֵי
זְבוּלֻן הֲווֹ תַּגָּרֵיהוֹן וְרַבְּנֵי נַפְתָּלִי הֲווֹן גַבְּרֵיהוֹן׃ כט פַּקֵּד אֱלָהָא עוּשְׁנָךְ אוֹרַיְתָא עוּשְׁנָא אֱלָהָא אֲשַׁרִי

דאדני בם יוצא ג"כ מכלל דין מפיק יו"ד ועיין בשער המפיקי"ן במסר' רבת' : אמר ה' ג' ר"פ וסימ' אם לא שריתיך לטוב : הנני פקד אל אמון . מבשן אשיב . בתרא כתיב אדני : הליכות ד' וסי' הליכות עולם לו . הליכות אלי מלכי בקדש . הליכות שבא קוו . צופיה הליכות ביתה כן כתיב . חבקוק הלכות כתיב . איוב הליכת כתיב . ושאריהון הליכות כתיב : ג' פסוקים שרי שרי וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו :

תולדות אהרן ברוך ה' . ברכות מ ביצה יז סנהדרין ק : למות תוצאות . ברכות ח : אמר ה' . גטין נז זוהר בלק : הליכות אלי . (ברכות יג) : קדמו שרים . נדרים לז : במקהלות . ברכות מט כתובות ז סוטה לא (סוטה ל) : שם בנימין . סוטה לז :

אבן עזרא

לקחת מתנות באדם . העבדים הנמכרים ואף סוררים ויכרתו ברית עמך הסוררים שיתגיירו וישכנו עם מקום השכינה : (כ) ברוך אדני . יודה השם שהגביר ידו : יעמס לנו . ברכותיו וי"א כי הפעול הוא ישועתנו ויהיה סלה בעבור אל למושעות לנו האל לנו הוא לבדינו למושעות ויש לו תוצאות וסבות להמית אויבינו : (כג) אמר. פירושים רבים ראיתי ואין אחד מהם קשור באשר לפניו ואחריו ולפי דעתי כי פירושו כי האויב הבא אל בשן אל ארץ ישראל ככה ישוב אל ביתו כאשר ישוב המוטבע במצולת ים ומעם אמר כך גזר השם כאשר פירשתיו בכמה מקומות : (כד) למען תמחץ רגלך . כף רגלך לנוכח דוד כי עלית למרום ותי"ו תמחץ רגלך לשון נקבה כמו רגלי עמדה במישור ותהי' המלה מהפעלים העומדים או תי"ו תמחץ לנכח דוד וזה דרך משל ור' יהודה אמר כי תמחץ הפוך כמו חמוץ בגדים : לשון כלביך . רמז לאויבים שהיו מדברים על דוד : מאויבים . מדם אויבים . מנהו . כמו מן הוא והלאה ובא משונה בעבור היותו סוף פסוק וי"א מאויבים מהכלל ומנהו כמו שמן מנהו רמז למלכה ואחרי' אמרו כי מנהו כמו זוהו והשלש נקודות אין מנהג שימצאו תחת קמץ גדול כי הוא פתח קטן : (כה) ראו . ישראל אלו הדרכים וההליכות שהלך השם עם ישראל פעם אחרי פעם ומעם בקדש השמים כמו הככבים ממסלותם : (כו) קדמו תופפות . שם התאר או פועלות מפעלי הכפל ונקמץ הפ"א בעבור היותו סוף פסוק רק מתופפות על לבביהן מעלומי הענין : (כז) במקהלות . ממקור ישראל . היוצאים ממקור ישראל כמו וממי יהודה יצאו : (כח) שם בנימן צעיר . במספר כי היה הזמן קרוב לדבר פילגש בגבע' או בעבור היותו קטן מכל הבני' ומעם רודם הרודה שיש להם והמ"ם סימן במקהלות ובא בקמץ קטן תחת גדול כמו המעלם מים ורגמתם כמו שרים וככה רגם מלך וכבר הזכרתי זה הפסוק בתחלת המזמור : (כט) צוה . עוזך . לנגד דוד וזה

מצודת דוד

שמה קרובים לשכינה : (יט) עלית למרום. ועכ"ז אתה ישראל עלית למרום ר"ל כמה ידך להתגבר עליהם לקבל את התורה ושבית אותה מיד המלאכים ולקחת אותה למתנה להיות מצויה בבני אדם ולא בין מלאכי מעלה : ואף סוררים. אף כי הרבו לסור מאחרי ה' עכ"ז נתרצה להם וציוה על המשכן לשכון בם : (כ) ברוך ה'. ראוי לנו לומר ברוך ה' אשר בכל יום עומס לנו ור"ל ברכותיו או טובותיו וקאמר בדבר כמובן מאליו : האל : הוא האל המושיע לנו עד עולם : (כא) אל למושעות. הוא לנו אל להושיע ולא להביא הרעה עם כי בידו הרבה מיני תוצאות הנפש מן הגוף להביא המיתה מ"מ לא יביאם עלינו : (כב) אך וגו'. אך במיני המיתות הכה ימחץ ראש אויביו ולא ראשינו : קדקד שער. כן נקרא גובה הראש כי שם נחלק שער הראש אילך ואילך ומוסב על ימחץ לומר בהם ימחץ קדקד של מי שהוא מתהלך ואוחז באשמיו ולא שב מהם : (כג) אמר ה'. הנה הבטיח לנו להשיב אותנו לחיי : (כד) למען תמחץ. למען יהיו רגליך נראים כאלו הם מחולים על כי תדרוך בדם הרוגי אויביך ותלכלך רגליך בדמם : מנהו. הכנת מזון כ"א מלשון כלביך יהיו ניזון מדם אויביך כי ילוקק דמם בלשונו : (כה) ראו. ר"ל ראויים המה לזה כי כאשר ראו הליכותיך אל תוך הים בעמוד הענן : בקדש. השוכן בשמי קודש : (כו) קדמו שרים. כאשר נמשכו אחריו והלכו בחרבה ומצרים נטבעו אז השרים הקדימו לשורר בפה את השירה ואחריהם נגנו המנגנים בכלי נגון לנעם הקול : בתוך עלמות. הם מרים וחברותיה ביניהן היו תופפות לנגן בהם להודות על הנס : (כז) במקהלות. בקהל רב ברכו את ה' : ממקור ישראל. המברכים היו אלו הבאים ממקור ישראל ר"ל מזרע ישראל כינה הזרע במי המקור ודוגמתו וממי יהודה יצאו (ישעיה מח) · (כח) שם. בעבור הירידה אל הים שירדו שם זכה בנימן לעיר השבטים לצאת ממנו שאול המלך להיות רודה ומושל בישראל כי הם ירדו תחלה אל הים ובעבור זה זכו למלוכה כו אח"ל : רגמתם. היו רוגמים עליהם באבנים כי היו מתקנאים בהם : שרי זבלון וגו'. וכן גם כמה

מצודת ציון

וגדולים כמו אלופי יהודה (זכריה יב) : בגאן. כן יקראו מלאכי מרום : (כ') יעמס. ענין הטענת משא כמו אכן מעמסם (שם) : (כב) ימחץ. ענין רצוצה ופציעה כמו מחצת ראש (חבקוק ג') : (כג) ממצולות ים. מעומק הים : (כד) מנהו. ענין הכנת מזון כמו מן הוא (שמות יז) : (כו) שרים. משוררים : עלמות. נערות : תופפות. מלשון תוף והוא כלי שיר : (כח) צעיר. קטן : רודם. ענין

קָנוּ׃ ל מֵהֵיכָלֶךָ עַל־יְרוּשָׁלִָם לְךָ
יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי׃ לא גְּעַר חַיַּת
קָנֶה עֲדַת אַבִּירִים ׀ בְּעֶגְלֵי עַמִּים
מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי־כָסֶף בִּזַּר עַמִּים
קְרָבוֹת יֶחְפָּצוּ׃ לב יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים
מִנִּי מִצְרָיִם כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים׃
לג מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ שִׁירוּ לֵאלֹהִים
זַמְּרוּ אֲדֹנָי סֶלָה׃ לד לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי
שְׁמֵי־קֶדֶם הֵן יִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עֹז׃
לה תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל
גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים׃ לו נוֹרָא
אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא
נֹתֵן ׀ עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים׃
סט א לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוֹשַׁנִּים
לְדָוִד׃ ב הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ
מַיִם עַד־נָפֶשׁ׃ ג טָבַעְתִּי ׀ בִּיוֵן
מְצוּלָה וְאֵין מָעֳמָד בָּאתִי בְמַעֲמַקֵּי־
מַיִם וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי׃ ד יָגַעְתִּי
בְקָרְאִי נִחַר גְּרוֹנִי כָּלוּ עֵינַי מְיַחֵל

בבית מקדשא דנן דעבדת
לנא׃ ל מן היכלך תקבל
קורבניא על ירושלם שכנתך
שריא מפנקטיהון לך ייתון
מלכיא קורבניא׃ לא נזוף
במשרית חייבין תרע יתהון
היך קניא כנישת גברין
דמתרחצין בעגליא טעות
עממיא רעותיה בעמא די
מתעסקין ברעותא באורייתא
דזקיקא מן סימא בדר עממיא
דלאנחא קרבא צבין׃ לב ייתון
בנוי דחם חוסמניא ממצרים
לאתגיירא בנוי דכוש ירהטון
למפרש ידיהון בצלוי קדם
אלהא׃ לג מלכות ארעא
שבחו קדמוי שבחוי לעלמין׃
לד ליתיב על כורסיה בשמי
שמיא מן לקדמין והוא במימריה
יהב בקליה קל רוח נבואתא
לנבייא׃ לה הבו יקר עושנא
לאלהא די על ישראל
גיותנותיה ועושניה בשמיא׃
לו דחיל אלהא מבית מקדשך
תקיפא דישראל הוא יהב
עושנא ותוקפא לעמיה בריך אלהא׃ א לשבחא על גלות סנהדרין על יד דוד׃
ב פרוק יתי אלהא ארום מטו משרית חייבין עד די אעיקו לי היך מיא דמטו עד
נפשא׃ ג טמעית היך כמיא דמצולתא ולית אתר למיקום מטית בעמקי תקוף סיעת
רשיעיא ונבוזראדן אגלי יתי׃ ד אשתלהית במקרי אתחרחר

רש"י

עכשיו חוזר המשורר לתפלתו שהתפלל יקום אלהים ויפוצו אויביו עוזה אלהים . התגבר אשר כל אלה פעלת לנו: (ל) מהיכלך על ירושלם. וממה שיראו המלכים כבוד היכלך אשר על ירושלים יובילו לך דורון ושי : (לא) גער חית קנה . זה עמלק שנמשל כחית יער הדר בין הקנים : עדת אבירים בעגלי עמים . עם שממנו ועמתו כפרים אבירים בתוך שאר האומות שאינם אלא כעגלים לנגדם : מתרפס ברצי כסף . אינם מתרצי' לכל אדם אלא א"כ מרצה להם מעות : בזר עמים . פזרו את השבטים כד"א (דברים ל"ג) אף חובב עמים ותמיד קרבות יחפצון . חפצים ללחם בנו : (לב) יאתיו חשמנים . ואז כשתחריב את עמלק ויקום מלך המשיח יביאו לך דורונו' ממצרי' ומכוש . ומנחם פתר חשמנים שם מדינה יושבי חשמונה והפותרים פותרין אותו ל' דורון: (לג) שירו לאלהים . שהראה גדלו וגאל את עמו : (לד) הן יתן. הן נותן : (לו) נורא אלהי' ממקדשיך . ממה שהחרבתו אתה יראוי' אם למקדשו לא נשא פנים קל וחומר לרשעים ומדרש אגדה אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך , שכשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס. וכן הוא אומר בקרובי אקדש (ויקרא י') ונקדש בכבודי (שמות כ"ט) במיתת שני בני אהרן. ורבותינו דרשו כל המזמור עד ברוך ה' יום יום על מתן תורה וגשם נדבות במתן תורה וחיתך ישבו בה . ואני אין לבי מתיישב לאמן לשון ישבו בה בל' נתיישבו בתורה והגר חמד אלהי' לשבתו בין מתיישב לדרשו על הר סיני שהרי לא לשבתו חמדו ולא לשכון בו לנצח וכאן כתיב ישכון לנצח וכן מלכי צבאות פירשו כמו מלאכי צבאות ואין זה לשון המקרא : (א) על שושנים . על ישראל שהם כשושנה בין החוחים שהחוחים מנקבין אותם והתפלל עליהם : (ב) כי באו מים . האומות : (ג) ביון מצולה . בבוץ טיט של מצולה : ושבולת . הוא שטף חוזק הנהר פייל בלעז : (ד) נחר יבש. כמו (איוב ל') חרה מני חורב : כלו עיני . כל תוחלת ממושכת קרויה
מיחל

אבן עזרא

חם עוזה כמו הגבורה אשר האלהים פעלת לנו והנה משקל עוז כמו חקה : (ל) מהיכלך . הטעם כי מהיכלך הכ"ף לנכח דוד עד המקומות הרחוקים תהיינה המנחות המובאות לך: (לא) גער. כמו הנני גוער לכם שאין בו בית: חית. קהלת חיתך ישבו בה : קנה . החיה שהרמחים ארוכים כמו הקנה וכן שם רמחים בלי קדר . בעגלי עמים . כמו עדת אבירים כמו אבירי בשן פרות הבשן והטעם כפול גער בהם עד שיהיה כל אחד מהם מתרפס לפניך ברצי כסף לתת מס אמר שפזרו כל האנשים החפצים ללחם עמך : בזר. כמו ורכוש להם יבזור וקרבות כמו המלמד ידי לקרב : (לב) יאתיו חשמנים . שגים כחשמונאי . וכוש תריץ ידיו בזהב : (לג) ממלכות . המביאי' המס לדוד: (לד) לרוכב. בקשור בית דרך הבהמה אשר אני רוכב בה והטעם שמי השמים ומעם קדם יש לו סוד כנגד בני הדור ופעול יתן קול עוז : (לה) תנו . פירש מה הוא הקול שהשם אמר תנו עז לסודות בדיבור : על ישראל . שהם סגולתו מכל הארץ עליהם תראה גאותו : ועוזו בשחקים . כי משם יבוא העוז לישראל : (לו) נורא. יהיה מורא אלהים בארץ ממקום המקדש כדרך ברוך ה' מציון והנכון כי בית המקדש בארץ מכוון כנגד בית המקדש בשמים כמו וזה שער השמים והוא סוד מכוסה ובעבור שהזכיר הנו עז לאלהים בדיבור שיודו שהוא בעל העוז אמר שהעוז במעשה באמת גם התעצומות השם יתן אותם לישראל והודו לשם על כן ברוך אלהים . (א) למנצח על שושנים . פיוט תחלתו כן : (ב) הושיעני . כי באו מים . המשיל האויבים למים כמו ימשני ממים רבים : (ג) טבעתי ביון. רפש כמו מטיט היון : ואין מעמד . העי"ן בקמץ חטף כמו היה מעמד במרכבה והיה ראוי להיותו בפתח כי הוא שם רק מגזרת אמר שהוא שם על משקל מוקטל מוגש והשתנה בעבור אות הגרון : ושבולת. כמו הנהר וטעם שטפתני כמשמעו קט והיא השטפני כדרך ונשמה לא נותרה בי והעד כי הוא מתפלל אחר כן אל תשטפני : (ד) יגעתי נחר. מגזרת וחרה נחשתה ובאה הנו"ן שבור כדרך אל מקדשי כי נחל והוא בניין נפעל מפעלי הכפל : כלו עיני . בעבור היותו

שירו לאלהים ב' ובעניינא וסי' שירו לאלהים זמרו שמו . ממלכות הארץ שירו לאלהים : ועזו ד' וסי' דרשו ה' ועזו דתהלות . וחברו דד"ה . ועזו ואפו על כל עזביו דעזרא. ועזו שחקים : ממקדשיך ב' מ"ל בליש' וסי' מרב עוניך . בעול רכלתך . נורא אלהים ממקדשיך : ברוך אלהים ב' א' ר"פ וא' ס"פ אשר לא הסיר תפלתי . ותעצמות לעם ברוך אלהים: מעמד ב' והמלך היה מעמד במרכבה. טבעתי ביון מצולה ואין מעמד :

תולדות אהרן גער חית . פסחים קיח : יאתיו . שם : נורא אלהים . זבחים עז : הושיעני . סוטה לו :

מצודת ציון

ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (לקמן קי) : רגמתם . ענין הגלגלת אבנים: (ל) יובילו . יביאו : שי . תשורה כמו יובל שי לה' (ישעיה י"ח): (לא) גער . ענין צעקת נזיפה : אבירים . חזקים : מתרפס . ענין רמיסה ברגליה רפסה (דניאל ז') : ברצי. מל' רצוי : בזר. כמו פזר הפ' בומ"ף מתחלף וכן ורכוש להם יבזור (שם י"א): קרבות . מלחמות כמו ביום קרב (לקמן ע"ח) : (לב) יאתיו . יבואו כמו אתא בוקר (ישעיה כ"א): חשמנים. ענינו גדולים והשובים וכן חשמונאי ובניו : מני . כמו מן: תריץ . מל' ריצה ורדיפה : (לה) תנו . אמרו כמו נתנו לדוד רבבות (ש"א י"ח) ויתכן שהוא מלשון שם יתנו צדקות ה' (שופטים ה') שהוא ענין ספור : (לו) ותעצומות. מל' עצמה וחוזק: (א) שושנים . שם כלי נגון עשויה בצורת שושנה : (ג) ביון . הוא הרפש שבקרקעית המים מצולה . עומק המים: ושבולת . היא מרוצת המים כמו משבולת הנהר (ישעיה כז) : (ד) נחר . ענין

מצודת דוד

ריגמום באבנים ומוסב למעלה לומר ראויים המה לגם כי אינם כפויי טובה ומודים על הגם : (כט) צוה אלהיך . כבר צוה אלהיך הכח והחוזק אשר יבוא לך : עוזה אלהים זו . ר"ל העוז הזו הבא מאלהים אשר עשה על הים הנה זה בעצמו ככר פעלת לנו על הגאולה ההיא כי כל ענייני הגאולה שמורה ומוכנת : (ל) מהיכלך . מכבוד היכלך אשר היא על ירושלים יהיה הסיבה אשר המלכים יביאו לך מנחה : (לא) חית קנה . זה הוא ישמעאל הדומה לחיה הדר בין הקנים אשר ביער והמה עדה החזקה : מתרפס . נעשה מרמס ר"ל מוכנע וירוד בעבור רצוי הכסף כי מבלעדי הכסף אין לרצותו להכניע זדון לבו : בזר עמים . בזדון לבו מפזר עמים ובכל זמן חפצים במלחמה ; (לב) יאתיו . אז הגדולים ממצרים יבואו עם תשורה לה' בהודאה : תריץ ידיו . הרגלים יריצו את הידים להביא בהם תשורה לה' (כי בריאת רגלים גם הידים ירוצו בכללת הגוף) : (לג) שירו . כאשר ישבר שבט המכה : (לד) בשמי שמי. בשמים אשר מעל השמים אשר ברא בימי קדם : הן יתן . הן הוא הנותן קול חזק להפחיד כל בני עולם : (לה) תנו עוז . אמרו שכל החוזק הוא לה' לבדו ובעבור ישראל הראה גאותו וכחו נראה בשחקים בהלוך כוכבים ומזלות אשר לא ישנו את תפקידם : (לו) ממקדשיך . מן הכבוד השוכן במקדש תבוא היראה לבני אדם כי משם יצאו כל הנפלאות : אל ישראל . חוזק אל ישראל הוא ומעולם נותן עוז וחוזק לעם הידוע הנבחר לו ובעבור זה יהיה אלהים ברוך : סט (ב) עד נפש . המשיל עומק הצרות למים שוטפים הבאים עד הצואר והנפש קרובה לצאת : (ג) ואין מעמד . אין שם מקום קשה להעמד עומד ואחד א"כ טבע מטה מטה : במעמקי מים . ר"ל הנה הבא במים עמוקים הוא מסוכן

פו

רשי

קרויה כליון עינים כמו (דברים כ״ח) וכלות אליהם כל היום . מכלת עינים (ויקרא כ״ו) ועיני רשעים תכלינה (איוב י״א) : (ה) אויבי שקר . שונאים אותי על שקר שאין אני רודף אחר שקר שלהם לתפוש טעותם : אז אשיב . כשהם נאספים עלי אני משחד אותם בממון מה שלא גזלתי מהם : (ז) אל יבשו בי קויך . אל תניחני בידם פן יבושו קויך במה שמאורע בי ויאמרו הלא כך אירע למי שהיה מקוה להקב״ה : (ט) לאחי . לעשו : (י) קנאת ביתך . ראו שהתנה שנהגת בנו בעוד ביתך קיים ונתקנאו בי : (יא) ואבכה בצום נפשי . בתעניתי : ותהי לחרפות לי . מה שאני בוכה ומתענה לפניך הם מתלוצצים עלי : (יג) ונגינות . בני לשותי שכר (סא״א) : (יד) ואני תפלתי לך ה׳ . יהי עת תפלתי עת רצון : (טו) ואל תאטר . ואל תסגור עלי : באר . גרה נכריה זו את פיה לבלעני : תאטר . כמו אטר יד ימינו (שופטים י״ד) סגור יד ימינו שאינו משתמש בה : (יט) קרבה אל נפשי . (קרב אלי

תהלים סט

לֵאלֹהָי׃ ה רַבּוּ ׀ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי
שֹׂנְאַי חִנָּם עָצְמוּ מַצְמִיתַי אֹיְבַי
שֶׁקֶר אֲשֶׁר לֹא־גָזַלְתִּי אָז אָשִׁיב׃
ו אֱלֹהִים אַתָּה יָדַעְתָּ לְאִוַּלְתִּי
וְאַשְׁמוֹתַי מִמְּךָ לֹא־נִכְחָדוּ׃
ז אַל־יֵבֹשׁוּ בִי ׀ קֹוֶיךָ אֲדֹנָי יֱהֹוִה
צְבָאוֹת אַל־יִכָּלְמוּ בִי מְבַקְשֶׁיךָ
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח כִּי־עָלֶיךָ
נָשָׂאתִי חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי׃
ט מוּזָר הָיִיתִי לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי
אִמִּי׃ י כִּי־קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי
וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי׃ יא וָאֶבְכֶּה
בַצּוֹם נַפְשִׁי וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת לִי׃
יב וָאֶתְּנָה לְבוּשִׁי שָׂק וָאֱהִי לָהֶם
לְמָשָׁל׃ יג יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר
וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר׃ יד וַאֲנִי
תְפִלָּתִי־לְךָ ׀ יְהֹוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים
בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ׃
טו הַצִּילֵנִי מִטִּיט וְאַל־אֶטְבָּעָה
אִנָּצְלָה מִשֹּׂנְאַי וּמִמַּעֲמַקֵּי־מָיִם׃
טז אַל־תִּשְׁטְפֵנִי ׀ שִׁבֹּלֶת מַיִם וְאַל־
תְּבַלָּעֵנִי מְצוּלָה וְאַל־תֶּאְטַר־עָלַי
בְּאֵר פִּיהָ׃ יז עֲנֵנִי יְהֹוָה כִּי־טוֹב
חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ פְּנֵה אֵלָי׃
יח וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ כִּי־
צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי׃ יט קָרְבָה אֶל־

תרגום

עֲנָקִי כָּלוּ עֵינַי מִלְאוֹרְכָא
לֵאלָהִי׃ ה סַגִּיעַן מִן סַעֲרַן
דְּרֵישִׁי סָנְאַי מַגָּן תְּקַפּוּ מְקַנִּיטַי
בְּעֵלֵי דְבָבַי סָהֲדֵי שִׁקְרָא דְּלָא
אַנְסֵית עַל סַהֲדוּתְכוֹן הַבְכֵן
אֲשַׁלֵּם׃ ו אֱלָהָא אַתְּ יְדַעְתָּא
לְטַפְּשׁוּתִי וְסוּרְחָנוּתִי מִן
קֳדָמָךְ לָא אִתְכַּסִּיאוּ׃ ז לָא
יִבְהֲתוּן בִּי דְּסָבְרִין עֲלָךְ לָא
יִכְסְפוּן בִּי דְּתָבְעִין אוּלְפָּן מִנָּךְ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ח אֲרוּם
אֲמְטוּלְתָךְ סוֹבָרִית חִסּוּדָא
חָפַת כְּסוּפָא אַפַּי׃ ט נוּכְרִי
אִתְחַשִּׁיבֵית לְאָחַי וְהֵיךְ בַּר
עֲמְמִין לִבְנֵי אִמִּי׃ י אֲרוּם טְנָנָא
דְּבֵית מַקְדְּשָׁא גְּמַרַת יָתִי
וְחִסּוּדֵי רַשִּׁיעַיָּא דִּמְחַסְּדִין לָךְ
בְּמִשְׁתַּפְּהוֹן טַעֲוָתְהוֹן וְלָא יְקָרָךְ
נַפְלוּ עֲלַי׃ יא וּבְכֵית בְּצוֹמָא
דְּנַפְשִׁי וַהֲוָת חִסּוּדְתִּי לְקִנְאָה
לִי׃ יב וִיהֲבֵית תְּחוֹת כְּסוּתִי
סַקָּא וַהֲוֵית לְהוֹן לְמַתְלָא׃
יג יְמַלְּלוּן עֲלַי יָתְבֵי תַּרְעָא בֵית
קַרְנָתָא וְזַמְרֵיהוֹן דְּאָזְלִין
לְמִשְׁתֵּי מַרְוַת בְּבֵית קַרְקְסוֹן׃
יד וַאֲנָא צְלוֹתִי קֳדָמָךְ יְיָ בְּעִדָּן
רַעֲוַת אֱלָהָא בִּסְגִיעֵי טוּבָךְ
עֲנֵי יָתִי בִּקְשׁוֹט פּוּרְקָנָךְ׃
טו פְּצֵי יָתִי מִן טִינָא וְלָא
אֶטְמוֹע אִתְפְּצֵי מִסָּנְאַי וּדְמִין
לְעוּמְקֵי מוֹי׃ טז לָא יִגְלֵי
יָתִי עַם תַּקִּיף וְלָא יִסְלְעֵם
לְמֶחְפֵּי עֲלַי מְצוּלְתָא חָסִין
וְלָא תִפְתַּח עֲלַי גֵּהִנָּם פּוּמַהּ׃ יז עֲנֵי יָתִי יְיָ אֲרוּם טָב חִסְדָּךְ הֵיךְ כִּסְגִיעוּת רַחֲמָךְ תִּסְתַּכֵּל לְוָתִי׃ יח וְאַל
תְּסַתַּלַּק שְׁכִנְתָּךְ מֵעַבְדָּךְ אֲרוּם עָיֵק לִי סַרְהֵב עֲנֵי יָתִי׃ יט קְרֵב לְוַת נַפְשִׁי

אבן עזרא

מיחל : (ה) רבו . מצמיתי . כדרך מחשבתם וככה וירא בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל האנשים רדפו אחריהם : (ו) אלהים אתה . דין האמת : אתה ידעת . אם הייתי אויל : ואשמותי . לאלה הצוררים בשגגה או בזדון כאשר יזכיר אויבי שקר ולמ״ד לאולתי נוסף כלמ״ד הרגו לאבנר : (ז) אל . ה׳ צבאות . שהוא אלהי השמים כי הצבאות שמה הם : אלהי ישראל. שהם צבאותיו בארץ : (ח) כי עליך . בעבורך בעבור שאני עבדך יחרפוני צוררי : (ט) מוזר. והטעם השתוממתי עד שלא יכירני אחי כאילו הייתי זר : (י) כי טעם קנאת ביתך שהיו הצוררים מחרפים הבית שהיה שם הארון והקרוב כי זה המזמור נאמר ברוח הקדש על זמן הגלות והעד ויבנה ערי יהודה : (יא) ואבכה . הפעול נפש כמו ולבכותה : ותהי . כאשר הזכרתי כי כח השם בפועל שעבר או עתיד וככה הוא ואבכה בכיה היתה לחרפות לי : (יג) ישיחו . יספר שילעגו לו בני אדם יושבי שער בעבור עוונותיו : (יד) ואני. מתפלל אולי אמצא עת רצון : באמת ישעך . בישעך באמת ויש אומרים כמו בבעל פעור בעבור ואיננו נכון בעיני . וזאת היא תפלתי הצילני מטיט זה הוא ביון : (טו) וממעמקי מים . כנגד מצולה : (טז) אל . ואל תאטר עלי באר פיה . כי יש שם מים חיים ותאטר כמו תסתם ותסגר כמו איש אטר יד ימינו : (יז) ענני . כי טוב חסדך . הטעם מטיב או כמה הוא טוב לי : (יח) ואל . בעבור היותו במקום נסתר במעמקי מים : (יט) קרבה . אמר רבי משה כי קרבה כמו וקרב אותם ומלת

מצודת ציון

ענין יוחל כמו ושכן חררים (ירמיה יז): מיחל. מל׳ תוחלת ותקוה : (ה) עצמו . חזקו והוא מלשון עצם שהוא קשה וחזק : מצמיתי . ענין כריתה כמו לבקרים אצמית (לקמן ק״א) : (ו) לאולתי . מל׳ אויל ור״ל עבירות כי אין אדם עובר עבירה אא״כ נכנס בו רוח שטות : נכחד . נמנעו מלדעת אותם : (ז) בי . ר״ל על ידי : (ט) מוזר . מלשון זר : (י) נפלו . חנו ושכנו כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ״ה): (יג) ישיחו . ענין ספור דברים : (יד) באמת . ענינו דבר מקויים : (טז) תאטר . ענין סתימה וסגירה ודוגמתו אטר יד ימינו (שופטים ג) : ואנושה

אדני ה׳ ח׳ כתיב כן באורייתא ובכתובין וסימ׳ ויאמר אברם אדני ה׳ מה תתן לי . ויאמר אדני ה׳ במה ארע כי אירשנה : אדני ה׳ אתה החלות . ואתפלל אל ה׳ ואמר אדני ה׳ אל תשחת . ואני קרבת אלהים לי טוב . אל יבשו בי קויך . אבא בגבורות אדני ה׳ . כי אתה תקותי אדני ה׳ . וכל נביאים דכוו׳ אדני ה׳ כתיב במ״ה ה׳ אלהים וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט : צמתי . ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי דנחמיה . ואבכה בצום נפשי : וממעמקי אילין מילין לית דכוו׳ וממעמקי ל׳ הצילני מטיט ואל אטבעה . וממקדשי ל׳ זקן בחור ובתולה . וממועצותיה ל׳ ויאכלו מפרי דרכם . וממצוקותיהם ל׳ ויצעקו אל ה׳ בצר להם . וממנה ל׳ הוי כי גדול היום ההוא . וממעון ל׳ קדשו יתן קלו שאג ישאג . וממזרח ל׳ ויראו ממערב את שם ה׳ . וממערבה ל׳ למען ידעו ממזרח שמש . וממצרים ל׳ כי נער ישראל ואהבהו : וממשפט ל׳ מעצר

תולדות אהרן כי קנאת ביתך . זבחים נד : ואני תפלתי . ברכות ח זוהר תרומה (מכות לא) : אל תטבעני . סוטה כז :

מצודת דוד

אף אם אינם רדופים ושוטפים והבא במים שוטפים הוא מסוכן אף אם לא בא במקום העמוק ומכ״ש הבא במים שוטפים ובמקום העמוק שהוא מסוכן ביותר וכן באו עלי צרות כפולות ומגירות : (ד) בקראי . בעבור רוב הקריאה על קושי הלחץ : נחר . הצועק הרבה מתייבש רטיבת הגרון : כלו עיני . המקוה לדבר מה ואינה באה קרוי בלשון המקרא כליון עינים : (ה) משערות . יותר מחשבון שערות ראשי : שונאי חנם . כי לא הריעותי את אחד מהם : עצמו . הכורתים אותי נתחזקו והמה אויבים לי על שקר ובחנם : אשר לא גזלתי . הדבר אשר לא גזלתי מעולם בע״כ אשיב או כאשר יעלילו עלי : (ו) אתה ידעת לאולתי . כאומר הלא אינם מרובים כ״כ להיות מיוסר ביותר : ואשמותי וגו׳ . כפל הדבר במ״ש : (ז) אל יבושו . כי אם לא תענה לי יבושו א״כ כל המקוים לך בראותם שלא הועיל לי תוחלתי : אל יכלמו . כפל הדבר במ״ש : (ח) כי עליך . החרפה שאני נושא היא בעבורך כי״א התחברתי עמהם לעבוד בך הייתי אהוב להם : כסתה . כ״פ הדבר במ״ש : (ט) מוזר . בעבורך אני נחשב לזר לאחי והם בני ישמעאל . (י) קנאת ביתך . על כי המה מתקנאים בתפארת בהמ״ק לזה אוכלים אותי ועוד יוסיפו לחרפני בדברים : (יא) ואבכה . וכאשר אבכה בעת תהיה נפשי בצום : ותהי . הבכיה תהיה לי לחרפה באמרם אם לא מאס בכם מדוע לא ישמע קול בכיות : (יב) ואתנה . וכאשר אתן לבושי שק בעבור התשובה המה מביאים ממני משל בדרך לעג : (יג) יושבי שער . השופטים היושבים בשערי העיר אף המה ישיחו בי עם שאין מדרך החשובים לדבר דברים של מה בכך : ונגינות . שותי השכר ינגנו בדברי הקורות אותי בדרך לעג ובזיון : (יד) ואני תפלתי . אבל אני אתפלל לפניך ואינני פונה ללעגם : עת רצון וגו׳ . ר״ל ברב חסדך יהיה עת רצון וענני בישע אמת ומתקיים : (טו) מטיט . הוא משל על הצרות . ואל אטבעה . להיות נשקע ונאבד : וממעמקי מים . ר״ל והרי הוא כאלו אנצל ממעמקי מים : (טז) ואל תאטר . אם שכבר נפלתי לבאר המים אל תסגר עלי פיה לבל אוכל לעלות ר״ל לא אשתקע בה : (יח) מהר ענני על כי

אבן עזרא

ומלת גאלה כמו גאולתה והכה יפרש רבי משה קרבה דרך ציווי פועל יוצא ויתפלל לשם קרבה גאולת נפשי כמו וקרב אותם שהוא ציווי כמו בלע ה׳ פלג לשונם על כן וקרב כולו פתוח וגאלה שם פתח כמו זכרה שאלה על כן הוא גאולתה כך פי׳ לי החכם שיחיה והנכון שהוא כמו זכרה לי וגאלה ציווי על דרך ולמדה את בני ישראל או תחסר מלת אשר וכן הוא קרבה אל נפשי אשר גאלה והטעם מי שגאלה וטעם למען אויבי שיעשו לי חמס: (כ) אתה ידעת. מה שיש בלבך לחרפני כי נגדך כל צררי: (כא) חרפה. חרפת׳ אשר יחרפוני השפילו לבי: ואנושה. האל״ף סימן המדבר ותחסר אל״ף ויאנש ובא שורק תחת חולם כמו ישפיפו הם: לנוד. כמו לנוד לו: (כב) ויתנו בברותי. בעבור שהם כאשר הזכיר ואבכה בצום נפשי והפי׳ רעב ונמצא בברותי מגזרת הבריה: (כג) יהי. כנגד ויתנו בברותי ראש: ולשלומים. תחת שלומים כלמ״ד ותהי להם הלבנה לאבן: (כד) תחשכנה. כאשר לא יראו וימעדו אז יפלו: (כה) שפך. קשור באשר לפניו כאשר יפלו שפוך עליהם למעלה וזעמך שאם ברחו ישיגם חרון אפך כאשר לא ימלטו הם תחרב טירתם: (כז) כי. אמר רבי משה ולהכאיב חלליך יספרו זה לזה שאנחנו מוכים וחללי׳: (כח) תנה. תן זה העון שיספרו ויתהללו עם עונם: ואל יבואו. אמר רבי משה כי טעמו בדרך צדקה שתעשה עמהם ולפי דעתי שפי׳ הכתו׳ הבא אחריו ועם צדיקי׳ אל יכתבו: (כט) ימחו. כבר פירשתי בספרי כי ספר החיים הם השמים ושם כל הגזירות העתידות להיות׳ כתובות ביום הבראם: (ל) ואני. תשגבני. כנגד עני: (לא) אהללה. וטעם בתודה שאודה החסד שגמלני: (לב) ותיטב. משור. מ״ם משור ישרת אחר כאילו הוא כתוב משור מפר כדרך ככבש אלוף ככבש כאלוף כי השור גדול מהפר ואיך יסמוך שור אל פר כמו קח את פר השור: מקרין מפרים. שב אל הפר לבד שנראה קרנו ופרסתו הטעם שאינו קטן מאד: (לג) ראו. וי״ו ויחי לבבכם כפ״ה רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו ואתם דורשי אלהים ראו זה ויחי לבבכם: (לד) כי. אביונים. כנגד שהזכיר ואני עני וכואב: אסיריו. כמחשבת אויביו׳ שיאסרוהו ואם על בני הגלות יותר נכון: (לה) יהללוהו. שוכני שמים והארץ ועוברי ימים או א דרך

תהלים סט

יט ל׳ ומפיק קרבה אל נפשי גאלה למען איבי פדני: כ אתה ידעת חרפתי ובשתי וכלמתי נגדך כל צוררי: כא חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי: כב ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ: כג יהי שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש: כד תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד: כה שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם: כו תהי טירתם נשמה באהליהם אל יהי ישב: כז כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו: כח תנה עון על עונם ואל יבאו בצדקתך: כט ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו: ל ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני: לא אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה: לב ותיטב ליהוה משור פר מקרן מפרים: לג ראו ענוים ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם: לד כי שמע אל אביונים יהוה ואת אסיריו לא בזה: לה יהללוהו שמים וארץ

תרגום

פרוק יתה מטול דרא אתרברבו עלי בעלי דבבי פרוק יתי: כ את ידעתא קלני ובהתי וכסופי לקבלך קיימין כל מעיקי: כא קלנא תברת לבי והא היא תקיפא ואסתכית למרי מספדיא וליתיהון ולמרי תנחומין ולא אשכחית: כב ויהבו בסעודתי מרירת רישי חורמני ולצחותי אשקיאו יתי חלא: כג יהי פתורהון דסדרו קדמי באכלי קדמיהון לקולא ונכסתהון לתקלא: כד יתחשכן עיניהון מן למחמי וחרציהון תדירא תזועזע: כה שדי עליהון רוגזך ותקוף רוגזך ידבקנון: כו תהי משכנותהון צדיא במשכניהון לא יהי יתיב: כז ארום די אנת מחיתא רדפו ומן דכאיב על קטולך ישתעין: כח הב עוית על עויתהון ולא ידכון למעל בכנישת צדיקיך: כט יתמחון מספר דכרנתיא ועם צדיקיא לא יתכתבון: ל ואנא עניא וכאבא פורקנא אלהא תשזבנני: לא אשבח שום אלהא בשירא וארבינה בתודתא: לב ותשפר צלותי קדם יי מן תור פטים ובחיר דקריב אדם קדמי דקדימוי קרנוי לטפלוהי: לג חמון ענותניא ויחדון תבעי אולפן מן קדם אלהא ויחי לבכון: לד ארום מקבל צלותהון דחשיבי יי ולא ירוי לא בסר: לה ישבחוניה מלאכי שמיא ויתבי ארעא ימיא וכל דרחשין

רשי

אלי): גאלה. גאול אותה: (כא) ואנושה. ואאנש ואחלה כמו (מיכה א׳) כי אנושה מכותיה וכמו (ש״ב י״ב) ויאנש הילד דבת שבע. וא״ת היאך האלי״ף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש במיסב הדיבור אל המדבר כן דרך תיבה שתחלתה אל״ף כגון (מלאכי א׳) ואהב את יעקב אני אהבי אהב (משלי ח׳) הרי הוא כמו ואאהב. וכן (נפניה א׳) אסף אסף כמו אאסף: לנוד. שיבואו לי אוהבים לנוד לי ולנחמני: (כב) בברותי. בסעודתי כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם מידה (שמואל ב׳ י״ג): ראש. מרה: (כג) ולשלומים. יקוו לשלום יספך שלומם למוקש: (כז) כי. את האיש הזה אשר אתה הכית רדפו. אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה: ואל מכאוב חלליך יספרו. דבריהם לבוא בעלה נשחיתם בביותם כאבים: (לב) ותיטב. הלולי׳ לה׳: משור פר. הוא שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו וביום שנברא שור בו ביום הביאו שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר (ויקרא כ״ב) שור או כשב או עז כי יולד. ט ביום נדמה לפר שהוא בן שלש: מקרן מפרים. קרנותיו קדמו לפרסותיו שהרי בקומתו ובקרניו נבראו וראשו יצא מן הארץ תחלה

וממשפט: יכתבו ד׳ וסי׳ וסורי בארץ יכתבו. ועם צדיקים אל יכתבו. ובכתב בית ישראל אל יכתבו. ועל ספרך כולם יכתבו: ויחי ג׳ וסי׳ ויחי עוד לנצח לא יראה השחת. ראו ענוים וישמחו.

תולדות אהרן ויתנו בברותי. חולין פז: יהי שלחנם. מגלה טו: ימחו מספר. ר״ה יז (ר״ה נז): ותיטב לה׳. שבת כח ר״ה כ״ו ע״ג חולין ס (שבת ד ר״ה נח):

מצודת ציון

(כא) ואנושה. ענין חולי כאוב כמו ויאנש הילד (ש״ב יב): (כב) בברותי. ענינו אכילה מועטת כמו הבילה הבריה (שם יג): ראש. שם עשב מר כמו ראש ולענה (דברים כט): (כג) לפח. לרשת: (כד) המעד. ענין השמטה והחלקה: (כה) זעמך. כעסך: (כו) טירתם. תרגום כמו טירת כסף (ש״ה ח): נשמה. שוממה: (לב) משור פר. כפל המלה בשמות נרדפים לתוספת ביאור וכן אדמת עפר (דניאל יב): מפרים. פרסות הרגל: (לה) רומש. הלוך הבריות קרוי הרגל קרווי

מצודת דוד

כי הצרה כבר הוגשה: (יט) למען אויבי. לבל יאמרו ידם רמה: (כ) נגדך. ר״ל רואה אתה כל המצירים לי: (כא) ואנושה. בעבור שברון לב נחליתי: לנוד. לבא מי לנחם אותי ולנודד בראש כדרך המנחמים: ולמנחמים. כפל הדבר במ״ש: (כב) ויתנו וגו׳. המשיל עצמו למי שהוא רעב ללחם וצמא למים ומאכילין אותו עשב מר ומשקין אותו חומץ שנתוסף מכאוב על מכאובו כי כן ישיב האויב שנית ידו להכות ולייסר: (כג) יהי שלחנם. לזה יענשו אשר שולחנם שהוא לפניהם יהיה למוקש ופח ר״ל מה שיחשבו לטובה יהפך לרעה: ולשלומים. מה שיקוו לשלום יהפך עוד למוקש וכפל הדבר במ״ש: (כד) ומתניהם. בעבור כי יחשך מאור עיניהם יעמדו בהליכתם (ואמר ומתניהם לפי שברגלי האדם נחלקים ונשמטים מרגיש כאב במתנים. (כז) כי אתה וגו׳. הוא הפוך כאלו אמר כי מי אשר אתה הכית רדפו אותו גם המה להוסיף מכאוביו: ואל מכאוב וגו׳. יספרו זה לזה בעבור לשבית מכאוב על חללי ה׳ ר״ל הקרובים להיות חללים כי החלל לא יתנים ואין לו מכאוב: (כח) תנה עון. חשוב העון הזה להצטרף על העונות שכבר עשו: ואל וגו׳. ר״ל אל תעשה עמהם צדקה: (כט) ימחו. אם כבר כתובים המה בספר חיים בעבור זכות מה אזי ימחו ממנה ואם עדיין אינם כתובים לא יהיו נכתבין עם הצדיקים לחיים: (ל) ואני עני. מה שאני עני ובעל מכאוב ואין לאל ידי להתחזק מעצמי מ״מ תשועתך תשגבני: (לב) ותיטב. תהלתי יוטב לה׳ יותר מקרבן שור פר: מקרין מפרים. ר״ל בעל קרנים גדולים ופרסות רחבות שהוא יפה למראה ובעל בשר: (לג) ראו. כאשר יראו הענוים אשר שומע תפלתי: דורשי. וכאשר יראו דורשי אלהים: ויחי. אז יחיה לבבכם והוא ענין שמחה כי סדואג לבו מת: (לד) כי שומע. השמחה תהיה על כי ראו כי שומע ה׳ אל אביונים: ואת אסיריו. ר״ל עם כי נאסרו בדבר ה׳ על כי מרו בו מ״מ לא בזה את תפלתם: (לה) יהללוהו. בעבור זה יהללוהו צבא השמים ויושבי הארץ: ימים. שוכני ימים:

יַמִּים וְכָל־רֹמֵשׂ בָּם׃ לו כִּי אֱלֹהִים ׀ יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן וְיִבְנֶה עָרֵי יְהוּדָה וְיָשְׁבוּ שָׁם וִירֵשׁוּהָ׃ לז וְזֶרַע עֲבָדָיו יִנְחָלוּהָ וְאֹהֲבֵי שְׁמוֹ יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃

ע א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ ב אֱלֹהִים לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃ ג יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי׃ ד יָשׁוּבוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים הֶאָח ׀ הֶאָח׃ ה יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ ׀ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל אֱלֹהִים אֹהֲבֵי יְשׁוּעָתֶךָ׃ ו וַאֲנִי ׀ עָנִי וְאֶבְיוֹן אֱלֹהִים חוּשָׁה־לִּי עֶזְרִי וּמְפַלְטִי אַתָּה יְהוָה אַל־תְּאַחַר׃

עא א בְּךָ־יְהוָה חָסִיתִי אַל־אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם׃ ב בְּצִדְקָתְךָ תַּצִּילֵנִי וּתְפַלְּטֵנִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנִי׃ ג הֱיֵה לִי ׀ לְצוּר מָעוֹן לָבוֹא תָּמִיד צִוִּיתָ לְהוֹשִׁיעֵנִי כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה׃ ד אֱלֹהַי פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע מִכַּף מְעַוֵּל וְחוֹמֵץ׃ ה כִּי־אַתָּה תִקְוָתִי אֲדֹנָי יְהוִה מִבְטַחִי מִנְּעוּרָי׃ ו עָלֶיךָ ׀ נִסְמַכְתִּי מִבֶּטֶן מִמְּעֵי אִמִּי אַתָּה גוֹזִי בְּךָ תְהִלָּתִי תָמִיד׃ ז כְּמוֹפֵת הָיִיתִי לְרַבִּים וְאַתָּה מַחֲסִי־עֹז׃ ח יִמָּלֵא פִי תְּהִלָּתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ׃

ג׳ . ד׳ . ד׳ . ב׳ נטעם . כ״ט ר״פ . ס׳ . ט׳ רפין . ג׳ . ג׳ ר״פ . ד׳ וכל שום קרי׳ וכר גם דכוו׳ . ג׳ . ג׳ מלרע ד׳ בסיפ׳ . ג׳ וחד כמופת דגש . ט׳ רפין . ח׳

תרגום

בְּהוֹן׃ לו אֲרוּם אֱלָהָא יִפְרוֹק צִיּוֹן וְיִשַׁכְלֵל קִרְוַין דִיהוּדָה וְיִתּוּבוּן תַּמָּן וְיֵרְתוּנָהּ׃ לז וּבְנֵי עַבְדוֹי יַחְסְנוּן יָתָהּ וְרַחֲמֵי שְׁמֵיהּ יִשְׁרוֹן בְּגַוָּהּ׃ א לְשַׁבָּחָא עַל יַד דָּוִד לְמִדְכַּר עַל צְרוֹךְ לְבוֹנְתָּא׃ ב אֱלָהָא לְפַצָּאָה יָתִי יְיָ לְסַעֲדֵי זְרִיז׃ ג יִבְהֲתוּן וְיִתְחַסְדוּן תָּבְעֵי נַפְשִׁי יְזוּרוּן לַאֲחוֹרָא וְיִכְסְפוּן דְּצָבְיָן בְּבִשְׁתִּי׃ ד יְתוּבוּן לַאֲחוֹרָא מְטוּל דִּי כְמַנּוּ עֲלֵי יִתְפַּרְעוּן הֵיךְ בְּהִתְּתְהוֹן דְּאָמְרִין עֲלַי חֲדִינָא חֲדִינָא׃ ה יֶחֱדוּן וְיִדּוּצוּן בְּמֵימְרָךְ כָּל תָּבְעֵי אוּלְפָן מִנָּךְ וְיֵימְרוּן תְּדִירָא יִסְגֵּי יְקָרֵיהּ דַּיְיָ רָחֲמֵי פּוּרְקָנָךְ׃ ו וַאֲנָא עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא אֱלָהָא זְרִיז לִי סַעֲדִי וְשֵׁזְבוּתִי אַתְּ הוּא יְיָ לָא תוֹחַר׃ א בְּמֵימְרָךְ יְיָ רְחִיצִית לָא אֶבְהַת לְעָלָם׃ ב בְּצִדְקָתָךְ פְּצֵי יָתִי וְשֵׁיזְבִנַּנִי אַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ וּפְרוֹק יָתִי׃ ג הֱוֵי לִי לְטִינָר תַּקִּיף עָשִׁין לְמֵעַל תְּדִירָא פַּקֶּדְתְּ לְמִפְרַק יָתִי אֲרֵי תוּקְפִּי וּכְרַךְ חוּסְנִי אַתְּ׃ ד אֱלָהִי שֵׁזֵיב יָתִי מִן יַד רַשִׁיעָא מִן יְדָא דְּמָרֵי עִילָא וַחֲטוּף׃ ה אֲרוּם אַתְּ הוּא סוֹבָרִי יְיָ אֱלָהִי רוּחֲצָנִי מִן טַלְיוּתִי׃ ו עֲלָךְ סַמְכִית מִן כְּרִיסָא מִן מְעַיָּא דְּאִמִּי אַנְתְּ מַפְּקִי בְּמֵימְרָךְ תּוּשְׁבַּחְתִּי תְּדִירָא׃ ז הֵיךְ תִּמְהָא הֲוֵיתִי לְסַגִּיעִין וְאַנְתְּ רוּחֲצָנִי וְעוּשְׁנָא דִּילִי׃ ח יִתְמְלֵי פוּמִי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ כָּל יוֹמָא

רשי

תחלה כדרך כל הנולדים הוציאתו הארץ נמצאו קרניו קדמו לרגליו : (א) לדוד להזכיר . ל׳ תפלה הוא . כמו ואנחנו בשם ה׳ אלהינו נזכיר (לעיל כ׳) . וכן בדברי הימים להזכיר ולהודות לה׳ ובמדרש תהלים ראיתי משל לאדם שכעס על צאנו וכתר את הדיר והוציא את הצאן ואת הרועה אחר זמן החזיר את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את הרועה אמר הרועה הרי הצאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני נזכר כך למעלה מן הענין נאמר כי אלהים יושיע ציון וגו׳ ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הדיר בנוי והצאן כנוס והרועה (זה דוד) לא נזכר לכך נאמר לדוד להזכיר אלהים להצילני : (ד) ישובו על עקב בשתם . מדה במדה כמו שעשו לי : על עקב . באותו מעגל עצמו ניש״טראיס בלעז : האומרים . עלי : האח האח . ל׳ חדוה בראותו באויבו כרצונו : (ו) חושה לי . לעזרה : (ג) לבוא תמיד . באותו מעון להנצל בתוכו מן הרודף : צוית להושיעני . פעמים רבות הושעתני על ידי שלוחיך : וחומץ . כמו חומס וכן (ישעיה א׳) אשרו חמוץ . נגזל : (ו) אתה גוזי . אתה מוציאי ומעבירי כמו (במדבר יא) ויגז שלוים . כי גז חיש ונעופה (לקמן צ׳) : (ז) כמופת הייתי לרבים . רבי׳ ראו צרותי ודאגו פן יקראם דוגמת צרתי פן אהיה להם לאות כאשר הוקרה לזה כן יקרה לנו כענין שנא׳ (יחזקאל כ״ד) והיה

מסורה

ויחי ויתן לו מזהב שבא : וירשוה ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סי׳ ס״ה : ואהבי ד׳ וסי׳ נמסר בהושע ריש סימ׳ ג׳ : למנצח ב׳ בטעם וסימ׳ למנצח דקוה|קויתי . למנצח להזכי׳ : בשתם ד׳ וסי׳ הנני עשה את כל מעניך דסוף צפניה . ישמו על עקב בשתם . ויעטו כמעיל בשתם : ישובו על עקב בשתם : ויאמרו ט׳ רפי׳ וסימ׳ בישעיה סי׳ י״ד . תאחר ג׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימ׳ מ׳ : מעון ד׳ וסימ׳ והבטת צר מעון . למה תבעטו . היה לי לצור מעון . ה׳ מעון אתה : וכל שום קרתא דכוו׳ : אדני ה׳ ח׳ כתיב כן באורייתא וכתובים וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ ס״ט :

תולדות אהרן ישיטו . עקרים מב פט״ו : אנכי פלטני . יומא לט קידושין נג : ממעי אמי . יומא פב סוטה מס נדה לא : ימלא פי . ברכות נא (ברכות י) :

אבן עזרא

דרך משל כמו ההרים והגבעו׳ יפצחו לפניכם רנה : (לו) כי . ויש אומרים כאשר אהללנו יהללוהו שמים וארץ ואם על הגלות יהללוהו בהושיעו ציון והזכיר ערי יהודה שיש בהם חלק בירושלם : (לז) וזרע . הטעם וירשוהו הם ובניהם בימי דוד או בימי המשיח : (א) למנצח לדוד להזכיר . נועם פיוט תחלת כן : (ב) אלהים . חושה . בעבור אחר בתחילה כאילו כתוב אלהים חושה להצילני כדרך נר אלהים נשמת אדם ורבים ככה : (ג) יבושו . כאשר תעזרני מיד יבושו : יסוגו אחור . בנין נפעל כמו יכונו יחדיו מגזרת סיג ירחה סיגם : (ד) ישובו על עקב. כמו בעקבי הצאן ויש אומרים בעבור עונש ושכר שמביישים אותי כמו בשמרם עקב רב כמו תגמול. וחלף ישישו כאשר יבושו הם אז ישישו מבקשיך וירימו קול : (ו) ואני . כמשמעו עני ואביון או כעני ואביון או כמחשבת האויבים ולא כמו אמרי לי אחי הוא : אל תאחר. עזרי פועל יוצא או פועל עומד אל תאחר כמו מדוע אחרו להיותך עזרי: (א) בך ה׳ חסיתי. הנכון בעיני כי זה המזמור דוד חברו כמו המזמור ברכי נפשי את ה׳ אלהי גדלת מאד כי הוא דבק : בך . אתה השם עומד לנצח על כן לא אבוש לעולם : (ב) בצדקתך . הטעם שתדין בצדק כי אויבי יעשו לי עול : (ג) היה לי. כמו מעון להסתר בו על כן אחריו לבא תמיד כי כל מעון הוא למעלה וטעם צוית שהבטיחו שמואל או על דרך הוא צוה ויעמד כמו דבור השם שהטעם על הגזרות על ידי המלאכים : (ד) אלהי. התברר טעם בצדקתך : וחומץ . כמו אשרו חמוץ : (ה) כי. אין לי תקוה זולתך ככה אותך קויתי מיום היותי על האדמה וזה הוא מבטחי מנעורי : (ו) עליך גוזי. כמו ויגז שלוים על כן תהלתך בך תמיד : (ז) כמופת. הטעם בעבור שנסמכתי עליך ואתה סמכתני הייתי כמופ׳ לרבים שלא היו מאמינים בך כדרך והיה יחזקאל לכם למופת : (ח) ימלא ; כנגד בך תהלתך ככה עד שימלא פי וכטעם כל ימי

מצודת דוד

(לו) כי אלהים וגו׳ . כאשר אלהים יושיע את ציון וגו׳ : וישבו . אנשי יהודה ישבו שם : (לז) עבדיו . הם האבות כי בזכותם ינחלו זרעם את הארץ : ואוהבי שמו . של המקום ב״ה הם ישכנו בה : ע (א) להזכיר . יאמר בו להזכיר את המקום למהר להושיע : (ב) להצילני . מלת חושה האמור בסוף המקרא מוסב גם על להצילני : (ג) יבושו . בראותם כי לא יכלו לי : יסוגו . דרך הנכלם לחזור לאחוריו לבל יראה מי כבאו : (ד) ישובו . כבושת פנים בעבור שכר הבושה שעשו לי אשר אמרו תמיד האח לשמוח על צרתי : (ה) בך . בישועתך : ויאמרו וגו׳ . האוהבים ומצפים לישועתך יהיו נושעים בכל עת ויאמרו תמיד בעת התשועה מאוד יגדל אלהים : (ו) ואני עני . אני מוכנע כעני ואביון לזה אתה אלהים חושה לי למלאות שאלתי : עזרי . מעולם אתה עזרי ומפלטי לזה גם עתה אל תאחר : עא (א) בך . על כי חסיתי בך מהראוי שאל אבוש לעולם : (ב) בצדקתך . ולא לפי גמול המעשה : הטה וגו׳ . להאזין תפלתי : (ג) לצור מעון . להיות דומה לצור העשוי בו מקום מדור המוכן לבוא בו תמיד להסתר : צוית . הלא מעולם צוית למלאכיך להושיעני כי אתה לי למעוז כסלע ומצודה מימות עולם לזה גם עתה אל תרף ידך : (ה) אתה תקותי . אליך אקוה ואתה לי למבטח מנעורי : (ו) מבטן . מעת צאתי מבטן אמי : אתה גוזי . אתה הוצאתני מרחם אמי ולזה תמיד מהלל פי הוא בך : (ז) כמופת . עם כי הייתי כמופת לרבים ר״ל הצרות הבאות עלי המה היו לאות ולמופת להפחיד בני אדם שלא יחטאו שבל יקרה להם כמקרי : ואתה מחסי עוז . אבל אתה מחסי עוז ולא כלו אותי הצרות ההמה : (ח) ימלא פי . ובעבור זה ימלא וגו׳ : כל היום .

מצודת ציון

קרוי רמישה בלשון המקרא : (ב) חושה . מהר : (ג) ויחפרו . מלשון חרפה בספוך : יסוג. אחור . יחזרו אחור כמו ולא נסוג ממך (לקמן פ) : (ד) עקב . בשכר כמו והיה עקב תשמעון (דברים ז) : האח . הוא ענין לשון שמחה : (ו) ומפלטי . ענין הצלה : תאחר . מל׳ איחור והמתנה : (א) חסיתי . בטחתי : (ג) מעון . מדור : ומצודתי . ענין מבצר החזק : (ד) וחומץ . חומס וגוזל כמו אשרו חמוץ (ישעיה א׳) : (ו) גוזי . ענין הוצאה כמו ויגז שלוים (במדבר י״א) שהוציאם מן הים : בוטני

מוסב

ט אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל־תַּעַזְבֵנִי׃ י כִּי־אָמְרוּ אוֹיְבַי לִי וְשֹׁמְרֵי נַפְשִׁי נוֹעֲצוּ יַחְדָּו׃ יא לֵאמֹר אֱלֹהִים עֲזָבוֹ רִדְפוּ וְתִפְשׂוּהוּ כִּי־אֵין מַצִּיל׃ יב אֱלֹהִים אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי אֱלֹהַי לְעֶזְרָתִי חִישָׁה׃ יג יֵבֹשׁוּ יִכְלוּ שֹׂטְנֵי נַפְשִׁי יַעֲטוּ חֶרְפָּה וּכְלִמָּה מְבַקְשֵׁי רָעָתִי׃ יד וַאֲנִי תָּמִיד אֲיַחֵל וְהוֹסַפְתִּי עַל־כָּל־תְּהִלָּתֶךָ׃ טו פִּי ׀ יְסַפֵּר צִדְקָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּשׁוּעָתֶךָ כִּי לֹא־יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת׃ טז אָבוֹא בִּגְבֻרוֹת אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַזְכִּיר צִדְקָתְךָ לְבַדֶּךָ׃ יז אֱלֹהִים לִמַּדְתַּנִי מִנְּעוּרָי וְעַד־הֵנָּה אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ יח וְגַם עַד־זִקְנָה ׀ וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל־יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ׃ יט וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ׃ כ אֲשֶׁר הִרְאִיתַנוּ ׀ צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת תָּשׁוּב תְּחַיֵּינוּ וּמִתְּהֹמוֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב תַּעֲלֵנוּ׃ כא תֶּרֶב ׀ גְּדֻלָּתִי וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי׃ כב גַּם־אֲנִי ׀ אוֹדְךָ בִכְלִי־נֶבֶל אֲמִתְּךָ אֱלֹהָי אֲזַמְּרָה לְךָ בְכִנּוֹר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ כג תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה־לָּךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ׃ כד גַּם־לְשׁוֹנִי כָּל־הַיּוֹם תֶּהְגֶּה צִדְקָתֶךָ כִּי־בֹשׁוּ כִּי־חָפְרוּ מְבַקְשֵׁי רָעָתִי׃

שבהורך : ט לא תטלוק יתי לעדן סיבו כד יפסוק חילי לא תשבקנני : י ארום אמרו בעלי דבבי עלי ביש ונטרי נפשי יתמליכו כחדא : יא למימר אלהא שבקיה רדופו ואחידו יתיה ארום לית דפצי : יב אלהא לא תרחיק מני אלהי לסעדי זריז : יג יבהתון ישתיצון סטני נפשי יתעטפון קלנא וכיסופא תבעי בישותי : יד ואנא תדירא אוריך ואוסיף על כל תושבחתך : טו פומי ישתעי צדקותך כל יומא פורקנך ארום לא ידעית מניניהון : טז איעול בגבורתא דיי אלהים אדכר צדקותך בלחודך : יז אלהא אליפתני בנסיא מן טליותי ועד העדנא אשני פרישתך : יח ולחוד עד זקנתא וסיבותא אלהא לא תשבוק יתי עד דאתני תקוף אדרעך לדר דרי לכל די ייתי כח גבורתך : יט וצדקתך אלהא עד שמי מרומא די עבדת רברבן אלהא מן כותך : כ די אחמתני עקן סגיעין ובישן תתוב תחיי יתנא ומתהומא ארעיתא תתיב תסק יתנא : כא תסגי רבותי ותחזור תנחמנני : כב לחוד אנא אודי קדמך בזיני זמר ונבלא אתני קושטך אלהי אשבח קדמך בכנרא קדישא ישראל : כג תבוען ספותי ארום אשבח קדמך ונפשי די פרקתא : כד לחוד לישני כל יומא תרנן צדקתך ארום בהיתו ארום איתחסדו תבעי בישותי :

רשי

והיה יחזקאל לכם למופת : (ט) לעת זקנה . אם זקנתי בחטאי' כלומר שחטאתי הרבה : (י) כי אמרו אויבי לי . אמרו אויבי עלי ונועצו יחדו לאמר אלהים עזבו אין אנו נענשין עליו שכבר נכשל בעבירה : (יד) ואני תמיד איחל . לישועתך וכשתושיעני אוסיף על תהלתך : (טו) לא ידעתי ספורות . של צדקות והתשועות שעשית עמי : (טז) אבוא . להודות ולהלל בגבורתך : (יז) ועד הנה . עד היום במה שעבר עלי: (יח) ועד זקנה ושיבה . לכשאגיע לשני' ושכבים אל תעזבני (סא"א) : לכל יבוא גבורתך . לכל אשר יבוא אגלי אגיד גבורתך : (יט) וצדקתך אלהים . אשר היא עד מרום . שני המקראות מחוברים על אגיד זרועך לדור: (כג) תרננה שפתי . עם זמר קול הכנור כשאזמרה לך בכנור:

לשלמה

ככלות ג' דרגין חד כ' וחד ב' וסימ' ככלות אל תשלכני לעת זקנה דתהלות . בכלות וגהג' באחריתך דמשלי . ככרים אורידם ככרים לטבח . בכרים ערב וכל נשיא קדר . ככבבים והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע . בככבים נלאית ברב עצתיך . ואינון מן א"ב חד כ' וחד ב' וסימ' נמסר במס' רבתא בערך ב' : והוספתי ד' ב' מלרע חד חסר וסי' והוספתי על ימיך . על כל תהלתך . וב' מלעיל וסי' וגדלתי והספתי . הגדלתי והוספתי חכמה ימים חסר . הראיתנו תחיינו תעלנו תלתיהון קרי ני ני ני ואינון מן מלין דכתיב ו' בסוף תיבות' וקריין י' וסי' נמסר במסרה רבת' במערכת אות ו' : פדית ג' בטעם וסימ' אשר פדית בגדלך אשר הוצאת . ונפשי אשר פדית . בידך אפקיד רוחי פדיתה ל' כתיב כן :

תולדות אהרן לאמור . סוטה כא : ואני תמיד . עיקרים מד פמ"ט : אבא בגבורות : (מעשר שני) : תרננה . (ברכות ג) :

אבן עזרא

ימי : (ט) אל . הטעם כאשר עזרתני מנעורי עזרני עת זקנתי : (י) כי . לי . בעבורי כמו פן יאמרו אויבי לי : ושומרי נפשי . שהייתי מחשב שהם עוזרי נועצו יחדיו עם אויבי: (יא) לאמר. זה אומרי' ואומרי' אלה לאלה : (יב) אלהים אל תרחק . אם רחק יום ישועתי יחשבו כי רחקת ממני : (יג) יבושו. שוטני נפשי . הם שהיו אוהביו שוטני נפשו : ומבקשי רעתי. הם אויב: (יד) ואני. הטעם אם רחק יום ישועתי אני תמיד אייחל ואוסיף להללך : (טו) פי . צדקתך . שעשית לאחרים עמי בימים הראשונים והתשועות שעשית : כי לא ידעתי . כדרך כי עם קשה עורף הוא אעפ"י שלא אדע מספריהם ואולם ספורות תחת שורק על משקל גבורות : (טז) אבוא . לספר גבורותיך ובעבור כי משפטי רבי' מהגבורי' להשתרר ע"כ אזכיר צדקתך לבדך : (יז) אלהים. כמה היה משפטי להללך כי אתה למדתני כמו רגילות כמו פרא למוד מדב' וגם עזרני להלך כמנהגי : (יח) זרועך. תוקף זרועך: לדור. הבא : לכל יבא. לכל אשר יבוא הטעם שיולד כמו דור הולך ודור בא: (יט) וצדקתך. גבוהה מצדקת כל צדיק כדרך ומרומם על כל ברכה ויפת אמר שלא אוכל לספרה כי גבוהה עד מרום והגדולות שעשית לאות כי אין אלהי' כמוך : (כ) אשר . לספר הגדולות שעשה ודימה הצרות כאילו היה בתהומות הארץ: (כא) תרב . מבנין הכבד על דרך ויפן זנב אל זנב ואמר גדולתי כנגד אשר עשית גדולו' וטעם תנחמני בעבור הצרות שעברו עליו : גם . אמתך. זה הוא אמתך שהוא חייב להודות: (כג) תרננ'. הדגש לחסרון נו"ן שלישית כי המלה מפעלי הכפל והטעם כאשר אזמ' לך בכנור גם שפתי תרננה גם נפשי תרנן והזכיר פדית עם הנפש כי הוא מושל בגוף : (כד) גם . עתה אזמר בכנור רק תמיד לשוני תהגה צדקתך בלא כינור על כן מלת גם והזכיר כי בושו או חפרו ארנן כי אין לי פחד :

מצודת ציון

(יג) שוטני . מל' שטן וקטרוג : יעטו . יעטפו כמו עוטה אור כשלמה (לקמן ק"ד): (יד) איחל . אקוה: (כ) מתהומות . ענין עומק המים : (כא) תרב . תרבה : (כד) תהגה . תדבר כמו לא יהגו בגרונם (לקמן

לשלמה

מצודת דוד

מוסב על ימלא פי לומר כל היום ימלא פי לספר תפארתך : (ט) לעת זקנה . לבל יאמרו כל מה שנתחזקתי לשעבר היה בכח ידי ולא ה' פעל כל זאת ולזה לא נשאר בחזקי בעת הזקנה כי תם כחי : (יא) לאמר . כה יאמרו אלהים עזבו ר"ל נעזב הוא אל המקרה ולזה רדפוהו כי אין לו מציל לא בכח יד ה' ולא בכח ידו כי מעתה תם כחו : (יב) אלהים . לזה אתה אלהים אל תרחק ממני אם כחי כלה הלא ידך לא תקצר : (יג) יבושו . אז יבושו בראותם כי ה' עמדי : יכלו . לא יוסיפו להשטין עוד בראותם כי לא יועילו : יעטו . יהיו מסובבים בכלימה כהלבוש הזה המעטף גוף האדם מסביב : (יד) ואני תמיד איחל . על כי ידעתי אשר תמלא תוחלתי : על כל תהלתך . אשר הללתיך מאז אוסיף עוד : (טו) כי לא ידעתי ספרות . לא ידעתי מספר ידוע להשועתך לומר אגמור לספר כולם ואחדל כי אין להם מספר ולכן אספר כל היום : (טז) אבוא . בכל מקום בואי הנה אבוא בעזר גבורות ה' ולזה אזכיר לבד צדקתך הואיל ואין לי עזר כ"א ממך : (יז) למדתני . נתת לי בינה מנעורי להכיר נפלאותיך ומאז ועד הנה אספרם : (יח) עד אגיד . ר"ל בכדי שאוכל להגיד ולהראות בעצמי כח זרועך להדור ההוא למען יודע גבורתך לכל הדורות הבאים כי האבות יספרו לבניהם : (יט) וצדקתך . אף אגיד לומר הצדקה אשר עשית עמדי גברה למעלה עד מרום ולא בגמול עשית מה שעשית : אלהים . ר"ל כי אלהים אתה בעל היכולת ומי כמוך למחות בידך : (כ) אשר הראיתני . הצרות הבאות עלי הנה אתה הראיתני אותם ומידך באו ואין ביד מי למנעם וגם אתה תשוב תחייני ואין ביד מי למחות : (כא) תרב . לא הגלה בלבד כ"א שוד הרבה גדולתי ולזה תסובב לי נחמה על הצרות אשר עברו עלי : (כב) גם אני . כמו שהרבה גדולתי כן ארבה גם אני להודות בנבל על אמתך ולזמר בכנור : (כג) תרננה שפתי . בהתוך הדבור כי בפה אומר לך : ונפשי . גם נפשי אשר פדית תרנן גם היא כפי רוחניותה : (כד) צדקתך . לומר מה שעשית הוא בצדקה ולא בגמול : כי יבושו . בראותם כי שוד הרבית גדולתי נוסף על הללם יתרעב ונעטר

רשי

(א) לשלמה. על שלמה בנו התפלל תפלה זו שצפה ברה"ק שהוא עתיד לשאול מאת הקב"ה לב להבין לשמוע משפט: משפטיך. חכמת דינך שצוית בתורה: וצדקתך. לצדק את הדין. מלך ובן מלך שניהם בשלמה אמורים. דבר אחר משפטיך למלך תן היסורין יהו כלים כי והצדקה עשה לבני שיהיה שלום בימיו: (ג) ישאו הרים. בימיו: שלום לעם. ומהו השלום שההרים נושאין כשהן עושין פירות אין עין הבריו' צרה וקורא איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה: וגבעות בצדקה. וגבעות ישאו להם שלום ע"י הצדקה שיעשו: (ה) ייראוך עם שמש. ממני ילמדו ישראל ליראה אותך כל ימי השמש והירח לדור דורים: ולפני ירח. כעוד הירח קיים לדור והם לפניו והרבה יש כל' משנה בפני הבית ושלא בפני הבית: (ו) ירד כמטר על גז. ירד דבריו בתוך עמך ובלבם כמטר היורד על ירק הגזוז שהוא צריך לגשמים לאחר שגזזוהו כענין שנ' (עמוס ז') והנה לקש אחר גזי המלך: זרזיף ארץ. לשון טיפים הוא בלשון ארמי במסכת יומא הוה מטו זרזיפי דמיא: (ז) יפרח בימיו צדיק. ישראל: ורוב שלום. יפרח בימיו ויהי שלום זה ארוך עד לעולם. וכל תפלה זו נתקיימה חוץ מדבר הזה לפי ששלמה חטא לפיכך לא נמשכה מלכותו שהמלכות נמסרה לדוד על תנאי אם ישמרו בניך את דרכי (ס"א דרכם) וישראל פרחו בימיו שנאמר (מ"א ד') יהודה וישראל רבים כחול וגו' ורוב שלום היה שנאמר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו כל ימי שלמה: (ח) וירד מים עד ים. כל א"י מים סוף ועד ים פלשתים: ומנהר עד אפסי ארץ. כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (שם): (ט) ציים. כתות של שדים כדמתרגם וצים מיד כתים (במדבר כ"ד) וסיען יסתחרן מרומאי: (י) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישובו. כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו'(מ"א י'): מלכי שבא. מלכת שבא: אשכר. דורון: (יא) כל גוים יעבדוהו. כל הארץ מביאים מנחה לשלמה והמה מביאין איש מנחתו (שם ד'): (יד) מתוך ומחמס. ממכות ומגזל. מצאתי מתוך ל'

תהלים עב

עב א לשלמה אלהים משפטיך
למלך תן וצדקתך לבן־מלך:
ב ידין עמך בצדק ועניך במשפט:
ג ישאו הרים שלום לעם וגבעות
בצדקה: ד ישפט עניי־עם יושיע
לבני אביון וידכא עושק: ה ייראוך
עם־שמש ולפני ירח דור דורים:
ו ירד כמטר על־גז כרביבים זרזיף
ארץ: ז יפרח־בימיו צדיק ורב
שלום עד־בלי ירח: ח וירד מים
עד־ים ומנהר עד־אפסי־ארץ:
ט לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר
ילחכו: י מלכי תרשיש ואיים
מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא
אשכר יקריבו: יא וישתחוו־לו כל־
מלכים כל־גוים יעבדוהו: יב כי־
יציל אביון משוע ועני ואין־עזר
לו: יג יחס על־דל ואביון ונפשות
אביונים יושיע: יד מתוך ומחמס

כ"ע רפין. ג' בליש' כ' י"ו כ' מ"ל. ד' י"ו מיחדין ב' ורחסית ב' ד' כ' מיעקב ג' כ' ג' ל. ז' כ'. כ' מ"ל ו' ל

תרגום

א על ידוי דשלמה אתאמר בנבואה אלהא הילכות דינך למלכא משיחא הב וצדקתך לבריה דדוד מלכא: ב ידין עמך בצדקא ועניך בהלכת דינא: ג יטלון יתבי טוריא שלמא לבית ישראל וגלמתא בזכותא: ד ידין עניי עמא יפרוק לבני חשיכא וישוף גברא טלומא: ה ידחלון מנך עם מסק שמשא ויצלון קדמך קדם מנהר סיהרא דרי דריא: ו יחות היך מטרא דרעוא על עסבא דגזיז מן גובאי היך רסיסי מלקושא דנטפין על עסבא דארעא: ז יסגון ביומוהי צדיקיא וסגיעי שלמא עד די ישתיצון פלחי סהרא: ח וישלוט מן סטר ימא רבא לסטר ימא רבא ומן פרת עד סיפי ארעא: ט קדמוי יגחנון איפרכיא ובעלי דבבוי עפרא ילחכון: י מלכיא דטרסים וניסי ימא דאוקינוס תקרבתא יתיבון מלכיא דשבא וסבא דורון יקרבון: יא ויסגדון ליה כל מלכיא כל עממיא ישתעבדון ליה: יב ארום יפצי חשיכא דבעי מטו ועניא ולית סעיד ליה: יג יחוס על מסכנא וחשוכא ונפשת חשיכיא יפרוק: יד מאונסא ומחטופין יפרוק נפשיהון

ועניך ג' בליש' וסימ' כי לא יחדל אביון. ידין עמך בצדק ועניך. חית עניך אל תשכח. ייראוך ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' נמסר בישעיה סי' כ"ה. יפרח ד' ב' פתחין וב' קמצין וסי' מטהו יפרח ותשכחי. יפרח כשושנה ויך שרשיו. יפרח בימיו צדיק. צדיק כתמר יפרח: וירד ב' וסימ' וירד מיעקב והאביד שריד. וירד מים ועד ים:

תולדות אהרן לשלמה. עקידה שער לו: ישפט. שם שער לב: ייראוך. ברכות י לא שבת קיח סנהדרין לט עקרים מד פמ"ז זוכר ויקהל: יפרח. (יומא לח):

אבן עזרא

(א) לשלמה. למלך תן. נבואת דוד או אחד מהמשוררים על שלמה או על משיח והוא אות למ"ד כמו בעבור כמו וללוי אמר כי תומיך ואורי' לנכח השם והחל אלהים בעבור משפטיך והטעם שהשם נתן לו רשות לעשות משפטי אלהים וככה וצדקתך ושיהיה שופט צדק: (ב) וככה פירו' ידין וטעם ועניך שהשרים גם העשירים יתגברו עליהם: (ג) ישאו. הטעם כי בהיות המלך שופט צדק ירבה שלום בארץ וטעם הרים שאין שם יישוב וטעם בצדקה בעבור הצדקה ישאו הרי' וגבעות שלום כדרך בבעל פעור ויש אומרים כי בצדקה כמו שלום: (ד) ישפוט. כדרך שפטני אלהי' יעשה להם משפט ועושק הוא הלוקח הון חבירו במרמה ופיתוי ובסתר ושלמה ברוב חכמתו יכיר העושק: (ה) יראוך. וכאשר ידכא העושק יראוך כל העושקים וטעם עם שמש כל הימים שתעמוד השמש וככה ולפני ירח כדרך ידכאום לפני עש: (ו) ירד. מארמונו אל בית המשפט או ירד משפט שהזכיר ישפוט עניי כדרך יערוף כמטר ומלת גז מפעלי הכפל מגז' לגזוז גזי המלך: זרזיף. מלה מארבע אותיות אין ריע לה וטעמה רווי או שובע: (ז) יפרח. המטר יפריח ע"כ הזכיר יפרח והטעם שירבו הצדיקים ויפרח רוב שלום או רוב שלום יהיה בימיו עד שלא יהי ירח והטעם תמיד: (ח) וירד. אם על שלמה מים סוף עד ים פלשתי' ומנהר זה פרת ואפסי ארץ זה מדבר והנה הזכיר אורך ארץ ישראל ורחבה ואם על המשיח מים הדרומי הנקרא הים האדום אל ים צפון שהוא ים אוקיינוס ומנהר נהר יוצא מעדן שהוא בתחלת מזרח ועד אפסי ארץ שהוא בסוף מערב. (ט) לפניו. ציים. השוכנים בארץ ציה והנכון בעיני בעלי הספינות כאשר כתוב אחריו תרשיש ואיים שהוא כמו איי הים ורבי משה אמר כי איים השוכני' עם איה במדבר ואיכנו נכון ומלת ישיבו שיתנו זה תמיד כמו והשיב למלך ישראל וי"א בתשובת כל שנה יתנו מס: (י) אשכר. כמו מנחה: (יא) וישתחוו. פרט להזכיר מלכי תרשיש ושבא ואחר כן כלל וישתחוו לו כל מלכים כל גוים שהם תחת ידיהם: (יב) כי. הטעם כי הוא ידין המלכים גם העמים והמלך העני כנגד אחר יצילנו: (יג) יחוס. על הדל ואביון מהעמים: (יד) מתוך. הוא העושק בסתר. וחמס בגלוי מגזרת נחמסו עקביך ואע"פ שהם אביונים: וייקר דמם. כדרך דמים לו והטעם יקרים הם בעיניו לא ירצה שיהרגו על כן

מצודת דוד

עב (א) לשלמה. ר"ל התפלה זו התפלל על שלמה בנו: אלהים משפטיך וגו'. דוד צפה ברה"ק שעתיד שלמה בנו לשאול מה' לב מבין לעשות משפט לזה התפלל עליו ואמר אתה אלהים תן לו לב לעשות משפט התורה: וצדקתך. תן עוד מתן זה בצדקה: לבן מלך. לשלמה שהוא בן מלך: (ב) ועניך במשפט. ולא יהדר פני העשיר הדן עמו: (ג) ישאו הרים. ר"ל ימציאו רב תבואות המביא שלום כי בעת השובע אין עין אדם צרה בחבירו: וגבעות. גם המה ישאו שלום בעבור צדקת המשפט: (ד) עניי עם. אף כי משפטם בדבר מועט יתן לב לשפוט: לבני אביון. החלושים ביותר בעבור העוני והקוטן: וידכא עושק. הבא לעשקם: (ה) ייראוך. בימיו יראו ממך ישראל בעת זריחת השמש ולפני האורת הירח ר"ל בכל עת: דור דורים. ר"ל וכן יהיה כל ימי הדורות כי שלמה יכון לב אנשי דורו אל המקום והם יכוונו לב בניהם וכן לעולם: (ו) ירד כמטר. הוכחת מוסרי שלמה ירד בחדרי לבות בני אדם לעשות פרי כאשר ירד המטר על הדשא הגזוז ממעל והשרשים נשארו מתחת אשר המטר הוא סבה למהר הצמיחה במהירות נפלא: זרזיף ארץ. המוסף בארץ בשמק המחרישה: (ז) יפרח. יתגדל ויעלה מעלה מעלה: ורוב שלום. יהיה לו רוב שלום והתמיד עד שיכלה הירח ר"ל עד עולם: (ח) וירד. ימשול מים הדרומי הנקרא ים האדום עד ים הצפוני הוא ים אוקיינוס: ומנהר. היוצא מן העדן שהוא תחילת המזרח: עד אפסי ארץ. עד סוף המערב: (ט) ציים. אנשי הספינות הבאים ממרחק: עפר ילחכו. ר"ל יכפו קומתם עד לארץ להשתחוות לו כמו המלחך העפר שכופף קומתו עד לארץ: (י) ואיים. יושבי איי הים: מנחה ישיבו. לפי שהיה תמידי פעם אחר פעם לזה אמר לשון השבה וכן השיב וגו' מאה אלף כרים (מ"ב ג):

מצודת ציון

(לקמן קט"ו): חסרו. ענין כליאם: (ד) וידכא. ענין שבר וכתיתה: עושק. גזלן וחמסן: (ו) גזי' מלשון גזיזה: כרביבים. טיפי המטר הרבה כהן והוא מלשון רובה קשת (בראשית כ"א): זרזיף. ענין נטיפה ובדרז"ל זרזיפי דמיא (יומא פו): (ז) בלי. מל' בליה והפסד: (ח) וירד. ענין ממשלה כמו ורדו בדגת הים (בראשית א'): אפסי. קצות: (ט) ציים. ספינות כמו וצי אדיר (ישעיה ל"ג): ילחכו. ענין הלקיקה בלשון כמו כלחוך השור (במדבר כ"ב): (י) אשכר. תשורה ודורון כמו השיבו אשכרך

כי

יִגְאַל נַפְשָׁם וְיֵיקַר דָּמָם בְּעֵינָיו׃ טו וִיחִי וְיִתֶּן־לוֹ מִזְּהַב שְׁבָא וְיִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ תָמִיד כָּל־הַיּוֹם יְבָרֲכֶנְהוּ׃ טז יְהִי פִסַּת־בַּר ׀ בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ יז יְהִי שְׁמוֹ ׀ לְעוֹלָם לִפְנֵי־שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ כָּל־גּוֹיִם יְאַשְּׁרוּהוּ׃ יח בָּרוּךְ ׀ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ׃ יט וּבָרוּךְ ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כֹּל־הָאָרֶץ אָמֵן ׀ וְאָמֵן׃ כ כָּלּוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בֶּן־יִשָׁי׃

ספר שלישי

עג א מִזְמוֹר לְאָסָף אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְבָרֵי לֵבָב׃ ב וַאֲנִי כִּמְעַט נָטָיוּ רַגְלָי כְּאַיִן שֻׁפְּכָה אֲשֻׁרָי׃ ג כִּי־קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה׃ ד כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת

(ל' חד חס' וחד מ"ל. ג'. — י"ג רפין ג' רפין — ל'. נ"ס — ל' — ס' כלוש' — ינון ק' — ל'. ל' — ר — ל'. י"ד — ל' וחד כלו — נטיו ק' שפכו ק' — ל' — ל' פתח)

וִיהֵי יַקִּיר אַדְמְהוֹן קֳדָמוֹי׃ טו וִיחֵי וְיִתֵּן לֵיהּ מִדְּהַב דְּאַיְתִיאוּ לֵיהּ מִשְּׁבָא וִיצַלֵּי מְטוּלְתֵיהּ תְּדִירָא כָּל יוֹמָא יְבָרְכִנֵּיהּ׃ טז יְהֵי סָעִיד לַחְמָא בְּאַרְעָא בְּרֵישׁ טוּרַיָּא יַרְגִּישׁ הֵיךְ כִּלְבְנָן אִבֵּיהּ וְיַנְצְצוּן מִן קַרְתָּא דִירוּשְׁלֶם הֵיךְ עִסְבָּא דְאַרְעָא׃ יז יְהֵי שְׁמֵיהּ מְדַכַּר לְעָלַם וְקֳדָם מֶהֱוֵי שִׁמְשָׁא מְזַמַּן הֲוָה שְׁמֵיהּ וְיִתְבָּרְכוּן בִּזְכוּתֵיהּ כָּל עַמַּיָּא וְיֵמְרוּן טָב לֵיהּ׃ יח בְּרִיךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דַּעֲבִיד פְּרִישָׁן רַבְרְבָן בִּלְחוֹדוֹהִי׃ יט וּבְרִיךְ שׁוּם יְקָרֵיהּ לְעָלְמָא וְיִתְמְלֵי מִזִּיו יְקָרֵיהּ כָּל אַרְעָא אָמֵן וְאָמֵן׃ כ גְּמִירִין צְלוֹתַיָּא דְדָוִד בַּר יִשָׁי׃ א תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדֵי דְאָסָף בְּרַם טָב לְיִשְׂרָאֵל אֱלָהָא לְבְרִירֵי לִבָּא׃ ב וַאֲנָא כִּזְעֵיר אִתְמוֹטְטָא רִגְלַי כִּלְמָא דְאִזְדַעְזְעָא אִסְתַּוְרַי׃ ג אֲרוּם טְנֵנִית בְּמִתְלַעֲבַיָּא בְּעִדָּן דִּי שְׁלָם רַשִׁיעַיָּא אֶחֱמֵי׃ ד אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן תְּוָהִין וּמִצְטַעֲרִין

אבן עזרא

כן אחריו : (טו) ויחי. כל אחד מהם ולא די שיחייהו עד יעשירהו וזה טעם ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו כל עני : (טז) יהי. העני כפסת בר כמו פס ידא כף זורעת בר בארץ או בראש הרים וירעש זה הפרי שהוא הבר והטעם שיהיה גדול שירעש כעצי הלבנון : ויציצו מעיר. כמו בעיר הכף והנותר בבשר ובלחם ויש אומרים כי בר כמו כבור ידי ואין טעם לו : (יז) יהי שמו. שם שלמה או המשיח : ינון. בניין נפעל כמו יכול מגז' נון ינוב וירבה: (יח) ברוך. אז יאמרו כל הגוי' ברוך השם אלהי ישר' וטעם עושה נפלאות לבדו שעשה תמיד בעבור ישר' : (יט) וברוך. טעם שם כבודו הוא השם הנכבד שהוא שם העצם כי אין לשם שם בכל הלשונות שהוא שם העצם רק תואר כמו ה' וגם אלהים ושדי ועל כן כתוב זה שמי לעלם כי הוא שם אחד לבדו וככה ושמו אחד וטע' וימלא כבודו תהלתו : אמן. מגז' אמונה : (כ) כלו. יש אומרים אז ימלאו תפלות בן ישי וי"א כי כלו כמו כללו יפייך ואיננו נכון ור' יהודה הלוי אמר בעבור שהוא סוף ספר כתב כן הסופר הראשון כאשר נכתוב אנחנו ברוך נותן ליעף כח : (א) מזמור לאסף. אך טוב. כל בני איש שאינם משכילים מעשה השם באמת הם מתאוננים ובעבור זה החל אך טוב לישראל כי טעם אך שאיננו טוב לגויי הארצות שלא ידעוהו רק לישראל : לברי לבב. לא לכולם זה המזמור דומה בטעמו למזמור שמעו זאת כל העמים ושכר הצדיקים לעתי' לבא מפורש במזמור הזה : (ב) ואני. יתכן היות זה הטעם דברי אסף או ידבר על לשון כל משכיל ונטית הרגל לסור מהדרכים הישרים שהם דרכי השם כדרך באשורו אחזה רגלי כי בעבור שהרגל הולכת על כן דימה אמונת הלב שירגיל'בה בהליכה ומלת נטיו שלימה כמו נור חסיו בו והנה כאין היה ראוי להיותו כמו כמעט ושפכו כמו נטיו כאשר אשורי כמו רגלי כי הטעם כפול כמשפט לשון נחות רק כאין לא מצאנוה רק על אפס ומה שאיננו ודרך משל הזכיר לאשורים שנשפכו כמים כדרך כמים נשפכתי בעבור שלא נשאר בכלי מאומה כמו שפכו אשוריו ואין לו במה ילך: (ג) כי. הנה שבת והדב' שקינא בהוללי' לשון פועל על משקל הסובבי' בעיר מגזר ויתהולל : (ד) כי. מלת חרצובו' רביעי' ובספ' ישעיהו פתח חרצובות רשע הנה פתח כמו התר ואם כן תהיה חרצובות כמו אגודות והטעם שהיה ראוי שיהיו קשורי' בעולם שימיתם מהרה ור' משה הכהן אמר כי אין חרצובות עד מותם ואולם הם בריאים כאילו כתוב ואולם כל אחד מהם בריא וזה איננו נכון שתהיה מלת אולם שהיא מלת טעם באחרונה כי הוא כמו לכן אכן רק אך בלתי זולתי למען בעבור כי כן לא ימצא בכל המקרא ואחרים אומרים כי אולם חסר כ"ף והטע' כל א' בריא כאולם ויש אומרים כי הוא חסר

רשי

ל' תוך תוכות בעלי מזמות חורשי און כמו איש תככים (משלי כ"ח) : יגאל נפשם . ע"י משפט וצדקה שיעשה בהם : (טו) ויחי . שלמה : ויתן לו . הקב"ה מזהב שבא . וכן היתה גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך וגומר (מ"א ג') : ויתפלל בעדו תמיד וגו'. היא התפלה היא הברכה כשהקב"ה אומר לאדם ברוך תהיה ל' תפלה הוא : (טז) פסת בר. ל' פסיון תוספת ורבוי. ורבותינו פירשוהו לשון גלוסקאות לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח . ד"א פסת בר ל' רצון כמו פיים שהבריות מתפייסין ומתרצין אחת המקום כשהתן שובע בעולם : ירעש כלבנון פריו. חטין גסין כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח : ויציצו . ישראל: מעיר. מתוך ירושלים כעשב הארץ:(יז) יהי שמו. שמו של שלמה נזכר לעולם בעושרו ובחכמתו : לפני שמש ינון שמו . כל ימי השמש יגדל שמו . ינון ל' מלכות ושררה כמו (משלי כ"ט) ואחריתו יהיה מנון. ולניני השליט על נכסי אחרים. אמרו בלבם נינם יחד (לקמן ע"ד) מלכיהם יחד : ויתברכו בו . אדם אומר לבנו תהי חכם ועשיר כשלמה : (יח) ברוך ה'. העושה נפלאות גדולות כרדת אש מן השמים ע"י שלמה בני: (כ) כלו תפלות דוד . רבותינו דרשו כלו . כל אלו תפלות דוד לכלול כל הספר על שם דוד ואף מ"ש בני קרח ועשרה זקנים ע"ש שהוא נקרא נעים זמירות ישראל (ש"ב כ"ג). ויש לפתור כלו כמו נסתיימו כמו רומו מעט (איוב כ"ד) שומו שמים (ירמיה ב') וא"כ הוא לא נכתב המזמור במקומו ואין מוקדם ומאוחר בספר ונראין הדברים שלעת זקנתו כשהמליך את שלמה אמרו : (א) אך טוב לישראל אלהים . לפי שענין המזמור מדבר בצרות הבאות על עובדי המקו' לכך פתח בו כך וזהו פירושו אע"פ שאני צועק ומתמ' על צרותיה' של ישראל ידעתי כי הקב"ה טוב להם ולטובתם הוא מביא עליהם את הרעה כדי לזכותם לחיי העולם הבא :(ב) ואני . מטרם שומי זאת אל לבי כמעט נטיו רגלי ושופכו אשורי לנטות מאחרי המקום : (ג) כי קנאתי בהוללים . במערבבי דרכיהם אשר הייתי רואה את שלומם . בהוללים מערבבים כמו (ישעי' א') סבאך מהול במים (סא"א) : (ד) כי אין חרצובות למותם . ל' אסירה כמו (שם נ"ח) פתח חרצובות רשע. מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים בהם

ויתן י"ג רפין וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ד : ויתפלל ג' רפין וסימ' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא . יסגוד לו ויתפלל אליו . ויחי ויתן לו מזהב שבא. אנ"ך : וברך ז' וסימ' נמסר בסדר לך לך : שפכה חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרינן ו' וסימ' נמס' במלכים ב' סי' כ"ד : חרצבות ב' ומב'

תולדות אהרן יהי פיסת. שבת ל כתובות קיא (ברכות י סוטה יז) : ירעש . יומא כא לט כתובות שם : ויציצו. כתובות שם סנהדרין צח: לפני שמש . פסחים נד נדרים לט סנהדרין צח : עושה נפלאות. נדה לא : וברוך שם. שם : כלו תפלות . פסחים קיז : מזמור לאסף . זוהר מקץ עקרים פי"ד : כי אין חרצובות . שבת לא :

מצודת ציון

השכרך (יחזקאל כ"ז) : (יד) מתוך. ענייני מחשבה רעה הטמונה בתוך הלב : (טז) פסת. ענין רבוי מלשון פשה תפשה (ויקרא י"ג) ועם שהוא בסמ"ך : בר. תבואה כמו לצבור בר (ברא' מ"ב) : ויציצו . ענין פריחה כמו ויצץ ציץ (במדבר י"ז) : (יז) ינון. ענין בם שררה כמו ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט) : יאשרהו. ענין שבח והלול כמו אשרי כאיש (לעיל א') : (א) לברי . ברור ונקי מעכירת עון : (ב) אשורי . הרגלים שפוסע בהן כמו לא תמעד אשוריו (לעיל ל"ז) : (ג) בהוללים. ענין סכלות כמו והתהוללו ברכב (ירמיה מ"ו) ור"ל רשעים כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : (ד) חרצבות . קשרים ואסורים כמו פתח חרצבות רשע (ישעיה נ"ח) ור"ל תחלואים ומכאובים וברית

מצודת דוד

(יב) כי יציל . הטובה ההיא יהיה לו בזכות אשר יציל האביון מצעקתו אשר יצעק מפני נוגשיו : ועני . גם את העני יציל ואת כל מי אשר אין לו עוזר : (יג) יחוס . יהיה חס על דל ואביון : יושיע . מיד הקמים עליהם : (ד) יגאל נפשם . לבל ילכדו בידי תופשי הרעות ועושי החמס : וייקר . דם האביונים יהיה יקר וחשוב בעיניו ויתן לב להציל ממות נפשם : (טו) ויחי . על כי יהיה נפש האביון יקרה בעיניו לזה יחיה אותו מהונו ואף יעשרנו כי יתן לו מן הזהב הבא משבא : ויתפלל . ובעבור זה יתפלל תמיד בעדו ויברך אותו כל היום : (טז) פסת בר . רבוי תבואה ימצא בארץ : בראש הרים . התבואה אשר תצמח בראש ההרים הנה מגודל הפירות ומרוב הרוח המצוייה בהרים ירעשו הפירות כמו רעש עצי הלבנון : ויציצו מעיר . אנשי העיר יפריחו ממנה כעשב הארץ ר"ל יפרו וירבו ויתפשטו בארץ : (יז) יהי שמו . יזכר שמו לעולם : לפני שמש . לעולם כל ימי עמידת השמש יהיה נקרא שמו בשם שררה : ויתברכו בו . המברך את בנו יאמר בברכתו ישימך אלהים כשלמה : יאשרוהו . בעבור חכמתו וכשרון מעשיו : (יח) ברוך ה'. המקום יהא מבורך על הטובה שיעשה לשלמה : לבדו . כי אין מי לעשות נפלאות כמוהו : (יט) שם כבודו . שמו הראוי לכבודו : וימלא כבודו . כל באי עולם יכירו כבודו : אמן ואמן . הדבר הזה יאומן וכפל המלה לחזק הענין : (כ) כלו . נשלמו תפלת דוד כי המזמור הזה אמר כמוך למיתתו בעת שהמליך את שלמה ולא הוסיף לומר עוד ולא כתבה בסוף הספר כי ראה להשלים את הספר בהלולים בעבור רוב השבחים האמורים בהם :

עג (א) אך טוב וגו' . ר"ל הן השכלתי לדעת שהאלהים הוא אך טוב לישראל ולברי לבב שבהם ולא להרשעים כי הצלחתם באמת לא לטובה יחשב : (ב) ואני כמעט . טרם שומי זאת על לבי כמעט היו רגלי נטויים מדרך ה' : כאין . כשעה מועטת מאפס זמן היו אשורי נשפכים מעבודת ה' וכפל הדבר במ"ש לגודל הקרוב : (ג) בהוללים . בהצלחת ההוללים כי עיני ראו שלום הרשעים ; (ד) למותם , לעת בוא

רש"י

בכם מהם מתים בריאים כאולם בלא יסורין . ורבותינו פירשו חרצובו' נוטריקון שאין חרידין ועצבין מיום המיתה. ד"א שאין הקב"ה מאחר נביונם (פירוש רצונם) : (ו) לכן ענקתמו גאוה . בעבור זה שאין יסורין באין עליהם הענקתם הגאוה לעלות על צוארם גסות הרוח : יעטף שית חמס למו. החמס שעושין עושה אות' שמני' ומעטף את שתותיה' ועגבותיהם כעובי שומן ובשר : (ז) יצא מחלב עינימו . עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות : עברו משכיות לבב . יותר ממה שלבם מייחל ומצפה באה להם תאותם עברו בהם בהשגת ידם את תאות לבם : (ח) ימיקו . את רעיהם: וידברו ברע עושק. לעשוק אביוני' : ממרום ידברו . כגון פרעה וסנחריב וכ"כ מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה') מי בכל אלהי הארצות (ישעיה ל"ו) אעלה על במתי עב (שם י"ד) וזהו שתו בשמים פיהם : (י) לכן ישוב עמו הלום . לפי שעמו רואי' דרך רשעים נלחה ישובו על דרך הרשעים ללכת בדרכיהם : הלום . כמו מי הביאך הלום (שופטים י"ח) הלום פה : ומי מלא ימצו למו . ומים של פלג המלא הם ד"ת הם נחשבים למו תמצית ומזלולים בעיניה': (יא) ואמרו איכה ידע אל . איכה נוכל לומר שיש דעה בהקב"ה ותורתו אמת : (יב) הנה אלה רשעים . הם ועוברי' על תורתו והרי הם שלוים בעולם ומגדילים כח ועושר: ושלוי עולם. לשון שלוה: השגו . הגדילו . ומנחם פירש ישוב עמו הלום . ישוב הרשע להלום את עמו של הקב"ה והראשון למדתי מדבריו של ר"ת בר יצחק שליח צבור זצ"ל: (יג) אך ריק זכיתי לבבי . כל זה מוסב על ואמרו איכה ידע אל וגם אומר אך לריק ועל הנס אנו שומרים מצותיו של הקב"ה והרי אנו נגועים כל היום : (יד) ותוכחתי . נראית כל היום תמיד מבקר לבקר מתחדשות צרות חדשות : (טו) אם אמרתי אספרה כמו . אמר אסף אם אמרתי בלבי לספר את הכל כמו

תהלים עג

ד לְמוֹתָם וּבָרִיא אוּלָם׃ ה בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ וְעִם־אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ׃ ו לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ גַאֲוָה יַעֲטָף־שִׁית חָמָס לָמוֹ׃ ז יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב׃ ח יָמִיקוּ ׀ וִידַבְּרוּ בְרָע עֹשֶׁק מִמָּרוֹם יְדַבֵּרוּ׃ ט שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ׃ י לָכֵן ׀ יָשִׁיב עַמּוֹ הֲלֹם וּמֵי מָלֵא יִמָּצוּ לָמוֹ׃ יא וְאָמְרוּ אֵיכָה יָדַע־אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בְעֶלְיוֹן׃ יב הִנֵּה־אֵלֶּה רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם הִשְׂגּוּ־חָיִל׃ יג אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי׃ יד וָאֱהִי נָגוּעַ כָּל־הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לַבְּקָרִים׃ טו אִם־אָמַרְתִּי אֲסַפְּרָה כְמוֹ הִנֵּה

(בגליון: ג' ג' דסמי ג' | ג' | ג' נסי' ח' . ג' | ג' . ג' | ד' . ג' | ישוב ק' | י"ח | ג' | ג' | ב' וא' נקיון | ב' . ד')

תרגום

מְטוּל יוֹם מִיתַתְהוֹן אִתְבַּעַן מַחְשְׁבָתְהוֹן וּפַטִּים וְאַלִּים לִבְּהוֹן׃ ה בִּלְעוּת גַּבְרִין דְּמִתְעַסְּקִין בְּאוֹרַיְתָא לֵיתֵיהוֹן לָעֵן וְעִם בְּנֵי נָשָׁא צַדִּיקֵי דְּסָבְלִין יִסּוּרֵי לָא מִתְכַּתְּשִׁין׃ ו לְכַךְ כֵּן עַטַּרְתִּנוּן גֵּיוְתָנוּתָא כְּלִילָא דְּמַשְׁוִין בְּרֵישֵׁיהוֹן הִיא מִן חֲטוֹף דִּילְהוֹן׃ ז שְׁנָא מִן שׁוּמְנָא פַּרְצוּפְהוֹן עֲבַרוּ חוּטְבֵיהוֹן חֲפוּרַת לִבָּא׃ ח יִתְמַקְמְקוּן מִן פִּטְמָא וִימַלְּלוּן לְאַבְאָשָׁא וְלִטְלוּמָא מִן רוּם לִבְּהוֹן יְמַלְּלוּן׃ ט שַׁוִּיאוּ בְּקַדִּישֵׁי שְׁמַיָּא פּוּמְהוֹן וְלִישָּׁנְהוֹן מִצַּלְהֲבָא בְּקַדִּישֵׁי אַרְעָא׃ י בְּכֵן תָּבוּ עַל עַמָּא דַיְיָ לְאַלְקִיוּתְהוֹן וְיִמְחוֹנוּן בְּמַרְזוּפִין וְדִמְעִין סַגִּיעִין מָחֲתִין לְהוֹן׃ יא וְיֵימְרוּן הֵכְדֵין יָדַע אֱלָהָא וְאִית מַנְדְּעָא בְּעִלָּאָה׃ יב הָא אִלֵּין רַשִּׁיעַיָּא דְּיָתְבִין בְּשַׁלְוָתָא בְּעָלְמָא הָדֵין אַדְבִּיקוּ נִכְסִין קְנוֹ חֵילָא׃ יג בְּרַם לְסְרִיקוּתָא זַכְּוֵת לִבְבִי וְשַׁזְגֵית בִּבְרִירוּ יְדַי׃ יד וַהֲוֵיתִי כְּתִישׁ כָּל יוֹמָא וּמַכְסְנוּתִי לְצַפְרִירֵי׃ טו אִין אֲמַרִית

אבן עזרא

חסר בי"ת והטעם באולם כל אחד בריא באולמו וטעם להזכיר אולם כי הוא דר בבית נכבד שיש לו אולם כמו האולם של בית השם הנזכר בדברי הימים או בעבור שהדירה באולם בריאות לגוף בעבור האויר שהוא מגולה ויש סתר מלמעלה והנכון בעיני אחר שהזכיר שלום רשעי' אראה בחייהם גם במותם ימותו ובלא פגעי' ותחלואי' נגעי' ומכאובי' כאילו אין לנפשם קשורים עם גופם ואולם על משקל טובם והטעם טוחם שהוא כח התולדת השומרת הגוף והוא מגז' יש לאל ידי והנה הטעם ימותו במותם בלא יגיעה ובחייהם כח תולדתם חזק ובריא : (ה) בעמל . בעבור היותם עשירים : ועם אדם . הטע' כפול או בבא נגע באויר שהוא כולל הם ימלטו מהנגע ולא הצדיקים : (ו) לכן. ענקתמו . מגז' וענקים לגרגרותי' כדמו' זר והב ויעטוף מגזר' המעטפו': שית . כמו שית זונה כמו דרך וי"א כי יעטוף כמו תפלה לעני כי יעטוף וטעם שית פאה והטעם כי החמס יעטוף להם לכל פאה כאילו הוא ברשותו : (ז) יצא . אמר ר' משה עינימו כמו בעין הבדולח מרוב החלב יצא ונראה עין יפה למראה ויש אומרים מרוב חלבם כאילו יצא עינימו כדרך עינים להם ולא יראו . ומלת משכיות על דעת ר' משה כמו מחשבות כי השכוי כינוי ללב לאחד שנים טעמים כאחד כתרגום יצף ה' כאילו משכיות מראות כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ויכי פי' שכיות החמדה או יהיה כטעם ואבן משכית מצויירת והציורים הם המחשבות וטעם עברו שעברו אין בני אדם לחשב : (ח) ימיקו . מגזר' המק בשרו הפועל יוצא והפועל חסר כאילו ימיקו בדיבור' שלימים וידברו בדבור רע העושק והחמס שעשו ולא ייראו מהשם וזה טעם ממרו' ידברו כי אין מרום עליהם : (ט) שתו . דגשות התי"ו כי היא מפעלי הכפל שיחשבו כי אמרות פיהם כאילו הם בשמי' שהם גזירות אין להשיבם והאבר המדב' כואת הוא מהארץ וזה טעם ולשונם תהלך בארץ והנכון בעיני כי שתו בשמים פיהם שהם מדברים בשם ובמלאכיו ולשונם כמרגלים שהם הולכים בארץ לדבר ולספר שמץ או דופי ודב' שנמצא בצדיקים וטעם תהלך כאילו הולכת לשמוע דופי : (י) לכן . אמר רבי משה הלום תואר מגזרת והלמה סיסרא כאילו כתוב הלום קמוץ הה"א ושורק בוי"ו כדרך מוכה ונגוע : ומי מלא . חסר כום : ימצו . מגזרת ומצית ובאה המלה מלעיל בעבור היות הטעם בתחלת מלת כמו כי זה משפט הלשון כמו עשה לי את החיל הזה ומ"ם למו שב אל הנזכרים בתחלת המזמור והם ברי לבב והנכון שהוא שב למלת עמו כי ימצא בלשון יחיד ורבים ולפי דעתי שהלום כמו הנה כמו הבא עוד הלום איש כי עמו ישוב בעבור זה שרואה או ישוב מגזרת שובב או ישיב אל לבו ולא ידע מה טעם זה : (יא) ואמרו . יש אומרים הרשעי' ולפי דעתי שהאומרים הם עם השם והעד הנה אלה רשעים : (יב) הנה . הטעם שהצדיקים יודעים דעת אמת שיש אלוה נשגב מדעת אדם והוא חכם לב שידע הכללים שהם עומדי' והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת כן לא ידעם השם כי אינם עומדים והנה הספק בידם בעבור ראותם הרשעים שהם שלוי עולם בגופם ורבי עושר כמו עשה לי את החיל הזה : (יג) אך . דברי המשכיל וטעם זכיתי לבבי שמחשבתי מחשבת אמת ואמונתי זכה עם הבורא ובעבור זה נברא האדם עד היות נשמתו בחייו זכה ומזהירה ככוכבים וטעם בנקיון כפי שלא עשה מעשה גיעול וטינוף מה שאיננו ראוי לעשות והזכיר כפי כי רוב המעשים בכפים : (יד) ואהי נגוע . מהרשעים ויו"ד ותוכחתי סימן הפעול כי הרשעי' יוכיחוהו הפך ותוכחתי לא אביתם שהוא סימן הפועל ולפי דעתי כי נגוע מפאת ראשו לסבלו עמל לכבוש יצרו ותוכחתי לנפשי . וטעם לבקרים בכל בקר כמו חדשים לבקרים : (טו) אם . דברי המשורר אם

מסורה

ליש' וסי' פתח חרצבות רשע . כי אין חרצבות למותם ובריא : בעמל ב' וסימ' ותקצר נפשו בעמל ישראל . בעמל אנוש אינימו . וחד בעמל בסגול וסימ' ויבגע בעמל לבם : מחלב ח' וסימ' הנה שמוע מזבח טוב . חרב לה' מלאה דם ב' בפסוק . מדם חללים מחלב גבורים . כי רותה בשמים חרבי . ועפרם מחלב ידושן . יצא מחלב עינימו . ויאכילהו מחלב חטה : בנקיון ג' בליש' חד חס' וסימ' זנח עגלך שמרון . ארחץ בנקיון . תולדות אהרן ינא מחלב . בכורות לה : שתו בשמים . ערכין טו (פאה טז):

מצודת דוד

זמן מותם אין להם תחלואים ויסורים וכ"א בריא הוא כבנין אולם : (ה) בעמל אנוש . בעת בוא עמל על אנשים אין הוא בכלל העמל ואינם מנוגעים עם שאר בני אדם : (ו) ענקתמו . מעלה גאוה סביב צוארו כענק הזה המסבב הצואר : יעטף . יכסה עצמו במסחר לארוב על אנשים לשית ולקחת החמס לעצמו : (ז) יצא . מרוב שומן ידמה שיצאו עיניהם כאילו אין להם עינים כי בעובי שומן הפנים יתכסו העינים : עברו . מלאו הגלחות מרובות עד כי עברו ליותר מאשר עלה בלבם להיות צופים ומביטים עליה : (ח) ימיקו . ימסו בני אדם במעשיהם ובכל עת ידברו ברע ועושק וכל מחשבתם באלה : ממרום ידברו . מדברים כלפי מעלה כפרעה וסנחריב והדומים : (ט) שתו . שמו פיהם לדבר מול יושב שמים : ולשונם . אף כי לשונם תהלך בארץ מתחת השמים יעיזו פניהם לדבר מול יושב שמים (י) לכן . בעבור רוב שלות הרשעים עם גודל רשעתם : הלום . הנה ר"ל למעשה הרשעים ההם : ומי מלא . מי כוס מלא תרעלות ימצו וישתו ר"ל מאוד דעותיהם נמשכות אחר מעשה הרשעים ההם : (יא) איכה ידע אל . מעשה בני אדם : ויש דעה . לדעת הכל וכפל הדבר במ"ש : (יב) הנה אלה . רשעים הם והמה בשלוה מעולם וגדלו עושר רע : (יג) אך ריק . לריק ובחנם הייתי זך הלבב מבלי הרהור עון ובחנם רחצתי כפי להיות מנוקים מגזל ושאר עבירות : (יד) ואהי . והנה מעשה הטוב הועילו להיות נגוע בכל עת ולהביא עלי תוכחות יסורים בכל בוקר כי הלא לרשעים אין

מצודת ציון

ובריא . מלשון בריאות : אולם . ארמון : (ו) ענקתמו . מל' ענק והוא עדי הצואר : יעטף . מל' עטיפה ומכסה : שית . ענין שימה : (ז) משכיות . ענין הבטה וכן מי יתן לשכוי בינה (איוב ל"ח) והוא הלב שמביט וחושב הנולדות ומושכלות וקרוב הוא ללשון ארמי כי מלפם (בראשית ל') תרגומו סכותא : (ח) ימיקו . מלשון המקה והמסה : (י) הלום . הנה כמו אל תקרב הלום (שמות ג') : ימצו . מלשון מציצה : למו . להם : (יב) השגו . גדלו כמו כארז בלבנון ישגה (לקמן צ"ב) : חיל . עושר

אבן עזרא

אם אמרתי בלבי או אומר לאחרים : אספרה כמו . אלה ומלת אלה חסרה כדרך ה' הטוב יכפר בעד אותם שאכלו הפסח כי לא כתוב כי כל לבבו שב אל חזקיהו אהיה בוגד בדור בניך השם שלא תהא אמונת לב באמונתם והנה יחסר בי"ת הנה בדור בניך הם שקבלתי התורה מפיהם : (טז) ואחשבה . כאשר חשבתי לדעת זה הסוד לא יכולתי לו זה הוא עמל בעיני : (יז) עד . עתיד תחת עבר כאילו ידבר על זמן עומד כאשר פירשתי וטעם מקדשי אל שהם כהני השם וחכמי ישר' והם גלו זה הסוד והוא אבינה לאחרית' כי לא הוכח האדם בעולם הזה להתענג בו או להיותו מלך או עשיר רק שתהי' אחריתו טובה וזה הוא שכר נפשות הצדיקים : (יח) אך . הרשעים בעולם הזה כמפותים ידברי חלקות ולבסוף יהיו למשואות כמו שואה ומשואה לתוהו ואשר איננו בדרך רשעים להשמדם בסופם וי"א כי למשואות מגזרת הנחש השיאני והטעם כפול : (יט) איך . טעם ספו תמו על נפשותם : בלהות . כמו בלהות אתנך כי יש שיטוב לאין ולהבל והעד ואינך : (כ) כחלום . שאין בו אמת בהקיץ החולם ככה צלמם יהיה בזוי בעיר והטעם שהיו נשכחים כי נשכח זכרם : (כא) כי . וי"א יתחמץ מגז' חומץ דרך משל כי ישוב לבי חומץ עם כליותי עת שאשתונן מגזרת חץ שנון ור' משה פירש בו בלשון חכמינו ז"ל חמץ את הדין : (כב) ואני . הייתי בתחל' לנגדך שלא ידעתי סוד הרשעים כבהמה עד שעזרתני ונגלה הסוד לי וזה הוא : (כג) ואני . טעם אחזת ביד ימיני ולא כמוטו פעמי כאשר הזכיר נטיו רגלי : (כד) בעצתך . תקחני . מלת לקיחה בלא דבר היא התחברו' נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם ע"כ בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם והנה יבקש זה המשורר עזרני ונחני והרגילני בעצתך ואחר שתעשה לי זה הכבוד אז תקחני וכמוהו כי יקחני סלה או פי' ואחר ואחר כן תקחני ואני ככבוד כאחד המלאכים : (כה) מי . אמר רבי משה הטעם כל חפצו הוא בשמים להיותו עם המלאכים כאילו אמר כל אשר לי הוא בשמים ועמך אין לי חפץ בארץ אמר ר' יהודה הלוי מ"כ מי הו' שאני מבקש הוא בשמים כדרך מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ולפי דעת הגאון כי תחסר מלת זולתך אחר בשמי' ולפי דעתי כי אין לו חפץ בשמים ובארץ אחר אבוד גופו על כן אחריו : (כו) כלה שארי . זה הגוף ולבבי זה הנפש המתאוה שהיא כח התולדת רק צור לבבי כטעם תוקף ולבבי כדרך אחרי לבבכם ואחרי עיניכ' וטעם צור לבבי הוא הדבק העומד לעולם ולא יאבד על כן אחר זה : (כז) כי . כדרך יחד כסיל ובער יאבדו : כל זונה ממך . הוא היוצא במחשבתו ובמעשיו מרשות השם : (כח) ואני קרבת אלהים . כנגד רחקיך וטעם לי טוב כי זה הוא הטוב באמת : שתי . חסר תי"ו השורש כדרך וכרתי להם ברית שלום להתחברות

רשי

כמו שהוא כל מה שעמו אומר על זאת : הנה דור בניך בגדתי . כלומר אשים אותם בוגדים ורשעים : (טז) ואחשבה . בלבי : לדעת זאת . מה היא מדתו של הקב"ה כן הוא עמל בעיני נראית היתה מדה זאת לי עמל ולא משפט : (יז) עד . אשר באתי : אל מקדשי אל . אשר בירושלים . וראיתי מה שאירע בסנחריב ואז הבינותי לאחרית הרשעים שהוא לאבדון ואמרתי אך כל הטובה הבאה להם חלקות הם שהקב"ה מחליק להם הדרך שלהם שתהא נוחה וחלקה למען לא יתנו לב לשוב אליו ויאבדו: (יח) אך בחלקות תשית למו . כל הטובה הבאה להם שהרי סופם הפלתם למשואות : (יט) מן בלהות . מן שדים : (כ) כחלום מהקיץ . כשינה שאין לה קץ שהוא שינת עולם כן היתה להם ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור (ישעיה ל"ז): אדני בעיר צלמם תבזה . בירושלים שהרעו עליה שם נתבזה צלם דמותם ונשרפו כלם : (כא) כי יתחמץ לבבי . מטרם שראיתי מפלה זו ברוח הקדש היה לבבי מתחמץ על דרך הרשעי' שצלחה . ובכליותי הייתי משתונן . ל' חרב שנון . וכשהוא מתפעל התי"ו נותנת באמצע שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסוד תחילתה שי"ן : (כב) ואני . הייתי בער ולא הייתי יודע מה היא המדה וכבהמה הייתי עמך : (כג) ואני . אע"פ שהייתי רואה כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך : אחזת ביד ימיני . להחזיקני ביראתך כשקרבו רגלי לנטות מדרכך כמו שאמר למעלה כמעט נטיו רגלי : (כד) תנחני . נחיתני : ואחר כבוד תקחני . אילו היה טעם על כבוד היה פתרונו לאחר שהשלמת לסנחרב כל הכבוד שפסקת לו תקחנו אליך הפלאת נסיך לישראל והחרבת את סנחרב עכשיו שהטעם על ואחר זה פתרונו ואחרי כן לכבוד תקחני משכתני אליך לכבוד ולתפארת : (כה) מי לי בשמים . שום מלאך שבחרתי לי לאלוה לא בחרתי אלא אותך : (כו) כלה שארי . נתאוה בשרי ולבבי לך: כלה שארי . ל' תאוה כמו (לקמן קי"ט) כלתה לישועתך נפשי : (כז) זונה ממך . נפרד ממך : (כח) מלאכותיך . שליחותיך רוח הקודש הבא

תהלים עג

דור בָּנֶיךָ בָגָדְתִּי׃ טז וָאֲחַשְּׁבָה
לָדַעַת זֹאת עָמָל הִיא בְעֵינָי׃
יז עַד־אָבוֹא אֶל־מִקְדְּשֵׁי־אֵל אָבִינָה
לְאַחֲרִיתָם׃ יח אַךְ בַּחֲלָקוֹת תָּשִׁית
לָמוֹ הִפַּלְתָּם לְמַשּׁוּאוֹת׃ יט אֵיךְ הָיוּ
לְשַׁמָּה כְרָגַע סָפוּ תַמּוּ מִן־בַּלָּהוֹת׃
כ כַּחֲלוֹם מֵהָקִיץ אֲדֹנָי בָּעִיר ׀
צַלְמָם תִּבְזֶה׃ כא כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי
וְכִלְיוֹתַי אֶשְׁתּוֹנָן׃ כב וַאֲנִי־בַעַר
וְלֹא אֵדָע בְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ׃
כג וַאֲנִי תָמִיד עִמָּךְ אָחַזְתָּ בְּיַד
יְמִינִי׃ כד בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר
כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי׃ כה מִי־לִי בַשָּׁמָיִם
וְעִמְּךָ לֹא־חָפַצְתִּי בָאָרֶץ׃ כו כָּלָה
שְׁאֵרִי וּלְבָבִי צוּר־לְבָבִי וְחֶלְקִי
אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃ כז כִּי־הִנֵּה רְחֵקֶיךָ
יֹאבֵדוּ הִצְמַתָּה כָּל־זוֹנֶה מִמֶּךָּ׃
כח וַאֲנִי ׀ קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי־טוֹב
שַׁתִּי ׀ בַּאדֹנָי יְהוִה מַחְסִי לְסַפֵּר
כָּל־מַלְאֲכוֹתֶיךָ׃

הוא ק · ל · ב׳ ס״פ · ל · ג׳ · ג׳. ל · ל׳. ב׳ · ל · ל · ל · ל׳ מ״ע ב׳ חד חס׳ · ל · ל׳ ד׳ נסי׳ ס׳ רפי׳ בליש׳ · ל

אֶשְׁתְּעֵי דִכְמָתְהוֹן הָא עַל דָּר
בְּנָיךְ אַרְשָׁעִית׃ טז וְחַשִּׁיבֵית
לְמִדַּע יַת דָּא לְעוּת הוּא בְעֵינָי׃
יז עַד זְמַן פּוּרְקָנָא דְאֵיתֵי לְוַת
מַקְדְּשֵׁי אֱלָהָא אֶתְבַּיַּן לְסוֹפְהוֹן׃
יח בְּרַם בְּקִבְלְיָא שַׁוִּיתָא לְהוֹן
רְמִיתִנּוּן לְשַׁהֲוָתָא׃ יט הֵכְדֵין
הֲווֹ לְצָדוּ כְּשַׁעְתָּא כָּלוּ
אִשְׁתֵּיצוּן מִן אִתְרַגְּשָׁן׃
כ הֵיךְ חֶלְמָא מִן גְּבַר דְּמִתְּעַר
יְיָ לְיוֹם דִּינָא רַבָּא בְּאִתְּעַר
יַתְהוֹן מִן בֵּית קְבוּרַתְהוֹן
בְּרוּגְזָא דְמוּתְהוֹן תְּבַסַּר׃
כא אָרוּם יְחוּשׁ לִבִּי וְכוּלְיָתִי
בְּעָקָן כְּאֶשָּׁא׃ כב וַאֲנָא שַׁטְיָא
וְלָא אִידַע הֵיךְ בְּעִירֵי
אִתְחַשְׁבֵית גַּבָּךְ׃ כג וַאֲנָא
תְּדִירָא עִמָּךְ אוּחַדְתָּא בְּיַד
יַמִּינִי׃ כד בְּמַלְכּוּתָךְ תְּדַבְּרִנַּנִי
וּבָתַר דִּשְׁלִים אַיְקָרָא
דַּאֲמַרְתָּא עֲלַי לְאַיְתָאָה
תְּסַבְּנַנִי׃ כה מַן כְּוָתָךְ דִּילִי
בִּשְׁמַיָּא אֶלָּא אַתְּ וְעִמָּךְ חַבְרָא
לָא צְבִיתִי בְּאַרְעָא׃ כו אִשְׁתֵּיצָא
גּוּשְׁמִי וְלִבִּי תַּקִּיפָא דְּבָחֵין
לִבִּי וְחוּלָקִי אֱלָהָא לְעָלְמָא׃
כז אָרוּם הָא רַשִׁיעַיָּא דִי מִתְרַחֲקִין מִנָּךְ יֵאבְדוּן שֵׁיצֵתָא כָּל דְּטָעֵי מִן בָּתַר דַּחַלְתָּךְ׃
כח וַאֲנָא לְמִקְרַב בַּיְיָ לִי טָב שַׁוֵּית בַּיְיָ אֱלֹהִים רוּחֲצָנִי לְאִשְׁתְּעָיָא לְצַדִּיקַיָּא כּוּלְהוֹן

כפי ואסובבה . וארחץ בנקיון כפי . קדמא חס' : ה' כתיבן הוא וקריין הוא וסימ' ואחשבה לדעת זאת . ויתרון ארץ בכל היא . ותלך ותעשה כדבר אליהו תנינא דפסוק. כי הוא זמה והיא עון פלילי תנינא דפסוק . ה' אלהינו כל ההמון הזה . וחילופי' ג' כתובי' הוא וקרי' היא וסימ' ותלך ותעשה כדבר אליהו קדמא דפסוק . כי ערוך מאתמול . כי הוא זמה והיא עון פלילי קדמא דפסוק : ולא אדע ג' וסימ' בישעיה סימ' מ"ז : זונה ב' חד חס' וחד מלא וסימ' אם זונה אתה ישראל . הצמתה כל זונה ממך . קדמא חס' :

תולדות אהרן עד אנא . ב"מ כו : כלמתם . סנהדרין קו :

מצודת ציון

עושר כמו חיל כי ינוב (לעיל ס"ב) : (יח) תשית . תשים : למשואות . ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל') : (יט) ספו . ענין כליון כמו ספתה בהמות (ירמיה י"ב) : בלהות . שוא הפוך מן בהלות : (כ) צלמם . דמותם : (כא) יתחמץ . מלשון חומץ וגא כדרך בשאלם על הכעס : אשתונן . מל' שנון וחדוד : (כב) . בער . שוטה וסכל : (כו) כלה . ענין תאוה : שארי . בשרי כמו לא יכין שאר לעמו (לקמן ע"ח) : (כז) הצמתה . ענין כריתה כמו צמתו מלמיתי (לעיל פ"ט) : זונה ענין הסרה ועפ"ז נקראת המנאפת בשם זונה על אשר סרתה מדרכי הצניעות : (כח) מלאכותיך מל'

מצודת דוד

אין מחסור ואני מוכה ומעונה : (טו) אספרה כמו . לספר הדבר כמו שהוא ר"ל כל מה שיש להרהר : הנה דור . הנה הספור יסית אף בני הדור ההוא שהמה בניך ר"ל מאמיניך בך הנה במעט מה שיש להרהר אעשה אותם לבוגדים ולזה לא ארבה עוד לדבר : (טז) ואחשבה . אהרהר במחשבתי לדעת ולהבין את זאת על כי נראה בעיני שהדבר הזה הוא עמל ולא משפט יושר : (יז) עד אבא . לא הבנתי דרכי ה' עד אשר באתי אל המקדש ואל הכהנים המתבודדים שם בעיון החכמה ואת פיהם שאלתי ואדע מלין יענוני ואבינה לאחרית הרשעים שאיננה טובה : (יח) אך בחלקות . כל טובתם המה אך לתשלום גמול מעט מעשה הטוב שעשו למען תחליק דרכם שימעדו מהר לפול בהפכת הצרות ולא יהיה להם זכות מה להגן : (יט) איך . כל רואיהם יתמהו עליהם ויאמרו איך נעשו שממה כרגע וכלו מן הצרות המבהילים : (כ) כחלום . כמו החלום שמעת הקיצה הלך והלך לו כן יכלו פתאום : בעיר . במקום רואים תבזה צלמם ודמותם : (כא) כי יתחמץ לבבי . כי בעוד היה לבי כעוס על הדבר ובעוד אחדד כליותי להרהר : (כב) ואני בער . עדיין הייתי בער ולא אדע מדוע דרך רשעים צלחה : עמך . בהנהגה אשר עמך

עד א מַשְׂכִּיל לְאָסָף לָמָה
אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ
בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ׃ ב זְכֹר עֲדָתְךָ
קָנִיתָ קֶּדֶם גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ
הַר־צִיּוֹן זֶה ׀ שָׁכַנְתָּ בּוֹ׃ ג הָרִימָה
פְעָמֶיךָ לְמַשֻּׁאוֹת נֶצַח כָּל־הֵרַע
אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ׃ ד שָׁאֲגוּ צֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב
מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת׃ ה יִוָּדַע
כְּמֵבִיא לְמָעְלָה בִּסְבָךְ־עֵץ
קַרְדֻּמּוֹת׃ ו וְעַתְּ פִּתּוּחֶיהָ יָּחַד
בְּכַשִּׁיל וְכֵילַפֹּת יַהֲלֹמוּן׃ ז שִׁלְחוּ
בָאֵשׁ מִקְדָּשֶׁךָ לָאָרֶץ חִלְּלוּ מִשְׁכַּן־
שְׁמֶךָ׃ ח אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם יָחַד
שָׂרְפוּ כָל־מוֹעֲדֵי־אֵל בָּאָרֶץ׃
ט אוֹתֹתֵינוּ לֹא־רָאִינוּ אֵין־עוֹד
נָבִיא וְלֹא־אִתָּנוּ יוֹדֵעַ עַד־מָה׃
י עַד־מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר יְנָאֵץ

כ' אף ס' · כ' נגן · כ' א' מ"ע וא' חס' . ד' · ג' חס' בליש' ל' כתיב כן · ויאוחד כס"ר · ועתה ק' · ל' ומ"ל ל' ל' רפי' · ב' ר"פ לכו וגכחידם ל' כתיב כן

פִּקּוּדֵי שְׁלִיחוּתָךְ׃ א שִׁבְחָא
טָבָא עַל יְדוֹי דְאָסָף לְמָה
אֱלָהָא רַחֵקְתָּא לַעֲלְמִין יִתְקַף
רוּגְזָךְ בְּעָאן רַעְיָתָךְ׃ ב אִדְכַּר
כְּנִשְׁתָּךְ דִּקְנֵיתָא מִלְקַדְמִין
פְּרַקְתָּ מִמִּצְרַיִם שִׁבְטֵי
אַחְסַנְתָּךְ טוּר דְּצִיּוֹן דְּנָן דִּי
שְׁרֵיתָא שְׁכִנְתָּךְ בֵּיהּ׃ ג אֲרִים
אִסְתַּוְרָךְ לְמִשְׁנַק אוּמַיָּא
לַעֲלְמִין דִּבְכָל חִילֵיהּ אַבְאֵישׁ
בְּעֵל דְּבָבָא בְּקוּדְשָׁא׃ ד אָכְלִין
מְעִיקָךְ בְּמִצַּע זִמְנָךְ שַׁוּוּן
אַתְוָתְהוֹן אַתְיָא׃ ה יִצְלַף
בְּקוּרְנָסָא הֵיךְ גְּבַר דִּמְרִים
יְדֵי בִּסְבַךְ קִיסַיָּא לְמִקְטַע
בְּכוּלְבַיָּא׃ ו וּכְדֵין גְּלִיפָהָא
גָּרְרִין כַּחֲדָא בְּקוּפִיץ וּבְמַפְסֶלֶת
דְּיוּסְטַר מָחֲיָן בְּמַרְזוּפִין׃
ז אַדְלִיקוּ בְּנוּרָא בֵּית מַקְדְּשָׁא
לְאַרְעָא אַפִּיסוּ מִשְׁכַּן דְּאִתְקְרֵי
בֵּיהּ שְׁמָךְ׃ ח אֲמַרוּ בְּלִבְּהוֹן
בְּנֵיהוֹן כַּחֲדָא אוֹקִידוּ אֲבָהָתְהוֹן
כָּל מְעַרְעַיָּא אֱלָהָא בְּאַרְעָא׃ ט אָתְוָתָא דִיהֲבוּ לָנָא נְבִיַּיָא לָא חֲמֵינָא לֵית תּוּב נְבִיָּא
וְלֵית עִמָּנָא דְּיָדַע עַד אֵימָתַי׃ י עַד אֵימָתַי אֱלָהָא יְחַסֵּד מְעִיקָא יַרְחִיק בְּעֵיל דְּבָבָא

יעשן ב' וסי' לא יאבה ה' סלוח לו. למה אלהים זנחת: כצאן ב' וסי' וכל חום בצאן לבן. יעשן אפך בצאן מרעיתך: קרדמות ג' בליש' וסימ' ויעל אבימלך הר צלמון. קולה כנחש ילך כי בחיל. בסבך עץ

תולדות אהרן שאגו צרריך. גיטין נו: יודע כמביא. סנהדרין לו: פתוחיה. שם:

רשי

הנא בלבי לאמרו: (א) יעשן אפך. כל הכועס נחיריו מוציאין עשן: (ב) קנית קדם. לפני בריית עולם שנאמר (לקמן צ') מעון אתה היית לנו בטרם הרים יולדו: זה שכנת בו. תקון לשון הוא כמו (ישעיה מ"ב) זו חטאנו לו והוא כמו אשר שכנת בו: (ג) הרימה פעמיך למשואות נצח. הגבה פעימות והלוכות שלך שיהו לאויביך למשואות נצח על כל אשר הרע האויב בבית המקדש. כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו. למשואות לשון חורבן כמו שאיה (שם ו'). השאה שממה (שה"א): (ד) מועדך. הוא בית המקדש אשר נאמר בו ונועדתי לך שם: שמו אותותם. כשנגזרה ידם להחריבו אז שמו להם את אותות קסמיהם שהם אותות אמת ומה הם הקסמים קלקל בחצים שאל בתרפים: (ה) יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. יודע האויב כשהיה מכה בשערי פתחי המקדש שהוא כמביא מכותיו למעלה ברקיע ומנין היה יודע שהרי היה רואה שהיה העץ מסבך ואוחז את הקרדומות ובולען כמו שאמרו רבותינו כולהו בלעתינהו חד תרעא דירושלים. בסבך עץ קרדמות לשון נאחז בסבך (בראשית כ"ב). העץ סובך אותם והם נסבכין בו: (ו) ועתה. אע"פ שהיה רואה שלפני הקב"ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד: בכשיל וכילפות. כלי משחית של נגרים הם ובקרדומו' באו לה תרגום יונתן בכשיליא. כילפות לשון ערבי הוא כך פי' דונש והוא מכלי הנגרים: יהלומון. האויבים: (ח) אמרו בלבם נינם יחד. נינם מושליהם וכן (לעיל ע"ב) ינון שמו. ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט) כל מושליהם מחשבה א' להם הראשונים כאחרונים לפטרונם של ישראל להזדווג תחלה ואח"כ יזדווגו להם ותדע שהרי שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל בתי וועד שלו. פלשתים החריבו שילה נבוכדנאצר החריב בית ראשון ואחרים החריבו בית שני: (ט) אותותינו. שהבטחתנו ביד נביאך אין אנו רואים אותם בימים רבים שאנו בגולה נתנבא אסף על ימי הגלות (האחרון): עד מה. עד מתי נהיה בצרה זו:

מקרב

אבן עזרא

להתחברו' שני תוי"ן: מלאכותיך. לשון רבים והיחיד מלאכה ומזאת הגזרה מלאך והמלה רביעית הנקרא כן בעבור שעושה תמיד מלאכת השם וכאשר יחכם המשכיל ויכיר מלאכות השם ויוכל לספרם בלבו או אל אחר אז ידע דעת עליון ובעבור זה נברא כל האדם: (א) משכיל לאסף למה אלהים זנחת. מלת משכיל תחלת פיוט והנה זה המזמור על אותו הטעם: למה. פעול: זנחת. הנאמן בעבור שידמה הכעס לאש על כן נקרא אפך: (ב) זכור. טעם קנית שהיו כמו נמכרים במצרים. יתכן להיות שבט נחלתך שבט שהוא נחלתך כמו והם עמך ונחלתך או נחלתך כמו בהר נחלתך ויהיה שבט סמוך והעד הר ציון: (ג) הרימה. הטעם כדרך קומה ה'. אמר רבי משה הכהן כי למשואות שם תחת שם הפועל כאילו כתיב להשאות כל הרע אויב בקדש כל אויב שהרע בקדש כי הוא הפוך כמו כל תשא עון וקח טוב שהיו עם כל עון תשא ולפי דעתי כי למד למשואות כמו בעבור כלמ"ד פן יאמרו לי והנה הוא הרימה פעמיך בעבור נחלתך הנזכרת למעלה שהוא משואות נצח כל אשר הרע אויב בקדש וכן כל תשא עון כל שתשא עונינו תקח הטוב שיש בידינו והוא הודות לשונינו ששפתינו טובות מפרים להביא וזה הוי"ו שהוא וקח טוב לא יוכל אדם להבינה איך תשמש רק כלשון ישמעאל שכמוהו פ"א רפה וככה טוב ויחיל ודומם ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו: (ד) שאגו. נקראו המקדשים מועדים בעבור התחברות שם ישראל כמועדים וכמוהו שרפו כל מועדי אל בארץ ואותותם כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם: (ה) יודע. אמר רבי משה כי זה קשור עם הפסוק שהוא אחריו והוא מספר כי עת בנות שלמה את בית ה' וחצוב החוצבים את האבנים היה חושב המביא בתי ידים בגרזן לחצוב את האבן כי הגיע מעלה למעלה וככה הוא יודע למעלה כהביא המביא בסבך עץ קרדומות ולפי דעתי כי בעת שיובאו הקרדומות בסבך עץ לכרות העץ שהיה לבניין הבית היה לו שאון למעלה: (ו) ועתה. בכשיל וכילפות. כלי ברזל להשחית ויש אומרים כי כשיל מגזרת כשלון וכלפות בהתחלף הכ"ף בקו"ף שהיו מלקפים כמו כובע וקובע: (ז) שלחו. הלמ"ד קל ואף על פי שהוא מהבנין הכבד כמו בקשו נפשי אמר בן בלעם כי זה הפוך שהנכון שלחו אש במקדשך ויתכן שהטעם שהיה האש סביב וכאילו המקדש משולח: (ח) אמרו. נינם. חסר וי"ו ולא הזכיר מי אמרו ורבי מרינוס אמר כי נינם מגזרת לא תונו אף על פי שמלת לא תונו מהבנין הכבד ונינם מהבנין הקל כדרך ונירם ולפי דעתי שזה נכון והנה העד חרב היונה: (ט) אותותינו. הפך שמו אותותם אותות וטעם אותותינו כפי פירושינו דברי הנביאים: (י) עד מתי. פעול: יחרף. הוא את שמך כדרך למה

אלהים

מצודת דוד

הייתי כבהמה כי לא הבנתיה: (כג) ואני תמיד עמך. ומ"מ הייתי תמיד עמך ולא זזתי ממך וכאלו אחזת ביד ימיני ללכת אחריך: (כד) בעצתך. כאלו נהגת אותי ללכת בעצתך: ואחר. אחר כל אלה תקח אותי הכבוד ר"ל בעבור שלא זזתי ממך השגתי את הכבוד בהבנת הדבר לאמתו: (כה) מי לי. עתה רואה אנכי כי אין מי בצבא השמים להרע או להיטיב: ועמך. לא חפצתי לשתף עמך את מי בארץ כי אין דומה לך: (כו) כלה. בשרי ולבבי יתאוו לה': צור לבבי. כי אלהים הוא חוזק לבבי וחלקי לעולם: (כז) רחקיך. הרחוקים ממך יאבדו כאשר מעולם הכרת כל הסר ממך: (כח) ואני וגו'. יש לי קרבת אלהים כי אקרב עצמי אליו: שתי. שאשים מחסי בה': לספר. לעסוק בספורי מעשיך הנוראים והנפלאים ולא לעסוק בדברי זולת: עד (א) זנחת לנצח. למה עזבת את ישראל זה זמן רב עד שנראה כאלו כן יהיה לעולם: יעשן. למה יעשן אפך בישראל שהמה הצאן שאתה רועם: (ב) קנית קדם. אשר קנית לך לעם מזמן קדום מאז גאלתם ממצרים והבאתם אל הר ציון זה ששכנת בו והוא מקרא קצר: (ג) הרימה פעמיך. הרם רגליך ללכת להחפיך עד נצח את כל האויב העושה הרעה בבהמ"ק והוא הפוך כמו כל אויב הרע בקדש וכן כל תשא עון (הושע יד) ומשפטו כל עון תשא: (ד) בקרב מועדך. בתוך בה"מ מקום שהיו נועדים שם כל ישראל והשכינה עמהם: שמו אותותם אותות. אמרו שהאות שלהם הוא אות אמת כי עד לא הלך נ"נ על ירושלים עשה אותות לדעת אם יצלח כמ"ש שאל בתרפים ראה בכבד (יחזקאל כא) ובא לו האות ללכת ואחר שכבשה אמר שים ממשות באלה האותות: (ה) יודע וכו'. כל מי שהביא קרדומו בסבך עצי הלבנון לחטוב ארזים להביאם לבנין בה"מ היה נודע לו כאלו מביא למעלה לפני כסא הכבוד כי למטה רבה היה נחשב בעיניו: (ו) ועתה. בעת החורבן כל פתוחי הזהב שעל הקירות היו הגרים האלמים ומשברים בכשיל וכילפות: (ז) שלחו באש מקדשך. כמו שלחו אש במקדשך: לארץ. מקום שכינה סבך חלצ והשפילו עד לארץ: (ח) נינם יחד. כל שריהם בעצה אחת: כל מועדי אל. כל

במקומות

מצודת ציון

מלשון מלאכה ומעשה: (א) זנחת. עזבת כמו זנח ה' מזבחו (איכה ב): יעשן. הוא ענין כעס כי ע"י חמום הכעס נראה יוצא מהנחירים כמו עשן ואמר בלשון הנופל באדם כדי לשבר את האוזן: (ג) פעמיך. הרגלים שפוסעין בהן וכן פעמי דלים (ישעיה כ"ו): למשואות. ענין חוזק: (ד) שאגו. צעקו: מועדך. מל' וועד ואסיפה: (ה) בסבך. הענף נקרא סבך ע"ש שמסתבכים ונאחזים זה בזה כמו נאחז בסבך (בראשית כ"ב): קרדומות. גרזנים: (ו) פתוחיה. ענינו החתירה והחקיקה של צורות ודקלים כמו פתוחי חותם (שמות כ"ח): בכשיל וכילפות. שמות כלים עשוים לשבר בהם אבנים: יהלומון. ענין הכאה ושבירה כמו יהלמוני צדיק (לקמן קמ"א): (ז) שלחו. ענין סלוק והבערה: חללו. מל' חולין: (ח) נינם. ענין שבירה כמו ינון שמו (לעיל ע"ב): (ט) עד מה. עד מתי וכן עד

עד

תהלים עד

אויב שמך לנצח: יא למה תשיב ידך וימינך מקרב חוקך כלה: יב ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות בקרב הארץ: יג אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים: יד אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים: טו אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן: טז לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש: יז אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחרף אתה יצרתם: יח זכר זאת אויב חרף יהוה ועם נבל נאצו שמך: יט אל תתן לחית נפש תורך חית ענייך אל תשכח לנצח: כ הבט לברית כי מלאו מחשכי ארץ נאות חמס: כא אל ישב דך נכלם עני ואביון יהללו שמך: כב קומה אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום: כג אל תשכח קול צרריך שאון קמיך עלה תמיד:

תרגום

שמך לעלמא: יא למא תתיב ידך וימינך למפרוק מן גו עטפך אפיק ושיצי עקתא: יב ואלהא מלכא דשכינת קודשיה מלקדמין עביד פורקנא בגו ארעא: יג אנת גזרתא בעושנך מוי דימא אנת תברתא רישי תניניא ושנקת מצראי על ימא: יד אנת תרעתא רישי גברי פרעה יהבתנון לנמרא לעם בית ישראל ונושמיהון לירודי: טו אנת בזעתא מעינא מן כיפא והוי לנחלא אנת יבשתא מגיזת נחלי ארנונא ומגיזת יובקא ויורדנא דיהון תקיפין: טז די לך יממא לחוד די לך ליליא אנת אתקנתא סיהרא ושמשא: יז אנת אקמתא כל תחומא דארעא קיטא וסתוא אנת בראתנון: יח אדכר דא בעיל דבבא מגדף יי ועמא טפשא דרחיקו שמך: יט לא תמסור לפלחי מזריא דמתילין לחיות ברא נפשת מאלפי אוריתך חייהון דענייך לא תתנשי לעלמין: כ אסתכל לקימא דגזרתא לאבהתן ארום אתמליאו בגידהון חשוכא פרים על ארעא ואוניאותא וחטופין: כא לא יתוב מסכן מכסיף עניא וחשוכא ישבחון שמך: כב קום אלהא נצי מצותך אדכר קלנא דעמך מן מלכא טפשא כל יומא: כג לא תתנשי קל מעיקך אתרגושא דקימין לקבלך דסלקא תדירא:

אבן עזרא

אלהים ינאץ לנצח: (יא) למה תשיב. כדרך תשיב אחור ימינו ידך השמאלית כאילו הזכיר שתי ידיך דרך משל והאמת שתכלה מקרב הטוכן שם שהוא אויביך: (יב) ואלהים. כדרך ינאץ אויב שמך לנצח שהוא מלך ישראל: פועל ישועות. ידועות בעבורנו בקרב הארץ: (יג) אתה. פוררת. כפול מעלומי העי"ן כדרך פור התפוררה או כדרך ויפרפרני הפך שלו והטעם כי ממשלתך מושלת בארץ כאשר הזכיר בקרב הארץ בים והתנינים אשר בו ויש אומרים כי זה רמז לבקיעת ים סוף וטעם שברת בשובו להרבה ויש אומרים כי התנינים פרעה ושלישיו: (יד) אתה. אמר רבי משה כי כל שוחה בים וגופו גדול יקרא לויתן והאות שהזכי' ראשי ולא ראש אחר ולפי דעתי שלויתן דג גדול ותחסר מלת כל כמו ראשי כל לויתן והנה השם נתנו מאכל לעם לציים שהם שוכנים בציים כנגד הים וידוע כי יש מקומות שיאכלוהו מעת לעת בזמן ידוע ורבי משה אמר כי לעם לציים כמו לעבדך ליעקב וטעם לציים לאנשי הספינות: (טו) אתה בקעת. ביבשה כמו יבקע צורי' במדבר: איתן. שם כמו וישב הים לפנות בקר לאיתנו: (טז) לך. הטעם שאתה עושה אלה הנפלאות בכל זמן ביום ובלילה כי המושלים בהם אתה הכינותם: מאור. הוא הירח והזכירו לפני השמש בעבור שהשלים במלת לילה כי כן דרך המקרא ואתן לעשו: (יז) אתה. הטעם שהזכיר הדבר והפכו בקעת והובשת וכולם בארץ והזכיר כי השבעה גבולות הם נכונים לעולם ולא יתחלף הישוב וטעם קיץ וחורף בעבור היות רוב הישוב בפאת שמאל וקצתו בפא' דרו' וטעם להזכיר זה עם גבולות ארץ כי בהיות במקום אחד קיץ הוא במקום אחר חורף: (יח) זכר. ואני אומר לאויב זכור זאת: ועם נבל. אשר נאצו שמך כמו עם לנבלם שלם: (יט) אל. לחית. פתח כי הוא סמוך והנסמך אליו חסר כמו ששפת אני דואה והטעם חית השדה ותורך כמו שתי תורי' וי"א לחית כמו גער חית קנה חית פלשתים: (כ) הבט לברית. בפתחות הלא"ד שהיא ידועה ומלת הבט תשמש בעבור אחרת והבט מלאו וטעם מחשכי ארץ כנגד הבט טעמו המקומות הנסתרי' שם: נאות. כמו נאות רועי': (כא) אל. שם לא ישוב הדך נכלם לעולם יהללוך כל עני ואביון: (כב) קומה. טעם ריבך שהאוי' חרף שמך. ויו"ד מני נוסף כמו מני אפרים: (כג) אל. טעם קול צורריך הוא שהזכיר שאגו צורריך בקרב מועדיך: שאון קמיך. יהי עולה תמיד עד הגיעו אליך אל השמים

רשי

(יא) מקרב חיקך כלה. השליכה והוצא אותה מתוך חיקך והלחם באויביך. כלה לשון גרש כמו (שמות י"א) כלה גרש יגרש: (יב) ואלהים מלכי מקדם. והרי אתה תשועתנו מקדם: (יג) ראשי תנינים. הם מצרים שנקראו תנינים שנאמר (יחזקאל כ"ט) התנים הגדול וגו': (יד) ראשי לויתן. פרעה נקרא כן שנאמר (ישעיה כ"ז) יפקוד ה' בחרבו הקשה על לויתן וגו': תתננו מאכל לעם לציים. נתת ממונו לעם ישראל לאוכלו לציים לכתות וכנאות שהוצאת. ציים סיעות כמו (במדבר כ"ד) וציים מיד כתים כתרגו' וסיען: (טו) אתה בקעת. לישראל מן הצור מעיינות: אתה הובשת. ירדן שהוא נהר איתן: (טז) לך יום. גאולתם של ישראל: אף לך לילה. ועמך היו בצרות הלילה: אתה הכינות מאור ושמש. אתה הכינות להם מאור התורה: (יז) אתה הצבת. להם כל גבולות ארצם בכל טוב: קיץ וחרף אתה יצרתם. הרי זה דוגמת (ירמיה ה') שבועות חוקות קציר ישמור לנו. לא שנית לנו סדר השנים: (יח) זכר זאת אויב וגו'. ואחרי שכל תשועתנו בך זכור זאת אשר האויב חרף אותך בהשמידו אותנו: (יט) אל תתן לחית. לגדודי האומות כמו (ש"ב כ"ג) ויאספו פלשתים לחיה: נפש תורך. תור שלך וי"ת לשון תורים ובני יונה התור הזה משמת הזכר בן זוגה אינה מזדווגת לאחר אף ישראל לא החליפוך באל אחר אע"פ שרחקת מהם והיתה כאלמנה: חית ענייך. נפש ענייך: (כ) הבט לברית. אשר כרת את אבותינו: נאות חמס. נוה חמס לשון מדור: (כא) אל ישוב דך נכלם. אל ישוב דך מלפניך בתפילתו נכלם: (כג) חרפתך. גדופיך כמו זאת אויב

מסורה

קרדמות: כלה י' בלישנא ופים' אקים אל עלי. והכית את ארם באפק. אז הכית את ארם. וישליכו לארץ. וככלות כל זאת. מקרב חיקך כלה. כלה בחמה ב' בו. הלא תאנף בנו עד כלה. לכלא הפשע. בתרא כתיב א':

גבולות ל' מ"ל דמ"ל אתה הצבת. וב' גבלות כתיב וסי' ואסיר גבלות עמים. גבלות ישיגו. וב' חס' דחס' וסי' יצב גבלת עמים. ויתן להם משה לבני גד דמטות. ושאר' גבולת כתיב חס' וי"ו בתרא: ענייך ג' בליש' וסימ' נמסר לעיל בסימ' סי' ע"ב: ישב ה' ד' חס' וחד מ"ל וסי' אבל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם וסי' הנה מחר חדש. ועתה קרא נא באזני העם ישב ויצפר. אל ישב דך נכלם, כי נדר נדר עבדך אם ישיב כן כתיב. ישב אסף ותנחמני:

תולדות אהרן למה תשיב. מנחות לו:

מצודת ציון

עד מה ס' תאנף לנצח (לקמן ע"ט): (י) ינאץ. ענין בזיון: (יא) כלה. ר"ל מנע: (יג) פוררת. ענינו הרצון לחתיכות רבות כמו פור התפוררה ארץ (ישעיה כד): תנינים. תנים שם דג גדול שבים פרעה נקרא תנים כמ"ש בו התנים הגדול הרובץ וכו' (יחזקאל כט) ולכן יקראו המצרים תנינים: (יד) רצצת. ענין שבירה לחתיכות: לויתן. זה פרעה כי התנין הגדול הוא לויתן כמ"ש את התנינים הגדולים (בראשית א) והוא הלויתן ובת זוגו: לציים. מל' ציה ושממה: (טו) הובשת. מל' יבש: איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כד): (טז) הכינות. מל' כן ובסיס: (יז) הצבת. העמדת: קיץ. ימות החמה: וחורף. ימות הגשמים: (יח) נאצו. ענין בזיון: (יט) לחית. ענין עדה וקבוץ וכן חית פלשתים (ש"ב כג): תורך. מל' תור והוא כנסת ישראל והמשילה לתור כמו שהמשילה ליונה כמ"ש יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב): (כ) מחשכי. מל' חושך: נאות. מדור: (כב) מני. כמו מן: (כג) שאון. ענין המיה: מועד

מצודת דוד

המקומות המיועדות לה' בסכ"ג ובהמ"ד: (ט) אותותינו. עדיין לא ראינו אותות הגאולה ואין עוד נביא לגלות הזמן: ולא אתנו. אין מי מאתנו יודע עד מתי יתאחר: (י) יחרף צר. באומרו מבלי יכולת ה' הניחם ביד האויב: ינאץ. וכי ינאץ האויב את שמך לנצח בתמיה: (יא) תשיב ידך. לאחור לבל הכות בו את האויב: כלה. ימינך כלה מקרב חיקך והוציאה משם והכה הכה בו את אויביך: (יב) מקדם. משלם הוא מלכי והוא פועל הישועה: (יג) בעזך. בכחך פוררת הים לי"ב גזרים לכל שבט שביל לעצמו כן אז"ל: על המים. כי נתקפו מי הים כסלעים והיו המצרים נזרקים עליהם ונשבר ראשם: (יד) ראשי לויתן. שריו ושלישיו של פרעה הנקרא לויתן: תתננו מאכל. נתת עושרם לבזה לעם ישראל שהלכו במדבר מקום ציה ושממה: (טו) אתה בקעת. את הסלע והוצאת להם מעין ונחל: נהרות איתן. זה הים והירדן ר"ל עשית להם נסים מחולפים במקום היותם השפעת מים ומקום המים יבשה: (טז) לך יום. ר"ל אתה בראתם: אתה הכינות. להיות על כנם ולא ישנו את תפקידם: מאור. הוא הירח הנקרא מאור הקטן (בראשית א): (יז) כל

רש"י

אויב חרף: (א) אל תשחת. את ישראל: (ב) הודינו לך אלהים. על הטובה הודינו אף על הרעה וקרוב בפינו שמך תמיד: ספרו. דורותינו נפלאותיך תמיד: (ג) כי אקח מועד. כשיש לנו יום טוב אין אנו עסוקים בבכול פה וקלות ראש: אני מישרים אשפוט. אנו נותנין אל לבנו להללך ולשבחך ענין המאורע ליום: (ד) נמוגים ארץ וכל יושביה וגו'. ביום מתן תורה כשהיו נמוגים הארץ וכל יושביה מתנאי שהתנית עם מעשה בראשית אם לא יקבלו וכו' תחזרו לתוהו ובהו: תכנתי עמודיה. כשאמרתי נעשה ונשמע: (ה) להוללים. לרשעי' המערבבי' את הצדיקי': (ז) כי לא ממוצא השמש וממערבו ולא מן המדברות שאתם מפרשים בשיירא להרבות ממון לא בכל אלה להרים קרן: (ח) כי אלהים שופט. על כל הרעה שאשיתם: זה ישפיל וזה ירים. הגבוהים ישפיל והנמוכים ירים: (ט) כי כוס. התרעלה בידו: ויין חמר. חזק. וויגו"ש בלעז: מלא מסך. הכוס מלא מזג למזוג ולהשקות את כל הגוים: ויגר מזה. מזה הכוס יפיק ויקלח את משתיהם ל' מים המוגרים (מיכה א'): (י) ואני אגיד לעולם. מאז וכלאה את נקמתו וגבורתו: (יא) וכל קרני רשעים. של עמלק: אגדע. כענין שנ' (יחזקאל כה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ישראל יגדעו קרן עמלק וגו' ואז תרוממנה קרנות צדיקו של עולם ישראל שהם שבטו של הקב"ה:

סמה

תהלים עה

עה א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת
מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר׃ ב הוֹדִינוּ לְּךָ ׀
אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרוֹב שְׁמֶךָ סִפְּרוּ
נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ג כִּי אֶקַּח מוֹעֵד אֲנִי
מֵישָׁרִים אֶשְׁפֹּט׃ ד נְמֹגִים־אֶרֶץ
וְכָל־יֹשְׁבֶיהָ אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ
סֶּלָה׃ ה אָמַרְתִּי לַהוֹלְלִים אַל־
תָּהֹלּוּ וְלָרְשָׁעִים אַל־תָּרִימוּ קָרֶן׃
ו אַל־תָּרִימוּ לַמָּרוֹם קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ
בְצַוָּאר עָתָק׃ ז כִּי לֹא מִמּוֹצָא
וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים׃ ח כִּי־
אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים׃
ט כִּי כוֹס בְּיַד־יְהוָה וְיַיִן חָמַר ׀ מָלֵא
מֶסֶךְ וַיַּגֵּר מִזֶּה אַךְ־שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ
יִשְׁתּוּ כֹּל רִשְׁעֵי־אָרֶץ׃ י וַאֲנִי
אַגִּיד לְעֹלָם אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃
יא וְכָל־קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמַמְנָה
קַרְנוֹת צַדִּיק׃

(מסורה בגליון: ב' וכפסוק · ד' · ד' ג' מ"ע וא' חס' · ל' · ל'. ל' · ד' ג' וחד מוא · ל' · ל'. ל'. ל' · י"ח חס' · כ'. ל')

תרגום

א לְשַׁבָּחָא בִּזְמַן דִּי אֲמַר דָּוִד לָא תְחַבֵּל עַמָּךְ תּוֹשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי דְּאָסָף שִׁירָא׃ ב אוֹדֵינָא לָךְ יְיָ אוֹדֵינָא וְקָרִיב שְׁמָךְ אִשְׁתְּעִיו פְּרִישְׁוָתָךְ׃ ג אֲרוּם אֵידַע זִמְנָא אֲנָא תְּרִיצָן אֲדוּן׃ ד מִתְמַסְמְסִין דַּיָּרֵי אַרְעָא וְכָל יָתְבָהָא אֲנָא אַתְקֵינִית עַמּוּדָהָא לְעָלְמִין׃ ה אֲמָרִית לְמִתְלַעֲבוּן לָא תִתְלַעֲבוּן וְרַשִׁיעַיָא לָא תְרִימוּן אִיקָר׃ ו לָא תְרִימוּן לִמְרוֹמָא אִיקָרְכוֹן אַתּוּן דִּי מְמַלְלִין בְּתוּקְפָּא וּבְגִדּוּפִין׃ ז אֲרוּם לֵית בַּר מִנֵי מִמַּדִּנְחָא וְעַד מַעַרְבָא וְלָא מִן צִפּוּנָא דְמַדְבְּרַיָא וּמִן דְּרוֹמָא אֲתַר טוּרַיָא׃ ח אֲרוּם אֱלָהָא דַיָּן זַכַּי דְּנָן יַמְאִיךְ וּדְנָן יְרוֹמֵם׃ ט אֲרוּם כָּס דִּלְוָט בְּיַד יְיָ וַחֲמַר עֲשִׁין מְלֵי מְזִיגַת מְרִירְתָּא לְטַלְטְלָא מֵעֲדַת דִּי רַשִׁיעַיָא וּמָה דִּשְׁרֵי מִנֵיהּ קָשֵׁי מִן דִּין קַדְמָאִין בְּרַם דּוּרְדְיָהָא וּפַקְטְיָהָא יַמְצְצוּן יִשְׁתּוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃ י וַאֲנָא אֲתַנֵּי לְעָלַם נִסַּיָא אֲשַׁבַּח לֶאֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃ יא וְכָל תְּקוֹף רוּם רַשִׁיעַיָא אַמְאִיךְ אֶתְלְשִׁנּוּן מִתּוּקְפֵיהוֹן יִתְרוֹמַם תְּקוֹף

אבן עזרא

השמים וזה דרך משל: (א) למנצח אל תשחת. על נועם פיוט תחלתו אל תשחת: (ב) הודינו. נדבק למ"ד וגם בחסרונו נכון הוא כמלת זמרה אזמרך ויזמרו לך וטעם פעמים להזכיר כי נודה לך פעם אחרי פעם או בכל זמן: וקרוב שמך. לענות כי כן ספרו לנו אבותינו ולא הזכיר המספרים כמן אשר ילדה אותה והנכון שאלה המספרים הם נביאים שספרו לנו על שמך: (ג) כי. כדרך כי אביא הקץ; אשפוט מישרים: (ד) נמוגים. אז תמוג הארץ וכל יושביה וטעם אנכי תכנתי אז ידעו שאנכי הוא שתכנתי עמודיה לפנים באמת ועמודיה הם הריה סלה תמוט ועתה בהתמוטטה ידעו כי לי הארץ אעשה חפצי: (ה) אמרתי. דברי המשורר: (ו) אל תרימו קרן. על שהוא כנגדכם והם בני אדם כמוכם: אל. הטעם לא די לכם שתרימו קרנכם על חביריכם עד שגאוה לבכם להרימו על רמים עליכם ועתה תדברו בצואר עתק כמו ירוץ אליו בצואר ועתק תאר כמו יצא עתק מפיכם או יהיה תאר הצואר: (ז) כי. אל תחשבו כי בשבת השם לשפוט כי יש במזרח או מערב או במדבר הרים שהוא נגד ארץ ישראל מי שיושיעכם ורבי משה אמר כי כל מה שיש במזרח או במערב הכל ברשות השם ויש אומרים כי זה רמז לחכמת המזלות החושבים כי הטוב והרע והכבו' והקלון הבא לאדם הכל במערכ' הככבים והיתד הראשון הוא המזרחי גם המערבי גם הדרומי שהוא כנגד מדב' הרים הם המושלים על כל האדם ולא הזכיר היתד הרביעי כי אין כח לו בעבור היותו תחת הארץ: (ח) כי. הנה ה' הוא השופט על כן אין ראוי לכם להרים קרן בחכמתכם או בגבורתכם או בעשרכם: (ט) כי. חמר. פועל עבר מגזרת חומר מים רבים כמו עכור: ויגר מזה. ומזה כל כך הוא הכוס מלא ואמר על הכוס מלא גם שמריה כדרך רוח גדולה וחזק והנה היין העליון ישתו הרשעים שאינם גמורים והשמרים כפי מעלתם: (י) ואני. דברי המשורר: לעולם. כל ימי אגיד זאת הנבואה לבני אדם אולי יוכחו וזה הוא מדת השם הנכבד: (יא) וכל. אגדע. בדבור כמו וילחם בישראל על בלק גם תנו עוז לאלהים: תרוממנה קרנות צדיק. הפך אגדע:

למנצח

(מסורה) וקרוב ד' וסי' וענה אוים באלמנותיו. כי קרוב יום וקרוב יום לה'. הודינו לך אלהים הודינו. וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח: עמודיה ד' ג' כו"ל וא' חס' וסימ' את קלעי החצר דמשכנ' קדמא. וחבירו דמשכנא תניינ' דפקודי. אנכי תכנתי עמודי'. חצבה עמודיה שבעה. וא' ועמודי' יתפלצון. דמשכנא תניינא דפקודי חס' עמדיה כתיב חס' ו': עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם, הדברות על צדיק עתק. תדברו בצואר עתק. יביעו ידברו עתק. וא' הון עתק וצדקה בצירי: לעלם. י"ח חסר וסי' במסרה רבתא בערך ע"ו:

תולדות אהרן אלהים שפט. זוהר ויקרא: (כי כוס. פסחים לז): קרני רשעים. מגלה יז:

מצודת דוד

גבולות ארץ. להיות כל מחוז במקום הראוי לו: (יח) זכר. ר"ל אם אמנם הכל בידך והשגיח על הכל זכר גם זאת מה שהאויב היה מחרף את ה': ועם נבל. כפל הדבר במ"ש: (יט) לחית. לעדת העובדי כוכבים אל תמסור נפש ישראל: חית ענייך. עדת ישראל שהמה עניים ומוכנעים: (כ) הבט. ראה הברית אשר כרת לאבותיו לגאול בניהם: מחשכי ארץ. המקומות שישבו בהם בהשכת החורבן נמלאו מדורי חמס: (כא) דך. המדוכה אל ישוב נכלם בעת תפלתו רק קבלם ברצון ואז העני יהאביון יהללו את שמך בעבור זה: (כב) ריבך. כי למולך קמו לנדף: כל היום. מה שחרף בכל עת: (כג) עולה תמיד. אשר הוא עולה תמיד להרף כלפי מעלה: עה (א) אל תשחת. ר"ל בזה המזמור יתרלה לה' לבל ישחית את ישראל בהיותם בגולה: (ב) הודינו. בכל עת אנו מודים לה': וקרוב שמך. וכן בכל עת קרוב לנו שמך להגיד ולהושיע: ספרו. ר"ל כאשר אבותינו ספרו נפלאותיך: (ג) כי אקח מועד. ר"ל לא אשפוט מישרים באקראי לבד כ"א אקח זמן קבוע על הדבר: (ד) נמוגים. כשלא רצו העובדי כוכבים לקבל התורה והיו נמוגים מוסדי הארץ וכל יושביה כי היו קרובים לחזור לתוהו ובוהו: אנכי. הנה אנכי תכנתי עמודי הארץ להשאר על עומדה עד עולם כי אני קבלתי התורה: (ה) אמרתי. לזה אמרתי לרשעי עובדי כוכבים אל תרשיעו את ישראל להעבירם מה' ומתורתו כי פן יחזור העולם לתוהו: (ו) אל תרימו. אל תתגאו עם התרוממות ואל תדברו כלפי מעלה בחוזק הצואר ר"ל בגאוה רבה: (ז) כי לא וכו' הרים. ר"ל ההרמה לא באה לכם מרוח מוצא השמש ולא ממערב ולא ממדבר כי אינה באה מאליה: (ח) שופט. הכל בא במשפט לפי הדין ישפיל את זה וירים את זה: (ט) כי כוס. אל תחשבו שעד עולם תהיו בהרמה לא כן הוא כי מוכן הוא ביד ה' כוס עם יין משובח ממולא במזיגה לפי הראוי (המשיל הפורעניות לשתיית היין המבלבל דעת האדם): ויגר מזה. מהכוס הזה יזיל וישפוך לפי הרשעים אך שמריה. סרס המקרא לומר אך כל רשעי ארץ ימצו וישתו כל הכוס עם השמרים אבל לא הצדיקים: (י) ואני. אבל אני אגיד לעולם צדקתו אשר יעשה עמנו: (יא) וכל קרני. אז יגדע הכח בידי ואכרית כל ממשלות הרשעים ולא תרומם עוד כי מעתה תרוממנה קרנות הצדיק וממשלתו:

מצודת ציון

(ג) מועד. זמן: (ד) נמוגים. מל' המגה והמסה: תכנתי. מל' כן ובסיס: (ה) להוללים. אל תהולו. ענין בהלות ורבש כמו קנאתי בהוללים (לעיל ע"ג): קרן. ענין ממשלה וההחזקות ע"ש שהקרן הוא להוזק לבעלי הקרן: (ו) עתק. ענין חוזק כמו ידברו עתק (לקמן צד): (ז) הרים. מלשון הרמה: (ט) חמר. מבוקה בטעם כמו חמתה חמר (דברים לב): מסך. ענין מזיגה כמו מסכה יינה (משלי ט): ויגר. ענין הזלה ושפיכה כמו מוגרים במורד (מיכה א): שמרים. הוא השוקע בקרקעית הכוס אשר בו המשקה: ימצו. מל' מצוי: (יא) אגדע. ענין כריתה והתוך כמו שקמים גדעו (ישעיה ט):

נודע

אבן עזרא

(א) למנצח בנגינות. על נגינות שונות או נועם פיוט תחלתו כן : (ב) נודע. כדרך כי נודע דוד לכל וטעם ביהודה שהם יושבי ירושלם : (ג) ויהי בשלם. היא ירושלם אולי נקראה כן כי היא שלימה כנגד שער השמים או שהיא ראויה להיות בשלום או קראוה כן על דרך תפלה כדרך שאלו שלום ירושלם : (ד) שמה. א"ר משה כי זה המזמור נאמר על מלחמת אויב שבא על ירושל' ונחלש ודימה החצים לרשפים וכניצוצים שהם עפים ושבר ישרת בעבור אחר ושבר מגן וחרב וכלי מלחמה באמת : (ה) נאור. אין דבר נראה שהוא ככבד שאיננו גוף והוא עצם דבר רק האור לבדו ומלת נאור כמו נכון והנה זה כנגד הכבוד והדיר כמו אדיר במרום ה' וטעם מהררי טרף שלא יוכל אדם לעלות שם. א"ר משה הכהן אם הגר שנפחד ממנו ישגב בהרים שמשם ירדו החיות לא יגלל ואין טעם בדבריו גם מפרשים אמרו כי נאור מגזרת נאר מקדשו כמו משחית והנו"ן שרש והנה שם התואר כמו קרוב ורחוק אך הוא פועל יוצא כמו ושבח אני : (ו) אשתוללו. האל"ף תחת ה"א התפעל כמו אתחבר ויחסר בי"ת ממלת שנתם : (ז) מגערתך. טעם אלהי יעקב כאשר הזכיר בתחלה בישראל גדול שמו וטעם נרדם כל אחד מאנשי חיל הנזכרי' בפסוק ראשון וכו' הוא נרדם כל איש חיל ורכב וסוס : (ח) אתה. הטעם אתה לבדך נורא והיה האחד מספיק וכמוהו ה' מעון אתה היית לנו כי היה מספיק ה' מעון היית לנו ומאז כמו מאז הפקיד אותו : (ט) משמים. כי כל הגזרות באות משמים וטעם השמעת כאשר ישמעו כל יושבי הארץ שישבת לכסא ודנת באמת אז יראו הכשרים ממך וישקוט כל אחד במקומו ולא יבואו לעיר קדשך להלחם עליה. וי"א כי טעם ארץ יראה הרשעים ושקטה הצדיקים : (י) בקום. זה הפסו' דבק עם הבא אחריו: (יא) א"ר משה כן פי' הפסוק כאשר תעשה דין בבעלי החמות תודה לך כל חמת אדם והטעם כל אדם בחמתו ירא ממך ולפי דעתי כאשר תודה לך חמת אדם והם הצרים על ירושלם אז שארית חמות תחגור ותקשור ותהיינה ברשותך להתיר מהם כפי חפצך : (יב) נדרו. יתכן שאמרו כן אנשי ירושלם בעת צרתם או כאשר תחגור שארית חמות יאמרו

תהלים עו

עו א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר
לְאָסָף שִׁיר: ב נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים
בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ: ג וַיְהִי בְשָׁלֵם
סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן: ד שָׁמָּה שִׁבַּר
רִשְׁפֵי־קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה
סֶלָה: ה נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי־
טָרֶף: ו אֶשְׁתּוֹלְלוּ ׀ אַבִּירֵי לֵב
נָמוּ שְׁנָתָם וְלֹא־מָצְאוּ כָל־אַנְשֵׁי־
חַיִל יְדֵיהֶם: ז מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב
נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס: ח אַתָּה ׀ נוֹרָא
אַתָּה וּמִי־יַעֲמֹד לְפָנֶיךָ מֵאָז אַפֶּךָ:
ט מִשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה
וְשָׁקָטָה: י בְּקוּם־לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהִים
לְהוֹשִׁיעַ כָּל־עַנְוֵי־אֶרֶץ סֶלָה: יא כִּי־
חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת
תַּחְגֹּר: יב נִדְרוּ וְשַׁלְּמוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם כָּל־סְבִיבָיו יוֹבִילוּ שַׁי

תרגום

רומהון דצדיקיא : א לשבחא בתושבחתא תושבחתא על ידא דאסף שירא : ב אתידע בדבית יהודה אלהא בדבית ישראל רב שמיה : ג והוה בירושלם בית מקדשיה ומדור בית שכינת קודשיה בציון : ד כד עבדו בית ישראל רעותיה אשרי שכנתיה ביניהון תמן תבר גררין וקשתין דעממיא מגיני קרבא תריסא וסדרי קרבא בטל לעלמין : ה נהיר דחיל את אלהא משבח מן בית מקדשך יזועון מן קדמך מלכיא דיתבין בכרכי טוריא אתר בית כנישות בזתהון : ו אשתלחון מעלויהון זיני קרבא גברי לבא אתנמנמו בשנתהון ולא ספיקו כל גברי חילא למחד זיניהון בידיהון : ז ממזופתך אלהא דיעקב דמכון ארתיכין ופרשין אתעקרו : ח אנת דחיל אנת הוא אלהא ומן יקום קדמך מעדן דיתקוף רוגזך : ט מן שמיא אשמעתא דין ארעא דעממי דחילת ארעא דישראל שדוכת : י אמרין צדיקיא יקום לדינא עם רשיעיא אלהא למפרק מן ידיהון כל ענותני ארעא לעלמין : יא כד אנת רגז על עמך אנת מרחם עליהון והנון יודין לשמך ושארא דרתחא דאשתאר לך מן רוגזא די רגזתא : (ת"א ארום כד יתקוף רוגזך על עמך יתובון ויודון לשמך : יב נדרו נדרין ושלימו קדם יי אלהכון כל דיתבין חזור חזור למקדשיה ייתון קורבניא לבית מוקדש דחיל :

נודע ג' קמצין וסי' נודע ה' משפט עשה. נודע ביהודה אלהים. נודע בשערים בעלה. וא' ונודע קמץ מה שהיה כבר נקרא: שמה ה' ר"ף וסימ' נמסר בסדר ויחי : מהררי ג' וסימ' מן ארם ינחני בלק מלך. ממעונות אריות. נאור אתה אדיר : יראה ב' וסימ' ולא יראה בוגד' יהודה. ארץ יראה ושקטה: למשפט ט"ו דגשי' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו. תודך ב' וסימ' כי חמת אדם תודך. כי לא שאול תודך : חמת ב' חד מ"ל וחד חס' וסימ' שארית חמת תחגור. ואת איש חמות לא תבוא. בתרא מ"ל :

תולדות אהרן השמעת דין. שבת פח ע"ב ג': חמת אדם. (מעשרות נא): נדרו ושלמו. (נדרים לו) :

רשי

(ד) שמה שבר רשפי קשת. של סנחריב ואוכלוסיו. רשפי קשת אין רשפי קשת לשון רשפי אש שאין לשון רשפי אש נופלים בקשת וזה רפי ורשפי אש דגוש ורשפי קשת ל' לחומי רשף (דברים ל"ב) דמתרגמינן עוף. ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') וכן ומקניהם לרשפים (לקמן עח) לצפרים. וכן ובני רשף בני עפיפה הם שדים יגביהו לעוף אף זה לשון חצים המעופפים כענין שנא' ומחץ יעוף יומם. שמה שבר רשפי קשת חצים שהקשת משיף. וכל המזמור הזה מדבר במפלת סנחרב שלא מליטו אויב נופל בירושלים אלא הוא : (ה) נאור אתה אדיר. לשון נאר מקדשו (איכה ב') נארת ברית עבדך (לקמן פט) מנאר את אויביך וקמיך ומטאטאן מן העולם. נאור על שם מעשיו נקרא כמו חנון ורחום וקנא. ע"ש שהוא חונן שהוא מרחם שהוא מקנא : אדיר מהררי טרף. חזק מענקים טורפים הגבוהי' כהרים ולנגדך אין גבורת' ודעת: (ו) אשתוללו. כמו השתוללו כמו (דה"י ב' כ') ואחרי כן התחבר אחזיה וגו' כמו התחבר ונגזר אשתוללו מגזרת (איוב יב) מוליך יועצים שולל. והוא לשון משגה ושלו כשוטים שוגים והתי"ו נופלת בלשון המתפעל באמצע התיבה בכל תיבה שתחילתה שי"ן: נמו שנתם. נרדמו בשינה לשון תנומה: ולא מצאו. ידיהם וכחם כשבאת ליפרע מהם : (ז) נרדם ורכב וסוס. וי"ו של ורכב טפילה היא כמו (בראשית לו) אלה בני צבעון ואיה וענה וי"ו של ואיה טפילה היא : (ח) מאז אפך. משעה שאתה כועס : (ט) משמי' השמעת דין. כשנתנבא ישעיה על פורענותו של סנחרב ונתקיי' בו. ארץ ישראל יראה ממנו ומאוכלוסיו אז שקטה : (י) בקום למשפט אלהים. לעשות משפט מא יכוו להושיעו חזקיהו וסיעתו: (יא) כי חמת אדם תודך. כעסן של רשעים גורם שהבריות מודים להקב"ה כשהם מראין כעסם והקב"ה נפרע מהם הכל מקלסין לפניו ואף הם עצמם מקלסין לפניו כשרואין שאין כעסן כלום כמו שמצינו בנבוכדנצר כשהשליך חנניה מישאל ועזרי' לכבשן האש מה נא' שם יהא שמיה דאלהא מברך וגו' ועי"כ שארית החמת תחגור תעכב ותחדול שאר הרשעים מעוכבים ונמנעים מלהראות גאותם וחמתם. תחגור ל' עכבה בלשון משנה פגימת הסכין כדי שתחגור בו הצפורן. ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון בר' יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה. ויש עוד לפתור חגורה זו כמשמעה לשון חגורה ופירושו לך נאה לחגור חימה ולעטות קנאה כי הכח והיכולת שלך ולשון שארית זה הוא מאחר שחמת אדם אינו כלום נשארו כל חגורות חימה לך : (יב) נדרו ושלמו. נדריכם : כל סביביו. השומעים תשועה זו וכן עשו כמ"ש (ישעיה יט) יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות

מצודת ציון

(ג) בשלם. הוא ירושלים כמ"ש ומלכי צדק מלך שלם (בראשית יד) : ומעונתו. מלשון מעון ומדור : (ד) רשפי. גחלים כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה ח') והוא מושאל לזוהר ברזל החיצים וכמו בנאמר ולהב חרב וברק חנית (נחום ג') : (ה) נאור. מל' אורה : אדיר. חזק : (ו) אשתוללו. ענין סכלות כמו מוליך יועצים שולל (איוב י"ב): נמו. מל' תנומה : (ז) ורכב. הוי"ו יתירה : (ט) ושקטה. ענין מנוחה : (יא) שארית. מל' שיור : תחגור. מל' חגורה : (יב) יובילו. יביאו כמו לרקמות תובל

מצודת דוד

עו (ב) נודע. אז בעת מפלת סנחריב יהיה אלהים נודע ומפורסם ביהודה בישראל. ככל הדבר במ"ש : (ג) ויהי בשלם. אז ידעו הכל אשר סוכו ומדורו של המקום הוא בציון ובירושלים : (ד) שמה. סביבות ירושלים שבר וביטל להב ברזילי חצי הקשת : מגן וחרב. גם שבר מגן וחרב ואת המלחמה עד עולם מבלי תקומה: (ה) נאור אתה. אתה הוא המאיר והמצהיל ויותר חזק מההרים אשר בהם חיות הטורפים והוא משל על חיל סנחריב : (ו) אשתוללו. חיל סנחריב שהיו אבירי לב למלחמה נעשו שוטים לבלי דעת לערוך מלחמה ונרדמו בשינה וכל אנשי החיל לא מצאו ידיהם לערוך מלחמה והוא ענין מליצה לומר בכולם נפלו פגרים מתים : (ז) מגערתך. בגזירת בחיל סנחריב נרדם ונתקע בשינה הרכב והסוס : (ח) ומי יעמוד. מי יוכל להתקיים : מאז אפך. משעה שחרה אפך משא"כ מחרון אף ב"ו שלפעמים תשש כחו : (ט) משמים. כאשר השמעת מן השמים דין משפט סנחריב אז כל יושבי הארץ יראו מישראל ושקטו מלהלחם בהם : (י) בקום. בעת קום אלהים לעשות משפט סיבה היא להושיע כל ענוי ארץ לעולם כי בזה יכהדו מלהרע להם : (יא) חמת אדם. החמה היא המביא ההודאה לה' כי סוף הדבר אשר

יענש

למורא: יג יבצר רוח נגידים נורא למלכי־ארץ:

עז א למנצח על־ידיתון לאסף מזמור: ב קולי אל־אלהים ואצעקה קולי אל־אלהים והאזין אלי: ג ביום צרתי אדני דרשתי ידי לילה נגרה ולא תפוג מאנה הנחם נפשי: ד אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי סלה: ה אחזת שמרות עיני נפעמתי ולא אדבר: ו חשבתי ימים מקדם שנות עולמים: ז אזכרה נגינתי בלילה עם־לבבי אשיחה ויחפש רוחי: ח הלעולמים יזנח אדני ולא־יסיף לרצות עוד: ט האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר: י השכח חנות אל אם־קפץ באף רחמיו סלה: יא ואמר חלותי היא שנות ימין עליון: יב אזכיר מעללי־יה כי־אזכרה מקדם פלאך: יג והגיתי בכל־פעלך ובעלילותיך

יג יזער גסות רוחהון דרברבניא דחילא על כל מלכי ארעא: א לשבחא על יד ידותון לאסף תושבחא: ב קלי קדם יי ואקבל קלי קדם אלהא ואצית מימרי: ג ביום עקתי אורפן מן קדם יי תבעית שרת עלי נבואה בליליא זלגת עיני דמעתא ולא ספוג סריבת לאתנחמא נפשי: ד אדכר אלהא וארגוש קדם יי אמלל ותשתלהי רוחי לעלמין: ה אחדתא תימורתא דעיני אטרפית ולא אמלל: ו מניתי יומין טבין דמן לקדמין שניא טביא דמן עלמין: ז אדכר תושבחתי בליליא עם הרהורי לבבי אמלל ויבלש נסיא מנדע דרוחי: ח האפשר די לעלמין ירחק יי ולא יוסיף לאתרעיא תוב: ט האפשר די פסק לעלמין טוביה שלים פתגם דביש על כל דר ודר: י האפשר דאתנשי לחיסא אלהא אין סליק ברוגזי מן למכמר רחמוי לעלמין: יא ואמרית מרעותי הוא אשתניו גבורת ימין עלאה (ואמרית בעותי הוא שנין הקץ מימין): יב אדכר עובדי אלהא ארום אדכר מן לקדמין פרישותך: יג ורננית בכל עובדך טביא ובתסקופי נסך

מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות: יובילו שי למורא. למה לפי שבעת חפצו: (יג) יבצור רוח. גסה של נדיבים ממעט גאותם. יבצור ימעט כמו (בראשית יא) לא יבצר מהם: (א) על ידותון. על הדתות ועל הדינין העוברים על ישראל: (ג) ידי. מכתי: לילה נגרה. בגלות זה שהיא כלילה הוא נגרה ליחה ומרה: ולא תפוג. ולא תדמה נגרתה: (ד) אזכרה אלהי'. החסד שהי' רגיל לעשות לי בימי חבתי: אשיחה. באותן חסדי' וטובות: ותתעטף רוחי. פשמי"ר בלעז: (ה) אחזת שמורות עיני. שמורו' לשון אשמורות הלילה שאדם נעור משנתו ודעתו מיושבת ולבו חוזר עליו ואני איני כן בלילה זו של גלות תמיד עיני נדבקות כאדם נרדם מאוטם לב בצרות שאני רואה נפעמה רוחי ואין הדבור בי: (ו) חשבתי ימים מקדם. לזכור החסדים שעשית עם אבותינו: (ז) אזכרה נגינתי בלילה. בימי הגלות הזה הדומה ללילה אני זוכר את נגינותי שהייתי מנגן בימי קדש בב"ה: עם לבבי אשיחה. אני מחשב ורוחי מחפש מה היא כן מדתו של הקב"ה ואני תמיה הלעולמי' יזנח: (ט) האפס. שמא כלה חסדו: גמר אומר. גזיר' עולם בלא ישוב מחרונו עוד: (י) השכח חנות. להיות חונן. חנות כמו עשו' ראות. ל"א חנות חנינות: אם קפץ באף רחמיו סלה. ל' לא תקפוץ ידך (דברים טו) כלו' אם סגר הרחמים לעולם בשביל החמה: (יא) ואמר חלותי היא. מחשבתי אומרת לי אין זאת אלא להחלותי ולירא
אני לשוב אליו. חלותי כמו לחלותי לשון חולי וחיל: שנות ימין עליון. את אשר נשתנית ימין עליון שהיתה נאדרי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו: (יג) והגיתי בכל פעלך. שעשית

יאמרו אלה לאלה נדרו ושלמו: למורא. בעבור המורא ורבי משה אמר כי הוא תאר כמו הוא מוראכם: (יג) יבצור. דרך משל כטעם יכרות מגזרת בציר וזה דבק כי כל סביבות ירושלם יובילו שי בראותם כי השם יבצור רוח נגידים שהוא נורא למלכי ארץ כמו על כל מלכי ארץ: (א) למנצח על ידותון. על נועם פיוט תחלתו ידותון: (ב) קולי. פעמים כי זה פעם אחר פעם. וי"א והאזין היה ראוי להיות והאזין כמו לא האמין פועל עבר ורבי משה אמ' שהוא לשון צווי ולפי דעתי שהוא שם הפועל: (ג) ביום. חכם גדול חבר ספר נכבד רק יש בו טעיות שאמר כי ידי מקום עיני וזה לא יתכן לדבר איש דעת כדבר הזה אפילו בשיחת חולין ואף כי בספרי הקדש וי"א כי ידי חזקתי וכוחי כאילו נמס עד שיגר דרך משל כמו וימסו אסוריו או יהיה חס' בי"ת כאלו הוא בידי בעבור מכתי ונגעי: לילה נגרה. צעקתי כי למעלה כתוב ואצעקה והנה יש שם צעקה ואם לא היתה כתובה כדרך וברך ברכה ולא אשיבנה ורבים ככה והוא דרך משל כמו ויתכו כמי' שאגותי אופי' ידי מקומי כמו ויד תהי' לך והטעם שיגר מקומו בעבור דמעותיו ע"כ אחריו מאנה להנחם נפשי כדרך ודמעתה על לחיי' אין לה מנחם: (ד) אזכרה. ואהמיה. מלא והיו"ד תחת ה"א. ותתעטף. כמו העטופי' ברעב: (ה) אחזת. אמר רבי משה כי שמורו' תאר השם כמו עצומות כי העפעפים שומרות העינים בהסגרם והטעם אחזת אותם עד שלא נסגרו עיני ולא ישנתי: נפעמתי. כמו ותפעם רוחו כל כך הוכיתי עד שלא יכלתי לדבר: (ו) חשבתי. מגזרת חשבון וחילוק דברים במחשבת הלב: עולמים. שעברו כי הטע' כפול ועולמים כמו זמנים: (ז) אזכרה. רמז שהיה מנגן בלילה או בלילה אזכרה שהייתי מנגן בימים קדמונים לעבוד השם על דרך אעירה השחר: ויחפש רוחי. הוא המחפש והוא דבק באשר אחריו והוא הלעולמי' הפעול חסר והוא אותי: (ט) האפס. כמו כי אפס כסף. אמר ר' משה כי גמר אמר כמו אם גמרו ועברו נחמותיו ולפי דעתי כי גמר אמר שגזר אומר שלעולם יזנחני: (י) השכח חנות. שם והשלם חנינות והטעם מגזרת חנון וחנון פעול למלת שכח וכן רחמיו למלת קפץ: (יא) ואומר. אמר רבי משה חליתי מגזרת אשר חלה ה' בה כמו ענותי ופי' שנות מגזרת שנת עולם וזה רחוק בעיני כי איך תישן הימין שהיא הזרוע ואחרים אומרים כי שנות כמו השתנות מגזרת שונות מכל עם וטעם ימין עליון שהימין הוא העושה המלחמה והטעם כי חליתי בעבור ששנתה זרוע השם בעבור שלי' יראה כחה בגלותינו ואחרים אומרים כי חלותי מגזרת רבים יחלו פני נדיב כמו תפלתי. וזאת הגזרה מזה הטעם לא תמצא בכל המקרא כי אם במלת פני ולפי דעתי כי זאת רמז למלת חשבתי כי כן הוא חשבתי מחשבה והיא חלתני והיא מחשבת שנות ימין עליון כאשר הזכיר שנות עולמים: (יב) אזכור. פלאך.

קשור

יובילו ב' חד כ"ל וחד חס' וסימ' לך יובילו מלכים שי. נדרו ושלמו לה'. קדמא מ"ל: ידותון הכתיב ידיתון וקרינן ידותון ג' וסימ' למנצח לידיתון דאפרתי אשמרה דרכי מחטוא. קולי אל אלהים ואצעקה. ומתני' בן מיכה בן ידיתון. וא' ידיתון קרי' וכתיב ועבד אדום בן ידיתון: נגרה ב' וסי' לילה נגרה ולא תפוג. עיני נגרה ולא תדמה: ולא אדבר ב' וסימ' ואמרתי לא אזכרנו. אחזת שמרות עיני נפעמתי: לא יוסיף ג' וסימ' לגעת בך. הלעולמים יזנח אדני. ברכת ה' היא תעשיר: אומר ו' מלעיל וחס' וסימ' עריה תעור. יום ליום יביע. אין אומר ואין דברים. ה' יתן אמר. גמר אמר לדור ודר. ותגזר אמר:

תולדות אהרן חנות אל. עקידה שער נא: חלותי היא. שם:

מצודת דוד

ינגשו: אחרית חמות. ובעבור זאת תחגור מסביב לאסור ולקשור אחרית החמה ר"ל לא יכעסו עוד מעתה: (יב) נדרו. אתם בני ישראל נדרו נדרים ושלמו אותם לה': כל סביביו. העובדי כוכבים היושבים סביבות ירושלים בשומעם נפלאת סנחריב יביאו מנחה בעבור המורא של ה' ופחד גאונו: (יג) יבצור. כי כאשר ימניע הגאוה והכעס של המושלים אז הוא נורא ומאויים למלכי ארץ כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרהם: עז (א) על ידותון. בעבור הדתות והדינין בעברו על ישראל או הוא שם כלי נגון: (ב) קולי. ארים קולי אל אלהים ואצעק אליו וכאשר ארים קולי יאזין באזניו לשמוע אלי: (ג) ביום צרתי. בעת בוא הצרה דרשתי את ה': ידי. ר"ל מכתי תזל עלי כל הלילה ואינה נחלשת ולכן ממאנת נפשי לקבל תנחומין: (ד) אזכרה. כשאני זוכר בכובד החורבן לבי הומה: אשיחה. אספר תלאותי ורוחי כפופה ומעוגה זה זמן רב: (ה) אחזת. מגודל התוגה לא אוכל לישן כאלו אחזת מכסי העין השומרים אותי מן האבק ולא אוכל ע"כ לסגרם כדרך הישן: נפעמתי. אני נשבר ומוכה עד שלא אוכל לדבר: (ו) חשבתי. אני חושב

מצודת ציון

אוכל למלך (לעיל מ"ס): שי. תשורה ודורון: (יג) יבצור. ענין מניעה כמו ועתה לא יבצר מהם (בראשית י"א): רוח. ענינו כעס וגאוה כמו ומושל ברוחו (משלי טז): נגידים. שרים ומושלים: (ג) ידי. לפי שהמכה מכה ביד קרוי מכה בלשון יד: נגרה. ענין הזלה ושפיכה כמו וינגר מזה (לעיל ע"ה): תפוג. ענין רפיון ותליאות כמו תפוג תורה (חבקוק א'): מאנה. מל' מיאון: (ד) אשיחה. ענין ספור התלאות כמו ישפוך שיחו (לקמן ק"ב): ותתעטף. ענינו כפוף ומעוגה כי מגודל הצרה נראה כאלו מעוטף קומתו כאלו בעבור הכפיפה: (ה) נפעמתי. ענין שבירה והכאה כמו ותפעם רוחו (בראשית מ"א) והוא מלשון פעמון שמקשקש ומכה: (ז) ויחפש. ענין חקירה: (ח) יזנח. ענין עזיבה: לרצות. מלשון רצון: (ט) האפס. ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מ"ז): גמר. ענין השלמה: (י) חנות. מלשון חנינה: קפץ. ענין סגירה כמו לא תקפוץ את ידך (דברים טו): (יא) חלותי. מלשון חיל ורעדה: שנות מל' השתנות: (יג) והגיתי. ענין מחשבה: אשיחה. ענין דבור

אבן עזרא

קשור עם מלת מקדש לא עם אזכרה : (יד) אלהים . כדרך נאדר בקדש בעבור דרכיך שאנחנו רואים בשמים לעד כי מי אל גדול ממך : (טו) אתה . הטעם תעשה פלאים נפלאים מעיני אדם גם נוראים וזה הוא הודעת בעמים עזך : (טז) גאלת . עמך . הוא הפעול כאילו כתוב גאלת עמך בזרוע נטויה וטעם להזכיר יוסף עם יעקב כי הוא החיה ישראל ככתוב משם רועה אבן ישראל והטעם כי בזכות יעקב ויוסף פדית בניהם וכמוהו גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס שהטעם מי שהוא מבני נדיבים והעד שאמר מקחת מזרעו מושלים והאומר כי יעקב תחת אהרן לא דבר נכונה : (יז) ראוך . על דעת רבי משה כי זה רמז לעת שהוליך השם את הים ברוח קדים עזה ולפי דעתי שהוא מדבר על עת וישב הים לפנות בקר כי בים דרכך ידבר על עת בעבור ישר' כאשר פירשתי טעם ובני ישראל הלכו ביבשה לאומרו פעמים וכן מן השירה הוא פסוק כי בא סוס פרעה : (יח) זורמו . בעבור אש וענן : חצציך . הם הברקים וזה הוא בעמוד אש כי עבות כמו בענן ומלת זורמו על משקל כי גורשו ממצרים ויש אומרים מגזרת זרם או לפי טעם הענין חצציך כדמו' אש הנופלת שימית ריחה : (יט) קול . אל תתמה בעבו' שהזכיר בגלגל כי בגלגל הם הרעמי' רק בעבור היותו באויר שהוא מתגלגל : (כ) בים . הראה השם דרך בים לעבור גאולים וטעם ועקבותיך בעבור שוב הים מיד לאיתנו : (כא) נחית . על דעת רבי משה על עת עבור הים כדרך כב־מה בבקעה תרד ויתכן על נהותם במדבר כמו נחית בחסדך ומשה ואהרן הם שהוציאו את העם ממצרים ומשה לפני אהרן לגודל מעלת נבואתו : (א) משכיל לאסף . פיוט תחלתו משכיל או משכיל השומע וטעם הסמך התורה אליו תורת השם שהוא תורת אמונתו והנכון כמו אמרי פי מי שירצה להורות כדרך תורת אמך : (ב) אפתחה . קמצות התי"ו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר ואלו היה בשוא לבדו היה שוה רק ככה נמצא וטעם חידות שהוא מני קדם והמשל כמו נושקי רומי קשת לערוך שלחן ואש נשקה ביעקב בחוריו אכלה אש והחידות לחם אבירים אכל איש כדרך מהאכל יצא מאכל ויהרג במשמניהם ויתן לשבי עזו כי לולי שהוא מפורש בספר שמואל שבית הארון היתה החידה קשה : (ג) אשר שמענו . זה מפי אנשים רבים וצדיקים שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו היתה הקבלה כמו דעה וזה הוא ונדעם וטעם המספרים כי המספרים אוהבינו היו והם אבותינו שאין להם חפץ להכשילנו : (ד) לא . והנה חייבים אנחנו שלא נכחד מה ששמעו מאבותינו לאשר הם מזרעם עד שיהיו גם הם מספרים תהלות השם : (ה) ויקם עדות . המצות ששקול הדעת יעיד עליהם על כן מלת ויקם וקם הבית ותורה המצות שנעלם סודם מרבים על כן מלת שם שקבלו ככה מפי משה וטעם נוה כדרך והודעתם

תרגום

אמלל : יד אלהא דקדישין אורחתך מן אלהא רבא כאלהא דישראל : טו אנת הוא אלהא עביד פרישן הודעת בעמיא עושנך : טז פרקתא בגבורת אדרעך עמך בניא דאוליד יעקב וזן יוסף לעלמין : יז חמון שכנתך בגו ימא אלהא חמון גבורתך על ימא רתתון עמיא לחוד אתרגזון תהומיא : יח אחיתו מיא ענני שמיא קלין יהבו שחקי לחוד כפי גררך אזלין ומשתלהבין : יט קל אכליותך בגלגלא אשתמע אנהירו ברקין תבל רגזת ואתרגיפת ארעא : כ בימא דסוף אורחך וכבשך במין סגיעין ורושמת פסיעתך לא אתידעו : כא דברת היך ענא עמך ביד משה ואהרן :

א שכלא דרוח קודשא על ידוי דאסף אצית עמי אוריתי אצלון אודניכון למימרי פומי : ב אפתח במתל פומי אביע חידן דמן קדמין : ג די שמענן וידענן להון ואבהתן תניאו לנא : ד לא נכסי מבניהון לדר בתרי משתעין תשבחתא דיי ועשניה ופרישותיה די עבד : ה ואקים סהדותא בדבית יעקב ואוריתא גזר בדבית ישראל די פקד לאבהתן להודעותהון

תהלים

אשיחה : יד אלהים בקדש דרכך מי־אל גדול כאלהים : טו אתה האל עשה פלא הודעת בעמים עזך :
טז גאלת בזרוע עמך בני־יעקב ויוסף סלה : יז ראוך מים ׀ אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות :
יח זרמו מים ׀ עבות קול נתנו שחקים אף־חצציך יתהלכו :
יט קול רעמך ׀ בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ : כ בים דרכך ושביליך במים רבים ועקבותיך לא נודעו : כא נחית כצאן עמך ביד־משה ואהרן :

עח א משכיל לאסף האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי־פי : ב אפתחה במשל פי אביעה חידות מני־קדם : ג אשר שמענו ונדעם ואבתינו ספרו־לנו : ד לא נכחד ׀ מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות יהוה ועזוזו ונפלאתיו אשר עשה : ה ויקם עדות ׀ ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את־אבותינו

מסורה

כ"ט ר"פ · ג' . י"ז ר"פ בסיפרא · ג' · ל' · ל' · ג' וחד סיתמ' כגלגל · יתיר י' · ז' כפין · ב' בחסרן עם ז' · ב' אלה מסעי כיס סידר' · י"ז · ג' · ב' · ד' ג' מ"ל וא' חס' · ל' · ב' . ה'

רש"י

שפשית לנו כבר : (יד) בקדש דרכך . דרך מדתך לקדש את שמך בעולם לעשות דין ברשעי' : (יז) ראוך מים . רבים כשנגלית על הים : (יח) זורמו מים עבות . שחקים נטפו זרם מים עבים : חצציך . כמו חציך : (יט) בגלגל . כמו כגלגל . קול רעמך כגלגל על הים להום את מחנה מצרים : (כ) ועקבותיך לא נודעו . אין הפסיעות נכרות על המים ועקבותיך טרג"י בלעז : (ב) במשל פי . הם דברי תורה : (ד) לא נכחד מבניהם . וגם אנו לא נכחד מבניהם של אבותינו מלהודיעם מה שספרו לנו

מסורת

כאלהים ג' בקריאה וסימ' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע . ובית דוד כאלהים . מי אל גדול כאלהים אנ"ך : האזינה י"ו בקריא' וסימ' וישא משלו ויאמ' קום בלק ושמע האזינה עדי . אמר האזינה ה' בינה הגיגי . תפלה לדוד שמעה ה' צדק האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם . שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה ואל רמעתי . אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי . האזינה עמי תורתי . רעה ישראל האזינה . אלהים צבאות שמעה תפלתי . האזינה ה' תפלתי והקשיבה בקול . אמרתי לה' אלי אתה . ה' קראתיך חושה לי . ה' שמע תפלתי האזינה אל תחנוני . ואולם שמע נא איוב . האזינה זאת איוב עמד . האזינה

תולדות אהרן בקדש דרכך . (ברכות יג) : בזרוע עמך . סנהדרין יט : קול רעמך . ברכות נט : האזינה עמי . עקרים מא פי"ז :

מצודת ציון

דבור ואמירה : (יז) יחילו . ירגזו . ענין רתת ורעדה : תהומות . עומק הים : (יח) זורמו . ענין שפך המים כמו מזרם הרים (איוב כד) : עבות . עננים כמו עב קל (ישעיה יט) : שחקים . רקיעים : חצציך . מל' חץ : (יט) בגלגל . אופן העגלה : (כ) ושבילך . ענין מסלה הדרך : ועקבותיך . עקב הרגל (כא) נחית . נהגת : (א) האזינה . ענין הקשבה : (ב) אביעה . ענין אמירה כמו יום ליום יביע אומר (לעיל יט) : (ד) נכחד . ענין מניעה כמו ולא נכחד ממנו (ש"א ג) : ועזוזו . מל' עוז וחוזק : כסלם

מצודת דוד

בימי הטובים שהיו לי מימי קדם : שנות עולמים . כפל הדבר במ"ש : (ז) בלילה . היא העת שמחשבות האדם פנויים ואז אזכור מה שהייתי מנגן בבה"מ ואני מדבר עם לבבי ורוחי יחפש לדעת מה יהיה סוף הדבר : (ח) הלעולמים . וכי עד עולם יעזוב ה' אותי וכי לא יוסיף להיות עוד מרוצה לי כאשר היה בימי קדם : (ט) האפס . וכי כלה חסדו עד עולם וכי הפלים אמרי הנחמות לדור דורים ר"ל וכי עד עולם יהיו כלים הנחמות לבל יתקיימו : (י) השכח . וכי שכח ה' להחן אותנו וכי בעבור האף שחרה בנו סגר את רחמיו עד עולם בתמיה : (יא) ואומר . אשיב אמרי אלי אין זה כי אם להביא עלי חיל ורעד לשוב מחטאתי ובעבור זה היתה השתנות בימין עליון ממה שהיתה לשעבר נאדרי בכח רועצת האויב : (יב) אזכור . כי אזכור מעשה ה' אשר לא קצרה ידו : מקדם פלאך . הפלאות שעשית לי מימי קדם : (יג) והגיתי . אני מחשב בכל פעליך ובהם אדבר והמה לי למשיב נפש : (יד) אלהים . אתה אלהים הן ידעתי כי דרכך לקדש שמך לעשות דין ברשעים אף ידעתי שאין אל גדול כאלהים שיהיה הכח בידו למחות מלנקום נקם : (טו) אתה האל . ולא אחר : הודעת . פרסמת עזך בין העמים : (טז) בזרוע . בכח זרועך גאלת את עמך ממצרים : בני יעקב ויוסף . כי יעקב ילדם ויוסף כלכלם ברעב לזה נקראים ע"ש שניהם : סלה . ר"ל גאולה שלימה עד עולם ולא חזרו להשתעבד בהם : (יז) ראוך מים . כאשר ראוך מי הים חלו ורעדו ונסו ממקומם : תהומות . עומק המים רגזו ופחדו וכפל הדבר במ"ש : (יח) זורמו מים עבות . העננים נטפו מים כזרם בעת עברם בים להום את מצרים : קול . זה קול הרעם : חצציך . הם הברקים שהם אצים בכל מקום : (יט) בגלגל . קול רעם בא בגלגלי מרכבות פרעה כמ"ש ויסר את אופן מרכבותיו (שמות יד) : האירו . הברקים היו גדולים עד שהאירו בכל העולם וכל הארץ רגזה ורעשה : (כ) בים דרכך . עשית דרכך בים : ושבילך . כפל הדבר במ"ש : לא נודעו . לא היה ניכר מדרך עקבות הרגל כי מיד חזרו המים לאיתנו לכסות על מצרים : (כא) נחית כצאן . כמו הרועה מנהיג הצאן כן נהגת עמך ע"י משה ואהרן (ואזר לתחלת הענין לומר כשאזכור כל אלה אדע כי לא מקוצר יד לא גאלתנו כ"א לעורר לבנו לתשובה) : עח (ב) אפתחה במשל פי . אפתח פי לדבר במשל והמשל הוא מ"ש ואש נשקה ביעקב וכדומה : חידות . דברים סתומים קשה הסבנה והוא מ"ש ויתן לשבי עזו כי אנו לא נאמר בשמואל שנלקחו

רשי

לט : (ז) כסלם . תוחלתם וכן אם שמתי זהב כסלי : (איוב לא) : (ח) כאבותם . שהיו במצרים ובמדבר : (ט) בני אפרים : שיצאו ממצרים בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחציהם וסופם הפכו לנוס ביום קרב כמפורש בדברי הימים ותרגום אנשי גת הנולדי' בארץ : רומי . משליכין וזורקין . כמו רמה בים (שמות טו) : (יב) נגד אבותם עשה פלא . אחרי כן כשהגיע הקץ אף הם ויוסיפו לחטוא לו כמו שתסיים והולך : נגד אבותם . אברהם יצחק ויעקב באו על הים והראם הקב"ה היאך הוא גואל את בניהם : (יג) כמו נד . תל גבוה כדמתרגמינן נגבו כמו נד (שם) קמו כשור : (טו) יבקע צורים . והכית בצור וגו' (שם יז) : וישק כתהומות רבה . אף כשהיו הולכים בתוך הים שמימיו מלוחים המתיק להם מעיינות בתוך התהום : (טז) ויורד כנהרות מים . שהיו נוזלין מן הבאר והנשיאים היו עושין שרטוט במשענותם והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט כענין שנא' במחוקק במשענותם כמו שמפורש בארבעים ותשע מדות : (יז) למרות . להקניט כמו ממרי' הייתם (דברי' ט) : (כ) שאר . בשר

לקול מלי : נוזלים ג' בקריאה וסימ' נצבו כמו נד נוזלים חס' . אם ינתשו מים זרים . ויוציא נוזלים מסלע אנ"ך : ויזובו ב' מ"ל

תהלים עח

לְהוֹדִיעָם לִבְנֵיהֶם׃ ו לְמַעַן יֵדְעוּ ׀ י"ב
דּוֹר אַחֲרוֹן בָּנִים יִוָּלֵדוּ יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ ז' חס' . ג'
לִבְנֵיהֶם׃ ז וְיָשִׂימוּ בֵאלֹהִים כִּסְלָם ג' רפי'
וְלֹא יִשְׁכְּחוּ מַעַלְלֵי־אֵל וּמִצְוֺתָיו
יִנְצֹרוּ׃ ח וְלֹא יִהְיוּ ׀ כַּאֲבוֹתָם דּוֹר ג'
סוֹרֵר וּמֹרֶה דּוֹר לֹא־הֵכִין לִבּוֹ וְלֹא־ ס' חס'
נֶאֶמְנָה אֶת־אֵל רוּחוֹ׃ ט בְּנֵי־אֶפְרַיִם ס"א אנ אֵל
נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי־קֶשֶׁת הָפְכוּ בְּיוֹם קְרָב׃ כ' חד כתיב ס'
י לֹא שָׁמְרוּ בְּרִית אֱלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ ג' חד חס'
מֵאֲנוּ לָלֶכֶת׃ יא וַיִּשְׁכְּחוּ עֲלִילוֹתָיו
וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר הֶרְאָם׃ יב נֶגֶד י"א פסוקים רישיהון נו"ן וסופיהון נו"ן
אֲבוֹתָם עָשָׂה פֶלֶא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
שְׂדֵה־צֹעַן׃ יג בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירֵם וַיַּצֶּב־ כ' חד חס' את הנחל
מַיִם כְּמוֹ־נֵד׃ יד וַיַּנְחֵם בֶּעָנָן יוֹמָם ד
וְכָל־הַלַּיְלָה בְּאוֹר אֵשׁ׃ טו יְבַקַּע
צֻרִים בַּמִּדְבָּר וַיַּשְׁקְ כִּתְהֹמוֹת רַבָּה׃
טז וַיּוֹצִא נוֹזְלִים מִסָּלַע וַיּוֹרֶד כַּנְּהָרוֹת כ' מ"ל . ז'
מָיִם׃ יז וַיּוֹסִיפוּ עוֹד לַחֲטֹא־לוֹ ל' ומ"ל
לַמְרוֹת עֶלְיוֹן בַּצִּיָּה׃ יח וַיְנַסּוּ־אֵל ל' מ"ל
בִּלְבָבָם לִשְׁאָל־אֹכֶל לְנַפְשָׁם׃ ז' חס'
יט וַיְדַבְּרוּ בֵּאלֹהִים אָמְרוּ הֲיוּכַל ל'
אֵל לַעֲרֹךְ שֻׁלְחָן בַּמִּדְבָּר׃ כ הֵן
הִכָּה־צוּר ׀ וַיָּזוּבוּ מַיִם וּנְחָלִים יִשְׁטֹפוּ כ' מל'
הֲגַם־לֶחֶם יוּכַל תֵּת אִם־יָכִין שְׁאֵר ח'

לִבְנֵיהוֹן׃ ו מִן בְּגִין דִּי יִדְעוּן דָּר
בָּתְרֵי בְּנִין דְּמִתְיַלְדִין יְקוּמוּן
וְיִתְנוּן לִבְנֵיהוֹן׃ ז וִישַׁוּוּן בֶּאֱלָהָא
סַבְרֵיהוֹן וְלָא יִתְנַשׁוּן עוֹבָדֵי
אֱלָהָא וּפִקּוּדוֹי יִנְטְרוּן׃ ח וְלָא
יֶהֱווֹן הֵיךְ אֲבָהַתְהוֹן דָּר
מְסָרְבָן וּמַרְגִיז דָּר דְּלָא מְתַקֵּן
לִבֵּיהּ לְמָרֵיהּ וְלָא הֲוָת מְהֵימְנָא
בֶּאֱלָהָא רוּחֵיהּ׃ ט כַּד הֲווֹ
יָתְבִין בְּמִצְרַיִם אִתְרַבְרְבוּ בְּנֵי
אֶפְרַיִם מְנוֹ קִצָּא וּטְעוֹ וּנְפָקוּ
תְּלָתִין שְׁנִין קֳדָם קִצָּא בְּזֵינֵי
קְרָבָא וְגִבָּרָא נָטְלֵי קַשְׁתָּא
אַפִּיכוּ קְדָל וְאִתְקְטָלוּ בְּיוֹם
סִדְרֵי קְרָבָא׃ י מְטוּל דְּלָא
נְטַרוּ קְיָם אֱלָהָא וּבְאוֹרַיְתֵיהּ
סָרִבוּ לְהַלָּכָא׃ יא וְאִתְנְשִׁיאוּ
עוֹבָדוֹי עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל
וּפְרִישְׁוָתֵיהּ דִּי אַחְמֵי יַתְהוֹן׃
יב קֳבֵל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב
וְשִׁבְטַיָּא דַּאֲבָהַתְהוֹן עֲבַד
פְּרִישָׁן בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם חֲקַל
טָאנִיס׃ יג בְּזַע יַמָּא בְּחוּטְרָא
דְּמֹשֶׁה רַבְּהוֹן וְאַעְבְּרִנּוּן וְאוֹקִים
מַיָּא צְרִירִין הֵיךְ זִיקָא׃
יד וְדַבְּרִינוּן בַּעֲנָנָא בִּימָמָא
וְכָל לֵילְיָא בִּנְהוֹר אֶשָּׁא׃
טו בְּזַע טוּרִין בְּחוּטְרֵיהּ דְּמֹשֶׁה
רַבְּהוֹן בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁקֵי כַּד
בִּתְהוֹמַיָּא רַבְרְבָן׃ טז וְאַפֵּיק
נוֹזְלַיָּא דְּמַיָּא מִן כֵּיפָא וְאוֹחִית
הֵיךְ נַהֲרִין דְּנָגְדִין מַיָּא׃ יז וְאוֹסִיפוּ תּוּב לְמֶחֱטֵי קֳדָמוֹי לְמַרְגַּז קֳדָם עִלָּאָה בְּמַדְבְּרָא
צַחְיָא׃ יח וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא בְּלִבְּהוֹן לְמִשְׁאַל אוּכְלָא לְנַפְשֵׁיהוֹן׃ יט וְאִתְרַעֲמוּ קֳדָם יְיָ
אֲמַרוּ הַאִית יוּכְלָא קֳדָם אֱלָהָא לְסַדָּרָא פְּתוֹרָא בְּמַדְבְּרָא׃ כ הָא כְּבַר מְחָא בְּטִנָּר וְדִיבוּ מַיָּא וְנַחֲלַיָּא
הַלְחוּד לַחְמָא יָכִיל לְמִתַּן אִם יְתַקֵּן מְזוֹנָא לְעַמֵּיהּ׃

אבן עזרא

והודעתם לבניך ולבני בניך : (ו) למען . דור אחר דור עד עמוד התורה כימי שמים : (ז) וישימו . כסלם . כמו מבטחם אשר יקוט כסלו וכאשר לא ישכחו מעשה השם אז ישמרו מצותיו : (ט) בני אפרי' . דרך דרש כי כל ישראל יקראו כן כמו הבן יקיר לי אפרים גם רמז לבני אפרים שיצאו ממצרים בטרם געת הקץ והרמז בדברי הימי' ותרגום אנשי גת ויתאבל אפרים אביהם ועל דרך הפשט כי עקר זה המזמור נאמר על מלכות דוד ובנין הר ציון ושם היה הארון במלוך דוד אחר שחרבה שילה שהיתה לבני אפרי' ע"כ ובשבט אפרים לא בחר באחרונ' אחר שבח' גם בראשונ' לשכן שמו בשילה והעד הנאמן על זה הפי' שבט אפרים רומי קשת הם אנשי שילה שאמר אחריה' לא שמרו ברית אלהים ועוד נגד אבותיהם עשה פלא וזה היה אחר צאת ישראל ממצרים : נושקי . חסר כ"ף כמו אש אוכלה הוא ומלת נושקי דבקה עם קשת כדרך נהרי נחלי דבש ותמלה הטעם שהפכו עורף ביום קרב משל בעבור שלא שמרו ברית אלהי' שהשכין כבודו בתוכם . ויש אומרים שמנהג רומי קשת שלא יעמדו במקום אחד כן הפכו ככה בני אפרים : (י) לא שמרו ברית אלהים . זה ברית סיני : (יא) וישכחו . בעבור היות הנפלאות נעלמות אמר כנגדם הראם : (יב) נגד . הראם כי נגד אבות' עשה פלא והם שמעו מפיהם וטעם במצרים כל המופתים שהיו במצרים . יש אומרי' כי שדה צוען כדרך שדה אדו' : (יג) בקע . ויבקעו המים : ויצב מים כמו נד . והמים להם חומה : (יד) וינחם . יספר חסדי השם עמהם כי הענן ביום שלא יכה השמש ואור אש בלילה שלא היו צריכים לאבוקות : (טו) יבקע טע' צורי' פעמי' רבי' במדבר הגדול והנורא : וישק . חסר כמו וישקה אותם ורבה תואר לתהום ובא"ה דרך יחיד כמו בנות צעדה עלי שור הטעם שנוי במלות שוכות דרך צחות : (יז) ויוסיפו . נפתח למ"ד למרות בעבור היותו מבנין הפעיל כמו לצבות בטן ולמרות עיני כבודו : בציה . במקום צמא והטעם כי הם המרו עליון במקום שיש להם צורך אליו : (ח) וינסו . זה הוא דרך עקלתון שיבקש העבד מאדוניו מה שאין צורך לו וזה הוא דרך הבשר כאשר אפרש עתה : (יט) וידברו . לערוך שלחן כתוב משל על הבשר וטעם במדבר מקום שאין שם יישוב : (כ) הן . אמר רבי משה הכהן הנה בתורה

מצודת ציון

(ו) כסלם . בטחונם כמו אם שמתי זהב כסלי (איוב לא) : (ח) סורר . סר מדרך הישר : ומורה . ענין מורד ומסרב : (ט) נושקי . מזויינים כמו נושקי קשת ומגן (דה"ב י"ז) : רומי . ענין השלכה כמו פרס ורומס קשת (ירמיה ד') : קרב . מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (לקמן קמ"ד) : (י) מאנו . לא רצו : (יג) נד . גבור ותל כמו נצבו כמו נד (שמות ט"ו) : (יד) וינחם . נהגם : (טו) יבקע צורים . סלעים : (טז) נוזלים . מל' הזלה ונטיפה : (יז) למרות . למרוד : בציה . במדבר שהוא ציה ושממה : לערוך . ענין סדור : (כ) תת . מל' נתינה : שאר . בשר כמו אכלו שאר עמי (מיכה ג) : ויתעבר

מצודת דוד

שלקחו הפלשתים את הארון לא היינו יודעים מה הוא : מני קדם . מה שנעשה מימי קדם : (ג) אשר שמענו . מבני הדור שלפנינו : ונדעם . שהאמת כן הוא : ואבותינו ספרו לנו . ואין מדרך האב להשריש בלב בנו ספורי שקר : (ד) מבניהם . מבני אבותינו אשר לא בא להם הקבלה מהאבות : לדור אחרון . למען תספרו לדור אחרון את תהלת ה' וגו' : (ה) ויקם . העמיד עדות התורה ביעקב להיות מתקיים לעולם בעבור אשר צוה את אבותינו להודיע לבניהם : (ו) דור אחרון . למען ידעו בני הדור שאחריהם ויספרו לבניהם ובניהם לבניהם עד סוף כל הדורות : (ז) וישימו . ע"י ספורי הנפלאות ישימו בטחונם בה' ולא ישכחו פלאי מעשיו למען ישמרו מצותיו : (ח) כאבותם . המה אנשי דור המדבר שהיו סוררים מדרך ה' ומורדים בו : לא הכין לבו . אל דבר ה' : ולא נאמנה . לא האמינו בו : (ט) בני אפרים . ר"ל עם כי ראו אשר בני אפרים שעל כי בטחו בכחם כי היו מזוינים נושאי חצים ומורים בקשת לזה מהרו את הקץ לצאת ממצרים קודם הזמן

וסופם הפכו עורף לנוס ביום קרב ותרגום אנשי גת כמ"ש בד"ה : (י) לא שמרו . עכ"ז לא שמרו אנשי דור המדבר את ברית ה' ולא לקחו מוסר מבני אפרים : (יב) נגד אבותם . ארז"ל האבות באו על הים והראם הקב"ה הפלא שעשה באנשי ארץ מצרים שנטבעו שמה : שדה צוען . יושבי שדה צוען והוא מארץ מצרים וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה : (יג) ויצב . העמיד המים הבאים להיות כמו תל גבוה ולא ירדו כדרכם : (טו) יבקע צורים . להוציא את המים : וישק . השקה אותם די ספוקם כאלו שתו בתהומות אשר כל אחד רבה וגדולה : (טז) ויורד . הסלע הוריד המים כמו הנהרות : (יז) ויוסיפו . אחר כל הניסים האלו הוסיפו עוד לחטוא : (יח) בלבבם . ר"ל מה ששאלו על הבשר לא היה עליה תוכן הכוונה כ"א בלבבם היה לנסות את ה' : (יט) היוכל . האם יוכל לערוך במדבר שלחן מלא להאכילם בשר : (כ) הן . אמרו הן ראינו כי הכה צור וזב המים וזה לבד ראינו לזה ננסה לדעת אם גם יוכל תת את הלחם ר"ל הבשר כמ"ש את קרבני לחמי (במדבר כח)

כתוב כי רדת המן היה בתחלה במסעי' רבים קודם הכות צור ברפידי' ועוד כי לא חרה אף השם על דבר המן שהוא אומר ואש נשקה ביעקב ואחריו כתוב וימטר עליהן מן לאכול והנה הכתוב בלבל דברו שאחר המוקדם והפך זה ולא חשש מזה כי מפורש הוא אצלנו בתורת משה. וטעם הגם לחם יוכל תת על המן והטעם היוכל לתתו תמיד בלא הפסק וכמוהו הורד עדיך לפי דעתי: נאם אברהם בן עזרא המחבר אלה הדברים יש בהם שיבוש ואני אפרש הכל. טעם לשאול אכל לנפש על בשר קברו' התאוה וזה הוא לערוך השלחן ומלת הגם לחם הוא הבשר כמו את קרבני לחמי לחם אשה והעד אם יכין שאר לעמו שהטעם כפול כי שאר כמו בשר:

(כא) לכן. טעם ואש על חרון אף השם ככתוב ואף ה' עלה בהם: (כב) כי. בעבור שהזכי' ויכנו אמר כנגדו כי לא האמינו: ולא בטחו. הטעם כפול: (כג) ויצו. וכבר צוה וככה וימטר: (כד) וימטר. הטעם וכבר המטי' עליהם כמו וייצר ה' אלהים וכבר יצר ויאמר ה' למשה וכבר אמר ויסעו מרפידים וכבר נסעו ויאמר בת מי את וכבר אמר ויאמר אל משה אני חותנך ואחר ויבא ורבים ככה והטעם למה בקשו בשר תאו' לנסות את השם ומה צורך היה להם לבשר והלא היה להם המן שהי' מתוק וערב ונקי ומלקטין אותו בלי טורח חנם והנה להם הצור ויש להם לספוקם אמר וימטר כי מן השמים ירד. ודגן שמים כי באויר יולד: (כה) לחם אבירים. הם השחקים וטעם איש שהו' בן אדם נברא מהאדמ' והטעם צידה בעבור היותם תמיד הולכים: (כו) יסע. שב לספר דברי הבשר שהחל לומר עליו לכן שמע ה' ויתעבר: קדים. הטעם רוח קדים והנו תואר כי ימצא רוח לשון זכר מפרק הרים ותימן מגזרת ימין והוא הרוח מזרחי דרומי: (כז) וימטר. בעבור שהרוח הביאו והיה עליה'. והנה התברר פירושי על דבר שאר שהוא הגם לחם הוא הבשר: (כח) ויפל. הזכיר נפילת העוף באמצע וסביבות למשכנותיו כמו מחנהו והם האהלים: (כט) ויאכלו. טעם מאד כמו והיה לכם לזרא: יבוא. היה מביא כדרך יעשו עגל בחורב: (ל) לא. עוד לא היה להם לזרא עד שחרה אף השם בהם: (לא) ואף. הזכיר אף עלה כמו ובהעלו' אהרן את הנרות: במשמניהם. גדולי המחנה והעשירים המתענגים כמו ומשמן בשרו ירזה והזכיר ובחורי בעבור כה תולדת' והנה לא הועילם בעלות בם אף השם: (לב) בכל. כדרך וינסו אותי זה עשר פעמים אף על פי שאינם נזכרים בתורה והנכון שאלת חטאו על דבר המרגלים על כן אחריו: (לג) ויכל. וטעם בהבל שלא ראו הארץ שבעבור זה יצאו ממצרים ובבהלה. לפני ארבעים שנה: (לד) אם. ההרוגים היו סבת דורשים אחרים או טעמו אז אמר להרגם או כמעט והרגם: ושבו. עשו תשובה: ושחרו אל. שהתפלה בבקר לפני יתעסק אדם בדברי צרכיו: (לה) ויזכרו. צורם. כמו חוקם: ואל עליון גאלם. והשם שגאלם הוא אל עליון שיוכל לעשות בארץ וישביה כל חפצו והנה ויזכירו בפה כמו ומשה ה' לא תזכרו עוד והעד ולכם לא נכון: (לו) ויפתוהו.

כ"א לעמו: כא לכן שמע יהוה ויתעבר
ואש נשקה ביעקב וגם־אף עלה
בישראל: כב כי לא האמינו באלהים
ולא בטחו בישועתו: כג ויצו שחקים
ממעל ודלתי שמים פתח: כד וימטר
עליהם מן לאכל ודגן־שמים נתן
למו: כה לחם אבירים אכל איש
צידה שלח להם לשבע: כו יסע
קדים בשמים וינהג בעזו תימן:
כז וימטר עליהם כעפר שאר וכחול
ימים עוף כנף: כח ויפל בקרב
מחנהו סביב למשכנתיו: כט ויאכלו
וישבעו מאד ותאותם יבא להם:
ל לא־זרו מתאותם עוד אכלם
בפיהם: לא ואף אלהים עלה בהם
ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל
הכריע: לב בכל־זאת חטאו־עוד
ולא האמינו בנפלאותיו: לג ויכל־
בהבל ימיהם ושנותם בבהלה:
לד אם־הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו־
אל: לה ויזכרו כי־אלהים צורם
ואל עליון גאלם: לו ויפתוהו בפיהם

ב' שמע · ל' · ל' · ד' וחס' · ל' · ב' חד מ"ל · ה' חס' · ב' אך · ו' ר"פ · ל' · ל' וחד שחרו · ג' · חצי הספר ל' ומ"ל

כא בכן שמיע קדם אלהא ורגיז
ואשתא אתסקת בדבית
יעקב ולחוד תקוף רוגזא סליק
בישראל: כב ארום לא הימינו
באלהא ולא אתרחיצו
בפורקניה: כג ופקיד שחקי
מלעיל ודשי שמיא פתח:
כד ואחית עליהון מנא למיכל
ועבור שמיא יהב להון:
כה מזון דנחת ממדור מלאכיא
אכלו בני נשא זודין שלח
להון לשבעה: כו אטיל רוח
קדומא בשמיא ודבר בעושניה
רוח דרומא: כז ואחית
עליהון היך כעפרא בסרא
והיך חלא דימא עופא דפרח:
כח ואפיל במצע משריתיה
חזור חזור למשכנוי: כט ואכלו
ושבעו לחדא ורגוגיהון איתי
להון: ל לא זרו מן רגוגיהון
עד כדין מיכלהון בפומהון:
לא ורוגזא דאלהא סליקת בהון
וקטיל בגבריהון ועולימי ישראל
אחמיט: לב בכל דא חבו
תוב ולא הימינו בפרישותוי:
לג ושיצי בלמא יומיהון
ושנתיהון בבהולתא: לד בזמן
דקטלנון תיבין ותבעו יתיה
ויתובון ויצלון קדם אלהא:
לה ואדכרו ארום אלהא תקיפהון ואלהא עלאה פרקנון: לו ושרגינון ליה בפומהון

בשר: (כא) ואש נשקה ביעקב. כמו ובערו והסיקו (יחזקאל לט) שהוא ל' היסק ותבערה כדכתיב ותבער בם אש ה': (כה) לחם אבירים. לחם של מלאכים. ד"א אבירים איברים שהיה נבלע בכל האברים ולא היו צריכים לנקביהם: (כו) יסע קדים. ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים (במדבר י"א): (כז) שאר. בשר: (ל) לא זרו מתאותם. לא נעשו זרים מתאותם כי כל תאותם השיגו: עוד אכלם בפיהם. ואף ה' חרה בעם. ד"א לא זרו מתאותם לא נתרחקו מתאותם עד שבאת להם הפורענות: (לא) ובחורי ישראל. נבחרים שבהם והאספסוף הם הזקנים שנאמר בהם אספה לי (שם): (לד) אם הרגם ודרשוהו וגו'. אף היא לא

וסימ' הכה צור ויזובו מים. פתח צור ויזובו מים: ויתעבר ב' וסימ' לכן שמע ה' ויתעבר: שמע אלהים ויתעבר: נשקה ל' רכוו' והוא חד מן שטא חדא דמשמש קה בסוף תיבותא וסימ' נמסר כמסר' רבתא במערכ' אות הקו"ף: ויפל ג' וסימ' אדם מת במשרייתית ופי' במסעי: יביא י"ג בקריא' ה' חס' וח' מ"ל וסימ' אם כשב יביא קרבנו לחטאת. ואת אשמו יביא לה' איל תמים. דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו. וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני חס'. וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו. והיה כאש' בא עליכם כל הדבר הטוב. יביא ה' עליך ועל עמך דישעיה. והגוי אשר יביא את צוארו בעול: ויהי בעת יביא את הארון דד"ה. ויאכלו וישבעו מאד חס'. כרם היה לשלמה בבעל המון חס'. כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט חס'. וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי חמדתם חס' וחד ויביא לנו כיד אלהינו דעזרא ב

תולדות אהרן שחקים ממעל. יומא עו הגיגה יב סנהדרין ק: לחם אבירים. יומא עה: כעפר שאר. שם: וישבעו. עקידה שער מה: ויפתוהו. תענית ח:

דבר

מצודת ציון

(כא) ויתעבר. מל' עברה וזעם: נשקה. מל' היסק והבערה: (כה) אבירים: חזקים. לידם. מזון: (כו) בעזו. בחזקו: (לא) במשמניהם. מל' שמן: הכריע. ענין הנפילה על ברכים: (לד) ושחרו. ענין

מצודת דוד

אם יכין שאר. כפל הדבר במ"ש: (כא) ויתעבר. נתמלא עברה וזעם: ואש נשקה. בערה כאש חמתו וכפל הדבר במ"ש וכפל עוד לומר וגם אף וכו': (כב) כי לא האמינו. שיוכל למלאות משאלותם: ולא בטחו. מבלי נסיון: (כג) ויצו. הלא כבר צוה השחקים וכו': (כד) וימטר. וכבר המטיר המן וראו א"כ שידו לא תקצר: ודגן שמים. הוא המן וכפל הדבר במ"ש: (כה) לחם אבירים. לחם מן השמים הקרואים אבירים שהוא ענין חוזק וכן נאמר עליהם חזקים כראי מוצק (איוב לז): אכל איש. כאומר הלא דבר תימה הוא שאיש נברא מהאדמה אכל לחם שמים: לשובע. ר"ל להשביעם מכל מין שירצו כי טעמו במן כל המטעמים ושאלו א"כ הבשר שלא כהוגן: (כו) יסע. עכ"ז הסיע ונהג רוח קדים מן השמים: תימן. רוח דרום כי הרוח היתה ממקצוע דרומית מזרחית: (כז) כעפר. מרובה כעפר: עוף כנף. עוף בעל כנף: (כח) בקרב מחנהו. למען לא יצריכו ללכת אחריהם למרחוק: סביב למשכנותיו. כפל הדבר במ"ש: (כט) ותאותם. בדבר הנסיון אשר נסו את ה': (ל) לא זרו. עם כי לא נעשו זרים מתאותם כי המקום מילא משאלותם והיה עוד אכלם בפיהם אוכלים ומתענגים בהם: (לא) ואף. עכ"ז לעומת זה עלה בהם אף ה' בעת ההיא: במשמניהם. בהחשובים שבהם: ובחורי. הנבחרים שבהם כרעו ונפלו: (לב) בכל זאת. אף אחרי רואם שהמקום משלם גמול עכ"ז חטאו עוד בדבר המרגלים: (לג) ויכל. על ידי זה כלה ימיהם בהבל ובבהלה כי היו נעים ונדים במדבר ומתו שמה: (לד) אם הרגם. כאשר אמר להרגם במדבר חזרו ודרשו לה': (לה) ויזכרו. היו זוכרים בפיהם אשר אלהים הוא חזקם: (לו) ויפתוהו.

אכל

רשי

לא באמת אלא בפתוי בפה וכזבו בלשונם : (לז) ולבם . לא בפיהם נכון ואף עפ"כ והוא רחום להם ומכפר עונם תמיד ולא השחיתם : (לח) והרבה . פעמים רבות : להשיב אפו . מהם ואף אם נפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך בשימותו ולא ישוב אותו רוח בהם לעולם הבא כשיחיו אין יצר הרע שולט בהם ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם שאם אמרת כן כפרת בתחית המתי' וכן מפורש באגדת תהלים : (מ) כמה . פעמי' ימרוהו תמיד במדבר : (מא) התוו . לשון סימן כמו והתוית תו (יחזקאל ט') וסימן הוא לשון מופת ונסיון בקשו ממנו אות וסימן היש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז) : (מה) ותשחיתם. שומטין את ביציהם : (מו) בחנמל . שם ארבה. ומדרשו בא חן ומל היה מולל את ירק העץ והעשב ואוכלו: (מח) ויסגר לברד בעירם . כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריח צאנו לבית והברד נעשה למולו כמין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתיפו להוליכו לבית ולאוכלו והעוף בא ונוטלו הימנו וזה ומקניהם לרשפים לעופות כמו ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') זה מדרשו ולפי פשוטו לרשפים רשפי אש כדכתיב (שמות ט') ואש מתלקחת בתוך הברד : (נ) יפלס נתיב לאפו . אע"פ שבאף נשתלחו המכות לא שמשו אלא שליחותם מה שנצטוו להמית המיתו ולא הכל בתיבותם הלכו . בפירושים אחרים מצאתי כן יפלס נתיב לאפו כשהכה כל בכור במצרים הורה דרך למשחית באף לבוא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל : וחיתם . גופם : וינרש

תהלים עח

וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ־לוֹ׃ לז וְלִבָּם לֹא־
נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ׃ לח וְהוּא
רַחוּם ׀ יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה
לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃
לט וַיִּזְכֹּר כִּי־בָשָׂר הֵמָּה רוּחַ הוֹלֵךְ
וְלֹא יָשׁוּב׃ מ כַּמָּה יַמְרוּהוּ בַמִּדְבָּר
יַעֲצִיבוּהוּ בִּישִׁימוֹן׃ מא וַיָּשׁוּבוּ וַיְנַסּוּ
אֵל וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל הִתְווּ׃ מב לֹא־
זָכְרוּ אֶת־יָדוֹ יוֹם אֲשֶׁר־פָּדָם מִנִּי־
צָר׃ מג אֲשֶׁר־שָׂם בְּמִצְרַיִם אֹתוֹתָיו
וּמוֹפְתָיו בִּשְׂדֵה־צֹעַן׃ מד וַיַּהֲפֹךְ
לְדָם יְאֹרֵיהֶם וְנֹזְלֵיהֶם בַּל־יִשְׁתָּיוּן׃
מה יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרֹב וַיֹּאכְלֵם וּצְפַרְדֵּעַ
וַתַּשְׁחִיתֵם׃ מו וַיִּתֵּן לֶחָסִיל יְבוּלָם
וִיגִיעָם לָאַרְבֶּה׃ מז יַהֲרֹג בַּבָּרָד
גַּפְנָם וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל׃ מח וַיַּסְגֵּר
לַבָּרָד בְּעִירָם וּמִקְנֵיהֶם לָרְשָׁפִים׃
מט יְשַׁלַּח־בָּם ׀ חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה
וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים׃
נ יְפַלֵּס נָתִיב לְאַפּוֹ לֹא־חָשַׂךְ מִמָּוֶת
נַפְשָׁם וְחַיָּתָם לַדֶּבֶר הִסְגִּיר׃ נא וַיַּךְ
כָּל־בְּכוֹר בְּמִצְרָיִם רֵאשִׁית אוֹנִים

(marginal notes: נ"נ ר"פ · כ׳ · ח׳ · כ"מ"ל כסי׳ · פ׳ · פ׳ · נ׳ · ג׳ דין מ"ע · פ׳. כ׳ · י"נ. פ׳ · כ׳ מלן.אן · פ׳. כ׳ · פ׳ · י"נ · ז׳ · כ"מ :)

תרגום

וּבְלִישָׁנְהוֹן מְכַדְּבִין לֵיהּ׃
לז מְטוּל דְּלִבְּהוֹן לָא מְהֵימַן עִמֵּיהּ וְלָא הֵימִינוּ בִּקְיָמֵיהּ׃
לח וְהוּא רַחֲמָנָא מְכַפֵּר עֲוָיָתְהוֹן וְלָא מְחַבֵּל יָתְהוֹן וּמַסְגֵּי לְמֵתַב מִן רוּגְזֵיהּ וְלָא יוּתֵי בְהוֹן כָּל חֲמָתֵיהּ׃
לט וּדְכִיר אֲרוּם בְּנֵי בִסְרָא הִנּוּן רוּחָא דְאָזֵיל וְלָא תָאֵב׃
מ כַּמָּה יְסָרְבוּן לֵיהּ בְּמַדְבְּרָא יַרְגְּזוּן קֳדָמוֹי בַּאֲתַר צַדְיָא׃
מא וְתָבוּ וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא וְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אַתְווּ תְּוָהָא׃
מב לָא אִדְכַּרוּ יַת נִסָּא דִידֵיהּ וְיוֹמָא דִּפַרְקִנּוּן מִן מְעִיקָא׃
מג דְּשַׁוֵּי בְּמִצְרַיִם אָתוֹהִי וְתִמְהוֹי בַּחֲקַל טָאנֵיס׃
מד וַהֲפַךְ לִדְמָא אֲרִיתֵהוֹן וְנוֹזְלֵיהוֹן לָא שָׁתָן מִנְהוֹן׃
מה יְגָרֵי בְהוֹן עַרְבּוּבֵי חֵיוַת בָּרָא וּגְמַר יָתְהוֹן וְעוּרְדְעָנַיָּא וִיחַבֵּל יָתְהוֹן׃
מו וִיהַב וּמְסַר לְזַחֲלָא עֲבוּרְהוֹן וְלֵעוּתְהוֹן לְגוּבָאֵי׃
מז וְקַטֵּף בְּבַרְדָּא גוּפְנֵיהוֹן וְשִׁקְמָתְהוֹן בְּבַרְזוּבָא׃
מח וּמְסַר לְבַרְדָּא בְּעִירֵהוֹן וְגֵיתֵהוֹן לְרִשְׁפִּין דִּי נוּר׃
מט יְגָרֵי בְהוֹן מָאתָן וְחַמְשִׁין מְחָן בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ בִּרְתְחָא וּבְתָרִיכוּתָא וּבְעָקָא דְמִשְׁתַּלְחָן בְּעִדָּן בִּידֵיהוֹן דְּאִזְגַּדִּין בִּישִׁין׃
נ יְטַיֵּיל בִּכְבִישׁ תּוּקְפֵיהּ לָא מְנַע מְמוֹתָא נַפְשֵׁיהוֹן וּבְעִירֵיהוֹן לְמוֹתָא מְסַר׃
נא וּקְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּמִצְרַיִם שֵׁרוּי

אבן עזרא

דבר הכתוב כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם ודבר שמואל אחרי מותו : (לז) ולבם . הנה התברר כי עקר התפלה טונת הלב : (לח) והוא . יכפר . כנגד הזמן העומד כמו והבית ימלא עשן : אפו . הוא הפעול : (לט) ויזכור . אמר רבי משה הכהן טעם ויזכור כי בשר המה כי אין להם כח לסבול אף השם כי מיד ימותו וזה טעם רוח הולך ולפי דעתי כי הגוף הוא הבשר כדרך ויגל כבודי אף בשרי וככה עם בשרא לא איתוהי והזכיר בשר כי הם יתאוו הבשר כי התולדת תתאוה הדומה לה שיחזקנה ועוד כי מדת קשור הוא הרוח בבשר איננה ארוכה ע"כ יבקשו להתענג טרם הפרדם והנה מלת המה תשרת בעבור אחרת המה רוח הולך כי האדם הוא רוח וגוף שהוא בשר שהוא מרגיש : (מ) כמה . במדבר . שאין שם יישוב : יעציבוהו . דרך משל מן עצבון כטעם מר כמו אם דרך עוצב בי : (מא) וישובו . בעבור שהזכיר בתחלה וינסו אל בלבבם והטעם שבו לנסיתו והטעם אל אחר שהתברר שהוא אל : התוו . כמו והתוית תיו שסמו בלבם תיו וגבול שלא יוכלו לעברו : וקדוש ישראל . שהשם נקדש ונכבד מזאת המחשבה : (מב) לא. הטעם לא פחדו ממכתו שהכה המצריים במות הבכירים וזה טעם יום אשר פדם מני צר : (מג) אשר . רוב האותות שיזכירם הנביא טרם היותם וככה האותות כמו הבאות והמופתים הם הפלאים : (מד) ויהפך . לא הזכיר דבר התנין כי לא היתה מכה בהם : ונוזליהם . הטעם כפול : (מה) ישלח . הזכיר ערוב תחל' כי היתה קשה ממכת הצפרדע או פירושו וצפרדע כבר השחית' אותם כמו וירם תולעים ויבאש ולא הזכיר מכת כנים גם מכת שחין גם מכ' חשך גם מכת דבר בעבור שנמלטו בני אדם ובעבור היו' מכת דם ראשונ' למכות הזכיר' גם צורך גדול יש למים : (מו) ויתן . הזכיר זאת בעבור צורך הארץ ליבול הארץ : (מז) יהרג . דרך משל כמו תכאיבו באבנים : ושקמותם . לשון נקבות גם שקמים זכרים כמו נפשות נפשותם . אמר הגאון כי בחנמל מין ממיני הארבה ופירש חנמל שתי מלות ולפי דעתי כי בחנמל אבן כמו אבנים גדולות מן השמים כי הוא כנגד ברד ויש לשקמים פרי כמו לתאנים ומלת חנמל רבעית : (מח) לרשפים . הם והתהלך אש ארצה : (מט) ישלח. רמז לרוב פחדם ממכת הברד כאשר הזכיר כל מגפותי אל לבך והלא תראה לא הודה פרעה לעולם לאמר אני ועמי הרשעים רק במכה הזאת והנה דימה אלה המגפות לעברת השם . ומשלחת מלאכי רעים בעבור האש כמו עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ומלת מלאכי איננה סמוכה כאלו כתוב מלאכי השם כמו ביד נביאי כל חוזה : (נ) יפלס . דרך משל נכבד לרדת הגזרות מן השמי' : וחייתם . נפשם וזו היא מכת בכורות כאשר פירש אחרי כן : (נא) ויך . הזכיר חם אביהם דרך חסרון וקלון להם וראשית אונים תחלת בנים שנראה און הלב

מסורה

ומופתיו ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ"ל וסימ׳ זכרו נפלאותיו אשר עשה. וחברו דד"ה . אשר שם במצרים אתותיו בתרא מ"ל : לארבה ב׳ וסימ׳ ויתן לחסיל יבולם ויגיעם . מלך אין : ישלח י"ב וסימ׳ ויאמר ה׳ אל משה בלכתך . ושלחתי את ידי והכתי . עוד נגע אחד . וגם את הצרעה . ישלח ה׳ בך את המארה. לכן ישלח האדון ה׳ . לאמר הן ישלח איש . והיה כעץ שתול על מים . יהי למלא בטנו . איש תהפוכות ישלח מדון . ישלח בם חרון אפו . ישלח בהם ערוב :

תולדות אהרן ולבם. שם: והוא רחום. שם קדושין ל : כי בשר המה. ר"ה לב :

מצודת דוד

אבל לא היה בלב שלם רק חשבו לפתות את ה׳ בפיהם ויכזבו לפניו בלשונם : (לז) ולבם . אבל לבם לא היה נכון עם ה׳ : (לח) והוא רחום . עכ"ז ה׳ הוא רחום ומכפר עון ולא ישחית האדם בעבור עונו ומרבה להשיב אפו מן התוספת פעמים רבות ואינו מעורר כל החמה הראוי לעורר על התוספת : (לט) ויזכור . על כי יזכור שהאדם הוא בשר וטבעו לרדוף אחר התאוה ובזה יחטא ואשם : רוח הולך . אמרו ז"ל זה היצה"ר שהולך מן האדם בשעת מיתה ולא ישוב עוד אליו ולזה ירבה להשיב את האדם עודו חי : (מ) כמה . פעמים רבות מרו בו במדבר ובמעשיהם העציבו לפניו במדבר שממה וכפל הדבר במ"ש : (מא) וישובו וינסו . חזרו ונסו את ה׳ במי מריבה : התוו . שאלו ממנו סימן ואות : (מב) את ידו . את חוזק ידו שהראה ביום אשר פדם ממצרים : (מו) ויגיעם . היא התבואה הבאה על ידי עבודה ויגיעה וכפל הדבר במ"ש : (מח) לרשפים . רשפי אש שהיתה מתלקחת בתוך הברד : (נ) יפלס . היה מיישר שביל להוליך דרך בו את אפו עליהם ; (נא) ראשית אונים

מצודת ציון

ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי יא) : (מ) כמה . ענין מספר מרובה : יעציבוהו . מלשון עצבון : (מא) התוו . ענין סימן ואות כמו והתוית תיו (יחזקאל ט) : (מד) יאוריהם . הם ברכות העשויות בידי אדם : ונוזליהם . מלשון נזלה ושפיכה ר"ל מים היורדים מעצמן : (מה) ערוב . תערובת מיני חיות וצפרדע . שם מין שרץ המים : (מו) לחסיל . מין ארבה : יבולם . ילשון יבול והתבואה וכן ונתנה הארץ יבולה (ויקרא כ׳) : (מז) יהרוג . הוא לשון מושאל על השחיתה : ושקמותם . מין אילן תאנים כמו ובולס שקמים (עמוס ז) : בחנמל . הוא מין ברד : (מח) ויסגר . ענין מסירה כמו לא תסגיר עבד (דברים כג) : בעירם . בהמתם : לרשפים . ענין להט ולהב : (נ) יפלס . ענין ישר כמו פלס מעגל רגליך (משלי ד) ועפ"ז נקרא קנה המאזנים בשם פלס כי מיישר המשקל : נתיב . שביל ודרך : לא חשך . לא מנע : וחיתם . ובהמתם : הסגיר . ענין מסירה : (נא) אונים . ענין כח כמו מצאתי און לי

באהליחם: נב ויסע כצאן עמו
וינהגם כעדר במדבר: נג וינחם
לבטח ולא פחדו ואת־אויביהם
כסה הים: נד ויביאם אל־גבול
קדשו הר־זה קנתה ימינו: נה ויגרש
מפניהם ׀ גוים ויפילם בחבל נחלה
וישכן באהליהם שבטי ישראל:
נו וינסו וימרו את־אלהים עליון
ועדותיו לא שמרו: נז ויסגו ויבגדו
כאבותם נהפכו כקשת רמיה:
נח ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם
יקניאוהו: נט שמע אלהים ויתעבר
וימאס מאד בישראל: ס ויטש
משכן שלו אהל שכן באדם:
סא ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד־
צר: סב ויסגר לחרב עמו ובנחלתו
התעבר: סג בחוריו אכלה־אש
ובתולתיו לא הוללו: סד כהניו בחרב
נפלו ואלמנתיו לא תבכינה: סה ויקץ
כישן ׀ אדני כגבור מתרונן מיין:
סו ויך צריו אחור חרפת עולם נתן
למו: סז וימאס באהל יוסף ובשבט
אפרים לא בחר: סח ויבחר את־
שבט יהודה את־הר ציון אשר
אהב: סט ויבן כמו־רמים מקדשו

ל'. ג' | ל'. ז' | ו' מ"ל | ל'. ד' ר"פ | ב' מקדש לגן עדן | ס'.ז'. ל'. ב' | ל' | ב' חד חס' בזרים. ג"ו | ב' | מ' כתיב כן | ב' וכמזמורא | ל' ומ"ל | ב' חס' שרידיו ג' חס' | ל' | פ'

צעריהון במשכנהון דחם: נב ואטיל היך ענא עמיה ודברנון היך ענא עדרא במדברא: נג ואשרנון לרוחצן ולא דחלין וית בעלי דבביהון חפא ימא: נד ואעלנון לתחום אתר בית מקדשיה טור דין קנת ימיניה: נה ותריך מן קדמיהון עמיא ואשרי יתהון בעדב אחסנתיה ואשרי במשכנהון שבטיא דישראל: נו ואנסיאו וארגיזו קדם אלהא עלאה וסהדותיה לא נטרו: נז וזורו וארשיעו היך אבהתהון אתהפיכו היך קשתא דרמיא גררין: נח וארגיזו קדמוי בנסכיהון ובפסיליהון ובצלמניהון אקנון יתיה: נט שמיע קדם אלהא ורגז ורחקת נפשיה לחדא בישראל: ס ושבק משכנא דשילו משכן די שרת תמן שכנתיה בגו בני נשא: סא ומסר לשביתא אוריתיה ושבהוריה ביד מעיקא: סב ומסר לקטלין בחרבא עמיה ובאחסנתיה ארגיז: סג עולימוהי אכלת אשתא ובתולתיה לא אשתבחן: סד כהנוי בקטלא דחרבא יפלון וארמלתוי לא ספיקן דתבכין (ת"א בעדן דשבו פלשתאי ארונא דיי בחרבא נפלו כהני שילו חפני ופנחס ובעדן דבשרו נשוהי לא בכין ארום מיתו אוף אנון בהדא יומא): סה ואתער היך דמיך יי היך גברא דמתפקח מן חמרא: סו ומחא מעיקוי בטחוריא באחוריהון קלנא דעלמא יהב להון: סז ורחיק במשכנא דפרס על תחומיה דיוסף ובשבט אפרים לא רעא: סח ואתרעי ית שבט יהודה ית טורא דציון דירחים: סט ובנא היך קרנא דרימנא מקדשיה מעתד היך ארעא

אבן עזרא

האב: (נב) ויסע. טעם כנאן שנהלם לאט: (נג) וינחם. שלא יגא עליהם אויב בדרך בצאתם עד בואם אל הים על כן הזכיר ואת אויביהם כסה הים ויש אומרים וינחם לבטח ביבשה בעברם ולא פחדו: (נד) ויביאם אל גבול קדשו. ירושלם: הר זה. הוא הר המוריה. אם אסף זה המשורר הוא שהיה בימי דוד אולי התנבא או אמר זה המזמור אחר נבואת גד ולפי דעתי כי גבול קדשו הוא ארץ ישראל והר זה קנתה ימינו ההר הטוב הזה והלבנון והעד על זה הפי' שאחר כן כתיב: (נה) ויגרש מפניהם גויה. הם השבעה: (נו) וינסו. עתה יספר איך מרו בני אפרי' על כן חרבה שילה: (נז) ויסוגו. בנין נפעל מגזרת סג כמו ויטנו וטעם כאבותם בימי השופטים: נהפכו כקשת רמיה. אמר רבי משה רמיה תאר לקשת והטעם כדרך זכר עלל וכלי כמו ורמיה תהיה למס ולפי דעתי כי רמיה שם כמו והשתיה כדת כמו רומי קשת והעד לשון רמיה ואחריו אני גבור שנוגים והנה הטעם תתהפך הקשת לא ירמה בה הרומה או טעמו כאשר פירשתי במלת הפכו ביום קרב על כן פירש עתה מה שהזכיר בראשונ': (נח) ויכעיסוהו. לעשות עולות בבמות לא לגבוה: (נט) שמע. לאות שהכעיסוהו בדברי' שדברו בו על כן שמע אלהים ויתעבר מגז' עברה שעבר חוק החרון: וימאס. כי חרבן בית שילה קשה על כל ישראל: (ס) ויטוש. הזכי' משכן כי כן כתוב שהארון היה בהיכל רק בלי תקרה על כן קראו אהל: (סא) ויתן. עזו. הוא הארון אתה וארון עזך דרשו את ה' ועזו: (סב) ויסגר. וגם מגפה גדולה היתה בעם: (סג) בחוריו. דימה מאכלת החרב למאכולת אש כדרך כי אש יצאה מחשבון וטעם וי"ו בחוריו למות חסידים במלחמה: ובתולותיו. שהיו צנועות לא ראו חופות במות הבחורים: (סד) כהניו. חפני ופנחס: ואלמנותיו. כאשת פנחס גם קרה ככה לאלמנות הרוגים אחרים: (סה) ויקץ. דבר הכתוב כנגד מחשבות פלשתים שתפשו מקום הכבוד או על דרך משל בעבור שלא נראתה גבורת הכבוד בהלקח הארון ועתה מתרגן המתרונן מיינו שהוא בוטח בכחו ויש אומרים כי המתרונן הוא השכור בנפול התרדמה: (סו) ויך. רמז לטחורים: (סז) וימאס. מאז לא היה הארון בחלק אפרים רק מאהל אל אהל וממקום למקום עד בוא דוד והיה הארון בעיר ציון: (סח) ויבחר. הזכיר השבט שהיה ממנו דוד כי בעבורו עהר כל המזמור: (סט) ויבן.
רמים

רש"י

(נה) ויגרש מפניהם ז' אומות: באהליהם. של גוים: (נו) וינסו וימרו. בימי השופטים: (נז) כקשת רמיה. שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ: (סא) ויתן לשבי עוזו. מסר הארון והלוחות ביד פלשתים: (סג) בחוריו אכלה אש. עברתו: לא הוללו. לא נכללו לאפריון וחופה שמתו הבחורים במלחמה: הוללו. לשון הלולא בארמית. ורבותינו דרשוהו על נדב ואביהוא. ואינלבי מתיישב לפרשו כן שהרי כבר התחיל במשכן שילה: (סד) כהניו בחרב נפלו חפני ופנחס: ואלמנותיו לא תבכינה. אף אלמנתו לא ניתנה לבכותו שאף היא מתה ביום השמועה כמו שנאמר (ש"א ד') ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה: (סה) מתרונן. מתעורר ומתגבר כגבור להקיץ מיינו. מתרונן לשון רנה הוא: (סו) ויך צריו אחור. מכות אחורים בעפולים ובטחורים והוא חרפת גדוף להם עולמית: (סז) וימאס באהל יוסף. הוא שילה שהוא בחלקו של יוסף: (סט) ויבן כמו רמים בקדשו וגו'. כמו שמים וארץ שנאמרו בהם שתי ידים שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מ"ה) אף בית המקדש בשתי ידים שנאמר (שמות ט"ו) כוננו ידיך.
ד"א

ויבגדו ב' וסימ' בעלי שכם. ויסגו ויבגדו כאבותם: שלו ח' כ"כ וסימ' בויחי: ואלמנתיו ב' חד חסר וחד מ"ל וסימ' כהניו בחרב נפלו. שרידיו במות יקברו. בתרא מ"ל: ויקץ ג' חס' וסימ' ויקץ שלמה והנה. ויקץ שמשון תניינא. ויקץ כישן אדני: אהב ט' וסימ' בריש שמואל סימן א': כארץ ח' וסימ' בסדר לך לך: יסדה ד' וסימ' אשור יסדה לציים. כי הוא על ימים יסדה. ואגדתו על ארץ

תולדות אהרן גבול קדשו. אבות יג: ויטש. זבחים קיח (מגלה עב): ויקץ כישן. (סוטה נו): וימאס. שם (מגלה עב):

מצודת ציון

לי (הושע יב): (נה) בחבל. הוא קו המדה: (נז) ויסגו. ענין החזרה לאחור: (נח) בבמותם. מל' במה: יקניאוהו. מלשון קנאה והכעסה כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): (נט) ויתעבר. מל' עברה וזעם: (ס) ויטוש. ענין עזיבה: עזו. כן יקרא הארון ע"ש שהראה כח ה' בפלשתים להכות בהם כמ"ש בש"א: (סב) ויסגר. מסר: (סג) הוללו. בית החופה נקרא כדרז"ל הלולא (כתובות ה)

מצודת דוד

אונים. הם הבכורים כמו כחי וראשית אוני (בראשית מט): חם. הוא מצרים הבא מחם: (נב) כעדר. כמו שהרועה מנהיג העדר במקום מרעה כן נהגם במדבר ולא חסרו דבר: (נד) גבול קדשו. זה א"י: הר וגו'. זה בה"מ אשר קנתה ימינו להיות שלו לשכון שמה: (נה) גוים. אלו שבעה עממין בכנען: ויפילם. הפיל גורל לתת לכל שבט חלקו במדידת חבל כי כן הדרך למדוד הקרקע בחבל: באהליהם. של שבעת עממין: (נו) וינסו וימרו. בימי השופטים: (נז) כקשת רמיה. מורה הקשת הרמאי מראה עצמו כמורה לצד זה וברגע חוזר ומהפך עצמו לירות בצד אחר אל מקום הנרצה כן ישראל עבדו את ה' כל ימי השופט ובמות השופט נהפכו כרגע לעבוד הגלולים: (ס) ויטוש משכן שלו. בימי עלי הכהן: אוהל. את האוהל אשר שכן בה בין בני אדם: (סא) ויתן לשבי עוזו. זה הארון אשר נשבה ביד פלשתים: (סג) בחוריו. אנשי המלחמה: אכלה אש. בערה בהם אש חמת ה' ומתו במלחמה: לא הוללו. לא באו אל בית החופה כי התגיסם מתו במלחמה: (סד) כהניו. הם חפני ופנחס בני עלי ויתר הכהנים נושאי הארון: לא תבכינה. כי הרבו לבכות על לקיחת הארון ולמול זה לא היה נחשב לער אלמנותם למאומה: (סה) ויקץ כישן. כי עד הזמן ההיא החרים המקום מענוש את ישראל על מעשיהם כאלו היה ישן ובעת ההיא גברו העונות והקיץ משינתו לעשות בהם נקם: מתרונן. המתעורר משכרות היין ע"י צעקה ורנון: (סו) ויך. הכה הצרים מאחוריהם כי נסו מפני פלשתים ורדפו אחריהם והכום מאחוריהם כדרך הרודף להנרדף: חרפת עולם. זהו לקיחת הארון: (סז) וימאס. מאז מאס במשכן שילה שהיה בנחלת אפרים בן יוסף: ובשבט אפרים. הוא הוא וכפל הדבר במ"ש: (סח) ויבחר. להיות בנחלתו מקום המקדש: אשר אהב. מימים רבים כי שם נעקד יצחק: (סט) כמו רמים. ר"ל בנהו בנין עדי עד כמו השמים הרמים ויסדם

לפרש

רשי

ד"א כמו רמים מקדשו כארץ יסדה מה שמים וארץ אין להם חליפין אף מקדש אין לו חליפין להשרות שם שכינה : (ע) ממכלאות צאן . דירי צאן כמו (סוף חבקוק) גזר ממכלה צאן : (עא) מאחר עלות הביאו . שהיה רועה לאביו הצאן המניקות שהיה רחמני ומוציא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי עשבים העליונים שהם רכים . ומוציא התיישים אחריהם ואוכלין אמצע העשבים ואח"כ מוציא הזקנות ואוכלות השרשים אמר הקב"ה ראוי הוא זה להיות רועה את עמי : (א) לעיים . לגלים ומהו מזמור והלא קינה היא אלא לפי שנאמר (איכה ד') כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון מזמור ושיר הוא ששפך חמתו על העצים ועל האבנים ולא עשה כליה בבניו : (ב) בשר חסידיך . והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הרי הם חסידי' וכן הוא אומר (דברים כה) ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא . כך מפורש באגדה : (ד) וקלס . לשון דבה לדבר בם כמו למשל : (ה) עד מה . עד מתי : תאנף . תקצוף : קנאתך . חמתך שאתה מקנא להנקם לי' אל קנא (שם ד') אנכרמכ"ט בלעז

ימרה . כארץ יסדה לעולם : טמאו ג' וסימ' ובני יעקב באו על . עוד זאת עשו לי . אלהים באו גוים בנחלתך . אנ"ך : ירושלים ה' קמצים בקריאת וסימ' זכור ה' לבני אדום את יום ירושלם . אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני . שפכו דמם כמים סביבות ירושלם . בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם . בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות מלכי יהודה . ואמרת אלהם הנני ממלא את יושבי הארץ הזאת . וילינו הרוכלים . ברוך ה' מציון . וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו' במ"א תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי : והצילנו ב' וסי' מן הגוים . וכפר על חטאתינו : וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח ב' בו . והולך מהרה אל העדה . עזרינו אלהי ישענו :

תולדות אהרן מזמור לאסף . קידושין לא : באו גוים . סנסדרין מז : עונות ראשונים . זוהר ויחי : עזרנו . עקרים מ"ד פמ"ז :

תהלים

כְּאֶרֶץ יְסָדָהּ לְעוֹלָם׃ ע וַיִּבְחַר
בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ מִמִּכְלְאֹת צֹאן׃
עא מֵאַחַר עָלוֹת הֱבִיאוֹ לִרְעוֹת
בְּיַעֲקֹב עַמּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ׃
עב וַיִּרְעֵם כְּתֹם לְבָבוֹ וּבִתְבוּנוֹת
כַּפָּיו יַנְחֵם׃

עט א מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ
גוֹיִם ׀ בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל
קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם לְעִיִּים׃
ב נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל
לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־
אָרֶץ׃ ג שָׁפְכוּ דָמָם ׀ כַּמַּיִם סְבִיבוֹת
יְרוּשָׁלָ͏ִם וְאֵין קוֹבֵר׃ ד הָיִינוּ חֶרְפָּה
לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃
ה עַד־מָה יְהוָה תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר
כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ׃ ו שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ ׀
אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל
מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ׃
ז כִּי אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־נָוֵהוּ
הֵשַׁמּוּ׃ ח אַל־תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֺנֹת
רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ
כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד׃ ט עָזְרֵנוּ ׀ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ
עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר
עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ י לָמָּה ׀
יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע

תרגום

דִיסָדָהּ לְעָלְמֵי עָלְמִין׃
ע וְאִתְרְעֵי בְּדָוִד עַבְדֵיהּ
וְדַבְּרֵיהּ מִן עֶדְרֵי דְעָנָא׃ עא וּמִן
בָּתַר מֵינְקָן אַיְתֵיהּ לְמִשְׁלַט
בְּיַעֲקֹב עַמֵּיהּ וּבְיִשְׂרָאֵל
אַחְסַנְתֵּיהּ׃ עב וּמְלַךְ עֲלֵיהוֹן
בְּשַׁלְמוּת לִבְבֵיהּ וּבְסוּכְלְתָנוּת
אִידוֹי יְדַבְּרִנּוּן׃ א תּוּשְׁבַּחְתָּא
עַל יְדוֹי דְאָסָף עַל חוּרְבַּן
בֵּית מַקְדְּשָׁא אֲמַר בְּרוּחַ
נְבוּאָה אֱלֹהִים אֲתוֹ עַמְמַיָא
בְּאַחְסַנְתָּךְ סָאִיבוּ יַת הֵיכַל
קֻדְשָׁךְ שַׁוִיאוּ יַת יְרוּשְׁלֶם לְצָדוּ׃
ב יְהַבוּ יַת גוּשְׁמֵי עַבְדָךְ
לְמֵיכְלָא לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא בְּסַר
חֲסִידָךְ לְחֵיוַת אַרְעָא׃
ג שְׁדוֹן אַדְמְהוֹן הֵיךְ מַיָא
חֲזָרָנוּת דִירוּשְׁלֶם וְלֵית דְקָבַר׃
ד הֲוֵינָא קְלָנָא לְשָׁבְבָנָא
תּוּלְעֲבָא וְגוּחֲכָא לְחַזְרָנוּתָנָא׃
ה עַד אֵימָתַי יְיָ תִּתְקוֹף
לַעֲלָמִין תִּבְעַר הֵיךְ אֶשָּׁא
טְנָנוּתָךְ׃ ו שְׁדֵי חֶמְתָּךְ עַל
פַּלְחֵי כוֹכְבַיָא דְלָא חַכִּימוּ
יָתָךְ וְעַל מַלְכְוָתָא דְכַשְׂדָאֵי
דִי בִשְׁמָךְ לָא צַלִּיאוּ׃ ז אֲרוּם
גַמְרוּ בֵּית יַעֲקֹב וְיַת בֵּית
מַקְדְּשֵׁיהּ אַצְדִיאוּ׃ ח לָא
תִדְכַּר לָנָא עֲוָיָן דְמִן שֵׁרוּיָא
בִּסְרְהוֹבְיָא יְקַדְמוּן לָךְ טַבְוָתָךְ
אֲרוּם אִתְמַסְכַּנְנָא לַחֲדָא׃
ט סְעַד יָתָנָא אֱלָהָא פּוּרְקָנָנָא
מְטוּל אִיקַר שְׁמָךְ וּפְרוֹק יָתָנָא וְכַפֵּר עַל חוֹבָנָא בְּגְלַל שְׁמָךְ׃ י לְמָה יֵימְרוּן עַמְמַיָא אָן אֱלָהָהוֹן יִתְגְּלֵי בְּעַמְמַיָא

ס' . ד' ל' וחס' כ' . ג' אל סתה אבל נ' ב' ר"ף כ' כ'חד ד' חס' ואת איזבל ד' ס'דירמי' על ה' כ' ס' . ל' ג' כ' מן הגוים ד'

אבן עזרא

רמים . תואר והמתואר חסר כמו ויאכלו בריאה שה או עגלה וכן זה ויבן כארמונים רמים וטעם כארץ בעבור היות הארץ בכלל העומדת וחלקיה על כן הזכיר זה החלק מהארץ עומד כנגד הארץ בכללה : (ע) ויבחר . וכבר בחר כדרך ויאהב אותה ורבים ככה כי הר ציון דוד תפשו ועל שמו נקראת ירושלם קרית חנה דוד : ויקחהו . אחר שלקחו : ממכלאות . כמו גזר ממכלה צאן : (עא) מאחר עלות . תואר דומה לפועל על דרך השלים על הצאן העלות הם הנקבות : לרעות . עם בי"ת טעם כמו רועה את אחיו בצאן והנה בתחלה היה רועה צאן ושב לרעות ישראל כאשר התחיל בתחלת המזמור ויסע כצאן עמו : (עב) וטעם ובתבונות כפיו ינחם . בעבור שדמה עם השם לצאן ויש צורך למרעה טוב והכל בתקל ע"כ ובתבונות ולפי דעתי כי בי"ת בתבונות ישרת שנים כמו וזרועו בשדים כאילו כתוב ובתבונות בכפיו ינחם והנה טעם בתום לבבו לעשות טוב לעמו ובתבונו' כפיו הוא המעשה ככתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו : (א) מזמור לאסף אלהים באו גוים . הזכרתי מחלוקת המפרשים בתחלת הספר יש אומרים כי מזמור דבר שנזמר ונכרת מרבים אולי קינות היו או טעם מזמור שראה ברוח הקדש בעבו' מה שכתב באחרונ' כי ישר' היו עמו ונחלתו וטעם אלהים איך הוא אלהים ונגרע יד בני אדם על חסידיו ועל מקום קדשו : בנחלתך . ארץ ישראל : לעיים . מקומות שפלי' והפך זה נכון יהיה הר בית ה' ויש אומרים מקום שאין שם ישוב או שחפרו ירושלם לבקש מטמונות : (ב) נתנו . קשור זה הפסוק כי החסידים לא נקברו בעיים הדומים לקברים : (ג) שפכו . דעת השופכים כי אין דורש דמם כמים שהם מותרי' : (ד) היינו . כשארים ממנו : (ה) עד מה ה' תאנף לנצח . בט : תבער כמו אש קנאתך . קנאת בעבור שעבדו ישראל אלהי' אחרים ולמה לא תקנא בזרי' : (ו) שפוך . ועל ממלכות . כמו אל הממלכות כמו אל יסוד המזבח : (ז) כי . לא די שלא תקנא בעבור שלא ידעוך עד שאכלו את יעקב שידע אותך : (ח) אל . מפרשים רבים אומרים כי ראשונים תאר לעוונות והנכון בעיני כי עוונות סמוך לאבות ראשונים ומלת יקדמונו כנגד ראשונים . וטעם כי דלונו מאד אין לנו כח ואין לאל ידינו על כן נבקש רחמים : (ט) עזרנו . הטעם עזרנו עד שנכבד שמך או עזרנו בעבור כבוד שמך שנקרא עלינו על כן אחריו : (י) למה . טעם לעינינו שנהיה חיים לפני מותנו ודם עבדיך הוא הנזכר בתחלת המזמור

מצודת דוד

להיות לעולם כמו הארץ : (ע) ויבחר בדוד . למלוך על ישראל : ממכלאות צאן . ממה שהיה תמיד עם הצאן בדיר שלהם : (עא) מאחר עלות . ממה שהלך אחר המניקות לרעותן הביאו להיות מלך רועה ישראל : (עב) כתום לבבו . כפי תמימות לבו ירא אותם : ובתבונות כפיו . עם כי התבונה היא בלב אמר כפיו לפי שבהם ינהג הרועה וירעה כאלו התבונה בכפיו ודומה לו שכל את ידיו (בראשית מ"ח) ור"ל שעשה בהשכל וכ"ז חוזר לראשית המאמרים לומר את כל זה יספרו לבל יאחזו במעשה אבותם שמרו בה' כ"א יאחזו במעשה דוד שזכה למלוכה בעבור כשרון דרכו : עט (א) אלהים . אתה אלהים איך תסתפק על אשר באו גוים בנחלתך : לעיים . כן דרך החרבות להיות מלאים מגלי אבנים : (ב) נתנו וכו' . כי לא נתנום לקבורה : (ג) ואין קובר . כי הנשארים פחדו לצאת ממקום מחבואם ולקברם : (ד) היינו חרפה . השכנים היו מחרפים אותנו : (ה) עד מה . עד מתי יהיה כן וכי תאנף לנצח וכי תבער קנאתך כמו אש שהולך ושורף עד תומו : (ו) שפוך . הסר החמה מאתנו ושפוך אותה על הגוים אשר לא ידעו לדעת אותך : (ז) אכל . כלו והשמידו : נוהו השמו . החריבו מזוזה זה בה"מ : (ח) אל תזכר וכו' . אם אמנם עתה נשוב אליך : מהר . במהירות רב תקדים לנו רחמיך כי דלונו מאד בתכלית העוני ואין לנו כח לסבול עוד : (ט) על דבר . בעבור כבוד שמך לבל יחולל : למען שמך . המורה שאתה רחום וחנון : (י) למה יאמרו וגו' . למה יאמרו הגוים איה אלהיהם

מצודת ציון

ס') ע"ש שמהללים ומשבחים שמה את החתן ואת הכלה : (ע) ממכלאות . מל' בית כלא ומאסר והוא דיר הצאן שסמה כלואים בה : (עא) עלות . מגדלות עולליהן ר"ל מניקות : (עב) ינחם . ינהגם : (א) לעיים . ענינו תל וגל כמו לעי השדה (מיכה א') : (ב) לחיתו . הוי"ו יתירה וכן וחיתו ארץ למינה (בראשית א) : (ד) וקלס . ענין לעג וחרפה כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ') : (ה) תאנף . מל' אף וחימה : (ו) אל הגוים . על הגוים : (ט) על דבר . בעבור כמו ועל דבר כזבי (במדבר)

(בגוים ק') בַּגֹּיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ
הַשָּׁפוּךְ׃ יא תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת
(כ' ב' חס' כלה נא) אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי
(ג'. ד') תְמוּתָה׃ יב וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם
אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ
אֲדֹנָי׃ יג וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ
(ד' כתיב כן) נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר
תְּהִלָּתֶךָ׃

פ

(כ' חס') א לַמְנַצֵּחַ אֶל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת
(ד כתיב כן) לְאָסָף מִזְמוֹר׃ ב רֹעֵה יִשְׂרָאֵל
הַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף יֹשֵׁב
(כ' מטעים) הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה׃ ג לִפְנֵי אֶפְרַיִם
(ט' מיחדין) וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרָתֶךָ
(ד' כ"ט ר"ף) וּלְכָה לִישֻׁעָתָה לָּנוּ׃ ד אֱלֹהִים הֲשִׁיבֵנוּ
וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ ה יְהוָה אֱלֹהִים
צְבָאוֹת עַד־מָתַי עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת
(ל') עַמֶּךָ׃ ו הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה
(ל') וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ׃ ז תְּשִׂימֵנוּ
מָדוֹן לִשְׁכֵנֵינוּ וְאֹיְבֵינוּ יִלְעֲגוּ־לָמוֹ׃

לְמֶחֱמֵינָא פּוּרְעָנוּת אֲדַם
עַבְדָךְ דְאִשְׁתְּפַךְ׃ יא תֵּעוֹל
קֳדָמָךְ אֶנְקְתָא דַאֲסִירֵי הֵיךְ
סַגִּי תְקוֹף אֶדְרָעָךְ שְׁרֵי בְנַיָא
דְמִתְמַסְרִין לְמִיתוּתָא׃
יב וַאֲתִיב לְשִׁכְבָנָא עַל חַד
שִׁבְעָה גוּמְרָא עַל פּוּרְעָנוּת
קִימְהוֹן וְחִסּוּדָן דִי חַסִּדוּ יָתָךְ
יְיָ׃ יג וַאֲנַחְנָא עַמָּךְ וְעָאן
רַעִיתָךְ נוֹדֵי קֳדָמָךְ לְעָלַם
דָרֵי לְדָרֵי דָרַיָא נְתַנֵי
תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ א לְשַׁבָּחָא עַל
יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דִי מִתְעַסְקִין
בְּסַהֲדוּת אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹי
דְאָסָף תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ ב פַּרְנָסָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲצֵית דְמַדְבַּר הֵיךְ
עָנָא אֲרוֹנָא דְיוֹסֵף דִשְׁכִינְתֵיהּ
שַׁרְיָא בֵּינֵי כְרוּבַיָא הוֹפַע׃
ג קֳדָם אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִין וּמְנַשֶּׁה
עוֹרֵר יַת כֹּחַ גְבוּרְתָךְ עֲלָנָא
וַעֲלָךְ מִן דִינָא לְמִפְרוֹק לָנָא׃
ד אֱלָהָא אֲתִיב יָתָנָא מִגָלוּתָנָא
וְאַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא
וְנִתְפְּרַק׃ ה יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת
עַד אֵימָתַי לָא קַבֶּלְתָּא צְלוֹתָא
דְעַמָּךְ׃ ו אוֹכַלְתָּא לְהוֹן לְחֵם טְמִישׁ בִּדְמַעְתָּא וְאַשְׁקִיתָן חֲמַר דִמְעָא תִּלְתֵּי׃
ז שַׁוִּיתָנָא מְדָנָא לְשִׁיבָבָנָא וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא יִתְלַעֲבוּן לְהוֹן׃

כגודל ב' חס' וסימ' סלח נא לעון העם הזה. תבוא לפניך אנקת אסיר: והשב ד' וסימ' לו ישטמנו יוסף. שוב והשב את אחיך. והשב חרפתם אל. והשב לשכנינו שבעתים: לדור ודר ד' כתוב כן קדמא מ"ל תניין חס' וסי' גמס' בסימ' סי' מ"ט: רעה ד' קמצין כתו' ה' וסי' ויהי הבל רעה צאן. כי תועבת מצרים כל. ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך. רעה ישראל האזינה: לכה ד' כתובים כן וסי' בס' תולדות:

תולדות אהרן לפני אפרים. מגלה טו: ולכה (סוכה נד): לחם דמעה. סנהדרין מ:

אבן עזרא

המזמור: (יא) תבא. בעבור היות ישראל בגלות כאסיר בבית כלא: הותר. מגזרת הותירם שהם מוכנים למות ומשקל תמותה תשועה תקומה תרוע'. ורבי משה אמר כי הותר הסר יתר ופתח קשורים בעבור שהזכיר אסיר: (יג) ואנחנו עמך. אנחנו הנודעים שהם עמך אז נודה לך כפדותך אותנו: (א) למנצח אל ששנים. או על שנה. אמר רבי מרינוס כי עדות כמו עדי דבר נכבד כמוהו ואת נזר העדות: (ב) רועה. בעבור שהזכיר יעקב בברכותיו משם רועה אבן ישראל על יוסף ע"כ נוהג כצאן יוסף: יושב הכרובים. שהיה הארון בתחלה בחלק יוסף ואחר כן בחלק בנימין ושניהם בני רחל במחשבת בני יעקב הראשונה מנשיו וכן כתוב בני רחל אשת יעקב ע"כ רחל מבכה על בניה וכל ישראל נקראו בשם אפרים וזה הוא ויקרא בהם שמי או המשורר הזכיר מלחמה שהיתה לבני רחל עם גוים: (ג) לפני. הזכיר אפרי' בתחל' כדרך יעקב ושהוא היה בעל הדגל: ולכה. כמו לך אמרו בעלי המסורת כי הוא מלא והטעם ולכה ועליך הדבר להושיענו וזה הפירוש איננו ישר בעיני: (ד) אלהים השיבנו. שיעזרנו לשוב אליו: והאר פניך. אלינו וזאת היא הישועה שנבקש: (ה) ה'. בעבו' שמלאו רבי' אלהי' צבאות אמרו כי הוא שם אות בצבא שלו ועל דרך הפשט שהוא דרך קצרה כמו והנבואה עודד הנביא שכן הוא והנבואה נבואת עודד הנביא וככה זה ה' אלהים אלהי צבאו' שהם צבא השמים. וטעם עשנת פועל עומד כמו והר סיני עשן כולו כאילו עלה אליך עשן בעת תפלת עמך והנה היתה התפלה כמו עשן כדרך עלה עשן באפו: (ו) האכלתם. אמר רבי משה תחת לחם דמעה. ותשקמו דמעו' שליש הפך ותשקמו דמעו' בשליש והוא שם מדה כמו וכל בשליש ויתכן כי זה דרך משל כי מאכלם ומשקיהם דמעה ובי"ת בדמעות כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי או בי"ת בדמעות יתרת אחרת ותשקמו דמעות או בדמעות הטעם שוה בשליש או תחסר אות בי"ת וכן הוא האכלתם לחם דמעה ועל איזה פ' שיהיה הטעם בני ישראל בגלות: (ז) תשימנו מדון. כמו ויהי ריב ומדון כי זה שכן אומר בחלקי יהיה וטעם ילעגו למו כנוי בעבור כבוד השם שהוא הגפן שהסעת מלפנים וכמוהו אשר

רשי

בלעז: (יא) הותר. פתח אסירים ממסגר שלהם כמו (לקמן קמ"ו) מתיר אסורים. שלח מלך ויתירהו (לקמן ק"ה): בני תמותה. בני הנהרגת עליך. תמותה אנמוגידיד"א בלעז. ויש דוגמתו בלשון חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותה שחוטה ואל יאכלו בשר תמותה נבילה ופירושו בשר מסוכנת ששחטה. במסכת קידושין:

(א) אל ששנים. אל ישראל: עדות לאסף מזמור. מזמור של עדות שרמז להם בו שלש גליות והתפלל עליהם שהרי נאמר במזמור זה שלש פעמים השיבנו האר פניך ונושעה ורמז להם בו צרות העתידות לבא להם בימי בית יהוא ממלכי ארם שנאמר (מלכים ב' י"ג) בימי יהוא כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: (ב) רעה ישראל. מנהיגם ופרנס שלהם יוסף וכל ישראל נקראים ע"ש יוסף לפי שהוא פירנסם וכלכלם בימי הרעב: יושב הכרובים. כמו שנאמר (שמות כ"ב) ונועדתי לך שם וגו': הופיעה. הראה גבורתך: (ג) לפני אפרי' ובנימן ומנשה. כשיהיו צריכים לישועתך אע"פ שהם רשעים ואינם כדי עוררה גבורתך להם ולמה כי לכה לישועתך לנו לך נאה ועליך להושיע בין חייבים ובין זכאים כמו שנאמר למשה במצרים (שמות ג') ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות הללו למה רואה אני שהם עתידים להכעיסני ואעפ"כ ראיתי את עניים מפני השבועה שנשבעתי לאברהם. אפרים במלחמת ארם כשצר על שומרון (מלכים א' כ') ושלח מלאכים לאחאב כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם. מנשה בימי יהואש בן יהואחז שנאמר (שם ב' י"ג) כי ראה ה' בעני ישראל כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש והכה שלש פעמים במלחמה שנאמר שם שלש פעמים הכהו יואש והשיב את ערי ישראל. בפירושים אחרים מצאתי שנאמר שלש פעמים תכה את ארם ואשר השיב את ערי ישראל. בנימין בימי אחשורוש שהיו מרדכי ואסתר בסכנה וכל הדור תלוי בהם: ולכה לישועתה לנו. אין זה לשון הליכה אלא כמו ולך וכן הוא במסורת ולכה איפה דיעקב (בראשית כ"ז) ולכה אין בשורה מוצאת (ש"ב י"ח) שמלה לכה קצין תהיה לנו וגו' (ישעיה ג): (ד) השיבנו. בגלות בבל שהיה מרדכי שם: (ה) עד מתי עשנת. בגזרות מלכי יון שהרעו אחד לישראל: (ו) האכלתם לחם דמעה. במצרים: ותשקמו בדמעות שליש. בבבל שהיו שבעים שנה שהוא שליש של מאתים ועשר של מצרים. זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן. ויש לפתור על שם שמלכות יון היתה הכרה השלישית. וא"ת רביעית היא שהרי פרס ומדי קדמו כל שבעים שנה של בבל אינה אלא גלות אחת ומנחם פירש שליש שם של כלי ששותין בו וכן פי' (ישעיה מ') וכל בשליש עפר הארץ. ורבותינו פירשוהו על ג' דמעות שהוריד עשו שנאמר בו (בראשית כ"ז) ויצעק צעקה הרי אחת. גדולה הרי שתים. ומרה הרי שלש. ועליהם זכה לחיות על חרבו והיה כאשר תריד וגו' (שם): (ז) תשימנו מדון. אתה שם אותנו מדון לכל שכנינו שנתגרו בנו יון: השיבנו

מצודת ציון

(במדבר כט): (יא) אנקת. ענין צעקה וגניחה כמו האנוק חלל (יחזקאל כו): הותר. ענין פתיחת הקשר: (א) אל שושנים. על שושנים והוא כלי נגון עשוי בצורות שושנה: עדות. מלשון עדי וקשוט וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב י"א) ור"ל המזמור הזה היה לקשוט ולפאר לאסף: (ב) הופיעה. ענין הארה כמו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג): (ג) ולכה. כמו ולך כך הוא במסרה ור"ל עליך: (ה) עשנת. כמו העשן והוא ענין כעס כמו יעשן אפך (לעיל ע"ד): (ו) שליש. שם מדה גדולה וכן וכל בשליש (ישעיה מ'): (ז) מדון. מל' דין: למו. להם ר"ל עליהם:
פנית

מצודת דוד

אם אלהים הוא יריב ריב עמו: יודע. לזאת יודע: (יא) אנקת. צעקת האסיר: הותר. התר קשרי הנאסרים להוציאם להרוחה: (יב) והשב. כמו שעשה לנו כן השב גמול פורעניות אל שכנינו: שבעתים. שבעה פעמים שבעה ר"ל רבה פעמים השב להם גמולם: אל חיקם. הפורעניות תביא אל חיקם ולא ימוש לכאן ולכאן: חרפתם. גמול החרפה אשר חרפוך: (יג) ואנחנו. ואז אנחנו שאנו עמך וגו' נודה לך לעולם בעבור זה ונספר תהלתך לדורות הבאים: פ (ב) רועה. אתה רועה ישראל קשוב תפלתנו: נוהג. אתה הנוהג את יוסף כרועה המנהיג את הצאן ולפי שיוסף כלכל את השבטים במצרים לכן נקראו על שמו: יושב. אתה הוא היושב על הכרובים שעל הארון הופיעה והאר לנו ישועה: (ג) לפני אפרים וגו'. ר"ל לצורך גאולתם עורר את גבורתך וגו': ולכה. כמו ולך כן הוא ע"פ המסורה ור"ל עליך: (ד) השיבנו. אליך: והאר. הראה לנו פניך מאירות ושוחקות ונהיה נושעים: (ה) עשנת. כעסת למאס תפלת עמך: (ו) לחם דמעה. במקום שלחם האכלתם דמעה כי דמעת הבכי מונע תאות האכילה וכאלו משביע כדבר מאכל: ותשקמו. השקית אותם בדמעות מלוא שליש ר"ל הדמעות הרבה למאוד:

רש"י

(ח) השיבנו ונושעה. מבני יון: (ט) גפן ממצרים תסיע וגו'. חזר ורמז על גלות ארמיים גפן ישראל אשר הסעת ממצרים עקרת משם כמו (איוב י"ט) ויסע כעץ תקותי ואח"כ גרשת שבעה גוים ונטעתם בארצם: (י) פנית לפניה. את היושבים שם: ותשרש שרשיה. השרישה שרשיה: (יא) וענפיה ארזי אל. כמו ארזים חזקים כלומר מלכים אדירים: (יב) תשלח קציריה. שלחה פארותיה כמו ועשה קציר (שם י"ד): עד ים. עד הים הגדול היה גבולה: ואל נהר יונקותיה. רחבו של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר פרת: (יג) למה. עתה: פרצת גדריה. של אותה הכרם: וארוה כל עוברי דרך. לקטוה כל הבא כמו (שיר ה') אריתי מורי עם בשמי וכן בלשון משנה כמלא אורה וסלו: (יד) יכרסמנה חזיר מיער. כמו שדה שקרסמוה נמלים בלשון משנה והוא ל' נתיקה: מיער. העי"ן תלויה (וכאילו נכתב באל"ף) זכו ישראל הרי עשו אויבם כחית היאור שאין להם כח לעלות ביבשה ובזמן שהפורענות נגזר עליהם מתגבר כחית היער שהיא משחתת והורגת. וחזיר מיער הוא עמלק כמו דכתיב (בדניאל ז') אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה ויש לו (לחזיר) תקנת סימני טהרה אף עמלק יש לו זכות אבות: וזיז שדי. כל רמש השדה ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך: ירענה. רועה עליה וענפיה ואוכלן: (טו) וכנה אשר נטעה ימינך. המבוססת והמיושבת ל' והשיבך על כנך (בראשית מ'): ועל בן אמצת לך. ועל עשו שהיה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני אמצת גפן יעקב לך שנאמר (שם כ"ז) ואת אחיך תעבוד עכשיו: (יז) היא שרופה באש. וכסוחה לשון לא תזמור (ויקרא כ"ה) לא תכסח: יאבדו. תמיד הם הולכין ואובדין מגערת פניך וזעפך: (יח) תהי ידך על איש ימינך. תשיב מכותיך על עמלק שהיה עומד להפרע ימינך ממנו: ועל בן אדם. אשר אמצת לך להיות מושבו משמני הארץ: (יט) ולא נסוג ממך. ואל תגרום לנו להיות נסוגים ממך: תחיינו. מן הגלות ונזכיר טובתך וגבורתך ואז נקרא בשמך: (כ) ה' אלהים צבאות. כאן נאמרו שלש אזכרות (של שמות) ובאמצעי שתי אזכרות ובראשון אזכרה א' הכל לפי

תהלים פ

ח אלהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה: ט גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה: י פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא־ארץ: יא כסו הרים צלה וענפיה ארזי־אל: יב תשלח קציריה עד־ים ואל־נהר יונקותיה: יג למה פרצת גדריה וארוה כל־עברי דרך: יד יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה: טו אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת: טז וכנה אשר־נטעה ימינך ועל־בן אמצתה לך: יז שרפה באש כסוחה מגערת פניך יאבדו: יח תהי־ידך על־איש ימינך על־בן־אדם אמצת לך: יט ולא־נסוג ממך תחינו ובשמך נקרא: כ יהוה אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה:

תרגום

ח אלהים צבאות אתיב יתנא מגלותנא ואנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפרק: ט בית ישראל דמתילין לגופנא ממצרים אטלטלתא תרכתא עממיא מארעא דישראל ונצבתנון: י פניתא מן קדמיהון כנענאי ושרשתא שורשיהון ומלאת ארעא: יא חפין טוריא דירושלם טול בית מקדשא ובתי מדרשיא רבנין אמרין אלימין דמתילין לארזין תקיפין: יב שבשת שבשין (שדרת תלמידהא) עד ימא רבא ולנהר פרת יניקהא: יג למא תקפתא גודרהא ומכסחין יתה כל עברי אורחא: יד ינובנה חזיר דמן חורשא ותרנגול ברא יתפרנס מנה: טו אלהים צבאות תוב כדון אסתכל מן שמיא וחמי ואדכר ברחמי גופנא הדא: טז ועוברא די נציבת ימינך ועל מלכא משיחא דחילתא לך: יז מתוקדא בנורא ומפרכא ממזופיתא דמן קדמך ייבדון: יח תהי אידך על גבר דקימתא ליה ביד ימינך על בר נש דחילתא לך: יט לא נזור מבתר דחלתך תקיימננא ובשמך נקרי: כ יי אלהים צבאות אתיב יתנא מגלותנא אנהר זיו סבר אפך עלנא

כסו ב' וסי' פניו חרולי'. כסו הרים צלה: תשלח ה' וסי' בס' כי תצא: יכרסמנ' חד מן ד' מלין בקרי' דתלי בהון אות וסי' נמס' בשופטים סי' י"ח: על איש ה' וסי' ויען כל איש יהודה על. עד אנה תהותתו. תהי

תולדות אהרן גפן. חולין לב: יכרסמנה. פסחים קיח קידושין ל:

אבן עזרא

אשר לא נשא לשוא נפשי וטעם ילעגו שלא תוכל לעזרני: (ח) וטעם לאמ' פעם שנית אלהים השיבנו והאר רמז ליהודה שגלה פעמים: (ט) גפן. על לשון זמן עומד והטעם הסעת והם ישראל כי כרם ה' צבאות וטעם תסיע בעבור לכתם במדבר: תגרש גוים. השבעה ותטעה כמו תביאמו ותטעמו: (י) פנית. לסקל מהאבנים והם הרשעים. ותשרש מבנין הכבד הנוסף להפריש השרש ומבנין הכבד להכרית השרש. כמו ושרשך: (יא) כסו. חסר בי"ת בגלה או דרך וערום כסה בגד והוא דרך לחות: (יב) תשלח. עד ים. כאורך מים סוף ועד ים פלשתים: ואל נהר. נהר פרת ברוחב: יונקותיה. הסעיפים הם הקטני' הדומים ליונקים ויתכן להיות טעם ההרים והארזים שהיו ישראל ההרים הגבוהים והיערו' וטעם ארזי אל כדרך כהררי אל: (יג) למה פרצת. כמו פרץ גדרו: וארוה. כמו אריתי מורי לקטתי וכן נשים באות מאירות אותה: (יד) יכרסמנה. מלא רבעיה כמו ירמסנה ויש אומרים מלה מורכבת יכרת ממנה כדרך מלא כרשו מעדני וזה רחוק בעיני: חזיר. חיה וזיז עוף והוא שם מין ושדי כמו שדה והעד יעלוז שדי וכל אשר בו וטעם חזיר ועוף האומות הדומות לחיות ולעוף הדורס: (טו) אלהים. שוב נא. עתה כמו הנה נא זקנתי אוי נא לנו והכלל כן פי' כל נא שבמקרא והוא בלשון ערבי הפוך אין נופל על זמן עומד ובעבור שהזכיר צבאות אמר משמים וטעם זאת כי זאת היא בעצמה שהסעת ממצרים: (טז) וכנה. הם ישראל והעד אמצת לך ועוד אשר נטעה ימינך כמו ותטעה ותהיה מלת ופקוד מושכת אחרת אע"פ שהוא בפסוק אחר כמו כי אמר גר הייתי עם כי אלהי אבי בעזרי וכן הוא יפקוד כנה כנה תואר לגנה או לגפן שהיא מכוננת ויש אומרי' כי הכ"ף תחת גימל ולא מצאנו שהתחלפו רק שי"ן וסי"ן ואותיות אהוי ויש אומרי' כי בכנה היה ראוי להיותו על דרך רבה בבאך ור' יהודה הלוי מ"כ אמר כי הנו"ן חסר בדגש התחברות שנים טעין כמו הללוהו מבנין הכבד הדגוש לשון ציווי וככה אמר וכן בן כ"ל אנ"י יא"י המגי"ה. ועל שמלת על לשון ציווי כמו אל נא בו את בני ישראל הפך יכרסמנה ומלת בן סעיף כמו בן פורת יוסף: (יז) שרופה. בלשון נקבה כמו פורת וראה הכתוב למעלה ישרת גם כה וכן הוא וראה שזאת הגפן היא שרופה באש כסוחה והכנה והבן שתיהם אובדות מגערת פניך הפך והאר פניך: (יח) תהי. כל יד ואחריו בי"ת לגנאי והיתה יד ה' בהם הנה יד ה' הויה במקנך ואם איננה בבי"ת היא לשבח תהי ידך לעזרני ויד ה' עלי חזקה היתה עלי יד ה' וכן הוא תהי עזרתך על איש ימינך פירש כי הכנה אשר נטע ימינו דרך משל והנמשל הוא על ישראל או משיח בן אפרים וכנגד ועל בן הזכיר על בן אדם: (יט) ולא. כמו לא נשוב כי החולם והשורק מתחלפי' יקום אבי ויקום לקול הצפור או יהיה מלת נסוג פועל עבר כמו לשון יחיד מגזרת נכונו ללצים שפטים והטעם ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה וכאשר תהי ידך לעזרו אז תחיינו כולנו: (כ) ה'. וטעם להזכיר זה או נזכור מה שהיינו מתפללים והזכיר השם הנכבד בפסוק הזה השלישי בעבור ושמך

מצודת דוד

(ז) מדון. בעלי דין ומריבה: (ט) גפן. ישראל הנמשל לגפן הלוא אותם הוסעת והוצאת ממצרים: תגרש. מה"י גרשת שבעה עממין ונטעת אותם במקומם: (י) פנית לפנים. את העובדי כוכבים ההם ופרשת שרשיה של ישראל ותמלא את הארץ ממנה: (יא) צלה. של עדת ישראל: וענפיה. של העדה ההיא היו ארזים חזקים ר"ל משלו על כל הארץ וגדלו למעלה: (יב) תשלח. פשטה ענפיה עד ים פלשתים והוא האורך: ואל נהר. זה נהר פרת והוא הרוחב: (יג) למה. עתה למה תחשב לאויב ופרצת גדריה וכל עוברי דרך מלקטים פריה ר"ל למה נתתם להפקר לכל: (יד) יכרסמנה. הנמשל לחזיר מיער למה יכריתו ויכלה אות': וזיז. החיות הזזים בשדה כ"א ירעה בה ויאכל פריה: (טו) שוב נא. שוב עתה אלינו: פקוד. השגיח על הגפן הזאת: (טז) וכנה. מקום מושב הגפן אשר ימינך נטעה בה את הגפן והיא א"י: ועל בן. ר"ל תן השגחתך על א"י ועל הבן הכר הזהת לך והוא ישראל: (יז) שרופה באש. הלא הגפן היא שרופה היא באש וכרותה ממקומה והמה הולכים ואבודים מגערת כעסך: (יח) תהי ידך. מעתה תהיה ידך להגן על איש שהשפעת בימינך: ועל בן וגו'. הוא כפל ענין במ"ש כי היא היא ועל ישראל

מצודת ציון

(י) פנית. ענין הסרה והפנוי מן המקום: (יא) צלה. מל' צל: אל: ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א): (יב) תשלח. ענין ההפשטות כמו ותשלח פארות (שם יז): קציר. ענפים כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב יד): יונקותיה. ענפים יונקים ורכים כמו ויעל כיונק (ישעיה נ"ג): (יג) פרצת. ענין שבירה: גדריה. כתליה: וארוה. ענין לקיטה כמו אריתי מורי (ש"ה ה): (יד) יכרסמנה. ענין כריתה וכליון כי יתפלגו הארבה (דברים כ"ח) תרגמו ירושלמי אתי יקרסם יתיה גובא וכמבנה שדה שקרסמוה נמלים (פאה פ"ב) והקו"ף והכ"ף מתחלפים כי הם ממוצא אחד: וזיז. מלשון הזזה והנועה: שדי. כמו שדה: (טו) נא. עתה: ופקד. ענין השגחה: (טז) וכנה. מל' כן וכסים: אמצתה. מל' אומץ וחוזק: (יז) כסוחה. ענין כריתה כי לא תזמור (ויקרא כ"ה) תרגומו לא תכסח וכן קוצים כסוחים (ישעיה ל"ג): (יט) נסוג. ענין החזרה לאחור כמו

וכשמך נקרא שהוא השם הנכבד והטרא שהוא לנצח כאשר פירשתי בספר השם : (א) למנצח על הגתית . מלת הגתית פירשתיה : (ג) שאו . כמו ישאו מדבר ועריו ומלת תנו תשרת בעבור אחרת ותנו כנור נעים עם נבל : (ד) תקעו בחדש. תחלת חדוש הלבנה כמו חדשיכם ומועדיכם חדש ושבת וכתובה בתורה תקיעת החצוצרות ונכון הוא שהיו תוקעים גם בשופרות ורבותינו ז"ל פירשוהו על יום ר"ה וטעם בכסה שהלבנה מתכסה בו והנה כן משפט כל חדש ומלת חגינו זביחת הכשבים כמו חגי' ינקופו אסרו חג בעבותי' ולפי דעתי שמלת כסה כמו זמן קבוע או מועד ידוע וככה ליום הכסא יבוא ביתו: (ה) כי . חק ומשפט קרובים בטעם וטעם זה היה החוק לישראל להריע לאלהי יעקב בזמן הזה : (ו) עדות. י"א כי שמו שב אל עדות כמו ויקם עדות ביעקב אע"פ שבא על לשון זכר כמו ודעת לנפשך ינעם כי התי"ו סי' לשון נקבה וי"א כי וי"ו שב אל חק לישראל או אל משפט וי"א כי עדות כמו עדי כמו את הנזר ואת העדות רמז לרביד זהב : בצאתו על ארץ מצרים . כמו ויצא יוסף רק לא מצאנו יוסף בסבלות וכפוי כדוד רק בכל רגלו בבית הסוהר ויש אומרים כי בראש השנה יצא מבית האסורים והנכון בעיני כי הזכיר יהוסף בתוספת ה"א תפארת בעבור השם הנכבד והוא כנגד כל ישראל כאשר הזכרתי במזמור העליון וטעם להיות חק בכל ראש חדש לתקוע בשופר להזכיר גבורות השם בתחלת כל מועד ויום החדש ככה או הזכיר יוסף כנגד כל ישראל כדרך בני יעקב ויוסף סלה כאשר פירשתי שם : בצאתו על ארץ מצרים . בבואם מרעמסס ועברו על ארץ מצרים ומצרים מקברים וטעם שפת לא ידעתי אשמע הנה משורר כנגד כל ישראל שהוצרכו ישראל במצרים ללמוד לשון מצרים שלא ידעוה אבותיהם והיה ראוי להיות שפת שלא ידעתי או תחסר מלת עם שפת עם לא ידעתי כדרך השותים במזרקי זהב או כסף יין ועתה הזכיר החק ששם האל בישראל שהוציאם ממצרים וזה הוא הסירותי מסבל : (ז) הסירותי . אני הוא שהסירותי מסבל שכמו שכם ישראל . תפיו תעבורנה תסורנ' מעשות חומר מעשות החומר והלבנים ולנשאם בדוד ויתכן היות שפת לא ידעתי רמז לישראל ששמעו קול השם בסיני והנה שפת סמוך כי ישראל לא ידעו השם כראוי רק אחרי שומעם קולו וכן הוא כתוב אתה הראית לדעת ומה הוא מן השמים השמיעך את קולו או יהיה שפת לא ידעתי משה שהיה ערל שפתים והיה אהרן לו לפה והיה משה מדבר על שם הכבוד לישראל : (ח) בצרה. זה הוא שהצילם מתחת יד מצרים . וטעם ואענך בסתר רעם כדרך ענני במרחביה כאלו הוא כתוב עניתיך בהסתיר הרעם ממך בעת השקיף השם בעמוד אש וענן וכתוב קול רעמך בגלגל . וטעם אבחנך על מי מריבה מימי הצור שנקרא שם המקום מסה ומריבה . וטעם להזכיר זה עם זה כי בהיותך במים ואתה עובר בים הסתרתי הרעם והענן ממך ובהיותך ביבש' נתתי לך מים : אבחנך. בדרך ושם נסהו וסלה באמת : (ט) שמע. הזכיר בתחלה הסירותי מסבל שכם ישראל על כן הוא חייב לשמוע לי : (י) כתוב הנה לא יהיה בך אל זר לא יהיה בך אל זר נמצא ובדיבור שני כתוב לא יהיה לך אלהים פי' במחשבת הלב מפי חכם לא בך נמצא ולך במחשבת הלב : (יא) אנכי . כאשר תאמין כי אנכי השם העומד לנצח או התענג עלי שתבקש בפיך כל רצונך ושאל לכך ואמלאהו ולא בימי השופטים

ונתפרך : א לשבחא על כנרא דאתיא מן גת על ידא דאסף : ב שבחו קדם אלהים עושננא יבבו קדם אלהא דיעקב : ג ארימו קלא בתושבחתא וסדרו תופיא כנרא דקליה בסים עם נבלין : ד תקעו בירחא דתשרי שופרא בירחא דמתכסי יומי חגיא דילנא : ה ארום קים גזר ישראל הוא הלכת דינא לאלהא דיעקב : ו סהדותא על יהוסף שויה דלא קרב לאתת רבוניה ביה ביומא נפק מבית אסירי ושליט בכל ארעא דמצרים ספתא דלא חכימת אליפית שמעית : ז אעדיתי משעבודא כתפיה אידוי מן למרמי טינא לקדרא אסתלקן : ח בעדן עקתא דמצרים קרית ופצית יתך עגית יתך באתר טמיר בית שכנתי דאכלין קדמוי נגנגין די נור בחנתך על מי מצותא לעלמין: ט שמעו עמי ואסהיד בכון ישראל אם תקבל למימרי : י לא יהי ביניכון פלחי טעותא נוכראה ולא תסגדון לטעות חילוני : יא אנא יי אלהך דאסקית יתכון מארעא דמצרים אפתי פומך בפתגמי אוריתא ואמלי יתה מכל טבתא :

פא א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף:
ב הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ
לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: ג שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־
תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־נָבֶל: ד תִּקְעוּ
בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ:
ה כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט
לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: ו עֵדוּת ׀ בִּיהוֹסֵף
שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת
לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: ז הֲסִירוֹתִי
מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה:
ח בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ
בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה
סֶלָה: ט שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ
יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי: י לֹא־יִהְיֶה
בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר:
יא אָנֹכִי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ:

ב׳ גוים עמו ב ג׳ מ״ע
ג׳ וכתיב ה׳ וחד כתיב א׳
ג׳
ד׳. ג׳
ב׳ מ״ע.
ג׳
ג׳ רפי׳.
ס
כ״ז
י״כ. כ׳.
ג׳

לפי חוזק הגליות והצרה והגאולה : (א) על הגתית . כלי שיר הבא מגת : (ב) הריעו . בר"ה : (ג) כנור נעים עם נבל . ר' חייא בר אבא אומר הוא נבל הוא כנור . ורבי שמעון אומר נימין (ויתידות) יתירות שבין זה לזה למה נקרא שמו נבל שהוא מנבל כל מיני זמר : (ד) בחדש . בחדוש הלבנה : בכסה . יום מועד קבוע לכך וכן (משלי ז') ליום הכסא יבוא ביתו למועד הקבוע : (ה) כי חק . הוא לישראל מאת הקב"ה לתקוע באותו היום והוא יום המשפט להקב"ה : (ו) עדות ביהוסף שמו . בראש השנה יצא יוסף מבית האסורי' : שפת לא ידעתי אשמע . מפורש במס' סוטה שלמדו גבריאל שבעים לשון : (ז) מדוד . מעבודת עבדות לבשל קדירות כדרך שאר העבדים . מדוד קדירה כמו (ש"א ב') והכה בכיור או בדוד : (ח) בצרה קראת . לי בלכתם קראתם מצרת עבודת סבלות מצרים ואחלץ אתכם : אענך בסתר רעם . אתה קראתני בסתר ביני ובינך ואני עניתיך בקול רעם הודעתי גבורות ונוראות בפרהסיא : אבחנך על מי מריבה סלה. ואע"פ שגלוי ובחון לפני שאתם עתידים להמרותי במי מריבה . כך שנויה במכילתא: (ט) שמע עמי . אחרי שכל זאת עשיתי לך כדי אתה לשמוע לי : (יא) הרחב פיך . לשאול ממני כל תאות לבך : ואמלאהו . ככל אשר תשאל

ירד על איש . הן יהרס ולא יבנה. כי לא על איש ישים : הרנינו ב' וסי' הרנינו גוים עמו . הרנינו לאלהי' עוזנו הריעו : על ארץ ט' בקריא' וסימ' ושבתי את שבות מצרים. גבה לבך ביפיך. ואמרת אעלה על ארץ פרזות . הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ . להמטיר על ארץ לא איש מדבר. ידין בגוים מלא גויות. עדות ביהוסף שמו . יהללו את שם ה' כי נשגב. והיה כמלאת שבעים שנה. וכל ארץ מצרים דאורייתא דכו' : אנכי ה' י"ב וסימ' בסדר וישמע יתרו :

תולדות אהרן הרנינו . ר"ס ל לא תמיד לג (ר"ס נט) : שאו זמרה . ערכין יא : תקעו . ביצה טז ר"ה ח יא לד סנהדרין יא נו עקידה שער סז זוהר וירא תצוה אמור פנחס: כי חק. ביצה טז ר"ה ח י"א כס . סנהדרין יא (ר"ס נז) : עדות ביהוסף. ר"ה יא סוטה ו לו (סוטה כא) : הסירותי מסבל. סוכה נס ר"ס י"א ל (ר"ס נט): אל זר. שבת קס זוהר וירא אמור : הרחב פיך. ברכות כ (תענית סו) עקידה שער מ"ג כל המזמור :

מצודת ציון

(א) הגתית . כלי נגון הבא מגת : (ג) נעים . ענין מתיקות וערבות : (ד) בכסה . ענין זמן מיועד כמו ליום הכסא יבוא (משלי ז') והה"א תמורת האל"ף : (ו) עדות . מלשון עדי וקשוט וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב י"א) : שפת . לשון עם ועם כמו שפה אחת (בראשית י"א): (ז) מסבל . ענין טעינת משא כמו והנושאים בסבל (נחמיה ד') : שכמו . כתיפיו : מדוד . כלי בישול כקדרה וכיוצא וכן והכה בכיור או בדוד (ש"א ב) : (ח) ואחלצך . ענין הוצאה ושליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כ"ה) : אענך. מל' עניה ותשובה: אבחנך . מל' בחינה : (ט) ואעידה . ענין התראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים שלא יכחש : כמו ונסוג מאחר אלהינו (שם נט) :

מצודת דוד

(ב) הרנינו. בשה: עוזנו. שהוא לנו למעוז וחוזק: הריעו . בשופר : (ג) שאו זמרה. הרימו בפה קול זמרה ותנו קול על התוף וכנור שקולו נעים : (ד) בחודש . בהתחלת החודש ר"ל ביום הראשון תקעו שופר : בכסה . בזמן המיועד להיות בו יום חג והוא ר"ה : (ה) כי חק . התקיעה ההיא היא חק גזרת המקום על ישראל כי הוא יום המשפט ובא התקיעה לרמז על התשובה לזכות במשפט : (ו) עדות . ביום הזה שמו עדי הזהב על יוסף כמ"ש וישם רביד הזהב על צוארו (בראשית מא) כי אחז"ל בר"ה יצא יוסף מבית האסורים : בצאתו . בעת שיצא למשול על ארץ מצרים : שפת . אז היה יוסף משתבח לומר שפה לשון אשר לא ידעתי מעולם הנה עתה אשמע ואבין כי אחז"ל שבא גבריאל ולמדו שבעים לשון לפי שכתוב בנמוסי מצרים שאין למשול בהם כ"א המכיר בכולן : (ז) הסירותי . אמר במקום ה' בזה היום הסירותי מסבל שכמו של ישראל כי אחז"ל בר"ה בטלה העבודה מאבותינו במצרים : כפיו . העברתי כפיו מן הדוד ממה שהיה מבשל לאדוניו ועשה לו מלאכת עבד : (ח) בצרה . בעת הצרה כשקראת אלי הוצאתיך ממנה : אענך . עניתיך במה שהייתי מסתיר ממך : רעם . בעת עברכם בים והיה על המצרים לבדם שנאמר קול רעמך בגלגל (לעיל עז) : אבחנך . ר"ל עם כי היה בחון וידוע לפני שתחטא במי מריבה עכ"ז עניתיך בעברך במי הים : סלה ר"ל, וכ"כ עד עולם דרכי להושיע בעת צרה עם כי נגלה לפני שיחטא בדומה לה : (ט) שמע עמי . אמרתי מאז שמע עמי והנה אתרה ישראל יאמר : (יט) ולא נסוג . לא נשוב אחור ממך : תחיינו . ר"ל הוציאנו מן הגלות ונקרא אז בשמך להודות לך : פא לשמוע

רשי: תשאל שאלה : (יג) בשרירות לבם. במראית לבם כמו (לעיל ה') למען שוררי : (יד) לו עמי שומע לי. עדיין אם היו רוצין לשוב לי ולשמוע אלי : (טו) כמעט אויביהם אכניע. בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם : אשיב ידי. אשיב מכתי מעליכם לתת אותה עליהם ואז : (טז) משנאי ה' יכחשו לו ויהי עתם. פורענות' לעול' : (יז) ויאכילהו. לישראל : ומצור. השביעם דבש כשהלכו בדרכיו כענין שנאמר (דברים ל"ב) ויניקהו דבש מסלע : (א) אלהים נצב בעדת אל. לראות אם אמת ישפטו ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עול : (ג) הצדיקו. אם זכאי הוא בדינו אל תהפכו דינו לטובה בשביל לשאת פני רשעי' : (ה) לא ידעו. הדיינין המעוותי' את הדין : ולא יבינו. את אשר בשביל העון הזה יתהלכו בחשכה (על דרך כי השוחד יעור וגו') וימוטו על כך מוסדי ארץ: (ו) אלהים אתם. מלאכים כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם ע"מ שאין מלאך המות שולט עוד בכם : (ז) אכן כאדם תמותון. אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שחבלתם מעשיכם

אבן עזרא: או נבואת הבית הראשון אם היה זה אסף הוא המשורר בימי דוד : (יג) ואשלחהו. כמו מי שלח פרא : בשרירות. בחוזק כמו שריר וקיים : (יד) לו. הפך ולא שמע עמי לקולי : בדרכי יהלכו. הפך ילכו במועצותיהם : (טו) כמעט. כמעט זמן וטעם אשיב בעבור שאכניע בימים קדמונים כל אויביהם : (טז) משנאי. יכחשו. כמו יכחשו לך אויביך מרוב פחדם יכחשו שלא מרדו כך או על דרך ויכחשו אויביך לך ומטעם ובשרי כחש משמן : ויהי עתם. כי בא יומו ולעולם לא יקומו. ור' יהודה בן בלעם אמר כן ועל צריהם אשיב ידי שהם משנאי ה' כי הם מכחשי' אלהותו ויחשבו כי עד לעולם יעמודו וזה פי' ארוך ואיננו על משפט לשון הקדש הלא ראה וקרוב לבא עתה ורבים ככה : (יז) ויאכילהו. כל המפרשים אמרו כי ויאכילהו על השם הנזכר למעלה משנאי ה' והה"א והוי"ו שב אל ישראל אם בדרכי יהלכו והטעם היה ראוי שישמעו לו ויזכרו החסד שגמל לאבותם והוא אכילת המן שהוא מתוק ונכבד יותר מחלב חטה והשביע' מים מצור מתוק מדבש ותהיה מ"ם מצור משרת אחר כדרך מאל אביך ויעזרך וטעם אשביעך כדרך מטרף בני עלית כל רואו אומר לו ככה פעם ידבר כאילו איננו לנכח ופעם ידבר לנכח וככה שמנת עבית כשית כי כן מנהג הלשון ויש אומרים כי ומצור דבש אשביעך ידבר לנכח ישראל לעתיד : (א) מזמור לאסף אלהים. טעם נצב בעדת אל הכבוד שהוא עם עדת ישראל : בקרב אלהים. הם המלאכים שהם האלהים וצבא השמים בני האלהים כי על ידי המלאכי' הם כל משפט אלהים בארץ ויש אומרים כי בקרב אלהים כמו אלהים לא תקלל והטעם כי הוא בקרבם ויש להם לישמר שלא ישפטו עול : (ב) עד. עתה יוכיח השופטים שהם אלהים מתי תשפטו משפט עול כי כח השם במלאכים בפעלים : ופני רשעים תשאו. הפך נפלו פניך על כן אחריו הלא אם תטיב שאת : (ג) שפטו. עשו משפט יתום שאין עוזר לו שלא יוכל לדבר ואלמנה שאין לה בעל הצדיקו כי הרשעים יעשו להם חמס ואתם נושאים פניהם : (ד) פלטו. שפטו דל בממון ופלטו דל בנפש : (ה) לא. דברי המשורר שהוכיחם ולא ידעו ולא הבינו או טעמו שחקו כאילו לא ידעו . וטעם בחשכה יתהלכו כי השוחד יעור עיני פקחים וטעם ימוטו ראויים הם מוסדי ארץ שימוטו בעבור עוות הדין או לא יחושו השופטים שימוטו כל מוסדי ארץ : (ו) אני. מושב אלהים ישבתם : ובני עליון. כמלאכים : (ז) אכן. אין אתם רק כאדם תמותון והטעם כי נשמתכם כנשמת המלאכים והנה אינכם רק כגופות תמותון וכאחד השרים המתגברים ועושים חמס וככה דרך שרים וכל שופטי ארץ :

תהלים פא

יב וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל
לֹא־אָבָה לִי׃ יג וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת
לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃ יד לוּ
עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ׃
טו כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל־
צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי׃ טז מְשַׂנְאֵי יְהוָה
יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם׃
יז וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר
דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ׃

פב

א מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים
נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים
יִשְׁפֹּט׃ ב עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל
וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה׃ ג שִׁפְטוּ־
דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃ ד פַּלְּטוּ־
דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃
ה לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה
יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ׃
ו אֲנִי־אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי
עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם׃ ז אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן

תרגום: יב וְלָא קַבִּילוּ עַמִּי לְקָלִי וְיִשְׂרָאֵל לָא צְבוּ לְמֵימְרִי׃ יג וְתָרְכְתֵּיהּ בְּהִרְהוּרֵי לִבְּהוֹן אֲזַלוּ בְּמִלְכַּת רַשִׁיעֵיהוֹן׃ יד הַלְוַאי עַמִּי שְׁמַע לִי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרְחָתַי יְהַלְכוּן׃ טו כִּזְעֵר בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אַמְאֵךְ וְעַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אֲתֵיב מְחַת גְּבוּרְתִּי׃ טז סַנְאֵי יְיָ יְכַדְּבוּן לֵיהּ וִיהֵי תוּקְפְהוֹן לְעָלַם׃ יז וְיֵיכְלִנֵּיהּ מִן טוּב לְחֵם חִטִּין וּמִן טִינָרָא דוּבְשָׁא אַשְׂבְּעִנָּךְ׃ א תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְאָסָף אֱלָהִים שְׁכִנְתֵּיהּ שָׁרְיָא בִּכְנִישַׁת צַדִּיקִין דְּתַקִּיפִין בְּאוֹרַיְתָא בִּמְצַע דִּינִין דִּקְשׁוֹט יְדִין׃ ב עַד אֵימָתַי רַשִׁיעַיָּא תְּדוּנוּן שְׁקַר וְאַפֵּי רַשִׁיעַיָּא תִּסְבוּן לְעָלְמִין׃ ג דוּנוּ מִסְכֵּנָא וְיַתְמָא עַנְיָא וּמִסְכֵּנָא אַצְדִּיקוּ׃ ד שֵׁיזִיבוּ מִסְכֵּן וַחֲשׁוֹכָא מִן יְדֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא פְּצוּ יַתְהוֹן׃ ה לָא חַכִּימוּ לְאוֹטָבָא וְלָא אִתְבַּיְּנָן בְּאוֹרַיְתָא בַּחֲשׁוֹכָא מְהַלְכִין מְטוּל הֵיכְנָא מִתְמוֹטְטִין רִגְלֵיהוֹן דִּי בְסִיסֵי אַרְעָא׃ ו אֲנָא אֲמָרִית הֵי כְּמַלְאֲכַיָּא אַתּוּן חֲשִׁיבִין וְהֵיךְ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא כּוּלְכוֹן׃ ז בְּרַם בְּקוּשְׁטָא הֵיךְ בְּנֵי נָשָׁא תְמוּתוּן

מסורה: ס"ר"ף בסיפרא. י"ח בליש' שמיע' לקול. נ"ב. ו' מ"ל. נ"ב. ל'. י"ז. ל'. כל דסמיך לאביון פתח. ג'. ל'. וחד כחשכה כהורה. ל'. י"ח. ל'. ד'.

שמע עמי לקולי י"ח בליש' שמיעה לקול וסימן נמסר בסיפרא סי' נ"ח : אויביהם ו' מ"ל וסי' וירד אף ה' קדמא דשפטים ב' בפסוק. כמעט אויביהם אכניע. וילחצום אויביהם ויכנעו. כי שמחם ה'. ואת אויביהם כסה הים : ופני י"ו בקריאה וסימ' ופני ה' לא חליתי. ופני המלך לא ראה. וישב אבשלום בירושלם דשמואל. מלכם חדכאו עמי ופני עניים. ודמות פניהם פני אדם ג' בפסוק. ופני הקדש המראה. ופני השני פני אדם. קבצו פארור. ופני אריה פניהם דד"ה. ופני תהום יתלכדו. ופני רשעים תשאו. ופני המן חפו. ופני אדם אל התימורה ב' בו: תמותון ד' בקריא' ג' חס' וא' מ"ל וסימ' בישעי' סימ'

תולדות אהרן אלהים נצב. ברכות ו ר"ה לא סנהדרין ו ז אבות ס תמיד לג (סנהדרין יח) : בקרב אלהים. סוטה מז אבות ס : עני ורש. חולין קלד : כל מוסדי ארץ. סוכה נג : אלהים אתם. ע"ג ס :

קומה

מצודת דוד

למאמר אמרי : ישראל. ר"ל כי אם תשמע לי אתה ישראל : (יא) אנכי. ר"ל הנה הלא אני המעלך מארץ מצרים וידי בכל משלה ולזה הרחב פיך לשאול ממני כל תספק ואמלאם אם תשמע לי : (יב) ולא שמע. אבל עמי לא שמע לקולי : לא אבה. לא רצה לשמוע לי : (יג) ואשלחהו. שלחתים מארצם ללכת בגולה כי הלכו בשרירות לבם ובעצתם הרעה : (יד) לו עמי. אם היה עמי שומע לי וגו' : (טו) כמעט. כשעור מעט זמן הייתי מהר הייתי מכניע אויביהם והייתי משיב ידי על הצרים להכות ולחזור ולהכות : (טז) משנאי ה'. השונאים הנחשבים לשונאי ה' היו אז מכחשים לו לומר שאינם שונאים על כי יפחדו מהעונש : ויהי עתם. עת הטובה ההיא היתה לעולם מבלי הפסק : (יז) ויאכילהו. אז היה ה' מאכיל אותו ממיטב החטים והיה משביעו דבש הזב מן הצור וכן הוא אומר ויניקהו דבש מסלע (דברי' לב) והוא מדרך משל לומר שהיה רב שפע במקום יובש ולמה אם היו הולכים בדרכי המקום : **פב** (א) בעדת אל. בתוך הדיינים השופטים לראות אם עושים משפט אמת : בקרב. יושב בקרב הדיינים וכאלו ישפוט עמהם וכפל הדבר לחזוק : (ב) עד מתי. הואיל וכן א"כ עד מתי תשפטו עול ולעולם תשאו פני הרשעים להחניפם בדבר המשפט : (ג) שפטו. לא כן עשו כ"א שפטו דל ויתום במשפט הראוי ולא תרחמו עליהם במשפט : הצדיקו. בעת המשפט אם הוא צדיק בריבו ולא תאמרו אזכה במשפט את העשיר בעל דינו שלא לביישו ואח"ז אודיעו שהדין עם שכנגדו : (ד) פלטו. מיד הבא לעשקם : (ה) לא ידעו. אין הדיינים נותנים לב לדעת ולהבין חומר העון והרי הם כההולך בחשיכה ואינו יודע במה יכשל : ימוטו. הלא בעבור קלקול הדין ימוטו מוסדי הארץ והיא קרובה לפול כי על שלשה דברים העולם עומד והדין אחד מהם כן אמרז"ל : (ו) אני אמרתי. אמר בשם ה' הנה כאשר נויתי אתכם על הדינים אמרתי אז שבעבורם תהיו כמלאכים ולא תשלוט בכם המיתה : ובני עליון. כפל הדבר במ"ש : (ז) אכן. באמת הואיל ואין אתם נזהרים בה תמותו כמו שמת אדם הראשון על שלא נזהר במצותי :

מצודת ציון

(יב) לא אבה. לא רצה : (יג) בשרירות. במראה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד) : (יד) לו. כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח') : (יז) מחלב. ענין מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מה) : (ב) תשאו. ענין תנופה וכן שאת פני רשע (משלי יח) : (ד) פלטו. ענין הצלה : (ה) ימוטו. מלשון הטיה :

שפטה

וכאחד השרים תפלו: ח קומה
אלהים שפטה הארץ כי־אתה
תנחל בכל־הגוים:

פג א שיר מזמור לאסף:
ב אלהים אל־דמי־לך אל־תחרש
ואל־תשקט אל: ג כי־הנה
אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו
ראש: ד על־עמך יערימו סוד
ויתיעצו על־צפוניך: ה אמרו
לכו ונכחידם מגוי ולא־יזכר שם־
ישראל עוד: ו כי נועצו לב יחדו
עליך ברית יכרתו: ז אהלי אדום
וישמעאלים מואב והגרים: ח גבל
ועמון ועמלק פלשת עם־ישבי צור:
ט גם־אשור נלוה עמם היו זרוע
לבני־לוט סלה: י עשה־להם כמדין
כסיסרא כיבין בנחל קישון: יא נשמדו
בעין־דאר היו דמן לאדמה:
יב שיתמו נדיבמו כערב וכזאב
וכזבח וכצלמנע כל־נסיכמו:
יג אשר אמרו נירשה־לנו את
נאות אלהים: יד אלהי שיתמו כגלגל
כקש לפני־רוח: טו כאש תבער־
יער וכלהבה תלהט הרים: טז כן
תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם:

והיך חד מן רברבניא תפלון:
ח קום יי דון ית כל יתבי
ארעא ארום את תחסין בכל
עממיא: א שיר ושבחא על
ידא דאסף: ב אלהים לא
תשתוק לך לא תתרשל ולא
תשדוך אלהא: ג ארום הא
בעלי דבבך מתרגשין וסנאך
זקיפו רישא: ד על עמך
נכילו רזא ומתמלכין על
דמתטשין באוצריך: ה אמרין
אתו ונכנסון מלמהוי עם ולא
אדכר שמא דישראל תוב:
ו ארום אתמלכון בכל לבא
עלך כחדא ואמטולתך קימא
גזרין: ז משכני ארומאי
וערבאי מואבאי והונגראי:
ח גובלאי ועמונאי ועמלקאי
פלשתאי עם יתבי צור:
ט לחוד סנחריב מלכא דאתור
אתחבר עמהון הוון לסעיד
לבני לוט לעלמין: י עבד
להון היך עבדתא למדין
ולסיסרא והיך עבדתא ליבין
בנחל דקישון: יא אשתציו
בעינא דדאר הוון היך רעי
דרמים לארעא: יב שוי
יתהון ורבניהון היך עורב
והיך זאב והיך זבח והיך צלמונע
כל מלכיהון: יג די אמרו נירת
לנא ית כל עידית אלהים:
יד אלהי שוי יתהון היך
גלגלא דמתגלגל ואזל ולא ניח במדרון והיך קשא קדם זעפא: טו היך אשא דבערא
בחורשא והיך שלהוביתא דמצלהבא זרזי טוריא: טז הכנא תרדפנון בעלעולך
ובזעפך תבהלנון:

ג', כ' ראיתם ה' · ג' בטעם · ג' · ד מ"ע. ג' · ל' · כ"ר"ף בגלגל' · ל' · ג'.ג'קמץ וחד זקני גבל · ג' · ד' כתיב כן · ג'. ל' · ג'. ל' · ג' וחד קול רעמך בגלגל · ל'

אבן עזרא

(ח) קומה. תפלת המשורר או ידבר על לשון הנועקים חמס או דרך נבואה וכי"ת בכל הגוים כוסף כמו לכו לחמו בלחמי ויהיה הפועל יוצא כדרך ונחלתנו ונחל ה' את יהודה חלקו ורבי יהודה הלוי אמר אתה תהיה נחלה לנועקים בכל הגוים: (א) שיר מזמור לאסף: (ב) אלהי'. כמו שופט: דמי. שתיקה מגז' וידום אהרן אע"פ שהוא משרש אחר וטעם אל שאתה תקיף שתוכל להושיע: (ג) כי יהמיון. מגז' המון כי ברוכם הם הומים עלי: (ד) יערימו. ערמת סוד וטעם צפוניך צפונים בסתרך כנגד סוד: (ה) אמרו. אלה לאלה: מגוי. מהיותם גוי: (ו) כי נועצו. עצת לב יחדיו וטעם עליך כי שמך נקרא עליהם: (ז) אהלי. הטעם אדום באהליהם או שכנו אהלי אדום שהתחברו אליהם והנה הם העיקר וככה יושבי צור: והגרים. הם ההגריאים שילדה הגר מבעל אחר ובעבור שהיתה שפחת אברהם התיחסו הבנים אליה כדרך בנות ברזילי הגלעדי: (ח) גבל. הם הגבלים: (ט) וטעם זרוע כי תמיד היו עוזרים אותו: (י) עשה להם כמדין. כאשר עשית למדין במלחמות גדעון: בנחל קישון. ששם מתו הנסים ממחנה סיסרא נחל קישון גרפם: (יא) נשמדו. שב אל מדין ושם המקום שנפלו שם עין דאר אולי נקרא כן בעבור שהי' גדעון משם: (יב) שיתמו. דרך נחות כמו ותראהו את הילד: (יג) אשר. נאות. כמו נוות כי אותיות אהו"י כראות ונעלמו' מתחלפות: (יד) אלהי. בעבור שהזכיר אלהים בלא סימן המדבר הזכיר אלהי שהוא סימן המדבר ליחדו ע"כ אמר אלהי: שיתמו כגלגל. נוסף הגימ"ל כי הוא כאשר יבער הגלל וכגלגל לפני סופה כי הוא מתגלגל: (טו) כאש. לפי דעתי כי תבער פועל יוצא ואחרים אמרו כי תבער היער ואיננו נכון ומלת תלהט לעד: (טז)כן בסערך. וסער מתחולל: וכסופתך

תולדות אהרן אל דמי. מקרים מ"ב פכ"א :

רשי

מעשיכם כמוהו : וכאחד השרים. כראשונים שמתו כן תפולו. ומדרש אגדה כאחד השרים שלמעלה שנאמר (ישעי' כ"ד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום : (ח) קומה אלהים. אסף התחיל להתפלל שיקום ויכרית אותם הדיינים המקולקלין מישראל : כי אתה. הוא הנוחל הגוים. והכל בידך לשפוט : (ב) אל דמי לך. אל תתן שתיקה לשוועתינו שאויבינו מריעים לנו : (ו) עליך ברית יכרותו. ברית זו היא' אלא עליך להשכיח את שמך שאין אתה קרוי אלהי' אלא לנו אלהי ישראל ומאחר שלא יזכר שם ישראל אף שמך הגדול אינו נזכר כך מצאתי : (ט) גם אשור. אף אשור שהיה נזהר עד היו' משה' עצה שכלה ולא יתחבר עם מרעים כמה דאת אמר (בראשי' ד')מן הארץ ההיא יצא אשור שיצא מעצת דור הפלגה. כאן נלוה עמם ועזרם לרעה : (בפירושים אחרים מצאתי כן). גם אשור נלוה עמם וגו' גם זה שהיה מחבב מתחלתו מע"ט שפירש מעצת נמרוד שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור אף הוא חזר להיו' רשע לכך נשתתף להחריב ביתך. בראשית רבה : היו זרוע. כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שבכינו לבוא עלינו: (י) עשה להם כמדין. ע"י גדעון : כסיסרא. ע"י ברק : (יא) נשמדו בעין דאר. איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר של גדעון או של ברק: היו דומן. זבל מפוזר. ת"י : (יג) אשר אמרו. הגוים האלו האמורים למעלה אדום וישמעאל וכל חבריהם : נירשה לנו את נאות אלהים. את טה בית אלהי' : (יד) שיתמו כגלגל. וכקש הנדפים מפני רוח ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרויים קרנד"ש בלעז : וכשמגיעין ימי החורף ניתקים ונשחתי' מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכתן : (טו) וכסופתך טורבילוי"ן

כ"ב : שיר מזמור ג' בטעם וסימ' שיר מזמור לבני קרח גדול ה'. שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך. שיר מזמור לדוד דנכון לבי: אויביך ז' מ"ל וסימ' כן יאבדו כל
אויביך ה'. ואהיה עמך בכל אשר הלכת דד"ה. והכנעתי את כל אויביך דד"ה. אם שלש שנים רעב בד"ה. כי הנה אויביך יהמיון. בזרוע עזך. אשר חרפו אויביך ה'. וב' חסר דחסר כי
תצא למלחמה על איבך קדמא. אשר יציק. ושארא איביך כתיב : גבל ב' א' קמץ וא' פתח וסי' זקני גבל וחכמיה. גבל ועמון. בתרא קמץ ואינון מן א"ב א' פתח וא' קמץ וסי' במס'
רבתא בערך פתח : דאר ד' כתיב א' במצעות המלה וסימ' ויהי למנשה בישׂשכר קדמא דפסוק. וממטה נפתלי את עיר מקלט. בן אבינדב. נשמדו בעין דאר :

מצודת ציון

(ב) דמי. ענין שתיקה כמו לך דומיה תהלה (לעיל סה) : תשקוט. ענין מנוחה: (ג) יהמיון. מל' המיה: (ד) יערימו. מל' ערמה: (ה) ונכחידם. ענין כריתה כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט): (ט) נלוה. ענין חבור כמו הפעם ילוה אישי (בראשית כ"ט) : (יא) דומן. זבל ואשפה כמו כדומן על פני השדה (מ"ב ט) : (יב) נסיכמו. ענין שררה כמו נסיכי סיחון (יהושע י"ג) : (יג) נירשה. מל' ירושה: נאות. מדור : (יד) שיתמו. ענין שימה : כקש. הוא תבן הדק : (טו) וכלהבה. שלהבת : תלהט. ענין שריפה כמו אש לוהט (לקמן קד): (טז) בסערך ובסופתך. ענין רוח חזקה וגדולה

מצודת דוד

(ח)שפטה הארץ. שפוט אתה דין עני ואביון: כי אתה תנחל וגו'. הלא אף בכל גויי הארץ תאהב העניים דכאי הרוח והנחלתם לך לנחלה לזה שפוט את משפטם : פג (ב) אל דמי לך. לא יהיה לך דומיה : אל תחרש. אל תשתוק ואל תנוח מלהפרע : (ג) יהמיון. לכלות את ישראל : נשאו ראש. מרימים ראש ועולים מעלה מעלה : (ד) יערימו סוד. מערימין עצה בסוד לבל יגלה עצתם לחשוב רע על ישראל הצפונים ונסתרים בצלך לבטוח בך: (ה) אמרו. אומרים זה לזה נכריתם מהיות עוד גוי ולא יזכרו עוד . (ו) עליך. כרתו ביניהם ברית לקום עליך להשחית עמך : (ז) אהלי אדום. והם בני אדום הקדמונים יושבי אוהלים : והגרים. המה בני הגר שילדה מבעל אחר לא מאברהם : (ט) גם אשור. עם כי ראו גבורת ה' במחנה סנחריב מ"מ לא לקחו מוסר הברו עצמם עמהם והיו מעולם לעזור לבני לוט המה עמון ומואב הנלחמים בישראל : (י) כמדין. שנפלו בידי גדעון כמ"ש בשופטים : כסיסרא כיבין. בנשמפו בנחל קישון בימי דבורה וברק : (יא) נשמדו בעין דאר. על מדין הוא חוזר : היו דומן. היו למדרך כף הרגל כדומן שע"פ האדמה : (יב) שיתמו. שים הנדיבים שבהם כעורב וכו' והם היו שרי מדין : (יג) אשר. על אשר אמרו נירשה מקום המקדש והוא מדור אלהים : (יד) כגלגל. הוא הגדל בראש הקוצים המתגלגל ע"י הרוח: (טו) תבער יער. כי על שהעצים סמוכים זה לזה לכן כשבוער בו האש הולך ושורף הכל: תלהט הרים. כי הרוח המצוי בהרים נושב בלהב ואין נוח לכבותו : (טז) כן תרדפם. מאמר דוד ע"ה לכלות הכל מבלי שארית :

רש"י

טורקילוי"ן בלעז : (ב) מה ידידות משכנותיך. כמה אהובות וחביבות משכנותיך : (ג) נכספה. נחמדה : כלתה. נתאותה כמו (ש"ב י"ד) ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום : לחצרות ה'. כי חרבו ועל הגלות אמרה : לבי ובשרי ירננו. יתפללו על זאת : (ד) גם צפור מצאה בית. בחרבנו קננו בו הצפרים. ומדרש אגדה בבנייני מדבר והצפור היא כנסת ישראל : אשר שתה. שמה : (ה) אשרי. מי שיגיע עוד לישב בביתך ועוד יהללוך בתוכו : (ו) עוז לו בך. אשר שם אותך עוז מבטחו : מסלות בלבבם. מחשב בלבו מסלות דרכיו ליישר את דרכו : (ז) עוברי בעמק הבכא. אותם העוברים על דתך והם בעומקה של גיהנם בבכי ויללה : מעין ישיתוהו. בדמעות עיניהם : גם ברכות יעטה מורה. מברכים ומודים לשמו ואומרים יפה דן אותנו ואמת דינו וברכות יעטה לט המורים אותנו ללכת בדרך הטוב ולא שמענו לו : (ח) ילכו מחיל אל חיל. אותם הנזכרים למעלה יושבי ביתך אשר מסילות בלבבם : מחיל אל חיל. מבית המדרש לב"ה ויראה לנאם ואילם אל הקב"ה בציון : (ט) שמעה תפלתי. לבנות ביתך:

אבן עזרא

ובסופתך. רוח חזקה : (יז) מלא. בעבור שהתגברו לאמר נרשה את נאות אלהים הנה כנגד זה קלון : (יט) וידעו. יש אומר כי יחסר וי"ו מן שמך והנכון בעיני שיחסר שי"ן שהוא תחת אשר וכן הוא וידעו כי אתה שמך ה' לבדך וככה אל תרבו שתדברו גבוהה ונדעה שנרדפה ועליון לנגד קלון : (א) למנצח. הגתית. פירשתיו : (ב) מה ידידות. אהוב'תאר למשכנות : (ג) נכספה. התאותה וכמשם כלתה מרוב התאוה והטעם שעברה חק התאוה ע"כ מלת גם : לחצרו' ה'. אם זה מבני קרח הוא בבבל או אם מבני קרח בימי דוד לחצרות שהוא סביבות אהל השם או דרך נבואה : לבי. הוא השכל והדעת שהם בנשמה : ובשרי. הגוף והשער הפה פי' שער בשר הגוף המרנן עם שכל מחשבת הכל הוא הפה שהוא פתח הבשר על כן ירננו וטעם אל כנגד כלתה או שהיה החיה הלב עם הבשר: (ד) גם. כמו גם בשחוק יכאב לב שטעמו כמו עד : ודרור. שם עוף מנגן אולי נקרא כן בעבור שאין מנהגו לנגן כל זמן שאיננו חפשי וזה העוף ידוע הוא בספרד אמר רבי משה כי העוף שתולדתו לברוח מיישוב בני אדם יחוג למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרובים לפניו דרך משל והם עושים כן אולי היו קרבים אל מזבחך שידעו מקום המזבח על כן שתה שם אפרוחיה ורבי יהודה בן בלעם לעג לר' משה כי מה דעת יש בעופו' רק הפי' כי נכספה נפשי לחצרות ה' ואל מזבחותיך ואני מתנודד ולא אמצא מה שאחפוץ. והנה הצפור מצאה בית וקן ואני איני מוצא : (ה) אשרי יושבי ביתך. הם הכהנים והלוים : (ו) אשרי אדם. החוגגי' מישראל והם הצריכים לעוז כי הם הולכים וטעם מסלות שאין בלבם חפץ ולא מחשבה רק המסלות שהולכים שם בית השם : (ז) עוברי בעמק הבכ'. שם מקום או עמק שם אילנים הנקראים

הנה

יז מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן וִיבַקְשׁוּ שִׁמְךָ
יְהוָה: יח יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי־עַד
וְיַחְפְּרוּ וְיֹאבֵדוּ: יט וְיֵדְעוּ כִּי־
אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָה לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל־
כָּל־הָאָרֶץ:

פד א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית
לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר: ב מַה־יְּדִידוֹת
מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת: ג נִכְסְפָה
וְגַם־כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת יְהוָה
לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל־חָי:
ד גַּם־צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר
קֵן לָהּ אֲשֶׁר־שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ אֶת־
מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת מַלְכִּי
וֵאלֹהָי: ה אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד
יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: ו אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז־
לוֹ בָךְ מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם: ז עֹבְרֵי
בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ גַּם־
בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה: ח יֵלְכוּ מֵחַיִל
אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן:
ט יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה
תְפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה:

תרגום

יז מַלֵּי אַפֵּיהוֹן קְלָנָא וְיִבְעוֹן שְׁמָךְ יְיָ: יח יִבְהֲתוּן וְיִבָּהֲלוּן לְעָלְמֵי עָלְמִין וְיִתְחַסְדוּן וִיהוֹבְדוּן: יט וְיִדְעוּן אֲרוּם אַתְּ שְׁמָךְ יְיָ בִּלְחוֹד עִלָּאָה עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא: א לְשַׁבָּחָא עַל כִּנָּרָא דְאָתְיָא מִגַּת עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא: ב מָה הֲגוּן רְחִימִין מַשְׁכְּנָךְ יְיָ צְבָאוֹת: ג רְגִנַת וּלְחוֹד תְּאִיבַת נַפְשִׁי לְדָרַת יְיָ לִבִּי וּבִסְרִי מְרַנְּנָן לֶאֱלָהָא קַיָּם: ד לְחוֹד יוֹנְתָא אַשְׁכַּחַת בֵּיתָא וְשַׁפְנִינָא שַׁרְכְּפָא לֵיהּ דִּי כָּשְׁרִין גוֹזָלֶיהָ לְאִתְקָרָבָא עַל מַדְבְּחָתָךְ יְיָ צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלָהִי: ה טוּבֵיהוֹן דְצַדִּיקִין דְּיָתְבִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ תּוּב יְשַׁבְּחוּנָךְ לְעָלְמִין: ו טוּבֵיהּ דִּגְבַר דְּעוּשְׁנָא לֵיהּ בְּמֵימְרָךְ רוּחְצָנוּתָא בְּלִבְבֵיהוֹן: ז רַשִׁיעַיָּא דְעָבְרִין עִם עוּמְקֵי גֵהִנָּם בַּכְיָן בִּכְיְתָא הֵיךְ מַעְיָנָא יְשַׁוְיֵיהּ לְחוֹד בִּרְכָן יַעְטוּף לְדָתָיְבִין לְאוּלְפַן אוֹרַיְתֵיהּ: ח אָזְלִין צַדִּיקַיָּא מִן בֵּית מַקְדְּשָׁא לְבֵית מִדְרְשָׁא יִתְחַמֵי לְעוּת אוֹרַיְתָא דִילְהוֹן קֳדָם יְיָ דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּצִיּוֹן: ט אֲמַר דָּוִד יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת קַבֵּל צְלוֹתִי אֲצֵית אֱלָהָא דְיַעֲקֹב

ס. ג' · י"א רפין · ג' חד חסר משכיל · ב' מה טובו אהליך · ב' מלעיל ולא ענתה · ג' חד מ"ל ב' כי אליך · ל"ד מ"ל · ב' מ"ל · ג' וכתיב א'. ה' · ד'. ד' · י"ג · י"ו

מגנכו

מלא ה' דגש וסימ' מלא שבוע זאת. את אמתחות. מבחר עצמים מלא. מלא קרנך שמן. מלא פניה' קלון. וחד ומלא חפנך גחלי אש : ידידות ב' א' מ"ל וא' חסר ו' וסי' משכיל שיר ידידת. מה ידידות משכנותיך. שתה ב' מלעיל וסימ' לא ענתה ולא שתה אל לבה. אשר שתה אפרחיה : מזבחותיך ג' חד כ"ל וסימ' ויאמר קנא קנאתי. רש"ל אחריו דגבי אליהו. אשר שתה אפרחיה : מעין ה' קמץ וסימ' נמס' בסדר ויהי ביום השמיני : יעטה ד' וסימ' נמסר בסדר תזריע : יראה י"ג בקריא' וסימ' אשר יאמר היום בהר ה' יראה. מצות יאכל את שבעת הימים ב' בפסוק. שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך דמשפטים. וחברו דכי תשא. וחברו דמ"ת ב' בפסוק. ולא יראה לך שאר בכל גבולך. מגן אם יראה ורמח בארבעים. וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו. ועליך יזרח ה' וכבודו עליך. יראה אל אלהים בציון. יראה אל עבדיך

תולדות אהרן מס ידידות. מנחות נג : נכספה : זוהר ויחי : גם צפור. זוהר תצוה ובלק : אשרי יושבי. נדה לג סנהדרין נא : אשרי אדם. זוהר תולדות : עוברי. עירובין יט : מחיל אל חיל ברכות ס"ג מ"ק כט (שבועות לה) :

בכאים וטעם מעיין ישיתוהו מרוב החוגגים בעמק שירד שם גשם בעבור רגלי העוברים נמלאו לעולם שם המים כאילו שם מעין והנה חסר כ"ף כמעיין ישיתוהו כמו אש אוכלה הוא : גם ברכות יעטה מורה. הדרך בעבור רוב המים וזה כדרך משבריך וגליך כאשר פירשתיו. אמר רבי יהודה כי מורה שם מקום כמו מגבעת המורה בעמק פסוק הוא כשמואל : (ח) פירוש מחיל אל חיל מסעים שהם הולכים החוגגים מגזרת חיל וחומה והנכון שחיל נבא אנשים רבים כדרך חבל נביאים עד הגיעם אל מקום הכבוד בציון והטעם יראה כל אחד מהם כמו לראות את פני ה' אלהיך : (ט) ה'. כבר פירשתיו כי הוא דרך קצרה וכן הוא ה' אלהים אלהי צבאות וטעם צבאות המלאכים וכנגדם הזכיר יעקב שבניו הם צבאותיו בארץ כמו כל צבאות ה' וזה המשורר מתפלל להקריב הישועה והנכון שהוא דבק עם הכתוב אחרין ;

מגנכו

מצודת דוד

(יז) ויבקשו. אז יתחרטו על מעשיהם ויבקשו שמך : (יח) יבושו. אבל לא יועילו בבקשתם כי יבושו ויבהלו עד עולם : (יט) וידעו. אז ידעו הכל כי אתה לבדך שמך ס' המורה שהממשלה בידך ואין זולתך ואתה הוא העליון על כולם ור"ל שאפילו הלם למעלה לגבור יחשב ומכל שכן גבור למעלה : **פד** (ב) מה ידידות. מה מאוד אהובות וחביבות משכנותיך : (ג) נכספה. יאמרו נפשי מתאוית לבוא לחצרות ה' ולבי ובשרי יתאוו לרנן בה אל ה' : (ד) גם צפור. יתאונן על חרבנה ואומר שגם צפור מצאה בית במקום המזבח ודרור מצאה בה לעצמה קן אשר שמה שם אפרוחיה : את מזבחותיך. עם מזבחותיך ר"ל על המזבחות : (ה) אשרי יושבי. אשרי לזה שיחיה בבניינה ויהיה מיושבי ביתך ויהללוך עוד שם עד עולם : (ו) עוז לו בך. המשים עוזו ומבטחו בך : מסילות בלבבם. בכל עת חושבים בלבבם המסילות העולות לבית ה' : (ז) עוברי. להיות עולה ברגל עם העוברים דרך עמק הבכא שגדלים שם התותים וכן ממול בכאים (ש"ב ה) (כי דרך שם היה המהלך) : מעין ישיתוהו. בעבורם ישים שם ה' מעיינות מים למען ימלאו לשתות : יעטה מורה. המורה להם את הדרך אשר ילכו בו יהיה עטוי ומעוטף בברכות כי כל ההולכים יברכוהו כי על מבועי מים ינהלם : (ח) ילכו וגו'. ירבו העולים עד כי ילכו מלבא אנשים אל נבא אנשים ויפגשו כתות רבות אשר ילכו להיות נראים אל פני ה' בציון :

מצודת ציון

וגדולים : (יז) קלון. ענין בזיון והוא מל' קלוי באש (ויקרא ב') כי המתבייש פניו מאדימות כאילו נצרף באש. או הוא מל' קלות : (יח) ויחפרו. ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כ"ד) : (א) הגתית. כלי נגון הבאה מגת : (ב) ידידות. אהובות : (ג) נכספה. ענין תאוה כמו נכסוף נכספת (בראשית ל"א) : כלתה. אף הוא ענין תאוה וחשק כמו כלתה לתשועתך נפשי (לקמן קי"ט) : (ד) ודרור. שם עוף מה : קן. כן נקרא מדור העוף כמו יקרא קן צפור (דברי' כ"ב) : שתה. שמה : אפרוחיה. בניה הקטנים כמו אפרוחים או ביצים (שם) : (ו) מסילות. מל' מסלה ושביל : (ז) יעטה. ענין עטיפה ולבישה כמו כבגד יעטה (לקמן קט) : מורה. מל' הוראה ולמוד יסיה בדבר שיסים הפתוסף

מגנכו

אבן עזרא

(י) מגננו. הוא המלך שיגן בעד העם כמו כי לה' מגננו והטעם שיושיע השם מלכנו כי בימיו ילכו חוגגים אל בית השם בלי פחד אויב : (יא) כי. דבק עם תחל' המזמור נכספה : מאלף. יום אל מקום אחר והסתופף לשבת בסף השער : מדור. כמו לגור בלשון ארמית ומלת רשע מגזרת ובכל אשר יפנה ירשיע : (יב) כי בעבור שהזכיר מגננו ראה אלהים אמר כי המגן באמת הוא השם לבדו וטעם שמש כי החוגגים צריכים לשמש בעבור הליכתם וטעם אחר בעבור כי השמש תכה יומם אחר כנגדה ומגן וטעם חן וכבוד יתן ה' להולכים בדרך תמים הם החוגגים והשם יתן להם חן וכבוד בכל מקו' שיעברו בו כי השם לא ימנע מהמקבלים אותו : (יג) ה'. זה הפסו' קשור בעליון הבוטח בשלא יחס' טוב : (א) למנצח לבני קרח. זה המזמור על גלות בבל גם על גלותנו בדרך נבואה : (ב) רצית ה' ארצך. בזמן בית שני : (ג) נשאת. כי בעבור עונם וחטאתם גלו והעד שנשאת עוני : (ד) אספת. כדרך אספו נגהם ופעול השיבות הוא אפך והנה מחרון כמו מחרות שם הפועל : (ה) שובינו. הנה הטעם שמדבר המשורר על ל' ישראל בגלותנו כאשר שבת שבות יעקב בבית שני תשיבנו גם עתה : הפר כעסך. כנגד אספת כל עברתך : (ו) הלעולם. בעבור היות גלות בבל שבעים שנה וגלות החל הזה לדור ודור עד היום : (ז) הלא. טעם אנחנו נחשבנו בגלות כמתים ואין מי יוכל לחיותינו זולתך : (ט) אשמעה. דברי המשורר יבקש דרך נבואה כמו על משמרתי אעמודה עד שראה בחזיון שאף השם ישוב מישראל וידבר שלום על עמו : לכסלה. מגזרת כסיל ודרך ועמך כולם צדיקים : (י) אך. אל ידאג עמו בעבור אורך הגלות כי הישועה הקרובה אם ישראל ישובו ליראה את השם אז ישוב השם מחרון אפו לשכון כבודו בתוכם זה אך קרוב והנה זה המזמור לעד כי הכבוד לא היה בבית שני : (יא) חסד. הטעם בהיו' הכבוד שוכן בארץ ישראל אז יהיו כולם חסידים ושלו' אמת בעבור היות הגזרות תלויות לפי מעשה האדם בארץ על כן אמר תפתח ארץ ויפרו ישע

תהלים

ל' י מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי
מְשִׁיחֶךָ׃ יא כִּי טוֹב־יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ
ג' ומ"ל מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי
ל. י"ז מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־רֶשַׁע׃ יב כִּי שֶׁמֶשׁ ׀
וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן
יְהוָה לֹא יִמְנַע־טוֹב לַהֹלְכִים
בְּתָמִים׃ יג יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי
ס' חס'כתו' אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃

פה א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃
שבות ק' ב רָצִיתָ יְהוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבִית
יַעֲקֹב׃ ג נָשָׂאתָ עֲוֺן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ
כָל־חַטָּאתָם סֶלָה׃ ד אָסַפְתָּ כָל־
ל' עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ׃
ג' ה שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ
כ' חד כתיב שי"ן ג' עִמָּנוּ׃ ו הַלְעוֹלָם תֶּאֱנַף־בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ
אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר׃ ז הֲלֹא אַתָּה תָּשׁוּב
ל' תְּחַיֵּנוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־בָךְ׃ ח הַרְאֵנוּ
יְהוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ׃
ל. ל' ט אֶשְׁמְעָה מַה־יְדַבֵּר הָאֵל יְהוָה
כִּי ׀ יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל־עַמּוֹ וְאֶל־
ל' חֲסִידָיו וְאַל־יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה׃ י אַךְ
ג' חס' קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד
ג' בְּאַרְצֵנוּ׃ יא חֶסֶד־וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ
ס' צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ׃ יב אֱמֶת מֵאֶרֶץ

תרגום

לעלמין: י זכות אבהתנא חמי אלהים ואסתכל אנפי משיחך: יא ארום טב למתב יומא חד בדרת מקדשך מן אלף בגלותא בחרית לאדבקא בבית מקדש אלהא מן למדר במשכני רשיעא: יב ארום היך שור רם ותרים תקיף יי אלהים חנא ויקרא יתן יי לא יכלי טבא מן דאזלין בשלימותא: יג יי צבאות טב לבר נשא דמתרחיץ במימרך:

א לשבחא על ידיהון דבני קרח תושבחא: ב רעיתא יי ארעך אתבת שביתא דבית יעקב: ג שבקתא חוביהון דעמך כסיתא כל חטאיהון לעלמין: ד כנשתא כל רוגזך תבתא מן תקוף רוגזך: ה תוב לותנא אלהא פורקנא ובטל רוגזך עמנא: ו האפשר די לעלמיא תתקוף בנא תנגיד תוקפך לדר ודר: ז הלא את תתוב תחיי יתנא ועמך ייחדון במימרך: ח אחמי יתנא יי טובך ופורקנך תתיהב לנא: ט אשמע מה ימלל אלהא יי ארום ימלל שלם לעמיה ולחסידוי ולא יחזרון לסכלא: י ברם קריב לדחלין מגיה פורקניה לאשראה יקרא בארענא: יא טבון וקשוט ארעין צדקא ושלמא אדבקו: יב קשוט מן ארעא ארבית

תולדות אהרן כי טוב. שבת ל מכות י : כי שמש. סוטה י זוכר ויקרא : רצית. תענית ז עקרים מב פכ"ד : נשאת. שם (סנהדרין כז קידושין סא) : אמת מארץ. שם ח בתרא יא עקידה ש' מז (פלה טו) :

רשי

(י) מגננו. הוא בית המקדש המגין עלינו : והבט פני (דוד) משיחך. והסתכל בחסדיו ובטרחו אשר טרח ויגע על בניינו : (יא) כי טוב יום. אשר בחצריך ולמחר ימות מלחיות אלף שנים במקום אחר : בחרתי הסתופף. על הסף ועל המזוזות לשקוד : מדור באהלי רשע. מלהיות דר בשלוה באהלי עשו הרשע להדבק בהם : (יב) כי שמש ומגן. יש לפתור שמש כמשמעו. ומדרש תהלים פותרו ל' שינוי חומה : (ב) רצית ה' ארצך וגו'. אם שבת שבות יעקב ונשאת את עונם וכסית חטאתם ואספת עברתך מהם והשיבות עצמך מחרון אפך אז רצית ארצך ועולמך מתרצה וכל זמן שלא תעשה זאת אין ארצך ועולמך מתרצה : (ה) שובנו. שוב אתה והשיבנו : (ז) הלא אתה. סופך שתשוב תחיינו שהרי הבטחתנו כן ע"י נביאך : (ט) אשמעה מה ידבר. אוכה לשמוע מה ידבר הקב"ה כשידבר שלום אל עמו : לכסלה. לשטות לחטוא לפניו : (יא) חסד ואמת נפגשו. שיהיו ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגוש בהם החסד : צדק ושלום נשקו. הצדקה שהיו ישראל עושים והשלום מאת הקב"ה יהיו נושקין זה לזה כלומר והיה מעשה הצדקה שלום (ישעי' ל"ב) : (יב) אמת מארץ תצמח וגו'. כשהיו ישראל דוברים אמת וישקפו מן השמים צדקה שהם עושים בארץ :

גס

פעליך. מדור ל' : שבית ל' דכו' דכתיב שבות וקרינן שבית רציתה ה' ארצך. וחלופי' ו' כתי' שבית וקרינן שבות וסימ' נמס' בירמיה סוף סימן מ"ט : כעסך ב' א' כתי' ש' וסימ' שובינו אלהי ישענו והפר כעסך. ותרב כעשך עמדי. בתרא כתיב שי"ן : הלעולם ג' בקריאה וסימ' הלעולם יזנח ה'. הלעולם תאנף בנו. והנביאים הלעולם יחיו : שלום כלחון מ"ל במ"ג חס' וסימ' נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן י"ג : לשכן ג' חסר וסימ' אז אמר שלמה דמלכים. ותברו דד"ה. אף סררים לשכן יה. מסרה אחריתי מוסיף עוד ג' או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן. לשכן כבוד בארצינו. בערוץ נחלים. אנ"ך. וד' בבתובי' : נפגשו ג' בקריא' וסימ' חסד ואמת נפגשו. עשיר ורש נפגשו. רש

מצודת ציון

(יא) הסתופף. מל' סף ומזוזה : מדור. מל' דירה : (ב) רצית. מלשון רצון : (ג) נשאת. ענין מחילה העון : (ד) אספת. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף (שופטים י"ט) : עברתך. מל' עברה וזעם : (ו) תאנף. מלשון אף וחמה : (ט) לכסלה. מל' כסיל ור"ל להטות : (יא) נפגשו. ענין פגיעה

מצודת דוד

(י) מגננו. בה"מ שהוא לנו למגן ולמחסה ראה אותו וזכור בו : והבט. אל פני דוד משיחך למענו עשה שלא יהיה בחנם טרחתו על בה"מ : (יא) כי טוב וכו'. לזה אני נתאוה לראות בבנייני כי יותר טוב לי לשבת בחצריך יום א' מלשבת אלף שנים בחצרים אחרים : בחרתי. יותר אבחר לחסות בסף השער של בית ה' מלדור דירה שלמה באוהל רשע : (יב) כי שמש. כי מעולם האיר לנו כשמש והגן עלינו לזה מובטח אני כי עוד יתן לנו חן וכבוד ולא ימנע את הטוב מלתתו להולכים בדרך תמים :

פה (ב) רצית. כמו שרצית את ארצך מאז והשבת שבות יעקב מגלות בבל : (ג) נשאת. כי מחלת עונם וכסית חטאתם עד עולם לא יזכר : (ד) אספת. הכנסת עברתך לבל תכעום בהם : השיבות. חזרת מחרון אפך : (ה) שובנו. כן שובנו מגלות האחרון והפר כעסך אשר עמנו : (ו) הלעולם. וכי עד עולם תכעום בנו וכי תמשוך אפך לסוף כל הדורות : (ז) הלא אתה. הלא סוף הדבר הטוב תחיינו מן הצרות וישמחו עמך בישועתך : (ח) הראנו. לזה הראה לנו חסדך במהרה בימינו : (ט) אשמעה. הן שומע אני מה ידבר האל אשר ידבר שלום אל עמו ומבטיחם שלא ישובו לחטוא עוד : (י) אך קרוב. ר"ל אין הדבר קשה כי קרוב לפני ה' וקלה בעיניו להביא ליראיו ישעו ולשכון כבוד בארצנו: (יא) חסד ואמת. החסד והאמת פוגשים זה בזה ר"ל האחד תלוי בחבירו כשנדבר אמת תבוא חסד אל : נשקו. פגשו זה בזה ונשקו יחד ר"ל תלוים המה זה בזה כשנעשה צדק תבוא השלום : (יב) אמת. כשתרבה האמת בארץ אז יהיה הצדק נשקף מן השמים לברכות

(יג) גם ה' יתן הטוב. יפתח אוצרו את השמים לתת מטר כדי לעשות ארצו את יבולה: (יד) וישם לדרך פעמיו. וישם הקב"ה את הצדק בדרכי פעמיו שיתנהג בהם את בניו: (ב) כי חסיד אני. שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנקם ואני שותק. כך הוא באגדת תהלים. ד"א פירשו רבותינו בברכות ולא חסיד אני וכו':

ישע: (יג) גם. זה הוא הגשם אוצרו הטוב: (יד) צדק. השם יהלך הצדק לפניו דרך משל והנכון כי צדק שם דבר ותחסר מלת איש כאילו כתוב איש צדק לפניו יהלך. השם כדרך התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק וכטעם שיעזור איש צדק להתהלך לפניו ובא חסר איש כמו אל תהי מרי ואני תפלה צדק ישרת אחר וכן הוא וישם לדרך צדק פעמיו וה"ה הטעם כפול:

תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף׃ יג גַּם־
יְהוָה יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָהּ׃
יד צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ
פְּעָמָיו׃

פו א תְּפִלָּה לְדָוִד הַטֵּה־יְהוָה
אָזְנְךָ עֲנֵנִי כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנִי׃
ב שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי הוֹשַׁע
עַבְדְּךָ אַתָּה אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ אֵלֶיךָ׃
ג חָנֵּנִי אֲדֹנָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶקְרָא כָּל־
הַיּוֹם׃ ד שַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עַבְדֶּךָ כִּי אֵלֶיךָ
אֲדֹנָי נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃ ה כִּי־אַתָּה
אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־
קֹרְאֶיךָ׃ ו הַאֲזִינָה יְהוָה תְּפִלָּתִי
וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתָי׃ ז בְּיוֹם
צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵנִי׃ ח אֵין־כָּמוֹךָ
בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ׃ ט כָּל־
גּוֹיִם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ
לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ׃ י כִּי־
גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה
אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃ יא הוֹרֵנִי יְהוָה דַּרְכֶּךָ
אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה
שְׁמֶךָ׃ יב אוֹדְךָ אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל־
לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם׃
יג כִּי־חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי
מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה׃ יד אֱלֹהִים זֵדִים
קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ
נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם׃ טו וְאַתָּה
אֲדֹנָי אֵל־רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם
וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ טז פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי
תְּנָה־עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן־

וְצִדְקָא מִן שְׁמַיָּא אוֹדִיק׃
יג לְחוֹד יְיָ יִתֵּן טָבָא וְאַרְעָנָא
תִּתֵּן אִבָּהּ׃ יד צִדְקָא קֳדָמוֹי
יְהַלֵּךְ וִישַׁוֵּי לְאוֹרַח טָב אַבְהָתוֹי׃
א צְלוֹתָא דְּצַלִּי דָּוִד אַצְלֵי יְיָ
אוּדְנָךְ עֲנֵי יָתִי אֲרוּם עַנְיָא
וְחַשִּׁיכָא אֲנָא׃ ב נְטוֹר נַפְשִׁי
אֲרוּם חֲסִידָא אֲנָא פְּרוּק עַבְדָּךְ
אַתְּ אֱלָהִי דִּי אֲנָא מִתְרְחֵיץ
עֲלָךְ׃ ג חוּס עֲלַי יְיָ אֲרוּם
קֳדָמָךְ אֲצַלֵּי כָּל יוֹמָא׃ ד אַחֲדֵי
נַפְשָׁא דְּעַבְדָּךְ אֲרוּם לְוָתָךְ יְיָ
נַפְשִׁי אֱזְקוֹף בִּצְלוֹ׃ ה אֲרוּם
אַתְּ הוּא יְיָ טָב לְצַדִּיקַיָּא
וְשָׁבֵק לְדִתְיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ
וּמַסְגֵּי טִיבוּ לְכָל דִּמְצַלָּן
קֳדָמָךְ׃ ו אֲצִית יְיָ צְלוֹתִי
וְקַבֵּל לְקָל תַּחֲנוּנָי׃ ז בְּיוֹמָא
דְּעָקְתִי אִקְרֵי לְוָתָךְ אֲרוּם אַתְּ
עָנֵי יָתִי׃ ח לֵית בַּר מִינָּךְ
בְּאַנְגְּלֵי מְרוֹמָא יְיָ וְלֵית
כְּעוֹבָדָךְ׃ ט כָּל עַמְמַיָּא דִּי
עֲבַדְתָּא יֵיתוּן וְיִסְגְּדוּן קֳדָמָךְ
יְיָ וְיִתְּנוּן אִיקַר לִשְׁמָךְ׃ י אֲרוּם
רַבָּא אַתְּ אֱלָהָא וְעָבֵד פְּרִישָׁן
אַתְּ הוּא אֱלָהָא בִּלְחוֹדָךְ׃
יא אַלְּפֵיתִי יְיָ אוֹרְחָתָךְ אֶתְהַלֵּךְ
בְּקוּשְׁטָךְ יַחֵד לִבְּבִי לְמִדְחַל
שְׁמָךְ׃ יב אוֹדוּ קֳדָמָךְ יְיָ
אֱלָהִי בְּכָל לִבְּבִי וְאֵיקַר שְׁמָךְ
לְעָלַם׃ יג אֲרוּם טוּבָךְ רַב
עֲלַי וּפְצִיתָא נַפְשִׁי מִשְּׁיוֹל
אַרְעִיתָא׃ יד אֱלָהָא זֵדוֹנִין
קָמוּ עֲלַי וְתַקִּיפִין תְּבָעוּ נַפְשִׁי
וְלָא שַׁוִּיאוּ יָתָךְ לְקִבְלְהוֹן׃
טו וְאַתְּ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא
וְחַנָּנָא מְרַחֵק רְגַז וּמַסְגֵּי
טז אִתְפְּנֵי לְוָתִי וְחוּס עֲלַי הַב עוּשְׁנָךְ
לְמֶעֱבַד טָבְוָן וּקְשׁוֹט׃

(ג) כל היום. כל הגלות שהוא יום לאומות ולילה לישראל כך מפורש באגדת תהלי': (ד) נפשי אשא. לבי אכוין: (ח) ואין כמעשיך. המקדים עליונים לתחתונים: (י) ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך. עד שלא נבראו המלאכים נבראו השמים והארץ לפיכך יכבדו כל הגוים לשמך: (יג) משאול תחתיה. דרך שהנאפים להנתן בעומקה של שאול ומשם הצלתני שאמר לי נתן הנביא (ש"ב י"ב) גם ה' העביר חטאתך: (יד) זדים קמו עלי. דואג ואחיתופל: ולא שמוך לנגדם. לא זכרו אשר ראו שמשחני שמואל על פיך: (טז) לבן אמתך. בן האמה משפיל את עצמו לפני אדוניו יותר

זאיש תכבים. וישם ו' רפין וסי' בסדר נשא: תפלה לדוד ב' וסי' תפלה לדוד שמעה ה' צדק. הטה ה' אזנך ענני: אלהי ב' פתחין באתנחתא וסי' הסתופף בבית אלהי. הושע עבדך אתה אלהי: האזינה י"ו וס"ם נמסר בסיפרא סימן ע"ח. אקראך ב' וסימן קרבת ביום. ביום צרתי אקראך: יבואו ג' מ"ל וסי' פן יבואו הערלים האלה. למה יבואו מלכי אשור. יבואו ויגידו צדקתו: אתה אלהים ה' וסי' היום יודע כי אתה האלהים. אתה אלהים תורידם לבאר. הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק. שמעת לנדרי. גדול אתה ועשה נפלאות. זדים ד' וכל א"ב רבתי דכוו' וסי' גז"ט

ואלדות אחרן לדק. כרתות יא: לדרך פעמיו. זוכר כראשים: כי עני ואביון. זוכר בלק: שמרה נפשי. ברכות ד זוכר פנחס: טוב וסלח. עקידה ב' עז: הורני. זכר מבשרים:

(א) תפלה לדוד הטה ה' אזנך ענני כי עני. דרך לחות ועני ואביון בעיניו או כנגד מלכי הגוים או התפלל זאת התפלה לפני מלכו: (ב) שמרה. יש אומרים כי שמרה פעל עבר כמו זכרה ירושלם כי נפשי שמרה מה שראוי לשמור עד היותי חסיד ויאמ' רבי יהודה בן בלעם כי הטעם שמור נפשי עד שאהיה תמיד חסיד והנכון שמלת שמרה נפשי כמו שמרה נפשי והצילני כי אני חסיד ואיננו זר כי במזמור זדים קמו עלי גם הוא אמר לא תתן חסידך ינצלני כצדקי: (ג) חנני. אין לי מה אעשה רק שאקרא אליך כל היום שתחנני: (ד) שמח. טעם אליך ה' נפשי אשא כדרך ואליו הוא נושא את נפשו: (ה) כי. טוב לטובים. וסלח. לחטאים: ורב חסד לכל קוראיך. כנגד כי אליך אקרא כל היום: (ו) האזינה. שתעשה חסד עמי כי אתה רב חסד: (ז) ביום. לא אקרא לנכותך ולא לשוא כי אני בצרה ועמה כי תענני באדע דעת אמת כי תענני בעבור שאין כמוך באלהים ה' כדברי משה כה' אלהינו בכל קראינו אליו: (ט) כל. כאשר יראו הגוים שסבבוני כי אני בצרה גדולה כאשר יספרו לאחרים שהושעתני כי אני עני ואביון אז יבאו אליך הגוים לכבוד שמך: (י) כי. אז יספרו הגוי' גדולתך ויכחשו אלהיה' ויודו כי אתה אלהים לבדך ואלהיהם אינם אלהים: (יד) הורני. בראותי בדרך נבואה כי יענהו השם והוא מתחנן לתקן לו סבות ועלילות להוסיף ליראה את שמך ומלת יחד מגזרת יחיד או הבר מגזרת יחד: (יב) אודך. על החסד שנגלתני הכתוב אחריו. הוסיף דוד במלת עלמו לעולם יותר מן הגוים שאמר עליהם ויכבדו והוסיף על הגוים המכבדים שמו מלת לעולם: (יג) כי תחתיה. תואר לשאול כי לא שאול תולך. (יד) אלהים זדים. כנגד כי חסיד אני ועריצים כנגד כי עני ואביון:

נגה

מצודת ציון

שניהם: נשקו. מלשון נשיקה: (יב) נשקף. ענין הבטה: (יג) יבולה. תבואת הפירות: (יד) פעמיו. לצעדיו כמו פעמי הכן (לקמן קי"ט): (א) האזינה. הטה אוזן לשמוע: ותקשיבה. ענין שמיעה: (יא) הורני. ענין למוד: יחד. מל' חד ואחד: (יג) תחתיה. ענין עומק והשפלות: (יד) עריצים. חזקים:

מצודת דוד

לכראות פרים הארץ: (יג) גם ה' וגו'. ר"ל מלבד גמול המעשה יתן גם את הטוב מה שהנפיח בחסדו: (יד) צדק. כל איש יהלך לפניו הצדק ר"ל שיהיה הצדק תמיד נוכח עיניו וישים פעמיו לדרך הצדק ללכת אחריה וכפל הדבר לחוזק: פו (א) הטה. לשמוע תפלתי ועננו: כי עני. אני מוכנע כעני: (ב) כי חסיד אני. וזהו במה ששומע חרפתו ובידו לנקום נקם ומעביר על מדותיו: הושע וגו'. מקרא מסורס והוא כמו אתה אלהי הושע עבדך הבוטח עליך: (ד) נפשי אשא. אני מושא נפשי להשעין עליך ולהשען בך: (ז) כי תענני. בטוח אני שתענה לי: (ח) באלהים. הם שרי מעלה: ואין כמעשיך. אין בעולם מעשה נפלא כמעשיך: (ט) יבואו וגו'. כי לעתיד יאמינו הכל בה': (י) כי גדול. אז ידע אשר אתה גדול ועושה נפלאות לבדך: (יא) אהלך. למען אלך גם אני באמתך ר"ל ללכת באמתך כמיך: יחד לבבי. עשה לי לב אחד ומחשבה אחת ליראה את שמך ולא אהיה תלוי ומסופק: (יג) גדול עלי. הגדלת עמי חסד: משאול תחתיה. הוא הגיהנם וזהו במה שבשרו ע"י נתן הנביא שנמחל לו העון דבת שבע: (יד) ולא שמוך. לא שמו יראת אלהים נגד פניהם: (טז) לבן אמתך. ר"ל אני מוכנע כבן אמה יליד בית:

אות

אֲמָתֶךָ׃ יז עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי׃

פז א לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי־קֹדֶשׁ׃ ב אֹהֵב יְהוָה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב׃ ג נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה׃ ד אַזְכִּיר ׀ רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי הִנֵּה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם־כּוּשׁ זֶה יֻלַּד־שָׁם׃ ה וּלְצִיּוֹן ׀ יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד־בָּהּ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ עֶלְיוֹן׃ ו יְהוָה יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים זֶה יֻלַּד־שָׁם סֶלָה׃ ז וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים כָּל־מַעְיָנַי בָּךְ׃

פח א שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי קֹרַח לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת לְעַנּוֹת מַשְׂכִּיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי׃ ב יְהוָה אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתִי יוֹם־צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ׃ ג תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי הַטֵּה

לעבדך ופרוק לבר אמתך׃ יז עבד עמי את לטבא בזמן דעייל שלמה ברי ית ארונא בבית מקדשא יתפתחן תרעיא אמטולתי ויחמון סנאי ארום שבקתא לי ויבהתון וידון ארום את יי סיעתני ונחמתני׃ א על ידיהון דבני קרח אתאמר שירתא דמתיסד על פום אבהתא מן לקדמין׃ ב רחם יי מעלני בתי מדרשיא דקביען בציון מכל בתי כנישתא דבית יעקב׃ ג מלין דיקר אתמלל עלך קרתא דאלהא לעלמין׃ ד אדכרו תושבחתך מצראי ובבלאי לידעי יתך הא פלשתאי וצוראי עם כושאי דין מליך אתרבא תמן׃ ה ולציון יתאמר דוד מלכא ושלמה בריה אתרבא בגוה ואלהא הוא ישכללנה לעילא׃ ו יי על ספרא די מכתבין ביה חושבן כל עלמיא דין מליך אתרבא תמן לעלמין׃ ז ואמרי שירין על הנגיא כל מיני תושבחן על קורבנא מתאמרין בגויך׃ א שירא ותושבחתא על ידיהון דבני קרח על צלותא לשבחא שכלא טבא על ידוי דהימן יציבא׃ ב יי אלהא פורקניה יימם קבלית בליליא צלותי לקבלך׃ ג תיעול קדמך צלותי אצלי אודנך לבעותי (ת"א ייתי קדמך צלותי על עמך

יכ"ע וסי' בסוף מלאכי ובישעיה סימן י"ג : ויראו ג' רפין וסימן מלכים ב' סימן ו' : יסודתו ל' בהררי קדש ל' נכבדות ל' מדבר ל' עיר האלהים ל' : רהב חד מן י"ב בלישני' וסימ' נמסר בישעיה סימן ל' ולקמן סי' פ"ט : יאמר ג' בקריאה וסי' גבור ציד לפני ה'. על כן יאמר בספר מלחמות ה'. ולציון יאמר איש ואיש ילד בה. וחד ויאמר למלך יריחו : בכתוב ח' מ"ל בליש' בקריאה וסי' נמסר ביחזקאל ריש סימן כ"ד : מחלת ד' וסי' נמסר בסוף תולדות ובסיפרא ריש סי' נ"ג : לענות ב' בתרי

תולדות אהרן אות לטובה . שבת ל סנהדרין קז : שערי ציון. ברכות ח : ולציון יאמר. כתובות עה עקידה שער עה זוסר נו (שביעים לה) : לסימן כאזרחי. ב"ב ע"ו : אלהי ישועתי . זוסר ויגש :

אבן עזרא

פעם . טעם אות שיפלא בעיני הרואים : ונחמתני . מהצרות שעברו עלי : (א) לבני קרח מזמור שיר . לאחד מגדולי שמואל או מבני בני בניהם ועיקר זה המזמור יסודתו על הר הקדש : (ב) אוהב . השערים הנכבדים מכל המשכנות והטעם לשבת בם ואחר כן יזכיר ירושלם : (ג) נכבדות. כל אחד מהבלות נכבדות מדובר בך את עיר האלהים באמת והיא ירושלם : (ד) אזכיר . דברי המשורר אזכיר רהב הוא מצרים שמתגאה רהב או רהב כל גוי והוא סמוך כדרך ושכורת ולא מיין כאילו אמר אזכיר רהב כל גוי שיהיה ובבל עמהם אזכיר זה ליודעים כמוני וגם אזכיר פלשת עם צור . וטעם זה יולד שם כי לפרקים מועטים בשני' רבות יולד בהם איש חכם נודע בדורו שיש לו שם: (ה) ולציון ובעבו' ציון כלמיד אמרי לי אחי היא יאמ' תמיד איש ואיש נולד בה כי חכמים שיש להם שם הם רבים ומעט איש ואיש לא זה לבדו : יכוננה . על דרך והוא נוה לי אחי והנה והוא עליון יכוננה בעבור היות השם בכח הפעלים והיה פירושו והשם הנזכר למעלה אוהב ה' שערי ציון יכוננה מכון עליון והטעם מקום כזה שיולדו שם חכמים רבים השם יעמידהו ויכוננהו : (ו) ה'. הטעם והשם לבדו שידעו מספר כל העולם בכתבו והוא יכול לספר כל הנולדים ששם חכמים בציון כי רבים הם ממספרי אדם : זה יולד שם . שב אל ציון וטעם בכתוב השם והספרים הם הם השמים : (ז) ושרים . בך . לנכח איש הגאלים ושם שרים וחוללים שלא יפסקו כמו מעייני מים ואלה מעיני כמו על כל אצילי ידי. ומנהג העולם להיות השרי' מועטים מהחוללים ושרי ציון כמו החוללים ומשקל החוללים כמו אמרתי להוללים: (א) שיר מזמור לבני קרח . בעבור היות מחלת פתח לעד נאמ שהוא סמוך על כן אמרתי כי זה השיר על נועם פיוט תחלתו מחלת ובפיוט היה לבי או גופי שנסמך מחלת אליו גם זה המזמור על הולי המשורר ומלת לענות כמו קול ענות . אמר רבי ישועה שזה הימן הוא נכד שמואל וקראו הכתוב אזרחי כי הוא אזרח במשוררים כי רוב המשוררים הם בניו ובני בניו ככתוב בדברי הימים וי"א כי אל"ף נוסף והוא בן זרח ואהיו איתן ואחרים אמרו כי הימן ואיתן אהים והיה שם אביהם אזרח : (ב) ה' . טעם יום זמן כמו אתה עובר היום הזה יום בשורה הוא ביום הכותי כל בכור ויום צעקתי קשור עם הבא אחריו : (ג) תבא . תפלתי . כוונת הלב ורגתי בלשון

רש"י

יותר ממקנת כסף שכן שלמה יכיד בית הוא וגדל בחיק אדוניו : (יז) עשה עמי אות לטובה. שיהא ניכר לאחרים שמחלת לי : ויראו שונאי . האות ויבושו. ולא שמע לו הקב"ה ליתן האות בימיו אלא בימי שלמה בנו כשדבקו השערים זה בזה ולא נפתחו עד שאמר (ד"ה ב ו') אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: (א) יסודתו בהררי קדש. יסודת מזמור זה על הר ציון וירושלים יסדו המשורר : (ג) נכבדות מדובר בך . את ירושלים דברי כבוד נדברו בך מפי הקב"ה ומהו הן הנכבדות שאת עיר האלהים סלה : (ד) אזכיר רהב ובבל ליודעי . עוד זאת דיבר עליך אזכיר את מצרים ואת בבל על יודעי להביא מנחה כענין שנאמ' (ישעיה ס"ו) והביאו את כל אחיכם וגומר מנחה לה' : הנה פלשת וצור עם כוש . גם הם כמצרים ובבל יתנו לב לבקש ולזכור את כל אלו ואלו : זה יולד שם. זה היה ממשפחות הנולדים בציון כענין שנאמר (שם כ"ז) ואתם תלוקטו לאחד אחד : (ה) ולציון יאמר איש ואיש יולד בה . וכשיבואו מנחה לה' בציון יאמר להם על כל אחד ואחד זה מאותם שגלו ממך ומהולדותיהם. ענין אחר המשורר אומר אזכיר לעמי וליודעי את גדולות מצרים ובבל שהם רואים עתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש מפני שהם סמוכים לרהב ובבל מנשאים אותם כל האומות ואומרים עליהם זה יולד שם במצרים ובבל : ולציון יאמר וגו' . והשבח הזה שהוא עכשיו לרהב ובבל ישוב לציון ועליה יהו אומרים פלוני יולד בה : והוא יכוננה עליון . והקב"ה יכוננה למעלה מכל העיירות : (ו) ה' יספור בכתוב עמים וגו' . מקרא מסורס זה וסלה האומר לסופו מוסב כלפי ראשו ה' יספור בכתוב עמים סלה כלומ' לעתיד כשיכתוב הקב"ה הע"ג לדראון ימנה את ישראל הנבלעים בתוכם ואת הנאנסים ביניהם ויוציאם מתוכם ויאמר זה יולד מאותם של ציון ויברור אותם לו וזה שאמר ישעיה (שם ס"ו) וגם מהם אקח לכהנים וללוים מן הגוים המביאים אותם מנחה אקח הנבלעים בתוכם ויהיה בהם כהני' ולוים שאינם נכרים ולפני גלוים הם אמר ה' . והיכן אמר (דברים כ"ט) הנסתרות לה' אלהינו : (ז) ושרים כחוללים. על זאת. כחוללים לשון מחוללי' : כל מעיני . כל קרבי : בך . בישועתך : (א) על מחלת לענות . על חולת אהבה ועניה שהוא מעונה ביסורי הגלות : משכיל. כל מקום שנאמר משכיל ע"י תורגמן נאמר שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו ודורש הנבואה באה לו אומר את הנבואה לתורגמן והוא משמיעה: להימן האזרחי. א' מן המשוררי' בכלי שיר

מצודת ציון

(יז) אות . סימן ומופת : (ד) רהב . הוא מצרים כמ"ש בהם רהב הם שבת (ישעיה ל) ויקראו כן ע"ש גאותם והוא מל' ירהבו הנער בזקן (שם ג') : ליודעי . עינין אהוב וחביב כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז') : (ז) ושרים . מל' שירה : כחוללים. הם כלי ענין כמו תוף וחליל (ישעיה ה) : מעיני . מל' עיון ומחשבה : (א) מחלת . שם כלי נגון : לענות . לשרים

מצודת דוד

(יז) אות לטובה . סימן להודיע לכל שחפץ אתה בטובתו : ויבושו . בראותם כי אתה עמדי : כי אתה וגו'. ר"ל הנה מעולם עזרתני והמתני ע"י נתן הנביא בבשורת מחילת העון דבת שבע לזה שאלתי עשה לי גם אות לטובה להודיע לכל :

פז (א) יסודתו . יסוד השיר הזה הוא לדבר במהללי הררי קדש והם ציון וירושלי': (ב) כל משכנות . כי אף שכל א"י אהובה היא למקום מ"מ שערי ציון אהוב לפניו יותר מהכל : (ג) נכבדות . וזה לפי שמדובר בך אתה ציון אמרות נכבדות כי סנהדרין יושבים בה ועוסקים בתורה ולזה תקרא עיר אלהים עד עולם : (ד) אזכיר . אמרו במקום ה' לעתיד אזכיר את מצרים ובבל על יודעי ואשובי להביאם אל ציון הנה כן אזכיר פלשת וכו' להביאה שמה כי יאמר הלא זה יולד שם בציון ר"ל תולדות אבותיו מציון הוא ולזה החזירוהו למקומו : (ה) ולציון יאמר . המבשר יבשר את ציון ויהיה נאמר לה הנה הובא כל איש ואיש אשר יולד בה : והוא . מי שהיה לכונן הוא יכונן אותה להיות עליון : (ו) ה' יספור וגו' . בעת יכתוב את העמים יספור אז את ישראל הנבלעים בתוכם ויברור אותם ויאמר הלא זה מילדי העברים משלם מימי אבותיו אשר נולדו בציון ולי המה : (ז) ושרים . אז ישוררו כמו המנגנים בחלילים ויאמרו כל מעוני והכבתי ותוחלתי המה בך: פח (א) לבימן.המזמור הזה נמסר לבימן שהוא יאמר על הדוכן (ועל כי אמר למנצח ר"ל שנמסר

שיר ויסדוהו בני קרח את המזמור הזה שיאמרוהו הימן על הדוכן: להימן האזרחי. מבני זרח בן יהודה היה שהוא מיוחס (בד"ה א ב') ובני קרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כולם חמשה היו חכמים גדולים כמו שנאמר בשלמה (מלכים א ד') ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ויסדו מזמורים וקבעו בספר תהלים לכך נקראו בני מחול. כך מצאתי בפירושים מדוייקים: (ב) יום צעקתי. וגם בלילה אני נכון נגדך: (ד) כי שבעה ברעות נפשי. על כנסת ישראל הוא אומר: (ה) אין איל. אין כח כמו (לעיל כ"ב) אילותי לעזרתי חושה: (ו) במתים חפשי. הנני בין המתים חפשי מן העולם וכלה שהם כמתים חפשים מן העולם: מידך נגזרו. ממלותיך נגזרו מן העולם: (ז) בבור תחתיות. הוא הגלות: (ח) סמכה. נשענה ותלה עלי: וכל משבריך ענית סלה. משברים לשון גלי הים הם כל צרות אשר בכלם ענית אותי תמיד: (ט) שתני תועבו' למו. כאומו' שהייתי חשובי' בעיניה' עכשיו אני נמאסת להם: כלא. נחבש בכלא ואיני יכול לצאת: (יא) הלמתים. הלרשעים שאף בחייהם קרוין מתים הלהם אתה עושה פלא ונסים: אם רפאים יקומו יודוך. שמא אלו האומות שריפו ידיהם מעבודתך ומתורתך יקומו ויודוך בתמיה: (יב) היסופר בקבר חסדך. אם נמות ביד אויבינו כלום נוכל לספר שבחך בקבר: (טז) וגוע מנוער. מת מתוך תשנוק מיתה חטופה. כמו (שמות י"ד) וינער ה' וינער פירש מנחם ל' חבטה כמו (ישעיה ל"ג) נוער כפיו מתמוך בשוחד. (שם נ"ב) התנערי מעפר קומי שבי (שם א') והיה החסון לנעורת (איוב ל"ח) וינערו רשעים ממנה (נחמיה ה') ככה יהיה נעור וריק: אפונה. מיושבת

אָזְנְךָ לְרִנָּתִי׃ ד כִּי־שָׂבְעָה בְרָעוֹת
נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ׃ ה נֶחְשַׁבְתִּי
עִם־יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי כְּגֶבֶר אֵין־אֱיָל׃ ל' ורפ'
ו בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים ׀ שֹׁכְבֵי ל' וחד כמתים
קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא זְכַרְתָּם עוֹד וְהֵמָּה ל'
מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ׃ ז שַׁתַּנִי בְּבוֹר תַּחְתִּיּוֹת ז'
בְּמַחֲשַׁכִּים בִּמְצֹלוֹת׃ ח עָלַי סָמְכָה ג'. ג'
חֲמָתֶךָ וְכָל־מִשְׁבָּרֶיךָ עִנִּיתָ סֶּלָה׃ ל'
ט הִרְחַקְתָּ מְיֻדָּעַי מִמֶּנִּי שַׁתַּנִי ב' וכעמן
תוֹעֵבוֹת לָמוֹ כָּלֻא וְלֹא אֵצֵא׃ ל'. ב'
י עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי־עֹנִי קְרָאתִיךָ כ"ט
יְהוָה בְּכָל־יוֹם שִׁטַּחְתִּי אֵלֶיךָ כַפָּי׃
יא הֲלַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה־פֶּלֶא אִם־רְפָאִים נ'
יָקוּמוּ ׀ יוֹדוּךָ סֶּלָה׃ יב הַיְסֻפַּר בַּקֶּבֶר ב'. ג' וס' מתי'ב קברהון משתעין
חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ בָּאֲבַדּוֹן׃ יג הֲיִוָּדַע
בַּחֹשֶׁךְ פִּלְאֶךָ וְצִדְקָתְךָ בְּאֶרֶץ נְשִׁיָּה׃
יד וַאֲנִי ׀ אֵלֶיךָ יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר ו'
תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ׃ טו לָמָה יְהוָה
תִּזְנַח נַפְשִׁי תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי׃
טז עָנִי אֲנִי וְגֹוֵעַ מִנֹּעַר נָשָׂאתִי ל'. ג' וחסר
אֵמֶיךָ אָפוּנָה׃ יז עָלַי עָבְרוּ חֲרוֹנֶיךָ ד' חס' בליש' ג'

בית ישראל והט אודנך
לתושבחתי דשבחת ליקרך׃
ד ארום שבעת בבישן נפשי
וחיי לשיול מטו׃ ה אתחשבית
עם נחתי בית אסירי הויתי
היך בר נש דלית ליה חילא׃
ו היך רשיעיא דמיתו ולא
תבו יתעבדו בני חורין מן
מצותא היך קטילין דחרבא
שכבי בית קבורתא דלא
דכרתנון תוב והנון מאפי
שכנתך אתפלגון׃ ז שויתא
יתי בגלותא דמתילא לגובא
ארעיתא בחשוכיא במצולתא׃
ח עלי סמכת חמתך וכל
גזירן בישן תברו יתי סגיפתא
לעלמין׃ ט ארחקתא מיודעי
מני שויתא יתי ריחוקין להון
כלוא בבית אסירי ולא נפוק׃
י עיני זלגת דמעין מן עניתא
קריתך יי בכל יומא פרסית
לותך בצלו ידי׃ יא האפשר
די למיתיא תעביד פרישן
אין גושמיא דאתמסיאו
בעפרא יקומון יודון קדמך
לעלמין׃ יב האפשר די
יתחוי בבית קבורתא טובך
קושטא בבית אבדנא׃ יג האפשר די תודעו בחשך גהנם פרישותך וצדקתך בארעא דצחותא וצדיא׃
יד ואנא קדמך יי צליתי ובצפרא צלותי תקדמינך׃ טו למה יי שבקתא נפשי תעלים אפך מני דלא אחמי
בנהורך נהורא׃ טז עניא אנא ונגיד מן טליא סוברית רחימתך מעינא עלי׃ יז עלי עברו רוגזך בעתיך שיציאו

בלשון: (ד) כי. ברעות. הם התחלואים וחיי דרך משל: (ה) נחשבתי. מרוב דלותי והשתנות דמותי. אמר בן בלעם כי איל תאר כמו עם גבר תמים ולפי דעתי שהוא הם במשקל ביום קרב ותחסר מלת לו דרך קצרה אין כח לו וכמוה ולאין אונים לו כי הטעם לאמר אין אונים לו: (ו) במתים חפשי. מכל המצות ומכל עבודות הגוף וממלכי האדמה: אשר לא זכרתם עוד. לאות כי יבוא עת ומועד שיזכרו בו המתים: (ז) שתני. כאילו שתני האדם שוכב במחשכים במצולות וכל זה יספר רובי נגעיו ותחלואיו ומכאוביו: (ח) עלי. בעבור שהוא דימה עצמו לתחתית הים כי הוא מגורש מהיבשה בחמת השם על כן עלי סמכה חמתך כדרך כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שותה רוחי ומלת עלי חסרת בעבור אחרת וכל משבריך ענית עלי סלה וענית כמו ישאו נהרות דכים: (ט) הרחקת. תועבות. חסר כ"ף: כלוא. מהחולי והטעם כי רחקו מיודעיו ולא יבקרוהו ויראה הוא כלוא ולא יוכל ללכת אליהם: (י) עיני. לעולם עיני החולים משתנות וטעם בכל יום שארך חליו: (יא) הלמתים. הטעם עשה פלא עמי בעודני חי וארפא: (יב) היסופר. הטעם לא המתים יהללו יה: (יג) היודע. בארץ נשיה. כמו אשר לא זכרתם עוד: (יד) ואני. טעם בבקר כי או יקל מעט מרובי החולים וטעם שועתי לך לבדך ולא לרופא זולתך: (טו) למה. כן אשוע ולמה תסתיר פניך ראה כי: (טז) עני. הטעם מימי הנוער לא היתה תולדתו חזקה כמו גוע היה נחשב אף על פי שהייתי עני נשאתי אימיך והטעם החליים ומלת אפונה מגזרת פן כמו אשלה מגזרת על ותכינו מגזרת הנס וטעם אגורה ואפחד: (יז) עלי. יספר כי רובי תחלואים רבים קרובו

ליש' וכי' כל נדר וכל שבועת איסר. למנצח על מחלת לענות. דאוריתא חסר: ברעות כל ליש' מלאים במ"ד חס' ו' בליש' וסי' ושבע הפרות הרקות. לא תהיה אחרי רבים לרעת. את רעתיכם ואת רעת נשיכם ב' בפסוק: תחתיות ג' ונ"ל וסי' גבסר ביהושע סימן ט"ו ויחזקאל סוף סימן כ"ו: במחשכים ג' וסי' במחשכים במצלות. במחשכים הושיבני כמתי. כי רדף אויב נפשי: ולא אצא ב' וסימ' הרחקת מידעי ממני. גדר בעדי: בקבר ג' דגשי' וסי' ולקח אזוב וטבל במים. בקבר אשר איש האלהים. היסופר בקבר חסדך. קדמא קמץ: מנוער ג' וחס' וסי' עני אני וגוע מנער. מפנק מנער עבדו. רטפש בשרו מנער:

תולדות אהרן בטעם ברעות עקרים מ"ד פ"כ: במתים חפשי. שבת ל קנא נדה סא (כתובות לד): היסופר בקבר. עירובין יט: עני אני. סנהדרין קי עקידה שער נ כל המזמור עקרים מ"ד פ"כ:

מצודת דוד

לבן לוי המגלה בשיר חד יסירה שנמסר להימן שהיה מן הלוים): (ב) יום צעקתי. עם כי צעקתי בתפלה כל היום אעפ"כ גם בלילה אערוך תחינתי לפניך: (ד) כי שבעה. כי רבו הרעות עד שנפשי שבעה מהם והוא ענין מליצה: וחיי. ימי חיי קרבו לרדת אל השאול: (ה) נחשבתי. מגודל התשות נחשבתי עם האנשים אשר כבר ירדו לקבר: אין איל. שלא היה לי כח מעולם: (ו) במתים חפשי. אני נמנה בין המתים בהמה חפשים מחקרי העולם ועמלו: עוד. עדיין לא זכרתם כי לא באה זמן התחיה: והמה. עדיין המה כרותים ממכת ידך: (ז) שתני. שמת אותי בבור התחתיה העמוק למאוד: במצולות. בעומק המים הוא משל לצרות שונות: (ח) וכל. יגה כל משבריך ענית אותי לעולם ר"ל זמן רב: (ט) הרחקת. חזקת לב אוהבי להתרחק ממני כי נהפכו לאויבים: שתני. שמת אותי להיות מתועב בעיניהם: כלוא. אני כמו בבית הכלא ומאשר ילא אוכל לצאת: (י) עיני דאבה. עצבה עיני מן גודל העוני: שטחתי. פרשתי כפי כדרך המתפללים: (יא) הלמתים. ר"ל הלא אמות מקושי הגלות וכי להמתים תעשה הנפלאות שהבטחת: אם רפאים. אם המתים שנרפו ונחלשו ע"י מלאך המות אם המה יודוך לעולם על נפלאותיך: (יב) היסופר. כפל דבריו רבה פעמים כדרך המוסיפים ומקוננים: באבדון. הוא הקבר שבו נאבד האדם מזה העולם: (יג) היודע. וכי יהיה נודע פלאך פ"י כשנהיה בחשכת הקבר וכי נספר צדקתך בארץ נשיה והוא הקבר (כי בהיות האדם שם נשכח מפי הבריות): (יד) ואני. הלא אני שועתי אליך ובכל בוקר תקדים תפלתי לבוא לפניך: (טו) למה. ר"ל הואיל ואני מתפלל לפניך למה א"כ תעזוב נפשי ביד האויב: (טז) וגוע מנוער. מעת נערותי אני בגויעה ר"ל זמן ארוך ומעט ימי השלום: נשאתי וגו'. ר"ל אשיה

מצודת ציון

לגרים הקול בשיר כמו ושנו הלוים וכו' קול רם (דברים כז): (ה) איל. ענין כח כמו אל גוים (יחזקאל לא): (ו) עוד. כמו עדיין וכן עוד היום גדול (בראשית כ"ט): נגזרו. נכרתו כמו נגזרנו לנו (יחזקאל לז): (ח) וכל. הוי"ו במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א) ר"ל עם יוסף שהיה במצרים: משבריך. הם גלי הים הנראים כמשברים מי הים וכן משברים יתחטאו (איוב מא): ענית. מל' עינוי: (ט) מיודעי. כמו אלופי ומיודעי (לעיל נה): למו. להם: (י) דאבה. ענין עצבון כמו ודאבון נפש (דברים כ"ח): שטחתי. ענין פריסה כמו משטח חרמים (יחזקאל כו): (יא) רפאים. מל' רפיון וחלשות: (יג) נשיה. ענין שכחה כמו נשני אלהים (בראשית מ"א): (טו) תזנח. תעזוב: (טז) אמיך. מלשון אימה ופחד: אפונה. מל' פנוי: (יז) בעותיך. מל' בעתה

בְּעוּתֶיךָ צִמְּתוּתֻנִי׃ יח סַבּוּנִי כַמַּיִם
כָּל־הַיּוֹם הִקִּיפוּ עָלַי יָחַד׃ יט הִרְחַקְתָּ
מִמֶּנִּי אֹהֵב וָרֵעַ מְיֻדָּעַי מַחְשָׁךְ׃

פט א מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי׃
ב חַסְדֵי יְהוָה עוֹלָם אָשִׁירָה לְדֹר
וָדֹר ׀ אוֹדִיעַ אֱמוּנָתְךָ בְּפִי׃ ג כִּי־
אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה שָׁמַיִם ׀
תָּכִן אֱמוּנָתְךָ בָהֶם׃ ד כָּרַתִּי בְרִית
לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי׃
ה עַד־עוֹלָם אָכִין זַרְעֶךָ וּבָנִיתִי לְדֹר־
וָדוֹר כִּסְאֲךָ סֶלָה׃ ו וְיוֹדוּ שָׁמַיִם
פִּלְאֲךָ יְהוָה אַף־אֱמוּנָתְךָ בִּקְהַל
קְדֹשִׁים׃ ז כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ
לַיהוָה יִדְמֶה לַיהוָה בִּבְנֵי אֵלִים׃
ח אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד־קְדֹשִׁים רַבָּה
וְנוֹרָא עַל־כָּל־סְבִיבָיו׃ ט יְהוָה ׀
אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי־כָמוֹךָ חֲסִין ׀ יָהּ
וֶאֱמוּנָתְךָ סְבִיבוֹתֶיךָ׃ י אַתָּה מוֹשֵׁל
בְּגֵאוּת הַיָּם בְּשׂוֹא גַלָּיו אַתָּה
תְשַׁבְּחֵם׃ יא אַתָּה דִכִּאתָ כֶחָלָל רָהַב
בִּזְרוֹעַ עֻזְּךָ פִּזַּרְתָּ אוֹיְבֶיךָ׃ יב לְךָ שָׁמַיִם

יתי׃ יח אחזרו יתי היך מוי
כל יומא אקיפון עלי כחדא׃
יט ארחקתא מני רחימא
וחברא ולידעי חשיך אנא
בפומהון׃ א שכלא טבא
דאתאמר על ידא דאברהם
דאתא מן מדינחאה׃ ב חסדא
דיי לעלם אשבח לדר ודר
אהודע קושטך בפומי׃ ג ארום
אמרית עלמא בחסדא יתבני
שמיא תתקן קושטך בהון׃
ד גזרית קים לאברהם בחירי
קימית לדוד עבדי׃ ה עד
עלמא אתקין בניך ואבני לדר
ודר כורסי מלכותך לעלמין׃
ו ויודון שמיא פרישותך יי
לחוד קושטך בכנישת
קדישין׃ ז ארום מן הוא
בשחקי דמשתוי כיי דדמי
ליי באוכלוסי מלאכיא׃
ח אלהא תקיפא ברזיהון
דקדישין יתיב על כורסי יקרא
ורבא ודחיל על כל מלאכיא
דקימין חזור חזור ליה׃ ט יי
אלהא על כל חילי מרומא מן
דכותך חסינא יי וקושטך
חזור לך׃ י את שליט
בגיותנותא דימא כד מתרבא מתנטלין גלווי אנת תמככינון׃ יא את שפיתא היך קטיל
דחרבא רהבא הוא פרעה רשיעא בתקוף אדרע עושנך בדרתא בעלי דבבך׃ יב די

תולדות אהרן לאיתן האזרחי. ב״ב טו זכר ויחי ומשפטים: כי אמרתי. סנהדרין נח (סנהדרין כו יבמות יא): אל נערץ. יבמות קכא ב״ק נ: ונורא. (שקלים מח): חסין יה. גיטין נו: אתה מושל. זכר נח:

רשי

ומבוכסת איתתך בלבי. אפונה לשון (משלי כ״ה) דבר דבור על אפניו על מכוניו: (יט) מיודעי מחשך. חשכתי ונחדלתי מהם: (א) לאיתן האזרחי. גם הוא אחד מן חמשה אחים המשוררים. ורבותינו פירשוהו באברהם אבינו על שם מי העיר ממזרח: (ב) אודיע אמונתך בפי. את שידעתיך שאתה שומר הבטחתך ומאמין דבריך: (ג) כי אמרתי עולם חסד יבנה. כי אמרתי עד עולם יבנה בחסד כסא דוד כמ״ש (ש״ב ז׳) והכינותי כסא ממלכתו וגו׳. ד״א סבור הייתי שיהא העולם בנוי בחסדך ותכין אמונתך בשמים שתהא נכונה ומקוימת ומה היא האמונה אותה ההבטחה שהבטחת את דוד ע״י נתן הנביא לאמר כרתי ברית לבחירי להכין עד עולם זרעו (שם): (ו) ויודו שמים פלאך. אם היית שומר הבטחתך: אף אמונתך. אמונת דבריך יודו בקהל קדושים: (ז) יערוך לה׳. יהא נערך כמותו: (ח) בסוד קדושים רבה. בסוד רב של מלאכים: (י) בשוא גליו. בהנשא גליו: אתה תשבחם. תשפילם וכן (משלי כט) וחכם באחור ישבחנה (וכן לעיל סה) משביח שאון ימים: (יא) רהב. מצרים: יודפי

מחשך ב׳ וסי׳ מיודעי מחשך. אשים מחשך לפניהם לאור: האזרחי ב׳ וסי׳ על מחלת לענות. משכיל להימן האזרחי. חסדי ה׳ עולם אשירה לדור ודור: לדר ודור ל׳ דכו׳ כתיב כן וסימ׳ חסדי ה׳ עולם אשירה וד׳ חלוף דור קדמא מ״ל ותנינא חס׳ וסימ׳ לכן ישבו ציים. קרבם בתימו לעולם. ואנחנו עמך וצאן. מלכותך מלכות כל: אלים ו׳ כתיב כן בנביאים וכתובים וסי׳ הנחמים באלים. הבו לה׳ בני אלים. ידמה לה׳ בבני אלים. משתו יגורו אלים. ועל אל אלים ידבר. ויזבחו לה׳ זבחים דד״ה. אחר האלים וישחטו האלים ויזרקו הדם דד״ה: רהב י״ב בליש׳ וסי׳ אתה דכאת כחלל רהב. אזכיר רהב ובבל. תרהיבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך התרפס ורהב רעך. ובתבונתו מחץ רהב. תחתיו שחתו עוזרי רהב. שהם הרהיבוני שערך כעדר. ירהבו הנער בזקן והנקלה. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז: וא׳ ב״ל ואחד ורהב לבבך:

אבן עזרא

קרובו: צמתותני. פועל מורכב כדרך מבליגיתי יושבת בלבנון מקוננת בארזים: (יח) סבוני. ברוב ימים שעברו ולא היה בריא: (יט) הרחקת. הטעם היה מנהג כל אוהביו ורעיו שלא יבקרוהו בחליו כאלו מיודעיו במחשך ולא יראם: (א) משכיל לאיתן האזרחי: (ב) חסדי ה׳ עולם אשירה. אם זה איתן הוא הנזכר שהוא בן זרח שעליו הכתוב אומר מאיתן האזרחי התנבא על מלכות דוד שתפסק והיה בספרד חכם גדול וחסיד וזה המזמור היה עליו קשה ולא היה קורא אותו ולא היה יכול לשמוע בעבור כי זה המשורר ידבר כנגד השם הנכבד קשות והגאון לא הזכיר בפירוש תיקון זה המזמור ורבי משה הכהן האריך בענין זה וחקרתי ספרו כמה פעמים ולא יכולתי להבין דברו והנה סוד זה המזמור כאשר החל חסדי ה׳ יספר חסדי השם ומה שנשבע לדוד והוא מדבר על דברי האויבים שהם מחרפים ומכזבים ע״כ הזכיר חרפת עבדיך אשר חרפו אויביך ה׳ ויורה סוף דברי כי הוא מאמין בביא׳ המשיח אשר חרפו עקבות משיחך כאשר אפרש: חסדי. השם ואמונתו עד עולם אשיר: (ג) כי. אמרתי בלבי שחסד השם לעולם עומד ובנוי והנה יבנה כמו ובניתי לדור ודור כסאך סלה ושאמונתך נכונה היא בשמים והטעם כאשר השמים עומדים כן אמונתך עומדת וזה החסד וזאת האמונה הם שאמרת: (ד) כרתי. הנה הזכיר בתחלה כי לפני הברית דבר השם היה חסד ואחר הברית אמונה והמפרשים עולם חסד יבנה כי בחסד נבנה העולם איננו מטעם זה המזמור ועוד כי כל עולם בכל המקרא הוא זמן: (ה) עד. הנה זרעו עד היום ואם נפסקה מלכותו שנים רבות עוד תשוב ותעמוד מלכותו לנצח: (ו) ויודו. עתה יספר המשורר כי השם אל אמת ודברו יהיה אמת וטעם ויודו שמים בתנועת׳ תמיד על פלאיך ועל אמונתך אף היא בקהל קדושים הם המלאכים המניעים: (ז) כי. יערוך. כמו יעריכנו הכהן: בבני אלים. הם הכוכבי׳ והטעם כי חכמי המזלות יראו בנסיונם פלאות גדולות ומעשים נוראים מתחדשים יום ויום כפי כח הכוכבים ומערכת אלה לאנשים והיודעים דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאים יותר ויותר: (ח) אל. הוא התקיף שיראוהו הקדושים שאינם בגוף ורבה תואר לסוד. ונורא על כל סביביו הם הצבא הגדול שהם גוף: (ט) והכין. תאר במשקל גביר מגזרת וחסון הוא. וטעם ואמונתך סביבותיך שאיננה מתפרדת כי איננה מקרה: (י) אתה. הזכיר דברי השמים והקדושים ולא יבינו רק החכמים לבדם ועתה שב להזכיר גבורתו בדברים הנראים והוא הים: בשוא. בתרומם: תשבחם. תשקיטם כמו משביח: אתה. זכן היות טעם תשבחם בעבור ישראל הים: (יא) וטעם דכאת כחלל רהב הם מצרים והטעם אנשי רהב: (יב) לך. עתה הזכיר דבר הרקיע והיבשה כי הוא חפץ לברוא

מצודת ציון

בעתה וחרדה כמו פלצות בעתתני (ישעיה כ״א): צמתתוני. ענין כריתה כמו יצמיתם ה׳ (לקמן צד): (יח) סבוני. ענין סבוב: (יט) מיודעי. אוהבי: מחשך. מל׳ חשך: (ז) יערך. מלשון ערך ושווי: אלים. חזקים כמו אלי גוים (יחזקאל לא) ור״ל מלאכי מעלה: (ח) נערץ. ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ): בסוד. ענין חבורה ואסיפה כמו ועל סוד בחורים (שם ו): (ט) חסין. ענין חוזק כמו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב): (י) תשבחם. תשקיטם ותשפילם כמו משביח שאון ימים (לעיל סה): (יא) דכית. ענין כתיתה ושבירה: (יג) תבור וחרמון. שמות הרים גבוהים תרוצה

מצודת דוד

אהיה פנוי מעסקי בתורה נשיאת הפחד: (יז) בעותיך. החרדה הבאה ממך היא כרתה אותי: (יח) סבוני. החרון והחרדה מסבבים אותי כמים המסבבים גוף העומד בהם: יחד. החרון והחרדה: (יט) הרחקת. כי לא באו אלי לנחמני: מיודעי מחשך. כאלו המה במקום חושך שלא אראה אותם: פט (ב) חסדי ה׳. החסד שעשה ה׳ עמנו אשירה לעולם ולכל דור אודיע בפי מה שהאמנת את דבריך: כי אמרתי. כי אומר אני החסד אל יהיה בנוי ומתוקן עד עולם: שמים. כימי עמידת השמים תהיה נכון אמונתך: (ד) כרתי. ר״ל וזהו החסד שאמר כרתי ברית לבחירי וחוזר ומפרש נשבעתי לדוד עבדי: (ה) אכין זרעך. להיות נכונים למלוכה: כסאך סלה. כסא המלכות הנתון לך לרשת לזרעך יהיה עד עולם כי אף שתבוטל בימי הגולה הנה תשוב בימי המשיח ולא תופסק עוד: (ו) ויודו. אז נגלה השמים יודו על הפלאים שתעשה בימי המשיח ואף אמונת הבטחתך יסופר בקהל קדושים המה בני ישראל: (ז) יערוך לה׳. יערוך עצמו להיות דומה לה׳ להבטיח ולקיים: ידמה וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ח) אל נערץ. כי הוא אל אמיץ בחבורת עדת קדושים רבה וגדולה הם מלאכי מעלה: על כל סביביו. הם המלאכים המסבבים כסא כבודו: (ט) חסין יה. אתה ה׳ החזק מאוד: ואמונתך. האמונה היא מעולם סביבותיך ולא תתפרד ממך: (י) בגאות הים. בחוזק הים וגאונו: בשוא. בהתרומם גליו אתה תשקיטם ותשפילי׳: (יא) כחלל רהב. כמו החלל המדוכא כן דכאת רהב הם מצרים הקרו רהב: פזרת אויביך. הם מלכי כנען: (יב) לך שמים. שלך
השמים

לברוא אדם והנה השמים הם הקרובים אל הארץ ותבל הוא המושבת מהארץ על כן ומלואה . וטעם יסדתם רמז לשבעה גבולות כל הישוב והכה יהיו תמיד : (יג) צפון . בעבור שהזכיר שמים וארץ והנה שתי פאות וכן מעלה ומטה הזכיר לצפון וימין ותבור בפאת מערב והנה תבור וחרמון במזרח והנה קדם כמו זה וזה כמו בספר יצירה חתם בשש קצוות : (יד) לך . התברר כי יש לך זרוע והטעם ארוכה שתוכל לנטותה דרך משל אל מקום שתחפוץ והיא עם גבורה והנה אין ספק כי לעולם תעוז שמאלך תרום ימינך משל שתי ידיך : (טו) צדק . הטעם אע"פ שלך לבדך הוא הגבורה הכל בצדק ומשפט וטעם יקדמו פניך שאינם זזים לעולם וטעם מכון כסאך על דרך מלכי האדמה בשבתם על כסא המלוכה ככה כסא הכבוד : (טז) אשרי . הטעם להזכיר כל זה כי בידך כח וגבורה והחסד והאמת סביבותיך אם כן למה תאחר להקים בריתך והחסד שהבטחתם וטעם להזכיר אשרי העם אחר חסד ומשפט כי תושיע בגבורתך ובצדקתך כל הקורא בשמך וטעם תרועה כמו ותרועת מלך בו : באור פניך יהלכון . כמו לאורו אלך חשך : (יז) בשמך . והזכירם שמך סלה הוא גילם תמיד ובהזכירם צדקתך ירומו על כל בני אדם : (יח) כי . לא יתפארו בעוזם כי אם בעזך : (יט) כי . מלכנו הוא דוד שלך הוא ומגננו שיגן בעד עמו והטעם כפול כמשפט : (כ) אז . לחסידך . המדוברים כמו הימן ואיתן שנקראו חוזים ונביאים ובחור כמו נבחר הוא בעבור היותו כן במלכו : (כא) מצאתי . הטעם שלא נמצא בדורו כמוהו : (כב) אשר תכון עמו . לעזרו : (כג) לא . אמר רבי משה הכהן כי לא ישיא כמו משאת מאומה לא ישלוט בו נוסה יש אומרים כי הוא מגזרת זדון לבך השיאך : (כד) וכתותי . הטעם כי בן עולה לא יעננו רק אני אכות צריו : (כה) ואמונתי . הטעם לא יתפרדו מעליו ובעבור שנקרא בשמי תרום קרנו . (כו) ושמתי . בעבור שהזכיר כי השם מושל בגאות הים הזכיר שיתן חלק מהכח לדוד להתגבר בהולכים על הספינות בים ובנהרות : (כז) הוא . הטעם כי השם בחרו בתחלה והוא מודה כי אין לו תוקף וישועה רק מאתו : (כח) אף . מלך ראשון עובד השם היה דוד בישראל אע"פ שהיה כן שאול נפסקה מלכותו ובעבור כי מודה כי השם תקפו ויסעו על כן הוא עליון למלכי ארץ : (כט) לעולם אשמר לו חסדי . הראשון ובריתי נאמנת תהיה לו : (ל) ושמתי . טעם הברית שיעמוד זרעו ומלכותו כימי שמים : (לא) אם . בריתי הוא ... ברית

אַף־לְךָ אָרֶץ תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ אַתָּה
יְסַדְתָּם : יג צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה בְרָאתָם
תָּבוֹר וְחֶרְמוֹן בְּשִׁמְךָ יְרַנֵּנוּ : יד לְךָ
זְרוֹעַ עִם־גְּבוּרָה תָּעֹז יָדְךָ תָּרוּם
יְמִינֶךָ : טו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ
חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ : טז אַשְׁרֵי
הָעָם יֹדְעֵי תְרוּעָה יְהוָה בְּאוֹר־
פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן : יז בְּשִׁמְךָ יְגִילוּן כָּל־ ג'. ל'
הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יָרוּמוּ : יח כִּי־תִפְאֶרֶת
עֻזָּמוֹ אָתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרִים קַרְנֵנוּ : ג' תרום ק'
יט כִּי לַיהוָה מָגִנֵּנוּ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל ג'
מַלְכֵּנוּ : כ אָז דִּבַּרְתָּ־בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ
וַתֹּאמֶר שִׁוִּיתִי עֵזֶר עַל־גִּבּוֹר
הֲרִימוֹתִי בָחוּר מֵעָם : כא מָצָאתִי ג' ל' כתיב כן
דָּוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו : ז' רפין
כב אֲשֶׁר יָדִי תִּכּוֹן עִמּוֹ אַף־זְרוֹעִי כ' מ"ל
תְאַמְּצֶנּוּ : כג לֹא־יַשִּׁא אוֹיֵב בּוֹ כ'
וּבֶן־עַוְלָה לֹא יְעַנֶּנּוּ : כד וְכַתּוֹתִי ל'
מִפָּנָיו צָרָיו וּמְשַׂנְאָיו אֶגּוֹף : ל' ומ"ל
כה וֶאֱמוּנָתִי וְחַסְדִּי עִמּוֹ וּבִשְׁמִי תָּרוּם
קַרְנוֹ : כו וְשַׂמְתִּי בַיָּם יָדוֹ וּבַנְּהָרוֹת כ'
יְמִינוֹ : כז הוּא יִקְרָאֵנִי אָבִי אָתָּה
אֵלִי וְצוּר יְשׁוּעָתִי : כח אַף־אָנִי ד' בסיפ'
בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי־אָרֶץ :
כט לְעוֹלָם אֶשְׁמָור־לוֹ חַסְדִּי וּבְרִיתִי יתיר ו"י. כ'
נֶאֱמֶנֶת לוֹ : ל וְשַׂמְתִּי לָעַד זַרְעוֹ
וְכִסְאוֹ כִּימֵי שָׁמָיִם : לא אִם־יַעַזְבוּ ל' והד כימי השמים

לָךְ שְׁמַיָּא לְחוּד דִּי לָךְ אַרְעָא
תֵּבֵל וּמַלְיָא אַתְּ יְסַדְתִּנּוּן :
יג מַדְבְּרַיָּא דִי בְצִפּוּנָא וְיָתְבִין
דִּי בְדָרוֹמָא וְחֶרְמוֹן דִּי
בְמַדִינְחָא בִּשְׁמָךְ מְשַׁבְּחִין :
יד דִּי לָךְ אֶדְרָעָא עִם גְּבוּרְתָּא
תַּעֲשֵׁן יְדָךְ לְמִפְרַק עַמָּךְ תְּרוּם
יְמִינָךְ לְשַׁכְלָלָא בֵּית מַקְדְּשָׁךְ :
טו צִדְקְתָא וְדִינָא מְדוֹר
כּוּרְסֵי יְקָרָךְ טֵיבוּ וּקְשׁוֹט
מְקַדְּמִין אַפָּךְ : טז טוּבֵיהוֹן
דְּעַמָּא דְיָדְעִין לְרַצוּיֵי בָרְיֵהוֹן
בְּיַבָּבָא יְיָ בִּנְהוֹר זִיו אַפָּךְ
יְהַלְּכוּן וְיִזְכּוּן בְּדִינָא : יז בִּשְׁמָךְ
יְרַנְּנוּן כָּל יוֹמָא וּבְצִדְקָתָךְ
יִתְרוֹמְמוּן : יח אֲרוּם שְׁבָהוֹר
עוּשְׁנְהוֹן אַתְּ וּבִרְעוּתָךְ תָּרִים
קַרְנְהוֹן : יט אֲרוּם דַּיְיָ הִנּוּן
תְּרִיסָנָא וְדַיְיָ קַדִּישׁ יִשְׂרָאֵל
מַלְכָּנָא : כ בְּהַהִיא מַלֵּילְתָּא
בְּחֶזְוָנָא לַחֲסִידָיךְ וַאֲמַרְתְּ
שַׁוִּיתִי סָעִיד לְעַמִּי עַל יְדֵיהּ
דְּמִתְגַּבַּר בְּאוֹרַיְתָא אַפְרֵשִׁית
עוּלֵים מִן בֵּינֵי עַמָּא :
כא אַשְׁכְּחִית דָּוִד עַבְדִּי בִּמְשַׁח
קוּדְשָׁא רַבֵּיתִי יָתֵיהּ : כב דִּי
אִידִי מִתְקְנָן בְּסַעֲדֵיהּ בְּרַם
אֶדְרְעֵי תְּתַלְּגֵיהּ : כג לָא יִטְעֵי
בְּעֵיל דְּבָבָא בֵּיהּ וּבַר רַשִׁיעָא
לָא יְסַגְּפִנֵּיהּ : כד וְאֶשּׁוּף מִן
קֳדָמוֹהִי מְעִיקוֹי וּמְסַנְאוֹי אֶגּוּף :
כה וְקוּשְׁטִי וְטוּבִי עִמֵּיהּ וּבְשׁוּם
מֵימְרִי תְּרוֹמֵם יְקָרֵיהּ : כו וַאֲשַׁוֵּי
בְּמַחֲזֵי יַמָּא שׁוּלְטָנֵיהּ וּבְיָתְבֵי עַל נַהֲרָוָתָא גְּבוּרַת יְמִינֵיהּ : כו הוּא יְקָרֵי לִי אַבָּא אַתְּ אֱלָהִי וּתְקִיף פּוּרְקָנִי :
כח קְדוֹם אֲנָא בּוּכְרָא לְמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה אֶתְנְנֵיהּ עִלָּאָה עַל מַלְכֵי אַרְעָא : כט לְעָלַם אֶטּוֹר לֵיהּ טוּבִי
וּקְיָמִי מְהֵימְנָא לֵיהּ : ל נְאַשְׁוֵי לְעָלְמֵי בְנוֹי וְכוּרְסְיֵהּ כְּיוֹמַיָּא דִיהוֹמוֹן שְׁמַיָּא : לא אִין יִשְׁבְּקוּן

(טז) יודעי תרועה . שיודעין לרצות את בוראם בראש השנה בתרועה שמסדרים עליה מלכיות זכרונות ושופרות : (יח) וברצונך . שאתה מתרצה לנו אפימא"יש בלע"ז : (כ) לחסידך . נתן הנביא וגד החוזה : שויתי עזר . על דוד לעזור לו תמיד : (כג) לא ישיא אויב בו . לא יגבור עליו להיות לו כנושה : (כח) בכור אתנהו . גדול :
ופקדתי

יהלכון ג' וסי' . אשרי העם יודעי תרועה . שם אניות יהלכון . המשלח מעינים בנחלים : הרימותי ג' בקריאה ומשניין באתיהון וסי' הרמתי ידי אל ה' אל עליון קונה . ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא . הרימותי בחור מעם . וכן דינם ידי הרמתי כתיב . קולי הרימתי . בחור הרימותי : ישיא ה' וסי' ישיא לכם חזקיהו דמלכים . ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו דד"ה . אל ישיא לכם דישעיה . לא ישיא אויב בו ובן עולה . ישי מות עלימו . בתרא

תולדות אהרן צפון וימין . ב"ב כה : צדק ומשפט . עקידה שער סז (פרשה טו) : יודעי תרועה . עקידה שם זוכר ויקרא ובהעלותך : אז דברת . ע"ג כ (שבת ג) : דוד עבדי . יבמות עז :

מצודת ציון

(טז) תרועה . ענין התחברות וריעות וכן ותרועת מלך בו (במדבר כג) : (יז) יגילון . מלשון גילה ושמחה : (כ) בחזון . במראה נבואה : הרימותי . מל' הרמה והתנשאות : (כב) תאמצנו . מל' אומץ וכח : (כג) ישיא . ענין הלואה כמו כי תשה ברעך (דברים כד) : יעננו . מל' ענוי : (כד) וכתותי . ענין רציצה ושבירה : אגוף . מל' מגפה : (כו) וצור . ענין חוזק : ופקדתי

מצודת דוד

השמים : ומלואה . הבריות הממלאים את העולם : (יג) וימין . הוא דרום כי מזרח נקרא קדם והעומד קדמת פניו לקדם מול השמש ימינו א"כ לדרום ומערב קרוי אחור כי אז אחוריו למערב : בשמך ירננו . ר"ל פלאי נבהם יעוררו הבריות לרנן בפלאי שמך : (יד) זרוע עם גבורה . ר"ל זרועך נטויה על כל ובכולם תעשה גבורות : תרום ימינך . להיות עליון על כל : (טו) מכון . הכנת כסאך היא בצדק ובמשפט לא לפי כח הזרוע : יקדמו פניך . יקדימו לבוא לפניך להנהיג בהם את בני העולם : (טז) יודעי תרועה , היודעים להתחבר ולהדבק במקום : באור פניך . שמה ילכו באור התשועה הבאה מלפניך : (יז) בשמך . בתשועת שמך יגילון כל הימים : (יח) תפארת . אתה הוא המפאר חוזקם ובעת תמלא רצון תרום קרן ממשלתנו : (יט) כי לה' וגו' . כאשר היה מגננו לה' אז תרומם קרן ר"ל כאשר היו המלכים הממונים על עמים יראי ה' אז משלו ממשל רב : ולקדוש וגו' . כפל הדבר במ"ש : (כ) אז . בעת המלכת אותו דברת בחזון לחסידך הוא שמואל הנביא : שויתי . ר"ל נתתי לדוד כח וממשלה : בחור . הנבחר שבכולן הרימותי מתוך העם להמליכו : (כא) מצאתי . אותו מצאתי בבני ישי ומשחתיו על ידך : (כב) תכון עמו . תהיה נכונה עמו לעזרה : תאמצנו . להתגבר עוד על שונאיו : (כג) לא ישיא . לא יהיה לו כנושה לקחת עשרו : (כה) עמו . יהיו תמיד עמו : ובשמי . בעזר שמי : (כו) ידו . ממשלתו יהיה בהולכי ימים ונהרות למרחקי ארץ : (כז) אבי אתה . ר"ל כל בטחונו יהיה עלי כבטחון הבן על האב : (כח) בכור אתנהו . להיות גדול על כל כמו הבכור על שאר הבנים : עליון וגו' . כפל הדבר במ"ש להוספת ביאור : (כט) ובריתי . הברית שכרתי לו תהיה נאמנת ומקיימת : (ל) ושמתי וגו' . שיהיו גם המה בממשלה היא : וכסאו . כסא זרעו : (לא) אם יעזבו . אבל אם יעזבו
כמו

ברית סיני וסוליך משפטים כי המלך הוא שופט : (לב) אם חקתי. מלות לא תעשה ומצותי מצות עשה : (לג) ופקדתי. תחסר מלת עליהם או פשעם הוא הפשול ובשבט במו הבן אתה בשבט תכנו : (לד) וחסדי . כנגד ואמונתי וחסדי עמו : (לה) לא . אם חלל זרעו ברית סיני אני לא אחלל : (לו) אחת. בקדשי השמים שהם עומדים כדרך כי אשא אל שמים ידי או בקדשי שם כמו קדושתי וטעם אחת שהיא מספקת או שלא נשבעתי לעולם בקדושתי רק זאת השבועה לבדה היא הנאמנה שלא יסוף זרעו לעולם על כן זרעו וכסאו כשמש נגדי על ימי המשיח : (לח) כירח . הזכיר השמש שהוא המאור הגדול וכאשר הוא עומד לעולם נגד השם כן תעמוד מלכות דוד גם הזכיר מאור הקטן ומלת יכון שבה אל זרעו ועולם כמו לעולם והירח עד נאמן : (לט) ואתה. פשול זנחת גם ותמאס הוא משיחך : (מ) נארתה . השחתה כמו נאר מקדשו והנו"ן שרש והנזר יושם לראש על כן לארץ : (מא) פרצת . החומות שהנה מבצריו שם למחתה : (מב) שסוהו . כי אין לו חומה מבצר : (מג) הרימות . הפך אשר ידע תכון עמו : השמחת . מן בנין הכבד הנוסף ואין אחרת זולתה במקרא : (מד) אף צור חרבו . חידוד חרבו וחרבות צורים כדרך מצור החלמים מחלמיש צור : ולא הקמותו . בנפלו או כמו העמדתו כמו וקם הבית : (מה) השבת מטהרו. מקדשו שהוא טהור על משקל מקדש ה' כוננו ידיך ונחטף בקמץ בעבור אות הגרון ואמר מטהרו כי אין בארץ מקום טהור כמוהו וטעם הוי"ו כי הוא הסבה ראשונה לבנות המקדש כי הוא הכין הכסף והזהב : מגרתה . כמו תרגום ימגר כל מלך : (מו) הקצרת . שלא ארכו ימי מלכות דוד וטעם העטית שאין להם פתחון פה ותשובה : (מז) עד מה . מפאה אחת כאילו אתה נסתר ולא תראה ברעות משיחך רק תבער כמו אש חמתך בו עד היום:(מח)זכור.זה המשורר ידבר על לשון ישראל בגלותם כי כל א'רואה שדור הולך ודור בא ואין מושיע וכמה יקוה המקו' ושנותיו קצרות וזה הוא זכור מה אני ומה

(לג) ופקדתי בשבט פשעם. כך אמר לו נתן הנביא על שלמה (ש"ב ז') אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים זה רזון בן אלידע שעמד לשטן לו ובנגעי בני אדם זה אשמדאי שהשדים בני אדם הראשון היו : (לו) אם לדוד אכזב. לשון לא יכזבו מימיו (ישעיה נח) פיילנצ"א בלעז : (לח) ועד בשחק נאמן. הירח והשמש עדים לו שכל זמן שהם קימים יתקיים מלכותו כמו שנאמר (ירמיה ל"ג) אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי : (לט) ואתה זנחת. דקדקת אחר בניו לחשוב עונש עד אשר זנחתם ומאסתם בימי צדקיהו : (מ) נארתה . בטלת : (מא) כל גדרותיו . שהנה בירושלים : מבצריו . הר הבית ומצודת ציון : (מד) אף תשיב צור חרבו. השבות אחור והפכת את חידוד חרבו כמו (יהושע ה) חרבות צורים . וכן (ישעיה נד) כל כלי יוצר עליך : ולא הקמותו . ולא העמדתו מלפול : (מה) השבי' מטהרו . זריחתו כמו צהרים דמתרגמינן טיהרא וכמו (שמות כד) וכעצם השמים לטוהר : לארץ מגרתה . השפלת והשחת. כל לשון שהייה בתרגום יונתן מגר : (מח) זכר אני מה חלד . מה זקנה יש לי הלא מעט ימי ודי

ג׳ בְנָיו תּוֹרָתִי וּבְמִשְׁפָּטַי לֹא יֵלֵכוּן׃
ט׳ חס׳ לב אִם־חֻקֹּתַי יְחַלֵּלוּ וּמִצְוֺתַי לֹא
ו׳ רפין יִשְׁמֹרוּ׃ לג וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם
ל׳ וּבִנְגָעִים עֲוֺנָם׃ לד וְחַסְדִּי לֹא־אָפִיר
ל׳ מֵעִמּוֹ וְלֹא אֲשַׁקֵּר בֶּאֱמוּנָתִי׃ לה לֹא־
אֲחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצָא שְׂפָתַי לֹא
ל׳ אֲשַׁנֶּה׃ לו אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי
אִם־לְדָוִד אֲכַזֵּב׃ לז זַרְעוֹ לְעוֹלָם
ל׳ וחד כשמש יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי׃ לח כְּיָרֵחַ
יִכּוֹן עוֹלָם וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה׃
לט וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס הִתְעַבַּרְתָּ
ל׳ ומ״ל עִם־מְשִׁיחֶךָ׃ מ נֵאַרְתָּה בְּרִית עַבְדֶּךָ
חִלַּלְתָּ לָאָרֶץ נִזְרוֹ׃ מא פָּרַצְתָּ כָל־
גְּדֵרֹתָיו שַׂמְתָּ מִבְצָרָיו מְחִתָּה׃
ל׳ ותס׳ מב שַׁסֻּהוּ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ הָיָה חֶרְפָּה
ג׳ לִשְׁכֵנָיו׃ מג הֲרִימוֹתָ יְמִין צָרָיו
ס׳ מ״ל. י׳ הִשְׂמַחְתָּ כָּל־אוֹיְבָיו׃ מד אַף־תָּשִׁיב
ל׳ צוּר חַרְבּוֹ וְלֹא הֲקֵמֹתוֹ בַּמִּלְחָמָה׃
ב׳. ל׳ מה הִשְׁבַּתָּ מִטְּהָרוֹ וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ
ל׳. ל׳ מִגַּרְתָּה׃ מו הִקְצַרְתָּ יְמֵי עֲלוּמָיו
ל׳. ד׳ הֶעֱטִיתָ עָלָיו בּוּשָׁה סֶלָה׃ מז עַד־
מָה יְהוָה תִּסָּתֵר לָנֶצַח תִּבְעַר
כְּמוֹ־אֵשׁ חֲמָתֶךָ׃ מח זְכָר־אֲנִי

בְּנוֹי אוֹרָיְתִי וּבְדִינַי לָא יְהַלְכוּן׃ לב אִין קְיָמַי יְפִסּוּן וּפִקּוּדַי לָא יִנְטְרוּן׃ לג וְאַסְעַר עַל יְדֵיהוֹן דְשִׁבְטָא דְרַשִׁיעִין מָרְדֵיהוֹן וּבְמַזִּיקַיָא בְּמַכְתְּשִׁין לְהוֹן עֲוְיָתְהוֹן׃ לד וְטוּבִי לָא אֲבַטֵּל מִנֵּיהּ וְלָא אֲשַׁקֵּר בְּהֵמָנוּתִי׃ לה לָא אֲפִיס קְיָמִי וּמַפְּקָנוּת סִפְוָתִי לָא אֲשַׁנֵּי׃ לו חֲדָא זִמְנָא קַיֵּמִית בְּשׁוּם קוּדְשִׁי אִם לְדָוִד אֲכַדִּיב׃ לז בְּנוֹי לְעָלַם יְהֶוְיָן וְכוּרְסֵיהּ נְהִירֵיהּ שִׁמְשָׁא לְקִבְלִי׃ לח הֵיךְ סִיהֲרָא דְמִתַּקַּן לְאָת לְעָלַם וְסָהִיד בִּשְׁחָקָא מְהֵימָן לְעָלְמִין׃ לט וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא וְרַחֵקְתָּא אַרְגֵּזְתָּא עִם מְשִׁיחָךְ׃ מ אַשְׁנֵיתָא קְיָם דְעִם עַבְדָּךְ אַפֵּסְתָּא לְאַרְעָא כְּלִילֵיהּ׃ מא תַּקַּפְתָּא כָּל כְּרַכּוֹי שַׁוִּיתָא פְּצִיחוֹי תְּבִירָא׃ מב רַמְסִין יָתֵיהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא הֲוָה קְלָנָא לְשִׁבָבוֹהִי׃ מג אֲרֵמְתָּא יְמִינָא דִמְעִיקוֹי אַחְדֵּתָא כָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹי׃ מד לְחוּד תְּתִיב לַאֲחוֹרָא סִיפֵיהּ וְלָא אֲקֵמְתָּא יָתֵיהּ בִּקְרָבָא׃ מה בַּטֵּלְתָּא כַּהֲנַיָא דְמַדְּכִין עַל מַדְבְּחָא וּמְדַכִּין עַמֵּיהּ וְכוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ לְאַרְעָא מַגַּרְתָּא׃ מו קַצַּרְתָּא יוֹמֵי עֲלִימוֹי עֲטַפְתָּא עֲלוֹי בַּהֲתָא וּבְסוֹפָא לְעָלְמִין׃ מז עַד אֵימָתַי יְיָ תְּסַלֵּיק שְׁכִנְתָּךְ לְעָלְמִין תַּדְלִיק הֵיךְ אֶשָּׁתָא חֶמְתָּךְ׃ מח אִדְכַּר

כתיב כן. ילכון ג' וסי' ביואל סי' ב' : חקתי ט' חסר בקריאה וסי' נמסר בסדר תולדות וירמיה סי' מ"ד : בשבט ו' רפין בקריא' וסי' מני אפרים שרשם בעמלק . והוכחתיו בשבט אנשים . ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ . תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר . ופקדתי בשבט פשעם . אני הגבר ראה עני : כשמש ל' וחד בשמש ואינון מן א"ב מן חד חד חד כ' וחד ב' בריש תיבות' וסי' נמכר במסרה רבתא במערכת אות הבי"ת: הרימות ג' וסי' את מי חרפת וגדפת דמלכים . וחברו דישעיה אילין הרימותה כתיבן . הרימות ימין צריו . בתרא חסר ה' : עד מה ד' וסי' אשור תשבך . תאנף לנצח . עד מה ה' תסתר לנצח . ולא אתנו יודע עד מה :

הולדות אהרן בכבט פשעם . פנה נה יומא פ' (יומא מח כנהדרין כז) : זרעי . עקידה בעל לא : כירח . שם :

מצודת ציון

(לג) ופקדתי . ענין חסרון כמו ויפקד מקום דוד(ש"א כ):בשבט.ר"ל מוסר פורעניות : (כד)אפיר.מל' הפרה וביטול : (לו) אכזב . מל' כזב ושקר : (לט) התעברת. מל' עברה וזעם : (מ) נארת . ענין הרחקה כמו ניאר מקדשו (איכה ב) : נזרו . כתרו : (מא) גדרותיו . ענין כותל ומחילה : מחתה . מושבר כמו חתתה קשתותם (ירמיה נא) : (מב) שסוהו . ענין רמיסה כמו מי נתן למשיסה (ישעיה מב) : (מד) צור . ענין חדוד כמו חרבות צורים (יהושע ה) : (מה) השבת . ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד) : מטהרו . ענין זוהר כמו וכעצם השמים לטוהר (שמות כד) : מגרתה. ענין השלכה כי ויפל רכבו אחור (בראשית מ"ט) תרגומו וימגר : (מו) עלומיו . נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש"א יז) : העטית . ענין עטוף ולבישה כמו ועל שפם יעטה (ויקרא יג) : (מח) חלד. ענין זמן כמו

מצודת דוד

בניו תורתי : (לג) ופקדתי . אז אחסר מהם המלוכה בעבור פורעניות גמול פשעם ובנגעים . אייסרם בנגעים גמול עונם : (לד) וחסדי . אבל לא אפיר חסדי מכל וכל לקחת ממנו המלוכה לעולם כי תשוב לזרעו בימי המשיח : באמונתי . במה שהבטחתיו באמונה : (לה) לא אחלל בריתי. מכל וכל לכלות המלוכה מזרעו : (לו) אחת וגו' . שבועה מיוחדת נשבעתי בקדושתי והוא תקום ולא תשתנה : אם לדוד אכזב . גזם ולא אמר והרי הוא כאילו אמר כך וכך יהיה אם אכזב לדוד . ואמר לשון הנופל באדם וכן אם יבואון אל מנוחתי (לקמן צ"ה) ורבים כמוהו : (לז) זרעו לעולם יהיה . בממשלת המלוכה כי אם יופסק זמן מה תשוב עוד בימי המשיח : וכסאו כשמש . עד עולם כימי השמש יהיה כסאו נגדי להשגיח בו : (לח) כירח . כמו הירח כן זרעו יכון עד עולם על כסא המלוכה : ועד בשחק . והוא קבוע לו בשחק לעד נאמן עד עולם שתתמיד בו המלוכה עד עולם כימי הירח וכפל הדבר לחוזק : (לט) ואתה זנחת . והנה בעבור העון עזבת אותו ומאסת בו כאשר אמרת ופקדתי בשבט פשעם : התעברת . נתמלאת עברה עם משיחך זה צדקיה שנמסר ביד נ"נ על שמרה בדבר ה' בשבועה שנשבע בה' : (מ) נארתה . הרחקת הברית שעם דוד וחללת נזרו להשליכו לארץ : (מא) פרצת וגו' . וכל הרוצה בא בו ר"ל נתת אותו להפקר : מחתה . להיות מושבר והרוס : (מב) כל עוברי דרך . כדבר ההפקר אשר כל מוצאה רומסה ודורכה : (מד) אף תשיב וגו' . עם כי חרבו היתה לטושה וחדודה להכות בו את האויב הנה השבת החדוד לאחוריו לבל יוכל להכות בו את האויב וגם לא הקמת אותו במלחמה להנצל הוא מיד האויב ר"ל אף אם היה לפי הטבע מקום להתגבר הוא על האויב נלחמו עמו ממרום ולא נתגבר וגם נפל עוד : (מה) השבת . בטלת אותו מזוהר הצלחתו והפלת כסאו לארץ : (מו) ימי עלומיו . ימי הנערות ר"ל ימיו הטובים הקצרת והעטפת עליו בושה לעולם ר"ל זמן רב . (מז) עד מה . אמנם עשית בדין מ"מ עד מתי וכי תסתיר פניך ממני לנצח בתמיה : תבער . וכי תבער חמתך כאש הזה השורף הכל : (מח) זכר אני

די לך שאתה נפרע ממני במותי קצר ימים: על מה שוא. לחנם והבל בראת כל בני אדם: (נא) שאתי בחקי כל רבים עמים. נגולה אני נושא סבלם ומשאם: (נב) עקבות משיחך. סופי מלך המשיח ולשון משנה הוא בעקבות המשיח חוצפא יסגא: (נג) ברוך ה' לעולם. על כל אשר עשה לנו: (א) תפלה למשה. אחד עשר מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כלם משה אמרם כנגד אחד עשר ברכות לאחד עשר שבטים בזאת הברכה: מעון אתה היית לנו. מעון מדור ומנוס לבא שם: היית לנו בדר ודר. מעולם כי אתה מקדם הכל היית: (ב) בטרם הרים יולדו. נבראו ובטרם תוללת ארץ ותבל ומעולם ראשון ועד עולם אחרון אתה אל: (ג) תשב אנוש עד דכא. מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשי כח וקרוב למות. ותאמר לו ביסורין שובו בני אדם מדרככם הרעים: (ד) כי אלף שנים בעיניך. אלף שנים של בני אדם הם כיום אחד של הקב"ה ועוד מן הלילה עמו כי יום א' של הקב"ה ומעט מן הלילה של הקב"ה הם אלף שנים שהרי לא אמר הכתו' שיהא יומו של הקב"ה אחד כאלף שנים אבל כשיצא מעט מן הלילה עמו אז יומו שלם והוי אלף שנים ולכך מת תוך אלף שאם היה הי אלף היה יותר מיומו של הקב"ה ושמא שיעור אותה אשמורה הוא כמו שיש ממיתת אדם הראשון עד אלף שנים ואנן לא ידעינן כמה הוי אוהה אשמורה כי אם מסברא (מנאתי) כי אלף שנים בעיניך וגו'. וכשעלתה תשובה בדעתך מתחלה יפה דנת ובראת אותי וראוין היו השנים לכך לפי (שלא) היו ימי בני אדם רבים שלא היו אלף שנים בעיניך אלא כיום הולך שעבר וחלף ומעט מן הלילה עמו שהרי אמרת לאדם הראשון (בראשית ב) כי ביום אכלך ממנו מות תמות וחיה תשע מאות ושלשים שנה נמצאו אלף שנים עולים ליום שלם ומעט מן הלילה עמו: כיום אתמול כי יעבור. שהכל עבר: (ה) זרמתם שנה יהיו. עכשיו

ומה חלדי כי מה ישרת אחרונית כדרך אדם פסדה וברקת חופש כל חדרי בטן והלד כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ זמן ידוע והלדי כאין עדך ולמה בראתנו ואנחנו שוא כדרך אך, הבל בני אדם כזב בני איש והנה המעט כל אחד מישראל מתאונן בהביו כי ימות ולא יראה ישועת השם: (מט) מי. הנה הטעם הנה אמות ולמה סבלתי עול הגלות וכן הוא אומר שאתי בחקי כל רבים עמים: (נ) איה. הקם, שבועתך בביאת הגואל: (נא) זכור. חרפת עבדיך. שהאחרים יחרפום: (נב) אשר. פי' כי המחרפים הם אויבי השם וטעם עקבות משיחך מגזרת בעקב עשו ועקבותיך לא נודעו והטעם שאחרו פעמיו לבוא כאומרים נשברו עקביו על כן לא בא עתה: (נג) ברוך. הטעם שראה המשורר ברוח הקדש ביאת המשיח על כן נתן תודות לשם ויש אומרים כדרך איוב כי המשכיל יברך השם אע"פ שהאויב יחרפהו יסבול חרפתו. וחכם גדול ספרדי אומר כי הסופר שכתב זה הספר תחלה כתב בסוף הספר ברוך השם שעזרנו לכתבו כולו כדרך הסופרים בדורינו לכתוב באחרונה ברוך נותן ליעף כח: (א) תפלה למשה איש האלהים. לפי דעתי שמשה אדונינו חבר זאת התפלה כי היא על לשון רבים ואין דברי דוד ככה ועוד שהחל ה' מעון אתה ובתורה מעונה אלהי קדם. אמר רבי משה כי מעון מגזרת עין מקום מבע עין והנכון בעיני שהוא ממעון קדשך והיא התקרה העליונה כמו ויהי בשלם סוכו והנה מעונתו כנגד סוכו והטעם כי השמים אינה מעונות לנו באמת רק אתה המעון באמת ודור הולך ודור בא והמעון עומד לא ישתנה טעם אתה עם מלת היית אתה לבדך: (ב) בטרם. הזכיר השמים שהם למעלה מן האדם ועתה יזכיר הארץ ומלת בטרם ישרת בעבור שנים וכן הוא ובטרם תחולל ארץ ותבל וטעם להזכיר ההרים בעבור היותם עומדים כאילו הם קדמונים כמו ומראש הררי קדם וטעם

מה־חלד על־מה־שוא בראת כל־
בני־אדם: מט מי גבר יחיה ולא
יראה־מות ימלט נפשו מיד־שאול
סלה: נ איה | חסדיך הראשנים |
אדני נשבעת לדוד באמונתך:
נא זכר אדני חרפת עבדיך
שאתי בחיקי כל־רבים עמים:
נב אשר חרפו אויביך | יהוה
אשר חרפו עקבות משיחך: נג ברוך
יהוה לעולם אמן ואמן:

צ א תפלה למשה איש־האלהים
אדני מעון אתה היית לנו בדר
ודר: ב בטרם | הרים ילדו ותחולל
ארץ ותבל ומעולם עד־עולם
אתה אל: ג תשב אנוש עד־דכא
ותאמר שובו בני־אדם: ד כי
אלף שנים בעיניך כיום אתמול
כי יעבר ואשמורה בלילה: ה זרמתם

ל' ; י"ח. ו' ; ה' ; קל"ד ; קל"ד ; ל' וכל קרי' חלוף עמים רבים. ז' מ"ל ; ל' ; ספר רביעי ; ד' ; ל' ; כ'.ג'וב' מ"ל וא' חסר ; ד'. ג' ; י"א ; ל'. ל'

די אנא אתבריתי מן עפרא מטול מה לבטלא בריתא כל בני נשא: מט מן הוא גברא דיחי ולא יחמי מלאכא דמותא וישיזב נפשיה מן ידיה ולא ייחות לבית קבורתיה לעלמין: נ אן הנון טבותך דמן שרויא יי דקיימתא לדוד בהימנותך: נא אדכר יי חסודא דעבדך סוברית בעטפי כל גדופיהון דסגיעין עממין: נג די חסידו בעלי דבבך יי די חסידו איחור רושמת רגלי משיחך יי: נג בריך שמא דיי בעלמא הדין אמן ואמן בריך שמא דיי לעלמא דאתי אמן ואמן: א צלותא דצלי משה נביא דיי כד הבו עמא בית ישראל במדברא עני וכן אמר יי דמדור בית שכנתך בשמיא את הויתא לנא סעיד בכל דר ודר: ב כד אתגלי קדמך דעמך עתידין למחוב אתקנתא תתובא עד דלא טוריא אתנטלו ואתבריאת ארעא ויתבי תבל מן עלמא הדין עד עלמא דאתי את הוא אלהא: ג תתיב בר נש על חוביה עד מותא ואמרת תובו בני נשא: ד ארום אלף שנין בעינך מתחשבין קדמך היך יומא דאתמלי ארום יעבר והיך מטרת ליליא: ה ואין לא תיבין תיתי עליהון

ולא יראה ו' וסי' ולא יראה בך ערות. ולא יראה כי יבא חום. ולא יראה כי יבא טוב. ואל שמעי' הנחלמי. מי גבר יחיה ולא יראה מות. עבים סתר לו: משה איש האלהים י"א אתקריאו איש האלהים וסימ' נמכר במלכים ב' סימן י"ב: תשב ד' קמץ ומלרע וסי' את בני לא תשב שמה. תשב אנוש עד דכא. ה' אלהים אל תשב. בעבור דוד עבדך אל תשב פני. וא' פתח ומלעיל אל תשב פני דבת שבע:

תולדות אהרן חרפו אויביך. סנהדרין צז: תפלה למשה. שם קיא עקידה שער נט כל המזמור: ה' מעון. מגלה כט עקרים מ"ב פי"ז: הרים יולדו. פסחים נד נדרים לט: תשב אנוש. שם שם (חגיגה יב): אלף שנים. סנהדרין צז:

יולדו כי הרוחות יולידום וארץ שהיתה תחת המים בבריאתה ותבל היא היבשה ששם היישוב ורבי משה אמר כי אתה אל תקיף לנצח ולפי דעתי כי אל תאר הוא וככה פירושו בטרם היות הרים וארץ ומעולם ועד עולם אתה אל בעבור שיאמר על בן אדם דכה: (ג) תשב. אתה אל ולא אדם תקיף כי תשב אנוש בימי הזקנה עד היותו דכא: ותאמר שובו בני אדם. אל העפר אשר לקחתם ממנה: (ד) כי. בעיניך. עם בני אדם ידבר השם ואל תתמה בעבור שובו לשון רבים ואחר כן בעיניך כי כן מנהג הלשון זכור ירושלם עולם בינו טפכם נשיהם וגרך וטעם כיום אולי חיית אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור שכבר עבר או כמו אשמורה בלילה ועל דרך הפשט מה טעם לאמר כיום אתמול היה מספיק היום והנו כמו אילו חי אלף שנים ואשר יורה יושר פירושי שיאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה שלא יגיעו לאלף ולפרש אותו על דור

מצודת דוד

אני. בכל עת אני זוכר וחושב מה הוא הזמן שיש לי בזה העולם הלא הוא המעט ושם אמות ולא אראה הישועה: על מה שוא. למה בחנם בראת כל בני אדם אם ימות ולא יראה הישועה: (מט) מי גבר יחיה. מי הוא האדם אשר ישאר חי ולא יראה המיתה וימלט נפשו לעולם מן השאול: (נ) איה חסדיך. ר"ל הואיל וכלנו עומדים למיתה איה הם חסדיך שהבטחת לנו בימים הראשונים אשר נשבעת לדוד באמונה להשיב המלוכה לזרעו: (נא) שאתי. מה שאני נושא בחיקי וסובל: אשר חרפו וגו'. וחוזר ומפרש אשר חרפו התאחרות משיחך שמתאחר לבוא: (נג) ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ר"ל אמת הוא שהמקום הוא ברוך ומהולל וכשל המלה לחוק: צ (א) תפלה למשה. י"א מזמורים שמכאן עד לדוד מזמור משה אמרם ודוד יסדם בספרו: איש האלהים. ר"ל שהיה נביא: ה' מעון. אתה לנו למחסה בכל דור ודור כמו המדור המגין מזרם וממטר: (ב) בטרם. עד לא ילדו ונבראו ההרים ועד לא חוללת הארץ ותבל ומטרם שהיה העולם ועד סוף ימי העולם בכל עת אתה אל ר"ל חזק ובעל היכולת: (ג) תשב אנוש. אתה משיב את האדם מן רוב אומץ חזקו אשר יהיה מדוכא ביסורים המחלישים הכח ובזה כאלו תאמר לבני אדם שובו מדרכיכם הרעים על כי אין יסורים בלא עון: (ד) כי אלף שנים. ר"ל ע"י היסורים כאילו תאמר להאדם הלא אף אם תחיה אלף שנים הלא יהיה בעיניך

מצודת ציון

כמו האזינו כל יושבי חלד (לעיל מט): שוא. על חנם וכן שוא שקד שומר (לקמן קכז): (נא) כל רבים עמים. כמו כל עמים רבים: (נב) עקבות. ענין התאחרות וכן לא יעקבם (איוב לז) ע"ש שהעקב הוא אחרית הרגל וסופו: (א) מעון. מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כו): (ב) ותחולל. ענין יצירה כמו הן בעון חוללתי (לעיל נא): ארץ ותבל. כשהם סמוכים יורה ארץ על המקום הבלתי מיושבת ותבל על מקום המיושבת: (ד) ואשמורה. הוא חלק משלשה חלקי הלילה נקראים אשמורה בלשון מקרא: (ה) זרמתם. ענין מרוצת המים כמ"ש בזרם מים (ישעיה כח)

שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃
ו בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל
וְיָבֵשׁ׃ ז כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ
נִבְהָלְנוּ׃ ח שַׁתָּ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ
עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ ט כִּי כָל־
יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ
כְמוֹ־הֶגֶה׃ י יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם
שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת ׀ שְׁמוֹנִים
שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז
חִישׁ וַנָּעֻפָה׃ יא מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ
וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ יב לִמְנוֹת יָמֵינוּ
כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה׃ יג שׁוּבָה
יְהוָה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ׃
יד שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה
וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ׃ טו שַׂמְּחֵנוּ
כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׃

ד׳ / ל׳ / ס׳ / שתה ק׳ ל׳ / ל׳. ל׳ / ל׳ ומד וכגס / ל׳ כ״כ ו׳מ״ג / ל׳. ל׳ / ל׳ והס״מ״ג / ס׳ ומ״ע / ס׳ מלרע / כ׳ על כרעס / ד. ל׳ / ל׳

מוֹתָא הֵיךְ דְּמַכִּין יָהוֹן וּלְעָלְמָא דְאָתֵי הֵיךְ עִסְבָּא דְמִתְפָּרְכָא יִתְחַלְפוּן׃ ו דָּמְיָן עוֹבָדֵיהוֹן הֵיךְ עִסְבָּא דִי בְצַפְרָא יָנִיץ וְיִסְגֵי לְרַמְשָׁא מִתְמוֹלֵל וּמִתְיַבֵּשׁ מִן חוּרְבָּא׃ ז אֲרוּם אִשְׁתֵּיצָנָא מִן תּוּקְפָךְ וּמִן רוּגְזָךְ אִתְבְּהֵלְנָא׃ ח שַׁוִּיתָא חוֹבָנָא לְקִבְלָךְ עֲוַיַּת טַלְיוּתָנָא קֳבֵל נְהוֹר אַפָּךְ׃ ט אֲרוּם כָּל יוֹמָנָא אִתְפְּנִיאוּ קֳדָמָךְ בְּרוּגְזָךְ שֵׁיצִינָא יוֹמֵי חַיָּנָא הֵיךְ הֲבֵל פּוּמָא דִּכְתָוָא׃ י יוֹמֵי שְׁנוֹתָנָא בְּעָלְמָא הָדֵין שׁוּבְעִין שְׁנִין מִתְאַלְמִין וְאִין בִּגְבוּרְתָּא תְּמָנַן שְׁנִין וְסוּגְעֵיהוֹן לֵיאוּתָא וּשְׁקַר לְתַבְיָא אֲרוּם עָדוּ בִּסְרְהוֹבְיָא וְטָיְסִין לְצַפְרָא׃ יא מַן הוּא דְיָדַע לְאַתְבָא עוּשְׁנָא דְתוּקְפָךְ אֱלָהִין צַדִּיקַיָּא דְדָחֲלִין מִנָּךְ מִשְׁדְּכִין רוּגְזָךְ׃ יב לְמִמְנֵי יוֹמָנָא כֵּן יִתְכַּוֵּן לְהוֹדַע בְּרַם נְבִיָּא דְלִבֵּיהּ מְבַע חוּכְמְתָא׃ יג תּוּב יְיָ עַד אֵימָתַי תִּתְפַּנְפְּנָא וְתוּב מִן בִּישְׁתָּא דִי מַלֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַבְדָּךְ׃ יד שְׂבַע יָתָנָא לְעָלְמָא דְמַתִּיל לְצַפְרָא טוּבָךְ וּנְרַנֵּן וְנֶחְדֵּי בְּכוּלְּהוֹן יוֹמָנָא׃ טו שַׂמַּח יָתָנָא הֵיךְ יוֹמִין דְּסַגִּפְתָּנָא הֵיךְ שְׁנַיָּא דַחֲמֵינָא

ויבש ה׳ וסי׳ ונשתו מים מהים. ואכלה כל סביביה. פריה יקוסס ויבש. אזלו מים מני ים. לערב ימולל ויבש. ראש הכרמל: שמונים ו׳ מ״ל וסי׳ בסדר בראשית ובספר שופטים סימן ד׳: יודע י׳ מ״ל וסי׳ בשמואל א׳ סימן כ״ו. למנות ח׳ ומ״ל וסי׳ אשר אם יוכל איש. ויצמור שמן על ישראל ויסת. הלא אני אמרתי למנות בעם. יואב בן צרויה החל. למנות ימינו כן הודע:

תולדות אהרן ימי שנותינו. בבא פט פסחים לד מ״ק כח הגיגה יא יבמות סו ז״ס ברכביה ויהי בקריס מ״ד פל״ז ב׳ המזמורים ל לא (בכורים כד): וכיראתך. תענית ה: ונביא. ב״ב יב: כימות. סנהד׳ לט:

אבן עזרא

דור המבול רחוק הוא: (ה) זרמתם. שב לדבר עם השם כי השמי׳ תשימ׳ כמו זרם מים עבר אותם כמו השינה או הטעם שישמו שנת עולם: (ו) בבקר יציץ. דור אחר דור וחלף מגזרת חליפות שמלות כדרך אם הרגם ודרשוהו תשלח רוחך יבראון: בבקר. והדור שיציץ וחלף דומה אל הציץ הדל שאין לו כח בו שבערב ימולל ויבש והנה דימה חיי האדם כמו מבקר עד ערב: (ז) כי. כאילו אנפת בנו על כן יכלו ימינו: ובחמתך נבהלנו. כמו ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה: (ח) שתה. ובאמת יש לך להתעבר עלינו בעבור עונינו תכניסנו מעט מעט. אמר רבי משה כי עונינו עונות עלומינו והנכון בעיני שהוא מגזרת תעלומה על כן למאור פניך: (ט) כי. הנה פי׳ טעם אשר כלינו באפך שכלינו שנינו כמו הגה כמו והגה מפיו יצא שהדיבור אין לו מעמד כי ברגע דבור המדבר ימלא ואחר כן כאילו לא היה: (י) ימי. אולי ימעון סועו והלא משה חיה ק״כ שנה ואיך הוא יאמר שבעים שנה זה לאות כי משורר היה שמו משה והתשובה ככה יוכל לומר כי נח דניאל ואיוב אינם נודעים והלא ירמה בתחלה איש האלהים ובעבור זה הזכיר שאיננו מתעסק בהבלי העולם וככה טעם זה המזמור משה ידבר על לשון כל דור ודור גם דורו כן היה עד היום אולי זה ערה זאת התפלה לפני התנבאו שהיה בן שמונים שנה וידיו כבדים ומעט בהם דבר גדול יהיה אם היה במספרם שבעים שנה: ורהבם. וימי רהבם הכח והחוזק שהם ימי הבחרות כולם הם עמל ואון: כי גז. שיכרתו מהרה כמו גזי נזרך וזה טעם חיש ונעופה והנה נהיה כעוף נודד ממקומו או ונעופה לשון ארץ חשך ארץ עיפתה עושה שחר עיפה או המלה מגזרת עפעף כמו תעופה כבוקר תהיה התעיף עיניך בו ואיננו וכאילו תעופה היו ימינו: (יא) מי. אמר רבי משה כי זה הפסוק קשור עם הבא אחריו והטעם כל איש שהוא יודע עוז אפך וידע למנות ימינו באמת נודע אליו. ונביא הוא כי יש לו לבב חכמה ויפרש כן כמו בנות ללפחד. ומלת הודע כמו הושב כספו ועל זה הדרך או הודע אליו חטאתו אשר חטא ולפי דעתי מי יודע מי זה שיוכל לדעת עוז אפך וכפי היראה ממך ככה עברתך על דרך בקרובי אקדש כאשר דרשו קדמונינו במלת וסביביו נשערה מאד: (יב) למנות. כדרך הודיעני ה׳ קצי תן לנו לב לדעת למנות ימינו והטעם שידע שמספרם מעט יהיה. ונביא בקרבינו או בנו לבב חכמה והנה נביא כמו ומה נביא לאיש: (יג) שובה. הטעם מחרון אפך כי למעלה כתוב כי כלינו באפך והנחם דרך משל לבן אדם שינחם: (יד) שבענו. אם שבענו חסדך בבקר אז נגיל כל היום והטעם אם תעשה עמנו חסד בבחרותינו שתלמדנו הדרך הישרה אז נשמח כל ימינו אפילו בזקנה: (טו) שמחנו כימות עניתנו.

רשי

עכשיו חספתם לאותם השנים והבאתם לימים מועטים שאינם אלא כשנת תמהם שמני הדורות שבעים שנה הם. כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה והם חשובים שינה אחת כענין (לקמן קכ״ו) בשוב ה׳ את שיבת ציון היינו כחולמים ועל שבעים שנה של גלות בבל נאמר שהיה שבעים שנה: זרמתם. לשון שטיפה. כמו (חבקוק ג) זרם מים. בבקר כחציר יחלוף. הנולד בלילה מת בבוקר לסוף השינה: ואם (ו) בבקר יציץ. מיד חלף ועד בא הערב ימולל ויבש. למה: (ז) כי כלינו באפך וגו׳. ועל כל זאת: (ח) שתה עונותינו לנגדך. ואת עלומינו את חטאת נעורינו שתת למאור פניך: עלמינו. נעורינו. כמו (שמואל א יז) בן מי זה העלם: למאור פניך. למולך לראות בהם: (ט) פנו בעברתך. ופנו ונעברו והלכו להם בעברתך: כמו הגה. כדבור המאמר לכלות: (י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה. שנותינו אלה בעונותינו אלה ובעלומינו אלה שבעים שנה הם: ואם בגבורות. ואם הרבה נגברו ימיו שמונים שנה הם: ורהבם עמל ואון. וכל הגדולה והשררה שיש לו לאדם בימים שאלה אינם אלא עמל ואון ולמה שהרי כי גז חיש ונעופה בתיך עברה מהר אנו עפים ומתים: גז. לשון העברה כמו גוזו ועבר (נחום א) ויגז שלוים מן הים (במדבר יא): (יא) מי יודע עז אפך. בימים מועטים כאלה מי יקים לו לב לדעת את עז אפך ליראה אותך: וכיראתך עברתך. כשם שאתה יראוי כן עברתך קשה ונפרע מן החטאים: (יב) למנות ימינו כן הודע. כאשר בתחלה הודע בעולם את מנין ימינו ארוכים וכיון שנצריך ימים נוכל לקנות לב ונביא בתוכם לבב חכמה. ונביא לשון הבאה. (וי״א למנות ימינו כן כמנין כ״ן שבעים שנה ונמית לפי שיעור ימינו שהן מעט כן תייסר אותנו וכן ויודע בהם אנשי מחרון אפיך: והנחם. חשוב סוכות) (שופטים ח) (פס״א): (יג) שובה ה׳. מחשבה טובה על עבדיך: (יד) שבענו בבקר חסדך. ביום הגאולה והתשועה שהוא בקר ללילי הצרה והאנחה והחשיכה: ונרננה ונשמחה בכל ימינו. כלומר בכל הצרו׳ שעברו עלינו בימינו אלה: (טו) שמחנו כימות עניתנו. שמחנו לימות משיחנו כמנין ימות בתחלואים

מצודת ציון

כה) והושאל למרוצת השנים: יחלוף. ענין התחדשות כמו יחליפו כח (שם מא): (ו) יציץ. פריחה: ימולל. ענין כריתה כמו כי אמילם (לקמן קיח): ויבש. ר״ל וככר נעשה יבש וכן אחה קנפת ונחטא (ישעיה סד): (ח) עלומינו. מלשון העלם והסתרון ידיעה: (ט) פנו. מלשון פניה: הגה. ענין דבור כמו ולשוני תהגה (לעיל לה): (י) ורהבם. ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזק (ישעיה ג): גז. ענין כריתה ותליסה כמו גזי נזרך (ירמיה ז): חיש. מהר כמו חושה לעזרתי (לעיל

מצודת דוד

בעיניך כיום אתמול כאשר יעבור כי אחר שעבר הזמן מה לו אם היה זמן מרובה או זמן מועט הלא הלך לו ואיננו: ואשמורה בלילה. וכמו משמרה אחת ממשמרות הלילה כי לאחר שעבר הזמן משמר אחד ואלף שנים לאחת תחשב: (ה) זרמתם. מרוצת חייהם כמה כחלום השינה כי בהקיצו אין דבר מדברי החלום כן אין ממש בחיי האדם: בבקר. ר״ל בימי הנעורים לבד מחדש ומחליף כח כחציר הזה שרק בבוקר יחליף כח: (ו) בבקר יציץ. אם בבקר יציץ ומחליף כח הלא לערב בימי הזקנה ימולל ויבש ודומה הוא לחציר הנתייבש אחר שזרחה החמה עליו כל היום: (ז) כי כלינו. עתה ידבר על לשון בני הגלות בבל שיאמר אם חיי כל אדם הוא הבל אף אם המה בשלום כל שכן אנחנו אשר כלינו באפך שאנפת בנו על עונותינו: ובחמתך. הוא כפל במ״ש: (ח) שתה. שמת עונותינו נגדך לזכור בהם ולפרוע עליהם גמול: עלמינו. הנעלמות שסמה נעלמים מאתנו תשימם מול מאור פניך לזכור גם בהם ולשלם גמול עליהם: (ט) פנו. הלכו להם בעברה וזעם הבאה מעמך: כלינו. אנחנו בעונותינו גורמים כליון שנותינו להיות נמשך זמן דבור בעלמא: (י) בהם. במספרם יהיו שבעים שנה: ואם בגבורות. ואם בהתגברות כח הטבע יהיו שמונים שנה: ורהבם. אף התוקף והאומץ של השנים ההם המה יגעים ועמל: כי גז. לפי שלא יא ריכו ימי האומץ כי מהר יוכרת ויעוף א״כ האומץ שהיה בתחילה גרמה להוסיף הצער בהעדרו: (יא) מי יודע. בימים מועטים כאלה מי יוכל לדעת חוזק אפך על מה היא ולהיות נשמר ממנה: וכיראתך. כאשר יראתך נעלמה מלדעת איך נירא את ה׳ כן נעלמה עברתך מלדעת על מה אתה מתמלא עברה וזהו כי אין להשיג בימים מועטים כאלה: (יב) למנות. לפי מנין ימינו שהם קצרים כן הודע נא דרכיך ר״ל לפי ערך מעט השנים כן תרבה לנו

יאות שענינו בגליות וכמנין שנות אשר ראינו רעה: (יז) ויהי נועם ה' אלהינו. שכינתו ותנחומיו: ומעשה ידינו כוננה עלינו. לשון תחינה הוא. כוננה כמו שמרה שפטה: כוננהו. כונן אותו. ושני פעמים ומעשה ידינו כוננהו א' על מלאכת המשכן שבירכן לישראל והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן ואחת שתהא ברכה במעשה ידיהם:

(א) יושב בסתר עליון. מי שהוא חוסה בסתר כנפי השכינה הוא יתלונן בצלו שהקב"ה מגין עליו הרי משה רבינו זה משיא את בני האדם לחסות בכנפי השכינה: יושב בסתר עליון. כמו (שיר ב) בצלו חמדתי וישבתי: שדי. לשון חוזק: (ב) אומר לה' מחסי. הוא ומצודתי והכל ילמדו ממני ולמה אני אומר כן: (ג) כי הוא יצילך מפח יקוש וגו'. לכל אחד ואחד הוא אומר יושב בסתר עליון: (ד) באברתו. בכנף: יסך. יסוכך: תחסה. תתכסה: צנה וסחרה. הוא צנה המקפת את האדם קרוב לארבע רוחותיו: סוחרה. לשון סחור סחור: (ה) לא תירא. אם תבטח בו: מחץ יעוף יומם. שד המעופף כחץ: (ו) מדבר ומקטב. שמות שדים הם. זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים: ישוד. ישודד: (ז) יפול מצדך אלף. ל' חנייה כמו (בראשית כ"ה) על פני כל אחיו נפל. מצדך. משמאלך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק: (ח) ושלמת. כליון: ולמה. (ט) כי אתה. אמרת: ה' מחסי. והרי זה מקרא קצר: עליון שמת מעונך. את הקב"ה שמת מעון מבטחך: (י) לא תאנה. לא תקרה וכן והאלהים אנה לידו (שמות כא): (יב) פן תגוף. פן תכשל וכן כל לשון נגיפה אֵיפּוּיִ"ר בלע"ז: מזמור

טז יִרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם׃ יז וִיהִי ׀ נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃

צא א יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃ ב אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ׃ ג כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃ ד בְּאֶבְרָתוֹ ׀ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ ה לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃ ו מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם׃ ז יִפֹּל מִצִּדְּךָ ׀ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ׃ ח רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃ ט כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃ י לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃ יא כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ׃ יב עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃ יג עַל־שַׁחַל

י"ב · ב' והגיתי · ל'. ל' · ל"ב · ו' מ"ע · י' זירי · ל' · ל' · ל'וחד אברתו · ט'רסי"בלי ס' · ל' · ח' · ל' חד ישוד · ל' · ס' · נ' הס"בליש' ו · ל' · ל'וחד והנגע · ל'

בִּישְׁתָּא׃ טז יִתְחַמֵי לְעַבְדָךְ עוֹבְדֵי נִסָךְ וְשִׁבְהוֹרָךְ עַל בְּנֵיהוֹן׃ יז וִיהֵי בְּסִימוּתָא דְגַן עֵדֶן מִן קֳדָם יְיָ עֲלָנָא וְעוֹבְדֵי יְדָנָא מִנֵיהּ יִתְקְנוּן׃ א דְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּרָזָא עִלָּאָה בְּטַלַל עֲנָנֵי יְקָרָא דְשַׁדַּי יְבִית׃ ב אֲמַר דָוִד אֵימַר לַייָ רוּחְצָנִי וּכְרַךְ תּוּקְפִּי אֱלָהִי אֲכַלֵי בְּמֵימְרֵיהּ׃ ג אֲרוּם הוּא יְפַצְנָךְ שְׁלֹמֹה בְּרִי מִפַּחָא וְתִקְלָא מִמוֹתָא וְאִתְרַגוּשְׁתָּא׃ ד בְּטַלַל שְׁכִנְתֵּיהּ יַטְלַל עֲלָךְ וּתְחוֹת טְלַל יְקָרֵיהּ תִּתְרְחֵץ תְּרִיסָא וַעֲגִילָא הֵימְנוּתֵיהּ׃ ה לָא תִדְחַל מִן דְחוּתָא דְמַזִיקֵי דְאָזְלִין בְּלֵילְיָא מִן גִרְרָא דְמַלְאָךְ מוֹתָא דְשָׁדֵי בִּימָמָא׃ ו מִן מוֹתָא דִי בְקִבְלָא מְהַלֵךְ מִסִיעַת שֵׁידִין דְמְחַבְּלִין בְּטִיהֲרָא׃ ז תַּדְכַּר שְׁמָא דְקוּדְשָׁא יִפְּלוּן מִן סְטַר שְׂמָאלָךְ אַלְפָא וְרִבְבוּתָא מִן יְמִינָךְ לְוָתָךְ לָא יִקְרְבוּן לְמִנְזָק׃ ח לְחוֹד בְּעֵינָךְ תְּהֵי מִסְתַּכַּל וְהֵיךְ מִתְגַמְרִין רַשִׁיעֵי תֶּחֱמֵי׃ ט עֲנֵי שְׁלֹמֹה וְכֵן אֲמַר אֲרוּם אַנְתְּ הוּא יְיָ רוּחְצָנִי בִּמְדוֹר עִלָּאָה שַׁוִיתָא בֵּית שְׁכִנְתָּךְ׃ י אֲתִיב מָרֵי עָלְמָא וְכֵן אֲמַר לָא תְאָרַע לָךְ בִּישְׁתָּא וּמַכְתָּשָׁא וּמַזִיקַיָא לָא יִקְרְבוּן בְּמַשְׁכְּנָךְ׃ יא אֲרוּם מַלְאֲכוֹי יְפַקֵד עֲלָךְ לְמִטְרָנָךְ בְּכָל אוֹרְחָתָךְ׃ יב עַל תּוּקְפֵּיהוֹן יִטְלוּנָךְ דִלְמָא תַתְקַל בְּיִצְרָא בִישָׁא דִמְתִיל לְאַבְנֵי רִגְלָךְ׃ יג עַל גוּר בַּר אַרְיָון וּפִתְנָא

בתחלואים ובדאגות: (טו) יראה. שיראה עזר השם להם כי הוא חפץ בם: (יז) ויהי. טעם כוננה עלינו לתקן סבות ועלילות שלא יהיה טורח להם ועמל בכל מעשיהם וטעם כוננהו שיהיה שלם על דרך אם ה' לא יבנה בית: (א) יושב בסתר עליון. יתכן שגם זה המזמור למשה או לאחד מהמשוררי' והוא אומר לעבד השם שמעני אתה יושב בסתר עליון שהוא השם ומלת בסתר סמוכה כמו בצל שדי יתלונן כי הטעם כפול כמשפט: (ב) אומר לה'. בעבור ה' כמו ואמר פרעה לבני ישראל וזה פירושו אומר לך בעבור ה' שהוא מחסי ומצודתי והוא אלהי שאבטח בו והטעם דבק כי הוא כאומ' אני נסיתי זה ואני אהיה לך ערב: (ג) יקוש. פעול יקושתי לך או תאר כמו עלוס וסמך דבר אל הוות שהוא הוה פתאום: (ד) באברתו. והטע' כנשר יעיר קינו והטעם שימלט מהפח ומהדבר ויתכן היות הפח החרב ע"כ מלת סוחרה וצנה כמו סחרו אל ארץ תרגום סביב והנה הטעם כי אמונת השם תסובבהו ותגרהו: (ה) לא. מפחד לילה. מקורות לילה ולא מקורות היום שיעופו כחצים כאשר יפרש: (ו) מדבר. כי רוב הדבר בלילה היא אם היתה הסבה קור ואם מחום יהיה ביום צהרים. וקטב כמו דבר והטעם כריתה אהי קטבך שאול וטעם ישוד שישוד הרוחות ובא בשורק כמו ירון ושמח ויש אומרים כי ישוד מגזרת שדים: (ז) יפול. הזכיר כי בל השם יסתירהו והוא יראה שיפלו לימינו ושמאלו רבים בבא הדבר וזה טעם אליך לא יגש: (ח) רק. טעם שלומת רשעים כי השם הביא עליהם דבר לשלם להם כפעלם: (ט) כי. דברי המשורר לעבד ה' כי אתה העבד ה' שהוא מחסי עליון שמת מעונך והוא לעולם למעלה. ע"כ: (י) לא תאונה. סבוב כדרך אנה לידו: רעה. הם התחלואים: באהלך. דרך משל כמו ופסח ה' על הפתח': (יא) כי. לך. בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא: (יב) על. כאילו ישאוך על כפים. וו"ו תגוף בעבור הרגל על דרך כי עם אבני השדה בריתך: (יג) על. כדרך וחית השדה השלמה לך אפילו

יראה י"ג וסימ' נמסר בסדר בא ובסיפרא סימ' פ"ד: ומעשה י' בקריא'וסי' נמסר במלכים א' סימן ז': ישב כל סיפרא הס' במ"ב מ"ל וסימן יושב בשמים ישחק. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: ההכה דד מן ט' רפין בליש וסימ' נכבר בתהלים סימן ס"ב: לא תירא ח' בקריא' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ג': תביט ה' וסימ' נמסר בסדר וירא אליו ה': ושלמת ג' הס' בליש' בקריא' וסי' אנכי שלמי אמוני ישראל. באו

תולדות אהרן ירא"ה. קדושין ס): ויהי נועם. סקדמת עקרים זוכר יתרו: עקידה שער ט כל המזמור: יושב בסתר. סוטה ט שבועות טו (בבא ה עירובין כו): ומצודתי עקרים מ"ד פכ"ב: מצדך אלף. ברכות ו יומא נג שבועות טו: ה' מחסי. שבועות טו: לא תאונה. ברכות נה סנהדרין קג זוכר ויצלח: ונגע. שבועות טו: כי מלאכיו. תענית יא חגיגה טז סנהדרין קג זוכר ויצלח: על שחל. תענית יא סנהדרין קג:

מצודת דוד

חכמה לדעת הכל במו עט זמן ואז נביא גם אנו לבב חכמה ר"ל אם תתן בנו הרבה חכמה אז נחשוב לתור ולחפש בה לבוא אל הוכן עומק הדבר: (יג) שובה ה'. שוב מחרון אפך עד מתי תהרה עוד: והנחם. השוב על עבדיך מהטבה אהרת להיות מרולה להם: (יד) בבוקר. בכל בוקר: ונרננה. בהודות והלל: ונשמחה וגו'. כי השוב להיטיב לנו בעבור רוב ההודאה והלל וכן יהיה הולך והוזר הלילה כל הימים: (טו) כימות. כמנין הימים אשר עינית אותנו וכפי השנים אשר ראינו רעה וכפל הדבר במ"ש: (טז) יראה. פועל ידיך יהיו נראים אל עבדיך וגם על בניהם אחריהם תהיה ההדר מעמך: (יז) ויהי נועם. נעימות ה' יהיה עלינו: כוננה עלינו. הכן עלינו להיות מהוקן בידינו ולא יהרע לנו הקלה בעת נעשה את המעשה: כוננהו. הכן את המעשה ההיא שלא יהרע בה הקלה והפסד מה: **צא** (א) יושב וגו'. אמר בל' קריאה אל מול היושב אתה היושב בסתר עליון ר"ל המתבודד בעבודת ה' ובעיון סתרי תורתי: בצל וגו'. אתה המתלונן וכו' וכפל הדבר במ"ש: (ב) אומר לה'. אומר אני לך בעבור ה' אשר הוא מחסי וכו': (ג) כי הוא יצילך. אשר הוא יצילך מפח הלוכד ומדבר המשבר: (ד) באברתו. בכנפיו יסוכך ויגן עליך: אמתו. אמיתת הבטחתו היא כצנה וסוחרה: (ה) לא תירא. על כי יסוך עליך לא תירא מפחד: (ו) מדבר. מן המזיק דבר ההולך באופל: מקטב. מן המזיק קטב השודד נכבות בעת צהרים: (ז) יפול. אף אם בעת הדבר יפלו אנשים רבים מצדך ומימינך ומ"מ אליך לא יגש הדבר ההוא ולא יזיק לך: (ח) רק וגו'. מיתת האנשים תביט רק בעיניך ותראה תשלומין הרשעים הנופלים אבל לא ינגעו בך לרעה: (ט) כי אתה. כאשר תאמר אתה ה' מחסי ועל אל עליון תשים מעונך ר"ל תבטח בו כאדם שבוטח במדורו לחסות בו מגשם וממטר: (י) לא תאונה. אז לא תזדמן לך רעה: ונגע וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יב) על כפים. המלאכים ההם ישאו אותך

מצודת ציון

(לעיל לה): (יב) ונבוא. מל' הבאה: (טז) והדרך. מל' הדר ויופי: (יז) נועם. ענין מתיקות וערבות כמו וזהם כהרים ינעם (משלי ט): (א) יתלונן. ענין התמדה וכן צדק ילין בה (ישעיה א): (ב) ומצודתי. ענין מבצר חזק: (ג) מפח. מרבה: יקוש. מלשון מוקש: הוות. ענין שברון כמו הוה על הוה (יחזקאל ז): (ד) באברתו. בכנפיו: צנה. דומה הוא למגן: וסוחרה. לבוש מברזל מסבבת הגוף כחור סחור: (ו) באפל. בחשך: מקטב. נקרא כן מענין כריתה כמו אהי קטבך שאול (הושע יג): ישוד. מל' שדידה וגזלה: (ט) מעונך. מלשון מעון ומדור: (י) תאונה. ענין הזדמנות כמו והאלהים אנה לידו (שמות כא): (יא) לך. עליך: (יב) תגוף. ענין הכאה כמו ונגפו אשה הרה (שם): (יג) שחל. שם מכמות האריים: ופתן. מין נחש: כפיר. ארי בחור

אפילו תדרוך עליהם ותרמסם לא ירעו לך: (יד) כי. אלה דברי השם למלאכים וזאת היא המנוה שלום בעבורך שאמר להם כי זה עבדי כי חשק ואפלטהו אשגבהו שלא יוכל המזיק להרע לו בעבור שהוא יודע סוד שמי: (טו) יקראני. ובעת שיקראני בשמי ובא הצרה על אנשי דורו כפי גזירותי אני אהיה עם עבדי. ואחלצהו ואכבדהו שלא יצטרך לזולתי: (טז) ארך. מספר ימיו אמלא והפרד כבודו מעל גופו אראהו בישועתי הטעם שיהנה מזיו שכינה וזאת היא ישועת השם באמת או רמז לימות המשיח: (א) מזמור שיר ליום השבת. לא הזכיר שם המשורר וטעם ליום השבת שיזמרו בו זה המזמור והעד הבא אחריו: (ב) טוב להודות. באמונת הלב ולזמר בפה ובגרון: לשמך עליון. שהוא עליון על כל השמו' או להודות בלשון ולזמר בכינור והעד עלי עשור: (ג) להגיד. ללמד לאחרים חסדך להודיעם: ואמונתך בלילות. כדרך קדמו עיני אשמורות אבות לילה אקום להודות לך: (ד) עלי. אלה כלי ניגונים והגיון נועם השיר או שם כלי הניגון: (ה) כי. בעבור היות נשמת המשכיל בששת ימי המעשים מתבודדת בעסקי העולם ע"כ היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו על כן: כי שמחתני ה' בפעלך. על דרך שנו' השמטה שישמעו כל התורה למען ילמדו ויראו והטעם כי שמחתני בדעתי כל מעשיך שהם ישרים: (ו) מה. ולא יכולתי לחקרם כי גדלו ממני מחשבותיך. מאד עמקו והנה גדלו כמו גבהו שהשלמעל' מעלה והפך זה עמקו והכל כנגד האדם: (ז) איש. ראיתי כי איש בער לא ידע מעשיך וכסיל הטעם כפול: (ח) בפרוח. הם המצליחים בארץ וטעם להשמד' זאת היא אחריתם כמו יחד כסיל ובער יאבדו כאשר פירשתי או שהשם ישלם טוב לרשע בעולם הזה על טובה שעשה להאבידו באחריתו ככתוב בתורת השם: (ט) ואתה. השם. מרום תחת תואר או הוא חסר בית והטעם כי אתה מרומם שיבין הבער סודך: (י) כי הנה אויביך. פעמים כי שמע המשכיל מה שקרה לרשעים גם ראה כן בימיו פעמים רבות כי אויבי השם סופם לאבדון: (יא) ותרם. אמר ותרם כנגד ואתה מרום וטעם כראם שקרניו גבוהות מאד: בלתי בשמן רענן. שמן המור רענן קרן ראשי בלול: (יב) ותבט. בשורי. תאר כמו ושורי בארץ יכתבו מגזרת שוררי וטעם ותבט שראה בעיניו נקמתו מאויביו הרשעים הנמצאים

(א) מזמור שיר. של לוים (נביאים): ליום השבת. שאומרים אותו בשבתות והוא מדבר בענין העולם הבא שכולו שבת: (ג) להגיד בבקר חסדך. בעת הגאולה: ואמונתך בלילות. ובעוד צרת הגלות להאמין כך שתשמור הבטחתך כל זה נאה וטוב: (ד) עלי עשור ועלי נבל. כנור של עשרה נימין: (ז) איש בער לא ידע. את האמור למטה: (ח) בפרח רשעים כמו עשב. אינם יודעי' שהפרחת' אינה אלא להשמידם עדי עד שמשלם לשונאיו על פניהם להאבידם: (ט) ואתה מרום בכל משפטיך ידך על העליונה שהכל מצדיקים עליהם את דינך: (יא) בלותי בשמן רענן. לבלותי בשמן של שררה: בלותי כמו (במדבר טו) בלול בשמן: (יב) בשורי. בעוייני כמו בשוררי: בקמים עלי מרעים. על הרשעים הקמים עלי שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו לכלות אותנו. שכך שמעתי: צדיק

תִּבְעוֹט תִּרְמוֹס אַרְיָא וְחוּרְמָנָא: יד מְטוּל דִי בְמֵימְרִי אִתְרְעִי וַאֲשֵׁיזְבִנֵּיהּ אֲשַׂגְבִנֵּיהּ מְטוּל דִּיְדַע שְׁמִי: טו יְצַלֵּי קֳדָמַי וַאֲנָא עָנֵי יָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲנָא בְּעָקְתָא אֲפַצְנֵיהּ וְאֵיקְרְנֵיהּ: טז אוֹרִיכוּת יוֹמִין אַסְבְּעִנֵּיהּ וְאַחְמְנֵיהּ בְּפוּרְקָנִי:

א שְׁבָחָא וְשִׁירָא דִי אֲמַר אָדָם קַדְמָאָה עַל יוֹמָא דְשַׁבְּתָא: ב טָב לְאוֹדָאָה קֳדָם יְיָ וּלְשַׁבָּחָא שְׁמָךְ עִלָּאָה: ג לְתַנָּאָה בְּצַפְרָא טוּבָךְ וְקוּשְׁטָךְ בְּלֵילְוָן: ד עַל פּוּם כִּנָּרָא דַעֲשַׂרְתֵּי נִימִין וְעַל פּוּם נִבְלָא עֲלֵי רִנְנַת כִּנָּרָא: ה אֲרוּם אַחְדִיתַנִי יְיָ בְּעוֹבָדָךְ בְּעוֹבָדֵי אִידָךְ אֲבוּעַ: ו כְּמָה רַבְרְבִין עוֹבָדָךְ יְיָ לַחֲדָא עַמִּיקִין מַחְשְׁבָתָךְ: ז בַּר נַשׁ שַׁטְיָא לָא יָדַע וּכְסִילָא לָא יִתְבַּיַּן יַת דָא: ח כַּד מִתְלַבְלְבִין רַשִׁיעַיָּא הֵיךְ עִסְבָּא וְנָצְצִין כָּל עָבְדֵי שִׁקְרָא וַעֲתִיד דִּישֵׁיצִינוּן אֱלָהָא עַד עָלְמָא: ט וְאַתְּ רָמָא וְעִלָּאָה בְּעָלְמָא הָדֵין יְיָ וְאַתְּ רָמָא וְעִלָּאָה לְעָלְמָא דְאָתֵי: י אֲרוּם הָא בַעֲלֵי דְבָבָךְ יְיָ אֲרוּם הָא בַעֲלֵי דְבָבָךְ יְהוֹבְדוּן לְעָלְמָא דְאָתֵי מִתְפָּרְשִׁין מִן סִיעָתְהוֹן דְצַדִּיקַיָּא כָּל עָבְדֵי שְׁקָר: יא וְזַקִּפְתָּא הֵיךְ רֵימְנָא תוּקְפִּי רַבֵּיתָא יָתִי בִּמְשַׁח רְבוּתָא רַטִּיבָא דְזֵית עָבוּף: יב וְאִסְתַּכַּלַת עֵינִי בְּאוּבְדָנָא דִמְעִיקַי

וּפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: יד כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי: טו יִקְרָאֵנִי ׀ וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ־אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: טז אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:

צב א מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: ב טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: ג לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: ד עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: ה כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: ו מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: ז אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: ח בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים ׀ כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: ט וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה: י כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ ׀ יְהוָה כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: יא וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: יב וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי:

ג' וחס' ה' בליש' · ל' · ל' · ל' · ד' מ"ל · ב' סלה · י"ח כתי' יו"ד · ג' חס' · ו' · י"ט · ל' · ג' וה' ויגילו · י"ח חס' · ל' · ל' ומ"ל ל' · ל' רפין כ"ט · ל' · ל'

ימי השלם. ושלמת רשעים תראה: תדרך ה' וחס' וסימ' נמסר בסדר עקב ובריש יהושע: ותנין ח' בליש' וסימ' כי ידבר אליכם פרעה. וישלך אהרן את מטהו. ביום ההוא יפקד. ואצאה בשער הגיא. הים אני אם תנין. מחוללת תנין. תרמס כפיר ותנין. אכלני הממני: בלילות ד' ומ"ל וסי' להגיד בבקר חסדך. על משכבי בלילות. העמדים בבית ה'. מפחד בלילות: ידע י"ט בקריא' וסימ' אל אלהי' ה' הוא יודע וישבע עוד דוד ויאמר. ויאמר דוד לאחימלך. כי בטרם ידע הנער. וחברו קרא אבי. לכן ידע עמי שמי. ויאמרו השרים אל ברוך. ויוחנן בן קרח אמר. ויאמר צדקיה אל ירמיהו. יכבדו בניו ולא ידע. תבואהו שואה לא ידע. אך בצלם יתהלך איש. איש בער לא ידע וכסיל לא. כי תאמר הן לא ידענו. נבהל להון איש. שמר מצוה לא ידע דבר רע ב' בפסוק. כי גם לא ידע האדם את עתו כדגי'. והסכל ירבה דברים

תולדות אהרן אנכי בצרה. תענית טז (תענית סב): ארך ימים. סנהדרין קג עקידה שער נד זוכר תרומה: עקידה שער לט כל המזמור: ליום השבת. ר"ה לא סנהדרין לז תמיד לג (ברכות ח): להגיד בבקר. ברכות יב: עלי עשור. ערכין יג: עלי הגיון. ערכין כא: כי שמחתני. אשר כראשית: איש בער. עקידה שער כ"ב: בפרוח. זוהר אחרי וקדושי: ואתה מרום. (ברכות יד): בקמים. עקידה שער כס:

מצודת ציון

בחור: ותנין. מין נחש: (יד) אשגבהו. ענין החוזק: (טו) אחלצהו. ענין הוצאה והליפה: (ד) הגיון. ענין דבור: (ז) בער. בוטה כבהמה והוא מל' אנחנו ובעירנו (במדבר כ): (ח) ויציצו. יפריחו: (יא) כראים. שם חיה ראם: בלותי. מל' בלילה וערבוב: רענן. ענין להוט ידשן כמו והיה עלהו רענן (ירמיה יז): (יב) בשורי. ענין הבטה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כג): ינגה

מצודת דוד

על כף ידם ולא יעזבוך ללכת בארץ רגלי כי פן תכה רגליך באבן המוטל בארץ והוא משל על גודל השמירה וההשגחה: (יג) תדרוך. תרמוס עליהם ברגליך ולא יזיקו אותך: (יד) כי בי חשק. כה יאמר ה' הואיל וחשק בי לכן אצילהו מן החיות הממיתים: כי ידע שמי. הואיל והוא יודע ומכיר שמי להיות חרד מפני: (טו) יקראני. לכן כאשר יקרא אלי אענה אותו: עמו אנכי בצרה. בעת בוא צרה בעולם אהיה עמו להצילו ממנו: אחלצהו. אוציא אותו מן הצרה ועוד ארבה כבודו: (טז) אשביעהו. יהיה שבע מהם לגודל הריבוי: ואראהו. בעיניו יראה בימיו תשועת ה': צב (א) ליום השבת. המזמור הזה הוקבע לזמר על הדוכן בשבת: (ב) טוב להודות לה'. טוב ויפה לנו להודות לה' ולזמר לשמך העליון על כל: (ג) בבוקר. בכל בוקר: ואמונתך. קיום הבטחתך נגיד בכל הלילות: (ד) עלי עשור. נזמר על כלי נגון בעלת עשרה נימין: עלי הגיון בכנור. על השיר שבדבור הפה מנגן בכנור לבסם הקול כדרך המנגנים: (ה) בפעלך. במעשה הנסים שעשית לי: במעשי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ו) עמקו. הם דברים עמוקים ואין להבינם: (ז) איש בער וגו'. וחוזר ומפרש וכסיל לא יבין את זאת והיא האמורה למטה: (ח) בפרוח. במה שהרשעים מפריחים: כמו עשב וגו'. לא יבין אשר הכוונה היא להשמידם עד עולם כי משלם להם מעט שכר צדקתם לטרדם מעוה"ב: (ט) ואתה. כי אתה מרום לעולם ובכל עת ידך על העליונה ואם לא תפרע מהם בחייהם תפרע מהם אחרי מותם: (י) כי הנה וגו'. וחוזר ומפרש כי הנה אויביך יאבדו ר"ל האבדון נכון בידם וימק בברם ויהפרדו עצמותם: (יא) ותרם. אבל קרני תרומם כקרני הראם: בלותי. אהיה נבלל בראשי בשמן לח ודשן והוא משל על רבוי התענוג: (יב) ותבט עיני. עיני תראה חפלה בהאויב המביט בי בעין רעה: בקמים. בעת יקומו עלי מרעים השמענה אזני משמעים מחפלה לשמוע והוא אבדן

יג צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה׃ יד שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ׃ טו עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ׃ טז לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה צוּרִי וְלֹא־עַלָתָה בּוֹ׃

צג א יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃ ב נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה׃ ג נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְהוָה נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם׃ ד מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה׃ ה עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים׃

צד א אֵל־נְקָמוֹת יְהוָה אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ׃ ב הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים׃ ג עַד־מָתַי רְשָׁעִים יְהוָה עַד־מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ׃ ד יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק

ד ג'. ל"ט ל' ל' מ"ל ל'. ל' עולתה ק' י"ג' ובפסוק י"א ב' ל'. ו' כתיב כן ל' מפי' א' ג' ל' וחד והופיע ד

בקימין עלי לאבאשא שמען אודני קל תבירהון: יג צדיקא היך דקלא יבלבב פרין היך ארזא בלבנן יסגא ויעביד שרשין: יד בנוי יהוון שתילין בבית מקדשא דיי בדרת בית אלהנא יבלבבון: טו תוב כאבהתהון יעבדון בנין בשיבו דהגין ורטיבין יהון: טז מטול דיתוון דיירי ארעא ארום תריץ יי תקפי ולית עולתה ביה:

א יי מליך גיותנותא אלבש אלבש יי עושנא ואזדרז לחוד תקיף תבל דלא תזדעזע: ב מתקן כורסיך מן לקדמין מן עלמא את אלהא: ג זקיפין נהרותא יי זקיפין נהרותא קלהון בשירתא יקבלון נהרותא אגר שבחיהון: ד מן קלן דמיין סגיעין ממשבחיא תבירי ימא רבא משבח בשמי מרומא דיי: ה סהדותך קשיטין לחדא לבית מקדשך יאין וקדישין יי לאוריכות יומין:

א אלהא מרי פורענותא יי אלהא מרי פורענותא הופע: ב אתנטל דין ארעא אתיב גומלא בישא על גיותניא: ג עד אימתי רשיעיא יי עד אימתי רשיעיא יתבון בשלותא: ד יבועון וימללון גדופין אמרין מלין

רשי

(יג) צדיק כתמר יפרח וגו'. כתמר לעשות פירות וכארז בלבנון להחליף גזעו: (יד) שתולי'. יהיו הצדיקים בבית ה': (טו) ינובון. יצמחון: דשנים. שמנים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר ה': (א) ה' מלך. יאמרו לעתיד: אף תכון תבל. במלכו תשמח הארץ: (ג) נשאו נהרות ה'. לשון צעקה וקובלן הוא זה אהה ה' הנה האומו' השוטפים כנהרות נשאו קולם והמיון ואת דוך עמקי נכאיהם ישאו ויגביהו תמיד להתגאות נגדך. כל לשון דכא לשון עומק ושפלות: (ד) מקולות מים רבים וגו'. ידעתי אני כי יותר מקולות המים הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירי משברי הים הזה אתה אדיר במרום ה' וידך תקיפה עליהם: (ה) עדתיך. שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קודש: נאמנו מאד לביתך ולאורך ימים הוא מצפה להם ואע"פ שארכו הימים נאמנים הם לה' מאד: נאוה. כמו (לעיל טו) נאות אלהים לשון נאוה ותדע שכל נאוה שבמקרא אינן מפקין אל"ף לפי שהם לשון נוי וזה מפיק אל"ף: (א) הופיע. הראה וגלה לנו את

עולתה ג' וסימ' חרשתם רשע. תמים אתה בדרכיך. צורי ולא עלתה בו כן כתיב: לבש לבש חד מן מלין דאינון תאומי' וסי' נמסרה במסרא רבתא במערכת אות התי"ו בערך תאם: נשאו י' וסימ' בסדר מטות ובשמואל ב' סימן י"ח: מקלות ו' כתובין כן חס' ו' קדמא וסימ' הקלות יחדלון. ויחדלו הקלות. הלא קציר חטים. מקלות מים רבים. בעשותו למטר חוק. מי פלג לשטף תעלה. וד' כתיב חסר דחס' וסימ' בסוף סדר וארא: לארך ימים ג' וסימ' ושבתי בבית ה': עדותיך נאמנו. למה לנצח תשכחני: הופיע ג' וסימ' הופיע מהר פארן. מציון מכלל יופי אלהים. אל נקמות ה' וא' והופיע אור עיננו: עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם. הדברות על צדיק עתק. תדברו בצואר עתק. יביעו ידברו עתק. וא' עתק נקוד בצירי

אבן עזרא

הנמצאים עמו וככה תשמע אזנו באויביו שאינם נמצאים. ובעבור שהזכיר בקמים עלי פירש כי הם מרעים והבי"ת ישרת בעבור אחר כאילו כתוב במרעים: (יג) צדיק. הגיד כי אויבי השם ואויביו יאבדו ואויבי השם הם אויביו כדרך הלא משנאיך ה' אשנא אמר הפך זה צדיק כתמר שהוא עומד שנים רבות ואמר רשעים שהם רבים וצדיק כי הם מעטים והמשילו בעץ נותן פרי הדר גם יפרח וישגא כעץ החזק בלבנון והוא הארז והמשיל הרשעי' לעשב ולציץ השדה שאינו עומד כ"א מעט: (יד) שתולי'. הטוה מהצדיקים שתול בבית השם והם הכהנים והמשוררים יראה פרחם בחצרות השם חוץ בית השם עד שיריחו' כל הבאים לעבוד' השם ולתפילה: יפריחו. יוציאו פרח: (טו) עוד. והזקנים מהם שגבר עליהם היכולת עבודת השם תדשנם כדרך ולא נס לחה: (טז) להגיד. עד שיגידו כל האדם כי השם ישר ויתן טוב לטובי': ולא עולתה בו. בהאבידו הרשעי': (א) ה' מלך גאות לבש. בעבור היות משפט המלכי' ללבוש בגדי מלכות אמר דרך משל כי השם גאות לבש פועל עבר כמו אהב וכאשר לבש השם העוז התאזר כמתאזר להראות כחו ותהיה מלת עז משרתת עם לבש ועם מלת התאזר. וטעם אף תכון תבל כי בגאות השם וכחו עמדה בתוך הגלגל הגדול כנקודה בתוך עגולה ולא תמוט: (ב) נכון. ובעבור שהזכיר הארץ כי היא העומדת בכח השם ועל מוצקה שהיא הנקודה האמצעית והיא בעצמה נקודת כסא הכבוד שהיא הקו הסובב על כן נכון כסאך מאז ובעבור שהזכיר כי כסאו עומד אמר ומעולם אתה קדמון ואין ראשית לך כאילו אמר מעולם אתה יושב על הכסא: (ג) נשאו. אחר שהזכיר הארץ והשמים הזכיר הימים והנהרו' שהם הולכי' תמיד זה הוא נשאו נהרות קולם: דכים. הם המשברים והטעם שוה כי אחר היותם דכים ישאו באפן הבורא בשלוח מלאכיו שהם הרוחות. (ד) מקולות מים רבים. יותר מקולות מי' רבים שהם אדירי' שהם משברי ים יותר אדיר השם במרום וזה לאות כי לגלגלים קולות וכן כתוב ביחזקאל כקול מים רבים ואלה הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה השם נוראים: (ה) עדותיך. כדרך השמים מספרים כבוד אל כי יותר נאמנים הם עדיך שהם עדות מעדות השמים והארץ והים על כן הוסיף מאד והטעם כי עדות אלה הנוראים הנאמנים ועדותיך יותר וטעם לביתך שהוא כנגד כסא הכבוד מרום מראשון מקום מקדשינו: לאורך ימים. בעבור כי כסא הכבוד עומד לנצח או תפלת המשורר שיאריך בית השם ימים רבים: (א) אל נקמות ה'. שנוי כאשר ראינו שאתה תקיף בנקמותיך עשה כן פעם אחרת: (ב) הנשא. כנגד גאים: (ג) עד. שנוי כאשר ראינו זה במקומות שונות או בעתים שונים: (ד) יביעו ידברו. דבר עתק: יתאמרו. יתרוממו כנגד את ה' האמרת בראש אמיר שהוא הסעיף הגבוה

תולדות אהרן צדיק. תענית כט ב"ב פ' זוכר לך ויקרא: ינובון. קדושין פב (קדושין סו): עקידה שער קב כל המזמור: ה' מלך. ר"ה לא ע"ג כד תמיד לג עקידה שער מח: נכון כסאך. נדרים לט: מקלות. מנחות נג: אדיר במרום. ביצה טו מנחות נג: עדותיך סנהדרין קא: אל נקמות. ברכות לד ס ר"ה לא סנהדרין לב תמיד לג:

מצודת דוד

כמרעים: (יג) כתמר יפרח. יעשה פרי בבנים ובבנות כתמר הזה הפורח להוציא פירות: ישגה. יתגדל ויעלה מעלה מעלה כקומת הארז אשר בלבנון: (יד) שתולים. יהיו נטועים וקבועים בבית ה' לומדי התורה והחכמה: בחצרות. כפל הדבר במ"ש: (טו) עוד ינובון. בימי זקנתם ירבו עוד תנובה והצלחה ויהיו דשנים ורטובים: (טז) להגיד. למען יודע לכל כי ישר ה' ואין בו עולה בראותם כי סוף הדבר שמקבל כל אחד גמול מעשיו: **צג** (א) ה' מלך. בימי המשיח יאמר הנה ה' מלך ולבש גאוה להתגאה על הכל: לבש ה' עוז. לבש כח והתאזר בו ר"ל עתה הראה כוחו: אף תכון. אז יכירו הכל כי אף העולם אתה הכנת לבל תהי נוטה לפול: (ב) מאז. מעת בריאת העולם: מעולם. מטרם בריאת העולם אתה הוא: (ג) נשאו וגו'. וחוזר ומפרש שנשאו קול על יראיו ליראם ולהפחידם: דכים. שפיפת גליהם: (ד) מקולות. אבל יותר מקולות מים וכו' ויותר מן משברי ים יחזק ה' היושב במרום ולא יכלו להם: (ה) עדותיך. דברי הנביאים המעידים על התשועה המה נאמנים מאוד ויהיה לביתך נוי ויופי קדושה ותתמיד להורך ימים ולא תחרב עוד: **צד** (א) אל נקמות ה'. אתה ה' היכול על הנקמות לכן אתה האל הופיע נקמות בקחת נקם מאויביך: (ב) הנשא. הרמם רוממותיך והשב גמול על המתגאים למולך: (ג) עד מתי. וחוזר ומפרש עד מתי יעלזו וישמחו: (ז) ולא יבין. אינו נותן לב

מצודת ציון

(יג) ישגה. יתרבה גדלו כמו ישגה אחו (איוב ח): (יד) שתולים. נטועים: (טו) ינובון. מל' תנובה והצלחה: דשנים. שמנים: ורעננים. ענין לחות ורטיבות כמו והיה עלהו רענן (ירמיה יז): (א) התאזר. מל' אזור וחגורה: (ג) דכים. מלשון דכא ושברון והם הגלים הקרואים משברים כמ"ש וכל משבריך (לעיל מב) ע"ש שמשברים מי הים: (ד) אדירים. חזקים: משברי ים. הם גלי הים: (ה) נאוה. מלשון נאוה ויופי כמו נאוה כירושלים (ש"ה ו): (א) הופיע. ענין הארה כמו הופיע מהר פארן (דברים לג): (ג) יעלזו. ישמחו: (ד) יביעו. ענין אמירה כמו יום ליום יביע אומר (לעיל יט)

הגבוה : (ה) עמך. ידכאו. הפך ותאמרו בלב וידכאו במעשה ועמך ונחלתך הפך רשעים : (ו) אלמנה. בתורה כתוב עושה משפט יתום ואלמנה ואמר שופט הארץ בתחלת מזמור זהו הפירוש הנכון שופט הארץ כי כתוב כי אתה עושה משפט גר יתום ואלמנה ואלה הם הרשעים אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו. ע"כ אחריו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין כי חושבים הם כי היוצר עין לא יראה והנוטע אוזן לא ישמע ויבין כדרך שמעו שמוע ואל תבינו : ירצחו. מהבנין הכבד כמו המרצח הזה: (ז) ויאמרו לא יראה יה. כי אין לו עין ולא יבין כי אין לו אזן כמו שמעו שמע ואל תבינו : (ח) בינו. דברי המשורר ובוערים מגזרת בער והם על שנים משקלי' וטעם בעם שאין בעם בוערי' כמות': (ט) הנוטע. פועל כמו רוקע הארץ בעבור אות הגרון וזה טעם נכבד כי אין צורך לעינים ולאזנים כי הוא הנותן כח בעינים לראות ובאזנים לשמוע הנה המראה והמשמע מאתו הם ואיך לא ידע הכל והזכיר האזנים בראשונ' בעבור שהשלים ולא יבין כדרך ואתן לעשו והזכיר נטיעה עם האזנים שהם נטועים כשתי נקודות הסדנים בגלגל ועם העין הזכיר יצירה כי הצורות נוצרו' בכל עת בעין: (י) היוסר. שיסר אנשי המבול ודור הפלגה ואנשי סדום הלא יוכיח אתכם והטעם אם אתם רבים כבר יסר רבים כמוכם כי הוא יודע כל דבריכם כי הוא המלמד לאדם דעת והנה דעת אדם כנגד דעת עליון כאין ואיך יחשוב האדם כי השם לא יראה ולא יבין והלא הוא המלמד לאד' דעת וידוע כי הדעת מאתו הוא ע"כ אחריו ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל כמו שאמר הנוטע אוזן : (יא) ה'. והוא שהדעת מאתו ידע כי כל מחשבו' אדם הבל כי אין כח לו להוציא לאור תעלומה : (יב) אשרי. תייסרנו. עד שישמור מצותיך: תלמדנו. כנגד המלמד אדם דעת: (יג) להשקיט לו מימי רע. גזרות רעות יוצאות מהשמים כדרך עושה שלום ובורא רע והפך זה לרשע כי השם יאריך לו עד בא יומו עת פקודתו. ובעבור יכרה לשון זכר נכון הוא להיות שחת מגזרת השחתה והתי"ו שרש או הוא על דרך ודעת לנפשך ינעם ולא יבכר ממך מזמה ויהי' שחת כמו שוח' והעד יכרה : (יד) כי. עמו. כנגד עמך ה' ידכאו : ונחלתו. כנגד ונחלתך והטעם שלא יטשם לנצח: (טו) כי. אל הצדק ישוב משפט השם בכללים רק בחלקים יש פעמים שאין שם צדק והנה אתן לך משל כי כאשר ירד הגשם על הארץ צדק וחסד לכלל כל העולם הצריכים למים רק למעטים שהם חלקים איננו צדק שיזיק להם הגשם ברוב ענין. וי"ו אחריו שב אל צדק והטעם אם יענו הרשעים עמך לא סרו מהצדק רק ירדפו אחריו כל ישרי לב שהם עם ה' באמת : (טז) מי. המשורר יספר כי היה בצרה גדולה עם הרשעים שיעלוזו לצרתו והטעם מי יעמד עמי או בעבורי: (יז) לולי. הטעם שלא מצא עזר כי אם מהשם לבדו : דומה. מקום הבריתות כמו ודמיתי אמך והוא הקבר : (יח) אם. חשבתי בלבי ופחדתי אולי תמוט רגלי ידעתי כי חסדך ה' יסעדני ולא אמוט : (יט) ברוב. ברבות מחשבותי בלבי לא אתנחם כי אם כך אין לי תנחום כי אם תנחומיך והם פועלים ונפשי פעול

את נקמתך : (ד) יתאמרו. ישתבחו כמו (דברים כו) האמרת והאמירך : (ח) בינו בוערים בעם. קצת שוטים שבעולם : (ט) הנוטע אזן. שמא הקב"ה שנטע אוזן לא ישמע צעקת עמו ועיכויו : (י) הלא יוכיח. ייסר אתכם על כך: (יא) ה' יודע. מחשבותיכם שאתם סבורין להתגאות בכתר המלוכה ותדעו כי הבל הם : (יב) אשרי הגבר. אשריהם הצדיקי' המעוני' תחת ידיכם ובלבד שיהו עוסקין בתורה ובמצות : (יג) להשקיט לו מימי רע. כי היסורין גורמין לו להשקיט להם מימי דין גיהנם עד שירא' שיכרה לרשע שחת : (טו) כי עד צדק ישוב משפט. היסורין שלהם עד שילדקו בשבילם ואחר המשפט כל ישרי לב יתקבצו כי יטלו שכרם: (טז) מי יקום לי. וגו' מי יעמד לנו בין המרועי' הללו: (יז) דומה. דומיה : היאכרך

ד יִתְאַמְּרוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ ה עַמְּךָ
ל׳. ב׳ וכתב יְהוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ׃ ו אַלְמָנָה
ל׳ וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ׃ ז וַיֹּאמְרוּ
ד׳ דגשים. ל׳ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃
ב׳ בתרי ליש׳ חד מ״ל ח בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי
ל׳ תַּשְׂכִּילוּ׃ ט הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע
ד׳ חס׳. ל׳ אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט׃ י הֲיֹסֵר
ל׳ גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת׃
יא יְהוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי־
ד׳ו הֵמָּה הָבֶל׃ יב אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־
ד׳ דגשים. ל׳ תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ׃
יג לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה
י״א בטעם לָרָשָׁע שָׁחַת׃ יד כִּי ׀ לֹא־יִטֹּשׁ
יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃ טו כִּי־
עַד־צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל־
יִשְׁרֵי־לֵב׃ טז מִי־יָקוּם לִי עִם־
מְרֵעִים מִי־יִתְיַצֵּב לִי עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃
ז׳ ר״פ יז לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט ׀
שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי׃ יח אִם־אָמַרְתִּי
ל׳ מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי׃
י״א. ל׳ יט בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ

דִּקְנָא כָּל עָבְדֵי שְׁקָר׃
ה עַמָּךְ יְיָ יְשׁוּפוּן וְאַחְסַנְתָּךְ ל׳
יְמַסְכְּנוּן׃ ו אַרְמַלְתָּא וְגִיוֹרָא
יִקְטְלוּן וְיַתְמֵי יְרַצְחוּן׃ ז וַאֲמַרוּ
לָא יֶחֱמֵי יָהּ וְלָא יִתְבַּיַּן אֱלָהָא
דְיַעֲקֹב׃ ח אִתְבּוֹנְנוּ דְשַׁטְיָן
בְּעַמָּא וּכְסִילַיָּא אֵימָתַי
תַּשְׂכְּלוּן׃ ט הַאֶפְשַׁר דִּי נְצִיב
אוּדְנָא הֲלָא שָׁמַע אוּלְפָנָא
אִין אֶפְשַׁר דִּי בְרָא עֵינָא וְלָא
אִסְתַּכַּל בְּאוֹרַיְתָא׃ י הַאֶפְשַׁר
דִּיהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ וְכַד
יְחוּבוּן הֲלָא יִתּוֹכְחוּן הֲלָא
יְיָ אַלֵּיף לְאָדָם קַדְמַי מַנְדְּעָא׃
יא קֳדָם יְיָ יְדִיעָן מַחְשְׁבַת בְּנֵי
נָשָׁא אֲרוּם הִנּוּן לְמָא׃ יב טָב
לְגַבְרָא דִי תְכַסְנְנֵיהּ יָהּ וּמִן
אוֹרַיְתָךְ תְּאַלְפִנֵּיהּ׃ יג לְשַׁדְּכָא
לֵיהּ מִן יוֹמֵי בִישָׁא עַד דְּיִתְכְּרֵי
לְרַשִׁיעָא שׁוּחָה׃ יד אֲרוּם לָא
יִנְטוֹשׁ יְיָ עַמֵּיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ לָא
יִשְׁבּוֹק׃ טו אֲרוּם עַד צִדְקְתָא
יְתוּב דִּינָא וּבַתְרוֹי יִתְפָּרְקוּן
כָּל תְּרִיצֵי לִבָּא׃ טז מַן יְקוּם
לִי לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם מַבְאֲשִׁין
מַן יִתְעַתַּד לִי לְמִנְצֵי עִם עָבְדֵי
שְׁקָר׃ יז אִלּוּלֵי יְיָ סָעִיד לִי
כִּזְעֵר שְׁרַת בִּשְׁתִיקוּתָא נַפְשִׁי׃ יח אִין אֲמַרִית אִתְמוֹטְטָא רַגְלִי טוּבָךְ יְיָ יַסְעִיד
יָתִי׃ יט בִּסְגֵּעֵי מַחְשַׁבְתָּא בְגַוַּי נִיחוּמָתָךְ יְפַרְנְקוּן נַפְשִׁי׃

הון עתק וצדקה : יה ד׳ דגשים בקריא׳ וסימ׳ ויאמרו לא יראה יה ולא יבין. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. יסר יסרני יה ולמות לא. מן המצר קראתי יה. אשרי הגבר ד׳ וסימ׳ אשרי הגבר יחסה בו. אשר שם ה׳ מבטחו. אשר תיסרנו יה. אשר מלא אשפתו : לולי ז׳ ר״פ וסי׳ לולי אלהי אבי בעזרי. לולי כעס אויב אגור. לולי ה׳ צבאות הותיר לנו. לולי ה׳ שהיה לנו בקום. לולי ה׳ עזרתה לי. לולי האמנתי לראות. לולי תורתך

תולדות אהרן לא יראה יה. ב"ק סט : בוערים. סוכה
נה עקידה שער עח עקרים מ"ב פכ"ג : אשרי הגבר. ברכות ה : מי יקום. סכה
נה סוטה יג : לולי ה׳. זוכר ברחמית לך : אם אמרתי. עקידה שער פח :

מצודת ציון

יט) : עתק. דבור חזק כמו יצא עתק מפיכם (ש"א ב׳) : יתאמרו. מלשון התרוממות וכן את ה׳ האמרת (דברים כו) : (ה) ידכאו. ענין כתיתה ושבירה : יענו. מלשון ענוי : (יג) להשקיט. ענין הנחה : יכרה. ענין חפירה כמו כור כרה (לעיל ז׳) : שחת. בור : (יז) דומה. ענין שתיקה כמו נאלמתי דומיה (לעיל לט) : (יח) מטה. מלשון נטיה : יסעדני. מלשון סעד ותמיכה : (יט) שרעפי. ענין מחשבה וכן בחנני ודע שרעפי (לקמן קלט) : ישעשעו. מלשון שעשוע ושמחה כמו ושעשע יונק (ישעיה)

מצודת דוד

יתבונן במעשיהם : (ח) בינו. אתם השוטים שבעם תנו לב להבין : (ט) הנוטע. הלא בודאי הנוטע אוזן הוא ישמע כי אם היתה השגת השמע נעלמה ממנו איך ברא האזן כלי השמע : אם יוצר עין. אם אמנם הוא יוצר עין הלא בודאי לא יעלמה ממנו השגת הראות : (י) היוסר. המייסר את הגוים במבול ובהפלגה הלוא יוכיח אתכם : המלמד. הלא הוא המלמד לאדם דעת ובהבטה מועטת יבין מעשיכם ועליהם הוכח יוכיח : (יא) כי המה הבל. מול הכמת המקום להבל תחשב ויובן א"כ בהבטה מועטת : (יב) אשרי הגבר. אשרי להצדיקים המעונים אשר ה׳ הוא המייסרם ובזה מלמד אותנו מתורתו ר"ל בזה מגלה אוזן לעשות את דברי התורה : (יג) להשקיט. בכדי להשקיט לכן מן ימי רעה הם ימי גהינם : עד יכרה. עד יתן לב לראות חפירת השחת להוריד בה את הרשע לגיהנם כי כשאדם בהרווחה נותן לב לראות מפלת שונאו ולא כן כשאינו בהרווחה : (יד) לא יטוש. לא יעזוב עד עולם : (טו) ישוב משפט. משפט יסורים עליו יבוא וישוב ויבוא עד כי יאמר מוצדק וזכאי : ואחריו. אחרי כלות המשפט ישובו כולם להיות ישרי לב כי העון נתמרק ולא יוסיפו עוד לחטוא ברואותם כי המשפט משתו׳ לבוא : (טז) מי יקום לי. מי הוא המקים אותי בהלחמו עם מרעים הלא אין לאל ידי : (יז) לולי. אם לא היה לי ה׳ לעזרה היתה נפשי שוכנת בשעה מועטת במקום השתיקה והוא הקבר : (יח) אם אמרתי. כאשר אני רואה עצמי בסכנה ואחשוב לדבר מטה רגלי לנפול הנה חסדך ה׳ ישען אותי לבל אפול : (יט) ברוב. בעת בוא בקרבי רבוי מחשבות מתוגה ומצער הנה תנחומיך הנאמרים מפי הנביאים הם ישעשעו וישמחו נפשי

פעול : (כ) היחברך . מלה זרה והטעם היהיה חבר לך בעל כסא הוות או איש כמו הוות בעבור הרשע הווה תמיד לחשוב מחשבות רעות על כן מלת הוות ואני תפלה ופי׳ מרמה איש מרמה שהוא יוצר עמל ואון כמו פועל ובודה מלבו וזה הוא חוקו וזה טעם עלי חוק ור׳ משה אמר כי יוצר קהלה וכמוהו יוצר גוגי והוא הארבה והנכון בעיני בעבור שהוא הזכיר שופט הארץ הכנון הוא שיחובר לך או יאמר עליך כסאך כמו הוות ושאתה יוצר עמל עלי חוק בעבור שיראו המשכילים כי הרשעים יגודו : (כא) יגודו . מגזרת גדוד : ודם נקי ירשיעו . הטעם בהיותו הרוג שיהרגוהו אלה הרשעים יחשבו המשכילים כי איש מות היה וחייב היה ורשע על כן

(כ) היחברך כסא הוות . היוכל להדמות לך האומות היוצרים צלמים ומסכות של עמל : עלי חק . בשביל חק להיותו חק להם עבודתם : (כא) יגודו . יאספו גדודים על נפש צדיק להרוג : ירשיעו . יחייבו בדין להורגו : (כג) אונם . אונסם מאו (איוב כא) יצפון לבניו אונו : (ד) ותועפות . לשון גובה כעוף המעופף : (ו) נכרכה . לשון ויברך את הגמלים (בראשית כד) : (ז) היום . בעולם הזה אם בקולו תשמעו : (ט) בחנוני . חנם : גם ראו פעלי . במצרים : (י) ארבעים שנה . קטתי בהם : רבתי עמהם לשון נקטה נפשי בחיי (איוב י) כלחמתי בם ארבעים שנה להמיתם במדבר כי אמרתי תועי לבב הם : (יא) אל מנוחתי . לארץ ישראל ולירושלים אשר קראתים מנוחה שנאמר (לקמן קלב) זאת מנוחתי עדי

יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי׃ כ הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא
הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי־חֹק׃ כא יָגוֹדּוּ
עַל־נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ׃
כב וַיְהִי יְהוָה לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי
לְצוּר מַחְסִי׃ כג וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם ׀
אֶת־אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם
יַצְמִיתֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

צה א לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה
לְצוּר יִשְׁעֵנוּ׃ ב נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה
בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ׃ ג כִּי אֵל גָּדוֹל
יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃
ד אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת
הָרִים לוֹ׃ ה אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא
עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ׃ ו בֹּאוּ
נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־
יְהוָה עֹשֵׂנוּ׃ ז כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ
וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם
אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ׃ ח אַל־תַּקְשׁוּ
לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה
בַּמִּדְבָּר׃ ט אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם
בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי׃ י אַרְבָּעִים
שָׁנָה ׀ אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי
לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃
יא אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן
אֶל־מְנוּחָתִי׃

כ הַאֶפְשַׁר דְיִתְחַבַּר עִמָּךְ
כּוּרְסֵי שִׁקְרָא בְּרִית לְעוּתָא
הִיתְעַתַּד עֲלֵי קְיָם׃ כא יִכְנְשׁוּן
בִּישַׁן עַל נַפְשָׁא דְצַדִּיקָא
וְאַדְמָא זַכַּי יְחַיְבוּן דִין דִקְטוֹל׃
כב וִיהֵי יְיָ לִי לְסָעִיד וֵאלָהִי
לִתְקוֹף רוּחְצָנִי׃ כג וַאֲתִיב
עֲלֵיהוֹן יַת שִׁקְרֵיהוֹן וּבְבִישַׁתְהוֹן
יְגַמְרִינוּן יְגַמְרִינוּן יְיָ אֱלָהָנָא׃
א אֱתוֹן נְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ נְיַבֵּב
קֳדָם תַּקִיף פּוּרְקָנָא׃ ב נְקַדֵּם
אַפּוֹי בְּתוֹדָתָא בְּתוּשְׁבְּחַיָא
נְיַבֵּב קֳדָמוֹי׃ ג אֲרוּם אֱלָהָא
רַבָּא יְיָ וּמַלְכָּא רַבָּא עַל כָּל
אֱלָהָא׃ ד דִי בִּידֵיהּ תְּלַיִן
פִּשְׁפּוּשִׁין דְאַרְעָא וְתוּקְפֵי רוּם
טוּרַיָא דִי לֵיהּ׃ ה דִי לֵיהּ
יַמָא וְהוּא עֲבַד יָתֵיהּ וְיַבֶּשְׁתָּא
אִידוֹי בְרִיאוּ׃ ו אֱתוֹן נִסְגוֹד
וְנִגְחַן נַחְמוֹט קֳדָם יְיָ דַעֲבִיד
יָתָנָא׃ ז אֲרוּם הוּא אֱלָהָנָא
וַאֲנַחְנָא עַמֵיהּ וְעָאן רַעֲיַת
אִידֵיהּ יוֹמָא דֵין אִם בְּמֵימְרֵיהּ
תְּקַבְּלוּן׃ ח לָא תַקְשׁוּן לִבְּכוֹן
הֵיךְ בְּמַצּוּתָא הֵיךְ יוֹמָא
דְנַסֵּיתוּן אֱלָהָא בְּמַדְבְּרָא׃
ט דִי נַסִּיאוּ יָתִי אֲבָהַתְכוֹן
בַּחֲנוּ יָתִי לְחוּד חֲמוֹן עוֹבָדָי׃
י אַרְבְּעִין שְׁנִין מְאַסִית בְּדָרָא
דְמַדְבְּרָא וַאֲמָרִית עַמָא
דְטַעֲוָתָא בְּלִבְּהוֹן הִנוּן וְאִנוּן
לָא יָדְעוּ אָרְחִי׃ יא דְקַיְמֵית
בִּתְקוֹף רוּגְזִי אִם יֵעֲלוּן לְנִיחַ

הומת זה יאמר המשורר בעדו ובעד כל קהל ישראל : (כב) ויהי. למשגב . בקום פועלי און עלי וחשבו לשפוך דמי שהוא דם נקי (כג) וישב . אונם . כמו ופולת קפצה פיה מן עול מגזרת און מה שחשבו לעשות לי השיא השם עליהם וטעם יצמיתם פעמים שיש מהם שהצמיתה אותם הרע׳ שחשבו לעשות לי ויש מהם שיצמיתם השם בדרך אחרת שלא עלתה על לבם : (א) לכו נרננה . לכו אלי כמו מלת סורו דברי המשורר לישראל : (ב) נקדמה . שנודה לו ותרועתינו תהיה עם זמירות כי זאת היא התודה והזמירות כי הוא תקיף : (ג) כי . גדול ומלך על כל מלאכי שמים כי מלאכיו הם והם עושי מלאכותו : (ד) אשר . בעבור שהזכיר צבא השמים אמ׳ כי ברשותו תחתיות ארץ גם ההרים הגבוהים על הארץ : ותועפות. כח ויש אומרים כמו קרנים : (ה) אשר . הזכיר בפסוק הזה הים והיבשה כי הם כמו כדור אחד בראיות גמורות מחכמת התולדה : (ו) בואו . בעבור שהזכיר שהוא מלך על כן אנו חייבין להשתחות לפניו : נברכה . כמו ויברך על ברכיו וטעם עושינו כי עשה הים והיבשה והם כללים ומהם עשה הפרטים : (ז) כי . אלהינו . מרחוק או אלהינו אמונתו : וצאן ידו. כנגדידיו יצרו וטעם היום דבק עם בואו נשתחוה אם בלבבכם לשמוע בקולו השתחוו לו היום אם בקולו תשמעון וזה הוא קול השם : (ח) אל תקשו . השתבשו המפרשים : כיום מסה . והנכון בעיני על ביאת המרגלים והמריבה היא נתנה ראש והמס׳ כי שם כתו׳ וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי :

(ט) אשר . פי׳ מי הם המנסים וטעם ראו פעלי שמתו כלם במדב׳ ככתוב אחריו : (י) ארבעי׳ שנה אקוט . כמו ונקוטותם נקטה נפשי בחיי כמו געלה כי לא מצאנו נבואה למשה בתוך הארבעים וטעם לא ידעו דרכי כאשר אמר משה ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת : (יא) אשר . מנוחתי : שתהיה

שעשועי : בזמרות ל׳ וד׳ זמירות וסי׳ זמירות שמענו צבי לצדיק . ונעים זמירות ישראל . נותן זמירות בלילה. זמירות היו לי חקיך : על כל אלהים ג׳ ובסיפ׳ וסימ׳ כי אל גדול ה׳ . כי גדול ה׳ ומהולל. מאד נעלית על כל אלהים : קלו בקלו ה׳ חס׳ בנביאים ובתובים וסימ׳ וישא שאול קלו . ועליון יתן קלו. היום אם בקלו תשמעו. שמעו שמוע ברגז קלו . וישקד ה׳ על הרעה וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ במ״א מ״ל ונשמע קולו בבאו : ארבעים ב׳ ר״פ וסימ׳ ארבעים יכנו לא יוסיף . ארבעים שנה אקוט . ואינון מן י״ד זוגין מן כ״ב ר״פ לא נסבי׳ ו׳ בריש תיבותא ושאר קריאה נסבין ו׳ וסימניהון במסרה רבתא

תולדות אהרן את אונם . תענית כט ערכין יא יב : ויבטת . כתובות ס : אם בקולו . סנהדרין לח : אשר נשבעתי . חגיגה י סנהדרין קי (חגיגה ט סנהדרין כט) :

מצודת דוד

נפשי : (כ) היחברך . וכי יתחבר עמך להיות דומה לך הכסא של אנשים העושים הוות המשברים ורוצצים את האביונים : יוצר עמל . בורא ומחדש דברי עמל : עלי חוק . להיות להם חק קבוע : (כא) יגודו . יתחברו גדודים על נפש הצדיק לקחתה : ירשיעו . מחייבים בדינם המקולקל : (כב) ויהי ה׳ . אבל ה׳ היה לי למשגב להצילני מידם : (כג) וישב עליהם . עליהם ישיב את גמול החמס שעשו בכח הזרוע : וברעתם . ברעה עצמה שהביאו עלי בה יכריתם ה׳ : יצמיתם ה׳ . כאומר אף אם יתמהמה בודאי יכריתם ולא יהיו נקיים מן ההכרתה : **צה** (א) לכו נרננה לה׳ . לעתיד יזרזו זא״ז ויאמרו לכו נרננה וכו׳ : (ב) נקדמה . נקדם עצמינו לבוא מול פניו בהודאה שפתים להודות לו על הטובה הבאה : (ג) אלהים . הם מלאכי מעלה : (ד) מחקרי ארץ . דברים הנעלמים בארץ אשר יחקרו בדעת להבינם : ותועפות . גבהי ההרים המה לו : (ה) והוא עשהו . הקנו על מקומו להיות נקוה במקום אחד : (ו) נשתחוה . הוא שטות כל הגוף בארץ : ונכרעה . הוא כפיפת הראש וקצת הגוף : נברכה . הוא כריעת הברכיים על הארץ : עושנו . המגדל והמרומם אותנו : (ז) עם מרעיתו . שהוא רועה ומנהיג אותנו : וצאן ידו . ר״ל כמו הרועה הרחמני אשר ינהג הצאן עם נטיית היד ולא במקל : היום . ר״ל היום ההוא ינהיג אתכם כן כאשר בקולו תשמעו : (ח) אל תקשו לבבכם . להרהר אחרי ה׳ כמו במי מריבה : כיום . כמו במי מסה במדבר וכפל הדבר במ״ש כי היא היא כמ״ש ויקרא שם המקום מסה ומריבה וגו׳ (שמות יז) : (ט) אשר נסוני . אם היכולת בידי ליתן להם מים כמה שנאמר שם : בחנוני גם ראו פעלי . אפילו אחר שראו פעלי במצרים ועל הים ובמדבר עכ״ז לא האמינו כי והנו ובחנו אותי : (י) אקוט בדור . היה לי קטטה באנשי הדור ההוא ואמרתי זהו העם אשר לבבם תועה מאחרי : והם . אחר כל הקטטה לא ידעו הם את דרכי : (יא) אשר בכעסי

מצודת ציון

(ישעיה יא) : (כ) הוות . ענין שברון : (כב) למשגב . לחוזק : (כג) אונם . ענין כח כמו נגלאתי הון לי (הושע יב) : יצמיתם . ענין כריתה כמו אותו אצמית (לקמן קא) : (א) לכו . הוא ענין זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית לז) והלא כא אצלם : נריע . מל׳ תרועה : (ד) מחקרי . מלשון חקירה וחפוש : ותועפות . ענין גבהות ע״ש העוף אשר יעופף בגובה האויר : (ה) עשהו . ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית יח) : (ו) עושנו . ענין הרמה וגדולה כמו הוא עשך ויכוננך (דברים לב) : (ז) אם . כאשר וכן ואם יהיה היובל (במדבר לו) : (ח) תקשו . מלשון קשה : (י) אקוט . מל׳ קטטה ומריבה : תועי . ענין הפניה מדרך הישר כמו תעיתי כשה אובד (לקמן קיט)

תהלים

צו א שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ ב שִׁירוּ לַיהוָה בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ ג סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו׃ ד כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ ה כִּי ׀ כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ ו הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃ ז הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ ח הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו׃ ט הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃ י אִמְרוּ בַגּוֹיִם ׀ יְהוָה מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ יא יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ׃ יב יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר׃ יג לִפְנֵי יְהוָה ׀ כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ׃

צז א יְהוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים׃ ב עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ׃ ג אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו׃ ד הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה

ז' | ג' יפה | ד' כטעם | י"א כטעם | ד"ה חילו מלפניו | ג' ויוקד ותלהט

תרגום

בית מקדשי: א שבחו קדם יי תושבחתא חדתא שבחו אנגלי מרומא שבחו קדם יי כל צדיקי ארעא: ב שבחו קדם יי בריכו שמיה בשרון מיומא ליומא פורקניה: ג אשתעיו בעממיא איקריה בכל עמיא פרישותיה: ד ארום רב יי ומשבח לחדא דחיל הוא על כל אלהיא: ה ארום כל דחלת עממיא טעותא ויי שמיא עבד: ו שבחא ושבהורא קדמוי עושנא ותושבחא בבית מקדשיה: ז הבו זמר קדם יי יחוסי עמיא הבו קדם יי איקר ועושנא: ח הבו קדם יי איקר ורוממו שמיה אובילו וסוברו תקרובתא ועולו לקדמוי לדרתוי: ט סגודו קדם יי בשבהורת קודשא רתתו מן קדמוי כל יתבי ארעא: י אמרו בעמיא יי מלך לחוד תקין תבל דלא תתמוטט ידין עמיא בתירוצא: יא יחדון חילי דשמיא וידוצון צדיקי ארעא יכלי ימא ומליה: יב יבוע תושבחא חקל וכל די ביה הבכן ישבחון כל אילני חורשא: יג קדם יי ארום אתא ארום אתא למדן ארעא ידון תבל בצדקתא ועמיא בהימנותיה: א יי מלך תדוץ ארעא יחדון נגון סגיעין: ב ענני יקרא ואמטתא חזור חזור די ליה צדקתא ודינא אתר די מכון כורסיה: ג אשא קדמוי תהלך ומצלהבא חזור חזור מעיקוי: ד מנהרין ברקי תבל חמת

תולדות אהרן ידין עמים. זוכר אמרי: אז ירננו. (חגיגה עז): צדק ומשפט. חגיגה יב ב"ב יא.

אבן עזרא

שתהיה להם מנוחה ונחלה כדרך ושמחתים בבית תפלתי: (א) שירו לה' שיר חדש. פעמים והטעם תמיד: כל הארץ. כל יושבי הארץ וכל הארץ באו מצרימה: (ב) שירו. שמו הנכבד שהוא שם העצם: בשרו. אתם עם ה' אלה לאלה: (ג) ספרו. בעבור שהזכיר בגוים על כן כל הארץ הוא ארץ ישראל: (ד) כי. אף על פי שתספרו כבודו ונפלאותיו הוא יותר גדול ומהולל מאד על כל אלהים הם המלאכים כי הוא אלהי האלהים: (ה) כי. אלילים. שוא ושקר כמו רופאי אליל והוא מגזרת אל אל יש בו או אל יש הוא והלשון תקצר לדבר כמו וטוב משניהם את אשר עדן לא היה וטעם שמים מעונות המלאכים שהזכיר והוא השם הנורא על הנשמות שהם צורות נכבדות והוא עשה הגופות: (ו) הוד. לפניו. לבדו לא לפני אלילי העמים: במקדשו. השמים משמי קדשו או הארון שנקרא עוז בבית המקדש והוא הנכון והטעם כי השמים מעונות הכוכבים ובית המקדש בית זבול לו: (ז) הבו. שתודו בפה כי הכבוד והעוז לו לבדו הם: (ח) הבו. טעם כבוד שמו הוא הארון שהוא נקרא שם על כן ובואו לחצרותיו: (ט) השתחוו. בבואם במנחה אל החצר ותהיה השתחוייתכם בחיל ופחד: (י) אמרו. ידבר עם המביאים המנחה שיאמרו הגוים בשובם כי השם מלך והטעם כי השם ישב את האדם על הארץ וטעם אף תכון כי השם מלך צדק הפך פור התפוררה ארץ ימוטו כל מוסדי ארץ: (יא) ישמחו. בתת טלם והארץ תתן יבולה והשדה יתן פריו וזהו יעלוז. וטעם ירעם הענני' העולי' מהים או הכל דרך משל כי כל העולם יהיה בהשקט ובטח בהראות צדק השם בארץ או על דרך באת השרי' והתנגני' לפני המלך בבואו ממקום רחוק: (יג) וטעם כי בא השני פי' הראשון כמו אל החצר החיצונה אל העם: (א) ה' מלך תגל הארץ. הגדולה הטעם אעפ"י שאיננו נראה בעצמו צדקו נודע לצדיקים: (ב) כי צדק ומשפט מכון כסאו. על דרך כי בצדקה יכון כסא: (ג) אש. דימה הגזרות היורדות מהשמים לאש היא השורפת שריאה ימות: (ד) האירו. הטעם כמנהג הגשם ברדתו וברקיו הם הסיבות ולא יבינום רק המשכילים והרואים במראה העין יחילו:

רשי

עדי עד: (א) שיר חדש. מזמור זה על העתיד וסופו מוכיח כי בא לשפוט את הארץ. בכל מקום שיר חדש על העתיד: (ז) הבו לה' משפחות עמים. ומה תתנו לו הבו לה' כבוד ועוז: (י) ה' מלך. לעתיד לבא יהא שיר זה: ידין עמים במישרים. אותם שיהפוך להם שפה ברורה: במישרים. זכיות: (יא) ירעם הים. להרים קול בתהלה: כל עצי יער. כל שלטוני האומות: (א) ה' מלך. בבטלו המלוכה מעמלק: תגל הארץ. זהו שאמר (יחזקאל לה) כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך. על עמלק נתנבא כן: (ג) אש לפניו תלך. במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו (שם לח) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית: (ד) ברקיו. זהרוריו. לשון למען היה לה ברק מורטה יחזקאל

במערכת אות הויו. שיר חדש ז' וסימ' יורדי הים ומלאו איי'. שיר חדש הטיבו נגן. ויתן בפי שיר חדש. שירו לה' שיר חדש שירו לה' כל הארץ: כי נפלאות עשה הושיעה. אלהים שיר חדש אשירה לך. הללויה שירו לה' שיר חדש: משפחות י"א בליש' וסימ' ואהר נפצו ל' מ"ל בתירה. זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד. הגרשני דאחרי המשכן. ונשיא בית אב הקהתי. וחברו דמררי. אל תכריתו את שבט הקהתי. ותקרבנה בנות צלפחד. והעולה על רוחכם. והיה אשר לא יעלה מאת משפחו' הארץ. הבו לה' משפחות עמים דד"ה. הבו לה' דתהלות. וכל אלה משפחות בני ומשפחות בני דכוו' במ"ב למשפחות וסימ' ויקרבו ראשי האבות למשפחת. וילך אבימלך בן ירבעל. וכל סדרא תליתאה דד"ה מן ואהרן ובניו עד ויהי בני אולם דכוו' משפחת במ"ב משפחו' וסימ' ממשפחות בני קהת. ואחיהם לכל משפחות יששכר. וכל תורת כהנים ויהושע דכוו' משפחות במ"ד

מצודת ציון

קיט): (ב) בשרו. ענינו השמעת חדשות: (ה) אלילים. הוא מלשון אל ולא. ר"ל דבר מבלי תועלת וכן רופאי אליל (איוב יג): (ז) הבו. תנו ור"ל תנו בפה ואמרו כמו ולא נתן תפלה (שם א): (ט) חילו. מלשון חיל ורעד: (יב) יעלוז. ישמח: שדי. כמו שדה: (ב) וערפל. הוא עב הענן: (ג) ותלהט. ענין להב ושריפה כמו אש לוהט (לקמן קד): צריו. אויביו: (ד) ותחל. מלשון

מצודת דוד

נשבעתי. אשר בעבור זה קצפתי עליהם ונשבעתי בחרון אפי שלא יבואון אל מנוחתי זה ארץ ישראל: אם יבואון. ענין שבועה הוא וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר הזה וכן אם לדוד אכזב (לעיל פט): צו (ב) בשרו מיום ליום. בכל יום בשרו זה לזה על הישועה חדשה: (ד) על כל אלהים. הם השמש והירח וכל צבא השמים שהיו העובדי גלולים עובדים להם וקבלום לאלוה: (ה) אלילים. כי למול ה' כמוהם כאין: וה'. אבל ה' עשה את השמים וצבאיו בכללו א"כ גם המה מעשי ידי ה': (ז) הבו לה'. והוזר ומפרש הבו לה' כבוד ועוז ר"ל ספרו כבודו ועוזו: (ח) כבוד שמו. כבוד הראוי לשמו: שאו. סבלו מנחה על הכתף ובואו עמה לחצרותיו והוא בה"מ: (ט) בהדרת קדש. בבה"מ המהודר בקדושה: (י) אמרו בגוים. אמרו זה לזה ה' מלך ר"ל עתה תראה מלכותו: אף תכון. ר"ל עתה נראה שאף העולם אחר ה' הכנת לבל תהי נוטה לפול: ידין. הוא הדן את העמים במשפט היושר לפי מדה רחמים: (יא) ישמחו השמים. ענין מליצה הוא על רוב השמחה שתהיה אז בעולם וכן ביום רעה נאמר שמש וירח קדרו (יואל ב'): ירעם. ישמיע קול רם לגודל השמחה: ומלואו. הבריות הממלאים אותו: (יב) וכל אשר בו. הבריות המצויות בשדה: (יג) לפני ה'. השמחה תהיה לפני ה' על כי בא והוזר ומפרש שבא לשפוט יושבי הארץ: באמונתו. באמת לפי הראוי: צז (א) ה' מלך. לעתיד כאשר תתגלה מלכותו אז תתרבה השמחה בעולם: איים. יושבי איי הים: (ב) ענן וערפל. הוא משל לחשכת הצרות שיהיו מוכנים לענוש בהם את הרשעים: מכון כסאו. הכנת כסאו תהיה בצדק ובמשפט לשלם לכ"א כגמולו: (ד) האירו. הברקים יהיו גדולים עד שיאירו לכל העולם: ראתה.

כסאלם | הרים

וַתָּחֵל הָאָרֶץ׃ ה הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ ג׳
מִלִּפְנֵי יְהוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־ ח׳
הָאָרֶץ׃ ו הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ ל׳
וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ׃ ז יֵבֹשׁוּ ׀
כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים ל׳
הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים׃ ח שָׁמְעָה
וַתִּשְׂמַח ׀ צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה
לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה׃ ט כִּי־אַתָּה ׀
יְהוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד
נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ י אֹהֲבֵי ל׳. ג׳ בסי׳
יְהוָה שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו
מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם׃ יא אוֹר זָרֻעַ ל׳ וחס׳ וג׳ בליש׳ מיחדין
לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה׃ יב שִׂמְחוּ ל׳
צַדִּיקִים בַּיהוָה וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ׃

צח א מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוָה ׀ ג׳ כטעסבסי׳
שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה ז׳
הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ׃
ב הוֹדִיעַ יְהוָה יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם
גִּלָּה צִדְקָתוֹ׃ ג זָכַר חַסְדּוֹ ׀ וֶאֱמוּנָתוֹ
לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־
אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ ד הָרִיעוּ ס׳
לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ׃
ה זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל
זִמְרָה׃ ו בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר ג׳
הָרִיעוּ לִפְנֵי ׀ הַמֶּלֶךְ יְהוָה׃ ז יִרְעַם ב׳ ראו עיני
הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ ח נְהָרוֹת
יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ׃ ט לִפְנֵי־ ב׳
יְהוָה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־
תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃

ואתחלחלת ארעא׃ ה טוריא היך שעוא יתמסון מן קדם יי מן קדם (רבון) כל ארעא׃ ו יתנון אנגלי מרומא צדקתיה ויחמון כל עמיא איקריה׃ ז יבהתון כל פלחי פסלא דמשתבחין בטעותא ויסגדון קדמוי כל עמיא פלחי טעותא׃ ח שמעת וחדת כנשתא דציון ודצין בנתא דבית יהודה מן בגלל דניך יי׃ ט ארום את הוא יי עלאה על כל יתבי ארעא לחדא אתעלית על כל דחליא׃ י רחימיא דיי סנו ביש מטול דקירים נטיר נפשת חסידוי מן אידיהון דרשיעי יפצי אנון׃ יא נהור דנח ומטמר לצדיקיא ולתריצי לבא חדוא׃ יב חדון צדיקיא במימרא דיי ואודון לדכרן שום קודשיה׃
א תושבחת נבואה שבחו קדם יי שבח חדת ארום פרישן עבד פריקת ליה ימיניה ואדרע שכינת קודשיה׃ ב הודע יי פורקניה למחמיהון דעמיא גלי צדקתיה׃ ג דכר טוביה וקושטיה לבית ישראל וחמון כל סיפי ארעא ית פורקנא דאלהנא׃ ד יביבו קדם יי כל יתבי ארעא בועו ושבחו וזמרו׃ ה זמרו קדם יי בכנרין בכנרין וקל זמריא׃ ו בחצוצרתא וקל שופרא יביבו קדם מלכא יי׃ ז יכלי ימא ומליה תבל וכל דירין עלה׃ ח נהרותא ימחון כפיא כחדא טוריא ירננון׃ ט קדם יי ארום אתא למדן ארעא ידון תבל בצדקתא ועמיא בתרוצתא׃

רשי

(יחזקאל כא)׃ ותחל. כיום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפניו דגי הים׃ ותחל. לשון חיל כיולדה (מיכה ד)׃ (ה) כדונג נמסו. דכתיב ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות׃ כדונג. כשעוה׃ (ז) יבשו כל עובדי פסל. דכתיב (ישעיה ב) והאלילים כליל יחלוף׃ המתהללים. המתפארים לע"ג׃ (ח) משפטיך. נקמתך׃ (יא) אור זרוע לצדיק. זריעה ממש מוכנת לצמוח להם׃ (א) שירו לה׳. כל אלה לעתיד׃ (ח) נהרות ימחאו כף. הנביאים דברו בלשון שהאוזן שומעת לא שיהא לנהרות כף אלא לשון שמחה וחדוה

משפחת וסימ׳ נמס׳ בסדר במדבר סיני ע"ש: כדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ כדונג מפני אש דמיכה. הרים כדונג נמסו. היה לבי כדונג. הדין דין דמזמורא פתח: מלפני ה׳ ה׳ וסימן המוסרים מלפני ה׳ ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה׳ ב׳ בו. כי מלפני ה׳ הוא בורח כי הגיד. אז ירננו עצי היער דד"ה. ובזאת עליך קצף. ולא נכנע דאמון דר"ה. הרים כדונג נמסו. וכל אוריתא דכוו׳ במ"ב ויתחבא האדם ואשתו מפני. ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם. וכל שאר קריא׳ דכוו׳ מפני ה׳: זרוע ג׳ בליש׳ וכל הד לית דכוו׳ וסימ׳ זרוע ל׳ וכי יפול מנבלתם עליו. זרועיה ל׳ כי כארץ תוציא צמחה וכגנה. זרע ל׳ אור זרע לצדיק. אנ"ך: מזמור ב׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ מזמור שיר חנכת הבית. שירו לה׳ שיר חדש: לבית ישראל ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ חסדי ה׳ אזכיר תהלו׳ ה׳ כעל כל. כי כה אמר לבית ישראל דרשוני וחיו. כי כה אמ׳ ארני ה׳ העיר היוצאת אלף. זכר חסדו ואמונתו. וכל יחזקאל דכוו׳: וקול שופר ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר. וקול שופר לא נשמע. בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה׳

תולדות אהרן עובדי פסל. (ע"ג מד): אור זרוע. תענית טו עקרים מ"ב פכ"ט זוהר תרומה: שיר חדש. ע"ג כה זוהר חיי כרה תרומה: כי נפלאות. עקידה שער כו: הודיע ה׳. עקידה שער נד: זכר חסדו. מגלה יח: בחצוצרות. ר"ה כז:

אבן עזרא

(ה) הרים. על משפט הגשם וטעם הרים הם המתגאים ואמ׳ נמסו אע"פ שהם יבשים הפך התולדת וטעם אדון כי המתגאי׳ אינם אדוני הארץ באמת: (ו) הגידו. יושבי שמים כי הם עושים דברי השם: (ז) יבושו. וטע׳ השתחוו לו כדרך ובאלהיה׳ עשה ה׳ שפטים: (ח) שמעה. יש אומרים כי כל אלהים הם המלאכים וטעם השתחוו לו להודות על כי בושו כל עובדי פסל: ותשמח ציון. כי שם הכבוד בהראות משפטיו אז יתברר: (ט) כי אתה עליון על כל אלהים בשמים ובארץ: (י) אוהבי. הטעם הנה השם שופט על כן אתם אוהביו שנאו כל איש רע ולא תגורו ממנו כי השם לבדו הוא שומר חסידיו: (יא) אור. טעם זרוע אם זרע מעט יקצור הרבה: ולישרי לב שמחה. זרועה: (יב) אם כן ישמחו הטעם כל השמחה הוא בשם: (א) מזמור שירו לה׳ שיר חדש. הושיעה לו ימינו כמו ותושע לי זרועי. וטעם וזרוע קדשו שהיא נטויה ותגיעה למקום חפצו אולי זה המזמור על ביאת הגואל: (ב) הודיע. לשונעבר והעד גלה צדקתו ומה היא הצדקה זאת היא: (ג) זכר. כל אפסי ארץ. כנגד מקומות הישוב שהם שבעה גבולות בצפון ואחד בדרום: (ד) הריעו. להשמיע הקול וכן פצחו ורננו: (ה) זמרו. בכנור. לבדו ובכנור וקול זמרה: (ו) בחצוצרות. הוסיף מלת המלך כי כן משפט היוצאים לקראתו בבואו: (ז) ירעם. כדרך וירננו ההרים או הטעם כי שלום יהיה בכל הארץ: (ח) נהרות. הטעם כי בני אדם שהם בספינות הים ובנהרות ובהרים ירונו: (י) לפני. הכל ירונו בבואו לשפוט הארץ ה׳:

מצודת ציון

מלשון תלהלה: (ה) כדונג. כשעוה. נמסו. ענין התכה והמגה: (ז) המתהללים. מלשון הלול ושבח: (ח) בנות יהודה. כפרי יהודה כמו קנת ואת בנותיה (במדבר לב): (ט) נעלית. מל׳ מעלה ושבח: (ד) פצחו. פתחו פה כמו פצחו רננו יחדיו (ישעי׳ נב): (ו) בחצוצרות. שם כלי נגון: (ח) ימחאו. ענין הכאה לשמוח כמו יען מחאך יד (יחזקאל כה): ירננו

מצודת דוד

בהתראה הארץ להב הברקים אז חחיל ותרעד: (ה) הרים. הוא משל על אנשים הגבוהים כגאים: (ו) השמים. מלאכי השמים יספרו צדקו בעשה לישראל: (ז) המתהללים. המשבחים את עצמם בעבודת גלולים שלהם והמה אלילים מבלי תועלת: כל אלהים. צבא השמים הנעבדים לאלהים הם ישתחוו לה׳ על כי עשה משפט בעובדיהם: (ח) שמעה. כאשר תשמע ציון נקמות האויב אז תשמח: למען משפטיך. בעבור עשיית משפטיך: (ט) נעלית. אתה מעולה ומשובח על כל אלהים הם צבא השמים הנעבדים לאלהות: (י) אוהבי. אתם אוהבי ה׳ שנאו עושי הרע ולא תפחדו מהם כי הנה ה׳ שומר נפשות חסידיו ויצילם מיד הרשעים ההם: (יא) לצדיק. לצורך הצדיק יש אור זרוע ר"ל כמו הזורע דבר מה הנה יותר תוציא השדה ממה שזרע כן הרבה שכר מוכן לצדיק יותר ממה שקבל שכרו מיד: ולישרי לב שמחה. לישרי לב זרוע שמחה וכפל הדבר במ"ש: (יב) בה׳. במשענת ה׳: לזכר. לזכרון שם קדשו: צח (א) הושיעה לו ימינו. ר"ל אינו צריך תשועה מזולתו כי ימינו הושיעה לו: (ב) הודיע. טרם בוא התשועה פרסמה ע"י הנביאים ועתה גלה צדקתו לעיני כל: (ג) זכר. ה׳ זכר לישראל את החסד שהבטיח באמונתו: אפסי ארץ. היושבים בקצוי הארץ: (ה) בכנור וגו׳. ר"ל בכנור לבד גם בכנור עם קול זמרה יחד לבסם את הקול: (ז) ירעם. ישמיע קול רעש לשמחה: ומלואו. הבריות הממלאים אותו: (ח) ימחאו כף. יכו כף אל כף כדרך השמחים והוא ענין מליצה להורות על רוב השמחה: יחד. כל ההרים ירננו יחד: (ט) לפני ה׳. השמחה תהיה לפני ה׳ על כי בא לשפוט: במישרים. במשפט היושר כראוי לכל

צט א יְהֹוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ׃ ב יְהֹוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים׃ ג יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא׃ ד וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב ׀ אַתָּה עָשִׂיתָ׃ ה רוֹמְמוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא׃ ו מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן ׀ בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל־יְהֹוָה וְהוּא יַעֲנֵם׃ ז בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ׃ ח יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם׃ ט רוֹמְמוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ק א מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהֹוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ ב עִבְדוּ אֶת־יְהֹוָה בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה׃ ג דְּעוּ כִּי־יְהֹוָה הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא ׀ אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ׃ ד בֹּאוּ שְׁעָרָיו ׀ בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ׃ ה כִּי־טוֹב יְהֹוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ׃

ג׳. ל׳ — ד׳ וכל מגלה דכו׳ — ז׳ — ט׳ — ז׳ — ג׳ ר״פ — ג׳ — ס׳ — ל׳ וחד ועניתם — ד׳ — ל׳ וחד לתורה — ד — ולו ק׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ וחד עד דר

א יְיָ מַלְכוּתֵיהּ זִיזוּעוּן עַמְמַיָּא דִּי שְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵי כְּרוּבַיָּא תִּזּוּעַ אַרְעָא׃ ב יְיָ בְּצִיּוֹן רַבָּא וְרָמָא הוּא עַל כָּל עַמְמַיָּא׃ ג יְהוֹדוּן שְׁמָךְ רַבָּא וּדְחִילָא קַדִּישָׁא הוּא׃ ד וְעוּשְׁנֵיהּ דְּמַלְכָּא דְּדִינָא רָחֵים אַתְּ אַתְקֵינְתָּא תְּרִיצוּתָא דִּינָא וְצִדְקְתָא בְּיַעֲקֹב אַתְּ עֲבַדְתָּ׃ ה שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּסְגִידוּ לְבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ קַדִּישׁ הוּא׃ ו מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכַהֲנוֹי דִּמְסָרוּ נַפְשֵׁיהוֹן מְטוּל עַמָּא דַיְיָ וּשְׁמוּאֵל אַמְטוּלְהוֹן צַלֵּי קֳדָם יְיָ הֵיךְ אֲבָהַת עָלְמָא דְּצַלּוּ בִּשְׁמֵיהּ מְצַלִּין קֳדָם יְיָ וְהוּא עָנֵי יָתְהוֹן׃ ז בְּעַמּוּד עֲנָנֵי יְקָרָא מְמַלֵּל עִמְּהוֹן נְטַרוּ סַהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָם דִּיהַב לְהוֹן׃ ח יְיָ אֱלָהָנָא אַתְּ עֲנֵיתָ יָתְהוֹן אֱלָהָא שָׁבִיק הֲוֵיתָא לְעַמָּךְ אַמְטוּלְהוֹן וּמִתְפְּרַע עַל עוֹבָדֵיהוֹן׃ ט שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּסְגִידוּ לְטוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ אֲרוּם קַדִּישׁ יְיָ אֱלָהָנָא׃ א שְׁבָחָא עַל קוּרְבַּן תּוֹדְתָא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ ב פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ בְּחֶדְוָה אֱתוֹ קֳדָמוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא׃ ג אוֹדִיעוּ אֲרוּם יְיָ הוּא אֱלָהָא הוּא עֲבַד יָתָנָא וְדִילֵיהּ אֲנַחְנָא עַמֵּיהּ וְעָאן רַעְיָתֵיהּ׃ ד עוּלוּ בְּתַרְעוֹי בְּאוֹדוּתָא דְּרָתוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא אוֹדוּן קֳדָמוֹי בְּרִיכוּ שְׁמֵיהּ׃ ה אֲרוּם טַב יְיָ לְעָלַם טוּבֵיהּ וְעַד דָּר וְדָר הֵימְנוּתֵיהּ׃

אבן עזרא

(א) ה׳ מלך ירגזו עמים. אלה מלך תשרת אחרת מלך יושב הכרובים: תנוט הארץ כמו תרעש ואין חבר לו וטעם ירגזו עמים הם הרשעים: (ב) ה׳. בעבור שהזכיר יושב הכרובים הזכיר כי מעונתו בציון: (ג) יודו. שב אל העמים ושמך שם העצם הנכבד הנגלה על יד משה לישראל כי בכל הלשונות אין נשם שם כבוד רק עם ישראל לבדם: (ד) ועז. עז וכבוד הוא למלך שהוא אוהב משפט וטעם אתה לבדך או מאתך התחלה וטעם מישרים הם משפטי התורה וצדקתי׳ שנתנ׳ על ידי שלוחיו והם: (ו) משה. בכהניו. מלת כהן בכל המקרא משרת כהני ה׳ משרתי אלהינו וכהנו לי על כן אם אהרן היה הכהן הראש משה כהן הכהנים כי הוא שרת שבעת ימי המלואים והזכיר שמואל שהוא ממשפחותם בקריאתו אל השם ועננו ככתוב אקרא אל ה׳ ועננו מיד: (ז) בעמוד ענן. אליהם. ישוב אל משה ואהרן ואין שמואל עמהם כמו וישם דמי מלחמה בשלום שב אל יואב לבדו ולא עמשא וכמוהו רבים וטעם לאחר על משה ואהרן שהם שומרי עדותיו בעבור היות׳ אמצעיים בין השם ובין ישראל והעדות והחקים שנתן להם השם אמרום לאמרם כן לישראל ולא יוסיפן ולא יגרעו וזה הוא שבחם כי אין צורך לזכור עליהם שמת רו החור׳: רוממו. כנוכח׳ אל המקדש: והשתחוו להדום רגליו. לנגד מקום הארון כי מקום הדומו קדוש הוא או שב אל השם הנכבד ככתו׳ בסוף המזמור: משה. בעמוד פירשתי׳: (ח) ה׳ אלהינו אתה עניתם. משה ואהרן בנפלם על פניהם ודבר הקטר׳ היית להם כי בעבורם נשאת לישראל: ונוקם על עלילותם. כדבר השרופים והנבלועים: (ט) רוממו. בבאתם מן המקדש והשתחוו אל הר קדשו בנראה רק באמונת הלב הוא לשם הנכבד: (א) מזמור לתודה הריעו לה׳ כל הארץ. כמו ארץ כי תחט׳ לי כי הארץ שם מין כולל כל יושביה: (ב) עבדו. מנהג כל עובד להיותו נעצב על כן בשמחה ולא תראו בסתר רק ברננה: (ג) דעו. הוא אלהי׳ לבדו ושלו אנחנו עמו והמלה כמו כל קרי וכתיב על כן אמר הגאון כי ולו אנחנו הפך ואני עשיתני ומל׳ עמו שבה אל דעו: (ד) בואו. בבואם בשערים תודה ובחצר תהלה: (ה) כי. זאת היא

רשי

(א) ירגזו עמים. מדבר במלחמת גוג ומגוג. ואז ירגזו עמים וחדוה: (א) ירגזו עמים. מדבר במלחמת גוג ומגוג. ואז ירגזו עמים כענין שנאמר (זכריה יד) וזאת תהיה המגפה וגו׳: תנוט. לשון נטיו רגלי: (ג) יודו שמך. יודו את עז מלך האוהב משפט: (ד) ועז מלך. מוסב על מקרא העליון: אתה כוננת מישרים. פשרה ושימת שלום בין אנשים כוננת כאמרך (שמות כג) כי תראה חמור שונאך רובץ וגו׳. כי תפגע שור אויבך ומי הוא שיראה את שונאו גומל לו חסד שלא ידכנו לבו להכהו ולנשקו. תנחומא: (ז) בעמוד ענן ידבר אליהם אף עם שמואל וזה הוא שנאמר (שמואל א ט) היש בזה הרואה ותענינה אותם ותאמרנה יש. ראו הענן קשור על פתחו. כד״א ויש אשר והיה הענן (במדבר י): שמרו עדתיו וחק נתן למו. וחוק אשר נתן למו: (ח) אל נושא. עון ישראל: היית להם. בשבילם: ונוקם. היית על עלילותם. משה ואהרן (שם כב) שמעו נא המורים: שמואל על שלא הדריך בניו בדרך טובה את בחור: (ט) כי קדוש ה׳ אלהינו. על אשר הוא מדקדק עם הצדיקים הוא מקודש בעולם. וכן הוא אומר (שמות כט) ונקדש בכבודי. במכובדי: (א) מזמור לתודה. להודיה לאומרו על זבחי תודה: (ב) עבדו את ה׳ בשמחה. וכל כך למה דעו כי ה׳ הוא האלהים כשמשלם שכר פעולתכם אבל עובדי ע״ג אין להם לעבוד בשמחה שאין משלמין שכר: (ג) הוא עשנו ולא. כשלא היינו בעולם: (ד) בתודה. בהודיה: (ה) ועד דר ודר. קיימת אמונתו כל לשון אמת ז׳ מונה אמונת הבטחה שמאמין ומבטיח הבטחתו:

חסד

אנ״ך: על כל העמים ב׳ וסימ׳ פני הלוט הלוט. ה׳ בציון גדול ורם הוא: וכל מגלה דכוו׳: אהב ט׳ וסימ׳ נמסר בריש שמואל: והשתחוו ז׳ ופים׳ נמסר בסדר בא ויחזקאל סימן מ״ו: משה ג׳ ר״פ וסימ׳ משה עבדי מת ועתה קום עבור. משה עבד ה׳ ובני ישראל הכום. משה ואהרן בכהניו ושמואל: עדותיו ה׳ בליש׳ ד׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ שמר תשמרון את מצות ה׳ אלהיכם. כל ארחות ה׳ חסד. וינסו וימרו. בעמוד ענן ידבר. אשרי נוצרי: לתודה ל׳ וחד לתורה: הוא אלהים ד׳ וסימ׳ ונשמע וימס לבבינו. וה׳ אלהים אמת. דעו כי ה׳ אלהים. ויאמר ה׳ אלהי אבותינו: ולא חד מן ט״ו לו דכתיב לא וסימ׳ נמסר

תולדות אהרן ה׳ מלך. פס לב ע״ג כד: ועז מלך. עקידה שער לו: משה ואהרן. ברכות לב ר״ה כה תענית ס זבחים קב עקידה שער נב כל המזמור: מזמור לתודה. סנהדרין מג: עבדו. עקרים מ״ג פל״ג זוהר ויחי ויקרא אחרי:

מצודת ציון

(א) ירגזו. ענין רעדה כמו רגזו ואל תחטאו (לעיל ד): (ה) להדום. הוא שרפרף הכסא שנחון תחת רגלי היושב כמו הדום לרגליך (לקמן קי): (ח) עלילותם. מעשיהם כמו אשר עולל לי (איכה א׳): דבר

מצודת דוד

לכל אחד ואחד: צט (א) ה׳ מלך. כאשר תתגלה מלכותו ירעדו העמים סביב ארץ ישראל: יושב. מלפני היושב על הכרובים שעל הארון תהיה שהארץ נוטה לפול ר״ל ליושבי הארץ תאחז חלחלה: (ב) ה׳ בציון. ה׳ אשר מעונתו בציון הוא גדול ורם על הכל וממנו יחרדו: (ג) יודו שמך. כלם יודו לשמך כי גדול ונו׳: (ד) ועוז מלך. העוז הוא למלך אשר אוהב המשפט: מישרים. התורה שהוא מישרים אתה כוננת: משפט וצדקה. משפטי התורה ודברים המצודקים הנכונים ביעקב מעשה ידיך המה: (ה) להדום רגליו. הוא בה״מ ואחז במשל כאלו ממכון שבתו השמים יוריד רגליו לנוח בבה״מ: קדוש הוא. כי הוא קדוש ואלה הקדושה בהדום רגליו: (ו) משה ואהרן. ר״ל ראו גודל קדושתו כי הלא משה ואהרן היו מהגדולים והמיוחדים בכהני ה׳ (כי גם משה היה כהן כי שמש בימי המלואים) ושמואל היה מהגדולים והמיוחדים בקוראי שמו: קוראים. הם היו קוראים לה׳ והוא היה עונה להם: (ז) בעמוד ענן. עם עמוד הענן בא ודבר עליהם על אשר שמרו עדותיו והחוק אשר נתן להם: (ח) אתה עניתם. אם כי אתה ענית להם בכל עת קראם ובעבורם היית נושא עון ישראל ועכ״ז נוקם היית על מעלליהם ולא ויתרת להם כלום כי משה ואהרן מתו על מי מריבה ושמואל לא האריך ימים על אשר לא הדריך את בניו כראוי ומכל זה נראה גודל קדושתו שאינו נושא פנים: (ט) רוממו. לזה רוממו וגו׳: להר קדשו. הוא בה״מ של הר המוריה: ק (א) לתודה. זה המזמור יאמר המביא תודה על הנס הנעשה לו: הריעו וגו׳. על כי תראו מפלאות ה׳ בהנס הנעשה לי: (ג) הוא האלהים. ר״ל הוא בעל היכולת: הוא עשנו. הוא גדלנו ורוממנו וכן ישמח ישראל בעושיו (לקמן קמט): ולו אנחנו. מיוחדים אנחנו לו להיות נקראים עמו וצאן מרעיתו: (ד) בואו.

(א) חסד ומשפט אשירה. כשאתה עושה עמי חסד אקלסך ברוך הטוב והמטיב וכשאתה עושה בי משפט אני אשיר ברוך דיין האמת בין כך ובין כך לך ה' אזמרה: (ב) אשכילה. אתן לב על דרך התמים: מתי תבוא אלי. הדרך הישרה להתהלך בה ואתהלך בתם לבבי אף בקרב ביתי בהצנע כמו בפרהסיא: (ג) סטים. לשון כי תשטה אשתו (במדבר ה') לסור מן הדרך דיסטול"מנט בלע"ז: (ד) רע לא אדע. לא אהב לא אכיר בדבר רע: (ה) אותו לא אוכל. שיהא חבירי שלא אלמד ממעשיו: (ח) לבקרים אצמית. מדי יום יום אכרית מעט מעט רשעי ישראל המחויבין מיתה: (א) תפלה לעני. ישראל שהם עם עני: כי יעטף. בהתעטף נפשם בצרה: (ד) נחרו. הנו"ן משמשת כמו נעשו נקנו והוא לשון יובש כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב. נחר

(א) לדוד מזמור. טעם אשירה שיחבר שיר להגיד החסד והמשפט שהוא עושה לכל עמו כמו ויהי דוד עושה משפט וטעם לך ה' אזמרה שהמשלתני ולמדתני ועזרתני לעשות משפטיך בארץ: (ב) אשכילה. תמים האר לדרך כמו ויתן תמים דרכי. מתי תבא אלי. הטעם כי הוא ישכיל תמיד בכל רגע להרגיל עצמו ללכת בה עד שלא ייגע ללכת וכאילו הדרך תבא אליו מאליה. כדרך הכינור מרוב הרגילות. ורבי משה אמר מתי תבא אלי כמו ויבא אלהים אל בלעם שתשרה הרוח הקדש עליו בביתו בהתבודדו מבני אדם ודיניהם וריבם ואיזה פירוש שיהיה הוא הנכון כן פי' לי ואיזה פי' הוא הנכון ידבר על עת התבודדו והבדלו והנה טעם אתהלך רגילות כמו ויתהלך חנוך: (ג) לא. יספר על המחשבה שהוא במצוה: עשה. כמו עשות ספרים: סטים. ע"מ כלים מגזרת כי תשטה אשתו לא ידבק בי סטות: (ד) לבב. איש אשר לבו עקש גם רע איש רע כי איך יאמר כי לא ידע רע זהו הכסיל הכתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע שהוא בתולדת האדם מנעוריו: (ה) מלשני. היו"ד נוסף והוא תאר טעמו כמלשין: אצמית. כמשפטי המלוכה או אצמית רכילותו רק מי שהוא רחב לבב והטעם חכם מאד כמו ורחב לב לא אוכל להצמיתו כי בחכמתו ישמור נפשו ודבריו. ויש אומרים אותו לא אוכל לראותו או לא אוכל שאתו והוא יותר קרוב: (ו) עיני. לשבת עמדי. בשבתי על כסא המשפט אפילו לא ישרתני ויעמוד לפני בעת המשפט רק ההולך בדרך תמים: (ז) לא. רמיה מרמה הם עושי רצונו ויושבי שלחנו: (ח) לבקרים. בכל יום כדרך דינו לבקר משפט. ויש אומרים כי עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי בעת המלוכה. לא ישב הדיינין ויש אומרים כי לא ישב כדרך היושבים ראשונה כאשר פירשתי: (א) תפלה לעני. יש אומרים כי זאת התפלה חברה משכיל נופל

קא א לְדָוִד מִזְמוֹר חֶסֶד־
וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ יְהוָה אֲזַמֵּרָה׃
ב אַשְׂכִּילָה ׀ בְּדֶרֶךְ תָּמִים מָתַי
תָּבוֹא אֵלָי אֶתְהַלֵּךְ בְּתָם־לְבָבִי
בְּקֶרֶב בֵּיתִי׃ ג לֹא־אָשִׁית ׀ לְנֶגֶד
עֵינַי דְּבַר־בְּלִיָּעַל עֲשֹׂה־סֵטִים ד' א' כתי' ו' ב' הד כתיב ס"ן
שָׂנֵאתִי לֹא יִדְבַּק בִּי׃ ד לֵבָב עִקֵּשׁ
יָסוּר מִמֶּנִּי רָע לֹא אֵדָע׃ ה מְלָושְׁנִי יתיר ו'
בַסֵּתֶר ׀ רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ־ כ"ד מ"ל
עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל׃
ו עֵינַי ׀ בְּנֶאֶמְנֵי־אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי
הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי׃
ז לֹא־יֵשֵׁב ׀ בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה
דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי׃
ח לַבְּקָרִים אַצְמִית כָּל־רִשְׁעֵי־ ד'
אָרֶץ לְהַכְרִית מֵעִיר־יְהוָה כָּל־
פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

קב א תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־
יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ׃ ד'. ב'
ב יְהוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי
אֵלֶיךָ תָבוֹא׃ ג אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי
בְּיוֹם צַר־לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם
אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי׃ ד כִּי־כָלוּ בְעָשָׁן ל'
יָמָי וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחָרוּ׃ ה הוּכָּה ל' ג' ול' מ"ע
כָעֵשֶׂב וַיִּבַשׁ לִבִּי כִּי־שָׁכַחְתִּי מֵאֲכֹל ג' וחד חס'

א עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אִין חִסְדָּא אַתְּ גָּמֵל עִמִּי אִין דִּינָא אַתְּ עָבֵד עִמִּי עַל כּוֹלָא אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ יְיָ אֲזַמֵּר׃ ב אַשְׂכְּלִנָּךְ בְּאוֹרַח שְׁלִים אִימָתַי תֵּיעוֹל לְוָתִי אֶתְהַלֵּךְ בִּשְׁלֵימוּת לִבְּבִי בְּגוֹ בֵּית אוּלְפָּנִי׃ ג לָא אֲשַׁוֵּי לְקָבֵל מִלְּתָא דְּרַשִּׁיעָא עָבְדֵי בִישִׁין וְשָׁטְיָן מִן פִּקּוּדַיָּא סְנֵיתִי לָא יִדְבְּקוּן בִּי׃ ד לִבָּא עוּקְמָנָא יֶעְדֵּי מִנִּי יִצְרָא בִּישָׁא לָא אֶדַע׃ ה דְּמִשְׁתָּעֵי לִישָׁן תְּלִיתַי עַל חַבְרֵיהּ יָתֵיהּ אֲמַגֵּר (וְיִלְקֵי בְּצָרַעְתָּא) דְּאָזֵיל בְּגַסּוּת עֵינִין עִמֵּיהּ לָא אֲדוּר בְּעָלְמָא׃ ו עֵינַי בְּקַשִּׁיטֵי אַרְעָא לְמִתַּב בִּמְחִיצַת צַדִּיקֵי דְּאָזֵיל בְּאוֹרְחָא שְׁלִים הוּא יְקוּם עִם שַׁמָּשַׁי׃ ז לָא יְתֵב בִּמְצַע בֵּית מוּקְדָּשִׁי עָבֵד נְכִילוּ דִּי מְמַלֵּל שִׁקְרִין לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְכַּוְּנָא קֳבֵל עֵינָי׃ ח לְעָלְמָא דְּאָתֵי דְּאִמְתִּיל לִנְהוֹר צַפְרָא אֲמַגֵּר כָּל רַשִּׁיעֵי אַרְעָא לְשֵׁיצָאָה מִן יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דַּיְיָ כָּל עָבְדֵי שְׁקָר׃ א צְלוֹתָא עַל מִסְכְּנָא אֲרוּם מִשְׁתַּלְהֵי וּקְדָם יְיָ יְיַמַּר צְלוֹתֵיהּ׃ ב יְיָ קַבֵּל צְלוֹתִי וּפִגְנוּנְתִי לְקֳדָמָךְ תֵּיעוֹל׃ ג לָא תְסַלֵּק שְׁכִנְתָּךְ מִנִּי בְּיוֹם עָקְתִי אַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ בְּיוֹמָא דְּאֶקְרֵי סַרְהֵיב עֲנֵי יָתִי׃ ד אֲרוּם אִשְׁתֵּיצִיאוּ הֵיךְ תְּנָנָא יוֹמַי וְאֵבָרַי הֵיךְ תַּפְיָא חֲרָרָן׃ ה לְקָא הֵיךְ עִסְבָּא לִבִּי אֲרוּם אִתְנְשֵׁיתִי אוֹרַיְת אוּלְפָּנִי׃

מפות

במסר' ביום השמיני: לדוד מזמור ז' וסי' נמס' בתלים סי' כ"ד: עשו ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' ולא נטשתני לנשק. ואתם חשבת' עלי. עשה סטי' שנאתי. עשה צדקה ומשפט קדמא כתיב וי"ו. ועיין מה דאיתקשינ' בהאי עניינא בירמיה סימן כ"ב וגם במס' רבתא בערך עשה: לבקרים ד' וסימ' היה זרועם לבקרים. לבקרי' אצמית. ותוכחתי לבקרים. חדשים לבקרים. וא' לבקרים ולרגעים: שיחו ב' וסימ' את האיש ואת. תפלה לעני כי יעטף. הוכה ג' וסימ' בריש פנחס: וייבש ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' וייבש הנחל. וחך את הקיקיון וייבש. וחד חס' ויבש

תולדות אהרן חסד ומשפט. ברכות ס (ברכות יד): בתם לבבי. (תענית סז): מלשני. סוטה ה ערכין טו סז: גבה עינים. סוטה ה ערכין טו: בנאמני ארץ. תמיד כח: לא יכון. שבת קמט חגיגה יד סוטה מב סנהדרין קב קג: תפלה לעני. ברכות יא כו ע"ג ז. זוהר ויגלה יתרו בלק:

מצודת ציון

(ג) דבר בליעל. מעשה איש בליעל: סטים. ענינו דברים הסרים מדרך הנכוחה כמו אל ישט אל דרכיה (משלי ז'): (ד) עקש. עקום: (ה) מלשני. מלשון מלשין והיו"ד יתירה: אצמית. ענין כריתה כמו וברעתם יצמיתם (לעיל צד): אוכל. מלשון יכולת: (א) יעטוף. מלשון עטיפה ולביבה: שיחו. ענין ספור הפלאות כמו אשיחה במר נפשי (איוב ז): (ד) כמוקד. הוא מקום הבערת האש כמו על מוקדה (ויקרא)

ביד אויביו והנכון שהיא מדרך הנבואה על לשון אנשי הגלות והעד כי בנה ה' ציון גם תכתב זאת לדור אחרון ומלת יעטוף כמו העטופים ברעב וטעם ישפוך שישפוך כל מה שיש בלבו: (ב) ה'. זאת תחלת התפלה. וידוע כי כל תפלה ישמע רק הטעם שיראו בני אדם כי נשמע' תפלתו: (ג) אל. דרך משל כי כן האדם בהסתירו פניו לא יראה רק ישמע על כן הטה אלי אזנך: (ד) כי. דרך משל כאילו ימיו הושמו בעשן כדרך כלו כעשן כלו ומלת כמוקד שתים ונחרו כמו וחרה נחשתה כדרך ממרום שלח אש בעצמותי כי רוב כעסו על אויביו חמס גופו עד שנחרו עצמיו שהם בתולדת קרות: (ה) הוכה. הטעם כדרך יומם השמש לא יככה היתה חרפה כנר

מצודת דוד

בעת יהיה נעשה לכם גם כולו שעריו בקרבן תודה והללו אותו: (ה) לעולם חסדו. חסד ה' הוא דבר המתקיים עד עולם ולא כן חסד ב"ו: אמונתו. האמנת הבטחתו קיימת עד כלות כל הדורות: קא (א) חסד ומשפט. כאשר אשירה לך על החסד כן אשירה לך על המשפט ולא אהרהר אחר מדה"ד: (ב) אשכילה. אתן לב על דרך התמים ומתאוה אני לה לאמר מתי תבוא אלי ואקיימנה כי כל חפצי ביאדמן מצוה לידי: בקרב ביתי. ר"ל בהצנע כמו בפרהסיא: (ג) לא אשית. לא אסתכל בדברי רשע: עשה. מעשה סטים שנאתי ולא ידבק בי מה מהם: (ד) לבב עקש. מי שלבו עקש יסור ממני ולא אתחבר עמו: רע. איש רע לא יהיה מיודעי ואוהבי (ועפ"ז נקרא האוהב מודע על כי הוא יודעו ומכירו): (ה) מלשני. המלשין בסתר על רעהו אכריה אותו: גבה עינים. הוא בעל גאוה: ורחב לבב. החומד ומתאוה לכל דבר: אותו לא אוכל. לא אוכל לסבול אותו כי המעשים הרעים שנואים בעיני: (ו) עיני. נותן אני את עיני בנאמני ארץ לשבת הם עמדי: (ז) לא ישב. אין אני מניח לשבת בביתי איש עושה מעשה רמיה: לא יכון. לא יהיה נכון לשבת נגד עיני: (ח) לבקרים. בכל בוקר בזריזות רב אכריה כל רשעי ארץ בכדי להכרית וגו' עד שלא ישאר אחד: קב (א) תפלה לעני כי יעטוף. כאשר יהיה כפוף ומעונה כאלו הוא מתעטף קלתו בקאתו: ולפני. כאשר ידבר לרותיו ויספר תלאותיו לפני ה': (ג) אל תסתר. לבל תראה בצרתי: מהר ענני. בו ביום שאקרא לך: (ד) כלו בעשן. ימי הטובים כלו מהר עם העשן ודומה לו הכלה במהרה: כמוקד נחרו. נחייבשו כמקום המוקד: (ה) הוכה כעשב. כמו עשב המתייבש ונשבר מחום השמש כן לבי נשברה כי בעבור התוגה שכחתי לאכל

לַחְמִי: ו מִקּוֹל אַנְחָתִי דָּבְקָה עַצְמִי
לִבְשָׂרִי: ז דָּמִיתִי לִקְאַת מִדְבָּר
הָיִיתִי כְּכוֹס חֳרָבוֹת: ח שָׁקַדְתִּי
וָאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג: ט כָּל־
הַיּוֹם חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי מְהוֹלָלַי בִּי
נִשְׁבָּעוּ: י כִּי־אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי
וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי מָסָכְתִּי: יא מִפְּנֵי־
זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי:
יב יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ:
יג וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ
לְדֹר וָדֹר: יד אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן
כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד: טו כִּי־
רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ
יְחֹנֵנוּ: טז וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהוָה
וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֶת־כְּבוֹדֶךָ:
יז כִּי־בָנָה יְהוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ:
יח פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא
בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם: יט תִּכָּתֶב זֹאת
לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ:
כ כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהוָה

כ' וא' ודמיתי · ג' ומ"ל · י"א מ"ע · ב' · לית וחד וסקוי · כ' א' ר"פ וא' ס"פ · י"ו ר"פ בסיפרא · ל' · כ' רפין · יו"ד · כ' · ל' · ח' · ל'

ו מִן קָל תְּנְחָתִי אִדְבַּק גַּרְמִי
לְבִסְרִי: ז אִדְמֵית לְקָאתָא
דְמַדְבְּרָא הֲוֵית הֵיךְ קְפוּפָא
דִי בְּאַרְעָא נְגוּבְתָּא: ח שְׁקְדֵית
כָּל לֵילְיָא וַהֲוֵיתִי הֵיךְ צִפַּר
דְּפָרַח וְנָיֵד בִּלְחוֹדֵיהּ עַל
אִגָּרָא: ט כָּל יוֹמָא יְחַסְדוּן
לִי בַּעֲלֵי דְבָבַי מִתְעֲבִי
בְמֵימְרִי קַיְמוּ מִנַּן: י אֲרוּם
אַפְרָא הֵיךְ מְזוֹנָא סְעֲדִית
וְשִׁקְיוּתִי בִּבְכוּתָא מְזֵגִית:
יא מִן קֳדָם רוּגְזָךְ וְקִצְפָּךְ
אֲרוּם נְטַלְתַּנִי וּטְלַקְתָּנִי:
יב יוֹמַי הֵיךְ טוּלָא דִיצְלֵי וַאֲנָא
הֵיךְ עִסְבָּא אִיבַשׁ: יג וְאַתְּ יְיָ
מְדוֹרָךְ לַעֲלַם בִּשְׁמַיָּא תְּתֵב
וְדָכְרָנָךְ לְדָר וְדָר: יד אַתְּ תְּקוּם
תְּרַחֵם צִיּוֹן אֲרוּם עִדָּן לְמֵחוֹס
עֲלַהּ אֲרוּם אֲתָא זִמְנָא:
טו אֲרוּם רְעוּ עַבְדָךְ יַת אַבְנָהָא
וְיַת עַפְרָהָא יְחִיסוּן: טז וְיִדְחֲלוּן
עַמְמַיָּא יַת שְׁמָא דַיְיָ וְכָל
מַלְכַיָּא דְאַרְעָא יַת יְקָרָךְ:
יז אֲרוּם אִתְבְּנֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ
קַרְתָּא דְצִיּוֹן אִתְגְּלֵי בִּיקָרֵיהּ:
יח אִתְפְּנֵי לְוַת צְלוֹתֵיהּ
דִּמְצַטְּרִין וְלָא בַסַּר יַת צְלוֹתְהוֹן: יט תִּתְכְּתֵב צְלוֹתָא דָא לְדָר בַּתְרַי וְעַמָּא דַעֲתִיד
לְאִתְבְּרָאָה יְשַׁבַּח יָהּ: כ אֲרוּם אוֹדִיק מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא דְקוּדְשֵׁיהּ

אבן עזרא

הלר כשמש שיבה העשב ויבש כן שב לבו כי סרה ליחת התולדת מהלב אשר בה הדבק הנפש עם הבשר ולא יוכל לאכול לחם כי הוא שבע בלא מאכל והטעם כפול כי המאכל מחליף שהוא יבוא חלקים כנגד מהו שיוליך האוי' וזה ידוע בחכמת המזלות: (ו) מקול. מרוב צעקתי כחש בשרי וזה הוא דבקה עצמי לבשרי: (ז) דמיתי לקאת. סמוך ובלא סמוך גם הוא בתי"ו רק הקו"ף כשאינו סמוך קמוצה: ככוס. כמו את הכוס ואת השלך והנה נפשו משתוממת בתוכו כמו הכוס שהוא דר בחרבות: (ח) שקדתי. שקדתי על מקום אחד לבדי ואין אחד ממשפחתי עמי: כצפור. לשון זכר ובתורה נקבה ככה מלת שה פזורה רק שה תמים: (ט) כל. התברר טעם המזמור כי כל הרעות שקרהו בעבור שכלו חרפת האויב ומלת מהוללי פעולים שהיו בעיניו מהוללים הוא המתהולל שבו לאלה ולשבוע' אם אכזב אהיה כפלני: (י) כי אפר. דרך משל כמו הכפישני באפר. וי"ו ושקוי תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפים: (יא) מפני. מודה כי גבר' יד האויב עליו בעבור טומאתו: כי נשאתני. כדרך השליך משמי' ארץ תפאר' ישראל: (יב) ימי. כאשר השלכתני קצרו ימי והלכו במהרה ונטוי תואר כמו עמוס שהצל מיד יטה: (יג) ואתה. הטעם שאתה בלא שנוי על כן מלת תשב כי כל תנוע' שנוי הוא וככה כשהך שהוא בשמים והטעם אולי תעמידני רוח טובה מאתך ולא יתמו מהרה: (יד) אתה. כאשר הזכיר כסאו בשמים הזכיר כסאו בארץ במקום ציון כדרך מקום מקדשינו כן הבטחתנו שתעמוד ציון לעולם נשכון כבודך שם ואמר תקום כנגד תשב כי זה יהיה אחר קומו להלחם עם אויביו: לחננה. שם הפועל ובא הסגול שהוא פתח קטן תחת גדול כמו פן אכלך גם שניהם קלים בלי דגש: (טו) כי. כל רצון עבדיך לראות אבניה וכאילו יחוננו עפרה לנשקו. ורבי משה אמר כי רצו כמו אז תרצה הארץ ויחוננו לבנותה בבוא מועד כדרך חננו אותם: (טז) וייראו. שם ה'. וייראו ימשוך השם עמו והטעם שייראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך: (יז) כי. הזכיר טעם ייראו עת שיראה הכבוד בציון: (יח) פנה. הזכיר כי בנין ציון יהיה בעבור תפלת ישראל בגלות שהם דומים כערער בערבה והאומר כי ישראל נקראו ערער בעבור ערו ערו איננו נכון כי האומרים ערו ערו הם האדומים לבבליים כאשר אפרש במקומו: (יט) תכתב. זה הפסוק לאות כי זאת דרך נבואה לאחד המשוררים וטעם ועם נברא כי יהיה נברא בשוב השם שבות ציון: (כ) כי. כדרך ראה ראיתי את עני עמי: לשמוע. כדרך וישמע אלהים את נאקתם בעבור אסיר אמר לפתח ובני תמותה שהם מוכנים לטבח ולמות כמו תקומה

תרומה

רש"י

מפוח (ירמיה ו): (ז) דמיתי לקאת מדבר. לקאת שם עוף הוא: כוס חרבות. שם עוף כמו (ויקרא יא) את הכוס ואת השלך ואת הינשוף: חרבות. מדברות דמיתי לקאת מדבר כך אנו נדודים ממקומנו ללכת בגולה: (ח) שקדתי. התבוננתי בעצמי והנני כצפור הבודד על גג יושב לבדו באין זוג: בודד. יושב בדד: (ט) מהוללי. המתלוצצים בי ל' הוללות: בי נשבעו. ראו ברעתי ונשבעים בי ואומרים אם לא יארע בי כמו שאירע לישראל כה יעשה לי כמו לישראל: (י) בבכי מסכתי. בדמעה מזגתי: (יא) כי נשאתני. תחיל' והגבהתני ועתה השלכתני משמים ארץ ואם לא נשאתני תחילה לא היתה חרפתי רבה כל כך: (יב) כצל נטוי. לעת ערב כשהצללי' נוטים וכשחשיכה אין נכרים אלא כלים והולכים: (יג) ואתה. אשר לעולם תשב ונשבעת לנו בך כשם שאתה קיים יש עליך לקיימנו. לפיכך: (יד) אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה. כי כך הבטחת (דברים לב) כי יראה כי אזלת יד והרי אזלת יד: (טו) כי רצו. אהבו אף את אבניה ואת עפרה ומדרש אגדה כשיצא יכניהו וגלות ונשאו עמהם מאבני ירושלים ועפרה לבנות להם שם בבבל בית הכנסת: (טז) וייראו גוים. את שמך כשתושיע את עמך: (יח) הערער. הנועק כמו (ישעיה טו) זעקת שבר יעערו. ד"א ערער הרוס ונשחת כמו. (לקמן קלז) ערו ערו: (יט) תכתב זאת. כך יאמרו רואי הישועה תכתב הישועה הזאת לספר אותה לדור אחרון: ועם נברא. שנעשה בריה חדשה לצאת מעבדות לחרות מאופל לאור גדול: (כ) אל

ארץ

לבי: בודד ג' בקריא' ומ"ל וסימ' ואין בודד במועדיו. פרא בודד לו. כצפור בודד על גג: ותשלכני ב' חד ר"פ וחד סוף פסוק וסימ' מפני זעמך וקצפך כי נשאתני. ותשליכני מצולה בלב ימים ונהר יסובבני: אתה י"ו ר"פ בסיפרא וסימ' אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור. לא תכלה רחמיך ממני. אתה ידך גוים הורשת. מלכי אלהים. אתה סתר לי מצר תצרני. אתה ידעת חרפתי. אתה פוררת בעזך. אתה רצצת ראשי לויתן. אתה הצבת כל גבולות ארץ. אתה נורא אתה. אתה בקעת מעין ונחל. אתה האל עושה פלא. אתה מושל בגאות הים. אתה דכאת כחלל רהב. אתה תקום תרחם ציון. אתה צוית פקודיך. וא' באיכה אתה ה' לעולם תשב:

תולדות אהרן אתה תקום. מנחות פז: כי רצו. כתובות קיב עקידה שער ח (שביעית נב): הערער. זוהר ויחי:

מצודת ציון

(ויקרא ו'): נחרו. ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו'): (ז) לקאת. ככוס. שמות עופות מצויות במדבר ובחרבות: (ח) שקדתי. ענין מהירות כמו כי שוקד אני (שם א'): בודד. בדד ויחידי: (ט) מהוללי. ר"ל המתלוצצים בי כעל כסיל וכרע והוא מלשון הוללות וסכלות (קהלת א): (י) ושקוי. מלשון משקה: מסכתי. ענין מזיגה כמו מסכה יינה (משלי ט'): (יח) הערער. מלשון הערה ר"ל המעורר בתפלה

מצודת דוד

לאכול מאכלי והנני חלוש ומעונה: (ו) דבקה. כי מקול האנחה משמן בשרי ירזה ודבקה לעצמותי: (ז) דמיתי. דומה אני לקאת היושבת במדבר הצועקת קול יללה ואל הכוס השוכן בחרבות כי כן גם אני אזעק בקול מר ואשב שומם ויחידי: (ח) שקדתי. מהרתי לברוח ואהיה כצפור הבורח מאנשים ויושב בדד על הגג: (ט) מהוללי. המלעיגים עלי ישבעו בי ואומרים דרך שבועה אם עשיתי כזאת אהיה כהאוללים: (י) כי אפר. אני אוכל את האפר כדרך שאוכלים את הלחם ר"ל לגודל התוגה נהפך בפי טעם הלחם לטעם האפר: בבכי מסכתי. כי בעת השתיה יפול בכוס דמעות עיני והרי הוא מזוג בדמעות הבכי: (יא) כי נשאתני. מתחלה רוממת אותי ועתה השלכתני לארץ וכפולה הצער מאלו לא הייתי בגדולה מעולם: (יב) ימי כצל נטוי. ימי הטובים חלפו והלכו להם במעט טובה כצל הזה הנוטה ממקומו מבלי יגע בו מי: ואני. עתה אני יבש מבלי לחלוחית טובה כעשב הנתייבש בחום השמש בסור צלו: (יג) ואתה. אבל אתה לעולם תשב ותתקיים וכוחך אז כוחך עתה: (יד) אתה תקום. לזה אשאל מעמך שאתה תקום ותרחם את ציון כי מעתה עת לחון אותה כי בא הזמן: (טו) כי רצו. כי עבדיך ישראל רוצים ומחבבים אבני המקום ההוא ועפרה נשאה חן בעיניהם ומאוד יתאוו להשיב אליה: (טז) וייראו. אז ייראו הגוים את שם כבודך: (יז) כי בנה. בראותם אשר בנה ה' את ציון ונראה הוא שם בכבודו: (יח) פנה. כי פנה אל תפלת נכה רוח המעורר תפלה בתמידות: (יט) תכתב זאת. הגאולה הזאת תהיה כתובה לזכרון

משמים אל ארץ הביט : כא לשמע
אנקת אסיר לפתח בני תמותה : כ'תכא לפניך כ'כנגד נזרועך
כב לספר בציון שם יהוה ותהלתו
בירושלם : כג בהקבץ עמים יחדו ג'
וממלכות לעבד את־יהוה : כד ענה
בדרך כחו קצר ימי : כה אמר אלי כתי ק
אל־תעלני בחצי ימי בדור דורים ג'
שנותיך : כו לפנים הארץ יסדת
ומעשה ידיך שמים : כז המה יאבדו י' כתיב ה' וי"ע ר"ף
ואתה תעמד וכלם כבגד יבלו ג'
כלבוש תחליפם ויחלפו : כח ואתה ב' קמ' סים
הוא ושנותיך לא יתמו : כט בני־
עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יכון : ב' ול' מ"נ
קג א לדוד ברכי נפשי את־
יהוה וכל־קרבי את־שם קדשו : ל'
ב ברכי נפשי את־יהוה ואל־תשכחי
כל־גמוליו : ג הסלח לכל־עונכי ל'
הרפא לכל־תחלואיכי : ד הגואל ל'. ב' מ"נ
משחת חייכי המעטרכי חסד ל'
ורחמים : ה המשביע בטוב עדיך ל'. ט' דגשים

יי מן שמיא לארעא אסתכל :
כא למשמע אניקותא דאסיריא
למשרי בניא דמסירין
למיתותא : כב למשתעי בציון
שמא דיי ותושבחיה בירושלם :
כג באתכנשות עמין כחדא
ומלכותא למפלח קדם יי :
כד אסתגף מן טורח דאורח
גלותא חילי אתקצרון יומי :
כה אימר קדם אלהי לא
תסלקנני מן עלמא בפלגות
יומי איתי יתי לעלמא דאתי
מטול די בדרי דריא שנתך :
כו מן שרויא דאתברי כל
בריתא ארעא יסדתא ועובדי
ידך שמיא : כז הנון יהובדון
ואת תקום וכולהון היך
לבושא יתבלין היך אצטלי
תחלפינון ויתחלפון : כח ואת
הוא די בריתנון ושנתך לא
משתלמן : כט בני עבדך
ישרון בארעא וזרעיתהון
קדמך יתקנון : א על יד דוד
אתאמר בנבואה בריכי
נפשי ית שמא דיי וכל בני
גוי ית שמא דקודשיה :
ב בריכי נפשי ית שמא דיי ולא תתנשי ית כל חסולוי : ג דשבק לכל עוייכי דמסי לכל מרעיכי : ד דפרק
מגהנם חייכי דאכלל יתיכי חסדא ורחמי : ה דמסבע בטובא יומי סבותיכי ולעלמא

רש״י

ארץ הביט . לראות בעני עמו : (כא) תמותה . חולה למות אנמורינ"ד בלע"ז : (כד) ענה בדרך כחי . חוזר לקבלו הראשון כי נשאתני ותשליכני ימי כצל נטוי ענה בדרך אויבי כחי : (כה) אומר . לה' : אלי . אתה : אל תעלני בחצי ימי . אל תסלק אותנו להשמידנו מן האדמה ביד אויבינו בחצי ימינו ומה הם ימינו כל ימות דור דורים שנותיך . הבטחת לקיימנו לפניך כמו שאמר בסוף המזמור ושנותיך לא יתמו . וזרע עבדיך לפניך יכון : (כו) לפנים . מתחלה : (כז) כלבוש תחליפם . כאדם ההופך לבושו לפושטו : (כח) ואתה הוא . העומד וקיים : (א) ברכי נפשי . חמשה ברכי נפשי יש כאן כנגד חמשה עולמו' שאדם דר בהם כמו שאמרו רבותינו במסכ' ברכות דר במעי אמו יונק משדי אמו וכן כלם : (ה) תתחדש כנשר נעוריכי . כנשר הזה שמחדש כנפי' ונוצה משנה לשנה . ויש מדרש אגדה
על

וכלם ג' וסימ' מן הסלע וכלם נבקעו : וכלם כבגד יבלו . וכלם בשמות : לדוד ז' בטעם בסים' וסימנ' לדוד שפטני ה'. ה' אורי וישעי . ריבה ה' את יריבי לחם . אל תתחר במרעים . לדוד ברכי נפשי . לדוד אידך בכל לבי . לדוד ברוך ה' צורי : בטוב ט' דגשי' וסים' נכס' בישעיה סימן ז' :

תולדות אהרן לספר . זכר אחרי : ענס בדרך . גיטין ע : לפנים . (חגיגה עז) : עקידה שער ס כל המזמור : ברכי נפשי . ברכות י זוהר לך ויקהל עקרים מ"ב פכ"ג הבונה . מגלה יז נדרים מא (ברכות ד) : הגואל מבחה . (שם) :

אבן עזרא

תרומה : (כב) לספר . הנה זאת עת הישועה : (כג) בהקבץ . כדרך ולעבדו שכם אחד : (כד) ענה . זה המשורר ידבר על לשון חסידים בגלות בארץ מרחקים בבא עת הישועה שימותו בדרך קודם שיגיעו אל ירושלם וידוע כי עינוי הדרך יקצר ימי האדם : (כה) אומר . זה יאמר כל אחד מן החסידים הרחוקים הבחורי' כי ידוע כי הגוף שהוא מן העפר הוא כלי לנשמה העליונה שהיא משמי השמים ובהפרדה מעל הגוף תשוב למקומה וכן כתוב והרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה וזה טעם אל תעלני וטעם בדור דורים אולי יערה עליו רוח ממרום לעזרו עד שלא ימות בחצי ימיו אולי יראה בטוב : (כו) לפנים . טעם שנותיך לעולמי עד רק אין כח בלשון רק לדבר כדרך בני אדם וטעם לפנים כי אתה קדמון לפני הארץ שיסדתה והטעם שהוא מוצק לשמי השמים בראיות גמורות : ומעשה ידיך שמים . שהוא הקו הרוחב : (כז) המה . אמרו חכמי שקול הדעת כי משפט שמים וחוקותם יסורו והשם יחדש שמים חדשים וארץ חדשה והם צריכים לפרש דברי ירמיהו שכתב אם ימושו החוקים האלה ודברי דוד ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ור' יהודה בן דוד המדקדק הראשון שהי' בארץ מערב אמר כי הכללים שמורי' לעד לעולם והפרטים יאבדו והנכון כי זאת הארץ היא היבשה ומעשה ידיך שמים הוא הרקיע והם עומדים בכללם ואובדים בפרטיהם על כן אומר המה יאבדו כי הפרטים אובדי' והכללים שמורי' וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה על הפרטים אחר היוצאים מן הכלל כי המשתנים והאובדים רק הכללים שהם החוקים העמידם חק ולא יעבר והארץ לעולם עומדת : (כח) ואתה. הוא באמת ואין זולתך : ושנותיך לא יתמו . אין להם תכלית וקץ : (כט) בני . כדרך וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים : (א) לדוד ברכי נפשי את ה'. היא הנשמה העליונה וכל קרבי יקרא הגוף שהוא הבשר ומלת ברכי משרתת אחרת וכן הוא ברכי נפשי את ה' וברכי כל קרבי את שם קדשו והנה הזכיר שם העצם שהוא הכבוד עם הנפש שהוא הכבוד כי הנשמה הוא כבוד הגוף כי אין הגוף נחשב למאומה רק בעבור הנשמה על כן הזכיר בגלוי שם העצם עם הנפש והשם עם הגוף כי כן בשוב כל קרבי שהם מן הגוף את שם קדשו ולא הזכיר עם הקרבי' שם העצם בגלוי רק בהעלם : (ב) ברכי. הזכיר הראשון שהיא חייבת לברכו בעבור כבודו והשני בעבור שהטיב לו כאשר הזכיר אל תשכחי כל גמוליו שגמלך או הזכיר פעמים זמן אחר זמן ורגע אחר רגע : (ג) הסולח. הטעם כי בעבור עונו היה בן מות והשם הוכיחו בתחלואים ליסרו לשוב להנהם על עונו ויפדהו משחת וזה מפורש בדברי אליהוא . ויו"ד עוניכי כיו"ד תחלואיכי נוסף דרך נחות : (ד) הגואל . כמה פעמים היה מוכן למות וחשב בחליו שימות וטעם המעטרכי שנהלו בחליו לאט בחסד וברחמים : (ה) המשביע . הטעם כי הרופא הוא השם לבדו והוא המשביע לו על דעת אדם רופא שיאכל כך ולא יאכל כך הטעם המשביע כי משפט החולה לזהם חייתו לחם ופי' עדיך פיך כמו עדיו לבלום ולפי דעתי כאשר הנפש כבוד לגוף כן היא כמו עדי והנה הטעם המשביע בטוב נפשך כנגד תשבע נפשי. וטעם תתחדש כנשר נעוריכי אמר ר' משה כי הוא חסר יו"ד כדרך ותעשי הרעות ותוכל ויש אומרים כי הנשר כל מה שיגדל ויבוא בימים תגדל עצמתו וכן הוא תתחדשי בה עצמות הנעורים כנשר ויתכן היות מלת נעורים כמו נשים ובא תתחדש כדרך כנות נעדה עלי שור והזכיר נעורים
בחליו

מצודת דוד

לדור אחרון בכדי שהעם הנברא אז יהלל יה על הגאולה ההיא : (כא) לפתח . להתיר קשרי האסורים להוליכם למיתה : (כב) לספר בציון . למען יסופר בציון וגו' : (כג) בהקבץ . בעת יתקבצו עמים וממלכות לעבוד את ה' : (כד) ענה . את זה יספרו לומר הנה מאז ענה האויב טוחי בדרך ובזה קצר ימי : (כה) אומר . והייתי אומר בתפלה הלא אלי אתה אל תסלקני מן העולם בחצי ימי : בדור וגו'. ר"ל בכל ימי הדורות בזמן השנים שקצבת ואל תסלקם בחצי ימיהם וכאומר לא על עצמו בלבד אני מתפלל כ"א על כל הדורות : (כו) לפנים . אתה יסדת את הארץ מתחלה מאין ליש וכן השמים מעשי ידך המה וא"כ קדמת להם : (כז) המה יאבדו . סוף הדבר יהיה שהמה יאבדו ואתה תעמוד וא"כ גם תאחר להם : כלבוש . שפושט האדם ומחליפו באחר כן החליף את העולם כמ"ש הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה סה) : ויחלופו . ר"ל כאשר העשה כן תקום : (כח) ואתה הוא . אבל אתה דבר העומד בהווייתו ומתקיים ואין השלום זמן לשנותיך : (כט) בני עבדיך . בני אברהם יצחק ויעקב ישכנו בה וזרעם יהיו נכון לפניך עד עולם ומוסב למעלה לומר את זה יספרו לומר בזה ובזה התפללתי והנכה רואים כי שמע אלי : קג (א) וכל קרבי . איברי הפנימים גם המה יברכו את שם קדשו : (ב) כל גמוליו . גמול טובה שגמל עמך : (ה) כנשר . כמו שנשר מחדש כנפיו מעשר שנים לעשר שנים אחר הוא לימי נעוריו כן התחדש ימי נעורים באמיץ כח ובבריאות :

מצודת ציון

בהפלה : (כ) השקיף . ענין הבטה : (כא) אנקת . ענין צעקת אנחה כמו באנוק חלל (יחזקאל כו) : לפתח . ענין התרת הקשר כמו מוסר מלכים פתח (איוב יב) : (כד) ענה. מלשון עינויים : (כה) תעלני . ענין סלוק כמו בעלות גדים בעתו (שם ה') : (כו) לפנים . מתחלה כמו וזאת לפנים בישראל (רות ד') : (כז) יבלו . ענין רקבון וכמישה כמו ועלהו לא יבול (לעיל א') : (כח) הוא . ר"ל דבר העומד בהוויתו ומתקייב : יתמו . מלשון תם והשלמה : (כט) יכון . מל' הכנה : (א) קרבי . הם האיברים הפנימים כמו וקרבי לקיר הרש (ישעיה יז) : (ג) עונכי . עונך והיו"ד יתירה וכן תחלואיכי חייכי המעטרכי נעוריכי בכולם היו"ד יתירה והיא דרך צחות הלשון : (ד) המעטרכי . מל'

אבן עזרא

בחליו כמו ישוב לימי עלומיו : (ו) עשה . זאת היא הברכה שידע באמונת הלב כי השם עושה צדקות הוא וצדיק בכל דרכיו וטעם זה בעבור שהזכיר תחלואים הזכיר השם בצדק ואמונה עמו והנה הזכיר כי יעשה דין לצדק אם יעות האדם דרך ישר והוכח במכאוב וזה הוא מי שהוא חייב לבוראו וכן ברואים לברואים כמוהם יעשה משפט על כן ומשפטים לכל עשוקים : (ז) יודיע . עתיד תחת עבר כדרך יעשו עגל בחורב והדרכים הם הנזכרים בפסוק ויעבור ה' על פניו : לבני ישראל עלילותיו . כיד משה : (ח) רחום . הזכיר מהשלש עשרה מדות מה שצריך לו על דבר תחלואיו כאשר עשה משה בעת תפלתו כי לא הזכיר רחום וחנון ולא ה' נוצר חסד לאלפים וכבר פירשתי הטעם במקומו ודוד הזכיר רחום וחנון ארך אפים ורב חסד והזכיר נוצר חסד לאלפים וזהו וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו והזכיר נושא עון ופשע וחטאה וזהו לא כחטאינו ולא כעונותינו הרחיק ממנו את פשעינו וטעם רחום שיתכן עלילות לשמור עבדו טרם בוא הרעה עליו חנון להושיעו בצעקו אליו וארך אפים להאריך לו ורב חסד שלא יפסיק חסדו : (ט) לא . יריב . עם החוטאים ולא יטור לשבים כי נוטר הוא לאויביו : (י) לא . שתף דוד עמו אחרים כי עם הכל יעשה חסד והנה כעוונותינו כנגד הסולח לכל עוניכי : (יא) כי . אין גובה למראה העינים יותר מגובה שמים ומזרח רחוק ממערב כפל הגובה והנה טעם חסדו פי' רב חסד : (יב) כרחוק . טעם הרחיק כמה פעמים עשה כן בשובנו אליו : (יג) כרחם . פי' רחום וחנון ה' וטעם על יראיו כמו ורחמתי את אשר ארחם : (יד) כי . יצרנו . תולדתינו וזה כולל לכל אשר הזכיר כי הוא נושא עון ופשע וחטאה ותחסר מלת לפניו וכן הוא זכור הוא לפניו . וטעם כי עפר אנחנו כי העצמות הם מוסדות הגוף והם קרות ויבשות כתכונת העפר : (טו) אנוש . ועוד כי ימי אדם מעטים וידמה זמן הילדות לציץ : (טז) כי . רוח תעבו בציץ ותיבשנו וכאילו לא היה וככה האדם וטעם לא יכירנו כי המקומות יפרישו בין הפרטים כי אין גוף בלא מקום ולא יעכב שנים מקומות : (יז) וחסד זהו שכר הצדיקים שהוא לנצח והזכיר בתורה לאוהביו שהם במעלה הגבוהה ואחר כן : (יח) לשומרי מצותיו . מיראה וככה פי' פה ליראיו והם שומרי בריתו רק זוכרי פיקודיו הם האוהבים כי לעולם פיקודיו לפניהם ובלבם לא ישכחו רגע אחד : (יט) ה' . הטעם בעבור שהזכיר שחסד השם על יראיו מעולם ועד עולם בלי הפסק נתן ראיה לדבריו כי נכון הוא כי השם בלי שינוי וכסאו נכון בשמים שהם עומדים ומלכותו בכל משלה בעליונים ובשפלים : (כ) ברכו . בעבור שהזכיר השמים הזכיר הדרים בו והם המלאכים שאינם גוף כי על ידם תבאנה הגזרות מהשמים כדבר סנחריב ומבה האמר וישלח מלאך פניו ויושיעם ומלאך פניו הושיעם : גבורי כח . כי אין יכולת בנבראים לעמוד מפניהם והמלאך שבא אל יעקב מלוה היה וטעם לשמוע בקול דברו כי אינם כבני אדם שיקוו מהשם שכר בעשותם דברו רק זה הוא שכרם ותענוגם ותפארתם לשמוע בקול דברו : (כא) ברכו . צבאיו . הם צבא השמים העליונים . ומשרתיו הם השבע' שהם בשבע' מעונות : (כב) ברכו . כל מעשיו הם המתכו' והצמחים וכל החיים כי הוא המושל בכם ואחר כן השלים כאשר החל ברכי נפשי

תהלים קג

תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי׃ ו עֹשֵׂה
צְדָקוֹת יְהוָה וּמִשְׁפָּטִים לְכָל־
עֲשׁוּקִים׃ ז יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו׃ ח רַחוּם
וְחַנּוּן יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חָסֶד׃
ט לֹא־לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר׃
י לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא
כַעֲוֺנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ׃ יא כִּי כִגְבֹהַּ
שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־
יְרֵאָיו׃ יב כִּרְחֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב
הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת־פְּשָׁעֵינוּ׃ יג כְּרַחֵם
אָב עַל־בָּנִים רִחַם יְהוָה עַל־יְרֵאָיו׃
יד כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־
עָפָר אֲנָחְנוּ׃ טו אֱנוֹשׁ כֶּחָצִיר יָמָיו
כְּצִיץ הַשָּׂדֶה כֵּן יָצִיץ׃ טז כִּי רוּחַ
עָבְרָה־בּוֹ וְאֵינֶנּוּ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד
מְקוֹמוֹ׃ יז וְחֶסֶד יְהוָה מֵעוֹלָם
וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי
בָנִים׃ יח לְשֹׁמְרֵי בְרִיתוֹ וּלְזֹכְרֵי
פִקֻּדָיו לַעֲשׂוֹתָם׃ יט יְהוָה בַּשָּׁמַיִם
הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃
כ בָּרְכוּ יְהוָה מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ
עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ׃
כא בָּרְכוּ יְהוָה כָּל־צְבָאָיו מְשָׁרְתָיו
עֹשֵׂי רְצוֹנוֹ׃ כב בָּרְכוּ יְהוָה כָּל־

תרגום

דְאָתֵי תְּחַדֵּת הֵיךְ נִשְׁרָא טַלְיוּתַיְכִי׃ ו עָבֵד צִדְקְתָא יְיָ וְדִינִין לְכָל טְלוּמִין׃ ז גַּלֵי אָרְחָתֵיהּ לְמשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹבָדוֹי׃ ח רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא יְיָ מַרְחֵיק רְגַז וּמַסְגֵי לְמֶעֱבַד טַבְוָן וְקֻשּׁוֹט׃ ט לָא לְעָלְמִין יִנְצֵי וְלָא לַעֲלַם יִנְטוֹר דְּבָבוּ׃ י לָא כְחוֹבָנָא עֲבַד לָנָא וְלָא כְעַוְיָתָנָא שַׁלֵּם לָנָא׃ יא אֲרוּם הֵיךְ גְּבִיהִין שְׁמַיָּא מֵעִלָּוֵי אַרְעָא הֵכְדֵין גְּבַר טוּבֵיהּ עַל דַּחֲלוֹי׃ יב הֵיךְ דְּרָחִיק מַדִנְחָא מִן מַעַרְבָא הֵכְדֵין אַרְחִיק מִנָּנָא יַת סוֹרְחָנָנָא׃ יג הֵיךְ דִי רָחֵם אַבָּא עַל בְּנַיָּא הֵכְדֵין רָחֵם יְיָ עַל דַּחֲלוֹי׃ יד אֲרוּם הוּא יָדַע יִצְרָנָא בִּישָׁא דְמַחְטֵי יָתָנָא דְּכִיר קֳדָמוֹי אֲרוּם מִן עַפְרָא אֲנַחְנָא׃ טו בַּר נַשׁ הֵיךְ עִסְבָּא יוֹמֵיהּ הֵיךְ נִצָּא דְחַקְלָא הֵכְדֵין יָנֵיץ׃ טז אֲרוּם זַעְפָא נָתְבַת בֵּיהּ וְלֵיתוֹי וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ תּוּב אַתְרֵיהּ׃ יז וְחִסְדָּא דַיְיָ מִן עָלְמָא הָדֵין וְעַד עָלְמָא דְאָתֵי עַל דַּחֲלוֹי וְצִדְקְתֵיהּ לִבְנֵי בְנִין׃ יח לְנָטְרֵי קְיָמֵיהּ וּלְדָכְרֵי פִקּוֹדוֹי לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ יט יְיָ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא אַתְקִין כּוּרְסֵיהּ וּמַלְכוּתֵיהּ בְּכוֹלָא שָׁלְטָא׃ כ בְּרִיכוּ שְׁמָא דַיְיָ מַלְאָכוֹי דְמִתְגַּבְּרִין בְּחֵילָא עָבְדֵי מִלּוּלֵיהּ לְמִשְׁמַע קָל מִלּוּלֵיהּ׃ כא בְּרִיכוּ שְׁמָא דַיְיָ כָּל חֵילוֹי מְשׁוּמְשָׁנוֹי דְעָבְדֵי רְעוּתֵיהּ׃ כב בְּרִיכוּ שְׁמָא דַיְיָ כָּל עוֹבָדוֹי

רשי

על מין נשר שבשמוקין חוזר לנערותו : (ז) יודיע דרכיו . מודיע דרכיו למשה : (יד) זכור כי עפר אנחנו . זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר ויודע שאנוש כחציר ימיו וגו' : (טז) רוח עברה בו . אם עברה חולי של מיתה : (יט) משלה . מושלת : (כב) ברכו ה' כל מעשיו . אשר הם בכל מקומות שממשלתו שם

צדקות ד' וסי' הולך צדקות ודובר מישרים . אך בה' לי לאמר . כי צדיק ה' צדקות אהב . עשה צדקות ה' : כל ספרא ממני בר מן י"א ממנו וסימ' נגתקה את מוסרתימו ונשליכה ממנו . עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל . יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב . כי לא בזה ולא שקץ ענות עני . יראו מה' כל הארץ . כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך . כי לא אויב יחרפני ואש' . אך לאלהי' דומיה נפשי . אך אל אלהים דמי נפשי . ויאהב קללה ותבואהו . כרחוק מזרח ממערב : עושי י"ו כתי' יו"ד וסימ' נמסר בסדר ויקהל : ברכו ה' ה' וסימ' נמס' בשפטים ריש סימ'

תולדות אהרן לא לנצח . ערכין מ"ד סל"ח (ר"ס נז) : כגבוה שמים . מנחות לא תמיד לב : כרחק מזרח . תמיד לב : כרחם אב . סנהדרין קב : וחסד ה' . סוכה מט זוכר נשא (פאה טו) : ברכו ה' . ברכות . סבת פח סוטה לט (ברכות ב) : גבורי כח . קידושין מ זוכר ויטב ודברים עקרים מ"ג פ"ב : כל מעשיו . סוטה לט :

מצודת ציון

מל' עטרה : (ה) עדיך . השם הקרא כן כמו עדיו לבלום (לעיל ל"ב) : (ו) עשוקים . מלשון עושק וגזל : (ז) עלילותיו . מעשיו : (ט) יטור . ענין שמירת האיבה בלב כמו לא תקום ולא תטור (ויקרא יט) : (י) גמל . ענין תשלום השכר : (יד) יצרנו . מלשון יצירה ובריאה : עוטה

מצודת דוד

(ו) ומשפטים . עושה משפט לכל עשוקים : (ז) יודיע . דרכי טובו הודיע למשה לבני וגו' . כפל הדבר במ"ש : (ח) רחום וגו' . ר"ל ואלו הם דרכי טובו רחום וגו' : (ט) לא לנצח יריב . אף אם יריב עם החוטאים מ"מ לא לנצח יריב כי ישוב ירחם : (י) לא כחטאינו . אף גמול העונש לא יעשה בערך החטא : (יא) כגבוה . כערך רוב גבהות השמים על הארץ כן הוא רוב התגברות חסדו על יראיו כי אף אם חטאו ליראים יחשבו מול הכרים מה' : (יב) הרחיק . כי מעביר ראשון ראשון ומוחל עליהם : (יד) יצרנו . יצירתנו . אשר הוא מעפר וא"א להפרד מכל וכל מתאוות הגוף : זכור . ותמיד זכור לפניו שאנחנו עפר וכפל הדבר במ"ש : (טו) אנוש . ר"ל עם כי ימי האדם חולפים מהרה כחציר המתייבש מהר מחום השמש : כציץ . כמו פרחי השדה הנובלים במעט זמן כן הוא פריחת האדם והצלחתו : (טז) כי רוח . כאשר עברה בו רוח קינואה של זעם אז איננו עוד בעולם ואם היה חוזר למקומו לא היו מכירים בו אנשי מקומו כי נשכח מלבם וכאומר אם כן הוא פן יאמר האדם איה א"כ החסד הזה : (יז) וחסד . כאומר לא כן הוא כי חסד ד' הוא על יראיו מכל אומה ולפון מהעולם הזה עד עולם הנשמות ומורה לו החסד על העולם ההוא : וצדקתו . צדקת ה' על יראיו שמורה הוא לבני בנים ולא יבוטל א"כ החסד לא בעוה"ז ולא בעוה"ב : (יח) לשומרי . מוסב למעלה לומר לבני הבנים אשר הם שומרי בריתו : ולזכרי וגו' . כפל הדבר במ"ש : (יט) ה' בשמים . ר"ל על כי הכין כסאו בשמים ממעל לכן אף לזה ממשלה מלכותו בכל כי אף אם הלם למעלה לגבור יחשב ומכ"ש גבור למעלה : (כ) לשמוע . ר"ל לא יעשו בעבור קבול שכר כי עושים דברו בעבור לשמוע בקול דברו וזה כל מגמתם : (כא) כל צבאיו . צבא

השמים　　את

את ה': (א) ברכי נפשי את ה'. בדרך הסברא גם זה המזמור לדוד כי תחלתו וסופו שוה כראשון וכמזמור הזה יספר מעשה בראשית וכלל מהאור כי הוא הטוב בתחלה ואח"כ השמים והארץ והדשאים והמאורות ודגי הים וחית השד' האד' והברכ' שתברך הנפש סוד הוא שתוד' ותאמר לשם כי הוא גדול מאד על דרך ומרומם על כל ברכ' ותהל'. וטעם הוד והדר לבשת רוב הודך והדרך ילאו עיני הנשמה החכמה לראו' כבודך כאשר ימנע המלבוש לראות עצם הלובש: (ב) עוט'. הזכיר כי הנרא' ממלבושו הוא האור והוא עוט' אותו כשלמה על דרך כנגד יעשה וזה האור הוא המכר במעשה בראשית הנברא ביום הראשון: נוטה שמים כיריעה. ביום השני כדרך וימתחם כאהל לשבת: (ג) המקרה. כמו המה קרוהו: עליותיו. הם העבים והם בכדור הסגריר. וטעם רכובו לרוחם. וטעם המהלך בעבור הגזרות היורדות בהם וישלחם אל המקומו'. וטעם כנפי רוח במרוצה: (ד) עושה רוחות. הם מלאכיו כדרך ורוח סערה עושה דברו. ומשרתיו האבן השורפ' בריחה ממית והאש היורד מהשמים הברקים: (ה) יסד. הזכיר הרקיע והעבים הרוח ועתה הזכיר הארץ וטעם יסד כי היא מוצק בשמי השמים ומכונה כפי תולדתה בכח השם על כן לא תמוט כי אין לה תנועה כי היא כולה קטנה כנגד השמים כנקודה בעגולה: (ו) תהום. עתה הזכיר הים תהום המקום העמוק בים כי בטרם תיבשה היה מקוה המים וטעם על הרים יעמדו מים זה הדבר ידוע ונראה בלב כי יש מימי הים על הרים גבוהים גם על חומות שהיו בנויים. וטעם כלבוש כסיתו כי התהום הוא עומק הארץ והוא מכוסה במים כי חצי הארץ היא מגולה והופך דברי אלהים חיים על מים יעמדו הרים תהפוכות בלבו: (ז) מנערתך. יספר גלי הים בבא עליהם רוח סערה גם הרעם יעשה מעשה גדול בים: (ח) יעלו הרים. וטעם אל מקום הוא שהזכיר אחריו: (ט) גבול. הזכיר בל ישובון לאות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים ובחפץ השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה אחר שנברא האור שהיה עיקר כאשר פרשתי במעשה בראשית: (י) המשלח. אחר שהזכיר הים וידוע כי האיד יעלה מהים והוא סבת הגשם וכן כתוב הקורא למי הים ומימי המטר יהיו המעיינים ומהם הנחלי': (יא) ישקו. המעיינים והנחלים והזכיר פראים דרך משל במדבר קדש ותחסר מלת בהם ישברו פראים צמאם: (יב) עליהם. בעבור המעייני': ישכון. כל עוף כי המקום ציה אין חי בו: עפאים. יש אומרי' שעיפים והנכון בעיני כמו עלים ועפיה שפיר: יתנו קול. כמו ניגון: (יג) משקה. הגשם שימטירו העבים: מפרי מעשיך. הם האילנים: (יד) מצמיח. ועשב. המוכן לעשות ממנו לחם וטעם לעבודת האדם כי כאשר

העבד

מַעֲשָׂיו בְּכָל־מְקֹמוֹת מֶמְשַׁלְתּוֹ

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃

קד א בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה

יְהוָה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר

לָבָשְׁתָּ׃ ב עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה

שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה׃ ג הַמְקָרֶה בַמַּיִם

עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ

עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ ד עֹשֶׂה מַלְאָכָיו

רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט׃ ה יָסַד־

אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם

וָעֶד׃ ו תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־

הָרִים יַעַמְדוּ־מָיִם׃ ז מִן־גַּעֲרָתְךָ

יְנוּסוּן מִן־קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן׃

ח יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל־

מְקוֹם זֶה ׀ יָסַדְתָּ לָהֶם׃ ט גְּבוּל־

שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת

הָאָרֶץ׃ י הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים

בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃ יא יַשְׁקוּ כָּל־

חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃

יב עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין

עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃ יג מַשְׁקֶה הָרִים

מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע

הָאָרֶץ׃ יד מַצְמִיחַ חָצִיר ׀ לַבְּהֵמָה

וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם

ל' וחס'. ל' · ד' מ"ל. ל' · ל' · ו' בספר' · ל' ומ"ל ו' · ל' וחד וכתיב · ל'. ל' · ל'. ל'. ל' · פ' · ל' ר"פ · ו' ג' כ"כ · ג' · ב' מ"ל · ל' · כ' דגשים

בְּכָל אֲתַר שׁוּלְטָנֵיהּ בָּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ׃ א בָּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ יְיָ אֱלָהִי אִתְגַדַלְתָּא לַחֲדָא שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא אַלְבִּישְׁתָּא׃ ב דְמִתְעַטֵּף נְהוֹרָא הֵיךְ סְדִינָא דִמְתַח שְׁמַיָא הֵיךְ יְרִיעֲתָא׃ ג דְטַלֵל בְּמַיָא הֵיךְ בִּנְיָנָא דְכָשׁוּרֵי אַכְסַדְרוֹי דְשַׁוֵי עֲנָנִין אַרְתִּיכֵיהּ עַל עֲנָנִין קְלִילִין הֵיךְ כַּנְפֵי נִשְׁרָא׃ ד דַעֲבַד אִזְגַדוֹ סַרְהוֹבִין הֵיךְ רוּחָא שַׁמְשׁוֹי תַּקִיפִין הֵיךְ אֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא׃ ה דִי מְיַסֵד אַרְעָא עֲלַוֵי בְּסִיסָהּ דְלָא אִתְזַזַע לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ ו תְּהוֹמָא כַּד בִּלְבוּשָׁא חֲפִיתָהּ וּמְבַזְעִין עַל טוּרַיָא וְקָיְמִין מַיָא׃ ז מִן מְזוֹפִיתָךְ יַעֲרְקוּן לְמִגַד מִן קָל אַכְלָיוּתָךְ יִתְבַּהֲלוּן לְמִשְׁפָּךְ׃ ח יִסַלְקוּן מִן תְּהוֹמָא לְטוּרַיָא וְנָחֲתִין בִּבְקַעְתָּא לַאֲתַר דְנָן דִיסַדְתָּא לְהוֹן׃ ט תְּחוּם שַׁוֵיתָא לְגַלְלֵי יַמָא דִי לָא יֶעְבְּרוּן דִי לָא יְתוּבוּן לְמֶחְפֵי אַרְעָא׃ י דִי מְשַׁלַח מַעֲיָנֵי בְּנַהֲרוּתָא בֵּינֵי טוּרַיָא מְהַלְכִין׃ יא מַשְׁקִין כָּל חֵיוַת בָּרָא יִתְבְּרוּן עֲרוֹדַיָא צַחוּתְהוֹן׃ יב עִלָוֵיהוֹן צִפְּרֵי שְׁמַיָא יִשְׁרוּן מִבֵּינֵי זָאזַיָא יִתְּנוּ קָל זְמַר׃ יג דְמַשְׁקֵי טוּרַיָא מִן בֵּית גִנְזֵי עִלָאֵי דִי לֵיהּ מִן עוֹבָדָךְ תִּשְׂבַּע אַרְעָא׃ יד דְמַרְבֵּי עִסְבָּא לִבְעִירֵי וְיַרְקֵי לְפוּלְחָנָא דְבַר

הם: (ב) עוטה אור. ברקיע כשלמה: (ד) עושה מלאכיו רוחות. עושה את הרוחות שלוחיו: (ו) תהום כלבוש כסיתו. זה דוגמת האמור במקום אחר (איוב ל"ח) בשומי ענן לבושו וגו': תהום. הוא הים: על הרים יעמדו. מי אוקיינוס גבוה מכל העולם שומד על ההרים. וכן הוא אומר (עמוס ה ח) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ אין שפיכה אלא מלמעלה למטה: (ז) מן גערתך ינוסון. כשאמרת (בראשית א) יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ונקוו אל מקום אשר יסדת להם: (ט) גבול שמת. להם החול אשר סביב שפתו: (יב) עליהם עוף השמים ישכון. על המעינות: מבין עפאים. ענפי אילנות וכן (דניאל ד) עפיה שפיר: (יד) מצמיח חציר וגו'

ה': נוטה הנוטה ה' מ"ל וסי' הנוטה כדוק שמים. ותשכח ה' עשך. הנני נוטה ידי על פלשתי'. נוטה שמים כיריעה: עולם ועד ו' וסי' ה' מלך עולם ועד. כסאך אלהים עולם ועד. ואני כזית רענן. חיים שאל ממך. כי זה אלהים אלהינו. יסד ארץ על מכוניה: ישקו ג' וסי' כי מן הבאר ההיא. ולא ישקו אותם כוס תנחומים. ישקו כל חיתו שדי. אנ"ך:

תולדות אהרן ברכי נפשי. ברכות י עקרים מב פ"א: עוטה אור. עקידה שער מח: המקרה. תענית ז מגלה יא חולין ס: עושה מלאכיו. זוהר משפטים תרומה: המשלח. זוהר חקת: בין הרים. חגיגה יב: משקה הרים. תענית ט: מצמיח חציר. זוהר פנחס:

מצודת דוד

השמים כוכבים ומזלות: (כב) בכל מקומות. אשר הם בכל מקומות ממשלתו והוא כל העולם: קד (ב) עוטה. מלביש את העולם באור כשלמה המעטף גוף האדם: נוטה שמים. סביב הארץ כאדם הנוטה יריעה: (ג) המקרה. עשה תקרת עליותיו במים והם המים העליונים אשר מעל השמים שהם כתקרה לעלייה: רכובו. להיות מרכבה לכל אשר יחפוץ יעשה ההרוכב את מרכבו: המהלך. מוליך העבים במרוצה על ידי הרוח הנושב ועוסף כבעל כנף: (ד) מלאכיו רוחות. עושה הרוחות להיות שלוחיו: (ה) על מכוניה. על כנה ובסיסה לבל תהיה נוטה לפול עד עולם: (ו) תהום. כסית את התהום לבל יעלה וישטוף את העולם כמו שמכסים דבר מה במלבוש: על הרים. יש מימי הים על ההרים ואינם נשפכים למטה כדרך המים: (ז) מן גערתך. כשאמרת יקוו המים נסו אל המקום שהמה שם: מן קול רעמך. בעת השמיעו להם קולך שהוא כקול רעם מהרו אז ללכת אל מקומם: (ח) יעלו הרים. בעת נסעו הלכו בדרך מהלכם על ההרים הוץ מטבע המים ומשם ירדו אל הבקעות ולא נשארו שמה כטבע המים רק הלכו אל המקום הזה אשר יסדת להם: גבול שמת. חול הים שמת להם לגבול לבל יעברו הגבול ההוא לבל ישובו למקומם לכסות הארץ כאשר בתחילה: (י) בנחלים. שלא יפסק מימיהם והמה שוטפים והולכים בין ההרים להשקות אותם: (יא) ישקו. הנחלים ההם משקין את חיות השדה המצויים בין ההרים והפראים ישברו את צמאם במימיהם ר"ל יבטלו הצמאון בשתיית המים: (יב) עליהם. אצל הנחלים ההם ישכנו העופות: מבין עפאים. מבין עלי האילנות המצויים אצל הנחלים משם יתנו קול שיר: (יג) מעליותיו. הם העננים שהמה לגד השמים: מפרי מעשיך. הם פרי העננים והוא הגשם וכפל הדבר במ"ש: (יד) לבהמה. למאכל בהמה: לעבודת האדם. צמחים עשב למלאכת האדם כמיני צבעים וכדומה: להוציא. מצמיח להוציא לחם וגומר:

מצודת ציון

(ב) עוטה. ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (לקמן קט): כשלמה. כמלבוש: כיריעה. כוילון: (ג) המקרה. ענין כסוי הבית כמו המה קרוהו (נחמיה ג): עליותיו. מל' עליה והוא חדר ממעל לחדר: עבים. עננים: (ד) לוהט. בוער ומתלהב כמו ותלהטהו מסביב (ישעיה מב): (ז) יחפזון. מלשון חפזון ומהירות: (יב) עפאים. עלים

אבן עזרא

תעבד האדמה תוציא למה נכבד: (טו) ויין. הזכיר הלחם והיין כי שניהם חיי האדם ובעבור שהזכיר מעשה היין הזכיר מעשה הלח׳: להצהיל. לתקן להאיר: (טז) ישבעו. לאשר הזכיר דבר הגשם משקה הרים: ישבעו עצי ה׳. הם הנותנים פרי ישבעו פעם אחרת ארזי לבנון שהם גדולים: (יז) אשר. הזכיר כי העצים הגבוהים כמו נוה לעופות: (יח) הרים. כמו שהם הרים נוה ליעלים והסלעים כמו מחסה: (יט) עשה. מפרשים רבים אמרו כי השם עשה הירח בעבור קביעות מועדי השם ואין זה מטעם המזמור רק יספר מעשה בראשית והזכיר השמש והירח ולא הכוכבים כי אלה שניהם המושלים וטעם להזכירם במקום הזה כי הם סבת הגשמים לפי תנועתם ומבט המשרתים עליהם וכפי תולדת המזלות שיהיו בהם ופי׳ עשה ירח למועדים כי אחר התחברו עם השמש מועדים ידועים בסוף כל חדש יתחדש הירח ולא כן הככבים וכפי תוספת אורו וחסרונו יתחדשו דברים במתכו׳ ובצמחים ובחיים וכפי נטות השמש בצפון או בדרו׳ יתחדשו שינויים בכל מקומות היישוב יש אומרים כי השם לבדו ידע מבוא השמש וזה איננו נכון כי ידוע הוא מבואו בראיות גמורות רק ספר ללבנה שינויים רבים באורי׳ ותנועותיה ודרך אחד לשמש לזרוח ולשקוע ועת שקיעתה אז הוא חשך וזה הוא: (כ) תשת חשך. ויו״ו חייתו נוסף: (כא) הכפירים. הזכיר הגבו׳ בבהמה: (כב) תזרח. יאספון. אחר התפרדו׳ וינומו: (כג) יצא אדם. להפך כי בלילה הוא ישן: (כד) מה רבו. כמשמעו רבים או מגזרת על כל רב ביתו וכולם לאות על חכמתך וטעם מלאה הארץ קנינך כי אין בארץ מקום רק זה. אחר שהזכיר הנבראים בארץ הזכיר הנבראים בים: (כה) וטעם זה. הנה הוא ידוע ונראה גדול בארך: ורחב ידים. מקומו רחב: (כו) שם. כי בעלי האניות יספרו לנו על חיות גדולות שראו בתוך הים: לויתן. שם לכל דג גדול כמותו או הוא שם לכל מין ידוע ובו שב אל הים כי כל הדגים מאכל לו והוא איננו מאכל: (כז) כלם. שב אל חיות הארץ גם הים בעבור שהזכיר כי הלויתן משחק בו כי מאכלו מוכן אמר כי כולם ישברו אל השם או כל אחד בעבור שהוא צריך או שהוא מנהגו: (כח) תתן. תפתח ידך. לבדך

תהלים קד

תרגום	מקרא
נְשָׁא לְמַפָּק לַחְמָא מִן אַרְעָא׃	ז׳. ג׳ מִן־הָאָרֶץ׃ טו וְיַיִן ׀ יְשַׂמַּח לְבַב־
טו וְחַמְרָא דִמְחַדֵּי לִבָּא דְבַר	ל׳ אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם
נְשָׁא לְאַנְהָרָא אַפַּיָּא מִן מִשְׁחָא	ג׳ לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃ טז יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי
וְלַחְמָא לִבָּא דְבַר נָשָׁא יְסָעֵד׃	יְהוָה אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע׃
טז שָׂבְעִין אִילָנַיָּא דִי בְרָא יְיָ	יז אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה
אַרְזֵי לִבְנָן דִי נְצִיב׃ יז דִי	בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ׃ יח הָרִים הַגְּבֹהִים
תַּמָּן צִפְּרַיָּא עָבְדִין שַׁרְכְּפִין	ג׳ וחד בפסוק לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים׃
וַוְתָא בְּרָאתֵי בֵּית מְדוֹרָהּ׃	ב׳ ר״פ יט עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע
יח טוּרַיָּא רָמַיָּא לְיַעֲלֵי כֵּיפֵי	ד׳. ל״ג מְבוֹאוֹ׃ כ תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה
רוּחְצָן לְטַפְזַיָּא׃ יט עֲבַד סִיהֲרָא	בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר׃
לְמִמְנֵי בֵיהּ זִמְנַיָּא שִׁמְשָׁא	ד׳ כא הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ
יְדַע עִידָן טְמוּעֵיהּ׃ כ תְּשַׁוֵּי	מֵאֵל אָכְלָם׃ כב תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ
חֲשׁוֹךְ וַהֲוֵי לֵילְיָא בֵּיהּ רָחֲשִׁין	ל׳. ג׳ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן׃
כָּל חֵיוַת חוּרְשָׁא׃ כא בְּנֵי	ל׳ כג יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וּלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי־
אַרְיָוָן אָכְלִין לְמִשְׁבַּח מְזוֹנָא	עָרֶב׃ כד מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ׀ יְהוָה
וּלְמִבְעֵי מִן אֱלָהָא מֵיכַלְהוֹן׃	כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ
כב תִּדְנַח שִׁמְשָׁא מִתְכַּנְשִׁין	ל׳ קִנְיָנֶךָ׃ כה זֶה ׀ הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב
וּלְבֵית מְדוֹרְהוֹן רָבְעִין׃	ד׳ יָדָיִם שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת
כג יִפּוֹק בַּר נָשָׁא לְעוּבָדֵיהּ	קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת׃ כו שָׁם אֳנִיּוֹת
וּלְפוּלְחָנֵיהּ עַד עֲרוּבֵי רַמְשָׁא׃	ג׳ יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־
כד מָה סַגִּיעִין הִנּוּן עוֹבָדָךְ יְיָ	ל׳ בּוֹ׃ כז כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת
כּוּלְהוֹן בְּחוּכְמְתָא עֲבַדְתָּא	אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ כח תִּתֵּן לָהֶם
מַלְיָא אַרְעָא קִנְיָנָךְ׃ כה דֵּין	ל׳ יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב׃
יַמָּא רַבָּא וּפְתֵי תְחוּמִין תַּמָּן	
רִיחֲשָׁא וְלֵית מִנְיָן חֵיוָתָא	
זְעֵירָתָא עִם רַבְרְבָתָא׃ כו תַּמָּן	
אִלְפַיָּא אָזְלִין לִוְיָתָן דֵּין בְּרִיתָא	
לְמִגְחַךְ בֵּיהּ לְצַדִּיקַיָּא בִּסְעוּדַת	
בֵּית מְדוֹרֵיהּ׃ כז כּוּלְהוֹן עֲלָךְ	
סְבִירִין לְמִתַּן מְזוֹנְהוֹן בְּזִמְנֵיהּ׃ כח תִּתֵּן לְהוֹן וְכָנְשִׁין תִּפְתַּח אִידָךְ וְשָׂבְעִין טָבָא׃	

רשי

ונומר: (טו) ויין. אשר ישמח לבב אנוש גם אותו יוציא מן הארץ: ושמ׳. להצהיל בו פנים: ולחם. אשר לב אנוש יסעד: (טז) עצי ה׳. גנן עדן: (יז) צפרים יקננו. ישראל ישכנו שם: יקננו. לשון קן צפור: (יח) הרים הגבוהים. ברא ליעלים: מחסה. כל לשון מחסה לשון צל ומחבא שאדם מתכסה שם מן הזרם ומן השמש׳ אבר״י בלע״ז: (יט) למועדי׳. למנות בו זמנים ורגלים: שמש ידע מבואו. אבל ירח לא ידע מבואו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה: (כ) תשת חשך ויהי לילה. בכל יום אתה מחשיך ומעריב את השמש והיה לילה ובו תרמוש כל חיתו יער: (כב) תזרח השמש יאספון. במסתרים ומחבאים שם מבני אדם ואז כל אדם יוצא לפעלו: (כד) קנינך. מקנה קנין שלך כמו (בראשית יד) קונה שמים וארץ הכל קנוי לך: (כה) ורחב ידים. רחב מקום ברייט בלע״ז: (כו) לשחק בו. שלש שעות ביום כך אמרו רבותינו במסכת ע״א וכן מפורש בספר איוב התשחק

ישמח ז׳ וסי׳ ויין ישמח לבב אנוש. בן חכם ישמח אב ובן כסיל. וחברו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם. ויין ישמח חיים. מאור עינים ישמח לב. שמן וקטרת ישמח לב. איש אהב חכמה ישמח: ולבקש ד׳ וסי׳ ויקם אדם לרדפך. ולבקש מאל אכלם. והלכו ישבי אחת. ולבקש מלפני׳ על עמה. אין מספר ד׳ וסימ׳ נמסר בריש יואל ולקמן סי׳ ק״ה: יהלכון ג׳ בקרי׳ וסימ׳ אשרי העם יודעי תרועה. המשלח מעינים. שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת.

תולדות אהרן ויין ישמח. ברכות לה נז פסחים יט יומא עז סנהדרין ע ע״ג כט זוהר ויחי: לפרים. זוהר ויצא: עשה ירח. ר״ה כה זוהר ויחי: תשת חשך. ב״מ פג: הכפירים. סנהדרין נט: תזרח השמש: ב״מ פג: מה רבו. ע״ג כ אבות יג חולין קכז עקידה שער א זוהר ויצא תזריע: שם רמש. זוהר ויחי: לויתן. ב״ב עד ע״ג ג׳:

מצודת ציון

עלים כמו עפיה שפיר (דניאל ד): (יג) מעליותיו. מלשון עליה: (טו) להצהיל. ענין האורה כמו צהלה ושמחה (אסתר ח): יסעד. ישען: (יז) צפרים. הוא שם כולל לכל העופות: יקננו. מלשון קן ומדור: חסידה. שם עוף: ברושים. מין אילן סרק: (יח) ליעלים. שם חיה יעל: לשפנים. שם חיה שפן: (כ) תרמוש. ענין הילוך והזזה ממקום למקום כמו ובכל החיה הרומשת (בראשית א׳): (כב) ואל מעונתם. כמו ובמעונותם וכמוהו ואל הארון תתן (שמות כה) ומשפטו ובהארון: ירבצון. היא השכיבה לנוח: (כד) מה רבו. מלת מה באה להפלגת הדבר כמו מה רב טובך (לעיל לא): רבו. גדלו: (כה) ידים. ר״ל מקום: רמש. ענין הזזה: (כז) ישברון. ענין תקוה כמו שברו

מצודת דוד

(טו) ויין. מצמיח היין המשמח לב שותהו: להצהיל. מצמיח השמן להאיר פני האדם על ידי כשירבה לאכול ממנו ולמשוח בו: ולחם. מצמיח הלחם להסעיד לב האדם מחולשתו: (טז) ישבעון. מן המטר ישבעו עצי ה׳ וחוזר ומפרש ארזי הלבנון אשר נטע הם אילני סרק שאין מדרך האדם לנטעם וגדלי׳ מאליהם ומעשי ה׳ המה: (יז) אשר שם. על ארזי הלבנון יעשו הצפרים לעצמן קן ומקום מדור וכאלו ברא הארזים לתועלת הצפרים: ברושים ביתה. מקום מדורה על הברושים וכאילו נבראו לתועלתה: (יח) ליעלים. למדור היעלים וכן סלעים להיות מחסה לשפנים ור״ל על הכל ישגיח לתת לכ״א לפי טבעו ומנהגו: (יט) למועדים. למנות ע״י מועדי ה׳ לפי עת חדושה: ידע מבואו. יודע הוא דרך בואו ולא שנה סדר מהלכו ולא כן הירח כי פעמים בא בארוכה פעמים בקצרה כן אחז״ל: (כ) תשת. שמת את החושך ועשית גבולו להיות בלילה: בו. בעת הלילה תלך חית היער על כי בלילה אינם מצויים בני אדם כמו ביום: (כא) הכפירים. אז ישאגו הכפירים למצוא טרף: ולבקש. שואגים לבקש מאל אכלם: (כב) יאספון. יאספו עצמם ללכת למקום מחבואם: ואל מעונותם. רובצים במקום מדורם ולא יצאו ביום החולה: (כג) יצא. אז בזרות השמש עת שבו החיות למקומם יצא אדם אל השדה לעשות מלאכתו ויתעכב שמה עד הערב עת ישובו החיות ללכת: (כד) מה רבו. מה מאוד רבו: כולם. כל מעשיך עשית בחכמה: קנינך. כל הדברים הממלאים את העולם שלך המה וקנוים לך: (כה) זה הים. הים הזה הידוע והנראה גדול הוא באורך ורחבת מקום: שם רמש. שם יש רמש והזזת בריות ואין מספר להם: חיות וגו׳. כי כל מה שיש ביבשה יש בים: (כו) שם אניות יהלכון. והוא ממפלאות ה׳ אשר נתן חכמה בלב מנהיגי הספינה להשיבה אל המקום הנרצה: לויתן זה. זה הלויתן הידוע ברוב גדלו אותו יצרת להיות משחק ומטייל בהים ההוא ולא יחת מכל הבריות והמה לו למאכל: (כז) כולם. כל הבריות שבעולם יקוו אליך לתת מאכלם לכ״א בזמן הצריך לו: (כח) תתן. אתה תתן להם מזונם אשר ילקטון ואתה תפתח ידך והמה ישבעון טוב ור״ל פעמים במצוא עד ילקטון מעט מעט ופעמים בהרוחה

כט תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם
יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן׃ ל תְּשַׁלַּח
רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה׃
לא יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח
יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃ לב הַמַּבִּיט לָאָרֶץ
וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃
לג אָשִׁירָה לַיהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה
לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ לד יֶעֱרַב עָלָיו
שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיהוָה׃ לה יִתַּמּוּ
חַטָּאִים | מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים | עוֹד
אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה
הַלְלוּ־יָהּ׃

קה א הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ
הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו׃ ב שִׁירוּ
לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו׃
ג הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב |
מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃ ד דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ
בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ ה זִכְרוּ
נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹפְתָיו
וּמִשְׁפְּטֵי־פִיו׃ ו זֶרַע אַבְרָהָם עַבְדּוֹ
בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ ז הוּא יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃
ח זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה
לְאֶלֶף דּוֹר׃ ט אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־
אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק׃
י וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל

ג'. ג' כט תִּסַלֵק שְׁכִנְתָּךְ מִתְבַּהֲלִין
ו'וג' כ"כ. ס' תִּכְנוֹשׁ רוּחֲהוֹן מִתְנַגְדִין וּלְוַת
עַפְרְהוֹן תְּיבִין׃ ל תְּשַׁלַּח רוּחַ ל'. ל'. י"א
קוּדְשָׁךְ מִתְבָּרְיָן וּתְחַדֵּת אַפֵּי
אַרְעָא׃ לא יְהֵי אִיקָר יְיָ
לְעָלַם יֶחְדֵי יְיָ בְּעוֹבָדוֹי׃
כ' גע פסרים לב דְמִסְתַּכֵּל לְאַרְעָא וּמִתְרַגְפָא
מִקְּרֵב בְּטוּרַיָא וּמַסְקִין תְּנָנָא׃
לג אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּחַיַי אֱזַמֵר
לֶאֱלָהִי בְּעוֹד אִיתַי׃ לד יִבְסַם
קֳדָמוֹי שׂוּתִי אֲנָא אֶחְדֵי
ז' בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ לה יִשְׁתֵּיצוּן
חַטָּאַיָא מִן אַרְעָא וְרַשִׁיעַיָא
תּוּב לֵיתֵיהוֹן בָּרִיכִי נַפְשִׁי
יַת שְׁמָא דַיְיָ הַלְלוּיָהּ׃ א שַׁבַּחוּ
קֳדָם יְיָ קְרוֹן בִּשְׁמֵיהּ הוֹדְעוּן
בְּעַמְמַיָא עוֹבָדוֹי׃ ב שַׁבַּחוּ
קֳדָמוֹי זַמַרוּ קֳדָמוֹי מַלִילוּ
בְּכָל פְּרִישׁוּתֵיהּ׃ ג שַׁבַּחוּ
ג'. ד' בְּשׁוּם קוּדְשֵׁיהּ יֶחְדֵי לִבְּהוֹן
ז' דְתָבְעֵי אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ׃
ד תְּבַעוּ אוּלְפָנָא דַיְיָ
ג' חד מ"ל וְאוֹרַיְתֵיהּ אַקְבִּילוּ וְאַפּוּי תְּדִירָא׃
ה אַדְכַּרוּ פְּרִישׁוּתֵיהּ דִי עֲבַד
תִּמְהוֹי וְדִינֵי פּוּמֵיהּ׃ ו זַרְעָא
דְאַבְרָהָם עַבְדֵיהּ בְּנֵי יַעֲקֹב
בְּחִירוֹי׃ ז הוּא יְיָ אֱלָהָנָא
בְּכָל אַרְעָא מְתִיחִין דִינוֹי׃
ג' ח דְכִיר לְעָלַם קְיָמֵיהּ פִּתְגָם
ד'כתי' ליצחק פַּקֵד לְאַלְפֵי דָרִין׃ ט דִי גְזַר
ב' חד חס' ס' עִם אַבְרָהָם וּקְיָמֵיהּ לְיִצְחָק׃
י וְקַיְמִינֵיהּ לְיַעֲקֹב לִגְזֵירָא

פתשחק בו כלשור : (כט) תוסף רוחם . לשון כליון כמו (לעיל פג) ספו תמו : (ל) תשלח רוחך . בתחיית המתים : (לב) יגע בהרים ויעשנו . כמו שמפורש בסיני (שמות יים) והר סיני עשן כולו : (לג) בעודי . כמו בעודני חי (דברים ל"א) : (לה) יתמו חטאים . חוטאים : (א) עלילותיו . מעלליו : (ג) התהללו בשם קדשו . התפארו במעוז שם קדשו שיש לכם פטרון כמוהו . התהללו פורוונסין וו"ש בלעז : (ח) דבר צוה לאלף דור . התורה אשר צוה להודיעה בעולם לאחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבעה דורות . ויש לפתו' כפשוטו זכר לישרא' את בריתו אשר צוה והבטיח לשמור להם לאלף דור כענין שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו

לנדך : (כט) תסתיר . הטעם כאשר לא תפתח ידך כאילו סכתת' או אינך רואה אותם או יבהלון : תוסף . כמו תאמר כדרך רוחו ונשמתו אליו יאסוף : ואל עפרם ישובון . כי הנשמות הם בחיות הארץ ובהם : (ל) תשלח . אנשי המחקר אומרים כי כל חי אחר מותו יקום וחכמי התושיה אומרי' כי הכללים שמורים והפרטים אובדים וטעם יבראון אחרים והמבין בו יבין דרך האמת : (לא) יהי כבוד ה' . הם הנבראים כי כדברו נעשו . וטעם ישמח על עמידות הכללי : (לב) המביט . הטעם כי הוא סולה ארץ והוא נושאה בכחו והזכיר כי לא תמוט לעולם ואילו היה רוצה היתה רועדת והסרים שרופים ויש אומרים כי טעם ותרעד כל יושבי הארץ: (לג) אשירה. חייב אני להודו' לשם השופט כל אלה הגבורות בעודי חי : (לד) יערב . ייטב: אנכי אשמח בה' . כנגד ישמח ה' במעשיו והטעם כי תעמוד נשמתו ותהיה כמו הכלל : (לה) יתמו. תפלת הנביא בעבור שלא יודו הש' ולא ישימו פשלותיו או הזכיר זה בעבור שאמר אנכי אשמח בה' ולא כן החטאים כי יתמו ויאבדו : עוד אינם . הטעם כפול : ברכי נפשי את ה' . על אבוד הרשעים וחתם לאמר למשכילים הללויה : (א) הודו לה' קראו בשמו . דבר דוד לישראל בנשאם הארון כי כן כתוב והעד כי עם ישראל ידבר שאמר זרע אברהם . וטעם קראו בשמו להורות דרך השם כמו אברהם ויקרא שם בשם ה' אל עולם : (ב) שירו. בפיכם: זמרו. בכינור : שיחו . לאחרים : (ג) התהללו . הטעם כי אין לשון שנקרא השם הנכבד בו רק כנגד מעשיו חוץ מישראל על כן התהללו גם ישמח לב המבקשי' זה השם שלא ידעוהו : (ד) דרשו . ישרת אחר דרשו ה' ודרשו עזו כמו ויתן לשבי עזו והוא הארון והמפרש ועוזו כמו בעוזו איננו נכון והטעם כמו לשכנו תדרשו : (ה) זכרו . בלב . נפלאותיו הם מעשה שמים וארץ מופתיו במצרים משפטי פיו בסיני : (ו) זרע . אתם זרע אברהם והזכיר אברהם כי הוא האב הראשון שהחל לקבל מצות השם גם הזכיר יעקב כי הוא אבינו לבדו ולא ישתתף עמנו אחר ככתוב הלא אלהי ישראל אבינו : (ז) הוא . יש לנו להתהלל כי אלהינו הוא לעולם הוא עומד הוא שופט כל הארץ : (ח) זכר. אמר זכר כנגד זכרו וזאת הברית הוא ברית בין הבתרים וטעם זכר שלא תשכח : דבר נוה . כמו גזר כמו ה' לא נוה ומעם לאלף דור כי עם ישראל לא יכרת ועוד יירש ארץ כנען לעולם : (ט) אשר. הנה פי' אמר ליצחק והקימותי את השבועה

ישברון ל' : תשלח ה' בקריאה וסימ' וברוב גאונך תהרוס קמיך . שלח תשלח את האם ואת הבנים. ויאמר חזאל מדוע אדני בוכה . תשלח קציריה עד ים . תשלח רוחך יבראון . וחד והשלח פארות: אדמה י"א בקריא' וסימ' נמסר בספר יואל סימן ב' : דרשו ה' ג' וסימ' דרשו ה' בהמצאו . דרשו ה' ועזו . וחברו דד"ה : בקשו ו' וסימ' נמסר בצפניה ריש סימן ב' : לישחק ד' כגוי ליצחק וסימ' גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס : ונשמו במות ישחק . ולא תטיף על בית ישחק . ושבועתו לישחק

תולדות אהרן תסתיר פניך . ברכות י : יהי כבוד . חולין ס עקידה שער א : ותרעד . (ברכות יג) : יתמו חטאים. ברכות י: ישמח לב. עקרים מ"ב פי"ט : בקשו פניו . שם פע"ו : משפטיו . שם פכ"ו :

מצודת דוד

בהרוחה עד ישבעון טוב : (כט) תסתיר פניך. אבל בעת תסתיר מהם פניך מכל כל אז יאחזם בהלה ופחד : תוסף. כאשר תאסף רוחם אל מקום גניזתם אז יגועון וישובו לעפרם אשר נבראו ממנ': (ל) תשלח. וכאשר תשלח רוח החיוני בפגרי המתי' בזמן התחי' אז יבראון כבתחילה ותחדש בהם פני האדמה (ועם כי בראשונה יאמר על כל החי מתה ידבר על האדם לבד שהוא מבחר הברואים) : (לא) יהי כבוד ה' . כבודו יתמיד כל ימי עולם על כי נראה פלאי ברואיו והשגחתו על כל : ישמח ה' במעשיו. כי לב"ו יבוא לפעמים עצבון במעשה ידיו כאשר תשיגה לרעתו אבל לא כן בהמקום ב"ה : (לב) ותרעד . משא"כ ב"ו אשר לפעמים ירעד הוא ממעשה ידיו : ויעשנו . יהיו שרופים ויעלו העשן : (לג) בחיי . בעת אני חי : בעודי. בעוד אני בקיומי וכפל הדבר במ"ש: (לד) יערב . יומתק עליו תפלתי לקבלה ברצון ואשמח אני בישועתו:(לה) יתמו תפלתי היא שיתמו חטאים ר"ל שבני אדם יתגברו על יצרם ולא יעשו חטאים וא"כ לא יהיו עוד רשעים בעולם : ברכי . כאשר כן יהיה תברך נפשי את ה' וגם אתם כולכם הללו יה על זאת : קה (א) בשמו . המיוחד לו לבדו המורה על גדולתו : הודיעו . פרסמו בין העמים פלאי מעשיו : (ב) שירו לו . בפה : זמרו לו . בכלי שיר : שיחו . דברו בתמידות בכל נפלאותיו : (ג) התהללו. שבחו א"ע להתפאר בשם קדשו אשר יורה על יכלתו : ישמח לב . למען שישמח לב כ"א ממבקשי ה' בשמעו כל אלה : (ד) ועוזו . דרשו להראות לכם עוזו ויכלתו : (ה) ומשפטי פיו . המשפטים שעשה במאמר פיו : (ו) זרע אברהם . אתם זרע אברהם עבדו ובני יעקב הנבחרים לה' מזרע של אברהם : (ז) הוא וגו' . ר"ל מי שמשפטיו שולטים בכל הארץ הוא אלהינו : (ח) זכר . הברית שכרת יזכר לעולם : דבר צוה . הברית היה על הדבר אשר צוה ואמר לשמור החסד לאלף דור כמ"ש שומר הברית והחסד וגו' לאלף דור (דברים ז) : (ט) אשר כרת . על הדבר אשר עליו כרת ברית עם אברהם ועליה היתה השבועה ליצחק : (י) ויעמידה. הברית ההיא העמידה ליעקב לחוק קבוע :

מצודת ציון

שברו על ה' (לקמן קמו) : (כט) תוסף . כמו תאסף והוא ענין מיתה והכנסת הרוח אל מקום גניזתו : יגועון . ענין מיתה: (לב) ותרעד. מלשון רעד ורתת : (לד) יערב . ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג) : שיחי. דבורי כמו שיח לארץ (איוב יב) : (לה) יתמו . מלשון תם והשלמה : אינם . אין להם : (ט) לישחק . כמו ליצחק : יסד אל חבל

אבן עזרא

שבועה׳ : (יא) לאמר. לכל אחד : לך אתן. בדבור. ולזרעך. במעשה : (יב) בהיותם. ידבר על האבות כי מספר בניהם היה מעט גרים ותושבים בארץ : (יג) ויתהלכו. כאברהם במצרים ולארץ פלשתים גם יצחק לפלשתים ויעקב למצרים : (יד) לא . וטעם ויוכיח בדבר אבימלך גם נכון שהוכיח אחרים ולא הזכיר הכתוב : (טו) אל . וזאת היא התוכחה וקראם משיחי כמו נסיכי אולי כן היה אברהם הביא השב אשת האיש כי נביא הוא וברכת יצחק ליעקב בנבואה כברכת משה : (טז) ויקרא . כמו זוה הגזרות שגזר הכל הם בקריאה : על הארץ . ארץ כנען : (יז) שלח לפניהם . לפני יעקב ובניו שהזכיר למעלה . ולמ"ד לעבד בעבור ויש אומרים כי פוטיפר עבד היה : (יח) ענו. לא הזכיר הפועלים וזה בהיותו בבית הסהר : נפשו . משל בעבור עצמו ותחסר בי"ת בברזל באה נפשו : (יט) עד . דרך צחות בשירים עד עת בא דברו והטעם שבא דבר החלום כאשר פתר כמו כי יבא דברך . וטעם אמרת ה׳ צרפתהו שהשם שם בפיו פתרון האמת על כן יצא פתרונו צרוף בלי סיג והנה הפ"א והוי"ו במלת צרפתהו שבה אל דבר יוסף . וי"מ כי עת בא דבר יוסף לפני השם אז אמרתו צרפתהו והיא הגזרה שגזר : (כ) שלח . יסרת אחר טעם שלח גזר : מלך . הוא מלך מצרים ויפתחהו מהכבל : (כא) שמו . וכן אמר ולאדון לכל ביתו והנה הזכיר אדון נגד לעבד נמכר יוסף : (כב) לאסור . אחר היותו אסור הגיע למעלה גדולה לאסור שרי פרעה בלא עצת פרעה כי אם בעצת נפשו : וזקניו . שזקני פרעה שבו כתלמידים לפניו : יחכם. כמו ומעוף השמים יחכמנו ילמדם חכמה נעלמה מהם : (כג) ויבא. ודבר יוסף היתה סבה שיבוא ישראל במצרים:(כד) ויפר. שב אל שלח מלאך והמלה מהבנין הכבד הנוסף: ויעצימהו. יותר מצריו הם המצרים : (כה) הפך . להתנכל. כמו ויתנכלו אותו כי בקשו להאביד זכרם : (כו) שלח משה . שהוא העיקר שאהרן היה לו לפה כדרך ומשה ואהרן עמו :

(כז) אותותיו . שב אל השם : (כח) שלח . אולי ישאל השואל אם לחשך מקרה איך יהיה שליח אולי יעיר זה השואל משנתו ויראה כן יהיה דברי אשר יצא מפי אשר שלחתיו : ויחשיך. ארץ הם הכתוב למעלה : ולא מרו . שב אל משה ואהרן או אל אותותיו והזכיר מכת חשך כי בעבורה נתן פרעה רשות ללכת לעבוד השם ואחר כן שב להזכיר המכות והחל מהראשונה : (כט) הפך . לא הזכיר

תהלים קה

לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ יא לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם׃ יב בִּהְיוֹתָם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃ יג וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃ יד לֹא־הִנִּיחַ אָדָם לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃ טו אַל־תִּגְּעוּ בִמְשִׁיחָי וְלִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃ טז וַיִּקְרָא רָעָב עַל־הָאָרֶץ כָּל־מַטֵּה־לֶחֶם שָׁבָר׃ יז שָׁלַח לִפְנֵיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף׃ יח עִנּוּ בַכֶּבֶל רַגְלָיו בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ׃ יט עַד־עֵת בֹּא־דְבָרוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרָפָתְהוּ׃ כ שָׁלַח מֶלֶךְ וַיַּתִּירֵהוּ מֹשֵׁל עַמִּים וַיְפַתְּחֵהוּ׃ כא שָׂמוֹ אָדוֹן לְבֵיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־קִנְיָנוֹ׃ כב לֶאְסֹר שָׂרָיו בְּנַפְשׁוֹ וּזְקֵנָיו יְחַכֵּם׃ כג וַיָּבֹא יִשְׂרָאֵל מִצְרָיִם וְיַעֲקֹב גָּר בְּאֶרֶץ־חָם׃ כד וַיֶּפֶר אֶת־עַמּוֹ מְאֹד וַיַּעֲצִמֵהוּ מִצָּרָיו׃ כה הָפַךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ לְהִתְנַכֵּל בַּעֲבָדָיו׃ כו שָׁלַח מֹשֶׁה עַבְדּוֹ אַהֲרֹן אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ׃ כז שָׂמוּ־בָם דִּבְרֵי אֹתוֹתָיו וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ חָם׃ כח שָׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחְשִׁךְ וְלֹא־מָרוּ אֶת־דְּבָרוֹ׃ כט הָפַךְ

מסורה: ט׳ ר״פ : ס׳ : ל׳. וחד וממלכה : סימן. כ׳ : כ׳ : ד׳ : כ׳ כסיפ׳ כנגה שמים : רגלו ק׳ : ד׳ חס׳ בכתו׳ ובשמואל : ל׳. סימן : ו׳ : ד׳ : י״ד : ל׳ : ל׳ וחסר : ל׳ : ג׳ : ל׳ וחסר דברו ק׳

תרגום

לישראל קים עלם : יא למימר לך אתן ית ארעא דכנען עדב אחסנתכון : יב כד הויתון עם דמנין כזעירין ויתבין בה : יג והליכו מן עמא לעמא ממלכותא לעמא אחורן : יד לא שבק אנש לטלומהון ואוכח בגינהון מלכיא : טו לא תקרבון במשיחי ובנביאי לא תבאישון : טז ואכלי כפנא על ארעא כל סעיד לחמא תבר : יז שדר קדמיהון גבר חכים לעבדא אזדבן יוסף : יח עניאו בשושלתא רגלוי שיר דפרזל עלת בנפשיה : יט עד עידן דאתא פתגמיה מימרא דיי סנן יתיה : כ שדר מלך ושריה שולטן בעמיא ופתח ליה : כא שויה רבון על ביתיה ושליט בכל קנייניה : כב למיסר רברבנוי היך בנפשיה ומן סבוי אתחכם : כג ואתא ישראל למצרים ויעקב דר בארעא דחם : כד ואפיש ית עמיה לחדא ואתקפיה מן מעיקוי : כה אתהפיך לבהון למסני עמיה לחשבא בישן על עבדוי : כו שלח משה עבדיה אהרן דאתרעי ביה : כז שוו בהון פתגמי אתנותוהי ותמהוי בארעא דחם : כח שדר חשוכא וחשכינון ולא סריבו על פתגמיה : כט הפך

תולדות אהרן אל תגעו . שבת קיט: נמכר יוסף . (סוטה יג): בא דברו . זוהר מקץ: ויבא ישראל . שם : שלח חשך . עקידה שער לו :

רשי

מצותיו לאלף דור : (יא) לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו׳ . הוא הברית אשר כרת להם : (יג) ויתהלכו מגוי אל גוי . אברהם גר בארץ פלשתים ובמצרים ובארץ כנען וכן יצחק וכן יעקב כולם גלו מגרות לגרות : (יד) ויוכח עליהם מלכים . ויגע ה׳ את פרעה (בראשית יב) כי עצר עצר ה׳ בעד כל רחם לבית אבימלך (שם כ): (טו) אל תגעו במשיחי. בגדולי . כל משיחה ל׳ שררה וגדולה : (טז) ויקרא רעב . כדי להגלותם למצרים (מצאתי) : (יז) שלח לפניהם איש . (שם מ״ה) וישלחני אלהים לפניכם ואיזה איש יוסף שנמכר : (יח) ברזל באה נפשו. א״ר הונא בר אידי שרתוע עשה לו תחת זקנו שאם ירכין פניו השרתוע מכהו . שרתוע פי׳ שפוד : (יט) עד עת בא דברו . של הקב״ה לקיים גזירתו שיתגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים : אמרת ה׳ צרפתהו . בחנתהו ליוסף שנתנסה וכבש את יצרו באשת אדניו ועליה נתייסר ונצרף ביסורין לתתו אל בית הסוהר: (כ) שלח מלך ויתירהו. שלח פרעה מלך מצרים שלוחיו ויתירהו . שלח מושל עמים הוא פרעה ויפתחהו : (כב) לאסור שריו בנפשו . לשון חבה הוא זה כמו (ש״א י״ח) ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד . כשפתר החלום חבבוהו כלם . אמר רבי אידי שרו כתיב זה היה פוטיפר: (כד) ויפר . הקב״ה את עמו. הפרה והרבה אותם : (כח) ולא מרו את דברו . המכות שצוה עליהם באו במצותיו ולא שינו את

מסורה

דסיפרא . לאמר ט׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ לאמר לאסורים צאו . לאמר הן ישלח את אשתו . לאמר לך אתן את ארץ כנען . וחברו דד״ה. מתי יעבור החדש : אל הכהנים . שובו נא איש מדרכו הרעה ; לאמר לא כי ארץ מצרים . לאמר אלהים עזבו . לאמר לך אתן הוא חד מן כ״ג פסוקים דלית בהון לא אריך ולא זעיר וסי׳ בלשון ארמי לא תקטל עברא דשם יתב לחון חמיסר בתריסר ותלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בסדר נשא : אתותיו ג׳ וסימ׳ ואת אתתיו ואת מעשיו . אשר שם במצרים אתותיו . שמו בם דברי אתותיו . אוריתא אתתיו כתיב ושארא אתותיו : שלח חשך ב׳ פסו׳ מטעי׳ בטע׳ בסי׳ חד חטף וחד געיא וסימ׳ שלח מלך ויתירהו. שלח חשך . וסי׳ בלשון תרגום שלוחי דמלכא זרזין שלוחי

מצודת ציון

(יא) חבל . מחוז וחלק כמו ותבל בני יהודה (יהושע יט) : (יב) מתי מספר . אנשי מספר : (יד) לעשקם . מל׳ עושק וגזל : (טז) מטה . על כי דרך להשען על המטה הושאל מלת מטה על המשענה : (יח) ענו . מל׳ עינוי : בכבל . בשלשלאות כמו בכבלי ברזל (לקמן קמט) : (כ) ויפתחהו . ענין התרת קשרי המאסר כמו מוסר מלכים פתח (איוב יב) : (כב) בנפשו . ברצונו כמו אל תתנני בנפש צרי (לעיל כז) : (כה) להתנכל . ענין מחשבה רעה וערמה כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית לז) : (כח) מרו . ענין

מצודת דוד

לישראל וגו׳ כפל הדבר במ״ש : (יא) לך אתן . ולא לישמעאל ועשו עם שהמה מזרעם: חבל נחלתכם. מה שהיא עתה חבל נחלתכם : (יב) בהיותם. בעוד היותם אנשי מספר בחשבון היותר מעט והיו גם כגרים בארץ : (יג) ויתהלכו. לא ישבו במקום אחד אבל הלכו מגוי האחד אל גוי האחר וממלכה זו וגו׳ ודרך בני המדינה היא לפנים לעשוק הנכרי הבא לדור מבלי קבע : (יד) ויוכח . למענם הוכיח במכאוב את מלך מצרים ומלך פלשתים על כי לקחו את שרה (ועם כי לא הוכיח מי בעבור יצחק אמר עליהם לפי שזה היה סבה שלא נגע אבימלך ברבקה אשתו) : (טו) אל תגעו . בהתכאוב שהביא כאלו אמר אל תגעו וכו׳ ולאבימלך נאמר בפירוש : במשיחי . ר״ל בגדולי ונסיכי וכן למשיחו לכורש (ישעיה מה) : ולנביאי . כי האבות היו נביאים : אל תרעו אל תעשו רעה : (טז) ויקרא. וכאשר קרא רעב לכל הארץ ושבר כל משען לחם : (יז) שלח לפניהם . לפני יעקב ובניו הנזכרים למעלה שאמר זרע וכו׳ בני יעקב בחיריו לפניהם שלח את יוסף ונמכר לעבד : (יח) ענו בכבל רגלו . ענו אותו לשום רגלו בכבל ונפשו באה בכבלי ברזל . ועם כי גופו באה בברזל אמר נפשו כי גם הנפש תעונה בעינוי הגוף או נפשו הוא כמו גופו וכן וריקה נפשו (ישעיה כט) : (יט) עד עת . ישב במאסר עד עת בא דבר פתרון החלום לפרעה : אמרת ה׳ . אז אמרת ה׳ צרפה אמרי יוסף ר״ל דבר ה׳ היה בפיו לפתור החלום בפתרון צרוף מבלי סיג ושגיאה : (כ) שלח . בעבור החלום שלח פרעה להתירו ממאסרו : מושל וגו׳ . כפל הדבר במ״ש : (כא) שמו . פרעה שם את יוסף להיות אדון על ביתו : (כב) לאסור . המשילו ממשל רב לאסור שריו בנפשו וברצונו מבלי מוחה : וזקניו יחכם

הזכיר דבר השניים כי לא היתה מכה : (ל) שרץ . פועל יוצא כמו ישרצו המים כי מלאנו ארץ לשון זכר כמו נעתם ארץ : (לא) אמר ויבא . מעצמו והזכיר מכת ערוב לפני הכנים כי קשה היתה : (לב) נתן . ולא הזכיר הדבר והשחין כי לא בקש פרעה ממשה להסיר המכה ואש להבות כנגד ותהלך אש ארצה ותחסר אות בית אש כלהבות או יהיה אש סמוך פעם אש ופעם אש להבות כדרך חרבות צורים אף תשיב צור חרבו : (לג) ויך . הזכיר הנכבד מכל פרי העץ שיוכל אדם לחיות בלא לחם אם יאכלם : (לד) אמר. גזרה והזכיר ילק אולי הוא הקשה במיני הארבה: (לה) ויאכל. פרי אדמתם. פרי העץ אשר הותיר הברד:(לו) ויך. במצרים לבדם כי נמלטו בכורי ישראל: ראשית אונים . הבנים הנראים בתחלה:

את דברו : (ל) שרץ ארצם צפרדעים . אמר רבי יוחנן בכל מקום שהיו רובצים מים היו רובצים צפרדעים : (מ) שאל ויבא שליו . שאל ישראל בשר ויבא לו הקב"ה שלוים : (מא) הלכו בציות נהר . הלכו נהרות מן הבאר בארץ ציה : (מב) כי זכר . הקב"ה את דבר קדשו אשר עם אברהם עבדו שהבטיחו (בראשית ט"ו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ודור רביעי ישובו

אֶת־מֵימֵיהֶם לְדָם וַיָּמֶת אֶת־דְּגָתָם׃
ל שָׁרַץ אַרְצָם צְפַרְדְּעִים בְּחַדְרֵי
מַלְכֵיהֶם׃ לא אָמַר וַיָּבֹא עָרֹב כִּנִּים
בְּכָל־גְּבוּלָם׃ לב נָתַן גִּשְׁמֵיהֶם בָּרָד
אֵשׁ לֶהָבוֹת בְּאַרְצָם׃ לג וַיַּךְ גַּפְנָם
וּתְאֵנָתָם וַיְשַׁבֵּר עֵץ גְּבוּלָם׃ לד אָמַר
וַיָּבֹא אַרְבֶּה וְיֶלֶק וְאֵין מִסְפָּר׃
לה וַיֹּאכַל כָּל־עֵשֶׂב בְּאַרְצָם וַיֹּאכַל
פְּרִי אַדְמָתָם׃ לו וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּאַרְצָם
רֵאשִׁית לְכָל־אוֹנָם׃ לז וַיּוֹצִיאֵם
בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל׃
לח שָׂמַח מִצְרַיִם בְּצֵאתָם כִּי־נָפַל
פַּחְדָּם עֲלֵיהֶם׃ לט פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ
וְאֵשׁ לְהָאִיר לָיְלָה׃ מ שָׁאַל וַיָּבֵא
שְׂלָו וְלֶחֶם שָׁמַיִם יַשְׂבִּיעֵם׃ מא פָּתַח
צוּר וַיָּזוּבוּ מָיִם הָלְכוּ בַּצִּיּוֹת נָהָר׃
מב כִּי זָכַר אֶת־דְּבַר קָדְשׁוֹ אֶת־
אַבְרָהָם עַבְדּוֹ׃ מג וַיּוֹצִא עַמּוֹ בְשָׂשׂוֹן
בְּרִנָּה אֶת־בְּחִירָיו׃ מד וַיִּתֵּן לָהֶם
אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ׃
מה בַּעֲבוּר ׀ יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרֹתָיו
יִנְצֹרוּ הַלְלוּ־יָהּ׃

קו א הַלְלוּ־יָהּ ׀ הוֹדוּ לַיהוָה
כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב מִי
יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְהוָה יַשְׁמִיעַ כָּל־
תְּהִלָּתוֹ׃ ג אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט
עֹשֵׂה צְדָקָה בְכָל־עֵת׃ ד זָכְרֵנִי יְהוָה

ה' וסי' אכלים דואג נגדליה וקטל נונית · ד · כ"מ · ע"ו רפין · ג' · ג' וחד למסך · כ"מ · שליו ק' · ד'. ג' · ד' וסי' נסב ברא דמלכא אבנא בחדוא · ג' · ג'. ב' מ"ל וחין ערכו

לַאֲדְמָא מֵימֵיהוֹן וְקַטֵל כָּל נוּנֵיהוֹן : ל רְחִישׁ אַרְעֲתְהוֹן עוּרְדְעָנַיָא בְּקִטוֹנֵי מַלְכֵיהוֹן : לא אֲמַר וְאַיְתֵי עִרְבּוּבִין קַלְמְתָא בְּכָל תְּחוּמֵיהוֹן : לב יְהַב מִטְרֵהוֹן בַּרְדָא אֶשָׁא מְצַלְהֲבָא בְּאַרְעֲהוֹן : לג וּמְחָא גוּפְנֵיהוֹן וְתֵינֵיהוֹן וּתְבַר אִילָנֵי תְּחוּמֵיהוֹן : לד אֲמַר וְאַיְתֵי גוֹבָאי וּרְשׁוֹנָא לֵית מִנְיָן : לה וּגְמַר כָּל עִסְבָּא בְּאַרְעֲהוֹן וַאֲכַל פֵּירֵי אַרְעֲהוֹן : לו וּמְחָא כָּל בּוּכְרָא בְּמִצְרַיִם שֵׁירוּי לְכָל תּוּקְפֵיהוֹן : לז וְאַפְקִינוּן בְּסִימָא וּבְדַהֲבָא וְלָא אִתְדְנוּ עִם מִצְרָאֵי לְמִתְקְלָא : לח חֲדוּן מִצְרָאֵי בְּמַפְּקְהוֹן אֲרוּם נְפַל דַחַלְתְהוֹן עֲלֵיהוֹן : לט פְּרַסִיל לַעֲנָנֵי הֵיךְ וִילָתָא וְאֶשָׁתָא לְאַנְהָרָא בְּלֵילְיָא : מ שְׁאִילוּ בִסְרָא וְאַיְתֵי פְּסִיוֹנִין וְלַחְמָא דִשְׁמַיָא יַשְׂבְּעִינוּן : מא פְּתַח טִינָרָא וּדְאִיבוּ מַיָא הֲלִיכוּ בְּצַחֲוָתָא הֵיךְ נַהֲרָא : מב אֲרוּם דְכַר יַת מְמַלַל קוּדְשֵׁיהּ דִי עִם אַבְרָהָם עַבְדֵיהּ : מג וְאַפִּיק עַמֵיהּ בְּחֶדְוָא בְּתוּשְׁבַּחְתָּא יַת בְּחִירוֹי : מד יְהַב לְהוֹן אַרְעַת עַמְמִין וְלֵעוּת אוּמַיָא יָרְתוּן : מה מִן בְּגַלַל דְיִטְרוּן קְיָמוֹי וְאוֹרַיְתֵיהּ יִנְטְרוּן הַלְלוּיָהּ : א הַלְלוּיָהּ אוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ : ב מַן יְכוּל לְמַלָלָא גְבוּרְתָא דַיְיָ יַרְשֵׁי לְאַשְׁמָעָא לְכוּלְהוֹן תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ : ג טוּבֵיהוֹן דְנָטְרֵי דִינָא עָבְדֵי צִדְקְתָא בְּכָל עִדָּן : ד דְכַר יָתִי יְיָ

(לז) ויוציאם . הם היוצאים כי יתחפק לשומע על כן לא חשב לפרש ישראל והנה שב למעלה ישראל גר בארץ חם . ויוציאם ואין בשבטיו כושל עני מוצרך כמו והמכשלה הזאת ויתכן היותו כמשמעו וטעם בשבטיו אע"פ שהם רבים : (לח) שמח . טעם פחדם שאמרו כולנו מתים : (לט) פרש . ישוב למעלה כל בכור בעבור שהזכיר על האש להאיר לילה לאות כי למסך יומם : (מ) שאל . ישראל : ויבא . השם שליו להם : ולחם שמים . הוא המן : (מא) פתח . מים . ישרת פעם שנית כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות לשון רבים מן ציה מי נהר : (מב) כי. הזכיר הטובות שעשה עם ישראל שהוציאם בכסף ובזהב וכלכלם במדבר עד שבאו אל הארץ וכל זה בעבור בריתו שהחל כאשר החל זכר לעולם בריתו והזכיר אברהם לבדו כי עמו היתה באמת : (מג) ויוציא . הטעם בעבור היות מצרים מתאבלים על בכוריהם : (מד) ויתן . כי השם קיים בריתו על עדת לאומים . ואמר ועמל לאומים בתים זיתים כרמים : (מה) בעבור . כי כן כתוב לאברהם על זרעו והייתי להם לאלהים ובעבור אלה הטובות שעשה השם עם אבותיכם הללו אתם הבנים : (א) הללויה . מי ימלל . לא הזכיר שם המשורר והוא אומר למשכילי' הללו את השם והודוהו על כמה חסדים שעשה עם אבותינו : (ב) מי . הטעם הודו לשם אף על פי שאין יכולת באדי' להלל גבורותיו ולהשמיע כל תהלתו רק קצתה : (ג) אשרי . הטעם כי שומרי משפט הם ממללים קצה גבורתו והזכיר גבורות השם בעבור גבורותיו בים סוף וטעם להזכיר משפט בעבור עונות ישראל והשם שפטם כמעשיהם : (ד) זכרני . זה המשורר יתפלל אל השם אולי

דחשוכא מתינין : ואין מספר ד' וסי' כי גוי עלה על ארצי . באלף ומאתים רכב דד"ה . זה הים גדול ורחב . אמר ויבא ארבה : שמח ג' וסי' וגם דוד המלך שמח שמחה : לכן שמח לבי ויגל כבדי. שמח מצרים בצאתם : ויוציא ד' וחס' יו"ד וסי' ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם. ויוצא את בן המלך דמלכים . ויוצא נוזלים מסלע . ויוצא עמו בששון . וסי' בלשון ארמי נסב ברא דמלכ' אבנא בחדוא : גבורות ב' מ"ל וסי' דבר גבורות וחין ערכו . מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו :

תולדות אהרן ויתן להם . קידושין מ : בעבור . שם :
מי ימלל . מגלה יח מכות י סוריות יד זוסר תולדות ויחי (ברכות יב) :
אשרי . כתובות נ עקרים מ"ב פכ"ב זוסר ויצא : זכרני ה'. ר"ה לב עקידה שער מב :

מצודת ציון

ענין מרוד וסרוב : (ל) שרץ . ענין ההולדה עם הרבוי : צפרדעים . הוא שרץ המים : (לו) אונים . ענין כח כמו מרוב אונים (ישעיה מ) : (לז) כושל . ענין נפילת התגברות ורפוי הכח ויאמר כן גם על הרבות העוני : (לט) למסך . כן יקרא הסכך אשר ממעל גם המחיצה לפנים כמו ואת מסך הפתח (שמות כו) והענן בלכתו הלך לפניהם ובנוחם סככם ממעל : (מ) שליו . מין עוף שמן : (מא) ויזובו . נספו : (מד) ועמל . עושר האדם נקרא עמל כי בא בעמל רב ויגיעה : (ב) ימלל . מלשון מלה

מצודת דוד

יחכם . למד חכמה עם זקני פרעה : (כג) ויבוא . ע"י בא ישראל למצרים : בארץ חם . הוא מצרים הבא מחם וכפל הדבר במ"ש : (כד) ויפר . הפרה והרבה את עמו : ויעצימהו . חזקו יותר מן צריו הם אנשי מצרים : (כה) הפך לבם . המקום הפך לב מצרים לשנוא את עמו : להתנכל . לחשוב בעבדיו מחשבה רעה וערמה : (כז) שמו בם . משה ואהרן שמו במצרים : (כח) ויחשך . החשיך את הארץ : ולא מרו . האותות לא מרו את דבר ה' וכאשר צוה כן היה וכן באו : (ל) שרץ ארצם . ר"ל מימי ארצם : בחדרי. באו בחדרי מלכיהם : (לב) נתן גשמיהם ברד . במקום הגשם ירד הברד : אש להבות . אש מתלהב ובוער ירד עם הברד כמ"ש והלך אש ארצה (שמות ט) : (לג) ויך . הברד הכה עלי גפנם ותאנתם : (לד) ילק . וגם מין ילק ואין מספר להם : (לו) ראשית. הראשון מכל בניהם הבאים מכוחם וכפל הדבר במ"ש : (לז) ואין בשבטיו . בכל בני שבטיו לא היה מי כושל בעונו : (לח) פחדם . של ישראל נפל על מצריים: (לט) למסך . להיות סוכך עליהם : ואש . פרש עמוד אש להאיר את הלילה : (מ) שאל . ישראל שאל בשר והביא שליו : ולחם שמים . הוא המן : (מא) הלכו בציות . במקום ציה ומדבר הלכו המים כמו נהר : (מב) כי זכר . ה' את דבר קדשו אשר הבטיח את אברהם עבדו : (מה) בעבור . כל הטובה הזו עשה ה' להם למען ישמרו חוקיו וכו' : הללויה . לזה הללו את יה על הטובה שעשה לאבותינו : קו (א) כי טוב . כי הוא טוב ומאתו לא תצא רעה כי עד עולם עושה חסד : (ב) מי ימלל . מי יוכל לספר כל גבורות ה' ומי יוכל להשמיע כל תהלתו : (ג) אשרי שומרי משפט . אשרי אלה השומרים משפטי התורה ועושים צדקה בכל עת כי זה יחשב להלול אל המקום כי הרודף אחר התורה יורה בזה גדולת המתן את התורה : (ד) זכרני . התפלל דוד על עצמו ואמר זכור גם אותי כשתהיה מרוצה לעמך ופקדני לטובה בעת בוא ישועתך

אולי יראה את הישועה כאשר תרצה עמך ותבא את ישועתך: (ה) לראות בטובת בחיריך כאשר יראו הם: (ו) חטאנו. והנה תחלת תשובה זה המזמור שהוא מודה חטאתו ותפלת עמו על כן חטאנו עם אבותינו כדרך והתודו את עונם והרשענו כנגד פשעינו ופעול העוינו חסר דרכנו או נפשנו והרשענו כן אולי הוא פועל עומד: (ז) אבותינו. לא השכילו נפלאותיך. האותות והמופתים שעשית במצרים: רוב חסדיך. עם ישראל במכת ערוב ודבר וברד וחושך ומכת בכורים: וימרו על ים. שאמרו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים או מאנו לעבור הים: (ח) ויושיעם. כי שמו נקרא עליהם אלהי העברים: (ט) ויגער. דימה רוח קדים לגערה: בתהומות. מקומות שפלים: כמדבר. אשר אין שם מים כי היו להם חומה: (י) ויושיעם. שונא. הוא פרעה: (יא) ויכסו. צריהם. פרעה וחילו וכן כתו' ונער פרעה וחילו: (יב) ויאמינו. בה': ישירו. אז ישיר משה: (יג) מהרו. טעם לא חכו כי עצת השם היתה טובה להם שלא יאכלו בשר תאוה: (יד) ויתאוו. וינסו אל. בעבור היותם בארץ שממה אמרו מאין יבוא הבשר: (טו) ויתן. רזון. מות המתאוים: (טז) ויקנאו. זה שאמרו למשה כי תשתרר עלינו: לאהרן. בעבור הלוים בקר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו על כן קראו קדוש ה': (יז) תפתח. על דרך זמן עומד: עדת אבירם. הם ונשיהם טפם והאדם אשר לקרח: (יח) ותבער קרח ועדתו. והקשה מכל אלה: (יט) יעשו. טעם בחורב במקום ששמעו קול השם: (כ) וימירו. כבודם כינוי לכבוד השם כדרך כי נאץ נאצת והכינוי כנגד דוד המלך דרך מוסר ולא אמר לו כי נאץ נאצת השם ילענו למו. וטעם אוכל עשב דרך בזיון וקלון: (כא) שכחו. מושיעם בים סוף כי בזמן היה קרוב לצאתם ממצרים על כן: (כב) נפלאות בארץ חם: (כג) ויאמר. זה הוא הרף ממני וימאסו:

יושיע הנה: (ד) ברצון עמך. ב הרצותך לעמך: (ז) וימרו על ים. היו מקטני אמנה אמרו כשם שאנו עולים מכאן מצד זה אף המצריים עולים מצד אחר ויבואו אחרינו עד שרמז הקב"ה לים והקיאם ליבשה או וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות טו) לפיכך ויאמינו בה'. אבל מתחלה לא האמינו (מגלתי): (ט) ויוליכם בתהומות כמדבר. ים סוף היה כמדבר דכתיב שגר עליהם המדבר וגו' (שם י"ד) דרך שלשת ימים וגו' (במדבר י'): (יג) לא חכו לעצתו. לא קוו לו: (יד) ויתאוו תאוה. מי יאכילנו בשר (שם י"א): (טו) וישלח רזון בנפשם. ואף ה' חרה בעם (שם י"א): (טז) ויקנאו למשה. במדבר הכעיסוהו כמו קנאוני בלא אל (מגלתי): (יז) תפתח ארץ וגו'. נראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אביהם תלה הקלקלה בדתן ואבירם: (יח) ותבער אש. והאכל את מקריבי הקטרת (במדבר י"ו): (כ) אוכל עשב. אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהיא אוכל עשב שהוא מוציא פרש רבה והוא	בִּרְצוֹן עַמֶּךָ פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ׃ ה לִרְאוֹת ׀ בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ לְהִתְהַלֵּל עִם־נַחֲלָתֶךָ׃ ו חָטָאנוּ עִם־אֲבוֹתֵינוּ הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ׃ ז אֲבוֹתֵינוּ בְמִצְרַיִם ׀ לֹא־הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ עַל־יָם בְּיַם־סוּף׃ ח וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ׃ ט וַיִּגְעַר בְּיַם־סוּף וַיֶּחֱרָב וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר׃ י וַיּוֹשִׁיעֵם מִיַּד שׂוֹנֵא וַיִּגְאָלֵם מִיַּד אוֹיֵב׃ יא וַיְכַסּוּ־מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר׃ יב וַיַּאֲמִינוּ בִדְבָרָיו יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ׃ יג מִהֲרוּ שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא־חִכּוּ לַעֲצָתוֹ׃ יד וַיִּתְאַוּוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ־אֵל בִּישִׁימוֹן׃ טו וַיִּתֵּן לָהֶם שֶׁאֱלָתָם וַיְשַׁלַּח רָזוֹן בְּנַפְשָׁם׃ טז וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה׃ יז תִּפְתַּח־אֶרֶץ וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל־עֲדַת אֲבִירָם׃ יח וַתִּבְעַר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם לֶהָבָה תְּלַהֵט רְשָׁעִים׃ יט יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסֵּכָה׃ כ וַיָּמִירוּ אֶת־כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב׃ כא שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם׃ כב נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל־יַם־סוּף׃ כג וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי	ל'. ל'. ל' ויפה. ד' חד חסר. ל'. ד'. ל'. ג'. ג' וסי' אנשון לוויא בניהון. ל'. ב'. ב' אומרים ומכסה. ר' פסול	בִּרְעוּא טָבָא עִם עַמָּא אִדְכַר לִי בְּפוּרְקָנָךְ׃ ה לְמֶחֱמֵי בְּטוּבַת בְּחִירָךְ לְמֶחְדֵי בְּחֶדְוַת עַמָּךְ לְאִשְׁתַּבָּחָא עִם אַחְסַנְתָּךְ׃ ו חַבְנָא עִם אֲבָהָתָנָא אַעֲוֵינָא אַרְשַׁעְנָא׃ ז אֲבָהָתָנָא בְמִצְרַיִם לָא אַשְׂכִּילוּ פְּרִשְׁוָתָךְ לָא דְכַרוּ יַת סוּגְעֵי טוּבָךְ וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרָךְ עַל יַמָּא בְּיַמָּא דְסוּף׃ ח וּפָרְקִנּוּן בְּגִנַל שְׁמֵיהּ לְאוֹדָעָא יַת גְּבוּרְתֵיהּ׃ ט וּנְזַף בְּיַמָּא דְסוּף וְאִתְנְגִיב וְהַלְכִנּוּן בִּתְהוֹמַיָּא הֵיךְ כְּבְמַדְבְּרָא׃ י וּפָרְקִנּוּן מִיַּד סָנְאָהוּ פְּרַק יַתְהוֹן מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבָא׃ יא וַחֲפוֹן מַיָּא מְעִיקֵיהוֹן חַד מִנְהוֹן לָא אִשְׁתְּאַר׃ יב וְהֵימִינוּ בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ שַׁבַּחוּ תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ יג סְרַהִיבוּ אִתְנְשִׁיאוּ עוּבָדוֹי לָא אִסְתַּבַּרוּ לְמַלְכְּתֵיהּ׃ יד וְשַׁיִּלוּ שְׁאֶלְתָּא בְּמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא בַּאֲתַר צָדוּ׃ טו וִיהַב לְהוֹן שְׁאִילְתְּהוֹן וְשַׁדַּר פַּתְרָנוּתָא בְּנַפְשֵׁיהוֹן׃ טז וְקַנִּנוּ לְמֹשֶׁה בְּמַשְׁרִיתָא לְאַהֲרֹן קַדִּישָׁא דַיְיָ׃ יז אִתְפַּתְּחַת אַרְעָא וּבַלְעַת דָּתָן וַחֲפַת עַל סִיעַת אֲבִירָם׃ יח וּדְלֵקַת אֶשְׁתָּא בְּסִיעַתְהוֹן לַהֲבוּתָא תְּשַׁלְהֵב רַשִׁיעַיָּא׃ יט עֲבָדוּ עִגְלָא בְּחוֹרֵב וּסְגִידוּ לְמַתְכָא׃ כ וּפָרְגוּן יַת אִיקַר רִבּוֹנְהוֹן בִּדְמוּת תּוֹר דְּאָכֵיל עִסְבָּא וּמוֹזְדְהַם׃ כא אִתְנְשִׁיאוּ אֱלָהָא פָּרְקֵהוֹן הֶעְבַד רַבְרְבָן בְּמִצְרַיִם׃ כב פְּרִישָׁן בְּאַרְעָא דְחָם דְּחִילָן עַל יַמָּא דְסוּף׃ כג וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן אִלְמָלֵי

פקדני ל'. בטובת בחיריך ל' דסמיכי. גויך ל'. לגויים ל'. והגוים ל'. העוינו הרשענו ל' דסמי': ויושיעם ד' ג' מ"ל וא' חס' וסי' ויושיעם ביד ירבעם בן יואש. את עתניאל בן קנז. ויושיעם למען שמו. ויושיעם מיד שונא. דעתניאל חס': מהרו ג' וסימ' בלשון ארמי אנשון לוויא בניהון. וביאורם מהרו בניך מהרסיך. ולא מהרו הלוים דד"ה. מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו: תפתח ארץ ב' וסימ' תפתח ארץ ויפרו ישע. תפתח ארץ ותבלע דתן: כבודם חד מן י"ח מלין בקריאה תקון סופרים וסי' ואברהם עודנו עומד לפני ה'. ואל אראה ברעתי. ואכל חצי בשרו. בעון אשר ידעתי כי מקללים להם בניו. אולי יראה בעניי. איש לאהליו ישראל. והנם שולחים את הזמור' אל אפם. אלהי קדשי ולא נמות. ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו. כי הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו. ועמי המיר כבודו. והיה עלי למשא. כבודם בקלון אמיר. וירשיעו את איוב. ותשוח עלי נפשי. וימירו את כבודם בתבנית שור:

תולדות אהרן הטאנו. יומא לו עקידה שער סג (יומא מ): לא השכילו. עקידה שם: וימרו. פסחים קיח ערכין טו: וימירו. תמורה כה זוהר תצא: ויקנאו. מ"ק יח סנהדרין קי:

מצודת ציון

אלה ודבור: (ד) פקדני. ענין השגחה וזכרון: (ז) וימרו. מרדו וסרבו: (ט) ויחרב. ענין יובש: (יג) חכו. ענין המתנה כמו לכן חכו לי (צפניה ג): (יד) בישימון. במדבר שממה: (טו) רזון. מל' רזות וכחשות: (טז) ויקנאו. ענין כעס כמו הם קנאוני (דברים לב): (יח) תלהט. ענין לה בה: (יט) למסכה. דבר הניתך ממתכת כמו אלהי מסכה (שמות לד): (כ) וימירו. מלשון תמורה

מצודת דוד

ישועתך: (ה) להתהלל. להשתבח עם ישראל נחלתך לומר ראו כי בנו בחר ה': (ו) חטאנו עם אבותינו. כמו שאבותינו חטאו כן אנחנו חטאנו: (ז) במצרים. בצאתם ממצרים: לא השכילו. לא נתנו לב להשכיל הנפלאות שעשית במצרים: בים סוף. עודם בים סוף מרו בה' ואמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר וירדפו אחרינו: (ח) למען שמו. שלא יחולל כי פן יאמרו מבלתי יכולת וגו': (ט) בתהומות. בעומק הים. הוליכם בחרבה כבמקום מדבר מבלי מים: (י) ויושיעם. בזה הושיעם מיד מצרים: (יב) ויאמינו. אז האמינו בדבר ה' ושורר שירת הים כאשר ראו את מצרים מת על שפת הים: (יג) מהרו. בזמן מועט שכחו מעשה ה' והתלוננו במרה על מרירת המים: לא חכו. לא המתינו עד ישמעו עצת ה' מה היא כאשר באמת המתיק להם המים: (יד) ויתאוו תאוה. זהו מה שאמרו מי יאכילנו בשר: וינסו. אם יוכל למלאות שאלתם: (טו) ויתן וגו'. הוריד להם השליו: וישלח רזון. לא נעשו שמנים מאכילת השליו כי אדרבה נעשו עוד רזים וכחושים והוא משל על הסורעניות הבאה עליהם בעבור זה: (טז) ויקנאו. הכעיסו למשה במחנה בפרסום רב והם קרח ועדתו שקנאו למשה ולאהרן: (יח) בעדתם. הם הר"נ איש מקריבי הקטורת: להבה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יט) בחורב. במקום אשר קבלו התורה: (כ) וימירו. חלפו כבוד המקום בתבנית שור: כבודם. כבוד המקום אלא שכינה הכ': אוכל עשב. הזכירו בגנותו שמלבד העשב בריו ואוכלו: (כג) ויאמר. חשב ה' להשמידם: לולי משה. אם לא היה משה

רשי

והוא מלוכלך בה. היא רירו: (כד) וימאסו בארץ חמדה. בשלוח מרגלים והוציאו דבה על הארץ (שם מ"ו): (כו) וישא ידו. בשבועה: (כז) ולהפיל זרעם בגוים. מאותו שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל ט' באב בכו ואמר הקב"ה הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות: (לג) כי המרו. משה] והמרו את רוחו בשמעו נא המורים: ויבטא בשפתיו. שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו' (שם): (לד) לא השמידו. בימי יהושע: את העמים. אשר אמר להם (דברים כ') לא תחיה כל נשמה לא ישבו בארצך והם הניחום לשבת בקרבם למס עובד: (מא) ויתנם ביד גוים. בימי השופטים בין שופט לשופט כגון עגלון וכושן רשעתים וסיסרא ופלשתים ומדין. (מנאתי): (מג) פעמים רבות יצילם. כמה פעמים מכעיסים והוא מאריך אפו ומצילם: וימכו בעונם.

נעשו

אמר ה' להם ד' וסימ' הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו. כה אמר ה' להם מות ימתו דפנחס. ויעבדו הגלולים דמלכי'. לא השמידו את העמים: ויתעב ד' קמצין בקריא' בליש' תיעוב וסימ' לבזה נפש למתעב גוי. ודבר תמים יתעבו. איש דמים [illegible]מה יתעב. ויחר אף ה' בעמו ויתעב. וכל שארא לשון תיעוב פתח. ובספרי מסרה אחריתי מונים גם זה כל אוכל תתעב נפשם. וא' מתאב אנכי

תהלים קו

משה בחירו עמד בפרץ לפניו
להשיב חמתו מהשחית: כד וימאסו
בארץ חמדה לא־האמינו לדברו:
כה וירגנו באהליהם לא שמעו בקול
יהוה: כו וישא ידו להם להפיל אותם
במדבר: כז ולהפיל זרעם בגוים
ולזרותם בארצות: כח ויצמדו לבעל
פעור ויאכלו זבחי מתים:
כט ויכעיסו במעלליהם ותפרץ־בם
מגפה: ל ויעמד פינחס ויפלל
ותעצר המגפה: לא ותחשב לו
לצדקה לדר ודר עד־עולם:
לב ויקציפו על־מי מריבה וירע
למשה בעבורם: לג כי־המרו את־
רוחו ויבטא בשפתיו: לד לא־
השמידו את־העמים אשר אמר
יהוה להם: לה ויתערבו בגוים וילמדו
מעשיהם: לו ויעבדו את־עצביהם
ויהיו להם למוקש: לז ויזבחו את־
בניהם ואת־בנותיהם לשדים:
לח וישפכו דם נקי דם־בניהם
ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען
ותחנף הארץ בדמים: לט ויטמאו
במעשיהם ויזנו במעלליהם: מ ויחר־
אף יהוה בעמו ויתעב את־נחלתו:
מא ויתנם ביד־גוים וימשלו בהם
שנאיהם: מב וילחצום אויביהם
ויכנעו תחת ידם: מג פעמים רבות
יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו

תרגום

משה בחיריה דקם ואתקף
בצלו קדמוי לאתבא חמתיה
מלחבלא: כד ואתרחיקת
נפשיהון בארעא רגינא לא
המינו בפתגמיה: כה ואתרעמו
במשכנהון לא קבילו במימרא
דיי: כו וארים ידיה בשבועה
מטולהון למרמי יתהון קטילין
במדברא: כז ולאגלאה זרעהון
בעממיא ולבדרתהון בארעתא:
כח ואדביקו בטעות פעור
ואכלו נכסי מיתיא: כט וארגיזו
קדמוי בעובדיהון ותקפת
בהון מותנא: ל וקם פינחס
וצלי ואתכלית מותנא:
לא ואתחשבת ליה לזכו לדר
ודר עד עלמא: לב וארגיזו על
מי מצותא ובאיש למשה
בגללהון: לג ארום סריבו על
רוח קודשיה ופריש
בספותיה: לד לא שיציאו ית
עמא די אמר יי להון:
לה ואתערבו בעמיא ואליפו
ית עובדיהון: לו ופלחו ית
טעותהון והוו להון לתקלא:
לז ודבחו ית בניהון וית
בנתיהון למזיקיא: לח ושדו
אדם זכי דמי בניהון ובנתיהון
די דבחו לטעות דכנענאי
ואטנפת ארעא בחבין דקטול:
לט וטמיאו בעובדיהון וטעו
במעליליהון: מ ותקיף רוגזא
דיי בעמיה ורחיק ית אחסנתיה:
מא ומסרינון ביד עמיא ושליטו
בהון סנאיהון: מב ודחקנון בעלי דבביהון ואתכביעו
תחות ידיהון: מג זמנין סגיעין יפציאנון והנון יסרבון ליה במלכתהון ואתמכיאו

אבן עזרא

(כד) וימאסו. כנסעם מחורב ונאמר להם עלה רש והם לא האמינו: (כה) וירגנו. כמעשה נרגן: (כו) וישא. שבועה כדרך בני אדם שישא ידו אל השמים: (כז) ולהפיל אם היו כמוהם מורדים ככתוב בברית השני שכרת משה עם הבני': (כח) וילמדו. מגזרת צמיד בעבור הנשים: זבחי מתים. לזבחי אלהיהם: (כט) ויכעיסו. ותפרץ. שמת חצי שבט שמעון ובעד במספרו ונשיאו כי הנשים במקום אחר באו: (ל) ויעמד. ויפלל. עשה דין כמו עון פלילי: (לא) ותחשב. טעם לצדקה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם: (לב) ויקציפו. מי מריבת קדש. וירע למשה. כאשר אמר גם בי התאנף: (לג) כי המרו את רוחו. שב אל השם כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו. וטעם ויבטא על השם שגזר על משה שלא יכנס לארץ ושגגה היתה ממשה בעבור כעסו כאשר פירשתי במקומו ויתכן היות רוחו רוח משה והוא בטא שאמר לישראל מורים ושכח לדבר והכה והיה ראוי שלא יצא הדבר מפיו עד שישלים מצות השם: (לד) לא. אשר אמר ה' להם. להשמידם: (לה) ויתערבו. עד למדו אותם והוא הזהירם: (לו) ויעבדו. קראם עצבים דרך קלון: (לז) ויזבחו לשדים. כמו מחשבתם כמו חנניה הנביא וי"א לשדים שיסודו הדעת כמו יסוד להרים: (לח) וישפכו. מרוב אהבתם לעצבי כנען שדם בניהם ובנותיהם שפכו להם: (לט) ויטמאו. כי קדושים היו: (מ) ויחר. ויתעב כי הם זנו: (מא) ויתנם. בימי השופטים: (מב) וילחצום. ויכנעו: הטעם כפול או ויכנעו על דרך או אז יכנע על כן אחריו: (מג) פעמי'. והמה ימרו. אחר שנכנעו והוא הצילם: וימוכו. כמו ומך אחיך

תולדות אהרן משה בחירו. ברכות יא פסחים קיט: וילמדו. ע"ג כט לב מה ג חולין יג עקרים מד פס"ז (שבת יא ע"ג מג): ויפלל. ברכות כו סנהדרין מד פב חולין קנד (ברכות ז): ויקציפו. עקידה שער ס:

מצודת ציון

תמורה וחלוף: (כה) וירגנו. ענין תלונה ותרעומות כמו דברי נרגן (משלי יח): (כז) ולזרותם. לפזרם כמו תזרם לרוח (יחזקאל ה'): (כח) ויצמדו. ענין דבוק וחבור כמו צמיד פתיל (במדבר יט): (כט) ותפרץ. ענין ההתחזקות כמו מה פרצת (בראשית לח): (ל) ויפלל. ענין דין ומשפט כמו ונתן בפלילים (שמות כא): ותעצר. ענין מניעה: (לב) ויקציפו. מלשון קצף: (לג) המרו. מרדו וסרבו: רוחו. ענין דבור כמו וברוח שפתיו (ישעיה יא): ויבטא. ענין אמירה כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה): (לה) ויתערבו. מל' תערובות: (לו) עצביהם. כן יקראו הגלולים כי מעציב לב עובדיו צועקים אליו ואינם נענים: (לח) ותחנף. התחייב והרשיע כן תרגומו וכן ולא תחניפו את הארץ (במדבר לה): (לט) ויזנו. ענין הסרה ועש"ז תקרא באשה זונה כי סרתה מדרכי הצניעות: (מ) ויתעב. מלשון תועבה: (מב) וילחצום. מלשון לחץ ודחק: (מג) ימרו. מרדו וסרבו

מצודת דוד

עומד בפרץ וכו' ואחז במשל כעומד במקום פרצת הגדר לבלי תת לבוא דרך בה ור"ל בהשתדלותו בטל החמה ולולי הוא היה משמידם: (כד) וימאסו. ע"י תלונות המרגלים: לדברו. שהבטיח לרשת אותם: (כה) לא שמעו. לא האמינו בקול דברו: (כו) וישא ידו. נשא ידו בשבועה עליהם להפיל וכו': (כז) ולהפיל וגו'. כי אז נגזר עליהם הגלות והוקבע בכיה לדורות: בארצות. ר"ל בארצות הגוים: (כח) ויצמדו. חברו עצמם לבעל פעור ואכלו זבחי עבודת גלולים שהוא דבר שאין בה רוח כמת: (כט) ותפרץ. המגפה נתחזקה בהם כי רבים מתו: (ל) ויעמד. קם מתוך העדה ועשה דין ומשפט בזמרי ועי"ז נעצרה המגפה: (לא) ותחשב. המשפט הזה נחשבה לו לזכות ולצדקה להיות שמור עד עולם כי בעבור זה נתכהן וכמ"ש והיתה לו' כהונת עולם (במדבר כה): (לב) ויקציפו. אח"ז הכעיסו את ה' במי מריבה ונעשה רעה למשה למות במדבר: (לג) כי המרו. כי ישראל מרו בדבר ה': ויבטא. ודבר משה בשפתיו לקרותם ממרים ואמר שמעו נא המורים (שם כ) ועי"ז נענש: (לד) לא השמידו. ובבואם לארץ לא השמידו את העמים אשר צוה ה' להשמידם: (לו) ויהיו. העובדי גלולים ההם היו להם למוקש כי הם הכשילום בהסתת עבודת העצבים: (לז) לשדים אשר היו עובדים להם: (לח) ותחנף הארץ. יושבי הארץ התחייבו בעבור רוב הדמים שנשפך בה לעבודת גלולים: (לט) ויזנו. סרו מה' ברוע מעלליהם: (מא) ויתנם ביד גוים. בימי השופטים: (מב) ויכנעו. היו נכנעים תחת ידי אויביהם: (מג) פעמים וגו'. ע"י השופטים וכמ"ש והיה ה' עם השופט וגו' (שופטים ב): ימרו. במות השופט מרו המה בה' בעצתם הרעה וכמ"ש והיה במות השופט ישובו והשחיתו: וימכו בעונם. בעבור עונם נעשו שפלים ועניים:

וירא

אבן עזרא

אחיך בעבור המים : (מד) וירא. את רנתם. צעקתי כמו ותעבור הרנה : (מה) ויזכור . ברית אברהם והנכון בעיני ברית סיני כי שם כתוב וזכרתי להם ברית ראשונים והם היוצאים ממצרים וכן כתוב אשר הוצאתי אותם וקראם ראשונים כי הם אבותינו הראשונים שקבלו התורה בהר סיני כי כבר הזכיר בפרשה ברית שלשת האבות . וינחם . דרך משל : (מו) ויתן . זה פי' ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות הטעם בארץ לא להם : (מז) הושיענו . אמר אחד מחכמי מצרים כי זה המשורר היה בימי השופטים לפני מלך מלך לבני ישראל על כן הוא אומ' וקבצנו מן הגוים וחכם אחד אמר כי זה המשורר היה בבבל והנכון בעיני כי זה המשורר דבר ברוח הקדש והוא מדבר על לשון בני גלותינו הושיענו כאשר דבר ישעיהו על לשון המשכילים למה תתענו ה' מדרכיך : (מח) ברוך . דברי המשורר בנבואה כי הפלת הושיענו שמע השם וברכו על ישועת ישראל אז יקרא השם אלהי ישר' והנכון בעיני שהוא דבק עם להשתבח אז נאמר כולנו ברוך מן העולם ועד עולם הוא ברוך ומלת אמן מגזרת אמונה וחתם במזמור כאשר החל והוא מלת הללויה : (א) הודו לה' . (ב) יאמרו גאולי ה' . אמרו חכמים ז"ל ארבעה צריכין להודות והם המזכרים במזמור ומלת הודו לה' יאמרו אותו הגאולים על כן אחריו יאמרו : מיד צר . כמו צר ומצוק בצר לי : (ג) ומארצות. הזכיר מזרח ומערב כי כן הייסוד מן הקצה אל הקצה והזכיר מצפון כי שם כל הייסוד ולא הזכיר דרום בעבור חום השמש אין שם ייסוד בריאות גמורות ומעט ומים יורדי הים כי היורד כתוב מהארבעה המזכרים וכן הוא מזכיר יורדי הים ואחר כן כתוב יודו לה' חסדו . ויש אומרים פעול יאמרו גאולי ה' הוא אשר גאלם מיד צר והודו לה' דברי המשורר לארבעה המזכרים : (ד) תעו . דרך דבק עם תעו והם גאולי השם יספר אשר קרה להם . ישימון פירשתיו : (ה) רעבים . בכלות צדה עמו כאשר קרה הגר ותלך ותתע ויכלו המים : תתעטף. כמו העטופים ברעב : (ו) ויצעקו . אמר יצילם כמו להציל לו מרעתו : (ז) וידריכם . הפך תעו : אל עיר מושב . כנגד העליון הכתוב למעלה עיר מושב לא מצאו : (ח) יודו. מלת יודו בעבור שנית וכן הוא ויודו נפלאותיו : (ט) כי השביע. על המים ארץ לא שבעה מים וזה הוא חסד השם ועתה שב להזכיר השבויים: (י) יושבי. כי נותם בבית הסהר וברזל כמו ענו בכבל רגלו ברזל : (יא) כי. ... הראה כי רובי השבויים נייסרים בעבור עונותיהם ומלת המרו

תהלים

ג' בְּעֲוֺנָם׃ מד וַיַּרְא בַּצַּר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ
אֶת־רִנָּתָם׃ מה וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ
ל' ד"ח ד' מ"ל וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָו׃ מו וַיִּתֵּן אוֹתָם
ד' ככתוב' ג' מ"ל לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָּל־שׁוֹבֵיהֶם׃
ב' מז הוֹשִׁיעֵנוּ ׀ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ
מִן־הַגּוֹיִם לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ
ב"ן לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ מח בָּרוּךְ
יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם ׀
וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן
ספר חמישי הַלְלוּ־יָהּ׃
ל' חס' קז א הֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְהוָה
ב' הוא גאלם ל' אֲשֶׁר גְּאָלָם מִיַּד־צָר׃ ג וּמֵאֲרָצוֹת
ל' כעמיר. ג' קִבְּצָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב מִצָּפוֹן
וּמִיָּם׃ ד תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דָּרֶךְ
ל' עִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ׃ ה רְעֵבִים
ל' גַּם־צְמֵאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף׃
ד' ו וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם
סימן קדמא' יליגס תניינא ותליתאי ויושיעם רביעאה וממצוקותיהם יוציאם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יַצִּילֵם׃ ז וַיַּדְרִיכֵם
בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה לָלֶכֶת אֶל־עִיר מוֹשָׁב׃
ח יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי
ב' חד מ"ל ונפשו אָדָם׃ ט כִּי־הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה
וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא־טוֹב׃ י יֹשְׁבֵי
חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל׃
יא כִּי־הִמְרוּ אִמְרֵי־אֵל וַעֲצַת עֶלְיוֹן
ב'. ב' ר"פ נָאָצוּ׃ יב וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם כָּשְׁלוּ

תרגום

בְּחוֹבֵיהוֹן׃ מד וַחֲמָא כַּד עָיִק
לְהוֹן כַּד שְׁמַע יַת צְלוֹתְהוֹן׃
מה וּדְכִיר לְהוֹן קְיָמֵיהּ וְתָב
מִן רוּגְזֵיהּ כְּסוּגְעֵי חַסְדוֹי׃
מו וִיהַב יַתְהוֹן לְרַחֲמִין בְּאַנְפֵּי
כָּל דִּשְׁבֵי יַתְהוֹן׃ מז פְּרוֹק
יָתָנָא יְיָ אֱלָהָנָא וּכְנוֹשׁ יָתָנָא
מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא לְאוֹדָעָה בְּשׁוּם
קוּדְשָׁךְ לְאִשְׁתַּבָּחָא
בְּתוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ מח בְּרִיךְ שְׁמָא
דַּיְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל מִן עָלְמָא
הָדֵין וְעַד עָלְמָא דְּאָתֵי וְיֵימַר
כָּל עַמָּא אָמֵן הַלְלוּיָהּ׃ א שַׁבַּחוּ
קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב אֲרוּם לְעָלַם
טוּבֵיהּ׃ ב יֵימְרוּן פְּרִיקַיָּא
דַּיְיָ דִּי פְרַקִינוּן מִן יַד מְעִיקָא׃
ג וּמֵאַרְעָתָא כַּנְשִׁינוּן מִמַּדִנְחָא
וּמִמַּעַרְבָא מִצִּפּוּנָא וּמִן יַמָּא
דָרוֹמָא׃ ד עַל עַמָּא דְּבֵית
יִשְׂרָאֵל אִתְנַבֵּי וַאֲמַר עַמָּא
בֵּית יִשְׂרָאֵל טָעוּ בְּמַדְבְּרָא
בְּצַדְיֵי אָרְחָא קַרְתָּא דְּמִיתַּבָא
לָא אַשְׁכָּחוּ׃ ה כָּפְנִים לְחוֹד
צָחֲיָן נַפְשָׁתְהוֹן תִּשְׁתַּלְהַיָּא׃
ו וְצַלּוּ קֳדָם יְיָ כַּד עָיִק לְהוֹן
מִמְּעַקְתְּהוֹן פְּצָא יַתְהוֹן׃
ז וְדַבְּרִינוּן בְּאוֹרַח תְּרִיצְתָּא
לְמֵיזַל לִירוּשְׁלֶם קַרְתָּא
דְּמֵיתְּבָא׃ ח יְהוֹדוּן קֳדָם יְיָ
מְטוּל חַסְדֵּיהּ וּמִשְׁתָּעֵן
פְּרִישְׁוָתֵיהּ לִבְנֵי נָשָׁא׃
ט אֲרוּם אַשְׂבַּע נֶפֶשׁ סְרִיקָא
וְנַפְשָׁא כְּפִינָא מְלֵי טוּבָא׃
י עַל צִדְקִיָּהוּ וְרַבְרְבָנֵי יִשְׂרָאֵל
אִתְנַבֵּי וַאֲמַר צִדְקִיָּהוּ וְרַבְרְבָנֵי יִשְׂרָאֵל דִּגְלוּ כְּבָבֶלוְיתִיבוּ בַּחֲשׁוֹכָא וְטוּלָא דְמוֹתָא
וַהֲווֹ אֲסִירִין בְּסִגוּף שֵׁירֵי פַּרְזְלָא׃ יא אֲרוּם סָרִיבוּ עַל מֵימְרֵיהּ דֶּאֱלָהָא וּמִלְכַּת
עִלָּאָה רַחִיקוּ׃ יב וְתַבַּר בְּלֵעוּתָא לִבְּהוֹן אַתְקִילוּ וְלֵית דְּסָעִיד׃

רשי

נעשו שפלים בעונם : (מד) וירא בצר . מתוך תפלה : בשמעו את רנתם. מתוך זכות אבות : (מה) ויזכור להם בריתו . מתוך תשובה : וינחם כרב חסדיו. מתוך הקץ כשמעו הושיענו וגו' אף משה כללם בפסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו' (דברים ד') : (מז) הושיענו. גם עתה ה' אלהינו: (מח) מן העולם ועד העולם. מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי (סא"א): (א) הודו לה' : (ב) יאמרו גאולי ה'. כשיפדם מיד צר : (ד) תעו במדבר וגו'. והולכי מדברות אף הם צריכין להודות שהרי פעמים שהם תועים ורעבים וצמאים : (ז) וידריכם . וינהגם לפיכך יודו לה' חסדו: (י) יושבי חשך וצלמות . אף האסורים בבית הסוהר צריכים להודות כשיוצאין מבית אסוריהם : (יא) כי המרו אמרי אל . אין פורענות באה על האדם אלא בעונו

את נאון : כרב ז' וחסרים בקריא' וסימ' גפן בוקק ישראל . חנני אלהי' כחסדך. ענני ה' כטוב חסדך ויזכר להם בריתו וינחם. הללוהו כרב גדלו . כי אם הוגה ורחם וחוסה עלי כרב חסדיך . וחד חס' אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו : קבצם ב' וסימ' כעמיר . ומארצות : וממערב ג' וסימ' וממערב אקבצך . כי_לא ממוצא וממערב . ומארצות

תולדות אהרן בצר להם . (תענית סד) : וצלמות . ברכות נד עירובין יט : ויצעקו . פס ר"ה מן עקרים מד סע"ז :

מצודת ציון

וסרכו : וימכו . ענין דלות ושפלות כמו ואם מך הוא (ויקרא כז) : (מו) שוביהם . מלשון שביה : (ז) ממצוקותיהם . מלשון צוקה וצרה : וידריכם . ענין הלוך : (ט) שוקקה . ענין תאוה כמו ונפשו שוקקה (ישעיה כט) : (י) וצלמות . צלו של מות והוא ענין חושך כחשכת הקבר : (יא) המרו . מל'

מצודת דוד

(מ"ד) וירא . ראה בצרתם בעת שמעו את תפלתם : (מה) בריתו . אשר כרת עם אבותיו ואמר ואף גם זאת בהיותם וגו' לכלותם להפר בריתי (ויקרא כו) : וינחם . על הרעה : כרוב חסדיו . ולא כפי מעשיהם : (מו) לרחמים . להיות שוביהם לרחמים עליהם לבל יכבידו העול : (מז) הושיענו . ר"ל כמו שנתת אותנו לרחמים בחסדך הגדול כן הושיענו וקבצנו אל ארצנו להודות שמה לשם קדשך : להשתבח . לשבח את עצמינו בתהלתך כי לפי רוב התהלה שבך כן ירבה שבחינו אשר בחרת בנו : (מח) ברוך וגו' . ר"ל נאמר בהודאה ברוך ה' וגו' : מן העולם . מתחלת העולם עד סוף העולם : ואמר כל העם . ר"ל כל העם אשר לא ידעו לברך יענו ויאמרו אמן ר"ל אמת הדבר שהוא ברוך ולזה הללו את יה אומרים אם אנו לא נדע איך להלל אתם היודעים הללו יה : קז (ב) יאמרו גאולי ה' . יאמרו הודו וגו' על אשר גאלם מיד צר : (ג) ומארצות . האנשים אשר קבצם מארצות המזרח וכו' לשוב למקומם : ומים . מאיי הים : (ד) תעו . פעמים תעו במדבר שממה ולא מצאו דרך ההולך לעיר מיושבת : (ה) רעבים . יהיו רעבים וצמאים מחסרון לחם ומים : תתעטף . כשאדם הוא בצרה הוא מדוכא וכפוף וכאלו הוא עטוף קצתו בקצתו : (ו) בצר להם . בעת היה צר להם : ממצוקותיהם . הציל אותם מן מצוקה ההיא: (ז) וידריכם . נתן בלבם לדרוך בדרך ישרה : (ח) יודו . האנשים ההם יודו לה' חסדו ויספרו נפלאותיו לבני אדם לפרסם הנס : (ט) כי השביע . בעבור כי השביע נפש המתאוה בהיותו תועה מלא טוב . כאשר באו אל עיר מושב : (י) יושבי . האנשים היושבים במקום חושך והמה אסורים בקשרים המעניים ובכבלי ברזל : (יא) כי המרו . וגמול העונש בא על כי המרו אמרי אל : (יב) ויכנע . ולכן הכניע לבם בעמל שמאסר וכאלו נלאו

המרו או מרו קרובה בטעם וככה נאצו מהקל או נאץ ניאץ הכבד ואמרי אליהם פיקודי הלב שהשם נטע' בלב כל מדבר: (יב) ויכנע בעמל. שאדוניהם יענו בהם כפרך ואין עוזר לפדותם: (יג) ויצעקו. הזכיר יושיעם בעבור היותם ביד שונאיהם כמו ויושע ה': (יד) יוציאם מחשך. הכתוב למעלה: ינתק. כנגד אסירי עני וברזל: (טו) יודו. טעם לבני אדם שילמדו: (טז) כי. תכן עלילות שברתו ממדינה דלתיה נחשת כאילו נשברו. ועתה יזכיר החולי': (יז) אוילים. גם הזכיר כי החולי בעבור פשע ותוכחות על עון וכן בדברי אליהוא וטעם אוילים אפי' הם חכמים הם נחשבו אוילים בעבור פשעם, ומלת מדרך מושכת עצמה ואחרת עמה וככה הוא ומדרך עונותיהם יתענו: (יח) כל. שערי מות. הקבר כי בהסגר שעריו לא יראו אור: (יט) ויזעקו. הזכיר זה המשורר כי אשר חשו במדבר לא יועילם יודעי הדרכים ולא המנחשים רק בצעקת השם הוא לבדו יוכל להצילם וכן האסורי' יוכלו כל אנשי השול' עד עת שגזור השם וככה החולים לא יוכלו כל הרופאים להועילם רק השם לבדו וכן המלחים וחובלי הים וכל חכמתם תתבלע: (כ) ישלח דברו. שיגזור ומיד יתרפ' לא על ידי משקה ומעשה בן אדם וימלט. אות' משחיתות' מגזרת השחתה או מן כרה שחת כנגד שערי שאול: (כא) יודו. גם אלה חייבים להודות: (כב) ויזבחו. וחייבים לזבוח כי התועה והשבוי הוא בריא בגופו והחולה קרוב ממת. ועתה יזכי' הכת הרביעית: (כג) יורדי. כל הולך אל הים יורד הוא: (כד) המה. כי רגע אחד יחריד הים ומיד ישכיחנו כרצונו: (כה) וי"ו גליו שב אל הים יורדי הים: (כו) יעלו. הגלים או יורדי הים: (כז) יחוגו. כי מוצק הים אין בהם כח לעמוד בספינה או לשבת: תתבלע. תתכסה לא תראה כאילו לא היתה להם חכמה כמלאכת המים: (כח) ויצעקו. אמר יוציאם כי הם בים וזאת כל שאלתם: (כט) אמר רבי יהודה בן בלעם היה ראוי להיות תחת יקם ישב והנכון בעיני כי בתחלה אמר ויעמד רוח סערה ועתה יקם סערה בלא רוח או תהיה לדממ'. ויחשו גליהם. גלי הים הפך תרומם גליו ובעבור כי הגלי' ישאו קול על כן דרך משל לדממה ויחשו: (ל) וישמחו. יורדי הים: כי ישתקו. הגלים: אל מחוז. כמו גבול וכמוהו לא חזו ימיו פירושו לא גבלו ימיו והטעם לא ישיגו לדעת סוף ימיו

בעונו: (טז) כי שבר דלתות נחשת. שהיו נעולים בפניהם: (יז) אוילים מדרך פשעם. אשר משעותיהם יתענו ביסורי חלאים אף הם מן הצריכין להודות (יש סמניות כפ' זו כלומר' כתיבות בגר הריסו"ן הפוכין וכאין לידרש במקום) אכין ורקין למעט. לומר צעקו קודם גזר דין נענין לאחר גזר דין אינם נענין: (כז) יחוגו. לשון שבר הוא וכן בחגוי הסלע (שיר ב) וכן והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעיה י"ט): (ל) וישמחו כי ישתקו. הגלים: וינחם. וינהגם: מחוז לשון

וְאֵין עֹזֵר׃ יג וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר סימן
לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ ל״כ סימן
יד יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת
וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק׃ טו יוֹדוּ לַיהוָה ל׳ ומ״ל
חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ טז כִּי־
שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל
גִּדֵּעַ׃ יז אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם נ׳ ה׳ הס׳ בניסנא
וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ׃ יח כָּל־אֹכֶל ל׳. ל׳
תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־שַׁעֲרֵי
מָוֶת׃ יט וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר
לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ כ יִשְׁלַח סימן
דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם׃ ל׳. ל׳. ל׳
כא יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו
לִבְנֵי אָדָם׃ כב וְיִזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה ל׳
וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה׃ כג יוֹרְדֵי ג׳
הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם ד׳ י״ן כתי׳ ו׳ רפין
רַבִּים׃ כד הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי יְהוָה
וְנִפְלְאוֹתָיו בִּמְצוּלָה׃ כה וַיֹּאמֶר ל׳
וַיַּעֲמֵד רוּחַ סְעָרָה וַתְּרוֹמֵם גַּלָּיו׃ ד״ג ל׳
כו יַעֲלוּ שָׁמַיִם יֵרְדוּ תְהוֹמוֹת נַפְשָׁם ל׳. ה׳ ג׳ מ״ל
בְּרָעָה תִתְמוֹגָג׃ כז יָחוֹגּוּ וְיָנוּעוּ ל׳
כַּשִּׁכּוֹר וְכָל־חָכְמָתָם תִּתְבַּלָּע׃ ל׳. ל׳
כח וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם
וּמִמְּצוּקֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם׃ כט יָקֵם ל׳. סי׳. ג׳
סְעָרָה לִדְמָמָה וַיֶּחֱשׁוּ גַּלֵּיהֶם׃ ל׳.
ל וַיִּשְׂמְחוּ כִי־יִשְׁתֹּקוּ וַיַּנְחֵם אֶל־ ל׳ בסיפרא ל׳. ז׳

יג וְצַלִּיאוּ קֳדָם יְיָ בְּרַעֲיָה לְהוֹן
מִמְּעִיקְתְהוֹן פָּרְקִינוּן׃
יד אַפְּקִנּוּן מֵחֲשׁוֹכָא וְטוּלָא
דְּמוֹתָא וְשַׁלְשַׁלְוָתְהוֹן יִתְרַע׃
טו יְהוֹדוּן קֳדָם יְיָ מְטוּל
חַסְדֵּיהּ וּמִשְׁתָּעֵן פְּרִישְׁוָתֵיהּ
לִבְנֵי נָשָׁא׃ טז אֲרוּם
תְּבַר דָּשֵׁי נְחָשָׁא וְעַבְרֵי פַּרְזְלָא
קַצִּיץ׃ יז שַׁטְיָן מֵאוֹרַח מַרְדֵיהוֹן
וּמֵעֲוָיָתֵיהוֹן מִסְתַּגְּפִין׃
יח כָּל מֵיכְלָא תַּרְחִיק נַפְשְׁהוֹן
וּמְטַן עַד מַעֲלָנֵי מוֹתָא׃ יט וְצַלִּיאוּ
קֳדָם יְיָ כַּד עָיק לְהוֹן
מִמְּעִיקְתְהוֹן יִפְרְקִנּוּן׃ כ יְשַׁדַּר
פִּתְגָמֵי אַסְוָתֵיהּ וְיַסֵּי יַתְהוֹן
וִישֵׁיזֵיב מִלְחַבָּלוּתְהוֹן׃ כא יְהוֹדוּן
קֳדָם יְיָ מְטוּל חַסְדֵּיהּ וּמִשְׁתָּעֵן
פְּרִישְׁוָתֵיהּ לִבְנֵי נָשָׁא׃ כב וְיִכְסוּן
נִכְסֵי תוֹדְתָא וְיִשְׁתָּעוּן עוֹבָדוֹי
בִּדְצָתָא׃ כג מַלָּחַיָּא נָחוֹתֵי
יַמָּא בְּאִלְפַיָּא עָבְדֵי פוּלְחָנָא
בְּמַיִין סַגִּיעִין׃ כד הִנּוּן חֲמוֹן
עוֹבָדַיָּא דַּיְיָ וּפְרִישְׁוָתֵיהּ
בִּמְצוּלְתָא׃ כה וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ
וַאֲקִים זַעֲפָא וְעַלְעוֹלָא
וְאִתְרוֹמְמוּ גַּלְּלוֹי׃ כו סָלְקִין צֵית
שְׁמַיָּא נָחֲתִין עִמְקֵי תְהוֹמַיָּא
נַפְשָׁתְהוֹן בְּבִישְׁתָּא תִּתְמוֹגַג׃
כז יִרְתְּתוּן יְנוּעוּן הֵיךְ רַוְיָא דַּחֲמַר
וְכָל חוּכְמַתְהוֹן מִסְתַּלְעֲמָא׃
כח וְצַלּוּ קֳדָם יְיָ כַּד עָיק לְהוֹן
וּמִמְּעִיקְתְהוֹן יַפֵּק יַתְהוֹן׃
כט יְקִים עַלְעוֹלָא לִשְׁתִיקוּתָא
וְיִשְׁתְּקוּן גַּלְּלֵיהוֹן׃ ל וַחֲדוֹן אֲרוּם שָׁתְקִין וְדַבְּרִנּוּן לִמְחוֹז

קבצם: ואין עוזר ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סוף סימן י"ד: אוילים ה' חסר י' קדמא בליש' וסימ' אך אוילים שרי צוען: כלי רעה אולי. אוילים מדרך פשעם. אולים יליץ אשם. ומוסר אולים אולת: ויזבחו ב' וסי' ויסר הצפרדעים. ויזבחו זבחי תודה ויספרו: ויספרו ג' וסי' יקומו ויספרו לבניהם. ויספרו לך דגי הים. ויזבחו זבחי תודה. ח' נונין מנוזרות ומקרין אכין ורקין שבתורה וסי' נמסר בסדר בהעלתך: ויצמד ד' בקריא' וסי' נמסר במלכים ב' סי' ח': וממצוקותיהם חד מן מלין דמשמשין ומ"מ ברישיהון וסימ' וממקנה ל' בני ישראל לא מת אחד. וממחנים ל' ומחשבון עד רמת המצפה. וממסר ל' כל אלה אבנים יקרות. וממשפט ל' מעוצר וממשפט לקח. וממעמרך ל' והדפתיך ממצבך וממעמדך. וממי ל' שמעו זאת בית יעקב וממצרים ל' כי נער ישראל ואהבהו. וממזרח ל' ויראו ממערב את שם ה'. וממעון. ל' ואתה הנבא עליהם. וממקום ל' ובכן ראיתי רשעים קבורים. וממקדשי ל' זקן בחור ובתולה. וממנה ל' הוי כי גדול היום ההוא. וממר ל' כעס לאביו בן כסיל. וממעמקי ל' הצילני מטיט. והמצוקותיהם יוציאם רביעא דעניגא וממועצותיה'

תולדות אהרן יוציאם. ברכות נד: יודו לה'. עקידה שער לט שם שער סג: כל אוכל. ברכות נד: המה ראו. שם ר"ס יז: סערה. ברכות שם ר"ס שם. יעלו שמים. ברכות שם כ"ב ע"ב: יחוגו. ברכות שם ר"ס שם: לדממה, ברכות נב: וישמחו. שם:

מצודת דוד

ולא מצאו עוזר: (יד) ינתק. יעתק מהם קשרי מאסרם ר"ל פטרם ממאסרם כאלו העתיק הקשרים: (טז) כי שבר. על כי שבר וכו' ר"ל הוציאם ממאסרם כאלו שבר דלתות בית הסוהר וגדע הבריחים: (יז) אוילים. האנשים אוילים אשר מחמת דרך פשעם ומעונותיהם המה מעונים בחלי ומכאוב: (יח) תתעב. כדרך החולה שממאס באכילה: ויגיעו. קרובים המה למות: (כ) ישלח דברו. לא כרפואות הרופאים שהמה בסממנים כ"א מרפא במאמרו: משחיתותם. מפחת הקבר שהיה קרוב להם: (כב) זבחי תודה. קרבן תודה הבא על הנס: (כג) יורדי הים. האנשים היורדים בים בספינות (ועל כי שפת הים הוא ממעל וממנו יורדים למטה אל הים לזה אמר יורדי הים): עושי מלאכה. היא התחבולה הפנות האניה אל המקום הנרצה: (כה) ויאמר. כאשר אמר ה' העמוד רוח סערה והיא תרומם גלי הים: (כו) יעלו שמים. אנשי הספינה עולים למעלה נגד השמים וחוזרים ויורדים עד התהום כי הגלים מגביהים הספינה למעלה ואח"ז מורידים אותה למטה עם אנשיה: ברעה. ברעת הפחד תמוג נפשם: (כז) יחוגו. והמה נעים ונדים בתוך הספינה בעבור גודל תנועת הספינה עד שא"א לעמוד במקום עמדם וכדרך השכור: וכל חכמתם. אשר למדו והשכילו בהנהגת הספינה כל החכמה יהיה נשחת כי לא יועילו בחכמה: (כט) יקם סערה לדממה. ר"ל הסערה שהקים ישיבנה לדממה וגלי הים לא יהמו עוד: (ל) וישמחו. אנשי הספינה ישמחו כאשר ישתוקו הגלים: וינחם. והמקום ינהגם אל הגבול אשר חפצו ללכת

מצודת ציון

מלשון מרי ומרד: נאצו. ענין בזיון: (יד) ומוסרותיהם. ענין קשור סרגעות: ינתק. ענין העתק כמו נתקתי מוסרותיך (ירמיה ב): (טז) ובריחי. כעין מטה לרוחב סדלתות לסגרם: גדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט): (יז) אוילים. ר"ל חוטאים: (כ) משחיתותם. מל' שחת ובור: (כד) במצולה. עומק הים: (כו) תתמוגג. מלשון סמגה והמסה: (כז) יחוגו. ענין רקוד ותנועה חזקה כמו סמון חוגג (לעיל מב): תתבלע. ענין השחתה כמו בלע ה' ולא חמל (איכה ב'): (כט) לדממה. ענין שתיקה כמו קול דממה (מ"א יט): ויחשו. ענין שתיקה כמו עת לחשות (קהלת)

מְחוֹז חֶפְצָם׃ לא יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ
וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ לב וִירוֹמְמוּהוּ
בִּקְהַל עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ׃
לג יָשֵׂם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֹצָאֵי
מַיִם לְצִמָּאוֹן׃ לד אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה
מֵרָעַת יוֹשְׁבֵי בָהּ׃ לה יָשֵׂם מִדְבָּר
לַאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמֹצָאֵי
מָיִם׃ לו וַיּוֹשֶׁב שָׁם רְעֵבִים
וַיְכוֹנְנוּ עִיר מוֹשָׁב׃ לז וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת
וַיִּטְּעוּ כְרָמִים וַיַּעֲשׂוּ פְּרִי תְבוּאָה׃
לח וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם
לֹא יַמְעִיט׃ לט וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ
מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן׃ מ שֹׁפֵךְ בּוּז עַל־
נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃
מא וַיְשַׂגֵּב אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן
מִשְׁפָּחוֹת׃ מב יִרְאוּ יְשָׁרִים וְיִשְׂמָחוּ
וְכָל־עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ׃ מג מִי־חָכָם
וְיִשְׁמָר־אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי יְהוָה׃

קח א שִׁיר מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה
אַף־כְּבוֹדִי׃ ג עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר
אָעִירָה שָּׁחַר׃ ד אוֹדְךָ בָעַמִּים ׀ יְהוָה

רַעֲיָתְהוֹן׃ לא יְהוֹדוּן קֳדָם יְיָ
מְטוּל חַסְדֵּיהּ וּמִשְׁתַּעֲן
פְּרִישְׁוָתֵיהּ לִבְנֵי נָשָׁא׃
לב וּמְרוֹמְמִין יָתֵיהּ בִּכְנִישַׁת
עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבְסַנְהֶדְרִין
דְּחַכִּימַיָּא יְשַׁבְּחוּן יָתֵיהּ׃
לג שַׁוֵּי נַהֲרָוָתָא הֵיךְ מַדְבְּרָא
וּמַפְקָנוּת מַיָּא הֵיךְ צְחוּתָא׃
לד אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַּעֲבָדָא
פְּרֵי צָדְיָא הֵיךְ סְדוֹם דְּאִתְהַפְּכַת
מִן בִּישׁוּת יָתְבִין בָּהּ׃ לה כַּד
תָּבוּ לְאוֹרַיְתָא שַׁוֵּי מַדְבְּרָא
הֵיךְ אֲרִיתָא דְמַיָּא וַאֲרַע
צִיחַיָּא לְמַפְקָנוּת מַיָּא׃
לו וְאַשְׁרֵי תַמָּן כַּפְנִים וְאַתְקִינוּ
קַרְתָּא מֵיתְבָא׃ לז וּזְרַע
חַקְלִין וּנְצִיבוּ כַרְמַיָּא וַעֲבָדוּ
פֵּרֵי אִבָּא׃ לח וּבָרְכִינוּן וְיִסְגוּן
לַחֲדָא וּבְעִירֵיהוֹן לָא יַזְעֵר׃
לט וְכַד חָבוּ אַזְעֲרוּ וְאִתְמַסְכְּנוּ
מִן אֲנִיק בִּישְׁתָא וְדָווֹנָא׃
מ שָׁדֵי בַּסְרָנוּתָא עַל רַבְרְבָנַיָּא
וְאַטְעֵיאוּנוּן בְּרָמָא דְלָא
אוֹרְחָא׃ מא וְכַד תָּבוּ לְאוֹרַיְתָא
יְשַׂגֵּב חֲשִׁיכָא מִמִּסְכֵּינוּתָא
וְשַׁוֵּי הֵיךְ עָאנֵי גְנִיסַיָּא׃
מב חָמוֹן תְּרִיצַיָּא וְיֶחֱדוּן וְכָל
מָרֵי שִׁקְרָא שַׁר פּוּמָא
וְאִתְחַסֵּם׃ מג מַן חַכִּימַיָּא
וְיִנְטוֹר אִלֵּין וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדַּיָּא דַיְיָ׃ א שִׁירָא וְשִׁבְחָא עַל יְדָא דְדָוִד׃ ב תַּקִּין לִבִּי אֱלֹהִים אֲשַׁבַּח וַאֲזַמֵּר לְחוֹד
אִיקָרִי׃ ג שַׁבַּח נִבְלָא וְכִנָּרָא אֲשַׁבַּח בִּקְרִצְתָּא׃ ד אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּעַמַּיָּא יְיָ וַאֲשַׁבְּחִינָךְ

אבן עזרא

ימיו: (לא). יודו. חסדו. שהגילם. ונפלאותיו במגולה: (לב) וירוממוהו. הוסיף להזכיר בעבור שרוב בני אדם לא ראו הים: (לג) ישם. שב המשורר להזכיר גבורת השם כאילו עושה דבר והפך הדבר כפי חכמתי והשלים להזכיר הים ושב להזכיר הנהרות ההולכים אליו וטעם למדבר ארץ ציה ומוצאי מים הם המעיינים: (לד) ארץ. שהיתה סמוכה אל הנהר ואל המעיינות שבה למלחה שלא תזרע ולא תצמיח הזכיר הסבה שיעשה השם כי לא לחנם הוא עושה כי מרעת יושבי בה: (לה) ישם. והפך הדבר ישם מדבר לאגם מים: (לו) ויושב. רעבים. שכלכלם בארץ ציה: (לז) ויזרעו פרי תבואה. הפך ארץ פרי למלחה: (לח) ויברכם. אחר היותם רעבים: (לט) וימעטו. עד עתה הזכיר שיחריב מדינות ויושיב שממות ועתה יספר כי הוא מוריש ומעשיר. ומצאנו בלשון הקדש שיזכירו הפעלים ולא יזכירו העצם כי אם באחרונה כמו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב ומי הוא זה זה כוכב שדרך מיעקב ויותר מבואר הביטו אליו ונהרו ופסוק אחר פי' סמיכת וי"ו אליו והוא זה עני קרא וככה זה וימעטו ומי הם הם הנדיבים הנזכרים אחר כן בפסוק השני והנה הפך ויברכם וימעטו: מעוצר. רחם כדרך כי עצר עצר ה' הפך וירבו ו' עצה הפך ויברכם והנה רעה החלואים בגוף ויגון בלב גם וי"ו ויגון מושך אחורנית כמו אודם פטדה וברקת מעוצר ומרעה ומיגון: (מ) שופך. נדיבים. הם הנכבדים כמו להושיבי עם נדיבים וכסא כבוד על כן בוז הפך כבודם: ויתעם. שיסכל דעת': (מא) וישגב. הנה האביון במשגב: וישם כצאן. הפועל הוא האביון כמו ישימו בנים: ירא. בעבור כי רובי האדם ידינם השם כמעשיהם בעולם הזה על כן ישמחו הישרים כי בעבור היות' ישרי' הם בשמחה ולא ידאגו או יפחדו שתבא עליהם צרה כזאת שבאה על הנדיבים ויקוו טובה שתבא אליהם כשאר האביונים וטעם כל עולה כל אנשי עולה יקפצו פיהם כי אין להם תשובה בראותם זה: (מג) מי. וישמר אלה. שישים בלבו אלה הדברים כדרך שמר תם וראה ישר: ויתבוננו. הנבונים חסדי ה' כמו והתבונן נפלאות אל ור' משה אמר כי חסדי השם יהיו מתבוננים: (א) שיר מזמור לדוד: (ב) נכון לבי. שאשיר: אף כבודי. נכון כדרך שמח לבי ויגל כבודי ורבי משה אמר אף כבודי תזמר: (ג) עורה. דרך משל שיעיר מאליו הנבל בעת שיעיר השחר ורבי משה אמר כי אעירה פועל יוצא כמו ויערני וטעם עורה הנבל כי אני אעירך בשחר: (ד) אודך. אמר אזמרך בשחר במסתרים גם אזמרך ביום בגלוי: כי

רשי

לשון גבול. ומנחם חברו עם וחזותכם את שאול (שם כ"ח) גבולינו שלא יכנה בגבולינו וכן מחזה מול מחזה שלשה פעמים בתנחומא (מלכים א ט"ז) (מלאתי): (לב) וירוממוהו בקהל עם. צריך לאודויי באפי בי עשרה: ובמושב זקנים. ותרין מנייהו צורבא מרבנן: (לג) ישם נהרות למדבר. כלומר נותן יישובי האומות לחרבן: (לד) למלחה. להיות כארץ מלחה מעשות פרי: (לה) ישם מדבר לאגם מים. טתן יישוב חרב לבניין ומחזירו לקדמותו: (לט) וימעטו וישוחו. והם מתחלה היו שוחין ומועטין מעוצר רעה ויגון: (מא) וישם כצאן משפחות. וישם האביון משפחות זרעו כצאן רבים: (מב) קפצה. סתמה כמו לא תקפוץ את ידך (דברים ט"ו): (ב) נכון לבי. נאמן עמך: אף כבודי. הוא מה שאני משורר לך: ד"א אף כבודי אף לפי כבודי לא אמנע לשורר לו ולא אחלק לעצמי כבוד: (ג) אעירה שחר. דרך שאר מלכים השחר מעוררם ואני מעורר את השחר שאני קם חצות לילה שהנבל והכנור מעוררני כמו שאמרו רבותינו כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצי הלילה רוח צפונית מנשבת בו והוא

ל' ויאכלו: שיר מזמור ג' בטעם וסימ' נמסר בסיפרא סימן ס"ג: שחר ח' קמצי' מלעיל בקריא' וסי' אשר אין לו שחר. איך נפלת משמים הילל בן. אעירה שחר. וחברו. אשא כנפי שחר. ואל יראה בעפעפי שחר. מי זאת הנשקפה. ועיניו כעפעפי שחר. וחד עורי שחר מעלי: סימן קדמא דסיפרא לי גלעד ולי מנשה. תניינא דסיפרא לי גלעד לי מנשה. ואפ"ם ולי הדברים וגו' הוספת לי:

תולדות אהרן יודו נס'. ברכות ס"ס ר"ס ין:

מצודת ציון

(קהלת ג'): (ל) מחוז. גבול וכן עם שאול עטינו חוזה (ישעיה כח): (לג) לצמאון. למקום צמא ויובש: (לה) לאגם. שם מקום כניסת המים: ציה. שממה: (לט) וישוחו. ענין שפלות וכפיפות כמו תחתיו שחחו עוזרי רהב (איוב ט): מעוצר. ענין העצבה כמו נעצרה נא אותך (שופטים יג) (מ) נדיבים. ר"ל שרים בעלי מתן: (מב) קפצה. סגרה כמו אם קפץ באף רחמיו (לעיל עז): (ב) כבודי. כן תקרא הנשמה: (ג) שחר. בקר: (ד) בלאומים. באומות: (ז) יחלצון. ענין

מצודת דוד

אליו: (לב) בקהל עם. בקבוץ עם רב: (לג) ישם נהרות. ר"ל מלבד הנסים האלה יעשה עוד פלאות דבר והלופו כי ישם נהרות להיות מקום יובש כמדבר: ומוצאי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (לד) ארץ פרי. ואז הארץ העושה פרי תהיה נהפך להיות עשויה מלוח בל יעשה פרי: מרעת. ר"ל לא על הנס יעשה זאת כ"א בעבור רעת יושביה וגמולם הוא משלם: (לה) ישם מדבר. מקום יובש כמדבר ישים למקום אגמי מים: וארץ ציה. כפל הדבר במ"ש: (לו) ויושב שם. ובמקום ההוא מושיב אנשים שהיו רעבים עד הנה מבלי מצוא מקום להחיות נפשם. ויכוננו. והם יכוננו את המקום ההוא להיות עיר מושב לכל תחסר כל בה: (לז) ויעשו. השדות והכרמים: פרי תבואה. הכרמים יעשו פרי והשדות תבואה: (לט) וימעטו. ר"ל וכן בהפוך כי בעונם ימעטו וישוחו עד לעפר מן הרעה אשר תהיה עוצרה ועכובה אלה ומן היגון אשר תהי' עליהם: (מ) שופך. פעמים יביא בזיון הרבה על נדיבים: ויתעם. עושה אותם תועים ללכת באורח תוהו לא בדרך ישר ר"ל שוגים בדעתם: (מא) וישגב. ר"ל וכן בהפוך כי מחזק את האביון מן העוני שהיה בו ומוליד משפחות רבות כעדרי הצאן: (מב) יראו ישרים. הטובה הבאה להאביון: וישמחו. בראותם השגחת המקום: וכל עולה. כל איש עולה יסגור פיו ויבוש מלדבר על כי יראה מפלאות ההשגחה: (מג) מי חכם. מי אשר נשאו לבו בחכמה וישמור בלבו אלה הדברים יהיו מתבוננים אליו חסדי ה' ר"ל בשום אלה הדברים על הלב יהיו נגלים אליו חסדי ה' ויבן אותם: קח (ב) אלהים. אתה אלהים הנה לבי נכון עמך להאמין בך ולזה אשירה ואזמרה לך: אף כבודי. אף נשמתי תשיר לה' בפי רוממותה: (ג) עורה. אמר בדרך מליצה אתה הנבל וכנור עורה את עצמך לזמר לה' בעת פעירם

ואזמרך בלאמים: ה כי־גדול מעל־
שמים חסדך ועד־שחקים אמתך:
ו רומה על־שמים אלהים ועל
כל־הארץ כבודך: ז למען יחלצון
ידידיך הושיעה ימינך ועננו:
ח אלהים ׀ דבר בקדשו אעלזה
אחלקה שכם ועמק סכות אמדד:
ט לי גלעד ׀ לי מנשה ואפרים
מעוז ראשי יהודה מחקקי: י מואב
סיר רחצי על־אדום אשליך נעלי
עלי פלשת אתרועע: יא מי יבלני
עיר מבצר מי נחני עד־אדום:
יב הלא־אלהים זנחתנו ולא־תצא
אלהים בצבאתינו: יג הבה־לנו
עזרת מצר ושוא תשועת אדם:
יד באלהים נעשה־חיל והוא יבוס
צרינו:

קט א למנצח לדוד מזמור
אלהי תהלתי אל־תחרש: ב כי
פי רשע ופי־מרמה עלי פתחו
דברו אתי לשון שקר: ג ודברי
שנאה סבבוני וילחמוני חנם:
ד תחת־אהבתי ישטנוני ואני
תפלה: ה וישימו עלי רעה תחת
טובה ושנאה תחת אהבתי:
ו הפקד עליו רשע ושטן יעמד
על־ימינו: ז בהשפטו יצא רשע
ותפלתו תהיה לחטאה: ח יהיו־ימיו

ג' וחד מעל השמים · ג' כסיפ' · כ' · תענני ק' · כ"ט כ"ף ג' כ' חס' וה' מ"ל · כ' · סימן · כ' · כ' · ג' . ו' · ג' · ו' כ"ף · ס' ג' כ"ף · כ' · כ' · ג'וחד והסטן · ג' . ג'

באומיא: ה ארום רב מעלוי
שמיא טובך ועד שחקי מטי
קושטך: ו אתרומם עלוי שמיא
אלהים ועל כל יתבי ארעא
איקרך: ז מן בגלל דישתזבון
רחימך פרוק ימינך ועני יתי:
ח אלהא ממלל מאתר בית
שכנתיה אבוע אפלג בזתא
עם יתבי שכם ועם יתבי
מישר סכות אמשח תחומא:
ט דילי גלעד דילי מנשה
גברא דבית אפרים עושנא
דרישי ומדבית יהודה ספרי:
י דוששית מואבאי היך
דודי שזוגי על מלכות אדום
אטלוק סנדלי על מלכות
פלשתאי אתיבב: יא וכדון מן
אוביל יתי עד כרכא תקיפא
מן דברני עד אדום: יב הלא
על דחבנא קדם יי שבקתנא
ולא נפקא שכנתיה
בחיותנא: יג הב לן סעדא
מן מעיקא דמגן פורקנא דבר
נשא: יד באלהא נעביד חילא
והוא ידושש מעיקנא:
א לשבחא על יד דוד תושבחתא
אלהים שבחתי לא תשתוק:
ב ארום פומא דרשיעא
ופומא דנכלא עלי פתחין
מלילו עמי לישן דשקר:
ג וממללי סנותא חזרו יתי
ואגיחו עמי מגן: ד חלף ד
רחמית סטנו לי ואנא אצלי:
ה ושוון עלי בישתא חלף
טבא וסנאתא חלף דרחימית:
ו אסער עלוי רשיעא וסטנא
יקום על ימיניה: ז באדיניה יפוק חיב וצלותיה תהי לחובתא: ח יהון יומוי קלילין

רשי

וכוא תנגן אליו: (ה) מעל שמים. וכתוב אחד אומר (לעיל נ"ז) עד שמים פירשו רבותינו כאן בעושין לשמה כאן בעושין שלא לשמה: (ז) ועננו. שכל עמך וידידיך תלויין בי: (ח) אלהי' דבר בקדשו. שאמלוך ויבא העת ואעלוז בדברו. (עיין לעיל פרשה ס' פסוק ח): אחלקה שכם. אחלקה ארץ אויבי לישראל. שכם חלק כמו (בראשית מ"ח) שכם אחד על אחיך: ועמק סכות אמדד: (י) מואב סיר רחצי. כלומר עבדו ושמשו ככלי תשמיש שמשתמשין בו: על אדום אשליך. עבודתי שיהיו מלכיהם נועלין מנעלי ברגלי: אתרועע. אריע להם קול לירא מפני: (יא) מי יובילני. לימות המשיח לפשוט יד בעשו בערי מבצרים. מי שנחני כבר על אדום שהכיתי בהם בגיא מלח שמנה עשר אלף: (א) אלהי תהלתי אל תחרש. על כל ישראל נאמר: כי פי רשע. עשו: (ד) תחת אהבתי. אותך ישטנוני: ואני תפלה. ואני מתפלל אליך תמיד (מנאחי): (ה) רעה תחת טובה. שבעים פרים אני מקריב בכל שנה בשביל שבעי' אומו' ומבקש לגשמים והם מריעים לי(בשוחר טוב): (ז) בהשפטו. לפניך יצא מדינך

ולא תצא ו' וסים' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד ובסיפרא סימן מ"ד. בצבאתינו ג' וסים' הלא אתה אלהי' זנחתנו. אף זנחת ותכלימנו. הלא אלהים זנחתנו: למנצח לדוד מזמור דקרים דוד למזמור ז' וסי' נמסר בסיפרא סים' כ"ד: ודברי ה' ג' מנהון ר"פ וסים' ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים דר"ה. רחבעם. הראשונים והאחרונים דר"ה. ודברי שנאה סבבוני דתהלות. הדר כבוד הודך ודברי. ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד"ת: ג' קדמאי ר"פ: ותפלתו ג' וסי' ותפלתו תהיה לחטאה. ויתר דברי מנש' ותפלתו דדברי הימי'. ושל אחריו ותפלתו

חולדות אהרן כי גדול. ססמים נ עקידס שער יז זוכר וימי ויקרא:

אבן עזרא

(ה) כי מעל. יותר וטעם ועד שחקים שאין העין רואה גבוהים מהם: (ו) רומה. הטעם אומרך בלאמים וזאת היא זמירתי שאודיע כי גדול מעל שמי' חסדך ואתה אלהים הראה שאתה רם על השמים בהושיעך אותי על כן אחריו למען. שאר המזמור פירשתיו במזמור על שושן עדות והוא במזמור ששים: (א) למנצח. אלהי תהלתי. טעם אל תחרש כנגד הבא אחריו: (ב) כי. ופי מרמה. ופי איש מרמה כמו אל תהי מרי והפה פעול למלת פתחו כאילו כתוב כי רשע ואיש מרמה פתחו פיהם עלי: (ג) ודברי. חסר בי"ת ובדברי כמו כי ששת ימים או דרך משל כי הדברים סבבוהו: וילחמוני. וילחמו עמי חנם כמו לא יגורך רע לא יגור עמך רע: (ד) תחת. יו"ד אהבתי סימן הפועל: ואני תפלה. איש תפלה והטעם שהייתי מתפלל לשם בעדם כדרך ואני בחלותם לבושי שק: (ה) וישימו. יו"ד אהבתי פעול שהיה ראוי שיאהבוני: (ו) הפקד. רשע. אחר שתגבר ימינו עליו. ושטן כנגד ישטנוני והוא אדם כדרך ויקם ה' שטן לשלמה גם ויעמד והוא אחד מיועצי: (ז) בהשפטו. עמי כי הוא עשה לי עול וחמס. ותפלתו שאמות הפך תפלתי בעדו על כן לחטאה: (ח) יהיו. אמר יהושע כי פקודתו

מצודת ציון

ענין סוגה: (ח) שכם. ענין חלק כמו כי תשימני שכם (לעיל כא): (ט) מחוקקי. השרים נקראים מחוקקים כי הם ישימו החוקים: (י) סיר. קדרה: נעלי. מלשון מנעול הסוגר: עלי פלשת. כמו על פלשת: אתרועע. מל' תרועה: (יא) יובילני. ענין הבאה: נחני. נהג אותי: (יב) זנחתנו. עזבתנו: בצבאותינו. בצבא היוצא במלחמה: (יג) הבה. תנה: עזרת. כמו עזרה: (יד) חיל. כח ואומץ: יבוס. ענין רמיסה ודריסה כמו כפגר מובס (ישעיה יד): (א) תחרש. ענין שתיקה כמו החרש יחרש (במדבר ל): (יד) ישטנוני. מל' שטנה וענינו איבה ושנאה: (ו) הפקד. ענין מנוי ונזכרות:

ינקש

מצודת דוד

אעירה אותך בשחר: (ה) מעל שמים. חסדך עולה מעל השמים ר"ל שהיא יותר גדולה מערך גבהות שמים: אמתך. אמתת הבטחתך גדולה כערך גבהות השחקים: (ו) רומה. הרם עצמך לשבת על השמים ר"ל הראה לכל שאתה יושב בשמים ממעל ומשלה ידך בתחתונים כי אפילו הלא למעלה לגבור יחשב ומכ"ש גבור למעלה: ועל. הראה על כל הארץ כבודך: (ז) למען. בכדי שידידיך יחלצון הושיעה לנו בימינך וענה אף לי: (ח) דבר בקדשו. ברוח קדשו דבר ע"י נביאיו שאעלוז ואשמח במלכותו כי אגאל את העובדי גלולים: אחלקה. מקומות העובדי גלולים אחלק חלקים לישראל בחבל המדה: (ט) לי גלעד. כי ראה ברוה"ק שבימי רחבעם תחולק המלוכה לכן אמר בימי יהיו כולם תחת ממשלתי: מעוז ראשי. החוזק לשמור ראשי מן האויב: מחוקקי. יהיו שרים שלי הכל ממני: (י) סיר רחצי. ר"ל אעשה בהם כל תשמישי כרצוני כקדרה המוכן לרחוץ בו: עלי פלשת. על פלשתים אריע בקול להומם ולהפחידם: (יא) מי יובילני. מי הוא הנותן כח בידי לכבוש עיר מבצר ומי נחני עד אדום: (יב) הלא אלהים. הלא כל זה הוא ממך אלהים אשר זנחתנו עד הנה ולא יצאת בצבאותינו ר"ל כמו הנראה בהיינו בה מאז היתה על אשר זנחתנו כן התשועה היא ממך ולא בדרך מקרה: (יג) הבה. אתה תן לנו עזרה מן הצר הצורר והמכהים בך כי תשועת אדם היא שוא ואין בה תועלת: (יד) באלהים. בעזר אלהים נעשה כח להתחזק שהוא ירמוס את הצרים לנו: קט (א) אלהי תהלתי. אתה אלהי תהלתי שאני מהלל לך בכל עת: אל תחרש. אל תשתוק: (ב) ופי מרמה. פי איש מרמה: עלי פתחו. לדבר עלי כרה: לשון שקר. מראים עצמם כאוהבים לבל אהיה נשמר מהם: (ג) ודברי שנאה. אבל בלב סבבו אותי בדברי שנאה ולוחמים עמדי בחנם כי לא גמלתי להם רעה מעולם: (ד) תחת אהבתי. במקום האהבה שאני אוהב אותם המה נוטרים עלי שנאה בלב: ואני תפלה. עכ"ז אני איש תפלה לשם כמ"ש ואני בחלותם לבושי שק וכו' (לעיל לה): (ה) תחת טובה. במקום טובה: (ו) הפקד. לכן הפקד עליו רשע כמוהו ולא יחמול עליו: על ימינו. להיות נכון אצלו לקטרג עליו: (ז) בהשפטו. כשיהיה נשפט על מעשיו יצא חייב: תהיה לחטאה. לא תחשב לזכות כ"א למזכרת עון לומר עליו בשמים איך מלאו לבו לשאול צרכיו מה' ואין לבו שלם עמו: (ח) פקודתו. עשרו וקנינ' שהוא פקוד וממונה עליהם:

ופע

אבן עזרא

פקודתו הוא אשתו ולפי דעתי כי הוא ופקודת כל האדם והטעם שתהיה מיתתו בידי אדם ויש אומרים כי פקודתו הוא נפשו שהוא כמו פקדון : (ט) יהיו . יתומים . קטנים : אלמנה . בימי נעוריה כי ימיו יהיו מעטים : (י) ונוע. כדרך והמה יניעון לאכול . ושאלו פועל כבד כמו שאל ישאלו באבל . ודרשו כמו ושאלו שיבקשו להם. וטע' מחרבותיהם שבחרבות ידורו: (יא) ינקש . הנש' יהי עליו בימיו כי יאחזוהו ימי עני : (יב) אל . כאשר הזכי' יען אשר לא זכר עשות חסד : יהי . בנו כמו ולא אחריתו . ימח שם האב והבן על כן שמם : (יד) יזכר. כטעם פוקד עון אבות על בנים כאשר פירשתי במקומו : (טו) יהיו . העון והחטאת נזכרים לפני השם ושימח מארץ זכרם : (טז) יען . בהיות לאל ידו וירדוף עני ואביון ונכאה לבב כמוני : (יז) ויאהב . הוא היה סבה שיקללהו דוד שהיה איש האלהים : (יח) וילבש. התנבא כי הקללה תבואהו . כמדו מלבושו והטעם מדו והזכיר בתוכו : (יט) תהי. ולמזח. כמו חגורה ומזיח אפיקים רפה : (כ) זאת פעולת . כמו תגמול פעול' שכי' שוטני כנגד ישטנוני והדוברים רע כנגד ודברי שנאה: (כא) ואתה . אחר שקלל רשעי' וכל שוטנים שב להתחנן לשם שלא יאבד עם אלה שהם מחרפי' אותו כי אין לו כח לעמוד מפניהם: (כב) כי. חלל בקרבי. פועל עבר מגזרת חלל על כן הלמ"ד פתוחה ויש אומרים מגזרת חלול לוחין: (כג) כצל. הטעם קלות ימיו : נגערתי כארבה

תהלים קט

ח יִהְיוּ־יָמָיו
מְעַטִּים פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר׃ ט יִהְיוּ־ ל'. ג'
בָנָיו יְתוֹמִים וְאִשְׁתּוֹ אַלְמָנָה׃ י וְנוֹעַ ל'
יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ וְדָרְשׁוּ ל'. ל'. ל' חטף
מֵחָרְבוֹתֵיהֶם׃ יא יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל־ ל' מ"ל
אֲשֶׁר־לוֹ וְיָבֹזּוּ זָרִים יְגִיעוֹ׃ יב אַל־ ל'
יְהִי־לוֹ מֹשֵׁךְ חָסֶד וְאַל־יְהִי חוֹנֵן ל'
לִיתוֹמָיו׃ יג יְהִי־אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית ב' מד חס'
בְּדוֹר אַחֵר יִמַּח שְׁמָם׃ יד יִזָּכֵר ׀
עֲוֹן אֲבֹתָיו אֶל־יְהוָה וְחַטַּאת אִמּוֹ
אַל־תִּמָּח׃ טו יִהְיוּ נֶגֶד־יְהוָה
תָּמִיד וְיַכְרֵת מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ טז יַעַן
אֲשֶׁר ׀ לֹא־זָכַר עֲשׂוֹת חָסֶד וַיִּרְדֹּף
אִישׁ־עָנִי וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב ל'
לְמוֹתֵת׃ יז וַיֶּאֱהַב קְלָלָה וַתְּבוֹאֵהוּ ל'
וְלֹא־חָפֵץ בִּבְרָכָה וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ׃ וי"א בסיפרא
יח וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ וַתָּבֹא כַמַּיִם ל'. ב' חס' בסיפ' מגה
בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו׃ יט תְּהִי־
לוֹ כְּבֶגֶד יַעְטֶה וּלְמֵזַח תָּמִיד ד'. ל'
יַחְגְּרֶהָ׃ כ זֹאת ׀ פְּעֻלַּת שֹׂטְנַי
מֵאֵת יְהוָה וְהַדֹּבְרִים רָע עַל־נַפְשִׁי׃ ל'. ל'
כא וְאַתָּה ׀ יְהוִה אֲדֹנָי עֲשֵׂה־אִתִּי ס' כ"כ
לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ הַצִּילֵנִי׃
כב כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל ל'
בְּקִרְבִּי׃ כג כְּצֵל כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי ל'. ד' רפי

תולדות אהרן כמים . שבת פו יומא עו מ"ק טו נדה לב ונגי חלל. ברכות סב ב"ב יז ע"ג ד :

תרגום

מִגְּיַן שְׁנוֹי יֵירַת אוּחֲרָן׃ ט יְהוֹן
בְּנוֹי יַתְמֵי וְאִתְּתֵיהּ אַרְמַלְתָּא׃
י וְאִטַּלְטָלָא יִטַּלְטְלוּן בְּנוֹי
וְיִשְׁאֲלוּן וְתִבְעוּן מִדְּהָוֵת
צָרַתְהוֹן׃ יא יְגַבֵּב מְזוּפָא לְכָל
דִּילֵיהּ וְיִבְזוּן נֻכְרָאִין לֵיעוּתֵיהּ׃
יב לָא יְהֵי לֵיהּ נְגִיד חִסְדָּא
וְלָא יְהֵי לֵיהּ חָיֵס עַל יַתְמוֹי׃
יג יְהֵי סוֹפֵיהּ לְאִשְׁתֵּצָיָא בְּדָר
אוּחֲרָן יִתְמְחֵי שְׁמְהוֹן׃
יד יִדְכַּר עַוְיַת אֲבָהָתוֹי קֳדָם
יְיָ וְחוֹבַת אִמֵּיהּ לָא תִתְמְחֵי׃
טו יְהֶוְיָן קֳבֵיל מֵימְרָא דַיְיָ
תְּדִירָא וִישֵׁיצֵי מֵאַרְעָא
דָּכְרָנְהוֹן׃ טז מְטוּל דְּלָא אִדְכַּר
לְמֶעְבַּד טֵיבוּ וּרְדַף גְּבַר
עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא וּמַכִּיךְ לִבָּא
לְאִתְקַטָּלָא׃ יז וְרָחֵים לְוָטְיָא
וְאַתְיַת לֵיהּ וְלָא אִתְרְעֵי
בְּבִרְכְתָא וְאִתְרַחֲקַת מִנֵּיהּ׃
יח וּלְבַשׁ לְוָטָא הֵיךְ לְבוּשָׁא
וַעֲלַת הֵיךְ מַיָּא בְּגוּשְׁמֵיהּ וְהֵיךְ
מִשְׁחָא בְּאֵבָרוֹי׃ יט תֶּהֱוֵי לֵיהּ
הֵיךְ לְבוּשׁ יִתְעֲטֵף וּלְקָמוֹר
תְּדִירָא יִזְרְזִנָּהּ׃ כ דָּא עוֹבָדָא
דְּשָׂטְנַי מִן יְיָ וּדְמַלְּלִין בִּישְׁתָּא
עַל נַפְשִׁי׃ כא וְאַתְּ אֱלֹהִים יְיָ
עֲבֵד עִמִּי מִן בִּגְלַל שְׁמָךְ הֵיךְ
טוּבָךְ וְחִסְדָּךְ פְּצֵי יָתִי׃
כב אֲרוּם עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא אֲנָא
וְלִבִּי שָׁפֵי בְּגַוִּי׃ כג הֵיךְ טוּלָא
בִּצְלָיוּתֵיהּ אִתְגַּמְרִית

רש"י

מדינך מחויב ורשע : (ח) פקודתו . גדולתו פרבוסטיא"ה בלעז כמו ויפקד המלך פקידים (אסתר ב ז) : (י) ושאלו ודרשו מחרבותיהם . הכל ישאלו עליה' מה נהיתה בפלוני ופלוני מתוך קול חורבה שיצא עליהם : ודרשו . משמע אחת אחרים שהרי נקוד חטף קמץ וכן ושאלו מפי אחרים הוא משמע שישאלו אחרים עליהם . ויש לפתור ושאלו ממשקל הזק יהיו משאלים על הפתחים : (יא) ינקש נושה לכל אשר לו . אדם הטורח מחזיר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מוטרף ומתלבט כמו (דניאל ה) וארכבותיה דא לדא נקשן וכן פן תנקש אחריהם אף כאן יהיה הנושה בעשו את עבודתו שנאמר ורב יעבד צעיר. ל"א יהיה הנושה נוגע ונקרב לכל אשר לו ינקש שייטאנופי"ן בלעז יהי משפט הנושה נוקש ונשען על כל ממונו וזהו יעקב הנושה בעשו את עבודתו שנאמר ורב יעבד צעיר.מלאתי:(יג) בדור אחר. שיבא אחר כורתו ימח שמו וטבעו שאפילו זכרון לא יפול עליו כפי הדור הנולד בשל' לאחר שנשחת שמו שארטרמיר"א בלעז:(יד) עון אבותיו. עון שהעוה על אבותיו. לאברהם שגרע חמש שנים מחייו ולאביו גרם כהיון עינים : וחטאת אמו . שהשחית רחמה ושגרם להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללוה שיצא מכריסה עשו כמו שנאמר (בראשית ל"ה) ותמת דבורה מינקת רבקה וגומר אלון בכות בלשון יוני קורין לאחר אלון שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה שמתה אמו והעלימו מיתתה: (טו)יהיו. העונו' האלה נגד ה' תמיד:ויכרת מארץ זכרם . של עשו ואלופיו : (טז) יען אשר לא זכר עשות חסד . לעסוק באבל אביו כמו שעשה יעקב נזיד עדשים לנחם את יצחק שבאותו היום מת אברהם : איש עני . ישראל : (יז) ויאהב קללה . קללתו של הקדוש ברוך הוא שכפר בו : (יח) וילבש קללה . הכניס עצמו בקללה ונוחה לו פריקת עול הקרבן וברכת כהנים וקללת האומות : (יט) תהי לו . הקללה מעטה כבגד (תנאתי) : ולמזח תמיד . חגורה . וכן ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) אזור חזקים פתח : (כג) כצל כנטותו . לעת ערב : נגערתי

מסורה

והעתר לו : ואל יהי ב' וסימ' ואל יהי מקום לזעקתי . ואל יהי חונן ליתומיו : למותת ל' והוא חד מן מלין דמשמשין ל' בשוא בריש תיבותא וסימ' תמצא נמסר במסר' דבתא במערכת אות הלמ"ד : ותבא ב' חס בכתובי' וסי' ותבא כמים בקרבו ותבא בלט ותכם מרגלותיו וכל נביאים דכוו' חס' במ"י מ"ל וסי' ביחזקאל סימ' כ"ב. יעטה ד' בקריאה וסימ' ועל שפם יעטה וטמא טמא. כאשר יעטה הרועה את בגדו . גם ברכות יעטה מורה . תהי לו כבגד יעטה : כצל ד' רפים בקריא' וסימ' כפלגי מים בציון. כצל כנטותו נהלכתי. ימי]

מצודת ציון

(יא) ינקש . מל' מוקש : נושה . המלוה כמו והנושה בא לקחת (מ"ב ד) : ויבוזו . לשון בזה שלל : יגיעו. העושר הבא ע"י עמל ויגיעה : (יג) אחריתו. בנו וכן ולא לאחריתו (דניאל יא) : ימח . ענין מחיקה : (טז) ונכאה. ענין שבירה כמו ונכה רוח (ישעיה סו) : (יח) כמדו. ענין מלבוש מה כמו ומדו בד (ויקרא ו') : (יט) יעטה. ענין עטיפה וכן עוטה אור כשלמה (לעיל קד) : ולמזח. ענין חגירה כמו ומזיח אפיקים רפה (איוב יב) : (כ) שוטני. אויבי ושונאי : (כג) ננערתי . ענין הטרוד והתנועה בחזקה כמו אני נערתי (נחמיה ה') שר"ל הייתי מנענע אני בתנועה

מצודת דוד

(י) ונוע ינועו . יהיו נעים ונדים לשאול פת לחם גם ישאלו וידרשו מאן ממקום מושבותם מבתיהם החריבות ר"ל גם על הפתחים ישאלו גם במושבותם מעוברי דרך : (יא) ינקש . הנושה בו ישים פח יקוש ללכוד לעצמו את הכל והנכרים ממנו שאינם ראוים לירשו ישללו עשרו : (יב) אל יהי. לא יהיה לו שום אוהב להיות מושך עליו חסד ולא יהיה מי אשר יחנן ליתומיו : (יג) יהי אחריתו בנו יהיה לכריתה ובדור האחר שאחר בנו ר"ל בדור השלישי ימח שם האב והבן כי ימותו ואינם ויושכחו מן הלב : (יד) יזכר עון אבותיו. יהיה נזכר לו עון אבותיו לענשו גם עליהם וכמ"ש פוקד עון אבות על בנים (שמות כ) : אל תמח. אלא יהיה נזכר על בנה : (טו) יהיו נגד ה'. לקטרג עליו ובעבור זה יכרת כרם מן הארץ : (טז) יען. בעבור אשר לא זכר לעשות חסד למי שצריך אל החסד ורדף העניים ונשברי לב להמית אותם : (יז) ויאהב קללה. אהב לעשות דברים אשר הקללה מעותדת לבוא עליהם ולכן תבא עליו הקללה המעותדת : ולא חפץ בברכה. לא רצה לעשות דברים אשר הברכה מעותדת לבוא עליהם ולכן תהיה הברכה ההיא רחוקה ממנו : (יח) וילבש. יהיה מעוטף בקללה כמדו המעטפת את כל גופו : ותבא. הקללה תבוא בקרבו בשפע רב כמים : וכשמן. עם כי המשיחה היא למעלה על הגוף עכ"ז באה היא בהעצמות כן הקללה תרד בו אל חדרי בטן אל עצמו ובשרו : (יט) כבגד יעטה. הקללה תהיה על גופו מסביב כבגד העוטה כל הגוף : ולמזח. יחגיר הקללה תמיד להיות לו למזח : (כ) זאת פעולת . זהו גמול פעולת שטני מאת ה' וגמול הדוברים רע על נפשי : (כא) עשה אתי. חסד ואמת : למען שמך. למען יוגדל שמך : כי טוב חסדך . כאשר חסדך טוב לכל כן גם הצילני אותי : (כב) כי עני . אני נכנע ומושפל כעני ואביון ולבי נעשה חלל בקרבי מגודל הפחד והתוגה : (כג) כצל כנטותו. כמו הצל והולך ומפרש כמו נטיית הצל שאינו בא מכחו עצמו כ"א ע"י נטיית הדבר העושה הצל כן נהלכתי אני ר"ל מהלכי לא באה מכח עצמי ומרצוני כ"א ע"י מבריחים הלכתי גולה ומטולטל

רשי

נגערתי לשון תשנוק וטרוף ואוטם כארבה שהוא נודד ונע ומטורף. (מלאתי) : (כט) ויעטו כמעיל. העוטה ועוטף כל הגוף לכל לבוש : (א) נאם ה' לאדני. רבותינו דרשוהו באברהם אבינו ואני אפרשנו כדבריהם נאם ה' לאברהם שקראוהו העולם אדוני שמעני אדוני (בראשית כ"ג) : שב לימיני. המתכב לתשועתי והתחולל לה' אין ישיבה אלא עכבה וכן הוא אומר ותשבו בקדש (דברים א) : לימיני. לתשועת ימיני : עד אשית אויביך. אמרפל וחביריו : (ב) מטה. לשון משען כמו (לעיל ק"ה) כל מטה לחם : מטה עוזך ישלח ה' מציון. כשתשוב מן המלחמה ואנשיך עייפים ורודפים ישלח לך ה' את מלכי צדק מלך שלם להוציא לחם ויין (בראשית י"ד) : רדה. במלחמ' : בקרב אויביך. לבטח : (ג) עמך נדבות ביום חילך. כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם יתנדבו עמך והוכיח לצאת עמך כמו שמצינו (שם) וירק את חניכיו ילידי ביתו ולא יותר וענר ואשכול וממרא התנדבו מאליהם לצאת ללכת אחריו בעזרתו : בהדרי קדש מרחם משחר. זאת תהיה לך בזכות הדרת קדושה שהיה בך מבטן אמך שהכיר בוראו בן ג' שנים : מרחם משחר. משנפלת מן הרחם כמו משילין פירות דרך ארובה ביו"ט ואיכא דתני משחירין : לך טל ילדותיך. לך יחשב ילדותיך דרכי יושר שהתנהגת בהם בילדותיך יהיה לך לנועם כטל זה שהוא נעים ונוח : (ד) נשבע ה' ולא ינחם. לפי שהיה נתירא שלא יענש על האוכלוסין שהרג נאמר לו (שם ט"ו) אל תירא אברם וגו' לא ינחם על הטובה אשר דבר עליך : אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק. ממך תצא הכהונה ומלכות להיות בניך יורשין את שם אבי אביך הכהונה והמלכות שנתנו לו : דברתי מלכי צדק. יו"ד יתירה כמו רבתי עם (איכה א). על דברת מלכי צדק על פקודת מלכי צדק : אתה כהן. יש במשמע כהן כהונה ושררה כמו (שמואל ב ח) ובני דוד כהנים היו

תהלים קט קי

נִגְעַרְתִּי כָּאַרְבֶּה׃ כד בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ
מִצּוֹם וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן׃ כה וַאֲנִי ׀
הָיִיתִי חֶרְפָּה לָהֶם יִרְאוּנִי יְנִיעוּן
רֹאשָׁם׃ כו עָזְרֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הוֹשִׁיעֵנִי
כְחַסְדֶּךָ׃ כז וְיֵדְעוּ כִּי־יָדְךָ זֹּאת
אַתָּה יְהוָה עֲשִׂיתָהּ׃ כח יְקַלְלוּ־
הֵמָּה וְאַתָּה תְבָרֵךְ קָמוּ ׀ וַיֵּבֹשׁוּ
וְעַבְדְּךָ יִשְׂמָח׃ כט יִלְבְּשׁוּ שׂוֹטְנַי
כְּלִמָּה וְיַעֲטוּ כַמְעִיל בָּשְׁתָּם׃ ל אוֹדֶה
יְהוָה מְאֹד בְּפִי וּבְתוֹךְ רַבִּים
אֲהַלְלֶנּוּ׃ לא כִּי־יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן
לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ׃

קי א לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהוָה ׀
לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ
הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃ ב מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח
יְהוָה מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ׃
ג עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־
קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ׃
ד נִשְׁבַּע יְהוָה ׀ וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה־כֹהֵן
לְעוֹלָם עַל־דִּבְרָתִי מַלְכִּי־צֶדֶק׃

תרגום

אֲטַלְטְלֵית הֵיךְ גּוֹבָאֵי׃ כד רְכוּבַי אִתְקַלוּ מִצוֹמָא וּבִסְרִי פַּתְרִין מִלְמֶהֱוֵי פַּטִּים׃ כה וַאֲנָא הֲוֵיתִי קִלְנָא לְהוֹן יֶחְמוּן יָתִי יְטַלְטְלוּן רֵישֵׁיהוֹן׃ כו סְעוֹד לִי יְיָ אֱלָהִי פְּרוֹק יָתִי הֵיךְ חַסְדָּךְ׃ כז וְיֵדְעוּן אֲרוּם מְחָתָךְ דָּא אַנְתְּ יְיָ עֲבַדְתָּהּ׃ כח יְלַטְטוּן הִנוּן וְאַתְּ תְּבָרֵךְ יְקוּמוּן וְיִבַהֲתוּן וְעַבְדָּךְ יֶחְדֵי׃ כט יִלְבְּשׁוּן סָטְנַי כְּסוּפָא וְיַעַטְפוּן הֵיךְ מְעִילָא בַּהַתְהוֹן׃ ל אוֹדֵי יְיָ לַחֲדָא בְּפוּמִי וּבִמְצַע חַכִּימַיָּא אֲשַׁבְּחִנֵּיהּ׃ לא אֲרוּם יְקוּם מִן יְמִינָא דְחַשִּׁיכָא לְמִפְרַק מִמְּדַיְנֵי נַפְשֵׁיהּ׃

א עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁוָּאָה יָתִי רִבּוֹן עַל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּרַם אֲמַר לִי תּוּב וְאוֹרֵךְ לְשָׁאוּל דְּמִן שִׁבְטָא דְבִנְיָמִין עַד דִּימוּת אֲרוּם לֵית מַלְכוּתָא מְקָרְבָא אַחַבְרְתָהּ וּבָתַר כֵּן אֲשַׁוֵּי בַּעֲלֵי דְבָבָךְ כְּבִישׁ לְרַגְלָךְ׃ (ת"א) אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתַּן לִי רִבָּנוּתָא חֲלַף דִּיתֵבִית לְאוּלְפַן אוֹרַיְתָא דִּימִינִי אוֹרֵךְ עַד דַּאֲשַׁוֵּי בַּעֲלֵי דְבָבָךְ כְּבִישׁ לְרַגְלָךְ׃ ב חוּטְרָא דְעוּשְׁנָךְ יְשַׁדַּר יְיָ מִצִּיּוֹן וּתְהֵי רָדֵי בִּמְצַע בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ ג עַמָּךְ דְּבֵית יִשְׂרָאֵל דְּמִתְנַדְּבִין לְאוֹרַיְתָא בְּיוֹם אַנְחוּתָא קְרָבָא תִּסְתַּיַּע עִמְּהוֹן בְּשִׁבְהוֹרֵי קוּדְשָׁא רַחֲמִין דֶּאֱלָהָא יִסְתַּרְהֲבוּן לָךְ הֵיךְ נַחֲתַת טַלָּא יִתְבוּן לְרוּחְצָן תּוּלְדָתָךְ׃ ד קַיֵּם יְיָ וְלָא יְתוּב דְּאַנְתְּ מִתְמַנֵּי רַבָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּגִין זְכוּתָא דַהֲוֵיתָא

כצל נטוי. ימיו כצל עובר. בשתם ד' בקריא' וסימ' הנני עשה את כל מעניך בסוף צפניה. ישמו על עקב בשתם. ישובו על עקב בשתם. ויעטו כמעיל בשתם : לרגליך ב' וסימ' והם תכו לרגלך ישא מדברתיך . עד אשית אויביך הדום לרגליך . בתרא מ"ל : ינחם ד' וסימ' פן ינחם העם . כי ינחם ה' מנאקתם. לא ישקר ולא ינחם . נשבע ה' ולא ינחם . וא' וינחם ה' על הרעה :

תולדות אהרן כי יעמד. ברכות שם : נאם ה'. נדרים לב סנהדרין קח זוהר בראשית : נשבע ה'. נדרים שם זוהר משפטים :

אבן עזרא

כארבה. שאין לו קן : (כד) ברכי. אין בי כח ללכת כי יענה נפשו אולי יכלל מידם שלא יראה בבשרו לחלוח : (כה) ואני. כאשר יראוני אויבי ואני רזה הייתי חרפה להם : (כו) עזרני. טעם כחסדך עמי פעמים רבות : (כז) וידעו. כי כבר הזכיר עני ואביון ואתה ה' עשיתה זאת הישועה ולא אני: (כח) יקללו. לא אחוש מקללתם כי אתה תברכני. קמו עלי ויבושו : (כט) ילבשו. כל שוטני מהיום והטעם אחרים מלבד אלה כי כבר הזכיר על אלה ויבושו : (ל) אודה. שאודה בפי זה החסד שעשה השם עמי עד שידעו הרבים : (לא) כי. השם יעמוד לימין אביון להושיע מהחפצים להיותם שוטני נפשו : (א) לדוד מזמור נאם ה' לאדני. נכון לפרש זה המזמור על אברהם על דברתי מלכי צדק רק יקשה עלינו ציון שהיתה עיר דוד וטכל לתקנו בדרך רחוקה מעט והנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד כמו מזמור יענך ה' ביום צרה ה' בעזך ישמח מלך גם לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וחיבר זה המזמור כאשר נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עמנו במלחמה וזאת תחלת דברי המשורר נאם ה' לאדני שהוא דוד : שב לימיני. והטעם שב בביתי ועבוד אותי וטעם לימיני כי הימין עושה חיל והנה הטעם לא תצא עמנו למלחמה כי ימין השם תלחם בעבורך והוא ישית אויביך הדום רגליך שיובאו לפניך שתרמסם : (ב) מטה. כי העוז והכח יצא מציון שהם הכבוד להשחית כל אויב שיבוא אליך אל ציון או טעמו כדרך יזכור כל מנחותיך בציון ששם הארון : (ג) עמך. יתנדבו בהלחם בעבורך. אמר ר' משה בקיעת השחר ושם הרחם כנוי כדרך אז יבקע כשחר והוא ישבח דוד ודימה הליח' שהיא בגוף כטל והטעם כי לא כם לחה במלחמות רבות שנלחם ויהיה כן מבקיעת השחר לך נשאר לח ילדותיך ואחרים אמרו מהמקום השפל השחור לך מנת ילדותיך ופירוש טל כמו יוטל את הגורל ורבי ישועה אמר כי מרחם אמך היית מוכן להיות מלך והנכון בעיני כי נדבות דרך קצרה כגשם נדבות והטעם אם הוצרכת לעשות מלחמה עמך יבואו אליך ביום כגשם נדבות ותראם בהדרי קדש מרחם משחר מעת עלות השחר יבוא כטל שהרגלת לראות בילדותיך כאשר היית רועה בצאן : (ד) נשבע. אתה כהן. כל כהן משרת וכן ובני דוד כהנים

מצודת דוד

ומטולטל : ננערתי כארבה. ננערתי בתנועה החזקה ממקום למקום כמו הארבה שאין לו קן מיוחד וננער מגדר לגדר : (כד) מצום. בעבור הצום כשלו ברכי ונחלשו : משמן. מהיות בה שומן : (כה) ואני. בעבור מרבית הצום המה מחרפים אותי בלעג ובזיון : יראוני. כאשר יראוני יניעון עלי בראשם בדרך לעג : (כז) וידעו. תן בלבם לדעת ולהבין כי ידך עשתה זאת התשועה ולא באה במקרה : (כח) יקללו המה. אף כי המה מקללים אתה תהפכם לברכה ואם כי קמו עלי מה בכך הלא קמו ויבושו כי לא יוכלו לי ואני אשמח במפלתם : (כט) בשתם. הבושת אשר תבוא עליהם יעטוף אותם מסביב כעטיפת המעיל : (לא) כי יעמוד. כאשר יעמוד לימין האביון להושיע מיד הרשעים השופטים לקחת נפשי במשפטה המקולקל : קי (א) נאם ה' לאדוני. אחז"ל כאשר נלח אברהם את אמרפל והמלכים אשר אתו שאלו העובדי גלולים את אליעזר עבדו היאך במתי מספר נלח אברהם עם רב כזה והשיב להם ה' אמר לאדוני אברהם שב בבטחון לתשועת ימיני ולא תשקוט עד אשים אויביך מרמס לרגליך כהדום הזה : (ב) מטה עוזך. משען כחך : ישלח ה' מציון. ר"ל לא תנלחם בכחך כי אם בכח ה' השוכן עתה בציון : רדה. תמשול בקרב אויביך : (ג) עמך נדבות. העם אשר יבאו עמך במלחמה הנה יבואו בנדבה לבם ולא בעבור קבלת שכר מה והם אנשי ענר אשכול וממרא : ביום חילך. ביום המלחמה אשר תלהם בכח ואמוץ הלב : בהדרי קודש. והוא בגמול על שאתה מהודר בקדושה : מרחם. מעת נאתך מרחם אמך אתה דרוש לי למלאות שאלתך : לך טל ילדותך. מה שהכרתני מעת הילדות יהיה לך לנייח נפש כטל הזה שהוא נוח לכל : (ד) ולא ינחם

מצודת ציון

בתנועה חזקה : (כד) כחש. ענין רזות : (כה) יניעון. מלשון תנועה : (כט) כמעיל. שם מלבוש מה : (א) הדום. הוא שרפרף ששם סנתון תחת רגלי היושב כמו והשתחוו להדום רגליו (לעיל צט) : (ב) מטה. ר"ל משען כמטה שנשענין עליה : רדה. ענין ממשלה כמו וירד מים עד ים (לעיל ע"ב) : (ג) חילך. מל' חיל וכח : משחר. ענין דרישה כמו משחרי לטרף (איוב כד) : על

ינחם

אבן עזרא

כהנים היו והטעם לעבוד את השם והנה הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כאשר לקח מלכי צדק מאברהם. ויו"ד דברתי נוסף ופירוש על דבר' על מנהג כמו דוברות בים או תחסר אות כ"ף אתה כהן לעולם על דברת כמו על דבר שאתה כמלכי צדק ועליו כתוב והוא כהן לאל עליון והנה תהיה אלת אתה בעבור אחרת. ורבי משה אמר בעבור שאתה מלך צדק כמו ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו הטעם רב לך להלחם כי השם עוזר ימינך ומחץ ביום אפו מלכים על ידיך: (ו) ידין. תחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם וכן הוא ידין בגוים אשר הוא מלא גויות שיש לו צבא רב הוא יעשה דין בגוים: על ארץ רבה. שאיננה נקראת אי והיא ארץ ישראל ומדי ופרס. ורבי משה אמר כי הטעם רבת בני עמון: (ז) מנחל. הטעם כל כך היו האויבים מפחדים ממנו כי בלכתם בדרכים היה שותה מנחליהם ואין לאל ידם למונעו על כן היה מרים ראש ויש אומרים כי מרוב צבאותיו היה צריך ללכת דרך ששם נחל כי לא יספיקו לו מעיינים או הטעם שיובא אליו בדרכים המים מן הנוזלים בלי פחד כדרך מי ישקני מים ואל תתמה על ישתה גם ירים כי הנה מחץ לשון עבר והנה הוא על דרך המדבר על זמן עומד וכמוהו רבים: (א) הללויה אודה ה'. הללויה דברי המשורר הללו יה כמוני כי אני אודה השם בכל לב: בסוד ישרים. בסתר ועדה בגלוי וזה הוא שאודה לאמר: (ב) גדולים מעשי ה' ודרושים לכל חפציהם. אמר ר' מרינוס כי חפציהם על משקל זקניהם והטעם שימצא בהם הדורש כל חפציו שידרוש כמו וכל חפצים לא ישוו בה: (ג) הוד. אע"פ שמעשיו גדולים דרושים הם לדורשיהם ומבוארים כי פעל השם נראה לעין על כן הוד והדר וטעם וצדקתו שכל פעלו צדק: (ד) זכר. הטעם בכל דור יעשה זכר לנפלאותיו שעשה במצרים שהוא חנון ורחום לחון הצועקים אליו כמו ושמעתי כי חנון אני: (ה) טרף. דבר וינצלו את מצרים כמו הטריפני. טעם יזכור לעולם בריתו הוא ברית בין הבתרים ושם כתיב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: (ו) כח. הטעם שהשם עושה חסד ומשפט וצדקה וזה הוא שהגי' לעמו ללכת אחריו לתת להם כדרך כי לא באתם עד עתה וכתו' כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען וגם כתוב את משפטי תעשו והנה פירש

כח

תהלים קי קיא

קל"ד ה אֲדֹנָי עַל־יְמִינְךָ מָחַץ בְּיוֹם־אַפּוֹ
ס' מְלָכִים׃ ו יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ
ד' רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה׃ ז מִנַּחַל
בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ׃
קיא א הַלְלוּיָהּ ׀ אוֹדֶה יְהוָה
בְּכָל־לֵבָב בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה׃
י"א כת' יו"ד ב גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוּשִׁים לְכָל־
ל' חֶפְצֵיהֶם׃ ג הוֹד־וְהָדָר פָּעֳלוֹ
ג' וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ ד זֵכֶר עָשָׂה
ה' לְנִפְלְאֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה׃ ה טֶרֶף
נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ׃
ו כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם

תרגום

מַלְכָּא זַכָּאָה: ה שְׁכִנְתָּא דַיְיָ עַל יְמִינָךְ מְחָא בְּיוֹם רוּגְזֵיהּ מַלְכַיָּא: ו אִתְמַנָּא לְדָּיָן עַל עַמְמַיָּא מְלֵי אַרְעָא נוּשְׁמֵי רַשִׁיעִין קְטִילִין מְחָא רֵישָׁא עַל אַרְעָא סַגִּיעָא לַחֲדָא: ז מִפּוּם נְבִיָּא בְּאוֹרְחָא אוּלְפַן יְקַבֵּל מְטוּל הֵיכְנָא יִזְקוֹף רֵישָׁא: א הַלְלוּיָהּ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבָּא בְּרָזֵיהוֹן דְתְרִיצַיָּא וּכְנִשְׁתָּא: ב רַבְרְבִין עוֹבָדַיָּא דַיְיָ מִתְבַּעְיָן לְכָל דְצָבְיָן לְהוֹן: ג שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא עוֹבָדֵיהּ וּזְכוּתֵיהּ קַיָּמָא לְעָלְמִין: ד דָּכְרָן טָב עֲבַד לְפְרִישׁוּתֵיהּ חַנָּנָא וְרַחֲמָנָא יְיָ: ה מְזוֹנָא יְהַב לְדַחֲלוֹי יִדְכַּר לְעָלַם קְיָמֵיהּ: ו חֵיל עוֹבָדוֹי חַוִּי לְעַמֵּיהּ לְמִתַּן לְהוֹן

גויות ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' את גוית שאול ואת גוית בניו. ידין בגוים מלא גויו' : וסי' מאן דמ"ל מ"ל : מנחל ד' וסי' נמסר בסדר דברים : גדולים הגדולים כולהון חס' במ"י מ"ל וסימ' נמסר בשפטים סימן ח' ובירמיה סימן כ"ה : וצדקתו ג' וסימ' וחסד ה' מעולם ועד עולם. הוד והדר פעלו. הון ועשר בביתו : חנון ורחום ח' וסימ' וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. על כן קדמתי לברוח תרשישה. כי בשובכם על ה'. זכר עשה לנפלאותיו. זרח בחשך אור. חנון ורחום ה' ארך אפי' דתהלה לדוד. וימאנו לשמוע דעזרא. וברחמיך

תולדות אהרן מנחל. פסחים קיז: אודה ה'. זוכר וילא ויבלא ותרומה : טרף נתן. שם משפטים ואמור :

רשי

היו : (ה) אדני. אשר היה על ימינך במלחמה : מחץ ביום אפו מלכים. את ארבעה מלכים הוא ידין בגוים מלא גויות זו היא בשורת ברית בין הבתרים שנאמר לו על מצרים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית ט"ו) : (ו) מלא גויות. אסיפת פגרים. מלא לשון אסיפה כמו (ירמיה י"ד) קראו אחריך מלא.: אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיה ל"א). והיכן מלא גויות את מצרים מת על שפת הים (שמות ט"ו) : מחץ ראש על ארץ רבה. זו היא דוגמת נבואת (חבקוק ג') מחצת ראש מבית רשע ראש פרעה שהיה ראש ושר על ארץ גדולה וחשובה על כל הארצות כמו שנאמר (לעיל ק"ה) מושל עמים ויפתחהו שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים : (ז) מנחל בדרך ישתה וגו'. אנילום הנהר בדרך הליכתו היתה ארצו שותה ולא היתה צריכה למי גשמים על כן היה מרים ראש ומתפאר (יחזקאל כ"ט) יאור לי ואני עשיתני. ענין אחר יש לפרש המזמור הזה בדוד : (א) נאם ה' לאדני. על עסקי אדוני שאול כשהייתי נרדף מפניו : לאדני. על אדוני כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד). וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו) : שב לימיני. התעכב והמתן לישועתי : (ב) מטה עוזך ישלח ה' מציון. מעשים טובים המצויינים בידך. ד"א עוד תמלוך בציון ושם ישולח לך מטה עז ואז תרדה בקרב אויביך : (ג) עמך נדבות ביום חילך. עם ישראל יתנדבו לעזרתך ביום שתעשה חיל כמו שמפורש (בדברי הימים א י"ב) שהיו נקבצים עליו מכל שבט ושבט בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו' ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו' (שם) : בהדרי קדש מרחם משחר. בשביל הדרת קדושה שהיה בך מנעוריך : לך טל ילדותך. ילדות טובה ופרק נאה שהיה בך תהיה לך כטל שהוא נעים וערב ותעשה לך פירות להצליחך : (ד) נשבע ה' וגו'. שהמלכות תהא שלך עולמית : אתה כהן לעולם. ואיזו מן הכהונות כהונה שהיא למעלה מכהונת מלכי צדק וזהו המלכות שהיא למעלה מכהונה גדולה בשלשים מעלות : על דברתי מלכי צדק. למעלה מכהונת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון וא"ת אף הוא מלך היה. מלוכ' מלכי צדק אינה מלוכה חשובה כנגד ישראל : (ה) אדני. יהי' תמיד על ימינך להושיעך : אשר מחץ ביום אפו מלכים. שנלחמו עם אברהם ועם יהושע ועם ברק : (ו) ידין בגוים מלא גויות. ועוד בימי יחזקיהו בכך ידין באוכלוסי סנחריב קבוץ פגרים מתים וימחץ בסנחריב שהוא ראשה של נינוה ואשור שהיא ארץ רבה אשר מנחל בדרך היה שותה שנתפאר ששתו אוכלוסיו מימי הירדן שנאמר (ישעיה ל"ז) אני קרתי ושתיתי מים ואחריב וגו' : (ז) על כן ירים ראש. היה משתבח ומתפאר בגודלו : (א) הללויה וגו'. מזמור זה הוסד באלף בית אות אחד בראש הפסוק ואחד באמצעיתו וכן כלם מאל"ף ועד תי"ו. וכמו כן מזמור השני. הראשון מדבר בשבחו של הקב"ה והשני מספר בשבחו של צדיק : (ד) זכר עשה. קבע לישראל שבתות ומועדים ומצות שנאמרו בהם וזכרת כי עבד היית במצרים (דברים ט"ו) לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להצדיקם : (ה) טרף נתן. מזון : (ו) כח מעשיו הגיד לעמו. כשנתן להם נחלת גוים הודיעם כחו וגבורתו. ומדרש תנחומא כתב לישראל מעשה בראשית להודיעם שהארץ שלו ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אלו ולהושיב אחרים שלא יוכלו האומות לומר לישראל גזלנים אתם שכבשתם ארץ שבעה גוים :

סמוכים

מצודת ציון

על דברתי. על ענין כמו על דברת בני אדם (קהלת ג') והיו"ד יתירה : (ה) מחץ. ענין הכאה ופציעה כמו מחצתי ואני ארפא (דברים לב) : (ו) גויות. גופות בני אדם כמו ושבט לגו כסילים (משלי כו) : רבה. גדולה : (א) בסוד. ענין עצה כי נעשים בסוד לבל יגלה. או הוא מל' יסוד כי העצה למעשה היא כמו היסוד לבנין : (ה) טרף. ענין מזון כמו הטריפני לחם חוקי

שם

מצודת דוד

ינחם. לחזור משבועתו ולהשוב מחשבה אחרת : אתה כהן. השבועה היתה אשר ממך תצא הכהונה : על דברתי. על ענין מלכי צדק ר"ל כמו מלכי צדק שנאמר בו ומלכי צדק וגו' והוא כהן (בראשית יד) : (ה) ה' על ימינך. כאלו אל מול אברהם ידבר לומר על כי היה ה' על ימינך לזה מחץ והכה ביום הראות אפו ותגרת מלחמתו את המלכים האלה ולא בכח הזרוע : (ו) ידין בגוים. ה' הוא עשה דין ומשפט בעובדי גלולים ההם עד שמקום המלחמה היה מלא גויות מפגרים מתים : מחץ ראש. הוא הכה ראש כ"א על ארץ הגדולה רבה עד לא יוסיף לקום : (ז) מנחל בדרך ישתה. היה שבע מדם הרוגיהם כמו השותה מים די שבעו מנחל השוטף בדרך שבני אדם הולכים שאין מי ימחה בידו כי מימיו מרובים והוא במקום המופקר לכל כן מן השמים הפקירו לו דמם והרבה להכות בהם : על כן. על כי מן השמים הפקירו לו דמם לכן היה מרים ראש לנצח אותם אבל לא בכח ידיו התגבר עליהם : קיא (א) הללויה. אתם כולכם הללויה ואף אני אודה את ה' בכל לבב : בסוד. בעצת ישרים ובני העדה ר"ל כפי אשר יורו יפרי הלב ויתר העם : (ב) גדולים מעשה ה'. עם כי מעשה ה' המה גדולים ר"ל עשויים בחכמה נפלאה עכ"ז המה דרושים ונמצאים לכל החפצים להתבונן בהם : (ג) עומדת לעד. היא דבר המתקיימת לעולם מאח"כ צדקת בשר ודם : (ד) זכר עשה לנפלאותיו. כמ"ש במן קח צנצנת וגו' והנח אותו וגו' למשמרת (שמות יז) למען תהיה לזכרון : חנון. כי הוא חנון ורחום ובזה עשה זכרון על הנסים למען ייטיבו דרכם ויקבלו שכר : (ה) טרף. זה המן שכלכל בו אנשי דור המדבר : יזכור. כי זכר לעולם הברית אשר כרת את אברהם להביאם לארץ ולזה קף כי מרו בו לא הסרו דבר : (ו) הגיד לעמו. הבטיח לעמו להראות כח מעשיו להוריש ז' האומות ולתת להם נחלת הגוים ההם ולזה הגיד שלא יאמרו במקרה

נַחֲלַת גּוֹיִם׃ ז מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת
וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו׃
ח סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת
וְיָשָׁר׃ ט פְּדוּת שָׁלַח לְעַמּוֹ צִוָּה
לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ׃
י רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה שֵׂכֶל
טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת
לָעַד׃

קיב א הַלְלוּיָהּ אַשְׁרֵי־אִישׁ
יָרֵא אֶת־יְהוָה בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ
מְאֹד׃ ב גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ
דּוֹר יְשָׁרִים יְבֹרָךְ׃ ג הוֹן־וָעֹשֶׁר
בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ ד זָרַח
בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים חַנּוּן וְרַחוּם
וְצַדִּיק׃ ה טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה
יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט׃ ו כִּי־לְעוֹלָם
לֹא־יִמּוֹט לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק׃
ז מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן
לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוָה׃ ח סָמוּךְ לִבּוֹ
לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר־יִרְאֶה בְצָרָיו׃
ט פִּזַּר ׀ נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ
עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד׃
י רָשָׁע יִרְאֶה ׀ וְכָעָס שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמָס
תַּאֲוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

אַחְסָנַת עַמְמַיָא׃ ז עוֹבָדֵי יְדוֹי קוּשְׁטָא וְדִינָא מְהֵימְנִין כָּל פִּקּוּדוֹי׃ ח סְמוּכִין לְעָלְמֵי עָלְמָא מִתְעַבְדִין בְּקוּשְׁטָא וְתִירוּצָא׃ ט פּוּרְקָנָא שְׁלַח לְעַמֵּיהּ פַּקֵּד לְעָלַם קְיָמֵיהּ קַדִּישָׁא וּדְחִילָא שְׁמֵיהּ׃ י שֵׁירוּי חוּכְמְתָא דַחַלְתָּא דַייָ סָכְלָא טָבָא לְכָל עוֹבְדֵיהוֹן תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ קַיָּמָא לְעָלְמִין׃
א הַלְלוּיָהּ טוּבֵיהּ דְגַבְרָא דְחֵיל יַת יְיָ בְּפִקּוּדוֹהִי צָבֵי לַחֲדָא׃ ב גִּבָּר בְּאוֹרַיְתָא יְהֶוְיָן בְּנוֹי בְּדָר תְּרִיצַיָא יִתְבָּרַךְ׃ ג מַזָּלָא וְעוּתְרָא בְּבֵיתֵיהּ וְזָכוּתֵיהּ קַיָּמָא לְעָלְמִין׃ ד דְנַח בַּחֲשׁוֹכָא נְהוֹר לִתְרִיצַיָא חַנָּנָא וְרַחֲמָנָא וְצַדִּיקָא׃ ה גַּבְרָא טָבָא חָיֵס עַל עַנְיֵי וּמוֹזִיף יְסוֹבַר מְלוֹי בְּהִלְכְתָא׃ ו אֲרוּם לְעָלַם לָא יְזוּעַ לִדְכְרָן עָלַם יְהֵי זַכַּי׃ ז מִשְּׁמוּעֲתָא בִּישָׁא לָא יִדְחַל תַּקִּין לִבֵּיהּ רָחֵיץ בְּמֵימְרָא דַייָ׃ ח סְמִיךְ לִבֵּיהּ לָא יִדְחַל עַד דְיֶחֱמֵי פּוּרְקָנָא בְּעָקְתָא׃ ט בַּדַּר מָמוֹנֵיהּ יְהַב לַחֲשִׁיכֵי זָכוּתֵיהּ קַיָּמָא לְעָלְמָא תּוּקְפֵּיהּ תְּרוּם בְּאִיקָרָא׃ י רַשִׁיעָא יֶחֱמֵי וְיִכְעוֹס עָלוֹי שִׁנּוֹי יְעַסֵּי וְאִתְמְסָא רְגוֹג רַשִׁיעֵי תֵּיבִיד׃

רש"י

(ח) סמוכים. הם פקודיו על סמך עז מחוזקין בעונשין ואזהרות והפרשיות קבועות זו על זו כסדר ולדרוש וזהו שאמר שלמה שוקיו עמודי שש וגו' (שיר ה'): (ב) דור ישרים. אשר יבורך יהיה זרעו: (ד) זרח בחשך אור. כמו הזריח. ומדרשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור כמו ה' אורי וישעי (לעיל כ"ז): (ה) טוב איש חונן ומלוה וגו'. שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי. ואת דבריו הצריכין לו במאכל ובמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו: יכלכל דבריו במשפט. מנהיג חפציו: (ז) נכון לבו. נאמן לבו ליוצרו: (ח) סמוך לבו. נשען ובטוח על הקב"ה: (י) רשע יראה וכעס. ל' פעל כמו ויכעס לפיכך נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: (ה) מי כה' אלהינו. בשמים ובארץ שהוא מגביהי לשבת ומשפיל לראות. מגביהי משפילי מקימי להושיבי מושיבי כולם יו"ד יתירה בהם: (ט) עקרת הבית. ציון שהיא כעקרה יושיבנה: אם הבנים שמחה. כי חלה גם ילדה ציון את בניה. (ישעיה סו)

הרבים דעזר': פדות ג' חד חס' וסי' ושמתי פדת. פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. קדמא חס': יבורך ד' ב' פתחין וסימ' הנה כי כן יברך גבר. גבור בארץ יהיה זרעו. ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל. טוב עין הוא יברך. עברא וגברא פתחין: בטוח ב' חד חס' וחד מ"ל וסימ' יצר סמוך. משמועה רעה לא יירא. קדמ' מלא: סמוך ב' וסי' יצר סמוך. סמוך לבו לא יירא: וכעס ב' חד פתח וחד קמץ וסי' רשע יראה וכעס שניו יחרק. גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס. קדמא פתח. ואינון מן א"ב א' פתח וא' קמץ וסימ' נמסר בסס' רבת'

אבן עזרא

כח מעשיו: (ז) כל פיקודיו. הם התורות והמצות הנטועות בלב כל האדם על כן אמר עמהם נאמנים: (ח) סמוכים. השם סומכם לעד על כן יעמדו והוא עשה באמת ובדרך ישר: (ט) פדות. טעם פדות לעולם ישלח פדות לעמו והם השומרים בריתו כי בריתו לעולם עומדת והוא קדוש ולא יוכל נכרא לחלל בריתו על כן מלת ונורא: (י) ראשית. בעבור שהזכיר שהוא נורא אמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב יש לכל עושי פקודיו וכל אחד מהעושים תהלתו עומדת לעד כמו בנות צעדה עלי שור ויתכן שישוב וי"ו תהלתו אל שכל טוב. ורבי משה אמר כי ה"א ומ"ם עושיהם שבים אל החכמה והיראה והטעם כי העושים כפי חיובם וכדרך שיודו: (א) הללויה אשרי איש. הללויה דבר המשורר כמוני ואמרו אשרי איש ירא ה' ששמר נפשו ממצות לא תעשה לא בעבור תולדתו או פחד מלך או על דבר חרפה ובזיון רק בעבור יראתו מהש"י: במצותיו חפץ מאד. הם מצות עשה וטעם מאד כי בכל מאדו יעשה: (ב) גבור. חסר כ"ף כמו ועיר פרא והטעם כגבור נודע בדורו כן יהיה זרעו: דור ישרים. הוא האב והבן והברכה היא: (ג) הון ועושר בביתו. וההון שיש לו לא עשהו בחמס וגזל רק בצדק על כן וצדקתו: (ד) זרח. הצרות דומות לחשך כמו טעם ההולכים בחשך והישועה לאור על כן כי אשב בחשך ה' אור לי והנה כבא הצרות על העולם יזרח אור לישרים והוא השם שהוא חנון ורחום וצדיק. או יהיה אור מוסף אחר עמו כאילו הוא אור חנון: (ה) טוב. כמו הפוך איש טוב כמו כל רבים עמים כי הכל נכון בלשונינו או טעמו מה טוב וככה הוא טוב הוא איש שהוא חונן ואמר חונן ללכת אחרי השם שהוא חנון ומלת יכלכל כפול כמו וכל בשליש: במשפט. כאשר הוא ראוי לעשות. ויש אומרים כי יכלכל כמו יכלכל מחלהו: (ו) כי. הזכיר כי אחריתו טובה וזה הוא כי לעולם לא ימוט הצדיק יעמוד זכרו כדרך וצדיק יסוד עולם: (ז) משמועה. שהיא כללת עמו או מדינתו והזכיר למה לא יירא כי לבו בטוח בשם והוא תאר על משקל עלוז ובכה: (ח) סמוך לבו כברה שתבא עליו לכדו מאויביו: (ט) פזר. לא הזכיר פעול פזר גם נתן כי הוא נודע כי מלת לאביונים תודיענו. וטעם צדקתו כי מדרך צדק לעזור בני גילו או על דרך וצדקה תהיה לנו: (י) רשע. כל הפך הצדיק בראותו עשר הצדיק יכעס ברוב הקנאה: שניו. כפי מחשבתו שיחרוק עוד שניו להנקם וזה יהיה כי ימס

תולדות אהרן

סמוכים. ברכות י: פדות. זוהר יתרו: ראשית. ברכות ט פסחים קיא עקידה שער א עקרים מג פל"א זוהר בראשית ויתרו עקידה נעילת שערים כל המזמור (שבת ג): הללויה. פסחים שם: אשרי איש. ברכות ח ע"ג יט: גבור בארץ. עקרים מג פל"ד: הון ועושר כתובות ג (בכורים כה): טוב. חולין פד: משמועה. ברכות ס: פזר נתן. בתרא י זוהר ויגש ובהעלותך: רשע יראה. פסחים קיז:

מצודת ציון

(שם ו) וטושא ממזון כתיב סבאה על ידי טרף: (ה) יכלכל. ענין ספוק הצורך כמו וכלכלו את המלך (מ"א ד): (ח) סמוך. ענין השענה: (ט) קרנו. חזקו וממשלתו: (י) ימרק. ענינו שחיקה וטחינה

מצודת דוד

בא: (ז) מעשי ידיו אמת מה שגרש הגוים ההם היה לאמת הבטחתו לאברהם ובמשפט היה כי העובדי גלולים נגרשו בעונם: נאמנים. כי כל פקודיו המה נאמנים ולא ימצא בהם דבר עול: (ח) סמוכים. פקודיו המה סמוכים ונשענים להתקיים לעולם כי המה עשוים באמת ויושר ואין א"כ מקום שיהיו בטלים בשום זמן: (ט) פדות. להפדותם ממצרים: צוה. על כי צוה להם התורה הנהוגה בברית המתקיימת לעולם ובעבור קבלתה שלח הפדות: קדוש וגו'. ולזה קדש גם אותם במצותיו למען תהיה יראת ה' על פניהם: (י) ראשית חכמה. הנכון הוא שבתחלה למוד החכמה ישרים האדם בלבו יראת ה' ולשכל טוב יחשב לכל העושים כן כי אז תהיה תהלתו עומדת לעד להיות מהולל בהחכמה כי תהיה מתקימת משא"כ אם לא תקדים היראה אל החכמה וכמ"ש רז"ל: קיב (א) הללויה אשרי וגו'. הללו את יה ואמרו בהלול אשרי איש וגו' כי הדבר הזה יחשב הלול לה': ירא וגו'. מלעטר על ל"ם: במצותיו וגו'. לקיים מצות העשין: (ב) גבור. לא זה בלבד שאשרי לו כי גם לזרעו ייטיב ויהיה כ"א גבור בארץ ואף כל אנשי הדור של הישרים יהיו מבורכים כי מכריעים את העולם לזכות: (ג) הון ועושר. עם כי יקבל גמול טוב בזה העולם ויהיה הון ועושר בביתו עכ"ז שכר צדקתו עומדת לעד ושמורה לו לעוה"ב: (ד) זרח בחשך. בעת בוא חשכת הגיהנם יזריח המקום אור לישרים כי הוא חנון וגו' ולא ינכה להם מה שקבלו גמול בעוה"ז. (ה) טוב. לזה טוב להיות האיש חונן עניים ומלוה להם בעת דחקם וצרכי ביתו מכלכל במשפט הראוי וחס על נכסיו כי בהיות כן כפולה זכותו על כי מתקן לעצמו ומפזר לעניים: (ו) לא ימוט. לא יהיה נוטה לנפול: לזכר עולם. אף בעוה"ב יזכר לצדיק ויקבל עוד גמול: (ז) משמועה רעה. עת ישמע בעולם שמועה רעה לא יירא ממנה ולבו יהיה נכון בטוח בה' שלא תגע בו הרעה: (ח) סמוך. כ"כ יהיה לבו סמוך בה' ולא יירא עד יתן לב לראות בהרעה הבאה על צריו כי כבהלדם הוא בפחד אינו נותן לב לראות נקמת צריו: (ט) פזר. בעבור פאר

אבן עזרא

כל זה שיחשוב וככה תאות רשעים שיתאוו רע לטובי׳ : (א) הללויה הללו עבדי ה׳. טעם לאמר הללו שלשה פעמים כדרך היכל ה׳ פעם אחרי פעם וטעם עבדי ה׳ אתם עבדי ה׳ כמו הקהל חקה אחת לכם ואמרו כן יהי וזאת היא התהלה באמת : (ג) ממזרח. ככה אורך היישוב שהם י״ב שעות ולא כן הרוחב על כן כתוב התבוננת עד רחבי ארץ : (ד) רם. הוא מרומם על כל תהלות שיהללוהו כל גוים שהם בשבעה גבולות ממזרח שמש עד מבואו והאות על זה כי על השמים כבודו שהם למעלה על כל גוים ויתכן היות רם מוסך אחר ורם על השמים כבודו : (ה) מי. יש אומרים כי המגביהי פועל עומד כמו אם תגביה כנשר והאמת שהוא פועל יוצא והפעול הוא קנך. א״ר משה כי פעול המגביהי הוא כבודו ויו״ד המגביהי כיו״ד חצבי מרום ואמר כי כן הפי׳ המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ וכמוהו אבני שוהם לאפוד ואבני מילואים לחשן ולפי דעתי שהוא כמשמעו המגביהי מקום שבתו ובשמים ובארץ הכל שפלים נגדו וטעם לראות כי הכל ידע כמו הדבר הנראה וזה הוא הכתוב בתורה הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט גר יתום : (ז) מקימי. גם זה הכתוב קשור כי העפר שהוא הארץ נקודת העגול הגדול שהוא המקיף והנה הטעם כי השם העליון ירומם האביון ואילו היה בעפר דרך משל על כן טעם מקים. אשפות לשון יחיד מאשפתות ואעפ״י שהוא על משקל אחר והטעם כפול : (ח) להושיבי. היו״ד נוסף כמו מקימי ואחר שהזכיר נדיבים באר כי אלה הנדיבים הם נדיבי עמו שהם נכבדים כדרך תהלה לכל חסידיו: (ט) מושיבי עקרת. במשקל גברת ואין המלה סמוכה אל הבית העקר׳ יושיבנה והיא שבה בית כמו מושיב יחידים ביתה והבית כמו בית אהרן בית יעקב איש וביתו וטעם אם הבנים כי תהיה העקרת אם הבנים שמחה כדברי חנה כי שמחתי בישועתך וחתם המשורר במלת הללויה על אלה נפלאות שיעשה השם : (א) בצאת ישראל. לועז מדברי רז״ל כמו לעז על בניה או ללועזות : (ב) היתה יהודה לשון נקבה כמו ותרא בגודה אחותה יהודה והזכיר יהודה כי הוא גבר באחיו : ישראל ממשלותיו. ממשלת הכהנים ועדת יהודה לקדשו כמו וגוי קדוש : (ג) הים. שנבקעו מימי הים ומי הירדן קמו נד אחד : (ד) ההרים. רעשו מפני כבוד השם : (ה) מה. כאילו המשורר ישאלם למה זה וטעם כי תנוס שסב לחרבה ויבשו המים. וטעם ההרים הוא ההופכי הצור אגם מים ובפסוק ההרים וכל גבעות אפרש ההפרש שיש ביניהם : (ז) מלפני. יו״ד חולי נוסף והוא שם הפועל כמו לא יוכלו קום ובעבור היות המל׳ באל״ף ארץ היתה מלת חולי מלעיל כאילו כתוב חול תחול הארץ או חולי נזוי כמו קומי והטעם מהדין הוא שתחולי ארץ ועתה יפרש טעם רקידת ההרים : (ח) ההופכי. כי הוא יבש מי הים והירדן והמים לחים והוציא נחלים שהם לחים

תהלים

קיג א הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ עַבְדֵי
יְהֹוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהֹוָה׃ ב יְהִי
ג׳. י״ג שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃
״. ג׳ ג מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל
שֵׁם יְהֹוָה׃ ד רָם עַל־כׇּל־גּוֹיִם ׀ יְהֹוָה
ה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃ ה מִי כַּיהֹוָה
ל׳ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת׃
ל׳ ו הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃
ל׳. ב׳ חס׳ ז מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים
ל׳ אֶבְיוֹן׃ ח לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם
ל׳. ל׳ נְדִיבֵי עַמּוֹ׃ ט מוֹשִׁיבִי ׀ עֲקֶרֶת
ל׳ הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ׃
ל׳ דסמי׳ קיד א בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם
ל׳ חס׳ ס׳ ר״פ בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז׃ ב הָיְתָה
ל׳ יְהוּדָה לְקׇדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו׃
ל׳ ר״פ ג הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר׃
ד הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת
ג׳ כִּבְנֵי־צֹאן׃ ה מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס
הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃ ו הֶהָרִים
ג׳ תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃
ב׳ וגחי ז מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי
ל׳. ג׳ אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃ ח הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־
ל׳ וחד בחלמיש מַיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם׃

תרגום

א הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ עַבְדַיָא דַיְיָ שַׁבַּחוּ יַת שְׁמָא דַיְיָ׃ ב יְהֵוֵי שְׁמָא דַיְיָ מְבָרַךְ מֵהַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃ ג מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא עַד מַטְמָעֵיהּ מְשַׁבַּח שְׁמָא דַיְיָ׃ ד רָמָא עַל כָּל עַמְמַיָא יְיָ עֲלַוֵי שְׁמַיָא אִיקָרֵיהּ׃ ה מַן כְּוָתֵיהּ דַיְיָ אֱלָהָנָא דִּגְבִיהַּ מוֹתְבֵיהּ לְמִתַּב׃ ו דְּמַמִּיךְ עֵינֵיהּ לְמֶחֱמֵי בִּשְׁמַיָא וּבְאַרְעָא׃ ז מְקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּנָא מִקַּלְקַלְתָּא יָרִים חֲשִׁיכָא׃ ח לְאוֹתָבָא עִם רַבְרְבַיָא עִם רַבְרְבֵי עַמֵּיהּ׃ ט מוֹתֵיב כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְעַקְרָא דְיָתְבָא מוֹרִיקָא לְאֶנָשֵׁי בֵּיתָהּ מַלְיָא אוֹכְלוֹסִין הֵיךְ אִמָּא דִּי עַל בְּנַיָא חֶדְיָא הַלְלוּיָהּ׃ א בְּמִפַּק יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַמְמֵי בַּרְבְּרָאֵי׃ ב הֲוָת כְּנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲחִידָא לְקוּדְשֵׁיהּ יִשְׂרָאֵל לְשַׁלִיטוּי׃ ג יַמָּא אִסְתַּכַּל וְאַפֵּךְ יוֹרְדְנָא חֲזַר לְאָחוֹר׃ ד טוּרַיָא טְפַזוּ הֵיךְ דִּכְרִין גַּלְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְּעָאן׃ ה מַה לָּךְ יַמָּא אֲרוּם תְּאַפֵּךְ יוֹרְדְנָא תְּחֲזוֹר לְאָחוֹרָא׃ ו טוּרַיָא טְפַזוּ הֵיךְ דִּכְרִין גַּלְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְּעָאן׃ ז מִן קֳדָם קְיָרִים אִתְחַלְחַלִי אַרְעָא מִן קֳדָם אֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃ ח דְּהָפַךְ טִינָרָא לַאֲרִיתָא דְמַיָא שָׁמִיר לְמַעְיַן דְּמַיִין׃

רשי

סו) : (א) מעם לועז. עם שפת לשון אחר שאינו לה״ק. וחבירו את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה וגו׳ (שם לג). ועו״ן ולמד נחלפות זו בזו כמו נשכה שהוא לשכה בספר עזרא (נחמיה יג) : (ב) היתה יהודה לקדשו. לקח יהודה לגורל חבלו וקדושתו ואף הם קדשו שמו בירידת הים כענין שנא׳ (לעיל ס״ח) שרי יהודה רגמתם וכמו כן נדרש באגדה מקרא זה היתה יהודה לקדשו שקפץ נחשון לתוך הים ואמר אני ארד תחלה וזהו שאמר היתה יהודה לקדשו : (ג) הירדן יסוב לאחור. שכל מימי בראשית נבקעו : (ז) חולי ארץ. המחולל ארץ. יו״ד יתיר׳ בו. כמו מגביהי משפילי וההפכי : (ח) למעינו מים. וי״ו יתירה כמו וי״ו של וחיתו יער

בערך פתח : מבורך ג׳ וסימ׳ את אשר תברך. יהי שם ה׳ מבורך. ויאמר ערום יצתי. וא׳ ומבורך וסימ׳ ועתה הואלת לברך את בית עבדך דד״ה : מהלל ג׳ וסימ׳ בסיפרא סימן י״ח : כה׳ ד׳ וסימ׳ ויאמר למחר. כי מי גו גדול. אין קדוש כה׳. מי כה׳ אלהינו המגביהי : מאשפת ב׳ חסר וסימ׳ מקים מעפר דל דחנה. מקימי מעפר דל : היתה ה׳ ר״פ וסימ׳ היתה לי נחלתי כאריה ביער. היתה עלי יד ה׳. היתה לי דמעתי לחם יומם. היתה יהודה לקדשו. היתה כאניות סוחר : הים ל׳ ר״פ והים בקעת לפניהם. ואינון מן כ״ה זוגי׳ ר״פ חד נסיב וי״ו וחד לא נסיב וי״ו וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך אות הוי״ו : חלמיש ד׳ בליש׳ קמצין ומיחדים וסימ׳ חלמיש למעינו מים. בחלמיש שלח ידו. מצור החלמיש. שמתי פני כחלמיש. וחד מחלמיש צור :

תולדות אהרן כללויה. פסחים שם : כללו. עקידה שער ס
כל המזמור ערכין י (סוכה נג מגילה טב חגיגה טו) : יהי שם. מגלה יז ג : ממזרח. שם ודף כ (ברכות ד מגלה עג) : המגביהי. זוהר מקץ : מושיבי. פסחים קיח זוהר ויצא : אם הבנים. פסחים קיז סוכה יב גיטין נז בתרא קכ : בצאת. פסחים קיז קיח (ברכות ד מגילה עג) : היתה. סוטה לז : הים ראה. פסחים קיח סוטה שם :

מצודת ציון

ושחינת השנים אלו באלו בהתקלף האדם על חבירו כמו ויחרקו שן (איכה ב) : (ג) ממזרח שמש. ממקום זריחת השמש : עד מבואו. עד מקום שקיעתו והוא פאת המערב : (ה) המגביהי. היו״ד יתירה וכן המשפילי מקימי להושיבי מושיבי ואמרו כי תוספת היודי״ן הוא מנחות הל׳ : (ז) מאשפות. ענין דומן וזבל : (א) לועז. כל שפה לשון עם זולת לשון הקודש תקרא לועז ובמשנה קורין אותה ללועזות בלעז (מגילה יז) : (ג) יסוב. מלשון סבוב : (ד) רקדו. קפצו : (ז) חולי. ענין יגירה כמו באין ההומות חוללתי (משלי ח) והיו״ד נוכפת : (ח) ההופכי. היו״ד יתירה : אגם מים. הוא מקום כניסת המים : חלמיש. הוא סלע קשה כמו ושמן מחלמיש צור (דברים לב) : למעינו. מל׳ מעין והוי״ו

מצודת דוד

הממון אשר נתן לאביונים יהיה שכר צדקתו שמודה לעוה״ב וגם בעוה״ז תרום ממשלתו בכבוד : (י) רשע. כאשר יראה הרשע את זאת יכעוס בעצמו לגודל הקנאה ויחרוק שניו כדרך המתקנא ולבבו ימס בקרבו ברוב הקנאה אולם תאות כל הרשע מהרשעים תהיה אבודה ולא יוכל למלאותה לעשות אל הצדיק הרעה מאומה רע : קיג (א) הללויה. וחזר ופי׳ הללו עבדי ה׳ אבל לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי : (ב) יהי. ר״ל אמרו בהלול יהי שם וכו׳ : (ג) ממזרח. מפי היושבים במזרח וכו׳ מפי כולם מהולל שם ה׳ : (ד) כבודו. משכן כבוד שכינתו הוא על השמים : (ה) מי כה׳. מי עניו כמוהו כי אף אם אמנם הוא מגביה א״ע לשבת מעל השמים : (ו) המשפילי. הוא משפיל עיניו להשגיח על כל הנעשה בשמים ובארץ כי למול רוממותו אף השמים תחשב לאין : (ז) מקימי. בהשגחתו מקים את הדל מן העפר : מאשפות. כפל הדבר במ״ש : (ח) להושיבי. ועוד מרבה כבודם עד כי ישבו עם נדיבים וחזר ופירש עם נדיבי עמו והמה המעולים שבנדיבים : (ט) מושיבי. הוא מושיב את העקרה בבית כי בעודה עקרה שבתה הבית מעט פעם בהון פעם ברחובות להפג מצרה וה׳ בהשגחתו פותח רחמה ותלד ותשב בבית ותהיה א״כ אם הבנים שמחה בהיותה יושבת בביתה עם בניה : הללויה. בעבור כל זה הללו את יה : קיד (א) בצאת. בעת יצאו ישראל ממצרים : בית יעקב. כפל הדבר במ״ש : (ב) היתה. בעת ההיא נהיה יהודה עם קודשו וישראל בכללם עם ממשלתו : (ג) הים ראה. את ישראל באים אל תוך הים נס ממקומו ונעשה חרבה : הירדן. בימי יהושע סיבב הירדן לחזור לאחור לבלי לכת דרך מהלכו : (ד) ההרים רקדו. בשעת מתן תורה רקדו ההרים כאילים לגודל החרדה : (ה) מה לך הים. כאלו שואל אל הים מה לך כי תנוס מדוע זה

תסלע שהוא יבש גם וי"ו למעינו נוסף והנה הטעם כי השם לבדו יעשה דבר והפך הדבר והנה הים והירדן והצורים בקעם והפך תולדותם: (א) לא לנו ה' לא לנו עבורינו כמו אמרי לי : כי לשמך . שהוא נקרא עלינו תן כבוד וזה שתעשה בעבור חסדך : (ב) למה . נא . עתה וכבר פירשתיו : (ג) ואלהינו בשמים . בעליונים או בעבור כי מן השמים תבאנה כל הגזרות בארץ : (ד) עצביהם . הזכיר גדולות השם ושאין כח לאלהי העמים וקראם עצבים כי הם לעצבון לעובדיהם ולא יועילם : מעשה ידי אדם. דרך קלון להם שיעבדו מעשיהם : (ה) פה . והמציירים נכבדים מהם כי הם ירגישו גם ידברו : (ו) אזנים . הזכיר ארבע הרגשות והניח האכילה כי אין צורך לה : (ז) ידיהם . כנגד ידיו' ורגליו' וטעם יהגו אפילו לא יהגו כיונה גם עוף אחר : (ח) כמוהם . דרך תפלה : (ט) ישראל . אמר בטח כנגד כל אשר בוטח בהם . אמר בן בלעם כי עוזרם ומגינם הוא היה ראוי להיותו עוזרכם ומגנכ' הוא והנכון בעיני שהוא כך ישראל בטח בה' כי הוא לעולם עזר לישראל ומגנם כמו מגן עורך : (י) בית . אחר שהזכיר ישראל הזכיר קדושיו והם בית אהרן : (יא) יראי . אחר כן כלל ליראי השם בכל עם ועם : (יב) ה' . אמר ר' משה כי זכרנו הזכרים שלנו ויברך בית ישראל הנקבות ואין זה נכון כי בית אהרן אינם נקבות איש וביתו בכל המקרא רק זכרנו מגזרת זכירה והאות על זה שהוא קמץ כי אילו היה מגזרת זכרים היה הרי"ש בקמץ קטן רק הטעם השם שזכרנו תמיד הוא יברך אלה הבוטחים בו ושב להזכירם: (יג) יברך . וטעם הקטנים שיהיו שוי' בברכה עם הגדולי' : (יד) יוסף . הנה פירש מה היא הברכה כי היא תוספת ולהפך הקללה היא חסרון : (טו) ברוכים . שב לפרש כי התפלה שהתפלל לברכם תתקי' וטעם עושה שמים וארץ שתקן היבש' והרקיע כמו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים והנה הטעם כי הוא מושל בעליון ובשפל והוא יברך אתכם : (טז) השמים . אמר רבי משה כי השמים כמו מקום ואני כבר פירשתיו בספר השם כי שם ם על מתכונת שנים וגזרתו משם בעבור שני מקומות בסדן שהם נטועי' וכן כתוב לנטוע שמים וליסוד ארץ וחסרי דעה חשבו כי ממשלת האדם בארץ כממשלת הש' בשמי' ולא דברו נכונה כי מלכות השם בכל מעלה רק פירוש נתן לבני האדם שהאדם כמו פקיד אלהים בארץ על כל מה שיש בה והכל בדב' השם : (יז) לא . טעם השם כח נשמה באדם נתן בידו החיות והצמחים להכיר מעשה השם ולהללו בעודו חי : יורדי דומה . מקום כריתות וארץ גזרה כמו ודמיתי אמך וי"א כי הוא מגזרת ולא דומיה לי ואל תתני דמי לי ואף כי אחריו כתוב : (יח) ואנחנו . זאת הברכה היא בפה להודות כי נשמת הצדיק לעולם תהלל את השם:

אהבתי

קטו א לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא־לָנוּ
כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־
אֲמִתֶּךָ׃ ב לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־
נָא אֱלֹהֵיהֶם׃ ג וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם
כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה׃ ד עֲצַבֵּיהֶם
כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ ה פֶּה
לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא
יִרְאוּ׃ ו אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ
אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן׃ ז יְדֵיהֶם ׀
וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־
יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃ ח כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם
כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ ט יִשְׂרָאֵל
בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ י בֵּית
אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם
הוּא׃ יא יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה
עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יב יְהוָה זְכָרָנוּ
יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ
אֶת־בֵּית אַהֲרֹן׃ יג יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה
הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים׃ יד יֹסֵף יְהוָה
עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם׃ טו בְּרוּכִים
אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃
טז הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ
נָתַן לִבְנֵי־אָדָם׃ יז לֹא הַמֵּתִים
יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה׃
יח וַאֲנַחְנוּ ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־
עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

דָמַיִן׃ א לָא מְטוּלְתָנָא יְיָ לָא
מְטוּל זַכְוָתָנָא אֱרוּם לִשְׁמָךְ
הַב אִיקָרָא מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל
קוּשְׁטָךְ׃ ב לְמָא יֵימְרוּן
עַמְמַיָא אָן הַשְׁתָּא אֱלָהֲהוֹן׃
ג וֵאלָהָנָא מְדוֹרֵיהּ בִּשְׁמַיָא כָּל
דִי יִצְבֵי עֲבַד׃ ד טַעֲוָתְהוֹן
דִכְסַפָּא וְדַהֲבָא עוֹבַד יְדוֹי בַּר
נָשׁ׃ ה פּוּמָא לְהוֹן וְלָא
מְמַלְלִין עַיְנִין לְהוֹן וְלָא חָמְיָן׃
ו אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא שָׁמְעִין נְחִירֵי
לְהוֹן וְלָא מְרִיחִין׃ ז יְדֵיהוֹן
וְלָא מְמַשְׁמְשִׁין רִגְלֵיהוֹן וְלָא
מְהַלְכִין לָא מְרַנְנִין בְּעִנְקֵיהוֹן׃
ח דִכְוָתְהוֹן יְהוֹן עוֹבְדֵיהוֹן כָּל
דִי מִתְרְחִיץ עֲלֵיהוֹן׃ ט יִשְׂרָאֵל
רְחֵיץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן
וּתְרֵיסְהוֹן הוּא׃ י דְבֵית אַהֲרֹן
רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן
וּתְרֵיסְהוֹן הוּא׃ יא דַחֲלַיָא דַיְיָ
רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן
וּתְרֵיסְהוֹן הוּא׃ יב מֵימְרָא דַיְיָ
דְכַר יָתָנָא לְטָב יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ
יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ יַת
בֵּית אַהֲרֹן׃ יג יְבָרֵךְ דַחֲלַיָא
דַיְיָ זְעֵירַיָא עִם רַבְרְבַיָא׃
יד יוֹסֵף מֵימְרָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן
עֲלֵיכוֹן וְעַל בְּנֵיכוֹן׃ טו בְּרִיכִין
אַתּוּן מִן קֳדָם יְיָ עֲבַד שְׁמַיָא
וְאַרְעָא׃ טז שְׁמֵי שְׁמַיָא
לִשְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ וְאַרְעָא יְהַב
לִבְנֵי נָשָׁא׃ יז לָא מֵתַיָא
מְשַׁבְּחִין שְׁמָא דַיְיָ וְלָא כָּל
נָחֲתֵי בֵית קְבוּרַת אַדְמְתָא׃ יח וַאֲנַחְנָא נְבָרֵךְ יָהּ מִן הַשְׁתָּא

יער (לעיל ק"ד) : (א) לא לנו . לא בשבילנו ובכושר מעשינו תעשה עמנו : כי לשמך תן כבוד. כדי שלא יאמרו איה נא אלהיהם: (ז) ולא ימישון . לשון ימושני אבי (בראשית כ"ז) : (יא) יראי ה'

על חסדך על חד מן י"ה פסוקים על על ומלה ביניהון וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ט"ו : אזנים ז' וסימ' פקוח אזנים ולא . להשמעות אזני' . בן אדם בתוך בית המרי . שמעו נא זאת עם סכל . אזנים להם ולא ישמעו . והברו ולא יאזינו . אזנים כרית לי : בגרונם גרונם ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' קבר פתוח גרנם . לא יהגו בגרונם . רוממות אל בגרונם : יוסף י"א בלשון אוספי ג' מ"ל ות' חס' וסימ' נמסר בסדר ויצא יעקב: ברוכים ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' ברוכים אתם לה' כי חמלתם . אשר עשיתם חסד . ברוכים אתם לה' עשה שמים וארץ . דיבש גלעד חס': יורדי ג' חסר וסימ' המה את ערלים ישכבו . לא המתים הללו יה . ונמשלתי עם יורדי בור .

תולדות אהרן לא לנו. פסחים קיח עקרים מד פמ"ז (ברכו' דמגילה עג) : פה להם . פקידה סער נח : ה' זכרנו . זוכר ויהי ובמדבר : בשמים . ברכות לד שבת קיט סוכה ה יבמות סג גטין מז סנהדרין קג זוכר ויקהל : לא המתים . שבת ל זוכר אדרת האזינו :

מצודת ציון

וסוי"ו יתירה : (ב) נא . עתה : (ד) עצביהם . כן תקרא צורת הגלולים : (ו) יריחון . מלשון ריח : (ז) ימישון . מלשון משוש ונגיעה בדבר מה וכן אולי ימושני אבי (בראשית כז) : יהגו . ענינו קול נפצוף וכן אהגה כיונה (ישעיה לח) ר"ל אפילו קול נפצוף בעלמא אין בהם: בגרונם . בצוארם : (יז) דומה . הוא הקבר שהוא מקום דממה ושתיקה ונשמת הרשע כאלו תרד אל הקבר עם הגוף

מצודת דוד

הסיב הירדן לאחור : (ו) ההרים . מה לכם ההרים כי תרקדו וגו' : (ז) מלפני . כאילו ישיבו לומר אנו נסים וגו' מלפני פחד האדון ההולל את הארץ : מלפני וגו' . כפל הדבר במלות שונות : (ח) ההופכי . ההופך את הצור היבש להיות אגם מים : חלמיש . כפל הדבר במ"ש : קטו (א) לא לנו . לא למען צדקותינו עשה רק תן כבוד לשמך להיות מכובד בעבור החסד וקיום האמת שתעשה עמנו : (ב) איה נא . איה אלהיהם מדוע לא יריב ריב עמו : (ג) ואלהינו . אבל אלהינו יושב בשמים ואפילו הלא למעלה לגבור יחשב ומכ"ש גבור למעלה ולזה עושה כל אשר חפץ וככחו אז כחו עתה ומוסב למעלה לומר תן כבוד לשמך ורמה ידך למען יסכר פיהם : (ד) עצביהם . הן עצביהם של העובדי גלולים אין בהם ממש כי עשוים הם מכסף וזהב מעשה ידי אדם ולא אלהים המה : (ה) פה להם . עם כי יש להם פה הלא לא ידברו וגו' : (ז) ידיהם . עם כי ידיהם עשוים המה הלא לא ימששו בהם : (ח) כמוהם . קלל את העושים אותם לאלהים ואמר שיהיו כמוהם לבל ידברו וגו' : כל . וכן יהיה כל הבוטח בהם : (ט) ישראל . אבל ישראל הוא בוטח בה' . כי מעולם הוא עוזרם ומגינם ר"ל הוא להם למחסה כמו מגן על שלובשו : (יא) יראי ה' . המה חסידי או"ה : (יב) ה' זכרנו . ה' אשר זכרנו מעולם הוא יברך וחוזר ומפרש את מי יברך ואמר יברך את בית ישראל וגו' : (יד) יוסף . בכל עת יוסף עליכם ברכה : (טו) ברוכים אתם . תהיו ברוכים לה' העושה שמים וארץ ור"ל יברך אתכם ויחזור ויברך : (טז) השמים . עם כי השמים המה שמים לה' מיוחד למכון שבתו מ"מ ישגיח בארץ ונתנם לבני אדם למי שישר בעיניו ותהיו אתם לברכה בקרב הארץ : (יז) לא המתים . הטובים בה' העומדים למות מיתת עולם לא יהללו את יה על הטובה הבאה כי לא עיניהם תהיה : ולא וגו' כפל הדבר במלות שונות : (יח) ואנחנו . אבל המאמינים בה'

שעומדים

אבן עזרא

(א) אהבתי. כמה הייתי אוהב שישמע השם קולי בהתחנני ויש אומרים אהבתי ה' כי ישמע קול תחנוני כמו אשר חכמים יגידו ולא כחדו ויש אומרים כי יו"ד קולי נוסף והנכון שיחסר בי"ת בתחנוני: (ב) כי. טעם ובימי אקרא כל ימי וזה אספר: (ג) אפפוני. ומצרי שאול. מן המצר מפעלי הכפל כמו מי שם ממדיה. צרה כנגוף ויגון כנפש:
(ד) ובשם. ובשם הייתי קורא לאמר אנא לשון פיוס עם תודה כמו אנא חטא העם הזה והייתי חושב בלב. כי: (ה) חנון. ורחום השם ולדיק כי המשורר ירא השם וטעם מרחם כמו רחום: (ו) שומר. הטעם שלא אחשוב תחבולות להמלט כי שמת נפשי כאחד הפתאים כי אם דלותי ידעתי כי השם שהוא חנון ורחום יושיעני והייתי מבשר נפשי לאמר לה: (ז) שובי נפשי למנוחייכי. כנגד צרה ויגון אמנא כי פעמים רבות גמל השם עלייכי או באה מלת גמל תחת וגמול כמו נתתי כסף השדה קח ממני: (ח) כי. כמה פעמים הצלת נפשי וטעם את עיני שהיה חושב שימות כמו ויבך חזקיהו: ואת רגלי. כי בהם התנועה שיוכל לברוח:
(ט) אתהלך. בעבור שהזכיר רגלי אמר אתהלך בארצות החיים שהם על פני הארץ ולא תחתיה: (י) האמנתי. אמר ר' משה עתה אאמין כי מה שהייתי מדבר עללבי היה אמת שאמר שובי נפשי ופי' אני עניתי כמו דלותי מגזרת עני וכמו זמיר עריצי' יענה. ופי': (יא) אני אמרתי על עת שנכתב בו ויהי דוד נחפז ללכת. וטעם כל האדם כוזב על שמואל שהבטיחו או כוזב כמו לא יכזבו והטעם נכרת כי חשב שיהרג. ולפי דעתי עתה אאמין אשר אדבר כי קודם עתה דברתי כזבים וככה עניתי כמו ויען איוב הראשון וענית ואמרת: (יב) מה. מה מנחה אתן לשם כמו והשיב למלך ישראל ודקדוק תגמולוהי על לשון ארמית עלוהי כמו עליו ולפי דעתי שהיא שתי מלות אע"פ שהיא חסירת אל"ף כמו לפלמוני המדבר את אשר עדן ובבל ובמה: (יג) כוס. על דעת רבי משה שהוא כמו מנת חלקי וכוסי והנה הכוס מקרה והוא הנושא ואחרים אמרו כי הוא כמשמעו. אשא כמו ארים והטעם מרוב השמחה ואמר פס צרה ויגון ובשם ה' אקרא ואם כוס ישועות כן להקים דברו הראשון כי בכל ימיו יקרא בשם ה' בין בצר בין במרחב: (יד) נדרי. ה"א נגדה נוסף ומלת נא עתה ככל נא שבמקרא ונכנסת למ"ד עם לכל עמו כמו מימין לבית: (טו) יקר. הזכיר הטעם למה מלטו השם כי הוא מהחסידים: יקר. קשה כמו ויקר פדיון נפשם קשה הוא בעיני השם להמית חסידיו בלא עתם וה"א המותה

תהלים קטז

קטז א אָהַבְתִּי כִּֽי־יִשְׁמַ֥ע
יְהוָ֑ה אֶת־ק֝וֹלִ֗י תַּחֲנוּנָֽי׃ ב כִּֽי־הִטָּ֣ה
אָזְנ֣וֹ לִ֑י וּבְיָמַ֥י אֶקְרָֽא׃ ג אֲפָפ֤וּנִי ׀
חֶבְלֵי־מָ֗וֶת וּמְצָרֵ֣י שְׁא֣וֹל מְצָא֑וּנִי
צָרָ֖ה וְיָג֣וֹן אֶמְצָֽא׃ ד וּבְשֵׁם־יְהוָ֥ה
אֶקְרָ֑א אָנָּ֥ה יְ֝הוָ֗ה מַלְּטָ֥ה נַפְשִֽׁי׃
ה חַנּ֣וּן יְהוָ֣ה וְצַדִּ֑יק וֵ֖אלֹהֵ֣ינוּ מְרַחֵֽם׃
ו שֹׁמֵ֣ר פְּתָאיִ֣ם יְהוָ֑ה דַּ֝לֹּתִ֗י וְלִ֣י
יְהוֹשִֽׁיעַ׃ ז שׁוּבִ֣י נַ֭פְשִׁי לִמְנוּחָ֑יְכִי
כִּֽי־יְ֝הוָ֗ה גָּמַ֥ל עָלָֽיְכִי׃ ח כִּ֤י חִלַּ֥צְתָּ
נַפְשִׁ֗י מִ֫מָּ֥וֶת אֶת־עֵינִ֥י מִן־דִּמְעָ֑ה
אֶת־רַגְלִ֥י מִדֶּֽחִי׃ ט אֶ֭תְהַלֵּךְ לִפְנֵ֣י
יְהוָ֑ה בְּ֝אַרְצ֗וֹת הַֽחַיִּים׃ י הֶ֭אֱמַנְתִּי
כִּ֣י אֲדַבֵּ֑ר אֲ֝נִ֗י עָנִ֥יתִי מְאֹֽד׃ יא אֲ֭נִי
אָמַ֣רְתִּי בְחָפְזִ֑י כָּֽל־הָאָדָ֥ם כֹּזֵֽב׃
יב מָה־אָשִׁ֥יב לַיהוָ֑ה כָּֽל־תַּגְמוּל֥וֹהִי
עָלָֽי׃ יג כּוֹס־יְשׁוּע֥וֹת אֶשָּׂ֑א וּבְשֵׁ֖ם
יְהוָ֣ה אֶקְרָֽא׃ יד נְ֭דָרַי לַיהוָ֣ה אֲשַׁלֵּ֑ם
נֶגְדָה־נָּ֝֗א לְכָל־עַמּֽוֹ׃ טו יָ֭קָר בְּעֵינֵ֣י

(margin notes: ב' ועלי הטה הסד: / ל' / ג' / ו' כתיב ה' / י' / ח' / ל. ג' מלרע / ז' נסיפ' / ח' / ל. ד' / ס' / ל' / מ"ל. ג')

תרגום

וְעַד עָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃ א רְחִימֵת אֲרוּם שְׁמַע יְיָ יַת קָלִי בָּעוּתִי׃ ב אֲרוּם אַצְלֵי אוּדְנֵיהּ לִי וּבְיוֹמַי אֲנָא קָרֵי׃ ג אַקִּיפוּ יָתִי מַרְעֵי מוֹתָא וְעִיקְתִין דִשְׁיוֹל אַשְׁכְּחוּנִי עִיקְתָא וְדַבוֹנָא אַשְׁכָּח׃ ד וּבִשְׁמָא דַיְיָ אֶקְרֵי בְּבָעוּ יְיָ שֵׁיזִיב נַפְשִׁי׃ ה חַנָּנָא יְיָ וְזַכָּאָה וֶאֱלָהָנָא מְרַחֵם׃ ו נָטַר שַׂבְרָנַיָא יְיָ אִתְמַסְכְּנִית וְלִי חָמֵי לְמִפְרוֹק׃ ז תּוּבִי נַפְשִׁי לְבֵית מְנָחַיְכִי אֲרוּם מֵימְרָא דַיְיָ גְמַל טוּבָא עֲלַיְכִי׃ ח אֲרוּם פְּצֵיתָא נַפְשִׁי מִקְטוֹל יַת עֵינַי מִן דִמְעֲתָא יַת רִגְלִי מִן לְאַדְחָיָא׃ ט אֶתְהַלֵּךְ קֳדָם יְיָ בְּאַרְעַת חַיַיָא׃ י הֵימְנִית אֲרוּם אֲמַלֵל בִּכְנִישַׁת צַדִּיקֵי אֲנָא שַׁבְחִית לַחֲדָא׃ יא אֲנָא אֲמָרִית בְּמֶעֶרְקִי כָּל בְּנֵי נָשָׁא מְכַדְבִין׃ יב מָה אָתִיב קֳדָם יְיָ כָּל גְמוּלָן טָבָן דִי לֵיהּ גְמִילִין הִנוּן עֲלָי׃ יג כַּסָא דְפוּרְקָנַיָא אֲסוֹבַר רַעֲלָמָא דְאָתֵי וּבִשְׁמָא דַיְיָ אֶקְרֵי׃ יד נִדְרַי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵם אַתְנֵי כְדוֹן נִסוֹי לְכָל עַמֵיהּ׃ טו יַקִיר קֳדָם יְיָ מִיתוּתָא

רשי

ה'. אלו הגרים: (א) אהבתי כי ישמע ה' את קולי. כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא מלך. שובי נפשי למנוחיכי כי ה' גמל עליכי חסד ולך קוני אני מתאוה כי חלצת נפשי ממות: אהבתי כי ישמע ה'. תאבתי שישמע ה' את קולי (סא"א): (ב) ובימי אקרא. בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו: (ג) חבלי מות. חבורות אויבינו המבקשים להמיתני: חבלי מות חבלי שאול כלם ל' חבורות הם כמו (ש"א י') חבל נביאי': ומצרי שאול. גבולי שאול: (ט) בארצות החיים. ארץ ישראל שגרשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי: (י) האמנתי כי אדבר. האמנתי את דברי ציבא שאמר על מפיבשת כשאדב' (שמב' ט"ז) הנה לך כל אשר למפיבשת או אני עניתי מאד דברתי קשה ונעניתי לך: (יא) אני אמרתי בחפזי. לנוס מפני אבשלו': כל האדם כוזב. ובוגד באוהב בו כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישראל גומלים לי רעה תחת טובה לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבושת כוזב ובוגד כי כל ל' כזב אינו אלא ל' חסרון מבטח שבטחו עליו פילכ"לא בלעז. כמו (ישעיה כ"ח) אשר לא יכזבו מימיו. ויש פותרין אותו אני אמרתי בחפזי בסלע המחלקות שהיו שאול ואנשיו עוטרין עלי ואל אנשי לתפשני ושם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת (שמואל א כג) כל אדם כוזב. אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך (מגלאתי): (יג) כוס ישועות אשא. אביא הנסכים על התודות שנדרתי כמו שאמר לך אזבח זבח תודה ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו. שכן אין הלוי אומר שירה אלא על היין: (יד) נגדה נא לכל עמו. נגד כל עמו: (טו) יקר בעיני ה'. ראיתי הקב"ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את

מסורה

הטה ב' וסימ' ועלי הטה חסד. כי הטה אזנו לי: אנה ו' כתיב ה' בליש' בקשה וסימ' אנה ה' זכור נא את אשר התהלכתי דמלכים. וחברו דישעי'. אל נא נאבדה בנפש. אנה ה' הלא זה דברי. אנה ה' מלטה נפשי. אנה ה' כי אני עבדך: שובי ג' בטע' מלרע וסימ' כי אחרי שובי נחמתי. עד שובי בשלום שובי נפשי למנוחיכי: ישועות ז' מ"ל וסימ' מגדול ישועות מלכו דשמואל. וחברו מגדיל דסיפרא. פועל ישועות בקרב הארץ. ומעוז ישועות משיחו. מה תשתוחחי נפשי קדמא. צוה ישועות יעקב. כוס ישועות אשא: ובשם ה' ג' וסימ' ובשם ה' אקרא אנה ה'. כוס ישועות אשא ובשם ה'. לך אזבח זבח תודה. וכלהון בתר עניינא:

תולדות אהרן אהבתי. פסחים כד קיח סוכה נד ר"ס יז (ברכות ד פסחים לב מגילה עג תענית סז): צרה. (ברכות יד): אנה ה'. פסחים סד קיח: שומר פתאים. שבת קכט יבמות יב עב ק כתובות לט סנהדרין קי ע"ג ל נדה ל מה עקרים מד פ"כ (תרומות מז): דלותי. פסחים קיח ר"ס יז: אתהלך. שם יומא עא (כלאים לב): כוס ישועות. ברכות כב פסחים קיט (ברכות יד) פסחים לז): יקר. חגיגה יד כ"ב ח עקידה פ"ג (חגיגה עז):

מצודת ציון

בגוף והאבד עם הגוף ונקרא יורד דומה בעבור זה: (ג) אפפוני. ענין סבוב כמו אפפו עלי רעות (לעיל מ): חבלי. ענין מכאוב כמו צירים וחבלים (ישעיה י"ג): ומצרי. מלשון צרה: (ד) אנה. ענין בקשה והודאה כמו אנא חטא העם (שמות לב) וה"א הוא במקום האל"ף: (ו) פתאים. מלשון פתי וסכל: (ז) למנוחיכי. הוי"ו יתירה וכן עליכי: (ח) חלצת. ענין הוצאה ושליפה כמו בלרה קראת ואחלצך (לעיל פ"א): (יא) בחפזי. מלשון חפזון: כוזב. משקר: (יב) תגמולוהי. תגמוליו ועל דרך לשון ארמי עלוהי כמו עליו: (יד) נא. כמו עתה וחוזר הוא על מלת אשלם: (טו) יקר. ענינו קשה וכן ויקר פדיון

מצודת דוד

העומדים לחיים ולקבל טובה נברך את יה מעתה ועד עולם על הברכות והטובות הנוספות בכל עת ולזה הללו את יה בכל זמן: קטז (א) אהבתי. פרש המקרא אהבתי ה' כי ישמע את קולי ואת תחנוני וא"כ מהדין עלי לאהבו: (ב) ובימי אקרא. בכל ימי אשר אקרא אליו יטה אוזן לשמוע: (ג) אפפוני. כאשר סבבו אותי מכאובי מות ומצאו אותי צרות השאול ומצאתי צרה ויגון וכפל הדבר במ"ש לרוב הצרות והתקרבם: (ד) ובשם ה'. וכאשר קראתי אז בשם ה' ואמרתי אנה ה' מלטה נפשי:
(ה) חנון ה'. כי אתה ה' חנון ולדיק ואתה אלהינו מרחם: (ו) שומר. הלא אתה ה' שומר פתאים עם שאין בהם דעת לשמור את עצמם: דלותי. כשהייתי דל ועני הוא יושיע לי: (ז) שובי. ר"ל כאשר קראתי לה' בהדברים האלה אמרתי לנפשי בהבטחה אתה נפשי שובי למנוחה שלך כי ה' גמל טוב עליך מאז ובן גם עתה נתקבלה התפלה: (ח) כי חלצת. כי מעולם הוצאת נפשי מן המות ומנעת את עיני מן דמעה ואת רגלי תשכח שלא יהיו דחוים ממקום אל מקום להיות נעים ונדים: (ט) אתהלך. ומעתה אתהלך לפני ה' וגו'. ר"ל בא"י ובין החיים לא כמו לשעבר שהייתי מגורש מא"י מפני שאול וקרוב הייתי לשכון בין המתים: (י) האמנתי. אמנה גדולה היתה בלבי כי הייתי מדבר כאשר הייתי מעונה מאוד בתכלית הסכנה: (יא) אני אמרתי. הזכר ומפרש מתי היה ומה דבר ואמר אני אמרתי בעת הייתי נחפז לברוח מפני שאול כמ"ש ויהי דוד נחפז ללכת וגו' (ש"א כ"ג) ואם כי אז הייתי קרוב למות עכ"ז אמרתי אז כל אדם האומר שלא תהיה לי המלוכה הוא מכזב ומשקר וזו היה האמנה גדולה: (יב) מה אשיב. מה מנחה אשיב לה'. בעבור כל תגמוליו אשר גמל עלי: (יג) כוס. אשא בבה"מ כוס מלא נסכים על הישועה אשר עשה לי ואקרא אז בשם ה': (יד) נדרי. הנדרים שנדרתי בעת צרה אשלם עתה נגד כל עמו לפרסם הנס: (טו) יקר. הן

רשי

את חסידיו: המותה. המות כמו הבינה הבונה (בראשית ל"ט): (טז) עבדך בן אמתך. אינו דומה תרבות עבד הלקוח מן השוק לילוד משפחה שבבית: פתחת למוסרי. התרתה מעל צוארי מוסרות ומוטות: (יז) זבח תודה. זבחי הודייה על הנסים שעשית לי: (יח) נדרי. קרבנות שנדרתי: (יט) בתוככי. כמו בתוכך: (ב) כי גבר עלינו חסדו. כלומר ואף כי אנחנו אשר גבר עלינו חסדו: ואמת ה' לעולם. ששמר הבטחתו שהבטיח את האבות: (א) הודו לה' וגו': (ב) יאמר נא ישראל. לפי שלעול' חסדו: (ד) יראי ה'. אלו בני לוי שכתוב בהם מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב) במעשה העגל ונלחמו עם ישראל כשאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד): (ח) טוב לחסות בה' וגו'. חסיון זה אינו אלא לשון חסיון צל ודבר מועט הוא: מבטח. דבר בריא וסמך חזק ואעפ"כ לחסות בה' טוב מהבטחת בני אדם: (י) כל גוי' סבבוני. מדבר במלחמות גוג ומגוג שכל הגוים יהיו שם. כמו שנ' ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה (זכריה י"ד): אמיל'. אכרית' לשון ימולל ויבש (לעיל ל): (יב) דעכו כאש קוצי'.

כל ואמת ה' חד מן מ' מלין יחידאי' נסבים וי"ו בריש' ואינון קריבי' לאדכרה ולית דכוו' וסימ' נמס' בריש ספר שמואל: הודו כלהון מ"ל במ"א חס' וסימ' הודו לה' כי טוב דיאמרו גאולי ה': יה ד' דגשים וסי' נמסר בסיפרא סימ' צ"ד: לחסות ג' ומ"ל וסימ' טוב לחסות בה' מבטות באדם. וחברו דבתריה. אשר באת לחסות תחת כנפיו. ומ' רפי' בליש' חסיה וסימ' נמס' בסיפרא סימ' ס"ב: כדבורים ג' בליש' חס' וסימ' כאשר תעשנה הדברים. הנה עדת דברים. סבוני כדברים. אנ"ך:

תולדות אהרן פתחת. יבמות עז: הללו. פסחי' קיח עקידה ש' סו לד: ואמת. פסחים עב: מן המצר. עקידה שער מ זוכר נשא:

מצודת ציון

פדיון נפשם (לעיל מט): (טז) אנה. הוא כענין הודאה בין הודאה על החסד ובין הודאה ובקשה על חטא כמו אנא חטא העם הזה (שמות לב): פתחת. ענין התרת הקשר: למוסרי. קשורי רצועי המאסר כמו ומוסרות ערוד מי פתח (איוב לט): (יט) בתוככי. היו"ד יתירה: (ה) המצר. מל' צר ודחק: (י) אמילם. ענין כריתה כמו ימולל ויבש (לעיל צ): (יב) כדבורים. הם מין שרץ העוף שעושים הדבש: דעכו. ענין ניתור וקפיצה והוא כבוי האש שהשלהבת קופצת ממנה וכן ידעך נרו

תהלים קיז קיח

יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ טז אָנָּה
יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־
אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃ יז לְךָ־
אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃
יח נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא
לְכָל־עַמּוֹ׃ יט בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְהוָה
בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּיָהּ׃

קיז א הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־
גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ ב כִּי
גָבַר עָלֵינוּ ׀ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה
לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

קיח א הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב יֹאמַר־נָא
יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ג יֹאמְרוּ־
נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
ד יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ׃ ה מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ
עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃ ו יְהוָה לִי לֹא
אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ ז יְהוָה
לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃
ח טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃
ט טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ
בִּנְדִיבִים׃ י כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם
יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ יא סַבּוּנִי גַם־
סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃
יב סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים

תרגום

דִמְשַׁתַּלְחָא לַחֲסִידוֹי׃ טו בְּבָעוּ
יְיָ אֲרוּם אֲנָא עַבְדָךְ אֲנָא
עַבְדָךְ בַּר אַמְתָךְ שְׁרִיתָא
לְשׁוּלְשְׁלְוָתִי׃ יז לָךְ אֶדְבַּח
דְבַח נִכְסָתָא וּבִשְׁמָא דַיְיָ
אֶקְרֵי׃ יח נִדְרַי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵם
אִתְנֵי כְדוּן נִסּוֹי לְכָל עַמֵיהּ׃
יט בְּדַרְתָּא דִי בְּבֵית מַקְדַשׁ
אֱלָהָנָא בִּמְצָעֵיכִי יְרוּשְׁלֵם
הַלְלוּיָהּ׃ א שַׁבַּחוּ יַת יְיָ כָּל
עַמְמַיָא שַׁבַּחוּ לֵיהּ כָּל אוּמַיָא׃
ב אֲרוּם אַגְבַּר עֲלָנָא טוּבֵיהּ
וְקוּשְׁטֵיהּ דַיְיָ לְעָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃
א שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב
אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ׃ ב יֵימְרוּן
כְּדוּן יִשְׂרָאֵל אֲרוּם לַעֲלָם
טוּבֵיהּ׃ ג יֵימְרוּן כְּדוּן בֵּית
אַהֲרֹן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃
ד יֵימְרוּן כְּדוּן דַחֲלַיָא דַיְיָ אֲרוּם
לַעֲלָם טוּבֵיהּ׃ ה מִן עָקְתָא
קְרֵיתִי יָהּ קַבֵּל צְלוֹתִי בְּפַתְיָא
יָהּ׃ ו מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדִי לָא
אֶדְחַל מָא יַעֲבֵיד לִי בַּר נָשׁ׃
ז מֵימְרָא דַיְיָ לְמִסְעֲדָא יָתִי
וַאֲנָא אֶחְמֵי פּוּרְעֲנוּתָא
בְּסָנְאָי׃ ח טָב לְמִתְרְחָצָא
בְּמֵימְרָא דַיְיָ מִן לְמִרְחַץ בְּבַר
נָשׁ׃ ט טָב לְמִתְרְחָצָא
בְּמֵימְרָא דַיְיָ מִן לְמִרְחַץ
בְּרַבְרְבַיָא׃ י כָּל עַמְמַיָא חֲזַרוּ
יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רַחֲצִית
אֲרוּם אֶתְשְׁנוּן׃ יא אַקִיפִין לִי
אַף חֲזַרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא
דַיְיָ רַחֲצִית אֲרוּם אֶתְשְׁנוּן׃
יב אַקִיפוּן לִי הֵיךְ זְבוּרִיתָא דְלָקִין הֵיךְ אֶשְׁתָּא בְּכוּבִין בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רַחֲצִית

אבן עזרא

המותה נוסף כה"א לשאלה ואין הה"א סימן ללשון נקבה והעד שהמלה מלעיל: (טז) אנה. כמו אנה חטא והוא לשון תודה כי תתחלף מלת אנה בה"א או בהאל"ף לשנים טעמים פעם לשון פיוס ופעם לשון תודה כמו זה שהוא מודה לשם אנה ה' כי אני עבדך כי זה איננו לשון פיוס רק אם יאמר אנה ה' הושיעה נא הוא לשון פיוס וככה מלת אולי פעם שמא ופעם כמו מתאוה אולי אוכל להלחם אולי יהי' זה ופעם שמא אולי לא תאבה האשה מפי החכם: פתחת למוסרי. כאילו היה קשור במוסרות והלמ"ד נוסף כלמ"ד הרגו לאבנר: (יז) לך. בשם ה' אקרא. שיקרא בני אדם לעבוד את השם כדרך ויקרא שם בשם ה' אל עול': (יח) נדרי. כבר הזכיר זה בראשונה וטע' להזכירו פעם אחרת כי הנדר שנדרתי לא אשלמנו במקו' אחר כי אם בבית השם'. ע"כ אחריו: (יט) בחצרו' בית ה'. יו"ד בתוככי נוסף כמו בתוככי מצרים או לנוכח המדינה וחתם במלת הללויה שכן יאמר לכל עמו הנזכר למעלה: (א) הללו את ה' כל גוים. ע"כ אמר עוד הללו לפי דעתי כי טעם כל גוים שהיו תחת יד דוד כמו אם יש גוי וממלכה ורבי משה אמר כי הוא כלל לכל גוי וטעם כי גבר החסד שיעש' עם הכל לחיותם ולכלכלם ואמר ואמת ה' לעולם כנג' הגוי' שלא יאמינו בהבליה' וחתם הללו יה כן עשו תמיד: (א) הודו לה' כי טוב. תחסר מלת הוא והטעם כי טוב הוא וי"א כי טוב פועל עבר לשון יחיד כדרך מה טובו אהליך ל' רבים פועל עבר: (ב) יאמר. הפעול שהוא האמור כי לעולם חסדו: (ג) יאמרו. הזכיר קדושי ישראל בעבור גודל מעלתם כי הם יותר חייבים להודות לשם ואח"כ כלל יאמרו יראי ה' בכל עם ועם: (ה) מן המצר. מפעלי הכפל כמו מסב קלע: במרחב. הפך מצר כי כזה ענני והזכיר השם פעמי' דרך צחות בלשון הקודש: (ו) ה'. השם עמי ומה יוכל אדם לעשות לי ורבי משה אמר אחר שהשם לי לא אירא מה שיעשה לי בן אדם: (ז) ה'. אמר רבי משה כאשר יהיה השם לבדו כנגד כל עוזרי אני אראה בשונאי והטעם איננו אומר כי השם יהיה אחד מעוזרי רק הוא כנגד כל העוזרים כי בהיות השם עזרתו לי אין לי צורך לעוזרים כלתו ואילו היו לי עוזרים רבים והשם איננו עוזרי לא יועילני. וזה הפי' ארוך ואין צורך לו רק הטעם שהשם יעזור עוזריו ויראה בנקמתו בשונאיו ובעבור שהזכיר שיש לו עוזרים אמר כי לא יבטח בהם רק בשם לבדו על כן טוב לחסות בשם כי בכל מקום יהיה לו מחסה והטעם אשר יחסה בו הוא ילחם לו: (ט) טוב. בנדיבים. כמוהו שהם נכבדים מכל בני אדם: (י) כל. אם סבבוני כל גוים אני אכריתם בשם ה' אשר הוא חוסה בו ומלת אמילם כמו ימולל ויבש כמו אכינם יכונן ובאה זאת הלמ"ד קמוצה כדרך ילבשם הכהן ורבי משה אמר כי אמילם מגזרת אמלל על משקל פקידה והוא רחוק: (יא) סבוני. כמו ה' עוזי ומעוזי פעם אחרי פעם: (יב) סבוני. דועכו. כמו כבו ידעך נרו: כאש קוצים. איננו עומד כי מיד

מצודת דוד

ראיתי כי יקר וקשה הדבר לפני המקום להביא המות על חסידיו בלא עתם ולזה הרבה לי נסים: (טז) אנה. הנני מודה לה' על החסד שעשית לי על כי אני עבדך ר"ל החסד היה בעבור שאני מוכנע ולא בגמול המעשה: בן אמתך. ר"ל מוכנע אני ביותר כבן אמה יליד בית ולזה התרת קשרי מוסרי: (יז) זבח תודה: כי קרבן תודה באה על הנס: (יט) בחצרות. אתם העומדים בחצרות בית ה' אשר הם בתוך ירושלים הללו את יה במעשה הנס הנעשה לי: קיז (א) הללו. זה יאמר על לעתיד אתם כל הגוים כולכם הללו את יה: (ב) כי גבר. על אשר גבר חסדו והוא לעולם אל אמת כי קיים לנו הבטחתו ולזה הללו את יה: קיח (א) כי טוב. כי שוא טוב ועושה חסד לעולם: (ב) יאמר נא. עתה בעת הגאולה יאמר ישראל בהודות לה' אשר נעולם חסדו: (ה) מן המצר. ר"ל זהו החסד כי כאשר קראתי לו מן המצר והדחק ענה לי ה' והעמיד אותי במרחב: (ו) ה' לי. כאשר היה ה' לי לעזרה לא אירא ממי כי מה יעשה אדם לי אם ה' עמדי: (ז) ה' לי בעוזרי. כאשר היה ה' לי בעזר עוזרי אז אראה בנקמת שונאי: (ט) בנדיבים. עם כי הם המעולים שבבני אדם: (י) בשם ה'. ר"ל אבטח בשם ה': (יא) סבוני וגו'. ר"ל עם כי רבות פעמים יאספו ויסבבו אותי עכ"ז אבטח בשם ה': (יב) סבוני כדבורים. אף כי סבבו אותי כדבורים הללו אשר יסבבו כלי מלא מדבש: דועכו. אף אם כבו נחלתי כאש מעצי הקוצים הכבים מהר ור"ל אף אם השובדי גלולים הרגו רבים מישראל עכ"ז אבטח

אבן עזרא

מיד הוא נכנה: (יג) דחה. לנפול. שלם כמו לנדוח ידו וטעם וה' עזרני הוא השם שהזכיר למעלה זה השם שהזכרתי עזרני: (יד) עזי וזמרת יה. אמר רבי משה כי ריש זמרת קמוץ והוא מוכרת בטעם כאילו הוא עזי וזמרתי וכמוהו אם אתן שנת לעיני שהוא כמו שנתי אף נחלת שפרה עלי נחלתי והתשובה כי הקמץ מצאנו בסמיכות כמו ה' מנת חלקי וכוסי ויכול להשיב כן ה' הוא מנתי וחלקי וכוסי אם כן מה יעשה במלת ומנת המלך ואחרי' אמרו כי יו"ד עזי נוסף העד שהוא קמץ חטוף ולא שורק כמו ה' עזי ומעוזי והנה מה יעשה כי הנה כתוב כי חקך הטריפני לחם חקי ה' בעזך ישמח מלך נהלת בעזך אין הפרש ביניהם ועוד מה טעם לוי"ו ויהי לי לישועה. ואני אומר אם אתן שנת לעיני סמוך אל עיני ובא הלמ"ד נוסף כמו לימין לבית ואין ספק כי לימין סמוך וככה מנת גם אף נחלת סמוך והנסמך חסר כמו ושכור' ולא מיין ואין אנחנו חוששין שהוא נחלת בקמץ וככה פי' דקדוק עזי וזמרת יה סמוך ומלת עזי תשרת אחרת כמו יכפה אף וכן הוא עזי וזמרת עזי יה עזי כחי ותהלת כחי כמו הוא השם או עזי וזמרת יה עזי: (טו) קול. וישועה. בעבור שהזכיר דחה דחיתני וטעם באהלי צדיקים שיהיו לבטח במות מבקשי רעת' אזיאמרו: (טז) ימין ה' עושה חיל. לבד' לא בן אדם וטע' לזכו' שלש פעמי' ימין ה' כי זה יהיה פעם אחרי פעם: (יז) לא. אחר שימין הש' עושה חיל ואני חוסה בו לא אמות ביד אויב: (יח) יסור. שם הפועל מהבנין הכבד כמו שאול ישאלו באבל: (יט) פתחו. הוא שבגללו הוא חייב להודות לו וזה הוא הצדק: (כ) זה. טע' השער הודות לו: (כא) אודך כי עניתני. כנגד ענני במרחב יה: ותהי לי לישועה. כנגד מן המצר: (כב) אבן. דרך משל שהיו העמים מבזין אותו ובסוף התגבר עליהם אוידבר ברוח הקדש על ישראל שהם בגלות: (כג) מאת זאת. האבן שהית' לראש פנה לא היה כןבג בורת'רק מאת השם באה זאת הגבור' ומלת נפלא' מגז' עוש' פלא ובא התי"ו תחת ה"א כמו ושבת לנשי' ושכורת ולא מיין וזה לאות כי על לשון ישראל ידבר ע"כ בעינינו גם אחריו נגילה: (כד) זה. עשה ה'. זאת שנפלא' בעינינו כמו אולי יעשה ה' לנו ככל נפלאותיו ורבי משה אמר כי הפעלים תחת שמות הפועל כאילו אמר זה היום עשה ה' לגיל ולשמוח בו וכמוהו אל תרבו תדברו נדעה נרדפה ולפי דעתי שכולם חסירי שי"ן וכן הם שנגילה ונשמחה בו אל תרבו שתדברו ונדעה שנרדפה: (כה) אנא. פיום לאמר לשם אנא הושיעה הכהנים והצליחה האומרים לבאים בית השם בזבחים ברוך או יהיה פעל הושיעה גם הצליחה הבא וזה משפט הכהנים לאמר ככה וזאת היא השמחה והגילה שהזכיר למעלה. והנה תהיה ה"א הבא תשרת אחורנית כמו לאורח הבא על דרך לאיש הבליעל את יום השביעי וכן הטעם אנא השם הושיעה עתה והצליחה עתה: (כו) ברוך הבא בשם ה'. ומלת ברכנוכ' דברי הכהנים לכל הבאים שהברכה תבא אליהם מבי' השם שם הכבוד כי אתם מכבדים אותו בזבחי' שתביאו: (כז) אל. התקיף הוא השם שהאיר לנו כי בבקר יובאו הזבחים לא בלילה והכהנים אומרים לישראל אסרו חג הוא הכבש המוכן לזבוח כמו חגים ינקופו

תהלים קיח

בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ יג דָּחֹה
דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי׃ יד עָזִּי
וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ טו קוֹל ׀
רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין
יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ טז יְמִין יְהוָה
רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ יז לֹא־
אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃
יח יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃
יט פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם
אוֹדֶה יָהּ׃ כ זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה צַדִּיקִים
יָבֹאוּ בוֹ׃ כא אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־
לִי לִישׁוּעָה׃ כב אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים
הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ כג מֵאֵת יְהוָה
הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃
כד זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה
וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃ כה אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה
נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא׃ כו בָּרוּךְ
הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית
יְהוָה׃ כז אֵל ׀ יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־

(ג'. נ' · ד' וחס' · ג' · ד' · י"א כתיב · ג'. נ' ד' דגשים · ס' חס' · ב' ומקרני · ס' · כ' · ד' · כ' חד מלעיל והצליחה נא · כ'. נ')

תרגום

אֲרוּם אֶתְשְׁנוּן׃ יג מְדַחְיֵי דְחִיתָא יָתִי לְמִנְפַּל וּמֵימְרָא דַיְיָ סַיְעַנִי׃ יד תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְחִיל עַל כָּל עָלְמָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק׃ טו קָל תּוּשְׁבַּחְתָּא וּפוּרְקָנָא בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן דְצַדִּיקֵי יְמִינָא דַיְיָ עָבְדַת חֵילָא׃ טז יְמִינָא דַיְיָ מְרַמְמָא יְמִינָא דַיְיָ עָבְדַת חֵילָא׃ יז לָא אֱמוּת אֲרוּם אֵחֵי וְאֶשְׁתָּעֵי עוֹבָדֵי אֱלָהָא׃ יח מִכְסָנָא אַכְסְנַנִי יָהּ וּלְמוֹתָא לָא מְסַר יָתִי׃ יט פְּתַחוּ לִי מַעֲלְנֵי קַרְתָּא דְצִדְקָא אֵעוֹל בְּהוֹן אֲשַׁבַּח יָהּ׃ כ דֵּין מַעֲלָנָא דְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צַדִּיקַיָּא יֵעֲלוּן בֵּיהּ׃ כא אֲהוֹדֵי קֳדָמָךְ אֲרוּם קַבֶּלְתָּא צְלוֹתִי וַהֲוֵיתָא לִי לְפָרִיק׃ כב טַלְיָא שְׁבִיקוּ אַרְדִיכְלַיָּא הֲוָה בֵּינֵי בְנַיָּא דְיִשַׁי וְזַכָּאָה לְאִתְמַנָּאָה לְמֶלֶךְ וְשׁוּלְטָן׃ כג מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת דָא אֲמַרוּ אַרְדִיכְלַיָּא הִיא פְּרִישָׁא קֳדָמָנָא אֲמַרוּ בְּנוֹי דְיִשַׁי׃ כד דֵּין יוֹמָא עֲבַד יְיָ אֲמַרוּ אַרְדִיכְלַיָּא נְדוּץ וְנֶחְדֵּי בֵיהּ אֲמַרוּ בְּנוֹי דְיִשַׁי׃ כה בְּבָעוּ מִנָּךְ יְיָ כְּדוּן אֲמַרוּ אַרְדִיכְלַיָּא בְּבָעוּ מִנָּךְ יְיָ אַצְלַח כְּדוּן אֲמַרוּ יִשַׁי וְאִנְתְּתֵיהּ׃ כו בְּרִיךְ דְאָתֵי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אֲמַרוּ אַרְדִיכְלֵי יְבָרְכוּן יָתְכוֹן מִן בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֲמַר דָוִד׃ כז אֱלָהָא יְיָ אַנְהַר לָנָא אֲמַרוּ שִׁבְטַיָּא דְבֵית יְהוּדָה כַּפִּיתוּ טַלְיָא לְנִכְסַת חַגָּא בְּשַׁלְשְׁלָן

רשי

כל ל' דעיכה נופל על לשון קפילה ונתור ממהר להיות נתר ונתק ממקומו ע"כ הוא נופל על ל' אש ועל ל' מים כמו נדעכו ממקומם (איוב ו') וכן ימי נדעכו (שם יז) וכנגרו עליו ידעך (שם יח) כדרך שלהבת הנתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה: (יג) דחה דחיתני לנפול. אתה אויבי: (יד) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. עזי וזמרת גבורת הקב"ה הי' לי לישועה. עזי יו"ד יתיר' כי לא מצינו במקר' עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק חוץ משלש' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וע"כ וזמרת דבוק לתיבת השם ואינך יכול לפרשו וזמרתי. ואל תתמ' על ויהי לי שלא אמר היה לי לישוע' שהרב' כאלה במקרא. ואשר לא שם לבו וגו' ויעזוב את עבדיו וגו' (שמות ט') היה לו לכתוב עזב: (טו) קול רנה וישועה. תהי' לעתיד באהלי צדיקי' ומהו קול הרנה ימין ה' עשה חיל ימין ה' רוממה וגו': (טז) ימין ה' רוממה. מדרש אגדה עליונים ברא הקב"ה בימין לפיכך לא שלטה בה' מיתה. שנאמר אף ידי יסד' ארץ (ישעי' מח) זה שמאל וימיני טפחה שמים זה ימין וכן אמר המשורר ימין ה' רוממה שבראת אותם ברומו של עולם הוא ימין ה' שתעשה חיילות של צדיקים לע"ל וגם בה יחי' אות' ויחיו לעול' ואז לא אמות כי אחיה לעול': (יז) לא אמות. אני כנ"י כשע"ג מיתת עולם כי אחיה וגו': (יח) יסור יסרני יה. בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני: (יט) פתחו לי שערי צדק. ואלו הן שערי צדק: זה השער של בית המקדש שהוא לה' והצדיקים יבואו בו ושם אודך כי עניתני מן הגלות: (כב) אבן מאסו הבוני'. עם שהי' שפל בין האומו': (כג) מאת ה' היתה זאת. כך יאמרו הכל: (כו) ברוך הבא בשם ה'. יאמרו למביאי הבכורים ולעולי הרגלי': ברכנוכם. ברכנו אתכם: (כז) אסרו חג בעבותים. הזבחים והחגיגות שהיו נקיים ובדוקין ממום קושרין בכרעי מטותיהם עד שיביאום לעזרה בקרנות המזבח ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מלא אמות כי אחיה בדוד עצמו: (יח) יסור יסרני יה. על מעשה בת שבע ביסורין כגון תחת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ב י"ב) ששה חדשים נצטרע דוד: ולמות לא נתנני שנא' גם ה' העביר חטאתך לא תמות (שם): (יט) פתחו לי שערי צדק: ואלו הן שערי צדק אותם השערים של בתי כנסיות ומדרשות אשר שם לה' והצדיקי' באים בהם: (כא) אודך כי עניתני. מכאן ואילך

עשהו' וסימ' רק עץ אשר תדע. אש וברד שלג וקיטר. ולשמחת מה זה עשה. ומאמר מרדכי אסתר עשה. קול רנה וישועה. ימין ה' רוממה ימין. הבונים ה' וסימ' אבן מאסו הבונים. הבונים חרבות למו. כי הכעיסו לנגד הבונים. ויסדו הבונים את היכל ה' הבונים בחומה והנשאים. וא' והבונים איש חברו אסורים: הצליחה ל' ומלרע וא' והצליחה ומלעיל והצליחה נא לעבדך דנחמיה: ויאר ב' וסימ' ויאר את הלילה ולא קרב.

תולדות אהרן דחה. זוסר ויסלח: פתחו לי. זוסר בלק עקידה ש' מ: זה השער. תמיד לב: אודך. פסחים קיט סוכ' לט עקידה שם: אבן. פסחים קיט: זה היום. שם מגלה יז כ: אנא ה'. פסחים שם סוכה לא לח מה (סוכה נג):

מצודת ציון

(משלי כ): (יד) עזי. ענין חוזק והיו"ד יתירה: וזמרת. מלשון זמר ושבח: ויהי לי. כמו היה לי וכן ויעזוב את עבדיו (שמות ט) ומשפטו עזב: (טו) חיל. מלשון כח ואומץ: (כא) עניתני. מלשון עניה ותשובה: (כב) פנה. זוית: (כג) נפלאת. מכוסה ונעלם כמו והוא פלאי (שופטים יג): (כד) נגילה. מל' גילה ושמחה: (כז) אסרו. קשרו: חג. הקרבן נקרא חג על כי רוב הקרבנות באים

מצודת דוד

אבטח בשם ה': (יג) דחה דחיתני. אף אם הם דחו אותי לנפול בארץ עכ"ז ה' עזרני ולא יוכלו לי: (יד) עזי וזמרת יה. העוז והשבח של מקום היה לי לישועה ר"ל התשועה היתה למען הראות חזקו ולמען אזמר שבחו: (טו) קול רנה. ויהיה נשמע באהלי צדיקים קול רנה וישועה ויאמרו ימין ה' עושה חיל וכח: (טז) ימין ה' רוממה. ימין ה' אשר היא מעולם רוממה הימין ההיא עתה עושה חיל: (יז) לא אמות. ביד הקמים עלי כי עוד אחיה וגו': (יח) יסור. אם יסור ייסר אותי ביסורים למרק העון אבל לא ימסור אותי למיתה ביד המקום עלי: (יט) פתחו. לזאת פתחו לי שערי בה"מ ואבוא בם ואודה יה על פדות נפשי: (כ) זה השער לה'. הלא זה השער של ה' עשוי הוא להיות לצדיקים באים בו להלל לה' ואבוא בהם גם אני להודות לה': (כא) כי עניתני. כי ענית לי בעת הראתי לך והיית לי לישועה: (כב) אבן מאסו. עם כי הייתי אני דוד כמו האבן אשר מאסו הבונים לתתו בבנין עתה אני כאבן הניתן בראש הזוית (כי הדרך לתת האבן המשובח ביותר בפנת הכותל להיות נראה משתי הרוחות): (כג) מאת ה' וגו'. ולא בכח ידינו היא נפלאת. הדבר ההיא נפלאה היא בעינינו ולא נוכל לדעת איך היתה גאולה שלמה כ"כ מה שלא יורה עליו הטבע: (כד) זה היום. יום הגאולה ההוא עשה ה' ולזה נגילה ונשמחה בו כי בוודאי לעולם תהיה לא כמעשה בשר ודם שאינו מתקיים: (כה) אנא ה'. אבקש את ה' הושיעה עתה והצליחה עתה: (כו) ברוך הבא. ברוך יהיה הבא לבית המקדש להקריב קרבנות בעבור שם ה': ברכנוכם. ברכנו אתכם בברכה הבאה מבית ה' ר"ל המשפט בה: (כז) אל ה'. ה' הוא חזק ואמיץ והוא האיר לנו לזאת אסרו הקרבן בעבותות להיות נשמר

ינקופו . וטעם עד שיהיה קרוב אל קרנות המזבח בעבור זריקת הדם : (כח) אלי . זה יאמר הבא הוא המביא החג ואל תתמה בעבור שלא יזכיר בתחלה מי הם האומרים כי זאת דרך לחות בשירים כמו פשטתי את כתנתי ורבים ככה : (כט) הודו . אחר שיאמר הבא אלי אתה אז יענו הכהנים והלוים הודו לה' זאת היא השמחה שהזכיר בתחלה נגילה ונשמחה בו לספר זה המעשה : (א) אשרי תמימי דרך . אלה המאה ושבעים וששה פסוקים שהם אלף בי"ת כבר הזכיר בעל המסורה כי אין פסוק שאין שם זכר דרך או תורה או עדות או פקודים או אמירה או חוק או מצוה או משפט או דבר חוץ מפסוק אחד והוא ערוב עבדך לטוב וכבר הזכרתי בתחלת הספר מה שאמרו המפרשים באלה הפסוקים כי יש אומרים שלא חברם דוד : אשרי . דרך . משרת אחר וכן הוא ההולכים בדרך תורת ה' : (ב) אשרי . דבר בתחלה על המרגיל עצמו ללכת בדרך ישרה גם הזכיר עתה שומר העדות שקבל מהאבות ועקרם עדות העין : (ג) אף . אמר רבי מרינוס שהוא כמו אף שוכני בתי חומר שלא עשו עולה בעבור פי השם במצות לא תעשה רק הלך בדרכי השם שהם מצות עשה ויתכן שהוא כמשמעו גם אשר לא עשו עולה יחשב להם כי הלכו בדרכי השם: (ד) אתה . פקודיך . שהם בלב וטעם צוית על יד נביאיך וטעם אתה שאתה העילות: (ה) אחלי. כמו אחלי אדוני על משקל אשרי האיש כמו כל חפצי ורצוני ושאלתי שיכונו דרכי : (ו) אז . מצותיך הם מצות עשה ויש מהם שלא פירש למה צוו וכאשר יביט עליהם בעין הדעת ידעם על כן לא אבוש : (ז) אודך. בלמדי משפטי צדקך . שהם דיני נפשות וממון כולם צדק : (ח) את . אמר רבי משה עד מאד דבק עם חקיך כמו ולא פחדו מאבותם וכן בלעם אמר כי עד מאד כמו לעד ולפי דעתי כי אני אשמר חקיך ואתה אל תעזבני עד מאד והטעם עזיבה שלא אוכל לשומרם : (ט) במה . אמר רבי משה תשובת במה היא לשמור והשמור ארחו ולפי דעתי שהוא קשור בפסוק העליון שאמר את חקיך אשמור אף על פי שלא אוכל לשמרם כראוי כדברך: (י) בכל. אתה תדע כל לבי ואתה עזרני שלא אשגה:

חָג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃
כח אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃
כט הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ׃

קיט א אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ
הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה׃ ב אַשְׁרֵי
נֹצְרֵי עֵדֹתָיו בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ׃
ג אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ׃
ד אַתָּה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד׃
ה אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכָי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ׃
ו אָז לֹא־אֵבוֹשׁ בְּהַבִּיטִי אֶל־כָּל־
מִצְוֺתֶיךָ׃ ז אוֹדְךָ בְּיֹשֶׁר לֵבָב בְּלָמְדִי
מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ ח אֶת־חֻקֶּיךָ אֶשְׁמֹר
אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־מְאֹד׃ ט בַּמֶּה
יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ לִשְׁמֹר
כִּדְבָרֶךָ׃ י בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אַל־
תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֺתֶיךָ׃ יא בְּלִבִּי צָפַנְתִּי
אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ׃
יב בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
יג בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־
פִיךָ׃ יד בְּדֶרֶךְ עֵדְוֺתֶיךָ שַׂשְׂתִּי כְּעַל
כָּל־הוֹן׃ טו בְּפִקֻּדֶיךָ אָשִׂיחָה
וְאַבִּיטָה אֹרְחֹתֶיךָ׃ טז בְּחֻקֹּתֶיךָ

עַד דִי תְקָרְבוּנֵיהּ וְתִשְׁדוּן
אַדְמֵיהּ בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא אֲמַר
שְׁמוּאֵל נְבִיָּא׃ כח אֱלָהִי אַתְּ
וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבְּחִינָךְ
אֲמַר דָוִד׃ כט מְתִיב שְׁמוּאֵל וַאֲמַר
שַׁבַּחוּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אוֹדוּ
קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב אֲרוּם לַעֲלַם
טוּבֵיהּ׃ א טוּבֵיהוֹן דִשְׁלִימֵי
אוֹרְחָא דִמְהַלְכִין בְּאוֹרַיְתָא
דַיְיָ׃ ב טוּבֵיהוֹן דְנָטְרֵי
סַהֲדְוָתֵיהּ בְּכָל לִבָּא יִתְבְּעוּן
אוּלְפָנֵיהּ׃ ג בְּרַם לָא עֲבַדוּ
שִׁקְרָא בְּאוֹרְחָתֵיהּ תַּקְנַיָא
הֲלִיכוּ׃ ד אַנְתְּ פַּקֶּדְתָּא פִּקּוּדָךְ
לְמִטַּר לַחֲדָא׃ ה טָב לִי
דְתַתְקְנָן אוֹרְחָתַי לְמִטַּר גְזֵרָתָךְ׃
ו הָדֵין לָא אַבְהֵית בְּאִסְתַּכָּלוּתִי
לְכָל פִּקּוּדָךְ׃ ז אוֹדֵי קֳדָמָךְ
בְּתְרִיצוּת לִבָּא בְּמַלְפֵי דִינֵי
זַכְוָתָךְ׃ ח יַת גְזֵרָתָךְ אֶטַּר
לָא תִשְׁבּוֹק יָתִי עַד לַחֲדָא׃
ט בְּמָא יִדְכֵּי טַלְיָא יַת
אוֹרְחָתֵיהּ לְמִטַּר הֵיךְ דִבְרָךְ׃
י בְּכָל לִבִּי תְבַעִית אוּלְפָנָךְ לָא
תַשְׁלְנֵנִי מִפִּקּוּדָךְ׃ יא בְּלִבִּי
אַטְמִישִׁית מֵימְרָךְ מִן בִּגְלַל
דְלָא אֶחוֹב קֳדָמָךְ׃ יב בְּרִיךְ
אַתְּ יְיָ אַלֵּף יָתִי גְזֵרָתָךְ׃
יג בְּסִפְוָתַי אִשְׁתָּעֵיתִי כָּל דִינֵי
פּוּמָךְ׃ יד בְּאוֹרַח סַהֲדְוָתָךְ
חֲדִיתִי כְּעַל כָּל מָזָלָא׃ טו בְּפִקּוּדָךְ אֲמַלֵּל וְאֶסְתַּכֵּל אוֹרְחָתָךְ׃ טז בִּגְזֵרָתָךְ אִתְפַּרְנַק

ואילך אמר דוד ושמואל וישי ואחי דוד כמו שמפורש בערבי פסחים ומי שאמר זה לא אמר זה : (ג) אף לא פעלו עולה . אשריה' אם כל זה בהם : בדרכיו הלכו . אע"פ שלא פעלו עולה אין שכרם שלם אא"כ בדרכיו הלכו וכן הוא אומר (לעיל לד) סור מרע ועשה טוב אע"פ שאתה סור מרע אין הכל שלם אלא אם כן תעשה טוב (מדרש אגדה) : (ה) אחלי יכונו דרכי . אל"ף יסוד בתיבה הנופל ממנו לפרקים כמו אל"ף שבאחותי באזניכם (איוב יג) ואל"ף של אסוך שמן (מלכים ב ד) אחלי תפלותי אלו הן שיכונו דרכי וכן (שם ה') אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון וגו' צורכי אדוני להתפלל שילך לפני הנביא. אשר בשומרון ולשון אחליות שוהיי"ט בלע"ז כאדם האומר הלואי והייתי נביא וחכם : (יא) בלבי צפנתי

אל ה' ויאר לנו : אסרו ב' וסימ' אסרו הסוסים . אסרו חג בעבותים: א"ב רבתי א' עדתיו ה' בליש' וסימן נמסר בסדר ואתחנן ובתלים סימ' צ"ט : צויתה ג' מ"ל וסימ' את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו . אתה צויתה פקודיך לשמר . אשר צויתה לא יבאו בקהל לך . וב' וצויתה א' מלא וא' חסר וסימן וצויתה אותו לעיניהם . את כל אדניהם . קרמה מ"ל : ב' כדברך י"ג חס' וסימ' נמס' בסדר ויצא יעקב : צפנתי ג' וסימ' בלבי צפנתי אמרתך . מחקי צפנתי אמרי פיו . דודי צפנתי לך : עדותיך ט' מפקין ו"ו וסי' ולשלמה בני תן לבב שלם דד"ה . וח' אינון בעניינא בא"ב וסי' פר"ץ ב"ן דמ"ה

תולדות אהרן סודו נב'. סוכה לא לה: אשרי . עקרים מג סס"ז (קדושין סא): בלבי . ערוכין סג:בדרך עדותיך.עקרים מג פ"ו ופ"ל"ג:

(יא) בלבי. שם הם תמיד צפונים אמרתך : (יב) ברוך . בעבור שאודה כי אתה ברוך למדני חקיך וזה הוא השכר שאבקש ממך : (יג) בשפתי . דבק עם הפסוק העליון למדני חקיך כי אתה תדע מנהגי שספרתי ולמדתי משפטיך לאנשי דורי : (יד) בדרך . כאשר ארגיל נפשי בדרך עדותיך אז אשמח : (טו) בפיקודיך אשיחה . עם לבבי שהפקודים נטועים בו והפיקודים יורוהו לשמור ארחותיך שהם ישרים בכללים אף על פי שבפרטים ירעו למי שהוא הכללים שמורים לטוב לכל העמים ופירוש הדבר תבין מהגשם שהוא כלל שמור לטוב לכל העולם ובכללו שהוא מטיב יבוא ממנו מקרה רע למעטים : (טז) בחוקותיך . בחוקות שבשם נהג עולמו : אשתעשע

מצודת דוד

עד יבוא זמן השחיטה לתת הדם על קרנות המזבח (כי עיקר הקרבן הוא זריקת הדם) : (כח) אלי אתה . הלא אתה חזקי מעולם ולזה אודך וארוממך : (כט) הודו . ואתם כולכם הודו לה' כי טוב הוא כי עושה חסד לעולם : קיט (א) אשרי תמימי דרך . ההלול והשבח של ההולכים בדרך תמים הוא בעבור כי הולכים בתורת ה' זהו דרך חיים ואין זולתה : (ב) בכל לב ידרשוהו . כאשר ידרשוהו בכל לב ל' עת תוכן הדבר ואמתתו : (ג) אף וגו'. ר"ל אף אם לא פעלו עולה והיו בסב ואל תעשה לא היה די להם בזה כ"א עוד הלכו בדרכי התורה והמצוה לקיימם בקום ועשה : (ד) אתה . הלא אתה ה' צוית פקודיך ואין ראוי א"כ להקל בהם ראש ונכון הוא לשמור מאד : (ה) אחלי . אבקש מה' שיהיו דרכי נכונים לשמור חוקיך ר"ל לסייע אותי מן השמים : (ו) אז . כשיהיו דרכי נכונים אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך כי מי שלא קיים המצות הוא בוש ונכלם כשרואה המצות ההם כתובים בתורה : (ז) בלמדי . כשאלמוד משפטי צדקך אדע אז איך אודך ביושר לבב : (ח) עד מאוד . הוא הפוך כאילו אמר את חקיך אשמור עד מאד ר"ל מחשבתי לשמור מאוד חוקיך לכן אל תעזבני לבל יהיה לי שום מניעה : (ט) במה . באיזה ענין יעשה את ארחו זכאי בעת ירגיל עצמו מנעורתו לילך בארח מישור : לשמור כדברך . ר"ל לא יאמר אי אפשי בעבירה אלא יאמר אפשי בו אבל אשמור בדבר ה' : (י) אל תשגני . אל תשימני שוגה מלהבין מצותיך ר"ל תן בלבי בינה להבין על בוריה : (יא) בלבי צפנתי . שמורים הם בלבי למען לא אחטא לך כי אם אשכח מה מהם אהיה נלכד בחטא בבלי דעת : (יב) ברוך . אומר אני ברוך אתה ה' על נתינת חוקיך ואשאל ממך שתלמדני אותם ר"ל תן בלבי בינה להבינם : (יג) בשפתי . כי משפטי התורה ספרתי בשפתי ללמדם לזולתי א"כ כשתלמדני אועיל גם לזולתי : (יד) בדרך . שמחתי בהיותי הולך בדרך עדותיך כמו השמח על רבוי הון : (טו) ואביטה . אביט בכוונת הלב ולא מן השפה ולחוץ כ"א לקיים וללכת בארחותיך : (טז) אשתעשע . בכל עת אני משתעשע בהם למען לא אשכח

מצודת ציון

באים בחג : בעבותים . בחבלי עבות : קרנות . הם הבליטות שבראש המזבח : (א) אשרי . ענינו הלול ושבח : תמימי . מלשון תם : (ב) נוצרי . שומרי : עדותיו . הם המצות שהם לעדות על חדוש העולם כשבת ומועדים וכיוצא : (ה) אחלי . ענין בקשה כמו אחלי אדוני לפני הנביא (מ"ב ה) : (י) תשגני . מל' שגגה ומשגה : (יא) צפנתי . ענין הסתרה : (טו) אשיחה . ענין דבור : (טז) אשתעשע . ענינו התעסקות בדבר

אבן עזרא

אשתעשע. ע"כ לא אשכח דבריך שאמרת אחרי ה' אלהיכם תלכו : (יז) גמול. כעבו' שהזכיר למעל' לא אשכח דבריך אמר גמול על עבדך אחיה ואשמרה כמו לא אשכח : (יח) נפלאות מתורתך. איננו דבק כי אם ואביטה כמו ולא כחלו מאבותם וכן הוא גל עיני ואביטה מתורתך נפלאות ממני : (יט) גר. בעבור היות הגר כמו תועה ושוגה בדרכים על כן אמר כן : (כ) גרסה. מן גרש כרמל כמו נגרסה ונשרפה לעשות משפטיך בחייהם ומלת לתאוה מרוב אהבתי כמו תאבתי : (כא) גערת. כמו שעשית אתה : (כב) גל. הטע' כי הזדי' יחרפוני בעבור ששמרתי עדותיך : (כג) גם. כן עשו שרים רבי' : בי נדברו. כמו ותדבר מרים בעבור כי עבדך ישיח בחקיך : (כד) גם. אנשי. חסר כ"ף כמו ועיר פרא וכן הוא כאנשי עצתי : (כה) דבקה. נפשי. כמו עצמי כמו נשבע ה' בנאות בנפשו והטעם כאילו הוא מת ע"כ חייני כדברך אני אמית ואחיה : (כו) דרכי. כמו יחשב דרכו חפצי ודרכי שתלמדני חקיך : (כז) דרך. הטעם לדעת עיקר למה הם נטועים בלב על כן בנפלאותיך : (כח) דלפה. כאילו דלפה נפשי בחליי שתמם כדלף טורד ע"כ קיימני כדברך מחלתי ואני ארפא : (כט) דרך. חנני. כמו חנוכו אותם והיא תהיה סבה שאסור מדרך שקר : (ל) דרך. הפך דרך שקר וטעם אמונה כי אין עול בדינו על כן אמר משפטיך שויתי כמו לא ישוו בה והטעם עשיתי משפט שוה : (לא) דבקתי. המצות שקבל אין ראיה עליהם רק הקבלה ע"כ אל תבישני : (לב) דרך. כי תרחיב. שב אל דרך : (לג) הורני. עקב. כי עקב יש לה בתגמול ושכר בשמרם עקב רב : (לד) הבינני. בכל לב. שלא אשכחנה : (לה) הדריכני. כמו הרגילני כאדם דורך הדרך פעמים : (לו) הט. עדותיך. יקרות מכל הון

תולדות אהרן גל עיני. עקידה שער סח ועט זוהר בראשית:

גרסה נפשי. ע"ג יע : דבקה. עקידה שער מד ונה : דלפה נפשי. ברכות כה :

תהלים קיט

י"ג חס' אֶשְׁתַּעֲשָׁע לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ׃
ד יז גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה וְאֶשְׁמְרָה
י"ג חס' ג' ר"פ דְבָרֶךָ׃ יח גַּל־עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת
ט' כא"ב ג' ר"פ מִתּוֹרָתֶךָ׃ יט גֵּר אָנֹכִי בָאָרֶץ אַל־
ל' תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֺתֶיךָ׃ כ גָּרְסָה נַפְשִׁי
לְתַאֲבָה אֶל־מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵת׃
ג' מ"ל כא גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים הַשֹּׁגִים
ג' ר"פ מִמִּצְוֺתֶיךָ׃ כב גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז
כִּי עֵדֹתֶיךָ נָצָרְתִּי׃ כג גַּם יָשְׁבוּ
שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ׃
ס' וחס' כד גַּם־עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי אַנְשֵׁי עֲצָתִי׃
י"ג חס' כ' ובענין כה דָּבְקָה לֶעָפָר נַפְשִׁי חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ׃
כו דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
כז דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה
כ' עינ' בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ׃ כח דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה
י"ג חס' קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ׃ כט דֶּרֶךְ־שֶׁקֶר הָסֵר
סימן מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי׃ ל דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה
בָחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי׃ לא דָּבַקְתִּי
ג' בְעֵדְוֺתֶיךָ יְהוָה אַל־תְּבִישֵׁנִי׃
ד' חד מנא ול' חס' לב דֶּרֶךְ־מִצְוֺתֶיךָ אָרוּץ כִּי תַרְחִיב
לִבִּי׃ לג הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ
ל' וְאֶצְּרֶנָּה עֵקֶב׃ לד הֲבִינֵנִי וְאֶצְּרָה
ס' יה"ב תוֹרָתֶךָ וְאֶשְׁמְרֶנָּה בְכָל־לֵב׃
לה הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֺתֶיךָ כִּי־
ח' כא"ב בוֹ חָפָצְתִּי׃ לו הַט־לִבִּי אֶל־עֵדְוֺתֶיךָ

תרגום

לא אתנשי דבורך : יז שלים טב על עבדך אחי ואטר דבורך : יח גלי עיני ואסתכל פרישן מאוריתך : יט דייר אנא בארעא לא תסלק מני פקודיך : כ רגגת נפשי לרגגתא לפקודיך בכל עדן : כא נזפתא זדונין ליטין דאשתליו מפקודיך : כב אעדי מעלי קלנא ובוזתא ארום סהדותך נטרית : כג ארום יתבין רברבין מני ממללין עבדך עסק באחוית גזרתך : כד לחוד סהדותך פרנוקי מרי עצתי : כה אדבקת לעפרא נפשי אסי יתי כדברך : כו אורחתי מניתי וקבלתא צלותי אליף יתי גזרתך : כז אורח פקודיך תבינני ואמלל בפרישותך : כח אגמת נפשי מדבונא קיים יתי כדברך : כט אורח דשקרא אעדי מני ואוריתך חים לי : ל אורח הימנותא בחרית דיניך שויית : לא אדבקית בסהדותך יי לא תבהתנני : לב אורח פקודיך ארהוט ארום תפתי לבי : לג אליף יתי יי אורח גזרתך ואנטרינה עד גמירא : לד תבינני ואנטור אוריתך יי ואנטרינה בכל לבא : לה תדרכנני בשביל פקודיך ארום ביה צביתי : לו אצלי לבי לסהדותך ולא לות ממונא :

רשי

נפלתי. לא נתתיה להשתכח ממני : (טו) אשתעשע. אתעסק כמו ישעה האדם אל עושהו (ישעי' י"ז) ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה') : (יז) גמול על עבדך. דבר שאחיה בו בגמול חסדך : (יח) נפלאות מתורתך. דברים המכוסים בה שאינ' מפורשי' בה : מתורתך. נפלאים מפירושי תורתך שאינם מפורשים בה (מלאתי) : (יט) גר אנכי בארץ. ימי' מועטי' : אל תסתר ממני. מצותיך הנעלמות שאוכל לקיימם שאם לא עכשיו אימתי : (כ) גרס'. משתברת נפשי מחמת תאוה כמו (ויקרא ב) גרש כרמל. ומנחם חבר לתאוה עם מתאב אנכי את גאון יעקב (עמוס ו') ושניהם לשון שבר : (כב) גל מעלי. ל' גלגול כמו ויגל את האבן (בראשית כט) : (כג) בי נשברו. אע"פ שמלכי אומות העולם מתלוצצים עלי שאני עוסק בתורה : (כד) שעשועי. עסקי : (כה) חייני כדברך. כמו שהבטחתני ע"י נתן הנביא טובה : (כו) ספרתי. לך את דרכי ואת חטאתי ואתה עניתני : (כח) דלפה נפשי. נטפה כלו' נחסרת והולכת : (ל) משפטיך שויתי. שמתי עצמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך לבחור בדרך אמונה לכך אני שואל דרך שקר הסר ממני : (לג) ואצרנה עקב. אשמרנה בכל מעגלותיה ועקבי נתיבותי' ל' עקבי' טראצ"ש בלעז :

הקס

בס"א צוית עדתיך : ג' אחיה ד' וסימ' ויפל אחזיה בעד השבכה. מאסתי לא לעולם אחיה. לא אמות כי אחיה. גמל על עבדך אחיה. וא' הבינני ואחיה. ארורים ג' וסימ' ועתה ארורים אתם דיהושע. ואם בני האדם ארורים הם לפני ה'. גערת זדים ארורים ד' כדברך י"ג חס' וסי' נמסר בסדר ויצא יעקב. ספרתי ב' ובענין וסימ' בשפתי ספרתי. דרכי ספרתי ותענני : דלפה ב' וסימ' דלפה נפשי מתוגה. אל אלוה דלפה עיני : בעדותיך ה' בא"ב וסימ' פר"ץ ב"ן דמ"ה במ"א צוית צדק עדותיך : ארוץ ד' וסימ' נמס' בשמואל ב' סימן י"ח : ה' תורתך מתורתך ט' בא"ב וסימ' גל עיני ואביטה. הבינני ואצרה. זלעפה אחזתני. זכרתי בלילה כרו לי זדים. מה אהבתי. עת לעשות לה'. פלגי מים. שלום רב לאוהבי

מצודת ציון

בדבר מה לשמוח כמו ושעשע יונק (ישעיה יא) : (יח) גל. מלשון גלוי : (כ) גרסה. ענין שבירה כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג) : לתאבה. כמו לתאוה : (כא) השוגים. מלשון שוגג ומשגה : (כב) גל. גלגל והסב : ובוז. בזיון : (כח) דלפה. ענין טפטוף כמו דלף טורד (משלי כז) : מתוגה. מלשון יגון : (לב) ארוץ. מל' ריצה ורדיפה : (לג) הורני. ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כח) : עקב. ענין סוף ואחרית ע"ש שהעקב הוא סוף הגוף ובעבור זה יקרא גם השכר בלשון עקב כמ"ש והיה עקב תשמעון (דברים ז) כי השכר הוא סוף המעשה : (לה) בנתיב. ענין שביל ומסילה : (לו) בצע. אסכת

מצודת דוד

מה מהם : (יז) גמול. ר"ל גמול חסד על עבדך שאחיה למען אשמור דבריך ולא בעבור הנאות עוה"ז : (יח) גל עיני. האיר עיני להבין מתורתך דברים נפלאים ומכוסים : (יט) גר. הלא אני בארץ כגר הזה שמעט זמן יושב במקום גרותו וסוף הוא אל מקום מולדתו כן שני חיי מעטים וסוף אני לשוב למקור נשמתי ולזה אל תסתר ממני פלאי מצותיך מלהבינם במעט ימי : (כ) גרסה נפשי. נשברה מרוב תאותה בכל עת אל משפטיך : (כא) גערת. ר"ל כי ראיתי אשר מעולם גערת בזדים ארורים אשר הם שוגים ממצותיך בעבור זדון לבם אשר לא למדו ולזה אתאוה אל משפטיך ללמדם ולעשותם : (כב) גל. העבר מעלי חרפה ובזיון כי שמרתי התורה ואינו בדין להתבזות למען יגדל כבוד התורה : (כג) גם ישבו. לא לבד באקראי ידברו בי כי גם ישבו דרך קבע אבל אני לא אדבר בם כ"א אשיח בחוקיך : (כד) גם עדותיך. לא לבד אשיח בהם דרך ארעי כי גם שעשועי המה בכל עת ויחשבו לאנשי עצתי לדבר בהם בתמידות כאדם עם יועציו : (כה) דבקה. שחה נפשי ודבקה עד לעפר ואשאל ממך חייני מהרה כדברך עלי ע"י נתן הנביא : (כו) דרכי. ענייני הייתי מספר לפניך לשאול לך עצה עליהם כמ"ש וישאל דוד בה' (ש"ב ה') : ותענני. ענית לי על שאלתי : למדני. לכן אשאל גם זאת אשר תלמדני חכמת התורה וענני גם עתה למלא משאלותי : (כז) דרך פקודיך. ר"ל מסתרי המצות ועיקרם : ואשיחה. ואדבר עוד לזולתי ללמד בדברים הנפלאים והמכוסים שבהם : (כח) דלפה. מרוב תוגה נמס נפשי עד שנוטפת טיפין טיפין והוא ענין מליצה והפלגה : קימני כדברך. קימני בחיים כדברך ע"י נתן הנביא : (כט) הסר ממני. לבל אתאוה ללכת בה : ותורתך חנני ללכת בדרך תורתך : (ל) שויתי. שמתי דברי משפטיך לנגד עיני ללכת בהם : (לא) דבקתי. על כי דבקתי בעדותיך לכן אתה ה' אל תביאני לידי בושה : (לב) ארוץ ר"ל בזריזות רב אעשה מצותיך כי ידעתי אשר בעבורם תרחיב לבי בתענוגי עוה"ב : (לג) ואצרנה עקב. ואשמרנה עד סוף ימי מבלי הפסק : (לד) הבינני. דרכי התורה : (לה) הדריכני. ר"ל מן השמים יסייע לי לדרוך בנתיב מצותיך : כי בו חפצתי. והבא לטהר מסייעין לו : (לו) הט לבי

רש"י

(לח) הקם לעבדך אמרתך . אשר ליראתך . שאהיה אני וזרעי יראי שמך שעל מנת כן הבטחתני אם ישמרו בניך את דרכם וגו' (מ"א ב') : (לט) העבר חרפתי . מחול לי על אותו עון וסוב לא יוכלו אויבי לחרפני בו : כי משפטיך טובים . והרי אני מקבל עלי לשלם הכבשה ארבעתים : (מא) ויבואני . תשועתך תבא אלי כאמרתך שהבטחתני : (מג) ואל תצל מפי דבר אמת . ואל תבדל מפי דבר אמת כמו ויצל אלהים את מקנה אביכן (בראשית ל"א) (מנחם) : דבר אמת עד מאד . בכל הוראותי ובכל דיני שלא אכשל בהם : יחלתי . קויתי : (מה) ואתהלכה ברחבה . בהלכה מרווחת ופושט' בישראל דרשתי. בקשתי : (מט) זכר דבר . אשר יחלתני ע"י נתן הנביא לעבדך : (נב) משפטיך מעולם . שאתה מביא יסורין ותוזר ממחתך וסולח ועל כן אתנחם : (נה) זכרתי בלילה . בעת צרה ואפילה : (נו) זאת היתה לי . עטרת ההולמת אותי לי לעדות ולזרעי הראוי למלוך בשכר שפקודיך נצרתי כך דרשוהו חכמי ישראל (מנחתי) : (נז) לשמ' דבריך

אבן עזרא

הון : (לז) העבר . חייני . כי חיי האדם יאריכו אם לא ילך אחר עיניו : (לח) הקם . אמרתך . הם הגזורות הבאות מהשמים והטעם קיים כל גזירה שתבואני ליראתך : (לט) העבר . דבק בפסוק העליון והטעם יגורתי מחרפה שתבואני אם שגיתי מיראתך וכל משפט תעשה כי הוא טוב : (מ) הנה תאבתי . כמו כליתי מר"ב האהבה כמו גם כלתה נפשי וכלות אליהם על כן מתאב אנכי הפך הדבר על כן חייני : (מא) ויבואוני . כמו ויבואו אלי ויזעקוך : כאמרתך . אשר הבטחתני : (מב) ואענה חרפי . שיאמר שלא תושיעני : (מג) ואל . וכל בקשתי עד מאד שלא תצל מפי דבר אמת כמו וינצלו את מצרים והאמת שתעשה משפט בחורפי : (מד) ואשמרה . אז אשמרה כמו אל ימשלו בי אז איתם : (מה) ואתהלכה . בדרך הרחבה : דרשתי . כמו באַרתי וכמוהו דרושים לכל חפציהם : (מו) ואדברה . בגלוי : נגד מלכים . שמנהג אדם ליראה מהם : (מז) ואשתעשע . בסתר : (מח) ואשא . דרך כבוד וקבול מאהבה : (מט) זכר . שהבטיחו ותחס' מלת לו יהלתני לו והנה יוצא לשנים פעולים : (נ) זאת . זכרתי כי אמרתך חייתני כמה פעמים וזאת היא נחמתי בעת עניי : (נא) זדים . אע"פ שזדים הליצוני התלוצצו בי כמו לא נגעתוך נגענו בך : (נב) זכרתי . משפטים שעשית בזדים כמוהם : (נג) זלעפה . מן רוח זלעפות פחדתי איך יעזבו רשעי תורתך : (נד) זמרות . האדם בבית מגוריו משתומ' והפך זמירות : (נה) זכרתי . גדולת שמך ואשמרה תורתך ביום : (נו) זאת . הטובה בתולדתי : (נז) חלקי . זה אמרתי

תהלים קיט

וְאַל אֶל־בָּצַע׃ לז הַעֲבֵר עֵינַי מֵרְאוֹת
שָׁוְא בִּדְרָכֶךָ חַיֵּנִי׃ לח הָקֵם לְעַבְדְּךָ ג' חס'
אִמְרָתֶךָ אֲשֶׁר לְיִרְאָתֶךָ׃ לט הַעֲבֵר י"ב חס'
חֶרְפָּתִי אֲשֶׁר יָגֹרְתִּי כִּי מִשְׁפָּטֶיךָ ד' וחס'
טוֹבִים׃ מ הִנֵּה תָּאַבְתִּי לְפִקֻּדֶיךָ י"ג . ו' כ"כ
בְּצִדְקָתְךָ חַיֵּנִי׃ מא וִיבֹאֻנִי חֲסָדֶךָ ג' חס'
יְהוָה תְּשׁוּעָתְךָ כְּאִמְרָתֶךָ׃ מב וְאֶעֱנֶה י"ב חס' כלים'
חֹרְפִי דָבָר כִּי־בָטַחְתִּי בִּדְבָרֶךָ׃ ג' ב' חד מ"ע
מג וְאַל־תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־
מְאֹד כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ יִחָלְתִּי׃ ה' חס' ה' בה"כ
מד וְאֶשְׁמְרָה תוֹרָתְךָ תָמִיד לְעוֹלָם ט'
וָעֶד׃ מה וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה כִּי ג'. כ'
פִקֻּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ מו וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ ו' כ"כ
נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ׃ ג'
מז וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר
אָהָבְתִּי׃ מח וְאֶשָּׂא כַפַּי אֶל־מִצְוֹתֶיךָ ג' וכל ספר דכו' כ'
אֲשֶׁר אָהָבְתִּי וְאָשִׂיחָה בְחֻקֶּיךָ׃
מט זְכָר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר ג'
יִחַלְתָּנִי׃ נ זֹאת נֶחָמָתִי בְעָנְיִי כִּי כ'
אִמְרָתְךָ חִיָּתְנִי׃ נא זֵדִים הֱלִיצֻנִי עַד־ ג' ו' בה"כ
מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי׃ נב זָכַרְתִּי
מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם ׀ יְהוָה וָאֶתְנֶחָם׃
נג זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי מֵרְשָׁעִים עֹזְבֵי ג'. כ'
תּוֹרָתֶךָ׃ נד זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ ט' בה"כ ד'
בְּבֵית מְגוּרָי׃ נה זָכַרְתִּי בַלַּיְלָה שִׁמְךָ
יְהוָה וָאֶשְׁמְרָה תּוֹרָתֶךָ׃ נו זֹאת ט' בה"כ
הָיְתָה־לִּי כִּי פִקֻּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃ נז חֶלְקִי ו' כ"כ בה"כ ג' ב' ר"פ

תרגום

לז אַעְבַר עֵינַי מִלְּמֶחֱמֵי שִׁקְרָא
בְּדִבְרָךְ אַסֵי יָתִי׃ לח אֲקִים
לְעַבְדָּךְ מֵימְרָךְ דִּי לִדְחַלְתָּךְ׃
לט אַעְבַר חִסוּדִי דִּי דְחִילַת
אֲרוּם דִּינָךְ תָּבִין׃ מ הָא
רַגְגִית לְפִקוּדָךְ בְּצִדְקָתָךְ אַסֵי
יָתִי׃ מא וְיֵיתוּן עֲלַי חַסְדָּךְ יְיָ
פּוּרְקָנָךְ הֵיךְ מֵימְרָךְ׃ מב וַאֲתִיב
מְחַסְּדֵי פִּתְגָם אֲרוּם סַבְּרִית
בְּדִבְרָךְ׃ מג וְלָא תְסַלֵּק
מִפּוּמִי פִּתְגָם דִּקְשׁוֹט עַד
לַחֲדָא אֲרוּם לְדִינָךְ אוֹרְכֵית׃
מד וְאֶטוֹר אוֹרַיְתָךְ תְּדִירָא
לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ מה וְאֵהָךְ
בִּפְתִיוּת אוֹרַיְתָךְ אֲרוּם
פִּקוּדָךְ תְּבַעִית׃ מו וַאֲמַלֵּל
בְּסַהֲדוּתָךְ קֳבֵל מַלְכַיָּא וְלָא
אֶבְהֵית׃ מז וְאֶתְפַּרְנַק בְּפִקוּדָךְ
דִּי רְחֵימַת׃ מח וְאֶזְקוֹף יְדַי
לְפִקוּדָךְ דִּרְחֵימַת וַאֲמַלֵּל
בִּגְזֵרָתָךְ׃ מט אִדְכַּר פִּתְגָמָא
לְעַבְדָּךְ דִּי אוֹרַכְתָּנִי׃ נ דָּא
הִיא תַנְחוּמְתִי בְּסִגּוּפֵי אֲרוּם
מֵימְרָךְ קַיֵּים יָתִי׃ נא זֵדוֹנִין
מְמִיקְנִין לִי עַד לַחֲדָא מֵאוֹרַיְתָךְ
לָא אַצְלֵיתִי׃ נב אַדְכְּרִית דִּינָךְ
מִן עָלְמָא יְיָ וְאֶתְנַחֲמֵית׃
נג רְתִיתָא אֲחִידַת יָתִי מֵרַשִׁיעֵי
דִּשְׁבְקִין אוֹרַיְתָךְ׃ נד תּוּשְׁבְּחָן
הֲווֹ לִי גְּזֵרָתָךְ בְּבֵית מְדוֹרִי׃
נה אַדְכְּרֵית בְּלֵילְיָא שְׁמָךְ יְיָ
וְנַטְרֵית אוֹרַיְתָךְ׃ נו דָּא הֲוָת
לִי לִזְכוּתָא אֲרוּם פִּקוּדָךְ
נְטַרֵית׃ נז חוּלָקִי יְיָ אֲמַרִית

מסורה

תורתך : יגרתי ד' וחס וסימ' בסדר עקב : ו' חסדיך בלהון מ"ל בב"א ויבאני חסדך ה' דא"ב : חרפי ג' וסי' ואענה חרפי דבר . ואשיבה חרפי דבר . כאשר הייתי בימי חרפי . בתרא נקוד חרפי קמץ חטף ושארא בחולם : ואשתעשע חד מן ד' פסוקי' בא"ב מן ד"ד מלין וסי' בוס"ק : ז' נחמתי ב' וסימ' זאת נחמתי בעניי כי אמרתך . ותהי עוד נחמתי ואסלדה : זדים ו' בא"ב וסי' גז"ט יכ"ע וד' בשאר קריאה וסי' נמסר בסוף מלאכי : תורתך ט' בא"ב וסי' לעיל באות ה' : זמירות ד' ג' מ"ל וא' חס' דחסר וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סימן כ"ג וסיפרא סי' צ"ה : ח' חלקי ב' ר"פ וסימ' חלקי ה' אמרה נפשי . חלקי ה'

תולדות אהרן ולדכרס . שס ד : זכר. עקרים מ"ד סמ"ז : זאת נחמתי. עקידה שער סח : זמירות. סוטה לס : נגרתי . ע"ג מד :

מצודת ציון

אהבת הממון כמו שונאי בצע (שמות יח) : (לט) יגורתי . ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב) : (מג) תצל . ענין הסרה וכן אשר הציל אלהים מאביכו (בראשית לא) : (נא) הליצוני . מלשון לץ : (נג) זלעפה . ענין בעתה ורעדה כמו ורוח זלעפות (לעיל יא) : חליפי

מצודת דוד

לבי . תן בלבי להיות נוטה אל התורה ולא אל אהבת אסיפת הממון : (לז) העבר עיני . מנע עיני מלראות דבר שוא ואיסור כי פן אחמוד בה ואכשל : בדרכך חייני . החיה את נפשי בהסתכלות דרכיך לחמוד אליהם : (לח) הקם . תקים לעבדך הבטחת אמרתך אשר היא מבוא ליראתך כי על ידי ההבטחה אוכל לירוא את ה' : (לט) חרפתי . חרפת העון אשר אפחד ממנו העבר נא ומחול עליו כי הלא טובים משפטיך בעבות חסד עם המשפט : (מ) הנה תאבתי . אני מתאוה לעשות פקודיך ואם לא עשיתי כלם עכ"ז חייני כפי צדקתך אשר תרצה מחשבה טובה למעשה : (מא) ויבואני . יבואו לי חסדיך ואהיה נושע ע"י תשועתך כאשר אמרת ע"י נתן הנביא : (מב) ואענה . אשוב למחרפי דבר ר"ל דברי תוכחה כאשר דבר אני : כי בטחתי בדבריך . אשר הבטחתני שלא יוכל לי ולכן אדבר ולא אירא : (מג) ואל תצל . אל תסיר מפי דבר אמת ועד מאוד לא תסור ר"ל כלל וכלל לא אהיה נגוה מדבר הוראות אמת במשפטי התורה : כי למשפטיך יחלתי . כי אני מייחל ומקוה לעשות משפטיך לזה אין מהראוי להיות נכשל בהם : (מד) ואשמרה . תן בלבי לשמור : לעולם ועד . כל ימי היותי על האדמה : (מה) ברחבה . במקום רחב ר"ל לא אכשל בדבר משפטי התורה כההולך במקום רחב שאינו נוח להכשל : כי פקודיך דרשתי . ומהראוי שאהיה עיני בהם : (מו) ולא אבוש . כי ישרו דברי צדקים אין בהם נפתל : (מז) ואשתעשע . אהיה משתעשע במצותיך אשר אהבתי אותם ר"ל בעבור גודל האהבה אשתעשע עמהם בכל עת : (מח) ואשא כפי . ארים ידי אל מצותיך לקחתם אלי ולעשותם על אשר אהבתי אותם : ואשיחה . אדבר ואלמד בהם : (מט) זכר דבר . זכור לעבדך את הדבר ותוזר ומפרש לומר על אשר יחלתני ר"ל הדבר שהבטחת לי להיות אני מייחל ומקוה לה : (נ) זאת . שהבטחה היתה מנחמת אותי בעת עניי : כי אמרתך . אשר אמרת להושיעני היא תחיה את רוחי ולא אוסיף עצב : (נא) הליצוני . עם כי הזדים מתלוצצים בי עד מאד בעבור עסקי בתורה תמיד עכ"ז מתורתך לא נטיתי ולא אחוש להם : (נב) משפטיך . הנעשים מעולם באנשי רשע : ואתנחם . בזה אתנחם על דאג' הצלת הזדים כי ידעתי שיקבלו גמולם : (נג) זלעפה . עם כי אחזתני רעד מאנשי רשע העוזבים את התורה כי כולם קמו עלי : (נד) זמרות . מ"מ בכל המקומות שהייתי גר שם היו נחשבים לי חוקיך כשיר וזמר ר"ל למדתי בשמחת הלב וכדרך המזמר : (נה) זכרתי בלילה . עת היות המחשבות פנויות זכרתי שמך התורה על הממשלה ולכן בטחתי בו ואשמרה תורתך ולא הייתי טוה למרדת ההצלה מן אנשי הרשע :

זאת

אבן עזרא

אמרתי לרבים אולי ישמרו דבריך: (נח) חליתי. כאמרתך. והטתי את אשר אמון: חשבתי. כאשר אחשב כי זה דרך אלך אשיב רגלי אל דרך עדותיך: (ס) חשתי. זריזין מקדימין למצות: (סא) חבלי. עודוני אין לו ריע והאומר שהוא מגזרת יאכל עד אין לו טעם וטעמו אם אחזוני חבלים כחבלי רשעים שהם ראויים לבוא עליהם: (סב) חצות. על משפטי צדקך. כרשעים: (סג) חבר. יראוך. שיראו ממצות לא תעשה: (סד) חסדך. והנה חסדך מלאה הארץ והחסד שתעשה עמי חקיך למדני: (סה) טוב. עבדך. דבק עם השם כדברך הטוב: (סו) טוב. זה הטוב שאבקש עתה: (סז) טרם. אין צורך לענות כי שוגג הייתי בימים שעברו על אלה ועתה: (סח) טוב. בלא בקשה ומטיב למבקש: (סט) טפלו. כמו ותטפול על עוני דבר שלא עשיתי: (ע) טפש. אין חבר לו וטעם שעשעתי כאש' התהללה החכמה ושעשועי את בני אדם: (עא) טוב. אם באו עינויים עלי שיבואוני ללמד חקיך אז טוב לי: (עב) טוב. אם מנהג אדם לענות עצמו לקטת הון על כן מאלפי זהב: (עג) ידיך עשוני. תקנוני וימהר לעשות אתו ויכוננוני לקבל הבינה: (עד) יראוך יראוני. שלמדתי מצותיך וטעם כי לדברך יחלתי שכל מה שתגזו' עלי אני חפץ בו אפי' שתענני על כן: (עה) ידעתי. עניתני. פעמי' רבות

רשי

דבריך. קיים דבריך שיחלתני בכך אתה חלקי: (נח) חליתי פניך. כלשון חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכה ג'): (נט) חשבתי דרכי. הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה לפיכך ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ראיתי שהיא הטובה שבכולן: (סא) חבלי רשעים עודוני. סיעות של רשעים שללוני כמו (בראשית מט) יאכל עד. כך חברו מנחם. ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי: (סז) טרם אענה. אותך במצותיך טרם הגיתי בהם בבתי מדרשות אני שוגג בהם וחוטא ועתה משנעניתי בהם תורתך שמרתי שהמדרש מלמדני לסור מן העבירה לכן אני מבקש ממך טוב טעם ודעת למדני: אענה. לשון שונה והוגה בבית המדרש הוא כמו תען לשוני אמרתך וכן (מלאכי ב') יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה באהלי יעקב ער בחכמים ועונה בתלמידים: (סט) טפלו עלי שקר. חברו עלי שקר וכן ותטפל על עוני (איוב יד): (עא) טוב לי כי עניתי. שנתיסרתי ועוניתי למען אשוב מדרך רעה ואשמור חקיך. בפירושים אחרים מצאתי כן טוב לי כי עניתי וגו'. טוב היה בעיני כשהייתי סובל יסורים כדי ללמו' חוקיך כשהייתי לומ' תור' בעני': (עד) יראיך יראוני. בטובה וישמחו כי כגמולי גמולם שהרי מיראיך אני ולדברך יחלתי: (עה) ואמונה עניתני. בדין עניתני

תהלים קיט

יְהוָה אָמַרְתִּי לִשְׁמֹר דְּבָרֶיךָ׃
נח חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל־לֵב חָנֵּנִי
כְּאִמְרָתֶךָ׃ נט חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה
רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶיךָ׃ ס חַשְׁתִּי וְלֹא
הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֺתֶיךָ׃
סא חֶבְלֵי רְשָׁעִים עִוְּדֻנִי תּוֹרָתְךָ לֹא
שָׁכָחְתִּי׃ סב חֲצוֹת־לַיְלָה אָקוּם
לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃
סג חָבֵר אָנִי לְכָל־אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי
פִּקּוּדֶיךָ׃ סד חַסְדְּךָ יְהוָה מָלְאָה
הָאָרֶץ חֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃ סה טוֹב
עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ יְהוָה כִּדְבָרֶךָ׃
סו טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי בְמִצְוֺתֶיךָ
הֶאֱמָנְתִּי׃ סז טֶרֶם אֶעֱנֶה אֲנִי שֹׁגֵג
וְעַתָּה אִמְרָתְךָ שָׁמָרְתִּי׃ סח טוֹב־
אַתָּה וּמֵטִיב לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ סט טָפְלוּ
עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים אֲנִי בְּכָל־לֵב ׀ אֶצֹּר
פִּקּוּדֶיךָ׃ ע טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם אֲנִי
תּוֹרָתְךָ שִׁעֲשָׁעְתִּי׃ עא טוֹב־לִי כִי־
עֻנֵּיתִי לְמַעַן אֶלְמַד חֻקֶּיךָ׃ עב טוֹב־
לִי תוֹרַת־פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף׃
עג יָדֶיךָ עָשׂוּנִי וַיְכוֹנְנוּנִי הֲבִינֵנִי
וְאֶלְמְדָה מִצְוֺתֶיךָ׃ עד יְרֵאֶיךָ יִרְאוּנִי
וְיִשְׂמָחוּ כִּי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ עה יָדַעְתִּי
יְהוָה כִּי־צֶדֶק מִשְׁפָּטֶיךָ וֶאֱמוּנָה

תולדות אהרן חשבתי. עקרים מג פ"ו: חצות. ברכות ג זוהר נך (ברכות ג): טוב אתה. עקרים מב פכ"ד: טוב לי. אבות יג: יראיך. ערובין נג:

תרגום

לְמִטַּר דְּבָרָךְ׃ נח צַלֵּיתִי
קֳדָמָךְ בְּכָל לִבָּא חוּס עֲלַי
הֵיךְ מֵימְרָךְ׃ נט חֲשִׁיבֵית
לְאוּטָבָא אוֹרְחָי וַאֲתֵיב רִגְלַי
לְסָהֲדְוָתָךְ׃ ס זְרֵיזִית וְלָא
אִתְעַכְּבֵית לְמִטַּר פִּקּוּדָךְ׃
סא סִיעַת רַשִׁיעַיָּא אִתְכַּנָּשׁוּ
עֲלַי אוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃
סב בְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲקוּם
לְשַׁבָּחָא קֳדָמָךְ מְטוּל דִּינֵי
צִדְקָךְ׃ סג חַבְרָא אֲנָא לְכָל
דְּדָחֲלִין מִנָּךְ וּלְנָטְרֵי פִּקּוּדָךְ׃
סד טוּבָךְ יְיָ מַלְיָא אַרְעָא גְּזֵירָתָךְ
אַלֵּיף יָתִי׃ סה טָבָא עֲבַדְתָּא
עִם עַבְדָּךְ יְיָ הֵיךְ דִּבּוּרָךְ׃
סו שַׁפִּיר טַעַם וּמַנְדְּעָא אַלֵּיף
יָתִי אֲרוּם בְּפִקּוּדָךְ הֵימְנֵית׃
סז עַד לָא אִסְתְּגֵיף אֲנָא שָׁלֵי
וּכְדוּן מֵימְרָךְ נַטְרֵית׃ סח טָב
אַתְּ וּמֵטִיב אַלֵּיף יָתִי גְּזֵירָתָךְ׃
סט חַבַּרוּ עֲלַי שִׁקְרָא זֵידוֹנִין
אֲנָא בְּכָל לִבָּא אֶטּוֹר פִּקּוּדָךְ׃
ע אִטְפֵּשׁ הֵיךְ תַּרְבָּא יִצְרָא
דְּלִבְּהוֹן אֲנָא אוֹרַיְתָךְ פַּרְנוּקִי׃
עא טָב לִי אֲרוּם אִתְעַנְיֵית מִן
בְּגַלַל דְּאֵילַף גְּזֵירָתָךְ׃ עב טָב
לִי אוֹרַיַת פּוּמָךְ מִן אַלַף
כִּכְּרִין דְּהַב וְסֵימָא׃ עג אִידָךְ
עֲבַדוּ יָתִי וְאַתְקִינוּ יָתִי תְּבַיְּנֵנִי
וְאֵילַף פִּקּוּדָךְ׃ עד דָּחֲלָךְ
יֶחְמוּן יָתִי וְיֶחְדוּן אֲרוּם
לְפִתְגָמָךְ אוֹרִיכֵית׃ עה יְדַעִית
יְיָ אֲרוּם זַכָּאִין דִּינָךְ וּבְקוּשְׁטָא

מסורה

אמרתי לשמר דבריך: חנני מן ריש סיפרא עד אלפ' ביתא רבתי חנני ומן אלפא ביתא רבתי עד סוף סיפרא חייני במ"ג חנני וסי' דרך שקר הסר ממני. חליתי פניך בכל עת. פנה אלי וחנני: ט' עבדך ל' באתנחתא: ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' והיה אמונת עתך חסן. טוב טעם ודעת. כתבתי לך שלישים. ולבי ראה הרבה חכמה: זדים ו' בא"ב וסי' גז"ש יכ"ע: כחלב ל' וא' מלרע כחלב ואינון מן א"ב מן חד וחד כ' בריש תיבותא ול' דכוו' וסים' נמסר במס' רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד: י' ידוך כל סיפרא מ"ל במ"ה חסר וסי' נמסר בסיפרא סי' ל"ב: יחלתי ה' ובעינגא בא"ב וסים' ואל תצל מפי דבר. יראיך יראוני. כלתה לתשועתך. קרמתי בנשף.

מצודת ציון

(נח) חליתי. ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות לב): (ס) חשתי. ענין מהירות כמו ימהר יחישה מעשהו (ישעיה ה'): התמהמהתי. ענין התעכבות כמו אם יתמהמה' חכה לו (חבקוק ב): (סא) חבלי. ענין סיעה וחבורה כמו חבל נביאים (ש"א י'): עודני. ענין ביזה ושלל כמו בבקר יאכל עד (בראשית מט): (סז) אענה. מלשון עינוי: (סט) טפלו. ענין חבור כמו ותטפול על עוני (איוב יד): (ע) טפש. ענין שומן כי השמן לב העם הזה (ישעיה ו) תרגומו טפש לבא ומזה קראו לכסיל טפש: (עד) יחלתי.

קיטי

מצודת דוד

(נז) זאת. ר"ל הגדולה הזאת שאני עתה בה היא באה לי על אשר שמרתי פקודיך: (נח) חלקי ה'. אמרתי לכל ה' הוא חלקי ובו אני מאמין והוא מושיעי למען גם כל השומע ישמור דבריך: (נח) כאמרתך. ע"י נתן הנביא: (נט) חשבתי דרכי. כאשר אחשב איזה דרך אלך אשיבה רגלי אל דרך עדותיך: (ס) חשתי. במהירות רב ולא בהעכבה אלך לשמור מצותיך: (סא) חבלי רשעים. חבורות רשעים שללו אותי ועם כל הצער הזה לא שכחתי תורתך: (סב) על משפטי צדקך. על משפט הצדק שעשית ברשעים שונאי נפשי: (סג) חבר אני. אוהב ורע לכל היראים ממך: (סד) חקיך למדני. ר"ל מכל החסדים עשה עמדי החסד הזה אשר תלמדני חוקיך: (סה) טוב. מעולם עשית טוב עם עבדך: ה' כדברך. אתה ה' הלא עשית כדברך שהבטחת לי ולא נפל דבר ארצה: (סו) טוב טעם. הטוב אשר בטעמי התורה והדעת אשר בהם למדני ר"ל כמו שהטבת לעשות לי בדבר ישועה ורחמים כן עשה לי גם את זאת: כי במצותיך האמנתי. אני מאמין במצותיך שאתה נותנם ולזה תאב אני לדעת טוב טעמם: (סז) טרם אענה. טרם עניתי עצמי בלמוד התורה המתשת כח אז הייתי אני שוגג בדבר קיום המצות כי לא ידעתים על אמתתם אבל עתה אחרי למדי את כל דברי התורה שמרתי אמרתך ולא אשגה עוד: (סח) טוב אתה. גם בלי בקשה על הטובה: ומטיב. להמבקש את הטובה: למדני. ר"ל ואת זה אני מבקש למדני חוקיך לדעת מסתרי התורה: (סט) טפלו. הזדים חברו עלי שקר ר"ל תלו בי דבר שקר לומר שאין תוכי כברי ומעשי המה בשקר אבל לא כן הוא כי אני בכל לב אשמור פקודיך וכברי כן תוכי: (ע) טפש. לבם נעשה שמן כחלב כי ישעשעו בתענוגות הזמן אבל אני תורתך היא שעשועי המתשת עוד את הכח: (עא) טוב לי. טובה היא בעיני אשר הייתי מענה עצמי בלמוד התורה המתשת כח למען אלמד תוכן עומק חוקיך כי הרעה הזאת טובה היא: (עב) טוב לי. התורה טובה בעיני מאלפי וגו' וכאומר אם רבים ירבו עמל ומענים נפשם לקנות הון כ"ש שיש לענות הנפש בעבור קנין התורה: (עג) ויכוננוני. ר"ל עשו אותי כלי מוכן לקבל הבינה לכן הבינני ואלמד: (עד) יראוני. בהגדלה שאני עומד בה ישמחו גם המה כי באה אלי על אשר יחלתי לדבריך והלא גם המה מן המיחלים לה' ומצפים לגדולה: (עה) צדק משפטיך. המשפטים שעשית כי בצדק המה: ואמונה. ובאמונה עניתני

אותי

עניתני : (עח) כי שקר עותוני. כי על חנם הרשיעוני (מנאתי) . אומר אני על לבון כנים שאומרים לו הכה על אשת איש מיתתו במה והוא לא חטא : (עט) ישובו לי יראיך . שפירשו הימט סנהדרין כשנלטרע מאותו עון אף אם גרושה היא נתן עיניו בה כל הנוגע לא ינקה : (פא) כלתה וגו' נפשי. מותה : (פב) כלו עיני . צופים תמיד עד כי כלו : (פג) כנאד בקיטור. כנאד של עור המתייבש בעשן: (פד) מתי תעשה . שאראה בימי : (פה) כרו לי שיחות . לא כתורה הבאים לפסלני : (פו) כל מצותיך אמונה מואבי ולא מואבית והם על שקר רדפו לאסרני : שקר רדפוני . לשוא רדפוני אויבי : (פז) כמעט כלוני . כלא הייתי אהיה בארץ ואני עמדתי על כוריי . וכן לי קוו רשעים לאבדני

עִנִּיתָנִי׃ עו יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנִי
כְּאִמְרָתְךָ לְעַבְדֶּךָ׃ עז יְבֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ
וְאֶחְיֶה כִּי־תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ עח יֵבֹשׁוּ
זֵדִים כִּי־שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי אֲנִי אָשִׂיחַ
בְּפִקּוּדֶיךָ׃ עט יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעֵו
עֵדֹתֶיךָ׃ פ יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ
לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ׃ פא כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ
נַפְשִׁי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ פב כָּלוּ עֵינַי
לְאִמְרָתֶךָ לֵאמֹר מָתַי תְּנַחֲמֵנִי׃
פג כִּי־הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר חֻקֶּיךָ לֹא
שָׁכָחְתִּי׃ פד כַּמָּה יְמֵי־עַבְדֶּךָ מָתַי
תַּעֲשֶׂה בְרֹדְפַי מִשְׁפָּט׃ פה כָּרוּ־לִי
זֵדִים שִׁיחוֹת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתֶךָ׃
פו כָּל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמוּנָה שֶׁקֶר רְדָפוּנִי
עָזְרֵנִי׃ פז כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ וַאֲנִי
לֹא־עָזַבְתִּי פִקֻּדֶיךָ׃ פח כְּחַסְדְּךָ
חַיֵּנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדוּת פִּיךָ׃ פט לְעוֹלָם
יְהוָה דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם׃ צ לְדֹר
וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ כּוֹנַנְתָּ אֶרֶץ וַתַּעֲמֹד׃
צא לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם כִּי הַכֹּל
עֲבָדֶיךָ׃ צב לוּלֵי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי
אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי׃ צג לְעוֹלָם לֹא־
אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ כִּי־בָם חִיִּיתָנִי׃ צד לְךָ־
אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃
צה לִי קִוּוּ רְשָׁעִים לְאַבְּדֵנִי עֵדֹתֶיךָ

ס' חס' בא"ב · וידעי ק' · ס' בא"ב · ר"ב בלוש' · ל' וחד כקיטו' · ר' בא"ב ל' ט' · ו' כ"כ בא"ב · סימן · כ' · ה' בא"ב וחס' · כ' מ' וח'. כ'

סגיפתני : עו יהי כדון חסדך לנחמותי היך מימרך לעבדך : עז ייתון עלי רחמך ואחי ארום אוריתך פרנוקי : עח יבהתון זדונין ארום על שקרא עויתו יתי אנא אמלל בפקודיך : עט יתובון לאולפני דחליך וידעין סהדותך : פ יהי לבי דלא מום בגזרתך מן בגלל דלא אבהת : פא רגינת לפורקנך נפשי לפתגמך אוריכית : פב ספו עיני למימרך למימר אימתי תנחם יתי : פג ארום הויתי היך זרנוקא דתלי בקטרא גזרתך לא אתנשיתי : פד כמה יומי עבדך אימתי תעביד ברודפי דינא : פה כרו לי זדונין שוחן דלא פקדתנון באוריתך : פו כל פקודיך קושטא על שקרא רדפו יתי סעדני : פז כזעיר שציאו יתי בארעא ואנא לא שבקית פקודיך : פח היך חסדך קים יתי ואטור סהדות פומך : פט לעלמא יי פתגמך קים בשמיא : צ לדר ודר הימנותך אתקנתא ארעא וקימא : צא לדיניך קמו יומנא ארום כולהון עבדך : צב אלולי אוריתך פרנוקי הידין אובדית בסגופי : צג לעלם לא אתנשי פקודיך ארום בהון קימתני : צד די לך אנא פרוק יתי ארום פקודיך תבעית : צה קותי אמתינו רשיעיא להובדא יתי

רבות : (עו) יהי . לנחמני. שלא תענני פינויים רבים כאשר הבטחתני כי אפחד שאמות ע"כ אחריו : (עז) יבואוני רחמיך. בעבור שאין לי שעשועי כי אם תורתך : (עח) יבושו . שרצו לעוות אותי מדרך ישרה ולא יכלו כי אני אשיח בפיקודיך : (עט) ישובו . יראיך . הפך הזדים : (פ) יהי . בעבור שהזכיר יבושו זדים התפלל שיעזרהו השם להיות לבו תמים ולא יבוש כמו הזדים : (פא) כלתה לתשועתך. לאות ולעד כי יפחד מאויביו : (פב) כלו . הזכיר הנעלם והיא הנפש ואחר כן הנראה והוא העין וטעם לאמרתך גזרתך : (פג) כי . כנאד בקיטור . בעשן דרך משל והנמשל עור בשרו כי הוא יבש : (פד) כמה. יפחד שיחות קודם שינקם מאויביו : (פה) כרו. קשור בפסוק העליון כי יפחד מהשיחות : אשר לא כתורתך . שצוית לא ישפך דם נקי : (פו) כל . הנה מצותיך לעשות אמונה והם ירדפו שקר עזרני עליהם : (פז) כמעט . וזמן מעט : (פח) כחסדך. עד היום עמדי : (פט) לעולם . דברך נצב . גזרותיך עומדי' בשמים : (צ) לדור . יש סוד עמוק כי הזכיר למעלה כי דברו והם שוכני שמי' לעולם נצבים ושוכני הארץ הכללים נצבים על כן לדור ודור. טעם ותעמד שנקודת הארץ היא נקדת הגלגל העליון בראיו' גמורו': (צא) למשפטיך. הזכיר השמים והארץ והם עומדי' כעבדי' לעשות משפטיך כדרך קורא אני אליהם יעמדו יחדו : (צב) לולי . כנגד דור ודור לולי שעזרתני בתורתך אז הייתי אובד כדרך הנה רחקיך יאבדו כאשר פירשתיו : (צג) לעולם . התברר מה שהזכרתי במלת אבדתי כי כנגדה חייתני חיי עד : (צד) לך אני . דרשתי . לאות פיקודיך לאות כי שלך אני : (צה) לי . טעם לאבדני תמיד עד אז אוסיף להתבונן עדותיך כי בכל רגע יתגלו לי סודות עדותיך אע"פ שאין להם סוף על כן אמריו

סתרי ומגני אתה : שעשעי ה' וחס' בא"ב וסימ' גם עדתיך שעשעי . יבואני רחמיך . לולי תורתך . צר ומצוק . תאבתי לישועתך . וסימ' יצ"ל ג"ת . וא' בשאר קריאה ושעשעי את בני אדם. כ' לאמרתך י"ב בליש' וחס' וסימ' האומר לאביו ולאמו . בלבי צפנתי . כי הגדלת על כל שמך . הקם לעבדך. ויבאני חסדך . חליתי פניך . כלו עיני . מה נמלצו לחכי . פעמי הכן . קדמו עיני אשמורות . שש אנכי . תען לשוני : ל' אמונתך כל ליש' מ"ל במ"ז חס' ו' בליש' וסי' ותמנת ה' יביט . בנים לא אמן בם . וה' ישיב לאיש את צדקו ואת אמנתו . כי באמנה הם עשים . שמר אמנים . באמנתך ענני האמנים עלי תולע חבקו . וא' חס' י' בליש' וסימ' והאמן בה'

מצודת ציון

קויתי : (עח) עותוני . מלשון עון : (פא) כלתה . ענין תאוה וחשק כמו נכספה וגם כלתה נפשי (לעיל פד) : (פב) כלו עיני . המתאוה לדבר מה ומתאחרת לבוא נקרא בלשון המקרא כליון עינים כמו ועיניך רואות וכלות וגו' (דברים כח) : (פג) כנאד . שם כלי ישימו בו היין : בקיטור . ענין עשן והבל כמו כקיטור הכבשן (בראשי' יט) : (פה) כרו . חפרו : שיחות . בורות כמו כרו לפני שיחה (לעיל נז) : (צה) קוו . מל' תקוה : כלאתי

תולדות אהרן ישובו . יומא כב סנה' קז : כרו. עקרים מג פכ"א : לעולם. עקידה שער סז : למשפטיך . נדרים מא : לא אשכח . עקידה שער נא :

מצודת דוד

אותי בעינוי נפש : (עו) יהי נא . עתה יהי חסדך עלי לנחמני כאשר אמרת על עבדך בידי נתן הנביא : (עז) כי תורתך שעשועי . ורואי אני לרחמים : (עח) כי שקר עותוני . בשקר תולים בי עון אשר לא כן כי אני אשיח בפקודיך ועסק התורה הלא מצלת מן העון : (עט) ישובו . כאשר יבושו הזדים וילכו להם ישובו אלי יראיך אשר סרו ממני בעת באו הזדים לקטרג : (פ) תמים. בכוונה הגונה נשמה : למען לא אבוש . כאשר יפקיד אל היודע התעלומות : (פא) כלתה . נפשי תתאוה לתשועתך כי אקוה לדברך שהבטחת על הישועה : (פב) כלו עיני . עיני צופים והנה כלים על איחור אמרת הבטחתך : לאמר . כי אומר אני מתי תנחם אותי : (פג) כי הייתי. עם כי הייתי כחום ותם כה כנאד התלוי בעשן ומתייבש בו על כל זה לא שכחתי חוקיך : (פד) כמה . ר"ל וכי מרובים המה ומתי א"כ תעשה ברודפי משפט כי פן אמות ולא אראה הנקמה : (פה) כרו לי . הזדים חפרו עלי בורות שאפול בהם ר"ל יעצו עלי מחשבות רעות : אשר לא כתורתך . כי התורה אמרה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) : (פו) כל מצותיך אמונה . כל המצות הלא המה לעשות אמונה לשם המצוה והם רדפוני לשקר בי ר"ל אף שהמה אומרים שאני איש עון ופשע רב אין עלם כוונתם בעבור מצות ה' לבער הרע כ"א לשקר בי .ולכן עזרני להתגבר עוד עליהם : (פז) כמעט . כמיעוט זמן מועט היה לכלות אותי בארץ ר"ל מאד היה הדבר קרוב : ואני לא עזבתי פקודיך . ר"ל עם כי פעמים רבות הייתי קרוב למות בידם ודמם היה לפעמים מסור בידי עכ"ז לא עזבתי פקודיך ומנעתי לשלוח יד בהם : (פח) כחסדך . אף אם אין בי זכות : ואשמרה וגו' . ולא בעבור הנאת עוה"ז : (פט) לעולם ה' . אתה ה' עד עולם נצב דברך בשמים ר"ל אף אם מערכת השמים וכסיליהם יורו להרע או להיטיב הנה גזרת דברך עומדת בשמים ומבטל הוראתם : (צ) אמונתך . אמונת וקיום הבטחתך היא לדור ודור עם כי מערכת השמים יורו החלוף : כוננת ארץ . הלא אתה כוננת הארץ והיא עומדת על פיך ומי א"כ ימחה בידך מלעשות בה כרצונך : (צא) למשפטיך עמדו היום . ר"ל בכל יום ויום עומדים מערכת השמים וכסיליהם לעשות משפטיך כפי הנגזר ועם הוראתם יהיה בסיפוק כי הכל הם עבדיך וכנועי' המה לגזרת המקום : (צב) לולי תורתך שעשועי . אם לא היתה עסק תורתך משמח אותי אז הייתי נאבד בעבור רוב עניי וכאומר שלא התורה מתשת כח ואיך תוסיף אומץ אל הנלכד בחבלי עוני דבר שאין הטבע יורה עליו אלא ע"כ דבר מלך שלטון על הטבע והנהגת העולם : (צג) כי בם . בעבור שמירת הפקודים נתת לי חיים : (צד) לך אני . עיני תלוים אליך להושיעני כי דרשתי לשמור פקודיך : (צה) לי קוו . עלי יקוו הרשעים לאבדני מן העוה"ב כי ימרידוני למען לא אשכיל בתורה אבל עכ"ז

אבן עזרא

אחריו לכל תכלה : (צו) לכל תכלה . קץ כלשונינו פעם ראש ופעם סוף כמו על שני קצותיו מקצה גבול מצרים מקץ שבע שנים תעשה שמטה מקץ שבע שנים תשלחו ורבי משה אמר כי תכלה מגזרת וכל בשליש כמו מדה על משקל מתגרת ידיך : (צז) מה . אוהב דבר היא סיחתי : (צח) מאיבי תחכמני . כל אחת ממצותיך כדרך בנות צעדה עלי שור יותר מאויבי : (צט) מכל . יותר השכלתי מכל מלמדי בעבור כי כל סיחתי היא תורתך והנה היא תלמדני יותר מאשר למדוני מלמדי : (ק) מזקנים אתבונן . יותר מהזקנים כי פיקודיך נצרתי מנעורי : (קא) מכל . לא כלאתי רגלי בעבור פחדי מרעה שתהיה לי רק בעבור לשמור אמרי פיך : (קב) ממשפטיך . הטעם הורית[י]ני עד שלא סרתי : (קג) מה נמלצו . מלה זרה ופריש' מתקו כי איננו מגזרת מליץ ומליצה כי מליץ כמו מקים ואין המ"ם שרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ"ם מהשרש ע"כ נמלצו מלה זרה כי הוא כמו נפתחו נשמרו נדברו והמ"ם מן נמלצו שרש כאחד מאלה פתח שמר כי לא תבא אות אחר ע"ן נפעל רק מן השרש פ"א פעל על כן נמלצו מלה זרה על כן יש לפרשה כמו מתקו ויהיה הטעם כפול כמשפט כ"ן פיר"ש לי החכם סיחיה ותחסר מלת מטעמי כי הם בכח הפועל : (קד) מפקודיך . בהתבונני סוד הפקודים הנטועים בלב הם הסירוני מאורח שקר : (קה) נר . כמו לאורו אלך חשך בלי מכשול והנמשל הכבוד המאיר כנר : (קו) נשבעתי . כמו תשבע כל לשון ויש אומרים על ברית משה ואת אשר איננו פה אז היה בכח ועתה במעשה : (קז) נעניתי . אם באתני צרה ונעניתי בעינויים חייני כדברך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם : (קח) נדבות . הטעם להרבות תפלה אולי תרגילני משפטיך : (קט) נפשי . אני במקום מסוכן כמו וישם נפשו בכפו : (קי) נתנו . התברר דברי הסכנה : (קיא) נחלתי . הטעם הוא נחלתי שאשמח בה ועדותיך הם הנפלאות שעשית שהעתיקו אבותיו אני אשמח כאילו אני עד הייתי בימים ההם : (קיב) נטיתי . פועל יוצא : לעולם עקב . שהם עומדים לעולם או כי שכרם ותגמולם הוא לעולם :

רשי

לאכדני מנה בקהל וכן פתחת למוסרי (לעיל ק"ח) : (צו) לכל תכלה וגו' . לסלסל ולפלפל בה : לכל תכלה . לכל סיום דבר יש קץ וגבול אבל מצותיך אין קץ וגבול לתכליתם (מנאתי) : (צח) מאויבי תחכמני מצותיך . על דואג ואחיתופל אמרו דלא אתיא להו שמעתא אליבא דהלכתא לעולם סוד התורה בידי שכן מכל מלמדי השכלתי מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת (לאחר שלמדתי מרבי מובהק) : (צט) שיחה לי . כל שיחתי היתה בם : (קא) כלאתי רגלי . מנעתי כמו (ש"א כ"ה) אשר כליתני היום מבוא בדמים : (קג) נמלצו . נמתקו : (קה) נר לרגלי דברך . כשאני בא להורות הוראה אני רואה בתורה והיא מפרשת אותי מן האסור כנר המציל את האדם מן הפחתים : (קז) נעניתי . נעשיתי עני ושפל רוח כמו לענות מפני (שמות י') וענה גאון ישראל בפניו (הושע ה') תרגום יונתן וימאך . ועני חשוב כמת לפיכך חייני כדבריך . נעניתי חולי הוא שמטרף את הדעת שמו עניה בלשון משנה : (קח) נדבות פי . דבר רצוי שפי מתנדב לך . כל נדבה לשון רצון הוא : (קט) נפשי בכפי תמיד . הרבה נסתכנתי בסכנות רבות קרובות למיתה ואעפ"כ אני תורתך לא שכחתי (ע"ד חש בראשו יעסוק בתורה) : (קיב) לעולם עקב . על מעגלותם ועל נתיבותם :

תהלים קיט

צו לְכָל־תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ
רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד׃ צז מָה־אָהַבְתִּי
תוֹרָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי׃
צח מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֺתֶךָ כִּי
לְעוֹלָם הִיא־לִי׃ צט מִכָּל־מְלַמְּדַי
הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֺתֶיךָ שִׂיחָה לִּי׃
ק מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן כִּי פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃
קא מִכָּל־אֹרַח רָע כָּלִאתִי רַגְלָי לְמַעַן
אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ׃ קב מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־
סָרְתִּי כִּי־אַתָּה הוֹרֵתָנִי׃ קג מַה־
נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי׃
קד מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי׀
כָּל־אֹרַח שָׁקֶר׃ קה נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ
וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃ קו נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה
לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ קז נַעֲנֵיתִי
עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ׃
קח נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ
לַמְּדֵנִי׃ קט נַפְשִׁי בְכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ
לֹא שָׁכָחְתִּי׃ קי נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי
וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃ קיא נָחַלְתִּי
עֵדְוֺתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי הֵמָּה׃
קיב נָטִיתִי לִבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם

תרגום

סָהֲדְוָתָךְ אֶתְבַּיַּן׃ צו לְכָל מַה דְּאִשְׁתַּדַּל וְאִשְׁתַּכַּל חֲמֵיתִי סֵיפָא פַּתְיָא תַּפְקֵדְתָּךְ לַחֲדָא׃ צז מָה רְחִימֵית אוֹרַיְתָךְ כָּל יוֹמָא הִיא שׁוּתִי׃ צח יַתִּיר מִבַּעֲלֵי דְבָבַי מְחַכְּמָא יָתִי פִּקּוּדָךְ אֲרוּם לַעֲלַם הִיא דִילִי׃ צט מִכָּל מַאַלְּפַי אַסְכְּלֵית אֲרוּם סָהֲדְוָתָךְ שׁוּתָא לִי׃ ק מִן חַכִּימַיָּא אֶתְבַּיַּן אֲרוּם פִּקּוּדָךְ נַטְרֵית׃ קא מִכָּל אוֹרַח בִּישָׁא מַנְעֵית רִגְלָי מִן בִּגְלַל אֶטּוֹר דִּבְרָךְ׃ קב מִן דִּינָךְ לָא עֲדֵית אֲרוּם אַתְּ אַלֶּפְתָּנִי׃ קג מַה חַלְיָן לְמוּרִיגַי מֵימְרָךְ בְּסִימָן יַתִּיר מִן דּוּבְשָׁא לְפוּמִי׃ קד מִפִּקּוּדָךְ אֶתְבַּיַּן מְטוּל הֵיכְנָא סְנֵיתִי כָּל בַּר נָשׁ דִּמְשַׁקַּר׃ קה הֵיךְ שְׁרָגָא דִי מְנַהֲרָא לְרִגְלַי דִּבְרָךְ וּנְהוֹרָא לִכְבָשַׁי׃ קו אוֹמֵיתִי וַקְיֵמִית לְמִטַּר פִּקּוּדֵי זַכְוָתָךְ׃ קז אִסְתַּגְּפִית עַד לַחֲדָא יְיָ אַסֵּי יָתִי הֵיךְ דִּבְרָךְ׃ קח נִכְסְתָא דְפוּמִי אִתְרְעֵי כְּדוּן יְיָ וְדִינָךְ אַלֵּף יָתִי׃ קט נַפְשִׁי מִסְתַּכְּנָא עַל גַּב יְדַי תְּדִירָא וְאוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ קי סַדַּרוּ רַשִׁיעַיָּא פַּחָא לִי וּמִפִּקּוּדָךְ לָא תָעִיתִי׃ קיא אַחְסְנִית סָהֲדְוָתָךְ לַעֲלַם אֲרוּם חֶדְוַת לִבִּי הִנּוּן׃ קיב אַצְלֵיתִי לִבִּי לְמֶעְבַּד גְּזֵרָתָךְ

מסורה

ו סעפים

יחשבה : תכלה ג' וסימ' אתה ה' לא תכלא . כד הקמח לא תכלה. לכל תכלה ראיתי קץ . קדמא דה' כתי' א' : מ' תורתך ט' בא"ב וסי' נמס' לעיל באות ח' : השכלתי ב' חד כתי' סמ"ך וסי' הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד . מכל מלמדי השכלתי . קדמא כתוב סמ"ך : כלאתי ב' חד כתיב יו"ד וסי' מתגרת ידך אני כליתי . מכל ארח רע כלאתי רגלי . בתרא כתיב א' : לחכי ג' וסי' מה נמלצו. תדבק לשוני . ופריו מתוק לחכי : ג' לרגלי ב' וסימ' ויברך ה' אותך לרגלי . נר לרגלי דברך : ואקימה ח' מן וו"ן קמצין בתמניא אפי בא"ב וסי' ואתנחם זכרתי משפטיך מעולם . ואשמרה תורתך תמיד . ואשיבה רגלי אל עדותיך. ואקימה נשבעתי ואקימה. ואשאפה פיפערתי. ואשוע קדמתי בנשף . ואתקוטטה ראיתי בוגדים.ואהבם שמרה נפשי ערתיך.וסי' ז"ז

תולדות אהרן לכל תכלה . עירובין כא : רחבה . עקידה נעילת שערים : מה אהבתי . מנחות יח : מאויבי . עקידה שער פח : מכל מלמדי . אבות ט : נר . עקידה ש' נה : נשבעתי . חגיגה י נדרים ח תמורה ג (נדרים לז) : נחלתי . עקרים מ"ג פל"ד : נטיתי . עקידה ש' מט עקרים מ"ג פ"ג :

מצודת ציון

(קא) כלאתי . מנעתי כמו ויכלא הגשם (בראשית ח) : (קב) הורתני . ענין למוד : (קג) נמלצו . מל' מליצה : לחכי . מלשון חיך : (קה) לנתיבתי . ענין שביל ומסילה : (קז) נעניתי . ענין הכנעה כמו לענות מפני (שמות יד) : (קי) פח . רשת כלוכד : תעיתי . השר מדרך הישר והולך בדרך אחר : (קיב) עקב . ענין סוף כעקב שהוא סוף הגוף : סעפים

מצודת דוד

עכ"ז אתבונן בעדותיך בעומק טעמיהם (צו) לכל תכלה . לכל דבר אשר יש להם תכלה הנה בעין השכל ראיתי את הקץ אבל מצותיך רחבה היא מאוד ואין עמדי לבוא עד סוף תכלית מסתורה א"כ בודאי אין לה תכלה כי אם היה לה הייתי רואה הקץ בעין השכל כמו שראיתי בכל בעלי התכלית : (צז) מה אהבתי . מה מאוד אהבתי התור' עד שכל היום היא מאמר פי : (צח) מאויבי . מצותיך תחכם אותי להיות יותר חכם מבוגאי הרשעים כי היא לי לעולם ר"ל אני עוסק בה בתמידות ולזה מחכמת אותי : (צט) השכלתי . מכולם קבלתי השכל כי ע"י כולם היה דבורי בעדותיך ובזה הבנתי דבר מתוך דבר : (ק) מזקנים אתבונן . אהיה בעל בינה יותר מזקנים כי שמרתי פקודיך וכל למודי היא לעשות ולקיים ולזה ביותר אתן לב להתבונן בהם לעשות הדבר בתקון : (קא) כלאתי . מנעתי רגלי מללכת בדרך רע ולא מיראת הבריות כ"א למען אשמור דברך שהזהרת עליו : (קב) לא סרתי . ר"ל שפטתי דין אמת כי אתה למדתני לבל אכשל בדבר : (קג) מה נמלצו . מה מאוד נחשבו אמרתך לחכי לדברי מליצה והמה ערבים לי יותר מערבות הדבש לפי : (קד) מפקודיך אתבונן . מאשר אתבונן בפקודיך ע"כ שנאתי אורח שקר וכמ"ש רז"ל המאור שבה מחזיר למוטב : (קה) נר לרגלי . כמו הנר מציל הוא בחשכת הלילה מכל מכשול לבל תנוף הרגל כן דברך מציל אותי מכל מכשול עבירה : ואור וגו' . כפל הדבר במ"ש : (קו) נשבעתי וגו' . ר"ל כדי לזרז את עצמי נשבעתי לשמור וכו' קיימתי את השבועה : (קז) נעניתי . נעשיתי מוכנע עד מאוד לכן חייני כדברך שאמרת עלי ע"י נתן הנביא : (קח) נדבות פי . דברי רצוי מה שפי מתנדב קבלם ברצון ולמדני משפטיך : (קט) נפשי בכפי . אף שנפשי היא תמיד בסכנה כמו המחזיק דבר מה בכפו שהיא קרובה ליפול כשיפתח כפו ועכ"ז לא שכחתי תורתך בכרדות הסכנה : (קי) נתנו . אף כי נתנו פח בדרכי מ"מ לא תעיתי מדרך פקודיך לעשות בהם נקם : (קיא) נחלתי . אני מחזיק לעולם בתורה והיא לי לנחלה כי המצות שבהם ישישו לבי : (קיב) נטיתי לבי . מהענוני הזמן : לעולם עקב עד עולם עד סוף ימי וכפל המלה בשמות נרדפים

(קיג) סעפים שנאתי. חושבי מחשבות און כמו (איוב כ׳) לכן שעיפי ישיבוני. (מלכים א׳ י״ח) על שתי הסעיפים כשאתה קורא סעיפים הוא שם המחשבה וכשאתה קורא סעפים נופל הל׳ על החושבים אותם: (קיז) ואשעה בחקיך. ואתעסק כמו ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה׳) ד״א ואשעה לשון ספור ושנון כדמתרג׳ ולשנינה ולשועין:

(קיג) סעפים. תואר כמו בעלי המחשבות כמו לכן שעיפי ישיבוני או מגז׳ תסעף פאר׳ ויהי׳ התואר יוצא כמו ושבח אני את המתים והטעם משחיתים: (קיד) סתרי ומגיני אתה. שלא ישחיתוני: (קטו) סורו. כן אומר לסעיפים: (קטז) סמכני. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם על כן אחיה: (קיז) סעדני. ואשעה.

קיג סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי וְתוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃ קיד סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ קטו סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֺת אֱלֹהָי׃ קטז סָמְכֵנִי כְאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי מִשִּׂבְרִי׃ קיז סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ תָמִיד׃ קיח סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם׃ קיט סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לָכֵן אָהַבְתִּי עֵדֹתֶיךָ׃ קכ סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי׃ קכא עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק בַּל־תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי׃ קכב עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל־יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים׃ קכג עֵינַי כָּלוּ לִישׁוּעָתֶךָ וּלְאִמְרַת צִדְקֶךָ׃ קכד עֲשֵׂה עִם־עַבְדְּךָ כְחַסְדֶּךָ וְחֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃ קכה עַבְדְּךָ־אָנִי הֲבִינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ׃ קכו עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ׃ קכז עַל־כֵּן אָהַבְתִּי מִצְוֺתֶיךָ מִזָּהָב וּמִפָּז׃ קכח עַל־כֵּן כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי כָּל־אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי׃ קכט פְּלָאוֹת עֵדְוֺתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי׃

בְּעַלַם עַד סוֹפָא׃ קיג דְּחָשְׁבִין מַחְשְׁבָן סְרִיקִין סְנֵיתִי וְאוֹרָיְתָךְ רְחִימִית׃ קיד טוּמְרִי וּתְרִיסִי אַתְּ לְפִתְגָמָךְ אוֹרְכֵית׃ קטו זוּרוּ מִנִּי מַבְאֲשִׁין וְאֶטּוֹר פִּקּוּדֵי אֱלָהִי׃ קטז סְמוֹךְ יָתִי בְּמֵימְרָךְ וְאֵחֵי וְלָא תְּבַהֵת יָתִי מִן כְּלִיוּתִי׃ קיז סְעוֹד יָתִי וְאֶתְפְּרֵק וְאַנְגַּע בְּאוֹרָיְתָךְ תְּדִירָא׃ קיח כְּבַשְׁתָּא כָּל דְּשָׁלִין מִגְּזֵרָתָךְ אֲרוּם שִׁקְרָא נִכְלֵיהוֹן׃ קיט סוּלָיָא פְּסַקְתָּא בְּטַלְתָּא כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא מְטוּל הֵיכְנָא רְחִימִית סָהֲדְוָתָךְ׃ קכ מִצַלְהֵב מִדַּחֲלָךְ בִּסְרִי וּמִדִּינָךְ דְּחֵלִית׃ קכא עֲבַדִית דִּינָא וְצִדְקְתָא לָא תִשְׁבְּקִנַּנִי לְטָלוּמָי׃ קכב בַּסֵּים עַבְדָּךְ לְטָבָא לָא יִטְלְמוּן יָתִי זֵידוֹנִין׃ קכג עֵינַי סַבָּרוּ לְפוּרְקָנָךְ וּלְמֵימַר צִדְקָךְ׃ קכד עֲבֵד עִם עַבְדָּךְ הֵיךְ חִסְדָּךְ וּגְזֵרָתָךְ אַלֵּף יָתִי׃ קכה עַבְדָּךְ אֲנָא תְּבֵין יָתִי וְאֵידַע סָהֲדְוָתָךְ׃ קכו עִידָן לְמֶעְבַּד רְעוּתָא דַּיְיָ אַפִּיסוּ תַּלְמִידַיָּא אוֹרָיְתָךְ׃ קכז מְטוּל הֵיכְנָא רְחִימֵת פִּקּוּדָךְ מִדַּהֲבָא וּמִן אוֹבְרִיזָא׃ קכח מְטוּל הֵיכְנָא כָּל פִּקּוּדַיָּא כּוּלְהוֹן תְּרַצְתִּנּוּן כָּל אוֹרַח שִׁקְרָא סְנֵיתִי׃ קכט פְּרִישָׁן סָהֲדְוָתָךְ מְטוּל הֵיכְנָא נְטַרְתִּנּוּן

(קיח) סלית. רמסת נתתם למרמס כמו סלה כל אבירי ה׳ (איכה א׳): (קכ) סמר. כמו (איוב ד׳) תסמר שערת בשרי כאדם שעומד שערותיו הריצוי״ר בלעז: וממשפטיך יראתי. מפורענו׳ גזרותיך: (קכב) ערב עבדך. ל׳ הגלה גרנטיי״ר בלעז היה ערב בשבילי לנגד הרעה (כלומר היה ערב שאשמור פקודיך): (קכג) ולאמרת צדקך. הבטחה שהבטחתני: (קכו) עת לעשות לה׳ וגו׳. מוסב על מקרא שלפניו הבינני ואדעה עדותיך להבין עת לעשו׳ לשמך איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמצא להם ואעשה כן על כל עבירה שבידי. ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג וגדר לישראל כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה. עוד ראיתי נדרש באגדה פי׳ איש פנוי וטיילן העושה תורתו עתים מפר ברית. שאדם (פנוי) צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום: (קכז) על כן אהבתי. על אשר אהבתי מצותיך ראוי לך ללמדני. עת רצון ומה אעשה לך ותרצני. יש על כן הרבה שפתרונו על אשר כמו כי על כן ראיתי פניך (בראשית ל״ג) כי על כן ידעת חנותינו (במדבר י׳). ע״כ יתרה עשה (ישעיה טו): (קכח) כל פקודי כל ישרתי. כל פקודי כל דבר אשר צוית בתורתך: ישרתי. ישרו בעיני ואמרתי עליהם ישרו על זה כדאי אני שתמחול ותרצה לי: (קכט) פלאות עדותיך. מכוסים הם ונפלאים עדותיך מבני אדם יש מצות קלות שהרבית במתן שכרן כגון שלוח הקן: ע״כ נצרתם נפשי. כלם כי לא נודע איזה יכשר:

פתח

תרגם אספר והכתן בעיני מגזרת שעשועים ונכפלה המלה כמו תשגשגי העי״ן היתה ראוי׳ להיות בפתח קטן אולי נקמצ׳ בעבו׳אות הגרון: (קיח) סלית. תהכנין הקל כמו הכבד סלה כל אבירי והטעם סעדני ואחיה כי ראיתי שסלית הרשעים שבמרמה היו אומרים שהם שוגי׳: (קיט) סיגי׳. חסר כ״ף כל רשעי ארץ הקדמונים כאשר כתוב בעדותיך: (קכ) סמר כאשר אזכיר המשפטי׳ שעשית ברשעי ארץ אז יאחזני פחד ואירא לעבור פיך: (קכא) עשיתי. אני לא הייתי עושק רק עושה צדק ואתה אל תניחני לעושקי: (קכב) ערוב. כדרך אנכי אערבנו דרך משל שייטב לבו: (קכג) עיני. לישועתך. מיד העושקי׳ ולגזרותיך שהם בצדק לעשות בהם משפט: (קכד) עשה. כחסדך. עד היום: (קכה) עבדך. שכר עבודתי הוא שתבינני: (קכו) עת. כל תאותי היא שתבינני ואדעה עדותיך הפך עושקי שהפרו תורתך בעת זקנתם או בעת נרתם ונרכס אליך וי״א כי עת ומועד לה׳ על אשר הפרו תורתך: (קכז) על. קשור בפסוק עבדך אני הבינני ולא ארצה שכר זהב או פז: (קכח) על. ישרתי. היו״ד תחת אל״ף כטעם כי אשרוני בנות וכן תתיימרו מגזרת יתאמרו כל פועלי און וטעם פקודי כל כי כל הפקודי׳ כוללים כל איש לב ובאה זאת המלה כדרך כל בכורי כל: (קכט) פלאות. הם מהעתק על כל נפש: נצרתם נפשי. לבדה:

פתח

חנפ״ק ר״ש: ס׳ סעפים ל׳ דכוו׳ והוא מן א״ב דמשמש אב״ג בג״ד וסימ׳ נמס׳ במס׳ רבתא במערכת אות האלף בס״ד: מצות ג׳ יחידין סורו ממני מרעי׳. חכם לב יקח מצות. והעמדנו עלינו מצות. וכל דסמיך לאדכרה דכוו׳ מצות ה׳ במ״ג מצות ה׳ פתחים וסימ׳ לא שבקתון שמואל בזוהרא. וביאור׳ נמסר ביהושע סימ׳ כ״ב: ע׳ עשיתי ג׳ ר״פ וסי׳ משפט וצדק גנות ופרדסי׳. ברכות מים: ערב עבדך סימ׳ כל א״ב רבתי אית בכל פסוק חד מן עשרה לישני אילין דרך עדות פקוד מצוה אמירה תורה משפט צדק חק דבור רמז לעשרת הדברים במ״א פסוק לית ביה חד מכל אלו וסימ׳ ערב עבדך לטוב: פ׳ נצרתם חד מן מלין דמשמשים תם בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות התיו:

תולדות אהרן ותורתך. עקרים מג פ״ג: עת לעשות. ברכות נד סג יומא סט גיטין ס תמורה יד תמיד כז זוהר ויקרא תרומה ואדרת נשא:

מצודת דוד

(קיג) סעפים. כל המחשבות שנאתי אבל תורתך אהבתי וכן אדמת עפר (דניאל יב): (קיד) סתרי. אתה לי למסתר ולמגן כי אקוה לדברך אשר הבטחתני על זה: (קטו) סורו וגו׳. לבל תסיתו אותי להרע כי חפץ אני לשמור מצות אלהי: (קטז) סמכני. סמוך אותי בהבטחתך שאחיה ואל תביש אותי מן תקותי כי המקוה לדבר מה ונמנע ממנו תתבש לו לבושה: (קיז) סעדני. כשאתה תסעד אותי אהיה בוודאי נושע ותמיד אספר חוקיך כי יסורו ממני הטרדות המונעות: (קיח) סלית. רמסת כל השוגים מעשות חוקיך ר״ל עם כי יאמרו שגגה היתה: כי שקר תרמיתם. כי יודע אתה שערמתם שקר ולא בשגגה נעשה כי מזידין המה: (קיט) סיגים. כמו הסיגים אשר נשרפים המה בכור הצורף כן השבת מן העולם כל הרשעים ולכן בראותי מפלתם אהבתי עדותיך: (קכ) סמר. כי בשרי התקשה ועמדה כמסמר מפחד הרב ויראתי מן המשפט ולכן אהבתי עדותיך: (קכא) בל תניחני. בל תעזוב אותי להיות נמסר ביד עושקי: (קכב) ערוב. היה ב והכשר עבדך לטוב שלא יעשקוני זדים: (קכג) עיני כלו. עיני צופים לישועתך ולקיום אמרת צדקך והנה כלים כי מתאחרת לבוא: (קכד) כחסדך. ולא כפי מעשי: וחוקיך למדני. ר״ל זה החסד תעשה עמדי: (קכה) עבדך אני. ר״ל חפצי לעבוד אותך ולכן הבינני וגו׳ ואעבוד לך: (קכו) עת לעשות. יש עת קבוע לעשות לה׳ משפט ברשעים אשר הפרו תורתך: (קכז) על כן וגו׳. ע״כ בעבור שיודע אני שתבוא עת המשפט לכן אהבתי וגו׳: (קכח) על כן וגו׳. בעבור עת המשפט אני אומר כל הפקודים כולם ישרים המה ושנאתי כל ארח שקר: (קכט) פלאות עדותיך. המצות המה מכוסים ולא נודע מתן שכרן על כן את כולם נצרתם נפשי כי מי יודע איזה יכשר לקבל עליו שכר הרבה:

סתם

מצודת ציון

(קיג) סעפים. ענין מחשבה כמו על שתי הסעיפים (מ״א י״ח): (קטו) מרעים. רשעים: (קטז) תשברי. ענין תוחלת ותקוה כמו שברו על ה׳ (לקמן קמו): (קיז) ואשעה. ענין כפור כי ויספר תרגומו ואשתעי וכן ונשתעה ונראה יחדו (ישעיה מא): (קיח) סלית. ענין רמיסה כמו סלה כל אבירי: שוגים. מלשון שגגה: תרמיתם. ענין ערמה כמו ותרמית לבם (ירמיה יד): (קיט) סיגים. כשיגים והוא פסולת הכסף: השבת. ענין ביטול: (קכ) סמר. מלשון מסמר ויתד ועניינו התקשות וכן תסמר שערת בשרי (איוב ד): (קכא) לעושקי. מל׳ עושק וגזל: (קכב) ערוב. ענין מתיקות כמו קולך ערב (ש״ה ב) ור״ל היטיב והכשר וכן ס׳ עשקה לי ערבני (ישעיה לח): (קכג) עיני כלו. אלום שמתאחרת קרוי כליון עינים: (קכז) ומפז. הוא מזהב הטוב: (קכח) ישרתי. מלשון יושר: (קכט) פלאות. מכוסים

סתם

קל פֵּתַח־דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים׃
קלא פִּי־פָעַרְתִּי וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֺתֶיךָ
יָאָבְתִּי׃ קלב פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כְּמִשְׁפָּט
לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ קלג פְּעָמַי הָכֵן
בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן׃
קלד פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה
פִּקּוּדֶיךָ׃ קלה פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ
וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ׃ קלו פַּלְגֵי־מַיִם
יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ׃
קלז צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ׃
קלח צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד׃
קלט צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ
דְבָרֶיךָ צָרָי׃ קמ צְרוּפָה אִמְרָתְךָ
מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ׃ קמא צָעִיר
אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃
קמב צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ
אֱמֶת׃ קמג צַר־וּמָצוֹק מְצָאוּנִי מִצְוֺתֶיךָ
שַׁעֲשֻׁעָי׃ קמד צֶדֶק עֵדְוֺתֶיךָ לְעוֹלָם
הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה׃ קמה קָרָאתִי בְכָל־
לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה׃
קמו קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה
עֵדֹתֶיךָ׃ קמז קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה
לִדְבָרְיךָ יִחָלְתִּי׃ קמח קִדְּמוּ עֵינַי
אַשְׁמֻרוֹת לָשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ׃ קמט קוֹלִי

(לדברך ק')

נַפְשִׁי : קל גְּלֵיף דִּבְרָךְ יַנְהַר
חַשִּׁיבַיָּא יִתְבַּיְנוּן שַׂרְגִיגֵי :
קלא פּוּמִי פַּתְחִית וְאַלְפִית
אֲרוּם לְפִקּוּדָיךְ צְבֵיתִי :
קלב אִיתְפְּנֵי לְוָתִי וְחוּס עֲלַי
כְּהִלְכְתָא לְרָחִימֵי שְׁמָךְ :
קלג אַסְתּוּרַי אַתְקֵין בְּמֵימְרָךְ
וְלָא תַשְׁלֵיט בִּי כָּל שְׁקַר :
קלד פְּרוֹק יָתִי מִטְּלוּמָא דְבַר
נָשָׁא וְאֶטּוֹר פִּקּוּדָיךְ : קלה זִיו
אַפָּךְ אַנְהַר בְּעַבְדָּךְ וְאַלְפְנִי יַת
גְּזֵרָתָךְ : קלו טִיפֵי מַיָּא יַחֲתוּן
עֵינַי עַל מְטוּל דְּלָא נְטַרוּ
אוֹרַיְתָךְ : קלז זַכַּי אַתְּ יְיָ וְתָרִיצִין
דִּינָךְ : קלח פַּקֶּדְתָּא צִדְקְתָא
דְסָהֲדְוָתָךְ וְהֵימְנוּתָא לַחֲדָא :
קלט מְגַרַת יָתִי טְנָנָתִי אֲרוּם
אִתְנְשִׁיאוּ דִבְרָךְ מְעִיקַי :
קמ סְנִינָא מֵימְרָךְ לַחֲדָא
וְעַבְדָּךְ רַחֲמָהּ : קמא זוּטַר אֲנָא
וּבְסִיר פִּקּוּדָיךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי :
קמב צִדְקָתָךְ צִדְקָא לְעָלְמָא
וְאוֹרַיְתָךְ קְשׁוֹט : קמג עָקָא
מְעִיקָא עָרְעוּ יָתִי פִּקּוּדָיךְ
פֻּרְנוּקֵי : קמד צִדְקְתָא דְסָהֲדְוָתָךְ
לְעָלַם תְּבַיְנִנֵי וְאֶתְקַיַּם :
קמה קְרֵיתִי בְּכָל לִבָּא עֲנֵי
יָתִי יְיָ גְּזֵרָתָךְ אֶנְטוֹר סָהֲדְוָתָךְ :
קמו קְרֵיתִיךְ פְּרוֹק יָתִי וְאֶנְטוֹר
סָהֲדְוָתָךְ : קמז אַקְדִימִית
בְּשַׁפַּרְפָּרָא וְצַלֵּיתִי לְפִתְגָמָךְ
אוֹרְכֵית : קמח אַקְדִימוּ עֵינַי מַטַּרְתָּא דְצַפְרָא וְרַמְשָׁא לְמַלָּלָא בְּמֵימְרָךְ : קמט קָלִי שְׁמַע הֲיךְ

אבן עזרא

(קל) פתח. כמו פתחון פה : ויאיר . לקורא שיראה האמת : (קלא) פי . כי כאשר פתחת פיך לדבר פי פתחתי כמו שואף לקבל דבר ומלת ויאבתי אין לה ריע במקרא : (קלב) פנה . וחנני . כמו אשר חנן אלהים כמשפט האוהבים : (קלג) פעמי . יתפלל לתקן עלילות שישמור מצות עשה ולא תשלוטנה בו סבות לעשות מצות לא תעש' ורבי משה אמר אל תשלט כי כל און כמו ואני תפלה : (קלד) פדני . מאד' שיעשקני : (קלה) פניך . הרצון כמו באור פני מלך חיים : (קלו) פלגי . קשור בדבר מעושק אדם הם יבקשו לעשקני עד שלא אשמור פקודיך ואני דואג ובוכה על אשר לא שמרו תורתך כי ידעתי כי אחריתם רעה ויש אומרים כי שמרו דרך משל על העינים כדרך ואחרי עיניכם : (קלז) צדיק . וישר . כל אחד ממשפטיך : (קלח) צוית . האמונה להתעסק בעדותיך . (קלט) צמתתני. כמעט וצמתתני כמו וימת לבו בקרבו : (קמ) צרופה . למה שכחו דברך צרי ואין בהם סיג כי הכל צרוף בלי ספק: (קמא) צעיר. בעיני צרי כמו ואנכי תולעת ולא איש : (קמב) צדקתך . הטעם כי איך אשכח פקודיך וצדקתך לא תשתנה גם כן תורתך תמיד אחת : (קמג) צר . שעשועי . כנגד צרת הלב : (קמד) צדק. וי"ו עדותיך כוי"ו לא פעולתי ושניהם תחת ה"א כי אותיות יהו"א מתחלפים וטעם הביני צדק לעולם ואחיה לעולם האחד ישרת במקום שנים : (קמה) קראתי . כי כן חוקיך שיקראך הקורא בכל לב : (קמו) קראתיך . שתושיעני כדי שאשמור עדותיך: (קמז) קדמתי. קודם שיקומו בני אדם בנשף לדרך יחלתי שתושיע המשווע אליך : (קמח) קדמו. קודם לכל אשמורה שאשיח אני באמרתך הכתובה בתורה שגמלת הרשעי' כרשעתם והצלת הצדיקים : (קמט) קולי . כחסדך עמי ותנהגך

תולדות אהרן צעיר . זוכר פקודי : קדמתי . ברכות ג : קדמו . שם (ברכות ג) :

רשי

(קל) פתח דבריך יאיר. תחילת דבריך האירו את לב ישראל שאתה במכין פתאים באמרך (שמות כ) אנכי אשר הוצאתיך הודעתם הטובה שעשית להם שקניתם מבית עבדים לדעת כי אדון אתה להם ויקבלו אלהותיך עליהם לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' ואח"כ גזרת גזרותיך . ד"א פתח דבריך יאיר תחילת דבריך במעשה בראשי' יהי אור : מבין פתיים. משם יבינו הכל ויפתחו(להתחיל ולפתוח) בדברי תורה. תנחומא: (קלא) ואשאפה. ל' בליעה כמו (ירמיה ב') שאפה רוח : (קלד) פדני מעשק אדם. מיצר הרע העושק את הבריות בפירושי' אחרי' מצאתי פדני מעושק אדם. פדני מעושקו של אדם : (קלט) צמתתני קנאתי. הקנאה שאני מקנא לשמך על השוכחי דבריך היא צומתת אותי ומקנטת אותי בהם. (מצאתי) : (קמא) צעיר אנכי ונבזה. כד"א (שמואל א יז) ודוד הוא הקטן. נבזה אני להקטין עצמי אצל עוסקי תורה להתלמד כי פקודיך לא שכחתי מלפלפל ומלפלפל בהם בצדקתך שבתוכן צדק ואמת עולמית ואף כי מצאוני צרות היו הם עסקי ולעולם הבינני צדקתם ואחיה בהם כי היא חייך וגו' (דברים ל') : (קמו) (הסימן של עדותיך דמה בן פרץ הוי"ו חולם אצל משאר עדותיך הדלי"ת חולם) : (קמח) אשמרות. חצי הלילה שתי אשמורות. ולדברי האומר שלש משמרות הוי לילה היה דוד עומד ממטתו בשליש הלילה הראשונה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנאמר לשיח באמרתך. ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותושבחות כמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך :

קרבו

פתיים ב' כתיב כן מ"ל וסימ' פתח דבריך יאיר. ערום ראה רעה ונסתר קדמא דסיפרא. וב' פתים כתיב בחד י' וסימ' עד מתי פתים תאהבו פתי. כי משובת פתים. ושארא פתאים כתיב : פלגי מים ג' ר"פ וסימ' תרד עיני. ירדו עיני דא"ב. לב מלך : צ' צדיק אתה ה' ב' וסימ' כי אריב אליך דירמיה וישר משפטיך . דבריך ג' מ"ל בא"ב וסי' חלקי' ה' . פתח דבריך יאיר . צמתתני קנאתי : אהבה ב' וסימ' כי גדולה האהבה | אשר אהבה. צרופה אמרתך מאד : שעשעי ה' וחס' בא"ב וסימ' נמסר לעיל באות י': ק' קדמתי ב' נסי' לברות תרשישה . בנשף ואשועה : קדמו ח' וסי' נמסר

מצודת ציון

מכוסה ונעלם כמו והוא פלאי (שופטים י"ג) : (קל) פתיים . כסילים : (קלא) פערתי . ענין פתיחה כמו ופערה פיה (ישעיה ה) : ואשאפה . ענינו ההמשכה אל בית הבליעה כמו שאפה רוח (ירמיה ב) : יאבתי . כמו תאבתי והוא ענין תאוה : (קלג) פעמי . ענין צעדה והלוך : און . ענין דבר שאין בו נחת והם התלאו' והעונות : (קלו) פלגי מים . אמות המים ויקראו כן ע"ש שדרכם להתפלג ולהתפרד ללכת אילך ואילך : (קלט) צמתתני . ענין כריתה כמו יצמיתם ה' (לעיל נד) : קנאתי . ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : (קמ) צרופה . ענין הזכות והטוהר מבלי פסולת ומושאל הוא מלשון צרוף כסף : (קמא) צעיר . עניינו קטן ושפל : (קמג) ומצוק . מלשון צוקה וצרה : (קמז) בנשף . בלילה כמו את נשף חשקי (ישעיה כא) : ואשועה . ואצעק : (קמח) אשמורות . חלק מחלקי

מצודת דוד

(קל) פתח דבריך . פתיחת דבריך יאיר עיני הלב ר"ל כאשר יתחיל האדם להתבונן בתורה יאירו עיניו ויוסיף תבונה בכל עת : מבין . היא נותנת בינה לפתיים : (קלא) פי פערתי . פתחתי פי ואשאפה למשוך המצות אל בית הבליעה כי מאוד אני מתאוה להם : (קלב) כמשפט . כראוי לחנן לאוהבי שמך : (קלג) פעמי . הכן צעדי ללכת באמרתך : ואל תשלט . לא תתן כח ביד האון להיות שולטת עלי להמשיך אחריה : (קלד) מעושק אדם . מעשקות של אדם : ואשמרה . כי לא יהיה לי סבות מונעות : (קלה) פניך האר . ר"ל הראה לי פנים מאירות ושוחקות והוא ענין רצון וחיבה ונאמר בלשון שאלה מבן אדם לחבירו : (קלו) פלגי מים וגו' . היה תוהא על העונות ואמר עיני מורידים דמעה כנחל על אשר לא שמרו התורה והלכו כפי הנראה להם : (קלז) וישר משפטיך . כ"א ממשפטיך הוא ישר : (קלח) צוית וגו' . ר"ל עדותיך אשר צוית המה צדק ואמונה מאד : (קלט) צמתתני . הכעס כרתה אותי כי צרי שכחו דבריך והדבר הזה מכעיס אותי : (קמ) צרופה . אמרתך צרופה מסיג ובגילה לכן אהבה אותה : (קמא) צעיר . ר"ל עם כי בעבור שומרי המצות יחשבוני אויבי לצעיר ונבזה עכ"ז לא שכחתי פקודיך ולא אשגיח עליהם : (קמב) צדקתך . ר"ל כי אמרתי הלא הצדקה שאתה עושה לזוכרי פקודיך המה קיימים לעולם ועוד הלא תורתך היא אמת מצד עצמה ואיך אשכחה בעבור בזיון האויב : (קמג) צר . לזה אף אם מצאו אותי צר ומצוק לא עזבתי מצותיך והמה שעשועי ובהם אשמח : (קמד) צדק עדותיך . עדותיך הנאמרים בצדק קיימים המה לעולם כי הצדק לא יבוטל בשום פעם לכן הביני ואחיה ע"י בחיי עוה"ב עד עולם כאשר המה קיימים עד עולם : (קמה) קראתי . ר"ל הלא קריאתי היא לזכני לשמור חוקיך ומהראוי א"כ שתענני : (קמו) ואשמרה . אהיה פנוי מטרדת האויב : (קמז) קדמתי בנשף . קדמתי לכל אדם לעמוד בנשף ואצעק לך בתפלה כי אני מייחל ומקוה לקיים דברך ומתפלל אני עליהם : (קמח) קדמו עיני . עיני קדמו להפתח מתרדמת השינה שני אשמורות קודם אור

סוס

רשי

(קנ) קרבו רודפי זמה. עלת חטאים הולכים בעלת חטאיהם. ומתרחקים מתורתך ליקרב אל עלת רעתם: (קנא) קרוב אתה. לרחוקים הללו המתרחקים מתורתך אם ישובו מדרכם: (קנב) קדם ידעתי מעדותיך. קודם היות הדבר ידעתיו מתוך עדותיך קדם ירשו את הארץ צוית להם על הבכורים ותרומות ומעשרות וקדם הגיעות להם מאויביהם צוית להם והיה בהניח ה' אלהיך לך וגו' (שם כ"ה) להעמיד מלך ולהכרית עמלק ולבנות בית הבחירה: כי לעולם יסדתם. כי על כל הדברים העתידים להיות לסוף העולם יסדת עדותיך: (קס) ראש דברך אמת. סוף דברך הוכיח על הראש שהוא אמת שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבד. לא תרצח. לא תנאף. הודו על ראש דברך שהוא אמת: (קסב) שש אנכי על אמרתך. על הבטחתך שהבטחתני. ד"א על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה. ורבותינו דרשו על המילה שהי' דוד בבית המרחץ וראה עצמו בלא ציצית ובלא תפילין ובלא תורה אמר אוי לי שאני ערום מכל מצות כיון שנסתכל במילה שמח ואמר כשיצא (מבית המרחץ) שש אנכי על את־תך המילה שמתחלה נתנה במאמר ולא בדבור שנא' (בראשית יז) ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור: (קסד) שבע ביום. שחרית שתים לפני קריאת שמע ואחת לאחריה ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה: על משפטי צדקך. על ק"ש שהיא דברי תורה: (קסו) שברתי הוחלתי:

תהלים

שְׁמְעָה כְחַסְדֶּךָ יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶךָ חַיֵּנִי:
קנ קָרְבוּ רֹדְפֵי זִמָּה מִתּוֹרָתְךָ רָחָקוּ:
קנא קָרוֹב אַתָּה יְהוָה וְכָל־מִצְוֺתֶיךָ
אֱמֶת: קנב קֶדֶם יָדַעְתִּי מֵעֵדֹתֶיךָ
כִּי לְעוֹלָם יְסַדְתָּם: קנג רְאֵה־עָנְיִי
וְחַלְּצֵנִי כִּי־תוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי:
קנד רִיבָה רִיבִי וּגְאָלֵנִי לְאִמְרָתְךָ
חַיֵּנִי: קנה רָחוֹק מֵרְשָׁעִים יְשׁוּעָה
כִּי־חֻקֶּיךָ לֹא דָרָשׁוּ: קנו רַחֲמֶיךָ רַבִּים
יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶיךָ חַיֵּנִי: קנז רַבִּים
רֹדְפַי וְצָרָי מֵעֵדְוֺתֶיךָ לֹא נָטִיתִי:
קנח רָאִיתִי בֹגְדִים וָאֶתְקוֹטָטָה אֲשֶׁר
אִמְרָתְךָ לֹא שָׁמָרוּ: קנט רְאֵה כִּי־
פִקּוּדֶיךָ אָהָבְתִּי יְהוָה כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי:
קס רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל־
מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ: קסא שָׂרִים רְדָפוּנִי
חִנָּם וּמִדְּבָרְךָ פָּחַד לִבִּי: קסב שָׂשׂ
אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב:
קסג שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי וָאֲתַעֵבָה תּוֹרָתְךָ
אָהָבְתִּי: קסד שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ
עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ: קסה שָׁלוֹם רָב
לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל:
קסו שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וּמִצְוֺתֶיךָ
עָשִׂיתִי: קסז שָׁמְרָה נַפְשִׁי עֵדֹתֶיךָ

(Masorah margin: ב' חס / ל / כ'תבלומלוא' / ל / ח' מפקין ו' בא"ב / ח'ווי"ן קמצין בא"ב בתמני' אפי וסי' ז"ו הנפ"ק ר"ש / ל / ומדברך ק' / י"ב בליש' / ל / ג' כסי' קמצין וכל אס"ף דכו' / ג'גרסי'כסי')

תרגום

חַסְדָּךְ יְיָ הֵיךְ דִּינָךְ קַיֵּם יָתִי: קנ קָרִיבוּ רָדְפֵי זְנוּ מֵאוֹרַיְתָךְ אִתְרַחֲקוּ: קנא קָרִיב אַתְּ יְיָ וְכָל פִּקּוּדָיךְ קְשׁוֹט: קנב מִן לְקַדְמִין חַכִּימִית מִן סָהֲדְוָתָךְ אֲרוּם לְעָלַם יְסַדְתִּינוּן: קנג חֲמֵי סִגּוּפִי וּפְצֵי יָתִי אֲרוּם אוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי: קנד נְצֵי מַצּוּתִי וּפְרוֹק יָתִי לְמֵימְרָךְ אַסֵּי יָתִי: קנה רָחִיק מִן רַשִּׁיעֵי פּוּרְקָנָא אֲרוּם גְּזֵרָתָךְ לָא תְּבַעוּ: קנו רַחֲמָךְ סַגִּיעִין יְיָ הֵיךְ דִּינָךְ אַסֵּי יָתִי: קנז סַגִּיעִין רַדְפַי וּמְעִיקַי מִסָּהֲדְוָתָךְ לָא אַצְלֵיתִי: קנח חֲמֵיתִי בָזוֹזֵי וְאִידַיְנֵית עִמְּהוֹן דִּי מֵימְרָךְ לָא נְטָרוּ: קנט חֲמֵי אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ רְחִימֵית יְיָ הֵיךְ חִסְדָּךְ אַסֵּי יָתִי: קס שֵׁירוּי פִּתְגָּמָךְ קְשׁוֹט וּלְעָלַם כָּל דִּינֵי צִדְקָתָךְ: קסא רַבְרְבִין רַדְפוּ יָתִי מַגָּן וּמִפִּתְגָּמָךְ דְּחַל לִבִּי: קסב חָדֵי אֲנָא עַל מֵימְרָךְ הֵיךְ גְּבַר דְּמַשְׁכַּח עֲדֵי סַגֵּי: קסג שִׁקְרָא סְנֵיתִי וְרַחֵיקִית אוֹרַיְתָךְ רְחִימֵית: קסד שְׁבַע זִמְנִין בְּיוֹמָא שַׁבְּחִית יָתָךְ מְטוּל דִּינֵי צִדְקָךְ: קסה שְׁלָם סַגִּי לְרַחֲמֵי אוֹרַיְתָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין וְלֵית לְהוֹן תַּקְלָא לְעָלְמָא דְאָתֵי: קסו סַבְּרֵית לְפוּרְקָנָךְ יְיָ וּפִקּוּדָיךְ

אבן עזרא

ומנהג הטובים: (קנ) קרבו. אלו רודפי זמה שרחקו מדעת תורתך הכתוב בה עונש אדם וקין ואנשי המבול והמגדל ופרעה ולאמר קרבו עם רחקו דרך בשירו' נכבדת מאד: (קנא) קרוב אתה. יותר מכל קרוב וכל מצותיך אמת אז יהיו רודפי זמה בשורש כי נמלט שומר מצותיך: (קנב) קדם. קודם שיקרבו אלי רודפי זמה ידעתי כי עדותיך יסוד אמת יש להם: (קנג) ראה. שיעשו אותו על כן אמר וחלצני: (קנד) ריבה. למ"ד לאמרתך בעבור אמרתך כמו אמרי לי: (קנה) רחוק מרשעים. יום ישועה בעבור שלא דרשו חקיך ואני לא אהיה כמוהם כי תורתך לא שכחתי: (קנו) רחמיך. אם אני לבדי ורודפי רבים הם רחמיך שיסובבוני כמשפטיך לשומרי דבריך: (קנז) רבים. לא נטיתי אני לבדי כי הם נטו והנה נטיתי פועל עומד כמו סרתי ואם הוא יוצא יחסר לבי: (קנח) ראיתי. ואתקוטטה. מנז' נקט' נפשי: (קנט) ראה. כנגד ראיתי וחנני כנגד ואתקוטטה: (קס) ראש. תחלת דבור שצויתני הוא האמת ורבי ישועה אמר רמז לדבור אנכי בהר סיני: (קסא) שרים. הם המשתררים ולא פחדתי מהם רק מדברך: (קסב) שש. דבק בפסוק העליון לא פחדתי מהשרים ולא דאגתי רק ששתי באמרתך כאילו גלחתי השרים ולקחתי שללם: (קסג) שקר. מצות לא תעשה תורתך אהבתי מצות עשה: (קסד) שבע. הרב' ודבר שישוב כמו השבוע: משפטי צדקך. בשרים רדפוני חנם. (קסה) שלום רב לאוהבי תורתך. והוא אחד מהם תורתך אהבתי ואין למו מכשול כמו שרים: (קסו) שברתי. לישועתך: (קסז) שמרה. הזכיר המצות כאשר פירשתי גם הזכיר העדו' לבדם והפקודים והעדות יחדיו

תולדות אהרן רלא. קדושין לא עקרים מ"א סי"ז:
שם. שבת קל מגילה עז עקידה נעילת שערים. עקרים מ"ג סל"ג: שבע. מנחות מג (ברכות ג יד): שלום. (ברכות סג (סנהדרין לח):

מסורה

בסדר כי־תצא: כמשפטיך ה וחס' וסימ' כן משפטך אתה חרצת. והוצא כאור צדקך. ואל תצל מפי דבר אמת. קולי שמעה כחסדך. תחי נפשי ותהללך ז יסדתם ב' וסימ' תבל ומלואה אתה יסדתם. קדם ידעתי מעדותיך:
ר' ריבה ריבי כל ליש' מ"ל במ"ו חס' וסימ' לא תענה על רב. נצב לרב ה' הנני קורא לרב. ורב לא ידעתי אחקרהו. אל תצא לרב מהר. ברבם עמדי: מעדותיך ח' מפקין ו' בא"ב וסי' פר"ע ב"ן רמ"ה במ"א צוי' צדק עדותיך: ואתקוטטה חד מן ח' ווי"ן קמצין בא"ב בתמניא אפי וסימ' ז"ו חנפ"ק ר"ש וביאורם לעיל באות נו"ן: ש' שש ד' וסימ' והיה כאשר שש ה' עליכם. לשוש עליך לטוב. פגעת את שש ועשה צדק. שש אנכי על אמרתך. וחד כתיב סמ"ך וכצמר יאכלם סס. וחד ושש לבבכם: רב ג' קמצין בסיפ' וסימ' וישלח חציו ויפצם. שלום רב לאהבי תורתך. וכל אס"ף דכוו' ושלשים בשרתי בקהל רב. קריא' וסי' נמסר במס' רבתא בערך רב: שמרה ב' גרשי' בסיפ' וסמ' שמרה נפשי כי חסיד אני. שמרה נפשי עדתיך ואהבם:

מצודת דוד

היום: לפית. לעסוק בתורה: (קמט) כמשפטיך. כמנהגך לעשות חסד: (קנ) קרבו וגו'. ר"ל רודפי הזמה קרבו אל הזמה והפינו אותה אבל מתורתך רחקו כי לא רדפו אחריה: (קנא) קרוב אתה ה'. לכל קוראיך: וכל מצותיך אמת. ר"ל האמת עם המצות שהם עצמם ישלמו גמול ונאמנים המה על הדבר: (קנב) קדם. ר"ל ראשית כל הידיעות הבנתי מעדותיך אשר יסדתם לעולם ולא תבוטל כי בראותי שכולם צדק ויושר אמרתי איך א"כ יבוטל הצדק בשום פעם: (קנג) וחלצני. הוציאני מן העוני כי תורתך וגו'. א"כ מהראוי שתוציאני מן העוני: (קנד) ריבה ריבי. אתה תריב עם שונאי הריב שיש לי לריב: לאמרתך חייני. לקיים אמרתך ולא בעבור הגאולת עוה"ז: (קנה) כי חוקיך לא דרשו. ואינם ראויים לתשועה לכן רחקה מהם: (קנו) כמשפטיך. כמנהגך לרחם על הבריות: (קנז) לא נטיתי. עם כי רבו מרדותי מן האויבים הרודפים: (קנח) ואתקוטטה. הייתי מריב עמהם על אשר לא שמרו התורה: (קנט) אהבתי. אני אוהב אותם וחפץ בעשייתם ואף אם לא עשיתי כולם עכ"ז הייתי כחסדך כאשר דרכך מעולם לצרף מחשבה טובה למעשה: (קס) ראש דברך. תחלת דברך שאמרת בהר סיני אנכי ה' אלהיך הוא אמת: ולעולם וגו'. ולכן יעמדו לעולם כל משפט צדקך ולא תבוטל בשום זמן הואיל והמצוה הוא ה' האלהים הקיים לעד: (קסא) שרים וגו'. אף כי השרים רדפוני בחנם על לא חמס בידי הלא היה לנקום נקם אבל מדברך פחד לבי ולא שלחתי בהם יד: (קסב) על אמרתך. על קיום אמרתך: כמוצא. כאדם המוצא שלל רב: (קסג) תורתך. על כי אשר אהבתי תורתך והיא הזהירה על השקר: (קסד) שבע. ר"ל פעמים רבות וכן שבע יפול צדיק וקם (משלי כד): על משפטי צדקך. בעבור משפטי הצדק שנתת לנו: (קסה) לאוהבי תורתך יהיה לאוהבי תורתך: ואין למו. לא יבוא להם מכשול: (קסו) שברתי. ר"ל לא טרדו אותי צרות העולם כי קויתי לישועתך ועשיתי מצותיך ולא

מצודת ציון

מחלקי הלילה קרוי אשמורה כמו ויהי באשמורת הבוקר (שמות יד): (קנ) זמה. ענין דבר תועבה ומעשה רעה כמו זמה היא (ויקרא כ): (קנג) וחלצני. ענין הוצאה והליצה כמו חלוץ הנעל (דברים כה): (קנח) ואתקוטטה. ענין מריבה כמו אקוט בדור (לעיל צה): (קסב) שלל רב. בזה רבה וגדולה: (קסג) ואתעבה. מלשון תועב: (קסו) שברתי. ענין תקוה כמו שברו על ה' (לקמן קמו): הבטחה

אבן עזרא

יחדיו : (קסח) שמרתי . והטעם אני חייב לשמור' כי אתה רואה כל מה שיש בלבי וכל מעשי : (קסט) תקרב. דרך משל בעבור מרחק השמים מהארץ אמר תקרב רנתי קול גדול כמו ותעבור הרנה : (קע) תבא תחנתי. בצרתה לי כמו בהתחננו אלינו ע"כ הצילני : (קעא) תבענה . אם הגלתני והנכון אם תלמדני חקיך : (קעב) תען . אלמד אמרתך לבני אדם כדי שידעו כי כל מצותיך צדק : (קעג) תהי . לעזרני . ללמד כאשר דבר וכל יד הוי' אם היתה עם אות בי"ת לעולם לגנאי ואין בכאן אות בי"ת : (קעד) אהבתי . כמעט כליתי על דרך נכספה וגם כלתה נפשי : (קעה) תחי. ומשפטיך. באויבי יעזרוני להללך: (קעו) תעיתי . הטעם תחי נפשי כי אני כשה אובד שישען על הרועה וטעם כי מצותיך לא שכחתי אע"פ שהייתי כשה אובד לא אבדו מצותיך ממני : (א) שיר המעלות. הגאון אמר כי אלה השירים חמשה עשר כנגד חמש עשרה מעלות גם אמר יתכן שהוא על נגינות בקול עליון וכבר הזכרתי בתחל' הספר מה שנראה שהוא פיוט וזה השיר ינוגן על נועם המעלות ולא הזכיר שם המשורר אולי ברוה"ק נאמר על אנשי גלותינו שהם בצרה ולא ידעו מה יעשו רק לקרוא אל השם הנכבד : (ב) ה'. משפת שקר . מאיש שפת שקר רמיה פירשתיו: (ד) חצי. דימה הדברי' היוצאים מפיו לחצים שנונים כן ימותו : עם גחלי . כי החצים במשפט יתחממו באויר כמו גחלי רתמים והנה הטעם שזה המשורר אם הוא על עצמו או נבואה על ישראל שהם בגלות בוכה כי הוא איש אמת וידור בגלותו עם העמים ולא עוד אלא שיש מהם שידברו כזבים עליו וילשינוהו כדי שיהרג: (ה) אויה. אמר יוסף בן גוריון כי משך הם אנשי תושק"אנה אהלי קדר הערב וישראל מפוזרים במשך ועם אהלי קדר: (ו) רבת . התי"ו תחת ה"א כמו ושבת לנשיא ומלה תואר והמתואר חסר כמו מדת זמן והדומה לה וזה רמז לאורך הגלות: (ז) אני · איש

תרגום

עַבְדֵית : קסז נְטַרַת נַפְשִׁי סָהֲדְוָתָךְ וְרַחֲמִנוּן לַחֲדָא : קסח נַטְרֵית פִּקּוּדָיךְ וְסָהֲדְוָתָךְ : אֲרוּם כָּל אוֹרְחָתִי לָקֳבְלָךְ : קסט תִּתְקְרֵב צְלוֹתִי קֳדָמָךְ יְיָ הֵיךְ פִּתְגָמָךְ תַּבִינְנַנִי : קע תֵּיתֵי צְלוֹתִי קֳדָמָךְ הֵיךְ מֵימְרָךְ פְּצֵי יָתִי : קעא תַּבַּעְןָ סִפְוָתִי תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲרוּם תַּלְפְּנַנִי גְזֵירָתָךְ : קעב תְּתֵיב לִישָׁנִי מֵימְרָךְ אֲרוּם כָּל דִינָךְ צִדְקְתָא : קעג תְּהֵא יְדָךְ לְסַיָעוּתִי אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ רְעֵיתִי : קעד רַגְגֵית לְפוּרְקָנָךְ יְיָ וְאוֹרַיְתָךְ פַּרְנוּקִי : קעה תֵּחֵי נַפְשִׁי וּתְשַׁבְּחִינָךְ וְדִינָךְ יְסַיְעוּנַנִי : קעו טְעֵיתִי הֵיךְ עָאן דְמִתְבַּד בְּעֵי עַבְדָךְ אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי :

א שִׁירָא דְאִתְאַמַר עַל מַסוּקִין דִתְהוֹמָא קֳדָם יְיָ כַּד עָיק לִי צַלֵּיתִי וְקַבֵּל צְלוֹתִי : ב יְיָ פְּצֵי נַפְשִׁי מִסִּפְוָתָא דְשִׁקְרָא מִן לִישָׁנָא נְכִילְתָא : ג מָא יְהֵיב לָךְ מַלְשִׁינָא וּמָא יוֹסִיף לָךְ אָכֵיל קוּרְצֵי לִישָׁנָא נְכִילְתָא : ד גִּרְרִין דְגִבָּרָא שְׁנוּנִין הֵיךְ בַּרְקִין [illegible] עִם גוּמְרֵי רְתְמִין דְדָלְקִין בְּגֵיהִנָּם מִלְרַע : ה וַי לִי אֲרוּם אִתוֹתְבֵית עִם אוּסָאֵי שְׁרֵית עִם מַשְׁכְּנֵיהוֹן דַעֲרָבָאֵי : ו יַתִּיר מִנְהוֹן שְׁרַת נַפְשִׁי עִם סָגֵי שְׁלָם : ז אֲנָא שְׁלָם וַאֲרוּם אֲצַלֵּי הִנוּן לִקְרָבָא :

ח' זוי"ן קמצין בח"כ והמניח · חסי וכי' ז"ז חנס"ק ר"ס · ל' · ג' כסיל י"ב בלים' · ל' · ס' כח"ב ס' כח"ב · ב' בן הדד ס' חס' · ל' וחס' . ג' · ל' · ב' ייל' י"ד פסו' · י"ד · ג' . ב' . א' · ל' · ל'

תהלים

וָאֹהֲבֵם מְאֹד׃ קסח שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ
וְעֵדֹתֶיךָ כִּי כָל־דְּרָכַי נֶגְדֶּךָ׃
קסט תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה כִּדְבָרְךָ
הֲבִינֵנִי׃ קע תָּבוֹא תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ
כְּאִמְרָתְךָ הַצִּילֵנִי׃ קעא תַּבַּעְנָה
שְׂפָתַי תְּהִלָּה כִּי תְלַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
קעב תַּעַן לְשׁוֹנִי אִמְרָתֶךָ כִּי כָל־
מִצְוֺתֶיךָ צֶּדֶק׃ קעג תְּהִי־יָדְךָ לְעָזְרֵנִי
כִּי פִקּוּדֶיךָ בָחָרְתִּי׃ קעד תָּאַבְתִּי
לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וְתוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃
קעה תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ וּמִשְׁפָּטֶךָ
יַעְזְרֻנִי׃ קעו תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ
עַבְדֶּךָ כִּי מִצְוֺתֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃

קכ א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־
יְהוָה בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי׃
ב יְהוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר
מִלָּשׁוֹן רְמִיָּה׃ ג מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־
יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה׃ ד חִצֵּי גִבּוֹר
שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים׃ ה אוֹיָה־
לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי
קֵדָר׃ ו רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם
שׂוֹנֵא שָׁלוֹם׃ ז אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר
הֵמָּה לַמִּלְחָמָה׃

רשי

הוחלתי : (קסח) כל דרכי נגדך . אתה יודע כל דרכי : (קסט) כדברך הבינני . דברי תורתך כהלכתן וכהווייתן : (קעא) תבענה. תדברנה : (קעב) תען לשוני · כל עניה לשון קול רם הוא וכן לכולם וענו הלוים ואמרו (דברי' כז) : (א) שיר המעלות. שיאמרו הלוים אותו על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל עד עזרת נשים ויש כאן ט"ו מזמורים של שיר המעלות . ורבותינו אמרו שיסדן דוד להעלות את התהום כמו שמפורש במסכת סוכה . ולפי אגדה פתרונו שיר למאה עולות: (ב) משפת שקר . זרעו של הרשעי' שלדין את הבריות בפיה' בעלילות רשע: (ג) מה יתן לך . הקב"ה : ומה יוסיף לך שמירה ומחיצות הרי את נתונה לפנים משתי מחיצו' : (ד) חצי גבור שנונים . והרי את הורגת במקום רחוק כחץ : עם גחלי רתמי'. כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא תכפנים ד"א מה יתן לך מה סופו של הקב"ה לגזור עליך חצי גבורים עם גחלי רתמים חצים מלמעלה וגיהנם מלמטה: (ה) אויה לי · אמרה כנסת ישראל כי כבר לקיתי בגליות רבים הרי גרתי משך עם בני יפת במלכות פרס ויון ומשך : (ז) אני שלום . עמהם : וכי אדבר . עליהם שלום המה באים

ח' תבוא כל סיפרא מ"ל ושש חס' בשאר קריא' וסימ' בסדר תזריע וכל נושלי דכוו' חסר במ"ד מ"ל וסי' כי תבוא חכמה . ואת איש המות . ולמוכיחים ינעם . רעך וריע אביך : ותורתך ה' בא"ב וסימ' דרך שקר הסר ממני . נפשי בכפי תמיד . סעפים שנאתי . צדקתך צדק לעולם . תאבתי לישועתך ה' . וסימ' דנס"צת : יסיף י"ד כתי' כן חס' וי"ו וסימ' נמסר בשמואל ב' סוף סימן ג': שנונים ג' וסימ' אשר חציו שנונים וכל קשתותיו . חציך שנונים עמים . חצי גבור שנונים : גרתי ב' וסימ' עם לבן גרתי . כי גרתי משך :

תולדות אהרן תעיתי . שם קט מכות כד : שיר המעלות . פסחים קיח עקידה שער סב כל המזמור זוהר תולדות : מה יתן · ערכין טו : חצי גבור . קידושין ל ערכין טו (פאה יו) : אני שלום . עקידה מגא שערים :

מצודת ציון

(קעא) תבענה . · ענין אמירה כמו יביע אומר (לעיל יט) : (קעב) תען . ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כז) : (קעד) תאבתי . ענין תאוה : (ד) שנונים . חדודים כמו שננו כחרב לשונם (לעיל סד) : (ה) משך . שם אומה ונזכרת בתורה וקדר הם ממלכות ישמעאל ורוב הגולה

מצודת דוד

רפו ידי מהם בעבור טרדת הגלות : (קסז) ואהבם מאוד . ר"ל שמרתי המצות מאהבה ולא מיראת העונש בלבד : (קסח) כי כל דרכי נגדך . ר"ל כי יודע אני אשר כל דרכי המה נגדך כי אתה משגיח בכל : (קסט) תקרב . תפלתי תקרב אליך והתפלה היא שתבין לי התורה כדברך ר"ל כפי אמתת כוונת דברך : (קע) כאמרתך . כאשר אמרת לי בהבטחה ע"י נתן הנביא : (קעא) כי תלמדני . כאשר תלמדני חוקיך אז תאמרנה שפתי תהלה : (קעב) תען . בהרמת קול תדבר לשוני אמרתך כי המה דברים צודקים ומהראוי לדבר בהם בפרסום רב ובקול גדול : (קעג) תהי ידך . תהי ידך מוכנת לעזרני : (קעד) תאבתי . אני מתאוה וחושק לישועתך ויהי אז תורתך שעשועי כי לא אטרד בטרדת האויב : (קעה) ותהללך . למען תהללך לא בעבור הנאות עוה"ז : ומשפטיך. המשפטים אשר תשפוט בשונאי המה יעזרוני מידם ואהיה א"כ פנוי להללך : (קעו) תעיתי כשה אובד . ר"ל כמו השה הזה כשהוא אבד מן העדר אינו יודע לחזור עד שיבקשו הרועה כן תועה אני בדעתי ולא אדע מעצמי כל תוכן כשרון הדרך לכן בקש אתה את עבדך וראה את הדרך אשר ילך בה כי לא שכחתי מצותיך והבא לטהר הלא מסייעין לו מן השמים : קכ (א) שיר המעלות . אלה חמשה עשר שירי המעלות אמרם דוד שיאמרו אותם הלוים בחמש עשרה המעלות העולות מעזרת נשים לעזרת אנשים שיר אחד על מעלה אחת : אל ה' וגו' · ר"ל בעת הייתי בצרה פניתי אל ה' אני קראתי אליו והוא ענה לי : (ב) ה' הצילה . אתה ה' גם עתה הצילה נפשי מאנשי שפת שקר ומאנשי לשון רמיה : (ג) מה יתן לך וגו' . אתה לשון רמיה מה היא השמירה אשר יתן עוד עליך ומה יוסיף עוד הלא כבר נתונה אתה לפנים מחומת השפתים והשינים ואם אלה לא הועילו לשמרך מה נוסיף עוד שמירה : (ד) חצי גבור . דומה אתה להצים שנונים שביד הגבור שהורג עמהם ברחוק מקום כן אתה פה תאמר לה"ר ותהרוג את העומד ממרחק : עם גחלי רתמים . דומה אתה עם גחלים מעצי רותם כי עם שהם נראים כבוים מבחוץ בוערים המה מבפנים כן אתה תדבר חלקלקות ובסתר תדבר עליו לה"ר : (ה) אויה לי . אמר על לשון בני הגלות אשר יתאוננו על מרבית לה"ר שביניהם ויאמרו אויה לי איך לא אקח מוסר הלא זה הדבר אשר בעבורם הייתי בגולה כגר אצל בני משך ושכנתי בגולה אצל הקדרים יושבי אהלים : (ו) רבת . זמן רב שכנה נפשי עם שונאי השלום : (ז) אני שלום . אני בשה שלום וכאשר אדבר אליהם שלום המה מסעררים

רשי

באים להלחם בי : (שיר למעלות . הפשט כשהיו הלוים מתחילין לעלות במעלות אמרו שיר זה אע"פ שזה השיר לא נכתב בראשונה אין מוקדם ומאוחר) . (ס"א מצאתי) : (א) שיר למעלות . רמז במזמור שני למעלות העולות לצדיקים לעתיד לבא מתחת עץ החיים לכסא הכבוד דתניא בספרי שיר המעלות אין כתוב כאן אלא שיר למעלו' שיר למי שעתיד לעשות מעלו' לצדיקים לעתיד לבא . וזהו שיסד הקליר (בסילוק דיוצר של יום ב' דסוכות שיסד ר' אליעזר הקליר שהוא בנו של רשב"י בחגיגה פ' אין דורשין ע"ש) ומתחתיה שלשים מעלות זו למעלה מזו עד כסא הכבוד טסות ועולות בשיח נעימות שיר המעלות : (א) שמחתי באומרים לי . שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אותו זקן וימלוך שלמה בנו ויבנה בית המקד' ונעלה לרגל ואני שמח : (ב) עומדות היו רגלינו . במלחמ' בכל מקום בשביל שעריך ירושלים שעוסקין בהן בתורה : (ג) ירושלים הבנויה . כשיבנ' שלמה בני בית המקדש בתוכה תהא בנוי' בשכינה ומקדש וארון ומזבח : כעיר שחוברה לה . כשילה שדימה הכתוב זו לזו שנא' (דברי' י"ב) אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים . ורבותינו אמרו יש ירושלים הבנויה בשמים ועתידה ירושלים , של מטה להיות כמותה : (ד) ששם עלו שבטים . אשר שם בשילה עלו שבטים כשעלו ממצרים ונקבע המשכן בתוכה : שבטי יה שהוא עדות לישראל . לפי שהיו האומות מליזין אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרים עליהם שהם ממזרים אם בגופם היו שולטין המצרים בנשותיהם לא כל שכן אמר הקב"ה אני מעיד עליהם שהם בני אבותיהם הטיל שמו עליהם הראובני השמעוני (במדבר כ"ו) הוסיף עליהם אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן כמאמר השם הזה יה עדות לישראל : (ה) כי שמה ישבו וגו' . כי גם בירושלים תשרה השכינה וישבו שם כסאות לשפוט בהם את האומו' וכסאות מלוכה לבית דוד : (ו) שאלו שלום ירושלי' . ואמרו לה ישליו אהביך ויהי שלום בחילך :
למען

תהלים

קכא א שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא ל'
עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃ ב'
ב עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ ט'
ג אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם כ"ג ר"פ אל אל
שֹׁמְרֶךָ׃ ד הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא ב'. ב'
יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ ה יְהוָה שֹׁמְרֶךָ ה'
יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ ו יוֹמָם
הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה׃ ג'
ז יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר
אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ ח יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ
וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ י"ג

קכב א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד ד'
שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה ג'
נֵלֵךְ׃ ב עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ
יְרוּשָׁלִָם׃ ג יְרוּשָׁלִַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר ל'. ב' נגורה
שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃ ד שֶׁשָּׁם עָלוּ ל'. ל'
שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל
לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃ ה כִּי שָׁמָּה י' ר"פ במלה תכינס שמה
יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית ב'
דָּוִד׃ ו שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלִָם יִשְׁלָיוּ י'. ב' תהלים
אֹהֲבָיִךְ׃ ז יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה

תרגום

א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא אֶזְקוֹף עֵינַי לְטוּרַיָא מִן הָאן יֵיתֵי סַעֲדִי׃ ב סַעֲדִי מִן קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד שְׁמַיָא וְאַרְעָא׃ ג לָא יִתֵּן לְאִתְמוֹטָטָא רִגְלָךְ לָא נָיֵם נָטְרָךְ׃ ד הָא לָא נָיֵם וְלָא יִדְמוּךְ נָטֵר יִשְׂרָאֵל׃ ה יְיָ יִנְטְרִנָּךְ יְיָ יַטֵּל עֲלָךְ עַל סְטַר יְמִינָךְ׃ ו יֵימָם כַּד שַׁלִּיט שִׁמְשָׁא לָא יִמְחוֹנָךְ צַפְרִירֵי וְלֵילֵי כַּד שַׁלִּיט סִיהֲרָא בְּלֵילְיָא׃ ז מֵימְרָא דַיְיָ יִנְטְרִנָּךְ מִכָּל בִּישׁ יִנְטוֹר יַת נַפְשָׁךְ׃ ח יְיָ יִנְטוֹר מַפָּקָךְ לְפַרְגְמַטְיָא וּמַעֲלָךְ לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃

א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא חֲדֵיתִי בְּאָמְרִין לִי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ נֵיזֵיל׃ ב קָיְמִין הֲוָאָה רִגְלָנָא בִּתְרַעַיִךְ יְרוּשְׁלֵם׃ ג יְרוּשְׁלֵם דְּמִתְבַּנְיָא בִּרְקִיעָא הֵיךְ קַרְתָּא דְּאִתְחַבְּרָא לָהּ כַּחֲדָא בְּאַרְעָא׃ ד דְּתַמָּן סְלִיקוּ שִׁבְטַיָא שִׁבְטִין דַּיְיָ מַסְהִיד לְיִשְׂרָאֵל דִּי שְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן בְּמִזַלְיֵיהוֹן לְאוֹדָאָה לִשְׁמָא דַיְיָ׃ ה אֲרוּם תַּמָּן מִתְיַתְּבִין כּוּרְסָוָן בִּירוּשְׁלֵם כּוּרְסָוָן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא לְמַלְכַיָּא דְּבֵית דָּוִד׃ ו שְׁאָלוּ בִּשְׁלָמָא דִּירוּשְׁלֵם יִתְבוּן בִּשְׁלֵוְתָא רְחִימָיִךְ׃ ז יְהֵי שְׁלָם בְּחֵילַיִךְ שַׁלְוְתָא

אבן עזרא

איש שלום כמו ואני תפלה . וכי אדבר שלום לאנשי משך וקדר ילחמוני : (א) שיר המעלות. נועם פיוט תחלתו למעלות וזה כאמר על ישראל שהיו במצור ובמצוק או על בני גלותינו : אשא . מנהג כל שהוא במצור לשאת עיניו אולי יביאו עוזרים לו להרחיק האויב ומלת מאין בה"ה כמו אנה אנחנו שלים ואין כמוהו כן טלכם מאין וזאת הגזרה לא מצאנוה בחסרון מ"ם : (ב) עזרי . בדרך נבואה או על דרך תקוה אין לי צורך לעזרת אדם כי אם לעזרת השם לבד שהוא עושה העליונים והארץ השפלה : (ג) אל . כמו לא וככה דרך נתיבה אל תות בסוד' אל תבא נפשי המשורר יאמר לנפשו או לבני הגלות אם העזר מהשם לבדו לא תפחד כי לא יתן למוט רגליך בלכתך ברחובות העיר או על החומה : ואל ינום שומרך . כי כל עיר שהיא במצור יש לה שומרי החומו' בלילה : (ד) הנה. שומר. ישראל הוא יעקב אבינו ושמרתיך בכל אשר תלך והוא היה ישן: (ה) ה' שומרך . מהנזר ומכל חולי כי הוא צלך על יד ימינך : (ו) והזכיר טעם הצל יומם בשני ממי"ם יום ולא לילה וידוע כי השמש תזיק ברוב החום שלה והלבנה בלילה תוסיף לחה מולדת תחלואים וזה הדבר ברור ומנוסה : (ז) ה' . מכל רע. שיקרה לאדם מחוץ ומפני': (ח) ה' ישמר צאתך . בצאתך למלחמה גם בבואך כדרך הבאה והיוצאת: (א) שיר המעלות . שמחתי באומרים. אמר רבי משה כי זה השיר אמרו דוד שיאמר עם הזמירות בבית השם בעת שיבנה הבית ורבי ישועה אמר כי זה בעבור הבית שהקים לו דוד בציון ויש אומרים על הבית השלישי כל אחד מישראל אומרים שמחתי באומרים הם עולי רגלים : (ב) עומדות . הטעם עמדנו להסתכל בנייני החומו' ויופי השערי' והנכון כי היא היתה מלאה אדם והיינו מתערבים בשערים לא נוכל להכנס מרוב העם הבאים והיוצאים : (ג) ירושלם . היתה דומה בשלש רגלים למדינה שהתחברו אליה כל בנותיה מסביב בעת הפחד: (ד) ששם . שבטים . שהם שבטי השם עדות וחק ומצוה לבא שלש פעמים והיו מודים השם בראותם מלכות דוד קיימת ואם זה המזמור על שלמה יהיו הכסאות לשלמה ואחיו ואם לעתיד למשיח ולבניו : (ו) שאלו . פועל עבר לעולם שואלים על שלום ירושלים כי אז יחוגו אליה ויתפללו לאמר לנכחה ישליו אוהביך שהם אנחנו או השוכנים שם תמיד : (ז) יהי . בחילך

מסורה

אל ההרים ב' וסימ' ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים דמלכים . אשא עיני אל ההרים . וכל יחזקאל דכוו' במ"ב על ההרים וסימ' על ההרים לא אכל תנינא דסיפ' . ונתתי את בשרך על ההרים : הנה לא ג' וסימ' ויאמר לו חלילה . ואמר אתה אדני ה' הנה לא ידעתי דבר . הנה לא ינום ולא ישן : יככה ג' בקריאה וסי אשור בשבט יככה . למה יככה ארצה דיוחנן בן קרח . יומם השמש לא יככה וירח : באמרים לי ג' בליש' וסימ' הלא ממשל משלים . ישמו על עקב בשתם . שמחתי באמרים לי בית ה' נלך : כי שמה חד מן י' ר"ף דמלה תנינא שמה וסימ' ונאספו שמה כל העדרים וגללו את . ונועדתי שמה לבני שראל . והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרותיכ' . לנוס שמה רוצח דאז יבדיל . וחברו דיהושע . יסורו שמה ויבאו אל בית. וישלח שמה סוסים ורכב. ובאת שמה וראה שם יהוא . כי שמה ישבו כסאות למשפט .

יתולדות אהרן אשא עיני. זוהר ויגש : לא ינום . סוטה מה (מעשר שני נו סוטה כד) : ה' צלך . מנחות לג : ה' ישמרך . זוהר ויחי : צאתך . ע"ג יא : שמחתי . מכות י עקידה שער ב זוהר ויצא (ברכות ד בכורים סה שקלים מב) עומדות . ע"ג יא (בכורים מה) : ירושלים . תענית ה (חגיגה עט) : שבטי יה . קידושין ע זוהר פקודי ובמדבר : שאלו . מגילה יז : יהי שלום . ברכות כד :

מצודת דוד

מתעוררים למלחמה : קכא (א) אשא עיני . דרך המצפה על העוזרים לעלות על ההרים ונושא עיניו למרחוק לראות מאין יבואו : (ב) עזרי . ר"ל אבל לא מצאתי עזר רק מה' וגו' : (ג) אל יתן למוט . כאלו אחד יאמר לחבירו דרך נחמה הנה עזרה טובה היא כי לא יתן רגלך לנטיה ומעידה ולא ינום שומרך ר"ל לא יסיר השגחתו ממך : (ד) הנה לא ינום . כי הנה מעולם אינו מסיר השגחתו : (ה) ה' צלך . כמו הצל מגין מחום השמש כן יגן על ימינך לעשות בה חיל : (ו) יומם . ביום לא יזיק לך חום השמש ובלילה לא יזיק לך לחות הירח המביא החלואים : (ח) צאתך . שלא תכשל בצאתך בדרך ובבואך : קכב (א) שמחתי . הוא מאמר בני הגולה שאומרים הן מאז שמחתי בעת שהיו אומרים לי נלך אל בית ה' בזמן הרגל : (ב) עומדות . מרוב אדם הבאים והיוצאים היינו מתעכבים ועומדים בשערים זמן מה עד אשר נוכל לבוא בה : (ג) ירושלים . זאת ירושל' יש אשר היא בנויה בכל מיני פאר כעיר אשר חוברה לה יחדיו כל הבונים לכללה בכל מיני פאר ויופי : (ד) ששם . אשר שם עלו השבטים שהם שבטי יה ר"ל עם ה' : עדות לישראל . העליה הזאת היתה עדות לישראל שהשכינה שוכן בה לגודל הנס הנעשה אז כי היתה מכילה את כל ההמון הזה ולא היה צר להם המקום : להודות לשם ה' . ומהראוי היה להודות לה' על הדבר ההוא : (ה) כי שמה . ר"ל ראויה היתה לשראת שכינה כי שמה
ישבו

מצודת ציון

סגולה כמה בניהם : (א) למעלות . כמו המעלות והלמ"ד במקום ה"א הידיעה : אל ההרים . כמו על ההרים : מאין . מאיזה מקום וכן מאין אתם (בראשית כט) : (ג) למוט . מלשון נטיה ומעידה : ינום . מלשון תנומה והוא שינה מועטת וקלה : (ו) ישליו . מלשון שלוה : (ז) בחילך . היא החומה הנמוכה אשר מחוץ להחומה הגבוהה וכן ויאבל חיל וחומה (איכה ב) : בארמנותיך .
ענין

אבן עזרא

כחילך. הוא הסובב מחוץ לחומה בארמנותיך לפנים מן החומה: (ח) למען. לבקש שלומך בעבור אחינו הנכבדים הכהנים והלוים וחסידי ישראל הדרים בירושלם: (ט) למען. ונבקש שלומך ושלום אחינו למען בית השם אבקש שיהיה טוב לך: (א) שיר המעלות אליך נשאתי. ידבר המשורר על גדול הדור שהוא בגלות או כמשורר על כן אליך נשאתי וטעם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם: (ב) הנה. אחר כן דבר בעדו ובעד עמו כי אין כח לעבד להמלט מיד הבאים להרגו אם לא יושיעהו אדוניו: (ג) חננו. כי רב. זמן רב: (ד) רבת. מדת זמן: הלעג השאננים. כמו הספר המקנה הלעג לעג השאננים והבוז בוז לגאיונים והיא מלה אחת כמו עליונים מגז'ב אה: (א) שיר המעלו'. לדוד לולי ה' גם זה השיר כטעם השיר העליון: שהי' לנו. כמו הלנו אתה אם לצרינו: יאמר נא. עתה ככל נא שבמקרא: (ב) לולי. זה היה פעם אחרי פעם: אדם. לשון רבים והעד: (ג) אזי. דימה הצורר לנחל שוטף. מלת נחלה על שלש דרכים וכולם שונים כי נחלה לישראל עבדו החי"ת חטוף בשוא ופתח והה"א סימן נקבה כמשפט נחלה מכתי פועל עבר מבנין נפעל ותחת החי"ת השוא לבדו והמלה מלרע נחלה החי"ת בשוא והמלה מלעיל כי הטעם בנו"ן והה"א טסף כה"א לילה ע"כ אמר עבר והטעם כפול. וטעם חיים שבה אל המדברים כאילו אמר בלעונו ואנחנו חיים וירדו חיים שאולה: (ה) אזי עבר. הטעם כפול ונחלה ישרת בעבור אחר נחל המים הזדונים: (ו) ברוך. כל ז נתננו. שב אל בלעונו חיים: (ז) נפשנו כצפור. הטעם שלא היה לנו כח להמלט כי היינו כצפור רק נמלטנו בשם ה' לבדו שהוא עושה הכל ומי יעמוד לפניו על כן: (ח) עזרנו. שבידו העליונים והשפלים: (א) שיר המעלות הבוטחי'. לעתיד: לעולם ישב. בימי המשיח: (ב) ירושלים הרים. שהם עומדים סביבה והשם סביב עמו בתוכה ע"כ לא יוכל האויב לבוא לצור על ירושלם

רשי

(ח) למען. ישראל אחי ורעי: אדברה נא. אני דוד המלך שלום בך: (א) שיר וגו' היושבי. יו"ד יתירה: (ד) הלעג השאננים. לעג הגוים השאננים שבעטו: הבוז. שבזו את גיא חזיונים היא ירושלים: לגאיונים. כתיב חד וקריין תרין: (ג) בחרות אפס בנו. כשחרה אפס בנו: בחרות. כמו בעטות: (ד) נחלה. לשון חולי: (ז) נפשנו נמלטה. מהם כצפור אשר נמלטה מפח יוקשים: (א) שיר המעלות הבוטחים בה'. לא ימוט. כהר ציון אשר לא ימוט כי כאשר ירושלים הרים סביב לה

תהלים

בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ ח לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי
אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃ ט לְמַעַן
בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה
טוֹב לָךְ׃
קכג א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ
נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם׃
ג'.ב' ונפסוק ה' ב הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם
ג' מ"ע כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן
עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ׃
ג' ג חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז׃
ד רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג
ד' לגאי יונים ק' הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵיוֹנִים׃
ד' קכד א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד
ב' וכל קהלת דכו' לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא
ב' יִשְׂרָאֵל׃ ב לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם
ג' ובענין עָלֵינוּ אָדָם׃ ג אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ
ל' בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ׃ ד אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ
ב' בטעם בתרי ליש' נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃ ה אֲזַי
ל' ומ"ע עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים׃
ד' ו בָּרוּךְ יְהוָה שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף
ד'. ב' לְשִׁנֵּיהֶם׃ ז נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה
ל' ומ"ע מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ
ב' נִמְלָטְנוּ׃ ח עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה עֹשֵׂה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃
קכה א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים
ב' פרשים בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם
יֵשֵׁב׃ ב יְרוּשָׁלִַם הָרִים סָבִיב לָהּ

תרגום

בברניתך: ח מן בגלל אחי
וחברי אמלל כדון שלם בך:
ט מטול בית מקדש דיי אלהנא
אתבע לאוטבא לך: א שירא
דאתאמר על מסוקין דתהומא
קדמך זקפית ית עיני דיתיב
על כורסי יקרא בשמיא:
ב הא כמא דמודיקן עיני
עבדין מידיא דרבוניהון
והיכמא דמודיקן עיני אמתא
מידיא דרבונתהא היכדין
מדיקן עיננא קדם יי אלהנא
עד די יחוס עלנא: ג חוס
עלנא יי חוס עלנא ארום סגי
שבענא בסירותא: ד סוגעת
שבעת לה נפשנא תלעובא
דשליון מבסרניא וגיותניא:
א שירא דאתאמר על מסוקין
דתהומא על יד דוד אלולי יי
דהוה בסעדנא יימרון כדון
ישראל: ב אלולי מימרא דיי
דהוה בסעדנא כד קם עלנא
בר נש: ג הא בכן כד חיין
בלעו יתנא כד תקיף רוגזהון
בנא: ד הא בכן מיא שטפו
יתנא מרעית עברא על
נפשנא: ה הא בכן עבר על
נפשנא מוי זידוניא דימא:
ו בריך שמא דיי דלא מסרנא
היך תבירא לשניהון: ז נפשנא
היך כצפרא אשתיזבת מפחי
תקליא פחא אתבר ואנן
אשתזבנא: ח סעדנא בשום
מימרא דיי דעבד שמיא
וארעא: א שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא צדיקיא דמתרחצין במימרא דיי היך טורא דציון לא יזדעזע
לעלם יתיתב: ב ירושלם טוריא חזור חזור ליה ומימרא

ובאת שמה וקראת. ובאו שמה והסירו את כל שקוציה: חננו ג' וסימ' ה' חננו לך קוינו. כי רב שבענו ב' בו: השאננים ג' וסימ' הוי השאננים בציון. רבת שבעה לה נפשנו הלעג. על הגוים השאננים: נחלה ב' בטעם וסימ' מעצמון נחלה מצרים. נחלה עבר על נפשנו: שלא ד' בקריאה וסימ' שלא נתננו טרף לשניהם. שלא עמל בו יתננו חלקו: כפו קוצר. שלא ימצא האדם אחריו: כהר ב' וסי' כי כהר פרצים יקום כהר ציון לא ימוט. ואינון מן א"ב חד בתלים וחד בקריא' וסימ' במסר במסרת רבתא במערכת אות השי"ן:

תולדות אהרן למען אחי. שם (ברכות יג): נשאתי. זוכר ויגש ויחי ואתחנן: כעיני עבדים. עקידה שער סז עקרים מ"ד פ"ג: לולי. מגילה יא עקידה ש' סא כל המזמור: הבוטחים. ברכות נח זוכר תרומה:

מצודת ציון

עניין היכלות ופלטרין: (א) היושבי. היו"ד יתירה: גברתה. היא אשת האדון כמו מפני שרי גברתי (בראשית טז): (ד) השאננים. ענין ההשקט והמנוחה כמו שאנן מואב (ירמיה מח): לגאיונים. היא מלה מורכבת מלשון גאוה ומלשון אונאה וגזל כמו ואיש לא יונה (יחזקאל יח) · שבם

מצודת דוד

ישבו כסאות רבות לעשות משפט והם כסאות הסנהדרין ואף שם היו כסאות לבית דוד הדנין דין אמת: (ו) שאלו. לזאת שאלו מה' שלום ירושלים להיות בנויה כמאז: ישליו אוהביך. כאילו לירושלים ידבר לומר גם האוהבים אותך יהיו בשלוה: (ז) יהי שלום וגו'. ר"ל לא יצר עליה האויב ולא ינתוץ את הארמונות: (ח) למען אחי ורעי. כאילו כ"א מבני הגולה אומר לא בעבור עצמי בלבד אתפלל על שלום העיר כ"א גם בעבור אחי ורעי המה כל בני ישראל: (ט) למען בית ה'. ולמען המקדש אשר יבנה בה אבקשה טוב לך: קכג (א) אליך נשאתי וגו'. להיות צופים ומביטים לעזרה: היושבי. אתה היושב בשמים: (ב) אל יד. צופים אל יד אדוניהם ליתן להם דבר מה ואינם הדלים מלצפות עד אשר יתן להם: (ג) כי רב. בא לנו בזיון הרבה עד שנשבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (ד) רבת. הרבה שבעה נפשנו מן הלעג הבבליי' היושבי' שאנן ושקט: הבוז. מן הבזיון אשר היא לגאי יוני' ר"ל אשר הגאים והמאנים בזו אותנו וכפל הדבר במ"ש למרבית הבזיון: קכד (א) לולי ה' אם לא ה' אשר היה עמנו: יאמר וגו'. סרס המקרא יאמר נא ישראל לולי ה' וגו': (ב) בקום. בעת אשר קם עלינו אדם להרוג ולאבד: (ג) אזי. אם לא היה ה' עמנו אזי היו בולעים אותנו חיים והוא ענין מליצה על כי האוכל לאכול לא ימתין עד יבושל כי אם אוכלו חי ואמר כאילו מרוב תאותם לבלעני היו ממהרים לבלוע חי: בחרות. בעת חרה אפם בנו: (ד) המים. דימה המון האויבים לשטיפת מים רבים: נחלה. נחל מים היה עבר על נפשינו: (ה) הזדונים. השוטפים בזדון וברשע וכפל הדבר פעמים ושלש להתחזקות וכדרך המליצה בכל מקום: (ו) ברוך ה'. אבל ברוך ה' שלא עזב אותנו להיות טרף לשניהם: כצפור. כמו הצפור אשר נמלטה מרשת המוקש להלכד בה: הפח נשבר. ר"ל הרשעים נפלו ועי"ז נמלטנו מידם ועל שהמשיל לצפור אמר לשון הנופל בהצלת הצפור: (ח) עזרנו. העזר שלנו באה בהזכרת שם ה' עושה שמים וארץ ולא באה העזר בכח ידינו: קכה (א) הבוטחים בה'. אותם הבוטחים בה' המה כהר ציון אשר לא ינטה ממקומו ולעולם ישב על כנו: (ב) ירושלים. כמו ירושלים שההרים מסבבים לה כן ה' סביבות עמו הבוטחים

לה כן הקב"ה סביב לעמו : (ג) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. (כי לא יתן הקב"ה את ממשלת הרשעים לנוח על הצדיקים) למען כי הצדיקים נזהרין מלשלוח ידיהם בעולה : (ה) והמטים עקלקלותם. על הבריות למצוא עלילות רשע יוליכם ה' את פועלי און : (א) בשוב ה' את שיבת ציון. מגלות בבל היינו כחולמים :

ירושלים : (ג) כי. טעם גורל הצדיקים הם ישראל שנחלו את הארץ כמו והפילכם את הארץ בגורל : שבט הרשע. הם גויי הארצות ועעם למען כטעם אשר לא ילמדו אתכם : (ד) הטיבה. יתפלל המשורר או על דרך נבואה וטעם בלבותם כי היושר בלב הוא היסוד והדבור והמעשה

קכה

1 וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־
עוֹלָם׃ 3 כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע
עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ
הַצַּדִּיקִים בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם׃ 4 הֵיטִיבָה
יְהוָה לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם׃
5 וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהוָה
אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

קכו 1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב
יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים׃
2 אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ
רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהוָה
לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה׃ 3 הִגְדִּיל יְהוָה
לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים׃ 4 שׁוּבָה
יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב׃
5 הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ׃
6 הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־
הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא
אֲלֻמֹּתָיו׃

קכז 1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה
אִם־יְהוָה לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא
עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם־יְהוָה לֹא־יִשְׁמָר־
עִיר שָׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר׃ 2 שָׁוְא לָכֶם

ד' אחסנה דבנימין צדיק' גריעה · מ"ל · שביתנו ק' · ס"חס' בכתו' ובשמואל

דַיְיָ חֲזוֹר חֲזוֹר לְעַמֵּיהּ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃ ג אֲרוּם לָא יְנוּחַ שֵׁבֶט רִשְׁעָא עַל פְּצָתָא דְצַדִּיקַיָא בְּגִין דְּלָא יוֹשִׁיטוּן צַדִּיקַיָא בְּשִׁקְרָא אִידֵיהוֹן׃ ד אוֹטֵיב יְיָ לְטָבִין וְלִתְרִיצִין בִּלְבְּבֵיהוֹן׃ ה וּדְסָטְיָן בָּתַר עוּקְמָנוּתְהוֹן יוֹלִיכִנּוּן בְּגֵיהִנָּם חוּלָקְהוֹן עִם עָבְדֵי שִׁקְרָא שְׁלָמָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא כַּד יְתוּב יְיָ יַת גָּלְוַת צִיּוֹן הֲוֵינָא הֵיךְ מַרְעַיָא דְּאִתְסְיָן׃ ב הֵיכְדֵין יִתְמְלֵי פּוּמָנָא חוּכָא וְלִישָּׁנָנָא תּוּשְׁבַּחְתָּא הֵידֵין יֵימְרוּן בְּעַמְמַיָּא אַסְגֵי יְיָ לְמֶעְבַּד טָבָא עִם אִלֵּין׃ ג אַסְגֵי יְיָ לְמֶעְבַּד טָבָא עִמָּנָא הֲוֵינָא חָדִין׃ ד אֲתִיב יְיָ יַת גָּלְוָתָן הֵיךְ דְּמִיתְבָא אַרְעָא כַּד נָבְעִין מַבְּקָנֵי מַיָא בִּבְצוּרְתָא׃ ה דְּזָרְעִין בְּדִמְעֲתָא בְּשַׁבַּחְתָּא יַחְצְדוּן׃ ו מַהְלְכָא יְהָלוֹךְ בִּבְכוּתָא מְסוֹבַר נִגְדָּא דְּבַר זַרְעָא מֵיתָא יֵיתֵי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא כַּד יְסוֹבַר אֱסָרָתוֹי׃ א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא עַל יַד שְׁלֹמֹה אִין מֵימְרָא דַיְיָ לָא יִבְנֵי קַרְתָּא מַגָּן לָעָן אַרְדִּיכְלוֹי בֵּיהּ אִין מֵימְרָא דַיְיָ לָא נְטַר קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם מַגָּן אִתְעַר נָטֵיר׃ ב עַל מַגָּן

(ד) כאפיקים בנגב. כאפיקי מים בארץ יבשה שמלחלחין אותה כך נהיה מרטיבין בשובך את שבותינו אשר הזורעים בה בארץ ציה בדמעה דואגים שהבורים שמא לא תצמח. ברנה קוצרין על ידי אפיקי המים כשהם משולחין בה : (ו) הלוך ילך ובכה וגו'. כך ישראל זורעין לפני הקב"ה צדקה בדמעה בגלות וברנה יקצורו כשתשלם משכורתם לעתיד : (א) שיר המעלות לשלמה. שיר זה אמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקודש שעתיד לבנות בית המקדש ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה ועל זה נאמר (ירמיה ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמר המזמור הזה למה לך בני לבנות בית ולסור מאחרי המקום מאחר שאינו חפץ בה לשוא עמלו בוניו בו : שוא שקד שומר. על חנם צופה בה השומר : (ב) שוא לכם. בעלי האומניות המשכימים ומאחרים למלאכתם ומתפרנסין בעצבון וביגיעה

כמו בנין : (ה) והמטים. כמו ומטי גר ולא ירצוני ובבי"ת חסרה כמו הנמצא בית ה' וכב' הוא והמטים בעקלקלות' יתפלל שירחיקם השם ויהיו עם פועלי און עם הגוים אז יהי' שלום על ישראל : (א) שיר המעלות בשוב ה'. טעם זה השיר כטע' שיר העליון : שיבת. על משקל שבתם וקימתם כן יאמר ישראל בשוב השם שבותם אין אדם רואה בהקיץ הפלא הזה רק בחלום : (ב) אז. פינו. לשון יחיד כמו נפשינו כצפור נמלטה והטעם כי כל אחד אז יאמרו אלה לאלה או מבשרים בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה שהשיב שיבת ציון : (ג) הגדיל. בראותינו כך. אז נשמח : (ד) שובה. המשורר ידבר על לשון ישראל: כאפיקים. כמים חזקים בנגב לעולם חם בעבור השמש או לשון תרגום נגיבו מיא : (ה) הזורעים. המשיל הגלות לנגב שאין שם מים והישועה כאפיקי מים ודימה בני הגלות הזורעים והטעם שומרי התורה : (ו) הלך ובכה. הטעם היה בוכה שיפחד שיאבד הזרע וטעם משך הכלי שיש בו הזרע. וי"ו אלומותיו שב אל הזרע וזה משל לשכר שומרי התורה ומובלי הגלות : (א) שיר המעלות לשלמה. בעבור שלמה כמו ולולוי אמר וזה השיר חברו אחד מהמשוררים על שלמה כאשר חפץ דוד לבנות בית לשם והתנבא נתן כי שלמה בנו יבננו אז שמח דוד אחרי דואג והחל המשורר להזכיר כי הכל ביד השם ולא כפי מחשבות אדם ולא כפי שיספר במעשיו יתחזק בכל כחו והנה החל להזכיר הבנין שהוא צורך גדול לבני אדם ועוד כי היתה במחשבת דוד לבנות הבית והכין הכסף והזהב והנחשת

גורל ד' פתחי' בליש' וסימ' בלשון ארמי אחסנא דבנימין צדיקא גריעא. וביאור' ומגורל נחלתי: ו יגרע. נחלתם דשבט הלוי. ויעל גורל מטה בנימין. על גורל הצדיקים : ימלא ח' וסימ' נמסר בירמיה סי' י"ג : שובה ה' מלרע וסי' נמסר בישעיה סימן מ"ה ובתלים סימן ו' בסדר בהעלתך: יקצרו ג' וסי' כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו . הזורעים בדמעה ברנה יקצרו . בשדה בלילו : בא יבא ח' חס' בשמואל ובכתובים וסי' בא אל פלגשי אביך . כי אם בא אתה . עד עת בא דברו . בא יבא ברנה . ובא עם המלך

תולדות אהרן לא ינוח . סוטה ג (כתובות כה) : הטיבה . מנחות נג עקידה שער עס : והמטים . ברכות יט : בשוב ה'. תענית כג עקרים מד פנ"ג זוהר אמור עקידה שער ג (ברכות ד תענית סו) : ימלא . ברכות ל : שובה ה'. תענית ח : הזורעים . שם : אם ה'. יומא יט זוהר וישלח תרומה פקודי פנחס עקידה שער נ (הגיגה עו) : ישמר עיר . זוהר וישב עקידה שער ע : שוא . יומא עז כתובות כב עקרים מד פ"ו :

וטעם שוא עמלו אם לא יעזרם השם או יביא רוח ויהרס הכל והנה הזכיר בעלי האומנות והם הבונים ואחר כן שומרי הבנין הם שומרי העיר . ומלת שקד כמו לשקוד על דלתותי ואחר כך הזכיר אנשי סחר העיר : (ב) ואמר . שוא משכימי קום למלאכה

מצודת דוד

בו להגין עליהם עד עולם : (ג) כי לא ינוח . אם הרשעים מושלים זמן מה על הצדיקים אבל לא לזמן מרובה ינוח גדלות הרשעים על נחלת הצדיקים הנתון לגורלם : למען . בכדי שלא ישלחו הצדיקים גם המה את ידיהם לאחוז בעולה בראותם גדלות הרשעים זמן מרובה : (ד) ולישרים בלבותם . לאותם שהם טובים ביושר לבב ולא לרמות : (ה) והמטים . אבל אותם שהמה מטים עצמם אחר דרך עקלקלות ר"ל שכל טובתם הוא לרמות את הבריות : יוליכם . אותם יוליך ה' לאבדון עם פועלי האון ודומה להם עם שעדיין לא פעלו האון ויהיה א"כ שלום על ישראל כי יאבדו טרם פעלו האון עם רמיית טובתם : קכו (א) בשוב . כאשר ישיב ה' מן גלות בבל את בני ציון יאמרו אז שמה כל הצרות שעברו עלינו הם כאילו חלמנו חלום ר"ל לרוב הטובה שיהיה להם אז ידמה להם שלא היו הצרות באמת כ"א בחלום ראו כאלו מצירים להם : (ב) הגדיל ה'. ר"ל הגדולות האלה הם מה' ולא באו במקרה : (ג) הגדיל ה' לעשות עמנו . כאילו ישיבו ישראל לומר הן אמת שה' הגדיל לעשות עמנו ובעבור בטחון הישועה ההיא היינו שמחים מאז עוד היינו בגולה : (ד) שובה ה'. עודם בגולה יאמרו השב בני הגולה למקומם ונהיה כאפיקים בנגב ר"ל כמים הנגרים בחוזק במקום נגובה ויבשה : (ה) הזורעים . אשר הזורעים במקום הנגוב ההוא הלא זרעו בדמעה בחשבם פן לא תצמח ויפסידו הזרע : ברנה יקצרו . כשבא שם אפיקי המים והצמיחה הנה יקצרו התבואה ברנה : (ו) נושא משך הזרע . ר"ל בעת היה נושא משיכת והולכת הזרע אל השדה הלא ילך ויבכה מפחד פן לא תצמח : בא יבא . אבל יבוא לביתו ברנה בעת ישא האלומות מן השדה אשר ברכו ה' והביא בו אפיקי המים והוא כפל ענין במ"ש ור"ל כן נהיה אנחנו עם כי בגולה אנו זורעים מעשה המצות בדמעה על כי חושבים אנחנו שמ"ו אבדה תקותינו ובהכנס כל מעשי המצות הנה כאשר בא יבוא זמן הגאולה אז נקבל הגמול בשמחה מרובה : קכז (א) לשלמה . אמר זה על שלמה כי נסה ברוה"ק אשר בעת יבנה הם

מצודת ציון

(ג) שבט . ענין ממשלה על כי ביד המושל שבט המוסר לייסר המחויב וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט) : גורל . הנחלה שנפל לגורלם לחלקם ועל כי על פי רוב מחלקים נחלה בגורל אמר לשון גורל : (ה) והמטים . מלשון נטיה : עקלקלותם . ענין עקמימות כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה) : (א) בשוב . מלשון השבה : שיבת . מלשון שבי : (ד) שובה . מלשון השבה : שביתנו · מלשון שבי : כאפיקים . ענינו מים הנגרים בחוזק כמו אפיקי מים (לעיל מב) : בנגב . ענין יובש כמו ארץ הנגב נתתני (יהושע טו) : (ו) משך . מלשון משיכה והולכה : אלומותיו . ענין אגודות תבואה כמו מאלמים אלמים (בראשית לז) : (א) שקד . ענין המהירות והזדרזות כמו שקדו ושמרו (עזרא ח)

אבן עזרא

למלאכה או לסחורה אוכלי לחם בעצבון וטעם משכימי קום לשוק וככה מאחרי שבת שם : כן יתן . השם הנזכר למעלה לאוהבו . שינה על דרך מתוקה שנת העובד והנה הטעם הכל נגזר מהשמים ולכל יתן השם כאשר גזר לא כמחשבת אדם מרוצתו ויגיעתו ותחבולותיו : (ג) הנה . גם אם ישכב אדם עם נשים רבות פעמים אין קץ להם לא תקבל האשה ההריון רק בעת שגזר השם כי בידו מפתחות כל רחם ומת׳ הבנים הוא נחלה יתננה לאשר חפץ : שכר . הטעם שכר המעש׳ והוא פרי הבטן : (ד) כחצים . שהם חזקים . כן בני הנעורים ולא כן בני הזקונים : (ה) אשרי . אחר שדימה הבנים לחצים להלחם עם האויב אמר אשר מלא את אשפתו מהם דרך משל : לא יבושו . הא׳ והבנים וטעם בשער לעיני הכל והטעם להזכיר כי דאג דוד כאשר נאמר לו והוא לא יבנה הבית בעבור שינקמו אויביו וישמחו וכאשר הגיד לו נתן כי בנו היוצא מחלציו יבנה הבית סרה כל דאגתו : (א) שיר המעלות. כטעם העליון כדברי הבנים אשרי כל ירא ה׳. שלא יעשה מצות לא תעשה מיראתו השם : ההולך בדרכיו . בדרכי השם׳ הם מצות עשה : (ב) יגיע. בעבור נפשך בטרף הבא בידך ביגיע כפך אשריך : (ג) אשתך כגפן פוריה. שתלד בעתה וטעם כי כל גפן הוא מחוץ לבית מגולה לנגד השמש ע"כ אמר לנגד זה כשתילי זיתים בכוחם ושלא יבול עלי העץ הזית : (ד) הנה . היא זאת הברכה שיבקש ירא שמים בעולם הזה : (ה) יברכך . הטעם זאת הברכה תבוא לך מאת הכבוד שוכן בציון והטעם הבית הסמוך בציון הוא בית השם וטעם וראה בטוב ירושלים בלכתו שלש רגלים : (ו) וראה ישרת בעבור אחר וכן הוא וראה שלום על ישראל :

(א) שיר המעלות . דברי המשורר ידבר על לשון ישראל בגלור

תרגום

תטרחון לכון דתקדמון בצפרא
למעבד לכון חמוף די מאחרין
ותתבון למעבד זנו דאכלין
מזוני דמסכנין דלעו בהון על
יאות וכיון יתן יי לרחמיה
דמכא : ג הא אחסנת יי בנין
כשרין אגר עובדין טבין ולדי
מעא : ד כגירין באידא
דגיברא כן בנין דעולימא :
ה טב ליה לגבר דימלי בית
מדרשיה מנהון לא יבהתון
ארום ינצון עם בעלי דבביהון
בתרע בית דינא : א שירא
דאתאמר על מסוקין דתהומא
טוביהון דכל דחליא דיי דאזלין
באורחתיה : ב לעות אידך
ארום תיכול טובך בעלמא
הדין וטב לך לעלמא דאתי :
ג אתתך היך גופנא דעבדת
פרין על שרא דביתך בנך היך
שתיליא דזיתיא חזור חזור
לפתורך : ד הא ארום היכנא
מתברך גברא דחיל מן קדם
יי : ה יברכנך יי מציון ותחמי
בטובא דירושלם כל יומי
חייך : ו ותחמי בנין לבנך
שלמא על ישראל : א שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא סגיעין דאעיקו לי מן טליותי

תהלים

ב׳. ב׳ מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי
ל׳ ל׳ כתיב א׳ לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא׃
ג הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה בָּנִים שָׂכָר פְּרִי
ל׳ והד כרי בטן הַבָּטֶן׃ ד כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר
ל׳ ומ״ל. ד׳ כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים׃ ה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר
ג׳ אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא־
ס׳ מ״ל יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים
בַּשָּׁעַר׃

קכח א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי
ל׳ כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃
ג׳ ומ״ל. י״וב ב׳ יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ
ג׳. ל׳ וְטוֹב לָךְ׃ ג אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה
ל׳ ותס׳ בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים
ל׳ סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ׃ ד הִנֵּה כִי־כֵן
ד׳. ב׳ וכ׳. ב׳ יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה׃ ה יְבָרֶכְךָ
יְהוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלִָם
ג׳ ר״פ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ ו וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ
שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

קכט א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת
ב׳ מ״ל צְרָרוּנִי מִנְּעוּרַי יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃

תולדות אהרן נהלת ה׳. נדה עא זוהר ויחי וישב : כהנים. קידושין ל : יגיע כפיך. ברכות ח אבות ט חולין מד זוהר נשא עקרים מ"ד פ"ז עקידה שער מב : אשתך . ברכות נז זוהר תרומה : בניך . ברכות שם : כי כן . סוטה מ : יברכך . שם זוהר שמיני : וראה . כתובות ג סוטה מ

רשי

וביגיעה כלחם העצבים של טורח : כן יתן . הקב"ה פרנסה למי שמנדד שנתו מעיניו בשביל לעסוק בתורה : לידידו שנא . למנדד מעיניו שינה : (ג) הנה נחלת ה׳. לאותו האיש : בנים . אלו התלמידים שהוא מעמיד שהם לו כבנים: שכר פרי הבטן . שכר פרי התורה שבלבו שנאמר (משלי כ"ב) כי נעים כי תשמרם בבטנך : (ד) כחצי׳ ביד גבור. להלחם בם את אויביו : כן בני הנעורים . התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו : (ה) אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו . מאותם חצים . אשפה תיק החצים שקורין קויברי"ן בלעז : לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער . תלמידי חכמים שמנצחין זה את זה בהלכה ונראים כאויבים זה לזה (תוספות) : (א) שיר המעלו׳ אשרי כל ירא ה׳ . כל אלו תוכחות ומוסרים לפי שכתוב אשרי האיש אשרי איש. לכך נאמר כאן כל לרבות אשה : (ב) יגיע כפיך . הכהנה מיגיע כפו נוחל שני עולמות (במס׳ ברכות): (ג) כגפן פוריה . בניה מרובין : בניך כשתילי זתים . מה זיתים אין להם הרכבה כך אין בבניך פסול : (ה) מציון . שהוא שער השמים : בטוב ירושלים . ושמחת בכל הטוב : (ו) וראה בנים לבניך. ולא יבואו לקטטה עבור חליצה ואז שלום על ישראל (תוספות): בנים לבניך . ירשו נחלה ואין אשה זקוקה ליבם אז שלום בעולם :

חרשים

דאסתר : משכימי מאחרי ב׳ בפסוק וסי׳ הוי משכימי בבקר וגו׳ מאחרי בנשף . שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי : אשרי הגבר ד׳ וסי׳ יחסה בו . אשר שם ה׳ מבטחו . אשר תיסרנו יה . אשר מלא : אשפתו ג׳ וסי׳ בירמיה סימ׳ ה׳ : אשריך ב׳ וסי׳ אשריך ישראל . אשריך וטוב לך : יבורך ד׳ ב׳ פתחין וסימ׳ נמסר בספרא סי׳ קיב ובסדר עקב : וראה ג׳ ר"פ וסימ׳ וראה ועשה כתבניתם . אם דרך עצב בי . וראה בנים לבניך

מצודת ציון

ח) : (ב) מאחרי . מלשון איחור ועכבה : שבת . מלשון ישיבה : לידידו . מלשון נדידה : שנא . כמו שנה בה"א : (ה) אשפתו . שוא הנרתק אשר ישימו בו את החצים וכן אשפתו כקבר פתוח (ירמיה ה) : בשער . דרך החכמים והשופטים לשבת בשער וכן אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (זכריה ח) : (ג) בירכתי . ענינו עבר וצד כירך בזה שהוא בצד האדם וכן על ירך המזבח (ויקרא ד) : כשתילי זיתים

מצודת דוד

את בה"מ ישא את בת פרעה ועליו אמר מה תועלת א"כ בבנין כי אם ה׳ לא יבנה הבית ר"ל אם המקום לא יחפוץ בבנין על מעשיך אשר לא שוים א"כ הלא להנם עמלו בו הבונים כי לא יתקיימו : אם ה׳ לא ישמר עיר . בעבור המעשים האלה : שוא שקד שומר . הנה להנם הוא מהירת והתמדת השומר בשמירת העיר כי בא יבוא האויב העירה ויחריב הבית : (ב) שוא לכם. וכמו כן טרחתם לכם בחנם אתם המשכימים לקום לעשות מלאכתכם ומאחרים לשבת בעסק המלאכה למיעוט בטחונם בה׳ והמה אוכלים הלחם הבא בעצב רב וביגיעת המלאכה : כן יתן . הלא כן יתן ה׳ די מחסורו למי שמנדד שינה מעיניו ועוסק אז במלאכת שמים ור"ל כמו שמרבית שמירת העיר אין בו תועלת רב כי הכל תלוי בהרצאת המקום כן מרבית יגיעת המלאכה אין בו תועלת כי בזולת יגיעה רבה נותן המקום די הספוק למי שעמל בתורה : (ג) הנה נחלת ה׳. ר"ל ואם ירבה לעמול במלאכה להרבות הון להנחיל לבניו אחריו הלא הנה הבנים עצמן המה נחלת ה׳ ונתנם לאשר ישר בעיניו ואם לא יתרצה לה׳ מאין לו בנים להנחילם את ההון : שכר פרי הבטן . הבנים שהמה פרי הבטן שמה באים בשכר המעשה ומיד ה׳ וכפל הדבר במ"ש : (ד) כחצים ביד גבור . ר"ל ובאמת שכר גדול הוא זה כי כמו החצים אשר המה ביד גבור עם שהחצים הרגו את מי עכ"ז הלא נראה לכל שלא החצים הם הממיתים כ"א הגבור אשר ירה אותם כן הבנים שהאדם מלמד בנערותו בעוד הכח בידו להדריכם בדרך ישרה הנה עם כי הבנים הם הדורכים בדרך ישרה עכ"ז נראה לכל שכל זה המה מעשה ידי אביהם להתפאר : (ה) אשר מלא וגו׳ . ר"ל אשר הרבה בנים כאלה לפי שהמשילם לחצים אמר בהם לשון הנופל בחצים שהדרך למלאותם בתוך הנרתק : לא יבושו . לא יבואו לידי בושה כאשר ידברו במקום מושב החכמים כי יתחכמו לדבר בהשכל ובדעת : את אויבים . ר"ל עם אותם החולקים עמהם בדבר חכמת התורה הנראים כאילו הם אויבים להם לפי המחלוקת : קכח (א) ירא ה׳ . מלעבור על לא תעשה : ההולך בדרכיו . לקיים את העשין : (ב) כי תאכל . כאשר תאכל יגיע כפיך ולא הנהנה מאחרים לחלוק עמהם בשכר התורה אז אשריך ר"ל יהיה שבחך ומהללך וטוב לך כי אז תקבל אתה כל שכרך משלם אין מחסור : (ג) כגפן וגו׳ . תהיה כגפן המגדל פירות העומד בירכתי הבית הקרוב אליו להשגיח בו לזבלו ולהשקותו בעתו שאז הפירות מרובות וטובות כן אשתך תלד לך בנים מרובים וטובים : כשתילי זיתים . העומדים ביפיים כל ימות השנה כן בניך לא יכהה לעולם מראית פניהם ויהיו סביב לשולחנך ולא יהיו מסובים על שולחן אחרים : (ד) הנה כי כן . הנה כאשר כן בברכות אלו יבורך וגו׳ : (ה) יברכך ה׳ . כי יברך ה׳ מציון מקור שפע הברכות כולן : וראה . ותהיה רואה בטובת ירושלים בעת בנינה : (ו) שלום . וראה שאמר בתחלת המקרא עומדים במקום שנים וכאילו אמר וראה שלום על ישראל ר"ל תהי רואה בשלום ישראל כאשר ישבו על אדמתם : קכט (א) רבת צררוני ,

רש"י

(ג) חרשים האריכו למענותם. הוא חלם החריבה כבחלי מענה למד שדה : (ו) שקדמת שלף יבש. שקודם שישלפוהו ויתלשוהו ממקומו הוא יבש : (ז) וחצנו. כמו (ישעיה מ"ט) והביאו בניך בחוצן איישי"לא בלעז. וכן גם חצני נערתי : (ד) כי עמך הסליחה. לא נתת רשות לשליח לסלוח כמו שנאמר (שמות כג) כי לא ישא לפשעכם: למען תורא. על זאת שלא יהא אדם בטוח על סליחת אחר : (ה) קויתי ה' קותה נפשי. קווי אחר קווי כענין (לעיל כ"ז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה כענין משומרים לבקר שומרים לבקר : (ו) נפשי לאדני משומרי' לבקר. הריני מן המצפים לגאולה : שומרים לבקר. מצפין והוזרין ומצפין קץ אחר קץ. (מנחתי): (א) ה' לא גבה לבי וגו'. לא הנהגתי שררה. לא עשיתי גדולו' תענוגות בגיונים ונטיעות כענין שעשה בני הבני עליך כמי שאין לו

אבן עזרא

כגלות : רבת. פירשתיו : יאמר נא ישראל. כדרך נטאה כי כן יאמר רבת פעם אחרי פעם והטעם אף על פי שצוררים לא יוכלו לאבד זכרם : (ג) על. אע"פ שעל גבי חרשו חורשים והטעם הבזיון והשפלות. על דרך ותשימי כארץ גוך : למעניתם. מגזרת כבחלי מענה : (ד) טעם קצץ. כאשר יקצץ העבות לא יוכלו לחרוש על גבי והטעם כי השם יסור סבלם מעל שכם ישראל בהכרת מלכותם : (ה) יבשו. באחרונה וטעם ציון כנסת ישראל : (ו) יהיו כחציר. הצומח בגג שלא יעמוד שקדמת. קודם שיצא לידי פועל כמו שליפת החרב והנעל מיד יבש : (ז) שלא. וזה החציר אין תועלת לו וזה הפך בא יצא ברנה נושא אלומותיו : וחצנו. כמו גם חצני נערתי והוא פועל: מעמר. מאסף העמרים : (ח) ולא. מנהג העוברים לאמר לקוצרים השם יברך את אשר נתן לכם והטעם כי בני אדם לא ישבחו על תורתם ואמונת' כלבם שאין בם אמונה ע"כ דימה ישראל שומרי תורה בזורעים וגויי הארצות השומרי' הבליהם דימה לחציר גגות : (א) שיר המעלות ממעמקים. טעם ממעמקים בעבור היות ישרא' בגלו' ודלו' וקלו' ושפלות: (ב) אדני. בעבור היותו במעמקים צועק שמעה בקולי : (ג) אם. הטעם הושיעני מהרה ואל תזכור לי עונות שעברו כי לא אוכל לענות ולהשיב : (ד) כי. הטעם כאשר תסלח לעוני ישמעו חטאים וישובו גם הם ויניחו חטאם ואם לא תסלח לא ייראוך ויעשו חפצם ככל אות נפשם : (ה) קויתי. לשמוע בקולו: ולדברו. לגזרותיו: (ו) נפשי. קותה לה' יותר משומרי' החומות לבקר. וטעם להזכירו פעמי' כי הם מחזיקי' נפשם ומנחמים לבם כי ישנו לבקר: (ז) יחל. לשון הציווי מהבנין הכבד וזה דברי המשורר יוכיח ישראל וכמה בני אדם פדה: (ח) והוא יפדה אותך. מכל עונותיו כנגד אם עונות ה' לא גבה לבי. בסתר ולא רמו עיני בגלוי: ולא הלכתי פועל

ב רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ
לִי׃ ג עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים
הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנוֹתָם׃ ד יְהוָה צַדִּיק למעניתם ק'
קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים׃ ה יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ
אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן׃ ו יִהְיוּ כַּחֲצִיר
גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ׃ ז שֶׁלֹּא ל' ד'
מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר׃ ל' מ"ל ל' ל'
ח וְלֹא אָמְרוּ ׀ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־ ד'
יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם
יְהוָה׃

קל א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים ל' בטעם
קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ ב אֲדֹנָי שִׁמְעָה קל"ד
בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל ב'מ"ל בכתו'
תַּחֲנוּנָי׃ ג אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ מ"ל
אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ ד כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה קל"ד
לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ ה קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה ל'
נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי׃ ו נַפְשִׁי
לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים ו' כתיב כן
לַבֹּקֶר׃ ז יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה ב'
כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ ב' המכשלים
פְדוּת׃ ח וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל ד'
מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו׃

קלא א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד ד'
יְהוָה ׀ לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ י"ד פסוקים לא לא ולא
עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי ׀ בִּגְדֹלוֹת

תרגום

יֵימַר כְּדוּן יִשְׂרָאֵל׃ ב סַגִּיעִין דְאַעִיקוּ לִי מִן טַלְיוּתִי בְּרַם לָא יָכִילוּ לְאַבְאָשָׁא לִי׃ ג עַל גוּשְׁמִי רְדוּ רָדַיָא אוֹרִיכוּ לְמוֹרְדָנִיתְהוֹן׃ ד יְיָ זַכָּאָה קַצִּיץ שׁוּלְשְׁלֵי רַשִׁיעַיָא׃ ה יִבַהֲתוּן וְיִזוּרוּן לַאֲחוֹרָא כָּל סָנְאֵי דְצִיּוֹן׃ ו יֶהֱווֹן כַּחֲצִיר אִגְרַיָא דְמִן קֳדָם דִיצִיץ אָתֵי רוּחַ קִדוּמָא נָתֵיק בֵּיהּ וְאִתְיַבֵּשׁ׃ ז דְלָא מָלֵי אִידֵיהּ חָצַד וְכַתְפֵּיהּ מְעַמֵּר׃ ח וְלָא אֲמַרוּ דְעָבְרִין מִתַּמָן בִּרְכְתָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן וְלָא יְתִיבוּן לְהוֹן בְּרֵכְנָא יָתְכוֹן בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ א שִׁיר דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוֹקִין דִתְהוֹמָא מִן עוּמְקַיָא קְרֵיתָךְ יְיָ׃ ב יְיָ קַבֵּל צְלוֹתִי תֶּהֱוְיָין אוּדְנָךְ צַיְתִין לְקָל צְלוֹתִי׃ ג אִין עֲוָיָן תִּטּוֹר יָהּ יְיָ מַן יְקוּם׃ ד אֲרוּם גַּבָּךְ שְׁבִיקוּתָא מִן בִּגְלַל דְתִתְחַמֵּי׃ ה אַמְתֵּינִית יְיָ מְתִינַת נַפְשִׁי וּלְאִיקְרֵיהּ אוֹרִיכֵית׃ ו נַפְשִׁי אוֹרִיכָא לַיְיָ מִן נָטְרֵי מַטְרַת לְצַפְרָא דְנָטְרִין לְקָרְבָא קוּרְבַּן צַפְרָא׃ ז מוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ אֲרוּם גַּבֵּי יְיָ חִסְדָא וְסַגֵּי עִמֵּיהּ פּוּרְקָן׃ ח וְהוּא יִפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוָיָתֵיהּ׃ א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוֹקִין דִתְהוֹמָא יְיָ לָא גְבַהּ לִבִּי וְלָא אִתְרוֹמָמוּ עֵינַי וְלָא הַלְכֵית

מסורה

שלום : קצץ ל' עבות רשעים. וא' קצץ פתח. בעת ההיא קצץ חזקיהו ׳ וב' וקצץ וסימ' וקצץ פתילים. וקצץ חנית : ולא אמרו ד' וסימ' ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים. ולא אמרו לעלות עליהם לצבא. ולא אמרו בלבם נירא נא את ה' אלהינו. ולא אמרו העברים ברכת ה' אליכם : אזניך ב' מל' בכתו' וסי' ואזניך קשובות. תהיינה אזניך קשובות. וכל נביאים דכוו' מל' במ"ג וסימ' כי אחקר את אבי. כי ייטב אל אבי. גם מאז לא פתחה אזנך. יחל ה' ג' קמצין וב' פתחין וסי' לא יחל דברו ׳ יחל ישראל אל ה' וחברו. מי האיש אשר יחל. והוא יחל להושיע. ב' בתראי קמצין: שיר המעלות לדוד ד' וסימ' שמחתי באומרים לי. לולי ה' שהיה לנו. ה' לא גבה לבי. הנה מה טוב ומה נעי'

הולדות אהרן על גבי. סוכה יא : כפו. (פאה יז) : העוברים. (שביעית לה) : ממעמקים, ברכות יא תענית כג זוהר בשלח אחרי (ברכות ד מגלה עא) : אם עונות. עקידה שער ש עקרים מ"ד פכ"ו : תורא. עקידה שער נג נב עקרים מ"ד פכ"ו : הוחלתי. עקרים מד פכ"ז : יחל. עקרים מ"ד פי"ז מח : לא גבה. זוהר משפטים פנחס סנהדרין כ :

תשמר יה : (א) שיר המעלות. ה' לא

מצודת דוד

הן רבת עם צררו אותי מעת נעורי : (ב) רבת וכו'. ר"ל עם כי רבים קמו עלי מ"מ גם כולם לא יכלו לי לעשות בי כלה : (ג) על גבי. החורשים את האדמה חרשו על גבי והאריכו עוד מענית המחרישה רוצה לומר הכבידו עול כבד וזמן מרובה : (ד) ה' צדיק. אבל ה' הצדיק קצץ חבלי העבותות הרשעים מה שאסרו אותי בהם : (ה) יבושו. בראותם שיצאתי מתחת ידיהם : ויסוגו אחור. דרך המתביישים לחזור לאחוריו בדרך בושו : (ו) כחציר גגות. כעשב הגדל על הגגות שקודם התליפה נתייבש מחום השמש ולפי מעט הלחלוחית בהעפר אשר תחתי': (ז) שלא מלא. ר"ל שלא בא לכלל קצירה למלאות הקוצר את כפו מהם כדרך הקוצרים בממלאים מלא הכף וקוצרים בבת אחת : וחצנו מעמר. מוסב על שלא מלא שאמר בתחלת המקרא לומר שלא מלא חצנו. ר"ל לא מלא כנף בגדו מן העומרים כי לא קצרוהו כלל : (ח) ולא אמרו. דרך העוברים בצד הקוצרים לומר להם ברכת ה' אליכם וברכנו אתכם וגו' אבל על חציר הגגות לא אמרו העוברים כזאת כי לא בא לכלל קצירה וכחציר הזה יהיו שונאי ציון כי יכלו מן העולם עד לא יבואו ימי הזקנה : **קל** (א) ממעמקים. מתוך עומק הצרות קראתי לך ה' : (ג) אם עונות תשמר. אם לא תמחול ותשמור אותם להפרע עליהם גמול מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי הלא רבו מאוד : (ד) כי עמך הסליחה. ולא מסרת סליחת העון לאחד מהמלאכים כמ"ש כי לא ישא לפשעכם (שמות כג) : למען תורא. כ"א מסר הסליחה אל המלאך היה נכחה לב האדם לומר המלאך יתפייס לנו הואיל ולא לו חטאנו וישא את העון והיה ממעט ביראת המקום : (ה) קויתי ה'. קויתי אל ה' : קותה נפשי. כפל הדבר להתמדתו : ולדברו הוחלתי. אני מייחל ומקוה לדברי הבטחתו : (ו) נפשי לה'. נפשי מקוה לה' יותר מאשר יקוו שומרי החומות לאור הבוקר ללכת לישון או נפשי הוא אל ה' מן האנשים השומרים ומצפים לבוקר אור הגאולה ר"ל נפשי היא כאחת הנפשות האלה : שומרים לבקר. כפל הדבר להתמדתו : (ז) יחל ישראל. אתה ישראל קוה אל ה' כי עמו החסד : והרבה. הלא פדה אותך רבות פעמים וכמו כן יפדה אותך גם עתה כי לא יחסר לו פדות כי הרבה עמו : (ח) והיא יפדה את ישראל וגו'. ר"ל הנה גם העון לא יעכב הגאולה כי הוא יפדה את ישראל מן העונות כי כבר נתמרק העון והלך לו והרי הוא פדוי מן העון : **קלא** (א) לא גבה לבי. במחשבת הלב לא הייתי מתגאה : ולא רמו עיני. במעשה להשתרר ביותר להרים עין למעלה כדרך גסי הרוח : ולא הלכתי בגדולות. לא עשיתי דברים גדולים ונפלאים בבניינים נאים ומגדלים גבוהים לראות גדולה וכבוד :

מצודת ציון

זיתים. כנטיעות של זיתים כמו וסים כעץ שתול (לעיל א) : (ב) יכלו. מלשון יכולת : (ג) גבי. כן נקרא אחורי הגוף כמו וכל בשרם וגביהם (יחזקאל י') : למעניתם. הוא הקו. אשר יחרוש החורש באורך השדה ותוזר וחורש אצליו כמדתו עד כלות השדה וכן כבחצי מענה צמד שדה (ש"א י"ד) : (ד) קצץ. ענין כריתה וחתוך כמו וקצץ פתילים (שמות לט) : (ה) ויסוגו אחור. ענין החזרה לאחור כמו לא נסוג אחור (ש"ב א) : (ו) כחציר. כעשב : שקדמת. מל' קודם : שלף. ענין תלישה והוצאה ממקומו כמו שלף היש נעלו (רות ד) : (ז) וחצנו. שולי הבגד יקרא חוצן וכן גם חצני נערתי (נחמיה ה) : מעמר. אגודת השבלים כמו ושכחת עומר (דברים כג) : (ב) קשובות. ענין שמיעה : (ד) תורא. מל' מורא : (ו) משומרים. מל' שומר או הוא ענין תקוה והמתנה כמו ואביו

וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי׃ ב אִם־לֹא
שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי
אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי׃ ג יַחֵל יִשְׂרָאֵל
אֶל־יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃
קלב א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־
יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ׃ ב אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃
ג אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה
עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי׃ ד אִם־אֶתֵּן שְׁנַת
לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה׃ ה עַד־
אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה מִשְׁכָּנוֹת
לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ ו הִנֵּה שְׁמַעֲנוּהָ
בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר׃
ז נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה
לַהֲדֹם רַגְלָיו׃ ח קוּמָה יְהוָה
לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ ט כֹּהֲנֶיךָ
יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃ י בַּעֲבוּר
דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃
יא נִשְׁבַּע־יְהוָה לְדָוִד אֱמֶת לֹא־
יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית

בְּרַבְרְבִין וּבְפְרִישָׁן מִנִּי׃ ב אִין
לָא שַׁוֵּית אִידָא לְפוּם וְשַׁתְקֵית
נַפְשִׁי עַד דְּצָיֵית פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא
הֵיךְ חֲסִילָא עַל תַּדְיֵי אִמֵּיהּ
אִתְגַּבְּרֵית בְּאוֹרַיְתָא הֵיךְ
חֲסִילָא עֲבוּי נַפְשִׁי׃ ג יוֹרִיךְ
יִשְׂרָאֵל לַיְיָ מִן הַשְׁתָּא וְעַד
עָלְמָא׃ א שִׁירָא דְּאִתְאַמַר
עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא אִדְכַּר יְיָ
לְדָוִד יַת כָּל סִגּוּפֵיהּ׃ ב דִּי קַיֵּים
קֳדָם יְיָ נְדַר לְתַקִּיפָא דְּיַעֲקֹב׃
ג אִין אֵעוֹל עַל אַתְתִי אִין
אַסֵּיק עַל דַּרְגֵּשׁ מַצָּעֵי׃
ד אִין אֶתֵּן דּוּמְכָא לְעֵינַי
לְתִימוֹרֵי נְיוֹמְתָא׃ ה עַד
דְּאַשְׁכַּח אֲתַר לְמִבְנֵי בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ מַשְׁכְּנַיָא לְתַקִּיפָא
דְּיַעֲקֹב׃ ו הָא שְׁמַעְנָא יָתֵהּ
בְּאֶפְרָת אַשְׁכַּחְנוּהָא בְּחַקַל
חוּרְשֵׁי לִבְנָן אֲתַר דְּצַלִּיאוּ
אֲבָהַת עָלְמָא׃ ז נֵיעוֹל לְמַשְׁכְּנוֹי
נִסְגּוֹד לְכִבְשָׁא דְּרַגְלוֹי׃ ח קוּם
יְיָ שְׁרֵי בְּבֵית מֵישְׁרֵי נְיָחָךְ
אַתְּ וַאֲרוֹן דִּי בֵיהּ אוֹרַיְתָךְ׃
ט כָּהֲנָךְ יִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין
דִּזְכוּ וְלֵוָאֵי חֲסִידָךְ יְשַׁבְּחוּן
עַל קוּרְבַּנַיָא׃ י מְטוּל זְכוּתֵיהּ דְּדָוִד עַבְדָּךְ בְּמֵעַל אֲרוֹנָא בְּמִצַּע תַּרְעַיָא לָא תְּתֵיב אַפֵּי שְׁלֹמֹה מְשִׁיחָךְ׃
יא קַיֵּים יְיָ לְדָוִד בְּקוּשְׁטָא לָא יְתוּב מִנֵּהּ מִן וַלְדָא דִמְעָךְ אֲשַׁוֵּי מְלַךְ

אבן עזרא

פועל עומד כמו קודר הלכתי ואם הוא יוצא יחס׳ לבי וזה ההלוך בלב ובמחשבה. מלת ממני משרתת לגדולות ולנפלאות: (ב) אם. שויתי. כמו נשתוה או שמתי כמו שויתי ה׳: ודוממתי. מגזרת דומם או מן דמיון וטעם כגמול בעבור שהזכיר ולא הלכתי והנה הגמול אין לו כח להלוך אם לא ישען על אמו כי מיד יפול. והנה כגמול עלי נפשי הטעם כפול ומלת עלי כמו בעיני ויש אומרים כי הוא דרך תפלה כי לא חשבתי בלבי לבק׳ סודות ונפלאות ממני רק אם לא שויתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי תהיה נפשי על דרך תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי ואמר דוד הנה אני כל מבטחי בשם וככה עשה ישראל: (ג) ע״כ יחל לשון ציווי: (א) שיר המעלות. יתכן שזה השיר חברו דוד בהתכסותו בשק הוא וזקני ישראל בהיות הדבר כעס ולא מצא מקום להקריב קרבן בעד ישראל כי מקום המשכן רחוק היה: זכור. ענותי. מגזרת עינוי והוא שם מהבנין שלא נקרא שם פועלו: (ב) אשר. אז נשבע וטעם לאביר יעקב כי יעקב נדר נדר והשלים נדרו במקום שאמר יהיה בית אלהים: (ג) אם. נדר שלא יבא אל ביתו לירושלים ולא יעלה על ערש שהוא יגיע לו: (ד) אם. בכל כחו והנכון שהיא שנת נהרים וכבר הזכרתי דעתי במלת שנת שהיא קמוצה כמלת עזי וזמרת יה: (ה) עד אמצא. ידענו כל הארץ לשם היא כולה רק יש מקומות נכבדים שהם יותר נכבדים על כן וזה שער השמים: (ו) הנה. אמר רבי משה שמענוה על ידי דוד שהיה מאפרתה והנכון בעיני כי בימים שעברו היו אומרים בני איש ששמענו מפי נביאים כי המקום הנבחר קרוב הוא אל בית לחם אפרתה רק המקום לא נודע אם מזרח בית לחם או מערבו או לצפונו או לדרומו וידוע כי עד היום אין בין ירושלים ובין בית לחם רק כמו שלש פרסאות: בשדה יער. ששם גורן ארונה היבוסי: (ז) נבואה. ראינו ששם בנה דוד מזבח לשם ויכפר על בני ישראל ויענהו השם באש מן השמים ושם אמר זה הוא בית האלהים: (ח) קומה. דרך משל קום ולך אל המקום אשר תנוח בו: (ט) כהניך. הם בני אהרן וחסידיך הם הלוים המשוררים וטעם לאמר על הכהנים בגדי צדק כי הם מורים את התורה ושופטי ישראל: (י) בעבור. דבק עם קומה ה׳. אל תשב פני משיחך הוא דוד כי הטעם כפול כמשפט פירש טעם בעבור וזה הוא נשבע הטעם כאשר אמרתי כי השמות הם בכח הפעלים: (יא) נשבע ה׳ לדוד. שבועה שלא יסור ממנה

רשי

לו ידים ורגלים כגולם מוטל לנגדך (סא״א): (ב) שויתי ודוממתי. עליך נפשי כגמול שהוא נתון עלי אמו. גמול. יונק שדים: כגמול עלי נפשי. נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו: (א) שיר המעלות זכור ה׳ לדוד את כל ענותו. ענוי נפשו אשר טרח ועמל למצוא לך מקום: (ה) עד אמצא מקום. עד שיודע היכן יהיה מקום מקדשו (מצאתי): (ו) שמענוה. הבשורה: באפרתה. במקום החשוב והמעולה כמו (ש״א א׳) בן תחו בן צוף אפרתי חשוב אבגינום. ד״א שמענוה באפרתה בספר יהושע (ט״ז) שבא מאפרים. בכל התחומין הוא אומר (שם) ועלה הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול אל כתף היבוסי ירושלים כמצאת ירושלים גבוה מכל הארצות והוא ראוי לבית המקדש שנאמר (דברים ט״ז) וקמת ועלית אל המקום וגומ׳ תלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל כך נדרש בשחיטת קדשים: מצאנוה בשדי יער. בגבול בנימן שנמשל לחית היער שנאמר בנימין זאב יטרף (בראשית מ״ט): (ז) נבואה. שמה למשכנותיו: (י) אל תשב פני משיחך. שלמה בבואו להכנים שם את הארון:

מנחת שי

ועדותיו

שבת: זכור כל זכור חס׳ במ״א זכור ה׳ לדוד את כל ענותו. ובס״א ראיתי נמס׳ זכור ה׳ לבני אדום וטעו׳ לפי דעתי כי לא נמצ׳ בשום ספר מדוייק מל׳ כי אם זכור ה׳ לדוד וכל זכור מלאים במ״ב חס׳ לא תירא מהם זכור. הבן יקיר לי אפרים: שנת ה׳ בשינה וסי׳ בחמם אשית את משתיהם. והשכרתי שריה וחכמיה. אם אתן שנת לעיני. מתוקה שנת העבד. בלילה ההוא נדדה שנת המלך: תשב ד׳ קמץ ומלרע וסי׳ נמסר בסיפרא סימ׳ צ׳ ובסדר חיי:

תולדות אהרן זכור ס׳. זבחים נד: אם אתן. שם זוכר ויגש: קומה ס׳. שם וילא: כהניך. שם פנחס:

מצודת ציון

ואביו שמר את הדבר (בראשית לז): (ב) שויתי. מל׳ שוה: ודוממתי. מל׳ דמיון: כגמול. ענינו תינוק הנעתק מקרוב משדי האם כמו ויגדל הילד ויגמל (שם כא): (ב) לאביר. ענין חוזק כמו ומשך אבירים בכחו (איוב כד): (ג) ערש. מטה כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג׳): יצועי. מל׳ מצעית המטה כמו אז חללת יצועי (בראשית מט): (ד) לעפעפי. הוא אישון העין: תנומה. היא שינה קלה: (ז) להדום. הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי האדם כשהוא יושב וכן הדום לרגליך (לעיל קי)

מצודת דוד

ממני. ר״ל יותר מהצורך ומהראוי לי: (ב) אם לא. הוא ענין שבועה כאומר אם לא עשיתי כן יבא עלי עונש כזאת וגזם ולא אמר: שויתי ודוממתי. המשלתי נפשי כתנוק הנגמל משדי אמו שכל בטחונו על אמו כן כל בטחוני בה׳: כגמול עלי נפשי. הנפש אשר עלי ובקרבי הוא כתנוק הנגמל וכפל הדבר להתמדתו: (ג) יחל ישראל. ר״ל ממני ראו וכן עשו גם אתם וקוו אל ה׳ מעתה ועד עולם:

קלב (א) זכור ה׳ לדוד. התפלל על עצמו שיזכור לו ענוי נפשו אשר טרח למצוא מקום אשר יבנה שם המקדש: (ב) לאביר יעקב. לחזקו ותקפו של יעקב והוא המקום ב״ה ותלה ביעקב לפי שהוא היה תחילה להנודרים: (ג) אם אבוא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וגו׳: באהל ביתי. באוהל המוכן לבית שבתי הראוי למלך: ערש יצועי. מטה המוצעת כפי הראוי לי: (ד) אם אתן שנת. ר״ל נהיות ישן להתענג יותר מההכרח להחיות את הנפש וגם זה הוא ענין שבועה וגו׳: לעפעפי. כפל הדבר במ״ש: (ה) עד אמצא. עד אשר אדע איה המקום המוכן לבה״מ: (ו) הנה שמענוה באפרתה. עוד הייתי באפרת מקום מולדתי כי היא בית לחם כמ״ש בדרך אפרת היא בית לחם (בראשית מח) ואמר כי מאז שמענו כי עתיד להיות מקום נבחר לבה״מ אבל לא ידעתי מקומה איה: מצאנוה בשדי יער. עתה הנה מצאתי את המקום בשדי יער הוא גורן ארונה היבוסי והיה גם שם עלי יער כי הוא המקום שנעקד עליו יצחק ובאיל תמורתו נאמר נאחז בסבך בקרניו (שם כב) שנאחז בענפי עלי היער: (ז) נבואה. עתה הואיל וידענו המקום נבואה למשכנותיו: להדום רגליו. בה״מ קרוי הדום רגלי ה׳ ואחז דרך משל כאילו מושבו בשמים ממעל ורגליו יורדים לנוח בבה״מ: (ח) קומה ה׳. לכן קומה והסרה שכינתך אל מקום המנוחה כי עד הנה היה מתהלך מאוהל אל אוהל וממשכן וגו׳ אבל המקום ההוא תהיה מקום מנוחה וקבוע עד עולם: אתה וארון עוזך. שכינתך תשרה בה עם הארון אשר הראה לכל את עוזך וכח זרועך בפלשתים בעת לקחו אותו בשבי כמו שכתוב בש״א: (ט) ילבשו צדק. בגדי כהונה נקראים בגדי צדק כי הם מכפרים ומצדיקים את החוטאים: וחסידיך ירננו. הלוים ירננו בשיר: (י) בעבור וגו׳. של עצמו אמר עשה זאת בעבורי וכפל דברו ואמר עוד אל תשב ריקם את פני משיחך לבל שמוע תפלתו: (יא) נשבע וגו׳ אמת. ר״ל שבועה אמתית ילא יחזור מהשבועה

והשבועה

(יב) ועדותי ז' אלמדם. זו אשר אלמדם: (טו) צידה. מזונה: (יח) יציץ. יאיר כמו וטצצים כעין נחושת (יחזקאל א'): (א) שיר וגו'. הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. כשישב הקב"ה בבית הבחירה עם ישראל הקרוין אחים ורעים ויהיה גם הוא יחד עמהם: (ב) כשמן הטוב. שנמשח בו אהרן הכהן: שיורד. מראשו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב ע"פ הכתונת כן נעים כטל חרמון שגבוה על הררי ציון והטל יורד מהרמון להררי ציון כשם ששמן המשחה לגדולה כך הר ציון לתפאר' ולכבוד לישראל כשם ששמן הטוב כן טל חרמון כזה כן זה כמו והיה כעם ככהן (ישעיה כ"ד). ורבותינו דרשו שבת אחים משה ואהרן לענין מעילה בשמן המשחה במסכת הוריות כל המזמור אבל יש בדברי

ממנה: (יב) אם. ועדותי. החולם תחת שור"ק או היא מלה זרה מורכבת מל' יחיד ורבים כמו והפלא ה' את מכותך. ומ"ם אלמדם שבה אל בריתי ועדותי. ומלת גם הם ישבו גם בניהם: (יג) כי. הזכיר ציון בעבור שנקראה עיר דוד כי שמח בהגלות לו כי הר בית ה' הוא ציון: (יד) זאת. ידבר על ל' השם: (טו) צידה. הארץ תהיה נעמה ומבורכ' וטעם להזכיר צידה תגזרת צדה לדרך ובאה זאת המלה על דרך אגל פנה כי ברכה תמצא בכל צדה שיוליכו מתנה העוברים: (טז) וכהניה. שהם לובשים בגדי כהונה אולי הם בגדי צדק ילבישם בגדי ישע כדרך הלבישני בגדי ישע שתהיה ישועה מפורסמת ונראה עליהם כבגד: וחסידיה. הם הלוים: (יז) שם. בדרך נבואה כי תעמוד מלכות דוד: ערכתי נר. הטעם כפול כמו יערוך אותו אהרן ובניו: (יח) אויביו. אמר אלביש בשת אויבי דוד הפך שילבש ישע הכהנים המתפללים בעדו וישוב מלת נזרו למלת שם אצמיח קרן לדוד יציץ נזרו כמו יצא ונראה וכמוהו מציץ מן החרכים: (א) שיר המעלות. הנה הזכיר בשיר העליון אצמיח קרן לדוד והטעם בית דוד הזכיר כי יהיו לאגודה אחת בימי שלמה עם אחיו ותחסר מלת דבר וכן הוא הנה מה דבר טוב ומה דבר נעים כי טוב ונעים תואר והמתואר חסר וטעם גם רמז לכהנים או הנכון להיות אחים על חברת הכהנים וטעם גם על הכהן הגדול: (ב) כשמן. הוא שמן המשחה על כן הודיעו פי' ע"כ הוא נפתח כי הוא שמן הידוע כי הוא קודש והנמשח בו קדוש והזכיר אהרן כי הוא היה ראש המשוחים: (ג) כטל. אמר רבי משה מה טעם הר חרמון להר ציון ופירש בו כטל חרמון שראוי להיותו יורד על הררי ציון והנכון בעיני כי כטל ישרת אחר וכן הוא כטל חרמון כטל שיורד והנה הזכיר שני דברים על דרך יכפה אף ורבים כמוהו כי הברכה בטל

לְכִסֵּא־לָךְ׃ יב אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ ׀ ו' רפי'
בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם ב' כתיב ו' נחגס
עֲדֵי־עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ׃ יג כִּי־ ב'. ו' רפי'
בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ׃ ל'. ב' מ"ע הוא נעיר
יד זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד פֹּה אֵשֵׁב
כִּי אִוִּתִיהָ׃ טו צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ ל'
אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם׃ טז וְכֹהֲנֶיהָ ב'
אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ׃ ה'
יז שָׁם ׀ אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר ג'
לִמְשִׁיחִי׃ יח אוֹיְבָיו אַלְבִּישׁ בֹּשֶׁת ס' מ"ג
וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ׃

קלג א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד ד'
הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת
אַחִים גַּם־יָחַד׃ ב כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב ׀ ב' ונהרות
עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן ג'. ב' בתרי לישני ב' תו
שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו׃ ג כְּטַל ב' מאת ס'
חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי שָׁם ׀
צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים עַד־ ב' בטעם
הָעוֹלָם׃

קלד א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה ׀
בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה
הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת׃ ט"ל. ד'
ב שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־ ל' חס'. ב'
יְהוָה׃ ג יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

עַל כּוּרְסֵי דִי לָךְ׃ יב אִין
נָטְרִין בְּנָךְ קְיָמִי וְסָהֲדוּתִי דְנָן
דְאַלְפִנּוּן אַף בְּנֵיהוֹן לְעָלְמִין
יָתְבוּן עַל כּוּרְסֵי דִילָךְ׃ יג אֲרוּם
אִתְרְעֵי יְיָ בְּצִיּוֹן רַגֵּג יָתָהּ
לְמוֹתַב דִי לֵיהּ׃ יד דָא נְיָח
שְׁכִנְתִּי עַד עָלְמָא כָּא אֵתֵיב
אֲרוּם רְגִגְתָּהּ׃ טו זְוָדָהּ
מְבָרְכָא אֲבָרֵךְ וַחֲשִׁיכָהָא
יִסְבְּעוּן לַחְמָא׃ טז וְכַהֲנָהָא
אַלְבִּישׁ לְבוּשֵׁי פּוּרְקָן וַחֲסִידָהָא
מְשַׁבָּחָא יְשַׁבְּחוּן׃ יז תַּמָן
אַצְמַח מְלַךְ יַקִּיר לְבֵית
דָוִד סַדְרֵית שְׁרָגָא לִמְשִׁיחִי׃
יח בַּעֲלֵי דְבָבוֹי אַלְבִּישׁ לְבוּשִׁין
דִבְהַתָּא וַעֲלוֹי יְנִיץ כְּלִילֵיהּ׃
א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין
דִתְהוֹמָא הָא כְּמָא טָב וּכְמָא
בְּסִים לְמֵתַב צִיּוֹן וִירוּשְׁלֶם
כְּתְרֵין אַחִין בְּרַם כַּחֲדָא׃
ב כִּמְשַׁח טָב דְמִתְרַק עַל רֵישָׁא
נָחֵת עַל דִקְנָא דִקְנֵיהּ דְאַהֲרֹן
דְנָחֵת עַל אִמְרָא דִלְבוּשׁוֹי׃
ג הֵיךְ כְּטַלָּא דְחֶרְמוֹן דְנָחֵת
עַל טוּרֵי דְצִיּוֹן אֲרוּם תַּמָן
פַּקֵּד יְיָ יַת בִּרְכְּתָא חַיֵּי עַד
עָלְמָא׃ א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר
עַל מַסּוּקִין דִתְהוֹמָא הָא
בָּרִיכוּ יַת יְיָ כָּל עַבְדַיָּא דַיְיָ
דְקָיְמִין עַל בֵּית מַטְרַת בֵּית
מַקְדְשָׁא דַיְיָ וּמְשַׁבְּחִין בְּלֵילְוָן׃
ב טוֹלוּ יְדֵיכוֹן קוּדְשָׁא כַּהֲנַיָּא
עַל דוּכַן קוּדְשָׁא וּבָרִיכוּ יַת יְיָ׃ ג יְבָרְכִנָּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן דַעֲבַד

חרמון מבורכים הנה אתם חייבים אז תרבה התבואה שחיי האדם תלויין בה: (א) שיר המעלות הנה ברכו. הנה כאשר תהיו כטל חרמון מבורכים הנה אתם חייבים לברך את השם וטעם בלילות שתברכוהו גם בלילות על הטובות שעשה עמכם והוא מדבר לכהנים על כן: (ב) שאו ידיכם ביום וזהו וישא אהרן את ידיו: וברכו את ה'. ביום זה הוא ברכת כהנים: הללויה

לכסא ו' רפין וסימ' והקעתיו יתד במקום נאמן. כי עשית משפטי ודיני. ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני. וידבר אתו טובו'. נשבע ה' לדוד אמת אם ישמרו בניך בריתי: ערכתי ג' וסימ' את שבע המזבחות ערכתי. נר למשיחי. הנה נא ערכתי משפט: הזקן ג' וסימ' צרעת הראש או הזקן. וגם את הזקן תספה. ירד על הזקן זקן אהרן: הברכה ב' בפע' אתנחתא וסימ' את הברכה אשר תשמעו. כי שם צוה ה' הברכה: בלילות ד' וסימ' נמסר בסיפ' סימן צ"ב: וברכו ב' וסימ' ובמה אכפר דגבעונים. שאו ידיכם קדש וברכו

תולדות אהרן זאת מנוחתי. זבחים קיט זוהר פקודי פו (סנהדרין פב): כי בחר. שם עקידה שער סז מנחות פז נדה ע עקידה שער כד: מה טוב. הוריות יב כריתות ה' זוהר בראשית אחרי קדושים ויקרא: כשמן הטוב. שם אמור: כטל. הוריות יב כריתות ה: הנה ברכו. סוטה לט זוהר תולדות (ברכות ב): העומדים. מנחות קי זוהר ויקרא: שאו ידיכם. סוטה לט:

מצודת ציון

קי): (יג) אוה אויתיה. מל' תאוה וחשק כמו נפשו אותה ויעש (איוב כג): (יז) ק־ן. המלה הזאת הושאל לממשלה והתחזקות ע"ש שבעלי הקרנים יתחזקו בהם בהלחמם עם מי: ערכתי. ענין סדור: (יח) יציץ. מל' נצנוץ ועניינו הארה וזריחה וכן ונוצצים כעין נחושת קלל (יחזקאל א): נזרו. כתרו כמו את הנזר (מ"ב יא): (א) נעים. ענין ערבות ומתיקות: (ב) מדותיו. מלבושיו כמו

מצודת דוד

והשבועה היא שהבטיחו לומר מזרעך אשית מלך לשבת על הכסא שלך: (יב) זו אלמדם. אשר אלמדם ביד הנביאים: גם בניהם. של בניך עד עולם ישבו לכסא המלוכה: (יג) כי בחר ה' וגו'. ר"ל הואיל וה' בחר את ציון ודוד הלא טרח והכין את המקום ההוא לזה יקבל בגמול שכרו את המלכות לו ולזרעו עד עולם: (יד) זאת מנוחתי. וכה אמר ה' זאת תהיה מנוחתי עדי עד ופה אשב כי מתאוה אני לה: (טו) צידה. מן המקום ההוא אשפיע לברך מזון עדתי ולהשביע אביוני עמי: (טז) אלביש ישע. ר"ל ע"י לבישת בגדי כהונה תבוא הישועה כי המה מכפרים ובאה ע"י התשועה: וחסידיה. הלוים ירננו בשיר: (יז) שם. בציון אצמיח קרן ממשלה לדוד ר"ל שם יתרבה ויתגדל ממשלתו בכל עת: ערכתי נר. שם ערכתי נר ר"ל האורה וזריחה וממשל רב: (יח) אלביש בושת. יהיו מעוטפים בבושת כלבוש הזה המעטף את כל הגוף: ועליו. על דוד יאיר ויזרח כתר המלכות ר"ל תרבה גדולתו למעלה: קלג (א) הנה מה טוב. מה מאוד טוב ומה מאוד נעים הדבר כאשר ישבו על האדמה כל בית ישראל הנקראים אחים לגודל האחוה שביניהם: גם יחד ויהיו גם יחד במלכות אחת ולא יחלו לשתי ממלכות עוד: (ב) כשמן הטוב. והרי הדבר דומה כשמן המשחה הניתן על הראש בשפע רב עד כי ירד משם על הזקן והוא זקן אהרן שהיה הראשון להנמשחים בשמן המשחה: שיורד. אשר ירד עוד על פי מלבושיו בפתיחת בית הצואר ור"ל כמו שמן המשחה עם כי היה נתון על הראש לבד מ"מ באה השמן ממנו על מקומות מחולפות על כי המה דבוקות זו בזו כן אם כל בית ישראל אחת וראש אחד להם תתחלק אז השפע לכולם באמצעית המלך המקבל השפע בראשונה: (ג) כטל חרמון. כמו הטל היורד מהר חרמון על הררי ציון הנמוכים ממנו כן באה השפע באמצעית המלך ליתר העם: כי שם. בציון צוה ה' את הברכה והחיים עד העולם ר"ל בציון באה השפע וחל ראשונה על המלך המולך בה וממנו יושפע על בני העם ולכן טוב הדבר שיהיו לאחדים: קלד (א) העומדים וגו'. להלל את ה' בבית המקדש: (ב) שאו. הרימו ידיכם לה' בקדושה לברך אותו כי כן דרך המברכים להרים ידיהם למעלה: (ג) יברכך וגו'. סרס המקרא יברכך ה' עושה וגו': מציון. ר"ל אם תברכו את ה' אזי גם הוא יברך אתכם מציון כי משם נשפעים כל הברכות והטובות כי שם מקום

אבן עזרא

(א) הללויה. דבר המשורר לכהנים הלוים המשוררים : (ב) שעומדים. הם הכהנים המקריבים העולות בחצוצרות הם המשוררים : (ג) הללויה. פעם אחר פעם : כי נעים. תאר לשם הנכבד : (ד) כי. שאתם זרעו : (ה) כי. התברר לי עוצם גדולתו על כן אשאל מכם שתברכוהו ותהללוהו מכל המלאכים העליונים והאלהים השפלים שהם האלילים וקראם אלהים כנגד מחשבות עובדימו כמו חנניה הנביא והוא היה נביא שקר ורבים כאלה במקרא והראיה הגמורה על גדולת השם : (ו) כל אשר. הזכיר בשמים ובארץ בימים שהם רבי' וכל תהומות : (ז) מעלה. כתוב בירמיה הוא בהבלי הגוי' מגשימים ואם השמים בתולדותם יתנו רביבים רק הכל בחפץ השם וכן אמר איוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר: נשיאים. איד הארץ שיעלה וטעם מקצה הארץ כנגד מקצה השמים מוצאו כי העגול אין לו ראשית רק כנגד המחל וכנגד הסמך הדבר אליו והנה הטעם מכל מקום וטעם ברקים כי הם אות עם מטר שהוא מים. ולמ"ד למטר בעבור: וטעם אוצרות לרוח שהם בכח כי הכח דבר אצור והנה התברר כי כל חפצו יעשה והנה ראיה אחת וראיה שנית אותות השם במצרים : (ח) והזכיר תחלה מכת בכורות בעבור שני דברים האחד כי עיקר יציאתנו ממצרי' היה בעבור מכת בכורות וכן כתוב הנה אנכי הורג את בנך בכורך והשני בעבור שנמלטו בכורי ישראל והנה היה גם בתוך כם : (ט) שלח. הם שהיו לפני מכת בכורים ויו"ד בתוככי לנוכח מצרים וכמוהו ועוררתי בניך ציון על בניך יון והזכיר בפרעה ובכל עבדיו ואף כי בעמו : (י) שהכה. מלכים עצומים. כמו מלכי מדין או הפירוש הבא אחריו : (יא) לסיחון. הזכירם בעבור תקפם וכלל באחרונה ולכל ממלכות כנען : (יב) ונתן. ארץ סיחון ועוג וכנען לנחלה פיר' של ישראל לבדו נתנם לנחלה : (יג) ה'. ואחר שהזכיר אלה השתים הראויות אמר על כן שמך לעולם עומד וזה השם נודע לישראל לבדו ועליו הוא נקרא והוא יעמוד כי השם יעמידנו ואם עבר על ישראל רע עוד ישוב כשהיה על כן : (יד) כי ידין. כאשר דן עמו מיד פרעה : ועל עבדיו יתנחם. דרך משל וכאשר יקח השם דין עמו מיד הגוים לא יצילום עצביהם כמו אלהי מצרים שעשה השם בהם שפטים : (טו) עצבי. קראם עצבים דרך בזיון שאין בהם תועלת רק עצבון חנם וטעם מעשה ידי אדם כי עושם נכבד מהם : (טז) פה. וכבוד האדם על כל נבראי מטה בנשמה העליונ' בעלת הדיבור ע"כ אמר פה להם

תרגום

שמיא וארעא : א הללויה שבחו ית שמא דיי שבחו עבדיא דיי : ב דקימין בבית מקדשא דיי בדרת בית אלהנא : ג הללויה ארום טב יי זמרו לשמיה ארום בסים : ד ארום דבית יעקב בחר ליה יי ישראל לחבוביה : ה ארום אנא ידעית ארום רב יי ורבוננא על כל אלהים : ו כל די יתרעי יי עבד בשמיא ובארעא בימיא וכל תהומיא : ז דמסיק ענגין מסיפי ארעא ברקין למחת מטרא עבד דמפק זעפא מן טוסבריא דיליה : ח די קטל בוכריא דמצראי מאנשא עד בעירא : ט שדר אתין ותמהין במציעיך מצרים בפרעה ובכל עבדוי : י די מחא עממין סגיעין וקטל מלכין תקיפין : יא לסיחון מלכא אמוראה ולעוג מלכא דמתנן ולכל מלכות כנען : יב ויהב ארעהון אחסנא אחסנא לישראל עמיה : יג יי שמך לעלם יי דכרנך לדר ודר : יד ארום ידין יי במימריה דינא דעמיה ועל עבדוי צדיקיא יתוב ברחמוי : טו טעון דעממיא סימא ודהבא עובד אידי בר נש : טז פום להון ולא ממללין עינין להון

קלה

קלה א הללויה | הללו את־שם יהוה הללו עבדי יהוה : ב שעמדים בבית יהוה בחצרות בית אלהינו : ג הללויה כי־טוב יהוה זמרו לשמו כי נעים : ד כי־יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו : ה כי אני ידעתי כי־גדול יהוה ואדנינו מכל־אלהים : ו כל אשר־חפץ יהוה עשה בשמים ובארץ בימים וכל־תהמות : ז מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו : ח שהכה בכורי מצרים מאדם עד־בהמה : ט שלח | אתות ומפתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל־עבדיו : י שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים : יא לסיחון | מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען : יב ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו : יג יהוה שמך לעולם יהוה זכרך לדר־ודר : יד כי־ידין יהוה עמו ועל־עבדיו יתנחם : טו עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם : טז פה להם ולא ידברו עינים להם ולא

ג. ט"ו · ג' בטעם · ז' מפקין א' בניבנא · ל ה' דגשים.ח' · ד"כ"כ בנבי' וכתובים · ל' כ' ובענין.ד' · ב' כתיב כן · כ' · ב' ובענין · ג' וחד חרים לנחלה · ג' · ג' · ז'ססו' נסים' ולא ולא

תולדות אהרן הללו. ככה לא מגלה יד זוהר ויתו : שעומדים. פסחים קיח : כי יעקב. שם קיח זוהר תרומה : לסגלתו. זוהר במדבר : מעלה נשיאים. (פסחים לב תענית סה):

רשי

בדברי תורה וקבלה משל ומליצה ודברי חכמים וחידותם ועיקר שיר המעלות על בית המקדש נאמר : (א) הללויה הללו את שם ה' וגו' : (ז) ברקים למטר עשה. הם זהרורי הרקיע המבריקי' ומאירים לפני המטר שקורין אשליידו"ש בלע"ז : מוצא. לשון מציא' כלו' אוצרות תקן לרוח ושם הם מצויים לו לשלחם בשליחותו : (ט) בתוככי. כמו בתוכך : (יג) ה' שמך לעולם. כגדולתך וכממשלתך אז כן הוא גם עתה והיכולת בידך לדון ולנקום נקמתנו : (יד) כי ידין ה' עמו. ישפוט משפטם מאויביהם : יתנחם. יתעשת

את ה': בבית ה' ט"ל בקרי' וסימ' וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה. אם יעלה העם הזה. ובשנה השביעית שלח יהוידע דמלכים. ויתן הכהן לשרי המאות דמלכים. ובנה מזבחו' בבית ה'. ויתנה על יד עשי המלאכה תנינא דפסוק דמלכים. ספר התורה מצאתי דויאמר חלקיהו דמלכים. וחברו דר"ה ויען חלקיהו. ויעל המלך בית ה' וכל איש יהודה תנינא דפסוק דמלכים. ויתן את בתי הקדשים אשר בבית ה' דמלכים. ואת עמודי הנחשת תנינא דפסוק דסוף מלכים. וישמע פשחור בן אמר. ויכה פשחור את ירמיהו. וישמעו הכהני' והנביאים דירמיה. מרוע נבית בשם ה'. ואם נביאים הם. ויהי בשנה ההיא בראשית ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה. וישלח המלך צדקיה ויקח. ואת עמודי הנחשת אשר תנינא דפסוק דסוף ירמיה. ויער ה' את רוח זרבבל. ביום ההוא יהיה על מצלת הסוס. והיה כל סיר בירושלם. לאלה מחלקות השערי' דד"ה. ויכל שלמה את בית ה'. וככלותם הביאו לפני המלך. ויזעף עזיהו ובידו. ויאמר יחזקיהו להכין לשכות. ובנה מזבחות בבית ה' דד"ה. ויתנו על ידי עשה המלאכה דד"ה ב' בפסוק. ויתיכו את הכסף בבית ה' ד"ה. אך טוב וחסד ירדפוני. אחת שאלתי מאת ה' שתולים בבית ה' בחצרות. שיר המעלות הנה ברכו. שעמדים בבית ה'. זנח ה' מזבחו נאר מקדשו. ועיין מה דקשיא לי בהני סימנין במסרה רבתא בערך ארני :

מצודת ציון

מדו בד (ויקרא ו) : (ד) לסגולתו. ענין אוצר נחמד כמו וסגולת מלכים (קהלת ב) : (ו) תהומות. עומק המים : (ז) נשיאים. עננים ע"ש שמגביהים עצמן למעלה וכן נשיאים ורוח וגשם אין (משלי כה) : (ט) בתוככי. היו"ד יתירה והוא כמו בתוכך וכאילו ידבר למצרים לנוכח : (יא) לסיחון. את סיחון כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג) : (טו) עצבי. כן תקרא הצורה גלולים כי מעצבת לב עובדים קורא אליה

מצודת דוד

מקום השראת השכינה : קלה (א) הללויה הללו וגו'. כפל המקרא כאילו אמר הללויה ומי יהלל ואמר הללו עבדי ה' אתם הללו את שם ה' אבל להרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי : (ב) שעומדים וגו'. להתפלל בה לה' : (ד) בחר לו יה. ה' בחר לעצמו את יעקב : לסגולתו. להיות לו כאוצר נחמד : (ה) כי אני ידעתי וגו'. לכן אני מעורר לבות בני אדם להללו : ואדונינו. מוסב על מלת גדול לומר ואדונינו גדול מכל אלהים הם מלאכי מעלה : (ז) מקצה הארץ. ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם ברום הרקיע אל המקום אשר ירצה להמטיר שמה : ברקים. לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם : מוצא. הוא מוצא את הרוח ממקום אוצרו : (ח) שהכה. הוא האל אשר הכה בכורי מצרים והבחין בין טפה של בכור וגומר : (ט) בתוככי מצרים. ולא חלו המכות על ישראל שהיו בארצם : (י) גוים רבים. הם בבעת העמים עובדי גלולים בכנען : (יא) לסיחון. הרג לסיחון וגו' והזכירם בפרט לרוב חזקם ואח"כ כלל כל מלכי כנען יחד : (יב) ארצם. של המלכים ההם נתן נחלה וחזר ופירש שנתן נחלה לישראל עמו : (יג) ה' שמך לעולם. ר"ל כאשר כחו מאז כן כחו עד העולם : זכרך. היא היא כי בשמו יזכר וכפל הדבר לחזק : (יד) כי ידין. כי עוד יבוא זמן אשר ידין ה' דין עמו : יתנחם. יחשוב מחשבה אחרת להיטיב להם : (טו) עצבי הגוים. הבל הגלולים אשר העובדי גלולים עובדים להם הלא המה מכסף ומזהב והמה מעשי ידי אדם ואין ממש בהם : (טז) פה להם

להם : (יז) ואחר כן הזכיר הרגשת העין גם האזנים שהם נכבדות בהרגשות והכיה השלש האחרות וטעם אף אין יש רוח בפיהם הרוח שהוא הגוף שיתנא לאדם ולבהמה ולעוף לכל מרגיש והוא עיקר כל הרגשות והנה העצב פחות מכל מרגיש וטעם בפיהם כי הרוח הנכנס מהפה יחיה ויעמד זה הרוח בלב ובצאתו מהלב יצא בפה על כן אמר בפיהם : (יח) כמוהם. שהם בלא נשמה ובלא מראה ושמע וריח : (יט) בית. ברכו את ה'. שהבדיל אתכם מן העמים וכלל בתחל' בית ישראל ואח"כ הזכיר נכבדי הנכבדים שהם בי"ת אהרן ואחר כן כלל כל השבט וכלל באחרונה כל יראי ה' מישראל ומן הגוים וזאת היא הברכה : (כא) ברוך ה'. הללויה. שתאמרו ברוך ה' : (א) הודו. דברי המשורר לישראל והטעם כי הוא טוב : (ב) הודו לאלהי האלהים. המלאכים העליונים שאינם גופות ולא כגופות : (ג) הודו לאדוני האדונים. המלאכים הם אדוני הארץ : (ד) לעושה נפלאות. מעין והם העגולות הכבודות שהם צבא השמים. (ה) לעשה. הכל דבק עם הודו וזהו הרקיע שהוא שמי הארץ: (ו) לרוקע. כי המים תחת הארץ בחצי הכדור כאשר פירשתי בפרשת בראשית ומלת רוקע פועל ונפתח הקו"ף בעבו' אות הגרון והנה הזכיר מה שהוא על ראש עין האדם והארץ אשר תחתיו: (ז) לעושה. הזכיר שני המאורות כי חיי האדם תלויין בהם ואחר כך פירש כל אחד מהם : (ח) את השמש. לבדה ואת הירח משתתפים בעבור היות השמש בלילה תחת הארץ אין כח לה ולולי אור הלבנה והכוכבים לא ישאר חי וצמח ועם כל אלה הזכיר כי לעולם חסדו שהוא עושה כן תמיד : (י) ושב עתה להזכיר כי חייבים אנחנו להודות לשם על האותות שעשה בעבור עמו והחל למכה אחר שהזכיר למכה מצרים פרט בבכוריהם וזה חסד גדול עם ישראל להנקם מאויביהם : (יא) ויוצא מתוכם. מתוך מצרים : (יב) ביד. רמה לא כעבדי' הבורחים מפני אדוניהם : (יג) לגוזר. גם זה חסד הי' כי הי' יכול להעבירם במים ולא ימותו: רק יעברו בפחד ובעצבון : (יד) והעביר. זה הכתוב לאות כי נכנסו בים הרבה רחוק מהיבשה וזה טעם בתוכו : (טו) ונער. הנה פרעה טבע וכל חילו אז היו ישראל חפשים וזה טעם כי לעולם חסדו עם ישראל

יִרְאוּ׃ יז אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ
אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם׃ יח כְּמוֹהֶם
יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃
יט בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה
בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה׃ כ בֵּית
הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה יִרְאֵי יְהֹוָה
בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה׃ כא בָּרוּךְ יְהֹוָה׀
מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָ͏ִם הַלְלוּיָהּ׃

קלו א הוֹדוּ לַיהֹוָה כִּי־טוֹב
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב הוֹדוּ לֵאלֹהֵי
הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ג הוֹדוּ
לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
ד לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ה לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם
בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ו לְרֹקַע
הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
ז לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ׃ ח אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת
בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ט אֶת־הַיָּרֵחַ
וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ י לְמַכֵּה מִצְרַיִם
בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יא וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ׃ יב בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ
נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יג לְגֹזֵר
יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יד וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ טו וְנִעֵר פַּרְעֹה
וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

ולא חמין : יז אודנין להון ולא ציתין נחירי ולא אית רוחא דחיי בפומהון: יח די כמתהון יהון עובדיהון כל דמתרחצין עליהון : יט דבית ישראל בריכו ית יי דבית אהרן בריכו ית יי : כ דבית לואי בריכו ית יי דחליא דיי בריכו ית יי : כא בריך יי מציון דאשרי שכנתיה בירושלם הללויה : א שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה : ב שבחו לאלהי אלהיא ארום לעלם טוביה : ג שבחו למרי מריא ארום לעלם טוביה : ד לעבד פרישן רברבן בלחודיה ארום לעלם טוביה : ה לעבד שמיא בסוכלתנו ארום לעלם טוביה : ו לרדיד ארעא עלוי דמיא ארום לעלם טוביה : ז לעבד נהורין רברבין ארום לעלם טוביה : ח ית שמשא למשלט ביממא ארום לעלם טוביה : ט ית סיהרא וכוכביא למשלט בליליא ארום לעלם טוביה : י למחי מצראי במכתשין קטל ארום לעלם טוביה : יא ואפיק ישראל פריקין מביניהון ארום לעלם טוביה : יב באידא תקיפא ובדרע מרממא ארום לעלם טוביה : יג לצלח ימא דסוף לצלוחין ארום לעלם טוביה : יד ואעבר ישראל במציעיה ארום לעלם טוביה : טו ושנק פרעה וחילותיה בימא דסוף ארום

יתעשת (יתעכב) : (יז) אף אין יש רוח בפיהם. גם רוח אין בפיה' אפילו כבהמה זו כל שכן שלא ידברו כאדם ומאחר שאין בהם רוח אין צריך לפרש רוח החוטם. אף זה פתח. ואף להם ולא יריחון קמץ (ס"א) : (כ) יראי ה'. אלו הגרים (מלאתי) : (ד) לעשה נפלאות גדולות לבדו. בראשונה לא נברא מלאך כשעשאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש והירח : (י) למכה מצרים בבכוריהם. בכוריהם לא נאמר אלא בבכוריהם עמדו בכורים וקפחו שוקן של אביהם המעכבי' בישראל כששמעו נגע עשירי מפי משה : (יג) לגזרים. י"ב קרעים

לאדני האדנים ז' מפקין א' בליש' וסימ' הוא אלהי אלהים ואדוני האדנים : לאדניהם למלך מצרים. פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה. ואדנינו דוד לא ידע. ואדנינו מכל אלהים. הודו לאדני האדנים. כי קדוש היום לאדנינו. ועיין במסרה רבתא בשערי הניקוד והנגינות בשער משה וכלב ובשער שמתחיל כל לשון אלהות ונמסר גם בעמוס סי ד' : ויוצא י"ב מ"ל בקריא' וסי' ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה. ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב. ויאמר שלום לכם אל תיראו ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. ויוצא משה את העם לקראת האלהים. וגדעון בא ויעש גדי עזים. ויוצא משם את כלי דיהויכין. פתח ה' את אוצרו דירמיה. לקול תתו המון מים בשמים. ויוצא יהוידע הכהן. לקול תתו המון מים תנינא דסיפרא. ויוצא ישראל מתוכם אלין מ"ל וי"ג חס' בקריאה וסי' נמסר בסדר

מצודת ציון

אליה ואינו נמנה : (יז) יאזינו. ענין שמיעה והוא מל' אוזן : (ו) לרוקע. ענין שטיחה ופרישה כמו וצורף בזהב ירקענו (ישעיה מ) : (יג) לגוזר. ענין כריתה וחתוך כמו גזרו את הילד (מ"א ג') : (טו) ונער. ענין תנועה חזקה כמו חצני נערתי (נחמיה ה) : וחילו. מל' חיל וצבא : ויפרקנו

תולדות אהרן בית אהרן. שבועות יג יד: ברוך ה'. סוטה לט זוהר ויקרא: הודו לה'. פסחים קיח (סוכה נג): הודו לאלהי. (פסחים לב תענית כז): לעשה השמים. זוהר בלק: לרוקע. חגיגה יב (חגיגה עז): לגוזר. פסחים קיח :

מצודת דוד

להם. ר"ל אם אמנם עשו להם פה מה בכך הלא לא ידברו בו : (יז) אף אין יש ריח. אפילו רוח החיוני כבהמה אין בפיהם : (יח) כמוהם. בקללה אמר שהאומנים העושים את הגלולים יהיו כמו הגלולים לבל ידברו וכו' וכן יהיו כל הבוטח בהם : (יט) ברכו. על שהבדיל אתכם מן העובדי גלולים התועים: בית אהרן וגו'. ר"ל כל אחד ברכו לפי כח ההשגה : (כ) יראי ה'. אלו חסידי או"ה : (כא) מציון. המופיע אור שכינתו מציון השוכן בירושלים : הללויה. הללו את יה בזה ההלול לומר ברוך ה' מציון וכו' : קלו (א) כי לעולם חסדו. כי חסד ה' הוא דבר המתקיים לעולם ולא כן חסדו של ב"ו : (ב) האלהים. הם מלאכי מעלה : (ג) האדונים. הם צבא השמים וכסיליהם בהם אדונים למשול בארץ וה' הוא אדון עליהם ולכל אשר יחפוץ יתנם : (ד) לעשה. מוסב על מלת הודו לומר הודו לעושה נפלאות גדולות וכן כולם : לבדו. ואינו צריך לעזר מלאכי מעלה : (ו) על המים. והוא נגד הטבע כי טבע המים לעלות ממעל הארץ : (ח) את השמש. ר"ל הודו לעושה את השמש למשול ביום וקבע לו תחומו ולא יעבור : (י) בבכוריהם. ביד בכוריהם כי כאשר שמעו הבכורים ממכת בכורות עמדו על אבותיהם למהר לשלח את ישראל: (יא) ויוצא. ר"ל הודו לאשר הוציא את ישראל מתוך מצרים : (יב) ביד. ר"ל הודו לאשר הוציא ביד חזקה ובזרוע נטויה והמשילו לגבור הנוטה בידו מול האויב בהלחמו עמו ואמר הודו לו על שהוציאם ביד רמה ולא כעבדים הבורחים : (יג) לגזרים. לקרעים הרבה לכל שבט שביל לעצמו : (יד) והעביר. הודו לאשר העביר את ישראל בתוך הים : (טו) ונער. הודו לאשר נער ומרד בתנועה חזקה את פרעה וגו' :

ישראל: (טז) למוליך. בענן וזה חסד או במדבר הגדול ככתוב לכתך אחרי במדבר: (יז) למכה: (יח) ויהרוג. הטעם כפול ועתה פירש אותם בעבור שהיו חזקים וכן אמר הנביא על האמורי אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים וככה מיד האמורי בחרבי ובקשתי כי לא שלם עון האמורי: (כא) ונתן. שלא היה בדרי' לתתה להם על כן הזכירה נחלה: (כג) שבשפלנו. זכר שהגיעו הכחלה והיו בגלות בבל זכר לנו כמו הרגו להכנר כי הטעם זכר אותנו: (כד) ויפרקנו. ששבו אל בית שני ובהיותם שם בתחלת בואם גם בדרך זן השם אותם כאשר אמר הנביא לא ירעבו ולא יצמאו על כן: (כה) נותן לחם לכל בשר. (כו) הודו. בעבור כי סבת הלחם מטר השמים וכן כתוב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים על כן חתם הודו לאל השמים וזה הוא שיאמר זה לזה בימים ההם: (א) על נהרות בבל. בראש הספר הזכרתי דעת המפרשים במזמור הזה וזה המזמור נאמר על לשון הלוים שהם המשוררים בגלותם על בבל וטעם על נהרות בהתבודדם מהבבלים שלא ישמעו בכייתם ועוד בעבור שאמרו תלינו כנורותינו וטעם ישבנו כמו משתוממים יושב משמים על כן אמר גם: (ב) על. אמר ר' משה כי בתוכה בתוך ציון טרם גלותם ולפי דעתי כי בתוכ' בבבל והעד על נהרות בבל שהערבים סביבות הנהר ובעבור שאמר נהרות לאות כי היו רבים ולא היה בירושלם נהר כי גיחון סתמו חזקיהו ככתוב בדברי הימים ועוד ראיה אחרת כי שם על בבל כי שם היו אומרים שירו למו ומלת ותוללינו קשה ורבי יהודה המדקדק אמר שהוא מגזרת על הר גבוה ותלול בדרך רחוקה ורבי משה הכהן אמר כי ותוללינו מגזרת יללה על משקל ותושבינו כאילו אמר יללתינו וככה פי' ותחת יללותינו היתה שמחה להם ולא דבר נכונה כי אין בכתוב זכר ותחת גם יללתינו היתה שמחה להם אם כן למה היו מבקשים שישירו והטעות הגדולה שתושבינו תאר אדם ותוללינו שם ולפי דעתי הנה מצאנו שרה את אלהים תשתרר עלינו גם השתרר וכן שסוהו כל עוברי דרך מפעלי הכפל והמה שוסים את הגרנות שרשו ששה וככה יהיה תלל גם תלה שנים שרשים והטעם אחד והנה ותוללינו כמו תלינו כנורותינו והנה ותוללינו ותליתינו כלי השמחה והנה הטעם כפול וזאת היתה תשובתינו איך נשיר: (ד) נכר. תאר כי אדמת מלה סמוכה לשון נקבה אדמת גוי נכר או אדמת אל נכר הפך שיר ה': (ה) אם. דברי כל אחד מהמשוררים בלבם וטעם אשכחך כנגד בזכרנו וטעם ימיני בעבור כנורותינו כי בימין נגון היתרים ופעול תשכח ימיני חסר כמו המעשה והזכיר על הימין תשכח דרך משל ויש אומרים שפירושו תיבש בלי חבר: (ו) תדבק. טעם לשוני כי הלשון הוגה בשירי'. אזכרכי בדבור כמו ומשה

טז לְמַהְלַךְ עַמֵּיהּ בְּמַדְבְּרָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: יז לְמָחֵי מַלְכִין רַבְרְבִין אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: יח וּקְטַל מַלְכִין גִּיוָתָנִין אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: יט לְסִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: כ וּלְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: כא וִיהַב אַרְעֲהוֹן לְאַחְסָנָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: כב אַחְסַנְתָּא לְיִשְׂרָאֵל עַבְדֵיהּ אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: כג בְּאִתְמַכְּכוּתָנָא דְכַר לָנָא קֳדָמֵיהּ אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: כד וּפָרְקָנָא מִן מְעִיקָנָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: כה דִּיהַב מְזוֹנֵיהּ לְכָל בִּסְרָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ: כו שַׁבַּחוּ לֶאֱלָהָא שְׁמַיָּא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ:

א עַל נַהֲרָוָתָא דְבָבֶל תַּמָּן יָתִבְנָא לְחוֹד בְּכֵינָא כַּד הֲוֵינָא דָכְרִין יַת צִיוֹן: ב עַל עַרְבִין בְּמִצִּיעֲתָא תְּלֵינָן כִּנָּרָנָא: ג אֲרוּם תַּמָּן שַׁיְלוּ יָתָנָא בַּבְלָאֵי דִשְׁבוֹי יָתָנָא לְמֵימַר מִלִּין דְּשִׁירָא וּבְזָזָנָא עַל עֵסֶק חֶדְוָא אָמְרִין שַׁבַּחוּ לָנָא מִן שִׁירָתָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין בְּצִיּוֹן: ד מִן יַד לֵוָאֵי אָמְרִין הֵיכְדֵין נְשַׁבַּח יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ עַל אַרְעָא חִילוֹנֵיתָא: ה מְתִיבָא קָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא וְאָמְרָא דְאִין מַנְשְׁיָנָא לִיךְ יְרוּשְׁלֶם אַנְשְׁיָה לִימִינִי: ו תִּדְבַּק לִישָׁנִי לְמוֹרִיגִי אִין

ג' · ג' · ג' · ג' ו' זוגין מהחלפין.ט"ע · ג' · ג' · ג' · ג' · ג' · ג' · ג' ומ"ל. · ג' ומ"ל. · ב' ואנכי לא אשכחך. ה' · ג'

טז לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יז לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יח וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יט לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כ וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כא וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כב נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כג שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כד וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כה נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כו הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

קלז א עַל־נַהֲרוֹת ׀ בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן: ב עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ: ג כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: ד אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְהוָה עַל אַדְמַת נֵכָר: ה אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי: ו תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי ׀ לְחִכִּי אִם־

קרעים לי"ב שבטים: (יז) מלכים גדולים. כאן רמז ל"א מלכים והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם שקול סיחון כנגד כלם כל אחד לעצמו וכן פירש למעלה לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען. כן באגדה: (כג) שבשפלנו זכר לנו. במצרים זכר לנו: (כד) ויפרקנו. מתוכם והפליא לנו כל זה: (כה) נותן לחם. רמז כאן חסד (כל המעשים): (כו) הודו לאל השמים. המכין בהם מזון לכל בריה: עשרים וששה כי לעול' חסדו נאמרו במזמור זה כנגד עשרים וששה דורות שהי' העול' בלא תורה ונתקיים בחסדו של הקב"ה: (א) על נהרות בבל שם ישבנו· כשירדנו לגולה ושאל נבוכדנצר שישירו לו כמו שהיו משוררין על הדוכן: (ב) על ערבי'. ערבי נחל: (ג) ותוללינו שמחה. מיני כלי זמר על שם שהם תולין (שתולין) אותם. כך פירשו מנחם. ותוללינו שמחה ותולליט של שמחה. ויש לפתור תוללינו אויבינו שהם מהוללים ומשטים בנו לשון ומהוללי בי נשבעו (לעיל קב): (ה) אם אשכחך ירושלים. ככנת

ויקח קרח: נהרות ג' וסימ' הובשת נהרות איתן. הלא טוב אמנה ופרפר. על נהרות בבל שם ישבנו: אשכחך ב' וסי' ואנכי לא אשכחך.

תולדות אהרן נותן לחם. ברכות ד פסחים קיח זוהר תרומה (תענית סו): על נהרות. פסחי' קיח גטין נז זוהר ויקהל: אם אשכחן. ב"ב ס ע"ב ג עקידה שער נא:

מצודת ציון

(כד) ויפרקנו. הוא תרגום של ישועה וכן פורק אין מידם (איכה ה): (ב) ערבים. שם אילן סרק הגדל אצל בנחלים כמו וערבי נחל (ויקרא כג): תלינו. מלשון תליה: (ג) שובינו. מל' שבי: ותוללנו. מל' הוללות ולעג ומ

מצודת דוד

(טז) למוליך. ר"ל היה מוליכם בדרך הישר ע"י עמוד הענן: (יח) ויהרוג. הודו לאשר הרג מלכים אדירים של כנען והם המלכים הגדולים שזכר וכפל הדבר במ"ש: (יט) לסיחון. הודו לאשר הרג לסיחון וגו' ובעבור חזקו פרטו לעצמו: (כ) ולעוג. הודו לאשר הרג גם לעוג וגו' ובעבור חזקו פרט גם אותו: (כא) ונתן. הודו לאשר גם נתן ארצם לנחלה עם כי לא שאלו רק לעבור בגבולו: (כב) נחלה. הודו לאשר נתנם נחלה לכל ישראל עבדו כי לקיים שבועתו לאבות היה די אם היה נותנם להצדיקים שבדור: (כג) שבשפלנו· הודו לאשר זכר אותנו בעוד היינו בתכלית השפלות במצרים נבזים ומלוכלכים בעבודת פרך: (כד) ויפרקנו. הודו לאשר פרק והושיע לנו מצרינו: (כה) נותן. הודו לנותן לחם לכל הבריות ומשגיח על הכל: (כו) לאל השמים. לאל היושב בשמים העליון על כל: קלז (א) על נהרות בבל. דוד נבא מרוש"ק אשר יגלה נ"נ את ישראל לבבל ואמר בלשון הלוים אשר יקוננו ויספרו את הקורות אותם בדרך ויאמרו הנה בהיותינו על נהרות בבל שם ישבנו ישיבה הראויה לגולים מוטה לארץ וגם בכינו על כי זכרנו את ציון החרבה והשוממה: (ב) על ערבים. על אילני ערבים שבנחל תלינו הכנורות שהיינו מנגנים בהם בבה"מ וכוונתם היה להעלימה מן העין תוך ענפי האילנות למען לא יראום האויב: (ג) כי שם. ר"ל טעם העלמתם היה כי שם שאלו השבאים מאתנו לנגן על הכנורות דברי שיר: ותוללנו. המהתלים ומלעיגים בנו שאלו דברי שמחה ואמרו לנו שירו לנו מן השיר אשר שוררתם בציון: (ד) איך נשיר. ר"ל אמרנו אז בלבנו איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר שאינו מקום המקדש ולפי שפחדנו פן יכופו אותנו לשורר לזה העלמנום מן העין ואמרנו שנאבדו בדרך: (ה) אם אשכחך. ידבר בלשון בני הגולה שיאמרו אם אשכחך ירושלים אז הימין שלי תשכח את כוחה ואת תנועתה: (ו) תדבק. תהיה לשוני דבוקה לחכי לבל אוכל לדבר אם לא אזכיר אותך תמיד ואם

רשי

כנסת ישראל אומרת כן: (ו) אם לא אעלה את ירושלים. את זכרון אבל חורבנה אעלה להזכירו בראש כל שמחתי: (ז) ערו ערו. לשון חורבן וכן חומות בבל הרחבה ערער תתערער (ירמיה נא נט) וכן ערות יסוד (חבקוק ג׳) ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין שרשיו מהארץ: (א) נגד אלהים אזמרך. לעיני השרים (מלאכים): (ב) כי הגדלת על כל שמך אמרתך. שמך בעל גבורות וקנוא ונוקם ואמרת הבטחת טובך וחסדך הגדלת ע׳ כל שמך אמרתך שאתה מעביר לנו על מדותיך וסולח לנו: (ג) תרהיבני. הגדלתני. (ד) כי שמעו. כששמעו אמרי פיך לא תרצח לא תנאף הודו על אמרי פיך על אנכי ולא יהיה לך כדי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחלה ואח״כ יגזור כל גזרותיו: (ו) יידע. ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סכות: (ח) יגמור בעדי. יסכים ע״י בקשותי: מעשי ידיך. בבית הבחירה שנאמר בו כוננו ידיך

אבן עזרא

ומשא ה׳ לא תזכרו עוד: אם לא אעלה. הטעם שיקדים זכר ירושלם על ראש שמחתו: (ז) זכור. איננו מדבר על גלות טיטוס כאשר חשבו רבים כי הנה אחרי כן הזכיר בת בבל ועוד כי טיטוס הרשע לא היה מזרע אדום כי אנשי רומא הם יונים בראיות רק כאשר היה אדום תחת יד ישראל היו שמחים במפלת ישראל וככה כתוב בספר עובדי׳ גם שישי ושמחי בת אדום והחרפה שהיו האדומיי׳ מחרפי׳ את ישראל יום שנלכדה ירושלם ונשרף ההיכל על יד הכשדים היתה קשה לישראל יותר מצרתו וכן אמר ואל תגדל פיך וזהו זכור האומרים לבבליים גלו וערו יסודות ירושלם והנה ערו מגז׳ פתאן יערה והיה ראוי להיות על משקל כלו מעשיכם והרי״ש חסר׳דגש כמנהג ובעבו׳ שהוא סוף פסוק היתה המלה מלעיל כמו כלו כעשנכלו ובעבור היות הטעם במלת ערו האחרון בא אות הראשון ע״כ שב גם ערו הראשון מלעיל: (ח) בת. דברי המשורר מתפלל שתהיה בת בבל שודדה: (ט) אשרי. ספר אכזריות לבם שנפצו עוללי ישראל ע״כ למעלה את גמולך: (א) לדוד אודך בכל לבי. בגעלם: נגד אלהים. הם הדיינים המקיימים משפטי אלהים בארץ. אזמרך. בגלוי: (ב) אשתחוה. יש אומרים כי היכל קדשך השמים וזה רחוק בעבור אשתחוה והנכון שהוא המקום שהיה שם הארון. מצאנו בכל ספר כל שמך בקמץ חטף על כן לא דבר נכונה המפרש שאמר כי הגדלת על כל בחולם והפעול שמך ותחס׳ וי״ו ואמרתך והנכון בעיני כי יש לשם הנכבד שמות תואר כמו אדני הקמוץ גם אלהים ואל שדי רק שם העצם הוא הנכתב ואיננו נקרא הוא הנכבד והנורא על הכל וזה השם לא נודע עד שבא משה אדונינו והשם אמר לו זה השם וזה הוא ואודה את שמך שהוא שם העצם והנה הטעם כי הגדלת על כל שם שיש לך שהם שמות התואר

קלז

לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי: ז זכר יהוה לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה: ח בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו: ט אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע:

קלח

א לדוד אודך בכל לבי נגד אלהים אזמרך: ב אשתחוה אל היכל קדשך ואודה את שמך על חסדך ועל אמתך כי הגדלת על כל שמך אמרתך: ג ביום קראתי ותענני תרהבני בנפשי עז: ד יודוך יהוה כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך: ה וישירו בדרכי יהוה כי גדול כבוד יהוה: ו כי רם יהוה ושפל יראה וגבה ממרחק יידע: ז אם אלך בקרב צרה תחיני על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך: ח יהוה יגמר בעדי יהוה חסדך לעולם מעשי ידיך אל תרף:

תרגום

לא אדכר יתיכי אין לא אסיק דכרן ירושלם על שרוי חדות בית שמשי: ז אמר מיכאל רבא דירושלם אדכר יי לעמא דאדומא דאחריבו ירושלם דאמרין צדו צדו עד דשתאסא בה: ח אמר גבריאל רבא דציון לאומא בבליתא בוזיתא טב ליה דישלם לך ית גומליך ביש די גמלתא לנא: ט טב ליה דאחד ומרטש ית טלייך על כיפא: א על יד דוד אודי קדמך יי בכל לבי קבל דיניא אזמרנך: ב אסגוד קדם היכלא דקודשך ואודי ית שמך מטול טובך ומטול קושטך ארום אסגיתא על כל שמך מימרי תושבחתך: ג ביומא די קרית עני יתי אסגעתני בנפשי עושנא: ד יודון קדמך יי כל מלכי ארעא ארום שמעו מימרי תושבחתך: ה וישבחון על כבישי יי ארום רב איקרא דיי: ו ארום רמא יי ומכיך יחמי לטב וגיותנא מן שמיא רחיקין ימאיך: ז אין אהלך במצע עקתא תחינני על נחירא בעלי דבבי תושיט אידך לחבלותהון ותפרקנני ימינך: ח יי ישלים בישא עבוידהון אמטולתי יי טובך לעלם עובדי אידך לא תשבוק:

ל׳. פת׳ | ב׳. ב׳ | ב׳ | ל׳. ב׳ כטעם | ל׳ | ל׳. ל׳ | ב׳ חד מ״ל ועל נפש | ז׳ בטעם | ל׳ | י״ב בליש׳ וחס׳ | ל׳ וחס׳ | ל׳ זחד וישירו והיננו מן ב׳ | אגין חד ס׳ וחד ש״ן | ל׳ | ה׳ חס׳ בסיפרא | י״א כתיב ג׳

אם אשכחך ירושלם: אעלה ה׳ פתחין וסימ׳ בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למבסיא קטרת׳ בירושלים ובאור׳ בסר׳ שבות: לדוד ז׳ בטע׳ בסיפרא וסי׳ נמסר בסיפרא סימ׳ כ״ו וסימ׳ ק״ג. אמרתך י״ב חס׳ בלישנא וסימ׳ האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. בלבי צפנתי. כי הגדלת על כל שמך. הקם לעבדך. ויבואנו חסדך. חליתי פניך. כלו עיני. מה נמלצו לחכי. פעמי הכן. קדמו עיני אשמורות. שש אנכי. תען לשוני. תרף ג׳ וסימ׳ אל תרף ידיך מעבדיך דיהושע. החזק במוסר אל תרף. מעשי

תולדות אהרן זכר ה׳. ר״ה לג גיטין נח. ותענני. עקרים מד פ״ח: יודוך ה׳. קידושין לא: כס ס׳. מועס ס׳:

אבן עזרא

השם הנכבד שאמרת: (ג) ביום. תרהיבני. תחזקני: עוז. פעול והנה מלת תרהיבני יוצאה לשנים פעולים: (ד) יודוך. טעם שמעו אמרי פיך שמשחתני להיותי נגיד ועמים ישרתוני: (ה) וישירו. לא יהיה להם שירות חשק או שירות מלחמות רק שירות בדרכי השם ולספר מעשיו: (ו) כי. או יתברר להם כי השם אף על פי שהוא רם על הכל הוא רואה השפל כמוני שהייתי בתחלה רועה צאן וטעם רואה שיושיעני ומלת יידע מהכבד כמו ייטיב ונפתח הדל״ת בעבור אות הגרון: ממרחק. ממקום רחוק כגבוה שמים מעל הארץ ומלת יידע ילמדנו דעת שייסרנו כמו ויודע בהם את אנשי סוכות: (ז) אם. הנה ידעתי כי אתה רם וחראה השפל על כן אדע אם אלך בקרב צרה אדע שתחייני ואיך תחייני שתשלח ידך הנטויה ותושיעני: על אף אויבי. א״ר משה אף על אויבי ולפי דעתו שהוא כמשמעו על אף אויבי כמו להכעיסם והטעם בעל כרחם: (ח) ה׳ יגמר. חפצי בעדי או יגמור מעשי והנה

מצודת דוד

ואם לא אעלה את זכרון ירושלים בראש שמחתי ר״ל בתחילת השמחה אשים לה זכרון לבל אשכחה בעת תוקף השמחה: (ז) זכור וגו׳. לשלם להם גמול על זה: את יום ירושלי׳. מה שעשו בעת חורבן ירושלי׳ אשר אמרו לבבלי׳ החריבו והשחיתו עד שתגלו היסוד אשר בה והסיתו אותם לעקור את הכל: (ח) השדודה. אשר סופך להיות שדודה על ידי דריוש המדי: אשרי שישלם. משובח ומהולל יהיה זה אשר ישלם לך את גמולך הראוי לך כפי אשר גמלת לנו: (ט) אשרי שיאחז. משובח ומהולל יהיה זה אשר יאחז בידו את עולליך וירצצם על פני הסלע: קלח (א) נגד אלהים. הם השופטים והחכמים כמו עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב): (ב) ועל אמתך. על שאתה מאמת אמרי הבטחתך לקבל שבים: כי הגדלת על כל שמך אמרתך. כי הנה כל שמות המקום ב״ה מורים על מרבית גדולתו והמורד במלך גדול הלא אתה דהו לכמית ואין מועיל שום פיוס ולזה אמר כי אתה הגדלת על כל שם שיש לך המורה על הגדולה ומאמימים את המופלא מאוד הנה על כולם הגדלת אמרתך בהבטחת לקבל שבים ועם כי מלך גדול אתה: (ג) תרהיבני. תחזקני לשום בנפשי עוז ואמיץ להתחזק בעבודתך: (ד) כי שמעו. כאשר שמעו אמרי פיך שאתה מקבל שבים אז יודוך: (ה) וישירו. לא ישירו שירי שחוק וחשק כ״א ישירו בדרכי ה׳ בהשגת מדותיו: כי גדול וגו׳. וראוי אם כן לשיר בדרכיו: (ו) כי רם ה׳. עם שהוא רם מאוד מ״מ יראה את השפל וישגיח בו להקימו: וגבוה. עם כי מושבו בגבהי השמים מ״מ ממרחק ייסר את הגבהים: (ז) תחייני. ר״ל תצילני מהצרה: על אף אויבי. על כי בערה בהם אפם וחמתם לבלעני לזה תשלח עליהם מכת ידך ותושיע לי בימינך: (ח) יגמור בעדי. כאשר החל להראות חסדו כן יגמור בעדי ר״ל ישלים חסדו עלי לעולם: מעשי ידיך. הלא אני מעשה ידיך כי אתה המלכתני לזה

מצודת ציון

וכן מהוללי בי נשבעו (לעיל ק״ב): (ו) על ראש. כמו בראש וכן עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל״ג) ומשפטו בחרבכם: (ז) ערו. ענין חורבן והשחתה כמו ערות יסוד (חבקוק ג׳): (ח) בת בבל. עדת בבל: השדודה. מלשון שדידה וגזל: גמלת. לפעמים יאמר לשון גמול על החלת עשיית הרעה וכן ואם גומלים אתם עלי (יואל ד׳): (ט) ונפץ. ענין השבירה עם הרעש והפזור כמו ונפץ כדים (שופטים ז׳): עולליך. בנים קטנים כמו עוללים ויונקים (לעיל ח׳): (ג) תרהיבני. ענין התחזקות כמו ורהבם עמל ואון (לעיל צ): (ו) יידע. ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח): (ח) יגמור. מלשון גמר והשלמה: בעדי. עלי: תרף. מל׳ רפיון: בגוה

אבן עזרא

והנה הוא חסר כמו תשכח ימיני והנה חסדך לעולם עומד ואני מעשי ידיך א"כ לא תרפני ומלת טרף מהבנין הכבד כדרך למעשה ידיך : (א) למנצח לדוד מזמור ה' חקרתני. זה המזמור נכבד מאד בדרכי השם ואין באלה החמשה ספרים מזמור כמוהו וכפי בינת אדם בדרכי השם ודרכי הנשמה יתבונן בטעמיו ועתה אפרשנו בדרך קצרה בע"ה :

רשי

ידיך (שמות טו) : (ב) בנתה לרעי מרחוק. בנתה מרחוק למושבני אל רעותך ומחשבתך לרעי. לקרבני אליך : (ג) ארחי ורבעי זרית. דרכי ורבצי ושכבי סבבת מחילה שאין לי לעשות דבר בלא ידיעתך. זרית לשון זר זהב סביב (שמות כה) וכן חברו מנחם. ורבותינו דרשו על טפת תשמיש שהולד נוצר מן הברור שבה ופירושו זרית לשון זורה התבואה לברור את הפסולת שבה : הסכנת'. למדת: (ה) אחור וקדם צרתני. פני ואחורי : כפכה. אכפך ורדוייך דיפטרוי"ט בלעז : (ו) פליאה דעת וגו'. מכוסה ונעלם ממני מקום לברוח מפניך (מצאתי) : (ח) ואציעה. מצע ומשכב : (ט) אשא כנפי שחר. אם אשא לי כנפים כשחר הזה המבהיק לפי שעה מסוף העול' לסופו כן אמהר לעוף עד אשר אשכון באחרית ים : (יא) ואמר אך חשך ישופני. אם אמרתי אהיה נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני · ישופני לשון נשף : ולילה אור בעדני. והלילה יהי מאפיל לנגדי. אור זה לשון אופל הוא כמו (איוב לו) יפיץ ענן אורו וכן כל ככבי אור (לקמן קמח) וכן ויאר את הלילה (שמות י"ד) : (יב) גם. שם אין לי מנוס כי כל חשך לא יחשיך ממך : כחשיכה כאורה. שניהם שוין לך : (יג) כליותי. החושבים כל מחשבותי

תהלים קלט

קלט א למנצח לדוד מזמור יהוה חקרתני ותדע: ב אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לרעי מרחוק: ג ארחי ורבעי זרית וכל־דרכי הסכנתה: ד כי אין מלה בלשוני הן יהוה ידעת כלה: ה אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה: ו פלאיה דעת ממני נשגבה לא־אוכל לה: ז אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח: ח אם־אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך: ט אשא כנפי־שחר אשכנה באחרית ים: י גם־שם ידך תנחני ותאחזני ימינך: יא ואמר אך־חשך ישופני ולילה אור בעדני: יב גם־חשך לא־יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה: יג כי־אתה קנית כליתי

ד' · ג' ב"ה ר"פ דכס' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' מ"ל פליאה ק' · ל' מלרע · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' חד חס' · ל' · ל' מ"ע · ל' ומ"ל ז' חס' כליו'

תרגום

א לשבחא על יד דוד תושבחתא יי פשפשתני וידעתא: ב את קדמך גלי אותבותי למעסק באוריתא ואוקימותי למזל בקרבא את בינתא לחברותי בכנשתך מן עם רחיק: ג כדון בהליכותא באורחא וברבעותי למעסק באוריתא אתעבדתא חלוני וכל ארחתי אסכנתא: ד וכד לית ממלל בלישני הא יי ידעתא מחשבת לבי כולא: ה מאחורי ומאפי אעקתא יתי וגרית עלי מחתא דידך: ו מכסיא למידע מני אתקפת לא אכול לה: ז אן איזל מן קדם זעפך ואן מן קדמך אפוך: ח אין אסק לשמיא תמן אנת ואמוך לשיול הא תמן מימרך: ט אזקוף ציצין דקריץ אשרי בסופי ימא: י להוד תמן אידך תדבר יתי ותחדנני ימינך: יא ואמרית ברם חושך מחברבר עלי ולייא קבל אמטולתי: יב לחוד חשוכא לא יחשיך מן מימרך ולייא היך יומא ינהר היך חשוכא היך נהורא שוין: יג ארום אנת קניתא כוליתי אשתית לי בכריסא דאמי:

אבן עזרא

החל חקרתני. כדרך חוקר לב ובוחן כליות ויכולת לדעת כל סודי : (ב) אתה. תדע שבתי וקומי והטעם כי תנועת האדם הפוכות והכל כפי צורך האדם ומחשבתו וחפצו ע"כ מלת לרעי כמו מחשבתי וכמוהו וברעיון לבו בארמית רעיונך על משכבך סליקו ובאה המלה עם למ"ד כמו הרגו לאבנר וטעם מרחוק מזמן רחוק כמו מרחוק ה' נראה לי והנה הטעם קודם רעי כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך וטעם להוסיף אתה כי אתה לבדך תדע מספר כל תנועותי לא האדם בעצמו : (ג) ארחי. הזכיר הישיבה והקימה והזכיר ההליכה והיא ארחי והנה יהיה רבעי כמו בשכבי כי אלה הארבעה הנזכרים בקרית שמע ורבי משה הכהן אמר כי רבעי תרגום רבצי ופי' זרית מן זר זהב והוא מהבנין הכבד הדגוש והטעם כאילו שמת זר זהב מקום שכבי וסביב כל ארחי ומלת הסכנת פועל יוצא מגזרת ההסכן הסכנתי והטעם כמו הרגלת ומלת דרכי הם דרכי התולדת העין לראות והאזן לשמוע והאיך לטעום והלשון לדבר והאף להריח וכל הגוף להמיש וכן מעשה כל אבר דבר ידוע לא יעשנו אבר אחר וחכמי התולדת יבינו זה והנה זה כדרך אם יוצר עין הלא יביט : (ד) כי. קודם שתהיה המלה שלימה בלשוני אתה ידעת כולה ועוד לא שלמתיה : (ה) אחור. צרתני. מגזרת וצרת עליה ואל תתמה בעבור שלא אמר צרת עלי כי הנה כמוהו אל תצורם אל תתגר בם ומלת וקדם לפנים ואחור הפך תנועת האדם והנה הטעם כי צרתני אחור ולפנים ותשת עלי כפכה ואין מבור ומצוק כזה : (ו) פליאה. שם התואר והמתואר הדעת וזאת הדעת המחשבת היא : (ז) אנה. אין יכולת באדם ללכת אם לא יוליכהו רוח השם על כן אנה אלך מרוחך והטעם כמו מפניך : (ח) אם. חשבתי בלבי אולי אוכל לעלות אל השמים שם אתה ומלת אסק כמו תרגום וכמוהו אש נשקה ביעקב כמו עלתה אע"פ שהוא כתוב בשי"ן : ואציעה. אם שמתי מצעי או יצועי שאול שהוא תחתיות הארץ הפך שמים והנה אציעה פועל יוצא : (ט) אשא. דע כי נקראה פאת מערב ים בעבור היות הים הגדול במערב ארץ ישראל רק באחרית הים הטעם ים ממש כי כבר הזכיר השמים והארץ שהמוצק הוא השאול ועתה יזכיר הים וטעם כנפי שחר אילו היו לו כנפים עפות במהרה שידימם וישאם כי ברגע עלות השחר יהיה פרוש מקצה מזרח עד סוף מערב האור הנראה בעבים לפני זרוח השמש גם זה טעם נכבד : (י) גם שם. לא הייתי יכול ללכת אל אחרית ים אם לא תנחני ידך והנה ידך תנחני ותאחזני ימינך והנה הייתי כבורח מידך אל ידך : (יא) ואומר. כמו אמרתי אני עם לבי ומלת ישופני מגזרת נשף ואם הם שנים שרשים כמו כי מולים הם ונמלתם וכמהו אחרים והנה ישופני כמו יסתירני והטעם אולי החשך יסתירני שלא תראה מה אני עושה או מחשב ומלת ישופני מושכת אחרת כמו והנבואה עודד הנביא והנה ולילה ישוב אור בעדני וזה אור כמשמעו ורבי משה אמר כל הלילה יהי אור בעדני והנכון בעיני מה שהזכרתי והעד : (יב) גם. פעול יחשיך חסר לא יחשיך דבר ממך ומלת כחשכה כאורה דרך קצרה כעבד כאדוניו כעמי כעמך והטעם עמי כעמך ועמך כעמי אין הפרש ביניהם : (יג) כי. עתה יביא ראיה לדבריו וטעם כליותי הם המקומות הנסתרות והם הקרבים כי

רשי

ידיד אל תרף : ארחי ב' וסימ' ארחי ורבעי זרית. ארחי גדר ולא אעבור. כפכה ל' כתיב כן והוא חד מן מלין דמשמשי' כה ודייא בסוף תיבותא וסימ' נמסר בסדר וארא : אנה ב' בטע' כלרע וסימ' אנה אנחנו עולים. אנה אלך מרוחך : ישופני ב' וסי' ואמר אך חשך ישופני. אשר בשערה ישופני : ולילה ו' בעמוד אש להאיר. ולילה ולא דומיה לי. ולילה ללילה יחוה דעת. ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר.

תולדות אהרן אתה ידעת. עקידה שער לט כל המזמור עקרים מ"ב פכ"ס : ארחי. נדה לא : אחור וקדם. ברכות סב עירובין יח הגיגה יב סנהדרין לח ע"ג ו ח זוהר פקודי : נשגבה. עקידה שער ע"ט : כנפי שחר. זוהר אחרי : אך חשך. פסחים ב : נוראות. נדה לא.

מצודת ציון

(ב) בנתה. מלשון בינה : לרעי. ענין מחשבה כמו וברעיון לבו (קהלת ב) : (ג) ארחי. דרכי : ורבעי. ענין רביצה והוא השכיבה לנוח כי ותרבץ תחת בלעם (במדבר כב) תרגומו ורבעת וקרוב לו לא תרביע כלאים (ויקרא י"ט) : זרית. ענין סבוב והוא מלשון זר זהב (שמות כ"ה) : הסכנתה. ענין ההרגל כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כ.) : (ד) מלה. ענין דבור : (ה) צרתני. מלשון מצור וסבוב : ותשת. ענין שימה : (ו) פליאה. מכוסה והוא פלאי (שופטים יג) : נשגבה. חזקה : אוכל. מל' יכולת : (ז) אנה. להיכן : מרוחך. ענין כעס כמו אל תבהל ברוחך (קהלת ז) : (ח) אסק. אעלה כמו ובוסק דניאל מן גובא (דניאל ו) : ואציעה. מגזון מצע ומשכב : הנך. הנה אתה : (י) תנחני. ענין הנהגה : (יא) ישופני. ענין חשך כמו על הרי נשף (ירמיה יג) : בעדני. נגדי : (יג) קנית. יש קנין שאין שם מכירה כמו קונה שמים (בראשית יד) : כליותי

מצודת דוד

קלט (א) חקרתני. הקרת מחשבות לבי ותדע אותם : (ב) שבתי וקומי. מחשבות שבתי וקומי : בנתה. תבין לרעיון לבבי מזמן רחוק ר"ל מטעה שנבראתי : (ג) ארחי ורבעי. דרכי ורבצי סבבת וגדרת להם חוק וגבול ולא יעבור : הסכנת. ר"ל אתה יודעם כאדם המורגל בדבר שיודע כל בה : (ד) כי אין מלה. כאשר המלה עדיין איננה בלשוני ולא התחלותי לדבר הן אתה ה' ידעת כל המלה טרם דברתיה : (ה) אחור וקדם. צרת עלי מסביב מאחור ומקדם לבל אברח ושמת עלי כפך להכות בי ר"ל אני תמיד בידך ואין לי מנוס והמשיל הדבר לאנשי חיל הצרים על עיר מסביב לבלי תת יוצא ומכים הם כצוגם : (ו) פליאה דעת ממני. מכוסה ממני ידיעת הגלה ממך : נשגבה. דבר התבולה הגלה חזקה וקשה מאוד לא אוכל לדעתה : (ז) אנה. איה המקום אשר אלך אליה להסתר מרוח כעסך ואנה אברח ממך והוא ענין מליצה והפלגה : (ח) אם אסק. אם אעלה אל השמים הלא אתה שם ואם אעשה לי משכב בשאול מתחת לארץ הלא הנך גם שם : (ט) אשא כנפי שחר. אם אמרתי אשא כנפים לעוף חיש מהר בקצה הים כשחר הזה המבהיק ברגע אחת עד קצה העולם : (י) גם שם. הלא גם באחרית הים ידך תנחני וימינך תאחזני להוליך אותי אחר חפצך ואם כן אברח מידך לידך : (יא) ואומר. ואם אומר אך חשכת הלילה יחשוך בעדי ובו אסתר : ולילה. אבל הלילה האיר בעדי ותראני בלילה כמו ביום : (יב) גם חשך. כי גם החושך לא יחשיך דבר ממך ואליך יאיר הלילה כיום : כחשכה כאורה. שוים הם למולך זה כזה ואין הפרש ביניהם : (יג) קנית כליותי. הלא כליותי קנוים המה לך

רשי

מחשבותי: תסוכני. תסוככני: (טו) עשיתי בסתר. בתשמיש: בתחתיות ארץ. במדור התחתון שבמעי אמי: (טז) גלמי ראו עיניך. מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים גולמי זהרתי ותבנית צורתי בטרם הולדי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך: ועל ספרך כולם יכתבו. וכל יצורי עולם כתובי כמוהם גם כלם בטרם הבראם יהיו גלויים לפניך: ימי' יצרו ולא אחד בהם. כל מעשה האדם ותכלית הימים גלויים לפניך כאילו יוצרו כבר אע"פ שלא הי' אחד מכולם ולא היה עדיין כאחד בעולם ואלו הם פלאי מפעלות אלהים ומשפט גבורתו שעתידות גלויים לפניו טרם תבאנה וכן הוא אומר בטרם אצרך בבטן וגו' (ירמיה א): ועל ספרך כלם יכתבו. ספר תולדות אדם שהראית לאדם הראשון: כלם יכתבו. כמו נכתבו: ימים יוצרו ולא אחד בהם. לסוף ימים רבים היו עתידין להבראות ולא היה עדיין אחד מהם נברא כאן לפי המסורת שכתוב ולא וזהו פירושו. ולפי המקרא שהוא נקרא ולו כך פירושו ימים יוצרו בראשו ימים העתידים להבראות ולחלקו בירר אחד את יום השבת ד"א זה יום הכפורים לסליחה: (יז) ולי מה יקרו רעיך. כנסת ישראל אומרת מה נכבדו בעיני הצדיקים שבכל דור ודור ומה עצמו ראשיהם חשבון ספירותיה' לשון כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל'): (יח) אספרם מחול. אסבאתי לספו' את טוב מעשיהם מחול ירבון: הקיצותי ועודי עמך. הנני באתי עתה לקץ הדורות אשר קצבת מאז עד היום ועוד דור זה עמך וביראתך ולא נטיתי מאחריך: (יט) אם תקטל וגו'. הלואי ותקטול את עמלק הרשע: (כ) ימרוך למזמה. מזכירים שמך על כל מחשבות רעתם ומכניס אלהותך לע"ג: נשוא לשוא. כמו נשאו לשוא: עריך. אויביך. נשאו לשוא אויביך

תהלים קלט

תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן אִמִּי: יד אוֹדְךָ עַל כִּי נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד: טו לֹא־נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר־עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ: טז גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל־סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם: יז וְלִי מַה־יָּקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מֶה עָצְמוּ רָאשֵׁיהֶם: יח אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ: יט אִם־תִּקְטֹל אֱלוֹהַּ רָשָׁע וְאַנְשֵׁי דָמִים סוּרוּ מֶנִּי: כ אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה נָשֻׂא לַשָּׁוְא עָרֶיךָ: כא הֲלוֹא־מְשַׂנְאֶיךָ יְהוָה אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט: כב תַּכְלִית שִׂנְאָה

יד אודינך מטול דדחילן פרישת פרישן עובדך ונפשי חכמא לחדא: טו לא אתכסא גרמי מנך די אתעבידת בטומרא אצטיירית בכריסא דאמא: טז גשמי חמיין עינך ועל ספר דכרנך כולהון יומי מכתבין ביומא דאתברי עלמא מן שרויא אתבריאו כולהון בריתא ולית כחד חד ביניהון: יז ולי כמא יקירין רחמיך צדיקיא אלהא כמא אתחילו רבניהון: יח אמנינון בעלמא חדין יתיר מן חלא יסגעון אתערית בעלמא דאתי ועד כדון אנא גבך: יט אין תקטול אלהא לרשיעא וגברין דחייבין דין דקטול יזורון מני: כ די יימון בשמך על נכלא משתבעין על מגן בעלי דבבך: כא הלא מסנאך יי אנא סני ובד קימין לקבלך אנא מגרג: כב עד

ולילה באים להרגך: יכתבו ד' וסימ' נמסר בירמיה סימן י"ז ויחזקאל סימן י"ג וסיפרא סימן ס"ט: עריך ח' בליש' דבבו וסי' נמסר בשמואל א' סימן כ"ח ובמיכה סימן ה': תכלית ה' וסי' תכלית שנאה שנאתים. וכל תכלית הוא חוקר. אם עד תכלית שדי תמצא. עד תכלית אור עם חשך. ועד תכלית בית אלישיב:

תולדות אהרן גלמי. סנהדרין לח זוכר ויחי: מה יקרו. סנהדרין לח ע"ג ה: אספרם. כ"כ ז: אשר ימרוך. עקרים ס"ג פי"ח: משנאיך. שבת קיו עקידה שער לב (שבת טו):

אבן עזרא

כי הם בכרם הפנימית וי"א כי הכליות נבראות תחלה כי הם כמו שני סדני הגלגל וי"א בעבור שיש להם כח בתאות המשגל על כן נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי: תסכני. אע"פ שהוא בסמ"ך הוא כמו ובעצמות וגידים תסוככני והנה הטעם כי אתה קניתני וסוככתני בבטן אמי שהיא נסתרה ואין אור שם: (יד) אודך נוראות. אמר לעלילות כמו וידבר אתם קשות וטעם ונפשי יודעת מאד על דעת רבי יהודה הלוי מ"כ נפלאים ממני מעשיך אף על פי שנפשי יודע' מאד ולפי דעתי כי הוא קשור וכן הוא ונפשי יודעת מאד והיא עדה כי נפלאים הם מעשיך ורבי משה אמר כי מאד דבק עם נפלאים מעשיך כמו אל תעזבני עד מאד גם הוא נכון: (טו) לא. עצמי. הכח של תולד' שלא נראה ולא יצא במעשה בכח הזוקן בנער הקטן והדבור בטלד ואם הוא נכחד ממראה העין גם ממראה עיני הלב לא נכחד ממך מגזרת לא נכחד מאדני. עשיתי מגזרת מעשה לא מגזרת ועשותם רשעים וגם עשו דדי בתוליהן. וטעם רקמתי היא הצורה שיוצאה למעשה אמר רבי משה כי דבר דוד כנגד האב הראשון שנברא מן האדמה ע"כ אמר רקמתי בתחתיות ארץ ולפי דעתי כי על עצמו ידבר ודימה סתרי הרחם כמו סתרי תחתיות ארץ והנה באיות כתוב והנה אופן שפל כנגד אופנים למעלה ממנו: (טז) גלמי. הוא הגוף הראשון שהיה כמו טפה קטנה והוא מגזרת ויגלום וכמוהו וחילופיהן בגולם שאין לו לב רק גוף לבדו וטעם ועל ספרך כולם על איבריו כאילו צורתו כתובה על ספר והיא יוצאה כלא תוספת וכלא מגרעת: ימים יוצרו. כמו בטרם הרים יולדו מגזרת יצירה וטעם ולא אחד בהם בדרך אל"ף כי על ספרך כל איברי ומתכונתם נכתבו באותם הימים שיוצרו ולא היה אחד מהם נכר ונבדל כי בכח התולדת להיות צורת העין והאזן והלב בטיפה הראשונה ואם אין שם אבר נבדל: (יז) ולי. רעיך. מחשבותיך כנגד בנת לרעי והטעם כי אתה תדע כל מחשבותי ואני לא אדע מחשבותיך כי נשגבו ממני ויקרים הם לדעתם והטעם דבר אחר הוא כמו ויקר פדיון נפשם ולעולם אם המחשבה את העלילות תהיינה רבות על כן אמר מה עצמו ראשיהם והטעם ראשי מחשבותיך: (יח) אספרם. איך אוכל לספרם והם רבים מהחול אולי הייתי תמיד מקיץ כי חצי חיי האדם ישן הוא. ועודי עמך שאהיה עמך תמיד ולא אמות לא אוכל לספרם והנה הקיצותי ואין שם זכר שינה כמו אשבעה בהקיץ תמונתך ופי' אחר אני בצדק אחזה פניך במראות אלהים בלילה על כן אשבעה בהקיץ מתמונת מראות אלהים ומראות אלהים על שנים דרכים ויהיה רעיך כאשר אני חושב בלבי לדעת רעיך והנה הוא כמראה אלהים והגוף שוכב בהדבק נשמת האדם בנשמה העליונה אז תראה תמונות נפלאות על כן הקיצותי ועודי עמך כי אין זה כדרך כל החלומות: (יט) אם. תשובת אם הלא משנאיך אם אתה הרגת הרשע ואנשי דמים שהם חייבים מיתה שאני אומר להם תמיד סורו ממני: (כ) אשר. השם הוא האמור אז יאמרו בך כפי מזמתם ומלת נשוא פועל עבר והאל"ף נוסף כמו ההלכוא אתו כי הוא כמו ונשו את כלמתם ומלת עריך כמו אויביך ותחסר מלת אותך או שמך ורבי משה אמר כי נשוא פעול ועריך כנוי שמך כמו כי נאץ נאצת את אויבי ה' אם כן יהיה נשוא פועל עבר: (כא) הלא. אשנאם בכל מאדי ובתקוממיך תאר ואתקוטט כמו אקוט בדור והטעם כפול: (כב) תכלית. שנאתים. יהיו שנואים לי. וטעם לאויבים כאילו עשו לי

מצודת דוד

כי אתה בראתם עם כי המה במקום היותר נסתר בגוף ואיך א"כ נסתר ממך כל דבר: תסוככני. עודי בבטן אמי במקום הוסך סככת אותי בבשר ועור ואיך א"כ יהפיך ממך כל הוסך: (יד) על כי נוראות נפליתי. על אשר עלילות נוראות נפליתי ר"ל פלאי יצירתי היתה בעלילות נוראות וגדולות: נפלאים מעשיך. מעשיך המה מכוסים ולא ידעתים אף כי נפשי היא משכלת ויודעת מאד דברים מושכלים עכ"ז פלאי מעשיך איננה יודעת: (טו) לא נכחד עצמי ממך. לא נעלם ממך עצמות גופי ותכונתי בעוד אשר נעשיתי בסתר בבית הרחם ונרקמתי בתחתיות הארץ ר"ל במקום השפל במדור התחתון שבמעי אמי: (טז) גלמי. בעוד הייתי גולם אחד בלא התוך איברים ולא נשלמה עדיין צורתי הנה אז ראו אותה עיניך: כולם יכתבו. כל המקרים כולם ידועים לך כאלו כתובים לפניך בספר: ימים יוצרו. אף כי יהיו בימים אשר יוצרו לאחר זמן: ולו אחד בהם. כי לפניו אחד הוא בכל אלה כי אין לפניו הפרש אם כבר נעשה אם שיהיה לאחר זמן הכל אחד: (יז) ולי מה יקרו. ומה מאוד יקרו לפני מחשבותיך ומה מאוד עצמו ורבו ראשי הדברים וכללותיהם: (יח) אספרם. איך אספרם והמה רבים מחול הים ואף אם הייתי כל הימים בקיצה מבלי שינה ואפילו בעודי בעולם אהיה אני עמך בשמים ולא אטרד בטרדות אנושות עכ"ז א"א לספרם: (יט) אם תקטול. ר"ל אם אמנם הכל גלויות לך ועל כל זה ירשיעו הרשעים לזאת נכון הדבר אשר תקטול את הרשע ואנשי שופכי דמים אשר אמסתי אותם לאמר להם סורו ממני ולא ארצה לשבת עמהם: (כ) אשר יומרוך למזימה. הם מרוממים אותך למען עשות את הזמה ר"ל שהאומרים הנה רם ה' ואין זה כבודו להשגיח בעולם השפל וכל עלם כוונת מחשבתם לעשות את הזמה: נשוא לשוא עריך. אתה מנשא ומרומם בפי שונאיך למען עשות את השוא ואינם מרוממים אותך בעבור כבודך וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה: (כא) משנאיך. השמיאים מאותך בעיני הבריות

מצודת ציון

כליותי. הם היועצות לאדם: תסכני. מלשון סכך וכסוי: (יד) נפליתי. מל' פלא ודבר מכוסה: (טו) לא נכחד. לא נעלם כמו לא נכחד מאדוני (שם מז): עצמי. ענין עצמות הדבר ותכונתו כמו הגישו עצמותיכם (ישעיה מא): עשיתי. מל' עשיה: רוקמתי. דימה יצירת הולד בבשר וגידים למעשה הרקמה שנעשה על פנים רבים ומשלכים מסתבכים: (טז) גלמי. ענין דבר שלא נגמרה מלאכתו ובדרז"ל גולמי כלי עץ (חולין כה): (יז) יקרו. מל' יקר וחשוב: רעיך. מלשון רעיון ומחשבה: עצמו. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו): (יח) אם תקטול. אבד ההרוג: (כ) יומרוך. ענין רוממות וכן את ה' האמרת (דברים כו) ובא היו"ד במקום אל"ף וכן ובכבודם תתיימרו (ישעיה סא): למזמה. ענין דבר תועבה ומעשה רעה וכן זמה היא (ויקרא כ)

שְׂנֵאתִים לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי׃ כג חָקְרֵנִי
אֵל וְדַע לְבָבִי בְּחָנֵנִי וְדַע שַׂרְעַפָּי׃
כד וּרְאֵה אִם־דֶּרֶךְ עֹצֶב בִּי וּנְחֵנִי
בְּדֶרֶךְ עוֹלָם׃

קמ א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב חַלְּצֵנִי יְהוָה מֵאָדָם רָע מֵאִישׁ
חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי׃ ג אֲשֶׁר חָשְׁבוּ
רָעוֹת בְּלֵב כָּל־יוֹם יָגוּרוּ מִלְחָמוֹת׃
ד שָׁנְנוּ לְשׁוֹנָם כְּמוֹ־נָחָשׁ חֲמַת
עַכְשׁוּב תַּחַת שְׂפָתֵימוֹ סֶלָה׃
ה שָׁמְרֵנִי יְהוָה מִידֵי רָשָׁע מֵאִישׁ
חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לִדְחוֹת
פְּעָמָי׃ ו טָמְנוּ גֵאִים פַּח לִי וַחֲבָלִים
פָּרְשׂוּ רֶשֶׁת לְיַד־מַעְגָּל מֹקְשִׁים
שָׁתוּ־לִי סֶלָה׃ ז אָמַרְתִּי לַיהוָה
אֵלִי אָתָּה הַאֲזִינָה יְהוָה קוֹל
תַּחֲנוּנָי׃ ח יְהוִה אֲדֹנָי עֹז יְשׁוּעָתִי
סַכֹּתָה לְרֹאשִׁי בְּיוֹם נָשֶׁק׃ ט אַל־
תִּתֵּן יְהוָה מַאֲוַיֵּי רָשָׁע זְמָמוֹ אַל־
תָּפֵק יָרוּמוּ סֶלָה׃ י רֹאשׁ מְסִבָּי
עֲמַל שְׂפָתֵימוֹ יְכַסֵּמוֹ׃ יא יִמּוֹטוּ
עֲלֵיהֶם גֶּחָלִים בָּאֵשׁ יַפִּלֵם

שְׂנֵיאִית סְנֵיתָא סְנֵיתִינוּן
לְבַעֲלֵי דְבָבִין הֲווֹ לִי׃ כג תַּקְרֵנִי
אֱלָהָא וִידַע רַעְיוֹנַי בְּחוֹן יָתִי
וִידַע הִרְהוּרָי׃ כד וַחֲמֵי אִין
אוֹרַח דְּטָעַן בִּי וְדַבַּר יָתִי
בְּאוֹרַח תְּרִיצֵי עָלְמָא׃
א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יַד
דָּוִד׃ ב פְּצֵי יָתִי יְיָ מִבַּר נָשׁ
בִּישׁ מִגְּבַר חֲטוֹפִין תִּנְטוֹר יָתִי׃
ג דִּי חֲשִׁילוּ בִּישָׁן בְּלִבָּא כָּל
יוֹמָא מְגָרְגִין קְרָבַיָא׃ ד מְתַגְּנִין
בְּלִישָׁנְהוֹן הֵיךְ חִוְיָא אַרְסָא
דְעַכּוּבִיתָא תְּחוֹת סִפְוָתְהוֹן
לְעָלְמִין׃ ה נְטוֹר יָתִי יְיָ מִן יַד
דְּרַשִׁיעַיָא מִן גְּבַר חֲטוֹפִין
תִּנְטוֹר יָתִי דִּי חֲשִׁילוּ לְמִנְקוֹף
אִסְתַּוָּרָי׃ ו כְּמַנוּ גֵּיוְתָנִין
פַּחָא לִי וְאַשְׁלַיָא פְּרַסִין
מְצַדְתָּא לִסְטַר אוֹרְחָא תַּקְלִין
שָׁוָן לִי תְּדִירָא׃ ז אֲמָרִית לַיְיָ
אֱלָהִי אַנְתְּ אֲצֵית יְיָ לְקָל
בָּעוּתִי׃ ח אֱלֹהִים יְיָ עוּשְׁנָא
דְפוּרְקָנִי טַלֶּלְתָּא עַל רֵישִׁי
בְּיוֹם קְרָבָא׃ ט לָא תִתֵּן יְיָ
רְגוֹגֵי דוֹאֵג רַשִׁיעָא מַחֲשַׁבְתֵּיהּ
לָא תַסְפֵּק יִסְתַּלְּקוּן לְעָלְמִין׃
י אֲחִיתוֹפֶל רֵישׁ סַנְהֶדְרֵי
תַלְמִידֵי לְעוּת מַלְשִׁינוּתָא
דְסִפְוָתְהוֹן יַחֲפִינוּן׃ יא יִמְטוֹן
עֲלַוֵיהוֹן גּוּמְרִין מִן שְׁמַיָא בְּנוּרָא דְגֵיהִנָּם יַפְלִנוּן בְּגֵיצִין דְמַחְמְרִין דְלָא יְקוּמוּן לְחַיֵי׃

רשי

אויביך את שמך: (כד) אם דרך עוצב וגו׳. אם דרך מעצבה וקלקול בי: (ג) יגורו מלחמות. יהיו מלחמות במגוריהם ובמושבותם: (ד) חמת עכשוב. חמת לשון ארס כמו (דברים לב) חמת תנינים יינם שאם תפרשהו לשון אף וכי לשון אף נופל אצל יין אלא לשון ארס ויסו״ש בלעז וכן נופל כאן ל׳ ארס תחת השפה: עכשוב. עכביש אירייכ״א בלע״ז: (ו) וחבלים פרשו רשת. דרך הרשת לקשור חבל ארוך בראשה והצייד כשרואה את העופות שוכני׳ תחת הרשת מושך החבל והרשת נופל על העופות: ליד מעגל. אצל נתיבותי ופעמי: ליד. אצל כמו (שמואל ב יד) ראו חלקת יואב על ידי: (ט) מאויי רשע. עמלק הרשע: זממו אל תפק. מחשבתו אל תצליח: ירומו סלה. כי יתגאו סלה. ורבותינו פירשו זממו לשון רסן הזומם את פי הגמל ולשון משנה הוא: אל תפק. אל תוציא מלחייו: (י) ראש מסבי. חבורת חשבון גדודי עשו האומרים להסב אותי מעליך עמל שפתיהם יכסם (מנאתי): (יא) ימוטו. יהיו מוטי׳ הגחלי׳ עליה׳ ישכבו בהם עד שיתמוטטו ויכבו מאהליהם כמגא הגופכלה ואבד: באש יפילם. המפיל ונוקם גחלים של גיהנם במהמורות יפילם לבל יקומו עוד: במהמורות. במלחמות ותגר ל׳ ממרים הייתם (דברים ט׳)

אבן עזרא

לי רעה: (כג) חקרני. בעבור שהזכיר הרשעים שיאמרו בשם אמרות כפי מזמתם לא כפי האמת אמר דוד כל שאלתי שתחפש רוחי תמיד: (כד) וראה. אם יש בלבי רגע אחד מחשבה בדבריך שאינה כהוגן שלא תיטב בעיניך המיתני מיד מלת עוצב כמו מרי כמו מרו ועצבו את רוח קדשו טניס להעליבה והטעם שיהיה השם כדרך משל עצב על הדבר ודע כי וי״ו ונחני כמו וי״ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואשר לא שם לבו אל דבר ה׳ ויעזוב את עבדיו וזה כפ״א רפה כל׳ ישמעאל ואין יכולת בא׳ לדבר בה בלשון אדום: בדרך עולם. הוא אל בית עולמו ואורח לא אשוב אהלך האורח עולם תשמור כאשר פירשתיו במקומו:
(א) למנצח מזמור לדוד: (ב) חלצני ה׳ מאדם רע. זה המזמור חברו דוד לפני מלכו בימי שאול כי היה מפחד מבני אדם שילשינוהו אל שאול וכן הומר איש לשון ומלת תנצרני באה שלימה כמו וכל עצביכם תנגושו: (ג) אשר. יגורו. יקבצו כמו יגורו יצפונו ויש אומרים שהוא כמו אל תתגר בם והם שנים שרשים: (ד) שננו לשונם. שהוא נושך כמו נחש עכשוב שם חיה רעה נושכת: סלה. באמת: (ה) שמרני. שב לפרש טעם שמרני ופירש אשר חשבו לדחות פעמי כמו ואת רגלי מדחי: (ו) טמנו. ליד. מקום כמו ויד תהיה לך מעגל המקום הישר הדרוך תמיד: (ז) אמרתי. אין לאל ידי להמלט מהם או לעמוד כנגדם רק בך ואתה לבדך אלהי: (ח) ה׳. סכותה. שיסוך ראשו כמו הכובע ולא יזיקנו חץ והנה הטע׳ סכות׳ כובע הישוע׳ לראשי ע״כ אמר עז ישועתי: (ט) אל. מלת אל תפק תשרת בעבור אחרת וכן הוא זממו אל תפק אל ירומו סלה הוא והדומה לו או יהיה דבק תפק עם ראש וכא ירומו תחת ירום: (י) ורבי משה אמר ראשי׳ מה שיקרה מסיבי עמל שפתימו יכסימו והטעם שהם מתפארים כי יאחזוני במוקשי׳: (יא) ימוטו. גחלים. מהשמים כמו גחלים בערו ממנו ברד וגחלי אש. באש יפילם היא האבן שהיא ממיתה איש בריחה ואף כי בגופה: במהמורות. מקום שפל בעבור כל יקומו ואין ריע לו בלשוננו:

כ׳ חד קמץ
ג׳ ר״פ
ג׳ ב׳. ז׳ מ״ג
ג׳ ר״פ
ג׳חס׳ בליש׳
ד׳ מלעיל
ה׳ כתיב כן
ג׳
כ״גר״פ אל
ג׳
יכסימו ק׳
ימוטו ק׳
ו׳ זחס׳ בליש׳

חמסים ד׳ וסימ׳ מאיש חמסים תצילני דשמואל. מאיש חמסים תנצרני דחלצני. וחברו דבתריה דשמרני ה׳. ויין חמסים ישתו: מוקשים ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ קדמוני מקשי מות דשמואל. מקשים שתו לי סלה. ומקשות פעלי און: יהוה אדני ה׳ כתיב כן וסימ׳ ה׳ אדני חילי. האל לנו אל למושעות. ועתה ה׳ אדני עשה. ה׳ אדני עוז ישעתי סכתה. כי אליך ה׳ אדני עיני בכה חסיתי. וחד אדוני מ״ל ויעתר מנוח אל אדוני: יפילם ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר נשא:

תולדות אהרן ורא״ס. עקידס שער מ: מאויי רשע. מגלה ז:

מצודת ציון

ב): נשוא. ענין כרמה: ערוך. שואף כמו ויסי ערך (ש״א כ״א): (כג) בחנני. ענין חקירה הוא כצורף הבוחן כסף לחקור הטובה היא: שרעפי. ענין מחשבה כמו בחב שרעפי בקרבי (לעיל לד): (כד) ונחני. נהגני: בדרך עולם. שמיתה נקרא כן כמו הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ (מ״א ב) וכמו כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת יא): (ב) חלצני. ענין הוצאה ושליפה: (ג) יגורו. ענין אסיפה כמו יגורהו בחרמו (חבקוק א): (ד) שננו. חדדו. חמת. ארס כמו חמת זוחלי עפר (דברים לב): עכשוב. הוא מין פתן ונחש: (ה) פעמי. רגלי על שם שנועדים בהם כמו פעמי דלים (ישעיה כו): (ו) וחבלים. מיתרי הפח: ליד. למקום: מעגל. שביל ומסלה כמו ינחני במעגלי צדק (לעיל כג): (ח) סכותה. מלשון סכך וכסוי: נשק. בכלי נשק ועניינו בכלי זיין: (ט) מאויי. מלשון תאוה וחשק: זממו. מחשבתו כמו כאשר זמם (דברים יח): תפק. ענין הוצאה כמו ויפק רצון מה׳ (משלי ח): (יא) ימוטו. מל׳

מצודת דוד

הבריות בדברי רשע כאלה: ובתקוממיך. בהאנשים הרשעים האלה הקמים עליך להכחיש את ההשגחה: אתקוטט. אעשה עמהם מריבה וקטטה: (כב) תכלית שנאה. ר״ל סוף השנאה שאין למעלה הימנה: לאויבים. נחשבו בעיני כאלו היו אויבי ומבקשי רעתי עם כי לא עשו לי מאומה רע: (כג) ודע. עד שתדע מהשבות לבבי: בחנני וכו׳. כפל הדבר במ״ש: (כד) אם דרך עוצב בי. אם המחשבות דורכים בדרך המרגיז ומעציב למקום: ונחני. ר״ל אם כן הוא נחני בדרך שכל בני עולם הולכים כי טוב לי המיתה משאחטא עוד: קמ (ב) מאדם רע. מיד אדם רע: מאיש חמסים. מאיש עושה החמסים: (ג) יגורו. יאספו עלי מלחמות: (ד) שננו לשונם. חדדו לשונם והכינו אותם לדבר לה״ר כמו נחש שמחדד לשונו כשבא לנשוך: חמת עכשוב. ארס של עכשוב יש לעולם תחת שפתותיהם ר״ל אין פוסקין מלדבר לה״ר: (ה) אשר חשבו. חושבים מחשבות להיות רגלי נדחים מדחי אל דחי לברוח מפני שאול: (ו) טמנו. הטמינו עלי הרשת לבל אהיה נשמר ואלכד בה: וחבלים. גם חבלי הפח העשויים לסגור פי הפח גם אותם הטמינו לבלי ארגיש כלל ור״ל מאוד מאוד הסתירו עצה ללכדני: פרשו רשת ליד מעגל. במקום מעגלי ואשורי פרשו הרשת למען אפול בה וכמ״ש ורצו את מקומו אשר תהיה רגלו שם (ש״א כג): שתו לי סלה. רוצה לומר מבלי הפסק אף אם לא הצליחו בראשונה חזרו שוב לארוב: (ז) אמרתי. לזה אמרתי בתפלה הלא מעולם אתה אלי והזקי האזינה גם עתה בקול תחנוני: (ח) סכותה. מעולם סככת על ראשי בעת באו עלי בכלי נשק הם כלי זיין: (ט) אל תתן. לכן גם עתה אל תמלא תאות הרשע החפץ לראות ברעתי: זממו אל תפק. אל תוציא מחשבתו אל הפועל ועד עולם יהיו מחשבותיו מרוממים ממנו לבל יוכל להשיגם: (י) ראש מסבי. ראש המסבבים ללכדני והוא דואג האדומי: עמל שפתימו. השקר שמדברים עלי הוא וסיעתו השקר הזה יכסה אותם ר״ל מה שרוצים לעשות לי יבוא עליהם: (יא) ימוטו. הגחלים יהיו מכים עצמם לנפול עליהם: באש יפילם. העמל שזכר הוא יפילם באש ובשוחות

רש"י

ט) : (יב) איש לשון . עשו כי ציד בפיו צד את אביו בפיו . יצודנו . הרע שהוא עושה הוא יצודנו : (יג) ידעתי. כי סוף הדברים יעשה ה' דין עני וינקום נקמת עבדיו : (יד) אך. ימהר ויעשה כדי שיודו צדיקים לשמו : (ב) משא' כפי . מה שאני נושא כפי אליך : (ג) שיתה ה'. שמרה לפי . בהתפללי לפניך להיותי מדבר נחות שיהיו לרצון : דל שפתי. היא שפה העליונה (כמו דלתות שפתי) : (ד) אל תט לבי . אל יהיה נוטה לרע : את אישים . עם אנשים (מנאתי) : ובל אלחם במנעמיהם . ולא אהיה מוסב בסעודתם : (ה) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני . טוב לי שיוכיחני וייסרני נביא אמת וצדק שכל מהלומיו ותוכחתו חסד : שמן ראש אל יני ראשי . שמן מלכות שהוצק על ראשי כמו שנאמר (לעיל כ"ג) דשנת בשמן ראשי אל יסיר את ראשי מתוכחת הצדיק ללכת וללחום את פועלי און : כי עוד . כי כל עוד ותפלתי בפי הרי היא בשביל רעותיהם של פועלי און שלא אכשל בהם : (ו) נשמטו בידי סלע שופטיהם . כי דייניהם ומנהיגיה' של אלו נשמטו מדרך הטוב ביד יצר הרע ולב האבן וקשה כסלע : ושמעו אמרי . הנעימים שאני מדבר במלותיו של הקב"ה ואינם שבים מדרכם הרעה ורבותינו בברייתא דסיפרא דרשוהו במשה ואהרן שמתו על ידי הסלע אבל איני יכול ליישב המקרא סופו לראשו. ויש ליישב ולומר דומין אלו לעקשות לאותן שמתו משה ואהרן ע"י הסלע על ידיהם כי אף אלו שמעו אמרי נעימים ואינם שבים : (ז) כמו פולח. עצים : פולח . ל' בקוע כמו יפלח כליותי (איוב ט"ו): ובוקע בארץ . כן נפזרו עצמינו להגיע לפתח המות בשביל רעותיהם של עוברי עבירה : פי

תהלים

בְּ֝מַהֲמֹר֗וֹת בַּל־יָקֽוּמוּ׃ יב אִ֥ישׁ לָשׁ֗וֹן בַּל־יִכּ֬וֹן בָּאָ֗רֶץ אִישׁ־חָמָ֥ס רָ֑ע יְ֝צוּדֶ֗נּוּ לְמַדְחֵפֹֽת׃ יג יָדַעְתָּ כִּֽי־יַעֲשֶׂ֣ה יְ֭הוָה דִּ֣ין עָנִ֑י מִ֝שְׁפַּ֗ט אֶבְיֹנִֽים׃
יד אַ֣ךְ צַ֭דִּיקִים יוֹד֣וּ לִשְׁמֶ֑ךָ יֵשְׁב֥וּ יְ֝שָׁרִ֗ים אֶת־פָּנֶֽיךָ׃

קמא א מִזְמ֗וֹר לְדָ֫וִ֥ד יְהוָ֣ה קְ֭רָאתִיךָ ח֣וּשָׁה לִּ֑י הַאֲזִ֥ינָה ק֝וֹלִ֗י בְּקָרְאִי־לָֽךְ׃ ב תִּכּ֤וֹן תְּפִלָּתִ֣י קְטֹ֣רֶת לְפָנֶ֑יךָ מַֽשְׂאַ֥ת כַּ֝פַּ֗י מִנְחַת־עָֽרֶב׃
ג שִׁיתָ֣ה יְ֭הוָה שָׁמְרָ֣ה לְפִ֑י נִ֝צְּרָ֗ה עַל־דַּ֥ל שְׂפָתָֽי׃ ד אַל־תַּט־לִבִּ֨י ׀ לְדָ֘בָ֤ר רָ֗ע לְהִתְע֘וֹלֵ֤ל עֲלִל֨וֹת ׀ בְּרֶ֗שַׁע אֶת־אִ֥ישִׁים פֹּֽעֲלֵי־אָ֑וֶן וּבַל־אֶ֝לְחַ֗ם בְּמַנְעַמֵּיהֶֽם׃ ה יֶֽהֶלְמֵֽנִי־צַדִּ֨יק ׀ חֶ֡סֶד וְֽיוֹכִיחֵ֗נִי שֶׁ֣מֶן רֹ֭אשׁ אַל־יָנִ֣י רֹאשִׁ֑י כִּי־ע֥וֹד וּ֝תְפִלָּתִ֗י בְּרָעוֹתֵיהֶֽם׃
ו נִשְׁמְט֣וּ בִֽידֵי־סֶ֭לַע שֹׁפְטֵיהֶ֑ם וְשָׁמְע֥וּ אֲ֝מָרַ֗י כִּ֣י נָעֵֽמוּ׃ ז כְּמ֤וֹ פֹלֵ֣חַ וּבֹקֵ֣עַ בָּאָ֑רֶץ נִפְזְר֥וּ עֲ֝צָמֵ֗ינוּ

תרגום

עָקְתָא : יב גְבַר דְמִשְׁתָּעֵי לִישָׁן תְּלִיתַי לָא אֶפְשַׁר דְיִתְכַּן בְּאַרְעָא דְחַיֵי גְבַר חֲטוֹפָא בִּישׁ יְצוּדִינֵיהּ מַלְאַךְ דְמוֹתָא יְנַקְפְנֵיהּ בְּגֵהִנָם : יג הַבְכֵן גְלֵי קֳדָמַי אֲרוּם יַעְבֵד יְיָ דִינְהוֹן דַעֲנָיֵי דִינָא דַחֲשִׁיכֵי : יד בְּרַם צַדִיקַיָא יְהוֹדוּן לִשְׁמָךְ יְתִבוּן תְּרִיצֵי לִצְלָאָה קֳדָמָךְ : א תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד יְיָ קְרֵיתָךְ חִישׁ לִי אֲצִית קָלִי בְּמִקְרֵי לָךְ : ב תִּתְכַּוַן צְלוֹתִי הֵיךְ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ זְקִפוּת יְדַי בִּצְלוֹ הֵיךְ דוֹרוֹן בְּסִים דְמִתְקָרֵב בְּרַמְשׁ : ג שַׁוֵי יְיָ מַטְרָא לְפוּמִי נְטַר עַל זְקוּף סִפְוָתָי : ד לָא תַצְלֵי לִבִּי לְפִתְגָם בִּישׁ לְמֶחְשַׁב מַחְשְׁבָן בְּרִשְׁעָא עִם גַבְרֵי עָבְדֵי שְׁקַר וְלָא אֶסְעוֹד בְּזִמַר בֵּית מִשְׁתְּיָהוֹן : ה יְטַפְחִנַנִי צַדִיקָא מְטוּל חִסְדָא וִיכַסְנַנִי מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא לָא יִבַטֵל מִן רֵישִׁי אֲרוּם עַד כְּדוֹן צְלוֹתִי מִסְתַּדְרָא בְּבִישָׁתְהוֹן : ו אִשְׁתְּמִיטוּ מִבֵּית מֶדְרְשָׁא עַל יְדֵי תְקוֹף דִינֵיהוֹן תָּיְבִין וְשָׁמְעִין מֵימְרֵי אֲרוּם בְּסִימוּ : ז דִי כְּמָא גְבַר דְפַלַח וּמְבַזַע בְּמָרְדַיָא בְּאַרְעָא הֵכְדֵין אִתְבַּדַרוּ אַבְרָנָא עַל פּוּם

אבן עזרא

(יב) איש . יתכנו לו עלילות שלא יכון בארץ והטעם ישב ביישוב : יצודנו . יצוד נפשו למדחפות שידחפוהו אנשי ארצו : (יג) ידעתי . אז אדע ומלת יעשה בעבור אהרת יעשה משפט אביונים : (יד) אך . טעם אך להוציא הרשעים והישרים יתמידו לשבת את פניך בבית התפלה : (א) מזמור לדוד : (ב) תכון . קטרת תחסר מלת כ"ף כקטרת לפניך כמו ונשלמה פרים שפתינו וככה מנחת ערב כי הקטורת היא בבקר : (ג) שיתה. אמר רבי משה כי שמרה שם כמו שמירה על משקל עזרה ירבה ולפי דעתי כי הפועל חסר כמו שיתה ה' מחסום או כדמות מחסום ומלת שמרה כמו שמרה נפשי והצילני ומלת נצרה לשון צווי והדגוש נוסף בצד"י לדבר בה נחות כמו אם יקרך עון וככה נצ"י נצרה כי היא חייך ומלת דל כמו דלת כי התי"ו סימן לשון נקבה הדלת תסוב על צירה והנה הטעם כמו פתחי פיך והטעם שיעזרנו שלא ידבר בלשונו מה שאיננו נכון : (ד) אל . וככה שיעזרנו לתקן סבות שלא יטה לו לדבר רע : להתעולל עלילות . שיהיה בהם שום רשע עם אישי' פועלי און . ובל אלחם כמו אל תלחם את לחם רע עין ופירוש אוכל : (ה) יהלמני . הטעם לא אחפוץ שאלחם עם הרשעים רק אם יכני אילו היה מכה אותי ליסרני מה שהוא צדיק חסד היה עושה עמי ויוכיחני זה היה נחשב בעיני כמי שמן ראש זאת דעת רבי משה הכהן : ולפי דעתי שמן ראש כמו במנעמיהם והטעם שמן ראש כמו ראשית שמנים ימשחו בשמים ראש שמן הרשעים לא ישברו ראשי כמו ולמה תניאון והעד כי עוד ותפלתי ברעותיה' כי מנהג השמן להסיר שבר הראש על כן זה היה להפך ואמר יניא כנגד יהלמני וטעם ברעותיהם שתבוא עליהם רעה : (ו) נשמטו . במקומות הסלע נשמטו לרדוף אחרי נדיביהם ושופטיהם : ושמעו . זה הוא מרשעים ולא רשע : (ז) כמו . אמר רבי משה זהו ושמעו אמרי כי כולנו

מסורה

ל' (איש)
י"ו קמץ (לשון)
ל' וחס' ידעתי ק (ידעת)
ג' חס' בלישנא (אבינים)
י"ז (קראתיך)
ו' פתח (ערב)
ל' (שמרה)
י"ב בליש' . ב' (ד)
ל' רפין ד"ב כתיב כן (לדבר)
ג' ומ"ל וסי מכבינין רשיעין זכאין (אישים)
ל' וחס' וחד כתיב א' (יני)
ל' וחס' (נשמטו)
ל' וחס' (נפזרו)

אביונים ג' חס' בליש' וסימ' כי יעשה ה' דין עני משפט אביונים . יטו אביונים מדרך . ומתנות לאבינים : דל ודל הדל ידל י"ב פתחי' בליש' בקריא' וסימ' העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט . ואם דל הוא ואין ידו משגת . הנה אלפי הדל במנשה . מדוע אתה ככה דל בן המלך . ביום ההוא ידל כבוד יעקב . נצרה על דל שפתי . ותהי לדל תקוה ועולתה קפצה . דלו מאנוש נעו . אל תגזול דל כי דל הוא . ודל מבין יחקרנו . אם דל ואם עשיר . וידל ישראל מאד . וכל דסמיך לעני ואביון דכוו' :

תולדות אהרן אך צדיקים . ברכות לב (שם ה) : תכון תפלתי . שם ו זוכר ויחי : אל תט . זוהר תזריע :

מצודת דוד

עמוקות לבל יוכלו קום . (יב) איש לשון . מהראוי שהאיש בעל לה"ר בל יהיה נכון בארץ על כנו ובסיסו : רע . הרע שהוא עושה הוא יצוד אותו עד שיהיה נדחף מרעה אל רעה : (יג) ידעתי . הן ידעתי בסוף הדבר אשר יעשה ה' דין עני לנקום נקמתו: (יד) אך צדיקים . הצדיקים לבד הם יודו לשמך והישרים ישבו לפניך להללך ולא כן הרשעים האלה כי ילכו לאבדון ולא יזכירו בשם ה' : קמא (א) קראתיך . כאשר אקרא לך מהר לשמוע : (ב) תכון תפלתי . תהיה נכונה לפניך כהקטרת קטרת : משא כפי . נשיאת כפי לפניך בתפלה תחשב כמנחת ערב והיא עולת תמיד של בין הערבים : (ג) שיתה . שים שמירה לפי לבל אדבר דבר שאינו הגון : נצרה . תן שמירה על הרמת שפתי למען לא ירומו לדבר וכפל הדבר במ"ש לגודל השמירה : (ד) לדבר רע . לעשות דבר רע : להתעולל . לעשות מעשים ברשע עם אנשים פועלי און ודומה להם . ובל אלחם . בל אתאוה לאכול מנעמי מאכלם ר"ל שלא ימשך לבי אל תאות העולם כמו שנמשך לבם : (ה) יהלמני צדיק . מנעמיהם לא יערבו לי אבל אם הצדיק יכני לייסר דרכי יערב לי ויחשב לי לחסד : ויוכיחני . ואם יכהה מאור פני בתוכחה הלא ע"י הוכחתו לא יסור מראשי השמן הנמשח בראשי להגליח למלוכה ר"ל הלא עי"ז אשאר במלוכה וא"כ טוב לי הוכחת הצדיק ממנעמי מאכלי הרשעים : כי עוד . כי בעודי בעולם תהיה תפלתי בעבור רעות הרשעים שיצילני האל ממעשיהם הרעים ואיך א"כ יערבו לי מנעמיהם : (ו) נשמטו . ר"ל עם כי שופטיהם נשמטו ממני במקום סלע הוא סלע המחלקות שהיה דוד קרוב להיות נתפש ביד שאול ושריו ובא מלאך אל שאול והחזירו על כי פשטו פלשתים בארץ כמ"ש בש"א ואמר דוד הלא אז ראו בה' עמדי : ושמעו . כשכרתי כנף בגד שאול במערה וכשלקחתי החנית מראשותיו דברתי אז עמהם דברים נעימים ונכרים שאינני מבקש רעות שאול כמ"ש בש"א והלא שמעו אמרי אשר נעמו : (ז) כמו פולח. עכ"ז הוסיפו לרדוף אחרי והנה אני ואנשי כמו המבקע עצים בארץ שאז הבקעים מתפזרים אנה ואנה במרחב הארץ כן נפזרו עצמינו על ידיהם לרדת אל פי השאול והוא ענין הפלגה ולומר שמאוד היו קרובים למיתה :

מצודת ציון

מלשון נטיה : במהמורות. כמו ובמהמורות ועניינו שוחות עמוקות ובדרז"ל בראשונה היו קוברין אותם במהמורות וכו' (ירושלמי מ"ק פ"ג) : (יד) את פניך . לפניך : (א) חושה . ענין מהירות כמו לעזרתי חושה (לעיל כב) : מנחת ערב . מענין תשורה : (ג) דל . ענין הרמה כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח) : (ד) להתעולל עלילות . ענין פועל ומעללים כמו אשר עולל לי (איכה א) : אישים . אנשים : אלחם . מל' לחם ועניינו מאכל כי כל דבר מאכל נקרא בשם לחם : במנעמיהם . מלשון נעימות ועניינו מתוק וערב : (ה) יהלמני . ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטים ה) : יני . ענין הסרה ומניעה כמו כי הניא אביה (במדבר ל) : (ו) נשמטו . ענין החזרה ממקומו כמו שמטו הבקר (ש"ב ו) : שופטיהם . הם שרי שאול ששפטו עליו שמיתה כי חשבוהו למורד במלכות : (ז) פולח ובוקע . שם אחת משמות נרדפים כמו יפלח כליותי (איוב טז) וכן דרך המקרא לכפול במלות

ב' כ"כ לְפִי שְׁאוֹל׃ ח כִּי אֵלֶיךָ ׀ יֱהֹוִה
ג' מ"ל. ל' אֲדֹנָי עֵינָי בְּכָה חָסִיתִי אַל־תְּעַר
נַפְשִׁי׃ ט שָׁמְרֵנִי מִידֵי פַח יָקְשׁוּ
ל' כתי' כן לִי וּמֹקְשׁוֹת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ י יִפְּלוּ
ל' בְמַכְמֹרָיו רְשָׁעִים יַחַד אָנֹכִי עַד־
ג' מ"ל אֶעֱבוֹר׃

קמב א מַשְׂכִּיל לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ
בַמְּעָרָה תְפִלָּה׃ ב קוֹלִי אֶל־יְהֹוָה
אֶזְעָק קוֹלִי אֶל־יְהֹוָה אֶתְחַנָּן׃
ג אֶשְׁפֹּךְ לְפָנָיו שִׂיחִי צָרָתִי לְפָנָיו
ב'. נפשי אַגִּיד׃ ד בְּהִתְעַטֵּף עָלַי ׀ רוּחִי וְאַתָּה
יָדַעְתָּ נְתִיבָתִי בְּאֹרַח־זוּ אֲהַלֵּךְ
ל' מ"ל טָמְנוּ פַח לִי׃ ה הַבֵּיט יָמִין ׀ וּרְאֵה
ו' פסו' ואין ואין וְאֵין־לִי מַכִּיר אָבַד מָנוֹס מִמֶּנִּי אֵין
ד' מ"ע דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי׃ ו זָעַקְתִּי אֵלֶיךָ יְהֹוָה
ג' אָמַרְתִּי אַתָּה מַחְסִי חֶלְקִי בְּאֶרֶץ
הַחַיִּים׃ ז הַקְשִׁיבָה ׀ אֶל־רִנָּתִי כִּי־
חד מלרע דַלּוֹתִי מְאֹד הַצִּילֵנִי מֵרֹדְפַי כִּי אָמְצוּ
ב' אסיר מִמֶּנִּי׃ ח הוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר ׀ נַפְשִׁי
ב' וחס' לְהוֹדוֹת אֶת־שְׁמֶךָ בִּי יַכְתִּרוּ
צַדִּיקִים כִּי תִגְמֹל עָלָי׃

קמג א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהֹוָה ׀
י"ו שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֶל־תַּחֲנוּנַי
ז' חס' בליש' בֶּאֱמֻנָתְךָ עֲנֵנִי בְּצִדְקָתֶךָ׃ ב וְאַל־
ל' ד' בטעם תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי לֹא־
יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָל־חָי׃ ג כִּי רָדַף
אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי דִּכָּא לָאָרֶץ חַיָּתִי
ב'. ג' הוֹשִׁיבַנִי בְמַחֲשַׁכִּים כְּמֵתֵי עוֹלָם׃

קְבוּרְתָּא׃ ח מְטוּל הֵיכְנָא לְוָתָךְ
אֱלֹהִים יְיָ עֵינַי מוֹרִיקָן בְּמֵימְרָךְ
סְבָרִית לָא תְרוֹקֵן נַפְשִׁי׃
ט נְטוֹר יָתִי מִן אֵידֵי פַּחָא
דְּאַתְקִינוּ לִי וְתִקְלָן עָבְדֵי שְׁקַר׃
י יִפְּלוּן בִּמְצוֹדָתְהוֹן רַשִׁיעֵי
כַּחֲדָא אֲנָא עַד זְמַן דִּי אֶעֱבַר׃
א שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדֵי דָוִד
בְּמֶהֱוֵי בְּאַסְפַּלִידָא צְלוֹתָא׃
ב קָלִי קֳדָם יְיָ אֲקַבֵּל קָלִי
קֳדָם יְיָ אֲצַלֵּי׃ ג אֶשׁוֹד קֳדָמוֹי
שׁוּתִי עָקְתִי קֳדָמוֹי אֲתַנֵּי׃
ד בְּאִשְׁתַּלְהָיוּת עֲלַי רוּחִי וְאַתְּ
יָדַעְתָּ שְׁבִילַי בִּכְבִישָׁא דְּנָן
דַּאֲהַלֵּךְ כְּמַנוּ פַּחָא לִי׃
ה אִסְתַּכְּלִית עַל יְמִינָא וַחֲמֵית
וְלֵית לִי מִשְׁתְּמוֹדַע הוֹבַד
שְׁזִיבוּ מִנִּי וְלֵית תָּבַע לְנַפְשִׁי׃
ו קְבֵלִית לְוָתָךְ יְיָ אֲמָרִית אַנְתְּ
מְשֵׁיזְבִי חוּלָקִי בְּאַרַע חַיַּיָא׃
ז אֲצִית לִצְלוֹתִי אֲרוּם
אִתְמַסְכְּנֵית לַחֲדָא פְּצֵי יָתִי
מֵרָדְפַי אֲרוּם אִתְחַיַּלוּ מִנִּי׃
ח הַנְפֵּיק מִן מַסְגִּירָא נַפְשִׁי
לְאוֹדָאָה יַת שְׁמָךְ אַמְטוּלְתִי
יַעְבְּדוּן לָךְ כְּלִיל דִּשְׁבָח
צַדִּיקַיָּא אֲרוּם תְּשַׁלֵּם גוֹמְלָא
טָבָא עֲלָי׃ א שְׁבָחָא לְדָוִד יְיָ
שְׁמַע צְלוֹתִי אֲצִית לְתַחֲנוּנַי
בְּקוּשְׁטָךְ עֲנֵי יָתִי בִּצְדְקָתָךְ׃
ב וְלָא תֵעוּל לְבֵית דִּינָא עִם
עַבְדָּךְ אֲרוּם לָא יִזְכֵּי קֳדָמָךְ כָּל
דְּחָי׃ ג אֲרוּם רְדַף בְּעֵל דְּבָבָא
נַפְשִׁי דְּכַדְּךְ לְאַרְעָא חַיָּתִי
אוֹתְבַנִי בַּחֲשׁוֹכַיָּא הֵיךְ שְׁכִיבֵי

כולנו כמות ולפי דעתי שהטעם שברחו מאנשי דוד על דרך והתפרדו כל עצמותי: (ח) כי. אל תער. כמו ותער כדה כי הרוח מלא הגוף: (ט) שמרני. יקשו לי. אלה ומוקשות אחרים פועלי און: (י) יפלו. כלם במכמור אחד מהם כי כל מחשבותם וסודם יחד. אנכי אולי אעבור על הפח ואלכד ואתפש כדרך ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם על כן היתה מלת יחד דבקה עם אנכי ורבי משה הכהן אמר כי הטעם יפלו יחד עד שאעבור אני ולא יתפשוני: (א) משכיל לדוד. על נועם פיוט תחלתו משכיל: (ב) קולי. זה הוא קולי שאצעק אל השם: (ג) אשפוך. בעבור היות הקול בגלוי והיה שיחי בסתר: (ד) בהתעטף. כמו תפלה לעני כי יעטוף בהתעטף קצתי אל קצתי ואתה ידעת הכתיב שחפצי ללכת בו ורבי משה הכהן אמר נתיבתי שהוא ישרה לנגדך ולא הזכיר הטומני' כמו אשר ילדה אותה: (ה) הבט. אמר רבי משה כי הם על לשון ולפי דעתי כי הבט שם הפועל כמו והלל תגיל וראה כמו ראות גם הוא שם הפועל על משקל למען היה לה ברק: (ו) זעקתי. כאשר החל יזעק וטעם חלקי בארץ החיים כי לא אקוה שירפאני אדם מארץ החיים רק אתה חלקי: (ז) הקשיבה. כנגד קולי אל ה'. כי דלותי אחד כפנים בסתר כנגד רנתי: (ח) הוציאה. טעם ממסגר בעבור היותו במערה וכבר הזכרתי כי כח השמות בפעלי' א"כ הוא כי יכתירו צדיקים כתר הטעם שיתפארו כאילו כתר מלכות בראשם: (א) מזמור לדוד ה'. שמע תפלתי. בי"ת בצדקתך כבי"ת ענני במרחב יה והטעם שתראה צדקתך: (ב) ואל. את עבדך. כמו עם והטעם אם חטאתי לך אל תבא במשפט עמי עתה כי צרה גדולה יש לי מהאויב וכלל כי לא יצדק לפניך כל חי ואיך אצדק אני: (ג) כי. דכא. רמז לבוז ולקלון וטעם במחשכים שהוא נחבא מפניו או ידמה צרת הלב ליושב חשך שאיננו רואה: כמתי עולם. שיש להם זמן רב שמתו:

ותתעטף

רשי

(ח) כי אליך ה' אדני עיני. מוסב למקראות של מעלה שיתה שמרה לפי ואל תט כי עליך עיני וגו': אל תער נפשי. אל תשלח נפשי מלפניך כמו ותער כדה אל השקת (בראשית כד): (י) יפלו במכמוריו. יפיל הרשע עצמו במכמוריו שהוא פורש לרגלי: (א) במערה. שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול: (ד) ואתה ידעת נתיבתי. כמה מוקשים יש בה: (ה) ואין לי מכיר. אין בכל משרתי שאול שימחה בידו: (ח) כי יכתירו צדיקים. בשבילי יכתירוך צדיקים ויודו לשמך שאתה סומך את יראיך: (א) באמונתך. להאמין הבטח' שהבטחתני: (ג) כי רדף אויב נפשי. כלומר אם חטאתי לך הרי לקיתי וכנגד כל ישראל

נאמר

אעבור ג' מלאים וסימנהון ותאמר לא אעבור כי על גבעה. יחד אנכי עד אעבור. ארחי גדר ולא אעבור: בהתעטף ב' וסימ' עלי נפשי דיונה. בהתעטף עלי רוחי: דורש ד' מ"ל וסימ' ואין דורש ואין מבקש. ומה ה' דורש ממך דמיכה. כי כל לבבות דורש ה' דד"ה. ואין דורש לנפשי: דלותי ב' חד מלרע וחד מלעיל וסימ' ולי יהושיע. הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד. בתרא מלעיל: יכתרו ב' וסימ' בי יכתרו צדיקים: וחכמים יכתרו דעת: האזינה י"ו וסימ' נמס' בתלי' סימן ע"ח: באמנתך ז' חס' בליש' וסי' נמס' בא"ב רבתי סימ' אות למ"ד: כי ד' בטעם וסימ' כי גדול ה' ומהלל מאד נורא הוא. כי גבר עלינו חסדו ואמת ה'. כי רדף אויב נפשי. כי יוסף על חטאתו

תולדות אהרן משכיל לדוד. סוף דברי ססנא פבס' משפטים: אספוך. ע"ג ז:

מצודת ציון

במות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב): (ח) תער. ענין שפיכה והרקה כמו ותער כדה (בראשית כד): (י) במכמוריו. ענינו פח ורשת כמו ויאספהו במכמרתו (חבקוק א): (ג) שיחי. ענין ספור התלאות: (ד) בהתעטף. כשהאדם בצרה הוא מעונה וכפוף וכאילו מעוטף קצת הגוף בקצתו ורוחו בקרבו גם הוא כאילו מתעטף: נתיבתי. ענין שביל ומסילה: (ה) הבט ימין. כמו הבט ימין ושמאל כי מהאחד יובן האחר ואחז דרך קצרה: (ז) אמצו. חזקו: (ח) יכתירו. מלשון כתר: (ג) דכא. ענין שבר וכתישה: חיתי. היא הנפש כמ"ש ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב):

ישתומם

מצודת דוד

(ח) אל תער נפשי. אל תשפוך נפשי והוא ענין מליצה כי בצאת הנפש מן הגוף היא כאלו נשפכה ממנו: (ט) יקשו לי. אשר הכינו לי למוקש: ומוקשות. שאר מיני מוקש מלכד הפח ר"ל ומהרבה מיני עצות רעות אשר חשבו עלי: (י) יפלו במכמוריו. כולם. יפלו כ"א ברשתו אשר טמן עלי: יחד. כולם יחד זה כזה אים לא נעדר: אנכי עד אעבור. סרס המקרא עד אנכי אעבור ר"ל הם יפלו בפח טרם אשר אעבור אני במקום הפח וכשאעבור אני לא יהיה עוד הפח פרוש כי הם יהיו נלכדים בה ואמר בדרך משל מן לכידת העוף: קמב (א) בהיותו במערה. כשכרת כנף שאול ואז התפלל התפלה הזאת: (ב) קולי. בקולי אזעק לה': (ג) אשפך. ר"ל ארבה לספר התלאות הבאות עלי: (ד) בהתעטף. בעת תתעטף רוחי בעבור רוב הצרות ואתה הלא ידעת נתיבתי אשר אלך בעת ההיא כי לא אלך לעשות למי מהם מאומה רע ועכ"ז בארח זו אשר אהלך כפוף ומעונה טמנו עלי פח ללכדני עם כי לא הלכתי להרע להם: (ה) הבט. כשאביט ימין ושמאל ורואה אנכי אם יש לי מכיר אבל אין לי מכיר לחשוב עלי לדבר טוב בפני שאול: אבד מנוס. אין לי למי לנוס לעזרה: (ו) בארץ החיים. ר"ל לא אמות בידי שאול ותהיה חלקי מיושבי בארץ החיים בזה העולם: (ז) כי דלותי. נעשיתי דל ומוכנע: כי אמצו ממני. ואין בי כח לעמוד נגדם אם לא תצילני אתה: (ח) הוציאה ממסגר. ממקום מחבואי שאני טמון ונסגר בה: להודות. למען אודה שמך. בי יכתירו וגו'. כאשר תגמול עלי טוב אז הצדיקים יתפארו בי וישימו אותי עטרה לראשם אבל עתה עודי מעונה ונרדף מי יפנה אלי ומי יחשב אותי: קמג (א) באמונתך. לאמת ולאמן הבטחתך עלי: ענני בצדקתך. אם אין בידי זכות ענני בצדקתך: (ב) במשפט. לעשות עמדי כפי גמול ידי: כי לא יצדק. אם תשלם כפי הגמול אין מי בעולם שיהי' צדיק לפניך לזאת הנח את המשפט ועשה צדקה: (ג) כי רדף. ר"ל והנה תפלתי היא על אשר רדף אויב נפשי: דכא וגו'. כאלו חיי להורידה לארץ: הושיבני. האויב הושיב אותי במקום חושך כמו המתים אשר מעולם השוכנים בחשכת הקבר:

ותתעטף

תהלים

ד וַתִּתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי בְּתוֹכִי יִשְׁתּוֹמֵם
לִבִּי: ה זָכַרְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם הָגִיתִי
בְכָל־פָּעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ אֲשׂוֹחֵחַ:
ו פֵּרַשְׂתִּי יָדַי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי כְּאֶרֶץ־
עֲיֵפָה לְךָ סֶלָה: ז מַהֵר עֲנֵנִי
יְהוָה כָּלְתָה רוּחִי אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ
מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יֹרְדֵי בוֹר:
ח הַשְׁמִיעֵנִי בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ כִּי־בְךָ
בָטָחְתִּי הוֹדִיעֵנִי דֶּרֶךְ־זוּ אֵלֵךְ כִּי־
אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי נַפְשִׁי: ט הַצִּילֵנִי
מֵאֹיְבַי יְהוָה אֵלֶיךָ כִסִּתִי: י לַמְּדֵנִי
לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ כִּי־אַתָּה אֱלוֹהָי רוּחֲךָ
טוֹבָה תַּנְחֵנִי בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר: יא לְמַעַן־
שִׁמְךָ יְהוָה תְּחַיֵּנִי בְּצִדְקָתְךָ תּוֹצִיא
מִצָּרָה נַפְשִׁי: יב וּבְחַסְדְּךָ תַּצְמִית
אֹיְבָי וְהַאֲבַדְתָּ כָּל־צֹרְרֵי נַפְשִׁי כִּי
אֲנִי עַבְדֶּךָ:

קמד א לְדָוִד בָּרוּךְ יְהוָה צוּרִי
הַמְלַמֵּד יָדַי לַקְרָב אֶצְבְּעוֹתַי
לַמִּלְחָמָה: ב חַסְדִּי וּמְצוּדָתִי מִשְׂגַּבִּי
וּמְפַלְטִי־לִי מָגִנִּי וּבוֹ חָסִיתִי הָרוֹדֵד
עַמִּי תַחְתָּי: ג יְהוָה מָה־אָדָם
וַתֵּדָעֵהוּ בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ:
ד אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר:

תרגום

עלמא הדין: ד באשתלהיות עלי רוחי בגושמי ישתעמם לבי: ה אדכרית יומין מלקדמין רנגית בכולהון עובדך בעובדי אידך אמלל: ו פרסית אידי בצלו קדמך נפשי היך ארעא דצחיא למיא מודיקא לך לעלמין: ז סרהב עני יתי יי רגינת לך רוחי לא תסלק שכנתך מני ואתמתילית עם נחתי גוב בית קבורתא: ח אשמיע יתי בצפר טובך ארום במימרך סברית אודע יתי אורח דנן דאהלך ארום לותך זקפית נפשי בצלו: ט פצי יתי מבעלי דבבי יי מימרך מניתי לפריק: י אלף יתי למעבד רעותך ארום אנת אלהי רוח קודשך טבא תדבר יתי בארעא תריץ: יא מן בגלל שמך יי תקימנני בצדקך אפק מן עקתא נפשי: יב ובחסדך תמגר בעלי דבבי ותהובד כל מעיקי נפשי ארום אנא עבדך: א על יד דוד בריך יי תוקפי דמאלף אידי לסדרי קרב אצבעתי לאגחא קרבא: ב טיבו וכרך תקיפי תקפי ומשזב יתי תריסי ובמימריה סברית די מרדד עמין תחותי: ג יי מה הוא בר נש דחכימתיה בני אנשא וחשבתיה: ד בר נש לקמא אדמא יומוי היך טולא דעבר:

רשי

נאמר מזמור זה: (ד) ישתומם. לשון אוטם ותמהון כמו ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם (יחזקאל ג') ותשב תמר שוממה (ש"ב י"ג): (ה) זכרתי ימים מקדם. שהפלאת לנו נסי' רבי': (ו) כארץ עיפה. בגולה: (ז) כלתה רוחי. המתאוה ואינו משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח: (ח) בבקר. בצמות הגאולה (מגאלתי): הודיעני דרך זו. נשאתי נפשי אליך שתקבל שאלתי (סא"א): (ט) אליך כסיתי. תלאותי אני מכסה מכל אדם להגידם אליך: (ב) הרודד עמי תחתי. הרוקע ושוטח את עמי לרבוץ במקומו כמו (איוב י"ב) שוטח לגוים מגדיל אותם. רודד תרגום של רוקע כדמתרגם וירקעו ורדידו. ויש פותרים הרודד עמים תחתי המהלים עמים תחתי אך בספר מדויק מוגה עמי ומסור' עליו ג' סבירין עמים וקורין עמי ועל תחתי יש מסורה עליו תחתיו קרי: (ג) מה אדם. מה פרס וישמעאל לפניך כי ידעתם להרבות להם גדולה: (ד) ימיו כצל עובר. שלמה אמר ויעשם כצל (קהלת י) ולא פירש אם צל דקל או צל כותל שהם קבועי' כבר פי' אביו כצל עובר צלו

פשע בינינו: פרשתי ג' וסימ' פרשתי ידי כל היום. כי בארבע רוחות השמים. פרשתי ידי אליך: יורדי ג' חס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן קט"ו: אלוהי ב' מ"ל וסימ' למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי. תהלה לדוד ארוממך. וחד אלוהי מ"ל וסימ' חי ה' וברוך צורי דסיפרא: צררי ג' חס' וסימ' וסרה קנאת אפרים. כי ידעתי רבים פשעיכם. והאבדת כל צררי נפשי: לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר בסיפ' סימ' כ"ו וסימ' ק"ג: ידי כ"ב בקריא' וסימ' ואפן וארד מן ההר וההר בער באש. ואתפש בשני הלחות ואשלכ' מעלי. יגמלני ה' כצדקתי דשמואל. מלמד ידי למלחמה דשמואל. אשר ברכו ה' צבאות לאמר. כי בראותו ילדיו מעשה. ועל פעל ידי תצוני. אנכי עשיתי ארץ. ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ. פרשתי ידי כל היום. הוי למתפרות. יגמלני ה' כצדקי דתהלות. וישב ה' לי כצדקי כבר ידי. מלמד ידי למלחמה דתהלות. כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני. שמע קול תחנוני בשועי אליך. פרשתי ידי אליך. נפשי כארץ עיפה. לדוד ברוך ה' צורי. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל. והנה יד נגעה בי. כי כלם מיראים אותי. וחד וידי נטפו מר ואצבעותי:

אבן עזרא

(ד) ותתעטף. מחשבת הנפש והעטף קמה על קמה: בתוכי. הטעם כפול: (ה) זכרתי. הימים הקדמונים שהושעתני ומלת אשוחח מהפעלים עלומי העי"ן והלמ"ד כפול כמו יכונן: (ו) פרשתי. כל המתחנן שיבקש מה יתן לו בידו על כן אמר ידי השמים וטעם כארץ עיפה שתקוה למים כן נפשי תקוה לך: (ז) מהר. כי כמעט כלתה רוחי. ונמשלתי עם יורדי בור הטעם כפול או מלת ואל תסתר בעבור אחרת כמו בטרם הרים יולדו ואל אהיה נמשל עם יורדי בור: (ח) השמיעני. כאילו קול יקראני ממרום כי השם יעשה עמי חסד וטעם בבקר כי רובי ההליכות והמלאכות תחלתם בבקר וטעם אליך נשאתי נפשי כמו ואליו הוא נושא את נפשו: (ט) הצילני. אמר רבי מריטם ז"ל כי אליך כסיתי כמו בך חסיתי והנכון בעיני כי מלת לקיח' תהי' להפך בעבור אות אחריה כמו קחו מאתכם תרומה והנה הטעם כמו תנו קחו לי שתקח לצרכו וככה סורה אלי שיסור ממקומו ויבוא אליה והפך זה סורה ממני אם כן מלת כסוי אם אמר המכסה אני מאחרים ידוע ואם אמר המכסה אני אל אחרים הדבר יהיה להפך והנה הטעם הצילני מאויבי ה' כי אליך אגלה אותם בסתר והנה תיקון הלשון כי כסיתי זה הדבר מאחרים כי אין לי צורך לגלות להם יוכלו לעזור לי לבד אליך לבדך כי אתה תוכל להצילני: (י) למדני. הרגילני כטעם פרא למוד מדבר וי"א כי דימה עצמו שהוא בתוך הים ע"כ יבקש רוח טובה שתניחהו ויבא לארץ או תחסר אות בי"ת והוא היושר בעיני ברוחך טובה תנחני והתי"ו לנכח השם ורבי שלמה ספרדי ז"ל אמר כח מהרוח העליונה: (יא) למען. בעבור שיודיע שמך או בעבור שאני עובד שמך: (יב) ובחסדך. עלי לבדי וטעם כי אני עבדך לאות על הפי' השני בפסוק למען שמך ה' תחייני: (א) לדוד ברוך ה'. זה המזמור חברו כאשר הניח לו הש' מכל סביביו כי כן טע' כל המזמור: המלמד. המרגיל: (ב) חסדי. הנה אתן לך כלל תאמר אלהי סהלתי גם תהלתי לבדו כמו הוא תהלתך אלהי צורי ברוך ה' צורי וכן אלהי חסדי גם חסדי ומצודתי כי הטעם הכח שקבל מהעליון והנה חסדי במנוחתי ומצודתי בצרתי: הרודד עמי. יאמר כי הכל הבל כי מי יוכל לעמוד לפני מי שהשם עזרו: (ג) ה' ותחשבהו. כי הוא מאומה אדם איננו רק הבל:
ה'

מצודת דוד

(ד) ותתעטף וגו'. רוחי שעלי התעטף ובתוכי תהיה לבי משתומם ומתמה: (ה) זכרתי. כבאני זוכר הימים שהיו לי מימי קדם וכאשר אהגה בכל פעליך הראשונים וכאשר אדבר במעשי ידיך: (ו) פרשתי. אז אפרוש ידי בתפלה כי נפשי תתאוה לפעלך לעולם מבלי הפסק כארץ העיפה וצמאה המתאוה למים ור"ל כמו שהיה מאז כן מתאוה שיהיה לעולם: (ז) כלתה רוחי. לגודל התאוה כמעט כלתה רוחי מן הגוף ויצאה לה: ונמשלתי. ר"ל כי כאשר תסתר פניך אהיה נמשל ליורדי בור: (ח) בבוקר. ר"ל בהשכמה בזריזות רב: דרך זו אלך. הדרך אשר אלך בה להנצל מיד האויב: נשאתי נפשי. אני נושא נפשי למעלה להסתכל בך ולבטוח עליך: (ט) אליך כסיתי. לא גליתי ריבי לבני אדם כי שוא תשועת אדם ולזה כסיתי מכלם לגלות אליך לבדך: (י) למדני. תן בלבי לעשות רצונך כי אתה אלהי ובידך להטות לבבי אליך: רוחך טובה. רצון הטוב תנהג אותי בארץ מישור ר"ל שלא אכשל בעבירה כמו ההולך במקום ישר שאינו נכשל: (יא) למען שמך. למען יקודש ויגדל שמך: בצדקתך. אף אם אין בידי זכות מ"מ בצדקתך תוציא נפשי מצרה: (יב) כי אני עבדך. ועל האדון להציל עבדו מיד הקמים עליו: קמד (א) המלמד ידי. כל נצחון שאני עושה במלחמה לא באה בכח ידי. כי ה' הוא המלמד ידי למלחמה: אצבעותי. כפל הדבר במ"ש: (ב) חסדי. הוא עושה עמדי חסד והוא לי למבצר חזק והוא משגבי: ומפלטי. ומציל אותי ולתוספת ביאור אמר לי: מגיני. הוא לי מחסה כמגן: הרודד. השוטח עמי להיות מונח תחתי ונכנעים לי ועל משפחת בית שאול יאמר שהיו מבני עמו והיו לו לאויבים ואחר זה נפלו בידו ומשל בהם: (ג) ה' מה אדם ותדעהו. אתה ה' במה נחשב האדם עם שאתה מחשבו ותחשבהו. עם שאתה מחשיב אותו בעולם: (ד) להבל דמה. הלא הוא דומה אל

מצודת ציון

(ד) ישתומם. ענין תמהון ושתיקה כמו ואשב וגו' משמים בתוכם (יחזקאל ג'): (ה) הגיתי. ענין מחשבה כמו והגיון לבי (לעיל יט): אשוחח. מלשון שיחה ודבור: (ו) עיפה. לפי שהעיף הוא צמא למים לזה אמר לשון עיפה בדרך שאלה על הארץ הצמאה שלא ירד בה המטר: (י) רוחך. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז): (יב) תצמית. תכרית כמו ובריתם יצמיתם (לעיל נד): (א) צורי. מל' צור וסלע ר"ל החזק: לקרב. ענין מלחמ' כמו קרבות יחפצו (לעיל סח): (ב) ומצודתי. ענינו מבצר חזק: הרודד. ענין שטיחה ורקיעה כמו וירקעו את פחי הזהב (שמות לט) ת"א ורדידו וכן לרד לפניו גוים (ישעיה מה): (ג) ותדעהו. הוא ענין חיבה כמו ידעתיך בשם (שמות לג)

אבן עזרא

(ה) ה׳. הט. רמז לגזירות הבאות העתידות מהשמים וטעם גע בהרים באש היורדת על כן ויעשנו והטעם כי ההרים שהם עומדים אם תגע בהם מיד יעשנו אף כי האדם שהוא הבל: (ו) ברוק. כדרך וישלח חציו: (ז) שלח. כמו תשלח ידיך ושלח ממרום ודימה האויב אל מים רבים על כן פירש מיד בני נכר: (ח) אשר. אמר בן בלעם כי וימינם לשון קדר שבועתם והנכון בעיני שהוא כמשמעו והטעם כחם וגבורתם והנה פיהם שוא וכחם שקר והנה הדבור והמעשה: (ט) אלהים שיר חדש. על החסד שהצלתני בנבל עשור כבר פירשתיו שהוא בנבל כעשור: (י) הנותן. הפוצה. מגזרת ופצתה האדמה כדרך ויפרקנו מצרינו: מחרב רע. חסר וי״ו ורעה וי״א כי רעה תאר למחנה או עדה או חדה: (יא) פצני. פעם אחרת כן עשה עמי תמיד והזכיר עם הראשון שיר חדש ועם האחרון שישכנו לבטח: (יב) אשר בנינו. הם מגודלים בנעוריהם כנטיעים: בנותינו כזויות. ארמון מלך שהם מפותחו׳ ומצויירות. מחוטבות כמו חטובות אטון מצרים: תבנית היכל. הטעם כפול: (יג) מזוינו. זויות. בתינו מלאים מפיקים רמז למשרתים. מזן אל זן מין כמו תרגם למינו לזנוהי וכן וזגים מרוקחים והטעם מיני חטה ואורז ודוחן והדומה להם. וי״א מגזרת מזון וזה המפרש אמר כי מלת מפיקים שבה אל מזוינו ופירושה כפי צורך המקום בלי חבר: צאננו מאליפות. עושות אלף: מרובבו׳. מגזר׳ רבבה בכח עליון והטע׳ צאננו שהיו מאליפות שבו מרובבות: (יד) אלופינו. כמו שגר אלפיך וכמוהו ככבש אלוף: מסובלי׳. כי הם סובלי׳ העגלות המלאות: אין פרץ. בחומו׳ העיר: ואין יוצאת מהשערי׳ הגדולים הידועים: ואין צוחה ברחובותינו. כי כן היה מנהגם בבא שמועה רעה כי נגף ישראל לפני אויביו: (טו) אשרי. ולמה באה לו כל זאת הטובה בעבור

תרגום

ה יְיָ אַרְכֵין שְׁמַיָא וְתִתְגְלֵי קְרַב בְּטוּרַיָא וּמַסְקִין תְּנָנָא: ו אַבְרֵיק בַּרְקָא וּבַדְרְנוּן שְׁדַר גִּרְרֵיךְ וְתִשַׁגְשִׁינוּן: ז אוֹשִׁיט יְדָךְ מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא פְּצֵי יָתִי וְשֵׁיזֵיב יָתִי מֵאוֹכְלוּסִין דְּמַתִילִין לְמַיִין סַגִּיעִין מִן יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי נוּכְרָאִין: ח דִּי פּוּמְהוֹן מְמַלֵּל מוּמָתָא דְמַגָּן וְאוֹרַיְתְהוֹן אוֹרַיַת שִׁקְרָא: ט אֱלֹהִים שְׁבָח חֲדַת אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ בְּנִבְלָא עֲסַרְתֵּי נִימִין אֲזַמֵּר קֳדָמָךְ: י דְּיָהֵב פּוּרְקָן לְמַלְכַיָא דִּפְצֵי יַת דָּוִד עַבְדֵּיהּ מֵחַרְבָּא בִּישָׁא דְגָלְיָת: יא פְּצֵי יָתִי וְשֵׁיזֵיב יָתִי מִידֵיהוֹן דִּבְנֵי נוּכְרָאִין דִּי פּוּמְהוֹן מַלֵּל מוּמָתָא דְמַגָּן וְאוֹרַיְתְהוֹן אוֹרַיַת שִׁקְרָא: יב דִּבְנָנָא כִּנְצִיבִין דְּדַקְלִין בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתָא רַבְיָן מִן טַלְיוּתְהוֹן בְּנָתָנָא זְוִתָנִין וּכְשֵׁרִין לְכַהֲנַיָא דִּמְשַׁמְשִׁין בְּמִצַע הֵיכְלָא: יג תַּסְוָרָנָא מַלְיָן מְסַפְּקָן מִן שַׁתָּא לְשַׁתָּא עָאנָנָא מַיְלְדָן אַלְפַיָא מַפְשָׁן רִבְוָתָא בְּאַשְׁקָקָנָא: יד תּוֹרַיָנָא מָרֵי מַטוּל לֵית תְּקוֹף וְלָא מַפָּקָא בִּישָׁא וְלֵית צְוַחַת בְּבַיְתָא בִּפְלַטְיָתָנָא: טו טוּבוֹי דְעַמָּא דְהָכְדֵין לֵיהּ טוּבוֹי דְעַמָּא דַיְיָ

תהלים קמד

ה יְהוָה הַט־שָׁמֶיךָ וְתֵרֵד גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ: ו בְּרוֹק בָּרָק וּתְפִיצֵם שְׁלַח חִצֶּיךָ וּתְהֻמֵּם: ז שְׁלַח יָדֶיךָ מִמָּרוֹם פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם רַבִּים מִיַּד בְּנֵי נֵכָר: ח אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר: ט אֱלֹהִים שִׁיר חָדָשׁ אָשִׁירָה לָּךְ בְּנֵבֶל עָשׂוֹר אֲזַמְּרָה־לָּךְ: י הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה: יא פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי־נֵכָר אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר: יב אֲשֶׁר בָּנֵינוּ כִּנְטִעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְזָוִיֹּת מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל: יג מְזָוֵינוּ מְלֵאִים מְפִיקִים מִזַּן אֶל־זַן צֹאונֵנוּ מַאֲלִיפוֹת מְרֻבָּבוֹת בְּחוּצוֹתֵינוּ: יד אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ: טו אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיהוָה אֱלֹהָיו:

רשי

כלו של עוף הפורח: (ז) פצני. הוציאני ולשון הצלה הוא וכן הפוצה את דוד עבדו (מנחתי): (ח) פיהם דבר שוא וגו׳. תלה הכתוב שוא בפה ושקר בימין. בא לספר בפה בודים גוזמא על שוא אף לשנות את הידוע. בא לפשוט ימינם לשבועה חדלו משוא שנתפס עליו כגנב אבל בשקר נשבעין שכן גורלם: (י) הנותן תשועה למלכים. מדבר על סלע המחלקות שהיה דוד קרוב ליתפש ביד שאול ובא מלאך אל שאול מהרה ולכה וגו׳ (ש״א כ״ג) הציל את שאול מהיות שופך דם נקי ואת דוד מהיות נהרג: (יא) פצני והצילני. כאשר פצית אז כן פצני עתה: (יב) אשר בנינו וגו׳. כלומר גם עתה דור זה כשר הוא: בנינו כנטיעים. שאין בהם מום כל כך הם מטוקים מעבירה (מנאתי): מגדלים בנעוריהם. בשם טוב זה שהם כנטיעים בנערותם גדלים כל ימיהם ואי אפשר לקיים כל שבח זה אלא בדורו של חזקיהו: בנותינו. גבוהות קומה נאה כזויות של בית אבנים שזויות אבן מכוונות כנגד חברתה ועולה למעלה עד שהזויות מיושרות: מחטבו׳ תבנית היכל. מהוללות בפי רואיהן ומדמין אותם לתבנית קומת ההיכל. ורבותינו פירשו בנותינו כזויות מתמלאות תאוה כזויות מזבח המלאות דם ואינן מבעלות אלא לבעליהן: (יג) מזוינו מלאים. זויות אוצרותינו מלאי׳ טוב: מפיקי׳ מזן אל זן. מספיקים מזון משנה לשנה. מזן אל זן משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת. זן גובירנייר״ל בלע״ז: מאלופות מרובבות. לאלפים ולרבבו׳ עושו׳ פרי: (יד) אלופינו מסבלים. אלופים גדולים שבנו נסבלים על קטניהם שהקטנים נשמעים לגדולים ומתוך כך אין פרץ בנו: ואין יוצאת. אין שמועה רעה יוצאת למרחוק: ואין צוחה. ואין קול מהומות מלחמה: (טו) שככה לו. שכל טובה

בנותינו ד׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ מה נעשה להם לנותרים. ואנחנו לא נוכל לתת דבנימן. והנה נפלו: אבותינו. בנותינו כזויות. יוצאת היוצאת ה׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא ועמוס סימן ה׳: שככה ב׳ וסימ׳ אשרי העם שככה לו אשרי. שככה חשבעתנו

תולדות אהרן אשר פיהם. ב״ב מה נדה מה: אשר בנינו. פסחים פז ב״ב עה סנהדרין ק: מזוינו פסחים פז: אלופינו. ברכות יז (ר״ס נח): אשרי. זוכר אדרת נשא:

מצודת ציון

(ג) כי המחשב למי הוא יודעו ומכירו: (ד) דמה. מל׳ דמיון: (ו) ברוק ברק. ר״ל שלח את הברק: ותפיצם. ענין פזור: ותהמם. מלשון מהומה: (ז) פצני. ענין פתיחה כמו פציתי פי (שופטים יב) ור״ל פתח אותי מן המאסר והסכנה: (יב) מחוטבות. ענין כריתה וחקוק כמו מחוטב עציך (דברים כט): תבנית. דמות: (יג) מזוינו. מל׳ זויות: מפיקים. מוציאים כמו ויפיק רצון (משלי ח׳): מזן. מלשון הזנה ומזון: (יד) אלופינו. הם השוורים וכן שגר אלפיך (דברים ז): מסבלים. ענין טעינת משא כמו נושא סבל (מ״א ה): פרץ. מלשון פרצה: צוחה. ענין הצעקה על הצרה וכן וצוחת ירושלים עלתה (ירמיה יד): (טו) אשרי. ענין שבח כמו אשרי האיש (לעיל א): אשימה

מצודת דוד

ההבל היוצא מן הפה שאין בו ממש: כצל עובר. ימיו עוברים מהרה כצל הזה שאין עומד זמן רב במקום אחד כי כאשר ינעה השמש עובר הוא ממקומו ואמר זה על שאול במה נחשב הוא בכל הגדולה והכבוד שהיה לו הלא פתאום עבר מן העולם ואיננו: (ה) הט שמיך. כלומר אם בשאול פגעה מדת הדין מכל שכן ברשעים ולזה הט שמיך למטה ותרד עליו ותגע בהרים הם הרשעים שמתגאים נגד ה׳ ויעלו עשן כי תבער בהם אש ה׳ והוא ענין מליצה לומר שפוט אותם במשפט הראוי: (ו) ותפיצם. מגודל החרדה: חציך. הם הרעמים: (ז) פצני. פצני בידך והצילני ממים רבים ולתוספת ביאור אמר מיד בני נכר הם העובדי גלולים אשר קמו עליו: (ח) אשר פיהם. על אשר פיהם ידבר שוא וכח ימינם הוא מיומן לעשות שקר ולא גברו לאמונה ולא כן אני ולזה הצילני מידם: (ט) אשירה לך. כשאנצל מידם: בנבל עשור. חסר הוי״ו ומשפטו בנבל ועשור והוא שם כלי נגון בת עשרה יתרים: (י) הנותן. אתה הוא הנותן תשועה למלכים כי עם כל הוזק המלכים צריכים המה לתשועתך: הפוצה את דוד. עם כי דוד עצמו אמרו עכ״ז אמר כאחר המדבר וכן וישלח ה׳ וגו׳ ואת שמואל (ש״א י״ב) ולא אמר ואותי עם כי שמואל עצמו אמרו: מחרב רעה. היא חרב שאול וקרויה רעה על כי לא חשך מלרדוף אחריו כי היה בטוח שדוד לא ישלח בו יד כי משיח ה׳ הוא: (יא) פצני. כמו שפצית אותי מחרב רעה של שאול כן פצני מיד בני נכר אשר דוברים שוא ועושים שקר ולא כן אני: (יב) אשר בנינו. ר״ל ראוים אנו להצלה על אשר בנינו המה כנטיעי האילנות נאים ומנוקים ממום עבירה: מגודלים בנעוריהם. כי כן המה מגודלים בירא׳ חטא מימי נעוריהם וכמ״ש חנוך לנער וכו׳ גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב): בנותינו כזויות. כמו זוית הבנין העשויות מאבנים מחוטבות ביותר רב עד אשר ידמו לאבן אחת והמה דמות תבנית אבני בנין היכל מלך שהמה מהוטבות מאוד ור״ל כמו זויות כאלה נראים יפה מבלי מקום מעוקם כן בנותינו לא נמצא בהן דבר מעוקם ושום בדמוד עבירה ופריצות: (יג) מזוינו. הדרך לתת התבואה באמצעית החדר וכשהיא רבה נתמלאים גם הזויות ולזה אמר מזוינו מלאים וגו׳ ר״ל בעבור זה ראויים אנו להיות זויות חדרי התבואה מלאים מתבואה עד אשר יוציאו מהם לפרנסה משעת האסיף מזון שנה זו עד שעת האסיף מזון שנה שאחריה ולא יחסר כל ימות השנה: צאננו מאליפות. הצאן יתרבו בחוצותינו לאלפים ולרבבות: (יד) אלופינו מסובלים. השוורים שלנו יהיו בעלי סבל טעונות משא כבד ר״ל יהיו שמנים ובעלי בשר כאילו יחשב עליהם למשא: אין פרץ. לא יבא פרצה לא בנו ולא בבהמתנו: ואין יוצאת. לא א נפש מהם יוצאת בשבי: ואין צוחה. לא יהיה נשמע ברחובותינו קול צוחה בעבור בהלה ופחד מה כי לא תהיה בנו: (טו) אשרי העם. משובח העם שכך הרבה טובה

קמה א תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ
אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם
וָעֶד: ב בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה
שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: ג גָּדוֹל יְהוָה
וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:
ד דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ
יַגִּידוּ: ה הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי
נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: ו וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ
יֹאמֵרוּ וּגְדוּלּוֹתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: ז זֵכֶר
רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:
ח חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדוֹל־
חָסֶד: ט טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו
עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: י יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־
מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: יא כְּבוֹד
מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:
יב לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו
וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: יג מַלְכוּתְךָ
מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־
דּוֹר וָדֹר: יד סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־
הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים:
טו עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה
נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ:
טז פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־
חַי רָצוֹן: יז צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו
וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: יח קָרוֹב יְהוָה
לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ
בֶאֱמֶת: יט רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־

ג' ומ"ל · ג' מ"ל בליש' ב'. ט' · ג' · ג'. ל' · ה' כתי' כן. ל' ב' חד מ"ל · וחד חס'. ה' · ג' חס'. ב' · וגדולתך ק' · ח' ב' חד מ"ל · י"א דגשים · ל' ומ"ל · ג' · ל' נסיס'. ג' · ג' חס' בליש' ב' · ד' כתיב כן · ל' וחד זוקף · ל' · ו' מ"ע · ל' מ"ל ה'הס' נכיפ' ל'. ב' · ב' · ג'

אֱלָהֵיהּ: א תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד
אֲרוֹמְמִנָּךְ אֱלָהִי מַלְכָּא וַאֲבָרֵךְ
שְׁמָךְ לְעָלְמֵי עָלְמִין: ב בְּכָל
יוֹמָא אֲבָרְכִנָּךְ וַאֲשַׁבַּח שְׁמָךְ
לְעָלְמֵי עָלְמִין: ג רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח
לַחֲדָא וְלִרְבוּתֵיהּ לֵית סוֹף:
ד דָּרָא לְדָרָא יְשַׁבַּח עוֹבָדָךְ
וּגְבוּרְתָךְ יְתַנּוּן: ה שִׁבְהוֹר
אִיקַר זִיוָךְ וּמִלֵּי פְּרִישׁוּתָךְ
אֲמַלֵּל: ו וְעוּשְׁנָא דְחַלְתָּךְ
יֵימְרוּן וְרַבְנוּתָךְ יִשְׁתָּעוּן:
ז דָּכְרָן סַגִּיעֵי טוּבָךְ יַבִּיעוּן
וְצִדְקָתָךְ יְשַׁבְּחוּן: ח חַנָּנָא
וְרַחֲמָנָא יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי
לְמֶעְבַּד טַבְוָן: ט טָב יְיָ
לְכוּלָּא וְרַחֲמוֹי עַל כּוּלְהוֹן
עוֹבָדוֹי: י יְהוֹדוּנָךְ יְיָ כּוּלְהוֹן
עוֹבָדָךְ וַחֲסִידָךְ יְבָרְכִינָךְ:
יא אִיקַר מַלְכוּתָךְ יֵימְרוּן
וּגְבוּרְתָךְ יְמַלְּלוּן: יב לְהוֹדָעָא
לִבְנֵי נָשָׁא גְּבוּרָתוֹי וְאִיקַר
שִׁבְהוֹר מַלְכוּתֵיהּ: יג מַלְכוּתָךְ
מַלְכוּתָא דְּכָל עָלְמַיָּא
וְשׁוּלְטָנוּתָךְ בְּכָל דָּר וְדָר:
יד סָעִיד יְיָ לְכָל נְפִילִין וְזָקִיף
לְכוּלְהוֹן כְּפִיפִין: טו עֵינֵיהוֹן
דְּכוּלָּא לְוָתָךְ סְבִירָן וְאַתְּ יָהֵב
לְהוֹן יַת מֵיכַלְהוֹן בִּזְמְנֵיהּ:
טז פָּתַח יַת אִידָךְ וּמַסְבַּע
לְכוּלְהוֹן חַיֵּי רְעוּתְהוֹן: יז זַכַּי
יְיָ בְּכָל אוֹרְחָתֵיהּ וַחֲסִידָא
בְּכָל עוֹבָדוֹי: יח קָרֵב יְיָ לְכָל
דְּקָרָן לֵיהּ לְכוּלְהוֹן דְּקָרָן
יָתֵיהּ בְּקוּשְׁטְ: יט רְעוּת
דַּחֲלוֹי יַעְבֵּד וְיַת בָּעוּתְהוֹן

רשי

טובה הזאת שלו: (ד) דור ודור ישבח מעשיך. וגם אני הדר כבוד הודך אשיחה: (ו) ועזוז נוראותיך יאמרו. וגם אני גדולתך אספרנה: (ז) זכר רב טובך יביעו. דור לדור: (יא) וגבורתך ידברו. זה לזה לאמר טוב לנו להודיע לבני האד' גבורותיו וכבוד הדר מלכותו של הקב"ה (מנחתי): (יד) סומך. בנו"ן חסרה מאלפ"א בית"א לפי שראה דוד בה מפלה קשה נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל (עמוס ו') וחזר וסמכה ברוח הקודש סומך ה' לכל הנופלים: (טז) ומשביע לכל חי רצון. כדי פרנסתו הוא משביע את טובו ואת רצונו ואת ברכתו: רצון. אפיימנ"ט בלעז

ארוממךג' בקריא' ומ"ל וסי' ארוממך אודה שמך כי עשית. ארוממך אלהי המלך ואברכה. ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת: דור לדור ה' כ"ב מ"ל בליש' בכתובי' וכי' דור לדור ישבח. כילא לעולם חסן. כסאך לדור ודור. והימים האלה נזכרים. והארץ לעולם עומדת. וכל דור דור הס'. וד' כתובים כן דור ודר קדמא מ"ל תניין חס' וסימ' נמסר בכפרא סימן מ"ט וסימן פ"ט: יאמרו ג' וסימ' ואם חי ה' יאמרו. ועזוז נוראתיך יאמרו. כבוד מלכותך יאמרו: עלמים ג' חס' ו' בליש' וסימ' כבר היה לעלמים. מלכותך מלכות כל. ולהביא צדק עלמים: נותן ו' מ"ל וסימ' הנני נותן בו רוח דסנחריב. ואתה נותן להם את אכלם בעתו. לבהמה להמה. נותן לרש אין מחסור. נותן לכסיל

תולדות אהרן תהלה לדוד. עקרים מב פכ"ו: יודוך. ברכות ד: ארוממך. (ברכות יב): גדול ה'. זוהר תרומה: טוב ה'. סנהדרין לט מנחות נג עקידה שער ס: ורחמיו. ברכות ז ב"מ פה (כלאים לב): יודוך ה'. עקידה שער עד: וגבורתך. עקרים מ"ב פי"ד: סומך ה'. ברכות ה: עיני כל. כתובות סז זוהר בבלק אחרי: פותח. ברכות ד תענית ב ח: צדיק ה'. ר"ה יז זוהר תרומה פנחס עקידה שער לו: קרוב ה'. זוהר האזינו:

אבן עזרא

בעבור שה' אלהיו: (א) תהלה לדוד ארוממך. בדבור ובאמונת הלב והזכיר המלך כי הוא המלך באמת וזהו יסוד כל התהלה הזאת: ואברכה שמך. להוסיף על רוממותיך והנה הטעם שאדבר שאתה מרומם: (ב) בכל יום. יום אחר יום אברכ' שמך עד שאהיה מהמהללים תמיד שמעלתם גדולה מהמברכים: (ג) גדול. בעבור שהזכיר ואהללה שמך הזכיר כי השם גדול מהמהללו על כן ומהולל מאד יותר ממהללו ובעבור שאמר שהוא גדול הזכיר כי לגדולתו אין חקר כי כל מלך בלתי יש לגדולתו ראשית ואחרית ולגדולתו איננו כן: (ד) דור. עתה פירש טעם ומהולל מאד כי הדור שהלך יספר לדור הבא מעשיך הנוראים. יגידו שני הדורות וטעם וגבורתך כי מתהלות המלך היותו גבור: (ה) הדר. הדורו' יגידו גבורותיך הנראות ואני אשיחנו עם לבבי הדר כבוד הודך עקרי כבוד גבורותיך הנראות גם דברי נפלאותיך שלא יבינום הדורות: (ו) ועזוז. ואלה הדורות יספרו הנוראות שעשית לעיניהם כמו אותות מצרים ושאר נפלאות נראות רק אני גדולתך שהיא גדולת כבודך אספר להם אולי יבינו והנה טעם נוראותיך כי כן ראוי להיות המלך נורא: (ז) זכר. והמלך אם היה טוב כל אדם יביעו טובו ובא רב טובך והטע' טובך הרב כמו בגדול זרועך שהוא בזרועך הגדול: וצדקתך ירננו. גם ראוי הוא שיהיה המלך עושה צדק ומלת ירננו בפרהסיא וזה אומרי': (ח) חנון. להושיע המשוע אליו ורחום לשמור עבדו שלא יכשל: (ט) טוב. וכל מלך לא יתכן להיותו טוב רק לאנשים מעט והש' לבדו טוב לכל גם המלך לא יתכן לרחם רק על עבדיו האוהבים והשם לבדו רחמיו על כל מעשיו: (י) יודוך. הנה כל מעשיך יודוך כי כן אתה וחסידיך יוסיפו להודות לך: (יא) כבוד. ומה היא ברכת חסידיך שילמדו כבוד מלכותך לאשר לא ידעוך: (יב) להודיע לבני האדם. שהם קטנים: וי"ו גבורותיו שב אל כבוד מלכותך יאמרו ואין טעם איך סמך כבוד הדר מלכותו לכבוד מלכותך כי הנה כמיהו עד מלך מלכות פרס ותקנו קדמונינו בתפלה וימליך מלכותיה גם כן הכתוב ומלכותו בכל משלה: (יג) מלכותך. כל מלכות תפסק ומלכות השם עומדת לנצח: (יד) סומך. וכל מלך זה ישכיל וזה ירי' זה יסמוך וזה יפול כי לא יוכל לסמוך ולהרים הכל והשם לבדו הוא סומך הכל: (טו) עיני. עם מדינות המלך ומפרנסים המלך והשם לבדו מפרנס הכל לתת לכל אחד מהם מאכלו בעתו: (טז) פותח. ואתה הכתוב בפסוק העליון ישרת גם פה וככה הוא ואתה פותח את ידך וככה כי אלהי אבי בעזרי וטעם רצון מה שיספיק להם: (יז) צדיק. אם טען טוען למה יאכיל אחד חטה ואחד שעורים והנה התשובה כי הוא יודע הטוב להם כי הוא בראם וידע תולדתם כמו הרופא המצוה שיאכל כל אדם מה שהוא טוב לו ועוד כי השם כל מה שיתן בדרך חסד הוא כי איננו חייב עליו ע"כ וחסיד: (יח) קרוב. אם המלך יהיה רחוק לא יכול להושיע קוראיו והשם לעולם קרוב הוא רק לאשר יקראוהו באמת ולא לנסות ואשר איננו ראוי להושיעו: (יט) רצון. יראה מהמלך יספיק שלא יעשה לו רע והשם יעשה רצון

מצודת דוד

קמה (א) תהלה לדוד. לפי שבהמזמור הזה אין בה סוס שאלה ובקשה כ"א שבחי המקום. ולזה אמר תהלה לדוד כי אין בה כ"א תהלה ושבח: ארוממך. אספר רוממותך: (ב) בכל יום. ר"ל לפי הראוי בכל יום מעין המאורע: (ג) ומהולל מאד. יותר ממה שמהללין אותו כי אין חקר לדעת גדולתו ולהללו כפי מה שהוא: (ד) דור לדור. דור זה ישבח מעשיך לדור הבא אחריו: וגבורותיך יגידו. כפל הדבר במ"ש: (ו) ועזוז וגו'. ר"ל כמו שאני אספר גדולתך כן כולם יאמרו חוזק מעשיך הנוראים: (ז) רב טובך. מרבית טובך: ולדקתך. זכרון לדקתך ירננו: (ח) חנון. נותן מתנת חנם: ארך אפים. אינו ממהר לכעוס: וגדל חסד. עושה חסדים גדולים: (ט) לכל. לרעים ולטובים: על כל מעשיו. על כל הבריות שבעולם: (י) כל מעשיך. ר"ל מכל מעשה ה' בא לו הודאה ושבח: יברכוכה. יברכו אותך: (יב) להודיע. כוונת דבורם יהיה כדי לפרסם לבני אדם גבורות ה' וגו': (יג) כל עולמים. על כל העולמות בכל דור ודור ממשלתך עומדת בכל ימי הדורות: (יד) סומך וגו'. לכל יגיעו עדי ארץ: לכל הכפופים. לאשר כבר כפפו ומחם עדי ארץ: (טו) אליך ישברו. למלאות די מחסורם: בעתו. לכ"א בעת הצריך לו: (טז) פותח. אתה פותח את ידך ומשביע לכל חי לפי רצונו ומאוהו: (יז) צדיק. עושה צדקה נפי שאין לו זכיות: (יח) באמת. רוצה לומר בלב שלם

ביכה יש בידו ומשובח העם שה' הוא אלהיו אשר בידו להשפיע טובה מרובה בגמול המעשה כי ידו לא תקצר:

מצודת ציון

(ה) אשיחה. מל' שיחה ודבור: (ו) ועזוז. מלשון עוז וחוזק: (ז) יביעו. ידברו כמו יום ליום יביע אומר (לעיל יט): (יד) וזוקף. ענין הרמה: הכפופים. ענין הנטיה למטה וכן ה' זוקף כפופים (לקמן קמו): (טו) ישברו. ענין תקוה כמו כולם אליך ישברון (לעיל קד): (יט) שועתם. לעקתם: עטהנית ו

רצון יראיו: (כ) שומר. אם באה צרה ליראיו יושיע' רק אוהביו הוא ישמור אותם לא תבא להם רעה: ואת כל הרשעים ישמיד. באחרונה כי סופם הוא לאבדון והמלך לא יוכל להשמיד רשעי ארצו אולי יקשרו עליו על כן יפחד או לא יכירם כי לא ידע הנסתרות והשלים כאשר החל: (כא) תהלת. ויברך כל בשר שהוא נכון לברך על דרך היא היתה אם כל חי: (א) הללויה. דברי המשורר לישראל ואחר כן אומר לנפשו: (ב) אהללה. אזמרה בלשון כי במותו איננו וזאת היא התהלה והזמרה להוכיח בני אדם: (ג) אל. יש אומרים בבן אדם שאין לו תשועת אמת להושיעכם והנכון בעיני בבן אדם שלא יוכל להושיע נפשו: (ד) תצא. היא השוכנת בלב: ישוב לאדמתו. כי העצמות כמתכו' העפר והם מוסדי הגוף ופי' עשתונותיו מחשבותיו כמו אולי יתעשת כמו יחשוב אלהים יתחשב לי: (ה) אשרי. הטעם שלא ישען רק על השם לבדו ולא יבקש עזר מאדם וטעם אל יעקב בעזרו שאמ' והי' ה' לי לאלהים כאשר פירשתי במקומו: (ו) עושה. הטעם כי השם יוכל לעשות כל חפצו כי הוא עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם שמים הם המלאכים והצבא הגדול הם המשרתים ובארץ העוף והחיה והאדם ובים בריאות גדולות: השומר אמת לעולם. הם כללי כל מין שהם בארץ ובים רק בשמים כל אשר בהם בפרטיהם הם שמורים לעולם ע"כ לא תפחדו מאדם שיעשוק אתכם והוא מטריפכם לחם חקכם והוא יתיר אסוריכם: (ח) ה'. הנה הטעם אין ראוי להשען אדם על אדם ואם אדם יחזק ממנו ישען עליו בתפלתו אל השם וככה אם רעב או היה אסור וככה אם בא לו חולי עינים או שהיה כפוף קבוע ערש לא ישען על רופא וטעם ה' אוהב צדיקים שהוא ישמרם ולא יהיו עשוקים ולא רעבים או אסורים או עורים או כפופים: (ט) ה' שומר את גרים. שאין להם עוזר כי הם מגוי אחר ומלת יעודד פירשתיה וטעם יעות שיסבב סבו' ויתכן עלילו' לעות דרכם שלא ימלא שאלתם ולא יהיה חפצם: (י) ימלוך. אם השם הוא ככה הוא ראוי להיותו מלך ולו לבדו תאות המלוכה וחתם המשורר כאשר החל: (א) הללויה. דברי המשורר בדרך נבואה ישבח השם בראותו בחזיון כי השם יבנה ירושלם ויקבץ נדחי ישראל. ומלת זמר' שם הפועל כמו ליסרה אתכם והה"א נוסף כי ישרת בעבור אחר כי טוב זמרה אלהינו כי נעים וכי נאוה מגזרת תאוה כאשר פירשתי שהמלה לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת: (ב) בונה. יכנס. כמו לך כנוס את כל היהודים: (ג) הרופא לשבורי לב. הם אבילי ציון ומחבש כמו לא זורו ולא חובשו ור' יצחק הספרדי אמר כי לעצבותם כמו לשון ישמעאל וכמו ידיך עצבוני ולפי דעתי שהוא כמו נגעם שהנוגע בעצב גדול בעבורם: (ד) מונה. בעבור שהזכיר נדחי ישראל שהם מפוזרים בכל הארץ הזכיר כנגד זה מונה מספר לכוכבים שהכוכבים הם מפוזרים בין בגלגל העליון והוא ידעם כולם והנה יהיה הפרש

יִשְׁמַע וְיִפְרְקִנּוּן׃ כ נָטַר יְיָ יָת כָּל רָחִימוֹי וְיָת כָּל רַשִׁיעֵי יְשֵׁיצֵי׃ כא שְׁבָחָא דַייָ יְמַלֵּל פּוּמִי וִיבָרְכוּן כָּל בְּנֵי בִסְרָא שׁוּם קוּדְשֵׁיהּ לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ א הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחִי נַפְשִׁי יָת שְׁמָא דַייָ׃ ב אֲשַׁבַּח יְיָ בְּחַיַּי אֲזַמֵּר לֶאֱלָהִי בִּדְאִיתַי׃ ג לָא תִתְרַחֲצוּן בְּרַבְרְבַיָּא בְּבַר נָשׁ דְּלֵית לֵיהּ פּוּרְקָנָא׃ ד תִּפּוֹק רוּחֵיהּ יְתוּב לְעַפְרֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא הוֹבַדוּ זְמִיוֹנוֹי׃ ה טוּבֵיהּ דֶּאֱלָהָא יַעֲקֹב בְּסַעֲדֵיהּ סִבְרֵיהּ עַל יְיָ אֱלָהֵיהּ׃ ו דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן דִּי נָטַר קְשׁוֹט לְעָלַם׃ ז דִּי עָבֵד דִּינָא לִטְלוּמִין יָהֵב מָזוֹן לִכְפִינִין יְיָ דְּשָׁרֵי אֲסִירַיָּא׃ ח יְיָ פָּקַח לְסַמְיָן יְיָ זָקֵף כְּפִיפִין יְיָ רָחֵם צַדִּיקַיָּא׃ ט יְיָ נָטַר יָת גִּיּוֹרָא יַתְּם וְאַרְמַלְתָּא יְסוֹבַר וְאוֹרְחָא דְרַשִׁיעֵי יְטַלְטֵל׃ י יִמְלוֹךְ יְיָ לְעָלַם אֱלָהַיִךְ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּיָהּ׃ א הַלְלוּיָהּ אֲרוּם טָב לְזַמָּרָא קֳדָם אֱלָהָנָא אֲרוּם בְּסִים יָאֵיָא תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ ב בָּנֵי יְרוּשְׁלֵם יְיָ גָּלְוַת יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּשׁ׃ ג דְּמַסֵּי לִתְבִירֵי לִבָּא וּמַסִּיק אַרְכָּא לְצַעֲרֵיהוֹן׃ ד מָנֵי סְכוֹם לְכוֹכְבַיָּא לְכוּלְּהוֹן

ר' י' מ"ל שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ כ שׁוֹמֵר
יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־
ד' הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃ כא תְּהִלַּת יְהוָה
ב' יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ
ט' לְעוֹלָם וָעֶד׃

קמו א הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי
אֶת־יְהוָה׃ ב אֲהַלְלָה יְהוָה בְּחַיָּי
אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ ג אַל־תִּבְטְחוּ
בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם ׀ שֶׁאֵין לוֹ
ב' חס' תְשׁוּעָה׃ ד תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ
ל' בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃ ה אַשְׁרֵי
ל' ל' נ"א שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְהוָה
ו' בסיפרא אֱלֹהָיו׃ ו עֹשֶׂה ׀ שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־
הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשֹּׁמֵר
ו' בסיפרא אֱמֶת לְעוֹלָם׃ ז עֹשֶׂה מִשְׁפָּט ׀
לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְהוָה
מַתִּיר אֲסוּרִים׃ ח יְהוָה ׀ פֹּקֵחַ
וחד וזוקף עִוְרִים יְהוָה זֹקֵף כְּפוּפִים יְהוָה אֹהֵב
צַדִּיקִים׃ ט יְהוָה ׀ שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים
ל' יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים
יְעַוֵּת׃ י יִמְלֹךְ יְהוָה ׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ
צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

קמז א הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב זַמְּרָה
ד' אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְהִלָּה׃
ב' חד כתיב יו"ד ב בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַםִ יְהוָה נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל
יְכַנֵּס׃ ג הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב
ל' ב' על ידי וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם׃ ד מוֹנֶה מִסְפָּר
לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא׃

בלעז: (כא) תהלת ה' ידבר פי. וגם כל בשר יברך את שם קדשו לעולם ועד: (ב) אזמרה לאלהי בעודי. בעודי אני חי: (ד) עשתונותיו. מחשבותיו: (ה) אשרי. מי שאל יעקב בעזרו. שהבטיחו הקב"ה הנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך (בראשית כ"ח) ולמה אשריו לפי שהוא עושה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשמרו בים וביבשה אבל מלך ע"ג אם שומרו ביבשה אינו יכול לשומרו בים: (ו) השומר אמת לעולם. לסוף דורות רבים הוא מקיים ושומר אמיתת הבטחתו: (ט) יעודד ל' כח: (י) ימלך ה' לעולם. יקיים את מלכותו בגאולת בניו: (א) כי טוב זמרה. כי טוב

כבוד. וצדיק חונן ונותן: שומר י' מ"ל וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י"ז: תהלת ד' וסימ' אין עוז תהלת מואב. איך לא עזבה עיר תהלת. נלכדה ששך. תהלת ה' ידבר פי: בעודי כל ליש' מ"ל במ"ב בליש' וסימ' אמללה יולדת השבעה. בעד רשע לנגדי. וי"ב עוד חס' וסימ' נמסר בסדר נח: עושה ו' בסיפרא בסגול וסי' מגדיל ישועות מלכו דסיפרא. דום לה' והתחולל לו. שכהו אל מושיעם. עשה מלאכיו רוחות. עשה משפט לעשוקים. עשה שמים וארץ. וי"ו בשאר קריא' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ז' גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים. וכל העושה דכוו' פתחי' במ"א וסי' וימרד בו לשלח מלאכיו. וח' קמצין וסימ' נמס' בסדר בשלח. וכל אמ"ת דתק"ע דכוו' קמצין: נאוה ד' קמצים וסימ' נאוה כירושלם איומה כנדגלות. לישרים נאוה תהלה. כי נעים נאוה תהלה. לא נאוה לנבל שפת יתר. וא' שחורה אני ונאוה. וא' לביתך נאוה קדש:

תולדות אהרן הכלא. פסהים קיז: אל תבטחו. עקידה שער נג: בעזרו. זוהר ויקהל (ברכות יג ע"ג מכ): ה' מתיר. יומא לה: זוקף. ברכות יב יומא לה (ברכות ז): זמרה. עקרים מג פכ"ד כל המזמור: בונה. ברכות מט מנהות פה: מונה. סנהדרין לט:

מצודת ציון

(ד) עשתונותיו. מחשבותיו כמו יתעשת האלהים לנו (יונה א): (ה) שברו. תקותו: (ז) לעשוקים. לגזולים: (ח) פוקח. ענין פתיחה כמו לפקות עינים עורות (ישעיה מב): (ט) יעודד. ענין רוממו' וחוזק כמו ואנחנו קמנו ונתעודד (לעיל כ): יעות. מל' עיוות ועקום: (א) נאוה. מלשון נאה ויפה כמו לישרים נאוה תהלה (לעיל לג): (ב) יכנס. מלשון הכנסה ואסיפה וכן והמסכה צרה כהתכנס (ישעיה כח): (ג) ומחבש. ענין קשירת המטלית על המכה כמו ולנשברת תחבש (יחזקאל לד)

מצודת דוד

פיו לבו שווים ולא יכחיש הלב מאמר פיו: (כא) ויברך כל בשר. ר"ל גם כל בשר יברכו וגו' כמוני: קמו (א) הללויה. אתם כולכם הללו את יה וגם את נפשי הללי את ה': (ב) אהללה. בפה: בחיי. בעוד אני חי: אזמרה. בכלי נגון: בעודי. בעוד אני בקיומי: (ג) שאין לו. שאין בידו תשועה: (ד) תצא. כי כאשר תצא ממנו רוח החיוני אז ישוב אל האדמה אשר נלקח ממנה וביום ההוא אבדו כל מחשבותיו כי איננו להוציאם אל הפועל ומה א"כ בטחונו: (ה) שברו. מלת אשרי מסמכת בשתים לומר אשרי למי אשר שברו על ה': (ו) עושה שמים וגו'. וא"כ ידו בכל מעלה ויכול הוא להושיע בכל מקום: השומר. הוא השומר אמיתת הבטחתו עד עולם: (ז) מתיר. פותח קשרי האסורים במאסר וישלחם חפשי: (ח) זוקף כפופים. האנשים הכפופים לארץ בשפל המצב המקום ב"ה זוקף אותם לעמוד זקוף ברום המעלה: (ט) יעות. עושה דרכם מעוות ומעוקם למען יכשל רוצה לומר נותן בלבם ללכת בדרך הרע להם: (י) ימלוך וגו'. וחזר ופי' אלהיך הסוכ: בציון הוא ימלוך לדור ודור: הללויה. לכן אתם כולכם הללו אותו: קמז (א) כי טוב. כי הוא טוב זמרה אלהינו. זמרים לאלהינו: כי נעים וגו'. על כי הוא נעים לזה נאוה לו תהלה: (ב) בונה. הוא הבונה לעתיד את ירושלים ואת ישראל הנדחים בקצה הארץ יכנס אליה: (ג) הרופא. הוא הרופא למי שלבו נשבר מרוב התוגה: ומחבש עושה תחבושת לעצבותם ר"ל מעביר העצבון: (ד) מונה וגו'. ר"ל יודע הוא מספרם וקורא

בין מנין ומספר כי מספר הוא הפרט ומונה מספר הכל קרוב מגזרת מנין ; לכולם שמות יקרא . והטעם כמו איש לא נעדר וזה אמת ונכון : (ה) גדול. אמר מונה מספר לכוכבים כנגד ולתבונתו אין מספר : (ו) מעודד ענוים. הם השפלים והם נדחי ישראל. משפיל רשעים הם מלכי העמים שהיו תחת ידי ישראל : (ז) ענו. דברי המשורר לישראל כמו ועניה ואמרת ויש אומרים כמו קול ענות ועניה שמה כימי נעיריה בעבור כתוב בכינור : (ח) המכסה. הטעם שהוא מראה גבורות בכל זמן כדרך עושה גדולות ואחריו כתוב הנותן מטר וטעם המכסה כי ענן השמים לטוהר : המצמיח הרים. שהם יבשים וחזקים : (ט) נותן. הזכיר הבהמה שאין לה לב לתקן מזון לנפשה והזכיר מהעוף לבני עורב כי חכמי הגוים אומרים כי אבותם יעזבום בהולדם : (י) לא. הטעם אין חפץ השם בגבורה רק ביראתו כמו התקן לסוס גבורה וטעם בשוקי הוא הרוכב : (יא) רוצה. הטעם כי השם נותן לחם לכל בשר ולא בעבור גבורתם ובני עורב לעדים כאתני' : (יג) שבחי. זה לעתיד כי העיר חזקה שיפחד האויב לבא עליה ומה הוא החוזק שברך בניך שהם רבים בקרבך : (יד) השם. הטעם אם תשכנו לבטח עם שובע גדול : (טו) השולח. כאשר הזכיר חלב חטים הזכיר סבתו והיא שאמירתו היא גזרתו: ירוץ דברו. הטעם כפול או על דרך ועל העבים אצוה מהמטיר כן נוה להמטיר : (טז) הנותן. בעתו כי בהיותו רב בימי החורף אז יהיה חלב חטים בימי הקיץ : (יז) משליך קרחו . כמו הקרח בגורא: (יח) ישלח. וימסם. השלג והכפור והקרח וישב רוחו מהבנין הכבד הנוסף מגזרת רוח ה' נשבה בו מהבנין הקל : (יט) מגיד דבריו. הטעם הגיד דבריו הם המצות ליעקב וכן פי' חקיו ומשפטיו כי הם שנתרדת הגשם בעתו ככתוב בפרשת והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו: (כ) לא. הטע' שלא נתן תורתו רק לעמו לבדו שהבדילו להיות לו לעם סגולה וחתם המשורר כאשר החל : (א) הללויה . זה המזמור נכבד מאד ויש בו סודות עמוקים ועתה החל לדבר על שני עולמות האחד העולם העליון והוא העולם הרחב והגדול ואחר כן הזכיר עולם השפל שהוא כמו הנקודה במחשבת החושב

טוב לזמר לו : (ט) לחמה . מאכלה: לבני עורב. פירשו רבותינו שהוא אכזרי על בניו והקב"ה מרפס עליהם ומזמין להם יתושין מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם : (י) לא בגבורת הסוס יחפץ. הקב"ה : לא בשוקי האיש ירצה . ולא בקלות מרוצת שוקי האיש ירצה : (יד) חלב חטים. טוב חטים שמנים : (טז) כפור . גליר"א בלעז: (יז) משליך קרחו כפתים. המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין . ומדרש אגדה כפתים הכל לפי משא הבריות העני לפי חוסר מלבושיו מיקל עליו : מי יעמוד . שלא יהא נוכן בקרתו: (יח) ישלח דברו וימסם. לאותם פתים: ישב רוחו . רוח מערבי להשבית הקרח ויזלו מים

ה גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר׃ ו מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְהוָה מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ׃ ז עֱנוּ לַיהוָה בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר׃ ח הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם ׀ בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר׃ ט נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ׃ י לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה׃ יא רוֹצֶה יְהוָה אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ׃ יב שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַ͏ִם אֶת־יְהוָה הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן׃ יג כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ יד הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ׃ טו הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ׃ טז הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר׃ יז מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד׃ יח יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃ יט מַגִּיד דְּבָרָו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל׃ כ לֹא־עָשָׂה כֵן ׀ לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּ־יָהּ׃

קמח א הַלְלוּ־יָהּ ׀ הַלְלוּ אֶת־

ל'מ"ל וו' מ"ע בלישנא · ב'חד חס' ב' ענו כאר · ב' · ו' מ"ל. ל' · ל' · ב' מ"ל · ל' · ב' נפשי · י"ב · ד'. ב' · אבני חפץ · ל' · ל'. ל' · ל'. ל' וחד וישב אותם אברם · ריו ק'

בִּשְׁמָא קָרֵי : ה רַב מָרָנָא וְסַגִּי חֵילָא לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ לֵית סְכוּם : ו מְסוֹבַר עִנְוְתָנַיָא יְיָ מַכִּיךְ רַשִׁיעַיָא עֲדֵי אַרְעָא : ז שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ בְּתוֹדְתָא זַמָרוּ קֳדָם אֱלָהָנָא בְּכִנָרָא : ח דַחֲפֵי שְׁמַיָא בַּעֲנָנֵי דִמְתַקֵן לְאַרְעָא מִטְרָא דִמְרַבֵּי טוּרַיָא עִסְבֵּי : ט יָהֵב לִבְעִירָא מְזוֹנָא לִבְנֵי עוּרְבָא דְקָרַן : י לָא בִּגְבוּרְתָּא דִרְכִיבִין עַל סוּסֵי יִצְבֵּי לָא בְשׁוֹקֵי גוּבְרִין דִרְהָטִין יִצְבֵּי : יא רָעֵי יְיָ יַת דָחֲלוֹי יַת דְמוֹרִיכִין לְטוּבֵיהּ : יב שַׁבַּחִי יְרוּשְׁלֶם יַת יְיָ שַׁבַּחִי אֱלָהִיךְ צִיוֹן : יג אֲרוּם תַּקֵף נַגְרֵי תַרְעָיִךְ בְּרִיךְ בְּנַיִכִי בִּמְצַעִיךְ : יד דְשַׁוֵי תְחוּמִךְ שְׁלָם שְׁמַן חִנְטַיָא יְסַבְּעִנָךְ : טו דִמְשַׁדַר מֵימְרֵיהּ לְאַרְעָא עַד סַרְהוֹבָא יִרְהוֹט מְלוּלֵיהּ : טז דִיהַב תַּלְגָא חִוָר הֵיךְ עֲמַר גְלִיד הֵיךְ קִטְמָא יְבַדַר : יז מַטְלֵק קַרְחֵיהּ פְּרִיג הֵיךְ רְסוּקִין דְמִן קֳדָם קוֹרֵיהּ מַן אֶפְשַׁר לֵיהּ לְמֵקָם : יח יְשַׁדַר קְדוּם חֶמְתֵּיהּ וְיִמְסְנוּן יְנַתֵּב רוּחֵיהּ זַלְחִין מַיָא : יט דְתָנֵי דִבְרַיָא דְאוֹרַיְתָא לְיַעֲקֹב קְיָמוֹי וְדִינוֹי לְיִשְׂרָאֵל : כ לָא עֲבַד הֵיכְנָא לְכָל עַמָא וְדִינַיָן לָא הוֹדְעִינוּן הַלְלוּיָהּ : א הַלְלוּיָהּ שַׁבָּחוּ יַת יְיָ בִּרְיָתָא קַדִּישַׁיָא

ענו ב' וסימ' ענו לה' בתודה זמרו. עלי באר ענו לה : המכסה ב' וסימ' המכסה אני מאברהם . המכסה שמים בעבים. וכל הכליות דכו' : נותן ו' מ"ל וסימ' לעיל בסיפרא סימן קמ"ו : רוצה ב' מ"ל וסי' רוצה ה' את יראיו. כי רוצה ה' בעמו : השם ד' וסימ' השם בקרבו את רוח. השם עבים רכובו . השם נפשנו בחיי'. השם גבולך שלום : דבריו דברו כתי' דבריו קרי והוא חד מן כ"ו מלין דחס' י' במצעות תיבו' וקריין וסימ' נמס' במס' רבתא במערב' אות

תולדות אהרן אדנינו . ע"ג ד : המכסה . עקרים מ"ד פ"ח : לבני עורב . כתובות מט : רוצה . עקידה שער לב עקרים מ"ד פל"ז זוכר מקן : כשם . ברכות נז ב"מ מט : לפני קרתו . (סנהדרין כט) : בל ידעום . חגיגה יג זוהר אחרי :

מצודת דוד

וקורא להם שמות לכ"א שם הנאה לו : (ה) לתבונתו . לדברים שיש בהם תבונה הנמצאים אלו אין מספר להם כי רבו מאד : (ז) ענו. הרימו קול לה' בהודאה על הטוב': (ח) הרים · לפי שא"א לחרוש ולזרוע שם בעבור הגובה לזה מצמיח שם חציר למאכל בהמה : (ט) לחמה . חציר ההרים : לבני עורב וגו' . נותן מזון לבני עורב הקטנים אשר יצעקו בעבור חסרון המזון וזהו על כי המה לבנים בקטנותם ועוזבים אבותיהם שאינם בניהם בעבור שינוי מראות הנוצות ואינם חופפים לזונם והקב"ה מזמין להם יתושים מתוך צואתם ואוכלים אותם : (י) לא בגבורת . אינו חפץ במי שתולה בטחונו בגבורת הסוס לרוץ ולרדוף במלחמה : לא בשוקי. לא ירצה במי שבוטח בחוזק שוקיו לרוץ רגלי : (יא) רוצה . רק רוצה ה' ביראיו וחוזר ומפרש שהם המיחלים לחסדו ואינם בוטחים בעצמם בתוזק השוק או בגבורת הסוס כי הבוטח באילו מסיר יראת ה' מעל פניו : (יב) שבחי ירושלים . יושבי ירושלים : ציון . אתה יושבי ציון הללי את אלהיך : (יג) כי חזק . ולא יוכל האויב לכבשה מעתה : ברך . הוא ברך את הבנים אשר בקרבך ר"ל שיהיו הבנים מרובים ויתגברו על האויב : (יד) השם גבולך. בגבולך שם שלום כי לא תבוא אליך מלחמה : חלב וגו'. ולא יאכלם האויב : (טו) אמרתו . הוא המטר הבא במאמר פיו : עד מהרה. כאשר ישלחנו ירוץ מהרה לעשות שליחותו : (טז) כצמר . לבן כצמר ועם שהצמר הוא פחות ממנו בלובן עם כל זה המשילו לצמר על כי אין מה בארץ יותר לבן מצמר להמשיל אליו וכן וקולו כקול מים רבים (יחזקאל מג) וכמוהו רבים : כפור. הוא הטופל מן השמים בשחר בזמן הקור המפוזר ע"פ האדמה כאפר המפוזר ולפי שאין הכפור לבן כמו השלג לכן דמהו לעפר : (יז) משליך קרחו כפתים. ר"ל מקרים כל פני המים וכאילו השליך ההיכה קרה לכסות כל רוחב המים ואורכו : לפני קרתו . לפני הקור הבא בגבורתו מי יוכל להתקיים אם לא יתחמם מדברים המחממים : (יח) ישלח דברו . ר"ל ישלח המטר או חום השמש והם ממסים את השלג והכפור והקרח וכשהוא מנשב רוחו ימסו ויזלו מים : (יט) מגיד וגו' . מוסב על מלת שבחי שאמר מתחלת הענין לומר שבחי את ה' על שהוא מגיד דברי תורה ליעקב : חוקיו וגו' . כפל הדבר במ"ש : (כ) לא עשה כן . ליתן להם דבר התורה ולא הודיע להם אז המשפטים כ"א לישראל לבדם : הללויה . לזה הללו את יה : קמח (א) הללויה הללו את ה' ואמרו הללו את ה' מן השמים ר"ל מן השמים ישמע קול ההלול : הללוהו .

מצודת ציון

ל"ד) : (ד) מונה . מלשון מנין : (ו) מעודד . ענין רוממות וחוזק : עדי ארץ · עד ארץ : (ז) ענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כז) : (ח) בעבים . בעננים : חציר . דשא ועשב : (י) בשוקי . שוק הרגל : (יא) המיחלים . המקוים : (יג) בריחי . בעין מטה ישימו אותו ברוחב השער לסגרו : (יד) חלב . מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מה) : (טו) ירוץ . ענין מהירות ההליכה : (טז) כפור . כמו שלג הנופל הוא בשחר בימי הקור וכן וכפור שמים מי ילדו (איוב לח) : (יז) קרחו . הוא הגליד הנקפא והנקרש על פני המים בימי הקור וכן תבטן מי יצא הקרח (שם) : כפתים . ענין חתיכות כמו פתות אותם פתים (ויקרא ב) : קרתו . הוא מלשון קור וצנה : (יח) וימסם . מלשון המסה והמגה : ישב . מלשון נשיבה והפחה כמו כי רוח ה' נשבה בו

סחוסב בעגולה גדולה והחל לאמר הללויה אתם מן השמים הללוהו במרומים והטעם אתם הדרים בשמים המרומים והם שמי השמים : (ב) הללוהו כל מלאכיו . הם שאינם גופות ואחר כן כל צבאיו והם גופות טהורות ולא מורכבות והם הכוכבים הרבים שהם בגלגל המזלות ואחר כן הזכיר המשרתים והזכיר בתחלה שמש וירח כי הם המושלים ואח"כ הזכיר כל כוכבי אור בעבור שיש להם אור גדול בעבור היותם קרובים אל הארץ ואחר כן הזכיר שמי השמים והוא כדור אש שהוא סמוך אל כדור הלבנה ואחר כן הזכיר כדור הסגריר והמים אשר מעל השמים עד כה גבול העולם העליון והנה החל בנכבד והשלים בנבזה והפך זה עשה בהזכירו העולם השפל ואמר על העולם העליון הדרי' בו יהללו: כי הוא צוה ונבראו . גזר או חפץ : (ו) ויעמידם . פי' שלא ישתנו לעולם כי אינם מורכבים מארבע יסודות : חק נתן ולא יעבור . החק א' מהם או החק לא יפסק והטעם כי שבתאי יסוב גלגלו פעמי' בתשע וחמשים שנה וכן לכל אחד חק עולם ואמר הנביא אם ימושו החוקים האלה . ועתה יחל להזכיר העולם השפל והחל להזכיר התנינים שהם בים כי הארץ והמים הם כדור אחד בראיות גמורות והנה תנינים שהם חיים ותהומות שאינ' חיים והנה הזכיר האלה שהם תחת הארץ הנושב' ואחר כן הזכיר : (ח) אש וברד שלג וקיטור.וכלם מן הארץ הם בראיות חכמת התולדת והאש היא הממיתה בריחה וההפך וברד וההפך שלג קיטור והיא האיד העולה כדמות עשן שהוא חם ורוח סערה עושה דבר השם בכל מקום והנה הזכיר גם אלה שהם על הארץ ואחר כן הזכיר : (ט) ההרים . והמלה מגזר' אנכי הרה שנהם יהיו המתכות כמו ומהרריה תחצוב נחשת ברזל מעפר יוקח וגבעות בלא מתכות ואחר כן הזכיר הצמחים והחל עץ פרי וכל ארזים שאינם נותנים פרי ואחר כן הזכיר : (י) החיה . שאינה ביישוב וכל בהמה שהיא ביישוב כמו ולבהמתך ולחיה אשר בארצך ואחר כן הזכיר רמש האדמה ולמעלה ממנו העוף וזה הוא וצפור כנף ואחר כן הזכיר כל אדם והחל בנכבדים שהם מלכי ארץ וכל לאומים שתחת ידם ואחר כן הזכיר שרים הם המשתררים לעשות בחזקה בלא משפט וכנגדם וכל שופטי ארץ והאדם הם זכרים ונקבות על כן : (יב) בחורים וגם בתולות . גם הזכרים ישתנו כנגד הזמנים שפעם יגדל כחם ופעם יחסר ע"כ זקנים עם נערים ואמר אחר כן : (יג) יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו . שלא יכלה כאשר יכלו כל אלה ויאבדו הפרטים וטעם כי נשגב שמו לבדו שהוא שומר הכללים והנה הזכיר כי כל הנבראים בעולם השפל יאבדו רק ישראל לבדו על כן אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו שיתהללו בדבר זה חסידי ישראל שהם חסידי השם לא כל ישראל ואמר חסידיו והזכיר לבני ישראל ומלת עם אינה סמוכה אל קרובו רק פירושו שהוא קרובו שהוא קרוב אל העם וכמוהו לאיש חסידך : (א) הללויה . בעבור זאת התפארת שנתן לכם השם לבדכם שירו לו שיר חדש : (ב) ישמח ישראל בעושיו.לשון רבים כדרכי בועליך עושיך כמלת אלהים. וכבר פירשתיה בפרשת בראשית : (ג) יהללו. שאין לו רצון

מן שמיא שבחו יתיה כל חילי אנגלי מרומא : ב שבחו יתיה כל מלאכיא די משמשין קדמוי שבחו יתיה כל חילותיה: ג שבחו יתיה שמשא וסיהרא שבחו יתיה כל כוכבי נהורא : ד שבחו יתיה שמי שמיא ומיא דתלין במימרא מעלוי שמיא : ה ישבחון ית שמא דיי ארום הוא פקיד ואתבריאו: ו והקימנון לעלמי עלמין גזירתא יהב ולא יעבר: ז שבחו ית יי מן ארעא תניניא וכל תהומיא : ח אשא וברדא תלגא וקטרא רוח עלעולא עבדא פתגמיה : ט טוריא וכל גלמתא אילן דעבד פירין וכל ארזין: י חיתא וכל בעירא ריחשא וצפר גדפא דפרח: יא מלכיא דארעא וכל אומיא רברבניא וכל דיני ארעא : יב עולימיא ולחוד בתולן סביא עם טליא : יג ישבחון ית שמא דיי ארום תקיף שמיה בלחודוי תושבחתיה על ארעא ושמיא : יד וזקף איקר לעמיה שבחא לכל חסידוי לבני ישראל עמא דקריבין ליה שבחו ית יי : א שבחו קדם יי שבח חדת תושבחתיה בקהלא דחסידי: ב יחדון דבית ישראל בעובדיהון בני ציון ידוצון במלכהון : ג ישבחון

יהוה מן־השמים הללוהו במרומים:
2 הללוהו כל־מלאכיו הללוהו כל־צבאו:
3 הללוהו שמש וירח הללוהו כל־כוכבי אור:
4 הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים:
5 יהללו את־שם יהוה כי הוא צוה ונבראו:
6 ויעמידם לעד לעולם חק־נתן ולא יעבור:
7 הללו את־יהוה מן־הארץ תנינים וכל־תהמות:
8 אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו:
9 ההרים וכל־גבעות עץ פרי וכל־ארזים:
10 החיה וכל־בהמה רמש וצפור כנף:
11 מלכי־ארץ וכל־לאמים שרים וכל־שפטי ארץ:
12 בחורים וגם־בתולות זקנים עם־נערים:
13 יהללו את־שם יהוה כי־נשגב שמו לבדו הודו על־ארץ ושמים:
14 וירם קרן לעמו תהלה לכל־חסידיו לבני ישראל עם קרבו הללו־יה:

קמט
1 הללויה שירו ליהוה שיר חדש תהלתו בקהל חסידים:
2 ישמח ישראל בעשיו בני־ציון יגילו במלכם:
3 יהללו שמו במחול

מים : (ג) כוכבי אור . כוכבי לילה : (ו) חק נתן . בהם. זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה ולא יעבור אותו חק : (ז) תנינים . דגים גדולים : (ח) וברד . גלצ"א בלעז: שלג . נייף בלעז : וקיטור . ענן עולה שקורין ברואינ"ה בלעז : רוח סערה . העושה את דברו ושליחותו . ואמרו רבותינו שהדברים הללו היו תחלתם גנוזים בשמי' ובא דוד והורידן לארץ לפי שהם מיני פורענייות ואין נאה להם להיות גנוזין במגוריו של הקב"ה:

רוממות

היו"ד בס"ד : השמים ל' פתח באתנחתא והוא חד מן פתחין באתנחתא וסוף פסוק דסיפרא : במרומים ג' ומ"ל בליש' וסימ' הוא מרומים ישכון . נתן הסכל במרומים . הללוהו במרומים : תנינים ב' מ"ל דמ"ל וסימ' שברת ראשי תנינים . תנינים וכל תהומות . וג' כתיב תנינם חס' יו"ד בתרא וסימ' ויברא אלהים את . וישליכו איש מטהו . חמת תנינם יינם: בתולות ד' משניין באתיהוו וסימ' לא חלתי ולא ילדתי . לרקמות תובל למלך בתולות כתיב חס' וי"ו קדמא . וא' חס' דחס' נשים בציון ענו . וא' מ"ל דמ"ל ותירוש ינובב בתולות . וכל מגילת אסתר בתולות כתי' מ"ל . ומלשון זה המסורת יש לי להוכיח אני הצעיר המאסף כי דין בתולות דמזמורא דידן בתולת כתי' חס' ו' בתרא דוק ותשכח וקחינא בהאי דוכתא הכי לפי שבכל הספרי' שהיו לפני בתולות דידן דמזמורא היה מ"ל דמ"ל ולדעת המסרה לא יתכן ובספר אחד היה נמסר על הדין דידן ד' מ"ל : וירם ח' וסימ'

תולדות אהרן מן ססמים . זוכר פקודי : כל צבאיו . ססחים ב : תנינים . חגינם יב יד : רוח סערם . שם יב : סחים . חולין קלע : שיר חדש. זוכר פנחס :

מצודת ציון

כו (ישעיה מ) : יזלו . מלשון הזלה ונטיפה : (ב) כל . עניינו כמו לא : (ו) לעד לעולם . כפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : חק . עניינו כמו גזרה : (ז) תנינים . הן מין דגים גדולים שבים : תהומות . עומק הים : (ח) וקיטור . הוא האד העולה מן הארץ ודומה הוא לעשן : (י) רמש . ענין הזזה ממקום למקום וכן שם רמש ואין מספר (לעיל קד) : (יא) לאמים . עמים : (יד) קרן . השאילו המלה הזאת להתחזקות וממשלה על כי בעלי הקרן יתחזקו בו בהלחמם עם מי : (ב) בעושיו . בהמגדל ומרומם

מצודת דוד

הללו אותו בשמי מרום וכפל הדבר במ"ש : (ב) כל מלאכיו . בתחלה אמר דרך כלל שיהללו לה' בשמי מרום ועתה פרטם מי הם אשר יהללוהו : כל צבאיו . הם הגלגלים והמזלות : (ג) כוכבי אור . הם חמשה כוכבי לכת המאירים יותר משאר הכוכבים : (ד) שמי השמים . הם השמים העליונים אשר מעל השמים : מעל השמים . מעל השמים התחתונים : (ה) יהללו . כולם יהללו את ה' כי הוא צוה שיהיו נבראים והנה נבראו : (ו) ויעמידם . הוא מעמיד אותם לעולם : חק נתן . לכל אחד נתן חוק מתי ישמש זה ומתי ישמש זה ולא יעבור החוק ההוא : (ז) הללו וגו'. ר"ל אמרו מן הארץ ישמע קול ההלול : תנינים . עתה פרטם מי הם אשר יהללו בארץ ואמר התנינים וכל השוכנים בתהומות : (ח) עושה דברו. המקיים גזרתו לעקור ארזים ולהפך ספינות וכדומה. (ט) וכל גבעות . הם ההרים הנמוכים : עץ פרי. אילני פירות : (י) רמש. הם קטני החיות . וצפור כנף . כל עוף בעל כנפים : (יג) יהללו . כולם יהללו את שם ה' : כי נשגב . כי לבד שמו הוא חזק ואין בכולם ערוך אליו : הודו . הדרו נראה על ארץ ובשמים: (יד) וירם . הוא ירומם קרן ממשלה לעמו וירבה תהלה לכל חסידיו עם הקרוב לה': הללויה . ולזה תנוחה הללו את יה : קמט (א) תהלתו. שבחו יסופר בקהל חסידים: (ב) בעושיו . בעזר מי שהגדיל אותו

רצון בכל הארץ רק כעמו לבדו : (ה) יעלזו . בכבוד הזה שיעמדו לנצח והטעם על כשמותם או לעתיד לבא וטעם ירננו על משכבותם בהתבודדם בלילה :
(ו) רוממות . אמר רבי משה כי ישבחו השם בבואם למלחמה ור' ישועה אמר רוממות אל בגרונם כמו חרב פיפיות בידם : (ז) לעשות . הטעם להשיבם לעבוד השם
שכם אחד וזה בימי המשיח : (ח) לאסור . אחר שהזכיר לעשות נקמה בגוים הזכיר גם מלכיהם על דרך ומלכיהם נהוגים : (ט) לעשות . יעשו בהם משפט שהי' כתוב
לדור אחר להיות הדר הוא לכל חסידיו : (א) הללויה . אמר רבי משה בקדשו השמים וככה ברקיע עזו כמו ועזו בשחקים ורבי יהודה הלוי אמר הללו אל שהוא בקדשו
והטעם הדביר וההיכל וברקיע עזו הוא הארון וזה המשורר עם הלוים ידבר שהם משוררים בכלים ובכל מיני ניגונים : (ב) הללוהו . טעם בגבורותיו שתהללוהו שתספרום . הללוהו כרוב גדלו הטעם הללוהו הרבה כאשר גדולתו רבה : (ג) הללוהו בנבל . יש לו עשרה נקבים : (ד) הללוהו במינים. כלים רבים וניגון אחד : (ה) הללוהו בצלצלי שמע . שהם המצלתים הנזכרים בדברי הימים . וזה הכלל אין דרך לדעת אלה כלי הנגונים כי כלים לנגונים הרבה ימצאו בארץ ישמעאל ואנשי אדום לא ראום גם יש באדום כלים לא שמעום חכמי ישמעאל : (ו) כל. אמר רבי יהודה בעבור היות המנגן אומר נעימות על הכנור וישתנו הנעימות כפי אריכות הרוח וקוצר הקול או גבהותו או שפלותו או מהירותו על כן חתם כל הנשמה תהלל יה ורבי שלמה הספרדי אמר כי זה רמז לנשמה העליונה שהוא בשמים :

ראה ספר תהלות תם ונשלם.
ואברהם בנו מאיר כללם :
ולא תמו תהלות אל לעולם .
ומי הוא זה אשר החל וכלם :

(ו) רוממות אל בגרונם . והם לחרב פיפיות בידם : (ח) בזקים. שרשראות : (ט) משפט כתוב . נתתי את נקמתי באדום וגומר (יחזקאל כ"ה). ואם תאמר עדיין לא נולד יחזקאל כשאמר דוד זאת נתנבא דוד על קץ הגאולה וכשיבא הקץ כבר כתוב הוא המשפט זה ימים רבים : (ד) במנים ועוגב . מיני כלי שיר הם : (ה) בצלצלי שמע . מצלתים המשמיעים קול. שמע שם דבר הוא כמו שמע בסגול ומפני האתנחתא הוא נקוד קמץ גדול ולכך טעמו למעלה תחת השי"ן :

סליק ספר תהלים

בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ׃ ד כִּי־רוֹצֶה
יְהוָה בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה׃
ה יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־
מִשְׁכְּבוֹתָם׃ ו רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם
וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם׃ ז לַעֲשׂוֹת נְקָמָה
בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחֹת בַּלְאֻמִּים׃ ח לֶאְסֹר
מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי
בַרְזֶל׃ ט לַעֲשׂוֹת בָּהֶם ׀ מִשְׁפָּט כָּתוּב
הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּ־יָהּ׃

קנ א הַלְלוּ־יָהּ ׀ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ
הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ׃ ב הַלְלוּהוּ
בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ׃
ג הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל
וְכִנּוֹר׃ ד הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ
בְּמִנִּים וְעוּגָב׃ ה הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־
שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה׃
ו כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ׃

חזק

סכום פסוקי דספר תהלים אלפים וחמש מאות ועשרים ושבעה. וסימנו יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. וחציו ויפתוהו בפיהם . וסדריו תשעה עשר. וסימנו המשביע בטוב עדיך. ומזמוריו ק"ן :

שְׁמֵיהּ בְּחִנְגִּין בְּתוּפִּין וְכִנָּרִין
יְזַמְּרוּן לֵיהּ׃ ד אֲרוּם רַעֲוָתָא
דַיְיָ בְּעַמֵּיהּ יְשַׁבְּחוּ עִנְוְתָנַיָּא
בְּפוּרְקָנָא׃ ה יְבוּעוּן חֲסִידֵי
בִּיקָרָא יְרַנְּנוּן עַל דִּמְכֵיהוֹן׃
ו תּוּשְׁבְּחָן דֶּאֱלָהָא בְּעוּנְקֵיהוֹן
וְהֵיךְ סַיְפָּא דְיוּסְטְרָא בְּאִידֵיהוֹן׃
ז לְמֶעְבַּד נִקְמְתָא בְּעַמְמַיָּא
מַכְסְנוּתָא בְּאוּמַיָּא׃ ח לְמֵיסַר
מַלְכֵיהוֹן בְּשֵׁירִין וְיַקִּירֵיהוֹן
בְּכַבְלֵי דְפַרְזְלָא׃ ט לְמֶעְבַּד
בְּהוֹן דִּין דִּכְתִיב בְּאוֹרַיְתָא
שְׁבְהוֹרָא הוּא לְכָל חֲסִידוֹי
הַלְלוּיָהּ׃ א הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ
אֱלָהָא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ שַׁבַּחוּ
יָתֵיהּ בִּרְקִיעָא דְעוּשְׁנֵיהּ׃
ב שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בִּגְבוּרְתֵיהּ
שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ הֵיךְ סוּגְעֵי
רְבוּתֵיהּ׃ ג שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ
בְּתִקִּיעוּתָא דְשׁוֹפָרָא שַׁבַּחוּ
יָתֵיהּ בְּנִבְלִין וְכִינָּרִין׃ ד שַׁבַּחוּ
יָתֵיהּ בְּתוּפִּין וּבְחִנְגִּין שַׁבַּחוּ
יָתֵיהּ בַּחֲלִילִין וְאַבּוּבִין׃
ה שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בְּצִלְצְלָן
דְשָׁמְעִין בִּלְחוֹדֵיהוֹן שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ
בְּצִלְצְלָן דְמַשְׁמְעִין בְּיַבָּבָא׃
ו כֹּל נִשְׁמְתָא תְּשַׁבַּח יָהּ
הַלְלוּיָהּ׃

בסדר חקת : משכבותם ד' וסימ' הוי חושבי און ופעלי . יבא שלום ינוחו על משכבותם . יעלזו חסידים בכבוד . יילילו על משכבותם : בגרונם ג' ובסי' וסי' קבר פתוח גרונם ולא יהגו בגרונם . רוממות אל בגרונם . כרב ז' וחס' וסי' נמס' לעיל בסיפרא סי' ק"ו : ועגב ב' חד חס' וחד מ"ל וסימ' אבי כל תפש כנור ועוגב . הללוהו במנים ועגב . קדמא מ"ל: בצלצלי ב' ובפסוק והוא מן א"ב מן ב"ב ובפסו' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד:

תולדות אהרן כי רוצה . עקרים מ"ב סכ"ד : יעלזו . ברכות ס' זוהר אחרי : בתקע שופר . ר"ה לב : בקדשו . (בכורים סה סכת טו) : כל הנשמה . ברכות כד מה עירובין יח שקודה שער סח (בכורים סה) :

מצודת דוד

אותו : (ד) כי רוצה . עתה נראה לכל כי רוצה ה' בעמו ואת הענוים יפאר בישועה: (ה) בכבוד . בעבור כבוד הבא לה' : על משכבותם. על מנוחתם כי על המשכב ינוח האדם ור"ל ירננו לה' כשיהיו בארצם במנוחה : (ו) רוממות אל בגרונם. בגרונם יספרו רוממות האל וזה תהיה להרב פיפיות בידם ר"ל עי"ז תגברו על האויב כאלו אחזו בידם חרב בעלת שתי פיות חדודה משתי הצדדים : (ח) ונכבדיהם. המכובדים שבהם : (ט) משפט כתוב . המשפט הכתוב ואף שבימי דוד עדיין לא היה כתוב מ"מ אמר כתוב לפי שבימי הגאולה כבר יהיה כתוב : הדר הוא. המשפט הזה יהיה להדר לכל חסידיו : הללויה. לכן הללו את יה :
קנ (א) הללויה . הללו את יה ואמרו הללו את האל במקום קדשו והוא עולם המלאכים : ברקיע עוזו. הוא עולם הגלגלים כי שם נראה עוזו וחזקו של המקום : (ב) בגבורותיו . בספור גבורותיו : כרוב גודלו. ר"ל כמו שגדולתו מרובה כן הללוהו הרבה:
(ה) בצלצלי שמע . בכלי נגון הנקרא מצלתים המשמיע קול למרחוק : בצלצלי תרועה . המשמיעים קול תרועה : (ו) כל הנשמה וגו' הללויה . סרס המקרא לומר הללו את יה ואמרו כל מי שיש בו נשמה ונפש משכלת תהלל את יה :

מצודת ציון

ומרומם אותנו כמו הוא עשנו (לעיל ק) : יגילו . ישמחו : (ג) במחול ותוף וכנור . שמות כלי נגון : (ד) יפאר . מלשון פאר ויופי : (ה) יעלזו . ישמחו : (ו) בגרונם . בצוארם : פיפיות . חדוד בחרב נקרא פה כמו ולה שתי פיות (שופטים ג) : (ז) תוכחות . ענין משפט יסורים כמו והוכח במכאוב (איוב לג): (ח) לאסור . ענין קשירת המאסר : בזקים . מין כבלים ושלשלאות כמו והוא אסיר בזאקים (ירמיה מ) : בכבלי . כעין שלשלאות : (ט) הדר . ענין יופי : (א) עזו . ענין חוזק : (ד) במנים ועוגב . שמות כלי נגון : (ה) בצלצלי שמע . הם שני כלי נחושת ומקישים זה בזה ומשמיעים קול גדול כהקשתן וכמ"ש במצלתים נחושת להשמיע (דה"א כו) ובמשנה הקיש בן ארזא בצלצל (תמיד פ"ז) : בצלצלי תרועה . הם החצוצרות המשמיעים הרעשת קול תרועה כי צלצל הוא ענין הרעשת קול וכן לקול צללו שפתי (חבקוק ג') בכית הרעשה מועטת :

נשלם ספר תהלים . תהלות לאל קדש הלולים :

שפת כל חד וחד ל' דכו' וכל מלה אחרי מן לישנ' דכו' וסימ' אמנם ויאמר ה' אל אברהם למה זה. וכל האמנם דכו'. במצור כה אמר סנחריב דד"ה. וכל דכו'. וחיל כבד וישלח שמה סוסים וכל ובחיל כבד דכו'. זכר קמץ כי דורש דמם אותם. וכל לשון זכר דכו': חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה. וכל בחבלי דכו'. יגה גם

יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז

חד מן י"ב מלין דכתיב א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסימנהון רפוא למטה בנימין ומדוד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה. נקיא מצרים לשמה תהיה ואדום למדבר

משלי

מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ

עשר וכבוד אתי הון עתק וצדקה טוב פריי

מחרוץ ותבואתי מכסף נבחר

דברו ויראו אחיו כי אותו. וכל כדברו דכו'. הלל כי הלל רשע על תאות. וכל שום בר נש דכו'. הקריב ויאמרו האנשים ההמה. וכל להקריב דכו'. הוסיף וכל למלכי דכו'. מצוא על זאת יתפלל כל חסיד. וכל ממצוא דכו'. ענות ומערת ובית ענות. וכל לשון עוגים דכו'. עמית ושמרתם את השבת. וכל מעמיה דכו'.

ויקרא יהושע. הקליא ויאמר ישי לדוד בני קח נא לאחיך איפת הקליא. אבוא עד יום. יפוא ויתנו כסף לחצבים ולחרשי' ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים

א א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ב לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין אִמְרֵי

א א מַתְלֵוי דִשְׁלֹמֹה בַּר דָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ב לְמֵדַע חָכְמְתָא וּמַרְדּוּתָא לְאִתְבַּיַּן אִמְרֵי

משלי מ"ם משלי מן א"ב רבתי וסימ' נמס' בריש סדר בראשית ובמס' רבתא בריש מערכת אות האל"ף בס"ד ע"ש. משלי ד' בקריאה וסימ' משלי שלמה בן דוד. זכרונכם משלי אפר. משלי שלמה בן חכם. גם אלה משלי שלמה. ואינון מן ג' חגין מן ד"ד משמשין מש בריש תיבותא וסימ' משלי ד' דלעיל. משקה ד' קמצין וסימ' נמסר בסדר וישב ובחבקוק סימ' ב'. משנה ד' קמצין וסימני' נמסר ביהושע סימ' ח':

רשי

(א) משלי שלמה וגומר. זה חלק הא הרה הודיע בו מעלת החכמה הקדומה כי בה נברא יש מגלי מה והזהיר להדבק בה ולסור מן האשה הזונה והוכיח להמית הפתאות ותאות הטער מן האדמה ולהחיו' הנשמ' התמימ': בן דוד. לספר מעלתו שהיה בן חכם ומשכיל: מלך. כי בעבור חכמתם מלכו שניהם על ישראל או שהיה מלך עם חכם ונכון ומלך שם התואר כמו עבד ארך אבר: (ב) לדעת. התי"ו נוסף וכן לקחת וכן הלמ"ד וטעם במשלים ידע האדם. חכמה והיא שרש הכל שהוא ירא ה' שנאמר ראשית חכמה יראת ה'. ומוסר לשמור מצותיו וי"א המנהג בן עם הארץ. בינה להבדיל בין דבר לדבר שלא ישים חשך לאור ואור לחשך: לקחת

(א) משלי כל דבריו דוגמות ומשלים משל התורה באשה טובה ומשל העובדי גלולים באשה זונה: (ב) לדעת חכמ' ומוסר. המשלי' האלו אמר להודיע לבריות (חכמה ומוסר) שיהיו ממלים בתורה שהיא חכמה ומוסר ובינה

רלבג

(א) משלי הנה המשל הוא דבר נאמר על צד הדמיון טעם לתת ציור בדבר הנרצה לדבר בו ופעם להעיר על ענין הדבר אשר יכוין בו מצד שהוא מרוחק או נרצה או מה שידמה לזה וזה כי הדבר המרוחק ימשיל אותו בדבר שיש לו בו קצת דמיון שהוא יתבאר הענין בדבר הנרצה ובאשר מה שידמה לזה: (ב) לדעת חכמה. היא הידיעה אשר בדברי' יבואו לה מדברים עצמיים ומתיחסים לה. מוסר הנה יאמר על המוסר אשר במדות ועל המוסר אשר בדעות והמוסר אשר במדות הוא לעזוב המדות המגונות ולהסתגל במדות המשובחות והמוסר אשר בדעות הוא לדרוך בהשגות כפי סדורם ולפי הדרכים אשר יובילו' אליהם ושלא לעיין במה שאין דרך להגיע אל השגתו ושלא לקצר מלעיין במה שאפשר לאדם להשיגו. בינה היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים בלתי עצמיים כאמרנו שהשמש יתחמם והירח יקרר ואם אין להם בעצמם דבר מאלו האיכיות וזה גם כן יקרא תבונה: ביאור המלות (ג) מוסר השכל. היא המוסר אשר בעיון: צ"ק ומשפט ומישרים אלו הג' נופלים על דבר אחד או קרוב מאחד והם בכללם נופלים על היושר והראוי בדברים וזה אם בדעות אם במדות: ביאור הדברים משלי. אלו הם המשלים אשר דבר שלמה בן דוד מלך ישראל והנה התועלת בהם היא לדעת החכמה המופתים אשר יבואו בה כמו ראיה או במופת סבה ומציאות: לדעת. ולדעת המוסר במדות אשר בדברים המדיניים וזה יהי' בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות והנה הקדים החכמה למוסר ואע"פ שהמוסר ראוי להיות קודם בזמן לפי שהחכמה היא כמו סבה תכליתית למוסר: ולהבין אמרי בינה הם הקדמות המפורסמות אשר

מצודת דוד

א (א) משלי שלמה. ר"ל אלה הם המשלים אשר אמר שלמה כי את התורה משיל לאשה טובה וכן ברוב הדברים אחז בדרך משל: (ב) לדעת. תועלת הדברים להודיע לבני אדם חכמה ומוסר ואחז במשל למען הבין לזולת דברי בינה

בִינָה׃ ג לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵשָׁרִים׃ ד לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה׃ ה יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה׃ ו לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים וְחִידֹתָם׃ ז יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ׃ ח שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ ט כִּי ׀ לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ׃ י בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא׃ יא אִם־יֹאמְרוּ לְכָה אִתָּנוּ נֶאֶרְבָה לְדָם

ביונתא׃ ג לְמִקַבְּלָא מַרְדוּתָא דְשׁוּכְלָא וְצִדְקְתָא וְדִינָא וּתְרִיצוּתָא׃ ד לְמִתַּן לְשַׂבְרֵי עֲרִימוּתָא וְלִטְלָאֵי יְדִיעְתָּא וְתַרְעִיתָא׃ ה יִשְׁמַע חַכִּימָא וְיוֹסִיף מַדְעָא וְסוּכְלְתָנָא מַדְבְּרָנוּתָא יִקְנֵי׃ ו לְמִתְבַּיְנָא מַתְלָאָה וּפִלְאָתָא וּמִילֵי דְחַכִּימֵי וְאוּחֲדָתְהוֹן׃ ז רֵישׁ חָכְמְתָא דַחְלְתָא דַיְיָ וְחָכְמְתָא וּמַרְדוּתָא סִכְלֵי שָׁיְטִין׃ ח שְׁמַע בְּרִי מַרְדוּתָא דַאֲבוּךְ וְלָא תִטְעֵי מִנִימוֹסָא דְאִמָּךְ׃ ט מְטוּל דְיָאוּתָא וְחִסְדָא אִנוּן לְרֵישָׁךְ וְהַמְנִיכָא לְצַוְרָךְ׃ י בְּרִי אִין נְשַׁדְלוּ לָךְ חַטָּאֵי לָא תִתְפַּיֵס׃ יא אִין יֵימְרוּן אֱתָא עִמָּנָא נִכְמוֹן לִדְמָא

ומוסר ה' וסימ' לדעת חכמה ומוסר. יראת ה' ראשית דעת. הנה אשרי אנוש יוכיחנו. אמת קנה ואל תמכור. מקור חיים שכל בעליו: לגרגרתך ב' חס' דחס' זסימ' כי לוית חן הם לראשך. ענקים על גרגרתיך ׳ וברוב הספרים ראיתי גרגרותיך דלוית חן מ"ל ביו"ד והסר וי"ו ודענדם חס' דחסר אמנם לשון זאת המסורה אינו מוכיח כן וא' מ"ל יו"ד לחוד ויהיו חיים לנפשך. וחד מ"ל וי"ו לחוד וסימ' חסד ואמת

תולדות אהרן ישמע חכם. (כלאים לב): שמע בני. ברכות לד פסחים נ סנהדרין קב זוכר יתרו: ואל תטוש. חולין צג: לוית חן. ערובין נד סוטה מו אבות יג: וענקים. ערובין נד ב"ב עה: אם יפתוך. עקידה שער לג כל הפרשה:

ובינה: (ג) צדק ומשפט ומשרים. צדק. צדקה ממונו: ומשפט. לשפוט אמת: ומשרים. היא הפשרה דרך חלק ומישור שוה לזה ולזה: (ד) לתת לפתאים ערמה. משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה. לנער דעת. וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום. מזימה. מחשבת עצה: (ה) ישמע חכם. המשלים הללו: ויוסף. על חכמתו: לקח. למוד: חכם. זה בעל השמועה: ונבון. מוסיף על ידיעת חכם שיודע להבין דבר מתוך דבר ונוסיף על שמועתו: (ו) להבין משל ומליצה. שיתנו לב להבין במקראו' שני הדרכים המשל והמליצה שיבינו את מה המשיל למליצה ואף מן המליצה לא יסורו לבם שגם היא צריכים להבין כשאמר להצילך מאשה זרה ונכריה על הכלי מצרים נאמר הרי המשל ואף המליצה שבוציא משלו בלשון אשה הבן בה והזהר מאשה זרה (פ"א זונה): דברי חכמים וחידותם. דורשי רשומות מקרא נ לא וחסר רמז דמיון וחידה: (ז) יראת ה' ראשית דעת. ע"כ פי' לצורך מה עשה שלמה הספר הזה ועת' מתחיל הספ' יראת ה' ראשית דעת. היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת לפני חכמתך הקדם ליראה את יוצרך והיא תתן בלבך לעסוק בחכמה ובדעת כי האוילים אשר אינם יראים את ה' הם בוזים את החכמה ואת המוסר: (ח) שמע בני מוסר אביך. מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה: אמך. אומתך כנסת ישראל כמו (יחזקאל יט) מה אמך לביאה והם דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה: (ט) לוית חן. חבור של חן הם לראשך כלומר התורה והמוסר יהיו לראשך לוית חן: וענקים של עדי זהב יהיו: לגרגרותיך. לצוארך ועל שם שהקנה עשויה טבעות טבעות קורא הצואר בלשון רבים: (י) חטאים. חוטאים: אל תבא. אל תאבה להם: (יא) נארבה לדם. לשפוך דם: נגפנה

(ג) לקחת. השמיעה והלמוד מפי המוסר הם הלקיחה: השכל. שם הפועל והוא חסר וי"ו. צדק כולל עבודת האלהי' וכל מעשה הטוב. משפט שישפוט בין איש ובין רעהו. ומישרי' שידבר היושב במשפט וי"א השכל לדעת נעשות צדק: (ד) לתת. על משקל הרה ללת מן ילדה והנכון לתנת ללכת על משקל לשבת וטעמו יביטו לתת בהם לפתאים ערמה שיסורו הפתיו' מהם כיון שלא יוכלו להשיג חכמ' בינה יביטו דרכ' בעולם הזה ואיך יחיו שנאמר חכמת ערום הבין דרכו: לנער. ולתת לנער במשלים דעת ואל"ף פתאים תחת יו"ד פתי וכן רפאים ואם הנזהר חכם יוסיף לקח ואם נבון תחבולות יקנה וכל זה: (ו) להבין. משל ומליצה וחידות משל שממנו יוצא דבר אחר חידה דבר מכוסה ואינו מובן עד שיפורש שנאמר הלא הלא כלם עליו משל ישאו ולקח יקרא כן בעבור מה שיקח אדם מן הדעת וכן מה יקחך לבך ותחבולות ענין עצה ומחשבה והעד מחשבות צדיקים משפט וגו' וכן תובליך והטעם תחבולות יקנה בעבור שיבין משל ומליצה ודברי חכמים אחרים: (ז) יראת. יודיע כי ראשית הדעת והמוסר הוא שיהיה ירא שמים אף על פי שחכמת היראה והמוסר אוילים יבוזו אין ראוי לבוז אותם על כן אחריו: (ח) שמע בני מוסר וגו'. תורת אמך. כי האשה חכמה מורה הדרך הישרה לבנה כבת שבע שהי' יסרה לתואל ומלת אל לשון פיוס מן המענה ומהם אלקוס עמו אל מות: (ט) כי לוית. חסר כ"ף והוא מענין ילוה אישי ופירושו כחבור דבר חן כן הם המוסר והתורה נאים לראשך. לגרגרותיך סביבות הגרון נקראו גרגרות וכן על צוארי בנימין וכן שביבו' הראש מראשותיו: (יא) אם. לדם. לשפוך דם: חנם. מלשון חנן אלהים מלשון מתנה והמ"ס

רלבג

אשר יבואו מהם אל שידיעה בחכמת האלהות וכמה שינהג מנהגה שלא תהיינה ההקדמות המגיעות אל העניניות ובה' גם כן תועלת: לקח'. המוסר בעיון ר"ל שידרוך בהגעתו בדרכים הראויים ולא יעיין במה שאין דרך אל העיון בו ובהם ג"כ תועלת להתנהג בדרכים הישרים במדותיו ובדעותיו ר"ל בצדק ובמשפט ובמישרים ובהם ג"כ תועלת: ביאור המלות. ערמה. הוא פלפול בדברים המדיניים. דעת הם מושכלות ראשונות או מה שקרוב אליהם להגלות האמת בו. ומזמה היא שמחשבה שהיא התחלה לדעת ומישרת אליו וזה שכאשר ירצה האדם לעמוד על האמת בדבר יקח המחשבות הנופלות בו ויקח הצודק מהם ויניח הבלתי צודק כמו שנזכר בספר הניצוח ובספר מה שאח' הטבע: לקח. קנין: התבולות. דברים לקוחים בדקות מחשבה: וחידותם. הנה החידה היא מאמר שהוא נאמר על דבר לא המשל ויסבול כוונות מתחלפות: ביאור הדברים. לתת לפתאים. עומק מחשבה וקנית פלפול ישמרו בו מהפתיות ולתת לנעיר השנים הדברים אשר הם התחלות העיון והם המחשבה והמושכלות הראשונות או מה שיקרב אליהם ואולם זכר תחלה הדעת כי הוא יותר נכבד מהמחשבות ולא התשוב שלא יהיה בהם תועלת כי אם לאלו שזכר שאין להם שום שלימות אבל ימצא ג"כ תועלת גם לחכמים ולנבונים וזה שכבר ישמע חכם אלו המשלים ויוסיף קנין בחכמה וישמע אותם הנבון ויקנה התבולות להמציא ההקדמות המפורסמות אשר יובילו אל ההשגה בדרוש דרוש מאלו החקירות הפילוסופיו' הנה אלו המשלים ייסירו האנשים: להבין משל ומליצה. אשר יאמרו החכמים והנביאים כי בהם ילמד האדם דרכי התקיים אשר ירגילו להמשיל ולחקות בהם ובהם יתיישר להבין דברי החכמים ואם הם רבי העומק ויבין חידותיהם מצד הבינו דרכי התקיים אשר ירגילו להמשיל בהם: יראת ה'. היא המוסר במדות והיא ההתלה והישרה אל קנין הדעת כי לא יתכן שירדוף האדם לקנין המושכלות עם היותו נלכד ברשת המדות הפחותות והנה האוילים אשר הם המואסים המוסר ובוזים אותו הם בוזים חכמה ומוסר ולא ירגישו בה כי במאסם המוסר ירחיקו מהם החכמה והוא מבואר כי האויל לא יקח מוסר מוסר לא לקחו: שמע בני. הנה המוסר הראשון שיקח הוא מוסר האב והאם כי הם ייסרו אותו וינהיגוהו בקטנותו ואח"כ יתיישר ללקיחת המוסר מדברי התורה ולזה ענשה התורה הענוש הנפלא לבן סורר ומורה מפני שלא ישמע בקול אביו ובקול אמו ולזה הזהיר זה החכם ואמר שמע בני מוסר אביך ואל תעזוב ההנהגה שתנהיגך אמך בה כי אלו המוסרים שתקנה התלה מהם הם כמו תכשיטים לך להסיר ממך לכלוך המדות הפחותות או קרא מוסר אב ותורת אם התורה ושם קרא הש"י אב כאמרו הלא הוא אביך קנך והאם הוא השכל הפועל אשר באמצעיתו הגיעה הנבואה והמשילו אל הנקבה ביחס אל הש"י כי הוא שיקבל הכח ממנו והש"י הוא הפועל השלימות לו כטעם אמרו בעטרה שעטרה לו אמו לזאת הסבה קראוהו ז"ל מטטרון שהוא אם בלשון רומי: כי לוית חן. ואמר זה מפני שאלו המוסרים הנה הם לראשך כמו חיבור והוא הקשוט שיפה אשר כשיתחבר לראש האדם יפה חן בעיני רואיו והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטים אשר מדרכם שישמו בצואר כמו באחד ענק מצורניך וממה שזכר הראש והגרגרת לסעיר שזה המוסר הוא הישרה אל היופי בראש אשר בו הרבה מהכחות המשיגות המישירות אל ההשגות השכליות ואל היופי בגרגרות שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והוא מוכן מפני זה אל הדרכים הרעים אשר יפתוהו אליהם האנשים החטאים הזהיר זה החכם ואמר בני אם יפתוך חטאים להתחבר עמהם ולהתנהג בדרכיהם אל תאבה ולא תשמע אליהם: אם יאמרו לכה אתנו. נארבה נפרוג

מצודת דוד

בינה כי הוא מבוא גדול לקנות ההבנה: (ג) לקחת. ללמוד מוסר מהוכח: צדק. היא עבודת האלהים: ומשפט. מה שבין אדם לחבירו: ומשרים. בדבר המדות והנהגת האדם: (ד) לתת. הדברים הנאמרים פה יועילו לתת לשוטים התחכמות להסיר הפתיות מלבם: לנער. למי שהוא רך בשנים אשר יעשה מעשיו בבלי דעת ובלי מחשבה קדומה הדברים ההם יועילו לקנות דעת ומחשבה ר"ל מעתה יחשוב בדבר פד לא יעשנה: (ה) ישמע חכם. ר"ל וגם להכם יועילו הדברים כי כשישמעם יוסיף עוד למוד מדעתו והנבון יקנה ע"י התבולות והם דברים עמוקים בעיון רב בדקות המחשבה: (ו) להבין משל ומליצה. ר"ל הדברים האלה נאמרים על שני דרכים להבין את המשל ר"ל מה שהמשיל אל המליצה וגם את המליצה עצמה כשאומר בהמליצה להשמר מזונה ואמורה להמשיל על אפיקורסות הנה יש להבין בה להיות נזהר גם מאשה זונה ולתוספת ביאור אמר דברי חכמים וחידותם ר"ל הדברים האמורים בפה מלא והרמוזים בדרך חידה: (ז) יראת ה'. עשה אתל לדבר דבריו ואמר יראת ה וגו'

מצודת ציון

א (ג) לקחת. ענין ידיעה ולמוד כמו לקח טוב נתתי לכם (לקמן ד): (ד) ערמה. ענין ההתחכמות כמו ערום יערים הוא (ש"א כ"ג): ומזמה. ענין מחשבה כמו זממה שדה ותקחהו (לקמן לא): (ה) התבולות. ענייני דקות העיון כמו ובתחבולות עשה מלחמה (לקמן כ): יקנה. מלינו לשון קנין אף אם אין שם מוכר כמו קונה שמים וארץ (בראשית יד) ורבים כמוהו: (ו) ומליצה. עניינו אמרים נאים המקובלים על הלב: וחידותם. עניינו דברים סתומים קשי ההבנה: (ז) אוילים. ר"ל רשעים כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות: (ח) תטוש. ענין עזיבה כמו כי לא יטוש ה' את עמו (ש"א יב): תורת. ענין למוד והוראה: (ט) לוית. ענין חבור ודבוק כמו הפעם ילוה אישי (בראשית כ"ט): וענקים. עניינו עדי הצואר כמו ולכד מן הענקות (שופטים ח): לגרגרותיך. מלשון גרון וצואר: יפתוך. מלשון פיתוי והסתה: (י) תבא. ענין רצון כמו לא אבה יבמי (דברים כה)

אבן עזרא

והמ"ם נוסף כמו ריקם: (יב) נבלעם. ותמימים יהיו נבלעים כיורדי בור פ"א שלמים כלם שאול פי' מטה פעם בלשון זכר פרוס שאול ופעם בלשון נקבה שאול מתחת רגזה לך: (יג) כל הון. ממון מכסף וזהב. שלל בגדים: (יז) כי חנם. שלא יראה הרשת ולא יכחד ממנה עד שינוח בה יראה האוכל שבה ולא הרשת כך הם יראו מה שיקחו ויאמר כל הון יקר נמצא לא יראו הרשת שהם הולכים עליה שנאמר כי שלח ברשת ברגליו: (יט) כן. נפש בעליו. הנגזל יקח הגוזל: (כ) חכמות. הודיע כי כאשר יסרתיך כן החכמה מוזהרת הפתאים וזה דרך משל: בחוץ. שבה המון העם. תרונה ענין קריאה כמו ותעבור הרנה. ברחובות במקום העוברים והשבים: (כא) בפתחי. בעבור היוצאים והבאים: בעיר אמריה. מוסריה חסר או תאמר בגרי במקום פתח והטעם או בעיר אמרי מוסריה תאמר כאשר אין השערים פתוחים: (כב) עד. תאהבו פתי. תדברו לבני אדם שיאהבו הפתיות

משלי א

נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם׃ יב נִבְלָעֵם כִּשְׁאוֹל חַיִּים וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי בוֹר׃ יג כָּל־הוֹן יָקָר נִמְצָא נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל׃ יד גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל בְּתוֹכֵנוּ כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ׃ טו בְּנִי אַל־תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם׃ טז כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפָּךְ־דָּם׃ יז כִּי־חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף׃ יח וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם׃ יט כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת־נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח׃ כ חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ כא בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת תִּקְרָא בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בָּעִיר אֲמָרֶיהָ תֹאמֵר׃ כב עַד־מָתַי פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶתִי

נטשי לזכאי מגן׃ יב נבלעינון כשיול לחיי ולדלא מום היך נחתי גובא׃ יג כל עותרא ויקרא נשכח ונמלי בתנא בזתא׃ יד פיסקך ארמי בינתנא כיסא חד נהוי לכולנא׃ טו ברי לא תיזיל בארחא עמהון מנע רגלך מן שביליהון׃ טז מטול דרגליהון לבישתא רהטן ומסרהבין למשפך דמא׃ יז מטול דמגן פריסא מצודתא על פרחתא דגדפא׃ יח והנון לדמהון כמנין וממשין לנפשתהון׃ יט היכדין אנון ארחתא דכל דעבדין עיקא נפשתא דמריהון נסבין׃ כ חכמתא בשוקא משתבחא ומשקקי יהבא קלה׃ כא בריש בירתא מכרזא ובמעלנא דתרעי בכרכי מלהא אמרה׃ כב עד אימת שברי רחמין

אל יעזבך: כשאול ג' ומ"ל ופי' הרחיב כשאול נפשו. קשה כשאול קנאה. נבלעם כשאול חיים ותמימים: ותמימים סי' כל התמימים דבעירא חס' יו"ד בעקבא במ"א ואיל מן הצאן תמימים יעשו דיחזקאל. וכל גברי מ"ל במ"א חס' יודע ה' ימי תמימים: לכלנו ב' וסימן הלא אב. כיס אחד: לרע ז' ד' פתחין וג' קמצין וסימ' נמסר בסוף סדר בחקתי. והם ט' ר"פ וסימ' והם לא ידעו כי שומע יוסף. והם יקחו את הזהב. והם עמך ונחלתך. והם ובניהם על השערים בד"ה. והם מביאים איש מנחתו דד"ת. והם לדמם יארבו. והם ואבתינו הזידו דנחמיה. והם עבדיך ועמך דנחמיה. והם במלכותם ובטובך הרב:

תולדות אהרן כי חנם. סוטה לח: כן ארחות. ב"ק קיט ב"מ קיב: חכמות. ברכות נז מ"ק טז זוהר תולדות אדרת נשא:

רשי

נצפנה. ל' מארב: נצפנה לנקי חנם. הכתוב אומר שצפינתם לנקי חנם הוא: (יב) נבלעם. לנקיים כשהם חיים: כשאול. הבולע כל גוף שלם: ותמימים. אינו לשון צדיקים אלא מלשון שלמים נבלעם כשהם שלמים כאדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם כלומר בעודם בעשרם נהרגם ונירש נכסיהם: (יד) גורלך תפיל בתוכנו. אם תרצה תחלוק או אם תרצה יהיה בשותפות. כיס אחד יהיה לכולנו. כיחד: (טו) לרע ירוצו. לרעת עצמם הם רצים ואינם יודעים לתת לב לדבר: (יז) כי חנם מזורה הרשת. כי העופות הרואות חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה היא זורת ויורדין בה ואוכלין: (יח) והם לדמם יארובו. והציידים יארובו לדמם של עופות: (יט) כן ארחות כל בוצע בצע. גוזל גזילה נאה ונחמדת היא לו וחנם היא לו. וסופו את נפש בעליו יקח. נפש עצמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו: (כ) חכמות בחוץ תרונה. הרי חכמותיה של תורה בחוצותיה תזעקנה להזהירכם לסור עליהם ומה הן חוצותיה בתי מדרשות: ברחובות. במקום שמרחיבין אותה כך דרש רבי תנחומא: (כא) בראש הומיות תקרא. במקום שהיא נשמעת ונכרזת שם היא קוראת ואומרת ענין שלמטה עד מתי פתאים וגו': בפתחי שערים. הם מקום ישיבת הזקנים: (כב) פתים. המתפתים ע"י מסיתים ומיגים: תאהבו פתי. הפתה שם דבר לפתיות כמו כלי

רלבג

להרוג איש א' כדי שנקח קנינו נצפון ונסתיר לאיש אע"פ שהוא נקי מה שיבחת בו אע"פ שלא חטא לנו ולא לאחר הנה כמו שיבלע הקבר המת שנקבר בו נבלע אלו האנשים בעודם חיים ונבלע האנשים ואם הם התמימים כאילו הם יורדים לקבר והנה הסכמנו להריגת אלו האנשים בעבור שנקח בללם כי כבר נמצא עמהם כל הון יקר ונמלא בתינו מהשלל שנקח מהם להלק השלל: גורלך תפיל בתוכנו. ויהיה לך עמנו בו חלק כהלקנו לכלנו יהיה כיס אחד לא יהיה בו יתרון לאחד על האחר והנה זכר דבר הרציחה כדי להרחיקו יותר מלכת אחר עצתם ועוד כי הוא התכלית אשר יביאוהו אליו דרכיהם הרעים וזה שאם יפנו אל רבוי האכילה והשתיה פעמים שלא ימצא להם ויביאו לגנוב ולפעמים ימצאם האדון וירצחוהו וכן אם יפנו אל העריות וליתר הדברים הרעים אשר אפשר שיפנו אליהם: בני אל תלך בדרך אתם כדרך אחד כדי שלא תלמד מעשיהם. מנע רגלך מנתיבתם באי זה דבר מהדברים שימשכוך אליהם: כי רגליהם לרע ירוצו. ואע"פ שיחשב מתחלת הענין שאין דרכם אל הרציחה הנה הם ימהרו לשפוך דם כי הם בדרכים רעים מביאין אל הרציחה כמו שזכר וזה בלא פשע ובלא חטא: כי חנם מזורה הרשת. ללכוד בה כי העוף לא חטא למי שהוא צד אותה ועכ"ז: והם לדמם יארובו. הנה פורשי הרשת אורבים לדמם וצופנים לקחת נפשותם: כן ארחות. כל מי שלוקח ממון אחר שלא כדין הנה הוא יקח את נפש בעליו ר"ל שכבר יהרגהו כדי שלא הגלה הרפתו אם ימצאהו או אם יתעצם כנגדו למנוע ממנו מה שירצה ללקחו. והנה אחשוב שהמשיל זה הענין לפריסת הרשת על צד ההפלגה והגוזמא וזה כי פריסת הרשת יהיה עקר הכוונה בה ללכוד העוף ובכנית יתישר בה להאכיל העוף מזון מהמזונות ובזה יאמר שהכא לגנוב יכוין בגניבה להמית בעליו על הכוונה הראשונה ובשלישית יתישר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברי' הרעים יתישרו מאד לרציחה כאילו היתה הרציחה היא המכוונת באם ראשונה כי אלו הרעים ישימו עם מתשבתם בתחלה שאם ימצא להם מונע מעשות מה שכוונו יהרגוהו הנה זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורינו פה. ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה: התועלת הראשון הוא להודיע מי הוא המחבר הספר ותועלתו ומדרגת הלימוד הנעשה בו ואולם התועלת בידיעה מי הוא המחבר הוא הישרה על אמתת הכוונה בדברים כשהיין דעות האיש ההוא מפורסמות לנו ממקומות אחרים או מקום אחר ואולם התועלת בידיעת תועלת הספר הוא גם כן להעמיד על כוונת הדברים כי צריך שיפורשו במקו' מקום בדרך יגיע מהם תועלת במין אחד ממיני הפעולות הנזכרו' בזה המקום ואולם התועלת בידיעת מדרגת הלימוד הנעשה בו והוא שהוא ידבר על צד המשל והדמיון הוא מבואר כי כן הישרה נפלאה לעמוד על הכוונה במקום מקור: הב' הוא להודיע כי שלמות המדות הוא הצעה לשלמות המושכלות כי לא יתכן שיכלים האדם נפש במושכלות בעוד אלאת המדות הפחותות בו והוא אמרו יראת ה' ראשית דעת: הג' הוא צווי על קבול המוסר מההורים לפי שהוא המוסר הראשון שיקנה האדם והוא דרך אל לקיחת האדם המוסר על השלמות והוא אמרו שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך: הד' הוא אזהרה מחברת הרעים כי היא מביאה בקלות להטאים גדולים עם שהאדם מוכן מאד מתחלת ענינו להטא והוא אמרו בני אם יפתוך חטאים אל תאבה אל תלך בדרך אתם וגו': ביאור המלות (כ) חכמות בחוץ תרונה · יגביהו קולם: (כא) בראש הומיות. מדברות בקול רם: (כב) עד מתי פתים. הם אשר דעתם קלה והם מתפתים בקלות אל איזה דבר שיעלה במחשבתם בזולת

מצודת ציון

כה): (יא) נארבה. נסב במארב לארוב: נצפנה. ענין הסתר: (יד) כיס. אמתחת ושק: (יז) מזורה. ענין פזור ופרישה כמו מזרה בעיניו כל רע (לקמן כ'): בעלי כנף. הצפרים שיש להם כנפים: ארחות. ענין הנהגה וסדר: בוצע בצע. ענין גזל כמו מה הקות חנף כי יבצע (איוב כז): (כ) תרונה. ענין הכרזה והשמעת קול כמו ויעבור הרנה במחנה (מ"א כב): (כב) פתים. כמו פתאים ר"ל שוטים הנפתים

מצודת דוד

וכו' ר"ל בראשית למוד הדעת יקנה יראת ה' כי הלא אוילים ורשעים בזו את החכמה והמוסר ואם לא יקנה יראת ה' בראשיתה מה תועלת בלמודה הלא יבזה אותה וימאס בה: (ח) שמע. קבל מוסר מאביך כי בוודאי חפץ הוא בתקנתך: תורת אמך. מה שאמך מלמדתך: (ט) כי לוית חן. המוסר והלמוד הזה הם לראשך חבור של חן ועדי ענקים סביב לגואריך: (י) אם יפתוך. ללכת אחר דעתם: אל תבא. אל תרצה: (יא) לדם. לשפוך דם: נצפנה. נסתר לארוב על דם נקי לשפוך חנם על לא חמס בכפו וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה ולהתמדת הפתוי: (יב) כשאול. כמו השאול בולע כל הגוף כן נבלע הכל כשהם בחיים ר"ל בעודם בחוזק העושר: ותמימים. נבלע אותם כשהם שלמים במרבית ההון וכמו היורד לבור שיורד בו שלם בכל איבריו והיא היא וכפל הדבר במ"ש: (יג) כל הון. הן נמצא אצלו כל הון יקר ואת בתינו נמלא מהשלל אשר נקח ממנו: (יד) גורלך. ויוסיפו לומר לך אם תרצה ההה תפיל את הגורל אשר תרצה לברר לכל אחד חלקו: כיס. אם תרצה יהיה כיס אחד לכלנו רוצה לומר נאכל ונשתה בשותפות מדמי הגזילה: (טו) בדרך אתם. רוצה לומר בדרך אשר אתם אשר הם הולכים בה שלא תלמוד ממעשיהם: מנתיבתם. מהדרך שהם הולכים בה: (טז) לרע ירוצו. רוצה לומר עם כי לא ניכר לעין שהדרך הזה הוא רע מכל מקום סוף כונתם על הרעה וימהרו לשפוך דם כאשר תמצא ידם: (יז) כי חנם. ר"ל כמו שנדמה בעיני כל בעל כנף שעל חנם פרושה הרשת ואין הכוונה על הלכידה ומתוך כך יורד בתוכה לאכול מהזרעונים אשר בה: (יח) והם. אבל באמת פורשי הרשת לא בחנם פרשוה כי הם יארבו לדמי העופות ומכחירים עצמם לקחת נפשותם וללכוד פרשוה: (יט) כן ארחות. כן הדרך של הגזלן לעשות תחבולות ולבל ירגיש מי בו להשמר ממנו ואחר זה יגזול העושר וגם יקח נפש בעל העושר למען לא יודע: (כ) חכמות. הלא כל חכמה מחכמות תכריז בחוץ במקום פרסום: (כא) בראש הומיות. שם בראש מקום שנשמע שם המיית בני אדם· בפתחי שערים. מקום הנכנסים והיוצאים

וְלֵצִים לָצוֹן חָמְדוּ לָהֶם וּכְסִילִים
יִשְׂנְאוּ־דָעַת׃ כג תָּשׁוּבוּ לְתוֹכַחְתִּי
הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי אוֹדִיעָה
דְבָרַי אֶתְכֶם׃ כד יַעַן קָרָאתִי וַתְּמָאֵנוּ
נָטִיתִי יָדִי וְאֵין מַקְשִׁיב׃ כה וַתִּפְרְעוּ
כָל־עֲצָתִי וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם׃
כו גַּם־אֲנִי בְּאֵידְכֶם אֶשְׂחָק אֶלְעַג
בְּבֹא פַחְדְּכֶם׃ כז בְּבֹא כְשֹׁאוָה ׀
פַּחְדְּכֶם וְאֵידְכֶם כְּסוּפָה יֶאֱתֶה
בְּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה׃ כח אָז
יִקְרָאֻנְנִי וְלֹא אֶעֱנֶה יְשַׁחֲרֻנְנִי וְלֹא
יִמְצָאֻנְנִי׃ כט תַּחַת כִּי־שָׂנְאוּ דָעַת
וְיִרְאַת יְהֹוָה לֹא בָחָרוּ׃ ל לֹא־אָבוּ
לַעֲצָתִי נָאֲצוּ כָּל־תּוֹכַחְתִּי׃ לא וְיֹאכְלוּ
מִפְּרִי דַרְכָּם וּמִמֹּעֲצֹתֵיהֶם יִשְׂבָּעוּ׃
לב כִּי מְשׁוּבַת פְּתָיִם תַּהַרְגֵם וְשַׁלְוַת
כְּסִילִים תְּאַבְּדֵם׃ לג וְשֹׁמֵעַ לִי יִשְׁכָּן־
בֶּטַח וְשַׁאֲנַן מִפַּחַד רָעָה׃

ב א בְּנִי אִם־תִּקַּח אֲמָרָי
וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ׃ ב לְהַקְשִׁיב
לַחָכְמָה אָזְנֶךָ תַּטֶּה לִבְּךָ לַתְּבוּנָה׃
ג כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא לַתְּבוּנָה

תולדות אהרן וממעלותיהם . קדושין מ (פאה טז): לבינה. ברכות נז :

שַׁבְרוּתָא וּמְמַקְנֵי מְמַקְנוּתָא רְגִיגוּ לְהוֹן וְכַכְלֵי סָנְיוֹן יְדִיעֲתָא׃ כג תִּתְפְּנוּן לְמַכְסָנוּתִי אַבַּע לְכוֹן רוּחִי וְאוֹדְעִינוּן מִלַּי׃ כד עַל דְקָרִית וְלָא הֵימַנְתּוּן אֲרֵימִית אִידַי לָא אֲצִיתוּן׃ כה וְשַׁנִּיתוּן כָּל תַּרְעִיתִי וּמַכְסְנוּתָא לָא אֲבִיתוּן׃ כו אַף אֲנָא בְּתַבְרְכוֹן אֶגְחַךְ וְאֶרְחַךְ כַּד יֵיתֵי דְלוּחְיָא עֲלֵיכוֹן׃ כז כַּד יֵיתֵי בְּשִׁלְיָא דְלוּחְיְכוֹן וְתַבְרְכוֹן כְּעַלְעוֹלָא יֵיתֵי כַּד תֵּיתֵא עֲלֵיכוֹן עָקְתָא וְשִׁנוּקָא׃ כח הֵידֵין יְקָרוּנִי וְלָא אֶעֱנֶה נִקְרְיָן וְלָא תִשְׁכְּחָנַנִי׃ כט עַל דִסְנוֹ יְדִיעֲתָא וּדְחַלְתֵיהּ דֶאֱלָהָא לָא אִתְרְעוּ׃ ל לָא צְבוֹ בְּתַרְעִיתִי וְאַשְׁלִיאוּ לִי מַכְסָנוּתִי׃ לא וְאָכְלוּ מִן פֵּרֵי דְאָרְחַתְהוֹן וּמִמַּלְכֵיהוֹן יִסְבְּעוּן׃ לב מְטוּל דְנֶהְפְּכָנוּתָא דְשַׁבְרֵי תִקְטוֹל אִנּוּן וְטוּעֵי דְסַכְלֵי תוֹבְדִנּוּן׃ לג מַן דְשָׁמַע לִי נִשְׁרֵי בִּסְבְרָא וְנִשְׁרָא מִן דְלוּחְיָא דְבִישְׁתָא׃ א בְּרִי אִין תְּקַבֵּל מִלַּי וּפוּקְדָנַי תִּטְשֵׁי גַּבָּךְ׃ ב וְתַצְלֵי אֶדְנָךְ לְחָכְמְתָא וְתַפְנֵי לִבָּא לְבִיוּנָא׃ ג וְאִמָּא לְבִיוּנְנוּתָא תִּקְרֵא וְלְבִיוּנָא

רש"י

כלי קרי (שני סא"ח) שפי : (כד) נטיתי ידי . לרמוז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לסור אליו : (כה) ותפרעו . ותבטלו : כל עצתי . שיעצתי לנצל אתכם בעולם : (כז) כשואה . כענין העולם פתאום : כסופה . טורבי"ין בלע"ז : יאתה . יבא : (כח) ישחרונני . יבקשוני: (לא) מפרי דרכם . הפירות שאוכלים בחייהם בצרות המוצאות אותם והקרן שמורה להם בגיהנם : (לב) משובת פתים . את אשר לבם שובב : ושלות כסילים תאבדם . לפי שרואים הרשעים שהם מצליחים מדנקים ברעתם ואינם חוזרין : (לג) ישכן בטח . בעולם הזה : ושאנן . לעולם הבא : מפחד רעה . מדינה של גיהנם : ושאנן . ויהי שליו ושקט . ושאנן לשון עתיד לכן נקוד פתח : (א) בני אם תקח אמרי. בני תהיה אם תקח אמרי : (ב) להקשיב לחכמה . לעסוק בתורה :
אז

אבן עזרא

הפתיות שם התאר: (כג) תשובו. עד מתי תשובו לשמוע תוכחתי: אביעה. מן נחל נבע : (כו) גם אני באידכם . יתכן שהיה מלא' ואיד יעלה כענין יום ענן וערפל : (לב) כי משובת . מן בשובה ונחת והענין ושלות כסילים ופירושו מנוח' פתאים תאבדם היא הסבה כי בהיו' להם מנוחה יעשו רשע וכשהם שלוים מפגעי העולם השלוה האבדם פירוש אחר מענין שלו כל בוגדי בגד כמו אשר תוצא שפה רע וגומר על כן מלא לב וגומר והוא הנכון : (לג) ושומע לי . וכל זה דבר החכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה : (א) בני אם תקח אמרי וגו' . אז תבין צדק הנזכרי' בראש הספר וכאשר תגיע לזה המקום ואמר. כי תבוא הכמה היא תבוא לך כמו איש לביתו תבונה

נטיתי ידי חד מן י"ו דחס' את בליש' וסי' נמסר ביחזקאל סימן כ"ה : פחדכם ג' וסימן לא יתיצב איש בפניהם . גם אני באדכם אשחק . בבא כשאת פחדכם : בחרו ג' וסימני' ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו . ובאשר לא חפצתי בחרו . ויראת ה' לא בחרו : פתים ב' חסר כתיב בחד יו"ד לחוד וסי' עד מתי פתים תאהבו פתי . כי משובת פתים תהרגם . וב' מ"ל בתרין יודי"ן וסימ' פתח דבריך יאיר . ערום ראה רעה ונסתר קדמא דסיפרא. ושארא פתאים כתי' באלף ויו"ד : אזנך ט' חס' וסי' וגליתי את אזנך . ודבתריה דגבי שבועת דוד ויהונתן . גם מאז לא פתחה אזנך . אל תסתר פניך . תאות ענוים שמעת ה'. תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני . להקשיב לחכמה אזנך . בני לדברי הקשיבה . בני לחכמתי הקשיבה :

רלבג

מזולת חקירה אם הוא ראוי אם לא . ולצים הם האנשים המדברים דברי לעג ושחוק . וכסילים הם בעלי הסכלות שהוא קנין ר"ל שהשא להם דעת שונאת בדברים אם מפני מיעוט חקירתם או מפני שגדלו על האמנתם או בעלי הסכלות שהוא העדר קנין החכמה : (כג) תשובו . אביע' לכם רוחי . הוא מענין נביעה והרצון בו אוציא לכם דמיוני כאלו הוא נובע מפי או מלבי בדברי שאודיע אתכם או יהיה הרצון בו הנה אביע לכם נובע השפע בלי: (כה) ותפרעו. והבטלו ר"ל שלא שמעתם : (כז) בבא כשואה . ר"ל כשמיה גדולה : (לב) כי משובת פתאים . הפתי הולך שובב בדרך נכו מזולת חקירה על מה שראוי וזאת התכונה ממנו תקרא משובה לפי שלא יתקיים בענין אחד אבל פעם יתפתה לענין זה ופעם להפכו לפי העולה על רוחו : ביאור הדברים הנה החכמות הנמצאות יגביהו קולן בחוץ כדי שישמעו האנשים דבריהם ברחובות אשר בעיר . תתן קולה כל אחת מהן . בראש . המדברת בקול גדול היא קוראה לאישים . בפתחי כל שער ושער בעיר תאמר דברי' והנה אמר זה להגלות חכמת הש"י בנמצאות הגלות נפלא כשיעויין באופן ההכמה הנפלאה אשר בו נבראו נמצא הנה זאת החכמה הנפלאה תקרא האנשים קריאה חזקה כשיעיינו בה מצד התשוקה הטבעית שהיה לאיבי האדם בזה מזה כמו שבארנו בספר שיר השירים כאמרו לריח שמניך טובים ואמר חכמות בחוץ תרונה בלשון רבות לפי שבחוץ יראו דברים רבים יעידו על חכמות רבות נפלאות יותר ממה שיראה מזה ברחובות העיר ובפתחי שעריה ולזה אמר הן קולה . אמריה האמר לשון יחידה : עד מתי . ואמר ממשל שהחכמה תקרא והאמר עד מתי אתם פתיים תאהבו פתיות והתפרשו בהבלי העולם ולא תחקרו בהכמת הש"י בדברים עם חוזק הגלותה ועד מהי תמדו להם לצון הבלי' ויתעסקו בדברי ההבלים האלו אשר לא די שאין להם תועלת אבל יש להם הפסד רב בדברים שמדיניים עד מתי ישנאו דעת הכסילים בלא ישתדלו לחקור בעיון האמת : תשובו . שובו מדרכיכם וקבלו ההוכחות ממני הנה אביע אני רוחי נובע בדברי' להשפיע לכם כמו שיהיו נובעים המים מהמקור כי הדברים המופתים מעידים על החכמה אשר יגרם הש"י בה וזאת החכמה נובעת מהם תמיד כל מה שיפליגו החקירה בהם ובזה האופן אני מודיע דברי אתכם : יען . והם מזכהם אותי אם להעסק בדברים בשלים אם לעמוד בשלוה ובבטלה לבלתי עמול בחכמה : ותפרעו . ובטלתם כל עצתי ולא רציתם לקבל הוכחתי ר"ל להתעורר על החקיר' בחכמה הנה זה גמול לכם על זה כי בנוקום שהייתם נפזרים כי אם השגתם אותי ר"ל החכמה וזהו בעת הרעה כי מצד החכמה יהיה האדם מושגח מהש"י וניצול מהרעות כמו שבארנו בד' מספר מלחמות ה' אז יסיר מכם העזר ואלו הרעות הם אם פחד פלום אם רב כפיעל : בבא . וכסופה . ובבא עליכם צרה וצוקה כי מידכם היתה זאת לכם ועוד אמרה החכמה לאנו האנשים ע"ד משל אז יקראונני להעזר בי ולא אענה ישחרונני כי לא השיגוני ולזה אעדר מכם את פריי : תחת כי שנאו דעת . ולא בחרו ביראת ה' אשר היא הנעם והיבורה לקנין הדעת : לא אבו לעצתי . להשתוקק לחקור בחכמה מפני מה שיגלה מענינה בדבר דבר מה בעלי נפש ונאצו כל תוכחתי בזה הענין . ויאכלו . הנה ימשך להם שיאכלו מפרי דרכם וישבעו מהדרכים הפתיות בהיות עלהם להתנהג בהם : משובת פתיים תהרגם . כי זה יהיה כמו בהפול בחירתם ברע פעמים רבות ושלוה אשר בחרו בה הכסילים לבלתי עמול בחכמה תאבדם כי דרכיהם יהיו בזולת חכמה והשכלות : ושומע לי ישכן בטח . והולם מי שישמע לי לחקיר בהכמת הש"י בנמצאו' ישכן בטח ושאנן מפחד רעה כי מפני החכמה הדבק השגחת השם יתברך בו : בני אם תקח . אמרה עוד החכמה על צד האנשל בני אם תקח אמרי בהוראתיך במה שקדם והשמור אתך מצותי להקשיב לחכמה אזנך וגו' : להקשיב . אזנך לחכמה ללמוד אותה מהיודעים שם מה שיישיר אותך לחשוק ולחקור בה מהשיג לה ויראה מהחכמה בדברים עצמיים כמו שזכרנו ואחר שתדע החכונה תטה לבך לדעת התבונה : כי אם לבינה. ולא תחשוב שהשגתם נמנעת ממך מצד שלא יגלו אל שיודעה

מצודת דוד

בעיר . בכל עיר ועיר תאמר כל חכמה את אמריה והוא ענין מליצה וכאומר הלא התורה גלויה לכולם ומזהירה על קיומה : (כב) ולצים . מוסב על עד מתי האמור בתחלת המקרא וכן וכסילים וכו' : (כג) לתוכחתי . לשמוע תוכחתי . אביעה . הלא אדבר לכם רוח פי ר"ל הלא אני מזהיר לכם בכל עת : אודיעה וגו' . כפל הדבר במ"ש : (כד) יען. לכן הואיל ומאנתם לשמוע מה שקראתי: נטיתי. כדרך אדם המרמז בנטיית היד להקשיב מאמריו : ואין מקשיב . אין מי מקשיב : (כה) ותפרעו. בטלתם עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי : (כו) גם אני . לכן גם אני לא אחום עליכם ואשחק בבוא אידכם : (כז) בבוא . בעת בוא לכם פחד כחושך ואידכם כרוח סערה ולתוספת ביאור אמר בבוא עליכם צרה וצוקה : (כח) אז . בבוא הצרה : יקראונני . יקראו אלי : (כט) תחת . בעבור אשר שנאו דעת : (ל) לא אבו . לא רצו לשמוע עצתי : נאצו . בזו התוכחה : (לא) ויאכלו . ר"ל כמו הנוטע אילן אוכל הוא מפירותיו כן יקבלו פרי גמול דרכם ויהיו שבעים מגמול עצתם כי יקבלו הגמול משלם : (לב) משובת . ר"ל מה שבחרו לשבת בהשקט ומרגוע מבלי טורח עול תורה המרגוע ההיא תהרוג אותם כי יקבלו גמול : ושלות . היא היא וכפל הדבר במ"ש : (לג) ושומע לי . זהו סוף דברי החכמה שאמרה אבל השומע לי ישכון בטח מן פחד רעה ר"ל בטוח יהיה שלא תבוא עליו פחד רעה : ב (א) בני . אמר בלשון במקום ה' לכן תחשב לי אם תקח אמרי בלבך . תצפון . לשומרם מן השכחה : (ב) להקשיב . ר"ל אמרי שמה להקשיב אזנך לחכמים ולהטות לבך לתבונה : (ג) כי אם . כאשר תקרא

מצודת ציון

הנפתחים מהר : (כג) אביעה . אדבר כמו יביע אומר (תהלים יט) : ותפרעו . ענין בטול והשבתה כמו למה משה ואהרן תפריעו וגו' (שמות ה') : לא אביתם . לא רציתם : (כו) באידכם . ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא) : (כז) כשואה . כחושך כמו אמש שואה ומשואה (שם): יאתה . ענין ביאה כמו מצפון זהב יאתה (שם ז) : (כח) ישחרונני . ענין דרישה כמו לשחר פניך (לקמן ז) : (ל) נאצו . הוא לשון מושאל על הבזיון וכן כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב') : (לב) משובת . ענינו השקט והמרגוע כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל') : (לג) ושאנן . ענין השקט

תִּתֵּן קוֹלֶךָ׃ ד אִם־תְּבַקְשֶׁנָּה כַכָּסֶף וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה׃ ה אָז תָּבִין יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא׃ ו כִּי־יְהוָה יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה׃ ז וְצָפַן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה מָגֵן לְהֹלְכֵי תֹם׃ ח לִנְצֹר אָרְחוֹת מִשְׁפָּט וְדֶרֶךְ חֲסִידָו יִשְׁמֹר׃ ט אָז תָּבִין צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים כָּל־מַעְגַּל־טוֹב׃ י כִּי־תָבוֹא חָכְמָה בְלִבֶּךָ וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם׃ יא מְזִמָּה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ תְּבוּנָה תִנְצְרֶכָּה׃ יב לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע מֵאִישׁ מְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ יג הַעֹזְבִים אָרְחוֹת יֹשֶׁר לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי־חֹשֶׁךְ׃ יד הַשְּׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רָע יָגִילוּ בְּתַהְפֻּכוֹת רָע׃ טו אֲשֶׁר אָרְחֹתֵיהֶם עִקְּשִׁים וּנְלוֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם׃ טז לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה׃

כ' דגשים ויסם מלרע · ג' · יצפון ק'. ג' · כ' בתמימות · חסידיו ק' · ג' · ד' מ"ע נספ' · ל' מ"ע · ג' · ג' · ג' · כ' לגמרך

תִּתֵּן קָלָךְ׃ ד וְתִבְעֵי הֵיךְ סִימָתָא תִּצְבְּיָהּ׃ ה הֵידֵין תִּתְבַּיַּן דַּחֲלְתֵיהּ דֶּאֱלָהָא וִידִיעֲתָא מִן קֳדָם אֱלָהָא תִּשְׁכַּח׃ ו מְטוּל דֶּאֱלָהָא יָהֵב חָכְמְתָא מִן פּוּמָא יְדִיעֲתָא וּבִיוּנָא׃ ז יְטַשֵּׁי לְתְרִיצֵי שִׁבְהוֹר וּמְכַוֵּיעַ לְאִילֵין דִּמְהַלְּכִין בְּלָא מוּם׃ ח לְמִנְטוֹר אָרְחָתָא דְּדִינָא וְאָרְחָתָא דְּצַדִּיקִין נִנְטַר׃ ט הֵידֵין תִּתְבַּיַּן צִדְקְתָא וְדִינָא וְתְרִיצוּתָא דְּכָל שְׁבִילֵי שַׁפִּירֵי׃ י אֲרֵי תֵּעוֹל חָכְמְתָא לְלִבָּךְ וִידִיעֲתָא לְנַפְשָׁךְ יִבְסַם׃ יא תַּרְעִיתָא תִּנְטוֹר עֲלָךְ בִּיוּנְתָא תִּנְצְרָךְ׃ יב דִי תִתְפְּצֵי מִן אָרְחָא בִּישָׁא וּמִן גַּבְרָא דִּמְמַלֵּל מְפַרְכְיָתָא׃ יג דְּשָׁבְקִין אָרְחָתָא תְרִיצָתָא וְאָזְלִין בְּאָרְחָתָא דַחֲשׁוֹכָא׃ יד דְּחָדְיָן לְמֶעְבַּד בִּישׁ וְדִיצִין בְּהוּפְכָא דְבִישְׁתָא׃ טו דְאָרְחָתְהוֹן מְעַקְמָן וּמְפַתְּלִין שְׁבִילֵיהוֹן׃ טז דְתִתְפְּצֵי מִן אִתְּתָא חִילוֹנִיתָא מְנוּכְרִיתָא דְמַלְּהָא

אבן עזרא

תבונה תנלרכ׳ . להלילך מאשה זרה : (ז) תושיה . התי"ו נוסף מן יש ותקרא כן החכמה בעבור שהיא יש ועומדת לעד והשם יצפנה לישרים בעבור שינלרו בה ארחות משפט והם המצות . ודרך חסידיו ישמור השם כאשר ישמרו האורחות : (ט) אז . תבין מושך שנים עמו וכן הוא תבין מישרים ותבין כל מעגל טוב : (יא) כי תבוא . כאשר תבוא חכמה בלבך . ינעם בלשון זכר כמו דעת לנבון נקל . תנלרכה כדי שתלילך מדרך איש רע : (יב) תהפוכות. הדברים שאינם על תקונם והענין העוזבים ארחות יושר והם תהפוכות : (יד) בתהפוכות רע . פירוש איש רע : ונלוזים . מעוקלים : (טז) להלילך . פירושו כי כאשר התבונה תנלרכה מאיש רע כן תלילך מאשה רעה ונכריה בעבור שלא למדו מעשה הטוב כאילו הם מזרע זר

זדעת אלהים ג' בליש' וסימ' אין אמת ואין חסד. כי חסד חפצתי. ודעת אלהים תמצא : תם ב' בתמימות וסי' תם ויושר יצרוני. מגן להלכי תם . וא' תקותך ותם דרכך . וכלחון ח' בסיפ' וה' חס' בשאר קרי' וסי' בסדר בהר סיני : להצילך ג' בקרי' וסי' להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך . להצילך מדרך רע . מאשה זרה מנכריה אמריה : השמחים ג' וסי' השמחים ללא דבר . לעשות רע . אלי גיל ישישו :

רשי

(ה) אז תבין יראת ה׳ . מוסב על ענין שלמעלה שאמר כי אם לבינה תקרא : (ו) כי ה׳ יתן חכמה . הא למדת שגדולה היא שהרי נתנה מפי הקב"ה לכך אתה צריך לקנותה : (ז) יצפון לישרים תושיה . גנזה הקב"ה אללו כ"ו דורות עד שנתנה לדור המדבר : מגן להולכי תום . (יצפון מגן להולכי תום) כלומר והיא תהיה לך למגן : (ח) לנצור ארחות משפט . שעל ידה ינצרו ארחות משפט והוא דרך חסידיו ישמור שלא יכשלו : (יא) מזמה תשמור עליך . התורה תשמור עליך : (יב) מאיש מדבר תהפוכות. הם האפיקורסין שמטעין את ישראל מאחרי' ומהפכין את התורה לרעה : (טו) ונלוזים במעגלותם . כל לז׳ לוז ל׳ עקמימות הוא שהכ"ת הוא סמוך לעקש ועקש הוא ל׳ עקום כמו שנאמר מעקשים למישור (ישעיה מב) : ונלוזים במעגלותי. הם עקומי׳ בדרכיה׳ המקולקלי׳ : (טז) מאשה זרה . מכנסיה של אפיקורסות והוא המינות ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממש כי מה שבחה של תורה שאמר כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלא

תולדות אהרן אם תבקשנה . עקרים מ"ג פל"ג : אז תבין . (ברכות ח שקלים מב) : כי ה׳ . נדה ע עקרים מב פי"ז : מזמה . ע"ג יז : השמחים . עקדה שער יב :

רלבג

הידיעה בה מדברים עלמיים אך הדע באמת שאם התשוק להשיג הבינה תשק רב כדרך שתקרא והתן קולך לבינה כמו שיקרא האדם מי שירלהו ויתשוק בו : אם תבקשנה . והבקשה עם זה כמו שיבקשו הכסף והחפ׳ עליה כמו שיחפשו המטמונים שיחפרו פה ופה עד שימלאום הנה בזה האופן המלא התבונה ר"ל שתקנה כל ההקדמות המפורסמות הנופלות בדרוש אשר תחקור בו ואחר תברר הנודקת מהבלתי נודקה ובזה האופן תבקשנה ככסף וכמטמונים וזה כי כבר יחפרו במקום לראות אם יש שם לכסף מולא ואם לא נתברר להם בהחפירה ההיא הוליאם למולא הכסף וכן יעשו זה עד שימלאו המקום אשר בו יש לכסף מולא וכן ראוי שיעשו למולא התבונה לפי שלא יבאו בה בהקדמות עלמיות ולזה אין לבטוח בהקדמות שימלאו בה מתחלת הענין שיהנו בהאמת עד שהשלם החקיר׳ בכלם כמו שזכרנו הנה כשתעשה זה בזה האופן אז תבין יראת ה׳ והמלא דעת אלהים כי זה יעמידך על הדברים האלהיים ולמה שהשיג מעולם מדרגת מאיות הש"י הירא ממנו מרוב רוממות וגדולתו אשר לא יושג לזולתו והמנס תעזר בש"י בזאת ההשגה בהתעורר בה מעלמך באופן אשר זכרנו : ביאור המלות (ז) יצפון לישרים תושיה . הרלון בתושיה הנימוס המושכל אשר בדברים וזה הנימוס יותר אמתי בזולת היש והנמלא מהדברים המורכבים מחומר ולורה כי המניאות לדברים הוא מזה הצד כמו שהתבאר במקומותיו וזה הענין קרא יש במקום אחר אמר להנחיל אוהבי יש : (יד) השמחים וגו׳ בתהפוכות רע . בתהפוכות איש רע . ונלוזים הם כמו עקשים : ביאור הדברים כי ה׳ . כי הוא יתן חכמה לאדם בשפע השופע לו ממנו כמו שנתבאר בספר הנפש והשלמנו הביאור בו במאמר הא׳ מספר מלחמות ה׳ ומפי הש"י ישפיע לאדם שפע ותבונה באופן הנזכר : יצפון לישרים . הנה הוא מסהיר התושיה והוא הנימוס המושכל אשר לנמלאות ושומר אותם לתתה לישרים כי הם לבד יתכן שיגיעו להשגות העיוניות מפני היותם ישרים במדות והוכבים היושר והאמת בדעות והוא מגן להולכים בהתמימות ובשלימות באלו החקירות העמוקות האלהיות לשמרם מהטעות כי בטעות המעט באלו הענינים הגדולים ירחיק האדם משלימותו וזה יעשה השם ית׳ מצד השגחה הפרטית : לנצור ארחות משפט . והוא ישירהו לשמור הדרכים שיובילוהו אל המשפט האמת ובזה הוא מגן לו . ודרך חסידיו בחקירותיהם העיוניות ישמור שלא יכשלו בהליכתם כמו שאפשר ליכשל בו אם מפאת לקיחת מה שבמקרה תמורת מה שבעלם ומה שידמה לזה אם מפאת המשבשה ודמיון חולת זה מהדברים המטעים: אז תבין . הנה כשתעשה כן והשיג הענינים האלהיים בזה האופן הקודם הנה התיבר מזה להבין הפילוסופיה המדינית המיוחדת אל לדק ומשפט ומישרים וכל דרך טוב במדות וההכונות וזה כי כשתשכל באופן ההוד וההגינה והיושר הנמלא בכל שישפע מהש"י בעולם העליון והאמצעי והשפל הנה יושיעך זה לקנות ממנו תכונה ומנהג ללכת בדרכי השם יתברך בזאת ההשגה גם כן תהיה נעזר בשם יתברך למלאת הדרכים והסדרים המישירים להגיע אל השלימות בזאת הפילוסופיה : כי תבא . כאשר תבא חכמה בלבך בהשתדלך בלמודה באופן הקודם להקשיב אליה אזנך ויערב הדעת לנפשך וימתק: מזמה . הנה החכמה השמור עליך המחשבה באופן שלא תביאך המחשבה אל שבוש בעניני החכמה ובעניינים האלהיים והפילוסופי׳ המדינית ותשמור לך התבונה שלא תשמר בה לא מצד המחשבה כמו שזכר ולא מצד דברים אחרים כמו שזכר אחר זה או ירלה באמרו הבונה שנזכרה והתבונה שתגיע לך באופן הקודם אחרי השגתך החכמה תשמור אותך מהשבוש באלו הענינים הגדולים כמו דבר השגחה האלהית ומה שידמה לזה ממה שאפשר לטעות בו בזאת המלאכה אשר יהיה הטעות בהשגה לרחיק האדם משלימותו האחרון : להצילך מדרך רע . הנה התבונה ההיא תשמור אותך להצילך מדרך רע בזה הלימוד הפילוסופי והוא הטעות אשר יקרה מצד הדמיון מדרך איש מדבר תהפוכות והכזבים בשם יתברך ומדרך העוזבים ארחות יושר בדעות ללכת בדרכי חשך וחשכה להם מפני הקדמה מה קדמוה והיא תביאם להכחיש המוחש כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים מפני הקדמה אחת טעה והביאו זה לקיים שאין בכאן פועל אבל המתחדש מתחדש מהקרי והלכו בדרכים חשוכים ובטלו הדברים הנגלים האמת והיושר : השמחים לעשות רע . הנה האנשים השמחים לעשות רע ולהמשך אחר האותם הבהמית יגילו בתהפוכות איש רע והשיבו בפילוסופיא האלהים והמשל כי מי שחקים שאין שם אלוה או שאין שם גמול ועונש יכין הדרך לחטאים לתאוה לחשבם שלא יקבם עונש על זה וכן יגילו בתהפוכות הרע המטעה ובכזביו : אשר ארחותיהם . האנשים אשר דרכיהם מעוותים בדעות גם תשמור אותך להצילך מאשה זרה והיא הנפש המתאוה כי היא זרה ונכריה לאדם ר"ל שאינ׳ לו במה שהוא שם אדם אשר החליקה אמריה למשוך האדם אל המרד והחטא מצד הערבות אשר

מצודת ציון

הבקע כמו לעבתות שאנן (איוב יב) : (ד) וכמטמונים . אולרות הטמונים : (ז) תושיה . התורה נקראת תושיה מלשון יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כשאר הדברים שבעולם . ורז"ל אמרו ע"ש שמתשת גוף האדם הלומדה : (ט) מעגל . שביל ודרך כמו פרשו רשת ליד מעגל (תהלים קמ) : (י) ינעם . ענין מתיקות וערבות : (טו) עקשים . העקומים : ונלוזים . נוטים מדרך הישר וכן ונלוז דרכיו בוזהו (לקמן ז)

מצודת דוד

תקרא לבינה להתקרב אליה : (ד) ככסף. כהמבקש את הכסף : (ה) ודעת אלהים. הם רזי התורה : (ו) יתן חכמה . יתן לך חכמה מפיו ר"ל יגלה לך מסתרי החכמה כאלו מפיו יאמר לך : (ז) יצפון . ה׳ הסתיר רזי התורה ושומרם לתתם לישרים בלבותם ומגן הוא להולכי תום דרך להצילם ממכשול : (ח) לנצור . להשכילם לשמור ארחות משפט כי הוא ישמור דרך חסידיו לבל יטו מדרך האמיתי : (ט) אז . ר"ל כאשר החפש אחר החכמה ובעבור זה ישכילך ה׳ אז תבין וכו׳ : כל מעגל טוב . תבין מהו המעגל היותר טוב : (י) כי תבוא . כאשר תבא החכמה בלבך והדעת תהיה נעים לנפשך להתאוות לה בחשק נפלא : (יא) מזמה . אז מחשבת החכמה תשמור עליך : (יב) מדרך רע מאיש . מפתויי איש המדבר תהפוכות . ר"ל המהפך דברי התורה אחר דעתו המשובשת : (יג) העוזבים . ר"ל שעוזבים דרך האמיתי : (יד) השמחים . כאשר יעשו הרע ישמחו ולא ידאגו כדרך המאמין בהשגחה ושכר ועונש שאף אם בא לידו דבר עבירה בבשתה סילהיר אלא הוא מדאג מאימת הדין : בתהפוכות . בעת ימלאו מקום להפוך הכוונה אחר רוע מחשבתם : (טו) ארחותיהם עקשים . ר"ל אין תורה ישרה בכל דרכי למודם : (טז) להצילך . מוסב לומר החכמה תשמור עליך להצילך מאשה זרה היא אשת איש שהיא זרה לך : מנכריה . מהאשה הנכריה ההיא אשר

יז הָעֹזֶבֶת אַלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית
אֱלֹהֶיהָ שָׁכֵחָה׃ יח כִּי שָׁחָה אֶל־
מָוֶת בֵּיתָהּ וְאֶל־רְפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ׃
יט כָּל־בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן וְלֹא יַשִּׂיגוּ
אָרְחוֹת חַיִּים׃ כ לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ
טוֹבִים וְאָרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֹר׃
כא כִּי־יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ וּתְמִימִים
יִוָּתְרוּ בָהּ׃ כב וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ
וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה׃
ג א בְּנִי תּוֹרָתִי אַל־תִּשְׁכָּח
וּמִצְוֺתַי יִצֹּר לִבֶּךָ׃ ב כִּי אֹרֶךְ יָמִים
וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ׃
ג חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־יַעַזְבֻךָ קָשְׁרֵם עַל־
גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ׃
ד וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים
וְאָדָם׃ ה בְּטַח אֶל־יְהוָה בְּכָל־

חלין׃ יז דשבקה מרביתא
דטליותהא וקימא דאלהא
טעת׃ יח דבעמקא דמותא
ביתה ולגבריא הרכתא
דשבילהא׃ יט כל דעילן לא
חזרין בשלם ולא צידין ארחתא
דחיי׃ כ בדיל הלך בארחתא
דטבי ושבילי דצדיקי תנטור׃
כא מטול דתריצי עמרין
בארעא ואלין דלא מום
משתותרין בה׃ כב ורשיעיא
מן ארעא נסופון ובזוזי
נתעקרון מנה׃ א ברי נימוסי
לא תנשי ופוקדני ינטר לבך׃
ב מטול דנוגרא דיומתא
ושניא דחיי ושלמא נוספון
לך׃ ג טיבותא וקושטא לא
נשבקונך קטורנון בצורך
וכתוב אנון על לוח דלבך׃
ד ותשכח חסדא ושכלא
וטיבותא קדם אלהא וקדם
בני אנשא׃ ה סביר באלהא

רש"י

אלא זו מינות שהוא פריקת עול של כל המצות : (יח) כי שחה אל מות ביתה. מוסב על להצילך וגו׳ כי תבא אל ביתה ישח ומחליק כמדרון היורד אל מות . והתורה תשמור עליך מנפילה זו הרי דבר גדול הוא לך : רפאים . נרפים מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך עד שנופלי׳ בגהינם : (יט) לא ישובון . יקשה בעיניהם לפרוש ממנה ולחזור בהם : (כ) למען תלך . מוסב על המקרא שלמעלה להצילך מדרך רעה למען הוליכך בדרך טובים : (כא) כי ישרים ישכנו ארץ . לעולם הבא : יותרו בה . כשירדו רשעים לגהינם : (ב) אורך ימים וגו׳ ושלום יוסיפו לך . תורתי ומצותי : (ה) בטח בה׳ . ופזר מעותיך לבקש לך רב ללמוד ממנו ואל בינתך

ואת ברית חד מן ואת ומלה אחרה ולית להון זוגא וחילופיהון מ״ד אית ולית זוגא וסימ׳ נמסר במסרא רבתא במערכת האל״ף בערך את בס״ד וע״ש כי הוא צורך לקריא׳ : ישובון י״ג מל׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׳ : ורשעים ז׳ וסי׳ ורשעים בחשך ידמו . ורשעים מארץ יכרתו . לא יאונה לצדיק כל און . שחו רעים לפני טובים . ורשעים עוד אינם . צדיק לעולם בל ימוט . כי שבע יפול צדיק וקם : יוספו ב׳ מ״ל וסי׳ ולא יוספו בני עולה דד״ה. ולא יוסיפו לדאבה . כי ארך ימים . ועיין במלכים א׳ סימן כ׳ כי שם נראה טעות בכל הספרים כתוב יוסיפו ג׳ מ״ל דמ״ל ושם נמסר ב׳ ונמנה ולא יוסיפו לדאבה עם אותם החסרים וי״ו ע״ש : ואדם ט׳ וסי׳ וכל שיח השדה . אוקיר אנוש מפז ואדם עליה בראתי . ואדם ביקר בל ילין קדמא. ואדם יפיק תבונה. ואדם לא זכר. ואדם מה יבין דרכו . ואדם על עפר ישוב . ומצא חן ושכל טוב :

אבן עזרא

זר ונכרי : (יז) ברית אלהיה . כי הנשים נכנסות עם האנשים בברית השם שלא יבגדו איש באשתו והיא בגדה בזרותה . פי״א שם שמו ביניהם ואם הוסר מהם נוט׳ אש ואש : (יח) כי שחה . האשה עצמה שחה אל מות שהוא ביתה והוא עומד ואיננו יוצא כאשר חשבו רבים : רפאים . מתים והוא מלשון נרפים בעבור שהשם כהה כענין וגבר ימות ויחלש : (יט) כל באיה . באים אליה . לא ישובון מדרכם הרע ולא יוכלו להשיג ארחות חיי נפש : (א) בני . יוסיפו לך . התורה והמצוה : (ג) קשרם . כתבם. על התורה והמצוה כי השם ישלח חסדו ואמתו לנצרך ולא יעזבוך על כן קשרם וגו׳ והטעם שלא תשכחם . פי״א עשה אתה שלא יעזבו׳ חסד ואמת קשרי׳ וגומר ומצא פי׳ ותמצא : (ה) בטח אל ה׳ . כמו על והטעם אם למדת תבונה אל תשען

תולדות אהרן כל באיה . ע״ג יג : למען . ב״מ פג : כי ארך . יומא עא חגיגה יג : ומצא . שקלים ה עקידה שער עב (ברכות ח שקלים מב) : בטח . עקידה שם :

רלבג

אשר ירצה הנה המדמה שיש בפועל הכוח המגונה : ביאור המלות . העוזבת אלוף נעוריה. ר״ל מי שהוא אלוף נעוריה ואמר זה על צד המשל כהאשה עם בעלה כי הוא רחוק שתעזוב האשה בעל נעוריה . כי שחה . השפילה . חסד ואמת . החסד הנושא והרצון בו אדון החסד והאמת : ביאור הדברים . העוזבת . והנה זאת האשה הזרה עוזבת מי שהוא אדוניה מנעוריה והוא השכל האנושי כי היא הוטה באדם למשול באלו הכחות העובדים אותו ושוכחת ברית אלהיה כי אין לה חפץ בברית השם ית׳ להשיג השיגים הנצחיים כי שפלה במציאותה ובמדרגת׳ לעלות בזאת המעלה : כי שחה. הנה ביתה ומשכנה הוא אל המות והנפסד ודרכי׳ יביאו אל המתים : כל באיה . כי אין לה בעצמה השארות אחד מהבאים אליה לנמשך לפתויה לא ישוב מהחטאים ההם כי תמיד תתחזק עליו ותמשול בו והשיגהו נחטא ולא ישיגו ארחות חיים כי הנמשך אל התאוו׳ ימנע האדם מהשתדל במושכלות אשר הדריכ׳ להשגתם שהוא דרך החיים ובזה האופן תהיה התאוה סבה לטעות בעניני האמונה כי הוא הממשיך האדם לקיים הדעת אשר לא ינעול הדלת בפניו מהתנהג לפי התאוה והמשל כי הוא רב התאוה יבחר לקיים שאין יתב׳ יודע דבר באלו הענינים השפלים שהוא משגיח בהם ושאין שם גמול ועונש ממה שידמה לזה ממה שלא ימנע האדם מרדוף אחר התאוות והנה כמו שזכרנו החכמה והתבונה יצילוך מהאשה שזכרנו : למען תלך בדרך טובים . ותשמור דרכי צדיקים שהם נזהרים מהמשך אחרי האשה הזרה והנה התועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת המציאות גם בזה העולם הגופיי וזה כי ישרים וגו׳ האנשים הישרים יתמידו לשכון בארץ לא תבואם יד רשעים להנידם והתמימים יותרו בה : ורשעים . ואמנם הרשעים יכרתו מארץ ובוגדים יהיו נעקרים ממנה והיה זה כן כי השגחת השם יתברך תדבק בטובים לשמרם מכל רע ותסור מהרעים . זה הוא ביאור אלו הדברים ואולם התועלות המגיעות מהם הנה : הראשון הוא להודיע כי השם יתברך שם חכמתו נגלית ביצירת הדברים הנמצאות אצלנו באופן שתעיר האדם לחקור בה ותביאהו להשתוקק אל השגתה תשוקה נפלאה וזאת התשוקה הטבעית אשר שם הש״י באדם בזה האופן הוא הכלי להגיע אל שלימותו כמו שביארנו בספר שיר השירים ולזה אמר על צד המשל כי החכמה קורא לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי הוא מבעת להם דרכיה ומודעת אותם דבריה במה שיראו ממנה ודברים הנמצאים העליונות ממנה כי מהם נובעת החכמה האלהית אשר שמה אותם במה שהם עליו מהמציאות : הב׳ הוא להודיע כי מצד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות כי תדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו מהם ולזה לא יהיה לו להתאונן בבא פחדו ואידו כי אם מעצמו שלא השתדל לחקור בחכמה האלהית עם עוצם קריאתה לו ובאהבה התשוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם :

הג׳ הוא להודיע כי הדרך בהשגת הבינה היא אחר השלימות בחכמה והיה זה כן לפי שבהשגת הבינה יש מן הסכנה מה שלא יעלם לפי שלא יבאו בה בהקדמות מופתיות באופן שאמת המגיע בלמודיות ולא ג״כ במופת ראוי כמו הענין בחכמה הטבעית אבל בהקדמות מפורסמות וככבר ימצא בהם הרבה ביאור לדבר והפכו ובזה יקרה הטעות אם מפני הקדמות שלקוחות בתחלת המחשבה אם מפני טעות הדמיון אם מפני בגדל האדם בדעות מגונות בזה הענין או למדם מאנשים מוטעים ויטה אליהם מצד שלמוד או במנהג או מפני התאוה שתביאהו לבחור בדעת אשר הוא יותר נאות לה לרוות צמאה והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שראוי באופן שיהיה שלם בה הנה יעזר בה להשמר מהטעות אשר מפאת הענינים הנזכרים עם שהש״י על צד ההשגחה ישמרהו מהטעות ויישירהו אל הסדרים והדרכים המביאים אותו אל השגות העמוקות אשר בחכמה ההיא והנה מפני הקושי המגיע בהשגת זאת החכמה יצטרך לו עוד שיבקשנה ככסף וכמטמונים שיחפרו עליהם פה ופה עד שימצאום לכן צריך בזאת החכמה שלא יקצר מלקיחת כל ההקדמות המפורסמות אשר אפשר שיהיה מהם עזר בהשגת הדרוש אשר ירצה לחקור עליו ובזה הדרך ג״כ ישיג האמת בפילוסופיות המדיניות כמו שזכרנו בביאורנו אלו הדברים כמה שקדם : אמרה החכמה בני אל תשכח תורתי והיא תורת משה וקראה אותם תורתי לפי שהיא מסודרת מחכמת השם יתברך ויצור לבך מצות תורה ללמד אותם ולעמוד אותם על כונתם ומה שיש מהחכמה בענינים : כי ארך . הם יוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים ועל הקץ המוגבל לך לפי מערכת הכוכבים ובזה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבים לפי מה שנתן להם הש״י מהכח ביום בראם כי ההשגחה האלהית תדבק באדם כשיתחכם בחכמת התורה ומצד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מצד הכוכבים ויהיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם : חסד ואמת . מי שהוא אדון החסד והאמת אל יעזבך כי תמיד יתן עיניו להשגיח בך ולזה אני מצוה אותך שתקשור המצות על גרגרותיך לדבר בם תמיד כדי שתבין ענינם ויהיה מצוייר בלבך תמיד : ומצא חן ושכל טוב . והנה אם תנהיג מעשיך לפי משפטי התורה תגיע למצוא חן בעיני אלהים ואדם כי הם כלולים משלימות המדות מה שימצא בו האדם חן בעיני האנשים ואם תעמוד כפי מה שאפשר על אופן החכמה שיש באלו המצות אז תמצא שכל טוב בעיני אלהים ואדם בכל מה שתחפוץ אותו : בטח אל ה׳ בכל לבך . שים מגמתך בהשגתך בשם יתברך ולא תשען על בינתך לחשוב במה שתחפוץ לעשותו מחכמתך לומר כבר התבוננתי ועשיתי דברי בחכמה בדרך שאשיג המבוקש בלי ספק כי אז תסור ממך העזר שהיה מגיע לך בזה מהש״י אם נשענת על בינתך כי רצון הש״י שיכירו האנשים המושגחים ממנו מה שיגיע להם מהטוב מצד השגחתו

מצודת דוד

אשר מחלקת אמריה בפתוי והסתה : (יז) אלוף נעוריה . בעל נעורים : ואת ברית. כי גם הנשים נכנסו בברית ה׳ לקיים מצות ה׳ ולא תמעול מעל באישה : (יח) כי שחה . בית הזונה הוא מקום מדרון לרדת בה אל המיתה : מעגלותיה . ההולכים אל ביתה הולכים כמה אל מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו וכוחם תש ור״ל הבא אל ביתה יוכשל בה ויאבד נפשו : (יט) כל באיה . כל הבאים אליה לא ישובון מדרכם הרע כי קשה מאד לפרוש ממנה ולא ישיגו עוד מעתה ארחות חיים ונאמר אף למשל על דרכי כי קשה מאוד לפרוש ממנה אחר שהורגל בה : (כ) למען תלך . מוסב למעלה לומר החכמה תשמור עליך מזה למען תלך בדרך טובים ואורחות וכו׳ וכפל הדבר במ״ש : (כא) ישכנו ארץ . יהיו שוכנים בארצם עד עולם : יותרו בה . בעת יגרשו ממנה הרשעים אז המה ישארו בה : ג (א) בני . אמר במקום ה׳ אתה ישראל החביב לי כבן לאב הנני מזהירך תורתי אל תשכח : (ב) ושנות חיים . ר״ל שנים השקט ושלוה : ושלום יוסיפו לך . התורה והמצות הם יוסיפו לך כי הם ילמדו עליך זכות : (ג) אל יעזבך . אל תהיה נעזב מהם כי אחוז בהם : קשרם . ר״ל בכל עת תהא מדבר בם וחושב בעיניך : (ד) ומצא חן . וזהו תמצא חן ותהיה ידוע למשכיל בשכל טוב בעיני וגו׳ : (ה) אל תשען אל תחשוב בודאי תצליח הואיל ועשה הדבר בבינה כי הכל ביד ה׳ ולא ביד בינת אדם

מצודת ציון

(לקמן יד) : (יז) אלוף . שר כמו אלופי ומיודעי (תהלים נ״ה) ור״ל הבעל : (יח) שחה . ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ה) : (כא) יותרו . מלשון נותר : (כב) יסחו . ענין עקירה ממקום כמו ויסחך מאהל (תהלים נב) : (ג) לוח . נסר והוא ענין מליצה ומשל לבך

לִבֶּךָ וְאֶל־בִּינָתְךָ אַל־תִּשָּׁעֵן׃ ו בְּכָל־
דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ׃
ז אַל־תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ יְרָא אֶת־
יְהוָה וְסוּר מֵרָע׃ ח רִפְאוּת תְּהִי
לְשָׁרֶּךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ׃ ט כַּבֵּד
אֶת־יְהוָה מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל־
תְּבוּאָתֶךָ׃ י וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע
וְתִירוֹשׁ יְקָבֶיךָ יִפְרֹצוּ׃ יא מוּסַר
יְהוָה בְּנִי אַל־תִּמְאָס וְאַל־תָּקֹץ
בְּתוֹכַחְתּוֹ׃ יב כִּי אֶת אֲשֶׁר־יֶאֱהַב
יְהוָה יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה׃
יג אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה וְאָדָם
יָפִיק תְּבוּנָה׃ יד כִּי טוֹב סַחְרָהּ
מִסְּחַר־כָּסֶף וּמֵחָרוּץ תְּבוּאָתָהּ׃
טו יְקָרָה הִיא מִפְּנִיִּים וְכָל־חֲפָצֶיךָ

מִן כְּלֵי לִבָּךְ וְעַל בִּיוּנְתָא דְלִבָּךְ
לָא תִסְתְּמִיךְ׃ ו בְּכָל אָרְחָתָךְ
דַּעֵהוּ וְהוּא יְתָרֵץ שְׁבִילָךְ׃ ז לָא
תְהֵי חַכִּים בְּאַפָּךְ דְּחִיל מִן
אֱלָהָא וּסְטָא מִן בִּישְׁתָא׃
ח אַסְיוּתָא תֶּהֱוֵי לְכוּנְשְׁרָךְ
וְדוּהֲנָא לְגַרְמָךְ׃ ט יַקַּר
לֶאֱלָהָךְ מִן מָמוֹנָךְ וּמֵרֵישׁ
כֻּלְּהוֹן עַלַּלְתָּךְ׃ י וּמִתְמַלְיָן
אוֹצְרָךְ שַׂבְעָנָא וּמַעְצַרְתָּךְ
חַמְרָא נַשְׁפְּעָן׃ יא בְּרִי
מַרְדּוּתָא דֶּאֱלָהָא לָא תַסְלֵא
וְלָא תַמְרִיק בְּמַכְסְנוּתֵיהּ׃
יב מְטוּל דְּלְמַן דְּרָחֵם לֵיהּ אֱלָהָא
רְדֵיהּ לֵיהּ וְהֵיךְ אַבָּא דְרָדֵי
לִבְרֵיהּ׃ יג טוּבוֹהִי לְבַר נָשָׁא
דְּאַשְׁכַּח חָכְמְתָא וּבַר נָשָׁא
דְּמַבִּיעַ בִּיוּנְתָּא׃ יד מְטוּל
דְּטָבָא תִּגְרוּתָהּ מִן תִּגְרוּתָא
דְּסִימָא וּמִן דַּהֲבָא סְנִינָא עֲלַלְתָּהּ׃ טו יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טָבָתָא וְכָל מִדַּעַם לָא

אבן עזרא

תשען עליה שתאמר היא תשמרני אלא בטח על השם: (ו) בכל דרכיך. עסקיך ובחכמתך דעהו על משקל שאהו: (ז) אל תהי חכם בעיניך. שתאמר בחכמתי איישר ארחי: וסור מרע ממעשה הרע ואז ירפאך השם מכל מחלה: (ח) לשרך. הזכירו כי הוא מוסד הגידים ובו יכנס הדם לאדם בבטן האם והטעם תוקף כמו שריר וקיים: (י) יפרוצו. יפוצו מרוב עד שיפרצו פרץ ביקבים: (יא) מוסר ה'. אשרי אדם מצא חכמה. כי בה ישמר מחטוא ולא יבואו עליו ייסורין: (יג) יפיק. יוציא תבונה מאחר וילמדנה: (טו) חפציך. כל דבר שתחפוץ: ישוו. מענין ולמלך אין שוה ופי' אין

רש"י

בינתך אל תשען: (ז) אל תהי חכם בעיניך. להיות מוחה בדברי מוכיחך: (ח) רפאות תהי לשרך. החכמה. שרך כמו (שיר ז) שררך וזהו טיבורך: ושקוי לעצמותיך. הוא כמוח כענין שנאמר ומוח עצמותיו ישוקה (איוב כא): (ט) מהונך. מכל מה שחננך אפי' מקול ערב (אל תקרי מהונך אלא מגרונך): ומראשית. אלו תרומות ומעשרות: (יא) מוסר ה' בני אל תמאס. אם יבואו עליך יסורין יהיו חביבין עליך: ואל תקוץ. מלשון קצתי בחיי (בראשית כז): (יב) וכאב את בן ירצה. שרוצה בבנו להטיב לו ויפייסהו לאחר שמכהו בשבט כן יערב לך הטובה אחר המכה: (יג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה: שלומד חכמה עד שגורה היא להוציא מפיו: (יד) כי טוב סחרה מסחר כסף. כל חלופין שאדם מחליף בסחורה זה נוטל זה וזה נוטל זה אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנה לך פרקי נמצאו שניהם ביד כל אחד ואחד: חרוץ. מין זהב הוא: (טו) וכל חפציך. כל חמדותיך: לא ישוו

ירא ד' וסי' אל תהי חכם בעיניך. ירא את ה' בני ומלך. כי ברב חלמות. סוף דבר הכל נשמע. שבע ב' ומלרע וסימני' שבע גדול בכל ארץ. וימלאו אסמיך שבע: את ג' פתחין בטעם וסי' את גאון יעקב אשר אהב. בחצותו את ארם נהרים. כי את אשר יאהב ה' יוכיח. וכל את הבא במקף דכו' פתחין במ"א קמץ את כל גבוה יראה והוא מלך: סחרה ד' וסי' והיה סחרה ואתנג' ב' בו. כי טוב סחרה מסחר כסף. טעמה כי טוב סחרה: מפניים חד מן מלין דחסרין נו"ן וקריי' וסי' בצענים וחבר הקיני נפרד מקין. לו ויאמרו לו הגבעונים אין לו. אני אם טוב ואם רע בקול ה'. מפניים יקרה היא מפניים. אלפים. נהר דינור נגד ונפק. ויסתר ערום ראה רעה ויסתר. ותלופיהון ז' כתיבן נו"ן יתיר ולא קרין וסי' נמסר בשמואל ב' סימן כ"א:

תולדות אהרן דעהו. ברכות סג עקידה שם: אל תהי. עקידה שם: רפאות. עירובין נד תענית ז אבות יג: כבד. קידושין ל לב (אלא מן כתובות בת): ותירוש. יומא עו: מוסר. מגלה לא זוהר בסקתי עקידה שער סד ע ענ: יוכיח. ברכות ה: תענינים. מ"ק ט סוטה ד הוריות יג: וכל חפציך. (אלה טו):

רלב"ג

השגחתו ומי שהוא נשען על בינתו יחשוב שלא יצטרך לו בזה עזר אלהי. בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם יתברך והמשל שכאשר תאכל תדע במאכל הש"י בהתבוננך שום חכמתו בבריאת זה המזון ובשומו בחי כח להשיב אותו אל עצם הנזון ובהסתכל תתבונן במה ששם הש"י מהכח הנפלא בזרע לצייר כמו זאת היצירה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בשם יתברך גם בעשותך הפעולות הגופיות וזה יהיה סבה שיישר הש"י אורחותיך מצד השגחתו הדבקה בך: **ביאור המלות** (ח) רפאות תהי לשרך. היא הטבור: (יד). יפיק. יוציא: (טו) כי טוב סחרה מסחר כסף. הנה הסוחר הוא המסבב בארצות לבקש דבר הסחורה שירצה לקנות ולזה אמר כי טוב לסבב ולשוטט בעבור בקשת החכמה והתבונה יותר מסבוב על בקשת הכסף: **ביאור הדברים** אל תהי חכם בעיניך ותתרשל מפני זה מלחקור עוד בעניני החכמה כי זה ימנע ממך הרבה מהשלימות אשר אפשר לך לקנותו אך תמיד תחשוב היותך חסר בחכמה ותהיה מפני זה חוקר בה תמיד ותוסיף על שלימותך שלימות: ירא את ה' תמיד מעבור על מצותיו וסור מרע במדות ובעיון ג"כ מצד היותך ירא את ה' זה ימנע מלהסתבך בהשגה בחכמה וזה שאם תאים השורש והעקר שהשם יתברך הוא נמצא באופן שתשיר אל זה התורה ושהוא משגיח באישי האדם לפקוד אותם כל מעשיהם כמו שהתבאר זה בתורה הנה אז יסור ממך הטעות בהרבה מהפנות הגדולות בחכמה האלהית: רפאות תהי לשרך. הנה התורה היא מרפא לך מחולי המדות והדעות בעת שהתחלת לדרוך אל השלימות ותתחיל לקחת מזון ההשגות העיוניות והמשל בזה אל מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו שיקחהו דרך הטבור גם אחרי השלמך בחכמה היא שקוי לעצמותי' למלא אותם מוח ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמה לא תצטרך אל התורה אחר שפרי התורה היא להעמיד האדם על השלימות מההשגות העיוניות כי באמת תמיד תצטרך לחקור בה וללכת במצותיו כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות ולהפקדו כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם להזון ממנו ואע"פ שכבר נשלמה הויתם באופן מה ובסורו מהם יפקד מהם נזונם ויפסדו ואפשר שאמר לזאת הסבה ג"כ אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע ר"ל שלא תחשוב שכבר השגתי החכמה ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מישרת אליה כי בודאי אתה צריך אליה תמיד ולזה ראוי שתירא את ה' לשמור מצותיו ובזה תסור מרע תמיד בדעות: כבד את ה' מהונך. כמו שצותה אותך התורה מראשית כל תבואת זרעך ופירותיך לתת המתנות הראויות לכהנים וללוים כי בזה תועלת נפלא להיישי' אל שכל הטובות הם שופעות מהש"י ועוד בזה תועלת להיישיר ישראל להשגת החכמה והשלימות כי זה יהיה סבה לשלימות זה השבט בעיון ובחכמת התורה והם ילמדו זה את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו אם תעשה זה יתן הש"י שברכך שיתברכו פירותיך עד שימלאו אוצרותיך בר וגו': וימלאו. עד שכבר ימלאו אוצרך בר ויקביך יהיו רבוי מהתירוש כמו שאמר בספר דברי הימים מהחל התרומה לבוא בית ה' אכול ושבוע והותר עד לרב כי ה' ברך את עמו והנה העיר בזה עוד לדבר אחר נמשך לכוונה הקודמת והוא מהנימוס זה המאמר והראשון בזה היא מסלול ודרך לעמוד על החכמה אשר בירותם וזה כי אם יונח שאין שם פועל כמו שאמרו האפיקורוס וסיעתו הנה תסור החכמה מהדברים ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה העין בזאת התמונה ובאלו המינים מהלחויות וכן הענין בדבר דבר כי לא תתכן זאת התמונה אחר שהם יניחו שזה הענין היה במקרה אך כשנודע שיש בכאן פועל הוא השם יתברך הנה זה יכין לנו הדרך להשגת החכמה אשר בזאת הדברים הנמצאים אשר לפי השיעור שנשיג ממנה יהיה דבקותינו בשם יתברך אשר מושכל כל אלו הדברים הוא אלו והמושכל אשר אלו שפע מציאתם והנה כשתפליג לחקור באלו הסבות היותר שלימות אם תהיה כוונתך תמיד לתת בו כבוד לה' ותשתדל מפני זה למצוא הסבות היותר שלימות שתוכל שיראה בהם כבוד לשם יתברך הנה זה יהיה סבה למלאות אוצרות שכלך מקנין החכמה האמתית כי בזה תתישר לעמוד לפי מה שאפשר על עומק החכמה האלהית ששמה זכר דבר מאלו הדברים על מה ששם עליו הנה כשיקרה שיגיעו לך קצת רעות גופניות הנה זהו ההכרח על צד המוסר אחרי היותך מתהלך בחכמה ובתורה וזהו להסירך מקצת דעות מגונות שהתחלת להתישר אליהם או מפני עברך על קצת מצות התורה כי השם ית' ישגיח באוהביו להצילם מהרעות הגופיות לפי מה שביארנו בד' מספר מלחמות ה': מוסר ה' בני אל תמאס. אל תמאס מוסר ה' כשיקרו לך קצת רעות גופיות ממנו באופן שזכרנו כי זה יהי' סבה למנוע ממך התועלת אשר בעבורו היה זה ההוכחות ואל תמאס בתוכחתו כי הש"י יוכיח את אשר יאהב וגו': כי את אשר יאהב. כי השם ית' יוכיח את אשר יאהב וירצה להתנהג עמו כמו את הבן שייסר אותו לטוב לו וכאשר תעשה כן יגיע לך מן התועלת מה שתשמח במעשיך ובדעותיך עד שיתברר לך מה שנתיסרת לחטא בו כאמרו ויגל אזנם למוס' ויאמר כי ישובון מאון: אשרי אדם מצא חכמה. כמה מאושר האדם שימצא החכמה בשם יתברך בדברים לפי מה שאפשר לו והאדם שיוציא מלבו תבונה בדרכים הנזכרים במה שקדם: כי טוב סחרה. כי ההשתדלות לבקש אותה הוא טוב מאין שיעור מההשתדלות לבקשת הכסף אשר בו תועלת מה להעמדת חיי הגוף ופריס יקר מזהב: יקרה היא מפנינים וכל חפציך וגו'. הנה היא יקרה מכל המרגליות ובכלל הנה כל חפצי האדם לא ישוו

בה

מצודת ציון

(ח) לשרך. הוא הטבור כמו שררך אגן הסהר (ש"ה ז): ושקוי. ר"ל המוח המשקה העצמות: (י) אסמיך. הם אוצרות התבואה כמו את הברכה באסמיך (דברים כ"ח): יקביך. הם הבורות אשר היין יורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה): יפרצו. ענין התחזקות ברבוי כמו פרצו לרוב (דה"א ד): (יא) תקוץ. ענין מאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כז): (יב) ירצה. מל' רצוי ופיוס: (יג) יפיק. יוציא כמו ויפיק רצון (לקמן ח): (יד) ומחרוץ. הוא הזהב הטוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים סח):

מפנינים

מצודת דוד

אדם: (ו) בכל דרכיך. בכל ענייניך דע את ה' ר"ל תן דעתך לחשוב לעשות מעשיך למען יבוא בדבר תועלת לקיים דבר ה' ואז הוא יוליכך בדרך מישור והצלחה בה: (ז) אל תהי חכם בעיניך. להקל בדבר הנאסר לעשות גדר ושימור בחושבך שאין חכם כמותך צריך גדר אלא ירא את ה' פן עם כל חכמתך תכשל: וסור מרע. הרחק מאד ועשה גדר: (ח) רפאות. ר"ל הגדר לא יזיק כי עוד יועיל והסיר רפאות וכו' ר"ל יחזיק אותך בקיום המצות: (ט) מהונך. להפריש ממנו לדקה: ומראשית. לתת תרומות ומעשרות: (י) וימלאו. ר"ל לא תחסר כלום בעבור זה כי הברכה ישולח בהם ועוד תוסיף: ותירוש. היין אשר ביקבים יתרבו: (יא) מוסר. ואם בא לך מה' מוסר יסורים אל תמאס בהם אלא קבלם מאהבה: ואל תקוץ. כפל הדבר במ"ש: (יב) יוכיח. לגלות אזנו לישר דרכו: וכאב. וכמו האב אשר יכון בהכאה לרצות את בנו להטיב דרכו ולא לנקום נקם: (יג) ואדם. מוסב על אשרי לומר אשרי לאדם אם מוציא את התבונה מן החכמה ר"ל מבין דבר מתוך דבר: (יד) כי טוב. מסחר החכמה ממסחר הכסף כי מי שמשתכר בכסף לא ישאר הכסף בידו ולא המחיר ביד האחר ולא כן בדבר החכמה כי את מי שלומד עם אחר חכמה אחת במחיר למוד חכמה אחרת א"כ נמצאים ביד כל אחד ואחד: תבואתה.

סלי

רשי

ימוו בה. לא יהיו שוין בשווים ודמיהן בדמיה: (טז) בימינה. למיימינים בה ועוסקים בה לשמה אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד ולמשמאילים בה שעוסקי' בה שלא לשמה מ"מ עושר וכבוד יש: (יח) למחזיקים בה. לאוחזים בה כמו וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד): ותומכיה מאושר. המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שבספר זה שהוא אוחז בה: (יט) ה' בחכמה יסד ארץ. ע"פ התורה והיא התורה והיא התבונה והוא הדעת ואחר שכל העולם נברא בהם לכך: (כ) ירעפו. כמו יטיפו: (כא) אל ילוזו מעיניך. אל יתעקמו מנגד עיניך להסירם מכנגדך: (כב) ויהיו חיים לנפשך. שהרי עץ חיים הוא: וחן לגרגרותיך. שהרי זה שבחה האמור למעלה וענקים לגרגרותיך: (כג) לא תגוף. לשון כשלון אצופי"ר בלע"ז וכן פן תגוף באבן (תהלים צא) וכן בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יג) וכן ונגפו אשה הרה (שמות כא): (כד) ושכבת וערבה שנתך. ותנעם שנתך כשתישן שלא תירא מפחד פתאום: (כה) ומשואת. כשתבוא על הרשעים: (כו) כי ה' יהיה בכסלך. במבטחך. ד"א בדברים שאתה כסיל בהן כך מצאתי בירושלמי: (כז) אל תמנע טוב מבעליו. אם ראית חניכך

אבן עזרא

אין העם שוה כלום ונחשב למלך שיהיה כי הוא עם מפוזר ומפורד ונבזה: (טז) עושר וכבוד. משל שהחכמה תביאהו לשתי מעלות: (יז) דרכי נועם. שיטעמו ויערבו לו: נתיבותיה. נתיבות שלום: (יח) עץ. כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שנים רבות: ותומכיה. שלא יעזבוה כאשר אמר כי החכמה תחיה האדם שהוא עולם קטן: (יט) ה' בחכמה יסד ארץ. ספר מעלתה שבה נבראת העולם העליון: (כ) בדעתו תהומות נבקעו. להשקות בהם חיה ועוף: (כא) אל ילוזו. הנכון תלונה כי על התושיה והמזמה ידבר כמו ויחמו הצאן: (כג) אז. לא תגוף. פועל יוצא והענין שלא תשימהו כאבן נגף כאשר תלמד התושיה: (כז) אל תמנע טוב מבעליו. העני

משלי ג

לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃ טז אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ ג'
בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃ יז דְּרָכֶיהָ ג' חד חסר
דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃
יח עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ ל'
וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃ יט יְהוָה בְּחָכְמָה
יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה׃
כ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים ג' מ"ל
יִרְעֲפוּ־טָל׃ כא בְּנִי אַל־יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ ג'. ל' וחסר
נְצֹר תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּה׃ כב וְיִהְיוּ י"א סימן
חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן לְגַרְגְּרֹתֶיךָ׃ כג אָז
תֵּלֵךְ לָבֶטַח דַּרְכֶּךָ וְרַגְלְךָ לֹא
תִגּוֹף׃ כד אִם־תִּשְׁכַּב לֹא־תִפְחָד ל' מ"ל
וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ׃ כה אַל־ ב'
תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים ל'
כִּי תָבֹא׃ כו כִּי־יְהוָה יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ
וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּכֶד׃ כז אַל־תִּמְנַע־ ל'

תרגום

פָּחִים לֵיהּ׃ טז נוּגְדָּא דְיוֹמָתָא בִימִינָהּ וּבִשְׂמָאלָהּ עוּתְרָא וִיקָרָא׃ יז אָרְחָתָהָא אָרְחָתָא דְבוּסְמָא וְכֻלְּהוֹן הֲלִיכָתָהָא שְׁלָמָא׃ יח אִילָנָא דְחַיֵּי הִיא לְאִלֵּין דְּמִתְחַזְּקִין בַּהּ וְאִלֵּין דְּמִתְעַסְקִין בַּהּ טוּבֵיהוֹן׃ יט אֱלָהָא בְחָכְמְתָא שְׁתַאסְיָא אַרְעָא וְאַתְקֵין שְׁמַיָּא בְּבִיוּנָה׃ כ בְּדַעְתֵּיהּ תְּהוֹמֵי אִתְבְּזִיעוּ וּשְׁמַיָּא צָעֵי מִטְלָא׃ כא בְּרִי לָא נֵזַל בְּעֵינָךְ נְטַר מַדְעָא וְתַרְעִיתָא׃ כב וְנֶהֱוֹן חַיֵּי לְנַפְשָׁךְ וְחִסְדָּא לְצַוְרָךְ׃ כג הֵידֵין תֵּיזֵיל בִּסְבָרָא בְּאָרְחָתָךְ וְרַגְלָךְ לָא תִתְקַל׃ כד אִם תִּשְׁכּוּב וְתִדְמוּךְ לָא תִדְחַל וְתִשְׁכַּב וְתִבְסַם שִׁנְתָךְ׃ כה לָא תִדְחַל מִן דַּחֲלָא וּמִן שִׁלְיָא וּמִן חֵיסָא דְרַשִׁיעֵי כַּד יֵיתֵי׃ כו מְטוּל דֶּאֱלָהָא יְהֵי בְּסַעְדָּךְ וְיִנְטַר רַגְלָךְ דְּלָא תִתְצִיד׃ כז לָא תִתְכְּלֵי לְמֶעְבַּד שַׁפִּיר

תהומות ד' מ"ל דמ"ל וסי' נמסר בתילים סימן ל"ג ועיין בסדר בשלח בפסוק תהומות יכסיומו: ירעפו ג' וסימן נאות מדבר. ושחקים ירעפו טל. ירעפו עלי אדם רב: ויהיו י"א רפין וסימן נמסר בסדר ויקחו לי תרומה: תגוף ל' מ"ל אז תלך לבטח ושארא כלהון הס': וערבה ב' וסי' וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם. ושכבת וערבה שנתך: ומשאת ל' מפחד פתאום והוא מן שיטה חדא דמשמש ומש בריש' וכל חד לית דכו' וסי' נמסר במסרה רבתא בס"ד במערכת אות המ"ם וזה תמצא בשיטה דמשמשת ומ ברישא ומשמשת בא"ב:

תולדות אהרן אלך. שבת ס"ג ב"ב כה מכות י': דרכיה. סוכה לב יבמות טו פו נדרים סב גטין נט זוכר בשלח עקידה שער סא (ערובין כ כז): עץ חיים. ברכות לב תענית ז נדרים סב אבות יג ערכין טו זוכר מקץ עקידה ש' ס (סוטה כא): ה' בחכמה. ברכות נה חגיגה יב זוכר ויגש (סנהדרין כב): אל ילוזו. (כלאים לא יבמות ב סוטה יא קדושין סד ב"ב יז): בכסלך. (פאה טו) אל תמנע. ב"ק פ"א:

רלבג

בה והרצון בחפצי האדם הדברים האחרים אשר ישתוקק האדם מי כל אלו החפצים הם לאין נגדה ואמר שיעור זה אל התורה והוא הנכון יותר ויראה כי מאושר מאד מי שימצא החכמה הנרמזת בתורה והאדם שיוציא ממנה התבונה הנרמזת בה כי הכל נרמז בתורה כמו שביארנו בביאורינו לדברי התורה: ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. הנה בימין התורה יהיה אורך ימים ר"ל השגת החיים הנצחיים כי זהו הפרי ולזה ייחס זה אל ימינה וזה יהיה במה שישיג בה מן החכמה והתבונה והנה על הכוונה השנית ישיג בה עושר וכבוד כי מצד ההשגחה האלהית שתדבק באדם בעבורה ימשכו לו ג"כ טובות גופיות כמו שנתבאר בתורה וביארנוהו עוד במאמר הד' מספר מלחמות ה': דרכיה דרכי נועם. הנה דרכי התורה הם דרכים שינעמו וימתקו מאד לאדם כי לא העמיסה על האדם שום טעמים יקצה לו אבל כל מה שבה מן המצות והאזהרות הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם לא כנימוסי הגוים שהיו מעמיסים בהם דברים קשים גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכל נתיבות התורה הם שלום לגוף ולנפש כמו שהתבאר מדברינו בדברי התורה כי כולם ישירו אל בריאות הגוף ובריאות הנפש הנה התורה היא עץ חיים לאשר הם מחזיקים בה לשמור ולעשות ולחקור בעניניה ובאופן החכמה אשר ישירו אליה וסומכי התורה במחזיקים אותה לעמוד על הסבות בדברים הוא מאושר כי מזה הצד יתיישר לעמוד על כוונותיה לא שיקל בעניניה ויעבור בהם כעברו על ספרי קורות הימים אשר יגידו נאום לאיש אך יחקור על כל פנים לתמוך אותה כדי שיעמוד על כוונותיה כאלו תאמר שיעמיק לעמוד על דבר דבר ממנה למה היה באחר כך ולמה נסמך זה במאמר לזה כי בזה האופן ימצא בה ויפיק ממנה תבונה לפי שבח החכמה והתבונה והדעת באר עתה אי זה דבר מהם ומפני מה ראוי לשבחם ואמר ה' בחכמה וגו': ביאור המילות (כו) בכסלך. בתקותך: (לב) נלוז. הוא הטועה מהדרך הראויה: (לה) כבוד. מרים קלון. הקלון מסיר אותם או ירצה בו שכל אחד מהכסילים מרים ומגביה הקלון עליו מצד סכלותו: ביאור הדברים. ה' בחכמה יסד ארץ. ואמר כי בחכמה יסד הש"י הארץ וזה היסוד הוא מה שהטבעים ושם בטבע הנמצאות הטבעיות אשר המציא בארץ והנה בחכמה הש"י שפע מציאותם ביום הבראם ונתיסד ענינ' ומה שיושג לאדם מפני החקירה בהם יקרא חכמה כי כל מה שבהם שמאדם מסבות עצמיות ומתיחסות כאלו תאמר שהחם יחמם ובהאדם יולידו האדם ובתבונה יכונן שמים על מה שהם עליו מהמרחק ממנו ומגודל הכוכבים אשר יניעום ומחליף התמונות הגלגלים אשר יניעו הכוכב וחילופי התנועות באורך וברוחב עד שיתחדשו מזה חלופים רבים בתנועת הכוכב הנראית לנו ויתחדשו מפני זה ממנו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות ה' והנה יקרא זה הענין תבונה לפי שמה שיתחדש בהם איננו מתחדש בדמיון מה שהתחדש מן הסבות העצמיות או המתיחסות כי הם יחממו ואין בהם חום ויקררו ואין בהם קור וכן הענין באחר מה שישפע מהם ואולם מה שהמציא הש"י מהבקע התהומות ושירעפו השחקים על אשר לו מבוא גדול בקיום זה העולם השפל כי זה מה שאי אפשר עמידת הצמחים והב"ח מזולתו וכי ג"כ יהיה השווי נשמר ביסוד המים עם שאר היסודות המקבילים לו הנה היה חדוש זה הענין בדעות השם ית' והשגה בו היא קרובה אל המושכלות הראשונות וזה כי האיד הלא כשיתהוה בבטן הארץ וימנעהו מונע מעלות ולצטרך לרדת יתעבה מפני זה וישוב מים או כשיעלה ויפגוש המקום הקר הנה הקרירות יעבה אותו ויתהוה ממנו מים הנה מה שזה דרכו יקרא דעת ואחרי שהענין הוא כן ר"ל שאלו הדברים נשפעו מחכמת השם יתברך בינתו ודעתו בזה האופן הנה האדם בעמדו על מה שאפשר לו להשיג מאלו הדברים ידבק בחכמת השם ובינתו ודעתו לפי מה שאפשר: בדעתו תהומות נבקעו. כי בעבור דעת האדם החכמה והתבונה באלה נבקעו תהומות מלמטה נובעות מהם אלו הידיעות ומלמעלה ג"כ ירעפו טל ישפעו בו אלו הידיעות והנה רמז במה שישפע מלמטה יהיו נובעות אלו הידיעות אל הדברים הטבעיים המוחשים אלינו אשר יעירו אותנו על החכמה והתבונה הזאת ובמה שישפע לנו מלמעלה רמז אל השפע שישפע לנו מהש"י להשיג אל הידיעות באמצעות השכל הפועל והמשיל השפע ההוא לטל לא לגשם כי הטל מתפשט בכל האויר אינו יורד טפין טפין כמו המטר וכן השפע הזה מגיע בכל המקומות שיהיו נאותים לקבלו יחד לא במקום זולת מקום: בני אל ילוזו. אל יסורו מעיניך החכמה והתבונה אך שמרם תמיד שמור הנימוס המושכל שהגיע לך בזה ושמור ג"כ המחשבה שהביאה אותך להשגתו כדי שתדע תמיד האמת בדרכיו ויהיו החכמה והתבונה חיים לנפשך כי הם בעצמם הם השכל הנקנה הנשאר מהאדם אחר המות כמו שביארנו בראשון מספר מ"ה ובהם תמצא חן בדרכיך עם האנשים הנה בשבתם תדבק בך ההשגחה האלהית עד שלא תכשל בלכתך בדרכך: אם תשכב. גם בהיותך בדרכך לא תפחד שם מחיה רעה ומן הלסטים אך תשכב ותערב לך שנתך: אל תירא מפחד. הרעות הגדולות המשחיתות' פתאם ולא משואת רשעים כי תבא: כי ה' יהיה במה שתבטח בו ותקוה ממנו וישגיח בך מהלכד באלו הרעות ואחר זה הזהיר עוד ואמר אל תמנע טוב מבעליו ממי שהוא ראוי לו בהיות כח בידך לעשות זה הטוב וזאת האזהרה כוללת בעיון ובדברים המדיניים אב

מצודת דוד

פרי החכמה ור"ל מה שהבין מדעתו מתוך דבר החכמה שלמד הנה טובה היא מחרוץ: (טו) יקרה. חשובה היא מפנינים הם המרגליות: וכל חפציך. כל הדברים שאתה חפץ ורוצה בהם לא יהיו שוין בשוויה: (טז) אורך ימים. ר"ל על ידה ישיג אורך ימים ועושר וכבוד. ורז"ל אמרו למיימינים בה לעוסק לשמה היא לו לאורך ימים וכ"ש עושר וכבוד אבל למשמאילים בה לעוסקים שלא לשמה עכ"ז יהיה עושר וכבוד: (יז) דרכי נועם. ר"ל לא יבוא בשום צד מכשול בדבר קיום דברי התורה: וכל וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יח) למחזיקים בה. להאוחזים בה היא להם לעץ חיים כי בעבורה ישיג החיים: ותומכיה. התומך אותה בגדרים ובסייגים הוא מאושר: (יט) בחכמה. באמצעות חכמת התורה ברא העולם: בתבונה. תבונת התורה: (כ) בדעתו. בדעת התורה נבקעו תהומותיהם המעיינות הנובעים מתחת: ושחקים. מוסב על בדעתו לומר בדעת התורה יטיפו השמים טל: (כא) אל ילוזו. הואיל וחשובה היא כ"כ מהראוי שאל יסורו מנגד עיניך: נצור. תושיה ומזמה. ר"ל שמור התורה במעשה ובמחשבה: (כב) ויהיו. שמירת המעשה והמחשבה יהיו סיבה להביא חיים לנפשך ולהלבישך לצוארך בחן: (כג) אז. כשהיה נגמר במעשה ובמחשבה אז תלך לבטח בדרכיך כי אין מחריד: לא תגוף. לא תכה באבני מכשול המושלכים בדרך ר"ל לא תאונה אליך רעה: (כד) וערבה שנתך. כדרך

מצודת ציון

(טו) מפנינים. הם המרגליות: (יח) מאושר. משובח כמו אשרי האיש (שם א): (כ) ירעפו. יטיפו כמו יערוף כמטר לקחי (דברים לב): (כא) ילוזו. ענין הטיה והסרה: (כג) תגוף. ענין הכשלה כמו פן תגוף באבן רגליך (תהלים צא): (כד) וערבה. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג'): (כה) ומשואת. ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב לח): (כו) בכסלך. ענין בטחון ותקוה

אבן עזרא

בעני. פי' מבעל הטוב. (כח) לך ושוב. כי הוא דרך בזיון: (לב) ישרים סודו. עם ישרים נודע סודו ועצתו ממה שהוא גוזר להביא על הרשע: (לג) מארת. מן ארור והוא חסרון: (לד) אם ללצים. הפסוק הזה דבק בעליון ולצי' מן ליצנו'. יליץ מן כי המליץ פי' השם יברך נוה הצדיקים אם ללצים ידבר הצדיק ויזהיר לסור מן דרך הליצנו' ולענוים ולמוכיחים יתן חן כלומר יתן חנם בעיני כל אדם והענוים הם הצנועים מדבר ליצנות. פי"א אם ללצים השם יליץ יתן גמול הליצנות ולענוים יתן חן כמו חן וחסד להם: (לה) כבוד. השם ינחיל' כבוד הממון והעושר אבל הכסילים ירומו הקלון עליהם והטעם שיסבבו שיקלום בני אדם: מרים קלון. על כל אחד ידבר כמו וצדיקים ככפיר יבטח. פי"א כסיל מרים ומכבד איש קלון כמו בא זדון חסר איש: (א) שמעו בנים. אחר שהזהיר בנו הוכיח בנים אחרי' שישמעו מוסר אביהם אף על פי שהם רכים לאביהם נחשב כמוני

רשי

הבירך חפץ להטיב לענייס אל תמנעהו: בהיות לאל ידך. להחזיקו. ד"א אל תמנע טוב מבעליו. אל תמנע צדקה מן העני. בהיות לאל ידך לעשות צדקה שמא יבוא יום ואין לאל ידך: (כח) וכן אל תאמר לרעך. לעני: ויש אתך. מה שתתן לו. ורבותינו פירשו לך ושוב על שכר שכיר: (כט) אל תחרוש על רעך. אל תחשוב ואינו זז ממשמעות חרישה מה דרך החורש מכין מקום לזמן הזריעה אף החושב רעה מכין מקום התבולות בלבו איך יעמוד ויעשנה: (ל) אל תריב עם אדם. להתלונן עליו: אם לא גמלך רעה. שעבר על המצוה הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט) ומי שהוא רשע רשאי את' לשונאו: (לא) אל תקנא באיש חמס. לעשות כמעשיו אם תראהו מצליח: (לב) כי תועבת ה' נלוז. מעוות בדרכיו: ואת ישרים סודו. ועם ישרים סודו: (לד) אם ללצים. אדם נמשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם: ולענוים יתן חן. אם לענוים יתחבר סוף שיתנו מעשיו חן בעיניהם של בריות: (לה) כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון. לעצמו מפרים קלון לחלקו: (א) שמעו בנים מוסר אב. הקב"ה: (ב) נתתי לכם. הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב"ה והרי הוא כפיו: (ג) כי בן הייתי לאבי. אם תאמר שלמה היה שונא הבריות שהזהירן על הגזל ועל העריות דבר שנפשו של אדם מתאוה להם לכך נאמר כי בן הייתי וגו' רך ויחיד וגו' שהיה אוהב אותי יותר: (ד) ויורני. על כך ויוכיחני ויאמר לי יתמך דברי לבך. ולפי שהוכיחני בדברים אלו לכך אני מזהירכם על כך (רבי יוסף קר"א). ד"א כי בן הייתי לאבי. הנביא אומר בן הייתי להקב"ה שהשרה

משלי ג ד

טוֹב מִבְּעָלָיו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת׃ כח אַל־תֹּאמַר לְרֵעֶיךָ ׀ לֵךְ וָשׁוּב וּמָחָר אֶתֵּן וְיֵשׁ אִתָּךְ׃ כט אַל־תַּחֲרֹשׁ עַל־רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא־יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ׃ ל אַל־תָּרִוב עִם־אָדָם חִנָּם אִם־לֹא גְמָלְךָ רָעָה׃ לא אַל־תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס וְאַל־תִּבְחַר בְּכָל־דְּרָכָיו׃ לב כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה נָלוֹז וְאֶת־יְשָׁרִים סוֹדוֹ׃ לג מְאֵרַת יְהוָה בְּבֵית רָשָׁע וּנְוֵה צַדִּיקִים יְבָרֵךְ׃ לד אִם־לַלֵּצִים הוּא־יָלִיץ וְלַעֲנָיִים יִתֶּן־חֵן׃ לה כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן׃

ד א שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ לָדַעַת בִּינָה׃ ב כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ׃ ג כִּי־בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי׃ ד וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ־

(בגליון: ידך ק' · לרעך ק' · ו' · ב' בתרי לישני · כ' מ"ל כסי' · תריב ק' · מארת עיני' · ולענוים ק' · ג' · ג' ב' וכל דסמי' לאדכר דכו' · כ' קני' לבני ל' ח')

תרגום

כַּד אִית חֵילָא בִּידָךְ לְמֶעְבַּד׃ כח לָא תֵימַר לְחַבְרָךְ אֱזֵל וְתוּב וּלְמָחַר אֶתֵּן וְאִית גַּבָּךְ׃ כט לָא תַחְשֵׁב עַל חַבְרָךְ בִּישְׁתָּא וְהוּא יָתֵב עִמָּךְ בִּשְׁלָיָה׃ ל לָא תִנְצֵי עִם בַּר נָשָׁא מַגָּן אִם לָא עֲבַד לָךְ בִּישָׁא׃ לא לָא תִטְנַן בְּגַבְרָא חֲטוּפָא וְלָא תִצְבֵּי בְּכֻלְּהוֹן אָרְחָתֵיהּ׃ לב מְטוּל דִּמְרַחַק עֵוָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וְעִם תְּרִיצָא שׁוּעִיתֵיהּ׃ לג לְוָטְתָא דֶאֱלָהָא בְּבָתֵּיהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי וּמַעַמְדְּהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְבָרֵךְ׃ לד וְלִמְמַקְנֵי נַסְחוּף וּלְעִנְוְתָנֵי יִתֵּן חִסְדָּא׃ לה יְקָרָא חַכִּימֵי נַחְסְנָן וְסַכְלֵי נְקַבְּלָן צַעֲרָא׃ ד א שְׁמָעוּ בְנַיָּא מַרְדּוּתָא דְאַבָּא וְאַצִּיתוּ לְמֵדַע בִּינָא׃ ב מְטוּל דְּיוּלְפָנָא טָבָא יַהֲבִית לְכוֹן וְנִימוּסַי לָא תִשְׁבְּקוּן׃ ג מְטוּל דִּבְרָא הֲוֵית לְאַבָּא מְפַנַּק וִיחִידָא קֳדָם אִמִּי׃ ד וְאַלְפַנִי וַאֲמַר לִי יְיָ יִקְמַט

מסורה

ומחר ו' וסי' וקדשתם היום ומחר וכבסו. ומחר אל כל עדת יש' יקצוף. ומחר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היום ומחר אשלחך. ומחר אתן ויש אתך. ומחר אעשה כדבר המלך: בבית רשע חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וסי' בירמיה סימן ל"ז: ולענוים ה' כתיב עניים וקרי' ענוים וסימן נמסר בתילים סי' ט' ע"ש: מרים ב' וסי' כל מרים תרומת כסף. כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים. ארך אפים רב תבונה. וא' כבדי ומרים ראשי. וסימניך בלשון ארמי כספא אשתי חכימיא וראשיא: לפני ב' סבירי' לבני וקרי' לפני וסי' לפני אפרים ומנשה עוררה. רך ויחיד לפני אמי: ויאמר לי ח' דסמיכי וסי' ויאמר לי הנך הרה דמנות. ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי. ויאמר לי עבדי אתה ישראל. ויאמר לי שלמה בנך. ויאמר לי יתמך דברי. מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה. על מה זה אתה מבקש. והשגל יושבת אצלו:

תולדות אהרן לך ושוב. ב"מ קי: אל תחרוש. יבמות לז גטין ג: מארת. סנהדרין לד: אם ללצים. יומא לח מכות י מנחות כט (פאה עז קדושין סא סנהדרין כז שבועות לג): כבוד. אבות יב ב"ב י עקידה שער סה (פאה עז קדושין סא סנהדרין כז): שמעו בנים. עקידה שער ע: לקח טוב. ברכות ה מח תענית ע"ב יג אבות ח יב מנחות נג: כי בן. זוכר משפטים ואתחנן: ויורני. נדה ל:

רלבג

אם בעיון שזכרו שלא למנוע למודו מהבא לנמ הראוי לכך לפי מה שיש מן הספק בידו וכאשר יבא לבקש ממך הטוב הזה לא תענה אותו על זה בשתאמר לו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך אך תן לו זה תכף אחר שיש אתך והוא ראוי לזה: אל תחרוש. אל תחשוב ותשתדל להביא על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך כי זה מגונה מאד: אל תריב עם אדם חנם. אם לא גמלך רעה כי זה מגונה מאד להתרעם על האדם ולהריב עמו בזולת סבה: אל תקנא באיש חמס. להתאוות ולחמוד ולעשות כמוהו לחמום האנשים ולא תבחר בשום דרך מדרכיו כי זה יביאך לחטוא כמה שהוא חוטא והמשל כי איש החמס ישלח מנחה גדולה למלך או לשר ויכבדוהו ואם ירצה האדם לעשות כן לא ימצא לו ויצטרך לו לעשוק ולחמום האנשים וכן הענין בשאר דרכיו אשר הם לו מפני היותו איש חמס כי מתועב אל השם יתברך האיש העקש רוצה לומר הבלתי ישר והשפך בישרים כי הוא דבק בהם: מארת. קללת השם תמצא בבית רשע והוא יברך נוה צדיקים והנה אמר רשע בלשון יחיד לפי שהקללה לא יתחייב שתמשך לכל הרשעים ולזה פעמים רבות רשע וטוב לו ואולם ברכת הש"י היה בבית כל הצדיקים הראוים לה והם אשר תדבק בהם ההשגחה האלהית כמו שביארנו הסבה בכל זה בד' מספר מ"ו: אם ללצים. הנה ללצים המתלוצצים ומלעיגים על האנשים הש"י יסבב שאחרים ילעיגו עליהם בבוא אידם ואולם לענוים המכבדים לאנשים שפלים עצמם יתן הש"י חן להם בעיני האנשים: כבוד חכמים ינחלו. כי יכבדום האנשים וכל אחד מהכסילים מגביה קלון לו או אמר על צד ההפלגה כי עונש הקלון שינחלו מפני סכלותם: או מפריש ומסיר אותם מהמקום ההוא שהם נכרים בו: שמעו בנים מוסר. השם יתברך שהוא אביכם והנה זה המוסר הוא תורתו שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה כדי שתדעו בינה כי הוא ייסיר אתכם אל הבינה כמו שזכרנו ר"ל כי התורה תיישר בהרבה מדרכיה לידיעת הבינה כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה: כי לקח טוב. כי כבר נתתי לכם קנין טוב אל תעזובו את התורה שנתתי לכם הנה אלה דברי הש"י ר"ל שאמרם בלשון כאילו הש"י ידבר. ואח"כ אמר שלמה. כי בן הייתי לאבי הנה הייתי בן לאבי ורמז בזה לעם ישראל שהוא בן לש"י היותו נער ורך כשאמר לו הש"י אלו הדברים והייתי אז יחיד לפני אמי כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי וזה היה בעת קטנותי בצאתי ממצרים כי במעט זמן העתיקני הש"י לאמונתו ולזאת הסבה אמר ג"כ לפי הנמשל הנביא זכרתי לך חסד נעוריך ואמר לפני אמי לפי המשל והוא ג"כ לפי הנמשל רמז אל השכל הפועל אשר באמצעותו השפיע הש"י התורה לישראל ובאמצעותו

מצודת ציון

ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (שם ח'): (כז) לאל. ענין כח ואמצות: (כט) תחרוש. ענין מחשבה כמו חורשי און (שם ד'): (לב) נלוז. הנוטה מדרך הישר: (לג) מארת. מלשון ארור: ונוה. מדור כמו נוה איתן (ירמיה מט): (לה) מרים. מלשון תרומה והפרשה: קלון. בזיון זהוא מלשון קלוי באש (ויקרא ב) כי בעבור הבזיון יתאדם הפנים כאלו נקלה באש. או הוא מלשון קלות: (א) והקשיבו. ענין שמיעה והאזנה: (ג) רך. מעונג: (ד) ויורני. ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כ"ח)

מצודת דוד

הישן בוטח מבלי פחד: (כה) אל תירא. כי לא תבא אליך: כי תבא. כאשר תבא חשכת הרשעים לא תירא מזה כי לא תגע בך לרעה: (כו) בכסלך. במה שתבטח ותקוה אליו והוא ישמור רגלך מן הלכידה: (כז) מבעליו. מבעל הטובה ר"ל ממי שבא לקבל הטובה: בהיות. בעת היות כח בידך עשות הטובה: (כח) לרעך. המבקש הטובה. לך ושוב. לך היום ושוב למחר ואז אתן את שאלתך: ויש אתך. דבר הטוב' יש עמך ותוכל לתת מיד: (כט) והוא. הלא הוא יושב אתך לבטח ר"ל בוטח בך כאיש על רעהו ולמה תחשוב עליו רעה: (ל) גמלך רעה. גם תחילת המעשה נקרא במקרא בלשון גמול וכן ואם גומלים אתם עלי (יואל ד'): (לא) באיש חמס. בהצלחת איש חמס: (לב) נלוז. הסר והנוטה מדרך הישר: ואת. עם ישרים מעמיק סוד עצתו מאהבתו אותם וכמ"ש וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' (בראשית יח): (לג) מארת ה'. ר"ל העושר אשר בבית הרשע קללת ה' היא כי שמורה לרעתו ותחשב א"כ לקללה: יברך. מוסב על ה' לומר שהוא יברך את אשר בנוה הצדיקים ר"ל לברכה תחשב כי ישפיעו מטובם לדל ויקבלו גמול: (לד) אם ללצים. ר"ל לכל אחד משלם גמול במדה שמדד אם ללצים המלעיגים בבני אדם יסבב סיבה אשר יתלוצצו בהם בבוא יום אידם: ולענוים. אשר הם שפלי הרוח ומכבדים כל אדם יתן חנם בעיני הכל ויכבדו להם: (לה) ינחלו. מוחלים לעצמם הכבוד: מרים. כל אחד מפרים הקלון לחלקו: ד (א) שמעו בנים. אתם בני אל חי שמעו למוסר האב שבשמים המייסר על הבינם והקשיבו לדעת אותם: (ב) כי לקח טוב. וכה יאמר במוסרו הלא נתתי לכם למוד טוב ומתוכם אל תעזובו את התורה ההוא: (ג) כי בן. אמר שלמה אל תחשבו שאני שונא את הבריות ולזה אני מזהירכם מן הדברים שנפשו של אדם חומדהן אל תאמרו כן כי הלא בן אהוב הייתי לאבי ומעונג ויחיד לאמי: (ד) ויורני. ועם

משלי ד

דברי לבך שמר מצותי וחיה:
ה קנה חכמה קנה בינה אל תשכח
ואל תט מאמרי פי: ו אל תעזבה
ותשמרך אהבה ותצרך: ז ראשית
חכמה קנה חכמה ובכל קנינך
קנה בינה: ח סלסלה ותרוממך
תכבדך כי תחבקנה: ט תתן לראשך
לוית חן עטרת תפארת תמגנך:
י שמע בני וקח אמרי וירבו לך
שנות חיים: יא בדרך חכמה הריתיך
הדרכתיך במעגלי ישר: יב בלכתך
לא יצר צעדך ואם תרוץ לא
תכשל: יג החזק במוסר אל תרף
נצרה כי היא חייך: יד בארח
רשעים אל תבא ואל תאשר
בדרך רעים: טו פרעהו אל תעבר
בו שטה מעליו ועבור: טז כי לא
ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם
לא יכשולו: יז כי לחמו לחם רשע
ויין חמסים ישתו: יח וארח צדיקים
כאור נגה הולך ואור עד נכון:

תרגום

מלי לבך נטר פקודי ותחיה:
ה קנה חכמתא קנה ביונא לא
תנשי ולא תסטי מן מאמרי
פומי: ו ולא תשבקיה ותנטריך
רחמה דתשגביך: ז ריש
חכמתא קנה חכמתא ובכל
קנינך קנה ביונא: ח חבביה
די תרוממנך וחבקיה
דתיקרך: ט ותשים ברישך
יאיותא דחסדא כלילא
דשבהורא עלך: י שמע ברי
וקבל מני ונסגיון שניא דחיך:
יא ארחתא דחכמתא אלפתך
והלכתך בשבילי תריצי:
יב כד תיזל לא תתעוק ארחך
ואין תרהט לא תתקל:
יג תתחזק במרדותא ולא
תרפא נטריה מטול דהיא חייך:
יד בארחא דרשיעי לא תיזל
ולא תתן בארחא דבישין:
טו אדיש ולא תעבר עמהון
סטי ועבר מנהון: טז לא
דמכין עד מה דמבאשין
ופרידא שנתהון עד מה
דעבדין תקלא: יז דמיכלתהון
מיכלתא דרשיעי וחמרא
דחטופיא שתין: יח וארחא
דצדיקי כנהורא דמזהר ואזיל נהריה עד מה דתקין יומא:

רשי

שהשרה רוחו עלי. ומצינו שקראו הקב"ה לשלמה בן שנאמר אני אהיה לו לאב וגו' (שמואל ב ז): רך ויחיד לפני אמי. לאומתי אני נבחר וחביב כבן רך ויחיד: לכך ויורני אבי: (ו) אל תעזבה וגו'. אהבה. אהוב אותה: (ז) ראשית חכמה קנה חכמה. תחלת חכמתך למוד מאחרים קנה לך שמועה מפי הרב. ואח"כ בכל קנינך קנה בינה. תתבונן בה מעצמך להשכיל בטעמים דבר מתוך דבר: (ח) סלסלה. חפשה היה חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו) החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות ובלשון חכמים מסלסל בשערו: (ט) תתן לראשך לוית חן. חברת חן כמו לוית חן הם לראשך: (י) שמע בני וקח אמרי וגו': (יב) בלכתך לא יצר צעדך. מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול: (יג) החזק במוסר אל תרף. אחוז בתורה כמו והחזיקי את ידך בו (בראשית כא) וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד): (יב) בארח רשעים אל תבא ואל תאשר. ואל תדרוך כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג). וכן ונבון יבין לאשורו: (טו) פרעהו. בטלהו: שטה מעליו. סור: (טז) כי לא ישנו. אינם יכולין לישן: (יח) ואורח צדיקים כאור נוגה. שהולך ומאיר מעמוד השחר: עד נכון היום. עד חצות היום שהוא בירורו של יום:

דרך

אבן עזרא

כמוני: (ו) אל תעזבה. החכמה כי היא תשמרך מצרה: (ז) ראשית חכמה קנה חכמה. במקצת הונך ואם לא תוכל לדעתה תן כל הונך: (ח) סלסלה. הגביהה ורוממה מן סולו לרוכב. תכבדך תשימך במעלת הכבוד. כי תחבקנה ללמוד אותה תמיד: (ט) תמגנך. מן מגן צריך: (יא) בדרך חכמה. בעבור דרך חכמה שתלמדה: (יב) בלכתך. כאשר תלך בדרך החכמה: (יג) נצרה. ראוי להיות בפתח והה"א כנוי לחכמה הנזכרת למעלה בדרך החכמה והטעם החזק במוסר היסרתיך ללכת בה: (טו) פרעהו. מן ותפרעו כל עצתי מן למפרע: שטה. סור: (יח) ואורח צדיקים. הסר והנכון אור אורח צדיקים:

בני

אהבה ל' ותצרך ל' אל תעזבה ל' סלסלה ל' ותרוממך ל' תכבדך ל' תחבקנה ל' אשקנה ל' אחטנה ל' תשכונה ל': וקח י"ג וסי' נמסר בסדר ויקח קרח: וירבו חד מן מ"ח מלין נסבין וי"ו בריש תיבותא רפין וכל חד וחד לית דכות' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד: תרוץ ל' וא' תרוץ דאבה ואינון מן א"ב מן חד וחד חד ד' וחד רי"ש וסי' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הדלת בס"ד: אל תרף ג' וסי' החזק במוסר אל תרף. אל תרף ידך מעבדיך דיהושע. מעשה ידיך אל תרף: רשע י"ז וסי' נמסר בסדר מיכה סימן ו'. חמסים ד' וסימן מאיש חמסים תצילני דשמואל. מאיש חמסים תנצרני דהלצני. וחברו דבתריה דשמרני ה'. ויין חמסים ישתו:

תולדות אהרן קנה חכמה. ברכות נו (הוריות מח): סלסלה. ר"ה כו מגלה יח נזיר ג: לוית חן. אבות יג: החזק במוסר. עקידה שער סד: פרעהו. יבמות כא: וארח צדיקים. זוהר בראשית ויקהל עקידה שער כח עקרים מד פנ"ג:

רלבג

ובאמצעותו הגיעה התבונה: ויורני. אז הש"י ואמר לי לבך יתמוך דברי ויתמוך אותם בחקרו כראוי על כוונת מצות התורה כי בזה יגלה מה שיש מהשלימות והחכמה הנפלאה בדברי התורה. שמור בלבך דברי מצותי ותשיג בזה החיים שאחריהם אשר אין עמהם מות: קנה חכמה. בשם תקנה החכמה ותקנה בינה. אל תשכח דבר מדברי ואל תטה כלל מאמרי פי כי בזה האופן עם רוב השקידה והחקירה יגלו לך סודות מכוונות התורה: אל תעזבה. אל תעזוב התורה ואם תהיה נזהר מזה היא תשמרך מכל רע מצד מה שימשך לך בסבתם מההשגחה האלהית אהוב את התורה והיא תנצרכה וזה שתאהבך אותה יסבב שתבקש סבות ראויות לדבר דבר מדבריה ובזה האופן תעמוד על קצת כוונותיה: ראשית. בראשית החכמה שתקנה מהתורה תקנה חכמה וזה יגיע לך ממנה בזולת עמל רב אך בקנין הבינה תצטרך להעזר בה בכל קנינך שתקנה ממנה וכלם ייבירון אל העמידה עליה והנה אמר זה כי קנין החכמה מגיע מדברים עצמיים לה והם ראשית החכמה ולא כן ענין הבינה כמו שזכרנו: סלסלה. דרוך וגלול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה ותתן לראשך כתר יתוכר בו לך חן ותתן לך עטרת תפארת והנה אמר זה כי מצד השקידה בתורה ובכוונותיה יגיע לאדם הרוממות והכבוד ואם אין זה המכוון בה אך הטוב המכוון בה הוא החיים הנצחיים וכבר זכרו ראשונה באמרו שמור מצותי וחיה אמר כאילו ידבר הש"י: שמע בני וקח אמרי. והם ספורי התורה: וירבו לך שנות חיים. כי הם מישרים מאד לשלימות המדות ולשלימות המושכלות כמו שביארנו שם או ידבר בזה שלמה וטוב לקחת אמריו שיוסיף עליהם: בדרך חכמה הוריתיך. ללכת בדרך חכמה ובדרכי יושר והוא מה שהזהרתיך ללכת בדרכי התורה ולחקור בה מחקר הראוי ואם תעשה כן תהיה נעזר בשם יתברך באופן שיכונו מחשבותיך וישלימו חפציך במה שתרצה לעשותו: בלכתך לא יצר צעדך. הנה בלכתך לעשות דבר מה לא יצר צעדך מלפסוע ולשלים הדרך וגם אם תרוץ בדרכך לא תכשל באבן נגף וצור מכשול: החזק במוסר התורה אל תרף ממנו נצור התורה בלבך כי היא בעצמה היא חייך הנצחיים במה שנכלל בכוונותיה מהחכמה והבינה: בארח רשעים אל תבא. אל תבא ואל תהלך בדרך אנשים רעים: פרעהו אל תעבר בו. אם תוכל בטל והשבית הדרך ההוא רוצה לומר שתפרע דרך הרשעים בדרך שלא ישלימו הרע אל תעבור להסכים עמהם ואם לא תוכל לבטלו נטה מעליו ועבור ויצא מהרשעים רשע ויזדך לא תהיה עמהם וזה כי הרשעים הם חפצים לעשות רע כל כך עד שכאשר התהלכו בדרך ובמנהג אחד לא יוסיפו שנית להתהלך בו אם לא היה בדרך ההוא רעה והשחתה: כי לא ישנו אם לא ירעו. גם לא יוכלו לישן בלילה אם לא עשו רע להכשיל האנשים: כי לחמו לחם רשע. מאכלם ומשתיהם יהיו כלם רשע וחמס כי הרשע נותן שנת לעיניהם לרוב שמתחם בו גם לא יערכו למזון אחר מרוב התענוג בו: וארח צדיקים. הנה זה דרך הצדיקים הוא כאור נוגה השחר שהולך אורו ומתחזק עד נכון היום

מצודת דוד

ועם כל אהבתו אלי למדני הדברים האלה ואמר לי דברי תוכחתי ישעדו לבך למען תשאר עומד ביראת ה': שמור מצותי. המצוה אשר אני דובר אליך בשם ה'. וחיה. בשמירתם תשיג החיים: (ה) קנה. ראה שתהא החכמה והבינה קנוים לך ומצוים אצלך ואל תשכחם: מאמרי פי. מדברי אזהרותי: (ו) אל תעזבה. אל תעזוב את התורה וגם היא תשמרך מכל מכשול: (ז) ראשית חכמה. בראשית למוד החכמה ראה שתהא קנויה לך ר"ל מעת תתחיל ללמוד למוד אותה דרך קבע שתהא שקוע בה: ובכל קנינך. המיוחדת בכל הדברים הקנויים לך ושקועים אצלך תהיה קניית הבינה: (ח) סלסלה. תהא ממשמש בה בקביעות ותרומם אותך: כי תחבקנה. כאשר תחבק אותה להיות דבוקה בך: (ט) לוית חן. תדבק לראשך חבורי החן: תמגנך. תמסור לך עטרת הפארת: (י) שמע בני. ענין חיבה הוא זה לומר חביב אתה לי כי בני אתה וחפץ אני בתקנתך: שנות חיים. ר"ל שנים טובים ושלוים: (יא) הוריתיך. אני מלמדך ללכת בדרך חכמה: הדרכתיך. אני מוליכך בדרך ישר: (יב) לא יצר. לא יהיה צר מקום הפסיעות ואז אף אם תרוץ בו לא תכשל במעשיך: (יג) אל תרף. אל תרפה ידך ממנו: (טו) פרעהו. בטל הדרך ההוא ואל תעבור בו נטה מעליו ועבור ממנו: (טז) כי לא ישנו. ההולכים בדרך ההוא לא יוכלו לישן אם לא יעשו הרעה: אם לא יכשלו. את אחרים וכפל הדבר במ"ש: (יז) לחם רשע. ר"ל הבא מגזל: חמסים. הבא מחמס: (יח) ואורח צדיקים. האורח שהצדיקים הולכים בו הוא כאור היום המזהיר והולך ומאיר בכל פעם יותר עד אשר יכון היום בשלימותו והוא חצות היום ר"ל

בכל

מצודת ציון

כ"ח): (ח) סלסלה. ענין מגמוש כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו') ודרז"ל מסלסל בשערו (נזיר ג'): (ט) תמגנך. ענין מסירה כמו אשר מגן צריך (בראשית יד): (יא) הוריתיך. ענין למוד: (יב) צעדך. פסיעותיך: תרוץ. ענין מהירת ההליכה: (יד) תאשר. ענין הלוך ופסיעות כמו ולאשרו בדרך בינה (לקמן ט): (טו) פרעהו. ענין בטול והסרה כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל א): שטה. ענין נטיה והסרה כמו אל ישט אל דרכיה (לקמן ז'): (יח) נוגה. ענין האורה כמו מנוגה נגדו חלפו

אבן עזרא

(כ) בני לדברי: (כג) מכל משמר. הם מצות לא תעשה שהאדם ראוי לשמר מהם פי׳ יותר מכל משמר נצור לבך מלהרהר רע. כי ממנו תוצאות חיים והוא כמלך בגוף: (כה) יישירו. יבחרו הדרך הישר׳: (כו) פלס. במאזני המחשבה וראה אי זה דרך טוב. וכל דרכיך יכונו כאשר הפלסם: (כז) אל תט. מהמעגל אשר תבחר. הסר רגליך מרע. מדרך רע שלא תבחר בו: (א) בני לחכמתי: (ב) לשמור מזמות. שתשמור המזימות בלבך. ינצרו בעסק התלמוד: (ה) רגליה. יורדות למות ולשאול יורדות לעדי׳ אשר יתמכוה: (ו) תייו תפלס ותייו תדע לנוכח המוזכר והוא בני לחכמתי הקשיבה. נעו מעגלותיי חסר וכן הוא נעו רגליו מעגלותיה או המעגלו׳ הם ינועו על דרך משל כאילו הם נשות ומניעות הזרה ופי׳ ראשון נכון וכן הפי׳ ארח שתשים בו חיים אולי תפלס ותבחרהו נעו מעגלותיה והטעם הורדתיה לשאול פתאום ולא תרגיש אתה עד רדתה שמא תוסר אתה ותפלס אורח חיים. פי׳א במקו׳ שתפלס אורח חיים נעו מעגלותיה והיא לא תדע:

תרגום

יט וְאָרְחָא דְרַשִׁיעֵי חֲבִירָא וְלָא יָדְעִין בְּמָנָא מִתְתַּקְלִין: כ בְּרִי לְמִלֵּי אֲצִית וּלְמַאֲמָרַי צְלֵי אוּדְנָךְ: כא לָא נֵזְלָן מֵעֵינָךְ נַטְרֵנוּן בְּגַוֵּיהּ דְּלִבָּךְ: כב מְטוּל דְּחַיֵּי אִנּוּן לְמַן דְּמַשְׁכַּח לְהוֹן וּלְכוּלָּא בִּשְׂרֵיהּ מַאֲסֵי: כג מִכָּל זְהוֹרָא נְטַר לִבָּךְ מְטוּל דְּמִנֵּיהּ הוּא מַפְקָנָא דְחַיֵּי: כד אַעְבַּר מִנָּךְ עֲקוּמָא דְפוּמָא וְעַוְּתָא דְשִׂפְוָתָא אַרְחֵק מִנָּךְ: כה עֵינָךְ בְּתְרִיצוּתָא נְאוֹרָן וְתִמְרָיךְ נִתְרְצוּן לְקוּבְלָךְ: כו אַעְבַּר רִגְלָךְ מִשְּׁבִילֵי בִישֵׁי וְכוּלְהוֹן אָרְחָתָךְ מִתַּקְנָן: כז לָא תִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא אַעְבַּר רִגְלָךְ מִן בִּישְׁתָּא: א בְּרִי לְחוּכְמְתִי צִית לְבִיוּנִי צְלֵי אֶדְנָךְ: ב דְתִזְדְּהַר בְּתַרְעִיתָא וְדַעְתָּא שִׂפְוָתָךְ נִנְטְרָן: ג מְטוּל דְּכַבְרִיתָא מְנַטְּפָן שִׂפְוָתָא דְנוּכְרִיתָא וּשְׁעִיעַ מִן מִשְׁחָא חִכָּהּ: ד וְאַחֲרִיתָהּ מְרִירָא הֵיךְ גִּירָא חֲרִיפָא מִן סַיְפָא דִתְרֵין פּוּמִין: ה רִגְלָהּ נָחֲתָן לְמוֹתָא שְׁיוֹל הִלְכָתָהָא סָמְכָן: ו בְּאָרְחָא דְחַיֵּי לָא הָדְרָא מְטַלְטְלִין שְׁבִילָהָא וְלָא

מסורה

ל׳ קמץ
ל׳
ט׳ חסר
ל׳
ל׳ הס׳
ל׳ מ״ל
ל׳. ל׳
ד׳חס׳ בליש׳
ט׳ חס׳
ב׳. ל׳
ל׳ וחד חכה את איוב לא מפיק ה׳ ג׳. ל׳

ועתה אזניך ט׳ חסרים וסי׳ נמסר לעיל בספרא ריש סימן ב׳: תוצאות חיים ל׳ מ״ל דמ״ל וג׳ כתיב תוצאות וסימן בסד׳ מסעי עיין שם: יישירו ד׳ חסרים בליש׳ וסי׳ אשלחך בשמחה ובשרים בתף. והשבתי המון שריך וזמרת. ועפעפיך יישרו נגדך. ושר בשרים על לב רע: נפת תטפנה ב׳ וסי׳ שפתותיך כלה. שפתי זרה: חכה ב׳ חד מפיק ה׳ וחד רפי וסי׳ אליהו חכה את איוב. וחלק משמן חכה. בתרא מפיק ה׳ ואינון חד מן י״א זוגין חד מפיק ה׳ וחד לא מפיק ה׳ וסי׳ במסר׳ רבתא במערכת אות הה״א בס״ד: חדה ה׳ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ יט:

משלי ד

הַיּוֹם: יט דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ: כ בְּנִי לִדְבָרַי הַקְשִׁיבָה לַאֲמָרַי הַט אָזְנֶךָ: כא אַל־יַלִּיזוּ מֵעֵינֶיךָ שָׁמְרֵם בְּתוֹךְ לְבָבֶךָ: כב כִּי־חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא: כג מִכָּל־מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים: כד הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת פֶּה וּלְזוּת שְׂפָתַיִם הַרְחֵק מִמֶּךָּ: כה עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ וְעַפְעַפֶּיךָ יַיְשִׁרוּ נֶגְדֶּךָ: כו פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל־דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: כז אַל־תֵּט־יָמִין וּשְׂמֹאול הָסֵר רַגְלְךָ מֵרָע:

ה

א בְּנִי לְחָכְמָתִי הַקְשִׁיבָה לִתְבוּנָתִי הַט־אָזְנֶךָ: ב לִשְׁמֹר מְזִמּוֹת וְדַעַת שְׂפָתֶיךָ יִנְצֹרוּ: ג כִּי נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתֵי זָרָה וְחָלָק מִשֶּׁמֶן חִכָּהּ: ד וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה חַדָּה כְּחֶרֶב פִּיּוֹת: ה רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ: ו אֹרַח חַיִּים פֶּן־תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ

רשי

(יט) דרך רשעים כאפילה לא ידעו במה יכשלו. פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו: (כ) בני לדברי הקשיבה וגו׳: (כב) למוצאיהם. ל׳ מציאה: (כג) מכל משמר. מכל מה שאמרה תורה השמר נצור לבך (משבור עליו) בין עבירה קלה בין עבירה חמורה: כי ממנו תוצאות חיים. כי מאותו נהוא קל יהיו לך חיים ושכר גדול אם תקיימנו. כך דרש ר׳ תנחומא: (כד) הסר ממך עקשות פה. לא תעשה דבר שילעיזו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם: עקשות פה. לשון עקום כמו הם אני ויעקשני (איוב ט) ובמשנה שיניה עקומות ועקושות: ולזות שפתים. עקמימות שפתים שלא ירחישו הבריות פה עליך: (כה) עיניך לנוכח יביטו. יסתכלו אל האמת ואל היושר: יישירו נגדך. יסתכלו על היושר ליישר דרכך נגדך: (כו) פלס מעגל רגלך. שקול דרכך הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ואז כל דרכיך יכונו: (כז) אל תט ימין ושמאל. מן המשקל הטוב: (א) בני לחכמתי הקשיבה וגו׳: (ג) כי נופת תטופנה. לשון נתוק: שפתי זרה. אפיקורסות: וחלק משמן חכה. לשון חך: (ה) רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו. ל׳ קורבה: (ו) אורח חיים פן תפלס. כך דרשוהו חכמים שלשל הקב״ה מתן שכרן של מצות ולא פירשן כדי שלא ירפה אדם

תולדות אהרן דרך רשעים עקידה שער סח: שמרם. שם שער כד: כי חיים. ערובין נד תענית יג: מכל משמר. (פאה טו): תוצאות חיים. עקידה שער עח: הסר ממך. כתובות כא יבמות כד: יביטו. עקידה שער פב: ועפעפיך. מגלה יח: פלס. מ״ק ט עקידה שער עב: בני לחכמתי. עקידה שער נג: ארח חיים מ״ק ט עקידה שער עט (פאה פו):

רלבג

היום וסוף עד אני היום כי אז האור והיום בשלימותו ובתקפו: דרך רשעים כאפלה. ואולם דרך הרשעים כאפילה שלא יראו בו ולא יוכלו להתיישר אל התכלית שכוונו אליו ולזה יכשלו במרוצתם ולא ידעו במה יכשלו כי אינם רואים אור כלל ואמנם אמר זה כי דרך צדיקים בלכתם לעשות דבר מה יהיה בו האור להצילם מהמכשולות והמונעים ולהסירם ליכת אל התכלית שכוונו אליו כי הם נעזרים בכל זה בשם יתברך ואמנם דרך הרשעים שיכוונו בו עשיית הרשע הוא בהפך זה כי השם יתברך מפר מחשבותיהם פעמים רבות ולא יעשו הרע אשר יזמו לעשותו כמו שזכרנו בספר איוב: בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך. אל יסורו מעיניך שמרם תמיד בתוך לבך: כי חיים הם למוצאיהם. כי אלו הדברים אשר אני אומר לך הם בעצמם חיים למי שימצאם ויעמוד על כוונתם והם עם זה מרפא לכל בשרו להסיר ממנו חולי המדות הפחותות והנה אמ׳ זה כי זה הספר בכללו מישיר לשלימות המושכלות ולשלימות המדות: מכל משמר נצור לבך. והוא השכל ר״ל שמרהו שלא יהיה נאסר במאסר הנפש המתאוה באופן שתמנעהו מעשות פעולתו המיוחדת לו גם שומרהו שלא יהיה נאסר במאסר שאר הכחות המשיגות כמה שימנעהו פעולתו. כי ממנו מהשכל תוצאות חיים ואם לא יבלבלו הכחות האחרים פעולתו הנה תשיג ארחות חיים ממנו ובעבור שלא יהיה שכלך נאסר בשום מאסר וימנעהו מן ההשגה הסר ממך הדברים הכוזבים בדעות אשר יאסרו שכלך במאסרם והמשל כי הדעות הכוזבות כשיקבלם האדם בענין ההתחלפות ישימו שכלו נאסר במה שאחר ההתחלפות ההן שלא יוכל לחקור בהן מחקר ראוי כי הטעות אשר בשרש וההתחלה יאסור אותו ויגדר לצדו ממצוא האמת: עיניך לנוכח יביטו. עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעקם מעיק. ועפעפיך יישירו נגדך להשים אזנך בעצם הדבר המבוקש בעיון בו: פלס מעגל רגלך. ישר מעגל רגלך לקחת הסדרים והדרכים המוליכים אל הדרוש אשר תחקור בו וזה יהיה סבה שיכונו כל דרכיך בעיון: אל תט ימין ושמאל. אל תט בדרכיך מן האמת כלל לצד מהצדדים הסר רגלך מדעת נפסד אשר יקר׳ מפני טעות הכח הדמיוני או מפני זולתו מהסבות: בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך בני הקשיבה לחכמתי והט אזנך לתבונתי: לשמור מזמות. לשמור המחשבות שיעירוך למצא התבונה והדעת שהישיר למצוא החכמה ינצרו שפתיך כדי שיהיה עמך תמיד האמת באלו הדברים בסבותיו ובדרכיו ואמנם צויתיך על זה כי נופת תטופנה שפתי האשה הזרה והיא הכח הדמיוני. תטופנה דבר ידמה שהוא מתוק כנפת והכח אשר בו תטעם הדברים ידמם היותו ערב מאד וחלק יותר משמן: ואחריתם מרה כלענה. ואחריתה תמצא מרה כמו הלענה וחדה ומחתכת כמו חרב בעל פיות שחותך ומשחית מכל צדדיו: רגליה. יורדות אל מות והשחתה ולעדיה הם תומכים ומחזיקים במות ר״ל שהם עוזרים להביא המות באופן נפלא ובזה הם כאילו סומכים ידי המות ומחזיקים אותה על החיים: אורח חיים פן תפלס. האם תחשוב שיהיה תקוה שתפלס ארח חיים ותיישר אליו הנה באמת אין תקוה בזה כי מעגלותיה נעו וסרו מדרך החיים ולא תוכל לדעת אותו והנה אמר זה לפי שהמדמה אע״פ

מצודת ציון

(תהלים י״ח): הולך ואור. ר״ל בכל פעם יותר וכן וירח יקר הולך (איוב ל״א): (כא) אל יליזו. אל ינטו: (כד) ולזות. ענין נטיה ועקימה: (כה) ועפעפיך. אישון העין: (כו) פלס. ענין יושר ועפ״ז נקרא מטה המאזנים פלס ומאזני וכו׳ (לקמן טז) לפי שבו מיישר המשקל: (ג) נופת. ענין הזלה והטפה וכן ונופת צופים (תהלים יט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו שר״ל כהזלת חלות הדבש: תטופנה. תרגם טיפין: חכה. ר״ל מאמרה הבאה בנגיעת הלשון בחיך: (ד) כלענה. שם עשב מר: צעדיה. ענין פסיעות והלוך: (ו) תפלס. תישר: נעו. מלשון נע ונד

מצודת דוד

בכל עת ישכילו יותר לעמוד על דעת התורה: (יט) כאפילה. כהולכים בדרך חשיכה ולא ידעו במה יוכלו להכשל להיות נשמר ממנו ר״ל שוגים בדעתם והוטים מדרך האמת ואינם יודעים ממה להזהר: (כב) למוצאיהם. המוצא חכמות התורה המה לו לחיים ומרפא לכל בשרו: (כג) מכל משמר. יותר מכל הדברים שאתה משמרם שמור לבך מלחשוב בעון כי עיקר תוצאות חיים באה מן הלב ואיך תחשוב בו בדבר המאבד את החיים: (כד) הסר ממך. ר״ל אל תעשה דבר שיהא בו מקום לבני אדם לרנן אחריך וירמזו הרנון בעקימת הפה ונטיית השפתים כדרך המרננים ברמז: (כה) לנוכח. ראה בהתבוננות יתירה תכלית המעשה אשר תעשה ואז עפעפיך יוליכוך בדרך הישר: (כו) פלס. ראה ליישר מעגל רגליך ולא תלך כפי הקרי והזדמן ואז יהיו כל דרכיך נכונים: (כז) אל תט. בכל דבר אל תטה עצמך ימין ושמאל מדרך המצות אבל מרע הסר רגליך מכל וכל: ה (א) בני לחכמתי הקשיבה. עוד זה מדברי דוד שאמר לשלמה בני שמע להחכמה אשר למדתיך: (ב) לשמור. הזהר לשמור המחשבות ושפתיך ינצורו דבר דעת: (ג) כי נופת. ר״ל מאוד צריך להיות נזהר לבל יפותה כי אמרי הזונה המה ערבים ומתוקים כנופת צופים והמה חלקים יותר משמן והוא גם למשל: (ד) ואחריתה. אבל אחרית הפתוי מרה כלענה וממית הנפשות כחרב שיש בו שני החדודים מזה ומזה: (ה) רגליה.

אדם מלוה שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר המצות . וזה פתרונו כדי שלא תפלס אורחות התורה אי זו ליקח ואי זו להניח לכך נעו מעגלותיה הניע הקב"ה נתיבותיה ולא הודיעם . זהו מדרש אגדה . אבל לפי סדר המקראות שכתוב אחריו : הרחק מעליה דרכך. נראה שעדיין לא הפסיק בענין אשה הזונה וכן יש לפרש אורח חיים פן תפלס אל תשקול אורח חיים אבל אותה זרה לומר איזו לעשות זו או זו. כי מעגלות הזונה נעו לשאול ולא תדע להזהר עד אשר תנוע ותפול : (ז) ועתה בנים שמעו לי ואל תסורו מאמרי פי : (ט) פן תתן לאחרים הודך. פן תסנה לבך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושבחך : ושנותיך לאכזרי . לשר של גיהנם : (י)פן ישבעו זרים כחך . כגואי הבעל הגוזלין ממון בשקריה' ובפחזות': ועצביך . עצביך ויגיעך שנעצבת וטרחת בו : בבית נכרי. בבית ע"ג: (יא) ונהמת באחריתך. סוף שתנהום באחריתך : (יד) כמעט הייתי בכל רע . כששע כיני ובין גיהנם (כלומ' בשביל דבר מועט היתי עכשיו בכל רע שלא שמעתי לקול מורי שאלו שמעתי להם לא יארע בי כך רבי יוסף קר"א) : (טו) שתה מים מבורך. מבור שנתן לך הקב"ה לחלקך היא תורת משה : בורך . מים מכונסים : ונוזלים מתוך בארך. מים חיים כלומר תחלה כמים מכונסים ולבסוף נובעין הם והולכין : (טז) יפוצו מעינותיך חוצה. סוף שתקנה תלמידים ותורה הוראות ברבים ויצא לך שם : ברחובות. עיר תפוציה פלגי מימיך : (יז) יהיו לך לבדך. אתה לבדך תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך לפי שאמר למעלה פן ישבעו זרים כחך אמר כאן יהיו לך לבדך ומתוך כך : (יח) יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך . היא התורה שלמדת מנעוריך : (יט) תשגה תמיד. רא מי בדברי ר' משה הדרשן תשגה תעסוק תמיד והוא ל' ערבי והביא ראיה כמו לבקש שגייה לבקש עסק . ולא ידעתי איפה כשנית ורבותינו פירשו (עירובין נד) . לשון משגה כמשמעו בעבור אהבתה

לֹא תֵדָע׃ ז וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי
וְאַל־תָּסוּרוּ מֵאִמְרֵי־פִי׃ ח הַרְחֵק ג'
מֵעָלֶיהָ דַרְכֶּךָ וְאַל־תִּקְרַב אֶל־ ג'
פֶּתַח בֵּיתָהּ׃ ט פֶּן־תִּתֵּן לַאֲחֵרִים
הוֹדֶךָ וּשְׁנֹתֶיךָ לְאַכְזָרִי׃ י פֶּן־יִשְׂבְּעוּ
זָרִים כֹּחֶךָ וַעֲצָבֶיךָ בְּבֵית נָכְרִי׃ ב' חד מ"ל ס"א . ג'
יא וְנָהַמְתָּ בְאַחֲרִיתֶךָ בִּכְלוֹת בְּשָׂרְךָ ג' וחד בכלות כותי
וּשְׁאֵרֶךָ׃ יב וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׂנֵאתִי
מוּסָר וְתוֹכַחַת נָאַץ לִבִּי׃ יג וְלֹא־
שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרָי וְלִמְלַמְּדַי לֹא־ ג' ומ"ל
הִטִּיתִי אָזְנִי׃ יד כִּמְעַט הָיִיתִי בְכָל־
רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעֵדָה׃ טו שְׁתֵה־
מַיִם מִבּוֹרֶךָ וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ׃ ג' . ג'
טז יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה בָּרְחֹבוֹת ג' חס' וי"ו ג' וכ"כ
פַּלְגֵי־מָיִם׃ יז יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין
לְזָרִים אִתָּךְ׃ יח יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ
וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ׃ יט אַיֶּלֶת ג'
אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־ ג' בליש' . ג'
עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד׃
כ וְלָמָּה תִשְׁגֶּה בְנִי בְזָרָה וּתְחַבֵּק ס' ר"ף

יָדְעָה : ז וְהַשְׁתָּא בְנַיָא שְׁמַעוּן לִי וְלָא תִסְטוּן מִן מֵימְרֵי דְפוּמִי : ח אַרְחֵק מִנָהּ אָרְחָךְ וְלָא תִקְרֵב לְתַרְעָא דְבֵיתָהּ : ט דְלָא תִתֵּן לְאַחְרָנֵי חֵילָךְ וּשְׁנַיךְ לְנוּכְרָאִין : י דְלָא נִשְׂבְּעוּן נוּכְרָאֵי חֵילָךְ וְלֵעוּתָךְ תֵּעוֹל לְבֵיתָא דְאַחֲרִינֵי : יא וְתִנְהוֹם בְּסוֹפָךְ עַד מָה דִיגְמַר בִּשְׂרָךְ וְגוּשְׁמָךְ : יב וְתֵימַר הֵיכְנָא סְנֵית מַרְדוּתָא וּמַכְסָנוּתָא אַשְׁלֵי לִבִּי : יג וְלָא שְׁמַעִית קָלָא דְמָרְוָתַי וּלְמַלְפָנַי לָא צְלֵית אֶדְנָי : יד עַד כְּלִיל הֲוֵית לִי בְּכָל בִּישִׁין בְּגוֹ כְּנִשְׁתָּא וְעַדְתָּא : טו אִשְׁתֵּי מַיָּא מִן גוּבָךְ וּרְדַיָּא מִן בֵּירָךְ : טז נִשְׁפְּעוּן מַעְיָנָךְ לְבָרָא וּבִפְתָיֵי טִיפֵי דְמַיָּא : יז יֶהֱוֹן לָךְ לְחוּדָךְ וְנוּכְרָאֵי לָא נִשְׁתַּתְּפוּן עִמָּךְ : יח יְהֱוֵי מַבּוּעָךְ בְּרִיךְ וַחֲדִי מִן אִתַּת טַלְיוּתָךְ : יט אַיַלְתָּא דְרַחֲמוּתָא וְדִיצְתָּא דְחֶסְדָּא תְדוּנָא אֲלֵף בְּכָל זְמַן וּבְרַחֲמוּתָהּ תִּגְרַם תְּדִירָא : כ וּלְמָה תִשְׁרְגֵג בְּרִי בְנוּכְרִיתָא אוּף לָא תְחַבֵּק עוּבָא (ג"ע

(ז) ועתה בנים : (יד) כמעט . עדה כמו שנה מן הנועדים כמעט שקבא עוד מעט מן הצרות . הייתי תחת אהי' . ס"א כמעט שאוחיל ויעבור יצר הרע לא עשיתי כן אלא הייתי בכל רע : (טו) בורך . מקוה מים . בארך נובע מים פירוש שידבק באשתו ולא בזולתה : (טז) יפוצו . פי' יזלו מימי בארך עד שיפוצו מעיינותיך אל החוץ והוא משל על רוב הבנים: (יז) יהיו לך . הפלגים שהם הבנים הכשרים : (יח) מקורך . מקור הבנים : (יט) אילת אהבים שהוא אוהבה והיא מוצאת חן בעיניו : (כ) תשגה . תחשב כשוגה אם תמיד תתעסק באהבת' וכ"ש בזולתה וזהו שאמרו באשתו אמרו כי המרבה באהבת אשתו ומשיח עמה תמיד יותר מדאי הוא שוגה כי אהבת האשה תסיר האדם

כחך ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' פן ישבעו זרים כחך . התרפית ביום צרה צר כחכה . בכלות ל' וחד בכ'לות בכ"ף וית דכו' ואינון מן א"ב חד כ' וחד בי"ת וסימ' נמס' במסר' רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד : ולמלמדי ל' דכו' והוא חד מלין נסבין ול' דסמיך למ"ם וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד : ושמח ל' מאשת נעוריך וב' שמח וסי' זבולון בצאתך . בחור בילדותך : אילת ג' וסימ' גם אילת בשדה . על אילת השחר . אהבים :

תולדות אהרן ועתה בנים. עקידה שער מו : הרחק . ע"ג יז : שתה מים . ע"ג יט זוכר ויתי : יפוצו . תענית ז : יהי מקורך . יבמות סג סנהדרין כב (ברכות ד מגלה עא) : אילת אהבים . ערובין נד כתובות עו : באהבתה . (ברכות ס) :

רלבג

אע"פ שהוא עוזר עזר מה אל השכל כמו שהתבאר במקומו הנה בליוזו יטעה אחד בעמיקות החכמה והתבונה והטעות שיקרי' ממנו בשרשים הגדולים והתחלות יהיה סבה להרחיק האדם אחד משלימותו ולהתיר לו לעזוב החכמה ולהתענג בתאוות ולזאת הסבה יערבו אחד דבריו אל האדם כמו שזכר וזה מבואר במעט עיון למעיין בזה הספר כי דברינו בו הם למי שנפלס בפלוסופיא ורלה דברינו בספר מ"י ואפשר שירמוז באשה זרה אל הנפש המתאוה ויקשור הענין אל מ"ם לשמור מזמות ודעת וגו' שהוא יזהירהו לידבק תמיד בחכמה ובתבונה באופן שתערב בו כל כך עד שלא יפותה בשפתי זרה המפתה להמשך אל התאוות אשר יגיע מהם הרע שזכר והנה זה הביאור השני הוא הנכון יותר : הרחק מעליה דרכך. הרחק דרכך מעל האשה הזרה שקדם זכרה ואל תקרב אל פתח ביתה ר"ל שלא תמשך אל התאוות :פן תתן לאחרי' הודך . פן תתן ההוד הנתון לך לקנות השלימות לאחרים ולא יהיה לך תועלת בו אבל יהיה בו השתמשות לעשות התבולות להשיג התאוות. ושנותיך שהי' ראוי שתעמל בהם לקנות קנין השלימות אשר הוא חייך תתנאל זה הכח האכזרי שישחיתך באכזריות וישבעו הכחות הזרי' לאדם במה שהוא אדם כחך ועמלך ויגיעך יהיה בבית נכרי ר"ל שהכח השכלי הנתון לך לעמל בקנין השלימות האנושי ישבעו אלו הזרים מכחו ויגיעו כי כל כחו ויגיעו יהיה בעבודתם ובהמצאת התחבולות אל שישיגו מבוקשם : ונהמת . והנה בסוף כלות בשרך בעת הזקנה אז תזעק ותתאונן . ואמרת איך שנאתי מוסר. התורה ומאס לבי תוכחת התורה

מצודת דוד

ר"ל דרך רגלי הפתוי מביא המיתה : יתמוכו . תומכים ומחזיקים את השאול שיהיה הנפתה נופל בה : (ו) אורח חיים . ר"ל חכמת התורה : פן תפלס . פן תייסר להדמות אליה : נעו . דע לך כי נעו שמעגלות שלה מן אורח חיים ורחקו ממנה ולא תדע להם שום דמיון והשוואה כי לא קרב זה אל זה (ז) ועתה . מוסב למעלה לומר הואיל ושמעתם שגם דוד אבי הזהירני בדברים האלה עם כי הייתי חביב לו לזאת אתם בני אל תי שמעו לי וכו' כי לא משנאת הבריות אני מזהיר על כל אלה : (ח) מעליה . מן הזרה שאמור למעלה : (ט) הודך . ההוד שנתון לך מן השמים תתן במעשיך לאחרים כי תהיה נלקח ממך ותנתן לאחרים ותמות בחצי שנותיך והנותרים תמסור לאכזרי והוא שר של גיהנם ר"ל תהיה מסור בידו לכל חפצו : (י) פן ישבעו זרים . הזרים ממך שאינם ראוים ליורשך הם ישבעו כוחך והוא העושר שבא בכח והתאמצות וכן ככחה נתנו לאוצר (עזרא ב) : ועצביך . העושר הבא בעצבון ויגיעה וכפל הדבר במ"ש : (יא) באחריתך . באחרית ימיך ביום המיתה בעת יכלה בשרך אז תהום מכאב לב : (יב) נאץ לבי . מאס לבי לבזותה : (יד) כמעט הייתי . בעבור שנאה קטנה כשיעור שיהיה מועט הייתי נתפס בכל רע בתוך קהל רב ועדה גדולה בפרסום רב : (טו) שתה מים . ר"ל באשתך ולא בזרה : ונוזלים וגו' . כפל הדבר במ"ש : (טז) יפוצו . אז יפוצו מעינותיך חוצה עד כי ילכו ברחובות פלגי מים ר"ל תזכה לבנים אשר יצא שמעם למרחוק : (יז) יהיה לך לבדך . הבנים האלה יהיו שלך לבדך ואתה תתכבד בהם ואין לזרים חלק אתך אבל בני הזרה אינם מיוחדים לך לבד : (יח) יהי מקורך ברוך . אשתך תהא ברוכה וחביבה בעיניך שמח מאהבת אשת נעוריך : (יט) אילת אהבים . תהיה בעיניך כאילה האהובה : ויעלת חן . היא תהיה מעלת חן בעיניך : בכל עת . ר"ל בכל עת הסכרח והצורך : באהבתה תשגה תמיד . ר"ל אף באהבתה תשגה תמיד . ר"ל אם תמיד תהיה וכמ"ש רז"ל אל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וגו' : (כ) ולמה תשגה . ר"ל אם באשתו תחשב השמידות משגה למה לזה תקל ראש לשגות בזרה ;
כי

מצודת ציון

ונד : מעגלותיה . דרכיה : (יא) ונהמת . גם הוא נאמר על הבשר כמו אם יכין שאר לעמו (תהלים עח) וכפל דבריו בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) : (יב) נאץ . מושאל הוא על הבזיון וכן נאצו כל תוכחתי (לעיל א) : (יג) מורי . מלשון הוראה ולמוד : (טו) ונוזלים . ענין נטיפה : באר . באר הנובע : (טז) יפוצו . ענין פזור : פלגי מים . אמת המים : (יט) אילת . נקבת האיל : ירוון . ענין

רשי

אהבת' תהיה שוגג בשאר עסקיך כי היא משמרת על שלך אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה דורש בשוק התחתון וסדינו מוטל בשוק העליון פעם אחת בא אדם אחד ומצא נחש כרוך עליו: (כא) כי נוכח עיני ה' דרכי איש וגו' מפלס. שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכיות בידו: (כב) עוונותיו ילכדנו. כמו ילכדוהו: ובחבלי חטאתו יתמך. יתלה שהתלוי נתמך בחבל שהוא תלוי בו: (כג) הוא ימות באין מוסר. בשביל שלא לקח מוסר: (א) בני אם ערבת. ערבות ממון כמשמעו פירשו רבותינו: (ג) לך התרפס. התר לו כף יד לשלם לו ממונו: ורהב רעיך. ואם אין לו ממון עמך אלא שנוקשת באמרי פיך לדבר לו קשות הרב' עליו רעים לבקש ממנו שימחול לך. דבר אחר בני אם ערבת לרעך. אחר שנעשית ערב להקב"ה שהוא רעך כדכתיב זה דודי וזה רעי (שיר ה) וקבלת עליך בסיני ובערבות מואב באלה ובשבועה לשמור מצותיו: תקעת לזר כפיך. שתשוב ותסיר מדרכיו ותדבק באפיקורסין ללכת בדרכיהם: (ב) נוקשת באמרי פיך. שתקעת כף להדבק עם הזרים: (ג) עשה זאת אפוא בני והנצל. הואיל ובאת בכף רעך בסיני וקבלת אלהותו עליך: לך התרפס. הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת: ורהב רעיך. הרבה רעים שיתפללו עליך לפניו וכן נדרש במדרש תילים: (ה) הנצל כצבי מיד. מהר והשמט משם כצבי הנמלט מיד האדם: (ו) לך אל נמלה עצל וגו' וחכם. והתחכם: (ז) אשר אין לה קצין. שיוכיח אותה ויזרזנה ויוציא מידה אם תגזול דבר מחברתה ואף על פי כן: (ח) תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה. מזונ' כל אחת ואחת אינה גוזלת מחבירתה

חֵק נָכְרִיָּה׃ כא כִּי נֹכַח ׀ עֵינֵי יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־מַעְגְּלֹתָיו מְפַלֵּס׃ כב עֲוֺנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת־הָרָשָׁע וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ׃ כג הוּא יָמוּת בְּאֵין מוּסָר וּבְרֹב אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה׃

ו א בְּנִי אִם־עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ תָּקַעְתָּ לַזָּר כַּפֶּיךָ׃ ב נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי־פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי־פִיךָ׃ ג עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא ׀ בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף־רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ׃ ד אַל־תִּתֵּן שֵׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנוּמָה לְעַפְעַפֶּיךָ׃ ה הִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד וּכְצִפּוֹר מִיַּד יָקוּשׁ׃ ו לֵךְ־אֶל־נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם׃ ז אֲשֶׁר אֵין־לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל׃ ח תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ׃

ד' חס' בליש' · י"ב מלין כתי' תרין וו"י · ל' וחס' · ל' וחד לזר · ל' · ל' · ל'. י"ב בליש' · ל' בסי' כתי' · יו"ד · ב' וסים כלבי · ל' · ב'. ל' · ל'

תרגום

חובא) דאחריתא: כא מטול דקדם עינוי דאלהא אנון ארחתיה דגברא וכולהון שבילוי גלן קדמוי: כב חובוי דרשיעא קמטין ליה ובחבלי דחטוי נתפכר: כג הוא ימות בלא מרדותא ובסוגאי דשטיותיה נטעי: א ברי אין ערבתא לחברך אשלימתא לנוכראה ידך: ב אתצידתא במאמרא דפומך אתאחדתא במאמרא דפומך: ג עביד היכנא בני ואתפצא מטול דנפלתא ביד דחברך אזל גרג חביל חברך: ד לא תתן שנתא לעינך ונימתא לגבינך: ה דתתפצי היך טביא מן גשבא והיך צפרא מן פוחא: ו אתרמי לשומשמנא עטלא חמי ארחתהון ואתחכם: ז דלית לה חצדא היך אף לא סרכא ושליטא: ח מתקנא בקיטא לחמה וגבשא בחצדא מיכלה:

אבן עזרא

האדם מעבודת השם: (כג) ימות באין מוסר. בעבור שאין מקבל מוסר ובעבור רוב אולתו ישגה דרך הישרה: (א) בני אם ערבת. תקעת לזר כפיך. לזר המלוה תקעת כפיך לפרוע החוב הוא המוקש שנלכדת בו הם אמרי פיך: (ג) כי באת. אף על פי כמו כי רכב ברזל כי עם קשה עורף. בכף ברשותו כמו מן הבא בידו. התרפס מן ברגלה רפסה והטעם לך אליו והכנע והיה לו למרמס. ורהב פועל עומד והוא סבות דבק עם רעך: (ד) אל תתן. אחר התרפסך ותיגע ולא תישן עד שתפרע החוב: (ה) אז תנצל. כצבי שימלט מיד אדם: (ו) אל נמלה. שהיא מקטני ארץ ותלמוד מחכמתם: (ז) אשר אין לה קצין. שיכריחנה לעשות כן אלא מחכמתה תכין לחמה

מסורה

חק ד' הסר בלישנא וסימ' בל ותי בחקי. ותחבק חק נכריה. שחד מחק רשע יקח. ושחר בחק חמה עזה: עוונותיו חד מן י"ב מלין דכתיבן בהו תרין ווי"ן וסימ' נמסר בסדר פקודי וד' מ"ל בריש' וסימ' נמס' במלכים ב' סימ' ז' ובתהלים סימ' נ"א: נוקשת ל' נלכדת ל': רעיך ל' מ"ל לך התרפס ורהב. וכל אוריתא חס' וכל נביאים דכו' חס' במ"ב מ"ל ולקחתי את נשיך לעיניך. אתה ורעיך היושבים לפניך. וכל כתובי' מ"ל ב"מ משלי דכולהון חסרים במ"א לך התרפס ורהב רעיך: נמלה ל' מאכלה ל' ואינון מן מלין דשמשים לה בסוף תיבות' ולית דכו' וסימ' במסרה רבתא במערכת אות הלמד בס"ד:

תולדות אהרן סוף ימות. סנהדרין קו: אם ערבת. יומא פז ב"מ קטו ב"ב קעג עקידה שער כג (יבמות יג): אל נמלה. חולין נז עקידה שער כח עקרים מ"ג פ"א: בקיץ לחמה. סנהדרין ז:

רלבג

התורה: ולא שמעתי בקול מורי. להרחיק אלו התאוות ולא הטיתי אזני למלמדי: ביאור המלות. וכל מעגלותיו מפלס. ר"ל וכל דרכיו שוקל: (כב) ילכדנו את הרשע. הם שתי הודעות כמו ותראהו את הילד: (ג) עשה זאת. התרפס. הכנע: ורהב רעך. תן לו רוממות וגאוה עליך: הנצל כצבי מיד. מיד המקום אשר נוקש בו והוא הפח או הרשת ומה שידמה להם: ביאור הדברים. כמעט הייתי בכל רע בתוך וגו' שלא הייתי בוש מהם לעולם שנאתי מוסר או יהיה הרצון בזה כמעט שהייתי מפני זה בכל רע ורעה בתוך קהל ועדה שיתפרסם זה לכולם ויראו ברעתי. התרחק מאד מזאת האשה הזרה ולא תתן כח שהלך לה אך שתה מים מבורך והוא השכל אשר ממנו נובעים מים תמיד לא יחסרו בשתותך מהם ישפעו המושכלות ושתה המים הנוזלים מתוך בארך וגם כן הוא שכל אשר ממנו. ואפשר שרמז באמרו שתה מים מבורך שהיא התפירה אשר בה מים בלתי נובעים אל הצורות הדמיוניות והשגות החושים שמהם נלקחו ההקדמות הראשונות עם ההשגות כי אלו ההשגות החושיו' אינם נובעות אך יחסרו בשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר שילקחו כולם ורמז כאמרו ונוזלים מתוך בארך אל השכל שיושפע ממנו המושכלות והם נובעות תמיד ולזה המשילו לבאר מים חיים ואחר שיגיע לך השלמות בעיון יפוצו מעינותיך חוצה להשפיע מהם לזולתך יפוצו מהם פלגי מים ברחובות אשר ימצאו שם אנשים רבים ללמד אותם חכמתך ולהישירם אל השלמות כי עם שזה הענין בלכתך אחרי עצתי ראוי מאד עצמו להיטיב לזולתו הנה יתוסף שלמותך בו הנה אלו המעינות יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך בהפך מה שהיה הענין בלכתך אחר עצת האשה הזרה כי אז תתן יגיעך לאחרים אך יגיעך ועמלך בחכמה ובשלמות האנושי יהיו לך לבדך ר"ל שאתה לבדך תאכל פרים במה שתקנה מזה מהחיים הנצחיים והערבים בתכלית הערבות כמו שבארנו בראשון מספר מ"י ואין זה סותר מ"ש יפוצו מעינותיך חוצה כי בעמלו בזה יאכל פרים הוא לבדו והם יקחו חלקם בעמלם שעמלו במה שהשיגו ממנו מהחכמה והתבונה: יהי. המקור שתדלה ממנו ברוך כי המים הנובעים ממנו תמיד לא יכזבו והם הנוזלים שתקח מתוך בארך והוא השכל הפועל ושמח וגו' אשר תמצא לך מהמוחשות בדרוש דרוש מה שתעזור בו לדעת ההקדמות הראשונות המובילות אל הדרוש ההוא: אילת אהבים. מרוב אהבים שתאהבך תרוץ למצוא הפלך כמרוצת האילת או תרצה בזה שהיא רצה כמרוצת האילת למצוא האהבים שדרשת השגתם בדרוש שתחקר בו והיא כמו יעלה לרוץ בקלות למצוא מה שינעם לך ויפה חן בעיניך כמה שתרצה לחקור בו מדדיה תמיד אלו ההשגות החושיות והצורות הדמיוניות שמצטרכות לך בדרוש דרוש לקחת מהם המושכלות הראשונות באופן שהתבאר בספר הנפש ובארנוהו בראשון מספר מלחמות ה' תמיד תתעסק באהבתה עד שמפני שם התעסקך בה תהיה שוגה בשאר הענינים לפי שלא תוכל להפרד מהשגתך מתנה: ולמה תשגה בני. בעבור אהבת האשה הזרה ר"ל הנפש המתאוה ותחבק חיק נכריה: כי נוכח. הנה דרכי איש הם נגד עיני ה' והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: עוונותיו ילכדונו את הרשע. ברשתם ובחבלי חטאתו יתמך ויתחזק הלכד שילכד הרשע בו וזה מבואר בהרבה מהחטאים שהם נעלמים כלי להפלת הרשעים ברע: הוא ימות באין מוסר. הנה הרשע ימות ועדין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בענינים אשר ירצה להרשיע בהם עד שבשגיאתו בהם תהיה סבת הפלתו וזה מבואר מאד. אמר עוד ממשל ע"ד האשה הזרה שזכר אשר השומע לה ערב בעבורה אל הש"י והוא יהיה נפרע ממנו ר"ל שהשכל האנושי הוא ערב בעבורה אל הש"י והוא נלכד בשהיותיה: בני. אם קרה שערבת לרעך בעבור איש זר תקעת לו כפך לפרוע החוב בעבורו: נוקשת. הנה באמרי פיך נוקשת ונלכדת כי אין לך הנאה בזה הענין תבואך להשתעבד בזה החוב אך אמרי פיך לבד הם אשר נוקשת ונלכדת בהם וכן הענין בשכל האנושי עם הנפש המתאוה כי הוא לא יתענג כלל בתענוגים הגופיים ההם והוא ערב בעבורה לפרוע החוב אל הש"י הנה כשיהי' הענין כן עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך ונשתעבדת לו בזה החוב אין לך תקנה בזה אלא שתלך ותכנע לפניו ותתן לו הגאוה והרוממות בהשתדלך בחכמה ובתבונה כי אז תשיג לו שהוא בתכלית הרוממות והגאוה ואתה בתכלית השפלות ביחס אל רוממותו ובזה האופן תמלט מזה הערבות ר"ל בהפרדך מהמשך אחר התאוה ובהיותך נכנע מאד לפני הש"י והשכילך רוממותו והתנשאותו אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות: אל תתן שינה לעיניך. אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות ואל תתן שינה לעיניך ולא תנומה לעפעפיך אך חקור תמיד בהשגת העיוניות ובזה תדבק בש"י ויסור הרע ממך: הנצל כצבי מיד. הנצל ברוב מרוצה ובמהירות כמו שינצל הצבי מיד הבא ללקחו ברוב מרוצתו במהירות וכמו שינצל הצפור מיד המוקש אשר תקנוהו שיהי' נוקש במהירות עופפותו עד שילא משם קודם יפול המוקש עליו: לך אל נמלה עצל. אתה האיש העצל מלהשתדל בקנין המושכלות בהיות לאל ידך לעשות לך אל נמלה שהיא בריה קטנה מהבעלי חיים הבלתי בעלי שכל ראה דרכיה וחכם ולמד חכמה. מזה: אשר אין לה קצין. שיישירה

מצודת ציון

ענין שביעה: תשגה. מלשון משגה ותעה: (ג) אפוא. כמו עתה וכן מה לך אפוא (ישעיה כב): התרפס. ענין דריסה ורמיסה כמו ושארא ברגלה רפסה (דניאל ז'): ורהב. ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג'): (ו) נמלה. שם בריה קטנה: (ז) קצין. שר ומושל: (ח) אגרה. ענין אסיפה

מצודת דוד

(כא) כי נוכח. ר"ל ופן תאמר מי רואני לזה אמר דע כי מול עיני ה' דרכי איש ומיישר מעגלותיו אל הגמול ר"ל משלם מדה במדה לדעת שבגמול באם ולא במקרה: (כב) עונותיו. עונות הרשע הם ילכדו אותו ולתוספות ביאור אמר את הרשע: ובחבלי. בהחבלים הנעשים מחטאתו בהם יהיה נשען כאשר יתלוהו בהם ר"ל הטון עצמו יקטרג עליו ויפרע ממנו: (כג) באין מוסר. בעבור שלא לקח מוסר ובעבור רוב אולתו אשר ישגה בהם: ו (א) אם ערבת. ערבות ממון בשביל אחר: לזר. בעבור הזר תקעת כפך והיא ענין קיום וחוזק על הערבות: (ב) נוקשת. הנה דע שבאת למוקש ונלכדת בם ע"י אמרי פיך: (ג) עשה זאת איפוא בני. ר"ל עתה עשה זאת בני והנצל מיד המלוה כי באת בידו ונתחייבת לו: לך התרפס. היה לו למרמס הרגל ר"ל הכנע עצמך לפניו: ורהב רעך. החזק והמשל רעך על

משלי ו

מַאֲכָלָהּ׃ ט עַד־מָתַי עָצֵל ׀ תִּשְׁכָּב
מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ׃ י מְעַט שֵׁנוֹת
מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט ׀ חִבֻּק יָדַיִם
לִשְׁכָּב׃ יא וּבָא־כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ
וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃ יב אָדָם בְּלִיַּעַל
אִישׁ אָוֶן הוֹלֵךְ עִקְּשׁוּת פֶּה׃ יג קֹרֵץ
בְּעֵינָו מֹלֵל בְּרַגְלָו מֹרֶה
בְּאֶצְבְּעֹתָיו׃ יד תַּהְפֻּכוֹת ׀ בְּלִבּוֹ
חֹרֵשׁ רָע בְּכָל־עֵת מִדְיָנִים יְשַׁלֵּחַ׃
טו עַל־כֵּן פִּתְאֹם יָבוֹא אֵידוֹ פֶּתַע
יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא׃ טז שֶׁשׁ־הֵנָּה
שָׂנֵא יְהוָה וְשֶׁבַע תּוֹעֲבוֹת נַפְשׁוֹ׃
יז עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר וְיָדַיִם
שֹׁפְכוֹת דָּם־נָקִי׃ יח לֵב חֹרֵשׁ
מַחְשְׁבוֹת אָוֶן רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת לָרוּץ
לָרָעָה׃ יט יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר

ל׳ · כ׳ · כ׳. י״ו ר״פ ל׳ ל׳ · תניינא · ומחסרין. כ׳ · ברגליו ק׳ · ס׳ תס׳ · מדינים ק׳ · ל׳ מ״ל בכהו׳ · ל׳ · תועבת ק׳ · ו׳ כתוב כן · ג׳ · ל׳ · דודדן

תרגום

ט עַד מָה לְאֵימַת אַנְתְּ דָמִיךְ אַנְתְּ עַטְלָא וְאֵימַת קָיְמַת מִן שִׁנְתָּךְ׃ י קְלִיל שִׁנְתָא קְלִיל נוּמְתָא קְלִיל תְּחַבֵּק יְדָךְ לְמִדְמְכָא׃ יא וְתֵיתֵי וְתִדְרוֹךְ מִסְכְּנוּתָךְ וְחוּסְרָנָךְ הֵיךְ גַּבְרָא כְּשֵׁרָא׃ יב בַּר נָשׁ טְלוּמָא גַּבְרָא עַוְלָא מְהַלֵּךְ בַּעֲקִימוּת פּוּמֵיהּ׃ יג רָמֵז בְּעֵינוֹי וְתָכֵס בְּרַגְלוֹי וְרָמֵז בְּאֶצְבְּעָתֵיהּ׃ יד וּמִתְהַפֵּךְ בְּלִבֵּיהּ וְחָשֵׁל בִּישְׁתָא בְּכָל זְמַן תִּגְרֵי רָמֵי׃ טו מְטוּל הָכְנָא מִן שְׁלְיָא נֵיתֵי תַּבְרֵיהּ וּמִן שְׁלְיָא נִתְּבַר וְלָא תֶּהֱוֵי לֵיהּ אַסְיוּתָא׃ טז שִׁית אִינּוּן דְּסָנֵי אֱלָהָא וּבְשֶׁבַע אַסְלִית נַפְשֵׁיהּ׃ יז עֵינֵי רָמְתָא וְלִישָּׁנָא דְשִׁקְרָא וְיָדֵי דְּשָׁפְכָן דְּמָא זַכֵּי׃ יח לִבָּא דְחָשֵׁל מַחְשַׁבְתָּא רָעֲתָא וְרַגְלֵי דְּמִסְתַּרְהֲבָן לְמִרְהַט לְבִישְׁתָא׃ יט סָהֲדָא דְשִׁקְרָא דְּמַלֵּל כַּדְבוּתָא וּמַן

רשי

מחבירתה: (י) חבוק ידים. הישן חובק ידיו אבראצ״ר בלע״ז: (יא) ובא כמהלך ראשך. אם תעש׳ כן יבא חסרונך ודבר שאת׳ רש ממנו יבא לך מיד כאדם המהלך מהר ומחסירך יבא ויתמלא: כאיש מגן. הבא מהר להגין על אדוניו. המקראות אלו עקרן משל על המתעצלין לעסוק בתורה: (יב) הולך עקשו׳ פה. ההולך בעקימת שפתים: (יג) קורץ בעיניו. רמיזו׳ של מרמה: מולל ברגליו. כלומר משפשף זה על זה: ומורה באצבעתיו. כולם מן ל׳ רמזו׳ הם זה נופל על העין וזה נופל על הרגל וזה נופל על האצבע והעיקר הוא מדבר על המכין המסיתין את הבריות לפ״ג: (יד) מדינים ישלח. בין אדם לבורא: (טו) פתאום ופתע. ל׳ תכיפה היא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו: (טז) שש הנה שנא ה׳ ושבע תועבת נפשו. כלו׳ גם השביעי׳ עמהם: (יט) יפיח. לשון דבור הוא כי כל דבור ברוח הפה הוא: נכור

תולדות אהרן עצל תשכב. שכם כו:

אבן עזרא

לחמה: (ט) אתה עצל מתי תקום תעור משנתך: (י) מעט שנות. כלשון רז״ל והטעם תישן פעם אחר פעם תישן מעט ותנום מעט ותחבק ידיך שלא תיגע: (יא) והנה יבא רישך כמהלך. כאורח הבא שלא יודע עד בואו: ומחסורך יבוא כאיש הבא כמגן לגנא אחר: (יב) אדם בליעל. אלו הם מנייניו: (יג) קורץ. מולל. דובר. מורה לעשות רע כתוב בעיניו ברגליו באח׳ מעיניו ואחת מרגליו וכן ויקבר בערי הגלעד באחת מערי: (יז) רמות. המתגאה שירי׳ עיניו בגאוה. לשון שקר שופכות דם נקי רוצח: (יט) יפיח. לשון דבור והכתוב פירש שהוא עד

לשכב ב׳ קמין וסי׳ לשכב את בת יעקב. מעט חבוק ידים. סימן קדמא ובא כמהלך ראשך הנייגא ובא מתהלך רישך: מ״ה ה׳ חס׳ וסי׳ מול הגלגל אצל אלני מרה. בננו זה סורר ומרה. כי ראה ה׳ את עני ישראל. ולא יהיה באבתם. מרה באצבעתיו: רמות ו׳ כתיב כן וסימ׳ ולאשר ברמות נגב. ויעל ויפל ברמות גלעד דר״ה. גם בעצתם הלך. ועינים רמות תשפיל. עינים רמו׳ לשון שקר. ושוב וישאל ורמות. ובקצת ספרי מסרה ראיתי שמונה

הנלך אל רמות גלעד דויבא אל המלך דר״ת ומשמיט ויעל ויפל ברמות. וג׳ כתי׳ ראמות מלאים באלף ובוי״ו וסימ׳ ראמות וגביש לא יזכר. ראמות לאויל חכמות. ויששכר וגד דר״ה. וג׳ ראמת חסר וי״ו ומל׳ א׳ ופי׳ בסדר ואתחנן ויחזקאל סימ׳ כ״ח:

רלבג

שיישירה אל מה שתעשהו כי אין לה קצין שוטר ומושל שישגיח בהנהגתה ובמוסרה: וכבר תראה תמנה שהיא מכינה בקיץ לחמה בהביאה מהפירות בתוכיה מה שימלא לה בכל השנה וגם היא אוגרת בקיץ מאכלה ותפלא מאד מדרכיה בזה הענין כי אתה תמצא שאם היתה תורה בכותל הנה היא העלה בו ארחות עקלקלות באופן שלא תקשה כל כך העליה עם כובד המשא שתשא בפיה גם תמצא מדרכיה שהיא אוכלת תוכו של זרע אשר בו מה שמדרגתו מדרגת זרע הזכר כמו שנזכר בספר הלמחים בדרך שלא יצא מהגרגרים הטמון בארץ ובזה יהיה נשמר מהעיפוש גם תמצא מדרכיה שאם יבואו מים בתוכי הנמלים יוציאו תכף הזרע משם ליבשו ואחר כן ישובו להצניעו לשמרו מהעיפוש: עד מתי. אתה העצל תשכב ותתרשל מקנין השלימות מתי תקום משנתך לעשות מעשיך האנושי׳ הן לעצמך מעט שינות ומעט תנומות להיות מתנמנם לא ישן ולא ער כמשפט האיש התרון הזריז כאשר תבואהו השינ׳ ותנמנ׳ מעט להסיר ממנו אונס השינה ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מרגוע אל תושיו הלואים מצד טרדתם בהקיצו הנה כשתנהג זה המנהג יבא זה העוני לך ובא כמהלך ר״ל שמדי בואו ילך לו ויסור ומחסורך יבא לך כאיש בעל מגן וכלי מלחמה שכאשר יבא במקום מה לא יתעכב שם אבל ילך אל מלחמתו וזה כי מצד זריזותך בחכמה ישגיח הש״י ויתן לך מה שיצטרך לך או ירצה בזה כי מצד הזריזות יקל לו בעיניו לכנוס ולאסוף בו בעמלו מה שיסתפק בו ובביאור הראשון הוא יותר נכון והנה הזהיר תחלה לבלתי היות בעל תאוה כי היא תמנע׳ השלימות ואחר זה הזהיר מהעצלה כי היא ג״כ תמנע השלימות ותהיה סבה אל שימות האדם בחוסר כל ואחר זה הזהיר מדבור השקרים אשר יתשוב האדם שלא יתגלה והם סבה לרעות גדולות עם שזה יסבב שיאחוז האיש הזה דעות כוזבות לאהבתו השקר ואמר: אדם בליעל. הנה אדם רשע הוא מי שהוא איש און אשר הולך עקשות פה ר״ל ידבר שקרים בפה: קורץ בעיניו. או ברמיזותיו אם בעיקרו בהם כמנהג הרומזים בעיניהם ומולל ברגליו לרמוז בהם ומורה באצבעו: תהפוכות בלבו. הנה בלב כזבים תמיד ובכזבים שיתמיד וימציא בלבו הוא חורש רע בכל עת ומשלח מדנים בין אחים ומחלוקות וריבות בין האנשים בשיספר כזבים מזה לזה ויתחדש מזה הפסד רב בקבוצים המדיניים על אלו הרעות שהוא עושה ישיב הש״י גמולו: שש הנה שנא ה׳. והשביעי הוא מהם תועבת נפשו והם עינים רמות מצד הגאוה ועזות המצח. לשון שקר שהוא אוהב לדבר שקרים והידים שופכות דם נקי: לב חורש. ואל האנשים מהשבות שקר ומרמה להרע להם והרגלים שימהרו לרוץ לעשות רעה ומי שידבר כזבים ויהיה עד שקר והנה זה יכלול לשון שקר ועדות שקר מי שמשלח מדנים בין אחים בספרו כזבים מזה לזה. והנה זכר האיברים על הסדר והתחיל מהאבר הגבוה ובשפל כלה. הנה זה הוא ביאור אלו הדברים שהגבלנו ביאורם פה. ואולם התועלות המגיעות מהם הנה י״ט. הא׳ הוא להודיע כי התורה ומצותיה מביאות האדם אל השגת החכמה והתבונה אם בפילוסופיא האלהית אם בפילוסופיא המדינית אם יעמיק האדם לחקור בה ובמצותיה מחקר ראוי וזה יהיה בשישמרו בלבבו תמיד ובה יגיע לו הבריאו׳ בגוף ובנפש בהתנהגו לפי מצותיה ויהיה אהוב לאנשים ואהוב לשם עד שתמיד יהיו עיניו בו לא יעזבוהו וישיג בזה החיים הערבים הנצחיים והטובות הגופיות עד שאין פחד אליו מהרעו׳: הב׳ הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבטח בדברים אשר ירצה להשיגם בבינתו ובסבות אשר המציא להגיעו אליהם אך ישים מבטחו בש״י לבד ויעזור עם זה בסבות המביאות הדבר ההוא: הג׳ הוא להודיע שראוי לאדם שיתן כבוד לש״י בחקירותו בחכמה ובתורה כי זה ממ׳ שיישירהו למצוא האמת בדברים לפי מה שאפשר לו והיה זה כן כי חכמת הש״י היא נפלאה מאד וכאשר ירצ׳ האדם למצוא באלו הדברים חכמ׳ נפלאים ולא יסתפק בסבות התלושות אז יתישר מאד למצוא דברי חפץ ועם זה למדנו מזה תועלת אחר והוא שמי שיכבד ה׳ מהונו וממבחר פירותיו ותבואתיו יתן הש״י שכרו בשיתברכו קניניו: הד׳ הוא להודיע שכבר יקר׳ שיבואו לטובים רעות על צד המוסר וההשגח׳ ולזה ראוי לאדם שיקבלם מאהב׳ ואז יגיע לו מהם התועלת אשר בעבורו הביאם הש״י עליו: הה׳ הוא להודיע שכמו שגולית החכמה מאלו הדברי׳ השפלי׳ בתקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות וגולית התבונה מהגרמים השמימיים בתקרנו בהם לפי מה שראוי כן שפע מציאותם מחכמת הש״י ותבונתו ולזה נדבק בזה האופן בחכמת הש״י ותבונתו דבקות מה אשר החכמה והתבונה ההיא היא עצמותו ית׳ וכבר בארנו זה והתרנו הספיקות הנופלות בו בראשון ובה׳ מספ׳ מ״י ומזה האופן הותר הספק איך יתכן שיגיעו לנו הידיעות מההשגות החושיות ולא יפקדו בהספקם כמו שבירתנו בראשון ממלחמות ה׳: הו׳ הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימנע טוב

מצודת דוד

על עצמך: אל תתן שנה. ר״ל אל תתעצל בדבר: (ח) הנצל כצבי. ראה להנצל במהירות כצבי הממהר לברוח מיד הלוכדו כשימלא מנים: מיד יקוש. מיד מוקש ספח: (ו) עצל. אתה העצל לך אל הנמלה וראה מנהגה ולמד ממנה חכמה: (ז) אשר אין לה קצין. להכריחה על מעשיה להכין מאכלה לבל תגזול מחברתה: (ח) תכין. עכ״ז מעצמה בחכמתה תכין לחמה בקיץ עת תמצא ע״פ השדה וממנה לעוד להכין הכל בעוד לאל ידך: (י) מעט שנות. פן תחשוב אישן מעט ואח״ז אנום מעט ואח״ז אשכב בחבוק ידים לנום כי כן דרך השוכב לחבק ידיו זה בזה: (יא) ובא כמהלך. בעבור זה יבוא לך עניות פתאום כאורח המהלך בדרך הבא פתאום לבית מלונו ולא נודע טרם בואו: ומחסירך. דבר המחסר עושרך מהרה יבא כאיש המלובש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב בדרך מהלכו: (יב) אדם בליעל. מי שפורק מעליו עול מקום הוא איש און והולך עקשות פה ר״ל מעקם פיו לרמוז לה״ר: (יג) קורץ בעיניו וגו׳. ענין כולם הם רמיזות לה״ר: (יד) תהפוכות בלבו. מחשבות לבו להפוך הדבר מכמות שהוא: חורש רע. חושב רע בכל עת ומגרה מחלוקת בין אנשים ר״ל כיון שפרק עול המקום בודאי את כל אלה יעשה: (טו) ואין מרפא. לא יהיה רפואה לשברו: (טז) ושבע. השביעית היא תועבת נפשו ר״ל שנואה מכולן: (יז) עינים רמות. זה המתגאה במרים עיניו כלפי מעלה לא כדרך שפלי הרוח אשר ישפילו עיניהם להסתכל כלפי מטה: (יח) לב חורש. המפנה לבו לחשוב מחשבות און לרוץ לרעה לעשות במהירות עד לא יתנחם: (יט) יפיח וגו׳. ר״ל עד שקר מדבר כזבים וגו׳. בין אחים. בין אוהבים ואחת היא: בין אחים. בין אוהבים ינרם מחלוקת בספור לה״ר והיא השביעית הקשה מכולן כי בזה הירג שלשה את עצמו והמקבלו

מצודת ציון

אסיפה כמו אוגר בקיץ (לקמן י׳): (י) תנומות. היא שינה קלה: (יא) ראשך. ענין עוני ודלות כמו ראש עושה כף רמיה (שם): (יב) בליעל. בלי עול ר״ל הפורק עול שמים: (יג) קורץ. ענין כנידנוד לרמוז הלעג והוא מלשון קרץ מצפון (ירמיה מו) כי ברוב הנידנוד כאלו כורת ומשבר העינים: מולל. הוא מלשון מלה ודבור ר״ל כאלו מדבר ברגליו דבר הלעג: מורה. כאלו מלמד דבר הלעג באצבעותיו: (יד) מדינים. מלשון מדון ומריבה: ישלח. ענין גרוי ושסוי כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים ל״ב): (טו) אידו. ענין צער ומקרה רע: פתע. הוא כמו פתאום: (יט) יפיח. ענין דבור ע״ש בבא

אבן עזרא

עד שקר: (כ) נצור בני. בלב שלא תשכחנה: (כב) תנחה אותך. שלא תגוף באבן רגליך. תשמור שאינך יכול להשמר בעת תנומתך. והקיצות והטעם אף אם אין מדבר פיך בהקיצך היא תשיחך כדי שלא תפחד: (כג) כי נר. כי המצוה כנר להאיר לפניך כענין מצות ה׳ ברה מאירת עינים והתורה כאור ללומדיה והכסיל בחשך הולך. ודרך חיים והחכמה לאד׳ המקבל היא דרך שיחיה בה: (כד) לשמרך. התוכחות הם לשמרך מאשה רעה שהיא קשה מכל העבירות שהיא גוררת הרעות. מחלקת תאר לאשה שתדבר לשונה בחלקות ונכריה תאר הלשון: (כה) ואל תקחך מן המוסך. בעפעפיה בעבור יופי עפעפיה והם העיני׳

ותורה ה׳ וסי׳ כי שפתי כהן. הוה על הוה. ויקם עדות. כי נר מצוה. זאת תולדות אהרן בהתהלכך. סוטה כא אבות יג זוהר וישב: נר מצוה. ברכות ס תענית ז מגלה טו סוטה כא ב״ב ד עקידת שער סח עקרים מב פכ״ע ומג פכ״ח זוהר וישב תרומה:

משלי ו

וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים׃ כ נְצֹר בְּנִי מִצְוַת אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ כא קָשְׁרֵם עַל־לִבְּךָ תָמִיד עָנְדֵם עַל־גַּרְגְּרֹתֶךָ׃ כב בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ׃ כג כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר׃ כד לִשְׁמָרְךָ מֵאֵשֶׁת רָע מֵחֶלְקַת לָשׁוֹן נָכְרִיָּה׃ כה אַל־תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ וְאַל־תִּקָּחֲךָ

ג׳ . ג׳ · ג׳ וחד אל לבך׳ · ג׳ · ד׳ לשון זכר · ס׳ · י״ו ד · ב׳ לבראות טעמים

תרגום

דְרָמֵי תִגְרֵי בֵּין אַחֵי׃ כ טוּר בְּרִי פּוּקְדָנָא דַאֲבוּךְ וְלָא תִטְעֵי מְנִימוּסָא דְאִמָּךְ׃ כא קְטוֹרְנוּן בְּלִבָּךְ תְּדִירָא וּכְרוֹךְ אֱנוּן בְּצַוְרָךְ׃ כב בְּמֵיזָלָךְ תִּתְדַּבַּר עִמָּךְ בְּמַדְמְכָךְ תִּתְנְטַר עֲלָךְ וְתִתְעַר הִיא תֶהֱוֵי רָצְיָךְ׃ כג מְטוּל שְׁרָגָא הוּא פּוּקְדָנָא וְנִימוֹסָא נוֹהֲרָא וְאוֹרְחָא דְחַיֵּי וּמַכְסְנוּתָא וּמַרְדּוּתָא׃ כד דְתִתְנְטַרָךְ מִן אִתְּתָא בִישְׁתָּא וּמִן שְׁעִיעוּתָא דְלִישָׁנָא דְנוּכְרֵיתָא׃ כה לָא תְרוּג שׁוּפְרָהּ בְּלִבְבָךְ וְלָא

רשי

(כ) נצור בני מצות אביך: (כא) ענדם. ל׳ קשר הוא כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא): (כב) בהתהלכך. בחייך: תנחה אותך. כמו תנהיגך: בשכבך. בקבר: והקיצות היא תשיחך. לתחיית המתים לעמוד בדין: היא תשיחך. תליץ בעדך: (כג) כי נר מצוה ותורה אור. כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האד׳ וזכות מצוה לפי שעה כאור הנר. ד״א כי נר מצוה וגו׳ מצות האב הוא נר כל מי שמקיים מצות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק במקום חושך ואם אבד שום דבר שם הוא מוצאו לאורו. וכן מי שהוא מקיים הוראת אמו הורה היא לו וכן הוא אומר אל תטוש ת רת אמך וכן הוא ודאי שמקרא זה מדבר במצות אביו ואמו דכתיב (לקמן כ) מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך ואם נר של אדם ידעך (כוהה) כשאין מקיי׳ מצות נמצא כשמקיים מצות מאיר נרו (ר׳ יוסף קרא): ודרך חיים תוכחות מוסר. תוכחית המוסר הם מטים את האדם לחיים נמצא שהם דרך החיים: (כד) לשמרך מאשת רע. התורה תשמרך מאשה של מנהג רע ועל כרחך לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד עבודת גלולים שהיא שקולה כנגד הכל שאם תאמר אשה זונה ממש וכי כל שכרה ושבחה של תורה שמשמרת מן הזונה לבדה אלא ע״כ זו עבודת גלולים שהיא חמורה כנגד הכל: מחלקת לשון. מטחות עינים של לשון נכריה: (כה) ואל תקחך. ואל תטול חכמתך ממך בעפעפי עיניה

רלבג

טוב מהראוי לו אם יש ספק בידו לעשותו כי זה מטוב התכונה ימשך שלא יאמר לרעהו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך במה שישנו אתו לתת לו: הז׳ הוא מה שהזהיר מלריב עם אדם אשר לא גמלו רע כי בזה מהפסד הקבוץ המדיני מה שלא יעלם וזה שהמדות התשובות שיהיו לאנשים לשמרם מריב יועילו להם מאוד׳ עם בעל זאת התכונה הפחות׳ ויבא זה אל ההפסד במדות: הח׳ הוא להודיע שהחמס והרשע ראוי שירותקו כי קללת הש״י תמצא בבית הרשע אמנם נוה צדיקים יברך: הט׳ הוא להודיע שהליצנות ראוי שירותק וכן הענין בכסילות כי הקלון ימשך לעושיהם: הי׳ הוא להודיע כי החכמה תקנה עם ראשית החכמה כי כבר יבואו בחקירה בה בהקדמות מעלם החכמה והלולם הבינה תקנה עם כל הקנינים כי אין הקדמותיה עצמיות וצריך גם כן שיקדמו לקניניה כל הקנינים מההשגות האחרות כי בהם יתיישר לעמוד על אמתתה כמו שזכרנו: הי״א שאין ראוי לאדם ללכת בדרך רשעים ולהסכים עמהם בו אך יתחייב להשבית הפועל הרע ההוא ולבטלו אם יוכל בשום תחבולה ואם לא יוכל ראוי שיסלק עצמו ממנו: הי״ב הוא להודיע שהצדיקים נעזרים בש״י בדרכם שילכו בה בכל דרושיהם והם מתישרים בה תמיד אל התכלית יתפשו בו ואמנם הרשעים בהליכתם יכשלו ולא ידעו במה כי דרכם היא כאפילה ולא יוכלו להתיישר בה אל חפציהם: הי״ג הוא להודיע שראוי לאדם שישמור שכלו שלא יהיה אסור בדבר מהדברים ימנעהו מעשות לפי מה שראוי כי כבר יאבד זה הפרי הטוב שראוי להגיע ממנו והוא החיים הנצחיים והערבים ומפני זה ראוי שישמור מלקבל שרשים והתחלות כוזבות מנעוהו מלהשיג האמת במה באחריהם כי הם יאסרו שכלו מלחקור בהם מחקר ראוי ולזאת הסבה ראוי שישנא לשון שקר וירחיקהו כי האנשים המורגלים בשקר לא יאהבו המוסר מאד ויסור מפני זה מהם כל פרי השכל ולזאת הסבה גם כן ראוי שירחיק התאוות הגופיות ועצלה כי בסבת כל אחד מהם יהיה השכל אסור מעשות פעולתו: הי״ד הוא להודיע לחוקר בדרוש שישים עיונו אל היושר ואמת ויתיישר אליו בתכלית מה שאפשר לו כי זה ממה שיישירהו למצא האמת בדברים: החמשה עשר הוא להודיע שמי שישיג החכמה והתבונה ראוי שישמרם בלבו תמיד עם הדברי׳ שהיו סבת התמדם הידיע׳ לו כאלו תאמר שישמור עם המושכלות השניות המושכלות הראשונות שהתבארו מהם וישמור עם התכונות המחשבות אשר יישירוהו אל השגתם: הי״ו הוא להודיע שראוי לאד׳ שירחיק התאוות הגשמיות כי הם יובילוהו אל המות ויביאו השכל אל שלא יעשה פעולתו אך יתן כחו בהמצאות התחבולו׳ להשגת התאוו׳ המגונו׳ האלו: הי״ז הוא להודיע שאשר חטא ונמשך אל הנפש המתאו׳ ועזב פועל השכל ר״ל דריכתו אל השלימות עד שהוא ראוי שיהיה השכל נספה בחטא אשר היתה ההנאה בו אל החומר כמו הענין בערב שנשתעבד בעבור אחר הנה ראוי לו שיכנע אל השם יתברך בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה על חטאיו וישתדל בזריזות רב להשכיל ולדעת אותו בדרך שיתן לו רוממות נפלא על שאר הנמצאות כמו שהוא האמת בזה ובזה ירפא לו מחולי הערבות הזה כמו שאם ערב אדם לרעהו בעבור זה ונשתעבד לרעהו בפרעון החוב בעד הזר הנה אין לו תקנה אלא שיכנע לרעהו שנשתעבד ויתן לרעהו רוממות וכבוד כי בזה אולי יחמול עליו ויקל ממשאו קצת או יעזבהו: הי״ח הוא להודיע שראוי לאדם להרחיק העצלה ורבוי השינה והשכיבה כמשפט העצל כי זה ממה שימנעהו מהשג׳ שום שלימות גם די טרפו לא ישיג אבל ראוי לו שינהג בזריזות לקנות המעלה והטרף בעת אשר תמצא ידו וישלם לו זה הזריזות בהתרחקו מהשינה לפי מה שאפשר לו וזה ממה שיגיע אליו בזאת התחבולה והיא שכאשר יחזקהו אונס שינה יתנמנם מעט בזולת שכיבה כי בזה יסור בקלות וישתדל בכמו זאת התחבולה להרחיק השינה עד שכאשר יישן היה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היגיעה ישכב מעט ויחבק ידיו ר״ל שישבות מכל מלאכה ותנועה כי בזה יסור לאות כחותיו כאילו נתן שינה לעיניו וזה מבואר מאד מן החוש: הי״ט הוא להרחיק השקר ולזה אמר כי מי שהוא אוהב השקר הוא רשע כי זה יביאהו לחטאים גדולים מהם בדעות כי אהבתו השקר תסבב שלא ידרוש האמת בדעות ומהם במדות כי מזה ימשך שיהיה תמיד שקר בפיו וישתדל אל שיביא האנשים להאמין מה שאינו ברמיזותיו ובקריצותיו במקומות שלא יוכל לדבר והמשל שאשר יאמר על אדם דבר שאינו הנה יקרה כשידבר מה שאיפשר שיובן ממנו באופן מה שאמר האחר עליו או ירמוז לאנשים שיקחו עדות מזה על אמתות מה שאמר להם עליו ומזה ג״כ ימשך שיחשוב תמיד מחשבות איך יוכל למצוא דבר שקר שיחרוש בו רע לאיש מה ויומשך ג״כ מזה שיעורר ריב בין אנשים בכזביו ובכלל הנה כמו שבאמת יתקיים היישוב כן יפסד בשקר ולהרחיק השקר ביאר שכבר יקרה ממנו עונש רב ונפלא והנה ביאר בו כי מסוג השקר מצאו מינים הם שנואים ומתועבים לש״י והם עינים רמות כי הוא דבר שקר שיתגאה האדם עם היותו בריה שפלה ונבזית מאד והנה שגאוה היא מידה מגונה מאד מסירה האדם מכל שלימות ולשון שקר ר״ל שיהיה דובר שקרים והיא ג״כ מדה מגונה ומונעת האדם ממצוא דברי חפץ חכמה ותבונה וידים שופכות דם נקי עושות ג״כ דבר שקר ועול להרוג איש על לא חמס בכפיו והנה עוצם גנות זאת המדה מבואר בנפשו ולב חורש מחשבות און שיא ג״כ מדה מגונה מאד כי זה ממה שיביא לעשיית הרעות כדברי שקר אשר השתדל בהמצאתם עם שזה לא ישתמש במה שהוא כלי אל קנין השלימות בהשתדלו במה שהוא מגונה בתכלית הגנות ורגלים ממהרות לרוץ לרעה הוא ג״כ לדבר שקר כמו שפיכת דם נקי או גניבה וגזילה ומשלח מדנים בין אחים הוא ג״כ בדברי השקר שיספר מזה לזה וגנות כל אלו המדות והתכונות הוא מבואר ונגלה: ביאור המילות בהתהלכך. תשיחך. תדבר עמך: ביאור הדברים נצור בני מצות אביך. והוא הש״י שילוה אותך לשמור תורתו ואל תעזוב התורה שנתן לך השם יתברך באמצעות השכל הפועל ואפשר שרמז במצוה כי הם מישירים אל החלק מהתורה אשר בו מצות ואזהרות ורמז בתורה אל ספורי התורה כי הם מישרים מאד אל השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וקרא הספורים תורת אמך כי הם הגיעו בנבואה מהשכל הפועל אשר הוא בזה הזמן כמו שביארנו בביאורנו לספר שיר השירים עד שרוב הספורים הם סיפור תולדות האבות אשר הם כמו אם ביחס אל השם יתברך והמשל כי כמו שהאם תתן החומר והאב יתן הצורה כמו שנתבאר בספר ב״ח: קשרם. על כלי הדבור לדבר בם תמיד כי בזה תתישר לעמוד על כוונתם והחכמה הנפלאה אשר בהם: בהתהלכך. בדברים העיוניים. תנחה אותך התורה להשיג דברי חפץ וזה שכבר תשמור בשרשים אשר הושרשו בה מהטעות בהתחלות וזה ממה שינחה אותך אל האמת בדרוש דרוש: בשכבך. כאמצע הדרך אשר תדרוך בה למצוא הדרוש כי יחלשו כחותיך ותצטרך לשינה הנה התורה תשמור בעבורך מה שהתחלת להקדימו כדי להשיג הדרוש עד שלא תצטרך שנית להתחיל העיון בו מראשיתו וכאשר תיקץ משנתך הנה התורה תדבר לך הדברים שמצאת קודם שתשכב להישירך להשלים החקירה והנה אמר זה כי עם שהתורה מישרת האדם למצוא החכמה והתבונה הנה שומר התורה מושגח מהש״י ולזה הוא נעזר בו בהשגותיו: ואפשר שתהיה הכוונה בזה בשכבך מהחקירה כי לקשיה לא תמצאנה ותפסק מפני זה דריכתך בם הנה התורה תשמר בעבורך לשמרך מהטעות וזה כי לולי התורה אולי מפני הקושי שיגיע לך בהתרת קצת ספקות יפלו בדרוש ההוא כבר תסכים לדחות האמת ותגיע מזה להריסה רבה בהרבה מהדרושים אך מפני שהתורה השרישה האמת בזה הנה ישמרך זה מהמודאה בסותרו ותמלט בזה מהטעות וכאשר הקיצות שנגלו לך הסתרים על הספקות אשר הספיקו דריכתך בזה העיון הנה התורה תדבר לך אותם הדברים או יהיה תשיחך יוצא לפלישי וירצה בו כי התורה תביאך לדבר אותם הדברים והכוונה בזה אחד איך שיפורש והסבה בזה כי מהתורה נפישרו לך אלו הדברים והנה זה הביאור האחרון הוא יותר נכון: כי נר מצוה. וזה כי המצוה היא נר להראות הדרך והדברים הנראים והתורה היא אור שהוא יותר חזק בזה הפועל לכן ייחס מה שישפע מצלמת התורה אל מה שישפע מספוריה וייחס האור אל הנר כמו שהתבאר מדברינו בפתיח׳ ביאורינו לדברי התורה והיא ג״כ דרך חיים ר״ל דרך השגת החיים הנצחיים והיא ג״כ דרך תוכחות מוסר והוא לקיחת המוסר במדות ותכונות וזה כי המצוה והתורה כל אחד מהם מיישר אל דרך החיים ואל תוכחות מוסר ואם היתה התורה בשני אלו יותר חזקה והיא דרך: לשמרך מאשת רע. מהמשך לפתוי אשת איש לנאף עמה מצד העונש הנפלא אשר הטילה התורה במצות וגם בספוריה במה שזכרה מענין אבימלך ופרעה על דבר שרי

מצודת ציון

שבא בהפסק הטעם: (כ) תטוש. ענין עזיבה: (כא) ענדם. ענין קשירה כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא): גרגרותיך. מלשון גרון וצואר: (כב) תנחה. תנהג: והקיצות. ענין הערה מהשינה: תשיחך

מצודת דוד

והמקבלו והנאמר עליו: (כ) מצות אביך. כי הלא בודאי חפץ בתקנתך: תורת אמך. מה שהיא מלמדתך: (כב) תנחה אותך. תנהג אותך בדרך הישר: תשמור עליך. משודדי לילה: היא תשיחך. תדבר עמך כחבר טוב המדבר עם חבירו להשתעשע עמו: (כג) כי נר מצוה. כמצוה שאדם עושה מאירה לו כנר והלומד תורה היא לו כאור היום והשומע תוכחת מוסר הוא לו דרך המביא חיים: (כד) לשמרך. כי המוסר יועיל לשמרך מאשה זונה: מחלקת. מחלקלקות פתויי הנכריה והוא כפל ענין במ״ש: (כה) ואל תקחך. אל תקח לבך להיות נמשך אחריה ע״י רמזי׳.

רשי

עוינה שקורצת בהם בעפעפיה : (כו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם . לידי עניות וחוסר כל טוב : נפש יקרה תצוד . נפש שהיתה יקרה קודם לכן באה ונדה לגיהנם: (כז) היחתה איש . הישאב איש גחלים בשפולי בגדיו ולא ישרפו כל לשון חתיית גחלים לשון שאיבה הוא כמשמעה כשממלא הכלי בתוך המדורס : (כט) אל אשת רעהו . כמשמעו ואף על פי כן יש לדרשה שהיא מיוחדת ללא לך : (ל) לא יבוזו וגו' : (לא) ונמצא ישלם וגו' : (לב) נואף אשה וגו' . שלשתם מחוברים בדבור אחד אם יגנוב הגנב גנבה אין לבוזתו כ"כ כמו הנואף למה כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל וכשנמצא יש לו תקנה בתשלומין ולכל היותר ישלם שבעתים כלומר תשלומי כפל כרבה ואפילו חמשים על אחד . ויש מפרשים שבעתים כמו גונב שור וכליו וטבחו שמשלם חמשה בקר ותשלומי כפל על הכלים (הרי שבעה) : (לא) את כל הון ביתו יתן . ואפי' צריך למכור כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנה ומתחלה מחמת רעב עשה . אבל : (לב) נואף אשה חסר לב. הוא שהרי לא לרעבון עשה : משחית נפשו הוא יעשנה . הזמה : (לג) נגע וקלון ימצא . על עבודת גלולים ועל גילוי עריות הנגעים באים : (לד) כי קנאה . מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב"ה שהוא גבור על כל ולא יחמול ביום נקם : (לה) לא ישא . פנים . לכל ממון לכפר על אשר כפר בו ונדבק בעבודת גלולים. ורבותינו דרשו לא יבוזו לגנב . זה המתגנב מאחר חבירו הולך לבית המדרש ועוסק בתורה . ונמצא ישלם שבעתים . סופו שמתמנה דיין ומורה הוראות שאין שבעתים אלא תורה שנאמר מזוקק שבעתים (תהלים יב) : (א) בני שמור אמרי ומצותי : (ב) ותורתי כאישון עיניך . שחור של עין שהוא דומה לחשך כמו באישון לילה : אחותי

משלי

בְּעַפְעַפֶּיהָ׃ כו כִּ֤י בְעַד־אִשָּׁ֣ה זוֹנָ֭ה
עַד־כִּכַּר־לָ֑חֶם וְאֵ֥שֶׁת אִ֑ישׁ נֶ֖פֶשׁ ו'
יְקָרָ֣ה תָצֽוּד׃ כז הֲיַחְתֶּ֬ה אִ֓ישׁ אֵ֬שׁ ל' וחד כי תגור ל'
בְּחֵיק֑וֹ וּ֝בְגָדָ֗יו לֹ֣א תִשָּׂרַֽפְנָה׃ כח אִם־ ד'
יְהַלֵּ֣ךְ אִ֭ישׁ עַל־הַגֶּחָלִ֑ים וְ֝רַגְלָ֗יו לֹ֣א ג'
תִכָּוֶֽינָה׃ כט כֵּ֗ן הַ֭בָּא אֶל־אֵ֣שֶׁת
רֵעֵ֑הוּ לֹֽא־יִ֝נָּקֶ֗ה כָּל־הַנֹּגֵ֥עַ בָּֽהּ׃
ל לֹא־יָב֣וּזוּ לַ֭גַּנָּב כִּ֣י יִגְנ֑וֹב לְמַלֵּ֥א ג' חד חסר
נַ֝פְשׁ֗וֹ כִּ֣י יִרְעָֽב׃ לא וְ֭נִמְצָא יְשַׁלֵּ֣ם
שִׁבְעָתָ֑יִם אֶת־כָּל־ה֖וֹן בֵּית֣וֹ יִתֵּֽן׃ ו'
לב נֹאֵ֣ף אִשָּׁ֣ה חֲסַר־לֵ֑ב מַשְׁחִ֥ית
נַ֝פְשׁ֗וֹ ה֣וּא יַעֲשֶֽׂנָּה׃ לג נֶֽגַע־וְקָל֥וֹן
יִמְצָ֑א וְ֝חֶרְפָּת֗וֹ לֹ֣א תִמָּחֶֽה׃ לד כִּֽי־ ב' ותעלתם מלפניך
קִנְאָ֥ה חֲמַת־גָּ֑בֶר וְלֹֽא־יַ֝חְמ֗וֹל בְּי֣וֹם ד' דסמי'
נָקָֽם׃ לה לֹֽא־יִ֭שָּׂא פְּנֵ֣י כָל־כֹּ֑פֶר וְלֹא־ ד' מ"ל
יֹ֝אבֶ֗ה כִּ֣י תַרְבֶּה־שֹֽׁחַד׃

ז א בְּ֭נִי שְׁמֹ֣ר אֲמָרָ֑י וּ֝מִצְוֺתַ֗י
תִּצְפֹּ֥ן אִתָּֽךְ׃ ב שְׁמֹ֣ר מִצְוֺתַ֣י וֶחְיֵ֑ה
וְ֝תוֹרָתִ֗י כְּאִישׁ֥וֹן עֵינֶֽיךָ׃ ג קָשְׁרֵ֥ם ב' וימלאו כה ג' ומ"ל
עַל־אֶצְבְּעֹתֶ֑יךָ כָּ֝תְבֵ֗ם עַל־ל֥וּחַ לִבֶּֽךָ׃

תרגום

תְשַׁרְגְגָךְ בִּגְבִינָתְהָא׃ כו מְטוּל דְדַמְיָא מִלְתָא דְזַנְיְתָא הֵיךְ גְרִצְתָּא דְלַחְמָא וְאִתַּת גַבְרָא נַפְשָׁא יַקִירְתָא צָיְדָא׃ כז דִלְמָא סָיֵם בַּר נָשָׁא נוּרָא בְעוּבֵיהּ (בְּחוּבֵיהּ) וּלְבוּשֵׁיהּ לָא יָקִיד׃ כח אֵי דִלְמָא מְהַלֵּךְ גַבְרָא עֲלַוֵי גוּמְרֵי וְרִגְלוֹי לָא מִתְכַּוְין׃ כט הֵיכְנָא מָה דְעָאֵל עַל אִתַּת חַבְרֵיהּ לְמֵגוּר עִמָּהּ לָא נִזְכֵּי כָּל מַן דְקָרֵיב בָּהּ׃ ל לָא לְמִתְדַמְרוּ לְגַנָּבָא דְגָנֵב דְתִשְׂבַּע נַפְשֵׁיהּ מְטוּל דְכָפֵן׃ לא וּמִן דְמִשְׁתְּכַח פָּרַע חַד בְּשִׁבְעָה וְכוּלֵיהּ מָזָלָא דְבֵיתֵיהּ יָהֵיב׃ לב מַן דְגָיֵר בְּאִתְּתָא חָסִיר דְרַעְיָנָא וּמַן דְבָעֵי דִי יְחַבֵּל נַפְשֵׁיהּ הוּא עָבֵד לָהּ׃ לג מַכְתָּשֵׁי וְצַעְרֵי יָאֲרַע וְחִסוּדֵיהּ לָא מִתְעֵי׃ לד מְטוּל דְטַנְנָא חֶמְתָא דְגַבְרָא וְלָא חָיֵס בְּיוֹמָא דְפוּרְעָנָא׃ לה וְלָא נָסֵב בְּאַפֵּיהּ דְכָל דְיָהֵב לֵיהּ מוֹהֳבָא וְלָא מִתְפַּיֵס כַּד תַּסְגֵא שׁוּחְדָא׃
א בְּרִי נְטַר מֵימְרִי וּפִקּוּדַי תְּטַשֵׁי גַבָּךְ׃ ב נְטַר פִּקּוּדַי וְהֱיֵה וְנִימוֹסַי הֵיךְ בַּבְתָא דְעַיְנָא׃ ג קְטוֹר אִנּוּן עַל אֶצְבְּעָתָךְ כְּתוֹב אִנּוּן עַל לוּחַ

אבן עזרא

העיני' : (כו) עד ככר לחם . יאבד ממונו עד שהוא צריך לשאול מן הבריות ככר לחם . ואשת איש תצוד נפש הנואף עמה ואמר יקרה בעבור שהיא אצולה מאור השם . תצוד כי היא תצוד כענין מצודדות את הנפשות : (כז) היחתה . פירוש נושא או מביא והטעם כאש הבגדים תשרפנה והרגלים תכוינה : (כט) כן . הנואף ינקה שפי' יכרת מן ונקה לא אנקך : (ל) לא יבוזו . אנשים לגונב שירעב אין לו מה יאכל כי אם יגנוב למלאת התאוה הוא גונב : (לא) שבעתים . שבע לבד וכך את הכבשה ישלם ארבעתים כענין וארבע צאן תחת השה וכן שבעתים יוקם קין והענין כאור שבעת הימים ובעבור שרוב תשלומי הגנבה הנמכרת הם חמשה וקרוב בנמצאים שנים על כן אמר שבעתים . כל הון ביתו יתן עד שישלם שבעתי' וככר אמר השם ונמכר בגנבתו: (לב) אבל הנואף אשת איש הוא חסר דעת כי אם ישחית אדם נפשו הוא סבב ההשחתה וזהו הוא יעשנה : (לג) נגע . השם וביא עליו נגעים כענין וינגע ה' את פרעה. וקלון שיהיה נבזה בעיני כל רואיו . וחרפתו בשכבו עם אשת איש לא תמחה מפני בני אדם: (לד) חמת גבר. כי הקנאה מולדת החמה וגבר הוא בעל האשה כי בעלות חמתו היה מקנא בו לשכבו עם אשתו : (א) בני שמור : (ג) על לוח לבך

שבת קדשך נתת : ואשת ו' וסימ' נמסר בישעיה סימ' נ"ד : ובגדיו ד' וסימ' נמסר בסדר תצוה : יהלך ג' וסימ' צדק לפניו יהלך . בחקתי יהלך ומשפטי שמר . אם יהלך איש על הגחלים . וא' ויהלך אש : יגנוב ב' א' חסר וסימ' לא יבוזו לגנב . כי יגנב איש . בתרא חסר : שבעתים ו' וסימנ' בסדר בראשית: תמחה ב' וסימ' וחטאתכם מלפניך. נגע וקלון ימצא : ולא יחמול ד' וסי' ואחרי כן נאם ה' אתן את צדקיהו מלך יהודה . וישלך עליו ולא יחמול . יסבו עליו רביו . כי קנאת חמת גבר : יחמול ד' מלאי'

תולדות אהרן אשה זונה . נזיר סג סוטה ד הוריות י (סוטה טו) : ואשת איש . סוטה ד : היחתה . סנהדרין קו : לא יבוזו . עקידה שער לט עקרים מ"ג פכ"ג : נואף אשה . סנהדרין לא לט : קשרם . נדרים סב קידושין ל :

רלבג

שרי אשת אברם והנה קרא זאת האשה אשת רע להורות כי הש"י לא יתן כמו זאת האשה המנאפת לטובים וקראה נכריה לפי שאינה אשתו אבל היא אשת איש אחר : אל תחמוד . יופי האשה המנאפת בלבבך ואל תקחך בעפעפיה אשר נורת הבעתה בהם מושכת האדם לחשוק בה : כי בעד אשה זונה . כי בעבור אשה זונה יבא איש עד ככר לחם ר"ל שלא ישאר לו מהונו כי אם ככר לחם כי יאבד הונו בה כאמרו ורועה זונות יאבד הון והנה ראוי לאדם להשמר מאד מנפול במצודה כי כברים לה כח לצוד נפש יקרה מצד קלות התפתות האדם אל המשגל : היחתה . הנה רמז שאי אפשר שיהיה איש חותה אש בבגדיו ולא תשרפנה בגדיו : אם . או שילך על הגחלים לא תכוינה רגליו : כן הבא וגו' לא ינקה . שלא ישיגהו עונש נפלא ראה והתבונן איך הוא מגונה מאד ענין הניאוף: הנה לא יבוזו . האנשים לגנב כי יגנוב וגו' : ונמצא ישלם שבעתים . ואם נמצא לנפשו המזון בזולת הגנבה הנה יענש על גנבתו בשישלם על אחד שבעה גם כל הון ביתו יתן או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון שאם נמצא הגנב בבית בעל הגניבה הנה נתפייס עם בעל הגניבה בשישלם לו על אחד שבעה גם יתן לו כל הון ביתו ויניחהו ובספרו יתרצה לו בעל הגניבה בלי ספק ולזה הוא מבואר שלא ישיגהו בזה בשת מהאנשים כאשר לקחו למלא נפשו כי ירעב גם לא ישיגהו נגע בגופו מבעל הגניבה כי בכופר ובשחד יתרצה לו ואולם לנואף ראוי שיבוזו כי הוא לוקח לעצמו חוק הבעל וגונבו ממנו לא למלא נפשו כמו הענין בגנב אבל ישחית עצמו בניאוף בחסרו החומר היסודי ולחותו הטבעי ברבוי המשגל ולזה הוא מבואר כי נואף אשה הוא חסר דעת וזה כי משחית נפשו הוא יעשה זאת הפעולה המגונה והוא ימצא נגע וקלון וגו' : נגע וקלון ימצא . מבעל האשה אשר ימצאהו וימצא קלון מכל האנשים שידעו זה בהפך הגנב הגונב למלא נפשו והנה זה הקלון הוא חזק ומתמיד עד שלא תמחה לעולם חרפתו ואמרו כי ימצא נגע המתגבר על הנואף עם אשתו כי קנאה חזקה ולא יחמול עליו מלהכותו מכת אכזרי באי זה נקם שיוכן לו להנקם ממנו וא"ת שיתרצה בממון כמו הענין בגנב הנה לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שוחד : בני שמור אמרי . בלבבך והם ספורי התורה ומצות התורה תצפון אתך לשמרם : שמור מצותי וחיה . מצות התורה ותשיג החיים הנצחיים ושמור תורתי כשמרך אישון עיניך ולא די לך במצות שתשמרם בלבך אבל צריך וגו' : קשרם . אבל צריך שתקשר על אצבעותיך לעשות אותם ואמר אצבעותיך כטעם אמרו מעשה אצבעותיך . כתבם על לוח לבך שיהיו בזכרך תמיד : אמור

מצודת דוד

רמזי עפעפים : (כו) כי בעד אשה זונה . בעבור חמדת אשה זונה בא האדם לרב השוני עד כי ישאל ככר לחם : תצוד . בחלקת אמריה תצוד את הנפש עם שהיתה יקרה ונקיה מעון : (כז) היחתה . וכי אפשר שיחתה איש בחיקו את האש ולא תשרפנה בגדיו : (כח) אם יהלך . וכי יהלך איש על גחלים ולא תכוינה רגליו : (כט) כן הבא . כן הוא הבא אל אשת רעהו כי כל הנוגע בה לא ינקה מעונש הראוי : (ל) לא יבוזו . אין מרבים לבזות את הגנב כאשר יגנוב למלא נפשו כי רעב הוא וגנב לשבור הרעבון וכמעט לאונס יחשב : (לא) ונמצא . וכאשר ימצא יוכל לתקן בתשלומין אז חדל ממנו בעל הגניבה : את כל הון . ר"ל הלא לא יתן יותר מכל הון ביתו אבל לא נגע עד הנפש : (לב) נואף אשה . אבל המנאף עם אשה הוא חסר לב והרוצה להשחית נפשו עשה יעשה כזאת הואיל ואין לו הכרחית כגונב ממון : (לג) נגע וקלון ימצא . מן השמים ימצא נגע כי ע"י ג"ע הנגעים באים ומן הבריות ימצא קלון : לא תמחה. לא תהיה נשכחת : (לד) כי קנאה . הנקמה תעורר חמת הבעל ולא יחמול עליו ביום אשר תמצא ידו לנקום נקם והסיום א"כ הדבר שמור ולא תשכח : (לה) לא ישא . לא יהיה נושא פנים של כל מין ממיני הכופר להעביר הקצף בעבורו : ולא יאבה . לא ירצה לחמול אם תרבה שוחד והוא כפל ענין במ"ש : ז (ב) וחיה . בעבורם

מצודת ציון

תשיחך . מלשון שיחה ודבור : (כו) ככר לחם . כן נקרא לחם שלם : (כז) היחתה . ענין שאיבת האש ממקומו כמו לחתות אש מיקוד (ישעיה ל) : בחיקו . ר"ל בבגדו שממול החיק : (כח) תכוינה . ענין שרפה כמו כויה תחת כויה (שמות כא) : (לג) וקלון . בזיון : תמחה . ענין מחיקה : (לד) קנאה . נקמה : חמת . מלשון חמה וכעס : (לה) כופר שוחד . ענייניו כמו פדיון : (א) תצפון . תסתיר : (ב) כאישון . הוא בת העין ובעבור קטנות צורת האדם הנראה בה קרוי אישון כמו כאמיצון אחיך (ש"ב)

ד אמר לחכמה אחתי את ומדע לבינה תקרא : ה לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה : ו כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי : ז וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר־לב : ח עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד : ט בנשף־בערב יום באישון לילה ואפלה : י והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לב : יא המיה היא וסררת בביתה לא־ישכנו רגליה : יב פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל־פנה תארב : יג והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה ותאמר לו : יד זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי : טו על־כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך : טז מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים : יז נפתי משכבי מר אהלים וקנמון : יח לכה נרוה דדים עד־הבקר נתעלסה באהבים : יט כי אין האיש בביתו

ב' אמרי נא. ל' ד · ל' · ב' · ל' מפיק ס' · ב'. א' זירי בתרי לי"ש · או בשתי · ב' ר"פ בסי' · ל'. ג' ב' חס' · ג' · ב' במבשיו · ל'. ס' ול' מלעיל · ב'. ל' · ל'. ל' · י"א ססו' · ריפי' וסו' נו"ן · ד' חד מ"ע · ל' · ל'

דלבך : ד אמר לחכמתא אחתי אנת ומודעתא קרי לביונתא : ה דנגטרך מן אתתא חילוניתא ומן נוכריתא דשעיען מלהא : ו מטול דמן כויא זערתא דביתי אדקת ומן חרכין דדירא : ז וחזית בשברי ואסתכלית בטלאי ותמהית בחסיר רעיונא : ח עבר בשוקא לקבל פנתה ובארחא דביתה מהלך : ט ברמשא במערב יומא בחשוכא דליליא ובחבירה : י והא אתתא לעורעיה באסכמא דזניתא דמפרדא לבא דעלימי : יא ומרדתא היא ופרדתא בביתא לא שכנן רגלהא : יב בעדנא בשוקי בעדנא בשקקי ולקבל כל פנתא דיאיא כמנא : יג ואתקפת ביה ונשקתיה ואחצפת אפהא ואמרת ליה : יד דבחי דקרבני עלי יומנא שלמית נדרי : טו מטול היכנא נפקית לאורעך דמסכא הוית לרגשא ואמרת אדברנך : טז בתשויתא שוית ערסי ובקרמא קרמתא מצראה : יז רסית על ערסי מורא וכורקמא וקונמא : יח תא נתבסם ברחמתא עד צפרא ונעסק חד לחד ברגאנתא : יט דגברא לית הוא בביתא

רשי

(ד) (אחותי את. קרבנה אליך): ומודע. קרוב כמו בועז מודעתנו קרובנו (רות ג) כלומר קרבנו אצלך תמיד : (ז) אבינה. הבחנתי וראיתי : (ח) אצל פנה. פנה של זונה ועבודת גילולים : (י) והנה אשה. כמשמעה. ד"א אחד מן אפיקורסים : שית זונה. כמו שתותיהם (שמואל ב' י') כלומר ערות זונה : ונצורת לב. כמו עיר נצירה (ישעי' א) המוקפת כרכום וכן לבה של זו מוקפת זימם אולת : (יא) וסוררת. סרה מן הדרך : (יא) זבחי שלמים עלי. כלומר סעודה גדולה הכינותי כי היום הקרבתי נדרי ושלמתי : (טו) ואמצאך. כדי שאמצאך : (טז) מרבדים. בגדי חופש וכוי ודוגמתו בסוף הספר שנאמר מרבדים עשתה לה : רבדתי ערשי. קשטתי : חטובות אטון מצרים. מהוללות בגדי כלי פשתן חשובין הבאים ממצרים שם הפשתן מצוי כדכת' בספר (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים אטון תרגום מיתריהם אטוניה': (יז) נפתי משכבי. הנפתי הרוח כמניף בסודר בבית מבושם להביא הרוח מלמעלה למטה. ודונש פי' לשון קטור ואמר שאין לו דמיון : (יט) כי אין האיש בביתו. ראיתם שסילק הקב"ה שכינתו וכל טוב נתן לעו"ג : נריר

אבן עזרא

לכך. שלא תשכחם : (ד) ומודע. קרוב הידוע : (ה) לשמרך. כי קרוביו של אדם ישמרוהו מדרך רע : (ו) נשקפתי. אלה דברי שלמה וטעמו נגליתי ונראיתי למבקיפים אותי כדי שישמחו בני אדם בראותו וכן נשקפה ותיצב וטעם הנשקף להראות עצמו והמשקיף לראות אחרים : (יא) המיה. כדי שתשמיע קולה למבקשיה באפלה . סוררת דוברת סרה. ישכנו בלשון זכר והכון תשכונה : (יב) ואצל. עד שתמצא חסר לב : (יג) ותאמר. נשתנה בעבור ההפסק כי לו מלה זעירה וכן ישפוטו הם : (יד) זבחי. דוברת לו כזבים : (טז) חטובות. מחוטבות תבנית היכל : (יז) אהלים. חסר וי"ו : (יח) דודים. אהבים אתן את דודי : (יט) האיש. ולא אמרה אישי כי איננו נחשב בעיניה מאומה בזונותה עם אחרים : הכסא

וסימ' בחבקוק סימ' א' : אחותי את ב' דסמי' וסימנם אמרי נא אחתי את . אמר לחכמה אחתי את : בבנים ב' וסימ' ואני אמרתי איך אשיתך . אבינה בבנים : בערב ב' רפי' וסימ' או בשתי . בערב יום באישון לילה : הומיה ג' ב' חסרי' וחד מל' וסימ' תשואו' מלאת . המיה היא וסוררת . אשת כסילו' . קדמא מל' : והחזיקה ב' וסימ' במבושיו . והחזיקה בו ונשקה לו : מרבדים ב' וסימני' מרבדים רבדתי ערשי. מרבדי' עשתה : דודים ד' חד מל' וסימן והנה עתך עת דודי' . למשכב דדים .לכה נרוה דדים. שתו

תולדות אהרן אמר לחכמה . ברכו' נו שבת קמו עירובין
נד סוטה יא קידושין ל סנהדרין פ ז : לשמרך . זוסר ויסב : בחלון . פקידש שער סו : בנשף · ברכות ג : והנה אשה . שבת נג : מרבדים. שבת קיד : נתעלסה . מנחות סו : אין האיש. סנהדרין לו :

רלבג

אמור לחכמה אחותי את . לאהוב אותה . ומודע לבינה תקרא ר"ל שבכר תאמר שהיא מודע לך וקרוב כטעם ולנעמי מודע לאישה בדרך שתתחבר תמיד לחכמה ולבינה : לשמרך מאשה זרה . וזה ישמרך מהמשך אחר אשה זרה והיא הנפש המתאוה . מנכריה שהיא מושכת האדם בחלק דבריה וזה כי החכמה והבינה הם אהובות וחושקות למודיהן אהבה נפלאה עד שיבואו בעבורם אל התאוות הגשמיות והיה צריך לך זה לשמרך ממנה לפי שפתיותה חזק למפוך הסכלים אליה ואמר המשל להורות על רוב פתיותה לסכלים : כי בחלון . הנה בחלון ביתי נשקפתי בעד חלוני : וארא בפתאים . וראיתי בפתאים אשר דרכם להתפתות לסכלותם ובינותי בבנים קטני השנים והנה נער צעיר שנים חסר השכל ממנו והוא עובר בשוק אצל זויות והולך דרך בית האשה הזרה וזה הי' בנשף בערב יום בעת הנשף בערב יום בחשך לילה ואפלה והנה הוא הי' בא אל האשה הזאת: והנה האשה לקראתו. וגם האשה באה לקראתו ערות זונה ונצורת לב שערותה מגולה והלב מכוסה לבד כי עד הלב תגלה עצמה וזה מהפלג' המשל כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהיה גלוית הערוה כדי שיתעוררו האנשים לבא עליה ולא תאחר מגופה מכוסה בבגדיה כי אם מן הלב ולמעלה ולפי שנמשל שנה הלב מכוסה בזה הפועל כי לא יוכל השכל לעשות פעולתו עם המשך אל התאות : הומיה היא וסוררת. הנה היא משמעת קולה בהפך חק האשה הצנועה והיא נוט' מני' בעלה לא ישכנו רגלי' בביתה: פעם בחוץ. אך תלך פעם בחוץ ופעם ברחובות ותארוב אצל כל פנה וזויות מהרחובות והחוצות אם תמצא שם נואף : והחזיקה בו ונשקה . כאשר תמצאהו החזיקה בו ונשקה לו למשוך לבו אל הניאוף : זבחי שלמים . לא בושה מלאמר לו אלו הדברים הנה זבחי שלמים אצלי היום שלמתי נדרי בבית המקדש ולזה יש לי הרבה בביתי מבשר זבח השלמים : על כן יצאתי לקראתך. לדרוש פניך שתאכל עמי ואמצאך : מרבדים. הנה רבידים ותכשיטים יפים שמתי על מטתי והנה ערשי עשוי מכרותות ארוזים או שאר עצים והחבלים המסורגים בו הם מיתרים ממצרים ר"ל שהם נעשים מהפשתן הנקי שבמצרים כי שם הפשתן הנבחר : נפתי משכבי . ושמתי בו מאבקת הבשמים טובי הריח כדי שיערב המשכב יותר : לכה נרוה דודים עד הבקר. יחד נשמח באהבים כי אין לנו מונע עתה : כי . אין בעלי בביתי וא"ת הוא קרוב ויבא הנה הלך בדרך מרחוק ואם תאמר אולי יבא הלילה מדרכו תדע באמת כי לקח צרור ההכף

מצודת דוד

בעבורם תחיה : ותורתי . מוסב על מלת שמור לומר שמור תורתי כאישון עיניך : אמור וגו'. ר"ל תשא רגיל בחכמה כאדם באחותו : ומודע . כפל הדבר במ"ש : (ה) לשמרך . למען תשמרך מאשה הזרה ממך שאינה מותרת לך : אמריה החליקה . אשר מחלקת אמרי פתויה : (ו) כי בחלון ביתי . דרך חלון ביתי ואשנבי נשקפתי אל החוץ והוא ענין מליצה לומר שהשכיל בחכמה לדעת מעשה הבריות : (ז) וארא בפתאים . ראיתי בחבורות הפתאים והנה הבנתי והכרתי בין הבנים ההם נער חסר לב : (ח) עובר . כי ראיתיו עובר בשוק אצל פנתה של הזרה ולפי שאמר למעלה לשמרך מאשה זרה קצר כאן וסמך על המבין : (ט) בנשף . בעת הנשף למען לא יראוהו אנשים : בערב וגו' . הוא כפל ענין כדרך המליצה : (י) והנה אשה . ראיתי והנה אשה באה לקראתו : שית זונה . ר"ל בתקון זונה : ונצורת לב . ונותנת מצור על לבות בני אדם לכנסם תחת ידם : (יא) הומיה . היא משמעת קול המיה למען ימשכו הזונים אחר קולה : וסוררת . מדברת דברי סרה ונאוף : לא ישכנו . אינם שוכנים בביתם כדרך הנשים : (יב) פעם בחוץ . פעם הולכת בחוץ פעם ברחובות לרדוף אחר מאהביה : תארוב . תשב במארב עד אשר יעברו לדרך הפנים הסיא : (יג) והחזיקה . ראיתי האשה היוצאת אחזה הנער ונשקה לו : העזה . חזקה פנים ולא נכלמה : (יד) זבחי שלמים עלי . מאז היה עלי זבחי שלמים והנה היום שלמתי נדרי ובבאחים ויש א"כ עמדי בשר השלמים : (טו) על כן . הואיל ויש עמדי בשר להאכילך לזה יצאתי לקראתך לשחר פניך לבוא אלי והנה מצאתיך : (טז) מרבדים . קשטתי מטתי בקשוט הראוי : חטובות . בדי המטה המה חטובות ביופי רב ומסוגרים המה במיתרי פשתן הבא ממצרים הנאות ביותר : (יז) נפתי . התכתי על משכבי מור וגו' להביא הריח : (יח) נרוה . נשבע באהבים עד הבקר ונשמח בה : (יט) כי אין האיש . אל תפחד מבעלי כי איננו בביתו

מצודת ציון

(פ"ב יג) שבאה תוספות הנו"ן להקטינו ולהשפילו : (ד) ומודע . ענינו כמו קרוב על כי הקרוב ידוע לאדם ומכירו כמו ולנעמי מודע לאישה (רות ב) : (ו) אשנבי . ענין חלון כמו בעד האשנב (שופטים ה') : נשקפתי . ענין הבטה ולפי שהמביט לחוץ נראה גם הוא למביט בו לזה אמר נשקפתי וכן בעד החלון נשקפה (שם) : (ח) פנה . זויות : יצעד . ענין פסיעה והלוך : (ט) בנשף . ענין חושך כמו אך חושך ישופני (תהלים קל"ט) : באישון לילה . בשחרות הלילה כמו באשון חושך (לקמן כ) : (י) שית . ענין שימה ותקון : ונצורת . מל' מצור וכן נוצרים באים (ירמיה ד') : (טו) לשחר . ענין דרישה : (טז) מרבדים . מלבוש נאים לקשוט כמו מרבדים עשתה לה (לקמן לא) : ערשי . מטתי כמו ערש יצועי (תהלים קלב) : חטובות . ענין כריתה וחתוך כמו חוטבי עצים (יהושע ט) : אטון . תרגום של מיתריהם (שמות כו) הוא אטוניהון : (יז) נפתי . ענין הזלה והתכה כמו נופת תטופנה (לעיל ה) : מור אהלים וקנמון . שמות מיני בושם : (יח) נתעלסה . ענין שמחה כמו כחיל תמורתו ולא

רשי

(כ) צרור הכסף. הטובים שבהם הרג: ליום הכסא. לזמן המועד הקבוע וכן בכסה ליום חגנו (תהלי' פא): (כא) הטתו. לאותו חסר לב אליה: ברוב לקחה. שהיא למודה להרגיל בכך אנשי': בחלק שפתיה. בדבור חלקלק תדיחנו מן הדרך: (כב) וכעכס. זה ארס נחש: אל מוסר אויל. כנחש הממהר לרוץ בשליחות הקב"ה ליסר האויל המחויב למקום ב"ה כן זה רץ אחריה עד שנכשל בה ויפלח חצה את כבדו: (כג) כמהר צפור. לרוץ אל הפח ואינו יודע כי הפח נפרש שם בנפשו של צפור: (כד) ועתה בנים שמעו לי וגו': (א) הלא חכמה תקרא. הלא התורה מכרזת אליכם דברים האמורים למטה בענין: (ג) לפי קרת. תקרה הבנויה על השער ויושבים עליה: תרונה. תזעקנה ומה היא אומרת: (ד) אליכם אישים

ושברו רדים. קדמא מל': מוסר י"ב פתחין וסימ' לא ראו את מוסר ה'. מוסר שלומנו עליו. מוסר הבלים עץ הוא. מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי. מוסר מלכים פתח. מוסר כלמתי אשמע. לקחת מוסר השכל. שמע בני מוסר אביך. שמעו בנים מוסר אב. אויל ינאץ מוסר אביו. מוסר רע לעוזבי אורח. יראת ה' מוסר חכמה: אישי' ג' ומל' וסימ' חד דמסכנין וחד דרשיעין וחד דזכאין. וביאורם נבז' וחדל אישים. את אישים פעלי

משלי ז ח

הָלַךְ בְּדֶרֶךְ מֵרָחוֹק׃ כ צְרוֹר הַכֶּסֶף
לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֶּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ׃
כא הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ
תַּדִּיחֶנּוּ׃ כב הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם
כְּשׁוֹר אֶל־טָבַח יָבוֹא וּכְעֶכֶס אֶל־
מוּסַר אֱוִיל׃ כג עַד־יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ
כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־פָּח וְלֹא־יָדַע כִּי־
בְנַפְשׁוֹ הוּא׃ כד וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־
לִי וְהַקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי פִי׃ כה אַל־
יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ וְאַל־תֵּתַע
בִּנְתִיבוֹתֶיהָ׃ כו כִּי־רַבִּים חֲלָלִים
הִפִּילָה וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ׃ כז דַּרְכֵי
שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יֹרְדוֹת אֶל־חַדְרֵי־מָוֶת׃
ח א הֲלֹא־חָכְמָה תִקְרָא
וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ ב בְּרֹאשׁ־
מְרֹמִים עֲלֵי־דָרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת
נִצָּבָה׃ ג לְיַד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת
מְבוֹא פְתָחִים תָּרֹנָּה׃ ד אֲלֵיכֶם
אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם׃
ה הָבִינוּ פְתָאִים עָרְמָה וּכְסִילִים

כ' בלי' חד כתי' ס' · ג'. ג' · ג'. ג' · י"ב כ'. ג' · ג' וחד על פח י"א · ד' כ"ג ר"פ א' א' · ד' בליש' ג' · כ' חד חס' וחד מ"ל · כ' חד מ"ל ולא תכסה · ג"כ · כ' קמץ אלמתי · כ' חכמות · ג' ומ"ל. ט'

אָזֵיל בְּאוֹרַח רְחִיקָא׃ כ צְרָרָא דְכַסְפָּא נְסַב בִּידֵיהּ וּלְיוֹמָא דְעִדָּא אָתֵי לְבֵיתֵיהּ׃ כא וְאַטְעֵי יָתֵיהּ בְּסוּגְיָא דְמִלְּהָא וּבְשְׁעִיעוּתָא דְסִפְוָתָהָא תַּפַּתְיֵהּ׃ כב וְהוּא אָזֵל בַּתְרָאָה שְׁלִיאָית הֵיךְ תּוֹרָא דְאָזֵיל לְוַת טִבְחָא וְהֵיךְ כַּלְבָּא לְאֵסוּרָא׃ כג וְהֵיךְ אַיְלָא דְמַפְרִיחַ גִירָא בְּכַבְדֵיהּ וּמִסְתַּרְהֵב הֵיךְ צִפְּרָא לְוַת פּוּחָא וְלָא יָדַע דִלְמוֹתָא דְנַפְשֵׁיהּ אָזֵיל׃ כד וְהַשְׁתָּא בְנַיָּא שִׁמְעוּ לִי וְאַצִּיתוּ לְמֵימְרֵי דְפוּמִי׃ כה לָא יִסְטֵי לִבָּךְ לְאָרְחָתָהָא וְלָא תִטְעֵי בִּשְׁבִילָהָא׃ כו מְטוּל דְסַגִּיעֵי קְטִילַיָּא אַפְּלַת וְעַשִׁינִין כּוּלְהוֹן קְטִילָהָא׃ כז אָרְחָתָא דִשְׁיוֹל בֵּיתָהּ נָחְתָן לְקִיטוֹנֵי דְקִבְרָא׃ א מְטוּל הֵיכְנָא חָכְמְתָא תִקְרָא וּבִיוּנָא תִרְמֵי קָלָא׃ ב בְּרֵישׁ רָמְתָא עַל אָרְחָא אִיתָא וּבֵינָת שְׁבִילֵי קָיְמָא׃ ג וְעַל תַּרְעֵי בְּפוּמָא דְקִרְיָא וּבְמַעֲלָנָא דְתַרְעֵי מִשְׁתַּבְּחָא וְאָמְרָה׃ ד לְכוֹן גַּבְרֵי קָרֵינָא וְקָלִי עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ ה אִתְבַּיְנוּ שַׁבְרֵי עֲרִימוּתָא וְשַׁטְיֵי נִסְתַּכְּלוּן בְּלִבְּהוֹן׃

אבן עזרא

(כ) הכסא. ראש חודש שיתכסה בו הירח: (כא) תדיחנו. מדרך הישרה: (כב) וכעכס. כמו תעכסנה פי' תראינה העכסים והם דומים לכבל וכן הפי' וכעכס שהאויל קשה להביא רגלו בו כן הוא קשה להביאו אל מוסר: (כג) חץ. מדמה נגע האל לחץ והטעם עד שיפלח חץ כבדו ולא יקבל מוסר: אל פח. כן מהרה יפלחהו חץ. ולא ידע האויל כי בעבור נפשו שתמות הוא שונא מוסר וזהו הנכון: (כד) ועתה בנים. כי הטעם כבנים: (כה) ואל תתע. מדרך הישרה בעבור נתיבות הזונה: (כו) שאול. שהוא ביתה. יורדות הדרכים ומורידות אותה כפי' נעו מעגלותיה או יורדות רמז לרגליה וכאשר דבר בגנות האשה הראה דבר מעלת החכמ' שהיא מיסרת הפתאים: (ג) קרת. קריה: (ד) אישים. עשירים. אל בני אדם עניים כמו כן גם בני אדם גם בני איש והענין יחד עשיר ואביון: (ה) ערמה. שיערימו להסיר הפתיות מהם. ולב. דעת או הבינו ערמה ללב והוא פועל יוצא

תולדות אהרן נגזר. שם (תענית סג): ועתה בנים. עקידס שער מו: חללים. סוטה כב ע"ג יט: הלא חכמה. עקידס שער מו כל הפרשה: מרומים. ע"ג יט: אליכם. יומא עא:

רלבג

הכסף לקנות סחורות רבות לא יבא לביתו עד יום הכסה רוצה לומר בר"ה פי' הוא נקרא כסה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסה ואולם נקרא כן כי אז הש"י ע"ד משל יושב על כסא לשפוט תבל בצדק: הטתו ברוב לקחה. דבריה הלוקחים לבו בחלק שפתיה הדיחה אותו מדרך הראוי ומשכה לבו אל דרכי הניאוף הנה האויל הולך אחריה פתאום ודומה בזה אל השור אשר הולך מעצמו במהירות אל מקום שיטבחוהו בו וכמו הנפשים שיבאו במהירות אל העכס להשבם כי יתקשטו בו ולא ירגישו כי הוא מוכן למאסרם ר"ל לקשור אותם באופן שלא יוכל להם ללכת כי לא יוכלו להרחיב צעדיהם וגם הוא הוכן לשמרם מלפסק רגליהם למנאפי' ולא ירגישו בזה והנה העכסים הם כמו תכשיטין היו נושאות אותן ברגליהם כאמרו וברגליהם תעכסנ' והיתה הכוונ' בהם למה שזכרנו והנה ילך האויל אחריה פתאום כמו שזכרנו עד יפלח וגו': עד יפלח חץ. עד שיתקע חץ כבדו כמו שימהר הצפור לבא אל הפח שילכד בו ולא ידע כי בנפשו הוא והנה היה מהכמת זה המשל להיות' מסכים לנמשל אמרו כי בשוק או בחוץ הלך לזנות כי זה הפועל מהנפש המתאוה הו' מהדברי' אשר הם חוץ מעצם האדם במה שהוא אדם כי זה הכרח הוא לאדם מצד מה שהוא בהמה לא מצד מה שהוא אדם ויתם זה אל עת החשך כי לא יפותה האדם להמשך אל התאוות בשיאור לו באור השכל ולזה אמר בתחלה ואראה בפתאים אבינה בבנים וגו' ועת' בנים שמעו לי וגו': אל ישט. אל יטה לבך אל דרך האשה הזרה הזאת המביאה להמשך אל התאוות ואל תהיה טועה בדרכיה. כי רבים חללים הפילה. כי כבר השחיתה והרגה רבים ותקיפים: דרכי שאול ביתה. הנה הדרכים שילכו בהם אל ביתה הם דרכי המות והקבר והם יורדות אל חדרי המות כי לא יושג עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סור מהתפתות בפתויה ושמע לפתוי החכמה והבינה שהם מפתים האדם לחקור בהם באופן שקדם ואמר ממשל בזה המקום להודיע הדברים אשר בהם ישוגו החכמה והבינה ועצמותם ותועלתם באופן מה: הלא החכמה תקרא. אל האנשים. ותבונה תתן קולה לקרוא להם וכדי שישמעו דבריה הן עומדות בראש מרומים עלי דרך להשמיע דבריהם לעוברים ולשבים ולהישירם אל הדרך אשר ילכו בה והמקום שאפשר שיקרה טעות לפי שיש בו נתיבות רבות היא נצבה שם להורות אי זה דרך ילכו בה: ליד שערים. למקום השערים אשר לפתח הקריה להורות באי זה שער יכנסו כשהתקרבו אל הדרוש במבוא הפתחים אשר בבית שירצו להכנס שם באי זה פתח יכנס להביאו אל הדרוש ואמר זה כי בהרבה מהחקירות הקשות יצטרך להכנס בהם בהקדמו' רחוקות מאד מהדרוש ויעתק מהם אל הקדמו' יתקרבו יותר אל הדרוש וכן מדרגה אחר מדרגה עד הגיעו אל הדרוש והנה החכמה והתבונה ייעירו תמיד בזאת החקירה אל הדרכים והסדרים אשר יובילו אליה וזה מאמרם על צד מליצת השיר הבינו פתאים ערמה וגו': הבינו פתאים ערמה. השתדלו להתישר אל החכמה ואחשוב שזאת הערמה תשלם בהתבוננות במלאכת ההגיון כי היא תיישר השכל

מצודת דוד

ביתו כי הלך בדרך רחוק: (כ) צרור הכסף. אל תחוש פן בלילה יבוא מדרכו כי לקח בידו צרור כספו ויתאחר בדרך עד כי יתום הכסף לקנות בכולם סחורות רבות: ליום הכסא. לזמן המיועד אשר קבע יבוא הנה והזמן עדיין לא בא: (כא) הטהו. אמר שלמה כן ראיתי שהיא הטתה אותו אחר לעתה ברוב הרגל דבריה אשר היא למודה לפתות בני אדם ובחלקת מאמר שפתיה הדיחה אותו מדרך הישר: (כב) הולך. והרי הוא הולך אחריה פתאום כמו השור הבא מעצמו אל מקום המטבח: וכעכס. וכאשר ירוץ הנחש מהרה בשליחות המקום לייסר האויל בארסו כן היא מהר נמשך אחריה: (כג) עד יפלח. עד אשר נכשל בה והיא יפלח את כבדו כי מאבד עולמו על ידה: כמהר. הרי הוא כצפור הממהר לעוף אל הפח בעבור הצדה מושמת לאכול מהזרעונים אשר בה ואינו יודע כי האכילה ההיא תהיה באבדן נפשו כן הוא מאבד עולמו בעבור הנאת שעה: (כד) ועתה בנים. הואיל ושמעתם שכן הוא לזאת שמעו לי ואל תהיו כמוהו: (כה) אל ישט. אל יסור לבך אל הדרך ההולך לבית הזונה ואל תתע מדרך הישר ללכת בנתיבותיה: (כו) הפילה. הזונה המחלקת אמרים: ועצומים. מספר עצום ורב: (כז) ביתה. דרך ההולך אל ביתה היא דרך שאול ויורדת אל חדרי מות כי בקל יתפתה ומאבד עולמו: ח (א) הלא חכמה תקרא. ר"ל מעלות החכמה הלא נכרת מפאת עצמה וכאלו היא תאמר אמריה להמשך אחריה: (ב) בראש מרומים. כאלו עומדת בראש ההרים הרמים להשמיע קולה למרחוק: עלי דרך. נצבת אצל דרך מקום יתפרשו ממנו נתיבות רבות ומצויים שם אנשים רבים עוברים ושבים: (ג) ליד שערים. וסמוך היא אל מקום השערים אשר לפתח הקריה: מבוא פתחים. ר"ל עשויים המה לבוא בפתחיה כי השערים ההמה פתוחים ועומדים ולזה רבים נכנסים ויוצאים בהם: תרונה. שמה מכרזת החכמה את אמריה וכ"ז הוא ענין מליצה לומר הלא שהם ידוע וכאלו מכרזת בפרסום רב: (ד) אליכם. ואלה אמריה אליכם אישים וגו': (ה) ערמה. התחכמות ותחבולות

מצודת ציון

ולא יעלוס (איוב כ): (כ) צרור. ענין קשר כמו צרור כספו בשקו (בראשית מ"ב): הכסא. ענינו זמן קבוע כמו בכסה ליום חגנו (תהלים פא): (כא) לקחה. ענין למוד והרגל כמו הלוקחים לשונם (ירמיה כג): (כב) וכעכס. הוא ארס הנחש וכן ברגליהם תעכסנה (ישעיה ג): (כג) יפלח. ענין בקוע כמו פולח ובוקע (תהלים קמ"א): כבדו. הכבד שהמרה תלוי בה: פח. רשת: (כה) ישט. ענין נטיה והסרה: תתע. מלשון תועה: (כו) חללים. הרוגים: (ב) בית. מקום: (ג) ליד. למקום: לפי קרת. לפתח העיר: תרונה. ענין הכרוז כמו בחוץ תרונה (לעיל א): (ד) אישים. אנשים: (ו) נגידים. שרים

אבן עזרא

יולא : (ו) נגידים . כמו נגיד והם דברים משובחים וכן הלא כתבתי לך שלישים מן ושלשים על כלו כי יש למלך משנה גם שליש : (ט) נכוחים. אמת : (יב) שכנתי ערמה.חסר בי"ת כמו שכן ארץ והטעם שהערמה לריכה חכמה שלא תכון זולתה.ודעת מזמות אמלא וידיעת מזימת הדורשים אותי אמלא ואגיע עד תכלית כוונתם ויתכן לפרש אני חכמה מכרת ויודעת כל ערמה כאילו שכנתי בתוכה וגם אני יורדת לסוף דעת כל מזמה ולפי שהדעת היא הנמלאת אחר החכמה והתבונה אמר מלת אמלא והטעם כי לא יבצר מן החכמה כל מזמה : (יג) יראת ה' שנאת רע . שנאת מקור בשקל תלאת ורע כלל כל חסרון ופרט ממנו גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות דרך רע הנהגה רעה ופי תהפוכות שמתהפך מענין לענין ואמר שנאתי כאילו אמר שיראת ה' היא שנאת אלה גם אני שנאתי אותם כטעם הלא משנאיך ה' אשנא ובעל הטעמים שם טעם מפסיק במלת ופי לא ראה זה הפירוש ואולי שמלת ופי דברי החכמה וכאילו אמר' אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמלא וידעתי כי יראת ה' שנאת רע וגאה וגאון ודרך רע ופי ר"ל מאמר כמו כי על פי ה' וזולתם או הסכמתי ודעתי כמו פה אחד טוב אל המלך תהפוכות שנאתי כי החכמה והתהפוכו' שונאים זה את זה כי לא יעמדו בנושא אחד ותהפוכות כולל כל נגד וכל הפך מהטוב והיושר: (יד) לי עלה ותושיה. מפורש. אני בינה לי גבורה ואמר אני בינה ולא אמר לי בינה לפי שהבינה תולדת החכמה ואם אין חכמה אין בינה ואמר לי גבורה כטעם החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים: (טו) בי מלכים ימלוכו. שתעמוד מלכותם או נקראו על שם סופם כמו ועחני קמח . ורוזנים יחוקקו לדק לחקוק חוקי משפט לדק : (טז) כי שרים ישרו . משפט הרי"ש להיותה דגושה בשקל יסבו עליו רבים לולי שאין מקבלת דגש : (יז) אני אוהבי אהב . חסר אל"ף השרש להקל על הל' כמו ואחר עד עתה : (יח) עושר וכבוד

תרגום

ו שמעו מטול דשרירותא ממללא אנא וממלל פומי תריצותא : ז מטול דקושטא רנא פומי וריחוקא דשפותי רשעא : ח ובצדקותא אנון כל מימרי פומי ולית בהון פתולא ועקומא : ט וכולן גלין לאנש דמתבין ותריצין לאלין דצבאין בידיעתא : י קבילו מרדותא ולא כספא וגבו לכון ידיעתא מן דהבא סגינא : יא מטול דטבא חכמתא מן כיפי טבתא וכל מדעם לא פחים לה : יב אנא חכמתא דרית ערימותא ידיעתא ותרעיתא משכחנא אנא : יג דחלתא דיי סניא בישתא גאותא ורמותא וארחא בישתא ופומא הפיכא סניא אנא : יד דילי היא תרעיתא ומלכנא וביונא וגבורתא : טו מטול אנא מלכי מלכין ושליטי אנא משחא בצדקותא : טז מטול אנא רברבני מתרברבין וסרכי כלהון דיני דתריצותא : יז אנא רחמא רחמי ואלין דמקדמין לי ישכחנני : יח עתרא ויקרא דילי ממונא

משלי ח

הָבִינוּ לֵב׃ ו שִׁמְעוּ כִּי־נְגִידִים
אֲדַבֵּר וּמִפְתַּח שְׂפָתַי מֵישָׁרִים׃
ז כִּי־אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי וְתוֹעֲבַת שְׂפָתַי
רֶשַׁע׃ ח בְּצֶדֶק כָּל־אִמְרֵי־פִי אֵין
בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ׃ ט כֻּלָּם נְכֹחִים
לַמֵּבִין וִישָׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת׃
י קְחוּ־מוּסָרִי וְאַל־כָּסֶף וְדַעַת מֵחָרוּץ
נִבְחָר׃ יא כִּי־טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים
וְכָל־חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃ יב אֲנִי
חָכְמָה שָׁכַנְתִּי עָרְמָה וְדַעַת מְזִמּוֹת
אֶמְצָא׃ יג יִרְאַת יְהוָה שְׂנֹאת רָע
גֵּאָה וְגָאוֹן וְדֶרֶךְ רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת
שָׂנֵאתִי׃ יד לִי־עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי
בִינָה לִי גְבוּרָה׃ טו בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ
וְרֹזְנִים יְחֹקְקוּ צֶדֶק׃ טז בִּי שָׂרִים
יָשֹׂרוּ וּנְדִיבִים כָּל־שֹׁפְטֵי צֶדֶק׃
יז אֲנִי אֹהֲבַיהָ אֵהָב וּמְשַׁחֲרַי
יִמְצָאֻנְנִי׃ יח עֹשֶׁר־וְכָבוֹד אִתִּי הוֹן

אהבי ק׳

רשי

אישים אקרא : (ו) שמעו כי נגידים אדבר . דברי נגידות וחשיבות : (ח) נפתל ועקש . עקמומיות : (י) מחרוץ . ממיני הזהב הוא : (יא) מפנינים . מרגליות : לא ישוו בה . לא ידמו לשויה : (יב) שכנתי ערמה. אצל ערמה . שכיון שלמד אדם תורה נכנס בו ערמימות של כל דבר : (יג) יראת ה' שנאת רע . זהו המוסר שהחכמה מכרזת לבריות : (טו) בי מלכים ימלוכו . שהדיינים והמשפטים אני מלמדם : (יז) אהב . כמו אאהב : אהבי . אהביה כתיב אמר הקב"ה אני אהביה של תור' אהב זו שמעתי מרבי אהרן בשם רבי נתן : ימצאנני . נו"ן יתירה משמש

אוןָ . אליכם אישים אקרא : רשע י"ז פתחין וסימ' נמסר בספר מיכה סימ' ו' : קחו ה' ר"פ וסימ' קחו מאתכם תרומה . קחו לכם מן העם דיהושע . קחו נשים והולידו בנים . קחו עמכם דברים . קחו מוסרי ואל כסף : ותושיה ז' מל' בליש' וסימ' הפליא עצה הגדיל. עמו עז ותושיה. ותושיה יראה שמך דמיכה . כי כפלי' לתושיה. לי עצה ולי תושי' . לתאוה יבקש נפרד . יצפן לישרי'

תולדות אהרן נגידים . שבת פח : יומא . פקידה שער

עת : אני חכמה . סוטה כא ווהר תולדות : יראת ה'. פסחים קי"ג : לי עלה . אבות יב : בי מלכים . יומא עב גטין סב (פאה כא) : ומשחרי . זוהר תרומה :

רלבג

השכל אל דרכי ההשתדלות והעיון . וכסילים תנו בינה לבככם בענינים העיוניים : שמעו . כי דברים נכבדים אדבר ופתיחת מאמרי היא דברי יושר ואמר זה שלא י חשוב חושב שהוא מדבר בזה על לד ההפלגה והגוזמא כמשפט המאמר בשירים ובמשלים כי הנה חכי ידבר אמת לא רשע וכזב הנה כל אמרי פי הם בלדק וביושר אין בהם מה שיטה מדרך האמת : כלם נכוחים. כל דברי נכוחי' וישרים למי שיבינם וישיג מה שבהם מהחכמה : קחו . בחרו בלקיחת מוסרי יותר מלקיחת הכסף הדעת אשר איישיר אליכם הוא יותר נבחר מזהב הנה החכמה היא טובה מכל מרגליות וכל חפלים אחרים שיחפון האדם באחר ענינים זולתי בעיון לא ישוו בה אמרה החכמה לגלות הדברים ההכרחיים בהמלאתה אני חכמה שכנתי ערמה . במקומות שנמלאת שם ערמה ודרך השתדלות והם הסדרים ההגיוניים ויצטרך לו גם כן שימלא יראת ה' רולה לומר לקיחת המוסר במדות ויצטרך לו עוד לשנא רע כדי שיתרחק מדרכיו וישנא מדת הגאוה כי היא מסירה השלימות מהאדם וישנא דרך רע בדעות ודברים המליצים שרשים כוזבים כי אלו ימנעו ממנוא החכמה לפי שהמעיין ירלה להמשיך המאמרים במה שאחר ההתחלות באופן שהולעו ההתחלות וירלה להמשיך תמיד לשמרם וזה יביאהו לטעות בהם : לי עלה . וזה כי העלה תלקח בדברים העלמיי' כאילו תאמר שהעלה במי שהוא חלוש החום להממו ובשיאכילוהו דברים חמים והנה העלה תהיה בחכמות המיוחדות ללד המעשה כמו חכמת הרפואה עבודת האדמה ומה שידמה להם ולי ג"כ תושיה רולה לומר השגת שימום המושכל אשר בדברים והוא מהותו ומשיגיו העלמיים ואלו הם חלקיו השנה הראשונה להעיר על תועלתם ומהותה איך לא תלטרך לזכות הדברים ההכרחיים קודם ההשתדלות בה לפי שהכבד זכרה אחר החכמה וזה ממה שלריך שתוקדם תחלה החכמה קודם השתדלות בבינה וכבר זכר זה בביאור כמה שקדם . אני בינה לי גבורה ר"ל כי לחכמה יהיה ההשגה בדברים הנמשכים לפי הסדור הטבעי ואמנם מה שיתחדש שיהיה כנגד הסדור ההוא כמו הענין בנפלאות והוא הנקרא גבורה אשר לא יבואו בסבות העלמיות הנה החקירה עליו תהי גבורה והנה עוד לבינה השנת הפילוסופיא המדינית אשר בה יתחדש הבנין באלו הדברי' המדיניים איך ינהגו בהם להעמיד הקבוץ המדיני ומזה ישתתף דבר העונשים אשר יוטלו על בעלי התכונות הפחותיות ולפי שנואת הפילוסופיא על האופן הראוי ימלוכו המלכים וישורו השרים והרוזנים והנדיבים והשופטים להעמיד דבר ממשפט הפילוסופיא על האופן הראוי אמרה הבינה כי מלכים וגו' : בי מלכים ימלוכו . על העם . ורוזנים יחקקו חקים של סדר ויושר : בי שרים ישורו . ימשולו : אני אוהביה אהב . ר"ל שלא ימלא מי שאינו אוהבה אך מי שהוא אוהבה וחושק בה יטרח לעמוד על אמתתה והוא ימלאה מפני היותו משחר ודורש אותה תמיד : עושר וכבוד אתי . הנה אתי עושר וכבוד כי בדרכי הבינה יוכל האדם להשיג עושר וכבוד מפני שלימותו במדות והתישרו בשם אל השנה זו באופן שלם כי לזאת המלאכה סדרים

מצודת ציון

שרים והשובים : (ז) יהגה . ידבר : (ח) נפתל . עקמימות כמו ועם עקש תתפתל (תהלים י"ח) : (ט) נכוחים . ענין יושר כמו עשות נכוחה (עמוס ג) : (י) מחרוץ . מין זהב טוב : (יב) מזמות . מחשבות : (יג) גאה וגאון . שניהם ענין גאוה : (יד) ותושיה . תשות הכח : (טו) ורוזנים . שרים : יחוקקו . מל' חוק וגזרה : (טז) ישורו . יעשו שררה וממשל : (יז) אהב . כמו אאהב : (יח) עתק . חוזק

מצודת דוד

ותחבולות להערים להסיר הפתיות : הבינו לב . תנו בינה אל הלב : (ו) נגידים . ר"ל דברים חשובים ונכבדים : ומפתח שפתי . מה שהשפתי פותחים לדבר המה דברים מישרים וכפל הדבר במ"ש : (ז) ותועבת וגו' . דברי רשע מתעבות שפתי מלדברם : (ח) בלדק כל אמרי פי . נאמרים בלדק : (ט) למבין . למי שיש לו בינה להבין אמריה : (י) ואל כסף . ר"ל היו רולים לקחת מוסר תוכחתי מלקחת את הכסף : (יא) וכל חפלים . כל הדברים שאדם חפץ ורולה בהם לא ידמו אליה : (יב) שכנתי ערמה . אני שוכן בערמה ר"ל אני לעשות תחבולות להערים להנלל מיד היצה"ר המסית בזולת חכמת התורה : ודעת . אני ממליא להודיע מחשבות העוזרים על הגלה מיד היצה"ר המסית וכפל הדבר במלות שונות : (יג) יראת ה' . תוכן יראת ה' היא לשנוא את הרע והם הגאות ודרכי עבירה והמספר אמרי פיו ממחשבות לבו : שנאתי . ר"ל את כל אלה שנאתי גם אני : (יד) לי עלה . בי ימלא עלה להנלל מיד היצר הרע המסית : ותושיה . ר"ל על ידי יותש כח היצר הרע : אני בינה . אני הנותן בינה להלחם למולו : לי גבורה . על ידי יתגבר עליו וכפל הדבר פעמים הרבה כדרך המליצה ולחזוק הענין : (טו) בי מלכים ימלוכו . על ידי תתקיים מלכותם אם יתנהגו במשפט התורה : יחוקקו לדק . על ידי עשו חוקים לודקים וישרים : (טז) בי שרים . על ידי תתקיים ממשלת השרים והנדיבים שבכל השופטים כי כאשר ילכו בחוקות התורה תמשך ממשלתם : (יז) אוהבי אהב . אוהב אני את האוהבים אותי : ומשחרי . הדורשים להבין אמרי ימלאו בי טעמים הרבה : (יח) אתי . על ידי ישיג עושר וכבוד : הון עתק ולדקה . ישיג הון חזק

יכבוד . עתק . ענין עופי וחוזק וכן ילא עתק מפיכם ולדקה במקום כטעם הגלחה וכן יתכן לפרש ולדק משמים נשקף : (יט) טוב פריו . ותבואתי מכסף נבחר . ותבואתי טובה מכסף נבחר או מלת נבחר כאילו אמר נבחרת כמו תפלצתך השיא אותך והראשון נכון והטע' על המתחייב מן החכמה מתיקון הנפש והנהגת המדינ' : (כ) בארח לדקה אהלך . דברי החכמה כדברי החכם והטעם כי מי שרוצה החכמה צריך שיתנהג בזה הדרך ואמר בתוך נתיבות משפט לכל יטה ימין ושמאל מהדרך האמצעי : (כא) להנחיל . יש . הוא כינוי לקנין הנצחי הנקנה לנחלה עולמית וגם כינוי לקנין הממון יש זהב ורב פנינים וכלי יקר ויש כלל ואחר כן פרט זהב ורב פנינים וכלי יקר וכן טעם ואוצרותיהם : (כב) ה' קנני ראשית . זה גם מדברי החכמה קנני מל' קונה שמים . ראשית דרכו כלומר ראשית כוונתו בבריאה כמו כי הוא ראשית דרכי אל. קדם מפעליו מאז קדם כמו ראשית והטעם קדימה לעולם קדימת חיוב לא קדימת זמן כי הזמן מכלל הנבראים כאמרו ה' בחכמה יסד ארץ: (כג) מעולם. דרך המקרא לסמוך הקדומים למל' שול' כמו מעולם אל נוי מעולם הוא כלומר קדמון נסכתי נבחרתי כמו נסיכי סיחון . מקדמי ארץ מקדמוני ארץ : (כד) באין . חוללתי . ענינו עשתי וטעמו ענין התחל' וקרוב מל' ואל שרה תחוללכ' : באין . נכבדי מים . טעמו ובאין נכבדי מים והוא ענין כבדות ורבוי וממנו התכבד כילק התכבד כארבה: (כה) בטרם הרים הטבעו . כמו על מה אדניה הטבעו ושניהם עקרם מלשון טבעו בים סוף והטעם על יסודותם הטבועים בעמקי המי' : (כו) עד לא עשה ארץ וחוצו' . כתרגום בטרם . עשה כמו אני ה' עשיתי ארץ וחוצות הם השווקים והטעם על הקרקעית הראויה ליישוב . וראש כטעם קדם וכן מעולם

19 עָתֵק וּצְדָקָה׃ יט טוֹב פִּרְיִי מֵחָרוּץ
וּמִפָּז וּתְבוּאָתִי מִכֶּסֶף נִבְחָר׃
20 כ בְּאֹרַח־צְדָקָה אֲהַלֵּךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת
מִשְׁפָּט׃ כא לְהַנְחִיל אֹהֲבַי ׀ יֵשׁ
וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא׃ כב יְהוָה קָנָנִי
רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז׃
כג מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי־
אָרֶץ׃ כד בְּאֵין־תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי
בְּאֵין מַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי־מָיִם׃
כה בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ לִפְנֵי
גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי׃ כו עַד־לֹא עָשָׂה
אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ עַפְרוֹת תֵּבֵל׃
כז בַּהֲכִינוֹ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי בְּחוּקוֹ
חוּג עַל־פְּנֵי תְהוֹם׃ כח בְּאַמְּצוֹ
שְׁחָקִים מִמָּעַל בַּעֲזוֹז עִינוֹת תְּהוֹם׃
כט בְּשׂוּמוֹ לַיָּם ׀ חֻקּוֹ וּמַיִם לֹא

ל׳. ל׳ · ג׳ נחלות · ג׳. ל׳ · כ״ח · ל׳. י״ד. ל׳ · ג׳ · ג׳ · כ׳ · נ׳ · י״א · ל׳ · ל׳ וחד הכינו כ׳ · ג׳ · ל׳. ל׳

וּמַזָּלָא וְצִדְקְתָא׃ יט טָבִין פֵּרַי מִן דַּהֲבָא סְנִינָא וּמִן דַּהֲבָא אוֹבְרִיזִין וַעֲלַלְתִּי מִן סְנִיָא גְבִיָא׃ כ בְּאָרְחָתָא דְצִדְקְתָא מְהַלְּכָא אֲנָא בְּגוֹ שְׁבִילֵי דְדִינָא׃ כא דְאוֹרִית לְרַחֲמַי שְׁנַיָא סַגִּיאָתָא וְסִימָתְהוֹן אֲמַלֵא׃ כב אֱלָהָא בְּרָאַנִי בְּרֵישׁ בְּרִיתֵיהּ וּמִן קֳדָם עוֹבָדוֹי מִן רֵישׁ׃ כג וּמִן קֳדָם עָלְמָא אִתְתַּקְנִית מִן רֵישֵׁיהּ וּמִן קֳדָם דְתֶהֱוֵי אַרְעָא׃ כד עַד לָא נֶהֱוֹן תְּהוֹמֵי אִתְיְלִידֵית וְעַד דְלָא נֶהֱוֹן מַעְיָנֵי עֲשׁוּנֵי דְמַיָא׃ כה קְדִים עַד לָא נִטְבְּעוּן טוּרֵי וּקְדָם רָמָתָא אִתְבְּנֵית׃ כו עַד לָא עֲבַד אַרְעָא וְנַחְלֵי וְרֵישׁ עַפְרָא דְתֵבֵל׃ כז כַּד אַתְקֵין שְׁמַיָא תַּמָּן הֲוֵית וְעַד חָג חוּגְתָא עַל אַפֵּי תְהוֹמָא׃ כח וְכַד אַגְרִים עֲנָנֵי מִלְעֵיל וְכַד אַעְשִׁין מַעְיָנֵי תְהוֹמָא׃ כט וְכַד שָׂם לְיַמָּא תְּחוּמֵיהּ וּמַיָא לָא עָבְרִין לֵיהּ

רש״י

חמשים שערי בינה אמציאנו : (כא) להנחיל אוהבי יש . יש אחי נחלה רבה: (כב) ראשית דרכו . קודם בריאתו של עולם: (כג) נסכתי מראש. ל' נסיכי בני אדם (יחזקא' לה): (כד) חוללתי . נבראתי : (כה) בטרם הרים הטבעו . בתוך המים : (כו) ארץ וחוצות . ארץ ישראל ושאר ארצות : וראש עפרות תבל . אדם הראשון : (כז) בחקו חוג על פני תהו'. כשרקע חוג הארץ על המי' חוק גבול בל יעבור : חוג . לשון הקף כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד) קינפא"ש בלעז : (כח) בעזוז . כשהגביר מעיינות תהום : (כט) בשומו לים חוקו. וגזר על ים סוף כשבראו ע"מ להבקע לפני משה

תושיה : להנחיל ב' וסי' נחלות . אהבי יש : אמלא ג' וסי' לא תהי'ה משכלה . אערכה לפניו משפט . להנחיל אהבי יש : חוללתי ג' וסי' הן בעון חוללתי . באין תהומות חוללתי . ולפני גבעות חוללתי : בהכינו ל' וחד הכינו ואינון מן זוגי' דחד נסיב ב' וחד חסר ב' וסימ' נמס' בספר' רבת' במערכת אות

תולדות אהרן להנחיל . סוכה כא ב"ב קל"ד סנהדרין ג אבות יב עוקלין עה זוהר תרומה (נדרים לט) : ה' קנני פסחים נד פז נדרים לט קדושין לב אבות ת זוהר שם ע"ב : לא עשה תענית ו : בחוקו חוג . ברכות ב :

נסכתי מראש . עפרות תבל כאילו אמר וקוד' עפרות תבל : הוא היישוב והוא כפל ענין במלות שונות : (כז) בהכינו שמים שם אני . בי"ת בהכינו בחוקו בשומו בעזוז באמצו כלם נשואי זמן והכוונה אני הייתי מצואה אי לא קדמוני בבריאה וטעם בהכינו כטעם כונן שמים וכמאמר יהי רקיע . בחוקו חוג בעת שחקק הגלגל על פני תהום שהוא המרכז וחוג כמו וחוג שמים יתהלך ונקרא הכלי העשוי לעשות בו הרושם העגולי' מחוגה על שם החוג הנרשם בו ומלת בחוקו דינו להיות דגוש כי שרשו חקק מן וחקות עליה או יהיו שני שרשים בענין אחד חקק וחוק ומזה השרש מי יתן בספר ויוחקו : (כח) באמצו שחקים ממעל . הוא לשון אומץ וחוזק וטעמו כטעם בהכינו . בעזוז לשון עוז הוא לשון כח וחוזק והוא מקור ובא שלם והושאל התוקף והחוזק למים כמו ובמים עזים נתיב' וכן הושאל לו גם הטלאה כאומרו את מי הנהר העצומי' : (כט) בשומו לים וגו' . כאמרו אשר

רלבג

הדרים ויטירו לקנין אלו ההגלימות . ואתו הון עתק וקנין הלדק והיושר במדות : טוב פריו . הנה טוב פריו מזהב והוא נבחר מכסף לי ההליכה באורח הלדקה והיושר בתוך נתיבות שיהיו למשפט שיבאו לאמת דבריו והותרו והיה שם מחשבות יקימו כל אחד מהדרכים ההם והנה יהיה מהתועלות בהיות מנוארת האמת בזה להנחיל אוהבי יש והוא דעת המושכל לנמצא כי בו הגיע ההצלחה האנושית והפך זה יהיה בדעת אשר לא יסכים לנמצא . ואוצרות אוהבי אמלא מאלו הדעות האמתיות כי מפני השכלתם אותו יקושרו נזאת החקירה וימלאו דברים רבים ימלאו בהם אוצרותיהם אל נד המשל אמרה הבינה להורות על מעלתה וקדימתה על החכמה ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז בבריאת העולם ר"ל שבראשית הדברים בקנה אז ועשה קנה הדבר אשר היה הדושו בבינה ותבונת השם יתברך בו והם הגרמים השמימיים אבל הדע כי הש"י לא חסר להיות עמו זאת התבונה והחכמה אשר נבראת בה העולם כמו שבארנו בה' מספר מלחמות ה' ושם התרנו הספקות הנופלות בזה והנה מעת היות הזמן קנני קדם מפעליו האחרים : מעולם נסכתי מראש . מעת היות עולם נתנה לי הגבורה והשררה והגדולה . מקדמי ארץ בראשית מה שנבראה הארץ : באין תהומות חוללתי . קודם היות תהומות נבראתי כי השמים קודמים במעלה ובמציאות על התהומות קודם שיהיו שם מעינות ונהרות רבות מהמים : בטרם . שהטבעו ההרים על מכונם ולפני שימצאו גבעות חוללתי : עד לא עשה . הש"י ארץ וחוצות הנכבד שבעפרות הכל והנבוה מהם והוא מקום הנגלה מן הארץ ובו ג"כ ארץ וחוצות והנה כפל הענין במלות שונות : בהכינו . בעת שהכין השם יתברך השמים להיות במספר וההשונה ובמרחק ובגודל שהם בו והכוכבים אשר בהם כדי שיהיו לנמצא מהם אלו התנועות אשר בו העולם השפל שם הייתי כי התבונה כונן הש"י השמים כמו שקדם כאשר חקק הש"י מחוגה על פני תהום שהוא כדור הארץ כמו שביארנו בפרשת בראשית והוא כמו מרכז לגרם השמימיי ונפי המחוג' הסיח המציאה השמים סביבה במשכו רגלי המחוגה הסיח זה מזה בגלגל גלגל : באמצו שחקים ממעל . כאשר אמץ שחקים ממעל ונתן להם חוזק וקיום עד שהם חזקים כראי מוצק וזה היה אפשר כאשר רצה הש"י שיקבל איכות דומה ומתיחס' לקושי כאמרם לחים היו השמים ביום ראשון בשני נקרשו . בעזוז עינו' תהום ר"ל כאשר נתן הש"י עוז וקושי למה שהיה מהחומר הראשון אצל עינות תהום והוא כדור הארץ כי זה כולו נעשה בתבונה וזה כי לולי עוז הארץ וקיומה לא היה בכאן דרך לתנועת הגלגלים . בשומו לים חקו . כאשר שם השם יתברך לים חוקו שם הייתי וזה היה כשגזר שיקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה

מצודת דוד

רב ובלדקה הנתן לו מה' כי לא יקופח שכר תורתו לעוה"ב בעבור ההון שהשיג : (יט) פריו מתן שכר התורה : ותבואתי . מוסב על מלת טוב לומר ותבואתי טוב מכסף נבחר ומעולה וכפל הדבר במ"ש : (כ) אהלך . אני מוליך את האדם בדרך לדקה וגו' : (כא) יש . ר"ל יש אתי טובה הרבה להנחיל את אוהבי ואמלא את אוצרותיה' מן הטובה : (כב) ה' קנני . ברא אותי להיות קנויה לו וכן קונה שמים (בראשית יד): ראשית דרכו . בתחילת הבריאה : קדם . קודם מעשיו : מאז . מכבר ר"ל מזמן רב : (כג) מעולם . מימות עולם אני נסוכה ומושלת : מראש . אני מן הראשונים מהקודמי' לבריאת הארץ כי אמרו רז"ל שבעה דברים קדמו לבריאת העולם והתורה אחת מהם : (כד) באין תהומות . בעוד לא היו תהומות נבראתי אני : (כה) בטרם . עד לא נטבעו ונקבעו ההרים בארץ ולפני הגבעות נבראתי אני : (כו) עד לא . מוסב על חוללתי לומר חוללתי עד לא עשה הארץ והוצות' והתחלת עפר האדמה המיושבת מבני אדם וכפל הדבר כדרך המליצה : (כז) בהכינו . בעת הכינו את השמים הייתי שם אני כלומר נבראתי קודם להן : בחוקו . בעת חקק עגול הארץ להיות ע"פ התהום : (כח) באמצו . בעת חיזק את השחקים אשר המה ממעל ובעת חיזק את מעינות התהום : (כט) בשומו . בעת שם לים חוק וגבול אשר מי הים לא יעברו פי ה'

מצודת ציון

חוזק כמו יביעו ידברו עתק (תהלים נד) : (כג) נסכתי . ענין ממשלה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג) : (כד) חוללתי . ענין בריאה כמו ותחולל ארץ (תהלים צ) : נכבדי מים . רבוי המים כמו בכם כבד (במדבר יא) : (כה) הטבעו . מל' טביעה : (כו) תבל . כן נקראת הארץ המיושבת מבני אדם : (כז) בחוקו . מל' חקיקה : חוג . הוא העגול הנעשה ע"י כלי ולה ב' ראשים יעמיד ראש האחד במקום עמדו והשני יסבב סביבו ונעשה עגול וכן הוא על חוג הארץ (ישעי' מ') : (כח) באמצו . מל'

אשר שמתי חול גבול ליס חק עולס ולא יעברנהו: (ל) ואהיה. אמון. מלשון כאשר ישא האומן את היונק והוא שס ומשפטו באמון כמו כאשר היתה באמנה ובא כדרך משחך אלהים אלהיך שמן ששון. ואהיה שעשועים יוס יוס יתכן לפרשו ואחר כן ואהי' שעשועים ולא בהיותה באמון. שעשועים שס ולא יפרד כמו נעורים וקונים ובא שס מקום תואר כמו והיה ברכה ויתכן לפרש שחסר בי"ת והוא כמו בשעשועים יוס יוס בכל עת: (לא) משחקת בתבל. יתכן לפרש שזה הפסוק הוא פירוש מה שאמר למעלה אמר משחקת בתבל שהיא ארצו פי' משחקת לפניו בכל עת ושעשועי את בני אדם פי' ואהיה שעשועים יוס יוס. את בני אד' כמו עס בני אדס והטעס כי הס המקבלים והיא המאצלת והשעשוע שוה בשניהס: (לב) ועתה בניס שמעו לי. ל' פיוס. ואשרי דרכי ישמורו ל' הפלגה וטעס דרכי כטעס והודעתי להס את הדרך אשר ילכו בה: (לג) שמעו מוסר וחכמו. הקדים המוסר כטעס כל שירא' חטאו קודמת לחכמתו ואל תפרעו יתפרש לבלתי יהפוך הסדר אלא שילמוד המוס' ואחר כן החכמה ויתפרש לכל יהפוך' אל יבטל או יפסי' המוסר: (לד) אשרי. לשקוד על דלתותי. הטעס על ההרגל והקביעות בבתי החכמה ולפי שאמר דלתותי אמר מזוזת פתחי וכפל ענין ויתכן לפרש פתחי פתחי החכמה ודלתותיה ומזוזותיה הס התחבולות שבכל חכמה והס המושכלות הראשונו' ומהס יתחברו ההקשות ולהס יחזרו התולדות הצודקות וזה טעס לשמור: (לה) כי מוצאי מצא. חיי'. כוללת חייס גופניס למה לי חייס בריאות חיי בשריס מה לעני יודע להלך נגד החייס ומזון וחייס לנערותיך וחיי הנפש ראה נתתי לפניך היוס את החייס ואת הטוב ופירוש מוצאי משיגי חייס והטעס על אשר נכנס בשלוס על דרך הפתחיס ויפק רצון מה' השיג רצון מאת בוראו: (לו) וחוטאי

[וְכַד] שָׂם שְׁתַאסַיָּא דְאַרְעָא׃ ל וַהֲוֵית בְּצִדּוֹי מְהֵימַנְתָּא
וְכַד שְׁבוּחִין הֲוֵית כָּל יוֹמָא וְיוֹמָא
חֲדְיָא אֲנָא קֳדָמוֹי בְּכָל זְמַן׃
לא חַדְיָא הֲוֵית בְּתֵבֵל אַרְעֵיהּ
וְשִׁבּוּחַי בִּבְנֵי נָשָׁא׃ לב וְהַשְׁתָּא
בְּנַיָּא שְׁמַעוּן לִי וְטוּבוֹי לְמַן
דְּנָטַר אוֹרְחָתַי׃ לג שְׁמַעוּ
מַרְדּוּתָא וְאִתְחַכְּמוּ וְלָא
תְדִישׁוּן׃ לד טוּבוֹי לְבַר
נָשָׁא דְּשָׁמַע לִי וְנִשְׁקוֹד עַל
אַסְקוּפָּתִי בְּכָל יוֹמָא וְיוֹמָא
לְמִנְטַר סִפֵּי דְתַרְעָא׃ לה מְטוּל
מַן דְּמַשְׁכַּח לִי מַשְׁכַּח חַיֵּי
וְתֶהֱוֵי לֵיהּ רְעוּתָא מִן קֳדָם
אֱלָהָא׃ לו וּמַן דְּחָטֵי עֲלַי
מְחַבֵּל נַפְשֵׁיהּ וְכוּלְהוֹן שָׂנְאַי
רָחֲמֵי לְמוֹתָא׃ א חָכְמְתָא
בְּנַת בֵּיתָהּ וְעַתְּדַת בֵּיהּ
שַׁבְעָא עַמּוּדִין׃ ב וּנְכַסַת
נִכְסָתָא וּמְזַגַת חַמְרָהּ וְסַדְרַת
פָּתוֹרְתָהּ׃ ג וְשַׁדְרַת טַלְיָתְהָא

(ב' וכעניין חד חס') יַעַבְרוּ־פִיו בְּחוּקוֹ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃
(ל' וכל שוס בר גם דכו') ל וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה
(ד') שַׁעֲשֻׁעִים יוֹם ׀ יוֹם מְשַׂחֶקֶת לְפָנָיו
בְּכָל־עֵת׃ לא מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל אַרְצוֹ
(ו' חס'. ט') וְשַׁעֲשֻׁעַי אֶת־בְּנֵי אָדָם׃ לב וְעַתָּה
(ב' עבדין אלה) בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְאַשְׁרֵי דְּרָכַי יִשְׁמֹרוּ׃
(ב') לג שִׁמְעוּ מוּסָר וַחֲכָמוּ וְאַל־תִּפְרָעוּ׃
(ד' בטעם) לד אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל־
(ז'. סימן) דַּלְתֹתַי יוֹם ׀ יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזֹת פְּתָחָי׃
(ב'. מצא ק) לה כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן
(י') מֵיְהוָה׃ לו וְחֹטְאִי חֹמֵס נַפְשׁוֹ כָּל־
מְשַׂנְאַי אָהֲבוּ מָוֶת׃
(ד') ט א חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ
(ד' חד חס') חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה׃ ב טָבְחָה
(ג' וחד כלאן טבחה. ל') טִבְחָהּ מָסְכָה יֵינָהּ אַף עָרְכָה
שֻׁלְחָנָהּ׃ ג שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִקְרָא

הבי"ת בס"ד: יום יום ז' וסימן ויהי כדברה אל יוסף יום יום. על אשר ילקטו יום יום. ואתי יום יום ידרשון. לשלמי נדרי יום יום. ברוך ה' יום יום. ואהיה שעשעי' יום יום. לשקד על דלתתי יום יום: חכמו' ד' קמצי' וסימ' פי ידבר חכמו'. חכמו' בחוץ תרונה. חכמו' בנתה ביתה. ראמות לאויל חכמו':

תולדות אהרן אמון. זוכר תרומה: אשרי אדם. (ברכות ט): כי מוצאי. ברכות נו תענית ז ב"ב (ברכות ט): משנאי. שבת קיד ערובין לט מגלה כח: בנתה. סנהדרין לח עקידה שער סח: חצבה. שבת קיו חגיגה יב: טבחה. סנהדרין לח ע"ג נח עקידה שם (סנהדרין כב): שלחה. סנהדרין לח ע"ג י"ט:

מסה: בחוקו מוסדי ארץ. בחקותו. מל' חקו כמו על כפי' חקתיך (שם מט) וכן ומחק הארץ (יחזקאל מג): (ל) אמון. גדולה אצלו ל' האמונים עלי תולע (איכה ד): יום יום. אלפים שנה: (לא) משחקת בתבל ארצו כל דורות הרשעי' שהיו מאדם ועד נח ומנח ועד אברהם הייתי משחקת עליהם: ושעשועי. צפיתי עד בא דור (המדבר) ויקבלוני: (לב) ועתה בנים שמעו לי: (לג) ואל תפרעו. ואל תבטלו מוסרי: (לד) לשקוד. לשמור: על דלתותי. להכנס ראשון לבית המדרש ולבית הכנס' ולצאת אחרון: (א) חכמו' בנתה ביתה. בחכמה בנה הקב"ה את העולם: חצבה עמודיה שבעה. שבעת ימי בראשית. ד"א ז' ספרים שיש בתורה ויהי בנסוע הארון ספר לעצמו במסכת שבת: (ב) טבחה טבחה מסכה יינה. מוגס במים כמו יין חזק שאינו ראוי לשתו' מי: אף ערכה שלחנה. כל יצירת לא ויבש: (ג) שלחה נערותיה. אדם וחוה. ד"א משה ואהרן: מי

חומס נפשו'. כמו אשר חטא על הנפש שהוא דרך פשיעה או מלשון קולע אל השערה ולא יחטיא והטעס על אשר לא השיג החכמה הפך המוצא והוא על הלומד בדרך שבוש שחומס נפשו מן האמת וכל משנאי הס השונאים החכמה ואין לומדין אותה כל עקר או פי' וחוטאי הפושע והמורד כי כלומר השס מגמתו לדבר אחר חומס נפשו כי גורס לה ההעדר וכל משנאי אהבו מות כפל ענין ואמר אהבו מות כדרך ויאהב קללה ותבואהו: (א) חכמות בנתה ביתה. כמו בנות צעדה. חצבה עמודיה לשון מושאל מחוצבי אבן והטעס על השוואת העמודים בחצובה ובזולתה מן התיקון ויתכן לפרש שאמר חכמות להודיע שהחכמה בנתה ביתה מחכמות שבע וזה טעס חצבה עמודיה שבעה והס עמודי הבית והוא הביאור למאמר חכמות בנתה ביתה ובית לשון נקבה או עמדיה שבעה עמודי החכמה והעמודים הס שבע החכמות שבית החכמה נכון עליהס ויש מפרשים אלה השבעה על ענייניס אחרים וכל אחד בוחר לעצמו והאמת יורה דרכו: (ב) טבחה. הוא לשון זביחה נחשבנו כצאן טבחה וגס לשון בישול לרקחות ולטבחות ולאופו' ושניהס מכוונים מלשון ערב בניקוד הטי"ת לזביחה ובניקוד החי"ת לבישול. מסכה. כמו מזגה וכן יין מזוג יין מסוך והוא תערובת המיס עמו וזהו תיקונו לשתיה כבישול למזון: (ג) שלחה נערותיה תקרא על גפי

רלבג

היבשה. ומיס לא יעברו פיו בדרך שישאר זה המקום שרצה שיהיה נגלה תמיד כאשר חקק מוסדי ארץ והוא החלק הנגלה מהארץ שכוונת היסוד למה שיהיה בה מהנמצאים והב"ת: ואהיה. אצל השם יתברך אמון ומגדל ומנהיג הדברים המיוחסים לבינה ובזה אהיה לו שעשועים יום יום כי תמיד השי"ת מתענג ומשתעשע בהשיגו עצמו אשר בזה הושג לו זאת התבונה ובכל עת מצחקת אני לפניו וביאת עצמותו והשגחו ובמה שהשגה בדברים העלולים מהתבונה אשר אצל הש"י: מצחקה בתבל. אני משמחת האנשי' בתבל ארצו. ושעשועי הם את בני אדם כי הם שמחים מאד במה שישיגו מעניני: ועתה בנים שמעו לי ואשרי מי שישמרו דרכי: שמעו. התחלה מוסר המדות ואחר זה חכמו בחכמה ואל תבטלו מהשקידה על החכמה או ירצה בזה אל תפרעו אלו הדרכים שלוקחו אחכם שהם מכלול ודרך להשגת החכמה: אשרי אדם שומע לי. להמשך אל מה שאורהו אל השגתי וזה בשיקוד על דלתותי תמיד לשמור מזוזות פתחי עם שיתבאר לו כאלו זה פתח יכנס בדרש דרוש: כי מוצאי מצא חיים. כי מי שמצא אותי מצא חיים נצחיים ויוציא רצונו מהש"י ר"ל שהוא יהיה נעזר בו בכל חפצו: וחוטאי חומס נפשו. ואשר חוטא לי שלא ילך במוסרי להתישר להשגתי הוא עושק השלימות מנפשו וכל מי שישנא אותי וירחיקני הוא אוהב המות וההפסד המוחלט כי אליו דרכו לפי שמי שישנא התבונה ישנא גם כן החכמה וזה בלתי צריך אל באור: הכמות בנתה ביתה. הנה התבונה בנתה ביתה בחכמות כי השגת החכמות קודמת להשגת הבינה והם חצבה עמודיה שבעה ר"ל חכמות רבות כי מספר השבעה יאמר על הרבוי כאמרו כי שבע יפול צדיק וקם הנה החכמות הם עמודי הבינה: טבחה טבחה. ואחר זה הכינה מאכל ומשקה לאנשים מחכמות ותבונה: שלחה נערותיה. לאיש ואיש ותקרא על גפי מרומי העיר כדי שיבאו כלם דבריה. מי פתי יסור הנה. לקנות מוסר והכמה ומי

מצודת ציון

מל' אומן וחוזק: במזוז. מל' עוז: (ל) אמון. ענין גדול הילד והתעסקות בו כמו והיו מלכים אומניך (שם מ"ט): שעשועים. ענין התעסקות לשמוח: (לג) ואל תפרעו. אל תבטלו כמו הפריעו את העם (שמות ה'): (לד) לשקוד. ענין מהירות כמו שוקד (ירמיה א'): (לה) ויפק. ויוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג'): (א) חצבה. ענין כריתה והוצאה הנופל באבנים: (ב) מסכה. ענין מזיגת היין

מצודת דוד

ס' ללכת מהגבול ולהלאה: בחוקו. בעת חקק יסודי הארץ וכ"ז מוסב על שם אני האמור במקרא שלפני פניו: (ל) ואהיה. הייתי מגודלת אצלו והייתי לו לשעשוע בכל יום ובכל עת הייתי משחקת ומשמחת לפניו כבת האהובה לאביה: (לא) משחקת. אני היא המשמחת אנשים בתבל ארצו ושעשועי היא עם בני אדם ר"ל המה שמחים בי ואני בהם: (לב) ועתה בנים. הואיל ואני חשובה כ"כ מהראוי שתשמעו לי ואשרי לאלו אשר ישמרו דרכי: (לג) שמעו. בתחלה שמעו המוסר להיות יראת ה' על פניכם ואח"כ למדו החכמה ואז בודאי לא תבטלו את החכמה הואיל ותקדם לה היראה: (לד) לשקוד. למהר לבוא אל דלתותי בכל יום ולשבת בקבע במזוזות פתחי כדרך השומר היושב ומשמר בקבע: (לה) ויפק. ומוציא רצון מה' ר"ל ה' יהיה מרוצה לו: (לו) וחוטאי. אבל החוטא לי וממאס בי הוא בעצמו גוזל נפשו כי מאבדה: כל משנאי וגו'. כפל הדבר במ"ש: ט (א) חכמות. כל אחת מהחכמות בנתה בית לעצמה: חצבה. בנויה על הרבה עמודים ומנוכים המה זה כזה בהשואה גמורה והוא דבר הנחמד לעין הרואה: (ב) טבחה. שחטה זבחים ומזגה יינה ואף ערכה שלחנה לסאכיל להקרואים: (ג) שלחה. כל אחת תקרא ע"י נערותיה

גפי מרומי קרת. כמו גבי כי אותיות בומ״ף מתחלפות. קרת תרגום עיר והטעם שלחה נערותיה מכל צד והיא גם עמה׳ תקרא במקומות הרמים שבעיר כדי שישמעו הכל: (ד) מי פתי. הפתי הוא אשר לא נקבעו בו הפתיות לגמרי ויש תקוה לתיקונו ואמר יסור הנה כלומר יסור ממקומו ויבא הנה חסר לב ואמר לו כלומר וכן קראה ואמרה לחסר לב: (ה) לכו לחמו בלחמי. בי״ת בלחמי מקום מ״ם וכן בי״ת ביין מסכתי כמו והנותר בבשר ובלחם וטעמם כמו הוי כל צמא לכו למים כי הכל מתוקן לסעודה: (ו) עזבו פתים. תאר לבעלי הפתיות וטעמו עזבו הפתאים וסורו אלי. פ״א קנין שם הפתיות כמו תאהבו פתי שבא כדרך אל תהי מרי כבית המרי ויתכן עוד לפרש שהוא דברי החכמה לנכח הפתאים שאומר להם עזבו דרכיכם פתאים ותחיו כדרך הרפו ודעו כי אנכי אלהים. ואשרו פועל מן טעם אשורי: בדרך בינה. ודרך בינה היא החכמות וביתה הבנוי על השבע׳ עמודי׳: (ז) יוסר לץ לוקח לו קלון. ר״ל לעצמו כי הלץ הוא מן המעוותי׳ שאין תקו׳ לתקונ׳. ומוכיח לרשע מומו חוזר למוסר והוא כפל ענין עם הלוקח לו קלון והטעם הלץ ישנא המוסר והרשע ישנא המוכיח ומגלים קלונם ואומרים דרים מכוערי׳ ובזויים. פ״א חוזר לרשע מומו לעצמו וכאילו אמר ייסר לץ ומוכיח לרשע במומו ליקח לו קלון וטעמו כי הרשע כשמעשיו נכוחים בעיניו או שהוא עצמו מכיר במומו ואינו רוצה שיוכיחו אדם ויתכן עוד לפרש יוסר לץ כשהמיסר מתלוצץ ומראה שחוק ולצנות כשהוא מיסר לוקח לו קלון כי היוסר שמיסרו ומוכיחו לחרפתו ולבשתו ולכן יחרפהו וכן מוכיח לרשע ומגלה לו מומו לוקח לו קלון כי הרשע יחרפהו ואילו היה צדיק לא היה מחרפהו הואיל ואומר לו דרך מוסר ולא דרך ליצנות: (ח) אל תוכח לץ פן ישנאך. כי הוא חכם בעיניו. הוכח לחכם ויאהבך כי הוא חפץ בתיקון מדותיו ואין מחזיק עצמו חכם והם שני הפכים: (ט) תן לחכם. הוסיף לבאר יתרון החכם על הכסיל והטעם כי החכם יחכם מעצמו במה שיותן לו וכן הצדיק יוסף לקח על אשר יודיעוהו והוא כפל ענין: (י) תחלת חכמה יראת ה׳. כטעם ראשית חכמה יראת ה׳. ודעת קדושים בינה טעמו ותחלת הבינה דעת קדושים ודעת קדושים פירשוהו על השם יתברך כאמרו כי אלהי׳ קדושי׳ והטעם כי תחלת תולדת הבינ׳ היא מציאות השם ויתכן לפרש דעת קדושים היא השגת מציאו׳ השכלים הנפרדים והרוחניות כלם כי ידיעת מציאותם עיקר הבינה וממנה יעלה למציאות המעלה העליונה וכמו שאם אין יראה אין חכמה כן אם אין דעת אין בינה: (יא) כי בי. דברי החכמה הקוראה וטעם כי בי כמו בגללי ובסבתי ירבו ימיך. ויוסיפו לך פירשוהו שחוזר ליראה ולדעת הנזכרת ויתכן שטעם ויוסיפו לך חסר הפעלים כמו ויקבור אותו בגיא והטעם על פרטי החכמות והמוסרים כי הם יוסיפו שנות חיים כטעם כי היא חייך ואורך ימיך: (יב) אם חכמת חכמת לך. כטעם אם תצדק מה תתן לו. ולצת הוא הפך חכמת: לבדך תשא טעמו לבדך תשא העון או העונש כי סמך על דעת הקורא ובא ולצת כמו ונמית והלכת אל הכלים שטעמו ואם נמית וכן זה: (יג) אשת כסילות הומיה. בעלת כסילות הומיה פתיות כלומר כל המייתה. שענייני פתיות וכחיתות; דבורה אינו אלא פתיות והאתנח שבמלת הומיה והרביע שבמלת פתיות יעמוד כנגד זה הפירוש ויתכן לפ׳ כאילו אמר ואשת פתיות ובל ידעה מה כי מלת ואשת משמשת גם למטה ורבים כמוהו והטעם כי אשת כסילות הומיה וסוררת אבל אשת פתיות הומיה

עַל־גַּפֵּי מְרֹמֵי קָרֶת׃ ד מִי־פֶתִי
יָסֻר הֵנָּה חֲסַר־לֵב אָמְרָה לּוֹ׃
ה לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחֲמִי וּשְׁתוּ בְּיַיִן
מָסָכְתִּי׃ ו עִזְבוּ פְתָאיִם וִחְיוּ וְאִשְׁרוּ
בְּדֶרֶךְ בִּינָה׃ ז יֹסֵר לֵץ לֹקֵחַ לוֹ
קָלוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוּמוֹ׃ ח אַל־
תּוֹכַח לֵץ פֶּן־יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם
וְיֶאֱהָבֶךָּ׃ ט תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם־עוֹד
הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֶף לֶקַח׃ י תְּחִלַּת
חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת קְדֹשִׁים
בִּינָה׃ יא כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ
לְּךָ שְׁנוֹת חַיִּים׃ יב אִם־חָכַמְתָּ
חָכַמְתָּ לָּךְ וְלַצְתָּ לְבַדְּךָ תִשָּׂא׃ יג אֵשֶׁת
כְּסִילוּת הֹמִיָּה פְּתַיּוּת וּבַל־יָדְעָה־

דתקרין על גיב רמתא עשינתא דנצירן׃ ד מן דשבר גאתא קותי ותסיר רעינא אמרת ליה׃ ה אתו אכולו לחמי ואשתו חמרא דמזגית׃ ו שבוקו מנכון חסירות רעיונכון וחיו והליכו בארחא דביונא׃ ז דרדי ממיקנא נסיב ליה צערא ומכסנותא לרשיעא מומא הוא ליה׃ ח לא תכוס לממקנא דלא נסניך אכים לחכימא דנרחמך׃ ט אליף לחכימא ויתחכם תוב אודע לצדיקא ויוסף מנדעא׃ י שירוי דחכמתא דחלתיה דאלהא וידיעתא דקדישי ביונא׃ יא מטול דבה נסגון יומתך ויוספון לך שניא דחיי׃ יב אין חכימתא לנפשך חכימתא ואם תהוי ממיק בלחודיך תטען׃ יג אתתא סכלתא ופרידתא שברתה ולא ידעא טבתא׃

(ד) מי פתי יסור הנה. וילמוד אותי ויחכם: (ה) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ביין שמזגתי: (ו) עזבו פתאי׳ וחיו. את דרך הפתיות: ואשרו. ל׳ פעם כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג): (ז) ומוכיח לרשע מומו. מום הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים מדרך הישרה אפילו להוכיחם ולקרבם: (ט) תן לחכם ויחכם עוד. לתלמיד הגון (שנה) ומדרש אגדה נאמר לנח מכל הבהמה הטהורה וגו׳ (ראשי׳ ז) וכשיצא ויקח מכל הבהמה וגו׳ (שם) אמר מה ראה הקב״ה להרבו׳ באלו אלא שרצ׳ שאקריב לו מהן: הודע לצדיק. חכמה: והוא יוסיף לקח. מדעתו ועל שמועתו: (י) תחלת חכמה ירא׳ ה׳: ודעת קדושים. היא עיקר הבינה: (יא) ויוסיפו לך שנו׳ חיים. שנים של חיים הם של פרנסה

מרומי ג׳ ב׳ חס׳ וחד מל׳ וסימ׳ על מרומי שדה. על גפי מרומי קרת. על כסא מרמי קרת. קדמ׳ מלא: לוקח ה׳ וסימ׳ ביחזקאל סי׳ כ״ד: לרשע ה׳ וסימ׳ אוי לרשע רע. אמר לרשע צדיק אתה. יסר לץ לקח לו קלון. ואתה תשמע מן השמים קדמ׳ דד״ה. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע: ויוסיפו ל׳ מ״ל דמ״ל לך שנות חיים ועיין שנוייהון בספר׳ רבתא בערך יסף: הומי׳ ג׳

תולדות אהרן מי פתי. סנהדרין לח: לחמו. ברכות נז חגיגה יד: אל תוכח. יבמות סה ערכין טז עקידה שער סה: תן לחכם. שבת קיג ערובין סה יבמות ג סוטה יא קדושין סד: חכמת. ע״ג יח זוכר וילא:

רלבג

ומי חסר שכל ויבא להשלימו: לכו אכלו בלחמי ושתו ביין מסכתי והכינותי לכם: עזבו. דרך פתאים וחיו ודרכו בדרך בינה להגיע אל זה מדרגה אחר מדרגה והנה זכר זה החכם לאי זו סבה לא אמרה דבריה כי אם לפתי ולסכל לא ללץ ולרשע ואמר כי מי שהוא יוסר האיש הלץ לוקח לו קלון כי הוא ילעיג על החכם המייסר אותו ומי שהוא מוכיח לרשע לוקח מומו כי הרשע יאמר עליו שיש לו המומין שיש לו בעצמו: אל תוכח לץ פן ישנאך. אך הוכיח לחכם ויאהבך תן לחכם ויחכם עוד. דבר חכמה ויחכם עוד בה על מה שתתן לו ממנה כי מצד המתחן יוסיף עליו להבלים המקירים בם או ירצה בזה והוא יותר נכון תן לחכם דבר חכמה כדי שיוסיף קנין במדות המשובחות: תחלת. החכמה יר״ה היא תחלת דעת קדושים כי בבינה יתישרו לדעת עולם המלאכים וזהו שריש אמרה הבינה הנה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וזה יהיה לשתי סבות האחת כי בהם יתישר אל המדות המשובחות אשר שומרות האדם מרעות הרבה והשנית כי מפני דבקות ההשגחה האלהית באדם מצד הבינה ישמר מהרבה רעות וזה יהיה סבה שיוסיף על ימיו הנה: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא. ר״ל שהתועלת הוא לך וכן אם לצת לבדך תשא הנזק: אשת כסילות. מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתות האנשים שימשכו אליה והנה קרא אשת כסילות גוף הכסיל אשר ידבק שלוה ולזה נמנע שכלו מהשתדל בחכמה ובזה ירצה בפתיות גוף

מצודת דוד

נערותיה על גבהי מרום העיר להשמיע הקול למרחוק: (ד) מי פתי. ותאמר מי פתי שאין בו תבונה להבין מאכל יסור ממקומו ויבוא הנה וכן תקרא לחסר לב מכל וכל ותאמר לו: (ה) לכו לחמו. אם אין לכם מאכל עצמיכם בואו הנה ואכלו בלחמי ושתו היין אשר מזגתי אני והוא ענין מליצה לומר הלא חכמת התורה היא נחמדת מאירת עינים ונותנת דעת להוגים בה וכאלו מכרזת ואומרת כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד ואם נסון לבו משכל אני אשכילו דעה: (ו) עזבו. לזאת אתם פתאים עזבו דרכיכם ותחיו ולעדו מעתה בדרך בינה: (ז) יוסר לץ. ר״ל אבל את הלץ ואת הרשע לא אוכיח כי המוכיח את הלץ לוקח לעצמו קלון כי יתלוצץ בו ויבזהו והמוכיח לרשע מביא מום על עצמו כי ישוב לו אף אתה כמוני ויפגום בכבודו ולזה אין לי עסק עמהם: (ח) פן ישנאך. כי הוא חכם בעיניו ודרכו ישרה לפניו: ויאהבך. כי הוא חפץ בתקון מדותיו ולומד מכל אדם: (ט) תן לחכם. ר״ל אמור לו דברי חכמה ויחכם מדעתו עוד יותר: הודע לצדיק. מאמרת הצדק: ויוסיף לקח. מדעתו יוסיף לימוד לעשות משמרת למשמרת: (י) תחלת. יראת ה׳ היא תחילת החכמה כי היראה מביאה לידי חכמה: ודעת קדושים. לקדש עצמו במותר לו מביא לידי בינה: (יא) כי בי. בעבור עסק התורה ירבו ימיך והימים האלה יוסיפו לך שנות חיים כי ברבות הימים תרבה במעש״ט ויתוסף לך בזה שנות חיים בעוה״ב: (יב) חכמת לך. החכמה תהיה לך לתועלת: ולצת. ואם תתלוצץ באנשים אתה לבדך תשא עונם: (יג) אשת כסילות. הנה אשה סכלה תהמה בקולה ואת פתיות

מצודת ציון

היין במים כמו למסוך שכר (ישעי׳ ה): ערכה. ענין סדור: (ג) גפי. ענין כנף וכדרז״ל עד בין אגפים (חולין מ״ו) ור״ל במקום גבוה שהעוף יפרח שם באגפיו: קרת. מל׳ קריה ועיר: (ה) לחמו. אכלו לחם ולתוספת ביאור אמר בלחמי וכן מסעף פארה (ישעיה י׳): (ו) ואשרו. ולעדו כמו ואשר בדרך

אבן עזרא

פותיה אבל מבלי דעת וזהו ובל ידעה מה לפי שאין לה ידיעת מה וחסר כמו ויעבור עלי מה או פירוש מאומה כמו חכמת מה על בלימה וכשיש לה מודיע או חדע מעלמה שמא תזהר ותסור מהכמיה וכבר קדם כי כסיל הוא אשר אין תקוה לתיקונו ופתי הוא אשר יש תקוה לתיקונו: (יד) וישבה לפתח ביתה. מוכנת לפורענות מבלי בנין בית ועתיד אחר ולא כן מה שאמר בחכמה בנתה ביתה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה והטעם כי החכמה צריכה עתוד והכנ' ולא כן הכסילות כי הוא העדר העתוד וההכנה. על כסא מרומי קרת כי הכסילות יבא בדרך גאוה ולכן יחס לה הכסא והטעם כמו על גפי: (טו) לקרא לעוברי דרך. המישרי' אורחות' והולכים לתומם וטוונתה להטעיתם הפך קרואי הטועים שכוונתה להישיר דרכם: (טז) מי פתי. לא קראתם כן רק נקראו על שם סופם או תקראם בשם כך להפליג בחסרון הרגשתם עולם עונג וההנאה המגיעי' להם עמה ועל שהודרכ' היא לקראם והם לא ידעו ערכה: (יז) מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. כנוי על העברות והניאוף הנעשה בסתר וכל הנמנע היצר להוט אחריו יותר והטעם כי בזה יתפתה לב הפתי והחסר לב: (יח) ולא ידע. הפתי ההולך אחריה פתאום כי מתים שם בעמקי שאול שם קרואיה ומלת שם רמז לשאול: נשלם

תרגום

יד וְיָתְבָה עַל תְּרַע בֵּיתָהּ עַל כּוּרְסְיָא רָמָא וַעֲשִׁינָא: טו וְקָרְיָא לְעָבְרֵי אָרְחָא דְּתְרִיצִי אוֹרְחָתְהוֹן: טז מְטוּל מַן דְּשָׁבַר גֵּאוּתָא לְוָתָהּ וַחֲסִיר בְּעֶיְנָא וְאָמְרָה לֵיהּ: יז מַיָּא גְּנוּבְיָא חַלְיָין וְלַחְמָא דְּטִימוּרָא בְּסִימָא: יח וְלָא יְדַע דְּגוּבְרֵי אַפְּלַת תַּמָּן וּבְעֻמְקֵי דִּשְׁיוֹל כָּל דְּמַזְמְנִין לָהּ: א מַתְלוֹי דִּשְׁלֹמֹה בַּר חַכִּימָא נֶחְדֵּי אֲבוּי וּבְרָא סַכְלָא מְחַמֵּץ לְאִמֵּיהּ: ב לָא מְוַתְּרִין אוֹצְרֵי דְּרַשִּׁיעָא וְצִדְקְתָא מְפַצְיָא מִן מוֹתָא בִּישָׁא: ג לָא מַכְפֵּן אֱלָהָא נַפְשֵׁיהּ דְּצַדִּיקָא וְקִנְיָנָא דְרַשִּׁיעֵי נִסְחוֹף: ד מִסְכְּנוּתָא מְמַכְּכָא לְגַבְרָא רַמָּיָא וִידָא דְּכַשְׁרָא מַעַתְרָא לְהוֹן: ה דְּפָלַח בְּקַיְטָא בְּרָא סוּכְלְתָנָא הוּא וּדְדָמִיךְ בְּחַצְדָא

משלי

מָּה׃ יד וְֽיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל־כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת׃ טו לִקְרֹא לְעֹבְרֵי־דָרֶךְ הַֽמְיַשְּׁרִים אֹֽרְחוֹתָם׃ טז מִי־פֶתִי יָסֻר הֵנָּה וַחֲסַר־לֵב וְאָמְרָה לּוֹ׃ יז מַֽיִם־גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם׃ יח וְלֹא־יָדַע כִּֽי־רְפָאִים שָׁם בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל קְרֻאֶֽיהָ׃

י א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ׃ ב לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ ג לֹֽא־יַרְעִיב יְהוָה נֶפֶשׁ צַדִּיק וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף׃ ד רָאשׁ עֹשֶׂה כַף־רְמִיָּה וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר׃ ה אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל

תולדות אהרן על כסא. סנהדרין לט ע"ג יט: מים גנובים. נדרים לא סוטה ז סנהדרין פט (סוטה עז): רפאים. ב"ב עב: בן חכם. זוהר אחרי (תענית סז): לא יועילו. ב"ב י זוהר מקץ: וצדקה. ר"ס עז: אוגר. סנהדרין ז עקידס שער כח:

רש"י

פרנסה ועושר: (טז) חסר לב. ואמרה לו. הדברים הללו. מה אמרה לו: (יז) מים גנובים ימתקו. אין טעם ביאת פנויה כטעם א"א אף לענין המצוה מים גנובים ימתקו שהיו יראים לעשות בגלוי ועושין בסתר: (א) משלי שלמה בן חכם ישמח אב. זה הקב"ה. ד"א אביו ממש: ובן כסיל תוגת אמו. תמיד הוא עם אמו בבית ורואה את שטותו ותצירה. ולפי המשל בן כסיל כמו ירבע' בן נבט: תוגת אמו. תוגת כניסיותו: (ב) לא יועילו אוצרות רשע. שהיה משתכח בעשרו שנאמר (הושע י"ב) ויאמר אפרים אך עשרתי וגומר: וצדקה תציל ממות. א"ת צדיק שיצוה נכסיו לצדקה מהיכן יתפרנס: (ג) לא ירעיב ה' נפש צדיק. והות רשעים יהדוף; ידחוף אותם ותפול: (ד) ראש עושה כף רמי'. מי שעני בתורה תורה הוראות שקר: כף רמיה. אחוכים של רמיה לפי פשוטו משמע כתגרים: ויד חרוצים. ישרים שחורצים דבר באמת ומשפט כלא

ב' חס' וחד מ"ל וסימ' נמסר לעיל בסימ' סימ' ז': יסר ג' חס' וסימני' מדי עברו יסר שמה. מי פתי יסר הנה חסר. וחברו מי פתי יסר הנה וחסר: ולא ג' ר"ת בסי' וסי' ולא שמעתי לקול מורי. ולא ידע כי רפאים שם. ולא למורתי חבמ': משלי ד' וסימ' בריש סיפרא: ישמח ז' וסימ' נמסר בתהלים סימן ק"ד: ראש ג' כתיב כן וסימ' אחד עשיר ואחד ראש. את בבשת האיש הראש. ראש עשה כף רמיה:

החלק הראשון בספור מעלת החכמה ואזהרותיה ומוסריה: החלק השני: (א) משלי שלמה בן חכם ישמח אב. בעבור שהוא יכיר חכמתו. תוגת אמו כי הכסיל עומד תמיד בבית והאם דואגת בסכילו או בעבור שהזכיר האב הזכיר האם: (ג) לא ירעיב. בעת הרעב. והות הרשע יהדוף השם מן הוה להם: (ד) ראש. יהיה מי שיעשה כף מאזנים לרמות המתחרים וטורחים ואונס מרמים

רלב"ג

נוף הפתי כי השכל לא יפותה כי אם לטוב או ירצה בזה שאשת הכסילות מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתותם כי אין לה שום השתכלות וערמה: וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת. העיר כי לכסלות' תחשב הסרוגה לשלימות: לקרא. ושם קרת לעוברי דרך המישרים אורחותם בדרכי העיון: מי. בכם פתי יסור הנה והסר שכל. ואמרה לו שיתחבר עמה ולא יעריח עצמו בעיון אשר הוא מזין השכל כי יותר טוב יערב לאדם שיזון במזון האחרים וזה כי מים גנובי' ימתקו המים הגנובים ימתקו יותר והלחם שיגנוב האדם מאחר שצריך לאכלו בסתר הוא יותר ערב לו ויותר מתוק מהלחם שיקח מביתו וכן תאמר זאת האשה כי הוא ערב יותר לשכל שיתענג בתענוגי הגוף ויניח קנין החכמה: ולא ידע. מי שיבא נפתה לדבריה כי מתים שם ר"ל בביתה וקרואיה ירדו במעמקי הקבר והמות כי לא יקנה עמה קנין החיים. זה ביאור דברי. זה החלק שהגבלנו ביאורו מזה הספר בזה המקום ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה הם ה': התועלת הא' הוא להודיע שלא יספיק לאדם היותו יודע התורה אך יצטרך לו עם זה שיעשה את כל דברי התורה כמו שצוה השי"ת ולזה אמר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך: הב' הוא להודיע מה שיקרה מהרע למי שימשך אחר התאוות ולזה אמר הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יובא רבים חללים הפילה דרכי שאול ביתה: הג' הוא להודיע מעלות החכמה והתבונה וקצת מעיניהם ותועלתם: הד' הוא להודיע שלא יועיל התוכחה' ללץ ולרשע כי אינם מקבלים מוסר אך יועיל לחכם ולצדיק: הה' הוא להודיע מה שיקרה מהרע מפני הכסילות והפתיות: משלי שלמה בן חכם ישמח אב וגו' עד מגדל עוז שם ה'. והוא מקיף בגנות הרשע והכסילות והליצנות והעצלה והאולת והעקשות והשנאה וגנות הופכיהם. הנה הבן שהוא חכם ישמח אביו כי הוא משער כדבר החכמה יותר מאמו והאם כבן שהוא כסיל יביא יגון לאמו מפני חסרון הדעת ויגיע מזה לאמו מהצע' יותר ממה שיקרה ממנו לאביו מפני שהוא ירא מאביו יותר מאמו: לא יועילו אוצרות. לא יקבל האדם תועלת באוצרות שקבץ ברשע ובעול ואולם הפיזור בצדקה הוא מציל ממות בזכות הצדקה ינצל האדם ממות הנגזר לו מצד המערכת ויאריך הש"י ימיו והפך הענין בקבוץ ממון ברשע: לא ירעיב ה' נפש צדיק. נפש האיש הצדיק ר"ל שלא יחסר לו מזון ואולם שבר הרשעים והוותם יהדפנו השם עליהם וימהר להביא אליהם. הנה מי שהוא עושה כף וגו': ראש עושה כף רמיה. כי מפני עצלותו יצטרך לנהג ברמיה לקחת ממון האנשי' שלא כדין הוא רש ויד האנשים החרוצים הנוהגים בזריזות לאסוף ולכנוס כאופן ראוי תעשיר אותם. הנה הבן המשכיל ומשגיח לעשות מה שראוי הוא אוגר בקיץ

מצודת ציון

בדרך לכך (לקמן כ"ג): (יז) ינעם. ענין מתיקות וערבות: (א) תוגת. מל' יגון ועצבון: (ג) והות. ענין שבר כמו יעוז בהותו (תהלים נד): יהדוף. ענין דחיפה כמו כהנדוף עשן (שם סח): (ד) ראש. עני כמו ראש ועושר (לקמן ל): כף. כף המאזנים: חרוצים. עניינו תנועה וזריזות כמו אז תחרץ (ש"ב ה): (ה) אוגר. ענין אסיפה כמו אגרה בקציר (לעיל ו): נרדם. מל' תרדמה והיא שינה עמוקה ילבש

מצודת דוד

פתיות ואינה יודעת מאומה ותהמה בבלי דעת: (יד) לפתח ביתה. לראות העוברים דרך עליה: מרומי קרת. על כסאה עומדת במרום העיר להשמיע קולה למרחוק: (טו) לעוברי דרך. להעוברים שם דרך מהלכם האלכים באורח מישור בדרכי ה' והוא ענין מליצה לומר שהנפש המתאווה תסית לעבירה ומראה ערבות ותענוג העבירה: (טז) מי פתי. מי הוא הפתי המחסר נפשו מטובה יסור ממקומו ויבא הנה ואשכילו חכמה כי מניעת ערבות העבירה תחשב בעיניה לכסילות: וחסר לב. מי הוא החסר לב המונע עצמו מטובה והוא כפל ענין במ"ש: ואמרה לו. וכן תאמר לו: (יז) מים גנובים. הלא מים גנובים יותר ימתקו מאשר גנובים ולחם גנוב הנאכל במסתר הלא למאד יונעם ר"ל אין טעם ההיתר דומה לטעם האיסור ומדוע א"כ מנעת עצמך מהם: (יח) ולא ידע. הנמשך אחריה אין נותן לב לדעת כי שם הוא מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו ע"י המיתה ר"ל הנמשך אחר התאווה הוא מעותד למות על ידה: בעמקי. בעומק הגיהנם ירדו הקרואים ממנה ובאים לה: י (א) משלי שלמה. לפי שעד כה דבר בשבח התורה וכאלו היא תאמר אמריה ועתה חזר לדבר דבריו כאשר ייסר איש את בנו לזה נאמר שוב משלי שלמה כאלו הוא ספר אחר: ישמח אב. בראותו יושב במושב חכמים: תוגת אמו. כי הכסיל יתמיד לשבת בית עם אמו ובכל עת רואה שטותו ועצבונה מרובה: (ב) אוצרות רשע. אוצרות הנאספות ברשע לא יועילו בעת בא יום הפקודה כי לא יפדה נפשו בממון: וצדקה. אבל הצדקה מצלת מן המיתה: (ג) לא ירעיב. כי מזמין לו די מחסורו: והות. השבר שהרשעים עושים הוא יהדף אותם ר"ל העבירה עצמה משלמת לו גמול רע: (ד) ראש. הכף רמיה עושה את האדם לרש ר"ל השוקל בכף רמיה לרמות הבריות יעני בעבור זה: ויד חרוצים. אבל היד של הזריזים המתנועעים וטורחים על מזונם ואין עסקיהם לרמות הנה היד ההיא מעשיר את בעליה: (ה) אוגר. ר"ל בן משכיל דרכו לאסוף גרנו בימי הקיץ ועושה כל דבר בזמנו: בן מביש. אבל הכסיל אשר כל דבר בושה נמצא בו דרכו להיות נרדם

נרדם בקציר בן מביש : ו ברכות
לראש צדיק ופי רשעים יכסה
חמס : ז זכר צדיק לברכה ושם
רשעים ירקב : ח חכם־לב יקח
מצות ואויל שפתים ילבט : ט הולך
בתם ילך בטח ומעקש דרכיו יודע :
י קרץ עין יתן עצבת ואויל שפתים
ילבט : יא מקור חיים פי צדיק ופי
רשעים יכסה חמס : יב שנאה תעורר
מדנים ועל כל־פשעים תכסה
אהבה : יג בשפתי נבון תמצא
חכמה ושבט לגו חסר־לב : יד חכמים
יצפנו־דעת ופי־אויל מחתה
קרבה : טו הון עשיר קרית עזו

ד' ברא הוא מבהתנא : ו ברכתא
יד תהוין על רישי דצדיקיא
ובפומהון דרשיעי נכסי
חטופא : ז דוכרנא דצדיקי
ברכתא ושמא דרשיעי נדעך :
ג'. ג' ח דחכים ליביה יקבל פוקדנא
ג'. כ' וסכלא בשפותיה מתאחד :
ט דמהלך בתמימותא ניזל
בסעדא ודמעקמן אורחתיה
ג' נתידע : י דרמז בעינוהי יהב
ד' חס' בליש' כאבא וסליף בשפותיה
מתאחד : יא מבועא דחיי
פומא דצדיקי ופומהון דרשיעי
נכסא חטופא : יב סניאתא
ס' תגרג תגרי ועל כלהון סורחני
מכסא רחמותא : יג בשפותי
כ' חס' דסוכלתנא תשתכח חכמתא
ושבטא לפגרא דחסר רעינא :
יד חכימי נטשון ידיעתא ופומיה דשטיא שציא קריב : טו קנינא דעתירא קרבא

ברכו' ד' וסי' ברכות לראש צדיק. איש אמונות רב ברכות . כי תשיתהו ברכות . עברי בעמק הבכא : ילבט ג' וסימ' ועם לא יבין ילבט . חכם לב יקח מצות . ואויל שפתים ילבט : תעורר ד' חסר בליש' וסים' שנאה תעורר מדנים . העתדים ערר לויתן . ונקי על חנף יתעורר . והתעררתי בי מצאו רע :

תולדות אהרן ברכות . זוכר ויצא : זכר . יומא לז לה סענית כם (שקלים מה תענית סח) : ירקב . יומא לח תענית כח : חכם לב . סוטה יג : בתום . זוכר מקן : ושבט . עקידס שער לו :

רשי

בלא עולה : (ו) ופי רשעים יכסה חמס . החמס יכסה על פיהם ויהרגם : (ז) זכר צדיק לברכה . המזכיר צדיק מברכו : ושם רשעים ירקב . רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משתכח מאליו : (ח) חכם לב יקח מצות . משה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בביזת מצרים והוא היה עוסק במצות שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגו' (שמות יג) : ואויל שפתים ילבט . ל' יגיעה ויש בספרי בפרשה ויהי העם כמתאוננים (במדבר יא) אמרו כמה נתלבטנו בדרך : (ט) ומעקש דרכיו יודע . ישבר ויתיסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח) : (י) קורץ עין יתן עצבת . זה המסית אדם בקריצותיו לרעה : (יא) מקור חיים פי צדיק ופי רשעים וגומר . פיהם יכסה חמס שבלבם שמחליקין את שפתיהם ושנאה טמונה בלבם ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון והענין מורה עליהם : (יב) שנאה תעורר מדנים . אפילו עבירה שנתנה לשכחה נזכרת ע"י מרבית שונות באה שנאה אחרונה ומעוררתן שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים ואומר להם איש את שקוצי עיניו השליכו וגו' (יחזקאל כ) כמה (שנים היתה) שכחה זו כבושה ולא הזכיר' להם הקב"ה עד עכשיו שהרבו עבירות על פשעיהם : (ועל כל פשעים תכסה אהבה כשישראל מטיבים מעשיהם הקב"ה מכסה על פשעיהם):(יג) בשפתי נבון תמצא חכמה . כשאדם מוכיח לנבון משיב לו חטאתי כגון דוד שאמר לנתן חטאתי (ש"ב יב) : ושבט לגו חסר לב . אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה כמו פרעה : (יד) חכמים יצפנו דעת . ישמרוהו בלבם שלא ישכחוהו : (טו) הון עשיר . בתורה . קרית עזו . היא לו : מחתת דלים רישם . עניות' שלא עסקו בתורה היא

אבן עזרא

מרמים ידם תעשירם . פ"א כף רמיה עושה לאיש רש : (ה) בן מביש . שיתן לאביו בושה בעבור שהוא עצל : (ו) ברכות . יבוא השם לראש צדיק . פ"א ברכות לראש צדיק בחיים וזכר צדיק לברכה לאחר מותו . יכסה יסתיר החמס שלא יפרידהו ממנו כמו יכחידנ' תחת לשונו והטעם יעלימו הרעה וכן פי רשע יבלע און : (ז) זכר צדיק . יזכרהו השם בעבור ברכתו שתשאהו כענין ה' זכרנו יברך והטעם יזכרהו ויברכהו . ירקב יהיה נשכח כעץ רקבון שלא יצלח : (ח) חכם לב . שהחכמה בלבו . יקח מצות שילמדוהו אחרים . ואויל שפתים שתדברנה שפתיו אולת . ילבט פי' יכשל : (ט) ילך בטח . שאיננו מפחד מצרה ומעקש דרכיו הטובים יודע הוא נודע לאחרים שהוא מעקש דרכיו בנפלו ברעות והעד ילך בטח . פ"א יודע ישבר מן וידוע חולי : (י) קורץ . לעשות רע . יתן עצבת עצבון לנפשו ואמר קורץ שמתיירא לעשות בגלוי והוא ענין רמיזה : פ"א קורץ לועג . יתן עצבת לחברו יחר לו אם ירא' כי ילעג לו ואחד ירצה לומר כי לא עשה ללעג וילבטו שפתיו : (יא) מקור . כמקור חיים שיחיה מי שילמד מוסר מפיהו או פיהו הוא המקום שיקירו לו משם החיים בלמדו מוסריו . יכסה חמס יסתירהו ולא ילמד מוסר : (יב) שנאה . היא סבה לעורר המדינים והאהבה היא תכסה על הפשעי' והעלמת דבר הוא הכסה שלא יודע והענין איש שנאה ואיש אהבה : (יג) תמצא חכמה . למבקשיה . ושבט בעבור שאינו רוצה ללמוד הדעת צריך להכותו בשבט : (יד) יצפנו . בלבם הדעת שלא ישכחוה כענין בלבי צפנתי : ופי אויל סבב לו מחתה שהיתה קרובה אליו בגלל אולתו והענין שיחתוהו אחרים . (טו) הון . ממון העשיר הוא כקרית עוז שיצילהו לרגעי' מצרתו אע"פ שאינו חכם ודלים

רלבג

בקיץ : אוגר בקיץ . מאכלו כי אז ימצא לו ואולם הבן המביש ר"ל שהוא מאוחר התנועה ועצל הוא נרדם בקציר ולזה יחסר לו לחם כל השנה : ברכות לראש צדיק . לראש צדיק יבאו ברכות והוא הלב כי תמיד יתשוב בענין הטובות והם המפורסמות לאנשים בדבריו ומעשיו או ירצה בזה לראש הענין והתחלתו יגלה הצדיק הברכות שהוא דורך אליהם בפעולותיו והנה הרשעים הם בהפך זה כי לבם תמיד ברשע ובחמס אבל פיהם יעלים ויכסה החמס שירצו לעשותו ולא יגלו החמס שהם דורכים אליו כי אם יגלוהו ימנע מהם אשר יזמו לעשותו . או ירצה בזה כי מה שיתחיל בו הצדיק ימשכו לו ברכות תמיד ויתוספו בו טובות ועוזרים להגיע אל התכלית לפי שכוונתו תמיד לטוב ולהטיב לאנשים ולזה יש לו לבטוח לראש הענין והתחלתו שימשכו אליו ברכות כי אם ידעו זולתו מחשבתו כלם יעזרוהו ואולם הרשעים הם בהפך זה כי תמיד יראו שלא יוכלו להשיג הדבר המבוקש להם אם ידעו זולתו ולזה יעלמו מה שירצו לעשותו מן החמס ולזה יהיה גמולם מדה כנגד מדה והוא כי זכר צדיק לברכה וגו' : זכר צדיק לברכה · כי תמיד יהיה נוסף ענין הטוב והצלחתו בזכרו ואולם שם רשעים ישחת וישיגהו הכלוי כמו שיכסה פיהם החמס שירצו לעשותו . הנה אויל יקרא מי שלא ינהג בבקשת הדברים בסבותיהם ולזה תסלף דרכו אולתו ולא יגיעו לו מבוקשיו ולזאת הסבה ג"כ ימהר האויל לדבר בטרם יעמוד בשכלו על האמת והנכון במה שידבר בו ומפני זה יקרא האויל אויל שפתים ואמנם חכם לב יקח לעצמו מצות וסדרים יתנהג במה שירצה לעשותו כדי שיתישר אל התכלית ואמנם אויל שפתים הוא נמהר לעשות מחשבתו ויעשה מה שיעשה בזולת התישבות הנה מי שהוא הולך בדרכי תום ילך בטח אין לו מונע מן האנשים וגם נעזר בפעולתו הטובה מהש"י ואולם מי שהוא מעקש דרכיו והולך לעשות חמס יודע ענינו ואע"פ שהוא מעלים ענינו בכל עוז לזה יסור ממנו מה שיזם לעשות : קורץ עין . להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולנרמז כי כשיבא להשוב ברמיזות שזה האיש עושה כנגד האחר או אומר דברים כנגדו ויכעס על זה הדבר ואולי יתפעל מזה באופן שיזיק אל הנרמז וישחית ויזיק בזה לשניהם וגם אפשר שיתברר אחר זה שהענין ההוא היה כזב ויצטער מאד על מה שהתפעל כנגדו בעבור רמיזות זה הקורץ עין ואולם מי שהוא אויל שפתים לא יאמר זה בסתר אבל יאמר זה דבריו כדי לחרחר ריב בין שניהם הנה הוא ילבט ר"ל שעצתו נמהרה ולא יזיק כי אם לעצמו להראותו כוונתו הרעה הנה פי צדיק הוא בעינו מן שהוא בלב שהוא מקור החיים וגו' : מקור חיים פי צדיק . לאנשים השומעים דבריו כי ממנו תוצאות חיים ואולם פי הרשעים הוא בהפך זה כי הוא אינו מה שהוא בלב כי פיהם יעלים החמס אשר בלבם הנה שנאה תעורר מדנים גם בזולת פשע כי יחשוב השונא לשנא לפשע מה שאינו פשע ויפשוט לרע מה שאינו מכוון לרע והאהבה על כל פשעים תכסה כי יחשוב האוהב לאוהבו מה שהוא פשע ללא פשע : בשפתי נבון . הנה הנבון תמצא חכמה בשפתיו והוא הטוב הנפלא מכל הטובות כמו שקדם ואמנ' מי שהוא חסר לב לא די לו שהוא נעדר זה הטוב אבל ידבק בו הרע והמכות לגופו המיד כי יזיקוהו ויכוהו האנשים מפני רוע פעולותיו ומאמריו הנפסדים בסבת חסרון דעתו : חכמים יצפנו · בלבם מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים כלם כי אולי יזיקו באלו הדברים קצת ההמון מצד קצור מעמוד על כונתם ולזה יהיו נשמרים מלהגיד אלה הדברים הטובים בעצמותם מפני הרע שיגיע מהם במקרה . ואולם פי האויל הוא בהפך זה כי יגיד הדברים אשר משם מחתה קרובה לאנשים ולזה יוזקו בדבריו

מצודת דוד

נרדם בעת הקציר ואין עושה שום דבר בזמנו : (ו) ברכות לראש צדיק . יבאו ברכות : יכסה חמס . החמס שעושים יכסה את פיהם למען יחנקו בה רצה לומר העבירה עצמה נפרעת ממנו : (ז) זכר צדיק . זכרון הצדיק היא לברכה כי בכל עת יזכרו בו יברכוהו : ירקב . על כי אין רצון הבריות לזכרו נשכח שמו כאלו נרקב : (ח) יקח מצות . יקחם בכל עת ולא יחדל מלקחת אבל האויל מייגע הוא השפתים לבד לומר הרבה ואין עושה מאומה : (ט) בתום . בתמימות לב : ומעקש . המעקש דרכיו ללכת ברמיה הוא ישבר וידוכא : (י) קורץ עין . המרמז בעין לעשות רעה למי אז דבר זה יתן עצבון בלב הנרמז עליו כי לא ישקוט עד יגמור הדבר הואיל ולא הוציא בשפתיו לא נח חמתו אבל אויל המדבר בשפתיו לעשות הרעה אז נעשה עיף ויגע מעסו' הדבר ההוא כי נח חמתו בנאום דבריו : (יא) מקור חיים פי צדיק . הוא מקור הנובע חיים בעולם כי בצדק אמרי פיו מביא חיים בעולם אבל פי רשעים ידבר מרמה לכסות על מחשבת החמס שבלבבו : (יב) שנאה . השנאה שיש לאדם על מי היא מעוררת מדנים לעשות מריבה ולהקפיד על דבר קל אבל אהבת אדם לחבירו תכסה על כל דבר פשע לבל יקפיד אף על דבר קשה : (יג) בשפתי נבון . כאשר ישאלו מה מהנבון תמצא בתשובת אמרי שפתיו גם חכמת השכל גם שבט מוסר לגו חסר לב כי בדבריו יבינו מעשה חסר לב ותחשב לו לשבט המייסר : (יד) יצפנו דעה . אף

מצודת ציון

(ח) ילבט . ענין עייפות וכשלון וכן ועם לא יבין ילבט (הושע ד) : (ט) יודע . ענין שבירה כמו ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח) : (י) קורץ . ענין נדנוד ורמיזה כמו קורץ בעיניו (לעיל ו) : מקור . מעין : (יב) מדנים . מל' מדון ומריבה : (יג) לגו . לגוף כמו גוי נתתי למכים (ישעי' נ) : (יד) מחתת ענין שבירה כמו שמת מבצריו מחתה (תהלי' פט) : (טו) קרית . מל' קריה ועיר : רישם . ענין עוני :

תבואה

כדעת

אבן עזרא

ודלים שהם חסרי לב ריסם יחת אותם: (טז) פעולת צדיק. מעשיו בשביל שישיג אורחות חיים. תבואת רשע הוא פרי מחשבותיו שיחשוב לעשות חטאת: (יז) אורח. למצא חיים הוא שמירת המוסר. ועוזב התוכחת הוא מתעה אחרים. פ"א שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה שיוכיחוהו לתעות ג"כ אורח חיים ופי' טוב מאד: (יח) מכסה. ברוב. שניהם דבקים. מכסה השנאה ומסתיר' בקרבו שפתיו דוברות שקר על השווי בעבור: (יט) רוב דברים שידבר מוציא להנצל לשוא מן הדבה לא יחדל פשע הרבה כלומר אינו יכול להשיב מה שידבר ולהחדילו ותגללהו לפניו. וחושך שפתיו מדברי דבה הוא משכיל כנגד הוא כסיל: (כ) כסף. ככסף שנדבר דברים נבחרים נחשבו' ככסף צרוף ונבחר. כמעט למוד מהם מעט. פ"א לב ענינו דעת פירוש דעתם כמעט הוא נבחר הפך לשון צדיק: (כא) ירעו. מלשון מרעה כלומר ילמדו רוב בני אדם וחסר לב כנגד צדיק ואוילים כנגד רבים כלומר ואוילים בעבור איש חסר לב שיתעם ימותו טרם עת בלא: (כב) ברכת ה'. שיתן לצדיק היא תתן לו עושר. ולא יוסיף השם עצבון לצדיק עצב עם הברכה והפך זה בעצבון תאכלנה והברכה להוסיף טוב והמארה חסרון: (כג) כשחוק. זמה. היא מחשבת הרעות פירוש כשחוק שהוא נקל לכסיל לעשותו כן מעשה הזמה נקל בעיניו. והחכמה לאיש מבין כי היא תשמרנו מעשות זמה על כן חפץ בה. פ"א כחכמה לאיש תבונה כן ישיש הכסיל לעשות זמה: (כד) ותאות צדיקים. להשמיד הרשעים. יתן השם והעד הפסוק הבא אחריו: (כה) כעבור סופה. מהרה כן . יעבור

רשי

היא מחיתתם: (טז) פעולת צדיק לחיים. כמשמעו. ומדרש אגדה שלמה עשה פעולת המקדש לחייהם של ישראל לכפרתן: ותבואת רשע. תבואתו (ס"א הכאתו) של מנשה שהכנים בו הסמל היא היתה לחטאת: (יז) אורח לחיים. השומר מוסר היא הדרך לחיים: ועוזב תוכחת מתעה. את עצמו ואת אחרים: (יח) מכסה שנאה שפתי שקר. החונף שפתיו שקר ומכסה שנאה בלבו: ומוציא דבה הוא כסיל. לפי שיבא אנשים דוכבין בו על חבירו: (יט) ברוב דברים לא יחדל פשע. המרבה דברים מביא חטא: וחושך שפתיו. הוא המשכיל: (כ) כסף נבחר לשון צדיק. שיודע להוכיח: לב רשעים כמעט. שאינו שומע לתוכחת צדיק ומדרש רבי תנחומא אומר על עדו הנביא כאמר שקרא על המזבח בבית אל וירבעם אע"פ שיבשה ידו לא קבל תוכחה שנאמ' אל נא את פני ה' אלהיך וגו' (מ"א יג) ולא אלהי ואומר ותשב ידו כבראשונה (שם) שעבד ומקטיר לעבודת גלולים ואף בסוף כן: (כא) שפתי צדיק ירעו רבים וגומר. שרבים אוכלים בזכותו ובתפלתו: (כב) ברכת ה' היא תעשיר. ולא יוסיף עצב עמה. אין צריך להתייגע להעשיר בו די בברכה מה שהוא מברכו: (כג) כשחוק לכסיל עשות זמה. עצת הטאים: וחכמה. כשחוק לאיש תבונה. כלו' קלה היא בעיניו לעשות: (כד) מגורת רשע. מה שהוא ירא יבא לו דור הפלגה יראו ואמרו (בראשית יא) פן נפוץ ופן כתיב ויפץ ה' אותם משם (שם): ותאות צדיקים יתן. מי שבידו ליתנה (לתת): (כה) כעבור. סופה ואין רשע. פתאום בא עברת

משלי י

מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם: טו פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת: יז אֹרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוּסָר וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מַתְעֶה: יח מְכַסֶּה שִׂנְאָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וּמוֹצִא דִבָּה הוּא כְסִיל: יט בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל: כ כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט: כא שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים וֶאֱוִילִים בַּחֲסַר־לֵב יָמוּתוּ: כב בִּרְכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ: כג כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה וְחָכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה: כד מְגוֹרַת רָשָׁע הִיא תְבוֹאֶנּוּ וְתַאֲוַת צַדִּיקִים יִתֵּן: כה כַּעֲבוֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע

ג' וחד לארץ חיים. י' מ"ל · ב' וכן · ב' חד מ"ל כלו למעשכו · ג'. ס' כ"ל · ב' חד חס' · ב' חד חס' כלכרים

תרגום

דְעוּשְׁנֵיהּ וְשֵׁיצְיָא דְמִסְכְּנָא צְרִיכוּתְהוֹן: טז עוֹבָדֵי דְצַדִּיקָא לְחַיֵי עַלַלְתֵּיהּ דְרַשִׁיעָא לְחַטוּתָא: יז אוֹרַח דְחַיֵי נָטְרֵי מַרְדוּתָא וּדְשָׁבֵק כַּבְסָנוּתָא תָּעֵי: יח מְכַמֵּין בְּעֵל דְבָבָא סִפְוָתָא דְשִׁקְרָא וּמַפִּיק טָבָא הוּא סַכְלָא: יט בְּסוּגְאָה דְמִלֵי לָא פָסֵק חוֹבָא וּדְחָשֵׂךְ שִׂפְוָתֵיהּ שׂוּכְלְתָנָא: כ סָאמָא גְבִיָא לִשְׁנֵיהּ דְצַדִּיקָא וְלִבָּא דְרַשִׁיעֵי מַחְתָא: כא שִׂפְוָתָא דְצַדִּיקֵי רָעְיָן סַגִּיאֵי וְשַׁטְיֵי בְּחַסִירוּת רֶעְיָנָא יְמוּתוּן: כב בִּרְכְּתָא דֶאֱלָהָא הִיא מַעַתְרָא וְלָא נוֹסֵיף כֵּיבָא עִמָּהּ: כג כַּד גָחֵךְ סַכְלָא עָבֵד עֲבִידְתָּא וְחָכְמְתָא לְגַבְרָא דְמִתְבַּיֵן: כד חֲרִיצוּתָא דְרַשִׁיעָא הִיא אָתְיָא לֵיהּ וְרִגְגְתָא דְצַדִּיקַיָא תִתְיְהֵב לְהוֹן: כה הֵיךְ דְיֵעְבַר עַלְעוֹלָא הֵיכְנָא נֶעְבַר רַשִׁיעָא וְצַדִּיקָא שְׁתְאָסְיָא

שומר י' מ"ל וסימ' ויטש את הצאן על שומר. הנה לא ינום ולא ישן. שוא שקד שומר. שומר ה' את כל אהביו. ארח לחיים שומר מוסר. צנים פחים. שומר מצוה לא ידע, שומר הבגרי' ד"ה. שומר הברית והחסד אל ימום לפניך תגינ' דנחמיה. ואת שומר ואת חותם: ונתקשינא בקדמיתא טובא הי מנהון משומר הברית והחסד מ"ל ובשמואל סימ' יז לא ברירנא הי מינייהו הוא ובס"ד אתבריר לן מהספרים המדוייקים ומספרי המסרה שנתגלה לו אח"כ לדינא דהוא שומר הברית והחסד אל ימעט לפניך תגינא דנחמיה. יוסף ה' כתיב יוסף וסי' בישעיה סימ' כ"ט:

תולדות אהרן דכס. פסחים ג: ברכת. זוכר נח פקרים מ"ב סכ"ו (כרכות ה' מ"ק פ"א): מגורת. מקדש פסר פ:

רלבג

בדבריו כל שומעיהם אשר לא יעמדו על מה שבהם מן הרע. הון העשיר הוא נמלט מן הרעות כמו קרית עוז שימלט האדם בה בעתות המלחמה ולזה יבטח לבו על הונו ויתחזק בו. פעולת הצדיק היא תמיד מתיסרת למול החיים כי בה ישיג החיים הנצחיים והחיים הגופיים ואולם תבואת רשע והונו אשר יעסוק הוא לחסרון ולהשחתה ולמות כי בה המות לנפשו ולגוף וזה מבואר מאד לא יצטרך לביאור: אורח לחיים. מי שהוא שומר מוסר במדותיו הוא דורך אל החיים הנצחיי' והגופיי' כי טוב המדות והתכונות יועילו לאדם בדברים המדיניי' ויביה מפני זה אהוב לאנשים והוא ג"כ מישיר אל קנין בלימו' המושכלות כמו שקדם והולם מי שהוא עוזב תוכחת הוא תועה בדעותיו ומהעה זולתו מאורח חיים כי רבי' ימשכו לו להיות יצר לב האדם רע מנעוריו הנה הדובר שקרי' יוהר מגונה מהכסיל ויוהר מזיק וזה כי מכסה שנאה שפתי שקר כי שפתי השקר יכסו השנאה ויהיה זה בכה אל שלא יהיה נשמר מבואו ויפול ברשתו והולם הכסיל יוצא מפיו הדברי' והדבו' ויהיה זה סבה אל שישמר השנוא ממנו ולפי בזכר שני אלו שהאחד מדבר והאחר מעלים והמעלים הוא היותר מגונה בא לבאר בבר ימצא גד אחד שיהיה המעלים יוהר משובח ואמר כי מי שירבה לדבר בפני הגדולים הנה לא ימנע ברבוי דבריו שלא יקרא לו פשע ושגגה כי לא יוכל האדם לכלכל במשפט ריבוי הדברים והולם מי שימנע שפתיו מרבוי הדברים הוא משכיל ומצליח בקניניו וביחוד הנה מי שידבר בש"י ראוי שיהיו דבריו מעטים כמו שבארנו בספר קהלת כי גבוה מאד מדרגתו ממנו: כסף נבחר. הנה לשון הצדיק הוא כמו הכסף שאין לו סיגים והוא מפני זה חזק הקיום וחזק מההפסד

ואולם נפש הרשעים ולבם לא ישאיר כ"א מעט ולא זכר לשון הרשעים כי אינם מוציאים בפה מחשבות' כמו שקדם: שפתי צדיק. הנה שפתי צדיק לא די שיחיו הצדיק אבל ינהיגו רבים ויכלכלו אותם כמו שירעה הרועה את הצאן ואולם האוילים לא די שלא יועילו לזולתם אבל ימיתו עצמם מצד הסרון דעתם: ברכת ה' היא העשיר. האנשים המושגחים מהש"י ולא יצטרך העשיר להיות יגע ועמל עמה כמו הענין באשר העשירים שיעמלו ולא יניח להם מכרם לישן וזה כי הש"י הוא ישיר עניניו כלם מצד דבקות השגחתו בו או ירצה בזה כי ברכת ה' היא תעשיר בשכל שאנושי מקניני החכמה והנה זה העושר הוא באופן שלא יוסיף עצב עמה כי הוא נצחי וקיים: כשחוק לכסיל. הנה הכסיל לא יתענג בהחכמה עניניו ובמה שיתפון לעשוהו ולזה תהיה הנעת אפלו לו בדמיון מה שיתחדש מסקרי או מפעולת השחוק שאינם מכוונות לאוהם התכליות ואולם לאיש תבונה תהיה עשות שמחשבם כתפליהם כי בחכמה יתהדלו שתגיע מחשבתם אל הפועל ובסבות הנאותות: מגורת רשע. מה שיירא הרשע שיבא עליו מהרעות היא הבואנו כי לא ינילהו הש"י ממנה חאת שירהה והפחד היא הודעם מהולכת הבפש עליו מהש"י כמו שבארנו בביאורינו לספר איוב ובמאמר הד' מספר מ"ה ואולי שהצדיקי' לא די שיהיו נשמרים מאותן הרעות אבל יתן להם הש"י מהטובות מה שיתאוו מהם: כעבור סופה. הנה כשהעבור סופה העבור על הרשע לשהיותו כאילו הוא סבת עבור הסופה לתכלית שמשחיתם ואולם הצדיק הוא בספך כי הוא יסוד עולם וסבת קיומו ומירתו מספקעים באמרו

מצודת ציון

(טו) תבואת. מל' תבואה ופירות: לחטאת. ענין חסרון כמו קולע וכו' ולא יחטיא (שופטים כ): (יז) מתעה. כמו תועה או מתעה נפשו: (יח) דבה. ענין לעז וסואלה שם רע שרבים דובבים ומספרים בו כמו דבתם רעה (בראשית לז): (יט) וחושך. ענין מניעה כמו ולא חשכת (שם כב): (כא) ירעו. מלשון מרעה ור"ל יאכילו: (כג) זמה. ענין מעשה הרעה: (כד) מגורת. ענין פחד כמו ויגר מואב

מצודת דוד

הדעת מכחירים לבל הנלוה כ"א להראוים לא בהוכבם פן היה למוקש למי שלא יבינם על האמת אבל פי כסיל תגיד דבר אשר המחתה קרובה ומעותדת לבא בעבור' ואינו חושב: (טו) הון עשיר. ממון העשיר היא לו למחסה כעיר מבצר ועל העשיר בתורה ידבר: מחתה. שברון הדלים בתורה היא עניותם כי בעבור חסרון התורה ישברו מהר: (טז) פעולת. מעשה הצדיק הוא סיבה לחיים אבל פרי מעשה הרשע היא סיבה להחסיר ימי חייו: (יז) שומר מוסר. ר"ל שמירת המוסר היא אורח לחיים: מתעה. הוא תועה מאורח חיים: (יח) מכסה שנאה. המכסה השנאה בלב ואינו עוזבה גורם עוד עבירה לדבר שפתי שקר להראות עצמו כאוהב: ומוציא דיבה. מי שאינו מכסה השנאה ומראה כעסו להוציא לעז על חבירו שיהיו אנשים דובבים בו הלא לכסיל יחשב כי הכל יאמרו כל הפוסל במומו פוסל: (יט) ברב. במרבית הדברים לא יחדל מהם דבר פשע כי א"א להזהר בכולם על כי מרובים המה: וחושך. המונע אמרי שפתיו מכל וכל הוא משכיל: (כ) לשון צדיק. המוכיח לב"א הוא ככסף נבחר אבל לב הרשעים היא קניה כשיעור היותר מעט ר"ל אין להם לב להבין כ"א מעט מזעיר: (כא) ירעו רבים. רבים אוכלים מפרי שפתיו כי יורו לכם הדרך אשר ילכו בה לנוב וכם: ואוילים. אבל האוילים אשר לא שמעו אליו ימותו בעבור הסרון לבם שלא בחנו דבריו: (כב) ברכת ה'. הברכה שנותן ה' היא מעשרת את האדם ועם הברכה ההוא לא יצטרך להוסיף עוד עצבון ויגיעה להרבות הון כי יהיה די לו בהברכה הבאה: (כג) כשחוק. כמו השחוק היא דבר נקל כן נקל לכסיל לעשות זמה וכ"כ נקל לאיש תבונה לעשות דבר חכמה: (כד) מגורת. מהדבר אשר יפחד הרשע היא תבוא עליו ודבר הטובה אשר יתאוה לה הצדיק יתן לו מי שבידו ליתן ואם הקב"ה: (כה) כעבור סופה. מיד כאשר יעבור הסופה ר"ל כאשר תבוא הפורעניות יוכרת הרשע ואיננו אבל

וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם׃ כו כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם
וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו׃
כז יִרְאַת יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת י״נ
רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה׃ כח תּוֹחֶלֶת צַדִּיקִים
שִׂמְחָה וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃
כט מָעוֹז לַתֹּם דֶּרֶךְ יְהוָה וּמְחִתָּה ל׳
לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ ל צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל־יִמּוֹט
וּרְשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ׃ לא פִּי־ ד׳
צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה וּלְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת ל׳. כ׳
תִּכָּרֵת׃ לב שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן וּפִי ד׳
רְשָׁעִים תַּהְפֻּכוֹת׃

יא א מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת
יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ׃ ב בָּא
זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת־צְנוּעִים חָכְמָה׃ ל׳
ג תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף בֹּגְדִים
וְשָׁדֵּם׃ ד לֹא־יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה ישדם ק׳

ל׳ וחד כחמן בְּעַלְמָא׃ כו הֵיךְ חוּמְצָא לְשִׁנֵּי
וְכִתְנָנָא לְעַיְנֵי הֵיכְנָא שְׁרִיחָא
עַטְלָא לִמְשַׁלְחוֹי׃ כז דְּחַלְתֵּיהּ י״נ
דֶּאֱלָהָא תּוֹסֵף יוֹמָתָא וּשְׁנֵי
דְרַשִּׁיעֵי נֶזְעֲרָן׃ כח סִבְרְהוֹן
דְצַדִּיקֵי חֶדְוָתָא וְסִבְרָא דְרַשִּׁיעֵי
גֵּאבַד׃ כט מֵעֻשְׁנָא לִתְמִימֵי ל׳
אוֹרְחֵיהּ דֶּאֱלָהָא וְשֵׁיצְיָא נֶהֱוֵי
לְאִלֵּין דְּעָבְדִין עַוְתָא׃ ל צַדִּיק
לְעָלַם לָא גָּזוּעַ וְרַשִּׁיעֵי לָא ד׳
יְקַוְּרוּן בְּאַרְעָא׃ לא פּוּמֵיהּ ל׳. כ׳
דְצַדִּיקָא מַוְעֵי חָכְמְתָא ד׳
וְלִישָׁנָא דַהֲפִיכוּ נִתְפְּסֵק׃
לב שִׂפְוָתֵיהּ דְצַדִּיקָא יָדְעוּן
צִבְיוֹנָא וּפוּמְהוֹן דְרַשִּׁיעֵי
מְהַפֵּךְ׃ א מַסְחָא דִנְכְלָא
מְרַחַקְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא וּבְמַתְקְלָא ל׳
תְּרִיצָא צִבְיוֹנֵיהּ׃ ב הֵיךְ דְעָלָא
זֵידוֹנְתָא עָלֵיל צַעֲרָא וּלְאִלֵּין
דִּצְנִיעִין חָכְמְתָא׃ ג תְּמִימוּתָא
דִתְרִיצֵי תַּדְבַּר אִנּוּן וּנְטַלְטְלוּן
בָּזוּזֵי וְנִדְכְנוּן׃ ד לָא מְהַנֵי שִׁקְרָא בְּיוֹמָא דְרוּגְזָא וְצִדְקְתָא

עכרת רוח סערה ונכרת הרשע ממקומו: (כח) תוחלת צדיקים שמחה. סופה מתקיימת ושמחי׳: ותקות רשעים תאבד. כי לא תבא: (כט) מעוז לתום דרך ה׳ ומחתה היא לפועלי און. שאינן הולכין בה והיא נפרעת מהם: (ל) צדיק לעולם בל ימוט. כשהוא מט אין מוטתו מוטת עול׳ כי יפול וקם: (לא) פי צדיק ינוב חכמה. ידבר לשון ניב שפתים (ישעיה נ״ז): (לב) שפתי צדיק ידעון רצון. יודעי׳ לרצות ולפיים את בוראם ויודעים לרצות את הבריות ולהטיל שלום ביניהם: (ב) בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה. תבוא חכמה: (ג) תומת ישרים תנחם. תנהלם: וסלף בוגדים

ועכור רשע פתאום ואיננו. צדיק חזק לגרות כיסוד עולם שלא ימוט: (כו) כחומץ. שתולדתו קרה ומשחית השנים או כעשן שתולדתו חמה ומשחית העינים כן העצל משחית ענייני השולחי׳ אותו לעשות מלאכתם וראוי לאדם להפרד מחברתו: (כז) תוסיף ימים. כי ימי האדם אינם קצובים רק הם כפי הטבע והטבע יתגבר ויעמוד כפי המעשים הנכונים והעד למען יאריכון ימיך ומה שאמר את מספר ימיך אמלא הם שיוכל לחיות כפי טבעו כי הם במספר. תקצורנה מהזמן שיוכל לחיות כי השם יחליש כחו או ימיתם על ידי פגע ומקרה בעבור שאינם יראים ממנו: (כח) תוחלת צדיקים. שהם מיחלים לראות מות הרשע סוף תוחלתם תבואם לידי שמחה מהם במותם. ותקות רשע להאביד הצדיקים. תאבד התאוה והוא מפורש בפסוק הבא: (כט) מעוז לתום. תאר על משקל לחם חום או הלמד כמו בעבור והוא שם דבר. דרך ה׳ מצותיו. ומחתה הוא הדרך שיחת אותם בשביל שיעזבוהו שנאמר צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם: (ל) צדיק. לא ימוט לעולם בבא הצרות או אחרי מותו ישאר זרעו שנאמר וצדיקים ישכנו ארץ. ורשעים יאבד זכרם חרעם: (לא) ינוב. מענין תנובה ופי׳ יתן תנובת החכמה וניב שפתים כענין תבואת שפתיו ישבע וכמוהו בין אחי׳ יפריא יתן פרי ולשון דוברות תהפוכות תכרת שפתם: (לב) ידעון. לדבר רצון. ופי רשעים ידע לדבר תהפוכות: (ב) בא זדון. חסר איש והנה בבא איש זדון יבוא קלון שילקה לעיני אדם. ואת צנועים ועם הצנועים חכמה שיסבלו הקלון ולא יענוהו וצנועי׳ הם המתביישי׳ מעשות זדון כמו והצנע לכת: (ג) תומת. ע״מ טמאת והראוי תומת. תנחם שלא יכשלו. וסלף עות כלומר שיסלפ׳ אחרים. ישדם הסלף הוא ישודו אותם הבוגדים וזה הפי׳ ע״ד הקרי ביו״ד. וע״ד הכתיב בוי״ו וסלף יבא לבוגדים ושדד אותם הסלף: (ד) לא יועיל. לבוגדים תמונם

לעינים ד׳ א׳ כולו קמוץ וא׳ חציו קמץ וחציו פתח וב׳ פתחין וסימן וכי תאוה הוא לעינים. ומתוק האור. כי האדם יראה. וכעשן לעינים. קדמאה חציו קמץ בתרא כולו קמץ שארא כולן פתחין: ורשעים ז׳ וסים׳ נמסר בספרא סוף סימן ב׳: ולשון ח׳ וסימ׳ נמסר ביהושע וסים׳ ז׳: ידעון ד׳ וסימ׳ אהל גדלך דיהושע. כל תפלה כל תחנה דמלכי׳. אתה תשמע השמי׳ בתרא דמלכים. שפתי צדיק ידעון רצון דסיפרא: וישדם חד מן י׳ מלין דכתיב וי״ו בריש תיבות׳ וקרי׳ יו״ד וסימ׳ ושאג שאגה לו כלביא. ושפטוהו ועל ריב המה יעמדו למשפט. ורכה ישוח ונפל בעצומיו. ועשו את הכבש ואת המגבהה ואת. ורב ובניו ורב המשא עליו. יצפן לישרים תושיה. והכם תולך את הכמים. וישדם תומת ישרים תנח׳. וקר חשך אמריו יודע דעת. ועוף התעיף עיניך בו ואיננו:

תולדות אהרן וצדיק. יומא להחגיגה יב גיטין כא: כחמן. קדושין מט (שבת יד): יראת. יומא ט עקרים מ״ג פל״ד (יומא לח): צנועים. (כריתות ט): תומת. ב״מ לט: לא יועיל. ב״ב י:

רלבג

באמרו ימלט אי נקי: כחומץ לשנים וגו׳. הנה כמו שהחומץ לשנים שהוא מכאיב אותם מאד וכמו העשן שהוא מזיק לעינים כן העצל מכאיב לב שולחיו מפני היות תוחלתם ממושכת: יראת ה׳ תוסיף. לאדם ימים על ימיו הקצובים כי מצד דבקות השגחת הש״י בו ינצל מהרעות אשר קודרו לו בשם כבות מיתתו קודם עת הכילוי הטבעי ואולם הרשעים הנה שנותם תהיינה קצרות ולא יגיעו אל העת המוגבל להם כי רוע בחירתם ימיתם בלא עתם. תוחלת הצדיקים היא החיים הנצחיים והערבים אשר הם תכלית השמחה אשר אין לשמחות הגופיות שום יחס אליה כמו שביארנו בס׳ מספר מלחמות ה׳ ואמנם תקות הרשעים היא קנין תפלי הגוף מהקניינים והשמחות הגופיות וכל זה כלה ואובד: מעוז לתם. הנה המישרים אורחותיהם אל התמימות תהיה להם דרך ה׳ במצות התורה מעוז וחוזק לשמור דרכם אשר יכונו בהליכה אליה כי בזה ישלם להם באופן שלם מה שיכוונו אליו מהתמימות ואולם לפועלי און תהיה דרך ה׳ למחתה כי היא מתנגדת בתכלית מה שאפשר למה שיכוונו אליו מהשקר והעול והחמס: צדיק לעולם בל ימוט. הנה לעולם השגחת הש״י על הצדיק לא ימוט לעולם ר״ל כל ימיו ולא ימעדו קרסוליו אך יתקיים במקום שהוא בו מהארץ לא יגלה משם למקום אחר ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ כ״א זמן מועט כי מפני רוע פעולותיהם יהיו להם שוגגים רבים או ירצה באמרו לא ימוט לעולם אך הזמן הנגזר לו לחיות לא ימות כשעם אמרו את מספר ימיך אמלא ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ הזמן המוגבל להם כי שנותם תקצורנה: פי צדיק. פי איש הצדיק בדעותיו ידבר חכמה שהיא דבר קיים ונצחי ולא יפסק׳ עמה הדבור כי האמת מעיד לעצמו מסכים מכל צד ולשון איש התפוכות והוא הטועה ואומר כזב בשתאלות הנה תפסק לשונו אם לא יסכים לדבריו מה שנמצא מזה אחר ההתאלות. שפתי צדיק ידעון להשיג רצון מהאנשים כי דבריהם נאותים וערבים להם ואמנם פי הרשעים הוא בהפך כי הוא לא ישיג רצון אך התפוכות וכעס כי דבריו הם קשים ורעים או ירצה בזה כי שפתי צדיק בדעות ידעון להשיג מה שהיה הרצון בנמצאות הטבעיות אשר יחקר בהם בחקרם בסבותיהם למה היו בזה האופן ואולם פי הרשעים בדעות אשר יטעו בשתאלות לא ידעון הרצון בדברי׳ אבל יאמרו התפוכות וכזבים: מאזני. הנה תועבת ה׳ מי שישקול הדעות במאזני מרמה והוא אשר לא ידע להזהר בעיונו מהדברים המטעים כי זה ממה שיביאהו לטעות טעות גדולות יביאו להריסה גדולה והזקה ואמנם רצונו הוא שישקלו אותם כאבן שלימה שלא תשא תוספת ולא חסרון וזה אמנם יהיה בשמירת הדרכים והסדרים אשר יישירו האדם לשמרו מהטעות בעיון: בא זדון. הנה כשבא איש זדון והוא הרשע בדעות אשר יהרם לשפוט בדברים בזולת עיון הנה בא אחריו קלון ובושה כי לא יסכים המציאות למה ששפטו אותו מזה ואמנם האנשים הצנועים שלא יהרסו לעלות נזאת המדרגה כי אם אחר ההגעות הראויות וכדברים הראויים הנה תמצא אתם החכמה: תומת ישרים. הנה הישרי׳ ינחה אותם אל מתוו תפלם להשיג מבוקשם ואולם עוות הבוגדים הוא ישחיתם וישדם: לא יועיל. הנה

מצודת דוד

צדיק הוא דומה ליסוד העולם שאינו זז ממקומו: (כו) כחומץ. כמו שהחומץ מזיק הוא לשנים וכו׳ כן מזיק העצל למשלחו כי סומך עליו והוא מתעצל בדבר: (כז) תוסיף ימים. למי שאוחז בה: ושנות. אף השנים הקצובים לו תקצרנה כי אותחין לו מהן: (כח) תוחלת. תקות צדיקים היא להם לשמחה כי באה ושמחים שמה על אשר היו מקוים: לה אבל תקות הרשעים תהיה אבודה ולא תבא ומיצר על התוחלת: (כט) מעוז. דרך ה׳ הוא לתוזק לאיש תם בעבור כי הלך בו והיא למחתה ושבר לפועלי האון על אשר לא הלכו בו ור״ל מלמדת זכות על התם ומובה על הרשעים: (ל) לעולם. אף אם הוא מט לא לעולם ימוט כי יחזור ויקום: לא ישכנו. לזמן מרובה אף אם מעט מגלתה היא לפי שעה: (לא) ינוב וגו׳. ר״ל באמרי פיו יוכלל החכמה ומוסר ומרמז לומר שפי התפוכות תכרת ר״ל המהפך חכמת התורה יוכרת: (לב) ידעון רצון. יודעים לרצות לה׳: תהפוכות. מוסב על ידעון לומר ידעון תהפוכות להפך דבר ה׳ כי כל עסקם בזה והורגלו בדבר:

יא (א) מאזני מרמה. שעשוי להכריע הכף אשר ירצה לרמות הקונים: ואבן שלמה. אבן משקל שהיא בשלמותה מבלי חסרון הוא לרצון לה׳: (ב) בא זדון. כאשר בא איש זדון בא עמו קלון כי יבזה את הבריות ועם צנועים בא חכמה: (ג) תומת. תמימות הישרים תנהיגם בדרך הטוב להם: וסלף. עקמימות הבוגדים ישודד מהם נפשותם: (ד) ביום עברה. ביום בא כעס מאת המקום לא יועיל העושר לפוכר הנפש כי העומד עליו בוז יבוזו למרביה ההון אבל צדקה מצילה מן המיתה

מצודת ציון

מואב (במדבר כב): (כה) סופה. רוח סערה: (ל) ימוט. ל׳ נטיה: ישכנו. ענינו תניה בהשקט: (לא) ינוב. ענין דבור כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נ״ז): (א) מאזני. כלי המשקל: (ב) קלון. בזיון: צנועים. המסתתרים עצמם מרוב ענותנותם: (ג) וסלף. ענין עקום כמו ויסלף דברי צדיקים (שמות)

ממונם ביום שיתעב' בהם השם : וצדקה : תציל לישרים ממות הבוגדים או תצילם שלא ימותו אלא בעת כלח : (ה) תיסר . שלא יכשלו ויפלו והעד יפול רשע : (ו) תצילם. מצרה ובהות בוגדים בהות הבגידה שיעשו בה ילכדו : (ז) במות . תאבד . שיקוה לעשוק העניים . אונים מן און כלומר שיוחילו לעשות און או יהיה אונים שם התאר כמו בושים טובים : (ח) נחלץ . מן וחלצו את האבני' כלומר השם יחלצהו מצרה הנגזרת על האדם . ויבא רשע בצרה בעבורו להיות כפרו : (ט) בפה חנף . ענין רשע בפיהו שידב' עדות שקר על רעהו חפץ להשחיתו או ברכילות והצדיקים בדעתם ינצלו ויחלצו מן השחתה : (י) בטוב צדיקי' . כאשר ייטיב להם השם או ישמחו אנשי קרית'וכאשר יאבדו הרשעים ירננו : (יא) בברכת . דבק עם העליון וכן הוא ראויים הם שישמחו כי בעבור ברכת הצדיקים תרום קרת כלומר ירימו בניינה או רמז לאנשיה ובעבור פי רשע המעיד שקר או הרכילו' תהרס קרית': (יב) בז. מי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו בעבור חכמתו הוא חסר דעת. ואיש תבונות יסבול הבזיון ויחריש שלא יבוז לרעהו או יחריש ולא יענהו : (יג) הולך. יקרא כן בעבור שהוא מערב הענינים ואומר הולך כי ישמע מזה הסוד וילך לגלותו לאח' : (טו) רע. שם דבר וירוע מענין תרועה וכן הוא שבר ישבר מי שערב זר שאינו מכירו . ושונא שיתקע כף בוטח ואינו מפחד מתלוה: (טז) אשת חן . בעלת החן והיופי היא תומכת כבודה שיכבדוה בעבור יפיה או כבוד רמז

ישחית ז' חסר בליש' וסי' נמסר בש"ב ריש סי' י"א : ובדעת ח' וסי' בסדר כי תשא : בטוב ד' וסימ' בטוב צדיקים תעלוז קריה. לולי האמנתי לראות בטוב ה'. אשרי תבחר ותקרב. יברכך ה' מציון וראה בטוב : ערב ה' פתחי' וסימ' כי עבדך ערב. לקח בגדו כי ערב זר. וחברו קח בגדו כי ערב זר. כי מי הוא זה ערב את לבו. רע

מִפַּלְטָא מִן מוֹתָא בִּישָׁא׃
ה צִדְקְתָא דִתְרִיצֵי תִּפְצֵי
אִנּוּן וּבְזוֹזֵי בְּשָׁלוּמְהוֹן
מִתְאַחֲדִין׃ ו צִדְקַתְהוֹן דִתְמִימֵי
תְּתָרֵץ אוֹרְחָתֵיהּ וּבְרִשְׁעֵיהּ
נָפֵל רַשִׁיעָא׃ ז כַּד מָיֵת גַּבְרָא
רַשִׁיעָא יוֹבֵיד סִבְרֵיהּ
וְסִבּוּרְהוֹן דְאִלֵּין דְעָבְדִין עָאתָא
יֵיבַד׃ ח צַדִּיקָא מִן עָקְתָא
אִשְׁתֵּיזֵב וְעָל בִּישׁ תְּחוֹתוֹהִי׃
ט נִכְלָא בְּפוּמֵיהּ מְחַבֵּל חַבְרֵיהּ
וְצַדִּיקֵי בִּידִיעַתְהוֹן מִשְׁתֵּיזְבִין׃
י בְּטָבַתְהוֹן דְצַדִּיקֵי תְּדוּץ
קִרְיַתְהוֹן וּבְיוֹבְדָנָא דְרַשִׁיעֵי
חֶדְוָתָא׃ יא בְּבִרְכַּתְהוֹן דְצַדִּיקֵי
תִּתְרוֹרַם מְדִינְתָא וּבְפוּמְהוֹן
דְרַשִׁיעֵי תִּתְעֲקַר׃ יב דְשָׁאֵט
לְחַבְרֵיהּ חַסִּיר רַעְיָנָא הוּא
וְגַבְרָא דְמִתְבַּיַּן שָׁתֵיק׃ יג אָכֵל
קַרְצָא גָּלֵי רָזָא וּדְמְהֵימַן בְּרוּחֵיהּ
מְכַסֵּי מִלְּתָא׃ יד בְּאַתְרָא
דְלֵית מְדַבְּרָא נָפֵל עַמָּא

ס׳: וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ ה צִדְקַת
תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל
ס׳ רָשָׁע׃ ו צִדְקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם
ל׳ וּבְהַוַּת בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ׃ ז בְּמוֹת אָדָם
רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים
ב׳גס אהכתס אָבָדָה׃ ח צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא
ב׳ חס׳ וחד חס׳ בליש׳ רָשָׁע תַּחְתָּיו׃ ט בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת
ס׳ ד׳ רֵעֵהוּ וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ׃ י בְּטוּב
ל׳ צַדִּיקִים תַּעֲלֹץ קִרְיָה וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים
ל׳ רִנָּה׃ יא בְּבִרְכַּת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת
וּבְפִי רְשָׁעִים תֵּהָרֵס׃ יב בָּז־לְרֵעֵהוּ
חֲסַר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יַחֲרִישׁ׃
ב׳ יג הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה־סּוֹד וְנֶאֱמַן־
רוּחַ מְכַסֶּה דָבָר׃ יד בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת
ג׳ חס׳ כס׳ יִפָּל־עָם וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ׃ טו רַע־
ב׳. ס׳ יֵרוֹעַ כִּי־עָרַב זָר וְשֹׂנֵא תֹקְעִים
בּוֹטֵחַ׃ טז אֵשֶׁת־חֵן תִּתְמֹךְ כָּבוֹד

וּפוּרְקָנָא יֵיתֵי בְסוּגְעָא דְמַלְכְּתָנוּתָא׃ טו בִּישָׁא מַבְאֵשׁ בְּצַדִּיקָא מְטוּל דְהוּא עָרַב
חִלוּנֵי וְסָנֵי לְאִלֵּין דְסָיְמִין סִבְרְהוֹן בֵּאלָהָא׃ טז אִתְּתָא חֲסִידְתָא פָּרְנָא אִיקָרָא וַעֲשִׁינֵי

בוגדים ישדם. ישדדם: (ו) צדקת ישרים תצילם ובהות בוגדים ילכדו. בהוות שהם עושים הם נלכדים והמקרא מסורס הוא כלומר ובוגדים בהוות ילכדו : (ז) במות אדם רשע תאבד תקו'. תקות כל הבוטחים בו : ותוחלת אונים אבדה. תוחלת בניו שהם אונו אבד' כי בזכותו לא תבוא להם טובה אבל במות צדיקים יש לבניהם מבטח בצדקתם : (ח) צדיק מצרה נחלץ . במות רשע ולמקר' העליון זה מחובר: (ט) בפה חנף . חנף המסית חבירו בדרך רע משחיתו בפיו: ובדעת צדיקים יחלצו . והצדיק נחלץ ממנו בדעת התורה שהזהירה עליו לא תאבה לו וגו': (דברים יג): (יא) תרום קרת. תתקיים תקרת הבית נגבהה מלפול בעוד שהיו מלכי יהודה ישרים העמידה תפילתם את בית המקדש: (יב) ואיש תבונות יחריש. כשמבזהו החסר לב כמו שאול דכתיב ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש(ש"א י"א): (יד) באין תחבולות. כשהצרה באה על ישראל ואין נותנין לב להבין להתענות ולעשות תשוב' יפול עם : (טו) רע ירוע. הרשע יתרועץ אשר ערב לבו לעבודת גלולים: ושונא תוקעים. תוקעים כף לעשות רע וללכת בעצתם . ורבותינו דרשוהו בערבות ממון : (טז) תתמוך . כבוד. כנסת ישרא' תק' תמיד לכבוד

תולדות אהרן וצדקה . שבת קנו ב"ב י (סהמ טו) : במות . עקרים מ"א פכ"א ומ"ד פ"מ : צדיק . ב"מ ס (ברכות יג) : ויבא רשע . סנהדרין לט : ובאבוד . סנהדרין לז לט קיג : רכיל . ב"ק נט . סנהדרין לא זוכר אדרה נשא : ותשועה . יבמות קכא : רע . יבמות קט :

רלבג

הנה ההון לא יועיל לאדם למלטו ביום עברה אבל יהיה נספה אך הצדקה והיושר יצילו אותו ממות : צדקת תמים תישר דרכו . למצוא חפציו כי בעבורה תדבק השגחת הש"י בו עם שדרכו היא אל הצדק והיושר ואולם הרשע יפול ברשעתו כי דרכו אל הרשע ויפול מפני זה באמצע דרכו כי הש"י ישמרהו ממצוא חפצו אשר יכוין בהם הרשע והזיק לזולתו : צדקת ישרים תצילם . מהרעות ואולם הבוגדים ילכדו בהוותם בעצמה אשר בה חשבו להזיק לזולתם והרצון בזה ובהות בוגדים ילכדו אלו הבוגדים שזכר : במות אדם רשע תאבד תקוה . כי אין לו השארות נפש והוחלת שיהיה לו ברוב כחו אבדה או ירצה בזה כי במות הרשע תאבד התקוה בהיו מקוי' אוהביו שיגן עליהם בכחו והתוחלת שהיה להם בו שיוכל לעזור בהם כבר אבדה כי סר כחו במותו : צדיק . כבר יקרה שימלט הש"י הצדיק מצרה ויביא הרשע תחתיו להיות כפרו : בפה. האיש החנף והרשע ישחית רעהו בפיו כי דבורו ימשוך האנשים לחטא וישחית אמנם הצדיקים לא די שלא ישחיתו זולתם אבל ימלטו בדעתם מהרעות הנכונות לבא : בטוב צדיקים . בהצלחת הצדיקים וטובתם תשמח העיר כי הם אוהבים לכלל העם ובטובתם נהם טוב והפך זה ימצא ברשעים לא ישמחו בני העיר בטובתם אבל ירננו ויגילו באבדם בהצלחת הישרים תתרומם העיר ותתנשא כי הם אוהבים לכל בני העם ומברכתם יתברכו ואולם העיר אשר תהי' מנהגת בפי רשעים תהרס כי הוא ישים הנהגה מעותת וזה יהיה סבת השחתת העיר : בז לרעהו . האיש שהוא חסר לב הוא המבזה רעהו שהוא חסר לב כמוהו בשיחשוב עצמו לחכם ורעהו סכל ואולם איש תבונות אינו מבזה את שהוא רעהו אבל יחריש כשידבר לשמוע דבריו ואע"פ שאינו אומר דבר שלא ידע אותו הנה לכבודו ישמע דבריו ואע"פ שאין תועלת בדבריו : הולך רכיל מגלה סוד . הנה יגיע לו מהרוע בזאת התכונה שילך רכיל ויגרום ההפסד לאנשים ואמנם מי שהוא נאמן רוח מכסה ומעלים הדבר שנאמר לו אע"פ שלא נאמר לו בסוד או ירצה בזה מי שהוא מגלה סוד החכמה בעניני' האלהיים והעמוקים מאד הנה הוא מגונה כמו הולך רכיל כי בזה יגרום הפסד רב לאנשים ואולם מי שהוא נאמן רוח וישמר מפני זה מלעשות דבר יביא בו האנשים לחטא הוא מכסה דבר מן החכמה מהבלתי ראוי לה : באין תחבולות . מפני העדר לקיחת ההבולות במלחמה יפול עם ביד שונאיהם ואולם ברוב יועץ לקחת התחבולות יושע העם מאויביו במלחמה או ירצה בזה מפני העדר לקיחת תחבולות לנצח הנפש המתאוה יפול עם ברשתה ר"ל איברי האדם וכחותם הנפשיים ואולם ברוב יועץ תהיה התשועה ולזה הפי' ימשך הפסוק הבא אחריו להרחיק השכל מהיות ערב לנפש המתאוה לפרוע חובה לש"י והרצון בו שהאיש הרע ישבר וגו' : רע ירוע . הרצון בו שהאיש הרע ישבר ויאבד כי ערב בעד הכח שהוא זר לו כמה שהוא אדם והוא הכח המתעורר אל התאוות הגשמיות ומי שישנא תוקעים ר"ל שהוא ירצה לערוב לרעהו בזה האופן אך ישתדל השכל בקנין הדעות אשר הוא מיוחד לו הוא בוטח ואין פחד לנגד עיניו כי השגחת יתברך תדבק בו : אשת חן . הנה החכמים ינחלו כבוד כי להפלגת הקירתם כל לשון תקום אתם למפטע

מצודת ציון

(שמות כג) : ישדם . מל' שדידה וגזילה : (ו) ובהות . ענין שבירה כמו מדבר הוות (תהלים נ"א) : (ז) אונים . כנים שבאים מכחו כמו כחי וראשית אוני (בראשית מט) : (ח) נחלץ . ענין הוצאה ושליפה כמו והלצה נעלו (דברים כה) : (י) תעלוץ . תשמח : (יב) יחריש . ישתוק : (טו) רע ירוע . ענין השבר והרצון כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : (טז) ועריצים . חזקים כמו עריצי גוי'(יחזקאל כ"ח)

מצודת דוד

המיתה : (ה) תיסר . הצדקה שעושה היא מוליכה אותו בדרך הישר לטוב לו : וברשעתו . והרשע עצמה שהכין הרשע לזולתו בה בעצמה יפול הוא : (ו) תצילם . הצדקה תציל הישרים מרעה : ובהות . בהשבר שהכינו הבוגדים לזולתם ילכדו הם בעצמם בה : (ז) תאבד תקוה . תקות הבוטחים בו : ותוחלת . תקות בניו אבדה כי לא היה בו זכות להגן על הבנים : (ח) צדיק . כשנגזרה גזרה על הצדיק ובעבור הזכות בטלה הגזרה אז כשנחלץ הצדיק מן הצרה יבוא רשע במקומו אל הצרה ההיא כי אין מדת הדין מתפיים עד יבא אחר תחתיו : (ט) בפה חנף . בדברי חנופה ישחית את רעהו המחניף לו כי ילכדנו להמשיך אחר דעתו : ובדעת . בעבור דעת התורה יוציאו מלבם דברי החונף ואינם נמשכים אחריו : (י) תעלוץ קריה . כי משפיעים לזולתם מהטובה אשר חלק ה' להם : רנה . כי בעודם בחייהם הרשע לבריות : (יא) בברכת . בעת בא הברכה לישרים ורק המה למעלה וינהינו את בני העיר בהדרכה ישרה אז תתרומם עי"ז : ובפי וגו' . אבל כאשר הברכה היא בפי כסילים ורק המה למעלה ועל פיהם יהיה כל דברי העיר אז תהרס עי"ז : (יב) בז . המבזה לחבירו הוא חסר לב : ואיש . אם מי שמבזין אותו הוא איש תבונות אז יחריש ולא יענהו על כל דבריו ולא יחוש לדברי חסר לב : (יג) מגלה סוד . המגלה סוד חבירו הרי הוא הולך רכיל ואף אם לא ספר הדברים לפני מי שנאמר עליו כי חברך חברא אית ליה ויגולה הדבר גם אליו : ונאמן רוח . מי שרוחו נאמנה לה' הוא מעלים כל דבר ואם לא נאמר בסוד : (יד) באין . כאשר לא ימצאו תחבולות בדבר המלחמה אז יפול העם ביד שונאיו אולם ברוב יועץ קרובה התשועה : (טו) רע ירוע . ישבר ויתרועץ על אשר היה ערב בעבור איש זר אשר לא

וְעָרִיצִים יִתְמְכוּ־עֹשֶׁר׃ יז גֹּמֵל נַפְשׁוֹ
אִישׁ חָסֶד וְעֹכֵר שְׁאֵרוֹ אַכְזָרִי׃
יח רָשָׁע עֹשֶׂה פְּעֻלַּת־שָׁקֶר וְזֹרֵעַ
צְדָקָה שֶׂכֶר אֱמֶת׃ יט כֵּן־צְדָקָה
לְחַיִּים וּמְרַדֵּף רָעָה לְמוֹתוֹ׃ כ תּוֹעֲבַת
יְהוָה עִקְּשֵׁי־לֵב וּרְצוֹנוֹ תְּמִימֵי
דָרֶךְ׃ כא יָד לְיָד לֹא־יִנָּקֶה רָּע וְזֶרַע
צַדִּיקִים נִמְלָט׃ כב נֶזֶם זָהָב בְּאַף
חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם׃
כג תַּאֲוַת צַדִּיקִים אַךְ־טוֹב תִּקְוַת
רְשָׁעִים עֶבְרָה׃ כד יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף
עוֹד וְחוֹשֵׂךְ מִיֹּשֶׁר אַךְ־לְמַחְסוֹר׃
כה נֶפֶשׁ־בְּרָכָה תְדֻשָּׁן וּמַרְוֶה גַּם־הוּא

(ג' יתס' וכתרי ניש' ונמסר) (ב' וסימ' ושמותי') (ב' אשרי) (ג'. מ)

רָהֲטִין בָּתַר עוּתְרָא׃ יז פָּרֵיעַ
טָבְתָא לְנַפְשֵׁיהּ גַּבְרָא חֲסִידָא
וּדְמוֹבֵד גוּשְׁמֵיהּ נַכְזָרָיָא׃
יח רַשִׁיעָא עָבֵד עוֹבָדָא
דְשִׁקְרָא וּדְזָרַע לְצִדְקְתָא
קוּשְׁטֵיהּ הוּא אַגְרֵיהּ׃ יט הֵיכְנָא
מַן דְעָבֵד צִדְקְתָא לְחַיֵּי נְטִיר
וּדְרָדֵף בִּישְׁתָא נְטִיר לְמוֹתָא׃
כ מְרַחֵק אֱלָהָא לַעֲקִימֵי לִבָּא
וְצָבֵי בְּאִלֵּין דִתְמִימִין׃
כא דְמוֹשִׁיט אִידָא עַל חַבְרֵיהּ
לָא מִזְדַּכֵּי מִן בִּישְׁתָא וְזַרְעָא
דְצַדִּיקֵי מִתְפְּרֵק׃ כב קְדָשֵׁי
דְדַהֲבָא בְּנְחִירֵי דַחֲזִירְתָא
הֵיכְנָא אִתְּתָא דְשַׁפִּירָא וְסָרְיָא
טַעְמָא׃ כג רְגִתָא דְצַדִּיקֵי
בְּטָבְתָא וְסִבּוּרָא דְרַשִּׁיעֵי
בְּרוּגְזָא׃ כד אִית דְפָרֵד וּמוֹסִיף תּוּב וְחָשֵׂךְ מִן תְּרִיצוּתָא חוּסְרָנָא לֵיהּ׃
כה נַפְשָׁא דְבִרְכְּתָא תִּדְהַן וּמַן דְמַאלֵף

רשי

לכבוד הקב"ה ותורתו: ועריצים יתמכו עשר. בני אדם מתקרבים אצל גניבות ממון וגזל: (יז) גומל נפשו. גומל טובה לקרוביו איש שהוא חסיד: ועכר שארו אכזרי. והאכזרי הוא עוכר את קרוביו: (יח) רשע עשה פעולת שקר. פעולתו של רשע משקרת לו כסבור שתתקיים בו הצלחתו והכל אבד: וזורע צדקה שכר אמת. והזורע צדק' היא פעולה של אמת כי בודאי בטוח הוא שיקבל פעלו בסוף: שכר. קרוניא"ל בלעז כאדם השוכר את המים כדי ללקוט דגים ובטוח שימצא שם דגי' הרבה ודומה לו כל עושי שכר אגמי נפש (ישעיה יט): (יט) כן צדקה לחיים. אמתו של צדקה סופה לחיים כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז): (כא) יד ליד. כלומר מיד הקב"ה לידו תבוא לו שכר פעולתו ולא ינקה מן הרעה אשר עשה: (כב) נזם זהב באף חזיר. שמלכלך אותה באשפות כן תלמיד חכם הסר מן הדרך הטובה: וסרת טעם. פורש מן התורה: (כג) תקות רשעים עברה. בטוחו' ומקוים לגיהנם: (כד) יש מפזר. ממונו כגון לצדקה ונוסף עוד: וחושך. עצמו מיושר אך למחסור יהיה לו: (כה) נפש ברכה. שהוא ותרן בממונו וכל לשון ברכה פישו"ן בלעז: ומרוה. שמשביע את העניים: גם הוא יורא. ישבע טוב

אבן עזרא

רמז לממון והוא הנכון בעיני והתמיכה שלא תוציא ממנו לצדקה ותחפוץ במתנת אחרים. ועריצים גרצים יתמכו עשרם ברוב מתנת אחרים שישחדום אבל: (יז) איש חסד גומל נפשו. ותומך אותה בחסדו ומשלימה עד שנת כלת שארו. בשרו הוא אכזרי שיעשה בעברת זדון. עד שישחית אחר אמר שארו עם האכזרי כי רצונו להעמיד הגוף בתענוגי העולם והחסיד מעמיד הנפש בישרו ובחסדו: (יח) שכר אמת. ומי שיזרע הצדק שכרו שיתן לו השם הוא אמת וזריעת הצדק הוא כמעש': (יט) כן צדקה. כאשר שכר הצדק אמת כן הצדקה בעבור חיים שישיגוה בה והם חיי הנפש. ומרדף פועל יוצא ללב או לאחר וכן הוא מטה לרדוף בעבור מותו שימות בלא עתו: (כא) יד ליד. השם לנגד יד הרע על כן לא ינקה והטעם לא יהיה נקי כי השם ישיב גמולו בראשו. וזרע צדיקים הם בני הצדיקים שימלטו מצרה בשביל אבותם: (כב) באף חזיר. כי הוא יביאהו בטיט וישחיתהו וזהו משל וכן היופי כזהב והאשה האולת כחזיר שאין לו דעת והיופי בה נשחת כאשר סרה מטעם חכמה וסרת ע"מ ומגר' ביתה: (כג) תאות. אך ממעט. כל התאוות לבד תאות מעשה הטוב והרשעים יקוו לעשות עבר' והטעם להתעבר באחרי' ומדת הכעס שתעבור על מדה תקרא עברה: (כד) יש מפזר לעניים. ונוסף עוד הממון. וחושך ממונו מיושר. מעשות יושר שלא יתן לעניים. יחשך בעבור שיבואהו מחסור ואך ממעט תוספת המפזר: (כה) יורא. מלשון והורית להם ופי' נפש הבוכתת מברכותיה השם ידשנה וירבה השם שהוא מרוה אותה גם הוא יורא וזוה להרוות איש אשר יחסר

ירוע כי ערב זר: שכר ב' וסימ' והיו שתותיה מדוכאים. וזורע צדקה שכר אמת: תמימי דרך ב' וסימ' אשרי תמימי דרך דתהלות. תועב' ה' עקשי לב ורצונו תמימי דרך: נוסף ג' ב' פתח וא' קמץ וסימ' ונוסף גם הוא על שונאינו ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד. בתרא קמץ. וא' ועוד נוסף ו

תולדות אהרן גומל. תענית יא מקידה פ' מג: ינקה. ברכות סב ערובין יח סוטה ד: נזם. אבות יב. מפזר. ברכות סא זוכר בפעלותך: ומרוה. סנהד' נב:

רלבג

למספם ירפיעו והנה כשהיתה הנפש המצרתת לשכל אשת חן שתסיה נושא חן בעיניו מפני שכוונתה לו תמיד למה שיצטרך לו עדות מכתוב הנה היא תהיה סומכ' לתכם זה הכבוד וכאילו היא עמוד לזה הכבוד ישען עליו כמו שהתקיפים הם סומכים העושר והם כמו עמודים לו לשמרו מכל שולל ובוזז: גומל נפשו. הנה מי שמגדל נפשו החומרית ומחזיק אותה לתת לחומר ההכרחי מן המזון והלבוש הוא איש חסד שלא יגרע מדבר תקו הראוי לו ויחמול על הראוי לו לחמלה עליו ואמנם מי שהוא עוכר בשרו ומצר לגופו הנה הוא אכזרי כי מי שהוא אכזרי לעצמו כ"ש שהוא אכזרי לזולתי ואולם אמר זה כי קצת האנשים יחשבו עבודה לש"י מה שיענו גופם ענוי וזה הפך רצון הש"י ולזה תמצא שלא הטעידה התורה דבר יהיה בו ענוי לנפש הבהמות רק מעט ביום אחד בשנה והיה זה כי כן הכחות הנפשיות החמריות הוכנו לעבודת השכל ולא יוכן להם זה אם לא היו בבריאות ולזה מי שיסיה הנה להחלות הגוף אשר בחלותו ייחלו אלו הכחות הנה הוא יבלבל כוונת הש"י: רשע עושה פעולת שקר. האיש הרשע במדות ובדעות עושה פעולות שאין בם תועלת אך הוא הבל וכזב ואולם מי שזורע צדקה במדות או בדעות יש לו שכר נפלא וקיים וזה השכר הוא השגת האמת אשר היא כל פרי ההצלחה האנושית הנה כמו שימשך מזריעת הצדקה השגת האמת כן ימשך וגו': כן צדקה. כן ימשך ממנה השגת החיים האמתיים כי חלק הדבר במציאות אשר הוא החיים בהלקו באמת כמו שהתבאר בפילוסופיה הראשונה ואמנם מי שהוא מרדף רעה ורשע במדות או בדעות הנה ימשך לו מזה מקרה המות וההפסד. תועבת ה' היא האנשים שהם עקשי לב כי עקשותם יביאם תמיד אל השבוש בדעות בפנות היותר גדולות מהם ורצון הש"י הוא האנשים ידרכו בעיונם בתמימות ושלימות להשמר מן הטעיות: יד ליד. הנה הרעות הפתאומיות שיבואהו מיד ליד לא ינקה האיש הרשע מהם כי אין הש"י משגיח עליו לשמרו להם ואמנם זרע הצדיקים נמלט ממנו כי השגחת הש"י תדבק בהם לשמרם או יהיה הרצון בזה בעת הרעות הגדולות הפתאומיות שיבואו מיד ליד אשר אין אחד נקי מהרע כי הוא משחית הרעים והטובים הנה זרע הצדיקים והוא פרים אשר להם בשלימות השכל הוא נמלט כי לא יוכל זה הרע למשול בשכל: נזם זהב. הנה האשה היפה שהיא נעדרת השכל היא דומה לנזם זהב שיושם במקום הנבאש בתכלית והוא אף החזיר אשר הוא באשפות נמצא וכבר היסיר בזה לתרחק מן האשה הזונה אשר היא יפה כי בלא ספק שהיא סרת טעם ולזה תפותה לזה השקון והגנות ונרמז בזה אל היופי וההכנה אשר שם הש"י בחומר האדם ובכחותיו הנפשיות לעבודת השכל ואם יסור מן ההשתדלות במה שהוכן לו מהשלימות הנה יהיה זה היופי וזאת ההכנה מונחת במקום אחר מגונה מאד וזה כי האדם החסר הוא יותר רע מהרעים שבב"ח כי בהכנתו שהוכנה לו להשיג שלימות השכל ישתמש בפעולות המגונות ולזה יפליג להרע יותר מהחיות והב"ח: תאות צדיקים. הנה הצדיקים לא היה תאוהם ותכליתם וגבולם אשר יכונו אליו רק אל הטוב ואולם מה שיקוו הרשעים מהתכלית אשר כונו אליו הוא דבר תמה ועברה כי הם משתדלים תמיד בעשיית הרעות וכבר באר זאת על צד מליצה השיר שכל אחד מאלו משיג מה שיקוה אליו וזה שהצדיק יבקש התכלית הטוב בכל אשר יעשה ולזה יתן השם יתברך שכרו שישיג הטוב בנפשיו והרשעים יבקשו תכלית רע בכל אשר יעשוהו ולזה ישיגו הרע לעצמם: יש מפזר. הנה יש מי שמפזר ונוסף עוד והוא בעל השלימות בעיון כי כל מה שיוסיף ללמד דעת לאנשים תהיה נוספה חכמתו ובינתו כאמרם ומתלמידי יותר מכלם. ואמנם מי שהוא מונע עצמו מללמד היושר לאנשים הנה זה הענין הוא לו למחסור משלימותו כי לפעמים תמעט דברי היושר מהאנשים

מצודת דוד

לא ידעוהו אם הוא נאמן אבל השונא לתקוע כפיו בערבות מכל וכל בטוח הוא מסבירה ורעיה: (טז) אשת חן. אשה הנושאת חן בעבור הפרון מעשיה דרכה לתמוך את הכבוד שלא תלך ממנה ועושה סמיכות אל הכבוד בהוספת הפרון מעשים: ועריצים. בעלי כח רב דרכם עשות סמוכות אל העושר לבל יהיה אבוד מהם: (יז) גומל נפשו. מי שגומל טוב לנפשו המתאווה לתת לה די מחסורה ההכרחי להחיותה ולהעמידה במצב הבריאות הוא בודאי איש חסיד כי כאשר יחמול על נפשו כן יחמול על נפש הזולת אבל העוכר בשר עצמו ומרעיב עצמו כי יחוס על הממון כ"ש שהוא אכזרי על הזולת: (יח) פעולת שקר. ר"ל פעולתו משקרת בו ולא תשאר בקיומה: וזירע. הזורע צדקה שכרו בא באמת א"כ פעולתו היא נמול הצדקה הנה באה ומתקיים: (יט) כן צדקה. אמיתת הצדקה ר"ל הנהוגה לשמה היא סבה להשיג החיים אבל המרדף עם הצדקה את הרעה לרמות בה את הבריות למען יחזיקוהו לצדיק היא עוד סיבה למותו כי לא תחשב לזכות כ"א לחובה: (כ) עקשי לב. מראה לאדם יושרו ומחשבות לבו עקשות: תמימי דרך. התם בדרכיו ותוכו כברו לנגלה הוא ירצה לה': (כא) יד ליד. מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה הרע ממנו כי לא תבוא ריקם אבל זרע צדיקים לפעמים נמלטו מן הרעה אשר ישולח עליהם בעבור זכות כשרון מעשה האבות: (כב) נזם זהב. כמו אילו ישימו נזם זהב באף חזיר הנה לא תשמור העדי זה להתקשט בה אבל תלכלך אותה בצואה כן דרך אשה יפה אשר סרה ממנו טעם ועצת החכמה כי לא תשמור יפיה להמותר לה כ"א להנאסר לה ונאמר למשל על מי שמצא חכמה ואינו מתחתם בה לחכמת התורה כ"א לרמות הבריות וכדומה: (כג) אך טוב. מכל התאוות בוחרים אך תאות מעשה הטוב ועוזבים השאר: עברה. כל תקותם למצוא דבר מה לכעוס ולהתקצף על מי: (כד) יש מפזר. ר"ל ימצא דבר אם מפזרו בענין מה יתוסף עוד יותר ואם ימנע מליתן ממנו אף הראוי לא יהיה סיבה לקיום הדבר כ"א להחסירו

מצודת ציון

כה): (יז) ועוכר. ענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד): שארו. בשרו כמו אם יכין שאר (תהלים עח): (יח) אמת. עניינו דבר מקויים וכן ודבריך יהיו אמת (שמואל ב ז): (יט) כן. עניינו כמו אמת וצדק כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז): (כ) עקשי. ענין עקום: (כב) נזם. עדי יושם על האף וכן חח ונזם (שמות לה): טעם. עניינו העצה והובן כדבר כמו וטעם זקני' יקח (איוב יב): (כד) וחושך. ומונע: (כה) ברכה. כל ל' ברכה עניינו תוספת טובה: תדשן. מל'

יחסר וזהו הענק תעניק לו והחזקת בו . פ"א ומרוה דבק עם נפש ברכה ופירוש איש מרוה גם הוא יורא ענין הדשן כי הוא מדושן בהרוותו איש מחסור . פ"א החכם שהוא מרוה אחרי' האל יתן לו שררה : (כו) בר . הוא הנקי מן התבן ע"מ חג פת בג . יקבוהו מענין קבה לי ומשרשו כי משקל קבה הבה וכן ארה לי והתכונה בהם נקבה יהבה יארה שמעה סלחה . משביר מוכר שבר פירוש מי שמונע בעת רעב תבואתו עד שימכרה בדמים יקרים יקללוהו עמים וברכה תבא לראש מוכר שברו בעת הצורך : (כז) שוחר. שיקום בשחר לעשות טוב הוא יבקש לרצות חברו אשר חטא לו או שיבקש רצון שירצהו השם. ודורש לעשו' רעה לרעהו היא תבואהו מאת השם כענין ישוב עמלו בראשו וגו': (כח) בוטח בעשרו. ולא בשם לא יועילנו כי הוא יפול ביד מבקשי נפשו והצדיקי' שיבטחו בשם ולא בעשר' יפרחו ויציצו כעלה : (כט) עוכר ביתו באולתו הוא נוחל רוח והבל ועבדו של האויל לחכם לב לנחלה כי יקנהו ממנו והודיע כי האויל משחית קנינו והחכם קונהו בחכמתו או האויל הוא עבד לחכם : (ל) פרי צדיק . פרי מחשבות שכלו ללמדם מוסר מפיהו כפרי עץ החיים . ולוקח מענין כי לקח טוב ופי' ומחכים נפשות חכם ומודיעם המוסרים וכמו מה יקחך לבך יחכימך פ"א קונה כמו המביאים את המקחות ובלשון חז"ל קורין לקנין מקח כלומר קונה נפשות כעבדים ושפחות כענין ועבד אויל. פ"א ולוקח נפשות בחכמתו יציל אותו מרע : (לא) בארץ ישולם . בעודו חי ישלם לו השם מעשה הטוב . אף כמו כן הרשעים ישולם שכר פעולתם טרם מותם כענין אל פניו ישלם לו : (א) אוהב מוסר . מי שהוא אוהב הדעת הוא אוהב המוסר שייסר רוחו : (ב) טוב . לא . שנים דבקים . יפיק פירוש יוציא כלומר איש טוב יוציא רצון השם כלומר הוא ירצה בו . ואיש מזימות מחשבות רעות ירשיע השם בהשפטו על כן אחריו : (ג) לא יכון אדם ברשע . בל ימוט בעת צרה . ושרשם משל לאחרית זרעם אחר מותם . פ"א וכשרש שלא ימוט כך הצדיקים יעמדו ולא ימוטו : (ד) חיל. מן חילך פירוש ממון כלומר האשה שתקב' ממון היא עטרת בעלה שבעבור' יכבדוהו כאשר המלך נכבד

טוב : (טו) מונע בר . מלמד תורה: (כז) שוחר טוב . החפץ להדריך את הבריות בדרך טובה ומוכיח ומיסר אותם : יבקש רצון . הוא חפץ שיהיה הקב"ה רוצה בם ומתפייס עמהם . רצון . אפיימינ"ט בלעז : (כט) עוכר ביתו ינחל רוח . אדם עצל שינחל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול : (ל) פרי צדיק. גמול פירות מעשה הצדיקים עץ חיים הם לעולם : ולוקח נפשות חכם. מי שהוא חכם קונה לו נפשו' שמלמד' דרך טוב והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב): (לא) הן צדיק בארץ ישולם. למה יבטח הרשע בשעה שמצלחת לו הלא הוא רוא' שהצדיק משתלם שכר העבירה שבידו בעודו על הארץ בחיים : ואף כי רשע וחוטא. וכ"ש שסופו של רשע להשתל' לו או בחייו או במותו : (ב) טוב יפיק. מוציא מן הקב"ה נחת רוח להביא טובה לעולם : ואיש מזימות ירשיע. בעל עלילות ירשיע מחייב את הבריו' להביא רעה. וכן הוא אומר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהלת ט) : (ג) לא יכון אדם ברשע . לא

כו מֹנֵעַ בָּר יִקְּבֻהוּ לְאוֹם וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר׃ כז שֹׁחֵר טוֹב יְבַקֵּשׁ רָצוֹן וְדֹרֵשׁ רָעָה תְבוֹאֶנּוּ׃ כח בּוֹטֵחַ בְּעָשְׁרוֹ הוּא יִפֹּל וְכֶעָלֶה צַדִּיקִים יִפְרָחוּ׃ כט עוֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל־רוּחַ וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם־לֵב׃ ל פְּרִי־צַדִּיק עֵץ חַיִּים וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חָכָם׃ לא הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם אַף כִּי־רָשָׁע וְחוֹטֵא׃

יב א אֹהֵב מוּסָר אֹהֵב דָּעַת וְשׂוֹנֵא תוֹכַחַת בָּעַר׃ ב טוֹב יָפִיק רָצוֹן מֵיְהוָה וְאִישׁ מְזִמּוֹת יַרְשִׁיעַ׃ ג לֹא־יִכּוֹן אָדָם בְּרֶשַׁע וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים בַּל־יִמּוֹט׃ ד אֵשֶׁת חַיִל עֲטֶרֶת

ל' כתי' א' יורא . ב' חס' . ב' חד מ"ל . ג' וחס' . ג' יבקש . ג' וחס' . ג' . ג' . ד' וא' חס'

אַף הוּא יְלִיף׃ כו מַן דְּכָלֵא
עֲבוּרָא בְּאוּלְצָנָא נְשַׁבְּקוּנֵיהּ
לְבַעַל דְּבָבוֹי וּבִרְכְּתָא תֶּהֱוֵי
לְאֶנָּא דְמַזְבֵּן׃ כז דְּמַקְדִּים
טָבְתָא בָּעֵי צִבְיָנָא וְתָבַע
בִּישְׁתָּא אָתְיָא עֲלוֹי׃ כח דְּמִסְּבַר
בְּעוּתְרֵיהּ הוּא נָפֵל וְאֵיךְ טַרְפָּא
צַדִּיקֵי מַפְרְחִין׃ כט עָכַר בֵּיתֵיהּ
יָרֵית פַּחְתָּא וְסַכְלָא יֶהֱוֵי
עַבְדָּא לְחַכִּים לִבָּא׃ ל פֵּרוֹי
דְצַדִּיקָא אִילָנָא דְחַיֵּי
וּמְקַבְּלָנוּתָא דְנַפְשֵׁי חָכְמְתָא׃
לא הֵן צַדִּיקָא בְּאַרְעָא מִתְחַסַּן
וְרַשִּׁיעֵי וְחַטָּאֵי סָפְיָן מִן
אַרְעָא׃ א מַן דְּרָחֵים
מַרְדּוּתָא רָחֵים יְדִיעְתָּא וְסָנֵי
מַכְסָנוּתָא בּוּרָא הוּא׃ ב טָב
מַן דְּקַבֵּל רְעוּתֵיהּ דֶּאֱלָהָא
וְגַבְרָא רַשִׁיעָא רְעִיָּא תַּרְעִיתֵיהּ׃ ג לָא נִתְקַן בַּר נָשָׁא בְּרַשְׁעָא וְעִקָּרְהוֹן דְּצַדִּיקֵי
לָא נְזוּעַ׃ ד אִתְּתָא כְּשַׁרְתָּא כְּלִילָא לְבַעְלָהּ וְאִנְתְּתָא

עליהם : לאום ב' וסימ' מנע בר. ובאפס לאום מחתת . וחד ולאם מלאם : וברכה ב' בתרי ליש' וסי' הראש אחיעזר . מנע בר : תבואנו ג' ב' מ"ל וסימ' כל יד עמל. מגורת רשע. ודורש רעה . קדמ' חס' : ישלם ב' וסימ' לקמן י"ג : ירשיע ז' א' חס' וסימ' נמס' בשמואל סוף

תולדות אהרן מונע . סנהדרין לא זוכר דברים : פרי צדיק . ב"מ פה ב"ב א :

רלבג

תמעט חקירתו ולזאת הסבה ג"כ הנה נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורה נפש איש ברכה שיבקש תמיד הברכה והתוספת בעיון תהיה דשנה ובמנה מדשן נעימות המושכלות ומי שהוא מרוה אחרים ממה שהשיג ומדשן החכמה הנה הוא ג"כ מורה ומלמד לעצמו כי בזה הפועל יפליג יותר החקירה בזה העיון מצד ירידתו לבאר החקירה הזאת לתלמידים הנה מי שימנע מהשביר בר העיון יקללוהו כל העם או האומה מפני שאינו רוצה להועיל לאנשים במה שהועילהו הש"י בו ולראש האיש המשביר ומלמד דעת את העם תבא לו ברכה כי הם יברכוהו ותבא לו ג"כ ברכה בעיונו בעצמו שתוסיף בזה הפועל גם תבא לו ברכה מהש"י שיתן שכרו התת זאת הטובה אשר עשה ואפשר שיתישרו אלו השלשה פסוקים לזרז על פועל הצדקה : שוחר טוב . מי שהוא טוב ודורש אותו הוא רצון הש"י שיגיע לו כי הש"י עשה את האדם באופן שיבקש אל הטובות ולזה יגיע לו בלא ספק התכלית שכוון עליו . ודורש ומבקש לעשות רע יבואנו והוא שכבר יבא לו הרע בהפך מה שכיון כי הוא כיון הרע לזולתו ויבא לעצמו כרשתו אשר טמן לזולתו ילכד : בוטח בעשרו . מי שיבטח בעשרו ולזה יהשב להתגדל ולהתנשא על האנשים הוא יפול כי אין ראוי לבטוח כי אם בש"י וכמו העלה שילא תחתיו הפרח כן יפרחו הצדיקים לעשות פרים אשר יבטחו בו מהש"י : עוכר ביתו . מי שהוא משחית ביתו ר"ל כגון בנין הגוף ואבריו וכחותיו הנפשיות עד שלא ישתמש בהם לתועלות המכוון בהם הנה ינחל רוח והבל כי אין בו תועלת והחת מונעו עצמו מלעבוד שכלו כמכוון בו ישוב עבד לזולתו ר"ל שכבר יהיה האויל עבד לחכם לב או ירצה כמלת עבד שם מקרה והרצון בו שיגיעת האויל אשר עבד בו יהיה לחכם לב כאמרו יכין וצדיק ילבש : פרי צדיק עץ חיים . כי הצדיק יגיע אל החיים הנצחיים

ומי שהוא לוקח ומושך לעבודות הנפשיות התומריות כדי שיעוררו כלם אל השכל להשגת אלו החיים הנצחיים הוא הכם או יהיה הטעם כפול והרצון פרי צדיק הוא עץ שיתן חיים וזה כי לא די לצדיק שיקנה החיים לעצמו אבל יקנה אותם לזולתו והחכם הוא לוקח נפשות האנשים ומושך אותם לעבודת הש"י שיקנו כלם החיים הנצחיים : הן צדיק בארץ . הנה הצדיק לא יספיק לו קנין החיים הנצחיים אבל יעמוד בשלום בהיותו בארץ אין פחד רעה לנגד עיניו וגם כאשר רשע והוא חוטא חטא מה על"ז יעמוד בשלום בארץ כמו שתראה מיהושפט שהתחבר עם אחאב שהיה רשע וחטא בזה הצילו הש"י מהרע כשקמו עליו חיל ארם להרגו בעבור כי נמצאו בו דברים טובים כמו שנזכר בספר דברי הימי' וכזה תמצא בדוד כשחטא בדבר אותה האשה אמר לו הנביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות לפי שכל פעולותיו זולתי זאת היו בתכלית השלימות כמו שזכרנו שם ולזה מצאנו שנענש שאול יותר ממה שנענש דוד והיה חטא שאול יותר מעט אלא שלא עשה מהטובות כ"כ כמו שעשה דוד אך רוב פעולותיו בלתי נוהגות על היושר : אוהב מוסר . מי שהוא אוהב מוסר במדות הוא אוהב דעת כי זה ממה שיישירהו לשלימות המושכלות ולזה הוא מבואר כי מי שהוא שונא התוכחת ונפקד ממנו השלימות במדות הנה הוא בער כי יפקד ממנו שלימות המושכלות ג"כ : טוב יפיק . האיש הטוב יוציא רצונו מהש"י כי השגחתו דבקה בו עם שרצונו רצון הש"י כמו שקדם ואולם איש מזמות והוא האיש הנמשך אחר מחשבותיו לחטוא בהם כאמרו כי זמה עשו הנה ירשיעהו הש"י ויחייב אותו בשיביא עליו מסרע כמדה שמדד : לא יכון . לא יכון בנין האדם שהוא ברשע ולא יעמוד כי במעט שבה יבחת ואמנם שרש הצדיקים לא ימוט אך יתקיים ויעמוד תמיד : אשת חיל. הנה האשה הזריזה במעשיה היא עטרת בעלה והול' האשה המתעללת

מצודת ציון

מל' דשן ושמן : ומרוה. ענין שביעה כמו כגן רוה (ישעיה נח) : (כו) בר. התבואה כמו לשבר בר (בראשית מב) : יקבהו. יקללוהו כמו לכה קבה לי (במדבר כב) : לאום . אומה כמו ולאום מלאום יאמץ (בראשית כה) : משביר . ענין מכירת תבואה כמו לשבר בר (בראשית מב) : (כז) שוחר. ענין דרישה כמו ושחרו אל (תהלי' עח) : (כט) רוח. ענינו כעס כמו הניחו את רוחי (זכריה ו') : (לא) אף כי . ענינו כמו כ"ש וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל טו) : (א) בער. שוטה ע"ש שנמשל כבהמות

מצודת דוד

להחסירו והוא פזרון הממון לצדקה כי המפזר וכו' : (כה) נפש ברכה . שמספק הוספת טובה לזולת גם היא תדושן : ומרוה . המשביע את העניים גם הוא ישבע טוב : (כו) מונע בר . החדל למכור תבואתו בעת הצורך ומשמרה עד זמן היוקר יקללוהו בני אומתו וברכה באה לראש המוכר שבר בעת הצורך כי הכל יברכוהו והוא נאמר למשל על המשפיע החכמה לזולת : (כז) שוחר טוב . הדורש אחר טובות בני אדם וחפץ בהם יבקש בזה רצון מה' כי עי"ז ירוצה לו : ודורש . אבל הדורש אחר רעות בני אדם ובה הוא חפץ אזי הרעה ההיא תבוא עליו : (כח) הוא יפול . לא יועיל לו עשרו אבל הצדיקים הבוטחים בה' יפרחו כעלי האילן : (כט) עוכר ביתו . העצל אשר בעבור עצלותו עוכר ומשחית בני ביתו כי לא מצאה ידו לתת להם די מחסורם הנה בזה יתרבה המריבה והכעס וכאלו ינחל לעצמו רוח הכעס וסוף הדבר יהיה אשר האויל הזה יהיה עבד לחכם לב להחיות נפש עצמו : (ל) פרי צדיק. מעשה הצדיק היא כעץ המגדל חיים כי על ידי מעשיו בא החיים : ולוקח. הלוקח לעצמו נפשות להדריכם בדרך הישר והרי הוא כאלו קנאם כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב) הלוקח הזה לחכם יחשב : (לא) הן וגו'. כלומר למה יבטח הרשע על הצלחת שעתו הלא יראה כי אף הצדיק ישולם על העבירה שבידו שודנו בארץ עד לא ימות וכל שכן הרשע המחזיק ברשעו והוכח עוד שבודאי יקבל גמול מעשיו אם קודם המיתה אם לאחריה : יב (א) אוהב. האוהב את המוסר הוא אוהב דעת כי בשמעו את המוסר יקנה דעת מה שלא שמע מאז אבל השונא הוכחות הוא בער ושוטה כי ישאר באולתו : (ב) טוב. איש טוב מוציא רצון מה'

רש"י

לא יתכנס: (ד) וכרקב. תולעת הנכנס תוך העצמות וטוחן אותם כן אשה מבישה ורעה שמעשיה בושים: (ו) דברי רשעים ארב דם. יועצים לרצוח בידם או ע"י עדות שקר: ופי ישרים. כששומעים את עצתם יצילום לנרדפים שמגלים את עצתם או אם עדים הם מזימין אותם: (ז) הפוך רשעים. כמו להפוך כמהפכת רגע נהפכים: ואינם. כלו' כגון סדום: ובית צדיקים יעמוד. יתקיים: (ח) לפי שכלו יהולל איש. אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שכרו: ונעוה לב. שהגיע לבו לגמרי מן התור' הוא יהיה לבוז. נעוה. כמו נעותי משמוע (ישעיה כא) וכן בן נעות המרדות (שמואל א כ) ונ"ל נעוה מי שלבו נעוע מגזרת נע ונד כאשר יאמר זעוה מגזרת זע: (ט) טוב נקלה. בעיניו ונעשה עבד לעצמו: ממתכבד. בעיניו ואומר גנאי הוא לי לעמול במלאכה שאני מבני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם: (י) יודע צדיק נפש בהמתו. מה בהמתו ובני ביתו צריכים: (יא) עובד אדמתו ישבע לחם. כמשמעו. ולפי מדרשו שחוזר על תלמודו תמיד שלא ישתכח: (יב) חמד רשע. להיות כזון ומתפרנ' ממצוד רשעים שנדון את הבריו' בגזלות וחמס: ושורש צדיקים יתן. מה שהוא ראוי ליתן והוא הפרי: (יג) בפשע שפתים. בפשע שפתי דור המבול שאמרו מה שדי כי נעבדנו (איוב כא) בא להם מוקש רע ונח הצדיק יצא מהצרה: (יד) מפרי פי איש. משכר פיהם של עוסקי תורה אוכלים טוב בעולם הזה והקרן קיימת

משלי יב

בַּעְלָהּ וּכְרָקָב בְּעַצְמוֹתָיו מְבִישָׁה׃
ה מַחְשְׁבוֹת צַדִּיקִים מִשְׁפָּט תַּחְבֻּלוֹת
רְשָׁעִים מִרְמָה׃ ו דִּבְרֵי רְשָׁעִים
אֱרָב־דָּם וּפִי יְשָׁרִים יַצִּילֵם׃ ז הָפוֹךְ
רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד׃
ח לְפִי שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל־אִישׁ וְנַעֲוֵה־לֵב
יִהְיֶה לָבוּז׃ ט טוֹב נִקְלֶה וְעֶבֶד לוֹ
מִמִּתְכַּבֵּד וַחֲסַר־לָחֶם׃ י יוֹדֵעַ צַדִּיק
נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי׃
יא עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף
רֵיקִים חֲסַר־לֵב׃ יב חָמַד רָשָׁע מְצוֹד
רָעִים וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן׃ יג בְּפֶשַׁע
שְׂפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צַדִּיק׃
יד מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׂבַּע־טוֹב וּגְמוּל
יְדֵי־אָדָם יָשׁוּב לוֹ׃ טו דֶּרֶךְ אֱוִיל (ישיב ק׳)
יָשָׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם׃

תרגום

בִּישְׁתָא הֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקִיסָא
הֵיכְנָא מְיַבְדָא גַרְמוֹי דְגַבְרָהּ׃
ה מַחְשְׁבָתְהוֹן דְצַדִּיקֵי דִינָא
מַדְבְּרָנוּתָא דְרַשִּׁיעֵי רַמְיוּתָא׃
ו מִלֵּי דְרַשִּׁיעֵי כְּמַנִין לִדְמָא
וּפוּמְהוֹן דִתְרִיצֵי מַפְּצֵי לְהוֹן׃
ז נִתְהַפְּכוּן רַשִּׁיעֵי וְלָא
נִשְׁתַּכְּחוּן וּבֵיתְהוֹן דְצַדִּיקֵי
יְקוּם׃ ח גַבְרָא מִשְׁתַּבַּח
בְּפוּמָא דְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ וַחֲסִיר
רַעְיָנָא יֶהֱוֵי לְשְׁטוּתָא׃ ט טָב
הוּא זְעִירָא וַעֲבְדֵי אִית לֵיהּ
מִן הוּא דְמִתְיַקַּר וַחֲסִיר
לַחְמָא׃ י יָדַע צַדִּיקָא
נַפְשָׁא דִבְעִירֵיהּ וְרַחֲמֵיהוֹן
דְרַשִּׁיעֵי נַכְזָרְיוּתָא׃ יא דְפָלַח
בְּאַרְעֵיהּ יִסְבַּע לַחְמָא וּדְרָדֵף
בָּתַר סְרִיקוּתָא חֲסַר רַעְיָנָא
הוּא׃ יב רָאֵג רַשִּׁיעָא מְצוּדְתָא
בִּישְׁתָא וְעִקָּרְהוֹן דְצַדִּיקֵי
נִתְקַיַּם׃ יג בְּחוֹבָא דְשִׂפְוָתָא
מִתְּקַל בִּישָׁא וּפָלֵיט צַדִּיקָא מִן עָקְתָא׃ יד גַבְרָא מִן פְּרֵי פוּמֵיהּ יִשְׂבַּע טָבְתָא וְכָל
בַּר נָשׁ הֵיךְ עוֹבָד אִידוֹ מִתְפְּרַע׃ טו אָרְחֵיהּ דְסַכְלָא תְרִיצָא בְּאַפּוֹי וּדְשָׁמַע לְעֵיצְתָא

סימ׳ י״ד: וכרקב ל׳ מן זוגין מן א״ב מן כ״ב כ׳ בריש תיבות׳ חד מלרע וחד מלעיל וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הכ״ף בס״ד: שכלו ב׳ וסימ׳ ועל שכלו עשה והצליח. לפי שכלו יהולל איש: יודע כל סיפרא מ״ל במ״ב וסימ׳ בפשע ארץ רבים שריה. ידע צדיק דין דלים: ישיב ד׳ כתי׳ ישוב וקרי ישיב וסי׳ נמס׳ בתהלים סימ׳ נ״ד: ושמע ד׳ חס׳ וסי׳ ראה דבריך טובים. ושמע לי ישכן בטח. ושמע לעצה חכם.

תולדות אהרן נקלה. זוהר ויצא: יודע. כתובות סג נדרים ג: עובד. סנהדרין נח זוהר מקץ: ישבע. עקידה שער מח:

אבן עזרא

ככבוד בעטרת ראשו. בעצמותיו שלא תועיל רפואה כן אשה מבישה שתתן בושה לבעלה והיא תפסד' הממון: (ה) מחשבות. דברי. הפוך. שלשה דבקים. ופירוש יחשבו הצדיקים לעשות משפט והרשעים יעצו לרמות' וכאשר לא יוכלו ידברו הרשעים לארוב דם הצדיקים ולהרוג אותם, ופי ישרים שידברו היושר יצילם פיהם מיד האורבים להם. הפוך. השם יהפוך אותם ממקומם. ובית צדיקים חושבי משפט יעמוד ולא יהפך: (ח) לפי שכלו. טוב. שנים דבקים. וכן פירוש בעבור פיהו שירבה השכל ישבחוהו בני אדם ומעוות הלב יבוזו לו ונקלה וכמאס בעיניו ובשכלו קונה עבד לו טוב ממתכבד שהיה מרובה ממון והפסידו באולתו ואחרי כן היה חסר לחם ומתכבד לשון הרבה וכן כבד מאד או מתכבד כנגד נקלה כלומר שהוא נכבד בעיניו והוא חסר לחם טוב הנקלה: (י) נפש בהמתו. אף כי נפש חסר כלומר יודע צורך נפש בהמתו. ורחמי רשעים כרחמי אכזרי כלומר אינם מרחמים: (יא) עובד. כי האדם נברא לעבוד האדמה ולחיות מעמלו על כן ישבע לחם ומסבב לרדוף הריקים הוא חסר דעת: (יב) מצוד. שיצודו הצדיקים חומד הרשע לצוד כמו כן. יתן. כלומר פרי או פארות ולא יוכל הרשע לצוד או יתן כל אחד מהצדיקים שרש למטה רמז לזרעו הנשאר אחריו: (יג) בפשע. בעבור פשע שפתיו ינקש איש רע כענין פי כסיל מחתה לו. ויצא מצרה צדיק ימלט בצדקתו כענין רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה': (יד) מפרי פי איש ישבע. מפריו שידבר הצדק ולא ידבר הפשע ישיב לו השם: (טו) דרך. האויל לחשוב דרכו ישרה ואינו מאמין

רלבג

שהתעללה במעשיה היא מבחתת אותו והיא לו כמו הרקב בעצמותיו שיבלו אותם והנה רמז בזה אל כח המשרתת השכל בשתכין לו מהמוחשות מה שיצטרך לו בחקירותיו ואם לא תהיה נשמעת לו אך תפרסל מזה והיא מתאחרת ובושת הנה היא לו כרקב בעצמותיו כי הוא תמנע ממנו השלימות: מחשבות צדיקים. אין צ"ל כי מה שישתדלו בו הצדיקים הוא דבר ראוי אבל גם מחשבותיהם משפט וברשעים הוא בהפך שגם תחבולותיהם אשר ילקחו מהשכל באופן מה הם מרמה: דברי רשעים. מה שידברו הרשעים הוא לרע אשר בתכלית כאילו תאמר לארב דם להכות דם נקי ואולם דברי ישרי' הם בהפך זה כי הם להציל הנקיים משפיכות דמים: הפוך רשעים ואינם. בש"י יהפוך רשעים ואינם במעט זמן ואולם הצדיקים הם בהפך זה כי ביתם יעמוד ויתקיים והוא זרעם ואין צ"ל שהם בעצמם יעמדו ויתקיימו כי גם זרעם יעמוד ויתקיים כאמרו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: לפי שכלו. האיש המשכיל יהולל לפי שכלו כי החכמה משובחת לאנשים כלם וכלם נכספים אליה כמו שזכרנו בזה שקדם ואמנם מי שהוא מעוות השכל ר"ל שהוא טועה במושכלות יהיה לבוז כי לא יעמוד במשאו ובמתנו מפני שבוש דעותיו אבל ינצחוהו המתוכחים עמו וישיגוהו הבוז לזאת הסבה: טוב נקלה. טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו בבית ובשדה כדי שישיג טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון: יודע צדיק. הצדיק יודע נפש בהמתו ומשגיח כדי שיהיה לה מזונה ההכרחי לעמידת הגוף והרצון נפש בהמתו הנה פה החמרית שהיא לאדם במה שהוא אדם ואמנם אבל שירחמוהו הרשעים על הגוף שלא למנוע תאוותיהם הוא רחמי אכזר כי הם ישחיתו באלו התכונות: עובד אדמתו. מי שהוא מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר עשות מלאכתו יהיה בה כאלו תאמר שאם הוא עובד אדמתו ישבע לחם אך מי שאינו מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר סברת ריקים ופוחזים לא די שיחסר לו לחם אבל גם הוא עם זה חסר לב ודעת: חמד. הרשע מצוד הרעים אשר יתחזקו בו לעשות החמסים כדי שיתחזק לעשות מלאכת הרשע ואולם הצדיקים לא יצטרכו לדבר מחוץ יתחזקו בו כי שרש הצדיקים יתן מה שיתחזקו בו לעשות מלאכתם כמדות ועיון וזה מבואר במעט עיון כי השרש אשר מהמוחשות והמושכלות הראשונות והמחשבות יתנו האמת בחכמה ובבינה אשר החקירה בהם היא מלאכת הצדיקים: בפשע שפתים מוקש רע. האיש הרע הוא בפשע אדם שפתיו שידבר דבריו שלא כהוגן וירשיעוהו פיהו והצדיק הוא בהפך זה כי הוא יצא מצרה מפני נועם דבריו ותקונה כמו שהוא מבואר: מפרי פי איש ישבע טוב. מפרי דברי איש ישבע טוב כ"ש שעל המעשים יושב לאדם גמול לפי מה שראוי וזה אמר לראיה כי על כל המעשה יש גמול וזה כי אם פרי פיו לא יקופח במה שעשה אותו מהמעשים אם טוב ואם רע כל שכן על המעשה: דרך אויל ישר בעיניו. ולזה לא ישאל עצה ויתבלבלו מפני

מצודת דוד

לסבית טובה על כל העולם: ואיש מזמות. הנמשך אחר מחשבות לבו הוא ירשיע את כל העולם כי מכריעם לחובה: (ג) לא יכון. האדם לא יהיה נכון במעשה הרשע ר"ל לא יעמוד על כנו וכסיסו עם ההון שאסף ברשע אבל שורש צדיקים לא יהיה נוטה לפול ר"ל אף אם יפול לא ימוט עד השורש כי יחזור ויקום: (ד) עטרת בעלה. ר"ל בעלה מתפאר במעשיה: מבישה. האשה שנמצא בה כל דבר בושה היא לבעלה כרקבון בעצמותיו: (ה) משפט. לעשות משפט אמת להציל העשוק מיד עושקו: מרמה. לעשות מרמה: (ו) ארב. לארוב על דם נקי בעדות שקר: יצילם. יצילו את הנידונים כי ירבו לחקור עד יוכחשו זה מזה: (ז) הפוך. כאשר יהפכו הרשעים אז אינם בעולם ויאבד זכר למו אבל בית הצדיקים יתקיים לעד: (ח) לפי שכלו. כל איש ישובח לפי שיעור שכלו אם רב ואם מעט אבל מי שלבו נטה מהחכמה יהיה לבזיון: (ט) טוב. יותר טוב למי שנוהג קלות בעצמו והוא עבד לעצמו לעשות מלאכתו להתפרנס בה ממי שמחזיק עצמו למכובד ובוש הוא לעבוד עבודתו ובעבור זה יחסר לחמו: (י) יודע צדיק. הצדיק נותן לב לדעת אף רצון בהמתו למלאות תאותה כי קנוי אצלו מדת הרחמנות אבל הרשעים אף הרחמנות שיש בהם היא אכזריות כי למראה העין ירחמו ולא כן בלבם: (יא) עובד אדמתו. בחרישה וביצאה: ומרדף ריקים. הרודף אחר דברים שאין בהם תועלת הוא חסר לב כי טוב לעסוק אז בעבודת האדמה: (יב) חמד. הרשע חומד לשבת במבצר הרעים אשר יתחזקו שם לעשות חמס אבל הצדיקים אינם צריכים לעזר מבחוץ כי שרשם יתן פריים הראוי ר"ל מעצמם יתחזקו להיטיב לעשות: (יג) בפשע. בעבור פשע שפתים המדבר סרה יבוא עליו מוקש רע אבל הצדיק בנועם אמריו יצא מהצרה הבאה: (יד) מפרי. ר"ל אם מאמרי פי איש בד"ת ישבע בעבורם טוב כ"ש הוא שגמול מעשה ידיו ישיב

מצודת ציון

והוא מל' אנחנו ובעירנו (במדבר כ): (ז) ואינם. ואין מהם: (ח) ונעוה. מל' נע כאשר יאמר מן זע וזעוה: (יב) מצוד. ענינו מבצר חזק כמו יביאוהו במצדות (יחזקאל יט): (יז) יפיח. ענין דבור כי

אבן עזרא

מאמין למוכיח ומי שישמע לעצת אחרים חכם: (טז) אויל. ביום לכתו עם בני אדם אז יודע כעסו שיכעס עמהם. וכוסה קלון שידבר עליו האויל ויסתירהו הוא חכם כענין אל תען כסיל. פ"א מי שלובש קלון אינו לבוש כי הוא ערום אף על פי שהוא בשורק: (יז) יפיח. דובר האמונה הוא יגיד צדק במשפט. ועד דובר שקרים הוא איש מרמה: (יח) יש בוטה. והענין דבוק למעלה עם עד שקר כלומר יש בוטה ומפרש עדות שקר והעדות קשה כמדקרות חרב. ולשון חכמים הם חוקרי העדות ומכזיביהם הנדקר כלפד שקר. פ"א יש בוטה בשביל הנודר דבר קשה: (יט) שפת. הדוברת עדות אמת היא תכון לעד. ארגיעה שקט ומנוחה כלומר ולעד ארגיעה ואשקיט אותה: (כ) חורשי רע. שיחשבו לרמות והם משלחי מדנים והוא משרש חרש רע בכל עת מדנים ישלח. וליועצי שלום בין איש לרעהו תבוא שמחה רמז לשמחת הישועות: (כא) יאונה. מן אנה לידו ענינו עילה וסבה. ורשעים ענינו אף על פי שהם מלאים מחשבות רע לא יוכלו לסבב שום און על הצדיק. פ"א ורשעים מלאו רע רמז לצרות שיהיו שבעים ומלאים מהם: (כב) שפתי שקר. הוא עד שקר. ועושה אמונה הם הדיינים השם ירצה בם בשביל שלא יאמינו לעדי שקר או עושה אמונה שלא אבו להעיד שקר: (כג) אדם ערום. וחכם מסתיר חכמה בלבו שלא ישכחנה. ולב כסילים יודיע ויכריז אולת כמו ואמר לכל סכל הוא: (כד) יד. משרת בעבור שנים. חרוזים מן או תחרן שטעמו נוע כלומר מתנועעים אחר מחייתם ידם תהיה מושלת ויד רמיה שתרמה בני אדם היא תהיה למס לחרוזים המושלים ויתכן חרוזים

משלי יב

טז אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ וְכֹסֶה קָלוֹן
עָרוּם: יז יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק
וְעֵד שְׁקָרִים מִרְמָה: יח יֵשׁ בּוֹטֶה
כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים
מַרְפֵּא: יט שְׂפַת־אֱמֶת תִּכּוֹן לָעַד
וְעַד־אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר: כ מִרְמָה
בְּלֶב־חֹרְשֵׁי רָע וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם
שִׂמְחָה: כא לֹא־יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־
אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע: כב תּוֹעֲבַת
יְהוָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה
רְצוֹנוֹ: כג אָדָם עָרוּם כֹּסֶה דָּעַת
וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת: כד יַד־
חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה תִּהְיֶה לָמַס:
כה דְּאָגָה בְלֶב־אִישׁ יַשְׁחֶנָּה וְדָבָר

ד' דמטעין בהון · ד' ספו' דמיין · ל' · ל' ס' · ג' חד חס · ל' וחס' · ל' · יו"ד כתיב ר' · ל' · ל' ומ"ל · ל'

תרגום

חכימא הוא: טז שטיא כד יומיה מודע רוגזיה וערים מכסי צעריה: יז מן דמסהיד הימנותא נתני צדיקותא וסהד דשקרא רמאה הוא: יח אית דאמריה ספסירא רגשא ולישנא דחכימי מאסיא: יט שפתא דקשטא תתקן לעלם וסהדא מסתרהיב כלישנא דשקרא: כ רמיותא בלבהון דחשלין בישתא ולאלין דיעצין שלמא חדותא תהוי: כא לא שפיר לצדיקא כל מדעם דעאתא ורשיעי מלין בישתא: כב מרחקתיה דאלהא ספותי דשקרא ובאלין דעבדין הימנותא מתרעי: כג בר נש ערימא מכסה ידיעתא ולבהון דסכלי סני ידיעתא: כד אידא דתקיפי תשלט ורמאי יהון למסא: כה מלתא דחילתא בלביה דגברא מדחלא ומליא טביא מחדין

רשי

קיימת להם לעו"ה: (טז) אויל ביום יודע כעסו. ביום שהוא כועס בו ביום הודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרף חבירו ברבים ואין מעצר לרוחו. אבל הערום כוסה קלון ואינו ממהר לריב. ומדרש אגדה ביום שנברא אדם הראשון נודע סורחנו והקב"ה שהוא ערום לא רצה לשחת בריותיו כסה קלונו ודח' לגזרתו מיום של אדם ליום שלו שהוא אלף שנה: (יז) יפיח אמונה יגיד צדק. מי שמדבר אמונה מגיד בדין עדות צדק לזכות הזכאי: (יח) יש בוטה. מדבר כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה): כמדקרות חרב. שמסכסך את הבריות וגורם להם להרוג: ולשון חכמי'. המביא שלום בין אדם לחבירו: מרפא. לתבע' הוא: (יט) שפת אמת תכון לעד. תתבסס ותתקיים: ועד ארגיעה. כמעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלים: (כ) מרמה בלב חרשי רע. ומתוך שהם טרודים במחשבות של תרמות אין להם שמחה וליועצי שלום שמחה: (כא) לא יאונה לצדיק. לא יארע לא תזדמן לו עבירה בלי דעת: (כג) אדם ערום כוסה דעת. אפילו בחכמתו הוא צנוע וכל שכן לדברי שטות הוא מכסה. אבל ולב כסילים יקרא אולת. מכריז אולת כקול רם: (כד) יד חרוצים. ישרי': תמשול. תעשי': (כה) דאגה בלב איש ישחנה. ישיחנה מדעתו: ודבר טוב ישמחנה. יעסוק בתורה והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותצילנו ממנה. ולדברי האומר ישיחנה לאחרי' כך סופו של מקרא ודבר טוב שינחמנו חבירו ישמח את הדאגה

ושמע תוכחת קונה לב: ארגיעה ג' חד חס' וסי' כי ארגיעה אריצנו. כי ארגעה ארוצם כן כתיב. ועד ארגיעה לשון שקר ארוצם חס' יו"ד. ראיתי בלבול בספרי המסורה בהאי סימ' יש מי שמביא לאור עמים ארגיע ומשמים כי ארגיעה ארוצם ויש מי שמשמים לאור עמים ארגיע ואנן הכין חזינא דאינון ג' ארגיעה ולאור עמים ארגיע טעות כי הוא נקרא ארגיע ואם הית חס' ה' היה נמנה במסורת עם אותן הכ"ם חס' ה' בסוף תיבו' וקריין ומה דמסרנא בירמי' סימ' מ"ם דמגינא לאור עמים טעות ע"ש:

תולדות אהרן בוטה. ערובין סב נדרים כב (ע"ג מ נדרים מא): שבת. זוהר תשא: לא יאונה. ברכות ח יבמות קכא חולין נט: דאגה. יומא עה סוטה מב סנהדרין ק:

רלבג

מפני זה עמיתו אף החכם אע"פ שהיה ראוי לו לסמוך על דעתו הנה הוא שומע לעצה: אויל ביום יודע כעסו. הנה האויל יפרסם קלונו כי ביום שישמעו כל האנשים דבריו יודע להם כעסו והתאוננו על מה שהוא קלונו כי אולתו תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו ואמנם הערום כשקרה לו רע בסבת סכלותו הוא כוסה קלונו ומעלימו מהאנשים כדי שלא יהיה לבוז בעיניהם: יפיח אמונה. מי שיגיד צדק בדבריו והוא מורגל בכך הנה כשישאל העדות ידבר אמונה בלי ספק ולא יעול נכוחות ואמנם איש מרמה שהוא מורגל לכזב כבר יהיה עד שקרים כשישאל לעדות מה מפני אהבתו השקר והעול: יש בוטה. יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמו שידקרם בחרב מפני הוצאת לה"ר או שם רע ואולם ל' חכמים לא די שלא יזיק אבל הוא עם זה מרפא להסיר שהלאים הגדולים מריב לשונות מתומי המדות והדעות: שפת אמת. דבר אמת יהיה נכון וצודק תמיד לא יתכן חלופו בעת מן העתים ואמנם לשון שקר אם היה שבמקרה יצדק בעת מה לא יתקיים כ"א עד רגע שהוא זמן קצר מאד לא יתכן שיצוייר קצר ממנו לפי הנחת הלשון והמשל שנאמר כי הרופא יבנה מגד שקר' לראובן הרופא שהוא בונה אך אם נאמר הרופא ירפא הנה זה מאמר יצדק תמיד: מרמה בלב חורשי רע. תמצא המרמה כי יתחכמו איך יוכלו במרמה להשחית לזולתם והנה המרמה שיחשבו ליועצי שלום והם הצדיקים אשר עצתם והשתדלות' תמיד לשלום ולטוב תשוב שמחה להם כי לא יזוקו הצדיקים במרמה אשר חשבו הרעי' עליהם אך על קדקדם חמסם ירד כי הש"י לא יעזבם ביד הרשעים ולזה יקרה מזה שמחה לצדיקים ושמחה לעולם

כי זה יהיה סבה לאבדן הרשעים או יהיה הרצון בזה לב חורשי רע היה תמיד עם מרמה ברע וליועצי שלום תמצא תמיד שמחה בלבם ולזה יהיה בלב הרעים הרע תמיד ובלב הצדיקים תמצא שמחה תמיד וזו כמו ראיה על צד מליצת השיר כי הרע דבק לרעים והשמחה דבקה לצדיקים וזה האמת לפי מה שהתבאר מדברינו במה שקדם: לא יאונה. לא יקרה לצדיקים שום דבר און כי הש"י ישמרם מהאון שיחשבו עליהם הרעים באופן שלא יזוקו בו וגם ישמרם מהאון במדות ובדעות על דרך ההשגחה ואמנם הרשעים מלאו רע מכל אלו הפנים כי אין הש"י משגיח בהם לשמרם מהם: תועבת ה' שפתי שקר. כי הם יביאו לרעות גדולות ונפלאות כמו שקדם באמרו אדם בליעל איש און וגו' שם הנה שנא ה' וגו' והעושים פעולות אמת הם נרצים לו לא אמר שפתי אמת כי לא יספיק לאדם שיהיו דבריו אמת אם לא תהיינה פעולותיו כן: אדם ערום. האדם הערום כוסה הדעת שמצא בעיוניות עד שיתברר לו שהוא צודק כדי שלא ישיגנו מזה בושת ולב הכסילים הוא בהפך כי הוא יכריז תכף לאנשים ענין אולתו ולא ירגיש בכשה שישיגהו מזה: יד חרוצים. יד האנשים החרוצים תמשול כי בחריצותם יקנה הון יתחזקו בו למשול על האנשים ואולם הרמיה תהיה למס עובד בהפך הענין בחרוצים והנה הרצון בזה באמרו רמיה אנשי רמיה והנ' האנשים ההם עצלים לא יעשו המלאכה כי יבטחו שיביאו לחמם מהרמיה או יהיה הרצון בזה בחרוצים ישרים אשר כל מעשיהם נחתכים ונגזרים לפי המשפט ומזה הצד הם הפך בעלי הרמיה: דאגה בלב איש. כשיקרה שיהיה דאגה בלב איש צריך להשתדל להכניע ולהשפיל

מצודת ציון

כי בא בשפחת רוח ספה: (יח) בוטה. ענין דבור כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה): כמדקרות. ענין התיבה בדבר מה כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה יג): (יט) ארגיעה. מל' רגע: (כ) חורשי. ענין מחשבה: (כא) יאונה. ענין הזדמנות כמו לא תאונה אליך רעה (תהלי' צא): (כד) חרוצים. זריזים: למס. מל' מסה ומגה: (כה) ישחנה. מל' שחיה והשפלה כמו שחו רעים (לקמן יד): (כו) יתרוך. ענין

מצודת דוד

גו המקום אם טוב ואם רע: (טו) ישר בעיניו. כי מחזיק עצמו לחכם: ושומע כאומר אבל לא כן הוא כי השומע לעצת זולתו לחכם יחשב: (טז) ביום. בו ביום שכועס על מי ביום הזה יודע כעסו ויתפרסם בעולם כי מיד יתקוטט עמו ויבזהו אבל הערום עם כי יכעס כוסה הוא את הקלון ולא יבזה את רעהו מיד בפרסום: (יז) יפיח אמונה. המורגל לדבר דבריו באמונה כ"ש בעדותו יגיד צדק אבל המורגל לדבר שקרים עם כי המה בדברים של מה בכך עכ"ז קרוב הדבר אשר גם בדבר העדות מרמה בפיו והרבה יש לחקור בדבריו: (יח) יש בוטה. יש מי יבטא בשפתיו ויזיק בזה כאלו מדקיר בחרב והוא המדבר לה"ר ומוציא שם רע: ולשון. אבל אמרי לשון חכמים המה עוד למרפא כי במתק אמרי נועם ישיב האדם לתשובה ושב ורפא לו: (יט) תכון לעד. מתקיימת עד עולם אבל לשון שקר לא תתקיים כ"א עד רגע הוא עת האמירה כי לאח"ז יתברר השקר: (כ) מרמה וגו'. בלב החושב רע תמצא מרמה והוא מיצר ודואג שלא יתגלה אבל היועצים על השלום עוד ישמחו אם יתגלה: (כא) לא יאונה. אין שום עבירה מזדמן לצדיק להיות נכשל בה אבל הרשעים נתמלאו מרע כי עבירה גוררת עבירה עד אין תכלית: (כב) שפתי שקר. שפתים המדברים שקר: רצונו. הם לרצון לו: (כג) כוסה דעת. אף דברי חכמה לא יגלה כ"א להראויים לה: ולב כסילים. מי שלבו לב כסילים יקרא ויפרסם אף דברי אולת: (כד) יד חרוצים. מי שהוא זריז במעשיו להרויח במעשה ידיו סופו תרום קרנו וימשול א"כ ידו משלה לו אבל יד רמיה ר"ל המרויח ברמיה תהיה להמסה ויירד מטה מטה: (כה) דאגה. כשבא דאגה בלב איש ימעט יעפיל אותה מכמות שהיא ודבר טוב הוא אם יוכל לעצר כח לשמח עוד את הדאגה ולחשוב כי לטובה באה מה שבאה:

רשי

הדאג': (כו) יתר מרעהו צדיק. הצדיק מוותר מדותיו ועובר עליהם יתר לרוי"ש בלעז: ודרך רשעים . שהיא למודה להרע היא תתעם : (כז) לא יחרוך. מחובר למקרא שלפניו כלומר דרך רשע תתעהו ולא יחריך את צידו של רמיה שלו : לא יחרוך. לא יצליח בתרמיתו ולפי שדבר בל' ציד נופל בו ל' חריכה שהציד המצליח צד את העופות וחורכן באש : והון אדם יקר חרוץ . מקרא' מסורס הוא והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא. ממון אדם כשר יקר הוא : חרוץ . עושה אמת . כמו יד חרוצים תעשיר (לעיל י) : (כח) באורח צדקה חיים ודרך נתיבה. של צדקה: אל מות.לא ימות : (א) בן חכם מוסר אב. מקרא קצר הוא בן חכם שואל ואוהב מוסר אב וי"א בשביל מוסר האב הוא חכם. ולץ לא שמע גער'.שאינו מקבל תוכחו': (ב) מפרי פי איש יאכל טוב . משכר תורתויאכל טוב בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב : ונפש בוגדים חמס. ואפן בוגדים חמס כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג) אל תתנני בנפש צרי (תהלי' כז) : (ג) נוצר פיו שומר נפשו פוסק שפתיו . פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוחו מן ותפשקי את רגליך (יחזקאל טז) ל' רחב : (ד) מתאוה ואין נפשו עצל . מתאוה נפשו לכל טוב ואין : ונפש חרוצים תדשן . ישרים האוכלים יגיע כפיה' זהו משמעו לפי פשוטו . ולפי משלו לעתיד ירא' בכבוד ת"ח ויתאוה ולא ישיג לו : (ה) דבר שקר ישנא צדיק. הצדיק שונא דבר שקר אבל הרשע מקבלו : יבאיש ויחפיר . את הבריות בכך : (ו) ורשעה תסלף חטאת . כמו חוטא ועל שהוא רשע גמור קוראהו חטאת ומשמעותה את החוטא תסלף רשעתו תקלקל אותו ותשפילהו . כל סלוף קלקול וכשלון הוא כמו אולת אדם תסלף דרכו (לקמן יט) ותבוא עליו רעה : (ז) יש מתעשר ואין כל . מראה עצמו עשיר . ד"א

משלי

טוב ישמחנה: כו יתר מרעהו צדיק
ודרך רשעים תתעם: כז לא־יחרך נ' וחס'
רמיה צידו והון־אדם יקר חרוץ:
כח בארח־צדקה חיים ודרך נתיבה
אל־מות:
יג א בן חכם מוסר אב ולץ י"ב
לא־שמע גערה: ב מפרי פי־איש ס':
יאכל טוב ונפש בגדים חמס: ג נצר
פיו שמר נפשו פשק שפתיו מחתה־
לו: ד מתאוה ואין נפשו עצל ל'
ונפש חרצים תדשן: ה דבר־שקר נ' חס' . כ'
ישנא צדיק ורשע יבאיש ויחפיר: ס'
ו צדקה תצר תם־דרך ורשעה ל'
תסלף חטאת: ז יש מתעשר ואין ל' . כ' ואין כג' הדם

תרגום

ליה: כו טב מן חבריה צדיקא
ואורחהון דרשיעי מטעי
להון: כז לא נסתקבל צידא
לגברא נכילא ומזליה דבר
אנש דהבא יקירא:
כח בארחא דצדקא חיי ואורח
דעותנא למותא: א בר חכימא
מקבל מרדותא דאבא וברא
ממקנא לא מקבל בעתא:
ב גברא מן פרי פומי נסבע
טבתא ונפשהון דבוזזי
תתחטף: ג דנטר פומיה מזדהר
בנפשיה ופתיח שפותיה סינו
שציא אית ליה: ד מתרגרנא
נפשיה דעטלא מרעם ולא
מיתי לה ונפשהון דתקיפי
תדהן: ה מלתא דשקרא
סני צדיקא ורשיעא נבהת
ונחפר: ו צדקתא תנטור
לאלין דתמימין בארחתהון ורשיעא מטלטל בחטוהי: ז אית דמעתר נפשיה ולית

מוסר י"ב פתחין וסימ' נמס' בירמיה סימ' ל' ובספר' סימ' ז' : לא שמע ה' וסימ' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם . וירא כל ישראל כי לא שמע. וכל ישראל דד"ח . בן חכם מוסר אב . כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה : ורשע ה' וסימ' והכרתי ממך צדיק . ודבתריה יען אשר הכרתי ממך . ורשע ואהב חמס . תם ורשע הוא מכלה . ורשע יבאיש ויחפיר:

תולדות אהרן יחרוך . ערובין נד ע"ג יט : ולץ (סנהדרין סט) : מתאוה . עקידה שער כב נה : צדקה . (פאה טז קדושין כא סנהדרין כז שבועות לג) : מתעשר . מנחות סה :

אבן עזרא

חרוצים בעלי חרוץ והוא הזהב : (כו) יתר . שם תאר פ"ת עגל כלומר יש יתרון לצדיק יותר מרעהו : ודרך רשעים . ודרכם הרעה היא תתעה אותם וכן תועים בצאתם מן הדרך הישרה : (כז) לא יחרוך. לא יגלה איש רמיה צידו ולא ישבלהו כי יהיה נגזל ממנו . והון אדם מושך אחר עמו וכן הפירוש והון אדם שהוא יקר ולא יהיה גזול הוא הון איש הרוץ המתגודד לסחורה בעבור מחייתו ואינו מרמה : (כח) בארח . פירוש בעבור ארח צדקה ישיג חיים הצדיק והם חיי נפשו או יחיה ימים רבים . ודרך נתיבה . של צדקה. אל מות שיהיה מות הנפש כמות הגוף או לא ימות כמות הרשע : (א) מוסר אב . שיסרהו אביו כי ידע שיקבל המוסר בהיותו חכם . ובן לץ לא ישמע גערת אביו כי איננו רוצה ליסרו בגלל ליצנותו וידע כי לא יקבלהו או לא יאבה לשמוע לאשר ייסרהו : (ב) מפרי. יאכל . עומד במקום שנים וכן הוא מפרי פיהו . יאכל איש טוב שישולם לו שכר טוב ונפש בוגדים יאכל חמס מיד חומס או החמס שיעשו : (ג) נוצר פיו . מדבר רעות או ישמור נפשו מצרה. פושק . פותח מן ותפשקי רגליך פירוש פותח שפתיו לדבר אשר לא נכון מחתה תבא לו : (ד) מתאוה . מאכל . ואין נפשו . של עצל ואין לו מאומה . ונפש חרוצים . המתגודדים . תדושן תשבע דשן : (ה) דבר שקר . דבר עדות שקר . יבאיש ישנא הצדיק כדבר באוש וכמוהו להבאישני כלומר יגלי' הצדיק : (ו) תצור תם . איש תם דרך. ורשעה תסלף חטאת. איש חטאת ותעותהו

רלבג

ולהשפיל הדאגה כי אין בדאגה תועלת כלל אך נזק וזוה ממה שאינו ראוי למשכיל כי הדאגה על דבר התולף הוא שגעון גם הדאגה לענין העתיד היא בלתי ראויה כי ראוי שיבטח האדם על הש"י והנה יש דרך בזה להעביר הדאגה והוא שכאשר יתן אל לבו דבר טוב ישמח הדאגה ר"ל נושא הדאגה על דרך אמרו לפניו תדון דאבה או יהיה הרצון באמרו כאשר יהיה דבר דאגה בלב איש ישמח הלב ויקרה בשמחה ג"כ שתכניע כח לבו מצד פזור הכוח ובא להזהיר בזה המאמר שלא יתפעל האדם מאד לא מהכעס ולא מהשמחה : יתר מרעהו צדיק. צדיק הוא לוקח יתרון ומעלה מרעהו כי ילמד ממנו מעל' ושלימות ויפך זה ברשעים כי הם קונים זה מזה חסרון והמשל שידע איש אחד כי פלו' הרשע נהג בזה הדרך והצליח ברשעתו וזה ממה שיביאהו לטעות בדרך אשר הוא חפץ ללכת בה כי אולי תמצא לו דרך אחרת היתה מביאה אותו אל כוונתו הכל סבב הש"י זה לסכל עצתם ולהתעותם בתוהו לא דרך : לא יחרוך רמיה. הנה איש רמיה לא יחרוך צידו ר"ל שלא יאכל ממנו וגם לא יברכו לו לאכול כי איב אחר יקחנו ממנו ואולם הון האדם יקר ונכבד וזוה האיש הישר הוא הזהב שהוא הטוב שבקנינים: בארח צדקה . בארח הצדק והיושר במדות ובדעות ישיגו החיים הנצחיים והיא דרך שאין נתיבה הולך אל מות כי החיים שיושגו בה לא ישיגם מות : בן חכם . הנה הסבה בבן שיהיה חכם הוא מוסר האב שהקנהו אותו בקטנותו כי המוסר הוא מייסיר אל השגת החכמה והסבה שיהיה לץ ולא יפנה להשתדל בהשגת החכמה והשלימות הוא מפני שלא שמע גערה מאביו כמו הענין באדניה בן חגית שלא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית : מפרי פי איש. ודבורו בחכמה יאכל טוב המדב' בעצמו כי בכוליאו הדברים רפיו תשלם לו יותר החקירה בהם וכ"ש שיאכל טוב מפרי שכלו אשר ממנו מקור הדבור ומוצאו ואולם נפש בוגדים יהיה פריה חמס כי כל מחשבת נפשם והכוונותם הוא בעשיית החמס ולא זכר פירם כי הם מעלימים כוונתם כמו שקדם עם שזה ג"כ הוא מהפלגת החלוף הנפלא אשר בין הבוגדים והחכמים : נוצר . מי שהוא נוצר פיו ושומר אותו מלדבר הוא שומר נפשו מהמה רעות וצרות כי הדבור הנה פעמים רבות להגעת הרעות ולא ידע האדם איך ינצל מהם בשלימות אם לא בשתיקה ומי שהוא פותח שפתיו לדבר כמה שאפשר לו לשמע ממנו יגרום לעצמו פעמים רבות שבירה וחתת : מתאו' . הנה נפש העצל מתאוה הקניינים או החכמות ולא תמצא כי בעצלתו תמנעהו מקניני' ואמנם נפש הזריזים הוא מהגדולה שבסבות אל שיקנה האדם אלו השלימות והקנינים : דבר שקר . הנה הצדיק ישנא דבר שקר כי אהבת השקר הוא סבה להמנע השלימות כמו שקדם והרשע יאהב מאד דבר שקר עד שכבר יבוש בו ויחפיר פעמים רבות ועכ"ז לא יעזבהו : צדקה . הנה תכונת הצדקה אשר לאיש צדיק תשמור תמימות הדרך אשר יכוון בענין ענין כי הוא מתישר בדרך ההם מפני תכונת הצדקה אשר הוא חזק בה ואמנם תכונת הרשע אשר לו הוא בהפך כי היא מעותת ומסלפת החטאת אשר הוא דורך אליו באופן שיבלר ממנו מה שיזם לעשותו כי זה ראוי שימשך לו מפני רשעתו עם שהש"י מפר מחשבות הרשעים תמיד להציל האנשים מידם כמו שזכרנו בביאורינו לספר איוב : יש מתעשר. יש מן האנשים מי שהוא מראה עצמו עשיר ואין לו שום קנין ויש מהם שמראה עצמו עני ויש בביתו הון רב וכן הענין בחכמה כי יש שמראה עצמו חכם מזולת שיותו

מצודת דוד

(כו) יתר . הצדיק יש לו יתרון ומעלה מדעתו שאינו נדיח אבל דרך רשעים המצלחת היא מתעה את הרשעים לאחוז בדרכם ולא יפנו אל היתרון ההוא : (כז) לא יחרך . דרך הציד לחרוך ראשי כנפי העופות לבל יעופו ממנו אבל הרמאי לא יחרכם על כי המה נראים יפים כאשר כנפיהם שלמים ונוח לרמות את הלוקחים ובעבור זה יאבד הכל כי יעופו להם והוא למשל על הקופץ יד מלתת מה מהונו לצדקה כי יפסיד את כל ההון : והון . אבל ההון של אדם יקר המפרים מהונו לדל ההון ההוא חרוץ ר"ל מובחר שבזהבים המתקיים לזמן מרובה ולא יפסד כשאר מיני מתכות ור"ל עשרו מתקיימת : (כח) בארח . ההולך בדרך צדקה ימצא חיים : ודרך . בדרך נתיב הצדקה לא ימצא את המות וכפל הדבר במלות שונות : יג (א) בן חכם . אם נראה חכמה באדם בודאי שמע מוסר האב ולזה נתחכם ואם נראה שהוא לץ בודאי לא קבל גערת האב שהוכיחו : (ב) מפרי . מפירות דברי התורה ישבע טוב בעוה"ז והקרן שמור לעוה"ב ונפש בוגדים תשבע גמול החמס : (ג) נוצר פיו . מלדבר דבר הנאסר : פוסק . המרחיב שפתיו לדבר כל העולה על לבו היא לו למחתה : (ד) נפשו עצל . נפשו של עצל היא מתאוה לכל ואין לה כי לרוב עצלותו לא ישיג דבר אבל נפש הזריזים תדושן כי ישיגו תאותה ברוב הזריזות : (ה) ישנא . הצדיק שונא לקבל דבר שקר ולה"ר אבל הרשע מקבל הוא מיד וימאס את הנאמר עליו ויחפיר אותו : (ו) צדקה . הצדקה עצמה תלמד זכות ותנצר את התם דרך זה הנותן צדקה בתמימות לא להתיהר : ורשעה . הרשעה עצמה תוליך את בעל החטאת בדרך מעוקל להכשל בה : (ז) יש . ר"ל לפעמים ימצא המתעסק להתעשר ואין לו

מצודת ציון

ענין שריפה כמו ושער ראשיהון לא התחרך (דניאל ג) : יקר . חשוב ונכבד : חרוץ : הוא מין זהב טוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים סח) : (כח) נתיבה . ענין שביל ומסילה: (ג) פושק. ענין פתיחה והרחבה כמו ותפשקי את רגליך (יחזקאל טז) : מחתה . ענין שבר : (ד) חרוצים . זריזים : תדשן . ענין שומן : (ה) יבאיש . ר"ל ימאס כדבר הנבאש : ויחפיר . ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כד) : (ו) תסלף. עניינו מעוקל ומעוקש כמו סלף בוגדים ישדם (לעיל יא) : (ז) מתרושש . תל' רש

אבן עזרא

ותעותהו : (ז) יש . כופר . שנים דבקים מתעשר שיעלה בעושר ולא היה לו כל מאומה ומתרושש שישוב רש והיה לו ממון רב ואין לזה מעלה על זה כי העשיר אם יתפש בעבור ממונו יתן עושר כופר נפשו אבל רש לא ישמע גערת שוטר ונוגש : (ט) אור . ישמח . דרך משל כי כשזורח ידמה כאילו הוא שמח כמו ישיש כגבור ואור צדיקים כאור העולם הבא או אור תשועה כענין אור נגה עליהם והיתה אורה . פ״א יתכן להיות האור והנר רמז לנשמתם האצולה מאור השם ודימה נפש הצדיק לאור השמש הזורח ונפש הרשע לנר שאין לו העמדה ויכלה ואמר ישמח כענין תגל נפשי . ונר רשעים ידעך שתמות נפשם בלא עתם הוא נכון כענין נר אלהים נשמת אדם : (י) רק בזדון . בעבור זדון שיזיד איש על רעהו יתן המזיד מצה ומריבה כלומר הזדון גורר המצה . נועצים שיעצו שלא יעשו בזדון עמהם חכמה ואת כמו ועם : (יא) מהבל ימעט . בגזלה ובגנבה לא יצלח. וקובץ על יד בעבור טורח יד הוא ירבה הונו וכן ויברך ה׳ אותך לרגלי בעבור טורח רגלי : (יב) מחלה. מפעלת פי׳ מי שתוחלתו נמשכה שהשם ימשכנ׳ ולא יוכל להשיג התוחלת תתן חולי ללב המוחיל . ועץ חיים וכעץ מרפא כן תאות המתאוה כשתבאהו ויתכן שהוא הקובץ על יד : (יג) בז לדבר. המוסר יחבל וישחית לעצתו . וירא מצוה כי הירא מן השם הוא ירא ממצותו . ישולם ישב בשלום : (יד) תורת . שהיא מורה לסור ממוקשי מות והפשעים הם המוקשים : (טו) שכל . שישכיל לעשות טוב השכל יתן חנו בעיני השם ורואיו · ודרך בוגדים איתן וחזק דרכם שהמשכיל לא יוכל להשיגם מדרך הבגיד׳ בשכלו : (טז) כל ערום. שהערמה בלבו יעשה מעשהו בדעת . וכסיל יפרוש אולתו לפני אחרי׳ . פי׳ אחר יעשה בעבור דעת כלומר יעשה ערמה ללמד דעת : (יז) מלאך רשע . אם הוא רשע הוא

רשי

יש אדם שהוא מתעשר בסופו ואין לו כלום בתחילתו . ויש שהוא בא לידי עניות מממון גדול . ד״א מתעשר בגזל עניים וסוף אין לו כלום . ויש מתרושש. ע״י שפיזר ונתן לאביונים והון רב מוכן לו : (ח) כפר נפש איש עשרו . עשרו של אדם הוא כופר נפשו שעשה ממנו לדקה : ורש לא שמע גערה . ובלבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו . ד״א כפר נפש איש עשרו. תורתו : ורש . בדברי תורה לא שמע גערה אינו יודע לסור מן הרעה לפי שלא נזהר . ומ״א על מחצית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והשוה בו דל ועשיר שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר לאמר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנות צבור : (ט) ידעך. ל׳ קפיצה שהשלהבת קופצת ונכרתת : (י) רק בזדון יתן מצה . מחלוקת : ואת נועצים. ועם המתיעצים תלין חכמה : (יא) הון מהבל ימעט. עושה גרסתו חבילות חבילות ימעט שישתכח ממנו מעט מעט: (יב) תוחלת ממשכה. מבטיח עצמו על חבירו ואינו עושה : מחלה לב . מביאה חולי ללב . ואין מחלה זה שם דבר כמו (שמות כ״ג) והסירותי מחלה מקרבך אלא כמו (ויקרא י׳ י״א) מעלה גרה: ועץ חיים תאוה באה . מסורס הוא כלומ׳ תאוה באה הרי הוא כעץ חיים תוחלת שהוחיל הקדוש ברוך הוא לישראל וצפה שישובו והם לא שבו סוף באה להם למחלת לב וכשתאותו באה שהם עושין רצונו עץ חיים היא להם : (יג) בז לדבר יחבל לו. הבוזה אחד מד״ת סוף מתמשכן עליו : וירא מצוה הוא ישולם : יקבל שכר . ומדרש תהלים דורש בז לדבר יחבל לו על דוד שאמר לפני הקב״ה רבונו של עולם מה הנאה בשוטים שבראת אמר לו חייך סוף שתצטרך לשוטה כשבא לפני אכיש להשתגע ויורד רירו על זקנו וגומר (שמואל א׳ כא): (יד) תורת חכם מקור חיים . שהיא מלמדתו לסור ממוקשי מות : (טו) ודרך בוגדים איתן. קשה לו ולאחרים : (טז) כל ערום יעשה בדעת. מעשהו כגון דוד יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה וגומר (מלכים א א) : וכסיל יפרש אולת . זה אחשורוש ויפקד המלך (אסתר ב) יודעים היו שלא ישא לכולם ומי שהיה לו בת הטמינה : (יז) מלאך רשע יפול

משלי יג

ל׳ כֹּל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב׃ ח כֹּפֶר
ס׳ נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ וְרָשׁ לֹא־שָׁמַע
גְּעָרָה׃ ט אוֹר־צַדִּיקִים יִשְׂמָח וְנֵר
רְשָׁעִים יִדְעָךְ׃ י רַק־בְּזָדוֹן יִתֵּן
ס׳ ומ״ע מַצָּה וְאֶת־נוֹעָצִים חָכְמָה׃ יא הוֹן
ל׳ מֵהֶבֶל יִמְעָט וְקֹבֵץ עַל־יָד יַרְבֶּה׃
ג׳. ל׳ וחד ועץ החיים יב תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵב וְעֵץ
י״א מלרע חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה׃ יג בָּז לְדָבָר
כ׳. ג׳ יֵחָבֶל לוֹ וִירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם׃
יד תּוֹרַת חָכָם מְקוֹר חַיִּים לָסוּר
מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ טו שֵׂכֶל־טוֹב יִתֶּן־
ל׳ חֵן וְדֶרֶךְ בֹּגְדִים אֵיתָן׃ טז כָּל־עָרוּם
יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת׃
ג׳ חס׳ בכי׳ יז מַלְאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֱמוּנִים

כָּל מְדָעַם וּמְמַסְכֵּן נַפְשֵׁיהּ
וּמַזָּלֵיהּ סַגִּיאָה׃ ח אִית לֵיהּ
פּוּרְקָנָא דְנַפְשֵׁיהּ דְגַבְרָא
עוּתְרֵיהּ וּמַסְכְּנָא לָא מְקַבֵּל
בְּעָתָא׃ ט נוּהֲרֵי דְצַדִּיקֵי
נְהַז וּשְׁרָגָא דְרַשִּׁיעֵי נִדְעַךְ׃
י לְחוּד בְּזָדְנוּתָא אָתְיָא מַצּוּתָא
וְאִלֵּין דְמִתְמַלְכִין חַכִּימֵי אִנּוּן׃
יא מָזָלָא מִן עָוְלָא דְמָרֵיהּ
יָזְעַר וּדְמַכְנֵישׁ וְיָהֵב לְמַסְכְּנָא
יִסְגֵּי מָמוֹנֵיהּ׃ יב מַן דְמַשְׁדֵּי
לְמַעְדְּרֵיהּ טָב מִן דְתָלֵי בְּסַבְרָא
וְאִילָנָא דְחַיֵּי רִגְתָא מַיְתָא׃
יג דְבָזֵי עַל מִלְּתָא נִתְחַבֵּל מִנֵּהּ
וּדְדָחֵל מִפּוּקְדָנָא מִשְׁתְּלֵם
טַבְתָא׃ יד נִימוֹסָא דְחַכִּימָא
מַבּוּעַ דְחַיֵּי לְמִסְטֵי מִן פַּחָא
דְמוֹתָא׃ טו שִׁכְלָא טָבָא יָהֵב
חִסְדָּא וְאָרְחָא תַּקִּיפָא דְבָזוֹזֵי תֵּיבַד׃ טז כָּל עֲרִימָא עֲבִידְתֵּיהּ מַדַעְתָּא וְסַכְלָא פָּרֵס
לֵיהּ לְשַׁטְיוּתָא׃ יז שְׁלִיחָא בִּישָׁא יִפֵּל בְּבִישְׁתָא וְאִזְגַּדָא

נועצים ה׳ ומ״ל וסימ׳ איך אתם נועצים . ומה אתם תרויהון דמלכים וחבריהם דר״ה גבי רחבעם . רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה : ישלם ג׳ וסימ׳ חן צדיק בארץ . ולך ישלם נדר . בז לדבר יחבל לו : יפל ג׳ חסרים בסימ׳ וסימ׳ באין תחבלות יפל עם . וברשעתו יפל רשע . מלאך רשע יפל ברע :

תולדות אהרן אור . חגיגה יב עקרים מ״ב פכ״ט : הון . ערובין נד ע״ג יט : תוחלת. ברכות לב גם זוכר מקן : ערום . מגלה יב : וכסיל . נדרים כא :

רלבג

היותו כן ויש שמראה עצמו בלתי חכם ולו חכמה גדולה והנה יבאר זה ההכם כי כמתרושש והון רב יהוגה יותר כי בזה הוא ממלט עצמו מכמה כבות באות ומתגלגלו׳ על העשיר וזה שהרש לא שמע גערה משום אדם : כופר נפש. אך העשיר יש לו שונאים רבים מפני חמדם עשרו והוא ישים כופר נפשו ויתן להם ממונו ויפייסם ובהיות הענין כן הנה המתעשר ואין כל יביא על עצמו סרעות והגערות ואין לו ממון ישימהו כופר נפשו וכן יקרה בוצת למתעשר ואין כל בדברי החכמה ואמנם למתרושש והון רב לא יגיע לו כי אם כבוד : אור לדיקים ישמח . אור לדיקים יצמח תמיד במושגיו אשר נתעלו בהם ושב בכל נקנה ותכליה זאת הבאמה תהיה אחר הפרד מהחומר ואמנם נר הרשעים בשוא לקחה בו התחבולות והערמות לעבות ממנו הרשע הנה הנר ההוא נפסד ונדעך : רק בזדון. האיש ההוא מהחבר באנשי זדון הנה יקנה מהם תכונה להרחר ריב עם האנשים ומי שימלא תמיד את האנשים הנועצים יקנה מהם חכמה . או ירצה בזה מי שתכונתו להרהר ריב לא ימלא רק באנשי זדון כי זאת התכונה ממה שתעביר הו אל הזדון ומי שהוא איש חכמה ימלא את נועצים כי דרך החכמה לקחת עצה בדברי׳ מזולתם כדי שישלם להם העצה : הון מהבל ימעט . הנה ההון מתחבר מדבר שהוא הבל וימעט מאד כאילו האמר שאוצר התבואה יתחבר מעפר כשיתחבר מהם דבר מופלג ולזאת הסבה מי שהוא קובץ אלו החלקים המפסיים על ידו חלק אחר חלק ירבו : לו הון וזאת הערה טובה למי שישתדל בשלימות שקנין מפני שלא יבוז החלק מהקנין מפני קטנו אבל יקחהו ויאספהו אל שדומים לו כי בזה האופן ישיג ממנו הרבוי : תוחלת . הנה ההוחלה והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו אליו היא מחליאה הלב כי הוא תמיד עם זה ההוחלה ואולם התאוה שתבא בקלות יתערב לבעל התאוה כאילו הוא עץ חיים : בז לדבר . מי שהוא בז לדבר רע שהוא נכון לבא עליו ולא ישתדל לקחת עצה עליו הנה יבחם ויחבל בעבורו ולזה אין ראוי לאדם שיקל בשום דבר ויתעלל מפני זה מלקחת עצה עליו ואולם האיש סירא מצות הכם לשמרם בלב ולעשות הוא לבדו יעמוד בשלום עם היותו בז לדברים הנכונים לבא עליו מפני היותו בוטח בש״י : תורת חכם . היא לו מקור חיים כי ממנו תולאות חיים הנלחיים ובה ג״כ מקור חיים להסירו ממוקשי מות כי בעבורה יהיה מובגת מהש״י : שכל טוב . השכל הטוב אשר למשכיל יתן חן לשאר האנשים לדרוך בדרכיו מלד ערבות הדרך ההיא ואולם דרך הבוגדים הוא איתן שיקשה ללכת בו כמו שן סלע ומגודם ולזה אמר איתן מושבך ושים בסלע קנך : כל ערו׳ יעשה בדעת . לזה ישיג המבוקש ואולם הכסיל יפרוש אולתו על כל דרך אשר ילך בה באופן בלא ילך בשום חלק מהדרך לפי סרלאוי ולזה ימנעו ממנו מבוקשיו : מלאך רשע . מי שהוא עליה

מצודת ציון

רש ועני : (ח) כופר . פדיון : גערה : לעקת נזיפה : (ט) ידעך . ענין ניתור וקפילה והוא כנוי הנר כי השלהבת קופצת מהפתילה וכן ידעך נרו : (לקמן כ) : (י) מלה . ענין מריבה כמו כן לריב ומלה תלומו (ישעיה נח): (יא) על יד. ביד וכן עמדתם על הרבכם (יחזקאל לג) ומשפטו נהרבכם : (יב) מחלה . מל׳ חולי ומכאוב : (יג) יחבל . מל׳ הבלה ומכה : (טו) איתן . ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כד) : (טז) יפרוש . מל׳ פרישה ושטיחה : (יז) מלאך . ענין שליח כמו מלאך גלות אליכם (יחזקאל כג)

מצודת דוד

כל מאומה והמתעסק להעני את עצמו ישיג בזה הון רב כי המרבה הון בגזל והממעיט ההון בצדקה יעשיר : (ח) כופר . מהעושר יוכל איש לפדות נפשו כאשר יתן ממנו לדל וזהו כאשר הרש לא שמע גערה ולא הכלימו בעת הנתינה : (ט) אור . נשמת הצדיק תשמח בגן עדן אבל נשמת הרשע תהיה כבויה ולא תאיר : (י) רק בזדון . מי שמעשיו רק בזדון והרשע הוא יתן מריבה בין בני אדם . ועם אנשים שעושים מעשיהם בעצה ובמתון עמהם תמצא החכמה כי לא תבא מריבה על ידם : (יא) הון מהבל . הון הבא מהבל ר״ל לא מיגיע כפים כ״א מגזל וחמס ההון ההיא ימעט בכל עת ולא תתקיים אבל הקובץ הון על יד ר״ל עם מלאכת היד ההון ההיא יתרבה : (יב) תוחלת . המייחל לדבר מה והיא נמשכת ומתאחרת לבוא היא לו לכאב לב וכאשר בא התאוה היא לו לעץ המגדל חיים וירופא מכאב הלב : (יג) בז לדבר . המבזה מה ממצות ה׳ הוא הובל בעצמו אבל הירא מן המצוה ומגדל מעלתה ישולם לו שכר גם בעבור זה : (יד) מקור הוא כמקור הנובע חיים כי תלמדו לסור מהמוקשים המביאים את המיתה והם העונות : (טו) שכל טוב . השכל הטוב שיש לאדם הוא יתן אותו לחן בעיני כל ועכ״ז דרך הבוגדים הוא חזק מאד ולא יועיל בעל השכל עם שכלו ורב חנו להסירה מדרך ההוא : (טז) כל ערום . מעשה

מַרְפֵּא׃ יח רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד׃ יט תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע׃ כ הָלוֹךְ אֶת־חֲכָמִים וַחֲכָם וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ׃ כא חַטָּאִים תְּרַדֵּף רָעָה וְאֶת־צַדִּיקִים יְשַׁלֶּם־טוֹב׃ כב טוֹב יַנְחִיל בְּנֵי־בָנִים וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל חוֹטֵא׃ כג רָב־אֹכֶל נִיר רָאשִׁים וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ כד חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר׃ כה צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר׃

יד א חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֶהֶרְסֶנּוּ׃ ב הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה וּנְלוֹז

(מסורה: הולך ק׳ יחכם ק׳ · ב׳ רע · ב׳ בטעם · ל״ג · ח׳. ב׳ ניר · ל׳. ב׳ · ב׳ · ב׳ · ג׳ ומ״ע)

מְהֵימְנָא אָסְיָא הוּא׃ יח מִסְכְּנָא וּמָן לֵיהּ צַעֲרָא מָרֵישׁ מַרְדּוּתָא וּדְמִזְדְּהַר בְּמַכְסְנוּתָא מִתְיַקַּר׃ יט רַגְתָּא דְיָאְיָא תְּבַסֵּם נַפְשָׁא וּמְרַחַקְתָּא דְסַכְלֵי פְּרִיקָא מִן יְדִיעָתָא׃ כ דִּמְהַלֵּךְ עִם חַכִּימֵי נִתְחַכַּם וְדִמְחַבַּר לְסַכְלֵי נִבְאַשׁ לֵיהּ׃ כא לְחַטָּאֵי תְּרַדַּף בִּישְׁתָא וְצַדִּיקֵי יִשְׁתַּלְמוּן טָבְתָא׃ כב גַּבְרָא טָבָא מוֹרִית לִבְנֵי בְנוֹהִי וּמִתְנַטַּר לְצַדִּיקָא עוּתְרֵיהּ דְחַטָּאָה׃ כג רַבָּא אָכִיל אַרְעָא לְמִסְכְּנָא וְאִית גַּבְרָא מִתְנַגֵּד בְּלָא דִינָא׃ כד דְחָשֵׂךְ שִׁבְטֵיהּ סָנֵי בְּרֵיהּ וּדְרָחֵם לֵיהּ מְקַדֵּם לֵיהּ מַרְדּוּתָא׃ כה צַדִּיקָא אָכֵל וְשָׂבְעָא נַפְשֵׁיהּ וּכְרֵיסָא דְרַשִׁיעֵי תֶּחְסָר׃ א חַכִּימְתָא דְנָשַׁיָּא בָּנְיָא בֵיתָהּ וְשַׁטְיְתָא בִּידָהָא עָקְרָא לָהּ׃ ב דִּמְהַלֵּךְ בְּתְרִיצוּתָא דָחֵל מִן קֳדָם אֱלָהָא וְדַעֲשִׁיק בְּאוֹרְחָתֵיהּ

רשי

יפול ברע. כגון בלעם שאמר לו הקב״ה לך עם האנשים והרשיע להשיא לבלק עצה רעה לכך נפל בחרב: וציר אמונים מרפא. זה משה רבינו: (יח) ריש וקלון. דלות וקלון באים על פורע מוסר: (יט) תערב לנפש. כשבאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועב׳ כסיל לסור מרע לפי שערב להם למלא תאותם: נהיה. הוה. דבר אחר תאוה נהיה הקב״ה מתאוה שיעשו ישראל רצונו ובהיות תאותו באה ערבה לו ותועבת רשעים שיסורו מרעתם למלאות תאותם: (כ) הולך את חכמים יחכם. ורועה כסילים. המחבר לו כסילים להיות לו רעים. ירוע. ירוצץ: (כא) חטאים תרדף רעה. אדם רשע רשעתו רודפתו עד השמדו: (כב) טוב ינחיל. את זכותו ואת ממונו לבני בניו אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי צפון חילו וממונו לצדיק כמו שכתוב ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: (כג) רב אוכל ניר ראשים. ראיתי במסורת הגדולה רב אוכל שלשים ושלשה רב קמצין וזהו חטף קמץ ומחובר עם אוכל במקף ואוכל ראיתי שם נקוד פתח (ר״ל סגול שהוא פתח קטן) וטעמו לעילא כמו את כל אוכל השנים הטובות (בראשית מא) ולפי נקודתו זה פתרונו הרבה תבואה באה לעולם על ידי ניר אנשים דלים כלומר הרבה תורה יוצאה על ידי תלמידים שרבותיהם למדין מהם מתוך פלפולם שמפלפלים בהלכה: ויש נספה. ויש הרבה מהם שהם כלים מן העולם בשביל לא משפט שאינן נוהגין כשורה. ולענין התבואה יש תבואה לוקה בשביל בעליה שאינו מוציא מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט. ורבותינו פירשו במסכת חגיגה. ויש נספה על שלוחו של מלאך המות שמחליף שם בשם וממית את שלא הגיע זמנו אבל אם כן הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו: (כד) חושך שבטו. סופו שסונא את בנו שרואהו בסופו יוצא לתרבות רעה: שחרו מוסר. תמיד לבקרי׳ מיסרהו: (כה) לשובע נפשו. דומה שיהא שבע (סא״א ונכתב תחתיו). תחסר. אינו דומה שיהא שבע: (א) חכמות נשים בנתה ביתה. חכמות נקוד פתח שאינו שם דבר אלא החכמות שבנשים בונות את בתיהם שמתקיימות על ידיהן כמו אשתו של און בן פלת כמו שמפורש בפרק חלק: ואולת. ואשה שוטה: בידיה תהרסנו. תהרס ביתה זו אשתו של קרח: (ב) הולך בישרו ירא. מי שהוא ירא ה׳. ומי שהוא נלוז

אבן עזרא

הוא יפול ברע. והאמונים שם דבר כלומר ציר אמונת מרפא לשולחים אותו: (יח) ריש וקלון. שיקלוהו אחרים שניהם יבואו לאיש שיפרע מוסר מל׳ מפרע: ושומ׳ תוכחת שיוכיחוהו. יכובד. שיכבדוהו השם כענין כי מכבדי אכבד: (יט) תאוה נהיה. דבק בעליון וכן הוא מי שהתאוה לשמור התוכחת ונהיתה כאשר התאוה תערב לנפשו ותנעם לו. ותועבת כסילים מי שהוא סור מעשות רע סור פעול: (כ) ורועה. מלשון רעך. ירוע ישבר: (כא) תרדף פועל יוצא כלומר הרעה שיעשו החטאים היא מסבבת שירדפו אחריהם ואת צדיקים שיעשו הצדק השם ישלם להם שכר טוב: (כב) טוב. איש טוב יעזוב נחלה לבני בניו. וצפון. השם יצפון לצדיק ממון החוטא כענין רשע יכין וצדיק ילבש: (כג) ניר ראשים. יתכן להיותו שם פועל מן נירו לכם ניר כמו רב אוכל יהי לראשים בעת שיזרעו ויעבדו את האדמה כענין עובד אדמתו ישבע לחם. ויש איש נספה בעבור שאינו יודע משפט נירה וזריעה כמו ויסרו למשפט שהוא מדבר על ענין הזריעה: (כד) שחרו. ייסרהו בכל שחר: (כה) צדיק אוכל. עד שתהיה שבעה. תחסר מאכל שלא תהי׳ שבעה: (א) חכמות. החכמה היא תבנה ביתה ואשת אולת בידיה תהרוס ביתה: (ב) הולך בישרו. בדרך ישרו. כוזהו לירא השם: חוטר

נהיה ח׳ וסימ׳ בריש מלכים סימ׳ א׳: הלוך וקרי׳ הולך והוא חד מן ס״ב מלין דכתיב מוקדם ומאוחר וסי׳ במס׳ רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: ניר ח׳ וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סימן ד׳: נספה ב׳ וסימ׳ ויש נספה בלא משפט. מפני צריך דד״ה: תחסר ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ לא תחסר כל בה. וצפחת השמן לא תחסר דמלכים. ובטן רשעים תחסר. קדמ׳ פתח: בידיה ג׳ מ״ל וסי׳ בידיה טוו. תהרסנו. פרשה ציץ.

תולדות אהרן חטאים תרדף. (פאה עז קדושין סא סנהדרין כז שבועות לג מכות לא): יצפון לצדיק. ב״ק קיט: ויש נספה. חגיגה ד זוטר וילך: חכמות נשים. סנהדרין קי:

רלבג

שליח האיש הרשע יפול ברע וישחת מפני זה הרשע אשר הוא בעליו ואולם מי שהוא שליח איש אמונים לא די שלא יפול ברע אבל הוא מרפא לזולתו לשמרו מהרע אשר ע״כ שלחהו שולחו: ריש וקלון וגו׳. מי שהוא שומר תוכחת יכבדוהו האנשים בעבור נועם תכונותיו עם שזה יביאהו להתחכם בחכמה ישיג הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו: תאוה נהיה. תאות האיש הנהיה ונהלה שלא נמשך אליה תערב לנפש המשכל׳ כשהיא נגררת על הנפש המתאוה וזה בעינו הוא דבר נתעב אצל הכסילים ר״ל כי תועבת כסילים סור מרע: הולך את חכמים. מי שהוא רודף את החכמים ורודף חברת׳ הנה הוא יחכם בלא ספק ממה שילמד מחכמתם של צדיקים יקבלו השם שכר טוב והוא הטובה הגדולה ר״ל החכמה ומי שהוא הולך את כסילים ורודף חברתם ישבר וישחת: חטאים תרדף. הנה הרעה תרדף החטאים ותבא אליהם אל המקום שהם בו והספק בצדיקים כי הש״י ישלם טוב את הצדיקי׳ מצד השגחתו עליהם שהטוב שהוא ירדפם ויבא אליהם במקום שהם בו: טוב ינחיל בני בנים. האיש הטוב ינחיל נכסיו לבני בנים לא לבניו לבד ואולם החוטא לא ינחיל נכסיו גם לבניו כי קנינו צפון ושמור להיות לאיש צדיק: רב אוכל. הנה רב אוכל ימצא בעבור חרישת העניים כי הם יתעמלו בחרישה ולזה יהיה האוכל לבעלי השדות אשר לא עמלו בו וכמו כן יש מן האנשים שיהיה נספה ברע בזולת משפט כי הוא לא עשה הדבר אשר בעבורו הוא נספה וזה יקרה הרבה או יהי׳ הרצון בזה כשימצא רב אוכל הנה הוא ניר העניים וחרישתם כי מפני הרבוי ימצא להם בשפע בלקיטתם בשבלים ומה שידמה לזה ולזה יגיע להם טוב במשפט אך בחסד ובזה ימצא איש נספה בלא משפט כמו שקדם: חושך שבטו. מי שהוא מונע שבטו מהכות בנו ליסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה בלא מוסר ומי שהוא אוהבו שחרו מוסר בקטנותו לחנכו במוסר על פי דרכו: צדיק אוכל. הנה האיש הצדיק אוכל לשובע נפשו כי מפני דבקות השם ית׳ עליו ימצא לו מזונו עם שהוא גם כן זריז בהמצאת המזון הראוי בסבות הראויות ואמנם בטן רשעים תחסר כי הם סומכים על חמסיהם שיביאו מהם לחמם ולזה תחסר בטנם: חכמות נשים. הנה כל אחת מהנשים החכמות בנתה ביתה

מצודת דוד

הערום המה בדעת וכוונה מיוחדת ואם כי לא יבינו כל אבל הכסיל פורש אולתו למען יכירו הכל כי אולת הוא: (יז) מלאך רשע. שליח רשע המשנה מדברי משלחו לרעה הוא בעצמו יפול ברעה ההיא אבל ציר מאנשי אמונים ירפא עוד את דבר השליחות אם ראה בדבר הולמת מגד מה ירפאנה במתק הלשון: (יח) ריש. עניות ובזיון מעותדים לבוא על המבטל המוסר אבל השומר בלבו דברי התוכחות יכובד מן הבריות: (יט) תאוה נהיה. כאשר נשברה תאות האדם בענייני הגוף אז תערב לנפש המשכלת כי אז תשכיל אבל הרשעים דבר תעוב הוא להם כאשר המה סרים מן הרע מהסרון התאוה כי יותר יחפצו שיתאוו לעבירה ויעשוה: (כ) יחכם. כי ילמד מהם: ורועה. המחבר עצמו לכסילים להיות לו לרעים ישובר וירוצץ עמהם כי ילמוד מהם וגמולו ישיב לו: (כא) תרדף רעה. הרעה שעושים החטאים היא תרדוף אותם עד השמדם כי מקטרג עליהם: ואת צדיקים. הזכות שעם הצדיקים הוא ישלם להם שכר טוב כי ילין טובה עליהם: (כב) טוב. איש טוב: ינחיל. נחלתו אף לבני בניו אבל עושר החוטא הוא צפון לצדיק ואפילו לבניו לא ינחיל: (כג) רב אוכל. הרבה מאכל בא לעולם ע״י חרישת העניים החורשים בשדה תבואה והנה העבירים אשר לא עמלו בו יאכלוה וכ״כ יש מי אשר נאסף מכל העולם בלא משפט מות כי לא עשה דבר אשר יומת בעבורו והמה הוא בעון אחר: (כד) חושך. המונע מבנו שבט מוסר הנה לבאה תהשב כי סופו יצא לתרבות רעה וימות בעונו: ואוהבו. האוהב את בנו מייסרו בעת השחר ר״ל בילדותו עת יוכל לנטותו לכל אשר יחפוץ: (כה) לשובע. אינו חפץ במעדנים ורק דבר המשביע את הנפש אבל הרשעים יתענגו באכילת מעדנים מתוקים וערבים ותמיד בטנו חסרה כי רוצה לבסימה שכיחא ויוכל עוד למלאותה: יד (א) חכמות נשים. כל אחת מהחכמות שבנשים בונה ביתה ר״ל מעמדת ביתה על בוריה: תהרסנו. מהרסת ביתה בידיה: (ב) הולך

מצודת ציון

כג): וציר. גם הוא ענין שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א): (יח) פורע. ענין בטול: (יט) נהיה. ענין שבירה כמו נהייתי ונחליתי (דניאל ח): תערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה׳ מנחת (מלאכי ג): (כ) ירוע. ענין שבירה ורצוץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): (כג) וצפון. ענין הסתרה: חיל. עושר: (כג) ניר. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (ירמיה ד): ראשים. מלשון רש ועני: נספה. ענין מיתה כמו אני נאסף אל עמי (בראשית מט): (כד) חושך. מונע: שחרו. ענינו ימי הילדות שהוא בתחלת שנותיו והושאל מלשון שחר הבקר וכן הילדות והשחרות הבל (קהלת יא): (ב) נלוז. ענין

דְרָכָיו בּוֹזֵהוּ׃ ג בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר
גַּאֲוָה וְשִׂפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם׃
ד בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב־
תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר׃ ה עֵד אֱמוּנִים לֹא
יְכַזֵּב וְיָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר׃ ו בִּקֶּשׁ־
לֵץ חָכְמָה וָאָיִן וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל׃
ז לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל וּבַל־יָדַעְתָּ
שִׂפְתֵי־דָעַת׃ ח חָכְמַת עָרוּם הָבִין
דַּרְכּוֹ וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים מִרְמָה׃ ט אֱוִלִים
יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן׃ י לֵב
יוֹדֵעַ מָרַּת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא־
יִתְעָרַב זָר׃ יא בֵּית רְשָׁעִים יִשָּׁמֵד

שָׁאֵט לֵיהּ׃ ג בְּפוּמֵיהּ דְשַׁטְיָא
זַקְתָּא דְצַעֲרָא וְשִׂפְוָתְהוֹן
דְחַכִּימֵי נִנְטְרָן אִנּוּן׃ ד אֲתַר
דְלֵית תּוֹרָא דַהֲוֵין אוּרְוָתָא
וְסוּגְעָא דַעֲלַלְתָּא בְּחֵילֵיהּ
דְתוֹרָא׃ ה סָהֲדָא מְהֵימְנָא
לָא מְכַזֵּב וּדְמְמַלֵּל כַּדְבוּתָא
סָהֲדָא רַגְלָא הוּא׃ ו בָּעֵי
מְמִיקְנָא חָכְמְתָא וְלֵית
וִידִיעֲתָא לְמַן דְמִתְבַּיֵּן זְלִילָא׃
ז אֱזֵל בְּאָרְחָא אַחֲרִיתָא מִן
קֳדָם סַכְלָא דְלֵית בְּשִׂפְוָתֵיהּ
יְדִיעֲתָא׃ ח חָכְמְתָא דַעֲרִימָא
בְּיוּנָא דְאָרְחָא וּבְשַׁטְיוּתָא
דְסַכְלֵי רַמְיוּתָא׃ ט כְּסִילֵי
מַתְלִין בְּחֶטְאָה וּבֵינָת תְּרִיצֵי
רְעוּתָא׃ י לִבָּא יָדַע מְרִירוּתָא דְנַפְשֵׁיהּ וּבְחֶדְוָתֵיהּ לָא מִתְעָרַב נוּכְרָאָה׃ יא בֵּיתָא

בר ל׳ קמץ סימן כל ברויי דיוסף כגון בר. פרויי דבלק כגון פר ואיל. קרויי דבלעם כגון ויקר אלהים. בזויי דמשלי כגון בז לדבר. כברויי דקהלת כגון כבר. קלויי דדניאל כגון קל קרנא. כלהון קמצין ושאר׳ קרי׳ פתחין במ״א בר בסיפ׳ וסימ׳ באין אלפים אבוס בר: הבין ה׳ קמצין וסי׳ בלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא. וביאורם ויען ה׳ אליו יען אשר שאלת חכמה ומדע. והכלבים עזי נפש. מדי עברו יקח אתכם. אל תהיו כסוס כפרד. חכמות ערום הבין דרכו׃

אבן עזרא

(ג) חוטר. מטה והוא רמז ללשון שנמשלה למטה כלומר בתוך פי האויל יש מטה והוא הלשון שיכה בה בדבר גאוה. ושפתי חכמים שלא תדברנה בגאוה. תשמורם תשמור אותם השפה כי על כל אחד ידבר: (ד) באין אלפים. בזה הפסוק הזהיר להתעסק בעבודת האדמה. אלפים שוורים וכן ככבש אלוף כלומר בעבור שאין אלפים נשאר האבוס בר ונקי שאין שם כלום. פ״א באין שוורים יש אבוס אחד מן בר מענין לשבור בר והי׳ התבואה הנקיה מן התבן. ורב תבואות ואבוסי׳ רבים מלאים בר בכח שור והוא נכון: (ה) עד אמונים. שם דבר כלומר עד שידבר אמונות. לא יכזב בעת הצורך. ויפיח דובר וכן הוא עד שקר יפיח כזבים: (ו) בקש לץ חכמה. ללמד חכמה: ואין. בעבור התעסקו בדבר ליצנות לא יוכל לדעתה. ודעת לנבון לאיש נבון נקל ללמד יזכור כמו ודעת לנפשך ינעם: (ז) לך מנגד. בהיות המלה קשורה עם מ״ם הוא ענין ריחוק ובהיות עם למ״ד הודיע קירוב לדבר והמ״ם משמש במקום שנים כמ״ם מאל אכיך כלומר לך מנגד והתרחק לאיש כסיל ומבלי דעת שהוא איש שפתי דעת כמו התרחק ממנו כלומר מאיש שלא ידעתו חכם: (ח) חכמת. הבין. שם הפועל כלומר חכמתו היא תביאהו הדרך הראוי לו. ואולת כסילים היא גוררת המרמה ולשלם יחשבו לרמות אחרים במפלת׳: (ט) אוילים יליץ אשם. כל אחד מהם והוא מלשון דבור מלשון המליץ בינותם כלומר יליץ לעשות אשם: ובין ישרים רצון. שירצה איש את חברו ופירוש כענין וחטאתם כסדום הגידו. פ״א כשיעשה אשם יתלוצץ ואומר שאינו מועיל בשביל כך אין מביאים אותו שאין בור ירא חטא וכן בכל החקים אבל האשם אצל הישרי׳ רצון לפני המקום שמתכפרין בו עונותיהם אי נמי מתלוצצים בעון ולפיכך אין חוששין לגזול ולחמוס ולהחטיא אבל בין הישרים לא תמצא אלא רצון המקום ובני אדם שהיא הדרך הישרה ולפי׳ אמר רצון סתם: (י) מרת. ידבר על הנפש המתאוה: יתערב מענין ערב רב כלומר הלב יהיה ראוי שיהי׳ יודע למרר נפשו ולענות׳ בצום ולמנעה מתענוגי העולם הזה ובשמחתו שישמח לא יתערב דבר זר והוא היגון שלא יתערב בשמחתו והוא שמחת העולם הבא שאין עמה תוגה או שמחת הישועה כענין שמחתי בישועתך: (יא) ואהל ישרים. שאינם רוצים בבנייני בתים כמו הרשעים ומואסים חמדת העולם ויושבים באהלים יעמידם השם כמן פורח

רשי

גלוז דרכים כלומר עוקש דרכיו: בוזהו. להקב״ה: (ג) בפי אויל חוטר גאוה. מקל של גאוה כגון פרע׳ שאמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו (שמות ה): תשמור׳. כמו תשמרם תשמור את החכמים: (ד) באין אלפים אבוס בר. באין שוורים האבוס ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית: בר. נקי וריקם כלומר במקום שאין תלמידי חכמים אין הוראה נמצאת בהלכה: (ה) ויפיח כזבים. ותמיד מדבר כזב עד שקר: (ו) בקש לץ חכמה. כשהוא צריך אל החכמה אינו מוצאה בלבו: (ז) לך מנגד לאיש כסיל. מהתחבר תמיד אצלו: ובל ידעת. סופך שלא ידעת חכמה: (ח) חכמת ערום. מי שהוא חכם הבין דרכו לפלס אורחותיו: ואולת כסילים. היא המרמה שבלבם סופה שמביאתם לידי טעות: (ט) אוילים ילין אשם. שהם חוטאים שצריכין לתת ממון למי שחטאו לו ויליץ בעדם אשמם שהם מביאים ממונם לו כמו הפלשתים שנאמר קחו לכם ה׳ טחורי זהב וה׳ עכברי זהב וגומר ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם (ש״א ו): אשם. אמנד״א בלע״ז: ובין ישרים רצון. אפיימינ״ט בלע״ז הקב״ה מרוצה להם: (י) לב יודע מרת נפשו. טרחו ויגיעו שעמל בתורה לפיכך בשמחתו לא יתערב זר כשיקבל שכרו

תולדות אהרן ורב תבואות. שם מ״ב לב יודע. יומא פג

רלבג

ביתה בחכמתה כי היא מעמדת את הבית ושומרת הקניינים אשר בו והאשה האולת תהרוס ביתה בידה מצד העדר השגחתה מהבית וזה הערה ג״כ לאשה חכמה המשרתת השכל בחכמה במותשם לבנות ביתו בעיוניות כי היא עוזרת מאד לבניין הבית והאולם האשה האולת לא תתעורר אליו בזה אבל תורסת בידה הבית שהיה ראוי שיבנהו השכל: הולך בישרו. מי שהוא הולך ביושר הוא ירא את ה׳ כי הש״י יישר לזה ב׳ ארחותיו ובמצותיו ומי שהוא נוטה מדרכי היושר הוא מבזה הש״י: בפי אויל. הנה בפי אויל מטה גאוה להפחיתו והפך בדרכי החכמים כי הם באופן מהשפלות ופיום לאנשים שישמרום מכל רע: באין אלפים. הנה יקרה שממציאות הדברים ומהפסדו ימשך דבר אחר בעינו וזה כשלא ימצאו שורים ימצאו האוצרות התבואה שאוכלים השורים מלאים בר והנה מפני המצאם ימצאו רב תבואות כי רב תבואות בכח שור והאשר שירצה בזה והוא יותר נכון כאשר לא היו שורים בל פטם במפטמים אותם באבוס בר הנה אז יהיו רב תבואות בכח שור והעיר בזה כי הנפש החמרית כאשר לא ישתמשו בה בעבודת השכל שיא תאכל פרי הבוהו והבחיתהו בהשתמשו בהכנתו להתחכם בהגעת תאות החומר ואם ישתמשו בה לעבודת השכל יגיעו בהם רב תבואות בענינים העיוניים: עד אמונים לא יכזב. מי שלא יכזב והוא מי ששונא השקר הוא בהכרח עד אמונים כשישאל על עדות מה ומי שידבר כזבים הוא עד שקר: בקש לץ חכמה ואין. הנה הלץ בקש חכמה ולא יוכל ללמוד ואולם הנבון נקל היותר עמוק שיהיה בעניני הבינה והוא ידיעת קדושים ר״ל ידיעת מלאכי השרת: לך מנגד לאיש כסיל. להתחבר עמו והנה לא תדע שפתי דעת כי חברתו תמנע אותך מזה: חכמת ערום. חכמת האיש הערום הוא הבין דרכו שילך בה בשיתחכם בדרכים ובסדרים שיובילהו אל חפציו ואולם אולת הכסילים הוא הבין מרמה כי לא יתחכמו למצוא הדרכים הישרים אשר יגיעו בהם אל חפציהם ולזה השתדלו למצוא דבר און ומרמה יחשב אלים שיגיעו אל מבוקשם וזה לא יבינו דרכם ולא יגיעו אליו: אוילים יליץ. האשם הוא בנה שידברו האוילים כי כאשר יראו שלא הגיעו אל מבוקשם שיהיה אשם סבה לזה אז יתרעמו זה לזה ויתמהו במה שהיתה התפלה הזאת ויגידו או מה שממציאו מהסבות אשר הוא אשם להם כשיתקרו במום הסבות ההם והמנם בין ישרים יוסיף השגת הרצון כי הם יבואו בדברים בסבותיהם ולזה ישיגו רצונם מאורך לזה שהם נעזרים בו מהש״י: לב יודע מרת נפשו. לב האדם והוא השכל יודע מרירות נפשו הבהמית ולערה מצד היות הנפש אהרת אך לא יתערב עמו זר מצד כחות הנפש בשמחתו במה שהשיג מהשגות עיוניו: בית הרשעים אע״פ שבנינו חזק מאד ישמד ויחרב כי אין הש״י מבגיח בו לשמרו מהפגעים והוא בעצמו יביא אל עצמו פגעים גדולים מפני רוע פעולותיו

מצודת ציון

ענין הטיה והסרה כמו ונלוזים במעגלותם (לעיל ב): (ג) חוטר. מטה כמו ויצא חוטר מגזע ישי (ישעיה יא): (ד) אלפים. שורים כמו שגר אלפיך (דברים ז): אבוס. אוצר התבואה כמו פתחו מאבוסיה (ירמיה נ): בר. ברור ונקי: (ה) ויפיח. ענין דבור: (ז) מנגד. ממרחק כמו כי מנגד תראה את הארץ (דברים לב): ובל. הוי״ו היא במקום או כמו אביו ואמו קלל (ויקרא כ): (ט) יליץ. מל׳ מליצה: אשם. קרבן אשם: (י) יתערב. מלשון תערובות: (יג) תוגה. מל׳ יגון ועצבון: סוג

מצודת דוד

בישרו. ההולך בדרך ישר הוא ירא את ה׳ והמסיר דרכיו מן היושר יבזה את ההולך בישרו כי מחשיבו לכסיל: (ג) חוטר גאוה. גאוה זקופה כמקל: תשמרם. מלדבר גאות: (ד) באין אלפים. בהעדר הבקר יהיה אוצר התבואה ברור ונקי ר״ל במקום שאין ת״ח אין הוראה מצויה: ורב. הרבה תבואות באה ע״י כח השור כי יחרוש בשדה ר״ל המקבל עליו עול תורה כשור לעול ימצא על ידו תורה הרבה: (ה) עד אמונים. העד אשר יתמיד לדבר אמונות בודאי לא יכזב לדבר העדות אבל הרגיל לדבר כזבים ועם המה בדברים של מה בכך מ״מ הואיל ורגיל בכך יעיד ג״כ שקר ויש לחקור הרבה בדבריו: (ו) ואין. לא ימצא בלבו חכמה כי השמן לבו אבל לנבון נקל למצוא דעת כי הורגל בה: (ז) לך מנגד. לך ממרחק לכסיל: ובל ידעת. או בל תדע שפתי דעת כאומר או הרחק ממנו או סופך להיות כמוהו: (ח) חכמת ערום. יסוד חכמת הערום הוא להבין דרכו לבל יעשה כפי ההזדמן ויסוד אולת הכסילים היא עשות המרמה שחשבו כי לא יעשו גם המה כפי ההזדמן: (ט) יליץ אשם. האשם שמביא היא תליץ עליו להתכפר על מעלו אבל בין ישרים יש ויש רצון ה׳ ומבלי קרבן: (י) לב יודע. לבו של האדם הוא יודע ומרגיש במרירות נפשו בעמל התורה ולזולתו מרגיש בצערו של זה לכך בשמחתו בעת קבול השכר לא יתערב זר לחלוק בו כי לבדו יקבל שכרו משלם: (יא) בית. ר״ל עם שהוא בנין חזק כדרך הבית: ואהל. עם שהוא ערעי כדרך האהל מ״מ יפריח ויעלה מעלה מעלה: ישר

רשי

שכרו לעתיד: (יב) יש דרך ישר לפני איש. עובר עבירה ואומר אין בה עבירה. ד"א לב יודע מרת נפשו ישראל שהם מרי נפש בגלות והיו נהרגים על קדושת השם ובשמחתו לא יתערב זר לעתיד: בית רשעים. בית ארם ישמד: יש דרך ישר לפני איש. דרך עגל ישרה היא בעיני עשו שהוא איש שדה ואחריתה וגו': (יג) גם בשחוק. שהקב"ה משחק עמהם בעה"ז יכאב להם לעתיד לבא וכן הוא אומר ואתם תצעקו מכאב לב (ישעיה ס"ה): (יד) מדרכיו ישבע סיג לב. עשו: ומעליו איש טוב. יעקב: (טו) פתי יאמין. לדבריהם וניסת אחריהם. ד"א בשחוק יכאב לב. שחוק לכסיל עשות זמה (לעיל י כ"ג) וסופו יכאב לב. סוג לב רשע כמו (לקמן כ"ו) כסף סיגים. סיג הוא שם הפסולת סוג הוא הכסף המעורבב בפסולת: ומעליו איש טוב. וממעל לו לרשע יהי הצדיק: פתי יאמין. לאנשי רכיל: וערום יבין לאשורו. לפסיעותיו כלומר יצפה מלריב וימתין עד יודע לו אל נכון: (טז) חכם ירא. מן הפורענות: וסר מרע. מן הרעה: וכסיל מתעבר. מתחזק לעבור בחזקה: ובוטח. ומחליק ונופל בארץ כמו בארץ שלום אתה בוטח (ירמיה יב ה) ות"י את מתכטח ונפול מחליק וי"מ בטחון ממש כהיכלו בוטח לומר לא תבואני רעה: (יז) קצר אפים. הממהר לנקום כעסו: ואיש מזימות. מחשבות עצה רעה: (יח) יכתירו דעת. יעשוהו כתר לראשם וסוף: (יט) שחו רעים לפני טובים. לעתיד: (כ) גם לרעהו ישנא רש. אפילו לשוכניו ואוהביו. גם לשון אפילו: ישנא רש. עם הארץ שאינו יודע לנהוג כשורה: בכל

משלי יד

וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִיחַ׃ יב יֵשׁ דֶּרֶךְ
יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־
מָוֶת׃ יג גַּם־בִּשְׂחֹק יִכְאַב־לֵב
וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה׃ יד מִדְּרָכָיו
יִשְׂבַּע סוּג לֵב וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב׃
טו פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל־דָּבָר וְעָרוּם
יָבִין לַאֲשֻׁרוֹ׃ טז חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע
וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ׃ יז קְצַר־
אַפַּיִם יַעֲשֶׂה אִוֶּלֶת וְאִישׁ מְזִמּוֹת
יִשָּׂנֵא׃ יח נָחֲלוּ פְתָאיִם אִוֶּלֶת וַעֲרוּמִים
יַכְתִּרוּ דָעַת׃ יט שַׁחוּ רָעִים לִפְנֵי
טוֹבִים וּרְשָׁעִים עַל־שַׁעֲרֵי צַדִּיק׃
כ גַּם־לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ וְאֹהֲבֵי עָשִׁיר
רַבִּים׃ כא בָּז־לְרֵעֵהוּ חוֹטֵא וּמְחוֹנֵן
עֲנָיִים אַשְׁרָיו׃ כב הֲלוֹא יִתְעוּ
חֹרְשֵׁי רָע וְחֶסֶד וֶאֱמֶת חֹרְשֵׁי טוֹב׃

תרגום

דְרַשִׁיעֵי יִשְׁתֵּיצֵי וּמַשְׁכְּנָא
דְתְרִיצֵי מַפְרִיחַ׃ יב אִית
אוֹרְחָא דְסָבְרִין בְּנֵי נָשָׁא
דִתְרִיצָא הִיא וְסוֹפָהּ אוֹרְחָא
דְמוֹתָא׃ יג אַף בְּגוּחֲכָא נִכְאַב
לִבָּא וְסוֹפָא דְחֶדְוְתָא חֲמוּצָא׃
יד מִן אוֹרְחָתֵיהּ נִסְבַּע מַן
דְמָרִיחַ לִבֵּיהּ וְגַבְרָא טָבָא
נִסְבַּע מִן דַחַלְתֵּיהּ׃ טו שַׁבְרָא
מְהֵימַן לְכָל מִלֵּי וַעֲרִימָא
מִתְבַּיֵן לְטָבְתֵיהּ׃ טז חַכִּימָא
דָחֵל וּמִסְטֵא מִן בִּישְׁתָא
וְסַכְלָא מִתְחַלֵּט בְּסַכְלוּתָא
וּמַסְבִּיר בָּהּ׃ יז מַן דְכַרְיָא
רוּחֵיהּ מִתְחַשֵׁיב שַׁטְיָא וְסַנְיָא
לְגַבְרָא דַאֲרִיכָא תַרְעִיתֵיהּ׃
יח יָרְתוּן שַׁבְרֵי שַׁטְיוּתָא
וְכֻלְהוֹן דַעֲרִימָאֵי יְדִיעְתָא׃
יט נָפְלוּ בִישֵׁי קֳדָם טָבֵי
וְרַשִׁיעֵי נִתְדוּן בְּתַרְעַיָא
דְצַדִּיקֵי׃ כ אַף לְחַבְרֵיהּ
סָנֵי מִסְכְּנָא וְרָחֲמֵי דַעֲתִירָא סַגִּיעִין׃ כא חָטְיָא שָׁאֵט לְחַבְרֵיהּ וּמַן דְיָהֵב לְמִסְכְּנָא
טוּבוֹהִי׃ כב הָלָא תָעַן דְחָשְׁלִין בִּישְׁתָא וְחִסְדָא

מסורה

כ' א' מ"ל וא' חס' · כ' הד מ"ל והד חס' · ל' · ל'. ל' · ל'. ס' · ד' · כ' ומס'. כ' · ד' · סימן. ל' · ענוים ק' ט'מ"ל בכתו'

בשחוק ב' חד מ"ל וחד חס' וסימ' הרואים בשחוק שמשון. גם בשחק יכאב לב. קדמ' מ"ל וד' חס' בליש' בכתובי' וכל נביאים דכו' חסרי' במ"ב וסימ' גמס' בירמיה סימ' ב' · ליש' אחרינ' כל נבי' מ"ל במ"ב חס' הרואים בשחוק שמשון. פתתני ה' ואפת. ועיין בליש' אחרינא דאית בירמיה סי' כ': נחלו ד' קמץ וסי' נמסר ביהושע ריש סי' י"ד: ואהבי ד' וסימ' נמסר ביהושע ריש סי' ג': ענוים ד' המין ענוים וקרי' עניים וסימ' בתלים סי' ט': הלוא ט' מ"ל בכתובי' וסימ' הלוא משנאיך ה' אשנא. הלא יתעו חרשי רע. הלוא שמעת בתי. הלוא צויתי את הנערים. הלוא הם כתובים דמגלת אסתר. הלוא ביראת אלהינו תלכו. הלוא כה עשו אבותיכם דבסוף עזרא. הלוא על אלה חטא שלמה. הלוא תאנף בנו עד כלה:

תולדות אהרן דרך ישר. קדושין מ עקרים פ' אחרון: מדרכיו. עקידה שער עט: פתי. כריתות ט עקרים פ' אחרון:

אבן עזרא

פורח: (יב) יש. גם. שניהם דבקים. פירוש יש דרך ישר מושם לפני איש והוא דרך המצות ואחר שיושם הדרך לפניו ויסור ממנה ימצא דרכי מות. ומלת גם לרבות על עוזבת דרך ישר וכן הפירוש גם בעבור שחוק העולם ותענוגיו יכאב לב שהתעסק בהם כי השם יכאיבהו ואחרית שמחת ההנאו' תבואהו תוגה: (יד) מדרכיו ישבע. עומד במקום שנים. סוג פעול ע"ת מול ועניינו סור והדעת יקרא לב וכן הפירוש מדרכיו שהם דרכי ההבל מהם ישבע איש וסוג מדעת כי השם ישביעהו שכר מעשיו ויאכילהו פרי דרכיו. ומעליו תן עלה זיתודימה מעשיו הטובים כמאו' הקלות בעלים והחמורות בפרי וכן הוא וישבע אפי' תן עלה איש טוב והשבע הוא שכר מעשה הטוב.פ"א מעליו מקום מעלמו: (טו) יאמין לכל דבר. לסור מדרך הישרה. וערום יבין בעבור אשורו הראוי לו והטעם דרכו שלא יסור ממנו. על כן אחריו חכם ירא: (טז) חכם. קצר. שנים דבקים. כלומר ירא מהשם וסר מרע וכסיל יתעבר ויכעום עם אחרים ובוטח שיחיה ומי שהוא קצר אפים שיתעבר בכל עת מעשה אולת. ואיש מזימות מחשבות רעות הוא ישנא שישנאהו השם: (יח) נחלו. שחו. שנים דבקים. כלומר האולת היא נחלתם. יכתירו יקנו כתר הדעת ויעלו לגדולת החכמים על כן שחו רעים שהם הפתאים לפני הערומים שהם טובים ורשעים וצדיקים כפל הדבר: (כ) גם. בז. הלא. ג' דבקים מלת גם לרבות והוא דבק למעלה עם איש מזימות וכן הוא כאשר ישנא איש מחשבות רעות גם בז לרעהו ישנא הרש בגלל רישו. ואוהבי עשיר רבים בעבור עשרו רבים הם ומי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו חוטא הוא אחרון יהי מאושר מפי המאושרים: (כב) הלא יתעו. באמת הם תועים

רלבג

פעולותיו ואולם אהל הישרים אע"פ שהוא חלוש בבנין אחד יתקיים ויעמוד ויעשה פרי: יש דרך. שיחשב שיהיה ישר מפני העלם ממנו האמת בה וכבר יראה בסוף כי אחריתה היא להגיע אל דרכים מובילים אל מות ואע"פ שאין בדרך ההיא בעצמה חטא ואשם: גם בשחוק. המשל כי בפעולות השחוק והבטלה שלא יחשב שיהיה בענינם רשע הנה יכאב לב כי הם סבה אל שיבצר מהשכל שלימותו והנה אחריתה של אותה השמחה היא תוגה לזאת הסבה: מדרכיו ישבע. רעות מי שלבו נסוג מהדרך הישרה ומעליו יסור איש טוב כדי שלא יספה בכל חטאתיו: פתי יאמין לכל דבר. הנה האיש הפתי יאמין לכל דבר ולזה יתפתה לכל הדברים מזולת התבוננות אם הוא ראוי לעשות כן אם לא ומזולת התבוננות בדברים הראוים להגיע אל התכלית ההוא ואולם החכם יבין לאשורו אם הוא ראוי אם לא ובאי זה דרך יגיע אליו: חכם ירא וסר מרע. הנה החכם הוא ירא מהדברים ומפחד ובסבה זה ישמר עצמו מרע ואולם הכסיל הוא כועס ומקנטר עם מי שראוי לפחד ממנו והוא בוטח שלא יקרהו נזק בזה מפני זאת התכונה יגיעו לו רעות גדולות: קצר אפים. מי שהוא קצר אפים ר"ל שלא יביט בענינים כי אם בקצר' ובמהירות מזולת שיתיישב בהם הנה הוא יעשה אולת כי מגדר האולת הוא שלא פנה בדברים בסבותיהם וכן מי שהוא איש מזמות שחושב מחשבות רבות וזמן ארוך אם ראוי לעשות הדברים אם לא הנה ישנא כי לא ישיגו ממנו האנשים מבוקשם רק בקושי עצום מאד וזה כי ימצא שום מחשבה תקבל למה שישאלו ממנו לא יתן שאלתם וזה ג"כ סבה להתבלבל הרבה מעניניו כי מי שיחשוב בכל הדברים אם ראוי שיעשה אותם אם לא בזה האופן לא יעשה דבר גם מהדברים הצריכים לו מאד ולזה צריך שיזהר האדם באלו הענינים ולא יעמיק בהם ולזה ראוי לאדם שלא ימהר בזאת החקירה יותר מהראוי ולא יאריך בה יותר מהראוי: נחלו פתאים. הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירות יפותו לזה ואמנם החכמים ימתינו שימצאו הדעת ר"ל שיעיינו בהתישבות גדול ונפלא כדי שיתברר להם מה שראוי לעשותו ואיך יתיברו להגיע אליו: שחו רעים. הנה לך עדות על מעלת הצדיקים והטובים על הרשעים והרעים שאתה הרואה שישפלו הרעים לפני הטובים והרשעים ימצאו על שערי הצדיקים: גם לרעהו ישנא רש. הנה האיש העני בממון או בדעת יהיה שנוא גם לרעהו ואמנם אוהבי עשיר בממון או בדעת הם רבים כי בממון הממון יקנה לו האדם אוהבים או במתן החכמה ג"כ: בז לרעהו חוטא. הנה מי שהוא מבזה האנשים עד שיגיע מרוב הבזתו שיבזה גם לרעהו הוא חוטא ומאושר מאד מי שהוא חונן ומשגיח על העניים והשפלים: הלא יתעו. הנה האנשים

מצודת דוד

(יב) ישר לפני איש. נראה בעיניו כי ישר הוא: ואחריתה. אבל סוף הדבר הוא מדרכי מות: (יג) גם בשחוק. אפילו בעבור רבוי השחוק עם כי לא עבר בזה על מצות ה' מ"מ יכאב לבו בעת יקבל הגמול על שפנה לבו לבטלה: ואחריתה. ר"ל אף כי סופה תהיה אשר השמחה תהפך לתוגה: (יד) סוג לב. הלב הנסוג מה' ישבע מדרכיו כי גמולו כמפעלו: ומעליו. בעת יקבל הגמול יהיה איש טוב נפרד מעליו לבל יהיה נלקה עמו: (טו) לכל דבר. לדברי לשון הרע האמור לו: לאשורו. לדרכו האמיתי ר"ל לאמיתת הענין: (טז) חכם ירא. החכם יפחד מדבר המפחיד ונשמר ממנו ולזה הוא סר מן הרעה ולא תבוא עליו אבל הכסיל מתחלת עברה להתקצף על כל ובוטח בעצמו שלא יאונה לו רעה ולא כן הוא וקצר בדבר המובן מעצמו: (יז) קצר אפים. מי שאינו מאריך אפו וממהר לכעוס היא לו לאולת: ואיש מזמות. הנמשך אחר מחשבות לבו לבל יפלם דבר הטובה היא אם רעה יהיה שנוא לכל לשמים ולבריות: (יח) נחלו. ר"ל אוחזים באולתם כאחד' בנחלתו: יכתירו. אוחזים בדעת ועושים אותה כתר לראשם ויתפארו בה: (יט) שחו. בסוף הדבר יהיו הרעים כפופים ונכנעים לפני הטובים והרשעים ישבו על שערי בית צדיק לשאול לחם: (כ) גם לרעהו. לעני כמותו עם כי הדרך להיות אוהבים בשוים בדבר מהדברים: רבים. בין עניים בין עשירים: (כא) בז לרעהו. המבזה לרעהו הוא חוטא: ומחונן. המרבה לעניים חנינה ואהבה אשרי לו: (כב) הלא יתעו. החושבים רע הלא תועים הם בדעתם כי יחשבו על הוולת ובאמת עליהם תשוב אבל החושבים

מצודת ציון

(יד) סוג. עניינו החזרה לאחור כמו והוסג אחור משפט (ישעיה נט): (טו) לאשורו. ענין דרך ופסיעות כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג): (טז) מתעבר. מלשון עברה וכעס: (יט) שחו. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב): (כב) יתעו. סונה על סרוצה ללכת בדרך זה והולך באחר ושואל לכל סתועה

אבן עזרא

תועים חורשי רע לפי הזרעותם כי בשיחרוש הרע הוא תועה מדרך הישרה. יחסד ואמת יבואון לחורשי טוב: (כג) בכל עצב. עומד במקום שנים כלומר בעבור כל עצבון ועמל שיטרח לצורך מחייתו יש יתרון ותועלת ובעבור דבור שפתים שהם דברי תוהו יש מחסור והטעם שיחסר כל ואף ממעט מותר המתעצב: (כד) עשרם. עם חכמתם הוא תפאר׳ ועטרת ראשם כי העושר יועיל לחכמה. ואולת כסילים ואע״פ שיש להם עושר לא יועיל׳ להסירה מהם כי אולתם בעשרם אולת היא או אולת שאין כמוה: (כה) מציל. עד אמת הוא יציל הנפשו׳ הלקוחות למות ועד שמנהגו בדבר כזב הוא איש מרמה: (כו) ביראת. יראת. שנים דבקים והבית משמשת בעבור שנים בראש הפסוק וכן הפירוש בעבור יראת ה׳ יהיה השם מבטח עוז לירא להמלט בו בעת צרתו ולבניו בזכותו יהיה השם מחסה עוז וביראת ה׳ מקור חיים כאילו הירא׳ מקור החיים לירא בעבור שיסור ממוקשי מות וכן הפשטי׳: (כח) ברב עם הדרת מלך. בי״ת ברב ובאפס ענין בעבור פירוש בעבור עם רב שיש למלך יהדרוהו בני אדם ובעבור אין לאום לרזון תבואהו מחתה ויתכן שלא היה ירא שמים על כן אין לו לאום: (כט) ארך. מי שהאריך אפו רב תבונה הוא ומי שלא יוכל לסבול כעסו רוחו קצרה על כן יקרא קצר רוח: מרים אולת. כי מאריך אפו ישפיל האולת וזה ירימה בהתכעסו: (ל) חיי בשרים. לב מרפא. מענין עד חיותם והלב שלא יזעף ולא יקנא באחר הוא כמרפא לגופו׳ ומלת לב מוסך אחר עמו כלומר חיי הגופות לרפאתם בהיות להם לב מרפא והוא הלב הטוב והשמח שירפא הגוף בשמחתו. ורקב בעצמות מקנא לעשו׳ רע: (לא) חרף עושהו. שגזר עליו הדלות שסבור העושק שלא יוכל השם להצילו מידו. ומכבדו מכבד השם בעבור שאמר הענק תעניק לו על כן: (לב) ברעתו. שיחשיב לעשות לדלים ידחה ויפול רשע. ויש מחסה. ובטחון לצדיק על השם בעת מות הרשע פ״א וצדיק בעת שימות עוד חוסה במותו כמו חזקיהו: (לג) תנוח. תמצא מנוחה בלבו כשילמדה כי הלב משכן לחכמי׳:

תודע

רשי

(כג) בכל עצב. בכל יגיעה מלאכה שיהיה ריוח אבל דברי שפתים אך למחסור: (כד) עטרת חכמים עשרם. שהם עשירים בתורה: ואולת כסילים היא האולת שנתעלל מן החכמה: כסילים אולת. קלקלתן של כסילים אולת: (כו) ביראת ה׳ מבטח עוז. כאמר באברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כב) והבטיחו כי ברך אברכך וגו׳: ולבניו יהיה. הוא: מחסה. שיחסו ומתכאו בכל זכותו: (כח) ברב עם. שהצבור זכאים הדרת הקב״ה הוא: ובאפס לאום. כשאינם דבקים בו: מחתת רזון. חסרון רזונו הוא כביכול נותן מכבודו לאלהי נכר ומשליט את האומות על בניו: (כט) מרים אולת. מפרישה לחלקו: (ל) חיי בשרים לב מרפא. לב כשר שהוא רופא את הרעה ומוכר על מדותיו הוא חיי בריותיו של הקב״ה שהן בשר ודם: ורקב עצמות קנאה. אדם בעל חמה רקבון עצמות הוא לכל: (לב) ותסה במותו צדיק. כשימות הוא בטוח שיבא לג״ע: (לג) בלב נבון תנוח חכמה. תשכון ותשקוט בנחת לשון מנוחה ומרגוע: ובקרב כסילים תודע. מעט חכמה שבלבו מכריזה איסתרא בלגינא קיש קיש קריא:

לדקה

משלי יד

כג בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר שְׂפָתַיִם אַךְ לְמַחְסוֹר׃ כד עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם אִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת׃ כה מַצִּיל נְפָשׁוֹת עֵד אֱמֶת וְיָפִחַ כְּזָבִים מִרְמָה׃ כו בְּיִרְאַת יְהוָה מִבְטַח־עֹז וּלְבָנָיו יִהְיֶה מַחְסֶה׃ כז יִרְאַת יְהוָה מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ כח בְּרָב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ וּבְאֶפֶס לְאֹם מְחִתַּת רָזוֹן׃ כט אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב־תְּבוּנָה וּקְצַר־רוּחַ מֵרִים אִוֶּלֶת׃ ל חַיֵּי בְשָׂרִים לֵב מַרְפֵּא וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה׃ לא עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן׃ לב בְּרָעָתוֹ יִדָּחֶה רָשָׁע וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק׃ לג בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ׃

ל׳ וחס׳ · ל׳ חס׳

תרגום

וּקְשׁוֹט חָשְׁלִין טָבֵי׃ כג בְּכָל מַן דְאַצְפָּא לָךְ יְהֶוֵי לָךְ יוּתְרָנָא וְסִפְוָתָא יַתִּירָתָא לְחוּסְרָנָא׃ כד כְּלִילָא דְחַכִּימֵי עוּתְרֵיהוֹן וְשִׁבְהוֹרְהוֹן דְסַכְלֵי שַׁטְיוּתְהוֹן׃ כה מַפְצֵא נַפְשָׁא סָהֲדָא דְקוּשְׁטָא וּדְמַלֵל כַּדְבוּתָא רַמָּיָא הוּא׃ כו דְחַלְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא סִבְרָא דְעֻשְׁנָא וְלִבְנוֹי נֶהֱוֵי תוּכְלָן׃ כז דְחַלְתָּא דֶאֱלָהָא מַבּוּעַ דְחַיֵי לְדַמִסְתֵּי מִן פַּחָא דְמוֹתָא׃ כח בְּסוּגָעָא דְעַמָּא הַדְרֵיהּ דְמַלְכָּא וְהֵיךְ דִבְצִיר עַמָּא מִתְּבַר פַּרְנָסֵיהּ׃ כט מַן דְנָגִידָא רוּחֵיהּ סַגִּיָעָא בְּיוּנֵיהּ וּמַן דְכַרְיָא רוּחֵיהּ מַסְגֵי שַׁטְיוּתָא׃ ל דְמַפְלֵיג חֶמְתָּא דְלִבֵּיהּ אָסְיָא הוּא דְבִיסְרֵיהּ וְהֵיךְ מְלַטֵּיתָא בְּקִיסָא הָכֵן קִנְאֲתָא בְּגַרְמֵיהּ׃ לא דְעָשֵׁק לְמִסְכְּנָא חַסוּדָא עָבֵיד לְבָרְיֵהּ וְדִמְרַחֵם עֲלִיבָא יְקָרֵיהּ׃ לב בְּבִישׁוּתֵיהּ מִסְתְּחֵף רַשִׁיעָא וּדְתָכֵל דְמָאֵת צַדִּיקָא הוּא׃ לג בְּלִבָּא דְמִתְבַּיַן תִּשְׁרֵי חָכְמְתָא וּבְגַוֵיהוֹן דְסַכְלֵי

לאום חד מן כ״ה זוגין חד מ״ל ו׳ במצעות תיבותא וחד נסיב ו׳ בריש תיבותא וחס׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: בשרים ב׳ ומב׳ לישנא וסי׳ חיי בשרים לב מרפא.

תולדות אהרן בכל עצב. ברכות ל (ברכות ז תענית כז בכורים סד): ברב עם. ברכות נג פסחים סד יומא כו ע סוכה נב ר״ה יד זבחים יד מנחות סב זוהר תרומה : ורקב שבת קנב : ברעתו. מקרים מ״ד פ״מ: בלב. ב״מ פח עקידה שער סב:

רלבג

האנשים שהם חורשי רע יתעו בדרכם כי ימצאו להם מונעים רבים מהגעה למבוקשם ואולם חורשי טוב ימצאו בדרכים חסד ואמת והנה האמת שיתישר להם הדרך בדרך שחשבו אותו והחסד הוא שיתיבר להם מהטוב יותר ממה שחשבו מפני העזר האלהי אשר ילוה אליהם : בכל עצב. הנה בכל יגיע ועמל יהיה לאדם יתרון ותועלת עד שכל מה שיעמול בו יותר יגיע לו מהתועלת יותר ואולם דבר שפתים הנה היגיעה והרבוי בו אינו ליתרון אבל למחסור : עטרת חכמים עשרם . הנה עטרת החכמים עשרם אשר חכמתם מגיאותו כי בו יוכרו הכונותיהם הטובות בנדיבות ובצדק ובעושר ג״כ יהיו פנויים לעיין בהכמה ואולם אולת הכסילים ר״ל היגיאה מהדעת המלושה אשר בהם הנה אולתם הנה לו כי הוא סבת הרוע והבלבול בכונותיהם ופעולותיהם והפסד ההוא סבה שיגאו מדעתם מרוב הצער והדאגה : מציל נפשות. הנה מי שיעיד אמת במה שישאל עליו מציל נפשות מסתמם ואולם איש מרמ׳ ידבר כזבים בעדותו כאשר ישאל עליו והנה זה סבה להשחית נפשות בחמס : ביראת ה׳. יש לבטוח בעוזו ית׳ שיציל האיש ההוא ירא ה׳ גם לבני האיש יהיה הש״י למגן ולמחסה עליהם בזכות אביהם ולהצילם מהרעות הנכונות לבוא עליהם : יראת ה׳. היא מקור חיים כי ממנה תוצאות החכמה אשר בה יושגו החיים הנצחיים והיא ג״כ סבה לסור ממוקשי מות בעניינים העיונים ובעניני׳ הגופיי׳ : ברב עם. הדר המלך הוא כשיהיה לו רבוי עם כי בם יתחזק כנגד הקמים עליו ואולם בהעדר העם ממנו יש לו מחתה שיהיה לו רזון וכחש בקום עליו אדם להלחם בו : ארך אפים. מי שהוא ארוך העיון והזקר בו מתקר ארוך הוא רב הבונ׳ כי בזה ישיג האמת ממה שיחקר בו ואולם מי שהוא קצר רוח מהשלמ׳ החקירה אבל ישפוט תכף הנה הוא ירים לו מהלקי הסותר מה שהוא אולת ר״ל מה שהוא הפך האמת : חיי בשרי׳. הנה הלב שהוא מרפא ונותן רפיון ומרגוע לכעסו הוא חיי בשרי׳ כי בזה תועלת לו לשמרו מהפעלות הכעס ובו ג״כ תועלת לשמרו מהרע שימשך ממנו לו ולזולתו ולז״א כי סוא חיי בשרי׳ ואמנם לב קנאה ושנאה הוא מבלה גם העצמות לרוב שיגיע הרע ממנו : עושק דל. מי שהוא עושק דל הוא כאילו הרף הש״י כי חשב שאין שם מי שישמרהו מידו להלצתו ועל זה נשען כשעשקהו ולא נתן אל לבו כי הש״י יוכל להצילו מידו ולזה יהיה מי שחונן אביון מכבד הש״י כי הוא אינו מקוה בזאת המהנה גמול כי אם מהש״י : ברעתו ידחה רשע. הנה הרשע ידחה ברעתו כשהבא לו מהאמין בש״י כי ירעב והתקצף באלהיו ופנה למעלה ואולם הצדיק לא ידחה מאמונתו אפי׳ בסבה המות אבל במותו יחכה בש״י : בלב נבון תנוח חכמה. הנה בלב נבון תנוח החכמה ולא יפול להם ספק בה אחר הגעתה כי הם יודעים אותה בסבותיה ואמנם בקרב הכסילים תצטרך להתודע להם כי הם להסרונם

מצודת ציון

התועה בדעתו : חורשי. ענין מחשבה : (כג) עצב. גם העמל נקרא עצב כי עצב בעמל : מותר. יתרון והרוחה : (כח) ובאפס. עניינו כמו באין וכן אפס בלעדי (ישעיה מה) : לאום. אומה : מחתת. שבר ופחד : רזון. עניינו כמו שר וכן האזינו רוזנים (שופטים ה) : (ל) חיי. ענין רפואה כמו וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח) : מרפא. מל׳ רפיון עם שהוא בהל״ף כמו על כן הוא מרפא (ירמיה לח) : קנאה. עניינו כעס וכן קנאוני בלא אל (דברים לב) : (לא) הרף. ענין גדוף : (לה) ועברתו. מל׳ עברה

מצודת דוד

טוב הוא חסד ואמת כי בעבור מחשבתם המובה ימשך עליהם חסד ויאומת מחשבתם על מי אשר חשבו הטוב עליו : (כג) בכל עצב. בכל דבר עצבות ועמל יגיעת המלאכה יהיה לאדם יתרון וריוח מה אבל דבר שפתים העמל בו הוא אך למחסור כי ברוב דברים לא יחדל פשע : (כד) עשרם. אם מלאו עושר מעטרת אותם כי יוכר לכל תפארתם ונדיבות לבם בתתם לאביונים די המחסור ובפנים יפות : אולת ונו׳. ר״ל במעשה אולתם יוכר האולת הטמונה בלבם כי בעבור היות כל מעשיהם אולת נראה מזה כי יש עוד הרבה אולת תקועה בלבם ויגלה בעת הנזדמן : (כה) מציל ונו׳. עד אמת הוא מציל נפשות כי אם יעיד להרוג הרוצח אז יציל מידו נפשות בני אדם ואם יעיד לפטרו אז יציל נפש הנדון : ויפיח. המדבר כזבים מציל בכזביו את איש מרמה כי מסייע לו בעדותו : (כו) ביראת ה׳. הליכות האדם ביראת ה׳ היא לו מבטח עוז וגם לבניו יהיה מחסה לחסות בצל זכותו : (כז) מקור. יראת ה׳ הוא מקור הנובע חיים כי היראה תזהירו לסור ממוקשי מות הם עונות ופשעים : (כח) ברב עם הדרת מלך. הדרת מלך נראה בעבור רוב העם אשר אתו : ובאפס. וכשאין עמו עם רב אז נראה הדרתו במה שהרוזנים יחתו ויפחדו מפניו והוא למשל לומר הדרת המקום הוא כשרבים עושים את המצוה ואם מועטים המה אם יעשוהו ביתר שאת ובכונה רצויה הם המהדרים את המקום : (כט) ארך אפים. מי שאינו ממהר לכעוס הוא רב תבונה אבל קצר רוח הממהר לכעוס הוא מרים האולת על התבונה כי ע״י הכעס החכמה מסתלקת וגובר הוא א״כ באולת יותר מן החכמה : (ל) חיי בשרים. מי שיש לו לב רפוי ואינו מקפיד לבו לגמור קנאה הוא לו לאחי בשרים כי לא ידאג איך ובמה ינקום נקם אבל המקפיד לבו ונוטר קנאה הוא סבה להביא רקבון בעצמותיו להתמדת הדאגה : (לא) חרף עושהו. כי בעבור הולפתו עושק וחושב הוא שאין ביד המקום שעשהו להצילו מיד עשקו אבל החונן את האביון הוא מכבד את המקום שעשהו : (לב) ברעתו. בעת בוא רעה

חורש יודיעה להם אולי ילמדוה . פ"א תמצא מנוחה שלא יודיעו' לכסילים . תודע שהכסילים יודיעוהו כאשר ידעוה ולא תנוח בקרבם כאשר תנוח בלב נבון כשכין כל רוחו יוציא כסיל ויתכן מענין ויודע בהם אנשי סוכות שהודיע פשעיהם בקוצי' : (לד) צדקה . היא תרומם גוי ותנשאהו כאשר ישגבה . וחסד שיעשו לאומים נחשב כקרבן חטאת . פ"א צדקה תרומם גוי ישראל . וחסד לאומים חטאת היא כי הוא לע"ג והעד נבוכדנצר וחטאך בצדקה פרוק והוא הנכון : (לה) רצון : (א) מענה . שנים דבקים . מלת לעבד מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא רצונו של מלך הוא לעבד משכיל כי הוא יענה אמרים רכים להשיב חמתו ועברתו ותהי' לעבד מביש שיענהו קשות וזהו ודבר עצב ופירוש דבר עצב המביש שיעצב המלך הוא יעלה אף ואמר יעלה כי מדת הכעס בעת תוקף תעלה ותראה באפי האד' על כן נקרא תוקף אף : (ב) תיטיב . מענין בהטיבו תתקן הדע' היטב. יביע מגזל נובע כלומר לא תפסק האולת מפיהם : (ג) בכל . תיפה . שנים דבקים. עיני ה' כענין ממכון שבתו השגיח שהביט הרעים והטובים ועיניו הם שכלו וחכמתו : (ד) מרפא . רמז למוסר שירפא נגע הסכלו' כעץ חיי' שהאוכל מפריו יחיה שנים רבות כן לומד מפיו מוסר יחיה . וסלף שיסלף לשונו לדבר אולת תבא שבר ברוחו כענין רוח נכא' כי אין לשברה רפואה : (ה) יערים . יעשה בערמה בשישמור התוכחות : (ו) בית צדיק . פירוש בבית חוסן הוא אוצר תבואה ותרגום ממגורות חסניא כמו לא יחסן פירוש בבית צדיק אוצר רב מלא תבואות . ובתבואת רשע נעכר' יש תבואה נעכר' כענין זרעו חטים וקוצים וגומר : (ז) יזרו דעת . שילמדוהו לפתאים. ולב כסילים לא כן ילמד כאשר החכמים יזרו או לא כן ידע לזרות דעת והוא הנכון : (יז) זבח. השם יתעב זבחיה' כי מגזל יביאוהו . רצונו שירצה השם בתפלתו : (ט) תועבת . כי הולך להרע . ומרדף פועל יוצא ללבו או לאחר והטעם שיצוה לרדוף הצדקה השם יאהבהו כנגד תועבת ה' :

מוסר

לד צְדָקָה תְרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים
חַטָּאת: לה רְצוֹן־מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל
וְעֶבְרָתוֹ תִּהְיֶה מֵבִישׁ:
טו א מַעֲנֶה־רַךְ יָשִׁיב חֵמָה
וּדְבַר־עֶצֶב יַעֲלֶה־אָף: ב לְשׁוֹן
חֲכָמִים תֵּיטִיב דָּעַת וּפִי כְסִילִים
יַבִּיעַ אִוֶּלֶת: ג בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי
יְהוָה צֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים: ד מַרְפֵּא
לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֶלֶף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ:
ה אֱוִיל יִנְאַץ מוּסַר אָבִיו וְשֹׁמֵר
תּוֹכַחַת יַעְרִם: ו בֵּית צַדִּיק חֹסֶן
רָב וּבִתְבוּאַת רָשָׁע נֶעְכָּרֶת: ז שִׂפְתֵי
חֲכָמִים יְזָרוּ דָעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא־
כֵן: ח זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֲבַת יְהוָה
וּתְפִלַּת יְשָׁרִים רְצוֹנוֹ: ט תּוֹעֲבַת
יְהוָה דֶּרֶךְ רָשָׁע וּמְרַדֵּף צְדָקָה יֶאֱהָב:

ב' חד הס' על כן שַׁטְיוּתָא תִּתְיַדַע: לד צִדְקְתָא
ג' תְּרוֹרָם אוּמָא וְחִסּוּדָא דְעַמֵּי
חֶטְאֵי: לה רְעוּתֵיהּ דְמַלְכָּא
בְּעַבְדָא סוּכְלְתָנָא וּבְסוּרְחָנֵיהּ
יַבְהֲתוּן: א מִלְּתָא רְכִכְתָּא
מְהַפְּכָא חֶמְתָּא וּמִלְּתָא דְעַזִּיזָא
מַסְקָא רוּגְזָא: ב לִישָּׁנָא דְחַכִּימֵי
מַשְׁפַּר יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן דְסַכְלֵי
ד' וחד ובכל מקום נַבִּיעַ שַׁטְיוּתָא: ג בְּכָל אֲתַר
ג' עֵינוֹי דַיְיָ חָמְיָן בְּבִישֵׁי וּבְטָבֵי:
ד אַסְיוּתָא דְלִישָּׁנָא אִילָנָא
י"ו דְחַיֵּי הוּא וּדְאָכֵל מִן פֵּרוֹהִי
י"ב נִשְׂבַּע: ה שַׁטְיָא מַסְלֵי מַרְדוּתָא
ג' חס' דַאֲבוּי וּדְמִזְדְהַר בְּמַכְסְנוּתָא
ל עֲרִימָא הוּא: ו בְּבֵיתָא
י"ט דְצַדִּיקֵי סַגִּי חֵילָא וַעֲלַלְתְּהוֹן
דְרַשִּׁיעֵי תִּתְעֲכַר: ז שִׂפְוָתֵיהּ
דְחַכִּימֵי מוֹדְעִין מַנְדְעָא
וְלִבְּהוֹן דְסַכְלֵי לָא כֵן: ח דִבְחֵיהוֹן
דְרַשִּׁיעֵי מְרַחַקְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא
וּבִצְלוֹתְהוֹן דְתְרִיצֵי מִתְרְעֵי:
ט מְרַחֵק אֱלָהָא אוֹרְחֵיהּ דְרַשִּׁיעָא וּדְרָדֵף צִדְקְתָא

(לד) צדקה תרומם גוי. ישראל : וחסד לאומי' חטאת. שהיו נוטלי' מזה ונותנים לזה : (ד) וסלף בה שבר ברוח. כשיסלף בל' סופה להביא עליו שבר הבא ברוח קדי' המוכנ' להפרע מן הרשעי' כמ"ש ברוח קדים עזה (שמות יד) ברוח קדי' אפיצ' (ירמיה כ"ח) ברוח קדי' תשבר אניות תרשיש (תהלי' מ"ח) : (ו) בית צדיק חוסן רב. בית המקדש שבנה דוד הצדיק חוסן רב ומגדול עוז לישראל: ובתבוא' רשע נעכר'. ובהבאת הצלם שהביא מנשה בה נעכר': (ז) שפתי חכמים יזרו דעת. יכתירו דעת כמו זר זהב: לא כן. אינו אמת: (ח) זבח רשעים תועבה. בלק ובלעם : ותפלת ישרים . זה משה :

מוסר

את כי לעבד : רצון ג' וסי' רצון יראיו יעשה . רצון מלך לעבד משכיל . רצון מלכים שפתי צדק . וא' ורצון שכני סנה : בבל מקום ד' וסי' נמסר בסדר ראה : וטובים ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' צדיקים וטבים ממנו . גדלים וטובים מאין יושב . עיני ה' צפות רעים וטובים . קדמ' חס' : יערם ג' וחס' וסימ' ערום יערם הוא דזיפים . ושמר תכחת יערם . לץ תכה ופתי יערם : לא כן י"ט וסימ' נמס' בירמיה סי'

תולדות אהרן צדקה. ב"ב י : מרפא לשון. ערכין טו : וסלף בה. שם עב : זבח רשעים (סנהדרין כט) :

רלבג

לחסרונם אינם מכירים כשהגיע האמת כדבר שכבר הגיע : צדקה תרומם גוי. הצדקה שעושים ישראל לעשות דבריהם בצדק וביושר תרומם אותם ותתנם למעלה על כל גויי הארצות ואולם החסד שעושים שאר האומות על מה שהוא ראוי לאהבת הש"י כאילו תאמר מה שיענו נפשם בענויים נפלאים ומה שידמה לזה מהסדרים הקשים שיעמיסו עליהם הוא חסרון לא תוספת בעבודת הש"י ואף אם שיהיה כוונתם לשמים : רצון מלך . רצון המלך הוא לעבד משכיל וזריז ועברת המלך הוא בעבד מתאחר התנועה ובושש ללכת כאשר ישולח : מענה רך . במענה רך ישיב האדם הכעס והחמה אשר יכעס עליו זולתו ואם יענה דבר עצב וכעס יגביר אף הכועס עליו ויהיה סבה שיעשה לו רעה : לשון חכמים . ודבורם תטיב דעת השומעים דבריהם כי בזה יתוקנו דעותיהם ויחכמו ואולם מאמר הכסילים הוא סבה להשים האולת נובעת ממקור לב שומעי דבריו : בכל מקום. הנה עיני ה' הם בכל מקום כי כל הדברים שופעים מידיעתו והשגחתו כמו שנתבאר במקומותיו ולזה הוא מבואר שהם צופו' הרעים והטובים מצד ההשגחה הכוללת ומצד הפרטים תדבק השגחתו בטובים אלא שכבר סודר ממנו מה שישול' בו לאיש כמעשהו אם טוב ואם רע : מרפא לשון. מי שנותן רפיון לשונו ורפות דברי' יגרום לעצמו החיים כי כל מי שיקום עליו להזיק לו יתפייס לו בדבריו ואולם מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה ופתאומי כמו שבר העץ ברוח חזקה כי בזה יוסיף כעס מי שקם עליו: אויל ינאץ מוסר. מי שינאץ מוסר אביו הוא אויל כי לא יתכן קנין החכמה אם לא יקדם לו המוסר ואולם מי שהוא שומר תוכחת יתחכם כי לקיחת המוסר מישרה לקנין החכמה : בית צדיק. הוא הון מאד מפני צדדים מצד עצמותו ומצד דבקות השגחת הש"י בצדיק ההוא ועכ"ז הנה בשיבת הרשע ר"ל בבית ההוא הנה היא נעכר' והוסר החוסן והזכות ממנה : שפתי חכמים יזרו . ויפזרו הדעת בין האנשים שהוא דבר מסכים לאמת וכ"ש שלבם יצייר האמת ואולם לב כסילים יצייר מה שאינו כן ר"ל מה שאינו צודק : זבח רשעים . הנה זבח הרשעים הוא תועבת ה' כי אין הכוונה בזבחים כי אם להנקות מהחטאים ולעבוד הש"י ואולי מביאים זבחים מזולת שיסורו מהרשע שהם בו ואולם תפלת ישרים הוא רצונו יותר מזבח הרשעים כי יש בתפלה תועלת בעצמותה והתועלת בזבח היא במות על דרך ההערה כמו שבארנו בספר ויקרא : תועבת ה'. הנה דרך רשע הוא תועבת ה' כי הוא דורך בה אל הרשע במדות ובדעות ואולם מי שהוא מרדף הצדק והיושר במדות ובדעות

יאהבהו

מצודת דוד

רעה על הרשע הוא נדחה מה' ולא יוסיף לבטוח עוד בו אבל מי שיחסה בה' אף בהיותו קרוב למיתה יחשב לצדיק או בעבור הרעה שעשה הרשע נדחה הוא לעשות עוד רעה אחרת כי עבירה גוררת עבירה אבל הצדיק כאשר הילך הרע יסיתו לעבור עבירה יחסה עצמו למחן הסתתו שהזכיה לו יום המיתה וכאשר אמרו רז"ל : (לג) תנוח . תמצא מנוחה ולא יודיענה למי שאינו ראוי לה : ובקרב. מעט החכמה אשר היא בקרב הכסילים תודע לכל כי מכריזה ברבים איסתרא בלגינא קיש קיש קריא : (לד) תרומם גוי . המה יתרוממו בעבור הצדקה : (לה) רצון מלך. בנקל יתרצה המלך לעבד משכיל כי אף אם יכעום עליו יתרצה לו בעבור רוב שכלו אבל על עבד הנמצא בו כל דבר בושה לפי רוב הסכלות עברתו עליו שמורה נצח : **טו** (א) מענה. מענה רך. הכועס על מי והוא משיב לו מענה רך בזה משיב חמתו מעליו אבל אם ישיב דבר המעצב תעלה את האף להתגבר יותר : (ב) תיטיב דעת. תתקן את הדעת כי אף אמרי דעת ידבר בתקון. נמרץ ובמלות קצרות אבל פי כסילים אף דברי אולת ירבו באמרים כמעיין הנובע : (ג) בכל מקום. אף אם יסתרו במסתרים מ"מ צופות עיני ה' לראות מעשה הרעים והטובים ולא נכחד ממנו : (ד) מרפא לשון. מי שלשונו רפויה ולא ידבר קשות ורק ידבר רכות היא לו לעץ המגדל חיים אבל המעקש בלשונו לדבר קשות בא שבר ברוחו כי לא יקובל דבריו ולא ימולא רצונו : (ה) ינאץ. ימאס את המוסר וממאן לקבלו : ושומר. השומר בלבו את החכמה יתחכם בסופו : (ו) חוסן רב. מחוזק הוא מאד ולא יחרב : ובתבואות. בעת בוא בו הרשע נשחת הבית ההוא : (ז) יזרו דעת. המה מפזרים את הדעת ללמד לכל : לא כן. ר"ל לא כן יחפצו ללמוד כאשר החכמים חפצים ללמד : (ח) תועבת ה'. כשעדיין לא שבו מרשעם ולא שהפללו על המחילה : ותפלת ישרים. השואלים מחילה בעת הבאת הזבח התפלה ההיא היא לרצון לה' : (ט) דרך רשע. ההולך לעשות רשע ועם שלא עשאם : ומרדף. הרודף לעשות צדקה אף אם נאנס ולא עשאה מ"מ

יאהב

מצודת ציון

עברה וכעס: (א) מענה. מל' מניה ותשובה : (ב) תיטיב. ענין תקון כמו ותיטב את ראשה (מלכים ב' ט'): יביע. ענין דבור כמו יביע אומר (תהלים י"ט) והוא מושאל ממעיין הנובע מים רבים : (ג) צופות. ענין הבטה וראיה : (ד) מרפא. מלשון רפיון : וסלף. ענין עקום ועוות : ברוח. עניינו רצון וכן הנני נותן בו רוח (ישעיה לז) : (ה) ינאץ. ימאס : יערים. מל' ערמה והשכל : (ו) חוסן. ענין חוזק כמו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב) : ובתבואת. מל' ביאה : נעכרת. מלשון עכירה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד) : (ז) יזרו. ענין פזור כמו יזורה על נוהו גפרית (איוב)

אבן עזרא

(י) מוסר. שאול. שנים דבקים. אבדון בעבור שהוא אובד ממרא' ומדעת בני אדם: מוסר רע. כלומר המוסר כדבר רע הוא לעוזב אורח המצות שלא יחפוץ בו. ושונא תוכחת פתאום ימות והשם שהשאול והאבדון גלויים נגדו הוא בוחן המחשבות ולבות בני אדם העוזב אורח מוסר ושונא התוכחת והוא יתן שכר' שיתיחס כלא עתסוירדו אליה': (יב) הוכח לו. פירוש להוכיח' אל חכמים אל בית חכמים. לא ילך שיחשוב שיוכיחו על כן יסור מהם: (יג) לב. לב. כל. ג' דבקים וייטיב מן טובת מראה יפה הפנים. רוח נכאה ונשברת היא על כן לא תלמוד הדע' אבל לב נבון שישמח ואין לו עוכב בעולם הוא יבקש ללמוד דעת. כל ימי עני תאר והוא המתעצב. משת' חסר כ"ף פירוש עני דעת וממון ימיו רעים הפך לב שמח ולב טוב ושמח במשתה תמיד כלומר כלב אוכל ושותה ושמח בכל יום: (טז) מאוצר רב. מקובץ שגזל מהומה כאוצר וטעמו שכר תן ויהסק'ה' פירוש שהרשע יהום בני אדם מהומה גדולה עשר': (יז) טוב ארוחת. עומד במקו' שנים בעבור הנושאה עלי אורח כמו שלוחים מן ישלח ומנחה מן נחה. שם בארוח' השלוחה כלומר שיאהב זה לזה טוב מארוחת שור וישנאו זה לזה: (יח) יגרה. מענין מתגרת ידך: (יט) עצל. בכל מקום רשע פירוש דרך עצל כאילו סבובה משוכת חדק קוצים שאינו יודע לצאת ממנה. סלולה כענין סולו סולו המסלה פירוש הרימו ההרמה ורומז על הציונים הרמים} כדי שלא יטעו ההולכים עליה וכן סוללה כאילו

משלי טו

י מוּסָר רָע לְעֹזֵב אֹרַח שׂוֹנֵא תוֹכַחַת
יָמוּת׃ יא שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן נֶגֶד יְהוָה
אַף כִּי־לִבּוֹת בְּנֵי־אָדָם׃ יב לֹא־יֶאֱהַב
לֵץ הוֹכֵחַ לוֹ אֶל־חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ׃
יג לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב פָּנִים וּבְעַצְּבַת־
לֵב רוּחַ נְכֵאָה׃ יד לֵב נָבוֹן יְבַקֶּשׁ־
דָּעַת וּפְנֵי כְסִילִים יִרְעֶה אִוֶּלֶת׃
טו כָּל־יְמֵי עָנִי רָעִים וְטוֹב־לֵב מִשְׁתֶּה
תָמִיד׃ טז טוֹב־מְעַט בְּיִרְאַת יְהוָה
מֵאוֹצָר רָב וּמְהוּמָה בוֹ׃ יז טוֹב
אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה־שָׁם מִשּׁוֹר אָבוּס
וְשִׂנְאָה־בוֹ׃ יח אִישׁ חֵמָה יְגָרֶה
מָדוֹן וְאֶרֶךְ אַפַּיִם יַשְׁקִיט רִיב׃
יט דֶּרֶךְ עָצֵל כִּמְשֻׂכַת חָדֶק וְאֹרַח

נִתְרַחֵם׃ י מַרְדּוּתָא דְבִישָׁא
מַטְעֲיָא אוֹרְחֵיהּ וּמַן דְּסָנֵי
מַכְסְנוּתָא יְמוּת׃ יא שְׁיוֹל
וְאוּבְדָנָא קֳדָם אֱלָהָא אַף לִבֵּי
בַּר נָשָׁא׃ יב לָא רָחֵם מְמִיקָנָא
לְמַן דְּמַכְסֵן לֵיהּ וּלְוָת חַכִּימֵי
לָא אָזֵל׃ יג לִבָּא חֲדְיָא
מַשְׁפִּיר אַפֵּי וּבְכֵיבָא דְלִבָּא
רוּחָא מְמַכְּתָא׃ יד לִבָּא
דְמִתְבַּיַּן בָּעֵי יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן
דְסַכְלֵי שְׁטְיוּתָא׃ טו כָּל יוֹמֵי
דְמִסְכְּנָא בִּישִׁין וּמַן דְּטָב לִבֵּיהּ
מַשְׁקְיָא תְדִירָא׃ טז טָב קְלִיל
בִּדְחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא מִן סִימָתָא
רַבְרְבָתָא וְעָאתָא בְהֵין׃ יז טָבָא
שֵׁרוּתָא דְיַרְקָא וְרַחֲמוּתָא תַמָּן
מִן תּוֹרֵי מְפַטְּמֵי בְּסַנְיָאתָא׃
יח גַּבְרָא חֶמְתָנָא מְגָרֵא תִגְרָא
וּנְגִיד רוּחָא מַרְעֵךְ תִּגְרָתָא׃ יט אוֹרְחֵיהוֹן דַּעֲטְלֵי קַרְצוּבֵי וְכוּבֵי וְאוֹרְחָא דְתְרִיצֵי שַׁפְיָא׃

כג : בני אדם ט' וסי' בהנחל עליון גוים גדול העצה ורב. למען אשר לא יגבהו בקומתם. ובנגעי בני אדם דשמואל. הגפן הובישה והתאנה. והנה כדמות בני אדם. אליכם אישים אקרא וקולי. ושעשעי את בני אדם. שאול ואבדון נגד ה'. בהרבה ספרי מסר' לא מסרי כי אם ו' בני אדם והני תלתיהון דמשלי לא מני יתהון ומכח המסרה דמסר' בני האדם ז' וכל קהלת דכו' ידענא דשארא אינון בני אדם ואשכחנא דאיכון ט' ובקצת ספרי מסרה אספמיים מני לון ט' וכל תהלות דכו' בני אדם במ"ב בני האדם וסימ' להודיע לבני האדם. משמים הביט ח': יגרה ג' ובסי' וסימ' איש חמה יגרה מדון: רחב נפש יגרה מדון איש אף

תולדות אהרן כל ימי עני. כ"כ קמא קמו סנהדרין קא:

רשי

(י) מוסר רע לעוזב אורח. יסורים קשים מוכנים לעובר אורח של הקב"ה: (יא) שאול ואבדון נגד ה'. גלוי לפניו כל אשר בתוכה: אף כי. ק"ו הוא: (יג) לב שמח וייטיב פנים. אם תשמח לבו של הקדוש ברוך הוא בלכתך בדרכיו וייטיב לך פניו לעשות כל רצונך ואם תעצבהו יראה לך רוח נכאה כד"א (בראשית ו') ויתעצב אל לבו ויאמר ה' אמחה את האד' וגו'. רוח נכאה עלכ"ט רוח של זעף: (טו) כל ימי עני רעי'. ואפילו שבתות וי"ט דאמר שמואל שנוי וסת תחלת חולי מעי': וטוב לב. מי שלבו טוב בעשרו: משתה תמיד. כל שבותיו דומות לו ימי משת' ללמדך שיהא אדם שמח בחלקו ורבותינו דרשו מה שדרשו בחל': (טז) טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו. קול בני אד' צועקי' שנעשה האוצר מגזל וחמס כמו וראו מהומות רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמוס ג): (יז) משור אבוס. שאובסין לו המאכל בפיו על כרחו כדי לפטמו וכן ברבורים אבוסים (מלכים א ד). ויש למושלו כנגד קומץ מעט של עני שחביב משור חטאת של רשע. ד"א טוב ארוחת ירק. לתת לעני והכנה שם להראות לו פנים יפות: משור אבוס. להאכילו בשר שמן ויראהו פנים זועפות: (יח) איש חמה יגרה מדון. אדם שאין מעצור לרוחו להאריך חמתו יגרה מדון: וארך אפים. שאינו ממהר להנקם ולריב: ישקיט ריב. שהוא כלה ושקט מעליו (ס"א מאליו): (יט) דרך עצל כמשוכת חדק. דומה בעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו בגדר חדקים. משוכת. גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה). חדק קוצים: ואורח ישרים סלולה. כבושה ומופנה. ומדרש אגדה דרשו של עשו כקוץ זה הנסבך בגיזות צמר אם תטלהו מכאן הוא מתערב בכאן כך אין אדם

רלבג

יאהבהו הש"י: מוסר רע לעוזב אורח. מי שעוזב דרך ה' צריך ליסרו במוסר רע וקשה כדי שיוסר ומי ששונא תוכחת ימות ברעתו כי לא ישוב ממנה ואפשר שרצה בזה כי מי שהוא עוזב הדרך הראוי במדות או בדעות כבר היה לו מוסר רע ותסר ואמנם מי שהוא שונא תוכחה ימות כמו שקדם: שאול ואבדון נגד ה'. איך יחשוב חושב שלא ישגיח הש"י בלבות בני אדם לחסרונם הלא שאול ואבדון הם יותר חסרים מהם מאד ועכ"ז הם נגד ה' בבריאת העולם כי השאול הוא המרכז אשר סביבו ברקיע השמיני לשתקים ולזה יתחייב שיהיה לו ציון במרכז ההוא וקראו שאול כי הקבר הוא במקום השפל והמרכז הוא המקום השפל במוחלט וקראו אבדון כי הוא רחוק מאד מהשנוי ללבוש צורה אחרת ולפי שהצורה הארצית היא השפלה שבצורות שנמצאות הטבעיות קרא המקום ההוא אבדון והוא מבואר כי לבבות בני אדם מתיחסות באופן מה לש"י כמו שבארנו בפסוק הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב: לא יאהב לץ הוכח לו. הנה הלץ לא יאהב התוכחת ולזאת הסבה ג"כ לא יאהב החכמה ולזה לא ילך אל חכמים ללמד החכמה: לב שמח. הנה הלב השמח ייטיב העיון ובכעס הלב ועצבונו תהיה הנפש נכאה ודואגת ולזה היתה השמחה מצטרכת באופן מהכעס ולזה תמצא כי אלישע אמר שיקחו לו מנגן לשמח לבו ואז היתה עליו יד ה' ונתבאר ג"כ שכל ימי כעס יעקב על בנו יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש: לב נבון. יבקש תמיד דעת קדושים ופי כסילים יהיה רועה תמיד אולת בלב הכסילים כי מהלב יבא הדבור אל הפה: כל ימי עני רעים. כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים אך מי שהוא טוב שכל שמח בכל ימיו כאילו יעשה משתה בכל יום עם שתמיד הוא שותה מנחל עדני נעימות הדעות: טוב מעט ביראת ה'. טוב מעט מהממון שיקובץ ביראת ה' וביותר מאוצר רב שיקובץ במהומה וצעקה מפני דמעת העשוקים כי סוף הקנין שמעט אל ההצלחה והקיום וסוף זה שאוצר הרב אל ההשחתה וההפסד: טוב ארוחת ירק. טוב לאדם וערב ארוחת ירק עם חברה שתהיה אהבה שם ביניהם יותר משור שמן עם חברה שתהיה שנאה ביניהם כי השנאה תגרה מדון ביניהם ותהיה סבה לרעות גדולות: איש חמה יגרה מדון. האיש הכעסן יגרה מדון במקום שיש שלום ואמנם מי שהוא מאוחר הכעס ישקיט הריב והמדון ויהיה סבת השלום: דרך עצל. הנה דרך העצל היא אצלו כמו גדר קוצים שההליכה עליו בקושי ויזק המתהלך בו בכל המקומות שתדרך כף רגלו ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלול' ודרוכה ילכו בה בקלות ואפשר שירצה בזה והוא הנכון דרך העצל בחקירות העיוניות מחקור בהם מחקר ראוי היא קשה לו כמו שדריכה במשוכת הקוצים וזה כי תמיד ימצא מי שזה ענינו בדרך חקירתו ספקות וערבובים לא יתכן לו היציאה מהם כי לא הקדים כל אותם המחשבות לעיין בהם ולברור הצודקת מהבלתי צודקת ואמנם דרך הישרי' שדורכים בחקירותיהם ביושר ולזה יקדימו תחלת כל המחשבות הנופלות בדרוש ההוא ויבררו הצודקת מהבלתי צודקת היא סלולה ודרוכה לא יתנגפו רגליהם בה ולא יכשלו בהליכתם: בן

מצודת ציון

(איוב יח): (יא) אף כי. ענינו כמו כ"ש וכן אף כי אם אכלתהו (יחזקאל ט"ו): (יג) נכאה. נשברה כמו ונכאה לבב (תהלים קט): (יז) ארחת. ענין האכילה שתמידית בכל יום כמו וארוחתו ארוחת תמיד (מלכים ב כ"ה): אבוס. שם המקום שמפטמים בו את הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (ישעי' א): (יח) יגרה. מל' תגר ותחרות כמו ואל תתגר בם מלחמה (דברים ב): מדון. מל' דין ומריבה: (יט) כמשוכת. ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה): חדק. מין קוצים כמו

מצודת דוד

יאהב לה': (י) מוסר רע. יסורים רעים מוכנים לעזוב אורח הנכונה והראוי: (יא) שאול. הקבר והגיהנם המה נגד ה' ויודע כל אשר בהם ומכ"ש שיודע הוא כל מחשבות לבות בני אדם: (יב) לא יאהב. בעבור שלא יאהב בתוכחה לזה לא ילך אל חכמים מפחדו פן יוכיחנו: (יג) לב שמח. שמחת הלב מיטיב מאור הפנים וזהו בעבור עצבת לב נשברה הרוח ויושפל בעיני עצמו: (יד) יבקש דעת. יחזר אחר הדעת ללמדה: ירעה. יעשה את האולת לריע וחבר להיות רגיל עמה: (טו) *כל ימי עני רעים. עם כי מצוי לו די מחסורו כי יתקנא בעשירי העם ורעה עינו בשלהם אבל מי שיש לו לב טוב לבל ירע עינו בזולתו ישמח בחלקו וימיו נדמים לו תמיד כימי משתה ושמחה: (טז) טוב מעט. יותר טוב מעט הון הבא ביראת ה' וביותר מאוצר רב ובו מהומת קול בני אדם צועקים על העושק אשר בו: (יז) ארוחת. סעודה של ירק במקום שאוהבין אותו טובה יותר מסעודת שור הפטם על האבוס ובמקום ששונאין אותו: (יח) איש חמה. מי שדרכו לכעוס יגרה מריבה עם בני אדם אבל המאריך אף ואינו ממהר לכעוס ישקיט בזה את המריבה: (יט) דרך עצל. במקום אשר ידרוך העצל ידמה לו כאלו גדר של קוצים לפניו ומעכבו ללכת כי לגודל העצלות ימצא מניעות לכל מעשיו אבל אורח ישרים הוא סלס

רשי

אדם יכול לצאת ידי עלילותיו בלא ממון : (כ) בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו . גורם לאמו שמבזים אותה : (כא) אולת. שמחה היא לחסר לב : (כב) הפר מחשבו׳ באין סוד . בלא עצה לא תקום מחשבה : (כג) שמחה לאיש במענה פיו . כשמשמעו ע״י מענה רך ודבור נחת הבריות אוהבים אותו ורבותינו דרשוהו על בעלי גירסא אם מוצאים בפיה׳ מענה אז תתקיים בם וישמחו : ודבר בעתו מה טוב . שואלים בהלכות הפסח ובהלכות החג בזמנו : (כד) אורח חיי׳ למעלה למשכיל . כמו שרפים עומדים ממעל לו (ישעיהו) כלומר לפני החכם קשוטה ומוכנת אורח חיים : (כז) עוכ׳ ביתו . שהוא בוצע בצע : ושונא מתנות יחיה . מאחר שהוא שונא מתנות כל שכן ששונא את הגזל : (כח) לב צדיק יהגה לענות . יחשוב ויבין מה יענה קודם שישיב דבר : (ל) מאור עינים . בתורה , ישמח לב . ששואלין ממנו דבר ויודע מה להשיב . ולפי פשוטו כשמשמעו דבר שהוא תאוה למראות עינים . משמח הלב ומצהלת תוגת הלב כגון גן ירק

משלי טו

יְשָׁרִים סְלֻלָה׃ כ בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּכְסִיל אָדָם בּוֹזֶה אִמּוֹ׃ כא אִוֶּלֶת שִׂמְחָה לַחֲסַר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנָה יְיַשֶּׁר־לָכֶת׃ כב הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד וּבְרֹב יוֹעֲצִים תָּקוּם׃ כג שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה־פִיו וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה־טּוֹב׃ כד אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה׃ כה בֵּית גֵּאִים יִסַּח ׀ יְהוָה וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה׃ כו תּוֹעֲבַת יְהוָה מַחְשְׁבוֹת רָע וּטְהֹרִים אִמְרֵי־נֹעַם׃ כז עֹכֵר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וְשׂוֹנֵא מַתָּנֹת יִחְיֶה׃ כח לֵב צַדִּיק יֶהְגֶּה לַעֲנוֹת וּפִי רְשָׁעִים יַבִּיעַ רָעוֹת׃ כט רָחוֹק יְהוָה מֵרְשָׁעִים וּתְפִלַּת צַדִּיקִים יִשְׁמָע׃ ל מְאוֹר־עֵינַיִם יְשַׂמַּח־לֵב שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן־עָצֶם׃ לא אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים

תרגום

כ בְּרָא חַכִּימָא יַחֲדֵי לַאֲבוּי וּבְרָא סַכְלָא מְשִׁיט אִמֵּיהּ׃ כא שַׁטְיוּתָא חֶדְוָתָא הִיא לַחֲסִיר לִבָּא וְגַבְרָא דְמִתְבַּיַּן תְּרִיצוּת מְהַלֵּךְ׃ כב בְּטוּלָא דְמַחְשַׁבְתָּא הֵיךְ דְלֵית רָזָא וּבְסוּגְעָא דְאָלֵין דְמִתְמַלְּכִין עֵצְתָא תְקוּם׃ כג חֶדְוָתָא לְגַבְרָא בְּמַלְּתָא דְפוּמֵיהּ וּמִלְּתָא בְעִדָּנָא סַגִּי טָבָא׃ כד אָרְחָא דְחַיֵּי מַעְלְיָא לְסוּכְלְתָנָא דְנִסְטָא מִן שְׁיוֹל תַּחְתִּיתָא׃ כה בֵּיתָא דְגֵיוְתָנָא נְסַתֵּר אֱלָהָא וְיַעְתַּד תְּחוּמָא דְאַרְמַלְתָּא׃ כו מְרַחַקְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא מַחְשַׁבְתָּא דְבִישְׁתָּא וְדַכְיָן מְלֵי בְסִימָתָא׃ כז מוֹבִיד בֵּיתֵיהּ מְכַנֵּישׁ מָמוֹן דְשִׁקַּר וּדְסָנֵי מוֹהֲבִיתָא דְמַגָּן יְחֵי׃ כח לִבָּא דְצַדִּיקָא רָנֵן בְּהֵימָנוּתָא וּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי מַבִּיעַ בִּישְׁתָּא׃ כט רָחִיק הוּא אֱלָהָא מֵרַשִׁיעֵי וּצְלוֹתְהוֹן דְצַדִּיקֵי יִשְׁמַע׃ ל נְהוֹרָא דְעַיְנֵי מַחְדֵי לִבָּא שׁוּמְעֲתָא טָבָא מְדַהֲנָא גַרְמָא׃ לא אוּדְנָא דְשָׁמְעָא מַכְסְנוּתָא

כ׳ חד מ״ל ז׳ · כ׳ · ג״כ · ג׳ · ג׳ סוף · ג׳ ול׳ ויצב · ג׳ · כ׳ מ״ל · כ׳ חס׳ ואחד מ״ל · כ״ח · ז׳ · כ׳ וחס׳ וא׳

אבן עזרא

כאילו יש לה צונים סלולים ללכת דרך ישר : (כא) ייסר . ינקש דרך ישר ללכת בה : (כב) הפר . שמחה . שנים דבקים . סוד ענין עצה פירוש שאחרים יפרו מחשבות החושבים בעבור כי אין עצה ובעבור יועצים תקום מחשבת הנועצים ותבא שמחה לאיש היועץ בבא מענה פיו . ודבר העצה שיבא בעתו מה טוב לנועצים : (כד) אורח חיי׳ . שהוא למעלה למשכיל כלומר המשכיל יתעסק לעשות רצון יוצרו אולי ילך בארח החיי׳ שהיא למעלה והם חיי הנפש המתאוה לשוב אל האלהי׳ למען שתסור מן השאול שהוא למט׳ : (כה) בית גאים . שיש להם גאוה יסח השם בית׳ ויהרסנו . אלמנה ענייתו אלהי׳ שהוא דיין אלמנות מן אלמנה יצב גבולה : (כו) רע. כלומר איש רע . וטהורים נחשבים ככסף טהור שאין בו סיגים . אמרי נועם שינעמו לשם : (כז) עוכר . לב . רחוק . ג׳ דבקים . הבוצע שהוא הגוזל מסבב שיעכור ביתו מתנות השוחד : (כח) לב צדיק . יחשוב לענות על דין הצדק . יביע כנחל נובע פירוש ידבר הרעות כדי להטות דין על כן רחוק הש׳ מהם וישמע תפלת הצדיקים . פ״א לענות מן לענה וראש והוא רחוק בשביל שאין הלמ״ד בשוא : (ל) מאור. אזן . פורע . יראת . ד׳ דבקי׳. וכן הפירוש המאור שתחזנה העינים הוא ישמח לב וכשתשמ׳ האזן תוכחת שבה יש גם חיי ותלין בקרב חכמים אז תדשנהו התוכחת יותר משמועה טובה : פורע

יגרה מדון : ישמח ז׳ וסי׳ נמסר בתהלות סימ׳ ק״ד : יישר ב׳ וסימ׳ והוא יישר ארחותיך . ואיש תבונה יישר לכת : במענה מענה ג׳ קמצין וסימ׳ בלשון ארמי חדותא דבר נשא בהתתא . וביאורם ובושו החזים ותפרו . שמחה לאיש במענה פיו . לאדם מערכי לב : מתנת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ ולבני הפילגשים אשר לאברהם . ויתן להם אב הם בד״ה . ושונא מתנת יחיה . מציעתא מ״ל : שומעת ו׳ ה׳ פתחין וא׳ קמץ וחס׳ וסי׳ ושרה שמעת פתח . ורבקה שמעת בדבר יצחק . ומלכת שבא שמעת דמלכים. אזן שמעת תוכחת חיים . אזן שמעת ועין ראה . מוכיח חכם על אזן

תולדות אהרן שמחה . ערובין נד : ודבר בעתו . סנהדרין קא : ארח חיים . עקידה ש׳ קא : בית גאים . ברכות נח (ברכות יג) : ושונא מתנת . מגלה כח סוטה מז קדושין נט בתרא יג חולין מד : שמועה טובה . גיטין נו : אוזן שומעת . עקרי׳ מג פ״ב :

רלבג

בן חכם . הבן שהוא חכם ישמח האב שמשער בענין שלימות חכמתו יותר מהאם והאדם הגדול שהוא כסיל היא בוזה אמו כי אליה ייחוס יותר רוע מוסרו מפני שקדו תמיד אצלה בקטנותו או ירצה שהוא בוזה גם אמו והוא הנכון : אולת שמחה . מי שהוא חסר השכל ישמח באולת והוא ההשתדלות בדבר בזול׳ השגו׳ הראויות ואמנם איש תבונה ייישיר ההליכה אל המבוקש כי הוא יבא בה בסבותיו הראויות הפר מחשבו׳ . הנה בסבת שלא היה סוד ועצה בדבר יופרו המחשבות בו ר״ל שלא יצאו לפועל ובהמצא רוב יועצים בדבר להגיע אל המבוקש תשוב המחשבה שחשבו בעשיית הדבר ההוא : שמחה לאיש במענה פיו . הנה ישמח האיש בדבור פיו כשיהיה לו לדבר אל המלך או אל הגדול ואמנם היה ראוי תחלה שישתדל שיהיה דבורו בעתו הראוי בשיקדים לו מה שראוי לקדום כי דבר בעתו מה טוב : ארח חיי׳ . הנה דרך חיים הוא למעלה אל איש המשכיל כי כל מה שיהיה הדבר המושכל יותר נכבד תהיה ההשגה בו יותר נכבדת ויותר ערבה ולזה יעלה תמיד בהשגותיו וחקירותיו אל הדברים היותר עליונים והיות׳ נכבדי׳ והנה קרא לעליונים שהם יותר נכבדים למעלה כי השמים יותר נכבדים מהיסודו׳ והעליון ביסודות הוא יותר נכבד מהשפל ממנו ולזה היה ארח חיים למעלה אל האיש המשכיל כאלו היה זה להתרחק מהמקום היותר שפל שהוא שאול : בית גאים . בית האנשים הגאים והתקיפים יחריב הש״י ויעמוד גבול האלמנה ואם הוא חלוש והאלמנה ג״כ היא חלושה : תועבת ה׳ . מחשבות רע הם תועבת ה׳ כי הם התחלה לתועאי׳ כדעות ובמדות ואמנם אמרי נועם הם טהורים ונבחרים אל הש״י או ירצה בזה כי תועבת ה׳ היא מחשבות האיש הרע כי הם ברע תמיד ואולם מחשבות האנשים הטהורים הם אמרים שינעמו לש״י ויתערבו : עוכר ביתו וגו׳ . מי שהוא לוקח שוחד לדון דין הוא עוכר ביתו ומשחית בהפך מה שהוא חושב ואמנם מי שהוא שונא גם המתנות ולא ירצה לקחת מהאנשים יחיה ויתקיים לפי שהוא בוטח בש״י ואינו נשען על מתנות האנשים : לב . הצדיקים יהגה ויתעסק תמיד לענין ולתועלת ואמנם פי רשעים ודבורם יביע הרעות והשחתות טבעיות כי דבורם ייישיר אל כל רע ומחשבות הצדיק ייישיר אל הטוב : רחוק ה׳ מרשעים . הש״י רחוק מעזור לרשעים ומשמיע לקולם ואמנם הוא ישמע תפלות הצדיקים לעשות בקשתם וזה לאות כי תפלתם היא הנשמעת : מאור עינים ישמח לב . מאור עיני הלב ישמח השכל כי שמחתו בהשגות העיוניות ושמועה טובה יתענג האדם בה עד שכבר תשמין עצם ותמלאהו מוח ובכלל הנה המלא ששמחה תשמין האדם : אזן שומעת. הנה האוזן ששומעת תוכחות חיים . ר״ל שתקבל מוסר בהשגת החכמה שהיא החיים הנה היא תלין בקרב חכמים ר״ל שכבר ישירהו זה אל שיתחכם ויעמוד בין החכמים או ירצה בזה שכבר תלין בקרב החכמים

מצודת דוד

להם דרך סלולה וכבושה כי ימצא צדדים לבטל כל המניעות : (כ) ישמח אב . בראותו אותו במושב החכמים : בוזה אמו . כי דרך נשים לנענע על בניהן ולמנוע מהם שבט מוסר והבריות מבזין אותה לומר ארור שזה גדל : (כא) אולת . כאשר יעשה חסר לב אולת יחשב בעיניו לשמחה : ואיש תבונה . ישמח כאשר ילך בדרך הישר : (כב) הפר . מחשבות האדם יופר ויבוטל כשלא ייעץ עצמו עם יועצים להמתיק סוד אבל ע״י הרבה יועצים תקום המחשבה : (כג) שמחה . כל איש ישמח באמרי פיו כי יומתק לו עצת נפשו אבל דבר בעתו מה מאד הוא טוב ור״ל אף אם לא יהיה עצת נפשו בהשכל ואף אם הצליח בהעצה ההיא בדבר כיוצא בו מ״מ אין כל העתים שוות ואולי היועציה יגלו אזנו לאמר לא עת עתה לעשות כזאת : (כד) אורח . שמורה אורח חיים לנפש המשכיל ללכת למעלה אז תשוב אל אלהים למען תסיר הנפש מלרדת אז אל שאול מטה והוא הגיהנם אבל תשוב אל מקורה אשר חוצבה ממנו : (כה) ויצב . במקומו יעמיד גבול אלמנה עם כי חמס גוזה וחלפה עזרתה : (כו) מחשבות רע . המדבר רכות ומחשבותיו לרעה : וטהורים . ראוים אמרי נועם להיות טהורים מבלי תערובות מחשבה רעה : (כז) עוכר וגו׳ . הבוצע בצע להרבות לו ישחית ביתו כי בא זה ויאבד את זה אבל השונא אף מתנות כי ישען בה׳ אז המקום יתן לו עוד חיים מה שאין ביד אדם לתת : (כח) יהגה . טרם יענה יחשוב בלבו מה יענה וע״כ דבריו מעטים אבל פי רשעים ירבה לדבר רעות כמעיין הנובע כי ידבר כל העולה על רוחו ואינו חושש : (כט) רחוק וגו׳ . מלשמוע את תפלתם : (ל) מאור עינים . הארת עינים בדבר המסופק ישמח לב כי אין בעולם שמחה כהתרת הספקות : שמועה טובה בדבר חדושי התורה : (לא) אזן שומעת . אוזן אשר תשמע התוכחה המביאה חיים סופה תהיה כתוך אחר החכמה ותלין

מצודת ציון

כמו עוכם לחדק (מיכה ז) : סלולה . ר״ל ממושמש בו סרבה לכסיר אבני המכשול ודוגמתו סלסלה ותרוממך (לעיל ד) : (כב) סוד . ענין עצה שדרכו להיות בסוד לבל יודע . או שהעצה סוא למעשה כיסוד לבנין : (כג) במענה . ענין אמירה כמו ומה׳ מענה לשון (לקמן טז) : (כה) יסח . ענין עקירה כמו ונסחתם מעל האדמה (דברים כח) : (כז) בוצע בצע . הגוזל הון כמו ובוצע ברך (תהלים י) וכמו מה בצע (בראשית ל״ז) : (כח) יהגה . יחשוב כמו הגיון לבי (תהלים יט) : לענות . מלשון עניה ותשובה : (ל) תדשן . ענין שומן : (לא) תלין . ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א׳) : פורע

אבן עזרא

(לב) פורע. כי לומד המוסר יכתירהו ויאפיכהו והמתרחק ממנו כאילו יגלהו ויפרעהו מן כי פרוע כלומר פורע מוסר החכמים חפץ להמית נפשו ושומע תוכחת מפיהם הוא קונה לב והטעם דעת ויראת השם: (א) לאדם. כל. גול. כל. ד׳ דגשים. מערכי לב שיערוך בלבו המחשבות ומאת השם דבור הלשון שהוא יוציאנו כי טרם הדבור ידענו כענין אין מלה בלשוני והשם שיודע ומערכי לב רואה מענה איש וזהו כל דרכי איש שהוא זך ונקי בעיניו רואה השם דרכיו כי הוא תוכן הרוחות לעשות רצונו: (ג) גול. עם המוזהר ידבר כלומר הודיעהו דרכיו כי הכל יפעל השם למען הזך ויתן שאלתו ויעשה חפצו כאשר ישאל וכאשר תגול אליו ימלא משאלותיך וגם לרבות על משאלות הזך כלומר אפי׳ גם הרשע יבוא ליום רעה שלא יזיק לזך: (ה) יד ליד. יד השם בעבור יד הרשע כלומר יד השם תשחיתהו בעבור ידו שתעשוק על כן לא יהי נקי כי יקבל שכרו: (ו) סור. היראה גוררת שיסור מרע: (ז) ישלי׳. יביאם בברית שלם עמו ומלת גם לרבו׳ על הרצון: (ח) טוב מעט. ממון מקובץ בצדקה מהמון רבה מקובץ ברשע. בלא משפט ולא יעשה צדקה כמשפט: (ט) לב אדם. צדיק שיחשוב דרכו הראוי לו והשם יכין צעדו שלא יכשל ויעזרהו כענין בא ליטהר מסייעין אותו: (י) קסם. חסר כף הדמיון כמו קסמי׳ כלומר גוזר גזרים וקסם שם כלל על גזרת משפט הכוכבים וכן גזרין שיגזרהו להיות כן כלומר כקסם שהוא דבר גזור כן יאות להיות על שפתי

משלי טז

בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין׃ לב פּוֹרֵעַ מוּסָר
מוֹאֵס נַפְשׁוֹ וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה
לֵּב׃ לג יִרְאַת יְהוָה מוּסַר חָכְמָה וְלִפְנֵי
כָבוֹד עֲנָוָה׃
טז א לְאָדָם מַעַרְכֵי־לֵב
וּמֵיְהוָה מַעֲנֵה לָשׁוֹן׃ ב כָּל־דַּרְכֵי־
אִישׁ זַךְ בְּעֵינָיו וְתֹכֵן רוּחוֹת יְהוָה׃
ג גֹּל אֶל־יְהוָה מַעֲשֶׂיךָ וְיִכֹּנוּ
מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃ ד כֹּל פָּעַל יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ
וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה׃ ה תּוֹעֲבַת
יְהוָה כָּל־גְּבַהּ־לֵב יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה׃
ו בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת
יְהוָה סוּר מֵרָע׃ ז בִּרְצוֹת יְהוָה
דַּרְכֵי־אִישׁ גַּם־אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ׃
ח טוֹב מְעַט בִּצְדָקָה מֵרֹב תְּבוּאוֹת
בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ ט לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב
דַּרְכּוֹ וַיהוָה יָכִין צַעֲדוֹ׃ י קֶסֶם
עַל־שִׂפְתֵי־מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל־

תרגום

דְחַיֵי בֵּינַת דְחַכִּימֵי תְּבוּת׃
לב מְדִישׁ מַרְדוּתָא מַסְלֵי
נַפְשֵׁיהּ וְדִשְׁמַע מַכְסְנוּתָא
דְחַיֵי קָנֵי חוּכְמְתָא׃ לג דְחַלְתֵּיהּ
דַיְיָ מַרְדוּתָא דְחוּכְמְתָא וּמַן
דְמִתְיַקַּר יְהֵוֵי עַנְוְתָן׃ א מִן
בַּר נָשׁ תַּרְעִיתָא דְלִבָּא וּמִן
יְיָ מִמְלְלָא דְלִישָּׁנָא׃ ב כֻּלְהוֹן
אָרְחָתֵיהּ דְגַבְרָא דַכְיָן אִנּוּן
בְּעַיְנוֹי וֶאֱלָהָא מַתְקֵן אָרְחָתֵיהּ׃
ג גְלִי לֶאֱלָהָא עוֹבָדָךְ וּמִתַּקְנָן
מַחְשְׁבָתָךְ׃ ד כֻּלְהוֹן עוֹבָדִין
דֶאֱלָהָא לְאִלֵּין דְמִשְׁתַּמְעִין לֵיהּ
וְרַשִּׁיעָא לְיוֹמָא בִּישָׁא׃
ה מְרַחַקְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא כָּל דְרָם
בְּלִבֵּיהּ מִן בִּישְׁתָּא לָא נִדְכֵּי׃
ו בְּטֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא מִתְכַּפַּר
סוּרְחָנָא וּדְחַלְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא
מַסְטֵי מִן בִּישְׁתָּא׃ ז כַּד
אִתְרְעֵי אֱלָהָא בְּאָרְחָתֵיהּ
דְגַבְרָא אַף לְבַעֲלֵי דְבָבוֹי
נַשְׁלֵים לֵיהּ׃ ח טָב קַלִיל
בְּצִדְקְתָא מִן סַגִּיָּא בְעַלַּלְתָּא
דְלָא בְדִינָא׃ ט לִבֵּיהּ דְבַר
נָשָׁא מְחַשֵּׁב אָרְחָתֵיהּ וֶאֱלָהָא מְתַקֵּן הִלְכָתֵיהּ׃ י קִסְמָא עַל שִׂפְוָתֵיהּ דְמַלְכָּא וּבְדִינָא לָא

רשי

ירק ונהרות המושכים: (לג) ולפני כבוד ענוה. הענוה גורמת שהכבוד בא: (א) לאדם מערכי לב. הוא סודר עלתו ודבריו בלבו: ומה׳ מענה לשון. כשבא להשיב הקב״ה משכילו בדבריו או אם זכה מזמן לו מענה טוב: (ב) ותוכן רוחות ה׳. ומוכה הלבבות מי הטוב ומי הרע: (ג) גול אל ה׳ מעשיך. גלגל והשלך עליו צרכיך ויכונו מחשבותיך. ד״א גול אל ה׳ מעשיך. התפלל לפניו על כל צרכיך: ויכונו. יתכשרו ויתקיימו: (ד) כל פעל ה׳ למענהו. הכל עשה בשביל קילוסו כמו ענו לה׳ בתודה (תהלי׳ קמז) ד״א להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו שניה׳ כהגדת תילים: וגם רשע. עשה להכיחו ליום רעה. וכל זה לקילוסו: (ה) יד ליד לא ינקה. מיד ליד בא לו גמול גוב׳ לבו: (ו) וביראת ה׳ סור מרע. על ידי יראת ה׳ יסור מרע: (ז) ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ירצה לו שיהיו שלימים עמו: (ט) לב אדם יחשב דרכו. לכל׳ דרך ישר: וה׳ יכין צעדו. כמו ששנינו (שבת קד). הבא לטהר מסייעין לו: (י) קסם על שפתי מלך. על שפתי חכם שיושב בדין: פלם

שמעת בתרא קמץ: ומה׳ ד׳ וסימ׳ ומה׳ מענה לשון. בחיק יוטל את הגורל. בית והון נחלת אבות. רבים מבקשים פני מושל: יכופר ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר מסעי: אויביו ה׳ מ״ל וסימ׳ הנה בן נולד לך: יקום אלהים יפוצו. הרימות ימין צריו. אויביו ילבשו בשת. ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו:

תולדות אהרן כל פעל. שבת נג קיז יומא לח עקידה שער לה נדרים כב ת (יומא מא): תועבת ה׳. סוטה ד ה: בחסד ואמת. ברצו׳ ה: ברצות ה׳. ב״ק יו זוהר תולדות (תרומות מו): קסם. חגיגה יד:

רלבג

חכמים ללמוד חכמתם: פורע מוסר מואס נפשו. הנה מי שפורע מוסר במדות הוא מואס נפשו כי לא יתכן שיהיה לנפש שלימות בזולת זה ואמנם מי שהוא שומע תוכחות הוא קונה שכל כי המוסר הוא התחלה להשגת החכמה: יראת ה׳ מוסר חכמה. יראת ה׳ היא תישיר אל לקיחת המוסר בחכמה והענוה והשפלות תישיר להשגת הכבוד: לאדם מערכי לב ומה׳. כמה שיסדר מהדברים בלבו אך יצטרך עם זה עזר האלהי להוציא הדברים בפיו כי כמה דברים ימצא שיבלבלו הדברים בפיו אע״פ שנערכו בלב באופן שלם: כל דרכי איש זך בעיניו. הנה כל אחד מדרכי איש הוא זך בעיניו והמשל כי הכח המתעורר השכלי יהיה הדרך הטוב זך בעיניו והנה המתעורר הדמיוני יהיה הדרך הרע זך בעיניו מצד היותו ערב או מועיל לפי מחשבתו ומי שיעזר לתכן הרוחות אל שישאר הרוח והרצון בדרך הטוב הוא הש״י הוא לתכלית ולתועלת כי על צד ההשגחה ישמר האיש הטוב מהתנהל בפעולות הרעות: גול אל ה׳ מעשיך. סבב כל מעשיך לעבודת הש״י ואז יכונו מחשבותיך כי הש״י יעזרך להשלימה: כל פעל ה׳ למענהו. הנה כל אשר פעל הש״י הוא לתכלית ולתועלת וגם מה שתראה שיוזק הרשע ליום רעה הוא לתועלת כי בזה תועלת ללקיחת המוסר: תועבת ה׳. הנה הגאוה היא מדה מגונה מאד ומתועבת לש״י כי היא סבה לרעות גדולות בענינים המדיניים והיא ג״כ מהגדולות שבסבות למנוע השלימות הנפשיי ולזה יהיה ברע זה האיש המתנהג בזאת המדה הפחותה ולא ינקה מהרעות הפתאומיו׳ אלא יוזק בהם: בחסד ואמת. הנה מי שיתנהג ביושר ובאמת בגמילות חסדים יכופר לו העונש שהיה ראוי לבא עליו: ברצות ה׳ דרכי איש. כאשר ירצה הש״י דרכי האיש מפני תום דרכיו הנה הש״י יסיר ממנו הרעות הנכונות לבא עליו ולזה ישלים אתו כל אויביו וכ״ש שישמרהו משיעוררו לו מדיני׳ אנשי׳ לא היו שונאיו מקדם ואפשר שרמז בזה עוד אל העזר האלהי שילוה לו בדעות ואמר כי ברצות הש״י דרכו ישמרהו מהטעות בעיון עם שגם אויבי האמת בעיון שהוא ישלים עם הדרוש והם הספקות הנופלות בו מצד המחשבות המקבילות הנמצאות לו והנה ההשלמה היא הסרת הספק שהוא כשיתבאר שהמחשבה ההיא תתאמת בנושא אחר זולת זה ואמנם המחשבה שאינ׳ צודק׳ בעצמה לא יצטרך בה להשלמה אבל שתוסר לגמרי: טוב מעט. מהממון שיקובץ בצדק וביושר ממי שיקבץ רב תבואות בלא משפט ר״ל בגזל ובחמס ובדרכים בלתי ישרים וכן השיר בזה בענינים העיוניים ואמר כי טוב שישיג האדם מעט מהדברים העיוניים וישלים בהם החקירה בצדק וביושר מאשר ישיג מהם הרבה בזולת חקירה ישרה כי זה ממה שיביאהו לחשוב שהשיג האמת מזולת שיהיה כן וגם אם השיג האמת הנה לא השיגהו כדרכיו ולא יכנס זה בגדר הידיעה: לב אדם. הנה לב האדם יתבונן איך ראוי שיתדרך בדרכו במה שירצה לעשותו ואמנם בסוגאם לפועל יצטרך עזר אלהי שיכין צעדו וייסירהו אל מה שראוי לו בדרך ההוא כי לא לאדם דרכו: קסם על שפתי מלך. הנה על שפתי מלך דבר ידמה לקסם ונגיד שאמת בדברים כי כל דבר לא יכחד מן המלך לסבות רבות יתקבצו בזה הא׳ כי ענייניו במלכותו מסודרים מהש״י כאמרו פלגי מים לב מלך ביד ה׳ והשנית כי בסבת רצון האנשים למצוא חן בעיניו ימצא בכל דבר מי שיגלם

מצודת ציון

(לב) פורע. ענין השבתה ובטול כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל א׳): (א) מערכי. ענין סדור: מענה. ענין אמירה: (ב) זך. בהור ונקי כמו שמן זית זך (שמות כז): ותוכן. מל׳ תוך: (ג) גול. גלגל וסבב: (ז) ישלים. מל׳ שלום: (י) קסם. ענין ניחוש כמו קוסם קסמים (דברים י״ח): ימעל

מצודת דוד

ותלין בקרב חכמים לשמוע דבר חכמה: (לב) פורע. המבטל את המוסר הוא מואס נפשו כי מה ראה שאינו חושש בתקנתה: קונה לב. יקנה בזה לב חדש ומשכיל: (לג) מוסר חכמה. היראה תחשב למוסר להאזין חכמה והיראה היא סבה לחכמה וקודמת לה וכן לפני כבוד על כרחך היה הענוה כי הענוה היא סבה להביא את הכבוד א״כ היה לפניו: טז (א) לאדם. ביד האדם לערוך הדברים בלבו בסדר נאות אבל מה׳ בא העזר לסדר אמריו בלשון לבל יכשל בהם: (ב) זך בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו: ותוכן. ה׳ הוא בתוך רוחו של כל אדם ויודע הוא אם דרכיו זכאים אם לא: (ג) גול. סבב מעשיך אל ה׳ לשיות תביא לעבודתו ואז יכונו ויתקיימו מחשבותיך: (ד) כל. הכל ברא ה׳ למען קלוסו וגם טובת הרשע וכח הזרוע שנתן בו הוא להיות מוכן לרצועת מרדות ביום בוא הרעה להיות שבט אפו וא״כ גם זה הוא למענהו: (ה) יד ליד. מידו של מקום יבא הגמול ליד המחוייב ולא ינקה ממנה כי לא השוב ריקם: (ו) בחסד. בעבור החסד והאמת אשר יעשה האדם יכופר העון ובלבד כשהוא סר מרע בעבור יראת ה׳ לא מיראת הבריות: (ז) ברצות. כאשר ירצה ה׳ דרכי האיש בהיותם ישרים אז גם אויביו ישלים עמו ומכ״ש שלא יתעוררו עליו אויבים חדשים: (ח) טוב. יותר טוב הון מעט הבא בצדק וביותר מהרבה תבואות הנאספים בלא משפט כי אם בגזל ובעושק: (ט) יחשב דרכו. באיזה דרך יהלך: יכין. מכין פסיעותיו ללכת במקום שירצה: (י) קסם. אמרי המלך ברורים כאלו הי׳ קסם על שפתם כי אין דבר נכחד מאת המלך לפי שכל האנשים יחזרו למצוא חן בעיניו ולזה ימצא בכל דבר מי מגלה אוזן המלך לזה לא ימעול פיו במשפטו לעוות הדין מחמת

(יא) פלס ומאזני משפט וגו'. לשלם לאדם כפעלו. משפט ייסטיצ"ה בלע"ז פרעון עונות האדם בפלס ומאזנים: מעשהו כל אבני כיס. כאשר יש באבני כיס משקלות גדולו' וקטנו' הכל לפי פעלו של אדם: (יב) תועב' מלכי' עשו' רשע. דבר תעוב הוא לדיינין ואף הגון להם לעשו' רשע: (יד) חמת מלך. הוא כמלאכי מות כשלוחי מיתה: ואיש חכם יכפרנה. יפייסנה: (טו) באור פני מלך חיים. מי שהקב"ה מסבי' לו פני' חיי' הוא לו לכך צריך אדם לייסר דרכו לפניו: ורצונו כעב מלקוש מי שהוא מרוצה לו רצונו טוב לו כעב המביא את המטר: (יט) טוב שפל רוח. טוב להתחבר את ענוים ולהיו' אתם שפל רוח מהיות מחלק שלל את גאים: (כ) משכיל על דבר ימצא טוב. הנותן לב להתבונן על דבריו לפלס את דרכיו ימצא טוב: ובוטח בה' אשריו. כשהוא מפלס דרכיו ורואה בה מצוה שיש בה סכנה או חסרון כיס ובוטח בהקב"ה ועושה הטוב: אשריו. כן אשוריו שלו: לחכם

שפתי מלך שיגזור במשפט האמת ולא ימעול באמרי פיו: (יא) פלס. ומשקל. לענין אחד הם וכים תכין לת"ד לה' כמו בעבור כי הוא צוה לעשות במשקל ובמאזני' במשפט ומעשהו של הפלס. כל אבני כיס כי השקל עשרים גרה והטעם שלא יהיה שם גדול' וקטנ'. ע"א לה' לו הם והטע' כי הוא חפץ בהם: (יב) תועבת. רצון חמת. באור. קנה. ה' דבקים. ואהב כל אחד מן המלכים. מלקוש הוא המטר וכן פירושו המלכים ראויים לתעב עושה רשע כי בעבור הצדק שיעשו יכון כסאם ורצונו דובר הצדק כלומ' דובר אמוני' ישרים יאהב המלך כי חמתו כחמת מלאכי מות שימיתו פתאו' הרשעי': (יד) יכפרנה. יבטלנה וישוב חמתו מאליו. ובאור שיאיר עיניו על החכם יש חיים ורצונו שירצהו כעב מלקוש שיצמיח הלקש. וקניין החכמה מה טוב לחכם כי יבטל חמת המלך. חרוץ מלשון גזור כמו אתה חרצת או שם זהב כמו כתם: (יז) מסלת. שיורו לסור מרע היא מסלתם ומי שיחפוץ לשמו' נפשו שלא תמות נוצר דרכו הראוי לו והוא דרך המצות: (יח) לפני. טוב. שנים דבקים. גובה רוח על כן טוב לשפל רוח להיות עם ענוים. מחלק מקח בחלק שלל עם גאים כי אז ישבר כהם להיותו עושק: (כ) משכיל. דבק למעלה כלומר משכיל על דבר השפלות להשפל הוא ימצא טוב שייטיב לו השם. ובוטח בשם לא יחפוץ לחלק שלל עם גאים. אשריו שיהא מאושר ברבות

פיו: יא פֶּלֶס ׀ וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַיהוָה מַעֲשֵׂהוּ כָּל־אַבְנֵי־כִיס: יב תּוֹעֲבַת מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע כִּי בִצְדָקָה יִכּוֹן כִּסֵּא: יג רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי־צֶדֶק וְדֹבֵר יְשָׁרִים יֶאֱהָב: יד חֲמַת־מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי־מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה: טו בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ: טז קְנֹה־חָכְמָה מַה־טּוֹב מֵחָרוּץ וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכָּסֶף: יז מְסִלַּת יְשָׁרִים סוּר מֵרָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר דַּרְכּוֹ: יח לִפְנֵי־שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ: יט טוֹב שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנָיִים מֵחַלֵּק שָׁלָל אֶת־גֵּאִים: כ מַשְׂכִּיל עַל־דָּבָר יִמְצָא־טוֹב וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה אַשְׁרָיו:

ב' | י"ו | ג' | ה' וחס' | ל' | ל'מוא"ב קר כג' בגים | ג'. ג' | ענוים ק' | ל'

נִרְגוֹל: פּוּמֵיהּ: יא רְגִיָא יְמַסְחָא דִתְרִיצוּתָא מִן קֳדָם אֱלָהָא וְעוֹבָדוֹי כּוּלְהוֹן מַתְקְלֵי דְקוּשְׁטָא: יב מְרַחַקְתֵּיהּ דְמַלְכִין דְעָבְדִין רִשְׁעָא מְטוּל דִבְצִדְקוּתָא תַּקִּין כּוּרְסְיָא: יג רְעוּתֵיהּ דְמַלְכָּא שִׂפְוָתָא דְצִדְקְתָא וּמִלְתָא דִתְרִיצֵי רָחֵם: יד חֶמְתֵיהּ דְמַלְכָּא מַלְאֲכֵי דְמוֹתָא אִנּוּן וְגַבְרָא חַכִּימָא נְדַעְכְנֵיהּ: טו בִּנְהוֹרָא דְפַרְצוּפֵיהּ דְמַלְכָּא חַיֵי וְצִבְיוֹנֵיהּ הֵיךְ עֲנָנָא בְּבִרִירוּתָא: טז דְקָנֵי חָכְמְתָא טָבָא לֵיהּ מִן דַהֲבָא סְנִינָא וּדְקָנֵי בִּיוּנָא טָב מִן סַגְיָא גַבְיָא: יז שְׁבִילָא דִתְרִיצֵי מִסְטֵי מִן בִּישְׁתָא וּדְמִזְדְהַר נַפְשֵׁיהּ נָטַר אָרְחֵיהּ: יח קֳדָם תַּבְרָא גֵוְתָנוּתָא וְקֳדָם תַּקְלָא רָמַת רוּחָא: יט טָב הוּא שְׁפַל רוּחַ וְעִנְוְנָא מִן הוּא דְמַפְלֵיג עֲדִיתָא עָם גֵיוְתָנֵי: כ דְמִסְתַּכַּל בְּמִלְתָא יַשְׁכַּח טַבְתָא וּדְמִסְבַר בֶּאֱלָהָא

רשע י"ז פתחין וסימ' נמס' במיכה סימ' ו': רצון ג' וסימ' לעיל סוף סימ' י"ד: ודובר ה' וחס' וסי' פועל צדקות ודבר משרים. ודבר תמים יתעבו. ודבר אמת בלבבו. ודבר ישרים יאהב. ודבר שלום לכל זרעו: גאון ג' וסימ' ביחזקאל סימ' י"ו: גובה ג' וחס' וסימ' הלוא אלוה גבה שמים. וראיתי לבית גבה.

תולדות אהרן פלס. עקידה שער לו (פלה יו בוריום מה): רצון מלכים. עקידה שער ח: חמת מלך. בתרא קיו עקידה שער כג זוהר קרח: באור פני מלך. עקידה שער סג עקרים ב' פ' כ"ט (קנה חכמה שם): לפני שבר. מגלה טו:

רלבג

שיגלה אזנו להגיד האמת ולזאת הסבה בעינה לא ימעל פי המלך במשפט כי יגיד האמת ויהיו משפטיו לפי המשפט המוגבל מהש"י: פלס. הנה המשקל בדברים העיוניים ומאזני צדק ומשפט לשקול בהם הישר והבטל הוא לה' כי יצטרך עזר אלהי לשקול זה בצדק וביושר לרוב הטעיות שאפשר שיפלו בו ולזה ג"כ יהיה מעשה הש"י כל המשקלים שבכיס אשר ישקלו בהם דבר מהדברים העיוניים כי להם סדרים יתיישרו בהם להסיר הדרכים המטעים מהם ואלו הסדרים מתחלפים בהתחלף סוגי העיון והנה העיר בזה ג"כ אל דבר המשקלים והמאזנים כי ידיעת היותם בצדק הוא לה' ולזה ראוי שיירא האדם מזה והנה הביאור הראשון הוא היותר נכון וידמה לפי הביאור הראשון שיהיה שב אומרו קסם על שפתי מלך אל החלק המושל באדם והוא השכל והנה קראו מלך כי בזה האופן יתיישר לו העיון כשימלוך על שאר כחות הגוף והנפש וישרתוהו כלם וידוע כי החטא לא יקרה בהשגתו המיוחסת לו ולזה לא יקרה טעות בציור כי הוא מהשכל לבד אך יקרה טעות באמת מפני היות ההשגה מורכבת מהשכל והחוש כמו שנתבאר בספר הנפש ולזאת הסבה לא ימעל פיו במשפט במה שישפטהו ממה שהוא מיוחס לו ולזה שביאור ימשך יפה מה שבארנו ראשונה במאמר פלס ומאזני משפט וגו' וזה הביאור הוא הנראה צודק בזה המקום: תועבת מלכים. הנה למלכים והם השכלים האנושיים הוא מתועב מאד ופנות עשיית הרשע בדעות או במדות וזה כי עשיית הרשע במדות יהיה סבה שלא יכון כסא המלך אבל יסורו הכחות הנפשיות מלשרתו וימנע מפני זה ממנו השלימות אשר הוא כחיי עליו ועשיית הרשע בדעות שהביה סבתו לקיחת המחשבות והצורות הדמיוניות לא על נכון הוא סבה שלא יגיע מהם הפירות הראוי כי בצדק וביושר יכון הכסא והאדנות שיש לו עליהם אך בזולת זה אין לו תועלת: רצון מלכים שפתי צדק. הנה רצון מלכים הוא שפתי צדק כמה שיעידו בעדות בספורי הקודמים כמו שיצטרך זה בחכמות אשר לא תשלם העמידה על מה שיצטרך לעמוד עליו מן החוש בהם כי אם בזמן ארוך נפלא יעבר החיים האנושיים כמו הענין בחכמת הכוכבים ובהרבה מהדברים הטבעיי' ומי שהוא דובר ישרים יאהב כי היושר בדברים ייישירהו למציאת האמת במה שיחקר בו: חמת מלך. הכעס שיכעס המלך הזה על מה שהפליג לחקור בו לפי העדות ושפט מפני זה בדבר מה נמצא אחר זה בחוש בלתי צודק מפני הכזב שיהיה בעדות הנה הוא כמו מלאכי מות להסיר האדם מדרך חיים אל דרך המות כי ידמה לו שהטעות בחכמה הוא לבטלה והמנס איש חכם יסיר זאת החמה בשיפליג שהלא בדבר העדות להתבונן אם קלתו מסכים לקלתו ואם ימלאוהו בלתי מסכים הנה יעמוד על מה שהיה מהם צודק מהדרכים רבים מהם שיתבונן באי זה מאלו הדרכים נכפל העדות יותר כי אשר נכפל בו העדות יותר ידמה היותו מסכים לאמת ומהם שיתבונן מצד המעידים ר"ל שכאשר יעיד בו איש יותר שלם ויותר חכם הוא יותר שיהיה צדק ומהם שיתבונן בו מצד הטעות שאפשר שיקרה בהרגש בו מהטעות יותר הוא יותר ראוי שיונח בלתי צודק והנה ג"כ אפשר שיסיר החכם זה הכעס והחמה בצד אחד והוא שאחר שהשיג בחוש הפך מה שיתחייב מהעדות ישוב לבסיר מהעדות מה שחוייב ממנו זה הביטול ויחקר עם השאר ועם מה שהשיג בחוש כי בזה האופן יתיישר למצוא האמת והנה יסיר החכם זה הכעס בצד אחר יותר שלם והוא כי מדרכו שלא יעיר בדבר אם לא היה צודק ונקי מהטעות ואם היה אפשר שיהיה בהרגש טעות יגיד זה הענין בעדותו: באור פני מלך חיים. הנה באור פני המלך הזה בהשגת המושכלות ישגו החיים הנצחיי' והרצון שיהיה ממנו לשאר הכחות המשרתות אותו הוא במדרגת העב שיהיה ממנו המלקוש אשר יביא פרי הצמחי' ותכליתם וזה כי בזה האופן יתיישר לאדם השגת ההצלחה שהו' הפרי המכוון בו: קנה חכמה. הנה קנין החכמה טוב מאד מקנין הזהב וקנין הבינה נבחר מקנין הכסף ורמז בזה כי אין לאלו הקנינים יחס וערך לקנין החכמה והבינה והנה המביל החכמ' בקנין יותר יקר מהבינ' כי השגת החכמה יותר שלימה מהשגת הבינה כמו שהתבאר מדברינו ואע"פ שכבר יקרה בבינה שתחקו' בנושא יותר נכבד ועוד כי הבינה תהיה ג"כ בדברי המוסר והוא הפילוסופיא המדיני' ואולי אל זאת הכונ' כיון בזה הפסו': מסלת ישרים סור מרע. דרך ישרי' היא סור מרע כי הם יתבוננו בדרכם וינהגו בו באופן שימלטו מהרע בדברי' המדיניים או בדברי העיוני' ומי שירצה לשמור נפשו מהרע ראוי שישמור דרכו בזה האופן הנזכר: לפני שבר גאון. הנה הגאוה והגאון וגובה הרוח הוא סבה אל השבר ואל הכשלון וזה מבואר מאד מענין המדה הזאת: טוב שפל רוח. הנה יותר טוב לאדם הוא שיהיה שפל רוח ויתחבר עם הענוים והשפלים משיהיה מתחבר עם גאים ויחלק שלל עמהם במה שנצחו במלחמה אשר היתה גאותם סבה לה וזה כי אם יקרה מזאת התכונה טוב בקצת העתים הנה יקרה ממנה רע בעתים רבים והנה חלקם השלל הוא ג"כ לנקמה מהם כי זה שירגלם בזאת התכונה הפחותה ויהיה זה סבה שיחולו עליהם רעות גדולות: משכיל על דבר ימצא טוב. הנה מי שהוא מעיין ומסתכל איך ראוי שיתנהג בדבר דבר ולא יעשה מעשיו בזריזות ובבהלה הוא ימצא טוב בדברים כי

מצודת דוד

מחמת מעות ושגגה: (יא) פלס. הנה יש ביד ה' פלס ומאזנים לשקול בהם משפט התשלומין ומעשהו בדבר התשלומין הוא כמו כל אבני כיס הם אבני המשקל הנתונים באמתחת גם הם בני המשקל גדולי' וקטני' המשקל וכן ישקול המקום תשלומין לכ"א לפי הגמול: (יב) תועבת. דבר תעוב הוא למלכים לעשות רשע כי בעבור מעשה הצדק יכון כסאו ולזה יתעב הרשע להעמיד הכסא על כנו: (יג) שפתי צדק. אמרי צדק: יאהב. אל המלכים: (יד) מלאכי מות. החמה ההיא כאלו ישולח באדם מלאכי מות: יכפרנה. יעביר את החמה במתק אמרי פיו: (טו) באור. כשהמלך מאיר פניו למי ומראה פנים צהובות ומשחקות היא לו לחיים כי הרבה טובה ביד המלך: ורצונו. רצון המלך הוא כעב המביא מלקוש הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות: (טז) מה טוב. מה מאוד הוא טוב יותר מחרוץ והוא מין זהב טוב: וקנות בינה. קנין הבינה: (יז) מסלת. דרך הישרים הוא לסור מרע כי יתבוננו בדרכם שלא יבואו לידי נדנוד עון והרוצה לשמור נפשו ישמור דרכו לבלי לכת כפי ההזדמן: (יח) לפני שבר. טרם יבא שבר על הרשע בא לו מתחלה גאון ומשל רב כי בזה יכשל הנער: גובה רוח. על רוב הטובה הבאה לו טרם הכשלון וכפל הדבר במ"ש: (יט) טוב. יותר טוב להיות שפל רוח להתחבר עם הענוים אף אם מעט ירויח עמהם מלהיות מחלק שלל רב מאשר ירויח עם גאים פן ילמד ממעשיהם: (כ) משכיל. המתבונן וצופה לסוף הדבר

מצודת ציון

ימעל. ענין בגידה ואשמה: (יא) פלס. ענין יושר כמו פלס מעגל רגליך (לעיל ד) והושאל על משה המאזנים כי הוא מיישר המשקל: כיס. אמתחת ושק: (יד) יכפרנה. ענין הסרה וקנות ועפ"ז יקראו המזרקים כפורי זהב (עזרא א) כי הכהן מקנח ידו מן הדם בשפת המזרק: (טו) מלקוש. כן נקרא המטר המאוחר כמו יורה ומלקוש (דברים י"א): (יח) גאון. ענינו ממשלה כמו גאון יעקב (עמוס ז'): כשלון. ענין תלאות ונפילת הכה: (יט) שלל. הון רב: (כד) צוף דבש. תלות דבש וכן ונופת צופים

ברבות טובתו : (כא) לחכם לב . שהחכמה בלבו . יקרא נבון שיבין מה שלא למד . ומתק שפתים טעם ואיש ילמד מתיקון שפתים אז יוסיף לקח והמתק רמז לחכמה המתוק׳ כענין ומתוק מדבש : (כב) מקור . פירוש השכל הוא המקור שיקירו משם חיים לבעליו : ומוסר אוילים. מוסר אולת : (כג) לב. צוף . שנים דבקים. חכם ירא׳ השכל על פיהו . ועל שפתיו יוסיף . הלב להראות הלקח : (כד) צוף . דבש חסר כ״ף כלומ׳ כצוף דבש כן אמרי נוע׳ מתוקים : (כה) יש דרך ישר . מי שם לפני איש להתעסק באמרי נוע׳ . ואחריתה שיעזבה ימצא דרכי מות ואמר דרכי כי סבות המות רבות . פ״א שילך דרכים שיביאוהו למות : (כו) אכף . סבב וגרם כלומר נפש עמל תעמל לעד כל ימיו כי פיהו אכף גר׳ וסבב עליו לעמל בעבור שלא למד אמרי נועם והפך זה החכמה תחיה את בעליה: (כז) ועל שפתיו . על כל אחד משפתיו הרעה כאש צרבת . פ״א המלשין : נרגן . דברי שרה ברכילות : (כח) איש . העושה חמס מפתה רעהו שיעשה חמס כמוהו : (כט) בדרך לא טוב . בלשון זכר : (ל) עוצה . לפי דעתי שיועצ׳ את עיניהם עוצם עיניו הם משרש עוצה עיניו והמ״ס סימן הפועלים והראוי עוצה אותם

טובוהי : כא חכים לבא יתקרי סוכלתנא ודחלין ספותיה מוסיף אולפנא : כב מבוע דחיי סוכלא דמריה ומרדותיה דשטיי שטיותא : כג לבא דחכימא מסתכל פומיה ובשפוותהי מוסיף אולפנא: כד כבריתא דדובשא מאמרא דבוסמא חליותא דנפשא ואסותא לגרמי : כה אית ארחא דמתחזיא בעיני בני נשא דתריצא היא וסופה ארחתא דמותא אנון : כו נפש דלעיא לעותה תסובר דמן פומא אתי לה כיפא : כז גברא טלומא חפר בישתא ובשפוותיה נורא יהבא זליקי : כח גברא מהפכנא יגרי תגרי וחרתנא מעריק רחמיה : כט גברא חטופא משרגג חבריה מוביל ליה בארחא דלא שפירא : ל רמז בעינוי

כא לחכם־לב יקרא נבון ומתק שפתים יסיף לקח : כב מקור חיים שכל בעליו ומוסר אולים אולת : כג לב חכם ישכיל פיהו ועל־שפתיו יסיף לקח : כד צוף־דבש אמרי־נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם : כה יש דרך ישר לפני־איש ואחריתה דרכי־מות : כו נפש עמל עמלה לו כי־אכף עליו פיהו : כז איש בליעל כרה רעה ועל־שפתיו כאש צרבת : כח איש תהפכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף : כט איש חמס יפתה רעהו והוליכו בדרך לא־טוב : ל עצה עיניו לחשב

(כא) לחכם לב יקרא נבון . שלמד חכמה מרבו . יקרא נבון סופו שיהי׳ נבון בדברי׳ מפולפל בחכמתו ויקראו אותו נבון : ומתק שפתים יוסיף לקח . כשאדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמים יוסיף לקח: (כב) מקור חיים שכל בעליו . וכן פתרון המקרא שכל הבעלים מקור חיים הוא לו: ומוסר אוילי׳ אולת. יסורי אוילים ע״י אולת באים להם וכן משמעו האולת יסורין הוא לאוילי׳ : (כג) לב חכם ישכיל פיהו . לבו מלמד את פיו לדבר נחות : (ועל שפתיו . יוסיף לבו לקח) : (כד) צוף דבש . מתוק דבש . כרישק״ה בלע״ז : אמרי נועם . דברי תורה : (כה) יש דרך . שהוא ישר לפני איש : (כו) עמלה לו. לצרכו הוא עמל : כי אכף עליו פיהו. כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל אז עמלו עומדת לו שאוכל מה שעמל כבר: (כז) כורה רעה . בלבו חורש הרע : ועל שפתיו כאש צרבת . הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוציאה בפיו וגומר . כאש צרבת שורפת כמו (יחזקאל כא) ונצרבו בה כל פנים : (כח) ונרגן מפריד אלוף . וע״י רינונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עול׳ : (ל) עוצה עיניו . ל׳ קריצה וכן איעצה עליך

ולפני כשלון גבה רוח: יוסיף י״ד חס׳ וי״ו וסימ׳ בשמואל כ׳ סוף סי׳ ג׳ גבי קנות דוד על אבנר: ומרפא ג׳ וסימני׳ וזרחה לכם יראי שמי . צוף דבש אמרי נועם . הנני מעלה לה ארוכה : ונרגן נו״ן בתרא זעירא והוא חד מן ג׳ נונין אריכין זעירין וסימניהון נטע ארן וגשם יגדל . ונבושזבן רב סרים. ונרגן מפריד אלוף . ואיתון מן א״ב דאתין זעירין וסי׳ נמסר בריש ספר ויקרא ובמסרת רבתי בריש מערכת אות האלף בס״ד:

תולדות אהרן נפש עמל . סנהדרין לט : איש תהפוכות . זוכר ויקרא:

רלבג

כי זה ממה שיתייאשר בו להגיע אל התכלית הנרצה ומי ששם מבטחו עם זה בה׳ לא כמה שהכין מהסבות אשריו כי הש״י ימציא לו חפציו ואף אם שגג בהכנת הסבות : לחכם לב יקרא נבון . הנה לחכם לב יקרא נבון ר״ל כי השגתו החכמה תעירהו להשגת הבינה גם בדברים המדיניים להתבונן בלקיחת התחבולות להעמידו בשלום עם כל אחד מהאנשים ואע״פ שכבר התבונן בזה בלבו באופן ראוי הנה במתיקות דבריו יוסיף קנין טוב על מה שהשב בלבו כי ערבות הדברים ומתיקותם ימשוך הנפש׳ ויקחם : מקור חיים . הנה ההסתכלות וההתבוננות הוא בעליו של מקור חיים והמנהיג אותו וזה כי ממנו מבוע המיעדת החיים הגופיים והחיים הנצחיים אם החיים הגופיים מפני ההשתכלות בדברים המדיניים אשר בו יושלל הסרת הרע ממנו מהאנשים ושיגיע לו הטוב והעזר מהם ואם החיי׳ הנצחיים כי זאת התכונה כלי להפליג החקירה בדברים העיונים לפי מה שראוי אשר היא סבה למצוא האמת בהם והאולם האוילים לא יקנו מוסר כי אם מהאולת והמשל שכאשר קרה לאויל רע מה מפני שלא השגיח בסבות המביאות אותו להשגת מבוקשו אז יקחו מוסר מפני האולת ההיא להשגיח בפועל ההוא בשיקרה לו שנית בסבה אשר לא השגיח בה קודם זה שהיתה סבה אל שנבצר ממנו אשר יזם לעשות הנה התועלת שיקח בזה הוא מעט מאד וזה כי אולתו תסבב שלא יקח בזה מהתועלת רק בכמות הדבר ההוא ובסבה ההיא לבדה וכבר יהיו שם סבות אחרות יפקד המסובב בהפקדם והוא לא ישגיח בהם אם לא בשיפקחו עיניו במה שיראה בנסיון וזה רחוק מאד שיגיע בשלימות בזה האופן גם בפועל אחד מיוחד והאולם עם המשכיל מקור חיים ומבוע בכל הדברים וזהו ההבדל הנפלא שיש בזה בין המשכיל והאויל : לב חכם ישכיל פיהו . הנה מה שהוא מצוייר בלב החכם יודיעהו פיו לאנשים כי דבריו ישכימו אל מה שהוא מצוייר בנפשו אם בדברים המדיניים לפי שלא יכחד בלב ולב ואם בדברי׳ העיוניים כי הוא מגד חכמתו יודע לדבר באופן ישכים מה שיאמר למה שהוא מצוייר בנפשו והנה הוא ידבר באופן שעל שפתיו יוסיף קנין טוב על מה שהיה בלבו וזה כי בלב לא יתכן שיהיה למאמר כי אם כוונה אחת והוא יאמר אותו בדרך יכלול על כוונות מתחלפות כלם מועילות וכבר יהיה זה ג״כ ומגד אחר והוא בדברים המדיניים רב התועלת והוא שיוסיף על שפתיו ממתק הדברים וערבותם מה שיוסיף לקחת הנפשות ולמשכם אל כל מה שירצהו ובדברים העיונים ג״כ מגד מה שיעריב המאמר מן הדברים המיפים את המאמר ומקשטים אותו : צוף דבש . הנה אמרי נועם שיצאו מפי החכם הם כמו צוף דבש שהוא מתוק לנפש המרגשת כשיזון האדם ממנו והוא עוד מרפא לאיברים הכתושים כשיושם עליהם ולזולת זה מחלייהם וכן אמרי נועם החכמים יערבו לנפש המשכלת וכהם עוד שיסרם לתקון הגוף ולברר ולהוציא ממנו חליי המדות הפחותות : יש דרך . הנה ימצא דרך שהוא ישר לפני האיש ולא ירגיש ברע הנמשך ממנו כי אחריתה היא דרכי מות והנה האיש החכם יישיר להתרחק מהדרך הזאת : נפש עמל . הנה נפש האיש העמל עמלה לו ולתועלתו כאשר כפף פיהו והכניעו על העמל ההוא ר״ל כאשר כבש תאות פיהו למזונות ולמשקים הערבים בדרך שלא יבטלהו רדיפת התאוות הסך מבקשת החכמה וההתעמלות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו מה שאינו כן בעמל אסיפת הקנינים כי יכין האדם ואחר יאכל ומי שעמל בו לא יהנה ממנו ולא יהיה לו יתרון כי אם ראות עיניו או ירצה בזה נפש האיש העמל תמיד להשגת טרפו עמלה בסבתו בעצמו כי פיו הכניעו וכפפו לזה העמל וכאלו יישיר בזה שאם היה האיש ההוא מונע ממנו יתרון המזון ולא יקח ממנו כי אם המצטרך לבד ויצמצם בהוצאתו לפי מה שאפשר או יהיה קובץ על יד מעט מעט עד שישיג מחייתו בזולת עמל : איש בליעל . הנה האיש הבליעל חורש הרעה בלבו ומה שיצא ממנו אל שפתיו יזכר בו רושם הרע שהוא בלבו ויהיה משחית כמו האש השורפת וכאילו אמר שיותר רע יצא מפיו ממה שהוא בלבו כי ישתדל להעמיק בדבריו בדרך שימשך מהם רע נפלא : איש תהפוכות . האיש הכזבן הנה מנהגו לשלח ריב ומדון בין האנשים ולא יספיק לו בזה עד שיעורר דברי תלונה להפריד השר והגדול מעמו ר״ל שיסבב שימרדו בו : איש חמס . הנה האיש שהוא איש חמס יפתה בפיו רעהו להמשך למנהגו ובדבורו בהגרים לו להלך אותו בדרך לא טוב : עוצה עיניו . מי שהוא עוצה עיניו

מצודת דוד

נופים (תהלים ׳ט) : לעצם . ר״ל לגוף כי העצמות הם מעמידי הגוף : (כו) אכף . מל׳ כפיה ונגישה וכן ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג) : (כז) כורה . חופר בור כמו בור כרה (תהלים ז׳) : צרבת . ענין שריפה כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ״א) : (כח) ונרגן . ענין תלונה כמו ותרגנו באהליכם (דברים א) : אלוף . שר כמו ואל תבטחו באלוף (מיכה ז) : (ל) עוצה . ענין סתימה כמו ויעצם את עיניכם

מצודת ציון

ימצא טוב כי יצליח ואם אחר כל ההתבוננות יבטח בה׳ אשרי לו : (כא) לחכם לב . למי שלמד חכמה מרבו סופו יקרא נבון כי יתחכם להבין דבר מתוך דבר : ומתק . הממתיק אמרים לזולת למען יערב לו להיות מקובל על הלב הנה יועיל גם לעצמו כי בזה יוסיף ללמוד להבין תוכיות הדבר : (כב) שכל . השכל הוא לבעליו כמעיין

הנובע חיים כי בעבורו בא לו חיים : ומוסר . היסורים הבאים על האוילים הם בעבור אולתם : (כג) ישכיל פיהו . ילמד את פיו להמתיק אמרים וכאשר יהיו שגורים על שפתיו יוסיף עוד למוד להבין תוכיות הדבר א״כ באה ההשכלה מן הלב אל הפה וחוזרת לבוא מן הפה אל הלב עד אין תכלית : (כד) צוף דבש . הממתיק אמרים בנעימות רב המה ערבים משומעיהם כחלות הדבש והמה מועילים לנפש ולגוף כי בזה ימשוך לבות בני אדם אחר דעתו הן בדבר המוסר הן בדבר הנצרך : (כה) לפני איש . לפי ראות עיניו : ואחריתה . אחרית הדרך ההוא הולך אל דרכי מות : (כו) עמלה לו . טורח המלאכה יעמוד לו לצורכו כאשר פיו יכוף אותו לתבוע המאכל אז יהיה לו למלא שאלתו : (כז) כורה רעה . דרכו לחפור ולחפש תחבולות לעשות רעה לבני אדם וגם ירבה לדבר דברי חידודים ומכעיסים כאלו על שפתיו אש שורפת : (כח) איש תהפוכות . המהפך אמרים ממה שנאמרו הוא מגרה מריבה בין הבריות : ונרגן . המתלונן אחר מעשה בני אדם מפריד מן האנשים את השר אשר עליהם כי מורדים בו וגם הוא נהפך להם לאויב : (כט) יפתה רעהו לאחוז גם הוא בדרכי חמס ומוליכו בדרך לא טוב למצוא חבר לעצמו : (ל) עוצה . הסוגר עיניו לחשוב להפך אמרים (כי דרך שמעמיק לחשוב מה יסתום אז עיניו לבל יבלבלו אותו דברים הנראים) : קורץ . המגדנד בשפתיו לרמז

תַּהְפֻּכוֹת קֹרֵץ שְׂפָתָיו כִּלָּה רָעָה׃
לא עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ
צְדָקָה תִּמָּצֵא׃ לב טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם
מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר׃ כ'
לג בַּחֵיק יוּטַל אֶת־הַגּוֹרָל וּמֵיְהוָה ג'. ד'
כָּל־מִשְׁפָּטוֹ׃ ו'

יז א טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה־ ג'
בָהּ מִבַּיִת מָלֵא זִבְחֵי־רִיב׃ ב עֶבֶד־
מַשְׂכִּיל יִמְשֹׁל בְּבֵן מֵבִישׁ וּבְתוֹךְ
אַחִים יַחֲלֹק נַחֲלָה׃ ג מַצְרֵף לַכֶּסֶף כ' וכסף על נקי
וְכוּר לַזָּהָב וּבֹחֵן לִבּוֹת יְהוָה׃
ד מֵרַע מַקְשִׁיב עַל־שְׂפַת־אָוֶן שֶׁקֶר ל'
מֵזִין עַל־לְשׁוֹן הַוֺּת׃ ה לֹעֵג לָרָשׁ ל'. ב' חס'
חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה׃
ו עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת
בָּנִים אֲבוֹתָם׃ ז לֹא־נָאוָה לְנָבָל ד'
שְׂפַת־יֶתֶר אַף כִּי־לְנָדִיב שְׂפַת־

וחשב הפכתא גזים בשפותיה וגמר בישתא: לא כלילא דשבחירא סיבותא בארחא דצדקתא משתכחא: לב טב נגיד אפי רוחא מן גברא ודמכביש נפשיה טב מן הוא דאחד מדינתא: לג בעובא דעצתא נפלא פצתא ומן אלהא נפק דיניה: א טבא היא לחמא שרבתא ושלותא בה מן ביתא דמלי דבחי דדינא: ב עבדא סוכלתנא ישתלט בברא מבהתנא ובינת אחי נפלג ירותתא: ג צרפא נקי לסאמא וכורא לדהבא ואלהא בדיק לביא: ד גברא בישא ציית לספותא דעאתא שקרא ורגלותא על לישנא דעאתא: ה דמצדי למסכנא מרגז לבריה ודחדי לתברא דחבריה לא מזדכי: ו כלילא דסבי בני בניא ושבהורהון דבניא אבהתהון: ז לא יאי לטפשא שפתא יתירתא אפלא לשליטא שפתא דשקרא:

רשי

עליך עיני (תהלים לב): כלה רעה. כמו כי כלתה אליו הרעה וגומר וגורם לבא רעה לעולם: (לא) כדרך צדקה תמצא. ע"י הצדקה מאריכין ימיהם: (לב) ומושל ברוחו. כובש את יצרו: (לג) בחיק יוטל את הגורל. בינו לבין עצמו אדם מטיל גורל: ומה' כל משפטו. לברור לכל אחד ואחד חלקו: (א) טוב פת חריבה ושלוה בה. טוב היה להקב"ה להחרי' ביתו ועירו והי' בשלוה מעבירותיהן של ישראל: מבית מלא זבחי ריב. שהיו מקריבין זבחי ריב בביתו: (ב) עבד משכיל וגו'. על שהשכיל נ"נ לפסוע ג' פסיעות לכבודו של הקב"ה על' לגדול' ומשל בישרא' שהובישו מעשיהם וחלק נחלתם לעיניהם. ד"א גר צדיק טוב מאזרח רשע ולע"ל יחלק שלל ונחל' בתוך ב"י שנאמר (יחזקאל יז) והיה השבט אשר גר הגר וגו': (ג) מצרף לכסף. כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאפ' מקלה על גבי הרס קרוי מצרף: וכור לזהב. כלי שצורפים בו את הזהב כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדירה שבורה קרויה כור: מצרף לכסף וכור לזהב. המצרף עשוי לצרוף כסף למלאכתו וכן הכור לזקק הזהב. אבל הלבבות הקב"ה זוקקן ובוחנן ויודע מחשבותן: (ד) מרע. רשע: מקשיב על שפת און שקר. מקבל לשון הרע ועידי שקר: מזין. מאזין מי שהוא משקר מאזין על לשון הוות: (ו) עטרת זקני'. כשרואי' בני בניה' הולכין בדרך טובה: ותפארת בנים אבותם. כשאבותיה' צדיקי' היא תפארת הבנים: (ז) שפת יתר. דברי גאו': אף כי לנדיב. וכ"ש שלא נאה

אבן עזרא

אוטם את עיניהם וכמו כן והפקח ותראהו את הילד לחללו את ביתו הנכון לחלל אותו וכן הפירוש עוצה עיניו אוטם עיניו בעבור שלא ילך לבו אחרי עיניו בעבור שיחשוב תהפוכו' כרצונו. כלה משלים הרעה כאשר חשב: (לא) עטרת. השיבה היא כעטרת תפארת לראש: (לב) טוב. בחיק. טוב. ג' דגשים. טוב עומד במקום שנים וארך אפים הוא טוב מגבור כי הוא יכבוש כעסו והגבור אע"פ שטכבש אחרים איננו יכול לכבוש כעסו. מושל ברוחו לבדו טוב ממושל לוכד עיר שצריך לעזר אחרי' וכאשר יוטל הגורל בחיק ומה' משפטו איך יפול כן תחת השם מי שיוכל למשול ברוחו: (א) טוב. חרבה למושלים ברוחם כפת חרבה שיש שלוה בה. מבית מלא זבחי ריב ומריבי' שיתכעסו תמיד: (ב) בבן מביש. כסיל. יחלוק יקח חלק: (ג) מצרף. מרע. לועג. פר. ד' דגשי' מצרף מין כור. מזין הראוי מאזין כלומר יש מצרף לכסף וכור לזהב לזקקו וכן יבין הלבבות השם וידע מי שהוא מרע ומחשב רכילות שהוא על שפת איש. שמח מי ששמח לאיד הרש לא ינקה לא יהיה נקי' כל אחד מהם כי השם בוחן הלבבות ויתן שכר למרע וללועג ולשמח לאיד: (ו) בני בנים. שבעבורם מכובדים הזקנים בעבור חכמתם. ותפארת בני' אבות החכמים: (ז) לא נאו' לנבל. לא נחמדת ונאוה לו. שפת יתר כלומר לא יתאוה לעצת שפת חכמים שתביאהו לידי יתרון אבל לנדיב

יוטל ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימן כי יפול לא יוטל. בחיק יוטל את הגורל. הגם אל מראיו יטל. בתרא חס': ומה' ד' וסי' לעיל ריש סי' טז: משפטו ו' וסי' נמס' בשמואל א' סוף סימן כז: חרבה ג' וסי' ואמר למלך המלך לעולם יחיה. ואמר אליהם אתם ראים הרעה. טוב פת חרבה. וא' וחרבה וכל מנחה: נאוה ד' קמצין וסימ' נאוה כירושלים איומה כנדגלות. לישרים נאוה תהלה. כי נעים נאוה תהלה. לא נאוה לנבל שפת יתר. וא' שחורה אני ונאוה:

תולדות אהרן עטרת תפארת. אבות יג: טוב ארך. שם ט עקידה שער ס"ה: טוב פת. עקידה שער מא: לועג לרש. ברכות יח יט סוטה מג (ברכות ד): עטרת זקנים. אבות יג מנחות מא זוהר שמיני (סנהדרין ל):

רלבג

עיניו וכותם אותם או אחד מהם כדי שתשלם לו יותר מחשבת התהפכות והכזבים ואח"כ הוציא מה שבמחשבתו אל הפועל בשהקך שפתיו ופתח אותם לדבר הדברים בפיו הנה דבוקו השלים הרע כי במה שחשב לא היה מגיע נזק לאנשים אם לא יוציאהו בפיו: עטרת תפארת שיבה. הנה השיבה היא עטרה של תפארת כי האנשים כלם יכבדו איש שיבה ויגיעו האנשים לזה בדרך צדק ויושר במדות או בדעות כי בזולת זה יתכן שימות האדם בלא עתו או יסיר הרצון בזה כי השיבה אשר בדרך צדקה תמצא הוא עטרת תפארת כי מצד היושר בדעות ובמדות ומצד הישישות אשר יחובר עמהם נגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה ובפילוסופיה במדינית כי בישישי' חכמה וארך ימים תבונה מצד רוב מה שעמד עליו מהטוב ומצד אורך הזמן אשר בקדו בבקשת החכמה ומצד השקט רתיחת הטבעי בעת השיב': טוב ארך. הנה מי שימשול בכעסו שיוכל להאריך אפו הוא יותר טוב מגבור המנצח זולתו במלחמה ומי שימשול ברצונו ותאותו להניעם אל אשר יתפיין הוא יותר משובח ממי שלכד עיר כי איך ימשול בזולתו מי שלא יוכל למשול ברצונו. יש דברים יחשוב שיהיו תלויים קרי והזדמן והם באמת הנגלה וסדור מהש"י בחיק וזה כי הגורל יוטל בחיק ויחשוב שיהיה משפטו בדרך הקרי והנה האמת כי מה' כל משפטו וזה מפורסם מענין הגורל בספורי דברי הנבואה וכבר תעמוד על זה מהאות כי למלאכים יבא על הרוב להם בגורל היותר טוב והפך לאנשים הקשי יום והנה אמר לפי מה שאחשוב כי הגבורה במלחמה ולכידת העיר הוא מה' ולזה אין להתפאר בהם ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם נפשו הם מאתו בחירה ולזה יהיה ההתפאר בהם יותר ועוד כי הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום ויותר מעט סכנה מהטוב שיגיע מהגבורה וכן הענין במושל ברוחו עם לוכד עיר עם שבזה יגיע לאדם הטוב והשלמות מזולת שירע לזולתו: טוב פת חרבה. והנה שבח עוד השלום וגנה הקטטה ואמר כי טוב לאדם שיאכל פת יבשה בלא פרפרת עם השלום משיאכל הזבחים ובשר לשובע עם הריב והקטטה: עבד משכיל. הנה יקרה בעבד האדם שיהיה זריז ומשכיל שיהיה מושל בבן אדוניו כשהיה סכל והכל כי אדוניו ימשילהו עליו להנהיגו בהנהגה ראויה וכבר יקרה שיחלק זה העבד נחלה בתוך הבנים שהם בני אדוניו כי אדוניו לאהבתו אותו יתן לו כמותו חלק מה בנכסיו: מצרף לכסף. הנה הכסף יש לו מצרף יוכל האדם לבררו מסיגיו וכו יוכל לבחון כמה יש בו מן הסיגים כשיקח ממנו משקל מה ויעמיד על השיעור שיחסר ממנו וכזה יש ג"כ כור לזהב לברר אותו מסיגיו ואולם הלבבות אין שם מי שיבחנם זולתי השם יתברך: מרע מקשיב. הנה האיש המרע הוא מקשיב על דבר און כי בו תשקו וזה ג"כ הוא מתהפך והוא כי האיש השקרן מאזין ומקשיב על דברי הרשע והעוות מהסיר ימשכו הרעות ומהרעות ימשך השקר: לועג לרש חרף עושהו. הנה מי שהוא מלעיג על העני מפני עניו כבר חרף הש"י שיסודר ממנו זה הענין באופן מה כמו שמנהג המלאכה הוא מחרף בזה הפועל אותה ומי שהוא שמח לאיד שיבוא על איש אחר לא ינקה שיפול בכמו הרע ההוא: עטרת זקנים. כי האהבה הדמיונית תמשך אליהם אך אין הענין כן באבות כי אין האהבה עולם כל כך לאמי ההג אבל תפארת בנים היו אבותם: לא נאוה. הנה לא יאות לנבל לדבר דברי

מצודת דוד

לגמו לה"ר: כלה רעה. הנה זה גמר הרעה אשר חשב עליה כי רמזה ועשה מעשה: (לא) עטרת וגו'. ההולך בדרך צדקה תמצא בו עטרת תפארת שיבה כי ירבה ימים בגדולה ותפארת: (לב) מגבור. כי הגבור לא יתגבר כ"א במעשה הגבורה והמאריך אף יתגבר על כל כעס ואל תעשה: מושל ברוחו. מי שבידו לכבוש כעסו הוא טוב מגבור הלוכד עיר מבצר וכפל הדבר במ"ש: (לג) בחיק. דרך מטילי הגורל להניח פתקין בחיק או לזולתו במקום נסתר ומשם יקחום להניחם על המניח לדעת מה למי ואמר בזה אל תהרהרו על הגורל לומר שבא בקרי והזדמן כי בעוד הטילו פתקי הגורל אל החיק עד לא הוציאם כבר נגזר משפט הדבר מה' וזכר כל א' בחלקו אשר חלק לו אלוה ממעל: יז (א) טוב. יותר טוב לאכול פת חרבה בשלוה. משיהיה לו מלא הבית בשר זבוח בריב וקטטה: (ב) בבן מביש. בבן האדון אשר הוא מלא מדברי בושה: יחלוק נחלה. העבד הזה יקח חלק נחלה בתוך האחים כאלו היה אחד מהם: (ג) מצרף. הכסף והזהב כאשר מי ירצה לדעת כמה יש בהם מן הסיגים יקח ממנו במשקל ידוע ויפימו בכור והשיב יצרף ושקל הכסף והזהב נקי ובזה יבחן הכל אבל לבות בני אדם יבחנם ה' הטובה היא אם רעה: (ד) מרע. איש רע מקשיב לשמוע דבר און ושקר וכן בהפוך כי איש שקרן מאזין נשמע לשון הוות לשבור בני אדם ולהרע להם ור"ל אוהבים המה זה לזה ולא יתפרדו: (ה) חרף עושהו. כי בלעגו כאלו יאמר שלחסרון דעתו העני ולא ה' עשה כל

מצודת ציון

עיניהם (ישעיה כט): קורץ. ענין נדנוד לרמז כמו קורץ בעיניו (לעיל ו): כלה. ענין גמר והשלמה: (לב) ברוחו. ענין כעס: (לג) יוטל. ענין השלכה: (א) פת. חתיכה לחם מל' פתות אותה פתים (ויקרא ב): חרבה. יבשה: (ג) מצרף וכור. שמות הכלים אשר יתיכו בהם הזהב והכסף: (ד) מזין. כמו מאזין ר"ל מקשיב באזנו: הוות. ענין שבר ורעה כמו מדבר הוות (תהלים נ"ה): (ה) לאיד. ענין תקלה ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א): (ז) נאוה. מל' נאה וכן נאוה תהלה (תהלים קמז)

אבן עזרא

לנדיב לא נחמדת לו כלומר הנדיב לא יתאוה שפתי איש שקר כי שר התאוה הכסיל: (ח) אבן חן. חסר כ"ף וכן ידה ליתד תשלחנה אע"פ שאין זה מקומו אפרשנו לפי שהוא נעלם בעבור מלת תשלחנה שהוא בלשון רבות וכן עניינו כידה ליתד תשלחנה הנשים הנזכרות בפסוק תבורך מנשים אם תעשינה כאשר עשתה על כן תהיה מבורכת יותר מהן וכן זה כאבן היקרה שיש לה חן בעיני כל רואיה כן יש חן לשוחד בעיני בעליו והו' הנותן כי בעבור שהוא אסור לקחתו לא יקרא הלוקח בעליו וכן אל תמנע טוב מבעליו כי הוא הלוקח: (ט) מכסה. מי שמבקש לאהוב רעהו יכסה פשעו שפשע בו ולא יודיעהו: ושונה בדבר. לפשוע פע' אחרת מפריד אלוף שיאהבנו יותר ממנו: (י) תחת. י"א מן תנחת עלי ידך תרגום וירד כמו נזיד מן ויזד לטעת מן נטע והו' רחוק: (יא) אך. ממעט הגערה מן המרי כי לא תועיל בו והוא חסר כמו איש מרי שמרה כי השם יבקש לעשות לו רע: אכזרי שלא ירחמנו. ישולח בו להמיתו: (יב) פגוש. ואל יפגוש בו כסיל בעת אולתו כי הוא קשה מהדוב: (יד) פוטר. לשון פתיחה כלומר כפותח מקור מים ההולכים ויתערבו עם אחרים עד שיתגברו על הארץ כן הוא ראשית מדון מדומה למים. וקודם התגלה התערב זה בזה במדון ראוי הריב לנטוש אותו. פ"א כפטר מים כן ראשית מדון תתחיל במעט ויצא הרבה התגלע התגלות: (טו) מחיר. לקנות בו חכמה ואין לו לב שיחפוץ ללמוד: (טז) בכל עת. יאהב איש רעהו ואח אוהב לעת צרה הנולדת

תרגום

ח כֵּיפָא דְשׁוּחְדָא חֲסִידָא הִיא בְּאַפֵּי מַאן דְשָׁקֵל לָהּ לְכָל אֲתַר דְמִתְפְּנֵי שְׁכוּרָא׃ ט דִמְכַסֵּי חוֹבָא בָּעֵי רְחִמוּתָא וּדְשָׁנֵי מִלְתָא מְפָרֵק רָחֲמָא׃ י עָלָא בְּעָתָא בְּמַן דְמִתְבַּיַן טָב מִן דִמְמַחֵי לְסַכְלָא מְאָה חוּטְרִין׃ יא בְּרַם גַבְרָא מְרִידָא בָּעֵי בִישְׁתָא וּמַלְאֲכָא נוּכְרָיָא יִשְׁתַּדַּר עֲלֵיהּ׃ יב פָּגַע דוֹב וְרִתִיתָא בְּגַבְרָא חַכִּימָא לָא מִתְזִיַע וְסַכְלָא בְּשְׁטְיוּתֵיהּ נָפֵל׃ יג דְפָרַע בִּישְׁתָא חֲלַף טָבְתָא לָא תִפְסוֹק בִּישְׁתָא מִן בַּיְתֵיהּ׃ יד אָשֵׁד דְמָא הֵיךְ מַיָא מְגָרֵי תִגְרֵי וְקֳדָם אִצְטַדְיָא אַטְעֵי דִינָא׃ טו דִמְזַכֵּי לְרַשִׁיעָא וּמְחַיֵב לְצַדִּיקָא מְרַחֲקְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא אַף תַּרְוַיְהוֹן׃ טז לְמָא דֵין אוֹזְלָא לֵיהּ תַּגְרוּתָא לְסַכְלָא דְלֵית לֵיהּ לִבָּא וְחָכְמְתָא׃ יז בְּכָל עִדָּן גַבְרָא

משלי יז

ח אֶבֶן־חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל׃ ט מְכַסֶּה־פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אַהֲבָה וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף׃ י תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה׃ יא אַךְ־מְרִי יְבַקֶּשׁ־רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ׃ יב פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ׃ יג מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא־תָמוּשׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ׃ יד פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ׃ טו מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ טז לָמָּה־זֶּה מְחִיר בְּיַד־כְּסִיל לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֶב־אָיִן׃ יז בְּכָל־עֵת אֹהֵב הָרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד׃

(גליון: י"א בכתוב יס · ג' בטעם מלעיל · ג'. ל' מ"ל · ל' · ג' · תמוש ק' · ל' ומ"ע. כ"ה יד · י"ו מיימדין · ל' · ל' · ל'. ל' וחד ואח)

רשי

נאה שפת שקר לנדיב: (ח) אבן חן. כשהאדם בא לפני הקב"ה ומפייסו בדברים ושב לו. אבן חן ומרגליות היא בעיניו: אל כל אשר יפנה ישכיל. בכל מה שיבקש ממנו מצליחו: (ט) מכסה פשע מבקש אהבה. אם יחטא איש לאיש וזה מכסה עליו ואינו מזכיר לו חטאתו ואינו מראה לו פנים זועמות גורם לו שיאהב אותו: ושונה בדבר. שטוטר איבה ומזכירו כך וכך עשית לי מיד מפריד אלוף. אז מפריד ממנו אלופו של עולם שהוא הקב"ה שהזהירו לא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט): (י) תחת גערה במבין. תחת זו טעמו למעל' בתי"ו מה שאין כן בכל המקרא לכך אני אומר שהוא שם דבר כמו תחת. וכן פירושו הכנע' גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל: (יא) אך מרי יבקש רע. כלומ' מי שכל דבריו מרי וסרבנות הוא יבקש רע תמיד: (יב) פגוש דוב שכול באיש. טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יפגע בו אחד מן הכסילים המסיתים אותו לסור מה' ומתורתו: (יד) פוטר מים ראשית מדון. המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדרי אגפי אמת המים והמים יוצאין בו. והחור הולך ומרחיב כן המדון הולך וגדל תמיד: ולפני התגלע. קודם שתתגלע תרפתך נטוש את הריב: (טז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ללמוד תורה: ולב אין. ואין בלבו לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם: (יז) בכל עת אוהב הרע. לעולם הוי אוהב רעים לקנות אוהבים: ואח לצרה יולד. לעת הצרה יולד לך הרע כאח לעזור לך ולהשתתף בצרתך

אל כל ואל כל י"ג בכתו' ותריסר וסי' אמור אל כל עם הארץ · הן ישא איש בשר קדש. אמר אל רחבעם בן שלמה. ולא שמענו אל עבדיך. ממכון שבתו השגיח. היצר יחד לבם המבין. אז לא אבוש בהביטי. אבן חן השחד בעיני בעליו. כי מי אשר יבחר. וישלח ספרים אל כל מדינות. ונשלוח ספרים ביד הרצים. ויכתב מרדכי את הדברים. וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע: הרע ה' בקריאה ג' בישין וב' טבין וסי' ואם הרע תריעו גם אתם. חדלו הרע. היהפך כושי עורו. בכל עת אהב הרע וכל הרע לאיש מחן. וחד

תולדות אהרן אל כל. סנהדרין ע: תחת. ברכות ז: לא תמוש. כתובות נג: פוטר מים. קדושין מ סנהדרין ו ז (סנהדרין יח): למה זה. יומא עב: בכל עת. זוכר בשלה: ואח לצרה. סנהדרין קב:

רלבג

דברי מעלה ויתרון כי הדברים ההם יאבדו בזה האופן וכ"ש שאין ראוי לנדיב דבר שקר והכזב: אבן חן השוחד. הנה השוחד הוא אבן חן בעיני האנשים אשר ינתן להם השוחד כאילו היו מרגליות ביתנו חן לנושאם אל כל אשר יפנה מהדברים יצליח: מכסה פשע. מי שהוא מכסה פשע שפשע בו ולא יגלה לזכרו הוא מבקש אהבה כי בזה האופן ישיגה ומי שהוא שונה בדבר מפריד אלוף כי זכר הפשעים יבא לרעות גדולות עד שאלו המדות הפחותות יפרידו השר והגדול מעמו: תחת גערה במבין. הנה הגערה תחת במבין ויכר אותו ויקבל בה מוסר יותר ממה שיקבל הכסיל מהמוסר אם יכוהו מאה הכאות: אך מרי. הנה לא די שלא יקבל מוסר בהכאות אבל תמצא עם זה בקנאתו שיבקש רע וכזה איש מרי כי הוא מרגיש שיוכל מגד מריו או יתוהו עליו רעות ומכ"ז יתחזק בו ולזה איננו זר אם ישיג מה שיבקש הנה ישיגהו היותר רע שאפשר ר"ל בהכר ישולח להכותו מכת אכזרי ולא יחמול עליו אשר על כן מרה בש"י או יהיה הרצון בזה הנה לא די שלא יקבל מוסר אבל הוא תמיד יבקש מרי ואע"פ שישלח בו מלאך אכזרי להכותו מכות נפלאות הנה עם כל זה יוסיף על חטאתו פשע: פגוש דוב שכול. הנה פגישת הכסיל באולתו היא פגישה הסכנה מפגישת דוב שכול באיש כי אולת הכסיל תמיתיהו בקלות: משיב רעה. הנה מי שהוא משיב רעה תחת טובה אשר גמלוהו ראוי שלא תסור רעה מביתו וזה לשתי סבות האחד מפני שהאנשים לא ישתדלו להטיב לו לפי שהם רואים שהוא משיב רעה תחת טובה ולזה כאשר תהיה הרעה בביתו לא תסור מהם כי לא ישתדל איש בהסרתה והסבה השנית היא כי זה הענש ראוי שיבא עליו מהש"י על זאת התכונה הפחותה כי היא תמנע האדם מכל הטובות והשלימיות וזה כי האדם נכנע לש"י מפני רבוי הטובות אשר הוא גומל אותו תמיד ומי שלא יכיר לאנשים הטובה שהם עושים לו לא יכיר לש"י בטובות שהוא חונן אותו ויהיה זה סבה אל הכפירה בשם יתברך: פוטר מים. הנה ראשית המדון הוא במדרגת פותח מקום יצאו ממנו המים כי שם תמיד ירחיבו הפתח ההוא מגד שטף עובר בו ובהיות הענין כן הנה ראוי לעזוב הדבר אשר הוא סבת המדון קודם שיתערב הריב והמחלוקת כי אחר זה יתחזק תמיד הריב ולא יכיס שליט האדם להשקיטו: מצדיק רשע. הנה מי שהוא מצדיק מי שהוא רשע בדין או מחייב מי שהוא צדיק בדין הנה כל אחד מאלו הוא מתועב ושנוא אצל הש"י וזה כי הוא ראוי להרחיק הרשעים ולבזות מעשיהם כי בזה תועלת להרחיק האנשים מעשות כמעשיהם ובזה ראוי לקרב הצדיקים ולשבח מעשיהם לזאת הסבה בעינה: למה זה. ישתדל הכסיל בקנין החכמה והנה הוא חסר המקבל אותה כי אין לו לב לקבלה: בכל עת. יתחבר האוהב לאהובו בימי הטובה ובימי הרעה זה מדרך האוהב במה שהוא אוהב ר"ל שלא יעזוב האוהב לאוהבו לעתות בצרה. ואולם האוהב שיתחדש ויולד לו בעת

מצודת ציון

קמז): לנבל. אדם פחות ונבזה: (ח) אבן חן. יש אבני יקר שמרבים חן למי שנושאם ואמרו שכן סגולת המרגליות: (ט) ושונה. מל' שנית: אלוף. שר ומושל: (י) תחת. ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א'): (יא) ישלח. ענין גרוי ושסוי כמו וכן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב): (יב) פגוש. ענין פגיעה: שכול. מי שבניו מתים קרוי שכול כמו לא תהיה משכלה (שמות כ"ג): (יג) תמוש. ענין הסרה כמו לא ימוש (שם יג): (יד) פוטר. ענין פתיחה כמו פטר רחם (שם): התגלע. כמו התגלה בה"א וכן בכל תושיה יתגלע (לקמן יח): נטוש. עזוב: (טז) מחיר. ענינו

מצודת דוד

כל זאת: שמח לאיד. השמח על תקלת חבירו לא ינקה מן התקלה ההיא כי תבוא גם עליו: (ו) בני בנים. אף בני הבנים ישימום עטרה לראשו להתפאר בהם אם הגונים הם אבל הבנים אין דרכם כ"א להתפאר באבותם כי יותר מחוייבים בכבוד אביהם מכבוד אבי אביהם ולזה עיקר התפארם באביהם: (ז) לא נאוה. לא נאה בעיני הנבל דברי מעלה ויתרון ולא יחפוץ בהם וכ"ש שלא נאה שפת שקר בעיני מי שנדבה לבו בהכמה כי יותר ימאס הכם בשקר משימאס הנבל בדברי מעלה:

(ח) אבן חן וגו'. השוחד הוא בעיני בעליו המקבלים כאבן המסוגל להרבות חן הנושאו כי כמו כן ישא הנותן חן בעיני המקבל ואל כל אשר יפנה ישכיל למצוא טעם וראיה להצדיק את הנותן: (ט) מכסה. אם יחטא איש לאיש והוא מכסה על פשעו ולא יזכירם הנה בזה מבקש אהבה ר"ל היא סיבה להיות מאהב על הבריות: ושונה בדבר. המספר הפשע ושונה בה לספרה פנים לכל ישכהנה מפריד מעצמו אלופו של עולם כי יעבור על לא תטור: (י) תחת. גערת המוכיח היא מטלה אימה בלב המבין יותר ממה שיחרד הכסיל אם יוכה מאה מכות: (יא) אך מרי. מי שכל דבריו אך למרות בה' הוא מבקש רעה לעצמו בעוה"ז: ומלאך אכזרי ישולח בו. לדונו אחרי מותו: (יב) פגוש. מוטב לפגוש באיש דוב שכול מבניו אשר דרכו להרוג אשר יפגוש בעבור מרירת הלב עכ"ז יותר טוב שיפגוש הוא בו משיפגוש בו איש כסיל בעת ידבר אולתו להסית לעבירה: (יג) תחת טובה. במקום הטובה שעשה לו: לא תמוש וגו'. כי לא ימצא מי משתדל להצילו מהרעה הואיל ואינו משלם כמו הגמול: (יד) פוטר מים וגו'. תחלת המריבה היא כפותח חור בגדר אמת המים והמים יוצאין דרך בו והחור הולך ומתרחב כי כן דרך המדון שהולך

רשי

בגרמך : (יח) אדם חסר לב תוקע כף. ערבות ממון. ד"א תוקע כף לאפיקורסים די ללכת בדרכיהם והרי ככר : עורב ערובה לפני רעהו . ככר ערב להקב"ה לשמור מצותיו : (יט) אוהב פשע . לפשוע בחבירו : אוהב מצה . להתקוטט ולריב : מגביה פתחו . מדב' בגאו' כמו שמור פתחי פיך (מיכ' ז) : (כב) לב שמח ייטיב גה' . כשהאדם שמח בחלקו פניו מאירין : (כג) שוחד מחק רשע יקח . הקב"ה מקבל דברי הכנעה ופיוס מחק הרשעי' כלומר בסתר כיס לבינס : להטות ארחות משפט . להפוך דינו מרעה לטובה : (כד) את פני מבין חכמה . החכמה לפני מבין הוא : ועיני כסיל בקצה ארץ . לומר אין החכמה מצוי' לפני כי רחוקה היא ממני איך אוכל לשנות סדר נזיקין שהוא ל' פרקי' מסכת כלים ל' פרקים מסכת שבת כ"ד פרקים . אבל לחכם הוא דבר קל היום שונה שני פרקים ומחר שנים ואומר כך עשו אותן שהיו לפני מעולם : (כה) כעס לאביו בן כסיל . עון ירבע' כעס הוא להקב"ה : וממר ליולדתו . לכנסת ישראל שהחטיא אותם : (כו) גם ענוש לצדיק לא טוב . לא אמר הקב"ה למחות שם ישראל מעל הארץ כי לא טוב בעיניו לענוש כול' : להכות נדיבי' עלי יושר . להכות הטובי' שבהם שהיו נדיבים עלי יושר שנאמר והשארתי בישרא' שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מלכי' א יט) : נדיבי' עלי יושר . דוגמת האמור במקום אחר ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום (ישעיה לב) נתלה נדיב על נדיבות : (כז) חושך אמריו . מי שהוא יודע דעת הינו מרבה בדברים : יקר רוח . מונע דברים איש תבונה

אבן עזרא

הטולדת ולא יאהב בכל עת. יולד ראוי להיות תולד כמו וכא עליך רעה: (יח) אדם. אוהב . שנים דבקי' . כלומר אדם שתוקע כף להיות ערב לפני רעהו כמלוה הוא יקרא חסר לב והוא אוהב לעשות בעבור פשע ומצה שיגלה עמו רעהו. פתחו. רמז למפתח השפתים כלומר כאשר הוא מרים קול פתח דבריו לערוב ערובה הוא מבקש שיבואהו שבר פתחו מן שמור פתחי פיך : (כ) יפול ברעה . שחשב לעשות : (כא) נבל . מדבר נבלות : (כב) לב . גהה . חסר כ"ף מרפא כלומר הלב שהוא שמח בחלקו ייטיב לגוף כגהה בעבור שתולדתו לשמוח כמו לא יגהה מכם אבל רוח נכאה וטועסת על הבלי העולם תיבש עצם שהוא עיקר הגוף ולא תועיל בו גהה: (כג) מחיק . בסתר שהם ישרות יקח השוחד: את . כעס . שנים דבקים : (כד) את פני החכמה שהוא ילמדה מכל אדם . בקצה ארץ המה משוטטות לבקש חכמה כי יחשוב אנשי מקומו כסילים כמוהו על כן מכעים אביו ברצותו ללכת למרחוק: (כו) גם ענוש לצדיק לא טוב . דבק בפסוק פנים ואחור וגם לרבות על השוחד שיקח רשע ואחרי כן יענש הצדיק וכן הוא לענוש הצדיק בדינו לא טוב הענוש כי שם הפועל הוא מתאר בשם דבר ולא טוב להכות הנדיבים על ישרם : (כז) חושך . גם . שנים דבקים . הודיע כי מדת השתיקה טובה כלומר חושך אמריו ושותק הוא דעתן ורוח הוא ידע' כלומר שדעתו יקרה והפך זה כל רוחו יוציא כסיל . וגם לרבות על חושך אמריו גם

משלי יז

יח אָדָם חֲסַר־לֵב תֹּקֵעַ כָּף עֹרֵב
עֲרֻבָּה לִפְנֵי רֵעֵהוּ׃ יט אֹהֵב פֶּשַׁע
אֹהֵב מַצָּה מַגְבִּיהַּ פִּתְחוֹ מְבַקֶּשׁ־
שָׁבֶר׃ כ עִקֶּשׁ־לֵב לֹא יִמְצָא־טוֹב
וְנֶהְפָּךְ בִּלְשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ כא יֹלֵד
כְּסִיל לְתוּגָה לוֹ וְלֹא־יִשְׂמַח אֲבִי
נָבָל׃ כב לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב גֵּהָה וְרוּחַ
נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ־גָּרֶם׃ כג שֹׁחַד מֵחֵק
רָשָׁע יִקָּח לְהַטּוֹת אָרְחוֹת מִשְׁפָּט׃
כד אֶת־פְּנֵי מֵבִין חָכְמָה וְעֵינֵי
כְסִיל בִּקְצֵה־אָרֶץ׃ כה כַּעַס לְאָבִיו
בֵּן כְּסִיל וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ׃ כו גַּם עֲנוֹשׁ
לַצַּדִּיק לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־
יֹשֶׁר׃ כז חוֹשֵׂךְ אֲמָרָיו יוֹדֵעַ דָּעַת
וְקַר־רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה׃ כח גַּם אֱוִיל
מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב אֹטֵם שְׂפָתָיו
נָבוֹן׃

(מסורה בגליון: כ׳ בתריעעמ׳ ; ג׳ מ״ל ; צ׳ חס׳ ; ל׳ ; כ׳ חס׳ . ל׳ ; ד׳ חס׳ כלוס׳ ; ח׳ ; ל׳ ; ל׳ ; כ׳ מ״ל ; יקר ק׳)

תרגום

רָחִים הוּא וְאַחָא לְעָקְתָא מִתְיְלִיד׃ יח בַּר נָשׁ חֲסִיר רֵעְיָנָא מְשַׁלֵּים יְדֵיהּ וְעָרֵב עַרְבוּתָא עַל חַבְרֵיהּ׃ יט דְּרָחֵים חוֹבָא רָחֵים מַצּוּתָא וּמְרִים תַּרְעֵיהּ בָּעֵי תַּבְרָא׃ כ מַן דַּעְקִים לִבֵּיהּ לָא מַשְׁכַּח טָבְתָא וּדְמִתְהַפֵּךְ בְּלִישָּׁנֵיהּ נָפֵל בְּבִישְׁתָא׃ כא דְּמוֹלִיד סַכְלָא חֲמוּצָא דִילֵיהּ וְלָא חָדֵי אֲבוּי דְּטַפְשָׁא׃ כב לִבָּא חַדְיָא מַשְׁפִּיר גּוּפָא וְרוּחָא רְכִיכְתָא מְיַבְּשָׁא גַּרְמָא׃ כג שׁוּחֲדָא מִן עוּבָא יִסַּב רַשִּׁיעָא לְמַצְלֵי אָרְחָא דְּדִינָא׃ כד אַפּוֹי דְּסוּכְלְתָנָא חָזֵין בְּחָכְמְתָא וְעַיְנוֹי דְּסַכְלָא בְּעוּמְקָא דְּאַרְעָא׃ כה בְּרָא סַכְלָא מַכְבִּיד אֲבוּי וּמְמַרְמַר לְאִמֵּיהּ׃ כו לְמַתַּךְ לְצַדִּיקָא לָא שַׁפִּיר אַף לָא לְמִמְחֵי צַדִּיקַיָּא דְּאָמְרִין תְּרִיצוּתָא׃ כז דְּחָשֵׂךְ מִלּוֹי יָדַע יְדִיעְתָא וּדְמַכִּיכָא רוּחֵיהּ גַּבְרָא דְּמִתְבַּיַּן׃ כח וְאַף שַׁטְיָא דְּשָׁתֵיק חַכִּימָא הוּא מִתְחַשֵּׁב וּדְכָלֵי

והרע הרעתי : בלשונו ו׳ מ״ל וסי׳ נמסר בשפטים סימן ז׳ וזכריה סימן י״ד: יולד ב׳ חס׳ וסימן צאו וראו אם יולד . כסיל לתוגה לו: ייטב ב׳ וסימ׳ כי ייטב אל אבי את . לב שמח ייטב גהה . וט׳ חסר בליש׳ וסימ׳ ביחזקאל סוף סי׳ ל״ג: מחיק ד׳ חסרים בליש׳ וסי׳ נמסר בריש סיפרא סי׳ ה׳ : ועיני י׳ וסי׳ תמצא נמסר באיוב סי׳ י״א בס״ד: יודע כל סיפרא מ״ל בס״ב וסימ׳ ידע צדיק דין דלים . בפשע ארץ רבים . וכל תריסר ודברי הימים וקהלת מ״ל בס״א וסימ׳ כי איננו ידע מה שיהיה. וי׳ מ״ל בשאר קרי׳ וסימן נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ו :

תולדות אהרן מגביה פתחו . עקידה שער לז : ורוח נכאה . גיטין נו: כעס לאביו. (תענית סז) : גם ענוש . ברכות ז שבת קמט סנהדרין קה ע״ג ד : חושך אמריו . עקידה שער סב : גם אויל . פסחים לט עקידה ש׳ סב (פסחים לז) :

רלבג

בעת צרתו הוא אח לא אוהב או ירצה בזה כי האוהב יתחבר לאהובו בכל עת כדי שישמח בטובתו ויעזרהו לעת רעתו אמנם האח לא יחוש להתחבר עם אחיו בעת טובתו אך בצרתו יתעורר לעוזרו כי הטבע יכריחהו על זה מפני היותו עצמו ובשרו : אדם חסר לב . והנה ספר עתה מהעוזר לא יחשב בו טוב לעזור ובסוף הענין ישוב לו לנזק גדול ולזה לא יהיה זה העזר כי אם מאדם חסר לב והנה שיכנס האדם ערב בפרעון חוב רעהו ויתקע כפו לפרעו כי זה יהיה סבה אל שישוב האוהב שונא ויגיעהו נזק מזה שישוב פרעון החוב עליו : אהב פשע . מי שהוא אוהב למצוא פשע בדברים שיאמרו לו או יעשו וידקדק בהם בזה ההופן הנה הוא אוהב מריבה ומחלוקת כי זה יוליד המחלוקת ומי שהוא מגביה פתחו לא יקיף בדברים כנגד שישים עצמו בעליונות מקום כי זה יהיה סבה אל שימצא פשע בדברים לחשבו עצמו גדול המעלה ושראוי לו מהכבוד הרבה הנה הוא מבקש שבר כי זה סבה להביא עליו רעות גדולות והנה לקח זה הלשון על צד הדמות המשל כי מגובה הפתח יקרה שיפול מטה וישבר : יולד כסיל . הנה האיש שמוליד כסיל יולד אותו לרעה לו כי יגדל יגונו בו מצד חסרון דעתו ורוע עניניו ולא ישמח האיש הנבל בעושה נבלות או הדבר : לב שמח . הנה משמחת הלב יתחדש טוב מראה הגוף לשהפשע הדם והחום הטבעי בחלקי הגוף והרוח נכאה שהיא הפך שמחת לב הוא תיבש האיברים מפני שתקבץ הדם והחום הטבעי בפנימי הגוף והנה יבאר בזה שהשמחה משובחת והעצבות מגונה : שחד . הנה הרשע יקח שחד מחיק ר״ל שיקח אותו בהצנע בדרך שלא יודע ויקחהו להטות ארחות משפט : את פני מבין חכמה . הנה המבין ימצא את פניו חכמה כי כל מה שירגיש אותו מהדברים בהתאמתם ימצא חכמה נפלאה כשיחקור למה שהוא על מה שהוא עליו ואולם הכסיל כשיבקש החכמה הנה עיניו בקצה הארץ לחשבו כי שם לבד תמצא לו ולזאת הסבה יתעצל בבקשתה : כעס לאביו . הנה הבן שהוא כסיל מכעים אביו תמיד והוא ממר ליולדתו כי לא יקבל מוסרם ולא די לו בזה אבל יהיה בוחר ברע כל כך למי שהוא לא טוב גם ענוש עד שהבר יענוש הצדיק על צדקו ויכה הנדיבים על יושרם כי כל מושב טוב הוא רע בעיניו : חשך אמריו . הנה האיש שיודע דעת מונע אמריו שאינו מדבר דבריו בלתי צריך ומי שהוא איש תבונה נותן לעצמו יקרת רוח ולא יהיה מסב ומתחבר מהר עם בני המעלה ולא יהיה מרבה דברים אך דברו יהיה יקר לא בועטם זה דרך גאוה כי זה יהיה מגונה : גם אויל מחריש

מצודת דוד

לו : ולפני . עד לא נתגלה המדון לבני אדם נטוש את הריב כי אחר שנתגלה ימלאו ויחרחרים ולא במהרה תשקט : (טו) מצדיק וגו׳ . ואף רק בדברים כי מהראוי לגנות יעשה הרשע ולשבח ניצשה הצדיק : (טז) למה זה . ר״ל הכסיל המוליך מחיר כסף יקרים לקנות חכמה למה לו זה המחיר ומה הועיל בה ואם לקנות חכמה לעצמו לא אין לו לב מבין דברים מושכלים : (יז) אוהב הרע . ר״ל אהבת הרעים היא כל עת בין ביום טובה בין בעת צרה אבל אהבת האח איננה תמידה כ״כ ורק בבוא צרה על אחיו אז ישוב להשתדל בו כי עצמו ובשרו הוא וא״כ הרי הוא כאלו האח נולד לתועלת וצרה : (יח) תוקע כף . דרך חסר לב לתקוע כף בערבות ממון לפני רעהו ר״ל בשביל רעהו : (יט) אוהב . מי שאוהב לפשוע בחבירו הלא יאהב מצה כי יעשה מריבה עמו : ומגביה . המריב קול פתחי פיו כדרך נשי הרוח הוא מבקש שבר כי מעודדת לבוא עליו בעבור הגאוה : (כ) עקש לב . המחשב עקשות : ונהפך בלשונו . המהפך עצמו בלשונו לדבר תמיהות ובקרבו ישים ארבו הוא עצמו יפול בהרעה אשר חשב לזולת : (כא) לתוגה לו . ילד דבר להיות לו לתוגה : (כב) ייטיב גהה . השמחה תיטיב הגוף כדבר רפואה ושברון רוח חייבם מות העצמות : (כג) שוחד וגו׳ . הרשע יקח שוחד מחיק הנותן בסתר רב למען הטות ארחות משפט לזכותו בדין : (כד) את פני . החכמה מצויה לפני המבין כי ילמד מכל אדם אבל הכסיל ישוטטו עיניו בקצה הארץ כי יחשוב אין מי במקומו ללמוד ממנו כ״א מהחכמים היושבים ממרחק : (כה) כעס . בן כסיל הוא מכעיס לאב ו וממרר לאמו אשר ילדתו : (כו) גם ענוש וגו׳ . ר״ל מי שהוא לא טוב ימלא כ״כ בלבו עד אשר גם יענש לצדיק על צדקו ויתמיד להכות נדיבים על מעשם היושר כי בעיניו לרע יחשב : (כז) חושך אמריו . המונע דברים בטלים הוא יודע דעת : יקר . מי שרוח פיו הוא יקר ותשוב

מצודת ציון

עניינו דמי הדבר ופרכו כמו ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נה) : (יח) ערב ערבה . מלשון ערבות ממון : (יט) מצה . ענין מריבה כמו סן לריב ומצה תלומו (שם נ״ח) : פתחו . על פתח הפה יאמר וכן שמור פתחי פיך (מיכה ז׳) : (כא) לתוגה . מל׳ יגון : (כב) גהה . כמו כגהה ותחסר כ״ף הדמיון ועניינו רפואה כמו ולא יגהה מכם מזור (הושע ה׳) : נכאה . שבורה כמו ונכאה לבב (תהלים ק״ט) : גרם . עצם כמו תשבר גרם . (נקען כ״ס) : (כה) וממר . מל׳ מרירות : (כז) חושך . מונע : חושם

אבן עזרא

גם אויל מחריש חכם יחשב : (א) לתאוה . לא . שנים דבקים . למ"ד לתאו' כמו בעבור . נפרד הנגע והנגד והנפרד ממקומו לבקש חכמה בעבור תאוה שיתאוה ללמוד ובכל אנשי תושיה יתערב וילך עמם : (ב) והכסיל לא יחפוץ ללמוד תבונה אלא יתבונן במה שהתגל' לבו והוא הסכלות כי הלב הוא נסתר ויתודע ויתגלה בסכלות או בחכמה : (ג) בבא . רמז ליום הולדו . בא גם בוז שמו שיבוז לאחרים ועם קלון שיקלה אותם באה חרפה שיחרפ' והטע' הקלון גורר החרפה כענין ועבירה גוררת עבירה: (ד) מים עמוקים . שהם קרים וזכים כן דברי פי איש חכם וכנחל נובע תמיד כן מקור חכמתו שלא תפסק : (ה) שאת . שכתי . פי . ג' דבקים . וכן הפירוש לא טוב לשאת פנים רשע בדינו וכן צדיק בדינו שהוא זכאי ושפתי כסיל הוא הרשע הנזכר ששפתיו מסבבין שיבואו בריב ופיו יביאהו בריב בעבור מהלומו' כלו' בעבו' שיקר' להלום רעהו ולהכותו והנה פיהו יתן מחתה לעצמו ושפתיו יסבבו מוקש לנפשו ולא טוב לשאת פניו : (ח) דברי . גם . ב' דבקים . כמתלהמים כדברים מסותרים ומתכסין מן דברי הרכיל שידברם בסתר ובטן כמו ללב וגם לרגות כלו' מדבר הרגינות גם הוא מתרפ' במלאכתו שלא יעשנה כהיותו רכיל . אח הוא לאדון המשחית מה שיש ברשותו ואמר אח בעבור שהוא דומה לו בהשחתת מלאכתו וכמו ועשה אח כי מעשה הרע הוא אח לעבירות : מגדל

רשי

תבונה : (א) לתאוה יבקש נפרד . מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו לתאות לבו ויצרו הרע הוא רודף וסוף בכל תושיה יתגלע בין חכמי' תגלה חרפתו. ורבותינו דרשוהו בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו שנאמר (בראשית יג) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כל המקרא הזה ע"ש ניאוף נאמר וסופו נתגלה קלונו בבתי כנסיו' ובבתי מדרשו' לא יבא עמוני ומואבי (דברים כג) : (ב) כי אם בהתגלות לבו. כ"א בגלוי לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו: (ג) ועם קלון. תבוא חרפה מי שבוחר בקלון וניאוף חרפה היא לו: (ד) דברי פי איש. כל איש שבמקרא ל' גבור גדול בגבורה הוא : מקור חכמה . כנחל נובע וכמים עמוקים : (ה) שאת פני רשע לא טוב . כאשר פירשו רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעה"ז ונפרעין מהן לעה"ב : טוב וגו' . טוב להם לצדיקים שמכריעין להם כף מאזני' לחייבן בעולם הזה ונפרעין מהן בחייהן וזוכין לעולם הבא . ולפי פשוטו כמשמעו : (ו) שפתי כסיל יבואו בריב. כל דבריו באים בלשון תגר : ופיו למהלומות יקרא קורא ליסורין להכיאם עליו (ח) דברי נרגן כמתלהמים מהלומות : (ט) גם מתרפה במלאכתו. פורש מן התורה והוא ת"ח : לבעל משחית . לשטן : מגדל

משלי יח

יח א לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל־תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע׃ ב לֹא־יַחְפֹּץ כְּסִיל בִּתְבוּנָה כִּי אִם־בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ׃ ג בְּבוֹא־רָשָׁע בָּא גַם־בּוּז וְעִם־קָלוֹן חֶרְפָּה׃ ד מַיִם עֲמֻקִּים דִּבְרֵי פִי־אִישׁ נַחַל נֹבֵעַ מְקוֹר חָכְמָה׃ ה שְׂאֵת פְּנֵי־רָשָׁע לֹא־טוֹב לְהַטּוֹת צַדִּיק בַּמִּשְׁפָּט׃ ו שִׂפְתֵי כְסִיל יָבֹאוּ בְרִיב וּפִיו לְמַהֲלֻמוֹת יִקְרָא׃ ז פִּי־כְסִיל מְחִתָּה־לוֹ וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ׃ ח דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ ט גַּם מִתְרַפֶּה בִמְלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית׃

תרגום

שִׂפְוָתֵיהּ מִתְבַּיֵּן׃ א רְגַנְתָא בָּעֵי פְּרִיָּה וּבְכָל מַלְכָנָא מִצְטְדֵי׃ ב לָא צָבֵי סַכְלָא בְּסוּכְלְתָנָא אֶלָּא בְּשַׁטְיוּתָא פָּהֵי לִבֵּיהּ׃ ג כַּד אָתֵי רַשִׁיעָא בְּשַׁטְיוּתָא יָיתֵי וּבְצַעֲרָא וּבְחִסּוּדָא׃ ד מַיָּא עֲמִיקֵי פּוּמֵיהּ דְּגַבְרָא נַחֲלָא דְּנָבֵיעַ מַבּוּעַ דְּחָכְמְתָא׃ ה לְמִסַּב אַפֵּי דְּרַשִׁיעָא לָא שַׁפִּיר אַף לָא לְמִצְלֵי דִּינָא לְצַדִּיקָא׃ ו סִפְוָתֵיהּ דְּסַכְלָא מִיתָן לֵיהּ לְדִינָא וּפוּמֵיהּ מַסְמֵי לֵיהּ לְחַרְתָּא׃ ז פּוּמֵיהּ דְּסַכְלָא שֵׁיצְיָא הוּא לֵיהּ וְשִׂפְוָתֵיהּ פַּחָא אִנּוּן לְנַפְשֵׁיהּ׃ ח מִלּוֹי דְּשַׁגּוּשָׁא מַרְכְּנָן לֵיהּ וּמַחְתָן לֵיהּ לְעוּמֶק דְּשִׁיוּל׃ ט וְאַף דְּמִתְרַפֶּה בַּעֲבִדְתֵּיהּ חַבְרָא

בבוא ח' מ"ל וסימ' נמסר בסדר מקץ ותלים סימן נ"ב: במשפט ח' דגשי' וסימ' לא תעשו עול במשפט וחברו. ויגבה ה' צבאות במשפט. על כן לא יקומו רשעים. ידרך ענוים. שאת פני רשע לא טוב. שמח בחור בילדותך. וכל איוב דכו' במ"א על זה פקחת עיניך :

תולדות אהרן לתאוה. נזיר כג הוריות י: לא יחפוץ. עקידה שער כב: בבא רשע. סנהדרין קיג: שאת פני רשע. יומא פז מגלה כח: שפתי כסיל. עקידה שער ל ושער סב: דברי נרגן. עקידה שער כה: גם מתרפה. עקידה בס זוכר שלח:

רלבג

מחריש . והנה ימשך טוב ממניעת הדבור שבבר יעלה מהאדם אולתו וכן יחשב נכון מי שהוא סותם שפתיו ולא ידבר : לתאוה יבקש . מי שיבקש לגבול החקירה בדבר הנפרד והפשוט אשר אליו תעלה תאותו הנה הוא יתערב בהשגת כל נימוס מושכל אשר בדבר דבר כי זה דרך החקירה השלימה ר"ל להעלות הדבר אל יסודותיו והסבות הפשוטות אשר מהם היה או ירצה בזה מי שיבקשה בעבור תאותו הגופיות הנה אם יחקור במושכלות יהבלבל בכל מושכל ומושכל ואפי' כאשר היה מהם קל ההבנה ויתערב לו הענין בזולתו מפני מיעוט חקירתו בדברים המושכלים ורב שקדו על התאוות הגופיות : לא יחפוץ.הנה הכסיל איננו חפץ בתבונה רק בעת שיתגלה לבו ותגלון דעתו כי או לבד יתשוב שיהיה רב הבונה אך אחר זה לא יזדרז ללמידת החכמה : בבוא רשע . הנה בבא רשע . בא עמו גם בוז כי מדרכו לבזות האנשים ועם הקלון והבוז שיש עמו מפני פעולותיו המגונות יחרף זולתו בדברים ההם בעינה כי במומו פוסל האנשים בקלונו בעצמו : מים עמוקים . הנה דברי פי איש חכם הם מים עמוקים שיקשה להגיע אל תכליתם וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם כי הם כמו נחל שהוא נובע ותמשך הנביעה ממנו תמיד כן ימצאו מקור החכמה נובעת באלו הדברים וכל אשר ימצאו בהם הנה עדיין יש להם כח לנמצו' בהם יותר או יסיה רומז בזה אל הלב שהוא מבוע הדברים כן כל מה שיביע מהם ישאר בו כח להביע מהם יותר : שאת פני רשע . הנה לא טוב לשאת פני רשע במשפט להטות משפט הצדיק כי יקרה אם יכבד האיש השופט לרשע במשפט ההוא יסתמו טענות הצדיק החולק עמו לחשבו כי דעת השופט קרובה אל שכנגדו : שפתי כסיל יבאו בריב . ובמחלוקת כי אינו מדבר כי אם דברי קנטורין ופיו יקרא למהלומות והכאות חזקות שוברות את האדם : פי כסיל. דברי הכסיל הם מביאים חתת ושבר והם מוקש נפשו כי גורם רע לעצמו מצדדים רבים כי בהם יתחבר ריב עם האנשים ויהיה זה סבה לו לרעות גדולות ומהם כי מצד סכלותו יחשוב הרבה פעמים לומר מה שהוא עוזר לו בהשפטו את רעהו ויהיה הענין בהפך ומהם כי הוא יגלה הדבר שיהיה ראוי שיסתיר ויהיה זה סבה לבלבול ריב בעניניו ובמבוקשיו : דברי נרגן . דברי האיש הנרגן על לא דבר מעורר תלונות הן בדמיון האנשים שמראים עצמם מוכים ונשברים כדי שיהמלו עליהם שאר האנשים והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת : גם מתרפה . גם מי שהוא מתעצל במלאכתו באי זו מלאכה שיתעסק בה הנה הוא חבר לבעל הפחת שילך משחית ללכוד האנשים וזה יהיה מצדדים כי בעל זאת המלאכה יסמוך על שיעשה מלאכתו באמונה ולא ירגיש במה שיתחדש לו מעצלות הפועל ההוא כמו שלא ירגיש בפחת מי שנלכד בו עד הלכדו והשני כי אם עשה המלאכה לעצמו הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו ויצטרך להיות בעל משחית בעבור קבצת המזון והשלישי כי אם תהיה זאת המלאכה אשר לאדם במה שהוא אדם והוא השגת המושכלות הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפחי הגוף ובשחיתותיו . וזהו ביאור מה שיראה לנו עתה בזאת הפרשה שהגבלנו ביאוריה . והנה התועלת המגיעות ממנה רבים ברבוי העניני' הנכללים בה וזה מבואר אחד במאמר מאמר ממנה ואולם על דרך כלל הנה הקיף זה החלק על הרחקת הכסילות והרשע והעצלה והאולת והשקרות והמרמה והשנאה והקפדנות וריבוי הדברים שלא

מצודת ציון

(כח) אוטם . ענין סתומה וכמו אוטם אזנו (ישעיה לג) : (א) תושיה . כן נקראת התורה והוא מל' יש כי יפנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים : יתגלע . כמו יתגלה בה"א : (ג) בוז . בזיון : (ו) למהלומות . ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטי' ה') : (ח) נרגן . מתלונן כמו ונרגן מפריד

מצודת דוד

וימעט בהם הוא איש תבונה וכפל הדבר במ"ש : (כח) גם אויל מחריש . מי שיוכל להשתיק גם את האויל שלא יוסיף לדבר אולתו המחריש הזה לחכם יחשב כי דבר גדול עשה: אוטם . הסותם שפתי האויל ר"ל המחדיל אותו ממאמריו יקרא נבון וכפל הדבר במ"ש: יח (א) לתאוה וגו' . ה"ה הנפרד לפרוש מן התורה כי יבקש ללכת אחר תאות הלב הנה בכל מקום שעוסקים בתורה תגלה חרפתו על כי מאז היה עמהם ופירש מהם : (ב) בתבונה. להוסיף בינה על מה שבידו : בהתגלות . להשמיע לרבים מעט הכמה שבידו להתפאר בה : (ג) בא גם בוז . כי דרכו לבזות בני אדם : ועם קלון. עם אדם שיש בו קלון רב כי יביא עמו חרפה כי דרכו לחרף בקלונו ולפסול במומו : (ד) מים עמוקים וגו' . ר"ל דברי איש מיתר הדברים שאינם מהכמת התורה המה כמים עמוקים אשר הרוצה לשתות מהם יטריח לדלותם בכלי כי המים לא יבואו מעצמם אל פי השותה וכן יתר הדברים שאינם מחכמת התורה ע"כ מעצמו יטרח להבינם כי המה לא יסייעו לו אבל חכמת התורה היא כנחל הנובע אשר מעצמו ימשך אל פי השותה אם יתקרב לו וכן חכמת התורה תשכיל את העוסקים בה : (ה) שאת . הנושא פני הרשע לזכותו במשפט הנה בפילה חטאתו כי נשא פני הרשע והטה משפט הצדיק אשר שניהם לא טובים ומלת לא סוב חוזר למעלה ולמטה : (ו) יבואו בריב . לא ידבר בנחת ובשלוה כ"א במריבה והרמת קול ופיו יקרא לעצמו הכאות גדולות המשברות כי בעבור אמרים כאלה יוכה מאנשים : (ז) מחתה לו . מביא על עצמו מחתה ושבר : מוקש נפשו . מביאים מוקש לנפשו : (ח) דברי נרגן . דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד הם יורדים חדרי בטן אבל המכות המה ממעל על הגוף ואחז בדרך מליצה כאומר הנה המכות אשר הם ממעל נוח לרפאותם משא"כ מכות בחדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן : (ט) גם מתרפה. אפי' המתעצל במלאכת התורה ורפויה היא בידו הוא אח וחבר למי שמשחית את דברי התורה בדעות כוזבות כי סופו יהיה כמוהו כאשר ישכח דברי התורה : (י) מגדל . משען שם ה' הוא כמגדל הזק ועוד יותר כי המתחזק במגדל הנה יושב בו כלוא ולא יפנה ללכת אנה ואנה אבל

כמשען

רשי

(י) מגדל עוז שם ה'. בו ירוץ צדיק ונשגב. והוא מתחזק: (יא) וכחומה נשגבה. עשרו לו בחדרי משכיתו מפני שהבית כרצף ברצפת אבנים המסוכים על הארץ קרוי אבן משכית: (יד) רוח איש. רוח גבר שהוא איש גבור ואינו נותן דאגה בלבו ומקבל כל הבא עליו בשמחה ובחבה: יכלכל מחלהו. אין כחו סר מעליו: (טז) מתן אדם ירחיב. כפשוטו ומדרשו בנותני צדקה מדבר שמרחיב לו חלקו לע"ל וגם בחייו. לפני גדולים ינחנו. ואומרי' עליו שהוא חשוב: (יח) ובין עצומים יפריד. אלו בעלי דינין כמו (ישעיה מ"א) הגישו עצמותיהם ובמשנה שנים שנתעלמ ונדין. ע"ש שמריבות' עצמות קרויים עצומים או לשון חוזק או לשון אוטם כמו עוצם עיניו (שם לג): (יט) אח נפשע מקרית עוז. יש אח נפשע מאחיו ומאבד במרדו קרי' עוז כגון לוט באברהם עשו ביעקב: ומדינים כבריח ארמון. ומריב' שביניה' מבריחתם לעולם כבריח זה שנועלים בו שערי ארמון שלא יכנסו

אבן עזרא

(י) מגדל עוז שם ה'. הון. לפני. ג' דבקים. כי בשמו ירוץ שלא יכשל או ירצן אויבו אע"פ שהוא בשורק כמו ארוץ גדוד ונשגב בעת יסובבהו ולא יוכל לו: (יב) וכחומה. הכ"ף משמש לפניו וכן הפי' כמגדל עוז כן שם ה' לצדיק בעת צרה והון עשיר מדומה בעיניו כקרית עוזו ויחשוב שיהי' נשגב בו כצדיק בשם וכחומה נשגבה יחשוב הונו שאם בנית משכיתו תרגום וישקף ואסתכי: (יג) משיב דבר. לשואלים טרם שיבין כמו גוי אשר לא תשמע לשונו האולת היא תהיה לעצמו. פ"א האולת היא תחשב לו וכלימה שיכלימהו המדבר עמו או אחרים: (יד) רוח. לב. ב' דבקים. פירוש רוח איש יסבול חליו ומדות הגוף וזו היא הרוח המשכל' החכמה סובלת הדאגות. ורוח נכאה היא המתעצבת והכועסת על הבלי העולם כאשר לא תשיגם משקל נכאה מלאה. מי ישאנ' בהיותה נכאה כי היא נושא' הגוף אע"פ שהיא נשואה בתוכו וזאת הרוח הנכא' לא תלמוד חכמה אבל לב נבון הסובל מחלתו יקנה הדעת בתבונתו. ואזן חכמים סובלי הקורות תבקש לשמוע הדעת: (טז) מתן. צדיק. ב' דבקים. ומתן רמז לשחד שיתן יועיאהו למרחב מצרתו. ולפני גדולים ינחנו הם לוקחי השחד שלא יכשל לפניהם בדין: (יז) צדיק. שיצדיקוהו הגדולים. הראשון הוא הנותן המתן. ובא אף על פי שיבא רעהו ויחקרהו בדין לא יוכל להרשיעו: (יח) מדינים. אח. שנים דבקים. נפשע בעבור הפשע היוצא ממנו יקרא כן ומלת בריח כולל הדלתות והזכירו בעבור שאין להם חוזק ועוז כי אם עם הבריח. וארמון הוא מבצר כלומר ובין עצומי' וחזקי' יפריד הגורס שלא ילחמו ואפי' יהיה אח יותר נפשע מקרית עוז הפושעים במלכם כענין תפשע לבנה ומדיני האח יהיו כעוז ברי' ארמון הגורל יפריד ביניהם ואמר אח כי רוב התגרות הם על נחלת האחים

משלי יח

י מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְהוָה בּוֹ־יָרוּץ צַדִּיק
וְנִשְׂגָּב׃ יא הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ
וּכְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה בְּמַשְׂכִּיתוֹ׃ יב לִפְנֵי־
שֶׁבֶר יִגְבַּהּ לֵב־אִישׁ וְלִפְנֵי כָבוֹד
עֲנָוָה׃ יג מֵשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם יִשְׁמָע
אִוֶּלֶת הִיא־לוֹ וּכְלִמָּה׃ יד רוּחַ־אִישׁ
יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי
יִשָּׂאֶנָּה׃ טו לֵב נָבוֹן יִקְנֶה־דָּעַת
וְאֹזֶן חֲכָמִים תְּבַקֶּשׁ־דָּעַת׃ טז מַתָּן
אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ׃
יז צַדִּיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ יָבֹא רֵעֵהוּ
וַחֲקָרוֹ׃ יח מִדְיָנִים יַשְׁבִּית הַגּוֹרָל
וּבֵין עֲצוּמִים יַפְרִיד׃ יט אָח נִפְשָׁע
מִקִּרְיַת־עֹז וּמִדְוָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן׃
כ מִפְּרִי פִי־אִישׁ תִּשְׂבַּע בִּטְנוֹ

ג' / ד' ול' קמן / נ'. נ' והס' / נ' / ס': / י"ו מיחדין ב' / כ"ג. ד' ובא ק' / נ' / ומדינים ק' ג'

תרגום

הוא לגברא מחבלנא: י מגדלא דעושנא שמיה דאלהא וביה נרהט צדיקא ונתרים ביה: יא מזליה דעתירא קריתא דעושניה וכשורא ירום משריה: יב קדם תברא יתרורם לביה דגברא וקדם יקרא ענותנותא: יג מחזיר פתגמא עד לא שמיע שטיותא ליה ובהתתא: יד רוחיה דגברא תסובר כרהניה ורוחא מכבתא מן נטעיניה: טו לבא דמתבין נקנא ידיעתא ואדני דחכימי תבעי מנדעא: טז מוהבתיה דבר נשא מרווחא ליה וקדם רברבי מקימא ליה: יז זכי הוה קדמאה בדיניה ואתא חבריה ונציח ליה: יח תגרי מבטלא פצתא ובינת תקיפי פרשא: יט אחא דמתעני מן אחוי היך קריתא עשנתא ואהרא היך סוברא דחוסנא: כ מן פרי פומיה דגברא תסבע כריסיה

מסורה

מגדל עוז ג' וס' ומגדל עז היה בתוך העיר. מגדל עז טפני אויב. מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב: מחלהו ל' והוא חד מן מלין דמשמשין הו בסוף תיבות' וסימ' נמס' במסר' רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: ינחנו ב' וסי' ה' בדד ינחנו. ולפני גדולים ינחנו: ובא כתיב י' וקרי' בוי"ו והוא חד מן כ"ב מלין דכתיב יו"ד בריש תיבו' וקרי' וי"ו וסימ' תמצא נמס' במסרה רבתא במערכ'

תולדות אהרן מגדל עוז. עקידה שם ומבוא שערים: לפני שבר. עקידה ס' עו: משיב דבר. בהרא"ה עקידה ס' עו: יכלכל מחלהו. עקידה שם עקרים מג פכ"ד: מתן אדם. (סוריות מה): צדיק הראשון. זוכר ויבכ: אח נפשע. נזיר כג הוריות י עקידה שער עח: מפרי. חולין נט:

רלבג

שלא לצורך ותועלת והשתער והיות בו לדבר ובלתי שומע עצה: מגדל עוז שם ה'. הנה שם ה' הוא מגדל עוז כי בו עוז לאדם ותוקף עד שלא ינלהו שום דבר רע ובו יחסה מכל מזיק מחוץ כי הש"י אשר דבק בו ינילהו מפני דבקות השגחתו בו ודבקות האדם בו הוא מצד השגתו לפי מה שאפשר מנימוס הנמצאות המושכלות אל הש"י אשר שפע ממנו מציאותו בבריאתו העולם ובו הוא עומד תמיד כי הוא שמו על הצד שביארנו בספר מלחמות ה' והנה הצדיק ירוץ בדברים אשר יבקש מצד המשען אשר לו בשם ית' וימצא נעזר בש"י עד שכבר ימצא מתחזק מאד במה שבקש אותו יותר ממה שהיה מתחזק בו אם טרח הרבה לבקש הסבות הנאותות להגיע הדבר ההוא מזולת הבטחון בש"י והנה היה זה המאמר נאות עוד מצד המשל כי מדרך המרוצה שהחלים האדם והוא היה אומר שהצדיק עם היותו רץ בו נשגב ומתחזק וזהו האמת כמו שביארנו: הון עשיר. הנה ההון הוא לעשיר כמו קרית עוז כי יבעת שיהיה לו לעוז לפי מחשבתו ולפי ראותו הנה ההון הוא לו כחומה נשגבה כי בהונו ירצה הבאים להזיק לו והנה ההבדל בין זה העוז והעוז הקודם הוא מבואר כי העוז הקודם הוא עוז במוחלט וזה העוז איננו עוז כי אם בדברים מה וגם בהם הוא סבת הרע כמו שזכר במה שקדם שהרש לא שמע גערה ולזה לא יהיה ההון עוז כי אם למחשבת בעל ההון לא לפי העניין בעצמו: לפני שבר. הנה גובה הלב והגאוה הוא סבה אל השבר והשפלות והענוה הוא סבה אל הכבוד וזה מבואר במעט עיון מענין אלו התכונות: משיב דבר. מי שהוא משיב דבר בטרם ישמע ויבין כדבר אשר הוא משיב עליו הנה זה העניין הוא לו אולת וכלימה כי כבר ישיגהו בושת מפני שלא ישיב כראוי ולזה ראוי שיבין האדם בדברים קודם שישוב עליהם: רוח איש. הנה רוח האיש לא די שיסבול הגוף הבריא ויסעדהו ויסודרו ממנו פעולותיו אבל גם בהיותו חולה יכלכל אותו ואולם כשיהיה החולי ברוח בעצמה שתהיה נכאה ונשברת מי ישאנה הנה אין שם מי שישאנה כי החומר הוא מונהג ממנה לא מנהיג ולזה יחלק הגוף בהפעלותיה: לב נבון יקנה דעת. שכל האיש הנבון יקנה דעת קדומים מעצמו כי מרוב פלפולו יוציא דבר מתוך דבר וההכמים יבקשו לשמוע הדעת וללמוד אותו מסיודעים לשיעורים כי דעתם קצרה להבין זה מעצמם: מתן אדם. הנה האדם שיצטרך לו בעסקיו ללכת לפני גדולים הנה אם יתן להם מתן ירחיב לו הדרך וינחנו זה המתן לפני גדולים לעשות חפציו: צדיק הראשון. ולזה ראוי לפזר בזה האופן בעת הצורך ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניהם קודם הכנס בעל ריבו כי מדרך האנשי' להאמין בספור המגיד להם ראשונה ולזה יהיה אצל השופט האיש הראשון שיבא לפניו צדיק בדברי ריבו כי יאמין לדבריו וכאשר יבא רעהו להגיד לו ספק הדברים ההם לא יאמינהו כי אם אחר שחקירהו השלימה והנה לזאת הסבה מנעה התורה שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו כי זה יהיה סבה אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשונה ואילו כביר על זה ג"כ התכם בזה הפסוק: מדינים ישבי' הגורל. הנה הגורל יבטל מדיני' ומחלוקת מהאנשים בדברים שיש להלוק זה עם זה והוא יפריד בין תקיפים וחזקים וישמרם מהזיק זה לזה: אח נפשע. האח שפשע בו אחיו הנה עם היותו נפשע הוא טוב לאחיו יותר מקרית עוז להצילו ולעוזרו בעתות הצורך כי לא יזכור לו אז מה שפשע בו כי הוא עצמו ובשרו וכן איש המדינים ר"ל אשר עורר מדיני' כנגד אחיו הנה הוא לאחיו כמו בריח הארמון המבריח מכות' לגוזל אשר הוא קובר הכהלים ומעמיד הבנין כן הוא סבת קיום אחיו ועמידתו אותו ושומר מכל מבחית יקום עליו בחוזקת סיד: מפרי פי. הנה מפרי דברי איש ישבע בטנו אם לטוב אם לרע הנה הוא ישבע פרי

מצודת דוד

במשען שם ה' ירוץ הצדיק בכל מקום שירצה ומתחזק שם: (יא) הון. העושר היא לו לקרית עוז כי לפעמים יתחזק בו לפדות נפשו ממות: במשכיתו. האוצר אשר בחדרי משכיתו היא לו כחומה חזקה וכפל הדבר במ"ש: (יב) יגבה לב. כי המקום מגדלו בעבור יגבה לבו למען תשפל נערו בבוא השבר: ולפני כבוד ענוה. כי הכבוד הוא גמול הענוה א"כ הענוה הקדם לה: (יג) בטרם ישמע. עד לא יבין דברי השואל: היא לו. להמשיב יחשב לאולת ולכלימה כי לא ישיב כהוגן וכראוי: (יד) רוח איש. רוח השכלי אשר באיש יסבול ויחזיק חולי הגוף כי היא מנהגת את הגוף בבריאתו ואף כי בחליו אבל כשהרוח עצמה נכאה ושבורה בעצב ויגון מי ישאנה כי אין הגוף נושא אותה לחזיקה כי אם היא את הגוף: (טו) לב נבון. מי שיש לו לב נבון הנה מעצמו יקנה הדעת בבינת הלב אבל החכמים שאין בידם אלא מה ששמעו הנה אזנם תבקש ותחזור אחר הדעת לשמוע מזולת כי אין להם בינה להבין מעצמם: (טז) מתן אדם. ההולך בעסקיו ללכת לפני גדולים המתן שנותן ירחיב לו הדרך והוא מנהיג אותו לפני הגדולים: (יז) צדיק. הבא ראשון בריב ידמה לצדיק בריבו כי יוכל להטעים דבריו ולהכניסם בלב השומע ולא אמר מי בחלוף וכאשר יבא רעהו ויאמר החלוף ידמהו לשקרן וירבה לחקור בדבריו: (יח) מדינים. הגורל יבטל המריבה בדבר חלוקת דבר מה כי ע"י הגורל יבורר חלק כל אחד ואחד: ובין עצומים. בין המחזקים במריבה יפריד הגורל ולא יריבו עוד מעתה: (יט) אח נפשע. את הנפשע מאחיו מ"מ בבוא עליו צרה יחזיק במעוז אחיו הפושע יותר מקרית עוז והמריבה שביניהם לא תתמיד והרי הוא כבריח המבריח לנעול שערי ארמון אשר לא יתמיד לסיום נעול כי אנשים רבים רגילים לבוא בשער ארמון: (כ) מפרי. מאמרי פיו תשבע בטנו ר"ל הגמול

מצודת ציון

מפריד אלוף (לעיל טז): כמתלהמים. ענין הכאה שמשברת והוא הפוך מן הלום: (יא) קרית. מל' קריה ועיר: במשכיתו. ענייני הרצוף ברצפת אבנים והוא מל' סכך וכסוי כמו ואבן משכית (ויקרא כ"ו): (יד) יכלכל. ענין סבלה והחזקה כמו השמים וגו' לא יכלכלוך (מלכים א' ח'): מחלתו. מלשון חולי: נכאה. שבורה: (טז) מתן. מתנה ודורון: (יח) ישבית. יבטל כמו שבת נוגש (ישעיה יד)

תְּבוּאַת שְׂפָתָיו יִשְׂבָּע׃ כא מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד־לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ׃ כב מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה׃ כג תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר־רָשׁ וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת׃ כד אִישׁ רֵעִים לְהִתְרֹעֵעַ וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק מֵאָח׃

יט א טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ שְׂפָתָיו וְהוּא כְסִיל׃ ב גַּם בְּלֹא־דַעַת נֶפֶשׁ לֹא־טוֹב וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוֹטֵא׃ ג אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל־יְהוָה יִזְעַף לִבּוֹ׃ ד הוֹן יֹסִיף רֵעִים רַבִּים וְדָל מֵרֵעֵהוּ יִפָּרֵד׃ ה עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים לֹא יִמָּלֵט׃ ו רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי־נָדִיב וְכָל־הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן׃ ז כָּל אֲחֵי־רָשׁ שְׂנֵאֻהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ

ומן עללתא דשפותיה נסבע׃ כא מותא וחיי בידא דלישנא ודרחם ליה ניכול מן פרוי׃ כב דמשכח אתתא טבאתא משכח ומקבל רעותיה מן אלהא׃ כג תחנוני נמלל מסכנא ועתירא נמלל עשינתא׃ כד אית חבריה דמתחברין ואית רחמא דבק מן אח׃ א טב מסכינא דמהלך בתמימותא מן הוא דמעקמן ארחתיה והוא סכל׃ ב מן דלא ידיע נפשיה לא שפיר ליה ודקליל ברגלוי לבישתא חטיא הוא׃ ג שטיותא דבר נשא מטלטלא ארחתיה ועל אלהא מתרעם לביה׃ ד מזרא מוסיף חברי סגיעי ומסכנא פריש חבריה מניה׃ ה סהדא דשקרא לא נזדכי ודממלל כדבותא לא נתמלט׃ ו סגיעי דמשמשין קדם רבא ודרבישין יהיב מוהבתא׃ ז כולהון רחמוי דמסכנא סנין ליה ואף חברוי רחקין מניה

יכנסו בו : (כא) ואהביה יאכל פריה . אוהב את לשונו ומרגיל לתורה אוכל שכרה בעה"ז : (כב) מצא אשה מצא טוב . מצא תורה. וכמשמעו אשה טובה : ויפק רצון . ויוציא . זה פשוטו . ד"א אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רצונו אותו האיש מוציא רצון מהקב"ה . רבי יוסף קרא : (כג) תחנונים ידבר רש . דרך זה בכך ודרך זה בכך למדך דרך ארץ שאע"פ שעשיר יענה עזות הרש ידבר תחנונים וכן הענין הרב לתלמיד : (כד) איש רעי' להתרועע . אדם שקונה לו רעי' עד יבוא יום שיצטרך להם ויקרבוהו ואם תאמ' מה בכך יש אוהב דבק מאח שיקרבוהו יותר מקרוביו ואחיו : (ב) גם בלא דעת נפש לא טוב . אין טוב לאדם שהוא בלא תורה : ואץ ברגלים חוטא . החוטא רופס ודש העונות בעקביו ואומר קל הוא זה אעבור עליו. ורבותינו פירשו גם בלא דעת . ככופה את אשתו לתשמיש המטה בעל כרחה . ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה . ד"א זה המהלך על גבי עשבים בשב' : (ג) אולת אדם תסלף דרכו . כשהוא בא לו הרע כי באולתו תסלף דרכו ועבר עבירו' ונפרע ממנו ובאו' לו הצרה וזעף לבו על הקב"ה ומהרהר אחר מדת הדין כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עשה אלהי' לנו (בראשי' מב) : (ד) הון יוסי' רעים רבים . אוהבים רבים ויש לפותרו כמי שלמד [illegible] : (ו) רבי' יחלו פני נדי' וכל הרע הכל נעשי' רעים : לאיש מתן. יש לפותרו בנותני צדקה ויש לפותרו במרביצי תורה : (ז) כל אחי רש. קרוביו: אף כי מרעהו רחקו . וכל שכן מרעיו ושכיניו ואוהביו

האחים : (כ) מפרי . מות . ב' דבקים . ביד מקום . יאכל פריה כנגד תבואת שפתיו כלומר אם ידבר רע יבואהו מות ועל דבר טוב ישיג חיים : (כב) מצא . שהוא יבקש להיותה עזר כנגדו וימצא' הוא ימצא טוב השם ימציאהו טובתו בעבו' הדבקו במה שגזר עליו השם : (כג) תחנוני' ידבר רש. כבקשו מאומ' מהעשי' ועזות פירושו אמרות עזות : (כד) רעים. כמו זדים נלים והעד עליו להתרועע או יהיה מנחי הלמד ע"מ גאים ורע ע"מ גא מאד כלומ' איש יאהב רעים כדי שיתרועעו עמו ויתחברו אליו כי יש אוהב שדבק מאח : (א) טוב . גם. אולת . ג' דבקים כלומר הולך בדרך תומו מעקש מגד שפתיו המעוקשים יקרא כך : (ב) גם לרבות על גנותו שהוא כסיל כלומר בעבור שאין לו דעת הנפש השכלית לשוב מדרכי העקשות לא טוב הוא. ואץ שירוץ לגזול הוא חוטא : (ג) דרכו . הוא עסקו ומלאכתו כמו מעשות דרכיך . יזעף יתעצב ויכעס ולא ישוע אל בעת צרתו : (ד) הון . עד. רבים. כל . ד' דבקים וכה' הודיע שכה מחוכן דלי' וגנות מפו' הונו ברעי' : יוסיף רעי'. על רעיו וכשהוא דל יפרד מרעהו כי ירחיקהו רעהו עד שיפרד ממנו ויתכן שיהי' עד שקר על כן נתדלדל : (ה) ינק'. לא יהיה נקי . מן השכר. ויפיח ענין דבו' : (ו) רבים . מן רבי המלך כלומר ונדיב בעבור שיתנדב לבו לתת לעניי' תגדל מעלתו עד שהגדולים יחלו פניו שיעזרם או שירהכם כענין במנחה פניך יחלו . וכל הרעי' יתחברו לאיש מתן לאיש נותן להם מתנות ומלת רחקו לשון רבים מחוברת מן היחידים כי מרעהו אחד הוא וטעמו כל אחד ואחד עד שרחקו כלם ומרדף

אות היו"ד בס"ד : לשון כ"א י"ו קמצין וסימ' נמס' במסר' רבתא בערך ל"ש בס"ד : רעים ה' וסימ' לאמר הן ישלח איש את אשתו . לחלק יגיד רעים . הון יוסיף רעים רבים . איש רעים להתרועע . אכלו רעים שתו ושכרו דודים : ואץ ו' קמצין בליש' וסימ' נמסר ביהושע סימן י"ז : ימלט י"ג וסי' בלשון ארמי תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק ופשט ידא באתתא חכימתא דשקרת במיכאל . וביאורם נמסר במ"א סוף סי' י"ח ובירמיה סימן מ"ו :

תולדות אהרן מות וחיים . ערכין יו : מצא אשה. ברכות ח יבמות סג: תחנונים. סנהדרין מד : איש רעים , ברכות כג סנהדרין ק: גם בלא דעת . עירובין ק זוהר תזריע : ואץ ברגלים . שם : אולת. תענית ט :

רלבג

פרי שפתיו והמשל כי הדובר רכות ישיב חמה במענה פיו ויאכל פרי דבריו שיסיר הרע ממנו והדובר קשות יעורר החמה ויביא עליו מהרה הרעה : מות וחיים . הנה ביד לשון מות וחיים כמו שזכרנו ומי שיאהב הדבור אין ספק שיאכל פריו לטוב או לרע כמו שקדם : מצא אשה. מי שמצא אשה ר"ל שיהיו כחות הנפש במדרגת הנפש שהיא משרתת בעלה ואוהבת אותו וישרתו השכל בכל מאמצי כחם הנה האיש ההוא מצא טוב כי בזה ישיג לו השלימות האנושי ובזה האופן ישיג השגו ורצונו מהש"י כי הדבק השגחתו בו : תחנונים ידבר רש. הנה העוני סבה אל שתהיה לשון הרש מבקשת החיים כי הוא ידבר תחנונים ובזה האופן לא די שלא יעור' מדיני' אבל ישקיט הריב והחמה מעליו ואמנם העשיר יבטח בעשרו לחשבו שהוא קרית עוזו וידבר מפני זה עזות וזה יהיה סבה לשבירתו כי לא יוכל לכלכל להתנהג עם כלם כראוי להתנהג עם הרע ויהיה סבה לסור האהבה מהם : איש רעים להתרועע . וכבר ימצא אוהב יותר דבק לאדם בעת הצרך מהאח ולזה ראוי לאדם לקנות לו אוהבים רבים ולא ירבה ברעי' כי כבר ימצא באוהבים מי שיאהב תכלית האהבה אע"פ שאינו רע והרבות ברעים יהיה סבה אל שישחית הרעות והחברה לקנאת מפני קנאה : טוב איש הולך בתומו . טוב האיש העני שהוא הולך בתום ובוישר ממי שהם כסלו בעשרו ולזה הוא מעקש דרכיו כי הוא בוטח בעשרו שיכסה על מומיו וכאילו באר בזה דאחר אשר בו העושר סבת הרעות לקנאת העשירים או ירצה בזה שטוב העני הולך בתומו בעיון מן העשיר שהוא עקש דרכיו במושכלות או הוא כסיל ורמז בזה אל ב' מיני הסכלות שהאחד מהם הוא קנין הדעות הנפסדות והשני הוא העדר ושנה באר בזה כי טוב שטוני עם החכמה מעושר עם הסכלות כמו שנתבאר בספר קהלת : גם בלא דעת . גם בשנת העדר הדעות יהיה רצון האדם ותאותו אל מה שהוא לא טוב ומי שהוא מכיר ללכת אל התאוות שהם הוא חוטא : אולת אדם . הנה אולת האדם תהיה סבה לעוות דרכו בחפציו מפני שלא בא בהם בסבות הנאותות ואח"ז כשלא יכונו מחשבותיו יכעס לבו על הש"י שענש אותו לפי מחשבתו אל שיבצר ממנו מה שיזם לעשותו ולא יבין כי מצד אולתו היתה זאת לו : הון יוסיף . הנה הון העשיר יוסיף לו רעים רבים כי הוא יהנה אותם תמיד בהונו ואולם הדל לא יקנה לו רעים אבל דלותו יהיה סבה אל שיפרד מרעהו כי [illegible] כמה שיהנהו בו להמשיך הרעות ביניהם : עד שקרים. מי שיעיד שקרים וכזבים ויסבב בזה [illegible] רשע ולהרשיע צדיק לא ינקה מהעונש כי הש"י יענישהו עונש נפלא על זה וכן מי שידבר כזבים לא ימלט כי זה סבה לרעות גדולות כמו שקדם : רבים יחלו פני נדיב. הנה הנדיבות הוא חלק טוב כי רבים ונכבדים יחלו פני נדיב להשיג נדבת לבו וכל האנשים הם רעים וחברים לאיש נותן מתנות ומזה הצד יהיה נבחר העושר על הדלות : כל אחי רש. וזה כי גם אחי העני שנאוהו בראותם שלא יקבלו בו תועלת ואם הם עצמו ובשרו ואין צריך לומר שהאנשים שהיו מרעיו קודם זה עתה רחקו ממנו כי הנה דלותו הוא סבה שירדפו אחיו

מצודת ציון

י"ד) : (יט) כבריח . הוא כעין מקל משימים לרוחב הדלת לסגרו : ארמון . היכל מלך : (כב) ויפק . ויוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג) : עזות . חזקות וקשות : (כד) להתרועע . מל' ריע וחבר : (ב) ואץ . ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י') : (ג) תסלף . תעקם כמו וסלף בה (לעיל ט"ו) : יזעף . יכעס כמו זעף ה' אשא (מיכה ז') : (ה) ויפיח . ענין אמירה : (ו) רבים . גדולים והחשובים כמו רבי המלך

מצודת דוד

הגמול כהמפעל הטובה היא אם רעה : תבואת . האמרים הבאים משפתיו ישבע ויגל הדבר במ"ש : (כא) ביד לשון . בכח הלשון מסור המות והחיים אם ידבר בד"ת יחיה ואם בלה"ר ימות : ואוהביה . האוהב להרבות בה אמרים יאכל פריה אם טוב ואם רע : (כב) מצא טוב . כי היא עוזרתו בעמלו : ויפק רצון מה'. כי היא מגילתו מן ה' זכה : (כג) תחנונים . עם כי העני ידבר דבריו בתחנונים ובהכנעה עכ"ז ישיב לו לפעמים העשיר דברי עזות : (כד) איש רעים. האיש יאהב את הרעים למען יתרועעו עמו ויתחברו אליו כי לפעמים ימצא אוהב הדבק לאוהבו באהבת נפש יותר מן האח ולזה יחפוץ בחברתם בעבור הטובה הבאה לפעמים : יט (א) הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאכוף [illegible] והרי הוא בעיניו : מעקש . ממי שהוא מעקש בשפתיו לרמות בני אדם והוא הלא לכסיל יחשב כי לא יצליח בה : (ב) גם בלא דעת . אפי' השוגג עבירה בלא דעת ושוגג מ"מ בודאי לא טובה נפשו כי לא יאונה לצדיק כל און : ואץ. הממהר ברגלים ללכת אל המקום אשר נשאו לבו הנה לחוטא יחשב כי מהראוי להתבונן תחילה פן יבא מזה דבר פשע : (ג) אולת . האולת שהאדם עושה היא מעקמת דרכו כי ע"י אולתו נכשל ולבו לא כן ידמה כי יזעף על ה' להרהר אחר מדותיו : (ד) הון . העושר יוסיף לבעליו רעים רבים כי הוא אהוב לכל בין לעשירים בין לעניים אבל הדל נפרד הוא אפילו מרעהו הדל כמוהו : (ה) לא ינקה . עם כי לא הוזם בב"ד ולא קבל ענשו לא ינקה מדין של מעלה : לא ימלט . כי בעבור שרגיל לדבר כזב סופו להעיד שקר ולא ימלט מן העונש כאשר יוזם : (ו) רבים .

רשי

אוהביו : מרדף אמרים לא המה . אומר פלוני ופלוני קרובי ופלוני ופלוני מרעי והכל דברי הבל . ויש לפותרו במי שהוא רש בתורה ובמעשים טובים : מרדף אמרים לא המה . מחזר להורות הלכ' ולאו בידו . והמדרש פותרו ביוסף שהיה מוציא על אחיו דבה ואמר לאביו שהן חשודין על אבר מן החי לכך שנאוהו ונקרא רש לפי שהי' מוציא דבת שקר עליהם ומחזר אחר אמרים לא המה . לו קרינן ומרדף אמרי' להכאתו ולענין יוסף לו המה . כי עליו חזרו דבתו הוא היה אומר שהיו אוכלי' אבר מן החי והכתוב מעיד עליהם אפילו בשע' הקלקלה היו שוחטין שעי' עזים שנאמר וישחטו שעיר עזי' (שם לז) הוא אמר שהיו מזלזלי' בבני השפחות לכך לעבד נמכר יוסף . הוא אמר שהיו נותנים עיניהם בבנות הארץ אמר הקב"ה חייך שאני מגרה בך את הדוב לכך ותשא אשת אדוניו וגו' (שם לט) (בב"ר) : (י) לא נאו' לכסיל תענוג אף כי לעבד. ק"ו הוא שאין נאה שעבד ימשו' בנדיבי' : (יא) שכל אד' האריך אפו . כמו להאריך . אם עש' כן שכל הוא לו . ותפארתו . הו' שיעבור על מדותיו : (יב) נהם ככפיר זעף מלך . הקב"ה : (יג) ודלף טורד . דלף גשמי' שיורד בבית ומטריח וטורד ליושבי הבי' כך מדיני אשה רע': (טו) עצלה תפיל תרדמה . העצלות מביאה לידי שינה . זו הי' המליצה . אבל המשל על המתעצל בתלמודו סוף שנואלין דבר חכמה ממנו והוא נרדם : ונפש רמיה תרע' : סוף שיהא עני וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו תכילות סוף שהוא ישכח : (טז) שומר מצוה שומר נפשו בוזה דרכיו ימות. שאינו נותן לבו לשקלן : מצוה

משלי יט

ממנו מרדף אמרים לא־המה [לו ק'] :
ח קנה־לב אהב נפשו שמר תבונה
למצא־טוב : ט עד שקרים לא ינקה
ויפיח כזבים יאבד : י לא־נאוה
לכסיל תענוג אף כי־לעבד ו משל [ג' ומ"ל]
בשרים : יא שכל אדם האריך אפו [ב' כתרי לישני]
ותפארתו עבר על־פשע : יב נהם
ככפיר זעף מלך וכטל על־עשב [ג' דגשים]
רצונו : יג הות לאביו בן כסיל ודלף [ב' חס']
טרד מדיני אשה : יד בית והון [ל' חס']
נחלת אבות ומיהוה אשה משכלת : [ד'. ד'. ל']
טו עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה
תרעב : טז שמר מצוה שמר נפשו

תרגום

איכא דטרך במלוי לא שריר :
ח קני לבא טבא רחם נפשיה
נטר ביונא משכח טבתא :
ט סהדא דשקרא לא נזדכא
ודמיעי כדבותא נאבד :
י לא יאי לסכלא פנוקא אף
לא לעבדא דנשתלט
ברברבנין : יא שכליה דבר
נשא נגידות אורחיה
ושבהוריה דנעבר על חובא :
יב נהם היך אריא זעפיה
דמלכא והיך טלא על עסבא
רעותיה : יג בר סכלא קשי
הוא לאבוי היך קרסי והיך
דלפא דדלף תגרי דאתתא :
יד ביתא וממונא ירותתא הוא
דאבהן ומן אלהא מתמסרא
אתתא לגברא : טו עטלותא יהבא שנתא ונפשא רמיתא תכפן : טז דנטר פוקדנא נטר

ככפיר ג' דגשים וסי' נהם ככפיר זעף מלך . עזב ככפיר סכו . וא' כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה : הות ב' חס' וסימ' שקר מזין על לשון הות . הות לאביו בן כסיל : ומה' ד' וסימ' נמסר

תולדות אהרן לא נאוה . חולין קלג : בית והון . מ"ק יח זוהר ויחי : בוזה . נדה יז :

אבן עזרא

ומרדף פועל יוצא אל פועל האמיתי הדבר בו פעול כי הרש הוא המרדף והאמרים הם הרודפים והאחים או הרעים מורדפים כמו ואויביו ירדף חשך ורדפה את מאהביה והענין דבק למעלה עם ודל מרעהו יפרד כל אחי הרש והדל ישנאוהו כל שכן רעיו שרחק ממנו אחר התחברותם אליו בעבור מתנותיו והרש מצוה לרדוף אחריהם שלוחי אמריו אולי יתקרבו אליו רעיו ולא המה שומעים : (ח) קונה . עד. ב' דבקים . הדעת יקרא לב אוהב נפשו להחיותה עד עת כלה. ושומר תבונה אחר שקנה אותה בעבור כמצא הטוב שמרה שהש"י ימציאהו טובתו בעולם הזה ובבא אבל עד שקר שלא קנה הדעת לא יהי נקי מן השכר : (י) לא נאוה . ונחמד להיות לכסיל תענוג וזה כנגד שומר תבונה שימצא טוב ויתכן שהכסיל הוא עד שקר . תעניג טעמו להתענג בעולם . אף כי לעבד משל בשרים ונכבדים לא נאה : (יא) עבור על פשע. שיעבור עליו כדי שיתרחק ממנו וזה דרך משל כי הרוצה להתנקם עומד על הפשע ונושא עון כאלו עבר עליו ועזבו . האריך פועל עבר יוצא לפעול כאמתי וטעמו השכל הוא יאריך אפו של אדם . ותפארתו שיפארוהו אחרים בעברו על פשע : (יב) זעף מלך . על המכעיסי' אותו. וכטל על עשב שירטיבהו כן רצונו של מלך למי שירצה בו : (יג) הוות . הקורו' תהיינה נקראות הוות כלומר הבן הכסיל יהיה הוות לאביו : דלף . כלומר דלף טורד ענינו מגרש בני אדם כן מדיני אשה כמו טרדין . פ"א דלף טורד שלא ישקוט ואחר שדבר בכסיל ואשה רעה אמר כי בית והון ינחלו האבות לבניהם ואינם יכולים להנחיל להם האשה המשכלת החכמה כי מאת השם היא : (טו) עצלה . שם דבר ע"מ מותה כבשה כלומר העצלה היא תפיל תרדמה על העצל וכן הנפש החושבת לרמות אחרים היא תרעב ורמיה ע"מ צדיה : (טז) שומר מצוה . שלא יענש שומר נפשו מן המיתה . ובוזה דרכיו והראויים לו . ימות בידי שמי' טרם עתו כתיב יומת שב"ד ימיתוהו אם נודע שבזה דרך המצות

רלבג

אחיו ומרעיו אמרים לא המה ר"ל שיעליליהו שאמר או עשה כנגדם מה שאינו כן : קונה לב . מי שהוא קונה שכל הוא אוהב נפשו כי בזה שגיע אל הצלחת הנפש והוא שומר בלבו התבונה למצא הטוב האמתי והשכליתי והוא דעת קדושי' : עד שקרי' . מי שיעיד שקרים בעניני החכמה אשר הנטרכו בהתלותיה אל העדות לא ינקה כי הוא סבה להכשיל האנשים השומעים עדותו בדברים העיוניים ומי שידבר שקרים בענינים העיוניים ובפרט בשרשים ובהתחלות הנה הוא יאבד כי זה סבה להרחיקו משלימותו תכלית ההרחקה : לא נאוה . הנה לא יתכן שיגיע לכסיל תענוג כי בסבת סכלותו ראוי שיגיע לו נער בכל הדברים וכ"ש שלא יאות לעבד שיהיה מושל בשרים וכאילו אמר זה להעיר שאין ראוי שישים האדם מושל הכח הנפשיי שהוא ראוי שיהיה עבד ומשרת לשאר הכחות הנפשיו' המגיעו' האדם אל השלימות כי זה הוא ממה שיבלבל הפעולות האנושיות וישיב פעולותיו בהמיות ולא אנושיו': שכל האדם יסבב שיהיה מאריך אפו ולא יכעס בקלות על הדברים המכעיסים כשיפגוש אות' ותפארת האדם הוא שיהיה עובר על פשע ולא יחזיק במחלוקת כי בזה ישים האהבה בינו ובין זולתו : נהם ככפיר . הנה כעס המלך יהיה רב הסכנה כי לו כח לעשות מה שיסור מהכעס מהרע לאשר יכעס עליו ולזה ידמה כעס המלך לנהם הכפיר שישאג לטרף ורצוי המלך ידמה לטל על עשב שיגדל אותו ויזונהו ולזאת הסבה ראוי שיזהר המלך מהכעס יותר מזולתו כי כעסו יותר קשה והוא יותר מזיק : הוות לאביו בן כסיל . הבן הכסיל הוא לאביו הוות ושברים מרוב כעסו ויגונו על רוע ענינו ויצטער האדם כשתהיה אשתו מעוררת לו מדנים כמו שיצטער בדלף הטור' שידלוף בבי' בהתמדה כי זה סבה שתצר לו העמידה בבית וכן באשה מדנים כמו' כמו שיאמר אחר זה : בית והון . הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייעד לבו בו והון ושום' ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיו' כ"א מה' כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר אלהי : עצלה תפיל תרדמה . מדרך העצלה שתפיל תרדמה וזה מבואר מן החוש כי העצלה תרדים הכחות ותשימם נוחים ובכמו זה תמצא שהנפש הבוטחת שתשיג די טרפה ברמיה ותתעצל מפני זה מהשתדלות במלאכות לבקשת הטרף תרעב כי לא ימצא לה בזה האופן מזונה או ירצה בזה כמו שהעצלה תפיל תרדמה ותמנע מהנפש המרגשת פעולת' תחת השבו לתת תענוג ומרגוע לכחותי' כן נפש איש רמיה תרעב ותמנע ממנה פעולת' בהשגת' המושכלות תחת חשבו כי בזה האופן ישיג בקלות די טרפה ויהיה יותר שמוי להשלים נפשו ויהיה זה כן כי מדרך הרמיה שהמנע האדם מהשגתם השלימות : שומר מצוה . הנה מי שהוא שומר מצות הש"י בתורתו התמימה הוא שומר נפשו כי היא מיישרת האיש לתיקון הגוף ולתיקון הנפש ואולם מי שהוא בוזה השם יתעלה ימות מפני פחיות מדותיו והכרון שכלו אשר הם סבה אל שימות האדם בלא עתו עם שיגיע לו הש"י מהעונש על עברו על מצותיו כמו שנאמר בעה' מדברי הנביאים : מלוה ה' . הנה מי שהוא חונן דל כאילו מלוה לש"י מה שיתן לעני כי על הש"י להשביע לכל חי רצון ולזה ישלם לו הש"י גמולו ויברכהו בגלל הדבר הזה ולכן נתן הש"י לעשיר הברכה בכל משלח ידו למען ישמחו העניים בטובו כמו שנזכר בתורה : יסר

מצודת דוד

גדולי העם מהלים פני הנדיב להשיג נדבת לבו וכל הרעים יתחברו לאיש הנותן מתן : (ז) אף כי . אם אחיו שהם עצמו ובשרו שנאוהו כ"ש שכל אחד מרעיו רחק ממנו עד כי רחקו כולם : מרדף . אף כי ירדף אחרים להשתעשע עמהם בדברים בעלמא לא ישמעו לו והמה לו לעצמו הואיל ואין שומע להם : (ח) קונה לב . לפי שהדעת הוא בלב אמר קונה לב ור"ל קונה הדעת הוא אוהב נפשו והשומר תבונה בלבו לבל ישכחה הוא סיבה למצוא טוב : (ט) לא ינקה . אף אם לא הוזם לא ינקה מדין של מעלה : יאבד . סופו לאבדון כי יבא לידי עדות שקר : (י) לא נאוה וגו' . כי בהיות מתענג בסוב יחזיק בכסילות : אף כי . כ"ש שלא נאה שהעבד ימשול בשרים כי עוד יכריח כולם אחר רוע תכונתו אשר קנה בעבודתו : (יא) שכל . השכל שבאדם היא מארכת אפו כי היא הייסרו שלא לצאת לריב מהר : ותפארתו . התפארה הנאמר בו היא שיאמרו עליו שהוא עבר ומוחל למי שפשע נגדו : (יב) נהם וגו' . זעם המלך יחריד כנהמת כפיר אריות ורצון המלך היא טובה כטל היורד על העשב כי ביד המלך להשפיל אף לרומם : (יג) הוות . בן כסיל יסבב הוות לאביו : ודלף . כמו שפוס המטר הדולף לתוך הבית אשר יטריד את בני הבית ללכת ממנו כן מריבות האשה יטריד את בעלה להתרחק ממנה : (יד) נחלת . ינחל האדם מאבותיו : ומה' וגו' . כי אין הדבר תלוי ביד אבותיו : (טו) עצלה . העצלות תפיל על בעליה שינה עמוקה כדרך היושב בטל : ונפש רמיה . המתאוה להיות נזון מן המרמה ולא ממעשה ידיו סופה תרעב כי לא בכל עת יוכל לרמות : (טז) בוזה דרכיו . המבזה את הדרכים

מצודת ציון

המלך (ירמיה מא) : יחלו . יבקשו כמו ויחל משה (שמות לב) : (י) נאוה . נאה ויפה : (יב) נהם . כן נקרא שאגת הארי וכן ארי נוהם (לקמן כ"ח) : זעף . כעס : (יג) הוות . שברון לב : ודלף . ענין מטיף

הראוים

אבן עזרא

המצות בגלוי: (יז) מלוה. מי שיחון הדלים הש' ילוהו כי העוש' בידו אד' הוא פקדון והלואה וגמולו שיחון אותו השם כשחנן הדלים: (יח) כי יש תקוה. שתקוה שיאריך ימים כיסרך אותו. ואל המיתו שימית אחרי'. אל תשא נפשך לפרנס אותה מגזלתו כענין ואליו הוא נושא את נפשו להתפרנס ממנה. פ"א ואל המיתו שאחרים ימיתוהו או אל תשא נפשך כיסרך אותו. פ"א ואל המיתו לאחרים אם לא תיסרנו תמיתנו ויצא ממנו גדל חמה. פ"א אל תשא נפשך תמנו שתחשוך ממנו מוסר. אבל הבן שהוא גדל חמה מגד חמתו הגדולה עזבהו ויהיה מקבל ענשו כמו נשא עונו ואל תתעסק בהצלתו כי אם תצילהו פעם אחת צריך אתה עוד שתוסיף להצילו פעמי' רבו': (כ) שמע עצה. לשני הדרכים שהודעתיך למען תדע חכמה בשמעך מוסר ואל תלך אחרי מחשבתם כי רבות מחשבות בלב איש ואינן קיימות זולת עצת ה': (כב) תאות אדם. תהיה לעשו' חסדו כלומ' יתאוה תמיד לעשו' חסד למי שראוי לו או תאות מן נאוה קדש. וטוב רש מאיש כזב שאמר לעשות חסד והוא מכזב הרש טוב ממנו כמו איש מתהלל במתת שקר: (כג) יראת ה' לחיים. בעבור חיים ירא אותו. ושבע ילין בל יפקד רע. הירא כל יפקד ולא יזכור היגון שכבר קרהו כלומר לא תזכרנה צרותיו בהיותו שבע מטוב האל: (כד) בצלחת. כמו צלוחית חדשה והענין כאילו ידו טמונה בצלחת. לא ישיבנה כי לא ימצא מאומה שיאכל על כן צריך אדם לבקש מחיתו ולא להתעצל: (כה) לץ. יערים. ילמד ערמה: (כו) משדד. פועל ופן

רשי

(יז) מלו' ה' חונן דל וגמלו ישלם לו. כשיחלה ויטה למות צדקתו מליצה עליו לפני מדת הדין לומר העני היתה נפשו מפרכסת לצאת ברעב וזה פרנסה והחזיר' לגופה אף אני אחזיר לו נפשו: (יח) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תש' נפשך. אל תכהו מכת מות: (יט) גדל חמה נשא עונש וגו'. אם תעביר על חמתך ותציל את שונאך אם ראית רעה באה לו עוד תוסיף ימי' וטובה: (כב) תאות אדם חסדו. עיקר שהבריות מתאוו' לאדם בעבור חסדו: וטוב רש מאיש כזב. ואם איש כזב הוא ומבטיח ואינו עושה טוב איש רש ממנו: (כג) ושבע ילין. הירא את השם שלא יפחד בשום רעה: (כד) טמן עצל ידו בצלחת. ביורה חמה שהשיעבדוה מן האור ופינוה רקנית מחמם ידו בתוכה ודומה לו בשלו בסירות ובדודי' ובצלחות (דברי הימי' ב לה) ומשום רבינו יצחק הלוי שמעתי בצלחת מלשון תרגום ויבקע וצלח בשעת הצנה והגליד על שם שהקור והגליד מבקעין וכולחים הידים. ואני שמעתי בצלחת קרע החלוק שקורין פאהכדאדור"י בלעז כלומ' טומנה בחיקו (סא"א): (כה) לץ תכה ופתי יעריס. על מכות פרעה ומלחמת עמלק החכים יתרו ונתגייר: (כו) משדד אב יבריח אם. מבריח אם: בן מביש ומחפיר. דרכיו ע"י שראת' שראת בן הגר המצרית משחק לעבודת גלולים וגילוי עריות וגרש זה

משלי יט

נַפְשֵׁיהּ וּדְמַשִּׁיט אוּרְחָתֵיהּ יְמוּת: יז מַן דְּבָעֵי דְּנֵיזִיף לַאֲלָהָא מִתְרַחֵם עַל מִסְכְּנָא וּפוּרְעָנוּתָא טָבְתָא מְשַׁלֵּם לֵיהּ: יח רְדֵי בְּרָךְ מְטוּל דְּאִית סְבִירָא וּלְמִיתוּתֵיהּ לָא תְּרִים נַפְשָׁךְ: יט גַּבְרָא חֶמְתָּנָא מְקַבֵּל תַּבָּא וּכְמָה דְּמִתְעַלֵּי עַל טוּעֲנֵיהּ מוֹסִיף: כ שְׁמַע עֵצְתָא וְקַבֵּל מַרְדּוּתָא מְטוּל דְּתִתְחַכַּם בְּסוֹפָךְ: כא סַגִּיעָן מַחְשְׁבָתָא בְּלִבֵּיהּ דְּגַבְרָא וְעֵצְתָא דַּאֲלָהָא הִיא תְּקוּם: כב רַגְתֵּיהּ דְּבַר נָשָׁא חַסְדֵּיהּ וְטָב מִסְכְּנָא מִן גַּבְרָא כַּדָּבָא: כג דַּחַלְתֵּיהּ דַּאֲלָהָא לְחַיֵּי וּמַן דְּשָׂבֵיעַ מִנֵּיהּ נְבוּת וְלָא נִפְקוֹד בִּישְׁתָּא: כד עַטְלָא דְּמַטְמֵשׁ יְדֵיהּ בְּשַׁחְתֵּיהּ אַף לָא לְפוּמֵּיהּ מְקָרֵב לֵיהּ: כה לְמִמְקְנָא תְּמְהֵי וְשַׁבְרָא מִתְעָרֵם וַאֲבִים לְסוּכְלְתָן דְּנִתְבַּיַּן יְדִיעְתָא: כו דְּבַזֵּן לַאֲבוּי וּמְעָרֵיק לְאִמֵּיהּ בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא וּמַחְפְּרָנָא:

בּוֹזֵה דְרָכָיו יוּמָת: יז מַלְוֵה יְהוָה חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם־לוֹ: יח יַסֵּר בִּנְךָ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל־הֲמִיתוֹ אַל־תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ: יט גְּרָל־חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ כִּי אִם־תַּצִּיל וְעוֹד תּוֹסִף: כ שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאַחֲרִיתֶךָ: כא רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְהוָה הִיא תָקוּם: כב תַּאֲוַת אָדָם חַסְדּוֹ וְטוֹב רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב: כג יִרְאַת יְהוָה לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפָּקֶד רָע: כד טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת גַּם־אֶל־פִּיהוּ לֹא יְשִׁיבֶנָּה: כה לֵץ תַּכֶּה וּפֶתִי יַעְרִם וְהוֹכִיחַ לְנָבוֹן יָבִין דָּעַת: כו מְשַׁדֶּד־אָב יַבְרִיחַ אֵם בֵּן מֵבִישׁ וּמַחְפִּיר:

יומת ק' · הס' בליש · גדל ק' · נ"ך ג' הס' · י' · י"ו · ג' וימח אכרסם · ב' כי יגיע כ"ב · ג' חס' · י'

בסיפ' ריש סימן י"ו: בוזה חד מן ו' זוגין חד כתיב ה' וחד כתיב י' וקמצין וסימ' ראה ויכשילהו עליו לשונם. ראי והקרוב אליו כרשנא. ורמת מקול פרש ורמה קשת. רמי בני אפרים נשקי רמי קשת. מכה אכן חליינו הוא נשא. מכי לכן תן את בניהם לרעב הגירם. מרוה והשיב ה' בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת דכי תבא. מדוי והסיר ה' ממך כל חלי: בוזה שומר מצוה שומר נפשו. בוזי לכם הכהנים בוזי שמי. ושדה מגרש עריהם לא ימכר. ושדי הרי בגלבוע אל טל ואל מטר: יערם ג' חס' וסימ' כי ערום יערם הוא דזיפים. ושמע תכחת יערם. לץ תכה ופתי יערם: ומחפיר ל' והוא חד מן שפה חרא ומח בריש' וסימ' גמסר במסרה רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד:

תולדות אהרן מלוה ס'. ברכות יח ברכות י עק דס ס' סט: רכות. סנהדרין כו: יראת ס'. עקרים מג פל"ד: ושבע ילין. ברכות יד נס:

רלבג

יסר בנך. בקטנותו כי בזה יש תקוה להגיעו אל השלימות ואע"פ שיצעק ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המייתו וצעקתו להפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו כי טוב לו שיקבל המוסר עם הכמי' והצעק' משיעמוד שמת עם העדר קבול המוסר: גדל חמה. מי שהוא גדול חמה לא ימלט שלא ישא עונש על זאת המדה הפחות' כי בזה יעורר מדינים עם האנשים ואם יקרה שבעת מה תצילהו החמה מהקם עליו כי יירא ממנו ברואתו הזק חמתו הנה עוד תוסיף זאת התכונה להתנהג ככה עם אחרים עם שיהיה בהם מי שיקום עליו ויפילהו ברע כי הוא יבקש רע בזאת התכונה הפחותה: שמע עצה וקבל מוסר. שמע עצה בדבר דבר כדי שתתיישר להתנהג במנהגים המשובחים ותדרך במה שתרצה להשיגו בדרכי' הראוי' וקבל מוסר מהגדולים ממך ומהתורה כי זה יהיה סבה שתתכם באחריתך או ירצה בזה שמע עצתי וקבל מוסר כי זה יישירך לקנות חכמה באחריתך כי לקיחת המוסר צריך שיקדם בקנין החכמה כמו שקדם. ראוי שתדע כי לא יועיל לאדם רוב ההתבוננות בדברים שלא יפול ברע אם חטא לש"י בגד מן הצדדים באופן שיהיה ראוי לעונש או שלא יגיע מה שגזר הש"י מהטוב לשכנגדו וזה כי רבות מחשבות בלב איש והש"י יסבב לפעמים שיפול האדם במחשבה מאלה המחשבות אשר תובילהו אל מה שגזר הש"י עליו לטוב או לרע מצד ההשגחה או מצד העונש ולזה ראוי לאדם שישתדל להתקרב אל הש"י כפי מה שאפשר כי לא תועיל לו בזולת זה שום התבולה להמלט ממה שגזר הש"י עליו אבל ימצא שכל מה שתשב להתרחק מהדבר ההוא ימציא הסבות המקרבות אותו אליו וזה מפורסם מאד מהרבה מספורי הנבואה: תאות אדם חסדו. הנה תאות האדם היא בטבע מה שהוא חרפה לו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ויהיו תאותיו מפני זה אל תאות החומר אשר בו נשתתף לבהמות ולזה יהיה יותר טוב הרש שלא ישיג דבר מהתאוות מאיש כזב שישבע תמיד באלו התאוות שהם הכל כזב או ירצה בזה תאות האדם היא שישיג חסד הש"י בדברים ויותר טוב להשיג זה מי שהוא רש בדעות והוא מי שיש לו הסכלות שהוא העדר מאיש כזב שיש לו הדעות הכוזבות וזה כי הרש לא יצטרך כי אם ללמוד החכמה והאיש הכזב צריך שירפא תחלה ממום דעותיו הכוזבות שמרחיקות אותו בתכלית מה שאפשר מהש"י וזה מהקושי העלום ר"ל להעתיקו מן הדעות האלו ואח"ז יצטרך ללמוד החכמה לפי הסדרים האמתיים: יראת ה'. הנה יראת ה' תישר האדם אל החיים הנצחיים והנה בעל יראת ה' ילין שבע כי לא ירעב ולא יכסוף התאוות הגופיות כי לא יזכר אצלו דבר רע שיהרהר בו כי יראת הש"י תמנעהו מלכסוף הדברים המגונים האלו: טמן עצל. הנה העצל כאילו טמן ידו בצלוחית קטנ' שיקשה להוציאה משם וכן ימצא הענין בו כי לעצלותו המלאכה ידיו כאילו הם אסורות ולא יעשה שום מלאכה ואע"פ שיחסר לו מזון ויצטרך לו מפני זה להרוית במלאכה מה שישיג בו די טרפו הנה עצ"ז לא ישליט בידו לעשות בה מלאכה יחיה בה וזה אמרו גם אל פיהו לא ישיבנה: לץ תכה. הנה אם תכה לץ לסקנותו מוסר הנה האיש הפותה הרואה זה יתחכם בזה ויקח בעצמו ערמה להמלט מהדבר אשר הוכה עליו האיש הלץ ויקח מוסר בהכאה זולתו אך לנבון אם תוכיח לו בדברים לבד יבין דעת כי לבו פונה אל השלימות: משדד אב. הנה הבן שהוא מבים ומחפיר הוריו ברוע מנהגיו ורדיפתו אל התאוות הוא סבה שישודדו שודדים אביו כדי שיחלק מהשלל עמם או אולי לווה מהם ויבואו

מצודת ציון

טפטוף כמו דלפה עיני (איוב יו): טורד. ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד): (כג) ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): יפקד. ענין זכרון והשגחה: (כד) בצלחת. שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (ד"ה ב לה): (כה) יערם. מל' ערמה: (כו) משדד. מל' שדידה וגזלה: ומחפיר. ענין בושה

מצודת דוד

הראוים אליו ימות בלא עתו: (יז) מלוה וגו'. החונן את הדל בתת לו צדקה הוא כמלוה את ה' והנה יפרע לו דמי ההלואה ויוסיף עוד לשלם לו גמול על טובת ההלואה: (יח) כי יש תקוה. ר"ל אל תסיר ידך מלייסרו אף אם תראה שאין בה תועלת כי יש תקוה אולי ברבות המוסר יועיל: ואל המיתו וגו'. אבל לא תחנה נפשך להמיתו על רוע מעשיו: (יט) גדל חמה. מי שהוא גדול החמה ישא עונש על חמתו כי בודאי יעשה רע על מי אשר יכעס כי אם תציל אותו מידו הנה עוד תוסיף חמתו כי כן דרך גדלי החמה ואם תעמוד מנגד יעשה מעשהו ומעותד הוא אל העונש: (כ) למען תחכם באחריתך. אם לא תחכם בראשית ימיך: (כא) רבות. לפעמים יחשוב האדם מחשבות רבות שונות זו מזו ואין אחד בהם מתקיים אך הדבר אשר יעץ ה' היא תקום ועם לא היתה מן המחשבות שחשב הוא: (כב) תאות. מה שהבריות יתאוו אל בן אדם הוא בעבור החסד שהבטיח להם אבל העשיר המבטיח חסד וכוזב הנה הרש טוב ממנו כי על כי לא מגאה ידו אין דרכו להבטיח ואין מביא אנשים לידי כליון עינים: (כג) לחיים. היא סיבה לחיים ויתמיד בשביעה ולא יזכר אל הרע ר"ל לא תבוא עליו רעה: (כד) טמן עצל. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה סופו שגם אל פיהו לא ישיב ידיו כי לא ימצא מה לאכול ולהשיב אל פיו: (כה) לץ תכה. כאשר תכה את המתלוצץ על החכמה עם כי לא תועיל לו הנה הפתי המחוסר הבנה יתחכם בעבור זה אבל לנבון אף דברי החכמה יועילו לו ויבין דעת יותר ממה שבידו: (כו) משדד אב וגו'. הבן שהוא מביש ומחפיר פני אביו גורם שאביו מגרש לאמו על אשר הדריכתו בדרך הזה ובע"כ יבוזבז נכסיו לתת לה כתובתה והרי הבן ההוא גוזל

רשי

זה שנשתלח' אמו וירע הדבר מאד בעיני אברהם (בראשית כא): (כז) חדל בני לשמוע וגו'. מקרא קצר הוא וזהו פירושו חדל בני לשגות מאמרי דעת בשביל לשמוע מוסר. חדל לשגות כמו מלשגות וכן וחדל לעשות הפסח (במדבר ט) וכן כי חדל לספור (בראשית מא): (כח) עד בליעל ילין משפט. יעיד לאד' מלינת משפטי יסורין ומית'. ופי רשעי' יבלע און. האון יבלעהו: (כט) נכונו ללצים. הקב"ה זימן לו שפטים של נרעת לזה הלץ המספר בלשון הרע: (ב) נהם ככפיר אימת מלך מתעברו. מכעיסו: (ג) כבוד לאיש שבת מריב. לנוח ממריבה וכל אויל שאינו שבת מריב תגל' קלונו: (ד) מחרף עצל לא יחרש. מפני הכנה יושב העצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק בתורה: (ה) מים עמוקים עצה בלב איש הלכה בלב חכם סתומ': ואיש תבונה ידלנה. ותלמיד נבון בא ודלה אותה ממעיו: (ו) רב אדם יקרא איש חסדו. הרבה יש בני אדם הבוטחים אל אוהביהם המבטיחים אותם חסד וקוראים להם בעת דוחקם: ואיש אמונים מי ימצא. המבטיח ועושה: איש חסדו. המבטיח לו לעשות חסד:

מלך

משלי

כז חֲדַל־בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגוֹת מֵאִמְרֵי־דָעַת׃ כח עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע־אָוֶן׃ כט נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים׃

כ א לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם׃ ב נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא נַפְשׁוֹ׃ ג כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־אֱוִיל יִתְגַּלָּע׃ ד מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ יִשְׁאַל בַּקָּצִיר וָאָיִן׃ ה מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה׃ ו רָב־אָדָם יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא׃

ל' · ג' ושערך · ב' וחס' ה קרות · ג' דגשים · נ"ב · ושאל ק' · ב' מבקשים מים · נ"ג

נכונו ב' וסימ' שדים נכונו. נכונו ללצים שפטים: ככפיר ג' דגשים
וסימ' נמסר לעיל סימן י"ט: ושאל ישאל כתיב וקרי' ושאל והוא מן כ"ב מלין דכתי' יו"ד בריש תיבו' וקרי' וי"ו וחד מנהון פלוגתא דרב נחמן וסימ' במסרה רבת' במערכת

תרגום

כז פְּרַשׁ בְּרִי וּשְׁמַע מַרְדּוּתָא וְלָא תִשְׁגֵא מִן מַאֲמָרֵי דְפוּמִי׃ כח סַהֲדָא רַגְלָאָה מְמַיֵּק בְּדִינֵיהּ וּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי מַפִּיק עָאתָא׃ כט מִתַּקְנִין לְמַמְקְנֵי דִינֵי וּמָחָתָא לְגַשְׁמֵידוֹן דְסַכְלֵי׃ א מַמְקְנָא הוּא חַמְרָא וְרַוְיָתָא שִׁכְרָא וְכָל דְשָׁגֵי בֵיהּ לָא נִתְחַכַּם׃ ב נְהַם הֵיךְ אַרְיָא אֵימְתָא דְמַלְכָּא וּמַן דְמַחְמִית לֵיהּ חָטֵי עַל נַפְשֵׁיהּ׃ ג יְקָרָא הוּא לְגַבְרָא דְיָתֵיב דְלָא דִינָא וְכָל דְשָׁטֵי מִצְטַדֵי׃ ד מִתְחַסַּד עַטְלָא לָא שָׁתֵיק וְשָׁאֵל בְּחַצְדָא וְלֵית׃ ה מַיָא עֲמִיקֵי עֵצְתָא בְלִבָּא דְגַבְרָא וְגַבְרָא דְמִתְבַּיַן גְדַלְיְנָהּ׃ ו סוּגָעָא דִבְנֵי נָשָׁא מִתְקַרְיָן גַבְרֵי מְרַחֲמָנֵי וְגַבְרָא מְהֵימְנָא

אבן עזרא

וכן יבריח פירוש בן מביש מלוה לשדד אביו. והוא מסבב שתברח אמו. מביש טחן בושה לאביו: (כז) חדל בני. לשגות מאמרי דעת. ושמע מוסר. פ"א זה הפסוק דבק ראשו עם סופו. וכן הוא חדל בני מאמרי דעת אם תאבה לשמוע מוסר ואחרי כן לשגות: (כח) יליץ. ידבר שעדותו הוא משפט ונדק מן המליץ או ידבר ליצנות על המשפט יבלע כמו כבלע את הקדש: (כט) נכונו ללצים שפטים. תאת השם כלומר השם ישפטם בעבור שליצו המשפט ונכונו מהלומות שהכסילים הלומים ע"י אדם כענין ושבט לגו כסילים: (א) לץ היין. חסר איש היין לץ הוא הומה פירוש טועק שיתנו לו שכר. לא יחכם לא ילמד חכמה בהתעסקו ביין: (ב) נהם ככפיר. מתעברו. מתעבר עמו. נפשו הוא החוטא בעבור שאינו חולק כבוד למלכות: (ג) כבוד. שהמלך יכבד לאיש המתעבר אם ישב וישקוט ממריבה על כן בקמץ הלמ"ד כי הוא ידוע וכו' המתעבר עמו. יתגלע יתערב במריבה: (ד) מחורף. המ"ם תחת בי"ת כלומ' בעת החורף. ושאל שישאל מן הקוצרים ולא יתנו לו מאומה בעבור עצלותו: (ה) מים עמוקים. חסר כ"ף כלו' כמים עמוקי' שהם קרים וכים ורגל לא תרפסם כן החכמה והעצה שהיא בלב איש זכה וברורה. ואיש אחר ידע התבונות ידלה העצה מלבו כלומר ילמדה ממנו: (ו) רב אדם. כלומר הרוב בבני אדם כל אחד יקרא חסדו כלומר יתפאר שיעשה חסד ולא יקראהו מי ימצא פ"ס

תולדות אהרן לץ היין. גיטין סח: מים עמוקים. פסחים נג עקידה שער יו כל ז' פסוקים: רב אדם. (בבא ב קדושין ס):

רלבג

ויבאו לפרוע מהאב ולזאת הסבה בעינה יבריח האם ולזה ראוי לאב ולאם שייסרוהו בקטנותו שלא יבואם ממנו זה ההפסד ואחר שהזהיר הבן לשמוע מוסר שב להזהיר שלא יכלה ימיו בזאת הפילוסופיא המדינית כי די לו בה שתייסירהו אל לקיחת המוסר אשר הוא הלעה לקנין החכמה: חדל בני. ואמר שמנע בני לשמוע חכמת המוסר תמיד באופן שתשגה בה יותר מאמרי דעת כי אין ראוי לאד' שיאבד ימנו בחקירותיה כמו שביארנו בפרשת בראשית אבל ראוי שתשגה תמיד באהבת אמרי דעת אחר שתגיע מהמוסר דבר ראוי ומספיק להיות הלעה לקנין החכמה: עד בליעל. הנה העד הבליעל שיעיד שקר באחיו יוליא בפיו מחשבתו הרעה לתכלית שיהיה המשפט מפי השופט כמו שחשב וזה צריך לו לפי שהוא עושה הרעה ע"י זולתו ואמנם פי רשעים יבלה ויכסה האון אשר במחשבתם כדי שלא יודע רצונם לאיש ויהיה זה סבה אל שיוכלו להשיג מחשבתם ולא יהיו נשמרים האנשי' מהם או ירצה בזה בעד בליעל שמעיד שקר בספורי המישרים להשגת הענינים העיוניים וברשעים בעלי הדעות הכוזבות בפנות העיוניו' והתוריות ויהיה הרצון בו עד בליעל ילין משפט במה שיגיד ואם לא ירגיש כי ממנו יעמיד ההכמה על דבר המשפט ויהיה זה העד סבה לטעותו ובכלל הנה בקשת המשפט סבה אל שידבר אלו הדברים כי יקרה שיטעה בעדות לסבות מה כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות ה' והנה לפעמים תמצא שיגיד האדם דברים בעדות לחזק הדעת שנראה לו צודק בחקירותיו כמו שתמצא זה לגליינוס במה שחלק על הפלוסוף במה שהנית שהלב לבדו הוא החי ולזה הוא המבואר שהמשפט שנראה לו צודק הוא סבה אל שיגיד זה העדו'. אך האון והשקר אשר לרשעים בהתחלות הוא סבה אל שיהיו דבריהם נשחתים ומבולעי' במה שאחר ההתחלו': נכונו ללצים שפטים. כי מפני הלעיגם על האנשים ימלאו בהם שישפטו אות' שפטי' גדולי' ולגוף הכסילי' נכונו שברים כי לסכלותם יעשו עניני' מגונים כנגד האנשים ואפשר שיעיר על זה בלצים בעד הבליעל שילין ספורים כוזבים יביאו לטעות החכמים בדבר משפטי העיון ולזה אמר כי נכונו להם שפטים כי הם עושי' רעה גדולה אם לא ירגיש בזה ולזה צריך לאדם שיזהר בדבר הספורים האלו שלא יגיד רק האמת ויתבונן שיהיה ענין ספורו נקי מהדברים המטעים והמשל כי לפעמי' כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אשר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות מהעת ההוא יטעה החוקרים בזאת המלאכה הסומכים על מבטיו והנה קרא הכסילים בעלי הרעות הנפסדות כי יש עמם הסכלות שהוא קנין וכמו שסכלותם בהתחלות ישבר וישחית מהם במה שאחריהם

כן ראוי שישבר גופם לפי שרוב נטותם אחר הדברים הגופיים היה סבה אל שיטעו בעיון מפני שלא הפליגו החקירה בו לרוב התעסקם בעניני הגוף: נהם ככפיר אימת מלך. הנה אימת המלך המושל באדם והוא השכל האנושי שהוא ראוי שימשול בשאר כחות הנפש וכן סודר מהש"י ביום סברהם ראוי שתהיה כ"כ חזקה כאילו ינהם לטרוף ככפיר כי באמת מי שיסור מעבודתו ידרך אל ההפסד וההשחתה ומי שהוא מתחבר עמו ואינו רוצה לשמוע הוא חוטא נפשו ומפסידה ויהיה סופו לאין והנה המתעבר עמו הוא בעל התאוה כי הכח המתעורר ההוא יריב עם הכח המתעורר השכלי ויובילהו זה אל הכליון וההפסד: כבוד לאיש. שישבות מריב וזה יהיה בירחא את השם כי אין לו תאוה לרע ולזה תהיינה כל מחשבותיו טובות אך כל אויל יתבלבל ויתערב בריב ויהיה זה סבה להפילו ברע ויהיה זה כן באויל כי הוא יחשוב שיהיה ההערב בריב הוא הטוב למיעוט חקירתו בדברים: מחורף עצל לא יחרוש. אמר להעיר על העצל מלבקש השלימיות כי בסופו יהיה משולל מהשגתם כי העצל איננו חורש אדמתו ועובד אותה כראוי בחורף וזה הוא סבה אל שלא יעשה פרי אשר זרע בה וכן העצל לא ישתדל בתחלת ענין להכין גופו בלקיחת המוסר ולזה לא יכול להשיג החכמה ולא השתדל בה ג"כ וזה יהיה סבה אל שלא יתן פריו השכל שהם בו הש"י: מים עמוקים עצה בלב איש. הנה העצה אשר בלב איש ככה לא ישיגוה בקלות אבל אחר החקירה הרבה כי היא במדרגת המים העמוקים מאד אשר יקשה להגיע אל מה שהוא בתחתיהם ואולם איש תבונה ידלה העצה מלבו בטוב חקירתו והפלגתו בה: רב אדם. הנה הרבה מבני אדם תמצא שיכריז כל אחד מהם חסדו בשיספר אני עשיתי חסד כן וכך לפלוני ויחשבו מפני זה בהם שהם אנשי חסד כי גם איש אמונים אשר יעשה הראוי בדברים לבד בזולת חסד יקשה במלאו והיה זה כן כי לא יתכן שיקרא האדם איש חסד בעבור חסד אחד בעשה אם לא ינהג כך בכל הדברים וכן לא יתכן שיקרא האדם איש אמונים אם לא בשיתמיד בזאת התכונה לעשו' האמת ושישר תמיד ואפשר שירצה בזה רב אדם יקרא בעת הצורך האיש שהוא גמל חסדו שישיב לגמולו והנה יקשה למצוא באלו שקבלו החסד איש אמונים שיתעורר להשיב גמול לאשר גמל אותו חסד אך יתנכר אליו כאילו לא קבל טובה ממנו ולזה אין ראוי לאדם שיהיה בשר זרועו אך יבטח בש"י ואפשר שתהיה הוי"ו במלת חסדו נוספת ויהיה הרצון

בזה

מצודת דוד

גזל את אביו דמי הכתובה ומבריח את אמו ממנו: (כז) חדל בני וגו'. לפעמים ימלא מסית לשגות מאמרי דעת בראיות כוזבות ויפתה אמריו במוסר השכל למען יאמינו בו עד כי ישוב להדיח מאמרי דעת ואמר חדל בני לשמוע המוסר של הבא להסית לשגות מאמרי דעת ולא תאמר את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל כי תסיה נלכד בפתויו: (כח) ילין משפט. במשפט יתקן אמריו במיטב המליצה למען יקובלו על הלב ויאמינו לו: יבלע און. דברי האון יאמר בבליעה לבל ירגישו שעם סמונה על דבר האון ההוא כי יחשבו שלפי תומו ידבר: (כט) שפטים. משפטי יסורים: ומהלומות. מכות המשברות נכונו לגוף הכסילים: כ (א) לץ היין. שותה סיין הוא לץ ושותה השכר יהמה וילעק בשכרותו וכל השוגה בו ר"ל כל מי שישגה בו בדעתו לחשוב הואיל והיין משקה הרבה א"כ בשתייתו הנה באמת לא יתחכם כי אף אם מעשו יפה רובו קשה: (ב) נהם. כנהמת הכפיר כן מאויים פחד המלך על מי אשר יכעם עליו והמכעיסו מחסר נפשו כי ישתקן בעלמו ועובר על ירא את ה' בני ומלך: (ג) כבוד. השבלה מן המריבה הוא כבוד לאיש וכל אויל יתגלה בעת המריבה כי כאשר ירבה אמרים יגולה אולתו לכל: (ד) מחורף. מסיבת נגת החורף לא יחרוש העצל את שדהו ובעת הקציר שואל תבואה ואיננה כי לא נמצא שדהו הואיל ולא חרשה: (ה) מים עמוקים. דרך החכם להסתיר עצתו בעומק הלב ויקשה לאלתו להשיגה כאי היא כמים עמוקים שאי אפשר לשאוב המים התחתונים אבל איש תבונה ידלנה כי מתחלה ישאוב העליוני' ויוכל לשאוב את"ז את התחתוני' ור"ל מתחלה יחקור הדברים המפורסמי' עד אשר יבין את העצה הטמונה בלב: (ו) רב אדם. רוב בני אדם יכריז כל איש החסד שעשה עם הבריות ויתפאר בזה אבל מי ימצא בהם איש אמונים כי רבים ישקרו:

מצודת ציון

בושה: (כז) לשגות. מל' שגגה ומשגה: (כח) יליץ. מל' מליצה: (א) הומה. ענין לעקה: שוגה. מל' שגגה: (ב) נהם. כן נקראת שאגת האריה. אימת. מל' אימה ופחד: מתעברו: מתעברו. מל' עברה וכעס: חוטא. ענין החסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ'): (ג) יתגלע. כמו יתגלה כה"א: (ה) ידלנה. ענין שאיבה כמו דלה דלה לנו (שמות ב): (ח) מורה. ענין פרישה ושניאה כמו כי

ספרי

ז מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו: ח מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דִין מְזָרֶה בְעֵינָיו כָּל רָע: ט מִי יֹאמַר זִכִּיתִי לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי: י אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם שְׁנֵיהֶם: יא גַּם בְּמַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר נָעַר אִם זַךְ וְאִם יָשָׁר פָּעֳלוֹ: יב אֹזֶן שֹׁמַעַת וְעַיִן רֹאָה יְהוָה עָשָׂה גַם שְׁנֵיהֶם: יג אַל תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן תִּוָּרֵשׁ פְּקַח עֵינֶיךָ שְׂבַע לָחֶם: יד רַע רַע יֹאמַר הַקּוֹנֶה וְאֹזֵל לוֹ אָז יִתְהַלָּל: טו יֵשׁ זָהָב וְרָב פְּנִינִים וּכְלִי יְקָר שִׂפְתֵי דָעַת: טז לְקַח בִּגְדוֹ כִּי עָרַב זָר וּבְעַד נָכְרִים חַבְלֵהוּ: יז עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר

מַנוּ מַשְׁכַּח: ז דִמְהַלֵּךְ בְּתְמִימוּתֵיהּ צַדִּיקָא הוּא וְטוּבֵיהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי: ח מַלְכָּא דְיָתֵב עַל כּוּרְסְיָא דְדִינָא מְפַזֵּר מִן קֳדָמוֹהִי כָּלְהוֹן בִּישְׁתָּא: ט מַן דְיֵימַר זַכִּי הוּא לִבִּי וְאַדְכְּיֵית מְחוֹבְתִי: י מַתְקְלָא וּמַתְקְלָא כַּיְלָא וְכַיְלָא מְרַחֲקִין אִנּוּן קֳדָם אֱלָהָא אַף תַּרְוֵיהוֹן: יא אוּף בְּעוֹבָדוֹהִי מִתְיַדַע טַלְיָא אִין דְכֵי וְאִין תְּרִיצָן עוֹבָדוֹהִי: יב אֻדְנָא דְשָׁמְעָא וְעֵינָא דְחָזְיָא אֱלָהָא אַבְרֵי תַּרְוֵיהוֹן: יג לָא תְּרַחֵם שִׁנְתָא דִלְמָא תִתְמַסְכֵּן פְּתַח עֵינָךְ וּשְׂבַע לַחְמָא: יד חַבְרָא לְחַבְרֵיהּ גָאמַר דִקְנֵית וְהֵידִין נִשְׁתַּבַּח וְנִימַר: טו דְאִית דַהֲבָא וְסוּגְעָא דְכֵיפֵי טָבָתָא וּמָנֵי דִיקָרָא שִׂפְוָתָא דִידִיעֲתָא: טז נְסֵיב לְבוּשֵׁיהּ מְטוּל דַעֲרֵיב לְחִלְיוֹנֵי וְלָא אַפֵּי נוּכְרִיתָא מַשְׁכְּנֵיהּ: יז עָרֵיב לְגַבְרָא

תולדות אהרן אזן שומעת. עקידה שם עקריה מג ס"ב: רע רע. בקרא סד: לקח. מאמא קטו בתרא קע"ג:

אבן עזרא

פ"א שיאמר אמת על נפשו: (ז) מתהלך בתומו. הוא יקרא צדיק. אשרי בניו אחריו כי בגלל צדקו יהיו מכובדים עד שיאשרום אחרים הנה ירש אדם מטובת אביו: (ח) ומלך שישב על כסאו. לעשות דין הוא יזרה כל מי שהוא רע בעיניו כי אז יעמוד על כסאו: (ט) מי. זה שיאמר זכיתי לבי משון נעורי טהרתי מחטא ילדותי והטעם אין אדם שילך תמיד בתומו ולא יחטא: (יא) גם יתנכר. הפך ההכרה וכן ויתנכר אליהם והענין שהתנכר מן הנערות בעבור מעלליו. אם זך מחטא ואם ישר פעלו כי הנער הכסיל נודע ונכר באולתו וזה מתנכר במעשיו הטובים כאילו מתכסה בהם ולא יכירו רואיו מעשיו אם נער עשם כאשר הם זכים וישרים: (יב) אזן. אל. רע. ג' דבקים כלומר מאזן לשמוע מוסר והעין לראות התוכחת עשה השם על כן אל תאהב שנה שלא נברא העין לישן כי אם שעה ידועה ואחרי כן לראות ולבחור בדרכי המוסר. פקח עיניך מן השינה כי אז תשבע לחם וראה הקונה שיאמר על הממכר רע רע ויבזהו כדי שיוכל לקנות בזול וכאשר הולך בעצמו עם הממכר אז יתהלל ויתפאר בעצמו ויאמר שהוא יודע לקנות דבר נחמד ובאמת כן הוא שיש זהב ופנינים רבים למי שיש לו שפתי דעת שידע בעסקי סחורה: (טז) לקח חבלהו. לשון נווי: (יז) ערב לחם שקר. שהעיד

רשי

(ח) מלך יושב על כסא דין. יש לפרשו כנגד הקב"ה ויש לפרשו כנגד שופטי אמת: (יב) אוזן שומעת ועין רואה וגו'. כלומר מעשה ידיו הם והוא חפץ באוזן שומעת מוסר ועין הרואה את הנולד: (יג) אל תאהב שנה פן תורש. כי תעשה רש: (יד) רע רע יאמר הקונה. הקונה תורה ע"י הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והצרה הזאת וכשהולך לו מלא חכמה אז יתהלל על הצער שנצטער: ואוזל לו. והולך לו: (יז) ערב לאיש לחם שקר. ניאוף אשת איש. ואחר

אות היו"ד בס"ד: יושב ב' מ"ל בסיפ' וסימ' והוא יושב לבטח אתך. מלך יושב על כסא דין: טהרתי ל' מי יאמר זכיתי. והוא חד מן מלין משמשין תי בסוף תיבותא ול' דכו' וסימ' נמס' במסרה רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד: שמעת ו' ה' פתחי' וא' קמץ וסי' נמסר בסיפרא סוף סימן ש"ו ובריש סדר וירא: הקונה ד' מ"ל בליש' וסימ' והיה כעם ככהן כעבד כאדניו. בא העת הגיע היום. פורע מוסר. רע רע יאמר הקונה: נכריה נכרים כתי' וקרי' נכריה והוא חד מן ה' מלין דכתי' מ"ם בסוף תיבות' ולא קרי' וסי' נכרים לקח בגדו כי ערב זר קדמא. שלשים וירדו שלשים מהשלשים. ויתמם וישלח חצים ויפיצם דשמואל. שנים ויעזבו את כל מצות ה' אלהיהם. אלפים נהר

רלבג

בזה כי כבר יקרא הקורא רב אדם איש חסד ר"ל שיקרא לאחד מהם איש חסד. אבל תדע שאין הענין כן כי יקשה למצוא איש חסד כי גם איש אמונים יקשה למצוא: מתהלך בתומו. הצדיק שהוא מהלך בתמימות וביושר במדותיו ובדעותיו והוא איש אמונים על דרך האמת לא די שיהיה נשמר מהרעות כי גם בניו יהיו מושגחים מהש"י בסבתו עם שמתכונתו ג"כ שייישיר בניו לעבודת הש"י והדבק בהם ג"כ ההשגחה מצדם: מלך. הנה המלך והוא השכל כשיושב על כסא דין לשפוט בדברים העיוניים לפי מה שראוי ויקח מאשר הכחות השרות הראוי להגיעו אל האמת בדרושיו הנה הוא מזרה ומפזר בעיונו כל רע במדות ובדעות כי יזהר מהדברים המטעים ובהעבירו כחותיו יסיר ההאוות הרעות והמגונות והנה זה כלי ממה שיצטרך לאיש אמונים כשיהיה איש אמונים ע"ד האמת. ועתה יבאר שכבר יקשה המצאו כמו שזכר התלה ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שהוא איש אמונים ע"ד האמת מי יאמר זכיתי לבי ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שיאמר זכיתי לבי בדעות ונמלטתי מהספק בהם היה זה ממה שיקשה מאד לרוב הדברים המטעים ומונעים מהשלמ' החקירה בהרבה מהדרושים ומי יאמר טהרתי מחטאתי בענינים הגופיים והמדיניים ולא התנהגתי בהם כ"א ביושר ובאמת: אבן ואבן. הנה המשקל הקטן מהראוי או הגדול מהראוי והמדה הקטנה מהראוי או הגדולה מהראוי הנה שני אלו הדברים מתועבים לש"י במדות ובדעות וזה כי הנבחר והראוי במדות הוא השווי והיושר מזולת שיטה' לאחד מהקצוות כמו שנתבאר בפילוסופיא המדינית והנבחר בדעות שלא לקצר מהאמת הראוי בדבר דבר ושלא להפליג עליו יותר מהראוי כאילו האמר שמה שיסבול אותו מופת מוחלט לא יקצר בו ויסמך על מופת ראיה או על הקדמות מפורסמות ומה שלא יסבול מופת מוחלט לא יבקשהו וכן לא יתקור במה שאין דרך אל השגתו ולא יקצר לחקור במה שיוכל להשגתו ובהיות הענין כן מי הוא זה ואי זהו שיוכל להתפאר באיש אמונים: גם במעלליו. הנה אע"פ שימצאו בחוש פעולות האדם טובות וישרות הנה אפשר לו שיתנכר בהם ותהיינה פעולותיו בנגלה טובות ולבו ברע והנה קרא האיש הזה נער לא מלך ר"ל שהשכל בו הוא משרת לא מלך: אזן שומעת ועין רואה. הש"י עשה גם שניהם כלי' להשגת האמת בדעות ובמדות וזה שאלו החושים הם יותר נכבדים שבחושים לקחת מהם ההקדמו' הראשונות עם ההשגות במוחשים והם עם זה כלים אל שיקבץ האדם אליו החכמה שהשיגוה שאר האנשים כי באזן ישמע דבריהם וילמד אותם ובעין יראה דבריהם בספריהם ולזה היו אלו החושים מהגדולים שבכלים אל שישלם לאדם להיות איש אמונים במדות ובדעות והם עם זה כלים לחטא וזה מבואר מענינם: אל תאהב שינה. אל תתעצל ותאהב שינה כמנהג העצלים כי זה יהיה סבה שתאבד הונך ותורש ואם תפקח עיניך בזריזות תשבע לחם ומזון ערב בדעות ואולם בעצלה לא די שלא תשגת שלימו' אבל גם ההתחלות אשר אצלך מהחום תאבד ותשחית ולא יהיה לך מהם תועלת: רע רע יאמר הקונה. הנה אין הענין בקנין החכמה כמו בשאר הקנינים וזה כי שאר הקנינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקנין הקנין ההוא נרע בהיותו לו ובשלא יהיה לו יחשבהו לטוב והנה הפך זה ימצא בקנין החכמ' כי לא יחשבהו אדם לטוב כ"א אחר שהשיגהו יש זהב ולזה אמר כי יש בשאר הקנינים קנינים חמודים כמו זהב ורב פנינים אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת כי שאר הקנינים יחשבו מגד יתרון ערכם ואין הענין כן בשפתי דעת כי הם טובים על כל הענינים והם המישרים תכלית היושרה למצוא דברי חפץ כי בזה האופן יקובלו לאדם דעות זולתו ואפשר שיהיה הרצון בזה כי המשיג קצת המושכלות שהם הנעה לו אז יהלל על כל הקנינים המושכל אשר היה מגנה אותו קודם זה וידמה שהשכל הזה הוא מה שיאמר יש זהב ורב פנינים אך כלי יקר הוא שפתי דעת כי הם יביאו לקנין דבר נחמד מזהב ומפז רב: לקח בגדו. הנה מי שערב זר והוא הנמשך אל הכח המתעורר לתאוות הגופיות הפשיטהו מכל קנינו להפרע ממנו והנה השכל הוא הערב בעד האיש הזר ובעד נכריה והוא הנפש המתאוה כמו שקדם ברא"ם זה הספר קח משכונו להפרע כי השכל הוא המקבל העונש במה שלא השיגהו מענוג מאלו הפעולות המגונות כמו שקדם: ערב לאיש לחם שקר. בהחלת עיונו כאילו תאמר שאם יטעם ויחשוב שאין שם גמול ועונש אך אחר זה יהפך לו המזון הערב ההוא לחצץ שאין בו תועלת

מצודת ציון

כי תנם מזורה הרשת (לעיל א): (ט) זכיתי. מל' זך ונקי: (י) איפה. שם מדה בת ג' סאים: (יא) במעלליו. במעשיו כמו אשר עולל לי (איכה א): יתנכר. מל' נכר וזר: (יג) תורש. מלשון רש ועני: פקח. פתח כמו עיניו פקח (איוב כז): (יד) ואוזל. ענין הליכה כמו אזלו מים מני ים (שם יד): (טו) פנינים. הם המרגליות: (טז) חבלהו. ענין משכון כמו אם חבל תחבל (שמות כב): (יז) ערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג): חצץ. אבנים דקים כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג): ולפותה

מצודת דוד

(ז) אשרי בניו. אשרי לבניו אחרי מותו כי יחסו בגלל זכותו: (ח) מלך. כאשר יושב ה' על כסא דין אז מפוזר ונטוה בעיניו כל רעות בני האדם אף אם עשאום בסתר: (ט) מי יאמר. ר"ל הואיל והכל גלוי לפניו מי יוכל להכחיש ולומר הנה לבי זכה ובהירה מבלי סיג עון ואני כבר טהרתי עצמי מחטאתי כי עשיתי תשובה עליה: (י) אבן ואבן. העושה שני אבני משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה הנה תועבת ה' גם שניהם כי גם הגדולה עשויה רק לרמות ולא לשקול בה: (יא) גם במעלליו וגו'. ר"ל גם הנער בשנים אף בעת יעשה מעלליו מדעת עצמו לא ממצות אנשים מלומדה מ"מ יוכל הוא להתנכר ולהביא ספק בלבות בני אדם אם פעלו זך וישר כי כקטן כגדול עלולים הם לרמות ולהתנכר במעשיו לבל יכירו בו האמת: (יב) אוזן שומעת. ר"ל גוף אוזן וחוש השמע אשר היא שומעת וכן גוף העין וחוש הראיה אשר הוא רואה הלא ה' ברא גם שניהם הגופים והחושים וכל פעל ה' למענהו ולעבודתו: (יג) פן תורש. כי בעת השינה תתבטל מן המלאכה: פקח. פתח עיניך למעט בסגירת עיניים בשינה ואז תשבע לחם ונא' למשל על עסק התורה: (יד) רע רע. דרך הקונה הסך לבזותו בפני המוכר ויכפול אמריו לומר שהוא רע למען ימכרנו בזול וכאשר יקנהו והולך לו אז יתהלל לפאר ת"ע לומר שיודע לקנות חפצים בזול ונא' למשל על הקונה חכמת התורה מתוך צער ודוחק אשר יתרעם אז על קושי הדוחק אולם לאחר זה יתהלל בעצמו על הצער שסבל כי לפום צערא אגרא: (טו) יש זהב. הנה יש בעולם די זהב והרבה פנינים א"כ הואיל ויש הרבה מהם אין בהם החיבות כ"כ אבל שפתי דעת הם ככלי יקר ר"ל ככלים העשוים מאבני יקר שהחשיבות רב בהם מאד עצמם ומלאכת הבניהם והמה דברים שאינם מצויים: (טז) לקח בגדו. לקח למשכון את בגד הערב ולא תחוס בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניע עצמו בזה: ובעד נכריה. כפל הדבר לומר בין ערב עבור איש בין בעבור אשה עיה סוערה: (יז) ערב. מתוק לפי האיש מאכל גזל אבל אחרים הדבר אשר יוסף בפיו לחצץ המשברים את השינים

רשי

ואחר ימלא פיהו חצץ. אבנים דקות וכן ויגרס בחצץ (איכה ג): (יח) מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה. אם באת להלחם כנגד השטן בא בתחבולות תשובה ותפלה ותעניות: (יט) גולה סוד הולך רכיל ולפותה שפתיו. המדב' חלקו' לפתותך ולהסיתך: (כ) מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך. בהכשיך והשחיר החשך כלומר בבא הרעה: (כא) נחלה מבוהלת בראשונה. שנבהל למהר וליטול תחלה כגון בני גד ובני ראובן שמהרו לטול חלקם בעבר הירדן ודברו בבהלה שנאמר גדרות צאן נבנ' למקנינו פה וערים לטפינו (במדבר לב) עשו את העיקר טפל שהקדימו צאנם לטפם. ואחריתה לא תבורך שגלו כמה שנים קוד' שאר השבטי' כמו שמפורש בסדר עולם ובמדרש רבי תנחומ' בשנת שתים לאחז ויער ה' את רוח מלך אשור וגו' ושאר שבטים גלו בשנת שש לחזקיהו הוא התשיעי' להושע בן אלה: (כה) מוקש אדם ילע קודש. כשאדם נכשל ונוקש בעבירו' מקלקל את קדושתו כמו ושתו ולעו (עובדיה א): ואחר נדרים לבקר. צריך אדם לחזור אחר קרבנו' לנדור ולהביא ולבקש עלנפשו: (כו) מזרה רשעים. פרעה וחילו: מלך חכם. הקב"ה: וישב עליהם אופן. גלגל מדתם השיב עליה' וינהגהו בכבדות (שמו' יד) כנגד והכבד את

אבן עזרא

שהעיד שקרים בעבורו: (יח) מחשבות. תכון. כל אחת בעצה שיועץ עם חבירו או יכון מה שחשב לעשות: (יט) ולפותה. שיפתוהו אחרים. לא תתערב שיגלה סודך והוא הרכיל: (כ) נרו. רמז לנשמתו ידעך כנגד מות יומת. באישון חשך. כפול כלומ' שימות בחשיכה או כחשך משל לצרות: (כא) מבוהלת בראשונה. מגזלה ואחריתה שהיא גזולה לא תבורך והטעם לא ירדו עליה גשמי ברכה וכתוב מבוחלת בחי"ת להודיע כי נחלה גזלה הוא כמאסת ונגעלת לשם מן בחלה בם: (כב) אל. ה"א אשלמה מחובר במקף ברי"ש רע וכן הפי' לא תאמר לשלם רע למרעים לך. קוה לשם שיש לו כח לשל' לו גמול ויושע לך מידם: (כד) מה'. מוקש. שנים דבקים. מצעדי שיצעד ללכת. ואדם איננו מבין עת לכתו עד כי השם יוליכהו ויושיבהו אשר אחתו מצעדי גבר. והוא יתן מוקש בלכתו לאשר ילע ויאכל קדש ואחר שיבקש ידור נדרים להביא לבקר אולי ינצל מן המוק' וילע מן בלעיך יעלעו דם כמו יבלע: (כו) מזרה. להפיץ אותם וכבר השיב עליהם אופן עגלה לדוש אותם כלו' ידכאם ואחרי כן יסירם

וְאַחַר יִמָּלֵא־פִיהוּ חָצָץ׃ יח מַחֲשָׁבוֹת ח'. כ"נ
בְּעֵצָה תִכּוֹן וּבְתַחְבֻּלוֹת עֲשֵׂה
מִלְחָמָה׃ יט גֹּלֶה־סּוֹד הוֹלֵךְ ס' ב' מ"ל
רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו לֹא תִתְעָרָב׃ ל'. ב'
כ מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעַךְ נֵרוֹ
בְּאִישׁוֹן חֹשֶׁךְ׃ כא נַחֲלָה מְבֹחֶלֶת יתיר יו"ד מבהלת ק'
בָּרִאשֹׁנָה וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ׃ ח' מ"ל ג' וחס'
כב אַל־תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה־רָע קַוֵּה ל'
לַיהוָה וְיֹשַׁע לָךְ׃ כג תּוֹעֲבַת יְהוָה ל' וחס' וד' כנ"ש
אֶבֶן וָאָבֶן וּמֹאזְנֵי מִרְמָה לֹא־טוֹב׃ כ'
כד מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גָבֶר וְאָדָם מַה־ ט'
יָּבִין דַּרְכּוֹ׃ כה מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע ל'
קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר׃ כו מְזָרֶה כ' ל' לבקר
רְשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם כ"א

תרגום

בְּלַחְמָא רַגְלָא וּבָתַר הָדֵין
נִתְמְלֵא פּוּמֵיהּ חֲצָצָא׃
יח מַחְשַׁבְתָּא בְּעֵצְתָא תִתְּקַן
וּבְמַדְבְּרָנוּתָא מִתְעֲבִידְקְרָבָא׃
יט דְּגָלֵי רָזָא אָכֵל קוּרְצָא וּלְמַן
דִּמְשַׁרְגַג בְּשִׂפְוָתֵיהּ לָא
תִתְחַלַט׃ כ דְּלָיֵט לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ
נִדְעַךְ שְׁרָגֵיהּ אֵיךְ אֶתוּנָא
דַּחֲשׁוֹכָא׃ כא יְרוּתְתָא
דְּמִסְרַהֲבָא בְּקַדְמֵיתָא וּבְסוֹפָא
לָא תִתְבְּרִיךְ׃ כב לָא תֵימַר
אֲשַׁלֵּם בִּישְׁתָא סְבָא לֵאלָהָךְ
וְיִפְרְקִנָּךְ׃ כג מְרַחֲקִין אִנּוּן קֳדָם
אֱלָהָא מַתְקְלָא וּמַתְקְלָא
וּמְשַׁחְתָא דְּרַמְיוּתָא לָא שַׁפִּיר
קֳדָמוֹי׃ כד מִן קֳדָם יְיָ הִלְכָתֵיהּ
דְּגַבְרָא וּבַר נָשָׁא לָא מִתְבַּיַּן
אָרְחָתֵיהּ׃ כה פַּחָא הוּא לְגַבְרָא
דְּנָדַר לְקוּדְשָׁא וּבָתַר הָכֵי חָדְיָא לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ׃ כו מְבַדַּר לְרַשִׁיעֵי מַלְכָּא חַכִּימָא וּמְהַפֵּךְ

דינור נגד ונפיק דדניאל: מבחלת נחלה מבהלת מבחלת כתיב וקרי מבהלת והוא חד מן ד' מלין כתיב ח' וקרי' ה' וסימ' עמיהוד ואבשלום ברח וילך. רהיטנו קורות בתינו ארזים. מבחלת נחלה כבחלת בראשונה. ולחתם שבועים שבעים נחתך: ואדם ט' וסימ' ואדם אין לעבוד את האדמה. אוקיר אנוש מפז. ואדם עליה בראתי. ואדם ביקר בל ילין ואדם על עפר ישוב. ואדם מה יבין דרכו. ואדסיפיק תבונה. ואדם לא זכר את האיש המסכן. ומצא חן ושכל טוב:

תולדות אהרן אל תאמר. זוהר מקץ: מה יבין. חולין ו: מוקש. סנהדרין (נדרים לו): ואחר נדרים. נדרים כא:

רלבג

תועלת להזון ויסבר עם זה שניו אשר יאכל באמצעיתם: מחשבות בעצה תכון. הנה המחשבו' המקבילות לאדם אשר בעבורם הוא נבוך בעניני' הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת וזה יהיה בשיקבץ כל אלו המחשבות ויברור הצודק מהבלתי צודק בחקירה שלימה ובישוב רב ואם יקרה שם שתי מחשבות מקבילות שלאם בתחבולות על המחשבה שמרחיק' האדם משלמותו ובזה תמלט מהמבוכה באלו הענינים הגדולים אשר יביאו המחשבות המקבילות הנופלות בהם להתבלבל בענינם או ירצה בזה על דבר המחשבות המביאות לאדם לתאות עשה מלחמה עמהם בעצה אשר תבין ובתחבולו' בדרך שתכניע אותם המחשבות הרעות גולה סוד. לא תתערב עם מי שהוא גולה סוד והולך רכיל כי זה סבה לרעות גדולות בדברים המדיניים ולא עם מי שאומר דברי פתות ופתה בשפתיו להדיחך מעל דרך הטובה ואפשר שירצה בזה מי שהוא גולה סוד בענין המבוכה שיש במחשבות מקבילות אשר בהתחלות שיצטרך להמלט מהם בעצה שתדון ובהתבונות הוא במדרגת מי שהוא הולך רכיל שמשחית העולם ברכילותו כן זה יביא מבוכה בלב האנשים שדעתם קצרה לבא ממנה ויביא מפני זה עליהם הפסד רב בדעותיהם ולזה השמר לך מהתערב עם מי שמרחיב שפתיו לדבר באלו הדברים כי באלו החקירות יש מהסכנה עד שאין ראוי שיתיר האדם לחקור בהם עם זולתו ולא עם עצמו כי אם בעת שנתחזקו בלבו הדעות האמתיות התוריות והעיוניות כי אז ימלט מזאת הסכנה: מקלל אביו ואמו מי שהוא מקלל אביו ואמו ידעך נרו וישאר באחרות החשך והיה זה כן לפי שזה מונע ממנו קבולו המוסר מהם וזה סבה למנוע ממנו כל שלמות עם שזה ממה שירגילהו לבלתי הכר הטוב למי שגמלהו טוב והיה סבת היותו וגדולו באופן מה ויעתק מה מזה אל שיכפור בש"י אשר בראו והשפיע לו ממנו כל הטובות עם שזה ממה שיפסיד סדר המדינה כי לא יתחזק האדם להטיב לזולתו אם לא מפני תקותו שיכיר לו הטובה אשר גמלהו: נחלה מבהלת. הנה הנחלת הנחלה שהיא נבהלת בראשונה כי היא באה לאדם תכף ובזולת עמל ולזה תמצא כי אחריתה לא תבורך כי מפני שלא עמל בה היורש לא תיקר בעיניו ולא ישתדל מאד לשמרה ובזה האופן ישחית נחלתו בקלות וזה דבר מפורסם מאד מענין הירושה והנחלה והנה העיר בזה כי הקנינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר בהשגתם הם יותר יקרים מהמושכלות אשר יגיעו בקלות וההצלחה המגעת מהם שיא יותר עצומה ואשר ירצו להשיג ההשגות בזולת עמל וחקירה ושקידה הנה אחריתם לא תבורך כי זה יהיה סבה אל שישתבשו בהשגותיהם ולא יקנו מהם הצלחה כי אם הסכנה: אל תאמר אשלמה רע. לאשר גמלני רע כי אין זה מדרך אנשים אמונים כי הוא לא יחפוץ בעשיית הרע אך תקוה אל ה' והוא יושיעך מכף אויביך ולא תשאל ממנו שיעשה להם רע אך שיושיעך כי זה הוא הדרוש שיאות לך בזולת הגעת רע לאחר: תועבת ה'. הנה תועבת ה' אבן ואבן ר"ל אם יהיו במדותיך משקלים מתחלפים לנהוג עם קצת האנשים בתכונה אחת ועם קצתם בתכונה אחרת אך ראוי שתנהג עם כלם בתכונה אחת והיא בקשת הטוב והיושר והשלימות ולזה אין ראוי שתהיה תשוקתך להרע לקצתם ולהטיב לקצתם אך תהיה מגמת פניך להטיב לכלם ובזה תלך בדרכי הש"י ולזאת הסבה ג"כ לא טוב בעיני הש"י לשקול במאזני מרמה שישימו המשקלים שישקלו בהם מתחלפים: מה' מצעדי גבר. הנה מצעדי גבר בדרכו שילך בהם הם מה' כי צריך שילוה לו עזר אלהי בכל פסיעה ופסיעה. ואדם מה יבין דרכו מעצמו אם לא ילוה לו העזר האלהי הנה לא לאדם דרכו וזה מבואר בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא קוה להם ויותר מבואר זה בדברים העיוניים כי אע"פ שקצת ההתחלות ילקחו מהמוחשים הנה לא ישלם לקיחתם וההגעה לדרוש דרוש והדרכים והסדרים המישרים לו אם במה שישפע להם מהש"י כמו שביארנו בביאורינו לספר הנפש ושיר השירים ובמאמר הראשון מספר מ"ה: מוקש. האדם וחטאו מבלע ומשחית הקדש השופע לו מאת הש"י כי הוא שופע לכל מוכן לקבלו והוא הסבה לבקר ולעיין ולחפש אחר נדרים מה היתה הסבה המונעת שלא הגיעו אל התכלית המכוון בהם וזה כי לולא מוקשו שסבב להטיא כוונותיו יכונו מחשבותיו ונדריו ישלם: מזרה רשעים. הנה המלך החכם ויראו ממנו הרשעים ויתפזרו אנה ואנה ואופן המרכבה אשר סבבוהו ללכת לשבחית וזאת השיבו עליהם עד שברשתם אשר טמנו ילכדם ובשוחתם יפולו ואפשר שיהיה הרצון במלך חכם מי שהוא מושל באדם והוא השכל ובחכמתו יזרה ויפזר הרשעי' והם בעלי הדעות הנפסדות ויסבב שיהיו נזורים אחור מהדעות ההם ולא ישלימו דרכם אשר הם פונים

מצודת דוד

הפנינים ואינם משביעים ר"ל עול ירזה משמן בשרו: (יח) מחשבות בעצה. מחשבות הנעשים בעצת יועצים תכון ותתקיים ואם תלחם במי עשה מלחמה בהתחכמות רב כי בודאי גם שכנגדך הרבה מחשבות בעצה ולזה מהצורך להתחכם ביותר: (יט) גולה סוד וגו'. לא תתערב להתחבר עם מי בטבעו לגלות הסוד ולא יוכל לעמוד על עצמו להסתיר דבר מה ולא עם מי שהולך רכיל בכוונה מיוחדת ולא עם מי שדברי שפתיו המה פתיות אשר בעבור הסכלות יגלה הסוד לתומו: (כ) ידעך נרו. יכובה נשמתו בשחרות החושך ר"ל בבוא יום הגמול עת תאיר נשמת הצדיק ולפי שדימה את הנשמה לנר דימה את הגמול לעת צורך הארת הנר: (כא) נחלה מבוהלת. נחלה הבאה לאדם בראשית' בבהלה ובחפזון ופתאום עם כי ישמחו בעליה הנה אחריתה לא תבורך כי שלטה בה עינא בישא ואין בה סימן ברכה: (כב) אשלמה רע. למי שפשע נגדי לבל יוסיף עוד מי לפשוע בי: קוה. אך קוה אל ה' והוא יושיע לך מיד הבאים לפשוע בך: (כג) אבן ואבן. אבן משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה: ומאזני. מאזנים המעוותים לרמות בהם לשקול בפחות לא טוב בעיני ה' וכפל הדבר במ"ש: (כד) מה'. מדרכי כף רגלי האדם הוא מה' אבל האדם עצמו מה יבין דרכו ר"ל לא ידע כלל כמו ונחנו מה (שמות יז): (כה) מוקש אדם. מכשול מוקש עבירה משחית קדושת האדם ותקנתו לבקר אחר נדרים ולזבוח לה' לבקש על נפשו: (כו) מזרה. מלך חכם דרכו לפזר את הרשעים לבל יהיו בחבורה אחת להמתיק עצת רשע ומשיב להם גמול מדה במדה כאופן המתגלגל ושב למקומו כן ישוב הגמול אל המעשה

מצודת ציון

(יט) ולפותה. מל' פתי ושוטה: תתערב. מל' תערובות: (כ) ידעך. ענין ניתור וקפילה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) והיא כנוי הנר כי השלהבת נדחה ונקפץ מהפתילה: באישון. ענין שחרות וחושך וכן באישון לילה (לעיל ז): (כד) מצעדי. מדרך הרגל כמו ויהי כי צעדו (שמואל ב ו): (כה) ילע. ענין השחתה ובלבול כמו על כן דברי לעו (איוב ו): לבקר. ענין דרישה וחפוש כמו לא יבקר (ויקרא יג)

ישירם מפניו : (כז) נר ה׳ נשמת אדם. דרך משל כי הנשמה אצולה מאורו ובית מנוחתה מראש ומשם תאיר לרוח ולנפש בשכלה ויאורו כאורה על כן יקרא נרו כאילו הוא מחפש בו חדרי בטן והוא רמז ללב שהוא חדר המחשבות. פ״א נר ה׳ ירמוז לאור שכלו כלומר נר אלהים חופש נשמת אדם וחופש כל חדרי בטן. והשם כאשר יחפש לב המלך וידע מה שיחשוב לב רשעים אז ישלח חסדו ואמתו לנצור המלך מצרה ויסעוד השם כסאו בעבור החסד שיעשה המלך : (כט) תפארת חבורות. שנים דבקים. חבורות שיחובר בם האדם. פצע שיצא מהם הדם. תמרוק מענין תמרוקיה מרקו הרמחים מורק ושוטף והוא ע״ת תגמול כלומר כאשר תפארת בחורים הוא כחם ושיבת הזקני׳ בחכמה היא הדרם שיהדרום אחרים כן חבורות פצע הדר להיות תמרוק כאיש רע שיסיר רעותיו וכן מכות שתגענה עד חדרי בטנם הם תמרוקי הרשע : (א) פלגי. חסר כ״ף. על כל אשר יחפוץ השם יטה לב המלך: (ב) כל. עשה. שנים דבקים. פי׳ כל דרך איש ישר בעיניו רואה השם והוא תוכן לבות לעשות רצונו על כן ידעו ועיניו רמז לשכלו ומעשה צדק והמשפט הוא נבחר לשם מזבח : (ד) רום־ ע״מ סוג כלומר רום שיהיה עיניו בגאוה הפך ושח עינים. ורחב לב שירחיבהו לסבול הצרות ויראה מהשם. נר חסר יוד וטעמו שיכיר ויחרוש הרשע לעשו׳ חטאת ענין שלשת׳ : (ה) מחשבו׳. אדם חרוץ. אך למותר שיש לו יתרון בהתעסקו בסחורה ואך למעט מעשה הרשעים הנזכרים. וכל אץ כענין אץ ברגלים שירוץ לרעה בעבור שיבואהו מחסור הוא אץ וממהר ואך למעט מותר החרוץ

אוֹפָן: כז נֵר יְהוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן: כח חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ: כט תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה: ל חַבֻּרוֹת פֶּצַע תַּמְרִיק בְּרָע וּמַכּוֹת חַדְרֵי־בָטֶן:

כא א פַּלְגֵי־מַיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְהוָה עַל־כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ: ב כָּל־דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו וְתֹכֵן לִבּוֹת יְהוָה: ג עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַיהוָה מִזָּבַח: ד רוּם־עֵינַיִם וּרְחַב־לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת: ה מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ אַךְ־לְמוֹתָר וְכָל־אָץ אַךְ־לְמַחְסוֹר: ו פֹּעַל אֹצָרוֹת

י״א פסוקים ריש׳ וסופ׳ · נ״ז · ל׳ · תמרוק ק׳ · ד״חד כתי׳ ו׳ ג׳ דסמי׳ · ל׳ חס׳ · ד׳ בליטנה

עֲלֵיהוֹן גִּלְגְּלָא: כז שְׁרָגָא דֶאֱלָהָא נִשְׁמְתָא דִבְנֵי נָשָׁא וּבָצְיָא כֻלְהוֹן גַּוַּיָּא דְכַרְיְסָא: כח חִסְדָּא וְקוּשְׁטָא יִנְטְרוּ לְמַלְכָּא וּמְתַקֵּן כּוּרְסְיֵהּ בְּחִסְדָּא: כט שְׁבַהוֹרָא דְעוּלֵימַיָּא תוּקְפֵיהוֹן וּשְׁבָחָא דְסָבֵי סִיבְתָא: ל שׁוּחָנֵי וּפוּרְעָתָא פָּגְעוּ בְבִישָׁא וּמַחְיָתָא בְּגַוֵּהּ דִכְרִיסָא: א הֵיךְ טִיפֵּי דְמַיָּא לִבֵּיהּ דְמַלְכָּא בְּאִידוֹי דֶאֱלָהָא וּלְאֲתַר דְצָבֵי נַרְכֵּן לֵיהּ: ב כֻּלְהוֹן אָרְחָתֵיהּ דְגַבְרָא תְּרִיצָן אִינוּן בְּאַפּוֹי וֶאֱלָהָא מְתַקֵּן לִבֵּיהּ: ג מַן דְעָבֵד צְדָקְתָא וְדִינָא מִתְרְעֵי בֵיהּ אֱלָהָא מִן דִבְחָא: ד רָמוּת עַיְנֵי וּבְעֵי לִבָּא וּשְׁרָגָא דְרַשִׁיעֵי לְחֶטְאָה: ה מַחְשַׁבְתָּא דְגַבְּיָן לְיוּתְרָנָא וְרַגְלָא דִמְסַרְהֲבָא לְחוּסְרָנָא: ו מַעְבְּדָנוּתָא דְסִימָתָא בְּלִישָׁנָא

את לבו (שם ה) : (כז) נר ה׳ נשמת אדם. הנשמה שבקרבו מעידה עליו בדין : (כט) תפארת בחורים כחם. כמו שתפארת בחורים כחם כן הדרת זקנים שיב׳ : (ל) חבורו׳ פצע תמרוק ברע. דרשו רבותינו הממרק עצמו לדבר עביר׳ סוף בא לידי פצעים וחבורות : ומכות חדרי בטן. (זה הדרוקן) : (ב) כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן. ומוב׳ : (ד) רום עינים. גסות הרוח : ורחב לב. חפץ למלאות תאות לבו הוא ניר של רשעים חרישותם ומחשבותם הוא חטאתם : (ה) מחשבות חרוץ. אדם ישר המתהלך באמת ובמשפט חרוץ : אך למותר. להצלחה ולריוח באות : וכל אץ. דוחק את השעה : (ו) פועל אוצרות. להרבות הון : בלשון שקר

עשה ד׳ כ״ב וסי׳ בס׳ ויצא ובתלים סי׳ ק״א. צדקה ומשפט ג׳ דסמי׳ וסי׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה. אהב צדקה ומשפט. עשה צדקה ומשפט נבחר לה׳ מזבח. אץ ד׳ וב׳ ואץ וסימ׳ נמסר ביהושע סי׳

תולדות אהרן נר ה׳. פסחים ז ח עקידה ש׳ סח עקרים מד פל״ה זוהר משפטים (פסחים כז) : תפארת בחורים. אבות יג (סנהדרין ל) : חבורות. שבת לג: פלגי מים. ברכות נה : עשה צדקה. (ברכות ד ר״ה נו):

רלבג

פונים אליו ובזה ימלטם מהרע העלום הזה וזה יהיה ממנו אם לעצמו אם התחיל להשתבח באלו הדעות אם לזולתו בהישירם לעמוד על מקום הטעות בהם : נר ה׳. ולבאר מי הוא זה המלך אמר כי נשמת האדם והוא השכל הוא נר ה׳ והוא חופש כל העמוקות אשר בנמצאות לעמוד על סודם לפי מה שאפשר בעזר הש״י כמה שישפיע עליו מאורו וזיוו בו יעמוד על אמתת הדברים העיונים : חסד ואמת יצרו מלך. כי בחסד אשר יעשה לעמו ימשך לבבם אליו והוא כמו מסעד לכסאו כי בזה ירוממוהו עליהם וישתחוהו ויכנעו לעבודתו ובאמת יהיה נשלם תקון העם והמלכות והנה העיר בזה על המלך שמושל באדם והעיר בזה כי אין המכוון למי שיבקש השלימות להשחית גופו ולעכור שארו כמו שיחשבו הכסילים אבל צריך שיעשה חסד להשגיח בבריאות גופו ואיבריו ובזה יהיה נשמר ויבא לו מהם העזר הראוי כי בהלותם יחלה הוא ג״כ עם שלא יוכל להם אז לשרתו השרות הראוי במה שיצטרך לו מהם בדרושים אשר יחקור בהם ובזה האופן ג״כ יהיה מתחזק כסאו ורוממותו עליהם כי יעבדוהו מאהבה ואם יעמיס עליהם עולו ולא יוכל שאתו יהיה זה סבה אל הבעיטה בו : תפארת בחורים. הנה כמו שתפארת הבחורים כחם כי אז הם ר״ל בימי הבחרות בתכלית מעולם הגבורה כן הדור החכמים הוא המגא השיבה להם כי אז יתיישבו בלבם הדעות האמתיות לסבות שזכרנו במה שקדם : חבורות פלע. הנה קצת הרעות לא ירפאו כי אם בדבר רע וזה שהחבורות הפצע יהיה נקיונם ומירוקם ברע כאילו האמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תצא המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפצע ההוא כדי לנקות כל עכושיו וכן ראוי בשוה להנהג ברפואות חליי המדות והדעות כי בעל המדה הפחותה ירפא ממנה בשירגילוהו להתנהג בהפך התכונה ההיא והפך כל תלקיה כדי שיתנקה ממנה נקוי שלם ואע״פ שהפך התכונה ההיא הוא ג״כ מגונה יתנהג בה עד יסור חליו ובזה יצטרך לבעל הדעות הנפסדות שיעיין בכל המקומות שהישירוהו אל זה הטעות ויסור מהם ואע״פ שיקרה מזה שיצטרך לחקור במה שאין דרך אדם לחקור בו הנה לא ימנע מזה מי שבא לרפאתו כדי להסיר חליו ממנו : פלגי מים. הנה לב המלך ורצונו הוא ביד ה׳ כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש״י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהש״י והוא כמו שליח הש״י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיושר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כדרך המס׳ לבחירתו פעולותיו בעצמו היה זה הענין סכנה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ההוא ולזה לא עזב הש״י כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל גבוה שומר ולזאת הסבה אמר אליהוא ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כאילו אמר ממוקשיהם סבה שימלוך אדם חנף ולזאת הסבה ייחס הש״י המשפט אשר יגיע מהשופטים באמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנה המכוון ראשונה מזה המאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו והודיע בזה כי אין בו בעצמו חטא כי תשוקתו תהיה תמיד אל הטוב מצד עצמו ולזה אמר כי רצון מלך הוא ביד ה׳ כמו פלגי מים להטותו אל כל אשר יחפוץ ואולם החטאים יקרו לאדם מצד שאר הכחות : כל דרך איש ישר בעיניו. כי כל אחד מהדרכי׳ ימצא בו טוב מה אם מועיל אם ערב אם כבוד אם נצוח או זולת זה מהענינים שיחשוב בהם היותם טובות אך מי שמיישר הלבבות ומתקנם להגיע אל הטוב האמתי הוא הש״י כי בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו ומפני שאי אפשר שיגיע אלא בהמנעות השפע השופע מהש״י : עשה צדקה. עשיית היושר והמשפט בדברים המדיניים והעיוניים נבחר לה׳ מהקרבת הזבח כי אלו הדברים מקנים השלימות בעצמותם ואולם הזבח אם בו הערות לסקנות השלימות כמו שבארנו בביאורינו לדברי התורה הנה זה ממנו על הדרך הרמז והסימן לא בעצמותו והעיר עם זה ג״כ בזה הפסוק על מה שהעיר שמואל באמרו הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ועל מ״ש שלמה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח והרצון בו כי יותר נבחר לש״י מי שיתנהג בצדק ובמשפט בשישמור דרכי התורה ממי שיחטא והקריב זבח על חטאו : רום עינים. הנה מי שירום עיניו לעיין במה שאין מתוק האנושי להשיגו אע״פ שהוא רחב לב ולרחב לבו הוא מוכן לעמוד על חקירות עמוקות הנה זה הענין שממנו הוא ניר הרשעים ברעות וחרישתם שלא יעיינו תחלה אי זה יובילם אל הדרוש ואם אפשר להם לעמוד על אמתתו אם לא והוא חטאת חסרון לא יתרון ותוספת במעלת שכל כאמרו אל תתחכם יותר למה תשומם : מחשבות חרוץ. הנה מחשבות החרוץ והזריז אשר כלם מוגבלות ונגזרות מתחלת הענין כשיתחיל בפעולותיו הם כלם ליתרון ולתוספת טוב כי יתנהג בעניניו לפי מה שראוי ולזה יגיעו התכליות אשר הוא פונה אליהם וכל מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיישבות אם ראוי שיעשה אם לא ואיך ראוי שיעשם הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון לא יתרון ותוספת טוב וכאילו ביאר בזה שהאיש רחב לב שהסרים עיניו לעיין כמה שאינו ראוי

סים

מצודת ציון

יג) : (כו) מורה. ענין סזור כמו מורה ישראל יקבלנו (ירמיה לא) : אופן. גלגל : (ל) תמרוק. ענין רכוך ובהירות כמו מרקו הרמחים (שם מו) : (א) פלגי מים. אמת המים : (ב) ותוכן. מל׳ תוך : (ד) ניר. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (שם ד) והוא מושאל על המחשבה כמו שהושאל לה ל׳ חרישה כמ״ש אל תחרוש על רעך רעה (לעיל ג) : (ה) חרוץ. זריז וישר : אץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא יהושע

מצודת דוד

המעשה למען יוסרו : (כז) נר ה׳. כ שדרך האדם לחפש בחושך ע״י הנר כן חופש ה׳ כל מחשבות חדרי בטן ע״י נשמת הדם כי היא יודעת הכל ומעידה עליו בדין : (כח) חסד ואמת. אשר יעשה המלך הם שומרים אותו כי בזה מרובים אוהביו ושומרים נפשו. וסעד. בחסד שעשה תמך כסא מלכותו לעמוד על עמדו : (כט) תפארת. כמו שכח הבחורים הוא להם לתפארת כן שיבה הזקנים היא להם להדר : (ל) חבורות פלע. החבורות ופצעים הם המזככים באיש רע להעביר ממנו עבירת העון כי באלה יקבל הגמול ותלך העון : ומכות. גם מכות בחדרי בטן יזככו העון : כא (א) פלגי מים. כמו פלגי מים המה ביד האדם להטותם אל מקום הנרצה ע״י חפירות וחריצים כן לב המלך ביד ה׳ להטותו אל כל אשר יחפוץ : (ב) ישר בעיניו. כי באינו רואה חובה לעצמו : ותוכן. ה׳ הוא בתוך לבו ויודע הוא אם ישר דרכו או לא : (ג) עשה. עשיות צדקה ומשפט נבחר בעיני ה׳ מהבאת זבח : (ד) רום עינים. דרך גסי הרוח להרים עיניהם כלפי מעלה לא כענוים המשפילים עיניהם למטה לארץ : ורחב לב. ענין בקשות תענוגים הרבה והתאוה להם : נר רשעים. הדברים האלה הלא המה מחשבות הרשעים ויחשבו לחטאת : (ה) למותר. אין בהם דבר בטל אך להביא יתרון מה : וכל אץ. הממהר במעשיו אין בהם דבר ריוח אך להביא עוד חסרון מה : (ו) פועל. המאסף אוצרות ע״י לשון שקר המה הבל נדף כי לא יתקיימו בידו ויבקשו

עוד

בִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי־
מָוֶת: ז שֹׁד־רְשָׁעִים יְגוֹרֵם כִּי ל'
מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט: ח הֲפַכְפַּךְ ל'
דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ: ט טוֹב ל'
לָשֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים מדינים ק'
וּבֵית חָבֶר: י נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה־ ג'
רָע לֹא־יֻחַן בְּעֵינָיו רֵעֵהוּ: יא בַּעְנָשׁ־ ב' רשע. ב'
לֵץ יֶחְכַּם־פֶּתִי וּבְהַשְׂכִּיל לְחָכָם ל'
יִקַּח דָּעַת: יב מַשְׂכִּיל צַדִּיק לְבֵית
רָשָׁע מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע: יג אֹטֵם ג'. ב' חס'
אָזְנוֹ מִזַּעֲקַת־דָּל גַּם־הוּא יִקְרָא ז'. ג'
וְלֹא יֵעָנֶה: יד מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־ ב' מוק' ג.פ'
אָף וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה: טו שִׂמְחָה ל' והס'
לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמְחִתָּה
לְפֹעֲלֵי אָוֶן: טז אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ ג' חד מ"ל

דְשִׁקְרָא וְיִתְחַבְּלוּן וְיִנַּתְּרוּן
אִלֵּין דְּבָעַיִן לְמוֹתָא: ז דְּכוּנָא
דְרַשִׁיעֵי יַעֲלְנוּן וְלָא צָבְיָן
דְּיַעְבְּדוּן דִּינָא: ח דְּהַפֵּךְ אָרְחֵיהּ
דְּגַבְרָא הוּא נוּכְרָאָה וּדְדָכֵי
תְּרִיצָן עוֹבָדוֹהִי: ט טָב לְמִיתַּב
עַל קַרְנָא דְאִגְּרָא מִן אִתְּתָא
תַּגְרָנִיתָא וּבֵיתָא טָרְקָא:
י נַפְשֵׁיהּ דְּרַשִׁיעָא רָיְנָא בִּישְׁתָּא
וְלָא מִתְרַחֵם בְּעַיְנוֹי חַבְרֵיהּ:
יא בְּתַבְיֵהּ דְּמַמְקְנָא גָּחְכָּם
שַׁבְרָא וּבְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ
דְּחַכִּימָא יִסַּב יְדִיעֲתָא:
יב מִסְתַּכֵּל צַדִּיקָא בְּבֵיתֵיהּ
דְּרַשִׁיעָא וּמְטַלְטֵל רַשִׁיעַיָּא
בְּבִישְׁתָּא: יג דִּמְסַכַּר אֶדְנֵיהּ
דְּלָא נִשְׁמַע לִצְוָחְתֵיהּ
דְמִסְכְּנָא אַף נִקְרָא לֶאֱלָהָא
וְלָא נִתְעֲנֵי: יד מוֹהֲבָא בְּטִישָׁא
מַרְעֲבָא רוּגְזָא וְשׁוּחֲדָא
בְּעוּבָא חֶמְתָּא עֲשִׁינְתָּא: טו חֶדְוָתָא דְּצַדִּיקָא לְמֶעְבַּד דִּינָא וְשַׁצְיָא לְאִילֵּין דְּעָבְדִין
עָאתָא: טז בַּר נָשָׁא דְּתָעֵי מִן אוּרְחָא דְּסָכוּלְתָנוּ עִם בְּנֵי

שקר. הבל נדף וגו'. מוקשי (ס"א מבקשי) מות הם לו: (ז) יגורם. יגור אותם: (ח) הפכפך דרך איש וזר. איש והוא זר סר מן המצוה דרכו הפכפך: (ט) ובית חבר. שנכנס לבית חבירו לדבר עם אשתו: ומדרש אגדה ניבא שסוף השכינה להסתלק מעל ישראל שהם כאשת מדיני': ובית חבר. בית שמחברים בו רעים להקב"ה כגון צלם שהעמיד מנשה בהיכל ה': (יא) בענש לץ יחכם פתי. ע"י יסורי הלצים הפתאים מתחכמים ושבים בתשובה: (יב) משכיל צדיק. צדיקו של עול' הוא הקב"ה נותן לב להכרית בית רשע כגון זכר עמלק: (יד) מתן בסתר. צדקה: ושוחד בחק. אף זו צדקה: יכפה אף. חמה עזה: (טו) שמחה לצדיק עשות משפט. שמחה להקב"ה לעשות דין בצדיקים כדי לזכותם לחיי העה"ב ושמחה לצדיק שהקב"ה מביא יסורין עליהם כדי שיזכו לעה"ב כך נדרש במדרש תהלים: ומחתה היא לפועלי און. לפי שאין נותנין לב לשוב ואין היסורין מועילין להן ומצטערין ולא להועיל: (טז) אדם תועה מדרך השכל. פורש מן התורה

סחרוך: (ו) פועל. שוד. הפכפך. ג' דגשים. וכן הוא פועל שיפעלהו הון אוצרות בעבור לשון שקר. שהעיד שקר. הבל נדף ילך פועל ההמון או הפועל יקרא הבל כי מהבל ושקר יקבלוהו על כן יהי נדף והם מבקשי מות שמעידים שקר וכן שוד שישודדו אחרים וישימו השוד באוצרותם יגורם מן מגוררות במגרה כלו' ישברם. הפכפך. שם תאר לדרך והוא הפך הישר כלומר השכפך הוא דרך איש ודרך זר: (ט) טוב לשבת על פנת גג. כי בנפול הבית תשאר הפנ' כי הוא חוזק הבנין וטוב שבת עליה לבד לסבול הרוח מסבול אשת מדינים. חבר שם דבר כי שם התאר מלרע כלומר ובית חברה כלומר שיהיה לו בית להתחבר עמה: (י) נפש רשע אותה. לעשות רע ולא ימצא חן בעיניו רעהו: (יא) בענש. שיענשהו ב"ד והוא פועל יוצא כמו וענשו אותו או בעטש בחתו עונש או ילמד חכמה הפתי. ובהשכיל פועל יוצא לאחר. יקח דעת בלבו: (יב) תשכיל. מלמד שכל לבית רשע כמו איש וביתו והבית רמז לבנים. פ"א משכיל עומד וטעם לומד שכל בעבור בית רשע שעושין הרשע ומסלף דרך קללה שהש' יסלפם ויאבדם וזה הנכון: (יג) אוטם. סוגר מזעקת דל שיזעק אליו מפני עשקו. גם הוא יקרא לשם או לבני אדם בעת צרתו: (יד) יכפ'. פי' ישפי' כמו יכפף כמו שוגג ותשגה המחוקק מחוקה והוא פועל יוצא והוא עומד במקום שנים כלומ' שחד המוכא בחיק כלומר בסתר יכפה חמה עזה ובזה הפ' הזכיר שאם לא תועילהו צעקתו יתן מתן ושחד כי הם ישפילו האף והחמה כי מדתה לעלות בפני האדם והשוחד יכפם וישפילם: (טו) שמחה. שתבואהו שמחת ישועה בעשותו משפט. ומחתה תבא לפועלי און: (טז) תועה. כי החכמה היא דרך ישרה והעוזב אותה הוא תועה במעש' הרע. מדרך השכל והוא שם התאר

י"ו: מדינים דכתי' מדוני' ו' בסי' וסימ' את נפשע מקרית עז. טוב שבת בארץ מדבר. טוב שבת על פנת גג. למי אוי למי אבוי. פחם לגחלים ועצים לאש. דלף טורד ביום סגריר: לרע ז' ג' קמצין וד' פתחין וסימ' בסוף בחקתי: מזעקת ג' וסימ' מזעקת חשבון עד אלעלה. אטם אזנו מזעקת דל. מזעקת מושל בכסילים: תועה ג' ב' חסר וא' מ"ל וסי' וימצאהו איש והנה תעה. או חמורו תעה. אדם תעה מדרך השכל. בתרא מ"ל:

תולדות אהרן טוב לשבת. ר"ה לא: נפש רשע. עקידה ש' יב: אוטם אזנו. חגיגה נה: מתן בסתר. סוטה ה בתרא ט (פאה כא): שמחה לצדיק. עקרים מג פל"ג

רלבג

יהיה שבת עשותו בזה היותו ממהר בזאת החקירה בזולת שיעמוד תחלה אם אפשר ההגעה אליו ואיך: פועל אוצרות. רבות בדברים העיוניים בהתחלה כוזבת הנה ההתחלה אשר עליה נכונו היא הבל ודבר נדף שלא יתכן שתעמוד כלל והאוצרות הם מבקשי מות והפסד כי לא יושגו בהם ארחות חיים והם בעצמם הבל ודבר שאינו ולזה יקרה מהם אבדן הנפש והכליון: שוד. הרשעים בדעות שישודדו מהם המחשבות וההקדמות המישירות אל האמת עד שהיה זה סבה שיהיו להם דעות כוזבות בהתחלות הנה זה הטעות יאסרם במאסרו וימנעם ממצוא האמת במה שאחר ההתחלות והיה זה סבה אל שיטעו בכל הדברים והנה קרה להם זה ההפסד בדעותיהם מפני שלא רצו לעשות במשפט בהקירתם בהתחלות שיתישבו בהם בדרך שימצאו האמת: הפכפך דרך איש וזר. הנה מפני זה היה הפכפך דרך כל איש מהם וזר כשיעיינו במה שאחר ההתחלות כי יצטרך להם לבלבל עיונם ולהניח דברים זרים הפכיים לאמת בדרך שישמרו שרשיהם והתחלותיהם. ואולם שאיש הזך והנקי מהטעות בשרשים וההתחלות לא יצטרך לעיין דברים במה שאחר ההתחלות כי אם ביושר ובצדק: טוב לשבת. טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה ומשוער מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים והוא עם זה בבית אשר בו קבוץ מהאנשים כי יקשה מאד לסבול מדיני אשה והעיד עם זה בזה המאמר בטוב לאדם שיהיה לסבלו עזר מהאשה אשר נבראה עמו לעזרו ויהיה מתבודד משיעזרהו בהבנתו איש מהאנשים ולא יגין עליו זולתו מהמונעים ותהיה האשה אשר נבראת לעזרו תמיד מריבה עמו כי לא יוכל אחד מהם לתקן את אשר עותה ולא יועילו לו העוזרים אם לא יהיה בשלום עמה בדרך שתכנע לעבודתו וזה מבואר מאד: נפש רשע. הנה התבאר לך כי נפש הרשע אין תאותה כי אם לדבר רע כי לא יוחן בעיניו רעהו ולו היתה דרך הרשע טובה בעיניו היה ראוי שיאהב כל מי שיתחבר אליו כמו שיאהבו אנשי השמעלה קנאתם את קנאתם: בענש לץ יחכם פתי. הנה כשיגיע העונש ללץ על דברי ליצנותו אז יתחכם פתי הנשתה לכל הדברים ויבין כי זאת הדרך היא לא טובה וכאשר יראה שיצליחו דרכיו לחכם אז יתחיל לקנות דעת: משכיל צדיק לבית רשע. הצדיק המצליח לבית הרשע וזה יהיה כשיעמוד בביתו כי אז יברך הש"י ביתו בגלל הצדיק או בהיות הטוב הזה דבק לרשעים מאבותיהם שהיה בהם איש צדיק אשר בעבורו ימשך לרשע הזה טוב הנה זה הענין סבה לסלף הרשעים ולהוליכם בדרך רע כי הם חשבו כי זה הטוב הגיע לרשע בסבת הרשע ובזה ג"כ יטעה הפתי כי הוא נפתה לכל מה שיראה לו בתחלת המחשבה שהוא טוב: אוטם אזנו. הנה מי שהוא אוטם אזנו שאינו רוצה לשמוע צעקת דל לתתנו מאשר הביא אלוה בידו הנה ישיב הש"י גמולו שישיבהו לדלות ויקרא ולא יענה ר"ל שלא יחמלו האנשים עליו וזה מדה כנגד מדה ואפשר שירצה בזה כי גם הוא יקרא לש"י ויצעק אליו בעת צרתו ולא תשמע תפלתו כי הש"י יתנהג עמו בדרך אשר הוא מתנהג בזולתו: מתן בסתר. הנה המתן שיתן האדם בסתר למי שיכעס עליו מכניע האף והחמה אשר לו עליו והשחד שינתן בחיק ר"ל בסתר יכפה חמה עזה ויכניעה: שמחה לצדיק. כשיעשה משפט ודין בארץ הנה זה הענין שמחה לצדיק שאז יבטח לבו שלא ילכד ברשת המלכות כי הוא נשמר מעשות רע וזה הענין הוא מחתה ושברון לפועלי און כי אז יפחדו מאד שיענשו על רוע מעשיהם: אדם

סופה

מצודת דוד

עוד את המות כי המה סיבה למות על ידם: (ז) שוד. הגזל עצמו יביא עליהם פחד כי מאנו לעשות משפט להשיב הגזל לבעליו: (ח) הפכפך. המתהפך במעשיו פעם כך ופעם בהפך הנה פעם דרך איש לו ופעם הוא זר מן הדרך אבל האיש הזך פעלו ישר בכל עת מבלי השתנות: (ט) על פנת גג. מבלי מחסה מזרם וממטר ויחידי מבלי חבורות אנשים: מאשת. מלשבת עם אשת מדינים אף בבית חבורת אנשים: (י) אותה רע. אין מעשה הרשע על פי יטעה לחשוב שמעשיו טובים אבל יודע הוא ברעתם ונפשו חשקה לה ולזה לא יוחן בעיניו רעהו רשע כמותו כ"א חשבה למובה א"כ מהראוי לאהוב לרעהו כמשפט אנשי הצדק: (יא) בענש. בעת בוא עונש על הלץ אם לא יועיל לעצמו מועיל הוא לפתי המשולל הבינה כי יתחכם על כי יפחד לנפשו: ובהשכיל. אבל לחכם אף בלמדו דברי השכל הוא עצמו יקבל תועלת ויקח דעת נוסף על מה שבידו: (יב) משכיל צדיק. כאשר הצדיק עומד בבית רשע הצדיק הזה מצליח ביתו של הרשע כי נתברך בגללו והיא סיבה לסלף את הרשעים לעשות רע כי יחשוב בעבורו נתברך ביתו ומעשיו טובים בעיני ה': (יג) אוטם. הסותם אזנו משמוע צעקת דל אשר יצעק מפני נוגשיו גמולו שגם הוא יקרא בעת צרתו לעזרה ואין מי יענה לו: (יד) מתן. הנותן מתן בסתר למי שחרה אפו בו הנה המתן הזה יכפה את האף ולא יהיה נראה עוד: ושוחד בחק. הנותן שוחד בחיק ר"ל בהסתר אז יכפה בזה חמה עזה וחזקה וכפל הדבר במ"ש: (טו) שמחה. הצדיק ישמח בעת יעשה משפט ועשיית המשפט היא שמחה לפועלי און: (טז) מדרך השכל. מדרך התורה: בקהל. ר"ל אחר המיתה כשיהיה בקהל המתים אז ינוח ולא יתעה עוד אבל כל ימי חייו הוא

מוסיף

מצודת ציון

(יהושע י'): (ו) נדף. ענין דחיפה ומוכה כמו תדפנו רוח (תהלים א): (ז) יגורם. מל' מגור ופחד וכן מגורת רשע (לעיל י): (ט) פנת. זווית: חבר. חבורת אנשים וכן הבר כהנים (הושע ו): (י) יוחן. מל' חן: (יב) משכיל. ענין הצלחה כי המצליח במעשיו נראה לסבריות שמושכ בהשכל: מסלף. מעקם כמו ויסלף דברי בוגד (לקמן כב): (יג) אוטם. סותם: (יד) יכפה. ענין כסוי ובדרז"ל כפה עליהם הר כגיגית (שבת פח): (טו) ומחתה. ענין שבר: (טז) רפאים. הם המתים שנרפו ונחלשו

כגוף

שם התאר או שם פועל: רפאים מתים: ינוח · שלא יתפש עוד או שם תהיה מנוחתו ולא יהיה לו חלק עם הצדיקים והוא הנכון: (יז) איש אוהב שמחה · שמחת מאכל ומשתה הוא איש מחסור והטעם יחסר כל וזהו אוהב יין ושמן לאכלו לא יעשיר כלומר לא יקבץ עושר: (יח) כפר. כלומר שינצל הצדיק מן הצרות היורדות ויפול הרשע תחתיו: (יט) טוב שבת בארץ מדבר. לסבול החורב והקרח מאשת מדינים כלומר מאשה שתכעיס בעלה: (כ) אוצר. שם כלל על מה שיאצו׳ האדם מן המאכלי׳ הטובים והזכיר השמן לבדו כי הוא משובח מכלם אשר בו יכבדו אלהים ואנשים בעבור דשנו הסוב שמוהו ראש לעניים והעד שהחכם יאצרהו ולא יאכלהו. וכסיל כנגד חכם כי מיד שיקנהו יבלעהו ואם כסיל סמוך לאדם הוא שם העין וכמוהו זובח אדם או האדם הוא הכסיל ושניהם נכונים: (כא) רודף. שימהר לעשות צדקה כאילו רודף אותה ימצא חיים שיאריכון ימיו וימצא צרכו מאל ישעו וכבוד שיכבדוהו בני אדם או יתן לו כבוד השם כלומר ממון מן כבד מאוד: (כב) עיר גבורים עלה חכם. להורות כי טובה חכמה מגבורה עוז רמז לחומות כענין עד רדת חומותי׳. מבטחה שהיו בוטחי׳ בה הגבורי׳: (כג) שומר פיו ולשונו. שניהם שותפין בדבור והענין שישמרם מדבר גנות אז ישמור נפשו מכל דבר רע. פ״א שומר פיו מאוכל ולשונו מדבר הרע: (כד) יהיר. כמו גבר יהיר כלומר זד מתגאה לץ שמו ואמרו רז״ל כיון שנתיהר עליה׳ בעברה שיתעבר לעשות זדון והעברה רמז לחמה שעברה וגברה על מדת הרצון כענין עברו ראשי בהתגבר העונות: (כה) תאות. כל. ב׳ דגשים. תמיתנו כאשר לא ישיג מה שיתאוה. כי מאנו כאילו הוא חפץ לעשות וידיו אומרים לא תעשה: (כו) וצדיק יתן. לעצל. ולא יחשוך מתנותיו: (כז) זבח. עולות ושאר הקרבנות והעד וזבחת עליו את עולותיך וגו׳ כלומר זבחים שיקריבו תמיד הרשעים יתעב השם וגם כי בעבור שיעשו הזמה יביאום יותר

אַרְעָא נִתְּתְנָח: יז גַבְרָא דִּי
חֲסַר לֵיהּ וְרָחֵם חֶדְוְתָא וְרָחֵם
חַמְרָא וּבִסְמָא לָא נֶעֱתַּר:
יח שַׁלְחוּפֵיהּ דְצַדִּיקָא רַשִּׁיעָא
וְשַׁלְחוּפֵיהּ דְּתְרִיצֵי בָּזוֹזֵי: יט טָב
לְמִתַּב בַּאֲרַע מַדְבְּרָא מִן
אִתְּתָא תַּגְרָנִיתָא וּמַרְגְּזָנִיתָא:
כ סִימְתָא רְגִגְתָּא וּמִשְׁחָא
בְּדָרֵיהּ דְּחַכִּימָא וְסַכְלָא דִּבְנֵי
נָשָׁא נְבַלְעֶנּוּן: כא דְּרָדֵיף צִדְקְתָא
וְחֶסְדָּא יַשְׁכַּח חַיֵּי וְצִדְקְתָא
וִיקָרָא: כב לִמְדִנְתָּא
דְגִבָּרֵי סְלִיק חַכִּימָא וְאָחֵית
עוּשְׁנָא דִסְבְרָא: כג דְּנָטַר
פּוּמֵיהּ וְלִישָׁנֵיהּ נָטַר מִן עָקְתָא
נַפְשֵׁיהּ: כד מְמַקְנָא מְרִיחָא
זֵידָנָא שְׁמֵיהּ עָבֵד חֶרְיָנָא
בְּזֵידָנוּתֵיהּ: כה רְגִגְתָּא דַעְטְלָא
מְמִיתָא לֵיהּ דְלָא צָבְיָן אִידָיו
דְּעָבְדִין עֲבִדְתָּא: כו כָּל יוֹמָא
רָאֵג רְגִגְתָּא וְצַדִּיקָא יָהֵב וְלָא
מַחְשֵׁךְ: כז דִּבְחָא דְרַשִּׁיעֵי מְרַחַק הוּא מְטוּל דִּבְעֲבֵרְתָּא

הַשְׂכֵּל בִּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ: יז אִישׁ
מַחְסוֹר אֹהֵב שִׂמְחָה אֹהֵב יַיִן
וָשֶׁמֶן לֹא יַעֲשִׁיר: יח כֹּפֶר לַצַּדִּיק
רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד: יט טוֹב
שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ־מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים (מדינים ק׳)
וָכָעַס: כ אוֹצָר ׀ נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה (כ. ו)
חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ: כא רֹדֵף
צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה
וְכָבוֹד: כב עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם (ו׳ חס׳)
וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה: כג שֹׁמֵר פִּיו (ו׳ חד חס׳)
וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ: כד זֵד (ו׳ מ״ל ג׳ בדל״ת)
יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת (ג׳. כ׳ מ״ל)
זָדוֹן: כה תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי־
מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת: כו כָּל־הַיּוֹם
הִתְאַוָּה תַאֲוָה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ: (יי)
כז זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי־

וצדיק י׳ וסימ׳ מדבר שקר תרחק. ואתה בן אדם אמור אל בני עמך. הנה עפלה לא ישרה. זרח בחשך אור. חנון ה׳ וצדיק ואלהינו. יכין וצדיק ילבש. בפשע איש רע מוקש. כל היום התאוה תאוה. לוה רשע ולא ישלם. כעבור סופה ואין רשע:

תולדות אהרן כופר לצדיק. (ברכות יג): אדם תועה. בתרא עט: אהב יין. זוכר שמיני: טוב שבת. ר״ה לא: רודף צדקה. ברכות ה יבמות קט קדושין מ ב״ב ט (פרק טו): שומר פיו. ב״מ סב: זד יהיר. ב״ב י ע״ב יח: תאות עצל. עקידה שער נס: זבח רשעים. ברכות כב סנהדרין קיב שבועות יב זבחים ז:

התורה: בקהל רפאים. בעדת גיהנם: (יז) איש מחסור. מי שאוהב שמחת משתה תמיד: (יח) כופר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד. צדיק נחלץ ורשע בא תחתיו כגון מרדכי והמן: (יט) טוב שבת בארץ מדבר. גם זה על סלוק השכינה נאמר: (כ) וכסיל אדם. וכסילות של אדם: (כב) עיר גבורים עלה חכם. זה משה רבינו שעלה לבין המלאכים גבורי כח (ויורד וגו׳. תורה): (כד) יהיר. גם רוח סופו להיות לץ שאינו חש לשמוע מוסר: (כו) וצדיק יתן. כל צרכי ביתו שהקב״ה מזמן לו: (כז) אף כי בזמה יביאנו. וכ״ש כשהוא מביאו להרשיעו ובעצה רעה כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מביאים אלא לקלל את ישראל

ושמן ו׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ י״ו: מדונים דקרי׳ מדינים ו׳ וסימן לעיל בהאי סימן: נחמד ב׳ וסימ׳ כל עץ נחמד למראה. אוצר נחמד ושמן: וחסד ה׳ קמצין וסימ׳ לשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר. וביאורם אך טוב וחסד ירדפוני. רדף צדקה וחסד. חיים וחסד עשית עמדי. שמר הברית והחסד דעזרא. ותשא חן וחסד לפניו. רדף צדקה וחסד מלעיל.

רלבג

תועה. האיש התועה מדרך השכל והוא התועה בדעותיו יבא בגורלו לנוח עם קהל האנשים שימותו יחד מיתה פתאומית וימות עמהם או ירצה בזה שהוא בקהל האנשים הדורכים אל המות והכליון כי הם ישמחו בדעותיו לפי שבהם יפתחו להם השערים למלאת תאוותיהם. איש מחסור. מי שהוא אוהב השמחות הגופיות להתענג בתאוותיו הוא איש מחסור כי בעבור התאוה יאבד הונו ומי שהוא אוהב יין ויהיה הומה להתענג בהם לא יעשיר לזאת הסבה בעינה וזה מה שיקרה לבעלי זאת התכונה מהרע גם בדברים הגופיים עד שזה הוא כבר אל שלא יקנה האדם שום שלימות נפשיי וכבר נרמז זה ג״כ באמרו איש מחסור ובאמרו לא יעשיר כי החסרון שיותר חזק הוא חסרון השכל והעושר שיותר חזק הוא שלמות במושכלות: כופר לצדיק. כאשר היה ראוי מצד ההשגחה הכוללת שיגיע רע מה לצדיק הש״י ישית הרשע כפרו וישית הבוגד כופר לישרים והיה זה כן כי מההשגחה הדבקה להם ימשך שינצלו ולפי שהתועלת ברע הוא אבדן הרשעים בו כמו שנזכר בס׳ איוב והתבאר עוד בס׳ איוב שזה יעשה הש״י ברשע והבוגד אל הרע ההוא: טוב. לאדם שישב בארץ מדבר משישב בבית עם אשת מדינים וכעס שתכעס תמיד עם בעלה ותריב עמו והנה ביאר בזה כי הכעס ג״כ מגונה כמו שבשמחה בתענוגי הגוף מגונה: אוצר נחמד. הנה בנוה החכם יבא אוצר נחמד וכמו מפני דבקות ההשגחה בו עם שהוא ישמור קנינו ולא יפזר מהם כי אם ההכרחי ואולם הכסיל אם היה לו כמו זה האוצר הנה יבא אדם ויבלענו ולא יוכל הכסיל ממנו: רודף צדקה. מי שהוא רודף הצדקה והיושר במדות ובדעות ורודף לעשות חסד לזולתו ולהטיב להם הנה הוא ימצא החיים הגופיים והנפשיים וימצא הצדק והיושר בדעות וימשך לו מהם הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו וזה כי מפני יושר דעותיו ירשיע כל לשון תקום אתו למשפט: עיר גבורים. הנה החכם עלה בעיר גבורים וגלה בחכמתו כי טובה חכמה מגבורה עמו שנזכר בספר קהלת והוריד עוז העיר והמבצר שהיו בוטחים בו והנה העיד בזה על מעלת החכמה וכטוב המגיע ממנה גם בעניני הגבורה וזה אמנם יהיה לחכם מצד חכמתו ומצד דבקות ההשגחה באלהות בו: שומר פיו. מי שהוא שומר פיו ולשונו מלדבר שומר נפשו מצרות רבות כי רעות רבות יתחדשו מפני מוצא הדבור כמו שקדם: זד יהיר. הנה הרשע הגאה שעושה הרע בגאוה לץ שמו כי הוא כאילו יעשה הזדון מצד גאותו על דרך הלעג לביות האנשים נחשבים לפניו כאין וכחנפה הזדון עושה לעג ולצנות וכבר ימצאו אנשים רעים כזה שהוא שוכר שיבחיו זולתם על דרך הלעג לביותם נחשבים להם לאין כמו שסופר מאיש אחד שחתך רגל איש בלילה כשהיה ישן והוא לא היה שונא לו אך עשה זה על דרך הלעג והנה בא זה על מום הליצנות והרע שיגיע ממנו: תאות עצל. הנה העצל יתאוה תמיד אל קנין השלימיות והמעלה תמנעהו מההשתדלות בהשגתם הנה ימות ויאבד עם התאוה ההיא כי מאנו ידיו לעשות דבר להשיג מה שאליו התאוה: כל היום התאוה. העצל התאוה ולא תעשה בו התאוה רושם אחר ואולם הצדיק יתן הראוי מהפועל וההשתדלות בדבר דבר ולא ימנע ידיו מה שראוי בהשגת המלאכות והחכמות: זבח רשעים. אם הרשעים יביאו זבח לש״י על דרך העבודה הנה הוא נתעב אצל הש״י כי הם לא יכוונו בו מה שכוון בו מהש״י וגם כאשר יביאנו במחשבה והשתכלות

מצודת ציון

(כ) בנוה. במדור: יבלענו. מלשון בליעה: (כב) ויורד. מל׳ ירידה והשפלה: (כד) יהיר. גם הרות כמו גבר יהיר (חבקוק ב): בעברת. מל׳ עברה וכעס: (כה) מאנו. לא רצו: (כו) יחשוך. ענין

מצודת דוד

מוסיף והולך לתעות בכל יום יותר: (יז) איש מחסור וגו׳. האוהב שמחת מאכל ומשתה יהיה איש מחסור ר״ל חסר מכל טובה: אוהב יין וכו׳. כפל הדבר במ״ש: (יח) כופר. אם נגזר מיתה על הצדיק ובטלה הגזירה אין מדה״ד מחפיים עד כי יותן רשע לפדיון נפשו: ותחת וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (יט) בארץ מדבר. במקום שאין אנשים: מאשת. מלשבת במקום מיושב עם אשת מדינים והתמדת כעס: (כ) אוצר וגו׳. דרך החכם לאצור באוצרו דברים נחמדים ושמן טוב להתקיים לעת הצורך אבל הכסיל שבבני אדם בעודו בכפו עד לא הניחו מידו יבלענו ולא יחוש אם לא ימצא לעת הצורך: (כא) רודף. הרודף לעשות צדקה וחסד עם הבריות ימצא גם הוא מה׳ חיים וצדקה וכבוד: (כב) עיר גבורים. בא לשבח החכמה מהגבורה ואמר הנה החכם עלה לעיר גבורים ונלחם והוריד חוזק במחונם אשר התחזקו במבצר העיר: (כג) שומר פיו. מלהרבות בדברים: שומר וגו׳. כל אחד ירבה אמרים לא יחדל מדבר פשע ויחוטא נפשו: (כד) זד יהיר. איש זדון המתיהר בדבור הנה שמו העצמי הוא לץ כי בעבור הגאוה ילעג ויתלוצץ בבני אדם אבל העושה רע בעבור הגאוה הנה שמו איש זדון: (כה) תאות. התאוה שעצל מתאוה לנוח על משכבו היא תמית אותו כי מאנו ידיו לעשות מלאכה להתפרנס בה ומה א״כ יאכל והרי הוא מת ברעב: (כו) כל היום. העצל הזה יתאוה בכל עת למלאות נפשו הריקה והצדיק יתן לו מהוט ויחזור ויתן ולא ימנע הנתינה ממנו עם כי פשע בנפשו: (כז) זבח רשעים. אשר עודם ברשעתם בעת יזבחו הקרבן כי לא שבו לה׳ הנה הקרבן היא תועבה: אף כי. וכ״ש שתועבה היא כאשר יביאנו במחשבה רעה לרמות את הבריות להחשיבו לצדיק וזכה

רשי

ישראל: (כח) ואיש שומע. שקבל מה שכתוב בתורה לא תענה ברעך וגו' (שמו' ך): לנצח. תמיד: (כט) העז איש רשע בפניו. הרשע מרא' עזותו בשעת כעסו. בפניו. מל' אף: (ל) אין חכמה וגו'. אין כל חכם ונבון חשוב לנגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב: (א) נבחר שם מעשר רב. שם טוב. מכסף ומזהב. נבחר חן טוב: (ב) עושה כולם ה'. השעני אומר לעשיר פרנסני והוא עונה קשות עושה כולם ה' הקב"ה שעשה אותם חדשי' לזה עני ולזה עשיר: (ג) ערום ראה רעה. עונש של עבירה ונסתר ולא עבר עבירה: (ד) עקב ענוה. בשביל הענוה יראת ה' באה. ד"א ענוה עיקר והורא' טפיל' ועקב לה מדרס לרגליה: (ה) צנים פחים. כמו (במדבר לג) לצנינים בצדיכם וכמו עליך הוצן (יחזקאל כ"ג) ל' גדודים ולסטים. צנים פחים הם טמוני' בדרכי המעקש דרכיו כלומר יסורים מוכנים לו: שומר נפשו ירחק מהם. שמיישר מעשיו יכלל מהם: (ו) חנוך לנער. לפי מה שתלמד לנער וחנכהו בדברים אם לטוב אם לרע: גם כי יזקין לא יסור ממנה

משלי כא כב

בזמה יביאנו: כח עד־כזבים יאבד ואיש שומע לנצח ידבר: כט העז איש רשע בפניו וישר הוא | יכין דרכיו: ל אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יהוה: לא סוס מוכן ליום מלחמה וליהוה התשועה:

כב א נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב: ב עשיר ורש נפגשו עשה כלם יהוה: ג ערום | ראה רעה ויסתר ופתיים עברו ונענשו: ד עקב ענוה יראת יהוה עשר וכבוד וחיים: ה צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם: ו חנך לנער על־פי דרכו גם כי־יזקין לא־יסור ממנה:

כ'מ"ל בליש' ושומע הובח' · יבין ק · דרכו ק · נ'. ג' ר"פ בסי' סמ"ך ג' · כ' · ג'. ה' · ונסתר ק' ב' כתיב כן פתח דכנ · י' מ"ל · ג' חס' בליש' · כ'

מיתי ליה: כח סהדא דכדבותא יאבד וגברא שמועא שריראית ממלל: כט מחציף אפוי גברא רשיעא ותריצא הוא מתקן אורחיה: ל לית חכמתא ולית ביונא ולית עצתא היך דאלהא: לא סוסיא מתקן ליומא דקרבא ואלהא הוא פורקנא: א שמא טבא אתבחר מן עותרא סגיעא ומכספא ומן דהבא שפיר חסדא: ב עתירא ומסכנא פגעון חד בחד ותרויהון אלהא ברא אינון: ג ערימא חזי בישתא ומטשי ושברי עברין וחסרין אנון: ד עקבא דענותנותא דחלתא דיי עותרא ויקרא וחיי: ה נשבא בארחא עקימתא ומן דנטר נפשיה ירחק מנהון: ו אדרכא לטליא לקבל אורחיה דלא

עשה ה' בצירי וסימן במסר בסדר ויהי בשלח: ופתיים ב' כתיב כן וסי' ופתיים עברו ונענשו. פתח דברך יאיר. ועיין בריש סיפרא סוף סימן א': שומר י' מ"ל וסי' נכסר בשמואל א' סימן י"ז ועיין בסיפרא סימן י': חנך ג' חס' בליש' וסי' ובני מדין עיפה. חנך משפחת החנכי. חנך לנער על פי דרכו:

תולדות אהרן: העז איש. תענית ז: אין חכמה. ברכות יט, עירובין סג, מ"ק יז, סנהדרין פב: ערום ראה. זוכר נח: ופתיים. כריתות טו: עקב ענוה. (שבת, שקלים מב): צנים פחים. כתובות ל מציעא קז בתרא קמד ע"ג ג:

אבן עזרא

יותר ותעבם: (כח) עד. כאילו הוא עד שקר. ואיש שומע שאבד העד כל ימי נאתו ידבר לאחרים כי בעבור שקרו אבד זכרו: (כט) העז. נתן העזות בפניו ולא יתביש ואדם ישר יוכל להכין דרכו הראוי ולא להיות עז פנים: (ל) אין. סוס. שנים דבקים. כלומר אין איש שתועילהו חכמתו ותבונתו ועצתו כנגד ה' כלומר ינצל מידו באחת מהם אף על פי שיכינו סוס לנוס בעבור יום מלחמה אין יכולת להמלט ולהושיע נפשם כי לשם התשועה והוא יתננה למי שירצה: (א) נבחר. עשיר. שנים דבקים. טוב עומד במקום שנים וכן הוא שם טוב וחן טוב נבחר מעושר רב. כי עשיר ורש נפגשו ור"ל שהסבות יורדות מן השמים על הארץ ובני אדם המקבלים נפגשו בהם. כלומר שפגש בזה העושר ובזה הרשות. וזה עושה כלם ה' שהוא יתן העושר והרשות והוא עושה העשיר והדל. אבל שם טוב איננו פגע כי האדם קונהו לעצמו במעשיו הטובים וחן שיתן חנו בעיני כל רואיו על מעשה הטוב על כן נבחרו מעושר רב: (ג) ערום. שלמד ערמה הוא רואה רעה הבאה ונסתר ונחבא עד שיעבור זעם ורשעים עברו ברעה ונענשו קבלו עונש: (ד) עקב. ענוה. שנים דבקים. עקב סוף ענוה מסבבת יראת השם כענין תאוה גוררת תאוה ומסבבת לעיניו עושר וכבוד ממון או שיכבדוהו אחרים וחיים. שיאריכו ימיו: (ה) צנים. שרשו צנן מן ולצנינים ועניינו סלוני'. בדרך עקש שיהיה נלכד בהם והעניו שומר נפשו ואינו עושה רע רחוק מהלכים: (ו) חנוך. למד כמו חניכיו כלומר מלומדי כלי מלחמה שלו. גם לרבות הזקנה על הנערות

רלבג

ובהתכלות הוא נתעב כי הם מביאים אותו על החטא והם בלתי מנקים עצמם מהחטא בהביאם הזבח וידמה ענינם למי שיטבול מפני הטומאה בעת היותה שרץ בידו והאפשר שירצה בזה כי הש"י שיהיה נתעב הזבח כאשר יביאנו בעליו עם מחשבת החטא והוא הזמה בעצה: עד כזבים יאבד. ר"ל כאשר יביאוהו לכפר הכזב פעמים רבות יאבד העד ת ויפסק ואיש שומע הכזב מפיו יגידהו ויפנה בספורו אין קץ בהם בלתי שנוי כי הוא יגיד אמת כמה שיגיד ששמע מפי זה העד שכבר שמעו מפיו והיה זה כן לפי שעד הכזבים יש בלבו מהפכה מקבלת: העז איש רשע. הנה לא בפיו לבד יחלוק הרשע על מה שבמחשבתו אבל גם בפניו העז להלוק עלי' כמה שאמץ פניו וחזקם שלא יפגום השנוי וההפעלות שראוי שישיג בתואר פני מי שידבר דבר כזב והמנם האיש הישר יבין בלבו דרכו אשר ידרוך בה בפיו ובתאר פניו: אין חכמה. הנה לא תועיל חכמה ותבונה ועצה כמה שיחשוב אדם לעשותו לנגד ה' כי אף אם יתחכם ויתבונן ויקח בו העצה היותר נכונה לא יוכל לבטל גזרת הש"י כלומר להגעתה כמו שיראה מענין מכירת יוסף ומספורים אחרים כאלו בדברי הנבואה והאפשר שיהיה הרצון בזה כי לא תצטרך חכמה ותבונה ועצה בהשתדלות בהגעת חפציו לאשר הוא נגד ה' ואולם ר"ל למי שהוא דבק בו כי הוא יישיר דרכיו וארחותיו באופן שיכונו מחשבותיו ולפני הפירושים ימשך יפה מה שנזכר אחר זה: סוס מוכן. הנה הסוס מוכן ליום מלחמה להיות כלי לרוץ על האויב ולנצחו אך שקר הסוס לתשוע' כי התשועה מהשם היא לבד ולזה תמצא פעמים רבות שינצח החיל המעט והחלוש את הרב והתקיף וזה ממה שיורה שלא יועיל כל כלי המלחמה לבטל גזרת הש"י ולא יצטרכו לאשר הש"י בעזרו: נבחר שם מעושר. ידוע כי השם הטוב יהיה לאדם כשב' יושר תכונותיו ופעולותיו והוא נבחר וטוב לאדם מעושר רב והחן הטוב שיש לו מהאנשים הוא נבחר מכסף וזהב כי בסבת יושר תכונותיו ופעולותיו והיותו אהוב לאנשים יהיה לו מחסה מהרעות יותר ממה שיוכל לחסות בכספו וזהבו כמו שיאמר משל הדיוט יותר טוב אהוב בשוק מזהב בארגז. עשיר ורש נפגשו. ולבאר כי העושר אינו נחסר מאד אמר כי כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאילו תאמר שהעשיר ירד מעט מעט מעשרו והרש יעלה ויקנה העושר מעט מעט עד שיהי' מזה שיהיו שוים בקנינים לפי שהש"י עושה זה עני וזה עשיר או ירצה בזה שהעשיר והרש נפגשו שלא יוכל להיות זה בלא זה וכמשל שאם היו כל האנשים עשירים לא ימצא איש עושה מלאכה מהמלאכות המצטרכות ויפסד הישוב ואם היו כלם עניים לא יוכלו להתפרנס זה מזה ולזה הוא מבואר כי הש"י עושה קצת האנשים עשירים וקצתם עניים כדי שיתקיים המציאות ויהיה אמרו עשיר ורש נפגשו כאמרו חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו: ערום. הנה האיש הערום והחכם ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה ואולם הפתאים לא נתנו לבם לזה ועברו במקום הרעה שם השיגם ההפסד והעונש: עקב ענוה. בשכר תכונת הענוה יגיע האדם אל שיקנה יראת ה' כי מפני היותו שפל בעיניו יתבונן משני זה בנמצאים הנכבדים העליונים ממנו וכאשר יראה עולם הש"י הנה יקנה מזה יראת מהש"י בתכלית מה שאפשר ומזה יגיע אל שיקנה עושר בקנינים המדומים ונדעות ויקנה ג"כ כבוד וחיים בעניינים כמד[illegible] וזה מבואר במעט עיון מה שקדם מהדברים: צנים פחים. הנה בדרך האיש העקש והוא ההולך בדרך מעוות שאינו מביט כראוי אי זה הדרך ראוי שילך ימצא צנים להנזק בקרירות האויר וימצא בו פחים ללכוד בהם רגליו ומי שהוא שומר נפשו והוא המתבונן בדרכיו וההולך בהם דרך ישרה ירחק מאלו הדברים המזיקים כי הוא לא ימסור עצמו לסכנות ויעיין באי זה דבר ראוי שישתדל בהשגתו ובאי זה אופן שיהיה נמלט מהרעות והפגעים: חנוך לנער. אשר יחנוך לנער על פי הדרך אשר מנהגו וטבעו ללכת בה להשגו והשגתו שכבר יקבל המוסר כאשר

מצודת דוד

וזובח לאלהים: (כח) יאבד. אף אם לא יוזם בב"ד ולא קבל העונש מ"מ יאבד בידי שמים: ואיש שומע. ר"ל ועם כי יאבד העד ההוא בעבור עונש כזביו הנה דבריו לא נאבדו להשכחה מן הלב כי כל איש השומע דברו יספרם עד עולם בחשבו כי אמת הוא: (כט) העז. הרשע מראה עזותו בעת כעסו ולא יתבונן במעשיו אבל הישר יבין דרכו בכל עת אף בזמן הכעס: (ל) אין חכמה. לא יועיל שום חכמה ועצה לבטל גזרת המקום: (לא) סוס. עם כי מוכן הסוס ליום המלחמה לנוס בו בעת ירדפוהו מ"מ ביד ה' היא התשועה ואם לא יהיה נושע ממנו שקר הסוס לתשועה:

כב (א) נבחר. שם טוב נבחר מעושר רב וחן טוב נבחר מכסף וזהב: (ב) עשיר. מוסב למעלה לומר לזה נבחר שם וחן מעושר כי העושר לא ישובח והעוני לא יגונה כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם בזה העושר ובזה העוני כפי הגזר כי ה' עושה כל אלה ולא בעבור רוב החכמה העשיר אבל השם והחן באה בבחירת האדם עצמו: (ג) ראה רעה. הערום רואה הרעה המעותדת לבא ונסתר ממנה ר"ל שומר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרע ולא נשמרו והשיגה אותם העונש וההפסד: (ד) עקב. סוף הענוה היא יראת ה'. ר"ל הענוה תסבב היראה כי כשיכיר בשפלות עצמו יגדיל רוממות המקום ותבוא בלבו יראת הרוממות וימצא עושר וכבוד וחיים: (ה) צנים פחים. קוצים ופחים יקושים נמצאים בדרך עקש ר"ל המעקש דרכיו יתייסר בקוצים וילכד בפח אבל השומר נפשו וסר מדרך העקש הנה ירחק מצנים ופחים ולא עליו יהיו: (ו) חנוך. התחל והרגל את הנער בשנים להוליך בעבודת ה' לפי דרך חכמתו אם מעט ואם הרבה וכשיהיה מורגל

מצודת ציון

ענין מניעה: (כז) בזמה. במחשבה רעה כמו זמה היא (ויקרא יח): (כט) בפניו. בכעסו וכן ופניה לא היו לה (שמואל א א) כי הכעס נראה בפני האדם: (ב) נפגשו. ענין פגיעה כמו רש ואיש תככים נפגשו (לקמן כט): (ג) ונענשו. גם הפסד הממון קרוי בל' עונש כמו וענשו אותו מאה כסף (דברים כב): (ד) עקב. ענינו סוף ואחרית ע"ש שהעקב הוא סוף הרגל: (ה) צנים. קוצים כמו ולצנינים בצדיכם (במדבר לג): (ו) חנוך. הוא ענין התחלה לדבר שעתיד לעמוד בו כמו ולא חנכו (דברים כ)

אבן עזרא

הנערות : (ז) עשיר. זורע. טוב. ג' דגשים. ברשים שאין להם מאומה ימשול בהם ככח ולווה ממנו יכריחנו שיהי' עבדו. זורע שיעשה עולה העשיר למשול ברשים יקצור און יקבל שכרו כראוי לו. ושבט. כי העברה מדומה לשבט כענין הוי אשור שבט אפי והטעם שיתעבר ברשים יכלה השבט ולא יעבור בהם עוד כי השם יכלהו. ואיש טוב עין שיתן לדלים מלחמו הוא יבורך מלא ברכת ה' : (י) גרש. הסירהו מפניך כי אז יצא המדון מקרבך. וישבות דין שלא יביאך למשפט וישבות קלון שלא יקלך : (יא) אוהב. עומד במקום שנים טהר לב שהוא טהור מרעות שהם כנגד הסיגי' ואוהב חן שפתיו כלומר איש חן בעבור שיש לו שפתי דעת גם יתכן להיות חן שם התאר ומי שיאהב שניהם תגדל מעלתו עד שיהיה המלך רעהו כחושי הארכי אוהב הטהורים שהיה רעה דוד : (יב) עיני. דברה תורה כלשון בני אדם. עיניו חפצו ורצונו או שכלו נצרו אנשי דעת מכל רע. ויסלף יעות השם דברי בוגד החושב רע על אנשי דעת ויבטלם : (יג) עצל. רשע. ארי בחוץ עלה כדי שלא יצא לבקש מחייתו. ארצח שהארי ירצחהו : (יד) שוחה. אולת. שנים דגשים. שוחה ע"מ גולה והטעם כשוחה שהיא עמוקה כן פי נשים זרות לזעומים מי שהשם זעם אותו וחפץ במיתתו יפול שם. אבל הנער אע"פ שהאולת קשורה בלבו ראוי להכותו בשבט מוסר כי הוא ורחיק האולת ממנו : (טז) עושק. אך. למעט מה שיחשוב להרבות לו כלומר עושק דל להרבות לנפשו או לתתו לעשיר אך בעבור מחסור שיבואהו עשקו : (יז) הט. כי

מקרא

ז עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה: ח זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצָור־אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה: ט טוֹב־עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי־נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל: י גָּרֵשׁ לֵץ וְיֵצֵא מָדוֹן וְיִשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן: יא אֹהֵב טְהָור־לֵב חֵן שְׂפָתָיו רֵעֵהוּ מֶלֶךְ: יב עֵינֵי יְהוָה נָצְרוּ דָעַת וַיְסַלֵּף דִּבְרֵי בֹגֵד: יג אָמַר עָצֵל אֲרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ רְחֹבוֹת אֵרָצֵחַ: יד שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זְעוּם יְהוָה יִפָּול־שָׁם: טו אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה בְלֶב־נָעַר שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ: טז עֹשֵׁק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ נֹתֵן לְעָשִׁיר אַךְ־לְמַחְסוֹר: יז הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי:

תרגום

כַּד נְסוּב נִסְבֵי מְנֵיהּ: ז עַתִּירָא בְּמִסְכְּנֵי נִשְׁתַּלַּט וְעַבְדָּא יוֹזִיף לְגַבְרָא מוֹזְפָנָא: ח דְזָרַע עַוְלָא נֶחְצַד עָקְתָא וְשִׁבְטָא דְחֶרְיָנֵיהּ נִגְמוֹר: ט מַן דְּטָבָא הוּא עַיְנֵיהּ הוּא נִתְבְּרַךְ מְטוּל דְּיָהֵיב מִן לַחְמֵיהּ לְמִסְכֵּינָא: י תָּרֵיךְ לְמַמְקְנָא וְאַפֵּיק לְתִגְרָנָא וְיִבְטַל דִּינָא וְצַעֲרָא: יא רָחֵם אֱלָהָא דְכֵי לִבָּא וּבְחִסְדָא דְשִׂפְוָתֵיהּ יִתְחַבַּר לְמַלְכָּא: יב עַיְנוֹי דֶאֱלָהָא נָטְרָן יְדִיעֲתָא וּמְטַלְטֵל מִלֵּיהוֹן דְבָזוֹזֵי: יג אָמַר עַטְלָא בְּחַבְרְנוּתֵיהּ אַרְיָא אִית לְבָרָא וּבֵינָת שׁוּקֵי מִתְקְטֵלְנָא: יד גּוּמְצָא עֲמִיקְתָא פּוּמָא דְנוּכְרֵיתָא וּמַן דְמַרְגֵז קֳדָם אֱלָהָא נָפֵל תַּמָּן: טו שְׁטֵיוּתָא קְטִירָא בְּלִבֵּיהּ דְטַלְיָא שִׁבְטָא דְמַרְדּוּתָא נַרְחֲקִיהּ מְנֵיהּ: טז דְעָשֵׁק לְמִסְכְּנָא מַסְגֵי לֵיהּ בִּישְׁתָא וּדְיָהֵב לְעַתִּירָא חוּסְרָנָא הוּא לֵיהּ: יז בְּרִי צְלֵי אֻדְנָךְ וּשְׁמַע מִלֵּי דְחַכִּימֵי

רשי

ממנה : (ז) עשיר ברשי' ימשול. עם הארץ צריך לתלמיד חכם לעולם : (ח) זורע עולה יקצר און. לפי זריעתו קצירתו לפי פעולתו יהיה קבלת משכורתו : ושבט עברתו יכלה. קנה השבולת שלו כלה והולך לו. יש אומרים (סא"א) שבט חמתו שרודה בבני אדם כלה והולך לו לפי שמפסיד את יכולתו : (י) גרש לץ. יצר הרע : (יא) אוהב טהר לב חן שפתיו. מי ששפתיו חן : רעהו מלך. הקב"ה אוהבו ומחבבו : (יג) אמר עצל ארי בחוץ. איך אצא ללמוד תורה : (יד) שוחה עמוקה פי זרות : פי עובדי גלולים : זעום ה'. מי שהקב"ה שונאו נופל ונכשל בה. זעום. כזוף מלפניו : (טז) עושק דל להרבות לו. עושר : נותן לעשיר. סוף שנותן ממונו לעו"ג העשירי' ואך למחסור הוא בא : (יז) הט אזנך ושמע דברי חכמי'. ללמוד תורה מחכם כל שהוא : ולבך תשית לדעתי. ואם רבך רשע

יקצור ג' מ"ל וסי' וזרועו שבלי' יקצור. זורע עולה יקצור און. ורואה בעבים לא יקצור: גרש ג' וסימני' גרש האמה הזאת. כלה גרש יגרש. גרש לץ ויצא מדון: ויצא ג' וסי' ביחזקאל סימן י"ג וסוף חבקוק: קשורה ב' וסי' ונפשו קשורה בנפשו. אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה: לעשיר ב' וסי' היה צאן. נתן לעשיר אך למחסור: ולבך ה' וסים' איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי. כי עיניך ולבך. ולבך תשית לדעתי. עיניך יראו זרות. אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר

תולדות אהרן ועבד לוה. בתרא יגא סנהדרין לא : טוב עין. נדרים לח סוטה לח זוכר ויקהל ונשא : גרש לץ. יבמות סג : אהב טהר. עקידה שער ל : שוחה עמוקה. שבת לג : הט אזנך. חגיגה טו :

רלבג

כאשר יגדל הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה ההיא וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו : עשיר ברשים ימשול. האיש העשיר ימשול ברשים ולזה ישובח העושר מזה הצד וכי ילוה מטובו לאיש הנה האיש הלוה הוא לו כפוף ונכנע כאילו הוא עבדו מצד החסד שגמל אותו והנה בזה האופן ימשול העשיר ברשים במה שיגמל להם מהחסד : זורע עולה. אך מי שיחשוב למשול באנשים בהסך זאת התכונה והוא בעול והחמס שיעשה להם הנה לא תמשך ממלכתו עליהם כי כבר יגיע לו רע מהרע שיעשה ר"ל כי במה שיזרע מהעול יצא לו קציר נאות למה שעשה אותו מהרע וזה הקציר והפרי שישיג מזה הוא עמל ואון לא דבר שיש בו תועלת ויקרה לו מהרע מה שיכלה בו שבט עברתו ר"ל שלא תשאר לו שררה יוכל להכות בה האנשים בשבט עברה כמו שהיה עושה קודם זה : טוב עין. אך מי שהוא טוב עין וימשול באנשים בהטבתו להם הוא יבורך מאת הש"י ויתחזק כחו להטיב להם ולמשול בהם מפני שנתן מלחמו לדל כי בגלל הדבר הזה יברכהו הש"י : גרש לץ. מדרך הלץ לגנות האנשים ולהלעיג בהם ולעורר להם מדינים ולזה אם תגרש לץ מהבית יצא המדון ממנו כי הוא היה המעורר מדינים שם וישבות מהבית ריב וקלון המריב שם והמבייש האנשים : אוהב טהר לב. אך מי שהוא טהור לב ואוהב בלי לב ולב הנה החן והאהבה שמראה בדבריו לאהובו רעיונו מולך ומושל בו אז ירצה בזה כי לא יאמר בפיו רק מה שבלבו לעשות והנה הביאור הראשון הוא יותר נקשר אל מה שלפניו מן הדברים : עיני ה'. הנה עיני ה' והשגחתו שומרת דעת החכמים לקיים מחשבותיהם ועלתם הוא מסלף דברי הבוגדים להפילם ממועצותיהם : אמר עצל. הנה העצל לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו מרוב העצלה ויאמר כי הארי בחוץ לטרפו אם יצא מביתו והלסטים ברחובות להרגו אם ילך שם : שוחה עמוקה. הנה הפה הדובר זרות והתהפוכות ודברים הם הפך האמת וביחוד בהתחלות והשרשים הם בדמיון השוחה העמוקה שהנופל בה אין לו תחבולה לצאת ממנה וזעום ה' הוא מי שיפול בזאת השוחה כי תמיד יתרחק מן הדרך הנכונה והשלימות כל מה שיתחזק בזאת התכונה הפחותה : אולת קשורה בלב נער. בלב הנער קשורה אולת בהתחלה ענינו כי מפני היותו נבהל ונחפז לעשות מה שיתאוה לא ידרוך בעניניו בסבות התאוות ולא יתיישב להתבונן מה שראוי לעשות ומה שראוי שיתרחק ממנו אך שבט מוסר ירחיק מהנער האולת הזאת ולזה ראוי לאדם ליסר בנו בתחלת ענינו כי או יוכל להקנותו מוסר : עושק דל להרבות לו. מי שהוא עושק הדל והוא הכח המתעורר לתאוות הגופיות שלא יתן לו מתאוותיו דבר הנה זה הוא להרבות לו כי כל מה שיתמיד להתנהג תמעט תאותו לאלו הדברים ולזה יהיה תמיד שבע ומי שיתן לעשיר תאוותיו והוא האיש הנמשך אחר התאוות הנה זה לו למחסור כי תמיד יהיה יותר רעב בסבת רוב תאוותיו כאמרם אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב מרעיבו שבע או ירצה בזה הנה אם הדל העושק כבר יש לו השתדלות מה כי הביאהו ולזה שם מגמתו להרבות לו קניניו אך הדל הנותן לעשיר הנה אין לו בזאת המתנה תועלת רק לחסר קנינו כי העשיר לא יחשוב מאד המתן הזה עם שהוא יבזה הדל וילעיג עליו על מה שנתן לו ולא ישתדל להשיב לו גמול וזה מפורסם מהעשיר והנה הביאור הראשון הוא יותר נכון : הט אזנך ושמע דברי חכמים. ללמד חכמתם ושים עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמים לבדם רק במה שיסכים מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה כי התורה היא המישרת להשיג

מצודת ציון

ר) : (ח) ושבט עברתו. הושאל לשון שבט על העברה והזעם וכן אשור שבט אפי (ישעיה י) : (י) וישבות. ענין הבטול כמו שבת נוגש (שם יד) : (יב) ויסלף. ויעקם : (יד) שוחה. בור כמו בשחת עשו (תהלים ט') : זרות. מל' זר : זעום. ענין כעס : (יז) תשית. תשים כמו שת לי אלהים זרע (בראשית ד) : נעים

מצודת דוד

מורגל בעבודת ה' אז גם כי יזקין לא יסור ממנה כי יתן לב להשכיל בשרון המעשה ההיא : (ז) עשיר. העשיר בדעת ימשול בעניי הדעת וכן עבד לוה לאיש מלוה ר"ל כמו שהלוה הוא מוכנע להמלוה על כי לוה לו די מחסורו כן ימשול החכם בסכלי הדעת על כי יספיק להם משאלותם בדבר החכמה : (ח) זורע. כמו הזורע דבר מה הנה יקצור המין שזרע כן הגמול לפי המעשה : ושבט עברתו. שבט המתו שהיה מכה ורודה בה הנה יכלה ר"ל יפסיד היכולת : (ט) טוב עין. הנותן לעני בעין יפה יבורך מה' כי הלא נתן מלחמו לדל ואם עוד יבורך בנכסיו ישפיע עוד יותר ולא ירע לבבו בתתו לו : (י) גרש לץ. גרש ממך את הלץ ויצא המריבה כי דרך הלץ לחרחר ריב : וישבות. אז יבוטל דין וקלון כי בהיה ריב יגשו למשפט ויריבו לבזות זה את זה ובאין מחרחר ישבות הכל : (יא) אוהב. מי באוהב איש טהר לב מבלי סיג אך ויאהב את מי שיש חן באמרי שפתיו על כי בדעת ידבר הנה המלך מכבדו כי כן דרך המלך לאהוב אנשים כאלה : (יב) עיני ה'. המקום ישגיח בשמירת אנשי הדעת ויעוות לקלקל דברי עלה הבוגד אשר ידבר ללכיד אנשי הדעת לא יוכל להם : (יג) אמר עצל. בעבור העצלות לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו ויבדה מלבו לא מר הלא הארי בחוץ ויטרוף נפשי ובתוך הרחובות אהיה נרצח מן הלסטים המצויים שם : (יד) שוחה. כחפירה עמוקה אשר הנופל בה קשה לו לעלות כן הוא הנלכד בפתויי פי זרות היא המינות אשר יקשה מאוד לפרוש ממנה : זעום ה'. מי שה' זעם עליו וחפץ במיתתו הוא נכשל בה כי לא יאיר עיניו בתחלת הפתוי להבין סכלות הדבר וכזביו : (טו) אולת קשורה. דבוק הוא במעשה האולת כאלו קשורה בלבו אבל שבט המייסר ירחיק ממנו את האולת : (טז) עושק דל. דבר בהוה על כי אין העשיר מניח לגזול הימנו כי מוחזק ידו : להרבות לו. בתוספו שבזה יתרבה הונו : נותן לעשיר. וכן הנותן מתן לעשיר : אך למחסור. בשתי אלה לא יבוא יתרון כי

יח כִּֽי־נָעִים כִּֽי־תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ
יִכֹּנוּ יַחְדָּו עַל־שְׂפָתֶיךָ׃ יט לִהְיוֹת
בַּיהוָה מִבְטַחֶךָ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם
אַף־אָתָּה׃ כ הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ
שָׁלִשׁוֹם בְּמֹעֵצוֹת וָדָעַת׃ כא לְהוֹדִֽיעֲךָ
קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים
אֱמֶת לְשֹׁלְחֶיךָ׃ כב אַֽל־תִּגְזָל־דָּל
כִּי דַל־ה֑וּא וְאַל־תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר׃
כג כִּֽי־יְהוָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת־
קֹבְעֵיהֶם נָֽפֶשׁ׃ כד אַל־תִּתְרַע
אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ חֵמוֹת לֹא
תָבוֹא׃ כה פֶּֽן־תֶּאֱלַף אָרְחֹתָו
וְלָקַחְתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ׃ כו אַל־
תְּהִי בְתֹקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת׃
כז אִם־אֵין־לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה־יִקַּח
מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ׃ כח אַל־תַּסֵּג
גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ׃
כט חָזִיתָ אִישׁ ׀ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ
לִפְנֵֽי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־יִתְיַצֵּב
לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים׃

שלשים ק׳ · ד׳ · ל׳ · יב׳ בליש׳ · כ׳ א׳ חס׳ מתצור · ד׳ מ״ל בסי׳ תיו ק׳ · ל׳ · ג׳ מ״ל

וְלִבָּךְ שִׂים לִידִיעָתִי׃ יח מְטוּל דְּבַסִּימִין נְטַר אִינוּן בְּכַרְסָךְ וְנִתַּקְנוּן אַיְךְ חֲדָא עַל שִׂפְוָתָךְ׃ יט דְּנֶהֱוֵי בֶּאֱלָהָא סִבְרָךְ וְאוֹדַעְתָּךְ יוֹמָנָא הָדָא אַף אַנְתְּ׃ כ וְהָא כְּתַבֵת אִנּוּן לָךְ עַל תְּלָתָא זִמְנִין בְּעֵצְתָּא וִידִיעָתָא׃ כא לְאוֹדְעָנָךְ קוּשְׁטָא וּמְלֵי דְתְרִיצוּתָא דְתַהֲפִיךְ מִלְּתָא דְקוּשְׁטָא לִמְשַׁדְּרָךְ׃ כב לָא תִגְזוֹל לְמִסְכְּנָא מְטוּל דְמִסְכֵּינָא הוּא וְלָא תְמַכֵּיךְ עַנְיָא בְּתַרְעָא׃ כג מְטוּל דֶּאֱלָהָא דָאֵין דִּינְהוֹן וּמִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּתְהוֹן דְּנַפְשְׁהוֹן׃ כד לָא תִתְחַבַּר עִם מָרֵי מְרִירוּתָא וְעִם גַּבְרָא חֶמְתָנָא לָא תֵעוֹל׃ כה דְּלָא תֵילַף אָרְחָתֵיהּ וְתַשְׁכַּח פַּחָא לְנַפְשָׁךְ׃ כו לָא תֶהֱוֵי מְשַׁלֵּם אִידָךְ בְּעַרְבוּתָא עַל חַבְרָךְ׃ כז אִם לֵית לָךְ דְּפָרֵיעַ נְסַבִין תְּשׁוּיְתָךְ מִתַּחְתָּיךְ׃ כח לָא תְשַׁנֵּי תְחוּמָא דְמִן עָלְמָא דַעֲבַדוּ אֲבָהָתָךְ׃ כט אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דִמְוֵהִי בַּעֲבַדְתֵּיהּ קֳדָם מַלְכֵי נְקוּם וְלָא נְקוּם קֳדָם

רשי

רשע לא תלמוד ממעשיו: (יח) כי נעים. יהי לך לאחר זמן אם תשמרם ותכנסם בבטנך שלא תשכחם ואימתי יהיו שמורים בלבך בזמן שיכונו על שפתיך כאשר תוציאם בפיך: (יט) להיו׳ בה׳ מבטחך הודעתיך. אני מודיעך שתבטח בה׳ ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אבטל ממלאכתי ואיך אתפרנס: (כ) הלא כתבתי לך שלשי׳. תור׳ ונביאי׳ וכתובים: (כא) להודיעך קושט. שלישים כתבתי לך כדי שתבין מתוכם: קושט אמרי אמת. להשיב אמרים אמת: לשולחך. לשואלך הוראה: (כב) אל תגזל דל. אל תגזלנו כי תראנו דל בעבור שהוא דל ואין לו כח לעמוד נגדך: (כג) כי ה׳ יריב ריבם וקבע. ויגזול את נפש: קובעיה׳. גוזליה׳ ובלשון ארמי קביעה גזילה במסכ׳ ר״ה השנה אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו׳: (כד) אל תתרע. אל תתחבר לשון רעות: (כה) פן תאלף. פן תלמד: (כו) אל תהי בתוקעי כף בעורבים משאות. לואות כמו משאת מאומה (דברי׳ כד): (כח) אל תסג גבול עולם. אל תסג אחור מנהג אבותיך ואז״ל המניח כלכלה תחת הגפן בשעת בצירה כדי שיפול בתוכו הפרט על זה נאמר אל תסג גבול וגו׳. תסג כמו יסוגו אחור (תהלים קכט)

אבן עזרא

כי. להיות. הלא. להודיעך. ה׳ דבקים לדעתי. ללמוד דעת. כי נעים דעתי או כי תהיה נעים כשתשמרם בבטן רמז ללב. יכונו הדברים על שפתיך להיות זכרון. שלישים דברים שלישים כתוב בוי״ו והטעם אתמול שלשום כתבתי להודיעך אמרי אמת בספר מועצות ודעת. קשט ע״ד הפועלים כמו ישט. אמרים אמת הנכון אמרי אמת וכן טורים אבן סיגים כסף אילים אמר וכן רבים ע״ד קרח. וטעם להשיב כענין וישב משה את דברי העם אל ה׳ כלומר כשאודיעך קשט דברי אמת כמו כן אשיב לו אמרים כענין נעשה ונשמע. לשולחיך לשם ששלחני אליך ליסרך כי השכל שליח השם לשולחיך בל׳ רבים כמו אלוה עושי: (כב) אל. כי דל הוא. וישא נשר בדלותו על כן אל תגזלהו. בשער שהם עוזרך כענין כי אראה בשער עזרתי: (כג) וקבע. יחכל או יגזול כמו היקבע אדם אלהים: (כד) אל. פן שנים דבקים. תתרע תהי רע. את כמו עם. לנפשך בעבור נפשך שתלכד במוקש ותמות בעונך: משכבך. בשכבך עליו אם אין לך זולתו: (כח) אל. חזית. שנים דבקים. עשו תקנו הגבול אבותיך. אבל המתעסק במלאכה חי שהוא מהיר במלאכתו תגדל מעלתו עד שיעמוד לפני מלך: (כט) חשוכים. עניים ותרגום דלות חשיכן מן העם הדלים עמא

להוציא דבר: ודעת ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ל״ג ובא״ב רבתי אות ט׳: אמרים ב׳ וסימ׳ מרדף אמרים. להודיעך קשט אמרי אמת: דל י״ב פתחין בליש׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב: תבוא ד׳ מ״ל בסימ׳ וסימ׳ כי תבוא חכמה בלבך. ואת איש חמות לא תבוא. ולמוכיחים ינעם. רעך וריע אביך: אבותיך ג׳ מ״ל וסי׳ שוב אל ארץ אבותיך. בשלום תמות ובמשרפות. אל תסג גבול עולם. אנ״ך:

תולדות אחרן כי נעים. עירובין נד סנהדרין לט: הלא כתבתי. מגלה ז: אל תגזול. ב״ק קיט ב״מ קיב סנהדרין ז (ברכות י): אם אין שכם לב ר״ה ו סנהדרין כב זבחים כט: חזית. שם קד:

רלבג

להשיג מה שיקצרו מהשגתי בדרך החכמה: כי נעים. ומתוק הוא לנפש כי תשמור דברי החכמים בלבך ויכונו יחדיו עם דעתי שהישרתיך אליו על שפתיך: להיות בה׳. אך אתה אחרי הגיעך לזאת המדרגות שזכרתי הודעתיך היום שלא תשען על חכמתך ובינתך אך יהיה תמיד בה׳ מבטחך עם כל מה שתשיג מהסבות להגעת דרושך כמו שנזכר במה שקדם כי לשוא יוקדמו הסבות אם מאת השם לא נהיה הדבר: הלא כתבתי לך. דברים נכבדים להישירך למועצות בדברים המדיניים ולדעת בדברים העיוניים ואחשוב שקראם שלישים כי כמו שהמלך ינהג כל עם המלכות וכן הענין במחנה אך השלישים ינהיגו כל אחד חלק מהכלל ההוא כן קרא שלישים ההישרות שנתן בדברים החלקיים בתבונה ותבונה ובדעת ודעת: אל תגזל דל. להשענך שהוא חלוש ולא יגיע ממנו לך נזק כי דל הוא ולא יוכל לעמוד כנגדך ואל תדכא עני בשער לזאת הסבה כי תראה שם עוזרך ולעני אין עוזר: כי ה׳ יריב ריבם. כי יש שם חזק ממך לקחת נקמתי ממך והוא הש״י כי הוא יריב ריבם ויגזול נפש הגוזל אותם מדה כנגד מדה כי שגזול את הדל גוזל ממנו חייו: אל תתרע. אל תתחבר עם איש כעס להיות לו רע ולא תבוא את איש חמות להתחבר ללכת עמו: פן תאלף. פן תלמד דרכיו ויהיה זה סבה שתקח מוקש לנפשך כי האיש הכעסן יבואהו לו רעות גדולות ממידות אותו: אל תהי בתוקעי כף. להכניס עצמך בשעבוד תחת רעיהם לפרוע חובן והם האנשים שהם עורבים ההלואות בעבור זולתם: אם אין לך לשלם. בבוא המלוה להפרע מאומה למה תביא עצמך אל שיקח משכבך מתחתיך ולא תשאר לך מטה תשכב בה וזאת ג״כ הערה עוזבה שישמור השכל מהיות ערב בעד הנפש מהחומר: אל תסג גבול עולם. ר״ל שלא תשנה הגבול שגבלו הראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו ולהוסיף על קרקע וזאת ג״כ הערה שלא ישנה הגדרים הקודמים שגדרו הראשונים כי בכלם תועלת: חזית איש. אמר לשבח תכונת הזריזות ולהרחיק העצלה שנה כשראית איש מהיר וזריז במלאכתו המנא שבכבר יתיצב לפני המלכים והגדולים כי הם יקרבוהו אליהם

מצודת דוד

כי אם הסרון בעשרו כי הגזל יאבד עוד את שלו ובאת ממן לעשיר בעצמו מחסר עשרו שהמקום לא ימלא ההסרון כי לא עשה מצות ה׳ בממון ההוא: (יז) ולבך. ר״ל לא שמיעת האוזן בלבד כי גם לבך שים לדעת התורה להבינה ולזכרה: (יח) כי נעים. נעים תהיה כאשר תשמרם בלבך הנאמן בבטן וכאשר כל דברי התורה יחדיו יהיו נכונים על שפתיך מבלי שגיאה ובלבול ולזה שים לבך להם כי השומע מבלי הבנת הלב לא יוכל להוציא דבר מבלי שגיאה ואף מהר ישכחם: (יט) הודעתיך היום. בהדברים האלה הודעתיך עתה להיות מבטחך בה׳ ושנה מכל עסקך להעמיק בדברי חכמים בכל לב: אף אתה. ר״ל עם שאתה רק לומד לעצמך ואינך גדול כהמלמד לאחרים מ״מ אף אתה בטח בה׳ כי יש תקוה גם לך: (כ) הלא כתבתי. ר״ל ופן תאמר איך אבטח בה׳ לפנות לבבי מכל עסקי להעמיק בדברי מלמדי שמא שוגים גם המה בדברי התורה ואין מקום לבטוח בה׳ ולקבל שכר ולז״א הלא כתבתי לך בספר התורה דברים חשובים ונכבדים אמורים במועצות ודעת: (כא) להודיעך. ר״ל דברי התורה היא עשוים המה להודיעך אמיתת אמרי אמת לדעת להבדיל בין האמת ובין השקר ולא תירא א״כ עוד פן ידיחוך בשגגה כי תוכל להשיב אמרי אמת ותשובה נוכחת להמטעים ומגרשים אותך מדרך האמת: (כב) כי דל הוא. ר״ל בהשבך כי דל הוא ואין לאל ידו לעמוד למולך: ואל תדכא. אל תכחת העני בשער המשפט כאשר ישפוט עמך: (כג) כי ה׳. ר״ל אם אין לאל ידו לריב ריבו הנה ה׳ יריב ריבם ומן קובעיהם יקבע את הנפש כי ימות ויאבד נפשו: (כד) אל תתרע. אל תתחבר עם בעל אף ולא תבוא בדרך אחד עם בעל חמה וכפל הדבר במ״ש: (כה) פן תאלף. פן תלמוד דרכו ותקח בזה מוקש לנפשך: (כו) בתוקעי כף. בחברת אנשים התוקעים כף זה בעבור זה להיות ערב בהוגו בשעבוד מקויים בשורביה. בחברת אנשים הנעשים ערבים על ההלואות וכפל הדבר במ״ש: (כז) אם אין וגו׳. ר״ל אם לא יהיה לך לשלם למה תגרום שהמלוה יקח ממך מצעות משכבך: (כח) אל תסג. הדרך לעשות דבר לסימן בין שדה האיש לשדה רעהו לדעת גבול השדות ואמר סימן הגבול אשר מעולם אשר עשו אבותיך אל תחזור לאחור אל תוך שדה רעו להרחיב את גבולך: (כט) חזית. כאשר תראה איש מהיר וזריז במלאכתו דע כי סופו יעמוד לפני מלכים לשמשם ולא יבא לעמוד לפני השפלים

מצודת ציון

(יח) נעים. ענין מתיקות וערבות: (כ) שלישים. שרים ונכבדים כמו ומבחר שלישיו (שמות טו) ור״ל דברים חשובים ונכבדים וכן שמעו כי נגידים אדבר (לעיל ח): במועצות. מל׳ עצה: (כא) קשט. ענין אמת כמו מפני קושט סלה (תהלים ס׳): לשולחיך. ענין טרוד וגרושין כמו הן ישלח איש (ירמיה ג): (כג) וקבע. ענין גזל כמו היקבע אדם אלהים (מלאכי ג): (כד) תתרע. מל׳ ריע וחבר: (כה) תאלף. תלמד כמו כי יאלף עונך פיך (איוב טו): משאות. ענין הלואה כמו משאת מאומה (דברים כד): (כח) תסג. ענין החזרה לאחור כמו ארור מסיג גבול (שם כז): חזית. ענין ראיה כמו ואחוז אנכי (לקמן כד): חשכים. שפלים ופחותים כי כמו שנקראים השרים הורים מלשון אור ולובן

אבן עזרא

עמא חשוכא: (א) כי. ושמת. אל. ג׳ דבקים. ללחום לאכל לחם. בין תבין לשון עיון וכן אבינה בבנים כלומר את העומדים לפניך להתענג במדת המאכל תבין בהם. וי"ו ושמת תחת או. בלועך הוא בית הבליעה כלומר או תשים סכין בלועך אם אתה בעל נפש המתאוה ומושל עליה והזכיר הלחם כי הוא עיקר הסעודה או הוא כלל המאכלים כענין נותן לחם לכל בשר. כזבים חסר איש כלומר אם הוא לחם איש מדבר כזב אל תתאו לחמו ומטעמותיו: (ד) מבינתך שתבין לקבץ עושר חדל ממנה: (ה) התעיף. יתכן להיותו מן תעופה וטעמו אם תאיר עינך להביט בעושר: (ז) כי. פתך. באזני. ג׳ דבקים. רע עין עין רעה ורעה עינך הוא חסר איש וכן טוב עין הוא יבורך והראוי איש טוב עין. שער פועל עבר מן מאה שערים כלומר כאיש ישים שיעור בנפשו לומר לך אכול ושתה כן הוא עושה. ולבו בל עמך שלא יאהבך באכלך לחמו: תקיאנה, כי בעין רעה הביט אליך. ושחת שתחשב בולע ולא יהיו דבריך הנעימים נחשבים מאומה: אל תדבר. ליסרו כי הוא יבוז לשכל מליך והם דבריך הנעימי׳: (י) אל תסג. פעם שנית בעבור ובשדה יתומים אל תבא ופירוש אל תבוא בשדהו לקצור תבואתו או לא תכנס בו בחזקה כי השם שהוא גואלם שיגאל השדה מידך חזק הוא שלא תעמוד לפניו: (יב) הביאה. אל

משלי כג

כג א כִּֽי־תֵ֭שֵׁב לִלְח֣וֹם אֶת־
מוֹשֵׁ֑ל בִּ֥ין תָּ֝בִ֗ין אֶת־אֲשֶׁ֥ר לְפָנֶֽיךָ׃
ב וְשַׂמְתָּ֣ שַׂכִּ֣ין בְּלֹעֶ֑ךָ אִם־בַּ֖עַל
נֶ֣פֶשׁ אָֽתָּה׃ ג אַל־תִּ֭תְאָו לְמַטְעַמּוֹתָ֑יו
וְ֝ה֗וּא לֶ֣חֶם כְּזָבִֽים׃ ד אַל־תִּיגַ֥ע
לְֽהַעֲשִׁ֑יר מִבִּֽינָתְךָ֥ חֲדָֽל׃ ה הֲתָעִ֥יף
עֵינֶ֗יךָ בּ֗וֹ וְֽאֵ֫ינֶ֥נּוּ כִּ֤י עָשֹׂ֣ה יַעֲשֶׂה־
לּ֣וֹ כְנָפַ֑יִם כְּ֝נֶ֗שֶׁר וְעָ֣ף הַשָּׁמָֽיִם׃
ו אַל־תִּלְחַ֗ם אֶת־לֶ֭חֶם רַ֣ע עָ֑יִן וְאַל־
תִּ֝תְאָ֗ו לְמַטְעַמֹּתָֽיו׃ ז כִּ֤י ׀ כְּמוֹ־
שָׁעַ֥ר בְּנַפְשׁוֹ֮ כֶּֽן־ה֫וּא אֱכֹ֣ל וּ֭שְׁתֵה
יֹ֣אמַר לָ֑ךְ וְ֝לִבּ֗וֹ בַּל־עִמָּֽךְ׃ ח פִּֽתְּךָ־
אָכַ֥לְתָּ תְקִיאֶ֑נָּה וְ֝שִׁחַ֗תָּ דְּבָרֶ֥יךָ
הַנְּעִימִֽים׃ ט בְּאָזְנֵ֣י כְ֭סִיל אַל־תְּדַבֵּ֑ר
כִּֽי־יָ֝ב֗וּז לְשֵׂ֣כֶל מִלֶּֽיךָ׃ י אַל־תַּ֭סֵּג
גְּב֣וּל עוֹלָ֑ם וּבִשְׂדֵ֥י יְ֝תוֹמִ֗ים אַל־
תָּבֹֽא׃ יא כִּֽי־גֹאֲלָ֥ם חָזָ֑ק הֽוּא־יָרִ֖יב
אֶת־רִיבָ֣ם אִתָּֽךְ׃ יב הָבִ֣יאָה לַמּוּסָ֣ר

תרגום

חָשׁוֹכֵי: א אִין יָתִיבְתָּא לְמֵיכַל
עִם שַׁלִּיטֵי אִתְבַּיַּן כְּמוֹ דְשִׂים
קֳדָמָךְ: ב וּתְשִׂים סַכִּינָא
בְּלוֹעָךְ אִין מָרָא דְנַפְשָׁךְ אָתְּ:
ג לָא תִתְרַגַּג לְבִישׁוּלוֹי וְהָנוּן
מֵיכוּלְתָּא דְכַדָּבוּתָא: ד לָא
תִקְרַב לַעֲתִירָא אֶלָּא
בְּבִיוּנְתָּךְ פְּרַק מִנֵּיהּ: ה אִין
תְּצַר עֵינָךְ בֵּיהּ לָא מִתְחֲזֵי לָךְ
מְטוּל דִּמְעַבַּד עָבֵד לֵיהּ נַפְתָּא
הֵיךְ נִשְׁרָא דְּטָיֵס בִּשְׁמַיָּא:
ו לָא תֵיכוּל עִם גַּבְרָא דְּבִישָׁא
עֵינֵיהּ וְלָא תִתְרַגַּג לְבִישׁוּלוֹי:
ז מְטוּל דְּאֵיךְ תַּרְעָא רָמֵא הָכֵן
הוּא רָם בְּנַפְשֵׁיהּ אֱכֵיל וְאִשְׁתֵּי
אָמַר לָךְ וְלִבֵּיהּ נָכִיל צִדָּךְ:
ח וְלַחְמָא דַּאֲכִילְתָּא מְתִיבַת
לֵיהּ וּמְחַבְּלַת מִלָּךְ דְּבַסִּימָן:
ט בְּאֶדְנֵי דְסַכְלָא לָא תְמַלֵּל
מְטוּל דְּשָׁיֵט לְסָכוּלְתָּא דְמִלָּךְ:
י לָא תַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְמִן עָלְמָא
וּבְחַקְלָא דְיַתְמֵי לָא תֵעוּל:
יא מְטוּל דִּי פָרוֹקְהוֹן תַּקִּיף
וְהוּא נָדוֹן יַת דִּינְהוֹן עִמָּךְ: יב אָעוֹל לִבָּךְ לְמַרְדּוּתָא

ג׳ ומ"ע · י"ד מ"ל ג׳ וז׳ בליש׳ · ל׳ וחד די שכן ב · ל׳ וחס׳ · ד׳ ול׳ מ"ע · התעיף ק׳ · י"ב · ד׳ רפי׳ יעוף ק׳ · ב׳ י"א בטעם ל׳ מ"ע זס׳ מ"ל ל׳ · ל׳ . ל׳ · ז׳ · כ"נר"ה אל · ו׳ כתיב יו"ד וכל רות דכו׳ כמ"ב · ג׳

רשי

קכט): (א) כי תשב ללחום. לאכול: בין תבין. תן לבך לדעת מי הוא אם עינו צרה או יפה: (ב) ושמת סכין בלועך. בלחייך אם ראית עינו צרה אל תאכל משלו: אם בעל נפש אתה. אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתאוב סכין בין שיניך. ורבותינו דרשו בתלמיד היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזיר לו תשובה על כל דבר שישאלהו ידקדק וישאל שמועתו ואם לאו ישתוק: (ג) אל תתאו למטעמותיו. אלא פרוש ממנו ולך לפני רב הגון ולא תתבייש בשאלות אחר שלא ידע להשיב: (ד) אל תיגע להעשיר. לעשו׳ גירסתך חבילות חבילות כי סוף שתשכחנה: (ה) התעיף עיניך בו. כרגע שתכפול עיניך לעמלו ואין אותה גירסא מצויה בך: התעיף. כמו וכפלת ותעיף: (ז) כי כמו שער בנפשו. שער זה נקוד תלוי פתח ותלוי קמץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא שם דבר שאם היה שם דבר היה קמץ וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא ופתרונו כאלו ספק האוכל הוה מרה בנפשו של רע העין כן הוא: שער מן לשון כתאנים השערים המרי׳ (ירמיה כט): (ח) פתך. שאכלתו בביתו סוף שתקיאנה מפני הבושה: ושחת דבריך הנעימים. הנות שהחזקת ודברת לו דברים רכים הכל אבדת: (י) ובשדי יתומי׳. בלקט שכחה ופאה הראוי להם:

כדבר

תולדות אהרן כי תשב. חולין ו עקידה שער כד לב: ושמת סכין. (ע"ג מד): התעיף. ברכות ס׳ מגלה יח חגיגה יג סוטה ה: אל תלחם. סוטה לח חולין ז זוכר נשא ובלק: אל תסג. סוטה ו׳ (פאה יט):

בן ז׳ חסר בליש׳ וסי׳ והיה אם בן הכות הרשע. שכן לילה היה ב׳ בו. דברי אגור בן יקא. בן תבין את אשר לפניך. ובן ישרים רצון. את הדבר ובנה לו במראה. עכ"ל זאת המסרת וקשיא לי דבספרים המדוייקים לא אשכחנא כי אם ד׳ מנהון חסר וסימ׳ הרשע קקיון אגור. ותו קשיא לי דפסוק של ובין ישרים רצון האי ובין נקוד בצירי ולא בחירק ובי"ן קרי׳ ליה בצירי וי"ל דבחסר אולי פליגי בעלי המסרה כדאשכחנא בבמה דוכתי או טעות דבמסרה כתיב וכל בן נון דכו׳ ומיהו יתכן דבקרי׳ מדמי להו ולא בכתיבא ובמסרה אחרינא מסר ז׳ מ"ל בליש׳ ולא נהירא ומה דקרי׳ ובין ישרים רצון בין בצירי אולי המסרה פליגא ואליבא הבי"ן קרי׳ להו ובן בחירק: ובשדי ו׳ כתיב י׳ בליש׳ וסימ׳ הרי בגלבוע אל טל. על שדים ספדים. ולבני אהרן הכהן בשדי. הנה שמענוה באפרתה. אל תשג גבול עולם. ויפקדו ביום ההוא. וכל רות דכו׳ במ"ב כתיב ה׳ וסי׳ כי שמעה בשדה מואב כי פקד. מכרה נעמי השבה: ונפשו ח׳

רלבג

אליהם מאד וזריזותו ולא יתיצב לפני הקטי יוס והקודרים וכאילו באר בזה שזריזותו תעלה אותו לגדולה ותשמרהו מהעוני והדלות כאמרם שאין שנין הוה כפנא והבבא דאומנא לא חליף: כי תשב ללחום את מושל. והוא מזון החכמה שיזונו בו עם המושל באדם והוא השכל הנה יקרא לך מהתיבותיך לקבל החכמה שתבין את אשר לפניך. אם בעל נפש אתה ללחום ולהזין ממזונו והוא בעל התאוות המושל בשכלו: ושמת. הנה תשים קולים בגרונך ובבית הבליעה שתחנק בהם: אל התאוה למטעמותיו. והם ישנם ערבים לפניך כי מזונו הוא לחם כזבים והבלים שאין בו תועלת והצלחות כלל: אל תיגע להעשיר. אחר שמצאת מה שיספיק לך כי זה ימנע לך מבינתך בסבת כלוי זמנך בענין העושר בהסך שמכוון מענין העושר כי המכוון בו הוא שיהיה בו עזר לאדם אל שיהיה לבו פנוי בבקשת החכמה והבינה: התעיף עיניך בו ואיננו. ומה בלע בענין העושר הנה כמו השיעור המועט מהזמן שתוכל להגיע ראותך בו יסור העושר כי בקלה שבסבות ימצאו סבות רבות מעבירות העושר כי העושר בעצמו יסור ויעשה לו כנפים לעוף כהם מבית העשיר לזולתו בקלות הנשר לעוף בשמים. אחר שהזהירנו מללחם עם רב התאוה הזהירנו שלא ילחם את לחם הכילי ואמר אל תלחם את לחם רע עין שתרע עינו במה שתאכל ממנו ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו דבר המזון הזה שיקשה לו מאד אכלך ממנו ואע"פ שיאמר בפיו אכול ושתה כן הלחם שאכלת ממנו יקשה לו להתערב במעיך ויבקש לצאת דרך הפיה ותשחית דבריך הנעימים שתדבר עמו על שלחנו. והנה ידמה והוא הנכון שקרא רע עין מי שיש לו עיון רע וכוזב בדעות ולזה אמר שלא יתאוה למטעמותיו כי אין מדרך הכילי שיעשה מטעמים ואמר זה כי הנאותיו בהתחלות ובשרשים ערבות מאד לאיש שיערב לו ההנאות בהנאות הגוף כמו שזכרנו במה שקדם והוא מבוא: שלב המזון הזה איננו עמך כי הוא כלו כזבים והבלים והוא יסבב שמה שאכלה פתך אכלת מפתך הטוב תקיאנה והשחית דבריך הנעימים אשר גדלת על האמנתם ואמר שלחם האיש הרע העיון הוא כמו שער ופתח בנפשו שצריך שיעמוד פתוח תמיד כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שישיבהו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו לשים ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהטביעוהו וכפך זה הוא בשרשים ובהתחלות אמתיות כי מה שאחר ההתחלות יעיד על אמות ההתחלות ולזה אמר כי ההתחלה הכוזבת והיא לחם רע עין היא כמו שער ופתח והנה הוא יאמר לך אכול ושתה בקניניך שהתחלה זאת והיא תשירך אל מה שאחר ההתחלה ולבו זאת ההתחלה איננו עמך לשיפירך אל מה שאחר ההתחלה: באזני כסיל אל תדבר. דברי חכמה כי הוא יבזה ויגנה שכל מליך והחכמה שבהם: אל תסג גבול. הקרקעות להשענך כי אשר הפסוק מהם הקרקע הם תלושי׳ כי הם יתומי׳: כי גאלם חזק. כי יש להם גואל חזק ממך יריב ריבם אתך כאמרו נעק ינעק

מצודת ציון

ולובן כן יקראו הפחותים תשוכים מל׳ חושך ושחרות: (ב) שכין. כמו סכין בכמ"ך וכן שהמלה בשכות עורו (איוב מ): בלועך. ענין בליעה וכן יעלעו דם (שם לט) והבי"ת היא בי"ת השמוש: (ג) למטעמותיו. דברים מוטעמים והשוכהים כמו ועשה לי מטעמים (בראשית כז): (ד) תיגע. מל׳ יגיעה: (ה) התעיף. מל׳ נפיכה והנועה: (ז) שער. מל׳ השערה והומדן כמו מאה שערים (שם כו): (ח) תקיאנה. הוא החזרת המאכל לחוץ וכן קיא צואה (ישעיה כח): (ט) מלין. מאמריך כמו אין מלה בלשוני (תהלים קלט):

משאול

מצודת דוד

שפלים ופחותים: כג (א) כי תשב ללחום. כאשר תשב לאכול לחם עם המושל בם הוא בעל הסעודה: בין תבין. תן דעתך להבין את הדברים אשר לפניך להתבונן בהם אם עינו יפה או רעה: (ב) ושמת. ר"ל אולי תתבונן בדבר וייטיב לך להשים סכין בבית הבליעה משתאכל עמו: אם בעל נפש אתה. אם יש לך נפש משכלת למאוס ברע: (ג) אל תתאו. אל תתאוה למאכליו המוטעמים וטובים: והוא. ר"ל מאכלו כוזב׳ בפעולתו כי דרך המאכל להבריא גוף האדם ולא כן הבא מבעל עין הרע: (ד) אל תיגע. להרבות עסק להרבות הון: מבינתך חדל. ר"ל אם מבלי עצתי חדל מזה מבינת עצמך כי מה תועלת במרבית ההון: (ה) התעיף. ר"ל מה בלע בעושר וכי הוא דבר המתקיים הלא פעמים אבודה בשעה קלה עודך תנענע עינך להסתכל בו ואיננו כי שהאוס יאבד וכו׳ וכאלו עשה לעצמו כנפים לעוף ממך הים מהר כנשר הזה הממהר לעוף לגד השמים ונכסה מהעין: (ו) אל תלחם. אל תאכל לחם ולהוספת ביאור פירש ואמר את לחם וגו׳: (ז) כמו שער. כמו המשער בעצמו דבר מה שאין בזה בוס ממש כ"א דמיון ומחשבה בעלמא כן המאכיל הזה אף כי יאמר לך אכול ושתה הנה לבו בל עמך ולא יחפוץ שתאכל באמת ואין ממש בדבריו: פתך. הפת שנתן לך אשר אכלת סופה תקיאנה מנופך כי הביט עליך בעין רעה בעד אכלך והנה שחת דבריך הנעימים אשר דברת עמו רכות והחזקת טובה וחנות על האכילה כי למפרע היו בחנם הואיל ותקיא המאכל: (ט) אל הדבר.

לִבֶּךָ וְאָזְנֶךָ לְאִמְרֵי־דָעַת׃ יג אַל־תִּמְנַע מִנַּעַר מוּסָר כִּי־תַכֶּנּוּ בַשֵּׁבֶט לֹא יָמוּת׃ יד אַתָּה בַּשֵּׁבֶט תַּכֶּנּוּ וְנַפְשׁוֹ מִשְּׁאוֹל תַּצִּיל׃ טו בְּנִי אִם־חָכַם לִבֶּךָ יִשְׂמַח לִבִּי גַם־אָנִי׃ טז וְתַעְלֹזְנָה כִלְיוֹתָי בְּדַבֵּר שְׂפָתֶיךָ מֵישָׁרִים׃ יז אַל־יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים כִּי אִם־בְּיִרְאַת־יְהוָה כָּל־הַיּוֹם׃ יח כִּי אִם־יֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת׃ יט שְׁמַע־אַתָּה בְנִי וַחֲכָם וְאַשֵּׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ׃ כ אַל־תְּהִי בְסֹבְאֵי־יָיִן בְּזֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ׃ כא כִּי־סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה׃ כב שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יְלָדֶךָ וְאַל־תָּבוּז כִּי־זָקְנָה אִמֶּךָ׃ כג אֱמֶת קְנֵה וְאַל־תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה׃ כד גּוֹל יָגוּל אֲבִי צַדִּיק *יוֹלֵד חָכָם וְיִשְׂמַח־בּוֹ׃ כה יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ׃ כו תְּנָה־בְנִי לִבְּךָ לִי וְעֵינֶיךָ דְּרָכַי תִּרֹצְנָה׃ כז כִּי־שׁוּחָה עֲמֻקָּה זוֹנָה וּבְאֵר צָרָה נָכְרִיָּה׃

ה׳ · ל׳ · ל׳ ותס׳ · ב׳ ינחק וחד ודכדר אב ין · ב׳ נך אך נמלה. ל׳ · ל׳. ל׳ · ל׳. ל׳ · ל׳. ה׳ · גיל ק׳ יגיל ק׳ ויולד ק׳ ישמח ק׳ · ז׳ תצרנה ק׳ · ד׳

ואודנך למימרי דידעתא׃ יג לא תמנע מן טליא מרדותא מטול דאין מחית ליה בשבטא לא מאית׃ יד אנת בשבטא מחית ליה ונפשיה מפלטת מן שיול׃ טו ברי אם חכים לבך אף אנא חדי אנא בלבי׃ טז ונרוזן כליותי כד ימללון ספותיך תריצתא׃ יז לא נטן לבך בחטאי אלא בדחלתא דאלהא כל יומא׃ יח מטול דתהוי לך אחריתא טבתא וסכויך לא נגמר׃ יט שמע את ברי ואתחכם ותרץ לבך לארחא׃ כ לא תהוי באלין דאסיטון בבישרא ובאלין דרוין חמרא׃ כא מטול דרוי ואסיט מתמסכן ובזעתא נלבש ניומא׃ כב קבל מן אבוך דין ילדך ולא תשוט מטול דסיבת אמך׃ כג קושטא קני ולא תזבן חכמתא ומרדותא וביונא׃ כד מרוץ נדוץ אבוי דצדיקא ומן דמוליד חכימא נחדי ביה׃ כה יחדי אבוך ואמך ותדוץ תולדתך׃ כו הב לי ברי לבך ועינך תנטרן ארחתי׃ כז מטול דגומצא עמיקא זניתא ובירא דעקא נוכריתא׃

רשי

(טז) בדבר שפתיך מישרים. ע"י שחכם לבך: (יז) אל יקנא לבך בחטאים. בהצלחתם להיות רשע כמותם: (יח) כי אם יש אחרית. אם זה משמש בלשון אשר כלו' אשר בעבור זה יש אחרית תקוה אליך: (יט) שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך. מאחר שתתחכם תוכל ללכת בדרכי לבך כי לב חכם לא ישיאך לעבירה: (כא) כי סובא וזולל יורש. יתמסכן: וקרעי' תלביש נומה. העצלות והתנומה תלביש אותך בגדי' קרועי': (כג) אמת קנה. ואם לא תמצא ללמוד בחנם למוד בשכר ואל תאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר: (כז) ובאר צרה. אשטרייצא

וסימ׳ ונפשו קשורה בנפשו. ונפשו מאכל תאוה. ונפשו אותה ויעש. ונפשו משאול תציל. ונפשו לא חיה. ונפשו עליו תאבל. ונפשו לא תשבע מן. ונפשו שוקקה. וזולל ל׳ וחד זולל והוא חד מן ד׳ זוגין חד ז׳ וחד וז׳ וסימ׳ זכרתני כי אם זכרתני. וזכרתני ותדר נדר ותאמר. זולל ואמרו אל זקני עירו. וזולל כי סובא וזולל יורש. זוקף ה׳ פוקח עורים. וזוקף סומך ה׳ לכל. זרועם ה׳ חננו לך קוינו. וזרועם כי לא בחרבם: תרצנה תצרנה קרי והוא חד מן ס"ב מלין מוקדם מאוחר וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד:

תולדות אהרן בני אם חכם. ברכות ד׳ בבא יד עירובין כא: אל יקנא. ברכות ה מגלה ו: אל תהי. סנהדרין ע וע״א: כי סובא. שם ע״א: ואל תבוז. ברכות נו סג: אמת קנה. שם ה ע"ג ד בכורות כ"ט (ר"ה נט מגלה ע): גיל יגיל. זוכר במדבר: ישמח אביך. ברכות יח תענית כג תענית סז): תנה בני. (ברכות ג): כי שוחה. ב"ק יז:

אבן עזרא

אל. אתה. ג׳ דגקים. למוסר שתביאו למקום מוסר החכמה ושלא תמנע מנער מוסר. תציל שלא תמות הנפש במיתת הגוף או תציל שלא ימות טרם עתו: (טז) כליותי. מן כלתה לישועתך כי מדת התאוה בהם טדעת על כן תעלוזנה: (יז) בחטאים. הידועים על כן נפתח הבי"ת: כי אם. כאיש יראת ה׳ תקנא: (יח) אם. לאמת הדבר. אחרית שתחיה והאחרית רמז לזקנה או לבניו הנשארים אחריו. ותקותך שתקוה לאל להטיב לך: (יט) ואשר בדרך. מוסר לבך: (כא) תלביש. פירוש התנומה היא תלביש בגדי׳ קרועים ליש: (כב) כי זקנה. אע"פ שזקנה אמך אל תבוז לה: (כג) אמת. המלה חסרה ספרי אמת קנה ואל תמכור: (כד) יולד חכם. מי שיוליד בן חכם ישמח בו על כן: (כה) ישמח אביך ואמך. ויולדתך כפל הדבר: (כו) תנה. כי. אף. וכהם תזהיר להשמר מן הזונות. תנה בני היא כונת הלב לקבל כדבור. תצרנה תרצנה כתיב ופירוש עיניך ירוצו דרכיהמלות: (כז) שוחה. חסר כ"ף. צרה הפך רחבה והטעם שלא יוכל איש להתהפך מכד אל

מצודת ציון

(יד) משאול. מגיהנם: (טז) ותעלוזנה ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (תהלים קמט): כליותי. האות בשמחה היא בכליות: (יח) כי אם יש. כי אשר יש: (יט) ואשר. ענין מצעדים ופסיעות כמו אשרו בדרך בינה (לעיל ט): (כ) בסובאי ענין רבוי השתיה: בזוללי. ענין רבוי האכילה כמו סורר ומורה וכו׳ זולל וסובא (דברים כא): (כא) נומה. מל׳ תנומה ושינה: (כד) גיל. ענין שמחה: כהתף

רלבג

ינעק אלי ושמעתי כי חנון אני: הביאה למוסר לבך. הביאה לבך לקנין המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואחר זה היישר אזנך לשמוע אמרי דעת החכמים הנבונים: אל תמנע מנער מוסר. מפני נעירות ימיו כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף בלא ימיו ושלא ימות שחלק אשר בו שאפשר שישיג החיים הנצחיים: אתה בשבט תכנו. ותציל נפשו מההפסד והכליון והאבדון: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. המיישיר אותך אל השלימות: ותעלוזנה כליותי. מחשבותי כשמעי כי תדברנה שפתיך מישרים בדבר החכמה: אל יקנא לבך בחטאים. אל תאמר לעשות כמעשיהם אך תמיד תהיה ביראת ה׳ במעשיך ובמחשבותיך לא תתעסק כי אם במה שיש אחרית ותועלת בו והם הפעולות המשובחות וההשגות העיוניות ותקותך באלו הטובות לא תכרת אך תתחזק ותתקיים תמיד: שמע אתה בני וחכם ואשר לבך. בדרך המשובחת בדעות ובמדות: אל תהי. בחברת הזוללים והסובאים כי מי שינהג זה המנהג יאבד הונו וישאר עני ורחיק ג"כ מדת העצלה שתפיל בטבעה תרדמה ונומה כי היא תלביש האדם בגד קרעים ובלויי סחבות מצד העוני והרש המגיע בסבתו: שמע לאביך זה ילדך. המיישירך שתלמד החכמה ואע"פ שאמך מזקנת והיא הנפש המרגשת אשר ממנה תלקחנה המוחשות שמהם יגיע קנין המושכלות אל תבוז מפני זה החכמה ותחשוב כי היא נפסדת בהפסד המביא אליה והמישיר לה כמו שחשבו הרבה מהפילוסופים כי השכל הנקנה נפסד לזאת הסבה וכבר באמרנו בטול זה הדעת בראשון מספר מלחמות ה׳ ושם התבאר במה שאין ספק בו כי השכל הנקנה נצחי לא יפסד: אמת. הנה השגת האמת קנה ואע"פ שהוא זה הנה מזה הצד לא יפסד כמו שחשב הפילוסוף בכל הוה שהוא נפסד הנה לא תוכל נמסור ולהסיר ממך קנין שקנית בכל חכמה ובפילוסופיא מדינית ובחכמה האלהית אשר נקראת בינה כי השכל הנקנה הוא נצחי כמו שזכרנו וכבר ביארנו שא"א לאדם שישכח ההשגה השכלית במאמר הראשון מספר מ"י ובביאורים לספר הנפש: גיל יגיל. ועתה ראה מה זה הקנין אשר לא יסור מבעליו ועוד ימשך לו מהתועלת שיגיל אבי האיש הצדיק בדעותיו ובתכונותיו ומי שיולד בן חכם ישמח בו ליושר פעולותיו ועניניו עם שבסבתו תדבק בו השגחת הש"י וישמח בזה אביו ואמו ותגל יולדתו לסבה בעינה אשר ישיגם לער וכאב לאב ולאם אם היה בבן כסיל: תנה בני לבך לי. שלא תהיה כוונתך ורצונך כי אם לקנין השלימות ועיניך תצרנה דרכי אשר הפירותיך אליהם בזה הספר להרחיק התאוות הגשמיות ולכוון בשלימות השכל ולפי שהתאווה אבר

מצודת דוד

מה מדברי החכמה כי לחסרון דעתו יבזה מאמריך הנאמרים בהשכל: (י) אל תסג. אל תחזיר לאחור סימן הגבול הנעשה מעולם לקחת מה מגבול רעך: אל תבוא. לקצור תבואתם לעצמך בחשבך שאין להם ידם לעמוד למולך: (יא) כי גואלם חזק: אם המה יתומים הנה הלא ה׳ הגואל אותם הוא חזק והוא יריב עמך את ריבם: (יב) הביאה. הכנע לבך לשמוע אל המוסר ואזנך וגו׳: (יג) מוסר. הכאת שבט מוסר: כי תכנו. אם תכנו בשבט הלא לא ימות בזה ורק הוא נער בעלמא: (יד) אתה. הנה אתה תיסרו בהכאת השבט ובזה תצילו מן השאול כי יכפיר מעשיו מושב לו נער השבט מלעבר השאול: (טו) אם חכם. כאשר יתחכם לבך על כי תשמע אמרי אלה הנה אז ישמח לבי גם אני בשמחת לבבך הואיל ומידי באה לך החכמה: (טז) בדבר. בעת ידברו שפתיך מישרים לייסר עוד את הזולת: (יז) בחטאים. בהצלחת החוטאי׳: כי אם. ר"ל רק עסוק כל היו׳ ביראת ה׳ ואל תפן אל הצלחתם כי שלך טובה משלהם: (יח) כי אם וגו׳. ר"ל כי שלך הוא דבר אשר יש לה אחרית כי הזכות יעמוד לך באחרית הימים ותקות הגמול לא תכרת ובוא תבוא: (יט) וחכם. למוד חכמה: ואשר. אז תוכל ללכת בדרך לבך כי לבב חכמה לא יטאך לעבירה: (כ) בסובאי יין. בחבורת סובאי היין לשתות הרבה: למו. ר"ל להנאת עצמם לא לענג שבתות וי"ט וחוזר גם על היין: (כא). יורש. יהיה רש ועני: וקרעים. התנומה הזאת מלבשת בעליה בגדים קרועים כי המתמיד בתנומה יורש גם הוא ולא ימצא ידו ללבוש בגדים שלמים: (כב) זה ילדך. ר"ל הלא זה ילדך ובוודאי יחפוץ בתקנתך: כי זקנה. אף אם זקנה אמך לא תבוז אמריה לומר לא בשבי טעמה אף כי דרך נשים לה להרבות אמרים מבלי השכל: (כג) אמת קנה. למוד תורה בשכר אם לא מצאת ללמוד בחנם ועכ"ז אל תמכור ללמדה לאחרים בשכר כ"א למוד בחנם: חכמה וגו׳. את אלה לא תלמוד בשכר כי המה תורה שבע"פ ואסור לקחת עליהם שכר אבל לקרוא מקרא יוכל לקבל שכר כן ארז"ל: (כד) ויולד. המוליד את החכם ר"ל המלמד ומוליד חכמה בלב התלמיד: (כה) ישמח וגו׳. מוסב על האמור למעלה אמת קנה לומר שלא גיל יגיל וגו׳ לזה קנה אמת וישמח אביך וגו׳: יולדתך. המלמדך המוליד החכמה בלבך: (כו) תנה. הכן לבבך להבין אמרי ואז עיניך דרכי תצרנה כי תשכיל שהוא דרך הישר: (כז) כי שוחה. ר"ל כי באמרי תבין שהזונה היא כבור עמוק שקשה מאוד לעלות ממנה

נָכְרִיָּה: כח אַף־הִיא כְּחֶתֶף תֶּאֱרֹב
וּבוֹגְדִים בְּאָדָם תּוֹסִף: כט לְמִי־
אוֹי לְמִי אֲבוֹי לְמִי מִדְוָנִים לְמִי־שִׂיחַ (מדינים ק׳)
לְמִי פְּצָעִים חִנָּם לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם:
ל לַמְאַחֲרִים עַל־הַיָּיִן לַבָּאִים לַחְקֹר
מִמְסָךְ: לא אַל־תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם
כִּי־יִתֵּן בַּכִּיס עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים: (בכוס ק׳)
לב אַחֲרִיתוֹ כְּנָחָשׁ יִשָּׁךְ וּכְצִפְעֹנִי
יַפְרִשׁ: לג עֵינֶיךָ יִרְאוּ זָרוֹת וְלִבְּךָ
יְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת: לד וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב
בְּלֶב־יָם וּכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ חִבֵּל:
לה הִכּוּנִי בַל־חָלִיתִי הֲלָמוּנִי בַּל־
יָדָעְתִּי מָתַי אָקִיץ אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ
עוֹד:

כד א אַל־תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי רָעָה
וְאַל־תִּתְאָו לִהְיוֹת אִתָּם: ב כִּי־שֹׁד
יֶהְגֶּה לִבָּם וְעָמָל שִׂפְתֵיהֶם תְּדַבֵּרְנָה:

כח והיך מטרף עינהא כמנא
וצאר אבנא שברי: כט למן ני
למן דיוא ולמן תגרי ולמן
שוחא ולמן פודעתא מגן ולמן
סומקנות עיני: ל להלין
דמותרין על חמרא ואזלין
ומעקבי בית מזגא: לא לא
תחמי חמרא דסימוק ויהב
בכסא עיניה ומהלך תריצאית:
לב ואחריתא היך חויא נכת
וכחורמנא דפריה: לג ויחורון
עינך בנכריתא ולבך ימלל
תהפוכתא: לד ותהוי היך
דשכב בלביה דימא והיך
מלחא דדמך באלפא: לה ותימר
מחונני ולא אכרהית ובזונני
ולא ידעית לאימת אתעיר
ואוסיף אבעיניה עוד: א לא
תמן במרי בישתא ולא
תתרגרג למהוי עמהון:
ב מטול דרבונא רגן לבהון
ועולא שפותהון ממללן:

אבן עזרא

אל צד: (כח) כחתף. כאשר היא תוכל לחטוף או תארוב. תוסיף על הבוגדים אחרים כמותם: (כט) למי אוי. כאילו הזהיר להשמר מן היין או שיקרא על קורותיו אוי. אבוי שם דבר מן אביון. למי שיח. נגעים. למי פצעים חנם שיבואוהו חנם. חכלילות אודם העינים מרוב שתיית יין: (ל) למאחרים. חסר וכן הוא למאחרים שבת על היין. ממסך שם התאר פ"מ ממשח וטעמו יין מסוך מן מסכה יינה: (לא) אל תרא. אל תחפוץ לראות אע"פ שהוא נותן היין בכוס יפה. עינו כלומר מראהו: יתהלך. בכוס. במישרים יחשוב שהוא ישר ולא יזיק לו: (לב) אחריתו לאחר שיהא נשתה ואחר שתייתו כנחש ישוך אותך ויפרש אותך כענין ישך ומזה הענין נקרא פרש בעבור הפרישין אשר ברגליו: (לג) זרות. חסר כלומר יראו נשים זרות והטעם יחפצו לראותם: (לד) כשוכב בלב ים. כי יחשוב שהוא חונה והוא טועה. חבל שם והוא החבל שקשור ברזל הספינה והענין שלא תרגיש עת תנוחך ונסעך. ותאמר כאשר ישך אותך היין הכוני מכים ולא אדע עת חליתי מן המכות: (לה) הלמוני. הולמי׳ ולא הרגשתי ההולם. מתי אקיץ מיינו. אוסיף לבקשו לגנאה: (א) אל. כי. בהם. הזהיר מן האישים הרעים. באנשי רעה לעשות כמעשיהם. כי לעשות שוד יחשוב לבם: (ג) בחכמה. הזהיר להדבק בחכמה

רשי

אשטרייכ"א בלעז: (כח) אף היא כחתף. פתאום: ובוגדים באדם תוסיף. מרבה בישראל בוגדים לה׳: (כט) למי אוי למי אבוי. לשון צעקה ויללה: למי מדינים למי שיח. למי שיש לו מדינים עם הבריות ושיחה יתירה לו אוי ואבוי כי ברב דברים רב פשע: למי חכלילות עינים. מרוב יין מאדימים עיניו וגנאי הוא: (ל) ממסך. ממזג והוא שם דבר כמו ממכר: לחקור ממסך שחוקרין ובודקין היכן מוכרין יין טוב: (לא) אל תרא יין כי יתאדם. אל תתן בו עיניך: כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים. המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור כל הדרכים ישרים בעיניו: בכוס. בכיס כתיב כלומר השותה נותן עין בכוס והחנוני בכיסו של זה: (לב) יפריש. ל׳ עקיצה פוויינ"ט בלע"ז במלמד הבקר תרגום כפרש תורי ובגמ׳ דנקיט פרשא אגוילו"ן בלע"ז. ויש פותרין מפרישו מן החיים: (לג) עיניך יראו זרות. כשתשתכר היין בוער בך ותאוה להביט בזונות: (לד) והיית. משוגע: כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל. תורן הספינ׳ נע לפול ממנו: (לה) הכוני בל חליתי וגו׳. כשיקץ מיינו אינו מרגיש בכל הרעות שעברו עליו

באדם ד׳ חטפין וסימ׳ נגע צרעת כי תהיה באדם. או איש אשר יגע. ובוגדים באדם תוסיף. עת אשר שלט האדם באדם. וחד ובאדם מבין יודע. וכל לאדם דכו׳ חטפין בר מן ה׳ קמצין וסימ׳ לבא דידע עקא בפומיה אמר וביאורם נמסר בסדר שמות ובירמיה סוף סימן י׳ ובצפניה סוף סימן א׳: ישך ב׳ קמצין וסימ׳ נשך כל דבר אשר ישך. ואחריתו כנחש ישך: הכוני ב׳ וסימ׳ הכוני בל חליתי. הכוני פצעוני. וא׳ והכוני. ונאספו עלי והכוני ונשמדתי. ואל תתאו ב׳ ובסיפרא וסי׳ אל תלחם את לחם רע עין. אל תקנא באנשי רעה. וא׳ אל תתאו למטעמותיו ר"פ קדמא דסיפרא והוא חד מן ה׳ יחידאין אל ומלה אחרא ולית להון זוגא וסי׳ אל פשטתם היום. אל תתאו למטעמותיו קדמ׳ דסיפרא. אל תשא יסר בנך. אל תקנא באיש חמס. וקשיא לי האי אל תקנא באיש חמס דבמסרה כתיב ולית להון זוגא והאיכא מנהון יתיר מן א׳ ועיין לקמן בהאי סימן:

תולדות אהרן למי אוי. סנהדרין ע: אל תרא. פסחים קח בתרא נז סנהדרין ע מנחות פז (פסחים לז): כי יתן. יומא עד עקידה ש׳ נז:

רלבג

אשר ימשך האדם יותר להם הם הזונות ושתיית היין הזהיר בהם יותר להתרחק מהם ואמר להרחיק מהזונה כי שוחה עמוקה זונה וגו׳: אף היא. שהיא תארוב לאדם להמיתו כאיש חטף וזה תעשה במרמה בהתקרבה לו לזנות עמה ולא יהיה נשמר ממנה והמית אותו ותוסיף בהתחברה בוגדים באדם יתחברו עמה להרוג האנשים אשר הפילם ברשת הפתוי לבא אליה וזה מפורסם מענינה היום כי היא תתחבר עם הרוצחים ותביא האנשים בפתויה לבא במקום אשר ישלו שם ביד הרוצחים למי נזק והפסד ולמי ריב וקטטה וקינה ונהי ולמי מכאוב ופצעים בלי סבה תחייב זה אבל בחנם ולמי ימצא האודם בעינים והפסדם: למאחרים. הלא לאנשים השוקדים על שתיית היין ובאים לחקור אי זה יין הוא יותר חשוב לשתות ממנו להמשכם לזאת התאוה תמיד וזה יהיה סבה כי בסבת היין ישתכרו ויגיעו רעות גדולות לכם מקלת השכורים לקלת: אל תרא יין כי יתאדם. כי בכוס מראהו ויתהלך למישרים כמנהג היין הטוב שתחלה הדק יראה למעלה בכוס ואולם היין אשר נהפכו בו שמריו העליונים תמצא שאינו הולך למישרים כי מה שיהיה עליון ממנו בכוס ימצא נוטה אל השחרות והנה הזהירו שלא ישתהו טוב מראה היין ויושר ענינו: אחריתו. כי אחריתו הוא לרע לאשר ימשך אל שתייה הוא כי כבר ישוך האדם כנשיכת הנחש וכצפעוני יעקוץ וזה מבואר מהרעות הנפלאות הנמשכות מהשכרות מצד חסרון הדעות הנמשך ממנו: עיניך יראו זרות. ולהעיר על זה אמר הנה השכרות יראה לעיניך זרות ר"ל דברים שאינם כן מצד רוב האידים העולים אל המוח. ולבך ידבר תהפוכות ודברים כוזבים או דברי שגעון לזאת הסבה בעינה: והיית כשוכב בלב ים. בספינה שתחזק תנועת הספינה יבלבל מוחו ויראה לו דברים לא כן וכמי ששוכב בראש הספינה שיתבלבל יותר מפני ראותו הים ורוחב מהירות התנועה: הכוני. ואז תאמר הכוני מכים. בל חליתי כי השכרות ימנע ההרגש בנער שהכות שברוני מכים ופוצעים ולא ידעתי מפני העדר ההרגש אז ועכ"ז ימשיכך היין אליו עד שתאמר מתי אקיץ מזה השכרות שאוכל להוסיף ולבקש היין עוד כי זה דרך השכורים: אל תקנא. והתמוד באנשי רשע השכורים תמיד לעשות רעה לאנשים ולא תתאו להיות אתם כי לבם לא התעסק כי אם לשבור האנשים ודבריהם תהיינה בעמל: כי שוד ר"ל שלא ידברו כי אם דברי שקר אשר יוציאם האדם מפיו בעמל

מצודת ציון

(כח) כחתף. כמו כחטף בטי"ת וענינו מהירות הלקיחה כמו והטפתם לכם (שופטים כא): (כט) שיח. ענין דבור כמו יערב עליו שיחי (תהלים קד): פצעים. מכות המוציאות דם כמו פצע תחת פצע (שמות כא): חכלילות. אדמימות כמו חכלילי עינים מיין (בראשית מט): (ל) למאחרים. מל׳ אחור ועכוב: ממסך. ענין מזיגה והוא תערובת המים ביין כמו מסכה יינה (לעיל ט): (לא) יתאדם. מלשון אודם: (לב) וכצפעוני. הוא מין נחש: (לג) זרות. מל׳ זר ונכר: (לה) חליתי. מל׳ חולי: הלמוני. ענינו מכות המשברות כמו יהלמני צדיק (תהלים קמ"א): אקיץ. אעיר מן השינה: (ב) יהגה. יחשוב כמו

מצודת דוד

ממנה כי כן קשה להפרד מן הזונה אחר שנכשל בה ונאמר למשל על המינות: נכריה. זונה נכריה אשר לא מבנות ישראל הנה היא כבאר צרה ודחוקה שאי אפשר להתהפך בה מצד אל צד להתהכם לעלות ממנה: (כח) אף היא. עם כי אינה מבנות ישראל ואינה רגילה כ"כ עם היהודים מ"מ כאשר תוכל לחטוף מי מהם אז תארוב עליו וע"י פתויה הולכת ומוספת בוגדים בבני אדם ומוסב למעלה לומר כאשר תבין כל זה ע"י אמרי ידעתי שעינך דרכי תאורנה ולא תכשל בזה: (כט) למי אוי. למי מיוחד לצעקת אוי ואבוי והם לצעקת יללה: מדינים. דין ומריבה עם אנשים: שיח. ר"ל רבוי דברים בלא השכל ובלא סדר: פצעים חנם. דרך השיכור להתקוטט ולפצוע בחבירו וכאשר יחזור חבירו ויפצע בו נראה כאלו פצעו על חנם כי זה שפצע תחלה לא מדעת עשה כי היה מבולבל ביינו: חכלילות עינים. אדמימות עינים מרוב שתיית היין והוא דבר גנאי: (ל) למאחרים. כל הדברים האלה מיוחדים המה להמאחרים שבת על היין ולהבאים לחקור אחר יין שמזגו יפה: (לא) אל תרא יין. אל תתן עינך ביין אשר יתאדם במראיתו והוא נחמד ומשובח: כי יתן. כי מי אשר יתן מראית עינו וחפצו בכוס היין הולך הוא במישרים ר"ל אין דרך מעוקם לפניו על כולם יחשוב כי ישרים המה כי לא יבחין עוד מעתה: (לב) אחריתו. ר"ל אם בעת השתיה יערב לחיך הלא אחריתו מרה והרי הוא כנחש המשך בעקב איש ולא ירגיש ואחריתו ישגא מאוד כי יבעבע ונופח עד הקדקד: יפרים. המפרים חיי האדם ממנו ע"י ארסו וכפל הדבר במ"ש: (לג) יראו זרות. דברים שאינם באמת כי מרוב השכרות ידמה שרואה דבר מה ואין כל מאומה: תהפוכות. הפוך השכל והאמת: (לד) בלב ים. אנשי הספינה ההולכת באמצע הים כשהרוח חזק דרכם להיות שוכבים בעבור חוזק תנועת הספינה: בראש חבל. הוא תורן הספינה שכל החבלים תלוים בו והשוכב שם דעתו מבולבלת מפני ראיית הים ומהירת התנועה: (לה) הכוני. עודך מתנמנם יהיו שפתיך דובבות על המשכר לאמר מה בכך שהכוני בעת השכרות הלא לא חליתי ומה בכך שהלמו אותי בהכאות הלא לא הרגשתי ולזאת מתי אקיץ מהתנומה ואוסיף שוב לבקש את היין ולזה הזהיר בה מאוד כי קשה לפרוש ממנה: כד (א) באנשי רעה. בהצלחת אנשי רעה: להיות אתם. לעשות כמעשיהם: (ב) כי שוד. מחשבותם על הגזל ומדברים עמל ע"כ הרחק מהם כי מעשיהם

רשי

עליו וחוזר לשתות: (ה) גבר חכם בעוז. איש חכם הוא תמיד בעוז: (ז) ראמות לאויל חכמות. מין אבן יקרה שאינה מצויה כמה דתימא ראמות וגביש (איוב כח) כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה וכמרגליות לקנות לומר איך אעסוק בתורה מתי תעלה בידי אבל החכם שונ' היום מעט ולמחר מעט: (ח) מחשב להרע. חורש תחבולות רשע: לו בעל מזימות יקראו. גורם לו רע שהבריות קוראים לו בעל מזימות עצת רשעים: (ט) זמת אולת. עצת אולת חטאת לבעליה: ותועבת לאדם לץ. ליצנות היא המתעבת את האדם על הקב"ה ועל הבריות: (י) התרפית. [מן] התורה: ביום צרה צר כחכה. מלאכי השרת לא יהיו מאמצין כחך זה מדרש חכמים. ולפי פשוטו: התרפית ביום צרת אהובך לעמוד מנגד. צר כחכה. ביום פורענותך דכתיב אם החרש תחרישי וגו' (אסתר ד): (יא) הצל לקוחים וגו'. להציל את הלקוחים למות ואת המטי' להרג. אם תחשוך מלהצילם על זה אמרתי צר כחך: (יב) כי תאמר. שמא תאמר וזהו כי משמש בלשון דלמא: (יג) אכל בני דבש. כלומר דרך בני אדם לאכול דבש כי טוב הוא אף: (יד) כן דעה חכמה לנפשך. וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף לדעת חכמה: אם מצאת. אותה

ראמות ג' כ"כ וסי' נמס' בואתחנן וביחזקאל סימן כח ובמשלי סימן י' עיין שם: כחכה ל' מ"ל התרפית והוא מן ב' מל' נסבין כה בסוף תיבותא וסימן נמס' בסדר וארא: ידע י"ט וסי' נמס' בספר תהלות סי' צ"ב: על חכך ל' אכל בני דבש. וחד ולשונך אדביק אל חכך. ואינון חד מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכו' וסימ' במסר' רבתא במערכת אות האל"ף בערך אל בס"ד:

משלי כד

ג בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָּיִת וּבִתְבוּנָה יִתְכּוֹנָן׃ ד וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ ג׳ ומ״ל כָּל־הוֹן יָקָר וְנָעִים׃ ה גֶּבֶר־חָכָם בַּעוֹז וְאִישׁ דַּעַת מְאַמֶּץ־כֹּחַ׃ ג׳ ו כִּי בְתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה־לְּךָ מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ׃ ז רָאמוֹת לֶאֱוִיל חָכְמוֹת בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח־פִּיהוּ׃ ד׳ כ״כ ח מְחַשֵּׁב לְהָרֵעַ לוֹ בַּעַל־מְזִמּוֹת יִקְרָאוּ׃ כ׳ ת״ם להרע ט זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת וְתוֹעֲבַת לְאָדָם לֵץ׃ י הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה׃ ג׳ יא הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת וּמָטִים לַהֶרֶג אִם־תַּחְשׂוֹךְ׃ כ׳ ו״ל ג׳ מ״ל יב כִּי־תֹאמַר הֵן לֹא־יָדַעְנוּ זֶה הֲלֹא־תֹכֵן לִבּוֹת ׀ הוּא־יָבִין וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ הוּא יֵדָע וְהֵשִׁיב לְאָדָם כְּפָעֳלוֹ׃ ג׳. ג׳ ומ״ל יג אֱכָל־בְּנִי דְבַשׁ כִּי־טוֹב וְנֹפֶת מָתוֹק עַל־חִכֶּךָ׃ י״ו יד כֵּן ׀ דְּעֶה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ ג׳ אִם־מָצָאתָ וְיֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ

ג בְּחָכְמְתָא מִתְבְּנֵי בֵיתָא וּבְבִיוּנָא מִתַּקַּן׃ ד וּבִידִיעְתָא קִיטוֹנֵי מִתְמַלְיָין כָּל מַזָּלָא יַקִּירָא וּבַסִּימָא׃ ה טָב גְּבַר חַכִּימָא מִן עַשִּׁינָא וְגַבְרָא דִידִיעְתָא מִן הוּא דְזָרֵיז בְּחֵילֵיהּ׃ ו מְטוּל בְּמַדְבְּרָנוּתָא תַּעְבֶּד לָךְ קְרָבָא וּפוּרְקָנָא בְּסוּגְעָא דְמַלְכָּנָא׃ ז מִתְרְעֵם שַׁטְיָא בְּחָכְמְתָא וּבְתַרְעֵי לָא פָּתַח פּוּמֵיהּ׃ ח מַן דְּחָשֵׁב לְמַבְאָשָׁא נִקְרוֹן לֵיהּ מָרֵי תַרְעִיתָא בִישְׁתָּא׃ ט תַּרְעִיתָא דְשַׁטְיָא חֶטְאָה וּמְרַחַקְתָּא דְבַר נָשָׁא חַכִּימָא מְמַקְנוּתָא׃ י אִין תִּתְרַפֵּי בְיוֹמָא דְעָקְתָא מִתְתְּעִיק חֵילָךְ׃ יא פְּצָא לְאִלֵּין דְּמִתְנַסְבִין לְמוֹתָא וּמִתְדַּבְּרִין לִקְטָלָא חֲסוֹךְ׃ יב וְאִין תֵּימַר דְּלָא יָדַעְנָא דָא הֲלָא תַרְעִיתָא דְלִבָּא אֱלָהָא בָּצֵי וְדִנְטַר נַפְשָׁךְ הוּא יָדַע וּפָרַע לְבַר נָשָׁא הֵיךְ עוֹבָדוֹי׃ יג בְּרִי אֱכוֹל דּוּבְשָׁא מְטוּל דְּטָב וְכַבְרִיתָא דְחָלְיָא עַל חִכָּךְ׃ יד הֵיכְנָא אִתְחַכֵּם בְּנַפְשָׁךְ דְּאִין מַשְׁכַּחַת קַדְמֵיתָא אָתְיָא אַחֲרִיתָא דְטָבָא מִנֵּהּ וְסִכּוּיָךְ לָא נִגְמָר׃

אבן עזרא

בחכמה כי בעבורה ימלא הבית והחדרים מכל הון: (ד) יקר. והון נעים: (ה) גבר. שהוא בעוז כמלא. מאמץ פועל יוצא כלומר איש שיש לו דעת הוא מאמץ: (ז) ראמות. שלא יוכל להגיע אליהם. בשער שהם החכמים: (ח) מחשב להרע לו. זמת. ב' דגשים. כלומר מי שיחשוב רע יקראו הקוראים לו בעל מזימות כענין ויקרא לו אל אלהי ישראל והטעם יקראו את שמו ונקרא כן כי מזמת איש אולת ומחשבתו לעשות חטא וזהו זמת אולת חטאת. ותועבת נסמך כמו שבת לעיני ופי' לבני אדם איש לץ תועבת שהם יתעבוהו: (י) התרפית. הצל. כי. ג' דגשים. התרפית ביום צרה הבאה על חברך ולא הצלתו. צר כחכה בעת צרתך פי' הצל אם תחשוך מן הלקוחים למות בבא צרתם שתאמר לא היינו יודעים עת נלקחו למות הלא תוכן לבות לעשות רצונו ונוצר נפשך ממות הוא יבין וירא שלא אבית להצילם וישוב לאדם כמוך כפעלך שתהיה בצרה כמוהו ולא תמצא מציל: (יג) אכל. כן דעה. צווי והראוי בקמץ כמו רדה ובא בסגול כמו ידשנה סלה. וכן הפירוש אכל דבש והנופת שהם מתוקים לחוך גם כן דעה החכמה בעבור נפשך שתחיה. אם מצאת. חכמה. ויש אחרית. רמז לזקנה או לבנים שישארו אחר מותו כמו ולא לאחריתו: ותקותך

תולדות אהרן ובדעת. סנהדרין לג: כי בתחבולות. סנהדרין שם מב זוכר ויגא: התרפית. ברכות סג זוכר ויגא ויצלח: הצל. (מגילה י)

רלבג

בעמל גדול מפני המחשבה אשר בלב המקבלם למה שכפיו זה אם שיקרה מהמשך אל התאוות והרשע מהרע והפסד: בחכמה. והאולם בחכמה יבנה בית בנין האדם כי היא חלקו מכל עמלו והנשאר ממנו אחר מותו ובתבונה יגיע היופי והשלימות בבית הזה: ובדעת. הקדושים ימלאו חדרי זה הבית והוא השכל. כל הון יקר ונעים. כי זה השלימות ערב ויקר למי שישיגהו השלימות מכל הון יקר כמו שקדם: גבר. הגבר יקנה החכמה בעוז שיהיה לשכלו לכבוש תאוות החומר ולגלות אותו. ואיש דעת הוא מחזק ומאמץ ידי הכח אשר לשכל להכניע שאר הכחות לעבודתו וזה כי למעלת הידיעה והחשק הנפלא אשר לבעליה לשקוד בה תהיה כל השתדלותו בה ובזה האופן יכנעו שאר הכחות אל זאת הדרישה: כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. עם היצר הרע והוא הכח המתעורר אל התאוות הגופיות והתשועה ממנו תהיה ברבות היועץ לתת עצה על זה או יהיה הרצון באמרו ברב יועץ ברבוי היועץ וגדולתו כי אז הדברים יותר נשמעים ויתחכם יותר להמציא התחבולות אשר ינוצח בהם היצר הרע עם שאז יקל יותר לנצחם כי השגות החכמות והערכו' הנפלא אשר בהשגתם יכניע הכחות הגופיות כלם והנה זה הפסו' מבאר הסבה במה שאמר ואיש דעת מאמץ כח: ראמות. הנה החכמות רמות לאויל לא ישער בעצמו שיוכל להשיג ולזה לא יפתח פיהו בהיותו בשער את החכמים ובאר אחר זה הסבה ואמר מחשב להרע הנה כאיש המחשב לבו להרע לו המחשבות ולחברם אליו ישתדל בזה האופן שיהיה בעל המחשבות הנופלות בזה בכללם הנה החכמות יקנאו אליו שיקנה אותם כי זה הוא דרך אשר יגע בה השגתם לאדם כמו שזכר הפילוסוף בספר ההגות ובמה שאחר הטבע כי בזה יוכל לברור הצודק מהם מהבלתי צודק ותגיע לו הידיעה בזה בלא שום ספק כמו שהתבאר שם: זמת אולת. אך איש אולת הוא רחוק מאד מזה כי הזמה והמחשבה הוא לאיש אולת חטאת והסרון לפי שהוא יעשה פעולותיו בלא הסתכלות ומחשבה כמו שזכרנו במה שקדם וכן הזמה והמחשבה הוא דבר מתועב ונמאס לאדם לץ כי אינו כי אם בדברי לעג בזולת ישוב והסתכלות או ירצה בזה כי זמת איש אולת היא חטאת וחסרון כי הוא לא ישלים המחשבות אבל יעשה לפי המחשבה העולה על לבו ראשונה ותועבת הזמות תמצא לאדם לץ כי הוא לרוע ענינו לא יקח מן המחשבות כי אם מה שהוא יותר מתועב ויותר מרוחק כי הוא הנרגה אצלו: התרפית. הנה אם התרפית מהשתדלות הראוי בקנין החכמה הנה בבא יום צרה אז כחך צר וקצר מעמוד כנגד הצרה ההוא: הצל. אם תמנע עצמך להציל הלקוחים למות ומטים להרג והם הכחות השכליות כי הצלתם תהיה בקנין החכמה והשלימות ובזולת זה ימותו ויפסדו: כי תאמר. הן לא נוכל לדעת אלו המחשבות אשר קבולם מביא לקנין המחשבה הלא הש"י שהוא תוכן הלבבות ומשלים אותם והוא שומר נפשך הוא יודע אם השתדלת בזה הקנין כאשר תמצא ידך והוא ישיב לאדם גמול כפעלו: אכל. על כן השתדל לאכול זה הערב ללב כדבש ונופת אל החיך והוא החכמה: כן דעה. כן ידיעת החכמה ימתק מאד לנפשך

מצודת דוד

מגונים: (ג) בחכמה. בעבור עסק החכמה יבנה בית האדם ובעבור התבונה יתכונן ויתקיים הבית: (ד) ובדעת. בעבור הדעת ימלאו החדרים כל הון וגו': (ה) בעוז. עומד בחזקו בדבר יראת ה': ואיש דעת. בעל דעת העדיף מחכם הוא מאמץ כח בהוראה ומוסיף והולך: (ו) כי בתחבולות. ע"י תחבולות הדעת תוכל לעשות מלחמה מול היצה"ר המסית לעבירה: ותשועה. התשועה ממנו היא באה ברבות מעלת היועץ וגדולתו בדעת ולזה מאמץ כח בכל פעם כאשר יתחכם בדעת החכמה: (ז) ראמות. החכמות המה להאויל כאבן יקר אשר תקשה השגתו וחדל מהם לזה לא יפתח פיו בשער מקום שבת החכמים כי לא למד מאומה: (ח) מחשב להרע. עם כי לא עשה הרעה סוף יגולה קלונו ויקראו לו בעל מחשבות רעות: (ט) זמת. מחשבת אולת ורשע נחשבת להטאה עם כי לא עשה מעשה: ותועבת וגו'. ר"ל הליצנות מתעבת את האדם בעיני כל עם כי אין בה כ"א עקימת שפתים: (י) התרפית. אם היית מרפא ידך מחברך מלעזור לו ביום צרתו אזי יהיה כחך צר ודחוק מלעזור לעצמך בבוא צרה עליך: (יא) הצל וגו'. מוסב על אם תחשוך האמור בסוף המקרא לומר אם תחשוך להציל את הלקוחים למות והמטים להרג: (יב) כי תאמר. כי הכחש לומר הן לא ידענו אם לקוחים המה למות: הלא. ר"ל הלא לא יועילו דבריך כי הלא ה' שהוא בתוך לבות יבין אם ידעת אם לא ידעת: ונוצר וגו'. כפל הדבר במ"ש: והשיב. הוא ישיב גמול האדם כמפעלו ואם ידעת והתרפית יהיה צר כחך מדה במדה: (יג) אכול. כשם שמאכל דבש טוב הוא וכשם שהשפים טיפין מדבר מתוק על חכך: (יד) כן דעה. כ"כ דע חכמה לתקן את נפשך אם מצאת אותה ויש לך לב מבין: ויש אחרית. ר"ל וטובה היא מן הדבש כי בזה יש אחרית טוב אבל הדבש לפעמים יזיק באחרונה: ותקותך. הגמול

מצודת ציון

כמו וסגיון לבי (שם יט): (ה) מאמץ. מחזק: (ו) ברוב. ענינו גדולה וחשיבות כמו ורבי המלך (ירמיה מא): (ז) ראמות. שם אבן יקר וכן ראמות וגביש (איוב כח): (י) התרפית. מל' רפיון: כחכה. כמו כחך: (יא) ומטים. מל' נטיה: תחשוך. תמנע: (יב) תוכן. מל' תוך: (יג) ונופת. ענין הזלה

ותקותך להטיב לך השם : (טו) אל תארוב . אל תאוה לרשע שיהא אורב לנוה לדיק. פ"א אל תארוב את הרשע לנוה הלדיק כהרגו . רבלו מקום שירבלו שם עדריו : (טז) שבע. כענין רבות רעות לדיק . וקם נגד מכלם יצילנו ה'. יכשלו ברעה שחושבי' על הלדיק : (יז) אל תשמח. הזהיר שלא ישמח אדם על גזרת השם אפילו יהיה אויבו : (יח) ורע בעיניו. כלומר אינו חפץ שתשמח כשתקח נקמה ממנו . והשיב מעליו אפו כשתשמח בהכשלו והשבות האף שיבטל הגזרה וידמה עליו כאשר לא תרחמהו : (יט) תתחר . תתערב . בהם לעשות כמעשיהם : (כ) כי לא תהיה אחרית . וסוף לרע והטעם לא ישאר לו בן ונכד אחרי מותו. נר שתמות נפשם טרם קלם : (כא) ירא.

עומד במקום שנים . שונים מן ישנא הכתם הטוב תרגום החליף . פירוש ירא השם והמלך שהמליך השם לעשות משפט. ועם שונים שישתנו במעשים הרעים אל תתערב : (כב) כי פתאום . יקום אידם עליך אם לא תירא מהם . ופיד וכיד א"ד הם וטעמם נרה ונוקה. שניהם השם והמלך. מי יודע עת בא אידם ופידם : (כג) גם . אומר. ולמוכיחים . שפתים . ד' דנקים. גם אלה הדברים ידועים לחכמים הם חכמי המשפט כי הכרת הפנים במשפט לא טוב הדבר והשופט האומר לרשע בדינו לדיק אתה יקבוהו עמים בעבור שלא עשה משפט כמשפט . ולמוכיחים הרשעים על רשעם יבא להם נועם ה'. ברכת טוב כנגד יקבוהו וטעם ברכת טוב שברכתו תבא עליו . ומשיב דברים ישרים בדין השפתים נושק כלומר יעמדו דבריו כנשיקת

טו לָא תִכְמַן רַשִׁיעָא לְדִירֵיהּ דְצַדִּיקָא וְלָא תַרְבֵּין בֵּית מַשְׁרֵיהּ: טז מְטוּל דְשׁוּבְעָא זִמְנִין נָפֵל צַדִּיקָא וְקָאֵי וְרַשִׁיעֵי מִתְתַּקְלִין בְּבִישְׁתָא: יז בְּמַפָּלוּתֵיהּ דְבְעִיל דְבָבָךְ לָא תֶחֱדֵי וְכַד יִתְקַל בְּבִישְׁתָא לָא יְדוּץ לִבָּךְ: יח דְלָא יַבְאֵשׁ בְּאַפּוֹי דֶאֱלָהָא כַּד יֶחֱזֶה וְיַהֲפֵךְ רוּגְזֵיהּ מִנֵּיהּ: יט לָא תִתְחַסַּם בְּבִישַׁיָּא וְלָא תִטַּן בְּרַשִׁיעַיָּא: כ מְטוּל דְלָא הָוְיָא אַחֲרִיתָא טָבָא לְבִישֵׁי וּשְׁרַגְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נִדְעָךְ: כא דְחַל מִן אֱלָהָא בְּרִי וּמִן מַלְכָּא וְעִם שַׁטְיֵי לָא תִתְחַלַּט: כב מְטוּל דִבְשִׁלְיָא אָתֵי תְבַרְהוֹן וְסוֹפָא דִשְׁנֵיהוֹן מַן יָדֵיעַ: כג אַף הָלֵין לְחַכִּימֵי אֲמֶרְנָא לְמִסַּב אַפֵּי בְדִינָא לָא שַׁפִּיר: כד דְיֵימַר לְרַשִׁיעָא צַדִּיק אַנְתְּ יְלִיטוּנֵיהּ עַמְמֵי וִיבַרְזוּנֵיהּ אוּמָּתָא: כה וּלְמַכְסְנֵי יְבַסֵּם וַעֲלֵיהוֹן תֵּיתָא בִּרְכְּתָא טָבְתָא: כו שִׂפְוָתְהוֹן נִנְשְׁקוּ

כ"ג ר"ף אל אל — לֹא תִכְבָּרֶת: טו אַל־תֶּאֱרֹב רָשָׁע לִנְוֵה צַדִּיק אַל־תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ:

ג'. ו' — טז כִּי שֶׁבַע ׀ יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה:

איבך ק' — יז בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ:

יח פֶּן־יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ:

כ"ג ר"ף אל אל — יט אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים

י"א בעעם — אַל־תְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים: כ כִּי ׀ לֹא־

ג"ג — תִהְיֶה אַחֲרִית לָרָע נֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ:

ד'. ס' — כא יְרָא־אֶת־יְהוָה בְּנִי וָמֶלֶךְ עִם־

ל' — שׁוֹנִים אַל־תִּתְעָרָב: כב כִּי־פִתְאֹם

ג' — יָקוּם אֵידָם וּפִיד שְׁנֵיהֶם מִי יוֹדֵעַ:

כג גַּם־אֵלֶּה לַחֲכָמִים הַכֵּר־פָּנִים

ס' — בְּמִשְׁפָּט בַּל־טוֹב: כד אֹמֵר ׀ לְרָשָׁע

ג' חס' ג' ומ"ל — צַדִּיק אָתָּה יִקְּבֻהוּ עַמִּים יִזְעָמוּהוּ

ל'. ד' מ"ל בסיפרא — לְאֻמִּים: כה וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם

כ"א יסק כל עמי — תָּבוֹא בִרְכַּת־טוֹב: כו שְׂפָתַיִם יִשָּׁק

אותה. או יש אחרית : (יט) אל תתחר . להיות כמותם כמו איך תתחר' (ירמי' יב) כי את המתחר' בארז (שסכג):(כא) ירא אתה'בני ומלך. ירא את ה' וירא את המלך ובלבד שלא יסירך מיראת ה' ולעולם יראת ה' קודמת ועם שונים אל תתערב האומרים שתי רשויות יש : (כב) ופיד שניהם. שבר ע"ג ושבר עובדיה: (כג) גם אלה לחכמים . כל הדברים שבענין שלמטה אמורי' לחכמים היושבים בדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב: (כו) שפתים ישק , ראוים כל שפתים לנשקו:

הכן

ורשעים ז' וסים' נמסר בריש ס'פרא סוף סימן ב': אל תתחר במרעים חד מן כ"ג פסוקי' רישיהון ומצעי' אל אל כך כתוב ונמסר בכל הספרים וסימן נמסר בשמואל ב' סימן א'. וקשה דהא לעיל אמרי דאינון ה' אל דסמי' למלה אחרנא יחידאין ולית להון זוגא ומני אל תקנא באיש חמס א"ב על כרחין לא יתכן שיהיה האי אל תתחר חד מן הכ"ג פסוקי אל אל לפי דעת תאי מסרה ואשכחנא בכולהו ספרי דוקני דאינון ג' אל תקנא חוינון לדוד אל תתחר במרעים . אל תקנא באנשי רעה . ודין אל תקנא ברשעים ותו קשה אם אינון ג' אל תקנא דסמי' למה לא נמסרו בשום ספר מסרה אל תקנא דסמי' ואנן לא ידענא

תולדות אהרן כי שבע. סנהדרין ז. בנפל אויבך. ברכות נה מגלה יו נדרים מ אבות יא : ירא את ד'. סוטה כב : אומר לרשע. שם מב עקידה ש' סב : ולמוכיחים. תמיד כח : שפתים ישק. גיטין ע :

רלבג

לנפשך אם מנאת החכמה תשיג בזה אחרית טוב והוא ההנלחה האנושית. ותקותך לא תכרת כי היא חייך החיים הנלחיים אשר לא ישיגם מות: אל תארוב אתה האיש הרשע אל תארוב לנוה הלדיק להזיק לו ולשוללו אל תשדד המקום שהלדיק רובץ שם: כי שבע. וזה כי אם תחשוב לעשות זה לא יעלה בידך כי הלדיק יפול פעמים רבות ויקום בכל פעם ופעם להדבק השגחת הש"י בו אך הרשעים יכשלו ויפלו ברעה אחת לבד: בנפול אויבך אל תשמח. כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו: פן יראה ה'. רוע תכונתו בזה הענין וישיב מעל אויבך אפו וישיבהו עליך מפני רוע תכונתך כי אין ראוי שישמח ברע כי הש"י הרחיק מניאותו לפי מה שאפשר ומה שיגיע יגיע במקרה ושנית כמו שנתבאר במקומותיו: אל תתחר. באנשים המרעים והשתיתים להתקוטט עמהם פן ישחיתוך ואל תקנא בהנלחה שתמנא לרשעים לחמוד ללכת בדרכיהם: כי לא תהיה אחרית. והשארות לאיש הרע: נר רשעים ידעך. ויכלה או יהיה הרלון באומרו אל תתחר במרעים שלא יתערב בהם ללכת בדרכיהם והוא יותר נכון: ירא את ה' בני ומלך. לשמור מלותיו ותורתו וירא עם זה המלך לעשות מלותו ולא תקל בו אך יראתך המלך תהיה נמשכת ליראת ה' לא חולקת עליו ר"ל במה שהוא כנגד יראת ה'. ועם האנשים השונים מלות הש"י ומלות המלך ר"ל שהם עוברים על מלותיהם ועושים הפך מה שלוו אל תתערב: כי פתאם יקום אידם. וזה מבואר בעוברים על מלות הש"י כי ימשכו להם מזה רעות נפלאות פתאומיות ואמנם בעוברים על מלות המלך יתבאר זה ג"כ לפי שכל דבר לא יכחד מן המלך לרב האנשים הנכספים להיות אוהבים למלכות ושם יגלו לו הדברים הנעשים כנגד מלותיו לפאת חן בעיניו. וא"ת שכבר תקת עלה להמלט מהרע ההוא הנה לא תוכל כי מי יודע הפי' והרע הבא מס' לחט' שיוכל החוטא להתחכם להנלל ממנו וכן הענין ברע הבא מהמלך לעובר על דבריו כי לא תהיה לחוטא בזה הקדמת הודעה אבל ישימהו תכף בבית האסורים עד שיתבאר משפטו: גם אלה. האזהרות הם לחכמים הנה הכר פנים במשפט להטות הדין מפני החנופה הוא דבר לא טוב ר"ל שהוא דבר רע: אומר לרשע. וכן הדבר במי שהוא שופט אם יאמר על לד החנופה לרשע שהוא לדיק יקללוהו עמים וישנאוהו רבים כי זה יביא האנשים לאהוב הרשע ולשנוא הלדיק ואולם למוכיחים הרשעים על רשעם ומייסרים אותם אל הטוב עליהם יהיה נועם וחן מהאנשים ועליהם תבא מהאנשים ברכת טוב ואפשר שכל זה דבק אל השופטים שיאמרו אל מי שהוא רשע בדין שהוא לדיק ויהיה הכרת פנים במשפט נתינת כבוד לאחד מהחלקים הבאים לדין כי זה ממה שיבא לנאת המשפט מעוקל כי בזה ישתתו טענות החולק עמו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו. או ירלה בזה ולמוכיחים ינעם הנה האיש המשיב דברים נכוחים וישרים הוא אהוב אללם כאילו נשקם בפיהם כי השקר שנוא והאמת אהוב והנה המכוון בזה ראשונה בזה המאמר הוא אזהרה שלא

מצודת ציון

הזלה ונטיפה כמו ונופת לופים (תהלים יט) : הכך . מל' חיך : (טו) תשדד . מל' שדידה וגזלה : רבלו . מקום רבלו והוא המקום אשר ישכב שמה לנוח כמו כרע רבץ כאריה (בראשית מט) : (יט) תתחר . ענין ההתערבות להדמות כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה יב) : (כ) ידעך . ענין ניתר וקפילה כמו דועכו כאש קולים (תהלים קיח) וזהו כבוי הנר שקופץ השלהבת מן הפתילה : (כא) שונים . מל' השתנות וחלוף כמו ודתיהם שונות (אסתר ג) : תתערב . מלשון תערובות : (כב) אידם . ענין שבר ומקרה רע כמו שמח לאיד (לעיל יז) : ופיד . עניינו כמו איד וכן אם בפידו להן שוע (איוב ל) : (כד) יקבוהו . יקללוהו כמו מה אקוב (במדבר כג) : יזעמוהו . מל' זעם וכעס : לאומים . אומות : (כה) ינעם . מל' נעימות ויופי : (כו) ישק . מל' נשיקה ור"ל חבור השפתים וכן נדק

מצודת דוד

שאתה מקוה בעבורה הנה לא תכרת כי בוא יבוא וכפל הדבר במ"ש : (טו) אל תארוב רשע . אתה רשע בראותך כי מטה יד הלדיק אל תארוב על מדורו ואל תגזול מקום רבלו בחושבך כאשר החל לנפול לא יוסיף לקום : (טז) כי שבע. כי אף אם הלדיק נופל שבע פעמים יחזור ויקום אבל הרשעים הם הנכשלים מבלי תקומה בבוא עליהם הרעה: (יז) ובכשלו וגו'. כפל הדבר במ"ש : (יח) ורע בעיניו. על שאתה שמח בתקלתו : והשיב מעליו. ר"ל עליך ישוב האף מעליו כי ממנו יסיר ועליך יחול : (יט) אל תתחר. אל תתערב עם המרעים לעשות כמעשיהם ואל תקנא בהנלחת הרשעים : (כ) לא תהיה אחריה. ר"ל לא תהיה האחרית כמו הראשית כי סופם לאבדון וישכה נר נשמתם : (כא) ירא וגו'. אתה בני בתחילה ירא את ה' ואח"כ את המלך לעולם יראת ה' קודמת : ועם שונים. עם אנשים המשנים פקודת המלך וילכו בשרירות לבם הרע עמהם אל תתערב : (כב) יקום אידם. שבר של העוברים על מלות ה' ודבר המלך : ופיד שניהם. עונש העובר על מלות ה' ועונש המדיה מפקודת המלך : מי יודע. מה גודל העונש : (כג) גם אלה לחכמים. ר"ל עם כי נראה שהדברים האלה כל חכם יבין מדעתו ואין מהצורך להזהירו מ"מ אמורים גם המה לחכמים והם יוסיפו לקח להבין תוכיות הדברים : הכר פנים. ר"ל אף לעשות משפט אמת ולומר להיולא זכאי הנה הכרתי פניך לזכותך הנה לא טוב ידבר כי יש בדבר ח"ה לפני הזכאים : (כד) יקבוהו עמים. כי כאשר יראה הרשע שקוראים אותו לדיק יתפקר עוד יותר לעשות רעה לכל האומה בכלל ולזה יהללו כולם את הקוראו לדיק: יזעמוהו לאומים . כפל הדבר במ"ש : (כה) ולמוכיחים. אבל להמוכיחים את הרשע יונעם הדבר לומר לו בתוכחותיהם שלא באמת לדיק אתה רק בדברים אחדים השגה לזאת הסר ממך גם את אלו : ועליהם. על המוכיחים ההם תבא ברכת טוב כי הטיבו לעשות כ"א יאמרו לו בפה מלא רשע אתה פן יעיז פניו לומר שהדין עמדו אבל בדברים כאלה ימשך לבבו אליו לשמוע בקולו : (כו) שפתים ישק. כי עתה כדברם בדברים האלה אז הרשע הזה ישק שפה העליונה בתחתונה

רשי

(כו) הכן בחוץ. זה מקרא: ועתדה בשדה. זו משנה. אחר ובנית ביתך. זו גמרא. ד״א כמשמעו בתחלה קח לך שדות וכרמים ואחר כך ועתדה לשון עתודים (ברא׳שית לא) שיש לך בהמות בשדה ואח״כ ובנית ביתך תקח אשה: (כח) והפתית בשפתיך. תתפת׳ לרעך כדבורך: (ל) איש עצל. שאינו חוזר על גרסת תלמודו: (לא) קמשונים. חוחים: כסו. נכסו: חרלים. גדולי׳ מקמשוני׳ והרי הם חדים כקוצים: וגדר אבניו נהרסה. כך מי שאינו חוזר על תלמודו מתחלה משכח ראשי פרקי׳ וסוף מחלף דברי חכמים מזה לזה שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור והוא מחריב את העולם: (לד) מתהלך רישך. הדברים שאתה רש מהם יבוא לך במרוצ׳: (א) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו. חזר לדורש׳ כשנתמנה חזקיהו למלך והוא הושיב תלמידים בכל עיר כדאמרינן בפ׳ חלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ: העתיקו. החזיקו: (ב) כבוד אלהים הסתר דבר. כגון מעשה מרכבה

מקרא

משיב דברים נכחים: 27 הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך: 28 אל־תהי עד־חנם ברעך והפתית בשפתיך: 29 אל־תאמר כאשר עשה־לי כן אעשה־לו אשיב לאיש כפעלו: 30 על־שדה איש־עצל עברתי ועל־כרם אדם חסר־לב: 31 והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה: 32 ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר: 33 מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב: 34 ובא־מתהלך רישך ומחסריך כאיש מגן:

כה 1 גם־אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך־יהודה: 2 כבד אלהים הסתר דבר

תרגום

דאלין דמהפכין מלי תריצתא: 27 אתקן לברא עבידתך ועתדה לך בחקלא ובתר כן בני ביתך: 28 לא תהוי סהדא דגלא בחברך ותשגג בשפותך: 29 לא תימר היך דעבד לי כן אעבד ליה ואהפך ליה היך עובדוי: 30 על חקלי דגברא עטלא עברית ועל כרמי דבר נשא חסר רעינא: 31 והא סליק כליה יערי וכסיו אפוי חורלי וסיגא דכיפוי אתעקר: 32 וחזית אנא ושמית לבי וחמית וקבלית מרדותא: 33 קליל תנום קליל תדמוך קליל תשים ידיך על חדיך ותדמוך: 34 ותיתי תדרכך מסכנותך וצריכותך היך גברא טבלרא: 1 אף אלין מתלוי דשלמה עמיקי דכתבו רחמוי דחזקיה מלכא דיהודה: 2 יקרא דאלהא מן דמטשי

אבן עזרא

כנטיקת שפתים: (כז) הכן. טעם הבן המוזהר ידבר. ועתדה העמידה עתד אחר ההכנה. וי״ו ובנית תחת או כלומר או תבנה ביתך אם אין לך בחוץ מלאכה: (כח) והפתית. ה״א התימה כלומר לא תעיד עדות שקר ולא תפתה אחר להעיד. פ״א ואם תפתה רעך: (כט) אל תאמר כאשר עשה לי רעה. כן אעשה אפתנו אולי אשיב לו כפעלו כענין מי יפתה את אחאב: (לא) עלה. בלשון יחיד על כל אחד מהקמשונים ידבר קמשונים וחרולים לשון קוצי׳: (לג) מעט. פירשתיו: (לד) מתהלך. חסר או משרת כי כ״ף כאיש משרת במקום כ״ף כנגד הבן המוזהר: אפרש החלק השלישי זה החלק יתכן להיותו חלק ספר בפני עצמו בינות ספרי שלמה ואנשי חזקיהו החכמי׳ העתיקו משליו הנעימי׳ וחברום עם אלה: (א) גם אלה משלי שלמה. זה הפסוק הסופר אמרו ויתכן שהיה שבנא כי הוא היה סופר המלך וספר בו סבת ההעתקה ומלת גם לרבות הראשונים. העתיקו. טוה להעתיק המשלים האלה מספריו להיות מחברת אחת ותחלת זה החלק היה כבוד אלהים: (ב) כבוד. שמים. הגו. הגו. ד׳ דגקים. וכן הפירוש כבוד אלהים דבר כבודו בספור מעשיו הנבראים יש מאין הסתירהו כי מי יוכל למלל כבודו ולהגיע אל תכליתו ואין לתמוה

תולדות אהרן הכן בחוץ. סוטה מד
זוכר תוגדות: על שדה.
סנהדרין קג עקידה ש׳ סה: גם אלה.
שם קא: כבוד אלהים. שבת קנג:

ל׳. ב׳ ר״פ בסיפ׳. ל׳. ב׳. ל׳. ב׳ וחס׳. ב׳. י״ז ר״פ. ב׳. ב׳ חד כתי׳ א׳ ל׳. ד׳. ג׳. ב׳ מהם מלים ג׳. ב׳ חס׳ ובפסו׳

לאכרועי כמאן: לאיש חד מן כ״ג וסימן במסרה רבתא בערך איש בס״ד: והנה ב׳ ר״פ בסיפ׳ וסימ׳ והנה אשה לקראתו. והנה עלה כלו קמשנים: כסו ב׳ וסימ׳ כסו הרים צלה. כסו פניו חרלים. חבוק ב׳ וחסרי׳ ובסיפ׳ וסימ׳ מעט שנות מעט תנומות. וחברו: ובא י״ו ר״פ וסימן נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ו וישעית סימן מ״ז: משלי ד׳ וסי׳ בריש סיפרא: חזקיה ג׳ וסימ׳ דבר ה׳ אשר היה אל צפניה. גב אלה משלי שלמה. עזור אמר חזקיה. ומן ויהי כשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את הכהן דכו׳ חזקיה במ״א חזקיהו וסי׳ ויהי בשנה הרביעית

רלבג

שלא יכיר פנים לאחד מחלקי הסותר כדי שלא ימנעהו זה מלחקור חקירה שלימה במה שיחקור עליו לרב התפתותו והמשכו והכנו אחד מחלקי הסותר. ואם בזה האופן מהחקירה יאמר לדעת הכוזב בהוא אמת תבי.הו קללם מרבים ולאשר יוכיחו האמת בדרוש בחקרם בזה מחקר שלם ינעם ויערב מה שישיגוהו ויברכוהו הבאים אחריהם הרואים דבריהם בבחרנו לחקור בדברים מחקר שלם: הכן. מלאכתך בחוץ והוא מה שיצטרך לך להקדים מהמוחשות והכן בשדה לך מה שעתיד להצטרך לך בחקירותך אל המוחשות ואח״ז תוכל לבנות ביתך בעיוניים: אל תהי עד חנם ברעך. לספר כזבים בספו־ין הראוי׳ להיישיר על דרושי החכמות כי בזה תסבב לטעות האנשים בדעות וכן אם תמצא דעת לקודמים בלתי ישר בעיניך אין ראוי שתמצא ספורים בשפתיך בלתי צודקים לשבר הדעת ההוא וכן אם נעזר בעל הדעת ההוא בספורים כוזבים אין ראוי שתעשה כן במה שתביא מהמוחשות לסתר דעתו כי זה יבלבל המעיינים בזאת החקירה בלבול חזק: אל תאמר. ולזה אין ראוי שתאמר כאשר עשה לי לאמת דעתו בספורים כוזבים כן אעשה לו לבטל דעתו להשיב כפעלו שיתשוב היותו דבר ראוי. והנה העיר עם זה להרחיק מעדות שקר לשבר חבירו בשפתיו שיחשוב שאין בו חטא כי הוא אינו עושה בעצמות דבר כנגדו אך ימשך לו הרע מדברו ואע״פ שגמלו רע אשר יעיד עליו עדות שקר אין ראוי לו שיקח נקמתו ממנו בזה האופן ואח״ז הזהיר מהעצלה בפעולות ובעיון כי העצלה בפעולות תשחית קנייני האדם ותהיה סבה שלא יהיה לו מהם פרי והעצלה בבקשת העיון תסבב שיהיו הקנינים העיוניים פחותים ומזיקים במדרגת הקוצים שיזיקו לכל הקרב אליהם: על שדה איש. ולזה אמר על שדה איש עצל עברתי שמרוב העצלה לא ישתדל לחרוש ולזרוע והנה עלו בו עשבים רעים וקוצים וגדר אבניו שנבנית סביבו לשמור פריו נהרסה כי עצלותו לא ישתדל לתקנה וכן הענין בכרם אדם חסר השכל שנטעה הש״י לתת פרי הטוב המשמח אלהים ואנשים והוא השכל ההיולאני אשר לו כח להשיג המושכלות והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית והוסר הגדר שהיה סביבו בדרך שישאר לו מדרכו לשאר כחות הנפש: ואחזה אנכי. וכאשר ראיתי זה הרע הבא מן העצלה בפעולות ובדעות שמתי לבי אל זה ולקחתי מוסר להמלט מהעצלה אשר ימשוך ממנה זה הרע וראיתי שהעצלה הנכונה בזה למי שירצה להמלט ממנה הוא שייטן מעט ויתנמנם מעט ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מנוחה לאיברים וכאשר תעשה כן לא יהיה לך ריש וחסרון מתמיד כי התרשלות יהיה סבה להמציא לך מזונך בקלות ולהמציא לך הדרוש אשר תדרוך בהשגתו: ובא מתהלך רישך. ולזה כשיבוא לך ריש וחסרון יבא כמהלך שלא יתעכב עמך כמו הענין באיש מגן שהוא בא כמסוך. ובכאן נשלם מה שהגבלנו באורו בזה המקום. והתועלות המגיעות ממנו הם מבוארים מדברינו: גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו. החכמים שהיו בדורו של חזקיהו וידמה שבעבור זה הפרידו מהמשלים האחרים כי אלו המשלים לקטום ממשליו החכמים ההם ואולם המשלים שקדם זכרם נמצאו באופן הנזכ׳ בדברי שלמה: כבוד אלהי׳ הסתר דבר. ר״ל כי במה שיבקשו מהש״י לא יהיה כבו׳ הש״י שיודיע שאלת׳ כי הש״י יודע הכל הלא תראה כי אמת ירבעם היתה מתנכר׳ בבואה אל אחיה השילוני וטרם שהגידה לו דבר אמר לה אחיה את דבר בקשתה כאשר גלה אזנו הש״י ואולם כבוד מלכים

מצודת דוד

בתחתונה ולא יפתחם לדבר עזות מול המוכיחים ואדרבה יהיה עוד מטיב להם דברים נכוחים לומר גם בדברים ההלה העצה כאשר אמרתם: (כז) הכן. בתחלה הכן מלאכתך בחוץ והם מלאכת שדה וכרם: ועתדה. הזמן לך בשדה די מחסורך אחר זה בנה ביתך לשבת בו כי אם לא תכין די מחסורך לא תוכל שבת בית כי תהיה נודד ללחם: (כח) עד חנם. ר״ל דבר שלא ידעתו ועם כי היא בדבר הנם שאין בדבר היזק ממון: ברעך. בעבור אמונת רעך ר״ל על כי ידעת שדבריו אמת: והפתית. ר״ל אף אם בשום פעם פתית אתה לרעך בשפתיך לעשות כזאת עכ״ז אתה לא תעשה כן: (כט) אל תאמר. אל תחשוב להשיב להאיש הזה כמפעלו כאשר האמין לי והעיד כן אאמין לו: (ל) על שדה וגו׳. הוא ענין מליצה לומר הנה התבוננתי במעשה העצל: (לא) כלו. על כל השדה עלה קוצים כי בעבור העצלות לא חרש כראוי להתוך שרשי הקוצים לבל יגדלו: וגדר. גדר האבנים שהיה סביב נהרסה כי העצל כר השגחתו: (לב) ואחזה. וכאשר ראיתי אני את כל זה שמתי לבי להבין מה העצלות עושה וכאשר ראיתי לקחתי מוסר לעזוב דרך העצלות: (לג) מעט שנות. ר״ל ראיתי כי דרך הנכון למעט בשינה ובתנומה וגו׳: חבוק ידים. דרך השוכב לנוח מחבק ידיו זה בזה: (לד) ובא. ר״ל א״כ תעשה אז אף אם פעם יבא לך העוני לא התמיד כי הלך לו כדרך המהלך בדרך שאינו מתעכב זמן רב במקום אחד: ומחסורך. אף אם יבא לך חסרון מה בעושר לא יתעכב החסרון וכדרך האיש המלובש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב במקום מן המקומות וכפל הדבר במ״ש: כה (א) גם אלה. ירצה כי מתחלת הספר עד הנה היה מועתק ביד הכל ומכאן עד סופו לא היה מועתק כ״א בידי אנשי חזקיה מלך יהודה אשר העתיקו הדברים האלה מספרי שלמה אשר נזדמן להם ולזה אמר גם אלה משלי שלמה ר״ל עם כי לא נמצאו ביד הכל מ״מ גם אלה דבריו אשר העתיקו אנשי חזקיה והמה נאמנים על הדבר שמפי שלמה יצאו: (ב) כבוד אלהים. כבוד ה׳ הוא להסתיר דבר גדולת רוממותו כי א״א לבוא עד התכלית ומוטב להמעיט בלהרבות

מצודת ציון

צדק ושלום נשקו (תהלי׳ פה) שר״ל תלוים ומחוברים זה בזה: נכוחים. אמיתים וישרים כמו ונכחה לא תוכל לבוא (ישעי׳ נט): (כז) ועתדה. ענין הזמנה כמו שהעתדו לגלים (איוב טו): (לא) קמשונים חרולי׳. מיני קוצים כמו קמוש והוח במבצריה (ישעיה לד) וכמו תחת חרול יספחו (איוב ל): וגדר. כותל: נהרסה. מל׳ הריסה ונתיצה: (לב) ואחזה. ענין ראיה כמו חזית איש מהיר (לעיל כב): (לג) תנומות. היא השינה הקלה: מתהלך. הראוי כמתהלך והחסר הכ״ף: רישך. מל׳ רש ועוני: (א) העתיקו. כותב הדברים מספר אל ספר יקרא מעתיק לפי שנראה כאלו מעתיק ומסיר הדברים משם

אבן עזרא

לתמוה אם מלאכו ספרו בגוים את כבודו והגידו את כבודו בעמים כי זה הכתוב מדבר בהשמד האויבים והושע האוהבים . וכבוד מלכים מה שהוא כבוד להם חקור הדבר ואל תחקור מעשה אלהים כי שמים הם למעלה מאדם והאדם לעומק מתחתיו והמלכים שיש בהם יכולת להתעסק בחכמה בלבד אין חקר והטעם אינם יכולים לחקור כבודו ולדעת מה למעלה ומה למטה אף כי תחקרנו אתה כאשר יסור ויהגה הצורף סיגי הכסף אז יצא לו מן המצורף הכלי כאשר יחפוץ וכן המלך יסיר הרשע שהוא לפניו ואז יכון בצדק כסאו ויהו כבודם ותפארתם בדין לחקור עד שיהיו נזהרין במשפטי המלוכה : (ו) אל . כי . ב' דגשים. תתהדר תהיה הדור במלבוש ומרכבה כמוהו . ובמקום גדולים שיעמדו שם אל תעמוד . כי טוב שיאמר לך עלה הנה ועמוד עמנו מהשפילך לפני נדיב כאומרו לך סור מעלי. ראו השפלתך ראו תחת יראו : (ח) אל . ריבך . פן . תפוחי . כזה . ה' דגשים . אפניו האל"ף נוסף כאל"ף מי אפסים אזרוע או היא שרש מן אופן עגלה והטעם על סבובו ומשכיות מצפונות ומסתרים . וכן הפירוש אל תצא מהר לריב במריבת אחרים פן תהיה נכלם . מה תעשה באחרית המריבה להמלט בהכלימך רעך ויחפרך אבל ריב שלך ריב עם רעך. וסוד שהודיעך אחר על רעך אל תגלהו במריבתך : פן יחסדך . יחרפך שומע ויקראך רכיל ודבת הסוד שגלית לא תשוב כלומר שלא תשוב מה שדברת : תפוחי זהב . כלומר כצורת תפוחי זהב במצפוני כסף כלומר שהם נגוזים עם הראוי להם כן דבר שהוא דבור על הפנים הראויי' ולא לגלות סוד אחר . פ"א הראויים ולא לגלות

תרגום

מלתא ויקרא דמלכי מן דבצי
מלתא: ג שמיא רמין
וארעא עמיקא ולבא דמלכי
לא מתבצי: ד גבו סולאנא
מן סומא דנפוק מאן מן צרפא:
ה נתטריד רשיעא מן קדם
מלכא ויתקן בצדקתא
כורסיה: ו לא תשתבהר קדם
מלכא וברוכתא דרברבי לא
תקום: ז מטול דטב דנימר
לך סוק הכא מן דמשפילך
קדם שליטא מן דחזין עינך:
ח לא תפוק בדינא מסרהבאית
דלא תדון באחריתה כד
יחמיץ יתך חברך: ט דינך
דון עם חברך (באחריתא)
ורזא אוחרנא לא תגלי: י דלא
נחסדך מן דשמע וטיבך לא
הפיך: יא חזורי דדהבא בנגודי דסמא מלתא דמלל

משלי כה

וכבד מלכים חקר דבר: ג שמים
לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין
חקר: ד הגו סיגים מכסף ויצא
לצרף כלי: ה הגו רשע לפני־מלך
ויכון בצדק כסאו: ו אל־תתהדר
לפני־מלך ובמקום גדלים אל־
תעמד: ז כי טוב אמר־לך עלה־הנה
מהשפילך לפני נדיב אשר ראו
עיניך: ח אל־תצא לרב מהר פן
מה־תעשה באחריתה בהכלים
אתך רעך: ט ריבך ריב את־רעך
וסוד אחר אל־תגל: י פן־יחסדך
שמע ודבתך לא תשוב: יא תפוחי
זהב במשכיות כסף דבר דבר על־

למלך חזקיהו : וארץ ג' וסי' יחוו מתיך נבלתי. כי הנני בורא שמים . שמים לרום וארץ לעומק . וכל שמים וארץ דכו' : סיגים ג' מ"ל וסימ' הגו סיגים מכסף . כסף סיגים מצפה על חרש . כור סיגים כסף היו . וא' כספך היה לסיגים : לריב ה' וסימ' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתי' . נצב לריב ה' ועומד . והנה קרא לריב באש . אל תצא לרב מהר . אם יחפוץ לרב עמו . וחד למשפט ולריב דד"ה : ב' מנחון חסר אל תצא . אם יחפוץ . ושש חסר בליש' וסימן נמסר בסדר משפטים ובא"ב רבתי אות ר' :

תולדות אהרן שמים לרום. שבת יא: הגו רשע. זוסר"שמיני: כי טוב. ת"ק כח: אל תצא. סנהדרין מד: ריבך . שם : כלגם. זוסר שלח: נשאים . יומא עה תענית ח יבמות עח סנהדרין כט :

רשי

מרכבה ומעשה בראשית : וכבוד מלכים חקור דבר . כשאתה דורש בכבוד מלכים או בכבוד חכמים שעשו סייגים לתורה וגזרות שגזרו בהם יש לך לחקור ולדרוש ולשאול טעם לדבר אבל כשתדרוש במעשה מרכבה ובמעש' בראשית ובחוקי' הכתובים בתורה כגון חוקים ודברים שהשטן מקטרג עליהם ומשיב עליהם באכילת חזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזרת מלך הוא : (ג) אין חקר . לרום שמים ולעומק הארץ וללב מלכי' אין חקר שכמה דינים באים לפניהם וכמה מלחמות וצריכים לתת לב לכולם ואם כל הלשונות מדברים וכל הידים כותבין אינן יכולין לכתוב זאת : (ד) הגו סיגים מכסף . משוך כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ) כשם שאין הכלי של כסף יוצא למלאכת צורף עד שיוציאו ממנו סיגים של נחשת שבו כך אין צבור נפטרין מעונש עד שיוציאו מתוכם הרשעים ויעשו בהם דין : (ו) אל תתהדר לפני מלך. להראו' כבודך ולהתגאות לפני מלך או לעמוד לפני מי שגדול ממך כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבוא בלא רשותו ויאמרו לך צא : (ז) אשר ראו עיניך. שדבר זה אמת : (ח) פן מה תעשה. פן תבא לידי לא תדע מה לעשות באחריתה : (ט) ריבך ריב את רעך . ואם על כרחך אתה צריך לריב ולהוכיח עם רעך מ"מ סוד אחר אל תגלה לא תזכיר לו דופי אבותיו שמתו שאין הכל יודעין אותו ואתה מגלהו : (י) פן יחסדך שומע . חרפת מצרים (יהושע ה') מתרגמינן חסודא דמצראי . פן יחסדך . השומע ויקראך מוציא דבה : (יא) תפוחי זהב . כעין כפתורין מצויירין על משכיות כסף משכיות כלים הרצופין בכסף כמו ושכותי כפי (שמות לג) : דבר דבור על אפניו . על כנו ודוגמתו נשאתי אימיך אפונה

רלבג

מלכים הוא בספק זה ר"ל לחקור הדבר הבא לפניהם באופן שלם כדי שיצא משפט אמת כי הם אינם יודעי' מהדברי' רק מה שיודיעום הפך מה שנמצא בזה בש"י : שמים לרום . הנה שמעלה והמטה אע"פ שאינם נגדרים מצד טבע הקו היושר שילוייר בו התוספת בב' לצדדין וזה תמיד הנה המציאות יגבילם ושם השמים המעלה אשר בתכלית ומרכז הארץ שם המטה אשר בתכלית ואמנם לב מלכים והשקפתם במה שיצטרכו שיסתכלו בו מהענינים הבאים לפניהם הוא לאין קץ כי יתחלפו הנושאים ויתחלפו הענינים במין האחד מהדברים ויתחדשו מזה ענינים רבים לאין קץ במין האחד בענין מהדברי' כדי שיגיע החלק לכל אחד הראוי לו : הגו סיגים . הנה כמו שכאשר יוציאו הסיגים מהכסף יצא ממנו לצורף כלי כסף צרוף כן כשיסירו מחברת המלך הרשע שהיה לפניו והיה מאנשי עצתו אז יכון כסאו בצדק והנה אמר זה כי צריך למלך ליזהר שלא יהיה במשרתיו ובאנשי עצתו רשע או רשעים פן יביאוהו לעוות משפט צדק והוא לא ידע והלא אפשר שהעיר באלו הפסוקי' על דבר השכל האנושי שהוא המלך בכחות האדם הנפשיים לפי מה שיסד הש"י לאדם ביום הבראו ואמר בכאן דבר עמוק אחד מהסודות האלהי' והוא כי מפני שהיה נימוס הנמצאו' וסדרם ויושר' המושכל בנפש הש"י ידענו בצד אשר הוא בו אח' כמו שבארנו מה' מספר מ"י ובראשון ממנו לא בצד אשר הוא בו רבים שיחלוק המציאות והתמר מה שאינו מחולק אלא ציור הש"י הוא מבואר שכבוד הש"י במושכל דבר דבר מאלו הוא בסתר דבר כי לא יראה ויתברר המושכל ההוא מהשאר אלא הש"י איך יפיגנו עם שאר המושכלו' בצד אשר הם בו אחד שילך מהם מהלך השלימות והצורה . ואמנם כבו' מלכי' הוא לחקור דבר ודבר ביחוד מחקר שלם באופן שיוסרו ממנו כל המחשבות המקבילות לו והוא מבואר שהכח אשר לשכל האנושי על השגת המושכלות הוא עצום ונפלא עד שלגודלו יאמר שאין לו קץ : הגו רשע . ואמר שכמו שיצא לצורף כלי ראוי כשיסורו הסיגי' מהכסף כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך והוא הכח המתעורר בדרך שיכנע לעבודת השכל עד שלא יתאוה לתאוות הגופיות אז יכון כסאו בצדק ויהיה הנה שיגיע לו האמת בדרושיו : אל תתהדר לפני מלך. לתת מעלה וגדולה לעצמך אבל תעמוד לפניו בשפלות . ובמקום גדולים לתת לעצמך מעלה כמעלתם לשבת עמהם במקומם כי טוב שיאמרו לך עלה הנה מרוב שהשפלת עצמך מהשפילך לפני נדיב וגדול אשר ראו עיניך והורגלת עמו מקדם ואולם אמר זה כי מי שהורגל עם אדם ואח"כ עלה במעלה יתירה לעצמו להתנהג עמו כבראשונה ואין זה ראוי לו שיחלוק כבוד לפי מה שהוא עתה : אל תצא לריב מהר . ולמחלוקת אבל ראוי לך להרחיק עצמך מזה לפי מה שאפשר הנה מה תעשה באחרית הריב כשיכלי' אותך רעך באמרו דברי' מגונים כנגדך או בהכותו אותך הלא טוב לך להשמר שלא תבא לזה התכלית והתכונה : ריבך ריב את רעך . כשיקרה שיהיה לך מחלוקת עם רעך תהיינה דבריך עמו בדברי ריבך לבד ולא תגל סוד אחר לבייש פן יחסדך שמא יהיה לך זה לחרפה מהשומע דבריך בגלותך הסוד והדבה שתשיגם מזה לא יתכן שתשוב אחור : תפוחי זהב . והנה אחר שהזהיר מהדבור המגונה הישיר אל הדבור המשובח ואמר כי כמו תפוחי זהב במשכיות כסף שיש בהם נקבים דקים יראה דק העיון מהם תפוחי הזהב כן הדבר שהוא דבור על אפניו כי בו תועלת במה שיובן ממנו בתחלת העיון וכאשר יפליג להתבונן בו האיש דק העיון ימצא בתוכו תפוחי הזהב

מצודת ציון

מאם לכתבם באחר ועם כי נשארו גם בראשון מ"מ נראה הוא כאלו מסיר מאם : (ב) חקור . ענין חפוש ודרישה : (ג) לרום . מל' הרמה וגבהות : (ד) הגו . ענין הסרה כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ'): סיגים . הוא פסולת הכסף : (י) יחסדך . ענין חרפה כמו חסד הוא (ויקרא כ) : ודבתך . על הרוב יאמר על דברי גנאי ומעצמו יובן : (יא) במשכיות . מל' סכך וכסוי וכן ואבן משכית (שם)

מצודת דוד

מלהרבות וכמ"ש לך דומיה תהלה (תהלי' סה) אבל כבוד מלכים הוא לחקור דבר גדולת רוממותם הואיל ואפשר לבוא עד התכלית א"כ הממעיט יחשב כאילו כבר בא עד התכלי' ומוסב להרבות מלהמעיט : (ג) אין חקר . ר"ל אלו שלשת הדברי' דומים זל"ז שא"א לחקור ולדעת רום השמים ועומק הארץ ורוחב לב המלך כי הרבה משפטים באים לפניו וצ"ל עניני ב"ש וצריך לתת לב לכולם : (ד) הגו . כמו כאשר יוסר הסיגים מן הכסף יצא אז לצורף כלי מהודר כי יוכל אז לעקמו ולייסרו כפי צורך המלאכה. (ה) הגו רשע . כ"כ כאשר יוסר הרשע העומד לפני המלך יהיה אז כסאו נכון בצדק משא"כ כשהרשע לפניו שמד ומטה את המלך לעוות את הצדק : (ו) אל תתהדר . אל תעשה עצמך הדר ויפה להתגאות כאשר תעמוד לפני המלך ואל תדחוק עצמך לעמוד במקום שהגדולים והחשובים עומדים שם : (ז) כי טוב. יותר טוב לך לשבת במקום השפלים והאומר יאמר לך עלה הנה לשבת במקום הגדולים משתגביה לשבת ויאמר לך השפל ורד לפני הנדיב ואל תשב במקומו : אשר ראו . אשר כן ראו עיניך פיקרס כזאת אשר אומרים להשפלה רדם : (ח) אל תצא. אל תתגרה במריבה מהר עד אשר תחקור אם יש בזה דבר אשמה על שכנגדך כי פן לא תדע מה תעשה באחרית המריבה בעת יכלים אותך רעך לומר הלא אין אשמה בידי והנה הסכלת עמו להתקוטט עד לא חקרת האמת : (ט) ריבך ריב. אף אם מצאת בו אשמה אחר החקירה מ"מ ריב ריבך רק עמו לבזות אותו לבד אבל לא תגלה סוד של אחר להטיל פגם באבותיו בדברים שאינם ידועים לכל כי מה לך להם לבזותם : (י) פן יחסדך . פן כל השומע יחרפך לקרוא לך הולך רכיל : ודבתך . הדבה אשר הוצאת מפיך לא תוכל להשיב אחור ותתהרס ולא תוכל לתקן : (יא) תפוחי זהב . כמו ציורי תפוחי זהב התקועים

רשי

אפנה (תהלי' פח) מבוססת ומיושבת בקרבי ואין זה מגרת אופן וגלגל (ישעי' כח) שאלו כן היה נקוד פת"ח תחת הפ"א כמו האופנים ולא יפול בו נקודת חטף קמץ: (יב) נזם זהב וחלי כתם. עדי קבועת זהב. חלי כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב) כמו חלאים (שיר ז). כתם. לשון תכשיט זהב וכן כתם פז (שם ה): (יג) כצנת שלג. בקיץ ימי שלג שאדם מתאוה לו בימי קציר אלא שלג ממש שהשלג לא טוב הוא בשעת קציר: (יד) נשיאים ורוח וגו'. כאשר יהיה תוחלת שוא כשהשמים מתקשרים בעבים והרוח מנשבת ואדם מצפה שיבא גשם ולא בא והם מצטערים וכלות עיניהם כך איש מתפאר לומר כך וכך צדקה אתן ליד גבאי והוא משקר וכלות עיני עניים למתנתו ואינ' באה: (טו) בארך אפים יפותה קצין. בעוד שהקב"ה מאריך אפו ואינו נפרע יתנו לב החוטאי' לפתותו בתשוב' ותפל': ולשון רכה. בתפלה ותחנונים: תשבר גרם. עצם קושי הגזר': (טז) דבש מצאת וגו': (יז) הוקר רגלך. כשם שאמ' מצאת דבש והוא מתוק לחכך אתה צריך שלא תאכל ממנו פן תשבענו והקאתו כך הוקר רגלך מבית רעך אע"פ שהוא מקרבך מנע מלבא שם יום יום פן ישבעך וישנא אותך: ולענין מדרשו אל תהי רגיל לחטוא שוגג ולהביא תמיד חטאו' ואשמות לבית ה' שנקרא רע לישראל דכתי' זה דודי וזה רעי: (יח) מפיץ וחרב. שם כלי מלחמ': (יט) שן רעה. רצוצה: מועדת. כמו ולא מעדו קרסולי (תהלים יח): מבטח בוגד. מכזב בו ביום צרתו כשן רצוצה ומועדת: (כ) מעדה בגד ביום קרה. בגד עדי' בגד מוסר כלי שהוא ראוי להסירו מעליו לפי שהוא בלוי כדמתרגמינן ויסר ויעדי. וזה פתרונו

משלי כה

אׇפְנָיו׃ יב נֶזֶם זָהָב וַחֲלִי־כָתֶם
מוֹכִיחַ חָכָם עַל־אֹזֶן שֹׁמָעַת׃
יג כְּצִנַּת־שֶׁלֶג ׀ בְּיוֹם קָצִיר צִיר נֶאֱמָן
לְשֹׁלְחָיו וְנֶפֶשׁ אֲדֹנָיו יָשִׁיב׃
יד נְשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן אִישׁ
מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת־שָׁקֶר׃ טו בְּאֹרֶךְ
אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה
תִּשְׁבׇּר־גָּרֶם׃ טז דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל
דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ׃ יז הֹקַר
רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ׃
יח מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ־
עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר׃ יט שֵׁן רֹעָה
וְרֶגֶל מוּעָדֶת מִבְטָח בּוֹגֵד בְּיוֹם
צָרָה׃ כ מַעֲדֶה־בֶּגֶד ׀ בְּיוֹם קָרָה

ל' נחרי ליתמי ל' ותוק' וחלי · ל' · כ"ד · ג' · ג' וחס' . ד' ל' · ל' . ל' · ל' וחס' · ל' וחס' · ב'. ל' · ג' חד מלעיל דין מלעיל כי רעה מלרע · ל' · ב' בלישנא קווי ארך

תרגום

פְּסָיָאִית׃ יב קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא
וּמָנֵי דְזְמַרְגְּדָא מַכְסְנוּתָא
דְחַכִּימָא עַל אוּדְנָא דְשָׁמְעָא׃
יג אֵיךְ קְרִירוּתָא דְתַלְגָּא
בְּיוֹמָא דְחַצְדָא הֵיכְנָא אִזְגַּדָּא
מְהֵימְנָא לִמְשַׁדְּרוֹי וְנַפְשֵׁיהּ
דְמָרֵיהּ מְהַפֵּךְ׃ יד לְיוֹמָא דַעֲנָנֵי
וְרוּחָא דְמִטְרָא לָאִית מְדַמֵּי
גַבְרָא דְמִשְׁתַּבַּהַר בְּמָהוֹבְתָא
דְשִׁקְרָא׃ טו בִּנְגִירוּתָא דְרוּחָא
מִשְׁתַּרְגַּג רְשָׁאנָא וּמִלְּתָא
רְכִיכְתָא תְּבָרָא גַרְמָא׃
טז דְבִשָׁא מַשְׁכַּחְתְּ אֱכוֹל
סוּפְקָנָךְ דְלָא תִשְׂבַּע
וְתִתִיבְנֵיהּ׃ יז כְּלֵא רִגְלָךְ מִן
בֵּיתֵיהּ דְרָחֲמָךְ דְלָא נִסְבְּעָךְ
וּמְסַנְיָךְ׃ יח אֵיךְ פְּרִיעָא וְסַיְפָא
נְגִידָא שְׁנִינָא גַבְרָא דְמַסְהֵד
עַל חַבְרֵיהּ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ יט אֵיךְ שִׁינָא בִישְׁתָּא וְרִגְלָא מוּעֲדָא הֵיכְנָא סַבְרֵיהּ
דְבָזוֹזָא בְּיוֹמָא דְעָקְתָא׃ כ דְשָׁקֵל מַרְטוּטָא מִן חַבְרֵיהּ בְּיוֹמָא

וחלי ב' בתרי ליש' וסימ' ויהי גבולם הלקת דיהושע. נזם זהב וחלי כתם: בארך ג' וסי' ביחזקאל סימ' ל"א: יפתה ג' וסים' בארך אפים יפתה קצין. אלי יפתה ונכלה לו. והנביא כי יפתה: מפיץ ב' וסים' עלה מפיץ על פניך. מפיץ וחרב וחץ שנון: רעה ג' בתלת ליש' וסי' כי רעת היא. שן רעה ורגל מועדת. רעה התרועעה הארץ בתרא מלעיל:

תולדות אהרן כצנת. זוהר שלח: נשיאים. יומא עה תענית ח יבמות עח סנהדרין כט (סנהדרין כג קדושין סה): ולשון רכה. גיטין סח: דבש מצאת. חגיגה יב (חגיגה עז): הוקר רגלך, חגיגה ז: מפיץ וחרב. סנהדרין כט: מעדה. חולין קלג:

אבן עזרא

לגלות. דבור תרגום וינהג כלומר נהוג על אפניו וכנזם זהב וחלי כתם כן חשים התוכחות על אזן שומעת: (יג) כצנת שלג. קרירות ויתכן להיותו מן צנה וסוחרה בעבור שהגין על האדם בעת קציר מפני החום כן ציר נאמן. ונפש חסר וטעמו כתאות נפש אדניו ישיב לו מענה וכן כי נפש הוא חובל חסר חי. פ"א ונפש אדוניו כאילו נפש האדון דבקה בציר בלכתו ובשובו ישיבם אל קרבו באמונתו: (יד) נשיאים. נקראו כן העננים בעבור שינשאו מקצה הארץ ורוח עשאם: וגשם אין. כנשיאים להמטיר. כן איש משקר ומכזב שיתן ואין לו מאומה מדומה לעננים ואין נכון לעשות כן: (טו) בארך אפים. בעבור שהקצין האריך אפו על זעמו ולא נקם מהם או יפתוהו שונאיו ויוכלו לו ולשונם הרכה תשבר גרם: (טז) דייך. מה שהוא די לך לאכלו. והקאתו כי הדבש חם והגוף לא יכילנו על כן תקיאנו: (יח) מפיץ. חסר נו"ן. ודוגמת מפץ אתה לי והוא שם כלי וכן נו"ן נשיתי טובה ונור ילדך חשי והראוי תנשי ע"מ תטעי. עד שקר עדות והוא שם דבר ויתכן להיות שם התואר כלומר איש עד שקר: (יט) שן. מענין חץ שנון ונאמר שנים כי הם שתי מערכות: רועה. שם מן תרועם: ומועדת. ע"מ יושבת והשורק תחת חולם כשן נשבר בעת האוכל או כרגל מועדת בעת המרוצה כן מבטח הבוגד שיבגוד בעת צרה הבוטח בו. פ"א כמו להיות שן כשן הסלע ויהיה שן ורגל משל אחר והטעם כשן נשברת ותמעד הרגל העומד' עליה כן מבטח הבוגד: (כ) מעדה בגד. תרגום ויסר ולא

רלבג

הזהב: ובזה יבוארו רבים מפסוקי זה הספר לפי מה שביארנו מהם: נזם זהב. הנה כמו נזם זהב שיאות לאשה' קשוט מי שיש לו חלי זהב עד שלא יאות זה בלא זה כן התוכחה הישרה כשתוכיח לאוזן שומעת כי התוכחה היא השלים קשוט השומע למוסר ובזולת האזן השומעת לא יאות התוכחת ולא יועיל כאמרו אל תוכח לץ פן ישנאך: כצנת שלג. הנה כצנת שלג ביו' קציר שהיא ערבה מאד ושומרת החום הטבעי שלא יתפזר מפני חום האויר בעת ההי' וישיבהו לפנימי הגוף כן ציר נאמן לשולחיו וישיב לאדניו נפשו ותיין כמה שהשלים תשוקתו באופן שלם בענין השליחות אשר שלחו: נשיאים ורוח. הנה האיש המתהלל במתן ולא יתנהו ר"ל שיראה עצמו חפץ לתת ולא יתן דומה לעננים ורוח כשיבואו שיבטחו הרואים שיהיה מטר ואח"ז לא יהיה מהם גשם והנה גנה זה החלק מהדבור כי הוא מגונה מאד: בארך אפים. בהארכת האף והכעס יפותה השליט כשיכעס על הארץ ר"ל שאם לא יכעס מדבריו אך יסבול אותם הנה זה יהיה סבה להסיר ממנו הרע שחשב להבי' עליו שהאוס אך לא יסיר ממנו רעתו בשלימות אך לשון רכה תשבר העצם שהוא מהדברים היותם קשים והיותם תקיפים ר"ל שתשבר תשב' קשי החמה והאף ותסירם בשלימות או ירצה בזה כי אם היה הקצין ארך אפים הנה בזה יפותה שלא יגיע ממנו רע בלתי ראוי וזה ממה שיורה שאם היה רב הכעס הנה רב כעסו יבלבל עניניו ולא יוכל אדם לפתותו לבלתי עשות מה שיתחייב מכעסו והשאר יהבאר באופן הקודם או ירצה בזה כי הקצין יפותה בשיכעס על אדם בארך אפים ר"ל בשלא יבקשו ממנו להמלט באי' הכוח אבל במאריך האף זמן מה ובזה האופן אולי ימלט בבוא העת ההוא כי אולי פסק חמתו

וזאת התבולה טובה במה שבקש ראובן מאחיו בעבור הצלת יוסף אך לשון רכה תשבר קושי האף תכף: דבש מצאת. כשמצאת דבש והם עניני החכמה כמו שקדם אכול ממנו הראוי לך לבד ולא תחקור במה שלא תוכל להשיגו שמא מביאך זה להקיא מה בהשגת מפני השבוש שיקרה בזאת ההשג' ותשגיל זה הענין בדבש כי כן דרך הדבש כמו שזכ' הרב המור' כי מי שיאכל ממנו כראוי יקח בו תועלת ומי שיוסיף לקחת ממנו יותר ממה שראוי ימשך לו מזה שיקיאנו מגד קלקולו האצטומכא: הקר רגלך מבית רעך. שלא תתמיד לבא בביתו יותר מן הראוי כי זה יהיה סבה שישבעך ותסור אהבתו ממך וזה מבואר כי מה שישקו' אדם בו אינו חשוב בעיניו אלא אם לא יהיה לעתים רחוקים. והנה המשיך זה הפסוק לפסוק הקודם להתיחסות אשר ביניהם וידמה שבו הערה ג"כ לבקשת החכמה שלא יטריד האדם בו עיונו יותר מהראוי כי ילאו כחותיו ויהיה זה סבה אל שיתבלבל בהשגתו: מפיץ וחרב. הנה איש עונה ברעהו עד שקר דומה בזה הפועל לבעל מפיץ וחרב וחץ שנון שיהרוג האנשים: שן רעה. הנה הבטחון שיש לו לאדם שיבגוד בו אוהבו דומה לשן הנשברת כשיטחן האדם בה המזון ולרגל המועדת בהלכת האדם בה בדרך כי האדם יבטח שיעזר בשניו בעת לקיחתו המזון וברגליו בעת לכתו ולזה לא יהיה לאדם תועלת בשן וברגל שיהיו בזה האופן וכן לא יהיה לו תועלת באוהב בשלא יהיה נעזר בו בעת צרה: מעדה בגד. הנה עדי הבגד וקשוטו לא יועיל לשמור מקור ביום קרה וכן לא יועיל חומץ אחר שנתר לשסי' כתם הבגדים או ירצה בזה שהחומץ כשיושם על נתר

מצודת דוד

אל מכסה של כסף שהוא דבר מפואר כן הוא דבר המדובר על אופניו ר"ל דבר הראוי לענינו והוזרח אליו כאופן העגלה המתגלגל והוזר למקומו: (יב) נזם זהב. כמו נזם זהב עם עדי קבועת הכתם שהנזם יפה היא לעדי הכתם ולא בלעדה כן יפה היא תוכחת החכם על אוזן השומעת כי אם אין שומע לה לא ניכר יפיה: (יג) כצנת. כמו קרירת השלג היא לנחת אם מי ימצאנו בעת הקציר להקר בו את הגוף כן ציר נאמן הוא לנחת למשלחו ומשיב נפשו: (יד) נשיאים. כמו אם יבואו ענים ויגשב הרוח ויצפו אז על המטר ולא יבוא שאז מרובה צער המצפים כן איש המשבח עצמו בתת מתן למי ויתשקר באמריו כי בזה ירבה צער המצפה: (טו) בארך אפים. אם הקצין יכעוס על מי והוא מאריך אפו לסבול הכעס ולא ישיב אמרים אז בעבור זה יפותה ממנו הקצין ותנוח חמתו: ולשון רכה. ואם יוסיף לדבר למולו רכות אז הדבר הזה תשבר ותבטל קושי הכעס מכל וכל: (טז) דבש. כמו אם מצאת דבש מהראוי הוא שתאכל ממנו מעט להיות די לך להשיב הנפש כי כשתאכל הרבה כדי שביעה פן תקיא את הכל והאבד גם המעט שאכלת בתחילה: (יז) הוקר. כן עשה רגליך יקרים והשובים מבלי יבואו תדיר בבית רעך כי פן ישבע ממראית פניך וישנא אותך כי האוהב סנראה לפרקים אהוב ביותר וכשיתמיד להראות מאבד האהבה הראשונה: (יח) מפיץ וגו'. המעיד בחבירו עדות שקר הורגו בלשונו ככלי קרב: (יט) שן רועה. כמו שן הנשבר בעת יטחון בו המאכל וכמו רגל השומטת והחליקת

מצודת ציון

(שם כו): אפניו. מל' אופן ועגלה: (יב) נזם. שם תכשיט הנתון על האף: וחלי. ענין עדי ותכשיט: כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב): כתם. זהב יקר וטוב וכן בכתם אופיר (תהלים מה): (יג) כצנת. מל' צנה וקור ובדרז"ל בשר צונן (פסחים עו): ציר. שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א): ישיב. ענין השקט והנחה כמו בשובה ונחת (ישעיה ל): (יד) נשיאים. עננים ע"ש שמתנשאים מעלה למעלה: מתהלל. מל' הלול ושבח: במתת. מל' מתנה: (טו) קצין. שר ומושל כמו קצין תהיה לנו (שם ג): גרם. עצם כמו חמור גרם (לעיל יז) ור"ל הקושי: (טז) והקאתו. ענין החזרה המאכל מן הגוף וכן וספק מואב בקיאו (ירמיה מ"ח): (יז) הוקר. מל' יקר: (יח) מפיץ. שם כלי המשבר וכן מפץ אתה לי (שם נא): שנון. עני' חדוד: עונה. מעיד כמו לא תענה (שמות כ'): (יט) רועה. ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): מועדת. ענין החלקה והשמטה כמו ולא מעדו קרסולי (שם י"ח): (כ) מעדה. מל' עדי וקשוט: קרה. מל' קרירות: נתר. מין אדמה רכה עשוי לכבס בו כמו

אבן עזרא

ולא עלה עליו שאל ביום קרה וחומץ על נתר מדומים וכן שר בשירו שמחה על לב רע ונתר ידוע להתכבס בו והנה אם המים יפרפרוהו כל שכן החומץ כלומר מסיר או מעביר בגדיו מעליו והולה מדומה לשניהם ומלת רע מן תרועם כלומר שבור וזה דרך מוסר שלא יכעום החולה ולא יכביד עליו בשיריו ודבריו: (כא) רעב.

רשי

פתרונו כנגד בלוי הרי הוא ביום קרה כחומץ על נתר: נתר מין אדמה רכה כגון אדמה שלנו הנקרא קריד״א והיו חוקקים אותה ועושין כלים ואם יפול בו חומץ ממסמסו ונשחת. אף שר בשירים על לב רע. דומה לשניהם ומה הוא שר בשירים זה המלמד תורה לתלמיד רשע אשר אין בלבו לקיימה: (כא) אם

משלי כה

כ חמץ על־נתר ושר בשרים על לב־רע: כא אם־רעב שנאך האכלהו לחם ואם־צמא השקהו מים: כב כי גחלים אתה חתה על־ראשו ויהוה ישלם־לך: כג רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר: כד טוב שבת על־פנת־גג מאשת מדונים ובית חבר: כה מים קרים על־נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק: כו מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני־רשע: כז אכל דבש הרבות לא־טוב וחקר כבדם כבוד: כח עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו:

ל׳. ד׳. ל׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ מ״ל · ל׳. ל׳ · מדינים ק׳ · ל׳. ל׳ וחד, מקור. ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ וחד מטעל

תרגום

דקרתא היך הוא דרמי חילא על נתרא ומצרף לבא כיבא היך ססא למנא ואיך מלטיתא בקיתא היכנא בריותא מחדא לביה דגברא: כא אין כפן סנאך אוכליה לחמא ואין צחי אשקיה מיא: כב מטול דגומרי דנורא חתי אנת על רישיה ואלהא נשלמיה לך: כג רוחא גרביתא בטנא מטרא היכנא אפי בנכסתא ולישנא מטשיא: כד טב למיתב על קרנא דאגרא מן דלמעמד עם אתתא תגרניתא וביתא מרקא: כה מיא קרירי על נפשא משלהתא היכנא שמועתא טבתא מן ארעא רחיקתא: כו היך דסכיר אניש מעינא ומבועא מחבל צדיקא דנפל קדם רשיעא: כז למיכל דובשא סגי לא שפיר אף לא למבציא מלי מיקרתא: כח היך קרתא דתריעא ולא אית לה שורא היכנא גברא דלא מצער רוחיה:

אבן עזרא

וצמא. שוברים. שנאך כפתח בעבור אות הגרון: (כב) כי גחלים. בזכרו המאכל והמשקה שנתת לו תשרפנו כאילו גחלים הנאת על ראשו לשרפו וישמור מעשות לך רע. ישלם לך. גמול טובתך: (כג) תחולל. דבק בפסוק פנים ואחור והוא מן חלילה כלומר תמנע. פ״א מן חולל אילות כענין תכאיבו באבנים ראתה ותחל הארץ יחיל ה׳ מדבר קדש כלומר אחזה חיל וכן פירוש רוח צפון היא תביא חול לגשם ותכריעהו עד שיכלא ולא ירד על הארץ כי תפזר העבים לפאות וכן פנים נזעמים יחוללו לשון סתר שמדבר הרכילות בסתר יתנו לה הפנים חיל בהראות הזעם בהם עד אשר ימנענה מן הרכילות וזה דרך מוסר שלא יקבל אדם לשון הרע: (כה) מים קרים. מדומים לתועלת הגוף וראוי כל אדם לבשר טובות ולהמנע מבשורות רעות: (כו) מעין. אכול. ב׳ דבקים. מעין ומקור כפל דבר כלומר כמעין שהרגל תרפסהו וכמקור המים שהוא השחת כך הצדיק שימוט לפני רשע ודימהו למעין כי פיהו מקור המוסרים ואין נכון שירפסו אותו הרשעים: (כז) אכול. צווי כלומר אכול דבש אבל הרבות לא טוב כי מאכל הדבש הנאוי הוא טוב. וחקר כבודם של צדיקים הוא כבוד לחקור ור״ל שיחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארת׳ והנה זה אכול דבש ראוי מדומים וכמוהו אכול בני דבש כי טוב וכתיב בתריה כן דעה: (כח) פרוצה. שנעשית פרצה בחומותיה. אין

רשי

רעב שנאך. כמשמעו. ורבותינו פירשוהו על יצר הרע אם רעב הוא ואומר לך להשביעו בעבירו׳ משוך את עצמך לבית המדרש והאכילהו מלחמה של תורה וכן השקהו מים מימיה של תורה: (כב) כי גחלים. הם לו שאתה חותה ושואב מן המדורה לתת על ראשו: חותה. כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרי חותה כדאמר לחתות אש מיקוד (ישעי׳ ל): וה׳ ישלם לך. ישלימנו עמך שלא יתגבר עליך: (כג) רוח צפון תחולל גשם. תוליד ותברא את הגשם: ופנים נזעמים. תחולל לשון סתר לה״ר גורם שיהיו פני הקב״ה נזעמים. וכן דמיון פתרון המקרא רוח צפון עשויה לחולל גשם ולשון סתר עשוי׳ לפנים נזעמים: (כד) טוב שבת על פנת גג. על סלוק השכינה נאמר: מאשת מדינים. כנסת ישראל שהרגיזו את מעשיה׳ והקניטו להקב״ה: ובית חבר. בית שחברו בו גלולים לשכינה: (כה) על נפש עיפה. עשויה להשיב נפש עיפ׳: ושמוע׳ טובה. אף היא טוב להם וכן יעקב ותחי רוח יעקב אביהם (בראשית מה): (כו) מעין נרפש. עכור ברגלים: צדיק מט לפני רשע. כשהצדיק מט לפני הרשע ויירא להוכיח על פניו דרכו שנאוי הדבר כמעין נרפש ומקור נשחת: (כז) אכול דבש. לאכול דבש יותר מדאי רמז הדבר

בשירים ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ואשלחך בשמחה ובשרים בתף. והשבתי המון שריך וזכרת. ועפעפיך יישרו נגדך: מדונים ו׳ כתי׳ כן וקרי׳ מדינים בספר׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ כ״א: נרפש ג׳ כתיב שי״ן בליש׳ רפישה וסימ׳ ואת הנותרים ברגליכם תרפשון. ודבתריה מרפש רגליכם תשתינה. מעין נרפש ומקור משחת: עיר פרוצה חד מן י״ו פסוקים אית בהון אין אין במצעות פסו׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן מ׳ ובירמיה סוף סימן ה׳:

תולדות אהרן אם רעב. סכה נב מגלה עו זוהר פנחס: כי גחלים. סכה שם: רוח צפון. תענית ז: מים קרים. יומא פו זוהר אחרי מות: מעין נרפש. עקרים מד פס״ו: עיר פרוצה. עקידה ש׳ ח וש׳ כ:

אבן עזרא

לדרוש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית האר׳ מתגלגלים על הדברים ושואלים מה למעלה מה למטה: וחקר כבודם כבוד. והיכן החקר ראוי להיות בדברי חכמים אשר כבודם כבוד בגזירותיהם יש לשאול

רשי

בראשית לגלות לרבים ועמי מעלה מה למטה: וחקר כבודם כבוד.

רלבג

נתר אין בו תועלת לסעביר הכתם ואע״פ שכל אחד מעביר הכתם בפני עצמו כשיתערבו יפסיד האחד את האחר וזה דבר ראוי שיתבאר מן התוס׳ כן האיש אשר שר בשירים אלל לב רע שמרוב יגונו אינו מתפעל להרחיב לבו בשירים כי אין לו בשיריו תועלת או ירלה בזה שכמו מי שיש לו קור ביום קרה וילבש על בגדיו בגדי עדי וקשוט אשר בהם ב׳ תועלות להשלים הצלם מהקור ולהתקשטו וכמו מי שיעביר חומץ על הבגד שיש לו כתם אח׳ שהעביר בו הנתר שיש בו תועלת להשלים העברת הכתם ולהקנות לבגד ההוא ריח החומץ אשר הוא מסיר העפושים כן מי ששר בשירים רבים על לב רע כי השיר בשני ישלי׳ הולאת היגון מהלב ויקנה עוד שמח׳ בנפש וזה הפי׳ בשני בפירשנו הוא הנכון לפי מה שאחשוב: אם רעב שונאך. לא תמנע מלחון עליו להאכילו לחם ואם הוא למא השקהו מים כי זאת מדה משובחת מאד להיטיב לכל האנשי׳ לאוהב ולשונ׳ ואם ירע לבך איך תיטיב לו תחת אשר עשה לך רעה תדע באמת כי אתה עם גמלך בזה הראוי לנפשך מטוב המדות הנה לוקח נקמתך ממנו: כי גחלים וגו׳. כי זה הענין קשה לו כאילו אתה חותה גחלי׳ על ראשו לשרפו מרוב בשתו על הטוב שיקבל ממך תחת הרעה אשר גמלך וה׳ ישלם לך טובה תחת הטובה אשר גמלת אותו: רוח לפון. הנה כמו שהרוח הלפונית תברא הגשם בירושלם כי היא תביא שם האידים העולים מהים כי הים הוא לפוני לה כן לשון סתר שיספר אדם לחבירו דברי רכילות יברא פנים נזעמים ויתדע׳ והנה הזהיר בכאן מזה הדבור המגונה בזה האופן: טוב שבת. טוב לאיש שישב בלא חבורה על פנת גג משישב עם אשת מדינים שתעורר ריב וקטטה לו תמיד ואע״פ שהוא בבית שיש בו חבורה מהאנשים: מים קרים. הנה כמו שהנפש העיפה תקח הנאה ותועלת במים הקרים להשיב הפנימי שבגוף החום הטבעי שהתפזר מפני התנועה כן יקח האדם הנאה גדולה ותועלת בשמועה טובה שתגיע לו מארץ מרחק בקרוביו ואוהביו כי זה ישיב נפשו אליו כמו שישובו המים הקרים נפש העיף אליו: מעין. הנה מעין שמימיו נובעים אשר נתטנף ברפש עד שנשחת המקור שמשם נובעים מי המעין מטנוף הרפש ידמה לצדיק אשר הוא מתמוטט לפני רשע ונכנע תחתיו כי הרשע משחית הוד הצדיק ומטנף אותו בדרך שירחיק האנשים מלכת בדרכו כמו שירחיק טינוף הרפש השתיה ממי המעיין: אכול דבש. אכילת הדבש יותר מן הראוי לא טוב והוא ההשתדלות בדעת קדושים כי יספיק שילמד מההכמה על שהם נמנאים לא שיפליג לחקור מה הם ואיך ענינם כי ההרבות בחקר כבודם אינו כבוד כי לא יוכל השכל האנושי להשיג על אמתת זה באופן שלם: עיר פרוצה. הנה האיש אשר לא יוכל למשול בו כרלונו דומה לעיר פרוצה שאין לה חומה לשמור העיר שלא יכנסו בה משחיתים וזה שלא ימשול ברלונו מוכן לרעות רבו׳ מפני המו המסרו ביד תאותו ורלונו והשליט בתאותו הוא

מצודת ציון

כמו אם תכבסי בנתר (ירמיה ב׳): רע. מושבר כמו שן רועה: (כב) חותה. עניינו שאיבת האש מהיקוד כמו לחתות אש מיקוד (ישעי׳ ל): (כג) תחולל. ענין בריאה ולידה כמו הן בעון חוללתי (תהלים נא): נזעמים. מל׳ זעם וכעס: (כד) פנת. זווית: (כו) נרפש. ענין רמיסה כמו ברגליכם תרפשון (יחזקאל לד): מט. מל׳ נטיה: (כח) פרוצה. ענין שבירה: מעצר. ענין מניעה כמו ותעצר המגפה (במדבר יז): לרוחו

מצודת דוד

ומתלעת בעת ירון בדרך כן הוא מבטח הבוגד בבוא עת צרה והיא העת הצריך אל הבטחון והוא בוגד אז בו כשן ורגל הבוגדים בעת הצורך: (כ) מעדה. כמו המעלה על גופו בגד מקושט ביום קרה ונחמד הוא למראה העין אבל אין בזה שום תועלה להגן מהקור וכמו השופך חומץ על נתר שבעבור רכות הנתר וחוזק החומץ יוסדק סדקים ממעל אבל לא יוגבר כח החומץ להלקו חלקים מפורדים כן הוא השר בשירי׳ שמחה על לב נשבר המלאה לה תוגה כי אף אם יפתח פיו למלא שחוק מ״מ הלער שמור בלבו ולא הלך לו: (כא) האכילהו. ואל תטור לו שנאה: (כב) כי גחלים. במה שתאכיל אותו יצר לו כאלו שאבת מהיקוד גחלים לתת על ראשו כי יבוש מאוד על אשר תגמול לו טובה על הרעה ועם כי תחשב זה לנקמה מ״מ ישלם לך ה׳ שכר לדקה: (כג) רוח לפון. כמו שרוח לפוני מוליד את הגשם כן לה״ר הנאמר בסתר מוליד פנים של זעם מן האמור עליו על האומר: (כד) על פנת גג. מבלי מחסה ויחידי מבלי הכרת אנשים: מאשת. מלשבת בית עם אשת מדינים ואף במקום חבורת אנשים: (כה) מים קרים וגו׳. שני אלו הנאתן שוה והם מים קרים הנשפכים על נפש העיפה מרוב החום ושמועה טובה הבאה לאדם ממרחק: (כו) מעין נרפש. כמו מעין הנרמס והנדרך ברגל שהנה נעכר המים ולא ישתוהו מעתה. הנבאת ברמיסת הרגל וכפל הדבר במ״ש: לדיק. וכן כאשר ימוט הלדיק לנפול לפני הרשע היא סיבה לבל יבקשו עוד תורה מפיו באמרם אם לעצמו לא הועיל מה יועיל לזולת: (כז) אכול דבש. לאכול דבש הרבה לא טוב כי מעוטו יפה ורובו קשה אבל מרבית חקירת כבודם של לדיקים לכבוד יחשב ר״ל מהראוי להרבות לחקור הכמתם שהוא כבודם ותפארתם: (כח) עיר פרוצה. כמו עיר נפרלה חומתה ולא נבנית חומה במקום הפרלה הנה

כו א כַּשֶּׁלֶג בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר
בַּקָּצִיר כֵּן לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד׃
ב כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן ג' דגשים
קִלְלַת חִנָּם לֹא תָבֹא׃ ג שׁוֹט לַסּוּס לו ק'
מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים׃
ד אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־
לּוֹ גַם־אָתָּה׃ ה עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־
יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו׃ ו מְקַצֶּה רַגְלַיִם
חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל׃
ז דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי
כְסִילִים׃ ח כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה
כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד׃ ט חוֹחַ עָלָה ו' מ"ל
בְיַד־שִׁכּוֹר וּמָשָׁל בְּפִי כְּסִילִים׃

א אֵיךְ דְּתַלְגָּא בְּקַיְטָא וְהֵיךְ מִטְרָא
בְּחַצְדָּא הֵיכְנָא לָא יָאֵי לְסַכְלָא
יְקָרָא׃ ב הֵיךְ צִפְּרָא דְטָאֵס
וְהֵיךְ פַּרְחֲתָא דְפָרְחָא הֵיכְנָא
לְוָטְתָא דְמַגָּן לָא תֵעוֹל׃
ג שׁוֹטָא לְסוּסָא וּמַגְרְבָא
לַחֲמָרָא וְשׁוּבְטָא לְגוּשְׁמֵיהוֹן
דְּסַכְלֵי׃ ד לָא תְתֵל פִּתְגָּמָא
לְסַכְלָא הֵיךְ שְׁטְיוּתָא דְלָא
תִדְמֵי לֵיהּ אַף אַנְתְּ׃ ה אֶלָּא
מַלֵּל עִם שַׁטְיָא כְּחַכִּימוּתָךְ
דְּלָא נִסְבַּר בְּנַפְשֵׁיהּ דְּחַכִּימָא
הוּא׃ ו מִן דְּרָהֲטָא בְּרִגְלוֹי
שָׁתֵי חֲטוּפָא מַן דִּמְשַׁדַּר מִלֵּי
בְּיַד סַכְלָא׃ ז אִין תִּתֵּל הַלְכְתָא
לַחֲגִירָא תְּקַבֵּל מִלְּתָא מִן
פּוּמֵיהּ דְּסַכְלָא׃ ח הֵיךְ נָקְצָא
דְטָסָא בְּקִלְעָא הֵיכְנָא מַן דְּעָבֵד יְקָרָא לְסַכְלָא׃ ט כּוּבָא סָלֵק בְּיַד דְּרָוְיָא וְשַׁטְיוּתָא

רשי

לשאול מה טעם גזרו כך ולמה סייגו בכל גזירה וגזירה : (א) כשלג בקיץ . בשעה שמוטחין התאנים בחמה ליבשן ולעשות קציעות כדאמר הלחם והקיץ לאכול הנערים (שמואל ב טז) : (ב) כצפור לנוד . שהוא נד וכדרור שהוא חוזר לקנו : כן קללת חנם לא תבוא . למי שהוציאה בפיו . דרור הוא עוף הנקרא רונדל"ע בלעז ונקרא דרור שדרה בבית כבשדה : (ג) שוט לסוס. הוא עשוי ואף שבט נכון לגו כסילים יסורין מוכנין לרשע : (ד) אל תען כסיל. בדברי ריב ומלה פן תשוה לו : (ה) ענה כסיל . הבא להסיתך לרעה הודע לו אולתו: פן יהיה חכם בעיניו . וטעם שני פסוקים אלו מפורש בתוכם אל תען בדבר שתשוה לו אם תענהו ענה כסיל בדבר שאם לא תענהו יהי' חכם בעיניו : (ו) מקצה רגלים חמס שותה . מי ששולח דברים ביד כסיל הוא מקצה רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח לתקן מה שעיות הראשון אשר שלחו בתחלה ושותה חמס שחבירו זועק עליו על שליחות הכסיל: (ז) דליו שוקים מפסח. גבהו כמו דלו עיני (ישעי' לח) השוקים של כל אדם נראין לפסח גבוהים ממנו. ודבר זה משל בפי כסיל האומר אותו על לימוד החכמה איך אנו באים ללמוד החכמה נפלאה וגבוהה היא ממנו . כמשל אומר דליו שוקים מפסח : (ח) במרגמה . פירנדול"א בלעז שאבן שצוררין בו לא להתקיים היא שם שעומד' להזרק כך הנותן לכסיל כבוד אינו של קיימא. ורז"ל דרשו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקולים : (ט) חוח עלה ביד שכור . כחוח שהוא נדבק ביד שכור כן המשל האמור למטה נדבק בפי הכסיל להיות להם לחוח ולקוץ מכאיב. ומהו המשל :
רב

אבן עזרא

אין חומה שלא נכנתה חומה במקום פרץ לעבור אנשים ויבא מי שירצה כן איש אשר אין מעצור לרוחו לנפשו לעבור מאחריו והנה שתיקה טובה להם : (א) כשלג . לא נאה בקיץ וכמטר שלא נאה בקציר כן לא נאה לכסיל כבוד שיכבדוהו אחרים : (ב) כצפור . שוט . אל . ענה . ד' דגשים. וטעם שמות העופות והבהמות אשר פרשו הראשונים הם כחלומות בלי פתרון והזכיר הצפור והדרור כי הם דרות בבתים עם בני אדם וצריכין לנוד מהרה ממקום למקום מפני העוברים והשבים כן מהרה קללת חנם לו לכסיל המקלל תבא והעד אל תען כסיל וכתיב לא באל"ף להודיע כי למקלל תבא ולאשר יקולל לא תבא : (ג) שוט . כמו שבט ומתג ידוע להודיע כי ג' ראויים להכותם: (ד) אל תען כסיל. כאשר יקללך . תשוה . כמו תדמה : (ה) אבל ענהו בדבר חכמה כנגד אולתו והודיעהו סכלותו שלא יהי' חכם בעיניו : (ו) מקצה . וקוצץ ענין אחד כמו שוגג ומשגה כותת רגליו ושותה חמס שיחמסהו הכסיל . פ"א מקצה מן קצה האחד ואחרי הקצות את הבית הסר הקצוות והוא הטיח אשר על האבנים ופי' מקצה מרחיק אל הקצה רגליו ואינו הולך לדרכו וטעם חמס שותה מהחמס שעושה בשלוח ביד כסיל דבריו ישתנו : (ז) דליו . מן כי דליתני שטעמו הרימותני והוא חסר ה"א התימה כלומר הדליו והרימו השוקים מפסח אחר שאין לו רגלים כלומר משל בלי שכל כגוף בלי רגל . פ"א דלו כמו דללו וויו"ד דליו כאל"ף כזאו נהרים כלומר דללו השוקים מהפסח מבלי רגלים וכן משל בלי שכל : (ח) כצרור אבן . איננה ראויה יקרה בעבור שאיננה מתוארת ביוקר . ומרגמה . דבר תשובה וחברו ארגמן וכן רגמתם שטעמו תפארתם וכן פירוש כצרור שיצרור אדם אבן דקה במרגמה בתוך צרור כן נותן לכסיל כבוד מדמה הצרור כנגד הנותן והאבן כנגד הכסיל ומרגמה כנגד הכבוד : (ט) חוח . שעלה ביד שכור להכאיב בו בני אדם . ומשל בפי כסילים
מדמה

כצפור ג' דגשים וסימ' התשחק בו כצפור . כצפור לנוד . צוד צדוני כצפור : ושבט ה' וסימ' כי יוצר הכל הוא . ושבט מצרים יסור . ושבט עברתו יכלה . ושבט לגו כסילים . ושבט לגו חסר לב : נותן ו' מ"ל וסי' הנני נותן בו רוח דסנחריב . ואתה נותן להם את אכלם בעתו . נותן לבהמה לחמה . נותן לרש אין מחסור . נותן לכסיל כבוד . וצדיק חונן ונותן :

תולדות אהרן כצפור . מכות יא (מכות לא) : אל תען . שבת ל מגילה פד : פן תשוה . עקידה ש' ל : ענה . שבת שם : פן יהי' . עקידה שם : כצרור . חולין קלג עקידה ש' שב :

רלבג

כמו חומה לשמור שלא יעו"ה שם הפורץ מפני תאוותיו המגונו': כשלג. הנה כירידת השלג בקיץ שהוא מזיק ... מור' שלא יתכן לפי המנהג הטבעי וכמטר בקציר שהוא מזיק ובלתי נאות כן לא יאות לכסיל כבוד כי אין מתקו לפי הנהוג לתת לו כבוד ונתינת הכבוד לו הוא דבר מזיק להמון העם יבא לחשוב שאין יתרון לחכם על הכסיל : כצפור לנוד . הנה כמו הצפור שהוא נד ממקומו בקלות וכדרור לעוף אל הבית שיצא ממנו כן קללת חנם לא תבא אל המקולל בה כך תהיה נדה ממנו בקלות ותשוב לאשר יצאה הקללה מפיו כמו שישוב הדרור לבית אשר יצא ממנו : שוט לסוס . הנה הכסילים דומים לבהמות שלהכת חסרונם יצטרך האדם בהנהגתם להכותם כי האדם ינהיג הסוס כאשר ירצה כשיהיה לו שוט יכה בו וינהיג החמור כשיעקוץ אותו האדם במתג כמנהג החמורים כן ינהיג האדם הכסילים כאשר ירצה כאשר יכה אותם בשבט כדרך שיקבלו מוסר : אל תען כסיל כאולתו . במה שיטיח כנגדך מהדברים לחסרון דעתו כי אין ראוי שתטה אזנך לשגעונותיו . פן השוה לו גם אתה ר"ל שהיה זה סכלות ממך אם תעריך דבריו באופן שתתפעל מהם : ענה כסיל כאולתו . להסירו מהטעות שנפל בו בדברי חכמה . פן יהיה חכם בעיניו במה שנלא מזה וישאר עם הדעת הנפסד ההוא והנה בזה אין ראוי לך לשתוק כי הוא הראוי שתסיר המכשולות מלפני האנשים בחזקת היד : מקצה וגו'. הנה מי ששולח דברים ביד כסיל קוצץ הרגלים לאשר רצונו ללכת ולא ישאר לו כלי ילך בו כן אין כלי לכסיל להוביל הדברים שבשמת בפיו אל המקום אשר הוא שולחו שם כי אין לו דעת לשמור צורת הדברים ההם באופן אשר שמם בפיו והוא שותה חמס כמה שישיב לו הכסיל מהדברים וזה מב' צדדים הא' לפי שהכסיל לא יאמר הדברים באופן אשר צוה בהם ויהיה זה סבה אל שלא תהיה תשובת המשיב ערבה ונאותה אל מה ששלח לו שולח הדברים ויהיה מפני זה חמס השולח על לא חמס בכפיו כי הכסיל סבב זה והב' כי הכסיל לא ישיב הדברים באופן שצוהו המשיב ויהיה זה סבה אל שיבאו הדברים שצוהו המשיב מבולבלים ובלתי נאותים : דליו שוקים . גבהו שוקים מפסח שהאחד גבוה מחבירו וזה גורם שאינו יכול ללכת ביושר וכן הענין במשל אשר בפי כסילים כי לא יסכים המשל לנמשל מפני מה שיוסיפו או יחסרו בזכרם המשל : כצרור . הנה כצרור שבו אבן יקרה בגל אבני מרגמה שאינו ראוי שיושם בו המורגלים בזאת כן אין ראוי שינתן לכסיל כבוד והוא החכמה כי אינו ראוי לה ונקראת החכמה כבוד כי הוא כבוד האנשים והודם ולזה אמר כבוד חכמים ינחלו : חוח . הנה כמו שביד שכור עלה
סוח

מצודת דוד

בזה נתקלקלה שמירת העיר כי כל הרוצה בא בה כן איש אשר לא יוכל למנוע רוח אמרי פיו כי בזה מקלקל שמירת נפשו וכמ"ש שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (לעיל כא) ר"ל מי שלא שמר רוח אמרי פיו מקלקל שמירת הנפש : כו (א) כשלג . כמו אם יורד השלג בעת שטיחת התאנים ומטר בעת הקציר שהמה דברי' שאינם נאין כי מפסידים התאנים והתבואה כן לא נאה לכבד את הכסיל שאז יחשוב שאין יתרון לחכמה : (ב) כצפור. כמו צפור הפורח מקנו להיות נודד להשיג מאכלו וכמו הדרור הפורח מקנו לעוף השמים הנה הם חוזרים לקנם כן קללת חנם חוזרים ובאים אל המקלל עצמו מפיו יצאו ואל קרבו יבואו : (ג) שוט . הנה שוט הוכן להכות בו הסוס להטותו הדרך ומתג הוכן לחמור למשכו בו אל מקום הנרצה ושבט הוכן לגוף הכסילים לייסרו לעזב אולתו כי לא יוסר בדברים : (ד) אל תען . אל תשיב לכסיל כאשר ידבר אולתו בדברי ריב ומלה כי כשתשיב תהיה דומה לו בעיני השומעים כי אין הפרש בין מאמריך למאמריו ויחשבו גם אותך לכסיל כמוהו כי בודאי לא יחשבו שניהם לחכמים כי אין דרך החכמים להתקוטט זה בזה (וקצר הכתוב ולא פירש לומר בדברי ריב ומלה כי מסוף המקרא יובן שהוא בדבר שדברי שניהם דומים) : (ה) ענה . השב תשובה לכסיל כאשר ידבר אולתו בדבר התורה והראה לו טעותו כי פן יחזיק עצמו לחכם כי יאמר שלא מצאת מענה ולכך ענית ולא תחשב בזה כמוהו כי הכל יראו שדבריו אולת ודבריך בהשכל (וקצר הכתוב גם בזה הואיל ומאליו יובן מסוף המקרא) : (ו) מקצה וגו'. הרוצה לתת מרגוע לרגליו ושולח אמריו ביד כסיל הנה הכסיל לא בדעת ידבר ומהפך הכוונה ובע"כ צריך הוא לכתת רגליו לרוץ מהרה לתקן מה שקלקל הכסיל ושותה עוד חמס כי חבירו יזעף עליו בעבור דברי השליח הנאמרים בלי דעת כי יחשוב שכן יצאו מפי המשלח : (ז) דליו. כמו שהשוקים מן הפסח המה גבוהים זה מזה ולזה יפסח וכן המשל בפי הכסילים לא תבוא אל הנמשל :
(ח) כצרור . כמו שצרר אבן בכלי הקלע בזמן מועט ישאר בתוכו כי הוא עומד לזרוק כן הנותן

מצודת ציון

לרוחו . ענין דבור כמו וברוח שפתיו (ישעי' י"א) ע"ש שבאה ברוח הפה : (א) בקיץ . הוא עת שטיחת התאנים ליבש כמו וקיץ וחורף (בראשית ח) : נאוה . נאה כמו נאוה תהלה (תהלים לג) : (ב) כדרור . הוא עוף ונקרא דרור ע"ש שמקננת בבתים כאלו היתה חפשית מבני אדם כי דרור הוא ענין חירות כמו וקראתם דרור (ויקרא כה) : (ג) שוט . שרביט ושבט כמו קול שוט (נחום ג) : מתג . הוא כעין רסן עשוי להנהיג בו כמתג ורסן עדיו (תהלים לב) : לגו . לגוף כמו אחרי גוך (יחזקאל כג) : (ד) תען . מל' עניה ותשובה : תשוה . מל' השואה ודמיון : (ו) מקצה . מלשון קציצה וכריתה : חמס . דברי סרה וקרוב לענין נחמסו עקביך (ירמיה יג) שהוא הסרה : (ז) דליו . ענין הרמה כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח) : שוקים . שוקי הרגלים : מפסח . מחגר : (ח) כצרור . ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מב) : במרגמה . כן יקרא הקלע על כי בו רוגמים ומשליכים האבנים והוא מל' באבן ירגמו (ויקרא כ) : (ט) חוח . מין קוץ כמו כחוח אשר בלבנון (מלכים ב יד) :
רב

לכסיל

י רַב מְחוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר
עֹבְרִים: יא כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ
כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ: יב רָאִיתָ
אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל
מִמֶּנּוּ: יג אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ
אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת: יד הַדֶּלֶת תִּסּוֹב
עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ: טו טָמַן
עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ
אֶל־פִּיו: טז חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה
מְשִׁיבֵי טָעַם: יז מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב
עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹּא־לוֹ:
יח כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים
וָמָוֶת: יט כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ
וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי: כ בְּאֶפֶס
עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק

ל' ומ"ל וחד מחולל. כ' · ל' · ל' ומ"ל ס"חס' בכתו' · כ' מ"ע · ל' וחד נהפכו צירים · כ'. ג' · כ'. ל' · ס': · ל'. ג'

בְּפוּמֵיהּ דְסַכְלָא: י סַגֵּי חָיֵשׁ בִּשְׂרֵיהּ דְסַכְלָא וְרַוְיָא עָבַר יַמָּא: יא הֵיךְ כַּלְבָּא דְהָפֵךְ עַל תְּיוּבֵיהּ הֵיכְנָא סַכְלָא דְתָנֵי בְּסַכְלוּתֵיהּ: יב אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דְחַכִּים בְּעֵינֵי נַפְשֵׁיהּ סַכְלָא טָב מִנֵּיהּ: יג אָמַר עַטְלָא שַׁחְלָא בְּאָרְחָא אַרְיָא בֵּינָת שׁוּקֵי: יד הֵיךְ תַּרְעָא דְמִכְּרַךְ עַל צִירְתָּהּ הֵיכְנָא עַטְלָא עַל עַרְסֵיהּ: טו עַטְלָא מַטְשֵׁי אִידֵיהּ בְּשַׁחְתָּא לָעֵי דְנַהְפְּכֵי לְפוּמֵיהּ: טז עַטְלָא חַכִּים בְּעֵינוֹי טָב מִן שׁוּבְעָא יָהֲבֵי טַעְמָא: יז דְלָגֵר בְּאֶדְנוֹי דְכַלְבָּא נָצֵי וּמִתְנְצֵי עַל דִּינָא דְלָא דִילֵיהּ: יח אֵיךְ הוּא דְמִתַּחַת דְּפָשֵׁט גִּירֵי שְׁנִינֵי דְמוֹתָא: יט הֵיכְנָא גַּבְרָא דִמְרַמֵּי בְּחַבְרֵיהּ וַאֲמַר מְגַחַךְ נַחְכֵּית: כ הֵיכְנָא דְלֵית קִיסֵי דָעֲבָא נוּרָא וְהֵיכְנָא דְלֵית שְׁגוּשָׁא יִשְׁתַּק תִּגְרָא:

ראית ה' חס' בכתובים וסימ' אשר ראית את עניי. אם ראית גנב ותרץ עמו. ראית איש חכם בעיניו האיל אשר ראית. ראתה כי אתה עמל. בתר' ראתה כתי' וכל שאר קרי' דכו' חס' במ"ב מ"ל בליש' וסי' וראי' אתה ונאספת. לך הגד למלך אשר ראית: להשיבה ג' וסימ' במלכים א' סי' י"ג: לא לו ה' דסמי' וסימ' וידע אונן כי לא לו. לרשת משכנות לא לו. הוי המרבה לא לו. עובר ומתעבר על ריב לא לו. ולא לו תהיה בראשונה:

תולדות אהרן ככלב. יומא פו פז (יומא מח):

רשי

(י) רב מחולל כל. הקב"ה ברא את הכל ודן את הכל כבסיל כחכם אין אנו צריכין לשום חכמה: ושוכר כסיל. לא כב"ו שלא ישכור אלא פועלי' בקיאים ולא ישכור אלא העוסקים במלאכתו אבל הקב"ה מחולל כל ושוכר הכסילים ושוכר עוברי דרכים הבטלנים מכל מלאכה. ומדרש אגדה ושוכר כסיל מלשון ויסכרו מעינות תהום (בראשית ח) ולשון עושי שכר (ישעיה יט) הקב"ה סוכר מזל כסיל המשמש בימות החמה מתשרי ואלך ומאז הוא סוכר וסוגר כל עוברי הים מלילך בו עד הפסח. ובדברי רבי משה ראיתי רב מחלל כל עשיר יש לו פעולות הרב' ואם שוכר כסיל במלאכתו הנה הוא כשוכר כל עוברי דרך שרואין בקלקול המלאכה להורות איך יתקן ואיך יש לו לפעול ודבר ריק הוא ואינו ענין כאן: (טו) בצלחת. ביורה חמה נותן ידו מפני הקור: (טז) משיבי טעם. חכמים: (יז) מחזיק באזני כלב. העובר להתעבר על ריב לא לו הרי הוא כאוחז באזני כלב הגורם שישכנו על חנם: (יח) כמתלהלה. כמתיגע לירות זיקים של אש כמו ובזיקות בערתם (ישעיה נ) מל' זקוקים דינור. ד"א זיקין פרונזולא"ש מלשון אבני קלע (זכריה ט) וכן בגמרא זיקתא פסיק לן ויורה חצים ומות: (יט) כן איש רמה. מפתה ומסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מות וכשחבירו מרגיש שהוא מתעה אותו אומר מצחק אני: (כ) באפס עצים. כלומר שני דברים אלו שוין כשם שבאפס עצים תכבה אש כך באין נרגן של לה"ר המסכסך בעלי ריב

אבן עזרא

מדמה לחוח המכאיב בעבור שידבר משל ואין לו שכל: (י) רב. מן רבי המלך כלומר כי הרב והגדול בעם הוא מחולל הכל ומושל ונותן שכר לכסיל ומכריחו בעבודתו וכן שוכר עוברים והם הסריסים כמו מדוע אתה עובר. פ"א זה הפסוק דבק בעליון ומלת רב הרבה כמו רב לכם וכן פירוש הכסיל הממשל משלים רבים מחולל כל אדם כחוח ביד שכור ומי ששוכר הכסיל ונותן שכר לעוברים עובד מכות שאין יכולת להכריחם מדומה וכן עברו ונענשו: (יא) ככלב. אחר שיקיאנו ישוב ויאכלנו כן הכסיל שונה פעם שנית לעשות אולת ולא יתביישו: (יב) חכם בעיניו. למראה עיניו והוא העצל והעד חכם עצל בעיניו. תקוה טעמו יקוה להיות כסיל ממנו מן העצל. פ"א יש לכסיל תקוה שיבואהו מה שיקוה לאל יותר מן העצל: (יג) שחל בדרך. עילה ותואנה כדי שלא יצא להתעסק במלאכה והזכיר ענין העצל לבלתי הדמות אליו: (יד) הדלת. התי"ו שרש כתי"ו קשת או התי"ו תחת ה"א. תסוב דבק בפסוק פנים ואחור צירה מן תרגום תרתין צירין והם ספותות וכן הפירוש הדלת תסוב על צירה בהסג' ובהפת' וכן עצל יסוב על מטתו מצד אל צד ולא יקום לבקש מחייתו על כן אחריו טמן. פ"א הדלת תסוב על שיפתחו הדלתות לצאת איש ואיש למלאכתו ועדיין העצל על מטתו: (טו) נלאה. מרוב חפוש כדי שישיבנה אל פיהו ולא ימצא מאומה על כן צריך האדם לבקש מזונותיו: (טז) משבעה. יתכן שהם רואי פני המלך. משיבי טעם אחר שהמלך ישאל' דברו אין ללמוד ממנו: (יז) מחזיק באזני כלב. חסר כ"ף כמחזיק באזני כלב שאין ראוי לעשות כן מדומה למתעבר על ריב לא לו ומתעבר כועס במריבה ומלת עברה שעברה על מדת הרצון: (יח) כמתלהלה. כמשתטה כמו ותלה ארץ מצרים כלומר נסתכל' עצתם כלומר כמשתטה שיורה זקים כלומר משליך ניצוצו' וחצים וכלי מות: (יט) משחק. אחרים כן המרמה חברו ואמר לרעהו המתרעם ממנו משחק אני ממך רמיתיך ואין נכון לעשות כן: (כ) באפס. פחס. באפס באין. ישתוק תרגום מחריש שתיק כלומר ישתוק

רלבג

הוא אשר יוזק בו ועזב מלקחת הדברים אשר יועילו לו או שלא יוזק בהם כן הענין במשל שהוא בפי כסילים כי מכל הכוונות אשר אפשר שיובנו בו לא יביאו מהם הכסילים רק מה שיזוקו בו: רב מחולל כל האיש הרב שהוא בעל קטטה ומחלוקת ממית הכל ומשחית אותה אך הוא מטיב לכסיל ולבעלי עבירה כדי שיתחברו עמו או ירצה בזה הרבה ימלא מי שיבא נער וכאב לכל האנשים והוא עם זה מטיב לכסיל ולבעלי עבירות להיותם נאותים אל שיהיו חברים לו או ירצה בזה השליט שהוא מביא חיל ואימה על כל האנשים מרוב ההזיק אשר יגיע להם ידמה הכסיל ובעלי העבירות שהוא שוכר אותם מרוב שמחתם לאיד זולתם ולא ירגישו שהם יוזקו ג"כ בו וזה ממה שיתפרסם בו חסרון דעתם ורוע תכונתם: ככלב שב אל קאו. הנה כמו הכלב שבא לאכל המאכל שהקיא אותו ולא ירגיש כי קרה לו ממנו היזק כן הענין בהכסיל שהוא שונה באולתו אחר התבאר לו שכבר קרה לו רע ממנה: ראית איש. שהוא חכם בעיניו ואם אינו חכם לפי האמת הנה יש תקוה לכסיל יותר ממנו לקנות קנין החכמה כי החכם בעיניו יספיק לו מה שהוא בו מהחכמה לפי דעתו ולא משתדל לקנות ממנה עוד ואולם הכסיל שאינו חכם בעיניו מכיר חסרונו וישתדל בקנין החכמה: אמר עצל. הנה לעצלת העצל לא ירצה לצאת מביתו לעשות שום פעולה ולא ישתדל בעיון וידמה אליו כשיביאהו הכרוז לצאת מביתו שיש שחל בדרך אשר ילך בה ארי בין הרחובות שיטרפהו ולזה לא יצא מפתח ביתו: הדלת תסוב על צירה. הנה כמו שהדלת תסוב על צירה ואינה נפרדת ממנו כן דבק העצל אל מטתו לרוב אהבו השינה כי עצלה תפיל תרדמה ואמר על צד ההפלגה כי לעצלות העצל לא יתן ידו אל פיו להביא בו מזון כאלו טמן ידו בצלוחית קטנה שלא יוכל להוציאה משם וכאילו באר בזה כי אפילו לצורך מזונו לא יעזבוהו ידיו לרוב עצלותו: חכם עצל. הנה האיש העצל הוא חכם בעיניו יותר מרבים מן החכמים שישיבו טעם לכל מה שישאלו מהם: מחזיק וגו'. מי שהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו דומה למי שיבקש מזון מהכלב ויחזיק מפני זה באזני הכלב כאילו מבקש שישכהו כמו מי שמראה עצמו כאילו הוא לואה ובלתי יכול לעשות דבר רע: כמתלהלה. ואח"ז כי מלא מקומו יורה זיקי אש וחצים ומות כאמרו ידכה ישוח ונפל בעצומיו חלכאים: כן איש רמה את רעהו. ויבין לחשוב שכל מה שעשה עשה על דרך השחוק והלעג: באפס עצים. הנה כמו שכאשר יעביר העצים תכבה אש כן בהעדר הנרגן המעורר מדינים ישתוק המדון ויגוע: פחס

מצודת דוד

לכסיל כבוד כי מעט זמן ישאר בכבודו כי מהר יבזה את עצמו במעשה כסילות: (ט) חוח. כמו הקוץ העולה ביד שכור שהוא נוקב כפיו ומזיק בו לאחרים כן המשל אשר בפי הכסילים יזיק לעצמו ולאחרים: (י) רב. איש ריב ירבה חללים כל הקרב ואין מי ינצל אליו אבל ישכור את הכסיל ואת העוברים על דת למען יהיו הם בחברתו להכאיב עמהם את הבריות: (יא) ככלב. כמו הכלב אשר דרכו לחזור ולאכול את המאכל אשר קאה מגופו ולא יבין כי בעבור רוע המאכל קאה אותו ומה לו לאכלו שוב כן הכסיל שונה לעשות שוב אולתו אשר נכשל על ידו ולא יבין: (יב) ראית. כאשר תראה איש חושב עצמו בעיניו לחכם ולא כן הוא הנה יש תקוה להמחזיק עצמו לכסיל יותר ממנו כי הוא ילמד ויתחכם אבל המחזיק עצמו לחכם לא יחפוץ ללמוד מזולת: (יג) אמר עצל. לרוב העצלות יגזם לומר איך אלך הלא שחל בדרך וגו' ואהיה נטרף: (יד) הדלת. כמו הדלת תסבב עצמה על הציר הנה והנה ולא תצא ממנה כן העצל יתהפך על מטתו ולא יקום: (טו) טמן. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה בסופו יהיה נלאה ועיף להשיב ידו אל פיו להשים בה המאכל והוא ענין מליצה לומר שיחסר לחמו וכאלו נלאה להשים המאכל אל פיו: (טז) חכם עצל. העצל הוא חכם בעיני עצמו יותר משבעה רואי פני המלך היודעים להשיב טעם של כל אשר ישאלום כי בעבור העצלות יתחכם למצוא טעם על בטול המלאכה: (יז) מחזיק. כמו האוחז באזני כלב הנה הוא גורם לעצמו נשיכת הכלב כן המתמלא עברה וזעם להתעבר ולכעוס על ריב שאין נוגע אליו כי כאשר יוזק בדבר הזה הוא גרם לעצמו: (יח) כמתלהלה. כמו המתייגע לזרוק ניצוצים של אש הנכבים טרם יבואו אל מי שזרקם ולא יזיקו אותו הנה עכ"ז לא יגע לריק כי כוונתו לאמן ידו לזרוק בו חצים ודברים הממיתים: (יט) כן איש. כן המרמה את רעהו וכאשר ירגיש בדבר ישיב לומר הלא לשחוק עשיתי וכוונתי היתה לגלות לך הנה ידוע תדע שלא כן האיש והסתר ממנו כי דעתו לרשות כאשר ימצא ידו: (כ) באפס וגו'. שני אלו שוין המה כמו כשאין עצים תכבה האש מעצמו כך כשאין נרגן

מצודת ציון

(י) רב. מל' מריבה: מחולל. מל' חלל והרג: עוברי'. ר"ל בעלי עבירה עוברי' על דת: (יא) קאו. מל' הקאה: שונה. מל' שנים: (יג) שחל. שם משמות האריה: (יד) צירה. רגל הדלת הנתון בחור המפתן וכן נאמר בדרך שאלה נהפכו עליה ציריה (ש"א ד): (טו) בצלחת. שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (ד"ה ב לה): נלאה. ענין עייפות כמו ונלאו מצרים (שמות ז): (יח) כמתלהלה. ענין יגיעה ועייפות כמו ותלה ארץ מצרים (בראשית מז): היורה. ענין השלכה כמו ירה בים (שמות טו): זקים. ניצוצות כמו מאורי זיקות (ישעיה נ): (כ) באפס. הוא כענין לא כמו ואפס כמוני (שם מז): נרגן. מתלונן: (כא) פחם. הם

מָדוֹן׃ כא פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ
וְאִישׁ מִדְוָנִים לְחַרְחַר־רִיב׃ כב דִּבְרֵי (מדינים ק׳)
נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־
בָטֶן׃ כג כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־חָרֶשׂ
שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ כד בִּשְׂפָתוֹ (בשפתיו ק׳)
יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃
כה כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי
שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ כו תִּכַּסֶּה
שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃
כז כֹּרֶה־שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו
תָּשׁוּב׃ כח לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו וּפֶה
חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃

כז א אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר
כִּי לֹא־תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ ב יְהַלֶּלְךָ
זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃

כא טַרְטְקַל לְגוּמְרֵי וְקִיסֵי לְנוּרָא וְגַבְרָא תִגְרָנָא מְחַרֵה בְּהוּתָא׃ כב מִלּוֹי דְשַׁגּוּשָׁא מַדְכְּנָן לֵיהּ וְהִגּוּן נָחְתָן לְגַוָּה דְכַרְסָא׃ כג הֵיךְ כַּסְפָּא מְסַלְיָא דְקָרִים עַל חַסְפָּא הֵיכְנָא שִׂפְוָתָא דְדָלְקָן וְלִבָּא בִּישָׁא׃ כד מִן שִׂפְוָתֵיהּ מִתְיְדַע סָנְאָה וּבְגַוֵּיהּ סָאֵם רַמְיוּתָא׃ כה וְאִין מְחַנֵּן בְּקָלֵיהּ לָא תְהֵימִן בֵּיהּ מְטוּל דְשֶׁבַע בִּישָׁתָא אִית בְּלִבֵּיהּ׃ כו דִמְכַסֶּה סְנוּאֲתָא בְּמוּרְסְתָא תִתְגְּלֵי בִּישְׁתֵּיהּ בִּכְנִשְׁתָּא׃ כז דְחָפֵר גוּמְצָא בֵּיהּ נָפֵיל וְדִמְעַרְגֵל כֵּיפָא עֲלוֹי הָפְכָא׃ כח לִישָּׁנָא דְשִׁקְרָא סָנֵי אָרְחָתָא דְקוּשְׁטָא וּפוּמָא דְפַלִּיג עָבֵד תַּרְכוּנְתָּא׃ א לָא תִשְׁתַּבְהַר בְּיוֹמָא דִלְמָחָר דְלָא יָדַעַתְּ מְנָא יְלִיד יוֹמָא׃ ב נְשַׁבְּחָךְ חִירוֹנֵי וְלָא פוּמָךְ׃

רשי

ריב ישתוק מדון : (כא) פחם לגחלים ועצים לאש. פחם של אש עשוי להבעיר גחלים שממותו ועצים עשוין להסיק אש ואיש מדון לחרחר ריב : (כב) כמתלהמים. ל׳ מתלהמים ורז״ל פרשו כמתלהמים כמת להם דברי המרגלים היו להם למיתה : חדרי בטן. היא מיתת הדרוקן : (כג) מצופה על חרש. כסיגי כסף המדובקים על החרש שצורפין אותו בו והוא מבהיק כאלו הוא כסף ואין בו תועלת כן שפתים דולקים ולב רע הרודפים אחר הבריות להסיתם בחלקות ומדברים אחד בפה וא׳ בלב ולב רע נראין כאוהבין והם אויבים . דולקים כמו דלקת אחרי (בראשית לא) : (כד) ינכר שונא . בדבורו מתנכר השונא שלא יכירו שהוא שונא . ינכר דיסקטוויס״ט בלעז: (כו) תכסה שנאה. השוש׳ מעשיו במחשך ומכסה במשאון שהוא חושך (ס״א שואת חשך) את הדבר השנאוי להקב״ה סוף שהקב״ה מגלה רעתו בקהל שיכירו בו שהוא רשע: (כז) כורה שחת . כגון בלעם שהשיא עצה לבלק על ישראל והפיל מהם כ״ד אלף ובא למדין לתבוע שכרו ונהרג ביד ישראל : וגולל . כלומר סופו של המעמיד. מכשול שיכשל בו : וגולל אבן . מגללו ממקום למקום שיכשלו בו בני אדם . ואגדה פותרו באבימלך שהרג שבעים אחיו על אבן אחת וסוף מת באבן שנאמר ותשלך אשה אחת פלח רכב ותרץ גלגלתו וגו׳ (שופטים ט׳) : (כח) ישנא דכיו . מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו שכן על לשון הרע רדף שאול לדוד והרג נוב : ופה חלק . פה של חלקלקות : יעשה מדחה . עושה דיחוי שדוחה את מקבלו מעל הקב״ה : (א) אל תתהלל . אל תתפאר עכשיו בדבר שעתיד להיות ליום מחר : כי לא תדע מה ילד יום . שמא היום יולד שום רעה שיבטל מחשבות מחר : וכטל

אבן עזרא

ישתוק איש מדון : (כא) פחם . מן ימטר על רשעים פחים ופחים על מסקל אחים וזה הפסוק הפך הראשון : לחרחר . מן אל תתחר והוא אל תתערב : (כב) כמתלהמי׳ . הפוך מן הלמה סיסרא והוא פועל יוצא כמו התגלחו את נזרו פירוש כמכים כן דברי הנרגן והוא הרכיל כענין לכו ונכהו בלשון והם הדברים בטן . רמז ללב : (כג) כסף . בשפתיו . כי. תכסה . כורה ה׳ דגשים . כסף שתוך אל סיגים . דולקים מן דלקת והזכיר הכסף כי לבת הדולקת היא שתדמה אליו והחרש מדומ׳ למחשבת השנאה וכן הפירוש ככסף מזוקק מסיגים שהוא מצופה על חרש כן שפתים דולקים ובוערים מדומים לכסף כלומר ככסף שהוא נכר כשהוא מצופה על החרש כן בשפתיו הדולקים ינכר שונא . ובקרבו כלומר בקרב לבו ישית המרמה שיחשוב לרמות רעהו . וכי ידבר תחנונים השונא אל תאמן בו כי שבע תועבות שיתעבם השם הם בלבו לעשותם והם הנזכרים למעלה בפסוק שש הנה . ותכסה השנאה בלב השונא בעבור משאון שיבואהו יכסה ויעלים השנאה כי אז תגלה רעתו הנגזרת עליו בתוך קהל בגלוי והמשל כורה שחת בה יפול והגולל אבנים להכות אחר אליו תשוב כי השם יסיבה אליו ע״י אחר ויהיה מוכה בה . פ״א גולל כמו וגללו את האבן כלומר וגולל אבן גדול סביב תשוב אליו ג״כ מסבב רעה לרעהו אליו תשוב : (כח) ישנא דכיו . דגש בפסוק פנים ואחור כלומר לשון דבור שקר ישנא איש דכיו וישנא פה דובר חלקות אשר יעשה מדחה לדחו׳ אחר : (א) אל . יהללך . ב׳ דגשים. פי׳ אל תתהלל על מעשה הצדקה בעבור יום מחר שתאמר מחר אעשה. ילד כמו תולדות יעקב ענין קורות וכן זה כאילו היה נולד המקרה כלו כי לא תדע

מריגים ו׳ כתיב מרונים וסימן נמסר בסימ׳ סי׳ כ״א : סיגים ג׳ מ״ל וסימן נמסר לעיל בסימ׳ ריש סימן כ״ה : ובקרבו ג׳ וסימ׳ ובקרבו הם יושבים דיהושע . ובקרבו ישים ארבו . ובקרבו ישית מרמה : בקהל ל׳ רפי׳ וד׳ דגשים וסימ׳ בלשון תרגום נסוק נצלי דסגין אתפקדית.וביאורם נמסר בסוף ספר שופטים: חלק ג׳ קמצין וסי׳ ואנכי איש חלק. ומקסם חלק.ופה חלק יעשה מרחה:

תולדות אהרן תכסה . סוטה ט : וגלל . עקידה שער סב : יהללך זר . נדרים סב סנהדרין מג ווסר בלק :

רלבג

פחם לגחלים . הנה כמו שהפחם מוכן להיות ממנו גחנים שמשחיתים ושורפים כל אשר ידבקו בו וכן העצים מוכנים להיות אש להשחית אשר סביבם כן מוכן איש מדינים לחרחר ריב בין האנשים להשחיתם : דברי נרגן . הם כמו משתברים כי כן דרך הכסילים והמכסכסים שיראו עצמם כאילו ישתברו דבריהם ואומרים לא אספר לך הכל או לא אומר לך הכל ובזה יבא הפעלות חזק בנפש שומע דבריהם ויורידו דבריהם לחדרי לב השומע בזה האופן כי יחשוב שמה שלא יגידו מזה הוא יותר קשה ממה שיגידו : כסף סיגים . הנה כמו כסף עם סיגים שהוא נפוי לחרש אשר הנראה יחשב היותו טוב מזולת שיהיה כן ואשר הוא בתוכו דבר פחות מאד כן הענין בשפתים שהם דולקים ורודפים חברת האדם ואהבתו הולכי רע כי יחשוב לפי דבריו היותו אהוב ובהוכו מה שאין בו תועלת ודבריו הם נראים ככסף והם כסף סיגים שנראה ככסף מזולת שיהיה כן : בשפתיו ינכר . הנה השונא יסבב בשפתיו שלא יכירו שנאתו אך בקרבו ישית מרמה ללכוד שונאו ברשתו : כי יחנן קולו . כי יאמר דברי חן אל תאמן בו אחר שידעת שהוא שונא כי בלבו תועבות רבות ואע״פ שבפיו יאמר דברי חנופה וחלקות : תכסה שנאה . כאשר תתכסה השנאה בעבור שאין ר״ל שהוא מקום שימצאוהו בארץ שואה ומשואה ולא ישמור ממנו בעבור היותו מרבה לו כאוהב והוא ישחיתהו ולא יראה אדם הנה הש״י יסבב שמה שעשה בסתר יגלה במקום רואים ובקהל ויקח ענשו הראוי לו על מה שעשה בסתר או יראה בזה שהש״י יעניטהו כשיבא עליו רע בהסך מה שחשב הוא כסה שנאתו כדי להגיע רע לשונאו במקום משאון אשר לא עבר אדם שם והש״י יביא לו רעה נגלית לכל במקום רואים . או יראה בזה שהש״י יסבב שרעתו אשר חשב להביא לשונאו תגלה ותודע בקהל : כרה שחת . וזה יהיה בשיפילהו בשחת אשר כרה להפיל בו שונאו ולא יתברר לכל כי קרהו להפיל בו שונאו וישוב אליו האבן אשר גלל להשחית שונאו וזה הוא הגמול הראוי לו על זה : לשון שקר ישנא . איש לשון שקר ישנא הנדכאים בשקריו אע״פ שלא גמלוהו רע אך ישנאם לבד מפני הרעה שעשה להם להשבו שהם שונאים אותו על הרע שגמלם אך פה חלק יעשה מדחם לזאת השנאה ויסיר ר״ל כשידברו הנדכאים דברי חלקות לאשר הרע להם ויראו שהם בוטחים בו ושאינם חושבים בשום פנים שיהיה הוא סבת נפילת הרע עליהם : אל תתהלל . במה שתחשוב לעשותם ביום מחר כי לא תדע מה מקרה היום כי אולי יתחדשו לך מקרים מונעים מהביא מחשבתך לפועל : יהללך זר ולא פיך

מצודת דוד

נרגן המחרחר ריב תשתוק המריבה מעצמה : (כא) פחם . כמו הפחמים מוכנים המה להבעיר האש כן איש מדון מוכן הוא לחרחר ריב : (כב) דברי נרגן . דברי המלוזן המה קשים כמכות המשברות ועוד המה יורדים חדרי בטן אבל המכות המה על הגוף ממעל וכאומר הנה המכות אשר המה ממעל נוח לרפאות ולא כן מכות חדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן : (כג) כסף סיגים. כמו המצופה כלי חרס בכסף המעורב בסיגים הנה כאשר יראה הרואה כי סיגים המה יתן לב לבחון בפנימיותה וימצאה חרס כן השפתים הרודפים אחר אהבת הבריות ובלבו יחשוב מרמה הנה כאשר ימלא בשפתיו מאומה רע ואם מעט הוא ידוע הדע שלבו מלאה זדון : (כד) בשפתיו . בחלקלקות שפתיו יעשה השונא עצמו כאלו הוא נכרי מן השנאה ואינה עמדו אבל בקרב לבו ישים המרמה ואינו עוזבה : (כה) כי יחנן . אם ישא קולו בתחנונים אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו : (כו) תכסה . כאשר תתכסה השנאה בחושך ר״ל העושה דבר השנאה והרעה במקום שאין אנשים רואים הנה סוף הדבר תגלה רעתו בקהל רב ואז יקבל גמול הרעה : (כז) כורה . החופר בור לרגל חבירו סופו הוא עצמו יפול בה וכן הגולל אבן על חבירו סופו תשוב אליו וכפל הדבר במ״ש ור״ל החורש רע על חבירו הוא עצמו יוכשל ברעתו : (כח) לשון שקר . איש שקר ישנא את הנדכאים בשקריו ואף אם לא גמלוהו רע כי יחשוב שאויבים המה לו על כי נדכאו בשקריו אבל פה חלק ידחה את השנאה ההיא ר״ל אם ידבר אליו חלקלקות להראות בעצמם כאלו אינם יודעים מדברי שקריו אז השנאה ההיא נדחית מעצמה : **כז** (א) אל תתהלל . אל תשתבח עצמך במה שתחשוב לעשות ביום מחר כי לא תדע מה דבר יקרה כי פן יקרה דבר אשר לא תוכל עשותו : (ב) יהללך . ר״ל אף בדבר שכבר עשית יהללך זר וגו׳ : נכרי וגו׳ . הוא כפל הדבר במ״ש :

מצודת ציון

סם גחלים כבויים כמו נופח באש פחם (שם לד) : לחרחר . להבעיר אש המריבה והחרון והוא מלשון ועצמות יחרו (יחזקאל כד): (כב) כמתלהמים . ענין הכאה המשברת והוא ספוך מן והלמני צדיק (תהלים קמא) : (כג) סיגים . היא פסולת הכסף : מצופה . מחופה : דולקים . ענין רדיפה כמו דלקת אחרי (בראשית לא) (כה) שבע. ר״ל הרבה וכן שבע יפול צדיק (לעיל כד) : (כו) במשאון . בחשך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל) : (כז) כורה . חופר כמו בור כרה (תהלים ז) : שחת . בור כמו ויפול בשחת (שם) : וגולל . מל׳ גלגול וסבוב : (כח) דכיו . ענין שבירה וכתישה כמו או דם במדוכה (במדבר יא) : מדחה . מל׳ דחיה : (א) תתהלל . מלשון הלול ושבח : ילד. ענינו מקרה וכן אלם

סכד

אבן עזרא

מה יקרך מקורות היום ולא תוכל עשוהו ביום מחר כענין אם לא עכשיו אימתי : יהללך זר. אחר המעשה. ולא פיך . קודם המעשה . נכרי . כפל דבר : (ג) כובד. סמוך. ונטל תרגום ויסא פי׳ כובד אבן ומשל החול מדומה בכבדו׳ . וכעס אויל יותר כבד : (ד) אכזריות . דבקה זאת המלה בחכמה כי היא יוצאה ממנה . ושטף רמז למעשה העושה באפו שהוא כמים שוטפים כלומר אכזריות מן החמה ושטף מן האף מדומים שהם קשים ומי יוכל לעמוד לפני איש קנאה שהיא קשה ועזה משניהם . כי היא היולדת אותם והעד כי קנאה חמת גבר והטעם כי הקנאה מולדת חמתו: (ה) טובה תוכחת מגולה. מלת תוכחת עומדת במקום שנים . כלומר תוכחת מגולה שיוכיחוהו בגלוי טובה מתוכחת אהבה מסותרת כלומר שאוהביו יוכיחוהו בסתר טובה ממנה המגולה כי בגלוי יתבייש ויוסר : (ו) נאמנים . חזקים הם פצעי אוהב שיפצע וידכא בגלוי הראוי להוכיח עד שיוסר והשונא נשקהו נשיקות חזקות ונעתרות ולא יוכיחהו כדי שילכד בפשעו . ופירוש נעתרות עבות פ״א נפתרות חזקות כנגד נאמנים כמו העתרתם עלי . תבוס תרמוס : (ז) ונפש שהיא רעבה כל מר מתוק הוא לה . על כן כאשר הצפור שהיא נודדת מקנה אחר מחייתה כן איש נודד ממקומו לבקש מחייתו ויהיה שבע : (ט) שמן. לשמחה וקטרת להרוח נותן שמחה ללב וכן ישמח לב מתק רעהו מעצת נפש שיעצהו מתק סוד כאשר יועץ לנפשו המתק ישמחהו כמו אשר יחדיו נמתיק סוד נתייעץ מתק סוד : (י) אל תבא ביום אידך . כי ישנאך כענין כל אחי רש שנאוהו : טוב שכן קרוב . שיהיה קרוב לעזרך מאח רחוק מאידך על כן אל תעזוב רעיך : (יא) חכם ללמוד

רשי

(ג) ונטל . משא : וכעס אויל . שהאויל מכעיס להקב״ה גורם להביא כעס לעולם : (ד) ושטף אף . ומי יעמוד . לפני קנאתו של קנא ונקם : (ו) ונעתרות . ל׳ גודל כמו העתרת׳ עלי (יחזקאל לה) : (ז) תבוס נופת . תרמוס ברגל כמו יבוס קמינו (תהלים נד) : כל מר מתוק: כל דבר מר מתוק לה . ויש לפותרו בתלמוד תורה; המרגלה א״ע כשבע שאינו מתאוה לדברי תורה לתאות נפש : תבוס נופת . אף הטעמים המיושבים על הלב אינ׳ חשובים עליו והמתאוה לה אפי׳ דברים הנראים לו במרירות וכיגיעה הם מתוקים לו : (ח) נודדת מקנ׳. שהולכת ומטלטלת כן האיש הנודד ממקומו ת״ח הנודד מן התלמוד תלחזור על גרסתו : (ט) שמן וקטרת . ריח שמן אפרסמון וריח קטרת משמחין לב : ומתק רעהו מעצת נפש. מי שחברו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממ׳ שנפשו יועצתו. ד״א ומתק רעהו המכשיר מעשיו שהן מתוקין להקב״ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו : (י) רעך ורע אביך . הקב״ה שנקרא רע לישר׳ ורע אביך שחיבב את אבותיך: אל תעזב. אם עזבת יבא עליך פורענות: ובית אחיך. אל תבטח בבני עשו וישמעאל שיקרבוך אליכו כשגלו ישראל לבבל היו אומרים למוליכיהם בקולר בבקשה מכם הוליכונו בדרך אחינו בני עשו וישמעא׳ והיו בני ישמעאל יוצאים לקראתם ומקדמין אותם במיני מלוחים ונודות נפוחים : מאח רחוק . טוב שישכון ביניכם הקרוב לקוראיו משתבואו אצל אח שנתרחק לאמור יקרבו ימי אבל אבי וגו׳: (יא) חכם בני. התחכם בני : ושמח לבי . ותהא לבי שמח

משלי כז

ג כֹּבֶד אֶבֶן וְנֵטֶל הַחוֹל וְכַעַס אֱוִיל כָּבֵד מִשְּׁנֵיהֶם׃ ד אַכְזְרִיּוּת חֵמָה וְשֶׁטֶף אָף וּמִי יַעֲמֹד לִפְנֵי קִנְאָה׃ ה טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגֻלָּה מֵאַהֲבָה מְסֻתָּרֶת׃ ו נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אוֹהֵב וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא׃ ז נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה תָּבוּס נֹפֶת וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה כָּל־מַר מָתוֹק׃ ח כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן־קִנָּהּ כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ׃ ט שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח־לֵב וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת־נָפֶשׁ׃ י רֵעֲךָ וְרֵעַ אָבִיךָ אַל־תַּעֲזֹב וּבֵית אָחִיךָ אַל־תָּבוֹא בְּיוֹם אֵידֶךָ טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב מֵאָח רָחוֹק׃ יא חֲכַם בְּנִי וְשַׂמַּח לִבִּי

ל׳ . ל׳ . ל׳. ר׳ . ל׳. ל׳ ומ״ג . ל׳. ל׳ . ל׳. ר׳ מ״ע . ז׳ . יתיר ה׳ . ד׳ מ״ג נס׳

נוּכְרָאָה וְלָא שִׂפְוָתָךְ׃ ג יַקִּירָא כֵּיפָא וּנְטוּל חָלָא וְרוּגְזֵיהּ דְשַׁטְיָא יַקִּיר מִן תַּרְוֵיהוֹן׃ ד נְכִירוּתָא הִיא חֵימְתָא וְחֵיפָא הִיא רוּגְזָא וּמַנוּ קָאֵם קֳדָם קִנְאֲתָא׃ ה טָבְתָא מַכְסְנוּתָא דִּמְגַלְיָא מִן רַחֲמוּתָא דִּמְטַשְּׁיָא׃ ו שַׁפִּירָן אִנּוּן פּוּרְעָתֵיהּ דְּרַחְמָא וּבִישָׁן נוּשְׁקָתָא דְּסָנְאָה׃ ז נַפְשָׁא דְשָׂבְעָא דָּיְשָׁא כַּבְרִיתָא וְנַפְשָׁא דְּכַפְנָא כָּל מִידַּם דְּמָרִיר חָלֵי לָהּ׃ ח הֵיךְ צִפְּרָא דְמִשְׁנָא מִן קִנָּהּ הֵיכְנָא הוּא גַּבְרָא דְמִשַּׁנֵּי דּוּכְתֵּיהּ׃ ט מִשְׁחָא וּבוּסְמָא דִּמְחַדְּיָן לִבָּא הֵיכְנָא גַּבְרָא דִּמְבַסֵּם לְחַבְרֵיהּ בְּתַרְעִיתָא דְנַפְשֵׁיהּ׃ י חַבְרָךְ וְחַבְרֵיהּ דַּאֲבוּךְ לָא תִשְׁבּוֹק וּבְבֵיתָא דַּאֲחוּךְ לָא תֵעוֹל בְּיוֹמָא דְתַבְרָךְ טָב שְׁכֵבָא קָרִיב מֵאַח רָחִיק׃ יא אִתְחַכַּם בְּרִי וְחַדִּי לִבִּי

החול ב׳ בתרי׳ ליש׳ כבד אבן ונטל החול . להבדיל בין הקדש ובין החול : ומי יעמוד בו וסימ׳ אתה נורא אתה . ומי יעמוד לפני קנאה : כאהבה ב׳ וסימ׳ מאהבה אשר אהבה דאמנון . מאהבה מסתרת : נודד ב׳ מ״ל וסי׳ כעוף נודד קן משולח . כן איש נודד ממקומו : ישמח ז׳ וסי׳ בתלים סימן ק״ד : תבוא ד׳ מ״ל בסיפ׳ וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ת׳ ובסיפרא סי׳ כ״ב:

תולדות אהרן נאמנים . תענית כ סנהדרין קס : נפש שבעה . קמא לב : כצפור . ברכות נו חגיגה ט : טוב שכן. מגילה קח : חכם בני . ברכות ד שבת יד עירובין כא (יבמות ב סוטה יח קדושין סד) :

רלבג

פיך . וזה כמה שעשית אין ראוי שתהלל עצמך כי זאת תכונה פחותה טוב שיהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך : כובד אבן. הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במעמס החול אך שאת כעס אויל הוא כבד משניהם : אכזריות . הנה החמה תביא לאכזריות כי בעל החמה לא ירחם על אשר יכעס עליו והאף כמו שטף מים שישחית הכל אך הקנאה היא יותר קשה מאד כי בעל הקנאה יצר לו בראותו טוב לזולתו ויבחר הרע לו ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב כיד המלך ישאל כל א׳ מהם ויתנו לו ולב׳ יותן כפלים והנה החמדן לא רצה לשאול כדי שיהיה לו כפל מאת המקנא והמקנא לא רצה לשאול שום טובה לעצמו לדאגתו על הטוב שיהיה לחברו ומיהר לשאול מהמלך שינקרו עינו האחת שישאר חבירו עור משתי עיניו : טובה . התוכח׳ והקטטה שיעשה האדם את רעהו בגלוי להוכיחו על רעותיו יותר מהאהבה שהיא מסותרת ולא יראה ממנה רושם בגלוי כי לא יהיה תועלת בזאת האהבה : נאמנים . הנה פצעי אוהב הם נאמנים וישרים כי הם לתכלית טוב אם להוכיחו אם למלטו מרע כמו שיקרה לאדם בראותו כי אחיו או קרובו הפליג לעשות רע לאחרים או לומר חרפות קשות כנגדם והם ידמו לקחת נקמתם ממנו ולהצילם מידם ימהר להכותו בפניהם על מה שעשה או אמר כנגדם וכזה יתפייסו וימלטהו מידם אך נשיקות שונא הם נהפכות כי מראה לו אהבה לבכשילו להפילו ברשת רצונו : נפש שבעה . כבעל נפש שבעה והוא האיש המסתפק השמח בחלקו יבוס גם הדברים המתוקים ר״ל שאינו נבהל להון ולא יפנה לקנין ההון אפי׳ במה שיושג ממנו בדרכים ערבים ומתוקים וישרים . ואולם בעל נפש רעבה הוא נבהל להון באופן חזק עד שאפילו מה שיושג ממנו במרירות וקושי ובעברה הוא מתוק לו לעוצם תשוקתו לאלו הקניינים והנה זה המאמר לפי פשוטו הוא מבואר האמות ואלו סעדה הוא שלא ישתדל האדם לקחת מהמזון שיעור רב הכמות כי זה יביאהו למאוס אפי׳ הדברים הערבים ושלא ירעיב עצמו מאד כי זה יביאהו לחשוק גם בדברים המרים אך ינהג בדרכים הממוצעים וידמה שקשר זה הפסוק לפסוק הקודם להעיר כי נשיקות שונא דומות ללקיחת נופת בנפש שבעה שיהיה סבה להקיא המזון אשר בבטנו ופצעי אוהב דומים ללקיחת המזון המר בנפש רעבה כי מאד הרעב לא יורגש במרירותו ויגיע ממנו התועלת שבכר יזון ממנו ויחיה בו בהפך הענין בלקיחת הנופת בנפש שבעה : כצפור נודדת מקינה . לסבת חזקה בשלא תוכל לחיות בארץ מפני חוזק החום או חוזק הקור כן איש נודד ממקומו ר״ל שאין ראוי שיהיה נודד ממקומו אם לא לדמיון הסבה הזאת כמו שמצאנו באברהם ובילחק שהתעוררו להעתק ממקומם לסבה חזקה והיא הרעב שהיה שם או ירצה בזה שכמו שהצפור נודדת מקנה תמצא בלי קן ותצטרך לבנותו כן איש נודד ממקומו יחסר לו כל : שמן וקטרת. הנה הסבה בשמן והרכות הקטור טוב הריח ישמח הנפש והם דברים באים מחוץ כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח האדם בנפשו בלי עזר אחר : רעך ורע אביך . מי שהיה רעך ורע אביך אל תעזבהו כי טובה לך אהבתו מאד ולא תשען שתבא אל בית אחיך ביום אידך ותבטח בזה לעזוב אהבת רעך כי טוב לך שכן קרוב יותר מאהבה שהוא רחוק לך רחוק המקום כי רחוק המקום הוא ממה שימעט שקר האהבה ואולם השכן הקרוב יהיה מוכן לך תמיד לעזר ולהועיל בכל ענייניך : חכם בני . אתם בני

מצודת ציון

אלה תולדות יעקב (בראשית ל״ז) ונפי שהזמן מוליד הקורות אמר ילד יום : (ג) ונטל . ענין משא כמו נטילי כסף (צפניה א) : (ו) פצעי . הם מכות המוציאות דם : ונעתרות . ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח) : (ז) תבוס . ענין רמיסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס) : נופת . ענין הזלה והתכה וכן ונופת צופים (שם יט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו : (ח) מן קנה . מן מדורה : (ט) וקטורת . עשן בשמים : (י) אידך . מל׳ איד ומקרה רע : (יב) נענשו . גם הפסד ממון נקרא עונש

מצודת דוד

(ג) כובד . הנה האבן יש לה כובד רב וגם החול משאו רב אמנם כעס האויל כבד לשאת ולסבול יותר משני אלו כי מחסרון הדעת ירבה לכעוס : (ד) אכזריות . החמה מביא לידי אכזריות והאף יביא לשטוף ולאבד ולפני בעל קנאה מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי קשה היא עוד יותר מהחמה והאף כי בעל הקנאה יבחר ברע כשחושב גם לזולתו משיבחר הטוב לו ולזולתו : (ה) תוכחת . מגולה. אף המוכיח בפרסום ומכלים למוכח מכל מקום טובה היא אם באה מאהבה המסותרת בלב המוכיח וכוונתו לייסר דרכי המוכח ולא לקנתר : (ו) נאמנים . האוהב הפוצע לאוהבו למען ייסר לכת הנה הפצעים ההם נאמנים המה כי עמו שליחותם והועילו לזה כי בעבורם ייטיב דרכו אבל מן השונא אפי׳ הנשיקות מרובות המה והנם למשא האויל ואין בהם תועלת : (ז) תבוס . בעבור שבעה תרמוס אף נופת צופים : כל מר. כל דבר מר נחשב לה למתוק : (ח) כצפור . כמו שיקשה לצפור מה שנודדת מקנה כן יקשה לאיש הנדידה ממקומו : (ט) ישמח . כ״א משמח את הלב : ומתק . וכן ישמחה אמרי מתק מחבירו הבאים מעצת נפש ולא להחניף ולרמות : (י) רעך . האוהב אותך וגם את אביך אהב ומהנראה שנפרשה האהבה ולזה אל תעזוב אהבתו ואל תבטח לומר הנה בבוא עלי יום איד אבוא אל בית אחי לשאול מעמו עזרה כי יותר טוב שכן הקרוב עמך בכל עת כרעים אהובים מהאח הרחוק ממך ולא יתחבר עמך : (יא) חכם בני . כן אמר שלמה לבנו התחכם בני ושמח לבי ואוכל להשיב בדבר חרפה לאשר יחרפני כי אם תהיה סכל בעל כרחי אשים יד לפה כי אפחד

רשי

שתח בך: (יב) ערום ראה רעה. רואה פורענות הבאה על הארץ ונסתר הימנה שמשך ידו מן העבירה ופתאים לא נסתרו אלא עברו בדרך רעה: ונענשו ונפסדו: (יג) כי ערב זר. אדם שנעשה ערב גורם שאמר הדיין למלוה קח בגדו (יד) מברך רעהו. יש משבח את חבירו יום יום והברכה נהפכ' לקללה שאומרים עליו שהוא וותרן בממונו ועשיר והכל באין ושואלי' ממנו והמלכות מתגרת בו לגנו' ממון כך נדרש במסכ' ערכין. ועוד יש במדרש רבי תנחומא כנגד בלעם שהיה מברך את ישראל בקול רם שנאמר וישא משלו וגו' (מדבר כג) ל' נשיאות קול וסופו יעץ להחטיאם: (טו) דלף טורד. גשם הנוטף מן הגג לתוך הבית וטורד את בני הבית. ביום סגריר. יום הגשם שהכל נסגרים בבתיה': ואשת מדינים נשתוה. שניהם שוין: (טז) צופניה צפן רוח. מי שסבור לשומרה מתזנותיה צפונת רוח הוא כשם שאי אפשר לצפון הרוח כן היא לא תצפנה: ושמן ימינו יקרא. קורא הוא הרעתה לבוא עליו עד שיגרשנה כמגורע המטהר בשמן בבהן ידו הימנית: (יז) יחד פני רעהו. יחד ת"ח מחדדין זה לזה בהלכה: (יח) יאכל פריה. וכן שומר אדוניו יכובד. ויאכל פרי מעלליו: (יט) כמים. הללו הפנים שאתה מראה לתוכן הן מראות לך: כן לב האדם לאדם. חברו לפי מה שאדם יודע שחבירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים: (כ) שאול ואבדון לא תשבענה. מלקבל את הרשעים לתוכם כשם

אבן עזרא

ללמוד חכמה. חרפי בעבור שלא היה לו בן משכיל: (יב) ערום פתאים עברו. חוק מטה על כן יענשו הפתאים ויומתו בלא עתם: (יג) קח. מברך שנים דבקים. מברך רעהו הוא שהיה ערב בעבור זר ומברך רעהו המלוה בקול גדול כדי שישמעו אחרים הברכ' למצוא חן בעיניו שלא יקח בגדו בבקר השכם שישכים למלאכתו ויברכהו ויחשוב לו רעהו המברך כאלו קללו ולא יחמול מקחת בגדו: (טו) דלף. היא טפת המטר כמו ידלוף הבית. טורד מגרש תרגום ויגרשהו וטרדיהו. סגריר כפול הל"מד על משקל זרזיף כלומר ביום שיסגרו בני אדם מפני דלף המטר הטורד והמגרש אותם. או המטר נקרא סגריר. ואשת מדינים נשוה לדלף שהיא מגורשת משכניה והרוצה לצפון אותה שלא ירצה לשלח מדנים יצפון רוח והבל אפילו שמן מור שתמשח ימינו האשה. יקרא לה לפתותה רוח הוא כי לא יוכל ליסרה ותהפוכו' ברוח רבות ואין יכולת באדם לאחוז בה על כן דמה האשה לרוח ובענין שהימין מוכנת לכל דבר אמר ושמן ימינו וכמוהו הנה ימינך: (יז) ברזל בברזל. בי"ת בברזל מושכת במקום שנים והטעם בפני רעהו וטעם הבי"ת בעבור. יחד שנים שרשים חדד יחד ונקרא הזעם פנים בעבור שיראה בהם כמו שמצינו פני ה' חלקם ופנים לא היו לה עוד ועניינו זעם וחרון וכן פי' ברזל בעבור ברזל הוא מחודד וכן הוא איש יחד בעבור פני רעהו כלומר שהוא מחדד לריב עמו בעבור חמות רעהו: (יח) נוצר תאנה. יתכן שיהיה דבק למעלה שאין ראוי להתחדד עם אדניו כמו עם רעהו ומי שישמרהו מכל דבר רע האדון יכבדהו: (יט) כמים. שאול. פירוש כמים שנכרו בעבור מים אחרים שיתערבו גם כן הפנים בעבור הפניט והטעם חמות כמים כן לב האדם מלא רע בעבור האדם שישנאהו והוא פי' נכון והזכיר שאול ואבדון לא כי השונאים רעיה' בלבבם חנם יורדי' אליהם והם

משלי כז

וְאָשִׁיבָה חֹרְפִי דָבָר׃ ד׳

יב עָרוּם ׀ רָאָה רָעָה נִסְתָּר פְּתָאיִם עָבְרוּ נֶעֱנָשׁוּ׃

יג קַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד נָכְרִיָּה חַבְלֵהוּ׃ ד

יד מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ ׀ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ׃ ג׳ מ״ע

טו דֶּלֶף טוֹרֵד בְּיוֹם סַגְרִיר וְאֵשֶׁת מִדְוָנִים נִשְׁתָּוָה׃ מדינים ק׳

טז צֹפְנֶיהָ צָפַן־רוּחַ וְשֶׁמֶן יְמִינוֹ יִקְרָא׃

יז בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל יָחַד וְאִישׁ יַחַד פְּנֵי־רֵעֵהוּ׃ ג׳ וחד סירוע ברזל ברזל

יח נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ וְשֹׁמֵר אֲדֹנָיו יְכֻבָּד׃

יט כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם׃ פ׳

כ שְׁאוֹל וַאֲבַדֹּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה וְעֵינֵי ואבדון ק׳ י׳

תרגום

וְאַחֲזַר מִלְּתָא לְאִלֵּין דְּמְחַסְּדִין לִי׃ יב עֲרִימָא חָזָא בִּישְׁתָּא וּמִטְּשֵׁי וְשַׁבְרֵי עָבְרִין עָקָה וְחַסְרִין׃ יג מִתְנְסִיב מַדְמוּתֵי דְּמַן דְּעָרֵיב לְנוּכְרָאָה וְעַל אַפֵּי נוּכְרָיָא מַשְׁכְּנֵיהּ׃ יד דִּמְבָרֵךְ לְחַבְרֵיהּ בְּקָלָא רָמָא בְּצַפְרָא בְּקִידוּמָא לְוָטְתָא תִּתְחֲשִׁיב לֵיהּ׃ טו אֵיךְ דִּלְפָא דְּנָטֵף בְּיוֹמָא דְּסַגְרִירָא הֵיכְנָא אִתְּתָא תַגְרָנוּתָא דְּנָצְיָא׃ טז רוּחָא נַרְבִּיתָא קַשְׁיָא וּבִשְׁמָא דִּימִינָא מִתְקַרְיָא׃ יז פַּרְזְלָא בְּפַרְזְלָא קָטֵישׁ וְגַבְרָא קָטֵשׁ אַפֵּיהּ דְּחַבְרֵיהּ׃ יח דְּנָטֵר תֵּינְתָא אָכֵיל פֵּרְיָהּ וּדְזָהֵיר בְּמָרֵיהּ נִתְיַקַּר׃ יט הֵיךְ מַיָּא וְהֵיךְ פַּרְצוּפֵי דְּלָא דָּמֵין חַד לְחַד הֵיכְנָא לִבֵּיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא לָא דָּמֵין חַד לְחַד׃ כ שְׁיוֹל וְאַבְדָּנָא לָא סָבְעָן וְעַיְנֵי

ואשיבה ד' וסימ' ואשיבה כל העם אליך. ואשיבה ידי עליך. ואשיבה שפטיך בבראשנה. ואשיבה חרפה דבר: השכים ג' מ"ל בליש' וסימן מן שלש עשרה שנה. ואשלח אליכם את כל עבדי בתרא. מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים: ואשת ו' וסימ' ואשת נח ושלשת נשי בניו. ואשת נעורים כי תמאס. היא חברתך ואשת בריתך. ואשת איש נפש יקרה. ואשת מרינים נשתוה. ואשת חצרון אביה: ועיני י' וסימ' ועיני לאה רכות. והנה עיניכם ראות. ועיני ישראל כבדו מזוקן. ויאמר יואב אל המלך דויוסף ה' דסוף שמואל. וישח אדם וישפל איש. ועיני רשעים תכלינה. אם אמנע מחפץ דלים. לחלק יגיד רעים. שאול ואבדון לא תשבענה. את פני מבין חכמה:

תולדות אהרן מברך רעהו. ערכין יו: דלף טורד. יבמות סג: ברזל. תענית ז: נוצר תאנה. ברכות נז עירובין נד: שאול. תמיד לב:

רלבג

בני סתחכם ותשמח בזה העניין לבי ויושרני בזה שנוכל להשיב דבר למחרף אותי על החרפות שיחרפני אך אם תוכל תסבב שלא אוכל להשיב חורפי דבר מיראתו שיספר מומיך: ערום. מי שהוא ערום וחכם ראה דעת הגוף וכליו ונסתר מהרעה ההיא במשלו על התאוותיו אך הפתאים הנפתים לתאוות עברו בהם והשיגם רע והוא שכולם ערב שכלם אל הנפש המתאווה ולוקח משכל לבושו וקשוטו והוא מה שיש לו כח עליו מהשגת המושכלות: מברך רעהו. מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך וישכים לברכו בבקר יום יום זה העניין יחשב לו לקללה מאת הש"י כי עושה מאדם כמו אלוה ויותן לו ההודה והברכה בדמיון מה שראוי לתת לש"י או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב והנה בדרך שישמעו דבריו לא יתאחר הזמן שתחשב לו לקללה כי זה יסבב שיבאו אנשים בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברעהו עליו והמשל שאם ברך הראובן לשמעון בקול גדול על שאלה אשישה יין טוב הנה ישמעו דבריו אנשים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מהיין ההוא ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר סועילהו וכמו זה העניין צריך שהאדם להזהר שלא יתן כלו לחבירו כמה שאפשר שיגיעהו נזק והמשל שכבר יקרה ששאל שר גדול משמעון שיגלה לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב ובאולם מעמד בא הראובן וברך את שמעון על מה שנתן לו מיינו הטוב כי זה יהיה סבה שיכעס על שמעון השר הגדול ההוא והנה לבו מאד המינים אשר אפשר שיגיע בהם נזק מזאת הברכה ואפשר שירלה בזה עוד שאשר יברך בקול גדול מחשבותו אשר באה אליו תחלה בחקרו בעיון מה ויהיה זה סבה שיקלר מחקור בו עוד על שאר המחשבות הנופלות בו הנה זה העניין תחשב לו לקללה כי זה ממה שיסגור לפניו שערי העיון: דלף טורד. הנה כמו שיקשה ביום שיצטרך האדם לעמוד נסגר בביתו מעולם המטר כשיהיה דולף בביתו עד שלא יוכל להגן עליו מהמטר כן העניין באשת מדינים כי האדם יבטח בבואו לביתו כי שם ינוח לו והיא מטרדת אותו ומכאבת לבו בלבד שאין לו תחבולה משלטער עליה: מצפיה. מי שידמה לצפנה לכסות קלונה לא יוכל על זה כי היא תגל' נבלות' כמו שלא יוכל האדם לצפון הרוח שלא נודע במקום שהוא בו כי בנשיבתו הוא מודיע מציאתו ומקומו וכמו שלא יוכל לצפון שמן אשר ימושהו ידו כי ימינו יקרא לאנשים שיש לו שמן מפני רושם השמן שיש בו: ברזל בברזל יחד. הנה כמו שהברזל מתחדד בברזל כן החברים מתחדדים זה את זה בדבר העיון: נוצר תאנה. הנה כמו שנוצר התאנה יאכל פריה ולולי שמירתו אותה יאכלו אחרים פריה כן מי ששומר אדוניו ישיגהו ממנו הפרי הראוי ואחשוב שרמז באדוניו אל החלק המושל באדם והוא השכל כי כאשר ישמר אותו שלא ימשלו בו שאר כחות הנפש יקרה הכבוד והתכמר: כמים הפנים. הנה כמו שיורשמו במים מפני המביט בהם ויחשב הרושם ההוא אל ראותו בדרך שיראה בזה תאר פניו כן עניין בלב האדם לאדם כי האדם ישיג מהות מרתו במה שישפע לו ממנה והשפע ההוא ישוב לב האדם לראות בו עצמו וזה מבואר מדברינו בספ' הנפש ובמאמר הא' מספר מלחמות ה' ושם התבאר איך ישכיל האדם זה סבה אשר לו להשגת המושכלות מופשט וערום מהמושכלות: שאול ואבדון. והוא החומר אשר הוא סבת ההפסד לא ישבעו בלבישתם הצורות כי תמיד יבקשו צורות אחרות בסבת בלתי השמע הכחות שמתפעלות מהם אל הכחות הפעלות וכן לב האדם לא תשבענה מהמושכלות ובזה ביאר סוד עמוק מעניין השכל וההיולי כי כמו שההיולי ערום מלך עצמו מהצורות ולו כח על קבולם כלם עד שייחס היולי אל הצורות הוא יחס השכל ההיולאני

מצודת דוד

שלא יגלה מומך: (יב) ערום. בראותו הערום הרעה המעותדת לבוא נסתר ממנה ר"ל שמר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיגה אותם הרעה ובא להם העונש וההפסד: (יג) קח בגדו. קח בעד הערב למשכון ולא תחוס בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכנים עצמו בזה: ובעד נכריה כפל הדבר במ"ש ולומר בין ערב בעבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה: (יד) מברך. המשבח רעהו בקול גדול בפרסום רב בכל בוקר בהשכמה ר"ל בתמידות ובזריזות הנה לקללה תחשב לו כי כאשר ישבחוהו בנדיבות לב רבים יחלו פניו ויתחסרים עשרו: (טו) דלף. הנה משטוף המטר לא יטריד בני הבית כ"א ביום בוא המטר אשר דרך בני אדם להיות נסגרים בתוך הבית כי אז יעטף המטר אל הבית ויטריד בני הבית ממקום למקום אבל כשאין מטר אין משטוף ואין טרוד אבל אשת מדינים נשוה בכל העתים להטריד את בעלה (טז) צופניה. החושב להסתיר הדבר בפני הבריות דומה הוא למסתיר את הרוח לבלות אותו כי אז ירעים בקולו נפלאות וכן בעלת מדינים כל עוד שירלה להסתיר את הדבר היא מוספת והולכת: ושמן. כמו המושח עצמו בשמן אם ירלה להעלים לא יוכל כי ידו הימנית אשר ימשח בה היא תכריז על המשיחה כי היא מתנת ריח לכל הקרב וכן א"א להעלים מריבת האשה: (יז) ברזל. כמו הלוטש ברזל הסכין באחר נעשית חדה ובנוגה כן יחדדו איש פני רעהו ר"ל ת"ח היושבים יחד ועוסקים בתורה הנה מחדדים זא"ז: (יח) נוצר. כמו השומר אילן תאנה הנה יאכל פרי גמול מעשיו כי עוד מכובד מן האדון נוסף על התשלומין: (יט) כמים. כמו דרך המים מראים את הפנים בדומים להפנים המסתכלים בה אם שוחקות שוחקות ואם עצבות עצבות כן לב האדם לאדם אם לבו טוב על חבירו ייטיב גם לבו ואם רעה תרע גם היא: (כ) שאול. הקבר והגיהנם אינם שבעים מלקבל אנשים וכן עיני

מצודת ציון

שונא וכן וענשו אותו מאה כסף (דברים כב): (יג) חבלהו. ענין משכון כמו אם חבול תחבול (שמו' כב): (יד) מברך. ענין התפארות כמו אשר המתברך בארץ (ישעיה סה): (טו) דלף. ענין שטוף כמו דלפה עיני (איוב טז): טורד. ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד): סגריר. מל' סגירה: נשתוה. מל' השואה ודמיון: (יז) יחד. מל' חדידה וכו': (כ) שאול. בור הקבר: ואבדון. הגיהנם:

אבן עזרא

לא תשבענ' ועיני האדם כמו כן לא תשבענ' לראות כי כשתחוינה הולכין לאבדון לא תאמר שבעתו מראותו ונוסר: (כא) מצרף. אם. ריפות החטים הכתושים וכן הפי' מצרף יש לכסף לצרפו וכור לזהב לזקקו. ואיש כלומר כל אחד נצרף וזקוק לפי מהללו כלומר לפי מה שנתכוון להללו. אבל אם תכתוש את האויל בתוך המכתשת בחוזקה לא תסור אולתו מעליו כאשר תסור קליפת הריפות ואיש כמו ואיש לא נעדר ואיננו בן אדם: (כג) ידוע. חסן. גלה. כבשים. ודי. ה' דנקים. חוסן אוצר. מחיר כסף חלוף כמו כסף מחיר זה ולפי דעתי ממנו מחיר כלב חלוף ותמורה. ונראה מהיום שעבר וכן הפירוש פני צאנך אשר שמו פניהם ללכת שם שית לבך שלא תשכחם ואל תשת לבך אל מעלה גדולה כי לא לעולם קיימים האוצר והמלוכה נראה הדשאי' והעשבי' יאספו עמך ויהיו מאכל לצאנך והכבשים יהיו בעבור מלבושיך ועתודים חלף שדה והחלב כענין מאכלך ומאכל בני ביתך וחיים שתחיינה בו נערותיך: (א) נסו ואין רודף רשע. הרשעים ינוסו או כמו נסים ואין רשע רודף אותם אבל רודף אותם קול עלה נדף. ככפיר שיושב לבטח כן הם בוטחים ואינם נסים: (ב) בפשע ארץ. עם הארץ יש להם רבי' שרי' להשחיתם ובעבור אדם מבין יודע דעת שישיבם מפשעם כן יאריך

רש"י

כשם שעיני האדם רשע לא תשבענה מלשוע אחר יצר הרע מלמלאות תאותו: (כא) מצרף. כלי עשוי לצרוף כסף והכור עשוי לבחון זהב ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו ע"י שהבריות מהללו' אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע: (כב) הריפות. חטים הנידוכים במכתש: מכתש. אסותא מורפיו"ר בלעז: בעלי. הוא בוכנא פולין מורטר"ו בלעז על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי: (כג) פני צאנך. אל יקלו בעיניך להתבונן בם תמיד מה הם צריכים: (כד) כי לא לעולם חוסן. שאם אתה עשיר בכסף ובזהב שמא לא יתקיי' לעול' לכך אל תבוה דברי' קטנים שלך: (כה) גלה חציר. כשנגלה החציר בימי ניסן ונראה הדשא ונאספו עשבים לבמות אז ויטיב לך שיהיו גזותיהם של כבשים ללבושך: (כו) ומחיר שדה. ישוו לך העתודים כי תאכל בבשר ותמכור העורות: (כז) ודי. פרנסתך: ללחמך וללחם ביתך. תסתפק בחלב העזים כדי מליגתו. והמשל כן הוא פני צאנך הרב המתמנה על הצבור ישאם בחיקו ויגהלם לאט כי לא לעולם חסן. ובזאת יאכל פירו' והקרן קיימת: גלה חציר. כשיתפשטו שמועותיו ותגדל התורה על ידו אז יהיו הכבשים האלה לבושו יהיו התלמידים לו לשם ולבוש הוד והדר: (א) נסו ואין רודף רשע. נסו הרשעים כשיבא אידם ויפלו בדבר קל מאין רודף. וצדיק. אמין לבו בהקב"ה ככפיר אשר יבטח בגבורתו: (ב) בפשע ארץ רבים שריה. שזהו פורענות לארץ בהיות קציניה רבים הרודפי' רק אחר בצעם: ובאדם מבין. ובשביל אדם מבין יתארך הפורענות מלבוא: (ג) גבר רש. דיין עם הארץ עושק דלים בזין

תרגום

דְגַבְרָא לָא סָבְעָן׃ כא צָרְפָא לְכַסְפָּא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וְגַבְרָא מִן פוּמָא דְמַשְׁבְּחָנוּי׃ כב אִין מָחֵית לֵיהּ לְשַׁטְיָא בְּמַכְתְּשֵׁי בְּגוֹ סַיְעָתָא וּבְאוּדְרָךְ לָא תַעֲבִיר מִנֵּיהּ שַׁטְיוּתֵיהּ׃ כג מַה דְרָעֵי אַנְתְּ דַע אַפֵּי עָנָךְ וְשִׂים לִבָּךְ עַל קוּטְנִין׃ כד מְטוּל דְּלָא לְעָלַם הִיא אַחְסָנָא אַף שְׁלָם דָרָא לְדָרָא׃ כה שְׁבַח עֲמִירָא וְאִתְחֲמֵי דִתְאָה וְאִתְכְּנֵשׁ עִשְׂבָּא דְטוּרֵי׃ כו אִמְּרֵי לִלְבוּשָׁךְ וְגַדְיָא לְתַנְדוּתָךְ׃ כז וְסוּפְקָנָא דַחֲלָבָא דְעִזֵּי לְמֵיכוּלְתָּךְ וּלְמֵיכוּלְתָּא דְבֵיתָךְ וְחַיֵּי לְטַלְיָתָךְ׃ א עָרְקִין רַשִּׁיעֵי בְּדְלֵית דְרָדֵף לְהוֹן וְצַדִּיקֵי הֵיךְ אַרְיָא דְמִסְתְּכֵי לְמֵיכוּלְתֵּיהּ מְסַבְּרִין לְחָכְמְתָא׃ ב בְּחוֹבֶיהָ דְאַרְעָא סַגִּיעִין רַבְרְבָנָהָא וּבְנֵי נָשָׁא דְמִתְבַּיְנִין בְּיִדִיעְתָּא נְגַדְרוּן׃ ג גַּבְרָא מִסְכְּנָא דְעָשֵׁק

משלי

הָאָדָם לֹא תִשְׂבַּעְנָה׃ כא מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ׃ כב אִם־תִּכְתּוֹשׁ אֶת־הָאֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי לֹא־תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ׃ כג יָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לִבְּךָ לַעֲדָרִים׃ כד כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן וְאִם־נֵזֶר לְדוֹר דור (ודור ק')׃ כה גָּלָה חָצִיר וְנִרְאָה־דֶשֶׁא וְנֶאֶסְפוּ עִשְּׂבוֹת הָרִים׃ כו כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ וּמְחִיר שָׂדֶה עַתּוּדִים׃ כז וְדֵי חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃

כח א נָסוּ וְאֵין־רֹדֵף רָשָׁע וְצַדִּיקִים כִּכְפִיר יִבְטָח׃ ב בְּפֶשַׁע אֶרֶץ רַבִּים שָׂרֶיהָ וּבְאָדָם מֵבִין יֹדֵעַ כֵּן יַאֲרִיךְ׃ ג גֶּבֶר־רָשׁ וְעֹשֵׁק

ונראה ה' וסימ' ונראה שנית אל הכהן. ונראה אל הכהן והיה במקום השחין. והביאותיו ונראה פני ה'. אני חשפתי שוליך. גלה חציר ונראה דשא: וצדיקים ד' חד חס' וסימ' נמסר בסוף הושע: יודע ב' חס' בסיפרא וסימ' בפשע ארץ. ידע ה' דין דלים:

תולדות אהרן אם תכתוש. סוטה מב כריתות יא: כי לא. יומא פו סנהדרין ז: כבשים ללבושך. חגיגה יג חולין פד: ודי חלב. ברכות נו. חולין שם ברכות ו: ולדיקים. זוכר תרומה:

רלבג

שהיו לאני אל המושכלות: מצרף לכסף. הנה יש לכסף מצרף לצרוף ממנו סיגיו וזה ידוע לצורפי' ולזהב כור מיוחד ג"כ לבאר ממנו סיגיו וכן הענין בשאר הדברים כל אחד מהם בדרך המהולל בו אשר נתבאר בנסיון שיתבררו בו סיגיו אך מהאויל אין תחבולה שתוכל בה לברר סיגיו ר"ל אולתו כי הוא יחשב היותו חכם: אם תכתוש. ולזה הוא מבואר שאע"פ שתכתוש אותו במכתש בתוך החטים שיכתשו בו בעלי להסיר קליפתם וסיגם לא תוכל להסיר מעליו אולתו והגה וכר זה בזה המקום לפי שאולת סבה חזקה למנוע השגת השלמות כי האויל יסתפק במה שיראה לו מהענינים בתחלת המחשבה: ידוע תדע. הנה כאשר תרצה לקחת המושכלות מהחוש דע פני צאנך והם המוחשות אשר יצרוך אליהם. ושית לבך לעדרים ר"ל למוחשות המסכימות אשר ישלם בהם ההשגות כי מהם תעמוד על המושכלות האמתיות ולא תסתפק במה שתגיע מהחוש זולת ההשגות הראוי בו יקרה מזה הטעות הרבה בקנין המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו והנה לזאת הסבה המשיל זה לכאן כמו שאמר בספר שיר השירים כעדר הרחלים לפי מה שביארנו שם: כי לא לעולם חוסן. וראוי שהזדרז בקנין המוחשות בזה האופן כי לא יתמיד לאדם לעולם חוסן והוקף וכח להשתדל באלו ההשגות ולקנותם כי במות האדם יסור ממנו זה הכח אשר לו מצד החומר ואע"פ שהנזר והמלכות שיהיה לשכל במה שקנה מהמושכלות הוא מתמיד לו לדור ודור כי השכל הנקנה הוא נצחי והוא ידע כי המוחשות יגיעו תחלה להושים ואחר יגיע באמצעותם אל החוש המשותף ומדרגת' בו קרובה אל המדרגה שהיתה להם בחוש אלא שלא יתפעל החוש המשותף מהם באופן הפעולות החושים ממוחשיהם ואחר זה יתקרבו אל ההשגות אל הרוחניות ויוסרו מהם הרבה מהקליפות בהגיעם אל הזוכר והשומר והדמיון כמו שנתבאר בספר החוש והמוחש: גלה חציר. ולזה אמר שכאשר גלה חציר וסר והוא העשב שיוציא חוש ממוחשיו אז יוציא דשא בחוש המשותף: כבשים ללבושך. וכאשר נכרתו אלו העשבים יקבלם הכח הזוכר והשומר באופן שיהיו מהם כבשים ללבוש השכל לבוש עדיו ותמורת תבואת שדה יגיעו לך עתודים שהם יותר נכבדים מתבואת השדה לאין שיעור: ודי חלב. ויגיע לך מהם חלב עזים מה שיספיק ללחמך וסוא שיקנה מהם מהמושכלות ויספיק ללחם ביתך אשר יבנה בחכמה וכן חיים לנערותיך והם הכוחות המשרתות השכל וזה יהיה מפני ב' לדרין הגד הראשון כי בחכמה יתיישר האדם להשיג לחם חקו בקלות כאמרו ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והגד הב' כי בה יהיה האדם מושגח מהש"י וימצא לו מפני זה לחם חקו וישמר מהרעות הנכונות לבא עליו: נסו ואין רודף. אך הרשע בדעותיו ובמדותיו כבר ימצאו מהם רבים שכל אחד מהם הוא לעזב ומשולח אל המקרים ולזה יפחד תמיד שיבואהו רע וינוס אע"פ שאין רודף לו אמנם כל אחד מהצדיקים יהיה ביתו שלום מפחד ויבטח בכפי' שאין פחד שום דבר לנגד עיניו לב פשע ארץ. הנה בעבור פשע הארץ והיות העם אשר בו מחוייבים כליה רבים שריה וזה יהיה כלי להשחיתם בקלות וכמו שרבוי השרים כלי להשחיתם בקלות כן יאריך קיומה ועמדתה בעבור אדם מבין יודע כי בזכותו יהיו מושגחים כאמרו אי נקי: גבר רש ועושק דלים. ידמה למטר סוחף שיסחית התבואות בדרך שלא ימצא לחם ומחכמת זה המשל כי המטר מכוון לתשועה לגדל הצמחים ויהיה בזה האופן כלי להשחתם יכן הגעת הקניינים לאדם הוא להשיג

מצודת ציון

(כא) מצרף וכור. שמות כלי הצורפים: (כב) תכתוש. ענין כתיתה וטחינה: במכתש. שם הכלי שכותשים בו: הריפות. מל' רפיון ור"ל החטים הגרסים הנקלפים מקליפותיהן וכן ותשטח עליו הריפות (שמואל ב יז): בעלי. הוא יד המכתש שדוכין בו וכן והעלות וכפות (דברי הימים ב' כד): (כג) שית. ענין שימה: (כד) חוסן. ענין חוזק ויאמר על העושר וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כב): נזר. כתר: (כה) ונאספו. ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח): (כו) ומחיר. ענין ערך הדבר ושויו כמו יקחו במחיר (דברי הימי' ב' א'): עתודים. עזים זכרים: (כז) ודי. ענין ספוק הצורך: ללחמך. למאכלך: ללחם ביתך. כמו וללחם ביתך בח"ו: (א) ככפיר. שם משמות האריה: (ג) סוחף. ענין שטיפה

מצודת דוד

האדם לא תשבענה מן העושר ותוסף להרבות עוד: (כא) מצרף. הכסף והזהב כאשר ירצו לדעת הטובים המה וכמה יש בהם מן הסיג הנה יקחו מהם במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף והנשאר נקי ובזה יבחן הכל והאיש יבחן לפי מהללו כמו שמשבחין אותו בני אדם כן הוא: (כב) אם תכתוש. אם תשים את האויל במכתש בתוך החטים הנכתשים ועמהם תכתוש אותו ביד המכתש עכ"ז לא תסור ממנו אולתו כי לא יעזבה: (כג) ידוע. תן לבך לדעת בעצמך פני צאנך מה הם צריכים: שית לבך לעדרים. לתת להם די מחסורם וכפל הדבר במ"ש: (כד) כי וגו'. עם כי כביר מצאה ידך מ"מ גם מזה אל תנח ידך כי לא לעולם יתקיים חוזק העושר והיה אז נושע בעדרי הצאן: ואם נזר. וכי נזר העושר היא דבר המתקיים לכל ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש: (כה) גלה. לפעמים נגלה החציר ונראה דשא ופעמים נאספו וכלו עשבות הרים לזה תן דעתך להכין לעת אשר לא תמצא: (כו) כבשים. גיזת הכבשים יהיה לצורך מלבושך והעתודים יהיו לך בערך שדה כי כמו תבואת השדה נקצרת בכל שנה ושנה והארץ לעולם עומדת כן גיזת העתודים תתמיד והעתודים קיימים ומעברין נקבותיהם ומולידים ולדות הרבה ואף המה קיימים לבעליהם: (כז) ודי חלב עזים. יהי לך די מחסורך חלב עזים למאכלך ולמאכל אנשי ביתך ובזה ימצא חיים לנערותיך ולא ימותו ברעב והוא למשל לומר אף אם חכמת בדברים עיונים למוד גם דברים פשוטים קלי העיון ותוכל לעסוק בהם לעת תחלש כח העיוני וללמד עם מי אשר קצרה דעתו להשכיל דברים עיונים ותחיה אותו בדברים פשוטים: כח (א) נסו וגו'. על הרשעים תפול אימת אלהים וינוסו מבלי מי ירדוף אף אחר אחד מהם לשיפחדו כולם כי רודף אין ועכ"ז יבוא המורך בלבם אבל הצדיקים כ"א מהם אף כשהוא יחידי יהיה בוטח ושאנן במשענת ה' ככפיר הבוטח בכחו: (ב) בפשע. בעבור הפשע עם הארץ ירבו קצינים שרולים רק טובת עצמם והארץ הנה נשחתה: ובאדם. בעבור אדם מבין יודע דעתם להשיבם מפשעם יאריך המקום קיום הארץ אף בהיות כן שרבים קציניה כי לא ירשו ולא

רש"י

עדין על שאינו מתון בדין הרי הוא כמטר הסוחף את השדה ואין עושה פירות: ושחף. שוטף וכמשנה נסתחפה בדהו וכן נסחף אביריך (ירמיה מו) נשטפו ומעדו וכשלו: (ה) אנשי רע לא יבינו משפט. אינם משימים לב לפורענויות העתיד' שיתבוננו בה וישובו מדרכם ויגלו: ומבקשי ה' יבינו כל. טובה ורעה. משפט. יוסטיל"א • בלע"ז כך פירש רבי תנחומא על דור המבול: (ו) טוב רש. אף עני שבתורה: והולך בתומו. במעשים טובים: (ז) ורועה זוללים. מחבר לו זוללים והוא ל' רעים: (ח) מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים. הרשות פוסעין עליו שהוא מתעשר בלא משפט ונוטלין ממונו ובונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו חנינת דלים כך דרשו רבי תנחומא: (י) בשחותו. מל' שחת: (יא) איש עשיר ודל מבין. כנגד רב ותלמיד הוא מדבר שהתלמיד סוקר ועל ידו הרב מתחכם: (יב) יחופש אדם. יתחפש בכל מיני עלילות: (יג) ומודה ועוזב. מודה פשעיו ועוזבם משוב בם עוד

משלי כח

דַּלִּים מָטָר סֹחֵף וְאֵין לָחֶם׃ ד עֹזְבֵי ל׳
תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה
יִתְגָּרוּ בָם׃ ה אַנְשֵׁי־רָע לֹא־יָבִינוּ
מִשְׁפָּט וּמְבַקְשֵׁי יְהוָה יָבִינוּ כֹל׃ ל׳
ו טוֹב־רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ דְּרָכַיִם
וְהוּא עָשִׁיר׃ ז נוֹצֵר תּוֹרָה בֵּן מֵבִין ל׳ מ״ל
וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים אָבִיו׃ ח מַרְבֶּה
הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים יתיר ה׳
יִקְבְּצֶנּוּ׃ ט מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ ד׳ חס׳
תּוֹרָה גַּם־תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה׃ י מַשְׁגֶּה ב׳ תגור
יְשָׁרִים ׀ בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא־ ל׳
יִפּוֹל וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ־טוֹב׃ יא חָכָם
בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ׃ ל׳ וחד ודל׳ ט׳ י״ב. ל׳
יב בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִפְאָרֶת
וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם׃ יג מְכַסֶּה ל׳
פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם׃ ל׳ וחד ירחם יהוס

תרגום

לְמִסְכְּנֵי אֵיךְ מִטְרָא חֲבִיטָא
דְּלֵית בֵּיהּ יִתְרָן׃ ד דְּשָׁבְקִין
נִמוֹסָא מִשְׁתַּבְּחִין בְּרַשִׁיעָא
וְאִלֵּין דְּנָטְרִין אוֹרַיְתָא מִתְגָּרִין
בְּהוֹן דִּיתוּבוּן׃ ה בְּנֵי נָשָׁא
בִּישֵׁי לָא מִתְבַּיְנִין דִּינָא וּדְבָעֵי
מִן קֳדָם יְיָ מִתְבַּיְנִין כּוּלְהוֹן
טַבְתָּא׃ ו טָב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּךְ
בִּתְמִימוּתֵיהּ מִן הוּא דִּמְעַקְמָן
אָרְחָתֵיהּ וְהוּא עַתִּיר׃ ז דְּנָטַר
אוֹרַיְתָא בְּרָא הוּא דְּמִתְבַּיַּן
וּדְמִתְחַבַּר לִזְלִילֵי מַחְמֵץ
אֲבוּי׃ ח דְּמַסְגֵּיעַ מָזָיֵהּ
בְּנוּכְתָּא וּבְרִבִּיתָא לְמַן
דִּמְרַחֵם עַל מִסְכְּנֵי מְכַנְשֵׁיהּ׃
ט דְּמַסְכִּיר אוּדְנֵיהּ דְּלָא
נִשְׁמַע אוֹרַיְתָא אַף צְלוֹתֵיהּ
מְרַחֲקָא הִיא׃ י דְּמַשְׁגֵּי
תְּרִיצֵי בְּאָרְחָא בִּישְׁתָּא
בְּגוּמָּצָא הוּא נָפֵל וּשְׁלִימֵי
וּתְמִימֵי נֵרְתוּן טַבְתָּא׃
יא גַּבְרָא עַתִּירָא חַכִּים הוּא בְּעֵינוֹי וּמִסְכְּנָא סוּכְלְתָנָא בָּסַר לֵיהּ׃ יב כַּד יֶחֱדוּן
צַדִּיקַיָּא סַגִּיעָא שַׁבְהוֹרָא וּבְקוּמָא דְּרַשִׁיעֵי מִבְצֵי בַּר נָשָׁא׃ יג דִּמְכַסֶּה חוֹבוֹי לָא

אבן עזרא

יאריך העם: (ג) סוחף. שוטף או שחב הזרעים: (ד) יהללו רשע. בעבור שילך בדרכיהם. יתגרו בם. בעוזבי התורה: (ה) אנשי רע. שיתעסקו במעשה הרע לא יבינו משפטי ה'. ומבקשי ה'. בבית תפלתו או יבוקש המשפט מפיהו ע"י נביא הם יבינו כל דבר טוב: (ו) בתומו. בדרך תומו: (ז) ורועה. מן רעה המלך. זוללים. המתאווים לאכול בשר והעד זוללי בשר: יכלים. יתן כלימה: (ח) לחונן. לאיש שיחון הדלים: (ט) גם תפלתו. שיתפלל לשם בצרתו יתעב: (י) משגה. מדרכם אולי יכשלו בדרך רע: בשחותו. שעשה ללכדם הוא יפול. ינחלו טוב. אחרי מות המשגה: (יא) ודל מבין. יוכל לחקור בדבר שהוא חכם בעיניו: (יב) רבה. גדולה תפארת שיתפארו עם הארץ בראותם הצדיקים שמחים ועליצים יחופש אדם. שהרשעים יחפשו הונס

מסורה

ומבקשי ה'. ל' והוא חד מן מ' מלין יחידאין נסבין ו' ואינון קריבין לאדכרה ולית להון זוגא וסימ' נמסר בריש ספר שמואל: ובתרבית כן כתי' וקרי' ותרבית והוא חד כן ד' מלין דכתי' ב' בריש תיבו' ולא קרי' וסימ' בבית ואת עיני צדקיהו עור. בישראל וירא יואב כי היתה פני דשאול. ובתרבית מרבה הונו בנשך. בבית ויתנהו על יד עשי המלאכה קדמא דפסוק דיאשיהו. וחד חלוף לא כתיב ב' וקרי' וסי' תחלת ויתנם ביד הגבעוני': ודל י"ב פתחין בליש' וסימ' נמסר בשפטים סימן ו' ותלים סימן קמ"ב: ירחם ב' וחסרים חד פתח וחד קמץ וסימ' אשר בך ירחם יתום, ומודה ועזב ירחם. בתרא קמץ.

מקורות

תולדות אהרן עוזבי תורה. ברכות ז מגלה ו: מרבה הונו. מליעא ע: מסיר אזנו. שבת י: ותמימים. אבות יב: חכם בעיניו (הוריות מח): מכסה. יומא פו עקידה ש' סג עקרים פכ"ו זוהר בראשית: ומודה. תענית עז

רלבג

יםשיג מההון מה שישלם בו הכרחי לעמידת גופו והגעתם בעושק הוא כלי אל שיחסר לו הכל: עוזבי תורה. יהללו הרשע על רשעו ויתגרו בשומרי התורה להשגם שהתורה היא בלתי ראויה להתנהג בה או ירצה בזה עוזבי התורה יהללו הדעת הנפסד אשר לרשע בדעו' בענין השרשי' וההתהלות כי בזה יוכן להם פתח לעזוב התורה אך שומרי התורה יתגרו בהותם הדעו' הכוזבו' וישתדלו לבאר מומם: אנשי רע. ולזאת הסבה הנה האנשים הבוחרים ברע לא יבינו משפט אמת בדעות כי הם יבחרו מה שיאות אל מה שהוטבע בו מעשיית הרע וזה יהיה סבה שלא יעמדו על האמת בדברים העיוניים אך מבקשי ה' והם שומרי התורה יבינו כל הדברים על אמתת' כי אין להם תשוקה תמנעם מהשלמת החקירה בדברים אך יהיה להם עוד מהתורה עזר והישרה לעמוד על הדעות האמתיות כמו שהתבאר מדברינו בה: טוב רש. טוב מי שלא השיג במושכלות כי אם מעט והוא הולך בהם בתמימות וביושר ממי שעקש דרכיו בעיונו ולמד בזה האופן הרבה מהדרושים וזה מבואר בנפשו: נוצר תורה. הנה מי ששומר התורה הוא בן מבין כי היא תגיעהו אל השלימות במוסר ובדעת אך מי שיעזוב את התורה ויתחבר עם הזוללים להמשך אל תאות החומר הנה הוא יהיה כסיל אשר יכלים אביו לרוע פעולותיו ר"ל שמחרפיו יכלימוהו בזכרם לו מומי פעולות בנו ועניניו: מרבה הונו. מי שירבה הונו בנשך ובתרבית שהוא דומה לעושק מגד התורה שמנעה זה הנה הש"י ישיב גמולו להשיב ההון לאשר עשקו מהם באופן מה וזה כי הנשך והרבית יוקח מהדלים מפני לרכם אל ההלואה והש"י יסבב שיהיה העושר המקובץ בזה האופן לאיש אשר הוא חונן דלים וממנו יוחן לו להון העניים כמנהגו: מסיר אזנו. הנה מי שמסיר אזנו משמוע תורה לא די שפעולותיו תהיינה מתועבות מזה הצד כי ברה ממנו הסיבה לתקון הפעולות אך גם תפלתו שיחשוב שיותה עבודה לש"י היא מתועבת כי מפני סורו מלמידת התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כוונתו בה ראויה: משגה ישרים. מי שמשגה ישרים ומטעה אותם כדי שילכו בדרך רע אשר חפר בו שחת להפילם הנה ישיב הש"י גמולו שהוא יפול בשחותו והתמימים ינחלו טוב כהפך מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שיתן לכל איש עלה הוגנת כדי שישיגו הטוב ינחלו הם בעצמם הטוב ובזה התבאר שמה שיכוון האדם להגיע לזולתו טוב או רע כמוהו יגיע לו: חכם בעיניו. האיש העשיר הוא חכם בעיניו מפני ראותו הצלחת דרכיו והדל מבין יחקרנו מלד חכמתו ויסבב שיודיע העשיר כפי מה שיתבאר מומו והסרון מדתו כמו הענין בחקירת שעדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומים ואז יתבאר לעשיר כי לא יוכל להשמר מענות על הדל המבין מה שהתבאר בו מום שבלו ובזה ג"כ הערה להיישיר היודעים ללמד חכמתם לזולתם וזה האיש העשיר בדעות יקרה לו למהירות שכלו לעמוד על הדברים בקלות וזה יהיה סבה שלא יעמיק להפליג בהם להתיר כל הספקות הנופלות בהם ובשיבא לפניו תמיד קל ההבנה יתקרנו ויספק לו ספקות יצטדל הרב בהתירם וזה יהיה סבה להשלמת הידיעה בזה הדרוש ללמד שיהיה חכם בעיניו: בעלוץ צדיקים. ובהגלתהם רבה תפארת בעולם כי הם ינהיגו האדם הנהגה ישרה ומשובחת ובתקומת הרשעים ורוממותם ירבה קלות בעולם כי מפני ידיעתם איך יעשו הדעות ישתדלו לחפש ולהראות כי גם הטובים עושים איתם הפעולות כי מחשבתם שתהיה הנהגת זולתם כהנהגתם כאמרו ומוכיח לרשע מומו או ירצה בזה כי בקום רשעים יחופש אדם לפי שבכבר יסתר מפחדו כאומרו בקום רשעים יסתר אדם ולזה יחופש במקומו' אם יוכלו למוצאו: מכסה פשעיו. שמכסה פשעיו ומעלים אותם כשיחקרו אותם מהם לא יצליח כי זה יהיה סבה אל שיסקר בפשעו או שישיגהו בושת כשימצא בהם ספק דבריו ואמנם מי שבבר תטא ומודה ועוזב דרכיו,

מצודת דוד

ולא ישחיתו: (ג) ועושק דלים. דבר בהוה כי העשיר אין מניח לגזול עשרו כי חזק הוא ממנו: ממר. הרי הוא כמטר שוטף בחזקה וגורף הזרעים ואין להם אף כי דרך המטר להגדיל התבואה מ"מ לפעמים עוד יפסיד כן הרשע הזה תוסב להרבות הונו בגזל ועוד יבוא לו הכרון: (ד) עוזבי תורה. אלו שאחזו בתורה ועזבוה יהללו עוד את הרשע א"כ המה גרועים ממנו כי הרשע יודע בעצמו שלא טובים מעשיו אבל ישבח להתהבון אבל הם מהללים מעשיו וכמ"ש רז"ל שגה ופירש יותר מכולם: יתגרו בם. יעשו מריבה עם הרשעים אף אם רבים המה לא יחמיצו אותם: (ה) לא יבינו משפט. אף בבוא עליהם משפט פורעניות לא יבינו שבגמול באה כי חושבים הכל למקרה: יבינו כל. כל דבר הבאה מן השמים יבינו למה באה ועל מה באה ואינם תולים שום דבר במקרה: (ו) הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו: מעקש. ממי שמעקש דרכיו לרמות הבריות להרבות הון והרי הוא עשיר: (ז) נוצר. השומר את התורה יאמרו עליו שהוא בנו של איש מבין ובעבור הבינה הזהיר את בנו לשמור התורה א"כ מכבד את אביו במעשיו אבל המחבר עצמו לזוללים לרדוף אחר התאוה ויעזוב בזה את התורה הנה בזה יכלים את אביו כי יאמרו הבריות אביו היה סכל ולא למדו מעולם דעת התורה: (ח) מרבה הונו. המרבה הונו בנשך ותרבית הנה לא לעצמו יקבץ ההון כי המקום יקח ממנו ויתננה למי שחונן את הדלים: (ט) מסיר וגו'. על כי אינו מקשיב דברי הזולת ולכן ישולם מדה במדה כי המקום ב"ה מתעב תפלתו ואינו מקשיבה ולא לרצון תהיה: (י) משגה. המשגיל את הישרים לשגות ללכת בדרך סכנה הנה המשגיל עצמו יפול בהסכנה ההיא אבל התמימים המוליכים בדרך ישר גם הם ינחלו טוב: (יא) חכם. העשיר מחזיק עצמו להחכם אבל לא כן הוא כי אף הדל אם הוא מבין יחקור בדברי החכמה יותר ממנו כי אין העושר סבה אל החכמה: (יב) בעלוץ. בעת ישמחו הצדיקים על כי נדלה הצלחתם וכל דבר נעשה על פיהם אז רבה תפארת המקום כי לא ישמע בה קול נוגש ומעקשות אבל בעת יקומו רשעים למשול בה אז יחופש האדם כי הרשעים יחפשום לעשוק הונם: (יג) מכסה. המכסה פשעיו לומר לא עשיתי מאומה רע: ומודה ועוזב המודה

מצודת ציון

שטיפה וגריפה כמו נסחף אביריך (ירמיה מו): (ד) יתגרו. מל' תגר ומריבה: (ז) ורועה. מלשון חבור וריעות: זוללים. מרבים באכילה: (ח) הונו. מל' הון ועושר: בנשך ותרבית. נשך בכסף ותרבית באוכל וכן נאמר את כספך וגו' בנשך ובמרבית וגו' אכלך (ויקרא כה): לחונן. מל' חנינה ומתנה: (י) משגה. מל' שגגה: בשחותו. מל' שחת ובור ור"ל תקלה וסכנה: (יב) בעלוץ. ענין שמחה כמו תעלוז קריה (לעיל י"א): רבה. גדולה כמו על ארץ רבה (תהלי' ק"י): יחופש. ענין בקור ודרישה: ומקבה

פשעו

אבן עזרא

הונס ויעשקום : (יד) מפחד תמיד . מן השם ולא יפשע . ומקשה לבו לבלתי הבין התוכחו' . יפול ברעה . שחשב לעשות : (טו) ארי. נגיד . חסר כ"ף . שוקק . מן שוק כלומר דורס כן מושל שהוא רשע על עם דל . וכן נגיד שהוא חסר תבונה נמשל לארי ולדוב בעשקו העניים . שונאי ביו"ד להורות כי על המושל והנגיד ידבר :

(יז) אדם עשוק בדם . כמו עושק וכן אגיר כמו אוגר השודדה כמו השודדה השכוני כמו השוכני ומי שהוא עושק בדם נפש רודה עונותיו יביאוהו לצרה שילך אל הבור להמית נפשו ולהשליכה במקום רע ולא ימצא מי ישיבנו : פ"א אדם עשוק ממונו ומעצמו בעבור דם נפש ששפך עד רדתו לבור הוא ינוס ממקום למקום כי הוא מפחד על נפשו והבור רמז לקבר : אל יתמכו בו . דרך אזהרה כלומר שלא יסמכוהו אחרים בנפלו ולא ירחמו עליו בשביל שהשחית הטגר בצלם אלהים : (יח) הולך . בדרך תמים והעד ונעקש דרכים מצד דרכיו המעוקשי'. דרכי' אינ' שתים לבד והעד באחת שהבי"ת נקודה בשבא כלומר באחת מהן : (יט) ומרדף . פועל יוצא ללב . וריקים הם המורדפים והרדיפה היא המהירות ללכת אותם ריקים שהם רשים שאין להם מאומה וכן כעור וריק : (כ) איש אמונות. שיעשה אמונות הוא רב ברכות כלומר שיברכוהו אחרים או השם והוא הנכון וסוף הפסוק לעד . ואץ.ממהר להעשיר לא יהיה נקי מן השכר : (כא) לא טוב . דבק בפסוק פנים ואחור וכן הוא הפירוש ובעבור פת לחם שיפשע וימרוד גבר לא טוב : (כב) נבהל להון . כפי' ואץ להעשיר כלומר נבהל ואץ לקבץ הון יקרא איש רע עין שעינה רעה כמו ורעה עיניך. חסר. כשיקבצנו ולא יתן לעני ממנו: (כג) אחר. אמר שלמה מי שיוכיח אדם אחר מנותי

רשי

עוד : (יד) מפחד תמיד. דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה : (טו) ארי נוהם. הוא להם : ודוב שוקק . נהימה לארי ושקיקה לדוב שניהם לשון צעקה : (טז) חסר תבונות . מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרבה לעשוק שהרי השונא בצע יאריך ימים : (יז) אדם עשוק בדם נפש . (שיש עליו עושק דם) הוא המחטיא את חבירו ואבדה נפשו על ידו : עד בור ינוס . עד יום מותו ינוס לעזרה שיתכפר לו : ואל יתמכו בו . מששים להספיק בידו לשוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם כך נדרש במס' יומא: (יח) יפול באחת . ברעה אחת ואין תקומה למפלתו : (יט) ישבע ריש . עניות : (כ) איש אמונו'. הנותן מעשרותיו באמונה שאין עד בדבר אלא הקב"ה רואה ומרבה לו ברכה : ואץ להעשיר . דוחק השעה להתעשר בשל עניים: (כא) יפשע גבר. המטה משפט : נבהל להון . ממהר להרבות הון וגוזל תרומותיו ומעשרותיו : כי חסר יבואנו. חסרון יבא לו שהמארה משתלחת במעש'ידיו: (כג) מוכיח אדם וגו'. על עבירות שבידו ומפרישו מהם : אחרין. לאחר זמן חן ימצא בעיניו יותר ממחליק לשון . מצינו בבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי אינו אלא מופלג.אחר . סמוך . בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי. זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה שנקרא אדם שנא' (יחזק' לד) אדם אתם ונאמר בו כי מצאת חן בעיני (שמות לג) : ממחליק לשון . זה בלעם האומר לישראל דברים מתוקים מה טובו אוהליך יעקב (מדבר כ"ו) משה מכריז השמרו לכם פן יפתה ובלעם מכריז ומחניף עמו תאותכם ואינו מקפיד לא איש אל ויכזב באומו' : אבל בכם אומרו לא יעשה ושלמה נוח על שניהם נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא (לעיל כז) : גזול

משלי כח

יד אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה
לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ טו אֲרִי־נֹהֵם וְדֹב
שׁוֹקֵק מוֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם־דָּל׃
טז נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת
שֹׂנֵאי בֶצַע יַאֲרִיךְ יָמִים׃ יז אָדָם
עָשֻׁק בְּדַם־נָפֶשׁ עַד־בּוֹר יָנוּס אַל־
יִתְמְכוּ־בוֹ׃ יח הוֹלֵךְ תָּמִים יִוָּשֵׁעַ
וְנֶעְקַשׁ דְּרָכַיִם יִפּוֹל בְּאֶחָת׃ יט עֹבֵד
אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים
יִשְׂבַּע־רִישׁ׃ כ אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב־
בְּרָכוֹת וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה׃
כא הַכֵּר־פָּנִים לֹא־טוֹב וְעַל־פַּת־
לֶחֶם יִפְשַׁע־גָּבֶר׃ כב נִבְהָל לַהוֹן
אִישׁ רַע עָיִן וְלֹא־יֵדַע כִּי־חֶסֶר
יְבֹאֶנּוּ׃ כג מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי חֵן

תרגום

נִצְלַח וּדְמוֹדֵי חֲטוֹי וְשָׁבֵק
נִרְחַם עֲלוֹי אֱלָהָא׃ יד טוּבוֹהִי
דְּבַר נָשָׁא דְּמַדְלֵיהַ לִבֵּיהּ
תְּדִירָא וּמַן דְּמַקְשֵׁי לִבֵּיהּ נָפֵל
בְּבִישְׁתָּא׃ טו אַרְיָא נָהֵם
וְדוּבָא מַצְרִיחַ עַל רַשִׁיעָא
דְּמִשְׁתַּלִּיט עַל עַמָּא מִסְכְּנָא׃
טז שַׁלִּיטָא חֲסִיר הַוְנָא סַגִּיעַן
עוֹשְׁקוֹי וְאִנָּא דְּשָׂנֵי טוּרְמַיָּא
נִגְדּוּן יוֹמוֹי׃ יז בַּר נָשָׁא
דְּחָשֵׁשׁ בִּדְמָא דְּנַפְשָׁא עַד
גּוּבָא נֶעְרוֹק לָא נְצוּרוּנֵיהּ׃
יח דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא נִתְפְּרֵק
וְדִמְעַקְּמָן אָרְחָתֵיהּ נִפּוּל בְּחֲדָא׃
יט דְּפָלַח בְּאַרְעֵיהּ נִסְבַּע לַחְמָא
וּדְרָדֵיף סְרִיקוּתָא נִסְבַּע
מַסְכְּנוּתָא׃ כ גַּבְרָא מְהֵימְנָא
סַגִּיעָן בִּרְכָתֵיהּ וּדְרָהֵט בְּעוּתְרָא
דְּנֶעְתַּר לָא מִזְדַּכֵּי׃ כא מְסַב
בְּאַפֵּי לָא טָב וְעַל פִּתְּתָא
דְּלַחְמָא נְחוֹב גַּבְרָא׃ כב דְּמִסְתְּרָהֵב לְמִזְלָא גַּבְרָא דְּבִישׁ עַיְנֵיהּ וְלָא יָדַע דְּחוּסְרָנָא
אָתֵי עֲלוֹי׃ כג דִּמְכַּס לְבַר נָשָׁא קֳדָמוֹי חֶסְדָּא נִשְׁכַּח טָב מִן

על עם ה' וסימ' ויבאו על ליש על עם שקט כי אתה המלכתני על עם רב דד"ה ; ויקראו בקול גדול דד"ה. כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות . ארי נוהם ודוב שוקק . וכל שמואל וישעיה ותהלות דכו' על עם בממ"ג אל עם וסימ' השלח בים צירים . פרשתי ידי כל היום . ויתהלכו מגוי אל גוי : ברכות ד' קמצין וסימניהון ברכות לראש צדיק . איש אמונות רב ברכות . כי תשיתהו ברכות . עברי בעמק הבכה: ידע י"ט

תולדות אהרן אשרי אדם . ברכות ס גיטין נה : ארי נוהם . מגלה יא : אדם עשוק . יומא פו זוהר משפטים : איש אמונות . זוהר מקץ : מוכיח אדם . תמיד כח :

רלבג

דרכיו הרעים ירוחם ויהיה שיהיה פשעו לש"י או לאדם כי כבר ירחם עליו מי שפשע בו כראותו אותו מתחרט על מה שעשה מזה : אשרי אדם מפחד תמיד . למי שראוי לפחד ממנו כי זה סבה אל שיתחכם בלקיחת העצה ההוגנת להמלט מהרע אשר הוא מפחד ממנו ואולם מי שהוא מקשה לבו וגם נאל הדברים שראוי לפחד מהם הוא יפול ברעה הלא תראה כי הקשה' הלב התריבה ב"ה הראשון והשני וזה שאם לא היה צדקיה מקשה לבו והיה משים צוארו תחת עול מלך בבל לא גלינו מארצנו אז וכן הענין בבית ב' לא היו נכנעין למלכות אחרת ונותנין צוארם תחת עולם : ארי נהם . הנה בדמיון הארי הנוהם על דברי הטרף והדוב השוקק והולך לטרוף ימלא הרשע המושל על עם דל אין כוונתו כי אם להשחית ולהרע להם ולעשקם כהפך מה שראוי שיהיה מתיק המושל : נגיד . וזה דרך הנגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות אך הנגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים המונהגים ממנו בהנהגתו הישרה ובשמירתו אותם מהרע ובהפך הענין ברשע שיכסף לטרוף או ירנה בזה הנה בדמיון הארי הנוהם שישמעו קולו החיות ויברחו כן הענין ברשע המושל על עם דל כי לא יוכלו סבלו וימרדו בו וכן הענין בנגיד חסר תבונות ורוב מעשקות אך מי שהוא שונא בצע יאריך ימים על ממלכתו : אדם עשוק . בעבור חטא דם הנפש אשר חטא בו האדם יהיה ענשו מהש"י שהוא עשוק ורצון מאחרים בזולת רע שיעשה להם וינוס מרוב הרודפים אשר לו עד בואו אל קבר ואין איש סומך ומסייע אותו לאמר שלא רדפוהו ותגם כי חטא דם הנפש הבא לו זה : הולך תמים . בתמימות ויושר יושע מהרשע ומהרע הנכון לבא עליו ואע"פ שהיו הדרכים המביאים אל הרע רבים והדרך הטוב אחד לבד ואשר הוא נעקש ועוזב דרכי יושר כשלא יבין לפניו כ"א שני דרכים אחד טוב ואחד רע תביאהו עצתו לבחור הדרך אשר יפול ויכשל בה ויעזוב הדרך הטוב : עובד אדמתו . מי שישתדל לעבוד אדמתו ישבע לחם כי האדמה תתן פרים ומי שאינו מתעסק בישובו של עולם אבל הוא מרדף אחרים רקים יחסר לו כל טוב והעיר ג"כ שמי שמשתדל בהוצאת מה שבכח מהשגת המושכלות אל הפועל ישבע קנין מהשגות ההם שהם מזון השכל ומי שהוא מרדף ריקי' ולא יתחדל בהשלמת נפשו ישאר בהסרון הדעת : איש אמונות . איש שמתעסק באמונה במדיניות ובדעות הוא רב ברכות מצד יושרו יגלית כחפצו ומצד דבקו בש"י ומי שאינו מתעסק באמונה לא במדות ולא בדעות אך הוא מתעסק בעול בעסק הממון כדי שיתעשר במהירות ולא יזדקק בדעותיו כדי שיעבור בכל הדרושים במעט זמן הנה הוא לא ינקה מרע וזה מבואר מאד : הכר פנים במשפט . הוא דבר לא טוב כי כשיכבד השופט האחד מבעלי הדין יהיה זה סבה שיסתתמו טענות בעל דינו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו ובכב' מעט שחד שיקח השופט יפשע ויטה הדין כי לאהבתו האיש אשר לקח ממנו שחד לא יוכל לראות לו חובה ויעלים ממנו אמתת הדין : נבהל להון . הנה האיש הכילי נוהג בכילות לחשבו שיקנה בזה הון ביותר מעט מהזמן ולא הרגיש כי זאת התכונה הפחותה היא סבה שיבואהו חסר כי אין לאיש כזה אוהבים ולזה יתכן שיקרו לו נזקים והפסדים : מוכיח לאדם . וילך בתוכחות אחרי שיודיע

מצודת ציון

(יד) ומקשה. מלשון קשה וחזק : (טו) נוהם ושוקק . שאגת הארי נקרא נהימה ושאגת הדוב שקיקה : (טז) נגיד . שר ומושל : מעשקות . מל' עושק וגזל : בצע . עושק וגזל : (יז) עשוק . גזול ונשחת בעון : יתמכו . ענין סעד : (יח) ונעקש. ענין עקום : (כ) ואץ . ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י) : (כא) גבר . איש : (כב) יגרה. מל' הגר ומריבה: ידושן . מל' דשן ושמן וכן ירויון מדשן ביתך

מצודת דוד

שפשע ועוזב אותו ולא יפשע עוד ירוחם מה' ומעביר פשעיו : (יד) מפחד תמיד מהדבר המפחיד ונשמר ממנו : ומקשה. המחזק לבו ולא יחת מדבר המפחיד ולא נשמר ממנו הנה הוא יפול ברעה ההיא : (טו) ארי . כמו שאגת הארי ושדוב מפחיד את הבריות כן מפחיד ממשלת הרשע על עם דל כי דרכו להזיק השוטי הכח : (טז) נגיד. כאשר יהיה הנגיד חסר תבונה ירבה מעשקות עם כי שונא הבצע מאריך ימים כי הכסיל לא יבין את זאת: (יז) אדם עשוק. מי שנפשו עשוקה בעון שפיכות דמים הנה עד כי ימות ויקבר ינוס מפחד רודפים ולא ימצא מי יתמוך בידו כי מאוד הרשיע לעשות : (יח) יושע. מן הצרות הרבות אשר סבבוהו : באחת. בבוא צרה אחת נופל בה בלי תקומה : (יט) עובד אדמתו . בחרישה ובזריעה : ומרדף. ההולך אחר דברים ריקים שאין בהם תועלת יתרבה בו העוני עד כי ישבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (כ) איש אמונות . המתעסק באמונה ולא ירמה את הבריות מעותד הוא לרב ברכות אבל הממהר להעשיר את עצמו לא יחדל מלרמות לא יהיה נקי מהגמול הראוי : (כא) הכר . לא טוב לדיין להכיר פני האחד ולכבדו כי בזה יסתתמו טענות בעל דינו בחשבו בדעת הדיין קרובה אליו ויאמין לו ויזכהו בדין: ועל פת לחם. ר"ל היתכן שבעבור מתנה מועטת מחשב הדיין לקבל ממי שמכיר לו פנים שיפשע בנפשו להוציא המשפט מעוקל : (כב) נבהל. הבהול להרבות הון

רשי

(כד) גוזל אביו. הקב"ה: ואמו. כנסת ישראל המחטיאה את הרבי' שגוזל הקב"ה מפריד ממנו כבוד וגוזל מהם טובה: משחית. ירבעם: (כה) רחב נפש. להשיג כל תאותו: יגרה מדון. מגרה עליו מדת הדין: (כז) נותן לרש. לצדקה: (אין מחסור. להרבות לו לצדקה כה"א). וכן הרב שאינו מונע תורה מפי התלמיד: (א) מקשה עורף. מלשמוע: פתע ישבר. מהר ישבר: (ג) ורועה. מחבר לו זונות ורבותינו אמרו האומר שמועה זו נאה שמועה זו ואינה נאה לא שמועה וסיוע במקרא שאין זונות במקרא מלא אלא זה בלבד: (ד) יעמיד ארץ.ג.ס שופט אמת הוא יעמיד ארץ: ואיש תרומות. איש גאות שאינו חש להיות מתון בדין ורבותינו אמרו אם הדיין דומה למי שאינו צריך לקנות אוהבים וליקח שוחד הוא יעמיד ארץ ואם דומה לכהן השואל תרומות על הגרנות הוא יהרסנה: (ה) מחליק. מדבר חלקות

משלי

ימצא ממחליק לשון: כד יגוזל ׀
אביו ואמו ואמר אין־פשע חבר
הוא לאיש משחית: כה רחב־נפש
יגרה מדון ובוטח על־יהוה ידשן: ס'מס' בכתו' נ"א
כו בוטח בלבו הוא כסיל והולך
בחכמה הוא ימלט: כז נותן לרש אין י"ג בכתובים ו' מ"ע
מחסור ומעלים עיניו רב־מארות: ל' ל' וחד מארת ה'
כח בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם
ירבו צדיקים:

כט א איש תוכחות מקשה־
ערף פתע ישבר ואין מרפא:
ב ברבות צדיקים ישמח העם ג' ומ"ל
ובמשל רשע יאנח עם: ג איש־
אהב חכמה ישמח אביו ורעה ד'
זונות יאבד־הון: ד מלך במשפט ל' מ"ל
יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה: ג',הס' ו'
ה גבר מחליק על־רעהו רשת ב' פעים

תרגום

הוא דמפליג בלישן: כד דגזיל
לאבוי ולאמיה ואמר לית חובא
חברא הוא לגברא מחבלנא:
כה גברא רחב מגרג תגרי
ודמסבר באלהא נדהון:
כו דתכל על לביה סכלא הוא
ודמהלך בחכימותא נתחמי
מן ביש: כז דיהב למסכנא
לא נחסר ליה ודמחמי עיניה
מן מסכנא סגיעין לוטתיה:
כח בקומא דרשיעי מתטשי
בר נשא ובאבדיהון נסגון
צדיקי: א גברא דלא מקבל
מכסנותא ומקשי קדליה
בעגלא נתתבר ולא תהוי ליה
אסו: ב בסוגעא דצדיקי חדי
עמא ובשולטנא דרשיעי
נתאנח עמא: ג גברא דרחם
חכמתא נחדי אבוי ודמתחבר
בזניותא מוביד מזליה: ד מלכא
בדינא נוקים ארעא וגברא
עולא עקר לה: ה גברא
דמתפלג על חבריה מצודתא

אבן עזרא

מצותי חן ימצא בעין כל רואיו יותר מן המחליק לו לשונו: (כד) אין פשע. אין עלי פשע כי יאמר שלי הוא באמת: חבר הוא לאיש משחית. הוגו כי הוא יסיתהו לגזול אביו: (כה) רחב נפש. כענין שנפשו רחבה ואינה מפחדת מהשם: יגרה מדון. יערב: ידושן. ישבע דשן: (כו) ובוטח בלבו הוא כסיל. והולך בדרך חכמים לבטוח בשם ימלט מצרה: (כז) נותן לרש. אין לו מחסור כי השם ימלא צרכיו כענין מלוה ה' חונן דל. ומעלים עיניו מן העניים רוב מארות לו: (כח) יסתר אדם. הם עושי משפט שיסתרו מפני הרשעים וסוף הפסוק לעד: (א) איש. שצריך תוכחות והם יוכיחוהו תמיד ומקשה ערפו פתאום ישבר ולא יהיה לו מרפא: (ב) ברבות צדיקים. כענין רבה תפארת: (ג) איש. ישמח. בן שמחה לאביו. ורועה. מן רעך או מענין כמרעיתם וישבעו כלו' מפרנס הזונות והעד יאבד הון: (ד) ואיש תרומות. ידענו כי תרומות הנשיא שהוא לוקח מעם הארץ היא ששית האיפה כלומר מלך בעבור משפט שיעשה יעמיד הארץ ואיש לוקח תרומות רבית יותר מן המדה הידועה יהרום אותה: (ה) גבר. כפשע. מחליק מדבר חלקות על רעהו אולי יוכל לרמות אותו. פעמיו. דבק עם גבר מחליק כענין ורשת אשר טמן תלכדו והפסוק

וסימ' נמסר בתלים סימן צ"ב: ובוטח ה' חס' בכתובים וסימ' כי המלך בטח בה'. אשרי אדם בטח בך. כמוהם יהיו עושיהם. וחברו. רחב נפש יגרה מדון. וכל נביאים דכו' הס' במ"ב וסי' אלהיך אשר אתה בוטח בו. ובארץ שלו' את בוטח: ברבות ג' מ"ל וסימ' ברבות צדיקים ישמח העם. ברבות רשעים ירבה פשע. ברבות הטובה רבו: תרומות ג' ב' חסרי' ו' בתרא וסימ' כל תרומת הקדשים אשר ירימו. הרי בגלבוע אל טל. ואיש תרומות יהרסנה. וסי' כל טוריא דמלכא. אנ"ך.

תולדות אהרן גוזל אביו. ברכות לה סנהדרין קב זוהר השה ;פקודי ותזריע: ברכות. מגלה יא: ורועה זונות. עירובין סד סוטה לו: מלך במשפט. כתובות קה סוטה מה סנהדרין ז יד זוהר מקץ ושמיני:

רלבג

יודיע לו היזק שיקרה לו בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שפשיתי אני בזה הפסוק קודם הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יותר ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו תכונתו הפחותה וכאילו הישיר בזה אל דרך התוכחת איך יהיה האופן שיקבל בו תועלת כי צריך שיהיה ממשיכת הלבבות מה שאפשר כדרך שירגיש הנוכח כי לתועלתו ולכבודו אמר לו המוכיח זה התוכחת או תהיה היו"ד באחרי נוספת והרצון בו כי מי שמוכיח האדם הנה אחר שיתבאר לנכח הרע שקר' לו על שלא שמע תוכחתו ירגיש ויאמר בודאי אם שמעתי לעצת פלוני הייתי נמלט מזה וימצא לזאת הסבה חן בעיני הנוכח יותר ממחליק לשון כי הוא היה סבת נפלו ברע ולזה ישנאהו בסוף: גוזל אביו. מי שגוזל אביו ואמו ואומר אין פשע לפי שאחר מותם יהיה קניינם לו הנה הוא חבר לאיש משחית כי זה ירגילוהו לגזול ולעשוק לאחרים וישחית האנשים מפני זאת התכונה: רחב נפש. מי שהוא רחב נפש והתאוה יסבב לו חוזק רדיפתו התאוות שיגרה מדון כנגדו כי לא ימלאו לו ויצטרך ברדפו השגתם שיעשה כנגד האנשים מה שיגרה בו מדון כנגדו אמנם מי שהוא בוטח על ה' ושם מפני זה קץ תאוותיו נגדו הוא ידושן בהגעת חפציו ואיפשר שירצה בזה כי מי שהוא רחב נפש לפזר ולתת לאנשים כדי שיאהבוהו יביאהו זה אל שיגרה מדון כנגדו כי יאבד הונו בזאת התכונה ויצטרך לעשוק לאנשים עם שהוא בוטח בזה באוהביו אשר קנה לפי מחשבתו בפיזורו להם עם שכבר יגרם ג"כ מדון כנגדו מהאוהבים אשר פזר להם תחלה כי הם ידמו תמיד לקחת תועלת ממנו וכאשר יראהו שיסור תועלתו מהם בהתמוטט ידו תשוב ביניהם האהבה שנאה כי יחשבו שסרה אהבתו מהם ולזה משך ידו מהם הנה בטחונו באנשים שיהיו זרועו שבנ לו ההפך אך מי שישים מבטחו בש"י לבד ישיג חפציו ויהיה נחת שלחנו מלא דשן בהפך הענין ברחב נפש: בוטח בלבו. הנה הכסיל לא יתישב בדברים קודם התחילו לדרוך אל השגתם אך הוא בוטח בלבו שלא יחסר לו טוב העצה ולזה יקרה לו רע בהם ואולם מי שילך בחכמה הוא ימלט מכל רע ומכל מונע ממה שהוא דורך אליו כי כבר הקדים תחלה הסבות המביאות אל מה שידרוך בהגיעו והסיר הסבות המונעות: נותן לרש. מי שהוא נותן מהונו לעני יברכהו מפני זה הש"י ולא יהיה לו מחסור כמ"ש התורה כי בגלל הדבר הזה וגו' אך מי שהוא מעלים עיניו מהעניים הוא רב קללות ומארות וזהו מדה כנגד מדה: בקום רשע. בהיות שררה וממשלה לרשעים יסתר כמה שהוא אדם והוא האיש הטוב וזה לשתי סבות האחת כי כל האנשים הטובים יברחו להמלט מ הרשעים והשני' כי מפני מה שיראו האנשים מהצלחת הרשע יהיה נבחר להם הרשע מהצדק מצורף לזה כי הרשע המושל בהם ינהיגם בהנהגתו ובאבוד הרשעים אז ירבו צדיקים בארץ לב' סבות הא' כשיאבדו אל המושלים ישובו אשר ברחו מהם והשני כי באבוד הרשעים אי זה שיהין יוכל לאנשים מוס הרשע ויהזיקו מפני זה בצדק: איש הוכחות. כשיהיה איש תוכחות שיבואו לו רעות מהש"י על צד התוכחה והוכח במכאובים להסירו מהרע שהוא בו במדות או בדעות והוא עם זה מקשה עורף ואינו רוצה לעזוב דרכו הנה ישבר ברע בפתע פתאום שלא תהיה לו רפואה ממנו וזאת מדה כנגד מדה הוא לא רצה לרפא וכל מה שהוכה עוד הוסיף סרה ולזה יבא לו רע לא יוכל להרפא ממנו: ברבות צדיקים. בשררת הצדיקים ישמח העם כי הם אוהבים המונהגים מהם וישתדלו בתקונם לפי מה שאפשר עם שמלדם יהיו מושגחים מהש"י והפך זה כלו במשול רשע הענין מבואר: איש אוהב חכמה ישמח אביו. לטוב מוסרו ועניניו ומי שנמשך אל התאוות ורועה זונות הוא יאבד הון אביו ויאבד ממנו קנין כל הון וכל שלימות אנושי: מלך. המלך יעמיד ארץ במשפט כי זה יהיה סבה להשלמת תקון המדינה שלא יעשקו קצתם לקצתם ואם היה המושל נוטה המשפט בעבור תרומה שיפרים לו מדבר הטול שיעשה כאילו תאמר שאם חייב ראובן לשמעון ק' מנה יפטר ראובן אם יפרים ויריס לו מהק' מנה סך מה הוא יהרוס הארץ ויפסידנה כי זה יגרום להתבלבל סדר המדינה כי כל א' יעשוק חברו ויבטח בבטחה מה שיתן אל המושל יפטרהו והנה לא יקרא זה כאיש מלך כי אין כמוהו ראוי להיות מלך: גבר מחליק. גבר שהוא מחליק הדרך בעבור רעהו שיפול בחלקלקות הכס הוא פורש

מצודת דוד

בודאי הוא רע עין כי ירע עינו לתת לצדקה מהונו ולא יתן לב לדעת שבעבור מניעת הצדקה יבוא חסרון בעשרו: (כג) מוכיח. המוכיח את מי ומפרישו מן העבירה הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח חן יותר ממי שדיבר עמו בחלקלקות ויפה מעשיו בעיניו: (כד) אין פשע. כי הלא הכל שלי המה אחר מותם: חבר הוא. מ"מ הוא חבירו של האיש המשחית אנשים אחרים וגוזל רכושם כי סופו יהיה כמוהו לגזול משל אחרים: (כה) רחב נפש. המתאוה למלאות נפשו בכל דבר בשפע רב דרכו לחרחר ריב בעבור רוגז הלב על כי יחסר לו בכל עת והוא דואג ועצב בעבור התאוה ובעבור המריבה ומשמן בשרו ירזה אבל הבוטח בה' שהוא יזמין לו די מחסורו ולא יוסיף עצב הדי הוא נעשה דשן ושמן: (כו) בוטח בלבו. העומד בצרה ובוטח במחשבות לבו הוא כסיל אבל ההולך בדרך חכמה לבטוח בה' הגא ימלט מן הצרה: (כז) אין מחסור. לא יוחסר עשרו בעבור פזור הצדקה אבל המעלים עיניו מן הרש ועושה עצמו כאלו לא יראהו לבלי תת לו הנס יבוא בעשרו הרבה קללות וחרד לממון: (כח) בקום. בעת יקומו הרשעים אז יסתר כל אדם שאינו מהם כי יפחדו מהם ובעת יאבדו הרשעים אז ירבו הצדיקים כי יתאספו העירה ממקום מחבואה: כט (א) איש תוכחות. הצריך אל התוכחות ומקשה ערפו ולא יאבה לשמוע ישבר פתאום ואין מי ירפא לו: (ב) ברבות. בעת גדלו הצדיקים ומושלים בעם אז ישמחו כי בעבורם יהיו מושגחים מה': (ג) ורועה. המחבר עצמו לזונות מאבד הון אביו בתת להם אתנן ויצער עוד את אביו: (ד) במשפט. בעבור המשפט אשר יעשה בין העם יתקיים המדינה כי יחדלו מעושק ידיהם כי הכל יביא במשפט אבל איש אוהב תרומות ר"ל כאשר יפרשו לו חלק מן העושק עזב המשפט הוא יהרס את אנשי המדינה כי יתרגלו שעושקים: (ה) גבר מחליק. מי שמחליק את הדרך למען ימעדו בה רגלי

מצודת ציון

ביתך (תהלים לו): (כז) ומעלים. מל' העלמה: מארות. מל' ארור: (ב) ברבות. ענין גדולה כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): יאנח. מל' אנחה: (ג) ורועה. מל' ריעות וחבור: (ד) תרומות. ענין הפרשה כמו ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה): (ה) פעמיו. רגליו כמו פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים)

פֹּרֵשׂ עַל־פְּעָמָיו: ו בְּפֶשַׁע אִישׁ
רָע מוֹקֵשׁ וְצַדִּיק יָרוּן וְשָׂמֵחַ: ז יֹדֵעַ
צַדִּיק דִּין דַּלִּים רָשָׁע לֹא־יָבִין דָּעַת:
ח אַנְשֵׁי לָצוֹן יָפִיחוּ קִרְיָה וַחֲכָמִים
יָשִׁיבוּ אָף: ט אִישׁ־חָכָם נִשְׁפָּט
אֶת־אִישׁ אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת:
י אַנְשֵׁי דָמִים יִשְׂנְאוּ־תָם וִישָׁרִים
יְבַקְשׁוּ נַפְשׁוֹ: יא כָּל־רוּחוֹ יוֹצִיא
כְסִיל וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה: יב מֹשֵׁל
מַקְשִׁיב עַל־דְּבַר־שָׁקֶר כָּל־מְשָׁרְתָיו
רְשָׁעִים: יג רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ
מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה: יד מֶלֶךְ
שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד

פָּרֵס עַל הִלְכָתֵיהּ: ו גַּבְרָא
בִישָׁא בְּחוֹבֵיהּ מִתְצִיד וְצַדִּיקָא
דָּיֵץ וְחָדֵי: ז יָדַע צַדִּיקָא
דִּנְהוֹן דְּמִסְכְּנֵי וְרַשִּׁיעֵי לָא
מִתְבַּיְנִין יְדִיעֲתָא: ח גַּבְרָא
מִמְקְנֵי מְמַלְלִין כַּדְבָא וְחַכִּימֵי
מְהַפְּכִין רוּגְזָא: ט גַּבְרָא
חַכִּימָא דָּיֵן עִם גַּבְרָא שַׁטְיָא
וְרָגֵז וְחָאֵךְ וְלָא מִתְתַּבַּר:
י גַּבְרֵי דְאָשְׁדִין דְּמָא סָנְיָן
תְּמִימוּתָא וּתְרִיצֵי בָּעְיָן לֵהּ:
יא כּוּלָא חוּמְתֵיהּ מַפִּיק סִכְלָא
וְחַכִּימָא בְּרַעְיָנָא מַאֲכֵהּ:
יב שַׁלִּיטָא דְצָאֵת מִלֵּי דְשִׁקְרָא
כֻּלְּהוֹן מְשַׁמְּשָׁנוֹי רַשִּׁיעֵי:
יג מִסְכְּנָא וְגַבְרָא מַצְעָיָא
פְגִיעוּ חַד בְּחַד וְאָלָהָא מַנְהִיר
עַיְנֵי דְתַרְוֵיהוֹן: יד מַלְכָּא דְדָאֵן בְּקוּשְׁטָא לְמִסְכְּנֵי

רשי

חלקות : (ו) בפשע איש רע . יבא מוקש : וצדיק . שלא הלך בדרכיו ירון ושמח : (ז) דין דלים . ייסורי דלים ומה הם צריכים ונותן להם לב : (ח) יפיחו . ילהיטו כלהבת אש הנפוח ברוח : (ט) איש חכם נשפט . מתוכח עם האויל : ואין נחת : בין מראה לו פנים זועפו' בין שמראהו פנים שוחקו'. אין נחת לא בזו ולא בזו אינו מוצא קורת רוח מאינו כאמציה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסר בידו אדום ובשובו מהכות (ד"ה ב כה) ויבא את אלהיהם ולהם השתחוה לאחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם ויזבח לאלהי דמשק כי אמר אלהי ארם מעזרים להם: (י) יבקשו נפשו. ל' חבה ונרא' שכן הוא כמה שאמר דוד לאביתר (שמואל א כב) אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך ואין הפיתרים מודים לי : (יא) באחור ישבחנה. כשהוציא הכסיל כל רוחו בא החכם וישפילנו במענה לשונו ודומה לו משביח שאון ימים (תהלים סה) בשוא גליו אתה תשבחם (שם פט) : (יג) ואיש תככים. איש מזימות בעל תורה . ורבותינו (תמורה טז ויקרא רבה פ' ל"ד) פירשו תלמיד שאמר

אבן עזרא

והפסוק הבא לעד כלו' בעבור פשע יוקש רע מוקש או מוקש רע אחד : (ו) וצדיק ירון . כנפשו כמוקשו : (ז) יודע צדיק דין דלים . בעבור שיתעסק לריב ריבם . ורשע לא יבין דעת ומשפט : (ח) יפיחו . ישכנו . פחים כלו' שהשם ישים פחים ללכדם בעבור אנשי לצון . וחכמים . בחכמתם ישיבו אף השם . וינצלו מן הפחי': (ט) איש . את . כמו עם כלומר חכם שילא למשפט עם איש אויל. ורגז. ירגז או ישחק אין נחת לחכם עמו : (י) אנשי דמים . שישפכו דם הם ישנאו התם ויהרגוהו . יבקשו נפשו. נפש התם וידרשו דמו . פ"א נפשו דבקה עם אחד מאנשי דמים וכן הוא וישרים יבקשו נפשו איש דמים להמיתם בעבור התם או מלת נפשו דבקה עם אחד מן וישרים ויהיה הענין כפול : (יא) כל . באחור. כמו נסעו אחור והוא שם דבר או שם תאר או שם והוא הנכון למבין ואחור רמז ללב שהוא אחר מוצא השפתים וכן יכחידנה תחת לשונו רמז ללב שהוא תחת הלשון : ישבחנה. מן משביח שאון פי' ישקיט כלומר כל רוח דעתו יוציא כסיל ויודיעהו לאחרים כענין ובקרב כסילים תודע וחכם בלב אשר הוא אחר המוציא ישבחו רוח דעתו וישקיטנה ולא יודענה לכסיל כענין בלב נבון תנוח חכמה : (יב) מושל . כשידברו לו שקר וישמעם אז ישרתוהו רשעים : (יג) תככי'. שהדלות ישברהו כמו מתוך ומחמס ומזה הענין תוכו לרגליך נשברו ויהיה תכך ותכה. נפגשו. כי הרש והדלות כאשר יגזרם השם וירדו משמים כמטר היורד על הארץ יפגשו גם והם נפגשו: מאיר. כי הם הולכים בחשך הדלות והשם יאיר עיניהם למלאת חסרונם והכל כפי המעשים . פ"א תככים שגזלו לו הונו בתוך ומרמה : (יד) מלך . באמת שיוציא דינם באמת המשפט ולא יהדר פני גדול . כסאו לעד יכון לו

לצון ג' וסי' שמעו דבר ה' אנשי . עד מתי פתיים . אנשי לצון יפיחו קריה : נשפט ה' קמצים וסימניהון נמסר בישעיה ריש סי' נ"ט ובירמיה סוף סימן ב' : וחכם ד' וסי' הנמצא כזה . ואין נבון וחכם כמוך . ילד מסכן וחכם . וחכם באחו' ישבחנ' : נפגשו ג' וסימ' עשיר ורש נפגשו . חסד ואמת נפגשו . רש ואיש תככים נפגשו : שופט ו' מ"ל וסי' נמסר בעמוס סי' ב' .

תולדות אהרן יודע צדיק . שבת קנה : איש חכם . סנהדרין קג עקידה ש' נד : מושל . חולין ד : רש . תמורה טז :

רלבג

פורע רשת על פעמיו בעצמו תחת מה שחשב להפיל רעהו : בפשע איש . בעבור פשע אדם איש רע יתחדש יכשלו רבים עמו אוי לרשע ואוי לשכנו ואול' הצדיק ימלט מצרע ההוא וירנן על המלטו ועל אבדן הרשע כאומרו באבוד רשעים רנה או ירצה בזה כי בעבור פשע איש רע יתחדש לו מוקש יפול בו והצדיק הוא בהפך זה כי יגיעו לו הטובות ממנו עד שכבר ירנן וישמח תמיד לרוב הצלחתו מצד דבקות ההשגחה האלהית בו : יודע צדיק . הנה הצדיק יודע הדין והחוק אשר לדלים וישתדל לתת להם חקם מן מכחות נפשו המשרתים את השכל כאמרו גומל נפשו איש חסד הן מהענינים אשר יחסר להם לחם ושמלה והרשע לא יתן לו לשכלו חוקו מהדעות וזה בהפך הענין בצדיק כי הצדיק ישגיח בזולתו לתת להם חוקם ובחלקים הפחותים והרשע לא יתן חוקו גם לחלק היותר נכבד ממנו : אנשי לצון . האנשים הליצנים יסכסכו שיתחדש ריב וקטטה וזה מבואר מענינם ואולם החכמים הם בהפך זה כי הם סבה שיתחדש השלום וישיבו בחכמתם האף והכעס אשר מקנאת האנשים לקנאתם : איש חכם . הנה כשישפוט איש חכם את איש אויל ונשאו ונתנו עמו בדברים הנה לא יניח האויל את החכם לדבר דבריו ולהשלימם אך פעם יכעס על מה שישמע מדברי החכם ולא יניחהו להשלימם ופעם ישחק וילעיג על מה ששמע מדבריו ולא יתן לו נחת להשלמת דבריו כדי שיוכל להשלים התכלית אשר כוון לבארו בדבריו וכאילו הזהיר בזה המאמר החכם שלא יתוכח את האויל : אנשי דמים . הם בוגדים התום והיושר כי דרכו הפך דרכם ואולם הישרים יבקשו רצונו בכל עוז וידמה שקר' תום הכח המתעורר מפאת השכל כי אין תאוותיו כי אם לתמימות ושלמות והנה אנשי דמים הולכים אחרי בעלי ריבו והוא הכח המתעורר אל התאוות ולזה ישנאוהו אך הישרים יבקשו רצונו בכל עוז כי תאוותיהם הם תמיד אל הטוב והתמימות : כל רוחו . הנה הכסיל יוציא כל רצונו ותאוותיו לפועל תכף שיתעורר אליה מזולת שיתישב בענינה אם הוא ראוי שימשך אחריה אם לאו ולזה יקרו לו מזה רעות גדולות ואולם החכם ישקיט התאוה המגונה כשתעלה על לבו באחור ר"ל בשיאחר הוצאתה לפועל עד שיתישב בה אם הוא ראוי אם לאו ובזה האיחור ישקיט התאוה המגונה ההיא או ירצה בזה כי החכם ישקיטנה באיחור ר"ל בשיפנה עורף ולא פנים אל התכונה ההיא וירגיל עצמו בהפכה כי כן תרופת אלו החליים או ירצה בזה כי הכסיל יוציא בפיו כל רוחו ורצונו מאין מעצור בריבו עם זולתו ולזה יאמר דברים רבים ורעים ומגונים ואולם החכם כשירצה זה הענין מן הכסיל בריבו עמו ישקיט רוח הכסיל בשיפנה אליו עורף ולא פנים ויסור מלפניו : מושל מקשיב . הנה כשיהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז יהפכו כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדוניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו תכונת הרשע ואפשר שהעיר במושל המקשיב על דבר שקר אל הכח המתעורר אל התאוות הגופיות כי כשיהיה הוא מושל באדם הפך המכוון בו ויעזוב השכל להיות משרת לו עם שאר כחות הנפש הנה גם השכל יהיה רשע בו כי הוא ישרתהו לקחת התחבולות אשר ישלם בהם הגעות מה שיתאוה אליו : רש ואיש תככים הנה הרש והוא העני בעיון שאין אצלו מחשבה יכנס ממנה אל העיון ההוא והוא נבוך מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מהמחשבה רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו נפגשו בענין המבוכה והדלות בעיון ואע"פ שהאיש התככים יחשוב שתהיינה לו ידיעות בדרוש וזה כי הוא להקבלת המחשבות יקרה לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחוזק המבוכה לא ידע אנה יפנה והנה הש"י הוא מאיר עיני שניהם במה שישפע ממנו על השכל האנושי להיישירו אל המקום אשר ממנו יתיישר להגעת הדרוש ההוא וכמה שישפע ממנו להיישירו לצאת מהמבוכה במחשבות רבות המקבילות השם כי בזה מהקושי הנפלא בקצת הדרושים הגדולים ויצטרך לזה עזר אלהי והתורה ממה שיתישר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושים הגדולים אשר יקשה לאדם בהם לברור המחשבות הצודקות מהבלתי צודקות באופן שנזכר בס' הגילות וכמה שאחר הטבע : מלך שופט . הנה המלך שהוא שופט באמת דלים להוציא לאור משפטם בהפלגת חקירות עם שכנגדו ועם זולתם על דבר זה הריב הנה יכון לעד כסאו וזה כי יאהבוהו העם על זה הדבר וישמחו בו ילוה לו ג"כ עזר אלהי להתמיד לו ממלכתו וזה שהעיר ג"כ בזה אל מה שקדם וכלל דלים חלקי הנפש' שאין נראה האמת בקצתם יותר מקצת והמלך הוא השכל האנושי כמו שקדם כי הוא המושל באדם וכאשר

מצודת ציון

(תהלים נ"ח) : (ז) דין . משפט יסורים : (ח) יפיחו . ענין נשיבה כמו נופח באש (ישעיה נ"ד) : קריה . עיר : (יא) רוחו . ענינו כעס וכן הניחו את רוחי (זכריה ו') : ישבחנה . ענין השפלה והשקטה כמו משביח שאון ימים (תהלים ס"ה) : (יג) תככים . מל' הכאה ושבירה: נפגשו . ענין פגיעה

מצודת דוד

רעהו ליפול לארץ הנה בזה פורש רשת על פעמי עצמו ר"ל הוא עצמו יכשל ברעה אשר חשב על הזולת : (ו) בפשע . בעבור פשע איש רע יבוא לו מוקש אבל הצדיק שלא הלך בדרכיו ירונן ויהיה שמח כי לא עליו תהיה המוקש : (ז) דין דלים . ייסורי הדלים ודוחק עניים : לא יבין . לא יתן לב להבין ולדעת מחסורם : (ח) יפיחו . ילהיבו העיר בלהבת אש המחלוקת כמו הרוח המפיח באש להעלות השלהבת כי דרכם לחרחר ריב בין אנשים : ישיבו אף . דרכם לתווך השלום ולהשיב אף האיש מאחיו : (ט) איש חכם . כאשר החכם יבוא במשפט עם איש אויל הנה מאוד יקשה להחכם כי בין כעס עליו בין שחק עמו לא מצא נחת כי בעת כעס אחז גם האויל בכעס ובעת שחוק גבהה לבו בעבור זה וכאלו הזהיר להתרחק מן האויל : (י) אנשי דמים . שופכי דמים : יבקשו נפשו . דורשים נפש התם להטיב עמה : (יא) כל רוחו . דרך הכסיל בעת יכעס הוא מוציא מן השפה ולחוץ כל כעסו ובקול שאון והחכם יבוא באחרונה וישקיט כעסו וישפילנה במענה לשון חכמה ובמתק שפתי דעת : (יב) מושל . כאשר המושל מקשיב דבר שקר ומקבל דברי שקר אז כל משרתיו מתהפכים לרשעים כי למען ימצאו חן בעיניו מספרים לו שקרים ותוטפים בנפשותם : (יג) רש וגו' . ר"ל בין הרש מעודו בין הנולד בעושר ואחר זה הוכה ונשבר בחלי העוני לא במקרה בא כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם והם נפגשו מן הגזרה ובין מאיר וגו' ר"ל וכן כאשר יעשיר העני או הנולד בעושר והוכה בחלי העוני כאשר יחזור לקדמותו לא במקרה יבוא כי ה' הוא המאיר עיני שניהם מחשכת העוני כי הרעה והטובה הכל בגזרה ולא במקרה : (יד) באמת . ולא ישא פני בעל

רשי

שאמר לרב הסניני פרק א' ומלמדו : (טו) ונער משולח . (ששלחו אביו ללכת בדרכי לבו סופו מביש אמו ישמעאל על שהיה רשע גרם לשרה שאמרה לאברהם גרש את האמה וגו מר) (בראשית כא) : (יח) באין חזון יפרע עם . כשגורמין ישראל שהנבואה מסתלקת מהם ע"י שהם מלעיבים בנביאים יפרעו בה פרעו' ויוצאין לרבות רעה :

אבן עזרא

לו ולזרעו : (טו) שבט . להכות ותוכחת עם השבט יתן כל אחד חכמה לפתאים : משולח . שילך על פי רצונו ולא ייסרהו אביו הוא יתן בושה לאמו : (טז) ברבות . במפלתם . כענין פשעם . יראו צדיקים וישמחו : (יז) ויניחך . ויתן לך מנוחה. מעדנים בקחתו מוסר : (יח) באין איש חוזן שאין לעם חוזן להוכיח אותם

משלי כט

יכון : טו שבט ותוכחת יתן חכמה
ונער משלח מביש אמו : טז ברבות
רשעים ירבה־פשע וצדיקים
במפלתם יראו : יז יסר בנך ויניחך
ויתן מעדנים לנפשך : יח באין חזון
יפרע עם ושמר תורה אשרהו :
יט בדברים לא־יוסר עבד כי־יבין
ואין מענה : כ חזית איש אץ בדבריו
תקוה לכסיל ממנו : כא מפנק מנער
עבדו ואחריתו יהיה מנון : כב איש־
אף יגרה מדון ובעל חמה רב־
פשע : כג גאות אדם תשפילנו
ושפל־רוח יתמך כבוד : כד חולק
עם־גנב שונא נפשו אלה ישמע
ולא יגיד : כה חרדת אדם יתן מוקש

ג'.י"ג' ה'. ד' ל' י"ב רפי. ל' והד האוכלי' ל'. ל' ל' י' ל'. נ' ל' ל' מ"ע ל' והד אם לא יגיד. ל' וחד ותה' לחרדת אלהים

כורסיה לעלם תקין : טו שבטא
ומכסנותא יהבין חכמתא
וטליא דלא מקבל בעתא
מבהית אמיה : טז בסוגעא
דרשיעי חובא נסגי וצדיקיא
יחמון במפלתהון : יז רדי
בברך ויניחך ויתן תפנוקי
לנפשך : יח בסוגעא דעולאי
מתתרע עמא ודנטר אוריתא
טובוהי : יט במלי לא מתרדי
עבדא דידע גיר ולא בליע :
כ אין חזיתא גברא דמערקלין
מלוי סכויא דטב הוא סכלא
מניה : כא מתפנק מן טליותיה
לעבדא נהוי ובאחריתיה יהי
מנסח : כב גברא רגזנא מגרג
תיגרי וגברא חמתנא סגיעין
חובוי : כג רמותא דבר נשא
תשפלניה ומן דמכיכא רוחיה
נפלג יקרא : כד דפלג עם
גנבא סני נפשיה נפסק מומתא ולא מודה : כה טלומיא דבר נשא עבדא ליה תקולתא

(יט) כי יבין ואין מענה . כיון שרואהו שמוכיחו שותק והוא חוזר ומקלקל לכך צריך ליסרו במכות ועונשין ולא דבר עם עבד ממש אלא על כל הממרי' דברי השופטים : (כ) אץ בדבריו . ממהר ונבהל להשיב : תקוה לכסיל ממנו . יש לכסיל תקוה יותר ממנו : (כא) מפנק מנער עבדו . יצר הרע : מנון . שליט וכן לפני שמש ינון שמו (תהלים עב) וכן כל נין שנקרא שהנין קם תחת אביו לשלוט בנכסיו : (כב) איש אף יגרה מדון . כמשמעו מדון מדת הדין : (כג) יתמוך כבוד . יקרב אל הכבוד ותומך בו תמיד : (כד) אלה ישמע . שמשביעין אותו אם ראית פלוני שגנב לי כך וכך ומתוך שהוא חולק עמו אינו מגיד : (כה) חרדת אדם יתן מוקש . מסורס הוא מוקש עבירה יתן חרדה לאדם ד"א כמשמעו
מתוך

אז יפרע עם ויגלה . אשרהו . אחרים יאשרוהו ברבות טובתו : (יט) בדברים . כלבד לא יוסר עבד כשבט ותוכחת ראוי ליסרו . כי יבין . אעפ"י שיבין המוסר לא יענה למייסר לומר כן אעשה : (כ) אץ בדבריו . ממהר לדבר או ממהר בעניניו . תקוה לכסיל מפורש בשני ענינים בפסוק ראית איש חכם בעיניו . (כא) מפנק . תחת מעדנים . ואחריתו שהוא מפונק יחפוץ להיות כבן והוא מן נין ונכד פועל מזה השם והוא ינון שמו כלומר קרא נין כענין אמר אלי בני אתה : (כב) איש אף . הוא ירא' כאפו ע"כ יקרא אף. יגר' יעורר. חמה קשה מאף והעד וחמתו בערה בו ואף בפנים לבד : (כג) יתמוך כבוד . אפי' בשפלותו יתמכהו שלא יפיל מעליו כבודו או כבוד השם יתמכהו : (כד) שונא נפשו . שאלה תמיתהו כשישמענה ולא יגיד הגנבה כענין וכלתו את עניו : (כה) חרדת . פועל טופל על החרדה אם הוא הלשון כמו ויאבד את לב מתנה כלומר
חרדת

ירבה ה' וסי' הבה נתחכמה לו . וכאשר יענו אותו כן ירבה . ובקרך וצאנך ירבין ב' בו ברבות רשעים ירבה וכל דסמי' כי וכי דכו' ורבה במ"א ירבה בפתח תחת היו"ד וסימ' יעזוב רשע דרכו : מנער ג' וחסרי' וסימ' מפנק מנער עבדו . רטפש בשרו מנער . עני ונוע : ולא יגיד ל' וחד אם לא יגיד ואינון מן זוגין חד לא וחד ולא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ"ד בערך לא בס"ד :

תולדות אהרן יסר בנך. מכות ח : בדברים . כתובות עז עקידה ש' קד : מפנק מנוער . סכה נב : ובעל חמה . נדרים כב :

רלב"ג

והאשר ישפוט באמת באלו הדרושים הנה יכון לעד כסאו אך בזולת זה יהיה להפך כי הצלחת אשר יקרה בהם זה הם ממה שיש בו רושם חזק בהגעת ההצלחה האנושית ובהעדרה : שבט ותוכחת . השבט והתוכחת יתן לנער חכמה כי בזה יקנה שלמות המדות ובזולתו אין לו דרך להגיע אל החכמה אך הנער שהוא משולח לרצונו הוא נעדר המוסר והחכמה והוא בזה מביש אמו לרוע עניניו עם שאליה ייוחס הרבה מרוע תכונותיו כי יאמרו האנשים כי היא סבבה זה עד שלא תקנתהו מוסר בקטנותו : ברבות רשעים . ברבוי הרשעים ירבה פשע בעולם נוסף על מה שהיה ראוי שיעשוהו כי היה כל אחד מהם נפרד מחבירו כי יעזרו קצת בקצת ויעשו יחד פשע בעולם שלא יהיה בשבת קבוצם והנה אף על פי שהם שונאים הצדיקים כמו שקדם וכאומרו את"ז ותועבת רשע ישר דרך הנה לא יוכלו להזיק להם אך ימלטו הצדיקים מידם ויראו במפלתם כי סוף הרשעים ואחריתם הוא לרע : יסר בנך . בעודו קטן בדרך שתקנהו מוסר ויתן לך הנחה וקורת רוח מפני טוב מוסרו ויתן לנפשך מעדנים מרוב שמתחך בו עם שזה יישירהו לקנין החכמה ובה יתן לנפשך מעדנים במה שתשמע מפיו מדברי חכמה : באין . נבואה יפרע עם ויבוטל ממנו קנין המוסר ור"ל בנבואת התורה כי היא הגיעה בנבואה וזו מישרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה ואין דרך בזולתה להקנאת המוסר בקבוצים המדיניי כי האנשים להתחלף מזגיהם יתחלפו הכונותיהם מאד ויתבלבל מפני זה ענין קבוצם לולא התורה שתנהיגם יחד בהנהגה אחת ונימוס אחוי ומי שישמור תורה אשריהו כי בה יקנה המוסר באופן שלם והיא ג"כ דרך אל הגעת החכמה והבינה במה שיתישר מהתחלותיהם ואפשר שירצה בזה כי בהעדר ראיית מה שיתכן שיקרה מדבר דבר בדרך שיודע אם ראוי להשתדל בהגעתו ואם ראוי איך יתכן שיגיעו אליו ויפרע עם ויבוטל מהם מה שכוונו להגיע אליו או יפרעו מוסר בהשתדלם בהגעות מה שאין ראוי שישתדלו בהגעתו אמנם שומר תורה אשריהו כי התורה תמנעהו מהשתדלו במה שאינו ראוי ובשמירתו התורה תישרהו למצוא חפציו : בדברים . הנה מי שהוא עבד תאותו לא יקנה המוסר בדברים אבל יצטרך שיכוהו בשבט וכמה שידמה לו ואמנם כאשר יבין האיש הנה לא יצטרך בקנין המוסר אפי' מענה ודבור כי יספיק לו מעט רמז או גערה חלושה כאמרו תחת גערה במבין : חזית איש . כשראית איש ממהר בדבריו לעשות בזולת ההתיישבות ולקיחת עצה הנה יש תקוה יותר ממנו למי שיש לו הסכלות שהוא העדר כי הוא מבער כדבר סכלותו ומפני זה יבקש עצה בדבריו ואולם האץ בדבריו הוא חכם בעיניו ולא ישאל עצה : מפנק מנער עבדו . אשר יתן לעבדו תענוג בקטנו הנה לא יקוה שיכרתהו אך יהיה האדון לו וזה הערה שלא יתן האדם תענוגיו בעת הקוטן לכח המתעורר אל התאוות הגופיות אשר הוא ראוי שיהיה עבד לשכל האנושי כי אם יעשה הענין כן הנה הוא ישיב המלכות והשררה אליו באחרית ויהיה השכל עבדו תחת היותו ראוי להיות מושל עליו : איש אף . יסבב לגרות מדון כנגדו ברוב כעס מרוע דבריו ופעולותיו מצד כעסו וזה יהיה סבה להפילו ברעות גדולות וכמו שהכעס הוא סבה להשחית גופו כן הוא סבה להשחית נפשו כי מרוב כעסו לא יוכל התורה למנעו לעשות מה שיגיעהו אליו כעסו ויביאהו זה לעשות פשעים גדולים : גאות אדם . הנה גאות האדם תביאהו אל השפלה כי יקח לעצמו מדרגה בלתי ראויה ויהיה זה סבה אל שיורידוהו הגדולים אשר שם משם וישפילוהו יותר מהראוי לו וזה מבואר מאד מהחוש ומי שהוא שפל הנה בשפלותו ובענותו יתמוך ויחזק הכבוד לו כי יכבדוהו האנשים מאד ויעילוהו בראותם השפלתו עצמו מאד בפניהם : חולק . מי שהוא חולק עם גנב הוא שונא נפשו ואע"פ שיש לו בזה התגלגלות מה כי הוא אינו גונב והוא מקבל בזה מתנה מהגנב הנה יביאהו זה לתשא עלום שכבר ישמע אלה שיקלל ומי שיודע זה אם לא יגיד והוא יודע ולסבת הבושת העלום שיקרה לו מזה אם יגיד דבר הגנבה ימנע מהגיד ויקרה לו בזה חטא ועונש עלום : חרדת האדם ופחדו על מה שאין ראוי לפחד ממנו יגרום מוקש ונזק והמשל שכאשר ימצא איש רע אחד בדרכו ויכיר שהוא מתפחד וחרד ממנו יתעורר מפני זאת הסבה להזיק לו ולשוללו להכירו שכבר ינצחוהו וכבר ירבו המשלים על זה ג"כ מלדדים אחרים מזולת זה ואמנם האיש הבוטח
בה'

מצודת דוד

ינו ועם הוא עשיר : (טו) שבט ותוכחת שבט מוסר והתוכחה כל אחד מהם יתן חכמה בלב הפתאים אבל הנער המשולח ללכת בדרכי לבו וימנעו ממנו שבט ותוכחה ויאהר סכל ובזה הכל מביישים אמו לומר שהיא מנעה המוסר ממנו כי כן דרך הנשים לנענע על בניהם א"כ הוא גורם לבייש את אמו כי לא נמצא בו חכמה : (טז) ברבות . עת גדלו הרשעים בעם יתרבה הפשע כי מאוחם על הפשע והצדיקים שלא אחזו בפשע יראו במפלתם וישמחו על אשר לא נמשכו אחריהם : (יז) ויניחך . יתן לך מנוחה ולא תרגז בעבורו ועוד יתן מעדנים לנפשך ר"ל תשמח עוד במעשיו : (יח) באין חזון . באין נבואה יבוטל העם מקנין המוסר אבל השומר עסק התורה אשרי לו כי המאור שבה מחזירו למוטב : (יט) בדברים . ר"ל בדברים לבד לא יקבל מוסר כי אעפ"ם שיבין דברי המוסר אין מענה בפיו לומר אעזוב דרכי : (כ) חזית . אם ראית איש הממהר בענייניו דע אשר יש להכסיל תקוה להצליח בענייניו יותר ממנו אם יעשה בישוב הדעת : (כא) מפנק . המענג את עבדו מנערותו עודו לא נטה שכמו לסבול עול עבדות הנה באחרית ימיו יהיה הוא שר ושליט על האדון כי יגבה לבו ויחדל מן המלאכה והוא מוטל על האדון לתת לו די מחסורו : (כב) איש אף . הכעסן דרכו לחרחר ריב עם הבריות : רב פשע . כי בעת הכעס לא יבחין בתקון מעשיו וכמ"ש רז"ל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה נגדו : (כג) תשפילנו הגאוה עצמה תהיה סיבה להשפיל אותו : יתמוך . שוען הוא את הכבוד שלא תפול ממנו: (כד) אלה ישמע . ר"ל נואף שונא נפשו כי הלא ישמע שמשביעין שיבואו היודעים ויעידו על הגניבה ועכ"ז כי חלק עמו לא יגיד וישא עונו ומאבד נפשו : (כה) חרדת אדם . החרדה שהאדם חרד בבוא עליו מקרה רע הוא יוסיף לו עוד מוקש על כי לבו בל עמו קרוב הוא להיות נכשל בדבר קל אבל הבוטח בה' ולא
יחרד

מצודת ציון

סגיעה : (טו) משולח . נעזב על רצון עצמו כמו קן משולח (ישעיה טז) : (טז) ברבות . ענין גדולה : (יז) מעדני' . דברים חמודים כמו מעדני מלך (בראשית מט) : (יח) יפרע . ענין השבתה ובטול כמו תפרעו כל עצתי (לעיל א) : (יט) מענה . מל' עניה והשובה : (כ) אץ . ענין מהירו' כמו ולא אץ לבוא (יהושע י') : (כא) מפנק. ענין עונג ועדן כמו מעדני מלך (בראשית מט) ת"א תפנוקי מלכין : מנון . שר ושליט כמו לפני שמש ינון שמו (תהלים עב) : (כב) יגרה . ענינו התחלת המריבה : (כד) אלה .
שבועה

אבן עזרא

חרדת אדם שהוא מחריד אחר המורדת תתן מוקש לנפשו : ישוגב . השם ישגבהו מפני המחריד . פ"א שיחרדהו השם ויתן לו המוקש שישים ללכוד העניים . פ"א איש מפחד ולא יתן מבטחו בשם יבואהו מה שיירא : (כו) רבים . גדולים בעבור מתנותיו או בעבור עזרו ומאת השם יבא משפט מעלת איש כי בידו המשרה והשפלות: (א) חלק רביעי. דברי אגור. היה בימי שלמה הולך ביושרו יודע דעת ונכבד . בדורו על כן המלך שלמה אסף דברי חכמתו בספרו . בן בחירק כמו בצרי כמו ריש ורש בן נון בן לילה בן הכות. המשא. הנבואה כענין נושא השם לבן אדם. נאום על משקל זבול. הגבר הוא אגור כענין שגברה חכמתו . איתיאל ואוכל היו חכמים חברי אגור או תלמידיו : מגן . המ"ס נוסף וכן מגנן כמו משברי אל : תוסף. מורכב מן יסף וספה שהוא ספות החטאת והעד עליו השבא אשר תחת הסמ"ך והפ"א והמורכב הוא מן תוסף ומן תוכף ע"מ ירד: ועתה אשוב לפרש ואומר כי דברי החכם הם ז' חלקים וכלם ע"ד מוסר וכל חלק מד' דברים לבד שתים שאלתי וכן נהגו חז"ל באמרם ד' מידות באדם ד' מידות בתלמידים וכתיך אלה ששה פסוקים הדבקים ספר ד' יסודות והם שמים הן יסוד האש שהיא חמה ויבשה ורוח יסוד הלחות והחום ומים קרים ולחים וארץ יסוד הקור והיבוש'. וכן הפי' דברי עומד במקום שנים כאלו דברי אגור דברי המשא והנבואה כענין עצת אחיתופל כאשר ישאל איש בדבר האלהים . נאם הגבר יתכן ששאלוהו דברי חכמות אלהיות איתיאל ואוכל והגבר השפיל עצמו ואמר להם איך תשאלוני כי אני בער יותר מאיש ואפילו בינת אדם אחד אין לי. ולא למדתי חכמה על ענין האלהי ולא דעת אל אדע כלומר אין לי חכמה ודעת : (ד) מי הוא שעלה שמים וירד . כלומר שיש בו כח לעלות אל השמים הגבוהים ולרדת אל הארץ שהי' לעומק לא אדענו בחכמתי . בחפניו . כדי שיבין השומע כי חפניו

משלי

ובוטח ביהוה ישגב: כו רבים
מבקשים פני־מושל ומיהוה
משפט־איש: כז תועבת צדיקים
איש עול ותועבת רשע ישר־דרך:
ל א דברי ׀ אגור בן־יקה המשא
נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל
ואכל: ב כי בער אנכי מאיש ולא־
בינת אדם לי: ג ולא־למדתי
חכמה ודעת קדשים אדע: ד מי
עלה־שמים ׀ וירד מי אסף־רוח ׀
בחפניו מי צרר־מים ׀ בשמלה מי

תרגום

ודמסבר באלהא נעשן:
כו סגיעי דבעין אפי דשליטא ד'
ומן קדם אלהא דיניה דגברא:
כז מרחקתא דצדיקי גברא
עולא ומרחקתא דרשיעי
גברא דתריצי ארחתיה: ב'כתרי ליצני נוני כעם
א מלוי דאגור בר יקה דקבל ד' . ל . כ'
נביותא ואמר גברא לאיתיאל ל' וחס'
לאיתיאל ואוכל: ב מטול
דבורא דבני נשא אנא דלא
אית בי ביונא דבני נשא:
ג ולא ילפית חכמתא ולא ג'
ידעית ידיעתא דקדישי:
ד מן סליק לשמיא ונחית מן
אחד רוחא בחפנוי ומן צר מיא בשושיפא ומן אקים בריתא

ומה' ד' וסימן ומא' מענה לשון . בחיק יוטל את הגורל . בית והון נחלת אבות . רבים מבקשים פני מושל : בן ז' בליש' וסימ' נמסר בינה ועיין בסיפר' ריש סימן כ"ג : וירד ג' פתחים וסי' ויט שמים וירד

תולדות אהרן דברי אגור . עקידס ש' יו כל הפרשה : כי בער . סנהדרין נג : מי עלה . עקידס שם זוכר ויקהל :

רשי

מתוך שאדם צר עין וחרד אם יעשה צדקה יצטרך אל הבריות חרדה זו תתן לו מוקש . והראשון נוח לי : (כו) פני מושל . לדון לפניו : ומה' משפט איש . אם יזכה או אם יתחייב ובמושלים דבר הכתוב : (כז) ישר דרך . אדם שהוא ישר בדרכיו : (א) אגור בן יקה . דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמי': המשא . נבואה זו אמר על כן : נאם הגבר לאיתיאל . אמר הגבר זה שלמה המשא הזה על עצמו בשביל איתיאל על שסמך על חכמתו להרבות זהב וסוסים ונשים שהוזהר מלהרבות וכן אמר איתיאל ואוכל ארבה נשים ולא יסירו את לבבי ארבה זהב ולא אסור ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה : לאיתיאל ואוכל . בשביל שאמר אתי אל ואוכל לעשות ולא אכשל . לאיתיאל . על איתיאל כמו ואמר פרעה לבני ישראל . על בני ישראל : (ב) כי בער אנכי . על שסמכתי על חכמתי בדבר שהקב"ה דאג שמא יבוא לידי עבירה : (ג) ולא למדתי חכמה . ולא דעת קדושים ידעתי . שגרעתי או הוספתי על דברי משה : (ד) מי עלה שמים . כמשה : מי אסף רוח . פיח הכבשן : מי צרר מים . קפאו תהומות (שמות טו) נצבו כמו נד (שם) בתפלתו של משה : מי הקים . את המשכן שבהקמתו נתכוננו כל אפסי ארץ כך נדרש בפסיקתא : מה שמו ומה שם בנו . אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה שם בנו איזו משפחה יצאה ממנו ונדע מי הוא

רלבג

כה' ואינו מתפחד מדבר בעולם בטחונו בשם ואפילו במה שראוי לפחד ממנו באופן מה הנה הוא ישוגב ויתחזק להמלט מהרע ההוא כמו שתמצא בדוד שהתחזק באלהיו לרדוף אחרי הגדוד אשר שרפו צקלג וכמו שתמצא בחזקיה על דבר סנחריב : רבים מבקשים פני מושל . לחלות פניו שיעיין במשפט כראוי והם לא יבינו כי מה' משפט איש לא מהמושל ולזה ראוי לבקש מהש"י זה כי המשפט לאלהים הוא והמושל יטה לבו אל אשר יענו השם יתעלה כאמרו פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואפשר שהעיר בזה אל הדרושי' שלא יתכן שיגיע לשם השכל מזולת מה שהישירה אליהם התורה ואמר כי לזאת יבקשו פני המושל באדם להשיגם כי לא ישלם המשפט לאיש בשם כי אם מה' : תועבת לדיקים הנה כמו שאיש עול הוא שנוא ומתועב אצל הצדיקים כן ישר דרך הוא מתועב אצל הרשעים וזה מבואר מן החוש ובכאן נשלם מה שהגבלנו ביאורו בזה המקום והנה התועלות המגיעים ממנה מבוארים במעט עיון : דברי אגור בן יקא וגו'. עד דברי למואל דברי אגור ידמה ששלמה קרא עצמו אגור מצד הדברים שכלל אותם בזה הספר כמו שקרא עצמו קהלת מצד הדברים הנכללים בספר קהלת והנה אגור הוא מענין הקבוץ והאסיפה וקרא עצמו בן יקא ר"ל בן אשר יקיא והרצון שהוא אגור בתוכו ומקובץ מהמחשבות המקבילות בדרושים הגדולים ורוצה להקיא המעטם והמצא מן המחשבות הבלתי צודקות כדי שיתבארו לו הצודקות וספר שכבר אמר זה המאמר להכם אחד שמו איתיאל ואמרו ג"כ לו לחבירו שהיה שמו אוכל : כי בער . ולפי שאני בער מאיש ואין לי בינת אדם באלו הדרושים העמוקים : ולא למדתי חכמה . ואין בי כח לדעת דעת קדושים והם המגיעים אשר לגרמים השמימיי' הנה תקרה לי מצד חסרוני מבוכה חזקה באלו הדרושים שאזכיר ובדומיהם לולי מה שהוסרתני אליו ההורה הה' הוא שכבר יפול ספק במה שנתפרסם שכבר ישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כמו שנראה שישפעו מהשמש תקופות היום ותקופת השנה אשר להם מבוא נפלא בדברים הטבעיים בכל מה שתחת גלגל הירח ונראה כמו זה בירח ר"ל שכבר יגיע ממנו רושם באלו הדברים השפלים וכן הסקם בנמצאים ואין הענין בקצתם יותר מפורסם ויותר נגלה מקצת והספק הוא על זה שהוזר : מי עלה שמים . מי מהדברים השפלים עלה לשמים או מי מהשמים ירד לארץ שיתכן שיהיה התיחסות בין השמים ובין הארץ באופן שיתכן שישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כי זאת השאלה עמוקה ומסופקת מאד מפנים רבים ונזכיר מהם היותר חזקים לקצר המאמר בזה האופן הא' הוא שכבר ידמה שיתחייב היות המשפיע בפועל באופן מה שאצל מקבל השפע בכח והמשל כי החם לא תשוב מה שהוא חם בכח הם בפועל אלא מפני שיש לאש חום בפועל ובהיות הענין כן והוא מבואר במה שאין ספק בו שאין לגרמים שמימיים דבר מאלו האיכיות אשר ישפעו מהם באלו הנמצאות השפלות ר"ל החום והקור והלחות והיובש הנה יפול ספק חזק איך ישפעו אלו האיכיות והנמשך להם מהגרמים השמימיים והאופן הב' והוא חזק בעומק ג"כ הוא שכבר יתבאר הוכח שהדברים המתחלפים יחוייב שחייבנה ההתחלותיהם מההלפוה ולזה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מהיחסה למה שהיא לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים ולפי שהתחלת הדברים הבלתי נפסדים יתחייב היותה בלתי נפסדה הנה ידמה שיתחייב מזה היות התחלת הדברים הנפסדים נפסדת וזה ממה שירחיק היות השמים ההולה' למה שבארץ אלא שהם יונח שעלה לשמים דבר מאלו הנמצאות השפלות והוא נפסד כמו הם ובעל תכלית וממנו ירדו וישפעו אלו הכחות וזה דבר בתכלית הזרות והביטול ואם רצינו לשלים הספק בזה הצריכנו למאמר ארוך לא יכילהו זה הביאור ויספיק לנו מה שזכרנו מזה והספק הב' מי אסף רוח בחפניו השמים להיות נאצל מכללם רוח ה' באופנים והם היסודות והיא

מצודת ציון

שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה) : (כו) משפט . עניינו דבר הראוי וכן על העמוד כמשפט (מלכים ב יא) : (א) אגור . ענין אסיפה כמו אוגר בקיץ (לעיל י) : בן . מל' בינה : יקה . מל' הקהה המשא . הנבואה : נאום . ענין אמירה : לאיתיאל . המלה הזאת מורכבת משתי תיבות אתי אל והלמ"ד הוא כמו בעבור וכן פתח פיך לאלם (לקמן לא) : ואוכל . מל' יכולת : (ב) בער . ככל מבלי דעת כמו בהמה והוא מל' הנהגו ובעירנו (במדבר כ) : (ד) וירד . מל' ירידה . או הוא ענין ממשלה ושלטנו' כמו וירד מים עד ים (תהלים עב) : בחפניו . עניינו מלא כף' הידים כמו ומלוא חפניו קטורת (ויקרא טז) : צרר . ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מ"ב) : בשמלה . בבגד : אפסי

מצודת דוד

יחרד ביותר הנה יתחזק אף מהמקרה אשר הדביקתהו מאז : (כו) מבקשים . ישאלו ויבקשו ממנו ליתן להם שררה מה כי הדבר מסור בידו אבל באמת מה' כל משפטי איש כמ"ש רז"ל אפילו ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה : (כז) תועבת . כמו שאיש עול הוא מתועב לצדיקים כן איש ישר דרך הוא מתועב לרשע : ל (א) דברי אגור בן וגו'. ר"ל אלה הם דברי שלמה אשר אגר ואסף את הבינה ובעבור מרבית הבינה הקיא את הנבואה כי נטלה ממנו : נאום הגבר . ר"ל על כי דברי הגבר הוא שלמה היה לומר בעבור איתיאל ואוכל וחוזר ומפרש לומר שאמר בעבור אתיאל ואוכל ר"ל ה' עמדי והוא נתן לי חכמה מפיו ולזה אוכל לעשות מה שלבי חפץ להרבות נשים וכסף וזהב כי על"ז לא אסור לבבי מה' כי אין חכם כמותי צריך גדר ופי' אמר א"כ על כי סמך על אסיפת רב הבינה אמר ארבה נשים וגו' ולא אסור וגו' ולבסוף נאמר בו נשיו הטו את לבבו (מלכים א' י"א) ואחר זה נאמר ויתאנף וגו' כי נטה לבבו וגו' הנראה אליו פעמים ולאומר מה שנראה אליו פעמים כבר נראה אבל מעתה לא הוסיף להראות לו עוד בעון כי נטה לבבו מה' א"כ מרבית אסיפת הבינה היתה סבה לסלוק הנבואה : (ב) כי בער אנכי . ר"ל ואלה דבריו שאמר עתה רואה אנכי שאני נבער מדעת איש ואין לי בינת אדם כי אנה דבר ה' מאסתי וחכמתי מה לי : (ג) ולא למדתי . הריני כאלו לא למדתי חכמה : ודעת . ולא האמור בתחלת המקרא משמש בשתים כאלו אמר ולא דעת קדושים אדע ר"ל לא הבנתי דעת אמרי קודש במה שאמר הכתוב לא ירבה לו נשים ולא יסור וגו' (דברים יז) כי אין הכוונה לומר כשירבה שמא יסור כאלו היה הדבר תלוי ומסופק אלא הכוונה היא לומר שבודאי יסור ואין חכמים נגד תורת משה : (ד) מי עלה . מי עוד עלה השמים כמו שעלה משה השמים וירד בשלום , או ר"ל שעלה לקחת התורה מיד המלאכים : מי אסף . כאשר זרק משה פיח הכבשן נתפזר על כל הארץ כאלו אסף הרוח בחפניו לזורם על ידו ואמר מי אסף עוד כמוהו : צרר . כשנבקע הים עמדו המים היורדים ולא הלכו בדרכם כאלו צרר אותם בשמלה ומי צרר עוד כמוהו : מי הקים . כי עד לא נתנה התורה היתה הארץ מתמוטטת לפול וכאשר קבל משה את התורה הקים קצת הארץ

הֵקִים כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ מַה־שְּׁמוֹ
וּמַה־שֶּׁם־בְּנוֹ כִּי תֵדָע׃ ה כָּל־
אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא
לַחֹסִים בּוֹ׃ ו אַל־תּוֹסְףְּ עַל־דְּבָרָיו
פֶּן־יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ׃ ז שְׁתַּיִם
שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ אַל־תִּמְנַע מִמֶּנִּי
בְּטֶרֶם אָמוּת׃ ח שָׁוְא ׀ וּדְבַר־כָּזָב
הַרְחֵק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל־תִּתֶּן־
לִי הַטְרִיפֵנִי ׀ לֶחֶם חֻקִּי׃ ט פֶּן
אֶשְׂבַּע ׀ וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְהוָה
וּפֶן־אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם

דְאַרְעָא מַן שְׁמֵיהּ וּמַן שׁוּם
בְּרֵיהּ אִין יָדַעְתָּ׃ ה כּוּלְהוֹן
מֵימְרוֹי דֶאֱלָהָא צְרִיפָן וּמְסַיַּע
לְאָלֵין דְמִתְרַחֲצִין בֵּיהּ׃ ו לָא
תוֹסֵף עַל מְלוֹי דְּלָא יַכְסְנָךְ
וְתִתְכַּדֵּב׃ ז תַּרְתֵּין שְׁאֵילַת
מִנָּךְ לָא תִכְלֵי מִנִּי עַד לָא
אֱמוּת׃ ח דִגְלְתָא וּמִלְּתָא
כַּדְבוּתָא אַרְחֵיק מִנִּי מִסְכְּנוּתָא
וְעוּתְרָא לָא תִתֵּן לִי זוּנִי לַחְמָא
מִסְתִּי׃ ט דְּלָא אֶשְׂבַּע וְאֶכְפַּר
וְאֵימַר מַנוּ אֱלָהָא וּדְלָא
אִתְמַסְכֵּן וְאֶגְנוֹב וְאַחֲבֵיל שְׁמֵיהּ

הוא : כי תדע. אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעבור על דבריו: (ה) כל אמרת אלוה צרופ'. מזוקקה ולא כתב דבר שלא לצורך והיה לי ליזהר : (ו) פן יוכיח בך ונכזבת. יוכיח כל פניך שע"י תוספתך אתה בא לידי עבירה וכ"ש אם תגרע : (ז) שתים שאלתי מאתך. עכשיו מדבר לפני הקב"ה : (ח) ראש. דלות : הטריפני. ל' מזון וכן טרף נתן ליראיו (תהלים קיא) : (ט) פן אשבע. מתוך עושר וכחשתי בהקב"ה מרוב גאוה ומהו הכחשה. ואמרתי מי ה'. כלומר אין

חפניו וידיו הם רצונו או שכלו. כלומר שיאסוף הרוח שלא תהי' נושבת. מי צרר מים. כאילו צררם בעבים הדומים לשמלה להמטיר על הארץ. כל אפסי ארץ שלא ימוטו. והאפסים הם הקצות העומדות על בלי מה. מה שמו ומה שם בנו שידעהו בחכמתו. כי תדע אתה אתיאל אדם או בנו הגד לי שם אחד מהם שידעהו והטעם אינו יכול לדעתו ואין בנבראים שידעו בחכמתו : (ה) כל אמרת אלוה צרופה. כענין אמרות ה' אמרות טהורות והם המצות הצרופות כזהב המזוקק וכהם חכמת יראת השם ואין ראוי להתעסק בזולתה. על כן אל תוסף על דבריו אתה איתיאל כענין לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו : (ו) פן יוכיח כך בעניין שעבר על מצות לא תעשה. ונכזבת תהי נכזב בהתעסקך בחכמה אחרת זולת חכמת מצותיו ונכזבת כענין: בנים כחשים וקראו כן ממרים פי השם. פ"א בן יקה בן יקהת עמים כי בשביל דוד נאמר לבן שלמה בן יקה וקהלת ואגור הוא נאם הגבר לאיתיאל כדבר הנשים והסוסים שאמר ארבה ולא אסור לבבי ואוכל. כי בער. איתיאל מתנחם; אח"כ ואמר עשיתי כמי שלא למד חכמה ולא ידע דעת שחקים ובקש קהלת שידע במשפט להצדיק ולהרשיע בלא עדים ולא אמרה תורה אלא על פי עדים ועל זה נאמר בקש קהלת וגו' שיענה מן השמים ולא היה לו כן או אמר וכתוב יושר דברי אמת בשביל התורה כל אמרת אלוה צרופה אל תוסף וגומר. ואני לא שאלתי דבר נכון ששאלתי דבר שלא היה לי לישאל כיצד היה לו למשה שעלה שמים וירד ואהרן שאסף רוח שנא' ויעמוד בין החיים ובין המתים ואליהו שצרר מים בשמלה ויהושע שהקים כל אפסי ארץ שמש בגבעון דום. מה שמו כי בניהם לא הגיעו לשמם ולדעתם. אף אני שאני מהם. ועתה שתים שאלתי מעמך: אלוה. אל. שתים. ג' דגשים. ע"ד תפלה : (ח) שוא. כמו שקר. ודבר כזב השלא אהיה עד כזב. וי"ו ועושר תחת או. הטריפני מן ויהי טרף בביתי. חקי הראוי לי להעמיד בו הנפש : (טו) וכחשתי זהו ואמרתי מי ה'. כענין לא ידעתי את ה'. ותפשתי שאשבע על הגנבה: ואתפש בשבועות שם אלהי לשקר והתפישה בהזכרת השם : אל

דשמואל. מי עלה שמים וירד. ויט שמים וירד דתלים: שם ו' פתחי' וסי' בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא. וביאורם ויקרא אברם שם בנו. ויקרא אברהם שם בנו. על שם שמר אדני ההר. וגם שם עיר המנה. מה שמו ושת שם בנו. ויהי שם בנו הבכור יואל : שתים ב' ר"פ וסימ' שתים הנה קראותיך. שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני : מאתך ח' וסימ' נמסר בריש מלכים סימן ב' : מי ה' ב' דסמי' וסי' אשר אשמע בקולו. פן אשבע וכחשתי : ופן ה' וסימ' ופן תשא עיניך השמימה ׀ ופן

תולדות אהרן אל תוסף. מגלה ז : שתים שאלתי. עקידה שער יז: הטריפני. עירובין יח ב׳לה יו סנהדרין קח :

רלבג

והיא רוח החיה אשר באופנים שקראו הפילוסופים הנפש הנאצלת מהגלגלים והתבאר מציאותם בס' ב"ה כי בזה גם כן ספקות עמוקות כמו שביארנו בה' מספר מ"י כא' איך ישפע א' בלתי מתחלק מרבים והב' איך יתכן בעלול שיהיה יותר שלם מכל א' מהעלות הקרובות אשר שפע מהם כי זה ענין הנפש הזאת שזכרנו עם מניעי הגרמים השמימיים ששפע' מהם וכבר יפול ספק עוד איך יתהפך זה הרוח ביסודות ובאי זה אופן יתכן בו זה והספק הג' הוא מי צרר מים בשמלה באופן שיהיה רקיע בתוך המים העליונים מחלק מה מהם כמו שנזכר בתורה ויתבאר מדברינו בספר מלחמות ה' שיהיה מחוייב שיהיה שם בין גלגל לגלגל גשם בלתי שומר תמונתו הוא הנקרא מים העליונים והנה הספק בזה הוא כי זה שגר' העליון הוא נקי מהאליו' אשר יבלם בהם הקרוש והבהקשות לדברים ולא יתכן ג"כ שנניח חדוש העולם בהם מאד קור או חום יהיה סבת בהם העינן בגשמים אשר תלינו שקנתם יקרבו מסקור וקלתם יקרבו מהחום כמו שיתבאר בס' האותות והנה השאלה עמוקה וקשה מאד ואם באנו להרחיב המאמר בה וכמה שיפול מזה מהספק במציאות המים העליונים אשר הספק ההוא הוא ג"כ בכח זאת השאלה הצטרכנו למאמר ארוך מאד וכבר' יעמוד על זה במעט עיון מי שיראה מדברינו בנ"ה בה' מספר מ"י והספק הד' הוא מי הקי' כל אפסי ארץ באופן שיהיה זה החלק נגלה ממנה לא יקיפוהו המים כמו שהיה ראוי לפי הסדור הטבעי וזה כי אם אמרנו שהסבה בזה מטבע הגרמים השמימיים כמו שזכר הפילוסוף הנה יתחייבו הספקות הנזכרות בספק הראשון מאלו ועוד שכבר בארנו בספר מ"י ובביאורינו לספר השמים והעולם שא"א שיותם זה אל הכוכבים שאם היה העינן כן היה מחוייב שיהיה הנגלה מהארץ שלם סבוב כי הכוכבים הסם סובבים סביב הארץ סבוב שלם ואנחנו לא נמצא הנגלה מהארץ יותר מי"ב שעות כמו שזכר בטולמיום היוני שנתבאר מהלקיות הירחים שבינו מהם המזרחיים והמערביים ובכלל אין דרך לחכם לעמוד על סבת זה אם לא יעזר במה שזכרה התורה מזה מה שמו ומה שם בנו כי תדע הנה קראו לסבה הקרובה לזה הפועל בן כי היא עלולה מהעלה האחרת הגבוה ממנה ורלה בזה אמו' לי מה היא הסבה הפועלת בזה ואם אמרת שהסבה הסיא תפעל זה באמצעות סבה אחרת יותר קרובה קרא שם לזאת הסבה הקרובה שיאו' שיספעו ממנו אלו הדברים לפי מה שיורה עליו שמו והמשל באלו השמות כי אנחנו נאמר כי הש"י ברא האדם באמצעות השכל הפועל והשכל הפועל בראהו באמצעות זרעי הזכר והנקבה הנאות לשיות ממנו זאת הסוי' כמו שהתבאר בטבעיות והולם באלו הספקות שזכרנו לא תוכל לקרות שם לא לפועל ולא לבנו באופן יאות לשיות ממנו זאת ולזה צריך שתקרא אלו המתחבות המתחייבות בספק באלו הדברים והשען על אמרת הש"י בתורה ובנביאים שהתבאר ממנה אמונת אלו הענינים אשר נפל בהם הספק והוסר הספק מהם במה שזכר' מחדוש העולם כי לא נצטרך אחר זה לבקש באלו הדברים סבו' ממין הסבות אשר יותנו בדברים הטבעיי' וכבר התבאר כל זה מדברינו במאמר הס' והו' מספר מלחמות ה': כל. הנה כל אמרת הש"י צרופה ר"ל שהיא נקייה מן הסיגי' והדברים שילכו במדרגות הסות' והוא מגן לחוסים בו לשמרם מהטעות ומהדברים בכמו אלו המקומות אשר הטעות מרחיק בהם האדם מהצלחתו האמתית ולזה נזכרו אלו השרשים הגדולים בתורה ובדברי הנביא: אל תוסף. על דברי הש"י אך יתבונן בהם באופן לא יצטרך למה שתבין מהם תוספת בדברים ההם שאם הקלה בעיונם עד שתחשוב מעליך כשלא יתן וכן הכאו' תאמר שהוא הכר מלה או מלו' כך שמא יוכיח בך הש"י שאר האנשים מעשות ככה מפני עלם מה שיגיעו לך מהרע והפסד עד שהשא' שכל וכזב מזולת השארות כלל : שתים שאלתי. אמר זה החכם מדבר אל הש"י שתי שאלות שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות כי אחר המות לא יתחדש לאדם קנין השלמות אם לא בחייו : שוא ודבר כזב הרחק ממני. בהשגותי שוא ודבר כזב שלא אשתבש ואתבלבל בעיוני ושלא יהיה עיוני בדבר שכל שאין לו מציאות כאלו תאמר שיהיה העיון במציאות הרקות וידמה שרמז בשוא אל מה שהוא שקר ודבר כזב אל מה שהוא הבל או הספק זה והנה תקרה חקירה לאדם החקירה והעיון במה שאינו נמצא לחשבו שהוא נמצא אם מפני שבוש כמדומה אם מפני ספו' כוזב קרה לו אם מפני דעות ירשו כזה מזולתו והשאלה הב' היא שלא תתן לי עוני ודלות כדעות לקבל בדעות מה שאפשר לאדם השגתו ולא תתן לי ג"כ עושר לפנו' להתחכם במה שאין לאדם השגתו אך הספיע לי בדעות המזון הראוי לשכלם לא פחות ולא יותר וזאת באמת היא שאלה גדולה לא יתכן שימצא איש יגיע אליה באלפים מן הב' אבל הוא ראוי שישתדל כל אחד מהאנשים המעיינים בזה כהזק' היד : פן אשבע. להתחכם במה שלא אוכל להשיגו ואומר מי הוא הש"י ר"ל מה הוא וזה דבר לא יתכן שיושג אלא לש"י ולזה תבו' זאת החקירה אל שאכחש ואעשה אלוה מדבר בלתי נמצא כן כשאחייב לאלו' מהות בלתי נמצא כן ויביא זה לכפירה ולהאמין בזולתו ופן אורש ואקלר מ: תקור במה שאפשר לאדם השגתו ויהיה זה סבה אל שלא אעמוד על חיוב היות שם אלוה הוא הפועל לכל הנמצאות ויהיה קצורי עבה שאגנוב האלוה מהנמצאות ואומר שאין שם אלוה כמו שהיה אומר אפיקורוס וסיעתו ואחשוב כי לא תפשתי בזה כי אם השם לבד כי כנקרא בו אין לו מציאות ויהיה זה יותר קשה באופן מה ממה שיגיע מהפסד בסבת התחכם יותר ממה שראוי :

אל

מצודת דוד

לעמוד על עמדה ומי הקים עוד את הארץ כמוהו : מה שמו. הוא ענין מליצה כאומר לזולת אם היה מי כמוהו אמור נא מה שמו או אם שכחת שמו אמור שם בנו אם תדע שהיה מי מאז דוגמתו ור"ל ומאחר שלא היה מעולם מי יערוך אליו איך מלאה לבי לנטות מדבריו על פי אומדן הדעת ואמר כמתרעם על עצמו ותוהא על הראשונות ומלמד דעת לבל יאחז מי דרכו להשען על חכמתו : (ה) כל אמרת. עתה רואה אני אשר כל אמרת אלוה היא צרופה ומזוקקה מבלי סיג ומכשול והוא למגן ולמחסה להציל מן מכשול הטעות את החוסים בו ולא החוסים בחכמתם כמוני כי אם לא חסיתי במשען הכמתי לומר ארבה ולא אסור לא הייתי נכשל בעבירה כי לו אם הכוונה היה שהדבר תלוי ומסופק מכל מקום אין להשען בחכמה ולסור ממנה : (ו) אל תוסף. הואיל ואמרהו צרופה מבלי סיג ומכשול טעות לזה אל תוסף מה עליהם פן כשידבר בדברך ימצא נכזב ומוטעה ואיך א"כ התוסף לאמרת אלוה הצרופה : (ז) שתים. עתה ידבר מול המקום ב"ה והמר שני דברים אני שואל ממך ואל תמנעם ממני בטרם אמות ר"ל כל ימי חיי לא יהיו מנועים ממני : (ח) שוא ודבר כזב. היא היא וכפל הדבר במלות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב). הרחק. ר"ל תן בלבי לדבר אמת ולמאס בשקר : הטריפני. פרנסני מאכל קצוב די הספוק להחיות הנפש ולא יותר : (ט) פן אשבע. ר"ל כי כשיהיה לי עושר רב פן אשבע ביותר ואתגאה ואכחש בה' לומר מי ה' כלומר אין אלהים : ופן אורש ואם אהיה עני פן כשאהיה רש ביותר אגנוב הון למלאות נפשי המתאווה ואחטא

מצודת ציון

אפסי. קצות : ומה. הוא"ו במקום או : (ה) צרופה. זקוק מסיג כמו לשון צרף צורף (ירמיה ו') : (ו) יוכיח. ענין ברור דברים כמו לכו נא ונוכחה (ישעיה א) : בך. ר"ל בדבריך : ונכזבת. מלשון כזב : (ח) ראש. עניות : הטריפני. ענין מזון כמו טרף נתן ליראיו (תהלים קי"א) והוא מושאל מל' מזון החיה הבא ע"י טרף : חוקי. הקצוב לי כמו ואכלו את חוקם (בראשית מ"ז) : (ט) ותפשתי. ענין

(י) אל תלשן. בפסוק הזה הזהיר מן הרכילות והזכיר עבד הבורח כי קשה מכל הרכילות: אל תלשן אל תגלהו ותודיעהו בלשונך והוא עבד הבורח מהאומות ע"ג לארץ ישראל להתגייר שלא ישיבוהו לו שנא' עמך ישב בקרבך. עבד אל אדניו שניהם אינם ישרה כענין לא תסגיר עבד אל אדניו וגם הזכיר שלא ילשינהו אל אדניו. ואשמת. וככר אשמת בעבור שברח אליך לבוא' השם לחסות תחת כנפיו: (יא) דור דור. דור. דור. לעלוקה. מי דור אביו יקלל מבואתו לא רוחץ ד' דברים אלה דבקים בפי' עם ד' בנות והעד על זה דור אביו יקלל עין תלעג לאב לעלוקה כמו עוות וראוי להיות עקולה מן משפט מעוקל והיא תהפך כמו כשב כבש ירעף יערוף ושתים ושלש דרך ארוכו'

בנות תולדות כלומר שהשם הולידם וכן בנותיו והון טעמו ממון. פ"א כמו רב לך הונך. ליקהת מן יקהת עמים וטעמו לחבור אם ופי' יש דור שאביו יקלל וראוי לכבדו: לא יברך כי גמלתו וראויה לברכה ויש דור שהוא טהור ונכבד בעיניו ומבואתו לא רוחץ כלומר ומי שלא יוכל לרחוץ את בשרו תבואתו ואי' ירחץ לבנו מרעתו ויחשב שהוא טהור רמז למתגאי': (יד) חרבות. העשוקים האביונים: לעלוקה. כענין העקולי' והעוותי' שעושין הד' דורות יש בנות ותולדות ד' אשר גם ידיהם השם: (טז) שאול. שישליכו בו הדור המקלל ויומתו בלא עתם כענין מקלל אביו ואמו מות יומת. ועוצר רחם שיעצור הרחם פה הבטן ולא יולידו בעבור הדור שלא רוחץ מטומאת זנית ושלא יהיה לו בנים ולא יהיה לו זרע: וארץ לא תשבע מים באין מטר ויבשו זרועים ויהיו מושפלים הגאים והרמים ברעב: ואש. היא היורדת מן השמים לאכול הדור האוכלים העניים

דַּאלָהָא: י לָא תַלְשֵׁן עַבְדָא לְמָרֵיהּ דְּלָא נְצַעְרִינָךְ וְתִתְחַיַּב: יא דָּרָא דַּאֲבוּהִי נְצַעַר וּלְאִמֵּיהּ לָא נְבָרֵךְ: יב דָּרָא דְּדָכֵי בְּעַיְנוֹי וּמְצָאתֵיהּ לָא אִשְׁתְּזַג: יג דָּרָא דְּרָמוּ עַיְנוֹי וּגְבִינוֹי מְנַטְלִין: יד דָּרָא דְּסַפְסְרֵי אִינוּן שִׁנּוֹי וְחָרִיפֵי אִנּוּן נִיבוֹי לְמֵיכַל מִסְכְּנֵי מֵאַרְעָא וְעַלִּיבֵי מִן בְּנֵי נָשָׁא: טו לַעֲלוּקָא תַּרְתֵּין בְּנָן הַב הַב תְּלַת אִינוּן דְּלָא שָׂבְעָן וְאַרְבַּע דְּלָא אָמְרָן מִסְתָּא: טז שְׁיוֹל וְאַחֲדַת רַחְמֵי וְאַרְעָא לָא שָׂבְעָא מַיָּא וְנוּרָא לָא אָמְרָה מִסְתָּא: יז עַיְנָא דְּמִצַּרְיָא לְאָב וְשָׁיְטָא קַשִּׁישׁוּתָא דְּאִמָּא

אֱלֹהָי: י אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָו פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ: יא דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ: יב דּוֹר טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ: יג דּוֹר מָה־רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ: יד דּוֹר ׀ חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעֹתָיו לֶאֱכֹל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם: טו לַעֲלוּקָה ׀ שְׁתֵּי בָנוֹת הַב ׀ הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוֹן: טז שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה מַּיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן: יז עַיִן ׀ תִּלְעַג לְאָב וְתָבֻז לִיקְּהַת־אֵם יִקְּרוּהָ

אדניו ק'

ל'. ל'

ל'

ד"ת

ל'

ג'. ב' זעירא

ל'

ג"ח

ל' וחס'. ל'

אין אלהים: ותפשתי שם אלהי. להרגיל להשבע בו לשקר: (י) אל תלשן עבד. אל תמסור דין על אדם לצעוק עליו להקב"ה ואפילו הוא רשע אשר אביו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו. וראיה לדבר מהושע בן בארי כדאיתא בפסחים בפ' האשה שהלשין את ישראל ואמר החליפם באומה אחרת אמר לו הקב"ה קח לך אשת זנונים (הושע א'): (יג) דור מה רמו עיניו. זה גסות הרוח: (יד) דור חרבות שיניו. החיצונו': מתלעותיו שניו הפנימיות. ומאכלות. סכיני': (טו) לעלוקה. מנחם פתר לעלוקה כמשמעו למדע שהוא ערבי והפותרים אומרים שהוא לשון שאול ומורד וכן במדרש תהלים למדנו כן שפותר שתי בנות גן עדן וגיהנם זו אומרת תנו לי צדיקי' וזו אומרת תנו לי רשעי': וארבע לא אמרו הון. הרבה יש לנו: (טז) ועוצר רחם. תשמיש: (יז) ליקהת אם. לקמטי' שבקבלי' ובקהין כפני אמו לשון יקהת עמים (בראשית מט) קבוצת עמים והיו"ד יסוד כמו יפעת ויעלת חן: יקרוה. לשון תנקר נקרת הצור (שמות לג) פורי"ר בלעז יבא

יסורו מלבבך. ופן תדרש לאלהיהם. ופן ירך לבבכם ותיראו. ופן אורש וגנבתי ותפשתי: ומצאתו ל' דור טהור בעיניו ומצאתו והוא חד מן מלין יתידאין נסבין ומ' בריש תיבותא וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד: ארץ ד' פתחין באתנחתא וסי' כי לא שלום ידברו. נוראות בצדק תעננו. תחת שלוש רגזה ארץ. דור הרבות שניו: מים ג' פתחין באתנחתא ובסוף פסו' וסימ' באנו באש ובמים. ישם נהרות למדבר. ארץ לא שבעה מים. וסימ' בלשון ארמי מדברא ונורא גהנם. וב' זקפין קמצין וסימ' וארץ נחלי מים. יבשו אפיקי מים. ובלשון ארמי סימן נחליא יבשין וכל אס"ת דכו' ובמ"ג פתחין וסי' דמסרי בליש'

תולדות אהרן אל תלשן. פסחים פז עקידה שער יט: לעלוקה. ע"ג יז עקידה שם וש' כד: שלש הנה. ברכות יד: שאול. ברכות יד סנהדרין לב עקידה שם: עין תלעג. עקידה שם וש' מח (פאה טו קדושין סא):

רלבג

אל תלשן. והוסיף להזהיר שנית על דברי התורה שלא יתעה בעיונו בהם וישתבש ויתלה בזה בדברי תורה ולפי שהתורה הוא כמו עבד לש"י לשרתו בה בהגעת השלימות בה לאדם הזהיר שלא יתלה האדם בדעותיו המשובשות בדברי התורה כי בזה כאלו הלשין העבד אל אדניו לומר לו שהטעה אותו עבדו ואמר שאם תעשה כן אולי יקללך אדניו והוא הש"י ותהיה לשממה והפסד מפני שיותך מיקל בתורתו והמשיל ואמר כי זה הפועל המגונ' מהבנת דברי התורה בזה האופן החס' ידמה אל הדבור שמקלל הוריו אשר גדלוהו והביאוהו אל המציאות בלד מה ולא יתן להם הכבוד הראוי אך יקללם וכן הענין בזה המעיין עם התורה כי אלו היה נותן כבוד לדברי התורה היה מעמיק בהבנתם באופן ראוי ויצמח בזה מהטעות בדבריה אך הוא מקל בדברי התורה עם רוב הטובה שהיא משפעת לו במוסר ובדעות עד שהיא תגדל נפשו ותזונה מהמזונה אשר תקנה בהם החיים הנצחיים: דור טהור. ואמר ממשל על מי שנכנס בעיונו שוא ודבר כזב שהוא דומה אל הדור שהוא טהור בעיניו ולא רוחץ מטנוף והלכלוך היותר מגונה והיא הצואה שירגישו בעיפושה כל הקרובים אליו וכן הענין הזה בשוא כי השוא ודבר כזב אשר מזון הנפש הוא כמו הצואה אשר מזון הגוף כי הגוף יזון מהמזון והמותר שלא יאות לזון ממנו הוא הצואה והנפש תזון מהדעות ותקח האמת והשליך השקר כי לא יאות להזון ממנו ואמר ממשל על מה שיתחכם יותר ויעיין כמה שאין דרך אל השגתו שזה דומה לענין הדור שהוא עז פנים: דור שרמו עיניו ועפעפיו ינשא בהסך מה שיטעה בעיון והיא מדה מגונה מאוד מביאה לחטאים גדולים וכן זאת התכונה מביאה לדעות בחטאים כמו שקדם: דור חרבות. ואמר ממשל על מי שיורש וגנב ותפש שם אלהיו שזה דומה אל הדור ששניו הם כמו חרבות לחתוך ולהשחית הדברים ומזונות מתלעותיו והם השנים הטוחנות הם לאכול עניים ולכלותם מן הארץ ולכלות אביונים ממין האדם וכן זה ישחית בזה כל עניני הדעות כי ישתבשו בקלות בדעותם התסרות ואולם החכמים לא יתכן שיזוקו בכמו אלו הדעות הנפסדות ואמר עוד ממשל על עולם אכלו והשחתו בזה הדעת הנפסד רבים מחסרי הלב וזה תמיד לא ישבע כי ימצאו שתי בנות לעלוקה והיא התולעת הנקרא ארטוגים בלע"ז שהוא מוצץ הדם מן האדם לא ישבע עד שיתמלא ממנו מלוא נפלא ואחר יפול ויקי' הדם ואחר כן ישוב תמיד להתמלא בזה האופן לא ישבע וכל א' מאלו השלש יאמרו הב הב לא תשבענה: לעלוקה. הב הב לא תשבענה ג' הנה אשר לא תשבענה וד' שלא אמרו הון די הון הא' היא שאול והיא ההיולי הראשון ודמהו אל המטה המוחלט להיות מציאותו החסר שבמציאות היסודיות והוא מבואר שלא ישבע בלבישתו הצורות א' אחר אחת וכן עוצר רחם והוא ההריון כי או יעצור הזרע ברחם ועוצ' פי רחם והוא לא ישבע מלד טבעו כי תמיד יבקש ההריון וכן הארץ לא שבעה מים לזון הצמחים כי אם ימטר עליה תצטרך אחר זה למטר וזה תמיד לא יכלה או ירלה בזה והוא יותר נכון כי תמיד יתהוו המים בבטנה לא יסורו מלהתהוות במקורותיה ואולם הד' היא היותר דומה לזה הענין הנמשל ולזה הבדילה מהשאר והיא האש שלא אמרה הון כל מה שיתמיד להמצא אלו מה שאפשר שיבער בו האש וכן הענין באלו הדעות הנפסדות אשר יקרו מפני הדלות בדעות כי הם לא יסורו מלהשחית האנשים כל מה שהתמיד להמצא חסר דעת יתכן שיטעה בהם. עין תלעג לאב. ואחר בשלים זה המשל שב להמשיל שנית על הטועה בכוונות התורה מלד הקלות בה והוא אשר המשיל בדור אשר אביו קלל ואת אמו לא יברך ואמר כי עין הלב שתלעג לאב והיא התורה ותבוז לקבוץ האם והוא ג"כ דברי התורה שלא ייטיב העיון במה שיתחייב

מצודת ציון

ענין אהיזה: (י) תלשן. מל' מלשינות ולה"ר: ואשמת. מל' שממה כמו עדרי הצאן נאשמו (יואל א'): (יב) ומצואתו. מל' צואה וטנוף: (יג) רמו. גבוה: ועפעפיו. אישון העין: (יד) חרבות. מלשון חרב: ומאכלות. סכינים כמו ויקח את המאכלת (בראשית כ"ב): מתלעותיו. הם השנים הפנימים וכן מתלעות עול (איוב כ"ט): (טו) לעלוקה. היא תולעת הגדלה בנהרות המוצצת דם עד כי נתמלא כל גופה ובדרז"ל סכנת עלוקה (ע"ג יב): הב. תן כמו הבה לי בנים (בראשית ל'): הנה. הוא כמו המה לזכרים: הון. ענין די והרבה וכן יאמר על רבוי הממון: (טז) ועוצר רחם. מניעת ההריון וכן כי עצור עצר ה' בעד כל רחם (בראשית כ): (יז) ליקהת. ענין קבוץ ואסיפה כמו ולו יקהת עמים (שם)

מצודת דוד

בפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר: (י) אל תלשן. אל תדבר לה"ר על העבד לפני אדוניו ודבר בהווה כי דרך לה"ר לאמרו לפני מי שהנאמר עליו מוכנע לו ויירא מפניו: יקללך. פן העבד יקללך ותהיה לשממה: (יא) דור וגו'. מוסב למעלה לומר אפי' הדור פרוץ אשר וגו' ופן תחבוב להלשין ביניהם למען ישיה חרב איש ברעהו ויאבדו בעונם עכ"ז אזהיר לך אל תלשן: לא יברך. לא יכירם בלשון ברכה אלא בלשון קללה: (יב) דור טהור. אף אם הדור ההוא מחזיק עצמו לטהור ונקי משון על ידי זה לא נרחץ מטנוף המעשים כי המחזיק עצמו לאוהב מהרהר פעם בתשובה ולא כן המחזיק עצמו לטהור: (יג) דור מה רמו. אף אם הדור ההוא מה מאוד רמו עיניו וגו' ר"ל המה גסי הרוח: (יד) דור חרבות. אף אם הדור ההוא שניו דומים לחרבות ומתלעותיו למאכלות לאכול בהם את העניים לכלותם מן הארץ ולהשחית את האביונים מבני אדם ר"ל אוכלים בכל פה ומשחיתים אביונים עד כי לא יחשבו מן בני אדם וגדלה א"כ רעתם עד מאד: (טו) לעלוקה. דימה ביר הקבר לעלוקה כי מוצצת ושואפת כל הבריות אליה כדרך העלוקה המוצצת את הדם: שתי בנות. הם ג"ע וגיהנם הג"ע אומרת תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים והוא ענין מליצה כאלו יאמר אל יחשוב הצדיק כי יצר לו המקום בג"ע ואל יחשוב הרשע אשר הגיהנם כבר נתמלא מהם אל פה ולא ימצא לו מקום כי לא כן הוא כי כל אחת מתאוות עוד על אנשים כי הנה רחבות ידים וכ"א יבוא אל מקומו: שלש הנה. ר"ל עם כי שלש הנה המשפטים הנראים אשר לא תשבענה מלשפוט פשוט ולא יקיצו במשפט עכ"ז יש עוד אחריהם הרביעית אשר תקח עוד משפט ומרבית מיני היסורין שבה לא יאמרו די לנו לעשות המשפט כי לא ירפו ידיהם ממנה: (טז) שאול. הוא הקבר אשר לא תשבע מפגרים מתים אשר ימותו בחורים או נאצאיהם לעיניהם: ועוצר רחם. כמה נמלא אשר נעצרה רחם האשה ולא תוליד בנים והמה הולכים ערירים: ארץ. רבות פעמים ירד הגשם בשיעור מיעוט ואין די בו להשביע נמחת הארץ ובני אדם כלים ברעב והנה שלשת המשפטים ההנה מתמידות: ואש. ר"ל אחר מות האדם נשפט שוא בימי אש הגיהנם והיא שורפת והולכת כי לא תכבה ולא תאמר די: (יז) עין תלעג. העין המלעגת ברמיזתה על מוסר האב ומבזה לקבוצי תוכחות האם וסדרי אמריה כי דרך נשים לא יקרוה נבול. עשו הוא

העניים ועושקים האביונים כאש שירדה עליהם בימי אליהו וכן ותלא אש מלפני ה' או האש רמז לחום המייבש כאש ולא ירד הגשם והזכיר האב והאם פעם כי זה הדור הלועג והמקלל רע מהג' דורות ועין שתלעג לאב המוסר אותו ותבוז לחברת אם המוסרת אותו יהי חלל ויקרו עיניו עורבי נחל ש ין מרחמין על בניהן ולא יאסף לקבורה כי המכבד אותם יאריכון ימיו: (יז) בני נשר. שירחמו על אבותם ובניהם: (יח) ושלשה. דרך: כן. ג' דבקים. נפלאו. נעלמו. ומחתה. מן מחיתי כעב וכן הפי' ד' הם שנפלאו ממני ולא ידעתי אות' בחכמתי. הנשר לא אדע איך הוא מעופף ברקיע באויר השמי' והוא לא ידע אנה ינוח על הארץ. ודרך נחש איך יתכן ללכת על סלע בלי רגלים ואינו יודע באיזה מקום יוכל לטח. ודרך אניה בלב ים. המסתכנת לעבור בלב ים ולא תדע לאי זה מחוז יוליכנה הרוח: בעלמה. בזכותו עמה שלא יירא מהשם בעברו על מצות לא תנאף ולא יתבונן סופו. ג"כ דרך אשה מנאפת למה לא תירא מהשם כי הנשים בכלל האנשים וכאשר אכלה ומחתה מאכל מפיה כדי שלא תדע שאכלה כן תזנה ותכחש ואמרה לא פעלתי און והאדם ראוי להשמר ממנה. פ"א דרך נשר שלא יעזוב אחריו דרך שיראה אדם מאין עבר וכן כלם אשה מנאפת יכול בעלה מכסה דבר בשתים ואחר בשלש ואחר בארבע: (כא) תחת. בעבור רגז הארץ רמז לעם הארץ: (כב) תחת עבד. שהמליכו השם עליהם בעבור חטאם ואינו מרחם על משלו ירגזו העם. ונבל בהיות שבע ומושל בעבור פשעם. ותחת אשה כאשר היא בעולה כי תשנא את שונאיה שמאסוה ולא יכילוה על כן יפחדו ויתכן שנבעלה בעבור עון שונאיה. ושפחה שהיא יורשת גבירתה ומושלת עליה בגלל פשע הגבירת ע"כ ראוי לאדם להשמר מעון ולא ימשלו הנבזים על הנכבדים:

יצא העורב שהוא אכזרי על בניו ויקרוה ולא יאכלנה ולא יהנה בה ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה בה. העורב אכזרי הוא כמו שנאמר (תהלים קמז) לבני עורב אשר יקראו. והנשר רחמני שנאמר ישאהו על אברתו (דברי' לב): (יח) נפלאו ממני. נכסו משתלפו מעיני ואיני יודע להיכן הלכו שממהרין להסתר מן העין: (כ) ומחתה. כופה פיה למטה. כדכתיב כאשר ימחה הצלחת מחה והפך על פניה. אכלה. לשון נקיה דבר הכתוב: שממיה

עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר׃
יח שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי וארבע (וְאַרְבָּעָה)
לֹא יְדַעְתִּים׃ יט דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר ׀ בַּשָּׁמַיִם
דֶּרֶךְ נָחָשׁ עֲלֵי־צוּר דֶּרֶךְ־אֳנִיָּה בְלֶב־
יָם וְדֶרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה׃ כ כֵּן ׀ דֶּרֶךְ
אִשָּׁה מְנָאָפֶת אָכְלָה וּמָחֲתָה פִיהָ
וְאָמְרָה לֹא־פָעַלְתִּי אָוֶן׃ כא תַּחַת
שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא־
תוּכַל שְׂאֵת׃ כב תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ
וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע־לָחֶם׃ כג תַּחַת שְׂנוּאָה
כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי־תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ׃
כד אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי־אָרֶץ וְהֵמָּה
חֲכָמִים מְחֻכָּמִים׃ כה הַנְּמָלִים עַם
לֹא־עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם׃ כו שְׁפַנִּים

ג' כסי' אה ק' · ג'. ד' פסוק דמיין · ג' וחד האשה המנאפת. ל' · ד' מ"ל בליש' · ד' · ג'. ג' · ג' וחד ושפנים

נַקְצוּנֵיהּ עוּרְבֵי דְנַחְלָא וְיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּנֵי נִשְׁרָא׃ יח תְּלָת אִינוּן דְּגְנִיזָן מִנִּי וְאַרְבַּע דְּלָא יָדַעִית אִינוּן׃ יט אָרְחָא דְנִשְׁרָא בִשְׁמַיָּא וְאוּרְחֵיהּ דְּחִוְיָא עַל שׁוּעָא וְאוּרְחָא דְאִלְפָּא בְּלִבֵּיהּ דְּיַמָּא וְאָרְחָא דְגַבְרָא בְּעוּלֵימְתָּא׃ כ הֵיכְנָא אָרְחָא דְאִתְּתָא גַּיַּרְתָּא אָכְלָא וּמְכַפְּרָה פּוּמָהּ וְאָמְרָה לָא עֲבַדִית מִדַּעַם רְעָתָא׃ כא תְּחוֹת תְּלָת רוּגְזָא אַרְעָא וּתְחוֹת אַרְבַּע לָא יָכְלָא לְמִסְבְּרָא׃ כב תְּחוֹת עַבְדָּא כַּד נִמְלוֹךְ וְטַפְשָׁא דְיִשְׂבַּע לַחְמָא׃ כג תְּחוֹת שְׂנוּאֲתָא דְהָוְיָא לְגַבְרָא וְאַמְתָא דִי יָרְתָא לְרִבּוֹנְתַהּ׃ כד אַרְבְּעָא אִינוּן דְזְעִירִין בְּאַרְעָא וְהִנּוּן חַכִּימִין וּמְחַכְּמִין׃ כה שׁוּמְשְׁמָנֵי לָא עֲשִׁין עַמְהוֹן וּמְתַקְנִין בְּקַיְטָא מֵיכַלְהוֹן׃ כו וְחַגְּסֵי

בלב ים ד' וסי' קפאו תהמות. והיית כשכב בלב ים. ותכבד מאד בלב ים. דרך אניה בלב ים: ימלוך ד' מ"ל בליש' וסי' ואדניה בן חגית מתנשא. ועתה הנה אדניה מלך. כי מלוך תמלוך וקמה בידך. ובחמה

תולדות אהרן שלשה המה. עקידה שער ט כל הפרשה: דרך הנשר. חולין קלט: דרך אניה. שבת פג: ודרך גבר. קדושין ב: כן דרך. שם: אכלה ומחתה. יומא עה כתובות יג סה: תחת שלש. זוהר ואתחנן עקידה שער יו: ארבעה. עקידה שער עא:

(כד) ארבעה. חמשה פסוקים דבקים: קטנים. קטנים מן הנבראים בארץ. מחוכמי' והשם החכימם לעשות כן: (כה) לא עז. שאין כח בהם. ויכינו. מאכלם כפי יכלתם: (כו) לא עצום

רלבג

שיתחייב מדבר דבר מדבריו ומקבון דבריו והסדר בלהם קצתם עם קצת עד שיהיה זה סבה אל שיטעה בכוונותי' ינקרו העין ההוא העופות הדורסים הממהרים לבא אליה בקלות ר"ל שפתאום יבא אידו כמו שהעיר באמרו פן יקללך והשמת אמר ממשל על זה הענין מההקל בדברי התורה עד שיטעה בדברים שלא ידגש בתורה אי זה הדרך עבר בה שהובילוהו אל זה הטעות: ג' המה נפלאו ממני דרכיהם ואינם משאירים רושם בדרך ההוא. וד' הם שלא ידעתים והנה הד' יהיה ממנו רושם מגונה ואם לא נודע והראשון הוא דרך הנשר באויר שלא יוכר באויר רושם מהדרך ההוא ודרכו לטרוף טרף. והשני הוא דרך נחש עלי צור ולא יוכר בסלע ההוא דרכו אשר דרך בו אך תכלית דרכו להשחית ולהזיק כמנהג הנחש והשלישי הוא דרך אניה בלב ים שלא יודע אי זה דרך עברה האניה שטבעה בים. והרביעי הוא דרך גבר בעלמה שהיא בעולה שלא יוכר בה אך הוא הפחות מעלת הדרך ההוא בזה שמשגל המגונה עד שתשוב זאת העלמה מגונה בעיניו אשר היתה חביבה ויקרה בעיניו וכן הענין במי שדרך בחקירותיו בדברי התורה זה מנהג החסר כי הוא ימלא בהם בזה האופן המגונה דברים מגונים תשוב להיות אצלו מגונה תחת אשר היתה יקרה: כן דרך אשה. ולזה המשיל זאת העלמה לאשה מנאפת והיא ג"כ דרכה בהנאף ותקנה הערוה ואמרה לא פעלתי און ואמר עוד ממשל על מי שיכנס בזה וזכו בעיונו: תחת ג'. כי תחת שלש הרדה ותחת ד' לא תוכל לסבול הא' הוא תחת עבד כי ימלוך כי אינו ראוי למלוך כמו שאין ראוי למלוך הכוב והשוא ויגיע אל השכל האמת אך ראוי שידחה ויוסר והנה השקר הוא כמו עבד ומשרת למאה האמת והב' הוא תחת האיש הנבל המרדף הכרת הרקים כי ישבע לחם כי אינו ראוי לכך כי דרכו זאת ראוי בתביאהו אל הדלות והעוני עד שיחסר לו לחם ושמלה כאמרו ומרדף רקים ישבע ריש מפני שאינו עוסק בישובו של עולם וכן הענין בזה ודבר כזב שאינו מישובו של עולם אבל הם דברים בלתי נמצאים והשלישי תחת שנואה כי תבעל כי אין ראוי שיתחבר האדם אל האשה שהיא שנואה לו וכן הענין בחבור בזה ודבר כזב אל השכל כי הם שנואים אל השכל והד' תחת שפחה כי תירש גבירתה ותשוב הגבירה משרתת לה כן הענין בזה ודבר כזב עם השכל כי ידיעת הכוזב' היא כמו שפחה ומשרתת אל האמתיות כמו שזכרנו והיה ראוי שינהל השכל הדעת האמתיות ושפחתה תוליכנה מהתחבר' עם השכל בכאן הפס' אחר לבלבל בזה ודבר כזב ועליו ידמה גם כן שאמר ושפחה כי תירש גבירתה והיא שנבאר ביארנו בראשון מספר מלחמות ה' שההשגה תהיה לשכל במושכלות הרבות אשר השיג משלד שהם בו אחד ויקרה מהתעבר המושכל הכוזב במושכלות האמתיות שתהיה צורת האחדות המגעת מכללות המושכלות דבר שאינו כן ויפסיד בזה זאת ההשגה. הנפלאה המגעת לו מהמושכלות במה שהם אחת וזה עיון נפלא מאד ועמוק והוא מבואר מאד ממה שביארנו מאלו העמוקות בא' מספר מלחמות ה' ואמר עוד ממשל על העביר בדעת שיתחכם יותר שני משלים כמשל הראשון באר בהחכמה היא ממה שראוי שילוה אליו הקוטן: ארבעה. ואמר שארבעה הם קטני ארץ והם חכמים מחוכמים ביאור על אשר הבעלי חיים להורות כי החכם צריך שיהיה קטן בעיניו ולזה ראוי שיירא מחקור בדברים הגדולים אשר אין דרך לו להבנתם ובזה ישמח מהסריסה להתחכם יותר מהראוי לו כי יכיר שאלותו ושדעתו קצרה להשיג זה שראשוו הם הנמלים שהם עם לא עז כיהם אל שאר ב"ח ואע"פ שהם

מצודת דוד

שהעורבים המצויים אצל הנחל המה ינקרו העין יבוא העורב האכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמז) ויפרע ממני שהראה אכזריות להלעיג על האב והאם הולם המה לא יאכלו את העין כי אכזרים המה ולא יהנו מן האכזר: ויאכלוה. בני הנשר הרחמנים שנאמר כנשר יעיר קנו וגו' (דברים לב) הם יאכלו את העין ויהנו מן האכזר: (יח) שלשה המה. ר"ל כמו שהלה השלשה המה נפלאו ונעלמו ממני לבלי דעת דרך מהלכם אחר שהלכו כן דבר הרביעי לא ידעתי אותם להכיר הדבר אחר שנעשה: (יט) דרך הנשר. הדרך שהלך בו הנשר כאשר פרח לגד אויר השמים אין לדעת אותו כי פרח באויר ואין הדרך ניכר: דרך נחש. הדרך שהלך בו הנחש על הסלע אין לדעת אותו כי אין מדרך הרגל ניכר על הסלע אף כי הנחש הולך על גחון ועקבותיו לא נודעו: דרך אניה. הדרך שהלכה בו הספינה בתוך חוזק עומק הים אין לדעת אותו כי מיד כשתלך ממקום מהלכה ישובו המים לאיתנו ולא יוכר: ודרך גבר. וישוה להם דבר הרביעי והוא דרך נאוף גבר בעלמה ר"ל בבעולה שלאחר המעשה לא יוכר הדבר גם בשניהם בנואף ונואפת: (כ) כן דרך. ר"ל כי כן הוא הדרך של האשה המנאפת מסתרת זנותה לומר לא פעלתי און הואיל ואין מי מכיר והאז במשל כאלו אכלה דבר מה ומקנחת פיה לבל יהיה נראה אם אכלה ואולי ינגנה אותם לומר הלא על כי ידמו בדבר ההסתר אל שלשת האלה מלאה לבם לעשות מעשיהם והנה מה' לא יראו עם כי אין כל דבר נעלם ממנו: (כא) תחת. בעבור שלשה דברים ירגזו יושבי הארץ ובעבור הרביעי לא יוכל לסבול הרוגז והחרדה כי רב הוא: (כב) תחת עבד. האחד הוא בעבור העבד כאשר ימלוך כי לא ידע הנהגת המלוכה ובשגעון ינהג: ונבל. השנית כאשר הנבל ישבע להם כי רבים לומדים מעשיו באמרם הלא לא יחסר לחמו ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה: (כג) תחת שנואה. השלישית הוא בעבור אשה השנואה במעשיה זונה מנאפת כאשר תנשא לבעל כי אז תוכל לתלות הריונה בבעלה ותרבה לפתות אנשים לזנות עמה ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה: ושפחה. הרביעית היא כאשר שפחה יורשת ממשלת גברתה ותשוב הגבירה משרתת לה ובעבור פחיתת מעלתה וסכלות דעתה לא תשכיל לכבד את מי הראוי לכבוד ויתרבה החרדה עד למאוד כי זהו דבר קשה יותר מכולם ואף העבד כי ימלוך הואיל והיא אשה קלה דעתה וכל ידעה מה: (כד) קטני ארץ

מצודת ציון

(זס מט): יקרוה. ענין נקיבה כמו ויעקרו את עיניו (שופטים ט"ז): (יח) נפלאו. ענין העלמה כמו כי יפלא ממך (דברים י"ז): (יט) בלב ים. תוך הדבר נקרא לב וכן לב השמים (שם ד') והוא מושאל מלב בעל חי שהוא תוכו: ודרך. הבעילה תקרא בשם דרך כן ארז"ל (קדושין ב'): בעלמה. הרבה בשנים תקרא עלמה ועם היא בעולה כמו הנה העלמה הרה (ישעיה ז'): (כ) ומחתה. מל' מחיה וקנוח כמו מחה והפך על פניה (מלכים ב' כ"א): (כא) רגזה. חרדה: שאת. מל' משא וסבל: (כב) ונבל. איש פחות ונמאס: (כג) גברתה. האדונית שלה: (כה) הנמלים. שם בריה קטנה: עם. יאמר כן כדרך הכלל וכן עדת דבורים (שופטים י"ד): (כו) שפנים. שם בריה מה: עזים. חזק. חוזק

אבן עזרא

עצום. טעמו. רב כמו וירבו ויעצמו. בסלע ביתם להסתר שם: (כז) חוצץ. פועל עומד כמו יורד כמו חדשיו חוצצו כלומר נקבצו ונאספו כענין כי מלאו ימי וכן ויצא חוצץ יצא מאוסף ומקובץ כענין אסף החסיל. פ"א מן חצצון תמר: (כח) שממית. שם חיה ויתכן שהיא החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות והעד שהי' חיה בידיה תתפש כלומר שתופשת מה שיתנו לה היא נמצא בהיכלי מלך בעבור חכמתה ואלה הד' הם מחוכמים והנזכר ראוי ללמוד מהם דרך ארץ: (כט) ג'. ה' דבקים. ג' וד' דרך אריכות. צעד ולכת כפל כלומר שהולכים בנחת: (ל) ליש מטיב לכת בעבור שהוא גבור ואינו מפחד מבהמה כאריות ונמרים ודובים ולא ישוב מפני כלם כי הוא גבור מכלם: (לא) זרזיר. שם חיה סמוך למלת מתנים כלומר זרזיר ממתנים והזכירו כי הוא קל ברגליו וייטיב לכתו כי בעת שהורך יוכל להשיג טרפו. פ"א דבורים. פ"א נשר. או תיש וייטיב צעדו בלכתו כי הצאן לא תעבורנה לפניו והענין כעתודים לפני צאן. אל אוכנו ל' פיום. קום. פעול כמו סוג לב כלומר שאין אדם קום להלחם עמו או וייטיב צעדו כי בעבור צדקו אין שטן מוקש כנגדו: (לב) אם נבלת. לנגד איתיאל ואוכל דבר ואם זמות שים יד לפיך ואל תדבר. פ"א אם נבלת המלה לשון עבר תחת עתיד והטעם אם תהיה נבל כלומר אם תעשה נבלה בעת שתתנשא למלוכה או

תרגום

דעמהון לא תקיף ועבדין להון ביתא בקתרין: כה וקמצי דמלכא לית להון ומתכנשין כלהון כחדא: כח ואקמתא דמסכבא בידהא ועמדא בביתא דמלכי: כט תלתא אינון דשפירן הליכתהון וארבעא דשפיר מהלכין: ל אריא גבר בבעירא ולא הפיך מן כל מדעם: לא ואכבא דמזדרבל בינת תרנגולי ותיישא דאזל בית גיורא ומלכא דקאם וממלל בית עממיה: לב לא תתרורם דלא תטפש ולא תושיט אידך:

משלי ל

עם לא־עצום וישימו בסלע ביתם:

כז מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו:

כח שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך:

כט שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מיטבי לכת:

ל ליש גבור בבהמה ולא־ישוב מפני־כל:

לא זרזיר מתנים או־תיש ומלך אלקום עמו:

לב אם־נבלת בהתנשא ואם־זמות יד לפה:

ב' ויתן לחסיל ל' וחסר · ב' ענג · ב' חד מ"ל וחד חס' · ו' דגשי'. ו' · ל' · ל' · ל'. ל'

מסורה

שפוכה אמלוך. תחת עבד כי ימלוך: לארבה ב' וסים' ויתן לחסיל יבולם. מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו בהיכלי ב' וסים' ענג. שממית בידים תתפש: מיטיבי לכת חד מן ט' חס' בליש' הטבה וסים' נמסר ביחזקאל סוף סימן ל"ג: בבהמה ו' דגשים וסים' נמסר בסדר נח: ולא ישוב ו' וסי' בלשון ארמי תורא אשתבע

תולדות אהרן שלשה. שם: זרזיר. סנהדרין פב (ר"ה מ): אם נבלת. ברכות סד נדה כו (יבמות יג):

רשי

(כח) שממית. תרגום"א בלע"ז: בידים תתפש. בידיה היא אוחזת ומתדבקת בכותלים: (כט) מטיבי צעד. הולכים ומצליחים בגבורתם: (לא) זרזיר מתנים או תיש. לא ידעתי מהו ולפי המשמע היא חיה חשובה מתנים: ומלך אלקום. לא ידעתי מה הוא לפי פשוטו. ומדרש אגדה פותרין חמש פרשיות אלו של ארבע ארבע דברים כנגד ד' מלכיות לפי שנתאמצה ממשלתן על ישראל בעון שעברו על חמשה חומשי תורה הזכירם חמשה פעמים: שאול ועוצר רחם. שאול מלכות בבל שנאמר בנבוכדנצר הרחיב כשאול נפשו (חבקוק ב) ועוצר רחם זו היא מדי שבימיהם עצרו רחמים מישראל שנאמר להשמיד להרוג ולאבד (אסתר ג): (ארץ לא שבעה מים. זו יון שלא שבעה מלגזור גזירות רעות על ישראל: ואש לא אמרה הון. כנגד עשו שעשה כחימה בוערת על ישראל שאמרו להשמיד טף ונשים ביום אחד: וכן דרך הנשר. זו בבל. הנשר הגדול ארך האבר: נחש. זו מדי: דרך אניה בלב ים. זו יון שהיא קלה בגזירותי': דרך גבר בעלמה. זו פרס שאמרה לעולם אהיה גברת: כן דרך אשה מנאפת. זו הרעה גרמה להם לכנסת ישראל שנאפה בעבודת גלולים וכדי הוא הפורעניות לבוא לה. ואמרה לא פעלתי און. כדאמר הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי ע"כ לשון רש"י שבמק"ג): רגזה ארץ. א"י: תחת עבד. זה נבוכדנצר שהיה עבד למרודך בלאדן וכותב אגרותיו כדגרסי' בחולין: ונבל כי ישבע לחם. זה אחשורוש שעשה משתה מאה ושמונים יום: שנואה כי תבעל. כנגד יון: ושפחה כי תירש גברתה. זה עשו שהיה לו לעבוד ליעקב ונהפך הדברים: הנמלים עם לא עז. זו בבל שנאמר (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה: ויכינו בקיץ לחמם. נבוכדנצר עשה כבוד את' להב"ה בימי מרודך בלאדן אשר שלח ספרים לחזקיהו וכתב שם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא ונבוכדנצר כותב אגרותיו היה ולא היה שם אותו היום וכשבא וספרו לו מה שעשו א"ל אלהא רבא קרית ליה וכתביתו ליה בסוף רץ אחר השליח והחזירו בשביל אותו מרוצה זכה למלכות הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך הנמלה: שפנים עם לא עצום. זה מדי ופרס: וישימו בסלע ביתם. שבנו בית המקדש: שממית בידים תתפש. זה עשו שנא' והידים ידי עשו (בראשית כז): בהיכלי מלך. שנכנס להיכל מלך והחריבו: ליש גבור בבהמה. זה נבוכדנצר שנא' (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו: זרזיר מתנים. זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשצר ונטלו מלכות בבל: או תיש. זה יון שנקרא תיש שנאמר (דניאל ח'י) והצפיר השעיר הוא מלך יון: ומלך אלקום עמו. זו אומת אדם שאמר אני ואפסי עוד אין נגד לעומתו. אלקום אין עומד עמו: (לב) אם נבלת בהתנשא. אם נתנבלת ע"י חבירך שחירפך (ס"א ע"י דבורך שחרפת וגדפת) את עצמך סופך להנשא בדבר: ואם זמות. בלבך להתקוטט שים יד על פה ושתוק

רלבג

שהם תקיפים ביתם גודל גופם כי הם נושאים בפיהם כפלים רבי' ממשקלם והם מתחכמים להמציא הצריך להם מזון בקיץ והוא העת אשר ימצא בו לחם וזה ממה שייטיב התכם שלא ישתדל בחקירה כי אם בעת שיתכן שימצא לו כל שכן שאין ראוי שיתחיל בחקירה שלא יתכן שתמצא בעת מהעתים וכבר זכר שלמה במה שקדם אופן חכמת הנמלים במה שיכינו בקיץ לחמם כאמרו לך אל נמלה עצל השפנים שהם עם לא עצום וכתרו לשום בסלע ביתם ובמקום חוק מסכנם וזאת גם כן הערה שלא יעמיק אדם לחקור רק במה שיש לו תוקף ותבונה להשיג אמתתו לא במה שיהיה מרמס לכל חולק יבא ויחלוק עליו כי אין לו טענה ראויה ידחהו בה מעליו: מלך אין לארבה. הארבה אין לו מלך שיעמיד בהסכמה אחת והוא יוצא כלו בעת מוגבל אשר יתכן לו לכרות עשבי התבואות להיותם לו למזון וזה ג"כ הערה לחכם שלא ישתדל לחקור במושכלות רק בעת הראוי ובשיעור שנוכל עליהם: שממית. והוא העכביש היא ג"כ בריה קטנה ובחכמתה תעשה בידיה יריעה הוא כמו רשת תתפש בה הזבובים והדבורים וזולתה מהב"ח אשר יתכן שיתפשו בה כי בזה תשיג מזונה כמו שנזכר בספר ב"ח והיא באה ג"כ בהיכלי מלך ומשם הטרף תוכל לה. וזה ג"כ הערה לחכם שלא יירא מחקור בדברים הגדולים אשר אפשר לו לעמוד על אמתתם כמו השממית דרך משל לא תירא מלבא בהיכלי המלך אחר שכבר תוכל להשיג משם די טרפה והפשר שנאמר כי אמרו בהיכלי מלך הוא נבאר כי עם חכמת' תטעה בזה כי היא כוונה מה שלא ישלם לה ממנה תועלת אבל תגרום לה המות וההפסד כי היא בהיכלי מלך לא יעזבו המשרתים המנקים אותם יריעות העכביש אך יכבדו' ויסירו' וזה קרה לה מפני הרסה לבא בהיכלי מלך והיא אינה ראויה לבא בהם וכן הענין במי שיתחכם יותר ר"ל שלא יגיע לו מזה פרי אך יגרום לעצמו ההפסד והמשל הב' זכר בו ג' הנה מטיבי צעד ר"ל שהם ממהרי התנועה לכל הדברים מזולת שיבחרו הראוי מהבלתי ראוי וד' הם מטיבי לכת בדמיון הקודם בג' הראשונים והנה הבדיל הד' מן הג' להתיחסו יותר אל הנמשל והוא העשיה בדעת המתחכם יותר מהראוי לו הא' הוא ליש שהוא גבור בבהמה והוא רץ לטרוף אי זה ב"ח שימצא לא ישוב מפני כל על רוב בטחו על גבורתו וכבר יקרה לו מזה רע בעתים מה בהלחמו עם שתקיף ממנו כמו שנמצא בספורים הב' הוא זרזיר מתנים והוא הכלב הדק המתנים שיוליכוהו הציידי' לצוד ועניינו ג"כ שימהר לרוץ מזולת שיביט אם הוא תקיף מהב"ח שהוא רודף אותו או הענין הוא בהפך וכבר יקרה לו מזה הרבה מהרע וההפסד והג' הוא התיש והוא קל המרוץ וירוץ מפני זה להלחם עם מי שתקיף ממנו ויקרה לו מפני זה הפסד ורע והד' הוא המלך שאין תקומה עמו לא' ממי שנלחם עמהם כי כמו זה המלך יהעור' תמיד לרוץ להלחם לכבוש ארצות מפני ראותו רוב הצלחתו ולא יתישב תחלה אם ראוי להלחם לו אם לא ויביאהו זה להלחם תמיד כמו שקרה לאלכסנדר עד שיפול ביד שתקיף ממנו וכזה יקרה לעשיר בדעת כי הוא נשען על חכמתו ולא יתישב מתחלה במה שיתקור אם הוא ראוי שיתקור בו אם לא ולזה יפול בזה הטעות אשר יגרום לו הפסד רב: אם נבלת. ולאית ממלות מה שתחקור בו הנה הסבה בזה היא גאותך שנשענת על חכמתך שתמצאהו ולא הסתכלת תחלה אם יתכן לך לעמוד על אמתתו אם

מצודת ציון

(כז) חוצץ. מאוסף ומקובץ וכן נקרא אסיפת אבנים קטנים כמ"ש ויגרס בחצץ (איכה ג): (כח) שממית. היא עכביש: תתפש. מלשון תפיסה ולכידה: (כט) צעד. ענין הלוך ופסיעה' כמו כי צעדו. (שמואל ב' ו'): (ל) ליש. שם משמות האריה וכן ליש אובד (איוב ד'): (לא) זרזיר. ר"ל חגור כי ויעשו להם חגורות (בראשית ג) תרגומו זרזין: תיש. הוא זכר העזים: אלקום. המלה הזאת מורכבת מבנים אל קום ר"ל אין עומד: עמו. נגדו כמו ואין עמך להתיצב (דברי הימים ב' כ'): (לב) בהתנשא. מלשון התנשאות

מצודת דוד

בריות קטנות אשר בארץ: מחוכמים. ר"ל עם כי המה קטני ארץ ואין חכמה גדולה ראוי להם לפי צורך הבנת די מזונם מ"מ המה מחוכמים מה' בהשגחה פרטיות למען ילמדו דעת את העם: (כה) ויכינו. עם כל חולשתם יתחזקו להכין מאכלם בעת הקיץ עת מצוא התבואה בשדה ולהטמין על ימות החורף והמה מלמדים דעת את העצלנים להכין די מחסורם בעוד היום לאל ידם:

(כו) וישימו. עם כל חולשתם יתחזקו לעשות לעצמם מקום מדור בתוך הסלע כי יחפרו בו מעט מעט עד כי ירחיבו מקום לשבת והמה מלמדים דעת את העם לבל יעזבו חכמת התורה על כי ארוכה מארץ מדה אלא ישנה מעט מעט עד כי יגמור את כולה: (כז) מלך אין לארבה. להנהיגם יחד באסיפה אחת כדרך המלך ועכ"ז בוחרים מעצמם לצאת יחד באסיפה אחת ולא יפרדו אלה מאלה והאסיפה היא להם רב התועלת כ"א הלכו יחידים היו בני אדם צדים אותם אבל כשהם יחד רבי המספר כולם חדלים מהם הואיל וא"א לצוד את כולם ולמדו דעת את העם שלא יריבו ואיש את אחיו יעזורו: (כח) בידים. במעשה ידים תלכד די מחסורה כי אורגת כעין יריעות והזבובים נסבכים ונלכדים בהם והמה לה למאכל ואף כי היא בהיכלי מלך מקום למצא שם הרבה מטעמים מ"מ תבחר לאכול ממעשה ידיה ותלמד דעת להיות האדם נזון מיגיע כפו ולא ליהנות משל אחרים: (כט) שלשה המה. כמו שאלה השלשה המה צועדים והולכים בטוב ר"ל בבטחון והצלחה כן הרביעי הוא מן המטיבים ללכת והומה להם בבטחון והצלחה: (ל) ליש. האריה שגבור שבכל הבהמות והחיות כי חיה בכלל בהמה שנאמר וזאת הבהמה וגו' איל וצבי ויחמור [דברים יד]: ולא ישוב. כרדפו אחר מי לא ישוב לאחוריו עד ישיג ויטרף טרף: (לא) זרזיר מתנים. הוא כלב הציידים שהוא דק במתניו כאלו חגור

לג כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב:

לא א דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ מַשָּׂא אֲשֶׁר־יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ: ב מַה־בְּרִי וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי: ג אַל־תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין: ד אַל לַמְלָכִים לְמוֹאֵל אַל לַמְלָכִים שְׁתוֹ־יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵו שֵׁכָר: ה פֶּן־יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק וִישַׁנֶּה דִּין כָּל־בְּנֵי־עֹנִי: ו תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ: ז יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח

ב׳ ובפסוק · ג׳ וחד למואל כחולם · ל׳ · כ׳ כתרי ליש׳ כ״ד · כ׳ ומקו׳ שם ל׳ · ל׳ כ׳ ובפסו׳ · ג׳ מ״ל בליש׳ אי ק׳ · ל׳ · כ׳ מ״ל בליש׳

לְפוּמָךְ: לג דְּמַן דְּמָיְצָא חַלְבָא נַפְקָא חֶמְאָתָא וּמִן כְּבוּשָׁא דְרוּגְזָא נְפוּק דְּמָא וּמִן חַרְיָנָא דְאַפֵּי נְפוּק דִּינָא: א מִלּוֹהִי דִּלְמוּאֵל מַלְכָּא נְבִיּוּתָא וּמַרְדוּתָא דִּרְדָתֵיהּ אִמֵּיהּ וְאָמְרַת לֵיהּ: ב וַי בְּרִי וַוי בַּר כְּרֵסִי וַוי בַּר נִדְרַי: ג לָא תִּתֵּן לִנְשֵׁי חֵילָךְ וְאָרְחָתָךְ לִבְנַת מַלְכִּין: ד אִזְדְּהַר מִן מַלְכֵי לְמוּאֵל מִן מַלְכֵי דְּשָׁתִין חַמְרָא וּמִן שִׁלְטוֹנֵי דְּשָׁתִין שִׁכְרָא: ה לָא תִּשְׁתֵּי וְתִטְעֵי הוֹנָךְ וְתִשַׁנֵּא דִּינְהוֹן דְּכוּלְהוֹן בְּנֵי עַנְיֵי: ו הֲבוּן שִׁכְרָא לַאֲבִילֵי וְחַמְרָא לִמְרִירֵי נַפְשָׁא: ז וְנִשְׁתּוּן וְנִטְעוּן מִסְכֵּינַתְהוֹן

ונפל אריה אדכר וגחך. וביאורם נמסר בירמיה סימן ח׳: ומיץ ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב ומן ב״ב ובפסוק וסימ׳ נמסר במסרא רבתא במערכת אות הבית בס״ד: ברי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ מת ברי ומה בר בטני · אף ברי ישריה עב: מה כ״ד בסגול וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: מלכין ל׳ ודרכיך למחות מלכין. והוא חד מן ב׳ מלין דמשמשין נ׳ אריך בסוף תיבותא וסי׳ נמסר בססרה רבתא במערכת אות הנו״ן בס״ד: לאובד

תולדות אהרן כי מיץ. ברכות סג: דברי למואל. זוהר ויחי: אשר יסרתו. סנהדרין ע זוהר בראשית: מה ברי. סנהדרין סט: ולרוזנים. שם מב: תנו שכר. ברכות נו עירובין סה סנהדרין מג ע:

רשי

ומחוק: (לג) כי מיץ חלב. כי כאשר תלא חמאה ע״י מיץ חלב ודם על ידי מיץ החוטם יותר מדי כן יצא ריב ע״י מיץ אפים של כעס. מיץ סחיטה פרימדור״א בלע״ז כמו (שופטים ו) וימץ טל וגו׳ ורבותינו פירשו אם נבלת עצמך על דברי תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרבך ואפי׳ נראית לו כשוטה בלא לב סופך שתהא מנושא ואם זמות אם שמת זמם על פיך וחסמת אותו ולא שאלת לו הכל סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאלם שלא תדע לענות כלום בו. כאשר מיץ חלב יוציא חמאה כן מיץ אפים שרבך כועס בך שלא בכיונת מהר ואתה מתגבל עליה סוף יוציא מפיך אחר זמן הלכות רבות והוראות: (א) דברי למואל מלך. דברי שלמה המלך שאמר לאו הקב״ה כלומר בשביל שהעוה כנגד הקב״ה. למואל לאל כמו (איוב מ) למופי דברים לשמו של הקב״ה שאמר המלך: משא אשר יסרתו אמו. כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש והכניסה לו כמה מיני כלי זמר וכפר כל הלילה וישן למחרת עד ארבע שעות כדאית׳ בפסיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל אותה שעה שניט על תמיד של שחר שקרב בד׳ שעות ונכנסה אמו והוכיחתו על המעשה הזה: משא אשר יסרתו אמו. משא של משל שיסרתו אמו: (ב) מה ברי. מה זאת עשית והגדת שאתה בני ולא. בן אביך הכל יודעין שאביך צדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו: בר בטני. כל נשי אביך כיון שמתעברות אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שהתשמיש יפה כל ששה חדשים אחרונים: ומה בר נדרי. כל נשי אביך היו נודרות שיהא להן בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן בתורה: (ג) אל תתן. אל תתיש: לנשים חילך. כחך: (ד) אל למלכים למואל. אין זה דבר הגון למלכים שהם להקב״ה. למואל כמו למו פי (שם): אל למלכים שתו יין. אין נאה להם להשתכר: אי שכר. כמו אין שכר: (ה) מחוקק. הכתוב בתורה וכ״ש מה שהיא נגרם׳: (ו) לאובד. למי שסופו לאבוד לרשעים: למרי נפש.

אבן עזרא

או אם זמות וחשבת לעשות נבלה שים יד לפה ולא תעבוד המזמה. ״א ואם עברת שחשבת להתנשא לפניו ואם זמות שים יד לפיך. פ״א אם נבלת חשוב לבך בהתנשא בעזר הבורא ואם זמות בעבור רשעך שים יד לפה: (לג) מיץ. ג׳ שרשים הא׳ אפס המן והב׳ ימצו וישתו והשלישי למען תמוצו ומיץ החלב. האף הטעם בהמן אחד מאלה יצא מהם הדבר העומד בכח לצאת ע״י מעשה כח מאה והדם ואפים יקראו נחרים בעבור שיראו בהם וטעמו כן מיץ אפי׳ שיחרה אפו בכל עת כאילו ימצנו כמיץ יוציא ריב כלומר שיריב עם בני אדם ורצה לומר הוסר מן הנבלות כי הוא גורר הכעס והכעס גורר המריבה: (א) דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו. בתחלת הספר הודיע כי יסרו אביו על החכמה וספר כאן שיסרתו אמו בת שבע אחר מות אביו ללמדו חכמה להתרחק מן הנשים ומן היין כי הם סבת הרשע והפשע ובעבור חכמתם וכבודם שבח האשה החכמה ע״ד אלפא ביתא להיות לזכרון. למואל הוא שלמה ויתכן שנקרא כן כי בימיו היה להם אל אחד ולא עבדו לפסילי׳ ג״כ נקרא העומד על כסאו עמנו אל: (ג) ודרכיך. עומד במקום שנים. למחות מן מחיתי. מלכין. נו״ן תחת מ״ם כמו לקץ הימין לא יאמין בחיין. אי. כמו אין ופעם בחירק כמו אי נקי כלומר אין נקי. חלוף. שם דבר מן כליל וחלוף יגזור וכן הפירוש דברי למואל המלך דברי משא ונבואה הם שיסרתו אמו: מה ברי. טעמו מה אתה נחשב ברי ובר בטני שאני ילדתיך. נדרי שנדרתי בעת לדתי אותך אם אמלט מצירי יולדה על כן יסרתיך שלא תתן לנשים חילך ואל תתן דרכיך למחות דרכי המלכים כלומר שלא יהיה מנהגך לשנות מנהג המלכים כי לא יאות להם זנות ושתות יין ושכר פן ישתה כל אחד מהם וישכח מה שהי׳ מחוקק

המלטערין

רלבג

אם לאו אם היה שיתכן לך זה לא הכינו׳ תחלה מה שראוי שיהיה מוכן לך להעמידך על אמתת החקירה ההיא או יהיה הרצון באמרו אם נבלה אם נפלת כי הגאוה בחכמה היא סבת הנפילה כמו שקרם ואם

למות יד לפה ר״ל שאם חשבת לחקור בא׳ מהדרושים הגדולים לא תמהר להכנס בזאת החקירה מנע עצמך מזה עד שיתבאר לך פתח להכנס ממנו בזאת החקירה ואמר יד לפה לפי המשל כי החושב בדבר אין ראוי שימהר עד שיתישב בדברים ההם אם הם ראויים אם לא אך ישים ידו לפיו למנוע פיו מלדבר או יורה בזה ואם חשבת מה שהצטרך בעבורו לשים יד לפה והוא הטעות שיקרה לך בהשגת בס״י אשר יביאך להם בה הנה סבת זה היה ג״כ בהתגאך כי גאותך סבבה לך להכנס בזאת החקירה אשר אין לך דרך להשגת׳ ולזה הובילה אותך אל הטעות הנפלא לבהם בס״י והנה אמר יד לפה הדמיון מ״ש איוב אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי וזה כימי שנתבאר בכמו זה לא יוכל והוציא מפיו שבושו כיישמיתוהו שאר האנשים המאמינים בס״י ולפי זה פ׳ שפירשנו עתה אשר הוא נכון לפי מחשבתי יהיה הרצון באמרו אם נבלת בהתנשא׳ אם לאית למוגה מה שראוי שתמציאהו הנה זה הליאות יגיע לך בעבור התנשאך וגאותך בחכמה כי בעבור זה נשענת על חכמתך ולא הכינות תחלה לדרוש אשר תחקור בו מה שראוי שיובן להישיר אל השגתו וכן אם זמות והבנת מה שהצטרך בעבורו לשים יד לפה שלא ידעו האנשים מום דעתך כי כחשת לא׳ ממעל והנה זה הגיע לך בעבור התנשאך בחכמתך ולזה השיאך לבך להכנס בחקירות אשר אין דרך להכנס בהם ואמנה היה שבקשת החקירות הגדולות ימצא לאדם פתח אחר היגיעה הרבה ובקשה לא ימצא לו פתח להכנס בהם ולזאת הסבה היישירנו שיתישב האדם תחלה בחקירות הגדולות אם יש לו דרך להכנס בהם לפי שכמו שתמצא בדברים הטבעיים אשר ילכו מדרגות המותרות ממקלתם יוציאו האדם פועלה ומקלתם לא יוציאו כי אם נזק כן הענין בשוה באלו ההשגות הגדולות ההולכות לפי מה שיתשוב הנהגת המותרות אשר אין ראוי שיפנה השכל אליהם וזה כי בקצתם ימצא אחר היגיע פתח ודרך לכנס בהם ויובנו בהם אחר היגיעה דברים יקרים מאד ובקצתם

מצודת דוד

באזור וירון קל מהר לנוד היות בבטחון גדול ומצליח בדרכו: או תיש. גם הוא מטיב לעד כי הוא קל המרוץ וילך בעדר תחלה כמ״ש כעתודים לפני צאן (ירמיה נ) ויבטח במרוצתו ומתגבר על כל: ומלך אלקום עמו. כן הרביעי ייטיב לכת כמוהם והוא מלך גבור אשר אין עומד נגדו במלחמה כי הלך ילך בבטחון רב ויצלח בכל אשר יפנה ולמד דעת שאין ללכת ברכות לבב למלחמה ולעזוב הדבר אל המקרה רק יהיה אזור בגבורה אז יבטח ויצליח ע״פ הרוב כמו אלו שעל ידי שמוצאים גבורה בעצמם הולכים בטח ומצליחים: (לב) אם נבלת. אם נעשית נבל ר״ל אם חרפך מי ובדיבורו עשה אותך לנבל עכ״ז אתה בהתנשאותך ר״ל אל תשיבו בקנטור ובקטטה וכדבר אחד הנבלים רק שמור פתחי פיך כדרך אנשי המעלה: ואם זמות. אם תהיה מלא ממחשבת קנטור וקטטה שים יד לפה לסתמו בחזקה: (לג) כי מיץ. כי כמו שמצילה והסיטת החלב מוציא חמאה ומצילת האף מוציא דם כן מצילת הכעס מוציא ריב ר״ל התעוררת הכעס מוציא הוא את הריב ולזה סתום פיך ואל תעורר כעס המנבל אותך כי עוד יוסיף לריב ולדבר בך דברי נבלה: לא (א) דברי למואל מלך. ר״ל אלה דברי המלך אשר הוא אל ה׳ ומשיהו: משא וגו׳. ר״ל בזה יספר את דברי המוסר אשר יסרתו אמו אשר נחשב בעיניו כמשא דבר ה׳ ואחז״ל כשהתחתן שלמה עם בת פרעה ביום חנוכת בה״מ הכניסה לו כמה מיני כלי זמר והיה נעור כל הלילה והיה ישן למחרתו עד ד׳ שעות על היום ומפתחות העזרה היו מראשותיו ולא יכלו להקריב התמיד ונכנסה אמו אצלו והיתה מייסרתו בדברים האלה: (ב) מה ברי. אתה בני אשר הגדלתיך מה זאת תעשה: ומה בר בטני. לפי שפעמים יקרא בן למי שלא ילדו כ״א גדלו כמ״ש חמשת בני מיכל בת שאול (שמואל ב כא) ומירב אחותה ילדם ומיכל גדלם לזה הוסיפה לומר בר בטני הנה בבטני הייתי א״כ אני ילדתיך ואני גדלתיך ומאוד חוששת אני בהקנתך: ומה בר נדרי. מה תעשה זאת אתה בר נדרי ר״ל מרוב אהבתי בך היו כל נדרי עמך כמשפט האוהב שכל נדריו ושבועותיו המה בחיי אוהבו: (ג) אל תתן. ר״ל אל תתיש כחך ברוב תשמיש עם הנשים (כי רב התשמיש מחליש כח הזכר ומבריא הנקיבה וכאלו נותן מכחו להנקבה): ודרכיך. אל תתן דרכיך למחות ולהשחית דרכי המלכים ר״ל אל תשנה מספט הראוי אל המלכים להיות זהירים במעשיהם על צד השווי והנכון: (ד) אל למלכים למואל. אין דבר זה הגון למלכים הבר המה אל ה׳ ומשיחיו: אל למלכים. אין הגון למלכים כאלה שתות רב יין ולרוזנים כאלה אין ראוי שכר וכמ״ש שנאמר במ״ש: (ה) פן ישתה. פן כשישתה ישתכר וישכח דבר החקוק בתורה ועי״ז ישנה דין העניים ורשלה א״כ תמלא כי גוזל העניים ומשום הדין: (ו) לאובד. למי שהוא אבוד ברב השוני:

מצודת ציון

התנשאות ורוממות: זמות. ענין מחשבה: (לג) מיץ. מלשון מצילה וסחיטה כמו וימץ טל מן הגז (שופטים ו׳): חמאה. היא שומן החלב: אף. חוטם: אפים. מל׳ אף וחימה: (א) למואל. שמל׳ הפיה מורכבת משנים למו אל ר״ל אל ה׳ כמו וידמו למו עצתי (איוב כט): משא. נבואה: יסרתו. מלשון מוסר: (ב) ברי. הוא תרגום של בני: (ג) חילך. כוחך כמו ביום חילך (תהלים קי): למחות. מל׳ מחיה ומחיקה: מלכין. הנו״ן במקום מ״ם וכן לקץ הימין (דניאל י״ב): (ד) ולרוזנים. ענין מושלים ושרים: אי. כמו אין וכן ימלט אי נקי (איוב כב): שכר. יין ישן: (ה) מחוקק. מלשון חקיקה

משלי לא

ז רִישׁוֹ וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר־עוֹד׃ ח פְּתַח־פִּיךָ לְאִלֵּם אֶל־דִּין כָּל־בְּנֵי חֲלוֹף׃ ט פְּתַח־פִּיךָ שְׁפָט־צֶדֶק וְדִין עָנִי וְאֶבְיוֹן׃ י אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ׃ יא בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר׃ יב גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ׃ יג דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ׃ יד הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא לַחְמָהּ׃ טו וַתָּקָם ׀ בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ׃ טז זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ נָטְעָ כָּרֶם׃ יז חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעֹתֶיהָ׃ יח טָעֲמָה כִּי־טוֹב סַחְרָהּ לֹא־יִכְבֶּה בַלַּיְל* נֵרָהּ׃ יט יָדֶיהָ שִׁלְּחָה בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ

ל' | ג' ופ"ע | ד'. ג' | ד' חס' בליש' וחד מכר' כפי | ג' | ג' בליש' ב' | ס' כ"פ | ג' מ"ג | נטעה ק' ב' חד חס' וחד מ"ל | ד' בלילה ק' | ל'

תרגום

ושתקיהון לא נזכרון תוב׃ ח פתח פומך להלין דלא מסטו דין ודון לכולהון בני עולי׃ ט פתח פומך ודון צדקתא ודון לעניי ולעליבי׃ י אתתא כשרתא מנו ישכח יקירא היא מן כיפי טבתא טימהא׃ יא דתכל עלה לביה דבעלה ולא מתבזא ולא חסרא׃ יב פרעתיה טבתא ולא בישתא כל יומי חייהא׃ יג תבעת עמרא וכתנא ועבדת היך צבינא דאידה׃ יד והות היך אלפת דתגרא דמן רחיק מיתיא מכלותא׃ טו וקמת בליליא ויהבת מזונא לביתה ופולחנא לטליתהא׃ טז ואתחשבת בתרעיתא ונסבת חקלא ומן פירי דידהא נצבת כרמא׃ יז ואסרת בעושנא חרצהא וזרזת דרעהא׃ יח וטעמת מטול דטבתא תגרותה ולא דעך בליליא שרגה׃ יט ידהא פשטא בכונשירא וידהא לבבין

מסורה

ב' מ"ל בליש' וסימ' אם אראה אובד. תנו שכר לאובד: פתח ד' וסי' ויאמר פתח החלון קדמא. פתח לבנון דלתיך. פתח פיך לאלם. פתח פיך שפט צדק: ורחק ד' חס' בליש' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן כ"ו: חייה ג' בליש' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' לצרר לגלות ערותה עליה. ויחיה ותגדל עמו. גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה מציעה חס': היתה ה' ר"פ וסי' היתה לי נחלתי כאריה ביער. היתה עלי יד ה'. היתה לי דמעתי לחם יומם. היתה יהודה לקדשו. היתה כאניות סוחר: נטעה זממה שדה נטע כתיב וקרי' נטעה בה"א וכן בלילה טעמה כי טוב סחרה ואינון מן כ"ם מלין חס' ה' בסוף תיבו' וקרי' וסי' במס' רבתא במערבת אות ה' בס"ד:

אבן עזרא

מחוקק על ספר. עוני שאחרים ענו אותו. רישו. שהיין משמח הלב על כן עמלו לא יזכור עוד בהתעסקו ביין. למ"ד לאלם כמו בעבור. בני חלוף בני תמותה בעבור משפט המות ואמר שיחקרו עליו היטב: אשת חיל מי ימצא. חיל ממון כמו אשה שתקנה חיל וממון בחכמתה מי יוכל למצוא. מכרה. מן תכרו מאתם: (יא) בטח בה. בעבור הכין: ושלל. שהיא קונה. לא יחסר הבעל על כן יבטח בה: (יב) גמלתהו. תשיב לו גמול טוב. בעבור שבטח בה ולא גמלתו רע: (יג) דרשה. לקנות צמר ופשתים. בחפץ כפיה כאילו הכפים חפצות לעשות והפך זה כי מאנו ידיו לעשות: (יד) כאניות. ההולכות למרחוק: (טו) לילה. קודם עלות השחר. לביתה. לבניה. וחוק מאכל כענין ואכלו חקם לחם חק: (טז) זממה. חשבה לקנות שדה: מפרי. רמז להון יגיע כפיה כלומר מפרי כפיה נטעה ניטע לה כרם כי אין מנהג הנשים לנטוע: (יז) בעוז מתניה. כאילו העוז חגרה: (יח) טעמה. כמו ברוך טעמך כלומר יעלה כי

תולדות אהרן פתח פיך. גיטין לז (סנהדרין כח): אשת חיל. עקידה שער ה' וזהר תזריע: דרשה. זוהר קדושים ועקידה ש' כב: היתה. מציעא פד:

רשי

המלטערין על עניים ואל אלמים: כל בני חלוף. אלו הן היתומים שחלפה עזרתם והלכה לה: (יא) ושלל לא יחסר. כלומר לא יחסר טוב: (טו) טרף. מזון: וחוק. הוא מזון הקצוב להם: (יט) בכישור. שקורין ווירטי"ל בלע"ז המכשיר את

רלבג

ובקלתם לא ימצא להם פתח נכנס בהם ויותר נפלא מזה כי כבר ימצאו דרושים גדולים ויקרים מאד אפשרי' ההשג' לאדם ודרושי' אחרי' למטה מהם לא ימצא לאדם פתח להכנס בהם והמשל כי האדם אין לו פתח להכנס בהם בו בידיעת ריבוע העיגול ר"ל דאיך יעשה שטח מרובע שוה לשטח עגול ישר ויכנס בחקירות גדולות ויקרות מאד לאין שיעור וזה ממה שיחייב לאדם התישבות בדברים אשר יחקור בהם אם יש לו פתח להשיגם אם לא בדרך שיתברר לו במלאכה מלאכה מהחכמות הדרושים אשר אפשר לו להשיגם מהדרושים אשר אי אפשר בהם זה: כי מיץ חלב. והנה הדברים הטבעיי' אשר ימצא בקצת מותריהם תועלת ובקצת' לא ימצא הם אלו שזכר ודומיהם והוא שממיץ החלב שהוא מותר הגבינ' יוציא האדם חמאה שהיא יותר טובה ויותר ערבה מהגבינה וממוץ' מיץ האף יוציא האדם דם ביגיעתו בו להוציאו וישחית בזה עצמו וממותר הכעס אשר ראוי שיעזב ויונח יוציא האדם ריב ומדון אשר הוא גורם השחתות והפסדים רבים: ובכאן נשלם ביאור זה החלק שהגבלנו ביאור בזה הספר והוא נפלא מאד ורב התועלת לקחת מוסר השכל ותועלת מבואר מדברינו בביאור: דברי למואל. הנה קרא שלמה עצמו למואל מלך כדרך אמרו בתורה והוא כהן לאל עליון ר"ל שהוא היה לאל מלך כי ה' משחו ודברי' מישרים לאל בתכלית מה שאפשר ואמר כי אלו הם הדברים אשר אמרה לו אמו במוסרה והנה זכרה בזה הספר להיותם רבי התועלת וידמה שכבר אמר לה שלמה שהשאל ממנו ויעשה תפלה והיא אמרה: מה ברי. מה אבקש בני אשר גדלתיך מה בן בטני שהייה במעי בהיותי מעוברת ממך ואולם אמרה זה כי כבר יקרא בן מי שאינו בן בטנה כאמרו אלה בני מיכל בת שאול לפי שהיא גדלה אותם ואע"פ שלא היו בניה כי הם בני מרב אחותה ומה שאבקש לך בן נדרי ר"ל שמרוב אהבתי אותך היו כל נדרי בך כמשפט האוהב שיהיו נדריו ובקשותיו בחיי אהובו או ירצה בזה שבעבורו היו נדריה תמיד לה': אל תתן לנשים. כתכה אשר לך בדרישת החכמה והשגתה וזה כי רוב העסק עם הנשים יסיר האדם מהשקידה על החכמה ויהיה לבו שוגה בהם תמיד ולא יהיו דרכיך למחות העלות והמחשבות הרבות אשר יצטרכו למי שירצה להקור בתכמות מחקר ראוי ואמר זה כי ההתמדה עם הנשים תמנע ההתישבות באלו המועצות והמחשבות: אל למלכים. אתה בני שהוא למואל אל יהיו דרכיך דומים לדרכי המלכים אוהבי התענוגים ברודפים שתיות היין ושואלים איה שכר לבהותו כי אין למלך כמוך שהוא לאל נכון לעשות כן: פן ישתה וישכח. מזה הדין הבא לפניו בתורה ויהיה זה סבה אל שישנה דין כל בני עוני אשר הוא חטא נפלא כי בו נכלל חטא טעיית המשפט והטא קביע' הנפש וכל אחד מאלו הוא חטא נפלא ולזה זכר שינוי דין כל בני עוני שלא יתאחדו מזה ג"כ שינוי בדין העשירים אבל זכר מה שיתאחדו יותר מהרע מזאת התכונה כמנהג המוכיחים וכמו זה המנהג נהג שלמה ברוב התוכחות הנכללות בזה הספר: תנו שכר לאובד. הנה השכר והיין אינו ראוי כי אם למרי נפש ולאובד שישכח המר נפש לדין ולא ידע סדר טענותיו אשר בהם יתבאר משפטו ודינו ראוי שתפתח פיך להיישירו להגיד דברי ריבו והנה האלם הוא שאינו יודע להגיד כלל מדברי ריבו ובני חלוף הם בעלי התמורה שיאמרו הפך מה שהם ראוי לשופט השלם שיסבב שלא יפקד מהם משפטם מצד הכרונם בדבור ובהגדת עניני ריבות': פתח פיך. בענין שתשפוט צדק אל דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם מפני חלשתם והזק אשר כנגדם: אשת חיל. הנה חתם זה הספר באומר החומר המשרת אל השכל שרות שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו ותאר אותו בנקבה כמנהגו וקראה אשת חיל מצד שלמות כחה להגיע אל השכל מה שיצטרך לו ממנה מהסגולות המוחשות ואמר שהוא קשה המצא' ורחוק מכרה וערכה מערך הפנינים כי אין לו יחס עמה: בטח בה. הנה לב בעלה בטח בה שתמציא לו מה שצריך להקדים מן ההוא בדרושו ולא יחסר שלל להיות טרף לבית השכל: גמלתהו טוב. כל ימי חייה גמלתהו טוב וכנגעה לעבודתו ולא נטתה כלל מעבודתו: דרשה צמר ופשתים. להיות שווה בהם למה שיצטרך לבית' מהלבוש ועשתה זה בחפץ כפיה כמשפט המשרת החושק לעשות רצון אדוניו ולא כמשפט המשרת על צד ההכרח ואמנם אמר זה לפי שהמגיע מהמוחשות אל השכל יתוקן בתקונים רבים קודם הגיעו אליו ובזה יוסרו מהם הרבה מהמשיגים הזמורים ויתקרבו אל המציאות הרוחני כמו שנזכר בספר החוש והמוחש: היתה כאניות. הסוחרים הגדולים שיביאו סחורותיהם מארץ מרחק כן תביא מזונה ממרחק למה שיצטרך אל השכל בדרושים יקשה לעמוד מן החוש אם לא בשוטט בהראות או בעדות מהקודמים אשר ראוי לבטוח בהם שיגידו האמת: ותקם בעוד לילה. בהריצות וזריזות לתת טרף לביתה וחוק לנערותיה להעמיד בריאות הגוף כי בו יעמוד בריאות הנפש והנה תמצא בזה בספר מהרילות בדמיון זה הענין קנתה לשרות בעלה וקנהו להעמיד בריאות הגוף שהוא גם כן לשרות השכל עד שכבר זממה שדה קנתה שדה ונטעה כרם להוציא מהם פרי אל השכל: חגרה בעוז מתניה. לרוץ בזריזות להפליה ואמצה זרועותיה לעשות פעולותיה בזריזות: טעמה. הכירה כי סחרה הוא טוב מצד הפרי המגיע ממנו לשכל ולזה תשיג בזריזות בשרותו עד שלא יכבה נרה בלילה להתרחק מן העצלה: ידיה שלחה

מצודת ציון

חקיקה והחיבה: וישנה. מל' השתנות וחלוף: (ז) רישו. מל' רש ועני: (ח) לאלם. שלמ"ד היא במקום בעבור וכן לאיתיאל (לעיל ל): חלוף. מל' התהלפות והתמורה: (י) אשת חיל. ר"ל זריזה וישרה: מפנינים. הם המרגליות: (יא) ושלל. ענין בזה המלחמה: (טז) זממה. חשבה כמו כאשר זממתי (זכריה ח): (יח) טעמה. ענין עצה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י"ב): (יט) שלחה. ענין פושט כמו שלח אצבע (ישעיה נח): בכישור. הוא הכלי שהפשתן כרוך בו ואין לו דומה: תמכו. ענין הסעוה

מצודת דוד

למרי נפש. למי שנפשו מרה לו בעבור מרבית העמל והיגיעה: (ז) ישתה. כי כאשר ישתה ישתכר וישכח רישו ועמו והעמל אשר המר לנפשו לא יזכר עוד בה בעת השכרות כי היין מפיג הצער: (ח) פתח פיך. אל תשתה היין ותהיה בדעת מיושבת ופתח פיך בעבור האלם ר"ל אם מי יבוא לדין ויהיה כאלם לבלי דעת לסדר טענותיו אתה פתח פיך בעבורו להסדיר טענותיו: אל דין. גם פתח פיך אל דין כל הבנים הסכלים המחליפים דבריהם ממה שבלבם בעבור סכלותם ופתח פיך להיישירם אל הכוונה הנרצה להם כאשר יאות לעשות לשופט צדק להוציא הדין לאמיתו: (ט) פתח פיך. בדרישות וחקירות ושפט צדק ודון דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם בעבור הולכתם עם חוזק בעל דינם: (י) אשת חיל. כהתימו לספר מוסרי אמו חזר לשבח אשת חיל לכבוד אמו למען היות לה לזכרון: מי ימצא. מי יוכל למצוא אשת חיל כי הוא דבר יקר ומלתא דלא שכיחא: ורחוק. אם היו רוצים למכרה אז שויה רחוק משל שווי הפנינים כי היא שווה יותר והוא ענין מליצה: (יא) בטח. כשאין האיש בביתו יבטח בה שתשמור כל אשר בבית ובמקום שהוא שם לא יחסר מלשלול שלל כי לא יהיה נבהל וממהר לביתו מפחד חסרון מה בבית: (יב) גמלתהו טוב. בכל ימי חייה כאשר בעלה היטיב עמה גמלה לו טוב לעומת הטובה אבל את הרע לא גמלה לו כמפעלו: (יג) דרשה. בעצמה חפשה אחר צמר ופשתים לטווה אותן עם כי אין על האשה אלא לטווה ולא לחזור אחריהן: בחפץ כפיה. לא עשתה מלאכתה ע"י כפיה ונכיפה כי אם ברצון כפיה וכאלו הכפים עצמן רוצים במלאכה: (יד) כאניות סוחר. כספינות הסוחרים ההולכים למרחוק כן היא תביא מאכלה ממרחק כי תשלח שם מסחר להיות ניזונת מזה אף שעל הבעל לזונה: (טו) בעוד לילה. קודם אור היום: ותתן. מחלקת מזון לבני ביתה: וחוק. מזון הקצוב תחלק לנערותיה: (טז) זממה. כאשר הבטה על השדה ונתנה עיניה בה לא תבקוע עד אשר תקנה: מפרי כפיה. משכר מעשה ידיה נטעה כרם: (יז) חגרה וכו'. הגרה מתניה בכח וגבורה ר"ל היתה מתגברת בעצמה לעשות מלאכתה: ותאמץ. חזקה זרועותיה במלאכה והוא כפל ענין במ"ש: (יח) טעמה וכו'. כאשר יעלה בעצמה כי טוב סחרה למצוא בה ריוח אז לא יהיה נרה כבוי בלילה ועוסקת בסחורה אף בלילה: (יט) ידיה. עם כי הוסבת בסחורה מ"מ לא זזה ממלאכת נשים ותושיט ידיה לאחוז בכישור ולתמוך בפלך והם שני

סטווים

משלי לא

תָּמְכוּ פָלֶךְ׃ כ כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה לָאֶבְיוֹן׃ כא לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל־בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים׃ כב מַרְבַדִּים עָשְׂתָה־לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ׃ כג נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם־זִקְנֵי־אָרֶץ׃ כד סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי׃ כה עֹז־וְהָדָר לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן׃ כו פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ׃ כז צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל׃ כח קָמוּ בָנֶיהָ וַיְאַשְּׁרוּהָ בַּעְלָהּ וַיְהַלְלָהּ׃ כט רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה׃ ל שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי אִשָּׁה יִרְאַת־יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל׃ לא תְּנוּ־לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ׃

חזק

סכום פסוקים של ספר משלי . תשע מאות וחמשה עשר ותשר דבורה סימן . וסדריו שמונה. אז תלך לבטח דרכך סימן :

תרגום

מְעַזְלָא׃ כ יְדָהּ פְּשַׁטָא לְעַנְיָא וּדְרָעֳיָהּ מוֹשְׁטָא לְעַלִיבֵי׃ כא לָא יִדְחֲלוּן בְּנֵי בֵיתָהּ מִן תַּלְגָא מְטוּל דְּכוּלְהוֹן בְּנֵי בֵיתָהּ לְבִישִׁין הֲווֹ זְהוֹרִיתָא׃ כב תַּשְׁוִיתָא עַבְדַת לָהּ בּוּצָא וְאַרְגְּוָנָא לְבוּשָׁהּ׃ כג יְדִיעַ הֲוָה בֵּינַת מְדִינְתָא בַּעְלָהּ כַּד יָתִיב הוּא עִם סָבֵי אַרְעָא׃ כד פְּתָגָא עַבְדַת וְזַבְנַת וְזוּנָרָא יְהֵבַת לִכְנַעֲנָאֵי׃ כה עוּשְׁנָא וְהַדְרָא לְבוּשָׁהּ וְגָחֲכָא בְּיוֹמָא אַחֲרָיְתָא׃ כו פּוּמָהּ פְּתַחַת בְּחָכְמְתָא וְנִימוּסָא דְחִסְדָּא עַל לִישָׁנָהּ׃ כז זוּגָלִין אָרְחָתָא דְבֵיתָהּ וְלַחְמָא חֲבִינָנוּת לָא אָכְלָא׃ כח קָמוּ בְנָהָא וִיהַבוּן לָהּ טוּבָא בַּעְלָהּ וּמְשַׁבְחָהּ׃ כט סַגִּיעָן בְּנָתָא דְקָנְיֵי עֻתְרָא וְאַתְּ עֲבַרְתְּ עַל כֻּלְּהוֹן׃ ל מְטוּל דְּשִׁקְרָא הוּא חִנָּא וּסְרִיק הוּא שׁוּפְרָא אִתְּתָא דְחַלְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא הִיא מִשְׁתַּבְּחָא׃ לא הָבוּ לָהּ מִן פֵּירֵי דִידָהָא וְנִשַּׁבְּחוּנָהּ עוֹבָדָהָא בְּתַרְעֵי׃

רש"י

את הפלך לטוות. פלך פוסי"ל בלע"ז: (כא) לא תירא לביתה. לבני ביתה: משלג. מלינה : לבוש שנים. בגדי צבעונין : (כב) מרבדים. מצעות נאות למטה כמו מרבדים רבדתי (לעיל ז) : (כג) נודע בשערים בעלה. ניכר הוא בין חביריו מפני מלבושיו שהם נאים : (כד) לכנעני. תגר : (כה) ליום אחרון. ביום מותה נפטרת בשם טוב : ותשחק. כל ימיה על יום מיתתה שיהא נכבד בשם טוב : (כז) צופיה. היא בביתה נותנת לב על צורכי בני ביתה איך ינהגו באמת ובצניעות : (כט) רבות בנות. כך מאשרין אותה בעלה ובניה: (ל) שקר החן. אשת החן ויופי אין מהללין אותה אלא הכל הבל ושקר אבל אשה יראת ה' היא לבד תתהלל: (לא) מעשיה. כשרון מעשיה מעיד עליה להללה בשערהעיר כל יוצא ובא זו המליצה שפירשתי. אבל לפי המשל על התורה ולומדיה הפרשה מתבארת: [י] אשת חיל היא התורה : מי ימצא. אשרי הזוכה למצוא אותה : מפנינים. מרגליות : [יא] ושלל לא יחסר. אוכל פירות בעוה"ז ובעוה"ב : [יג] דרשה צמר ופשתים. לפי שהמשיל' לאשה דבר לפי המליצ' כדרכי מלאכת הנשים . והמשל כך הוא. דורשת התורה מקרא משנה מדרש ומחזרת אחריהם שהם צרכי התלמידי':[יד] היתה כאניות סוחר . מביאה היא ללומדי' ברכה ומזון : [טו] ותקם בעוד לילה. משכימי' באשמור': ותתן טרף לביתה. שונה הרב לתלמידים החוק הקצוב להם: [טז] זממה שדה . זממה בזמם וברשן את עשו איש שדה : ותקחהו . מן העולם להאבידו: מפרי מעשיה נטעה כרם . ישראל לקיימם לחיי העה"ב : [יח] טעמה. דבורה : לא יכבה בלילה נרה. בליל כתיב חסר ה' בליל שמורים שנגפו המצריים האירה לישראל והגינה עליהם: [יט] בכישור. בכישרון מעשיה: תמכו פלך. משען ומשענה כמו (שמואל ב ג) מחזיק בפלך : [כ] כפה פרשה. למי שחשים עצמו עליה כעני בו היא מתקיימ' : [כא] לא תירא לבית' משלג. שדנין בו הרשעים מחם לשלג: לבוש שנים. ברית דם מילה. ד"א מלובשים בכפל נתן תתן (דברים טו) פתוח תפתח (שם) העניק תעניק (שם) כל אלו מצילין אותן משלג גיהנם כך הוא נדרש בתנחומא : [כד] סדין עשתה. לבוש תפארת נותנת לחכמים : וחגור נתנה לכנעני. (ס"א) (למי) לפי שהוא חגור בסחרתה נותנה אזור למתניהם : [כה] ליום אחרון. אין להם להתעצב ממדת הדין כי יגלו ממנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין. מי שאינו צריך לדאג נופל בדבר ל' שחוק כמו (איוב יא) וישחק לרעש כידון : [כז] צופיה הליכות ביתה. התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש העבירה : [כח] קמו בניה. התלמידים : בעלה. הקב"ה : [ל] שקר החן. שב על כל העו"ג והבל גדולתן ויופין : [לא] תנו לה. לעתיד לבא : מפרי ידיה. תפארת וגדולה עוז פאר וממשלה :

אבן עזרא

כי טוב להתעסק בסחורה על כן לא יכבה: (כ) פרשה. לחם לעני: לביתה. בניה כלו' לא תירא משלג שיורד על הארץ כי כל אחד מביתה לבוש מתולעת שני או כל ביתה לבוש שנים שם ממין פשתים וארגמן ממין הצבעים והוא אדום : (כג) זקני. הזקנים ויושבו בעלה עמהם בעבורה: לכנעני. סוחר כמו כנעניה נכבדי ארץ : (כה) עוז. כאילו העוז וההדר לובשת : ליום אחרון. לעת זקנתה תוכל לעמוד משחקת ואינה מפחדת מן החסרון או לעה"ב : חסד. שהיא מוכנת לעשות חסד: (כז) עצלות. אשת עצלות : (כח) קמו. בבקר בניה כי לא יכבה בלילה נרה. ויהללוה. זה המהלל שיאמרו לה רבות בנות עשו חיל קנו חיל. עלית כמו ותעל אחד מגוריה כלומר גדלה על כלנה : (ל) שקר החן. גם זה הפסוק מהלל בניה הוא שהם אומרים לשקר אשת החן והבל הוא היופי : (לא) תנו. כבעל אומר לבניו תנו לה מפרי ידיה עד שיהללוה המהללים על מעשיה או מעשי' הם יהללוה והכתיבה בדבור כענין תנו לה' אלהיכם כבוד :

נשלם ספר משלי

רלב"ג

שלהם בכישור וכפיה תמכו פלך. למוות הצמר והפשתים: כפה פרשה לעני וידים שלחה לאביון. וזה משלימות הרצותם בתעשה מה שתשלם בה לשכל חוקי לקנותו מהכון מה שיספיק לה ולביתם ולתת לעניים חוקם : לא תירא. בגדי בני אמר זה מגד אחד להורו' על הרצותה לקנות מה שיצטרך מההון ומגד אחר אמר זה להיות מה שתכין אל השכל מהמוהשות רחוק מלהטעות השכל והנה עשתה לה מרבדים וקשוטים במדו': שש והרגמן לבושה. רוצ' לומר בגדי' המודי' ונקיים במדות המשובחות לא בגדים צואים במדות המגונות: נודע בשערי'. והנה בעלה הוא נודע בחכמה בשבתו עם חכמי הארץ מגד רב ההישרה שתישרהו לקנין החכמה : סדין עשתה ותמכר והגור. אמר עשת' נתנה לסוחר למוכרו לו כדי שיהיה לה הון לקנות בו כל אשר השאל נפשה : עוז והדר לבושה. הנה לבושה הוא עוז והדר ר"ל שישלם במדותיה היופי והתוקף לכניע תאוותיה הגופיות וזה ממה שישלם בשתנהג בדרכי התורה ותשחק ליום המות כדרך הנשי המעלה שלא יתפחדו מן המות כי אין רצונם לחיות כי אם להשלים השכל ואחר שישלמו כמעט שיתכנו במות כי שיהיה החיים להם : פיה פתחה בחכמה. כי ממנה ילקחו התלמידים ונימוס החסד שעשה הש"י לנמצאות יהבאר על לשונה כי היא שיגיע אל החוש מזה כענין אשר הפליא הש"י חסדו בילירותיו : צופיה. תמיד היא צופה ומבטת בהליכות ובדרכים אשר יבואו אל ביתה אשר תתחבר בו אל השכל להשפיע לו מהחוש שמצטרך לו בחקירות ולא תאכל מזון העצל שהוא חסר התיקון אך כל מה שתקנה מאלו הצורות כדמיונות יפי ה שלם התיקון להביט אל השכל הנה האשה אשר נס מכשפיה הבוגה מגד כחות הנפש ומגד השכל : רבות בנות. ויאמרו כי רבות בנות עשו חיל אך את עלית על כלנה : שקר החן. אמר כמה שתכין אל השכל פעמים יביא זה לטעות בדרושים העמוקים אשר לא התוכר להם יראת ה' : תנו לה. הנה לאשה אשר כזאת יותן מפרי ידיה כי ימשך מהשגתם סדבקה בשכל טוב לא גם בדברים הגופיים כמו שביארנו בד' מספר מלחמות ה' ויהללוה מעשיה בשערים שבם יבושר נועם מדותיה ועוב מוסרה ויראתה מהש"י והנה התועלת בזה המאמר לפי הנמשל מבואר וכן תועלת עוד לפי המשל להיישיר האשה שתשתדל בעבודת בעלה ובתיקון ביתה בזה האופן :

מסורה

כפה ב' וסי' וקצתה את כפה. כפה פרשה לעני : לא תירא ה' וסי' ביחזקאל סי' ג' : לבש ל' חסר בכתובים כי כל ביתה לבש שנים. וכל נבי' דכו' חס' במ"ב מ"ל וסי' ושריון קשקשים הוא לבוש. הוצא לבוש לכל עבדי : נודע ב' קמצי' וסימ' נודע ביהודה אלהים. נודע בשערים בעלה. וחד ונודע מה שהיה : לבושה ג' וסימ' ממשבצות זהב לבושה. שש וארגמן לבושה. עוז והדר לבושה : הילכות ד' ולית דכותיה כ"ב וסימן נמסר בתלים סימן מ"ח: ויאשרוה ב' וסי' אחת היא יונתי. קמו בניה ויאשרוה: עלית ג' וסי' מה לך איפה כי עלית כלך לגגות. גם שם עלית לזבח זבח. ואת עלית על כלנה: והבל ג' וסימ' נמסר בסדר בראשית וישעיה ריש סימן מ"ט: תתהלל ב' וסימ' בקדוש ישראל תתהלל. אשה יראת ה' היא תתהלל :

תולדות אהרן לא תירא. זוהר ויחי ותקח: נודע בשערים. זוהר ויגש: כדין עשתה. פסחים נ: פיה. ברכות י זוהר תולדות: קמו בניה. עקידה נעילת שערים: ותורת חסד. סוכה מט (שם כ) : רבות בנות. סנהדרין כ: שקר החן. תענית כו :

מצודת דוד

הפווים : (כ) פרשה. לקחת מידם מתנתם ולא קפצה יד : שלחה. הוסיפה לתת ליד מי שבושם לקחת בעצמו : (כא) לא תירא. לא תפחד בעבור אנשי ביתה מקרירות השלג כי כ"א מאנשי ביתה מלובש במלבוש צבוע תולעת שני כי צבע השני שהוא אדום מבעו לחמם מאוד : (כב) מרבדים. מצעות נאות עשתה לעצמה ולובשת מלבושי שש וארגמן אשר עשתה ממעשה ידיה: (כג) נודע. בעבור מלבושי הפאר שעשתה לבעלה הוא נודע וניכר בין חביריו בעת יושב עמהם בשערים מקום ישיבת הזקנים

מצודת ציון

משענת : פלך. הוא כלי שבו משזור ודומה לו ומחזיק בפלך (שמואל ב' ג') : (כב) מרבדים. מצעות מוטות וכן מרבדים רבדתי (לעיל ז) : שש. פשתן משובח: וארגמן . לבוש בצבע אדום ושמו ארגמן כמו ותכלת וארגמן וגו' ושם (שמות כ"ה): (כד) סדין. מין לבוש עשוי להתעטף : וחגור . חגירה ואזור: לכנעני . תגר כמו בת איש כנעני (בראשית לח): (כז) צופיה. ענין הבטה כמו צופות רמים ופובים (לעיל טו) : (כח) קמו. ענין ההתעוררות לדבר מה כמו קום נא שבה (בראשית כז) ויאשרוה. ענין שבח והלולכמו אשרי האיש (תהלים א) : (כט) עשו . ענינו קנין וכמוהו כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב) : חיל . עושר: עלית. מלשון עליון : (ל) שקר והבל. ענינם דבר שאין בו ממש : תתהלל. מלשון הלול ושבח :

והחבוכים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה [דברים כה]: (כד) סדין וגו'. מלבד מה שעשתה צרכה עשתה למכור לתגרים: (כה) עוז והדר. מלבושה חזק ודבר המתקיים ומהודר ביופי: ותשחק. כל ימיה תשמח על הכבוד שיהיה לה ביום מותה: (כו) פיה פתחה. כל מאמריה המה בחכמה: ותורת חסד. לימוד של חסד על לשונה ר"ל מלמדת ומזרזת לעשות חסד עם הבריות: (כז) צופיה. מבטת בהליכות אנשי ביתה ומיישרת דרכם בצניעות וביראת ה': ולחם עצלות. ר"ל לא תשהה באכילתה להתעכב בה זמן הרבה כדרך העצל אלא ממהר בה והוזרת למלאכתה: (כח) קמו. בעבור כ"ז קמו בניה ובעלה ומשבחים ומהללים אותה: (כט) רבות. וכה יאמרו הן אמת יש הרבה בנות אשר קנו וכנסו הון רב במעשה ידיהן אבל את גדלת לעלות על כולהן: (ל) שקר החן. הן האשה ויפיה הם שקר והבל ר"ל אין בהם תועלת רב עד להלל את האשה בעלה אבל אשה יראת ה' היא הראויה להללה בזה: (לא) תנו לה. לזאת תנו לה מפרי ידיה ר"ל שלמו לה גמול מעשיה להללה ולשבחה: ויהללוה וגו'. ר"ל כפרון מעשיה יהללו אותה בשערים מקום מושב החשובים ואין א"כ מהצורך לפרסם שבחה כי מעשיה הם המעידים עליה והם המהללים אותה. וכל הענין אמורה גם למשל על הנפש המשכלת שהיא עוזרת לבעליה כאשה לבעלה [י] אשת חיל מי ימצא. מי הוא המוצא נפש משכלת על שלימותה לדעת ולהבין מעצמו כל דבר חכמה והשכל וכאומר הלא זה קשה במציאות אבל נמצא אין ותהבולה לדעת הכל והיא על כי מכירה פעולתה רחוקה היא משכר הפנינים ואין לה ערך ודמיון עמה כי מוכר הפנינים יקח המחיר והמה יוצאים מתחת ידו אבל המלמד חכמה לזולת במחיר למוד חכמה אהרת נשארו שתיהן ביד כל אחד ואחד א"כ בעל נפש יוכל להשכיל בזה הכמות מרובות: [יא] בטח. הבעל נפש משכלת יבטח בה ולא יחסר מלפעול שלל החכמות מן הזולת כי יש ללמוד תמורתן: [יב] גמלתהו. הנפש המשכלת הדריך בעליה בנתיב ישר לטוב לו ולא תשיאו ללכת ארחות עקלקלות לרע לו וכל הימים לא יארע לו תקלה על ידה: [יג] דרשה. הן תשכיל לחקור מצפוני טעמי המצות שהשכן משיב עליהם כלבישת שעטנז צמר ופשתים יהדיו והדומים ועם כי לא השכילה עכ"ז תעסק בחפצה מבלי התרשלות: [יד] היתה. תשכיל דברים עיונים קשה ההבנה ע"פ הלעות מרובות וראיות מהולפיות כספינה הזאת המביאה סחורה מארץ מרחק: [טו] ותקם. עודנה נבוכה ומתוספת בדבר המחקר עוד תשכו נגוהות ההיקש וזהרי ההשכלה תמלא אז בדרך דברים מושכלים בחכמות אחרות: [טז] זממה. כל מה שתכסוף להשכיל תשכיל ותשיג ותתחכם עוד להבין דבר מתוך דבר ועושה שוד לילים ופרחים: [יז] חגרה. זריזה היא ומשתדלת מאוד לחקור ולהעמיק בדברים מושכלים: [יח] טעמה. כאשר תחל לחקור במושכלות ותמצא מוגה הדבר אז לא תרפה ידיה ולא השקוע עד תבוא אל התכלית ולא יעגרנה עומק המושג כי תתחכם להסיר המאפל לצרף ולגבן: [יט] ידיה. כשתהלם כח העיוני תטייל בדברים קלי העיון: [כ] כפה. תמתיק אמריה במליצה נאותה לסכנים חכמה והשכל בלבות חלושי הדעת ודלי התבונה: [כא] לא. אינה מתפחדת מרוע המקרים ומהצרות המתרגשות כי הזכות והמעש"ע שבידה המה לה למגן ומחסה: [כב] מרבדים. על כי הרבתה מעשים ישרים ונכוחים תתעדן בדשן בעולם הגמול: [כג] נודע. בעל נפש היפה נודע הוא בשערי גן עדן ולא יניפו הדלתות מפניו אף הוא נודע בשבתו במחברת ישיבה של מעלה כי יכינו לו מקום שבת ברא"ש: [כד] סדין. חקרה והשכילה מדעתה דברים נפלאים ומאורה תשפיע להניק לזולת במחיר מושכלות אחרות: [כה] עוז. מעשה המצות עשתה במיטב הענין ובכוונה רצויה לכן עוד היותה על האדמה תשמח בזכרה עת הפרדה מן הגוף כי תפתח במפעלה לשוב אל מקור הקודם אשר ממנו נחצבה: [כו] פיה. אין עסקה כ"א השתדלות החכמה ותשפיע לזולת אף בחסד בלי תשלום גמול אם לא מלאה ידו די הכמה לתתה לה תמורת חכמתה: [כז] צופיה. בכל עת מבטת ומעלת על זכרונה הליכות עולם כי שם ביתה האמתי הנצחי לזאת לא תתעצל בפקידת ההכמה עודה בארץ: [כח] קמו. המלאכים שבראה בקיום המצות ובעלה אדון כל הנשמות כולם כאחד מהללים ומפארים אותה: [כט] רבות. מן אמ"ה אשר בכל ההכנות למיניהם ימצא בהם דברים טובים אבל תועלת הכמת התורה גברה על כולן: [ל] שקר. העיונים הדקים והתחכמות החקירות הנמצאות בשאר החכמות אין תועלתן רב מול הכמת התורה כי כמוהם כאין נגדם: [לא] תנו. אל הנפש המשכלת בחכמת התורה יש שכר במעלה והיא המלמדת מעשים טובים לכן היא העולה על כולנה:

ספר מנחת שי משלי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו.)

א (א) משלי. מ' רבתי ומדרש אגדה מלמד שהתענה מ' יום שתנתן לו חכמת התורה כמשה דכתיב ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה והכי איתא באגדת משלי ועיין מסורת הברית הגדול: (ג) ומשרים. ג' וסימן כי אתה כהן לבב (ד"ה א כט): לקחת מוסר השכל. כל מעגל טוב (משלי ב) ע"כ. ובכמה ספרים מכור ג' ב' מלא והד חסר ולא מקיימי ומדחזינן בכולהו ספרי דהכוא דד"ה ודמשלי ב' מלאים אית לן למימר דדין חסר ובקצת ספרים נמסר ומישרים ג' ותו לא ונכתבו שלשתן מלאים: (ד) לתת לפתאים. בס"ם האל"ף נחה והיו"ד נעה כמ"ש בתהלים סי' קי"ו: (ט) לגרגרתך. במקצת ספרים מדוייקים חסר וא"ו והסר יו"ד עיין במסורת: (יד) גורלך תפיל. הה"א דגושה מפני הטפחא שבמלת גורלך: (יז) מזרה. בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן נמסר עליו לית וחסר: (יח) יארבו. ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול: (יט) בצע בצע. כן הוא במדוייקים בב' טעמים ובס"א נמסר לית בטעם מלעיל ותו אשכחנא בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה דחטיב ליה כגווייהו ועת"ש בישעיה ס"ג: (כא) תאמר. ב' בגירי בהפסק וסי' ועתה נוה ויכרתו לי ארזים (מלכים א ה). בפתחי שערים: (כב) פתים. נכתב בלא אל"ף עם יו"ד למ"ד הפעל לבד ויו"ד הרבים נפלה וכן כי משובת פתים תהרגם שבסמוך והמסורת תבא עליהם ב' חסר כתיב בחד יו"ד לחוד תאהבו פתי בגעיה והה"א בחטף פתח ועיין בס' הרכבה: תאהבו. בילקוט איכא רמז התקנ"א האהבו פתי תאהבון כתיב אמר הקב"ה בנוהג שבעולם אדם אוכל נחנה ב' ימים או ג' ימים ונפשו קנוטה עליו ואתם הרי כמה שנים ואתם עובדים אלילים שכתוב בה לא תאמר לו נואה תאמר לו ואין נפשכם קנוטה ע"כ פי' נחנה דגים קטנים כבושים כדתנן פרק י' דתרומות רבי יהודה מתיר בנחנה. וכפ' הנודר מן המבושל מן הנחנה מותר בטרית טרופה. והא דריש נו"ן תאהבון תרגום דג נונא אבל לא נמצאת בספרים שלנו: (כג) תשובי. בס"י כ"י ומהדפוס מלא וא"ו: לתוכחתי. הלמ"ד בגעיא: (כז) כשאוה. כשואה ק': ואידכם. בגעיא הוא"ו בס"ם: יאתה. האל"ף בחטוף סגול ברוב הספרים לא בשוא לבדו כמו שנמצא בקצתם וכן בשרשים ערך את ה (מיכה ד) בנות האל"ף. ובנוע (איוב לז) מצפון זהב יאתה. כשופה יאתה והמסורת עליהם יאתה ב': (כח) יענה. העיין בחטף סגול: (לא) ויאכלו. הוא"ו בגעיא בס"ם: (לג) ושאנן. הנו"ן בפתח וזה א' מן הארבעה וסימן נמסר בירמיה סימן ל במ"ג:

ב (ב) אזנך. חד מן החסרים יו"ד במסורת: (ג) כי אם לבינה. בכל הספרים האל"ף בחירק ובמקראות גדולה כתוב בגליון כי לפי התרגום הוא אם במרי שתרגם א י מ א ע"כ. ויראה לי שזהו כפי מדרשי רבותינו ז"ל שדרשו כן על דרך אל תקרי אם אלא אם דיש אם למקרא ולמסורת כי הא דאמרי' בתלומות בס' הרואה הבא על אמו בחלום יצפה לבינה שנאמר כי אם לבינה תקרא והכי איתא בהדיא במדרש רבה פ' נשא דברי למואל מלך משא וגו' זו היתה תורה שמסרתי לשלמה שמקראת אם גומדיה כמה דתימא כי אם לבינה תקרא אם כתוב ע"כ. וכן הוא בהקדמת תיקוני הזוהר דף ב' י"א ותיקונים דף ל"ד מ"א נ"ט ובזוהר ס' תרומה דף קט"ז וריקאנטי ס' כי תצא דף רי"א בשם ספר הבהיר ושערי צדק סוף מדה שמינית נדרש כאילו נכתב בצירי אם וכוון יאמרו דלך דרש וכיוצא בזה נדרש בתיקוני הזוהר דף ל' ודף נ"ה הם תשכבון בין שפתים אל תקרי אם אלא אם עוד שם דף נ"ח כי אם ליראה אל תקרי אם אלא אם הה"ד איש אמו ואביו תיראו וכו': (ד) וכמטמונים. הוא"ו בגעיא בספרים ישנים: (ז) וצפן. יצפן ק': (ח) חסידו. חסידיו ק': (י) לנפשך. בס"ם הלמ"ד בגעיא: מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה, כן הם הטעמים במדוייקים כ"י: (יד) בתהפכות. הבי"ת בגעיא בס"ם: (טז) להצילך מאשה זרה. בדפוס מנאפולי כתוב רעה וטעות הוא: החליקה. ברוב הספרי' החי"ת בחטף סגול וכן חבירו שבסי' ז': (יט) כי את אבר ככלל הא בציר"י. וכמקף בסגול וזולתי מקף בא בסגול בג' מקומות וזה אחד מהם כמ"ש בתהלים סי' ס' ובאיוב סוף סימן מ"א: יאהב. ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול: יקרה היא. לית מלעיל ונמנה בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה בסוף מסורת גדולה: (טו) מפניים. מפנינים קרי והכתיב מפניים ודין הוא הד מן מלין דחסרין נו"ן וקריין ודרשו בבבלי סוף הוריות וירושלמי פרק הבונה ובמדרש רבה ריש פרשת נשא יקרה היא מפנינים מכ"ג שנכנס לפני ולפנים ונראה לי דדרבי תהנה יו"ד קדמאה אדלקמיה דהוי מפני וכתר כפי דרשו יו"ד תנינא אדכתריב דהוי מפנים והיינו דאמר יקרה היא מכ"ג שנכנס לפני ולפנים וקרוב לזה ראיתי אחר כך במסורת הבריה הגדול והגהתי: (יז) וכל נתיבתיה. הוא"ו בגעיא: (יח) ותמכיה. הוא"ו בגעיא: (יט) יסוס בחכמה. יו"ד של שם בגעיא בס"י: (כא) אל ילזו מעיניך. קדמאה י ל ז ו תנינא י ל י ז ו נקמן סימן ד' ובמסכת ריש פרשת בהעלתך חשיב להנך עם ז' זוגים מתחלפים קדמאה וא"ו תנינא יו"ד ותפ"ג דכתיב הכא ילזו חסר וא"ו לאו לענין הכתיבה איתשיל במסו' רק לענין הקריאה כדאשכחן מנחת קנאות הוא מנחת קנאות היא וכמ"ש בפ' נשא: (כד) וערבה שנתך. הוא"ו בגעיא: (כז) לאל ידיך. ידך ק': (כח) לרעיך. לרעך ק': והוא יושב. חד מן ג' מלא בספרא: (ל) אל תרוב. תריב ק': (לב) ואת ישרים. הוא"ו בגעיא בס"ם: (לד) ולעניים. ולענוים קרי:

ד (א) מוסר אב. חד מן י"ב פתחים וסימן נמסר בסימן ז' במ"ג והמלה מלעיל: (ג) לפני אמי. במקצת דפוסים אחרונים לפני כתיב לבני קרי. ויש ספרים שכתוב בהם לבני אמי בכתוב וכן פירש העמנואל יאין הדבר כן שהרי חבירו מלמד עליו לפני הפרים ובנימן ומנשה תהלים סי' פ' והמסורת נוחת והומרת ב' סבירין לבני וקרין לפני ומטעין בהו ש"מ דכי הדדי נינהו והכי אשכחנא בספרי דוקני דכתיבין וקרין לפני: (ד) יתמך דברי. במקצת ספרים כתוב י ת מ ך דברי כחו המ"ם. וזהו דעת ב"נ וברוב הספרים בקמץ חטוף וכב"א. וכ"כ רד"ק במכלול דף כ"ב גא כן כתב הטף הע"פ שנא בא על מלה זעירא או מלה מלעיל לפי שהיו"ד מועמדת בגעיא ע"כ. וש"מ קרי הפיא נא כמו י ק ט ל עני (איוב כד): וחיה. החי"ת בשוא לבדו: (ח) סלסלה. במקצת דפוסים אחרונים כתב יו"ד אחר נמ"ד ושכוש הוא ועיין מ"ש (בד"ה א ה): תכבדך. ב' בטעם מלפיל דלא כמנהגא שאל אביך ויגדך ודין וכן כתבם המכלול בדף ע"ז: (י) הריתיך. חסר וא"ו אחר כ"א ומלא יו"ד אחר רי"ש ואחר תי"ו והמסורת ל ת וחד והורתיך אשר תדבר ועיין מה שכתבתי בספר ואלה שמות: בלבתך. הבי"ת בגעיא בס"ם: (יג) נצרה. דגש הצד"י לתפארת: (טו) פרעהו. בקי"ם ונית כוותיה וחד בדל"ת פדעהו מרדת שחת (איוב לג) ובמ"ג מערכת אות הדל"ת נמנה באלפ"א בית א מן חד דל"ת וחד רי"ש ולית דכותא: (טז) כי לא ישנו. נעלמה היו"ד פ"א הפעל מהמכתב ויו"ד איתן מועמדת בגעיא נהורות עליה. מכלול דף קל"א וכתב ר' אליה המדקדק בס' טוב טעם ס' ז' וכהגהת שרשים שהמתג לפעמים מבדיל בין לשון ללשון כגון לא י ש נ ו אם לא ירעו היו"ד במתג להורות על יו"ד השרש שברשו ישן. ואחרי דברי לא י ש נ ו שאין בו מתג שרשו שנה. וכן ו י י ר א ו שהוא לשון מורא נמצאים חסרים יו"ד השרש והמתג מורה עליו להבדיל בין לשון מורא ללשון ראייה: ונגזלה. הוא"ו בגעיא בס"ם: יכשילו. יכשולו קרי: (יט) כאפלה. בכ"ף ולית כוותיה: (כד) עקשות פה. דגש הקו"ף לתפארת: (כה) יישרו. חד מן ד' חסרים יו"ד בתר שי"ן בליסנא ועיני המדפיסים לא הביטו לנוכח המסרה שלפניהם: (כו) רגלך. בלא יו"ד: וכל דרכיך. הוא"ו בגעיא: יכנו. בלא וא"ו אחר כ"ף:

ה (ד) ואחריתה. בגעיא הוא"ו בספרי ספרד: מרה כלענה. הכ"ף רפה: (ו) נעו. מלרע רב פעלים: (ט) ושנתך. חלוקים הספרים במילוי והיסור יו"ד אחר תי"ו וגם בוא"ו אחר נו"ן: (יא) ונהמת. במקצת כ"י הוא"ו בגעיה ואומרים שכן הוא לב"א אמנם בחילופים שבנו כן הוא לב"נ: בכלות. בנים ואחד בכ"ף ככלות כחי תהלים ע"ג ואינון מן א"ב חד כ"ף וחד בי"ת ועיין ג"כ במסורת תהלים ע"א במ"ג: (יב) ואמרת. הוא"ו בגעיא ובטעם מיושב: (יג) ולא שמעתי. הוא"ו בגעיא בס"ם: (טו) ונזלים. בהרבה מדוייקים חסר וא"ו אחר נו"ן: (טז) יפוצו. בכל ס"י בוא"ו שורק: (יח) מקורך ברוך. הבי"ת רפה: (יט) ויעלת חן. הוא"ו בגעיא: (כא) וכל מעגלתיו. הוא"ו בגעיא: (כב) עוונותיו. חד מן ד' דכתיבין בהון תרי וואוי"ן בליסנא. ועיין פירוש רש"י (בד"ה א כא) והעי"ן בגעיא בס"ם וטעם המלה מיושב:

ו (ג) והנצל. בגעיא הוא"ו: ורהב רעיך. כל ר ע ך שבספר משלי חסר יו"ד אחר עי"ן חוץ מזה שהוא מלא והיינו דדרש רבי יצחק ביומא פרק י"ה אם ממון יש לו בידך התר לו פסת היד ואם לאו הרבה עליו רעים ופירש רש"י רעיך בתרא דקרא כתיב מלא לפי שהוא לשון רבים וכתב בחיי פרשת ויגש רעיך השני מלא כלומר שצריך להתרפס לפני בוהם לפני המלוה שימחין לו ולפני הלוה שי ניאנו מן הערבות: (יא) ובא כמהלך ראשך ומחסרך בסי' כ"ד. ובא מ ת ה ל ך רי שך ו מ ח ס ר ך. וסי' בטך ומשענתך. ובמדרש משלי ובא כמהלך ראשך. זה מלך המשיח שעתיד לעבור בראש ישראל בנא' ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם: (יב) הולך עקשות פה. בכל ספרים ישנים מהדפוס וכ"י מלא וא"ו וכן נכון עפ"ה דקהלת ע': (יג) קורץ בעינו. בכמה ספרים כתיב בעינו וקרי בעיניו כמו שהוא מולל ב ר ג ל ו שבפסוק אלם בספר מנחה טעולעיטולא שהיה כתוב כן בתחלה נמחק הקרי מכחו ונתקן כפנים ב ע י נ י ו איברא ודאי דהכי מוכח מהמסורת דבמערכת אות כיו"ד נמסר סימן מן נ"ו מלין דחסרין יו"ד באמצע תיבותא וקריין ותסיב בפרייהו מולל ברגליו ובני מלא בעיניו למימרא דהכי כתיב ביו"ד: (יד) מדנים. מדינים קרי: (טו) יבוא אידו. בנביאה כ"י יבוא לית מלא בספרא ובמסורת פ' בהעלתך איכא פלוגתא ובלישנא בתרא דכתם אית דאמרי פסוקים יבוא אידו לית מלא במשלי געמ"ש בסי' ז': (טז) תועבות. תועבת קרי: (יט) ממשלים. גוש: (כח) על גחלים. במקצת ספרים חסר וא"ו וחסר יו"ד עיין במסורת ריש משלי: (כג) [illegible]. בגעיא גב"ב: (כט) כל הנגע. בספרי ספרד הכ"ף תחוגה הע"פ שהמלה מיחזת ובנר גחבא [illegible] רפה:

ז (ב) וחיה. בס"ם היו"ד בסגול כי סמנהג בגירי יכן כזיב נסכוי דף [illegible] נ ג ב בגירי ובא אחד בסגול שמר מצותי וחיה: (ז) בפתאים. נכתב באל"ף ויו"ד באל"ף נחה והיו"ד נעה: (ח) פנה. בה"א במפיק מסורת וספרים: (ט) בנשף־בערב יום. כ"כ בספרי ספרד ואין מקף אחר בערב: (יג) העזה פניה. לית מלעיל ומ"ג בנוסח בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה: ותאמר לו. ה' בפתח וזה לבדו מלעיל עיין במסורת אחר סימן ה' ובמכלול

דף ק"ג והגהת המדקדק שם : (טז) אטון . כתיב בספר באר מים חיים בחלק שני ממנו הנקרא מקור חיים א ט ן חסר כתיב ועולה שנים ופירושו מרבדים רבדתי ערשי מפסוקי דרחמי של מנין שנים שבהם נכללים המצוקים ע"כ . ובספרים שלנו נכתב בוא"ו : (יח) באהבים . בכמה ספרים האל"ף בחטף פתח אבל רד"ק כתב בשרשים שהוא בחטף קמץ וכן הוא בס"ס המדוייקים : (כ) צרור . בס"ס הצד"י בגעיא וכן הוא לב"א : הכסא . הכ"ף בסגול : ליום הכסא י ב א ביתו . במדוייקים חסר וא"ו ודוגמתו כשור אל טבח י ב א שבסמוך וכן נכון ע"פ המסורת שכתבתי למעלה בסימן ו' : (כג) כבדו . הכ"ף בגעיא : (כה) ואל תתע . תעה לבבי פלצות בעתתני בראותי ריבוי החילופים שנפלו בספרים כגון כאן תשט . איש לדרכו פנינו . ואין מי יורה דעה . ידין כהלכה . בכמה ספרים חדשים וגם ישנים נכתבים ונדפסים בלא וא"ו ואף באיזה ספר שבתחלה נכתב בוא"ו נגררה אח"כ ובקצת דפוסים ישנים כתוב ו א ל בוא"ו ואף בס"א כ"י מוגה בוא"ו אע"פ שלא נכתב כן בראשונה ונבהלתי זו מחוברת בעיני מפני שמצאתי במ"ג כ"ג פסוקים בקריאה ריבא ומציעתא א ל א ל וסימן נמסר בשמואל ב' א' ואין זה מהמניינם וכן הוא עם וא"ו בתרגום ובפי' ר' עזרא ורלב"ג וקב ונקי ויחייא ועמנואל . ומאיר נתיב : אך קשה שבמ"ג נמסר סימן מן כ"ב יחידאן ו א ל ולית נהון זוגא ואין זה מהן יען השם יקיים בנו מקרא שכתוב וידעו תועי רוח בינה : תתע . בטעם א' לבד בתי"ו בס"ס ואף בספרים שבהם בב' טעמים שניהם בתי"ו ראשונה כי כן משפט המלה להיות מלעיל כמו ותלך ו ת ת ע (רות ... כה) . תחת גערה במבין (משלי יז) וכל הקורא אותו מלרע אינו אלא תועה : בנתיבותי' . מלא וא"ו במדוייקים : (כו) ועצמים כל הרגי' . רבים ועצומים החילופים שנפלו על הרגיה ועל זוגה שבישעיה סוף סימן כ"ו והמסורות אומרות ב' חד מלא וחד חסר ולא מסיימי ואין לי להורות אך ע"פ רוב הספרים שנזדמנו לפני ד שניהם מלא ודין חסר : (כז) ירדות . בס"ס חסר וא"ו אחר יו"ד :

ח (ב) בראש מרומים . בכמה ספרים כתוב מרומים מלא וא"ו ואינו נראה כן מהמסורה דבאיוב י"ו נמסר ד' מלא בליבנא ואין זה מהם ובמסורה תהלים סימן קמ"ח נמסר ג' מלא בליבנא ולא נחשב בתוכם וסדרי ב מ ר ו מ י ם דאיוב ותושבני לה מטעות : נתיבות . בספרים מדוייקים מלא וא"ו : (ג) מבוא פתחים . פליגי ביה ספרי החזק הוא הרפה : (ה) פתאים . האל"ף נחה והיו"ד נעה : (ו) כי אמת . הטעם באל"ף : (ט) למצאי דעת . בשוא הצד"י : (יב) אני חכמה . האל"ף בגעיא בספרי ספרד וכן הוא לבן אשר . ועיין מה שכתבתי במשלי כ"ו : (יג) שנאת רע . השי"ן בגעיא : ופי תהפכות . ברוב ספרים המדוייקים יש טעם מספיק במלת ופי ותי"ו תהפכות דגושה וכ"כ ן' עזרא ובס"א מדוייק יש במלת ו פ י כתף ימין ומיושב : (טו) ורזנים . חסר וא"ו אחר רי"ש ועיין מ"ש בחבקוק א' : יחקקו . במדוייקים חסר וא"ו אחר תי"ו : (טז) כל שופטי צדק . כמה ספרי וספריית איסתפקו בהך תיבותא מן שנין קדמאין אי קריא א ר ץ או צ ד ק ולא ידעו לאכרועי היכא נוסחי עתיקי דבקדמיתא הוו כתיבי צ ד ק ובתר הכי גרירו לה וכתבו א ר ץ והיכא נוסחי דעבדי היפכא והיכא מאן דהרכבי' אתרי רכשי וכתב א ר ץ צ ד ק והיכא מינייהו דכתבי מלה חדא בבתי גואי ומלה אחרא בבתי בראי ולא ידענא מאי אדון בה דלית בינגא לא מחזיק בדק ולא שופט צדק לאחוד דין אשכחנא דמתרגמינן דייני דתריצותא וחזינא נמי במאיר נתיב דמייתי ליה בשרש צדק : שפט . ובשרש צדק וכן הוא בפירוש יחייא ובדפוס נאפולי . גם בספרו של בעל אור תורה נמחק מלת א ר ץ ונכתב צדק ואמר שבס"ס כתוב צדק ועפ"י ההללי הגיהו ארץ והנכון צ ד ק וסימניך צדק צדק תרדוף ע"כ . פירוש דאינון תרי פסוקי דסמיכי להדדי וסופיהון צדק . ה' יקיים בנו מה שאמר ע"י ישעיה נביאו כי ה' שופטינו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו אמן כי"ר : (יז) אהביה . אהבי קרי : נתיבות . בספרים מדוייקים מלא וא"ו : (כא) ואצרתיהם . במקצת ספרים הוא"ו בגעיא : (כג) ה' קנני . יו"ד של שם בגעיא : (כד) באין תהומות . מתחלפת תהמות חסר וא"ו קדמאה וזה תלוי בהילוף המסרות שהובא במקרא גדולה פרשת בשלח : (כה) לפני גבעות . הגימ"ל רפה : (כז) בחקו חוג . רפה הקו"ף מכלול דף קפ"א ואבן עזרא : (כח) עינות תהום . בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בחירק וכ"כ בשרשים ובסמוך עינות מים בצירי . בעזוז עינות תהום בחירק כן צריך להגיה בספרי השרשים שלנו כמו שמצאתי בשרשים כ"י ישן . גם בעל מכלל יופי ובעל הלשון כתבו שזהו בחירק כי כן דרכם להעתיק משרשים וזה לשון בעל הלשון . ובסמיכות מתנו בצירי שתים עשרה עינות מים . וממנו בחירק בעזוז עינות תהום : (כט) בחוקו מוסדי . ממה שכתוב במכלול ובשרשים משמע שזה דומה ל ב ח ק ו חוג דלעיל חסר וא"ו ורפה הקו"ף וכן נמצא באיזה ספר . אמנם ברוב הספרים זה השני מלא וא"ו וכן במסורת ב' ובענין חד חסר וחד מלא : (לד) אשרי אדם . כן הוא בס"ס בשני מאריכין כמ"ש בריש ספרא : (לה) מצאי חיים . מלא קרי : (לו) וחטאי . געיא בס"ס :

ט (ג) נערתיה . העי"ן בחטף פתח : (ד) מי פתי . רפי הפ"א : חסר לב אמרה לו . הדין קדמאה חסר . אמרה בלא וא"ו ואידך דלקמן ו ח ס ר ל ב ו א מ ר ה ל ו בוא"ו והוא חד מן ח' זוגין מן ב' בחד עניינא מתחלפים קדמאה לא נסיב וא"ו ותניינא נסיב וא"ו וסימנהון במסורה רבתא אות ו' : בלחמי . הבי"ת בגעיא וברוב הספרים הבי"ת בשו"א לבדו : (ו) פתאים . האל"ף נחה והיו"ד נעה כמ"ש בתהלים קי"ו : (ח) ויאהבך . ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול : (יב) לבדך תשא . הלמ"ד בגעיא : (יג) הומי' . פליגי ספרי אי חסר הוא או מלא וזה תלוי בנסחאות המסורות דהכא אמרינן הומי' ג' ב' חסר וחד מלא וסי' נמסר במ"ג סי' ז' ובישעי' כ"ב אמר ב' מלא ואחד חסר : פתיות . בס"ס התי"ו פתוחה והיו"ד דגושה וי"ס שהתי"ו קמוצה : (יד) וישבה . הוא"ו בגעיא בס"ס : (טו) המישרים . הה"א סמוכה במאריך בס"ס : (יח) ולא ידע . הוא"ו בגעיא בס"ס :

י (ג) והות רשעים יהדף . בכמה מקראות מהנדפסות באחרונה ראיתי ב ו ג ד י ם . ואתקוטטה עם הקוראים כן כי בכל הספרים כ"י ודפוסים ישנים וכן בעשרים וארבע גדול כתוב ר ש ע י ם וכן בתרגום ושרשים ומאיר נתיב וכל המפרשים וזהו א' מהשיבושים שכיון שנפל בדפוס א' כולם טועים אחריו ועל כיוצא בזה אמרו שבשתא כיון דעאל עאל ולפיכך הוצרכתי לכותבו : יהדף . ספרים שלפני היו"ד בסגול חוץ מדפוס נאפולי שהוא בפתח ורד"ק כתב בשרשים כי מצא חילוף זה בין הספרים המדוייקים : (ט) הולך בתם . הולך מלא : בתם . חסר עיין מסורת ס' בהר סיני : (יח) ומוצא דבה . במדוייקים חסר יו"ד וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא והמלא הוא ומוצא כלי למעשהו ישעי' נ"ד : (כ) נבחר . י"ס נבחר בפתח : (כד) היא תבואנו . בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת תבואנו ג' ב' מלא ואחד חסר וסימן כי יד עמל ת ב א נ ו (איוב כ) : מגרת רשע . ו ד ר ש ר ע ה ת ב ו א נ ו . קדמאה חסר ואיכא דמסרי ודרש רעה תבואנו חסר :

יא (ג) ואת נזועים . הוא"ו בגעיא : (ג) ושדם . ישדם קרי והוא בקמץ חטוף מן הכפולים כמ"ש במכלול דף קפ"ח : (יג) ונאמן רוח . האל"ף בח"ס וכ"כ רב פעלים בבנין נפעל ועיין מ"ש בשמואל ב' סימן ז' : (טו) רע ירוע . בס"ס אין שום טעם ברי"ש ר ע : ושנא . חסר וא"ו אחר שי"ן עפ"ה בישעיה סי' ס"א כי זהו אחד מן ד' חסרים הנזכרים שם וכן הגי' במקצת ספרים : תוקעים . במקצת ספרים חסר וא"ו : (יח) עשה פעלת . הפ"א רפה : (כב) ינקה רע . הרי"ש בדגש במלה זעירא בבא עליו מלה מלעיל מכלול דף ע"ב : (כד) תדשן . התי"ו רפויה וכבר האלכתי ענין זה בפרשת ואתה על אתה תדבר : (כו) מנע בר . בסוף מסרה גדולה נמסר שטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה ואחד מהם מנע בר ועיין מה שכתבתי בישעי' ס"ג : יקבהו לאום . זוהר פרשת בלק דף קנ"א לאם כתיב והכי דריש ליה חסר וא"ו וכן במס"ג סוף מערכת אות וא"ו נמסר סימן מן כ"ה זוגין חד מלא וא"ו באמצעות תיבותא וחד נסיב וא"ו ברישׁ תיבותא וחבר וחד מהנהו זוגי לאום ברוב עם הדרת מלך (משלי טו) . ולאם מלאם יאמץ . ברם בספרי דוקני ל א ם ד ב ר ב ע ם חסר . ל א ו ם ד מ נ ע ב ר (משלי י"א) מלא . וכן במסרה דדפוסא פ' תולדות יצחק גבי ולאם מלאם יאמץ נמסר כלם חסר בר מן אחד מלא וסיומא דמלתא אשכחנא בהדיא במסרה כתיבת יד כל ליבנא חסר בר מן יקבוהו ל א ו ם ומטול הכי צריך להגיה במסרה רבתא לאום מונע בר ופליגא אספרא דזוהר : (ל) פרי צדיק . הפ"א בגעיא :

יב (א) אהב דעת . האל"ף בסגול והה"א במרכא : (ב) ואיש מזמות ירשיע . במסרה כ"י כך מצאתי ירשיע ה' בקריאה וסימנהון ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' יד) . טוב יפיק דהכא . אף אמנם (איוב ל"ד) . נקי . והוא ישקט ומי י ר ש ע בתראה חסר ומ"ש נקי נראה לי שהוא פסוק ודם נקי י ר ש י ע ו תילים צ"ד וחילופים אחרים יש במסרות שלנו (בשמואל א' ט"ו) (ואיוב ל"ד) ושם לא מנו רק ד' ירשיע שאותו דתילים כתוב ירשיעו בוא"ו והעולה משתיהן שזה דמשלי חסר כי פליגי בזהוא ישקט ומי י ר ש ע ואנן ארוגא דספרי דוקני סמכינן : (ד) בעלה . העי"ן בשוא נכרו : מבישה . הה"א רפה : (ח) לפי שכלו . הלמ"ד בגעיא : (י) ורחמי . הוא"ו בגעיא בס"ס : (יד) ישוב . ישיב קרי : (טו) ושמע לעצה . סלמ"ד בשוא : (טז) אויל ביום . ג' ביום דגשים ומטעין בהון וסימן נמסר בקהלת סימן י"ב ועיין מ"ש שם : (יט) שפת אמת . השי"ן בגעיא : תכון לעד . בס"ס העי"ן פתוח' ובאשכנזים קמוצה : (כג) כסה דעת . בס"ס הדל"ת דגושה ובאשכנזים רפוי' : (כד) למס . י"ס בקמץ כמ"ש : (כה) ישחנה . בשי"ן ימנית לשון שפלות ומה שאמרו ביומא פ"ת חד אמר ישחנה מדעתו וחד אמר ישיחנה לאחרים דרך דרש נאמר כמו שכתבתי בנפשי' א' : (כח) נתיבה . הב"ת רפה והיתה ראוי' במפיק מכלול דף ל"ב ושרשים : אל מות . תרגומו ל מ ו ת א דומה שהוא קורא אל בסגול וכן ראיתי במקצת ספרים ישנים כתובי יד ובכל שאר ספרים שלפני בפתח וכן פירשו כל המפרשים :

יג (ד) חרוצים תדשן . התי"ו דגושה בכל הספרים ואינה דומה אל נפש ב ר כ ה ת ד ש ן דלעיל סימן י"א שאינה סמוכה ליהו"א : (ה) דבר שקר . הדל"ת בגעיא : (ו) תם דרך . במקף ישוב החולם לקמץ חטוף : (ט) הלוך את חכמים . הולך קרי : וחכם . יחכם קרי : רב אכל . במקף ישוב החול' לקמץ חטוף וכ"כ רש"י ז"ל ובספרים מדוייקים אין מאריך ברי"ש :

יד (א) חכמות נשים . בחי"ת בפתח רש"י ורד"ק ועיין מ"ש בשופטים ה' על חכמות שרותי' : (ג) בפי אויל . הבי"ת בגעיא : תשמרם . היה ראוי עם הכנוי חטף קמץ ובא השורק במקומו מכלול דף כ"ג : (ד) ורב תבואות . במקף ישוב החולם לקמץ חטוף גם במסורת דברי הימים . סימן כ"ח נמנה בכלל הקמוצים וטעה מי שכתבו בחולם או בפתח : ובל ידעת שפתי דעת . כתוב בפירוש עמנואל ובפי' קב ונקי שיש ספרים שכתוב בהם שפתי שקר ולא ראיתיו עד הנה בשום ספר ותרגומו בשפותי' ידיעתא וכן פירשוהו אבן עזרא ורש"י ורלב"ג ויחייא : (ט) ובין ישרים . בעל המסורת הביא בסוף יונה ובמשלי כ"ג מסרה אחת מן ו' בן בליבנא ד' מנהון חסרים ובכלל המלאים מונה ובין ישרים רצון ונתקשה מאד על מסרה זו לפי שבכל הספרים כתוב ו ב י ן ישרים בצירי ומסרה זו לא ראיתי' בשום ספר כ"י וכך מצאתי שבן בן ובן ד' בליבנא בקריאה וסי' והיה אם בן הכות הרשע . (דברים כה) . בן יקה . אתה חסת על הקיקיון ב' בו . וכל בן נון דכוותי' . ועיין עוד מ"ש בסי' כ"ג : (י) מרת נפשו . הרי"ש דגושה על פי המסורת ולכן המ"ם בקמץ חטוף מכלול דף ע"ב ודף ר"נ : (יג) גם בשחק . חסר וא"ו וכבר נתבאר ענין זה בשלומי בירמיה סימן מ"ח : (טז) ובוטח . במקצת ספרים חסר וא"ו אחר הבי"ת ועפ"ה הוא מלא כי לא נמנה במשלי כ"ח במנין החסרים : (יז) קצר אפים . הקו"ף בגעיא : (יח) נחלו פתאים . האל"ף נחה והיו"ד נעה : יכתרו דעת . טעה המדפיס אותו מלא יו"ד כי הוא חסר בספרים מדוייקים וכן במסורת ב' וחסר וסימן כי י כ ת ר ו צדיקים . י כ ת ר ו דעת : (יט) שחו . במקצת ספרים השי"ן קמוצה והמלה מלעיל אבל בס"ס השי"ן פתוחה והמלה מלרע וכן במסו' שחו ב' וסי' שחו גבעות עולם דחבקוק . שחו רעים וכן כתוב בשרשים שרש שחח : (כא) ומחונן עניים . ענוים ק' : (כב) הלא יתעו . הה"א בגעיא בס"ס : (כג) בכל עצב . במקצ' ספרים העי"ן בציר"י ורד"ק כתב שהוא בשש נקודות : (כח) ובאפס לאם . עיין מ"ש לעיל סימן י"א הגה יקבהו לאום : (לב) ברעתו ידחה רשע . הבי"ת בגעיא בס"ס : וחסה במותו . הבי"ת רפה : (לד) תרומם גוי . ס"א תרומם גוי וס"א תרומם : (לה) רצון־מלך בגעיא ובמקף :

טו (א) מענה רך . בא הרי"ש בדגש במלה זעירא בבא עליו מלה מלעיל מכלול דף ע"ב : (ג) בכל מקום . הבי"ת בגעיא : (ה) תוכחת יערים . המסורת שבדפוס אומרת יערים ג' וחסר וסימן ע ר ם י ע ר ם הוא דזפים (שמואל א' כ"ג) . ושמר תוכחת י ע ר ם . לץ תכה ופתי י ע ר ם סימן י"ט . אבל בכמה ספרים מדוייקים מהדפוס וכ"י תוכחת יערים מלא יו"ד והמסורת שלהם אומרת י ע ר ם ב' וחסרים וסימן ערם יערם הוא . לץ תכה ופתי יערם . (ט) צדקה . יאהב . ברוב הספרים האל"ף בחט"ף סגול : (י) שונא תוכחת ימות . הנו"ן במירכא והתי"ו רפויה : (יא) בני אדם . הבי"ת בגעיא : (יב) לא יאהב לץ . האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים : (יג) ייטב . חסר האמצעית בסי' י"ז י י ט י ב גהה מלא : ובעצבת לב . דגש הצד"י לתפארת מכלול שקל פֶּעֶל : (יד) ופני כסילים . ופי ק' : (כה) יסח | ה' . יש פסיק בין יסח לשם שלא יראה כמחרף ח"ו : (כח) יהגה לענות . הגימ"ל דגושה : (ל) מאור עינים . המ"ם בגעיא : (לב) קונה לב . המסור' כל קונה בבתי נקודות אבל מצאתי קונה לב בדגש הלמ"ד א"כ הוא בב' נקודות מפני הדגש מכלול דף קנ"ב :

טז (ב) כל דרכי איש . בס"ס יש מאריך במלת כל ומכל מקום קריאתו בקמץ חטוף כמו שכתבתי בסוף פ' ראה : (יג) ישרים יאהב . האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים : (טז) קנה חכמה . הקו"ף בגעיא : (יז) שמר נפשו . בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן ראוי כי לא נמנה במסורת בכלל המלאי' וסי' נמסר בהאי סדרת סי' יו"ד במ"ג : נצר דרכו . (יח) לפני שבר גאון וכו' חצי הספר בפסוקים : (יט) ענוים . עניים ק' : (כז) ועל שפתיו כאש . שפתו ק' בוא"ו והכתי' ביו"ד ואין וא"ו ודין הוא חד מן ז' מלין דכתיבין י' במציעות תיבותא ולא קרין וסי' נמסר במ"ג אות י' : (כח) ונרגן . חד מן ג' אריכין זעירין :

יז (ב) ימשל . בכל ספרים ישנים חסר וא"ו : בבן מביש . מתחלפת בבן בסגול ועיין מסורת פ' ויגש : (ז) שפתי יתר . בדפוסים אחרונים היו"ד בקמץ אבל בדפוסים ישנים ובספרים מדוייקים כ"י בסגול : (ט) מכסה פשע . המ"ם בגעיא : (י) תחת גערה . לית מלעיל מבתרה גדולה בסיפא בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל לית דכוותיה : (יג) תמים . תמוש קרי : (יד) פוטר מים . בב' טעמים מכלול דף נ"ה : (טז) למה זה . הזי"ן דגושה : (יט) מגביה פתחו . הפ"א דגושה מדין מפיק כמו שכתבתי בעובדי' : (כ) עקש לב . הקו"ף בסגול וי"ס בצירי : (כב) ייטיב גהה . בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא יו"ד ומה שנמסר כאן במסורת הדפוס ב' חסר וסימן כי ייטיב אל אבי (שמואל א' כ') . לב שמח ייטב גהה . נ"ל להגיה לב שמח ייטב פנים דלעיל סימן ט"ו שכן הוא חסר בכל הספרים והתם נמי מסורת ב' חסר : (כג) שחד מחק רשע יקח . הטעם מפסיק במלת מחק וכן פירשו רובי המפרשים אבל לפירוש רש"י וליחייא מ ח ק קשורה עם רשע והנה הם מטעים בעלי הטעמים : (כו) עלי ישר . ישמו ישרים על זאת בראותם בספריהם ע ל י ש ר ואני כותב ע ל י י ש ר וכדי שלא יאמרו עלי עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת ומי הוא זה ערב את לבו לשלוח יד בספרי הקודש . אודיע לכל כי לא מלבי אני בודה חילוף זה אף מי שהעיר את רוחי היה ראש המפרשים רש"י ז"ל כי בפירוש נכתב שלא פעמים ע ל י . וגם בפירוש החכם דון יוסף יחייא כתוב כן אח"כ חפשתי בספרים ומצאתי דפוסים ישנים מנאפולי ומשונצין כתוב עלי וכן הוא במאיר נתיב שרש ישר . נדב . נכה . ואף בספרים כתובי יד קדמונים ראיתי מהם שנכתבו כן בתחלה ועדיין לא נתקררה דעתי בכל אלה עד שמצאתי מדרשי רבותינו ז"ל בויקרא רבא פרשה כ' ותנחומא פ' אחרי מות הובא גם בילקוט משלי רמז תתקנ"ו ובכלם כתוב ע ל י . ה' יורנו זה הדרך ישכון אור ויתנו בארץ מישור אמן : (כז) וקר רוח . יקר קרי :

יח (א) לתאוה . בגעיא הלמ"ד בספרי ספרד : (ג) בבוא רשע . בגעיא בבי"ת : ועם קלון . בגעיא הוא"ו בספרי ספרד : (ו) יבאו בריב . הבי"ת רפה : למהלמות . הלמ"ד בגעיא : (יב) ולפני כבוד . הכ"ף רפויה : (יז) יבא רעהו . ובא קרי : (יט) ומדונים . ומדינים קרי : (כד) איש רעים . עיין מה שכתבתי בשמואל ב' סימן י"ד :

יט (ז) כל אחי רש . כל זה אין בו מקף כי איננו חטוף כחבריו אלא נקרא בקמץ רחב וכן כל עצמותי תאמרנה שבמזמור ל"ה והאחר שהם נקודים קמץ הם חטופים כולם זולתי אלו השנים כמ"ש בתילים : שנאהו . השי"ן בגעיא : מרעהו . במקצת ספרים המ"ם בצירי ובס"ס בשוא וכ"כ רד"ק בס' מכלול דף רמ"ו שהמ"ם בשוא : לא המה . לו קרי : (טז) בוזה . בהרבה ספרים הזי"ן בסגול אמנם במסורת נמנה עם ז' זוגין חד כתיב ה' וחד כתיב יו"ד וקמצין : יומת . ימות קרי : (יז) מלוה ה' . בסגול הוא"ו במקצת ספרים ורד"ק הביאו עם הדומים בצירי במכלול דף קכ"ז : (יט) גרל חמה . גדל קרי והוא חד מן ד' מלין דכתיבין רי"ש וקרינן דל"ת וסימן במסורת ירמיה סוף סימן ל"ח : גדל . הגימ"ל בגעיא וכ"כ הבלמ"ד בשקל פְּעֹל : (כג) ושבע ילין . כ"כ עפ"ה וְשָׂבֵעַ והם ב' במקרא ותכרו וימת אברהם : (כה) והוכיח . י"ס ו ה ו כ י ח הכ"ף בצירי ובמדוייקים בחירק והוא ג"כ מלא יו"ד כי לא נמנה במסורת הגדול עם החסרים ומ"ש שם במערכת אות היו"ד ו' חסרים בליבנא ב' חסרים וא"ו ואחרא חסרים יו"ד . נ"ל להגיה ג' חסרים וא"ו ואחרא חסרים יו"ד וכן נמסר בפרשת וירא ג' חסרים יו"ד בליבנא : (כו) משדד . המ"ם בגעיא : (כז) חדל בני . הטעם שנמצא במקצת ספרים בחי"ת היא געיא כי כן נמצאת בכמה מקומות באמצע החטף פתח והחטף סגול ויש מהן רבות בס"ס ולא ידעתי מה (ס"ס) משמשות :

כ (א) שגה בו . הגימ"ל בסגול וכן ברוב הספרים בי"ת בו דגושה : (ד) ישאל . ושאל קרי : (ה) עמקים . העי"ן בחטף פתח : (ו) רב אדם . במקף ישוב החולם לקמץ חטוף : (יג) אל תאהב . האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים . שבע לחם . השי"ן בגעיא : (יד) רע רע . בס"ס שניהם פתוחים וכן משמע מכללי המסורת ערך רע : ואזל לו . בספרים שלנו בטעם אחד בלבד בזי"ן ובמכלול דף ל"ה כתב שהוא בב' טעמים ואזל ועיין מ"ש בהושע ד' אזל ל ג ר ר ו ת : (טו) ורב פנינים . במקף ישוב החולם לקמץ חטוף : (טז) לקח בגדו . הלמ"ד בגעיא : נכרים . נכריה קרי : (כ) באישון . באשון קרי ומה שכתב רד"ק בשרשים שרש איש שנפל במלה זו עיין בשוא ל"ל נקרי כי הכתיב ביו"ד כמו באישון לילה ואפלה סימן ז' ובדפוס נאפולי כתיב ב א ש ו ן חסר יו"ד ובחולם השי"ן והוא טעות : (כא) מבהלת . מבחלת קרי והוא חד מן ד' מלין כתיבין חי"ת וקרי ה"א וסימן נמסר במ"ג כאן ובשיר השירי' א' . ועיין מה שכ' בעל הטורים פרשת מטות ס' ומקנה רב היה לבני ראובן ומדבר רבה סוף פ' מטות : (כה) ילע קדש . כ' בעל מכלל יופי שמלת י ל ע מלרע ונתד כן מהמכלול ד' קמ"ב שהביא זה עם דומים אחרים שהם מלרע בפתח עם אות גרונית : וכן ראיתיו מלרע בדפוס שונצין . ובדפוסי' אחרים בשני טעמים אמנם בספרי' כתובי יד מדוייקים הוא מלעיל כמנהג המלות הסמוכות למלה זעירה או מלעיל : (ל) תמריק ברע . תמרוק קרי :

כא (ג) כל דרך איש . הכ"ף מתוג' בספרי ספרד ואעפ"כ קריאת המלה בקמץ חטוף מהטעם שכתבתי לעיל סימן י"ט ובסוף פרשת ראה : (ד) נר רשעים חטאת . תרגומו ו ש ר ג א ד ר ש י ע י ל ה ט א ה דומה שהיה קורא נֵר בצירי כמו שנמצא במקצת ספרים אבל במדוייקים הוא בחירק וכן משמע מדברי הראב"ע שכתב נר חסר יו"ד וטעמו ניר ותרוש הרשע לעשות חטאת וגם רד"ק הביאו בשרש ניר עם אותם שהם בחירק . ואם יתעקש אדם לספקת בזה אמור לו לך אל מסורת ירמי' סי' ד' דכתיב אמרה ניר א' ז' מלא וחד חסר והתם חשיב לכולהו ומסיים בה הכי נר רשעים חטאת בתראה חסר . ובהגהת שרשים א"א והוא כמו נר בצירי . וכן ישבע רש . בחירק . רש ועושר בצירי . וכן נר רשעים בחירק כמו נר בצירי וכן תרגומו שרגא דרשיעי ע"כ : (ו) מבקשי

מות

מות. פי' רש"י פעל אוצרות להרבות הון בלשון שקר הבל נדף וגו' מבקשי מות עד כאן. דומה שהיה כתוב בספרו מוקשי במקום מבקשי: (ט) מדונים ובית. מדינים קרי: (יח) כפנים לן. י"ס בפתח בבי"ת: (יט) מדונים וכעס. מדינים קרי: (כב) עיר גברים. חד מן ז' חסרים על פי המסורה ובויקרא רבה פרשת ל"א גברים כתיב חסר וא"ו שכלם גברים ואין בהם נקבה פי' לשון גבר זכר שכל המלאכים זכרים: מבטחה. ה"א הכנוי נחה והיתה ראויה להדגש מכלול דף ל"ב וכן מצאתי במסורת כ"י מבטחה לית ורפי ה"א: (כט) יכין. יבין קרי והוא חד מן ג' מלין דכתיבין כ"ף וקריין בי"ת: דרכיו. דרכו קרי:

כב (ג) ויסתר. ונסתר קרי. ועיין בספר הזוהר פרשת נח דף ס"ט: ופתיים. בשני יודי"ן וחברו פתח דכריך יתיר: ונענשו. הוא"ו בגעיא בס"ס: (ה) וקצור און. כתיב בוא"ו וקרי בקמץ חטוף מפני המקף והוא חד מן מלין דיתירין וא"ו וחטפין קמצין על פי המסורת והש"ב ליה נמי כהדי ג' יקצור מלא וא"ו והרתי אחריני בחולם: (י) גרש לץ. בב' טעמים וכן במכלול דף ל"ה: (יא) טהור לב. יתיר וא"ו וקריאתו בקמץ חטוף כדלעיל אע"פ שלא נמנה במסורת עם האחרים: (יד) יפול שם. גם זה נמנה עם מלין דחטפין קמצין ויתרין וא"ו: (טו) קשורה בלב. הבי"ת רפויה: (כ) שלשי. שלישים קרי: (כה) תאלף. האל"ף בחטף סגול ברוב ספרים: ארחתו. ארחתיו קרי: (כח) אל תסג גבול עולם. פ"ה דסיפא מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו' הרי זה גוזל את עניים ע"ז נאמר אל תסג גבול עולים. כלומר אל תקרי עולם אלא עולים והכי איתא במד' ילמדנו סוף פ' וישלח ועיין בפי' המשנה להרמב"ם ובפה מראה ותוספות יו"ט ומ"ש במלאכי סימן ב':
(כט) לפני מלכים. במאריך ובמקף:

כג (א) את מושל כין. המסורת שלפנינו בעברים וארבע גדו' מלאה בלבולים אבל במסורה כ"י כך מצאתי בין ג' ב' חסר וחד מלא וסימן אם בין הכות. דברי אגור בן יקה. בין תבין את אשר לפניך. וחד ש"ב בין לילה היה ובין לילה אבד. וכל בן נון דכוותא ועיין עוד מ"ש למעלה בסי' י"ד: (ד) להעשיר. הלמ"ד בגעיא: (ה) התעוף. התעיף קרי: ואיננו. הוא"ו בגעיא בס"ס: ועיף. יעוף קרי: (ז) שער. האין קמץ והאיו פתח וטעמו למטה רש"י וכן נמסר עליו לית מגרע: אכול ושתה. בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן מסו' יחזקאל ב' נמסר ה"ה אכול מלא וזה אחד מהם: (יד) תכנו בשבט. השי"ן רפויה: (טז) ותעלזנה. העי"ן בחטף פתח: (כ) בזללי. הבי"ת רפה: (א"ה אלה דברי הרב בעצמו ולא ידענא לאפוקי מאי והי לא דקא מסתפינא הוא אמינא דטעות סופר הוא ועל בי"ת בס"ב א"ו בש"ר קאי ע"כ): (כד) גול. גיל קרי: יגול. יגיל קרי כ"ה בכמה ספרים אבל בס' א' כ"י מוגה יגיל נכתוב וכן נראה ממסורת הגדול שבמערכת אות היו"ד יש אנפ"א בית"א כתיב וא"ו באמצע תיבותא וקריין יו"ד ולא נמנה שם רק מלת גול: יולד. ויולד קרי: וישמח. ישמח קרי עיין זוהר פ' במדבר דף קי"ט ובסוף ספר הזוהר בהגהת קצת טעיות שנפלו בדפוס: (כו) תרצנה. תצרנה קרי: (כז) עמקה. מתחלפת עמוקה: (כח) תארב. בחטף סגול האל"ף ברוב ספרים. באדם תוסף. בכמה ספרים מדוייקים חסר יו"ד ונמסר עליו ג' חסרים וכבר נתבאר זה הענין בעמוס ס': (כט) למי מדוגים. מדינים קרי: (ל) למאחרים. המ"ם רפה והלמ"ד מועמדת בגעיא. מכלול דף י"א: (לא) בכים. בכוס קרי ומדרש אגדה יש בויקרא רבה פרשת י"ב ובמדבר רבה פ' י' ומדרש אסתר ריש פר' ה' ומדרש משלי דף ע"ב וילמדנו פר' שמיני:
(לד) ושכב בראש חבל. במדבר נשא פרשת י' אבל כתיב זה שיש המן שנחנק בחבל:

כד (ד) ימלאו: בס"א כ"י ימלאו: ואין לחוש עליו דבהדיא כתב רד"ק במכלול דף ע"ג שנבאר עם השוא כאשר הי' ... בנתי הפסק והראוי בגיר"י: (ה) בעוז. השי"ת קמוצה ברוב ספרים ועמ"ש במלאכי ב' אבל ומה האחד: (י) נר בהכס. מלא ה"א בסוף תיבה ובזוהר פרשת ויצא קנ"ג ופרשת וישלח דף קע"ד נדרש נר כה כה: (יב) הלא תכן לבות. הה"א בגעיא בס"ס: (יז) אויביך. אויבך קרי: ובכשלו. משפטו ובהכשלו ונפלה הה"א מהמכתב: (כא) עם שונים. בס"א כ"י מוגה ועם בוא"ו וכן בדפוס שונצין. והכי איתא בסוטה פ' היה נוטל ובמדבר רבה פ' ע"ו ובתנחומא וכן הוא בתרגום ובמפרשים רבים אבל ברוב הספרים הוא בלא וא"ו וכן בשרשים ומאיר נתיב ובמסורת שונים ב' בתרי לישנא ומלא וכימנהון עם שונים אל תתערב וכלים מכלים שונים: הכר פנים. במקצת ספרים הכר פנים בגיר"י הכ"ף והטעם בה"א וי"ס הכר פנים הטעם בכ"ף ועיין לקמן בסימן כ"ח: (כד) אמר לרשע. במקצת ספרים שנים הלמ"ד בקמן וברוב הספרים בשוא: (כז) ועתדה בשדה. הה"א במפיק כנוי למלאכה שזכר כמ"ש בשרשים ולפיכך הבי"ת דגושה וכ"כ בעל מקנה אברהם: אחר ובנית ביתך. התי"ו בקמן: (לא) קמשונים. במקצת ספרים חסר וא"ו: נהרסה. ברוב הספרי' הס"א בחטף סגול: (לד) רישך. ביו"ד: ומחסריך. ביו"ד ועמ"ש בסי' ו':

כה (א) גם אלה משלי שלמה וגו'. בספרים המדוייקים זה סוף ראש הפרשה: (ז) אמר לך. בספרי ספרד האל"ף בגעיא ובספר א' כ"י אמר לך בחולם המ"ם ואין לסמוך עליו כי בספרים אחרים בקמן חטוף: עלה הנה. בספרי ספרד העי"ן בגעיא: (ח) אל תצא לרב. אישתבשי כמה נוסחי דדפוסא דכתיב בהן לריב מלא יו"ד אבל בכולהו נסחי כ"י חסר ומסורת כוותיי' אזלא והכי איתא בפסיקתא אל תצא לרב מהר. לרב כתיב. לעולם אל תהי רץ אחר השררה למה פן מה תעשה באחריתה וגו'. למחר בא ושואלים לך שאלות מה אתה משיבם: (יח) על אפיו. האל"ף בקמן חטוף וכן כתב רש"י ז"ל: (יג) ציר נאמן. האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים: (טז) והקאתו. במקצת ספרים האל"ף בחולם ובמדוייקים נחה: (יז) פן ישבעך. השי"ן בחטף פתח בכל המדוייקים וטעות נפל בכל הדפוסים שהעי"ן בכגו"ל: (כ) מעדה בגד. במקף בין שתי המלות: (כא) האכלהו לחם. במקצת ספרים מלא יו"ד: (כג) תחולל גשם. מלת תחולל בשני טעמים: (כד) מדונים. מדינים ק':
(כו) מעין. העי"ן בשוא לבדו: (כח) מעצר. ברוב הספרים העין בשוא לבדו והחי"ת בקמן:

כו (ב) לעוף כן. הכ"ף בגיר"י במדוייקים: קללת חנם. הלמ"ד בשוא לבדו כמ"ש בפ' כי תצא ושופטים ט' והם ג' במסורת: לא תבוא. לו קרי ובזוהר פ' וישלח דף קע"ה רבי יוסי אמר כתוב קללת חנם לא תבוא ואוקמוה לו בוא"ו ואי קללת לדיקא הוא אמאי דלא אתכוון בה כיון דנפקא מפומי' נטיל לה ההוא יצר הרע וקטרג בה בשעתא דסכנה כמו שאירע ליעקב כשאמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחי' וכו' כדאי' בבראשית רבה פ' ע"ד סי' ג' ומדרש קהלת פסוק כשגגה שיוצא מלפני השליט. ועיין פ' ב' דמכות ובמסורת הברית הגדול אזהרה לאדם שלא יקלל את הברו שודאי לו למקלל תבוא א"נ שישמור שלא יקללוהו חנם דלו תבוא כמאמרם ז"ל אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה הנה הוא לך כסות עינים ונתקיים בזרעה דכתיב ותכהין עיניו מראות: (ה) ענה כסיל. בס"ס העי"ן בגעיא וכן מצאתי במסרה כ"י כלשון הזה תהי־לו תהי־

ידך שאו־זמרה תנה־עוז עשה־אתי למען שמך עלי עשור ענה־כסיל. כל

אלו והדומים להם געיא ומקף לא טעמן סופר וכל דקרי לחד מנהון סופר טעי ויש כמותם אני אמרתי. אני ראיתי אני חכמה וכל אני געיא ומופר עד כאן ול"ע בחילופים כי מהם נראה שמלא ... ענה ... בגעיא הוא לב"נ אך לא לב"א: דליו. בס"ס ישן כ"י מצאתיהו קמוץ וכן כתבו ר' ... יהודה חיוג עם העוברים בבנין הקל ורד"ק כתב בשרש דלה ואנחנו מצאנוהו פתח בדלת. וכן כתבו רבי יעקב בן אליעזר ואם כן הוא נווי מהדגוש ברפיון הלמ"ד ומשפטו להדגש: (י) מחולל כל בשני טעמים: (יא) קאו. בגיר"י וחסר יו"ד: (יח) כמתלהלה. בגעיא הכ"ף בס"ס: (יט) הלא משחק אני. הה"א בגעיא בס"ס: (כא) ואיש מדונים. מדינים קרי: (כג) כספתו. בשפתיו קרי: (כו) תכסה. במקצת ספרים כתוב תכסה בשוא התי"ו ורפי הכ"ף וטעות נפל בהם כי הוא מהתפעל והראוי תתכסה וכ"כ רד"ק בשרשו: כיהל. י"ס שהבי"ת בפתח וברוב בשוא: (כח) לשון שקר. בגעיא הלמ"ד בס"ס: לשון שקר. בדפוס נאפולי כתוב דבר שקר ושקר הוא דובר:

כז (א) מה ילד. במקצת ספרים היו"ד בסגול: (ו) ונעתרות. נפתחה הט"ן: (י) רעך ורעה. ורע קרי: (יב) נסתר. בדפוס נאפולי כתיב ונסתר בוא"ו וטעות הוא שנתחלף להם זה עם אותו שהוא בסי' כ"ג דכתיב יסתר וקרינן ונסתר: פתאים. האל"ף נחה והיו"ד נעה: נענשו. ברוב ספרים העי"ן בחטף סגול וברש"י כתוב ונענשו בוא"ו וכן מצאתי בס"א כ"י אמנם בשאר ספרים לא נמצא בוא"ו רק אותו שבסימן כ"ב: (טו) ואשת מדונים. מדינים קרי וגם זה אחד מן השמה שכתובים בוא"ו ונקראים ביו"ד. ובסימן נמסר בהאי ספרא סימן כ"א במ"ג ועיין בשרשים שרש כן: נשתוה. כתוב במכלול דף ק"ט שהוא מלעיל: (כ) שאול ואבדה. ואבדו קרי וכ"כ בשרשים שנפל הנו"ן של אבדון ונכתב בה"א וי"ס שכתוב ואבדון בפסוק ואחרים שכתוב ואבדה קרי ואבדו וכולם משובשים: (כב) בעלי. במקצת ספרים הבי"ת בקמץ ובמכלול בא שלא כמנהג הבי"ת בפתח והעי"ן בשוא וסגול והמנהג ברוב כ"י העי"ן בשוא ופתח: (כד) נזר לדור דור. ודור ק': (כה) עבבות כרים. דגש השי"ן לתפארם: (כז) ודי חלב עזים. בספר פתח דברי בשער המלות אות הדל"ת כתוב לי זה ונמצא בחירק ודי זהב. ודי חלב עזים עד כאן: וכן כתב רב פעלים בשער המלות ואין נירכא זו מגויה אצלנו. ולא עוד אלא שבמסורת ריש פ' תזריע נמסר סימן מן ו' די בצירי וחד ודי חלב עזים: ללחמך. בגעיא הלמ"ד בס"ס:

כח (ב) בפשע. בגלגל ובמאריך: (ג) גבר רש ועשק. בספרי דוקני בלא וא"ו כתבור:
(ח) ובתרבית. והרבית קרי כן הוא בספרים מדוייקים ונמנה במסורת עם ד' מלין יהרין ב' ולא קריין: יקבצנו. י"ס יקבצנו בשני שוא"ן ובמדוייקים וכתוב בשרשים מתנוקת ב"א וכ"נ. דלב"נ מן הקל ולב"א מן הדגוש ולפי זה יש לתמוה על שנהגו בשני שואין: (טו) אורי. האל"ף בגעיא בספרי ספרד: (טז) שנאי. שנא (יז) חדם. לית דלי"ת זעירא: עד בור ינוס. ברוב ספרים בור מלא וא"ו אבל אחד כ"י נגרס הוא"ו ומצאתי לו ראיה מהמסורת שאומרת ב' חסר וסימן כי ישתה ל' וגו' הגיגה דפ' עד בר ינוס. אמנם לא מלאני לבי לחלוק על רוב הספרים ועוד נמסר בפרשת משפטים על כי יכרה איש בר לית חסר: (יח) ונעקש. בשוא נגדו בספרים מדוייקים ובפתח הקו"ף: (יט) ישבע לחם. ישבע ריש. בספרי ספרד היו"ד בשניהם: ריש. בספר אחד כ"י הרי"ש בגיר"י. ורד"ק כתבו בחירק וכן הוא בשאר ספר (כא) הכר פנים. הספרים מתחלפים בנקוד ובטעם על האופנים שכתבתי למעלה בסימן (כד) נבהל. יש ספרים שכתוב בהם נבהל בשו"א לבדו הבי"ת כמנהג. אמנם ברוב קדמונים המדוייקים הבי"ת בחטף קמץ והה"א בקמץ וכן משמע במסורת כתיבת יד שהה"א שכן אומרת נבהל ג' ב' קמצין וחד פתח וסימן והרא כי נבהל (שמואל א' כח). ויהי נבהל להון. קדמאה פתח וכן כתב רד"ק בשרשים ותרא כי נבהל מאד. פעל עבר כי ה והמסורת עליו לית כוותיה פתח. נבהל להון. בינוני כי הוא קמוץ והבי"ת מפורש בקמן עד כאן לשונו. וכן כתב החכם ר' יונה בספר הרקמה: ולא ידע כי חסר. מלת חסר ג וזה ברור והוצרכתי לכותבו מפני שרוב הדפוסים שהוא בדל"ת וקורא אני תגר על המדפ שבדקן שהם הוגים לגם חסר ובשמות רבה פרשה ל"א דרשו פסוק זה על פניו רבים מענין הסרון. ואחד מהם כתבתי בפרשת חיי שרה על פסוק ויתקל אברהם לעפרון עי (כג) מוכיח אדם אחרי. בעברים וארבע גדול כתיב אחרי בגיר"י הרי"ש וגם בנוסחאות בהוצאת מכפרד נכתבו כן כתהלה אלא שאחרי כן החליפו הגיר"י לפתח ומי יודע מי היה הכם מהם. ודברי רש"י ז"ל ברורים שהוא קורא אחרי בגיר"י ומי אנכי שאבא אחרי הרי את אשר כבר עשו ומכללם הגאון רבי סעדיה ורבי יוסף קמחי ורבי דוד בנו ואחרים מהמפרשים שכולם פירשו אחרי בפתח הרי"ש ומצאתי ראיה להם ממדרש דברים רבה ריש א' רבי פנחס בשם רבי אמא בר חנינא מוכיח זה משה. אדם אלו ישראל שנאמר ואתן צאן מרעיתי אדם אתם. מהו אחרי אמר הקב"ה בשביל להביאן אחרי חן ימצא זה דכתיב וגם מצאת חן בעיני ממחליק לשון זה בלעם הה יק בנבואותיו וגבה לבם ונפלו ב ד"א מוכיח אדם אחרי א"ר יהודה בר סימון מהו אחרי אמר הקב"ה כביכול משה הוכיחני ישראל. והוכיח לישראל אחרי. לישראל אמר אתם תטהם. להקב"ה אמר למה יחרה בעמך ע"כ לשון המאמר לענינו. ועיין עוד ברבינו בחיי ריש פרשת דברים. ותו גם בגמרא פ"ק דתמיד אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל המוכיח את חבירו שמים זוכה לפלגו (ס"א להלקו) של מקום שנאמר מוכיח אדם אחרי חן ימצא. ופי' הב זוכה לחלקו של מקום למחילה שזו בתוך מחילתו שכן נאמר מוכיח אדם הרי הוא אחרי כ עמי. לשון אחר אדם אחרי. המוכיח יהיה אחריו. לשון אחר ממפרש קדמון המוכיח אחרי סמוך ליה. כל אלה הפירושים מכוונים לדעת אחד אלא שמתחלפים בפירושם ומכולם נ דקריאה אחת להם בפתח הרי"ש וראיתי גם כן לבעל באר שבע שכתב בפ"ק דתמיד זה בספרים מדויקים כתיב מוכיח אדם אחר. ולא אחרי. כן מצאתי כתוב בספקי תוספות ולבי אומר לי דחילוף הספרים שכתבו בתוספות איננו באותיות רק בנקודות בין פתח לציר שכתבתי ומעתיקי הספרים טעו בזה לפי שלא ראו הנקודות ולא ידעו להבחין בין זה לזה כמ אנחנו לא נדע כוונת התוס' איזהו הניקוד של ספרים מדוייקים שלהם ואחרי כותבי ראיתי בתוספות במקומו שאומר בספרים מדוייקים נקוד מוכיח אדם וכו' הרי שההפרש הוא בניקוד. יזכנו להיות בחלקו ולמצוא חן בעיניו אמן:

כט (ד) ואיש תרומות. זוהר פרשה שמיני דף מ' תרומת כתיב כד"א וזאת התרומה וכו' הספרים שלנו תרומות כתיב וכן במסורת ג' ב' חסר וחד מלא וסימן כל תרומת הק הרי בגלבע (שמואל ב א) ואיש תרומות חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים וסימן כל טוריא ד ובספרים מדוייקים זה דמשלי מלא והאחרים חסרים: (ו) בפשע איש רע מוקש. במקצת ספרים מלת איש בטעם ימנית וכן משמע מפי' הראב"ע: ירון. לא כבורק תחת חולם. מכלול דף וברפים שרש רנן: ושמח. בס"א כ"י ושמח ואינו כן בשאר ספרים וכ"כ בשרשים כי במשקל פעל: (יב) משל. הסר וא"ו ... עפ"ה: על דבר שקר. כ"כ ולא על שפת ש כל ... משרתיו. במ"ג מלת כל במאריך אע"פ שהוא במקף וכן מצאתי בס"א קדמון ובשאר ספרים שלפני איננו: (יג) רש ואיש תככים. אע"פ שאיננו עתה בהגהת רש"י יכותי להתעלם מלהעיד על טעות נפל בספרים שכתוב בהם איש מזמות במקום ואיש ה והדרש שהביא הוא מפ"כ דתמורה ויקרא רבה פ' ל"ד: מאיר עיני. ברוב ספרים מדוי הטעם במ"ם וי"ס הטעם באל"ף וכס"א כ"י מאיר בב' טעמים וכולם אין פסיק אחר (טו) משלח. בקמץ הלמ"ד בספרים מדוייקים ... (טז) במשלהם. בגעיא הבי (יח) יפרע עם. כ"כ בב' טעמים: (כב) רב פשע. בפתח הרי"ש במדויקים וכן נכון כ נמנה במסורת ד"ה ב' כ"ת עם הקמוצים:

ל (א) בן יקה. בחירק הבי"ת בספרים מדוייקים והמסורת מוכיח כמ"ש בזה הספר סימן וכ"כ ן' עזרא ורד"ק: ואכל. הכ"ף רפויה: (ו) אל תוסף. לית ונגלה ודגש המכלול דף קכ"ז ודף ק"ל כביאו עם דומים אחרים שהשוא האחרון נע כמו ויבך ויש ב שקוראים כל שני שואים בסוף המלה נחים. ועיין בפרק רבי אליה המדקדק משר ש (ח) ודבר. הוא"ו במאריך במדוייקים: רחם. באל"ף: (ט) ותפשתי. אולי בעבור וגנבתי מלעיל היה הבא אחריו מלעיל. הראב"ע בספר מאזנים. ועיין מ"ש ביחזקאל (י) אדנו. אדניו קרי: ואשמת. אין בוא"ו געיא: (יד) מתלעתיו. בגעיא המ"ם בב (טו) הב הב. בי"ת דהב קדמאה זעירא וכן מסור עליו לית בי"ת זעירא: (יז) תלעג. במ התי"ו: ותבוז ליקהת. היו"ד נחה והקו"ף דגושה: ויאכלוה. בגעיא הוא"ו: (יח) ואר וארבעה קרי: (יט) אניה. האל"ף בחטף קמץ ברוב הספרים: (כ) ומחתה פיה. הפ"א דכוותיה: (כד) ארבעה הם. לית מלעיל ונמנה בסוף מסורה גדולה בשיטה הדא דכל חד וחד מלעיל דכוותיה: (ח) שממית. בספרים כ"י מדוייקים בשי"ן שמאלית וכ"כ בבדיאת בעל מאיר נתיב הלשון ואף הביאו בשרש בפני עצמו לפי שאינו בשרש האחר שהביא בשי"ן ימנית: (כט) מיטבי לכ בספרים מדוייקים מלא יו"ד בתר מ"ס וחסר יו"ד בתר טי"ת וכן דינו מכח מסורת דיהו סימן ל"ג: (לא) אם נבלת בהתנשא. הבי"ת רפויה:

לא (א) אשר יסרתו. האל"ף בגעיא: (ג) מלכין. המ"ן במקום מ"ס: (ד) אל למלכים ל אל למלכים. בס"ס שניהם הלמ"ד במאריך והמ"ם בלא דגש וי"ס בדגש: למואל. ב הלמ"ד: או שכר. או קרי ובעל מכלול יופי קורא הואו בחירק שכן כתב אי שכר חסר ומשפטו אין שכר ואם הוא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך ע"כ. ודבריו לקוחים מהם שרש אי וזה לשונו גם ולרוזנים אי שכר ... חסר נו"ן ומשפטו אין שכר וכן אי כבוד מ אין כבוד ואם הוא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך. ויתכן לפרש שניהן כמו איה ומלו למלכים עומדת במקום שני' ... ופירושו ואל לרוזנים שיאמרו איה שכר לשתות וכן אי כבוד כלומר איה כבוד שאינו בישראל היום עכ"ל. והמכלול יופי טעה בהבנת הלשון ואשר שאמר רד"ק ואם הוא בחירק וכו' מוסב על פסוק אי שכר ואינו כן רק על פסוק אי דכביק מניה והם על שניהם הוא אומר הנ"ל ואם הם בחירק וזה ברור: גם בעל טעה בזה שכתב בספרו כדברים האלה וענין אחר והיא מלה עניינה כמו אין ולרוזנים אי אי כבוד והם בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך ע"כ. הרואה יראה שהשב לתקן השרשים והתיקון נהפך ... עליו לקלקול כי בכל הספרים חדשים וגם ישנים כתיב או בגיר"י וכ"כ החכם אבן עזרא אי כמו אין ופעם בחירק כמו אי נקי כלומר אין נקי (ו) תנו שכר. כן כתוב: (יד) היתה. כאניות. האל"ף בחטף קמן לא בחטף (טז) נטע ... כרם. נטעה קרי: (יז) חגרה בעוז מתניה. במקצת ספרים חגרה בג ימנית בעוז בגלגל והבי"ת דגושה אבל ברוב המדוייקים בשני גלגלים והבי"ת רפויה נראה מפירושי המפרשים ובס"א כ"י ישן מצאתי בי"ת בעוז קמוצה וכן משמע מפירוש ד ט ואין כן בשאר ספרים כי אם בשוא וכן מוכיח המסורת שנמסר בעוז ב' חד מלא הכר וסימנהון ועמד ורעה בעוז ה' (מיכה ה'). חגרה בעוז מתניה: (יח) טעמה. עבר וטעה מי שכתב טעמה מפיק ה"א וחשב שהוא שם: בליל* נרה. בלילה ונדרש בשוחר טוב מזמור קל"ו על בתיה בת פרעה שהיתה בכורה ובתפלתו של משה ני דכתיב לא יכבה בלילה נרה ליל כתיב כד"א ליל שמורים: (כג) נודע. בס"א כ"י בגד"ג וכן נמסר עליו לית בד"ש גדולה ולא מצאתי כן בשאר ספרים ועיין מ"ש ביהושע ג"ז: הליכות קרי: (ל) אשה יראת ה'. בכ"א היו"ד במאריך ובמקצת כ"י יראת היו"ד בשוא וכו בפתח והאל"ף נחה וכס שלש טעיות בתיבה אחת: (לא) תנו לה. בספרים אחרים כתב יד ה נגעיא ואין כן בס"ס: בשערים. הבי"ת רפה:

ספר משלי נשלם ונגמר. תהלות לאל אשר בריתו שמר: